image
not
available

SIGILLVM · COLLEGII · COLUMBIAE · NOVI · EBORACI
IN LVMINE TVO VIDEBIMVS LVMEN

W. Demarest. 1838.

HET
EUANGELIUM
Des H. Apostels
MATTHÆI,

Na een bequame ontleding, door kort-bondige Aantekeningen geopent, en kragtige Demonstratien, tegen alle On-christenen en Twijffelaars, betoont:

Waar by gevoegt is een kort en bondig Vertoog van de Harmonie der Euangelische Historien:

DOOR
SALOMON VAN TIL,
Professor der H. Theologie in de Universiteyt van Hollandt in LEYDEN.

Den vierden Druk van ingeslopene Druk-fouten verbetert, en vermeerdert.

TOT DORDREGT,
By Dirk Goris, Boek-verkooper, woonende by de Wijnbrug, in de Griffioen. Ao. 1703.
Met Privilegie voor vijftien Jaren.

26

O P D R A G T,

Aan de Edele, Groot-Agtbare Heeren;

De HEEREN,

AREND MUYS VAN HOLY, Simonsz.
Raad en Rent-meester Generaal van Zuyd-Holland.

M^r. WILLEM BRANDWYK, van Blokland,
Heeren Pietersz Vryheer van Blokland.

M^r. JACOB VAN MEEUWEN, Heeren Johansz.

GERARD FRANKEN, Genefaassz.

Regerende Burgermeesteren der Stad Dordregt.

Edele, Groot-Agtbare Heeren,

'T Geen eertijds den Romeynsche Papen, na de ordinantie van *Numa Pompilius*, als sy in 't Offer- en Altaar-werk van haar Heydensche Gods-diensten besig waren, wierd toegeroepen: *Hoc age, bevlijtigt dit werk*; om se altoos neerstig en aandagtig te houden: Dat wert den Dienaren

des N. T. door eene van Jesu gesanten met veel heylsamer Grond-regels voor-gedragen, 1 Tim. 4: 13-15. *Houd aen in 't lesen, in 't vermanen, in 't leeren... en versuymt de gave niet, die in u is... bedenkt dese dingen. weest hier in besig, op dat uw toenemen openbaar zy in allen.* Van doen af, als 't God behaagde, my onwaardig in sijnen Oogst uytte stooten, was dit onse bekommering, hoe wy best onse bedieninge souden vervullen, en 't werk doen van een Euangelist; daarom en zijn wy niet traag geweest in 't beneerstigen, waar van God, en onse Gemeyntens, die wy gedient hebben, getuygen konnen zijn. Dit lag ons aan het herte, dat wy Gods Woord regt mogten snijden, en den sin Christi aan de conscientien openbaar maken: om ons daar toe bequaam te maken, sogten wy in Gods Woord den regten draad en t' samen-hang na te speuren, en bedienden wy ons van den arbeyd van veele Gods geleerden, soo oude als nieuwe, die ons waren voorgegaan. Wanneer wy ons in desen gesterkt vonden, hebben wy geoordeelt ook *dese gave niet te mogen versuymen:* deswegen hebben wy ses jaren lang met groote vrugt in de bloeyende Gemeynte van de *Rijp*, boven den ordinairen Predik-dienst, en de gewoone Catechisatien, een openbare offen-schoole, met kennisse en bewilliging van den eerwaardigen Kerken-raad aldaar, ontslooten; daar in wy *voor den volmaakten vaste spijse toedienden*, en met een groote Schare

re

te ſaten *in* ſoetigheyd, beſig zijnde in de overdenkinge *van* Gods Woord; daar in wy door ontlediging en *korte* betoogingen haar al veele deelen en boeken der Heylige Schrift ontſlooten hebben; waar onder ook was het Euangelium van *Matthæus*, 't geen wy nu hier *geopent en betoogt* tot gemeene ſtigtinge in 't lige brengen; een arbeyd, die ons uyt deſe oeffeninge is geboren. En ofſchoon andere ook met een onvermoeyde neerſtigheyd dit Euangelium met geleerde commentarien hebben verçiert, gelijk daar in den arbeyd van onſen Hoog-geagten Vriend Dº. *Johannes Huyſinga* aan allen verdient aangepreſen te werden: Soo hebben wy nogtans het verſoek van onſe Vrienden, die ons oog-wit inſagen, en de proef *van onſe* vlijt geſmaakt hadden, geenſins kon*nen* van de hand wijſen; eensdeels, om dat wy ons der kortheyd bevlijtigt hadden, op dat de Leſer het vorderen mogte in ſijne oeffeninge: anderdeels, om dat ons oog wit wat anders zijnde, daarom ook onſe verhandelinge ſchoeyde op een andere leeſt. *In onſe ontledinge* hebben wy kortelijk getragt te toonen, dat onſen Apoſtel, ſchoon hy den voet der Hiſtorie-Schrijveren niet en houd, en hem aan geen tijd-order verbind, egter ſijn verhandeling ſoo wel geſchikt heeft in order, dat ſijn beleyt niet alleen onberiſpelijk, maar om ſijn deſſeyn te voldoen onverbeterlijk is; nademaal hier alle ſaken tot haar hoofden zijn gebragt, en in dat gelit,

 daar

daar ſy haar natuyrlijkſte kragt oeffenen, om Jeſu Meſſiaſſchap te bewijſen. *In onſe opening* van den ſin der woorden raken wy die dingen maar kortelijk aan, dewelke het verſtand ophelderen; als daar zijn Oudheden van zeden en gebruyken, Land-eygen ſpreekwijſen, en wat dies meer is. Somtijds helpen wy de bevattinge van den Leſer met een *paraphraſis*: daar in wy de woorden eens wiſſelen, omſetten, of met wat ruymer taal uytbreyden, om de ſelve gedagten wat veerdiger in yemand te verwecken. Daar op komen wy tot een *byſondere betooninge*, waar in wy de kragt en klem van het Euangeliſch bewijs uythalen, en openbaar maken: want ſoo kon 't eerſt blijken, hoe geluckig, hoe kragtig, en God-betamelijk onſen Apoſtel ſijn deſſeyn hadde uytgevoert. Wat dat wy in deſen arbeyd boven andere, die ons voorgegaan zijn, hebben toegebragt; Hoe wy de wijsheyd van Gods Woord daar mede tegen de Atheiſten van onſen tijd hebben verheerlijkt; Het wijs beleyt van deſe verhandeling, en de klem der by-gebragte bewijſen uyt dien ſchors van eenvoudigheyd hebben aan den dag gebragt: daar over gedragen wy ons aan elks ondervindinge, en aan het oordeel van den beſcheyden Leſer. Indien wy in alles onſen Leſer niet en voldoen, ſoo moet men weten, dat wy op deſen voet voorgaan, en het ys gebroken hebben, niet twijffelende of na ons ſullender

ko-

komen, die nog een goeden Oogſt van naleſingen ſullen *opſamelen* van ſulke gevonden bewijſen, die het *oogwit* van onſen Euangeliſt kragt geven: dewijl eenes menſchen oog ſeer ligtelijk yetwes over het hooft ſiet; en wy ſelve nog hopen daar in toe te nemen: want dat is het bewijs van de Goddelijkheyd der Schrift, dat haar bron altijd meer en meer opgeeft, en haar onderſoekers, die in de vreeſe Gods naderen, geſtadig met een uytvindinge van nieuwe aanmerkingen verrijkt worden.

Deſen onſen arbeyd tot ſtigtinge van Gods Kerke aangewendet hebben wy aan uw Ed: Groot-Agtbaarheden willen opdragen; onder wiens vleugelen wy ſchuylen, en ſulken aangenamen lommer vinden: die *onlang* ſoo ernſtig onſe overkomſte van de Kerke van *Medenblik* tot deſe aanſienelijke en bloeyende Gemeynte van Dordregt hebt bevordert en voortgeſet, als gy deſelve Beroepinge met ſulken eenparigheyd uytgewragt, niet alleen ſoo gunſtelijk approbeerdet, maar ook ons ontſlag ſoo ſerieus quamet aan te binden. En nademaal wy alhier in uwe Stad met ſoo veel toejuyching zijn ontfangen, van uw Ed: Groot-Agtbaarheden ſoo beleeft verwellekomt, en met ſoo veel genegentheyd tegen een onheus voorval zijn verdedigt, ſoo heb ik van mijn pligt geagt deſe eerſte gelegentheyd by het hayr te vatten, daar in het bewijs van mijn dankbaarheyd te gelijk met

desen onsen arbeyd mogte aan het ligt komen; met verder versoek, dat desen onsen arbeyd, onse persoon en dienst, mitsgaders mijn dierbare Familie altoos ervaren mag uwe gunstige beschuttinge. Tot welken eynde wy God Almagtig bidden, dat het sijn Goddelijke Majesteyt mogte believen uwe dierbare Persoonen en Familien ten dienste van stadt, Staat en Kerke te conserveren, en uwe Groot-Agtbare en lofselijke Regeringe tegen alle Buyten-vyanden en Binnen-landsche Muytinatie te decken en voorspoedig te maken.

Uw Ed: Groot-Agtb: Ootmoedigste
Dienaar in Christo,

SALOMON VAN TIL.

NA-

NADER OPDRAGT.

Aan de Ed: Groot Agtbare Heeren,

De Heeren Burgermeesteren der aansienelijke Stad
DORDRECHT.

JOHAN VAN NEURENBERG, *Heeren Johansz. tegenwoordig Presiderende.*

Mr. HERMAN VAN DEN HONERT, *Heeren Johansz. Dijkgraaf van den Alblasserwaart.*

DANIEL EELBO, *Paulussz.*

BARTHOUT VAN SLINGELAND, *Heeren Damassz.*

Edele Groot-Agtbare H: H:

Et werk, 't geen wy Uw Ed: Groot-Agtbaarheden weder opdragen, is het selve 't geen wy met onse inkomste in Uw Ed: aansienelijke en loffelijke Koop-Stad aan Uw Ed: Gr: Agb: Voorsaten voor XIX. Jaren opdroegen, doen wy ons Uw Ed: gunstige beschermingе aanbevolen. Dog

dewijl wy door Gods ſonderlinge voorſienigheyd, geroepen zijnde om de Theologiſche Profeſſie in de Hollandſche Univerſiteyt tot Leyden waar te nemen, voor weynig tijds zijn benootſaakt geweeſt, om van Woon- en Stand-plaats te veranderen, en deswegen uyt Uw Ed: Groot-Agtbaarhedens aangename Stad te vertrecken; ſoo heb ick, om aan geen ondanckbaarheyd ſchuldig te zijn, aan 't hooft van dit eygen Werck (waar mede ick onder Uw Ed: vleugelen inging nu 't ſelve de zegen van God ontfangen heeft van voor de vierde maal gedruckt te werden) De vryheyd genomen, om voor al de weereld te betuygen, dat ick mijne bede overvloedig heb voldaan bevonden. Ed: Gr: Agtb: H: H: als ick gedenck, hoe de Loffelijcke Regëering van Dordrecht mijn arbeyd en gaven heeft geëert met haar talrijke preſentie, en als my andere Beroepingen tot de Grootſte Kerken van ons Vaderland, of over 't hooft hingen, of aangeboden wierden, door alle minnelijcke wegen my verpligt heeft, om by haar te blijven, daar mijn Dienſt ſoo vrugtbaar en mijn Perſoon ſoo tot een goeden reuk was: jaa hoe haar

Ed:

Ed: my hebben believen te verheeren met de Professie van *haar* Illustre Schoole onder seer honorabele conditien: soo vind ick my verschuldigt om deese belijdenisse met dit mijn Werk ('t welk by alle Godvrugtige soo veel ingang heeft gemaakt) te doen vereeuwen aan de nakomelingschap: en bysonder Uw Ed: Groot-Agtbaarhedens namen hier te melden. Ed: Gr: Agtb: H: H: die my met soo veel teedere expressien, en onder soo veel heusche eerbewijsen hebt believen te dimitteren, verklarende hoe geerne gy-lieden my onder u-l: behouden haddet en hoe lief en aangenaam mijn bediening en gedrag den gantschen tijd van negentien Jaren onder u-l: is geweest: dat Uw Ed: my niet als ongeerne ontsloegt, en nogtans ontsloegt in een onderwerpinge onder de wille Gods, die my tot soo veel hooger en aansienelijker Stand-plaats ten dienste van de algemeene Kerke en bysonder die van ons gantsche Vaderland beliefde over te brengen: eyndigende onder veel wederzijdsche weemoedigheyd met een hartelijke Zegen-wensch over mijn nieuwe Bedieninge. Ick sal niet ophouden Ed: Gr: Agtb: H: H: God voor Uw Ed: te bidden, dat hy

Uw Lieder Loffelijke Regeering (die ſoo regtveerdig onder't volk, en waakſaam voor 't gemeene beſt is) kroone met ſijn geeſt, en voorſpoedig make, dat hy u-l: dagen verlenge met dagen, voorſpoed en vrede. De vrede Gods zy met u-l: allen, Amen.

Edele Groot Agtbare H: H:

Uw Ed: Ootmoedigſte en veelſins verſchuldigde Dienaar in Chriſto,

SALOMON VAN TIL.

Leyden den 28. Septemb. 1702.

VOOR-

V O O R R E D E N
Aan den Christelijken Leser.

O Vermits de tweeden druk van onſe *opening en betooging over het Euangelium Matthæi* nu ten eynde was geloopen; ſoo heb ik het van mijn pligt geagt met weynig woorden u beſcheyden Leſer aan d'eene zijde van eenige noodige ſaken te berigten; en my aan de andere zijde van eenige voorgeworpen dwalingen te ſuyveren.

Tot uw berigt dient alleen, dat wy deſen druk met groote vlijt hebben nageſien, op dat die oneyndige druk-fouten, welke in de eerſte editie, ter oorſaak van onſe afweſigheyd van de druk-pars waren ingeſloopen, in deſe editie niet en mogten gevonden werden.

De *aanteykeningen*, die tot opening dienden van den text, hebben wy op een geſneden colom geſchikt, en yder aanmerkinge van den anderen afgeſcheyden, om dat dit onſes oordeels des Leſers aandagt bequamer kon opwecken.

Den text byſonder voor te ſtellen, dewijl ſy in 't hooft van elken aanteykening kon geſien, en door 't opſlaan van een bybeltje ligt vergeleken werden, meenden wy onnoodig te zijn; en daarom hebben wy deſelve uyt deſen druk uytgelaten.

De *vermeerderingen* beſtaan eenige in de demonſtratien, maar aldermeeſt in de *aanteykeningen*, die op verſcheyden plaatſen, daar ontrent wy gevordert waren, zijn *verandert*, daar wy ons eygen misſlag ſagen *verbetert*; daar wy yets gepaſſeert hadden, dat aanmerkens weerdig was, met byvoeging van het ſelve *vermeerdert*, egter hebben wy ons met opſet bedwongen, om in geen breeder extenſien te vallen; dewijl wie die ſchriften voor hooge en lage perſoonen agten van de meeſte dienſt, die haar door de korſte weg tot een regt begrip van de H. Schrift in ſijn t'ſamenhang doen avanceren:

Voor een aanhangſel en toegift hebben wy hier agter gevoegt, een gantſch kort vertoog van *een Harmonie der Euangeliſche Hiſtorien*, daar in de geſchiedeniſſen niet alleen in haar eygen draad en gevolg werden vertoont, maer ook in hare jaren en jaargetijden verdeelt; met byvoeging van eenige dag-tafels, die ons de natuyr en ſtaat van die jaren bequaem waren regt te ontdecken, en de verbeeldingen van die tijden geheel en al op te helderen, 't geen wy nu voor een nader verhandeling bewaren.

Van deſen arbeyd hadden wy voor deſen gemeent over te ſtappen tot het uytgeven van eenige Prophetiſche ſtoffen; ten ware ons de menigvuldige beſigheden van Kerk en Schoole ſoodanig beſet hielden, dat ſy ons nog tijd, nog verademing tot deſen arbeyd verder toelieten: weshalven wy deſe gegevene verwagtinge mogelijck tot ons genoegen niet en ſulllen konne quijten.

Ondertuſſchen en ſullen wy niet onderlaten, onſe gronden aan de Diſcipulen van onſe illuſtre ſchoole (welke onder onſe opſigt en beſtieringe begeeren tot de kenniſſe van Gods Woord en goede Diſciplinen opgeleydt te werden) ſoodanig mede te deelen, dat deſelve te ſijner tijd de ſtigting van Gods Kerke ſullen konnen bevorderen, als 't God Almagtig believen ſal, deſelve met die genade te bekroonen, dat ſy eens in ſijnen Oogſt ſullen uytgeſtooten werden, om haar toevertrouwde talenten getrouwelijk aan te leggen.

Maar tot mijne *verdediging* heb ik ook noodig geagt uw aandagt nog een weynig op deſen drempel van mijn boek op te houden: en uw te berigten, dat my deſelve beſigheden ook de tijd geweygert hebben, om den genaemden *toetſteen der waarheyt en dwalingen* van *D. Ten Brinck* in voorleden tijden uytgegeven, in ſoo verre men mijn geſchrift daar in heeft betrocken, te beantwoorden; 't geen ik daarom te geruſter heb aangeſien, dewijl de ongegronde redeneringen van dat geſchrift den Autheur meer tot oneer, als tot glans geſtrekt hebben,

ben, en dat *Holland* van dit wilt schermen, 't geen steek nog doelpunt hout, al voor lang een afkeer heeft.

Ook ondervond ik meestendeel, dat dien Schrijver mijne woorden wilde trecken tot sentimenten, die de mijne niet en waren, invoegen dat men over des selfs onbedagtsaemheyt moet verbaast staan: proeven heb ik daar van overvloedig aan de hand.

1. Om dat ik in mijn inleydinge p. 47. lin. 1. heb ter neder-gestelt, dat een uytlegger der Schriftuyr, om de eere van de Goddelijke waarheyt te bewaren, in sijn uytlegging altijd moet toonen, hoe *Gods Woord nergens strijdig is tegen eenige notoire waarheyt, of experientie*: soo schrijft men ook op mijn rekening die positie. *Dat de natuyrelijke kennisse, alsoo Goddelijk en seker is, als de boven natuyrelijke, die in 't Woord Gods geopenbaart is.* En dat wel in sulken verstande, *dat de natuyrelijke kennisse van yeder mensche, soo als die nu in den staat der verdorventheyd gestelt is, in het bevatten van alle Goddelijke en menschelijke saken, alsoo seker en Goddelijk wesen kan, als de geopenbaarde en boven natuyrelijke.* Wie droomden oyt, dat sulke consequentien in yemants hersenen konden vallen? Is 't niet waar? dat de schrift regt begrepen, nimmermeer strijdig is, tegen de notoire waarheyd en experientie? en indien dat waar is: is het dan de pligt niet van alle de geene, die aan de Christenheyd de meyninge des Geestes sullen ontdecken, daar het te passe komt ook te toonen, dat volgens sijn voorgestelde en begrepen meyninge de notoire waarheyt en experientie geensints wert verkort, maar voldaan? Schamen moeten sy haer, die soo los en trouweloos met haar mede-broeders handelen.

2. Ik hadde p. 74. gesproken van de talenten van de begaafde mannen in Gods Kerk, en aldaar geleert, hoe een Christen die moeste gebruyken, sonder te misbruyken; en een yder gewaarschouwt, dat hy geensints moeste bouwen op haar authoriteyt,

maar op hare redenen; niet en moeſte beruſten in haar bloot ſeggen, maar demonſtratien verwagten van haar gegevene uytleggingen; en in dit diſcours heb ik dan van ſulken Chriſten geſegt. *Hy mag en moet de hulp van begaafde mannen gebruyken, om door haar onderwyſinge in 't regte verſtand te komen, maar egter eer niet aannemen, voor dat hy in haar onderwyſinge bevint een klare aanwyſinge van de meyninge des geeſtes.* Deſe woorden ſegt onſen twiſt-ſchrijver loopen door een nootſakelijk gevolg uyt tot het aanvaarden van deſe ſtellinge, *dat een liefhebber der waarheyd alle ketterſche en Gods-laſterlyke boeken, als van Muhammed, Socinus, Spinoza met alle neeſtigheyd* NB. *Moet doorleſen?* Ik kan voor God betuygen, dat noyt ſulke helſche gedagten in mijn herte zijn opgeklommen. Dat elk liefhebber der waarheyd ketterſche en Gods-laſterlijke boeken, en dat alle en een yegelijk der ſelve, als een point van verpligting en nootſakelijkheyd ſoude moeten leſen, en met neerſtigheyd door leſen, is by my een poſitie die gants afſchouwelijk is; als dewelke verſekert ben, dat de liefde tot de waarheyd, de leugen niet van nooden heeft, om te konnen voldaan en op goede gronden geruſt geſtelt werden: en 't is genoeg, dat ſoo een ziele door bewuſtheyd van een goede progreſſie in ſijn opgang gehouden te hebben, verſekert is, dat hy op redenen van klemmende overtuyginge ſijn geloove gebouwt heeft; Het is klaar, dat mijn *begaafde mannen*, die in de kerke Gods haar talent ontrent de ſchrift ontfangen hebben, geenſins en konnen zijn *ketterſche en Gods-laſterlyke menſchen:* maar regtſinnige Leeraars. En het is ook klaar, dat men door haar onderwijſingen geenſins tot het regte verſtand en de ware meyninge des Geeſtes kan komen, by-aldien haar onderwijſing, die regte meyninge niet en behelſt; en of haar onderwijs de meyninge des Geeſtes regt gevat heeft, daar kan niemant ſeker ontrent zijn, ſoo 't hem niet klaar wert aangeweſen: ſoo is 't dan klaar, dat nie-

niemant die tot het regte verstand der schrift komen wil, sig moet *overgeven* aan yemants uytlegging, eer dat hem de *meyninge* des Geestes klaar is aangewesen: maar dat daar uyt door *een* nootsakelijk gevolg soude vloeyen, dat soo eenen alle ketterſche en Gods-lasterlijke boeken soude moeten met alle neerstigheyd door lesen; dat sal onsen Twist-schrijver in der eeuwigheyd niet goed maken, en wie maar oogen in het hooft heeft, die door geen passie verblind zijn, siet ligtelijk, dat dese positien geen connexie hebben met malkanderen.

3. Ook had ik p. 45. geschreven, *dewyle wy dan gelooven, dat de schriftuyr het woord Gods is: soo sien wy aanstonts den eysch des geloofs; dat wy dan de schrift niet anders moeten verstaan als God-betamelijk. En alle verstand, daar in God ons niet voorkomt, sprekende gelijk sijn deugden of heerlijkheden wel eysschen, zijn wy versekert, dat voorkomt uyt een boosen Geest... Insonderheyd verwagt men van God geen andere spraak of woord, als daar in waarheyd en heyligheyd met wijsheyd en voorsigtigheyd gaan te samen gepaart.* Dese woorden behagen ook onsen Twist-schrijver niet, die wy nogtans niet anders konnen sien, of sy spreken het algemeene sentiment van alle Gods-geleerden uyt. *En egter* segt onsen wederspreker, *dat sulken tale nergens anders toegerigt is, als om de Meester over de schriftuyr te spelen, om te oordeelen wat aldaar met de betaamelijkheyd Gods overeen komt, en wat niet?* p. 30. Indien beschuldigen genoeg is, wie sal dan regtsinnig zijn? oordeel Christelijke Leser: of dese positien met malkanderen eenige gemeynschap hebben? ik en segge niet, dat yemant vrydom heeft om te oordeelen wat dat in de schriftuyr met Gods betamelijkheyd over een komt, of niet? daar is in mijn deductie niet een stip dat daar na gelijkt. Maar ter contrarie soo wil ik van alle Christenen voor afgelooft hebben, dat Gods Woord noyt anders als God-betamelijkheyd spreekt; en daarom vastgehouden hebben, dat alle uyt-

leggingen die met de Godbetamelijkheyd niet over een komen, 't zy die aan ons by eenige overdenkingen voorkomen, of van andere menſchen werdẽ voorgeſtelt, geheel en al verwerpelijk zijn? in welke procedure dan alleen geoordeelt wert over de uytleggingen der ſchriftuyre, die men proeft aan Gods betamelijkheyd. By voorbeelt, ſoo yemant leſende van Gods toorn, dat ſoodanig quam te verſtaan, als of God was een geeſt, die in 't vleeſch woonde, en daar in de heftige beroeringe van animale geeſten tot ſteurnis van ſijn ruſte gelijk de menſchen ſomtijds te lijden hadde, die ſoude ſijne gedagten uyt dien hoofde nootwendig moeten verbeteren, om dat ſulken begrip van de Godheyd met de oneyndige volmaaktheyd en ſaligheyd van 't hoogſte weſen geenſins kan t'ſamen-gaan. 't Geen dan alle Gods-geleerden van outs her met een eenparigen mond geſegt hebben, dat men 't geen de ſchrift van God ſpreekt ἀνθρωποπαθῶς menſchelijker wijſe, egter θεοπρεπῶς *God-betamelijk* moet opnemen, dat is ook enkel en alleen den inhout van 't geen ik met mijne woorden hebbe uytgedrukt. *Is dat nu de rede Meeſter maken over de ſchriftuyr?* daar van laat ik alle die gene oordeelen, die God vreeſen.

4. Wanneer datter voor eenige jaren ontrent de expreſſien van de ſchriftuyr over den ſonnen-loop eenig verſchil rees; en dat yemant tot voldoeninge van dat ſtuk beweerde, *dat de ſchriftuyr ſomtyds ſpreekt na de dwalingen van 't gemeene volk:* ſoo weet ik gants wel, dat die poſitie met veel heftigheyd is wederſproken, en ten quaadſten geduyd; weshalven ik die tale noyt en hebbe de mijne gemaakt, alhoewel onſen twiſt-ſchrijver na ſijn gewoone ontrouw, die ook op mijne rekening brengt. p. 43. Maar alſoo ik wel bewuſt was, wat de H. H. *Voetius* en *Eſſenius* by mijn tijd op verſcheydene paſſagien ten dien eynde aangetrokken; gewoon waren te antwoorden: nl. dat men onderſcheyt moeſte maken, tuſſchen *ſpreken na de dwalingen des volks;* 't welk ten quaadſten genomen ſcheen te ſeggen, dat Gods Geeſt ſommige dwalingen

had-

hadde willen dogmatizeren die tegen de ware geſchapenheyd der ſaken aanliepen, 't geen wy nimmermeer en kunnen gelooven: en tuſſchen *het gebruyken van ſommige expreſſien, die uyt de dwalinge opinien van 't gemeen haar oorſprong bekomen hadden.* 't Geen alleen vaſt ſtelt, dat de H. Geeſt Gods raatſlag in de gewoone tale na het ordinair gebruyk der woorden en ſpreekwijſen heeft geëxpliceert; en dat deſelve niet verder en moeten genomen werden, als het oogwit van den ſpreker toe-laet, ſoo heb ik liever die maniere van ſpreken verkoren, die de ſaek genoeg voldoen konde: te meer: dewijle dien Heer ook geen ander oogwit en hadde, dewelke hem die limitatie en bepaling ook altijd geerne heeft laten welgevallen; waarom ik dan niet anders ſien kan, of die ſoo tragten de diſputen te verminderen, behooren op een andere wijſe ontfangen te werden.

5. Dewijl dat men hedens-daaghs ſijn mede-broeders ſoodanig wil verbinden aan de N. Overſettinge in hare kant-teykeningen, dat men het voor een ſchendaad hout, wanneer yemant zedig daar van aftreet; ſoo heb ik getoont dat men geen werk van menſchelijke vlijt ſoo ſeer mag verheffen, dat men de nakomelingſchap voor alle eeuwen ten aldernauwſten ſoude verpligten om daar van in geene plaatſen eenigſints af te wijken; onder die redenen komt dan, dat geen vertaalders ten allen tijden even ſeer op haar hoede zijn: maar dat door menſchelijke verhaeſtingh ſomtijds yets wert ingevoegt, overgeſlagen, of verandert. En om te toonen dat men dit niet en kan miſſaken of het heeft ook plaatſe gehad in een werk, daar ſoo veel oogen hadden overgegaen: ſoo heb ik eenige weynige paſſagien, of ſchoon van geen groot belang ten dien eynde bygebragt, waar door genoegſaam beweſen is, dat geen vertaling kan volmaakt zijn, en dat men reden heeft, om ſig ten allen tijden ſeer naauw te houden aan den gront-text, maar daar uyt kan men geenſins beſluyten *dat de N. Overſettin-*

tinge soude ongeluckig gemaakt zijn, gelijk onse twist-schrijver aen ons tragt toe te schrijven. p. 57. Nademaal dat dese oversettinge dit niet alleen met alle andere gemeen heeft, maar dat sy in volkomentheyd alle andere, die voor haar zijn geweest verre te boven streeft, en wy de vlijt van die hoog verligte mannen in grooten dank aannemen; Of de aangetogen plaatsen schoon van het grootste gewigt niet en zijn; soo kan men egter niet ontkennen, dat daar in door verhaasting is gemist. Soo werd Exod. 36:2. 3. Deut. 4: 3. het grond-woord יהוה dat *Heere* vertaalt wert; overgeset door het woordeken *God* als of'er stont אלהים.

Deut. 7: 23. staat volgens de gront-text. יהוה אלהיך *De HEERE uwe Godt salse geven voor uw aangesigte.* Daar nogtans in de oversettinge de woorden *uwe God* zijn over het hooft gesien. En ter contrarie

Deut. 9: 5. Vint men by het woord *HEERE* de woorden *uwe God* in de oversettinge gevoegt, als daar staat *om het woord te bevestigen dat, de HEERE uwe God, uwen Vaderen Abraham, Isaac, ende Jacob gesworen heeft*; daar nogtans in de gront-text alleen staat het woord *Jehovah.* en op vs 8. vinden wy het woord *Jehovah* overgeslagen.

Jud. 17: 12. lesen wy in *de* oversettinge; *Ende Micha vulde de hand des Levijts, dat hy hem tot een Priester wierd.* In de gront-text staat het woord הנער *De jongeling* 't geen in de vertaling is overgeslagen: want na de gront-text moet men lesen: *Ende de Jongeling wiert hem tot een Priester.*

2 Sam. 18: 14. zijn de woorden בכפו *in sijne hand-palm* gepasseert, want daar staat, *ende hy nam drie pijlen*, en volgens de gront-text moet daar by komen *in syn hand* of handpalm.

1 Kon. 5: 1. Lesen onse Taalsmannen, *want hy hadde gehoort, dat sy Salomo tot Koning gesalft hadden.* Daar in de gront-text staat, *datse hem tot Koning gesalft hadden.*

Dat

Dat dan onsen Twist-schrijver niet meer en segge, dat onse *allegatien* onwaar zijn, en dat wy het herte niet en hebben aan te wijsen in wat Hebreeuwsche woordekens datter gemist is.

6. Men heeft op een liefdeloose wijse ook aan een geagt Heer de questie gemoveert; en op 't hatelijkste geduyt; *Of God kan bedriegen; als hy wil?* en om die misduydinge ben ik gewoon my van die spreekwijse ten gevalle der broederen te onthouden. Het is seker dat alle Gods-geleerden erkennen, *dat God niemant en kan bedriegen*: of hy soude sijn hoogste volmaaktheyd versaken. Maar indien men wat nader ondersoeck wil doen, welke dat die volmaaktheyd is in God, die het bedrog van 't volmaaktste wesen afscheyt: soo sal men bevinden, dat het alleen is sijn heylige wille, die hem sulks belet; daar hy anders indien het *bedriegen* geen onheylig quaat en ware, hy *wijsheyd en magt* genoeg soude hebben, om de geschapene vernuften tot een begrip te brengen, 't geen met de waarheyd der saken niet en soude over een komen: en daarom ben ik gewoon my op dit stuk soo te uyten, als ik doe in mijn aanspraak.

7. Over de Philosophische questie, *of de werelt oneyndig is in uytbreydinge?* wert ik mede p. 173. onder die geene gestelt, die sulks affirmeren; om dat ik die niet en wil bepalen, maar *'t selve overlate aan die geene, die deselve geschapen heeft*, wetende, dat wy eyndig zijnde van begrip, ons seer qualijk konnen redden uyt de questien die over 't oneyndige somtijds vallen: met welcke moderatie men behoort te vreden te zijn.

8. Het dispuyt rakende *de tegenwoordigheyd der Engelen* raakt de schoolen, als zijnde behoorig tot de Metaphysica, weshalven ik als nog meyne, dat die behoort buyten de kerk te blijven, en die gematigheyd kan ik als nog niet afleggen: gelijk sig ook alle verstandige moeten ontsetten over de rou-

we gedagten van onsen twist-schrijver, in 't behandelen van dese stoffe, welke soo plomp zijn, dat sy geen antwoord verdienen.

9. Aldermeest verdient sijn maniere van doen p. 253. de uyterste versoeying, als hy, disputerenden over *de magt om sig van dwalingen te vermijden*, mijne woorden ook tot dit dispuyt by 't hayr trekt, die self niet eens die stoffe en raken: want in mijn aanspraak handelende van de klaarheyd des N. T. in 't voorstellen van de verborgentheyd der Godsaligheyd, toon ik, dat dit aldaar met sulke duydelijke expressien is geschiet, dat elk Christen, door Gods Geest zijnde begenadigt, nu *van self* sien kan, als hy die schriften leest, dat die verborgentheyd aldaar van God is geopenbaart: edog om my van de Remonstranten te onderscheyden, soo seg ik, dat sy sulks sien door de genade Gods, die hun verligt; en op dat niemant mogte meenen, dat dit van niemant kan gesien werden, als die een bysondere verligtinge van een extraordinaire gave heeft ontfangen, gelijk als de Propheten; soo seg ik, dat *een algemeene verligtinge*, die in alle wedergeborene in 't gemeen gewrogt wert, genoegsaam is, *om al dat geene te konnen sien, dat tot die groote verborgentheyd van Christi mensch-werdinge en verlossinge vereyscht wert.* Nu wilde ik wel eens weten, wat datter in dese tale te berispen is? dewijle ik niet anders en segge, nog voorgenomen hadde om te seggen, als 't geene ik van den Apostel Johannes geleert hebbe. 1 Joh. 2:20. *Dog gy hebt de salvinge van den heyligen, ende* NB. *gy weet alle dingen.* en ℣. 27. *De salvinge, die gy lieden van hem ontfangen hebt, blijft in uw, ende gy en hebt niet van nooden, dat yemant uw leere: maar gelijk deselve salvinge uw leert van alle dingen, soo is sy ook waaragtig, ende en is geen leugen.*

Ook kan ik met al mijn aandagt niet sien, hoe dit te pas komt ontrent die questie, rakende *de magt om alle dwalingen te vermijden.* Nademaal dat ik spreek van begenadigde menschen,

ſchen, en haar opſigt, die ſy hebben op de kenniſſe van de verborgentheyd der Godſaligheyd, in ſoo verre die is geopenbaart, roemende de klaarheyd van de openbaring, maar geenſins 't vermogen van den menſch. En dat alleen in die ſtucken, buyten welke datter nog oneyndige ſtoffen overig zijn, daar in den menſch dwalen kan: maar ſoo ver werden de menſchen vervoert door haar bitterheyd en driftigheyt!

10. Ik en hadde ook noyt gedagt, dat yemant deſe mijne woorden ſoude hebben konnen of willen cenſureren, die men vint in mijne *Inleyd.* p. 47. *De conſcientie leert ſelve wat goed en quaad is, en alle aanwijſing van ſonde, moet nootſakelijk openbaar werden aan de conſcientie.* En egter kan onſen Twiſt-ſchrijver daar uyt vinden, *dat ik ook leer, dat de conſcientie niet dwalen kan?* p. 268. Is 't mogelijk dat yemant ſulke conſequentien maken kan? of ſulke loſſigheden uytſtorten ſonder ſchaam-root te werden? ik late nu het voorgeſtelde geſchil ſtaan, en in ſijn weerde: maar dit ſegge ik, dat mijn woorden van geen Chriſtenen ter wereld te beriſpen zijn. Want, ſoo ik het eerſte lid overwege, dat kan niemant verwerpen, dewijle het is de leere van den Apoſtel; die ſegt. Rom. 2: 14. 15. *Wanneer de Heydenen, die de Wet niet en hebben, van natuyren doen de dingen die der Wet zijn, deſe de Wet niet hebbende, zijn haar ſelven een Wet: als die betoonen het werk der Wet geſchreven in hare herte, haar conſcientie mede getuygende, en de gedagten onder malkanderen haar beſchuldigende of ook ontſchuldigende.* Indien nu het werk der Wet is geſchreven in 't herte van den menſch, de conſcientie mede-getuygende: ſoo moet dan de conſcientie ſelve den menſch leeren wat goed en quaad is.

Of heb ik my verſproken in het tweede lid? 't geen ſegt, *dat alle aanwijſing van ſonde nootſakelijk moet openbaar werden aan de conſcientie.* Wie ſou dat konnen loochenen, die weet; dat in alle beſtraffinge *een overtuyging* vereyſcht wert?

 en

en datter geen overtuyginge en is, als die het quaad openbaar maakt aan de conſcientie? Soo lang als yemant ſoo veel niet kan vorderen in ſijn beſtraffinge, dat hy hem aan ſijn conſcientie kan openbaar maken, dat dit en geene bedrijf ſonde is, ſoo ſal hy hem geenſins konnen overreden, en tot onderwerpinge brengen; en derhalve ſoo kan geen aanwijſing van ſonde yemant overreden, of 't moet aan ſijne conſcientie openbaar werden, dat die aanwijſing kragtig is. Het zy dan dat de conſcientie dwalen kan, of niet; ſoo blijft dit evenwel een waarheyd; dat geen reden van overtuyging yemant kan overwinnen, ſoo lang ſy niet openbaar en wert aan ſijn conſcientie, dat ſy is conform de Wet ſijns herten, en in geene omſtandigheden daar tegen aanloopende.

11 Aangaande *het erfgoet des O. Teſtaments*, waar van den twiſt-ſchrijver p. 339. handelt; daar in betoont hy wederom ſijn ontrouwe, als hy in ſijn beſtrijdinge gaat bewijſen, dat de belofte van de erffeniſſe van Canaan geenſins is geweeſt de eenigſte belofte, die aan Abraham gedaan is, veel min de voornaamſte belofte; 't geen van niemant en wert wederſproken: maar het is in queſtie, of de geeſtelijke genaden, die uyt het eeuwige teſtament vloeyen, en beyde de geloovigen voor en na Chriſti komſte gemeen waren, niet en zijn aggtervolgt met een tweede erfgoet na de wetgeving, beſtaande in een gifte van 't land Canaan tot een vrye ſitplaats van den Moſaïſchen Gods dienſt, om te dienen tot een voorbeeld van de erffeniſſe der wereld, en tot een onderpand van den Hemel ſelve? en indien van ja. Of dan het *O. Teſtament* niet eygentlijk en moet begrepen werden alleen te ſien, op dit aanhangſel aan het eeuwige teſtament: alhoewel het daar van geenſins afgeſcheyden was? ſoo heeft ſig de HEER *Coccejus* over dit ſtuk verklaart, en ſoo begrijpen wy ook de ſaak aldernaaſt met Gods woord over een te komen.

12. Ik moet my ook beklagen, dat hy ſig niet en ontſiet

te seggen, p. 602. dat ick in mijn Inleydinge p. 20. l. 4. *het predik-ampt ontrent aan alle man geoorloft stelle.* Daar ik maar alleen segge, dat men *alle gaven plaetse moet geven, om ter stigtinge aangeleyt te werden*: wy weten, hoe weynige Christenen datter, helaes! zijn, die yveren na de besten gaven: dit raakt voorwaar alle man niet: en men kan de begaafde wel plaatse geven, en sy konnen wel stigtinge doen, sonder dat sy daarom het predik ampt erlangen, gelijk ik op die selve plaatse uytvoerig hebbe aangewesen; waar uyt dan wederom des mans bitterheyd en ontrouwe misduydinge naakt aan den dag komt.

13. Hy legt my ook buyten de waarheyd te last, p. 408. dat ik soude accorderen met dese positie, *dat de Joden de meyninge der Wet niet souden hebben konnen weten, als uyt de mondelijke traditie der Priesteren*: daar ik ter contrarie geloove, dat sy sulks hebben konnen weten uyt de schriften der Psalmen, die over de offerhanden als siende op Christum gesongen wierden, en uyt de volgende Propheten. Maar egter kan ik niet ontkennen, *dat het beswarelijk was van wegen de duysterheyd van die æconomie te sien en te bekennen dat Christus het eynden was van de wet*, by-aldien het gemeene volk wierde gelaten *sonder des Wets geduyrige uytlegginge en ontsluytinge.* Daar waren bewijsen in 't O. T. waar uyt men dat kon toonen, maar wie kan ook ontkennen, dat deselve met weynig klaarheyd zijn voorgestelt? en dat de selve daarom van nooden hadden met veel vlijt uytgehaalt, en vertoont te werden?

14. Alle ware Christenen gelieven ook op te waken, als sy hooren onder deses mans censure vallen, dese heylsame woorden (die ons het regte bewaar-middel in dese boose dagen verschaffen tegen den afval, om niet na Babel weder te keeren) nl. als wy p. 72. seggen; *dat die Christenen de geene zijn, die het regte voetspoor der waarheyd inslaan, dewelke*

 geen

geen authoriteyt nog van Synoden, nog van de alder-geleertste uytleggeren by haar laten gelden, maar alleen der selver bewijsen. En het is soo verre gekomen, dat onsen bestrijder sig niet en ontsiet te beweren, dat een geloovige verbonden is de woorden van een Synode, of over-een-stemmende Kerken-dienaren, op haar bloote authoriteyt sonder bewijs tot soo lange toe aan te nemen, als het niet en blijkt dat die tegen Gods Woord strijden. p. 629. Ja dat Christus die Magt en authoriteyt aan sijn wettelijke Dienaren gegeven heeft, en den Leeraren elk in 't bysonder toekomt, hout hy in 't vervolg wel ernstig staande. 't Geen hem eyndelijk brengt tot die ongerijmde uytspraak p. 639. Dat *de Synodale besluyten* (schoon sy boven of tegen Gods Woord bedagt werden) *eenige authoriteyt al is 't geen Goddelijke behouden, tot soo lang der selver onschriftmatigheyd niet klaar gebleken is.* Ellendige schapen, die sulke Herders volgen! en die sig aan 't credit van soodanige menschen in saken des geloofs soo by provisie over-geven, eer dat sy de bewijsen van Gods wil of woord gehoort of gesien hebben? Volgens dien grond, soo moet de eenvoudige gemeente in 't stuk van problematicque verschillen sig over-geven aan haar pastoor, om hun met sijne sentimenten te conformeren; of als 'er in een Synode een decisie komt, eer dat hy de bewijsen hoort, sig aan die decisie gedragen; en als 'er in Vriesland een decisie gemaakt wert voor de party die men Voetianen noemt, en in Holland voor de contrarie party, die men Coccejanen heet, soo is de eenvoudige gemeynte in Vriesland schuldig om een contrarie sentiment aan te nemen, als die van Holland; self eer dat haar daar ontrent eenige bewijsen zijn gebleken. Siet eens Christenen waar dit henen wil?

Het is klaar, dat ik aan niemant de onderwerpinge van *mijn geloove* schuldig ben, als *aan Gods Woord:* en het is seker, dat ik Gods Woord niet en kan gelooven, by-aldien ik

niet

niet weet wat dat God gesproken, en of hy my sulken waarheyd aan te nemen geboden heeft. Sal ik dan gehouden zijn te gelooven, soo moet ik niet berusten op een feylbare uytspraak van eenige menschen, die ik nog niet weet of sy spreken uyt God, of uyt menschelijke partyschappen: maar ik moet weten en konnen sien, dat sy my voordragen het Woord Gods in sijn eygen sin en meyninge. Den schrijver bekent ook, dat die authoriteyt menschelijk is, nu is het seker dat het geloove is een aanneminge van een Goddelijk getuygenisse, hoe kan nu yemant een Goddelijk getuygenisse ontfangen van yemant, die niet anders aan hem voorkomt, als onder het aansien van een feylbaer mensch, en zijnde alleen van een menschelijk gesag.

Maar wy haasten, om tot een ander stuk over te gaan, rakende *de betragtinge van de Prophetien en Prophetische Schriften.* Het vertroost my, dat mijn bestrijder p. 518. bekent, *dat ik mijne regelen met het byvoegen van sulke exempelen heb bevestigt, die altijd in de Gereformeerde Kerk tegen de Joden en Papisten als Prophetisch zijn verdedigt.* Want soo heb ik dan mijn oogwit selfs na het oordeel van de gene, die ons bestrijden, voldaan. En sal 't ons werk zijn voortaan op sulke gronden voort te gaan; want indien onse Prophetische verklaringen verwerpelijk zijn, 't moet wesen of om dat wy na quade grond-regelen te werk gaan? of dat wy deselve qualijk appliceeren? niet het eerste, want dat die goed, en alsins aannemelijk zijn, dat hebben wy nu uyt gewonnen, en met exempelen beweert, die van onse bestrijders self erkent werden: en daarom sal 't voortaan alleen van onse pligt zijn te toonen, dat wy onse gront-regels regtmatig hebben geappliceert, om de waarheyd van onse Prophetische uytleggingen te betoogen.

Egter stoot hy sig nog aan een sekere expressie, die hy nogtans in onse eerste gront-regel (daar hy sig op beroept) geen-

sins

ſins gevonden werden, maar die hy na ſijn gewoone ontrouw uyt ſijn eygene herſenen geſmeet heeft. nl. *Dat de leere van Chriſtus ſoude zijn de geduyrigen inhout der Propheten*, 't geen hy aldus opneemt p. 438. als of daer mede geloochent wiert, dat oyt de Propheten van andere volkeren of ſaken buyten Chriſtum ſouden geſproken hebben. Daar nogtans mijn derde en vierde gront-regel ingeſien zijnde p. 111. hem van 't contrarie hadde konnen overtuygen. Mijn poſitie dan van ſijn verdraaying en vervalſching gereddert zijnde, is van deſen inhout. *Dat de leere van Chriſtus niet alleen de voorname, maar ook de algemeenen inhout der Propheten is*: 't welk naderhant verklaart en beweſen wert waaragtig te zijn in dien ſin, dat alle de Propheten geene uytgeſondert van dien Chriſtus en ſijn Koninkrijk geſproken en geſchreven hebben: en den ſelven als de voorname inhout van hare Prophetien hebben aangemerkt: in dier voegen dat ſy alle voorſeggingen van andere ſaken en volckeren ſelf ook met een relatie op Chriſtus, als vyanden van ſijn Koninkrijk (die uyt den weg ſouden moeten verſchoven werden) hebben overgelevert. Dit verſchilt dan kragtig veel van des ſchrijvers quaad-aardige opvattinge.

Maar om van deſe ſaken een eynde te maken, ſoo vint ik my genootſaakt tot de toe-paſſing te treden van deſe onſe gront-regelen, op de leere der VII. Perioden volgens de VII. Zegelen. Apoc. 5. 6. 7. 8.

Wy hadden p. 222. volgens onſe gront-regelen dan deſen gront geleyt: dat wy met alle uytleggers *ſoodanigen verklaringe der Prophetien houden voor een volkomene, waar in 1. De woorden genomen werden in haar hoogſte nadruk, en de ſinnebeelden in de meeſte wijsheyd. 2. De order na dien voet, die de ſaken natuyrlijkſt is. 3. En alſoo over een komende met de analogie des geloofs, 4. het oogmerk van de verhandelingen. 5. En alle omſtandigheden daar ontrent gevonden.*

den. 6. ***Als ook met de aangewesene Historien in deselve order punctueel volgende.***

Dien grond heeft onsen Twist-schrijver dan ook laten doorgaan. Hier van daan zijn wy getreden tot het bewijs, en hebben alle dese gerequireerde conditien getoont te resideren in onse verklaringe over dese Zegelen van p. 222. tot 230.

Op de aanwijsing van de eerste conditie §. 12. daar wy *de nadruk der spreekwijsen*, en *wijsheyt der sinnebeelden ontdecken*, segt onsen Twist-schrijver, dat dese tegen-werpinge een groote onwaarheyd is; en dat sulks blijkt uyt het geen sijn opgestelde gevolg had aangewesen. Daar hy segt dat wy om de plaatse Apoc. 6: 16. 17. in onse afgeperkte Perioden in te stommelen, ons niet ontsien hebben, die woorden (*Ende seyden tot de bergen, en tot de steen-rotsen valt op ons, en verbergt ons, &c.*) op seer geringe saken uyt te leggen: als van een versoek om alliantie te maken onder Aardsche Koningen en Potentaten: even als of *bergen en heuvelen* geen sinnebeelden waren van magtige rijken na den gewoonen stijl van Johannes; en dat de benauwde, die haar toevlugt daar henen nemen, niet konden werden aangemerkt te seggen tot *die bergen bedekt ons*, als sy daar protectie soeken. Maar genomen dat in den dag des toorns Gods tegen den Antichrist de hitte des oordeels eens wiert toegestaan soodanig te sullen zijn, dat de verschrikte by manier van spreken tot de aardsche bergen souden seggen bedekt ons; wat verandering geeft dat aan de leere der Perioden? want daar op komt het aan, of men de Perioden afperkende, om die oorsaak is benootsaakt geweest een spreekwijse of sinnebeeld eenigsins te benadeelen in sijn eygen kragt en alderwijste beduydinge.

Op de aanwijsing van de tweede conditie §. 13. rakende *de tijd-order* in de Prophetien, en het bewijs, dat die hier is gehouden, uyt het vijfde, seste en sevende zegel; welkers eerste behelst *den tijd des geroeps* om wrake, de tweede *den*

 dag

dag der wrake selve, en 't laatste *het half uyr stilswijgen.* Komt onsen Bestrijder soo ver over, dat hy geerne toestaat, dat sommige dingen in de VII. Zegelen vroeger, sommige later aan te merken zijn. Maar wy meenen, dat sulk antwoorden is het futsel-boek soeken: ik vrage hem alleen, of niet dese drie laatste Zegelen uyt kragt van sulken aanwijsing geconsidereert moeten werden te hebben een successie? soo dat daar de eene eyndigt, de ander wederom sijn begin neemt? onder het vijfde Zegel wert de wrake uytgestelt, onder het sesde Zegel wert sy beschikt als in een dag des toorns: onder het sevende Zegel wert door 't *half uyr stilswijgen* een ruymte gelaten, en een tusschen poose tusschen dien grooten dag des toorns, en 't geene tot het rijke der Kerke, en haar vast-stellinge van nooden was.

Op de derde conditie rakende *de Analogie des geloofs* aangewesen §. 14. Swijgt onsen twist-schrijver stil, weshalven hy die conditie genoegsaam consenteert.

Op de vierde aangewesen §. 15. en toonende dat het *oogwit* wert voldaan van dit gantsche gesigte; geeft sijn stilswijgen ook een bewijs, dat hy daar niets heeft tegen in te brengen, en derhalven, dat ons ook die volmaaktheyd niet en ontbreekt.

In de aanmerking van de vijfde conditie voorgestelt §. 16. hadden wy drie omstandigheden aangetekent; welke ons voor bewijsen dienden, dat hier een tijd-order vereyscht wiert; bestaande in een successie van saken elk in sijn Periode ingesloten.

Op de eerste omstandigheyd, daar van genomen, dat het tweede Zegel soo lang gesloten bleef, tot dat de vertooning van 't voorgaande was afgeloopen; antwoord onsen Schrijver niets anders als wiltsang. *Al stonde men*, segt hy, *successie toe, nog hadden partyen niet bewesen dat se goede uytleggingen gemaakt hadden.* Immers hadden wy dan onse vijfde conditie voldaan, 't geen ons genoeg is. Ten tweeden, segt hy: *wouden*

den sy successie hebben, soo mosten sy ten minsten die aanvangen na de schrijftijd van Joannes, of sy mosten de eerste Periode een drie hondert jarige gemaakt hebben. Maar dit is op sijn plaats wederleyt en getoont, dat dien eysch buyten reden is. p. 202.

Eyndelijk, segt hy, *dat het openbaren van de soorten van verscheyden saken, vermengt met eenige tijd-order, een genoegsame ordentlykheyd aanwijst:* Die soo antwoorden, geven de tijd-order met de eene hand, en nemense weder weg met de andere. Wy hebben dese instantie alreede wederleyt in onse Inleydinge. p. 206. 207. en 227. 228. En dewijl hy die deductie onbeantwoort laat, soo wijsen wy den beminden Leser daar henen.

Ook segt hy te vergeefs, *dat wy onmagtig zijn een volkomen successie aan te wijsen, om dat het sevende cap. gaat voor het laatste Zegel.* Maar wat hindert dog die invoeging de successie der Zegelen? waarom soude Gods Geest by occasie van 't openen van 't seste Zegel niet een seker stuk nader konnen verklaren aan Johannes, en alsoo in 't gesigte voort gaan tot de opening van 't sevende Zegel? ellendige disputanten, die sig met sulke leurige uytvlugten moeten behelpen!

Op de tweede omstandigheyd genomen van de vernieuwde roepinge op elken Zegels opening *om te komen en sien;* geschiet aan Johannes, voor soo veel hy de geene representeerde, die elk op sijn tijd de saken aldaar vertoont souden aanschouwen, antwoord onsen bestrijder, *dat daar uyt geen successie en volgt.* Sonder nogtans onsen aandrang p. 228. voorgestelt eenigsins aan te raken. Maar wijsende onsen Leser tot onse deductie, soo laat ons hooren wat reden dat hy heeft onse consequentie te loochenen.

Om sijn ontkentenisse te billijken segt hy eerst, *nademaal de roepende dieren elk niet gemeens hebben met eenig vervolg des tijds, hoe konnen het de Zegelen dan hebben?* maar laat

ons dit argument omkeeren, en ſeggen, dewijl nu de vier dieren, die elk op haar beurt den ſiender riepen, ten aanſien van haar gedaante een gepaſtheyd hadden op elken tijd, of op de ſaken tot elken Periode behoorig, waarom de eene liever geſtelt wert over de opening van 't eene Zegel als de ander, gelijk de H. H. Coccejus en Groenewegen hebben aangeweſen, ſoo moet te meer volgen, dat hier een ſucceſſie van tijd plaats heeft.

Ten tweeden ſegt hy: *Indien daarom de Zegelen een volkomen ſucceßie van ſaken hadden, om datſe begonnen opgebroken te worden met ſoodanigen geroep, ſoo moeſten de drie laatſte Zegelen, vermits die geen voorgaande geroep hebben, ook geen ſucceßie hebben.* Maar dit en volgt daarom niet, dewijl dit niet en is de eenige reden van ſucceſſie, want daar konnen van een ſaak veele en verſcheydene redenen zijn, die wy ook aangeweſen hebben: gelijk dit aangaande de drie laatſte Zegelen is getoont op onſe tweede conditie.

Op de derde omſtandigheyd antwoord onſen Schrijver niet een woord, en daarom ſtaat die nog in ſijn volle kragt.

In de aanmerking van de ſelve conditie §. 17. voorgeſtelt toonen wy de over-een-komſte van de vervulling met de vertooningen, en beſluyten alſoo de waarheyd van onſe uytlegginge; daar uyt volgt dat wy over de VII. Zegelen niet en dwalen. Waar op hy uytroept: *Schoon accoort, daar de overwinningen van het doorbrekent Euangelium ge-eyndigt moeten weſen voor den jare* 100. *na Chriſti geboorte.* Maar dat wy dit ſtuk hebben voldaan ſal onder nog nader blijken. *Dat by andere beter accoort wert gevonden.* Is van ons wederleyt p. 206-208. en vervalt nu van ſelfs.

Tegen onſe Periodiſchen ſucceſſie brengt hy drie bewijſen in; waar uyt hy die meent om verre te werpen.

1. Uyt Apoc. 6: 1. 3. 5. 7. daar uyt hy beſluyt, dat *dewijl de vier dieren by malkanderen te gelijk ſtaan om den throon,*

en geensins een voor een elk na het afdoen van elken Zegel verschijnen: ook daar uyt volgt datter geen Periodische successie kan plaats grijpen. Maar dit gevolg gaat mank, om dat de vier dieren hier werden na hare verscheydene gaven geconsidereert, waar in de reden bestaat van hare uytbeeldinge, die wel altijd zijn voor Gods Throon; maar niet altijd boven andere van 't eerste gebruyk zijn, om te spreken: die gaven dan dewelke na eysch des tijds gepaster zijn, spreken voor andere.

2. Uyt het VII. Cap. van de Apoc. daar hy meent te konnen vinden, *dat het de meeninge des H. Geestes niet en is, om soodanigen Periodischen successie den Christelijken Leser in gedagten te brengen.* En waarom dog? *alsoo* (segt hy) *dat Capittel, voorkomende tusschen de opening des sesten en sevenden Zegels, nogtans saken heeft, die volgens de toestemminge van partyen selve vroeger zijn als 't vierde Zegel.* Cap. 6:7. daar nogtans het oogwit van het selve Capittel alleen is, by wege van een nader opening, de aardbeving van 't seste Zegel wat nader te verklaren, ten aansien van de staat der Kerke voor en na deselve.

Wie kan loochenen, dat *die groote verdrukkinge* niet en is ook begrepen in die schrickelijke aardbeving en beroerte aldaar vertoont? nu was 't van nooden aan te wijsen, hoe dat God sijn volk daar toe hadde geprepareert? (nl. dat hy onder een wederhouding van de vier winden de sijne hadde laten uyt tekenen) en dan, welke haar lieden heerlijke uytkomste soude zijn? uyt welke korte opening seer klaar blijkt, dat hier geen indragt geschiet in de tijd-order; veel min in de successie der saken, die uyt kragt van de opening van yder Zegel, vertoont zijn, als den inhout van het boek des Lams: nademaal men een opening tusschen twëen gevende van saken, die voorkomen, geen prejudicie geeft aan de tijd-order der Zegelen, schoon men tot beter verstand van een stuk,

 dat

dat men te verklaren voorgenomen heeft, de ſaak wat hooger quam op te halen.

3. Uyt *Zach* 1: 8. argumenteert hy aldus: *Het is kennelijk, dat in de Apoc. geallудeert wert op dat geſigte van Zacharias, daar de Soone Gods te gelijk met ſijn Engelen (welkers veelderleye werkingen tot beſcherminge der Kerke worden uytgedrukt door veelderley coleuren) ſoo voorkomt aan de Propheet: rijdende op een rood peerd, ende agter hem waren roode, bruyne, ende witte peerden. Nu*, ſeyt hy, dan verder. *heeft niemant oyt gevoelt, dat die peerden by Zacharias een ſucceſſie des tijds vervatten, ſoo dat het eene peerd ſekere hondert jaar vroeger ſoude rijden, als het ander, ſoo dan ook niet in Apoc. c. 6.* Maar, wie ſoude niet gelooven, die ſulken argumentatie aanhoort uyt een alluſie, dat deſen Schrijver alle ernſt en eerbiedigheyd ontrent de verhandeling van dit ſtuk hadde uytgetogen? daar nogtans die twee geſigten van Zacharias en Johannes nog in haar betekeniſſe, nog in de manier van vertooning geen gemeynſchap met malkanderen hebben: en dat by Johannes de ſucceſſie geenſins en volgt *uyt de peerden*, en hare uytgang. Maar uyt de betekeniſſe der peerden, en haar verſcheyden ſtant daar in uytgebeelt, welke op geen een tijd kon t'ſamen gaan: als mede op haar agterblijvende uytgang tot dat het nieuwe Zegel geopent was; een blijk, dat het was een gevolg van een ander ſtuk van Jeſu rijks-inſtructie. Wy ontkennen dan wel duydelijk 't geen hy tot ſijn grondleyd, dat die ſchriftuyr-plaats van Zacharias alhier wert aangehaalt; of gealludeert: want op alle uyterlijke over-eenkomſte en mag men geen alluſie grontveſten, by aldien de ſinnebeelden van geen een beduydinge zijn.

In 't vervolg vervalt hy wederom op ſijn oude koekoeksſang; dat onſe verdeeling de perioden niet magtig is uyt malkanderen te houden: 't geen van ons is voldaan. 181-183. Dat men dan de baſuynen ook moeſte houden binnen dat ſelve

ve beſtek der perioden: 't geen wy ook hebben opgeloſt en overvloedig voldaan. p. 246-249. Dat men dan het vreedſaam *konink-rijk* ook moeſte vinden in de VII. zegelen waar op wy p. 224. hebben geantwoord. Soo dat het te verwonderen is, dat men hier ſig niet ontſiet onſe naam, als een voorſtander van dwalingen te prenten op't voorhooft van ſijn boek, en egter onſe redenen, en antwoorden, al voor lang gegeven gaet voor by ſtappen: ſoo veel vermag de ydele glorie, om in ſchijn het laetſte woord te hebben, dewijl men daar mede het volk een indruk geeft, als of men 't ſtuk gewonnen hadde.

Eer wy hier affcheyden, ſoo moeten wy nog kortelijk beweeren, 't geen wy aangaande het eerſte Zegel, ſoo ten aanſien van haar begin, als eynde voor deſen gedemonſtreert hadden; en waar op nogtans onſen Schrijver weder valt, als ware daar in de byſondere misſchicking gelegen, en de grootſte reden, waarom mijn naam op eenige bladen met dit opſchrift moeſte *te pronk* ſtaan. *Van Tils dwalingen over de ſeven Zegelen.*

Belangende den aanvang van 't eerſte Zegel; wy beweren als nog, dat haar begin moet werden geconſidereert in de eerſte prediking des Euangeliums na Chriſti Hemelvaart: 't geen wy dan vaſt gemaakt hebben.

1. Uyt de voorbereytſelen van dit geſigte. Inleyd. p. 202. 203. daar Chriſtus, voorkomende als de Heere die uyt ſijns vaders handen 't Koninkrijke ontfangt, *de regering begint met het uytrijden van het witte Peerd:* weshalven dit ſinnebeeld, beduydende den uytgang des Euangeliums tot overwinninge der wereld, nootwendig moet verknogt gaan met den eerſten tijd van Jeſu verhooginge aan Gods regterhand: waar mede dan de opening van dit Zegel ſijn aanvang neemt.

Hierop maakt men tot een uytvlugt; *dat in de overlevering van dit boek geenſins ſulken overdragt van 't Koninkrijke voorkomt*

komt, maar dat het boek alleen voorkomt, als waar in niemant weerdig was in te sien. C. 5: 2. 3. 4. *en voor welkers opening de Leeuw uyt Judas-stam... al overwonnen hadde* ℣. 5. Dese uytvlugt was van ons alreede in onse *Inleyd.* p. 211..214. seer breed wederleyt, en wert daarom te vergeefs herhaalt. Wy seggen dan nu met een woord, dat het boek *niet alleen voorkomt als waar in niemant weerdig was te lesen*, maar ook als bezegelt en ongeopent: en tot wiens opening, en lesing (om nl. des selfs inhout te voldoen) niemant buyten het Lam weerdig was.

2. Uyt het *nieuwe lied* namen wy ons tweede bewijs. (Siet *Inleyd.* p. 203.) voor soo verre het selve sloeg op de aanvaarding des boeks. Waar op onsen Twist-schrijver antwoord, *dat dese dingen alsoo wel konden vertoont werden, en haar waarheyd hebben in de schriftijd van Johannes, als terstont na Christi Hemelvaart.* p. 466. Het geene wy geensins toestaan by-aldien men daar op let, dat dit lied slaande op de aanvaarding van dit boek, gedaan by 't geslagte Lam, daar op aanstonts is gevolgt, om dat werk te celebreren; en alsoo nieuw en voor de eerste maal wiert gesongen in sulken toepassinge: indien dan Jesus met de aanvaarding van dit boek wert vertoont als aanvaardende de bestelling van dit Koninkrijke: en dat sy in dit lied het selve soo verklaren cap. 5: 12. dat hy met die aanvaarding *ontfangen heeft, de kragt, en de rijkdom, ende de wijsheyt, ende sterkte, ende eere, ende heerlijkheyt, ende dankseggingе.* 't Geen een klare beschrijving is van Jesu verheffing tot den Throon: soo moest dit lied met het begin van sijne verhooging gesongen zijn als *nieuw*, en deswegen het boek, dat daar op wiert geopent, geconsidereert werden te beginnen met de eerste vrugten van Christi verhooging; gelijk wy voorgenomen hadden te bewijsen.

3. Ons derde bewijs p. 203. n. 3. toonde, dat den uytgang van den Ruyter op 't witte Peerd nootsakelijk de eerste pre-

dikinge

dikinge der Apostelen onder sig begreep, en dat derhalven die Periode, van Christi Hemelvaart af zijn aanvang nam. Waar op onsen Schrijver geen replijcq en heeft, maar genootsaakt is te seggen, *dat dit soo ongerijmt niet en is* p. 466. gelijk hy ook p. 448. dit nog nader hem genootsaakt vint toe te staan. Weshalven dit ons bewijs, gelijk ook het vierde en vijfde dat hy met stilswijgen passeert, in volle kragt staat.

4. Op ons seste bewijs p. 204, 205. daar wy seggen, dat het ongerijmt is, het witte Peert te brengen agter het roode antwoord onsen twist schrijver p. 466. wat is daar aan gelegen? laet de Ruyter op het witte Peerd ende die op het roode Peerd eerder rijden zijd' aan zijd', eer dat men met de eerste Eeuwe alle de overwinningen der Kerke afbreekt. Maer wat daar aangelegen is, hebben wy wijdluftig op die plaats getoont, welke redenen hadden behooren opgelost te worden, indien men de saak had willen voldoen, weshalven wy ons wederom aan de aldaar-gegevene deductie refereren.

Om nogtans sijn wederstrevigheyd te toonen, soo argumenteert hy wederom tegen onse positie.

1. Uyt Apoc. 1: 19. seggende: dat aldaar een verdeelinge van 't boek der Openbaringe werd gemaakt *in saken die doe waren, en in saken die daar na geschieden souden*; vast stellende dat het laatste deel sijn aanvang neemt met Apoc. 4: 1. waar op wy p. 210. hadden geantwoord, dat wy wel expresselijk ontkennen, dat Johannes met die woorden beoogt had een verdeeling van sijn boek te maken; daar by voegende, dat de broeders dit wel seggen, maar tot nog toe noyt selfs met eenig waarschijnelijk bewijs bewesen hadden, gelijk sy schuldig waren, die sulke gronden wilden leggen. Indien hy nogtans wil weten de reden van onse ontkentenisse, soo seggen wy, dat het gantsche gesigte, in welke die woorden gesproken zijn alleen een voorbereyding maakt tot het dictaat van de seven brieven, in welke gesproken was van saken, die geweest wa-

ren, die nog tegenwoordig waren, en die geschieden souden: waar uyt vloeyt, dat dese woorden sig niet verder als den inhoud van de seven brieven uyt en strecken.

2. Uyt Apoc. 4: 1. argumenteerd men wederom aldus: Christus belooft te toonen, 't geen na desen geschieden moet. Ergò: Heeft hy geen dingen betoont, die doen waren of geschiet waren, als Johannes sijn Openbaringen schreef, waar op wy p. 208. 209. 210. en 242. overvloedig hebben geantwoord; toonende, dat de consequentie niet door en gaet, soo om dat de toekomende dingen gehegt waren aan de voorledene; alsoo ook om dat hier ook kan zijn een *denominatio à parte potiori:* dat is, een benaminge van het voornaamste deel, gelijk ook Paræus heeft aangemerkt; 't geen onsen schrijver soodanig beklemt; dat hy selve op verscheyden plaatsen moet bekennen dat alle die saken van Christi Hemel-vaart af, tot op den schrijf-tijd van Johannes toe onder het eerste Zegel begrepen waren. Hier op te willen aanhouden, *dat 'er wel eenigen tijd kan verloopen zijn, maar geen geheele Periode*, is een onnoosele uytvlugt: want wat reden is'er, dat die reden meer een geheele Periode, als een halve ofte een bysondere reex van saken soude uytsluyten?

Ik had hem ook te gemoed gevoert, *dat het toonen van 't gene dat na desen geschieden moet*, konde opgenomen worden voor een simpele belofte van nieuwe gesigten, rakende toekomende saken: en derhalven alleen sagen op een nieuwe wijs van openbaring, die door gesigten geschied: de brieven waren geschreven als een dictaat uyt den mont van Christus, maar 't geen hy van nu aan, als een Propheet schrijven soude, dat waren vertooningen van hooge sinnebeelden, onder welke het lot der Kerke soude werden afgemaalt, het welke aangemerkt zijnde, soo is 't geen wonder, dat de woorden *na desen*, geensins soo verre moeten getrocken werden, als of 'er geene saken in die gesigten souden voorkomen, dewelke

ke voor den schrijf-tijd van Johannes gepasseert waren; dewijl der *selver* meeninge geensins is te seggen: ik sal u geen andere saken vertoonen als die na dese onderhandelinge geschieden sullen: maar ik sal u toonen 't geene, waar uyt gy als een Propheet sult konnen voorseggen, wat saken dat na desen sullen geschieden. Dese uytlegginge noemt onsen Twist-schrijver p. 454. een verdraayinge: die op 't minste insien van den text, verdwijnt; En vraagt gy na de waarom? soo seght hy: dewijl de vertooninge der gesigten van de toekomende geschiedenisse der saken word onderscheyden. 't Geen nog ik, nog yemant ontkent; Maar wat is daar mede tegen mijn uytlegginge uytgewonnen? dewijl ik alleen de woorden: *ik sal uw toonen wat na desen geschieden sal*, onderscheyden wil hebben van de opvattinge die tegen ons werd aangedrongen: waar in men se in dier voegen opneemt, als of 'er stont; *ik sal uw alleen toonen, 't geen 'er na desen geschieden sal*, sonder de toekomstige geschiedenissen der saken aan eenige voorgangene aan te hegten: uyt welke misvattinge sulke verkeerde gedagten, en kragteloose conclusien haar oorspronk nemen.

3. Uyt Apoc. 5: 1-4. wil men wederom besluyten dat 'er geen gepasseerde saken onder de Zegelen begrepen zijn, om dat Johannes niet anders soude geweten, en derhalven over der selver gemis niet en soude geweent hebben: maar al wederom sonder gevolg; gelijk wy in onse Inleyd. van p. 211. tot 218. getoont, en met veele redenen, die hy onbeantwoord laat, bekragtigt hebben: in de beweeringe van die plaats doet onsen Twist-schrijver niet anders, als sijn voorige antwoord, die alreede wederleyd was te herhalen, gelijk uyt de vergelijking van ons geschrift met sijn antwoord sal konnen blijken. siet insonderheyd p. 213. 214.

4. Eyndelijk tragt hy te beweeren uyt Apoc. 6: 2. dat het eerste Zegel ten aansien van sijn eynde moet uytgestrekt wor-

den tot aan de dagen van Constantijn de Groot. 1. Om dat de text spreekt van de Ruyter, die een booge, en kroon hadde, welke heerlijkheyd te kennen geeft, en ook strijdbaarheyd door middel van uyterlijke wapenen kan te verstaan geven. Daar nogtans Christi booge en kroon geestelijk genomen werd: de kroon voor een sinnebeeld van Christi Hemelsch Koninkrijke, en de booge voor de kragt van Gods Woord in 't bestrijden der vyanden. 2. Hy doet'er by, om dat'er staat: *overwinnende, en op dat hy overwon, willende dat de eerste overwinninge begon in de leeftijd van Johannes, maar de laatste overwinninge plaats had in de derde Eeuwe, doen het Christendom in alles triumpheerde*; daar wy nogtans p. 204. n. 4 5. 6. klaar bewesen hadden, sonder dat hy 'er ook op antwoord, dat het eerste Zegel van soo wijden uytstrecking niet en konde wesen, en dat de volgende overwinningen niet soo seer behooren tot het eerste Zegel, als wel een gevolg zijn van het selve, welken Christus behaalt heeft als de Ruyter op 't roode Peerd, en eyndelijk hier na nog meer behalen sal, uyt welke alle de goetwillige Leser oordeelen kan, wie in dit stuk gehouden moet werden te dwalen, oft ik, die mijn bewijsen voor lange had betoogt, sonder op de voornaamste eenige antwoord te ontfangen, ofte onsen Twist-schrijver, die sijn oude en lang beantwoorde bewijsen wederom heeft willen te voorschijn brengen. Waar mede wy dan de sake Gods en onse Eere agtende voldaan te hebben. God bidden, dat hy onse arbeyd tot aller toeneminge in den geloove wil laten gedyen.

In Dordregt, den
27. Septemb. 1689.

AAN

AAN DEN

Welgeleerden en bescheydenen

SCHRYVER

Deses

BOEKS.

DOorwijse Man, recht vreedsaam Vreedeschrijver,
Waar toe verrukt my d'yver?
Mijn dorre schacht verstout sig al te licht,
Met dit soo schralen Dicht,
Uw deftig Boek, vol wijsheids van hier boven,
Na waarden recht te loven.
Gy *leid*, na *Salems Vrêe*, ons in de ry
Van Zions *Profezy*:
En toont nu, in dien *eersten Heilverkonder*,
Dat Woord en Werk van wonder;
Het Leevenspoor van 's Hemels Vredevorst,
Dat 's Vaders gramschap torst,
Om 't volk, dat hy verkoos, daar af te vryen
Door sijn ondraaglik lyen.
Ik prijs uw Boek: al spreekt'et nu en dan
Wat verder als ik kan,
Die 't Kerklot niet geleerd heb soo te spellen,
Of d'eeuwen na te tellen
Uit *Jesus* mond; noch uit Gelijkenis
De reex van tijden gis.
Uw schrift nochtans, geschikt na sulken wijse,
Is weerdig dat men 't prijse.

Die ſoetigheid van welgeſchickte reen,
Behaagt vaſt ider een.
En 't klaar bewijs van uw verſtand en oordeel,
Geeft hier noch grooter voordeel.
Uw yver en uw onverdrietſaam werk,
Tot bouw van *Christus* Kerk,
Zijn gaven, die uw Boek op 't ſchoonſt verzieren,
En ſtijl en ſtoel beſtieren,
Die gaven zijn 't die ik in u bemin,
Man na mijn hert en ſin.
Schrijf wat u luſt, (uw luſt is 't Heil des Heeren)
'k Wil gaarn van ſulk een leeren;
En ben te vrêen, al leer ik anders niet,
Als waarom dat gy hiet
Een *Salomon*, een wijs en vreedſaam Preeker,
Welſchrijver en Welſpreeker.
Dit is de weg van Helder ende Rijp,
(Soo ik het wel begrijp)
Door Medenblik, na Hollands oudſte ſtede:
Daar haven is noch reede,
Om al de vraght, VAN TIL, van uw verſtand
Te loſſen in ons land.
Den grootſten Oogſt moet gy op aarde zaayen,
En in den Hemel maayen,
Gods trouwe knecht daar boven is u loon,
Een onverwelkbre kroon.

B. BEKKER.

Amſterdam 16. van
Slachtmaand, 1683.

Op

Op de UYTLEGGINGE

Van het

H. EUANGELIUM

MATTHÆI,

Door de Eerwaarde Hoog-geleerde Heer

D. SALOMON VAN TIL,

Getrouw Bedienaar des H. Euangelij tot Dordregt.

D*Ie* Salems *Vrede-palm voor ſtrijdende Laurieren,*
Die ruſt, en luſt verkoos uyt 't Heylig Vree-verbond,
Die 't Chriſtendom tot ſpoor verdraagſaamheid te vieren
Aanmoedigde, daar 't blank en als geharnaſt ſtond.

Die op het woeden van de woeſte wilderniſſen
Op Broeder-twiſt geſcherpt, geſetter oordeel toont
En bondiger vernuft, 't geſchil ſoo net te ſliſſen,
En af te doen verſtaat, dat 't eynd het werk bekroont;

Die dult niet dat voortaan de Druk-pers meer ſal ſweten
En langer ſwanger gaan met uytgetwiſte ſtof;
Hy Tilt *aan ſwaarder nut, dat trooſt ſchikt aan 't geweten,*
't Geloof tot ſteunſel ſtrekt, d'uytvoerder tot een lof.

Hy ſiet het vier geſpan van blijde bootſchap-voerders
Door-rennen 't wijde rond als door een Zege-kar,
En door een hooger Geeſt geeſt- en gewiſſen roerders
Die buygen onder 't jok van Jacobs *opgangs-ſtar.*

Hy kieſt Alphei *Soon, wiens keern en merg doet branden:*
Om uyt te vorſchen, dat ſoo werkſaam ſchrander oog,
En ſchenkt 't gelettert volk ſoo onwaardeerb're panden,
Van grondig diep gepeyns, door wel geſchaaft vertoog.

De

De Tol *niet afgeparst, maar selfs geschonken schatten,*
Van't bovenaardsche goed bekoord mijn Salomon,
Om rijk in God te zijn, Juweelen te bevatten
Uyt 't heyligdom, die noyt hem Ophir *lev'ren kon.*

Hy grijpt Matthæus *aan, en toond sijn grond-besluyten,*
En brengt 't Prophetische Woord en Moses *over-een,*
Hy weet 't gesang des Lams en Mosis Lied te uyten,
Soo sweeft sijns veders-wiek ver boven het gemeen.

Komt, vleesch'lijk Abrahams-*Zaad, bemind om d'oude Vad'ren,*
Komt legt uw deksel af, dat Jesus *uw bestraal,*
Wilt Jesse Soon, en soen, sijn krip, sijn kruyce nad'ren,
Dat eens sijn suyv're glans op uw verstoktheyd daal,

Sijn wond'ren, woord en werk, roem-rijke, raden, daden,
Sijn Vaderloose stam, sijn Moederloos geslagt
Wilt, Jeschurun, *daar in uw swak gesigt versaden.*
Siet Vorst Messias *hier, van uw vergeefs verwagt.*

Dien toont uw Tillius, *wiens* held're *opkomst stralen*
Geen Huys *in* Duyn *begreep, die voor een oogenblik*
Aan Medenblik *verleent,* Rijp *was tot overhalen,*
Uyt 't Noorden tot in't Zuyd, met wel gevoegder schik.

Dank 't wijs beleyd van Muys, *dank de Agtb're* Dortsche *Vad'rē,*
En Kerk, en Kercken-raad, die in haar stapel-stad
Ook wijsheyds stapel in Gods dienaars wil vergad'ren,
En dese kroon soo waard als' eer haar hulding had.

Gaa voort Roem-waarde man, soo magtig in de Schriften,
Ontsluyt haar gantsch geheym aan 't God-geheyligt volk,
Eer dat natuer uw Tol *afvordert, geeft dees giften,*
En word, geleerden TIL; *den* Tollenaar *tot Tolk.*

J. HOOGHCAMER.

TOT

TOT LOF

Van den ſeer Geleerden Heer,

D. SALOMON VAN TIL,

Over ſijn Boek genaamt het

H. EUANGELIUM

MATTHÆI.

N hoop verdwaelde *Iacobs Zaad*,
Tot ſot vervoerde Wereldlingen,
Keert af van 't Ziel verleydend quaad.
Leert gaan, ſpant aan met Hemelingen,
Langs 't regte pad na *Salems* ſtad;
Nu dat den verſchen weg ten leven,
Die Schat-kiſt, die al 't heyl bevat,
Door *Levi*; van den Geeſt gedreven.
Niet duyſterlijk eerſt opgeſet,
Op 't klaarſt door TIL werd aangeweſen;
Op-held'rend dat het vleeſch belet,
In *Ieſus* al dat heyl te leſen,
Aan d'oude Vad'ren toegeſeyt.
Hy volgt d' herVormde Tol-heers treden:
Die *gave Gods*, die kragtig pleyt,
Dat die van d'Eng'len aangebeden,
Geen roof agt God gelijk te zijn,
Hoewel verſchooven *Beth'lems borger*,
Wie is der Zielen Medicijn,
Godts eenig regte Regts-verborger,
Kop-treeder van den Rooden Draak,
De grond-ſlag van der vad'ren hoop,
Der Engelen wenſch, ja Gods vermaak,
Om door ſijn Bloed ſijn Kerk te koop,

***** De

De hoek-ſteen van de Saligheyd,
De voeſterling daar God meê ſpeelde,
Als hy ſijn Teſtament bereyd
En *Abrams* Erffenis uytdeelde.
Soo TILT *van* TIL ons *Jeſus* op,
Als *Davids* eygen Heer en Soone,
Hem Tillend in de hoogſte top,
Verd' boven al geſalfde Kroone.
Hy geeft hem Moſis Herders-ſtaf,
En *Salems Prieſters gulde mijter*,
Bonſt. *Levi* los van 't Altaar af,
Met 't nietig Offer, ſonds-verwijter.
Laat *Davids Scepter-ſwayend lof*,
Alleen op *Ieſus* neder-dalen,
Geeft *Iacobs*-huys hem tot ſijn hof,
Om eeuwig daar te Zegen-pralen.
1. *Dit toont hy; in ſijn Baker-mat*,
In *Ioſephs* ſien van 's Moeders kuysheyd,
In Perſiaanſche Offer-ſchat,
Toen haar de *Star* by *Ieſus* 't huys leyd,
En 't laſtig hof van *Phar'o* wierd,
Een ſchuyl-plaats van de Vorſt der Vorſten,
En *Rachel* om haar Kind'ren tierd,
Geſcheurd moordadig van haar borſten.
Soo zeylen boven 't werelds regt
De zeg'len van des Hemels waarheyd.
2. Sijn *Ampts in-hulding*, hy niet ſlegt,
Door Bood-ſtar van ſijn Sonne klaarheyd,
En 's Vaders galming uytten Throon,
d'Opſchuyving van de blauw Gordijnen,
Geeſts nederdaling tot ſijn Kroon,
Voor al de Wereld doet verſchijnen.
3. *Dan ſtraald ſijn Godheyd* uyt ſijn Leer,
Beſchanſt met duyſend wonder-werken,
Dat Sonne klaar *Meßias* eer
Den *Dooper* kond in *Ieſus* merken,
Diens kragt altijd ſoo kragtig drong,
Dat Sathans looſe proef-ſtrijds vonden,

Nog

Nog Griekſ' nog Ioodſe laſter tong,
De minſte ſtip verſette konden,
4. *By dit* gekranſte Herders hooft
Werd hem den Prieſter-Rok omſlagen
Als hem ſijn Godheyds Goud verdooft,
Omſetten alle helſche plagen,
't Serpent hem in de Verſens ſteekt,
Hem deed vervloekte Kruys dood ſterven,
Daar door hy d' afgronds magt verbreekt:
Ons doet Gods regt ten leven erven,
En *Arons* goude tempel-gang,
Met dag- en jaarlijks Offer-beeſten,
Der Palœſtijnſcher Vorſten rang,
Betulband met haar ſchaduw Feeſten
Verdwijnen; door ſijn *Goels* doodt,
Na 't Ziel-beſtel in 's Vaders handen,
Hy 't eeuwig Teſtament beſloot,
Bleef *Altaar*, *Prieſter en Off'randen.*
5. *Hy kroond djen Veld heer met Lauwrier*,
Het hooft opſtekend uyt de beeken,
Als demper van al 't Hels geſwier,
Doet vriend en vyand voor hem ſpreeken.
Geleyd dien God vol Majeſteyt
Op Wolks-triumph, gedrang der Eng'len
In parlamoerde heerlijkheyd
Daar vreed en liefd elkander ſtreng'len.
Soo breekt T I L Romens roem altaar.
Stuyt naturale goedheyds gronden,
Leert dat Gods uytverkooren Schaar,
Alleen aan *Ieſus* blijft verbonden.
Wel T I L dan T I L, tot dankbaarheyd,
Met T I L te koopen, op te eten,
Tot eer-kroon in de Saligheyd,
Wil noyt ſijn Hemel weg vergeten.

J AC. DE BONDT.

Eccl. in Oud-Carſpel.

***** 2 Op

Op de Gods-geleerde
UYTLEGGINGE
Over
MATTHÆUS.
Door de Wijsen, Godvrugtigen en seer Geleerden Heer,
D. SALOMON VAN TIL.

D*E wijsheyd is een Schat om wijsen te bekooren ;*
De Zuyder Koningin, *om* Salomon *te hooren,*
Weergaaloos in verstand, verliet haar Koninkrijk
En sag geen moeyten aan, maer quam door zand, en slijk,
Lanx berg, en dal gereyst van 't uyterste der Aarde ;
Maar, is de wijsheyd van een Mensch in sulk een waarde,
Dat sy dees Koningin *soo seer bekooren kon?*
Wat hoort de Wijsheyd dan, die dese Salomon,
Ons toont in Godes Woord, een Christen graag te maken,
En gansch weet-gierig vol van yver te doen blaken?
Want in dees Wijsheyd leyd een kragt tot Saligheyd,
Ziet hier Matthæus *op het zuyverst' uytgeleyd :*
En in die eerste van de Vier Euangelisten
Op't alderduydelijkst' (in spijt van Sathans listen)
Getoont dat Christus in wien 't Christendom gelooft ;
Die regte Christus *is, de Vaderen belooft,*
Niet door een lange reex van menschelijke rede,
Die dese Salomon *uyt eygen oordeel smede,*
O Neen! sijn wijse Pen wijst ons alleenelijk aan,
En doet ons sien, het geen Matthæus *heeft gedaan,*
Die hy wiskunstig toont, dat door Gods Geest gedreven
Sijn gantsche Boek selfs met dat oogmerk heeft geschreven ;
Kom dan Wijsgierigen doorsnuffelt dese blâan,
Hier schuylt een wijsheyd die u weet-lust kan verzâan,
Waarom gy Land nog Zëen sult hoeven door te trecken
Met Schebaas Koningin, *dit Boek sal u ontdecken.*
En vast bewijsen dat u Christus *aller leyd,*
't Geen oyt of oyt van den Messias *was voorseyd.*

J. Ulæus.
Eccles. in Wamel.

Ad Eximium pereruditumque Virum

SALOMONEM VAN TIL,

Cum doctas ſuas in

M A T T H Æ I
E U A N G E L I U M

Commentationes prælo denuo ſubjiciendas pararet.

QUi Te *cunque Dies Nobis dedit*, *Optime* TILLI;
Inter ſolennes hic referendus erit.
Nam poſtquam victura tuis Tua Nomina *Chartis*
Mandaſti; *viſus purior ire Dies.*
Pagina quippe ſuos ſpargens radioſque diemque
Vindicat Iſacidas Chriſticolaſque fovet.
Hic promiſſa Salus Illis dubitabilis olim,
Jam pulchre ſurgit, *jam ſtabilita micat.*
Priſca fides Moſi eſt Magno *de* Vate *monenti*
Quæ datur & Sanctis *indubitata* Viris:
Quis negat hanc Noſtro, *quem* TILLIUS *aſſerit Unum*
Hic pinxit Chriſtum, *aut dic Mihi qualis erit?*
Michæas *viles* Cunas *Metantis* Jeſu
Concinit huic Uni: *nam* loca *ſpreta jacent.*
Geſta Palæſtinis *multo certamine* Chriſti
Explorata ſatis: Vita *probata fuit.*
Talmudis *Monumenta dabunt ſat conſcia noti*
Criminis: *hæc fidei ſunt monumenta piæ.*

 Qui

Qui *linguam mutis*, *&* *lumen lumine Caſsis*
Reſtituit, *fuit* Hic *Viſus in Orbe Deus.*
Quid ſurdos memorem, *claudoſve haud arte levatos*,
Opera *faſſa* Deum *Tempus in omne manent.*
Rex *inter* Gentes Clarus, Qui *vindice Flamma*
Te Satan *ſpoliis exuit Ipſe tuis.*
Sunt Tua Chriſticolæ *in primis* Miracula Chriſte.
Iſacidæ *reſtant* Ultima Mira Tui.
Quis Tua *luſtrabit*, *quis demonſtrabit utrumque*
Quam paucos *inter* TILLIUS Unus *adeſt!*
Hic *ſtetit*, *atque ullis dum vinci neſcius Armis*,
Vincendo vivit, *quæ ſua fata ferant.*
Ergo vita vale: in lucro eſt periiſſe *ſed iſtis*
Queis vita *eſt* Chriſtus, *quo tua* vita *perit.*
Dumque tuo Jeſu *ſpiras*, Nobis *quoque vives*,
Hoc Amor, *hoc* Pietas *officioſa jubet.*

H. Q. P.

J. CROLLIUS. V.D.M. I.W.M.

INLEYDINGE
Tot het Euangelium
MATTHEI.

§. 1. *Jesu leven en dood bekent in de Schriften der Onchristenen.*

1.

N saaken van geloof *tot allen rijkdom der volle versekertheyd des verstands* (Col 2: 2.) gekomen te zijn, is een stuk van hoog belang: als de onderwesen ziele kan seggen: *ik weet in wien ik geloost hebbe*, soo toont sy haar schild eerst regt gehardet om alle vierige pijlen des Sathans uyt te blussen. Het is van der Dienaren pligt in de gemoederen aller Christenen soodanigen vastigheyd te bewerken, op dat het Christen Volk onbeweeglijk vast sta tegen alle listige ommeleydingen des Duyvels: en nadien wy te rade zijn ook daar in het ampt van een Euangelist te vervullen, en door aanwijsinge van de onwrikbare gronden des Euangeliums haar goddelijkheyd aan aller menschen conscientie te ontdekken: Soo agten wy 't van de meeste nuttigheyd te sullen zijn, dat wy *de historie van Jesu leven en dood* beginnen vast te stellen, en te schetsen uyt de schriften der gener, die niet uyt gunst en spraken, overmits sy vyanden waren van 't Christelijke geloof, maar alleen uyt blijk en blenk van de klare waarheyd selve.

2. Als wy dan de papieren der Onchristenen raadplegen, soo bevinden wy het buyten alle tegenspraak, dat *Jesus*, *de*

 sone

ſone van Maria (geboren onder Keyſer Auguſtus, tot Bethlehem) *heeft gebloeyt onder het Keyſerdom van Tiberius, gepredikt onder de Joden,* niet ſonder byvoeging van veele wonderlijke werken, *is nagevolgt van een groote menigte,* die ſijn leere aannamen; en *eyndelijk* van de Joden aangehaalt zijnde als een verleyder van het volk, en als eene die met toovery omging, onder het Stadhouderſchap van Pilatus is *verweſen om gekruycigt te werden,* en geſtraft als een quaatdoender.

A. Dit konden geen *Heydenen* miſſaken. Want 1. *Dat deeſe dingen ſoo geſchiet zijn* (ſchreef *Juſtinus* aan Antoninus Pius, ontrent 96. Jaren na Jeſu kruyciging) *dat kont gy uyt uwe rollen van den regtbank vernemen, die onder Pilatus geſchreven zijn.* 2. *Cornelius Tacitus,* ſprekende van de Chriſtenen, die door het woeden van Nero gants ſchrikkelijk wierden getormenteert, laat ſig een weynig uyt om te ſpreken van den oorſprong van die religie, ſeggende: *Den oorſprong van haar naam is geweeſt Chriſtus, die ten tijden van het Keyſerrijk van Tiberius door den Laandvoogt Pontium Pilatum was geſtraft geworden.* In 't XV. Jaarboek, §. XIX. 3. *Celſus,* een Philoſooph uyt de geſinte van Epicurus (die in de tweede eeuw onder Antoninus Pius en Aurelius Commodus bloeyde) en *Porphyrius,* een apoſtaat (een Philoſooph van Plato's gevolg, die in de derde eeuw ten ouderdom van 66. Jaren de leeftijd van Diocletiaan bereykte) of ſchoon ſy beyde de pen tegen 't Chriſtendom opnamen, hebben echter als een onwederſprekelijke ſaak met de Chriſtenen dit ſtuk voor vaſt geſtelt; dat *Ieſus, de ſone van Maria, onder Auguſtus geboren, onder Tiberius het Euangelium niet ſonder veele gedaane wonderwerken hadde gepredikt tot de tijd toe, dat hem de Joden hebben aangeklaagt, en Pilatus gekruycigt.* Na dien dan de eerſte, die maar een eeuw na Chriſti uytgang, en ſoo na by aan 't geen publijcq geſchiet was, geleeft heeft; en de ander na verloop van twee eeuwen in Paleſtina ſelve; hebbende verkeert tot Ceſareën onder

de

de Christenen als een Christen; te samen behulp genoeg hadden, om 't Euangelium te ondersoeken, en echter geen ander toevlugt en vonden, als tot de misduydinge? (terwijl sy al de groote werken van Jesus niet konnende loochenen, aan swarte konstenary of diepe natuyrkunde toeschreven) soo roemt met regt de Christelijke relige, dat het gros van de historie van *Jesu leven en dood* is van een onwederdenckelijke sekerheyd.

B. De *Joden* staan deselve saak ook opentlijk bekent. 1. Dat *Jesus van Nazareth is geboren in Bethlehem Iuda, van Ierusalem anderhalf leuca afgelegen, in 't Jaar 3761 van de scheppinge der wereld; in 't xlij. Iaar van Augusti regeringe*, schrijft *R. David Ganz*, in sijn Chronijk genaamt *Tzemach David.* 2. De *Thalmudisten* tekenen aan, dat hy niet alleen was de sone van Maria, een nabestaande aan 't Koninkrijk, en alsoo uyt den huyse Davids: maar sy bekennen ook, dat hare Voorvaderen *Iesum op de voorbereydinge van 't Paßcha hebben opgehangen*, gevende voor reden waarom sulks geschiet was: *Om dat hy toovery begaan, verleydinge aangeregt, ende Israël vervoert hadde.* In Gemara Sanhedrin, Capp. 6. in de Veneetsche en Amsterdamsche druk p. 119.

3. Indien dat'er noyt soo een Jesus was in de wereld geweest, *geen Jood* soude soo dwaas zijn, dat hy soude bekennen, dat sijne Vaderen den selven gekruycigt hebben, nadien hare natie door die belijdenisse soo seer verhaat geworden is in de wereld. *Geen Heyden* soude staande houden, dat deselve van een Romeynsche Stadthouder is verdoemt ten kruyce, overmits dit stuk der Christenen roem is. Noyt souden de vyanden van het Christendom haar ten gevalle haar verdigtselen ontrent dit stuk hebben helpen heelen, overmits de kortste weg, om de Christelijke religie te beschamen, geweest was deselve van fabelen en enkel versonnene verdigtselen te overtuygen. *Noyt* soude ook yemant der *Christenen* selve gedroomt hebben een Heyland te verçieren, die aan een kruys, tusschen twee

Moordenaren is opgehangen, 'ten ware de baarblijkelijkheyd der historie haar dese belijdenisse had afgeparst, dewijl die belijdenisse den ongeloovigen soo aanstootelijk, en voor 't verstand des vleesch soo vremt was: ja in tegendeel soo hadden wy ons veel eer in te beelden, dat sy gants contrarie dingen tot optooying van de heerlijkheden deses Heylands souden te voorschijn gebragt hebben, indien sy met vlees en bloet waren te rade gegaan.

§. 2. *De Euangelische Historie, en haar getrouwigheyd.*

1. MEt groote naaukeurigheyd gingen de Christenen (als vrienden en begunstigers van de saake Jesu) te werk, in haar *beschrijvinge van Iesu leven en uytgang*; want een hooger agting hebbende van sijn persoon en leere, soo bevlijtigden sy haar, om een netter aanteykeninge te maken van sijne woorden en werken, op dat sy de wijsheyd uyt sijn eygen woorden en handel mogten regtveerdigen tegen alle wederspraak, ontheffen van alle nadenkingen der Joden en Heydenen, en hare geloofs-genoten alle bedenkelijke gerustigheyd, aangaande de waarheyd en waardigheyd des Euangeliums toebrengen. Uyt dien hoofde zijn de Euangelische historien geboren; door de vlijt van verscheyden mannen beschreven, en elk na sijn beooging in een bysondere order opgestelt, terwijl de eene sijn verhandeling wat meer rigtede na den voet van *demonstratien*, gelijk als *Mattheus*, een ander als *Lucas* wat meer schoeyde op een *historische* leest, en andere als *Iohannes* wederom de kerke toedienden eenige *discoursen en nader redenwisselingen* van de mond der wijsheyd, gehouden met de Joden, tot beweeringe van *de hoogheyd van onsen Rotssteen*: 'tgeen wy nogtans bevinden van haar allen met soodanigen accoort-stem voltrokken te zijn, dat daar uyt dien grooten

wasdom gesproten is, dewelke de Christelijke religie in de wereld bekomen heeft. Door de schrijf-konst, die in dese mannen geheyligt was, die ook het sekerste geneesmiddel der vergetelheyd, en de sterkste breydel van valsche na-vertellingen is, bequamen wy dit Schat-boek des N. T. en is te wege gebragt, dat de gedenkweerdigste spreuken en werken Jesu den tijd verduyren, die na de assche van haar schrijvers vereeuwen sullen in 't geheugen van de nakomelingschap.

2. Wel is waar, dat de pen even als de tong niet althans bestiert werd van getrouwe of genoegsaam onderwesen menschen; men vint somwijlen dat 'er zijn die door *quaadwilligheyd* ontaart, of door *eenzijdigheyd* verblint, of ook wel door *averegts berigt* misleyt, de waarheyd verkorten en verbijsteren. Dies niet tegenstaande, is elk een, die sijn sinneloosheyd of boosaardigheyd niet en wil ten toone stellen, verschuldigt desen grond vast te houden: Dat NB. *de waarheyd der saaken, die wy self met eygen oogen niet hebben konnen sien, gegront is op de bevindinge van onbesproken en deftige menschen, die buyten intrest als uyt een mond spreken van 't geene sy gesien, gehoort, en met handen getast hebben.* Wy zijn alle met de selve werktuygen des lighaams (gelijk onse oogen, ooren, en handen zijn) van Godt begaaft, en 't geen wy door deselve sien, hooren en tasten konnen, dat hebben wy alle met den anderen gemeen: 't geen nu door dese sinnen en naauwer opmerking tot onse gemeene kennisse komt, dat moeten wy voor waarheyd aannemen. Ook zijn wy met die bespraakte tong begaaft, die door woorden aan andere berigt kan geven van onse gemeene ondervindinge, gelijk dan ook de schrijf-konst de tong in dit stuk seer treffelijk kan vervangen. Het geene dan dat een mensch ondervint op soodanigen wijse, dat kan ook elk een bevinden; en dat verscheyden menschen hoorden en sagen, en met accoort rapporteren in eenvoudigheyd, is buyten nadenken van alle bedrog, en daarom de

ontwijffelbare waarheyd. Dewijle wy nu ſoodanig geſchapen zijn, dat wy niet *over al* en konnen *tegenwoordigh* zijn, nog *altijd* weſen, ſoo eyſcht de nuttigheyd van de menſchelijke maatſchappy, dat men door mond en pen aan andere mededeele, wat'er *elders* en *oyt* geſchiet is. Door dien weg kon ook de ware religie alleen voortgeſet werden: en die in dit geval geloove weygert, die moet wagten tot dat Godt ſelve tot hem afkome, om ſijn wil en raad aan hem bekent te maken.

3. Om dan door 't bedrog, dat'er in de wereld is, niet misleyt te worden, ſoo heeft men deſe proeven van ſekerheyd, *dat men de ſelve ſaake hoore uyt de mond van twee of meer getuygen, met een accoort en volle overeenſtemminge, geſproken van menſchen die buyten opſpraak of intreſt zijn.* Die nu met een godvrugtige opmerking de gelegentheyd van onſe Euangeliſten wel bevroet, ſal haaſt konnen ſien, dat ſy ſchreven met een *gemoed*, dat vyand was van alle quade nukken, met een *gunſt* tot de leere des Euangeliums, die echter de ſaak niet boven de waarheyd verhief, en met een *bewuſtheyd*, die gegront was op de alderkragtigſte blijken.

4. Daar zijn de minſte gronden niet waarom men deſe mannen van eenige *opſettelijke valsheyd of ontrouw* ſou mogen verdenken. Die *quaatwilligheyd* (die ontaarde menſchen en alleen overgeven booswigten eygen is) en kon in deeſe ſaake geen ſtand grijpen. Want

1. De natuyr der ſaaken, die ſy de wereld voordragen, was ſoodanig geſchapen, dat ſy *geen ontrouw* toeliet. *A.* Men ſprak van dingen die *opentlijk* ſouden *geſchiet* zijn voor veeler oogen en ooren, met aanwijſinge van ſoodanige omſtandigheden van plaats, tijd en perſoonen, dat het onmogelijk was daar in ontrouw te begaan, ſonder agterhaalt te werden. Noyt en haſardeerden lieden van geſonde herſſenen ſoo haar goede naam, dat ſy een *ſchadelijke* leugen opentlijk gingen uytventen voor een waaragtige en *opentlijke gepaſſeerde* geſchiedeniſſe:

nisse: dat sy de wereld souden pogen yets wijs te maken, daar van yder een haar soude konnen agterhalen, en van leugen taal bestraffen. Hoe konde soo een boek, als de Euangelien zijn, in 't ligt komen, en spreken van Jesu leer en wonder-werken, geslagt en kintsheyd, leven en dood, kruys en opstanding, by aldien daar niets aan en was? *B.* Te meer, dewijl de verdigters *geen loon* voor sulken ontrouw te verwagten hadden, maar in tegendeel wel sagen, dat daar tegen *banden en verdrukkingen* bereyt wierden. Noyt was yemand soo averegts *om sunst*, soo trouweloos *buyten beooging*, soo boosaardig met een *uyterste* en *besadigde stantvastigheyd.* De pley en pijnbank zijn niet gespaart, en echter de uyterste tormenten en hebben haar 't minste woord van wederroeping niet konnen afperssen: de dood, die regtveerdig is, hebben sy omhelst, gekust, verwellekomt, al schoon sy haar voorquam gewapent, met beulen en moortschavotten; en haar onverschrokken geest en godvrugtig af scheyt, selfs in de vlammen, gaven soo veel blijk van een blank geweten, dat sy daar door alleen veele duysenden hebben overwonnen, en betrokken aan de zijde Christi.

2. En 't ware schoon, dat yemand soo verre tot onbeschaamtheyd vervoert konde werden, soo konde nogtans *dit Euangelium* in sulken geval by soo veel duysende menschen soo grooten aansien niet bekomen hebben: 't en waren de dingen, die als openbaar geschied verhaalt werden, ook *opentlijk soo bevonden* waren. *Die dit geloove aannamen*, en dese geschriften als een schat-boek van hemelsche wijsheyd omhelsden, waren lieden *uyt Joden en Heydenen* afkomstig, die haar oude Godsdiensten verlieten, en de opinien, die van der jeugt af-gewortelt waren in hun gemoed, verwisselden om een leere, die vlees en bloed noyt aangenaam was: en daar toe sag men resolveren soodanige *menschen*, die groote proeven gaven *van een gesond en verligt oordeel.* Men vont 'er uyt de wereld-

wijsen

wijſen, die haar eygen wijsheyd verſakende, tot Jeſu diſcipline over gingen, om in ſijn ſchoole van vooren aan diſcipelen te worden: dat dit alles ſoude geſchiet zijn ſonder onderſoek, uyt een blinde drift, en redenloos gevolg, ja met een moetwillige oogſluyting voor 't gene, dat men uyt de opene Griffien en rollen, en uyt veel levendige getuygen konde weten, dat kan in geen menſchen gedagten vallen.

3. Maar 't ware ook ſchoon, dat het volk van de eerſte Chriſtenheyd ſoo ſlegt gekeurt wierde, dat ſy haar mogten hebben laten vervoeren, in 't geene dat niemant in Judea kon onbekent zijn, ſoo geeft nogtans *het ſtil-ſwijgen der vyanden* en anders-geſinden blijk genoeg, dat alles op ſoodanigen wijſe moet gepaſſeert zijn. Het en gebrak immers de Joodſche Meeſters en Heydenſche Redenaars van die eeuwe aan geen ſchranderheyd, om de Chriſtenen van ontrouw te overtuygen, indien ſy maar eenigſins waren te agterhalen geweeſt: Of waren ſy ſulke ſtomme honden, ſulke trouwelooſe wagters die niet baſſen konden? Men ſag vaſt een groote menigte tot het Chriſtendom overgaan, en deſe boeken gebruyken, als een werktuyg van haar omkeeringe: wie boeyde haar de ſchacht en veder, die haat en toorns genoeg hadden om het Chriſtendom te beſchadigen, dat ſy de wereld in dit gevaar niet waarſchouden? Men vont by haar ontſteltenis genoeg over dien opgang des Euangeliums, en vyers genoeg in haren boeſem om dit ligt te verdooven: wat wederhielt die mannen, die de hand ſoo gretig aan de kling ſloegen, om *de Chriſtelijke* naam te vyer en te ſweerd *uyt te roeyen*, doe een *Saulus* te peerd ſat; en *blaaſde moord en dreyging*, wat (ſeg ik) wederhielt haar doen de hand ook aan de pen te ſlaan, dat ſy deſe Euangelien niet van ſtuk tot ſtuk onderſogten, (doen ſy in 't ligt quamen) en door tegen-blijken kragteloos maakten? Sy waren 't immers, die doe nog te Jeruſalem aan 't roer van Staat ſaten, en daar in van geen vremde magten konden of ſouden verhindert

dert werden. Sonder twijffel is 't de klare waarheyd der ſaken ſelve, die geen tegenſpraak en leed. Weshalven wy dit ſtilſwijgen met geen ander oog konnen aanſien, of het is geweeſt een verſtomming voor de waarheyd.

Of ſou men wel beſtaan te ſeggen, dat die oude papieren, in welke de wederſpraak van het Chriſtendom tot haar beſchaaming begrepen was, onder ſoo veel rampen van Stad en Staat zijn verongelukt en 't ſoek geraakt? Maar wie en ſiet niet hoe ſwakken ſteundſel dat verſchaft voor de Joodſche hardnekkikheyd? want 1. Indien de werelt oyt ſulke papieren had aanſchoud, 't waar wonder, dat'er ſelfs niet de minſte geheugenis van ſou overgebleven zijn: of dat niemant van haar oude Schrijveren daar van eenig gewag ſou gemaakt hebben. Nog den *Thalmud*, nog *Joſephus* geven eenige de minſte blijk, dat oyt tegen 't Chriſtendom de pen geroert is, om de voorſtanders van 't Euangelium van valſcheyd te overtuygen. 2. Indien de Joodſche natie ſware rampen doorgeſtaan heeft, het Chriſtendom heeft niet minder geſugt onder de drukking der tyrannen, wiens woede alleenlijk tegen 't Euangelium opgeheven was: indien nu de Schriften voor de ſake Chriſti ingeſtelt, door Gods voorſienigheyd ſoo veel barningen hebben doorgeſtaan en echter behouden zijn, hoe is 't te begrijpen, dat Godt ſoude hebben laten gehengen de verdwijning van alle oude tegenſpraak, die noodſakelijk was om deſe religie, (welk een Jood en Heyden voor enkel bedriegery houd) ten toon te ſtellen, en alle eerlijke gemoederen tegen ſulken ſnooden verleydinge (als deſe zijn ſoude) te beſchanſſen? 3. Maar lieve! ſeg ons, waar ſneuvelden deſe tegenſchriften: of door wat toeval wierden ſe u onderdonkert? was 't ramp of gewelt dieſe u uyt handen wrong? was 't *ramp?* ſoo kuſt de hant van Gods voorſienigheyd, die alle wederſpraak tegen 't Euangelium (ſoo wel als die tegen Moſis Wet) heeft doen vergaan, en onder de puynhoopen van u oude Godsdienſten tot aſſe

gemaakt. Was *'t gewelt?* wie had dan ſoo 't beſtier van ſaken in de vuyſt, dat hy u ſoo noodigen tegenweer kon afhandig maken? De Heydenen begunſtigden immers de Chriſten ſaken ſoo niet, dieſe drie hondert jaar te vyer en te ſwaard vervolgden, en die met u in den gemeenen haat t'ſamenſtemden, datſe u ſoo weerloos ſouden gemaakt hebben tegen die geene, die u beyder ongeloof beſtreden. En of ſchoon het Chriſtendom namaals het roer van Staat in handen kreeg, ſoo bleven 'er echter noch Landſchappen en Koningrijken in de oude afkeerigheyd volharden, waar onder u verſtroyde bloedverwanten de vryheyd behielden, om haar tegenſpraak tegen het Chriſtendom opentlijk te oeffenen. Ik ſwijge nu datſe noyt ons ſullen konnen aanwijſen, dat oyt de Chriſten Vorſten met algemeene opſtemminge haar Joodſche boekeryen ſoo naauw hebben doorgeſogt, dat ſy geen tegenſchriften tegen het Chriſtendom ſouden hebben konnen behouden, gelijk ſelfs tot heden toe nog veele Godslaſterlijke boeken van later datum tegen het Euangelium by haar bewaart worden.

Niemant en wane, dat de boeken des N. T. en met name ons Euangelium heymelijk in de kaſſen der Chriſtenen zijn bewaart, als of die geene, die tot wederſpraak geſint waren wegens den geſloten toegang tot de ſelve geen gelegentheyd hadden konnen vinden, om ſig op alles nader te informeeren, nademaal ſulk een bedekkinge van het Euangelium voor Joden en Heydenen gantſch ondoenelijk was, dewijl der Chriſtenen perſoonen en goederen waren in de magt van hare overheerſſers, en menigmaal gevallen zijn in handen harer vyanden, voor welker gewelt haar boeken en papieren geenſins bevrijd konden blijven. Het Chriſtendom is ook menigmaal van eerlooſe beſpied, van trouwlooſe verlaten, door ſcheuringen verdeeld; waar door't onmogelijk was, dat haar huysbeſtier en heylig huysraad kon bedekt blijven voor de oogen harer vyanden, of dat niemant haar geheymſchriften tot Joden of Heydenen ſoude

de hebben overgebragt. Doet 'er by, dat soo grooten spoed in de voortsettinge van die religie met sulken bedekkinge van geschriften, op welke al 't bewijs van haar waarheyt gegrontvest was, op geen bedenkelijke wijse konde te samen gaan.

4. De handel en wandel der geener, die dit schreven, of daar over stonden als getuygen, en dese boeken de gemeynte overhandigden, als *oog-getuygen* van alle dese dingen, toont genoeg] dat het *mannen waren van onbesproken wandel*, en teder gemoed, daar in met geen gedagten soodanigen ontrouw, als dit soude zijn, kon vallen. Want *ontrouw*, gelijk sy een leelijk monster is, soo was sy in dit geval een grouwel-stuk en helsch-gedrogt; gemerkt sy hier te doen hadden met de sake Gods, en met de religie, aan wiens vast-stelling of ontbinding af-hangt veeler Zielen saligheyd, of de schrikkelijke verdoemenisse: en hoedanigen loon hadden sy dan te verwagten, die onder het moetwillig veragten van haar geweten de wereld soo leelijk bestonden by de neus te leyden! Daar nogtans de partyen selve ons noyt missaakten, dat de voorgangers van *het Christendom* waren exemplaren van regtveerdigheyd en *vromigheyd*: gelijk Jacobus, de Broeder des Heeren, die toegenaamt was Justus, dat is *de regtveerdige*, waar van Josephus selve getuygt, dat als hy gestenigt was, door order van Ananus den Hoogen-priester, die daad des Hoogen-priesters *alle goede en yverige betragters der wet seer mishaagt heeft.* In 't xx^ste^. boek der Joodsche Outheden, Cap. viij.

5. Maar of men wel somtijts een of ander grouwelijk mensch vint, die soo ver mogt verbastert zijn in sijn gemoed, dat hy onder een schijnheylige vertooning een soo boosen geest verbergde, soo kon dit echter geen plaats grijpen in soo *grooten maatschappy*, daar uyt wy verscheyden schriften bekomen, en daar wy alle de andere over die schriften sien staan als getuygen van de waarheyd; dewelke elk in sijn oort en lot dese boeken de gemeynte recommanderen, als begrijpende die waar-

heyd, die ten haren aanſchouwen voorgevallen was; en dat alles in verſcheyden boeken, op verſcheyden plaatſen geſchreven, met ſoodanigen *harmonie*, dat die ook ſelve ſpreekt, dat alles is voortgevloeyt uyt een gemoed 't geen door de klare waarheyd beſet was. Het is een proef, die men neemt om de opregtigheyd der getuygen te toetſen, dat men die apart verhoorende, dan namaals hare redenen vergelijkt, en uyt die overeen-komſt een vaſt beſluyt maakt van een ware geſchiedenis, om dat de leugen op alles niet genoeg kan bedagt zijn, maar altoos in 't een of 't ander wil deur ſchijnen.

V. Van *een-Zijdigheyd*, en al te grooten begunſtiging der ſake Jeſu, kan men haar ook niet beſchuldigen, als of ſy door verwondering verblind, kleyne dingen te ſeer verheven, en te hoog uytgemeten hadden: dewijl men ter contarie bevint, dat ſy de grootſte werken van de wereld op de eenvoudigſte wijſe ſonder draf of loftuytinge ſlegt en regt beſchrijven, en over al het oordeel daar van, door een wonderbare ingetogentheyd, aan 't oordeel van haar leſers alleen hebben opgedragen. Inſonderheyd als men aanmerkt, hoe ſy 't verſchil, dat'er was tuſſchen de Onchriſtenen en die in Chriſtum gelooven, door een bloot verhaal van ſijn leere, en eenvoudige vertellinge van ſijn wonderwerken, gantſchelijk beſlegten: en dat ſoo ver buyten alle driften, dat men in 't minſte nog 't meeſte geen verrukking kan gewaar werden, ſchrijvende als van onpartijdige hiſtorieſchrijvers, die in geen zijde bewikkelt zijn, eenigſins ſoude konnen gevordert werden.

VI. Indien de ſchriften, die de Euangeliſche hiſtorien behelſen, een eeuw of meer *na Jeſu leef-tijd* opgeſtelt, en van *onſekere of onbequame perſoonen*, aan wien 't volkomen berigt van ſaken ontbroken hadde, ingeſtelt waren geweeſt, ſoo had men miſſchien met eenigen grond argwaan mogen ſcheppen, als waren deſe ſchrijvers *door averegts berigt mis-leyd*; en dat ſy deswegen de ware geſchapentheyd der ſaken niet regt hadden

den aangetroffen, Dewijl 't verloop van tijd aan de maare geen kleyne veranderige geeft: Maar nu wy in tegendeel volkomen versekering hebben; dat dese historien kort op de voltoyde geschiedenissen 't ligt sagen, en van eygen oog en oorgetuygen, gelijk *Mattheus* en *Johannes*, zijn beschreven; of immers van sulke mannen, die onder de Apostelen als dienstknegten van 't Euangelium verkeerden, hoedanige *Marcus* en *Lucas* waren: met eenen de toestemminge van de gantsche twaalve, en soo veele als 'er Jesum gevolgt waren wegdragende; nu hout alle vertwijffeling op. Immers sullen wy in 't vervolg van dit ons Euangelium, 't geen wy tragten te openen en te betoogen dit sonneklaar bevestigen, en daar mede des selfs geloofweerdigheyd buyten alle nabedenking vaststellen.

§. 3. *Van de Oudheyd van 't tegenwoordig Euangelium.*

HEt Euangelium dan, wiens verhandeling wy nu aanvaarden, heeft genoegsame bewijsen, dat het *onlang na Jesu vertrek* van der aarde in 't ligt quam, en alsoo met den aanvang der Christelijke religie is opgestelt en overhandigt geworden, om te verstrekken tot een werktuyg van veeler bekeering, soo dat het bequaam was om de ongeloovigen te winnen, en de gewonnene in 't aangenomen geloove te versterken.

1. Immers *de Oudste Schrijvers*, die nog in de eerste eeuw, of ten minste binnen de hondert Jaren na Christi vertrek bloeyden, hebben sig alle op dit Euangelium beroepen, en daar uyt, wanneer sy eenig geloof-stuk wilden bevestigen, hare bewijsen genomen: als *Clemens Romanus*, Pauli tijd-genoot, en kort na hem *Ignatius*, *Polycarpus*, en *Papias*, discipelen van den Apostel Johannes, daar by wy *Justinum* voegen, die sig omtrent 96. Jaar na Christi Hemelvaart een ernstig voorstander van 't Christendom betoonde, in wiens schriften die

Euangelium, als een boek van openbaar gesag in de kerke, menigmaal werd bygebragt.

2. Wanneer *de Apostelen* haar verdeelden, om 't Euangelium door de gantsche wereld te prediken, soo *voerden* sy (die uytgingen na het lot van hare bedieninge) *dit selve Euangelium met sig*, om daar van de gemeyntens te bedienen, op dat het onder haar met stigtinge mogte gelesen werden. Dit blijkt uyt het geene de Kerkelijke historie getuygt, [a] in 't leven van *Pantænus*, Leeraar van de schole van Alexandriën, die reysende na Indiën tot de Kerken aldaar gebouwt door het Apostelschap van *Bartholomæus*, niet alleen gevonden heeft het eygen exemplaar, dat dien Apostel derwaarts met sig gevoert had, maar dat selve gebragt heeft in de Boekery van Alexandriën, daar het namaals van *Origenes* is behandelt en gelesen. Soo heeft ook *Barnabas* een exemplaar van dit eygen Euangelium, 't welk hy met sijn eygen hand had af-geschreven, [b] met hem alomme omgevoert, 't geen men by occasie van 't vinden en openen sijns grafs in de vijfde eeuw is magtig geworden; overmits het selve op het herte des Apostels gelegt, en na de wijse der ouden met hem begraven was (volgens de getuygenissen van *Nicephorus*, *Cedrenus*, *Suidas* en andere) 't geen van Cyprus na Constantinopolen is gevoert, en als een dierbaar pand bewaart.

3. Men voege daar by, dat *uyt het boek selve* niet duysterlijk blijkt *de oudheyd van dit geschrift*, en dat des selfs schrijver moet gebloeyt hebben staande de Joodsche politie; overmits het naderhand onmogelijk ware geweest alle omstandigheden van tijden, persoonen en plaatsen, en alle spreekwijsen, costuymen en gebruyken van dien tijd, soo naauw waar te nemen, dat'er niets te vinden is, 't welk niet met de zeden der Joden van dien tijd juyst overeenstemt. De Christenen ontsloegen haar al vroeg van observantien der wet, en met

a *Euseb.* l. 5. H. c. 10. *Hieron.* de script. Eccl. in *Panteno* c. 36. b Vid. *Meursii Cyprum* p. 159.

de

de verstoring van Stad en Tempel raakten de meeste plegtigheden in onbruyk en vergetenisse: invoegen men ligt kan merken; dat sy haar in die dingen al dikmaal vergrepen souden hebben, soo yemand der Christenen na dien tijd sig onderwonden had soodanigen beschrijvinge aan te rigten. Maar nu bevint men, dat al wat de gaauwste verstanden van onse eeuwe uyt den Thalmud, en by na verloren outheyd der Joden en Heydenen van die tijd uytvisschen, tot verligtinge dient van dese Euangelische historie, en daar mede gantschelijk in accoort is, sonder in eenig stuk te contrariëren. De sprake, die daar in gevonden wert, is gants en al gebogen na de tale der Joden, en set een baarblijkelijk merk, dat dese Schrijvers uyt de Joden waren van Palestina, van die tong-val en spraak: en nog soo lang den tempel-dienst en Synagoge niet hadden verlaten, of sy hadden van alles nog de innigste kennisse.

Soo is dan dit Euangelium opentlijk gelesen en bewaart, doen alles, wat 'er ontrent Jesus gepasseert is, nog was in versche *geheugenisse*, doen de getuygen nog leefden, en de *lieden nog* wandelden, die door de kragt en wonder-werken Jesu genesen waren. Doe men de toehoorders nog konde spreken, die de leeringen Christi ende sijne Predicatien met eygen ooren hadden aangehoort. Doe de ledige graf-plaats in 't hof van Joseph van Arimathea nog was te vinden, en een groote menigte van getuygen spraken van Jesu Opstandinge en Hemelvaart, als een saake daar van sy aanschouwers en getuygen geworden waren: wiens rapporten en redenen met dit Euangelium konden vergeleken werden, en daar uyt ligtelijk beproeft, wat dat'er was van de waarheyd van alle dese dingen, die hier beschreven werden.

§. 4. *Van*

§. 4. *Van de Schrijver van dit Euangelium.*

DE Schrijver van dit boek kan men bespeuren een man geweest te zijn van der Christenen gesintheyd: wel onderwesen in de leerstukken des Euangeliums, die sig hier als een sedigen en kragtigen voorstander van de saake Jesu aanstelt, en die sig selven geerne overgegeven heeft tot het werk der voortplantinge des Euangeliums, om Joden en Heydenen met dit geschrift tot het geloove te bewegen. Indien wy het opschrift van dit boek insien, daar staat: *Het Euangelium volgens Mattheum*, dat is, volgens de beschrijvinge van Mattheus. Van wiens hand ook dit opschrift wesen mag, 't zy dat de eygen pen van Mattheus sijn papieren met desen titel heeft willen verzegelen, 't zy dat de Christen kerke aanstonts de naam des schrijvers op 't voorhooft deses boeks heeft willen tot narigtinge van de nakomelingschap aanschrijven: soo vinden wy immers hier uyt soo veel berigt, dat wy aan den schrijver van dit Euangelium niet konnen twijffelen. De Joden hebben selve desen Mattheum getelt onder Jesu discipelen, gelijk een geleert Schrijver aangeteekent heeft.[a] Wien ook dese beschrijvinge niet qualijk voegde; nademaal deselve ons in dit Euangelium voorkomt, als die eertijts een Schrijver was op den Tol: die nu de pen voert voor het Euangelium was dan een man, die voor lang geleert hadde de pen te behandelen, en met de andere Apostelen niet alleen een geduyrig metgesel van Jesus was geweest; maar ook op het Pinxterfeest was tot dit werk begaaft met de hooge verligtinge des H. Geests. Immers de algemeene Christenheyd hield dit ten allen tijden staande sonder yemants wederseggen, dat *Mattheus* een van de twaalf Apostelen, van den tol-bank geroepen tot het Apostelschap, daar van *de Schryver was.*

[a] *Ligtf. in Euang. p.* 317.

1. 't Geen

1. 'tGeen ook blijkt uyt alle exemplaren en copien, die men uyt Oosten en Westen heeft by een gebragt, en alle de vertalingen, die elke natie in haar publique Gods-dienst heeft gebruykt, welke alle standvastig dit op-schrift behouden: tot een bewijs, dat het Oudste en eerste exemplaar, waar uyt die Copien zijn na-geschreven, ook met dien titel voorsien was: want dat sommige Oostersche vertalingen dien titel nog breeder uytbreyden, geeft te kennen, dat sy het eerste exemplaar nog wat nader hebben willen verklaren.

2. De oudste Kerken-leeraren, gevolgt van de algemeene Christenheyd, hebben het selve standvastig op *Matthei* naam aangetrokken: als *Barnabas*, *Clemens Romanus*, *Ignatius*, *Papias*, *Policarpus*, *Justinus*, *Ireneus*, en soo veele als'er die gevolgt zijn; en dewijl die soo heel lang daar na niet geleeft hebben, soo kondé die daar van ligtelijk goede versekering bekomen, hebbende geen reden om dit boek niet aan sijn regten Autheur toe te schrijven. Daarom noemde Tertullianus Mattheum *fidelissimum Euangelij Commentatorem & Comitem Domini: een seer getrouwen verklaarder van 't Euangelium, en metgesel des Heeren.* Libr. de Carne, cap. 22.

3. De Dwaalgeesten, die sig al in 't begin tegen het regtsinnig gevoelen opwierpen, door wien de Satan de goede order poogde te verwarren, en de ware leere te verduysteren, hebben nogtans dit Euangelium niet derven verwerpen, of tegenspreken: maar sy namen het ook aan, en lasen het op de naam van Mattheus: Siet hier dan een genoegsame getuyge voor de waarheyd, die met Johannes konde seggen. 1 Joh 1: 1. 3. *Het geene wy gehoort hebben, het geene wy gesien hebben met onse oogen, het geene wy aanschouwt hebben, en onse handen getast hebben, van het woord des levens... dat verkondigen wy uw.*

§. 5. *De ongeschonden suyverheyd van dit Euangelium.*

1. HEt verloop van soo veel eeuwen, en de verbreydingh van 't Euangelium tot soo veele volkeren hebben veroorsaakt, dat het eerste handschrift van onsen Apostel en Euangelist door menigmaal af-schrijven heeft moeten bewaart en vermenigvuldigt werden; maar om wegens de getrouwigheyd der Copiisten en 't accoord van de af-schriften met het oorspronkelijke gerust te zijn; soo heeft de eerste kerke groote vlijt aangewent. De Apostelen selve hebben 't met eygen handen af-geschreven, of de af-schriften oversien, en door de geheele wereld met haar gevoert. Ten haren overstaan zijnder aan de kerken exemplaren gelaten, die of door haar eygen handen waren geschreven of van haar geauthentizeert. Hier op beriep sig *Tertullianus* Libr. de præscript. adversus hæreticos. *Age jam qui voles curiositatem melius exercere in negotio salutis; percurre Ecclesias Apostolicas, apud quas ipsæ adhuc cathedræ Apostolorum præsident, apud quas ipsæ authenticæ literæ eorum recitantur.* D. is. *Wel aan dan gy die in 't stuk van saligheyd gesint zijt uw curieusheyd te beter in 't werk te stellen: doorwandelt al de Apostolische gemeyntens, by welke de predikstoelen der Apostelen nog de voorrang hebben; by wien de authentycke schriften der selve nog gelesen werden.* Dit bevestigen ons de historien, die van *Bartholomæus* en *Barnabas* getuygen, dat sy *Matthei* Euangelium met haar in *Indien* en *Cyprus* gebragt en daar gelaten hebben.

2 Weynig na de eerste uytbrenging van dit Euangelium is het selve beneffens de overige boeken des N. T. ook vertaalt in de Syrische en Latijnsche, ja op sijn tijd, ook in de Arabische, Æthiopische, en andere spraken. En *Hieronymus* in sijn voorreden over de vier Euangelisten versekert ons, dat de H. Schriften voor de tijden van *Lucianus* en *Hesychius*

in

in de ſpraken van veele natien waren overgeſet. *Chryſoſthomus* Hom. 2. in Joh. ſegt. *De Syriers, Egyptenaren, Indianen, Perſianen, Æthiopiers en oneyndelijke natien meer, de leeringen* (namelijk des Euangeliums) *vertolkt hebbende, leerden philoſopheren, &c.*

3. *Origenes* en andere Oudvaders hebben over ons Euangelium ook hare commentarien nagelaten, in welke ſy niet alleen alle de ſaaken daar in begrepen in ordre hebben verhandelt; maar ook den text en hare leſinge hebben gevolgt en uytgedrukt.

4. De onvermoeyde vlijt der Geleerden van onſe eeuwe heeft niet verſuymt allerley handſchriften, vertalingen, en commentarien van alle hoeken van de wereld by een gebragt vlijtig met den anderen te vergelijken, en de verſchillende leſingen aan te tekenen, daar een woord by verhaaſtingen der uytſchrijvers was gepaſſeert of verſtelt: gelijk dan de Heer *Johannes Saubertus* alle de verſchillende leſingen over Matthei Euangelium heeft by een geſamelt; en A°. 1672 tot Helmſtad in druk uytgegeven: maar geene is van dat belang bevonden, dat het eenige verandering of aan de leerſtukken, of aan de order van 't Euangelium, of aan het weſen van de hiſtoriſche vertelling heeft konnen bybrengen: 't geen een vaſte proef verſchaft, dat wy het ſelve Euangelium 't geen Mattheus beſchreef, ongeſchonden in handen hebben.

§. 6. *In wat Spraak het beſchreven is.*

OVermits dit Euangelium voor den Jooden in Paleſtina eerſt beſchreven is, volgens het algemeene getuygenis der Ouden, ſoo heeft men ook gelooft, dat het eerſt is beſchreven in der Joden ſpraak, die ſy de Hebreeuwſche noemen, hoewel die doen ter tijdt al ſeer aarde na de Siriſche: niet dat ſy daar mede willen te kennen geven, dat *Mattheus*

in suyver Hebreeuws schreef, maar in haar tale, soo als sy in die tijdt den Hebreen eygen was, en seer na de Syrische was hellende. Want, dewijl het Grieks haar een ongewoone spraak was, en voor al van geen gebruyk in de Synagoge van 't Joodsche Landt, soo scheen het van selfs te volgen, dat de eerste beschrijvinge in haar dagelijks gewoone sprake moeste geschiet zijn.[a] Het welke van veelen daarom te meer geloofr is, om dat het exemplaar van Bartholomeus, 't geen *Pantenus* uyt INDIEN bragt, in de Hebreeuwsche tale beschreven was: gelijk ook *Hieronimus*[b] segt, dat in de Boekery tot Cesareen nog een ander exemplaar in 't Hebreeuws te vinden was, 't geen by sijn tijdt nog bewaart wierdt, het welk voor het eygen handschrift van Mattheus geroemt wierdt. *Papias* werd ten dien eynde ook by Eusebius aangetrokken, en *Ignatius* en *Hegesippus* maaken ook gewag van den Hebreeuwschen text.[c] Welke getuygenissen by alle de Oudvaders van dat vermogen waren, dat sy van allen zijn aangenomen en gevolgt.

Dit gevoelen der Ouden wierd eerst wedersproken van *Erasmus*, en naderhand van veele groote Mannen, die bekommert zijn, dat het aansien van den Griekschen text daar door eenigsins gekrenkt werd, en dat wy een faalbare vertalinge voor den originelen text souden in handen hebben. Welke swarigheyd nogtans andere uyt die consideratie wegnemen, dat de Griekschen text al ontrent de selve tijd is opgestelt, en van de Apostelen, die tot de Grieken gingen om onder haar te prediken, overhandigt. En daarom niet minder authentijcq als de Hebreeusche te agten is. Het is evenveel wiens vlijt die vertalinge bearbeyd heeft, dewijl het oversien van 't Apostolisch oog, en haar goedkeuringe, ons versekering geven, dat daar ontrent alle vereyschte trouw is geoeffent, en dat alle waarheyd daar in is begrepen.

a *Eusebius l.* 5. *H. c.* 10. b *Hieron. in catal. in voce* Matthæus. c *V. Suiceri thesaur. p.* 1231. *Casauboni Exerc. xvj.* §. *cxv.*

§. 7. *By*

§. 7. *By wat occasien dit Euangelium wiert beschreven.*

DE occasie en aanleydinge, welke onsen Euangelist benodigde dit deftig werk te schrijven, [a] was, volgens het algemeene seggen der Ouden, sijn nootwendig vertrek uyt Palestina na Moren-land: die natie was hem te beurt gevallen: om daar onder het Euangelium te prediken, gelijk Paulus de Heydenen van Asien en Grieken-land. Dewijl hy dan stont te vertrekken van sijn Landsaten, die hy tot nog toe by monde onderwesen hadde: soo wiert hy, des versogt zijnde, ook te raden, en aangedreven door Godts Geest, de stoffen van sijn mondeling Euangelium aldus te beschrijven, op dat het bestendig geschrift, in stede van mondeling onderwijs, by sijn af-wesen, haar, en de gantsche algemeene Kerke, in alle eeuwen soude konnen stigten, en tot een regel-mate van geloove en leven verstrecken. *Chrysosthomus* [b] segt, dat de geloovige Hebreen dit werk op haar voorigen Leeraar versogt hadden: en *Epiphanius*, [c] dat sijne Mede-Apostelen hem wel speciaal dit werk hadden opgeleyt. En sonder twijffel heeft Mattheus dit niet aangevangen, sonder te raadplegen met sijn Mede-arbeyders, die dan het versoek van de Hebreen ter herten nemende, ook met haar goetkeuringe dit werk op de schouderen van hem gelegt hebben, die by het gebruyk der penne sig te vooren erneert hadde.

§. 8. *Hoe dit Euangelium is ontfangen.*

ALs een heylig werk is dit Euangelium ook aanstonts erkent en aangenomen van alle de Apostelen, die van de selve waarheyd mede getuygen waren, en door een selven Geest geleydet wierden, die dese beschrijvinge aan onsen Euan-

a *Euseb. l.* 2. *H. c.* 18. *&* 24. b *Chrys. Hom.* 1. *in Matth.* c *Epiphan. Hær.* 51.

gelist in haar naam ook hadden opgeleyt, en namaals oversiende, bevonden, 't niet alleen getrouw, maar ook gedaan door de sonderlinge medewerkingen van Gods Geest, die in haar allen was: welke daarom ook alle versorging en vlijt hebben aangewendet, dat des selfs af-schriften wierden vermenigvuldigt, en door de gantsche wereld, alwaar het Christen-geloof wortelen schoot, verbreydet, om voor de Gemeynte als een getrouwe ende Goddelijke historie voorgelesen en verklaart te werden. Soo voerde Bartholomæus een exemplaar met hem na Indiën, daar bleef'er een in Palestina: Barnabas voerde sijn exemplaar met na Cyprus. Mattheus sal sonder twijffel van sijn arbeyd ook met hem gevoert hebben na de gewesten van sijn lot, na Mooren-land; en seer vroeg waren al de Griecksche Kerken daar van ook voorsien, waarom dat sommige meenen, dat eenige van oudts sprekende van het Euangelium van alle de Apostelen, geen ander Euangelium als dit tegenwoordige gemeent hebben, om dat het in aller naam beschreven, van allen goet gekeurt, en op aller goetvinden aan de kerke overgelevert was.

§. 9. Het bysonder desseyn en oogwit van Mattheus.

ALhoe-wel het gemeene oogwit van sulke boeken is de eere Godts in de stigtinge van sijn gemeynte voort te setten, soo was'er nogtans een speciaal desseyn en oogpunt van dese beschrijvinge, die men wel moet in 't oog houden; welke was, beyde geloovigen ende ongeloovigen, uyt het geene in, van, en ontrent Jesus gepasseert was, kragtig te overtuygen, *Dat Jesus is de Christus*; de ware Messias, van de Propheten belooft, van de Vaderen verwagt, en door de Wet voorbetekent: *overmits* deselve alles heeft vervult, met woorden en werken, en in alles sig heeft gedragen, als men van de Messias na de schriften eysschen of verwagten konde, selfs in

diem

dien ſtaat daar aan de Joden ſig aldermeeſt ergerden. Het was nootſakelijk, dat het Euangelium ſoodanig beſchreven wierd, dat men daar in konde bemerken de vervullinge der Prophetien die van Chriſto geſproken hebben: Maar, alſoo de vyand niet nalaten ſoude, dit Euangelium te beſtrijden, ſoo was'er in die aankundiging van nooden een geduyrig deſſeyn, om alles, daar toe dienende, in die order, en met ſulke omſtandigheden, te beſchrijven, welke magtig ſouden zijn, byſonder gewigt aan de demonſtratien toe te brengen.

§. 10. *Den ſtaat des Verſchils, tuſſchen de Apoſtelen en ongeloovige Joden en Heydenen.*

HEt ſal niet ondienſtig zijn, dat wy onſen aandagt laten gaan, op het point, dat tuſſchen de geloovige Chriſtenen, en ongeloovige Joden en Heydenen, van outs in verſchil ſtont, en dat wy ten dien eynde beyder-zijds haar woorden hooren, om daar uyt hare meeninge te beſluyten, en den ſtaat des verſchils regt in het oog te hebben. Het gevoelen der Chriſtenheyd droeg de Apoſtel Petrus eens in bondige en kragtige woorden aldus voor, Actor. 10: 36-43. *Dit is het woord, dat God geſonden heeft den kinderen Iſraëls, verkondigende vrede door Jeſum Chriſtum. Deſe is een Heere van alle. Gylieden weet de ſaake, die geſchiet is door geheel Judea, beginnende van Galilea, na den doop welken Johannes gepredikt heeft. Belangende Jeſum van Nazareth: hoe hem God geſalft heeft, met den H. Geeſt, ende met kragt, welke het land doorgegaan is, goet doende, ende geneſende alle die van den duyvel overweldigt waren: want God was met hem. Ende wy zijn getuygen van al het geene hy gedaan heeft, beyde in het Joodſche land ende te Jeruſalem: welken ſy gedoodet hebben, hem hangende aan het hout. Deſen heeft Godt opgewekt ten derden dage, ende gegeven dat hy openbaar ſoude worden: niet*

alle

alle den volke, maar den getuygen, die van God te voren verkoren waren, ons (namelijk) *die met hem gegeten ende gedronken hebben, na dat hy van den dooden opgestaan was: ende heeft ons geboden den volke te prediken, ende te getuygen, dat hy is die geene die van God verordineert is, tot een Regter van levende ende doode. Dese geven getuygenisse alle de Propheten, dat een yegelijk die in hem geloost, vergevinge der sonden ontfangen sal in sijnen name.* De Joden in tegendeel, die hem overgaven aan Pilatus, hielden staande, dat hy was *een verleyder,* Matth. 27: 63. *eene die God lasterde,* om dat hy hem selven Gods Sone noemde, Matth 26: 65. en aangaande sijne wonderwerken, *dat hy de duyvelen uytwierp door de Overste der duyvelen,* Matth. 9: 34. 12: 24. Sijn Apostelen hielden sy voor valsche getuygen, seggende dat sy het lighaam Jesu gestolen hadden, en sonder waarheyd spraken van sijne verrijsenisse, Matth. 28: 13. Soo vinden wy ook in den Thalmud der Joden een taale; die met desen gantschelijk overeenkomt; alwaar eenen reden geeft, waarom dat de groote Raad Iesum opgehangen heeft, seggende sulks geschiet te zijn: על שכישף והיסית והידית את ישראל *om dat hy toovery gepleegt, ende verleydinge aangeregt hadde, en Israël hadde vervoert.* Waar mede sy dan sijn wonderwerken niet missaken, maar aan de swartekonstenary toeschrijven; Sijn leere beschuldigen, als een verleydinge van de waarheyd, en klagen dat door die twee, namentlijk sijn leere en groote werken, Israël vervoert wierde van haar oude en ontwijffelbare Godtsdiensten. Celsus, die uyt de Heydenen het Christen geloof met quaad-spreken tegen ging, ontleende dese wapenen van de Ioden, en bragt de leere en wonderwerken Iesu in verschil, en sijn opstandinge verwierp hy, als een verdigtsel, dat sonder waarheyd versonnen was. Het stond dan vast, dat Iesus was een sone van Maria, uyt den huyse Davids, geboren tot Bethlehem, en opgevoed tot Nazareth? dat hy in Galilea begon, en door 't gantsche

Iood-

Joodsche land voltrok het werk van een Leeraar, leerende ende predikende, als de Christus, met byvoeging van veele groote wonder-werken. Het stond ook vast, dat sijn leere als een verleydinge, sijn wonder-werken als een toovery, en sijn wandelen met groote scharen als een vervoeringe des volks, *en* beginsel van oproer is beschuldigt: gelijk sijn persoon door een Rigter Pontius Pilatus is gekruycigt. Het verschil is, of Christus yets heeft geleert 't geen de Messias niet en betaamt? en geen wonder-werken heeft gedaan, die men van de Messias eenigsins kon verwagten? of hy daarom niet onschuldig geleden heeft, en van God is geregtveerdigt door een opstandinge die waarlijk is geschiet, en trouweloos wiert verdonkert?

§. 11. *Van de order in dit Euangelium gehouden.*

OM soo uytnemenden desseyn ten bondigsten te voltrecken, en alles wat in verschil stond volkomen te voldoen, soo brengt onsen Euangelist sijn verhandeling tot een bysondere order. Hy tekent aan, alle die uytschijnende voorvallen ontrent de persoon van Jesus, die discoursen en wonder-werken, mitsgaders sijn gantsche gedrag voor en onder sijn lijden, en desselfs glorieuse uytkomsten, dewelke van bysondere klem waren, om de sake Jesu te regtveerdigen. En schikt die saken in soodanigen order, dat de historien malkanderen juyst niet volgen na den loop des tijds; maar na den eysch der schikkinge, in dese verhandelinge wijsselijk gehouden, en kragtig aangedrongen.

Wy konnen dit gantsche Euangelium begrijpen onder drie hooft-saken: en daar in sien.

1. Wat dingen dat'er waar te nemen zijn ontrent Jesu komste in de wereld. Cap. 1. 2.

2. Wat voorvallen dat Jesu leer-ampt aankleefden: hoe hy dat aanvaarde en uytvoerde. Cap. 3-16: 4.

3. Hoe deselve de wereld wederom heeft verlaten, met wat smaad en uytkomste. Cap. 16: 52-8.

In 't eerste deel siet men sijn kindsche staat: in 't tweede sijn manschap: in 't derde sijn uytgang.

I. De eerste afdeeling begrijpt vijf considerabele conditien die in Jesu geboorte en opkomst vereyscht wierden.

1. Sijn geslagt. Cap. 1: 1-17.

2. Sijn geboorte uyt een maagd. Cap. 1: 18-25.

3. De regte tijd en plaats van sijn geboorte, en hoe dat op sijn tijd seer heerlijk is bekent geworden. Cap. 2: 1-12.

4. Sijn wonderlijke bewaringe ende vlugt na Egypten. Cap. 2: 13: 18.

5. De plaats van sijn opvoeding. Cap. 2: 19-23.

II. De tweede afdeelinge vertoont.

1. Hoe dat hy tot het leer-ampt is ingewyet. Cap. 3. en bereydet. Cap. 4: 1-11.

2. De plaats van sijn leer-ampts aanvang. Cap. 4: 12-25.

3. De onberispelijken inhout van sijn leere buyten eenige benadeelinge van de wet en de Propheten. Cap. 5. 6. 7.

4. De bevestiging van sijn leere door allerleye soorte van wonder-werken. Cap. 8. 9.

5. De voortsettinge van sijn leere, op hoe onberispelijken wijse en met wat succes die geschiet is? Cap. 10. 11.

6. De beantwoordinge van de tegenwerpingen en grieven der Joden tegen het Euangelium, hoe die selve al van Jesus self is geschied en bevestigt. Cap. 12. 13. 14. 15. 16: 4.

III. De DERDE Afdeelinge toont aangaande het vertrek van Jesus uyt de wereld.

1. Sijn toerustinge en *voorbereyding tot het lijden*, (*a*) door voorgaande verwittigingen van sijn aanstaande lijden, en (*b*) door laatste vermaningen, waarschouwingen, en voorseggingen van het gene, dat de sijne moesten betragten en verwagten na sijn verhuysing uyt de wereld. Cap. 16: 5. tot 25.

2. De

2. De Historie van sijn gantsche *lijden* met alle soodanige omstandigheden, die vertoonen hoe *gewillig*, hoe *heylig* en hoe *onschuldig* dat hy geleden heeft; en dat alles na de schriften, op dat die vervult souden worden. Cap. 26: 27.

3. De Historie van sijn glorieuse *opstandinge*, en wat afscheyt dat hy nam van sijne discipelen. Cap. 28.

§. 12. *Van de maniere en kragt der bewijsen in dit Euangelium gebruykt.*

1. MEn moet met seer nauwe aandaght letten op de Historien selve, die hier beschreven staan, overmits sy alle en elk in 't bysonder kragt hebben, om het oog-wit van den Euangelist te voldoen, en seer overtuygende te bewijsen dat *Jesus is de Christus*. 1. Eenige begrijpen soodanige getuygenissen, die van heylige en van God-verligte mannen niet sonder goddelijke openbaringen zijn voort gekomen. 2. Andere vertoonen de eygene predicatien en discoursen van Jesus, soo als die van den schrijver uyt sijn mond zijn gehoort, en in 't openbaar zijn verhandelt, dewelke ten proeve voorgedragen werden, om aan elks bevindinge het op te dragen, of daar in yets berispelijks bevonden werd, en of niet alles met de verwagtinge van de Messias ten vollen over-een-stemt. 3. Sijn wonderwerken werden aangetekent, als bewijsen voor sijn persoon en leere. 4. Sijn overige verrigtingen of gedrag in sijn lijden werd voorgesteld, op dat men daar in yet meer als 't geen menschelijk is soude sien uytblaken. 5. Eenige vertellingen strekken daar henen, om de ergernissen van Jesu nedrigen staat en schandelijke dood des kruyces weg te nemen, betoonende dat hy hem in die gevallen gedragen heeft als onsen Middelaar en borge betaamde. 6. In Jesu redenen blinken uyt, kragt van waarheyd, heyligheyd, en wijsheyd: onoplosselijke knoopen hoort men hem ontbinden, toekomende dingen voorseggen, en onder soete para-

darabolen afschetsen, en al 't wedervaren van sijn kerke voor af vertoonen. 7. In sijn lijden siet men een lankmoedigheyd, lijdsaamheyd, en verdraagsaamheyd, die alle menschelijke togten te boven gaan. 8. In al sijn handel en wandel siet men hem buyten vlek of smette. 9. Daar toe voegt de Euangelist alomme sulke getuygenissen uyt de schriften der Propheten, die ook alle, en elk in 't bysonder bewijsen, dat in Jesu leer en leven alle den eysch der Propheten van boven tot beneden voldaan is.

2. DESE aanmerkingen zijn ons ook seer dienstig, om alle schijn-strijd tusschen de Euangelisten weg te nemen, dat men een andere order van verhandeling en schikking van saken in Mattheus bespeure als in Lucas, die klaarlijk te kennen geeft, dat hy vervolgt den loop van den tijd (*Luc.* 1: 1-3.) En alsoo hout die voet, die men in Historien te houden gewoon is: daar in tegendeel Mattheus dikmaal gelijke voorvallen (hoewel in tijd verscheyden) om datse van gelijke natuyr zijn, heeft by een gevoegt. Hier door siet men ook dat dit Euangelium sijn eygen bewijs met sig brengt, by aldien wy ons maar verbeelden, dat dit geschrift gesien wierd in dien tijd gemeen gemaakt te zijn, in welke de saaken in verscher geheugen waren en dat de getuygen alomme verscheenen in de wereld, die dese dingen gehoort ende gesien hadden.

E Y N D E.

HET EUANGELIUM VAN MATTHÆUS.

Kortelijk geopent en kragtig betoont.

Korten inhoud van het eerste Capittel.

Het behoorlijk geslagte Jesu, van Abraham af, tot op Joseph en Maria, uyt het Geslagt-register aangewesen, Vers 1--17. Mitsgaders sijn wonderbarelijke ontfangenisse uyt den H. Geest, en geboorte uyt de Maget Maria, bevestigt. Verss. 18--25.

1. *De aanwijsing van Jesu heerlijk en behoorlijk Geslagte, uyt sijn Geslagt-kaarte. Vers 1-17.*

Korte aanteykeningen tot opening van 't verstand der woorden.

Vers 1.

HEt Boek des Geslagtes. Gr. βίβλος γενέσεως. Het boek der wordinge. Des opkomstes. Waar in dat beschreven werd Jesu opkomst, van sijn geboorte af / tot sijn verhooginge toe / in welke hy van Godt tot een Heer ende Christus gemaakt ende geworden is. Gal. 4: 4. Rom. 1: 3. De spreek-wijse / die den titel van dit boek uytmaakt is van den Hebreen ontleent: want 't geen Gen. 5: 1. genaamt wert ספר תולדות *Sepher tholadoth*, vertalen de Grieken (even als hier) *Biblos GENESEOOS*; niet soo seer (gelijk veele willen) siende op het geslagt-register alleen/ als wel op den gantschen oorsprong van 't menschen geslagte / en de opkomste van de kerke Gods in die eeuwen. Vergelijk Gen. 2: 4. 37: 2.

Het grondwoord *Genesis* (welken naam ook het eerste boek van Moses draagt) wert van Cicero uyt Plato vertaalt oorsprong, opkomst, en betekent dien staat der saaken / waar in sy gesien werden van kleyne beginselen op te klimmen tot haren vollen luyster: in welke sy dat geene worden, waar toe allen toestel aangeleyt was.

Van die beooging is onsen Euangelist / om te toonen / dat al 't geene de beloften Gods en voorgaande Prophe-

tien uyt Gods raad openbaarden / ook even soo zijn geschiet: invoegen dat Jesus door verscheyden trappen al dat gene geworden is, 't geen men van de Messias volgens de schriften hadde te verwagten.

Jesu Christi. Dat is / van Jesus, dewelke is de Christus. Een waarheyd/ die het fundament is van 't gantsche Christendom. Actor. 2: 36. 8: 35. 37. 1 Cor. 3: 11. 16:22. 1 Joh. 2: 22. 4:15. &c. en 't bysonder oogpunt van dit tegenwoordig Euangelium. Invoegen / dat men in dese woorden / en in desen titel van dit Euangelium, moet aanmerken het voorstel begrepen te zijn / van 't gene dat dese Goddelijke schrijver hier opneemt te beweeren/ namelijk dat Jesus is de Christus. Tot welken eynde hy van de merkweerdigste en uytschijnenste voorvallen van Jesu leven en handel heeft uitgetekent / die tot vast-stellinge van dat grondstuk kragtig bewijs konden toebrengen.

Des soons Davids, des soons Abrahams. Jesus wert hier genaamt een sone van David, en diensvolgens ook een sone van Abraham, volgens die wijse van spreken / dewelke by de Hebreen seer gemeyn en gebruykelijk is / die gewoon zijn een na-neef in de regt-nederdalende linie een Sone te noemen / soo wel van sijn over groot-vaders / als van sijn vader selve.

Weshalven ook met dese woorden een aanvang gemaakt werd van Jesu opkomst / en deselve gebragt tot het Stam-huys van David.

Ook wert Abraham hier toegevoegt/ als de eerste Vader van 't Joodsche volk / van welke de besnijdenisse begon/ en in wiens persoon de af-scheyding en af-sondering der volkeren een beginsel nam.

Dat onsen Euangelist Jesu geslagt-linie niet hooger als van Abraham ophaalt / hebben de Ouden daar van daan gebragt; om dat hy door de geloovige uyt de Joden schrijvende / ook binnen haar geslagt-linie (daar sy af-gescheyden werden van de Heydenen) heeft willen blijven / en toonen dat de Heyland uyt de Joden was.

Vers 2. *Abraham gewan* (of teelde) *Isaac.* Het grontwoort / dat in 't Nederduyts gewinnen of teelen vertaalt wert / gebruykt onsen Euangelist hier geduerig / om een geslagt-linie te beschrijven van natuyrlijke descendenten, die door geboorte elk uyt ander voortgesproten zijn: om alsoo dese nakomelingen te onderscheyden van een ander slag van soonen / die door de wet in eens anders familie wierden ingelijft / schoon sy daar aan geen regt van natuyrlijke successie / als eygen geboren kinderen/ voorwenden konden: hoedanigen soonschap in de geslagt-kaarte van Lucas sekerlijk onder andere in aanmerkinge moet komen.

Ende Isaac gewan Jacob. Die anders van wegen sijn worsteling met God en overwinning ook Israel genaamt is. Gen. 32: 28. En hier van daan werden sijne nakomelingen genaamt de twaalf geslagten Israels.

Ende Iacob gewan Iudam ende sijne Broeders. Hier gewaagt de geslagt-rolle ook van Juda's broeders, om geheel Israël te herinneren / dat sy even gelijk regt en deel hadden aan de beloften en in de hope Israels / die op den Messias gegront was / als Juda, uyt wiens stamme hy geboren moeste werden: alsoo sy alle waren soonen van de Patriarchen / en dienvolgens verwanten van 't beloofde zaat / van Godt te samen tot een volk vereenigt in Palestina / om in dat oeffen-school van haar verwagtinge den prediker van 't verwagte heyl te gemoet te sien.

Vers 3. *Judas gewan Phares ende Zara,*

Phares

Phares wert Gen. 38: 29. Perez: en Zara in 't handschrift van Oxfort Thara, maar Gen. 38: 30. Zarah geheeten; 't geen men aan de verscheyden pronunciatie der tijden en volkeren moet toeschrijven. De LXX. schrijven ook Phares en Zara. Gen. 38: 29. 30.

Alhoewel de Messias sijn afkomste moeste rekenen uyt Phares en geensins uyt Zara, soo werden nogtans dese tweelingen van eener dragt hier t'samen gedagt/ om ons indagtig te maken dat bysonder geval ontrent beyder geboorte voorgevallen/ en hoe Gods Geest daar mede een hooger en geheyme beduydenisse heeft beoogt/ terwijl hy aan Phares op een bysonder wijse het regt van de eerst-geboorte heeft laten toekomen.

By Thamar. Gr. Uyt Thamar. Van welk huwelijx-geval wy lesen Gen. 38. Onkuys was den ingang van Juda tot Thamar, bloed-schendig haren Egtstant/ en sy selve uyt de dogteren van Canaan/ welken de wet namaals niet toeliet tot de vergadering van Gods volk in te gaan: egter moesten uyt een sone van dit bedde de Koningen voortkomen/ die eerst het gantsche volk/ en namaals 't rijk van Juda alleen glorieus beheeren souden/ en naderhand de Messias selve.

Op dese vreemde en sondige trouwgevallen wijst ons de Euangelist als in passant met de vinger/ en teekent de namen dier vrouwen hier aan/ die ons Gods woord in 't O. T. (somtijts niet sonder oorsaak) soo wijdluftig beschrijft/ om ons te doen bevroeden/ dat uyt Juda's huys de verlosser Israëls soude gebooren werden/ niet om eenige deugdige weerdigheden/ die in des selfs eerste stam-wortels uytscheenen/ welke geene waren: nog ook om eenigen glans uyt den adeldom sijner voorvaderen te ontleenen/ die haar luyster met soo groote schand-vlecken niet weynig bezwalkt hadden/ welke hy veel eer soude moeten boeten en uytwisschen: maar wel 1. om versekering te geven/ dat hy al sulke sondaren en sondaressen/ met een boetveerdige ootmoedigheyd tot hem komende/ niet en soude uytwerpen. 2. Als ook om een voorspeling te maken/ van de roepinge der Heydenen; want na dien God in sijn eeuwigen raad soodanige persoonen in de reex van Christi voorouderen heeft ingelast/ die uyt de Heydenen waren: en Gods soon aangenomen heeft uyt de sulke geboren te werden; soo kan men ligt bevroeden/ dat het hem niet onbetamelijk soude zijn sulke natien te heyligen/ uyt welke hy eenige tot sijn voor ouders heeft willen aannemen/ en die hy als een sone sijne ouders heeft willen beminnen.

Ende Phares gewan Esrom, Ende Esrom gewan Aram. Siet hier de geslagten/ die in Egypten gewoont hebben/ Phares, Esrom, en Aram; en in deselve gestorven zijn.

Vers. 4. *Ende Aram gewan Aminadab.* Welken de Joden volgens de aanteykening van Lyranus voorgeven/ dat met het volk van Juda's stam in 't hooft is uyt Egypten uytgetrokken.

Ende Aminadab gewan Nâasson. Die een hooftman was van de stamme Juda in de woestijne. Num. 2: 3. en door sijn suster Aarons huysvrouwe verswagert met den Hoogenpriester.

Ende Nâasson gewan Salmon. Die met de stamme Juda in 't beloofde land quam: dewelke sijn Vader met dat gantsche geslagte/ om haar murmureringe/ en wederstant tegen Josua en Caleb gestorven was in de woestijne.

Vers 5. *Ende Salmon gewan Booz by Rachab.* Gr. Uyt Rachab; wien men door desen Rachab moet verstaan/ daar over verschillen de gevoelens: eenige verstaan daar door Rachab de hoere van

alle den volke, maar den getuygen, die van God te voren verkoren waren, ons (namelijk) *die met hem gegeten ende gedronken hebben, na dat hy van den dooden opgestaan was: ende heeft ons geboden den volke te prediken, ende te getuygen, dat hy is die geene die van God verordineert is, tot een Regter van levende ende doode. Dese geven getuygenisse alle de Propheten, dat een yegelijk die in hem gelooft, vergevinge der sonden ontfangen sal in sijnen name.* De Joden in tegendeel, die hem overgaven aan Pilatus, hielden staande, dat hy was *een verleyder*, Matth. 27: 63. *eene die God lasterde*, om dat hy hem selven Gods Sone noemde, Matth 26: 65. en aangaande sijne wonderwerken, *dat hy de duyvelen uytwierp door de Overste der duyvelen*, Matth. 9: 34 12: 24. Sijn Apostelen hielden sy voor valsche getuygen, seggende dat sy het lighaam Jesu gestolen hadden, en sonder waarheyd spraken van sijne verrijsenisse, Matth. 28: 13. Soo vinden wy ook in den Thalmud der Joden een taale; die met desen gantschelijk overeenkomt; alwaar eenen reden geeft, waarom dat de groote Raad Iesum opgehangen heeft, seggende sulks geschiet te zijn: על שכישף והסית נהידית את ישראל *om dat hy toovery gepleegt, ende verleydinge aangeregt hadde, en Israël hadde vervoert.* Waar mede sy dan sijn wonderwerken niet missaken, maar aan de swartekonstenary toeschrijven; Sijn leere beschuldigen, als een verleydinge van de waarheyd, en klagen dat door die twee, namentlijk sijn leere en groote werken, Israël vervoert wierde van haar oude en ontwijffelbare Godtsdiensten. Celsus, die uyt de Heydenen het Christen geloof met quaad-spreken tegen ging, ontleende dese wapenen van de Ioden, en bragt de leere en wonderwerken Iesu in verschil, en sijn opstandinge verwierp hy, als een verdigtsel, dat sonder waarheyd versonnen was. Het stond dan vast, dat Iesus was een sone van Maria, uyt den huyse Davids, geboren tot Bethlehem, en opgevoed tot Nazareth? dat hy in Galilea begon, en door 't gantsche Iood-

Joodsche land voltrok het werk van een Leeraar, leerende ende predikende, als de Christus, met byvoeging van veele groote wonder-werken. Het stond ook vast, dat sijn leere als een verleydinge, sijn wonder-werken als een toovery, en sijn wandelen met groote scharen als een vervoeringe des volks, en beginsel van oproer is beschuldigt: gelijk sijn persoon door een Rigter Pontius Pilatus is gekruycigt. Het verschil is, of Christus yets heeft geleert 't geen de Messias niet en betaamt? en geen wonder-werken heeft gedaan, die men van de Messias eenigsins kon verwagten? of hy daarom niet onschuldig geleden heeft, en van God is geregtveerdigt door een opstandinge die waarlijk is geschiet, en trouweloos wiert verdonkert?

§. 11. *Van de order in dit Euangelium gehouden.*

OM soo uytnemenden desseyn ten bondigsten te voltrecken, en alles wat in verschil stond volkomen te voldoen, soo brengt onsen Euangelist sijn verhandeling tot een bysondere order. Hy tekent aan, alle die uytschijnende voorvallen ontrent de persoon van Jesus, die discoursen en wonder-werken, mitsgaders sijn gantsche gedrag voor en onder sijn lijden, en desselfs glorieuse uytkomsten, dewelke van bysondere klem waren, om de sake Jesu te regtveerdigen. En schikt die saken in soodanigen order, dat de historien malkanderen juyst niet volgen na den loop des tijds; maar na den eysch der schikkinge, in dese verhandelinge wijsselijk gehouden, en kragtig aangedrongen.

Wy konnen dit gantsche Euangelium begrijpen onder drie hooft-saken: en daar in sien.

1. Wat dingen dat'er waar te nemen zijn ontrent Jesu komste in de wereld. Cap. 1. 2.

2. Wat voorvallen dat Jesu leer-ampt aankleefden: hoe hy dat aanvaarde en uytvoerde. Cap. 3-16: 4.

3. Hoe deſelve de wereld wederom heeft verlaten, met wat ſmaad en uytkomſte. Cap. 16: 52-8.

In 't eerſte deel ſiet men ſijn kindſche ſtaat: in 't tweede ſijn manſchap: in 't derde ſijn uytgang.

I. De eerſte afdeeling begrijpt vijf conſiderabele conditien die in Jeſu geboorte en opkomſt vereyſcht wierden.

1. Sijn geſlagt. Cap. 1: 1-17.

2. Sijn geboorte uyt een maagd. Cap. 1: 18-25.

3. De regte tijd en plaats van ſijn geboorte, en hoe dat op ſijn tijd ſeer heerlijk is bekent geworden. Cap. 2: 1-12.

4. Sijn wonderlijke bewaringe ende vlugt na Egypten. Cap. 2: 13-18.

5. De plaats van ſijn opvoeding. Cap. 2: 19-23.

II. De tweede afdeelinge vertoont.

1. Hoe dat hy tot het leer-ampt is ingewyet. Cap. 3. en bereydet. Cap. 4: 1-11.

2. De plaats van ſijn leer-ampts aanvang. Cap. 4: 12-25.

3. De onberiſpelijken inhout van ſijn leere buyten eenige benadeelinge van de wet en de Propheten. Cap. 5. 6. 7.

4. De beveſtiging van ſijn leere door allerleye ſoorte van wonder-werken. Cap. 8. 9.

5. De voortſettinge van ſijn leere, op hoe onberiſpelijken wijſe en met wat ſucces die geſchiet is? Cap. 10. 11.

6. De beantwoordinge van de tegenwerpingen en grieven der Joden tegen het Euangelium, hoe die ſelve al van Jeſus ſelf is geſchied en beveſtigt. Cap. 12. 13. 14. 15. 16: 4.

III. De DERDE Afdeelinge toont aangaande het vertrek van Jeſus uyt de wereld.

1. Sijn toeruſtinge en *voorbereyding tot het lijden*, (*a*) door voorgaande verwittigingen van ſijn aanſtaande lijden, en (*b*) door laatſte vermaningen, waarſchouwingen, en voorſeggingen van het gene, dat de ſijne moeſten betragten en verwagten na ſijn verhuyſing uyt de wereld. Cap. 16: 5. tot 25.

2. De

2. De Historie van sijn gantsche *lijden* met alle soodanige omstandigheden, die vertoonen hoe *gewillig*, hoe *heylig* en hoe *onschuldig* dat hy geleden heeft; en dat alles na de schriften, op dat die vervult souden worden. Cap. 26: 27.

3. De Historie van sijn glorieuse *opstandinge*, en wat afscheyt dat hy nam van sijne discipelen. Cap. 28.

§. 12. *Van de maniere en kragt der bewijsen in dit Euangelium gebruykt.*

1. MEn moet met seer nauwe aandaght letten op de Historien selve, die hier beschreven staan, overmits sy alle en elk in 't bysonder kragt hebben, om het oog-wit van den Euangelist te voldoen, en seer overtuygende te bewijsen dat *Jesus is de Christus*. 1. Eenige begrijpen soodanige getuygenissen, die van heylige en van God-verligte mannen niet sonder goddelijke openbaringen zijn voort gekomen. 2. Andere vertoonen de eygene predicatien en discoursen van Jesus, soo als die van den schrijver uyt sijn mond zijn gehoort, en in 't openbaar zijn verhandelt, dewelke ten proeve voorgedragen werden, om aan elks bevindinge het op te dragen, of daar in yets berispelijks bevonden werd, en of niet alles met de verwagtinge van de Messias ten vollen over-een-stemt. 3. Sijn wonderwerken werden aangetekent, als bewijsen voor sijn persoon en leere. 4. Sijn overige verrigtingen of gedrag in sijn lijden werd voorgesteld, op dat men daar in yet meer als 't geen menschelijk is soude sien uytblaken. 5. Eenige vertellingen strekken daar henen, om de ergernissen van Jesu nedrigen staat en schandelijke dood des kruyces weg te nemen, betoonende dat hy hem in die gevallen gedragen heeft als onsen Middelaar en borge betaamde. 6. In Jesu redenen blinken uyt, kragt van waarheyd, heyligheyd, en wijsheyd: onoplosselijke knoopen hoort men hem ontbinden, toekomende dingen voorseggen, en onder soete para-

darabolen affchetfen, en al 't wedervaren van fijn kerke voor af vertoonen. 7. In fijn lijden fiet men een lankmoedigheyd, lijdfaamheyd, en verdraagfaamheyd, die alle menfchelijke togten te boven gaan. 8. In al fijn handel en wandel fiet men hem buyten vlek of fmette. 9. Daar toe voegt de Euangelift alomme fulke getuygeniffen uyt de fchriften der Propheten, die ook alle, en elk in 't byfonder bewijfen, dat in Jefu leer en leven alle den eyfch der Propheten van boven tot beneden voldaan is.

2. DESE aanmerkingen zijn ons ook feer dienftig, om alle fchijn-ftrijd tuffchen de Euangeliften weg te nemen, dat men een andere order van verhandeling en fchikking van faken in Mattheus befpeure als in Lucas, die klaarlijk te kennen geeft, dat hy vervolgt den loop van den tijd (*Luc.* 1: 1-3.) En alfoo hout die voet, die men in Hiftorien te houden gewoon is: daar in tegendeel Mattheus dikmaal gelijke voorvallen (hoewel in tijd verfcheyden) om datfe van gelijke natuyr zijn, heeft by een gevoegt. Hier door fiet men ook dat dit Euangelium fijn eygen bewijs met fig brengt, by aldien wy ons maar verbeelden, dat dit gefchrift gefien wierd in dien tijd gemeen gemaakt te zijn, in welke de faaken in verfcher geheugen waren en dat de getuygen alomme verfcheenen in de wereld, die defe dingen gehoort ende gefien hadden.

E Y N D E.

HET EUANGELIUM VAN MATTHÆUS.

Kortelijk geopent en kragtig betoont.

Korten inhoud van het eerste Capittel.

Het behoorlijk geslagte Jesu, van Abraham af, tot op Joseph en Maria, uyt het Geslagt-register aangewesen, Vers 1--17. Mitsgaders sijn wonderbarelijke ontfangenisse uyt den H. Geest, en geboorte uyt de Maget Maria, bevestigt. Verss. 18--25.

1. *De aanwijsing van Jesu heerlijk en behoorlijk Geslagte, uyt sijn Geslagt-kaarte. Vers 1-17.*

Korte aanteykeningen tot opening van 't verstand der woorden.

Vers 1.

HEt Boek des Geslagtes. Gr. βίβλος γενέσεως. Het boek der wordinge. Des opkomstes. Waar in dat beschreven werd Jesu opkomst, van sijn geboorte af/ tot sijn verhooginge toe/ in welke hy van Godt tot een Heer ende Christus gemaakt ende geworden is. Gal. 4: 4. Rom. 1: 3. De spreek-wijse/ die den titel van dit boek uytmaakt is van den Hebreen ontleent: want 't geen Gen. 5: 1. genaamt wert ספר תולדות Sepher tholadoth, vertalen de Grieken (even als hier) *Biblos* GENESEOS; niet soo seer (gelijk veele willen) siende op het geslagt-register alleen/ als wel op den gantschen oorsprong van 't menschen geslagte/ en de opkomste van de kerke Gods in die eeuwen. Vergelijk Gen. 2: 4. 37: 2.

Het grondwoord *Genesis* (welken naam ook het eerste boek van Moses draagt) wert van Cicero uyt Plato vertaalt oorsprong, opkomst, en betekent dien staat der saaken/ waar in sy gesien werden van kleyne beginselen op te klimmen tot haren vollen luyster: in welke sy dat geene worden, waar toe allen toestel aangeleyt was.

Van die beooging is onsen Euangelist/ om te toonen/ dat al 't geene de beloften Gods en voorgaande Prophe-

tien uyt Gods raad openbaarden / ook even soo zijn geschiet: invoegen dat Jesus door verscheyden trappen al dat gene geworden is, 't geen men van de Messias volgens de schriften hadde te verwagten.

Jesu Christi. Dat is / van Jesus, dewelke is de Christus. Een waarheyd / die het fondament is van 't gantsche Christendom. Actor. 2: 36. 8: 35. 37. 1 Cor. 3: 11. 16: 22. 1 Joh. 2: 22. 4: 15. &c. en 't bysonder oogpunt van dit tegenwoordig Euangelium. Invoegen / dat men in dese woorden / en in desen titel van dit Euangelium, moet aanmerken het voorstel begrepen te zijn / van 't geene dat dese Goddelijke schrijver hier opneemt te beweeren / namelijk dat Jesus is de Christus. Tot welken eynde hy van de merkweerdigste en uytschijnenste voorvallen van Jesu leven en handel heeft uitgetekent / die tot vast-stellinge van dat grondstuk kragtig bewijs konden toebrengen.

Des soons Davids, des soons Abrahams. Jesus wert hier genaamt een sone van David, en diensvolgens ook een sone van Abraham, volgens die wijse van spreken / dewelke by de Hebreen seer gemeyn en gebruykelijk is / die gewoon sijn een na-neef in de regt-nederdalende linie een Sone te noemen / soo wel van sijn over groot-vaders / als van sijn vader selve.

Weshalven ook met dese woorden een aanvang gemaakt werd van Jesu opkomst / en deselve gebragt tot het Stam-huys van David.

Ook wert Abraham hier toegevoegt / als de eerste Vader van 't Joodsche volk / van welke de besnijdenisse begon / en in wiens persoon de af-scheyding en af-sondering der volkeren een beginsel nam.

Dat onsen Euangelist Jesu geslagt-linie niet hooger als van Abraham ophaalt / hebben de Ouden daar van daan gebragt; om dat hy door de geloovige uyt de Joden schrijvende / ook binnen haar geslagt-linie (daar sy af-gescheyden werden van de Heydenen) heeft willen blijven / en toonen dat de Heyland uyt de Joden was.

Vers 2. *Abraham gewan* (of teelde) *Isaac.* Het grontwoort / dat in 't Nederduyts gewinnen of teelen vertaalt wert / gebruykt onsen Euangelist hier geduerig / om een geslagt-linie te beschrijven van natuyrlijke descendenten, die door geboorte elk uyt ander voortgesproten zijn: om alsoo dese nakomelingen te onderscheyden van een ander slag van soonen / die door de wet in eens anders familie wierden ingelijft / schoon sy daar aan geen regt van natuyrlijke successie / als eygen geboren kinderen / voorwenden konden: hoedanigen soonschap in de geslagt-kaarte van Lucas seekerlijk onder andere in aanmerkinge moet komen.

Ende Isaac gewan Jacob. Die anders van wegen sijn worsteling met God en overwinning ook Israel genaamt is. Gen. 32: 28. En hier van daan werden sijne nakomelingen genaamt de twaalf geslagten Israels.

Ende Iacob gewan Iudam ende sijne Broeders. Hier gewaagt de geslagt-rolle ook van Juda's broeders, om geheel Israël te herinneren / dat sy even gelijk regt en deel hadden aan de beloften en in de hope Israels / die op den Messias gegront was / als Juda, uyt wiens stamme hy geboren moeste werden: alsoo sy alle waren soonen van de Patriarchen / en dienvolgens verwanten van 't beloofde zaat / van Godt te samen tot een volk vereenigt in Palestina / om in dat oeffen-school van haar verwagtinge den prediker van 't verwagte heyl te gemoet te sien.

Vers 3. *Iudas gewan Phares ende Zara,* Phares

Phares wert Gen. 38: 29. Perez; en Zara in 't handschrift van Oxfort Thara, maar Gen. 38: 30. Zarah geheeten; 't geen men aan de verscheyden pronunciatie der tijden en volkeren moet toeschrijven. De LXX. schrijven ook Phares en Zara. Gen. 38: 29. 30.

Alhoewel de Messias sijn afkomste moeste rekenen uyt Phares en geensins uyt Zara, soo werden nogtans dese tweelingen van eener dragt hier t'samen gedagt/ om ons indagtig te maken dat bysonder geval ontrent beyder geboorte voorgevallen/ en hoe Gods Geest daar mede een hooger en geheyme beduydenisse heeft beoogt/ terwijl hy aan Phares op een bysonder wijse het regt van de eerst-geboorte heeft laten toekomen.

By Thamar. Gr. Uyt Thamar. Van welk huwelijx-geval wy lesen Gen. 38. Onkuys was den ingang van Juda tot Thamar, bloed-schendig haren Egtstaat/ en sy selve uyt de dogteren van Canaan/ welken de wet namaals niet toeliet tot de vergadering van Gods volk in te gaan: egter moesten uyt een sone van dit bedde de Koningen voortkomen/ die eerst het gantsche volk/ en namaals 't rijk van Juda alleen glorieus beheeren souden/ en naderhand de Messias selve.

Op dese vreemde en sondige trouwgevallen wijst ons de Euangelist als in passant met de vinger/ en teekent de namen dier vrouwen hier aan/ die ons Gods woord in 't O. T. (somtijts niet sonder oorsaak) soo wijdluftig beschrijft/ om ons te doen bevroeden/ dat uyt Juda's huys de verlosser Israëls soude gebooren werden/ niet om eenige deugdige weerdigheden/ die in desselfs eerste stam-wortels uytscheenen/ welke geene waren: nog ook om eenigen glans uyt den adeldom sijner voorvaderen te ontleenen/ die haar luyster met soo groote schand-vlecken niet weynig besmalkt hadden/ welke hy veel eer soude moeten boeten en uytwisschen: maar wel 1. om versekering te geven/ dat hy al sulke sondaren en sondaressen/ met een boetveerdige ootmoedigheyd tot hem komende/ niet en soude uytwerpen. 2. Als ook om een voorspeling te maken/ van de roepinge der Heydenen; want na dien God in sijn eeuwigen raad soodanige persoonen in de reex van Christi voorouderen heeft ingelast/ die uyt de Heydenen waren: en Gods soon aangenomen heeft uyt de sulke geboren te werden; soo kan men ligt bevroeden/ dat het hem niet onbetamelijk soude zijn sulke natien te heyligen/ uyt welke hy eenige tot sijn voor ouders heeft willen aannemen/ en die hy als een sone sijne ouders heeft willen beminnen.

Ende Phares gewan Esrom, Ende Esrom gewan Aram. Siet hier de geslagten/ die in Egypten gewoont hebben/ Phares, Esrom, en Aram; en in deselve gestorven zijn.

Vers. 4. *Ende Aram gewan Aminadab.* Welken de Joden volgens de aanteykening van Lyranus voorgeven/ dat met het volk van Juda's stam in 't hooft is uyt Egypten uytgetrokken.

Ende Aminadab gewan Náasson. Die een hooftman was van de stamme Juda in de woestijne. Num. 2: 3. en door sijn suster Aarons huysvrouwe verswagert met den Hoogenpriester.

Ende Náasson gewan Salmon. Die met de stamme Juda in 't beloofde land quam: dewelke sijn Vader met dat gantsche geslagte/ om haar murmureringe/ en wederstant tegen Josua en Caleb gestorven was in de woestijne.

Vers 5. *Ende Salmon gewan Booz by Rachab.* Gr. Uyt Rachab; wien men door desen Rachab moet verstaan/ daar over verschillen de gevoelens: eenige verstaan daar door Rachab de hoere van

Jericho: waar van Josua spreekt cap. 2. een vrouwe uyt de verbanne volkeren en van onkuyss leven; dog welken haar geloove heeft behouden. (Hebr. 11:31.) en haar weldadigheyd aan Israel soo seer in agting soude gebragt hebben / dat sy Salmon eene der Vorsten in Juda ten vrouwe soude geworden zijn; En hoewel daar van in 't Oude Testament geen gewag gemaakt wert; soo meenen sy echter / dat men by desen hier blijven moet / uyt den arriculus ἐκ τῆς Ῥαχάβ.

Dit trouw-geval / hoewel verswegen in de heylige historien / is nogtans soo niet uyt alle geheugen uytgewischt bevonden / of onsen Euangelist heeft grond gehad / en memorien / die hem konden assurant maken om sulks aan te tekenen.

De Joden hebben in den Thalmud aangetekent / dat sy wel in een huwelijk geleeft heeft met eene van haar voorname Vorsten: maar missen in de persoon / terwijl sy haar Josua toekennen / waar in sonder twijffel een misslag is ingesloopen; gemerkt Josua doen een man van 86. Jaren geworden was / zijnde alreede stok-out / en na by sijnen uytgang. Gemar. Bab. Tr. Megillah. F. 14.

Echter zijnder andere / die door desen Rachab een andere bekende vrouwe / maar nu door de vergetenis ontduystert / verstaan: niet alleen om dat 'er aanmerkelijke swarigheden in de tijd-rekening voorkomen / die dese Canaanitische uyt Jericho beswaarlijk toelaten. Maar wel bysonder ook / om dat Rahab by Josua vermelt beyde van de LXX. oversetters / en van de schrijvers des N. T. met andere boekstaben geschreven / en geensins Rachab maar Raäb genaamt wert / ook self met byvoeging van Raäb de hoere, siet Hebr. 11:21. Jacob 2:25. van dit gevoelen was Theophylactus.

Men vint ook een Griekis afschrift daar in dese woorden (uyt Rachab) niet gevonden werden / 't geen van Sanctes Pagninus wert gevolgt. V. Souberti var. lect.

Ende Booz gewan Obed by Ruth. Gr. ἐκ τῆς Ῥούθ, uyt Ruth. Die na veel kommers en onder. sonderlinge gevallen Booz ten vrouwe geworden is; welk trouw-geval van soo veel aanbelang was / dat de H. Geest daarom verweerdigt heeft het gantsche boek van Ruth te doen beschrijven / en aan de Kerke over te leveren.

Ende Obed gewan Jesse. anders genaamt Isai, Davids Vader.

Vers 6. *Ende Jesse gewan David den Koning.* De eerste / die uyt die stamme tot Koning gesalft / en in Sauls plaatse verhoogt wiert / aan welken het Koninkrijk van Juda tot op de Babylonische gevangenis onafscheydelijk volgens de Goddelijke toesegging bleef vast gehegt: in sijn persoon geraakte van de scepter aan Juda; en week daar van niet af voor de Babylonische overvoeringe / eyndigende met Zedekias: dog soo / dat sy nog den Wetgever agterliet / die tot op de komste van den Siloh blijven moeste Gen. 49:10.

Ende David de Koning gewan Salomon by de gene die Urias Wijf geweest was. Gr. Uyt die van Uria. Dat is: Uyt de gene welke te voren Urias was: dit is een verkorte manier van spreken; en wert hier gesien op Bath-Seba, de gewesene huys-vrouw van Urias, met welke de Koning David niet alleen een snood overspel beging / maar wiens Eega (namentl. Urias) om 't feyt te bedekken / door een quaden trek / wiert van kant geholpen; na welken tijd sy aan David ten vrouwe wiert: uyt dit houwelijk is Salomon geboren / wiens huys ook het stamhuys bleef

van

van den Messias.

Alsoo heeft God sijn belofte / gedaan aan Davids huys (dat uyt hem de Verlosser soude voortkomen) egter niet tegenstaande soo swaren misdaad onverandert gelaten: ja aan de kinderen van dit bedde / dat in 't eerste soo sondig wierde beklommen / boven het kroon-regt / ook de verwagtinge gegeven / dat uyt hen-lieden de Heerscher soude geboren worden.

Vers 7. *Ende Salomon gewan Roboam* Na de oude pronunciatie gesegt Rehabeam, onder wiens Rijk al in den aanvang de tien stammen af-scheurden van Juda.

Ende Roboam gewan Abia. De tweede Koning in Juda.

Ende Abia gewan Asa. De derde Koning in Juda.

Vers 8. *Ende Asa gewan Iosaphat.* Juda's vierde Koning.

Ende Iosaphat gewan Ioram. De vijfde in de rang der Koningen van Juda.

Ioram gewan Oziam. Hier werden drie Koningen agter een overgeslagen/ en met opset voorby gestapt / wiens namen uyt de geslagt-boom des O. T. wel bekent waren; te weten / Ahazia, Joas, en Amazia: om dat de Evangelist alles in drie tijd-bestecken besluytende / aan elken tijd-streckinge/ tot steunsel der memorie / een even-getal van veertien persoonen had toegelegt.

En nademaal de regeering van dese Koningen bekent / kort en rampspoedig was / soo wierde die met het voorby-stappen van hare namen niet ontkent: maar veel eer / als yder notoir bekent zijnde / ondersteit / om haar kort-duyrigheydt overgeslagen / en om haar goddeloosheyd en rampspoeden/ als zijnde de gedagtenisse der vroomen onweerdig / uyt de stam-rolle van Gods soone uytgewist.

Het was hier ter saake genoeg / dat Ozias uyt het mannelijk oor na de regte linie een geboren nasprupt was uyt Joram. Die maniere van doen / dat men in geslagt-registers eenige tusschen tween overstapt / die van weynig consideratie zijn / en van elders konnen gevonden werden / is van geen ontrouw te betigten / nog voor vreemd en ongewoon te agten / gemerkt de heylige schriften des O. T. ook elders den selven voet houden. Siet Esdr. 7: 3. vergeleken met 1 Chron. 6: 8. voet daar by 1 Chron. 4: 1. vergeleken met 1 Chron. 2: 50.

Vers 9. *Ende Ozias gewan Ioatham; ende Ioatham gewan Achaz, ende Achaz gewan Ezekiam.* Anders gesegt *Hiskias*, onder wiens regeeringe het rijk der tien stammen een eynde nam / en de Israeliten van Salmanassar gevankelijk wierden weg gevoert.

Vers 10. *Ende Ezekias gewan Manasse; ende Manasse gewan Amon; Ende Amon gewan Iosiam.* Dewelke de laatste was der Koningen van Juda / die 't rijk tot het eynde sijns levens toe met volle glans en gesag besat.

Vers 11. *Iosias gewan Iechoniam.* Volgens dese lesinge wiert hier wederom Jojakim tusschen tween overgeslagen: vergel: Jer. 22: 14. 24: 1. Maar niet in alle exemplaren: want eenige schrijven hier / ende Josias gewan Jakim, ende Jakim gewan Jechoniam. 'T geen wy volgen: om dat Jojakim hier niet kan overgeslagen worden / dewyl anders het tweede viertien-tal niet vol soude zijn / en dat niet alleen gedrukte exemplaren / die onder 't opsigt van Brylinger, Stephanus, Casaubonus en Boeclerus zijn uytgegaan / dit behouden/ maar ook verscheyden oude handschriften van Stapulensis en Stephanus zijn gezien / die dese lesinge behelsen; en andere voorhanden zijn / van Saubertus

in var. lect. aangetekent.

Josias gewan dan Jakim. D. is / Jojakim / in wiens vierde jaar de eerste wegvoeringe van Juda na Babel geschiede.

Ende Jakim gewan Jechonias. Die selve ook na Babel gevoert is / na dat hy 3 maenden was Koning geweest.

Ende sijne Broeders. Het brengt sommige in bekommering / hoe Iechonias broeders werden toegeschreven / van wien maar een broeder Zidkia gemelt wert / 1 Chron. 3:16. Maar die swarigheyd verdwijnt / als men aanmerkt dat er meer broederen konnen geweest zijn / die kinderloos gestorven zijn / en daarom uyt de geslagt-kaart aldaar zijn uytgevallen.

Ontrent de Babilonische overvoeringe of *Verhuysinge.* Met regt wert desen text vertaalt ontrent, en niet in de Babylonische overvoeringe (schoon men deselve na het gemeenste gebruyk van het bywoordeken ook op de laatste wijse soude konnen vertalen) om dat de saake selfs de eerste beteekenisse eyscht: want Jechonias was tien jaren voor de Babylonische overvoering alreede geboren: en het is ons genoeg / dat die eerste beteekenisse / schoon sy min gewoon is / egter niet en is sonder exempel. Luc. 3:23. Act. 11:28. en Marc. 2:26.

Ten ware men dese woorde liever opnam als by verkorting gesproken: voor τῶν ἐπὶ τῆς μετοικεσίας: Welke Broeders van Jechonia onder de Babilonische overvoeringe waren. Gelijk dan de wegvoeringe is begonnen met Jojakims vierde jaar / verswaart onder Jechonia / en voltoyt onder Zedekia.

Vers 12. *Ende na de Babylonische overvoeringe gewan Iechonias Salathiel:* De mis-vattinge van de plaats Ier. 22:30. schrijft desen selven man kinderloos, want, daar sal niemand van sijnen zade voorspoedig zijn, om te sitten op den throon Davids, ende te heerschen in Iuda. Heeft eenige doen seggen / dat Jechonias sonder kinderen of nazaten gestorven soude zijn: 't geen strijdig is met den text van Mattheus, en 1 Chron. 3:17, 18, 19. De prophetie van Jeremias wil alleen / dat men hem kinderloos sal schrijven, dat is rekenen en agten, om dat hem niemant van de selve in 't koninkrijke volgen soude: even eens als of sijn familie uytgestorven ware.

Ende Salathiel gewan Sorobabel: Die daarom genaamt wert Sorobabel de soone Salathiels Esr. 3:2. alhoewel door tusschen-komen van Pedaja. 1 Chron. 3:18, 19.

Vers 13. *Ende Sorobabel gewan Abiud.* Welke 1 Chron. 3:19. is overgeslagen: of voor een te rekenen met Obadja 1 Chron. 3:21. want die veranderinge heeft door de verscheydentheyd van ouder en jonger pronunciatie seer ligt konnen voorvallen: en in dit geval soo moet men seggen / dat alhier ook een of meer persoonen tusschen tween / om een onnoodig verhaal te verkorten / en dit restant ook binnen een viertien-tal te besluyten / zijn overgeslagen.

Ende Abiud gewan Eliakim, ende Eliakim gewan Azor.

Vers 14. *Ende Azor gewan Zadok; ende Zadok gewan Achim; Ende Achim gewan Eliud.*

Vers 15. *Ende Eliud gewan Eliazar; Ende Eleazar gewan Matthan, ende Matthan gewan Jacob.* De Vader van Joseph. Dese namen en successien heeft onsen Euangelist moeten af-brengen uyt de geslagt-kaarten van Davids huys / en aanteykeningen die doemaals / staande den stand der Joden onder de Romeynsche bescherminge / nog in haer geheel / en ook nog voor handen waren.

Vers 16. *Ende Iacob gewan Ioseph, de Man*

Man van Maria. Nademaal de ondertrouw en 't verband / dat uyt de onderlinge beloften rijst / met trouw panden verzegelt zijnde / de volkomen kragt hebben van een huwelijk verbond / soo wert hier Joseph de Bruydegom van Maria haren man genaamt / om dat dit verbond tusschen haar tween was. Soo spreekt ook de wet: als sy een ondertrouwde vrouw des Bruydegoms wijf noemt / gelijk op vers 20. sal blijcken. Dat dit ook by andere volkeren plaats had / wert van Grotius en M. Price overvloedig aangewesen.

Uyt welken geboren is. Het grontwoord begrijpt de gantsche generatie bestaande in de ontfangenisse / dragt en kinderbaring selve. Job 3:3. 14: 1. 15: 7. Joh. 9: 34. Gal. 4: 29.

Iesus gesegt Christus. Dat is: die de toenaam van Christus draagt / en alomme niet sonder Gods sonderling bestier met die toenaam genaamt wert.

Vers 17. *Alle de geslagten dan van Abraham tot David sijn veertien geslagten.* Zijnde Abraham de eerste en David de laatste van dit eerste viertien-tal.

Ende van David tot de Babilonische overvoeringe zijn veertien geslagten. Beginnende dese tweede lijste met Salomon en eyndigende met Jojakim.

Ende van de Babilonische overvoeringe tot Christum sijn veertien geslagten. Waar van de rekeninge begint met Jechonias en eyndigt in Jesus.

Betooning van Jesu Messiasschap uyt sijn geslagt.

§ 1. HEt was een voorname conditie / en wel onder de eerste / die in de persoon van de Messias wierden vereyscht / dat hy moeste geboren werden uyt den huyse ende geslagte Davids, en diens volgens na den vleesche sijn oorsprong hebben uyt Abrahams Zaad. Dit was nootwendig. 1. Van wegen de klare beloften / die God aan de Vaderen van tijd tot tijd gedaan hadde: Aan Abraham beloofde hy behalven dat Zaad / 't geen seer vermenigvuldigen en tot een groot volk worden soude / nog een bysonder Zaad, in welke alle de geslagten der aarde souden gesegent worden: sullende dat selve wesen een springbron en oorsaak van alle goed en heyl / siet Gen. 12: 1, 2, 3. 18: 17, 18. 22: 15-18. vergeleken met Luc. 1: 72, 73. Gal. 3: 16. Daar na bepaalde hy die belofte van dit heylsaam Zaad / aan Isaac. Gen. 26: 2. 4. aan Jacob. Gen. 28: 12-14. Num. 24: 17. aan Juda. Gen. 49: 10. En eyndelijk aan het huys en geslagte Davids de soone van Isai: welke belofte dit groote goet ten wijdluftigsten en ten klaarsten gevonden wert te begrijpen en uyt te drukken: 2 Sam. 7: 12-14. Wanneer uwe dagen sullen vervult zijn, segt God tot David. Ende gy met uwe Vaderen sult ontslapen zijn, soo sal ik u Zaad na u doen opstaan, dat uyt uwen lijve voortkomen sal; ende ik sal sijn Koninkrijk bevestigen, die sal mijnen name een huys bouwen, ende ik sal den stoel sijns koninkrijks bevestigen tot in eeuwigheyd, ik sal hem tot een Vader zijn. Ende hy sal my sijn tot eenen sone. Die belofte heeft de Koning selve soo verklaart. Ps. 89: 35, 36. 2 Sam. 23: 3, 4, 5. En na hem hebben haar de Propheten en Apostelen daar op gegront / en daar op geoogt/ (siet

De Messias moest uyt Abrahams en Davids geslagt wesen.

(siet Esai. 11: 1. Jer. 23: 5, 6. Jer. 33: 15. &c. (NB.) Hebr. 1: 5.) Soo dat sy te wonder afdwalen / die soo grooten belofte alleen betrecken op Salomon, de soon en staatvolger van David: Daar in den text sonneklaar gesproken werd; „Van een Zaad, 't welk God soude doen op„staan / na dat hy alreede soude ontslapen zijn. En van een rijk, 't geen „hy in eeuwigheyd soude bevestigen / en daarom noyt van dat Zaad „sou afgescheurt worden. En van een Koning, die God op een son„derlinge en uytnemende wijse soude hebben tot een Vader / en Gode wesen tot een sone: sonder twijffel om dat van hem gesegt soude werden / 't geen daar staat Psal. 2: 7. Gy zijt mijn sone, heden heb ik u gegenereert. 2. Noyt en heeft de Joodsche natie dese saake ook anders begrepen / soo dat de algemeene verwagtinge van dit stuk in alle gemoederen een onuytwisselijken indruk gegeven hadde. Dit blijkt uyt der Joden gestadige belijdenisse. Joh. 7: 42. Waar van daan het ook komt / 't geen hier wel moet aangemerkt werden / dat de Joden van ouds af tot op den huydigen dag toe / dien grooten Verlosser en heerlijke Messias verwagtende / hem noemen Messias ben David; dat is gelijk onsen Euangelist spreekt Christus de soone Davids, siet ook Matth. 12: 23. 21: 9. 22: 44. Luc. 18: 38. &c. Soo vint men ook het selve in den Thalmud [a]: en alomme in hare [b] hedensdaagsche schriften. Daar en is by haar niets bekender / als het onderscheyt tusschen *Messias ben Ephraim*, ende *Messias ben David* [c]. De eerste verwagten sy in armoede / en in geringer aansien / sullende komen rijden op een ezel / volgens Zach. 9: 9. Maar van Messias Davids soon beloven sy haar selven een veel grooter heerlijkheyd / en uytnemende luyster: een verdigtsel daar toe versonnen / om die tweederley staat / soo van vernedering als van verhooging / in geen een persoon te erkennẽ, daar sy nogtans wel klaarlijk in de Prophetien tot een en deselve Verlosser Israels gebragt werden: Ondertusschen blijkt uyt dat verdigtsel selve / hoe volgens de leere der Synagoge / dese waarheyd ten allen tijden vast en buyten geschil stont / dat die heerlijke en groote Verlosser Israels moeste zijn Christus de soone Davids: 't geen derhalven een saake zijnde / welke geen bewijs behoefde / hier van onsen Euangelist wert onderstelt / en voor een bekent gront-stuk (daar in men wederzijds buytẽ eenig nadenken gerust was) is opgenomen / om op dien grond voort te bouwen; weshalven hy vervolgens na dien opstel / waar in hy Jesus verklaart voor die Christus sone van David, sig onderwint te bewijsen / dat dese zijne vast-stellinge de waarheyd is: en dat derhalven aan Jesus dese conditie niet en heeft ontbroken / om de Christus te komen zijn.

[a] *Th. Babyl. Sanhedrin. Fol. 97: 1. Item ex editione Coccejii in quarto. P. 346. 353. &c. Thargum in Hosea 3: 5. &c.*
[b] *Abhkat Rochel lin. 1. p. 1. Signo viij. Historisch verhaal van Sabethai Zevi. p. 71.*

Iesus weet bewesen uyt Davids Stam-huys geweest te zijn.

§ 2. Het geslagt-regisster self / 't geen bygebragt wert / om die vereyschte conditie te bewijsen / wert vers 17. in drie deelen af-gedeelt. Het eerste behelst een reex van Patriarchen / die met Abraham begint en sluyt met David, die ook schoon een Koning, onder de Patriarchen gestelt wert / Act. 2: 29. Van Phares Juda's soon tot op David /

[c] *Thargum in Cant. 4: 5. Procul dubio ex Massecheth Succa: Hinc ferè omnes Iudai. Vid. R. Salomon in Esai. 24: 18.*

vint

vint dit bestek zijn bewijs by Ruth Cap. 4/ 17. 22. Het tweede deel begrijpt een reer van Koningen/ die staande den eersten tempel/ over Juda geregeert hebben/ beginnende met Salomon/ die ook den tempel gebouwt heeft/ en eyndigende met Jojakim/ onder wiens regeeringe Jerusalem door Nebucadnezar is bemagtigt/ en veel volks na Babel gevankelijk weg-gevoert. Dese rang vint sijn bewijs 1 Chron. 3:10-11. Het derde deel behelst de gevangene/ en weder-gekeerde uyt Babel/ die tot op Jesum toe geleeft hebben/ welk viertien-tal begint met Jechonias/ en eyndigt met Jesus; in desen rang is Zorobabel de derde/ en de laatste der gener/ wiens namen in 't O. T. gedagt werden/ die nog in vorstelijk aansien was/ doen het tweede huys gebouwt wiert/ Hagg. 2:3.

Tot hier toe stont dan de geslagt-kaarte onbeweeggelijk vast/ hebbende gants onwrikbare getuygenissen uyt de ontwijffelbare schriften des O. T. Weshalven het alleen aankomt op de negen overige persoonen/ die tusschen Zorobabel en Joseph in-schieten/ en elkander als descendenten in de regte linie navolgen/ welker namen sonder twijffel uyt de publijcque geslagt-rollen/ die na de wederkeeringe des volks op order van den grooten raad seer sorgvuldig gehouden wierden/ hier zijn overgebragt/ om geen twist-geschil onderworpen te zijn. Immers/ dit is bekent uyt Eusebius, en de Thalmudisten. [a] dat de grooten Raad tot Jerusalem/ wakende om de geslagten/ die in Babel nog niet vermengt waren/ in haar suyverheyd te behouden/ seer nauwe notitie heeft gehouden/ om alles te konnen onderscheyden/ waar van ook veel geschillen over erf-regten af-hingen. Insonderheyd bewaarden sy de geslagt-kaarte van den huyse Davids/ uyt wien sy nog soo grooten heyl te gemoete sagen: door welkers behulp dit point van Jesu geslagt in den ouden tijd met soo groote versekering wiert gelooft/ dat'er niemant was die daar tegen geschil verwekte. Daar van daan komen die algemeene belijdenissen in den Euangelio/ in welke Jesus van het volk de Sone Davids genaamt wert. Matth. 9:28. 12:23. 48. 15:22. 21:9. Uyt die klaarschijnentheyd is 't geresen/ dat eenen *ULA*, in der Joden Thalmud/ sonder yemants tegenseggen/ dese verklaringe wert toe-geschreven: [b] dat Jesus was de naaste verwant aan 't Koninkrijk. Als wy eens wikken en overwegen/ hoe [c] Tertullianus, sig beroepende ook op de Romeynsche rollen, die ten tijden van Augustus gehouden zijn/ doe men de algemeene beschrijvinge aanrigtede/ tegen Marcion betuygt/ dat daar uyt selfs kan gesien werden uyt wat geslagt dat Jesus gesproten was: soo bevinden wy ons gegront/ om te seggen/ dat'er publijcque documenten waren van de geslagten/ uyt welke onse Euangelist dese geslagt-rekeninge voort heeft opgemaakt/ die de gantsche saak by allen voldoen konde.

[a] *Mulleri Iudaismus, p.* 1018. *Ligtfoot in Euang. p.* 178.

[b] *Bab. Sanhedrin, fol.* 43. 1. *Editionis Venet. & Amstel.*

[c] *Tertull. Libr.* 4. *adv. Marcion. Cap.* 19. & 36.

Hoe uyt Iosephs geslagt-kaarte Iesu Stam-huys kon bewesen worden.

§ 3. Op een andere leest schoepen de Joden van onsen tijd/ en keuren dit bewijs/ 't welk Jesu geslagte poogt aan te wijsen uyt Josephs geslagt-*kaarte*, voor redenloos en klemmeloos: aangemerkt hy niet en was een sone van Joseph/ maar beleden wert geboren te zijn uyt de Maget

Maria / die wel uyt een ander huys en geslagte kon zijn als Joseph. Maar by aldien men eens onderstelt / dat Joseph en Maria waren bloet-verwanten van een geslagt / die weynig graden van elkander verschilden / en dat die saak aan allen bekent was; soo blijkt van self / dat Josephs geslagt-register by der hand zijnde / bequamelijk konde gebruykt werden / om daar uyt ook het geslagte van Maria en Jesus te bevestigen: want soo sy beyde van eene familie waren / volgens geheugenisse van de menschen van dien tijd / soo volgt / dat de familie van Joseph bewesen zijnde, ook die van Maria bewesen was. Wanneer men nu wel agt slaat op die algemeene beschrijvinge / dat Maria ook benootsaakt was te gaan na Bethlehem / om daar haar persoon en habe aan te geven / soo besluyten veele geleerde verstanden niet buyten reden / dat Maria een erf-dogter was / aan wien de naaste bloet-verwand door de wet verpligt stont om deselve ten vrouwe te nemen; want anders en was'er geen reden dat Maria / ten uytersten swanger gaande / soo kommerlijken reyse aanvaarde / daar van haar het hooft van haar vaders huys had konnen ontheffen / indien sy selve de gantsche erffenisse niet en moest verantwoorden. Indien men egter liever de eygen geslagt-kaart van Maria wil insien / soo kan men opslaan het Euangelium van Lucas cap. 3: 23. Daar Jesus, die gemeynt wiert Josephs soon te zijn, gesegt wert dat hy was Heli's soon van Matthat &c. Vraagt yemant waarom Mattheus liever de geslagt-kaart van Joseph, als die van Maria by brengt? dien antwoorden wy onder verbetering / dat onsen Euangelist heeft uyt de publijcque rollen van den raad soodanigen lijste willen te berde brengen / die magtig was de regte geboorte linie te vertoonen: dewijle dan aldaar op die griffie van Maria's geslagte geen andere geslagt-kaarte te vinden was / als die haar Stam-huys bragt tot Nathan / om dat sy door versterf en trouwgevallen in Nathans erf gevallen was / [want het erf-regt van dat huys door het trouwen van een erfdogter van een van Zorobabels soonen / in Zorobabels-huys was overgegaan] soo heeft Mattheus sig selve willen bedienen van Josephs publijcq bewaarde en authentijcque geslagt-kaarte / liever als van die van Maria / die niet was na de voort-teelingen / maar na de regten der wet: om dat dese geslagt-kaarte van Joseph sijn voornemen genoegsaam kon bekragtigen / en beter voldoen.

Wat kragt daar leyt in dit bewijs om Jesus te houden voor de Christus.

§ 4. Indien wy nu dese twee dingen eens t'samen vergelijken / aan de eene kant dat Jesus geslagts halven niet en konde gewraakt werden / dewijl die conditie in hem ontwijffelbaar plaats had / dat hy was de sone Davids: en aan d'andere kant / dat hy was Jesus die gesegt wiert Christus, vers 16. En dat niet met een toenaam uyt een sleur / die sonder nadruk was / maar met een toenaam van belijdenisse / die van een groot gevolg wiert verdedigt / welke rondelijk en opentlijk betuygden te ggelooven dat Jesus was de Christus, en dat sy hem daar voor hadden aangenomen / soo meenen wy klaarlijk te konnen sien / dat die saak met regt een groote presumptie gaf tot voordeel van de saake Jesu. Het is waar / dat niet alle soonen Davids / die eere toekomt: daar

zijn=

zijnder veele / die soonen waren van David / en nogtans de Christus niet en waren: maar het heeft een geheel ander aansien / wanneer een sone Davids na eenige groote werken de agting bekomt van de Christus te zijn / en die eere niet en weygert: in dit geval is het bedenkelijk / of men niet met regt van soo eenen presumeert/dat hy de ware Messias is/ soo lang als'er geen contrarie blijken tegenwoordig zijn. Immers soo verstont het den Joodschen Maimonides. † ,, Indien daar, segt hy, ,, eenigen koning uyt Davids familie is, die het lesen der heylige wet vlijtig ,, betragt, en 't waarnemen der geboden na de wijse sijns Vaders Davids ,, volgens de geschreven wet, en de mondelinge overlevering wel gade-slaat, ,, en dat hy gantsch Israël aanport, om na dat voorschrift te leven, en de ,, verflaauwde gehoorsaamheyd te vernieuwen. Die de krijgen des HEE- ,, REN krijgt. *Dese sal men presumeren de Christus te wesen.* By aldien ,, hy nu voorspoedige successen heeft, en dat hy alle Heydenen rontomme ,, overwint, het heyligdom op sijn plaatse wederom opbouwt, en de ver- ,, stroyde Israëliten wederom vergadert, *soo is hy sonder twijffel de Christus:* ,, maar indien sijn doen geen voortgang heeft, of dat hy gedoodet wert, ,, als dan is 't eerst openbaar, dat hy de Christus niet en is, welken de wet ,, bevolen heeft te verwagten: Maar dese sal geweest hebben, gelijk alle de ,, opregte en vroome koningen van Davids huys, die gestorven zijn, welke ,, God tot geen ander eynde verwekt sal hebben, als om veele te beproeven.

Indien wy op de grond van dese maximen letten / soo moeten sy daar op rusten / dat een sone Davids / die de Christus genaamt wert / met regt gepresumeert wert de ware Messias te zijn / soo lang als'er in hem geen dingen konnen getoont werden / die tegen de vromigheyd des levens / of tegen de beschrijving der Propheten aanloopen. Wy meenen ook niet / dat God sijn volk soude laten in sulken versoekinge komen / dat hy door een sone Davids / die een valsche Messias soude zijn / onder voorgeven van de ware te wesen / soude laten vervoeren/ sonder haar daar voor te waarschouwen door sijn Propheten / of sonder dien toeleg te schande te maken door sijn voorsienigheyd. Het is niet wel in te schicken / dat eene van Davids soonen soo trouweloos soude worden / dat hy sich valschelijk soude uytgeven voor de ware Messias/ en dat met sulken succes van aftrekking / als wy sien dat de saaken Jesu gehad hebben in de wereld: te meer als wy denken / dat sulks soude geschieden op dien tijd / als de ware Christus moeste komen/ terwijl de tijd van des waren komste soude werden uytgestelt. Die versoekinge is te swaar / als dat God die soude gehengen over sijn dierbaar volk / en dat hy deselve niet en soude hebben verydelt / en beschaamt.

† *Maimonid. hilchos Melachim. Cap. 11. apud Coccejum in exceptis ad Gemar. Sanhedr. Pag.* 364.

2. De Wonderbare geboorte JESU uyt een Maagd, door een ontfangenisse uyt een Heyligen Geest, en hoe die is bevestigt.

Verss. 18--25.

Korte aanteykeningen tot opening van 't verstand der woorden.

Vers 18. D*E geboorte IesuChristi was nu aldus:* d.is: Geschiede nu op dese wijse: en soo komt onse historie tot het tweede deel van dit hooftstuk/ vertoonende de manier/ op welke dese geboorte was in sijn werk gegaan.

Want als Maria sijne Moeder van Ioseph ondertrouwt was; dat is/ door beloften/ en trouw-panden/ aan Joseph verbonden en verloost was. Vergelijk ook Luce 2: 5.

Eer sy te samen gekomen waren. Dit nemen eenige van een t'samenkomste tot huwelijksche gemeynschap/ welke nogtans by de Hebreen onder andere spreekwijsen gemeenelijk wert uytgedrukt (als ingaan tot een vrouw, Gen. 6: 4. 16: 2. en die bekennen, Gen. 4: 1.) gelijk ook in dit selfde Capittel/ v. 25. Ende hy bekende haar niet, &c. Waarom andere dit liever nemen voor een t'samenkomste tot onderlinge bywooninge/ dewijl uyt alle omstandigheden blijkt/ dat Maria tot dese tijd toe van Joseph nog niet t'huys gehaalt en was. Onses oordeels geeft dese spreekwijse te kennen/ dat sy tot nog toe niet waren t'samen gekomen tot eenige private conversatie: na de gewoonte der Joden/ by welke de maagden waren opgesloten/ buyten alle conversatie van manneljk oir; invoegen dan Maria swanger bevonden wiert/ eer dat Joseph nog eenigen toegang tot deselve geoeffent hadde/ of met haar tot eensaam gesprek was t'samen gekomen.

Wiert sy swanger bevonden. Gr. Wiert sy bevonden in den buyk te hebben. Het welk een gewoone spreekwijse der Grieken is/ dienende om den staat van een swanger-gaande vrouwe te beschrijven; als of men seyde/ een vrugt des buyks te dragen. Soo spreken Pausanias, Herodotus, en by my ook Hippocrates. Hippocr. de natura mul. §. 11. Vergelijk de Grieksche vertaling op Gen. 16: 11. Jud. 13: 3. 5. 7.

Uyt den Heyligen Geest; dat is/ door de kragt en werking van desen Geest. Vergel. Rom. 11: 36. Joh. 5: 2. 1 Cor. 1: 30. Eenige Oude Leeraren verstaan door desen Geest/ de tweede persoon in de Godheyd/ de Soone selve; die ook wel een Geest (Marc. 2: 8. 1 Timoth. 3: 16. 1 Cor. 15: 45. Hebr. 9: 4. 1 Pet. 3: 18.) en wel een Geest der Heyligheyd, dat is/ Heylige Geest/ genaamt wert/ Rom. 1: 4. En dan mag men aanmerken/ dat de text spreekt sonder articulus, sonder vingerwijs. En kan vertaalt werden/ uyt een Heyligen Geest, dat is/ door de kragtige werkinge van een Goddelijk persoon. Nu de Soone Gods/ komende om in 't vleesch te woonen/ heeft ongetwijffelt ook voor hem selven dien tempel gebouwt.

Vers 19. *Joseph nu haren man.* Haar ondertrouwde man/ Luc. 2: 5. Want ondertrouw is/ rekent Gods woord de persoonen die verbonden zijn alreede als man en vrouw. Siet op vers 16.

Alsoo hy regtveerdig was; dat is / conscientieus ontrent sijn even-mensch/ tegen welke hy sig ongeern soude beson-

digen/

digen / door dien te beschadigen / of te benadeelen; en conscientieus ontrent sijn trouw / ver daar van af zijnde / dat hy sig soude willen vermengen met een vrouw / die door beswangering eens anders geworden was / tegen de wettelijke belofte: na dien hy oordeelde dat sy eens anders vleesch geworden was.

Ende haar niet wilde openbaarlijk te schande maken: Of opentlijk ten toon stellen, andere ten voorbeeld en exempel: gelijk het grondwoord mede brengt ('t geen men in de vertaling der Hellenisten ook vint Jer. 13: 22. Ezech. 28: 17, 18. Nah. 3: 6. en in 't N. T. Col. 2: 15. Heb. 6: 6.) Waar door somtijts alleen soodanigen schande betekent wert / die yemant voor oneerlijk berugt maakt: somtijts soodanigen straffe van den wereltlijcken Rechter / waar door yemant op een openbaar schavot de straffe van sijn misdaad draagd.

Wes halven in Joseph beyde een conscientieuse regtveerdigheyd en eerbare sagtmoedigheyd t'samen woonden. Hy en wilde door te grooten gestrengheyd sijn bruyd niet eyşschen ter straffe / volgens de wet / Deut. 17: 12, 13. ja selfs niet te schande maken; en echter ook met haar / die eens anders vleeschs (soo hy meende) geworden was / geensins te samen woonen / 't geen hem doet besluyt nemen / om te doen / gelijk er volgt.

Was van wille haar heymelijk te verlaten. Of / was te rade haar heymelijk te ontslaan, van haar trouw-belofte / en door een scheyd-brief onder de hand haar te ontbinden van dien-band des ondertrouws / op dat sy vryelijk mogt trouwen aan dien sy wilde / en alsoo ter eeren komen.

Daar toe was ook eygentlijk den scheyd-brief verordineert / om een vrouwe te ontslaan / wanneer een man wat oneerlijks aan haar bevonden hadde. Soo vermogt selfs een getrouwt man / als hy sijn vrouw in overspel bevonden had / haar van de straffen te ontheffen / en blootelijk met een scheyd-brief weg te senden. Dit had ook plaats in de ondertrouwde; waar van wy dese wet vinden by de Joodsche meesters: Op driederlye wijse wert een vrouwe ondertrouwt, door gelt, door handschrift, of door byligginge. En die op sulken wijse ondertrouwt is, schoon sy nog niet en is getrouwt, nog van den man t'huys gehaalt, is nogtans sijn vrouw: en by aldien yemant by haar komt te liggen behalven hem, soo moet sy van den Raad met de dood gestraft werden. Dog soo hyse self wil ontslaan, soo heeft sy een scheyd-brief van nooden. Soodanigen scheyd-brief order de hand wiert nogtans haar overhandigt / of in haren boesem gestoken / 't geen geschiede ten overstaan van twee getuygen / gelijk uyt den Thalmud blijken kan. Siet Ligtf. in Euang. p. 187.

Vers 20. *Ende alsoo hy dese dingen in den sin hadde.* Of / als hy dese dingen overpeynsde, en dese sake by hem selven aldus overwoeg / wat dat'er noodig was tot uytvoering van sijn voornemen / en wat ontmoetingen hy in dese mogt hebben te verwagten. Het grontwoort wert Matth. 9: 4. vertaalt overdenken, en mede gevonden Act. 10: 19.

Siet de Engel des Heeren. Of liever / een Engel des Heeren: dewijl in de gront text geen articulus of vingerwijs gelesen wert.

Verscheen hem in den droom. Gelijk ook namaal meermalen / Cap. 2: 13. 19 / 22. Op die wijse plagt God ook van outs hem selven aan sijne dienstknegten de Propheten bekent te maken: volgens sijn woord Num. 12: 6. waar van men exempelen heeft / Gen. 28: 12. 37: 5-10. 41: 1. Dan. 2: 1. 7: 1. Hier toe gebruykt God van een Engel, om dat die by Joseph meer geloof soude

vinden als Maria, die seer beswaarlijk ontfangelijk was in haar eygen saak.

Seggende: Ioseph gy sone Davids. Een aanspraak / die Joseph aanstonts indagtig maakt / wat dat God aan dat huys beloost hadde / dat namentlijk / daar uyt de Messias moest geboren worden.

Zijt niet bevreest, of beschroomt, *Mariam uw wijf;* want volgens de wet is een ondertrouwde vrouw voor des bruydegoms wijf te rekenen. Gen. 29: 21. Deut. 22: 24. Aan welke dan ook Joseph de pligten van liefde en versorging schuldig was.

Tot uw te nemen. Dat is / in uw huys te ontfangen / en alsoo den trouw te voltrekken: (Soo spreekt ook de wet / Deut. 20: 7. 22: 13.) En dit staat tegen dat ontslag / 't welk hy te rade was heymelijk te doen; als of de Engel seyde; En laat in u herte sulke gedagten niet opklimmen, als of Maria verontreynigt was, om u vrouw niet te konnen zijn, maar in stede van haar heymelijk te ontslaan van het trouw-verband, soo sult gy haar ten uwen huyse brengen.

Soo plegen de Ouden den trouw te voltrekken door een statieuse inleydinge van de bruyd ten huyse van den bruydegom / 't welk openbaarlijk voor aller oogen geschiedende / soo wiert de gantsche wereld getuyge van die publijcque echt-genootschap.

Want 't geene in haar geboren is, is uyt den Heyligen Geest. (Siet v. 19.) Gr. uyt een H. Geest: dewijl haar beswangering geen werk des vleeschs was / maar Godes / soo gebiedt hy hem alle bekommering af te leggen.

Vers 21. *Gy sult sijnen name heeten Iesus.* Soo spreekt men na de Grieksche pronunciatie: maar volgens de tale van de Hebreen soude men seggen / Jehoschuang, dat is Josuah, 't geen sijn oorsprong heeft van behouden en salig maken.

Want hy sal sijn volk salig maken van hare sonden. Sijn volk wert hier genaamt het volk / dat hem de Vader in den raad des vredes ten erve gegeven had / om het selve als haren Goël (die 't regt van naasten had) te verlossen / en hem tot een gemeynte te versamelen / onder welke hy als Koning soude regeren in der eeuwigheyd.

Dese sal hy salig maken van hare sonden seyt de Engel / dat is / verlossen van de ellendige gevolgen harer sonden / 't geen niet anders geschieden kan / als door tusschen komen van een kragtig soen-offer, 't welk haar met God kan versoenen.

Vers 22. *Ende dit alles.* D. is: dese geheele sake *is geschiet op dat vervult soude werden 't geen van den Heere gesproken is.*

Het gevoelen van Junius dunkt ons wel 't naaste / dat dese woorden ook bygebragt zijn van den Engel tot bevestiging van sijn voorstel: in dat verstant zijn ook de Grieksche Oudvaders.

Door den Propheet, namentlijk / JESAIAS, by welken dese Prophetie Cap. 7: 14. gevonden wert.

Vers 23. *Siet de Maget sal swanger worden.* Met een articulus of vinger-wijs; verstaat die bysondere maget / welke God tot dit werk van eeuwigheyd boven andere heeft afgesondert / en in de beloften van den Messias ook bekent gemaakt / dat sy moeder soude worden van dat zaad / 't geen den slange den kop vermorselen soude.

Ende een Sone baren. D. is: een kind van mannelijk oir. Waarom de Messias meermalen een man, en Gen. 4: 1. een man de HEERE genaamt wert.

Ende gy sult sijnen name heeten Emmanuel. Gr. καλέσεις, maar andere exemplaren lesen καλέσουσι, sy sullen sijnen name heeten. 't Geen ook van de Latijnsche / Syrische en Moorsche Vertaalders gevolgt wert; dog de sin blijft de selve.

Het welk is overgeset zijnde; God met ons. Waar mede te kennen gegeven wert, dat hy beyde God en mensch soude zijn, dewijl die Soone van een maagd, een mensch geboren zijnde, met eenen soude zijn *de sterke God*; en wel daarom, op dat hy met ons arme menschen soude zijn, tot onse hulpe uyt onse ellendigheyd ontfangen.

Vers 24. *Ioseph dan opgewekt zijnde van den slaap, dede gelijk de Engel des Heeren hem bevolen hadde.* Gehoorsamende, sonder aan de Goddelijkheyd van dese openbaring te twijffelen.

Ende heeft sijn wijf tot hem genomen. Namelijk in sijn huys, en onder sijne bescherminge, om deselve als sijn wettelijke huysvrouw van spijs en kleeding behoorlijk te versorgê, en in 't huysbestier hare wettelijke plaats en gesag te geven.

Vers 25. *Ende en bekende haar niet.* Dit is een spreekwijse van eerbaarheyd, welke op een kuyssche manier te kennen geeft, de gemeynschap tusschen man en vrouw, wanneer sy tot de kinderteelt t'samen komen. Siet Gen. 4:1. 1 Sam. 1:19. Judith. 16:27. Luc. 1:34.

Tot dat sy gebaart hadde. Die sorte van bepaling sluyt alle bekentenisse uyt, tot aan den tijd van Maria's baring; sonder nogtans daar mede vast te stellen, dat Joseph vervolgens na dien tijdt by Maria tot kinder-teeling soude hebben by-gewoont; dewijl sulke bepalingen dikmaal het voorgaande soo uytsluyten, dat sy nogtans ontrent de volgende tijd niet met allen en bepalen. Siet Psal. 110:1. 132:2. Gen. 28:15. Deut. 34:6. 1 Sam. 15:35. 2 Sam. 6:23. Esai. 22:14. Matth. 28:20. Of nu Maria na desen maget bleef sonder man te bekennen, wert met meer curieusheyd als nutte ondersogt: en sonder sekerheyd te konnen by-brengen ligtveerdig bepaalt.

Dese haren eerst-geboren Sone. In 't Gr. Desen Sone van haar, den eerst-geborenen. Haar sone, aan haar belooft, en haar alleen, sonder toedoen des mans, geboren. Daarom had den Engel geseyt, niet sy sal uw een sone baren, gelijk God seyde tot Abraham, Gen. 17:19. maar sy sal een sone bare. Ende dese wiert als den eerst-geborenen beschreven, om dat die opsigt in Jesus niet sonder nadruk is.

Ende hiet sijnen name Iesus; te weten Joseph, dien sulks van den Engel in den droom bevolen was.

Betooning van Jesu Meßiasschap uyt sijn wonderbare Ontfangenissen.

De geboorte Jesu selve, wert in dit tweede deel des eersten capittels kortelijk beschreven. 1. Van des selfs wonderbare ontfangenisse, voorgestelt, vers 18. 2. En hoe die aan Joseph door een Goddelijke openbaringe in den droom is bekent geworden, vers 18-23. 3. Daar op dan aangewesen wert, hoe Joseph dese waarheyd heeft aangenomen, met onderwerping van sijn persoon en dienst aan 't bevel des Engels, vers 24, 25.

§ 1. De Evangelist begrijpt de saak in dit bondig voorstel, schrijvende vers 18. De geboorte Jesu Christi was nu aldus: Want als Maria sijne moeder met Joseph ondertrouwt was, eer sy te samen gekomen waren, wiert sy swanger bevonden uyt een Heyligen Geest. Waar mede wy geleert werden, gelijk ook het Christendom in haar algemeen Geloofs- *Iesus uyt een Maagt door Goddelijke werking geboren.*

loofs-formulier belijt / dat onse Heere Jesus is ontfangen van den Heyligen Geest, ende geboren uyt de Maget Maria. Want om die reden segt hy / dat Maria / de moeder Jesu / voor eenigen t'samen komste met haar bruydegom / en diensvolgens in haar maagdelijken staat / van desen soone swanger wiert ; 't geen niet anders dan konde geschieden als op een ongewoone wijse / door een over-natuyrlijke werkinge van den Meester der natuyre ; namentlijk door de kragt van een heyligen Geest, dat is / van een Goddelijk persoon / die tot haar over quam. Om geen ander begrip van saaken te verwecken / soo bepaalt hy alsoo den staat van Maria : 1. Dat sy was ondertrouwt, en derhalven nog te rekenen onder de maagden : die seer sorgvuldig by de Joden wierden bewaart / op dat de bruydegom ten tijde van sijn bruylofts-nagt aan haar de maagdom mogt bevinden / en de eere van de familie door dien roem van bewaarde kuysheyd wierd versorgt. Hy doet daar by / 2. Eer sy te samen gekomen waren ; dat is / voor alle conversatie tusschen haar twe'en / om alle na bedenkingen uyt te sluyten / als of sy door haastige vergrijpinge / waar in ondertrouwde en vierig minnende seer ligt vervallen / haar pligt mogt vergeten hebben. Soo was sy dan swanger sonder Joseph of eenig ander mannelijk oit bekent te hebben. En nadien sulken beswangering niet te min een oorsaak vereyschte / soo voegt'er de Euangelist 3. by / een oorsaak van soo hooge kragt / en glorieuse reynigheyd / dat niemant kan twijffelen / of 't was in des selfs vermogen / soo een werk te werken / en heyliglijk te volbrengen. Met namen een heyligen Geest, dat is / een Goddelijk persoon / uyt wiens oneyndige kragt dese maagd swanger bevonden wiert. Want wie kan twijffelen aan de almagtige kragt van onsen Schepper ? Soude hy / die Adam het lighaam toebereyde uyt een aard-kluyt / geen menschelijk lighaam voor hem selven konnen bereyde / en dat uyt een maagd ? soude hy / die 't mannelijk zaad door sijn segen vrugtbaar maakt / om de grond-stoffen van onse geboorte aan 't gisten en groeyen te brengen / die groeyens-kragt en beweging niet konnen verwecken sonder sulken zaadstoffe ? en 't geen het vrouwelijk geslagt als een aanvangs stof voor een menschelijk lighaam in haar omdraagt / niet konnen bouwen en opwecken tot sulken voornemen ? Hy die meermaalen een onvrugtbare vrouw / en verstorven moeder / in welke de natuyr versweken was / vigeur gaf en vrugtbaarheyd / gelijk in de exempelen van Sara, Gen. 16: 2. 18: 11, 12. Hanna 1 Sam. 1: 2-19, 20. en Elizabeth Luc. 1: 7. kenbaar is / wat schort'er aan / waarom hy die vigeur gaf aan 't verstorvene / geen leven soude konnen geven aan 't vigeureuse / om hem selven een lighaam toe te rusten ? En dit op een heylige wijse, sonder tusschen-komen van de wille des vleeschs / dewijl dese persoon is een Goddelijk persoon / die sijne werking / als een Schepper verrigt / en als een souverain op een geestelijke wijse werkende / alleen door sijn kragtig bevel uytvoert.

De Christus moest uyt een maagd geboren werden.

§ 2. Soodanig was ook dese saake in de prophetien te voren bepaalt: in de eerste belofte werde hy genaamt het zaad der Vrouwe met nadruk. Gen. 3: 15. Men sprak van sijn Moeder Esai. 49: 1. Maar nopt van

sijn

sijn Vader. Men sprak van sijn geboorte als van een wonderbare uytspruytinge / die buyten den loop der natuyre wonderlijk soude geschieden / opspruytende als sonder voor-gaande zaying / van onder uyt hem selven. Daarom wiert hy Spruyte genaamt Psalm 132: 17. Esai. 4: 2. Jerem. 23: 5. 33: 15. Ezech. 29: 21. Zach. 3: 8. En soo wert het verklaart Zach. 6: 12. soo dat hy ook ten desen opsigt met regt wert wonderlijk geheeten. Jes. 9: 5. Kort om: uyt een Maagd soude hy geboren werden / volgens 't geene hier ook bygebragt wert / vers 22/ 23. uyt den Propheet Jesaias Cap. 7: 14. Siet de Maagd sal swanger worden, en sy sal eenen sone baren, ende sijnen name sal men Immanuel heeten. Alwaar gesproken wert van dien Immanuel, aan wien het gantsche land wert toegeeygent. siet Jes. 8: 8: Die in de beteekenisse van sijnen name self betoont / dat hy soude wesen God met ons; dat is / God en mensch; diens geboorte soude uyt een Maagd zijn / in de gront-text genaamt *Almah*, van een woord / dat verbergen beteekent / om dat de maagden wel af sonderlijk bewaart / en voor allen toegang van manschap verborgen wierden. Weshalven de Joden redenloose uytvlugten soeken / wanneer sy voorgeven / dat dit woort ook van sulke vrouws persoonen wert gebruykt / die eenen man bekent hebben: want het ontbreekt haar aan grondig bewijs / om sulken voorgeven vast te maken; en 't ware schoon soo / de saake spreekt van self / dat hier een kuyssche moeder / uyt welke de Immanuel soude geboren werden / wort beoogt / die desen soone tot een wonder teeken soude baren: weshalven in dese saak een wonder moest zijn / 't geen niet en kan zijn in 't baren van een vrouws persoon / die in of buyten egt beslooten zijnde / een man bekent heeft / maar in 't baren van een Maagd wert dit wonder gestelt. Vraagt men hoe de geboorte van den Messias aan Achaz een teeken kon verstrekken / die lang voor des selfs geboorte gestorven is? Dien antwoorden wy: Dat God verseekerde Davids huys niet te sullen laten uytroeyen / nog Jerusalem te laten brengen onder de magt van Damasco, voor dat eerst de Messias soude geboren zijn. En daarom beveeld God / dat Achaz die geen wonderteekenen wilde begeeren / dit voor een waar teeken soude aannemen / om sijn vreese af te leggen: dat Damascus 't hooft niet worden soude van Judæa, voor dat men de Maget (daar van in de eerste belofte gewaagt was) soude hebben sien de Messias ter wereld brengen. Dat hier ontrent een Goddelijke werkinge vereyscht wiert / blijkt niet alleen uyt Psalm 22: 10. daar de Messias wert ingevoert / sprekende tot sijn Vader: Gy zijt het immers, die my uyt den Buyk hebt uytgetogen; maar seer uytschijnende uyt Jer. 31: 22. De HEERE (staat'er) sal wat nieuws scheppen op der aarde: de vrouwe sal den man omvangen. By aldien men in dit omvangen, waar in de vrouw de man omvangt / soodanigen nieuwen en vreemde saake sal begrijpen / die weerdig is een scheppinge genaamt te werden / 't is noodsakelijk / dat men van sijn aandagt tot andere saken stiere / als die men dagelijks voor oogen ziet. Niemant en verbeelde sig hier dan een beswangering van een vrouws-persoon uyt de byligginge des mans. Maar een jong-vrouw, die geen man bekent en heeft / in haren buyk be-

besluytende en omvangende den mannelijken soone, den Held Israels. Dit nu soude een werk zijn van Gods scheppende kragt, gantsch nieuw en ongehoort op der aarde.

Op wat sekerheyd het geloove van de maagdom van Maria rust.

§ 3. Hier nu was de Christenheyd aangelegen, dat sy van soo gewigtigen saak een volkomen versekering mogt hebben, en onderrigt zijn, op wat wyse dit soodanig is bevonden, gelijk den Euangelist segt. Om dit te toonen, soo begeeft het Euangelisch verhaal sig tot het getuygenisse van Joseph, beschrijvende in 't breede, hoe Joseph, de bruydegom van Maria, dien dese saak aldernaast betrefte, by occasie van sijn bekommering over dit bysonder geval, is onderrigt door een goddelijke droom. Wesshalven de Euangelist, als uyt de mond en 't menigvuldig verhaal van Joseph selve, dese gantsche openbaringe beschrijft. Eerst gaat hy toonen, vers 19. hoe dien eerlyken man in hem vont ontstoken de jaloersheyd des mans, om geen gemeynschap te hebben met een vrouw, die staande haar ondertrouw, haar pligt ontrent haar bruydegom mogt vergeten, en haar kuysheyd verwaerloost hebben: waar uyt dien raatslag ontstont, van haar door een scheyd-brief den trouw op te seggen, en dat onder de hand, liever, als dat hyse opentlijk ten toon sou stellen. Uyt die besette gedagten blijkt, dat Joseph niet ligtveerdig tot een ander gevoelen is gekomen, maar door diepe overtuyging moet afgebragt zijn van sulken voornemen, 't geen door de prickelen van mannelyken yver wiert voort gedreven. Daar na wijst hy aan de grond van sijn verandert gevoelen, vers 20-23. Dat hem een openbaringe wiert gedaan, in een droom, in welke met opset een Engel verscheen, om hem van dit na-denken te ontheffen, van de gelegentheyd der saak te onderwijsen, en hem sijn pligt in dit goddelijk geval voor te schrijven. Dit wedervoer hem wel in een droom, maar die, gelijk alle goddelijke droomen plegen, uytnemende blyken van een Hemelsche verschijninge met sig voerde. De klaarheyd van de bode, die tot hem afquam, vertoonde de glans van een Engel. De bescheyden aanspraak, die tot hem gerigt was, droeg hem voor een juyste en wel-beleyde reden. De hoogheyd van de verborgentheyd welke geopenbaart wiert was boven 't bereyk van 's menschen uytvindinge, een beswangering uyt een heyligen Geest. Het ziel-roerend bevel onder een wonder wel gepaste aanspraak, gebiedende hem sijn gedagten en kommer te laten varen, en sijn bruyd, als een reyn vat te sijnen huyse in te halen. De welvoegelijke naamgeving van 't kind, mitsgaders de aangehegte reden van die naam, die de innigst kerne van 't Messias-ampt uytdrukte: Als mede de vergelijking van Jesaias prophetie: en 't geen dit alles te boven gaat, de wonderlijkste ziels-verligtingen, en roeringen des gemoeds, die goddelijke droomen vergesellen, haar buyten alle verwerringe met glans bestralen, en den mensch soo onthicken, dat na de ontwakingen de hemelsche indruk sijn volle kragt behoud: dese dingen alle seg ik, konden in Joseph genereren een diepe overtuyging van dese waarheyd, en verstrecken door een onwederdenkelijke bevindinge: dat sijn bruyd swanger was uyt een heyligen Geest. Hier op is ook gevolgt, dat Joseph het bevel van

van den Engel heeft geboorsaamt, en met sijn handel ontrent Maria en haar kindeken heeft betoont/ wat agting dat hy hadde van dit bysonder werk: werdende alsoo met woorden en werken een getuyge door de waarheyd van dit Euangelium. Want 1. Hy nam sijn wijf tot hem vers 24. Een blijk/ dat hy alle nabedenken ontrent haar persoon ten vollen had afgeleyd/ en haar ontfing als een vrouwe van onverbroken trouw/ en kuyssche bewaring van haar verbond. 2. Hy en bekende haar niet. vers 25. Maar toonde met sijn onthoudinge/ dat hy het werk Gods in haar eerde/ met overwinning van sijn eygen driften (die anders sins natuurlijk in ons woonen) haar aansiende als een dat 't geen de God des hemels door desen tijd hem selven toegewijt hadde. 3. Ende hy noemde sijnen name Jesus. vers 25. opentlijk betuygende: dat door ordre van den hemel dit kind die naam moest voeren/ om dat hy sijns volks Saligmaker soude zijn/ die hy van haar sonden verlossen soude; sig betoonende te zijn de ware/en lang verwagte Messias: gelijk Joseph dan ook als een getrouwe pligt-vader/ hem onder die betuyging/ dat dese de sone van Maria was/ uyt haar als maagd geboren/ aangenomen heeft te voeden/ te versorgen/ en als een dierbaar pand te bewaren/ hem met gevaar de lagen van Herodes heeft ontvoert/ om sijnent wille de ballingschap in Egypten heeft verdragen/ en den arbeyd tot sijn opvoedinge seer geerne heeft uytgeharst/ ja alles volbragt/ wat aan des selfs onderhoud en bescherming meer aan vast was: in welke dingen dan gebleken zijn de hoogste bewijsen van Josephs veranderd/ overtuygt/ en gerust gesteld gemoed.

§ 4. Het is wel waar/ dat de Joden haar niet ontsien in haren Thalmud Jesum te noemen *Ben Stada*, de sone van een overspeelderesse. en elders *Mamzer*, dat is/ een bastaard. Welke lasteringe ook de heydensche Celsus navolgde: De eygen woorden van Celsus, vint men by Origenes contr. Cels. p. 25. en luyden aldus: ἡ τῦ Ἰησῦ μήτηρ κύουσα ὡς ἐξώσθη ἀπὸ τῦ μνηστευσαμένου αὐτὴν τέκτονος, ἐλεγχθεῖσα ἐπὶ μοιχείᾳ, καὶ τίκτουσα ἀπό τινος στρατιώτου Πανθήρα τοὔνομα. Jesu moeder swanger zijnde, was, als sy van den timmerman haar ondertrouwde bruydegom ten huyse uytgeworpen wiert, overtuygt van overspel, en heeft hem by een soldaat, wiens naam was Panthera, gebaart. De Joden/ eerste uytvinders van dit verdigtsel/ spreken in den Talmud daar van in deser voegen. In Gem. Sanhedrin. fol. 67. a. antwoord Raf Chalda op de vrage/ Waarom Jesus, die een soon van Pandera was, egter een soon van *Stada* wert genaamt? aldus. Dat sijns moeders eygen man *Stada*, maar die met haar boeleerde Pandera genaamt was. Maar een ander/ dese antwoord verwerpende/ segt: Dat haar egte man *Papus Iudasz* was geheeten, en dat men des wegen seggen moeste; dat Stada was de naam van Jesu moeder, dat hy wel van Maria een vlegster der vrouwen geboren was, maar dat sy aldus was bygenaamt, volgens 't seggen van de Rabbinen van Pombeditha, om dat, סטת דא מבעלה sy van haar man was afgeweken, dat is: overspel begaan hadde. [a] Aangaande de wijse van haar gewaande overtredinge; daar van spreken de Talmudisten in Gem. Calla. Dat R. Akiba uyt haar eygen

Tegenwerping der ongeloovigen beantwoord.

a Wagenseil in Tholdoth Jeschu. p. 15.

eygen mond dese belijdenisse behendig soude hebben uytgehaalt.

כשנכנסתי לחופה נדה הייתי ופי״ סמני בעלי ובא עלי שושבני והיה לי בן וזה נמצא התינוק ממזר ובן הנדה:

Dat is; als ik tot de bruyd-zale soude ingaan, soo was ik onreyn, doe sonderde sig mijnen man van my af; en tot my quam eene der speelgenoten, uyt wien ik desen sone hebbe.; en alsoo seggen sy is gebleken, dat hy was een bastert, en eens onreynen vrouws sone. b. De latere Joden hebben dit verdigtsel nog al meer opgesmukt. En tot dien eynde een historie van Jesus onder den titel van Tholdot Jeschu beschreven; alwaar sy voorgeven / dat de ware naam van Maria's eygen bruydegom was Jochanan, maar die van haar onteerder Joseph Pandera. Van wien sy verssieren / dat hy op dese ondertroude maagt toeleggende / onder schijn van haar bruydegom is tot haar gekomen / in haar slaapkamer ingegaan / aldaar hy haar / in weerwil van de maagd / die in haar onreynigheyd sat / soude hebben beswangert / en dat haar bruydegom / vernemende dat sy aldus van yemand bedrogen was / haar heeft verlaten / en sig beklagende over sijn geval aan R. Schimeon Schetachsz, en met hem daar over raad plegende / soude zijn vertrokken na sijn verwantschap in Babylonien. c

b Wagenseil ibid. p. 14.

c Tholdoth Jesch. p. 3. 4 5.

Wanneer wy nu dese verscheydene vertellingen met den anderen vergelijken / soo bevinden wy het een waarheyd te zijn / dat de leugen sig selven altoos verstrikt; want / daar de waarheyd sig selven over al gelijk is / daar kijkt de valsheyd door haar veelvoudig verschil van alle kanten uyt. De eene noemt de naam van Maria's bruydegom Papus Judasz, de ander Jochanan. De eene segt / dat dit stuk soude begaan zijn ten tijden van de bruyloft sonder weten des bruydegoms van eene der speelgenooten: een ander / dat het geschiet is van een booswigt / als Maria nog sat in ondertrouw in haar eygen huys / in voegen dat sy soude verlaten zijn van haar bruydegom: maar Celsus segt / dat sy is uytgeworpen. Volgens het verhaal van sommige was 't onbekent tot op den tijd van Jesu Jongmanschap: maar volgens andere / is sy kort na de daad van schult overtuygt / en ten huyse uytgeset. In de eene vertelling is dit bekent geworden door R. Simeon Schetachsz uyt de mond van haar vertrokken bruydegom: in de ander door R. Akiba, uyt de mond van Maria selve. Welker eerst behoort van de Rabbinen van de vijfde leeftijd; de tweede tot de Meesters van de twaalfde; Daar Jesus geboren is onder Herodes en neffens de Rabbinen van de sevende leeftijd. Die midderwijl aandagtiger beschouwt de aanteykeninge van onsen Evangelist siet ligtelijk dat hy alle grond tot quaat spreken en lastering af snijt / nadien hy Josephs eygen getuygenisse, die Maria's egte-man was / hier opentlijk voordraagt als een bewijs voor de reynigheyd van de moeder onses HEEREN; want daar uyt staat vast. 1. Dat Joseph selve ontwijffelbaar geloost heeft de onschuld van sijn vrouw / en haar onbevlekte reynigheyd / die 't selve vervolgens ook volmondig met woorden/en onwederdenkelijk met sijne werken heeft bewesen: hem selven in desen grondende niet op 't woord van Maria of

yets, dat hy uyt haar tot hunne verschooning had hooren te berde te brengen, maar op een hemelsch gesigte en goddelijke aanspraak, waar door hy verhindert was geworden sijn bruyd te verlaten, gelijk hy besloten hadde, en in staat gebragt was, om deselve als de moeder onses Heeren te ontfangen: en in weerde te houden. Het geene alvorens by hem self verdagt was, dat eert hy naderhand door een werk van Gods Geest, gevende door reden van wetenschap, dat het berigt van dit alles in de verschijninge van een Engel, en in de name Gods tot hem ten alderseekersten was afgebragt. 2. Dit getuygenisse van Joseph en kan niet gewraakt werden, dewijle niemant onpartijdiger in dit geval kon spreken, en de waarheyd der saken van niemant nader konde verwagt werden, als van hem, die in cas van ontugt aldermeest soude zijn beledigt geweest, en van wien men het meeste gevoelen van misnoegen eerst hadde te verwagten gehad. De jaloersheyd eenes mans, en sijn regtveerdigen yver over sijn vrouw, die nu alreede ontsteken was, en alle menschen van naturen een afkeer inprent van sulken vrouw, en sulken vrugt, laat geensins toe, dat hy sulken schennis soude gaan heelen op soodanigen vreemden wijse: dat hy een schant-vlek van sijn bedde soude eeren door een geschenk van Gods goedheyd, voor een sone Gods, een verlosser Israels, tot quetsing van sijn Ziel, en verdoeringe van sijn Vaders huys en volk, onder soo veel gevaren, die hem daar over dreygden, en rampen die alreede 't hooft op staken; terwijl den tyran sijn toorn dreygde en een moeyelijke ballingschap daarom alreede geleden wiert, welke veel andere ongemakken met sig sleepte. 3. Veel min kon men dit verwagten van een eerlijk man, en in een saak van soo vreemden voorwendig, 't geen elk een ligt denken kon, dat beswaarlijk geloof sou vinden: dat een maagd was swanger geworden, en een sone door goddelijke overschaduwing gebaart hadde. Noyt hasardeerde een eerlijk man alsoo sijn goede naam, dat hy een bastaard van sijn vrouw, en derhalven een doorne in sijn oog, en aanstoot in sijn gemoed soude roemen als een kind van den hemel, een heyland van 't menschelijke geslagte, en heylbron aller segeningen: nadien hy in 't minste niet weten konde, of niet een onrijpe dood, een quaad naturel, een rampsalig geval of diergelijke zijn stout en vermetel voorwaissel al vroeg soude konnen beschamen, en sijn goede naam onder een eeuwige brand-merk ten toon stellen. 4. Een van tween, of Joseph was de Vader van Jesus, of een vreemde, indien hy geen sone van een maagd sal zijn. Waar hy de Vader van Jesus geweest, de vaderlijke liefde soude hem niet toegelaten hebben sijn eygen kind buyten nood of reden te versaken, in wien hy soo grooten roemens stoffe vont, en soo veel redenen om hem te estimeren. Maar daar een ander vreemd, dog onreyn mensch geweest, die sijn bedde beklommen en de maagdom van sijn bruyd geschend hadde, hy soude de moeder met het kind soo grooten eere en trouwe noyt hebben konnen bewijsen. En daarom is dit getuygenisse, zijnde van Joseph de timmerman, geen boef, maar de eygen eega van Maria, en een eerlijk man, in dit geval, en met sulke omstandigheden bekleedt, meer dan hondert andere te agten.

Iesu geboorte uyt een Maagd door een goddelijke ontfangenisse bewijst sekerlijk dat hy de Messias is.

§ 5. Terwijl dan vast staat / dat de geboorte uyt een maagd is een conditie in den Messias vereyscht / nadien de prophetien sulks voorsegt hadden: en dat Jesus sekerlijk uyt een maagd geboren is: soo kan men wederom uyt dien hoofde Jesum niet wraken. Nemaar wy sien hier een bewijs dat veelsins klemt. 1. Noyt wiert anders een mensch uyt een maagd geboren: noyt was sulks van yemand belooft / of elders te verwagten / behalven alleen van de Messias; dewijl dan sulks hier geschiet / wie kan ontkennen dat Jesus de Christus is? 2. Te meer nademaal die sonderlinge geboorte in de aangetogene plaatsen als een teken en wonder werdt voorgestelt / 't geen als een merk en stempel te agten is / by welken onsen Immanuël staat uytgetekent: soo kennen wy dan aan dit merk-teken / dat Jesus die Immanuël en Verlosser is. 3. Noyt baarde een maagd / of God schiep een mensch soo obernatuyrlijk / als hy eertijts Adam formeerde uyt het kley van Eden: soo bysonderen scheppinge is een klare getuyge / dat die mensch van God gesonden wert om sijnen raad te dienen: en nadien de uytkomste leerde / dat hy 't werk van de Messias ter hand nam: soo is 't onmogelijk / dat wy souden gelooben / dat hy daar in Gods raad niet gedient / en 't eynde van sijn sendinge niet betragt soude hebben.

HET II. CAPITTEL.

Korten inhoud.

Jesus van den Hemel *geopenbaart* (als de ware *Meßias*) ter regter *tijd* en *plaats* geboren te zijn, Verss. 1-12. Sijn sonderlinge *bewaring* voor de lagen van *Herodes* door des selfs *Versendinge* na *Egypten*. Verss. 13-13. De *plaats* van sijn heymelijke *opvoeding* van God selve om goede reden aangewesen. Verss. 19-23. Het eerste siet men in de Historie van de *Wijsen*, en haar aankomste tot *Bethlehem*. Het tweede in de Historie van de *Kinder-moord* op ordre van *Herodes* aangeregt, in en ontrent *Bethlehem*. Het derde in de Historie van *Josephs wederkeering uyt Egypten* na *Nazareth*.

1. *De openbaarmaking van Christi geboorte tot* BETHLEHEM, *voorgevallen onder de regeringe van* HERODES. Verss. 1-12.

Korte aanteykeningen tot opening der woorden.

Verss. 1. γεννηθέντος. DOe *nu Jesus geboren was*. De gront-text heeft hier in Aoristo, dat is / in een onlang voorleden tijd, want dat is de rijkdom van de Griekscshe sprake / dat sy veel nauwer tijd bepalingen maakt met haar

haar werkwoorden/ als alle andere spraken/ soo dat dan hier te kennen gegeven wert / dat Jesus eerst nieuweling geboren was / doen de Wijsen daar na quamen vragen tot Jerusalem. Vergelijk Heb. 11:29.

Te Bethlehem in Iudæa. Soo was dan de geboorte-plaats van onsen Heere de stad Bethlehem: dog niet dat Bethlehem, waar van wy lesen Jos. 19: 15. 't geen in Galilæa, in de stamme Zebulon, gelegen was: van waar men wil dat de Rigter EBZAN sijn herkomst had. Jud. 12: 8. Maar Bethlehem gelegen in Judæa, de voornaamste provincie van 't land Canaan. En wel bysonder in de stamme Juda. Jud. 19: 1, 2. Ruth. 1: 1. 2. In die lantstreke/ welke Ephrathah van wegen sijn sonderlinge vrugtbaarheyd genaamt werd/ Mich. 5: 1. Psal. 132: 6. gelijk ook eertijts de stad selve. Gen. 35: 16, 19.

Uyt dit Bethlehem was David/ en in de beschrijvinge van Augustus moesten al die gene/ welke uyt den huyse en geslagte Davids waren/ daar ter plaatse haar naam en staat ter rolle opgeven/ en aanbrengen: nademaal het selve de stad Davids was. Luc. 2: 11.

De land-beschrijvers begrooten haar afstand van Jerusalem Zuydwaarts/ op twee mijlen weegs/ dat is/ ses duysent schreden/ of drie duysent roeden: Dog Justinus (die geboortig was uyt het landschap van Samarien/ en in sijn tijd dat landschap had bewoont) begroot haar afstant van Jerusalem/ in sijn tweede verantwoording/ maar op 35. stadien; dewelke uytmaken 4375. schreden/ of 2187. roeden. Haar plaatsing is op de rug van een berg/ die tamelijk hoog/ maar smal zijnde/ sig in de lengte oost en west uytstrekt/ van alle kanten met olijf/ vijg/ en wijngaart-rijke heuvelen en dalen omringt.

In de dagen des Koninks Herodes. Verstaat Herodes Ascolonita, andersins ook de Groote toegenaamt/ een sone van Antipater, van geslagt een Idumeer, (dat is/ uyt Esaus nakomelingschap.) Van religie een Jode, nadien sijn voorouders Joden-genoten waren geworden door aanneming van de besnydenisse; sijn bedrijf was held-hastig/ maar sijn inborst wreet/ en leven goddeloos: door hem wiert den tweeden tempel seer veel verheerlijkt/ en met pragtige verdekzelen opgetopt.

Hy was een Koning over 't gantsche land en volk/ maar geensins Souverain; nadien hem de Roomsche Raad met dien titel beschonken hadde/ dog soo/ dat hy het rijk als een Vassal van de Roomsche Monarchie besat/ en na een worsteling van drie jaren (tot vaststelling van sijn throon) den tijd van 34. jaren beheerde.

Siet! Wijsen zijnder tot Ierusalem aangekomen. Het woord dat Wijsen vertaalt wert/ is in de gront-text MAGOI: soo genaamt van MOG de eerste instelder van dese order/ welke andersins Soroaster, dat is Ster-beschouwer bygenaamt wiert: wiens navolgers onder de Bactrianen, Meders en Persen, mitsgaders andere aangrensende volkeren de agting hadden van Wijse lieden te zijn/ op alle natuyrlijke en goddelijke saaken afgeregt: want sy verledigden sig tot Sterkundige en andere natuyrlijke beschouwingen/ of lieten haar gebruyken tot het priester-werk/ of dienden den Koning als Raden en Raads-heeren.

Soo spreekt'er Apulejus uyt Plato van: wiens woorden wy weerdig geagt hebben hier in te lassen. Magia is dit selve, 't welk Plato verklaart *dienst der Goden.* Soo hoort gy dan, dat sy is een konst, die men van de onsterffelijke Goden bekomen heeft, afgeregt om die wel te dienen en te eeren, godvrugtig en kun-

kundig in goddelijke saken. Nu al van Zoroaster en Oromazes haar instelders befaamt, een voorstanderse der hemelsche goddelijkheden: als dewelke onder de eerste koninklijke disciplinen wert geleert: en niemant onder de Persianen wert die eer ligtelijk vergunt om een Magus te wesen, alsoo weynig als te Regeeren.

Van Oosten. Onsehet upt wat landschap: want te deser tijd hadde die secte van wereld-wijsen sig met de Persiaansche Monarchie door gantsch Oosten verspreyt / en vonnmen soodanige Wijsen in Persien niet alleen / maar ook in a Chaldæa, en b Arabien, en alwaar het Rijk der Parthers, 't geen in desen tijd / die Oostersche landen meest beheerde / hun gebied oeffende. De Euangelist schijnt alleen te kennen te geven / dat sy upt verre landen gekomen waren / en misschien alle upt geen eenderley geweest.

Vers 2. *Seggende: waar is de geboren Koning der Joden?* Wederom na de kragt der gront-spraak de nieuw of onlang geboren Koning der Joden: die namentlijk het verwagte rijke der Joden soude opregten.

Niemant en behoeft sig te verwonderen / dat dese Wijsen weten te spreken van de Koning der Joden, dat is: van de Christus: want alwaar Joden woonden / door Persien, Chaldæa, Meden en elders / hoorde men die natie van die koning (als van 't voorname hoofstuk van haar hope) spreken. Haar heylige boeken waren mede in Egypten vertaalt in 't Griekg: en mogelijk eenige doen al ook in de sprake der Chaldeen: De Prophete Daniel was beyde in Chaldæa en Persien in eere geweest / en sijn prophetie buyten twijffel onder de gesinte der Magi niet onbekent. Weshalven de Magi van die hope Israels niet gantsch onkundig konden zijn / maar wel wisten wat dat de Joden daar van spraken / en verwagteden na de schriften.

Dien Koning noemen sy hier de Koning der Joden, die upt de Joden moest voortkomen / en van wien de Joden allomme met soo assuranten verwagtinge spraken.

Want wy hebben sijnen Sterre gesien. Sy noemen 't hemels ligt / dat sy door waarneminge hadden gesien / een Sterre: om dat het in al sijn aansien gantschelijk de gedaante van een Sterre vertoonde: hoewel andersins blijkt / dat het een ligt was van een andere soorte / 't geen geplaatst in de beneden hangende lugt van soo lagen gang was / dat het den Wijsen kon verstrekken voor een weg-wijser / en de plaatse daar Jesus was / upt alle andere uptmunteren.

Sy noemen 't sijne Sterre. Dewijl sy upt seekere gronden besloten / dat des selfs verschijninge de geboorte van dien Koning der Joden ontwijffelbaar beduyde en te kennen gaf. De sonderlinge vremdigheden daar ontrent in haar astronomische observatien waargenomen / konden haar op een seekeren voet doen besluyten / dat dese wonder vertooninge yets wilde seggen van Gods wegen. Het landschap, waar over het hing / Judæa zijnde / konde haar besluyt avanceeren tot die vast stellinge / dat God nu over 't Joodsche volk een bysonder ligt bereyde / 't welk haar in hunne druk en ongelegentheyd een grooten troost soude toebrengen.

Wanneer sy dit vergeleken met de jaarweken van Daniel (die alomme in de mond der Joden ook omgingen / en wiens persoon van wegen sijn vorstelijke luyster in Persien, en seer geroemde Geest van prophetien noyt buyten allen aansien kon geraken) soo schoot hun

a *Philostratus in vita Apollony. Libr. 1.* b *Pokocke in notis ad Abulfar. p. 146.*

ligt te binnen / dat den tijd van deses Konings komste omtrent gekomen was. In welke bedenkingen haar dan de heylige Geest door diepe overtuyging en goddelijke bestraling des gemoets heeft konnen onderscheppen / dat sy niet getwijffelt hebben aan de sekerheyd van dese beduydinge.

Wy lesen by Plinius in syn natuerlijke historien *Libr.* 2. *Cap.* 25. Daar hy van vreemde Sterren en Cometen schrijft / die sig opt en opt vertoont hebben / ook van een vreemde Sterre, die hy aldus beschrijft; dat'er gesien wiert een blanke Comeet, met een silver-verwigen hayrkrans omgeven, die soo schitterde; dat men deselve nauwelijks kon aansien, vertoonende in sig de af-beeldinge Gods onder een menschelijke gedaante. Het is beswaarelijk te gelooven / dat de wereld opt yet diergelijks gesien heeft buyten dit gesternte / daar de Wijsen hier van gewagen; en dan en was het geen wonder / dat sy soodanigen besluyt maken / en namaals rapporteren: seggende / Wy hebben sijne Sterre gesien.

In het Oosten. d. is: Als wy nog in 't Oosten waren in ons Vaderland. Tzedert haar vertrek uyt hun Vaderland tot aan haar komste tot Jerusalem was dat gesigte opgehouden / 't geen haar namaals als sy na Bethlehem gingen weder is verscheenen: en daarom beroepen sy haar op onlang genomen observatien / volgens 't geen sy in haar Vaderland gesien hadden.

Ende wy zijn gekomen; om hem te aanbidden. Om hem soodanigen eere te bewijsen / als sulken Koning / die van den hemel gesonden wert / toebehoort. Het grondwoord προσκυνῆσαι betekent een diepe eerbiedigheyd / betoont in een nedergeboogen lighaam: hoedanigen eere de Wijsen waarlijk door dit kindeken bewesen hebben. vers 11. Om dese pligt te quijten / hadden sy volgens haar betuyging soo grooten reyse aangevaart / dewijl sy haar selven versekert hielden / dat hy niet alleen de Heyland was der Joden / maar ook der Heydenen / soo veele als'er haar sijne goddelijke regeeringe souden onderwerpen.

Vers 3. *De Koning Herodes nu dit gehoort hebbende.* Namelijk uyt het gerugte / dat van deser Wijsen komst verhaal en vraage door de gantsche Stad ging.

Wiert ontroert. Het grondwoord ἐταράχθη is ontleent van 't water / 't welk door sterke roeringen beroert en modderig wert / of andere vogten / die door 't schudden troubel werden. Joh. 4: 5. De Grieken gebruyken / als sy de bevinge en ontrusting van Cain sullen uytbeelden. Gen. 4: 28. Soo wiert Herodes door angst en verbaartheyd verschrikt / en over dese boodschap bysonder ge-allarmeert: nadien hy beducht wiert / dat dit gerugte wel revolte en opstand tegen hem mogt verwekken / die dit volk soo hart gehandelt had / en wist / dat sy een Messias verwagteden / die haar van alle tyrannie verlossen soude.

Ende geheel Jerusalem met hem. d. is / Meest alle de inwoonders: want weynige warender / die met Simeon en Anna verwagteden de regte vertroostingen Israels; en welke des wegen niet eens te rekenen waren. Dese algemeene verbaastheyd heeft konnen rijsen uyt een quaat geweten van haar selven / 't geen sig bewust was / dat sy tot het ontfangen van desen Koning nog niet bereyd en waren; als mede uyt een vreese / dat dit koninkrijk niet sonder veel beroerten soude konnen werden voortgeset / alsoo het aan yder / die een aardsch koninkrijk sig verbeelde / tegenwoordig ontijdig scheen / sig

aan te kanten tegen 't Roomsche Rijk/ en van Heer te veranderen/ nu Romens mogentheyd soo hoog gesteken was/ en haar lommer nog soo sagten en aangenamen schaduwe verleende over 't Joodsche land.

Ende by een vergadert hebbende alle de Overpriesters. Na dat de Assamoneërs het Priesterschap gekroont hadden/ wiert de Priester-ordre wel de eerste en aansienelijkste rang van den grooten Raad. Hier sat niet alleen de Hooge-priester van dien tijd/ mitsgaders andere/ die deselve eer-naam droegen/ als de tweede Priester,(Jer.52:24.) en alle de gelicentieerde: maar misschien hadden de Hoofden der priesterlijke familien, of die over andere hooge ampten des Tempels gestelt waré/ alhier ook haar sitplaats; dese alle komen in den Euangelio voor onder de naam van Overpriesters, dat is/ Overste-priesters.

Ja selfs ook alle de Raads-heeren van den Grooten Raad/ die uyt priesterlijken huyse waren/ en wegens grootheyd van verstand en oordeel tot dit eer-ampt verheven/ om een Overste te zijn in Israël: want dewijl sy van geboorte Priesters/ en van beroepinge Oversten waren/ soo wierden de soodanige met regt (of schoon sy ontrent het altaar-werk geen uytnemender bedieninge boven anderen hadden) Overste-priesters genaamt. Voor tegenwoordig was Matthias Theophili Hooge-priester/ en Joseph Ellems-zoon van Sephori sijn secunde/ die sijn dienst op den grooten Versoen-dag in geval van onreynigheyd waar nam/ of liever Jöazarus sijn navolger.

Ende Schriftgeleerden des volks; Dat is/ die geoeffent waren in de H:Schriften: makende haar werk van die aan andere te leeren/ en deselve te copieren: want het schrijven van af-schriften der Goddelijke boeken aen niemant als aan seer geleerde mannen toevertrouwt wiert.

Onder die naam en titel komen ook voor de Hooge Leermeesters van de hooge schoole van Jerusalem/ Esdr. 7: 6. 11. 12. Onder welke dat Jonathan de Chargumist/ Simeon Hillels soone, en andere meer/ te rekenen zijn. Even te voren leefden ook nog Judas Sariphaei zoon, en Matthias Margolothi, groote Leermeesters en geagte uytleggers van de heylige Wet/ die onlang op order van Herodes zijn om 't leven gebragt; om dat sy hare discipelen hadden aangeset/ tot de afwerpinge van den vergulden Arend/ welke boven de groote poorte des tempels van Herodes geplaatst was

Dese Schriftgeleerden werden gemeenelijk den Overpriesteren in den Euangelio toegevoegt/ dewijl sy meest schijnen uyt de Leviten genomen te zijn/ dewelke levende van de tiende/ haar ligtelijk sonder verdere belastinge van het volk tot dat gewigtig ampt konden verledigen. siet Neh. 6: 14. Mal. 2: 7. Joh. 1: 19.

Vraagde hy van hen: waar de Christus soude geboren werden. In 't Gr. geboren wert. Siet Matth. 17: 11. Dat is/ na de schriften moeste geboren werden.

Vers 5. *Ende sy seyden tot hem, te Bethlehem in Judea.* Soo kenbaar en openbaar was in die tijd de plaatse/ alwaar de Christus moeste geboren werden/ dat niemand van den Raad daar aan twijffelt: de antwoord is gereet/ en 't bewijs voor handen. Joh. 7: 42.

Want alsoo is geschreven door den Propheet, namentlijk Micha, Cap. 5: 1. wiens Prophetie hier aangetrokken wert/ niet punctueel van woord tot woord/ maar egter volkomen na de sin en meyninge; want/ dit is de gewoonte der Euangelisten en Apostelen, dat sy dikmaal de passagien/ die sy uyt het O. T. aantrekken/ tot meerder klaarheyd met een woord wat ophelderen/ of de

de sin door andere gelijkluydende woorden en spreekwijsen wat naakter open leggen: aangemerkt men dan eerst Gods woord begrijpt in de schrift / als men sijne meyninge verstaat na sijn oogwit.

Vers 6. *Ende gy Bethlehem, gy land Juda.* In stede van gy Bethlehem Ephratah: welke verandering de Euangelist alleen om die reden maakt / overmits de toenaam van Ephratah wat meer verstorven / en de andere spreekwijse gewooner was.

Gy en zijt geensins de minste; By de Propheet staat na sommiger oversettinge; gy zijt kleyn om te wesen onder de duysenden van Juda. 't Geen in den eersten opsien strijdig schijnt met dese allegatie. Maar andere hebben wel te regt aangemerkt / dat men de woorden van de Propheet vragens wijse moet opvatten; en aldus vertalen; zijt gy te kleyn om te wesen onder de duysenden van Juda? 't welk in den sin met de uytdrukking van onsen Euangelist over-een-steemt. Gelijk ook den Chaldeewse Paraphrast de meyninge uytdrukt / gy Bethlehem Ephratah, gy en zijt niet te kleyn geweest, om onder de duysenden des Huys Juda gerekent te werden.

Onder de Vorsten van Juda. Dit is de ware sin van 't geen de Propheet segt / om te wesen onder de duysenden van Juda. Want men moet aanmerken / dat het gront-woord אלף niet anders en beteekent / als een verdeeling in duysent / dat is / een Vorstendom, welke een overste heeft over duysent. Vergelijk Exod. 18: 25. met Deut. 33:17. waar van daan die overgebragt wert tot een hoop / die uyt die verdeeling in duysent is ontstaan: het welk is een Vorstendom, schoon sy niet enis om gelijk getal gebleven met haar eerste gelijk gedeelde troupen. Siet Joh. 7: 14. *Jud.* 6: 15. Waar uyt blijkt dat ons Euangelium den selven sin uytdrukt.

Want uyt u sal de leydsman voortkomen; In den text van Micha staat: uyt uw sal hy voortkomen, om een Heerscher te zijn. Soo sien wy wederom de woorden van den Propheet na haar meyninge verklaart: een Leydsman is een Vorstelijke benaminge / wiens ampt het is / sijn toevertrouwde volk in alle gevallen soo te bestieren / dat sy haar behoudenisse mogten bereyken; en soo eenen werdt by de Propheet ook מושל een Heerscher genaamt / van wegen het gesag / dat hier werkstellig moest werden gemaakt.

Die mijn volk Israel weyden sal. Dese woorden zijn van een vermogen / als die van den Propheet / uyt uw sal hy *my* voortkomen, *om een Heerscher te zijn in Israël.* Als God segt / dat hem daar in dienst geschiet / dat Israel wert geregeert / soo noemt hy Israel genoegsaam sijn volk / wiens welwesen hy behertigt / en dat volk weyden is dat volk beheeren en regeeren: waarom Homerus ook de Koningen noemt ποιμένες λαῶν Herders des volks.

Vers 7. *Doe heeft Herodes de Wijsen heymelijk geroepen.* Buyten weten van den Raad / of yemant van 't Jodendom; 't welk heeft konnen geschieden in der nagt / of by ontijden / 't geen daar henē gerigt is / om quanswijs een indruk te geven / dat hy alles wilde doen buytē beweging van het volk / en buyten aanstoot van de Romeynen; want dit schenen de Joodsche saken nu te vereysschen / dewijl in de gemoederen van 't gemeen een gereede helling lag om self ontijdig en onvoorsigtig na verandering te staan: schoon was dan dit voorwentsel / maar gelijk den uytslag van saken leert / heyloos des konings raatslag; die alleen in den sin had / om sijn besloten moordery te bedekken / en sijn opset / 't geen hy dugte / dat veelen sou onaangenaam zijn / te ontveynsen.

Ende

besluytende en omvangende den mannelijken soone, den Held Israels. Dit nu soude een werk zijn van Gods scheppende kragt / gantsch nieuw en ongehoort op der aarde.

Op wat sekerheyd het geloove van de maagdom van Maria rust.

§ 3. Hier nu was de Christenheyd aangelegen / dat sy van soo gewigtigen saak een volkomen versekering mogt hebben / en onderrigt zijn / op wat wijse dit soodanig is bevonden, gelijk den Euangelist segt. Om dit te toonen / soo begeeft het Euangelisch verhaal sig tot het getuygenisse van Joseph / beschrijvende in 't breede / hoe Joseph / de bruydegom van Maria / dien dese saak aldernaast betrefte / by occasie van sijn bekommering over dit bysonder geval / is onderrigt door een goddelijke droom. Weshalven de Euangelist / als uyt de mond en 't menigvuldig verhaal van Joseph selve / dese gantsche openbaringe beschrijft. Eerst gaat hy toonen / vers 19. hoe dien eerlyken man in hem vont ontstoken de jaloersheyd des mans / om geen gemeynschap te hebben met een vrouw / die staande haar ondertrouw / haar pligt omtrent haar bruydegom mogt vergeten / en haar kuysheyd verwareloost hebben : waar uyt dien raatslag ontstont / van haar door een scheyd-brief den trouw op te seggen / en dat onder de hand / liever / als dat hyse opentlijk ten toon sou stellen. Uyt die besette gedagten blykt / dat Joseph niet ligtveerdig tot een ander gevoelen is gekomen / maar door diepe overtuyging moet afgebragt zijn van sulken voornemen / 't geen door de prickelen van mannelyken yver wiert voort gedreven. Daar na wijst hy aan de grond van sijn verandert gevoelen / vers 20-23. Dat hem een openbaringe wiert gedaan / in een droom / in welke met opset een Engel verscheen / om hem van dit na-denken te ontheffen / van de gelegentheyd der saak te onderwijsen / en hem sijn pligt in dit goddelijk geval voor te schrijven. Dit wedervoer hem wel in een droom / maar die / gelijk alle goddelijke droomen plegen / uytnemende blyken van een Hemelsche verschijninge met sig voerde. De klaarheyd van de bode, die tot hem afquam / vertoonde de glans van een Engel. De bescheyden aanspraak, die tot hem gerigt was / droeg hem voor een juyste en wel-beleyde reden. De hoogheyd van de verborgentheyd welke geopenbaart wiert was boven 't bereyk van 's menschen uytvindinge / een beswangering uyt een Heyligen Geest. Het ziel-roerend bevel onder een wonder wel gepaste aanspraak / gebiedende hem sijn gedagten en kommer te laten varen / en sijn bruyd / als een reyn vat te sijnen huyse in te halen. De welvoegelijke naamgeving van 't kind / mitsgaders de aangehegte reden van die naam / die de innigst kerne van 't Messias-ampt uytdrukte : Als mede de vergelijking van Jesaias prophetie : en 't geen dit alles te boven gaat / de wonderlijkste ziels-verligtingen, en roeringen des gemoeds, die goddelijke droomen vergesellen / haar buyten alle verwerringe met glans bestralen / en den mensch soo ontdekken / dat na de ontwakingen de hemelsche indruk sijn volle kragt behoud : dese dingen alle seg ik / konden in Joseph genereren een diepe overtuyging van dese waarheyd / en verstrecken voor een onwederdenkelijke bevindinge : dat sijn bruyd swanger was uyt een Heyligen Geest. Hier op is ook gevolgt, dat Joseph het bevel

van

van den Engel heeft geboorsaame, en met sijn handel ontrent Maria en haar kindeken heeft betoont / wat agting dat hy hadde van dit bysonder werk: werdende alsoo met woorden en werken een getuyge door de waarheyd van dit Euangelium. Want 1. Hy nam sijn wijf tot hem vers 24. Een blijk / dat hy alle nadenken ontrent haar persoon ten vollen had afgeleyd / en haar ontfing als een vrouwe van onverbroken trouw / en kuyssche bewaring van haar verbond. 2. Hy en bekende haar niet. vers 25. Maar toonde met sijn onthoudinge / dat hy het werk Gods in haar eerde / met overwinning van sijn eygen driften (die andersins natuyrlijk in ons woonen) haar aansiende als een vat 't geen de God des hemels door desen tijd hem selven toegewijt hadde. 3. Ende hy noemde sijnen name Jesus. vers 25. opentlijk betuygende: dat door ordre van den hemel dit kind die naam moest voeren / om dat hy sijns volks Saligmaker soude zijn / die hy van haar sonden verlossen soude; sig betoonende te zijn de ware/en lang verwagte Messias: gelijk Joseph dan ook als een getrouwe pligt-vader / hem onder die betuyging / dat dese de sone van Maria was / uyt haar als maagd geboren / aangenomen heeft te voeden / te versorgen / en als een dierbaar pand te bewaren / hem met gevaar de lagen van Herodes heeft ontvoert / om sijnent wille de ballingschap in Egypten heeft verdragen / en den arbeyd tot sijn opvoedinge seer geerne heeft uytgehart / ja alles volbragt / wat aan des selfs onderhoud en bescherming meer aan vast was: in welke dingen dan gebleken zijn de hoogste bewysen van Josephs veranderd / overtuygt / en gerust gesteld gemoed.

§ 4. Het is wel waar / dat de Joden haar niet ontsien in haren Thalmud Jesum te noemen *Ben Stada*, de sone van een overspeelderesse. en elders *Mamzer*, dat is / een bastaard. Welke lasteringe ook de heydensche Celsus navolgde: De eygen woorden van Celsus, vint men by Origenes contr. Cels. p. 25. en luyden aldus: ἡ τοῦ Ἰησοῦ μήτηρ κύουσα ὡς ἐξώσθη ὑπὸ τοῦ μνηστευσαμένου αὐτὴν τέκτονος, ἐλεγχθεῖσα ἐπὶ μοιχείᾳ, καὶ τίκτουσα ἀπό τινος στρατιώτου Πανθήρα τοὔνομα. Jesu moeder swanger zijnde, was, als sy van den timmerman haar ondertrouwde. bruydegom ten huyse uytgeworpen wiert, overtuygt van overspel, en heeft hem by een soldaat, wiens naam was Panthera, gebaart. De Joden / eerste uytvinders van dit verdigtsel / spreken in den Talmud daar van in deser voegen. In Gem. Sanhedrin. fol. 67. a. antwoord Raf Chalda op de vrage / Waarom Jesus, die een soon van Pandera was, egter een soon van *Stada* wert genaamt? aldus: Dat sijns moeders eygen man *Stada*, maar die met haar boeleerde Pandera genaamt was. Maar een ander / dese antwoord verwerpende / segt: Dat haar egte man *Papus Iudasz.* was geheeten, en dat men des wegen seggen moeste; dat Stada was de naam van Jesu moeder, dat hy wel van Maria een vlegster der vrouwen geboren was, maar dat sy aldus was bygenaamt, volgens 't seggen van de Rabbinen van Pombeditha, om dat, סטת דא מבעלה sy van haar man was afgeweken, dat is: overspel begaan hadde. a Aangaande de wijse van haar gewaande overtredinge; daar van spreken de Talmudisten in Gem. Calla. Dat R. Akiba uyt haar

Tegenwerping der ongeloovigen beantwoord.

a Wagenseil in Tholdoth Jeschu. p. 15.

eygen mond dese belijdenisse behendig soude hebben uytgehaalt.

כשנכנסתי לחופה נדה הייתי ופי׳ ממני בעלי ובא עלי שושביני והיה לי בן זה ונמצא
השתוק ממזר ובן הנדה:

Dat is; als ik tot de bruyd-zale soude ingaan, soo was ik onreyn, doe sonderde sig mijnen man van my af; en tot my quam eene der speelgenooten, uyt wien ik desen sone hebbe; en alsoo seggen sy is gebleken, dat hy was een bastert, en eens onreynen vrouws sone. b. De latere Joden hebben dit verdigtsel nog al meer opgesmukt. En tot dien eynde een historie van Jesus onder den titel van Tholdot Jeschu beschreven; alwaar sy voorgeven/ dat de ware naam van Maria's eygen bruydegom was Jochanan, maar die van haar onteerder Joseph Pandera. Van wien sy versieren/ dat hy op dese ondertroude maagt toeleggende/ onder schijn van haar bruydegom is tot haar gekomen/ in haar slaapkamer ingegaan/ aldaar hy haar/ in weerwil van de maagd/ die in haar onreynigheyd sat/ soude hebben beswangert/ en dat haar bruydegom/ vernemende dat sy aldus van yemand bedrogen was/ haar heeft verlaten/ en sig beklagende over sijn geval aan R. Schimeon Schetachsz, en met hem daar over raad plegende/ soude zijn vertrokken na sijn verwantschap in Babylonien. c

b Wagenseil ibid. p. 14.

c Tholdoth Jesch. p. 3. 4. 5.

Wanneer wy nu dese verscheydene vertellingen met den anderen vergelijken/ soo bevinden wy het een waarheyd te zijn/ dat de leugen sig selven altoos verstrikt; want/ daar de waarheyd sig selven over al gelijk is/ daar kijkt de valsheyd door haar veelvoudig verschil van alle kanten uyt. De eene noemt de naam van Maria's bruydegom Papus Judasz, de ander Jochanan. De eene segt/ dat dit stuk soude begaan zijn ten tijden van de bruyloft sonder weten des bruydegoms van eene der speelgenooten: een ander/ dat het geschiet is van een booswigt/ als Maria nog sat in ondertrouw in haar eygen huys/ in voegen dat sy soude verlaten zijn van haar bruydegom: maar Celsus segt/ dat sy is uytgeworpen. Volgens het verhaal van sommige was 't onbekent tot op den tijd van Jesu Jongmanschap: maar volgens andere/ is sy kort na de daad van schult overtuygt/ en ten huyse uytgeset. In de eene vertelling is dit bekent geworden door R. Simeon Schetachsz uyt de mond van haar vertrokken bruydegom: in de ander door R. Akiba, uyt de mond van Maria selve. Welker eerst behoort van de Rabbinen van de vijfde leeftijd; de tweede tot de Meesters van de twaalfde; daar Jesus geboren is onder Herodes en neffens de Rabbinen van de sevende leeftijd. Die midderwijl aandagtiger beschouwt de aanteykeninge van onsen Euangelist siet ligtelijk dat hy alle grond tot quaat spreken en lastering af snijt/ nadien hy Josephs eygen getuygenisse, die Maria's egte-man was/ hier opentlijk voordraagt als een bewijs voor de reynigheyd van de moeder onses HEEREN; want daar uyt staat vast. 1. Dat Joseph selve ontwijffelbaar gelooft heeft de onschuld van sijn vrouw/ en haar onbevlekte reynigheyd/ die 't selve vervolgens ook volmondig met woorden/en onwederdenkelijk met sijne werken heeft bewesen: hem selven in desen grondende niet op 't woord van Maria of

yets/

iets, dat hy uyt haar tot hunne verschooning had hooren te berde te brengen / maar op een hemelsch gesigte en goddelijke aanspraak / waar door hy verhindert was geworden sijn bruyd te verlaten / gelijk hy besloten hadde / en in staat gebragt was / om deselve als de moeder onses Heeren te ontfangen: en in weerde te houden. Het geene alvorens by hem *self* verdagt was / dat eert hy naderhand voor een werk van Gods Geest / gevende voor reden van wetenschap / dat het berigt van dit al-les in de verschyninge van een Engel / en in de name Gods tot hem ten alderseekersten was afgebragt. 2. Dit getuygenisse van Joseph en kan niet gewraakt werden / dewyle niemant onpartijdiger in dit geval kon spreken / en de waarheyd der saken van niemant nader konde verwagt werden / als van hem / die in cas van ontugt aldermeest soude zijn beledigt geweest / en van wien men het meeste gevoelen van misnoegen eerst hadde te verwagten gehad. De jaloersheyd eenes mans / en sijn regtveerdigen yver over sijn vrouw / die nu alreede ontsteken was / en alle menschen van naturen een afkeer inprent van sulken vrouw / en sulken vrugt / laat geensins toe / dat hy sulken schennis soude gaan heelen *op soodanigen* vreemden wyse: dat hy een schant-vlek van sijn bedde soude eeren voor een geschenk van Gods goedheyd / voor een sone Gods / een verlosser Israels / tot quetsing van sijn Ziel / en verwoestinge van sijn Vaders huys en volk / onder soo veel gevaren / die hem daar over dreygden / en rampen die alreede 't hooft op staken; terwijl den tyran sijn toorn dreygde en een moeyelijke ballingschap daarom alreede geleden wiert / welke veel andere ongemakken met sig sleepte. 3. Veel min kon men dit verwagten van een eerlijk man, en in een saak van soo vreemden voorwendig / 't geen elk een ligt denken kon / dat beswaarlijk geloof sou vinden: dat een maagd was swanger geworden / en een sone door goddelijke overschaduwing gebaart hadde. Noyt hasardeerde een eerlijk man alsoo sijn goede naam / dat hy een bastaard van sijn vrouw / en derhalven een doorne in sijn oog / en aanstoot in sijn gemoed soude roemen als een kind van den hemel / een heyland van 't menschelijke geslagte / en heylbron aller segeningen: nadien hy in 't minste niet weten konde / of niet een ontijdige dood / een quaad naturel / een rampsalig geval of diergelijke zijn stout en vermetel voorwensel al vroeg soude konnen beschamen / en sijn goede naam onder een eeuwige brand-merk ten toon stellen. 4. Een van tween / of Joseph was de Vader van Jesus / of een vreemde / indien hy geen sone van een maagd sal zijn. Waar hy de Vader van Jesus geweest / de vaderlijke liefde soude hem niet toegelaten hebben sijn eygen kind buyten nood of reden te versaken / in wien hy soo grooten roemens stoffe vont / en soo veel redenen om hem te estimeren. Waar daar een ander vreemd / dog onreyn mensch geweest / die sijn bedde beklommen en de maagdom van sijn bruyd geschend hadde / hy soude de moeder met het kind soo grooten eere en trouwe noyt hebben konnen bewijsen. En daarom is dit getuygenisse / zijnde van Joseph de timmerman / geen boef / maar de eygen eega van Maria / en een eerlijk man / in dit geval / en met sulke omstandigheden bekleedt / meer dan hondert andere te agten.

Iesu geboorte uyt een Maagd door een goddelijke ontfangenisse bewijst sekerlijk dat hy de Messias is.

§ 5. Terwijl dan vast staat/ dat de geboorte uyt een maagd is een conditiie in den Messias vereyscht/ nadien de prophetien sulks voorsegt hadden: en dat Jesus sekerlijk uyt een maagd geboren is: soo kan men wederom uyt dien hoofde Jesum niet wraken. Hemaar wy sien hier een bewijs dat veelsins klemt. 1. Noyt wiert anders een mensch uyt een maagd geboren: noyt was sulks van yemand belooft/ of elders te verwagten/ behalven alleen van de Messias; dewijl dan sulks hier geschiet/ wie kan ontkennen dat Jesus de Christus is? 2. Te meer nademaal die sonderlinge geboorte in de aangetogene plaatsen als een teken en wonder werdt voorgestelt/ 't geen als een merk en stempel te agten is/ by welken onsen Immanuël staat uytgetekent: soo kennen wy dan aan dit merk-teken/ dat Jesus die Immanuël en Verlosser is. 3. Noyt baarde een maagd/ of God schiep een mensch soo overnatuyrlijk/ als hy eertijts Adam formeerde uyt het kley van Eden: soo bysonderen scheppinge is een klare getuyge/ dat die mensch van God gesonden wert om sijnen raad te dienen: en nadien de uytkomste leerde/ dat hy 't werk van de Messias ter hand nam: soo is 't onmogelijk/ dat wy souden gelooven/ dat hy daar in Gods raad niet gedient/ en 't eynde van sijn sendinge niet betragt soude hebben.

HET II. CAPITTEL.

Korten inhoud.

Jesus van den Hemel *geopenbaart* (als de ware *Meßias*) terregter *tijd* en *plaats* geboren te zijn, Verss. 1-12. Sijn sonderlinge *bewaring* voor de lagen van *Herodes* door des selfs *Versendinge* na *Egypten*. Verss. 13-18. De *plaats* van sijn heymelijke *opvoeding* van God selve om goede reden aangewesen. Verss. 19-23. Het eerste siet men in de Historie van de *Wijsen*, en haar aankomste tot *Bethlehem*. Het tweede in de Historie van de *Kinder-moord* op ordre van *Herodes* aangeregt, in en ontrent *Bethlehem*. Het derde in de Historie van *Josephs wederkeering uyt Egypten* na *Nazareth*.

1. *De openbaarmaking van Christi geboorte tot* BETHLEHEM, *voorgevallen onder de regeringe van* HERODES. Verss. 1-12.

Korte aanteykeningen tot opening der woorden.

Verss. 1. DOe *nu Jesus geboren was*. De gront-text heeft hier γεννηθέντος in Aoristo, dat is/ in een onlang voorleden tijd, want dat is de rijkdom van de Griekscke sprake/ dat sy veel nauwer tijd bepalingen maakt met

haar

haar werkwoorden/als alle andere spraken/ soo dat dan hier te kennen gegeven wert/ dat Jesus eerst nieuweling geboren was/ doen de Wijsen daar na quamen vragen tot Jerusalem. Vergelijk Heb. 11:29.

Te Bethlehem in Iudæa. Soo was dan de geboorte-plaats van onsen Heere de stad Bethlehem: dog niet dat Bethlehem, waar van wy lesen Jos. 19: 15. 't geen in Galilæa, in de stamme Zebulon, gelegen was: van waar men wil dat de Rigter EBZAN sijn herkomst had. Jud. 12: 8. Maar Bethlehem gelegen in Judæa, de voornaamste provincie van 't land Canaan. En wel bysonder in de stamme Juda. Jud. 19: 1, 2. Ruth. 1: 1. 2. In die lantstreke/ welke Ephrathah van wegen sijn sonderlinge vrugtbaarheyd genaamt werd/ Mich. 5: 1. Psal. 132: 6. gelijk ook eertijts de stad selve. Gen. 35: 16, 19.

Uyt dit Bethlehem was David/ en in de beschrijvinge van Augustus moesten al die gene/ welke uyt den huyse en geslagte Davids waren/ daar ter plaatse haar naam en staat ter rolle opgeven/ en aanbrengen: nademaal het selve de stad Davids was. Luc. 2: 11.

De land-beschrijvers begrooten haar afstand van Jerusalem Zuydwaarts/ op twee mijlen weegs/ dat is/ ses duysent schreden/ of drie duysent roeden: Dog Justinus (die geboortig was uyt het landschap van Samarien/ en in sijn tijd dat landschap had bewoont) begroot haar afstant van Jerusalem/ in sijn tweede verantwoording/ maar op 35. stadien; dewelke uytmaken 4375. schreden/ of 2187. roeden. Haar plaatsing is op de rug van een berg/ die tamelijk hoog/ maar smal zijnde/ sig in de lengte oost en west uytstrekt/ van alle kanten met olijf/ vijg/ en wijngaart-rijke heuvelen en dalen omringt.

In de dagen des Koninks Herodes. Verstaat Herodes Ascolonita, andersins ook de Groote toegenaamt/ een sone van Antipater, van geslagt een Idumeer, (dat is/ uyt Esaus nakomelingschap.) Van religie een Jode, nadien sijn voorouders Joden-genoten waren geworden door aanneming van de besnydenisse; sijn bedrijf was held-haftig/ maar sijn inborst wreet/ en leven goddeloos: door hem wiert den tweeden tempel seer veel verheerlijkt/ en met pragtige verdekzelen opgetopt.

Hy was een Koning over 't gantsche land en volk/ maar geensins Souverain; nadien hem de Roomsche Raad met dien titel beschonken hadde/ dog soo/ dat hy het rijk als een Vassal van de Roomsche Monarchie besat/ en na een worsteling van drie jaren (tot vaststelling van sijn throon) den tijd van 34. jaren beheerde.

Siet! Wijsen zijnder tot Ierusalem aangekomen. Het woord dat Wijsen vertaalt wert/ is in de gront-text MAGOI: soo genaamt van MOG de eerste instelder van dese order/ welke andersins Soroaster, dat is Ster-beschouwer bygenaamt wiert: wiens navolgers onder de Bactrianen, Meders en Persen, mitsgaders andere aangrensende volkeren de agting hadden van Wijse lieden te zijn/ op alle natuurlijke en goddelijke saaken afgeregt: want sy verledigden sig tot Sterkundige en andere natuurlijke beschouwingen/ of lieten haar gebruyken tot het priester-werk/ of dienden den Koning als Raden en Raads-heeren.

Soo spreekt'er Apulejus uyt Plato van: wiens woorden wy weerdig geagt hebben hier in te lassen. Magia is dit selve, 't welk Plato verklaart *dienst der Goden.* Soo hoort gy dan, dat sy is een konst, die men van de onsterffelijke Goden bekomen heeft, afgeregt om die wel te dienen en te eeren, godvrugtig en

kundig in goddelijke saken. Nu al van Zoroaster en Oromazes haar instelders befaamt, een voorstanderse der hemelsche goddelijkheden: als dewelke onder de eerste koninklijke disciplinen wert geleert: en niemant onder de Persianen wert die eer ligtelijk vergunt om een Magus te wesen, alsoo weynig als te Regeeren.

Van Oosten. Onseker uyt wat landschap: want te deser tijd hadde die secte van wereld-wijsen sig met de Persiaansche Monarchie door gantsch Oosten versprept, en vonnmen soodanige Wijsen in Persien niet alleen, maar ook in [a] Chaldæa, en [b] Arabien, en alwaar het Rijk der Parthers, 't geen in desen tijd, die Oostersche landen meest beheerde, hun gebied oeffende. De Euangelist schijnt alleen te kennen te geven, dat sy uyt verre landen gekomen waren, en misschien alle uyt geen eenderley geweest.

Vers 2. *Seggende: waar is de geboren Koning der Joden?* Wederom na de kragt der gront-spraak de nieuw of onlang geboren Koning der Joden: die namentlijk het verwagte rijke der Joden soude opregten.

Niemant en behoeft sig te verwonderen, dat dese Wijsen weten te spreken van de Koning der Joden, dat is: van de Christus: want alwaar Joden woonden, door Persien, Chaldæa, Meden en elders, hoorde men die natie van die koning (als van 't voorname hoofstuk van haar hope) spreken. Haar heylige boeken waren mede in Egypten vertaalt in 't Grieks: en mogelijk eenige doen al ook in de sprake der Chaldeen: De Prophete Daniel was beyde in Chaldæa en Persien in eere geweest, en sijn prophetie buyten twijffel onder de gesinte der Magi niet onbekent. Weshalven de Magi van die hope Israels niet gantsch onkundig konden zijn, maar wel wisten wat dat de Joden daar van spraken, en verwagteden na de schriften.

Dien Koning noemen sy hier de Koning der Joden, die uyt de Joden moest voortkomen, en van wien de Joden allomme met soo assuranten verwagtinge spraken.

Want wy hebben sijnen Sterre gesien. Sy noemen 't hemels ligt, dat sy door waarneminge hadden gesien, een Sterre: om dat het in al sijn aansien gantschelijk de gedaante van een Sterre vertoonde: hoewel andersins blijkt, dat het een ligt was van een andere soorte, 't geen geplaatst in de beneden hangende lugt van soo lagen gang was, dat het den Wijsen kon verstrecken voor een weg-wijser, en de plaatse daar Jesus was, uyt alle andere uytmunsteren.

Sy noemen 't sijne Sterre. Dewijl sy uyt seekere gronden besloten, dat des selfs verschijninge de geboorte van dien Koning der Joden ontwijffelbaar beduyde en te kennen gaf. De sonderlinge vremdigheden daar ontrent in haar astronomische observatien waargenomen, konden haar op een seekeren voet doen besluyten, dat dese wonder vertooninge yets wilde seggen van Gods wegen. Het landschap, waar over het hing, Judæa zijnde, konde haar besluyt avanceren tot die vast stellinge, dat God nu over 't Joodsche volk een bysonder ligt bereyde, 't welk haar in hunne druk en ongelegentheyd een grooten troost soude toebrengen.

Wanneer sy dit vergeleken met de jaarweken van Daniel (die alomme in de mond der Joden ook omgingen, en wiens persoon van wegen sijn vorstelijke luyster in Persien, en seer geroemde Geest van prophetien noyt buyten allen aansien kon geraken) soo schoot hun

[a] *Philostratus in vita Apollony. Libr. 1.* [b] *Pokocke in notis ad Abulfar. p. 146.*

ligt te vinnen/ dat den tijd van deses Konings komste omtrent gekomen was. In welke bedenkingen haar dan de heylige Geest door diepe overtuyging en goddelijke bestraling des gemoets heeft konnen onderscheppen/ dat sy niet getwijffelt hebben aan de sekerheyd van dese beduydinge.

Wy lesen by Plinius in sijn natuerlijke historien *Libr.* 2. *Cap.* 25. Daar hy van vreemde Sterren en Cometen schrijft/ die sig opt en opt vertoont hebben/ ook van een vreemde Sterre, die hy aldus beschrijft; dat'er gesien wiert een blanke Comeet, met een silver-verwigen hayrkrans omgeven, die soo schitterde; dat men deselve nauwelijks kon aansien, vertoonende in sig de af-beeldinge Gods onder een menschelijke gedaante. Het is beswaarelijk te gelooven/ dat de wereld opt yet diergelijks gesien heeft buyten dit gesternte/ daar de Wijsen hier van gewagen; en dan en was het geen wonder/ dat sy soodanigen beslupt maken/ en namaals rapporteren: seggende/ Wy hebben sijne Sterre gesien.

In het Oosten. d. is: Als wy nog in 't Oosten waren in ons Vaderland. Tzedert haar vertrek uyt hun Vaderland tot aan haar komste tot Jerusalem was dat gesigte opgehouden/ 't geen haar namaals als sy na Bethlehem gingen weder is verscheenen: en daarom beroepen sy haar op onlang genomen observatien/ volgens 't geen sy in haar Vaderland gesien hadden.

Ende wy zijn gekomen; om hem te aanbidden. Om hem soodanigen eere te bewijsen/ als sulken Koning/ die van den hemel gesonden wert/ toebehoort. Het grondwoord προσκυνῆσαι betekent een diepe eerbiedighepd/ betoont in een nedergebogen lighaam: hoedanigen eere de Wijsen waarlijk door dit kindeken bewesen hebben. vers 11. Om dese pligt te quijten/ hadden sy volgens haar betuyging soo grooten reyse aangevaart/ dewijl sy haar selven versekert hielden/ dat hy niet alleen de Heyland was der Joden/ maar ook der Heydenen/ soo veele als'er haar sijne goddelijke regeeringe souden onderwerpen.

Vers 3. *De Koning Herodes nu dit gehoort hebbende.* Namelijk uyt het gerugte/ dat van deser Wijsen komst verhaal en vraage door de gantsche Stad ging.

Wiert ontroert. Het grondwoord ἐταράχθη is ontleent van 't water/ 't welk door sterke roeringen beroert en modderig wert/ of andere vogten/ die door 't schudden troubel werden. Joh. 4: 5. De Grieken gebruyken/ als sy de bevinge en ontrusting van Cain sullen uytbeelden. Gen. 4: 28. Soo wiert Herodes door angst en verbaartheyd verschrikt/ en over dese boodschap bysonder ge-allarmeert: nadien hy bedugt wiert/ dat dit gerugte wel revolte en opstand tegen hem mogt verwekken/ die dit volk soo hart gehandelt had/ en wist/ dat sy een Messias verwagteden/ die haar van alle tyrannie verlossen soude.

Ende geheel Jerusalem met hem. d. is/ Meest alle de inwoonders: want weynige warender/ die met Simeon en Anna verwagteden de regte vertroostingen Israels; en welke des wegen niet eens te rekenen waren. Dese algemeene verbaastheyd heeft konnen rijsen uyt een quaat geweten van haar selven/ 't geen sig bewust was/ dat sy tot het ontfangen van desen Koning nog niet bereyd en waren; als mede uyt een vreese/ dat dit koninkrijk niet sonder veel beroerten soude konnen werden voortgeset/ alsoo het aan yder/ die een aardsch koninkrijk sig verbeelde/ tegenwoordig ontijdig scheen/ sig

aan te kanten tegen 't Roomsche Rijk/ en van Heer te veranderen/ nu Romens mogentheyd soo hoog gesteken was/ en haar lommer nog soo sagten en aangenamen schaduwe verleende over 't Joodsche land.

Ende hy een vergadert hebbende alle de Overpriesters. Na dat de Assamoneërs het Priesterschap gekroont hadden/ wiert de Priester-ordre wel de eerste en aansienelijkste rang van den grooten Raad. Hier sat niet alleen de Hooge-priester van dien tijd/ mitsgaders andere/ die deselve eer-naam droegen/ als de tweede Priester,(Jer.52:24.) en alle de gelicentieerde: maar misschien hadden de Hoofden der priesterlijke familien, of die over andere hooge ampten des Tempels gestelt ware/ alhier ook haar sitplaats; dese alle komen in den Euangelio voor onder de naam van Overpriesters, dat is/ Overste-priesters.

Ja selfs ook alle de Raads-heeren van den Grooten Raad/ die uyt priesterlijken huyse waren/ en wegens grootheyd van verstand en oordeel tot dit eer-ampt verheven/ om een Overste te zijn in Israël: want dewijl sy van geboorte Priesters/ en van beroepinge Oversten waren/ soo wierden de soodanige met regt (of schoon sy ontrent het altaar-werk geen uytmemender bedieninge boven anderen hadden) Overste-priesters genaamt. Voor tegenwoordig was Matthias Theophili Hooge-priester/ en Joseph Ellems-zoon van Sephori sijn secunde/ die sijn dienst op den grooten Versoen-dag in geval van onreynigheyd waar nam/ of liever Jöazarus sijn nabolger.

Ende Schriftgeleerden des volks; Dat is/ die geoeffent waren in de H:Schriften: makende haar werk van die aan andere te leeren/ en deselve te copieren: want het schrijven van af-schriften der Godde lijke boeken aen niemant als aan seer geleerde mannen toevertrouwt wiert.

Onder die naam en titel komen ook voor de Hooge Leermeesters van de hooge schoole van Jerusalem/ Esdr. 7: 6. 11. 12. Onder welke dat Jonathan de Chargumist/ Simeon Hillels soone, en andere meer/ te rekenen zijn. Even te voren leefden ook nog Judas Sariphaei zoon, en Matthias Margolothi, groote Leermeesters en geagte uytleggers van de heylige Wet/ die onlang op order van Herodes zijn om 't leven gebragt; om dat sy hare discipelen hadden aangeset/ tot de afwerpinge van den verguldeн Arend/ welke boven de groote poorte des tempels van Herodes geplaatst was.

Dese Schriftgeleerden werden gemeenelijk den Overpriesteren in den Euangelio toegevoegt/ dewijl sy meest schijnen uyt de Leviten genomen te zijn/ dewelke levende van de tiende/ haar ligtelijk sonder verdere belastinge van het volk tot dat gewigtig ampt konden verledigen. Siet Neh. 6: 14. Mal. 2: 7. Joh. 1: 19.

Vraagde hy van hen: waar de Christus soude geboren werden. In 't Gr. geboren wert. Siet Matth. 17: 11. Dat is/ na de schriften moeste geboren werden.

Vers 5. *Ende sy seyden tot hem, te Bethlehem in Judea.* Soo kenbaar en openbaar was in die tijd de plaatse/ alwaar de Christus moeste geboren werden/ dat niemand van den Raad daar aan twijffelt: de antwoord is gereet/ en 't bewijs voor handen. Joh. 7: 42.

Want alsoo is geschreven door den Propheet, namentlijk Micha, Cap. 5: 1. wiens Prophetie hier aangetrokken wert/ niet punctueel van woord tot woord/ maar egter volkomen na de sin en meyninge; want/ dit is de gewoonte der Euangelisten en Apostelen, dat sy dikmaal de passagien/ die sy uyt het O. T. aantrekken/ tot meerder klaarheyd met een woord wat ophelderen/ of de

de sin door andere gelijkluydende woorden en spreekwijsen wat naakter open leggen: aangemerkt men dan eerst Gods woord begrijpt in de schrift / als men sijne meyninge verstaat na sijn oogwit.

Vers 6. *Ende gy Bethlehem, gy land Iuda.* In stede van gy Bethlehem Ephratah: welke verandering de Euangelist alleen om die reden maakt / overmits de toenaam van Ephratah wat meer verstorven / en de andere spreekwijse gewooner was.

Gy en zijt geensins de minste; By de Propheet staat na sommiger oversettinge; gy zijt kleyn om te wesen onder de duysenden van Juda. 't Geen in den eersten opsien strijdig schijnt met dese allegatie. Maar andere hebben wel te regt aangemerkt / dat men de woorden van de Propheet vragens wijse moet opvatten; en aldus vertalen; zijt gy te kleyn om te wesen onder de duysenden van Juda? 't welk in den sin met de uytdrukking van onsen Euangelist over-eenstemt. Gelijk ook den Chaldeeuwse Paraphrast de meyninge uytdrukt / gy Bethlehem Ephratah, gy en zijt niet te kleyn geweest, om onder de duysenden des Huys Juda gerekent te werden.

Onder de Vorsten van Juda. Dit is de ware sin van 't geen de Propheet segt / om te wesen onder de duysenden van Juda. Want men moet aanmerken / dat het gront-woord אלף niet anders en beteekent / als een verdeeling in duysent / dat is / een Vorstendom, welke een overste heeft over duysent. Vergelijk Exod. 18: 25. met Deut. 33:17. waar van daan die overgebragt wert tot een hoop / die uyt die verdeeling in duysent is ontstaan: het welk is een Vorstendom, schoon sy niet en is in gelijk getal gebleven met haar eerste gelijk gedeelde troupen. Siet Joh. 7: 14. *Jud.* 6: 15. Waar uyt blijkt dat ons Euangelium den selven sin uytdrukt.

Want uyt u sal de leydsman voortkomen; In den text van Micha staat: uyt uw sal hy voortkomen, om een Heerscher te zijn. Soo sien wy wederom de woorden van den Propheet na haar meyninge verklaart: een Leydsman is een Vorstelijke benaminge / wiens ampt het is / sijn toevertrouwde volk in alle gevallen soo te bestieren / dat sy haar behoudenisse mogten bereyken; en soo eenen werdt by de Propheet ook משל een Heerscher genaamt / van wegen het gesag / dat hier werkstellig moest werden gemaakt.

Die mijn volk Israel weyden sal. Dese woorden zijn van een vermogen / als die van den Propheet / uyt uw sal hy *my* voortkomen, *om een Heerscher te zijn in Israël.* Als God segt / dat hem daar in dienst geschiet / dat Israel wert geregeert / soo noemt hy Israel genoegsaam sijn volk / wiens welwesen hy behertigt / en dat volk weyden is dat volk beheeren en regeeren: waarom Homerus ook de Koningen noemt ποιμένες λαῶν Herders des volks.

Vers 7. *Doe heeft Herodes de Wijsen heymelijk geroepen.* Buyten weten van den Raad / of yemant van 't Jodendom; 't welk heeft komen geschieden in der nagt / of by ontijden / 't geen daar henē gerigt is / om quanswijs een indruk te geven / dat hy alles wilde doen buytē beweging van het volk / en buyten aanstoot van de Romeynen; want dit schenen de Joodsche saken nu te vereysschen / dewijl in de gemoederen van 't gemeen een gereede helling lag om self ontijdig en onvoorsigtig na verandering te staan: schoon was dan dit voorwentsel / maar gelijk den uytslag van saken leert / heyloos des konings raatslag; die alleen in den sin had / om sijn besloten moordery te bedekken / en sijn opset / 't geen hy dugte / dat veelen sou onaangenaam zijn / te ontveynsen.

Ende

Ende vernam neerstelijk van haar den tijt wanneer de Sterre verschenen was. Gr. Den tijd der verschijnende Sterre; namentlijk/ wanneer sy sig begonnen had aan haar te vertoonen/ hoe lang dat geduurt hadde/ en wanneer dat sy hem laatstmaal mogten waargenomen hebben: vergelijk vers 16. daar staat/ dat Herodes de kinderen van twee jaren en daar onder liet ombrengen/ volgens den tijd, dien hy van de Wijsen neerstelijk ondersogt hadde.

Waar uyt men besluyten kan/ dat dese Sterre al een geruymen tijd te voren sig moet hebben vertoont/ tot dat sy eyndelijk van Gods Geest sijn aangepoort/ en misschien door nieuwe observatien ook opgewekt/ om te gelooven dat desen Koning geboren was.

Vers 8. *Ende haar na Bethlehem sendende.* In allen schijn/ als of hy haar met een weerdig gesantschap wilde vereeren.

Seyde hy: reyst henen, ende ondersoekt neerstelijk na dat kindeken. Gr. ἀκριβῶς nauw-keuriglijk: Op alles nauwe agt gevende/ wat dat tot de ware uytvindinge van de regte persoon van nooden is; op dat men immers in de persoon niet dwalen mogte: en de eere geven alleen aan die gene/ die sulken eere toebehoort.

Ende als gy 't sult gevonden hebben, boodschapt het my. Soodanig bestiert God hier de saken/ dat den Tyran sijn bloed-dorstig voornemen schort/ tot op der Wijsen boodschap; en dat hy met haar geen gevolg en sent/ met last om 't kindeken te dooden; op dat Jesus voor sijne lagen soude bevrijt zijn/ en egter sijn geboorte bekent wiert binnen Jerusalem.

Op dat ik ook kome, ende dat selve aanbidde. Dat was de Theologie der Joden van dien tijd/ dien sy uyt de prophetische schriften geschept hadden/ dat de eere van aanbiddinge den Messias toebehoorde/ siet Psal. 2:12. 72:9. 95:6. 96:9. 97:7. 't Geen ook Herodes wetende/ soo geeft hy dit voor/ dat hy naderhand ook wil komen/ en hem sijne eere geven/ en den selven op de voorsigtigste wijse voor de ware erfgenaam van Davids koninkrijk erkennen.

Vers 9. *Ende sy den Koning geboort hebbende, sijn henen gereyst.* Sonder eenig belet te vinden by Herodes; ja in tegendeel zijnde door sijn aanmaninge in haar voornemen gevordert: en soo hoorden, dat is: gehoorsaamden sy het koninklijk bevel.

Siet de Sterre, die sy in het Oosten gesien hadden; Dat is/ die sy gesien hadden/ doe sy nog in het oosten waren/ elk in sijn land en plaatse. Want buyten twijffel had die selvige soodanige kenbare eygenschappen en merkteekenen/ dat sy met versekering konden seggen/ dat het die selvige Sterre was.

Ging haar voor, tot dat sy quam, en stont boven de plaatse, daar het Kindeken was. Waar in wy een twee-voudig mirakel aanmerken/ voor eerst dat dit vertoogsel hebbende de gedaante van een sterre/ der Wijsen wegwijser geworden is van Jerusalem na Bethlehem: welke kours zuydwaarts aangaat/ 't geen van de Hemels-loop veel verschilt. Daar na ook/ dat dit Hemels-ligt boven de geboorte-plaats van Jesus bleef stil staan: in welke twee vreemdigheden dit wonderligt de oude vier- en wolkcolom gelijk was.

Vers 10. *Als sy nu de sterre sagen, verheugden sy haar met seer groote vreugde.* Siet hier een vreugde in den hoogsten graad/ dewelke drievoudig begroot wert van den Euangelist: dat sy haar niet alleen verheugden, maar met vreugde verheugden/ en wel met groote vreugde/ ja met seer groote vreugde: het welke veroorsaakt is uyt die Goddelijke verseke-

ring

ring en geruſt-ſtellinge des gemoeds/ waar door ſy van de vinding van dit kindeken en van de weerdigheyd van ſijn perſoon een volkomen aſſurantie bequamen; overmits de preſentie van ſulken hemels-geley haar niet alleen verloſte van alle bekommering/ hoe die nieuw geboren Koning te bevragen? om de juyſte perſoon regt aan te treffen; maar ook een diepe overtuyging gaf/ dat ſy ſeer diep moeſten ſtaan in de gunſte Gods en van hooge weerdigheyd zijn/ om wiens wille de Schepper des hemels ſulken byſonder wonderligt plaatſte aan 't beneden uytſpanſel/ ten eynde den ſelven aan Heydenen te ontdekken / en van hen in den geloove ge-eert te worden.

Vers 11. *Ende in het huys gekomen zijnde.* Soo en was dan Jeſus niet meer in den ſtal; ſoo veel ſchijnt de boodſchap der Herderen tot Bethlehem te weeg gebragt te hebben/ dat hy naderhand van veelen is geliefd/ ge-eert/ en van yemand in 't byſonder is ontfangen in ſijn huys.

Vonden ſy het kindeken ende Maria ſijne moeder. Gr. ἔιδον, andere exemplaren leſen εὗρον, ſagen ſy het kindeken &c. Soo leſen ook alle de Ooſterſche vertalingen/ namentlijk de Syriſche/ Arabiſche/ Moorſche en Perſiaanſche.

Ende nedervallende hebben ſy het aangebeden. Het is gewis en ſeker / dat de Ooſterſche Koningen niemant toegang tot haar vergunden / als onder een ootmoedige nederwerpinge ſijns ligchaams; maar de eere/ die deſe Ooſterlingen aan de Heere Jeſus bewijſen/ ontſprong ſonder twijffel uyt een andere agtinge / en wiert van haar aan hem bewesen met een godvrugtiger en godsdienſtiger onderwerpinge. Want/ 1. Het geen ſig uytwendig vertoonde was een onmondig kindeken; dat nog buyten alle bewint en hoffelijke luyſter bevonden wert/ in de ſchoot eenes moeders van geringer aanſien: in deſen toeſtand quam de koninklijke eere nog niet te ſta / ten ware men wat hoogers beſchouwde. 2. Het is blijkelijk genoeg/ dat deſe Wijſen wat hoogers te gemoet ſagen / als een aardſch koninkrijk; ſy ſagen dat de Hemel ſelfs over hem een groot wonder-teeken vertoonde; ſy bevonden dat de Prophetie van Micha hem toeſchreef/ uytgangen van outs, van de dagen der eeuwen. En ſonder twijffel ſogten ſy hem / als den wenſch der Heydenen, de Verloſſer, en Middelaar, die ons met God verſoenen ſoude: wat kon haar anders bewegen in een Koning der Joden, om ſoo grooten reyſe aan te veerden?

Ende hare ſchatten open gedaan hebbende, bragten ſy hem geſchenken. Seneca ſegt/ in ſijn xvij. Brief: Den Koningen der Partheis mag niemant groeten ſonder geſchenk. Die gewoonte houden ſy ontrent deſen Goddelijken Koning ook. Volgens het ſpreekwoord: 't Geſchenk buygt Koningen geëert, ſoo wel als Goden.

Goud, Wierook, ende Myrrhe. Soo bragt ook de Koninginne van 't Zuyden, een Arabiſche Vorſtinne/ voor Salomon mede tot een geſchenk/ goud ende ſpeceryen, 1 Kon. 10: 10. 2 Chron. 9: 1.

Het goud is waarlijk een koninklijk geſchenk/ het edelſte metaal; welkers voornaamſte van alloy wiert geagt dat geene/ 't welk uyt Ophir quam/ een plaats op welke de Perſen en Arabiers al van outs grooten handel voerde: ook was het gelukkig Arabien niet gantſch ontbloot en verſteken van deſe berg-vrugt. 2 Chron. 9: 14. ſtaat: Ook bragten alle de Koningen van Arabiën, ende de Vorſten des ſelven lands, goud ende ſilver aan Salomo.

De wierook, welke byſonder in Arabiën valt, als op ſijn eygen grond/ en ſon-

sonderling in reukwerken wiert gebruykt / was eertijts ook een geagte gomme / en koninklijk reukwerk.

Gelijk ook de myrrhe, die rijkelijk in Arabien valt / en uyt seker boomgewas als een hars en traan uyt-lekt: beyde waren sy van medicinaal gebruyk: met de wierook offerden sy ook in haer reuk-offeren: met de myrrhe balsemden sy de doode lighamen / begeurigden sy de salvingen / en draagtense ook onder haar reuk-werken: als te sien is. Cant. 3: 6. Psal. 45: 8. Prov. 7: 17.

Vers 12. *Ende door goddelijke openbaringe vermaant zijnde in den droom.* Gr: χρηματισθέντες κατ' ὄναρ. Aangesproken zijnde by een droom. Want soo wert dit grondwoord χρηματίζειν by Plutarchus, Polybius en andere Griecksche schrijvers menig-werf genomen voor yemant aanspreken. verg. Matth. 1: 20.

Dat sy niet souden weder keeren tot Herodem. Schoon hy hun daar toe verpligt had; want alsoo heeft den Almagtigen den raatslag des Tyrans willen verydelen; en voor hem de gantsche gelegentheyd van Jesus verborgen laten / om hem voor des konings toeleg te bevrijden.

Vertrokken sy door een anderen weg weder na haar land. Dewijl sy volgens den grond-regel / dat men God meer gehoorsamen moet als de menschen, nu te rade waren / geen boodschap van haar verrigting tot den koning te brengen / soo schuwden sy nu dien wegh; en om tot Jerusalem niet weder te keeren; soo nemen sy een anderen weg na haar land.

Door dese wederkeeringe in haar land / alwaar sy spraken van 't geene sy gesien en onderbonden hadden / is waarschijnelijk dat gerugte ontstaan / dat uyt de Joden eerlang een koning soude opstaan / die het algemeen bewind soude aanvaarden: welk gerugte niet alleen gantsch Oosten heeft vervult / maar uyt Oosten tot Romen toe is doorgeklonken / volgens 't geen de Romeynsche history-schrijveren Suetonius en Tacitus hebben aangetekent Vid. Sueton. in Vespas. cap. 4. Tacit. Hist. l. 5. b. 9.

Betooninge van Jesu Meßiasschap uyt de Historie der Wijsen.

Wert ondersogt aangaande de Christus.

§ 1. Daar zijn nog andere omstandigheden / die in de Prophetie zijn bepaalt / dewelke omtrent de komste van de Messias moeten waargenomen werden: die wy nu voor af uyt de Prophetien ook eerst moesten afschetsen / om alsoo de grond van 't Euangelium te ontdekken.

1. Op wat tijd dat Hy moeste gebooren werden.

A. Aangaande de Tijd van sijn geboorte (dewelke eene is van de considerabelste omstandigheden) die wort door verscheyden tekenen soodanig gemerkt en gestempelt / dat wy ons in desen over de sonderlinge goetheyd Gods grootelijks te verwonderen hebben. Hy soude komen als niet alleen de Scepter van Juda soude weg geweken zijn, Gen. 49: 10. maar ook als de kroone der Assamoneers soude te niet zijn, Ezech. 21: 32. Terwijl een Edomitisch Koning soude heerschen / Esai. 21: 11, 12. 63: 1. Ezech. 35: 10. dat een stemme uyt Seir soude roepen: Wagter wat isser van de nagt? Esai. 21: 11. en dat het land soude zijn onder de magt van de vierde Monarchie, Esai. 40: 3, 4, 5. Ier. 17: 3. 12, 13. Ezech. 9: 2, 3. 11: 17-19

17-19. 20: 41. (NB.) Dan. 2: 34. 35. 44. 45. Zach. 9: 8. Als de tweede Tempel nog stand hield / Jer. 30: 18-21. Hag. 2: 10. Mal. 3: 1. en dat de Wetgever met de Scepter te gelijk nog niet soude weg geweken zijn, Gen. 49: 10. want die moeste na sijn komste eerst ophouden / dewijl hy hem moeste rigten, Psal. 82: 1. 2: 2. Jes. 43: 8. 49: 7. 52: 5. Zach. 11: 8. 9: 8. Mal. 2: 12. Het moeste geschieden binnen de negen en tsestig weken van Daniel, en soo veel tijts te voren moeste hy geboren werden / dat hy op sijn tijd van bequamen ouderdom konde uytgeroeyt werden: want soo staat 'er Dan. 9: 25, 26. Weet dan, ende verstaat, van den uytgang des woords, om te doen wederkeeren, ende om Jerusalem te bouwen, tot op Messiam den Vorst, sijn seven weken, ende twee en tsestig weken: de straten ende de gragten sullen wederom gebouwt werden, dog in benautheyd der tijden: ende na die twee en tsestig weken sal de Messias uytgeroeyt werden; Dat is / na een verloop van 483. jaren / die haar aanvang nemen met het herbouwen van de stad Jerusalem / soude de Christus gedoodet werden: soo moest hy dan een bequamen tijd van te voren geboren werden.

B. Aangaande de Plaats van sijn geboorte, (dewelke de tweede omstandigheyd alhier is / en van geen minder consideratie als de voorgaande) daar ontrent onderwijst ons de Propheet Micha, Cap. 5: 1. en noemt ons wel uytdrukkelijk Bethlehem Ephratah. De woorden luyden aldus: Ende gy Bethlehem Ephratah, zijt gy kleyn om te wesen onder de duysenden van Juda? Uyt uw sal my voortkomen, die een heerscher sal zijn in Israël, &c. Dese saake en dese plaats is soo klaar / dat de Joden van outs in geen ander verstand waren / als dat die soone Davids in dese stad *Davids* soude geboren werden. Men sie maar Joh. 7: 42. Waarom vertaalde Jonathan / de soone Uzziels, een discipel van Hillel, die waarschijnelijk ook eene was van die gene / met welke Herodes over dit stuk raatpleegde / desen text aldus: Ende gy Bethlehem Ephratah, welke kleyn zijt geweest, om gerekent te werden onder de duysenden van Juda, uyt uw sal de Messias my voortkomen, om heerschappy te voeren over Israël. Soo spreken de Joden ook in Beresith Rabba. Den Autheur van 't traktaat Schebeth Jehuda. R. Salomon Jarchi, &c. 2 In wat stad of plaats

C. Aangaande de manier van openbaringe, door welke sijn geboorte op sijn tijd en plaatse al in 't begin soude bekent werden / dat moeste eensdeels geschieden door menschen verkondinge, en anderdeels door Hemelsche getuygen. Deut. 32: 1, 3. werden Hemel en aarde verpligt / om onsen God grootheyd te geven / en te verheerlijken: 't geen geschiet wanneer het heyr des Hemels en der aarde voor hem getuygen. Doet daar by Psal. 89: 6. In de Hemelen selve hebt gy uwe waarheyd bevestigt, seggende: Ik heb een verbond gemaakt met mijn uytverkorene: dies sullen de Hemelen uwe wonderen belijden, ô HEERE! ende uwe waarheyd in de gemeynte der heyligen. Dit doen de Hemelen / als niet alleen de Engelen sijn lof singen voor de ooren der menschen / maar als 't gesternte door Gods wonderwerk ook een bedupdsel werd afgesondert. Nu dit moest geschieden van sijns moeders buyk af 1. Esai 44: 1. De 3. Dat sijn geboorte moeste gepubliceert werden. En dit al vroeg.

HEERE, segt aldaar de Messias / heeft my geroepen van den buyk aan, van mijns moeders ingewand af heeft hy mijnen name gemeldet. Als Gods sone geboren soude worden / die het afschijnsel van Gods heerlijkheyd is / dan soude God geopenbaart werden in 't vleesch: daarom beschrijft het de Propheet Esaias onder die spreekwijse: De heerlijkheyd des Heeren sal geopenbaart werden, Cap. 40: 5. 2. Die glans en moeste niet agter gehouden werden in den eersten tijd van sijn mensch-werdinge. Daarom seyde David in sijne laatste en seer nadrukkelijke woorden, 2 Sam. 23: 4. Gelijk het ligt in den morgenstond, alsoo sal de Sonne opgaan, des morgens, sonder wolken. Het ligt in den morgenstond vertoont aanstonts een deurbrekende blenk van den dag: alsoo moeste ook de Sonne der geregtigheyd opgaan, met een betooning dat hy waarlijk gekomen was; in den vroegen morgenstond met sijn eerste geboorte soude hy schijnen / maar sonder wolken, of apparentie van groote vrugtbaarheyd / maar daar na soud'er van sijn glans een regen des heyligen Geestes komen / daar van de gras scheutkens uyt der aarde souden voortkomen. 3. By den Propheet Ezechiël wert ons vertoont / dat soo haast als de heerlijkheyd des Heeren haar verhief, van boven den Cherub op den dempel van 't huys, dat het voorhof vol was van de glans der heerlijkheyd des HEEREN, Cap. 10: 4. Dat is / dat de gantsche vergaderingē Israëls hoorde en bespeurde / dat de God Israëls was onder haar komen woonen: want de luyster van Gods sone en kon niet gantschelijk binnen die wolke van sijn vernederde gestalte verduystert blijven.

Iesus in sijn geboorte te regter tijd en plaats geopenbaart, en voor de Christus uytgeroepen.

§ 2. Het oogmerk van dese historie / en des selfs verhaal alhier / is / te toonen / dat God de Heere in de geboorte Jesu ook de overige omstandigheden en conditien / uyt de Prophetien vereyscht / ten uytersten / en ten heerlijksten heeft voldaan: en soodanig voor aller oogen en ooren openbaar gemaakt / dat niemant kan twijffelen of het is gebleken / dat Jesus is de Christus.

A. Ontrent de tijd, wert hier aangeteekent / 1. Dat Jesus geboren is in de dagen van den Koning Herodes, het welke blijkt uyt den gantschen treyn van dese historie / vertoonende hoe Herodes op der Wijsen aankomst en hare bootschap sig ontroert, sijn boos voornemen arglistig bedekt, den Raad (over de vraag waar de Christus moeste geboren worden) t'samen roept / dese vremde reysigers tot sijn oogmerk heymelijk verpligt: en eyndelijk door die onuytwisselijke tyrannie / gepleegt in de Kinder-moord tot Bethlehem, beyde sijn goddeloos desseyn / en de sekerheyd van al 't gepasseerde tusschen hem en de Wijsen soodanig in 't geheugen heeft vereeuwigt / dat noyt tijd / nog beleyd van vyanden tegen 't Euangelium dese saake sal konnen uyt de memorie uytwissen: soo lang als men gedenkt aan dat onmenschelijk bloed-vergieten, aan soo teedere wigten gepleegt / sal men spreeken van de oorsaak van soo verwoede raserny / en seggen / dat de mare van de geboren Messias tot Bethlehem in dien Godloosen Koning Herodes die grimmigheyd ontstak. 2. Wanneer wy daar nevens den weereldlijken en kerkelijken staat van 't Joodsche volk / onder Herodes regeering aandagtig beproeden / en dat men bespeurt het

huys

huys van David ten uytersten verdrukt/ de stam der Assamoneers tot de laatste spruyt toe tyranniglijk uytgeroeyt: Herodes den Idumeer aan 't roer van staat en op den throon/ maar de Romeynen in 't Souverain gesag: soo siet gy een politie/die gantschelijk eyschte dat de Schiloh quam/ daar in Judas scepter geweken, de Kroon der Assamoneers te niet geloopen/ de Edomiter in de regering/ en de vierde monarchie in 't Oppergesag was; daar in de Koning selve als uyt Seir roept tot den wagter door den staad: Wat is 'er van den nagt? en waar moet hy geboren worden? In den geestelijken staat vont men nog den Wetgever (die door des Schiloh 's komste niet wijcken moeste) den grooten Raad/met wien de Koning raad-pleegt. En den tweeden tempel nog in tamelijken luyster door dese nieuwe reparatie van Herodes, die niet en kon gesloopt werden/ voor en aleer de Messias dien met sijn presentie hadde verheerlijkt/ en in deselve verschenen was: alle aanmerkelijke dingen/ die den regten stand van dien tijd uytwijsen/ waar in de Christus komen moeste. Daar is niemand sulken vreemdeling in de historien (die maar Josephus met een opslag heeft ingesien) of hy weet wanneer desen Herodes de Groote geregeert heeft: die 34. jaren na de uytroeying van 't rijk der Assamoneers heerschte: en op 't 4710. jaar van de Periodus Juliana, in 't xlj. van Augustus, deser wereld overleden is/ seer onlang na dese geboorte van Jesus. Indien wy dan de rekening der jaar-weken van Daniel (bedragende voor lxix. weken 483. jaren) beginnen van 't twintigste jaar van Artaxerxes Longimanus, doe hy bevel gaf om de straten en gragten te herbouwen/ siet Neh. 2: 1-9. ('t welk na onse rekening begint op 't 4263. jaar van de Periodus Juliana) soo bevint men daar van al 448. jaren verloopen in de dood van Herodes: en resteerdend'er maar 35. jaren tot dien tijd toe/in welke de Vorst Messias moest uytgeroeyt werden; soo was dan Jesus nu ter bequamer tijd geboren.

B. Soo wanneer wy ook gade slaan de plaats in welke Jesus is geboren, den text segt niet alleen/ dat sulks is geschiet tot Bethlehem gelegen in Judæa: maar toont ook/ dat de gene/ die na hem sogten/ hem ook aldaar onder veele en genoegsame blijken gevonden hebben niet alleen te zijn/ maar geboren te zijn: want eerst zijnse onderregt uyt de Prophetien door de antwoord der Over-priesters en Schrift-geleerden, dat Bethlehem de stad Davids de regte plaatse was/ die van God in sijn raad en woord daar toe was afgesondert/ en uytgemunstert: daar na zijnse geleyt door dat goddelijk wonder ligt, gelijk eertijds Israel door de vier-columne/ en is haar niet alleen de selve stad gewesen daar in hy nu onlang geboren was: maar ook het huys, in welke hy huysveste/ op dat sy immers in de persoon niet souden afdwalen/ daar sy dan het kindeken vonden met Maria sijnen Moeder.

C. Alle het welke dan bevonden is/ niet in een heymelijke ondersoekinge/ maar opentlijk met een luyt-rugtig navragen tot Jerusalem, de Hooft- en Hof-stad des gantschen volks: soo dat men rondelijk sprak/ dat de koning der Joden, dat is de Christus (gelijk het de koning ook verstont en opnam/vers 4.) geboren was/ en sogt alleen na de plaats,

die door de Prophetie ook wiert ontdekt. Dit is niet alleen ter kennisse gekomen van Herodes, en den grooten Raad der Joden / bestaande uyt Over-priesters en Schrift-geleerden, maar ook van geheel Ierusalem, vers 3.4. met soodanigen indruk / dat den God-vergeten koning daar op raatpleegd met den Raad, veynsende ook te willen komen om hem door aanbidding hulde te bieden / maar in der daad raatslaat by hem selven hoe dien geboren koning om 't leven te brengen.

Van dese historie gewaagt ook een Grieks schrijver / Chalcidius, schrijvende over den Timeon van Plato, van dese wonder-sterre aldus: Daar is ook (segt hy) een heyliger en eerwaardiger verhaal, welke gewaagt van den opgang van seeker ongewoone sterre, die geen siektens nog sterfte voor beduyde, maar een aanbiddelijke nederdalinge Gods, tot des menschen behoudenisse, en om de welstand der stervelingen, welke getuygt wort waargenomen te zijn van de Chaldeers, (soo wert dit slag van Wijsen ook genaamt) die den onlang geboren God met hare gaven ge-eert hebben. De Ioden selve hebben de rouwe schetse van dese historie nog in haren Talmud; ‡ die verhalen / dat tot seker Iode, soo als hy den akker ploegde, seker reysend Arabier quam, die als hy sijn ploegende os hoorde bulken, hem seyde; ontbint u os en ploeg, want siet uwen tempel is verwoest; maar als de os ten tweeden maal bulkte, seyde den Arabier: ô Iode! Iode! spant uw ossen in, en bintse voor den ploeg, want siet de Koning Messias is geboren; doe seyde de Iode, welke is sijnen naam? hy antwoorde, Menahem. De Iode hielt doen daar op aan, en seyde, waar is hy geboren? den ander antwoorde: Uyt het Pallays des konings, Bethlehem Iuda. Sy voegden daar by / dat hy is henen gegaan / en hem eerstmaal vont / maar namaals niet / dewijl het gerugt ging dat hy in een onweer was weg genomen. In dese vertellinge sien wy de waarheyd wel met fabelen bewimpelt / en den wettigen tijd een weynig verrukt: maar egter nog soo deurschijnende / dat men sien kan van waar dit ontleent is.

‡ *Hieros. Beracoth. Fol. 5: 1. apud Ligtf. in Euang. p. 200. & Schebet Iehudah ex versione Gentij. pag. 250.*

Dit nader volgens den draad der historie in alle stukken getoont.

§ 3. Maar om de kragt van de bewijsen te sien / welke de gantsche historie in heeft / sal 't noodig zijn wel te letten / op de drie deelen daar in begrepen: 1. De aankomste en verrigting der Wijsen tot Ierusalem, vers 1-8. 2. Haar reyse na Bethlehem, wedervaren op den weg / en bevinding aldaar / vers 9-11. 3. Haar wonder bestierde wederkeering, vers 12.

1. De aankomste der wijsen, vers 1.2. moet men soo aanmerken / dat men aandagtig beschouwt / wat dat haar boodschap is: namentl. yets te verkondigen van 't geen sy weten, en te vragen na 't geen sy niet en weten. Opentlijk en assurant seggen sy: De KONING der Ioden is geboren, en wel / nieuw-geboren. Dit stellen sy voor vast: en daar ontrent toonen sy klaarlijk / dat sy door den selven verstonden dien Messias, dien de Joden verwagteden na de schriften, en van wiens koninkrijk sy door al de wereld met betooning van soo grooten hope spraken. Sy uytten selve wat gevoelen dat sy hadden van sijn hooge weerdigheyd / dat sy oordeelden / daar moest in hem yet Goddelijks woonen / 't geen dat aanbiddelijk was / dewijl sy gekomen waren om hem te aanbidden,

bidden, verklarende dat dit eer-bewijs de eenige reden was van haar opgenomen reyse, waar mede sy dan erkenden / dat hy was God geopenbaart in 't vleesch. Die dese waarheyd uytroepen / en die bly-maar soo rugtbaar maaken / dat waren 1. Bequame getuygen voor het Euangelium: want het waren Magi, dat is een soorte van wereld-wijsen, van Zoroasters-gesinte; en derhalven onder hare natien geagt voor wijse en aansienlijke mannen / die haar alleen tot natuyrkundige beschouwingen verledigden / of ook tot het priesterschap van haar religie / of tot de Hofdiensten van haar Souverainen lieten employeren: immers uyt de Heydenen, en voorstanders van vreemde Godsdiensten, welke nu hare Goden en Godsdiensten verlatende / en haar oude eer-ampten afleggende / komen om Iesum te aanbidden: tot soo grooten verandering resolveerde noyt een mensch als na diepe overtuyginge. 2. Dit waren rijke, aansienlijke, en op alle schrandere wijsheyd afgeregte menschen / die quamen met kostelijke geschenken, om desen Koning te vereeren: die diensvolgens door geen losse driften, nog ongegronde gerugten waren verwekt / maar wel beraden, met volle assurantie haren weg reysden: die met haar komste geen schatten sogten, maar schatten bragten: geen eer-ampten beoogden / maar eer-ampten verlieten: en quamen om eer te bewijsen / en hulde te bieden aan een sprakeloos kind, dat eerst geboren was / en nog buyten alle bewind om yemand wel te doen / veel min aan onbekende vremdelingen uyt de Heydenen. 3. Dese getuygen quamen niet van naby, maar van verre landen / uyt Oosten: en daarom in haar eenvoudigheyd / als vremdelingen in een vreemdland / vragen na diens Konings geboorte-plaats; een klaarschijnent bewijs / dat sy van geen menschen hier toe opgemaakt / nog bedriegelijk gaande gemaakt waren / en geensins spraken uyt een heymelijke t'samenstemminge, maar alles aanvaarden uyt een overtuygt geweten, nemende soo moeyelijken en kostelijken reyse van soo grooten weg op haar / met onderlatinge van alle haare huysselijke gescheften en ampt-besorgingen / om dat sy een overtuyging hadden van een saake, die van de hoogste weerdigheyd was. 4. Sy geven ook / soo veel haar doenelijk was / het fondament van haar getuygenisse op / en alsoo reden van wetenschap van haar getuygenisse: om dat sy in hare astronomische waarnemingen een Sterre gesien hadden, die haar niet alleen nieuw / vreemd en ongewoon was / maar ook vergeselt met soodanige blijken / dat sy daar uyt beslooten / dat God wat groots te kennen gaf: ja dat sy in haar gemoed die verligting hadden / dat God daar mede bekent maakte / dat sijnen soone, de Messias, de Koning der Ioden, geboren was. En 5. dit hadden sy uyt geen rapporten en gerugt van andere: maar sy selve geoeffende lieden zijnde in dese Sterre-konst, met eygen waarnemingen soo bevonden: en dat niet een man alleen / maar sy alle, en elk een van haar, soo veele als sy daar in getale gekomen waren. 6. Dit nu / daar op sy haar beroepen / was een Hemels-ligt, 't geen voor aller oogen geschreenen hadde van den Hemel, een teken buyten aller menschen bereyk / het welke voor aller beschouwing open stont / het geen van den Hemel sprak, en daar aan niemant en konde twijffelen. Noyt

was over de geboorte van eenig mensch soo grooten wonder-teeken gesien aan den Hemel / dat door ongemeene vremdigheden soo klaar sprak (door een loop/die den swap van den Hemel gants niet volgde/door een schijnsel/ dat soo speciaal bepaalde / en wat 'er nog door vremdigheden meer waren) dat God sijn grootste en glorieuste werk wrogt op aarden onder de menschen. 7. Als men nu daar by aanmerkt / dat soo bondigen betuyging soo assurant gesproken wiert tot Jerusalem, daar sy aanquamen/ niet om een hoek of winkel / maar soo / dat het geluyt daar van doorsloeg tot het hof, tot den tempel, en haar gewijde priesters, en al den grooten Raad, ja door geheel Jerusalem, met dat gevolg / dat sy alle daar over wierden gealtereert, en grooten en kleynen hun beraat namen wat te doen of te denken? soo kan men niet twijffelen / of God heeft de geboorte van den Messias kort op sijn komste in 't vleesch overvloedig genoeg gepubliceert / en daar van behoorlijke verwittiginge gedaan aan alle den volke; dewijl Jerusalem de Hooft-stad was / daar Bethlehem niet ver van aflag / om alles nader te vernemen / en dat daar van daan gemeenelijk de kuntschap van alle saaken uytging door 't gantsche land: niet alleen door 't weekkelijk af en aantrekken der Priesteren en Leviten, die den Tempel dienden / maar ook door het gestadig toevloeyen en aftrekken van andere / die of haar God sogten in sijne voorhoven / of de besorging van hare tijdelijke saaken aan 't hof des Konings / of van den grooten Raad quamen waarnemen.

In de verrigting der Wijsen tot Jerusalem is haar vrage aanmerkelijk waar door sy ondersoeken na de geboorte-plaats van de Christus: want daar uyt neemt Herodes occasie (beroert zijnde met geheel Jerusalem) om de Raad te doen spannen/en te vernemen wat men dies aangaande volgens de prophetien moest gelooven en verwagten? waar op uyt de prophetie van Micha geantwoort wert / dat daar toe Bethlehem Juda in Gods raad uytgemunstert was. vers 3-6. Waar door dan Herodes, mitsgaders de Wijsen en geheel Jerusalem, versekering bequamen uyt de prophetie aangaande dit stuk. De plaatse was dan nu bekent / elk een konde door 't sijn pligt quijten / en vernemen tot Bethlehem, wat dat God aldaar tot voltrekkinge van sijn alder-grootste belofte gewrogt moste hebben. Hier toe wil de Koning schijnen hem selven te schikken / terwijl hy seven grouwelen verbergt in sijn herte / vers 7/8. Hy roept de Wijsen, om haar selve in persoon te hooren / hare redenen te vergelijken: de pertinente tijd van dat wonder verschijnsel te vernemen / en haar de plaats waar na sy vraagden bekent te maken. Haar met eenen committerende als sijne Gesanten, om te gaan na Bethlehem, hun op alles wel te informeren: en haar in hun wederkeeren tot het berigt van hun wedervaren te verpligten / onder voorwendzel van daar na dan ook te willen henen gaan om te aanbidden. Dit alles geschiet heymelijk, waar mede hy een schijn gaf van voorsigtigheyd / om soo grooten saak met de minste opschuddinge in 't beroerde Jerusalem te willen aanleggen; 't en voegt geen Koning ligtveerdig te zijn in sijn bestaan/ dewijle alle oogen op hem zijn/ het was een stuk dat heymelijk diende aangeleyt / en eerst wel vernomen te werden,

om

om by de Romeynen niet in 't oog te loopen / en 't grauw dat onmatig is in al hun driften / niet aan 't hollen te brengen door al te voorbarigen handel. Hy wil dan aangesien zijn als eene / die haar vriendelijk riep / en 't geen hem op het herte lag in haar schoot gesint was uyt te storten / dewijl sy alleen de gene waren / die hem gemakkelijkst souden konnen dienen in dit sijn voornemen. Maar terwijl dien Wreed-aart veynst / soo dient hy vast den raad Gods / is de Wijsen behulpig in haar voornemen / en beestrikt hem in sijn eygen arglistigheyd.

2. Hier op setten de Wijsen onverhindert haar reyse voort / siende dat God tot Jerusalem soo met haar geweest was / tot voortsettinge van haar goddrugtig oogmerk: Sy gaan dan op na Bethlehem (vers 9. 10. 11.) en krijgen wederom die Sterre in 't gesigt / die sy door een nieuw wonder haar sien voorgaan als een Leytsman op den weg / en eyndelijk sien staan blijven boven de plaatse, daar sy wesen moesten / haar wijsende met sijn schijnsel op het huys daar dit gesogte Kindeken was / op dat sy immers in de persoon niet missen souden / die het voorwerp en de eenige reden was van soo veel aangewende vlijt / en ernstig navragen. Nu sagen sy haar dan uyt alle nadenking gereddet tot haar groote blijdschap, en merken die Sterre aan als een vinger Gods uyt den Hemel / haar wijsende op het huys, daar in dit kindeken van haar gevonden wert / en alles t'samen vergelijkende / soo humne aanmerkingen en openbaringen / aangaande de komste Christi in 't vleesch; als ook de gehoorde prophetie van sijn geboorte-plaats; en desen vinger Gods: siende hoe nauwen accoord daar was tusschen alle dese dingen / en dat onder de grootste wonder-werken: sonder twijffel hoorende / wat dat de Herders te voren ook tot Bethlehem verkondigt hadden / en wat Joseph en Maria was wedervaren: hier op zijnse soo gerust in de saak / dat sy haar toeleg op 't heerlijkste verrigten / en niet alleen het kindeken aanbaden, maar ook met het openen van hare Schat-koffers / en 't geven van kostelijke geschenken, betoonen / dat haar de saake ernst / en haar het gemoed in desen allen ten hoogsten overtuygt was. Alle het welke dan nu openbaar wiert tot Bethlehem / gelijk het eerst geworden was tot Jerusalem: en soo is hier in de stad Davids, en dat wel ten tijden van de beschrijvinge, als 'er niet weynig volk toevloeyde / ook geopenbaart en opentlijk uytgeroepen / dat Jesus was de Christus, en bevestigt door de treffelijkste getuygen, en alderkragtigste getuygenissen.

3. Maar in der Wijsen vertrek, om weder te keeren na haar land, wedervoer haar allen nog een andere saak / die ook tot haar gerust stellinge diende. vers 12. Sy werden door een goddelijke openbaringe in den droom vermaant, dat sy niet souden wederkeeren tot Herodem: het welke sy dan ook bekent maken; en resolveren alle eenpariglijk / gelijk sy dan ook deden / door eenen anderen weg weder te keeren na haar land. Siet soo was onsen God met dese lieden / dat hy haar niet alleen beschreen met dat uyterlijk ligt van die wonder-sterre, maar ook met de innerlijke verligtinge van sijn Geest. Na dat de Wijsen haar pligt verrigt hadden / bevinden sy dat God nog al meer met haar was / en in de trappen van

sijn welgevallen over haar verrigting te bewijsen / nog meer en meer opklom: soekende hare persoonen te bewaren voor den boosen raadslag van Herodes, dat sy door dien tyran niet mogten beschadigt werden / nog ook door een onnoosel rapport occasie geven / dat Iesus van hem beschadigt wiert / 't geen haar een scherpe prickel soude geweest zijn in 't gemoed. Die goedheyd Gods / bewesen op soo glorieusen wijse / is haar een bewijs / dat sy in alle hare saken tot nog toe in de waarheyd hem welbehagelijk gewandelt hadden; en dit uyt haar te hooren / te vernemen / en namaals te bevinden / door de uytkomste van Herodes dessey nen / dat die voorsegging Goddelijk was / kon aan de bewuste van den droom deser Wijsen ook een hooger fondament toebrengen / waar op haar getuygenisse aannemelijk was / dewijl sy door dese openbaringe tot propheten gemaakt waren.

Het besluyt uyt desen opgemaakt

§ 4. Dewijl alle dese dingen opentlijk geschiet zijn / beyde tot Ierusalem en tot Bethlehem, en dat de getuygen daar van nog in leven waren / als dit Euangelium beschreven in 't ligt quam / en dat de droevige Bethlehemiten nog besugteden het lot van haar jammerlijk vermoorde kinderen, die by dese occasie van den tyran waren omgebragt: soo kan men niet twijffelen aan de waarheyd van 't verhaal / 't geen noyt yemant met geschrifte van outs wedersprooken heeft. De heyloose Julianus bevont in sijn tijd dese historie soo ver boven het nabedenken / dat hy geen ander uytvlugt wist / als de inbeeldinge der Wijsen te beschuldigen: dervende tegen haar staande houden / dat dese Sterre seker soorte van Hemels-ligt was / 't geen na verloop van vier hondert jaren sig t'elkens gewoon is weder te vertoonen: 't geen nogtans de uytkomste van soo veel eeuwen lang beschaamt heeft. En by aldien daar Wijsen uit Oosten met soo veel toestel sijn gekomen / om Iesum voor de Christus te eeren / die doe nog een nieuw-boreling was / een spraekeling kind, en buyten wiens toedoen al dese bewegingen wierden opgeheven / onder soo veele bewijsen van ernst: en soo kragtige blijken van waarheyd: soo kan 't onmogelijk niet ontkent werden / of Iesus is van Gods wegen / buyten sijn eygen toedoen / soo haast hy in de wereld quam / uytgeroepen voor de Christus: tot grooter ontsteltenisse van Herodes, en alteratie van geheel Ierusalem. Sonde nu Jesus, uyt het regte geslagte geboren / ter regter tijd en plaats, als men in de Messias konde vereysschen / soo opentlijk niet alleen van Ioseph, maar ook van de Wijsen, in sijn kindsche staat, sijn uytgeroepen voor de Christus, en juyst tot mannelijke jaren komende / dat ampt aanvaarden / met soo grooten succes van saken, en egter de ware Messias niet zijn? dat kan in geen redelijk mensch sijn bedenking vallen.

2. JESU

2. Jesu wonderlijke bewaring' voor de lagen van Herodes, hoe die ontdekt zijn, en hy te vergeefs gewoedet heeft.

Verss. 13--18.

Korte aanteykeningen tot opening der woorden.

Vers 13. *Doe sy nu vertrokken waren*; Dat is/ doe de Wijsen Gods bevel gehoorsamende/ haar selven voor dat ontdekte gevaar behouden hadden: en sonder kondschap van haar wedervaren te geven aan Herodes/ in der stilte weder te rug gekeert waren na haar Land: Doe heeft God ook door openbaringe aan Ioseph ontdekt den raatslag van Herodes, die hy aan de Wijsen/ soo veel men uyt dit verhaal kan vernemen/ niet en hadde bekent gemaakt. Haar was alleen belast/ tot Herodes niet weder te keeren, maar dien als een gevaarlijke klip te vermijden: dog aan Joseph wert sijn gantsche dessein nader open gelegt.

Het komt ons niet te min soo voor/ dat Gods bevel aan Joseph kort op het vertrek der Wijsen is gevolgt: en mogelijk in de selve nagt; dewijl de nabyheyd van Bethlehem 't gerugt van der Wijsen vertrek haast tot de ooren van Herodes kon doen overslaan/ wiens woede men ontvlugten moeste.

Siet den Engel des Heeren verschijnt Joseph in den droom. In welke droom Joseph nu kreeg sijn tweede openbaring en goddelijke aanspraak/ waar door hy al te meer in de sekerheyd van sijn eerste wiert gerust gestelt: en aldermeest als hy eenlang sag/ dat dit woord van niemant als van hem kon voortkomen/ die de verborgene dingen des herten weet, en den raadslag der arglistigen verydelt, Psal. 44: 22. Dan. 2: 21. 22. Iob 4: 12. 13.

Seggende: Staat op; Dat is/ en vertoeft niet/ maar staat aanstonts op van uw legerplaatse/ terwijl de nagt met de vleugelen van duysterheyd nog de aarde bedekt/ en spoet uw van wegen het nakende gebaar/ op dat gy het ontvlieden mogtet. Het faveur van de nagt kon aan den vlugt dit voordeel geven/ dat dit stil vertrek aan allen onbekent bleef/ soo dat niemant den Tyran soude komen seggen wat weg sy ingeslagen/ of waar sy beland waren.

Neemt het kindeken ende sijnen moeder; Namentlijk onder uwe bescherminge en versorginge: dewijl de moeder sonder 't kind niet veylig soude zijn in de handen des konings: nog 't kind sonder de moeder in de ballingschap bequame onderstand kon vinden/ wiens borsten 't selve moesten soogen; soo beval God het kindeken te nemen met sijnen moeder.

Ende vliet in Egypten. Soo wert niet alleen de vlugt uyt het heylig land bevolen: maar ook de plaatse aangewesen/ die God tot haar beveyliging had verordineert/ op dat Ioseph van die kommer soude zijn verlost/ en niet het beraatslaan wegens de veyligste plaatse geen tijd sou laten verlooren gaan: maar aldermeest op dat de Prophetie alsoo vervult soude werden/ siet v. 15. Gelijk Moses eertijts uyt het kindermoorden van Pharao behouden wiert/ in 't midden van Egypten: soo wilde God Iesum ook behouden uyt den kinder moord van Herodes, en hem versenden na Egypten; om daar mede aan

Joseph een indruk te geven / dat dese als een uytnemender behouder van sijn volk / geen minder bewaring aldaar soude vinden/als eertijts sijn voorbeeld.

Ende weest aldaar; Dat is/blijft aldaar.

Tot dat ik het u seggen sal. Soo geeft dien Engel al wederom een indruk van Gods goedheyd en voorsorge: die haar aldaar niet soude laten blijven: maar in haar eygen land wederbrengen / in welke de Christus hem selven moeste openbaren: en dewelke dan tot dien eynde hem tijdig wederom door een nieuwe openbaring soude komen aanspreken / en verwittigen van alles/ wat dat hem te doen stont. Soo bevont Joseph / dat Gods bysonder geley en genadige voorsorge in dese sijne gehoorsaamheyd met hem was / en by hem wilde blijven.

Want Herodes sal het kindeken soeken, om het selve te dooden, ofte verdelgen / te verdoen. Of schoon onsen God door andere wegen Iesum hadde konnen behouden/ en die moorderye verhinderen/ soo heeft hy nogtans die liever willen toelaten / en Jesum door een vlugt daar uyt behouden; op dat aan de eene zijde bleek / wat toorne en gemoed daar was in de menschen/tot welke Jesus gesonden wiert: en aan de andere zijde/ dat men terstont mogt bemerken/ dat Jesus was in den staat van sijn vernederinge geroepen/ om allerley kruys en gevaar te ondergaan.

Vers 14. *Hy dan opgestaan zijnde, nam het Kindeken, ende sijne Moeder tot hem in der nagt.* Daar in beweest Joseph een veerdige gehoorsaamheyd: hy ontwaakt van dien slaap / en staat aanstonts in dien selven nagt op, om met Maria en haar kindeken te vlugten.

Ende vertrok na Egypten. Alhoewel eenige willen / dat Jesus, voor de optogt na Egypten, is tot Jerusalem gebragt/ om onder het reynig-offer aldaar gepresenteert te werden (welk gevoelen wy ook voor desen hadden aangenomen) soo dunkt ons by een nader overweging/dat onsen Euangelist klaar genoeg toont/ hoe Joseph op de gemelte vermaning in den droom aanstonts is opgestaan, en sijn vlugt na Egypten heeft verhaast. Die door de vlugt het gevaar sogten te ontgaan/ hoe konden die na Jerusalem gaan / om het gevaar in de mond te loopen? Die in de nagt haar 't gesigte der menschen poogden te ont-trekken; souden die haar by dag in den tempel ten toon stellen? De misvatting is daar uyt ontstaan/ om dat wy doenmaals nog niet begrepen; dat de tijd der reyniging eerst heeft komen vervult wesen met haar wederkeeren uyt Egypten, en alles tot op dien tijd toe seer wel binnen veertig dagen besloten werden / gelijk wy elders nog hopen aan te toonen.

Egypten was het landschap daar de Patriarchen ook als vremdelingen verkeert hadden: alwaar Joseph en Maria mede/ sonder hindernisse aan haar Gods-dienst konden leven: want Egypten was in desen tijd vervult met Ioden, en een gemeene toevlugt voor de gene/ die in Palestina niet veylig waren: herwaarts hadden haar al voor lange veel Joden begeven met Iohanan de soone van Karea, die om Nabucadnezars toorn te ontvlugten / haar tot Tach Panhes neder-sloegen. Ier. 43. 5-7. Namaals week'er ook een groote menigte na Egypten met Onias, die tot Alexandrien woonde / en na de wijse van den Tempel tot Jerusalem / een tempel boude by Leontopolis in 't Heliopolitaans gebied. Ptolomæus Philometor regeerde / als die uyt-togt geschiede / die haar een gantsche lantstreek / 180. stadien van Memphis afgelegen / vergunde te bewoonen. Wat nader by Memphis vont men ook een Joodsche volk-planting / die nog

onlang de party van Cæsar tegen Pompejus begunstigde. In voegen / dat sy gelegentheyd genoeg konden vinden in Egypten-land / om onder haar geloofsgenooten te verkeeren.

Vers 15. *Ende hy was aldaar tot op de dood van Herodes.* Gr. Het eynde of de voleynding van Herodes. Dewelke sijn leven seer rampsalig geëyndigt heeft / na grouwelijke tormenten des lichaams uytgestaan te hebben: aan een boose en ongeneesselijke siekte stervende / 34. jaren na dat hy Antigonus overwonnen / en 't rijk ten vollen beseten hadde.

Uyt alle omstandigheden blijkt / dat dit verblijf in Egypten / maar is geweest voor een seer korten tijd / sommige meenen uyt de aanteykening van der Joden gedenk-dagen gevonden te hebben / dat Herodes (die in 't 42. Juliaansche jaar ontsliep) op den 25. November is gestorven. In voegen dat Jesu ballingschap binnen weynig dagen voleyndigt soude zijn. S. Ussery Chronol ad Ætat. Mund. VII.

Op dat vervult sonde worden, het geene van den Heere gesproken is door den Propheet. Namentlijk / door de Propheet Hosea Cap. 11: 1.

Men moet wel aanmerken / dat de Euangelist in dese historie erkent / een vervullinge van die aangetoogen prophetie: in-voegen / dat voor dese tijd die prophetie nog niet voldaan / en 't geene God aldaar gesproken hadde / nog niet voltrokken was: begrijpende wel wat sijn raad besloten / maar nog niet wat sijn hand uytgevoert hadde: 't geen dat nu eerst in Christi vlugt, en wederkeeren uyt Egypten gesien wiert. Die hier spreken van accommodatie geven een kraak aan de kragt van dit Euangelium.

Vers 16. *Als Herodes sag, dat hy van de Wijsen bedrogen was.* Gr. bespot was. Soo spreekt de Euangelist na de meyninge van Herodes, die haar vertrek in dier voegen opnam / als een bespottinge van hem. Niet denkende / dat niet de Wijsen, maar God selve hem bespottede. Psal. 2: 4. Prov. 1: 26.

Doen wiert hy seer toornig. Seer heftig ontsteeken: zijnde een man van seer grootsen Geest / en seer oploopigen aart: die nu menig-werf door de hevigheyd van sijn drifte tot bloetstortingen / (die hy namaals te spade betreurde) aangevoert was.

En afgesonden hebbende; eenig krijgsknegten / of andere dienaars / met bevel om soo wreeden slagting aan te regten.

Siet hoe de wreedste tyran voor alle sijne raadslagen dienaars vint / om deselve ter uytvoeringe te brengen / hoe seer sy ook alle menschelijkheyd te buyten gaan.

Heeft hy omgebragt. namentl. door sijne dienst-knegten: Want wat men door een ander doet / komt billik op de rekening van die gene / door wiens order sulken schennis geschiet.

Alle de kinderen, die binnen Bethlehem waren, ende in alle desselfs lant-palen. Dewijl de Tyran nu wanhoopte om Jesum te vinden / soo geeft hy bevel tegen alle de kinderen van die land-streke / op hoope / dat hy dit kindeken ('t geen de Wijsen voor den nieuw geboren Koning hadden uytgeroepen) daar onder mogte aantreffen; was 't niet in de stad / het was daar buyten; wanneer hy de moordery laat uytweyden / soo ver als het gebied van Bethlehem / of de grenzen van Ephrata haar uytstrekten: of sy hem misschien elders mogten versteken hebben / by de geene die ten platten lande woonden / en onder de Herders in een slegte hutte heymelijk wilden opvoeden. Want sonder twijffel / Herodes hoorende dat de Wijsen vertrocken waren, en het kindeken niet meer soo openlijk voor handen was / heeft die

van Bethlehem verdagt gehouden van t' samenstemminge tegen sijn Huys/ begunstiging van desen soonel Davids, en besorging dat hy voor alle lagen heymelijk mogt versteken/ en in 't verborgen opgevoedet werden. 't Geen hy oordeelt met genoegsame schijn van regt te mogen gestraft werden in hare kinderen.

Van twee jaren en daar onder, na den tijd, dien hy van de Wijsen neerstelijk ondersogt hadde; Dat is/ hem regulerende na dien tijd, die hy met naauw ondersoek uyt de Wijsen aangaande de verschijninge van die Sterre uytgehaalt hadde. Herodes neemt dan het perk der Jaren ten uytersten tot op tweejarige/ en alle die daar onder waren: besluytende/ dat hem in dat bestek Jesus niet ontgaan en konde/ in wat herders hutte of burgers huys sy hem ook mogten versteken hebben.

Die hier uyt besluyten/ dat de Wijsen dien Sterre al voor twee jaren gesien hadden/ en Jesus diensvolgende nu al twee jaren out moeste zijn/ die en wicken niet genoeg/ dat Herodes van de nieuw-borelingen af/ tot op de tweejarige toe ruymte nam/ en oordeelde dat de tijd, die hy uyt de Wijsen vernomen hadde/ binnen sulken bestek wel sekerlijk en genoegsaam begrepen was. De argwaan van Herodes: dat Christus wel konde eenigen tijd voor of na de verschijninge van dit gesternte geboren zijn/ schijnt oorsaak/ dat hy desen onderom in sulken ruymte nam.

Vers 17. *Doe is vervult geworden het geene gesproken is, door den Propheet Ieremiam, seggende.* Dese prophetie wert gevonden. Jer. 31: 15, 16.

Vers 18. *Een stemme is in Rama gehoort.* Een plaatse na by Gibeah, en Jerusalem, Jud. 19: 11. 12. gelegen in de stamme Benjamins, Jos. 18:25. niet verre van de scheyd-palen tusschen Juda en Benjamin: dewijl dan de moord geschiede door het gantsche land van Bethlehem, tot aan hare uyterste ban-scheydinge toe/ soo heeft de klaagstemme tot in Rama toe konnen overklinken.

Rachel beweende hare kinderen. Rachel, die eygentlijk de moeder van Joseph en Benjamin was/ en begraven lag in dese Land-streke/ onder 't gebied van Benjamin, Gen. 35: 15, 18. 2 Sam. 10: 2. beweende, om soo te spreken/ hare kinderen; dewijl alle de vrouwen van Iacob eershalven als gemeene moeders van alle de stammen te keuren zijn. Maar/ 't geen hier bysonder in bedenking komt/ dewijl dese Land-streek schijnt aan Benjamins erffenisse aangegrenst te hebben/ en dat ter eeren van Rachels graf/ en de vermengde woonsteden van dien tijd/ ook veele van Benjamins nazaten haar hier hadden nedergeslagen/ soo schijnt Rachel in haar dogters waarlijk geweent te hebben over hare kinderkens, die in dit lot soo onnoosel en erbermelijk haar bewickelt bevonden/ om ook te moeten gehengen de slagting van hare kinderen; in dier voegen/ dat sy ook in Rama onder hunne vrienden daar over hare klaagstemme hebben laten hooren.

Ende wilde niet vertroost wesen; Dat is/ konde geen redenen van vertroostinge plaatse geven.

Om datse niet en zijn. Of liever/ om dat sy'er niet zijn, om dat het kindeken, met Ioseph en Maria, (in welke alleen de grontslag van haar vertroostinge was) waar mense sogt/ egter niet te vinden waren; vreesende dat die ook mogten omgekomen zijn. By de Propheet Ieremias staat: Om dat hy'er niet en is, te weten Jesus/ 't geen op een uytkomt. Want de Euangelist die plaats alleen aantrekt na het oogwit/ en de meyninge des heyligen Geests.

Betoo-

Betooninge van Jesu Meßiasschap uyt dese sijne wonderlijke bewaring.

§ 1. DE Euangelist beschrijft hier / om dese wonderlijke bewaringe van Jesus uyt dit grootste gevaar te toonen / twee saken. Het 1. dat Jesus, door Goddelijke vermaninge / in Iosephs vlugt na Egypten, dit perijkel is ontkomen / vers 13/ 14/ 15. 2. Hoe Herodes sijn voornemen / door 't moorden deser kinderkens, tegen Iesum met der daat heeft betoont / maar vrugteloos heeft onderleyt / vers 16/ 17/ 18. en elk een van dese twee leden heeft kragts genoeg om sijn oogmerk te bevestigen.

Dit bewijs in twee leden verdeelt.

§ 2. Het was ook een conditie, die in den Messias vereyscht wiert / dat hy tot Bethlehem geboren zijnde / egter by dese of geene occasie in Egypten moeste geraken / waar uyt dat God hem wederom te rug soude brengen. Die conditie bewijst de Euangelist uyt de plaatse Hoseas 11: 1. Als Israël een kind was, doe heb ik hem lief gehad, ende hebbe mijnen soone uyt Egypten geroepen. Een bewijs / 't geen de Joden beknibbelen; gelijk van R. Isaac onsen Euangelist over dese plaatse beschuldig van averegtsche misduydinge der schriften / seggende: dat in de aantrekkinge van dese plaatse sig klaarlijk der Euangelisten dwalinge opdoet, want, segt hy / desen text spreekt van Israël, volgens 't geen aldaar geschreven is, als Israël een kind was, doe heb ik hem lief gehad, ende ik heb mijnen soone uyt Egypten geroepen: en dit is 't dat in de wet geschreven staat Exod. 4. segt tot Pharao, soo segt de Heere, mijn soone, mijn eerst geborene is Israël, ende ik beveele uw, dat gy mijn soone trekken laat, op dat hy my diene. [a] Maar in tegendeel doet het sig klaar genoeg op aan een opmerkend oog / dat God aldaar sprekende / onderscheyt maakt tusschen Israël, en tusschen sijnen soone: en dat het roepen van sijnen soone uyt Egypten, van hem wert voorgestelt als een weldaad en proef-stuk van sijn liefde / bewesen aan Israel. Want den text en segt niet; als Israel een kind was, heb ik hem uyt Egypten geroepen, maar heb ik mijnen soone uyt Egypten geroepen. Sprekende van sijnen soone als van een ander / die van Israel sijn kind te onderscheyden was. Om dan dese plaatse wel te verstaan / moet men agt geven op de spreek-wijsen; de God-spraak segt dan: doen Israel nog een kind was; dat is / eer Israel nog vry gelaten was / en ontslagen van den tugt-meester / siet Gal. 4: 1: 4 Doe het volk Israels nog een kind zijnde / lag onder het tugt-meesterschap van de wet / en geoeffent wiert onder dat jok der dienstbaarheyd / doe heb ik hem lief gehad; en ben sijns gedagtig geweest / hem sendende mijnen eygenen soone / die hem soude vry maken en verlossen: doen hy door den vlugt was weg-gevoert na Egypten / heb ik hem aldaar bewaart / en heb hem weder van daar geroepen, om het werk der verlossinge onder hen-lieden aan te vaarden / en haar die groote saligheyd te verkondigen.

De Christus heeft volgens de Prophetien ook moeten in Egypten land als vreemdeling verkeeren.

[a] *Munim. Fidei ex edit Wagens. p.* 394.

§ 3.

Iesus nu is by een bequame occasie geweest in Egyptenlant.

§ 3. Nu soo getuygt de Euangelist, by wat occasie Jesus van sijn pligtvader Joseph met sijn moeder Maria is henen gevoert na Egypten, en dat hy diensvolgens de Prophetie voldaan heeft. Dit is een saak soo kenbaar in den ouden tijd/ en soo rugtbaar onder de Joden, dat sy ook die historie niet konnende missaken/ deselve liever met fabelen en quaadspreken hebben willen bevlekken. Soo lesen wy in den Talmud: * Als Iannay de Koning de Rabbinen doodde, gingen R. Iosua, soon van Perachja, en Jesus, na Alexandrien henen in Egypten, &c. Hier mengt men de leugen met de waarheyd; 't en was niet Iannay de koning/ maar Herodes, onder wien Jesus is gevoert na Egypten: niet van Iosua Perachja's soon, maar van Joseph, de man van Maria: doe Herodes de Rabbinen en Leer-meesters der wet gedood had/ namentlijk Judas soon van Saripheus, en Matthias soon van Margelat, die met veertig van haar discipelen levendig verbrand wierden/ gelijk als [a] Iosephus getuygt. Op een ander plaats leest men in den Thalmud: [b] Heeft niet Ben Stada de tooverkonsten met sig gebragt uyt Egypten, in de insnijding, die in sijn vleesch gemaakt was? Het is bekent/ en al te voren van ons aangemerkt/ dat sy onsen Heere Iesum onder den naam van Ben Stada lasteren/ en 't sal namaals ter slaag komen/ dat wy haar gevoelen ondersoeken over Iesu wonderwerken/ of sy met regt aan swarte konstenary komen toegeschreven werden: dit is ons nu genoeg/ dat sy de algemeene historie van Iesu kortwijlig verblijf in Egypten-land geensins ons hebben konnen ontdonkeren. Soo segt ook R. Abraham, 't geen Iesus gedaan heeft, dat heeft hy door toovery gedaan, want in den Euangelio is geschreven, dat hy twee jaar in Egypten heeft toegebragt, aldaar heeft hy de toover-konst geleert. [c] Soo erkent dan het Jodendom dat Iesus een vlugteling geweest is in Egypten.

* Sanhedrin Bab. Fol. 107:2.

a Ioseph. Hist. l. l. 17. C. 8.

b Schabbath Bab. Fol. 204: 2.

c Nizzachon vetus ex edit. Wagens. p. 34.

En soodanig derwaarts van God gesonden, dat daar uyt blijkt, hoe God hem tot sijn grootste werk bewaarde.

§ 4. Maar ons staat bysonder agt te geven/ op de oorsaken van dit vertrek na Egypten: het is ten aansien van Gods raad geschiet op een Goddelijke openbaringe: ten aansien van de reden, om hem te bewaren voor de lagen van Herodes: en alsoo op nieuw te betoonen/ dat God de Heere met hem was; en dat hy den raad Gods nog in voller wasdom eerst moeste dienen/ eer hem de boosheyd der menschen konde beschadigen. Indien men in Moses bewaringe voor den Egyptischen kinder-moort met reden erkent/ dat daar in was een voorspeldinge/ dat God wat groots met hem te voor hadde: hoe veel te meer besluyt men dit uyt Iesu bewaringe, in welke de Engel des HEEREN Gods raad soo opentlijk heeft gedient/ en soo klaarlijk ontdekt met wat goddeloos voornemen Herodes swanger ging. Het was dan onmogelijk/ dat soo een kind/ door soo veel Goddelijke verschijningen aan Ioseph en aan de Wijsen, bewaart en ge-eert/ out geworden zijnde/ een werktuyg sou worden van helsche versoekingen/ en quade verleydingen.

De Ergernisse van Iesu verschuyling in sijn jongelingschap daar door weg genomen.

§ 5. Men moet ook wel aanmerken/ dat met dese historie een groote ergernisse en vooroordeel tegen het Euangelium wert weg genomen. Het scheen niet weynig tot nadeel van de hoogheyd Iesu te strekken/ als men sag hoe slegt en in 't verborgen dat hy wierde opgevoedet: eer sag men

hem

hem niet te voorschijn komen als de Christus, voor dat sijn rijpe jaren tot mannelijken ouderdom gekomen waren: 't schijnt bes waarlijk te gelooven / dat de heerlijkheyd van Gods soone soo lange kon bedekt blijven: de argwaan scheen niet redenen gewapent/ om sijn doen en bedrijf te verdenken / als of 't maar een eygen opwerpen was van hem selven/ door een vleesschelijke drift / om wat groots te zijn. Indien dan nu onsen Euangelist kon betoonen/ dat het van sijn geboorten-tijd af al opentlijk had geblekten / dat Jesus was de Christus, gelijk te vooren gesien is / en uyt dese Goddelijke bewaringe nog blijkt: maar dat God namaals / om gewigtige redenen, die eerste blijk en blenk hadde benevelt/ en de sendinge van sijnen soone matiglijken had verdonkeert / tot op den behoorlijken tijd van sijn openbaringe toe: soo nogtans/ dat hy in geen plaatsen geschuylt en heeft / als die na de Prophetien ook den Messias waren toegekeurt: soo was 'er niet alleen een groot vooroordeel tegen het Euangelium weg-genomen, nemaar ook met eenen een kragtig bewijs voor de saake Jesu te berde gebragt. En die reden brengt onsen Euangelist nu hier te berde / dat Jesus, eer hy sig selven yets konde aanmatigen of vermeten / opentlijk genoeg is uytgeroepen voor de Messias / en bevonden tot dat ampt gesonden te zijn/ 't geen hy namaals aanvaarde: maar/ dat hy om de boosheyd van dien tijd / en den toeleg van den Duyvel en sijne suppoosten / buyten het oog der menschen in alle stilte en sonder veel gedruys te maken / is opgevoedet. Want, dewijl de boodschap der Wijsen meer beroerte in Jerusalem, als blijdschap verwekte: en Herodes door een verraderschen raadslag hem tragtede in de wieg te smooren / soo was 't genoeg voor de broomen dien eersten blenk gesien te hebben / en te behouden in het herte: en voor de goddeloosen een straffe / dat hy haar oog ontweken was. Ik weet / dat'er Ioden waren / die sijn gedurig verblijf met oogschijnelijker luyster eyschten/ of anders geen Messias willen erkennen: maar wy weten ook/ dat over den geenen een Wee is uytgesproken / Ies. 5: 19. Die daar seggen, dat hy haaste, dat hy sijn werk spoedige, op dat wy 't sien: ende laat naderen en komen den raadslag des heyligen van Israël, dat wy het vernemen. Dese is de Heere die sijn aangesigte verbergen soude voor den huyse Iacobs, en dan daar op plotselijk te voorschijn weder komende / seggende: Siet ik, ende de kinderen, die my de HEERE gegeven heeft, tot teekenen, ende tot wonderen zijn wy in Israël, van den Heere der heyrscharen, die op den berg Sions woont. Iesai. 8: 17. Van der jeugt aan soude hy arm, en in doots gevaar zijn. Psal. 88: 16. Maar God soude hem beveyligen aan de borsten sijner moeder. Psal. 22: 10, 11. Het is dan op de hoogste reden gegront / dat hy sijnen soone verborgen heeft voor de oogen sijner vyanden/ ter tijd toe als hy bekwaegt soude zijn om te prediken in Israel.

De Kindermoord tot Bethlehem als yets daar in de Messias soude in gevaar schijnen: voorlege.

§ 6. Om te toonen dat die vlugt geen loos allarm was / geen ydele droom, geen vrees sonder gevolg / soo hegt de Euangelist daar kort op 't geen daar op is gevolgt: de moordery, door bevel van Herodes aangeregt / in al 't gebied van Bethlehem, door welke op een ongehoorde wijse al de tweejarigen en die daar beneden waren, zijn gemassacreert en om-

omgebragt. Wanneer wy hier wederom eerst op de Prophetie oogen/ soo wijst ons de Euangelist selve tot de voorseggingen van Ieremias, Cap. 31: 15. 16. wiens woorden aldus luyden; Soo seyde de HEERE; daar is een stemme gehoort in Rama; een klagte; een seer bitter geween. Rachel weent over haar kinderen, sy weygert haar te laten troosten over hare kinderen, om dat hy 'er niet en is. Soo seyde de HEERE; bedwingt uwe stemme van geween, ende uwe oogen van tranen: want daar is loon voor uwen arbeyd, sprak de HEERE; want sy sullen uyt des vyands land wederkomen. De plaatse dan van dit treur-toneel is ontrent Rama, alwaar men het opgaande gekrijt der moeders soude konnen hooren: de reden van dit gejammer is een ramp/ die hare kinderen treft en weg neemt: de scherpste prickel in dese wonde is/ dat boven dien allen ook hy vermist wert/ die de vertroostinge Israels is/ waarom de treurige weygeren haar te laten troosten. Het is vaarblijkelijk/ dat daar in gesien wert op de Messias, die hier geduyrig in dit capittel is het middelpunt van al de verhandeling/ siet vers 6. 7. 10. 11. Sie daar dan dese kindermoord, waar in ook Christus scheen gesneuvelt in een prophetische voor-vertooning afgeschetst: maar in welke ook dit troost-woord wert by-gevoegt/ 't geene boodschapt/ dat hy met de sijnen behouden was in des vyands land, en dat hy soude wederkomen. Om dat veele den t'samenhang van dese prophetie niet en sagen/ zijn sy tot geheele andere gedagten overgegaan/ als de Euangelist inboesemt/ waar door sy de Joden geen kleyne occasie gegeven hebben/ om onsen Euangelist wederom van misduydinge der schriften te betigten: soo segt dan wederom R. Isaac. Dese plaatse gebruyken de Euangelisten ook om haar sustinuen te bevestigen buyten 't oogwit der prophetie, gelijk sy ook andere voorseggingen gewoon zijn te behandelen. ‡ Weshalven wy met een woord moeten toonen/ hoe dese saake sig hier in 't oogmerk van den Propheet kan inbuygen: in dit Capittel is de H. Geest besig te betoonen de hoope Israëls in de laatste dagen/ en wat gronden dat'er zijn om haar bekeeringe te verwagten/ toont hy met veele bewijsen. In onse presente woorden wijst hy ons op de sonderlinge wegen Gods/ die/ 't geen buyten alle apparentie is/ egter te wege brengt/ daarom neemt hy een proefken van voorgaande handelingen/ van Christi bewaring voor den kinder-moord, en wederbrenging uyt Egypten, dat buyten alle apparentie was: en maakt daar op dien overgang/ ook is 'er verwagtinge voor uwe nakomelingen, spreekt de Heere: want uwe kinderen sullen wederkomen tot hare land-palen; als of hy seyde/ gy weet wat God eertijts eens sprak tot sijn boden/ doe men in de lant-streke van Bethlehem treurde: gaat en troost de weenende Rachels, soo beval de HEERE te seggen/ de Messias, daar gy meest om treurt/ sal uyt des vyands land wederkomen: en hoe seer dit ook buyten alle apparentie was/ soo heeft hy 't egter te wege gebragt. Soo is 'er nu ook verwagtinge, en geen reden van hopeloos te zijn: God sal tegen alle apparentie egter Israëls nakomelingen tot haar land-palen wederbrengen.

‡ Munimen Fidei ex edit Wagens. p. 395.

De sekerheyd van dese historie uyt Onchristen schrijveren bevestigt.

§ 7. Dese historie/ schoon Josephus deselve niet uytdrukkelijk verhaalt/

haalt / vint nogtans sijn ongetwijffeld vastigheyd in een schrijver die 't Christendom noyt begunstigde: soo vint men by † Macrobius een Heyden, en een Romeynsch schrijver verhaalt / dat Augustus, als hy gehoort hadde dat onder de kinderkens, welke Herodes der Joden koning in Syrien had bevolen om te brengen, die beneden de twee jaren waren, ook sijn eygen soone gedoodet was, soude geseyt hebben: het is beter Herodes swijn als sijn soon te wesen. Sonder twijffel hem herinnerende dat Herodes voor desen nu al dikmaal sijn eygen-huys met bloed bevlekt hadde / en Alexander en Aristobulus, twee soonen van de grootste hope / laten dooden / en nu wederom vijf dagen voor sijn dood Antipater (die over hoog verraad / als staande na 't leven van sijn Vader / beschuldigt was) had doen verwurgen; soo heeft den Keyser / wetende dat het Joodsche geloof niet toeliet swijnen-vleesch te eten / dien aardigen inval al scherzende uytgebragt. Maar dit toont Macrobius, dat dit gerugt van Antipaters dood / te gelijk voor Augustus quam / met het gerugt van de kindermoord, door hem aangeregt: even als een saak die te gelijk geschiet was / of immers door de faam in malkanderen besmolten wiert.

† *Macrob. lib. 2. Saturn. Cap. 4. & Huetij dem. Euang. prop. ix. cap. xv.*

§. 8. Het verdient hier zijn aanmerkinge / dat in die kinder-moord een eeuwig gedenk-teeken van dese historie, en onuytwisselijk bewijs der waarheyd van Christi komste is opgeregt. Want wat reden kan Herodes hebben / om soo tegen de weerloose en onschuldige kinderkens te ontsteken? als de hoope / dat hy met het ombrengen van deselve ook aantreffen soude den genen / die de Wijsen voor de nieuw-geboren Koning hadden uytgeroepen: want over dit stuk was het (over de successie van sijn nakomelingen) waar over Herodes seer nadenkelijk was. Het koste veele lieden het leven / als eens eenige Pharizeen voorseyden / dat het rijk van 't huys van Herodes soude afgescheurt werden / en komen in yemants handen / die met meer voorspoet regeren soude. Als Joseph en Maria dit stuk ook hoorden / soo bevonden sy / dat die verschijningen aan Joseph in den droom, nu sonder twijffel waren geweest Goddelijke verschijningen, dewijl de inhout van desselfs openbaringe kort daar op soo naaukeurig wierde bewaarheyd. En als wy Herodes hier met soo grooten voorsigtigheyd sien te vergeefs woeden / die meent / dat Jesus hem onder die allen niet konde ontgaan / terwijl hy nogtans volgens de prophetie van Jeremias ook behouden was: soo hebben wy weder een groote stoffe / om Gods vinger in dese bewaringe te erkennen / die ons alreede een kragtig bewijs verstrekt heeft voor Jesu Messiasschap.

De nuttigheyd van dese historie tot bevestiging van de Goddelijkheyd deses Euangeliums.

3. JESU wederkeeren na 't Land der Belofte, en sijn heymelijke opvoedinge tot Nazareth.

Verss. 19–23.

Korte aanteykeningen over de meyning der woorden.

Vers 19. **D***Oe nu Herodes gestorven was.* Of. Ge-eyndigt hadde. Siende op het eynde van sijn levens draad: met welke ook sijne tyrannie een eynde nam / en sijn bloedrol uytgeloopen was. In sijn uytgang sag men een spiegel van het goddelijk oordeel, nadien sijn siekte schrickelijk en sijn smerten onverdragelijk waren. Iosephus beschrijftse aldus. „Het was een langsaam vier, (seyt hy) 't welk hem meer „van binnen verteerde, als het sig uyter„lijk vertoonde: hy had een onverzade„lijken honger; sijn ingewand verzwoer „van binnen: vergeselt met een vreemde „colijcq. Sijn voeten en dyen waren „geswollen met een flymagtige blinkende „vogtigheyd: sijn schamelheyd was ver„rot, grimmelende van wormen, met „een windige spanning, sijn adem was „kort en stinkende. Hy hadde door sijn „gantsche lighaam een sware pijnelijke „trekkinge van Zenuwen. *Ios. Histor.* „*B.* 17. *C.* 8.

Siet een Engel des Heeren verschijnt Ioseph in den droom in Egypten. Dit was de derde verschijninge des Engels aan Joseph / dewelke hier sijn voorgaande belofte volbrengt; want vers 13. had hy geseyt. Weest aldaar in Egypten tot dat ik het u segge: ook maakt hy bekent 't geen in Juda geschiet was / dat sy nu overleden waren, die de Ziele sogten van Iesus: en dat het derhalven nu wederom veylig was / om weder te keeren.

Vers 20. *Seggende staat op, neemt het kindeken ende sijne moeder tot u.* Om met de selve / gelijk gy gekomen zijt / uyt Egypten weder te keeren.

Trekt in het land Israels. Dat is / het heylige land, 't welk Israel ten erffenisse gegeven is: waar in sy / als in de regte wagt plaatse van den Messias, de komste van haren Verlosser te gemoete sagen.

Tot nog toe en sondert den Engel geen bysondere plaats uyt / waar in sy haar souden hebben te ruste te stellen: maar hout de saak genoeg gedaan met dese algemeene aanwijsinge.

Want sy zijn gestorven die de Ziele van het kindeken sogten. Yemants Ziele soeken, is yemant te staan na 't leven. Een spreek-wijse / die onder de Hebreen gebruykelijk is / en waar mede de Engel schijnt te willen herinneren die selve woorden / die God tot Moses sprak / doe hy hem riep uyt Midian. Exod. 4: 19. siet ook Psal. 40: 15.

Het is ook aanmerkelijk / dat de Engel spreekt niet van een / maar van den dood van verschepde vyanden / die Iesu na het leven stonden / 't geen ook sonder twijffel siet niet alleen op de dood van Herodes, maar ook van Antipater sijn soon / die hy vijf dagen van te voren hadde laten straffen aen den hals: een wreed mensch / voor wien niet minder als voor sijn Vader waar te dugten geweest; die selve is overtuygt geworden / dat hy door regeer-sugt vervoert / gesogt hadde sijn eygen Vader door vergif om te brengen. En misschien warender nog meer andere door de dood weg genomen / die in den bloedraad van Herodes hadden t'samen gestemt.

Vers 21. *Hy dan opgestaan zijnde, heeft tot hem genomen het kindeken ende sijne Moeder.* Waar in wederom een proef is van sijn veerdige gehoorsaamheyd / en een bewijs van sijn standvastige kloekmoedigheyd / om allen arbeyd / moeyte en verdriet voor het behoud van dit kindeken uyt te dulden.

Ende is gekomen in het land Israels. Om voortaan daar te blijven woonen: in welke de Messias onder sijn volk ook moest geopenbaart werden.

Vers 22. *Maar als hy hoorde, dat Archelaus in Judea Koning was.* Archelaus wert hier Koning genaamt in Iudæa, om dat hy by sijn Vaders testament Koning verklaart was: want soo was de inhoud / dat Antipas soude Vier-vorst zijn over Galileen, ende de overzijde der Iordane. Philippus Vier-vorst over de Landschappen Gaulonitis, Thrachonitis, Bathanæa en Paneades. Maar aan Archelaus bespraak hy 't Koninkrijk over Iudæa en Samarien. Dewijl nu dit alles was onder de goetvinding des Keysers, wiens toestemminge hier toe van nooden was / en dat hy te Roomen aangeland zijnde van wegen de wederspraak van sijn vrienden wiert verhindert / soo bequaam hy wel geen hooger titel van regeeringe / als die hem tot Ethnarcha maakte / dat is tot Overste over het volk, met belofte van Koning te werden / soo hy hem gedroeg / gelijk de kroon vereyste: Weshalven de Euangelist hier siet op den staat van Archelaus, voor sijn vertrek na Roomen; doe het gerugt niet anders sprak / als uyt het testament van sijn Vader / ende hem Koning noemde.

Vreesde hy daar henen te gaan. Waarschijnelijk na Bethlehem: alwaar sy te voren vrienden en gunst gevonden hadden: daar Iesus soo klaarlijk was geopenbaart / de Christus te zijn: en scheen als een soone uyt den huyse Davids te moeten opgevoedet werden.

Maar door goddelijke openbaringe vermaant in den droom. D. is Josephs vierde openbaringe in den droom: en staat wel aan te merken / dat soo dikwijlige verschijningen in de saake Jesu, die nu al soo langs soo meer opklommen in kragt van versekertheyd by 't gemoed van Joseph, een sekere blijk zijn / hoe grootelijks dat God de Heer sig liet gelegen aan de sake Jesu.

Is hy vertrokken in de deelen van Galilæa. Dit gewest en quartier lag onder het gebied van Herodes Antipas, die met minder titel regeerde / en soo 't schijnt van beter inborst befaamt was: ook was Galilæa bequamer om te schuylen / van waar men niet veel groots en goets verwagtede / daar Bethlehem nu seer in 't oog liep / en onder de rook van Jerusalem gelegen was.

Vers 23. *Ende daar gekomen zijnde,* in Galilea. *Nam hy sijn woon-plaatse in de stad genaamt Nazareth.* Een stad gelegen in het beneden Galilæa, in de stamme Zabulon op een berg (Luc. 4: 29.) twee uyren bewesten den berg Thabor, alwaar Maria te voren woonde / en swanger geworden was. Een stedeken van gering aansien / daar 't haar niet ongemakkelijk was in der stilte te leven: en Jesum als buyten 't ooge op te voeden.

Op dat vervult soude worden, 't geen door de Propheten gesegt is. Dat is: door eene der Propheten. Joh. 6: 45. Act. 13: 40. 15: 15. Soo vertaalt het daarom den Syrier in een enckel getal. 't Geen door den Propheet gesegt is.

Dat hy Nazarenus sal geheeten werden. Maar dewijle men soodanige passagien in de prophetien niet en vint / in welke van de Messias gesegt wert / dat men hem soude Nazarener heeten. Soo dunkt ons de vertalinge van die gene aannemelijker / dewelke desen text / aldus

aldus oversetten. Op dat vervult soude worden, 't geene gesegt is door eene der Propheten, om dat hy Nazarener sal geheeten werden. Soo geeft de Euangelist te verstaan / dat'er yets in de prophetien is te vinden / het welke daar op steunt / dat Jesus Nazarener geheeten soude werden: en sonder die benaminge geen uytkomste / en volle waarheyd of reden soude hebben.

Onses oordeels wert 'er gesien op de plaatse Jerem. 31:6. Want het is de dag. De Notzerim of Nazareners hebben geroepen op den berg Ephraims: maakt ul. op, ende laat ons opgaan na Sion, tot de HEERE onsen God. Op welke plaatse onse kant-teekeningen ook dese uytlegging hebben. Hebr. Notzerim. met welke woord sommige meynen, dat God gesien heeft op den naam der Nazarener, die men den Christenen gaf. Act. 24:5. Op dat nu dese prophetie sijn waarheyd en ware reden bequaam / soo was 't nootsakelijk dat Christus een Nazarener geheeten wiert, op dat die geene / die men na hem / als sijne navolgers / soude benoemen / ook de naam van Nazareners konden voeren: soude dan de Christenen Nazareners heeten / soo moest haar hooft Jesus de eerste Nazarener zijn.

Betooninge van Jesu Meßiasschap uyt dese Goddelijke bestellinge.

Wat de prophetie ons leert, aangaande de plaatse, daar de Messias moest werden opgevoedet.

§. 1. Uyt de Prophetie blijkt klaarlijk / dat de Messias al dien treyn van leven moeste houden. Uyt des vyands land, dat is / het land der geenen / die het volk Gods alder eerst gedrukt hadden / het land van Egypten, souden sy wederkomen. na dat sy vermist zijnde / eerst derwaarts waren heen gevloden. Jer. 31:15, 16. Uyt dit Egypten soude hy wederkeeren / door een goddelijke roepinge en openbaringe / gelijk uyt Hoseas blijkt. Cap. 11:1. Ik hebbe mijnen soone uyt Egypten geroepen. In 't land Canaan moeste hy opgevoedet werden / volgens de prophetie van Jesaias. Cap. 7:15. Siet een maget sal swanger worden, ende sy sal eenen soone baren, ende sijnen name Immanuel heeten: boter ende honing sal hy eten, tot dat hy wete te verwerpen het quade, en te verkiesen het goede. De Propheet siet op de vrugten van Palestina: een land dat vloeyt van honing en boter / en geeft te kennen / dat hy des selfs vrugten soude genieten tot het bereyk van sijn volle bejaartheyd. Daarom wert Cap. 8:8. dat land genaamt Immanuels land. Maar wat de plaatse van sijn opvoeding belangt / die wert daar uyt bespeurt / om dat hy Nazarener soude heeten. 't Welk niet konde zijn van wegen sijn geboorte: want die moeste geschieden tot Bethlehem. Soo konde die benaming van geen ander fondament hebben / als sijn opvoeding aldaar / en dat wel in sulken stilte / dat het gemeene gevoelen niet anders en soude zijn / of hy was van Nazareth geboren. Nu dat de Messias een Nazarener soude genaamt werden, besluyten wy uyt dien hoofde / om dat sijne dienaars, diens voeten op de bergen vrede verkondigen / en goede boodschap doen hooren van Sion / Nazareners genaamt werden, als zijnde discipelen van sulken Meester / en navolgers van sulken Hooftman. Die van

hem alleen stonden benaamt te werden.

§ 2. Dit alles nu sien wy soo klaarblijkelijk / en juystelijk in de historie van Jesus; hy keert met Ioseph en sijn moeder weder uyt Egypten-land: maar niet eerder / als wanneer hy door den dienst van den Engel van Gods wegen geroepen wiert. Terwijl Ioseph die boodschap krijgt in een droom, soo komt hy in 't land, daar boter en honing vloeyt: soo wert hy dan gebragt tot Nazareth, en heymelijk opgevoed / invoegen dat men hem gemeenelijk hielt voor een Nazarener, siet Ioh. 7: 41. 42. uyt Galilea gesproken / Ioh. 7: 52. Dit is soo bekent / dat de Ioden tot op den huydigen dag de Christenen met die name noemen / van Notzerim; dat is Nazareners; gelijk sulks van outs af by haar is onderhouden. Soo schrijft Pilatus op het opschrift des kruyces: Iesus de Nazarener, de Koning der Ioden. Hoe die prophetien in Iesu zijn vervult.

§ 3. Als wy dan aanmerken / dat God ook de woon-plaatse van Iesus soo wonderlijk heeft bestiert, met soo dikwijlige verschijningen in goddelijke droomen bepaalt / en tot de minste kleynigheden van stad en plaats heeft besorgt: en dat alles overeenkomende met de prophetien: soo konnen wy hem voor geen ander als de ware Messias houden en erkennen. Nademaal soo singulieren beschikkinge van den Hemel ontrent eens menschen woon-plaats geen andere reden en kon hebben / als dat God sijn raad daar door wil vervullen: en niet anders kan te kennen geven / als dat God de Heere een bysonder groot werk voor hadde / met dit kindeken, om door hem als hy tot sijn jaren soude gekomen zijn / uyt te werken. En dewijl de prophetien, die hier van spreken / den selven beschrijven te wesen de soone Gods: de verwagtinge Israëls: de Immanuël, en alles wat de H. Geest meer heeft / om die groote Verlosser uyt te tekenen: Soo staat het dan wederom vast / dat Iesus, hoe seer hy ook geduyrende den tijd van sijne opvoedinge in 't heymelijk gescholen heeft / egter is de Christus. Besluyt.

HET

HET III. CAPITTEL.

De Inhoud.

Het *getuygenisse* van *Johannes de Dooper* voor *Jesu* Messiasschap, Versſ. 1-12.

Het *getuygenisse* des *Vaders*, op den Doop *Johannis* gevolgt, Versſ. 13-17.

Hier begint nu de Euangelist den tweeden rang van *bewijsen*, waar door hy bevestigt, dat *Jesus is de Christus*: In dit hooft-stuk stelt hy voor, onder wat blijken dat hy tot sijn openbare bedieninge is ingevoert: tot dien eynde draagt hy voor, *hoe Jesus geopenbaart is de Christus te zijn*, en daar toe als in sijn weerdigheyd *ingeleydet* door den dienst van *Johannes*, die het ampt bekleede van sijn *Voorlooper* te zijn, wiens *getuygenisse* aanmerkelijk is; nitsgaders het geene onder den dienst van *Johannes*, tot nader bevestiging van dit stuk, is voorgevallen.

1. *Het getuygenisse van Johannes de Dooper in de saake* J E S U.

Om dit *getuygenisse* in sijn kragt en klem voor te stellen, soo laat de *Euangelist* 1. voor af gaan een beschrijvinge van de *persoon* en *dienst* van *Johannes de Dooper*, om daar uyt te doen blijken, van wat *gewigt* dat sijn *getuygenisse* behoorde te zijn. vers 1-6. En daar op 2. beschrijft hy seekere opmerkelijke *Predicatie*, die by hem met geen andere *oogmerk* gehouden was, als om te kennen te geven, dat de *Messias* al voor lang geboren zijnde, eerlang hem soude openbaren. vers 7-12.

Korte aanteykeningen tot opening der woorden.

Vers 1. EN *in deselve dagen*. In welke Jesus nog woonde tot Nazareth, als schuylende in de stilte/ en dat alle memorie van die voor gepasseerde saaken meest uytgewischt was: doe quam Johannes. Lucas beschrijft den aanvangs-tijd van Johannis predik-dienst wat klaarder/ seggende/ Luc. 3: 1. 2. in 't vijftiende jaar der regeringe des Keysers Tiberii, als Pontius Pilatus Stadhouder was over Judea, ende Herodes een Vier-vorst over Galilea, ende Philippus sijn broeder een Vier-vorst over Iturea, ende over het landschap Trachonitis, ende Lisanias een Viervorst over Abilene, onder de Hooge-priesters Anna ende Cajapha, geschiede 't woord Gods tot Johannem, den soone Zacha-

Zachariæ, in de woestijne.

Quam Johannes de Dooper. Soo toegenaamt van sijn bysonder werk: welke was het volk te doopen tot bekeeringe/ ende vergevinge der sonden.

Predikende in de woestijne van Judæa. Door dese woestijne moeten wy ons geensins een woeste en onbewoonde contreye verbeelden/ daar geen volk soude woonen of verkeeren: maar na de gewoone spreekwijsen der Hebreen schorre plaatsen, die soo eng niet beslagen zijn/ als de vrugtbare Landsdouwen. siet Gen. 14: 6. Jos. 15: 61. 1 Chron. 7: 78. 2 Chron. 8: 4. Soodanige plaatsen lagender ook tusschen Jericho en de Jordane, na de kant van de doode Zee, gelijk in Josephus te sien is/ in 't 4. boek van de Joodsche oorlog. cap. 27. vergelijk 2 Sam. 17: 16. 22.

Hoewel dan dat dit gewest schoor was/ soo was hier ontrent echter groote door-togt van de reysigers/ die na Jerusalem aan en weder af trokken/ en gaf groote occasie tot een t' samenvloed van menschen/ van wegen de nabyheyd van Jericho, een stad naast Jerusalem in agting/ in welke na der Joden getuygenisse altijd 12000. mannen waren uyt de beurtwagte der Priesteren, en veel volks meer. Uyt wien ook alle dagen bykans lieden optrokken na Jerusalem, die aldaar de verrigtinge van Johannes verbreyden konden.

Vers 2. *Seggende: Bekeert u.* Johannes drong te deser tijd aan op bekeeringe; vereysschende een aflegginge van veele averegtsche opinien en handelingen/ die doen onder het Joodsche volk in swang gingen: Want het van sijn pligt was/ het herte der vaderen tot de kinderen weder te brengen, en het herte der kinderen tot de vaderen, Mal. 4: 6. vergelijk Luc. 1: 17. dat is; De opinie van eygen geregtigheyd te beschamen/ de huychelary van dien tijd te ontdekken/ de quade werken te bestraffen/ ende de lieden aan te setten om het Koninkrijke Gods te soeken, ende sijne geregtigheyd.

Want het Koninkrijke der Hemelen is na by gekomen. Door het koninkrijke der Hemelen verstaat hy het rijke Christi: die koninklijke regeeringe over de kerke des N. T. dewelke de Messias soude aanvaarden/ in die bysondere huyshoudinge des N. T.

Welke ook genaamt wert het koninkrijke Gods (vergelijk Matth. 4: 17. met Marc. 1: 15. Matth. 5: 3. met Luc. 6: 20. Matth. 11: 11.. met Luc. 7: 28. Matth. 13: 11. met Luc. 8: 10. Matth. 19: 14. met Marc. 10: 14.) Om dat Jesus haar hooft en Koning is de waaragtige God, die alleen sonder medegenoten haar soude regeeren/ en die wereld de Engelen niet en soude onderwerpen, vergelijk Luc. 17: 20. 19: 11. 23: 53. Soo verstaat ook de Chaldeeschen Taalsman de woorden Jesai. 40: 9. Segt den Steden van Juda: Siet hier is uwen God; die hy aldus vertaalt: Het koninkrijke uwes Gods wort geopenbaart. Doet daar by Jesai. 52: 7. Siet ook Salomon Jarchi over Hos. 4: 5. dewelke uyt de oude leere by brengt/ dat het bekeeren tot God aldaar bestaat in een soeken van het koninkrijke der Hemelen.

Dit is een koninkrijke der Hemelen, om dat haar Koning is van boven/ Joh. 3: 13. 1 Cor. 15: 47. Psal. 22: 29. 93: 1. 97: 1. 99: 1. 104: 1. Jes. 9: 5. wiens Throon is in de Hemelen/ Psal. 2: 4. 57: 6. 68: 6. 89: 29, 30. 99: 1. 113: 4. 148: 13. Jes. 6: 1. Hos. 9: 8. Hab. 3: 3. Zach. 6: 13. Apoc. 12: 5. Haar onderdanen behooren tot het hemelsche Jerusalem, 2 Corinth. 5: 2, 3. Gal. 4: 26. Eph. 1: 10. 2: 6. Phil. 3: 20. Hebr. 12: 22. Haar privilegien zijn hemelsche segeningen, Eph. 1: 3. 6: 12. Haar wijse van regeeringe is gantsch niet aardsch/ maar geestelijk en hemelsch/ Joh. 18: 36.

Het aannaderen van dit koninkrijke eyscht bekeeringe, om dat men sig door bekeeringe tot desen Koning begeeft / en aan sijn Scepter onderwerpt: sonder bekeeringe dit koninkrijk niet kan sien, en dat de voorregten van dit koninkrijk sijn van die weerdigheyd / dat het billijk is/ daarom sijn quaden weg te verlaten / en sig te wenden tot den Heere onsen God. Het is ook de eenparige bekentenis der Joden, dat men de verlossinge van den Messias moet ontmoeten en ontfangen met bekeeringe. Siet *Cocceji Gemar. Sanhedr. cap. xj.* § *xvij.* uyt Jes. 21: 11, 12. en Kimchi over Jes. 59: 16.

Vers 3. *Want dese is't van den welken gesproken is door den Propheet;* namentl. Jesaias, cap. 40. 3.

Seggende, de stemme des roependen. Sie daar een roepende stemme, dat is een prediker, dewelke belooft wert / die voor het aangesigt van desen koning soude henen gaan / om de menschen te vermanen haren weg te bereyden: op dat sy het naderent koningrijk mogten ontfangen.

In de woestijne. Men moet aanmerken / dat die roepende stemme hier wert geseyt te prediken in de woestijne, 't geen dan siet op de plaatse van dese prediking / daar nogtans de sin-snijding van Jesaias ons veel eer schijnd te wijsen op de bereyding van een weg in de woestijne; 't geen daar een sinnebeeld is van den staat der Joden, die nu onder de Romeynsche magt selfs in Palestina waren / als in de woestijne. Maar als wy bedenken / dat Gods woord somtijts met een aardigheyd een dubbelslag gebruykt / en in de verbullinge een ligchamelijk teeken opregt / als een sinspeeling en geestelijke spelling van een geestelijke staat: soo komen wy ligt sien / waarom Mattheus de woorden soo opneemt; namentlijk / om te kennen te geven / dat Johannes hem daarom onthielt met sijn prediken in de woestijne, op dat hy die staat der Joden daar in uytbeelden soude.

Bereyt den weg des Heeren, maakt sijne paden regt. Soo soude hy dan een wegbaninge recommanderen / bestaande in een bekeeringe des volks / waar door sy alle hindernissen / die den ingang van Jesus tot hare herten souden beletten / verpligt wierden weg te doen.

Vers 4. *Ende deselve Iohannes hadde sijne kleederen van kemels-hayr.* Dat de Joden van outs het hayr van haar kameelen tot het geweeffsel van kleederen gebruykten / en somtijts met wol mengden / heeft onlang den Hoog-geleerden Braunius, in sijn onvergelijkelijk werk van de kleedinge der Priesteren, overvloedig getoont: en wy zijn van oordeel / met dien Heer, dat men het rouwste hayr tot een ruyg geweeffsel voor groove peyen outstijts gebruykende / daar in een stoffe vont tot bekleedinge van slegte lieden / en die 't land leven oeffenen.

Immers dit is seeker / dat in die manier van kleeding Johannes de levens-stijl van Elias heeft willen uytbeelden / om te kennen te geven / dat hy quam in de kragt en geest van Elias, vergelijk 2 Kon. 1: 8. Zach. 13: 4.

Ende eenen lederen gordel om sijne lendenen. Eenen gordel ('t zy hy ruyg was gesneden van een huyd / of dat hy bereyd was door de konst) sloot die hy om sijne lendenen; na de gewoone dragt van den ouden tijd / en de Oostersche landen: alwaar men een lange rok toe-gort of toe-bint om de lendenen. Ook hier in was hy Elias gelijk.

Ende sijn voedsel was sprinkhanen, ende wilden honing. Daar is in Oosten een soorte van sprinkhanen, die tot spijse gegeten werden / siet Lev. 11: 12. En wert ook van veelen [a] uyt verscheyde schrijveren bewesen / dat deselve by verscheyden volkeren nog op huyden niet

[a] *Bochart. Hieroz. Tom. 2. pag.* 488.

niet alleen gesoden / gedroogt en gerookt / maar ook tot bry gekookt / en alsoo gegeten werden: waarom het te verwonderen is / dat veele ouden tegen den eenvoudigen text soo gestreeft / en soo veel bysondere uytleggingen versonnen hebben: siet Suiceri Thes. p. 167. &c.

Wilden honing is / die in 't wilde valt / siet 1 Sam. 14: 27. hoedanig men in holle boomen / en reten der steenrotsen plag te vinden / van welke het land Canaan ook overvloeyde. Hoewel andere door wilden honing een seeker in-gekookt moes van vrugt-sappen verstaan / die in soetigheyd / lijvigheyd / en gebruyk den honing gelijk was: Hoedanigen moes de Oosterlingen nog heden uyt St. Jans-brood bereyden: andere uyt de Dadelen / zijnde een vrugt van den palm-boom &c. V. Bocharti Hieroz. p. 518. 525. & Suiceri Thes. p. 330. &c.

In sulken levens-stijl betoonde Johannes, dat hy niet de wellust / maar de eere Gods, niet het aardsche / maar het koninkrijke der Hemelen, niet de goederen van de wereld / maar alleen het behoud van de dierbare Zielen der menschen sogt: al sijn toestel was gerigt na een boet-prediker / die selve betreurde den verballen staat van de dogter Sions.

Vers 5. *Doe is tot hem uytgegaan Jerusalem ende geheel Iudæa.* Dat is / behalven de Inwoonders van Ierusalem, ook die van alle andere plaatsen in Iudæa. Nademaal dit volk nu veele Jaren geseten had sonder Propheten / dewijl van de dood van Malachias af tot op dien tijd toe geen Propheet meer was opgestaan / soo ontsprong 'er een groote blydschap onder de Joden / doe Johannes predikende / hem betoonde een anderen Elias te zijn; en van alle hoeken sagmen het volk toe-vloeyen / om hem te sien / en om te hooren hoedanigen weg hy haar aanwijsen soude. Ioh. 5: 35.

Ende het geheele land rontomme de Jordane. Het welke aan weder zijden de Jordane gelegen was. Seer aangename lands-douwen lagen daar langs den oever / dewelke van wederkanten dien rivier beslooten: waarom die landstreek ook wonderlijk geroemt / en met een bysondere name uytgemunstert wert: die hier in den gront-text genaamt wert den Kreytz der Jordane. Haar playsante gelegentheyd en groote vrugtbaarheyd had van outs veele inwoonders derwaarts aangelokt / weshalven die Omkreytz ook een bysondere menigte volks konde uytleveren / die met veele anderen op de predikinge van Johannes toeschooten.

Vers 6. *Ende wierden van hem gedoopt.* Wanneer de Joden yemant uyt de Heydenen tot haar gemeynschap ontfingen / dien sy tot een Joden-genoot maakten / soo plagten sy soo eenen na de Besnijdenisse ook door een Doopsel in haar volk in te lijven / houdende die plegtigheyd van soodanigen gewigte / dat sy sonder deselve niemant uyt de Heydenen voor een geloofs-genoot wilden erkennen.

Dese doop-wassinge oeffendense aan het gantsche huysgesin / tot het kleynste kind toe / daar mede sy vervolgens te kennen gaven / dat deselve door henen buyten haar verbond waren onreyn geweest / en door een heyliger wassinge gereynigt zijnde / overgingen tot een reyn volk om in alle reynigheyd agtervolgens Gods heylige wet met haar te leven. Die haar dan nu van Johannes lieten doopen, konden dit stuk niet anders begrijpen / als een inlijvinge in een nieuwe gemeynte / om een nieuw volk uyt te maken / het welk Christo wierde toebereyt. Luc. 1: 16, 17.

In de Jordane. Dewijl dat Johannes in Judea predikte en doopte: soo blijkt dat hy sig onthielt aan dien streek der Jordane / alwaar sy binnen het land-

schap van Judea henen vliet na de doode Zee.

Soo oeffende dan Johannes sijnen doop aldaar ter plaatse/ in welke eertijts Israël droogs voets door de Jordane inging in 't erf-land Canaan/ want soo staat'er Jos. 3: 16. Dat de wateren, die van de Stad Zartan af-liepen na de zout Zee, vergingen. Wes halven de drooogte begon van Zartan af/ een plaatse gelegen in 't erf-deel van Manasse/ niet verre van Beth-sean. 1 Kon. 4: 12. en eyndigde in de sout Zee (siet Ligtfoot in Euan. p. 158.)

Die plaatse selfs/ alwaar dan Johannes doopte/ was bevoegt om sijn doopelingen te herinneren/ dat gelijk hare vaderen hier over gingen/ om het erf des eersten testaments te aanvaarden/ sy ook alsoo in die selve plaatse wadende gedoopt wierden: om over te gaan tot de verkrijginge van het erf des Nieuwen Testaments, 't welk in betere beloften bevestigt was: in wiens besit haar Jesus soude inbrengen.

Belijdende hare sonden. De ware bekeeringe, gelijk sy van een hartgrondige erkenteniße onser sonden/ vergeselschapt met een mishagen in deselve/ haren aanvang neemt: alsoo openbaart sy haar ook al in den beginne in een belijdeniße der sonden: en doet de mond spreken en open leggen het innig gevoelen des herten over de sonden/ die begaan/ en over die doolingen/ die aangenomen waren/ waar in dat een bekeerde Ziel sig over haar voorgaande leven beklaagt/ beschuldigt en doemweerdig erkent voor God: en daar uyt voort gaat tot het versaken van alle eygen weerdigheyd en eygen geregtigheyd: tot het verheerlijken van Gods genade/ en erkennen van de verlossinge Christi/ om wiens wille alleen een boetveerdig sondaar by God aannemelijk is.

Vers 7. *Hy dan siende veele van de Pharizeen en Sadduceen tot sijnen doop komen.* Dat is: Veele van die gesintheden ook tot hem komen, om sijnen doop te ontfangen.

Alhoewel de Joden in 't gemeen haar hielden aan Moses/ en de Propheten/ die tot een ende 't selve altaar ten offer quamen/ soo vont men echter onder haar lieden/ die voor bet-weters en nauwer betragters van hunne religie boven 't gemeene volk wilden geagt zijn: die wegens hare onderlinge verschillen in twee gesintheden onderscheyden waren/ in Pharizeen en Sadduceen, waar van de eerste namentlijk de Pharizeen (gelijk haar naam ook mede brengt) haar door preciser waarnemingen van veele Joodsche gebruyken van de overige Joden hadden afgesondert. Welker afsetsel ook de Esseen waren.

Dit volk der Pharizeen schijnt een verbastert overblijfsel van de oude Hasideën geweest te zijn/ die in voortijden met groote vrywilligheyd den Godsdienst vierden/ den tempel onderhielden/ en na haar overbodigen sugt tot God en sijn wet haar tot groote dingen verledigden. siet 1 Mach. 2: 42. 7: 13. 2 Mach. 14: 6. Maar die godvrugtige vrywilligheden namaals tot een wet gemaakt/ en onder een voorschrift van levens-regelen gebragt zijnde/ zijn verwandelt in enckele superstitien en eygen willige Gods-diensten/ bestaande in 't kenrig waarnemen van eenige kleynigheden/ en 't behandelen van eenige gestrengheden/ die sy op haar namen.

In haar wert berispt/ dat sy de sleutelen der kenniße hadden weg genomen. Luc. 11: 52. De geestelijkheyd der wet niet verstonden. Matth. 5. Haar eygen geregtigheyd sogten op te rigten. Rom. 10: 3. en onder schijn van vromigheyd veel qua-

quade nukken bemantelden. Matth. 23. Om boven andere heylig te schijnen/ hadden sy een bysonder gewaad verkoren/ van lange rokken met groote quasten. Matth. 23: 5. In hare oeffeningen waren sy gestreng/ in 't vasten vragten sy twee dagen toe ter week, de tweede en de vijfde. Luc. 18: 12. Sy spraken lange gebeden, Matth. 23: 14. Die sy mompelden by de straat. Matth. 6: 5. Maakten groote vertooningen met hare aalmoesen. Matth. 6: 2. Waren rigoureus in 't houwen van den Sabbath. Matth. 12: 2. Joh. 9: 16. naauwnemende in 't vertienen. Luc. 18: 12. en seer vast-houdende aan de Vaderlijke overleveringen en insettingen. Gal. 1: 14. Matt. 15: 3-6. Sy maakten bysonder veel werk van de wasschingen en reynigingen, dewelke gingen niet alleen tot de handen toe/ maar tot schotels/ bekers en bedden. Marc. 7: 3, 4. Om die reynigheyd te bewaren/ soo en wilden sy niet eten met de tollenaars en sondaers. Matth. 9. 11. en wiesschen haar t'elkens als sy wederkeerden van de markt. Marc. 7: 4. Nogtans wierden sy gekeurt voor de bescneydenste secte. Act. 26: 5. Die boven de Sadduceen te stellen was: want de Sadduceen hielden staande datter geen opstandinge en was: nog Engel nog Geest, maar de Pharizeen beleden het beyde Act. 23: 8. Invoegen/ dat de Pharizeen wel doolden ontrent den weg des levens: maar de Sadduceen bestreden selve de hope des levens. Act. 23: 6.

Het werd geloost dat de gesintheyd der Sadduceen ontrent 200. jaren voor de geboorte Christi sijn oorsprong nam van een Sadok, eerste voorstander van dese quade leer/ welke met Baithos sijn mede-leerling soo schandelijken dooling uyt een misvattinge van sijn voorgangers leere opvattede: want als Antigonus Socheus dit leer-stuk als een grond-regel van Godsaligheyd ingestampte/ dat wy God niet moesten dienen als huyrlingen, onder beding van loon te ontfangen. Soo maakten sy daar op dit besluyt/ dat indien'er een beloonninge ware te verwagten geweest na dit leven/ haar voorgangers aldus niet souden gesproken hebben. Dit eene nogtans wert in haar geprefen/ dat sy tegen de Pharizeen beweerden/ dat men sig alleen moest houden aan 't beschreven woord/ welk gevoelen te sien is by Josephus J. Oudh. 13. B. c. 18.

Nu toont Johannes, dat lieden van soodanige gesintheden en opinien geensins ontfangelijk en waren by hem/ omse te doopen/ 't en ware dat sy door bekeeringe haar quade opinien en zeden afleggende in Christum geloofden.

Sprak tot haar: Gy adderen gebroedsels. Die haar beroemden Abrahams zaad te zijn/ en daar onder in Wijsheyd en deugd uyt te steken/ noemt Johannes Gebroedsels van adderen: van adder-slangen (die de vergiftigste van alle slangen zijn) geteelt en voortgekipt. Soo sprak ook Jesus/ Matth. 12: 34. 23: 33. vergelijk Joh. 8: 44. 1 Joh. 3: 8.

Sonder twijffel wert daar in geoogt op dat zaad der slange. Gen. 3: 15. Na dat de Duyvel sijn snoode rol in 't Paradijs gespeelt hadde in een slangen gedaante/ soo behout hy dikmaal die naam in Gods woord. 2 Cor. 11: 3. Apoc. 12: 9. En die sijn werken doen zijn des selfs gebroedsels/ en kinderen des boosen: En die als ondeugende kinderen uyt ondeugende ouders geboren zijn/ dragende in kragt het beeld des Duyvels/ dragen ook met regt die naam. En soo ook hier dese Joden: vergelijk Psal. 78: 8. Act. 7: 51.

Soo hart sprak Johannes/ om haar te grieven in 't herte/ en een diepen indruk te geven/ dat hy in hun leer en leven een snood vergif sag schuylen/ een helsch quaad/ 't geen eens aan 't woe-

den gerakende haar soude doen in vyantschap uytbreken tegen het zaad der Vrouwe, om dat selve te dooden.

Wie heeft u aangewesen te ontvlieden? Dat is / wie heeft u verwittigt / dat gy nu reden en oorsaak haddet om te vlieden, en u als door een vlugt / en toevlugt tot een schans der behoudenisse / tot een arke der bewaringe / te behoeden voor het nakende verderf? Haer komste tot sijnen doop sag Johannes dan aan / als een toe-vlugt tot een middel der behoudenisse voor een nakent quaat; gelijk Noach / om de sond-vloed te ontgaan / quam tot de arke / siet 1 Pet. 3: 20, 21.

Van den toekomenden toorn, of van den toorn die wesen sal; Dat is / die haast wesen sal / en seer genakende is / vergelijk 1 Tess. 2: 16.

Dit is een bekende saak uyt de Prophetien / dat den dag der genade / in welke het koninkrijke der Hemelen soude komen / ook een dag soude zijn / in welke de toorne Gods geopenbaart soude worden van den Hemel, over alle goddeloosheyd en ongeregtigheyd der menschen, die de waarheyd in ongeregtigheyd t'onderhouden, Rom. 1: 18. Soo spreken alomme de Propheten. Deut. 18: 19. Psal. 2: 12. 36: 7. 45: 6. 110: 3. Jesai. 9: 4, 5. 21: 4. 34: 1-7. 61: 2. 63: 4. 6. Jerem. 23: 5. 30: 21-24. Ezech. 7: 2, 3, 4. Mich. 1: 3, 4. Nah. 1: 2-6. Hab. 3: 2. Zeph. 3: 8. Maar boven al schijnt Johannes sijn oog geslagen te hebben op Malachias 4: 1-6.

Vers 8. *Brengt dan vrugten voort.* Gr. Ποιήσατε ὖν καρπὲς. Maak dan vrugten; Dat is: Weest dan vrugtbaar in 't voortbrengen van soodanige werken / als 'er in dit geval vereyscht werden.

Dit is dan het besluyt / 't geen Johannes op sijn voorige reden grontvest / gelijk het sluyt-woordeken dan uytwijst: Die behouden soekt te werden voor Gods toorn / ten dage van 't koninkrijke Christi / en daarom door den doop overgaat in de arke van Christi gemeynte / latende aan sijn Ziel verzegelen de genade Gods / die moet hem schicken tot soodanige werken / als in dit geval van nooden zijn.

Johannes was een Voor-looper / wiens ampt was volk te werven en te vergaderen / voor het aan-naderent koninkrijk der Hemelen, en deselve onder een onderlinge verbintenisse in den doop te verzegelen als bond-genoten Gods / staande onder den eed van sijn Rijk: hier toe was dan een bysonder gedrag van nooden / 't geen vrugtbaar moeste zijn in goede werken.

Der bekeeringe weerdig. Die den aart en eysch van de ware bekeeringe voldoen / en alsoo te regt voor een ware bekeeringe mogen gehouden werden / daar in een afleggingе vereyscht wert van alle verkeerde opinien / en sondige werken; mitsgaders / een aanneminge van de waarheyd / door een geloove in Christum / en van een deugdigen wandel / door een onderwerpinge der ziele onder de gehoorsaamheyd Christi.

Vers 9. *Ende en meynt niet by uw selven te seggen.* Dat is: Laat u soo veel niet duncken nog voorstaan, dat gy tot uw herte soudet seggen &c. Dese spreekwijse is niet alleen by de Hebreen / als Ligtfoot, [a] maar ook by de Grieken als [b] Coccejus toont gebruykelijk.

Hier poogt Johannes haar een averegtsche waan / en valschen troostgrond te ontnemen: op dat sy rustende op een heyloos oorkussen van sorgeloosheyd / haar pligt niet quamen te vergeten.

Wy hebben Abraham tot een Vader. In dit voorregt roemde dit geslagte / siet Ioh. 8: 39.

Dewijl God aan Abrahams zaad

[a] *Vide Ligtfoot. in H. L.* [b] *Coccejum in H. L.*

groote

groote belofte gedaan hadde / waar onder ook die van 't koninkrijke der Hemelen begrepen was: en daar benevens hadde toegeseyt een grooten aanwas van dat selve zaad / om daar onder te heerschen (siet Gen. 15: 5, 6. 17: 4-8.) Soo meenden sy dat het een privilegie was / die haar konde bevrijden van den toorn / Abraham te komen sijnen Vader noemen. Waar op de Joden in den Thalmud dit besluyt bouwen. Dat geheel Israël deel sal hebben in de toekomende eeuw. a Hier van daan die vreemde tale / שאברהם יושב על פתח של גיהנם שלא ליזד פשע ישראל גיהנם. Dat Abraham is geseten aan de poorten der helle, die geen overtreders van Israël laat ter helle nederdalen. b Dat verbeelden sy haar / dat niet kon uytvallen van wegen Gods waarheyd.

Die opinien werden hun hier ontnomen / en haar opentlijk geleert / dat sy niet en moesten dencken / dat sy alle erfgenamen waren van de beloften / die Abraham haar Vader noemden: maar dat de kinderen des koninkrijks konden buyten geworpen, en Israël na den vleesche ten grooten deele verstooten werden. Matth. 8: 12.

Want, ik segge u, dat God selfs uyt dese steenen kan Abraham Kinderen verwekken. Hier mede verklaart Johannes de meyninge van Gods beloften gedaan aan Abraham: dat daar in geensins gesien wert op natuyrlijke spruyten / die uyt dien wortel voortgesproten zijn: maar op een geestelijk zaad / 't geen door de wedergeboorte Abraham na-aart / en dat exemplaar van alle die gelooven ten levendigsten uytdrukt: het zy die uyt de Joden / het sy se uyt de Heydenen voortgekomen zijn. Siet Rom. 4: 11. 12. 9: 6-13. 11. 17. 18.

Van sulken formatie der wedergeboorte / waar door de Heydenen ook souden Abrahams zaad werden / spreken ook de Prophetien. Jes. 29: 23. 54: 3-5. Psal. 87: 4, 5, 6.

Men kan dese woorden tweesins opnemen. 1. Men kanse begrijpen / dat Johannes / siende op de steenen des velts / en daar op wijsende / heeft willen seggen / dat schoon de Joodsche natie verlooren ging / door den toekomenden toorn / God egter magtig is sijn beloften te vervullen; dewijl hy uyt die steenen konde menschen maken / en dat geslagte heyligende / rekenen / door die navolginge van Abrahams voetstappen / Abrahams zaad te zijn. 2. Of men kan ook / 't geen ons nog kragtiger dunkt / begrijpen / dat Johannes heeft geoogt op de Heydenen / als op een veesteent en verhart volk / siet Psal. 114: 8. dien hy het steenen herte kan uyt den vleesche weg nemen / en geven haar een vleeschen herte. Ezech. 11: 19. Soo verstondent ook onder de Oude kerken-leeraars Ignatius, Clemens Alexandrinus, Cyrillus, &c. V. Suicer. Thes. p. 10.

Het wert van yemant aangemerkt / dat Johannes soo sprekende van de Heydenen / spreekt na 't gebruyk van de Joden in sijn tijd. c En geen wonder / nadien de poëten der Heydenen selven beuselden / dat na Deucalions vloed / en de verdronken wereld / de menschen uyt steenen wederom voortgebragt waren / die een grondstof souden gegeven hebben aan 't aldus versteende en hardhertig mensdom.

Vers 10. *Ende is ook alreede de bijle aan den wortel der boomen gelegt.* Dese bijl, een werktuyg van Gods gramschap / tot uytvoering van sijn toekomende toorn, om die hooge boomen ter neder te vellen / betekent sonder twijffel een weereltlijke Magt / die onder Gods be-

a *Gemarah. Sanhedr. cap. 11.* b *V. Munster in H. L.* c *Doctiss. D. Rhenferd. in Corol. V. Disput. de Stylo Apoc. Cabbal. annexo.*

stieringe in sijn oordeele sijnen raad sou-
de dienen. Jes. 10:15. 33:34. Jer. 46:22,23.

De boomen zijn sinnebeelden van die geene die in hoogten geseten zijn / en beteckenen diensvolgens allerleye Overheden en Magten / wiens pligt het is andere te beschaduwen en te bedekken. Dan. 4:20,21. Ezech. 17:31. Zach. 11: 1, 2, 3. Apoc. 8:7.

De bijl nu wort geseyt / alreede te leggen aan de wortel der boomen. Wanneer dat die Magten en Overheden staan of vallen met de gunst of ongunst van sulke gestrenge geweltthebbers / die God te rade is tot haarder uytroeyinge te gebruyken; als die nu alreede dese boomen hebben in haar gewelt / en al de kragt van 't rijk als een wortel hebben ontbloot / en onder hare magt gebragt / en soo legt de bijl aan de wortel.

Het is baarblijkelijk / dat Johannes hier te doen heeft met de Joodsche natie: en siet op de toekomende toorn / die eerst den Joden treffen soude; dewelke haar tot dien eynde alreede aan den wortel van staat had ontbloot / en den bijl van de Romeynsche heyrkragten daar aan-geleyt. Invoegen dat hare boomen, dat is / Oudsten / Priesters / en Schriftgeleerden / in geval van onvrugtbaarheyd / of van vrugten die niet en waren der bekeeringe weerdig / niet als de uytroeyinge van haren staat te verwagten hadden.

Alle boom dan die geen goede vrugt voort en brengt. Dat is / Yder boom, hy zy wie hy zy / die sodanigen vrugt niet voort en brengt, als tot de bevordering van 't koninkrijke Gods goed en dienstig is: hy zy uyt de Joden / of uyt de Heydenen.

Wort uytgehouwen en in 't vier geworpen; Dat is / wort van nu aan al vervolgens ontwortelt / en sal door de toorne Gods / die als een vier brandet / met een schrikkelijk gevoelen van sijn gramschap eeuwig verlooren gaan. Ezech. 21:9, 10. Rom. 1:18. Act. 3:23.

Vers 11. *Ik doope u wel met water tot bekeeringe;* Dat is: Onder betuyging en verdere verpligtiging tot bekeeringe / soo bediene ik wel den doop / als een teken des verbonds / dat onderling opgeregt wort tusschen God ende eene ware verslagen Ziele; en onder die voorwaarde soo verzegele ik wel met dese water-wasschinge de geregtigheyd des geloofs / aan de geene die geloven: maar verder en strekt sig mijnen doop niet uyt / die alleen het water sprengt.

Maar die na my komt is sterker dan ik: Die sal boven dit water / 't geen de genade verzegelt / de betekende sake selve komen toedienen.

Het komen wert dikmaal gebruykt / om te beteekenen de verschijninge Christi / tot voldoeninge van der heyligen verwagting. Gen. 49:10. Psal. 40:9, 9. Hab. 2:3. Zach. 2:14.

Die hier komt na Johannes wert hier beschreven / dat nogtans meerder en magtiger was: weshalven met dese woorden getoont wert / waar voor men Johannes / en waar voor men den genen die kort op hem volgen soude / hadde te erkennen. Johannes voor de Voorlooper en weg-bereyder, en die hem navolgde voor de Koning selve van 't gepredikte koninkrijke der Hemelen.

Die sterker is dan Johannes / die moet men aansien / als sterker dan alle creaturen: gelijk dit ook kort hier na getoont wert / dat die kragt en magt daar in bestaat / om dat hy soude doopen met den H. Geest. Nu dit is een werk alleen van Goddelijke kragt en regt: dewelke in de Messias nogtans ook van de Propheten geroemt wert. Jes. 9:5. Jerem. 31:11. vergelijk Matth. 12:29. Hebr. 2:14. Apoc. 5:5.

Wiens schoenen ik niet weerdig ben [hem aan] *te dragen.* Of / wiens schoenen

nen ik niet weerdig ben weg te dragen, siet Johan. 20: 15. By Lucas staat/ cap. 3: 16. Wien ik niet weerdig ben den riem van sijne schoenen te ontbinden. Die veele destige uytvorschingen uyt de outheyd over 't gebruyk der schoenen by de Hebreen begeert; sie 't geen onse bysondere vriend D. Anth. Bynæus heeft aangetekent in sijn tractaat de Calceis Hebræorum.

Dese spreekwijse is genomen van den dienst/ die slaven aan haar patroonen/ knegten aan hare Heeren/ en Hof-dienaars aan haar Souverainen plegen te oeffenen; die den schoen-riem ontgordende/ en de schoenen weg dragende/ haar betoonen gereet te zijn tot de alderveragtste dienst-werken.

Soo vint men in den Thalmud/ tot blijk van 't geen wy seggen/ dese woorden/ die R. Josua Levi's soon gesegt heeft: Alle diensten, die een knegt aan sijn Heer bewijst, bewijst ook een discipel aan sijn Meester: behalven dat hy hem den schoen niet ontbint.[a] Onder de eerste dienst-werken/ daar in een Heer sijn knegt betoont waar toe hy verpligt is/ was van outs/ dat hy aanstonts, tot een intrede van sijn dienstbaarheyd, sijns Heeren schoen-riem moest ontbinden, en sijn schoenen weg dragen; gelijk uyt Maimonides wert aangetekent.[b]

Dit wil Johannes seggen/ dat hy niet weerdig was om sijn dienstknegt te zijn; dat toegelaten te werden tot het ontgorden van sijn schoen-riem/ hoe slegten dienst het was/ nog een eere was/ verre boven de waardigheyd van sijn persoon: Om alsoo aan sijne toehoorders een indruk te geven/ hoe oneyndig dat de Christus in weerdigheyd en hoogheyd van eere/ alle geschapen creaturen overtreft en te boven gaat. Apoc. 5: 3. 9.

Die sal u met den Heyligen Geest ende met vier doopen; Dat is/ die sal op u rijkelijk nederstorten die groote belofte des Geestes, Joël 2: 28. Zach. 12: 10. ende het vier van beproevinge/ en van doorloutering/ waar in hy de gedoopte met sijn Geest sal openbaar maken regt geestelijke te zijn: en van haar aanhangent schuym der huychelaren reynigen. Zach. 13: 9.

Sommige verstaan door het vier, die vier-vlammekens/ die uytterlijk na de gedaante van verdeelde tongen gesien wierden op de Apostelen; als of Johannes seyde: Die sal sijn heyligen Geest eens met nieuwe gaven rykelijk nedersenden/ en den selven uytterlijk vergeselschappen en betoonen met vier, als een out sinnebeeld van de tegenwoordigheyd des H. Geestes. Dit is immers meer als gewis/ dat Johannes sijn oog heeft op die gaven/ dewelke op het Pinxter-feest sijn uytgestort over de Apostelen/ en namaals op gelijke wijse over eenige andere: vergelijk Act. 1: 5. 14. 11: 16.

Vers 12. *Wiens wan in sijn hand is, ende sal sijnen dorsch-vloer doorsuyveren.* Dit geeft te kennen/ dat de Vader alle oordeel den Soone overgegeven heeft. Joh. 5: 21. 22. 26: 27. Psal. 82: 1. Jes. 42: 3. Zeph. 3: 5. Die hier staat als een HEERE des huyses/ om sijn dorsch-vloer van den Joodschen staat door een schejdinge te suyveren. Deut. 29: 21. Psal. 1: 4, 5, 6. Mal. 3: 2. 4. Jes. 8: 12. 28: 16. Ezech. 34: 20. 24. Luc. 2: 34, 35. Ezech. 20: 35. 21: 18.

Ende sijne terwe in sijne schuyre t' samen brengen. d. i. Het vrugtbaar en nutbaar zaad (welke zijn de ware beproefde geloovigen/ die door geen winden weg gevoert werden) in sijn Koninkrijke vergaderen. Matth. 13: 43.

a *Cethuboth. Fol 96: 1. Cit. apud Carthwrigt in mellificio, lib. 2. cap. 4.*
b *Ligtfoot. in Euang: Pag. 238.*

En 't kaf met onuytblusselijk vier verbranden. Het kaf is een sinne-beeld van die geene / die uytterlijk met de ware gelovigen vereenigt waren in een selve gemeynschap: gelijk de Pharizeen en Sadduceen met de ware Joden: en namaals de naam-Christenen met de daad-Christenen. Dit kaf gescheyden zijnde / is haar oordeel ter verbrandinge; dat is / ter pijniging / door een vier van Gods geduerigen toorn / dat niemant bluschen, of schorten kan: maer 't geen altoos de rook der pijniging opsent / van eeuwigheyd tot eeuwigheyd.

Betooninge hoe Jesu Messiasschap door den dienst van Johannes de Dooper is gebleken.

Daat moeste een Voorlooper voor de Messias voor gaan, om een voorbereydinge voor sijn predikampt maaken.

§ 1. DE Propheten / sprekende van Christi komste / hebben ook klaarlijk gesproken van een Voorbode / die voor sijn aangesigte soude heenen gaan / en een Uytroeper zijn om het volk te verwittigen / dat de Heere gekomen was / die Sion verlossen soude. Soo leest men daar van by Jesaias, cap. 40: 3. Een stemme des roependen is'er; dat is / een stemme den genes / die gesonden is / om met vrymoedigheyd te prediken / laat sig hooren / seggende: Bereydet in de woestijne den weg des HEEREN. Een weg voor den Heere den Jehovah / die eerlange komen sal / om sijn verlossinge bekent te maken / en onder u in genade verschijnen / soo gy alle hinderpalen weg neemt / als daar zijn / uwe averegtsche opinien / voor-oordeelen / en sondigen handel. Maakt in de wildernisse een bane recht voor onsen God. De God des verbonds / die niet en kan ontfangen werden / soo sijnen ingang tot uw (in dese woeste en verwilderde staat van de wereld / die selfs het Jodendom door een gemeynschap met de Heydenen beswalkt) door een regt verstand van Moses en de Propheten / en een wel geinformeerde verwagting / niet gebaant en wert. Wel ter snee wert dese passagie van den Euangelist hier aangetrocken / door dien sy wonder past op sijn voornemen / want hier wert by Jesaias Jehovah onsen God aangemerkt / als de Koning, in wien de heerlijkheyd des Heeren sal geopenbaart werden, en alle vleesch te gelijk sien sal, dat de mond des HEEREN spreekt, vers 5. Over wien Zion en Jerusalem, als een verkondigster van goede boodschap, dat is / van het Euangelium / soude uytroepen / en seggen den steden Juda: Siet, uwe God is'er, vers 9. Dese prediker soude een weg-baning eysschen / op dat dit koninkrijke Gods, of der Hemelen, niet verhindert wierde tot haar in te gaan; welke is die vereysschte bekeeringe, die noodig was om alle distelen en heg-struyken van quade opinien / en onnutte besorgingen weg te doen / en alle steenen des aanstoots / bestaande in ydele waanen / op te ruymen. De Joodsche Meesters verklaren dese roepende stemme, dat sy soude gerigt werden tot de Heydenen / die voor Israël den weg souden moeten slegten / wanneer sy den optogt na haar land (onder het geley van haar Messias) wederom souden aanvaarden: waar in dit volk dan wederom blijft hangen in de letter: even als of sy te verwagten hadden / dat men tot bevordering van haar reyse / bergen soude verkruyen/

krupen/ en gantsche waaranden uytkappen en slegten/ op dat haren voet niet aan en stoote/-en haar lighamelijk gemak bevordert wiert. De uytkomste sal ons den geestelijken sin klaar genoeg bevestigen: alleenlijk moet men aanmerken/ dat de Joden selve dese vertroostingen genootsaakt zijn te brengen tot de dagen van den Messias.

Laat ons hier toevoegen 't geen Malachias daar van heeft/ en 't welk hier mede vergeleken zynde/ den aangewesen geestelijken sin ook klaar genoeg sal bevestigen. Wy vinden by hem dese woorden/ cap. 3: 1. Siet ik sende mijnen Engel, die voor mijn aangesigte den weg bereyden sal: ende snellijk sal tot sijnen tempel komen die Heere, dien gy-lieden soekt, te weten de Engel des verbonds, aan welken gy lust hebt; siet hy komt, seyt de HEERE der heyrscharen. Hier wert klaarlijk gesien op de boven aangetogen plaatse van Jesaias/ en die uytroeper noemt de Heere der heyrscharen alhier sijnen Engel; dat is/ sijn bode en gesante/ den welken hy bevelen soude/ dat hy de weg dede banen en bereyden voor sijn aangesigte; dat is/ voor sijnen Soone/ die den Engel is van Gods aangesigte/ en sijn aangesigte selve: wiens komste kort daar op belooft wert/ dat hy als de Heere, dien Israel soekt en verwagt/ snellijk tot sijnen tempel soude komen. Nog klaarder bescheyt bekomen wy uyt Cap. 4. vers 5. 6. daar dese selve belofte in deser voegen voorkomt: Siet ik sende u-lieden den Propheet Eliam, eer dat die groote en die vreesselijke dag des HEEREN komen sal: ende hy sal het herte der vaderen tot de kinderen wederbrengen, ende het herte der kinderen tot hare vaders: op dat ik niet en kome, en de aarde met den ban sla. Hier wert die voorgemelte bode Elias genaamt/ en wel de Propheet Elias, om dat hy komen soude in den geest en kragt van Elias, Luc. 1: 17. Gelijk dan ook sijn werk beschreven wert: 't welk boven wert genoemt den weg-bereyden; maar hier/ het herte der vaderen wederbrengen tot de kinderen, en het herte der kinderen tot hare vaders. Wanneer Jacob sig niet meer behoeft te schamen over sijne kinderen/ dan keert het herte der vaderen weder tot de selve: en wanneer de af-gedwaalde kinderen weder komen/ tot het verstand/ tot het geloove/ en 't gevoelen van de geloovige Patriarchen/ waar van sy door de valsche pen der Schriftgeleerden waren afgeleyt/ dan keert het herte der kinderen weder tot hare vaders: die bekeeringe soude de Propheet Elias/ soo genaamt in den Geest/ te wege brengen.

§ 2. Om de vervullinge van dese prophetien aan te wijsen/ soo maakt den Euangelist een naauwkeurige beschryvinge van Johannes de Dooper, en sijn gantsche gedrag in sijn bysondere Goddelijke beroepinge. Hy vertoont hem als een boet-predikent Propheet, dewelke het volk riep tot bekeeringe: die daarom ook in de verkiesinge van plaats/ van spijs/ van kleeding seer opmerkelijk was. Sijn onthouding in de woestijne verbeelde den staat van 't Joodsche volk/ vergelijk Ezech. 20: 36. Sijn schaarse spijse, een treurige onthouding/ als in een boetveerdig vasten. Sijn gewaad na de wijse der Propheten/ en bysonder na het voorbeeld van Elias/ gaf te kennen/ dat hy die beloofde Elias was. Hier in was sijn roepinge ongemeen/ dat hy de Joden selve ontfing om te doopen,

Iohannes de Dooper heeft gepredikt den doop der bekeeringe en is in 't algemeen erkent daar toe van Godgesonden te zijn.

 pen,

pen, en als in een ander verbond in te lijven. Waar in hy soodanigen agting bequam / dat niet alleen Jerusalem, maar alle gewesten van Judea, en alle plaatsen om de Jordane gelegen, quamen tot sijnen doop, erkennende dat hy als een Propheet van God gesonden was om te doopen. Soodanigen gevoelen had het Jodendom doen ter tijd van den dienst van Johannes / dat sijnen doop uyt den Hemel was. Matth. 21:26. Dit konnen de Joden / nog eenige andere on-Christenen / geensins in twijffel trecken / overmits ons Josephus hier van te omstandigen beschrijvinge nagelaten heeft; want sprekende van Herodes Antipas / laat hy hem in de historie van Johannes aldus uyt: Daar waren te dier tijd sommige van de Joden, dewelke meynden, dat Herodis heyr door de Goddelijke wraak sneuvelde, en die regtveerdige straffe leed, om het dooden van Johannes, toegenaemt *De Dooper*. Want Herodes den selven had laten ombrengen, daar hy egter een treffelijk man was: dewelke de Joden aanmaande, dat sy door oeffening van deugd souden toe treden tot den doop, alle geregtigheyd onderling onder malkanderen doende, en alle pligten tot godsaligheyd aan God volbrengende. Dat het wasbad alsoo aangenaam soude zijn by God, by aldien sy dat gebruykten, niet om daar door vryheyd van sonden te bekomen, maar tot reynigheyd des lighaams, hebbende eerst hare Zielen gereynigt door geregtigheyd. En overmits dat'er een grooten toeloop tot hem was, terwijl het volk begeerte had na soodanigen leere, soo vreesde Herodes dat soo grooten gesag van die mensche te met eenige af-wijkinge mogte baren; nadien het sig liet aansien, dat sy op sijn raad geen ding souden nagelaten hebben te bestaan, soo oordeelde hy 't raatsaamst, eer dat'er wat nieuws ontstont, hem weg te nemen. Soo heeft Johannes dan gedoopt / de Joden tot haar pligt aangemaant / en anders niemant toegelaten / als die eerst haar Ziele reynigden door geregtigheyd. Sijn eerlijken wandel en Goddelijke roepinge stont dan buyten verschil: sijn agting was groot onder het volk / en sijn toeloop menigvuldig / soo dat Josephus in dien all.n over eenstemt met het Euangelium. De Joodsche Chronikk van Joseph Ben Gorion, verhalende deselve historie van het ombrengen van Johannes door Herodes Antipas / segt in 't sluyten: Dit was Johannes, die gedoopt heeft. Een ander / die de geschiedenissen staande het tweede Huys voor-gevallen beschrijft / noemt desen Johannes een groote Priester; sonder twijffel om dat hy van priesterlijken geslagte zijnde / groot aansien bequaam door sijn doop / en hem selven seer vermaart gemaakt hadde. Uyt welke schrijvers R. David Ganz in sijn Chronijk ook aldus sprekt: Herodes nam sijns broeders Philippi huysvrouw ten wijve, terwijl hy nog leefde: en heeft Johannes, een groot Priester, met den sweerde gedoodet, om dat hy hem daar over bestraft hadde; mitsgaders ook veele andere Wijsen in Israël. Maar uyt ten klaarsten blijkt / dat Johannes de Dooper niet alleen voor een groot / aansienlijk / en bysonder heylig man gehouden is: maar dat hy tot soo ongemeenen werk gesonden zijnde van God / een bequame getuyge voor het Euangelium verstrekt / nademaal het getuygenisse van soodanigen Propheet niet en heeft konnen gewraakt werden. Te meer / dewijl hy in sijn bysonder

levens-

levens-stijl / en in sijn dood betoont heeft / dat hy niet en socht yets dat van der aarden was / geen genuchten des levens / geen begeerlijkheden des vleesches / geen besittinge van rijkdomme / nog wereltsche eer: maar alle dese dingen versakende / betoonde alleen te soeken het behoud van veeler menschen Zielen / de quijtinge van sijn conscientie / bestraffende ook den Koning over sijne sonden / sonder diens gramschap te vreesen / die hem van 't leven kon ter dood brengen: Soo heyligen Propheet en Leeraar verdient gehoort / en in sijn predikinge gelooft te werden.

§ 3. Indien wy de sporen volgen van het Euangelium / soo konnen wy desen Johannes niet anders aansien / als voor die voorlooper / dewelke in de boven gemelte prophetien beschreven wert; nademaal sijn persoon van de eerste geboorte af daar toe niet alleen sonderling geheyligt was (gelijk Lucas in 't breede beschrijft / Luc. 1: 13-17. 67-79.) maar dat sijn dienst volkomen daar mede over een quam: Hy baande de weg, door het prediken van bekeeringe, en hy sonderde een volk uyt / door de bediening van sijn doop, door het koninkrijke der Hemelen, 't geen hy predikte na-by gekomen te zijn. Hy handelde dan met het volk van het koninkrijke, 't geen sy verwagteden: en onderwees haar / dat sy daar van geen aardsche gedagten moesten hebben / dewijle het een koninkrijke der Hemelen was / 't geen over de conscientie heerscht / de genade des N. Testaments bedeelt / en de wederhoorige op een Goddelijke wijse straffen soude: en daar op geeft hy dit getuygenisse / dat het selve Koninkrijk nu al na-by gekomen was. In sijn discours / gehouden tot de Pharizeen en Sadduceen / heeft hy verklaart / dat na hem quam die groote Propheet / en Heyland / die meerder was als hy, in sterkte en weerdigheyd: die haar met den heyligen Geest op die wonderwijse / als de Propheten voorsegt hebben / soude overstorten; jaa / die ook alle magt hadde verkregen / om 't gerigte te houden / en sekerlijk de onboetveerdige en ongeloovigen te straffen / met een gevoelige pijniging van Gods toorn. Soo beschrijft hy de Christus / even als hy ook Ies. 40: 10, 11. Mal. 3: 2, 3. Mal. 4: 1, 2, 3. beschreven was. Daar soodanigen overeenkomst is met de Prophetien / en sulken aanwijsing van de Christus / daar is de ware Voorlooper en Elias / die te vooren belooft was: dewijle wy dan sulks vinden in den dienst van Johannes / soo moeten wy seggen / dat Johannes de Voorlooper was van de Messias / diens getuygenisse van het grootste gewigt is.

Dese heeft sig in dien dienst getoont die Voorlooper te zijn, dewelke in de Prophetien beschreven wert.

§ 4. Dewijl 'er nu tot nog toe niemant anders is gevolgt op dien voorgang als Jesus / die soo kort daar op is verscheenen / en dat Johannes selve / gelijk aanstonts blijken sal uyt de volgende historie / op hem niet alleen gewesen / en hem erkent heeft / maar ook gesien heeft dat hy na sijn doop is verheerlijkt onder een hemelsche Gods-spraak / dese is mijn sone: soo besluyten wy met regt / dat Jesus volgens getuygenisse van Johannes de Dooper is de Christus; Dit wert door een nader voorval verklaart van Iohannes in sijn Euangelium. Cap. 1: 29 / 30 / 31. Des anderen daags sag Iohannes Iesum tot hem komende, ende seyde: siet: het

Ende heeft getuygt, dat Iesus was de Christus.

Lam Gods dat de sonden der wereld weg neemt. Dese is het van welken ik gesegt hebbe: na my komt een man, die voor my geworden is, want hy was eer dan ik, ende ik en kende hem niet: Maar *op dat hy aan Israël soude geopenbaart worden, daarom ben ik gekomen doopende met water.*

---

2. Het getuygenisse van den Vader, na den doop van Johannes aan Jesu bedient, waar in Jesus nog nader in eygen persoon is aangewesen de Christus te zijn.

Verss. 13-16.

Korte aanteykeningen tot opening van 't verstand der woorden.

Vers 13. DOe *quam Jesus.* Terwijl Johannes in sijn pligt soo getrouwelijk/ en langs voorsigtige trappen opklimmende/ voorging/ verschijnt van Jesus/ en gaf hem occasie/ dat hy de Christus nader konde aanwijsen/ by welke gelegentheyd de Vader ook sijnen Soone heeft willen verheerlijken.

Van Galilea na den Jordaan tot Johannem, om van hem gedoopt te werden. Marcus segt, cap. 1:9. Ende het geschiede in die selve dagen, dat Jesus quam van Nazareth, gelegen in Galilea, ende wiert van Johannes gedoopt in de Jordane. Soo dat Jesus doe nog woonde tot Nazareth/ als hy uytging/ om door den doop ook opentlijk te belijden/ dat hy wilde gerekent werden te behooren tot dat volk/ 't geen Johannes gedoopt hadde/ en op dien doop hem onder haar te laten hulden en heyligen/ als haar Hooft en voorname Voorganger/ dien sy hooren moesten. Soo moeste hy dat volk ontfangen/ en overnemen/ 't geen Johannes voor hem bereyd hadde.

Vers 14. *Dog Johannes weygerde hem seer.* Andere/ weerde hem. Het grontwoord betekent yemant door woorden yet verbieden/ of door een dadelijkheyd af weeren: en dat wel met nadruk/ seer. Daar toe konde van Johannes geensins verstaan/ dat hy Jesum soude doopen/ maar sloeg hem af in dit versoek: waar van de reden komt in 't vervolg/ en uytwijst/ dat sulks geschiede uyt eerbiedigheyd/ om dat hy hem selven al te gering kende tot dit werk; als ook om dat hy niet konde sien waar toe Jesus den doop soude dienen/ die sonder sonde was.

Seggende: My is noodig van u gedoopt te werden, en komt gy tot my? Gy die sterker zijt en weerdiger dan ik/ die selve met den heyligen Geest sult doopen en onderdanen van u rijk maken: wiens doop ik gedurig/ tot meerder troost tegen mijne sonden/ en bequaam-making in mijnen dienst/ wensche en begeere; komt gy om van my den doop te ontfangen/ die maar met water geschiet? en die ik niet sien kan wat sy u geven sal? Soo toonde Johannes met sijn weygeren en weeren/ de reden van sijn af-slag en weerhoudinge/ en met een/ dat Jesus was de geene/ van wiens sterkte en weerdigheyd hy te vooren soo veel gesprooken hadde/ die hy nu eerde voor de oogen van het volk/ als eene die meerder was dan hy.

Vers 15. *Maar Jesus antwoordende seyde tot hem: Laat nu af;* Van alle dese verschooningen en excusen: en hout op van

van my te weeren: hem toonende / dat dit ook geschieden moeste.

Want aldus betaamt het ons alle geregtigheyd te vervullen. Of schoon Jesus sonder sonde was (die geen sonde gekent en heeft) en daarom den doop der bekeeringe tot vergevinge der sonden niet van nooden hadde; soo oordeelt hy egter / dat in 't ontfangen van den doop / en in 't bedienen van deselve aan sijn persoon / geoeffent wiert een regtmatig werk / en dat'er een betamelijkheyd in was / waarom dit in hem moest geschieden; nadien het betaamde en voegde / dat soodanige mannen alle geregtigheyd vervulden.

1. Al wat regt en behoorlijk was / daar toe Gods woord eenig mensch verpligte / daar van moeste de kerke in Jesu en alle andere voorgangers een exempel hebben: dewijl hy geworden was onder de wet / soo moeste hy ook met sijn voorgang de wet in alles bevestigen / en ook hier in desen doop de wille Gods / die Johannes te doopen gesonden hadde / goed keuren.

2. Het was te meer regtmatig / om dat die doop aan Jesu haar gebruyk kon hebben in een ander opsigt: dewijl hy daar mede plegtig over-ging tot dat volk / 't geen van Johannes gedoopt was: en toonde / dat hy haar geloove / aangaande het naderende koninkrijke der Hemelen, en alle des selfs voorregten / goet keurde / daar in met haar gemeynschap wilde hebben / en haar gemeynschap aan sijne gaven wilde vergunnen / hem latende verpligten en verzegelen tot alle dienst en hulpe aan die gedoopte kerke.

3. Daar en boven was 't regt en behoorlijk / dat het Hooft der Kerke na sijne besnijdenisse nu den doop ontfing / dewijl het een Sacrament der vryheyd was / verzegelende die belofte des N. T. dat het koninkrijke der Hemelen sonder aardsche elementen / nu na-by gekomen was, en die derhalven quam in plaatse van de besnijdenisse, die een verpligting gaf om de geheele wet te doen. Aldus ontfing den Christus dit zegel / om te betoonen / dat hy de belofte van dit koninkrijk te sullen ontfangen sekerlijk geloofde / en om aan hem te laten verzegelen / dat hy gemeynschap had met dit volk / die sijne mede-erfgenamen waren / en dat hare sonden / die hy op hem genomen hadde / haar sekerlijk door dit testament vergeven wierden.

4. Hier in moest hy ook des Hooge-priesters voorbeeld vervullen / die door wassing en salving tot sijn dienst wiert ingewyt: gelijk dan ook Jesus hier door de doop-wasschinge in de Jordane / en door de nederdalinge des heyligen Geests is ingewijt geworden.

Doe liet hy van hem af: En liet sig door dese redenen tot sijn pligt brengen / begrijpende den onberispelijken toeleg van Jesus: want siende de ernstige wille van Jesus / dat hy hem geensins dit voorsloeg om hem te versoeken / of slegts alleen sijn dienst te eeren / maar om te voldoen 't geen dat de betamelijkheyd eyschte / soo gehoorsaamt Johannes hier sijn Meester.

Vers 16. *Ende Jesus gedoopt zijnde, is terstont opgeklommen uyt het water.* Waar in men sien kan / op wat maniere Johannes den Doop bediende; dat hy sijn doopeling in de riviere in-leyde in het water / en alsoo het geheele lighaam met water overstort heeft. In welkers plaatse namaals de besprenginge geoeffent is / dewijl dese ceremonien van een beteekenisse zijn.

Ende siet, de Hemelen wierden hem geopent. Om dit wel te begrijpen / soo segt Marcus, cap. 1: 10. Hy sag de Hemelen splijten, en van een geklieft worden: maakende in 't uyterlijk aansien

een

een scheure in de wolken / 't geen een opening vertoonde / 't welk het gesigte liet door-gaan tot het beschouwen van de Hemelen / den throon der Heerlijkheyd. Vergelijk Ezech. 1: 1. Joh. 1: 52. Act. 7: 56. 10: 11. Apoc. 4: 1. Marcus segt / cap. 1: 10. dat dit geschiede terstont, als hy uyt het water op-klam. Lucas, cap. 3: 21. Doe Jesus ... bad.

Ende hy sag den Geest Gods nederdalen, gelijk een duyve. Lucas segt tot verklaringe / cap 3: 22. Dat de heylige Geest op hem nederdaalde, in lighamelijke gedaante, gelijk een duyve. Soo dat hier de uyterlijke gedaante van een duyve sig vertoonde / die ook nederdaalde op soodanigen wijse / na de gewoonte der duyven / onder het bysonder bestier en wircken der vlerken.

Onder dit sinnebeeld van tegenwoordigheyd wert den heyligen Geest hier bekent: want dewijl hy / die uyt den Hemel sprak / Jesum sijnen Soone noemde / en derhalven selve de Vader was / soo konde die duyve, die negtans een indruk gaf van een Goddelijke presentie / niet anders vertoonen als de H. Geest: die voorgebeelt was onder het sinnebeeld van de duyve van Nachs arke; gelijk ook de Hebreen door de stemme van de tortel duyve (Cant. 2: 12.) verstaan de stemme des heyligen Geestes. Siet den Chaldeeschen Taalsman op die plaats. Soo namen de Oude Christen-leeraars / als Justinus, Irenæus, Origenes, &c. dese gedaante van een duyve en haar beduydsel eenstemmiglijk op. Vid. Suiceri Thes. p. 689. &c.

Dit gesigte is gesien van Iesus: en ook van Iohannes de Dooper, als blijkt Ioh. 1: 32. Of de schare die gedaante ook gesien heeft / daar over staan de uytleggers in verschil: het is ons genoeg / dat Johannes getuygt heeft in 't openbaar / 't geene hy in dese openbaringe gesien hadde ontrent Jesus.

Ende op hem neder komen; namentlijk op Jesum: Op wien de Geest des Heere rustede (Ies. 11: 2. 61: 1. 42: 1.) als op het hooft der uytverkoorene / die deselve weder soude neder-senden / tot alle sijne ledematen / met rijke gaven / op dat sy vervult wierden met een overvloed van genade.

Vers 17. *Ende siet, een stemme uyt de Hemelen,* die alsoo geopent waren. De Joden spreken veel van het *Bath-Kôl*; welke was een soorte van Gods-spraken / die men als een Echo, en weerstemme / hoorde weer-slaan van der aarde / daar in God haar aansprak.

Seggende: Dese is mijn Sone. Dese Jesus (op welken mijn Geest nedergedaalt is) is mijn Soone: waar van de Propheten spreken. 2 Sam. 7. 14. vergel. Hebr. 1: 5. Psal. 2: 7. 12. Psal. 72: 1. Prov. 8: 22. 24. 30. 30: 4. Jes. 4: 2. 9: 5. Ezech. 21: 10. Hos. 11: 1. Mich. 5: 1. Zach. 3: 8. 6: 12. 12: 10. 13: 7. Mal. 1: 12. Dewijl dese Godsspraak niet en segt Gy zijt mijn soone, maar Dese is mijn soone, soo blijkt / dat sy is een aanspraak gerigt tot de omstanders / en diensvolgens ook van haar gehoort. Hoewel Lucas die ook aantrekt by wege van een aanspraak gerigt tot Jesus selve / die in deselve ook begrepen is.

Mijn Geliefde. Dien ik op een uytnemende wijse lief hebbe. Deut. 33: 12. Psal. 127: 2. Ies. 5: 1. 42: 1. Ier. 11: 5. Mal. 2: 11. Diens eere ik nooyt kan versuymen / maar wil soeken en bewaren.

In den welken ik een behagen hebbe. Of / behagen genomen hebbe. Soo dat al wat hy spreekt / of wat hy doet / my aangenaam is: en sijn offer my tot een lieffelijke reuke is / 't geen nimmermeer van my en sal verworpen worden.

den. Soo wert 'er gesegt in het O. T. dat God lust aan hem heeft, Psal. 22: 9. | 41: 12. ja dat sijn Ziele in hem een welbehagen hadde, Jes. 42: 1.

Betooning van Jesu Messiasschap uyt dat Goddelijke getuygenisse des Vaders.

§ 1. WAnneer de heylige Geest Jes. 40: 3. in sijne geestelijke vertooning als op een prophetisch tooneel / den voorlooper van de Messias had voor oogen gestelt / en gesegt. De stemme des genes wert gehoort / die daar roept: bereydet de weg des Heeren in de Woestijne, maakt regt in de wildernisse een bane voor onsen God, soo voegt hy daar op. vers 5. Ende de heerlijkheyd des HEEREN sal geopenbaart worden, ende alle vleesch te gelijk sal sien, dat de mond des HEEREN spreekt. Daar na gebiet hy nog vers 9. O Zion! verkondigster van goede boodschap, klimt op eenen hoogen berg: ô Jerusalem, gy verkondigster van goede boodschap: heft uwe stemme op met magt, heftse op, en vreest niet, segt den steden van Juda, siet hier is uwe God. Daar uytblijkt / dat die God / die Israel verlossen soude / die men met de vinger soude vertoonen gekomen te zijn / en onder haar te wandelen / diens mond dat men soude sien spreken / in de dagen van sijn omwandeling en vernedering / nogtans by eenige voorvallende gelegentheden soude geopenbaart werden in sijne heerlijkheyd: op dat bleecke / dat sijn voorlooper met waarheyd van sijn nakende komste gesproken hadde. Hy moeste seggen / dat men de HEERE / de God Israels / dewijl hy quam / den weg bereyden moeste; en daar op soude dan ook de heerlijkheyd des HEEREN geopenbaart werden, met betooging van sijn bysondere luyster: en sijn mond soude vervolgens soo spreken / dat alle vleesch soude sien / dat het de mond des HEEREN was / die spreekt. Indien wy eenig klaarder blijk begeeren / hoe die heerlijkheyd des HEEREN geopenbaart soude worden, tot verzegeling van de prediking des voorloopers? soo laat ons hier mede vergelijken die prophetie / welke hier aller opmerkinge weerdig is / Jes. 42: 1. 2. 3. Alwaar de spreeker is God de Vader, onderscheyden van de Soone over wien hy getuygt / en van een Heyligen Geest, die hy segt / dat hy op hem gegeven heeft. Dese aanspraak is gerigt tot de Joden / dewelke hy recommandeert op desen sijnen knegt / (die ook sijnen soone is) te sien. De woorden luyden aldus. Siet mijnen knegt, die ik ondersteune, mijn uytverkorene, in den welken mijne Ziele een welbehagen heeft: ik hebbe mijn Geest op hem gegeven, hy sal het regt den Heydenen voortbrengen: hy en sal niet schreeuwen, nog hem verheffen, nog sijn stemme by de straten laten hooren: het gekrookte riet en sal hy niet verbreken, ende de rookende vlaswieke, die en sal hy niet uytblussen: met waarheyd sal hy het regt voortbrengen. Hy en sal niet verdonkert worden, ende hy en sal niet verbrooken worden, tot dat hy 't regt op aarden sal bestelt hebben: ende de eylanden sullen na sijne leere wagten. Die de Chaldeesche vertaling opslaat/

De Christus moest in 't begin van sijn predikampt van God uytgeroepen en bekent gemaakt werden, wie hy was

sal aanstonts konnen sien / dat de oude Israelitische kerke dese plaatse ook verstont van den Messias / want hy doet'er by. Siet mijn knegt de Messias. De Joodsche Uytleggers / die daar van afwijken / werden wel ernstig van Don Isaac Abrabanel / eene van haar vermaartste Uytleggers / bestraft / die hem niet en ontsiet te seggen: Dat het onmogelijk is dese aanspraak met een gesont oordeel anders te konnen duyden, als op den Koning uyt den huyse Davids, de Messias, en datse met blindheyd geslagen zijn, die dese prophetie anders verstaan. Men soude hier by konnen voegen den Midrash Thillim. R. David Kimchi / en de groote Maimonides. By ons Christenen staat dit onwrikbaar vast / van wegen de aantrekking deser plaatse in den Euangelio. Siet Matth. 12: 17-21. en 't geen wy aldaar tot nader bewijs sullen bybrengen. Alleenlijk staat ons wel te letten / in wat gelegentheyd dese aanspraak tot de Joden gerigt wert. Het geschiet by occasie / dat God de Messias aan haar wil openbaren; en betoonen / dat sy konnen sien, 't geen sy soo lang verwagt hebben / met een vierige begeerte om te sien. Hy beschrijft haer de persoon / wie hy was! Mijn knegt: welke naam de Messias in de prophetien eygen is / en wel bysonder in den stijl van Jesaias. siet Jes. 43: 10. 24. 49: 5/ 6. 50: 10. 52: 13. 53: 11. vergelijk ook Psal. 40: 7. Ezech. 34: 23/ 24. Zach. 3: 8. Daar op toont hy die dingen / die van sijn bequaamheyd tot dit ampt getuygen: dien ik ondersteune, mijn uytverkorene. In welken mijn Ziele een welbehagen heeft, Ik hebbe mijnen geest op hem gegeven. Siet hier de Geest der salvinge / die hem betoond de Messias te zijn. Na dese beschrijvinge vertoont onse God hoe hy sijn predik-ampt soude beginnen / wat order en maniere hy daar ontrent soude houden / en dat alles als toekomende: soo behoort dan dit getuygenisse van den Vader over de Messias tot dien tijd / in welke de Christus sijn predik-dienst wilde beginnen / en dat hy aan het gantsche volk opentlijk soude werden voorgestelt / als het oog-punt des geloofs / op welken men voortaan moeste sien / en op wien men sag / dat God sijnen Geest had laten rusten. Door dit getuygenisse 't geen hier in den Geest gesien wert in dien staat uytgesprooken / soude dan wel sekerlijk de heerlijkheyd des Heeren geopenbaart werden van den Hemel.

Dit is ontent de persoon van Iesus seer volkomen geschiet aen de Iordane.

§ 2. Dit alles is geschiet aan de Jordane / doe Jesus even van Johannes gedoopt was: doe heeft men Jesus eer hy nog begonnen had de te prediken / komende uyt Nazareth / als uyt sijn schuylplaatse / aan de Jordane / sien geopenbaart worden. De geopende Hemelen, de nederdalende duyve, en de stemme van hoogweerdige heerlijkheyd, die tot Jesum wiert gebragt, seggende: Dese is mijn geliefde soone, in den welken ik mijn welbehagen hebbe: 2 Petr. 1: 17. Die hebben de heerlijkheyd des Heeren geopenbaart / en versekering aan allen gegeven / dat in hem de mond des Heeren spreken soude: en wel met dat eynde / op dat men de waarheyd en uytkomste mogte sien van den dienst van Johannes / en alsoo versekert zijn / dat hy niet ligtveerdig gesproken nog te vergeefs geloopen hadde. Als wy ook hooren / die aanspraak van den Vader

over sijnen knegt: wie dunkt niet dat Jesaias in den Geest doen gesien heeft / 't geen hier geschiet aan de Jordane? en derhalven hier is de juyste en pertinente vervullinge van die prophetie. De woorden / die men aan de Jordane hoorde / klinken anders niet / als of sy uyt die plaatse opgelesen wierden / en versenden ons voor de rest daar henen / om te sien / wat daar meer aangeregt was. Wanneer de heylige Geest in de gedaante van een duyve neder quam op Jesus / het was om te bewijsen / dat hy de salvinge des Geestes hadde / en die saake selve was in stede van woorden / en seyde van Gods wegen / ik hebbe mijnen Geest op hem gegeven: En daar uyt konde men besluyten / hoedanigen Propheet dat men aan hem hadde / die verre boven Moses soude zijn / die het regt bevoegt na den staat der Heydenen in vryheyd soude voortbrengen / en een vry volk vergaderen.

§ 3. De saaken selve / hier aan de Jordane gepasseert / bewijsen ten klaarsten / dat Jesus / die aldus verheerlijkt wiert / is de Christus. Want men sag eerst hoe dat Johannes hem nader begon te verklaren in sijn getuygenisse. Doe Jesus tot sijn doop quam / bekende hy opentlijk / dat deselve meerder was dan hy / en seyde / ik heb van nooden van uw gedoopt te werden. Maar op dat het blijken mogte / dat Johannes in dit gewigtig stuk geensins en was verrukt door mymeryen / die het stuyrsche leven somtijds aanklelven / soo heeft God dit alles bevestigt / met dese wonderbare ontsluytinge van den Hemel, die een getuyge was / dat dit gantsche werk van God quam / en dat hy / over wien dese opening geschiede / was de Heere uyt den Hemel / en de koning van 't gepredikte koninkrijke der Hemelen. Daar by quam de nederdalinge van een *Duyve*, als een sinne-beeld des heyligen Geests / waar door deselve Jesus als met een vinger uyt den Hemel wiert bestipt / en uytgemunstert / om alle mogelijke gerustigheyd te geven ontrent de regte persoon / op wien dit teeken van den Geest nederdaalde: om te kennen te geven / dat de Geest des Heeren Heeren op hem was / en dat de Heere hem daarom gesalft hadde / Jes. 61: 1. De woorden die men hoort / klimmen nog een toon hooger / en seggen / Dese is mijn soone: om in gedagten te brengen / 't geene van den soone Gods gesegt is in de Prophetien / en bysonder Psal. 2: 6, 7. daar dese soone gesegt wert de Koning te zijn / die God gesalft hadde: de Messias selve. Wanneer hy daar by voegt / Mijn geliefde, in welken ik een welbehagen hebbe, soo geeft hy te kennen / dat hy is de aangename Priester / die alleen kan voor ons tot God genaken: en ontfangelijk zijn / om dat sijn werk alleen het getuygenisse heeft / dat het Gode welbehagelijk is in hem selven. Van geen sondig mensch konde soo heerlijk getuygt werden. Soo heyligen en aangenaam Priester / diens werken alle een offerhande van een lieffelijke reuk waren / betaamde ons: en gebooren zijnde onder de wet / en gedoopt / om met een volk broederlijke gemeynschap te hebben / soo kan hy niet nalaten / als onsen Goël en Bloet-verwant / die 't regt van naasten hadde / onse verlossinge door sijns selfs offerhande te werk te leggen. Soo heyligen mensch en kon men niet vinden / of hy moeste tot

Die dan ook uyt dese openbare uytroeping wert bewesen de Christus te zijn.

dit werk ook van God afgesondert / gesonden / en geboren zijn. Dewijl nu dit alles is gesien en gehoort van Johannes / en na het ons toe schijnt ook van de omstaande schare: soo besluyten wy / dat Jesus hem selven die eere niet aangenomen / nog onwettelijk aangemagtigt heeft; maar dat hy daar toe is Verkoren, verordineert / geroepen / en uytgeroepen van sijn Vader: gelijk hem dan ook de heyligen Geest op een bysondere wijse daar toe uytgetekent heeft.

HET IV. CAPITTEL.

Korten Inhoud:

JESUS door versoekingen beproeft, en door sijn overwinnende stantvastigheyd in een onkreukbare heyligheyd bestendig gantsch onbesmet bevonden, Versf. 1-11.

De aanvang van Jesu Predik-dienst in Galilea, geheel overeenkomende met den eysch van de Messias, en 't geen daar van voorsegt was, gebleken Versf. 12-25.

1. *Jesus door eenige versoekingen des Satans beproeft, en een mensch van onbesmette en onkreukbare heyligheyd bevonden.* Versf. 1-11.

Korte aanteykeningen tot opening van 't verstand der woorden.

Vers 1. DOe *wiert Jesus weg-geleyt.* Het tijd-woord Doe, geeft een kortstondig gevolg te kennen: waarom Marcus het woordeken terstont gebruykt: cap. 1: 12. Ende terstont dreef hem de Geest uyt in de Woestijne. Maar uyt dan af te nemen is / dat Jesus aanstonts na sijn doop van de Jordane is geleyt in de woestijne: en alsoo verheerlijkt zijnde / kort daar op is weg-geleyt uyt het oog van de schare / na een heymelijke en eensame plaatse. Soo wiert dan Jesus / bestraalt met die glans van heerlijkheyd / onder die schare / welke van dese glorie getuyge was / niet opgesonden na Jerusalem / om aldaar plegtelijk ingehult te werden; maar kort daar op wederom bewolkt en benevelt / om dat de tijd van sijne heerlijkheyd nog niet gekomen was. Want het was den raadslag des Alderhoogsten / geduyrende de staat van Jesu vernederinge / sulke schijnselen somtijts van agter die nevelige bewolking te betoonen / en weder te bedecken: op dat dese saake soo wat mogt gisten in de gemoederen der menschen / en veeler gedagten by occasie van sulk een gesprek openbaar worden.

Van den Geest. De oorsaak van dese wegleydinge / die Jesus hier tot een Leytsman verstrekte / was de Geest, die op hem was komen nederdalen / en waar van hy vol was / Luc. 4: 1. dat is / de Heylige Geest. Waarom de Syrische oversettinge desen text alsoo leest:

Van den Heyligen Geest. Die verhalven Jesus heeft overredet / en volveerdig gemaakt / om selfs / met betoninge van een sonderlinge drift des gemoets / in dit worstel-perk in te treden / en die eensaamheyd in vasten tot goede oeffeningen en voorbereydingen aan te leggen.

In de woestijne. De plaats tot dese eensaamheyd verkoren / was een woestijne, die dor en schor bevonden wiert: waar in Jesu alle spijse en levens-middelen ontbraken / van wegen den steenagtigen en gants onvrugtbaren grond: alwaar ook niet anders woonde of sweefde als het wilt gedierte, Marc. 1: 13.

Om van den Duyvel versogt te worden. Gelijk Eva versogt wiert van de Slange, alsoo wiert Jesus versogt van den Duyvel: die de gewoone versoeker is ten quaden / 1 Cor. 7: 5. en hier een hys onderen toeleg hadde / om Jesus ook in sonden te bewickelen / en alsoo het werk der verlossinge vrugteloos te maken.

Hy wenschte na occasie om een kans-waging te doen / en door den weg van arglistige versoekinge ook desen geeerde Soone Gods te mogen beproeven / gelijk hy de regt-geschapen mensch in 't Paradijs ook getoetst / en overwonnen hadde. Die begeerte wert den Duyvel ingewilligt / en het strijd-perk tot dese reden-worsteling verordineert: tot dat eynde om Jesum aan den vyand te voeren wert hy van Gods Geest herwaarts heen geleyt / en de boose bekomt een toelating / om sijn wapenen tegen hem te versoeken.

Soo handelt onsen God / die self noyt yemant en versoekt ten quaden, Jac. 1: 13. 14. dat hy nogtans de sijne wel somtijts inleyt in de versoekingen, Matth. 6: 13. wanneer hy de occasien tot sulken strijd in de omstandigheden van tijd / plaats / en ontmoeting van persoonen ordineert / en de versoeker toelaat om de sijne te beproeven.

Dit doet God soo heylig / als de Satan het sijne boosaardig; want / doe Jesus weg geleyt wierde van den Geest in de woestijne, doe was dit de heylige en onberispelijke beooging des Geestes / dat hy mogt versogt werden van den Duyvel: om occasie te hebben tot vertooning van sijn onverwinbare heyligheyd / en wegdragen een treffelijke victorie. Het was onsen God niet onbetamelijk, dat hy onsen Hoogen-priester in alle dingen liet versogt worden gelijk als ons / dog sonder sonde: dewijle hy als onsen borge onse strijden op hem genomen hadde; waarom hy dan ook dese soorte van aanvegtinge moest beproeven en overwinnen.

Vers 2: *Ende als hy gevast hadde.* Het vasten is een vrywillige onthoudinge van spijs en drank: die men om redenen aangaat / het zy om 't lighaam in gesontheyd te bewaren: het zy om sijn treurigheyd voedsel te geven / en wanlust te betuygen: het zy men sig wil verledigen tot vierige gebeden / en ingespannen meditatien.

Het was ook een vrywillige verkiesinge / dat Jesus inging in dese woestijne / in een plaatse daar te eten nog te breken was: die hy insloeg om daar sijn tijd buyten spijs-gebruyk toe te brengen. Wes halven wy dit niet anders konnen aansien / of daar in was een Godvrugtige verkiesinge / met desseyn en oogmerk / om den tijd in die eensame plaatse / met Godvrugtige gepeynsen / vierige gebeden / en ingespannen aandagt ver op 't eynde van sijne roepinge / en wat werk en wat voorsigtigen toeleg tot het selve vereyscht wiert / toe te brengen: die sig door een sonderlinge drift bragt tot die resolutie / om hem in sulken velt te begeven / en soo geruymen tijd op te houden / om

den versoeker te verwagten / die kon de voorige tijd niet anders / als tot goede voorbereytselen van hem selven tot dien strijd / daar in hy een aanvang sou maken van sijn bedieninge / en dés wegen ook tot een toerustinge van hem selven tot sijn gantsche ampt / besteden.

Veertig dagen ende veertig nagten. In al dien tijd was Jesus buyten het genut van eenige spijse. Lucas segt / cap. 4: 2. Ende hy en at gants niet in die dagen. Soo langwijligen onthoudinge van spijse behoudens het leven / is een saak die boven natuyrelijk is / en geheel en al onder de wonderwerken Gods te erkennen. Indien het veertig-daagse vasten van Moses, op den berg Sinai, Exod. 34: 28. en de veertig-daagse onderhoudinge van Elias in de woestijne na Horeb, 1 Kon. 19: 8. te boek staan / als werken van Gods mogentheyd / en blijken van sijn miraculeuse bewaringe: soo kan men hier in dese bewaringe / en onderhoudinge van Jesus / die niet sonder reden de voorgaande van Moses en Elias soo naauw in tijdperk gelijk is / ook niet ongemerkt voor-by gaan de hand Gods / die sig door dit wonderwerk verhoogt heeft.

Daar nog by komt / dat dit is in een woestijne geschiet / in welke Jesus was by de wilde gediertens, Marc. 1: 13. onder welke hy niet min onbezeert bleef / als eertijts Daniel in den kuyl der Leeuwen, Dan. 6: 23. Door welke proef de wonderlijke bewaringe van Jesus nog meer verheerlijkt wert.

Hongerde hem ten laetsten. Lucas sprekende van die veertig dagen / segt cap. 4: 2. Ende als deselve ge-eyndigt waren, soo hongerde hem ten laatsten. Waar mede ons ten klaarsten uytgedrukt wert / dat Jesus geduyrende dat veertig-daagsche vasten geen honger heeft gevoelt / en diens volgens met onbeswekene kragten heeft volhardet. Maar als die verloopen waren / quam hem den honger / die een scherp sweert is / quellen: en gevoelde hy de prickeling der mage / die een natuyrlijke begeerte ontsteekt tot nuttiging der spijse / hem pijnigen. Soo dat onsen God niet buyten een bysonder oogemerk hier sijn schikkinge verandert / en de onderhoudende kragt opschort / die te voren den honger van hem had af-geweert: nadien hy te rade was den Versoeker dit voordeel op sijnen Soone te geven / en uyt aanmerkinge van Jesu swakheyd in 't ligh aam aan te moedigen tot een kans-waging in een reden-strijd.

Hier vertoonde sig wederom de soone Gods niet alleen een waaragtig / maar ook een arm en behoeftig mensch te zijn / die honger en dorst / pijn en smerten des lighaams / en alle andere natuyrlijke swakheden / onderhavig was. Nu sag de versoeker dat de ondersteunende kragt / die hem had doen vasten buyten honger / sig ingetrokken hadde: 't geen hem kon courageeren / om verder proef te nemen / of dat ook geen stand kon grijpen ontrent sijne Ziele / en hy alleen gelaten zijnde / als een mensch konde overwonnen werden.

Vers 3. *Ende de Versoeker gekomen zijnde;* Namentlijk / in een sigtbare gestalte. Gelijk de Engelen dikmaal in menschelijke gedaanten verscheenen zijn: soo kan ook de boose Geest een menschelijke gedaante aannemen; en als het God gehengen wil / hem van gedaante veranderen in een Engel des ligts, 2 Cor. 11: 14.

Soo schijnt ons hier de Versoeker hem selven als een Engel aan te stellen die in den dienst Gods uytgegaan was. Want het is de natuyr van een versoekinge / alderhande list aan te wenden / en door een goeden schijn yemant te verschalken. Indien de onreyne Geest sig hadde vertoont die geene te zijn / die

hy

hy is; wat klem of kragt had hy uyt sijne aanradingen konnen verwagten op sulken heyligen Ziele / als'er in Jesus woonde; die hy ligt konde begrypen / dat door sijn verschijninge selve soude hebben moeten grouwen. Daar was dan een snooder konst-trek en doortrapter belept van nooden / om door sijn versoekingen gehoor te vinden: en soo komt hy ons hier voor als vermomt / en gebruykt de grootste spitsvinnigheyd / die hy bedenken konde: terwijl hy wil Jesus vriend schijnen / hem gelaten als of hy quam om hem in dese ongelegentheyd met raad en daad by te staan / en alles toe te brengen / wat dat tot sijn behoud / en tot sijne verheerlijking dienstig was.

Hy hout hem verwondert / dat de Soone Gods hier dwalende in dese woeste plaatse / van hem wiert hongerende gevonden; en gelaat sig bekommert te zijn voor sijn levens-kragten / dat hy niet beswyken mogte / eer hy uyt dit eensaam velt mogt uytgeleyt zijn.

Tot hem. Tot Jesus komt de Versoeker; want / of schoon hy wiste dat de Soone Gods dit vleesch hadde aangenomen / om daar in te woonen / en dat hy om die oorsake hem hadde hooren uytroepen aan de Jordane / door de geliefde Soone Gods, in welken hy een welbehagen hadde. Soo heeft hy echter hem selven dese versoekinge derven onderwinden / en hope scheppen van Jesus te betrekken in de sonde; niet als of hy hem selven dorst beloven / dat hy de Godheyd soude konnen bevlekken / veel min dat hy afgelegt soude hebben den schrik om tot God te naderen / en tegen sijn almagt aan te loopen: maar om dat hy niet en verstont die verborgentheyd der Godsaligheyd, die buyten alle twijffel groot is; en waar in self de Engelen begeerig zijn om in te sien; 1 Tim. 3: 16. 1 Pet. 1: 12.

Dewijl de boose Geest een schepsel is van een eyndig begrip / van een verdorven oordeel / en van rasende driften / diens prikkelen hem dikmaal vervoeren tot een blind en onbesonnen bestaan van dwase en hopeloose saken: soo heeft hy alleen konnen aanmerken 'tgeen voor oogen was / een arm en nootdruftig mensch / die alle stralen van majesteyt agter desen voorhang gantschelijk bedekt hielt: hy heeft konnen twijffelen / of wel de soone Gods met dese menschelijke natuyre door soo nauwen band vereenigt was / als hy sag dat hy die liet gequelt werden van den honger: hy heeft hem selven konnen lustig maken / om een proef te nemen / of die alliantie niet scheydbaar was door een wankeling van dit geschapen vernuft / dat nogtans dit lighaam regeerde; en terwijl de furie hem de sporen gaf / heeft hy van al 't overige sijn reflexien en aandagt konnen aftrekken / en alsoo dese versoekinge onderleggen.

Seyde. En gebruykte alsoo een bespraakte tong / door welke hy met Jesu in een onderling gesprek komt te treden: hoedanige t'samenspraken der Geesten / soo goede als quade / gehouden met de menschen (terwijl sy de menschelijke gestalte hadden aangenomen) ons meer voorkomen in Gods heylig woord. Van Engelen / 1 Kon. 19: 5. Dan. 9: 21. 22. Zach. 2: 1-4. &c. Soo verscheen de Satan aan Job, cap. 2: 7. 8.

Indien gy Gods Soone zijt. De Versoeker wil niet schijnen aan die waarheyt te twijffelen: maar wil uyt dien hoofde Jesum brengen tot sijn voornemen.

Want 1. Hoe kon de Sathan sig selven beloven / dat hy Jesum van die waarheyd soude konnen aftrekken / daar hy selfs niet alleen van overtuygt was /

was / en die van God selve aan de Jordane soo opentlijk voor weynig dagen was uytgeroepen: maar waar van hy ook ligt kon denken / dat de bewustheyd van dit stuk te diepen indruk gekregen had in 't gemoed van Jesus / als dat hy hem daar van eenigsins soude konnen versetten?

2. Een quam ook niet over een met de listigheyd van sijn versoekinge / sig selven soo grovvelijk aan te kanten tegen de eere van den Messias / en sijn vyandig gemoed tegen de klaare godspraken soo plomp ten toon te stellen: indien hy sig dan eenig succes van sijn aanslag wilde belooven / soo kon hy ligtelijk sien / dat'er een behendiger beleyt van nooden was / en dat hy 't nemen moeste op saken / die ligter in verschil betrokken konden werden.

3. De Antwoord van Jesus / die wy immer gelooven moeten / dat wel ten propooste diende / toont klaar genoeg / dat al 't vergif van dese versoekinge school in 't tweede lit van sijn voorstel / 't geen alleen van hem beantwoort wert.

Dit is de oorsaak waarom andere dit helpen met die vertalinge / en lesen / nadien gy Gods Soone zijt. Het is seker / dat dit woord meenigmaal wert gebruykt om een ontwijffelbare onderstellinge te gronden / waar op men een besluyt komt op te bouwen: gelijk in veele plaatsen te sien is. Joh. 10: 34. 13: 32. Act. 4: 9. 11: 17. Rom. 8: 31. 11: 17. 1 Pet. 1: 17. 1 Joh. 2: 29.

Segget, dat dese steenen brooden werden. Spreekt maar / en gebruykt uw Godlijke kragt / die dese steenen in brooden kan verscheppen: andere willen dat de versoeker hem recommandeert / maar sijn Vader aan te spreken / en te seggen, dat dese steenen brooden mogten worden.

Het oogemerk is / dewijl Jesus was de soone Gods / gesonden in de wereld / om dat groote werk der verlossinge uyt te werken; daar uyt te besluyten / dat hy hem selven niet en moeste uythongeren / en laten vergaan: maar die wegen inslaan / dewelke konden strekken tot sijns levens onderhout: nu de honger quam / en de natuyr spijse eyste / nu moeste hy dien eysch voldoen eer sijn kragten besweeken: en schoon hier geen spijs ter hand was / soo konde nogtans de soone Gods geen spijse gebreken: want daar lagen steenen / en hy konde seggen, dat dese steenen brooden werden: en het soude seekerlijk soo moeten geschieden.

Soo wilde de versoeker bespieden / of de Almagtige kragt Gods hem nog al na by was? hoe sijn herte over dit gebrek te moede waar? of hy dit stuk niet nader met hem soude willen in deliberatie brengen / en na sijn raad willen luysteren? en of hy op die wijse niet onder 't reden-wisselen een open deure soude komen vinden / om yets bysonders te ondernemen.

Vers 4. *Dog hy antwoordende, seyde: daar is geschreven.* Jesus beriep hem op de schriften / als op den eenigen raatsman / met welke hy hem in dit stuk moest beraden / en de suyvere toetsteen / om alle andere raad daar aan te keuren: hy toont / dat hy sijn begeerten en wandel na dien regel gantschelijk wilde schikken / en houwt met dat twee-snijdend sweerd den knoop van dese versoekinge geheel en al af / waar door den Satan alle gelegentheyd / om daar op nader aan te houden / af gesneden wiert.

De mensche en sal by brood alleen niet leven. Dese plaatse is genomen uyt Deut. 8: 3. daar mede gy kont vergelijken Deut. 29: 6. Sapient. 16: 7. 12. 26.

Om het leven te onderhouden / en is brood alleen niet genoeg: want al de kragt die het brood heeft / hangt af van

den

den zegen Gods / die 't voedsaam maakt / en wederom van voedsaamheyd ontbloot. Hag. 1: 6. Hos. 4: 10. Levit. 26: 26.

Ook is Gods voorsienigheyd aan geen een middel gebonden: die ons het leven en den Adem geeft / heeft oneyndige wegen en wijsen / om den mensch by het leven te behouden.

Maar by alle woord, dat door de mond Gods uytgaat. Door het woord, dat door de mond Gods uytgaat, moet men hier niet verstaan het woord der openbaringe / 't geen wy vindé in de heylige schriften; en genaamt wert het woord der waarheyd: dewijl hier gesprooken wert van het natuyrelijke leven / en des selfs onderhout: waar toe een ander woord Gods van nooden is; het woord van sijn regeringe, en van sijn kragtig bevel / door 't welk hy spreekt en 't is 'er, gebied en 't staat 'er. Psal. 33: 9. Door welke hy ook eertijts beval / dat 'er manna soude regenen uyt den Hemel / op dat Israel spijse hadde in de woestijne.

De kragt dan van Jesu antwoort legt hier in: dat het onnoodig was miraculen te versoeken / daar men versekert is van Gods gunst. Dat het een sondige ligtveerdigheyd is / den Heyligen een perk voor te schrijven / in dat geval / daar men schuldig is sijn vertrouwen te oeffenen op God. Dat alle woord, dat is alle bevelen Gods / die hy op veelerley wijse kan geven / tot dat eynde genoeg zijn: en 't onse pligt is de regte en beste wijse sijne wijsheyd aanbevolen te laten: die sonder twijffel al een wijse beraamt / en al een woord daar toe strekkende gesproken hadde.

Vers 5. *Doe nam hem de Duyvel mede.* Sig vertoonende als een Leyts-man op dien dwaal-weg / en een dienaar van Gods raad / die order hadde om hem op een regte plaatse weder te regt te brengen: en die ook selve tot Jerusalem sijn verrigtinge had.

Na de heylige Stad. Verstaat Jerusalem / gelijk blijkt uyt Luc. 4: 9. die meermalen soo genaamt wiert in de heylige Schrifture. Neh. 11: 18. Jes. 48: 2. Dan. 9: 16. Matth. 27: 53. siet ook 2 Mach. 9: 14. Die dese naam droeg: 1. Om dat sy de plaatse was van den Joodschen Gods-dienst / werwaarts de Gods-dienstige tot offeren en bidden by alle noodsakende gelegentheden opgingen. 2. Gelijk sy dan ook een voorbeeld was van die Stad / die fondamenten heeft / het Hemelsche Jerusalem / en tot des selfs figure was geheyligt en afgesondert.

Ende stelde hem op de tinne des Tempels; Dat is: Ordineerde hem te staan daar ter plaatse / dewijl hy wilde aangesien zijn een woord Gods tot hem te hebben / 't geen hy aldaar tot hem moeste spreken.

De plaats behoorde tot den Tempel: maar dewijl niemant buyten de stamme Levi tot het heylig gebouw mogt genaken / soo moet men aanmerken / dat alle de gebouwen / die op den heyligen berg stonden / onder die benaming van den tempel voorkomen.

Hy brengt hem dan op het dak van die gebouwen / dewelke de voorhooven besloten; op welke het volk dikmaal ging wandelen / dewijl het selve na de wijse van Oosten plat en wandelbaar was / Jos. 2: 6. Jud. 16: 27. 1 Sam. 9: 25, 26. 2 Sam. 11: 2. 2 Sam. 16: 22. 2 Kon. 23: 12. Jes. 15: 3. Matt. 24: 17. Act. 10: 9. en dat sy van daar ook met de basuynen de heylige Tijden uytriepen. Van sulke daken sprak men somtijts tot het volk / siet Prov. 9: 3. Matth. 10: 27.

't Geen hier vertaalt wert de tinne, gelijk ook Prov. 9: 3. dat beduyd na de gront-text eygentlijk de vlerken; waar door wy meynen dat betekent wert / een af-

Lam Gods dat de sonden der wereld weg neemt. Dese is het van welken ik gesegt hebbe: na my komt een man, die voor my geworden is, want hy was eer dan ik, ende ik en kende hem niet: Maar *op dat hy aan Israël soude geopenbaart worden, daarom ben ik gekomen doopende met water.*

---

2. Het getuygenisse van den Vader, na den doop van Johannes aan Jesu bedient, waar in Jesus nog nader in eygen persoon is aangewesen de Christus te zijn.

Verss. 13-16.

Korte aanteykeningen tot opening van 't verstand der woorden.

Vers 13. D*Oe quam Jesus.* Terwijl Johannes in sijn pligt soo getrouwelijk / en langs voorsigtige trappen opklimmende / voorging/ verschijnt dan Jesus / en gaf hem occasie / dat hy de Christus nader konde aanwijsen / by welke gelegentheyd de Vader ook sijnen Soone heeft willen verheerlijken.

Van Galilea na den Jordaan tot Johannem, om van hem gedoopt te werden. Marcus segt, cap. 1:9. Ende het geschiede in die selve dagen, dat Jesus quam van Nazareth, gelegen in Galilea, ende wiert van Johannes gedoopt in de Jordane. Soo dat Jesus doe nog woonde tot Nazareth / als hy uytging / om door den doop ook opentlijk te belijden / dat hy wilde gerekent werden te behooren tot dat volk / 't geen Johannes gedoopt hadde / en op dien doop hem onder haar te laten hulden en heyligen / als haar Hooft en voorname Voorganger/ dien sy hooren moesten. Soo moeste hy dat volk ontfangen / en overnemen/ 't geen Johannes voor hem bereyd hadde.

Vers 14. *Dog Johannes weygerde hem seer.* Andere / weerde hem. Het grontwoord betekent yemant door woorden yet verbieden / of door een dadelijkheyd af weeren: en dat wel met nadruk / seer. Daar toe konde dan Johannes geensins verstaan / dat hy Jesum soude doopen / maar sloeg hem af in dit versoek: waar van de reden komt in 't vervolg / en uytwijst / dat sulks geschiede uyt eerbiedigheyd / om dat hy hem selven al te gering kende tot dit werk; als ook om dat hy niet konde sien waar toe Jesus den doop soude dienen / die sonder sonde was.

Seggende: My is noodig van u gedoopt te werden, en komt gy tot my? Gy die sterker zijt en weerdiger dan ik / die selve met den heyligen Geest sult doopen en onderdanen van u rijk maken: wiens doop ik gedurig / tot meerder troost tegen mijne sonden / en bequaam-making in mijnen dienst / wensche en begeere; komt gy om van my den doop te ontfangen / die maar met water geschiet? en die ik niet sien kan wat sy u geven sal? Soo toonde Johannes met sijn weygeren en weeren / de reden van sijn af-slag en weerhoudinge / en met een/ dat Jesus was de geene / van wiens sterkte en weerdigheyd hy te vooren soo veel gesprooken hadde / die hy nu eerde voor de oogen van het volk / als eene die meerder was dan hy.

Vers 15. *Maar Jesus antwoordende seyde tot hem: Laat nu af;* Van alle dese verschooningen en excusen: en hout op van

van my te weeren: hem toonende/ dat dit ook geschieden moeste.

Want aldus betaamt het ons alle geregtigheyd te vervullen. Of schoon Jesus sonder sonde was (die geen sonde gekent en heeft) en daarom den doop der bekeeringe tot vergevinge der sonden niet van nooden hadde; soo oordeelt hy egter/ dat in 't ontfangen van den doop/ en in 't bedienen van deselve aan sijn persoon/ geoeffent wiert een regtmatig werk/ en dat'er een betamelykheyd in was/ waarom dit in hem moest geschieden; nadien het betaamde en voegde/ dat soodanige mannen alle geregtigheyd vervulden.

1. Al wat regt en behoorlijk was/ daar toe Gods woord eenig mensch verpligte/ daar van moeste de kerke in Jesu en alle andere voorgangers een exempel hebben: dewijl hy geworden was onder de wet/ soo moeste hy ook met sijn voorgang de wet in alles bevestigen/en ook hier in desen doop de wille Gods/ die Johannes te doopen gesonden hadde/ goed keuren.

2. Het was te meer regtmatig/ om dat die doop aan Jesu haar gebruyk kon hebben in een ander opsigt: dewijl hy daar mede plegtig over-ging tot dat volk/ 't geen van Johannes gedoopt was: en toonde/ dat hy haar geloove/ aangaande het naderende koninkrijke der Hemelen, en alle des selfs voorregten/ goet keurde/ daar in met haar gemeynschap wilde hebben/ en haar gemeynschap aan sijne gaven wilde vergunnen/ hem latende verpligten en verzegelen tot alle dienst en hulpe aan die gedoopte kerke.

3. Daar en boven was 't regt en behoorlijk/ dat het Hooft der Kerke na sijne besnijdenisse nu den doop ontfing/ dewijl het een Sacrament der vryheyd was/ verzegelende die belofte des N. T. dat het koninkrijke der Hemelen sonder aardsche elementen/ nu na-by gekomen was, en die derhalven quam in plaatse van de besnijdenisse, die een verpligting gaf om de geheele wet te doen. Alsoo ontfing dan Christus dit zegel/ om te betoonen/ dat hy de belofte van dit koninkrijk te sullen ontfangen sekerlijk geloofde/ en om aan hem te laten verzegelen/ dat hy gemeynschap had met dit volk/ die sijne mede-erfgenamen waren/ en dat hare sonden/ die hy op hem genomen hadde/ haar sekerlijk door dit testament vergeven wierden.

4. Hier in moest hy ook des Hoogepriesters voorbeeld vervullen/ die door wassing en salving tot sijn dienst wiert ingewyt: gelijk dan ook Jesus hier door de doop-wasschinge in de Jordane/ en door de nederdalinge des heyligen Geests is ingewijt geworden.

Doe liet hy van hem af: En liet sig door dese redenen tot sijn pligt brengen/ begrijpende den onberispelijken toeleg van Jesus: want siende de ernstige wille van Jesus/ dat hy hem geensins dit voorsloeg om hem te versoeken/ of slegts alleen sijn dienst te eeren/ maar om te voldoen 't geen dat de betamelijkheyd eyschte/ soo gehoorsaamt Johannes hier sijn Meester.

Vers 16. *Ende Jesus gedoopt zijnde, is terstont opgeklommen uyt het water.* Waar in men sien kan/ op wat maniere Johannes den Doop bediende; dat hy sijn doopeling in de riviere in-leyde in het water/ en alsoo het geheele lighaam met water overstort heeft. In welkers plaatse namaals de besprenginge geoeffent is/ dewijl dese ceremonien van een beteknisse zijn.

Ende siet, de Hemelen wierden hem geopent. Om dit wel te begrijpen/ soo segt Marcus, cap. 1: 10. Hy sag de Hemelen splijten, en van een geklieft worden: maakende in 't uyterlijk aansien

een scheure in de wolken / 't geen een opening vertoonde / 't welk het gesigte liet door-gaan tot het beschouwen van de Hemelen / den throon der heerlijkheyd. Vergelijk Ezech. 1: 1. Joh. 1: 52. Act. 7: 56. 10: 11. Apoc. 4: 1. Marcus segt / cap. 1: 10. dat dit geschiede terstont, als hy uyt het water op-klam. Lucas, cap. 3: 21. Doe Jesus... bad.

Ende hy sag den Geest Gods nederdalen, gelijk een duyve. Lucas segt tot verklaringe / cap 3: 22. Dat de heylige Geest op hem nederdaalde, in lighamelijke gedaante, gelijk een duyve. Soo dat hier de uyterlijke gedaante van een duyve sig vertoonde / die ook nederdaalde op soodanigen wijse / na de gewoonte der duyven / onder het bysonder bestier en wrichten der vlerken.

Onder dit sinnebeeld van tegenwoordigheyd wert den heyligen Geest hier bekent: want dewijl hy / die uyt den Hemel sprak / Jesum sijnen Soone noemde / en derhalven selve de Vader was / soo konde die duyve, die nogtans een indruk gaf van een Goddelijke presentie / niet anders vertoonen als de H. Geest: die voorgebeelt was onder het sinnebeeld van de duyve van Naachs arke; gelijk ook de Hebreen door de stemme van de tortel duyve (Cant. 2: 12.) verstaan de stemme des heyligen Geestes. Siet den Chaldeeschen Taalsman op die plaats. Soo namen de Oude Christen-leeraars / als Justinus, Irenæus, Origenes, &c. dese gedaante van een duyve en haar beduydsel eenstemmiglijk op. Vid. Suiceri Thes. p. 689. &c.

Dit gesigte is gesien van Iesus: en ook van Iohannes de Dooper, als blijkt Ioh. 1: 32. Of de schare die gedaante ook gesien heeft / daar over staan de uytleggers in verschil: het is ons genoeg / dat Johannes getuygt heeft in 't openbaar / 't geene hy in dese openbaringe gesien hadde ontrent Jesus.

Ende op hem neder komen; namentlijk op Jesum: Op wien de Geest des Heere rustede (Ies. 11: 2. 61: 1. 42: 1.) als op het hooft der uytverkoorene / die deselve weder soude neder-senden / tot alle sijne ledematen / met rijke gaven / op dat sy vervult wierden met een overvloed van genade.

Vers 17. *Ende siet, een stemme uyt de Hemelen,* die alsoo geopent waren. De Joden spreken veel van het *Bath-Kól*; welke was een soorte van Gods-spraken / die men als een Echo, en weerstemme / hoorde weer-slaan van der aarde / daar in God haar aansprak.

Seggende: Dese is mijn Sone. Dese Jesus (op welken mijn Geest nedergedaalt is) is mijn Soone: waar van de Prophetien spreken. 2 Sam. 7. 14. vergel. Hebr. 1: 5. Psal. 2: 7. 12. Psal. 72: 1. Prov. 8: 22. 24. 30. 30: 4. Jes. 4: 2. 9: 5. Ezech. 21: 10. Hos. 11: 1. Mich. 5: 1. Zach. 3: 8. 6: 12. 12: 10. 13: 7. Mal. 1: 12. Dewijl dese Godsspraak niet en segt Gy zijt mijn soone, maar Dese is mijn soone, soo blijkt / dat sy is een aanspraak gerigt tot de omstanders / en diensvolgens ook van haar gehoort. Hoewel Lucas die ook aantrekt by wege van een aanspraak gerigt tot Jesus selve / die in deselve ook begrepen is.

Mijn Geliefde. Dien ik op een uytnemende wijse lief hebbe. Deut. 33: 12. Psal. 127: 2. Ies. 5: 1. 42: 1. Ier. 11: 5. Mal. 2: 11. Diens eere ik nooyt kan versuymen / maar wil soeken en bewaren.

In den welken ik een behagen hebbe. Of / behagen genomen hebbe. Soo dat al wat hy spreekt / of wat hy doet / my aangenaam is: en sijn offer my tot een lieffelijke reuke is / 't geen nimmermeer van my en sal verworpen worden.

den. Soo wert 'er gesegt in het O. T. dat God lust aan hem heeft, Psal. 22:9. | 41:12. ja dat sijn Ziele in hem een welbehagen hadde, Jes. 42:1.

Betooning van Jesu Messiasschap uyt dat Goddelijke getuygenisse des Vaders.

§ 1. Wanneer de heylige Geest Jes. 40:3. in sijne geestelijke vertooning als op een prophetisch tooneel / den voorlooper van de Messias had voor oogen gestelt / en gesegt. De stemme des genes wert gehoort / die daar roept: bereydet de weg des Heeren in de Woestijne, maakt regt in de wildernisse een bane voor onsen God, soo voegt hy daar op. vers 5. Ende de heerlijkheyd des HEEREN sal geopenbaart worden, ende alle vleesch te gelijk sal sien, dat de mond des HEEREN spreekt. Daar na gebiet hy nog vers 9. O Zion! verkondigster van goede boodschap, klimt op eenen hoogen berg: ô Jerusalem, gy verkondigster van goede boodschap: heft uwe stemme op met magt, heftse op, en vreest niet, segt den steden van Juda, siet hier is uwe God. Daar uyt blijkt / dat die God / die Israel verlossen soude / die men met de vinger soude vertoonen gekomen te zijn / en onder haar te wandelen / diens mond dat men soude sien spreken / in de dagen van sijn omwandeling en vernedering / nogtans by eenige voorvallende gelegentheden soude geopenbaart werden in sijne heerlijkheyd: op dat bleecke / dat sijn voorlooper met waarheyd van sijn naderende komste gesproken hadde. Hy moeste seggen / dat men de HEERE / de God Israels / dewijl hy quam / den weg bereyden moeste; en daar op soude dan ook de heerlijkheyd des HEEREN geopenbaart werden, met betooging van sijn bysondere luyster: en sijn mond soude vervolgens soo spreken / dat alle vleesch soude sien / dat het de mond des HEEREN was / die spreekt. Indien wy eenig klaarder blijk begeeren / hoe die heerlijkheyd des HEEREN geopenbaart soude worden, tot verzegeling van de prediking des voorloopers; soo laat ons hier mede vergelijken die prophetie / welke hier aller opmerkinge weerdig is / Jes. 42:1.2.3. Alwaar de spreeker is God de Vader, onderscheyden van de Soone over wien hy getuygt / en van een Heyligen Geest, die hy segt / dat hy op hem gegeven heeft. Dese aanspraak is gerigt tot de Joden / dewelke hy recommandeert op desen sijnen knegt / (die ook sijnen soone is) te sien. De woorden luyden aldus. Siet mijnen knegt, die ik ondersteune, mijn uytverkorene, in den welken mijne Ziele een welbehagen heeft: ik hebbe mijn Geest op hem gegeven, hy sal het regt den Heydenen voortbrengen: hy en sal niet schreeuwen, nog hem verheffen, nog sijn stemme by de straten laten hooren: het gekrookte riet en sal hy niet verbreken, ende de rookende vlas wieke, die en sal hy niet uytblussen: met waarheyd sal hy het regt voortbrengen. Hy en sal niet verdonkert worden, ende hy en sal niet verbrooken worden, tot dat hy 't regt op aarden sal bestelt hebben: ende de eylanden sullen na sijne leere wagten. Die de Chaldeesche vertaling opslaat / sal

De Christus moest in 't begin van sijn predikampt van God uytgeroepen en bekent gemaakt werden, wie hy was.

sal aanstonts konnen sien/ dat de oude Israelitische kerke dese plaatse ook verstont van den Messias/ want hy doet'er by. Siet mijn knegt de Messias. De Joodsche Uytleggers/ die daar van afwijken/ werden wel ernstig van Don Isaac Abrabanel/ eene van haar vermaartste Uytleggers/ bestraft/ die hem niet en ontsiet te seggen: Dat het onmogelijk is dese aanspraak met een gesont oordeel anders te konnen duyden, als op den Koning uyt den huyse Davids, de Messias, en datse met blindheyd geslagen zijn, die dese prophetie anders verstaan. Men soude hier by konnen voegen den Midrash Thillim. R. David Kimchi/ en de groote Maimonides. By ons Christenen staat dit onwrikbaar vast/ van wegen de aantrekking deser plaatse in den Euangelio. Siet Matth. 12: 17-21. en 't geen wy aldaar tot nader bewijs sullen bybrengen. Alleenlijk staat ons wel te letten/ in wat gelegentheyd dese aanspraak tot de Joden gerigt wert. Het geschiet by occasie/ dat God de Messias aan haar wil openbaren; en betoonen/ dat sy konnen sien, 't geen sy soo lang verwagt hebben/ met een vierige begeerte om te sien. Hy beschrijft haer de persoon/ wie hy was! Mijn knegt: welke naam de Messias in de prophetien eygen is/ en wel bysonder in den stijl van Jesaias. siet Jes. 43: 10. 24. 49: 5/6. 50: 10. 52: 13. 53: 11. vergelijk ook Psal. 40: 7. Ezech. 34: 23/ 24. Zach. 3: 8. Daar op toont hy die dingen/ die van sijn bequaamheyd tot dit ampt getuygen: dien ik ondersteune, mijn uytverkorene. In welken mijn Ziele een welbehagen heeft. Ik hebbe mijnen geest op hem gegeven. Siet hier de Geest der salvinge/ die hem betoond de Messias te zijn. Na dese beschrijvinge vertoont onse God hoe hy sijn predik-ampt soude beginnen/ wat order en maniere hy daar ontrent soude houden/ en dat alles als toekomende: soo behoort dan dit getuygenisse van den Vader over de Messias tot dien tijd/ in welke de Christus sijn predik-dienst wilde beginnen/ en dat hy aan het gantsche volk opentlijk soude werden voorgestelt/ als het oog-punt des geloofs/ op welken men voortaan moeste sien/ en op wien men sag/ dat God sijnen Geest had laten rusten. Door dit getuygenisse 't geen hier in den Geest gesien wert in dien staat uytgesproken/ soude dan wel seker lijk de heerlijkheyd des Heeren geopenbaart werden van den Hemel.

Dit is ontrent de persoon van Iesus seer volkomen geschiet aen de Iordane.

§ 2. Dit alles is geschiet aan de Jordane/ doe Jesus even van Johannes gedoopt was: doe heeft men Jesus eer hy nog begonnen had de te prediken/ komende uyt Nazareth/ als uyt sijn schuylplaatse/ aan de Jordane/ sien geopenbaart worden. De geopende Hemelen, de nederdalende duyve, en de stemme van hoogweerdige heerlijkheyd, die tot Jesum wiert gebragt, seggende: Dese is mijn geliefde soone, in den welken ik mijn welbehagen hebbe; 2 Petr. 1: 17. Die hebben de heerlijkheyd des Heeren geopenbaart/ en versekering aan allen gegeven/ dat in hem de mond des Heeren spreken soude: en wel met dat eynde/ op dat men de waarheyd en uytkomste mogte sien van den dienst van Johannes/ en alsoo versekert zijn/ dat hy niet ligtveerdig gesproken nog te vergeefs geloopen hadde. Als wy ook hooren/ die aanspraak van den Vader over

over sijnen knegt: wie dunkt niet dat Jesaias in den Geest doen gesien heeft / 't geen hier geschiet aan de Jordane ? en derhalven hier is de juyste en pertinente vervullinge van die prophetie. De woorden / die men aan de Jordane hoorde / klincken anders niet / als of sy uyt die plaatse opgelesen wierden / en versenden ons voor de rest daar heenen / om te sien / wat daar meer aangeleegt was. Wanneer de heylige Geest in de gedaante van een duyve neder quam op Jesus / het was om te bewijsen / dat hy de salvinge des Geestes hadde / en die saake selve was in stede van woorden / en seyde van Gods wegen / ik hebbe mijnen Geest op hem gegeven: En daar uyt konde men besluyten / hoedanigen Propheet dat men aan hem hadde / die verre boven Moses soude zijn / die het regt bevoegt na den staat der Heydenen in vryheyd soude voortbrengen / en een vry volk vergaderen.

§ 3. De saaken selve / hier aan de Jordane gepasseert / bewijsen ten klaarsten / dat Jesus / die aldus verheerlijkt wiert / is de Christus. Want men sag eerst hoe dat Johannes hem nader begon te verklaren in sijn getuygenisse. Doe Jesus tot sijn doop quam / bekende hy opentlijk / dat deselve meerder was dan hy / en seyde / ik heb van nooden van uw gedoopt te werden. Maar op dat het blijken mogte / dat Johannes in dit gewigtig stuk geensins en was verrukt door mymeryen / die het stuyrsche leven somtijds aankleven / soo heeft God dit alles bevestigt / met dese wonderbare ontsluytinge van den Hemel, die een getuyge was / dat dit gantsche werk van God quam / en dat hy / over wien dese opening geschiede / was de Heere uyt den Hemel / en de koning van 't gepredikte koninkrijke der Hemelen. Daar by quam de nederdalinge van een Duyve, als een sinne-beeld des heyligen Geests / waar door deselve Jesus als met een vinger uyt den Hemel wiert bestipt / en uytgemunstert / om alle mogelijke gerustigheyd te geven ontrent de regte persoon / op wien dit teeken van den Geest nederdaalde: om te kennen te geven / dat de Geest des Heeren Heeren op hem was / en dat de Heere hem daarom gesalft hadde / Jes. 61: 1. De woorden die men hoort / klimmen nog een toon hooger / en seggen / Dese is mijn soone: om in gedagten te brengen / 't geene van den soone Gods gesegt is in de Prophetien / en bysonder Psal. 2: 6, 7. daar dese soone gesegt wert de Koning te zijn / die God gesalft hadde: de Messias selve. Wanneer hy daar by voegt / Mijn geliefde, in welken ik een welbehagen hebbe, soo geeft hy te kennen / dat hy is de aangename Priester / die alleen kan voor ons tot God genaken: en ontfangelijk zijn / om dat sijn werk alleen het getuygenisse heeft / dat het Gode welbehagelijk is in hem selven. Van geen sondig mensch konde soo heerlijk getuygt werden. Soo heyligen en aangenaam Priester / wiens werken alle een offerhande van een lieffelijke reuk waren / betaamde ons: en gebooren zijnde onder de wet / en gedoopt / om met een volk broederlijke gemeynschap te hebben / soo kan hy niet nalaten / als onsen Goël en Bloet-verwant / die 't regt van naasten hadde / onse verlossinge door sijns selfs offerhande te werk te leggen. Soo heyligen mensch en kon men niet vinden / of hy moeste tot

Die dan ook uyt dese openbare uytroeping wert bewesen de Christus te zijn.

dit werk ook van God afgesondert / gesonden / en geboren zijn. Dewijl nu dit alles is gesien en gehoort van Johannes / en na het ons toe schijnt ook van de omstaande schare: soo besluyten wy / dat Jesus hem selven die eere niet aangenomen / nog onwettelijk aangemagtigt heeft; maar dat hy daar toe is Verkoren, verordineert / geroepen / en uytgeroepen van sijn Vader: gelijk hem dan ook de heyligen Geest op een bysondere wyse daar toe uytgetekent heeft.

HET IV. CAPITTEL.

Korten Inhoud:

JESUS door versoekingen beproeft, en door sijn overwinnende stantvastigheyd in een onkreukbare heyligheyd bestendig gantsch onbesmet bevonden, Versſ. 1-11.

De aanvang van Jesu Predik-dienst in Galilea, geheel overeenkomende met den eysch van de Messias, en 't geen daar van voorsegt was, gebleken Versſ. 12-25.

1. *Jesus door eenige versoekingen des Satans beproeft, en een mensch van onbesmette en onkreukbare heyligheyd bevonden.* Versſ. 1-11.

Korte aanteykeningen tot opening van 't verstand der woorden.

Vers 1. DOe *wiert Jesus weg-geleyt.* Het tijd-woord Doe, geeft een kortstondig gevolg te kennen: waarom Marcus het woordeken terstont gebruykt: cap. 1: 12. Ende terstont dreef hem de Geest uyt in de Woestijne. Waar uyt dan af te nemen is / dat Jesus aanstonts na sijn doop van de Jordane is geleyt in de woestijne: en alsoo verheerlijkt zijnde / kort daar op is weg-geleyt uyt het oog van de schare / na een heymelijke en eensame plaatse. Soo wiert dan Jesus / bestraalt met die glans van heerlijkheyd / onder die schare / welke van dese glorie getuyge was / niet opgesonden na Jerusalem / om aldaar plegtelijk ingehult te werden; maar kort daar op wederom bewolkt en benevelt / om dat de tijd van sijne heerlijkheyd nog niet gekomen was. Want het was den raatslag des Alderhoogsten / geduyrende de staat van Jesu vernederinge / sulke schijnselen somtijts van agter die nevelige bewolking te vertoonen / en weder te bedecken: op dat dese saake soo wat mogt gisten in de gemoederen der menschen / en veeler gedagten by occasie van sulk een gesprek openbaar worden.

Van den Geest. De oorsaak van dese wegleydinge / die Jesus hier tot een Leytsman verstrekte / was de Geest, die op hem was komen nederdalen / en waar van hy vol was / Luc. 4: 1. dat is / de Heylige Geest. Waarom de Syrische oversettinge desen text alsoo leest:

Van

Van den Heyligen Geest. Die derhalven Jesus heeft overredet / en volveerdig gemaakt / om selfs / met betoonige van een sonderlinge drift des gemoets / in dit worstel-perk in te treden / en die eensaamheyd in vasten tot goede oeffeningen en voorbereydingen aan te leggen.

In de woestijne. De plaats tot dese eensaamheyd verkoren / was een woestijne, die dor en schor bevonden wiert: waar in Jesu alle spijse en levens-middelen ontbraken / van wegen den steenagtigen en gants onvrugtbaren grond: alwaar ook niet anders woonde of sweefde als het wilt gedierte, Marc. 1: 13.

Om van den Duyvel versogt te worden. Gelijk Eva versogt wiert van de Slange, alsoo wiert Jesus versogt van den Duyvel: die de gewoone versoeker is ten quaden / 1 Cor. 7: 5. en hier een bys onderen toeleg hadde / om Jesus ook in sonden te bewickelen / en alsoo het werk der verlossinge vrugteloos te maken.

Hy wenschte na occasie om een kanswaging te doen / en door den weg van arglistige versoekinge ook desen geeerde Soone Gods te mogen beproeven / gelijk hy de regt-geschapen mensch in 't Paradijs ook getoetst / en overwonnen hadde. Die begeerte wert den Duyvel ingewilligt / en het strijd-perk tot dese reden-worsteling verordineert: tot dat eynde om Jesum aan den vyand te voeren wert hy van Gods Geest herwaarts heen geleyt / en de boose bekomt een toelating / om sijn wapenen tegen hem te versoeken.

Soo handelt onsen God / die self noyt yemant en versoekt ten quaden, Jac. 1: 13. 14. dat hy nogtans de sijne wel somtijts inleyt in de versoekingen, Matth. 6: 13. wanneer hy de occasien tot sulken strijd in de omstandigheden van tijd / plaats / en ontmoeting van personen ordineert / en de versoeker toelaat om de sijne te beproeven.

Dit doet God soo heylig / als de Satan het sijne boosaardig; want / doe Jesus weg geleyt wierde van den Geest in de woestijne, doe was dit de heylige en onberispelijke beooging des Geestes / dat hy mogt versogt werden van den Duyvel: om occasie te hebben tot vertooning van sijn onverwinbare heyligheyd / en wegdragen een treffelijke victorie. Het was onsen God niet onbetamelijk, dat hy onsen Hoogen-priester in alle dingen niet versogt worden gelijk als ons / dog sonder sonde: dewyle hy als onsen borge onse strijden op hem genomen hadde; waarom hy dan ook dese soorte van aanvegtinge moest beproeven en overwinnen.

Vers 2: *Ende als hy gevast hadde.* Het vasten is een vrywillige onthoudinge van spijs en drank: die men om redenen aangaat / het zy om 't lighaam in gesontheyd te bewaren: het zy om sijn treurigheyd voedsel te geven / en wanlust te betuygen: het zy men sig wil verledigen tot vierige gebeden / en ingespannen meditatien.

Het was ook een vrywillige verkiesinge / dat Jesus inging in dese woestijne / in een plaatse daar te eten nog te breken was: die hy insloeg om daar sijn tijd buyten spijs-gebruyk toe te brengen. Weshalven wy dit niet anders konnen aansien / of daar in was een Godvrugtige verkiesinge / met desseyn en oogemerk / om den tijd in die eensame plaatse / met Godvrugtige gepeynsen / vierige gebeden / en ingespannen aandagt ver op 't eynde van sijne roepinge / en wat werk en wat voorsigtigen toeleg tot het selve vereyscht wiert / toe te brengen: die sig door een sonderlinge drift bragt tot die resolutie / om hem in sulken velt te begeven / en soo geruymen tijd op te houden / om den:

den versoeker te verwagten / die hon de voorige tijd niet anders / als tot goede voorbereytselen van hem selven tot dien strijd / daar in hy een aanvang sou maken van sijn bedieninge / en des wegen ook tot een toerustinge van hem selven tot sijn gantsche ampt / besteden.

Veertig dagen ende veertig nagten. In al dien tijd was Jesus buyten het genut van eenige spijse. Lucas segt / cap. 4: 2. Ende hy en at gants niet in die dagen. Soo langwijligen onthoudinge van spijse behoudens het leven / is een saak die boven natuyrelijk is / en geheel en al onder de wonderwerken Gods te erkennen. Indien het veertig-daagse vasten van Moses, op den berg Sinai, Exod. 34: 28. en de veertig-daagse onderhoudinge van Elias in de woestijne na Horeb, 1 Kon. 19: 8. te boek staan/ als werken van Gods mogentheyd/ en blijken van sijn miraculeuse bewaringe: soo kan men hier in dese bewaringe/ en onderhoudinge van Jesus/ die niet sonder reden de voorgaande van Moses en Elias soo naauw in tijdperk gelijk is/ ook niet ongemerkt voor-by gaan de hand Gods / die sig door dit wonderwerk verhoogt heeft.

Daar nog by komt / dat dit is in een woestijne geschiet / in welke Jesus was by de wilde gediertens, Marc. 1: 13. onder welke hy niet min onverzeert bleef / als eertijts Daniel in den kuyl der Leeuwen, Dan. 6: 23. Door welke proef de wonderlijke bewaringe van Jesus nog meer verheerlijkt wert.

Hongerde hem ten laetsten. Lucas sprekende van die veertig dagen / segt cap. 4: 2. Ende als deselve ge-eyndigt waren, soo hongerde hem ten laatsten. Waar mede ons ten klaarsten uytgedrukt wert / dat Jesus geduyrende dat veertig-daagsche vasten geen honger heeft gevoelt / en diens volgens met onbeswelen kragten heeft volhardet. Maar als die verloopen waren / quam hem den honger / die een scherp sweert is/ quellen: en gevoelde hy de prickeling der mage / die een natuyrlijke begeerte ontsteekt tot nuttiging der spijse / hem pijnigen. Soo dat onsen God niet buyten een bysonder oogemerk hier sijn schikkinge verandert / en de onderhoudende kragt opschort / die te voren den honger van hem had af-geweert: nadien hy te rade was den Versoeker dit voordeel op sijnen Soone te geven / en uyt aanmerkinge van Jesu swakheyd in 't lighaam aan te moedigen tot een kans-waging in een reden-strijd.

Hier vertoonde sig wederom de soone Gods niet alleen een waaragtig / maar ook een arm en behoeftig mensch te zijn/ die honger en dorst/ pijn en smerten des lighaams / en alle andere natuyrlijke swakheden / onderhavig was. Nu sag de versoeker dat de onderstemende kragt / die hem had doen vasten buyten honger / sig ingetrokken hadde: 't geen hem kon couragieren / om verder proef te nemen / of dat ook geen stand kon grijpen ontrent sijne Ziele / en hy alleen gelaten zijnde / als een mensch konde overwonnen werden.

Vers 3. *Ende de Versoeker gekomen zijnde;* Namentlijk/ in een sigtbare gestalte. Gelijk de Engelen dikmaal in menschelijke gedaanten verscheenen zijn: soo kan ook de boose Geest een menschelijke gedaante aannemen; en als het God gehengen wil / hem van gedaante veranderen in een Engel des ligts, 2 Cor. 11: 14.

Soo schijnt ons hier de Versoeker hem selven als een Engel aan te stellen die in den dienst Gods uytgegaan was. Want het is de natuyr van een versoekinge / alderhande list aan te wenden/ en door een goeden schijn yemant te verschalken. Indien de onreyne Geest sig hadde vertoont die geene te zijn / die

hy

hy is; wat klem of kragt had hy uyt ſijne aanradingen konnen verwagten op ſulken heyligen Ziele / als'er in Jeſus woonde; die hy ligt konde begrypen / dat voor ſijn verſchijninge ſelve ſoude hebben moeten grouwen. Daar was dan een ſnooder konſt-trek en doortrapter belept van nooden / om voor ſijn verſoekingen gehoor te vinden: en ſoo komt hy ons hier voor als vermomt / en gebruykt de grootſte ſpitsvinnigheyd / die hy bedenken konde: terwijl hy wil Jeſus vriend ſchijnen / hem gelaten als of hy quam om hem in deſe ongelegentheyd met raad en daad by te ſtaan / en alles toe te brengen / wat dat tot ſijn behoud / en tot ſijne verheerlijking dienſtig was.

Hy houd hem verwondert / dat de Soone Gods hier dwalende in deſe woeſte plaatſe / van hem wiert hongerende gevonden: en gelaat ſig bekommert te zijn voor ſijn levens-kragten / dat hy niet beſwijken mogte / eer hy uyt dit eenſaam velt mogt uytgelept zijn.

Tot hem. Tot Jeſus komt de Verſoeker; want / of ſchoon hy wiſte dat de Soone Gods dit vleeſch hadde aangenomen / om daar in te woonen / en dat hy om die oorſake hem hadde hooren uytroepen aan de Jordane / voor de geliefde Soone Gods, in welken hy een welbehagen hadde. Soo heeft hy echter hem ſelven deſe verſoekinge derven onderwinden / en hope ſcheppen van Jeſus te betrekken in de ſonde; niet als of hy hem ſelven dorſt belooven / dat hy de Godheyd ſoude konnen bevlekken / veel min dat hy afgelegt ſoude hebben den ſchrik om tot God te naderen / en tegen ſijn almagt aan te loopen: maar om dat hy niet en verſtont die verborgentheyd der Godſaligheyd, die buyten alle twijffel groot is; en waar in ſelf de Engelen begeerig zijn om in te ſien; 1 Tim. 3: 16. 1 Pet. 1: 12.

Dewijl de booſe Geeſt een ſchepſel is van een eyndig begrip / van een verdorven oordeel / en van raſende driften / diens prikkelen hem dikmaal vervoeren tot een blind en onbeſonnen beſtaan van dwaſe en hopeloose ſaken: ſoo heeft hy alleen konnen aanmerken 'tgeen voor oogen was / een arm en nootdruftig menſch / die alle ſtralen van majeſteyt agter deſen voorhang gantſchelijk bedekt hielt: hy heeft konnen twijffelen / of wel de ſoone Gods met deſe menſchelijke natuyre door ſoo nauwen band vereenigt was / als hy ſag dat hy die liet gequelt werden van den honger: hy heeft hem ſelven konnen luſtig maken / om een proef te nemen / of die alliantie niet ſcheydbaar was door een wankeling van dit geſchapen vernuft / dat nogtans dit lighaam regeerde; en terwijl de furie hem de ſporen gaf / heeft hy van al 't overige ſijn reflexien en aandagt konnen aftrekken / en alſoo deſe verſoekinge onderleggen.

Seyde. En gebruykte alſoo een beſpraakte tong / door welke hy met Jeſu in een onderling geſprek komt te treden: hoedanige t'ſamenſpraken der Geeſten / ſoo goede als quade / gehouden met de menſchen (terwijl ſy de menſchelijke geſtalte hadden aangenomen) ons meer voorkomen in Gods heylig woord. Van Engelen / 1 Kon. 19: 5. Dan. 9: 21. 22. Zach. 2: 1-4. &c. Soo verſcheen de Satan aan Job, cap. 2: 7. 8.

Indien gy Gods Soone zijt. De Verſoeker wil niet ſchijnen aan die waarheyt te twijffelen: maar wil uyt dien hoofde Jeſum brengen tot ſijn voornemen.

Want 1. Hoe kon de Sathan ſig ſelven belooven / dat hy Jeſum van die waarheyd ſoude konnen aftrekken / daar hy ſelfs niet alleen van overtuygt was?

was / en die van God selve aan de Jordane soo opentlijk voor weynig dagen was uytgeroepen: maar waar van hy ook ligt kon denken / dat de bewustheyd van dit stuk te diepen indruk gekregen had in 't gemoed van Jesus / als dat hy hem daar van eenigsins soude konnen versetten ?

2. Ten quam ook niet over een met de listigheyd van sijn versoekinge / sig selven soo grovelijk aan te kanten tegen de eere van den Messias / en sijn vyandig gemoed tegen de klaare godspraken soo plomp ten toon te stellen: indien hy sig van eenig succes van sijn aanslag wilde belooven/soo kon hy ligtelijk sien/ dat'er een behendiger belept van nooden was / en dat hy 't nemen moeste op saken / die ligter in verschil betrokken konden werden.

3. De Antwoord van Jesus / die wy immer gelooven moeten / dat wel ten propooste diende / toont klaar genoeg / dat al 't vergif van dese versoekinge school in 't tweede lit van sijn voorstel / 't geen alleen van hem beantwoort wert.

Dit is de oorsaak waarom andere dit helpen met die vertalinge / en lesen/ nadien gy Gods Soone zijt. Het is seker / dat dit woord menigmaal wert gebruykt om een ontwijffelbare onderstellinge te gronden / waar op men een besluyt komt op te bouwen: gelijk in veele plaatsen te sien is. Joh. 10: 34. 13: 32. Act. 4: 9. 11: 17. Rom. 8: 31. 11: 17. 1 Pet. 1: 17. 1 Joh. 2: 29.

Segget, dat dese steenen brooden werden. Spreekt maar / en gebruykt uw Godlijke kragt / die dese steenen in brooden kan verscheppen: andere willen dat de versoeker hem recommandeert/ maar sijn Vader aan te spreken / en te seggen, dat dese steenen brooden mogten worden.

Het oogemerk is / dewijl Jesus was de soone Gods / gesonden in de wereld/ om dat groote werk der verlossinge uyt te werken; daar uyt te besluyten / dat hy hem selven niet en moeste uythongeren / en laten vergaan: maar die wegen inslaan / dewelke konden strekken tot sijns levens onderhout: nu de honger quam/ en de natuyr spijse eyste/ nu moeste hy dien eysch voldoen eer sijn kragten besweeken: en schoon hier geen spijs ter hand was / soo konde nogtans de soone Gods geen spijse gebreken: want daar lagen steenen / en hy konde seggen, dat dese steenen brooden werden: en het soude seekerlijk soo moeten geschieden.

Soo wilde de versoeker bespieden/ of de Almagtige kragt Gods hem nog al na by was ? hoe sijn herte over dit gebrek te moede waar ? of hy dit stuk niet nader met hem soude willen in deliberatie brengen / en na sijn raad willen luysteren ? en of hy op die wijse niet onder 't reden-wisselen een open deure soude komen vinden / om yets bysonders te ondernemen.

Vers 4. *Dog hy antwoordende, seyde: daar is geschreven.* Jesus beriep hem op de schriften/als op den eenigen raatsman / met welke hy hem in dit stuk moest beraden / en de suyvere toetsteen/ om alle andere raad daar aan te keuren: hy toont / dat hy sijn begeerten en wandel na dien regel gantschelijk wilde schikken / en houwt met dat twee-snijdend sweerd den knoop van dese versoekinge geheel en al af / waar door den Satan alle gelegentheyd/ om daar op nader aan te houden / af gesneden wiert.

De mensche en sal by brood alleen niet leven. Dese plaatse is genomen uyt Deut. 8: 3. daar mede gy kont vergelijken Deut. 29: 6. Sapient. 16: 7. 12. 26.

Om het leven te onderhouden / en is brood alleen niet genoeg: want al de kragt die het brood heeft / hangt af van

den

den zegen Gods / die 't voedsaam maakt / en wederom van voedsaamheyd ontbloot. Hag. 1:6. Hos. 4:10. Levit. 26:26.

Ook is Gods voorsienigheyd aan geen een middel gebonden: die ons het leven en den Adem geeft / heeft onenydige wegen en wijsen / om den mensch by het leven te behouden.

Maar by alle woord, dat door de mond Gods uytgaat. Door het woord, dat door de mond Gods uytgaat, moet men hier niet verstaan het woord der openbaringe / 't geen wy vinde in de heylige schriften; en genaamt wert het woord der waarheyd: dewijl hier gesprooken wert van het natuyrelijke leven / en des selfs onderhout: waar toe een ander woord Gods van nooden is; het woord van sijn regeringe, en van sijn kragtig bevel / door 't welk hy spreekt en 't is 'er, gebied en 't staat 'er. Psal. 33:9. Door welke hy ook eertijts beval / dat 'er manna soude regenen uyt den Hemel / op dat Israel spijse hadde in de woestijne.

De kragt van van Jesu antwoort legt hier in: dat het onnoodig was miraculen te versoeken / daar men verseekert is van Gods gunst. Dat het een sondige ligtveerdigheyd is / den Heyligen een perk voor te schrijven / in dat geval / daar men schuldig is sijn vertrouwen te oeffenen op God. Dat alle woord, dat is alle bevelen Gods / die hy op veelerley wijse kan geven / tot dat eynde genoeg zijn: en 't onse pligt is de regte en beste wijse sijne wijsheyd aanbevolen te laten: die sonder twijffel al een wijse beraamt / en al een woord daar toe strekkende gesproken hadde.

Vers 5. *Doe nam hem de Duyvel mede.* Sig vertoonende als een Leyts-man op dien dwaal-weg / en een dienaar van Gods Raad / die order hadde om hem op een regte plaatse weder te regt te brengen: en die ook selve tot Jerusalem sijn verrigtinge had.

Na de heylige Stad. Verstaat Jerusalem / gelijk blijkt uyt Luc. 4:9. die meermalen soo genaamt wiert in de heylige Schrifture. Neh. 11:18. Ies. 48:2. Dan. 9:16. Matth. 27:53. siet ook 2 Mach. 9:14. Die dese naam droeg: 1. Om dat sy de plaatse was van den Joodschen Gods-dienst / werwaarts de Gods-dienstige tot offeren en bidden by alle noodsakende gelegentheden opgingen. 2. Gelijk sy van ook een voorbeeld was van die Stad / die fondamenten heeft / het Hemelsche Jerusalem / en tot des selfs figure was geheyligt en afgesondert.

Ende stelde hem op de tinne des Tempels; Dat is: Ordineerde hem te staan daar ter plaatse / dewijl hy wilde aangesien zijn een woord Gods tot hem te hebben / 't geen hy aldaar tot hem moeste spreken.

De plaats behoorde tot den Tempel: maar dewijl niemant buyten de stamme Levi tot het heylig gebouw mogt genaken / soo moet men aanmerken / dat alle de gebouwen / die op den heyligen berg stonden / onder die benaming van den tempel voorkomen.

Hy brengt hem dan op het dak van die gebouwen / dewelke de voorschreven besloten; op welke het volk dikmaal ging wandelen / dewijl het selve na de wijse van Oosten plat en wandelbaar was / Jos. 2:6. Jud. 16:27. 1 Sam. 9:25, 26. 2 Sam. 11:2. 2 Sam. 16:22. 2 Kon. 23:12. Ies. 15:3. Matt. 24:17. Act. 10:9. en dat sy kan daar ook met de basuynen de heylige Tijden uytriepen. Van sulke daken sprak men somtijts tot het volk / siet Prov. 9:3. Matth. 10:27.

't Geen hier vertaalt wert de tinne, gelijk ook Prov. 9:3. dat beduyd na de grout-text eygentlijk de vlerken; waar door wy meynen dat betekent wert / een

afdragende zijde van het dak / 't geen plat was / maar egter om den regen-val een weynig bleckswijse af-zijgende: of ook wel de uytterste zoomen en randen van het dak.

Vers 6. *Ende seyde tot hem; Indien gy Gods Soone zijt, werpt u selven nederwaarts;* Dat is: Nadien gy Gods soone zijt, soo springt nu van boven neder: en geef occasie / dat uwen Vader aan uw sijn beloften vervullende / u als de Messias hier ter plaats / en door dese heylige menigte / mag verheerlijken.

Hier sat den grooten Raad / hier waren de Priester-orders / hier was de devote menigte / hier moeste nu Jesus meende hy hem bewijsen de Christus te zijn: soo konde hy aanstonts gehult werden.

Josephus getuygt / dat aan de zuyd-zijde van 't voorhof der Heydenen de koninklijke Galdery lag / die uyt soo diepen valleye was opgehaalt / dat niemant sonder hooft-swindeling daar van na beneden af sien konde. Indien sulken sprong kon geschieden sonder letsel / ja dat men daar in de Engelen sag tot sijn dienst / soo was 'er een groot wonder werk verrigt.

Want daar is geschreven, dat hy sijn Engelen van uw bevelen sal, &c. Dat vint men Ps. 91: 11, 12. Jesus hielt sig aan 't geschreve woord: daarom bedient sig de Versoeker ook van het selve. Hy wil aangesien zijn als soodanigen Engel / die order hadde om dien dienst aan Jesus volgens dat woord hier te doen. Maar schept heymelijk die hope / dat Jesus dit opvolgende / mogt om hals geraken: het was sijn wensch / dat hy met soo roekeloosen sprong mogt sneuvelen / terwijl hy verwagte / dat de hope van soodanigen eere hem soude bewegen / om dit stuk te hasarderen.

Vers 7. *Iesus seyde tot hem, daar is wederom geschreven.* En legt dien grond / dat men (om tot het regte verstand van Gods woord te komen) de schrift met de schrift moet vergelijken: en de eene plaatse soo opnemen / dat men ondertusschen tegen de andere niet en sondige.

Gy en sult den Heere uwen God niet versoeken. Dit is genomen uyt Deut. 6: 16. Men moest van 't gene in den aangetogen Psalm belooft wiert / door geen roekeloose vermetelheyd misbruyken / en 't betrouwen op Gods beloften niet nemen tot een fondament / om sig buyten nood in gevaar te geven; want God buyten reden occasie te willen geven tot het waar-maken van sijn woord / is sijn trouwe sonder oorsaak te willen versoeken.

Vers 8. *Wederom nam hem de Duyvel mede op eenen seer hoogen berg.* Of liever met een andere sin-snijdinge / Wederom: de duyvel nam hem mede op een hoogen berg. Want uyt Lucas (die sijn werk maakt van de tijd-order op te volgen) blijkt / dat dese versoeking de tweede in order was: soo dat desen berg haar in hunne optogt na Jerusalem is ontmoet / van wiens hoogte in het overtrecken de Satan dese vertooninge maakte. Mattheus plaatst deselve agter de twee anderen / om dat sy de swaarste was / soo dat het woordeken wederom, hier alleen een gewoone overgang beteekent tot een andere historie van gelijken natuyr.

Ende toonde hem alle de Koninkrijke der wereld ende haare heerlijkheyt. In een oogenblik tijds, gelijk Lucas daar bydoegt: Daar is geen berg van die hoogte / nog gesigt van die scherpte / dat men door der selver behulp van een plaats alle de koninkrijken der werelt soude konnen sien: Maar hy wees hem rontomme na alle gewesten henen alwaar deselve lagen; en soo ons toeschijnt / dede hy in de lugt een vertooning rijsen van alle hare heerlijkheden / waar in een schijn

van

van mirakel en wonderwerk was. Want waarom soude de Overste der magt des lugts, Eph. 2:2. onder Gods toelatinge/ door verdikking en verswaring van die stoffe/ de stralen van de son niet soo konnen in haar weerstuyt bestieren/ dat sy een vertooninge maken na sijn voornemen? gelijk een schilder door de verwen veele heerlijke gesigten boetseren kan.

In de vertooning heeft de Satan het werk Gods willen na-apen: die eertijts soo handelde met Moses/ welken hy dede klimmen op een hoogen berg/ om van des selfs kruyn in een vry uyt-gesigt dat land te beschouwen/ tot wiens beerving sy uyt Egypten uytgetogen waren.

Vers 9. *Ende seyde tot hem, alle dese dingen sal ik uw geven, indien gy nedervallende my sult aanbidden.* By Lucas wert de meyninge van den Versoeker wat wijdluftiger uytgedrukt/ en aldus verhaalt: Ik sal uw alle magt en heerlijkheyd der selver geven: want sy is my overgegeven, ende ik geefse wien ik ook wil: indien gy dan my sult aanbidden, soo sal het all' uwes zijn.

De heylige Schrift belooft aan Christus een koninkrijk over alle volkeren. Gen. 49: 10. Psal. 2: 8. 22: 29. 45: 10. 47: 3. 72: 8. 11. Ezech. 17: 23. Dan. 2: 35. Zach. 9: 10. Soo wil dan de Versoeker aangesien zijn/ als een Prince over de koninkrijken onder de Engelen (vergelijk Dan. 10: 13.) die van God selve gemagtigt was/ om de selve te geven aan wien hy wilde: en geeft voor/ dat hy seer geerne sijn magt wilde leenen/ en die rijken aan hem/ de soone Gods/ overdragen/ dewijl hy wiste/ dat God sulke beloften aan de Christus gedaan hadde: onder dat beding nogtans/ dat hy met een ootmoedige erkentenisse het selve van hem moeste ontfangen/ en nedervallende begeren.

Hier schept de Versoeker hoope/ dat sijn heerlijke vertooninge aan Jesus een kragtigen indruk soude gegeven/ en de gantsche saak smakelijk gemaakt hebben by hem/ die sig nu bevont in soo geringen en nooddruftigen staat/ en wel sag/ dat soo grooten magt anders niet en ware te bekomen/ als na veele swarigheden/ die hy hadde door te staan.

Waar in men siet/ hoe de theologie van den Duyvel hier vermengt is met verscheyden dwalingen van den tijd: want hy bouwt gantschelijk op een aardsch koninkrijk van de Christus/ en op een wonder regiment der Engelen/ daar veele doen het hooft vol van hadden.

Vers 10. *Doe seyde Jesus tot hem: Gaat weg Satan.* De spreekwijse ga weg is een betuyging van af-keer; Waar uyt blijkt dat alle dese dingen Jesu oordeel in 't minst niets konden troubleren/ nog eenige de minste bekoring verwekken.

Want daar staat geschreven: De Heere uwe God sult gy aanbidden, ende hem alleen dienen. Gelijk men vinden kan Deut. 6: 13. en 10: 20. vergel. met 1 Sam. 7: 3.

Vers 11. *Doe liet de Duyvel van hem af.* Als hy alle dese versoekingen voleyndigt hadde, gelijk Lucas daar bykoegt/ cap. 4: 13. Ende dat maar voor eenen tijd: want dat was sijn geduyrig soeken/ dat hy Jesus mogt of verstrikken/ of van kant helpen; 't geen hy namaals meest onderleyde door sijne dienaars en suppoosten.

Ende siet, de Engelen sijn toegekomen, ende dienden hem. Gelijk sy ook in voortijden deden aan Elias/ 1 Kon. 19: 5-8. En gelijk Israel in de woestijne het Manna at/ dat door den dienst der Engelen uyt den hemel was geregent; soo wiert Jesus door haar gespijst/ en van alles wat hy behoefde gedient.

Betooninge van Jesu Messiasschap uyt dese overwinninge over des Satans versoekingen.

De Christus most inden staat van sijn vernederinge in vasten en in 't gevoelen van onse swakheden geoeffent werden.

§ 1. WAnneer wy eens uyt de prophetien aantekenen/ hoe de Messias in den staat van sijn vernederinge te voren is afgemaalt/ en uytgebeelt/ soo sullen wy hem sien ons voorkomen/ als de soone des menschen/ die voor een weynig tijds minder was gemaakt dan de Goden. Psal. 8: 6. en in die korten tijd veele quaden soude moeten doorstreven. In dien staat soude men sijne heerlijkheyd (schoon hy haar een en andermaal als in 't verschiet moeste openbaren) nogtans sien benevelt/ en gelijk als in een besloten wolke bedekt. Ezech. 10: 4. Het meeste volk soude van hem seggen: dat hy in dien staat geen gedaante, nog heerlijkheyd hadde, nog gestalte, schoon men hem aansag, om te begeeren. Jes. 53: 2. Men soude hem sien treurig/ en sugtende over den vervallen staat des volks/ waar uyt dat hy hem vasten, en gebeden souden ontstaan/ om een segen over sijn dienst tot hare herstellinge. Soo vint men de Messias. Psal. 69: 11. Daar hy wil vertoonen/ wat smaatheyt hy geduyrende sijn leven over sijn amptelijke devoiren had doorgestaan/onder anderen klagende/ segt: Ik heb geweent; namentl. over haren staat: Mijne Ziele is aan 't *vasten* geweest, maar het is my geworden tot allerley smaat. Soo siet gy de Messias ook in een gebed Psal. 109: 24. (waar in hy onder anderen laat invloeyen een kort verhaal van sijne smaatheden/ geleden geduyrende den tijd van sijn vernedering) aldus sprekende. Gelijk een schaduwe, die haar neygt, heb ik moeten henen gaan. Ik ben geschuddet gelijk een sprinkhaan: mijn knien struykelden van 't *vasten*, en mijn vleesch was vermagert, soo datter geen vet aan was, nogtans was ik hem een smaat. Schoon hy 't land had moeten in korten tijd doorgaan/ en als een sprinkhaan sonder rust-plaats al bevende door-swerven/ en dat hy met vasten en gebeden sijn dienst heyligde/ met kommer en sorg/ tot vermagerens toe haar welstand behartigde en verval betreurde/ soo getuygt hy echter/ dat hy met smaatheyd vergolden wiert. Dit wiste de Synagoge ook van ouds/ want in Bereschit Rabba op Gen. 24: 67. wort gesegt dat de Koning Messias soude zijn onder 't gesligte der boosen, en hem selven overgeven, om genade voor Israël te soeken en om te vasten, en om hem te vernederen voor haar. In dien staat soude men hem na den lichame ook sien/ niet alleen arm/ maar by gelegendheyd ook in een smertelijk gevoelen van gebrek/ en ondervinding van onse natuyrlijke swakheden: gelijk als daar zijn honger en dorst/ en wat diergelijke meer zijn. Daarom wert hy genaamt een man van smerten, en versogt in krankheden. Dat is/ die onse swakheden ook beproeft heeft. Jes. 53: 3. Soo nogtans/ dat hy in alle die gevaren soude ondervinden/ dat God wonderlijk en op een miraculeuse wijse tot sijner bewaringe en verlossinge/ met hem was: Dit beoogde die maniere van spreken/ Jes. 42: 1. Mijn knegt dien ik ondersteune.

Dat

Dat is / die ik in geene ongelegentheden sal laten beswijken / nog door gebrek laten vergaan. Daar af roemt hy Psal. 22: 10, 11. Gy zijt het immers, die my uyt den buyk hebt uytgetogen: die my hebt beveyligt, zijnde aan de borsten mijner moeder. Op u ben ik geworpen van den baarmoeder af, van den buyk mijner moeder aan zijt gy mijn God. Dat is / Van den eersten oogenblik mijner geboorte af / tot nu toe / heb ik op u gesteunt ende vertrouwt / my en al 't mijne op u wentelende; en gy betoondet / dat gy mijn God waart / in al dien tijd.

§ 2. Maar bysonderlijk komt ons de Messias voor in den staat van sijn vernederinge als een Verlosser, die sijn volk van 't gewelt der helle soude verlossen en vry maken / Psal. 49: 16. en tot dien eynde een strijd soude hebben met de Prince der helle. De eerste belofte heeft onse gantsche verwagtinge gegrontvest in een vyantlijken strijd / daar in de Hooft-partyen soude zijn het Vrouwen zaad en de slange; en haar uytkomste / dat het Vrouwen zaad in den versen soude verwont / maar de slange aan den kop verbrijselt zijn / Gen. 3: 15. Dat is het besluyt Gods / dat dien vyand en wraakgierige moet te niete gedaan werden / Psal. 8: 3. Daar van leest men nu Esai. 40: 10, 11. Siet de HEERE sal komen tegen den sterken (of *met den sterken*) dat is den Duyvel, daar mede hy komen sal in 't strijt-velt: ende sijn arm sal heerschen (dat is overwinnen.) Siet sijn loon is by hem, ende sijn arbeyts-loon is voor sijn aangesigte. Hy sal sijne kudde weyden gelijk een Herder. Daar wert de Duyvel aangemerkt als een vyand van groote sterkte / vergelijk Jes. 49: 24, 25. Jer. 31: 11. als een geweldige leeuw tegen de kudde; om welkers wille de Heere, de Herder Israëls, dat is de Christus / eens komen soude / om sijn arm tegen hem te werk te leggen / en hem te overwinnen. Daarom werd hy een Held genaamt / die sijn swaard gegort heeft aan sijn heupe, Psal. 45: 4. om sijn strijd en overwinnens-kragt te kennen te geven. Gelijk hy dan ook in de prophetien beschreven wert als overwinnende: El Gibbôr, God, Almagtig Overwinnaar, Esai. 9: 6. Die Jacob soude vrykoopen, en Israël verlossen, uyt de hand des genes die sterker was dan hy, Jer. 31: 11. Die de gevangenisse gevangen soude nemen, Psal. 68: 19. Die strijd moest nootsakelijk hebben sijn eerste uytvallen en schermutselingen / dewelke bestaan soude in arglistige versoekingen / in een toeleg om de Messias te verstricken in de sonde. (Gelijk de laatsten aanval soude zijn in de gestalte van een brieschenden leeuw, om hem geweldig te verscheuren, Psal. 22: 14. 22.) Het vossevel soude / na de gewoone practijcq des Satans / ook hier moeten gaan voor sijn leeuwen-huyd; dog soo / dat de onbesmettelijke heyligheyd van den Verlosser daar uyt te doorschijnender soude gesien / en de seekerheyd van sijn eyndelijke victorie (als in een treffelijke proef van sijn vermogen en bequaamheden tot overwinninge) ten klaarsten voorspelt werden. Hier toe dient het geen wy lesen Psal. 16: 7-11. alwaar de Christus tegen sijnen laatsten strijd hem bereyt / en na een ernstig gebed om hulp en behoudenisse / sig selven in deser voegen bemoedigt: Ik sal den HEERE loven, die my raad heeft gegeven: selfs in de nagt van ver-

En in des Satans aanvegting onbesmettelijk in heyligheyd en genoegsaam toegerust tot alle overwinninge bevonden werden.

soekingen / doe de Prince der duysternisse tegen my quam / om my door begeerlijke dingen te verlocken / onderwesen my mijne nieren; ik stelde den HEERE gedueriglijk voor my. Hier uyt formeert hy dit besluyt tot sijn heylige couragie: Nademaal HY aan mijne regterhand is, en sal ik niet wankelen. Daarom is mijn herte verblijt, ende mijne eere verheugt haar: ook sal mijn vleesch seker woonen. Want Gy (soo spreekt hy in een wendinge van sijn Ziele tot God) sult mijne Ziele in der helle niet verlaten. Gy sult niet toelaten, dat uwe heylige de verdervinge sie. Gy sult my het pat des levens bekent maken, &c. Soo was'er dan een sware nagt van aanvegtinge voorgegaan: daar in hy van God raad ontfing / in welke sijne nieren / de sitplaats andersins van onse begeerten / in plaatse van af te trecken en te verlocken / hem selfs onderwesen van sijn pligt: soo onbesmettelijk sou de Heyland zijn; En hy stelde God en sijn woord geduyrig voor hem / om met dat swaard alle versoekingen af te snijden. Dit proef-stuk van Gods bystant gaf hem een verseekering van sijn volgende overwinninge.

Dit alles is ook in Iesu vervult, doe hy in de woestijne sweefde, en daar uyt eerst te voorschijn quam.

§ 2. Dit alles is vervult en geschiet in dese tegenwoordige historie: in welke hy is beproeft in swakheden / en bewaart / gelijk hy is versogt / en heeft overwonnen. Hy heeft gevastet: want hy is door een sterken drift van sijn gemoed / veroorsaakt door den Geest die op hem was / gegaan in een eensame woestijne / die van alle levens-middelen was ontbloot / onder 't gevaar van de wilde dieren / sonder twijffel om in eensamigheyd sijn gepeysen te oeffenen. Hy heeft eyndelijk gehongert / en die swakheyd des lighaams / bestaande in een smertelijk gevoelen van dat scherpe sweerd / rondelijk beleden. In die woeste plaatse is tot hem de versoeker gekomen; want het is de Duyvel / die genaamt wert van de Joden *Sar ham-midbar*, een Prince of Overste der Woestijne, gelijk hem R. Bechai menigmaal noemt. Van den bok / die op den Versoendag wiert weg gesonden / segt den text: Dat men hem na de woestijne moest uytlaten voor *Azazel*, Lev. 16: 10. Dat is / gelijk hem / R. Moses Nachmanides noemt / de Overste, die de heerschappye heeft over woeste plaatsen: soo wert dan den Woud-Duyvel genaamt / gelijk dat woord ook beteekent den weg-gaanden bok; om dat hy sijn woon-stede verlaten heeft / en in de waarheyd niet is staande gebleven. R. Bechai merkt aan: dat Israel soo haast niet in de woestijne was gekomen / of hy wiert versogt van de Overste der woestijne, (dat is van den Duyvel) om dat hy daar was / als in sijn eygen gebied: soo is 't dan geen wonder / en ligt te gelooven / dat soo langwijligen verblijf in de woestijne niet toeging sonder versoekinge; als zijnde de plaatse / alwaar de onreyne geest gemeenelijk hem plag op allerleye wijse te vertoonen / en sijn rol te speelen. Maar / 't geen de meeste verseekering geeft / is / dat Jesus met desen vreemden gesel ook in quam in de heylige Stad / en van hem gestelt zijnde op het vleck-dak des Tempels / wiert versogt tot soo vreemden sprong / maar hem klockmoedig heeft afgewesen: waar uyt bleek / dat Jesus niet alleen versogt was / maar ook de versoekinge overwonnen heeft; 't geen nog meerder is geopenbaart / als de

de Engelen quamen ende hem dienden.

§ 3. Als wy Jesus wonderlijke bewaringe in de woestijne maar in 't gemeen aanmerken / die daar in 't leven blijft sonder spijse veertig dagen lang / en onbeschadigt van de wilde dieren: soo besluyten wy / dat God met hem was / en hem ondersteunde: dat die Geest / die op hem gesien wierde aan de Jordane / en hem herwaarts dreef / hem ook behoede. Indien het veertig-daagsche vasten van Moses een bewijs was van sijn Goddelijke roepinge / en 't veertig-daagsche vasten van Elias een proef dat Elias den Schepper diende / daar de Baals-priesters offerden aan de Duyvelen: wat reden / dat deselve saak ook ons geen kragtig bewijs soude verstrecken / dat Jesus was een Dienstknegt Gods? ja die selve knegt / waar van staat by Jesaias, cap. 42: 1. Siet mijn knegt, die ik ondersteune. Indien de bewaringe van Daniel uyt den kuyl der leeuwen / een wel-gegront bewijs verstrekte / dat hem God bewaart hadde / en derhalven dat hy den raad Gods diende: wat hapert'er waarom wy het selve besluyt niet mogen maken van Jesus? Daar in is een kragtig bewijs voor Jesu Messiasschap.

Als wy op de Versoekinge des Satans sien? Hy / die quam om de werken des Duyvels te verbreeken / en die den selven in alle sijne groote presentatien af-sloeg / met betooning van soo grooten heyligheyd / dat kan geen ander zijn als het Vrouwen-zaad: de tweeden Adam: de Verlosser Israëls; want als wy dese historie met de voorgaande vergelijken / daar in God uyt de Hemel verklaarde en toonde dat sijn Geest op hem was / en hy volkomelijk toegerust was tot dat ampt van Verlossinge: soo sien wy / dat dese versoekinge hier kort op volgt / om een proef te geven van sijn bequaamheden / die de Geest Gods in hem gewrogt hadde. Wy lesen Jes. 11: 2. Op hem sal de Geest des HEEREN rusten: de Geest der wijsheyd ende des verstands, de Geest des raads ende sterkte, de Geest der kennisse ende der vreese des HEEREN. Hier is gebleken / dat Jesus vol was van wijsheyd, waar door hy 't goede van het quade / en 't dienstige van het ondienstige wist te onderscheyden / terwijl hy de bedriegeryen van den Versoeker soo treffelijk ontdekt. Van voorsigtigheyd of verstand / wanneer hy al sijn handel soo belept / dat hy reys door reys den boosen alle pas af-snijt / tot nader instantien. Van raad, nadien hy toonde / dat hy in alle voorvallen den raad van Gods woord aan de hand hadde / sonder dat hy yemands raad behoefde. Van sterkte, terwijl hy soo gewillig was in sijnen honger te verdragen / soo kloekmoedig in soo groote presentatien af te slaan: soo onversettelijk in sijn heylig voornemen. Van kennisse, overmits hy soo wel bevatte / en soo seer erkende sijns Vaders liefde en trouwe / dat hy daar aan in 't minste niet twijffelde / nog van deselve eenigen proef begeerde: maar in dien alleen gerustig berustede. Van vreese des Heeren: die haar betoonde in een teerhertige voorsorge / dat de schuldige eer / die God alleen toekomt / hem niet en wierde ontnoemt: en in een afkeerig grouwen voor het eerste quaad. Adam wiert versogt in 't paradijs / maar besweek. Jesus in de woestijne / maar overwon: self in een plaats die eensaam was / en daar hy swak bevonden wiert na den lighame / daar

sijn

sijn vyand al dat voordeel had / triumpheerde hy seer heerlijk. Israel wiert versogt in de woestijne / door honger en dorst / en murmureerde: maar Jesus / boven den honger / nog door een boose Geest / in de gedaante van een Engel des ligts / en hy bleef staan in sijn gehoorsame lijdsaamheyd. Nog tegenspoet / nog groote presentatie van voorspoet konden hem uyt sijn pligt brengen. Hy is blind / die niet en siet dat soo grooten mate van heyligheyd niet en kan vallen in een natuurlijken soone van Adam. Maar alleen in hem / die de wet Gods heeft in sijn binnenste, &c. Psal. 40: 9. Dat is een voorregt alleen van de Heylige Israels. Psal. 45: 2, 3, 8. Dit is de regtveerdige Knegt, Esai. 53: 11. vergel. Jer. 23: 5. 33: 13. In welken God een welbehagen heeft: die op soodanigen wijse al het welbehagen Gods uytvoerde; Dat is: Dese is de Christus.

2. *De aanvang van Jesu Predik-dienst in Galilea, gebleken met den eysch van 't Messias-ampt gantsch over-eenkomende te zyn.*

De Christus moeste als een Propheet het volk leeren volgens de Prophetien.

§ 1. DAt de Messias het leer-ampt soude betragten als een Propheet, is openbaar uyt de prophetische schriften. Op hem sag de belofte, die wy vinden Deut. 18: 15. Eenen *Propheet* uyt het midden van uw, uyt uwe broederen, als My, sal uw de HEERE uwen God verwecken, na hem sult gy hooren: en vers 18. 19. Eenen *Propheet* sal ik hem verwecken uyt het midden harer broederen, als uw, en ik sal mijne woorden in sijnen mond geven, ende hy sal tot hem spreken alles wat ik hem gebieden sal: ende 't sal geschieden die man, die niet sal hooren na mijne woorden; die hy in mijnen name sal spreken, van dien sal ik het soeken. Want ofschoon de Joodsche Meesters dit elders heenen duyden, dese op Iosua, en geene op Ieremias, of op de propheten in 't gemeen, soo blijkt het egter uyt het gewigt der woorden selve, dat hier op een weerdiger persoon ge-oogt wert, die tegen Moses in de balance mag komen, die gelijk als Moses, en niet minder zijnde, de weerdigheyd van sijn dienst immers seer wel soude konnen ophalen, ja overtreffen. Indien 't nu waar is, dat na dien tijd geen Propheet meer in Israël opstont; gelijk Moses, (Deut. 34: 10.) En dat in hem veele uytnementheden zijn aan te merken, waar in hy alle de volgende Propheten overtrof, gelijk de Ioden in haar geloofs articulen aanmerken. a Soo moet men besluyten, dat sulken eere alleen voor de Messias bewaart wert, die de woorden Gods op een seer uytnemende wijse spreken moeste. Hierom wert hy Messias, dat is, gesalfde genaamt, om dat hy tot het leer-ampt, als een verkondiger van het Euangelium onder anderen gesalft moeste werde. Ies. 61: 12. Het is bekent, dat hem de HEERE een tonge der geleerden soude geven, op dat hy soude weten met den moeden een woord ter regter tijd te spreken. Ies. 50: 4. Daarom heet hy een

a *Maimonid. More Nevochim p. 2. cap. 35.*

een Leeraar ter geregtigheyd. Joël 2: 23. Een prediker die niet liegen soude. Hab. 2:3. In wiens geloove de regtveerdige soude leven. vers 4. De knegt Gods.. op welken God sijnen Geest soude geven, die het regt den Heydenen soude voortbrengen.. die het gekrookte ried niet soude verbreeken, en de rookende vlas-wieke niet uytblusschen: die met waarheyd het regt soude voortbrengen.... op wiens leere de eylanden soude wagten. Jes. 42: 1. 3. 4. En die de verborgentheden van outs her overvloedig soude uytstorten Psal. 78: 2. En soo verwagtede men te sien, dat de mond des Heeren sprak. Jes. 46: 5. In welcken dienst de Christus soude worden een ligt. Jes. 42: 6. En een sonne. 2 Sam. 23: 4. Mal. 4: 2. Soo dat met sijn predik-dienst een groot ligt soude opgaan. Jes. 9: 2.

§ 2. De Joden waren al van outs in geen ander wit, en verwagtinge, als dat haren Koning Christus ook *een Propheet* soude zijn van groote wijsheyd, en goddelijke verligtinge; die dan diens volgens ook de waarheyd en de wet regt sinnig soude leere aan alle den volke, siet Joh. 6: 14. 7: 40. De woorden van haren hoog geagten Rabbi Moses Maimonides,[a] spreeken aldus de waarheyd ront uyt. De Koning die opstaan sal uyt den zade Davids, sal meerder als Salomon wesen in wijsheyd, en een groot Propheet: naast Moses. Ja waarom niet boven Moses? nademaal de oude Hebreen ook volgens de bekentenisse van R. Abrabanel de plaats Jes. 52: 13. (Siet mijn knegt sal verstandelijk handelen: hy sal verhoogt ende verheven en seer hooge werden) aldus uytleggen. Hy sal verhoogt werden boven Abraham, ende verheven werden boven MOSES, ende seer hooge werden boven de dienstbare Engelen.[b] Het welke gantschelijk over een komt met de leere van den Apostel *Paulus*, Hebr. 3: 3. Dese (namentlijk Jesus Christus) is soo veel meerder heerlijkheyd weerdig geagt dan Moses; als de geene, die het huys gebouwt heeft, meerder eere heeft, als het huys.

En volgens de bekentenisse des Joden.

[a] *Maimonides. Teshuboth. cap. 9. citat. Uchtmanno in notis ad Bechinath Ha-olam. Pag. 359.*

§ 3. Om nu Jesus als een Propheet in dit leer-ampt te vertoonen, en daar uyt openbaar te maken, dat hy in dit stuck sig gantschelijk als de ware Messias heeft gedragen, soo gaat onsen Euangelist (na dat hy hem vertoont heeft uyt de versoekinge te voorschijn gekomen te zijn, als gout dat door 't vier beproeft is) nu over tot sijn predik-dienst; waar ontrent hy in dit Capittel voor af sent: 1. Wat dat'er ontrent sijn woon-plaats is aan te merken, waar van daan sijn leere is uytgegaan en verspreyt door het gantsche land, verss. 12-17. 2. Hoe Jesus eenige van sijne discipelen eens op een sonderlinge wijse heeft verpligt, om hem in desen predik-dienst te dienen, en tot behoudenisse van veele menschen, die tot sijn koninkrijke vergadert moesten werden, mede te werken, verss. 18: 22. 3. Daar op wort in 't kort betrocken, wat vlijt en neerstigheyd dat Jesus heeft aangewendet om sijn leere voort te setten, en met weldoende wonder-werken te bevestigen, verss. 23-25.

Hoe Jesus dien predik dienst heeft aangevangen.

[b] *Abrabanel in Jesai 25: 3 le.*

A. De plaats, van waar Jesus sijn leere heeft willen verspreyden, aangewesen, en uyt de Prophetie bevestigt.

Verss. 12--17.

Korte aanteykeningen tot opening van 't verstand der woorden.

Vers 12. *Als nu Jesus gehoort hadde, dat Johannes overgelevert was.* Dat is / een geruymen tijd na dese overwinninge over den Satan. Ontrent dien tijd / als Johannes van de Pharizeen / en andere sijne vyanden/ aan Herodes Antipas was overgelevert / en van hem in de gevankenisse geworpen. Doen ook deselve Pharizeen met quade oogen aansagen/ dat Jesus meer discipelen maakte, dan Johannes gedaan hadde/ Joh. 4: 1.

Is hy wedergekeert na Galileen. Johannes segt: Soo verliet hy Judeam, ende ging wederom heenen in Galileam, Joh. 4: 3. welke was het Noorder-quartier van 't Joodsche land: gelijk Judea lag in 't Zuyd-gewest.

Vers 13. *Ende Nazareth verlaten hebbende.* Niet soo seer om de wreedheyd van Herodes Antipas: als wel om de ondankbaarheyd en quaataardigheyd van des selfs inwoonders / die geen agting en scheptein voor sijn persoon en ampt. Siet Luc. 4: 16-31.

Is hy komen woonen tot Capernaum. Een stad/ dewelke doen ter tijd seer vermaart was / siet Matth. 11: 23. Men vind ook in de Joodsche schriften een stad van die naam gewaagt/siet Midras Coheleth, fol. 85: 2. In de Oostersche vertalingen wert sy genaamt *Cephárnachum*, Hoeve der vertroostinge.

Na dat Jesus te vooren met sijn vrienden dese stad wel besigtigt/ en eenige dagen daar in vertoeft hadde/ Joh. 2: 12.) soo heeft hy nu (terwijl de occasie hem sonderling benoodigde) sijn woon-plaats van Nazareth opgebroken/ en sig hier tot Capernaum neder geslagen: alwaar hy niet verre af lag van het gebied van Philippus/ en soo te scheep als te land de lagen van Herodes seer ligtelijk kon ontwijken: soo lang sijn uyre nog niet gekomen was/ Joh. 7: 30. Hoewel hy voornamentlijk schijnt herwaarts geweken / om de discipelen van Johannes te troosten/ en tot hem te vergaderen: dewijl het nu sijn tijd was / om Johannes in den predik-dienst te vervangen / en dien Voorlooper alsoo kort op de hielen te agtervolgen.

Die twaalf maanden in een stad of plaats gewoont hadde / was na de Joodsche wetten als een Burger schuldig om sijne schattinge aldaar te betalen: gelijk van Capernaum niet alleen sijn Stad genaamt wert/ Matth. 9: 1. maar ook hem aldaar de schattinge is afgevordert / Matth. 17: 24: Siet Ligtfoot over dese plaatse.

Gelegen aan de Zee. Gr. παραθαλασσίαν. dat is/ een Zee-plaats. Soo wert sy hier genaamt van wegen het Meer van Tiberias/ na de wijse van spreken onder de Joden / die alle ruyme wateren een Zee noemen; gelijk van dit selve Meer / Num. 34: 11. de Zee Kinnereth genaamt wert: en Luc. 5: 1. het Meer Gennezareth; maar Joh. 6: 1. de Zee van Galilea, welke is de Zee van Tiberias, siet ook Joh. 21: 1.

Dit Meer wert van sommige op 100.

(van

(van andere op 128.) Stadien begroot in sijn lengte / en 40. in sijn breete; die uytmaken vier duydsche mijlen voor de lengte der Zee / en eene en een quart voor haar breette.

In de Landpalen van Zabulon ende Nephtalim. Dat is na veeler oordeel / op de grens-scheydinge van 't erf dier twee aan-een-grenzende stammen Israels: Maar van Zabulon gelegen was ten zuyden / sig streckende van de Middelandsche Zee ten westen / tot aan de Galileesche Zee ten oosten; tegen wien de stamme Aser en Nephtalim ten noorden quam aanstooten / zijnde aan de zuyd-zijde beslooten met de stamme Isaschar en Manasse. Maar de stamme Nephtalim was gelegen langs de noorder Jordane / en een gedeelte van de Galileesche Zee.

Edog / dewijl men dese uytlegginge qualijk kan doen accorderen met de ware situatie van Capernaum, 't geen gelegen was in 't Noortwesten van de Galileesche Zee: en dat de Joden de grenspalen van de stamme Nephthali uytstrecken tot aan de Zuydkant van 't Meyr: soo nemen wy de woorden *in de landpalen van Sabulon ende Nephtalim* als haar opsigt hebbende op twee verscheyden plaatsen / te weten: op Nazareth gelegen in de stam van Sabulon, ende op Capernaum gelegen in de stam van Nephtalim. Als of hy seyde; het eene in de landpalen van Sabulon, en 't ander van Nephtalim.

Ἐν ὁρίοις. In de landpalen. dat is / in de gewesten en Landschappen van die twee stammen: want daarom staat het in 't meervoudig getal: en het is openbaar / dat dit woord in 't N. T. geensins genomen wert voor de uyterste grensscheydinge van een landschap; maar voor het landschap selve / dat binnen sijne palen geslooten is / siet Marc. 7: 31.

Het oogmerk van onsen Euangelist is alhier te toonen / hoe dat de prophetie van Jesaias heeft moeten voldaan werden; en dat daar toe niet genoeg was / dat Jesus tot Nazareth was opgevoedet / 't geen gelegen was in de stamme van Sabulon: maar dat hy ook moeste komen woonen in de stamme van Nephtalim; en daarom is verhuyst van Nazareth na Capernaum. Vid. L'empereur ad Gr. Kimchi p. 151.

Vers 14. *Op dat vervult soude worden, het geene gesproken is door Jesaiam den Propheet.* Siet Jes. 8: 23. 9: 1. Dit merkt de Euangelist aan / dat geschiet is na Gods raad en voorsegginge / en daarom door de bysondere bestieringe van sijn al regeerende hand / en voorsienigheyd. Die te vooren de plaats van Christi geboorte / sijn schuyl-plaats in den vlugt / en de plaats van sijn opvoeding soo nauwkeurig hadde aangewesen / en volgens sijn prophetisch woord beschickt / die gaat met die beschickinge nu voort / in het bestellen van sijn woon-plaats / ten tijden van sijn bedieninge.

Vers 15. *Seggende, het land Zabulon, ende het land Nephtalim.* De Euangelist trekt uyt Jesai. 8: 23. (om sig te verkorten) alleen de namen der Landschappen aan / waar in het bestraalde volk / wien het ligt des Euangeliums zoude opgaan (waar van Jes. 9: 1.) hun woon-plaats hielt: agtende daar mede de saake voldaan te hebben. De aangetogen plaatse wert in sijn geheel na de beste vertalinge egter aldus gelesen: Want het land dat beangst was, quam geen swijmeling over in den eersten tijd, die na 't land Zabulon, en na 't land Nephtali heen verligting toebragt. Maar in den laatsten tijd; die na den weg der Zee, over de Jordane, het Galilea der Heydenen beswaarde.

Na den weg der Zee. Die nemen som-

sommige door een Hebreeuwsche spreekwijse op: en verstaan door den weg der Zee het land / dat sig langs de Galileeschen Zee heenen strekt. In de gront-text is een verswijging van 't woordeken *Kata*, Na. (Siet diergelijk by de Tseventig Oversetters 1 Kon. 8: 48.) Sommige verstaan den weg die na Tyrus / en alsoo na de Middellantsche Zee heenen leyde.

Het is bekent uyt Josephus, dat'er aan de over-zijde der Zee van Julias af / een bequame voet-weg lag / die langs de Zee en de Jordane sig strekte / dewelke ook de weg der Zee kan genaamt werden: soodanigen weg lag daar ook van dese zijde / dewelke begon van Ginnabri af / en liep na Judea toe / tot aan de doode Zee / en verder. Wy laten 't aan het oordeel van den Leser / wat men hier te verkiesen heeft. Het is ons genoeg / dat hier al 't land rontom de Galileesche Zee te kennen gegeven wert.

Over de Jordane. Hier schijnt dien weg der Zee geplaatst te werden over de Jordane; dat is aan de oost-zijde van de Zee / waar heen men niet en komt / als door een overgang over de Jordane / waar ontrent de Joodsche Oorlogen met de Romeynen eerst hevig aanvingen.

Galilea der Heydenen. Dat is: Waar in dat de Heydenen seer gemengt met de Joden leefden: hoewel andere het vertalen het volk-rijk Galilea; om dat dit landschap van steden en menschen wonder vervult was / soo dat Josephus niet en schroomt te seggen / dat het minste vlek boven de 15000. inwoonders behelsde.

Enige willen dat daar door dat gewest van Galilea verstaan wert / 't geen na de Grenzen van Tyrus lag / waar in die 20. steden waren / welke Salomon eertijts aan Hiram de Koning van Tyrus schonk. 1 Kon. 9: 12. Dog andere plaatsen het aan de Oost-zijde van de Galileesche Zee / en begrijpen daar in dat land / 't welk van de Jordane ten Noorden tot de Jordane ten Zuyden de Zee omvangt.

Vers 16. *Het volk, dat in de duysternisse sat, heeft een groot ligt gesien.* In Christo / de sonne der geregtigheyd. Mal. 4: 2. gaat 'er een groot ligt op. Mich. 7: 8. Dan. 2: 22. Jes. 42: 6. 49: 6. Psal. 36: 10. vergelijk Ioh. 1: 4. 9. 3: 19. 8: 12. 12: 35. 36. 2 Cor. 4: 4. 6. Eph. 5: 14. 2 Tim. 1: 10.

Dit ligt wort gesien, wanneer men door de genade der wedergeboorte verkrijgt verligte oogen des verstands / om te sien / te kennen / en te gelooven / 't geene de Christus verkondigen soude. Ioh. 3: 3. Eph. 1: 17, 18. 2 Cor. 4: 3. 4. 6.

Die genade nu soude dat volk verkrijgen / 't welk in Galilea in 't land Zabulon ende Nephtali woonde / en aldaar sat in duysternisse, van wegen het gebrek van goet onderwijs / benevelt in 't verstand met veele doolingen en voor-oordeelen / maar aldermeest door groote onwetentheyd beswalkt: welke staat een duysternisse genaamt wert. Eph. 2: 11, 12. 4: 17, 18. en elders.

Ende die geene, die saten in den lande en schaduwe des doods, den selven is een ligt opgegaan. Het is nog swaarder ellende te sitten in den lande en schaduwe des doods, als te sitten in de duysternisse: hoewel het beyde een groot jammer is.

In 't land en in de schaduwe des doods saten die geene / welke bewoonden het Galilea der Heydenen / en die derhalven of Heydenen waren / of meest door het Heydendom ontaart: aan dewelke dit ligt ook opgaat / wanneer de Christus met sijn woord en predikinge des Euangeliums onder haar verschijnt.

Vers 17. *Van doen aan heeft Jesus begon-*

begonnen te prediken. Verstaat van die tijd af / doe hy is komen woonen tot Capernaum: na dat Johannes overgelevert was. Want het maken van discipelen / door prediken en doopen / van Johannes in sijn Euangelio te vooren gemelt (Joh. 3: 22. 4: 1.) was nog maar een werk van Jesu discipelen / die van Johannes tot hem waren overgegaan / en een voorbereydinge tot Jesu openbare predik-dienst: de welke hy eerst plegtig ter hand nam / doe Johannes sijn loop voleyndigt hadde.

Ende te seggen: Bekeert u; want het koninkrijke der Hemelen is na by gekomen. vergelijk boven cap. 3: 2. Soo was dan den inhoud van Jesu prediken geheel en al over een komende met het geene dat Johannes gepredikt hadde; en sijn prophetische bedieninge was een voorbereydinge voor sijn koninklijke ampt. Dewijl hy moest komen tot een volk dat in duysternisse sat / en in de schaduwe des doods / soo was 't van nooden / dat sy geroepen wierden tot bekeeringe, om uyt de duysternisse over te gaan tot Gods wonderbarelijke ligt.

Betooninge van Jesu Messiasschap uyt sijn woonplaats en 't sommier van sijn leere.

§ 1. A. Seer klaar is de plaatse, van waar dit ligt des Euangeliums door de mond Christi eerst stont op te gaan / en kragtig door te breken / in de prophetie aangewesen / in die passagie / op dewelke ook onsen Euangelist sig beroept / en welkers woorden hy aentrekt / wert sonder twijffel gesprooken van de Messias. Want / Ies. 8: 18. wert hy als onder een schare van discipelen verschijnende / alsoo sprekende ingevoert. Siet ik ende de kinderen die de HEERE my gegeven heeft, zijn tot teekenen, ende tot wonderen in Israël van den HEERE der Heyrscharen, die op den berg Sions woont. Weshalven hy voort gaat / en vermaant het volk. vers 19. 20. dat sy om Gods raad te vragen niet moesten af hangen van de mond der Waarseggers en Duyvels konstenaars. Het zy die de naam van schrift-geleerden onder de Joden / of Priesters der Goden onder de Heydenen droegen. Maar dat sy haar moesten houden aan de Wet en 't getuygenisse / indien sy de dageraat des N. T. wilden sien: of dat sy anders in dit land sware oordeelen (vers 21 / 22. beschreven) te verwagten hadden: swaarder als opt voor heenen / nademaal vers 23. het land dat beangst en benauwt was / geen swijmeling over quam in den eersten tijd. (doe de Assyrier en Babilonier het selve seer verstoorden.) Die wel eer na 't land Zabulon, en na 't land Nephtali heen verligting toebragt. Maar in de laatste tijd, soude die beswijmeling en tuymel geest haar overkomen / die na den weg der Zee over de Iordane het Galilea der Heydenen beswaarde, of beswaren soude. Daar op komen eenige van Jesu discipelen sijn rede agtervolgen / en by wege van aanspraak tot God sijne genade verheerlijken. cap. 9: 16. seggende: Dewijl wy de Messias dus hooren en sien (soo is nu de sonne der geregtigheyd opgegaan. Het volk, dat in duysterniSse wandelt, sal dit groote ligt sien, &c. Soo verklaren sy

De Messias moest in 't land Zabulon en de Nephtalim sijn leer-ampt beginnen.

sy dan die dageraad/ die nu opging/ en hoe het land Zabulon en Nephtali van haar voorgaande beswaringe wiert ontheft ende verligt/ door dien het volk/ daar in woonende/ aldereerst dat ligt souden sien opgaan ende doorbreeken. Hier mede komen ook nog andere prophetien over een. Gen. 49:21. segt Jacob: Nephtali is een los gelaten hinde, des genes die schoone woorden geeft. De Messias is de gene/ die de aangename woorden des Euangeliums soude geven. Vergelijk Psal. 45:3. Cant. 5:16. Die Gods waarheyd en heyl sou uytspreken, Psal. 40:11. Den armen het Euangelium verkondigen, Jes. 61:1. Den moeden een woord ter regter tijd spreken, Jes. 50:4. Hy soude geven te spreken, en daar op soude der boodschappers van goede tijdingen een groote heyrschaar zijn, Psal. 68:12. Die dan alle souden verkondigen het koninkrijke Gods. De schare/ die hem soude nawandelen/ soude zijn als een losgelaten hinde, veerdig/ en wijt uytwijdende/ die met alle blijdschap tot hem/ als tot de fonteyne der levendige wateren/ souden toeloopen. Psal. 42:2. Cant. 2:7. Jes. 35:6. Hab. 3:19. En haar/ als een los gebroken hinde/ door geen huys-kommer laten te rug houden/ dat sy niet met hem het gantsche land souden doorgaan. Die eer-titel wert gegeven aan Nephtali, om dat de Christus in het erf van die stamme soude woonen/ aldaar sijn leere beginnen/ sijn discipelen roepen/ en de schare vergaderen/ die met hem soude uytgaan: want Capernaum was gelegen eygentlijk in de stamme van Nephtali. [a] Buyten Jerusalem wilde God sijnen Soone eerst laten prediken; en de reden/ waarom hy dit soo goet vond in sijnen raad/ werd ons ook gegeven/ Zach. 12:7. De HEERE (staat 'er) sal de tente Juda ten voorsten (of eerst) behouden: op dat de heerlijkheyd des huys Davids, ende de heerlijkheyd der Inwoonderen van Ierusalem, haar niet en verheffe tegen Iuda. Door de tente van Iuda verstaat hy een gemeene plaatse/ van minder agting in heyligheyd in het Joodsche land/ het welke de bovenstaande prophetien bepalen tot de stamme Nephtali/ alwaar het strekt na Zabulon. Die de Oude schriften der Joden doorsoeken/ hebben ook in haar oude overleveringen gevonden/ dat de Messias eerst in Galilea moeste geopenbaart werden: gelijk daar van klare passagien in den Sohar, en een ander tractaat genaamt Pesikta, gevonden werden. [b]

a Audiamus Witzium de hâc interpretatione in Oeconom. pag. 459. Neque applicatio ista ad doctrinam Christi fastidiosè uti nova, rejicienda est, quum præter Hieronymum eam habeant Ambrosius & Procopius citati Cornelio à Lapide. Quibus adde Eucherium Lugdunensem Episcopum & Petrum Martyrem. Et si de Christo in portione Nephtali prædicaturo Jesaias prophetavit, cur de eadem re Jacobum filiorum fata canentem prophetasse nolimus.

b *Ita amicus noster D. Rhenferd. in Corol. iij. subnexo disputat: de stylo Apocalypseos Cabbalistico. Neque Veteribus Hebræis inquit omnino ignotum fuit Meßiam in Galiæâ primum revelatum iri; quod cum ex S.S. abundè scire potuerunt tum ipsimet aperte satis in* Sohar & Pesikta *testantur, Conf. Cabbal. denudata p. 2. f. 150.* §. 16.

B. Den sommieren inhoud van sijn prediking soude zijn het koninkrijke Gods, en de bekeeringe, als een weg en middel / om daar door tot het selve koninkrijke in te gaan. Laat ons voor het tegenwordige overwegen / 't geen ons diensthalven voorkomt Jes. 21: 11, 12. De last van Duma. Men roept tot my uyt Seir; Wagter wat is'er van de nagt? Wagter wat is'er van de nagt? De Wagter seyde: De morgenstond is gekomen, ende 't is nog nagt. Wilt gy-lieden soeken? soekt; keert weder, (of bekeert u) ende komt. Siet dan hier de Soone Gods / geopenbaart in 't vleesch / gevraagt uyt Seir: (dat is / uyt het Edomitisch Jodendom) na de gelegentheyd van dien tijd / onder den naam van de Wagter, antwoorden: en haar prediken de bekeeringe / om de nagt te ontgaan / en in den dag van verlossinge behouden te werden. Hos. 9: 8. Het is bekent uyt den Thalmud / [a] dat de Joden dese plaatse tot den Messias brengen / en het aanmerken als een vrage na de verlossinge Christi: de antwoord nemen sy op / dat de morgenstond, komende als een dag van verlossinge / nogtans vergeselschapt sal blijven met een nagt van swaar verderf voor de goddeloosen; en dat daarom den geenen / die van gantscher herte begeert deel te hebben aan de verlossinge / gerecommandeert wert / door vierige gebeden / genade en barmhertigheyd by God te soeken: berouw te bewijsen over sijn sonden / en soo te komen om de verlossinge deelagtig te werden. Op een andere plaatse [b] bekennen de Joden / dat in dien tijd, als de Christus komen moet, de discipelen in een groote schaarsheyd sullen zijn, en veeler oogen door angst en sugten sullen uyt teeren. Veel rampen souden daar komen, en sware besluyten uytgevoert werden. Dat de leerlingen de wet souden vergeten hebben. Dat het koninkrijke soude beset zijn met kettersche gevoelens, en dat'er niemant soude zijn die se wederspreekt. Dat het huys der t'samenkomste tot een hoerhuys soude zijn geworden. De wijsheyd der Schrift-geleerde tot een stank, en die van 't quade afwijkt sou voor dwaas gehouden werden, &c. Uyt welken alle blijkt / hoe nootsakelijk de Messias in sijn predicatien soude hebben aan te dringen op de bekeeringe, om haar te roepen tot af-stant van haar quade wegen / en betragtinge van waarheyd en deugt.

En den weg der bekeeringe prediken en aanwijsen, om daar door in 't koninkrijke Gods in te gaan.

a *Gemarah: Sanhedrin in excerptis Coccejis. Cap. xj. § xvij. Vide & Glossam in notis.*

b *Gemarah: Sanhedrin ibid. § xxvj. & excerpta ex Beth Israël.*

C. Daar in soude hy den Voorlooper aanstonts vervangen / en op de hielen volgen / soo haast als die sijnen loop soude voleyndigt hebben: want dat wil Malachias, cap. 3: 1. Siet, ik sende mijnen Engel, die voor mijn aangesigte den weg bereyden sal, ende *snellijk* sal tot sijnen tempel komen die HEERE, dien gy-lieden soekt. Dat is / seer haast na dat dien Voorlooper sal gekomen zijn / ende dien weg bereyd sal hebben / sal de Messias geopenbaart werden: ende met sijn gevolg ook gesien werden in de voorhoven des HEEREN / als de HEERE in sijn eygen huys.

Aanstonts na dat sijn voorlooper sijn loop soude volcyndigt hebben.

§ 2. Het is vaarblijkelijk / dat die conditie ook is vervult in Jesu; al de wereld gelooft / dat hy in Galilea gewoont heeft / en uyt Galilea als een Propheet is opgestaan: dit namen eenige eertijts op tot sijn beswaringe: die tot Nicodemus seyden / Joh. 7: 52. Zijt gy ook uyt Galilea?

Iesus heeft sijn leerampt begonnen, woonende tot Capernaum.

lilea, ondersoekt ende siet, dat uyt Galilea geen Propheet opgestaan en is. Dat die van Capernaum in hem geloost / ende sijne saaken begunstigt hebben / dat heeft Buxtorfius uyt oude schriften der Joden ook bewesen. (siet Lexic. Thalm. p. 1081.) En dat getuygen de Euangelisten / die medgesellen waren van Jesus / en diensthalven wel bewust van de saken Jesu. Hier uyt is 't ook ontstaan / dat sijn meeste discipelen Galileers waren / waarom Petrus een Galileer zijnde / uyt sijn spraak geoordeelt wiert / waarlyk een van die te zijn, die met Jesu de Galileer waren. Matth. 26: 69.73. Marc. 14: 70. Seer aanmerkelijk is de beschuldiging / die de Joden tegen hem inbragten voor Pilatus. Luc. 23: 5. Hy beroert het volk leerende door geheel Judea, begonnen hebbende van Galilea tot hier toe. Waar op Pilatus van onderstont / of hy een Galileer was / en dit berigt bequam / dat hy uyt het gebied van Herodes was vers 6. 7.

En doe gepredikt van 't koninkrijke Gods, en den weg der bekeeringe, om daar door in te gaan.

Wat belangt de hooft-somme van Jesu leere / hy predikte het koninkrijke / dat het selve na by gekomen was: daarom wert het Euangelium genaamt het Euangelium des koninkrijks. Matth. 4: 23. 9: 35. 24: 14. Marc. 1: 14. Luc. 4: 34. 8: 1. 9: 2. Om dat daar in wiert geboodschapt / dat de tijd vervult, en dat het koninkrijk Gods na by gekomen was. Marc. 1: 15. Luc. 9: 27. 10: 9. 11: 21: 31. 22: 18. (Tot welken eynde hy ook veele getuygenissen gesproken heeft / daar in hy de natuyr en loop van dit koninkrijke seer treffelijk verklaarde / hoedanigen wy nog verscheydene vinden in den Euangelio / siet Matth. 13: 20. 22. en 25. Insonderheyd recommandeert ons het Euangelium de bekeeringe: als het eynde van Christi komste / die gekomen is om sondaars tot bekeeringe te roepen. Matth. 9: 13. (siet Marc. 6. 12.) Die de bekeeringe soo nootsakelijk stelde / dat 'er sonder die geen verwagtinge was als van te vergaan. Luc. 13: 3. 5. Soo heerlijk / dat 'er selfs blijdschap over was in den Hemel. Luc. 15: 7. 10. Soo dat men onder de eerste fondamenten van de Christelijke leere / rekende de fondament-leer van de bekeeringe van doode werken, ende van het geloove in God. Hebr. 6: 1. Eer wiert niemant toegelaten tot den doop / en alsoo vergunt een ingang in dit koninkrijk / of hy moest blijk geven / dat hy hem bekeerde. Act. 2: 38.

Dit is begonnen kort na dat Iohannes de Dooper sijn loop voleyndigt hadde.

Uyt Josephus kan ook blijken / dat Jesus sijn predik-ampt seer kort op den dienst van Johannes heeft laten volgen: want / het is bekent dat Jesus onder de regeeringe van Pilatus is gekruycigt: en dat Johannes door order van Herodes Antipas is gedoot. En wel na dat hy dat bloedschandig huwelijk had aangegaan met Herodias sijn broeders huysvrouw / 't geen van dat gevolg was / dat sijn eerste huysvrouw (zijnde een dogter van Aretas een koning van Arabia Petræa) is heymelijk te rug gekeert tot haar Vader / die om dese oorsaak met Herodes verschil sogt / in wapenen quam / en hem een sware nederlaag gaf / 't geen veele erkenden niet sonder een goddelijke wraak over 't onregtveerdig ombrengen van Johannes hem overgekomen te zijn / welke Oorlog in de laatste jaren van Tiberius gevoert is. siet Josephi A. J. L. 18. C. 7.

§ 3. Wy

§ 3. Wy sien dan / dat Jesus de regte leere ter regter plaatse begonnen heeft te prediken: en dat soo naauw over-een-komende met het geene de prophetien / aangaande die omstandigheyd van plaats bepaalt hebben; dat hy tot Capernaum is gaan woonen / om dat van daar al 't land rondsom de Galileesche Zee voor hem open lag: soo het erf van Sabulon / als van Nephtali: Die geboren is te Bethlehem / behouden door den vlugt in Egypten / opgevoedet tot Nazareth / en is gaan woonen aan de Galileesche Zee / in de land-palen van Nephtali / beginnende aldaar de leere / die men van de Messias te verwagten hadde / dese kan geen ander als de ware Messias zijn: dewijl soo veel omstandigheden volgens Gods raad geopenbaart / in geen een persoon en konnen t'samen komen / of men moet daar in erkennen sijn hand / en de vervullinge van sijn prophetien. Te meer dewijl dit aanstonts is geschiet / als den voorlooper van de Messias ophielt / als die morgen-sterre verdween / soo is dit groot ligt daar op gevolgt / en gesien ter regter plaatse. Dit point wert daarom te meer aangetekent / om dat het van nooden was door sulke aanmerkingen andere hinderpalen weg te nemen: daar was een vleesschelijke verwagtinge / dat de Christus moeste woonen en voor al verkeeren in Jerusalem / die groote stad der Wijsen / daar alle de voorbeelden van de Messias geduyrig behandelt wierden: Het scheen de vleesschelijke wijsheyd vremt toe / dat hy sig gelijk als ontrok en verstak onder een onwetent volk / het welke sig weynig oeffende in de wet / en alsoo geseten was in de duysternisse. Sy ergerden haar daar aan / voorgevende / dat 'er noyt een Propheet uyt Galilea was opgestaan. Om dit voor-oordeel weg te nemen toont de Euangelist / dat dit selfs ook over een quam met de prophetie / dat het volk, 't geen in duysternisse sat, dat groote ligt moeste sien, en dat den genen, die in 't land en in de schaduwen des doots saten, dit ligt eerstmaal moest opgaan. Weshalven men sonder reden sig ergerde aan dese woonplaatse van Jesus.

Het besluyt voor Iesus Messiasschap opgemaakt.

B. De Roepinge van eenige Discipelen tot het leer-ampt, om Jesum in sijn Prophetisch-ampt te dienen.

Verss. 18-22.

Korte aanteykeningen tot opening van 't verstand der woorden.

Vers 18. EN de *Jesus wandelende aan de Zee van Galilea.* Dat is / aan den Oever van het Meer van Tiberias / waar aan dat Capernaum gelegen was / Een Meer, dat seer vis-rijk was / waar op sig een groote menigte van menschen erneerden met den visvangst / om daar mede het gantsche land te spijsigen / en met soodanigen verversschinge te verquicken.

Sag twee broeders: Simon, gesegt Petrus, ende Andreas sijnen broeder. Beyde soonen van eenen Ionas, Matth. 16:17. afkomstig van Bethzaïda, Ioh. 1:45. ge-

oeffent in de visschery. Dese waren al te voren ingenomen door de predikinge van Johannes: want Andreas wert wel rondelijk genaamt een discipel van Johannes, die by hem stont / die hy op Jesum wees / en seyde: siet het Lam Gods, Joh. 1: 35. 36. 41. Ook hadden sy al voor henen Jesum navolgende / haar onder sijn onderwijs begeven: 't was Andreas / die ook eerst sijn broeder Simon vont, en seyde tot hem, wy hebben gevonden den Messiam: het welk is, overgeset zijnde, de Christus. Joh. 1: 42. Doe kreeg Simon de toe-naam van Cephas, 't welk overgeset wert Petrus, ꝟ 43.

Het Net in Zee werpende. Het werpnet was een gereetschap/ dat yder Israëlijt geoorloft was tot de visschery in dit Meer te gebruyken / maar fuyken / en andere horden / lieten de Joodsche wetten niet toe: om dat sy het vaar-water versparden / en de schepen hinderlijk waren. Gelijk Ligtfoot uyt den Thalmud heeft aangetekent.

Want sy waren Visschers. Wiens ordinare beroepinge was / de visschery te hanthaven. Die derhalven waren lieden / welke tot het leer-ampt niet en waren afgeregt / nog onderwesen in de scholen / om na de wetten van menschelijke voorsigtigheyd / verstand en tong te bestieren / of andere in saken van religie te onderwijsen; overmits sy veelsins ongeoeffent / veel eer het onderwijs van wijser en geoeffende Leer-meesters schenen te behoeven.

Vers 19. *Ende hy seyde tot haar: Volgt my na.* Of, Komt agter my; Dat is: komt nu over / om voortaan mijne dienst-knegten te zijn / en na mijn exempel in 't werk des Heeren te arbeyden. Want een dienst-knegt gaat agter sijn Heer: en volgt hem in sijne voetstappen. Sy waren te vooren wel discipelen geworden van Jesus / maar nu wilde hyse maaken tot sijne dienst-knegten/ en gesanten; omse te gebruyken waar en wanneer het van nooden mogt zijn.

Ende ik sal uw visschers van menschen maken. Of gelijk andere exemplaren: Ik sal maken, dat gy visschers van menschen werdet. Onder sulk een soete sinspelinge beschrijft de mond der wijsheyd het Leer-ampt der Apostelen / 't geen waarlijk in de visschery een aardig sinne-beeld vont: Want / daar in waren de Apostelen als geestelijke visschers, die door de Zee van 't Heydendom / onder veel wisselvallige ontmoetingen / nu van kalmte en dan van schrikkelijke onstuymigheden / hebben moeten doorswerven / om de netten van 't Euangelium (bestaande in een t'samenhang van verknoopte waarheden / die magtig zijn om Zielen te vangen) uyt te werpen door de uyterlijke prediking/ verwagtende den zegen Gods; en die vergaderen souden in stede van visschen, goede en quade menschen/ tot de uyterlijke gemeynschap van de sigtbare kerke. De Heyland heeft sijn ooge op de voorsegginge / die wy vinden by Jeremias, cap. 16: 16. Ik salse wederbrengen in haar land... Siet, ik sal ook veele visschers senden, spreekt de HEERE, die sullense visschen: Ziende op sijne Apostelen en Euangelisten. Onder sulken sinne-beeld wert ook de laatste vermeerdering der kerke voorgestelt / Ezech. 47: 8-10.

Vers 20. *Sy dan terstont de netten verlatende, zijn hem na-gevolgt*; Dat is: haar tijdelijke beroepinge en staat verlatende / zijn in sijn dienst overgegaan. Soo zijn sy dan met vleesch en bloet niet te rade gegaan: maar hebben de eere Gods / en sijn koninkrijke / gestelt boven de dingen van dese wereld.

Vers 21. *Ende hy van daar voortgegaan zijnde.* Marcus segt / cap. 1: 10. Ende als hy een weynig voortgegaan was: want sy

sy lagen met haar scheepkens niet ver van malkanderen / dewijl sy makkers waren. Luc. 5:10.

Sag by twee andere broeders, Iacobum den sone Zebedei, ende Johannem sijnen broeder. Dese twee werden Boanerges: dat is / sonen des donders genaamt / Marc. 3: 17. Van Zebedeus haar Vader / en uyt Salome (Josephs suster) zijnde haar moeder / geboren. Lieden / die ook in de visschery het middel van haar bestaan sogten: afkomstig (gelijk de voorgaande) van Beth-zaida / die met Petrus en Andreas in maatschappy hare visscherye oeffenden.

In het Schip, of vaartuyg. De strant-visschery / en de ondiepte der Galileesche Zee / en liet tot dit werk niet anders toe / als kleyn vaartuyg / 't geen men by de strand op en af kon schuyven. Waarom het Joh. 21:8. een scheepken genaamt wert.

Met haren Vader Zebedeus. Drusius heeft uyt de Joodsche historie / genaamt Juchazin, en Capellus uyt Bereschith Rabba, de naam van Zebedeus (na der Joden pronunciatie Zabdi) bevonden by hun gemeen / en meermalen gebruykelijk te zijn.

Hare Netten vermakende. Gr. Geheel maken, 't geen dat gescheurt of gebroken is. Hy sag dan haar hunne netten boeten / en verstellen / en alsoo haar gereetschap bequaam maken tot haar oogemerk.

Ende heeft haar geroepen; Namentlijk / tot het Apostelschap.

Vers 22. *Sy dan terstont verlatende het Schip: ende haren Vader.* Gehoorsamende dese extraordinare roepinge: want buyten roeping is het ongeoorloft sijn Vader / en have te verlaten / aan welke ons God en een eerlijke beroepinge verpligt heeft.

Zijn hem na gevolgt. Gelijk even te voren Simon en Andreas gedaan hadden: Soo dat Jesus nu met twee paar discipelen en dienst knechten wederkeerde na Capernaum.

Betooninge van Jesu Messiasschap uyt dese roepinge der Apostelen.

§ 1. Dewijl dat de Messias niet altijd blijven soude op de aarde / maar als hy sijn loop soude volëyndigt hebben / moeste gaan sitten ter rechterhand Gods: soo was 't van nooden / dat hy sig eenige dienst-knegten bereyde / die sijne getuygen wierden / om by sijn leven / en na sijn vertrek / het Euangelium te verkondigen / en allomme het volk te verwittigen / dat de Verlosser Israëls gekomen was / om het koninkrijke Gods te aanvaarden. Hy soude seggen / ten dage van sijn verschijninge: Siet ik ende de kinderen, die gy my gegeven hebt, Jes. 8:18. Soo moest men komen seggen / Psal. 68:12. De Heere gaf te spreeken: de boodschappers van goede tijdinge was een groote heyrschare. Siet ook Jes. 52:7. Hoe liefelijk zijn op de bergen de voeten des geenen, die het goede bootschapt, die den vrede doet hooren: des genes, die goede boodschap brengt van het goede, die heyl doet hooren: des genes, die tot Sion seyt, uw God is Koning. Dit waren de leytslieden, in welken al sijn lust was, Psal. 16:3. De herders na Gods herte, die Jer. 3:15. belooft werden. En boven al / die visschers welke de

De Messias moeste hem eenige dienst-knegten vergaderen.

Heere senden soude, die Israël souden opvisschen, en vergaderen tot het rijke Christi / Jer. 16: 16.

Ook soude de Christus niet van nooden hebben te gaan tot de hooge scholen / om van daar geoeffende verstanden / en geslepen menschen op te soeken / die met woorden van menschelijke wijsheyd souden konnen spreken: nademaal hy selve sijn wijsheyd en kragt in ongeoeffende beter soude konnen verheerlijken. Hierom wert hy in den Geest gesien als een Koning / die de sterkte van sijn rijk hadde weten te grontvesten uyt de mond der ongeoeffende / en door de prediking van slegte lieden. Soo staat 'er Psal. 8: 3. Uyt de mond der kinderkens, ende der suygelingen, hebt gy sterkte gegrontvest, om uwer tegenpartyders wille. Siet het sterk gebouw van sijn kerke/ 't geen de poorten der helle niet souden overweldigen / in sijn eerste fondamenten op den uytersten hoeksteen gegrontvest / door een woord / gehoort uyt de mond der kinderen en suygelingen; dat is / persoonen die als kinderen in 't verstand waren / en onbesneden van spraak / slegt en eenvoudig: op dat hy door haar woord de wijsheyd en welsprekentheyd der bitse vyanden soude beschaamt maken. Want als de wijsheyd der wereltwijsen / soo slegte prediking niet en kan overwinnen / soo blijkt te meer de kragt der waarheyd: de eenvoudige opregtigheyd van haar getuygenisse: en den arm Gods / die sijn kragt in haar swakheyd verheerlijkt.

En door ongeoeffende het Euangelium laten prediken.

§ 2. Wanneer dan Jesus uytging / om discipelen te soeken en Apostelen te maken / soo verboegde hy hem niet tot de schoole van Jerusalem / wiens scholieren door-dronken waren met allerleye voor-oordeel/ en quade opinien: maar tot de vis-booten en barken / tot de slegt geagte zee-lieden: om van deselve visschers van menschen te maaken: en alsoo de prophetie te voldoen / die desen eysch van saaken al te vooren afgemaalt hadde. Hoewel de Joden haar soo veel onthouden van Jesus te spreken / als haar mogelijk is / soo gewagen sy echter nog somtijts van sijne discipelen in haren Talmud. In 't tractaat Sanhedrin, Fol: 43: 1. spreken sy van vijf discipelen van Iesus: die alle gedoodet zijn / en noemense / Matthai, Nakai, NEZER, BONI; en THODAH. Op welke van de discipelen Christi aldaar geoogt wert / heeft ons de Heer Constantijn l'Empereur seer wel uytgeplust; want Matthai is kennelijk onsen Euangelist Matthæus. Nakai schijnt door een letter versetting te sien op Kenai, d. is / Simon Cananites. Bonai siet op Iacobus Zebedei zoon / die Boanerges wiert toegenaamt. Thodah is Iudas Thaddeus. En NEZER by een verwerring Iesus de Nazarener selve / of misschien yemant uyt sijne discipelen / die mede van Nazareth was. In 't tractaat Aboda Zara. (Thalm. Hierof. Fol. 17: 1.) gedenken sy aan een discipel van Jesus / welken sy noemen Iacob ish-Kephar-Sachanjah, die in de name Jesu siekten genas. (V. Raimund. pug. fidei p. 3. D. III. c. 7. §. VII.) Het is bekent / wat dat Iosephus getuygt van Iacobus, den broeder Jesu Christi / Libr. 20. Cap. 8. Dewijl de Christelijke leere soo wijts en zijds is voort geplant / soo moet sy noot-sakelijk voorstanders gehad hebben / die deselve als getuygen Christi

Iesus heeft sommige tot sijn dienst-knegten aangenomen; die ongeoeffent waren.

heb-

hebben gepredikt: en dewijl de Joden roemden / heeft yemant uyt de Overften in hem gelooft, ofte uyt de Pharizeen; Joh. 7:48. Soo hebben sy willen te kennen geven / dat de voorstanders van Jesu leer waren uyt de schare / uyt het gemeene volk / 't welk de wet niet en weet. Immers Mattheus getuygt / dat dese eerste vier verkoorene Vifchers waren.

§ 3. In dese roepinge moet men aanmerken / dat dese lieden waren van Bethzaida, een stad die ook aan de Galileesche Zee gelegen was: dese maakt Christus tot ligten, om te schijnen onder dat volk / dat in duysternisse sat: in soodanige geringe lieden ontsteekt hy een goet ligt, en maaktse bequaam / tot verwondering van al de wereld / om van soo groote verborgentheden te konnen spreken voor de ooren van gantsch Israël: en beweegt haar / hoewel menschen van slegter conditie en gering vermogen / door een hartrakende kragt / haar eygen saken en gescheften te laten varen / en sijn dienst op haar te nemen: waar in wy in waarheyd een wonderlijke overredinge des herten sien. Soo dat Jesus ook van haar seggen mogte / tot teekenen en tot wonderen zijn sy. Haar eygen roepinge / schierlijke bequaamheyd / en meer als menschelijke resolutie quam in plaatse van het grootste mirakel. Soo een werk / over een komende met de prophetie / soo wonder in schickinge / geschiede nopt soo na Gods raad / of men moest daar in sijn hand erkennen / en bekennen dat God met haar was.

Hoe dat in is gebleken, dat hy de Christus was.

C. Jesu aangewende vlijt in 't prediken, en wonderlijk genesen der sieken, hoe die is rugtbaar geworden, en opgenomen.

Verss. 23. 24. 25.

Korte aanteykeningen tot opening van 't verstand der woorden.

Vers 23. **E**Nde *Jesus ommeging geheel Galileen.* Van stad tot stad / en van plaats tot plaatse; nademaal hy een algemeene Herder was / wiens leer-ampt aan geen een plaatse verbonden ging / maar die een Leytsman van 't gantsche volk zijn moeste.

Leerende in hare Synagogen. Alhoewel dat God niet meer als eenen Altaar / en een Tempel toeliet / in welke de Priesters stonden en dienden / Deut. 22, 13, 14. soo liet hy nogtans veele Synagogen bouwen in Israël: het welke waren predik-plaatsen / daar in de wet alle Sabbatthen gelesen wiert en verklaart voor het volk / Act. 15:21. 13:14. 15.27. Soo lesen wy ook Matth. 9:35. Jesus omging alle de steden ende vlecken, leerende in hare Synagogen.

Hier wiert Gods woord wel voornamentlijk op den Sabbath / maar vervolgens ook op den tweeden en vijfden dag der weke gelesen / 't geen de Joden houden voor een instellinge van Ezras.

Niet alleen binnen het heylige land hadden de Joden hare Synagogen: als tot Jerusalem, Act. 6:9. tot Capernaum,

naum, Luc. 4: 33. tot Nazareth, Luc. 4: 15. en elders: Maar ook buyten/ als in Syrien tot Damasco, Act. 9: 2. 20. Op 't Eyland Cyprus tot Salamina, Act. 13: 5. Tot Antiochia in Pisidien/ Act. 13: 4. Tot Iconien, Act. 14: 1. Tot Ephesen in kleyn Asia/ Act. 18: 19. 26. Tot Thessalonica in Macedonien/ Act. 17: 1. Tot Athenen in Griekenland/ Act. 17: 17. Tot Corinthus in Achajen/ Act. 18: 4. 7. &c.

De Oversten der Synagogen/ die Jesum toelieten om in hare Synagogen te leeren en te prediken/ hebben hem ten minsten aangesien als een Voorganger van een Godvrugtige schare/ die de wet verstont: hoedanige sy vryheyd gaven/ om voor het volk te lesen en te spreken/ schoon sy na de gewoone wijse/ door opleggingе der handen/ de eer-titel van Rabbijnen nog niet bekomen hadden. Siet Act. 13: 15.

Ende predikende het Euangelium des Koninkrijks. Siet daar van een opmerkelijk proef-stuk by Lucas/ cap. 4: 15. 21. Ende vergelijk boven vers 7.

Ende genesende alle siekten, ende alle qualen onder den volke. Alsoo oeffende hy beneffens sijn prediking een miraculeuse weldadigheyd, daar uyt klaar schijnende bleek/ dat God met hem was. (Act. 10: 38.) Bestaande in een boven natuyrlijke genelinge van alle siekten en qualen: dat is/ van allerleye krankheden: die den mensch met hevige ontsteltenissen beroerende ter nederwerpen: en van allerleye quijneryen, die hem slepende houden/ en beswaren in de uytvoeringe van sijn tijdelijk beroep.

Hoe ongeneesselijk dat ook eenige accidenten van de Artzen mogen geoordeelt werden/ hier in overtrof Jesu Goddelijken arm egter de kragten der genees-konst/dat hy alle siekten en qualen/ van allerleye soorten/ en al wat hem voorquam/ alleen met een kragtig bevel weg nam/ en de ellendige patienten aanstonts ter gesontheyd bragt.

Vers 24. *Ende sijn gerugte ging uyt in geheel Syrien.* Een Rijk/ dat ten noorden paalde aan Galilea/ 't geen certijts van groot aansien was/ en van geen kleyne uytbreydinge; ten noorden door den berg Amana van Cappadocien en Armenien afgescheyden zijnde/ en ten oosten hebbende den Euphraat tot scheyds-paal/ die het afsnijt van Mesopotamien/ stoot het in 't westen aan de Middellantsche Zee: en beslaat alsoo een grooten kreyts/ die van 't zuyden tot het noorden al ontrent de vijf graden Hemels breete uytmaakt.

Ende sy bragten tot hem, alle die qualijk gestelt waren. Soo kragtig sloeg dit gerugte over/ dat elk een genoegsame verwagtinge schepte van herstelt te sullen worden; en daarom sig liet heenen brengen tot Jesus/ om van hem genesen te werden.

Met verscheyden siekten en pijnen bevangen zijnde. Daar zijn pijnelijke qualen, die men onder de siektens soo seer niet en rekent: eensdeels als sy den mensch niet bedlegerig maken/ maar toelaten/dat hy gaande en staande blijve/ sonder hem van 't spijs-gebruyk en alle amptelijke bedieninge te ontvoogden: anderdeels wanneer sy by vlagen en poosen den mensch aanvallen met sware tormenten/ en na een korte woede wederom toelaten tot het verrigten van sijn gantsch employ sonder eenig letsel/ of merkelijke belemmeringe agter na te laten.

Ende van den Duyvel besetene. In wien de boose Geest of Geesten vremde uytwerkselen gewoon zijn aan te regten: hoedanige ons eenige in den Euangelio staan aangetekent.

Ende Maan-sieke. In wien de Maan met

niet sijn veranderinge ook sonderlinge qualen en quellingen na 't gemeen oordeel veroorsaakte. Wat soorte van siekte hier beoogt wert/ valt beswarelijk onder die verscheydentheyd van gevoelens/ welk men hier af vint onder de Uytleggers/ te bepalen. Eenige verstaan seeker slag van onsinnige Mymeraars/ die by poosen schuw voor alle menschelijke geselschap haar buytens huys in eensame plaatsen vertrecken/ en onder wonderlijke inbeeldingen passeren. Andere brengen dit gebrek tot seker gevaarlijk nagt-rijsen van lieden die in haar slaap opstaande/ alle hoogten beklimmen/ en dangereuse werken bestaan. De meeste oordeelen nogtans/ dat hier gesien wert op de vallende siekte: een quaal van wonderlijke uytwerkselen/ daar in de lijder onder grouwelijke Zenuw-trekkingen wonderlijk gerukt en mismaakt wert. Het is ons genoeg/ dat hier ook een quellinge te kennen gegeven wert van sware genesinge.

Ende geraakte. Gr. Ontbondene. Dat is: die met beroertheyd geslagen zijn: in welke de verstopte Zenuwen buyten kragt zijnde van opspanning/den mensch slapledig en kragteloos maken/ waar door het gantsche gespan des lighaams gelijk als los en ontbonden is.

Ende hy genas de selve. Soo sware quellingen te genesen/ die alle weg te nemen/ en dat op soodanigen wyse buyten eenig gebruyk van genees-middelen door een kragtig woord/ daar op in het selve oogenblik de gesontheyd volgt/ dat kan niet anders/ als uyt een boven natuurlijke kragt voortkomen: dewelke gelijk als in de eerste scheppinge aller dingen/ de dingen die niet en zijn/ roept als of sy waren/ en doet voor hem komen.

Vers 25. *Ende vele scharen volgden hem na.* Die oor en oog getuygen waren van Jesu woorden en werken/ waar op de Euangelische historie haar beroept; om te kennen te geven/ dat sy alleen het geloove wil gronden op fondamenten/ die voor het ooge van de wereld open leggen/ en onwederdenkelijk zijn.

Van Galilea en Decapolis. In 't aanwijsen der plaatsen/ van waar al dit volk quam t'samen vloeyen/ dat Jesus geduyrig nawandelde/ soo begint het verhaal van Galilea, alwaar Jesus woonde; en gaat na Decapolis: het welk daar aan ook grensde: zijnde een gewest 't geen van tien vermaarde steden/ die daar in lagen/ de naam voerde van Decapolis: dat is: Tien-stad, gelegen soo 't schijnt aan wederzijden van de Jordaan ten noorden de Galileesche Zee/ sig aan de over-zijde ook uytstreckende langs de oost kant van deselve Zee. siet Plinius l. 5. c. 18.

Ende van Jerusalem ende van Judea. Dat is: van het zuyd-quartier des Joodschen lands/ 't geen Judea genaamt wiert/ waar in Jerusalem gelegen was/ de hooft-stad des volks/ uyt welke ook veele menschen waren uytgegaan/ om Jesu predikien te hooren/ sijne werken te sien/ en sijne weldaden deelagtig te werden.

Ende van over de Jordane. Verstaat het landschap van Perea, gelegen over de Jordane ten zuyden/ daar sy uyt de Galileesche in de doode Zee heenen vliet/ gelijk wy te vooren Decapolis vonden over de Jordane ten noorden van de Galileesche Zee.

Betooninge van Jesu Messiasschap uyt sijn publijcque Leer en wonder-werken.

Wat de Ioden verwagteden van de publijecque Leer en wonder-werken des Messias.

§ 1. GEen andere verwagtinge had opt Israel van haar Messias/ als dat hy gekomen zijnde om als Koning te regeren/ dat Euangelium van ook/ waar door men haar van dit Koninkrijk moeste verwittigen/ soude predikhen onder veele bewijsen van groote miraeulen/ en betooning van wonderlijke weldadigheden/ die alomme souden genoten werden van het gantsche volk: want sy staan bekent/ dat God hem [a] den Heylige Geest soude geven. [b] Die een Geest der prophetie soude zijn op sijne lippen. Dat hy als [c] de Engel des verbonds tot God soude opklimmen [d] om een nieuw verbond van harent wegen te maken met God, [e] die door de hand Christi een nieuwe wet soude geven. [f] En door hem sijn wet voor de volkeren laten openbaren. De saake spreekt van self/ dat dese niet soude konnen nalaten te spreken van 't s koninkrijke, dat geopenbaart moeste worden. Sy staan ook bekent/ dat hy mirakelen moeste doen/ [h] die grooter souden zijn als alle de voorige: en by welke al de voorgaande in Egypten, te vergelijken waren als een byvalligheyd by het wesen selve. Sy schrijven hem toe/ dat hy [i] Messias Ephraims soon van den doode soude opwecken: En andere groote saken verrigten.

a Thargum ad Jes. 42: 1.
b Thargum ad Psal. 45:3
c Thargum ad Mal. 3.

Wat de Prophetien daar van beloofden

§ 2. Dit alles is gegrond in de Prophetische schriften: dewelke het Euangelium brengen tot den Messias/ als tot sijn eerste Leer-meester/ die daarom moeste gesalft werden, om den sagtmoedigen het Euangelium te verkondigen. In welk Euangelium hy de voornaamste voor-regten van het koninkrijke soude uytroepen; namentlijk/ den gevangenen vryheyd, en den gebondenen opening der gevangenisse, Jes. 61: 1. Dese sijne stemme soude hy niet verheffen op de straten, Jes. 42: 2. Maar ter bequamer plaatsen/ als daar zijn de Synagogen ende den Tempel: immers in de vergaderinge der heyligen/ daar de gemeynte in de vreese Gods by een was. Soo segt hy Psal: 22: 23. Ik sal uwen naam mijnen broederen vertellen: *in het midden der gemeente* sal ik u prijsen. Gelijk een Herder sijn schapen opsoekt/ die verlooren zijn/ en tot dien eynde allomme uytgaat/ soo soude hy het verloorene weder soeken, Ezech. 34: 16. Hy soude met sijn voet Israël te midden doorwandelen, op dat een yeder mogt ontfangen van sijn woorden, Deut. 33: 3. En dewijl die Propheet soude zijn gelijk Moses: Deut. 18: 15. soo soude hy ook niet sonder wonderen komen: want selfs sijnen name is De Wonderlijke, Jesai. 9: 5. Soo groote wonderwerken souden d'er door hem en sijne discipelen geschieden/ dat hy soude seggen: Siet ik, ende de kinderen, die my de HEERE gegeven heeft, zijn tot teekenen en tot wonderen in Israël, van den HEERE der heyrscharen, die op den bergh Sions woont, Jesai. 8: 18. In desen handel soude hy met woorden en werken de ge-

d Veteres citati Witsio in dissertatione de principijs fidei judaicæ pag. 108.
e Ibid. p. 107.
f Thargum ad Jes. 42: 1.
g Thargum ad Jes. 40.

h *Midrash Coheleth. cap. 1. &c. Thalm. in tract. Beracoth citante Mornao de veritate religionis Christiana, cap. xxx. p. 682.* i *Abkat Rochel ex editione Hulsii, p. 138.*

rokene

brokene van herten, die door de hand des Heeren bedroeft waren / verbinden, Jes. 61: 1. Het gebrokene heelen, en het kranke sterken, Ezech. 34: 16. Daarom staat'er Jesai. 35: 5, 6. Als dan sullen der blinden oogen open gedaan werden, ende der dooven ooren sullen geopent werden: als dan sullen de kreupelen springen als een hert, ende de tonge der stomme sal juychen.

§ 3. Dat nu Jesus soo publijcq het Euangelium des Koninkrijks onder veele wonderlijke genesingen en groote werken gepredikt heeft / en lijt geen tegenspraak: de saak is te opentlijk geschiet onder veele getuygen: ons Euangelium beroept sig op geheel Syrien / door welke niet alleen het gerugte is heenen gegaan / maar in welke ook een groot aantal was van menschen / die sijn wonderlijke kragt beproeft hadden / en haar gesontheyd aan sijn gunstig woord hadden dank te weten. Het Joodsche land / soo wijts en zijds als haar grens-palen strecken / niet alleen in Galilea en Decapolis / maar ook in Jerusalem selve / en Judea en Perea over de Jordane / had een onnoemelijk aantal van menschen in sig / die onder de schare hem nawandelden: dese konden getuygen wat sy met haar ooren gehoort / met haar oogen gesien / en wat veele van haar in haar selven ondervonden hadden van dese waarheyd. Soo beriepen haar dan de Apostelen op alle de Synagogen / en op de inwoonders van alle die gewesten. Siet daar op na Joh. 3: 2. 7: 31. 11: 47. Act. 2: 22. Josephus selve segt / [a] dat Jesus seer wonderlijke werken gedaan heeft. En in den Thalmud wort gewaagt van persoonen / [b] die in de name Jesu genesen wierden. Gelijk sy ook reden geven / dat sy hem om die oorsaak hadden opgehangen / [c] om dat hy het volk (gelijk sy het noemen) vervoert en toovery gepleegt hadde. Waar mede sy bekent staan / dat hy door het gantsche land hadde geleert / en wonderlijke werken gedaan.

Wat het Euangelium van Iesu leer en wonderwerken verkondigt? en des selfs sekerheyd.

a *Josephus lib.* 18. *cap.* 4.
b *Abboda Zara fol.* 17. *apud Coccejum in ultimis Mosis* § 1103. *conf. Raimund. pug Fid. p.* 3. *D. III. cap.* 7. § *VII.*

§ 4. Alsoo heeft Jesus sig dan bewesen te zijn die gene / welke segt / Exod. 15: 26. Ik ben de HEERE uwe heelmeester. Waar van onse ziele mag uytroepen: Looft den HEERE mijne ziele, ende en vergeter geene van sijne weldaden: die al uwe ongeregtigheyd vergeeft, die alle uwe krankheden geneest, Psal. 103: 2, 3. Want waarlijk hy heeft doen ter tijd onse krankheden op sig genomen, ende onse smerten die heeft hy gedragen, Jes. 53: 4. En sig betoont / dat hy gekomen was om dese bittere vrugten der sonden met wortel en al weg te nemen: en dat hy magt hadde / als onsen Schepper / over het gantsche gestel van den mensch / om den selven in alle ontsteltenissen / op een scheppende wijse / te herstellen. De kleenmeloose uytvlugten / die de Joden daar tegen maken / sullen wy daar na op sijn plaatse beantwoorden.

Hoe Iesus hem dan daar in bewesen heeft die Christus te zijn.

c *Gemara Sanhedrin fol*, 43. *apud eundem ibid.* § 1737.

INLEYDINGE
Tot
Jesu Predicatie op den Berg.

Met wat order de Euangelist nu overgaat tot dese predicatie van Jesus.

§ 1. DE order by onsen Euangelist beraamt, had hem nu gebragt tot aan het stuk van *Jesu predik-dienst*, en laatst doen seggen, wat dat in 't algemeen den korten inhoudt van sijn predik-stoffe was; hoe hy deselve opentlijk in alle de Synagogen des lands verhandelde, en met hoe sonderlinge *wonderwerken* hy die leere des Euangeliums ging bevestigen. Dewijl nu dit hoogwigtig stuk een nader openinge vereysche, soo vint hy geraden sig hier een weynig op te houden, en het point, beyde van sijn leere en miraculen, wat uytvoeriger te verhandelen; dewijl de vyanden des Euangeliums daar tegen haar voorname beschuldigingen hadden opgeregt, die *sijn leer* voor *een verleyding*, en *wonder-werken* voor *toovery* uytkreten, soo agt hy het van nooden, datter eenige proeven en staaltjes van het eene en het ander wierden te berde gebragt, waar uyt een onpartijdig Leser selve mogte oordeelen, wat dat men beyde van sijn leer en wonder-werken te houden hadde. Om dan een *nader opening van Jesu leere* te geven, soo stelt hy voor een sekere opmerkelijke predicatie, die de mond der waarheyd eens met een bysondere plegtigheyd uytsprak, en wel voor de ooren van veele scharen tot onderwijsing van sijne discipelen, waar in meest alle saken van belang, die de leere des Euangeliums betroffen, klaar en kragtig begrepen waren: welke men vint in 't vijfde, seste, en sevende Capittel. Daar na komt hy tot *het verhaal van eenige bysondere wonderwerken*, die in verscheydene genesingen van bysondere persoonen, en andere voorvallen waren geschiet; welke wel bevroet en getoets-keurt zijnde, ten klaarsten ontdekken, dat daar in was den vinger Gods, waar van het agtste en negende Capittel handelen.

Het oogmerk van dese predicatie.

§ 2. Maar om *het oogmerk* van dese breed-sprakelijke rede van Jesus wel te begrijpen [gelijk nootsakelijk is, om daar na des selfs wijs beleyt en regte klem te konnen bespeuren] soo sal het nut en dienstig zijn, dat men op eenige *omstandigheden* wat nauwe agt geve: Men siet hier *de schare van Jesu leerlingen*, de eerstelingen van sijn kerk, die hem navolgden in die hoope, dat sy door hem erfgenamen van 't verwagte en nu gepredikte koninkrijke der Hemelen souden worden:

den: die ſig nederſetten aan ſijne voeten, om van hem in den weg der waarheyd en ware Godſaligheyd getrooſt en nader onderweſen te werden. Behalven deſe leerlingen, waren daar nog veele andere ſcharen tegenwoordig, die het gerugte uytgelokt hadde van alle kanten, om Jeſu wonderen te ſien, en ſijn mond te hooren ſpreken; een menigte, welke door de averegtſche leere der Pharizeen niet weynig van den regten regel vervoert en afgetrocken was; Veele quade overleveringen en bygeloovige handelingen had men het volk, in ſtede van de ſuyvere leere en ware godſaligheyd, aangepreſen en in geprent: Daar gingen te dier tijd opinien en zeden in ſwang, die ſoo ſeer ſtrijdig waren met den aardt van het koninkrijke der Hemelen, dat het onmogelijk was op dien voet in het ſelve in te gaan, of met ſulken geſtalte des herten hare ſegeningen te ontfangen, overmits die ſelvige het herte vervreemden en afkeerig maakten van de leere des Euangeliums. Hier was ook *Jeſus* neder geſeten, als *een Leeraar op ſijn predik-ſtoel*, wiens koninkrijke dat nu moeſte werden bereydet; Hy had het *Euangelium des Koninkrijks* na Johannes ſijn Voorlooper nu ſelve ook begonnen te verkondigen, en daar ontrent vereyſcht, dat men door *bekeeringe* daar moeſte ingaan, haar leerende hunne tegenwoordige dwael-wegen te verlaten, en den regten weg in te ſlaan. Nadien dan *Jeſus* hier *neder-geſeten* was, om ſijne *leerlingen* van het noodige *te onderwijſen*, en deſelve door het Euangelium te trooſten, ſoo was het hoognoodig dat hy eens aanwees wat weg daar moeſte gegaan, wat geſtalte des gemoeds gedragen, en *hoe den gantſchen wandel in ſijn koninkrijke moeſte aangeleyt werden, ſoude men ſig verblijden in dit Euangelium:* maar alſoo daar een groote menigte volgde, en aanhoorde, die nog buyten Jeſu ſchole waren, en alleen uyt een nieuwsgierigheyd waren komen toevloeyen, ſoo was het van nooden, dit onderrigt ſoo te beſtieren en aan te ſtellen, dat men daar in konde ſien wat weg, als ſondig en quaad, moeſte verlaten werden, en wat innerlijke geſtalte des gemoets, en hoedanige uytwerkſelen van Godſaligheyd, matigheyd, en regtveerdigheyd, voor regte goede werken te houden en te rekenen waren; op dat ſijne diſcipelen *een voorſchrift* hadden van een regt Chriſtelijken wandel, en ſijne overige toehoorders *een bondig berigt*, waer in haar vereyſchte bekeeringe regtmatig te betragten, en van wat Pharizeeſche dwalingen en zeden ſy moeſten af-ſtaan, indien ſy met deſe eerſtelingen van 't rijke Chriſti ook *verwagteden de vertrooſtinge Iſraëls.*

De juyſte ſchickinge van deſe predicatie door een afdeelinge ontdekt.

§ 3. Om nu dit oogmerk te bereyken, ſiet men in deſe aanſpraak een ſeer *wijs en voorſigtig beleyt* doorſtralen, en een juyſte *ſchikkinge* van

saken gehouden, waar door de aandagtige toehoorders niet alleen klaar en onderscheydentlijk werden onderrigt van haar pligt in desen staat, maar ook elk na sijn eygen gestalte des gemoets sonderling geraakt en kragtig getroffen: het waren de regte discipelen die Jesus in dese aanspraak troost en onderwijst, dese regtdraets, maar de andere toehoorders treft hy als van ter zijden, terwijl ten haren aanhooren de *gelukkige staat* van dese mede burgers *der heyligen wert open gelegt*, en de heylige en gantsch onberispelijke wetten van dit regt wenschelijk *koninkrijke* soodanig werden gepubliceert, dat men daar uyt met een konde sien, waar in *de leere der wetgeleerden* wierd *verbetert*, en van haren roest, die sy door verkeerde glossen bekomen hadde, *gesuyvert*. *De order* die Jesus hout is *de natuyrelijkste*, hy maakt een aanvang in dese aanspraak tot sijne leerlingen, van *de gronden van haar verwagtinge*, die hun gegeven wert door het Euangelium, en toont, dat sulken gestalte des gemoeds en haar, en hem, die haar Leermeester is, betamelijk was; haar voorts onderrigtende, wat *vrugten* dat soo geestelijken gestalte des herten, en soo geestelijken verstand van 't woord van haar pligt behoorde te werken in alle hare handelingen, wat *godsaligheyd* in haar godvrugtige oeffeningen, wat matigheyd in haar tijdelijcke beroepinge, wat *regtveerdigheyd* in haar verkeeringe onder de menschen. Waarom wy dese gantsche predicatie in twee hooft-leden besluyten: in *het eerste* beschrijft Jesus de innige gestalte van een erfgenaam der saligheden sijnes koninkrijks, met de redenen en gronden van dien eysch, tot welken eynde hy hem ook onderwijst van het geestelijk verstand der wet. Cap. 5. In *het tweede* vermaant hy haar, tot soodanige goede vrugten en uytwerkselen, als sulcken goeden boom, in alle relatien en opsigten van den mensch, behoorde voort te brengen: soo ten aansien van God, door een godsalige betragting van aalmoessen, gebeden, en vasten. Cap. 6: 1-18. en ten aansien van hem selven, in 't matigen van sijn lighamelijke besorgingen, dat die sijn ziels versorging niet benadeelen. cap. 9: 19-34. als ook ten aansien van andere menschen, met welke wy schuldig zijn regtmatig te verkeeren. cap. 7.

Waarom dese predicatie voor andere verkoren is, om een proef te doen sien van Iesus leer.

§ 4. Het heeft onsen Euangelist behaagt, dese predicatie in 't bysonder boven andere uyt te kiesen, en voor te stellen tot voldoeninge van sijn oogmerk: om dat hy oordeelde, dat daar in soodanige saken begrepen waren, die alder-bequaamst een proef konden verstrekken van Jesu leere, en die ook alleen genoegsaem waren, om te bewijsen, dat Jesus de schare geensins en had verleyt, of van 't regte spoor afgetrocken, maar in der daat en waarheyd als een getrouwen *herder had doen nederliggen in grasige weyden, en sagtkens gevoert aan seer stille wateren.*

ren. Want, 1. Als men aanmerkt, dat hy in dese Onderwijs-reden *de gronden* leyde *van sijn koninkrijke*, en soodanige wetten en regelen, die van eeuwige waarneminge souden moeten zijn, soo is hier de regte plaats, om te ondersoeken wat 'er van sijn leere te houden is. Wy sien hier ten klaarsten het gantsche Euangelium ontvouwt en open gelegt: In de Saligheden, die hy uytroept, kan men sien, welke en hoedanige de goederen zijn van 't koninkrijke dat hy predikte, en hoe deselve met den eysch van een koninkrijke der Hemelen over een komen. In de *beschrijvinge van des selfs erfgenamen* siet gy wat gestalte des gemoets, en wat geestelijk oog op de wet in des selfs aanvaardinge vereyscht wierde: waar in men kan bevinden, of de weerdige niet en wierden geavanceert, en die geroepen wierden tot deselve hoope, niet en ontfingen een onberispelijke voorschrift, waar na sy haar moesten bekeeren. 2. Daar quam by, dat in dese predicatie veelsins was getoont wat *grieven* dat Jesus hadde *tegen de theologie der Pharizeen*, en wat verandering dat hy alleen sogt; op dat men regt soude konnen oordeelen, of die verandering, dewelke hy maekte in de leere der Godsaligheyd, was een verandering tot een erger, of tot een beter: en diensvolgens, of sy was een verleydinge van den regten weg tot den quaden, dan of sy was een wederbrenginge van het arm vervoerde volk tot de ware *Godsaligheyd*, en tot het herte harer Vaderen. Dese rede brengt onsen Euangelist onder het oog, om dat het bloote insien van dese predicatie, daar in de gront-regelen begrepen zijn van 't rijke Christi, alleen magtig was de saake Jesu te regtveerdigen.

§ 5. Wy vereysschen dan, dat men [om te sien of Jesu gront-regelen tot ware deugt, en de leere van sijn koninkrijke gestrekt heeft tot verleydinge van het volk, of tot des selfs verbeteringe] wel nauwe agt geve, op de onwederdenkelijke waarheyd en wel-betamelijkheyd van sijne gronden, op de onberispelijke suyverheyd van sijne geboden, sonder daar in de wet of de prophetien te benadeelen, en op de majestueuse en te gelijk aanminnige maniere van voorstellen in dese rede gebruykt: en dat men dan oordeelde, of hy in 't aanwijsen van het geestelijke verstand der wet, en van de salige voorregten van sijn koninkrijk, niet betoont heeft een *Hemelsche wijsheyd:* in 't uythalen van de innigste wortel en geestelijke grond van ware deugdelijkheyd een *onbevlekte heyligheyd:* en in sijn wonderbeleyt en sonderlinge stijl van spreken, die gantschelijk luyd als magt hebbende, en betaamde genen, die de woorden Gods spreekt, *een ziel-verrukkende kragt*, die magtig is de conscientien gevangen te leyden onder de gehoorsaemheyd des geloofs.

Waar op men letten moet, als men sien sal, hoe Jesus hem in desen heeft betoont de Christus te zijn.

HET V. CAPITTEL.

Korten Inhoud.

Na de voorbereydinge van Jesu predicatie, Verss. 1. 2. Beschrijft Jesus de erfgenamen der segeningen sijns koninkrijks van haar innerlijke Ziels-gestalte, Verss. 3-12. Met een toonende, uyt wat aanmerkingen sy haar wijders tot soodanigen innigen vromigheyd verpligt moesten erkennen. Verss. 13-48.

1. *De voorbereydende historie van Jesu predicatie.* *Verss.* 1. 2.

Korte opening van 't verstand der woorden.

Vers 1. JEsus *de Scharen siende.* Uyt welke hy een volk dagte te bereyden voor sijn koninkrijke/. en aanmerkende/ hoe grooten menigte dat'er nu van alle gewesten tot hem was komen toevloepen/ heeft hy die gelegentheyd ook willen waar-nemen/ en dese aanspraak tot sijne leerlingen rigten/ op dat hy daar door met eenen mogt raaken de herten der gener/die hem van sijne Vader gegeven waren/ en egter tot nog toe geen schapen van sijn stal en waren geworden: want die aanspraak tot Jesu discipelen was bequaam om van ter zijden ook het herte te grieven van de omstanders en toehoorders van soo heyligen en heerlijke vermaninge.

Is hy geklommen op eenen berg. Gr. Op den berg. Met een vinger-wijs/ welke te kennen geeft een seekeren berg: die daar ontrent alleen gelegen was. Als wy dan nu uyt de omstandigheden bemerken/ dat Jesus na de geeyndigde predicatie ging in de stad van Capernaum. Matth. 8: 5. Luc. 7: 1. En doen ter tijd swerfde ontrent de gewesten aan de Zee-kand van de Galileesche Zee. Marc. 3: 7. 13. Soo konnen wy veylig gelooven/ dat desen berg niet ver van Capernaum/ en ook niet verre van de Galileesche Zee gelegen was. Soo was dan de plaatse/ tot dit onderwijs verkooren/ dien berg by Capernaum; gelijk by een andere gelegentheyd daar toe gebruykt was het schip van Simon.

Sy begrijpen de meeninge van Lucas niet wel/ die voorgeven/ dat deselve/ onsen Euangelist in de omstandigheyd van plaatse soude tegenspreken/ als hy segt. Luc. 6: 17. Ende met haar afgekomen zijnde, stont hy op een vlacke plaatse. Het is waar/ dat Jesus de voorgaande nagt ook op desen berg in gebeden hadde toegebragt/ en als het dag geworden was hem selven had geschikt tot een verkiesinge van

twaalf

twaalf Apostelen / met dewelke hy afgekomen was / als de scharen hem omringde / aanraakte / en by hem genesinge sogt: Maar daar na de scharen aansiende / en wel bysonder ook sijne discipelen / soo segt Mattheus, dat hy wederom op den berg geklommen is / 't geen Lucas die de bekorting soekt / juyst onaangemerkt overstapt.

Ende als hy neder geseten was. Na de wijse van dien tijd / in welke de leermeesters op een verhevener plaatse gingen sitten / Matth. 23: 2. eensdeels om te gemackelijker van allen te konnen gesien en gehoort werden: anderdeels om eenig aansien te gebruyken / welke nootsakelijk met het leer-ampt moet vergeselschapt gaan. Soo vinden wy dikmaal / dat Jesus dat gebruyk in sijn leer-ampt onderhielt. Luc. 4: 20. Joh. 8: 2. Matth. 26: 55.

Quamen sijne discipelen tot hem. Het geen men niet alleen verstaan moet van sijne Apostelen / maar van die gantsche schare sijner leer-lingen / uyt welke hy sijne Apostelen verkooren hadde. Luc. 6: 17. Soo dat dese aanspraak alle Christenen betreft / soo veele als sy Jesus tot haar eenigsten Propheet en Leer-meester hadden aangenomen.

Dewelke dan ook tot Jesus naderde om uyt sijn mond dit onderwijs te ontfangen / terwijl de overige scharen / als omstanders / en soo 't schijnt / staande beneden op de vlakte / vast met veele bewegingen / soo stigtelijke redenen aanhoorde.

Het geen voorwaar een geluksaliger en heylsame vertooninge maakte / te sien de eerstelingen der Christenheyd soo neder-liggen aan de voeten van Jesus / geseten voor den Heere / om sijn woord aan te hooren. Psal. 133: 1. Jes. 23: 18. Psal. 65: 5. Num. 23: 21.

Vers 2. *Ende sijne mond geopent hebbende.* Soo spreekt de schrift dikmalen / als sy wil te kennen geven / dat yemant hem selven schikt / om een uytvoerige rede met groote vrymoedigheyd en betooning van ernst uyt te spreken: siet Job. 3: 1. 33: 2. Psal. 78: 2. Prov. 8: 6. 31: 8. Ezech. 29: 1. Matth. 13: 55. Act. 8: 35. 10: 34.

Leerde haar. Verstaat sijne discipelen; daarom segt Lucas cap. 6: 20. Ende hy sijne oogen opslaande over sijne discipelen, seyde: Salig zijt gy arme: want uwe is het koninkrijke Gods. Soo was dan die gantsche aanspraak alleen gerigt tot sijne discipelen / ten aanhooren des volks. Luc. 7: 1.

Gelijk dan dese uytgesonderde Jesu discipelen waren / soo onderwees hy haar / als een getrouw leer-meester / met een onderwijs / het welke bestont in een aanwijsinge van sodanige gronden en bondige redenen / die yemant konden wijs maken / en kragtig in 't gemoed overtuygen / dat daar in niet anders als enkele waarheyd en regtmatigheyd was.

Aanwijsinge van 't geene de Messias in dese voorbereydinge wel-voegelijk was.

§ 1. IN dese toerustinge tot dese predicatie vinden wy als wat bysonders / de omstandigheyd van plaats / welke was den berg van Capernaum, en met dit werk / 't geen dat Jesus hier onder-nam / niet qualijk voegende. Het is waar / dat de Messias sijn stemme niet en moeste laten hooren op de strate. Jes. 42: 2. dat is / op sodanige plaatsen / Wat dat'er is aan te merken in de plaats daar Iesus gepredikt heeft.

sen / daar alderhande volk swiert en swerst in haar noeste besigheyd: alle plaatsen / die van sulken openbaar gebruykt zijn / en komen niet over een met de eerbiedigheyd / godvrugtigheyd / en besadigden aandagt / dewelke het aanhooren van Gods woord vereyscht / daar afsondering toe van nooden is / en een geselschap / dat alleen daar toe uytgaat / om God te soeken en hem te vreesen. Maar nu was Jesus buyten het straat-gewoel / aan een eensame plaatse / buyten de stad / aan de voet van een berg-gewest, daar hy sijne discipelen voor hem hadde / en de scharen, die gekomen waren om hem te hooren / en sijne wonderwerken te sien: alwaar dan alles genoegsaam in staat was; om een eerbiedig / godvreesend / en aandagtig gehoor te konnen toebrengen.
1. Als wy den inhout van dese predicatie ter herten nemen / en bevroeden / hoe Jesus daar in publiceerde / om soo te spreken / de wetten van sijn koninkrijk, en de regelen des levens / die daar in moesten waargenomen werden / hoe wel voegende en over een komende was dit met sijn verschijninge op Sinai: aldaar sprak de Engel des verbonds, de soone Gods, verschijnende in een wolke van majesteyt. Hier op desen berg sprak deselve Heere, maar geopenbaart in 't vleesch. Op geene berg hoorde men hem bekent maken de woorden des verbonds: Op desen berg hoorde men hem het regte verstand derselver verklaren / en beweren. Op geenen berg gaf hy een voorschrift des levens / geschikt na den staat des Joodsche volks in Canaan, het erf des Ouden Testaments: Maar op desen berg geeft hy het ontwerp van eens Christens wandel / geschikt na den staat van sijn nieuw koninkrijke: welke is het erf des Nieuwen Testaments. Op Sinai rigte hy sijn aanspraak tot Israël, als sijn bond-genoten / daar sy hem hoorden. Hier rigte hy sijn rede tot sijne leerlingen, het geestelijk Israël, die tot sijne gehoorsaamheyd waren overgegaan. Wanneer hy desen berg beklimt / soo heeft hy ook
2. willen toonen / dat het woord Gods nu niet en was gebonden / aan Sinai of Sion, of eenig ander tastelijken berg, maar dat alle plaatsen / die maar een bequame aandagt toelaten / den Heere geheyligt waren: Het was hem nu genoeg sijn vernieuwde wet met een aanminniger en nogtans gelijke plegtelijkheyd te verkondigen: op dat het voor-beeld en na-beeld elk ander gelijk souden zijn. 3. Wanneer wy daar by aanmerken / dat hier de segeningen des Nieuwen Testaments soo heerlijk werden uytgesproken: en dat wy ons herinneren / hoe God eertijts (Deut. 27.) van de bergen Gerizim en Hebal ook sijn segeningen en vloecken liet tegen malkanderen hooren: soo kan men sig niet bedwingen / dat onse aandagt deswegen niet en soude vallen / op de overeenkomste die tusschen tween is / en ons doen gelooven / dat Jesus alsoo ook dien treyn van sijn voorbeeld heeft willen vervullen. Want gelijk als God met de segeningen en vloeken / daar gehoort / het verbond van 't eerste Testament liet sterken / die alle behoorden tot Canaan / en sagen op haar gewenschte besittinge: Soo heeft Jesus / met het verkondigen van dese Saligheden, die tot het verbond van het tweede Testament behooren / ons willen verpligten aan het houden van dit nieuw verbond;
wiens

wiens segeningen behelsden de gewenschte goederen van 't koninkrijke der Hemelen.

§ 2. Wy vinden hier ook in Jesu een wel-voegende vrymoedigheyd/ die hem dede spreken in opening des monts, ende niet piepen en binnens-monds mompelen. Soo segt hy Psal. 78:1, 2. O mijn volk, neemt mijne wet ter ooren, neygt u lieder oore tot de redenen mijnes monds: Ik sal mijnen mond open doen. Heden vervult hy de prophetie/ die wy lesen Jes. 48:16, 17. Nadert gy-lieden tot my, hoort dit, ik en hebbe van 't beginne af niet gesproken in 't verborgen. Van die tijd af dat het geschiet is ben ik daar: ende nu de Heere HEERE, ende sijnen Geest, heeft my gesonden. Aldus seyt de HEERE uwe Verlosser, de Heylige Israëls: ik ben de HEERE uwe God, die u leert wat nut is, die uw leyt op den weg, dien gy gaan moet. Als wy hier sien soo grooten menigte/ konnen wy ons herinneren de woorden die hem toegeschreven werden/ Psal. 40:8-11. Siet ik kome: in de rolle des boeks is van my geschreven: Ik hebbe lust, ô mijn God! om uw welbehagen te doen, ende uwe wet is in 't midden mijns ingewants. Ik boodschappe de geregtigheyd in de groote gemeente: siet mijne lippen bedwing ik niet, HEERE gy weet het. Uwe geregtigheyd bedek ik niet in 't midden mijns herten: uwe waarheyd en uw heyl spreek ik uyt: uwe weldadigheyd ende uwe trouwe en verheele ik niet in de groote gemeynte. Soo blinkt over al de vrymoedigheyd uyt/ die hy soude gebruyken voor een groote vergaderinge/ daar onder hy sonder bewimpeling of bedwinging van sijn lippen spreken soude.

Iesu vrymoedigheyd in 't verkondigen van sijn wet voor soo grooten menigte, komt met de prophetie van den Messias over een

---

2. De beschrijvinge van die gestalte des gemoeds, welke Iesus vereyscht in de erfgenamen van sijne Saligheden.

Verss. 3–21.

Korte opening van 't verstand der woorden.

Vers 3. *Salig zijn de arme van Geest.* Dat is: boven maten gelukkig zijn die geene/ die by haar selven in haar Geest een gevoelig beseffen hebben van haar geestelijk gebrek; en des wegen met een verslagen Geest haar sonde en sondelijken aart beschouwen/ haar eygen nietigheyd/ en nietweerdigheyd/ ja doemweerdigheyd van wegen hare sware en menigvuldige overtredinge ootmoedig bekennen: en als arme *Bedelaars* (want dat betekent ook het gront-woord) daar over genade van God begeeren in haar herte.

Dese gestalte des gemoeds is de eerste in de weder-geboorte/ waar van een opregte bekeeringe sijn beginsel neemt; en daarom begint de Saligmaker de beschrijving van sijn geestelijk volk/ van dit merkteeken.

Want harer is het Koninkrijke der Hemelen. Lucas segt/ het koninkrijke Gods. Soo wert het koninkrijke Christi genaamt. siet cap. 3:2. Daar in bestaat van haar uytnement geluk/ dat God in sijn raad beslooten/ en in sijn

woord belooft heeft de arme van Geest ingang te geven in het rijke Christi: maar die rijk zijn in haar eygen oogen/ en met een hoogveerdigen waan van eygen weerdigheyd zijn beset/ buyten te sluyten. Matth. 9: 12. 13. 1 Petr. 5: 6.

Vers 4. *Salig zijn sy die treuren.* Dat is die het verval van hare boose eeuwe betreuren/ en bedroeft zijn over den staat van kerk en volk/ welke niet alleen door valsche leer en quade zeden wiert bedorven/ maar ook over haer had gebragt het oordeel der verhardinge/ en een verwagting van een schrikkelijken toorn.

Soo te treuren, is een bewijs van een Ziele/ die een diep mishagen heeft in de sonden/ en het rijke der sonden met een hertelijke afkeerigheyt beschouwt: daar in dan een bekeerde Ziele klimt op den tweeden trap van sijn uytgang uyt het rijke der sonden: en toont dat hem dat sondig wesen mishaagt/ en dat hy hem over de blintheyd der menschen (1 Cor. 5: 2. 2 Cor. 12: 21.) Over de mishandeling van Gods heylige wetten. (Psal. 119: 136. 139. 158.) En over den gantsche staat van Sion. Jes. 9: 1.) hertelijk bedroeft. siet Psal. 137.

Want sy sullen vertroost werden. Sy sullen in plaatse van haar leed te sien aan de eene zyde; aan een anderen kant sien toevloeyen veel overvloedige stoffe van blijdschap/ tot versagting van hare droefheyd. Joh. 16: 20. Overmits het koninkrijke Christi soude komen met een scepter der sterkte/ om het rijke der sonden te verbreken. Psal. 110: 2. 3. Dan. 9: 24 siet ook Psal. 126: 5.

Vers 5. *Salig zijn de Sagtmoedige.* Die na het voorbeelt van my (Matth. 11: 29.) geleyt door den Geest der sagtmoedigheyd (2 Tim. 2: 25. Gal. 6: 1.) De boosheyd der menschen sonder verstoortheyd des gemoeds verdragen/ en met besadigtheyd/ redelijke bejegeningen/ en weldoen tragten te overwinnen: om op die wijse het rijke der sonden afbreuk te doen.

Dit moet aangemerkt werden in tegenstellinge van die hevigheden der vleesselijke wijsheyd/ en die geweldige drift van menschen/ die haar opinien alleen willen doen gelden/ en met gewelt van wapenen/ wanneer sy anders niet konnen verwerven/ soeken door te drijven.

In dese sagtmoedigheyd is de uytgang uyt het rijke der sonden op sijn derde trap: want gelijk het door de armoede des geestes wert verlaten/ door de treurende Zielen besugt/ soo wert het door de sagtmoedige ondermijnt/ om bouwvallig ter neder te storten/ terwijl mijn sagtmoedige Christen ook andere soekt te winnen/ en na hem te trekken/ die in dat selve spoor uyt het selve mogten uytgaan.

Want sy sullen het aartrijk beërven. Dat is: de wereld, en die daar in woonen/ Rom. 4: 13. dewelke plaats moeten ruymen voor de waarheyd met haar voorstanders/ en hun ruste verleenen/ op dat deselve; haar conscientie vryelijk mogten beleven/ en haar geloove belijden.

Die belofte heeft God gedaan/ dat sy de Heydenen en haar land souden beërven/ Jes. 14: 2. Jer. 3: 19. Welke belofte ook in 't bysonder was toege-eygent aan de sagtmoedigen: om dat het woord der waarheyd en der regtveerdige sagtmoedigheyd, Psal. 45: 4. het vermogenste en gesegenste middel soude zijn tot bekeeringe van de wereld. Soo gaf Jesus haar een indruk/ dat sy op een andere wijs souden komen tot het besit van de erffenisse des werelds/ als eertijds hare vaderen tot de erffenis van Canaan/ die dat land niet en bemagtigden als onder wapenrustingen van groot beslag/ en gestrenge uytroepingen van vele volkeren/ soo dat alle die haar

vrede

brede niet en begeerden / als verbannene ten swaarde / wierden neer gesabeld/en alle het hare met vier verbrand. Sy dwaalden verre af van den regten aart van Christi rijk / die meenden dat de Heydenen op geen andere wijse souden gehandelt werden. Christus leert het tegendeel alhier / en belooft de sagtmoedige de be-erving van het aardrijk.

Vers 6. *Salig zijn die hongeren en dorsten na de geregtigheyd.* Na de geregtigheyd (die met de komste Christi belooft was / Jes. 42: 6. 45: 25. 54. 14. Jer. 23: 6. Dan. 9: 24. en dewelke hy soude prediken / Psal. 40: 10. Joël 2: 23. Mal. 4: 2.) een honger en dorst te hebben, is daar na met een groote begeerte te haaken / uyt een agting / om dat men daar in erkent de eenige grond des levens; want gelijk in voetsel en drank onse levens kragt is / soo is de geregtigheyd ook de grondsteun des eeuwigen levens. Soodanigen begeerte strekt sig uyt na Christus / in wien die geregtigheyd alleen te vinden is / en wiens koninkrijke soodanigen geregtigheyd schenkt aan haar medeburgers / waar door sy een regtmatige verwagtinge hebben der eeuwiger salighevd.

In die honger en dorst bestaat het innigste wesen van 't regtveerdigmakende geloove / en de eerste trap van onsen ingang in 't koninkrijke Gods; gelijk de armoede des Geests was de eerste trap van onse uytgang uyt het rijke der sonden. Het is dan als of Jesus seyde: Die na het koninkrijke Christi verlangen / niet uyt een begeerte van wereltlijke voorspoet en luyster te besitten in de wereltsche monarchie / maar uyt een eenige en inwendige begeerte na de geregtigheyd / die aldaar sal geschonken werden / aan een yder / die na deselve haakt: die mensch is ten hoogsten gelukkig.

Want sy sullen versadigt worden. Nadien sy sullen verkrijgen een volle mate van geregtigheyd / die hare Ziele als verzadigt sal komen te ruste brengen. Want die haar in sijn koninkrijke sal ontfangen / heeft voor haar aldaar een bruyloft bereyt: daar in de verzadinge belooft is. Prov. 9: 1-6. Psal. 23: 1-3. Cant. 1: 4. Jes. 55: 1. 2.

Vers 7. *Salig zijn de Barmhertige.* Die over alle ellendige menschen 't zy na den lighame / 't zy na den staat der Ziele / een bewogen en meewaardig herte dragen / dat altijd genegen en gesint is hem hulpe te bewijsen; en der soodaniger verlossinge te bevorderen / by soo verre sulks eenigsins in haar vermogen is.

In de oeffening van dese deugt is de liefde op haar proef-steen / gelijk in de betragtinge van de voorgaande het geloove op sijn toets stont. Hier siet men den tweeden trap van een Christens ingang in 't koninkrijke Gods; bestaande in een liefde tot de broederen en medeburgers van dat rijk / waar door men ook gemeynschap wil hebben aan hare kruycen en droeffenissen / soo wel als aan haar blijdschap.

Want sy sullen barmhertigheyd verkrijgen. En in alle angsten en nooden hulpe vinden by God: hulpe by de menschen: en namaals een barmhartig oordeel.

Vers 8. *Salig zijn de reyne van herten.* Die haar herten gereynigt hebben door het geloove, Act. 15: 9. van alle geveynstheyd en bedrog. Terwijl sy de innigste liefde tot waarheyd en deugt hebben aangenomen / en alsoo haar geloove en liefde / nu even gemelt / in opregtigheyd betragten. Soekende geensins de besmettingen des lighaams te reynigen / sonder reyniging des herten / gelijk de Pharizeen / Matth. 23: 25. Het staat Jac. 4: 8. tegen dobbelhertige.

Want sy sullen God sien. In Christo: In 't koninkrijke Christi souden sy met

bysondere verligtede de oogen des verstands de deugden en volmaaktheden Gods sien doorschijnen / die hy soude openbaar ten toon stellen in het senden van sijnen Soone / siet Joh. 14: 9, 10. Welk gesigte God eenmaal volmaaken sal in den Hemel (1 Cor. 13: 12. 1 Joh. 3: 2.) aan die geene / die de waarheyd en de deugt opregtelijk beminnen.

Vers 9. *Salig zijn de vreedsame.* Gr. Vrede makers; Die de vrede lief hebben en bevorderen: alle bitterheyd vyand zijn: niemant soeken te vertoornen: veel min te beschadigen; maar veel eer tragten een yeder genoegen te geven / en te behagen ten goede. Is'er twist / dat by te leggen: is'er verschil in gevoelens / de overeenstemminge der broederen te bewerken; bescheydentlijk van sijn verschillende broeder te oordeelen / en hem in pointen van minder gewigt sijn vryheyd te laten.

Want sy sullen Gods kinderen genaamt werden. En met die eer-naam bekroont gaan. Gods kinderen te zijn / is erfgenamen zijn van God, en mede erfgenamen Christi, in alle de rijke segeningen des nieuwen en eeuwigen testaments. Maar Gods kinderen genaamt te werden, is uyt sijn wandel ook by andere beproeft / en met der-daat soodanig bevonden te zijn: die haar dan uyt hare vrede-lieventheyd sullen bekennen uyt God geboren te zijn / voor soodanige den broederen aanprijsen / en recommanderen / ja hun uyt dien hoofde alle de vertroostingen Gods toepassen.

Vers 10. *Salig zijn die vervolgt worden, om der geregtigheyd wille.* Dat is / om de leere der geregtigheyd: en om de geregtige saake mijns Koninkrijks: Welke dingen veele menschen haten / die daarom mijne discipulen veel smaat en laster / veel ongelijk en schaade / ja allerleye mishandelingen op alle bedenkelijke wijsen sullen aandoen.

Want harer is het Koninkrijke der Hemelen. Waar van niemant haar sal konnen berooven. Van goed / van bloed / van staat en aansien / en alles wat den lighamelijken staat betreft / konnen haar de Vervolgers ontblooten; maar het koninkrijke Gods alleen / en dat meer is dan allen die / blijft haar by tot inder eeuwigheyd / dewijl sy daar aan een eeuwig burger-regt hebben.

Vers 11. *Salig zijt gy, als u de menschen smaden, ende vervolgen.* Het eerste met woorden / en het ander met werken: het eerste wert geleden van dwalende kerk-vergaderingen / of particuliere menschen / die de waarheyd haten: het tweede ten meestendeele van de wereltlijke Magten.

Ende liegende alle quaad tegens uw spreken, om mijnent wille. Dat is / Uw met valsche beschuldigingen by de wereltlijke Magten beswaren: die sy alleen opgeraapt en versonnen hebben uyt een haat tegen de Christelijke naam.

Vers 12. *Verblijt ende verheugt u.* Gr. Weest blijde en spring op, namentlijk van vreugde: Dat is: Weest daar over niet ontrust / maar schep daar uyt oorsaak van groote blijdschap. Jac. 1: 2.

Want uwen loon is groot in de Hemelen. Verstaat den loon der genade: want het eeuwige leven is een genaden-gifte Gods, Rom. 6: 23. Nogtans wert het een loon genaamt / om dat daar in geschiet een vergoedinge van haar geleden schade: en wel *een grooten loon*, Gr. uw loon is veel; om dat daar in is een rijke vergeldinge. 2 Cor. 4: 17, 18. Siet ook Genes. 15: 1.

Want alsoo hebben sy vervolgt de Propheten, die voor u geweest zijn. In welker personen men moet bekennen / dat de tegenspoeden en vervolgingen der vroomen om de saake Gods / haar geensins een bewijs zijn van een quade saak / of van Gods straffen toorn: ne-

nemaar/ een strijd voor de eere Gods/ die hy heerlijk na dit leven wil bekroonen. Vergelijk Matth. 23: 34. Act. 7: 52.

Betooning van Jesu Messiasschap uyt dese Salig-spreking.

§ 1. EVen sodanige lieden/ als Jesus de saligheden van sijn koninkrijke in dese predicatie belooft/ vinden wy in de prophetie ook uytgeteekent/ als erfgenamen van de voorregten des N. T. en als Christi eygen volk/ dat hem soude nawandelen/ sijn Euangelium ontfangen/ ende in hem gelooven. 1. Die Jesus hier noemt *arme van Geeste*, staan ons in de prophetische schriften te boek; als arme. Jes. 11: 4. arme en verslagene van Geest. Jes. 66: 3. die van een verbrijselden en nederigen Geest zijn. Jes. 57: 15. elendige en nootdruftige. Psal. 72: 2. 4. Gebrokene. Ezech. 34: 16. Gekrookt riet en glimmende vlas-wieken. Jes. 42: 3. Die na het voor-schrift van een ware bekeeringe/ uyt een diepe ootmoedigheyd/ haar onweerdigheyd bekennen/ gelijk haar de stemme des Euangeliums in de prophetie onderwijst. Hos. 14: 3. seggende: Bekeert uw tot den HEERE ende segget tot hem. Al wat gy ontfangt van ons/ is sonde. 2. *DE TREURIGE* toont de prophetie wel klaarlijk te behooren tot Christi volk/ dien hy het Euangelium moeste verkondigen: die hy niet alleen treurige noemt. Jes. 61: 2. 66: 10. Maar treurigen Sions. vers 3. Treurige Zielen, en die alle, Jes. 31: 23. ongetrooste. Jes. 54: 11. Die sugten en uytroepen over alle de grouwelen die in 't midden van Jerusalem gedaan werden, welke God belast met een teeken aan hare voorhoofden uyt te teekenen/ als eygen schapen Christi. Ezech. 9: 4. 3. Wy vinden ook *de Sagtmoedige:* die Jesus hier onder sijne discipelen aanspreekt/ in de prophetie onder de regte burgers van Christi koninkrijke aangeteekent. Jes. 11: 4. 61: 1. Psal. 22: 27. 4. Even soo ook *de hongerige en dorstige na de geregtigheyd.* Die de geregtigheyd najagen. Prov. 15: 9. Die met haar Ziele God begeeren. Jes. 26: 9. Wiens Zielen dorsten na God, na den levendigen God; en na hem schreeuwen gelijk een hert schreeuwt na de water-stroomen. Psal. 42: 2. 3. Die dan by uytnementheyd dorstende genaamt werden Deut. 29: 19. Jes. 44: 3. 55: 1. Vermoeyde Zielen. Jer. 31: 25. Die gebonden waren gebonden in den kuyl, daar geen water in en is. Zach. 9: 11. De selvige komen ons ook voor als hongerige. 1 Sam. 2: 5. Hongerig en dorstig, wiens Ziele overstelpt was in haar. en hongerige Zielen. Ps. 107: 5. 9. Die haar mond wijd open doen. Ps. 81: 11. Welke hier aangemerkt werden/ als lieden/ die het Euangelium noodigt en brengt tot een staat van verzadiging. 5. Jesus spreekt ook *de Barmhertige aan.* Die den hongerigen haar brood mede deylen, de arm verdrevene in huys brengen, den naakten bedecken, en sig voor haar vleesch niet verbergen. Jes. 58: 6. 7. Die verstandelijk handelen met den ellendigen. Psal. 41: 2. En verklaartse als ware mede burgers der Heyligen/ en Huys-genoten Gods/ die van God in sijn woord tot

De hoedanigheyd van Christi discipelen uyt de prophetie beschreven.

tot dese genade afgesondert waren. 6. Hy beschrijftse ook te zijn *reyne van Herten.* Hoedanige benaminge sy ook voeren. Psal. 28: 1. En suyvere van herten. Psal. 24: 4. Opregten. Psal. 11: 7. Cant. 1: 4. welkers Ziele regt is in hem. Hab. 2: 4. Die dan ook van wegen dese geestelijke reynigheyd Maagden genaamt werden. Cant. 1: 3. ende by uytnementheyd Reyne. Psal. 18: 27. 7. Tot alle desen voegt hy dan ook *de Vreedsame.* Die de selfstandige wijsheyd beschrijft als lieden / die de vreede raden. Prov. 12: 20. Om de vreede van Jerusalem bidden, seggende, vrede zy in uwe muyren, gerustigheyd in uwe palleysen. Psal. 122: 6. 7. Als broeders t'samen woonen. Psal. 133: 1. en alsoo warelijk vreedsaam zijn. Psal. 120: 7. Want het is in 't koninkrijke Christi een kragtig fondament / om yemants burger-regt alhier te betwisten / als men kan seggen. Den weg des vredes en kennen sy niet, ende daar en is geen regt in hare gangen, hare paden maken sy verkeert voor haar selven, al wie daar opgaat, die en kent de vrede niet. Jes. 59: 8. 8. Maar overmits dat de deugt altoos is verhaat in de wereld / soo gaat Christus sijn beschrijvinge van de geestelijke hoedanigheden sijner discipulen sluyten met een waarschouwinge / dat sy hadden rekening te maken / op veele vervolgingen, waar in sy sware dingen souden moeten lijden voor de leere der geregtigheyd / en om de name Jesu wille: het welke ook van de Propheten te vooren voorsegt was. Dat aan de eene zijde self hare broederen hen souden haten: en verre affonderen. Jes. 66: 5. En in toornigheyd ontsteken zijn tegen dese sonen en dogteren Gods. Deut. 32: 19. Gelijk ook aan de andere kant de Heydenen sig daar souden byvoegen: soo dat de Heydenen souden woeden, de volken ydelheyd bedenken, de Koningen der aarden sig opstellen, ende de Vorsten t'samen beraatslagen tegen den HEERE ende tegen sijnen Gesalfden; welke is de Christus Psal. 2: 1, 2. In welken staat men de Christen-kerk hoort klagen. Psal. 44: 23. *Om uwent wille* worden wy den gantschen dag gedood: wy worden geagt als slagt-schapen.

Iesu leere uyt de geestelijkheyd van die gestalte geregtveerdigt.

§ 2. Dewijl dit Rijke van den Messias tot sijn eynde hadde een Rijke van deugd op te rigten / en 't rijke der sonden te verstooren / want t'seventig weken warender bestemt over de heylige stad, om dan de overtredinge te sluyten, ende om de sonde te verzegelen, ende om de ongeregtigheyd te versoenen, ende om een eeuwige geregtigheyd aan te brengen, ... ende om de heyligheyd der heyligheden te salven. Dan. 9: 24. Soo moet men bekennen / dat Jesus sig hier gedroeg / gelijk als de Messias toebehoort / terwijl hy de poorte tot dit koninkrijke niet anders open set, als op dat het regtveerdig volk mogt ingaan, het welke de getrouwheden bewaart. Jes. 26: 2. Hy is blint / die niet sien en kan / dat in dit woord van Jesus een wonderlijke reynigheyd / en geestelijkheyd uytblinkt / terwijl hy een gestalte des herten beschrijft / het welke wy niet alleen warelijk deugdig moeten noemen / maar daar in de deugd sijn regte wortelen en heyligste gronden heeft bevestigt / die nootsakelijk vrugtbaar moeten zijn in de suyverste werken. 1. Wat isser in de bekeeringe prijswaardiger en nootsakelijker als / door een gevoelen van sijn geestelijk gebrek

gebreks sig voor God te dragen / als *een arme van Geest.* Met Jacob en met Job te seggen. Ik ben te geringe. Gen. 32: 10. Job 39: 37. Nademael wy weten dat de offerhanden Gods zijn een gebroken Geest: dat hy een gebroken en verslagen herte niet sal veragten. Psal. 51: 19: In desen staat siet men de ootmoedigheyd op den throon / die God soo aangenaam is. Mich. 6: 8. En het opgeblasen herte verbroken: 't geen yemant als een groot beest doet zijn by God. Psal. 73: 21, 22. Door dese gesteltheyd des herten / siet men de grond geleyd tot een volle overwinninge over de sonden: nadien men daar in vint opgewekt den haat en afkeer van onse eygen sonde: en bespeurt geestelyke oogen / om syne naaktheyd en walgelijkheyd met een heylige schaamte en verlegentheyd te sien / en daar de bekeeringe uyt sulke gronden rijst / kan sy niet nalaten voort te varen tot een vollen uytgang uyt het ryke der sonde. 2. Wat is 't ook een kragtige beweging in een vroom gemoed / als het kan gaan *treuren* over het sondig wesen der wereld / en over de besmettinge van Sion! hoe steekt daar in uyt / de liefde tot Gods eer en tot sijn reyne wet; die beyde door de sonde onteert werden! hoe staat de sugt tot de afbreekinge van 't ryke der sonde / en het verlangen na den bloey-stant van het ryke der Hemelen hier op sijn proef! En wie siet daar in geen wortelen geleyt / die in geval van versoekinge / aanstonts sullen opschieten / om alle aanloksels tot sonde volveerdig af te slaan: overmits het gesinte van dat wesen hem niet kan streelen: maar bedroeven. 3. *De sagtmoedigheyd*, welke den toorn bedwingt / en sonder hevigheyd handelt / is een deugt / welke de schrift soo seer prijst in Moses. Num. 12: 3. en allen menschen aanprijst. Prov. 16: 32. Zeph. 2: 3. Die ook de Heydenen niet nagelaten hebben te verheffen. Waar van Aristoteles schreef in sijn Zedenkunst / hoewel de Stoische secte deselve met andere herstogten schijnen uyt te monsteren. Daar dese deugd gewortelt is / sal de toorn / die een korte raserny is / geen ingang vinden / en wert de godvrugtige bequaam / om onbesmet te wandelen onder het verdrapt geslagte. 4. De begeerte na Christi geregtigheyd *in de hongerige en dorstige*, is de Ziele van het geloove in Christum / door welken de regtveerdige leven sal. Hab. 2: 4. En is een kragtige prickel / om door dien Middelaar tot God te gaan / op dat hy de genade vinde in den bequamen tijd / om geholpen te worden. 5. *De barmhertige* is sonder twijffel God en den mensche aangenaam / die gesegt heeft / Ik wil barmhertigheyd, en geen offerhande, Hos. 6: 6. Neemt die deugd weg / soo vint gy den mensch ontmenscht / en in een Wolf of Beyr verschapen. Maar die behouden zijnde / soo siet gy de liefde op den toet-steen: als dewelke lief heeft / en gesint is hulpe te bewijsen aan den elendigen / waar van sy geen wedervergeldinge te verwagten heeft. Daarom gaf God in syne wetten ook bevelen van barmhertigheyd. Lev. 15: 35. Deut. 15: 8-10. En de oeffening van dien wert geroemt / als een bewijs van een regtveerdige. Psal. 37: 21, 26. 112: 9. Uyt sulke werken moet men sijn geloove betoonen. 6. Het stemt wonderlijk met de nature Gods over een / *reyne van herten te zijn*, nademael hy reyn is. Hab. 1: 13. En op het herte

siet.

siet. Jer. 17: 10. Daarom bad David. Psal. 51: 12. Schept my een reyn herte, ô God. Want, uyt het herte zijn de uytgangen des levens. Prov. 4: 23. In dese gestalte bestaat de opregtigheyd, die God soo ernstig eyscht. Gen. 17: 1. 7. *De vreedsame* zijn ook de regte burgers in 't rijke des vredes, daar de vrede-vorst, de heerschappye heeft op sijn schouderen. Jes. 9: 5. 6. Het zijn eeuwige wetten, die gebieden de vrede te soeken en na te jagen. Psal. 34: 15. De vrede lief te hebben. En een oordeel des vredes te oordeelen. Zach. 8: 19. 16. Door dese betragtinge wort men bequaam, om met de broeders in eendragt t'samen te wonen. 8. Verdrukkingen voor de name Christi te verdragen, en als een schaap stom te zijn voor sijn scheerder, moet men leeren uyt het volmaakte voorbeeld van het Lam, in wiens mond geen bedrog en was. Jes. 53: 7. En dat veroorsaakt een standvastige volhardinge in het goede.

Dit besluyt wert opgemaakt.

§ 3. Wanneer van Jesus soo geestelijken gestalte vereyscht, en soodanige troost, wie siet niet, hoe hy daar in openbaar maakt, dat sijn rieken was na de vreese des Heeren? Jes. 11: 3. Dat hy segt sijn bruyd te sien geheel verheerlijkt inwendig, Psal. 45: 14. Dat hy hate, die God maar dienden met de lippen, maar met haar herte verre van hem waren, Jes. 27: 13. Soo toonde hy, dat al sijn lust was in de Heyligen, die op aarden zijn, Psal. 16: 3. 50: 5. 132: 9. 17. Die hy wilde dat God souden dienen in den Geest en in der waarheyd. Die soo spreekt en leert is verre van verleydinge; en toont, dat hy gekomen is, om de werken des Duyvels te verbreken.

Hoe de Christus als een Trooster de Saligheyd moeste verkondigen.

§ 4. Onder de namen, met welke de Joden seggen, dat de Messias soude benaamt werden, is ook dese, dat hy * Menahem soude heeten; dat is, een trooster, om dat het sijn ampt soude zijn vertroostingen te spreken onder den volke: welke bestaan souden in het toebrengen en aankundigen van soo groote Saligheden, als God aan de dagen en 't volk des N. T. belooft hadde. Want daarom wert hy genaamt, de Rotssteen des heyls, Deut. 32: 15. Psal. 95: 1. 2. en De Heyland, Jes. 63: 8. Om dat alle volkeren die segeningen in hem, als in een oorsaak der saligheyd, verkrijgen souden, Gen. 22: 18. Dewijl hy is een God van volkomen Saligheyd, Psal. 68: 21. en dat in hem alle heyl is te vinden, 2 Sam. 23: 5. Maar, dit groote goet dat moeste ook van hem verkondigt werden, die het voor ons verwerven soude, en de prediking van soo blijden Euangelium moeste hy selve aanvangen; nademaal de Christus, dat is Gesalfde, wel by uytnementheyd gesegt wert Gesalft te zijn, om het Euangelium te verkondigen, Jes. 61: 1. Gegeven tot een verbond des volks: om als de Engel des Verbonds, het verbond met sijn belofte voor te dragen, en het consent des geloofs, van de geene die daar in bewilligden, als de Middelaar, op te nemen. Tot een ligt der Heydenen, om door de prediking van dit verbond, ook de Heydenen te brengen tot de blijdschap des N. T. Jes. 42: 6. Om mijn heyl te zijn (segt God) tot aan het eynde der aarde, Jes. 49: 6. Wy hooren God den Vader aldus spreken, Jes. 55: 4. Siet ik hebbe hem tot een getuyge der volken gegeven, eenen Vorst, en Gebieder der volken: die getuygen soude

* *Gem. Sanhedrin Cap. xj. Excerp. xxxvj. juxta Cocceji edit.*

soude van den raad Gods: het geene hy daar gehoord en gesien hadde/ en daarom de eerste Euangelist moeste zijn. Van hem verwagte men groote Salig-sprekingen, waar in hy soude uytroepen: Bewaart het regt, ende doet geregtigheyd; want *mijn heyl* is na-by om te komen, ende mijne geregtigheyd om geopenbaart te werden. *Wel-geluksalig* is de mensch die sulks doet, en des menschen kind dat vast daar aan hout: die den Sabbath houd, soo dat hy die niet en ontheyligt, ende die sijn hand bewaart van eenig quaat te doen, Jes. 56:1,2. Om dit Euangelium soo wert'er gesegt/ dat hy het Jaar van Gods welbehagen soude uytroepen, Jes. 61: 2. Om soo grooten Saligheyd/ welke hy spreken soude/ soo singt de kerke/ genade is uytgestort op sijn lippen, Psal. 45: 3. en breekt uyt in een Goddelijken roem over haren Bruydegom/ seggende/ Cant. 5: 14. Sijne lippen zijn als lelien, druypende van vloeyende myrrhe. vers 16. Sijn gehemelte is enkel soetigheyd, ende al wat aan hem is, is gantsch begeerlijk. Om de toe-eygening van soo groote saligheyd/ die hy doen soude aan arme verlegen sondaars/ en alle die tot de gemeynte behooren/ soo segt hy/ Psal. 40: 11. tot sijnen Vader: Uw waarheyd en *uw heyl* spreek ik uyt... in de groote gemeynte. En daarom wert hy geroemt als een Herder/ die sijn schapen voert op een goede en vette weyde, Ezech. 34: 15. In welker voegen/ dat alle die hem hooren/ souden seggen: Gy hebt uwe reden groot gemaakt boven alle uwen name, Psal. 138: 1,2. Hoe dierbaar is uwe goedertierentheyd, ô God! dies de menschen kinderen onder de schaduwe uwer vleugelen de toevlugt nemen. Sy worden dronken van de vettigheyd uwes huyses, ende gy drenktse uyt de beken uwer wellusten: Want by u is de fonteyne des levens, in uw ligt sien wy het ligt, *Psal. 36: 8, 9, 10.*

§ 5. Wanneer wy nu hier sien/ dat Jesus soo troost-rijken Salig-sprekinge by wege van predicatie verkondigt in een groote gemeynte/ en toe-eygent aan soo vroome en innerlijk Godvrugtige Zielen/ soo siet men nog niet anders/ als 't gene de Messias wonder wel paste: maar dit sal men in een hooger trap bespeuren/ als gy belieft met my voort te gaan/ met elk een der segeningen aan te merken; en daar in te beproeven/ hoe waarlijk deselve werden geroemt als saligheden! hoe heerlijk dat deselve boven de segeningen van Canaan dat eerste erf uytsteken! hoe regt eygen dat sy zijn aan den staat des Nieuwen of eeuwigen Testaments! en hoe voorsigtig en wijsselijk elk een der selver toe-geeygent wert!

Dat Jesus de Saligheden, die desen tijd des N. T. vereysehte regt bepaalt, en wijsselijk toege-eygent heeft.

1. Hy stelde haar voor *het koninkrijke der Hemelen*, waar in een groote saligheyd gelegen was: Want die geene worden gesegt/ een goede boodschap te brengen van het goede, en dat sy het heyl doen hooren, die tot Sion seggen: Uw God is Koning, Jes. 52: 7. Hy verklaarde de arme van Geest voor geregtigde van dit koninkrijke/ en trooste haar in 't bysonder met die Euangelische verwagtinge: gelijk de prophetien ook te kennen gaven/ dat het de arme waren/ die daar in souden vinden een koninklijke opsigt. Jes. 66: 2. Op desen sal ik sien, spreekt de HEERE, op den armen ende verslagenen van Geest. Een koninklijke versorginge

en bescherminge: want in dit koninkrijke is 'er belooft/ Dat hy den armen, die daar roept, verlossen sal; mitsgaders den ellendigen, die geenen helper en heeft. Hy sal met den geringen en den armen mede-lijden hebben, ende de Zielen der armen sal hy Saligmaken, Psal. 82: 12, 13. Hy sal de armen rigten met geregtigheyd, staat 'er Jes. 11: 4. Want de HEERE is na-by de gebrokene van herten, en hy behout de verslagene van Geest, Psalm 34: 19. Ja daarom heeft de HEERE Sion gegrondet, op dat de armen sijns volks daar in een toevlugt souden hebben, Jes. 14: 32.

2. Hy belooft ook benessens dit koninkrijke *de vertroostingen* Israëls. Die in 't eerste testament/ siende haar gebrechelijkheyd treurden over de sondelijke staat des volks/ die al mede quamen tot een selve altaar/ en haakten na een geestelijke huyshoudinge/ en kragtiger bedelinge van genade; aan de soodanige soude Christus selve de vertroostinge verkondigen. Hoort hem selve in de prophetie spreken. Jes. 61: 1, 2, 3. De Geest des Heeren HEEREN is op my: om dat de HEERE my gesalft heeft... Om uyt te roepen het Jaar van het welbehagen des HEEREN, en den dag der wrake onses Gods. Om alle treurige te troosten. Om den treurigen van Sion te beschicken, dat hem gegeven worde çieraad voor assche, vreugden-olie voor treurigheyd: het gewaat des lofs voor een benaauwden Geest. Siet ook Jes. 51: 1, 3. 57: 18. 66: 10-13.

3. Indien Israël eertijts het land Canaan be-erfde/ als een bysonder goet/ hoe veel te hooger is *de erffenisse der wereld* te agten! die door dat eerste afgebeelt/ en aan Abraham als een grooter belofte/ en met grooter segeningen verknogt/ was voorgedragen. Gen. 17: 5. 22: 18. Een belofte/ daar de Propheten soo veel werk van maken. Uw zaad sal de Heydenen erven, ende sy sullen de verwoeste steden doen bewoonen, Jes. 54: 3. En Jes. 14: 1, 2. De vreemdelingen... sullen den huyse Jacobs aanhangen, ende de volken sullense aannemen ende in hare plaatsen brengen, ende het huys Israëls salse erfelijk besitten in den lande des HEEREN tot knegten ende tot maagden. Een belofte/ die de H. Geest soo dikmaal legt in den mond van de Messias. Hoe sal ik uw geven het gewenschte land, de çierelijke erfenisse der heyrscharen der Heydenen! Hoort men de Christus met sulken beweginge des gemoets seggen Jer. 3: 19. Eene herts-togt/ die te kennen geeft een sugt om yemant sijn heerlijkste gaven mede te deelen. Meermaal komt ons de Christus voor als verklarende den raad des Vredes/ en vertoonende wat hope dat hem en ons daar in gegeven is van de erffenisse der wereld. Psal. 2: 8. Jes. 49: 8, 9, 10. Die belofte herhaalt hy Jes. 57: 13. 65: 9, 10. Seer wijsselijk eygent nu Jesus dese belofte toe aan de sagtmoedige: Want hy was gesalft om den sagtmoedigen het Euangelium te verkondigen, Jes. 61: 1. In sijn mond worden dese woorden gelegt/ Psal. 22: 27. De sagtmoedige sullen eten, ende versadigt werden: ende wel bysonder verklaart de heylige Geest Psal. 37: 11. De sagtmoedige sullen de aarde erfelijk besitten, ende hun verlustigen over groote vrede.

4. *De verzadiging* is die gewenschte staat des N. T. waar van soo dikw-

dikmaal gesproken wert. Deut. 29: 19. Joël 2: 26. En de Messias soo dikmaal sprekende wert ingevoert / daar hy de sijne noodigt: Etet vrienden, drinket en wordet dronken, ô alderliefste! Cant. 5: 1. en daar hy de sijne troost / Jer. 31: 14. Ik sal de ziele der Priesteren met vettigheyd dronken maken, ende mijn volk sal met mijn goet verzadigt worden. Hoe konde Jesus die belofte bequamer toe-eygenen / als aan de hongerige en dorstende na de geregtigheyd? nademaal dat sulken belofte ook soodanigen zielen-stand van naturen beantwoord / en de schrift de wegen Gods alsoo verklaart. Laatse (staat 'er Psal. 107: 8, 9.) voor den HEERE sijne goedertierentheyd loven... Want hy de dorstige ziele verzadigt, ende de hongerige ziele met goet vervult heeft. siet ook 1 Sam. 2: 5. Ja selfs in de redenen / die de Verlosser Israëls toegeschreven werden / vinden wy de verwagte verzadiging ook op soodanigen wijse toegepast. Psal. 81: 11. Jes. 44: 3. 65: 13. 49: 9, 10. Jer. 31: 25.

5. *De Barmhertigheden Gods* waren sonder twijffel ook by uytnementheyd te verwagten in de dagen des N. T. ende te vinden. Hier toe behooren de beloften Jes. 54: 8. Met eeuwige genade sal ik my uwer ontfermen. Hos. 1: 12. Segget tot uwe susteren Ruchama; dat is / *gy ontfermde*, die barmhertigheyd verkregen hebt. De Christus soude zijn kerke met die beloft troosten: want hy segt Hos. 2: 18. Ik sal uw my ondertrouwen in genade en barmhertigheden. Hy soude seggen tot haar troost: Sy en sullen niet hongeren nog dorsten; ende de hitte, en de sonne en salse niet steken. Want hare Ontfermer salse leyden, Jes. 49: 9, 10. Die belofte eygent Jesus met een soete weerslag aan de barmhertigen: gelijk de Messias in sijn aanspraak tot sijn Vader ook segt / Psal. 18: 26. By den goedertieren, hout gy u ook goedertieren, en Psal. 41: 2. hoort men hem aldus spreken: Welgeluksalig is hy, die sig verstandiglijk draagt tegen den ellendigen. De HEERE sal hem bevrijden ten dage des quaats. De HEERE sal hem bewaren, ende sal hem by het leven behouden. Hy sal op der aarden geluksalig gemaakt werden. Groot is de belofte / die wy uytvoerig vinden voorgestelt Jes. 58: 10, 11. Soo gy uwe ziele opent voor den hongerigen, ende de bedrukte ziele verzadigt, dan sal uw ligt in de duysternisse opgaan, ende uwe donkerheyd sal zijn als de middag: ende de HEERE sal uw geduyriglijk leyden, ende hy sal uwe ziele verzadigen in groote droogte, ende uwe beenderen veerdig maken, ende gy sult zijn als een gewatert hof, ende als een sprink-ader der wateren, welkers wateren niet en ontbreken. Siet ook Prov. 14: 21. Dese saaken betrekt Jesus alle in dien korten inhoud van woorden.

6. Wanneer Jesus belooft / dat de sijne *God sullen sien*, sluyt hy sonder twijffel ook in dat gesigte / waar van staat Jes. 64: 4. Geen ooge heeft God gesien, behalven uw die het bereyd, dien die op hem wagt, vergelijk 1 Cor. 2: 9. als ook het gesigte Gods in de heerlijkheyd / waar van de Christus singt Psal. 16: 11. Gy sult my het pat des levens (voor my en mijne heyligen) bekent maken / het pad 't welk leyt tot verzadinge der vreugden by u aangesigte: en tot de lieffelijkheden, die eeuwig in uwe regterhand zijn. Soo grooten belofte eygent hy toe aan *de reyne van herten*;

ten; dat is aan de opregten. Psal. 18: 26, 27. By den opregten hout gy uw opregt, by den reynen hout gy u reyn, maar by den verkeerden bewiist gy u eenen worstelaar. Die gene in wiens Geest geen bedrog is wert Salig gesprooken/ Psal. 32: 1. Daarom staat 'er Psal. 73: 1. Immers is God Israël goed, den geenen die reyn van herten zijn. Dese zijn 't/ die klimmen sullen op den berg des HEEREN, en staan in de plaatse sijner heyligheyd, (om de lieffelijkheden des HEEREN te aanschouwen Psal. 27: 4.) namentl. die suyver van herten zijn, Psal. 24: 3, 4. Men kan ook in dit verstand de woorden lesen van Psal. 11: 7. De opregte sullen sijn aangesigte aanschouwen.

7. Het is een uytnement voor-regt/ *Kinderen Gods genaamt te worden.* Het geene gehoort tot die tijd/ waar van wy lesen Hos. 1: 10. Nogtans sal het getal der kinderen Israël zijn als het zand der Zee, dat niet gemeten, nog min getelt kan werden, ende het sal geschieden, dat ter plaatsen daar tot hen geseyt sal zijn, gy-lieden en zijt mijn volk niet, tot hen geseyt sal worden, gy zijt kinderen des levendigen Gods. Want God soude door de mond sijns Soons onder haar laten seggen: Hoe sal ik u setten onder de kinderen?... Noemt my uw Vader, ende en keert u van my niet af. Jer. 3: 19. Hier vinden wy/ dat Jesus dit groote goed den vreedsamen toepast; die de vrede van sijn kerke en koninkrijke soeken te onderhouden/ en te bevorderen. Die warelijk geluksalig zijn/ als kinderen en erfgenamen Gods/ diens beeld sy in desen bysonder vertoonen: want gelijk de wijsheyd segt/ Prov. 12: 20. Die de vrede raden, hebben blijdschap; sonder twijffel de blijdschap van een goede conscientie/ die haar dat getuygenisse geeft/ dat sy kinderen Gods zijn. Die als broeders t'samen woonen, hebben die belofte/ dat de HEERE aldaar gebiet den segen, en het leven tot in der eeuwigheyd, Psal. 133: 3.

8. Dewijle nu die gene/ die Godsalig willen leven/ souden vervolgt worden/ soo belooft de Saligmaker aan haar het koninkrijke der Hemelen/ en den grooten loon in de Hemelen: gelijk wy dienthalven de Christus ook hooren sijn kerke troosten/ Jes. 51: 7, 8. Hooret na my, gy lieden (NB.) die de geregtigheyd kent, gy volk in welkers herte mijne wet is, en vreest niet de smaatheyd van den mensche, ende voor hare smaatredenen en ontset u niet. Want de motte salse op-eten als een kleed, ende het schiet-wormken salse op eten als wolle. Maar mijne geregtigheyd sal in eeuwigheyd zijn, ende mijn heyl van geslagte tot geslagte.

Het besluyt uyt desen ook voorgestelt.

§ 6. Siet hier nu/ boven die gemelte beschrijvinge van Jesu discipelen/ die soo wel voegende was met den staat der Christenheyd/ soo veele treffelijke beloften voorgestelt/ welke de hoope van een geestelijk mensch weerdig waren/ die een godvrugtige Ziele waarlijk konnen salig maken/ en sijne verwagtinge/ soo als sy geschept is uyt het prophetisch onderwijs der schriften/ aangaande 't rijke Christi/ konnen voldoen. Beloften/ die de begeerte van de ziele niet kietelen met yet dat aardsch/ dat onreyn/ of beneden de waarheyd was van de verwagte huyshoudinge Gods/ maar deselve opbeurden in 't beschouwen en soeken van saaken/ die geestelijk en hemelsch zijn/ en uyt eygener aart

den

den mensch nauwer in de gemeynschap met sijn God inlaaten. Beloften / die in de segeningen Abrahams waren begrepen / dan de Propheten verklaart / en aangetrocken / tot het Nieuwe en Eeuwige Testament (soo als God deselve te voren had afgemaalt) sekerlijk behoorende: die dan ook van Jesus soodanig werden toege-eygent / dat men de ware goederen siet belooft aan derselver regte erfgenamen: op sulken wijse/ en met sulke woorden / als wy volgens de Prophetien van de Ware Messias konnen verwagten. Het was onmogelijk / dat die soo sprak / kon spreken tot verleydinge / die hier Jesum niet en ontfangt in sijne leere / die en kan de wet van sijn Conscientie / nog het woord der Propheten ook niet ontfangen / dewelke gantschelijk hier mede over een stemmen: die soo reyne hoope voed / kan ook niet gehouden werden / yets quaats gesogt / of yet onreyns beoogt te hebben. Die alle conditien heeft / aangaande sijn persoon / dewelke in de Messias van nooden waren / en dan bevonden wert soo reyn in sijn leere / en soo over-een-komende te spreeken met het geene de Propheten aan de Christus toeschrijven; hoe kan men twijffelen of dese is de regte Christus / en te gelijk sijn Conscientie in ruste binden?

---

3. Vermaninge met redenen bekragtigt, waar mede Jesus sijne discipelen aanset, om die innige Deugden aan te leggen tot uytterlijke vrugten van goede werken: het geen uyt twee voorname aanmerkingen aangebonden wert.

A. *De eerste genomen van het eynde harer Roepinge*, Verss. 13-16.

B. *De tweede genomen van het eynde van Jesu komste*, Verss. 17-21.

Korte opening van 't verstand der woorden.

Vers 13. GY *zijt het zout der aarde.* Soo spreekt Jesus verbloemt: en geeft te kennen / dat alle Christenen in de wereld moeten zijn van dat gebruyk / als het zout is in de spijse: en dat sy tot dat eynde van God geroepen zijn. Gelijk nu het zout geschapen is / om de spyse smakelijk te maken / en te bewaren voor 't verderf: dat sy ook alsoo herschapen zijn / om met haren handel en wandel / woorden en werken / exempel en redenen / hun aangenaam te maken by God en de menschen / en nuttige werk-tuygen van Gods genaden te zijn / om andere voor 't verderf der sonden te bewaren / en daar van te genesen. Doet daar by / dat God ook haar aanmerkende / om harent wille de wereld verdraagt in sijne langmoedigheyd / soo dat sy om soo

soo te spreken den toorne Gods opschorten/ dat die tot deser verderf niet uyt en bare.

Indien nu het zout smakeloos werd. Dat is: slap en laf. Soo dat haar redenen en wandel geen kragt meer en hebben/ tot verbeteringe der menschen/ om dat in haar woorden/ waarheyd/ en Godsaligheyd; en in haar wandel/ een goed exempel ontbreekt.

Waar mede sal het gezouten werden? Wie en wat isser/ het welke dit zout wederom te nut soude konnen maken? dewijle in de wereld nog wijsheyd/ nog exemplare deugd is/ 't geen haar soude konnen te regte brengen. By Marcum Cap. 9:50. staat: Het zoud is goedt; Maar indien het zout onzout wort, waar mede sult gy dat smakelijk maken.

Het en deugt nergens toe. Want/ 't geen sijn natuyrlijk gebruyk verliest/ dat is ondeugende: maar 't geen tot geene andere saake meer kan aangelegt werden/ gelijk sommige dingen/ dat deugt nergens toe. Soo is 't met zouteloos zout: en met dwaase en quade Christenen/ die zijn haar HEER t'eenemaal onnut en schadelijk/ om dat haar verslapte staat andere ook astrekt.

Dan om buyten geworpen, en van de menschen vertreden te werden. Dat is: Om buyten de gemeynte, (welke is het huys des levendigen Gods) uytgeworpen te worden, gelijk den Joden/ en andere quade Christenen geschiet is: alwaar de Huys-Heer haar in een staat stelt/ daar sy te verwagten hebben/ om van de menschen vertreden/ en onder hare voeten onderworpen te werden.

Vers 14. *Gy zijt het ligt der wereld.* Daar in gebruykt Jesus een tweede sinne-beeld/ om den aart en 't gebruyk van Jesu discipelen uyt te beelden: en hy stelt haar voor het eynde van hare roepinge/ dat het is om andere ook met woorden en werken voor te ligten/ en soo uyt de duysternisse van onwetentheyd en sonde/ tot Gods wonderbaarlijke ligt over te brengen. Siet/ Joh. 12:36. Luc. 16:8. Eph. 5:8, 9. Phil. 2:15. 1 Thess. 5:5.

De Joden geven die eer-naam van 't * Ligt der wereld te zijn/ dikmaal aan hunne Rabbinen. Waar tegen Jesus hier schijnt sijne discipelen te stellen/ als of hy seyde: Het is de order der Phariseen/ dewelke haar self betrouwt te zijn een Leyts-man der blinde, een ligt der geener die in de duysternisse zijn. Rom. 2:19. Daar sy nogtans blinde Leyts-lieden der blinden zijn/ die de duysternisse lief hebben/ en het ligt haten. Maar gy zijt het/ mijne discipelen/ welke God in haar stede heeft verkooren/ om de wereld te verligten: en de Heydenen tot het geloove te brengen.

Een stad boven op een berg leggende. In Jesu tweede bewijs/ genomen van de eygenschappen van 't ligt der wereld, vlegt hy hier nog een ander sinne-beeld in: waar in de kerke wert vertoont onder de gedaante van een stad (gelijk sy in waarheyd is/ de stad des levendigen Gods: het Hemelsche Jerusalem. Hebr. 12:22. siet ook Psal. 87:3. Jes. 26:1. 2. Apoc. 3:12. 20:9.) en wel in 't bysonder een stad gelegen op een berg. Want sy is gebouwt op den Rots-steen Christus. Matth. 16:18. 1 Petr. 2:4. 5. Die haar als een bergh sijn gebouw/ het welke hy op sijn kruyn draagt/ om hooge verheft/ en boven alle andere vertooningen doet uytsteeken. Dan. 2:36.

En kan niet verborgen zijn. Dat is een eygenschap van een stad, die op een berg is gebouwt/ dat sy onmogelijk

* *Drusius in h. l. in Bibl. Criticis.*

niet

niet en kan geheel verborgen zijn; maar al wie daar ontrent genaken / en daar door by passeren / moeten deselve sien; en soo wert sy bekent dat sy in de wereld is: Even soo is het ook gelegen met de gemeynte Christi; dewijl sy steunt op Christum / en verheven is door sijne genade met veele gaven / welke haar boven de overige menschen doet uytmunten / soo moet sy ook nootwendig een vertooninge van haar gaven in de wereld maken.

Daar in wert sy gesien van den eenen met verwonderinq / van den anderen met ontsteltenisse: Want het woord / het gene men daar belijd / de regel die men volgt / en de huys-houdinge die men aanstelt / behalven veele andere extraordinaire gaven / die haar eertijts nog meer verheerlijkten / maken haar openbaar voor alle die gene / waar onder sy verkeeren. En dewijl de kerke een Geest ontfangen heeft / die geensins is een Geest van vreesagtigheyd, maar der kragt. 2 Tim. 1: 7. Die ook geen aberegtsche sugt om menschen te behagen in haar laat huysvesten. Soo is 't onmogelijk / dat die gemeynte der heyligen haar niet en soude openbaren: en haar huys-houdinge / en order vertoonen in de wereld.

Vers 15. *Nog men steekt geen keerse aan, en set die onder een koorn-mate.* Elk geloovige is gelijk een keerse, dewelke ligt heeft in sig selven / als sy ontsteken is; ende ook bequaamheyd voor andere / om die voor te ligten.

Het eynde van die ontstekinge zijnde aangemerkt uyt des selfs gebruyk / soo kan blijken / dat het ongerijmt soude zijn / indien men soo een keerse setten soude onder een koorn-mate: overmits sy aldaar van geen gebruyk / en alsoo te vergeefs ontsteeken soude wesen. Even alsoo moet men oordeelen van een begenadigt Christen / die met eenige gaven des Geestes is beschonken: dese en kan die genade geensins verantwoorden / by soo verre hy dat aangesteken ligt by hem selven versmoort en verbergt / op dat het niemant te nutte en soude zijn.

Dese verberginge van sijn ligt, gelijk sy onmogelijk is / als men de eygenschap van een geloovige Ziele aanmerkt / soo is sy ook ongeoorloft en onbehoorlijk / om dat sy niet en voldoet het eynde van die genade / waar toe sy gegeven is: dewelke het tegendeel vordert.

Maar op een kandelaar. Welke ook daar toe is bereyt / op dat sy sulke ligten soude ontfangen / dragen / en aan andere voorstellen: onder dat sinne-beeld van een kandelaar, komt somtijts voor dese of geene particuliere gemeynte / in welke wy leven en gedragen werden. Apoc. 1: 20.

Ende sy schijnt allen, die in den huyse zijn. Sy laat haar schijnsel af-schitteren / tot alle die gene / die met haar vergaderen of daar ontrent leven: soo verre als dese gaven tot anderer kennisse konnen komen / komen sy andere voorligten.

Vers 16. *Laat uw ligt alsoo schijnen.* Dat is / uwe gaven en genade / welke de heylige Geest in u gewrogt heeft / op soodanigen uytschijnende wijse doorstralen / en uyt de innigheyd des Geestes / in woorden en werken uytbreeken.

Voor de menschen. Dat is / voor de oogen der menschen, in uwe openbare verkeeringe / daar in gy voor haarer aller oogen wandelt en handelt.

Dat sy uwe goede werken mogen sien. Uwe werken, dewelke sijn werken des ligtes / en gantsch strijdig met de onvrugtbare werken der duysternisse: die uw, als kinderen des ligts / betamen.

Uwe goede werken, die waarlijk goed zijn / en uyt een deugdelijk beginsel des gemoets / dat is / een begenadigt herte voortkomen: die het ligt konnen verdragen /

dragen/ sonder van het ligt bestraft te werden ; als daar zijn de werken van Ootmoedigheyd/ Treurigheyd des Geestes/ Sagtmoedigheyd/ hongerige begeerte na Geregtigheyd/ Barmhertigheyd/ Reynigheyd/ Vreedsaamheyd/ en diergelijke: welker vrugten en uytwerksels seer kragtig openbaar maken/ welke de boom is/ die deselve voortbrengt/ en van wat Geest haar betragters geleydet werden.

Ende uwen Vader verheerlijken. Dat is/ op dat sy uwen Vader prijsen en eere geven/ wanneer sy uwe goede werken sien.

Het eynde van onse goede werken en moet geensins wesen/ om van menschen gesien te werden: maar op dat God verheerlijkt werde. Joh. 15: 8. 1 Petr. 2: 12. Wy moeten Gods eere/ en niet de onse soeken. Maar dewijle God ook niet kan verheerlijkt werden over sijne vrugtbare genade/ die hy in sijne kinderen werkt/ by aldien deselve geen sigtbare vrugten voortbrengen/ soo moeten onse goede werken ook openbaar zijn.

En dan wert God door onse goede werken verheerlijkt, wanneer eenige door ons exempel gewonnen werden/ 1 Petr. 3: 1. die daar door aan 't herte geraakt zijnde/ deselve werken als vrugten der genade prijsen/ en onsteken werden in een heylige na-yvering/ om haar selven ook alsoo de wille Gods te onderwerpen.

Die in de Hemelen is. Waar uyt hy hem selven openbaart/ en werwaarts hy onse salige hope doet opsien in sijn belofte: want die God tot een Vader hebben in de Hemelen/ verwagten dat hy eens in de Hemelen op de heerlijkste wijse sal betoonen hoe dat hy ontrent haar gesint is; en die hier sijn beeld dragen in Heyligmakinge/ gelooft men ligtelijk/ dat daar boven met sijne heerlijkheyd sullen bekleed gaan in de Heerlijkmakinge.

Versſ. 17-20. Daar op gaat Jesus over tot een ander bewijs/ waar uyt hy den vroomen wandel der Christenen aandringt/ genomen van het eynde van sijne komste in 't vleesch/ en de gront-reden van sijn Messiasschap: welke geensins en moeste benadeelen de leere der wet en der Propheten/ begrepen in de boeken des O. T. Maar bevestigen/ en alsins voldoen/ in haar hoogste kragt en heyligste oogemerk. En diens volgens de sijne niet los-bandig maken van alle goede betragtingen: maar veel eer haar heyligmakinge voortsetten/ selfs boven de leere der Pharizeen en Schrift-geleerden.

Vers 17. *Meynt niet.* Dat is: En voed die averegtsche meyninge/ en dat nadenken/ dat eenige by haar selven mogten hebben/ geensins;

Dat IK gekomen ben. IK, de Koning en Souverain van 't gepredikte koninkrijke (die in de wereld ben gekomen/ om het ampt van de beloofde Messias te voldoen) tot dat eynde sonde gesonden zijn van mijnen Vader.

Om de Wet of de Propheten te ontbinden. Dat is/ de leere der wet en der Propheten (die in de boeken van Moses en der Propheten, die na hem sijn gevolgt/ is begrepen) af te schaffen en te vernietigen/ als of ik mijn volk van de voorige schriften soude ontheffen en ontslaan.

Wanneer Jesus hier spreekt van *de wet*, soo verstaat hy al 't gene/ dat onder de naam van de wet voorkomt: de Wet der werken, en de wet des geloofs, Rom. 3: 27. sonder selfs de wet der geboden in wille-keuren, Eph. 2: 15. of eenige andere regten uyt te sluyten: soo als sy by Mosen zijn beschreven/ en in de volgende schriften nader aangedrongen of verklaart staan.

Wan-

Wanneer hy daar by voegt *de Propheten*, soo siet hy op alle de beloften en voorseggingen/ die uyt Moses by andere Propheten zijn aangetekent/ welke de leere der saligheyd door Christum, en de verwagte loop van sijn Koninkrijke/ voorstellen en verklaren; want Christus is de voornamen inhout der Propheten, 1 Petr. 1: 10-12. Apoc. 19: 10. Actor, 3: 22-24.

Het ontbinden van de wet en de Propheten, is een maniere van spreken/ die seer gebruykelijk zijnde/ bequaam was om haar af-schaffinge en vernietiging te kennen te geven; want/ daar is in Gods woord een band/ en kragtige verpligtinge/ om te gelooven en te doen/ al wat daar in voorgehouden wert: dewelke soude moeten ontbonden werden/ by aldien ons yemant ontslaan en vry maken soude van des selfs onderhoudinge. Soo spreken ook de Grieken/ als sy een cassatie van wetten willen uytdrucken. [a] Gelijk de taalkundige uyt Herodotus, Thucydides, Demosthenes, Plutarchus, en andere hebben getoont. De Rabbinen [b] bleven ook van ouds in die maniere van spreken. En Jesus bedinden wy met dese tale uyt te sluyten alle cassatie of veranderingen van de voorige wet: Het geene onse Gods-geleerden/ tegen den aanhang van Socinus, en andere/ uytvoerig en kragtig elders beweeren.

I K en ben niet gekomen, om dit te ontbinden. Dit verhaalt Jesus, om een grooten indruk te geven/ van een waarheyd van soo grooten belang.

Maar te vervullen. Het welke de Socinianen seer qualijk uytleggen door volmaken; willende dat Jesus de gebreken van de voorgaande wet/ door het toevoegen van eenige nieuwe geboden/ vervult en volmaakt soude hebben. Daar dit woord niet anders en beteekent/ als den eysch en 't oogemerk van de wet en de Propheten na de ruymte van haar begrijp te voldoen.

En soo verklaart Jesus het eynde van sijne mensch-werdinge/ dat hy gekomen is als de Messias, om gelijk het ampt van de Messias ook mede brengt/ den gantschen eysch der wet te voldoen/ en het geheele woord der prophetien te volbrengen. Het eerste geschiet door sijne gehoorsaamheyd onder de wet: het ander door aanvaarding van alle die werken/ die tot de uytwerking van onse saligheyd/ ende de opregting en bescherming van sijn koninkrijke/ te vooren voorsegt waren. Nu hy/ die selve gekomen is/ om het gantsche woord Gods/ ten aansien van sijn eysch en oogemerk te voldoen door sijne eygene werken/ en alsoo de eere van dat woord te bewaren/ en hare Goddelijkheyd te bevestigen/ dese en konde dat selve geensins ontbinden/ en als onnut of onheylig verwerpen: maar die moeste haar band van verpligting ongekreukt bewaren.

Vers 18. *Want, voorwaar.* Gr. Amen. Een woord van bewilliging/ waar mede men de beswering van andere aan nam/ en alsoo onder den Eed ging. Siet Num. 12: 22. Jer. 28: 6. en Wagenseilii Sotah p. 379.

Jesus merkt hem selfs aan als besworen van de schare: en spreekt als een getuyge voor de vierschaar van aller conscientie onder den eed/ wat men van soo een gewigtigen stuk te houden heeft.

Het reden-gevent woordeken *Want*, wijst ook uyt dat hy hem hier schikt om sijn gront-stelling nog nader uyt een dieper grond te bevestigen; weshalven hy hier redenkavelt uyt dit fondament/

a *Caspari Bertrami Mattheus Enucleatus ad Cap. 5: vers 17.*
b *Ludovic Cappelli Specilegium in H. L.*

dat de wet en de Propheten begrijpen een leere die onveranderlijk is.

IK segge uw. IK, die nu spreke uyt den schoot en uyt den raad des Vaders/ die van hem ben uytgegaan/ en aan wien de Vader alle magt gegeven heeft/ om het koninkrijke der Hemelen te regeren: Ik verklare uw volgens mijn koninklijke en hooge magt en aansien.

Tot dat de Hemel en aarde voor by gaan. Dat is: vergaan. *2 Petr. 3: 10. Het geene geschieden sal in den jongsten-dag: wanneer het eynde aller dingen sal gekomen zijn. Siet ook diergelijken spreek-wijse Matth. 24: 35. Matth. 13: 32. Luc. 21: 33. Psal. 102: 27.

En sal daar jota; nog tittel van de Wet voor by gaan. Niet *een jota*, die de kleynste letter is by de Hebreen. *Nog tittel.* Gr. Hoornken. Waar door verstaan wert eenig schrapken of streepken van een letter. Salder voor by gaan, en soo verlooren gaan.

Lucas verklaart ons elders de meyninge/ Luc. 16: 17. Het is ligter dat de Hemel en de aarde voor by gaan, dan dat een tittel van de wet valle. Toonende/ dat God eer gehengen soude/ dat de wereld verging/ als sijn woord zelf tot de minste streep toe/ die den waren sin soude komen veranderen.

Al wat'er dan geschreven is in Moses en de Propheten, is van groot gewigte; in dier voegen/ dat'er niet eenen letter of deel van een letter te vergeefs is: en wert soo nauw bewaart/ dat geen van dien allen sal verlooren gaan; om dat de H. Geest de meyninge Gods wil ongeschonden laten blijven/ ten dienste van de kerke/ tot aan het eynde der wereld. Ja Gods woord/ en de waarheyd daar uyt geleert/ is de reden waarom God de sondige wereld verdraagt: want/ hy heeftse gebouwt om onder een heylig volk te regeren. Psal. 89: 15. Soo lang als van de wereld staat/ moet dat woord onveranderd blijven.

Tot dat alles sal geschiet zijn. Wat dat de wet eyscht/ belooft of dreygt. En dewijl veele dingen in de wet figuren waren van Jesu koninkrijk/ die nog niet vervult zijn: En andere dingen/ als de grootste belofte en bedreyging eerst vervult werden in den dag des laatsten oordeels; soo blijkt dan nog nader het onveranderlijk verblijf van de wet: die daarom dan ook van de Messias niet en moeste ontbonden/ maar bevestigt/ en vervult werden.

Vers 19. *Soo wie dan.* Siet daar woorden/ die te kennen geven/ dat Jesus sig begeeft tot een besluyt/ dat hy uyt het geleyde fondament wil opmaken. Hy hadde tot een grond geleyt/ dat het eynde van Christi komste was/ den gantschen eysch en het heylig oogwit van de wet en Propheten te voldoen/ sonder die elders in te benadeelen; Daar op bouwt hy dit gevolg/ dat dan ook niemant/ hy zy wie hy zy/ al waar het ook een Engel uyt den Hemel/ vermag eenig gebod te ontbinden/ al waar het ook het minste/ die niet moet geoordeelt worden tot Christi rijke niet te behooren.

Een van dese minste geboden. Dat is: Een van de minste der geboden/ dewelke in de voorseyde wet begrepen zijn: Jesus recommandeert dan de geheele wet/ selfs tot de minste der geboden toe/ sonder eene van die te mogen uytmunsteren: soo moet men dan ook conscientie maken van de minste en geringste saken der wet.

Sal ontbonden, en de menschen alsoo geleert hebben. Het ontbinden merkt Jesus aan als een geusurpeerde magt/ om wetten te maken/ en te breken: het leeren van sulke dingen is het werk van de Dienaaren van sulke valsche Wet-gevers: dewelke mogten opstaan en leeren/ dat dese

dese of gene wetten wettelijk van yemant gecasseert waren.

Die sal de minste genaamt werden in 't koninkrijke der Hemelen. Dese woorden konnen tweesins geschikt werden; eerst in dier wegen, dat deselve wel zijn in 't koninkrijke der Hemelen, maar de minste, dat is, de geringste: die sulken privilegie onweerdig zijn. Daar na kan men de woorden in 't koninkrijke der Hemelen aanmerken als slaande alleen op de woorden genaamt werden: en dan is de sin, (die wy meenen ook met den treyn van den text meest over een te komen) dat soodanigen wetschender, van alle die geene, die in 't koninkrijke der Hemelen zijn, daar men het oordeel en de geregtigheyd bewaart. Jes. 56: 1. soude verklaart, uytgesproken, en alsoo genaamt werden de minste. Die minder te houden was, als de jonge kinderkens in Christo, die nog met de andere een even dierbaar geloove hebben: de onwaardigste, die geen lot, nog deel en heeft in het Evangelium des koninkrijks. Vergelijk vers 20.

Maer, soo wie deselve sal gedaen en geleert hebben. Dat is: Die hem selven onder de geboden deser wet, tot de minste toe sal onderworpen hebben: en andere onderwesen van haar pligt; dat sy insgelijks schuldenaren zijn, om den eysch der selver na haar oog-wit te betragten.

Die sal groot genaamt werden in 't koninkrijke der Hemelen; Dat is, geoordeelt werden van de broederschap, een weerdig burger, en seer dienstig litmaat te wesen van het koninkrijke Christi. Want in Christi koninkrijke is de eene niet grooter van gesag en magt, als den ander: maar die geene wert door de grootste gehouden, die overvloediger arbeyd, en de meeste stigtinge toebrengt. Matth. 20: 26, 27. Dan. 12: 3.

Vers 20. *Want ik segge uw.* Dat voorgaande besluyt bevestigt Jesus hier weder met een nieuw bewijs, genomen van den eysch van sijn koninkrijke, tot welke niemant den ingang vergunt wert, of sijn geregtigheyd moet wesen na de wet, overvloediger als die van de Schrift-geleerden en Pharizeen.

Ten zy uwe geregtigheyd overvloediger zy, als der Schriftgeleerden en Pharizeen. Jesus vereyscht in de sijne een geregtigheyd, welken Schrift-geleerden en Pharizeen niet en hadden: ja dien sy selfs niet en kenden, om dat sy niet wisten waar dien te vinden.

De gehoorsaamheyd, die onse geregtigheyd sal zijn voor God, en waar op wy een geregtige verwagtinge van genade en heyl gronden konnen, is in geen sondig mensch te vinden; maar alleen in Christo, dewelke is Jehovah onse geregtigheyd. Dese is de geregtigheyd Gods, en uyt God. Jer. 23: 6. Rom. 1: 17. 3: 21. 10: 3. Phil. 3: 9. De gehoorsaamheyd, die voorts als een vrugt der geregtigheyd Gode aangenaam sal zijn, en elk schuldig is te betragten, kan ook geen regtmatig werk zijn, 't en zy die uyt den geloove spruyt, en vergeselschapt is met een regtsinnig gevoelen van God, van sijn deugden en wegen, van sijn wet en onse pligt: en alles wat'er tot den weg des levens behoort. Hier ontrent dwaalden de Pharizeen en Schrift-geleerden veelvoudig.

Dat gy in 't koninkrijke der Hemelen geensins sult ingaan. Tot den ingang en wettelijke besittinge van dit koninkrijke, is 'er een uytnemender geregtigheyd van nooden, als die der werkheyligen: sonder welke den ingang niet open staat. Want soo lang bleef het volk onder het jok der wet dienstbaar, tot dat sy sagen, en door 't geloove aannamen, die eeuwige geregtigheyd, die binnen

de lxx. weke wiert te wege gebragt/ Dan. 9: 24. Dat hand-schrift der sonden wiert niet gescheurt / als aan 't kruyce Christi. Soo dat die blyheyd der kinderen niet en konde gepredikt werden / sonder de prediking en aankundiging van die uytgewrogte en verworven geregtigheyd. Waar mede Jesus dan klaarlijk te verstaan geeft/ dat de Schriftgeleerden en Pharizeen, alschoon sy voor-gaven de wet ten heurigsten te onderhouden / nogtans buyten dit koninkrijke souden uytgesloten blijven: om dat sy nog die geregtigheyd niet en hadden / dewelke dat'er tot desen ingang vereyscht wierde. Gelijk hy dan ook alle sijne discipelen/ en die sig sijne leere gesint zijn te onderwerpen/ daar mede waarschouwt/ dat sy niet en hadden te meenen / als of sy het koninkrijke der Hemelen souden be-erven/ by aldien sy in de voetstappen van de Phariseen en Schriftgeleerden haar nawandelden. Maar dat sy een beter geregtigheyd, die in 't oogmerk van de wet en de Propheten kan volstaan/ moesten soeken.

Het is dan als of Jesus seyde: „Soodanige zijn salig / die in heyligmakinge des Geestes wandelen / dewijl dat alle de segeningen des N. T. haar lieden toebehooren: soo draagt u dan/ ô mijne discipelen / als heylige en godvrugtige menschen / in 't midden van dit krom en verdraeyt geslagte. Voldoet alsoo het eynde van uwe roepinge / welke is andere te winnen/ en God daar in te verheerlijken. Voldoet alsoo het eynde van mijn komste. Want / als ik kom om u te troosten / ende te verkondigen genade/ vryheyd / en vergevinge der sonden/ soo meynt niet / dat ik kome om u van de verpligtinge van Godsaligheyd te ontslaan: en van de wet te ontheffen. ô Neen / ik kome om de wet te eeren / in sijn goddelijkheyd te bevestigen / en in sijn eysch en oog-wit te voldoen: Ja / als een Koning en Souverain Bevel-hebber, in mijn Koninkrijk, verklare ik / dat de wet onveranderlijk moet blijven. En daar benevens / dat uwe geregtigheyd, volgens het voorschrift der wet, moet overvloediger zijn dan die van de Schriftgeleerden en Pharizeen, in sijn oorsaak / wesen / en vrugten: en die de wet soo niet en verstaat / dat hy sien kan / dat deselve een overvloediger geregtigheyd eyscht / die verstaat hem niet regt / en die en sal noyt de grond van het Euangelium verstaan; dewijle dat dese overvloediger geregtigheyd / spruytende uyt het regt geestelijk verstand der wet / alleen de poorte opent voor yemand/ die in 't koninkrijke der Hemelen wilt ingaan.

Betooninge van 't gene in dese aanmaning tot goede werken den Meßias wel voegende is.

De Christus moest een overvloediger geregtigheyd aanwijsen als de Schriftgeleerden, soude hy yemand brengen in sijn Koninkrijk.

§ 1. GElijk 'er buyten de leere Christi geen ware en genoegsame geregtigheyd is te vinden; nademaal hy is de beloofde Leeraar der geregtigheyd. Joël. 2: 23. Wiens ampt het is de geregtigheyd te verkondigen in de groote gemeynte. Psal. 40: 10. Alsoo en is'er buyten die geregtigheyd ook geen gegronde verwagtinge voor yemand / dat hy in 't koninkrijke Christi soude ingaan: het welke in geregtigheyd soude bevestigt werden. Jes. 54: 14. Want daar wert alleen belast. Jes. 26: 2.

Doet

Doet de poorten open, dat het regtveerdige volk daar in ga. Wanneer David in den Geest den HEERE vraagt. Psal. 15: 1. 2. Wie sal verkeeren in uwe tente? wie sal woonen op den berg uwer heyligheyd? soo antwoord de H. Geest. Die opregt wandelt ende die geregtigheyd werkt. In dit stuk soude hy Israel in dwalinge bevinden; want, de ware geregtigheyd niet te kennen, niet te soeken, en geen vrugten voort te brengen, met haren aart over-een-komende, dat waren de stinckende druyven van dien Israëlitische Wijngaart. Jes. 5: 4. 7. En na de betere wegwijsinge van desen Leeraar der geregtigheyd niet te willen luysteren, dat soude een groot aantal der Joden afscheyden van den ingang in Christi koninkrijke, en versteeken van des selfs vrede en geregtigheyd. Men hoore hoe onse Verlosser, de Heylige Israëls, dien aangaande sprekende en predikende wert ingevoert. Jes. 48: 17. 18. En wel eerst tot sijn discipelen. Ik ben de HEERE uwe God, die uw leert wat nut is, die u leyt op den weg dien gy gaan moet. Daar na tot de ongehoorsame, die het meeste gros waren, by wege van een omwendinge en zijd-spattinge: Och dat gy na mijne geboden geluystert hadde! Soo soude uwe vrede geweest zijn als een riviere; geduyrig aanstroomende: Ende uwe geregtigheyd als de golven der Zee; om uwe ongeregtigheden te dempen in een eeuwige afgront van vergetenheyd. Wanneer dan de Christus soodanige redenen in de prophetie werden toegepast: soo was het nootwendig, dat hy gekomen zijnde, die geboden, die de weg der geregtigheyd behelsden, ook klaarlijk quam voor te dragen; niet sonder waarschouwinge tegen die verkeerde wegen, dewelke de geregtigheyd niet genoegsaam voor en stelden.

§ 2. Soo nogtans, dat hy met sijne geboden geensins en ontbont, 't gene in de wet en de Propheten geschreven was. Wy staan bekent, dat God is nedergedaalt op den berg Sinai, en met sijn volk gesproken heeft uyt den Hemel, ende hen gegeven heeft; regtmatige regten, ende getrouwe wetten, goede insettingen ende geboden. Neh. 9: 13. En wy weten, dat onsen Verlosser soo ook voorkomt. Jes. 45: 19. Seggende: Ik ben de HEERE, die geregtigheyd spreekt, die regtmatige dingen verkondigt. Dat is: voorschrijft. Wy beweeren met regt, dat de gantsche leere Christi moet over-een-komen met de wet en de Propheten, en de inhout der selver geensins benadeelen. 1. Om dat de Messias beyde de wet en Propheten moeste vervullen en voldoen in al haren eysch en oogmerk: want daer toe strekte sijn komst. Om de overtredinge te sluyten, ende om de sonden te verzegelen, ende om de ongeregtigheyd te versoenen, ende om een eeuwige geregtigheyd aan te brengen, ende om het gesigte ende den Propheet te verzegelen. Dan. 9: 24. Die de overtredinge, sonden en ongeregtigheyd, soo moeste tegen gaan; dat hy het afwijken soude beteugelen. Het sondigen doen ophouden. En de ongeregtigheyd, en feylen, die den mensche tot het eynde sijns levens by blijven, versoenen, door een bequaam rantsoen, aanbrengende een geregtigheyd, die in alle eeuwen kragtig is; die moet nootwendig alles rigten na die wet tegen welke gesondigt was, en volbrengen het regt van

Sonder nogtans de wet of de Propheten te ombinden.

die / om een eeuwige geregtigheyd aan te brengen. Die het gesigte en den Propheet sal verzegelen, die moet alle haare voorseggingen bekragtigen door de uytkomste / en alsoo haren inhout waar maken / en geensins ontbinden. Ja dat meer is / hy die komen soude / om te doen de wille sijns Vaders (dewelke aan geen slagt offeren ende spijs-offer lust hadde, brand-offer nog sond-offer eyschte. Maar hem de ooren doorboorde, dat is / tot sijn knegt maakte / Jes. 42: 1. 50: 4, 5.) Die moeste konnen seggen: Ik hebbe lust om uw belbehagen te doen: ende uwe wet is in 't midden mijnes ingewants, Psal. 40: 7: 9. Die moeste na dese wet heyliglijk leven / op dat hy van sijn Vader wierde verklaart te wesen sijn knegt, de regtveerdige, Jes. 53: 11. 2. Die selve Christus soude het Nieuwe Testament invoeren / waar in belooft wert van God: Ik sal mijn wet in 't midden van haar geven, ende ik sal die in hare herte schrijven, Jes. 31: 33. Dit is de wet Christi / op welke de eylanden souden wagten, Jes. 42: 4. Die geen ander en soude zijn / als de wet / dewelke van Moses en de Propheten beschreven is / Deut. 30: 10. De geboden ende insettingen, die in dit wet-boek geschreven zijn. Waar van God ook spreekt in sijn Euangelische belofte. Ezech. 36: 27. Ik sal maken dat gy in mijne insettingen sult wandelen, ende mijne regten sult bewaren ende doen. Daarom wert'er gesegt Mal. 4: 4. Gedenkt der wet Mose, mijnes knegts, die ik hem bevolen hebbe op Horeb aan gantsch Israël, der insettingen ende der regten. Die wet moesten sy nooyt vergeten / ook niet als de Sonne der geregtigheyd soude opgegaan zijn. 3. Wy lesen / dat God aan Moses dit getuygenisse gaf / Num. 12: 7. dat hy was sijn knegt, die (segt hy) in mijnen gantschen huyse getrouw is: Dewijle nu de kerke des N. T. ook behoort tot het huys Gods / soo kan men niet twijffelen / of sijn woorden verbinden ons daar ook om sijn getuygenisse te gelooven / en sijne wetten te ontfangen / als woorden en wetten / die hy in getrouwigheyd uyt de mond Gods in geschrifte heeft overhandigt aan de kerke. 4. Wy gelooven / dat dese woorden nooyt konnen ontbonden werden / nog voorby gaan / soo lang de wereld staat: want daar is gelast / Gy en sult tot dit woord, dat ik u gebiede, niet toedoen, ook daar van niet afdoen, op dat gy bewaret de geboden des HEEREN uwes Gods, die ik u gebiede, Deut. 4: 2. siet ook Deut. 12: 32. Prov. 30: 6. Daarom worden deselve genaamt *Chukkim*; insettingen, of liever bepalingen, om dat daar in alle onsen pligt onveranderlijk is bepaalt / en dat die palen nooyt en konnen verset werden. Soo dat haar geduursaamheyd is ten allen dagen. Deut. 11: 1. Daarom sult gy den HEERE uwen God lief hebben: ende gy sult t'allen dagen onderhouden sijn bevel, ende sijne insettingen, ende sijne regten, ende sijne geboden. 5. Als wy wel agt geven op de heyligheyd, die is soo onveranderlijk van aart / als God self onveranderlijk is; dewijl sy niet anders is als een navolging van de deugden Gods. Daarom wert het beeld Gods gesegt te bestaan in heyligheyd der waarheyd: in die regten staat van den eerst-geschapen mensch / Eccles. 7: 29. Het is een onveranderlijke wet / waar in God segt / Weest heylig, want ik ben heylig.
Levit.

Levit. 11: 44. 19: 2. 20: 7. De conscientie van de mensch bevestigt deselve. Dewijle dan de wetten van Moses ook die heyligheyd beschrijven/ en die deugden bepalen/ soo konde men daar in geen verandering verwagten; nemaar men sonde in tegendeel ervaren/ dat deselve in 't rijke Christi onder de bekeerde Heydenen souden werden geroemt vol van wijsheyd en voorligtigheyd te zijn. Deut. 4: 6. 8.

§ 3. Het geen de Joden dan met regt mogten vereysschen in den Messias, dat betuygt hier Jesus sijn oogemerk te zijn: verklarende/ dat hy niet gekomen was, om de Wet en de Propheten te ontbinden, maar te vervullen, 't gene hy dan met reden beweert. Gelijk wy hem ook hooren aanbringen Joh. 7: 16, 17. Mijne leere en is mijne niet, maar des genes die my gesonden heeft; Soo yemand wil des selfs wille doen, die sal van dese leere bekennen, of sy uyt Gode is, dan of ik van mijn selven spreke. In die voetstappen volgen hem ook sijne discipelen/ laat ons de betuygingen van Paulus hooren/ Act. 26: 22. Dan hulpe van God verkregen hebbende, staa ik tot op desen dag: betuygende beyde kleyn ende groot: niets seggende buyten het geene de Propheten ende Moses gesproken hebben, dat geschieden soude. En aangaande de wet/ daar van segt hy/ Rom. 3: 31. Doen wy dan de wet te niete door het geloove? dat sy verre. Maar wy bevestigen de wet. En Rom. 7: 12. Alsoo is dan de wet heylig, ende het gebod is heylig, ende regtveerdig, ende goet. *Jesus na verklaart dat men sijne leere, aangaande des menschen pligt, soodanig ook moeste verstaan.*

§ 4. De Joden beroepen haar dikmaal op dese betuyging van Jesus, en geven voor/ dat deselve strijdig is met de Christelijke Vryheyd, die ons niet toe en laat de wet der Ceremonien te onderhouden. Maar buyten reden; nademaal de leere van de Christelijke Vryheyd geensins is een ontbindinge van die wet/ maar een vervullinge. Want/ 1. Die wet en eyscht geensins/ dat de Heydenen in 't koninkrijke Christi souden doen die dingen/ die maar willekeurig waren: en den Joden belast zijn te onderhouden in hare geslagten. 2. Die wet en is noyt verder uytgestrekt/als geduyrende den tijd der verwagtinge/ geduyrende die eeuw', die eyndigen soude met de komste Christi/ met welken de dagen der verbeteringe souden aanvangen/ waar in de wet wel soude blijven in sijn waarde/ maar geensins het volk Gods verpligten in Christi koninkrijke tot haar letterlijke onderhoudinge/ dewijl deselve Israël niet verder verpligt heeft/ als alleen tot aan den tijd der verbeteringe toe/ soo veel de letter aangaat. 3. Die wet selve heeft wel strengelijk geboden/ dat sig niemant soude segenen in sijn herte, seggende: Ik sal vrede hebben, wanneer ik schoon na mijnes herten goetdunken sal wandelen: om de dronkene (of de verzadigde) te doen tot de dorstige, Deut. 29: 19. Soo heeft sy dan een swaren vloek verkondigt/ tegen die gene/die de gedrenkte en verzadigde kerke wederom soude willen brengen tot den staat der dorstende kerke. Want in de Ceremonien is een handschrift der sonden/, die niet en kan onderschreven werden na dat de ongeregtigheyd versoent is. Als wanneer de Vorst Messias het slagt-offer en de spijs-offer soude doen ophouden, Dan. 9: 27. om dat haar oogmerk voldaan/ en alsoo haar tijd soude ten eynde geloopen zijn. 4. De wet der Ceremonien wert door het Euangelium *Hoe dit kan t'samen gaan met de Christelijke Vryheyd, die ons ontslaat van de onderhouding der Ceremonien.*

gera-

geensins ontbonden / maar vervult: want wy blijven verpligt / om deselve te lesen / ons geloove daar in te oeffenen / en haar geestelyken eysch te betragten. Soo dat wy verpligt staan / om dese dingen te doen / elk in sijn order / die aldaar vereyscht waren. Dog geensins na de letter maar in Geest en waarheyd. Soo vervult Christus alles / wat men eyschen kan van onsen Hoogen-Priester / niet in een schaduwige vertooning / maar in de waarheyd der saken selve: en soo vervullen wy de pligt van het volk in onse geestelijke offerhanden: en by aldien alle dese dingen soo niet waren geschickt / en wierden vervult in 't koninkrijke Christi / soo soude daar meer als een jota en tittel van de wet en de Propheten vergaan zijn: en voor by gegaan / doe sy komen moesten: bewijl alle beloften ons in Christo beloven de waarheyd van 't gene de wet afschaduwde.

Jesu vermaninge vol van heyligheyd, reynigheyd, en kragtige overtuyging.

§ 5. Indien wy wijders de vermaninge Jesu tot goede werken in hem selven aanmerken. A. Hoe heylig is sy in haar voorschrift! sy eyscht dat men sig begeve tot de wet en tot de Propheten. Jes. 8: 20. Tot de wet en tot het getuygenisse: Soo sy niet en spreken na dese woorden, het sal zijn dat sy de dageraad niet en sullen hebben. Sy laat niet toe / dat eene van de minste geboden overtreden werde / maar leert / dat men soo wel conscientie make van 't kleynste als van het grootste / van 't minste als van het meeste. Het geen de suyverste onder de Joodsche Meesters ook wel ernstig bevolen hebben aan hare Leerlingen. Daar van daan die spreuken komen. Weest voorsigtig soo wel ontrent het ligte, als het sware gebod: want gy en weet niet welk den loon is van 't gebod. Pirke Avoth. Cap. 2. § 1. Loop soo wel tot het ligte gebod, als tot het sware. En ontvliet de overtredinge: (soo wel van het eene / als van 't ander) want het gebod sleept een gebod na, en de eene sonde sleept de ander na, want de loon van 't gebod is een gebod, en den loon van een overtredinge is een overredinge. Nedarim. Cap. 4. § 2. Daarom vint men in Rabboth een waarschouwinge. Dat niemant en moet seggen, dit gebod is ligt, ik en sal het niet doen.* Daar en boven wert haar dit voorschrift voorgestelt in een veel geestelijker sin / en aangedrongen in een suyverder eysch / als het volk in die tijd van de Pharizeen en Schriftgeleerden onderwesen wierden: soo suyver en onberispelijk was Jesu leere! B. Hoe reyn bevinden wy dit onderwijs ten aansien van de bestiering van eens menschen oogemerk! wanneer wy Jesum hooren dien eysch voorhouden aan sijn discipelen / dat het alles moeste gerigt werden ter eeren Gods: op dat de menschen / die hare goede werken sien, haren Vader die in den Hemelen is mogten verheerlijken. Waar in ook Paulus de leere van sijn Meester volgde. Phil. 1: 11. alwaar hy God bid / dat die van Philippis mogten vervult werden met vrugten der geregtigheyd, die door Jesum Christum zijn, tot Heerlijkheyd ende Prijs Gods. siet ook 2 Thess. 1: 11. 12. Soo hooren wy de Christus ook sijn Vader aanspreken / Psal. 40: 17. Laat de liefhebbers uwes Heyls geduyriglijk seggen, de HEERE zy groot gemaakt. C. Hoe kragtig is dese vermaning in hare dring-redenen! hoe klemt het! als hy haar voorstelt het eynde van

* V. Christ. Cartwright Mellif. Hebr. libr. 2, cap. 1.

hare

hare roepinge? Hy maakt haar indagtig / dat sy het zout zijn / en het ligt: Sie daar de genade Gods aan haar bewesen! Sy zijn een zout, dat verlost is van 't verderf / dat in de wereld is: sy zijn een ligt, na dat de duysternisse van onwetenheyd / boosheyd en schrik van haar geweken is: Sy hebben in haar selven een bestendig leven / en een hertelijk ligt van blijdschap: die genade is in haar niet te vergeefs gewrogt: sy zijn alsoo geschapen tot goede werken. Of wilt gy de stemme Gods selve hooren? die segt Jes. 60: 21. van de soodanige: Sy zijn een spruyte mijner plantinge, een werk mijner handen. Op dat ik verheerlijkt werde. Sy zijn soodanige / op dat sy andere met haar exempel ook souden winnen. Nu wat is 'er betamelijker / als dat men beantwoort het eynde van sijn maker? en wy doen / 't geene waar toe wy bereyt / en bequaam gemaakt zijn? Wat grooter nadeel heeft het ook op de conscientie, als wy sien het eynde van Christi komste? welke is om de wet te eeren / en te voldoen; die sulks dan ook niet en tragt te volbrengen / die kan in Christi koninkrijke niet ingaan: dewijl hy geen voordeel van Christus heeft / die tegen het eynde van sijn komste aanstreeft: Hy is gekomen om de werken des Duyvels te verbreeken / soo konnen dan die geene in sijn rijke niet komen / die dat geene hant-haven / dat hy soekt te verbreeken.

§ 6. Wie en siet dan hier niet / dat op hem was de Geest der vreese des Heeren? Jes. 11: 2. Door welken hy soo kragtig en onberispelijk aanhielt op ware deugt en vroomigheyd. Die soo sogt sijne discipelen te maken tot ligten der wereld / was dese niet de sonne der geregtigheyd? die haar vermaande hun te toonen als een bestendig en onverderfelijk zout der wereld, die elk voor haar deel als het zout in de offerhande dat geestelijk spijs-offer moeste smakelijk maken / was dese niet de geestelijke Hooge-Priester / die Gode een aangenaam spijs-offer sogt op te offeren? Siet Luc. 2: 13. Mal. 1: 11. Die een overvloediger geregtigheyd eyscht / als de Schrift-geleerden en Pharizeen: en dat met reden toont waar in: en andersins alle hoope van ingang in sijn koninkrijke afsnijt: waar in kan sijne leere van Pharizeen en Schrift-geleerden met regt uytgekreten werden voor een verleydinge? Wat hindert ons in tegendeel te seggen / dat die gene, die sijne discipelen leerde wat nut is: en haar leyde in soodanigen weg, die sy gaan moesten, na dat men tot hem quam / als tot de Messias, is de uytroeper, die niet liegen soude? Hab. 2: 3. De ware Messias selve? dewijl hy een Leeraar zijnde van God gesonden / niet anders predikte als den weg Gods; en niet anders kon getuygen / als het geene de Geest Gods hem gaf uyt te spreken; die hem hier opentlijk doet seggen / dat hy gekomen was om de wet en de Propheten te vervullen: Die haar vervullinge in niemant vinden / als in dat zaat Abrahams / in welke alle de geslagten der aarde souden gesegent worden.

Het besluyt dat Iesus sprak als de Messias, die diensvolgens waarlijk was de Christus.

Hoe JESUS in sijne verklaringe over de geboden der Wet, *een overvloediger geregtigheyd* heeft voor-geschreven, *als de Pharizeen en Schriftgeleerden.*

AAn dit voorstel, 't geen Jesus als een gront-leer van sijn vermaninge hadde voorgedragen. vers 20. *IK segge uw, 't en zy uwe geregtigheyd overvloediger zy, als der Schrift-geleerden en Pharizeen, dat gy in 't koninkrijke der Hemelen geensins en sult ingaan:* soo hegt de mond der wijsheyd hier aan, een nader verklaringe, over eenige geboden der wet, waar uyt dat blijkt, hoe verre dat sijne leer, aangaande de geregtigheyd, en ware bekeeringe, die van de *Joodsche Meesters* te boven ging in heyligheyd, en innerlijke reynigheyd: tot welken eynde Jesus dan eerst voorstelt, hoe verre dat de uytlegginge der Synagoge ging ontrent elken gebod, en daar na by tegenstelling toont, hoe veel hooger dat sijne uytlegginge opklom in geestelijk verstand. Om dit discours dan wel te begrijpen, soo moeten wy hier geensins Jesu leere stellen tegen den inhoud van de wet. Maar sijn verklaringe van de wet tegen die van de *Joodsche Meesters:* als dewelke de hare verre te boven ging, en somtijts regtdraads wedersprak. Hier verschijnt dan de selve HEERE, die op Sinai sprak, in 't vleesch, en stelt sijne discipelen voor oogen de regte meyninge van sijne geboden, die hy eertijts door *Mosen* sijnen knegt gegeven hadde. In dese nadere verklaringe soo onderwijst hy ons van den regten sin van vijf bysondere wetten. A. De wet tegen dootslaan, begrepen in 't seste gebod, versf. 21-26. B. De wet tegen Overspel, in 't sevende gebod, versf. 27-32. C. De wet van Eed-sweer, in 't derde gebod, versf. 33-37. D. De wet van gelijke-vergeldinge, versf. 38-42. E. De liefde-wet ontrent onsen naasten, versf. 43-47. Waar op dat hy dan wederom besluyt in een pligt-vermaning, vers 48. *Weest dan gylieden volmaakt,* &c.

A. Nader verklaringe over de wet tegen het Doodslaan, begrepen in het seste gebod.

Versf. 21--26.

Korte opening van 't verstand der woorden.

Vers 21. GYhebt gehoort. Namentl. In 't onderwijs-school van de Synagogen, alwaar de Schriftgeleerden en Pharizeen de mondelinge wet verklaren, en na de overleveringen der Vaderen het verstand van de geschreven wet openen.

Men moet wel agt geven op dese spreekwijse: Jesus en segt niet, Gy hebt gelesen, maar gy hebt gehoort; Nu hooren en prediken slaan op malkanderen, 1 Joh. 2:7. Sy hebben gehoort, het

het geene haar gepredikt wiert / en in de onderwijs-school van kints-been af wiert in-gedrukt / als de algemeene en aangenomen leere der Joodsche kerke/ die haar van hand tot hand was overhandigt: weshalven Jesus haar hier roept tot een ondersoek van hare traditien die sy geleert hadden / om die eens te vergelijken met sijn uytlegginge. Dese spreekwijse vint men in dat verstand meermalen by de Joden / dat sy door Hooren verstaan in de traditien onder wesen werden. Siet Ligtfoot over dese plaatse.

Dat tot den Ouden gesegt is. Soo lesen wy desen text met de keurigste Taalkundigen.

Het geene in de schole der traditien wiert overgelevert / dat wiert aldermeest gerecommandeert / wanneer het voorquam als een oude traditie; als yets dat van Moses al in 't beginne tot de Ouden gesegt was: van de Oudsten des volks uyt de mond van Moses ontfangen zijnde / was bewaart / en over gelevert van geslagte tot geslagte. Soo verstaan wy dan ook met Cappellus, Coccejus, Ligtfoot, en andere/ door dese Ouden de Israelitische Vaders, aan welke Moses op Sinai de wet gaf/en tot welken God gesproke hadde uyt de duysternisse.

Gy en sult niet dooden. Exod. 20: 13. Deutr. 5: 17.

Maar soo wie doodet, sal strafbaar zijn door het Gerigte. Dit was het by-voegsel van de mondelinge wet / welke nogtans ten aansien van de substantie genoegsaam in de geschreven wet begrepen was. siet Lev. 24. 21. Num. 35. 16. 17. 30. Na de Joodsche Regten behoorde de straffe van een dood-slager tot den Raad van xxiij. die in alle steden gevonden wiert / en over alle borgerlijke en hals-saaken vonniste / uytgesondert eenige hooge dingen / die alleen door den Grooten Hof-Raad wierden uytgeschift. De straffe / welke den Doodslagers beschooren was / was de straffe van het Sweerd. Volgens den Thalmud, in 't traktaat Sanhedrin, cap. 9. § 1.

Vers 22. *Dog ik segge uw.* Het geene uwe Schriftgeleerden en Pharizeen hebben nagelaten te seggen / schoon sy het selve hadden behooren te seggen: dat segge Ik uw / als de ware Uytlegger van dit gebod.

Hier mede stelt Jesus zijn seggen / en nader verklaringe / tegen het onderwijs en berigt der Joodsche Meesters / en onderstelt / dat hare Catechismus in de uytlegginge van dit gebod gebreckig was: gelijk het waerlijk was / beyde ten aansien van de menschelijke pligt/ en van de verdiende straffe / overmits sy in beyde weynig verder gingen / als 't geen de uytterlijke politie betrof; waar in men slegts door de wetten de uyterlijke grove misdaden tegen gaat/ sonder door te dringen tot het geene versoepelijk is voor God. Men ging alleen den uytwendigen Man-slagt tegen/ in de uytlegginge van dit gebod / sonder verder te gaan: en hielt de straffe des doods / daar over te lijden / voor een boeting van die sonden.

Soo wie t'onregt op sijn broeder toornig is. Dat is: Soo wie tegen sijn evenmensch (want dese noemen de Hebreen een broeder, Gen. 26: 21. Joël 2: 8.) een ongeregelden toorn opneemt: 't zy dat hy geen reden heeft om tegen hem ontsteken te zijn / 't zy dat hy buyten reden en regelmate sijnen toorn te ver laat gaan. Want andersins is 'er ook een heyligen toorn. Marc. 3: 5. een toorn sonder sonde, Psal. 4: 5. Eph. 4: 26.

Die sal strafbaar zijn door 't gerigte. Jesus wil seggen / Die sal even als een dood-slager selve strafbaar zijn by God / en gerekent werden als eenen die in 't gerigte de dood verdient heeft. siet 1 Joh. 3: 15.

X 2 Soo

Soo vereyschte van Jesus, dat men in de verklaringe van dese wet ook toonde / hoe een ongeregelden en onregtmatigen toorn hier mede in dit verbod van dood-slaan even seer begrepen was als den dood-slag selve / en den mensch in een gelijke graad een schuldenaar stelde voor God.

Ende wie tot sijn broeder segt RAKA: En uyt sulken quaden passie ontsteekt in schelt-woorden; soo dat het beroerde gemoed in harde woorden uytbreekt.

RAKA was van ouds onder de Joden een seer gewoone scheld-naam/ waar mede sy yemand smadelijk bejegenden; gelijk uyt veele passagien soude konnen getoont werden. Siet Ligtfoot over dese plaatse.

De oorsprong van dat woord is min seker: Siet de Nederduytsche Kant-teekeningen.

Die sal strafbaar zijn door den grooten Raad. Den Grooten Raad noemt Jesus het Joodsche Hof/ 't geen bestont uyt LXXI. Raads-Heeren: welke haar sit-plaats hadde tot Jerusalem, op den Tempel-berg, in een Hof-Zale die toegenaamt was de Zale Gazith; by welken Raad het oordeel stont van de swaarste saaken/ waarom sy ook de schuldige tot de swaarste straffe verwees. siet Deut. 17. en 2 Chron. 19.

De meyninge van Jesus is / dat soo een gram-moedigen quaad-spreker om sulke schelt-woorden schuldig sal staan voor God in een hooger graad; gelijk als eenen die schuldig staat voor den Grooten Raad / die voor grooter Misdadiger gerekent wert / als de geene die voor het ordinaire Gerigte te regt gestelt wert.

Maar wie segt, gy Dwaas. Het welke is een woord van bittere bespottinge/ en hooger klimt in bitterheyd als RAKA. (Een smaalwoord by de Joden, dewelke in haar spraak seyden Schoteh, of Schatja.) Waar door men yemant soekt veragtelijk te maken met alle sijne gaven / op de scherpste wijse: als wa-re sijn wijsheyd een herseloose mijmering / en sijn werk een redenloose drift.

Soodanigen wijse van doen rekent de Schrift te zijn een vervolginge: gelijk de bespottinge van Ismaël genaamt wert / Gal. 4: 29. Gen. 21. 9.

Die sal strafbaar zijn door het Helsche vier. Gr. Tot of in de gehenna des viers. Dat is: in 't vier van gehenna.

Gehenna komt van Ge-Hinnom; het welke betekent het dal des soons Hinnon: 't geen na-by de stad Jerusalem gelegen was. Jos. 15: 8. Waar in de Afgodische Joden eertijts het grouwel-beeld van Moloch in kooper hadden opgerigt/ in wiens gloeyende armen sy hare kinderen ten offer wierpen / om levendig verbrant te werden. Siet 2 Kon. 23: 10. Jer. 7: 31. Dese spreekwijse is van de Joden overgebragt / om te betekenen de plaatse der pijniging voor de verdoemde na dit leven / waarom sy de Helle dikmaal onder die benaming beschrijven. Siet Ligtfoot over dese plaatse.

Gelijk dan die geene schuldig staan/ die de Joden overgeven aan 't oordeel van Gods wrake in de helle / soo staanse in den hoogsten graad schuldig / als overtreders van dit gebod / by God/ die haar onregtmatigen toorn laten uytbreken in woorden van bittere bespottinge.

Weshalven Jesus opklimt in een vertooninge van schulden / die voor God al grooter en grooter zijn: daar tegen over stellende sekere trappen van dood-straffen / dewelke men daar mede by God verdient. Want schoon die sware straffen in de wet niet staan soo toe-geeygent/soo zijn sy echter begrepen in den vloek / die tegen alle overtredinge der wet is uytgesproken / behoudens de-

trap-

trappē van swaarheyd/die gebalanceert wierden tegen het gewigte der sonden.

Vers 23. *Soo gy dan uwe gave sult op-offeren.* Het zy na de wet/ of na het Euangelium: Want Jesus spreekt met opset hier alsoo twijffel-sinnig / op dat men het na beyderwijse mogte toe-eygenen / en verstaan na den letter / of na den Geest/ soo als de tijd soude mede-brengen.

Men moet den overgang van Jesu rede hier wel in agting nemen; want/ na dat hy den gestrengen eysch van 't seste gebod soo naaktelijk had voorgestelt/ en alle toornigheyd, veel meer smaat en spot-redenen, die uyt een bitteren toorn voortkomen / onder den doorslag had betrokken; soo maakt hy een besluyt/ hoe dan een sondaar / die sig deser schulden bewust is/ hem selven ontrent God heeft te gedragen/ om door een ware bekeeringe die misdaden te repareren/ en vergevinge te vinden: daar toe dient dit volgende berigt / om sulken verlegen sondaar te onderwijsen / hoe hy uytnemender vrugten der geregtigheyd / der bekeeringe weerdig / in sulken staat sal voort-brengen.

Op den Altaar. Tot Jerusalem was alleen de altaar / waar op men sijne gaven moeste op-offeren: maar wy Christenen hebben ook eenen altaar: welke is Christus. Hebr. 13: 10. Waar henen wy onse geestelijke offerhanden brengen in 't N. T. als wy tot God gaan / om versoeninge te vinden.

Ende aldaar gedagtig wert. Aan den altaar / alwaar men komt om sijne sonden te belijden / en daar over versoeninge by God te soeken / waar toe van nooden is een nieuwe uytschudding der conscientie / die als dan ligtelijk yemant een sonde kan herinneren / waarom hy te vooren niet genoeg gedagt en hadde.

Dat uw Broeder yet tegen uw heeft. Dat is: Yets heeft tot u beswaring/ waarom hy met reden over uw mogt klagen. Soo spreekt de schrift ook Apoc. 2: 4. 14: 20. Waar voor Paulus segt Col. 3: 13. Soo yemant tegen yemant eenige klagte heeft.

Het geene de Joden alleenlijk bepaalden tot soodanige verongelijkingen/ waar door men yemant verkortede in sijn regt / en deugdelijke besittinge / dat breyt Jesus uyt tot alles / daar in men yemant benadeelen kan / en hier wel voor alle dingen tot dat geval / als men yemant door toornig gelaat of woorden heeft buyten reden ontrust / en oorsaak tot klagte gegeven. Want andersins seggen ook de Joden in den Thalmud, in 't tractaat Bava Kama. Cap. 9. Hal. 12. Die een offer offert, sonder dat hy herstelt heeft, 't geene hy onregtveerdig geroofr had, die en doet gantschelijk niet, 't geene van sijn pligt was. En Maimonides in Gazelah. Cap. 8. Men offert geen schult-offer voor de sonde, tot dat men het geroofde herstelt heeft, 't zy aan den Eygenaar, of aan den Priester. Siet Ligtfoot over de plaatse.

Vers 24. *Laat daar uwe gave voor den altaar.* Soo gebied dan Jesus, dat men sijn voornemen op soo een inval sal schorten / en sig wel wagten om met sijn offer niet voort te gaan; dewijl men eerst moet soeken versoeninge te maken met sijn broeder / eer men tot God nadert / om by hem versoeninge te vinden. Jes. 1: 13-18.

Gaat henen, versoent u eerst met uwen broeder: Immers soo veel als in uw vermogen is. Weshalven Jesus hem verpligt / om alles toe te brengen / wat dat dienen kan tot bevrediging en gerust-stellinge van den geenen / die men oorsaak van klagte gegeven heeft.

Met dese onderneminge toont men een regt berouw van sonden / terwijl men niet alleen sijn misgrepen beklaagt/ maar ook soekt te verbeteren/soo en

soo veel mogelijk is / 't geene daar door ontstelt was / te herstellen.

Soodanigen berou moet men hebben over sijne sonden / eer men tot God komt om genade / indien men anders begeerig is om versoeninge te vinden / en vergevinge te verkrijgen.

Ende komt dan, ende offert uwe gave. Dan sult gy konnen komen op een behoorlijke wijse / hebbende uwe conscientie eerst ontlast / van 't geene dat haar verontreynigde.

Indien yemant vraagt / hoe een Israëlijt sijn gave konde laten aan den altaar / en reysen na sijn broeder / om die met hem te versoenen / die misschien mogt woonen aan de uytterste grenzen van 't Joodsche land ? en of men wel gewoon was sijn offer / dat tot den altaar gebragt was / soo te schorten ? dien antwoorden wy met de woorden van Ligtfoot: Dat de Joden gewoon waren haar private offerhanden juyst niet aanstonts te offeren / wanneer sy die schuldig waren / maar te bewaren tot het naaste Feest. Nu weten wy / dat alle de Joden verpligt stonden / om op haar groote Feesten te komen tot Jerusalem, als wanneer elk sijn broeder na by den altaar hadde / tegen welke hy mogt gesondigt hebben. Op die gewoonte schijnt de Heere Jesus sijne ooge geslagen te hebben.

Vers 25. *Weest haastelijk wel gesint.* Dat is: Gesint en genegen om voldoeninge te geven / en alsoo te versoenen / uyt een volveerdige en blymoedige toegenegentheyd. Door een spoedig berouw / en verbetering van sijn misslag / moet men de toorne en 't oordeel Gods voorkomen / 't geen hy bedreygt heeft tegen alle verongelijking / die men sijn evenmensch aandoet.

Tegen uwe weder-party. Die van u zijnde beledigt kan aangemerkt werden als uw weder-party voor het gerigte Gods / die tegen uw een klagte heeft / en over uw sugt.

Nademaal dat er tusschen uw twe'en een verschil is / waar in hy de vrugten van uwen toorn tot sijne droefheyd gesmaakt heeft / soo is God de Rigter tusschen uw en hem: en de verongelijkte is eenen / die tegen uw met sijn klagte voor soo heyligen Vierschaar sijn dingtaal spreekt.

Terwijle gy nog met hem op den weg zijt. Siet Luc. 12: 58. Eer gy nog met hem voor de vierschaar komt / en dese saake van den Rigter werde by de hand gevat: als wanneer de volle klagte soude verhoort / en 't beslupt wel haast genomen werden.

Soo spreekt Jesus na den aart van sijn parabel of gelijkenisse / door welke hy voor hadde uyt te beelden / hoe nootsakelijk het is sijn versoeninge met sijn broeder / die men megt benadeelt hebben / te verhaasten.

Hier schijnt Jesus te sien op de gewoonte der Joodsche processen / waar in men den genen / die voor de Raad van drien wegens sijn deugdelijke schuld veroordeelt was / in cas van onvermogen of nalatigheyd / betrok voor den Grooten Raad: alwaar hem een gestrenge executie over het hooft hing. Daarom was het geraden / geensins met hem te pleyten / maar op den weg / opgaande na de eerste vierschaar / sijn party genoegen te geven: en alsoo de eerste klagte voor te komen.

Op dat de weder party uw niet misschien den Rigter overlevere: Verstaat den Hoogen Rigter. Waar mede beteekent wert / dat het een swaare saak is / wanneer de benadeelde sijn saak met droefheyd over yemants hartneckigheyd en onberouwelijken voortgang / Gode en sijn oordeel overgeeft / die alle saaken regtveerdig rigten sal.

Ende den Rigter uw den Dienaar overlevere.

levere. De Vierscharen hebben hare Dienaars / om hare sententien te executeren: dewelke Deut. 16: 18. Amptlieden genaamt werden; in 't Hebr. *Schoterim.* Dewelke / na de beschrijvinge der Joden, over al omme gingen / om de misdadigers te grijpen / en voor 't Gerigte te brengen: en de veroordeelde te handelen agtervolgens de uytspraak van de Rigter. Soodanigen Dienaar van de Goddelijke justitie is ook de Duyvel / tot straffe der gener/ die van God veroordeelt werden.

Ende gy in de gevangenisse geworpen wort. Dat is: In een gestrenge bewaarplaatse / daar men yemant opgeslooten hout / of tot de betalinge toe / of tot de straffe.

Door dese gevangenisse wert de Helle uyt-gebeelt / als zijnde een bewaarplaatse van de heylloose Zielen / die aldaar beslooten zijnde / bewaart werden tot den dag des Grooten Oordeels / om als dan gestraft te werden. 1 Pet. 3: 19. 2 Pet. 2: 9.

Vers 26. *Voorwaar ik segge uw.* Soo spreekt Jesus, om 't hoog belang der sake wederom als onder eede/ en met een dierre bevesting.

Gy en sult daer geensins uytkomen. Uyt dien karker der bewaringe / om de straffe te ontgaan / tot welke uw het groote Oordeel sal henen senden.

Tot dat gy den laatsten penning sult betaalt hebben. Gr. Quadrant. Zijnde een vierde-deel van een Assis. Soo een quadrant, of oort van een Assis was by de Romeynen de kleynste munt. Gelijk een Pruta by de Hebreen / waar van der twee gingen in een quadrant, siet Marc. 12: 42.

Met dese spreekwijse wert dan uytgedrukt / hoe dat daar na geen vergevinge der sonden meer te verwagten is; maar dat de gestrenge geregtigheyd den gevangenen een volkomene betalinge/ tot den laatsten penning toe/ sal afeyssen / sonder eenige hoope van genade.

De Heere Jesus blijft in sijn parabel/ en hout sig aan die spreekwijsen / die by den wereltlyken Vierschaar in dit geval soude in swang gaan: alwaar de schuldige na geregtigheyd gehandelt wert/ en tot betalinge blijft opgesloten sonder hoope van verlossinge / als na een volkomene genoegdoeninge / en soo hy insolvent is wert hy veroordeelt tot eenig slaafs-werk / om daar in sijn genoegdoeninge te volbrengen. Dewijl nu de geene / die voor Gods Vierschaar schuldig werden geoordeelt / alle insolvent zijn / nadien God met haar een rekening heeft / die tot in alle eeuwigheyd onverwinbaar is; soo en geeft die spreekwijse geen hoope van uytkomste/ maar ter contrarie een indruk van de hoogste ongenade / terwijl hy vervallen is in de handen van Gods geregtigheyd / die geen de minste schuld hem sal willen vergeven: maar alles na rigeur afvorderen; en daarom in 't laatste Oordeel ter straffe overgeven.

B. Nader verklaringe over de wet tegen Overspel, begrepen in het sevende gebod.

Verss. 27--32.

Korte opening van 't verstand der woorden.

Vers 27. *GY hebt gehoort dat tot den Ouden gesegt is.* Siet op vers 21.

Gy en sult geen Overspel doen. Dit zijn de eygen woorden van het sevende gebod: dewelke genomen na de letter/ verbieden alle vermenginge met eens anders vrouw: maar aangemerkt zijnde na het oogmerk van den Wetgever/ welke is den mensche van alle quaden handel af te trekken/ ook toonen/ dat alle bewegingen/ die dit quaad vergeselschappen/ en de Ziele van dat gestel af-trekken/ daar in Gods evenbeeld bestaat/ Gode even seer mishagen/ als het bedrijf van 't uyterlijke quaat selve. Als Jesus hier segt/ dat sy in haar Synagoge aangaande dit gebod onderwesen waren met dese woorden/ Gy en sult geen overspel doen; soo geeft hy te verstaan/ dat sy niet genoeg en waren onderwesen van de geestelijke meyninge van die wet.

Vers 28. *Maar ik segge u:* Boven 't geene u in de Synagoge is gesegt/ en geleert.

Dat soo wie een vrouwe aansiet? Welverstaande eens anders vrouwe: want soo wert dit woord ook wel gepast op een egte vrouwe/ Matth. 14: 3. 18: 25. 19: 8. 22: 24. 27: 19. &c. Of een vrouspersoon/ 't zy in den egt/ of nog in vrybare staat levende/ die u niet en kan ten vrouwe werden/ en met wien gy niet en begeert in een huwelijks-verbond te leven. Alle soodanige aangesien zijnde met een onkuys oog/ soo wort u ooge een poorte van sonde/ siet 2 Petr. 2: 14. 2 Sam. 11: 2. &c.

Om deselve te begeeren. Tot voldoeninge van uwe onreyne lusten. Want in 't aanschouwen/ dat met sulke begeerten is vergeselschapt/ soo werden de boose lusten gevoedet/ en de onreyne gedagten aangestoken.

Die heeft alreede overspel in sijn herte met haar gedaan. Soo brengt Christus selfs de onreyne bewegingen des herten tot de sonde van overspel: en toont/ dat alle die geene/ in wien sulke bewegingen opt of opt ontstaan/ geensins regtveerdig zijn na de wet/ maar even seer schuldig staan als de overspeelders; nadien het herte open leggende voor God/ alle soodanige moeten geoordeelt werden overspel in hare herten gedaan te hebben.

Vers 29. *Indien dan uwe regter ooge u ergert.* Dat is: U een aanstoot voorwerpt/ waar over gy soudet vallen in sonde; want het ooge kan de sonden/ die in ons woonen/ ontsteeken en gaande maken/ soo dat de mensch aanleydinge krijgt/ om 't geene onse lusten streelt/ door 't ooge te begeeren.

Trektse uyt, en werptse van u. Een overbodige maniere van spreken: waar mede Jesus eygentlijk wil te kennen geven/ hoe onse ziele sig met force moet versetten tegen sulke occasien/ en het ooge bedwingen om na geen vreemde vrouwen te sien. Soo spreekt Paulus ook Col. 3: 5. Doodet uwe leden, die op der aarden zijn.

Want

Want het is u nut, dat een uwer leden verga. Dat is / dat gy het wellustig gebruyk van een uwer leden moogt verliesen / welke op uwe vleesschelijke begeerlijkheden / met sonderlinge strelingen en ketelingen / plagt te werken.

Ende uw geheel lighaam niet geworpen werde in de helle. Jesus wil seggen / dat het nootsakelijk is / door een ontrecking van alle wellusten / het voordeel Gods voor te komen / dat tegen de wellusten is uytgesproken. (1 Cor. 6: 10. Jer. 5: 7, 8. Prov. 2: 18. 5: 5. 7: 27.) Welken bereyt is de straffe der helle: waar in ook het lighaam in alle sijne deelen en ledematen met allerleye smerten en verdriet gepijnigt staat te werden.

Vers 30. *Ende indien uw regterhand, &c.* By het regter ooge voegt Jesus de regter hand, en doet daar van de selve uytspraak: willende seggen/dat soo wanneer de begeerlijkheden soo sterk mogten aanvallen / dat sy ook alreede quade bewegingen mogten aangestoken hebben in de handen; en dat de hand door de keteling van 't gevoel / mogt ontsteken een impressie en drift / die u versoekt tot quade gedagten en raadslagen ontrent de genietinge der sonden / om te doen dat onreyn is: soo overheert ook uwe regter hand, en kapt dat vleesselijk gebruyk af / op dat die sondige beweginge ophoude.

Men moet hier ook aanmerken / dat Jesus, na dat hy vertoont heeft het heylig oog-wit van dit gebod / vers 28. voortgaat om vss. 29. en 30. te toonen de ware practijcq der bekeeringe ontrent de sonden / die tegen dit heylig gebod aanloopen.

Vers 31. *Daar is ook gesegt.* Hier gaat de Heyland voort in de nader verklaringe van dit sevende gebod, tot de Egtscheydinge: en toont hoe de Joden van dien tijd / door misverstand van sekere andere wet / haar schuldig maakten aan een andere soorte van overspel, die waarlijk grof en groot was.

Desen overgang tot dit aanhangsel van dit gebod / geeft hy te kennen met het woordeken ook; waar mede hy te verstaan geeft / dat men in de Synagoge nog een andere saak geleert hadde/ daar in men sijn misverstand vertoonde.

Soo wie sijn wijf sal verlaten, die geve haar een scheyd-brief. Soo spraken de Joodsche Leer-meesters uyt een misverstand van de wet/ Deut. 24: 1-3. waar over een verschil was ontstaan/ tusschen de schoole van Schammai, (anders Samea genaamt) en Hillel. Siet Burmanni Wet en Getuygenisse over die plaatse.

Na de wetten der Joodsche Meesters wiert soodanigen Scheyd-brief vereyscht / als een wettelijke Acte / die men op pergament geschreven / en met des mans Zegel bezegelt / ondertekent van twee getuygen / moest kragtig maken: daar in naam en toe-naam / dag en datum / moest aangetekent zijn/ mitsgaders een uytdrukkelijke verklaring / die de man deede / dat hy sijn huys-vrouw / aldaar met naam en toe-naam genoemt / vrywillig en onbedwongen / den egt-stand op-seyde/ en haar vry gaf / om weder een ander te mogen trouwen / dien 't haar gelusten soude. Dese scheyd-brief moest de vrouwe / ten overstaan van twee getuygen (ten minsten) werden overhandigt / met byvoeging van dese of diergelijke woorden: Mijn huys-vrouw, sie daar is uwen scheyd-brief: neemtse van my: en 't zy u geoorloft, van my gescheyden zijnde, aan een andere man te trouwen, na uw eygen sin en welgevallen. Hier van handelen de Joden seer wijdluftig in den Thalmud, in 't tractaat genaamt Gittin.

Vers 32. *Maar ik segge u.* Aangaande dien scheyd-brief.

Dat soo wie sijn wijf verlaten sal; Of ontslaan, van den band des huwelijks.

Anders dan uyt oorsaak van hoerery. Welke Jesus als de eenige reden van egt-scheydinge erkent, en toelaat: en alsoo alle andere uytsluyt: daar in siende op die woorden der wet, om dat hy yet schandelijks aan haar gevonden heeft. En seker, wat kan anders de meyninge van Moses zijn, die in de gront-text segt, om dat hy aan haar de naaktheyd eens woords heeft bevonden, als dat hy te kennen geeft een schandelijke ontblootinge van haar kuysheyd?

Die maakt dat sy overspel doet. Die is oorsaak, door sijn redenloose verlatinge, dat soodanigen vrouw trouwende met een ander, overspel doet: waar door de sonde van overspel seer was vermenigvuldigt onder den volke. Want in den scheyd-brief wiert soodanigen verlatenen en ontslagene vrouw vryheyd gegeven om een ander te trouwen.

En soo wie de verlate sal trouwen die doet overspel; Nademaal hy wetende, dat sy eens anders vleesch was, ook behoorde te weten, dat een onwettelijke ontslag geensins de huwelijks-band voor God en breekt, en derhalven soo eene sig vermengt met eens anders vleesch: welke occasie niemant eenigsins mag begeeren, of resolveren te gebruyken.

C. Nader verklaringe van de wet, aangaande het Eed-sweeren, begrepen in het derde gebod.

Verss. 33--37.

Korte opening van 't verstand der woorden.

Vers 33. WEderom hebt gy gehoort, dat tot den Ouden gesegt is. Siet boven op vers 21.

Gy en sult den eed niet breeken. Gr. Niet trouweloos sweeren. De Syrische vertaling, Gy en sult niet liegen in uwen eed. Men soude het ten kragtigsten konnen uytdrucken als men het vertaalde, Gy en sult niet meyneedig sweeren; dat is, met een trouweloos voornemen, om den eed niet te houden, die men sweert: maar om daar mede de menschen te abuseren: haar belovende onder eede 't geen men niet van sins is te volbrengen.

Maar gy sult den Heere uwe eeden houden. Gr. Betaalen, voldoen; en alsoo volbrengen 't geene gy geswooren hebt.

Als Jesus spreekt van sijne eeden den Heere te houden, soo moet men geensins verstaan het geene men juyst alleen den Heere gesworen heeft om te doen, ontrent hem en sijne Godsdienst: Maar de eeden die men in Gods naam, en in sijne tegenwoordigheyd geswooren heeft, waar in wy hem tot een wreeker van alle ontrouw hebben aangeroepen, ook wanneer wy onsen evenmensche trouwe sweeren: als men die getrouwigheyd bewaart, en sijn beswooren belofte volbrengt, soo houd en betaalt men ook sijn eed den Heer.

Vers 34. *Maar ik segge u.* Nog wat anders, 't geen daar en boven moet waargenomen werden, volgens de meyninge van het gebod.

Sweert gantschelijk niet. Namentl. uyt uw eygen selfs, uyt eygen beweginge, en aandrift van uws selfs ligtveerdigheyd.

Soo verbiet Jesus dan niet alleen het meyneedig sweeren, maar ook allen ligt-

ligtveerdigen eed/ die yemant doet buyten nood/ sonder dat de eere Gods/ of de wettelijke Overheyd sulks afvordert.

Soo wert sweeren somtijts gestelt tegen het vreesen van den eed, Eccles. 9: 2.

Waar mede ons dan gerecommandeert wert den eed soo lang te vermijden/ en te ontgaan/ als ons eenigsins mogelijk is; die nimmermeer van selfs aan te bieden; maar te wagten/ tot dat ons de hooge nood wert opgeleyt/ en wy in staat en plaats sijn gestelt/ daar men die godvrugtig/ met een heylige vreese voor Gods naam/ kan doen.

Nog by den Hemel. Die in haar gemeene discoursen gewoon waren dikmaal te sweeren/ plagten andere formulieren te gebruyken/ die by haar wierden aangesien van minder gewigte/ en daarom van minder gevaar/ ja geoorloft/ schoon sy self al 't geene niet na en quamen/ dat sy met sulke formulieren hadden gestaaft: daarom van Jesus ook voort gaat/ en toont/ dat sulke manieren van sweeren geensins het ligtveerdig sweeren verschoonen. Hier verwerpt hy het sweeren by den Hemel.

Om dat hy is den Troon Gods. Jesai. 66: 1. vergelijk Matth: 23: 22. Die dan by den Hemel sweert, welke is den Throon Gods, die sweert by God/ die op den selven Throon geseten is: soo dat hy dwaalt/ dewelke dien eed voor minder hout.

Vers 35. *Nog by de aarde, om dat sy is de voet-bank sijner voeten.* Jesai. 66: 1. Dewelke mede behoort tot sijn rijk/ gelijk een voet-bank aen den throon: alwaar hy hem selven openbaart/ als een Koning die het al regeert/ en wiens wetten al dit ondermaansche in gehoorsaamheyd moet onderworpen zijn: weshalven die geene ook by God sweert/ die by de aarde sweert; en sweert als een geveynsde huychelaar/ die meent/ dat hy in dat formulier een kleynder eed spreekt.

Nog by Jerusalem, om dat sy is de stad des grooten Konings. Psal. 48: 3. Alwaar God sijn stoel heeft/ hem selven openbaart/ en van waar hy sijn wet en woord soude uytsenden door de geheele wereld. Ook dit formulier komt met de voorgaande op een uyt. Die by den throon Gods, of by den voet-bank van sijn voeten, of by de stad Gods sweeren/ die moeten gehouden worden by God selve te sweeren: dewijle sy in haren eed noemen dat geene/ daar in Gods Majesteyt blinkt/ en heerlijk uytschijnt; en 't welke in den eed geen kragt van bevestiging heeft/ als voor soo veel wy God daar in aanmerken/ die in deselve genoten wert.

Vers 36. *Nog by u hooft en sult gy niet sweeren, om dat gy niet een hayr kont wit of swart maken.* Daar mede toont Jesus, dat die alsoo sweert/ niet en sweert in den geloove: want als yemant by sijn hooft sweert, soo wil hy te kennen geven/ dat hy sijn hooft/ 't geen hem boven alle dingen dierbaar is/ by God in sijn Vierschaar wil verpanden/ om in geval van ontrouw of leugen/ daar in gestraft te werden/ daar nogtans God de Heere nergens in sijn woord heeft belooft of gedreygt/ dat hy onsen meyneed aan 't hooft soude straffen/ ook niet met het veranderen van een hayr; want of hy schoon wel of qualijk sweert/ soo kan hy egter daar mede soo veel niet te wege brengen/ dat hy een hayr kan wit of swart maken op sijn hooft.

Vers 37. *Maar laat uw woord zijn ja, ja: neen, neen.* Of uw rede, uwe discours: Laat daar in uw ja warelijk ja zijn/ en uw neen warelijk neen. Vergelijk 2 Cor. 1: 17-19. Jac. 5: 12.

Soo schrijft ons Jesus voor het ware tegen-gift tegen het sweeren; die het sweeren wil ontgaan/ betragte alsoo de waarheyd in al sijn spreken/ dat elk een hem altoos daar in bevinde: en niemant van nooden hebbe hooger bevestiging van hem af te eyschen.

Wat boven desen is, dat is uyt den Boosen. Al wat men meerder eyscht als een ronde verklaringe/ dat heeft een quaden oorsprong; dat is ontstaan uyt den Boosen. Om dat alle menschen leugenaars zijn van naturen/ en daar in het beeld des Satans vertoonen/ die een Vader der leugen is.

En om die gedagten van ons te weeren/ soo is 'er een nootwendigheyd gekomen/ dat wy de name Gods moesten noemen/ op dat elk van ander een beter vertrouwen mogte hebben: en op dat wy geen nadenken mogten verwekken/ als of wy geen geloove en verdienden/ buyten den eed; soo moeten wy den eed noyt gebruyken/ als wanneer de hooge nood sulks eyscht: want andersins maakt men hem selven verdagt/ als of men de gewoonte van leugen-taal nog niet afgelegt en hadde.

D. Nader verklaringe van de wet van gelijke-vergeldinge.

Verss. 38--42.

Korte opening van 't verstand der woorden.

Vers 38. G*Y hebt gehoort dat gesegt is, Ooge om ooge, ende tand om tand.* Daar was geschreven (Exod. 21:24. Levit. 24:20. Deut. 19.21.) onder de regten van Israëls burgerschap/ ooge voor ooge, tand voor tand, hand voor hand, voet voor voet, &c.

Door dese wet wierden de Rigters verpligt/ om alle die geene/ die andere quetsten/ of beschadigden aan het ligehaam/ ook wederom te straffen na behooren: maar soo nogtans/ dat de mate van de straffe geensins de mate van de overtredinge te boven ging. Waarom dan de goddelijke Wet-gever hier tot een regel-mate stelt dese wet van gelijke-vergeldinge.

Daar van spraken ook de Pharizeen, in haar onderwijs-schoolen. Maar sy waren nalatig geweest om het gemeene volk by die occasie van haren pligt te onderwijsen/ wat dat haar te doen stont/ en te lijden/ volgens de liefde wet; om in sulken verschil niet te vervallen/ daar uyt soodanige begeerten/ en quetsingen des naasten rijsen.

Vers 39. *Maar Ik segge u, Dat gy den boosen niet en wederstaat.* Jesus heeft hier tot sijn oogmerk te leeren/ hoe men sig sal gedragen/ om alle occasie van twist en gevegt/ waar uyt soodanige quetsingen ontstaan/ en waar door yemant kan vervallen in handen van de justitie/ te schuwen en te vermijden: daar toe recommandeert hy de sagtmoedigheyd, dat men boose menschen niet moet wederstaan; dat is: Dat onverbeterlijke menschen (die wy sien van een onheyligen en boosen aart te zijn/ soo dat sy door de reden niet en sullen willen wijken) niet en moeten van ons tegengegaan werden met gewelt/ maar dat wy haar moeten ontwijken/ en soo veel wy konnen/ ontgaan.

Als de wet aan het gerigte beveelt/ die andere quetsen/ te straffen: soo wert ons herinnert/ dat die sugt en genegentheyd/ die wraak-gierige hebben

ben om andere te verwonden / quaat is in de oogen Gods; sonder nogtans aan yemant vryheid te geven / om sig in de weder-vergeldinge te verheugen: en daarom / soo moet men door sagtmoedigheyd alle wederstant ontwijken / daar in het verschil tot een opstant van gewelt soude uytbreeken / en u vyand strafbaar werden na de wet.

Maar soo wie u op de regter wange slaat, keert hem ook de ander toe. Daar mede toont Jesus, hoe verre dat onse sagtmoedigheyd moet openbaer werden. Wanneer schoon een boos mensche u soude willen ontsteken tot toorn / en u gaande maken door een kinnebak-slag, om tot een gevegt te komen / en alsoo met hem in 't krijt te treden: soo en begeeft u met hem geensins in sulken strijt: maar toont u soo bezadigt / dat sy mogen sien / dat gy selfs ook door een tweeden slag niet en sult komen getergt / en tot soo een vegterp verwekt werden: maar dat uw Ziele gewapent is / om ook op de andere wang een kinnebak-slag te verdragen / en met sagtmoedigheyd te beantwoorden.

Vers 40. *En soo ymant met u regten wil:* Dat is / occasie soekt / om u in een pleydoy en proces voor de vierschaar te bewickelen. Soo gaat Jesus voort van de injurien / die men yemant komt aan te doen in sijn lighaam / tot de beschadiging / die men hem soekt toe te brengen in sijn goederen / onder schijn van regt.

Ende uwen rok nemen. Het welke een kleyne saak is / en al te gering / om daarom in 't gerigte te verschijnen: en alsoo het oordeel van de vierschaar te versoeken.

Laat hem ook de mantel. Geef liever in soo kleynen saak toe / 't geen yemant eyscht / en nog meer daar by: op dat uwe toegeventheyd en vredelieventheyd aan allen openbaar werde: en de onregtveerdige pleyter alsoo alle actien en pretensien ontnomen werden / op dat hy beschaamt sta in dese saake.

Soo wil dan Jesus, dat wy om een kleyne schade / ook onsen toevlugt niet en moeten nemen tot de vierschaar / om na de wet van gelijke-vergeldinge gerigtet te werden.

Vers 41. *En soo wie u-w sal dwingen een mijle te gaan.* In dese woorden treet Jesus van onse goederen over tot ons sweet en arbeyd.

De spreek-wijse is ontleent van de Persianen, alwaar de Grooten een sekere pres-magt gebruykten / over menschen en beesten / die sy door op-bod benootsaakten haar werk te doen / haar packen te dragen / haar bagagie te bewaren / en te stieren / en wat diergelijke hof-diensten meer zijn.

Wanneer wy dan ook ons vinden overheert / en van de Grooten der Wereld geprest / om als onvrye een mijle weegs met hair te gaan in haren dienst / om haar den weg te wijsen / haar packen te dragen / en andere hof-diensten te doen: soo recommandeert ons Jesus, op onse vryheyd niet al te gestreng te staan.

Gaat met hem twee mijlen. Namentl. eer dat gy met hem in krackeel soud komen: en toont u alsoo overbodig / om uw even-naasten te verpligten en in te winnen door uwe sagtmoedigheyd; dat gy liever gewillig dien last voor die tijd en voorsigtig opneemt / als dat gy met gevaar van groote bewveginge uw vryheyd te veel soudet betwisten.

Vers 42. *Geeft dengeenen, die yet van uw bid;* of versoekt, eyscht, &c. Wanneer wy het oogpunt van Jesu rede ons voorstellen / welke is / de boose menschen niet te verbitteren / nog aanleydinge te geven om haar aan ons te vergrijpen / en alsoo onder de straffe van den Rigter te vervallen: soo konnen

wy ligtelijk besluyten / dat Jesus met dit gebod ons ook wil onderwijsen / hoe wy dan met sulke menschen sullen omgaan.

Al het geene ons kan voorkomen van soodanige menschen / behoort tot de burgerlijke verkeeringe / en t'samenwooninge: en dewijle de burgerlijke maatschappy dikmaal eyscht behulpsaamheyd / gerief / hantreyking / en eenige gemeynschap van goederen; soo gebiet hier de Saligmaker / dat men haar soo weynig als de andere de pligt van burgerlijke behulpsaamheyd en geriefelijkheyd sal weygeren / op dat men haar niet en ontsteke / en occasie geve tot eenig boos bestaan.

Begeert hy yets, 't geen hy van nooden heeft / en dat wy wel ontbeeren mogen / 't welk de burgerlijke gemeynschap eyscht / dat men malkanderen daar mede gerieve: Geeft dat, aan elk een die het begeert / sonder aanmerkinge van persoonen / en haar verdiensten; geeft dat soo wel aan ondankbare / aan ongeriefelijke / die uw soodanigen begeerte opt mogten geweygert hebben / of wel seker weygeren souden / als aan eerlijke en bescheydene mede-burgers / en handelt daar in de quade even als de goede: sonder eens eenige weder-dienst / of gelijke gerief te verwagten / op dat gy geen schijn geeft van wraak en vergeldinge / die haar tot een booser weer-wraak mogt aanprickelen / daar uyt onheylen souden komen rijsen / die het swaert der justitie soude moeten rigten.

Ende dien, die van uw leenen wil, en keert die niet af. Lucas segt / Cap. 6: 35. Leent, sonder yets weder te hoopen. Leenen / is aan yemant yets geven / onder belofte / dat hy het selve / na het genooten gebruyk / aan den eygenaar sal weder geven: daar in wil Christus dat wy ook alle menschen even eens bejegenen; en geensins yemant in 't bysonder yets weygeren / 't geen men aan een andere soude toestaan.

En schoon yemant mogt voorwenden / dat een boos mensch u wel yet soude ontleenen, dat hy noyt soude denken weder te brengen / soo gebied Jesus, eer men dese order van gelijke leening soude breken / dat men liever de hoope van weder te krijgen soude quiteren / als hem selven door die sorge te belemmeren.

Men moet dan / om in geen misverstand te vervallen / hier wel aanmerken / dat Jesus ons geensins verpligt al te geven, of te leenen, wat dat yemant van ons eyscht: maar in 't geven en leenen van saaken / die geven en leenen onderhavig zijn / volgens de wet van billijkheyd en borgerlijke gemeynschap / dat te doen sonder betooning van eenzijdigheyd / en blijk van onderscheyding der persoonen: waar uyt gemeenlijk de burger-twisten rijsen.

E. Nader verklaringe van de Liefde-wet ontrent onsen Naasten.

Verss. 43-48.

Korte opening van 't verstand der woorden.

Nadien van Jesus sijne discipelen onderwesen hadde / hoe sy door wel-doen souden soeken de boosheyd van boosaardige menschen te ontgaan / en haar alle occasie / om sig tegen hun te vergrijpen / af-snijden: soo had hy een soete deure geopent / om te spreken van de liefde-wet, Lev. 19: 18. en wat men uyt kragt van dien aan sijne vyanden ook schuldig was. 't Geen Jesus daarom te meer nu aanvaart / om dat die wet ook van een sekere valsche glosse moest gesuyvert worden.

Vers 43. Gy hebt gehoort dat'er gesegt is, Gy sult uwen naasten lief hebben. Soo luyden de woorden van de wet / Lev. 19: 18. Gy sult uwen naasten lief-hebben als u selven. In de gront-text staat *Reëyacha*; 't geen soodanig een beteekent / dewelke door dees of geenen band van maatschappy uw companjon en metgeselle is: gelijk schapen van een kudde: een volk van een verkeeringe / en van een geselschap.

Onder dit voorwensel hebben eenige (die te engen band van maatschappy erkenden) dese woorden opgenomen / als alleen behoorende tot de pligten van een Jood aan een Joode; of ook wel van onderlinge vrienden onder malkanderen / nadien door dit woord ook somtijts een vriend betekent wert / met welken yemant familiaar ommegaat. siet Deut. 13: 6. Job 2: 11.

Ende uwen vyand sult gy haten. Dit schijnen de Joodsche Meesters besloten te hebben / uyt haar bepaalde uytleginge / welke de liefde gebied te oeffenen aan hare Gesellen en Vrienden / en daarom de haat vry laat ontrent haren vyand: als ook uyt de geboden / die haar van Gods wegen voorschreven / hoe sy souden handelen met de verbannene volkeren: die sy moesten uytroeyen. [a] En met de Moabiten en Ammoniten / welker vreede en beste sy niet en moesten soeken. [b] Gelijk het hun ook toegelaten was aan vremden te woekeren. [c] [a] Exod. 23: 32. Deut. 7: 1. 2. 3. [b] Deut. 23: 3. 6. [c] Deut. 23: 19. 20.

Vers 44. *Maar Ick segge.* Als men hier op Iesus seggen hoort: soo bevint men / dat hy regel-regt die Joodsche bepattinge tegen-spreekt / en onder die woorden / uwen naasten, alle menschen begrijpt / met welke wy in de wereld eenige verkeeringe hebben / of eenigsins te doen hebben. Want dewijl God uyt eenen bloede het gantsche geslagt der menschen gemaakt heeft, Actor. 17: 26. en wy altesamen Adams-kinderen zijn: soo is hy aan my verbonden / die my naast ter hand is / om hulp te konnen bewijsen: en wy zijn te rekenen voor lieden van eene maatschappy / die soo na by elk ander verkeeren / dat wy elk ander hulpe konnen toe-reyken.

Selfs den Egyptenaar wierdt in de wet Moses den Joden voorgestelt onder hare naasten. Exod. 11: 2.

De volkeren / die door de wet der cere-

ceremonien / als een middel-muyr des af-scheydsels, waren af-gesondert / en voor een grouwel verklaart / waren niet gestelt tot een voorwerp van der Joden haat / maar van haar medelijden: en die wet moest in haar een verlangen ontsteken na den tijd der vryheyd / in welke sy / die verre waren / souden na by gebragt werden.

Hebt uwe vyanden lief. Met een liefde van goetgunstigheyd en weldadigheyd: welke wenscht en soekt / dat yemant alle ware goederen en heylsame segeningen mogt deelagtig werden.

De liefde is geset op yemants wel-wesen; en 't geheyligt oordeel rekent het wel-wesen meest gelegen te zijn in de geestelijke segeningen / en al wat ons tot der selver besittinge kan brengen / en in der selver genietinge kan vorderlijk zijn. Vergelijk Luc. 6: 27. Rom. 12: 20. 1 Pet. 3: 8.

Zegentse, die uw vervloeken. Het zegenen is een goeden wensch van God / om het goede over yemant: gelijk het vervloeken is een quaden wensch / om eenig quaad over yemant te sien. Het eerste is een uyterlijk bewijs van liefde, het tweede van haat.

Het sijn bittere vyanden / die yemant vervloeken, maar Jesus verpligt de sijne / om ook soodanige vyanden door wel-doen te overtuygen / en door hare zegeningen een indruk te geven / dat wy daarom niet ophouden haar wel-wesen te soeken. 1 Cor. 4: 12.

Doet wel de geene die u haten. Hier wert die liefde aangeset tot uytterlijke werken van weldadigheyd / om die te bewijsen ook aan de geene die de haat van ons afkeerig maakt; het welke geschiet / als wy haar na ziel en ligchaam dat geene toebrengen / 't welke tot beyder behoudenisse strecken kan / en alle behulpsaamheyd bewijsen.

Bid voor de geene, die u gewelt doen, ende die u vervolgen. Dewijl soodanige schijnen onverbeterlijk / en door geen wel-doen te verwinnen / soo blijft 'er dan nog het gebed overig / waar in wy voor haar nog konnen goet doen / en voor God onse liefde betoonen: biddende van hem die genade over hare persoonen / die haar mag verlossen van de stricken der sonden / en behouden van Gods eeuwigen toorn. Luc. 23: 34. Actor. 7: 60. 1 Cor. 4: 12.

Die liefde kan een Christen Overigheyd (dewelke Gode het gerigte hout) seer wel ongekreukt bewaren / selfs als hy den quaad-doender straft / en de vroome Ingesetenen tegen alle overlast beschermt: Wanneer hy de Ziele / die God eyscht / door het sweerd Gode weder geeft; (dien hy in sulken quijting van sijn ampt gehoorsaamt) dog met een hertgrondig medelijden over den Sondaar / en toebrenging van alle vlijt om sijn ziele nog door bekeeringe te behouden voor het eeuwig oordeel / sugtende over de menschelijke verdorventheyd / en wenschende den Overtreder te sien in een beter gestalte des gemoets / op dat nog de genade Gods in hem mogt verheerlijkt werden.

Vers 45. *Op dat gy meugt kinderen zijn uwes Vaders, die in de Hemelen is.* Dewijle God ons noemt sijne kinderen, en hy gerekent wil zijn als onsen Vader: soo is hy te meer ons voorbeeld / het welke wy moeten uytdrucken / en wiens aart wy schuldig zijn te vertoonen; want daar in blijkt / dat wy van sijn Geest ontfangen hebben / en na sijn beeld vernieuwt zijn.

Want hy doet sijn sonne opgaan over boose ende goede, ende regent over regtveerdige en onregtveerdige. De aanmerkinge van Gods voorsienigheyd / waar in hy ook de boose menschen sijne gaven laat genieten / de vrugten van regen en sonneschijn; geeft ons allen dien indruk / dat

dese

dese langmoedigheyd en goedertierentheyd steunt op een besluyt / om nog eenige te behouden / en andere onverschoonelijk te maken / terwijl dese proceduren haar alle noodigen tot bekeeringe: Soo moeten wy dan ook den selven weg in-slaan / om alle menschen door wel-doen te overwinnen / en tot beter besinninge te brengen / waar door wy het eynde / 't geen God hem voorgeschreven had / en door sijn uytterlijke werken aan ons openbaart / dan ook als sijne dienst-knegten helpen bevorderen.

Vers 46. *Want, indien gy lief hebt, die uw lief hebben*: En daar boven niet op en stygt / maar daar in alleen berust: en daar op uwe liefde alleen grontvest.

Wat loon hebt gy? By Lucas staat / wat dank? Luc. 6: 32. Wat hebt gy van God te verwagten?

Soo geeft Jesus te kennen / dat soodanigen liefde geensins in de Goddelijke vierschaar kan of sal goet gekeurt werden: Nademaal sulken liefde tot andere menschen / is een enkele eygen-liefde, van alle liefde Gods en des naasten ontbloot / dewijl sulke menschen alles rigten na haar eygen belang / en soeken volgens haar intrest met haar dienstpligten een koopmanschap en mangeling aan te regten / bestaande in een enkele verwisseling van 't geene ons nut en dienstig is.

Doen ook niet de Tollenaars het selve? Menigmaal gewaagt het Euangelium van de Tollenaren: het welke waren lieden die op den Tol saten / om de schattingen te ontfangen / welke de Joodsche natie aan de Romeynen moesten opbrengen. Hier toe wierden veeltijts Romeynen self gebruykt; of soo somtijts Joden haar daar toe lieten employeren / die vervielen wonder in den haat van hare natie.

Met een swarte koole staan dese menschen geteekent in den Euangelio: om dat sy door veel prangens en onregte wegen het volk bes waarden / en daar door haar selven op een onregtveerdige wijse verrijkten.

Nu stelt Jesus dien grond voor vast / dat de ware Christenen boven sulke menschen moeten uyt-blinken / indien sy boven deselve willen verheerlijkt werden.

Vers 47. *Ende indien gy uwe Broeders alleen groet*; Dat is / Zegen-wenscht: en daar mede verklaart uwe genegentheyd en gunst t'henwaarts.

Wat doet gy boven anderen? Daar nogtans dien grond geleyt is / dat uwe geregtigheyd moet overvloediger zijn, als die van de Schriftgeleerden en Pharizeen, vers 20.

Doen ook niet de Tollenaars alsoo? Daar zijn exemplaren / in welke gelesen wert / doen ook niet de Heydenen alsoo? welke lesinge van eenige Oostersche vertalingen / als ook van de gemeene Latijnsche wert gevolgt / waar mede ook Chrysosthomus overeenstemt.

Vers 48. *Weest dan gy-lieden volmaakt.* Hier maakt Jesus een besluyt van dese nader verklaringe des wets / en brengt dit laatste stuk niet alleen / maar ook al 't voorgeseyde tot sijn voornemen: welke was dat onsen wandel in goede werken volmaakter moeste zijn / als die van de Pharizeen, of eenige anders menschen.

Dese volmaaktheyd, welke Jesus gebied te betragten / is gelegen in de opregtigheyd: dat men in de waarneminge van Gods geboden toebrengt een reyn herte / het welke volkomen gesint is met soo een heyligen oog en insigt alles te doen / 't geen God eyscht: en soo als hy in sijn heylige wet bedoelt heeft.

Gelijk uwe Vader, die in de hemelen is, volmaakt is. Dewijl God uw Vader is / en

en uw voorbeelt / soo laat dat uwe betragtinge zijn / dat alle die deugden / die in hem zijn / ook in u woonen / en dat in dat ware deugdelijcke wesen / gelijk als sy in hem zijn: en geensins in dien uyterlijken schijn / gelijk als sy haar vertoonen in de Pharizeen.

Betooninge van't geene in dese nader verklaringe der wet den Messias wel-voegende was.

De Schriftgeleerden, die geseten waren op de stoel Mosis, overtuygt van ontrouw in haar uytleggingge der wet, en overleveringen.

§ 1. Alhoewel de Joodsche natie een groot gevoelen heeft van de wijsheyd en getrouwigheyd harer Voor-vaderen / en van de suyverheyd van haar Onderwijs: soo kan nogtans een onpartijdig oog ligtelijck sien / dat haren waan groot / en haar grontslag ydel is; wanneer deselve daar op soo groote voor-oordeelen bouwt tegen het Euangelium / 't geen sy om geen ander oorsaak verwerpen / als om dat daar in de glossen van haar Wijsen zijn weder-sproken / en de Leeraars van dien tijd werden vertoont / als verkeerders van de wet / die door haren suyrdeesem de gesonde leere niet weynig verdorven hadden. Wanneer dat Vader Jacob haar voorseyde / Gen. 49: 10. De Wet-gever en sal niet wijken van tusschen Juda's voeten, tot dat Silo komt: Soo gaf hy sijne kinderen wel die sekere verwagtinge / dat de stoel van Moses de stamme Juda soude by blijven / ter tijd toe / dat de Christus komen soude: en dat deselve de schriften van Moses ende de Propheten soude bewaren / voor de onderhoudinge der wet waaken / en het onderwijs der leere niet gantschelijk laten versterven. Soo nogtans / dat men daarom geensins moeste meenen / als of haar de privilegie van onfeylbaarheyt was opgedragen: die in dat gevoelen waren ten tijden van Ieremias, konden beswaerelijk het woord van sijn prophetie aannemen / om dat sy sagen dat de order der Priesteren, ende Groote Raad, deselve verwierpen. Hier van daan quam die tale / over welke de man Gods klaagt / Ier. 18: 18. Kom aan, laat ons gedagten tegen Ieremias denken: want de wet sal niet vergaan van den Priester: nog de raad van den Wijsen, nog het woord van den Propheet. Komt aan, laat ons hem slaen met de tonge, ende laat ons niet luysteren na eenige sijne woorden. Het was by haar een hooft-regel / dewijl de Raad der Wijsen niet en kon onwetende zijn van de meyninge der wet / nog van de woorden der voorige Propheten / en dat het ongerijmt was te denken / dat God haar soude laten afdwalen van de waarheyd: dat dan ook niemant konde geoordeelt worden te spreken uyt God / die den Raad weder sprak; en onder dat voorwendsel verwierpen sy den Propheet Ieremias, en verhardeden sy haar herte / om na sijne woorden niet te luysteren. Sy gaven wel voor / dat God Deut. 17: 10. sijn volk belast hadde / aangaande dien Raad: Gy sult doen na het bevel des woords, datse uw sullen aanseggen van die selve plaatse, die de HEERE verkiesen sal; En vertrouwden daarom dat God aan de stad van Ierusalem, en wel bysonder aan sijnen heyligen berg / sijn genade soo naauw verbonden hadde / dat men noyt

den

den Raad des volks / die in den Tempel sat / van de ware wijsheyd / en regte meyninge des Wet-gevers / soo ontbloot of afdwalende souw vinden. Tegen welke dietsmakinge de Propheet Jeremias, Cap. 7: 4. alsoo uytbaart: En vertrouwet uw niet op valsche woorden, seggende: Des HEEREN Tempel, des HEEREN Tempel, des HEEREN Tempel, zijn dese; als of sy lieden / die u tot alle sonden voorgaan / en welke gy blindeling volgt / waren mannen van een onfeylbaren Geest / in welke God woont / om dat sy in de Voorhoven Gods geseten zijn. Wat segt ons Jesus in den Evangelio van hare blindheyd / en afdwaling / 't geene ons niet bevestigt wert door de Propheten? Men hoort by Jesaias die uytroepende waarschouwinge / Jes. 3: 12. O mijn volk, die u leyden verleyden u, ende den weg uwer paden slocken sy in. En Jes. 29: 10. De HEERE heeft over u lieden uytgegoten eenen Geest des diepen slaaps, ende hy heeft uwe oogen toegesloten. De Propheten, ende uwe Hoofden, ende de Sienders, heeft hy verblindet. God selve segt vers 14. dat het menschen geboden zijn, die Israël geleert zijn. Want hy en erkent haar quade glossen geensins voor sijne geboden. Hoort nogmaals de wederlegging / die de Propheet Jeremias aanstelt / Jer. 8: 8, 9, 10. Hoe segget gy dan wy zijn wijs? ende de wet des HEEREN is by ons. Siet warelijk te vergeefs werkt de valsche penne der Schriftgeleerden: de Wijse zijn beschaamt, verschrickt, ende gevangen: Siet sy hebben des HEEREN woord verworpen, wat wijsheyt souden sy dan hebben? ... Van den Propheet aan, tot den Priester toe, bedrijft een yder van hem valsheyd. Het moet niemant vreemt dunken / dat Jesus de leere der Schriftgeleerden niet gantschelijk goet keurt / nademael dat Malachias, de laatste der Propheten / die staande het tweede huys geprophetecrt heeft / daar tegen oock al sijn grieven hadde / Mal. 2: 8. alwaar hy aldus opheft tegen de Priesters: Maar gy zijt van den weg af-geweken, gy hebt 'er veele doen struyckelen in de WET, gy hebt het verbond Levi verdorven, seyt de Heere der Heyrscharen. Onder de quade en stinkende druyven van Gods Wijngaart, wert ook aangeteekent / dat men lieden soude vinden / die het quade goet heeten: en het goede quaat; die de duysternisse tot ligt stellen, ende het ligt tot duysternisse; die het bittere soet stellen, en het soete tot bitterheyd. Dit soude de HEERE komende ook bevinden aan sijn wijngaart. Ies. 5: 20. Hy soude vinden een verkeert en verdrayt geslagte. Deut. 32: 5. Een wortel, die gal en alsem draagt: en lieden, die op 't hooren van de woorden des volks, sig selven zegenen in hun herte, seggende; ik sal vrede hebben, wanneer ik schoon na mijns herte goet dunken sal wandelen. Deut. 29: 18. 19. Het welke geschiet / als men zijn eygen glossen (geformeert na de driften van sijn herte) hout voor de meyninge van Gods woord / en sijn wandel daar na gerigt / agt voor God-behagelijk en verdienstelijk. En op dat niemant meene / dat de Pharizeen, die de beschheydenste secte waren / immers buyten die berispinge hadden behooren te blijven: soo hoort hier op de Propheet Micha, Cap. 7: 3. 4. sprekende van den tijd der komste Christi, en van dien staat der Ioodsche natie

natie / daar op haar verwerringe soude volgen: De Rigter rigt om vergeldinge; ende de Groote spreekt de verdervinge sijner ziele, ende sy drayense digt in een: De beste van hen is een doorn. De opregtste is erger als een doorn-hegge. De dag uwer Wagters, uwe besoekinge is gekomen: nu sal haar-lieden verwerringe wesen. Siet hier in wat gestalte dat God sijn wijngaart soude vinden in den dag der Wagters / als haar Messias haar soude komen besoeken: in plaats van vroeg rijpe vrugt te vinden / vint hy 't gelijk als in de nalesinge van den Herfst. Hy vint in den Grooten Raad het grootste gebrek / niet alleen in 't gerigte, maar ook ontrent de besorginge der leere; de Groote, diens ampt het is te leeren, spreekt in stede van Gods wet / sijne glossen en de traditien / die om datse geschikt zijn aan de begeerlijkheyd der menschen / gesegt werden te spreken de verdervinge harer ziele: en om dat haar dwalingen malkanderen souden onderschragen / soo werden sy gesegt deselve als een touw / dat uyt veel snoeren bestaat / wel digt in een te drayen. De beste en Opregtste, die daar voor by de menschen gaat / en di[a]agting heeft / is als een doorn, en erger als een heg-doorn, te vergeefs soekt men daar van druyven. En daarom was het noodig / dat hy / die haar quam besoeken, en daar men soo lang na verwagt hadde / haar nu door sijne ontdekkinge tot verwerringe bragt / en verstrikte in hare opinien / op dat sy mogten te schande komen.

Haar quade Glossen als een bewijs van hun ontrouw aangewesen.

§ 2. Grootelijks waren sy af-gedwaalt van de regte meyninge der wet / en toonden alsoo / dat sy de overleveringen der Ouden dies aangaande / niet getrouwelijk en hadden bewaart: Dit blijkt uyt haar quade glossen en verkeerde uytleggingen / die haar met waarheyd werden toegeschreven: en die haar uyt dien hoofde zijn geboren / om dat sy door eygen verdiensten wilden de saligheyd verkrijgen / waarom sy van nooden hadden de volbrenginge van de wet wat ligter te maken / als wel de grond van deselve in waarheyd gelegen is: Daar uyt is geresen / dat men de geboden der wet alleen aanmerkt na haar uyterlijke klank; en sig waant vry te zijn van doodslag en overspel, wanneer men niemant vermoort / nog anders mans vrouw bekent en heeft: alschoon men somtijts sig heeft bevonden door toorne vervoert / of door oogen-lust verhittet. Dit was de Theologie van den Vermaarden Joodsche Historieschrijver / die in sijn Outheden / beschrijvende de dood van Antiochus / Polybium bestraft / welke meende / dat God hem om sijn voornemen van Kerk-roof / beraatslaagt tegen den Tempel van Diana, had doen sneuvelen: daar tegen inbrengende / dat een kerk-roof alleen te willen, sonder nogtans het beraatslaagde werk te doen, geen straf weerdige saak was. Siet Josephus in 't xij. B. Cap. 13. Soo heeft ook Grotius uyt R. David Kimchi's uytleggingen / op Psal. 66: 18. desen gront-regel der Joden aangetekent: Dat God een boose gedagte niet en hout voor de daad self, dan alleen in geval van afval, en afgodery. Den Vermaarden R. Aben Ezra getuygt ook / in sijn verklaringe over de tien woorden / dat de meeste Leeraars onder de hare in dat selve verstand zijn.

1. De toorne, buyten regt en regelmaat gaande, en hielden sy geensins voor soo swaren misdaat, dat die yemandt straf weerdig stelt voor God, even als de dootslag, en daar onder moet gerekent werden. Want sy-lieden, die dese passie nog somtijts betoonden, in de hevigheyd van hare woorden, en scherpe bejegeningen, (gelijk wy dat Raka, en andere scherpigheden, nog dikmaal vinden in hare schriften) vermaten haar nogtans regtveerdig te zijn, of immers vry van bloed-schuld te wesen: en wilden haar eygen geregtigheyd opregten.

2. Een vrouwe aan te sien, om die te begeeren, is een bewegingе, die seer ligt een yder mensch bekruypt: dewijle de gedagten van den mensch seer haast verrukt werden door de inwoonende begeerlijkheden, om die vermakelijke aanschouwinge een weynig tijts te koesteren, en daarom kan een werk-heylige deselve soo hoog, als het bedrijf van overspel te houden is, geensins schatten; of hy soude sig aanstonts, op de ondervindinge van sulke bewegingen, moeten ontslaan van de hoope die hy heeft, om door een eygen geregtigheyd salig te werden. En daarom past op dese twee saaken de voorgemelten Joodschen regel, Dat God een boose gedagte niet en hout voor de daad selve.

3. Den Scheyd-brief stonden sy niet alleen toe in geval van hoererye: maar ook om veele andere saken; immers na 't gevoelen van de Schoole van Hillel. Wanneer yemants vrouw door eenig overval stom, of dwaas wiert, of eenig ander letsel kreeg: wanneer sy niet wel gemaniert was: of dat de man eenig ander misstal aan haar sag, waarom hyse hatede: wanneer sy de spijse niet wel konde bereyden, met een al te swaare hand zoutede, of in 't roosten te seer verbrande: ja selfs, na de uytspraak van R. Akibah, Wanneer yemant een ander vrouw sag, die schoonder was in sijne oogen; Soo oordeelden sy, dat het een man geoorloft was sijn vrouwe een scheyd-brief te geven. Gelijk sy dan alle dese dingen hebben aangemerkt in haren Thalmud, in 't Tractaat Gittin, Cap. 9. Waar van dan de Uytleggers van de Joodsche wetten ook wijdluftig handelen.

4. Omtrent het stuk van den Eed sweer, bevint men hare leere tweesins uytsporig. Aan de eene zijde, dat sy seer ligtelijk den Eed toelieten, wanneer maar yemant de waarheyd sprak, en meyneedigheyd verhoede. Dit blijkt, als men aandagtig overweegt, dat sy het edel gebruyk van Gods naam maar alleen besluyten binnen dese vier gevallen. [a] Wanneer yemant onder eede bevestigt, 't geen tegen de notoire waarheyd is; als by voorbeelt, wanneer hy segt dat een mans-persoon een vrouw, een steenen-colom een gouden pylaar is, &c. [b] Als yemant onder eede bevestigt, yets geschiet te zijn, 't geen onmogelijck is: Als ten exempel, dat hy een Cameel heeft gesien, die door de lugt vloog. [c] Wanneer hy yets sweert te sullen doen, 't geen niet en is in sijn vermogen: gelijk als wanneer hy sweert in seven dagen niet te sullen eeten, &c. [d] Wanneer hy sweert hem te sullen onthouden, van 't geene God geboden heeft; namentlijk, geen gebeden te sullen sprecken, &c. In dese vier gevallen bepaalt den Thalmud, in 't tractaat van den EED, alle ydel-

a Thalmud Beracoth. fol. 55.
b Thalmud Chevuoth. cap. 1. §. 7.
c Iuchasin. fol. 56. col. 1.
d Tosaphta ad Nedarim, Cap. 3.

ydel-sweeren. Terwijl sy voort het sweeren in het dagelijks reden gebruyk / ongestraft / en onberispt over het hooft sien. Aan de anders kant / soo gebruykten sy ook eenige andere formulieren van eedsweer; sweerende by eenige creaturen. Soo vint men yemant in den Thalmud, die daar segt / By den Hemel, dat is soo. Sy verhalen ook / dat Rabban Simeon Gamaliels soon, siende dat de tortel-duyven en jonge duyven te dier verkogt wierden / sonde gesegt hebben / By dese wooninge, wijsende op den Tempel / ik sal desen nagt niet rusten, voor dat sy om een silvere penning te koop zijn. En het wert van yemant aangeteekent / dat Baba ben Buta ook alsoo geswooren heeft: En dat dit doen een manier was in Israël. Soo plagten sy ook by Ierusalem, den Tempel, den Altaar, &c. te sweeren; Ja ook by haar hooft, [a] gelijck elders blijkt. En / 't geen het eerste van allen is / was haer gebeynstheyd. Want soo verklaren sy sig in het Thalmudische tractaat van 't Eed-sweeren, cap.4. § 13. Dat yemant amen gesegt hebbende op een besweeringe, waar door hy by den Hemel of by de aarde beswooren is, ongehouden is. Waar uyt ontstaen is / dat de Ioodsche natie by de Heydenen geen geloove en vont / wanneer sy by Hemel, of aarde, of eenig ander schepsel swooren. Soo sprak de Poëet Martialis:

a Thalmud Sanhedrin. Cap.3.§2.

Ecce negas, juraſque mihi per Templa Tonantis:
Non credo; jura Verbe per Anchialum.

Dat is:

Gy lochent het bedrijf, en sweert by Godes Tempel:
'k Geloof het niet, sweert Jood! by hem die eeuwig leeft.

5. Aangaande de wet van vergeldinge, die verstaan de Ioden in den Thalmud [b] soo / dat het den Regter geoorloft was / in stede van sulke of diergelijken wonde / den quaad-doender een gelt-boete op te leggen / waar mede hy die straff boeten en af-lossen konde: Daar op verklaren [c] sy onder wat boete alles komen moet. Een kinnebakslag op de wangen wert geboedt met 200. zuzim, en indien hy ook met de andere hand slaat 400. Als men yemant den rok afneemt, of een vrouw in 't openbaar het hooft ontbloot, die sal ook moeten betalen 400. zuzim; dewelke bedragen 50. Rijxdaelders. Seer genereus was de Ioodsche natie / staande op het point van regt / niet willende eenige kreuk lijden in haar reputatie / maar sogten aanstonts daar over herstellinge / wanneer yemant hum te na gekomen was. Aanmerkens weerdig is hier seker passagie uyt den Thalmud, [d] alwaar sy aldus spreeken: Waarom is Saul gestraft; Om dat hy den genen, die sijn eer geschonden hadden, de schult vergeven heeft. Want daar wert gesegt 1 Sam. 10:27. *Dog de kinderen Belials seyden, wat soude ons dese verlossen? ende sy veragteden hem, ende en bragten hem geen geschenk: dog hy was als doof.* Daarom volgt 'er Cap. 11: 1. *Doe toog Nahas de Ammoniter op, ende belegerde Jabes in Gilead.* Ende R. Iohannes seyde in de naam van R. Simeon, Iozedeks soon; Al wie in eenige wetenschap studeert, en sig niet en wreekt, ende de vyantschap als een slange

b Bava, Kama, Cap.8.§1.

c. §.6.

d Ioma, Cap. 2. fol. 22. p. 2. Citat. l'Empereur in Bava Kama, p. 303.

behoud, die en is geen discipel eens Wijsen. Soo spreekt ook Maimonides

6. De Liefde-wet vint men door de Glossen der Ioden wonder bepaalt: want sy en staan geensins toe / dat men alle menschen soude rekenen onder de naasten; maar alleen een Iode, of een Ioden genoot. En Maimonides, gelijk ook den Autheur van den Aruch, seggen wel uytdruckelijk / dat men geen Heyden onder den naasten heeft te rekenen. (Siet Ligtfoot op Matth. 5: 22.) Ja sy seggen wel rondelijck / dat het geoorloft is sijn vyand te haten. Soo verklaart Maimonides elders / dat wanneer een Israëlijt een ander Israëlijt siet sondigen, die hem op sijn vermaning niet en bekeert, dat hy schuldig is hem te haten. Dat wanneer een Jood een Heyden siet in zee gevallen, hem geensins daar uyt mag halen: om dat hy sijn naesten niet en is. [in Rotzeach Cap. 13. en 4.] Dat men een Ioode, die een Epicurist is geworden, mag vryelik om 't leven brengen; en dat moet soeken, is 't niet openbaar, ten minsten heymelijk en door list. [ibid Cap. 4.] Het was ongeoorloft eenigen ommegang te houden met de Samaritanen, Ioh. 4: 9. Soo brengt ook Grotius by het getuygenisse van Ioseph Albo: dewelke beweert / dat die gene, welke sonder wet leeft, met regt voor een gemeenen vyand gehouden wert; en dat derhalven geen ding ongeoorloft is tegen hem te bestaen. Die sig ook beroept op het gevoelen der Philosophen in dit stuk. De Romeynschen Historie-schrijver Tacitus segt van dese natie / dat sy tegen alle andere menschen een vyantlijcken haat droegen. Soodanigen haat droegen sy ook tegen de gene / die haar in hunne eere beledigt hadden / of in haar reputatie gekrenkt; gelijk wy even op de voorgaanden artijkel hebben aangeteeckent / daar sy van een wijs man eysschen / dat hy de vyandtschap als een slange behoude / tegen soo eenen / die haar eere geschonden hadde.

§ 3. Dese dwalingen en soude de Christus niet onbestraft nog onverbetert konnen voorby gaan: overmits hy verwagt wiert als een Leeraar ter geregtigheyd, Joël 2: 23. Een getuyge en Prediker, die niet liegen soude, Hab. 2: 3. Die ons moeste leeren van Gods wegen op dat wy wandelen in sijne paden. Want uyt Sion sal de wet uytgaan, Jes. 2: 3. En selfs R. David Kimchi segt: Dese leeraar is de Koning Christus. Dit is klaer / dat met het N. T. de wet moeste gegeven werden in 't midden te zijn / Jer. 31: 33. op dat sy alle daar mogten toegaan. Nu / dese wet en konde niet uytgaan op nieuw / als met een suyvere verklaringe / en ware opening van haren regten sin: door welke alle valsche glossen wierden verbetert. Het is ook openbaer / dat de Christus soude komen / en met Israël twisten / en haar bestraffen. Ezech. 20: 35. Daar toe sal ik u brengen in de woestijne der volkeren, ende ik sal met u aldaer regten / of twist-redenen, aangesigte aan aangesigte. 't Geen hy doen soude sonder aanneming van persoonen. Jes. 11: 1. 3. 4. Hy en sal na het gesigte sijner oogen niet rigten: hy en sal ook na 't gehoor sijner ooren niet bestraffen, maer hy sal de arme met geregtigheyd rigten, ende de sagtmoedige des lands met regtmatigheyd bestraffen. Zeph. 3: 4. 5. Sy doen de wet gewelt aan. De regtveerdige HEERE is in 't midden van haar...

Alle sulke misslagen moeste de Messias verbeteren.

Alle

Alle morgen brengt hy sijn regt (of oordeel over de verschillige saken en quade misdrijvingen) in 't ligt, daar en ontbreekt niet. Maar boven al komt hier in aanmerkinge / 't geen Malachias segt / Cap. 3: 2. 3. van den Engel des Verbonds: Wie sal den dagh sijner toekomste verdragen? ende wie sal bestaan als hy verschijnt? Want hy sal zijn als het vier eens Gouts-smits; ende hy sal de kinderen Levi reynigen: ende hy salse doorlouteren als goud, ende als silver. Dan sullen sy den HEERE spijs-offer toebrengen in geregtigheyd. In 't voorgaande had hy de kinderen Levi beschuldigt / dat sy d'er veele hadden doen struyckelen in de wet, door haar quade leere: nu wert 'er een reyniging belooft / dat de Messias onder haar soude zijn in plaats van de Zeep eens Volders, en van 't Vier eens Gout-smits; overmits sy door hem getoetst / gesuyvert / en van hare onreynigheden gereynigt souden werden. Gelijck van oock het schuym der ongehoorsame soude moeten van haar afgescheyden werden / op dat sy een reyn offer in geregtigheyd mogten offeren. Want soo was het van sijn pligt sijne Priesters met heyl te bekleeden, Psal. 132: 16. en vers 9. met geregtigheyd. En die door hare quade leere geworden waren tot Toovenaers / Overspeelders / en Meyneedige / daar van staat Mal. 3: 5. Ende ik sal tot u lieden ten oordeel naderen: ende ik sal een snelle getuyge zijn tegen de toovernaars, ende tegen de overspeelders, ende tegen de geene die valschelijcke sweeren... seyt de HEERE der Heyrscharen. Maar van wy geen duystere proef hier sien in de woorden Jesu. Wanneer dat Iesus hier de wet verklaart / en haar verstand suyvert van den suyrdeesem der Pharizeen, soo volbrengt hy het ampt van de Messias, en voldoet de verwagtinge der Ouden.

Dese suyvering der wet is gedaan na de ware meyninge des Wetgevers.

§ 4. Dese suyvering doet hy ook gelijk het behoorde: want in sijn verklaringen leert hy de geboden der wet niets anders verstaan / als God selve sijn meeninge door sijne dienst-knegten opt te vooren verklaart hadde. Dit is gewis / dat de wet geestelijk is: En niet alleen een politijcq reglement; dat haar verstant en meyninge wijd en breed is / en geensins en mag verengt worden / nog ingekrompen alleen tot die uytterlijke grove misdaden. Soo sprak de Psalmist / Psal. 119: 96. In alle volmaaktheyd heb ik een eynde gesien: maar u gebod is seer wijd, en van groot belang: reykende tot alle pligten van den mensch. Wanneer wy de manier van voorstellen in de tien woorden aanmerken / dat sy spreken by wege van verbod: soo sien wy klaarlijk / dat wy daar in geroepen werden tot bekeeringe / en afstant van sulke sonden / en verpligt om die op alle mogelijke wijse te vermijden; weshalven het oogwit van de Wet-geber niet anders kan zijn / als ons te recommanderen / dat wy sulken quaet niet alleen noyt volbrengen: maar ook noyt beginnen moeten selfs in sijn eerste beginselen te handhaben. Dit geeft hy genoeg te kennen / als hy in 't tiende gebod ons nader verklaart / dat selfs de begeerte daar toe moet vermijt werden: het is seker en gewis / dat selfs de gedagten der dwaesheyd soude zijn, Prov. 24: 9. Alle sulke overleggingen en voornemens / maken de mensche schuldig aan de sonde / die men overweegt / dewijl daar in is een ophef en beginsel van dat quaat.

1. Soo veroordeelt Gods woord niet alleen een ongeregelden toorn, met alle hare gevolgen / maar merktse ook aan als een swaare overtredinge / die yemant grootelijks soude schuldig maken voor God. Siet Lev: 19: 17/ 18. Iob 31: 29/ 30. Prov. 24: 17/ 18. En eyscht / dat men versoenen moet met sijn broeder / eer men tot God nadere: indien men eenigen brugt begeert van sijnen Godsdienst. Psal. 27: 6/ 7. Ies. 1: 13–18. Mal. 2: 13. Al wat Iesus hier dan voorstelt / had sijn grond en fondament in de boeken des Ouden Testaments.

2. Dat hy overspel in sijn hert begaat / die een vrouwe aansiet om te begeeren / is niet vreemt geseyt: dewijl sulken ooge seer versoeyt wert in Gods woord. Iob 31: 1. 9/ 10. en ernstig afgebeden / Psal. 119: 17. En de schrift selve spreekt daar van. Ier. 5: 8/ 9. Sy hunkeren een yder na sijns naasten huys-vrouwe. Soude ik over die dingen geene besoekinge doen? spreekt de HEERE.

3. Hoe klaarlijk gaat de Propheet Malachias dat Egt-scheyden tegen? Mal. 2: 15-16. Dit tweede doet gy ook, dat gy den Altaar des Heeren bedekt met tranen, met weeninge, en met sugtingen: soo dat hy niet meer het spijs-offer aanschouwen, nog met wel-gevallen van uwe hand ontfangen wil. Gy nu segt, waarom? Daarom, dat de HEERE een getuyge geweest is tusschen uw, ende tusschen de huys-vrouwe uwer jeugt; met welke gy trouwelooslijk handelt, daar sy dog uwe gesellinne, ende de huysvrouwe uwes verbonts is. En heeft hy niet maar eenen gemaakt? hoewel hy des geestes overig hadde: en waarom maar dien eenen? hy sogt een zaad Gods. Daarom wagt u met uwen Geest, en dat niemant trouweloose-lijk en handele tegen de huys-vrouwe sijner jeugt: Want de HEERE, de God Israëls, seyt, dat hy HET VERLATEN haat. Het waren de tranen en sugtingen der verlatene en verdrukte vrouwen / die den altaar bedekten / en de offerhanden stelden tot een grouwel / die van sulke trouweloose en verbond-brekers wierden opgeoffert; als de Joodsche mannen waren / die sulks deden / en hare Leeraars / die sulks beweerden.

4. De wijse koning Salomon beoogt niet anders / als 't geene hier van Iesus, aangaande den Eed-sweer geleert wert / wanneer hy in sijn Prediker tegen den sweerder stelt een man / die een eed vreest, Eccl. 9: 2. Het gebod selfs verbied alle ligtveerdigheyd / en roekeloosheyd / omtrent dit stuk: het welke ook nootwendig moet verstaan werden in den hoogsten graad / dewijl de heyligheyd van Gods naam dit gantschelijk vordert.

5. De weer-wraak niet te soeken / maar de quaden met het goede te overwinnen / was lang te vooren van Ioseph en David met lof gepractiseert. Gen. 45: 4-7. 2 Sam. 16: 10. Sijn selven niet te wreeken, gebiet de wet. Lev. 19: 18. Prov. 20: 22.

6. Sijn haters en vyanden lief te hebben, is een gebod / dat geen minder grontslag heeft in Gods heylig woord. Exod. 23: 4. Lev. 19: 17. Prov. 25: 21. Gelijk daar ook geprezen werden de exempelen der geener / die weldadigheyd gedaan hebben aan hare haters. Gen. 45: 3. 1 Sam. 24: 7. 2 Kon. 6: 22.

En na de billijkheyd die in 't ligt der conscientie selt gegront is.

§ 5. Ja soo billijk zijn de nadere verklaringen van Jesus geboden / en soo klaar gegrontvest in 't ligt der conscientie, dat namaals Joden en Heydenen deselve hebben moeten goet keuren / en al wederom sagtjens onder haar Zede-lessen invoeren.

1. Indien die geene / welke met verboden moort-geweer gaat / na de Romeynsche wetten als een moordenaar gestraft wert / om dat hy ondersteld wert met dat voornemen uytgegaan te zijn / en alleen door gebrek van occasie te zijn verhindert: wat wonder / dat ook de toorn by God een doodslag is; dewyl in deselve is het gemoed van een doodslager / terwyl hy in de executie verhindert wert / door eenig toevallig beletsel; die hem niet toe-laat sijn naasten aan 't leven te beschadigen / 't geen hy geerne nogtans gesien hadde.

2. Een vrouwe met onkuyssche begeerte in 't hert aan te sien, wert van Joden en Heydenen gebrandmerkt / als een overspel in 't herte gedaan / als sy maar nader opmerken. Daar van daan zijn die spreuken in den Thalmud. Die een vrouwe aansiet met sulken oogwit, 't is even veel als of hy met haar hadde te doen gehad. (In 't tractaat Kella, in 't begin.) En in 't tractaat Eruvin, fol. 18: 2. seggen de Rabbinen: Dat soo wie een vrouwe gelt toetelt van sijn hand in de hare, of uyt haar hand laat tellen in de sijne, met beooging omse aan te sien; al was hy gelijk Moses onsen Meester, die de wet ontfangen heeft van den berg Sinai, soo en sal hy 't oordeel der helle niet ontgaan. Meer diergelijke spreuken vint men by andere. Een Cicero kon seggen / [in libro de finibus.] Het is seker, dat in 't gelusten sonde ligt, schoon sy niet wert uytgewrogt. En aardig was de tale van Ovidius, daar hy sprak van 't opsluyten van een maagd ter bewaringe.

Nec mentem servare potest, licet omnia claudas,
Omnibus exclusis intus adulter erit.

Dat is:

Gy kont de ziele van uw deern niet besluyten,
Schoon dat gy sluyt haar kluys.
Want als gy 't alles sluyt, en laat de boelen buyten,
Sit nog de boel in huys.

3. De schoole van Sammaj stont ook al van outs aan de zijde van Jesus, die geen egt-scheyding toeliet / als om hoerery: En selfs zijn namaals de Joden soo ver gekomen / uyt kragt van de plaatse van Malachias, dat sy dit toestonden omtrent het eerste huwelijk / om dat de Propheet spreekt van de huysvrouw harer jeugt; maar uyt elk een sien kan / dat sy hier haar wrevel als een kleet omdragen. Maimonides in Gerushim, Cap. 10.

4. Van de Esseen getuygt Josephus, dat sy ook gantschelijk niet sweerden, als alleen wanneer sy haar in de religie aan haar pligt verbonden: en soo d'er eenige hoogdringende noot meer was. En in den Thalmud, in 't tractaat Demai, Cap. 2. § 3. gebieden self de Pharizeen: Weest niet

niet te veel in 't sweeren, en in 't lacchen. Maar op R. Salomo dese aanteykening maakt: Hy wil seggen, Sweert niet al te veel, schoon men over saaken sweert die waar zijn: Want het is onmogelijk, dat men in 't veel sweeren Gods naam niet soude ontheyligen. In Rabboth wert de plaats Ier. 4: 2. Gy sult sweeren, soo waaragtigh als de HEERE leeft, in waarheyd, in regt, ende in geregtigheyd, gesegt van dese meyninge te zijn/ dat God aan Israël belast: En meynt niet dat het uw geoorloft is te sweeren by mijnen naam, al geschiet het ook in waarheyd; het is uw niet geoorloft by mijnen naam te sweeren, ten zy dat gy alle conditien onderhout. Siet ook andere getuygenissen van R. Iona, en Maimonides, by Capellus.

5. Geen weerwraak is prijsselijk: maar dat men door sagtmoedigheyd en verdragsaamheyd kan overwinnen. Een Diogenes heeft een voor-bant komen veragten: en Seneca gaf dese lesse/ in 't tweede boek van den Toorn: Wanneer aan weder zijden gestreden wert, dan is de gene de beste, die genegen is te deynsen: hy wint, die overwonne wort. Slaat uw yemant, gaat heenen: want met wederom te slaen geeft gy gelegentheyd tot dikmaal te slaan, en met eenen verontschuldigt gy den verongelijker.

6. Die van Christus niet wil leeren boose menschen lief te hebben, laat die beschaamt werden dien regel te hooren billijken van een Heyden: want deselve Seneca segt in zijn 53. Brief. Daarom moet men de quaden lief hebben, op dat sy niet meer quaad en zijn. Gelijk de sieken van de Genees-meesters werden gelieft, niet op dat sy siek blijven soude, maar op dat sy genesen wierden. En in sijn boek van de Weldaden beantwoort hy yemants mijmering/ die seyde/ Men weet het my geen dank, wat sal ik doen? aldus: 't Geen de Goden doen, die de beste Raats-lieden zijn in alle zaken; die haar weldaden beginnen te geven aan de gene, die daar niet af-weten, en daar in volherden aan de ondankbare.

Het besluyt voor de betamelijkheyd van Iesu leere en sijn Messiasschap.

§ 6. Wanneer wy dan dit alles t'samen vergelijken/ en dat Jesu leere in desen soo reyn en onberispelijk is/ sijn verbetering soo aannemelijk/ sijn gronden soo heylig en innig geestelijk/ sijn werk dat selve/ dat de Messias doen moeste/ en dat met soodanigen gevolg/ als wy nog heden sien/ dat dese wet selfs tot de Eylanden is uytgegaan/ en gekomen tot de Heydenen: Soo konnen wy niet anders denken/ of Jesus is buyten reden als een Verleyder verworpen/ en in hem is de Christus smaatheyd aangedaan/ wes halven de Joden souder oorsaak sijn jok verscheurt/ en sijne banden weg-geworpen hebben.

HET VI. CAPITTEL.

Korten Inhoud.

1. Een vermaenent berigt, hoe een Christen sig *Ten aansien van God* heeft te gedragen: in drie voorname oeffeningen van Godsaligheyd: Aalmoesen, Gebeden, en Vasten, Verss. 1-18.
2. Een getrouwe waarschouwinge, hoe sig *Ten aansien van hem selven* aan te stellen, in 't matigen van sijn tijdelijke besigheden, dat die sijn Ziels-besorgingen niet hinderen of benadeelen, Verss. 19-34.

1. *Hoe een Christen sig in in opsigt van God in sijn oeffeningen van Godsaligheyd moet gedragen, toont Jesus.*

A. In haar Aalmoesen, Verss. 1-4.

B. In haar gebeden, Verss. 1-15.

C. In haar Vasten, Vers. 16-18.

Korte opening van 't verstand der woorden.

A. DE *Aelmoesen* zijn hier het eerste werk, waar ontrent Jesus den sijnen berigt; die in de gront-text de naam dragen van Eleëmozyne, dat is, een werk van barmhertigheyd; waar in de Liefde haar weldadigheyd bewijst aan arme en behoeftige menschen.

Dog dit werk wert hier gereguleert, voor soo verre men daar in moet sien op God: die in dese weldadigheyd een godvrugtig oog-wit vereyscht, eer hy dat selve voor goed wil aansien, en bekroonen; soo dat de liefde Gods, en het schuldig ontsag voor sijne Oppervoogdy, de bron moet zijn van dese barmhertigheyd.

Vers 1. HEbt agt; Dat is, Wagt uw. Waar mede ons in dit stuk een heylige voorsigtigheyd wert gerecommandeert, om ons te hoeden voor een heymelijk quaad, dat de menschen in dit geval seer ligt bekruypt, en sijn werk als een kanker soude bederven.

Dat gy uwe aalmoesen niet doet voor de menschen. Spreekende van die bysondere gaven, die men buyten die tijd van de gemeene insamelinge boven gewoonte gesint

gesint is te geven / tot het gebruyk der armen. Het is geoorloft / in de gemeynte sijne gemeene aalmoesen met alle de Heyligen te geven / en den Diaconen toe te vertrouwen: 't geen ook ten aansien van de grootheyd der gave bedekt kan blijven. Maar zijn bysondere gaven / die men buyten andere op-offert / en die een bysondere vertooninge souden konnen maken door de menschen / wil Jesus, dat men soeke soo heymelijk te geven als mogelijk is.

Om van haar gesien te werden. Dit is het quade / 't geen onse aalmoesen soude verderven / dat men soude soeken van menschen gesien te werden / en deswegen / gelijk vers 2. staat / van menschen ge-eert te mogen werden. Want daar uyt soude blijken / dat men niet en soekt als eygen eere: en tot sijn beweeg-reden heeft de lof van menschen / en geensins de liefde / en 't gesag van sijn God; sonder welke alle dese werken ydel zijn. 1 Cor. 13: 3. Het is een ware Joode, die 't in 't verborgen is, diens lof niet en is uyt de menschen, maar uyt God, Rom. 2: 29.

Anders soo en hebt gy geenen loon by uwen Vader, die in de Hemelen is. Daar is een loon by God over onse goede werken / maar uyt genade, Rom. 4: 4. siet Matth. 5: 12. Gen. 15: 1. Psal. 19: 12. Matth. 10: 41. 42. Die met Moses siet op dese vergeldinge des loons, Heb. 11: 26. en denkt / dat die rijkelijk zaeyt / ook rijkelijk mayen sal: dewyl God dit verlies wil met hemelsche zegeningen hondertvout vergoeden / Marc. 10: 29. 30. die soekt door desen weg door sig de hoope van het hoogste goed vast te maken. Maar die verwagtinge en geeft de Schriftuyre geensins aan de geene / die eere van haar goede werken soeken by de menschen; ne-maar Jesus snijt hem die hoope af / en segt / dat sy geenen loon te verwagten hebben by God / die in den Hemel is, en alleen de hemelsche goederen als een Vaderlijk erf sal uytdeelen / aan de geene / die haar in waarheyd betoonen sijne kinderen te zijn.

Vers 2. *Wanneer gy dan almoesen doet.* Gy / die mijne discipelen zijt / en na mijne leere belijd te willen wandelen: die het bysonder betaamt in alle uwe werken reyn te zijn / als kinderen van sulken Vader.

Soo en laat voor uw niet trompetten. De trompetten waren onder de Joden werktuygen van publicatie / en openbare uytroepinge: die men gebruykte om het volk / of van eenige heyligheyd des daags te verwittigen / of t' samen te roepen tot de Synagoge / of te doen by een komen / om yemants van aan te hooren / en wat dier dingen meer waren. Sommige meenen / dat Jesus hier van dese spreekwijse ontleent: en verstaat daar door / dat men over al sijn aalmoesen niet moet laten roemen / nog grootspreken / om aller oogen tot sig te wenden.

Dog het kan ook wel zijn / dat sommige op soodanigen tijd / als men door den trompet het volk t' samen riep / haar met haare gaven vertoonden onder de menigte / om alsoo uyt die vertooning een naam van Godvrugtigheyd te bejagen. Bysonder / wanneer men onder het fluyt-gespeel en trompet-geklang vergaderde met sijne eerstelingen / en al spelende en singende op-trok na Jerusalem / waar onder dan ook waren / die boven hare eerstelingen / ook hare gaven door de schat-kisten der armen opboerden.

Gelijk de Geveynsde. De gront-text behelst een woord / het welke beteekent lieden / die in de comedien op het tooneel een vreemt persoon vertoonen / en veel meer door doen / als sy in waarheyd zijn. Van dien aart is ook de geveynstheyd /

heyd/ dat sy meer van de deugd wil vertoonen/ als 'er in haar herte gelogeert is: ja dikmaal verschuylt sy agter soo schijn-deugdigen masker/ een boos en godtdeloos herte; op dat sy voor vroomheyd mogt ge-eert/ gelooft/ en geliefst werden: die seker/ by aldien men haar quaden gront kende/ als heyloos veragt/ mistrouwt/ en verworpen soude werden.

In de Synagoge. Of in de vergaderingen: gelijk dit gront-woord vertaalt wert Iac. 2: 2. Want alle vergaderingen en geschieden juyst niet in de Synagogen: wanneer het volk in de Steden der Priesteren vergaderde met haar eerstelingen/ ter plaatse daar onder sy bescheyden waren/ om van daar op te trekken na Jerusalem/ soo vergaderden sy maar in de stad/ en vernagteden op de straten/ en soo was het ook met meer ander t'samenkomsten.

En op de straten doen. Die op de straten laat voor sijne gaven trompetten/ dat schijnen sulke/ die de meeste statie en vertooning maken in haar op-gang na den Tempel: en voor welke de fluyten en trompetten 't meeste geschal maken meest swevende ontrent de geene/ die de voornaamste schijnen in hare offerhanden.

Op dat sy van de menschen ge-eert mogen werden. Het soeken van eere by de menschen/ wert doorgaans veroordeelt in den Euangelio. Ioh. 5: 44. 7: 18. 12: 43, 1 Thess. 2: 6. Dese noemt de Apostel/ Soekers van ydele eere, Gal. 5: 26. dewijl ons dese eere niet en kan te nutte komen.

Voorwaar segge ik u: Sy hebben haaren loon weg. Van een sake van soo grooten belang/ als onse eeuwige Saligheyd is/ spreekt Jesus/ met een sterke bevestiging/ en diere betuyging/ op dat niemant sig in sijne rekening en vergisse: En segt/ dat sy den loon/ die de hare is/ en op sulken werk van soodanigen beooging past/ alreede weg hebben/ sonder dat sy na dien yet meerders hebben te verwagten: die eere van menschen bejaagt/ sal het noyt aen flatteurs gebreken/ dewelke haren roem verbreyden; en daar mede hebben sy ook al den vrugt/ die sy te hoopen hebben.

Vers 3. *Maar als gy Aalmoesen doet,* Hier gaat Jesus over tot een tegen stellinge/ van de ware en goede gestaltheyd/ tegen de valsche: Van de aalmoesen die Gode behagen/ tegen die geene/ welke Gode mishagen.

Soo en laat uwe slinke-hand niet weten wat uwe regte doet. Dit is een spreekwijse/ die te kennen geeft/ dat die uytdeelt, sulks doen moet in eenvoudigheyd, Rom. 12: 8. De slinke hand weet niet wat de regte doet/ als men voor en na sijne aalmoesen sig niet inlaat in veel beraad/ nog voor en na niet te veel overleg over deselve hout: maar soo geeft/ dat men waar het mogelijk het secreet hielt/ en deed voor sijn eygen selven: op datter selfs geen eygen-selfs behaging tusschen twee'en/ als een onkruyt van gelijke nature met het voorgaande/ op en schiet: want dan wort men sijn eygen flatteur/ en daar op volgt seer gereet een sugt/ om ook van andere geprezen te werden. Het is dan van nooden/ dat men sijn eygen weldaden niet te diep inprente in sijn geheugen: maar dat men geve soo ras/ en met soo een aftrekking wederom van sijn gedane werk/ dat soo uw slinke hand verstand hadde/ die selfs niet soude konnen weten/ wat dat uwe regte hand gedaan heeft.

Vers 4. *Op dat uwe aalmoesen in 't verborgen zy:* Buyten yemants weten of kennisse. Want/ die sijn werk soekt in 't geheym te houden voor sig selven/ en hem te ontslaan van alle na-gedagten daar ontrent/ die sal sig voor al ook

wagten voor de oogen van andere / om geen ding toonbaar te doen / dat hem daar over eenige lofruytende eere mogt navolgen. Die hem selven daarom niet en behaagt / die sal ook niet soeken om menschen te behagen.

Ende uwe Vader, die in 't verborgen siet? Met wien wy alleen moeten rekening houden over onse rentmeesterschap / en aan wien wy alleen de regeeringe van onse goederen / door sijn zegen verworven / moeten verantwoorden; dewelke ons de arme / als sijne kinderen / aan onse opsigt heeft aanbevolen / om die in sijnen name wel te doen.

Die Vader siet het wel / en aansiet het met sijn gunstig oog / voor het welke geen ding onsigtbaar is. Het is genoeg / als onsen Vader / die wy daar in moeten dienen en gehoorsamen / siet hoe wy onsen pligt quijten. Nu / die siet het wel / al is 't in 't verborgen gegeven: want de duysternisse en verdonkert voor hem niet. Psal. 139:11, 12. Heb. 4:13.

Die sal 't u in 't openbaar vergelden. Gr. Wedergeven, En na sijn genade rijkelijk beloonen. Hoewel God dikmaal vergeldinge doet hier in dit leven aan de barmhertige / soo heeft Jesus nogtans bysonder in 't oog de vergeldinge / die geschieden sal in geenen dage; want hy spreekt hier van een openbare vergeldinge te bewijsen / over dese verborgene werken.

Nu weten wy / dat God in dien dag van sijn regtveerdig oordeel sijne geloovigen uyt hare werken sal openbaar maken / en haren lof opentlijk in de tegenwoordigheyd van al de wereld uytspreken: ja ook de kroone van een genaden-rijke vergeldinge haar opentlijk op het hooft sal setten.

Soo vinden wy meermalen / dat God bysonder in dien dag de werken van barmhertigheyd / die wel en in den geloove gedaan zijn / opentlijk sal prijsen en vergelden. Matth. 25:35, 36. Jac. 2:13.

B. HEt Gebed is de tweede oeffening van Godsaligheyd; welke ook kan qualijk gedaan werden / indien men niet bedagt is op de wettelijke en behoorlijke wijse: namentl. dat men die ook doe buyten allen toeleg om van menschen gesien / en geprezen te werden. Jesus spreekt hier dan van onse bysondere gebeden / die wy self buyten het gemeene gebed der gemeynte doen: en vereyscht daar ontrent / dat men die moet doen in 't verborgen, verss. 5/6. Sonder ydel verhaal van woorden, verss. 7/8. Na sijn voorschrift / verss. 9-13. Met heylige handen / sonder toorn / verss. 14/15.

I. Vers 5. *Ende wanneer gy bid:* Uw aanspraak rigt tot God; en uwe begeerte / en danksegging hem voordraagt.

Soo sult gy niet zijn gelijk de geveynsden, (Siet boven vers 2.) Namentl: in die dingen / daar in sy haar geveynstheyd en huychelary oeffenen.

Want die plegen geerne staande te bidden. Gr. Die beminnen staande te bidden. Het is seeker / dat de Joden meest staande baden. Marc. 11:25. Luc. 18:11-13. Gelijk ook Gods kinderen elders. Siet Nehem. 9:5. (In groote verslagentheyd wierpen sy haar nogtans ook wel ter aarde neder. Dan. 6:11. gelijk wy ook van Jesus lesen. Matth. 26:39.)

Uyt den Thalmud, en de Joodsche Meesters, blijkt / dat sy die gestalte in 't gebed / van staande tot God te spreken / wel duydelijk van allen afeysschen / als een bysondere voorwaarde van een regtmatig gebed: gelijk de Ondersoekers der Joodsche Outheden ons overvloedig leeren. Siet Ligtfoot.

In

In de Synagogen; Of / In de vergaderingen. In de gemeynte de publijcque gebeden te bidden / met alle de heyligen / en veroordeelt Jesus niet. Want dat hebben alle Godvrugtige mannen gedaan / soo in 't O. T. 1 Kon. 8: 29. 38. 2 Chron. 20: 5. Psal. 26: 7: Dan. 6: 10. als in het Nieuwe. Actor. 1: 24. 4: 24. 6: 6. 12: 12. Paulus beval sulks / 1 Tim. 2: 8. En Christus beloofde onder de sulke sijne tegenwoordigheyd / Matth. 18: 19.

Maar hier berispt Jesus / dat sommige geveynsden voor hare privatie gebeden verkooren soodanige plaatsen / daar sy alleen / als biddende / in het oog liepen: sulke plaatsen zijn de Synagogen.

Ende op de hoeken der straten. Daar van vint men ook blijken by de Oude Joodsche schrijvers: alwaar van R. Iannaj getuygt wert / dat men hem had sien bidden op de straten van Tzippori, en dat hy / na een voortgaang van vier ellen-weegs / daar nog een by-gebedeken tot een toevoegsel byvoegde. Siet de historie by Ligtfoot: en andere consideratien tot dese saak dienende.

Op dat sy van de menschen mogen gesien werden. Gr. Op dat sy voor de menschen souden schijnen; En alsoo af-schijnen / als groote yveraars in de gebeden. Siet boven vers 1.

Voorwaar ik segge uw, dat sy haren loon weg hebben. Siet boven op vers 2.

Vers 1. *Maar gy, wanneer gy bid*. Die gy geroepen zijt tot opregtigheyd / om volmaakt te zijn voor uwen Vader die in den Hemel is / van wegens de volkomentheyd des herten.

Gaat in uw binnen-kamer. Soo sondert Jesus een secreete kamer uyt in ons huys / dat is een geheyme plaatse: daar men alleen buyten het oog van menschen kan zijn / en buyten het gehoor: daar men sig God alleen voorstelt / met wien men soekt te spreken / en soo bevrijt van occasie van ydele eere te soeken.

Onder desen binnen-kamer betrekt Jesus alle eensame plaatsen en noemt dese alleen by exempel / om alsoo een voor-beelt te geven van soodanigen plaatse.

Ende uwe deure gesloten hebbende. Om alsoo alle gesigt van menschen buyten te sluyten / die voor-by gaande u mogten sien; of aan de deur roerende om in te gaan / u mogen overvallen. Daar mede dan gerecommandeert wert alle versorginge / om in die eensaamheyds wel veylig te zijn.

Bid uwen Vader, die in 't verborgen is: Die uyt geene plaatse / hoe verborgen die ook is / wert uytgesloten: maar aldaar by uw tegenwoordig zijn sal en blijven. Jer. 23: 23. 24. Actor. 17: 27.

De tegenwoordigheyd nu van dien eenen God / die onsen Vader is / stelt Jesus tegen en boven alle oogen der menschen / die elders van de geveynsde gesogt werden. En toont / dat ons gebed niet en is sonder getuyge / nog te vergeefs geschiet: 't geen geschiet voor onsen Vader / wiens hulpe wy behoeven / en begeeren.

Ende uwen Vader, die in 't verborgen siet. Tot wiens kennisse sekerlijk uw Godsdienstig werk ook komen sal: en die met een gunstig oog daar op neder siet.

Sal 't uw in 't openbaar vergelden. Siet boven vers 4. Alleenlijk staat hier te letten / dat Jesus hier spreekt van een vergeldinge van onse gebeden: maar uyt ten klaarsten blijkt / dat daar door geen belooninge na verdiensten wert betekent / maar een enkele gunstige beantwoordinge van ons oormoedig versoek. Soo weynig als een bedelaar zijn aalmoesen verdient / die hem op

sijn

sijn bede gegeven wert / soo weynig weerdye is 'er in het werk van onse gebeden / om onse begeerte te verkrijgen : maar 't is de overwigt van Gods onverdiende genade / die geen opregte gebeden laat vrugteloos en vergeefs zijn / maar hy agtervolgt die met sijn gaven.

II. Vers 7. *Ende als gy bid, soo en gebruykt geen ydel verhaal van woorden.* Hier geeft Jesus sijn tweede berigt omtrent het gebed / en waarschouwt de sijne voor een gebrek / dat in de gront-taal genaamt wert BATTO-Logia: En 't geen seer wel vertaalt wert ydel verhaal van woorden.

Men meent / dat dit gebrek by de Grieken die naam kreeg van de Poëet Battus, een digter van een verdrietigen en teemagtigen stijl / wegens sijn dikwijlige herhalingen van het oud en 't selve / waar door hy in een leelijke talmerye verviel.

Die daar op toeleggen / om by God te overwinnen door veelheyd van woorden / en lange gebeden / vervallen dikmaal in sulke talmeryen / van 't oud en 't selve te seggen / met een ydel verhaal / sonder geur of eenige nadruk. Want andersins vint men / dat David in sijn sang-gebeden wel somtijts een dikwijlige herhattinge van deselve woorden laat in-loopen : maar die geensins voor ydel en omnut te agten is : overmits ook daar in een bysondere reden en nadruk schuylt.

De Syrische vertaling gebruykt een woord / 't welk beteekent snateren: en veel gepraat hebben. De Hebreeusche heeft / En vermenigvuldigt de woorden niet. De Oude Latijnsche / Wilt dog niet veel spreken. Alle beoogen sy nogtans een veelheyd van woorden sonder saakelijkheyd : die weynig heeft te versoeken / en veel woorden gebruykt / die vervalt op een ydel verhaal van woorden / 't welk meer na een onbedagt gesnater en gekakel gelijkt / als na een wel-besonnen rede.

Gelijk de Heydenen. Wanneer die hare Goden aanspraken in hunne gebeden / soo waren sy gewoon / of hare lof-titelen en verscheydene namen tot een wonderlijk getal op een te stapelen / voorgevende dat deselve daar mede waren vermaakt / en deswegen te ligter aangeset wierden / om de bede van den smeker te voldoen : dus waanden sy deselve ook wonder te eeren / dewijl sy daar in een erkenteniſſe deden hooren van haar veelvuldige magt en majesteyt. [Die daar af voorbeelden begeert / gaa tot Seldeni geschrift van de Syrische Goden / pag. 55.56.] Of sy vervielen in een gestadige herhattinge van het oude geschreeuw : gelijk de Baals Priesters / 1 Kon. 18:26 Die van den morgen tot op den middag riepen : ô Baal antwoort ons!

Want sy meynen dat sy door hare veelheyd van woorden sullen verhoort werden ; Overmits sy God afmeten na de manieren en zeden der menschen / die haar dikmaal door lostuytingen / of lang aanhouden laten bewegen / of onderregten : en soo tot een ander begrip van saaken komen. Soo denken sy door vleyende woorden / en langwijligen aandrang / ook de Goddelijke Majesteyt te sullen bewegen ; 't geen niet anders is als door veelheyd van woorden te willen verhoort werden.

Vers 8. *Wordet dan haar niet gelijk.* Waar mede Jesus de sijne waarschouwt voor de quade navolging: waar door men somtijts uyt een verwondering en inbeelding van groote devotie / die daar gepleegt wert / eenige gewoontens der Afgoden-dienaars heeft hoog geagt / gepresen / en eyndelijk ook opgevolgt / uyt enkel onverstant / om dat men het quade daar in niet en bemerkte.

Want die op alles let / sal moeten sien dat de soodanige geen Gode-weerdige gedagten by haar selven voeden / die sulken oneyndigen Majesteyt betamelijk zijn.

Want, uw Vader weet: En weet het als een Vader, dien het vervullen van onse behoeften ter herten gaat: en met sulken raadslag een gedurig oog houd op sijn kinderen / om die na eysch van haar staat en gelegentheyd van alle nooddruft te versorgen.

Wat gy van nooden hebt. Alle onse gebeden zijn requesten / daar by men versoekt / wat dat men meent van nooden te hebben / na Ziel / en Lighaam / om te leven / en Gode te leven.

Eer gy hem biddet. Het gebed der Heyligen en dient geensins om Gode yets te seggen / of bekent te maken / het geene hy niet en weet / en hem derhalven te berigten van onse behoeften / en des selfs nootsakelijke hulpe; want hier getuygt Jesus / dat onsen Vader is die alwetende / en die tederhertige Versoeker/die ons gebrek weet en kent/ eer dat wy tot hem komen met onse gebeden. En daarom soo is 't buyten reden / dat men hem door veelheyd van woorden soude meenen tot gehoor te brengen: of door wijdluftiger omslag van saaken tot een beter begrip: of door veele loftuytende benaminge tot een meerder gunst: dewijl hy gunst draagt als een Vader / en volkomen kontschap heeft als onsen alwetende God / door onse gebeden: welke geensins van sulke ligte dingen afhangt.

Wanneer wy dan tot God bidden/ soo dragen wy hem alleen voor onse begeerte, dewelke nootsaakelijk vereyscht wert / alwaar God sijnen heylsamen segen nedersent / om dat die is een ontsluytinge van 't gemoed, om Gods weldaden met nutte te ontfangen: en daarom ook een seker teken van verkrijginge/ dewijl Gods Geest geene sulke begeerten verwekt / daar onder hy selve niet in en door ons bid met onuytsprekelijke sugtingen ; nu God wetende welke daar in de meyninge des Geestes is/ soo zijn wy versekert van Gods raad en meyninge over ons / om ook onse ziele en lighaam met alle heyl te versorgen.

III. Vers 9. *Gy dan biddet aldus.* Hier mede gaet Jesus over tot een derde berigt rakende het gebed: en geeft sijne Christenen een volmaakt voorbeelt/ om dat selvige te gebruyken / en daar na hare gebeden vorder te rigten: waar in men sien kan op wat wijse, en om wat saaken wy onsen God vryelijk mogen aanspreken / nadien wy door sijnen eygenen Soone alsoo onderwesen werden en door den selven als met de hand tot den throon der genade toegeleydet / om ons alsoo vrymoedig voor God aan te stellen.

In dit voorschrift leert ons Jesus een kort gebed met weynig woorden: om te toonen / op wat wijse men alle ydel verhaal van woorden voor-by gaande / de voorname saken kort en sinrijk kan begrijpen: en alsoo aan God sijn vierige begeerte (terwijl dat vuyr der genade nog in ons vlamt) ras en veerdig / eer wy van andere invallen afgetrokken werden / bekent maken.

Onse Vader: Die en my / en alle ware geloovigen in Christo / tot uwe lieve kinderen en erfgenamen hebt aangenomen / en magt gegeven / om ons by uw als kinderen te mogen gedragen/ Joh. 1: 12.

Die gy in de Hemelen zijt. In die plaatse der heerlijkheyd / als in uw heylige en heerlijke wooninge / alwaar gy ons verhoort / en ons een plaatse bereyt hebt / om daar eens eeuwig met uw te woonen.

Uwen Name werde geheyligt. In alle uwe

uwe wegen en werken / daar in gy uwen grooten name, dat is / uwe veelvuldige deugden / tot uwen lof / bekent maakt: laat dog daar in meer en meer gesien werden / dat alle uwe deugden schitteren in heyligheyd en reynigheyd: en dat gy verre zijt van het werk der goddeloosen.

En dewijl uwe heyligheyd, en yver tegen de sonde / alleen blijkt in sijn volle kragt / in het soen-offer van den Middelaar / waar door alle uwe wegen geregtveerdigt werden: soo laat dat Evangelium dog de gantsche wereld bestralen / op dat men alomme uwen name die eere van heyligheyd mag toebrengen; en met uw als een heyligen God verkeeren / op dat uwe heyligheyd ook daar in geprefen werde.

Vers 10. *Uw Koninkrijke kome.* Het koninkrijke, dat gepredikt wiert naby gekomen te zijn / Matth. 3: 2. en 't geen voort tot ons moeste komen / en gekomen zijnde / tot de Joden meer en meer moeste door-breken in de wereld / daar voor leert Jesus bidden: Dat God sijnen segen wilde geven / op dat geen tegenstant of hinderniffe des selfs voortgang schorten of verhinderen mogte: maar dat het volgens Gods raad van tijd tot tijd soo mogte toenemen / dat men daar in een algemeene gehoorsaamheyd onder haren Koning Jesus / en ten laatsten een eeuwige volmaaktheyd in den Hemel der heerlijkheyd mogt sien uytblinken.

Uwen wille geschiede. Nademaal uwen wille onse wet is / heylig en goet / die alleen moet stant grijpen / in uw koninkrijke: soo laat uwen Geest in ons menschen / die onbequaam zijn tot eenigen goede sonder uwe genade / dog soo kragtelijk werken / dat wy uwen wille mogten doen met lust / en uytvoeren met een segen: sonder self door tegenspoet daar in te verslauwen.

Gelijk in den Hemel, alsoo ook op der aarden. In den Hemel / alwaar de heylige Engelen / en de Geesten der volmaakte regtveerdigen zijn / geschiet de wille Gods / door de gehoorsaamheyd van die heylige schepselen op de edelste wijse: na dat voorbeelt wenschen wy ook te mogen sien dat Gods wille gehoorsaamt werde op aarden / volgens dit onderwijs van onsen Heere Jesus.

Soo gewillig en getrouw, soo vrolijk en vry, als sijne dienstmegten hem dienen in den Hemel / wenschen wy ook God te mogen dienen op der aarde; komen wy niet bereyken soo hooge trappen van volmaaktheyd ? dat wy immers mogen zijn in deselve gesteltheyd des gemoeds: Dewijle nu de geest der aanneminge tot kinderen / die voor 't N. T. belooft was / alleen de werk-meester is van dese vrolijkheyd en vryheyd / soo bid men van hier dat die geest met het koninkrijke Christi komende / ook sulken genade in onse herten wil uytstorten.

Vers 11. *Ons dagelijks brood, geeft ons heden.* Alle onse behoorlijke leef-togt na den lighaam; wat dat tot haar voetsel en dekfel behoort / 1 Tim. 6: 8. Gen. 28. 20. In 't O. T. had de kerke de belofte van overvloedige aardsche zegeningen / maar in 't N. T. alleen van genade: en nooddruft; hier wert den Christelijken bidder dan geleert sijn vergenoeging te betoonen met lijfs nooddruft / al was 't maar brood: en door betuyging van sijn vertrouwen op de goedheyd Gods / ook die begeerte aan sijn hemelsche vader in den geloove te addresseren; waar mede hy dan van de wijd-gestrekte tijdelijke beloften des eersten Testaments af siet / sonder sig eenigsins meer geset te toonen op de vette erffenisse van Palestina: al krijgen wy dan den overvloet niet van aardsche voordeelen / ja al moet men

 die

die om Christi wille verlaten / wy zijn te vreden / geef ons maar heden ons dagelijks brood.

Hier toe komen sommige ook te voegen alle nooddruft der ziele / 't geen ons geestelijke leven kan voeden en laven / Joh. 6: 27.

In de gront-text krijgt dit brood een sonderlinge toe-naam / *Epiousios*; het welk hier vertaalt wert dagelijks. Maar over welkers regte nadruk de Geleerden nog van geen een gevoelen zijn. De kragt van 't woord betekent yet, dat boven het wesen *toekomt*. Waarom het brood niet aangemerkt van wegen sijn voedsaamheyd : als yets dat boven 't gene wy nu zijn / tot ons wesen en naturs onderhout of wasdom toekomt: en soo soude het betekenen / ons voedsaam brood ; waar door ziel en lighaam meer en meer mogten aanwassen / en nieuwe kragten / boven haar tegenwoordige gestalte / werden toegevoegt. Immers hebben de geboren Grieken die betekenisse in dit woord konnen vinden: als Theophylactus, Suidas, en den Griekschen Scholiastes. Die de verscheydentheyd der gevoelens over dit woord begeere / sie Suiceri Thes. p. 1169. &c.

De Syrische vertaling heeft / Het brood onser behoefte; dat is / 't geene nootwendig tot onse onderstant moet toekomen. En in dien sin moet men ook opnemen / ons dagelijks brood : of / gelijk de Hebreeuwsche vertaling door Munsterus uytgegeven heeft / ons gedayrig brood. Voor het brood / dat wy geduyrig / en alle dagen / van nooden hebben tot ons te nemen / om gevoedet te werden.

Geeft ons dat brood nu wederom op desen huydigen dag, waar in wy als nog door uwen wille leven.

Vers 12. *Ende vergeeft ons onse schulden*; NB. Dat dese bede door 't koppelwoordeken Ende aan de voorgaande wert aangehecht / als Christus ons geleert hadde die genade te begeeren / dat wy Gods wille mogten doen in sijn koninkrijk ; en dat wy ten dien eynde mogten versorgt werden van nooddruft om te leven / soo hegt hy daar aan / als tot dat eynde alleen niet genoeg zijnde / dat God ons ook wil ontheffen van de schult der sonden / die ons die genade soude onweerdig maken / en behoeden of versterken tegen de versoekinge / op dat wy van dit voornemen om sijnen wille te doen niet en mogten afgetrokken werden. Onse schulden, Dat is: onse sonden, Luc. 11: 4. die ons schuldig maken aan de hoogste straffe : en waar in wy alle dagen / door de struykelingen van onse swakke natuyr ons selven bewickelt vinden ; rekent ons die dog niet toe / maer verzegelt ons aan onse gewisse / dat die door Jesu gehoorsaamheyd en lijden sijn uytgewist / en noyt meer en sullen gedagt werden.

Merkt hier aan / dat de sonden schulden genaamt werden. Ezech. 18: 7. En dikmaal by de Chaldeen in hare vertaling 1 Kon. 8: 34. Gen. 50: 15. als ook by de Syriers sondaren, schuldenaren. Psal. 1: 1. 1 Cor. 6: 7.

Gelijk ook wy vergeven onse schuldenaren. Met dese woorden leert Jesus ons in dese bede / hoe wy onse gesintheyd tot vergevinge aan elk een der gener / die tegen ons misdaan hebben / moeten konnen betuygen / dat wy hun hare misdaden noyt ten quaden sullen gedenken: by aldien wy vergevinge van God met eenige hoope van verkrijginge willen begeeren. In desen beloven wy dan / dat wy uyt aanmerkinge van Gods genade / die wy behoeven / de deugt van ligt-vergeven beminnen en oeffenen willen aan allen / en daar in als kinderen onsen Vader na-volgen.

Te

Te meer / alsoo dese gesintheyd is een bewijs van dien Geest / die ons de vergevinge onser sonden verzegelt.

Vers 13. *Ende en leyt ons niet in versoekinge.* Nademaal wy swak zijn in tegenstand tegen soo magtigen vyand / als de Duyvel is / met syne suppoosten / de wereld en ons vleesch: Soo en breng ons niet te diep in dit vier van beproevinge / door toelating aan onse vyanden.

Maar verlost ons van den Boosen. Als gy ons schoon in sulken strijd-perk sult gebragt hebben / soo en verlaat ons daar in niet; maar reddet en verlost ons van den boosen vyand / en sijn boose aanlocksèlen en stricken: mits ons gevende genoegsame kragten / om dit alles te overwinnen en te boven te komen / op dat wy daer uyt behouden werden.

Want uwes is het koninkrijke, ende de kragt, ende de heerlijkheyd, Amen. Dit besluyt van het alder-volmaakste gebed vint men by Lucas niet: en de Oude Latijnsche vertalinge heeft het ook hier / of overgeslagen / of in het Griecksch exemplaar niet gevonden. Want soo getuygt Beza, dat een van sijn Oud-geschrevene pergamenten ook dit besluyt niet en hadde. Dewijl nogtans dit besluyt des gebeds voort in alle andere exemplaren gelesen wert / en van de Griecksche Leeraren / als Chrysosthomus, Theophylactus, Euthymius, en andere / in hare uytleggingen alhier wert verklaart: en van alle de Oostersche vertalingen / als daar zijn de Syrische, Arabische, Moorsche, en Persiaansche, wert behouden; (want in de Arabische vertaling / die Erpenius heeft uytgegeven / vint ik deselve / schoon ik versta dat deselve uyt den Roomsche druk is uyt-gelaten.) Soo waar het buyten reden deselve niet aan te nemen. Selfs in het gebed / dat Bonaventura Vulcanius, en Gruterus, uyt de Oude sprake der Gotthen hebben in 't ligt gebragt / vint men ook dit kragtig besluyt: op dat ik nu swijge van de Oude Lyturgien / waar onder de instellingen van Clemens Romanus, en andere Grieksche gebede-boeken / souden te rekenen zijn.

Doet daar by / dat sy Schriftmatig is / siet 1 Chron. 29: 11, 12. En in de Joodsche kerke gebruykt / soo wel als in de Christelijke. Soo vint men in der Joden gebede-boeken diergelijke sluyt-redenen van gebeden / want uwes is dat koninkrijke, en gy sult heerlijk regeren, van eeuwigheyd tot in eeuwigheyd: gelijk van Capellus is aangeteekent. De Heydensche Lucianus schijnt ook op dit besluyt sijn oog te hebben / als hy spottende met der Christenen Godsdienst / yemant in-voert / gebiedende sijn mede-Christenen: Segt het gebed op, 't geen begint van Vader, en voegt 'er aan sijne eynde by het veel-vermaarde lied; Want desen zegen-roem plagt men van outs als een gesang daar aan te hegten.

Hier wert dan een grond gelegt van onse verwagtinge / waarom wy God om dese dingen aanspreken: De eerste grond is / *Want uwes is het koninkrijke;* Gy hebt als Koning dat Opper-gesag en dat regt / om in u huyshoudinge onder uwe kinderen / alle dese segeningen en genaden haar toe te schicken: en dit alles hangt af van u koninklijk woort / waar op wy wagten.

Ende de kragt is ook uwes: Gy hebt een arm met magt / den welken niemant wederstaan en kan: gy spreekt / en 't is'er / gy gebied / en 't staat 'er. Voegt uw kragt by uwe gunst / gelijk gy het regt hebt / soo sullen wy geholpen zijn: en geen gewelt vreesen / dat tegen ons komt.

Ende de Heerlijkheyd is uwes: Het is billijk dat gy alsoo in ons verheerlijkt

wert / want uw komt die eere toe: en gy kont dese heerlijkheden ook geven aan wien gy wilt. Sy is uwes / *tot in der eeuwigheyd:* hier en hier na.

Maar op dan besloten wert met een *Amen.* Soo plagt het volk te antwoorden op de gebeden / en haar wensch by die van den spreker 'te voegen / 1 Cor. 14: 16. en heeft die kragt / als of men seyde: Dat zy alsoo. Siet Nehem. 5: 13. Jer. 28: 5, 6. Apoc. 22: 20, 21.

IV. Vers 14. *Want indien gy den mensche hare misdaden vergeeft.* Hier opent Jesus in passant de reden en gront van de vijfde bede: en stelt onse vergeving hier voor uyt als een vereysche saak/ die nootwendig in yemant moet plaatse hebben. *Misdaden;* Misvallen.

Soo sal uwe Hemelsche Vader uw ook vergeven. Onse vergevinge is wel geen verdienende oorsaak / om daar door vergevinge by God te verkrijgen: maar nogtans seer nootsakelyk / sal men brymoedigheyd scheppen om vergevinge by God te verwagten; dewijl sy is een ken-teken van een begenadigde Ziele / die ,uyt dese gestalte sig selven sekerlijk dit heyl kan belooven. Marc. 11:25. Col. 3: 13. Luc. 17: 4. Syrach 28: 2.

Vers 15. *Maar indien gy de menschen hare misdaden niet en vergeeft:* En uw alsoo van dit merk-teeken ontbloot vint.

Soo en sal ook uwen Vader uwe misdaden niet vergeven. Maar uyt blijkt / dat men buyten dat ken-teken ook geen verwagtinge heeft van genade by God te vinden / tot vergevinge van sijne misvallen. Siet ook Matth. 18: 35. Jac. 2: 13.

C. HEt *Vasten* is het derde werk/ 't geen seer bequaam gevoegt wert by de gebeden. Siet Dan. 9: 3. Act. 10: 30, 31. Matth. 17:21. 1 Cor. 7: 5. En mede behoort tot de oeffeningen der Godsaligheyd/ als een uyterlijk behulp-middel tot devotie / 't geen by sig selven geen deugd is/ maar tot deugdelijke oeffeningen moet aangewent / en daarom ook voorsigtig bestiert werden; nadien het voorig gebreck / welke was een sugt om menschen lof te bejagen / ook dit werk bysonder kan bederven. Men moet hier wel aanmerken / dat Jesus hier spreekt ook van soodanig vasten / 't geen yemant resolveert voor hem selven in 't bysonder te onderhouden: want andersints in algemeene vasten-dagen moet men opentlijk met de gantsche gemeynte in de selve oeffeningen verschijnen/ waar in dan geen uytsteek buyten andere zijnde / soo is 'er ook soo geen vrees/ dat men van dit quaad sal bevangen werden.

Vers 16. *Ende wanneer gy vast.* Dat is / uyt een besessinge van uw onweerdigheyd uw vernedert / en als in een heylige wanlust van spijse en alle vermaak uw onthout: of ook uw vleeg bedwingt / om aan uw Geest dienstbaar te zijn in godvrugtige oeffeningen.

En toont geen droevig gesigte. Gr. En wort niet droevig van gesigte. Maar men bevint meermalen / dat worden komt voor sig toonen, en gedragen als soodanige. Joh. 1: 12. Men vint het gront-woord droevige van gesigte of gelaat ook Luc. 24: 17. en by de LXX. Gen. 40: 7. Dan. 1: 10. Jesus wil/ dat men tot sijn eygen particuliere devotie vastende / sijn droefheyd en neerslagtigheyd geensins aan sijn gelaat sal laten uythangen. Gelijk God ook in het vasten verwerpt het hooft te krommen, dat is / laten hangen als een biese, Jesai. 58: 5.

Gelijk de geveynsde. Onder de Joden in welke Jesus sekere vertooningen berispt; die sy met bysondere studie en opset

opset aanregteden: het welk een point van gevevnstheyd is.

Want sy mis-maken hare aangesigten. Of maken hare aangesigten wandamg, en ontçieren dat selve. Gr. Maken het onschijnbaar; dat het buyten sijn gewoone blenk en glans is / terwijl sy de gewoone reyniging en verciering nalaten / en alsoo haar van alle bevalligheyd berooven. Daar by quam / dat sy dan ook assche strooyden op haar hooft. Soo stont 'er in den Thalmud, in 't tractaat van 't Vasten cap. 2. In openbare Vasten neemt elk assche ende doetse op sijn hooft. Dit hebben die geene ook willen doen / die haar vasten in 't openbaar vertoonden.

Op dat sy vande menschen mogen gesien werden, als sy vasten. Dit was het voorig gebrek dat boven ook berispt was in haar aalmoesen. vers 1. 2. en in haar gebeden. vers 5.

Voorwaar ik segge uw, dat sy haren loon weg hebben. Siet boven op vers 2.

Vers 17. *Maar gy, als gy vast.* Want het vasten geensins afgeschaft is / als of het tot de ceremonien behoorde: maar in 't N. T. gerecommandeert wert / als een behulp tot onse gebeden / en andere Gods dienstige werken / 't geen voorsigtig moet gereguleert werden.

Salft u hooft, ende wascht uw aangesigte. Dit staet regel-regt tegen de Joodsche wetten / want die gebieden / dat men sig dan onthouden moet van spijs en drank, van sig te wasschen en te salven, sijn schoenen aan te trecken, &c. Daar van spreken sy in den Thalmud / in 't tractaat van den Grooten Versoendag, cap. 8. § 1. En van het Vasten, fol. 12: 2. 13: 2.

De Oostersche natien hadden anders sins de gewoonte van het aangesigte te wasschen / niet alleen als sy haer vercierden: maar ook van het hooft te salven. Siet Psal. 23: 5. Ruth 3: 3. 2 Sam. 12: 20. 14: 2. 2 Kon. 4: 2. Esth. 2: 12. Amos 9: 6.

En soo wil Jesus daar mede niet anders / als dat sy haar ordinarie gewoonte in haar vercieringe souden onderhouden / om buyten het oog van menschen te blijven / wanneer sy vasteden.

Vers 18. *Op dat het van de menschen niet gesien wort, als gy vast.* Gr. Op dat gy voor de menschen niet mogt schijnen te vasten. Dien schijn dan wiert hier gantschelijk verworpen.

Maar van uwen Vader, die in 't verborgen is. Of / aan uwen Vader, voor wiens oogen wy moeten wandelen: en voor wien wy alle onse werken en handelingen moeten open leggen. Die dan / 't geen wy verbergen voor de menschen / en van allen oogen-schijn na buyten berooven / nogtans seer wel siet / en weet: en alles heeft voor hem schijns genoeg / als een ootmoedige geest daar in voor hem mag deurschijnen

Ende uwen Vader, die in 't verborgen siet, sal 't u in 't openbaar vergelden. Siet daar boven op vers 3.

Betoo-

Betooninge van 't geene in dit berigt (om Aalmoesen, Gebeden, en Vasten, buyten eenige geveynstheyt te doen) met het ampt van Christus wel-voegende is.

Geveynstheyd een sonde, die in de Joodsche natie berispelijk was.

§ 1. DE Huychelary [dewelke voor de oogen der menschen wil Godsaligheyd schijnen/ en daar toe eenige uyterlijke oeffeningen van Godsaligheyd verkiest/ sonder nogtans inwendig voor de oogen Gods soodanig te zijn] is een snoode sonde/ dewelke God in het Israelitische volk seer scherpelijk heeft berispt/ en versocht/ door sijne Propheten. Met een groote verontweerdiging seyde God/ Ezech. 33: 31-33. Sy komen tot uw, gelijk het volk pleeg te komen, ende sitten voor uw aangesigte als mijn volk, ende hooren uw woorden, maar sy en doense niet, want sy maken lief-koosingen met haren mond, maar haar herte wandelt de gierigheyd na: ende siet gy zijt hen als een lied der minnen, als een die schoon van stemme is, ofte die wel speelt; daarom hooren sy uwe woorden, maar sy en doense niet. Maar als dat komt (siet het sal komen) verstaat het oordeel/ te voren gemelt/ dan sullen sy weten, dat 'er een Propheet in 't midden van hen geweest is. Want hy had besloten/ aangaande den Assyrier/ hem te senden tegen haar/ als tegen een huychelsch volk. Jes. 10: 6. Dit was eene van die sonden/ die onder het tweede huys ook haar oordeel souden veroorsaken: en het volk uyt haar land uytwerpen. Jes. 29: 13. 14. Daarom dat dit volk met sijnen monde nadert tot my: spreekt de HEERE/ ende sy my met hare lippen eeren, dog hare herte verre van my doen: ende hare vreese t'mywaarts menschen geboden zijn, die haar geleert zijn. Daarom siet sal ik voorts wonderlijk handelen met dit volk, wonderlijk ende wonderbaarlijk: want de wijsheyd sijner wijsen sal vergaan, en 't verstant sijner verstandigen sal sig verbergen. In dien stant soude het groote wee over Ariel voorgaan/ als een eersten bron van al haar quaad. Aanmerkelijk is hier de eygen bekentenisse der Joden; dewelke in den Thalmud ondersoeken/ om welke sonden God haar tweemaal in de gevangenisse heeft weggevoert: eerst na Babel/ en daar na in dese laatste verstroyinge na alle gewesten der aarde? En daar op antwoorden/ dat de eerste tempel verwoest is om Afgodery, ontugt, en onschuldige bloet-vergietinge: maar de tweede om haat sonder oorsaak, en (NB.) heymelijke ongeregtigheyd; dat is/ vermomde goddeloosheyd/ die met een schijn van Godsaligheyd sig voordeed.

De Messias moest met sijne leere dat quaat van geveynstheyt ontdecken, tegengaan, en verbeteren.

§ 2. Dewijl nu de Christus met sijn komste een huys Jacobs soude vinden/ 't welk de God Israëls soude vermelden, maar niet in waarheyd. Jes. 48: 1. en veele/ welker ziele niet regt soude zijn in haar, Hab. 2: 4. want Moses beschrijft haar/ Deut. 23: 20. een gantsch verkeert geslagte, kinderen, in welken geen trouwe en is; Soo vertoonden de Propheten sijn

sijn komste met een klagte in de mont/ over dese hare geveynstheyd. Jer. 23: 11. segt de HEERE (die genaamt wert De HEERE onse Geregtigheyd, vers 6.) Beyde Propheten en Priesters sijn huychélaars, selfs in mijnen huyse vinde ik haar boosheyd. En vers 15. Van Jerusalems Propheten is de huychelary uytgegaan in't gantsche land. Met geen minder ernst wert de Mesias klagende ingevoert Mich. 7: 1. 2. Ay my! want ik ben als wanneer de somer-vrugten zijn ingesamelt, als wanneer de nalesingen in den wijn-oogst geschiet zijn: daar en is geen druyve om te eeten. Mijne ziele begeert vroeg rijpe vrugt. De vrome is vergaan uyt den lande; ende daar en is *niemant Opregt* onder de menschen. Daar het volk in den dag der besoekinge Christi behoorde te zijn/ als een hof met vroeg-rijpe vrugten overladen/ gelijk het scheen te beloovden doe de Hasideen veelvuldigh waren in Godvrugtigheyd: daar toont de Propheet/ dat dit volk haar opdoen soude gelijk als een hof in den spaden herfst. Want de Vrome (in den gront-text Chazid, daar van de Hasideen haar naam droegen) is vergaan: in haar plaatse quamen de geveynsde Pharizeen: die een averegts af-setsel zijn van soo goeden plante. Wat konde men dan nu anders verwagten als dat de Christus ook even als sijn Voorlooper/ het herte der kinderen soude soeken weder te brengen tot het herte harer Vaderen; en haar aansetten tot waarheyd in het binnenste; en tot een wandel voor de oogen Gods?

§ 3. Wie en prijst van den ernst/ en de reyne geboden van Jesus niet? wanneer hy hier siet/ hoe de groote Leer-meester/ om de geveynstheyt ten gronde toe uyt te roeyen/en opregtigheyd in stede te planten/een heymelijke oeffening van onse aalmoesen, gebeden en vasten af-eyscht/ op dat selve door 't ooge van menschen niet besmet wierden/ met een vergiftige waam/ en 't soeken van menschen lof/ die tegen het eenvoudig oog-wit van opregte lieden aanloopt/ en alle uyterlijke oeffeningen in een geveynsde schijn-deugt verandert. De heylige schrift eyscht een reyn herte: gelijk wy op Matth. 5: 8. bewesen hebben. Het is een gemeen spreek-woord onder de Joden.[a] De Barmhertige God eyscht het herte. Die eere van menschen soeken/ hebben haren loon alle weg, en geen belooninge by God/ die soodanige werken versoeyt: meer te verwagten. Want/ wat is de verwagtinge des huychelaars als hy gieriglijk sal gehandelt hebben. [dat is/ als hy sijn beooging van eer of winst als gesogt hebben] wanneer God sijn Ziele sal uyt treken? Sal God sijn geroep hooren, als benautheyd over hem komt? vraagt Job Cap. 27: 8. 9. Gantschelijk niet; want de Heere sal die geene/ die haar neygen tot haar kromme wegen (in tegenstellinge tegen de opregten van herten) weg doen gaan met de werkers der ongeregtigheyd. Psal. 125: 4. 5. Het is dan sonder twijffel een heylsame weg/ om dese soorte van geveynstheyd te ontgaan/ het ooge der menschen te ontduyken/ en alle schijn-vertooningen te verwisselen in heymelijke oeffeningen/ daar in men sig alleenlijk open leyt voor de oogen Godts/ soo dikmaal als wy particuliere aalmoesen, gebeden, of vastens gesint zijn aan te rigten.

Hoe Jesus door suyvere regelen die geveynstheyd tegen gaat.

[a] V. Coccejum in Johum, Pag. 407.

1. Wanneer wy de aalmoesen in 't bysonder aanmerken/ soo bevinden

wy / dat de Joden selve desen voet aanprijsen / soo dikmaal als sy op de billijkheyd der sake agt geven. Sy roemen eenen R. Jannai over sijn godvrugtig advijs ; dewelke / als hy yemant sag aan een arm mensch een aalmoes in 't openbaar geven (seyde [a] Het waer beter, dat gy niet met allen gegeven haddet, als op sulcken wijse. Hier van daan is die spreuke onder haar oude Leer-meesters [b] Die aalmoes geeft in 't verborgen, is grooter als onsen Meester Moses. Waarom Aben Ezra [c] leerde / dat een mensch, die een aalmoes geeft aan een armen, deselve niet en moeste geven. . om den prijs van menschen te hebben: En een ander [d] beweerde/ dat de beste wijse van aalmoesen te geven was, te geven, dat men niet en weet aan wie het komt; en dat de ontfanger niet weet, van wien hy deselve gekregen heeft. En stampte sijne leerlingen wel ernstig in / Dat God, die de diepten des herten kent, elk een sal rigten na sijne werken, en na de intentie des herten, die hy tot dat goet doen hadde: nademaal de barmhertige God het herte eyscht. Die uyt de Heydenen wat verder sagen / als 't gemeene volck / klaagden ook daar over / dat de meeste weldadigheden geschieden uyt een eer-sugt / maar geensins uyt een goedwilligheyd. Ik sal alleen de woorden van Cicero aanteekenen. [e] Men mag (seyde die) aanmerken, dat de meeste menschen niet soo mildadig zijn van aart, als wel, dat sy veel dingen doen, gedreven door eer-sugt, op dat sy mildadig mogten schijnen: welke dingen meer schijnen voort te komen uyt een vertoon-sugt, als wel uyt een goedwilligheyd. [e] *De Officiis I.*

2. Men kan ook niet anders oordeelen van de gebeden; daar moet ook het herte sien op God alleen / en geensins op het ooge van menschen/ 't welk altoos onse aandagt van God af-trekt; dit is een oeffeninge/ die een groote vlijt vereyscht / om suyver te geschieden. Daarom seggen self de Joden in haren Catechismus. [f] Dat men een regt oogwit moet hebben in sijne gebeden, en sijn smekingen soo moet doen, dat men wete dat God na-by is aan allen den genen, die hem aanroepen (NB.) in waarheyd, dat is / in opregtigheyt en ernstige meeninge des herten.) Dat daarom ook de Schrift segt: De beooging hares herten, daar op sal uwe oore opmerken. Soo verstaan sy de plaatse Psal. 10; 18. Wanneer R. Eliezer van sijne discipelen / terwijl hy op sijn krank-bedde lag/ versogt wierde: om haar den weg ten eeuwigen leven te leeren: Soo antwoorde hy [g] Soo dikmaal als gy sult bidden, soo overweegt wel neerstig voor wien dat gy staat, ende den ingang ten eeuwigen leven sal over uw open staan. Daar toe is de eensaamheyd in sijn verborgen kamer/ wanneer wy particuliere gebeden voor hebben / sonder twijffel alder voordeeligst. Siet Dan. 6: 11. Soo plagten die gene / welke haar tot diepe ondersoekingen begeven / een eensame kamer / en een diepe stilte te soeken / op dat haar aandagt niet en wierde gesteurt. Dit is te meer ontrent onse gebeden te verkiesen; nademaal men daar in met niemant/ als met God alleen te doen heeft: en dat men in geen stuk eer de aftreckinge van aandagt is onderworpen / als in dit godvrugtig werk / daar in ons de Satan aldermeest bespringt. De Heydensche gewoontens/ van veel woorden en veel gebaars / hebben self de verstandigste onder haar

[a] *Thalmud Bab. in Chagigah: Fol. 5: 1. Citatum Cartwrigtoin H. L.*

[b] *Thalmud Bab. in Bava Bathra, Fol. 9: 2.*

[c] *Vid. Buxtorfi Florileg. pag. 88. 89.*

[d] *V. Pocockij notas in portam Mosis pag. 178.*

[f] *Lekah Tov. ex editione Londinensi. p. 21.*

[g] *Buxtorf. Synag. p. 194.*

haar verworpen. Daar op sag Artemidorus.[a] Niemant (segt hy) en bidde de Goden met al te veel curieusheyd. Want het ware belacchelijk, dat de Goden souden gehoor geven aan die gene, die yets met force begeeren, daar de braafste onder de menschen self niet al toestaan aan die geene, die met persing en force van haar yet versoeken.

a Oneirocriticorum, 1:3. apud Priscaum.

3. Wanneer men met een gelijck oog het particulier vasten van godvrugtige lieden overweegt / men sal van haer niet anders konnen verwagten / als dat sy soeken die oeffeningen voor de menschen te verbergen / waar door sy haar Ziele tragten bequamer te maken tot het soeken van Gods aangesigte. Soo wist ook Epictetus / schoon een Heyden / te seggen: [b] Indien gy geleert zijt uw lighaam soberlijk te onderhouden, soo en verheft u daar op niet. Wanneer gy water drinkt, en segt dat niet by alle gelegentheyd, dat gy water drinkt. By aldien gy u wilt oeffenen in eenig lastig werk, doet dat by u selven, en doet het niet voor die geen, die buyten zijn, &c. Theophrastus / sprekende van een slegte eersugt / die hy als een quaat gebrek ten toon stelt / geeft 'er onder andere exempelen dese af. [c] Dat men geerne met een wit kleed toegerust, en bekranst om 't hooft te voorschijn quam, en seyde, ô gy Atheensche burgers, wy die over u gestelt zijn, offeren dese schoone heyligheden voor den moeder der Goden, &c. Soo toonde hy / dat die sugt / om gesien te werden in godsdienstige oeffeningen / waarlijk een gebrek was / 't geen het goede / dat daar in was / gantsch bederven konde.

b Enchiridij Cap. 70.

c Characteres. Cap. 21.

§ 4. Wy konnen ook ons niet in-binden van ons nader uyt te laten ontrent het gebed / dat Jesus sijne discipelen leerde / en 't geen wy met grooter redenen erkennen voor het alder volmaakste gebed en supberste formulier: waar in dat Jesus buyten alle ydel verhaal van woorden / in een kort begrijp / ten bondigsten heeft uytgedrukt alle de noodige begeerten / die wy Gode konnen voordragen / in sulken onberispelijken order / en betooninge van reyne begeerten / dat niemant niet anders kan als hem daar over verwonderen. De aanspraak is brymoedig en eerbiedig / in sig begrijpende den grond des vertrouwens / waar op wy ons verhooringe konnen belooven. De eerste sugt is voor de eere van Gods naam / 't geen ons hoogste eynde moet zijn: die ook aanstonts agtervolgt wert van een vierige begeerte / om te sien het komen en deurbreken van het koninkrijke Gods / waar in hy sijnen naam alleen te rade was te heyligen / en te laten belijden onder de menschen. Daer op komt een versoek / dat in dit Koninkrijke Gods wille / die onse wet is / op een heylige en hemelsche wijse mogt gehoorsaamt werden. Waar op de smeker sig keert tot de dingen / die hem van nooden waren / om in dit koninkrijke ter eeren Gods en gehoorsaamlijk te leven / als daar zijn alle die dingen / die hy tot sijn onderhout na ziel en lighaam behoefde. Maar dewijl de sonden in de wereld gekomen zijn / en ons alle besmetten / soo bid hy eerst tegen die schulden / die hy gemaakt heeft / om vergevinge, en tegen de toekomende besmettinge / om een genade van heylig en gunstig geley, om hem te bewaren voor de versoekinge / en te verlossen van alle verstrickinge / die hem mogt bevangen hebben / of nog ge-

Hoe volmaakten gebed Hy de sijne heeft leeren bidden.

gedreygt werden. Sluytende dan in kragtige redenen / waar op dese korte begeerten zijn gebouwt. Wie en siet niet / dat daar in alles begrepen is / in de beste ordre? Insonderheyt steekt de heyligheyd daar in te wonder uyt / nadien alle dese beden soo ingestelt zijn / dat onmogelijk de sondige lusten daar in geen deel van hare begeerten en konnen inlassen: maar alomme werden wy genootsaakt deselve te beteugelen / ja te dooden en te kruycigen / eer wy dit gebed met een goede conscientie aan het heylig hof der genade komen voordragen en in-leveren. De Joden konnen hier in sien / dat Jesus syne discipelen de begeerten der heyligen ten aldersuyverste heeft leeren bidden / en hare gebeden daar mede van veele overtolligheden ontlast. Want alle dese spreekwijsen vint men nog in hare gebeden / die in hare Synagogen van outs af gebeden zijn. Hoe meenigmaal laten sy in haar aanspraak tot God invloeyen die soete aanspraak van Onse Vader? en seggen met de woorden die wy lesen Jes. 64: 8. Gy zijt onse Vader, wy zijn leem, ende gy zijt onse pottebacker, ende wy alle zijn het werk uwer handen. En wederom / a Onse Vader, Vader die gy barmhertig zijt. En elders: b Onse Vader, die gy in de Hemelen zijt: bewijst ons genade, om uwes grooten naams wille die over ons genaamt is. Soo mengen sy die aanspraaks-rede ook dikmaal / niet sonder ydel verhaal van woorden / onder een groote aantal van Goddelijke eer-tijtelen / die sy buyten reden op malkanderen hopen. Gelijk men sien kan in seker gebedeken / dat aldus luyd: c Bouwt haastelijk in onse dagen Jerusalem de stad der heyligheyd op. Gezegent zijt gy Heere, die Jerusalem bouwt na uwe barmhertigheyd. Amen. Gezegent zijt gy HEERE. Onse God. Koning der eeuwen. Almagtig God. ONSE VADER. Onse Koning. Onse Magtige. Onse Schepper. Onse Verlosser. Onse Formeerder. Onse Heylige &c. Om sulken ydel woorden verhaal te vermijden / soo draagt Jesus ons die benaminge voor / die de soetste is / en al het ander begrijpt / en welke de Synagoge ook niet ongewoon was te gebruyken. Wanneer sy elders Gods name willen invoegen in haare gebeden / soo vint men ook dese uytdrukkinge: d Uwen grooten name werde groot gemaakt, ende werde geheyligt. Soo vint men ook elders by de Joden desen zegen-wensch: Uwen name HEERE onse God werde geheyligt, ende uwe gedagtenisse verheerlijkt, ô onse Koning in den Hemel boven, en op der aarde beneden: gelijk Dilherrus in Eclogis p. 46. heeft aangeteykent. Menigmaal roepen sy om het Koninkrijke Gods; soo bidden sy onder anderen: e Het zy uw wel-behagen voor uw, ô HEERE onse God, en onser Vaderen Gods: Gy Koning, Gy Ontfermer, dat gy wederkeert, en uw over ons ontfermt, en over uw Heyligdom, met uwe veelvuldige barmhertigheden. Maak uwe heerlijkheyd groot, ô Onse Vader, Onse Koning. Maak de heerlijkheyd uwes Koninksrijks haastelijk openbaar aan ons. Op de vrage het korte gebed, welke is dat? antwoort R. Eliezer in den Thalmud. f Doet uw wel behagen in den Hemel boven, en geeft de ruste des geestes aan den geenen die uw vreesen beneden, en 't geen goed is in uwe oogen doet dat. Dat is / gelijk in de kant-tekening gesegt wert / dewijl men in den Hemel niet en sondigt/

a *Seder Tephilloth juxta ritus Germanorum in minori formâ, pag. 29:1.*
b *Ibid. p. 5:2.*
c *Ibid. parte secunda p. 46:2.*
d *Ibid. parte prima p. 43:2.*
e *Ibid. p. 100.*
f *Thalmud Bab. in Beracoth. p. 29:2.*

sondigt / daar uwen wille niet als ten goeden is / en terwijl men bevint / dat de overtredinge beneden woont tegen uwen wille / soo geef aan alle / die u vreesen / die vergenoegsamen staat des gemoets dat sy haar niet vereenigen met de beneden schepselen. Aangaande ons noodig onderhout, soo mag men aanteykenen de woorden van een ander / die kort daar op volgen. [a] De behoeften van uw volk Israël zijn veele, en haar kennisse is kleyn, (soo dat sy uw al haar behoeften niet konnen openbaren) het zy uw welbehagen, dat gy aan een yder geeft soo veel als tot sijn voedsel genoeg is. Vergelijk Agurs gebed / Psal. 30: 8. alwaar de Chaldeeschen Taalsman leest / Voed my met het brood mijner genoegsaamheyd; dat is / met genoegsaam brood / dat tot mijn onderhoud genoeg is. Wanneer wy hare gebeden insien / die sy spreken op den Grooten Versoen-dag / soo vint men / dat sy haar wonderlijk met veelheyd van woorden uytdrukken / over het stuk van de vergevinge der sonden: sluytende na een lang verhaal van allerleye sonden / verscheyden malen in dese woorden: [b] Gy God van vergevinge, vergeeft ons, schelt ons quijt, en versoent ons dese alle. En elders / [c] O onse God! ende onser Vaderen God, schelt ons onse ongeregtigheden quijt, delgt onse overtredingen uyt, en laatse van voor uwe oogen voorby gaan, gelijk 'er gesegt is: Ik, ik ben 't, die uw overtredingen uytdelge om mijnen t'wille, ende uwe sonden sal ick niet gedencken, &c. Wanneer ons Jesus versekert / dat ten zy men de menschen hare misdaden vergeeft / onsen Vader ook den onversoenelijken hare misdaden niet en sal vergeven / en daarom leert die betuyging in ons gebed insluyten / vergeeft ons onse schulden, gelijk ook wy vergeven onse schuldenaren; soo sien wy / hoe hy ons benootsaakt altijd een versoent gemoed te dragen. De Joden zijn in geen ander verstand; waarom sy / als men het nagt gebed in de Synagoge spreken sal / die geene / die in twist geraakt zijn met haren broeder / en nog niet versoent zijn / vrydom gegeven / om het nagt-gebed soo lang te schorten / tot dat de versoeninge getroffen is: die staande de twist komen tot den Voorsanger / en sluyten het gebede-boek / kloppen daar op met de hand en seggen elk voor sig / *Ani Kelao*; Ik besluyte dese sake. Men hoore hoe sy in haren Catechismus desen pligt verklaren. [d] Indien wy (seggen sy) kinderen Gods zijn, gelijk wy geschreven vinden Deut. 14: 1. en dat het onsen pligt is sijn spoor te volgen: Soo moeten wy sekerlijk even als hy vergeven, en den toorn laten voorby gaan; want al wie den toorn, dat is, de wraak-lust, varen laat, die verkrijgt vergevinge der sonden, en ontfangt alsoo een gelijke vergeldinge. Daarom plagten de Oude Hebreen ook te bidden: Vergeef en schelt ook alle de gene die my quellen haar misdaden quijt. Gelijk Drusius heeft aangemerkt. Tegen de versoekinge bidden sy ook met die selve spreekwijse. [e] En leyt my niet in de hand (dat is / in 't geweld) der sonde, en der overtredinge, en der ongeregtigheyd, en der Versoekinge, en der smaat: ende en laat het boose gedigtsel over my niet heerschen, &c. En niet lange daar na bid deselve om verlossinge van de boosen / met dese woorden: Het behaage uw HEERE mijn God, ende mijner Vaderen God, my huyden, en alle mijne dagen,

[a] *Ibid.*
[b] *Seder Thephill. p.* 99.
[c] *Ibid. p.* 96: 2.
[d] *Lekach Tov. p.* 30.
[e] *Seder Tephilloth. p.* 4: 2.

[a] Thalmud Bab. in Beracoth. F. 16: 2. [b] Thalmud Hieros in Berecoth. F. 13: 3. citatum Ligtfootto in H. L. * Cappellus in H.

te verlossen van onbeschaamde menschen, en onbeschaamtheyd selve, van een quaat mensch, en van een quaat metgesel, en van een quaat gebuyr, en van een quaad geval: Van den Satan, die een verderver is, en van een swaar oordeel. In den Thalmud [a] wert dit gebed aan R. Juda toegeschreven/ dat die gewoon was alsoo te bidden. Na de publicque gebeden plagt het volk met dese toejuyching te sluyten/ in plaats van het gewoone Amen. [b] Gesegent zy de naam der heerlijkheyd sijnes koninkrijks, tot in eeuwigheyd en altoos. Dit hadde plaats in de Voorhoven van den Tempel/ voor de verstooringe der heylige Stad. De Joden hebben in haar gebede-boeken ook dit formulier/ * Want uwes is het koninkrijke, en tot in eeuwigheyd, en altoos sult gy regeeren in heerlijkheyd. Uyt welken allen wy dan besluyten/ dat dit gebed alle on-Christenen selfs soo onberispelijk voorkomt/ dat daar in ook het alderminste niet te wraken is.

Besluyt daar uyt nogmaals geformeert, voor de heyligheyd van Jesu leere, dat die den Christus gants welvoegelijk was.

§ 5. Wanneer wy dan op nieuw bevinden/ dat Jesu leere geheel gerigt is tegen de geheymste schuyl-hoeken der sonden/ en ons leert bidden en betragten al wat dienen kan tot de gantsche verstooringe van het rijke des Duyvels/ en dat op een wijse die God en een godvrugtige Ziele ten hoogsten wel voegt/ ja dat hy selfs geen de minste ruymte laat voor het sondig wesen/ om sig elders nog te konnen verbergen/ of agter eenig mom-aangesigt versteken; Soo moeten wy wederom besluyten/ dat dese leere geheel en al den Messias wel voegde; in dier voegen/ dat men van de komste van dien grooten Propheet/ immers in dit stuk/ niet beters nog voortreffelijker koude verwagten of begeeren: wanneer hy volgens sijne beroepinge soude komen/ en met heylsame lessen alle geveynstheyd en misbruyken van dien tijd soude tegen gaan.

---

2. *Hoe een Christen sijne tijdelijke besigheden moet matigen, dat die hem niet hinderen in sijn Ziels-besorgingen.*

HIer gaat Jesus over tot de pligten, die een opsigt hebben op onse eygene welstant, waar in hy leert, hoe hy de geestelijke dingen moet besorgen boven de tijdelijke: en geensins ontrent de aardsche dingen een voornemen hebben, om die juyst rijkelijk te willen besitten, gelijk de menschen doen, die hier wat groots bejagen. Derhalven leert Jesus: A. Dat men sijn tijdelijk beroep waarnemende, sig echter moet wagten van een toe-leg om rijk te werden; toonende de schandelijkheyd daar van, verss. 19-24. En neemt B. daar op occasie, om ook te spreken tegen de vleesselijke sorgvuldigheyd en bekommeringen, die men tegen sijne leere soude voorwerpen, dat men moet eeten, drincken, en sig bekleeden, verss. 25-34.

Korte

Korte opening van 't verstand der woorden.

Vers 19. *Vergadert uw geen schatten.* Het woort schatten beteykent yets dat kostelijk is / of immers daar voor gehouden / en opgesloten bewaart wert / tegen het toekomende. In 't Grieks staat *THEESAUROI*: als of men seyde / *THEN EIS AURION*; Het gene weg-geleyt is tegen den volgenden dag.

De Evangelist behaagt sig hier in een verdubbeling van woorden. *THEESAURIZETE THEESAUROUS*; dat is / een toeleg en opset te hebben om, boven sijn onderhout / nog te mogen bekomen een overvloet van rijkdommen, die men te rade is tegen een toekomenden dag op te hoopen / om niet alleen voor het gebrek bewaart te zijn / maar ook daar door het selve te konnen groot en aansienlijk maken.

Dit is de gewoone raatslag van het vleesch, en met die gedagtē gaan de meeste menschen swanger: en dewijl sy een groote verwagting hebben van den rijkdom / en een behagen in de staat en weelde / die haar dikmaal agtervolgt: soo stellen sy haar selven dat oogwit voor / om die te bejagen. Dat noemt den Apostel 1 Tim. 6: 9. Rijk te willen worden. De uytvoering van dat voornemen noemt men rapen en schrapen / en met alle kragt daar op aanleggen / dat men den overvloet magtig werde. Dit wert ook elders genaamt Schatten vergaderen Luc. 12: 21. Jac. 5: 3. Terwijl men daar van een ambagt maakt.

Dit berispt Jesus: Hy en wederspreekt geensins die gene / die haar beroep in een behoorlijke rang / en met een Christelijk oogwit / waar nemen met alle neerstigheyd; nog ook de sulke / die de rijkdommen met dankbaarheyd van Gods milde hand ontfangen / en wel te rade houden: maar die alvorens den overvloet / uyt een sugt tot aardsche rijkdommen / gieriglijk najagen / en daar na haken / eer dat sy haar beroep aanvaarden; doende alle dingen van haar beroep met dat gelt-gierig inmengsel / en met dat jeukerig verlangen.

Op der aarden. De plaats daar alles onbestendig is: alwaar dikmaal de grootste verwagtingen in dat point / als men meende sijn oogwit by na bereykt te hebben / in een oogenblik in rook verdwijnt / en te niete loopt: en daar wy self ook geen verblijf hebben.

Daar se de motte verderft. Dat is / daar de goederen selfs haar eygen verderf in haar ingewand omdragen: die getuyge zijn van haar vergankelijke en onbestendigen aart: gelijk de motte groeyt in de kostelijke kleederen.

De motte wert hier maar by voorbeeld gewaagt: want soo heeft elk ding by na sijn eygen vyand in sijn ingewand / het welke het selve verstoort en te niete maakt.

Ende de roest. G. De eeringe. Sommige verstaan daar door de verteeringe: soo van ongedierte / als anders. En gelijk de motte de kleederen weg eet / dat alsoo ook de verteeringe de eet-waren in de schat-kamer kan verteeren: door muysen / mijt / ja het gebruyk van menschen selve / diese op-eeten en verslinden. De meeste redenen zijn voor de mijt, die de mot hier in gelijk is.

En daar de dieven doorgraven, ende steelen. Het geen nog motte, nog mijt en kan verteeren / als gout / en edele steenen / dat is egter onbestendig / en de dieffstal onderworpen. Want op der aarden ontmoet men / behalven de rampen / ook de onregtveerdigheyd der menschen / dewelke mede gestadig toeleggen / om het geene een ander versamelt

melt heeft/ in haar geweld te krijgen.

Dese bedenkingen strecken daar heenen/ om de agting van de weerdye deser schatten te verkleynen.

Vers 20. *Maar vergadert uw schatten in den Hemel*; Dat is/ Hemelsche schatten: die uw in geenen dage te sta en te nutte mogten komen/ ter plaatse daar men eeuwig blyven sal. Marc. 10: 21. Luc. 12: 33. 18: 22. 2 Cor. 4: 7. Col. 3: 1. 1 Tim. 6: 19.

Dese zijn de rijkdommen/ daar op men vrepelijk mag en behoort toe te leggen/ met een vast voornemen/ om daar in te willen overvloedig rijk werden. Het welk de Schrift noemt Rijk zijn in Gode. Luc. 12: 21. siet ook Rom. 11: 12. 2 Cor. 8: 9. Ephes. 1: 18. 2: 7. Col. 1: 27. Jac. 2: 5. Apoc. 2: 9. 3: 18.

Daarse nog mot, nog roest (of mijt) *en verderft, en daar de dieven niet en doorgraven, nog steelen.* Daar geen ongeluckig geval/ nog onregtveerdige hand gevonden wert/ die u van uw besittinge sal konnen ontblooten: dewijl aldaar de eeuwige God uw goed is; de Rotssteen uwes Heyls, en uw deel in eeuwigheyd, Psal. 73: 25.

Vers 21. *Want waar uwe schat is, daar sal ook u herte zijn.* Na dat men oordeelt van een saak/ daar na is ook onse agtinge/ en daar na rigten sig alle onse besigheden: de saaken/ die men kostelijk oordeelt/ die leggen ons altijd in den sin/ en daar heenen besteet men al sijn neerstigheyd. Dewijl dan ons oordeel het herte/ dat is onsen sin en genegentheyd/ met alle hare overleggingen/ reguleert/ en agter na sig sleept: soo volgt/ dat waar men sijn schat oordeelt te wesen/ men ook aldaar sijn herte vank-vast maakt; 't zy men voor sijn schat hout het geene op der aarden is/ of 't geene in den Hemel is.

En dewijl dit gevolg sorgelijk is/ nadien het schadelijk soude zijn/ dat men sijn herte soude hangen aan de wereld/ maar voordeelig en prijsselijk/ by aldien men dat hangt aan 't hemelsche; ja overmits het hemelsche in 't N. T. ons belast is/ sonder eenige panden van aardsche goederen en segeningen: Soo besluyt Jesus/ dat men wel moet toesien/ dat men voor geen schatten en agte/ veel min najage/ de dingen die van der aarden zijn: maar alleen de dingen die in den Hemel zijn.

Vers 22. *De Keerse des lighaams is het ooge.* Het geen een keerse is in het huys/ dat is en doet het ooge aan het lighaam: dewijl het alles verligt/ en alle werk voorspoedig maakt.

Maar dese gelijkenisse wert wederom van 't lighaam overgebragt tot de Ziele: in welke het oog-wit van yemants doen en laten is als het ooge: want daar na rigten sig ook alle dingen/ en daar na oordeelt men ook meerendeels van de saaken/ die men afmeet na dat sy ons oog-wit konnen vorderen of hinderen: na dat gebruyk hout mense voor goet of quaat/ en agt mense.

Indien dan uw oogen eenvoudig is. Dat is/ enkel en suyver: geensins schemerende en twee-ligtig/ gelijk in menschen/ die een herte, en een herte hebben. Die hinken op twee gedagten. Maar alleen in sijn oog-wit gerigt op het eynde/ waar toe dat gy geroepen zijt/ 't geen een gesont gesigte des verstands ook sien kan de eenige baken te zijn van allen handel.

Soo sal uw geheel lighaam verligt wesen. Verstaet dit van 't ligt der waarheyd en heyligheyd. Want/ dewijl het sig alles rigt na het oogemerk dat men hem voorstelt/ soo volgt/ dat alle de handelingen daar toe aangelept ook met dat oogmerk sullen over-een-komen/ en derhalven reyn en suyver zijn. Niet dat een goed oogmerk en quaade wegen

gen kan goed maken / maar om dat een goed oogemerk alleen vermogt is met goede dingen / en nopt door quade middelen en kan bereykt werden.

Om dan wel te oordeelen van onsen schat / soo begint Jesus van het ooge, waar mede men soodanige schatten aansiet. Dewijl men na sijn begrip (dat men upt sulken beschouwinge krijgt) gewoon is sijn oordeel te vellen; soo is'er aangelegen / dat men eerst sijn ooge beproeft / sijn oog-wit toetskeurt / en soo van het eerste af begint / waar van daan den goeden of quaden handel ook sijn oorsprong neemt.

Vers 23. *Maar indien uwe ooge boos is.* Dat is: quaad en verdorven. Van een scheinerent en wemelent gesigte: het welke de saaken niet na waarheyd vertoont. Gelijk geschiet: wanneer men geen ingesigt heeft om rijk te worden in God: maar dat het gesigte blijft staan op de aanlockelijkheden vande wereld / en dat men sijn ooge laat gaan / op 't geene dat niet en is.

Soo sal uw geheel lighaam duyster zijn. Van wegen de werken der duysternisse / die in alle haren handel sullen bevonden werden. Selfs het werk / dat uyterlijk goed schijnt / dat word quaad / wanneer het ooge quaad is / en 't ingesigt niet regt.

Indien dan het ligt dat in uw is, duysternisse is. Uw hoogste beschouwinge / welke uw moeste voorligten / gelijk een keerse in der nagt het huys verligt: indien die self verduystert is / ja een duysternisse selve: die alle de andere werkingen der Ziele beswalkt.

Hoe groot sal de duysternisse selve zijn? Hoe swaar sullen dan de overige Ziele-kragten met duysternissen van onwetentheyd / en boosheyd beset zijn.

Dit dient tot afschrikking / om dan niet blindeling te oordeelen van de ware schatten / die den arbeyd van onse uyterste inspanninge weerdig zijn: en diens-volgens / dat men niet de aardsche / maar de Hemelsche schatten beoogen en na jagen moet.

Vers 24. *Niemant en kan twee Heeren dienen.* Op soodanigen wijse / dat hyse beyde kan voldoen en volkomen vergenoeginge geven.

Dit brengt Jesus hier by / om sekere inballende tegenbedenking voor te komen / dat men mogelijk te gelijk en de aardsche / en de Hemelsche schatten wel kan vergaderen / het eene doen / en het ander niet nalaten; daarom was 't van nooden om te toonen / dat die twee dingen strijdig waren tegen malkanderen / en daar upt sijn tegenstellinge / (die hy tusschen dese twee gemaakt hadde) te billijken en te wettelijken. Weshalven Jesus toont / dat dit soo onmogelijk is / als het is twee Heeren te konnen dienen / en die beyde te voldoen.

Want, of hy sal den eenen haten, en den anderen lief hebben. Dewijl sig de genegentheden tusschen twe'en altijd seer ligtelijk verdeelen: en het beswarelijk valt met soeken van elks voordeel sig soo te gedragen / dat de genegentheden den eenen niet en souden begunstigen / en den anderen misgunnen.

Of hy sal den eenen aanhangen, en den anderen veragten. Schoon hy beyde al soekt gelijke liefde toe te dragen / soo sal hy 't soo niet konnen vereffenen / dat hy in des eenen werk niet vieriger / en in des anderen niet onagtsamer en sal bevonden werden: en hy alsoo gehouden werden door den eenen aan te hangen / en den anderen te veragten.

Gy en kont niet Gode dienen, en den Mammon. Of schoon ook dat voorgaande nog mogelijk ware / soo doet Jesus nogtans in dit geval dese assurante uytspraak: Het zy hoe het wil / gy en kont immers dese twee HEEREN!

K E N / Gode ende den Mammom, (die soo strijdig zijn tegen malkanderen/ en geen gemeynschap met malkanderen hebben) in gener wegen t'samen dienen, en t' samen behagen: gy kunt beyder geboden en wille/ dewijl sy malkanderen tegen zijn/gantschelijk niet voldoen. Vergelijk 2 Cor. 6: 14-16. 1 Sam. 5: 3. 1 Kon. 18: 21:

Het woord Mammon is van een Syrischen oorsprong/ en betekent rijkdom: gelijk het dan daar mede ten tijden van Augustinus nog plaats had in de Punische spraak/ die daar door alle winste uytdrukten: men vint het ook by den Chaldeeschen Taals-man Hos. 5: 11. Hab. 2:9.

Met die naam schijnen de Heydenen van die gewesten ook den God der Rijkdom genaamt/ en onder dien titel begroet te hebben: En soo merkt Jesus aan/ dat daer in is een Afgodery, dat soodanige / die schatten vergaderen/ tot het gout seggen, gy zijt mijn God: en dat dien Mammon haar een HEERE is/ dewelke tegen den HEERE des Hemels en der aarde in oppositie komt: die ook met een eygen soorte van dienst wert gedient van alle soodanige. Siet Job 31: 24. Ephes. 5: 5. Dus dient men sijn goederen/ en maakt hem selven een slave van dien Mammon; terwijl wy deselve als Heeren moesten regeeren/ en dienstbaar maken aan de saake Gods/ en onse welstand ter saligheyd.

B. Vers 25. D*aarom segge ik uw.* Dewijl dat niemant God en den Mammon kan dienen, en sig begeven tot die beyde besigheden/ te gelijk om aardsche en hemelsche schatten met sulcken bejag te vergaderen/ dat gy uw over het aardsche niet en sult bekommeren. Dit segge ik uw derhalven/ op dat gy nu niet voor en werpt/ hoe het dan met uw lighamelijken staat sal afloopen? waar gy uw deksel en voetsel sult vinden? indien men soo veel werk van het Hemelsche moet maken; waar dat gy dan af leven sult in den ouden en sieken dag? Vergelijk hier Luc. 12: 22-32.

Zijt niet besorgt voor uw leven. Gr. Voor uwe ziele. Maar de ziele betekent hier het leven/ gelijk ook Matth. 2: 20. [Siet Thrommy Concordantie, p. 438: 2. E.]

Uyt de omstandigheden van den text blijkt/ dat hier gesien wert op een ontrustende bekommeringe over den ouden dag en toekomende levens-tijd/ die het vertrouwen der heyligen bekrenkt: en daar tegen spreekt de H. Geest meermalen. Phil. 4: 6. 1 Pet. 5: 7.

Daar is een goede bekommeringe/ wanneer men sijn beroep en pligt met alle neerstigheyd en besorginge soekt waar te nemen/ om in geenen deele van sijn ampt suymagtigh en nalatig bevonden te werden/ dewelke den Apostel prijst Eph. 4: 28 1 Thess. 4: 11. 2 Thess. 3: 12. 1 Tim. 5: 8.

En daer is een quade bekommeringe / wanneer men door twijffeling [of men wel sal konnen bestaen in volgende tijd?] hem selven beangstigt / en door vreese van gebrek geheel toe-leyt om voorraat te vergaderen/ en met die besorging sijn gantsche Ziele beset: daar tegen handelt hier Jesus / en toont/ hoe men deselve door het geloove overwinnen moet. Luc. 12: 29. wert dese besorging uytgeleyt door wankelmoedig zijn.

Wat gy eeten, ende wat gy drincken sult. Het welke gemeenlijk zijn van de eerste bekommeringen: dewijl spijs en drank zijn de gewoone levens-middelen/ sonder welke geen mensch na den loop der natuyre en kan bestaan; soo is 't van nooden/

nooden / dat wy altijd yetswets aan de hand hebben / 't geen wy mogten eeten voor den honger / en drinken voor den dorst.

Hierom moet men arbeyden, ook in 't sweet sijns aangesigts, en goede sorge dragen / dat ons die dingen door traagheyd en nalatigheyd niet en ontbreeken: maar / dewijl den segen van ons beroep alleen af-hangt van God / soo moet men aangaande de uytkomste / en de voorspoet van onse vlijt / geensins bekommert zijn; dewijl wy dan aan dat point zijn gekomen / daar wy op God moeten leeren vertrouwen / en van waar sijn segen en genade den aanvang neemt.

Nog voor uw lighaam, waar mede gy uw kleeden sult. By het voetsel komt ook het deksel: de ongematigtheyd van de lugt / en weekheyd onser lighamen / zijn oorsaak dat wy ook kleedinge van nooden hebben / om ons door de scherpte der koude te beschermen / die wy niet konnen sonder dit behulp verdragen: hier van daan komen veele siekten en krankheden. Dewijle wy dan naakt in de wereld gekomen zijn: en dat beyde de eerbaarheyd en onse swakheyd / kleedinge vereyschten / soo wel als spijse / soo ontstaat daar uyt een tweede behoefte: en in den vleesschelijken mensch dese tweede bekommering.

Is het leven niet meer dan het voetsel, en het lighaam dan de kleedinge? Het is een gemeene gront-regel / die het eynde wil / is ook gesint tot de middelen / die noodig zijn om dat eynde te bereyken: en die het meerdere geeft / sal 't mindere niet onthouden / by aldien het eerste sonder het laatste niet en kan bestaan.

Nu het is God / die ons dit leven gegeven heeft in dit lighaam: die den mensch geschapen heeft / als een kroone van sijn werk / en al 't gewas en al 't gedierte om des menschen wille; die dan wil dat wy leven / en in dit leven sijne dienst-knegten zijn / sal ons de noodige levens middelen geensins onthouden of weygeren / soo lang als hy behagen heeft / om ons verblijf alhier in sijn dienst te continueren: dewijl sijn magt noyt sijne wille verlaten heeft.

Indien wy gelooven dat alle dingen door Gods raad en hand bestiert werdē / en dat voetsel en kleedinge zijn gaven van sijn milde hand; soo moeten wy besluyten / dat God ons dese dingen niet en sal laten ontbreken / nog nalaten ons te versorgen / soo lang als hy ons gebied nog hier te blijven op onse wagte / om onsen post waar te nemen.

Vers 26. *Aansiet de Vogelen des hemels:* Die in 't wild vliegen / en geen eygenaar hebben die haar besorgt. Lucas, Cap. 12: 24. noemt de Ravens.

Uyt haar exempel sal Jesus betoonen / dat Gods voorsienigheyd ook het levens onderhout versorgt: en dat aan schepselen van soo veel geringer waarde als de menschen.

Dat sy niet en zayen, nog en mayen, nog en versamelen in de schuyren. Lucas segt / Cap. 12: 24. Welke geen spijs-kamer, nog schuyre en hebben; En derhalven veel minder apparentie hebben tegen het toekomende / en van veel meer nakende gevaren van honger en gebrek bedreygt werden; nadien sy van alle voorraat altoos ontbloot zijn.

Ende uwe hemelsche Vader voed nogtans *deselve.* Siet Psal. 104: 27, 28. 147: 9. Job 39: 3.

Het heeft sijn nadruk / dat Jesus niet en segt haar Vader / maar uwe Hemelsche Vader, die uw lief heeft / en Vaderlijk t'uwaarts gesint is: die voedet haar / die onredelijke schepselen / die in 't wild haar selven niet en konnen versorgen: En heeft niet alleen de wereld onder sulke wetten geschapen / dat die haar voetsel alomme op-geeft: maar

regeert de wereld ook alsoo in allerleye wisselvalligheden van vrugtbare en onvrugtbare jaren / dat selfs de Vogelen / die in vrugtbare jaren geen voorraat versamelen tegen den onvrugtbaren tyd / nogtans in alle tyden haar onderhout vinden / en in hare soorten zijn gebleven in de wereld tot op den huydigen dag toe.

En gaat gy deselve niet seer veel te boven? Of/ Overtreft gy die niet verre? Verschilt gy niet veel van deselve?

Gy die kinderen Gods zijt: geroepen tot de hope van een beter leven / tot een saliger verwagtinge: Soude de voorsorge van uw Vader / over u bestaan en onderhout / minder en suynatiger zijn? dat hy u niet soude konnen of willen versorgen / al schoon uwe schuyren niet vol en zijn van voorraat; die de vogelen in 't wild versorgt?

Vers 18. *Wie dog van uw kan met besorgt te zijn een elle tot sijn lengte toedoen?* Gr. Een cubijt; Welke was een mate van den elleboog af tot het uytterste van den middelste vinger toe: bedragende de lengte van anderhalf voet.

Wanneer men in sijn groey en wasdom is / soo siet men hoe alles buyten ons omgaat / de eene groeyt op tot een agtbare stature / de ander blijft onder / en quelt sig over sijn kleynheyd: dog alles te vergeefs / dewijl hy daar mede geensins yets kan toevoegen tot sijn gewas. Soo toont Jesus / hoe onnut dese bekommeringen zijn / nadien de Souveraine Opper-Heer paal en mate stelt van alles / na sijn goed welbehagen.

Vers 28. *Ende wat zijt gy besorgt voor de kleedinge.* Daar mede gaat Jesus tot de tweede bekommeringe / die de eerst gelijk is: en daarom op gelijken voet wederlegt wert.

Aanmerkt de lelyen des velts, hoe sy wassen. Onder alle de bloemen / die in 't wild wassen op het velt / buyten de hoven: daar de menschelijke vlijt geen cieraad aan doet: maar die uyt de natuyr op-schieten; wijst haar Jesus op de wilde lelien; of / gelijk de Syrische vertaling heeft / de lelyen der woestijne.

In Syrien en Palestina vint men de lelyen overvloedig wassen in het wilt: waar op dikmaal gespeelt wert in 't Hooge-lied van Salomon. Cant. 2: 16. 6: 3. Soo vont Rhauwolf de witte lelien by Aleppo in Syrien in 't wild / en die wel van verscheydene soorten: gelijk hy in sijn Reys-boek segt / in 't eerste deel in 't laatste capittel. Plinius getuygt het selfde van de roode / en Dioscorides van de purpere lelien in Syrien.

Sy en arbeyden niet, nog en spinnen niet; Om soodanigen vercierfel voor haar te bereyden.

Vers 29. *Ende ik segge u, Dat ook Salomon.* De rijkste en heerlijkste der Koningen / die het land met goud en kostelijkheden vervulde / en tot wiens beschouwing self de uytheemsche volkeren quamen reysen na Jerusalem / om de heerlijkheyd van sijn Hof-houdinge te beschouwen.

In alle sijne heerlijkheyd. Dat is / glans en luyster. Siet Actor. 22. 11. 1 Cor. 15: 40. Want soo wert genaamt al wat schittert en blenk van hem geeft; gelijk daar waren sijn Yvoren throon / met louter Goud overtogen / 1 Chron. 9: 17. en Koninklijke gewaden / daar in hy sijn Majesteyt vertoonde.

Niet en is bekleet geweest, als een van desen. Daar is geen snee-wit in 't fijne lijnwaat / en geen purper nog scharlaken aan de geverwde wolle / die voor de coleur der Lelien niet en moet swigten: 't zy men haar wit / haar rood / of purper daar tegen vergelijkt. Soo reyn vertoonen haar de natuyrlijke verwen van dit gewas.

Soo antwoorde Solon eens; van Cræsus

Cræsus gevraagt zijnde / of hy wel opt soodanigen schouw-tooneel van heerlijkheyd gesien hadde / als in hem / terwijl hy met sijn koninklijke gewaad op den Throon sat ? seggende : dat hy in de Pauwen nog al grooter glans gesien / en die met meer verwondering aanschouwt hadde / welker aangeboren verw die van de konst nog verre te boven ging.

Vers 30. *Indien nu God het gras des velts :* Dat is : Het gemeene gewas van 't velt.

Dat heden is , ende morgen in den oven geworpen wert. Siende op de gewoonte van die gewesten / daar men allerleye ruygte / 't geen maar vlam ontfangen wil / gebruykt tot den bak-oven / om die daar mede te heeten en aan te stooken.

Dese aanmerkinge dient / om haar geringheyd beneden den mensch te kennen te geven : die geschapen is tot de eeuwigheyd / daar dese dingen eyndelijk maar dienen om te vergaan / en als yets veragtelijks aan 't vier werden opgeoffert.

Alsoo gekleet. Gr. Omwerpt ; Dat is / omhangt.

En sal hy u niet veel meer kleeden , *gy kleyngeloovigen ?* Sal sijn voorsorge niet veel meer zijn tot bekleeding van uwe naaktheyd ? Jesus besluyt / dat de liefde Gods eer den mensch bekleet / maar geensins dat hy hem met cieraad en glans bekleet. Want self in de lelien / die Salomons heerlijkheyd overtreffen / toont hy / dat wel het kleeden is een werk van sijne goedertierentheyd : maar dat de glans van 't kleed is yet gerings / 't welk hy ook geeft aan de mindere / en diens volgens / dat sy moesten van God door 't geloove kleederen verwagten / maar geensins een bekleedinge tot glans en luyster / 't geen tot ons wel-wesen niet van nooden is / en daarom aan de mindere gegeven wert.

Hoewel ook daar in blijkt / hoe ligt dat het den Schepper is / ons / soo hy ons tot eenig aansien wil roepen / ook te versorgen tot luyster en aansien / die sulks geeft aan de lelien / en bedeelt na sijne wijsheyd ; welke ons geen ding sal onthouden / 't geen tot onse saligheyd / en sijne eere kan dienstig zijn.

Vers 31. *Daarom en zijt niet besorgt : seggende , wat sullen wy eeten ? of wat sullen wy drinken ? of waar mede sullen wy ons kleeden ?* Siet v. 25. Daar mede brengt Jesus sijn opstel tot een besluyt ; toonende / dat dese redenen moesten magtig zijn / om ons van de ongeloovige bekommerlijke besorgtheyd te ontheffen / en die kleyngeloovigheyd af te leggen.

Vers 32. *Want alle dese dingen soeken de Heydenen ;* Dat is / betragten de Heydenen. In de gront-text staat een woord / het welke beteekent / met grooten yver soeken , en daar toe alle vlijt aanwenden : 't geen geschiet wanneer men sig geheel en al tot soodanige dingen overgeeft.

Die soeken *alle dese dingen:* alleen overvloet van voorraat / tot spijs / drank / en kleedinge / en om dese dingen rijkelijk te besitten ook tegen 't toekomende.

Want uwe hemelsche Vader weet dat gy alle dese dingen behoeft. Die ons soodanigen natuyr gegeven heeft / dewelke tot leven en gesontheyd soodanige saken vereyscht / en wat dat uwe saligheyd en sijne eere eyscht / aangaande de mate der selver. Daarom en moeten wy ons daar mede niet te seer bekommeren / op dat wy door onse kleyngeloovigheyd van sijn Vaderlijke liefde geen al te geringe gedagten en voeden.

Hy kan ons versorgen / hy weet wat wy van nooden hebben / en hy is onse Vader : soo onteert men hem in sijn Vaderlijke toegenegentheyd / indien men

soo geringen verwagtinge schept van sijn volveerdige toegenegentheyd.

Vers 33. *Maar soekt eerst het Koninkrijke Gods.* Waar dat God woont / en regeert onder sijn volk met sijn woord en Geest: soekt aldaer ook in te gaan in die selve gemeynschap: dat gy ook schapen moogt zijn van dien stal / door die wetten besitert / en door die groote voor-regten verquikt moogt werden; wetende dat dit koninkrijke sal voortgeset worden tot in eeuwigheyd / en verhoogt werden in de heerlijkheyd.

Ende sijne geregtigheyd. Dat is / de geregtigheyd Gods: die alomme staat tegen de eygen geregtigheyd / en genaamt wert de geregtigheyd des geloofs. siet Rom. 1:17. 3:21. 10:3. 2 Cor. 5:21. Phil. 3: 9. Die geensins ons werk is: Maar 1. welke ons van de soone Gods / die de waaragtige God is, en 't eeuwige leven, is verworven en aangebragt. Jerem. 23: 6. Jes. 45: 23. Dan. 9:24. Jes. 54:17. 1 Cor 1:30. 2 Cor. 5:21. 2. Dewelke ons ook van God uyt genade / sonder eenige onse verdiensten / is geschonken: en wert toegerekend. Gen. 15:6. Rom. 4:6,7. 5:16. 3. Dese is de geregtigheyd / die God betamelijk is / en voor hem kan bestaan. Jes. 5: 16. Rom. 3: 21. 4:5. 8:4. Dewelke hy ontfangt in sijn vierschaar / en waar op hy hier de sijne ontfangt als wettelijke besitters van sijn koninkrijk / Rom. 14:17. en geeft een regtmatige verwagtinge van de kroone der geregtigheyd, 2 Tim. 4: 8.

Die geregtigheyd te soeken, is aansoek doen by de Voor-spraak Jesus / dat hy sijne geregtigheyd wil vertoonen aan sijn Vader voor ons / als onsen Middelaar: en by God den Vader / dat hy die wil ontfangen / en op onse rekeninge aanschrijven / op dat wy alsoo der geregtigheyd Christi mogten deelagtig zijn: Ja het is ook agt geven op de werkinge des H. Geestes in onse herten / en sijne geley op te volgen in onsen wandel / op dat wy door den Geest dat getuygenisse by ons mogten bevinden / dat wy voor God geregtveerdigt zijn; 't geen men alleen kan soeken en onderbinden in de vrugten der geregtigheyd.

Dese dingen van eerst te soeken, dat wijst ons aan een order in het soeken / waar door wy verpligt staan die geestelijke schatten / die ons konnen rijk maken in Gode / altijd te beneerstige voor en boven de aardsche dingen.

Ende alle dese dingen: Die gy van nooden hebt: en soo verre als sy uw dienstig zijn; die de werelt soekt in de eerste plaatse: en die gy gering agt / en geheel overgeeft aan de wijsheyd en voorsorge Gods.

Sullen uw toegeworpen worden. De spreekwijse is aanmerkelijk / en ontleent van de koop-lieden / die somtijts op een considerabele party aan den kooper eenige kleynigheden / tot een teken van hunne genegentheyd / toewerpen.

Soo spreekt Jesus / om ons een indruk te geven / 1. dat de aardsche levens-middelen alleen in Gods hand zijn / en dat hy die bedeelt gelijkerwijs hy wil. 2. Dat hyse rekent (en ook van ons geagt wil hebben) als kleynigheden / waar aan wy ons niet te veel moeten laten aangelegen zijn: is dat toeworpsel schaars / wy hebben 't gewenste / 't en voegt ons niet ons te bedroeven: is 't een gabe van een ruymer hand / wy zijn schuldig dankbaar te zijn / maar ons niet te seer te verblijden. 3. Dog / daar 't meest op aankomt / sy zijn een toewerpsel / om dat men soekende het koninkrijke Gods en die geregtigheyd / sijn noodig onderhout ook in dien weg vint / daer in de werelt meent / dat sy haar levens-middelen soude verliesen en laten verloren gaan. Men vint hier 't geen men niet en soekt / als een toewerpsel. Siet Psal. 127: 2.

Vers 34.

Vers 34. *Zijt dan niet besorgt tegen morgen;* Dat is / tegen het toekomende. Bekommert u niet over den onsekeren tijd / die te komen staat. Soo vint men die spreekwijse van morgen voor den toekomenden tijd, Gen. 30: 33. Jos. 22: 31.

Het is geoorloft den tegenwoordigen segen in te samelen voor morgen: gelijk Joseph het koorn in Egypten voor de honger-jaren / die komen souden. Gen. 41: 34. &c. De wijse Salomon stelt het voorbeeld voor van de mieren Prov. 6: 6. En Paulus der Ouderen pligt om voorsorge te dragen voor hare nakomelingen. 2 Cor. 12: 14. 1 Tim. 5: 8. Maar nogtans met die gematigtheyd / dat wy buyten angstige bekommeringe blijven / wanneer ons of de Godsdienst tot wat anders roept / of de hand Gods sijnen milden segen soo oogschijnelijk ons niet voorwerpt.

Want de morgen sal voor 't sijne sorgen. Dat is: Sal uw met sijne swarigheden egter genoeg beswaren / en sijn eygen bekommeringe met sig brengen. Het is genoeg / dat wy tegenwoordige lasten dragen / al en bekommeren wy ons niet met de toekomende.

Het is nootsakelijk / indien wy ons niet willen ongeluckig maken voor den tijd / en onse lasten verdubbelen / dat wy tragten de tegenwoordige quaden manmoedig uyt te harden / terwijl wy de toekomende uytstellen in agtinge te nemen op sijn eygen beurte; het vroeg genoeg oordeelende / daar tegen te worstelen / wanneer sy tegenwoordig zijn.

Elken dag heeft genoeg aan sijn selfs quaad. De quaden van elken dag / die ons in dit tranendal van dese wereld wedervaren / zijn swaar genoeg / om ter eener stoot te verdragen / al en verswaart hyse niet met onnutte vreese / en met een ydelen arbeyd / om die voor te komen.

Terwijl wy schuldig zijn ons alsins te voegen na de heylige wille Gods / die het al regeert / en vast te vertrouwen dat ons geen leet tegen sijne wille wedervaren sal; soo is 't van nooden / om in dien opsigt alleen te sien op het tegenwoordige / en 't onseker-toekomende Gods heylige regeeringe aan te vertrouwen.

Betooninge, hoe dit discours van Jesus, over de matiging van onse tijdelijke besigheden, met het Leer-ampt van de Messias welvoegende was.

§ 1. GElijk de geveynstheyd / en huychelagtige vertoon-sugt / de religieuse onder de Joden bevangen hadde: soo vont men in de overige een heydensche aardsgesintheyd, die haar soo diep in hunne wereltsche gescheften bewickelde / dat sy bevonden wierden niet anders te soeken als de schatten van de wereld; dit waren al hare besigheden: daar over-gingen haar bekommeringen; en na dat de hoope of vreese meerder voetsel vont / daar na waren sy of in vierige inspanninge / of in angstige bekommeringe. Immers soo wert het Joodsche volk / tot welke de Christus komen soude / beschreven van de Propheten. Dat sy gelt uytwegen voor 't geene dat geen brood en is, en arbeyd voor 't geene dat

Den staat des Joodschen volks ten tijden Christi aardsgesint, gelijk de Heydenen.

die niet versadigen en kan. Jes. 55: 2. Om 't land te bouwen van hare Vaderen / en den aardschen segen daar in te genieten / daar toe hielden sy alle hare offerhanden en reynigingen aan de hand / en sogten tot dat werk een Priester op / die voor haar den altaar bediende; geheel klevende met hare herten aan het insamelen van de schatten / die uyt de vrugten van dat land hen konden toekomen: Sy sagen dat Canaan haar gegeven was als een erf goed van den HEERE: sy hadde de belofte / dat het haar daar in wel soude gaan. Jeschurun wiert daar in vet ende dik, en met vet overladen. Deut. 32: 15. Maar in dien staat wert hem te laste gelept / dat hy rijkdom vergaderde, dog niet met oordeel, Jer. 17: 11. dewijle hy voor de ware segen dien uyterlijken schors aangreep / en 't geen een onderpand was van Hemelsche segeningen / alleen najaagden als aards goet tot versorginge des lighaams. Invoegen dat die quade aanvaardinge van gesegende panden / deselve maakten tot schatten der goddeloosheyd in 't huys des goddeloosen. Mich. 6: 10. Soo dik en swaar wiert daar door het herte des volks, Jes. 6: 10. Dat sy resolveerden / Ik sal mijne boelen nagaan, die mijn brood ende mijn water, mijne wolle ende mijn vlas, mijne olie ende mijnen drank geven, ende onderwijlen des HEEREN vergaten, Hos. 2: 4. 12. Sy beminden den loon harer hoererye by alle dorsvloeren des koorns, Hos. 9: 1. Terwijl sy sogte huys aan huys te trecken, en acker aan acker te brenge, tot dat 'er geen plaatse meer en zy, Jes. 5: 8. soo en sogten sy den HEERE niet: maar verbielen in een schrickelijke onkunde van wet / en van de hoope Israëls / en tot een Heydensche levens-stijl / die haar geheel ophielt in dit ondermaansche te begeeren. Daarom wert Palestina gesegt een woestijne der heydenen te zijn / als de Verlosser daar soude komen / om aangesigte aan aangesigte met dit volk te rigten, Ezech. 20: 35. Dat volk in Galilea / waar onder het ligt des Euangeliums soude opgaan / wert beschreven dat sy soude wandelen in duysternisse: en woonen in het land van de schaduwe des doods, Jes. 9: 1. Siet daer niet alleen een duysternisse van groote onwetentheyd / maer ook een wandel in duysternisse; mitsdien al haar leven en handel daar na ook gerigt was: soo dat sy als de Heydenen in een schrickelijken staat / die van 't uyterste ziels-gevaar is / woonden in een land van de schaduwen des doods; daar de geestelijke dood de meeste hoop bemagtigt hadde. Om die oorsaak waren sy onbesnedene van herten: want van het huys Israëls / aangemerkt in die dagen / als Edom / Moab / en Ammon de besnijdenissen souden aangenomen hebben / en God egter over haar allen willen besoekinge doen / soo segt de HEERE / Jes. 9: 25, 26. Siet de dagen komen, dat ik besoekinge sal doen over allen besnedenen, met de geene die den voorhuyd hebben. Over Egypten, ende over Juda, ende over Edom, ende over de kinderen Ammons, ende over Moab: ende over alle die geene, die aan 't uyterste afgekort zijn, die in de woestijne woonen. Want alle de Heydenen hebben den voorhuyd, maar het gantsche huys Israëls heeft de voorhuyd des herten. Daar in waren sy de Heydenen gelijk / dat haar herte van sijnen voorhuyd der aards-gesinde begeerten
nog

nog onbesneden was. En daar mede verswaarden sy haren staat/ dat sy haar selven vrede beloofden / of schoon sy na het goedduncken hares herten wandelen: en na die raatslagen des herten haren Godsdienst rigteden / met een schandelijk versuym van te soeken de schatten / die in den Hemel genoten werden. Deut. 29: 19. Daar uyt ontstont het / dat sy haren Messias verwagtende / sig allerleye aardsche segeningen beloofden / en haar een rijk verbeeldeden / dat in luyster en heerlijkheyd/ rijkdom en overvloed/ alle monarchyen van de wereld verre soude te boven steygeren. Dit was haar een wortel / die in gal en alsem stont op te schieten: uyt die aards-gesintheyd ontstont haar vleyery en liefkoosery/bewesen aan de Roomschen Oppermagt / die sy als haren boele na-ging / en die sy soo vast agter aankleefde: dat sy/ doe men in Jesu geen heerlijkheyd sag uytriep / Wy hebben geen Koning dan de Keyser. Uyt dien hoofde ontstont het / dat de handen des gierigen sig uytstak en tot ongeregtigheyd: tegen welke God segt / dat hy ten getuyge komen soude onder het tweede huys / tegen de geene, die den loon des dag-looners met gewelt inhouden: die den weduwe ende den weese, ende den vremdeling het regt verkeeren, ende my niet en vreesen, Mal. 3: 5.

§ 2. Wanneer dan de Christus komen soude / om onder dat volk, 't welk in duysternisse wandelde, als de Sonne der geregtigheyd / een groot ligt te laten sien / en over die geene, die in 't land van de schaduwen des doods woonen, een groot ligt te laten schijnen, Jes. 9: 1. Soo konde men geen andere verwagtinge maken / of hy soude door klare en kragtige overtuygingen ook die heydensche begeerte: en de onkunde daar deselve op rust / beschamen en sijne discipelen daar tegen wapenen / met betere gedagten: Dewijle hy ook / als een ligt der Heydenen / den Heydenen het regt soude voortbrengen, Jes. 42: 1. Die in de Eylanden op sijne wet souden wagten, vers 4. en die tot hem souden toevloeyen, om dat sijne wet uyt Sion uytgaan soude, Jes. 2: 2, 3. soo was 't van nooden / dat hy in sijne leere soodanige regelen liet invloeyen / die gerigt waren tegen die begeerlijkheden / die de Heydenen van God en alle opmerkende aandagt op Goddelijke saaken verbremden: waar onder immer sonder twijffel de aards gesintheyd wel de voornaamste is. Wanneer wy insien 't geen by den Propheet Jesaias Cap. 55: 1/2. geboekt staat / soo hooren wy aldaar den Vorst en gebieder der Joodsche natien de Joden aanspreken / of immers de dorstige uyt den haren / met een rede die gantsch gerigt is om het herte van 't vergaderen der wereltsche / tot het vergaderen van de hemelsche schatten over te brengen: en door de aanmerkinge van de ware goederen van die aardsche erffenisse van Canaan af te trecken / seggende / Komt, ô alle gy dorstige! tot de wateren, en gy die geen gelt en hebt, komt koopt ende eetet, ja komt koopt, sonder gelt en sonder prijs, wijn ende melk. Waarom weegt gy gelt uyt voor 't geene dat geen brood en is? ende uwen arbeyd voor 't geene dat niet versadigen kan? Hooret aandagtelijk na my, ende eetet het goede ende laat uwe ziele in vettigheyd haar verlusten. Hy stelt haar voor een geestelijk zielen voetsel / dat by hem te vinden was; en stelt daar tegen over

Hier tegen soude de Messias si ne leere rigten: en de sijne gebieden het Hemelsche boven het aardsche te betragten.

een studie tot brood en goederen / dat geen waar brood en was / en welke geen ware versadiginge konde toebrengen: om dat haer in 't midden van allen dien overvloet nog ontbrak het brood des levens. By aldien wy de spreuken van Salomon eens begrijpen / als gront-wetten van de Opperste wijsheyd / dewelke sy publiceert in haar geestelijk huys / dat sy gebouwt heeft / en waar na hare bruylofs-kinderen haar hebben te rigten: soo verdient het sijn aanmerkinge / dat men onder de eerste gront-regels dese vint / Prov. 10: 2: 3. Schatten der goddeloosheyd en doen geen nutte: maar de geregtigheyd reddet van de dood. De HEERE en laat de ziele des regtveerdigen niet hongeren: maar de have der goddeloosen stoot hy weg. Sie daar / hoe de Heere van dit geestelijk huys de schatten, die men op der aarden vergadert / met versuym van de betragtinge der ware Godsaligheyd noemt schatten der goddeloosheyd, en daar tegen over stelt de ware geregtigheyd, die men vint in Christo / die waarlijk is een hemelsche rijkdom en eeuwige schat: hy balanceert die twee / ten opsigt van haar voordeel: de eerste en doen geen nutte, want niemant leeft'er van den overbloed / en in de dood en sal men daar van niet met allen mede dragen. Maar de geregtigheyd bevrijt de ziele van de helsche dood, en eeuwige verdoemenisse: en heeft nog op aarde een sekere verwagtinge / dat hem alle sijne nootdruft toe-geworpen sal worden; dewijl de HEERE de ziele des regtveerdigen (die dese geregtigheyd verkregen heeft) niet en laat hongeren: gelijk hy ter contrarie de have der goddeloosen (daar op hy vertrouwde) (weg stoot. Voegt hier eens by die alderheerlijkste aanspraak van de Opperste wijsheyd / in welke sy Vorstelijke dingen sprak, en enkele billijkheden, Prov. 8: 17. 21. Ik hebbe lief, die my liefhebben, ende die my vroeg (dat is / eerst en voor alle dingen) soeken, sullen my vinden. Rijkdom ende eere is by my, duyragtig goed, ende geregtigheyd. Mijne vrugt (NB) *is beter* dan uytgegraven goud, ende dan digt goud; ende mijn in-komen dan uytgelesen silver. Ik doe wandele op den weg der geregtigheyd, in 't midden van de paden des regts, op dat ik mijne liefhebbers doe be-ërven *dat bestendig is:* ende ik sal hare schatkameren vervullen. Soo ontsluyt de Christus / onder de naam van de Opperste wijsheyd / hier sijn Nieuwe Testament / en draagt daar uyt voor een erffenisse van betere beloften / als die Israel ontfing met het Land Canaan: hy roept de sijne / en onderwijstse aangaande den weg der geregtigheyd, om die geregtigheyd te verkrijgen / en beveelt haar deselve in dien weg te soeken: hy leert haar te gaan in 't midden der paden, de middel-weg van de deugt / en brengtse soo tot de erfenisse van 't bestendig goed, dat mot nog mijt verknaagt / nog dieven doorgraven: en die in sulken overvloed / dat hy haar schatkameren daar mede gaat vervullen. Ja in dese rede legt hy alle gronden tot vertrouwen en gerustigheyd over den staat des ligchaams: als hy segt: ik hebbe lief, die my liefhebben, en toont wat vriend wy dan verworden hebben / hem namentlijk / die rijkdom en eere heeft in sijn hand / en sijn gunstelingen daar af geven sal na hare behoeften: die duyragtig goed en geregtigheyd heeft; dat is / het konink-

rijke

rijke Gods met al des selfs schatten / ende sijne geregtigheyd: en die hem daar in wil laten vinden / van alle die hem vroeg soeken: en schoon wy vinden geen schatten te vergaderen op der aarde / de vrugten van sijn gunst sijn beter dan uytgegraven en digt gout: En sijn in-komen, welke hy uytdeelt en geeft / is beter dan uytgelesen silver.

§ 3. Op de heerlijkste wijse voldoet hier Jesus wederom in dit tegenwoordig discours het vereyschte: terwijl hy aldus in Galilea tot sijne discipelen / tegen de onnatige begeerte tot aardsche schatten en aanvallige bekommeringen / over eenig gebreest gebrek sprak / en dit sonderlinge ligt ontstak onder dit volk; dat te vooren in duysternisse wandelde. Want

Hoe onberispelijk Jesus die gebreeken van gierige schat vergadering en vleesselijke bekommering tegengaat.

1. Men hoort hem hier een saake vereysschen / die soo heylig en heylsaam is voor des menschen eeuwige welstand / dat men boven deselve geen reyner nog dienstiger grontlessen bedenken kan: overmits hy sijne discipelen met de grootste ernst die aanbeveelt / dat sy hare herte van de schatten der wereld souden aftrekken / en deselve niet meer met soo sterken drift na-jagen / dewijl sy verganlelijk zijn: maar dat sy souden alle kragten inspannen tot het vergaderen van de hemelsche schatten die tot in eeuwigheyd bestendig zijn. Wanneer riep men opt een aartsgesint mensch / die door sijn vierige drift tot het wereltsche het hemelsche verwareloost / tot een nootwendiger bedenking? en wanneer vint men hem eer in staat van sig tot God te bekeeren / en sig selven gantschelijk aan den Godsdienst op te dragen / als wanneer hy de nietigheyd van het tijdelijke / tegen de bestendigheyd van het eeuwige / regtmatig gaat overslaan / en wat dat hem van nooden is / wel ernstig bestaat te overwegen? De Heylige mannen Gods sloegen altoos deselve weg in / wanneer sy een gierig-aard van sijn aardsgesintheyd sogten af te trecken. Soo sprak de wijse Salomon, Prov. 23: 5. Sult gy uwe oogen laten vliegen op 't geene dat niet en is? want het sal sig gewisselijk vleugelen maken, gelijk een arent die na den hemel vliegt. En op dien gront bouwt hy sijn voorige vermaninge / vers 4. die met Jesu lesse te wonder over een stemt: En vermoeyt uw niet om rijk te worden, staat af van uw vernuft: dat is / van uwe vleesselijke consideratien / die daar heenen mogten gerigt zijn. De Joden † selve prijsen in Monobazus een Koning / die uyt den huyse der Assamoneers herkomstig was / sijn genereuse antwoord: dewelke hy gaf aan eenige / die hem vermaanden sijn schatten / welke hy in een grooten hongers-noot rijkelijk aan den behoeftigen uytdeelde / en die sijne Ouders na veel vergaderens hem nagelaten hadden / wat beter te bewaren en minder te verquisten: Mijne Voorouders (seyde hy) hebben schatten hier beneden weg-geleyt, maar ik hebbe die boven weg-geleyt; gelijk geschreven is Psalm 85: 11. De waarheyd sal uyt der aarde spruyten, en de geregtigheyd uyt den hemel neder sien. Mijne Voor-ouders hebben schatten weg-geleyt ter plaatse alwaar de geweldige hand magt heeft; maar ik hebse weg-geleyt ter plaatse daar geen geweldige hand heerscht; gelijk gesegt wiert Psalm 84: 14. Geregtigheyd en gerigte sullen de grontvest van uw throon zijn. Mijn Ouders hebben weggelegt

† *Cartwrigti Mellifi cium libr. 2. cap. 2. ex Bava Bathra, fol. 11: 1.*

gelegt

gelegt 't geene geen vrugt en doet, maar ik heb weg-geleyt 't geene vrugt doet; want daar is gesegt, Jes. 3: 10. Segget den regtveerdigen: dat het hem wel sal gaan, want de vrugt sijner handen sal hy eeten. Mijne Ouders hebben rijkdommen [NB. in den text den Mammon] weg-geleyt, maar ik hebbe weg-geleyt schatten der ziele; volgens 't geen gesegt wert Prov. 11: 30. De vrugt des regtveerdigen is een boom des levens, en wie zielen vangt is wijs. Mijne Ouders hebben schatten weg-geleyt voor anderen, maar ik hebbe die weg-geleyt voor my selven; gelijk gesegt wert Deut. 24: 13. Ende 't sal uw geregtigheyd zijn. Mijne Ouders hebben die weg-geleyt in dese eeuwe, maar ik hebse weg-geleyt tegen de toekomende eeuwe: gelijk gesegt wert, Jes. 58: 8. Ende uwe geregtigheyd sal voor uw aangesigte heenen gaan, de heerlijkheyd des HEEREN sal uw agtertogt wesen. Ja ook heeft het ligt der natuyre de waarheyd hier van den Heydenen geleert. Na de gront-regel van Plato, moeste men niet tragten sijn besittinge te vermeerderen, maar sijn begeerte te verminderen. Het geene ook Seneca seyde: Men moet niet soeken meer toe te voegen tot zijn gelt, maar af te trecken van sijn begeerten. Want gelijk Aristoteles seer wel aanmerkte / Rijk te wesen is meer gelegen in 't gebruyken, als in 't besitten. Isocrates onderwees sijnen Demonicus, dat hy veele nuttige lessen soude hooger schatten, dan veel goets: dewijle dese ligtelijk verloren worden, terwijl geene hem noyt souden verlaten; want onder alle besittingen is de wijsheyd alleen onsterfelijk. Epictetus, sprekende van de besorging des lighaams / seyde: Dat men die dingen moeste doen als in 't voorby gaan: maar dat men al sijn besigheyd tot de ziele moeste overbrengen.

2. Wie en prijst ook niet / dat Jesus de sijne vermaant om alle vleesschelijke bekommeringen af te leggen / en niet besorgt te zijn tegen morgen: niet bevreest te zijn door enig toekomstig gebrek; Nademaal al lang te vooren den sanger van den 37. Psalm daar op aanhielt / vers 5. seggende: Wentelt uwen weg op den HEERE: vertrouwt op hem, hy sal het wel maken. Soo regt de Heylige Geest ook de kleynmoedigen op / Psal. 55: 23. Werpt uwe sorge op den HEERE, ende hy sal uw onderhouden. Hy sal in eeuwigheyd niet toelaten dat de regtveerdigen wankele. Het is klaar dat de heydensche sorge, wat sullen wy eeten, wat sullen wy drinken, waar mede sullen wy ons bekleeden, is een kleyngeloovigheyd, en gebrek van genoegsaam vertrouwen op God. Soo beschrijft ook de Joodsche Catechismus * het vertrouwen, dat men daar door verwagt de verlustiging der ziele, welke is de ware geluksaligheyd, te sullen erlangen, uyt de genade Gods over ons, en geensins om onse geregtigheyd of goede werken: als ook dat God in dese eeuwe al wat ons ontbreekt sal vervullen, die sijne hand open doet, en versadigt al wat'er leeft na sijn welbehagen. Veele passagien vint men by de Joden / die met de gront-regel van Jesus gants over een stemmen. Eenen R. Eliezer [a] wert dese spreuke toegeschreven: Al wie nog een bete brood heeft in sijn broodkorf, en segt wat sal ik morgen eeten? die is een van de kleyngeloovigen Een ander segt: [b] Die den dag geschapen heeft, heeft ook des selfs onderhout geschapen: en daar op bouwt hy desen regel / Die dan huyden nog wat

* Lekach Tov. p. 26.

a &

b Buxtorf. Lex Thalmud, p. 2017. ex Sota, fol. 48: 2. & Tanch. fol. 29: 4.

wat te eeten heeft, en segt wat sal ik morgen eeten? die heeft gebrek van geloove. Hebben ook niet de Heydenen dit konnen sien? wanneer een Seneca schrijft: Dese is aldersaligst, en een gerustige besitter van sijn selven, die den dag van morgen verwagt sonder bekommeringe. De lierdigter Horatius song aldus:

Quid sit futurum cras fuge quærere, &
Quem sors dierum cuncq; dabit lucro
Appone.

Dat is:

Wagt u te vragen wat'er morgen ligt geschiet,
Houd elken dag voor winst, die uw 't geluk aanbiet.

Laat ons alleen Epictetus getuygenisse daar by voegen. By soo verre, segt die / dat gy gesint zijt te avanceren (namentl. in den weg van deugt) soo laat die gedagten varen; Indien ik het mijne sal versuymt hebben, soo heb ik niet om van te leven... Want het is beter van honger te vergaan buyten droefheyd en vreese, als met een onrustig gemoet te leven in overvloet.

§ 4. Wy moeten ook verbaast staan van wegens de kragtige overtuyginge / dewelke daar is te vinden in Jesu redeneringen: die op overvloet van aardsche schatten verslingert zijn / die trekt hy af door de overdenking van der selver verganklijkheyd en ydelheyd; en door een aanwijsing van heylsamer goederen / die hemelsch / onverganklijk / en derhalven eeuwig zijn. Diogenes Laërtius teekent aan / als een wijse spreuk / dat yemant seyde: Dat men soodanige goederen moest tragten te verkrijgen, dewelke ook met den genen 't gevaar ontquamen, die schipbreuk lijt. Als hier wert voorgestelt / dat het herte onsen schat navolgt: soo wert ons geleert / dat hy sijn sorge vermeerdert, die sijn goet vermeert, gelijk de Joden a spreken; en soo veel dieper als wy in die boot t'zee geraken / soo veel verder verbreint onse herte van hemelschgesintheyd / beswaarlijk valt het / als de dood komt dat anker te ligten / en het herte los te maken van de wereld; ja daar en boven / wenig agt men dan alle andere dingen. 't Geen ook Salustius wist te seggen: Daar men de rijkdommen voor een heerlijke saake agt, daar schat men alle andere goederen gering, self trouwe, deugt, schaamte, &c. Daar het gierig oog plaats heeft / daar is het boose ooge / dat allen handel schent en duyster maakt. Want / gelijk Seneca segt: De rijkdommen trecken den mensch van den regten weg af tot sijn bederf. Daar men hem selven dienstbaar maakt aan den Mammon / daar kan men Gode sijnen dienst niet geven. Want volgens het advijs van Anaxagoras, kan niemant te gelijk de deugt en de rijkdom besitten; Dat is / even te gelijk bescheyt doen / en als dierbare schatten vieren.

Hoe kragtig hy dit uytvoert.

a Pirke Avoth. cap. 2. § 7.

Met geen minder klem van overtuygende redenen ontwortelt Jesus de vleeschelijke sorge en kommer / uyt den boesem sijner discipelen: terwijl hy die ten toon stelt als een kleyngevoeligheyd; en uyt den ganschen

treyn van Gods regeeringe ons leert besluyten / dat wy reden hebben om hooger gedagten en beter gevoelen van God te hebben: die het meerdere geschapen heeft / en om 't mindere sijn werk niet sal laten verlooren gaan. Want hoe! soude God de kinderen der menschen te vergeefs geschapen hebben? soude hy haar scheppende en onderhoudende / alleen spijs en kleedinge laten gebreken? die daar van selfs de vogelen en bloemen voorsiet? Daar hy nogtans onsen Vader is in Christo / onse gebrek weet door sijn alwetentheyd / en belooft aan die gene / die eerst sijn koninkrijke en geregtigheyd soeken / alle nooddruft tot een toewerpsel. Want menigvuldig zijn de beloften aan de vroomen gedaan / dat sy geen gebrek souden hebben. Psal. 34: 10, 11. Prov. 10: 3. En daarom wil hy / dat sy haar last niet en verswaren met de onsekere kruyssorge van morgen. Gelijk ook Ben Sprach segt: * En quelt uw niet met de swaarigheyd van morgen: want gy en weet niet wat die dag baren sal. Mogelijk sal men der morgen niet zijn: want men vint'er, die haar selven quellen over een wereld, die tot haar niet en behoort.

* *Cartwrigti Mellificium libr. 2. c. 1. ex Sanhedrin, fol. 100: 2.*

§ 5. Soo besluyten wy dan nogmaal / dat Jesus met dese redenering heeft voldaan / aan 't geen men over dit stuk te verwagten hadde: en den sijnen de middel-weg van deugt onstraffelijk heeft aangewesen / haar leerende tusschen de geveynstheyd en sorgeloose nalatigheyd / als opregte en vierige betragters van Godsaligheyd / heen te streven: en altoos het hemelsche boven het aardsche te betragten: Gods koninkrijk eerst te soeken / en sijn lighamelijke stant door den geloove Gode aan te vertrouwen.

Het besluyt.

HET

Het VII. Capittel.

Korten Inhoud.

1. *Jesu Rijks-bevelen*, waar door hy sijne huys-genoten onderwijst in die *regelen van voorsigtigheyd*, waar na sy in 't huys Gods *vrugtbaarlijk* moeten verkeeren, om *onstraffelijk* te zijn, voor God en de menschen, Verss. 1-12. En *onbesmet* te blijven van de boose verleydinge Verss. 13-23.

2. Jesu besluyt van sijn gantsche Predicatie, bestaande in een ernstige vermaninge, tot betragtinge van dese sijne heylsame en gereformeerde wetten, Verss. 24-27.

3. Het historisch verhaal, van de bysondere werkinge en vrugt, welke dese Predicatie gehad heeft op het gemoed van de toehoorders, gebleken by der selver getuygenisse, Verss. 28, 29.

1. A. *Eens Christens onstraffelijke verkeeringe met sijn even-mensch, onder eenige regelen van voorsigtigheyd aangewesen*, Verss. 1-12.

Korte opening van 't verstand der woorden.

Vers. 1. O*Ordeelen* is hier het eerste/ 't geen door een grontregel wert bepaalt/ en waar ontrent ons alle voorsigtigheyd wert gerecommandeert.

Het is klaar-blijkelijk/ dat Jesus hier spreekt van een oordeel over sijns naasten handel en wandel/ dewijl hier gehandelt wert van onse verkeeringe onder de menschen/ en gesproken wert van de wet van vergeldinge/ waar door de Regtveerdige God den mensch in sijn oordeel met die mate sal toemeten/ met welke hy uyt-gemeten hadde.

Dit oordeel bestaat in een vonnisse/ het geen men by hem selven besluyt/ of ook wel by andere uytspreekt/ over yemants persoon volgens sijn werk. Dit woord komt hier voor in een beswarende sin/ voor een oordeel, waar door yemant voor een overtreder gehouden en verklaart wert: waar op dikmaal ook een verwijsinge volgt tot de verdiende straffe. Siet Luc. 6: 37. En oordeelt niet (namentl. geen oordeel van veroordeelinge) ende gy en sult niet geoordeelt werden: verdoemt niet (dat is/ verwijs niemant tot een bepaalde straffe) ende gy en sult niet verdoemt werden.

Dit oordeel is gevelt, wanneer men een quaad gevoelen van yemants persoon by hem selven besloten heeft: en 't wert uytgesproken, wanneer men openlijk sijn bedrijf voor quaad bedrijf ten

ten toon stelt: 't zy in de tegenwoordigheyd van de persoon selve / door een scherpe bestraffinge / of smadelijk verwijt / of af-snijdinge van gewoone vrientschap/doende hem dikmaal ook de uytwerksels van uw verontweerdiging gevoelen; het zy in sijn afwesen, wanneer men door oorblaserye / of agterklap / of ook wel openbare waarschouwinge / den selven by andere voor een quaad mensch bekent maakt.

De Overheyd oordeelt en straft de openbare schelm-stucken: de Kerke oordeelt en berispt de publicque ergernissen / en snijt de hartnekkige / die onverbeterlijk zijn / af van hare gemeynschap / siet vers 6. 15. Elk Godvrugtig mensch oordeelt niet wien het hem geraden is sijn naauwste vriendschap te houden / en wie te schuwen: wie hem oyt een raatsman was tot deugt / en wie hem een versoeker was tot sonden / tekent hy by hem selven aan / om sig daar na voorsigtig te dragen. Dit oordeel hout Jesus voor eene van de swaarste geboden der wet, Matth. 23: 23. Ondertusschen isser ook een oordeel / dat God voor hem selven alleen behouden heeft; als daar is het herte en de conscientie te oordeelen; 't geen voor niemant als voor dien alwetenden Rigter alleen open leyt.

En oordeelt niet, betekent dan / En verswaart niemant buyten u pligt met u oordeel.

Welke spreuke eens Julianus averegts opnam; scheppende daar uyt gelegentheyd om de Christelijke religie te beswaren / als of sy de wereltlijke Vierschaar verwierp / en alle gerigte uyt de wereld wegnam: waar mede een wijde deure soude opgaan tot allerleye schendaden / en de wereld een thooneel worden van de grouwelijkste verwoestinge. Maar dit was een quaadaardige opneminge / die geheel en al uytspattede buyten Jesu oogmerk: dewelke hier geensins te rade was het oordeel van de vierschaar / van de kerk / en van yders voorsigtigen wandel weg te nemen: nademaal hy selve segt / Joh. 7: 24. En oordeelt niet na 't aansien, maar oordeelt een regtveerdig oordeel; Nemaar / alleenlijk den mensch te betuynen binnen het bestek van sijn pligt / en van sijn ampt / waar in hy van God geroepen is.

Daar heerscht in de wereld onder de menschen een seeckere * jeukerigheyd, en graagheyd om aller menschen doen te ondersoeken / en te oordeelen. De meeste menschen, seyde eertijds Salustius, hebben, of gelaten sig immers te hebben, verstants genoeg om te oordeelen: en boven dat, blaakt 'er in allen een lust, om anderer menschen daden en woorden te berispen. Hier door springt men veeltijts in / in saken die niemant oordeelen kan / als God alleen: nademaal sy alleen af te meten zijn na het herte / waar uyt dat sy voortkomen. Waar toe de mensch hem laat vervoeren: 1. Door den schijn / of uyterlijk aansien. 2. Door sugt en eenzijdigheyd / met aanneminge des persoons; 3. Door argwanig nadenken en liefdeloosheyd. 4. Door eygenliefde / om sig selven te behagen / en andere aan te prijsen / terwijl men hem selven met de sulke vergelijkt. 5. Door boosaardigheyd / sig verblijdende in eens anders quaat. 6. Door bitterheyd / verwijtende ook den boetveerdigen hare voorige misdaden. 7. Door

* *Ita quoq; Poëta* Martialis *effusam Carpendi licentiam* Scabiem *vocat. Libr. 5. Epist. 58.*

Allatres licet usq; nos & usq;
Et gannitibus improbis lacessas,
Nos hac à Scabie tenemus ungues.

val,

valsche gronden/ oordeelende het quade goet/ en 't goede quaad. Hoedanige oordeelen de Schrift veroordeelt. (1.) Joh. 7: 24. 8: 15. (2.) Jac. 2: 1. (3.) 1 Cor. 13: 7. (4.) Matth. 7: 3, 4. (5.) Prov. 24: 17. Job. 31: 30. (6.) Nehem. 5: 9. (7.) Jes. 5: 20.

Dewijl dan nu het oordeel na de wet des vleesselijken gebods ophout. Ziet Col. 2: 16, 19. En dat de geestelijke mensch van niemant kan geoordeelt werden uyt de menschen. 1 Cor. 2: 15. 4: 3, 4. 1 Joh. 3: 20. Rom. 14: 3, 4. 10. 13. Jac. 4: 11, 12. Soo dat Christus alleen oordeelt tusschen de sijne. Ezech. 21: 27. Psal. 72: 1. Soo volgt/ dat men buyten publijcque ergernissen/ die met hartnekkigheyd vergeselschapt gaan/ niemant en mag veroordeelen: maar dat men door de liefde alles ten besten moet hoopen/ en ten goeden duyden/ daar 't mogelijk is.

Op dat gy niet geoordeelt en wert. Soo stelt Jesus hen het Goddelijke oordeel voor oogen/ op dat de vreese Gods een breydel mogt verstrecken/ om elk binnen sijnen pligt te betuynen: want door de vreese des Heeren wijkt men af van het quaad, Prov. 14: 16, 27.

Ook schijnen dese woorden het voorgaande verbod eenigsins te bepalen/ en het oordeel te regel-maten; Als of Jesus seyde/ En oordeelt niemant alsoo/ dat gy u zoud schuldig maken aan het goddelijk oordeel, en alsoo een onbarmhertig oordeel tegen u verwekken/ Jac. 2: 3. Willende/ dat wy in ons oordeelen altijd gedagtig zijn/ dat wy selve ook voor den Rigterstoel Christi sullen moeten verschijnen: en daarom geen oordeel en spreeken anders/ als Dienaars Gods/ die het oordeel van den Souverain afbrengen/ en den schuldigen en hardnekkigen voor oogen leggen; andersins daar ons Gods woord en de goddelijke Wet niet voor en gaat/ nog verpligt om sijn vonnisse tot yemant af te brengen/ dat wy daar uyt vreese van het Goddelijk oordeel, niet met allen en moeten seggen tot beswaringe van onsen even mensche.

Vers 2. *Want met welk oordeel gy oordeelt, sult gy geoordeelt worden.* Oordeelt gy met een onbarmhertig oordeel, soo sal God uw ook soodanig oordeelen. Gebreekt u de liefde/ om de sonden van uwen broeder te bedecken/ soo sal God ook uwe sonden ontdecken. Wilt gy alles keuren aan de wet/ buyten aanmerkinge van de menschelijke swakheden/ en Gods genade/ die sig verheerlijkt in de boetveerdigen/ soo sal God u ook na die wet rigten/ en met die gestrengheyd/ op dat u eygen mond u veroordeele. Ziet Rom. 2: 1. 3.

En met welke mate gy metet, sal u weder gemeten worden. Marc. 4: 24. Luc. 6: 38. vergelijk Gal. 6: 7, 8.

Ons oordeel wert altijd agtervolgt van eenige handelingen/ die daar na/ als na haar rigtsnoer/ gerigt werden: die tot yemants beswaringe oordeelt buyten zijn pligt/ die sal na de fonteyne is/ waar uyt dit oordeel opwelt/ ook voortgaan tot veelerleye mishandelingen van oorblasery/ agterklap/ quaad spreken/ smadelijk verwijt/ en al wat dienen kan/ om soo eenen in sijn aansien te verkleynen/ of uyt de gunst van menschen uyt te votsen.

Dese dingen uytmetende: soo toont Jesus, dat de Regtveerdige God ook na de wet van gelijke vergeldinge haar met gelijke mate sal laten toegemeten werden alle schande en smaadheyd/ die met het eeuwig afgrijsen vergeselschapt gaan.

Vers 3. De tweede regel van voorsigtigheyd is: dat niemant het ampt van broederlijke berispinge op hem en neeme/ dan die self onstraffelijk is:

Het is noodwendig / dat 'er in de gemeynte zijn die waken/ en de beterschap des levens gestadig tragten te bewerken; dog het is niet even veel wie men daar toe verkiest. Op dat het vrugtbaarlijk geschiede/vereyscht de H E E R E daar toe soodanige menschen/ die onberispelijk van wandel zijn / en sluytse uyt / die een quaad exempel geven.

En wat siet gy den splinter , die in de ooge uwes broeders is: Gy verwaande huychelaar / wat siet gy toe / en neemt gy de opsigt aan op de splinter in uwes broeders ooge; Verstaet sijn swakheden en sijn dagelijksche struykelingen/ soo daar in yets opmerkelijks is/ 't geen sijn gestalte ontciert: en sijn ligt verdonkert.

Maar den balk , die in uw oog is , en merkt gy niet ? Uw eygen grove en heerschende sonde/ die als een balk alle man in't oog loopen / die siet gy over 't hooft / even als waren sy noyt begaan / of die begunstigt gy / als of daar in niet misdreven waar.

Soo merkt Jesus hier in aan een quaad gebruyk van het kerkelijk oordeel / door een seker soorte van quade bedienaars der tugt : en munstert die onder alle andere / dien het oordeel niet toe en komt / in't bysonder uyt / als onwettelijke tugters / om dat sy daar toe onbequaam zijn / gelijk hy in 't vervolg toont.

Vers 4. *Of hoe sult gy tot uwen broeder seggen.* Met wat fatsoen sult gy vrymoedigheyd konnen scheppen / en met wat vrugt sult gy uwen broeder konnen aanspreken / met hoope van overredinge / en van yets by sijne conscientie te vermogen.

Laat toe dat ik den splinter uyt uw ooge uyt doe , en siet daar is een balk in uw ooge. Hoe kan uwe berispinge ontfankelijk zijn / en ingang vinden / die gy selve een grooter sondaar zijt? Want de bestraffinge en wort niet geloost yemant ernst te zijn / soo die op sijn eygen gemoed niet en vermag.

Is't waar / dat de sonden soo hatelijk zijn / sal yemant ligt denken / als die verisper voorstelt / waarom en gelooft hy dan dat selve niet? of indien hy het gelooft / waarom en doet hy het niet? De bestraffinge went voor een liefde tot de deugt / en haat tegen de sonde : soo dan de bestraffer de sonde nog dient / soo blijkt dat hy geen geloof verdient; weshalven hy meer afbreekt met sijn exempel / als hy opbouwt met sijn leere. Daarom vereysschen de Apostelen soodanige Dienaars / die voorbeelden zijn van de kudde , en van onstraffelijken wandel. Siet 1 Pet. 5: 3. Tit. 1: 7. 1 Tim. 3: 2.

Vers 5. *Gy geveynsde.* Want het is den aart der geveynsden / haar selven scrupuleus te toonen over den zielen stand van andere / en naauwe sifters te zijn van allerleye handelinge : om voor nauwkeurige wickers van sonden en gebreken / en groote vyanden van 't rijke des Satans / te passeren.

Werpt eerst den balk uyt u oog. Soo onderwijst haar Jesus , hoe sy tot dit ampt haar bequaam moesten maken: dat sy die hinderpaal van alle goede stigtinge moesten weg nemen ; haar selven reynigen / en door overwinning van haar eygen gebreken / andere een exempel geven van goeden wandel.

Ende dan sult gy besien, om den splinter uyt uwes broeders ooge uyt te doen. Dat is: Dan sult gy met vreugt konnen onderleggen / hoe gy uwen broeder sult konnen ten voorsigtigsten aansetten / om sijne heyligmakinge meer en meer te volbrengen in de vreese Gods.

Vers 6. De derde regel van voorsigtigheyd raakt nog ook het oordeel der kerke : en hoe sig te gedragen ontrent onver-

onverbeterlijke menschen. Wanneer men het koninkrijke Christi soekt te verbreyden / soo moet men wel onderscheyden ontrent wat lieden dat men geweld moet doen met redenen / omse tot overtuyginge te brengen; men moet van op allen niet even sterk aandringen: immers niet op die geene / die Jesus hier honden en swijnen noemt: die hy niet en wil dat wy onse gemeynschap sullen aanbieden of geven.

Honden en swijnen waren twee soorten van onreyne dieren onder het O. T. die beyde niet alleen sonder herkauwen aten / maar ook seer gretig aanvielen op onreyne spijse; terwijl sy allerleye dood-aas en vuyligheyd ook gretig verslinden. Dese sijn sinne-beelden van onreyne en boose menschen in de Schriftuyr.

Van honden siet Psal. 22: 17. 21. Phil. 3: 2. Apoc. 22: 15. Van swijnen, en die ook by de honden gevoegt / 2 Petr. 2: 22.

Indien men dese twee van elkander wil onderscheyden / soo kan men door de honden, van wegen haar bassende en byteinden aart / verstaan soodanige stoute en onbeschaamde wedersprekers van de waarheyd / die van den weg des Heeren quaad spreken, Act. 19: 9. en deselve na haar vermogen vervolgen. Maar door de swijnen werden ons verbeeld soodanige onreyne menschen / die haar in den drek van haar sonden sorgeloos om en om wentelen / en het woord der tugt niet en konnen verdragen: die van haren buyk haar God maken / Phil. 3: 19. en loopen tot uytgietinge van allerleye overdadigheyd.

En geeft het heylige den honden niet; Dat is / en geeft haar geen gemeynschap aan uwe geestelijke spijse. De spreekwijse schijnt te sien op de offerhanden / die men at in de voorhoven des HEEREN; welkers vlees heylig was: 't geen men van geensins en moeste verontheyligen. Niemant mogt dat vlees eten / als die reyn waren: en het soude een grouwel geweest hebben / soo yemant sulken heyligen spijse had geworpen voor de honden.

Om dan ons af te schrikken van de gemeynschap met sulke onbekeerelijke vyanden der waarheyd / soo noemt Jesus haar honden: en die sig soude willen voegen om soodanige nog tot de gemeynschap der kerke te willen toelaten / of sig vermoeyen om de sulke de verborgentheden des geloofs nog wijs te maken / die toont Jesus, dat even eens doet / als of hy het heylig vlees der offerhanden den honden voor wierp / om van die onreyne dieren verslonden te worden.

De verborgentheden des geloofs / soo als sy ons toegepast werden in de prediking des Woords / en de bediening der Sacramenten / die altemaal uytkomen op Christi offerhande / als een spijse des levens / dat zijn de heylige dingen, die men de soodanige geensins en moet aanbieden: dewijl sy haar selven / door haar bitterheyd / en onbekeerlijkheyd tegen de waarheyd / des eeuwigen levens onweerdig toonen. Siet Act. 13: 26.

Nog en werpt uwe peerlen niet voor de swijnen. Uwe Peerlen, Die u tot een cieraad zijn / van Christo geschonken / om daar in uwen rijkdom in de genade / en uwe heerlijkheyd te betoonen: dewelke behooren tot den pronk van de bruyd Christi / die waarlijk door sijn Geest is wedergeboren; als daar is het Woord der Heyligheyd / en alle gaven van verciersinge / die daar uyt rijsen / die door oeffening verkregen werden: want de soodanige te willen leeren spreken / 't geen tot stigtinge dient / na alle verscheydentheyd van gaven / daar haar naturel heenen inclineert / is sulke

swijnen

swijnen met onse peerlen behangen: of immers haar die voorwerpen: en 't is een verciersel/ dat alsoo min voegt/ als een gouden bagge in een verkens snuyt, Prov. 11: 22. Die soodanige hebben ontfangen in de kerk/ die hebben den glans van 't Christendom verdooft/ en een wijde deure geopent voor den Antichrist.

Op dat sy niet t'eeniger tijd deselve met hare voeten en vertreden. Vergelijk Heb. 10: 29. In 't Gr. In hare voeten. 't geen somtijts ook betekent tusschen. siet Matth. 20: 26. Luc. 16: 15. Rom. 16: 7. 8. 20. Andere nemen 't voor een spreekwijse na den aart der Hebreen/ gelijk onse Oversettinge.

Immers/ hier door wert te kennen gegeven een veragtinge/ en smaatheyd/ welke daar door overkomt over onse eere en leere. Want/ terwijl sy dit cieraad der heyligen geensins in heyligmakinge en besitten/ soo is het te vreesen/ dat sy eens door groote buytenslagen al 't geene besmetten sullen/ dat wy aan haar mogten toegebragt hebben: en alsoo die peerlen in den slijk vertreden tusschen hare voeten.

En haar omkeerende uw en verscheuren. 't Geen ook van de swijnen wert aangemerkt by Plinius, libr. 10: cap. 63. Pollux, libr. 5. cap. 15. en Strabo, libr. 4. Waarom sommige haar te vergeefs bekommert hebben/ hoe dit verscheuren ook den swijnen kon toegeschreven werden. Dit omkeeren kan haar afval beteekenen/ en alle veranderinge van raatslagen.

Die de Christelijke religie namaals haten/ na dat sy die sonder liefde tot de waarheyd hebben beleden/ dat werden meerendeel de bitterste vervolgers van des selfs belijders: diese na al haar vermogen soeken uyt te roepen; gelijk uyt de exempelen van Achab, Herodes, Julianus, en andere/ kennelijk genoeg is.

Vers 7. Het vierde Rijks-bevel van Jesus vinden wy verss. 7-11. waar in ons het bidden, soeken, en kloppen, gerecommandeert wert.

Beswaart vinden haar hier de gemeene Uytleggers/ wanneer sy sullen toonen hoe dese wet hier te passe komt; nademaal Jesus al in het voorgaande capittel van het gebed gesproken had: en dat men nauwlijks kan sien/ hoe desen in-val op de materie van 't gebed/ met het voorgaande en volgende t'samenhangt/ of tot een oogemerk te brengen is.

Wat ons belangt/ wy meenen/ dat het bidden hier slaat niet op alle gebeden in 't gemeen/ maar op het soeken en kloppen in 't bysonder: en wel op het soeken van onses naastens heyl en saligheyd. Honden en Zwijnen en mogen wy niet ontfangen/ maar alleen de schapen/ die nog van Jesu stal niet en zijn.

Het is dan als of Jesus seyde: Maar wilt gy de voortsettinge van mijn koninkrijke/ en de saligheyd bevorderen van die menschen/ die nog afdwalen/ soo legt dit werk aan door bidden, soeken, en kloppen: en God sal u geven te winnen die geene/ die hy ter saligheyd uytverkooren heeft.

Biddet dan/ om soodanige gaven en soodanigen Geest/ die u hier toe mag bequaam maken: en om soodanigen medewerkenden segen/ die u de weg bereyde/ den toegang verleene/ en door de genade van sijn Geest de herten der menschen rake.

Ende u sal gegeven worden: Het geene dat gy begeert.

Soekt, ende gy sult vinden. Soekt de verloorene schapen des huyses Israels/ ja alle die afdwalen van den regten weg/ soekt die; waarse zijn/ dewelke uw woord willen hooren/ en die mijn Euangelium niet hartnekkig en versmaden:

smaden; en uw soeken / soo geheyligt zijnde door gebeden / en sal niet vrugteloos zijn: maar gy sult vinden / 't geene gy soekt.

Kloppet, ende uw sal open gedaan werden. Indien eenige schoon haar wat onagtsaam mogten betoonen / en gelegen in een diepen slaap van sorgeloosheyd: soo klopt hart aan / en soektse tot ontwaken te brengen; dat sy de deure van haar herte mogten openen / en het woord der saligheyd ontfangen: ende uwen arbeyd en sal niet ydel zijn in den Heere.

Vers 8. *Want, een yegelijk die bid, die ontfangt.* Hy bewijst Iesus zijn voorstel / en bevestigt haar in de hoope van sijn belofte / uyt de generale order / die God gestelt heeft: dat hy belooft heeft de heylige gebeden en begeerten van de sijne te verhooren. Ies. 65: 24. Ioh. 14: 23. 16: 23.

Ende die soekt, die vint. Wanneer men soekt na een goede saake / die het hoogste eynde / welke is de eere Gods / kan bevorderen: soo heeft men ook hier versekering van te sullen vinden; gelijk dien Herder / die het verlooren schaap sogt / en de vrouwe / die sogt na de verlooren penning. Siet Luc. 15: 1-10. Matth. 13: 45, 46.

Ende die klopt, dien sal open gedaan werden. Die aanhoud / ende aandringt / die sal vinden een geopende deure / en ontfangen werden om des woords wille / 't welk hy mede brengt: immers by allen / die God daar toe uytverkooren heeft. En soo soude men in de woestijne een woon-plaatse vinden voor de kerk / en ontfangen werden van de Heydenen. Apoc. 3: 8. 12: 14. Ies. 55: 11. 12.

Vers 9. *Ofte wat mensche isser onder uw' soo sijnen soone hem soude bidden om brood, die hem eenen steen soude geven?* Soo leyt Iesus hier de gront van dese verhooringe / waarom het gebed haar soeken en kloppen soodanig soude segenen / dat God haren arbeyd soude voorspoedig maken: tot dien eynde vertoont hy de grond van verhooringe in een parabel of gelijkenisse / genomen van de aardsche Vaders / die de gebeden van hare kinderen verhooren / wanneer sy bidden om hare nooddruft / dat sy van niemant als van hare Ouders en konnen verwagten: noyt waren die soo dwers / en soo ontaart / dat sy voor het brood aan hare kinderen een steen gaven / die haar niet voeden kan.

Vers 10. *Ende soo hy hem om een visch soude bidden, die hem een slange sal geven?* Een slange / welke een vergiftig ongedierte is: een boos venijn / dat in stede van dit leven te voeden en te onderhouden / het selve soude uytblussen en dooden.

Vers 11. *Indien dan gy, die boos zijt;* Door de sonde / die in de wereld gekomen is; waar door de geheele wereld leyt in het boose: en alle van naturen genegen zijn / om andere te beschadigen en quaad te doen. siet Gen. 6: 5.

Weet uw kinderen goede gaven te geven: Door die natuyrelijke trek / die daar is tusschen Vader en kint / die uw de reden doet plaats geven / en het herte ontsluyt ontrent uw bloed / om haar redelijk versoek met betooning van liefde en gunst te beantwoorden.

Hoe veel te meer sal uwe Vader, die in de Hemelen is, het goede geven? Lucas segt / Sijnen heyligen Geest geven: Om u bequaam te make / uwen arbeyd te segenen / en uw toehoorders te bekeeren. Of / het kan ook sien op de uytverkoorene selve / die ons gegeven werden als een spijse: om ons daar mede te vermaken; en door haar te laten troosten.

Dit besluyt brengt onse gedagten over van 't mindere tot het meerdere / en

en steunt op dat fondament/ dat wy hooger gedagten moeten hebben van den goeden God/ die onsen Hemelschen Vader is/ en van sijne weldadigheyd: als wy hebben van de weldadigheyd der aardsche Vaders/ die boos zijn. Nademaal ook dese begeerte nootsakelijk is tot de eere Gods/ en onse stigtinge/ en alleen van sijnen segen afhangt/ soo is 'er ook aan de verhooringe des selfs niet te twijffelen.

Den genen, die se van hem bidden. Want het bidden zijnde in de kinderen Gods een aandrift van den H. Geest/ die dese goede begeerte in ons werkt: soo is sy selve alreede een bewijs/ dat God daarom wil aangesogt zijn/ en ons daar in verhooren.

Vers 12. De vijfde regel van voorsigtigheyd recommandeert ons de weldadigheyd aan alle menschen/ om haar dat goede te doen na Ziel en lighaam/ 't geen wy met blijdschap van andere ontfangen hebben/ of geerne souden willen/ dat andere in sulken geval aan ons bewesen.

Men moet hier de overgang van de voorgaande regel tot dese tegenwoordige wel in agting nemen/ die te kennen gegeven wert door het hegt-woordeken dan: waar door aangewesen wert/ dat het soeken van onsen even-mensch en sijn welstand hier nog een wijdluftiger pligt vereyscht/ en dewelke na een bysondere regel-mate moet gerigt zijn/ eer dat sy de weerdigheyd van eens Christens roeping genoegsaam kan beantwoorden.

Alle dingen dan, die gy wilt, dat uw de menschen souden doen. Dewijle wy alle schepselen zijn van eenen Maker/ en eene hoeve bewoonen/ daar van de Schepper de opper-eygenaar blijft: nadien wy ook alle verpligt staan om dien selven Heer te dienen/ die even seer in den eenen als in den anderen hem kan verheerlijken/ soo volgt/ dat al wie God soekt te dienen/ geerne sag/ dat alle sijne mede dienst-knegten hem in sijne ongelegentheyd de hulpende hand quamen bieden/ op dat het werk des HEEREN/ dat van sijnen taax is/ egter geluckig mogt voortgaan: hy kan niet anders/ als alle menschen aansien als verpligt/ om hem niet te laten verlooren gaan/ nog sijn werk: op dat sy de schade van het goed van haren gemeenen Heere mogten voorkomen.

Sy konnen geensins gelooven/ dat God aan eenige de aarde soodanig gegeven heeft ten eygendom/ dat sy souden vermogen eenige van haar mede dienstknegten van hare vrugten gantschelijk uyt te sluyten en te laten vergaan/ maar dat sy die alleen besitten als een taax van haren dienst/ om die wel te regeeren/ en onder goede rekenschap te bedeelen. Sy konnen niet gelooven/ dat God haar eenige waarheyd ter Ziels behoud van nooden bekent maakt/ die sy niet schuldig zijn door haar bespraakte-mond tot sijn eere te verbreyden en hare mede dienst-knegten mede te deelen/ op dat sijnen roem te overvloediger werde.

Dit kan elk mensche sien/ als hy in ongelegentheyd is/ of als hy hem eenige ongelegentheyd verbeelt: en daar uyt rijst een wille en begeerte/ dat andere menschen aan hem mogten wel doen en sijn gebrek vervullen. Uyt die grond rijst het/ dat wy andere menschen weten te beschuldigen/ wanneer sy in eenig stuk nalatig zijn: en te prijsen die hier in volveerdig zijn.

Doet gy hen ook alsoo. Na 't geene wy door een wel gegront oordeel souden oordeelen aan ons wel of qualijk gedaan te zijn/ eerlijk of oneerlijk: gelijk wy dat seer ligtelijk weten te rekenen; daar na moeten wy onsen pligt aan andere men-

menschen afmeten / en haar alsoo doen: Nadien andere ontrent ons in geen meer verpligting staan / als wy ontrent haar / elk aangemerkt na sijn staat en beroepinge / en in sijn order.

Dewijl nu alle goederen haar opsigt hebben op tweederley staat des menschen / op ons leven / en wel leven / en dat wy leven / om wel te leven: en nogtans ook tot het wel leven niet en komen als door het leven: Soo volgt / dat wy moeten oordeelen / dat yemant ons weldoet / die eerst ons wel leven ter saligheyd bevordert / en tot dien eynde daar na ook ons levens onderhout betragt. Die order moet men dan ook houden ontrent alle menschen / dat mense soekt te brengen op den weg der saligheyd / en daar toe ook na den lighaame alle noodige hulpe deses levens toeschikt.

Want, dat is de Wet en de Propheten. Het gantsche woord Gods wort somtijts soo afgedeelt in de Wet en de Propheten: siet boven Cap. 5: 17. Luc. 24:27. om dat alle de andere boeken ook door den Geest der prophetie beschreven zijn / en in sig eenige prophetische gronden hebben / waar op dat sy gebouwt zijn.

Moses heeft in de wet allerleye regten en wetten gegeven / die daar op uytkomen / hoe een afgesondert volk sal t'samen leven / en als een lighaam verbonden zijn door liefde / eendragt / en onderlinge behulpsaamheyd.

De Propheten hebben alle gebreken in dat volk / daar door sy van die wet afweken / bestraft / en haar door veelvuldige boet-predicatien wederom gesogt tot dien staat van heylige eenigheyd te brengen / en haar gerecommandeert hun van hare sonden te bekeeren.

Het oog-wit van Moses wet, en der Propheten vermaninge / wert alleen voldaan in die staat / waar in elk een door een gesond oordeel van de waarheyd / en haar belang / wenscht / dat hy in den weg der saligheyd mag regt bestiert werden / en in alle sijne verpligtingen een getrouwe hulpe vinden na ziel en lighaam: en dat elk een gereet is hem selven soodanig aan zijn even-mensche te bewijsen.

In die volveerdigheyd tot weldoen blijkt de liefde niet alleen van goetgunstigheyd / maar ook van weldadigheyd: waar in selve alreede de vervullinge der wet is. Matth. 22: 20. Rom. 13: 8. Gal. 5: 14. 1 Tim. 1: 5. In die weldadigheyd oeffent men niet alleen alle regtveerdigheyd / maar ook alle goedwilligheyd / beschedentheyd / en reckelijkheyd: wat dat men met eenige billijkheyd soude konnen vereyschen.

Weshalven de Heere Jesus hier in een wet begrepen heeft alle de wetten / die men tot een vreedsame t'samen-wooninge en verkeeringe onder de menschen soude konnen vereyschen: en welke bysonder kragtig is / om andere menschen haar genegentheyd te winnen; door weldoen van de waarheyd onser religie te overtuygen / en alsoo tot het koninkrijke Christi te bewegen.

Betooninge, uyt dese Rijxs-bevelen dat Jesus, 't geene desen aangaande in't leer-ampt van den Messias vereyscht wiert, voldaen heeft.

Wat men uyt de prophetien hadde te verwagten, aangaande de wetten van order in 't rijke Christi.

§ 1. Al wie het koninkrijke Christi verwagteden na de prophetien honden ligtelijk bevroeden/ dat hy daar in een reyn volk soude willen beheeren/ het geene van de boose wereld soude afgescheyden zijn/ en onder een heylige t'samen-wooninge by een leven. Daarom voorseyde de Christus/ Ezech. 20: 35-38. Ik sal u brengen in de woestijne der heydenen, ende ik sal met uw aldaar rigten aangesigte aan aangesigte... Ende ik sal uw onder de roede doen doorgaan, ende ik sal u brengen onder den band des verbonds: daar toe sal ik die rebel zijn, en die tegen my overtreden, *uytsuyveren*. Soo wert'er van hem getuygt/ Ezech. 34: 17. dat hy rigten soude tusschen kleyn vee en tusschen kleyn vee, tusschen de rammen en de bocken. Tot dien eynde soude hy dan de aangenomene reynigen, soo sullen sy my (segt hy) tot een volk zijn, ende ik sal hen tot een God zijn, Ezech. 37: 23. In desen allen soude de Christus hem betoonen als het vier eens gouts-smits, en als de zeep eenes vollers, Mal. 3: 4. Om dan soo reynen volk in een lighaam t'samen te verbinden/ soo wierden daar ook vereyscht Rijx-bevelen/ en regelen van voorsigtigheyd/ die alle tot sulken eynde strekten. 1. Hier toe behoort dan 't geene de Koning in de prophetie eyscht. Jes. 65: 1. Bewaart het oordeel, ende doet geregtigheyd: want mijn heyl is na-by om te komen, ende mijne geregtigheyd om geopenbaart te werden. Hy klaagt over sijn Israelitischen wijngaart/ dat sy schuldigheyd had voort gebragt in stede van dit oordeel, 't geen hy verwagt hadde, Jes. 5: 7. Hy versoeyt den schaarschen Epha, die niet regt de saaken weegt of uytmeet/ Mich. 6: 10. En regt die wet op Zach. 8: 16. Oordeelt de waarheyd, en een oordeel des vredes in uwe poorten; willende/ dat sy de leugen van de waarheyd wel souden onderscheyden/ en voor de rest/ na den aart der liefde van de persoonen oordeelen/ en niet ligt yemant beswaren: 't geen de ware weg is/ om de vrede te bewaren. 2. Het was ook dan sijnen raatslag Herders te geven na sijn herte, die sijn volk soude weyden met wetenschap en verstand, dat is/ met alle wijsheyd en voorsigtigheyd/ Jerem. 3: 15. Die sijne schapen souden voorgaan met een onstraffelijken wandel/ op dat sy de leere der tugt met voordeel mogten inscherpen. En daar toe diende ook sijne wet van reynigheyd in die geene/ die sijn tabernakel souden dienen. Jes. 52: 11. Raakt het onreyne niet aan. Gaat uyt het midden van haar, *Reynigt u*, gy die de vaten des HEEREN draagt. 3. Het gantsche volk soude met de onreyne honden en swijnen geen gemeynschap mogen hebben: maar moeten zijn als een besloten hof, Cant. 4: 12. buyten welke alle onreyne geweert moesten werden. Dit huys van sijn gemeynte/ dat geestelijk soude zijn en heerlijk gebouwt/ volgens

gens de prophetie / Jes. 54: 11, 12. Siet ik sal uwe steenen gansch çierelijk leggen, ende ik sal uw op Sapphyren grondvesten, ende uwe glas-vensters sal ik Christalijnen maken, ende uwe poorten van Robijn-steenen, ende uwe gantsche landpalen van aangename steenen. Dat heerlijk huys en moeste men geensins besmetten met het inbrengen van een onreyn volk: volgens de wet daar van gegeven / Ezech. 44: 9. Geen vreemde, onbesneden van herten, nog onbesneden van vleesch, sal in mijn heyligdom in-gaan. Tot welkers uytvoeringe ook bevolen wierd / vers 23. Sy sullen mijn volk onderscheyd leeren, tusschen 't heylige, en 't onheylige, ende hen bekent maken het onderscheyd, tusschen het onreyne, en het reyne. Soo dan / al wie verkeeren wil in de tente des HEEREN / en woonen op den berg sijner heyligheyd / in diens oogen moeten den verworpenen (die sig door versmadinge van 't Euangelium hem betoont heeft des eeuwigen levens onweerdig / en alsoo een verworpeling te zijn) veragt wesen, Psal. 15: 4. wiens gemeynschap dat men schuwt / en die men tot de heylige dingen niet toelaat / nog aansoekt tot sijne peerlen / op dat hyse niet en vertrede. 4. De dwalende nogtans en soude in dat rijk geensins verwaerloost werden: de groote Herder soude door sijn dienstknegten in de hoede van sijn kudde het verloorene soeken, het weg gedrevene weder brengen, het gebrokene verbinden, en 't kranke sterken... en weydense met oordeel, Ezech. 34: 16. Het zaad / dat hy om den arbeyd sijner Ziele sien soude / dat soude ook al voorder soeken zijn rijk voort te setten: en 't welbehagen des Heeren soude door des selfs hand geluckiglijk voortgaan, Jes. 53: 10. 5. De Hooft-wet tot onderhoudinge van alle eendragt / soude zijn de wet van weldadigheyd: die wy lesen Hos. 6: 6. Ik hebbe lust tot weldadigheyd, ende niet tot offer. En Mich. 6: 8. Wat eyscht de HEERE van uw, als regt te doen, ende weldadigheyd lief te hebben, ende ootmoedelijk te wandelen met uwen God. Die poging om wel te doen soude daar bevolen werden / tot soo verre / dat de Koning segt / Zach. 8: 17. En denkt niet de een des anderen quaad in uwe herte. De wijsheyd breydse uyt tot al ons vermogen / Prov. 3: 7. En onthout het goede van sijn meesters niet; dat is van die geene / tot welke het volgens de verpligtinge Gods behoort) als het in 't vermogen uwer hand is te doen.

§ 2. Het geene dan Jesus hier verhandelt / siet elk een / dat seer wel voegt met het leer-ampt van de Christus / die sijne Rijx-bevelen alsoo moest laten uytgaan: Insonderheyd als wy aanmerken / dat dese regelen van voorsigtigheyd / gelijk ook de voorgaande vermaningen / geheel en al doorschijnen van een onbesmette en onberispelijke heyligheyd. 1. Hoe heylsaam was het / dat die oordeel-sugt van menschen beteugelt wiert / en dat sy leerden na den aart der liefde van malkanderen te gevoelen! Hoe kragtig is dien teugel / door welke Jesus die uytspattinge bedwingt! als hy hare gedagten betrekt op 't algemeene oordeel / en toont hoe God sulke menschen als dan sal laten rigten / die soo onbarmhartigen oordeel buyten haar pligt dikmaal van andere hebben geveld / en uytgesproken. 2. Hoe regtmatig is sijn wet / waar door

De Heyligheyd ende regtmatigheyd van Jesu Rijx-bevelen, met de voorige prophetien, over-eenstemmende.

hy die persoon maakt en weert van het ampt der tugt / om de swakken op te regten / en de struykelende te verbeteren / die selve wegens hare gebreken in 't oog loopen: dewijl dat hare vermaninge en berispinge niet ontfankelijk en is / nog kragtig by de menschen. 3. Wie en billijkt het niet / dat men het heylige den honden niet en geve, nog de peerlen werpt voor de swijnen, als hy merkt dat het strekt tot onteeringe van de waarheyd / en tot groot gevaar van hare belijders? 4. Wat liefde isser werksamer / als die met gebeden, soeken en kloppen, tragt sijne even-mensche te brengen tot een eeuwige welstand / en het koninkrijke alsoo te verbreyden? 5. Wat liefde isser suyverder / als dewelke gesint is tot alle weldadigheyd / die men selve in sulken geval van andere soude meenen met reden te begeeren / en door een billijke bescheydentheyd te konnen verwagten? Wat Maatschappy kan haar eendragt en vrede behoudens haar welstant door billijker wetten eyschen als dese weynige zijn? en wat gebreekt'er in deselve tot een gerustige en heylige t'samenwooninge?

Haar onberispelijkheyd uyt der selver overeenkomste met de leere der Joden aangewesen.

§ 3. Om ons nog nader te versekeren van de onberispelijkheyd van de Ryx-bevelen en grond-wetten / soo sal het niet ondienstig zijn hier wederom de Joodsche Meesters te hooren: en haar over-een-stemminge met dese wetten ook dikwils tot de spreekwijsen toe t'samen te vergelijken.

1. Van de Hasideen wert tot haren lof getuygt / [a] dat sy bekommert waren / hoe sy yemant souden rigten na de evenaar der geregtigheyd, al schoon sy wisten dat yemant sekerlijk gesondigt hadde. Maar van daan die spreuken komen / dewelke alle voorsigtigheyd recommanderen ontrent het oordeel / en alle ligtveerdig oordeel veroordeelen. Als daar zijn; [b] Weest langsaam in 't oordeelen. [c] Oordeelt een yder mensche na de evenaar der geregtigheyd. [d] En oordeelt uw naasten niet voor dat gy in zijn plaatse gekomen zijt; dat is / u selven hebt kragtig ingebeelt in sijn plaatse te staan / en dat sijn saake uwe saak was. [e] Die zijn naasten oordeelt na de evenaar der geregtigheyd, die wert ook na deselve evenaar der geregtigheyd geoordeelt. De Joden als sy van de evenaar der geregtigheyd spreken / soo staat'er eygentlijk de evenaar van zijn verdienste, en sy brengen daar tegen de evenaar van schult. En daarom segt R. Juda: [f] Die een anderen lief heeft, oordeelt altijd van hem na den evenaar van geregtigheyd (of liever bescheydenheyd) daar en tegen die hem haat, oordeelt altijd na den evenaar van schult; dat is / na uytwijsen van de sonde. Gelijk in een schale de evenaar uytwijst wat dat swaarste weegt / soo merken de Joden aan / dat men de schale der geregtigheyd na een tweederley evenaar kan aanmerken / als men de voorgaande verdiensten van een persoon ook in bedenking brengt / soo wert men genootsaakt somtijts een saak in de beste vouw te slaan / en ten besten van hem te gevoelen: maar als men alleen siet op de soute / soo vint men een overhellinge na de kant van veroordeelinge. Maar dien evenaar verwerpen de Joden / als onregtmatig. Het is ook by haar

a *Grotius in h. l.*
b *Pirke avoth. cap. 1. §1.*
c *Pirke avoth. cap. 1. §7.*
d *Pirke avoth. cap. 2. §4.*
e *In Thalmude Sabbath. fol. 127:2. Citat. Buxtorf. in Lexic. Thalm. pag. 512.*
f *Drusius in adagijs Decuria 2: 4.*

bekent/

bekent/ dat in Gods oordeel mate voor mate plaats heeft: onder ontelbare eyndige passagien/ die alomme voorkomen in de schriften der Rabbinen/ ja selfs in hare gebeden/ sullen ons dese twee genoeg zijn; de eerste uyt den Thalmud. a Met wat mate een mensche meet, meet men hem wederom. En het tweede uyt den Thargum van Jonathan. b Met wat mate yemant meet, met deselve sal hem ook gemeten worden: 't zy een goede mate, of een quade mate.

2. Dat hy/ die een ander berispen sal/ en tot beterschap des levens aansetten/ self onstraffelijk moet zijn/ geven de Joodsche Meesters ook met dese spreuke te verstaan. c Indien gy andere verçieren wilt, soo verçiert eerst u selven, en daar na anderen. d Laat ons eerst ons selven ondersoeken, eer dat wy andere ondersoeken. e Het gebrek dat in u is, en verwijt dat aan uw even-mensche niet. Indien wy de eygen spreekwijse begeeren/ soo laat ons aanmerken 't geen van R. Tarphon verhaalt wert/ dat hy eens seyde: f Ik verwonder my, en denke of 'er wel yemant is in dese eeuwe, die de bestraffinge soude willen aannemen? want als yemant tot een ander seyde, *werpt den splinter uyt u oog:* hy soude antwoorden, *werpt gy den balk uyt uw ooge.* Waar op de Glosse aanteykent/ dat het sulken boosen tijd was/ dat sy malkanderen niet en konden bestraffen, om dat sy alle sondaars waren. Waar van daan de spreekwijse ook gemeen is onder de Joden: g Neem den balk uyt uwe oogen eerst weg, wanneer dat yemant haar yets verwijt/ die selve swart is.

3. Gelijk Jesus segt/ geeft het heylige den honden niet, nog en werpt de peerlen niet voor de swijnen: soo spreken ook de Joden. h En werpt de peerlen niet voor de swijnen, nog en levert de wijsheyd niet over aan den geenen, die haar uytnementheyd niet en kent. Welke spreuke den Joodschen uytlegger aldus verklaart: En levert de wijsheyd niet over, aan den geenen, die des selfs uytnementheyd niet en kent, want sy is weerdiger als de peerlen, en die deselve niet en soekt, is erger dan een swijn, die sig besmeurt en bewentelt in den drekhoop; even alsoo ontheyligt hy ook des selfs heerlijkheyd, die de uytnementheyd der wijsheyd niet en kent.

4. De klem van Jesus bewijs voor de verhooringe van onse gebeden/ waar in hy opklimt van de aardsche Vaders/ die boos zijn/ tot onsen hemelschen Vader; vint men op geen ongelijke wijse aangedrongen by de Joden/ want soo wort'er verhaalt van R. Tanchuma/ hoe dat hy siende een seker man/ die sijn verlatende vrouw een aalmoes gaf/ daar uyt aldus ook opklom tot de overdenkinge van Gods goedheyd/ seggende: i ô Gy Heere der wereld! idien dese, die vlees en bloed is, ja ook wreed, echter nog met barmhertigheyd is bevangen tegen haar, om aan haar yets te geven, die nu niet meer van hem afhing, hoe veel te meer sult gy met barmhertigheyd bevangen zijn tegen ons? die wy kinderen zijn van uwe kinderen, kinderen van Abraham, Isaac, en Jacob, en dat onse onderhout van u afhangt.

a *Sanhedrin, fol. 100: 1. Sotah cap. 1: 7. Tanchum, fol. 56: 4. Qua citantur à Ligtfoto in h. l. & Cartwrigtoin Mellific. libr. 2. c. 2.*

b *Thargum in Gen. 38: 16.*

c *Midras Thehillim ad Psal. 53. apud Cartwrigt in Mellificio libr. 2. cap. 2.*

d *Drusii Proverbia in Bibliis criticis, p. 1671.*

e *Casparus Bertramus in h. l.*

f *Erachim f. 16: 2. ut & in Bava Bathra fol. 15: 2. Qua citantur à Ligtfoto in h. l.*

g *Drusii adagia Decur. 2: 3.* h *Drusius in h. l. Cartwrigt Mellif. libr. 2. cap. 2.*
i *Cartwrigt Mellific. ibid.*

5. Om die wet te regtveerdigen/ 't geen gy wilt dat u de menschen doen, doet gy hen ook alsoo, want dat is de wet en de propheten, soo verdient een sekere passagie in den Thalmud hier allesins/ dat sy van ons in haar geheelen omslag wert aangeteekent: daar wert dan verhaalt: a Dat eens een seker mensche quam voor Shammaj, die tot hem seyde: Maak my tot een Joden-genoot, onder voorwaarde, dat gy my de gansche wet leert, terwijl ik op een voet sta: maar dese dreef hem met een maat-stok, die hy in sijne hand hadde, van hem weg. Daar na quam deselve mensch by Hillel, die hem tot een Joden-genoot maakte, ende tot hem seyde: *'t Geen by u hatelijk soude zijn, doet dat ook aan uw even-naasten niet; Dit is de gantsche wet*, en al 't andere is niet anders als sijn uytlegginge: gaat nu heenen, gy zijt ten vollen onderwesen. Dese spreekwijse is sonder twijffel out onder de Joden; overmits mense ook vint in het boek van Tobias, Cap. 4: 16. alwaar de Vader sijnen soone vermanende/ onder andere nuttige lessen ook dese geeft: Zijt voorsigtig in al uwen ommegang, *ende en doet niemant 't geene gy haat.*

a *Cartwrigt ibid.*

§ 4. Ook by de Heydenen vint men spreuken/ in de boeken van hare Wijsen/ die geheel en al Jesu Rijx-bevelen billijken/ en ons een kragtig bewijs geven hoe seer sy in de wet der nature gegront zijn. Men hoore hoe Seneca onse verkeeringe onder de menschen aanmerkt/ en wat reckelijkheyd hy daar in vereyscht. b Men moet eyndelijk (segt hy) eens te rug sien op den stant der menschelijke saken, op dat wy billijk rigters mogen zijn van alle voorvallen. Het is immers een onbescheyden mensch, die een algemeene gebrek aan yemant in 't bysonder voorwerpt. De verwe van een Moor is onder de sijne niet wanstaltig. Nog het roode opgeknoopte hayr by den Duytschen: Beyde voegt haar dat. Gy sult geen ding in een persoon berispelijk en lelijk oordeelen, 't geen sijn geheele natie gemeen is. Die dingen, die ik daar soo hebbe bygebragt, verdedigt de gewoonte van een gewest en oort. Aanmerk nu, hoe veel billijker die reckelijkheyd in dese dingen geoeffent wert, die het gansche menschelijke geslagte gemeen zijn. Alle zijn wy onberaden en onbedagt, alle wispeltuyrig, klaagagtig, groots. En wat beplaaster ik dit openbaar geswel met sagtere woorden? Alle zijn wy quaad. Al wat dan in een ander berispt wort, dat vint elk in sijn eygen boesem... Laat ons derhalven sagtsinniger met malkanderen handelen. Wy, die quaad zijn, leven onder quade mensche. Een saak kan ons alleen in ruste doen leven: dat wy onderling t'samen daar in over een komen, dat wy gemakkelijk zijn tegen malkanderen. In eenen die andere berispen wilde/ konden sy geen gebrek verdragen. Cicero seyde rondelijk: Die een ander sijn leet wil seggen, moet selfs sonder eenig gebrek zijn. En wederom/ Het is een eygenschap van de dwaasheyd, andermans gebreken te sien, en de sijne te vergeten. Scherp sprak de Romeynsche lier-digter Horatius soodanigen volk aan/ seggende:

Der selviger onberispelijkheyd ook getoont uyt de getuygenissen der Heydenen.

b *Seneca de ira, l. 3. c. 26.*

Nadien g' uw letsels siet met oogen toegekliemt,
Hoe schouwt gy nog soo scherp de fouten van uw vrient;
Meer als een arent doet, of Epidaurus adder?

Seneca

Seneca hielt staande / dat men de Zedelessen voor niemant seggen moest, als die hoorens gesint was. Want waarom, seyde een ander / soude ik sonder vrugt geheyme dingen uytstorten, in den boesem van eenen diese niet gesint is te behouden? of wie sal diepe saken den geenen voor praten, diese niet gesint is op te volgen; dat noemde Jesus 't heyligen den honden geven / en peerlen voor de swijnen werpen. Die alderheyligste en billijkste liefde-wet / waar door Jesus ons beveelt weldadigheyd aan andere te bewijsen / gelijk men wilde dat man ons geschiede / behaagde soodanig aan den Keyser Alexander Severus, dat hyse aan alle wanden van sijn palleys liet schrijven / en geduyrig in sijn mond had. Als Antonius Pius deselve ook uyt de Christenen hoorde / wiert sy by hem seer geagt. Hierocles beval ook / dat men sijn even-mensch alsoo moest gebruyken, als of gy in sijn plaats, en hy in de uwe waar. En Isocrates, dat men die dingen, daar over men sig verstoort, als menſe van een ander lijt, ook niemant aandoen moeste.

B. Jesu waarschouwing tegen de verleydinge der valsche Propheten, *Verss.* 13-23.

Korte opening van 't verstand der woorden.

Vers 13. Om ons te wagten van de verleydinge der valsche Propheten / soo onderwijst ons de mond der waarheyd aangaande de ware religie / waar aan wy den regten weg tot God sullen leeren kennen / en hoe wy die van alle afdwalende wegen sullen konnen onderscheyden: beginnende met een verpligtende vermaninge / daar in hy gebiet / dat wy moeten in-gaan door de enge poorte.

Gaat in door de enge poorte. Vergelijk Luc. 13: 24. Nademaal ons het Evangelium predikt / dat het koninkrijke der Hemelen na by gekomen was, waar in men alleen de salige gemeynschap met God soude vinden: soo roept Jesu sijne discipelen tot een ingang in sijn koninkrijk: dewelke bestaat in een overgang niet alleen van de sonde / tot den staat der genade: maar ook van de wet tot den staat der vryheyd: en is alsoo een ingang in de gemeynte Christi / en tot de betragtinge der Christelijke religie.

Die ingang geschiet door de enge poorte. Van wegen de sonde en hadden wy geen toegang tot God/ dewijl ons die weg afgesneden / en geslooten was door de geregtigheyd Gods: maar / na dat God sijn raad des vredes aan den mensche heeft geopenbaart / soo heeft men wederom een opening gesien / dewelke ons de hoope gaf tot het eeuwige leven.

Die opening vint men in Christo/ die is de deure. (Joh. 10: 7.) door welken wy hebben den toegang tot God. siet Eph. 2: 18. 3: 12. Hebr. 10: 19-22. Die is de poorte der geregtigheyd, de poorte des HEEREN, Psal. 118: 19, 20. afgebeelt in de poorten van het geestelijk huys. Ezech. 40: 6-46. Op hem sag Jacob als hy seyde. Gen. 28: 17. Dit is de poorte des Hemels. Want/ het opregten van dien leeder dewelke van de aarde af tot aan den Hemel reykte, gaf klaar te verstaan / dat God een ingang bereyde door sijn gunst-genooten tot den Hemel: soo dat dien leeder beteekende de

de poorte des Hemels, en die geopent. dat is: den Middelaar tusschen God en de menschen / door wien den verslagen sondaar een ingang vint ter behoudenisse.

En die poorte wert hier genaamt de Enge poorte: door welke eigenschap de Christelijke religie van alle andere onderscheiden wert. Een Enge poorte maakt een beswarelijken ingang: dewijl men daar door dikmaal op een pijnelijke wijse hem selven moet indringen: eer dat men daar door kan ingaan. Die sake ontledigt dan Jesus wat nader in 't vervolg.

Want, wijd is de poorte. Maar door alle valsche religien den ingang beloovden tot den staad der genade: ruym en gemakkelijk voor het vleesch. Want of schoon den overgang tot die religien dikmaal na des selfs wetten geschieden met eenige pijnelijke werken / soo en zijn die nogtans niet beswaarelijk: dewijl men meent door de sluyt-boomen van de goddelijke geregtigheyd heen te dringen door yets / dat in opsigt van de verdiensten der sonden seer ligtelijk om doen is: en daarom te ligter / om dat die vernedering: en dat niet sparen van het lighaam, gelijk sy niet en zijn in eenige weerde: alsoo ook enkel strecken (NB) tot versadinge des vleesch. Col: 2: 23.

Ende breed is de weg. Die na den ingang voorgestelt werd / om deselven te bewandelen.

Alle oeffening van religie is als het bewandelen van een weg, waar door men meent aan de waare rust-plaatse te komen. Soo dat de leere selve is een aanwijsing van dien weg / en de maniere des levens is de kours / die den wandelaar moet houden / om volgens die leere aan 't eynde te raken.

Die weg dan is een breeden weg, die verscheyden paden heeft / en door meer als een voetspoor den wandelaar voortleyt tot haar eynde. Die dan den mensche verscheydene voet-spooren aanwijsen / om tot God te genaken / en sig dieper in sijn gunste in te boesemen / die leeren de menschen een breeden weg. Dewelke daarom ook gemakkelijk valt / om dat elk daar een voet-spoor verkiest na sijn playsier / en die meest met sijn humeur over een-komt.

Soodanig is de weg / die in alle religien buyten de Christelijke gevonden wert: ja ook die van alle valsch-genaamde Christenen wert omhelst: overmits sy de saligheyd soekende door een eygen voldoeninge en geregtigheyd / alderhande manieren van pijnelijke werken hebben uytgevonden / mitsgaders velerleye soorten van offerhanden / en oeffeningen van superstitie / om daar door de toorne Gods over hare misvallen te versoenen / en sijne gunst te verwerven. Dit noemt de schrift den raadslag der Goddeloosen.

Die tot het verderf leyt. Schoon de valsche Propheten die recommanderen / als een weg die tot het leven leyt: soo waarschouwt haar nogtans Jesus voor dat bedrog / en segt dat deselve tot haar verderf leyt. dat is / tot de eeuwige verdoemenisse. Als of hy seyde: ik rade uw in 't verkiesen van een religie met alle voorsigtigheyd te werk te gaan / en te soeken die religie / die u tot God leert gaan door de Enge poorte. Want / daar zijn nog buyten dese veele religien / die onder voor-wensel van de menschen tot God te brengen leyden in 't verderf; die gy daar aan sult bekennen / dat haar poorte wijd / en haren weg breed is.

Ende veele zijnder, die door deselve ingaan. Die meesten hoop der menschen verkiesen dien ingang en voortgang: want / dewijle sy hier in de ruymte weyden / dat gemakkelijk is voor 't vleesch / soo volgen sy alle het gemak / van wegen de verdorventheyd der menschen.

Alles /

Alles / wat best met haar natuyrlijk begrip / en met hare begeerlijkheden over-een-komt / dat wert ligtelijk / en daarom ook van de meeste menschen omhelst en aangenomen.

Het geen Jesus ook ten dien eynde vermaant / op dat wy ons niet souden vergapen aan de groote meenigte, als of de veelheyd der belijders altijd een waar kenteken ware / van den regten-weg.

Vers 14. *Want de poorte is eng.* Eenige exemplaren lesen hier / ô hoe eng is de poorte, &c. Het geene van de gemeene Latijnsche / en van de Syrische vertalinge (waar by wy ook de Arabische voegen) is gevolgt. Maar het reden-gevent-woordeken want ['t geen nogtans in de meeste Griexsche exemplaren gevonden wert] is geensins buyten kragt in dit discours / wy werden vermaant de Enge poorte in te gaan, om dat de wijde poorte, die agtervolgt wert van een breeden weg ten verderf leyt: schoon veele die in-slaan. De tweede-reden is: om dat de Enge poorte (die agter haar een smalle weg heeft) ten leven leyt. Schoon weynige die vinden.

Dewijle men nu door bekeeringe en geloove in-gaat in de Enge poorte, soo bevint men die waarelijk Eng / en dien ingang pijnelijk van wegen de smerten der wedergeboorte / en der selvs verloochening / die aldaar geschieden moet: hier moet men den ouden mensche kruycigen / en afleggen de heerschappy der sonden: hier moet men hem ontlasten van alle opgeblasentheyd / van allen waan / van eygen wijsheyd / eygen weerdigheyd / eygen kragten en bequaamheden: hier moet men tot Christum gaande met hertelijke droefheyd over de sonde / alleen aangrijpen sijne verdiensten / en soeken in hem gevonden te werden / als in onsen vry-burgt / waar toe het vleesch seer beswarelijk gebragt wert / om soo gantschelijk uyt hem selven uyt te gaan.

Ende de weg is naauw, of benaauwt. Dit staat tegen den breeden-weg / en toont / dat deselve smal is: geen bypaden heeft maar alleen het eenig voet-spoor: Christus is ook de weg. Joh. 14: 6. Hy is het begin / het midden / en het eynde van onse saligheyd: door hem vinden wy niet alleen onsen in-gang in het koninkrijk; maar by hem is onsen voortgang.

Eens Christens wandel en verkeeringe in de werelt is / door het geloove te wandelen. 2 Cor. 5: 7. Nu / dit geloove dat heeft al sijn voet-stenn op Christus / die is de weg welke hem onderschraagt / en waar op hy kan vorderen in de genade. Die is ook sijn kours / of liever de regel-mate van sijn kours / dewelke met sijn exempel heeft getoont hoe men God moet ontmoeten: en dewelke met sijn verdienste die weg heeft gebaant.

Die weg is smal, om dat alle oeffeningen der godsaligheyd alleen hier aanneemelijk zijn die door het geloove geschieden / en die in de liefde bestaan: die liefde / die uyt het geloove geboren wert / daar in het geloove haar werksaemheyd oeffent / is hier de eenige wet / het eenige voetspoor / buyten welke hier geen ding in aanmerkinge komt: want / in Christo Jesu en heeft nog besnijdenisse eenige kragt, nog voorhuyd, maar het geloove door de liefde werkende, Gal. 5: 6.

Maar het verdient ook sijn aanmerkinge / dat behalven de smalheyd van den weg / ook te kennen gegeven wert een benauwinge / soo dat den wandelaar daar in tusschen veel heg-strynkien heen passeert / alwaar hem veel distelen en doornen / veel hegten en hindernissen ontmoeten / hoedanige zijn de tegen-spoeden / vervolgingen en hinder-

vernissen van ons eygen vleesch.

Die tot het leven leyt; verstaat het eeuwige leven; Want / dat leven is het / het welke wy vinden aan het einde van dien weg: daar in men siet de uytkomste van der vroomen wandel.

Ende weynige zijnder: die den selven vinden. Soo dat het getal der gener / die ten leven in-gaan / in vergelijkinge van die geene / die buyten blijven / kleyn is. siet Matth. 20: 16.

Dit voegt 'er Jesus by / om voor te komen de ergernisse / die daar uyt mogt ontstaen: als men het getal der ware Christenen aanmerkt / dat het kleyn is / weynig aansien heeft in de wereld / en van veelen wert wedersprooken en gelastert / soo rijst 'er dikmaal in onkundige een vertwijffeling / hoe dat daar de ware kerk kan zijn / daar men soodanigen kleyne schare siet; en dikmaal siet men haar religie betragten onder soo veel benauwingen der vyanden / des Sathans / en der versoekingen / die haar te wonder belemmeren. Maar nu Jesus zijn religie soodanig beschrijft / is nu wort ons dit selfs een merk-teeken van de waarheyd.

Vers 15. *Maar wagt u van de valsche Propheten.* Hier toont nu het woordeken Maar (dat een woordeken van tegenstellinge is) dat dese waarschouwinge staat in een verband met de voorgaande vermaninge / en daar uyt is gebooren. Het in-gaan in de Enge poorte staat tegen het hooren en aannemen van de valsche Propheten, diens leere haar toehoorders van de Enge poorte vervreemt / en haar over brengt tot de wijde poorte en breede weg. Die dan dese weg moet vlieden / moet sig ook wagten voor dese schenders van de Christelijke leere.

Valsche Propheten werden genaamt de valsche Leeraars: die onder voorwensel van Christen Leeraars te zijn / de leere Christi verderven. siet 2 Petr. 2: 1. 1 Joh. 4: 1. Apoc. 16: 13. 19: 20. 20: 10. Matth. 24: 11. 24. In welke een geveynstheyd der leugen-sprekers is, 1 Tim. 4: 2. Die de leere des Euangeliums verbasteren / verkeeren ook noodwendig de Prophetische schriften / [dewelke van Christus en sijn koninkryke hebben geprophetecrt] en de verwagtinge der heyligen aangaande den staat en loop van sijn koninkrijke: dewijl sy den treyn van sijn regeeringe / het ware volk / en haar ontmoetingen in de wereld / benoodsaakt zijn te verstellen en te verschicken na hare phantasyen; waar door sy dan ook eygentlijk genaamde valsche Propheten werden; mitsdien sy quade toe-passingen maken van de prophetien: 't geene voorsegt is van Christi volk / 't welk sy haten / als ook 't geen ontrent het selve verwagt wert / elders heenen duydende / en van sijn eygen voorwerp vervreemdende: waar door de Geest der prophetie van de selve gemaakt wert tot een getuyge van hare leugenen. Daar komt by / dat onder dat volk ook eenige souden opstaan / die haar souden beroemen van een privilegie van onfeylbaarheyd / door de onafscheydelijke bystand en geleydinge des Heyligen Geests / welke veroorsaakt / dat sy een onbeschreven woort besloten dragen in 't kabinet van haar herte / op welkers uytspraak de gantsche Christenheyd soude verpligt zijn te gelooven en te gehoorsamen.

Dewelke in schaaps kleederen tot u komen. Gr. Bekleedsels der schapen; dat is schaaps-vellen. En derhalven lieden / die uyterlijk de gedaante vertoonen van ware Dienaars Christi. Vergelijk verss. 21. 22. en 2 Cor. 11: 13. 15. Want sy souden de name Christi ook voor-wenden / sijn woort uyterlijk mede belijden / de afgoden der Heydenen

nen en al haar Godsdienst verlaten / en een vertooning maken van veele gaven der kerke / waar door de heyligen Geest sig selven in 't begin in de kerke verheerlijkte : want sy souden / niet alleen in de name Christi propheteren , maar ook duyvelen uytwerpen , en een bysondere schijn van heyligheyd voordoen.

Men moet wel aanmerken / dat dese spreekwijse is ontleent van de gewoonte der Propheten / die van outs gekleet gingen met rocken van schaaps-vellen / of andere huyden toebereyt. siet daar van 1 Kon. 19: 13. 2 Kon. 2: 13.

Daar en boven willen sy haar daar mede vertoonen regte schaaps-herders / die onder de schapen leefden / en niet anders en behandelden / nog haar nergens anders als met haar wol bekleededen / op dat sy haar ware gestalte mogten bedecken / en haar by de kudde Christi aangenaam maken.

Maar van binnen zijn sy grijpende wolven. Dat is: Roovende en verscheurende wolven ; diens aard het is de schapen wreedelijk te verslinden. Soo zijn de wolven meermalen een sinne-beeld van valsche Leeraars. siet Joh. 10: 8. Act. 20: 29. Die 1. gelijk de wolf staat na het leven der schapen / ook alsoo staan na de Zielen der geloovigen / die Christus met sijn bloet gekogt heeft / Ezech. 13: 18. 2 Pet. 2: 1. met een bysondere wreetheyd / die hier ook verscherpt wert met de toe-naam van *grijpende* wolven , Apoc. 13: 16. 17. En 2. gelijk de wolven des nagts / als het duyster is / tot de kudde invallen / wanneer de menschen slapen : soo vallen sy ook op de kudde Christi in / by tijden van onwetentheyd / wanneer de Leeraars sorgeloos of supinagtigh zijn in haren pligt ; om alsoo te gewisser haar toeleg uyt te voeren. Matth. 13: 25.

Vers 16. *Aan hare vrugten sult gyse kennen ;* Dat is / aan hare leere. Gelijk elken boom vrugten voort-brengt na sijnen aart / soo verwagt men van een opregt dienaar Christi / wiens ampt het is 't Euangelium te predikken / geen andere vrugten / als die het eynde van sulken ampt mede brengen ; namentl. dat hy de gesonde leere predike / en het volk voorstelle de enge poorte en de nauwen weg , dat is / het ware fondament des Christelijken geloofs / en niet anders daar buyten : die dat fondament wil veranderen / die brengt ons tot de wijde poorte en breede weg. Die daar en boven nog yets toevoegt / die verandert de regel van ons geloove en leven : en maakt nog nieuwe by-paden en voet-spooren aan den weg. De soodanige dan / moet men aan hare vrugten leeren kennen / door het ondersoeken van hare leere. 1 Joh. 4: 1.

Leest men ook een druyve van doornen, of vijgen van distelen ; Gr. Versamelt men ook , vergelijk Luc. 6: 44.

Dit is van een ander sinne-beelt van valsche Leeraren / waar in sy vergeleken werden by doornen en distelen ; een verbloekt heester-gewas / Gen. 3: 18. het welke geen vrugten / die nut zijn tot spijse en voetsel / voort-brengt.

Soo wert dan eerst aangemerkt / dat haar de gesonde leere ontbreekt / die onder het sinne-beeld van druyf en vijgen hier voor komt ; welke waren de bysondere vrugten van Canaan / die in het volk van Israel soo grooten begeerte ontstaken tot dat beloofde land. Num. 13: 24. Waar van daan ook de spreekwijsen / van te sitten onder sijnen wijnstok en vijgeboom , 1 Kon. 4: 25. 2 Kon. 18: 31. en te eeten van sijnen wijnstok en vijgeboom , Mich. 4: 4. siet ook Zach. 3: 10.

Soo heeft het geestelijk Canaan van Christi kerke ook hare wijnstocken en vijgeboomen ; dat is / begaafde Mannen / die vol des Geestes zijn / van

welke sy druyf en vijgen versamelt/ wanneer sy van haar ontfangt de reyne leere des Euangeliums. Maar dewijle men die niet en leest van onvrugtbare doornen en distelen/ soo kan men ligt besluyten/ dat waar die vrugten ontbreeken/ en derhalven gebrek is in de fondamenten der Christelijke leere/ aldaar ook die persoonen te houden zijn voor distelen en doornen.

Vers 17. *Alsoo een yder goede boom brengt voort goede vrugten.* Elk boom brengt sijn eygen vrugten voort na sijn aart: Een goede boom; dat is/ een boom die onder de goede soorten gerekent wert/ welke de menschen nut en dienstig zijn: (gelijk de appel-boomen/ vijge-boomen/ wijnstok/ olijf-boomen/ en wat van die soorten meer zijn) brengen elk zijn goede vrugten voort na sijnen aart: om daar mede de menschen te spijsigen/ en te vermaken.

Ende een quade boom brengt voort quade vrugten. Gr. Een verrotte boom. Hy wil seggen/ een vuyle en stinkende boom/ die van een ongeagte soorte is/ brengt ook sijne vrugten/ die vuyl en ongeagt zijn/ voort.

En soo brengt hy ons ook op de tweede consideratie/ die onder het voorgaande ook moet begrepen werden; dat die valsche Leeraars niet alleen uyt het gebrek van goede vrugten/ maar ook uyt de tegenwoordigheyd van quade vrugten/ bekent werden; wanneer sy de gesonde leere tegenspreken/ of yets nieuws daar en boven willen inboeren/ dat met het fondament t'samen niet en kan bestaan. Alsoo is in haar een wortel, die van galle en alsem op-spruyt.

Vers 18. *Een goede boom en kan geen quade vrugten voortbrengen.* Verstaat dat wederom van vrugten van een andere soorte: Soo en kan een wijngaart geen doornbesien dragen: nog een vijgeboom geen distelen.

Nog een quade boom goede vrugten voortbrengen: Die van een goede soorte zijn. Dewijle dan nu daar in een eenngegelijkheyd is ('t en zy door enting of supging/ gelijk de Hoveniers plegen door haar konst/ waar door ook de boom tot een andere naam en conditie overgaat) soo volgt ook/ dat als men vrugten siet van een boom/ deselve daar aan onfeylbaarlijk gekent wert. Soo wanneer men dan yemant hoort een ander Euangelium verkondigen, alwaar 't ook een Engel uyt den Hemel; of wat schijn dat hy anders van wat groots en goets te zijn mogt vertoonen/ die zy vervloekt. Gal. 1:8.

Vers 19. *Een yder boom, die geen goede vrugt voort en brengt, wert uytgehouwen.* Hier besluyt Iesus, uyt een algemeene gront tegen de valsche Propheten; dewijl een yder boom; die geen goede vrugten voort en brengt [en des wegen bevonden is een vuylen boom/ van een quade soorte] sal uytgehouwen [dat is/ van de gemeynte afgescheyden] werden; alwaar hy scheen geplant/ en wortelen geschooten te hebben: Soo zijt verseker/ dat ook dese verleydende Propheten even soo uyt hare vrugten sullen geopenbaart/ en van de gemeynte/ tot welken sy ingesloopen zijn/ afgesneden sullen werden. Ioh. 15:2.6.

Ende in het vyer geworpen; Dat is: Overgegeven aan een schrickelijk gevoelen van Gods eeuwige gramschap/ die tegen haar als een schrickelijk vier ontstooken is.

Vers 20. *Soo sult gy dan dese aan hare vrugten kennen.* Met dese woorden maakt Jesus een besluyt: en segt/ dat sy dan daar af mogen verseekert zijn/ dat sy kenbaar sullen wesen aan hare vrugten/ die men als valsche Propheten moet schouwen; en dat hy door sijne regeeringe tegen haar ook gaven sal verwecken/ waar door sy mogen wer-

werden ontdekt / en uytgehouwen. Weshalven de pligt van sig voor deselve te wagten genoegsaam gebaant is.

Vers 21. *Niet een yegelijk, die tot my segt Heere, Heere, en sal ingaan in 't koninkrijke der Hemelen.* Met dese / en de volgende woorden / regtveerdigt Jesus het oordeel / dat bereyt is tegen de valsche Propheten / met al haren aanhang / uyt aanmerkinge van de generale proceduren der Goddelijke vierschaar; dewelke niemant erkent voor een waar burger uyt die dingen / dewelke de huychelaren en gedeynsden met de geloovigen gemeen hebben: maar uyt haren gantschen loop / en hoe sy volbrengen de wille en meyninge Gods.

Die schaaps-kleederen maakten wel een goede vertooninge: maar niet alle / die de name Jesu noemen / die hem voor een Heer en Koning belijden / die hem opentlijk aanroepen / en die sijn woord uyterlijk omdragen / hebben daarom regt tot het burgerschap Israels / nog ook te verwagten den ingang in 't koninkrijke der Hemelen. Schoon sy ook nog soo grooten yver en devotie voorwenden / 't geen hier schijnt te kennen gegeven te werden met die verdubbeling: HEERE, HEERE.

Maar die daar doet de wille mijns Vaders, die in de Hemelen is; d. is: Die daar betragt die werken / dewelke de Vader wil dat van soodanige menschen soude betragt en gedaan werden: die sijn beroepinge / daar in hy na de wille Gods is gestelt / suyver en opregt waarneemt / na den regel en meyninge Gods; en alsoo sijn geloove betoont uyt sijne werken / en niet alleen spreekt met de uyterlijke woorden: die sal ingaan in het koninkrijke der Hemelen.

Vers 22. *Veele sullen ten dien dage tot my seggen*; Verstaat / ten grooten dage des ondersoeks / en der regtveerdige vergeldinge.

Dan sullen sy tot My seggen / segt Jesus opentlijk; daar mede te kennen gevende / dat hy de Regter soude zijn in 't laatste Oordeel.

En veele soudend'er verschijnen / die als dan beschaamt en weg gesonden souden werden: waar mede te kennen gegeven wert / dat de verleydinge / die men self in 't Christendom te verwagten hadde / groot soude zijn.

Heere, Heere, en hebben wy niet in uwen name geprophetéert? Het prophetéren beteekent de prophetie uytleggen. 1 Cor. 11: 4, 5. 13: 9. 14: 1. 3. 5. Gelijk Aaron aan Moses tot een Propheet was / om sijn Goddelijke openbaringen / aangaande de wille Gods over het uyt-trekken van 't volk Israels / en sijne voorgenomene wegen aan Pharao voor te stellen.

Dit geschiet in Jesu naam; wanneer het geschiet door sijn order en op sijn gesag: want daar is een generale wet / gaat heenen, en predikt alle Creaturen.

Dat sommige haar beroepen op haar prophetie voor den Rigter-stoel Christi / dat geeft te kennen / dat onder haar geheerscht heeft een kragt van dwalinge, waar door sy de leugen geloost hebben, 2 Thess. 2: 11.

Ende in uwen name duyvelen uytgeworpen, ende in uwen name vele kragten gedaan? Sie daar in de valsche Propheten ook miraculen en wonder-werken: die dan ook van haar gedaan zijn in de name Jesu. Maar dewelke ons oordeel niet en moeten verblinden / dat wy haar daarom aan hare vrugten niet en souden toets-keuren / en leeren kennen wat boomen dat sy zijn; en of sy in haar leere al voldoen de wille des Vaders. Wy zijn menigmaal in Gods woord gewaarschouwt voor de kragten van de valsche Propheten. Siet Deut. 13. 1-5. Matth. 24: 34. 2 Thess. 2: 9. Apoc.

Apoc. 13: 13. 14.

Vers 23. *Ende dan sal ik haar opentlijk aanseggen, Ik en hebbe u noyt gekent.* Van al dien tijd af / dat gy dese dingen gedaan hebt / en heb ik uw noyt gekent; dat is / erkent / en gehouden voor soodanige. Soo komt het dikmalen voor in de Schrift / dat kennen eygentlijk beteken erkennen, en voor waar en deugdelijk houden. Joh. 10: 14. 2 Tim. 2: 19. 1 Cor. 8: 3. siet ook Exod. 2: 25. Psal. 1: 6.

Gaat weg van my, gy die de ongeregtigheyd werkt. Vergelijk Psal. 6: 9. Matth. 25: 41. Luc. 13: 27. De spreekwijse schijnt genomen uyt Psal. 125: 5. Die haar neygen tot hare kromme wegen, die sal de HEERE weg doen gaan met de werkers der ongeregtigheyd. Alleenlijk moet men aanmerken / dat in de gronttext eygentlijk staat: Gy die onwettelijkheyd werkt; dat is / gy die van de wet afwijkt: en alsoo een af-val aanregt van den enigen regel des levens.

Betooninge, dat Jesus in dese waarsch ouwinge voor de valsche Propheten wederom gantschelijk het ampt van den Messias voldoet.

Hoe de Christus volgens de Prophetie sijn kerke moeste wapenen tegen de valsche Propheten.

§ 1. VAn de dagen des N. T. waar in het rijke Christi soude heerschen / spreekt de Prophеet Zacharias aldus Cap. 13: 2-5. Ende het sal ten dien dage geschieden, spreekt de HEERE der heyrscharen, dat ik uytroeyen sal uyt den lande de namen der afgoden: datse niet meer gedagt en sullen worden; ja de Propheten ende den onreynen Geest sal ik uyt den lande weg doen: ende het sal geschieden, wanneer yemant nog meer Propheteert, dat sijn Vader ende sijnen moeder, die hem gegenereert hebben, tot hem sullen seggen, gy en sult niet leven, dewijle gy valsheyd gesprooken hebt in den name des HEEREN: ende sijnen Vader ende sijne Moeder die hem gegenereert hebben, sullen hem doorsteken, wanneer hy Propheteert: ende het sal geschieden ten dien dage, dat die Propheten beschaamt sullen worden: een yegelijk van wegen sijn gesigte, wanneer hy Propheteert: ende sy en sullen geenen hayren mantel aandoen om te liegen: maar hy sal seggen ik en ben geen Propheet, Ik ben een man, die het land bouwt, want een mensche heeft my daar toe verworven van mijner jeugt aan. Soodanige valsche Propheten souden daar opstaan te dien dage / als die heyl-fonteyne tegen de sonde en tegen de onreynigheyd soude geopent zijn voor den huyse Davids, en voor de inwoonders van Jerusalem: en God de Heere soude sijn kerke tegen deselve beschermen in dien tijd / als hy de Heydensche afgoderyen soude wegnemen / en uytroeyen: maar alles met order en by trappen; eerst soude hy die heyr-baan van valsche Propheten *uyt het land*: dat is van de aarde doen voor-by gaen. Soo dat haar vertooninge niet en soude bestendig zijn. Daar na wanneer dat 'er nog andere souden komen / die soude hy doen vallen en de straffe des yvers / dewelke in den Vader en den Moeder/

der/ diese gegenereert hadden/ soude ontstelen werden. En eyndelijk soude de laatste order der valsche Propheten tot schaamte komen/ en haar schijn-gewaat als van een Propheet afleggen van wegen het doorbrekende ligt der klaarschijnende waarheyd. Om dan de kerke des N. T. tegen dat gevaar te wapenen/ en die verydeling van der valsche Propheten toeleg te bevorderen/ soo is'er van nooden een klaar berigt van die gront-stucken/ waar by men de ware leere van de valsche kan onderscheyden. Gelijk het dan de pligt is van een waar Propheet het volk Gods tegen alle valsche leere en bedriegeryen der valsche Propheten te waarschouwen: soo betaamde het veel meer die groote Propheet (ik meen de Christus) die komen soude/ om de ware leere te verkondigen/ en alle verleydinge te beschamen/ dat hy sijn nieuwe kerke ook waarschouwde/ tegen de argelistigheden des Satans/ die hy tegen deselve beraatslaagde. Het is de stemme van des Euangeliums/ te seggen: Dit is de poorte des HEEREN, door welke de regtveerdigen sullen ingaan... De Steen, die de bouw-lieden verworpen hadden, is geworden tot een hooft des hoeks van deselve. Psal. 118: 20. 22. De wet, die uyt Sion soude uytgaan, moeste het volk leeren wandelen in sijn wegen. Jes. 2: 3. Het wert aangemerkt dat het ampt van de Messias hem souden maken een Leer-meester/ die de sijne soude onderwijsen, om te gaan op den weg, die sy gaan moesten. Jes. 48: 17. Dewelke genaamt wert een gehoogde bane, een heylige weg. (Dat is de smalle weg) Jes. 35: 8. Het voegde de Opperste wijsheyd te seggen: Prov. 8: 9. Ik doe wandelen op den weg der geregtigheyd: en door hare dienst-maagden te laten seggen. Prov. 9: 6. Tredet op den weg des verstants, want/ dit is de weg die ten leven leyt. Soo onderwijst de wijsheyd hare kinderen. Prov. 12: 28. In het pad der geregtigheyd is het leven, en in den weg hares voet-pats is de dood niet. Alhoewel de Prophetie dikmaal klaagt over het kleyn getal der geloovigen/ die desen souden bewandelen. siet Psal. 12: 2. 107: 39. Het is ook de Christus, van wien men verwagte een waarschouwinge voor alle verkeerde poorten/ en afleydende wegen: die soude de dwaal-schapen te regte brengen/ die daar wandelen op een weg, die niet goed en is, Jes. 65: 2. en vermanen hunne eygene wegen te verlaten, Jes. 55: 7, 8. Die soude toonen/ dat de sulke met haren weg souden vergaan. Psal. 2: 12. Men hoore de Opperste Wijsheyd ook in haar ernst spreken/ tegen de dwaal-wegen van de geestelijke hoere. Prov. 7: 25. 27. En laat uw herte tot hare wegen niet wijken, ende en daalt niet op hare paden: want sy heeft veele gewonden ter neder gevelt, en hare gedoodde zijn magtig veele. Haar huys sijn wegen der helle, nederdalende na de binnenkameren des doodts. De Christus moeste dit merk-teken der valsche Propheten voor-houden/ dat menfuture aan hare vrugten, dat is/ aan hare leere/ soude bekennen: Laat maar uwe opmerkinge gaan op 't geene wy lesen by Jesaias, Cap. 8: 18-20. Siet ik, ende de kinderen, die my de HEERE gegeven heeft... Wanneer sy dan tot u-lieden sullen seggen, vraagt de Waarseggers en Wichelaars, die daar piepen en prevelen. Soo segget: Sal niet een volk sijnen God vragen? Sal men voor de levendige de doode

vragen? Tot de wet: ende tot het getuygenisse, Soo sy niet en spreken na dese woorden, het sal zijn dat sy geenen dageraad sullen hebben. Die dan een anderen regel opwerpen als de wet en het getuygenisse / of yets boven de wet / en behalven het getuygenisse: willende dat men over de sake des levendige Gods / den mensche vrage / die self doodt is in sonden en misdaden: die brengt vrugten voort / waar aan men ligt kent dat de boom quaad is.

Jesus voldoet in dese sijne waarschouwinge 'tgeen men dien aangaande van de Christus konde verwagten.

§ 2. Dit aangemerkt zijnde / soo kan men ligtelijk sien / dat Jesus hier in alle getrouwigheyd het verwagte leer-ampt van de Christus voldoet. Hy ontneemt de sijne die opinie / als of 'er na sijn komste geen versoekingen meer door valsche leere en ketteryen souden opstaan: en wapentse niet alleen tegen de ergerlijke leere der valsche Propheten / maar ook tegen haar gevaarlijken toeleg om sijne kerken te beschadigen. Hy geeft te kennen (gelijk ook te voren gedaan was / van de Propheet Zacharias) datter sulke verleydende Geesten souden te voorschijn komen / die haar onder een schoonen schijn souden vermommen; die met een ruyg kleet, dat eertijts een Propheten gewaad was / een sonderlinge vertooning van heyligheyd souden maken / en daar in het leverey van Elias hem nadragen; dat sy daar en boven souden propheteren in den name des HEEREN, tot dat de tijd van haar beschaming komen soude. Om dien toestel / die gantschelijk aangeleyt was om de eenvoudige af te trekken / en arglistiglijk tot dwalinge te brengen / voorshants vrugteloos te maken / soo maakt hy ons bekent / welke de gedagten zijn des Satans / op dat sulken quaad in sijn koninkrijke niet en mogte gehengt en geleden werden. Daar tegen recommandeert hy sijne discipelen / dat sy *de Enge poorte moeten ingaan?* Tot welke de regtveerdige souden ingaan: en geensins omsien na het gemak van de wijde poorten / en breede weg / nog op de groote sleep die tot deselve instroomt: dewijl des selfs eynde is 't verderf. De Joden spraken ook aldus: want soo segt Syrach, Cap. 21: 11. De weg der sondaars is van steenen geëffent, dog aan 't uyterste daar van is de gragt der helle. Gelijk ook Seneca wist te seggen / dat de gebruykelijkste en vermaarste weg den menschen meest misleyde. Daar over hy elders ook aldus klaagt: Het is soo wel niet gestelt met de menschelijke saken, dat de meeste haar behagen scheppen in de beste dingen; nemaar de groote hoop is een bewijs van 't eerste. Waarom Cebes tafereel den weg der begeerlijkheden / die den mensch van de ware wijsheyd afleyde / als ruym en breed, en seer volk-rijk afbeelde. Waarom onderscheyde Jesus ook de ware religie van de valsche: seggende / dat de poorte en weg, die ten leven leyden / Eng en nauw zijn / en datter weynige tot deselve ingaan. Gelijk ook Socrates by Ælianus leerde van den weg des deugts, dat sy steyl en beswarelijk te gaan was, en veelen gants ongewoon. Maar / 't geen dien arbeyd versoet / is haar aangename uytkomste: want sy is den weg des levens, die den verstandigen na boven leyt, om af te wijken van de helle na beneden, Prov. 15: 24. Daar na rigt Jesus al sijn berigt daar henen / om de sijne voorsigtigheyd te leeren / dat sy dog niet en mogen zijn van die slegte, die alle woord gelooven:

looven, maar dat sy de Geesten mogten beproeven of sy uyt God zijn, 1 Joh. 4: 1. 't geen seer noodig is/ van wegen het bedrog/ en den vermomden schijn/ welke sy souden aantrecken. Het is bekent/ dat men allen schijn door geen waarheyd moet keuren. Gelooft gy (seyde Seneca) het gelaat? Sy hebben dikmaal menschen gedaanten, en gemoederen van wilde dieren. Æsopus, die onder sijne fabelen wijse sinnebeelden te voorschijn brengt/ verbeelde ook een Wolf onder een Schaaps-vagt. En daarom gaf Jesus een ander ken-teken/ waar aan men haar bekennen konde; namentlijk/ aan hare vrugten: want haar quaden aart en souden sy niet konnen onder haar houden/ dat men die in haar amptelijke werken niet soude sien uytschijnen. Gelijk men de quaden wijngaart kent aan sijn stinkende druyven. Jes. 5: 2. Men kan wel sien/ dat de wijnstok is van Sodoms en Gomorha's af-setsel/ wanneer haar wijn-druyven zijn vergiftige wijn-druyven: en dat sy bittere besien heeft: wanneer haar wijn is vyerig draken-venijn, en wreed adderen-vergif. Deut. 32: 32, 33. Geen man van goeden aart bestaat een quaad werk, song Menander. En Seneca segt: Daar werd geen goed uyt quaad geboren; alsoo min als een vijg uyt een olijf-boom. Elk gewas accordeert met sijn zaad. Dat een kauwoerde een kauwoerde is; wert genoeg bekent aan sijn loover, seggen de Joden in den Thalmud. [Berac. Fol. 48: 1.] En om te grooter afkeer van sulke valsche Leeraren den sijnen in te boesemen/ soo verwijst hy die boomen ten vyere. Sulke boomen souden uytgeroept worden/ siet Psal. 37: 34-36. en in 't gerigte sal de Regter tot haar seggen: Ik en kenne uw niet, gaat weg van my. Want soo staat'er Psal. 1, 4, 5. Alsoo en zijn de goddeloosen niet; maar als kaf, dat de wind heenen drijft. Daarom en sullen de goddeloosen (die onbrugtbare boomen zijn) niet bestaan in 't gerigte, nog de sondaars in de vergaderinge der regtveerdigen. Want de HEERE kent den weg der regtveerdige: maar de weg der goddeloosen sal vergaan.

---

2. Het Besluyt van JESU Predicatie.

Verss. 24--27.

Korte opening van 't verstand der woorden.

Vers 24. E*En yegelijk dan, die dese mijne woorden hoort.* Dat is/ gehoor geeft/ en aanneemt/ als woorden/ die aller aan-neminge weerdig zijn. Die my ontfangt/ als de Messias, en mijne woorden, als de woorden Gods; die my gesonden heeft.

En deselve doet. Gehoorsamende het geene ik hem gebiede; en volbrengende 't geene mijne leere vereyscht: Want hooren en doen zijn twee pligten/ die onafscheydelijk moeten t'samen gaan/ eer men sig kan versekeren van de beloofde saligheyd. Luc. 6: 46-49. Luc. 11: 28. 12: 47. Joh. 13: 17. Tit. 2: 26. Jac. 1: 22-25. Apoc. 1: 3.

Dien sal ik vergelijken by een voorsigtig man. Wiens voorsigtigheyd hem heeft doen

doen door uyt sien op een goede uytkomste / en omsien na sulke middelen / die bequaam waren om hem tot dien gewenschten stand te bevorderen; schuwende alle soodanige gebaren en wegen / die hem van sijn oogmerk onverhoets souden konnen verstecken : en overwegende / wat quade voorvallen hem ligtelijk soude konnen ontmoeten / die hem nootsakelijk zijn om te vermijden / of te verduyren. Die voorsigtigheyd blijkt in het eynde van sijn leven / en dan sal Jesus hem ook desen lof geven onder de Heydenen.

Die sijn huys, op een steen-rotse gebouwt heeft. En alsoo door sijn gebouw een vasten en onbeweegbaren grond heeft verkooren / ten eynde het selve niet en mogten omme geworpen werden / maar bestaan / en alle geweld uytstaan.

Soo is Christus onsen rots-steen. 1 Cor. 10: 4. 1 Pet. 2: 4. Matth. 16: 18. De uytersten hoek-steen: die en wel beproefden en dierbaren steen. Psal. 118: 22. Ies. 28: 16. Rom. 9: 33. 1 Pet. 2: 4.6.8. Act. 4: 11. Een fondament buyten welke geen ander gelegt kan werden. 1 Cor. 3: 11. 15. En de kerke / daar op gebouwt is een pilaar en vastigheyd der waarheyd. 1 Tim. 3: 15.

De geloovige zijn levendige steenen aan dat huys / gebouwt op het selfde fondament. Stantvastig en onbeweeglijk. 1 Cor. 15: 58. Blijvende in 't geloove gefondeert en vast, sonder beweegt te werden van de hoope des Euangeliums. Col. 1: 23. 1 Petr. 5: 10. Door geregtigheyd bevestigt. Ies. 54: 14. Een eeuwige grontvest. Prov. 10: 25.

Vers 25. *Ende daar is slag-regen nedergevallen.* Van den Hemel; die een sinne-beelt zijn van de tegenspoeden / en wederweerdigheden / die God dikmaal van den Hemel sijne kinderen toesent / om se daar door te beproeven. Hoedanige zijn de oordeelen van hongersnoot / pestilentie / armoede / vrienden-verlies / en diergelijke. Siet het voorbeelt van Job. Soo regent God ook op de Goddeloosen. Psal. 11: 6.

Ende water-stroomen zijn gekomen. Die in dese gelijkenisse een sinne-beeld zijn van vervolgingen tegen de waarheyd: wanneer de haat der Tyrannen tegen het Euangelium haar doet op een vervolgen wijse met een geweldigen stroom aan-vallen tegen de kerke. siet Ies. 59: 19. Psal. 124: 4. Apoc. 12: 15.

Ende de winden hebben gewaayt; Die in dese parabel ons bequaamelijk konnen verbeelden de drift der boose Geesten in 't voorsetten van valsche leere en ketteryen: dewelke hare valsche Predikers aan blasen / en door deselve een groote onstuymigheyd verwecken / met een sterken aanval van verleydinge / die somtijts ook de wateren van vervolginge beroeren. Siet Eph. 4: 14.

Ende zijn tegen het selve huys aangevallen. Met een geweld om dat gebouw ter neder te stoten: Want alle dese dingen werden van den versoeker gebruykt / om de geloovigen daar door kleynmoedig en wankelmoedig te maken / en vervolgens van haar geloove of religie af te trecken. De kastydinge Gods over Job gingen vergeselt met die stemme. Hout gy nog vast aan uwe opregtigheyd; segent God, ende sterft. Iob 2: 9. De vervolgingen / en verleydende leeringen / hebben ook geen ander oogmerk / als om (waar 't mogelijk) ook de uytverkorene te verleyden.

Ende het en is niet gevallen. Siet hier de volherdinge der Heyligen / dat sy noyt geheel en al konnen afgescheyden werden van Christus / met wien sy vereenigt zijn: dat huys / 't geen viel / was noyt op den rots-steen gebouwt. Het geloove / dat op soodanige versoekingen besweek / was noyt gesproten uyt de wel doorploegde aarde. siet Matt. 13: 6. 8. 20: 21. 23.

Want

Want het was op een steen-rotse gegront. De reden van des selfs bestendigheyd/ is des selfs vereeniging met den steen-rots / met welke het is t'samen-gehegt/ en van welke het werd ondersteunt.

Soo is dan de grond-reden van de volherdinge der Heyligen/ haar gemeynschap met Christus/ wiens onveranderlijke trouw/ en onverwinbare kragt haar bewaart en bevestigt: siet Matth. 16: 18. Rom. 8: 33. 1 Petr. 1: 5. Die maakt/ dat sy niet en sullen wankelen. Psal. 46: 6. Hy is een beschermin- ge voor dien bloed/ en winden. Jes. 25: 4. 32: 2.

Vers 26. *Ende een yegelijk, die dese mijne woorden hoort, ende deselve niet en doet;* Dat is / die uyterlijk mijn Euangelium aanneemt/roemt in de naam van een Christen/ sonder echter den eysch van mijne leere te gehoorsamen; en sig nauwkeurig aan dien gewesen weg te houden. Jac. 1: 21-24.

Die sal by eenen dwasen man vergeleken worden. Wanneer men sijn eynde siet in de dood/ soo sal men sijne dwaasheyd bekennen; en erkennen dat hy gehandelt heeft even als een mensche/ die op een zant-grond timmert/ aan de stranden der zee/ daar geen ding bestendig is/ uyt welke yemants dwaasheyd ten toon gestelt/ en aan allen openbaar wert: want het is dwaasheyd onagtsaam te zijn op soodanige perijkelen/ die men voorshants te verwagten heeft/ en daar tegen sig selven niet te wapenen.

Het is dwaasheyd verlooren arbeyd te doen/ welke men ligtelijk by eenig agterdogt kon sien dat vrugteloos soude afloopen/ en ons versteken van alle verwagtinge.

Die sijn huys op het zand gebouwt heeft. Op een los en ligt-beweeglijk fondament/ en buyten dat eenige fondament, welke is Christus, eenig steunsel heeft gesogt. Want/ al waar de menschen op vertrouwen buyten Christus/ dat is maar drif-zant/ 't geen self niet t'samen hangt/ nog eenig steunsel geeft aan 't geene men daar op meent op te rigten.

Soodanigen zand-grond heeft men/ wanneer men vertrouwt op eenige schepselen/ menschelijke verdiensten/ eygen inklevende heyligheyd/ hulpe der heyligen/ vasten en pelgrimagien/ en wat de eygenwillige Gods-dienst meer voor vonden gebaart heeft.

Vers 27. *Ende de slag-regen is neder gevallen, ende de waterstroomen zijn gekomen, ende de winden hebben gewaayt.* Met een woord: de tyte van haar beproevinge is gekomen/om de soodaninge door de wederweerdigheden deses levens/ door vervolgingen der tyrannen/ of door de aansoekinge der ketteryen te toetsen/ en te openbaren.

Ende zijn tegen het huys aangevallen: En hebben hare kragten geoeffent tegen soodanigen mensche/ die op sulken wijse bestont.

Ende het is gevallen, ende sijnen val was groot. Het is geopenbaart/ dat sijnen roem ydel/ en alle sijne vertooningen ongegront waren: hy is af-geweken van die weg/ dien hy wilde schijnen te bewandelen: en vervallen/ of tot de vorige sonde/ of tot een valsche religie/ of tot een desperaten wanhoop/ of soo daar nog yets anders is/ 't geene dat betoont/ dat hy met Christo geen gemeynschap en hadde.

Ende desen val is groot: om dat sy den mensche stort in het eeuwige verderf na ziel en lighaam.

Betooninge hoe Jesus in dit besluyt gesproken heeft gelijk als de Meßias betaamt.

De CHRISTUS komende moest in sijne leere geloost, en gehoorsaemt werden.

§ 1. HEt geen men schuldig is aan 't woord van alle Propheten/ (namentlijk / geloove en gehoorsaamheyd) dat is men veel meer schuldig aan de redenen van den Messias, die meerder soude zijn als alle die. Het Euangelium te hooren, en te doen, is aller pligt: te hooren, en niet te doen, een swaare sonde/ die God niet ongestraft wil laten. Van de Messias sprak God / Deut. 18: 18. 19. Eenen Propheet sal ik hen verwecken, uyt het midden harer broederen, als u; ende ik sal mijne woorden in sijne mond geven, ende hy sal tot hem spreken alles wat ik hem gebieden sal: ende 't sal geschieden, de man, die niet sal *hooren* na mijne woorden, die hy in mijnen name sal spreken, van dien sal ick het soeken: En vers 15. Na hem sult gy *hooren*. Het is de Christus selve dewelke segt / Jes. 55: 2. 3. *Hooret* aandagtelijk na my, ende etet het goede, en latet uwe ziele in vettigheyd haar verlusten. *Neygt uw oore* ende komt tot my, ende uwe ziele sal leven: want ik sal met uw een eeuwig verbond maken, en u geven de gewisse weldadigheden Davids. En Jes. 56: 45. Alsoo seyt de HEERE van de gesnedene, die mijne Sabbathen houden, ende verkiesen 't geene daar ik lust toe hebbe, ende vast houden aan mijn verbond: Ik sal hen ook in mijn huys, ende binnen mijne muyre, een plaatse, ende eenen naam geven, beter dan der soonen ende der dogteren, eenen eeuwigen name sal ik yder van hen geven, die niet uytgeroeyt sal worden: Dat is de belofte des N. T. Deut. 30: 6. 8. Ende de HEERE uwe God sal uw herte besnijden, ende het herte uwes zaads: om den HEERE uwen God lief te hebben, met uwe gantsche herte, ende met uwe gantsche ziele, op dat gy levet... Gy dan sult u bekeeren, ende de stemme des HEEREN gehoorsaam zijn, ende gy sult doen alle sijne geboden, die ik u heden gebiede. Vergelijk ook Jer. 32: 39. 40. Ezech. 11: 19. 36: 25-27. De soodanige zijn die regtveerdige, dewelke de Wijsheyd verklaart/ dat sy een eeuwige grontvest zijn, Prov. 10: 25. en met de gantsche kerke door geregtigheyd bevestigt, Jes. 54: 14 door welkers toe-vergadering die steen, die afgehouwen was sonder handen, souden werden tot een grooten berg, alsoo dat hy de geheele aarde soude vervullen, Dan. 2: 34 35. Die op dese gegraveerden steen (Zach. 3: 8.) steunen: die heeft God op Sapphyren gegrontvest, Jes. 54: 11. En sullen tot in der eeuwigheyd niet bewogen werden. Prov. 10. 30. siet ook Psal. 125: 1. 62: 2. 3. 55: 23. Prov. 12: 3. Maar die het geloove sonder wortel hebben/ en sonder werken: die hooren/ ende niet en doen; de soodanige hare verwagtinge (gelijk aller huychelaren) sal vergaan. Job 8: 13-15. 27: 4-8.

Dit eyscht hier Iesus met het hoogste regt.

§ 2. Wie kan dan met reden berispen / dat Jesus, hem gedragende als de Messias, hier soodanigen gehoor vereyscht / het welke bestaat in een aanneminge van sijne woorden? wie prijst niet sijn bysondere voorsorge/

sorge / waar door hy soekt vrugtbare discipelen / die niet alleen hoorders zijn van sijn woord / maar ook daders ? En dat wel in opsigt van sulken reynen en onberispelijk leere / als ons tot hier toe gebleken is. Met regt leert hy ons allen op ons eynde merken: en daar in betoonen dat wy wijs en voorsigtig zijn. Deut. 32: 29. 't Geen hy door een soete parabel ten alderklaarsten uytbeelt: toonende / dat hy dwaasselijk bouwt / die op geen vast fondament en timmert / dewijl alles sekerlijk sal aan duygen vallen. Gelijk ons eens Seneca sprak. *In Ruinam prona sunt, quæ sine fundamento crevere.* Al wat sonder fondament wert opgehaalt, helt ten val. En elders *fundamenta lapsabunda in mollem ac fluidam demissa humum.* Het sijn fondamenten die nederstorten sullen, dewelke gelegt werden in een sagte en vloeybaren grond. Laet ons dese gelijkenisse van Jesus, eens met die van de Joden vergelijken. Soo verhaalt R. Nathan van eenen Eliza Abujas, dat die ook eens de practijcq der ware leere op geen onnogelijke wijse aanried. Een mensch, seyde hy / die goede werken heeft, en de wet neerstig heeft geleert, wien is die gelijk? Hy is gelijk een mensch, die beneden [aan 't fondament] bouwt met groote steenen, en daar na met klinkers: want schoon daar veele wateren komen, en tegen derselver zijden aanslaan, soo konnen sy egter die niet versetten van sijn plaatse. Maer een mensche die geen goede werken heeft gedaan, ende egter de wet geleert heeft, wien is die gelijk? Die is gelijk yemant, dewelke beneden bouwt met klinkers, en daar na met groote steenen: schoon dat 'er maar weynig water komt, en tegen het huys aanvalt, soo werpen sy het egter aanstonts om verre. Ook wert aan den selven nog een andere gelijkenisse toegeschreven / die ten selve eynde strekende was: en deselve vrage beantwoorde. De mensche dan / vraagt hy wederom / die goede werken heeft gedaan, en overvloedig de wet heeft geleert, wien is hy gelijk? En hy antwoord: Gelijk de kalk, die over de groote steenen gestreken wert, schoon de slag-regenen daar op vallen, nogtans en bewegen sy hem niet van sijne plaatse. Maar die geen goede werken heeft gedaan, en egter de wet overvloedig heeft geleert, die is gelijk kalk gesmeert op klinkers-steenen, wanneer maar weynige slag regenen daar op vallen, soo wortse terstont los, en valt af. Siet Cartwrigt in Mellificio.

§ 3. Daar benevens moet men aanmerken / dewijl Jesus dien eysch van hooren en doen verbint aan dese selve woorden, die hy even gesproken hadde / en dat hy het betragten van dien t'samenhegt met de saligheyd / gelijk hy de ongehoorsame een grooten val dreygt: dat hy dan ook daar mede oordeelt een volkomen onderwijs van een Christens pligt ontworpen te hebben: Soo dat wy met regt Jesus leere alleenlijk uyt dese Predicatie oordeelen getoetst te komen werden / en alles wat tot de betragtinge der saligheyd van nooden is. Hier heeft hy hem selven geuytet ontrent alle de deelen van de gantsche wet / en sijn oordeel en wille bekent gemaakt: hier heeft hy ons verklaart de geregtigheyd Gods / die wy buyten ons selve moeten soeken / en de genade / door welke men moet salig worden: hier vint gy alle de beloften van dit / en van

Dien eysch nog nader gebillijkt uyt de volmaaktheyd van de voorgaande leere.

van het toekomende leven; mitsgaders de schrickelijke verwagtinge der goddeloosen ten klaarsten en rondelijk voorgedragen. En nademaal wy in dien allen niet anders gevonden hebben/ als 't geene getuygenisse heeft van de wet ende de Propheten: en self by aller menschen conscientien een nootsakelijke goedkeuringe vint: Soo kan men niet anders besluyten/ of Jesus eyscht met het hoogste regt/ dat men dese sijne woorden hoore/ ende doe: en 't ware sonder twijffel een quaadaardigheyd/ de wetten van soo redelijken Godsdienst niet te hooren: en onvoorsigtigheyd/ die te hooren ende niet te betragten.

---

3. De werkinge, welke dese predikatie heeft gehad op het gemoed der toehoorders.

Verss. 28. 29.

Korte opening van den sin der woorden.

Vers 28. E*Nde het is geschiet, als Jesus dese woorden geëyndigt hadde;* Dat is/ dese redenen en gantsche predicatie ten eynde gebragt en besloten hadde/ dewelke haren aanvang namen van 't begin van het vijfde Capittel.

Dat de scharen haar ontsetteden over sijne leere. Wy hebben Cap. 5: 1. de scharen onderscheyden van Jesu Discipelen. Dit gantsche discours was een aanspraak: welke Jesus rigtede tot sijne discipelen/ die tot sijne leere waren overgegaan: maar dewelke is geschiet ten overstaan/ en aanhooren van veele andere menschen/ die in verscheyden scharen nog waren afgedeelt/ en tot Jesu discipelschap tot nog toe niet waren over-gegaan: dewelke sig over sijne leere *ontsetteden*, of verbaast wierden. Welke spreekwijse men ook vint Marc. 1: 22: 6: 2: Luc. 4: 32. alwaar de selve vrugt ontstont uyt Jesu leere. Dit is een soorte van seer diepe verwonderinge/ waar door den mensch hem selven gelijk als verrukt vint door verbaastheyd/ en staat bedwelmt in 't gemoed. Sy staan verstomt/ en weten niet wat te seggen.

Vers 29. *Want hy leerde haar als magt hebbende.* Hy sprak tot sijne discipelen/ en leeerde alsoo ook de scharen van ter zijden/ met soodanigen bysonderen stijl van spreken/ die hun niet anders voorquam/ als hoorden sy de Wet-gever selve spreken; en sijne bevelen verkondigen met het hoogste gesag en luyster.

Hy sprak als de HEERE van het huys/ als de Soone Gods/ en geensins als een dienaar: en met soodanigen Goddelijken kragt op 't gemoed/ dat sy moesten seggen/ noyt mensche en heeft alsoo gesproken, Joh. 7: 47. vergelijk Joh. 3: 12. 31. 34 De Syrische vertaling leest/ Als hebbende heerschende magt. Het gebied: of het Vorstendom.

Soo droeg hy hem als de Prinse des volks: die de heerschappye had op sijnen schouder: ende was onsen Rigter, onse Wet-gever, ende onsen Koning. Jes. 9: 5. 33: 22.

Ende niet als de Schriftgeleerden. Van de

de Schriftgeleerden siet op Matth. 2:4. Hier komt alleenlijk in bedenking op wat maniere de Schriftgeleerden het volk onderwesen: en waar in Jesus sig verscheyden van de selve droeg.

De Schriftgeleerden waren onder de Joden de gewoone uytleggers van de wet: maar die, na de gewoonte van dien tijd, de meyninge der wet verklaarden uyt hunne overleveringen, waarom sy gewoon waren de namen van hare voorgangers by te brengen, op wiens geloove sy hare uytlegginge fondeerden: Soo sprak den Rabbi, in de naam van een Rabbi, die hem voorgegaan was.

Maar geheel anders gedroeg hem Jesus; die en sprak in geenes menschen naam: maar voerde die ontsaggelijke taale, Voorwaar, Voorwaar, Ik segge uw: En wedersprak, en suyverde de uytleggingen, die men op de name der Ouden hadde laten doorstaan, in 't geene daar in sy niet en waren na de meyninge Gods.

Uyt die maniere van onderwijsinge toont de Evangelist, dat'er soodanigen verbaastheyd ontstont onder de scharen: Sy wisten, dat de Christus moeste spreken als uyt den Hemel: met Koninklijk gesag in 't Koninkrijke der Hemelen: Sy gevoelden de kragt van syne leere, en des selfs overtuygende billijkheyd, werksaam op hunne conscientien: Sy bespeurden in hare selven een Goddelijke roeringe en vinger, die met dese Predicatie vergeselt ging; derhalven gevoelden sy haar als tot een andere eeuwe overgebragt. Al het welke ongewoone en heerlijke dingen zijnde, haar nu optrekt in verwonderinge: en verbaast maakt, door bekommering, hoe sig ontrent soo grooten Propheet, Luc. 7:16. (Soo kragtig in woorden en werken, voor God ende alle het volk, Luc. 24:19.) regt en behoorlijk te gedragen: dewijl sy ligt konden besluyten, dat dese besoekinge uyt de hoogte, ook vereyste regt beantwoord te werden: en dat hier een verpligtinge rees, om sig na de weerdigheyd van sulken woord ook eerbiedig en gehoorsaam te gedragen.

Betooninge van de Goddelijkheyd van Jesu leere uyt des selfs werkinge op het gemoed der toehoorders.

§ 1. DE beschrijvinge van de Christus, en het gesag van sijn leere, soo als ons die voorkomt in de Prophetien, geeft ons versekering, dat hy met gesag als Magt hebbende moeste prediken: want, Hy komt ons voor onder de naam van dien *Engel*, dat is: Gesante. Waar van God seyde tot Moses. Exod. 23:21. Mijn name is in het binnenste van hem. Dewelke derhalven geen menschelijke naam van nooden hadde, om aan sijn woord gesag te geven. Aanmerkelijk zijn de woorden des Vaders van hem uytgesproken: Jes. 55:4. Siet ik hebbe hem tot een getuyge der volken gegeven, eenen Vorst ende gebieder der volken. Hy soude spreken als een getuyge, die uyt den raad Gods quam, en daarom geensins na de overleveringe van menschen, maar na het geene hy by God gehoort ende gesien hadde, gelijk wy ook lesen.

Gesag en kragt der leere Christi, en haar vermogen op het gemoed der menschen.

heyd by Galilea in de stamme Naphthali by Capernaum/ welke op des selfs grensen lag; waar in de prophetye van Jacob nog al verbult wiert (die wy boven p. 90. 91. alreede hebben geopent) Gen. 49: 21. Naphthali is een los gelaten hinde des genes, die schoone woorden geeft.

Die dat vers maken tot een begin van het agtste Capittel, en t'samenknoopen met de volgende miraculen/ als of deselve kort daar op waren gevolgt/ en geschiet in sijn wederkeeringe van den berg na Capernaum/ die en merken niet in hoe groote swarigheyd dat sy haar bewickelen omtrent de over-eenbrenging der Euangelisten: Want uyt Marcus en Lucas blijkt sonnen-klaar/ dat die genesingen op een ander tyd zijn geschiet/ en elk van een anderen in tyd seer zyn verschillende. Maar dewijl wy boven hebben aangemerkt/dat onsen Euangelist geensins volgt de order van de historie/ maar slegts eenige uyttrekkende voorvallen aanrekent uyt alle het gene ten tyde van Jesu omwandeling is gebeurt/ en dat hy deselve in sekere rangen schikt: soo brengt hy het verhaal van sommige miraculen by malkanderen/ en voegtse te samen/ schoon sy in verscheyden tyden voorvielen: om dat bewijs voor het Euangelium/ 't geen haar Goddelijkheyd bevestigt uyt de miraculen/ ter eener stoot op te maken.

Het is wel waar/ dat de Euangelist alle syne historien en vertellingen aan malkanderen verbint met hegt- en koppel-woorden; gelijk hy dan het verhaal van des Melaatschen genesing ook alsoo verbint door het koppel-woordeken Ende met het voorgaande. Dog soo/ dat men dit verband moet aanmerken niet soo seer met de laatste woorden/ als wel met de gantsche voorgaande verhandelinge t'samen te hangen/ toonende wat dat'er al meer gebeurt is onder Jesu predik-dienst: gelijk ook de Hebreen dat koppel-woord in seer ruymen sin gebruyken/ beginnende dikmaal nieuwe boeken/ en geheel andere vertellingen van dit woordeken. Het welke aangemerkt zijnde/ ons in die gedagten bevestigt/ dat wy veylig alle de vertellingen van Mattheus buyten eenige tijd-order aanmerken/ soo dikmaal als deselve niet met ronde woorden van hem wert aangetekent.

IN-

INLEYDINGE

Tot het Historisch verhaal van eenige bysondere

Wonder-werken van Jesus.

§ 1 NA soo uytnemenden proef-stuk van *Jesu* heylige en onberispelijke leer, gaat de Euangelische historie over tot een historisch verhaal van eenige bysondere en uytstekende *wonder-werken*, welke *Jesus* geduyrende den tijd van sijn bedieninge heeft gedaan voor de oogen van het gantsche volk: in welk verhaal de Euangelist *die order* agter-volgt, dewelke hy hem selven cap. 4: 23. voorgeschreven had: welke was, na een kort vertoog van de inhout sijner leere over te gaan tot des selfs bevestiging door tekenen ende wonderen, die hy dan opstelt; nademaal de Ioden volgens de Prophetie, soodanige dingen in den Messias vereyschten: en de reden selfs vorderde, dat geene van de conditien, welke tot het ampt van de *Christus* behoorden, in dit bewijs van *Jesu Messiasschap* en wierden nagelaten. Overgang van Iesu leere, tot het verhaal van sijne wonderwerken.

§ 2. Alhoewel de swarte-konstenary veele vremde dingen weet uyt te werken, en dat wy beyde in de wet en het Euangelium werden gewaarschouwt voor de wonder-teekenen der valsche Propheten, welke de Versoeker, die een aap van God is, door een verborgen t'samen-loop der tweede oorsaaken soude helpen uytwerken. [siet Deut. 13: 1-5. Matth. 7: 22. 24: 24.] Soo staat dit echter vast, als een onbeweeglijke waarheyd, dat niemant regte wonder-teekenen kan doen, als God alleen, dewijl daar toe vereyscht werd, dat deselve alle de kragten van de natuyr en 't geschapen vermogen te boven gaan; in-voegen, dat daar toe een scheppende kragt van nooden is, en de hand des geenes, die alle dingen regeert, en *doet al wat dat hem behaagt*. Psal. 115: 3. Wiens almagt *geen ding te wonderlijk is*. Gen. 18: 14. Soo leert ons ook de heylige Schrift in veele plaatse. Psal. 72: 18. *Geloofs zy de HEERE de God Israëls, die alleen wonderen doet*. Ps. 86:10. *Gy zijt groot, ende doet wonder-werken, gy alleen zijt God*. Psal. 136:4. *Dien, die alleen groote wonderen doet: om dat sijne goedertierentheyd is inder eeuwigheyd*. Daarom wierden dese wonder-teekenen, die God eertijds deed onder den dienst van Moses, bygebragt als een bewijs voor sijn ware Godheyd, en onbegrijpelijke almagt. Deut. 4: 32-35. *Vraagt dog na de vorige dagen, die voor u geweest zijn, van dien dage af, dat God de mensche op der aarden geschapen heeft, van 't eene eynde des Hemels tot aan 't ander eynde des Hemels, of al sulk een groot ding geschiet of gehoort zy, als dit? of een volk gehoort heeft de stemme Gods, sprekende uyt het midden des viers, gelijk als gy gehoort hebt, ende zy levendig gebleven? Ofte, of God versogt heeft te gaan, om sig een* Wat kragt de wonder-teekenen hebben om de Goddelijkheyd van eenige leere te bevestigen.

volk uyt het midden eenes volks aan te nemen door versoekingen, door teekenen ende door wonderen, ende door strijt, ende door een sterke hand, ende door eenen uytgestrekten arm, ende met groote verschrickingen: na al het geene, dat de HEERE uwe God uw-lieden voor uwe oogen in Egypten gedaan heeft. Uw is het getoont, op dat gy wetet, dat de HEERE die God zy: daar en is niemant meer dan hy alleen. Soo leest men ook Jer. 32: 19-21. *Gy zijt groot van raad, en magtig van daad. . . Gy die teekenen en wonderen gestelt hebt in Egypten-land tot op desen dag, soo in Israël als onder andere menschen, ende hebt uw eenen naam gemaakt, als hy is te desen dage, ende hebt u volk Israël uyt Egypten-land uytgevoert, door teekenen ende door wonderen, ende door een sterke hand, ende door een uytgestrekten arm, ende door groote verschrickinge.* Door soodanige wonder-teekenen heeft God meenigmaal willen bevestigen de wettelijke sendinge van sijne Propheten, op dat haar woord mogt geloofft, en aangenomen werden. siet dat in *Moses*. Exod. 4: 1. 9. en *Elias*. 1 Kon. 18: 36. Die het woord Gods niet en geloofden, 't geen met sulke teekenen ging vergeselt, die werden scherpelijk bestraft van wegen haar ongeloove. Num. 14: 11. *Hoe lange sal my dat volk tergen? ende hoe lange sullen sy aan my niet gelooven, door alle teekenen, die ik in het midden van hen gedaan hebbe,* Psal. 78: 32. *Boven dit alles sondigden sy ook, ende en geloofden niet door sijne wonderen.*

IESU wonder-teekenen dan beve-stigen het Euange-lium.

§ 3. Met regt dan beriep sig *Jesus* menigmaal op sijne groote werken, om daar uyt of de Goddelijkheyd van sijn leere, of de wettelijkheyd van sijne sendinge tot het *Messias ampt*, of de hoogheyd en weerdigheyd van sijn persoon te bevestigen. Vraagden de discipelen van *Johannes*, uyt de naam van haar Meester. *Zijt gy de geene, die komen soude, of verwagten wy eenen anderen? Soo antwoorde Jesus, ende seyde tot haar, gaat henen, ende boodschapt Iohanni weder het gene hy hoort ende siet. De blinden worden siende ende de kreupelen wandelen, de melaatschen worden gereynigt, ende de dooven hooren, de dooden werden opgewekt, ende den armen wort het Euangelium verkondigt,* Matth. 11: 3-5. Tot de Jodē seyde hy. Joh. 5: 36. *De werken die my de Vader gegeven heeft, om dit te volbrengen, deselve werken die ik doe, getuygen van my, dat my de Vader gesonden heeft.* en Joh. 10: 37, 38. *Indien ik niet en doe de werken mijns Vaders, soo en gelooft my niet, maar indien ikse doe, en soo gy my niet en gelooft, soo gelooft de werken, op dat gy mogt bekennen ende gelooven, dat de Vader in my is, en ik in hem.* Wanneer de Joden haar verharddeden tegen sijne wonder-teekenen, blijvende in haar ongeloove, soo hoort men hem al dus betuygen. Joh. 15: 24. *Indien ik de werken onder haar niet gedaan en hadde, die niemant anders gedaan heeft, zy en hadden geen sonden, maar nu hebben syse gesien, en beyde my, en mijnen Vader gehaat.* Alle die geene, die sijn werken met een opmerkent ooge beschouwden, hebben haar selven overredet bevonden, om soodanigen besluyt te maken, dat *Iesus* ten minsten was een groot Propheet. Soodanig verklaarde *Nicodemus* hem selven. Joh. 3: 2. *Niemant en kan dese teekenen doen, die gy doet, soo God niet met hem en is.* Gelijk ook veele van de Joden seyden. *Hoe kan een mensche, die een sondaar is, sulke tekenen doen?* Joh. 9: 16. De schare by *Lucas*. cap. 7: 16. *Met vreese bevangen,* als sy sijne werken sagen, *verheerlijkte God.*

Seg-

Seggende, een groot Propheet is onder ons opgestaan, en God heeft sijn volk besogt. Op een ander tijd seydense Ioh. 6: 14. *Dese is waarlijk de Propheet, die in de Werelt komen soude.* En om dese oorsaak agt onsen Euangelist het seer nootsakelijk niet alleen in 't gros te seggen, dat Iesus veele teekenen en wonderen gedaan heeft; maar ook eenige in haar particuliere omstandigheden te beschrijven: op dat sijne leere en sijn persoon daar door verheerlijkt wiert. *Iesus heeft nog wel veele andere teekenen in de tegenwoordigheyd sijner Discipelen gedaan, die niet en zijn geschreven in dit boek. Maar dese zijn geschreven* [seggen wy met Iohannes] *op dat gy geloovet, dat Iesus is de Christus, de soone Gods; ende op dat gy geloovende, het eeuwige leven hebbet in sijne name.* Ioh. 20: 30. 31. Vergelijk Ioh. 21. 25.

§ 4. Wy staan geern bekent, dat men hier met groote voorsigtigheyd moet te werk gaan; en allen roep van miraculen niet ligtelijk aannemen, indien wy ons niet willen bedrogen vinden: nadien alle gerugten geen waarheyd, en alle wonderlijke werken geen Goddelijke wonderteekenen en zijn: De Ioden prijsen de omsigtigheyd van *Koning Bulan, Koning der Cozaren:* die alsoo sprak: *Dat de schepper sig gemeynsaam soude aanstellen met een mensch, dat kan mijn verstand met geen gerustigheyd yemant toestaan; of hy moest vertoonen soodanigen wonder-teeken, door welk de natuyr der dingen wert omgekeert, soo dat een yegelijk kan bekennen, dat niemant als hy sulks doen kan, die alle dingen uyt niet geschapen heeft. Daar en boven is't nootsakelijk, dat die sake geschiede ten aanschouwen van vele menschen, die't met haar oogen sien, en geensins yet hebben laten tot haar toegang vinden op bloote vertellingen en overleveringen. Daar na moet men de saak wel neerstig ondertasten, en op verscheyden wijsen toets-keuren; op dat'er geen twijffel overig blijve, als of daar een bedorven phantasie, of eenige begoocheling onder speelde.* [Siet *Sepher Cosri*, p. 14.] Hier sal het dan van nooden zijn te ondersoeken, op wat wijse dat men alle swarigheyd kan ontgaan, en tot de uyterste gerustigheyd komen. In de eerste plaatse moet men soecken sig te versekeren: dat het verhaal is na waarheyd, en alles sonder bedrog: het gebeurt somtijts, dat yemant valsche getuygen opmaakt, die wonderlijke dingen uytstroyen, en haar eygen versonnen verdigtsels voor waarheyd tragten aan de man te helpen of sommige qualijk gesinde en baatsugtige menschen werven, die eenige krankheden of qualen veynsen onderhavig te zijn, en namaals gesont heenen gaan, voorgevende dat sy van eenig quaad gebrek door een mirakel zijn verlost, die noyt met eenig letsel bevangen waren. Om sig tegen sulken bedrog te wapenen, moet men aanmerken alle de omstandigheden van persoonen, in wiens tegenwoordigheyd het wonder-werk is geschiet, of welke soodanigen weldaad heeten ontfangen te hebben: indien de genesen persoon voor langen tijd en uyt klare blijken algemeen bekent is met soodanige qualen te zijn beset geweest, en dat het groote werk is geschiet in 't openbaar, voor de oogen van vrienden en vyanden, soo hout dit nadenken op, en krijgt men reden om aan die kant niet meer te twijffelen. In de tweede plaatse moet men sijn aandagt wenden op het wonder-werk selve, en wel naauw ondersoeken, of 'et maar is een verbijsteren van de oogen der aanschouwers, door de knaphandigheyd van den Au-

Hoe men de wonderwerken moet beproeven om haar Goddelijkheyd te bevinden.

Autheur, of door een bysondere toover-konst: als mede, of sijn werk al soodanige is, dat het de wetten der natuyr te buyten springt? het kan gebeuren, dat yemant door groote wijsheyd en ervarentheyd hem verstaat op eenige vremde werkingen, die de schepselen hebben op malkanderen, wanneer sy in sekeren staat malkanderen ontmoeten. Maar van dese bekommeringe wort men verlost, als men het werk namaals even alleens vint, als het op dat wonder-werk gelaten was, in een bestendigen staat, en vaste gestelteneyd: en dat men, rakende de manier van uytwerkinge, deselve siet geschieden schierlijk, in een oogenblik, sonder eenig gebruyk van uyterlijke middelen, of immers sonder gebruyk van soodanige dingen, die daar toe eenige bequaamheyd hebben, 't geen blijkt wanneer andere deselve sonder vrugt komen te gebruyken. Als men die ware verandering dan soo bestendig vint, en veroorsaakt te zijn als met een blixem, sonder gebruyk van eenige, of immers bequame werktuygen: soo kan men geensins twijffelen, of de kragt, die dese dingen veroorsaakt, is de almagt van onsen Schepper; nadien de grootheyd van het werk, en het afwesen van eenige of immer bequame werk-tuygen, onse gedagten sekerlijk optrecken na den Hemel. Het welke dies te meer ons in 't geloove brengt van een Goddelijke kragt, wanneer die groote werken seer veelvuldig zijn, en noyt vrugteloos en werden onderleyt, schoon sy onderstaan werden in veele en verscheydene saaken, 't geen immers anders in geen een mensch en konde vallen.

Het oogemerk van den Euangelist, om die conditien van ware miraculen in sijn verhaal te ontdecken.

§ 5. Hier op oogde onsen Euangelist, wanneer hy eenige bysondere wonder-teekenen van *Jesus* voornam in 't breede met haar eygene omstandigheden te beschrijven, dat hy alle die conditien mogte voldoen, en alsoo de hoogste gerustigheyd en sekerheyd bewerken; daar toe toont hy, hoe opentlijk *Jesus* sijne wonder-werken heeft gedaan, in 't gesigte van geheele scharen, aan persoonen die opentlijk bekent waren, dat sy van sulke quellingen bevangen waren. Hy tekent sommige genesingen aan van de swaarste krankheden, en derselver beproefde herstellinge, en dat alleen met een woord sprekens, ja somtijts in 't afwesen van den kranken, en aan allen, die hem daar toe in den geloove quamen aansoeken: soo dat 'er geen nadenken van eenige t' samen-stemminge, of andere bedrog kon plaatse hebben: nog geen twijffeling aan de grootheyd van het werk, dat op soo Goddelijken wijse door enkel bevel wiert verrigt. Dit schrijft hy, en geeft het in 't ligt, terwijl de persoonen nog leefden, die door sulken heyl waren geholpen, en soodanigen werk hadden aanschouwt. Aanmerkens weerdig zijn hier de woorden van *Quadratus*, die aan *Ælius Adrianus* een verantwoording schreef voor de Christenen: soo luyden sy uyt sijn brief, die *Eusebius* selve heeft gelesen, en geboekt. *De werken van onsen Heyland geschieden voor aller oogen en in 't openbaar: want sy waren waaragtigh. Die genesen wierden, en die van den dooden opstonden, zijn niet alleen gesien na dat sy genesen en verresen waren; maar bleven soodanige geduyrig en volstandig. Niet alleen in dien tijd, in welke de Heylandt verkeerde op der aarden, maar sy zijn ook nog lange tijd na sijn op-varen in 't leven gebleven: soo dat 'er ook nog eenige uyt deselve tot onsen tijd toe gekomen zijn.* Siet *Eusebii Kerkelijke Historien*, 4. boek, cap. 3.

HET

HET VIII. CAPITTEL.

Korten Inhoud.

Eenige wonderlijke Genesingen van Jesus gedaan, aan verscheyden persoonen.
Verss. 2-17.

Bysondere vremde Voorvallen, gebeurt in Jesu uyt-togt na 't Land der Gergesenen.
Verss. 18-35.

In 't eerste deel draagt ons de Euangelische Historie eenige wonderbare genesingen voor;

Als:
1. De genesing van een Melaatschen, Verss. 2-4.
2. De genesing van een pijnelijk Graakten Knegt eens Oversten over Hondert, Verss. 5-13.
3. De herstellinge van een Koorts-sieke, zijnde Petri Wijfs Moeder, Verss. 14-15.
4. Een uytwerping van boose Geesten, en Verlossing van meer qualijk gestelden, Vers 16.

Waar op getoont wert wat Prophetie in dese Genesingen is vervult geworden, Vers 17.

1. *De genesing van een Melaatschen.*
Verss. 2, 3, 4.

Korte opening van 't verstand der woorden.

Vers 2. ENde *siet.* Een woord van verwondering/ of liever van opmerkinge: 't geen ons beveelt alle aandagt op de volgende historien; om daar in aan te merken/ 't geene dat in de selve waarlijk verwonderens weerdig was.

Een Melaatschen. Lucas segt/ cap. 5: 12. Een man vol melaatsheyd; Die op veele plaatsen van sijn lighaam met dat euvel beset was.

De Melaatsheyd, die onder de Oostersche volkeren als een eygen Landsiekte bysondere heerschte/ gelijk de

blauw-

blauwschuyt in 't Noorden: was een soorte van witte ruyd of schurft / van een seer quaadaardige natuyr / dewelke de onder-huyd besette met snee witte puysten en bonkelen / die wegens haar voort-kruyppenden aart sig dikmaal al meer en meer sloegen over het geheele lighaam / het hayr / dat op die besette plaats geroepde / veranderde ook in haar coleur in 't witte: haar bonkels saten diepe innewaarts tot in het vleesch / en quelden de lijders met een ondragelijke jeukerigheyd. De oorsaak van die quale schijnt een scherpe en siltige stoffe / die sig bewickelt vont in een drabbig bloed / dewelke in het kleynsen der klierkens / waar mede de huyd alomme is beset / aldaar bleef ingepakt hangen / die deselve van deed op-swellen / de scheyding en doorgang aldaer niet weynig belemmerde / en soo bleeke en witte doorschijning veroorsaakte. Somwijlen sagen hare lighamen seer mismaakt daar uyt: niet alleen / om dat de boven-huyd dor en sonder voetsel zijnde / seer schilverig en schobagtig opwierp; maer / om dat somtijdts ook die scherpe stoffe aen 't woeden rakende / huyd / vlees en been / en al wat daar ontrent was / weg knaagde. Waarom Avicenna deselve noemde een algemeene kanker / die hy even ongeneesselijk oordeelde als de kanker selve.

Men vint nog huyden in die gewesten een afschouwlijke melaatsheyd / van welke de Hr. Thevenot in sijn Reys-boek aldus schrijft: Ik sag hier te Orfa, even gelijk te Damaskus, veele melaatschen. Ze zijn swartagtig, afschouwelijck om aan te sien, swaarmoedig, spreken met groote moeyte, en 't gantsche lighaam doet hen zeer. Hunne siekte gelijkt seer wel na de pocken: maar het is wat anders, en men segt, dat sy uyt een verschillende oorsaak voort-spruyt.

Behalven de swaare quellinge des lighaams / en haar hopeloosen staat van opt genesen te werden / soo praamde het bysonder het gemoed van die ellendigen / dat sy door de wet afgescheyden waren van alle burgerlyken ommegang met menschen / en van alle heylige plaatsen / daar men anders sijn Godsdienst oeffent / en sijn God soekt. Want sy moesten haar onthouden buyten het leger / en alsoo buyten de bemuyrde Steden: de wet verpligte haar te gaan met gescheurde kleederen / gelijk die rouw droegen in Israel: met een ontbloot hooft / en bewonden aan den bovensten lip / haar op-leggende door een gewoon geroep van onreyn, onreyn, alle menschen / die sy sagen / te waarschouwen / om sig door haar te hoeden / op dat sy niet verontreynigt en wierden.

Daar by quam / dat sy in de wet een plage genaamt wiert / het welke niet anders als een afdruksel van een droevige bevattinge op hare verwonde gemoederen konde oversetten: Weshalven soodanige lieden een spiegel waren van de uyterste rampsaligheyd in dit leven.

Quam. Soo ellendigen lijder quam dan hier tot Jesus. Lucas segt / dat dit geschiede als Iesus in eene dier steden was; namentl. van Galilea / Cap. 5: 12. dat als doen dese melaatsche quam tot Jesus, om genesinge by hem te soeken.

De wet / Lev. 13: 42. sloot de melaatschen wel buyten de steden / die ten tijden van Josua bemuyrt waren / gelijk de Joodsche Meesters dat alsoo bepalen: maar geensins buyten de andere steden / die daar na omwalt zijn; gelijck sy dan ook daar dikmaal in van nooden hadden / om haar behoefte te soeken.

Ende aanbad hem: Met soodanige eerbiedige gebeerden / als men in de diepste

diepste onderwerpinge vereysschen kan. Want Marcus segt / Cap. 1: 40. dat hy voor Jesus viel op de knië. Ende Cap. 5: 12. dat hy Jesum siende, viel op het aangesigte, ende aanbad hem. Weshalven dit vallen op de knien geschiede met een buyging van 't aangesigte tegen de aarde / na de wijse van Oosten.

Soo uytnemenden eer-bewijs rees uyt geen andere grond / als om dat die melaatsche Jesus hielt voor een persoon van aanbiddelijke weerdigheyd; aan den welken als aan de gesondene uyt den hemel / van wegen sijn Goddelijke luyster soodanigen Gods-dienstigen eere in alle manieren toebehoorde.

Seggende: Heere. Met een aanspraak van de grootste nadruk: want hoewel de Oostersche natien door haar gewoone beleeftheyd self ook onbekende personen met soodanig een eer-naam plagten te groeten. [Siet Joh. 20: 15.] Soo kan men nogtans hier uyt aan den omslag seer ligt bemerken / dat desen ootmoedigen versoeker aan Jesus die eer-naam in een hooger kragt van beteikenisse toevoegde: dewijl hy kort daar op in hem erkent soo souverainen gesag / en hooge heerschappy / door welken hy ook het gebied oeffende over gesontheyd en siekte / over leven en dood / en wat dat alderdierbaarste is onder de menschen: het welke de seer ootmoedige gebeerden mede ten kragtigsten betuygden.

Indien gy wilt, gy kont my reynigen. Hy sogt van Iesus gereynigt te werden van sijn schaamtelijke / van sijn smertelijke / en van zijn Ziel-druckende plage / de plage van melaatsheyd. Hy komt tot dien eynde niet alleen met een diepe ootmoedigheyd: maar ook met een betuyginge van sijn geloove / en van de onderwerpinge van sijn wille onder de wille van Jesus. Door het geloove erkent hy Jesu groote kragt om wonderen te doen / en dat sijn reyniging / hoe swaar die ook was / nogtans stond in Jesu hand en vermogen. Door het geloove erkent hy ook sijn Souveraine vry-magt / om daar in te mogen doen na sijn wille en wel-behagen: soo / en wanneer het hem believen mogte.

Wanneer hy sijne reyniging niet rond uyt versoekt / maar met soodanigen heyligen bewimpeling / soo geeft hy te kennen / dat hy sijnen staat overgeeft aan 't goedvinden van Jesus / en gesint is om sijnen wille de wille van dien Heere te onderwerpen. Als of hy seyde: Gy Heere! in wiens vermogen mijne genesinge is; in wiens gunst ik mijn heyl stel: gy weet niet alleen wat my van nooden, maar wat my salig, uwen name heerlijk, en de gemeene staat des volks dienstig is: Ik geloove uwe kragt, ik erkenne uw vrygebied; gy kont my reynigen, indien gy wilt; gy sult my reynigen, indien gy 't geraden vind. Doet nu met my, soo als het goed is in uwe oogen. Vergelijk 1 Sam. 3: 18. 2 Sam. 15: 25. 26. Dan. 3: 16. 18.

Vers 2. *Ende Iesus de hand uytstreckende.* Gr. Uytgestrekt hebbende. Namentl. tot den Melaatschen / die tot hem boven andere genadert was: welke daad te kennen gaf / dat Jesus sijne aannaderinge niet qualijk nam / maar dat hy gereet was om hem te ontfangen.

Heeft hem aangeraekt of aangegrepen gelijk 't gront-woord ἅπτομαι in dien sin voorkomt Marc. 1: 31. Joh: 20: 17. &c. en schijnt Jesus hem by de hand gegrepen te hebben / om hem op te rigten.

Alhoewel niemant na de wet een melaats mensche mogt aanraken, om dat deselve niet alleen onreyn was / maar ook sijn plage verontreynigende. Lev. 14: 46: Soo en overtrad nogtans Jesus alhier met dit aanraken geensins die wet / die op sijn persoon gants niet toepasselijk

passelijk en was; ter oorsaak / om dat de reden van die wet in hem geen plaatse en hadde: want / om van die quale niet besmet te werden / die besmettelijk was / soo weerde God al het volk van alle gemeynschap met dese verontreynigden. Dewijle nu Christus geensins besmettelijk was: maar de melaatsche aanraakte, om die onreynigheyd uyt te drijven / bewust zijnde van sijn wonder-werkende kragt: soo kon hy door die wet van soo heylsamen aanraking geensins geweert worden. Even gelijk de Propheten Elias en Eliza door het aanraken van die dooden/die sy opweckten/niet en wierden verontreynigt; of schoon hy onreyn was na de wet / die een dood mensche had aangeraakt: soo konde ook Jesus in dit uytstrecken van sijn hand/ op geen andere wijse aangemerkt werden. Self de Priesters in het Oude Testament / die afgesondert waren om op de melaatsheyd ondersoek te doen / raakten de melaatschen aan, sonder dat de wet haar onreyn verklaarde / of de plage haar besmettede. Hoe veel te meer was Jesus vry te agten van onreynigheyd en besmettinge / die sijn hand aanleyde om die te genesen / en dat geluckiglijk volbragt? Elk een kan ligt oordeelen/ dat die gene / die magtig is dese plage weg te nemen / ook magtig genoeg was om sig selven door die quale te bevrijden; en weerdig genoeg, om in dien rang / daar eenig Priester of Propheet in quam / ten opsigt van de wet der reynigheyd / ook erkent te werden / en gevrijt van die ceremoniele onreynigheyd / die de wet blootelijk maar toerekende.

Daar wert gevraagt / waarom Jesus juyst dien meelaatschen mensche wilde aanraken / daar nogtans de kragt van des selfs genesinge alleen bestont in sijn Goddelijk bevel? Wy antwoorden:

1. Dat die gebeerde bequaam was/ om te toonen met hoe gerustigen versekertheyd dat Jesus sijne reyniging beval? dat hy onbeschroomt was dien melaatschen aan te raken / om dat hy seker wist / dat sijn woord des selfs onreynigheyd uyt hem soude uytdrijven: en dat die quale als door sijne handen soude moeten wijken. Want daar in betoont sig wat bysonders in Jesus wonder-werken; dat hem noyt eenig ding mislukte / 't geen hy ondernam; maar dat hy sekerlijk de gesontheyd van te vooren belovende / of assurant verwagtende / met betooning van allen handel daar na te schicken / altijd sijn belofte voldeet / en na sijn verwagtinge den vollen uytkomst sag rijsen.

2. Daar benevens gaf dit aanraken een gevoelige betuyginge van Jesu liefde en gemeynschap ontrent dien mensche / die nu de eerste wilde zijn in 't aanraken en behandelen van dien lang bedrukten en swaar bedroefden; en hem dede sien/ dat daar alle menschen schuw van hem waren / hy nogtans van die weerdigste onder de menschen sonder schroom wierd behandelt. Dit kon hem het herte grieven / dewijl hy soo sag Jesus liefde tot hem ontsteken / en dat die de oorsaak en werk-meester wierd van sijn gesontheyd/ ook 't eerste exempel gaf aan andere / om sijn gemeynschap voortaan niet meer te schuwen.

Seggende: Ik wil, wordet gereynigt, Namentl. van uw onreyne melaatsheyd. Dit sprak Jesus op een gebiedende wijse: Wordet gereynigt. Waar in men aan te merken heeft een boven natuyrelijke wijse van doen / en suyver Goddelijke procedure: die op sulken gebiedende wijse de wereldt schiep; seggende / daar zy ligt, en daar was ligt, Gen. 1: 3. en nog in al sijn regeeringe deselve alsoo beheert. Want hy spreekt, en

en 't is 'er: hy gebied, en 't staat 'er, Psal. 33: 9.

Terwijl ook Jesus alsoo beantwoord het ootmoedig versoek/ en die bysondere belijdenisse van desen mensche/ door herhaling en omsetting van deselve woorden: soo toont hy/ dat hem deselve belijdenisse gevallig/ en dat geloove aangenaam was: overmits alles was gesproken na waarheyd en in opregtigheyd; en dat hy derhalven hem sijn begeerte wilde voldoen: om die waarheyd/ dewelke deselve beleden hadde/ alsoo te bevestigen.

Ende terstond wert hy van sijn melaatsheyd gereynigt. Soo was dan Jesu bevel niet alleen van een kragtige: maar ook van een spoedige uytwerkinge. Soo aanstonts/ sonder eenige vertoevinge/ of verloop van tijd/ wijkt de melaatsheyd van hem: al die onsuyvere sappen keeren hare natuyr om: alle quade verstoppingen gaan open; de drabbige humeuren werden dun en vlot; en de gantsche gesteltheyd van den geheelen mensch schikt sig op staande voet na den eysch en wetten der gesontheyd.

Vers 4. *Ende Jesus seyde tot hem: Siet dat gy niemant en segt.* Waar dan kort op volgt: Maar gaat heenen, toont uw selven den Priester; Op dat blijke hoe langen wijle hy dit verswijgen moeste: eer en wilde Jesus dit van hem niet geopenbaart hebben aan yemant/ door dat hy op de keure van den Priester soude reyn verklaart zijn.

Het scheen gants ongeraden: eenig gerugt van dit werk te maken door dat de Priester het selve met sijn verklaringe soude bevestigt hebben/ op dat het oordeel van de Priester mogte geveld werden buyten haat of gunst: in eenvoudigheyd des herten. Dewijle anders de furieuse passien het oordeel veeltijts verblinden/ of quaadwillig bederven: waar door dan de ware drugt van dit bysonder wonder-werk soude te leur gaan.

Maar gaat heenen; Namentl. na Jerusalem: alwaar de plaatse was daar die ceremoniele reyniging/ die op de genesene melaatsheyd moest volgen/ stond verrigt te werden.

In eene der Steden van Galilea was dese sake geschiet/ derhalven en kon sy niet lange verborgen blijven: daarom wil Jesus/ dat hy ten spoedigsten sal henen gaan/ en sijn reyniging bevorderen: maar de Autheur van sijn reyniging verswygen: en soeken het gerugte voor te komen te Jerusalem.

Toont uw selven den Priester. Sommige geschreven exemplaaren lesen in den gront-text dit in het meervoudig getal; Toont uw selven aan de Priesters gelijk ook de Syrische en Persische vertalingen. Hoewel in de meeste exemplaren het enkel getal gevonden wert; 't geen ook soo is gelesen van de Oude Latijnsche/ Arabische/ en Moorsche oversettingen.

Jesus heeft ook meermalen sijn genesene melaatschen gesonden tot den Priester/ [siet Luc. 17: 4.] om van die beschouwt en besigtigt te werden/ of sy al warelijk reyn/ en van die plage verlost waren/ die door hem genesen waren. Want des Priesters oordeel en verklaringe wiert daar over vereyscht: en de plegtigheden van de gewoone reyniging na de wet/ eer dat die persoonen tot de burgerlijke ommegang met andere menschen/ en de t'samenkomste des volks tot den Tempel en Synagogen/ konden toegelaten werden.

Dankbaarheyd waren sulke menschen ook schuldig/ volgens de wet/ over soo genadigen verlossinge/ die sy met offerhanden moesten betuygen: gelijk daar van kan nagesien werden Levit. 13. en 14. Dewijle dan de wet nog

stant hielt / soo lang Christus selve was onder de wet: en dat dese persoonen wederom moesten vergadert werden tot het volk Gods; soo was het van nooden / dat sy vry verklaart waren door den mond der Priesters / die God selve daar toe verordineert hadde.

Maar aldermeest was dit nootsakelijk op dat dit mirakel wierd bevestigt / en Jesu kragt verheerlijkt. De Priesters waren de eygen keur-meesters over die plage / en hadden onder haar persoonen van hare order / die daar op waren afgeregt door lang-wijlige oeffeningen / overmits sy door de wet hier toe verpligt waren; dewelke dan met een natuyrkundig oog alles insagen / met een beslepen oordeel ondersogten / in cas van vertwijffeling de persoon noh seven dagen in bewaring namen / en seer bekommert waren om de reynigheyd des volks wel te versorgen. Dit oordeel was het hoogste oordeel / daar al het volk in berusten moeste: dit wilde nu ook Jesus / dat dit oordeel ook sijn werk soude opnemen / en in eenvoudigheyd oordeelen van de waarheyd der sake.

Ende offert de gave, die Moses geboden of ingestelt heeft. Levit. 14: 2. 4. 10. Marcus en Lucas doen daar by: Offert voor uw reyniginge, Marc. 1: 44. Luc. 5: 14.) gelijk Moses geboden heeft. Na der Joden verklaringe ging dese reyniging aldus in sijn werk: Van twee vogelen wiert 'er een over levendig water in een aarden vat geslagt / in wiens bloed een bundel van cederen-hout / scharlaken / en ysop wiert gedoopt / met welke de melaatsche sevenmaal wiert besprengt / en daar op reyn verklaart / waar na men de andere vogel in 't open-velt vliegen liet: die gereynigt wiert wies dan sijn kleederen / schoor sijn hayr af / en wies ook sijn lighaam / om in 't leger te mogen komen; want dit alles geschiede in het open velt.

Op den agtsten dag daar na bragt hy drie schapen ten sond offer / met een schult-offer / en brand-offer: maar soo hy arm was / bragt hy twee vogelen ten sond-offer / en ook een brand-offer van vogelen: Staande by het schult-offer / leyde hy beyde sijne handen op het selve / ende slagtede het: onderwylen ontfingen twee Priesteren des selfs bloed / de een in een vat / en d'ander in sijn hand; die het bloed in sijn hand ontfing / ging tot den genen / die gereynigt wiert / in de Zale der melaatschen / dewelke stont in de Zuyd-wester hoek van 't Voorhof der vrouwen / en bragt hem in Nicanors poorte [welke was de Oost-poorte van 't Voorhof der mannen] van waar hy sijn hooft stak in dat Voorhof / en hem het bloed gestreken wierd op het onderste lapken van sijn regter oore: daar na stak hy sijn hand uyt in dat Voorhof / alwaar het bloed hem wiert gestrecken aan sijn regter duym / gelijk ook op de groote tee van sijn regter voet. Daar na quam de andere Priester / en streek olie op het oor-lapken van sijn regter oor / op sijn regter duym / en groote tee / boven op het bloed des schult-offers: en goot het overige / dat in sijn hand was op sijn hooft. En soo verrigte men sijn versoeninge voor het aangesigte des HEEREN.

Haar tot een getuygenisse; Dat is / tot een overtuygend bewijs: gelijk dit woord alsoo genomen wert; Matth. 10: 18: Marc. 6: 11. 13: 9. Jac. 5: 3. Waar door de gantsche Joodsche natie ten vollen mogt overredet werden / dat dese Melaatsche waarlijk gereynigt was / en gerust gestelt / om sonder schroom den selven tot haar gemeynschap wederom toe te laten.

Waar in ook een klare getuygenisse lag / dat een groot Propheet onder haar was opgestaan / door wien God soo heer-

heerlijken wonder had gewrogt / en dese ongeneesselijke siekte genesen.

Of men kan dese woorden ook brengen tot de naast voorgaande / in desen sin: offert de gave, die Moses haar (nl. den Joden) tot een getuygenisse geboden heeft, en daar in begrijpende / dat Moses dese wet van reyniging had geboden met dat oogemerk / op dat deselve den Joden een getuygenisse soude zijn van de ware reyniging / die God eens op een wonderbare wijse soude te weeg brengen door Christum; wanneer hy om sijn schult-offer soude regtveerdigen en levendig maken die gene / die met de melaatsheyd der algemeene verdorventheyd te voren bevangen waren.

Betooninge van de waarheyd en Goddelijkheyd van dit Wonder werk, en hoe Jesus daar uyt wert bewesen de Christus te zijn.

§ 1. NIemant kan twijffelen aan de waarheyd van dese genesinge / nademaal deselve in 't openbaar in eene der steden van Galilea is geschiet / en dat de siekte was een melaatsheyd: niemant wiert voor melaats erkent / als die opentlijk van een Priester daar voor was verklaart / welke persoonen dan afgescheyden mosten leven / waar door sy aan allen openbaar wierden: niemant soude ook ligtelijk soodanigen quale of willen / of konnen veynsen. Niet willen, om de smaad; dewijl sy een plage was / en scheen een verwijt van voorgaande sonden in sig te bewickelen: nog ook konnen, om dat de blijken daar van in de huyd openbaar waren / en de afschouwelijkheyd harer wan-gestalte aan allen / in 't oog liep. Van deselve klaarheyd en baarblijkelijkheyd was ook de genesinge / die van aller oogen gesien wiert. Marcus segt Cap. 1: 45. Hy uytgegaan zijnde, begon veele dingen te verkondigen, ende dat woord te verbreyden: soo dat hy selve onder veele menschen sijn genesinge verkondigde / die dan de persoon met dat verhaal voor oogen hebbende / de sake met haar bevindinge konden vergelijken. Daar by quam het oordeel van den Priester / als eygen keur-meester over dese quale / het welke van niemant konde gewraakt werden: en sijn toelatinge tot aller gemeynschap / waar door hy als een reynen alle vrydommen en voor-regten Israels wederom opentlijk gebruykte. Soo was dan de genesinge van een melaatsche van die natuyr / dat men aan de waarheyd van die verandering de minste twijffel niet slaan en konde. Het laster-boek der Joden genaamt Toldes Jeschu p. 11. ex edit: Wagenselii verhaalt ook / dat Jesus versogt zijnde miracules te doen / gesegt heeft. Brengt my hier מצורע איש een melaatschen, ende ik sal hem genesen. Als 'er dan (segt hy) voort een melaatschen gebragt wierd, soo leyde hy hem de handen op en over hem uytgesproken hebbende die groote naam, soo heeft hy den man gereynigt, en sijn vlees was van aansien, gelijk het vleesch van een Jongeling. Welcke vertellingen uyt geen andere bron voortkomen / als dat de waarheyd van soodanige genesingen / buyten alle tegenbedenking en wederspraak was / en derhalven self van de vyanden der waarheyd niet heeft konnen verlochent werden.

De waarheyd van dit wonderwerk.

De Goddelijke kragt, die dese reyniging te wege bragt.

§ 2. Nog minder kan men twijffelen aan de Goddelijke kragt / waar door dese genesinge is verrigt geworden / als wy eerst aanmerken de quale selve; die van allen tijden af is ongeneesselijk geoordeelt: daar by de maniere van genesinge / alleen met een woord sprekens, en dat wel op sulken wijse / dat in die woorden geen blijk van superstitie / geen spoor van beuselerey of ligtveerdigheyd te vinden is / gelijk men anders vint in de woorden van besweerders: maar een enkel / dog agtbaar en majestueus bevel / het welke riep de reynigheyd / die daar niet en was: en gebood dat dit ligt soude schijnen in die duysternisse: waar in dan een Goddelijke luyster uytblonk. Door sijn aanraken, en alle omstandigheden / beloofde hy ook de reynigheyd / eer sy daar was; een bewijs / dat hy sulke wonderen deed als hy maar wilde / sonder dat hem yets daar in mislukte / door een kragt die alle wederstant te boven ging. Aanstonts quam de reynigheyd: soo schierlijke verandering in soo quaden gesteltheyd kon men van geen natuurlijke oorsaken verwagten / die alles verrigten met der tijd / en veranderen met langsame schreden.

Het bewijs daar uyt voor Iesu Goddelijke sendinge en weerdigheyt.

§ 2. Soodanigen werk / als de reyniging is eens melaatschen / is een kragtig bewijs voor de goddelijkheyd van Jesu sendinge. Waar uyt bewees anders Moses dat hy van God gesonden was / als uyt het schierlijk reynigen van sijn melaatschen hand; ende hy vont geloove by sijn volk / Exod. 4: 6. 8. 28-31. Als Naaman de Syrier tot de Koning Israels gesonden was / om genesinge te soeken van sijn melaatsheyd / Soo scheurde de koning sijne kleederen, en seyde; ben ik dan God, om te dooden en om levendig te maken, dat dese tot my sent om een man van sijne melaatsheyd te ontledigen; Maar Elias antwoorde: Waarom hebt gy uw kleederen gescheurt; laat hem nu tot my komen, soo sal hy weten dat 'er een Propheet in Israel is. En als hy door sevenmaal sig te wassen in de Jordane was reyn geworden / soo seyde Naaman: Siet nu weet ik dat 'er geen God en is op de gantsche aarde, dan in Israel, 2 Kon. 5: 7. 8. 15. Indien dese reyniging eens melaatschen / op dat sevenvoudig wassen in de Jordane / soo bondigen bewijs was / dat 'er een Propheet in Israel was: dat 'er geen God was op aarde, als in Israel; wat verhindert ons dan te besluyten / uyt dese tegenwoordige reyniging (die gevolgt is op Jesu bevel en aanraken / en dat aanstonts / op een wijse die de voorgaande verre te boven ging) dat Iesus een ware Propheet was in Israel: en dat de waaragtige God was met hem? Dat hy melaatschen aanraakte gelijk de Priesteren: met dat voorregt sonder besmet te werden / ja meer als de Priesteren / met dat gevolg / dat hy die verdreef / is een wonder-teken: 't geen bewijst / dat hy meerder was als die uyt Aarons order den altaar dienden. Dat dit wonder geschiede op die belijdenisse / indien gy wilt, gy kont my reynigen; door woorden / die deselve belijdenisse billijkten / Ik wil, wordet gereynigt: dat doet ons klaarlijk sien / dat dit wonder-teken die waarheyd verzegelt / in welke Jesus beleden wert de almagtige en souveraine Koning des Hemels en der aarde te zijn: die in het vleesch verschijnende / quam als de Christus, om Israel te verlossen. Dat de Priesters over sijn wonder-

werken offeren / en God verheerlijken / was haar tot een getuygenisse dat hy een goed en goddelijk werk gedaan hadde: wiens Autheur en werk-meester sijne vyanden selve hebben moeten eeren op den altaar. En nogtans was dit werk geschiet in Jesu eygen naam / als de melaatsche seyde: Gy kont; by uw is kragt / indien gy wilt: En Jesus daar op antwoorde: Ik wil. Wordet gereynigt; gebiedende alsoo sijne genesinge.

2. De genesinge van den pijnelijk geraakten Knegt eens Oversten over Hondert, tot Capernaum.

Verss. 5-13.

Korte opening van 't verstand der woorden.

Vers 5. *ALs nu Jesus te Capernaum ingegaan was.* Soo dat de plaatse, waar in dit tweede wonder-werk is voor-gevallen / was de groote en volk-rijke stad van Capernaum, waar van siet Cap. 4: 13. En de tijd van dit wonder-werk als Jesus eens wederom quam in die stad / alwaar hy nu zijn woonstede hadde genomen.

Quam tot hem een Hooftman over hondert. Dat is / een Capiteyn over een bende of Compagnie Soldaten. Een mensche / die wel een Heyden was maar welken de Ouderlingen der Joden dit getuygenisse geven. Luc. 7: 5. Dat hy het Joodsche volk lief hadde, ende selve voor haar een Synagoge hadde gebouwt: en die vers 4. het daarom weerdig was dat Jesus hem die weldaad dede.

De voorgaande genesinge was geschiet aan een Jode: maar de tegenwoordige geschiede op het versoek van een Heyden / om te toonen dat het Euangelium tot beyde behoorde / en om beyder wille door teekenen moeste bevestigt werden.

Dese Hooft-man schijnt / gelijk Cornelius / de Joodsche religie beminnende egter gebleven te zijn in den voor-hoyd / gelijk 'er doen veele menschen waren: missichen om dat haar ampt onder de Romeynen hun niet toe en liet alle die reynigheden der wet soo naauw te bewaren; als ook om dat men eerlang de Christus verwagtede / die hunne leeren soude hoe haar na het Euangelium te gedragen.

Lucas segt / dat hy eerst de Ouderlingen tot Jesus sont / ende daar na (als hy bemerkte / dat Jesus niet verre van sijn huys was) sijne vrienden: die hy dan alle dese redenen en weer-redenen toe-schrijft / welke Mattheus toeschrijft aan den Hooft-man selve. Luc. 7: 3-9. Het zy dat de Hooft-man ook op 't laatste is uytgegaan / om sijne redenen te vernieuwen: die hy sijne vrienden bevolen hadde te spreken: 't zy ook hy gerekent werd selve te doen / 't geen hy dede door sijne gesanten: die alles verrigteden in sijnen name. Gelijk de schrift wel gewoon is te spreken. Marc. 6: 26. 27. Matth. 26: 27. Joh. 19: 1.

Biddende hem. Dat is / Hem latende met alle ootmoedigheyd versoeken. Dewijl hy Jesus voor meerder en weerdiger erkende als hem selven: Hy hielt sterk op hem aan / gelijk in 't vervolg blijkt.

Vers 6. *Ende seggende: Heere, mijn knegt legt t' huys.* Gr. Mijn kind, of jongen, is geworpen, verstaat in 't siek-bedde / tot mijnen huyse. Soo noemden niet

alleen de Hebreen / maar ook Grieken en Romeynen dikmaal / met een heusscher benaminge / de dienst-boden van hare huysen. Gelijk de Taal-kundige met veele exempelen bewijsen. Lucas segt/dat dese dienst-knegt hem seer weerd was, Luc. 7: 2.

Geraakt, Of beroert; geslagen: in 't Gr. Ontbonden. siet cap: 4: 24.

Ende lijd sware pijne. Of word geweldig gepijnigt en getormenteert. Soo dat Lucas [cap.7: 2.] daar by voegt/ dat hy krank zijnde lag op sijn sterven. Van wegen de geweldige treckinge der leden/ en pijnelijkheden/ met welke hy beset was. Een sware siekte / waar van de Prince der Artzen die uytspraak doet in sijn kort-bondige spreuken. Een sterke popelzy is on-mogelijk te ontbinden, maar een slappe beswarelijk. [siet *Hippocratis Aphorism.* 2: § 42.]

Het en ware mogelijk dat het die siekte ware geweest / die deselve Hippocrates noemt Tetanos; dat is / Regtstijvigheyd. Waar in de nek ende 't voordere lighaam stijf staat / in dier maten/ dat het sig nog agter / nog voor-over kan buygen / nadien de spieren van beyde zijden tegens malkanderen even gelijk getrocken werden / welke de mensch in 't kort om 't leven brengt; want soo luyd de uytspraak van sijn groote ervarentheyd. [*Aphorism.* 5. § 6.] Die van de regtstijvigheyd des lighaams bevangen werden, sterven binnen vier dagen, maar indien sy dese over leven, soo worden sy nog wel gesont. Sommige verstaan liever de laatste soorte van siekte / om dat in de popelzy is een beroovinge van alle gevoel / en bewegingè: daar hier een heftige pijn / en scherp gevoelen betekent werd.

Vers 7. *Ende Jesus seyde tot hem, ik sal komen, ende hem genesen.* Met welke woorden Jesus rond uyt de genesinge belooft en versekert: om dat hy bewust was van sijn Almagtige kragt.

Vers 8. *En de Hooft-man over hondert antwoordende, seyde: Heere ik en ben niet weerdig dat gy onder mijn dak soudet inkomen.* Daar mede erkende hy sijn geringheyd en onweerdigheyd / gelijk den aart van 't geloove is: En gaf Jesus dit getuygenisse / dat hy meerder was dan hy / ja dan alle menschen/ dewijl hy sijn persoon te weerdig agte om onder sijn dak te komen. Als of hy seyde: Ik ben een sondaar / maar gy zijt heylig: ik ben onreyn / maar gy zijt reyn. Ik ben maar stoffe en assche: maar gy zijt de Heere des Hemels en der aarde / die ik versta / dat soo groote werken doet.

Maar spreekt alleenlijk een woord, ende mijn knegt sal genesen worden. Soo erkent hy dan in Jesus soodanigen kragt/ dewelke alleen met een woord spreekens de grootste siekten konde genesen. Het geen immers Gode alleen toegeschreven wert. Psal. 107: 20. Hy sont sijn woord uyt, ende heeldele.

Vers 9. *Want, ik ben ook een mensche onder de magt van anderen.* Staande onder de heerschappy van lieden/ die boven my zijn. Gelijk een Capiteyn staat onder sijn Generaal.

Hebbende onder my Krijgs-knegten. Dewelke staan onder mijn commando/ om my te gehoorsamen.

Ende ik segge tot desen gaat, ende hy gaat, ende tot den anderen komt, ende hy komt, ende tot mijnen dienst-knegt, doet dat ende hy doet het. Ende soo geschiet mijne wille. Met dese woorden wil hy seggen: indien ik/die nog onder de magt van andere sta / en over een hoop rouwe krijgs-knegten gebiede/ egter door de wetten van de krijgs-ordening gehoorsaamheyd ontmoete / als ik spreeke: Hoe veel te meer sal uw bevel gehoorsaamt werden / die een Opper-heer zijt over alles? onder wien alle schepselen

selen met stilheyd haar buygen/ wiens ordeningen van veel meer kragt en uytwerking zijn.

Vers 10. *Jesus nu* dit *hoorende, heeft hem verwondert.* Want na sijn menschelijke kennisse quam hem dit onverwagt voor; schoon hy na sijn Goddelijkheyd alwetende is: Te meer/ wanneer hy op soodanige woorden raatplegende met sijn goddelijke alwetentheyd/ in dien mensche nu sag een groote kragt des geloofs/ door welke hy in dese woorden uytbrak.

Het wert van sommige aangemerkt/ dat Jesus maar twee-malen wert aangetekent sig over yemants geloove verwondert te hebben: hier ter plaatse: en Matth. 15:28. over het geloove van die Canaaneesche vrouwe.

Ende seyde tot de geene, die hem volgden, Voorwaar segge ik uw, Ik hebbe selfs in Israël soo grooten geloove niet gevonden. Verstaat: terwijl ik nu in mijn predikdienst het land hebbe begonnen te doorwandelen/ heb ik soo grooten geloove en gevoelen/ van mijn persoon en weerdigheyd niet gevonden/ dat vergeselschapt was met soo vasten vertrouwen/ en diepe ootmoedigheyd.

De melaatsche geloofde gereynigt te konnen werden/ maar sogt by Jesus te zijn; en 't was van nooden/ dat Jesus hem raakte/ om hem te doen verstaan door wiens kragt hy gesont wiert. Maar dese Hooft-man verstaat Jesus goddelijke kragt soodanig/ dat sijn menschelijke natuyr niet behoeft daar tegenwoordig te zijn: dat sijn goddelijk bevel tot alles genoeg is.

Met dese betuyginge geeft Jesus een volle versekering van den vervallen staat des Jodendoms; en hoe de kinderen vervreemt waren van 't herte harer Vaderen: soo dat niemant/ die van hem niet onderwesen was/ gevonden wiert/ die regt begreep de Godheyd van den verwagten Messias/ en sijn oneyndige kragt en weerdigheyd.

Vers 11. *Dog ik segge uw, dat veele sullen komen van oosten ende westen.* Sprekende van de Heydenen: want/ in dit exempel wilde hy/ dat sijne discipelen souden bemerken een voorspel en voor-beduydsel van de roepinge der Heydenen.

Ende sullen met Abraham, ende Isaac, ende Iacob aansitten in 't Koninkrijke der Hemelen. In 't Gr. Aanliggen, of aangeligt werden, want in de oude gastmalen wiert aan yder een der genoodigden sijn bescheyden plaatse aangewesen van den huyswaart.

Welke spreekwyse genomen is van de gewoonte der Oostersche landschappen/ alwaar men/ sittende eten/ plag neder te leggen op matten of bultsacken/ leunende over zijde op een arm/ waar door de andere vry was om spijse te nemen: soo dat de eene gelegen was in de schoot van den ander. Ziet 1 Sam. 28:23. Ioh. 13:23. 21:20.

Jesus geeft hier te kennen/ dat sy in de kerke des N. T. met de Patriarchen gemeynschap souden hebben aan deselve goederen; wanneer sy op aarden souden deel-genooten werden van de selve gerègtigheyd en vryheyd/ die in den Hemel is: en namaals genieten deselve heerlijkheyd in den Hemel.

Vers 12. *Ende de kinderen des koninkrijks sullen uytgeworpen werden.* Verstaat/ eenige van de kinderen des koninkrijks; dat is/ van de Joden: die uyt de Patriarchen geboren zijnde/ onder die hoope hebben geleeft/ dat sy erfgenamen van het rijke Christi gestelt souden werden. Maar die souden/ ten aansien van 't gros en de grootste menigte/ uytgeworpen werden/ uyt dien staat der verwagtinge/ uyt haar land/ uyt haar privilegien/ en van alle hoope ontbloot.

In de buytenste duysterniſſe: Van onweetentheyd / verhardinge / troosteloosheyd / en wanhoope. Want sonder Christus in de wereld te zijn / is sonder hoope te wesen. De Christus / die sy haar inbeelden / en is geen Christus; dewijl sy hem verwagten sonder gerechtigheyd / sonder 't ware rantsoen / en derhalven sonder die geestelijke verlossinge / die alleen alle troost aanbrengt.

Aldaar ſal weeninge zijn, en knerſinge der tanden. Tranen over het smertelijk gevoelen van Gods toorn: en knerstandinge van spijt en verdriet; 't geen in den hoogsten graad bevonden wert in de plaatse der verdoemenisse. Soo verre is 't daar van daan / dat gants Israël soude een portie hebben in de toekomende eeuw. Of dat Abraham soude sitten aan de poorte der helle, om te verhinderen dat geen overtredent Israëlijt ter helle soude nedervaren, gelijk haar valsche Theologie mede brengt: waar in sy haar segenende / seggen; wy sullen vrede hebben, schoon wy na onsen herten goetdunken wandelen.

Vers 13. *Ende Jeſus ſeyde tot de Hooftman over hondert: gaat heenen, ende u geſchiede gelijk gy gelooft hebt.* Dat geloove / 't geen Jesus soo wijdluftig had geprefen / en andere ten exempel voorgestelt / om met de Heydenen en Patriarchen aan te sitten / en met haar ontaarde nasaten niet verworpen te werden: dat bevestigt Jesus met dit wonder-teken; als hy toont / dat alles na sijn geloove sal geschieden.

Ende ſijn knegt is geſont geworden te dier ſelve uyre. Soo was dan Jesu bevel wederom krachtig: en heeft dese genesinge sonder verloop van tijd glorieus te wege gebragt.

Betooninge van de waarheyd en Goddelijkheyd deſer geneſinge; en hoe daar in gebleken is, dat Jeſus is de Chriſtus.

De waarheyd van dese genesinge.

§ 1. De genesinge van desen pijnelijk geraakten knegt is ook een voorval / dat buyten alle nadenken waarlijk en ontwijffelbaar alsoo geschiet is / gelijk het van onsen Euangelist alhier werd verhaalt / en by Lucas met nog meer omstandigheden uytvoerig werd beschreven / cap. 7: 1-10. Want / soo men den patient ondersoekt / sal men bevinden / dat sijne siekte kenbaar was uyt haar eygen natuyr en aart: sijn swarepijne, die hem uytmergelde; sijn onbuygsaam lighaam, dat sig beswaarlijk liet behandelen: mitsgaders het uyterste geweld der krankheyd, het welke dien ellendigen gebragt hadde tot aan de poorten des doods / geven ons volkomen versekeringe / dat dese mensche in der daad en waarheyd seer qualijk gestelt was. De persoonen, die hier tusschen tween gaan / en dewelke haar met dese sake bemoeyt hebben / waren alle de huys-genoten van desen Heydensche Hooftman, benessens veele Joden / en Ouderlingen en door die alle / de Hooftman selve; een man van aansien / en die geen interest en hadde in de saken Jesu: dewelke niet alleen sijne hulpe heeft versogt / maar des self genesinge heeft bevonden / wanneer sijn knegt wederom herstelt was in dien staat / in welke

welke hy dan ook bequaam was om tot sijne voorige diensten weder te keeren. Niemant kan dan twijffelen/ of de getuygen van dit wonder-werk waren onpartijdige menschen/ en bequaam/ om regt van dese genesinge te oordeelen: dewijl sy alle blijken sekerlijk door oogen sagen/ eerst van de gevaarlijke krankheyd van desen dienst-knegt/ en daar na van sijn volkomene herstellinge.

§ 2. De seltsame vreemdigheden [die niet alleen magtig waren aller verwonderinge te verwecken/ maar die ook een seker bewijs gaven van een Goddelijke kragt/ door welke dese genesinge wiert verrigt] waren: 1. De behoudinge van soo miserabelen mensche uyt een ongeneesselijke siekte en desperaten staat/ waar in deselve nu aan het uyterste gekomen was/ in kragten afgemat/ en hygende na de dood. 2. De assurante belofte/ ik sal komen, om hem te genesen. Soo vrymoedig uytgesproken/ en soo heerlijk voldaan. 3. De over-natuyrlijke manier van genesinge/ sonder eenig gebruyk van artzenyen of genees-middelen/ door een enkel bevel/ en hoog-magtig gebod/ waar door hy selfs in 't afwesen van den kranken sijne gesontheyd te wege bragt/ schoon dese niet eens onder het oog/ veel min onder het bereyk van Jesus gebragt was. 5. De schielijke veranderinge van sijn quale tot een volkomene gesontheyd: waar in dit koninklijk en Goddelijk bevel van soo door-dringenden uyt werkinge wiert bevonden/ dat men desen mensche van deselve uyre aan bevont genesen te zijn/ waar in Jesus dit woord gesproken hadde. Al wie sijn harte niet en heeft verhardet tegen de waarheyd/ moet nootsakelijk bekennen/ dat in soodanigen procedure de vinger Gods uytblijkt.

De Godlijkheyd van dit groote werk.

§ 3. By aldien wy ook het geloove van desen Hooftman over-wegen/ het welke Jesus met dit mirakel beantwoord heeft; soo konnen wy niet anders uyt de kragtige spreekwijsen/ die hy in dese sijne belijdenisse heeft gebruykt/ sien of besluyten/ als dat hy in Jesus heeft erkent een hoog-weerdige Goddelijkheyd en almagtige kragt/ hem houdende voor de souverainen Koning van het gepredikte Koninkrijke der Hemelen, die daar in regeerde met het hoogste gebied na sijn vrymagtig welbehagen/ oeffenende alle magt/ ook over het gantsche gestel der menschelijke lighamen/ en gebiedende over de natuyr/ ook boven de gemeene loop der natuyre: Hy oordeelt/ dat Jesus is van te hoogen weerdigheyd, als dat hy onder sijn dak soude komen; schoon dat hy selve was een man van aansien/ in eere en ampten gestelt onder de menschen/ en tot een Hooft van andere: waar mede hy dan de weerdigheyd van Jesu persoon verheft boven de weerdigheyd van alle andere menschen. Weshalven sijn geloove in de grond niet anders was/ als dat Jesus was de Christus: God geopenbaart in het vleesch, en woonende onder de menschen. Welk geloove alsoo beleden zijnde/ van Jesus is goet gekeurt en geprezen als een groot geloove, in dier voegen/ dat de Heyland self in Israël soo grooten geloove niet gevonden hadde. En daar op bevestigt Jesus sijne goed-keuringe van die belijdenisse met dit uytnement wonder-werk/ waar door dan die waarheyd wel klaarlijk verzegelt is/ dat Jesus is die Christus.

Hoe door dit wonderwerk bevestiget is, dat Jesus is die Christus.

De Goddelijkheyd des Euangeliums aangewesen uyt de vervullinge van sekere Prophetie, alhier ingevlogten.

§ 4. Maar overmits de Goddelijkheyd van het Euangelium ook kragtig bevestigt wert onder het nakomende geslagte door de vervullinge van hare Prophetien: soo konnen wy hier niet ongemerkt door-bygaan die Prophetie, die in dit discours uyt de mond van Jesus wert ingevlogten. Waar in hy sprekende van sijn koninkrijke/ aanwijst wat men te verwagten hadde van de roepinge der Heydenen, en van de verwerpinge der Joden. Dat de Heydenen komende van 't Oosten en van 't Westen souden ingaan in dien staat/ waar in sy gemeynschap souden hebben aan de vryheyd der Patriarchen voor de wet: en aanbankelijk genieten die zegeningen Abrahams/ die men in volheyd verwagt te genieten met haar in den Hemel selve. Terwijl de Joden, die Abrahams zaat zijn na den vleessche/ en des wegen kinderen des koninkrijks, souden uytgeworpen werden; door een af-scheydinge van de ware gemeynte/ uytwerpinge uyt haar erf-land/ berooving van altaar en heyligdom/ en ontreckinge van de genade en gunste Gods: in een staat van uyterste duysternisse/ daar sy door verblintheyd en hopeloosheyd haar souden bevinden onder een ongenadige opsluytinge tot het swaarste oordeel. Die eens overweegt den gestadigen loop des Christendoms/ siet klaarlijk/ dat alles sig in de uytkomste even soo heeft toegedragen/ gelijk hier in dese voorseggingе voorspelt was. De Heydenen van Oosten en Westen hebben hare afgoderyen verlaten/ het woord van Moses ende de Propheten aangenomen/ hare wegen gerigt/ om in de voetstappen des geloovigen Abrahams/ doe hy in de voorhuyd was/ te wandelen: en alle wetten gehoorsaamt/ die niet en waren alleen gegeven voor het voorgaande geslagte. Maar de Joden hebben van dien tijd af haar bevonden in uytterste duysternissen van onwetentheyd/ en troosteloosheyd. Waar uyt blijkt/ dat Jesus dese dingen heeft gesproken/ als openbaringen/ die hy afgebragt heeft uyt den raad Gods: en dat hy dese werkinge des Geestes in desen Hooftman, die in hem soo grooten geloove gewrogt/ en daar door sijn herte gereynigt hadde/ heeft aangetekent als een voorloopende proeve van Gods raad/ waar in de H. Geest ging aanwijsen wat dat voortaan sijn meeninge was om te doen onder de Heydenen; wiens meyninge van Jesus niet onbekent was/ dewijl die geest des HEEREN op hem rustede.

---

3. De herstellinge van Petri Wijfs Moeder, door een Genesinge van een hevige koortse.

Verss. 14, 15.

Korte opening van 't verstand der woorden.

Vers 14. By de genesinge van een melaatschen/ en van een pijnelijk geraakten/ wert hier gevoegt die van een koorts-siekte/ om alsoo te wandelen door allerley soorten van sware quellingen. Want/ gelijk

de melaatsheyd is de snootste van de siekten der huyd: De geraaktheyd de ergste van de siekten der Zenuwen. Alsoo is de koortse een onsteltenisse in het bloed / en wanneer sy groot en heftig is / de gemeene weg tot de dood. Het was dan te pijnen-waardig / dat ons ook een proef van genesinge ontrent dese siekte gegeven wiert.

Ende Iesus gekomen zijnde in het huys Petri. De andere Evangelisten / als Marcus en Lucas, wijsen ons de tijd en plaats aan / wanneer en waar dit wonder-werk voorgevallen is. Ende van stonden aan uyt de Synagoge gegaan zijnde quamen sy in't huys van Simon en Andreas, met Jacobus en Johannes. Marc. 1: 29.

De tijd dan was op een Sabbath / na dat de vergadering der Synagoge geschepden was / in welke Iesus een beseten mensche / voor de oogen van al 't volk / op een glorieuse wijse van een onreynen geest verlost hadde.

De plaatse alhier aangetekent / was ten huyse van yemant uyt sijne discipelen / die ook part en aandeel gehad hebben aan sijne weldadigheyd. En wel met namen het huys van Petrus, of / gelijk Marcus segt / het huys van Simon en Andreas; twee gebroeders / beyde soonen van Jonas / die te voren van het visch-net geroepen waren tot het Apostelschap: dewelke dan in Iesu gevolg zijnde met de soonen Zebedei / hem uyt de Synagoge bragten tot haren huyse / om hem met haar te doen eeten / en occasie te geven tot dese weldadigheyd. Uyt alle omstandigheden / die Marcus en Lucas by-brengen / besluyten de Uytleggers / dat Petrus en Andreas dese gemeene wooninge hadden tot Capernaum: alwaar dat Petrus ook te gelijk met Iesus, als een burger van die Stad / den Tol-penning betaalde. Matth. 17: 17. Van afkomst waren sy wel van Bethzaida, welke genaamt wert de Stad van Andreas ende Petrus, Ioh. 1: 45. maar nu tegenwoordig woonagtig tot Capernaum; een Stad / die ook aan Zee grensende / en daarom tot hare visscherye seer wel gelegen was. Het kan zijn / dat sy na hare roepinge Capernaum tot haar woon-plaats verkooren hebben / om dat Jesus ook aldaar woonde / en sy deswegen te gemakkelijcker hem ter hand konden zijn / om hem allesins ten dienst te staan.

Sag sijn wijfs Moeder. Soo beschrijft ons het Evangelium de genesene persoon / aan welke dit goede werk gewrogt is: dat het was de Schoon moeder van Petrus; en derhalven een oude vrouw van hooge jaren / met wiens dogter desen Apostel getrouwt was / die hier by haar in-woonde / en alsoo onder de vleugelen van dese soone schuylde..

Sy en zijn geen regte Navolgers van Petrus, die alle dienaars van 't Evangelium tot den ongehuwden staat verpligten: Nademaal dat Petrus, en andere Apostelen / hare eygene vrouwen gehad hebben: en dewelke dien met syn moeder heeft onderhouden in sijn eygen huys. Siet ook 1 Cor. 9: 5.

Te bedde *liggen, hebbende de koortse*. Gr. Nedergeworpen; dat is / Ter neder gevelt. De soorte van siekte was van de koortse, dewelke van wegens hare hevigheyd dese oude vrouwe hadde ter neder-gevelt / soo dat sy bedlegerig was geworden / gelijk in gedurige koortsen plag te geschieden. Daarom segt ook Lucas, cap. 4: 38. Ende Simonis Wijfs moeder was met een groote koortse bevangen. Het geen dan Lucas, de Medecijn-meester / noemt een groote koortse, was een koortse van groot gewelt / van groote brand en hitte / vergeselschapt met swaare toevallen. Dewelke Hippocrates noemt scherpe en brandende koortsen. Die / als sy in oude luyden vallen / dewelke van

swaar

swaar bloed zijn / na de leere van Galenus, ook een siltige sluym-stoffe doorjagen / dewelke den sieken veel gevaars aanbrengt. Hier worstelen de kranke gemeenlijk met een overlastig gevoelen van brand / en dorst / en werden geworpen in een onrustige woelery / die de geesten te wonder afmat.

Vers 15. *Ende hy raakte hare hand aan.* Gelijk een Artz / segt yemant van de Ouden / die syne sieken na de hand grijpt / en de pols-slag waar neemt. Maar met een ander eynde / om met dit aanraken soodanigen genesenden kragt te gebieden / dewelke magtig was dit quaad te herstellen / het bloed tot sijn behoorelijke gematigtheyd te brengen / en alle die hitte en gevolgen ter eener stoot weg te nemen.

Marcus doet daar by: Hy tot haar gaande, vattede hare hand, ende regtese op. Cap. 1: 31. Welke handeling ook met woorden van een kragtig bevel was vergeselschapt / volgens de aanteykeninge van Lucas; die segt: Ende staande boven haar (dat is / met een gebogen lighaam / dat over haar heenen bukte) bestrafte hy de koortse, cap. 4: 39.

Ende de koortse verliet haar. Waar mede dan hare gesontheyd herstelt wiert en dat wel gelijk Marcus segt / cap. 1: 32. Terstont; sonder eenig vertoeven.

Ende sy stont op: Die te vooren benootsaakt was om neder te leggen; tot een bewijs / dat hare onsteltenisse en ongemakken nu geweken waren.

Ende diende hen lieden; Namentlijk Iesum, met alle die by hem waren / terwijl sy aansaten om te eeten met malkanderen. Soo lesen de meeste exemplaren / en met haar de Syrische vertalinge; schoon de Latijnsche gemeene oversettinge heeft / Ende diende hem.

Dat af- en aan-brengen van de spijse / was een bewijs van herstelde kragten / die sy nu opentlijk ter eeren van Iesu wonder-werk wil betoonen / en uyt een dankbaar gemoed tot sijnen dienst te werk leyt.

Betooninge van de waarheyd en Goddelijkheyd deser wonderbare genesinge van dese koorts-sieke Vrouwe.

De waarheyd van dese genesinge.

§ 1. Onder de sieken en krankheden / die met de hoogst baarblijkelijkheyd uytschijnen / en daarom door geen geveynsde nabootsinge konnen voorgewent werden / zijn de hevige en brandende koortsen wel bysonder te rekenen. Haar verbaasde pols-slag / brand des lighaams / blos des aangesigts / bruyne lippen met een beslagen tong / doots-gesigt / onverzadelijke dorst / en meer andere toevallen / die voor ken-tekenen verstrecken by de Artsen van een hevige koortse / waren sekere bewijsen van een swaare krankheyd / die den ellendigen lijdster bragten in 't uyterste gevaar des doods. De getuygen waren behalven de Discipelen ook alle de huys-genoten / alle lieden van eere / en die men in geenen deele konde wraken / dewelke dese kranke vrouwe hadden behandelt en beademt. Haar volkomen genesinge is gebleken in haar gedienstigheyd / alwaar sy proeven gaf van haar herstelde krag-

kragten: 't geen ook openbaar bevonden wiert in dien selven avont/ van alle die groote menigte/ welke Jesus in dit huys quamen besoeken/ om van hem genesinge te bekomen/ wegens veele swaare quellingen en siekten; dewelke ook (als in 't vervolg sal blijken) de hoogste proeven van sijn onepndige goddelijke kragt wegdroegen.

§ 2. Dese genesinge en wiert geensins aangelegt na de wetten van de Genees-konst/ door eenige by-gebragte artzenyen en genees-middelen; hy schreef haar geen ordinantien voor/ om daar door ontlastinge of temperinge van quade heumeuren te soeken; hy recommandeerde haar geen precise levens wet/ om 't schadelijke te myden/ 't voordeelige te soeken: maar herstelt dese vrouwe door enkel aan-raken en spreken: gebiedende haar gesontheyd/ en bestraffende de koortse. De maniere van werkinge vinden wy in Gods woord geheel Goddelijk/ en boven alle geschapen kragten. De siekte selve was een swarte koortse in een oude matrone, dewelke na het gewoone oordeel der ervarenste Genees-heeren/ is van een quade voorspellinge. Soo getuygt dien beroemden Artz onder de Ouden/ de Vermaarde Galenus, in sijn Commentarien over de kortbondige spreuken van Hippocrates, 1. §. 14. Dat oude luyden selden van scherpe koortsen bevangen werden, welke by aldien sy egter haar overkomen, sekerlijk haar uytgang nemen tot de dood: want het is een bewijs, dat de oorsaak seer overmatig groot is, die dese koortse verwekt. Soo doodelijken krankheyd wert hier schierlijk en op staande voet genesen; alle onsteltenissen/ die daar waren in het bloed/ houden op; en haar quade gestalte keert sig om ten goeden/ als met een blixem-straling: soo dat de vloeybaarheyd van deselve/ de beweging der geesten/ de opening der wegen/ en schikking van een wel-gematigt mengsel der humeuren/ aanstonts op een nieuw te wege gebragt werden. En wel in soodanigen volkomen trap van gesontheyd/ dat de verswakte kranke terstont weder krijgt alle vereyschte kragten/ om Jesus en sijn discipelen ten dienste te staan. Daar andersins na het verlaten der hevige koortsen een gevoelen van slappigheyd en kragteloosheyd overig blijft; overmits dat'er in die worsteling der nature veele geesten verteert/ verspilt/ en uytgedreven zijn/ die niet wederkeeren als met de tijd/ door het genieten van bequame spijse en drank; daar bevont men dese bedlegerige terstont gesterkt om op te staan/ en in kragten soo toegenomen/ dat sy tot alle huys- en tafel-diensten/ onaangemerkt haar hoogen ouderdom/ egter volkomen bequaam en toegerust was. Alle het welke overwogen zijnde/ ons een sekere overtuyginge geeft/ dat dese genesinge ook met regt verdiende te staan onder den rang van die Wonder-werken van Jesus, die de kragt hebben om de Goddelijkheyd van sijne sendinge/ en diensvolgens ook sijn ware Messiasschap/ te bevestigen.

De Goddelijke kragt, gebleken in dese genesinge.

4. Een uytwerping van boose Geesten, en verlossing van veele qualijk gestelde, met een aanwijsing der Prophetie: die door dese genesingen is vervult geworden.

Verss. 16-17.

Korte opening van het verstand der woorden.

Vers 16. ENde *als het laat geworden was.* Laat in den avondstond: soo dat de sonne nu was onder gegaan. siet Marc. 1: 32. Luc. 4: 40.

Men moet hier / ontrent dese omstandigheyd des tijds / wel aanmerken/ dat dese genesinge is geschiet op een avont/ die daar volgde op een Sabbath-dag: en dat de Sabbath der Joden sijnen aanvang nam van den vrydag-avont met der sonnen ondergang/ en haar eynde op saturdag-avont: waarom dan ook het gebod van te rusten den Joden niet vorder verpligtede/als tot aan desen avont toe: hoewel sommige haar ruste uytstrekten niet alleen tot der sonnen ondergang/ maar ook tot aan de verschijninge der sterren toe. Van doe af keerden sy haar tot het avond-maal/en vaarden sonder schroom aan alle de werken / dewelke tot de tafel-diensten vereyscht werden: gelijk wy dan ook gesien hebben in Petri Wijfs-moeder.

Van doen af maakte het volk haar ook op / om veele besetene / en qualijk gestelde te brengen tot Jesum, in 't huys / alwaar hy aangeseten was / ten eynde sy van hem genesinge mogten bekomen: dewijl het hun vry stond in desen laten avond al dat werk / 't geen daar toe van nooden was / ter hand te halen / en te ondernemen. Soo getuygt Maimonides. Dat wanneer yemand eenig werk in den uytgang der Sabbath begint, na dat hy drie sterren heeft sien schijnen aan den Hemel, deselve geensins schuldig is.

Hebben sy veele van den Duyvel beseten tot hem gebragt. Het was door Gods bysondere toelatinge / dat de Duyvel in desen tijd soo veel magt oeffende / om soo grooten aantal van menschen te quellen / die onder de Joden doenmaals van onreyne geesten beseten waren. Nogtans en geschiede sulcx niet sonder een heylig oogmerk / namentl. op dat de sone Gods daar door occasie soude krijgen / om sijn opper-magt te doen blijken / en door een uytdryvinge van die onreyne geesten verheerlijkt te werden/ soo vragt men dan hier geen twee of drie soodanige gequelden / maar veele.

Dese schijnen gaande gemaakt door de sonderlinge genesinge van een besetene / die op desen eygen Sabbat-dag/ in het midden der Synagoge van een bosen Geest was verlost / onder veele considerabele omstandigheden daar in en ontrent voorgevallen. Siet Luc. 4: 33. 36.

Ende hy wierp den boose Geesten uyt met den woorde. Soo dat deselve moesten uytvaren op sijn bevel / en groot-magtig woord: en gehoorsaamen / 't geene haar door sijn mond geboden wierde.

Uyt het Euangelium van Lucas blijkt ook / dat Jesus dese geesten door een bestraffinge bedwong / om niet verder te spreken van sijn persoon / gelijk sy opgeheven hadden. Want soo staat 'er Cap. 4: 41. Ende daar voeren ook

ook Duyvelen uyt van veelen roepende ende seggende. Gy zijt de Christus, de sone Gods: ende haar bestraffende en liet hy die niet spreken, om dat sy wisten, dat hy de Christus was.

Ende genas alle, die qualijk gesteit waren. Hoedanige gebreeken dat sy ook hadden. Noyt onderleyde hy yemants genesinge te vergeefs / noyt ontstond hem de ware uytwerkinge van sijn woord: maar als hy sprak / soo was het daar.

Lucas segt / dat hy die genesinge dede onder een opleggingе der handen. 't Welk onder de Joden een plegtig gebruyk was / als men over yemant den segen sprak. siet Luc. 4: 40.

Vers 17. *Op dat vervult soude worden, dat gesproken was door Iesaiam den Propheet.* De reden / waarom Jesus soo menigvuldige genesingen in Israel te wege bragt / is geweest / op dat de Prophetie van Iesaias cap. 53: 4. vervult en bewaarheyd soude werden.

Een Prophetie wort vervult / wanneer dat gene geschiet / 't welke daar in voorsegt was te sullen gebeuren / en dat wel in dien tijd en van die persoon / waar van de Prophetie handelt. Het is by ons Christenen buyten allen twijffel / dat Iesaias in sijn drie-en-vijftigste Capittel spreekt van de Christus, als onsen borg en verlosser / die ons door sijn lijden en dood moeste met God versoenen: want tot dien eynde wert dat Capittel bygebragt in het N. T. siet Act. 8: 32-35. Ioh. 12: 22. 38. Rom. 10: 16. &c. Dewijle nu aldaar van de Christus gesproken wert / soo had Iesus dan ook den in-houd van dat Capittel voor oogen / om sijn werk in alles soodanig te verrigten / dat die voorseggingen in hem / en sijnen handel hare ware uytkomste mogten bereyken.

Seggende: Hy heeft onse krankheden op hem *genomen, ende* onse *siekten gedragen.* Gr. Hy heeft onse swakheden opgenomen, ende de siekten gedragen. Wanneer wy den Griekschen text van Matheus met den Hebreeuwschen van Iesaias t'samen vergelyken: soo sullen wy bevinden / dat door swakheden of krankheden verstaan werden quijneryen en quellingen van langwijligen nasleep: en door de siekten of smerten: allerleye pijnelijke qualen / die heftig aanvallen / en haast aan d'eene kant / of den ander ten eynde loopen. Het dragen van onse smerten betekent ook na de kragt der gront-spraak / het torsschen van onse smerten als een swaren last. Wanneer dan Iesus hier wandelde op aarden / heeft hy door medelijden onse swakheden op hem genomen: Alle de bittere vrugten der sonden / bestaande in quellingen des gemoets / en qualen des lighaams / die den sondaar drukte / hebben ook hem gedrukt / en doen wandelen in een gestadig gevoelen van onse krankheden: en in een geduyrigen arbeyd om ons daar in te hulpe te komen met een regtveerdige en kragtige verlossinge: gelijk hy dan ook de volle smerten van onse verdiensten in 't eynde van sijn leven getorst heeft / als hy onse sonden (dat is / de straffe van onse sonden / die hem soo seer met smerten aandeden) droeg in sijn lighaam op het hout. 1 Petr. 2: 24.

Hier uyt komen wy nu ligtelijk sien / hoe onsen Euangelist dese woorden van Iesaias seer wel in sijn oog-wit te berde brengt: hy en bepaalt die geensins alleen aan de genesinge van lighamelijke krankheden / dewijl hy die ook by brengt tot bevestiging van Iesu kragt-dadige verlossinge / ontrent besetene menschen te wege gebragt: maar hy neemt deselve plaatse op in al sijn ruymte / en vertoont / dat Iesus dese Prophetie ook heeft willen vervullen en voldoen in sijn ruymste betekenisse.

Als'er dan gesegt wert waarlijk hy heeft onse krankheden op sig genomen:, Dat sluyt in een uytheffinge niet alleen van de geestelijke/ maar te gelijk ook van de lighamelijke swakheden/ die door de sonden veroorsaakt zijn: en dat hy sulks heeft gedaan met sijn selfs beswaringe/ wanneer hy door een bysonder medelijden sorge en arbeyd sijner Ziele als onsen borge onse sake op hem genomen heeft/ om onse verlossinge volkomentlijk te wege te brengen. Want om dese krankheden op hem te nemen/ was niet van nooden/ dat onse siekten in die selve soorte tot hem overgingen/ maar dat de oorsaak der selver/ welke zijn de sonden overgedragen wierden op sijne rekeninge/ en dat hy een gelijk-wigtige straffe droeg/ en geregtigheyd wrogt om die te boeten/ en uyt kragt van die opgenome voldoeninge de vrugten der selver weg-nam met een gevoelige sugt tot de verlossinge der sijner.

Betooninge van Jesu Messiasschap uyt dese wonderbare genesingen vergeleken met de Prophetie.

De Prophetie van Iesaias uyt Cap. 53: 4. Wel te regt op de Messias en op sijn miraculeuse genesingen van den Euangelist toegepast.

§ 1. DAt onsen Euangelist Mattheus die Prophetie van Jesaias/ en in 't bysonder dese woorden brengt tot den beloofden Messias/ daar in volgt hy 't spoor van sijne regt gevoelende voorgangers; want in dat verstand was outs-tijds de Joodsche kerke in 't algemeen/ dat dese Euangelische Propheet in dit drie-en-vijftigste Capittel ons den Messias vertoonde in sijn strijd/ en overwinninge. Dit heeft. [a] Rabbi Moses Alscheeh opentlijk met dese woorden beleden. Siet! onse Meesters Z. G. besluyten met eenen mond, gelijk sy ook van haar voorsaten ontfangen hadden, dat dit van de Koning Christus gesproken is. Gelijk ook de vermaarde uytleggers [b] Salomon Jarchi, en Isaac Abrabanel niet duysterlijk te kennen geven: en van onse [c] Geschil-schrijvers den Joden al dikmaal uyt den Thargum van Jonathan, Bereshith Rabba, den Midrash over Ruth, Het oud tractaat Siphre, en den Thalmud selve is aangewesen: soo klaar schittert dese waarheyd/ dat R. Alscheeh en [d] R. Moses Ben Nachman ook swarigheyd gemaakt hebben/ om die aangenomen uytlegginge der Ouden eenigsins te verlaten: die den hy de Christus hier zijn gebleven/ en de overige verklaringen/ dewelke dese Prophetie elders heenen sogten te duyden/ geensins hebben willen aannemen. En wat aangaat de woorden in 't bysonder/ dewelke alhier zijn aangetrokken. Waarlijk hy heeft onse krankheden op sig genomen, ende onse smerten, die heeft hy gedragen. Die heeft men in de Synagoge te dier tijd ook op niemant anders toegepast/ als op de Messias, die van de Vaderen verwagt wierde. Soo beantwoorden de Gemaristen in den Thalmud [e] de vrage na des Messias naam? onder anderen aldus: Dat hy de Melaatsche soude heeten: om dat'er geschreven is. Jes. 53: 4. Warelijk hy heeft onse krankheden op sig genomen, en onse smerten heeft hy gedragen, dog wy agtede hem dat hy van God met Melaatsheyd

a b *Cartwrigts Mellif. Lib. 1. Cap. 6.*

c *Huetii Demonstr. Euan. Prop. vij. § xv.*

d *Cartwrigt ibid ut supra.*

e *Coccejii Sanhedrin, P. 359.*

heyd geplaagt was. Hier van daan die fabel / [a] dat de Messias alreede gekomen is / maar verborgen blijft in't Paradijs / alwaar hy aan de poorte die na Romen legt / sit onder de Melaatschen / en verbint hare sweeren. Waar uyt wy ook besluyten / dat onsen Euangelist geensins berispelijk is / dat hy dese woorden ook toepast op de genesinge der lighamelijke krankheden. Men voege daar by een treffelijke passagie uyt een der Oudste-schriften / [b] Pesikta genaamt / daar wy dese woorden lesen. God bragt de Ziele van de Messias voort; ende seyde tot hem: wilt gy geschapen (dat is. Met den lighaame aangedaan) werden en na ses duysent jaren mijne kinderen verlossen; Ende hy antwoorde: ik wil. Hy seyde voorts tot hem, indien 't u soo gevalt: soo sult gy kastijdingen dragen, om hare sonden uyt te wisschen. Volgens 't geene dat 'er geschreven is. *Warelijk hy heeft onse krankheden gedragen.* Ende hy antwoorde, ik sal die dragen met blijdschap. Doe seyde God tot hem, de regtveerdige sullen leven in uwe toekomste. Ende hy antwoorde het behage uw datse alle leven, ook de ontijdig geborene. Soo hebben de ouden den Raad des vredes tusschen God en Christum willen uytbeelden / en de onderhandelinge tusschen hen tot verlossinge van 't sondig menschelijk geslagte familiaar doen begrijpen: waar in de Christus voorkomt / als een verlosser van sijn volk: die onse krankheden / als ware kastijdingen soude moeten dragen / om onse sonden uyt te wisschen: welke beteekenisse ook beneffens de voorgaande van onsen Euangelist in de woorden van den Propheet begrepen wert. Indien wy ook regt gade-slaan de kragt der woorden / het verband der saken / en alle omstandigheden / soo siet men klaarder als in den middag-schijn der sonne / dat hier ingevoert werden soodanige personen / die uyt haar ongeloove zijn ontwaakt / en haar voorig misverstand belijdende / nu open leggen haar verbetert ingesigt in het lijden ende in de vernederinge Christi: sy spreken van dien regtveerdigen knegt Cap. 52: 13. 53: 11. Die veele tot de regtveerdigmakinge soude brengen, en als haar borge verlossen van de sonden. Sy bekennen dat sy voor henen hem aansagen in sijn nedrige gestalte niet sonder ergernisse. v. 2/3. Hy is, seggen sy / als een rijsken opgeschoten voor sijn aangesigte, ende als een wortel uyt een dorre aarde, hy en hadde geen gedaante nog heerlijkheyd: als wy hem aansagen soo en was'er geen gestalte, dat wy hem souden begeert hebben. Hy was veragtelijk, en ontbloot van mannen, een Man van smerten ende versogt in krankheyd, ende een yegelijk was als verbergende het aangesigte voor hem; hy was veragtelijk ende wy hebben hem niet geagt. Maar daar op toonen sy by wege van verbetering haar beter ingesigt / en verandert oordeel / dat hy in dese staat hem alsoo vertoont hadde als onse Borge in onse plaatse / seggende. Waarlijk hy heeft onse krankheden op sig genomen, ende onse smerten heeft hy getorscht, &c. Want / al wie maar overweegt de Prophetie. Jer. 30: 21. Sijn heerlijke sal uyt hem zijn, ende sijne heerscher uyt het midden van hem voortkomen, ende ik sal hem doen naderen, ende hy sal tot my genaken; want wie is hy die met sijn herte borge worde om tot my te genaken? spreekt de HEERE. Die moet bekennen dat de Messias de sone

[a] Cocceji Sanhedrin p. 356. & L'empereur in præfat ad Clavim Thalmud.

[b] Cartwrigt ibid ut supra.

Davids / soude borge werden voor ons by God / en tot hem naderen/ om te doen de dingen die voor ons tot onse versoeninge by God te doen waren. En dienthalven / kan hier van niemant anders gesproken zijn/ als van de Christus de sone Davids / buyten welke niemant bequaam was / om met sijn herte borge te worden / en voor ons tot God te naderen.

Het uytwerpen der Duyvelen een wonder werk dat de Messias volgens de Prophetien bysonder betaamde.

§ 2. Als wy in 't bysonder ster-oogen op de verlossingen der besetenen / soo herinneren wy ons de Prophetie. Jes. 40: 10. Siet de Heere HEERE sal komen tegen den sterken, ende sijnen arm sal heerschen: siet sijn loon is by hem, ende sijn arbeyts-loon is voor sijn aangesigte. In 't uytwerpen van den Duyvel / die sterk gewapende / komt hy tegen den sterken, selve aangedaan met den Geest der sterkte. Jes. 11: 2. Soo treet het vrouwen zaad den slange op den kop. Gen. 3: 15. En daar mede wert ten deelen al vervult de Prophetie. Jes. 49: 24. 25. Soude ook (wert aldaar gevraagt) eenen magtigen den vang ontnomen werden? of souden de gevangene eens regtveerdigen ontkomen? Dog alsoo [antwoord en] seyt de HEERE, ja de gevangene des magtigen sullen hem ontnomen werden, en de vang des Tyrans sal ontkomen, want met uwe twisters sal ik twisten, ende uwe kinderen sal ik verlossen. Seer ligt kan elk gevoelen aan sijn eygen herte / hoe treurig en troosteloos dien staat is / waar in een mensch hem selven bevint beseten en overweldigt van de boose Geest / beslooten in sijn magt / en overgegeven aan sijn tormenten en quellingen: dat is een siekte die nog al veel meer de Ziele / als het lighaam wond: dat is een quaad 't geen den geestelijken staat ten uytersten rampsalig maakt / en een aansien geeft als of die menschen alreede lagen in de voor-poorte van de helle selve. Hier van verlost te werden / is een weldaad / die dan ook Ziel en lighaam betreft / en toont datter een behoudenisse voor hem is uytgewrogt dewelke met de eeuwige saligheyd verknogt is; die de toorne Gods heeft versoent en sijne genade t'hemwaarts heeft verworven. Van wie kan men sulks soo glorieus verwagten / als van hem / die daar segt Jes. 61: 1. 2. De Heere heeft my gesonden om te verbinden de gebrokene van herten, en om alle treurige te vertroosten. En waar van de kerke segt. Jes. 63: 7. 8. Ik sal de goedertierentheden des HEEREN vermelden, den veelvoudigen lof des HEEREN, na alles dat de HEERE ons heeft bewesen, ende de groote goedigheyd aan den huyse Israëls, die hy daar bewesen heeft na sijne barmhertigheden, ende na de veelheyd sijner goedertierentheden. Want hy seyde, sy zijn immers mijn volk, kinderen die niet liegen en sullen: Alsoo is hy haar geworden tot een Heyland. Want haar verlossende van soo sware effecten en werk-tuygen van Gods toorn / met soo veel medelijden en arbeyd / dat was onder anderen ook een werk / dat hy haar bewees / na sijne barmhertigheden / en na de grootheyd van sijne goeddadigheyd: als hy 't land soo goed-doende en genesende doorging.

De genesing van alle qualen

§ 3. Alle qualen te genesen / dat verwagte men met regt van hem die hare Vaderen verscheen in de woestijne; en seyde / Ik ben de HEERE

uwe Heel-meester. Exod. 15: 26. Ik sla, ende ik heele. Deut: 32: 39. En van wien de kerke dese belijdenisse doet. Hos. 6: 1. Hy heeft geslagen ende hy sal ons verbinden. Zijnde een God/ die al uwe ongeregtigheden vergeeft, die al uwe krankheden geneest. Psal. 103: 3. Dewijl de lighamelijke quellingen vrugten van de sonden zijn/ en eenige van die of door de ceremoniele wet een bysonder vertoog van de geestelijke onreynigheyd uytmaakten/ als de Melaatsheyd, of door de natuyr en aart der voorgaande huyshouding/ onder de plagen stonden opgetelt/ met welke God gedreygt had allen te straffen/ die sijn verbond niet en hielden. Soo lag in dese algemeene genesinge een heyliger nadenking ingesloten over soo heylsamen persoon/ als Jesus hier vertoont/ die niet alleen het Evangelium verkondigde/ maar ook sijn voetstappen door 't gantsche land liet druppen van sulke bysondere en overvloedige segeningen: dat hy ligtelijk te houden was voor de Verlosser Israels/ die haar door sijne genade en liefde quam verlossen van alle quaad.

een groot wonder-werk dat de Messias ook bysonder wel-voegelijk was.

§ 4. De waarheyd van dese genesingen staat wel blank; als wy aanmerken/ dat het Evangelium sig aanstonts soo beriep op groote scharen van menschen/ die gesont wierden; en dat sy alle, die qualijk gestelt waren met een volkomen genesinge wederkeerden. Siet ook Matth. 4: 23. 12: 15. Luc: 4: 40. Soo grooten mengte van menschen en konden noyt tot sulken boos verdigtsel t' samen sweeren/ dat sy allerleye krankheden souden veynsen; onder sulken openbaren toevloed heeft men sonder twijffel eenige moeten vinden/ die door 't gerugt haar gevoelden aangeprickelt/ om hare genesinge te versoeken; andere die met het bybrengen van swacke en kranke de waarheyd van de sake hebben willen beproeven/ nu de toegang tot Iesus voor allen open stont. En dewijle de Evangelisten volmondig betuygen/ dat sy alle genesen wierden/ die tot Iesus wierden gebragt/ soo soude hare prediking haast te schande zijn gemaakt/ indien men eenige exempelen en voorbeelden in tegendeel hadde konnen by-brengen.

De waarheyd van dese genesingen.

§ 5. In dese soorte van wonder-werken overtrof Iesus alle de miraculen van Moses en de Propheten: die selden haar gesag door wonderlijke genesingen/ maar meer-malen door gestrenge plagen en straffen hebben bevestigt/ streckende tot schade der menschen; als daar waren de miraculen van Moses in Egypten. Van Elias, die vier van den Hemel afbragt tot ondergang van twee hop-luyden en hondert krijgs-knegten. 2 Kon. 1: 10. Van Petrus die Ananias en Sapphira bestrafte/ dewelke ook geslagen wierden met de Dood. Act. 5: 9. Gelijk ook onder Pauli bedieninge Elymas met blindheyd gestraft wiert. Act. 13: 11. Noyt heeft Iesus sijn Goddelijke arm uytgestrekt ten straffe of wraake van sijn vyanden; maar in 't tegendeel hebben alle sijne wonder-werken daar toe gedient/ om weldadigheyd te bewijsen. Wel is waar/ dat Moses ook eenige siekten en eenige persoonen genesen heeft. Maar Iesus genas alle siekten en qualen: van alle persoonen die sijn hulpe versogten/ dat sekerlijk een ongehoorde kragt was: en geschiede op een bysonder Goddelijke wijse. Alle dese genesingen waren ook seer over een-komende met

De heerlijkheyd van dese soorte van wonder werken door goddelijke genesingen.

met het ampt / waar toe de Christus moeste komen / welke hem verpligte tot verlossinge en behoudinge der wereld. Sy quamen te wonder over een met de leere / die hy predikte / welke was de blyde tijdinge des Euangeliums. Het is waar / dat hy heeft getoont sijn groote magt/ door welke hy sijne vyanden soude hebben konnen beschadigen. Matth. 21: 19. Joh. 18: 6. Maar hy heeft dat niet gedaan tot yemants beschadinge. Nemaar als de voorbarigheyd van Petrus self den dienstknegt des Hoogen Priesters had gewondet / en hem het oore hadde afgehouwen / soo heeft hy veel eer die breuke wille heelen / en dat oore aan 't levendige vlees herstellen / als datter eenigen schijn soude zijn/ dat hy sig selven sogt te wreeken aan sijn doot-vyanden. De Eeuwe/ waar in dat Jesus leefde was soo boos en verdorven / als eenige eeuwe/ en daar toe had hy veele doodelijke vyanden: Sijn eygen discipelen (daar onder waren die hy meest beminde / als Jacobus en Johannes) hebben sulks wel ernstelijk op hem versogt na het voorbeelt van Elias: maar hy en konde geensins daar toe gebragt worden: ne-maar hy bestrafte veel eer dese versoekers met een scherpe tegenspraak/ gevende voor-reden dit navolgende. Gy en weet niet van hoedanigen Geest gy zijt, want de sone des menschen is niet gekomen om der menschen Zielen te verderven, maar om te behouden. Luc. 9: 55, 56. Waar mede hy wilde seggen / dat de sone des menschen/ dat is Jesus, soodanige werken alleenlijk moeste doen/ die bequaam waren / om te bewijsen / dat sijn komste strekte niet tot verderf/ maar tot de behoudenisse der wereld. Nu / daar toe strekten bysonder soo wonderlijke genesingen van alle krankheden / ook selve van de Duyvelen: want dat gaf te kennen / dat hy gesint was haar van alle straffen / en alle geweld der helle na sijn uytterste vermogen te bevrijden/ uyt een liefde tot haar hoogste welstand. Men moet het ook geensins buyten aanmerkinge laten passeren / dat juyst op dien tijd als Jesus verkeerde onder de menschen / en sijn ampteliјke bedieninge oeffende onder het volk Gods / die andersins roemden dat sy sijne bond-genoten waren / wert gequelt niet alleen met veel meer / maar ook met veel vreemder en gewooner ongemacken/ als oyt te voren in voorgaande tijden. Men vont een groot aantal van Melaatschen/'Maansugtigen / en 't geene nog meer aan te merken is van besetene menschen / die van den Duyvel geplaagt wierden op ongehoorde en verschrickelijke wijsen: waar door God de Heere sonder twijffel de menschen wilde brengen tot een diep beseffen van sijn verschrickelijken toorn / en van de grouwelijkheyd der sonden/ waar door sy dien gestrengen toorn ontsteken hadden: Wanneer sy dan gewaar wierden soodanigen algemeene genesinge/ soo konden sy ligt besluyten / dat God desen Heel-meester in Israël door soo veele genesingen willende vermaart maken / (die hy riep / om in sulken tijd sijnen raad te dienen) ook met eenen heeft willen voorstellen / als een Middelaar der versoeninge / om wiens wille hy sijnen toorn liet vallen / en door wien hy alle des selfs sware werk-bragten liet wegnemen.

't Besluyt opgemaakt

§ 6. Hy nu / die hem selven soo weldadig betoont heeft aan alle menschen/

schen / die tot hem om hulpe quamen / ook selfs tegens sijne vyanden: en dat gedaan heeft in soo grooten vertooninge van wonder-werken/ verre boven alle de Propheten. Soo glorieus / dat men volgens de Prophetien niet anders / nog meerders en konde verwagten van den Messias. Hoe kan men met reden soodanigen persoon als quaad wraken en verwerpen? die noyt yemant quaad gedaan of beschadigt heeft. Hoe kan men hem als een quaad-doender straffen / en soo ondankbaar mishandelen? Die soo veele menschen heeft verlost van de Duyvel en van de dood: hoe kan men die met eenigen schijn wettelijk veroordeelen / als een Duyvels dienaar en overgeven aan de straffe des doods? Immers daar uyt blijkt / dat hy soo groote wonderen heeft gedaan/ als men eenigsints van den Messias kon verwysschen of verwagten; en die alle met de leere des Euangeliums / en het ampt van een Verlosser Israels te wonder over-een-quamen.

Het Tweede-Deel van dit Capittel vertoont hoe *Jesus* hem selven geopenbaart heeft de *Christus* te zijn, in sekere reyse na het land der Gergesenen: en dat wel in tweederleye voorvallen.

1. In sijn Schip-vaart door het bedwingen van een swaren storm. *Verss.* 18-27.

2. In sijn verrigting op 't land door een wonderlijke betooning van sijne magt over de Duyvelen. *Verss.* 28-34.

1. *Jesus na eenige toerustinge sig te Scheep begeven hebbende op de Galileesche Zee, bedwingt een swaren storm, die haar overviel.* *Verss.* 18-27.

Korte opening van 't verstand der woorden.

Vers 18. **E**N*de Jesus veele Scharen siende rontom hem.* Die door de verwondering over sijne woorden en werken tot hem gekomen waren.

Beval aan de ander zijde over te varen. Gr. Heenen te gaan. Namentlijk van de Wester-oever der Galileesche Zee/ tot het overgelegen land / dat aan geene zijde was. Sooi sogt hy dan met dese reyse een scheydinge te maken tusschen dit groote geselschap: en hem te ontslaan van de scharen/ terwijl hy sijne discipelen vergaderde tot dese overtogt.

De redenen waarom de Heyland het somtijts seer geraden vont hem van de scha-

scharen te ontrecken/ waren 1. Op dat 'er geen al te grooten bewegingе ontstont onder dit volk / die eenigen schijn of occasie tot oproer mogt geven/ waar mede de bitsheyd der vyanden het Euangelium soude soeken te beswaren. 2. Op dat het volk weder keerende/ in haar eensaamheyd met bedaarde sinnen konde overwegen wat sy gehoort en gesien hadden/ en alsoo bereyt werden tot het geloove / of anders sins beproeft werden aan desen proefsteen/ die hier gelegt was in Israel. 3. Op dat hy ook onder andere geslagten en in andere gewesten mogte geopenbaart werden.

En wat dese over-togt belangt in het bysonder / in welke Jesus te rade was sijne Goddelijke magt op een heerlijke wijse te openbaren/ en op Zee onder sijne discipelen/ en op 't land onder de Gergesenen / soo staat ons wel te letten/ dat hy self geen een discipel wilde ontslaan om sijnen Vader te begraven: En een Schrift-geleerde wilde beproeven/ die seer groote verwagtinge hebbende van dese over-togt/ gesint was om hem na te volgen.

Vers 19. *En daar quam een seker Schrift-geleerde tot hem.* Van welke lieden wy boven gesproken hebben. Siet op cap. 2: 4. Dese quam met een resolutie om Jesus in sijne reysen mede te vergesellschappen uyt een groote verwagtinge die hy hadde van sijne vordere verrigtingen.

Ende hy seyde tot hem: Meester. Soo plag een discipel onder de Joden niet alleen sijnen Leeraar / maar ook het gantsche volk hare Rabbinen te begroeten: overmits dit woord voor een bysondere eer-naam gehouden wiert / met welke de Phariseen en Schrift-geleerden geerne benoemt waren / siet Matth. 23: 7. 8.

Soo heeft dan dese Schrift-geleerde heer mede wille betuygen / dat hy de Heere Jesus erkende voor een Leermeester in Israel / in wiens schoole hy geerne nog nader wilde onderwesen zijn/ en onder wiens discipelen hy versoekt gerekent te mogen werden.

Ik sal u volgen, waar gy ook heenen gaat: Met dese woorden verklaart hy sijne gesintheyd om onder Jesu gevolg te zijn/ ook met dat volstandig voornemen / dat hy met hem soude gaan / na wat plaatse of ongelegen gewestе hy ook heenen ging: willende alle de ongemacken van de reys / alle de gevaren van de weg / en versuym van eygen huysselijke saken gantschelijk op hem nemen / by aldien hy slegts mogt toegelaten werden om alles te hooren / en te sien / wat dat Jesus met de voortsettinge van sijn koninkrijk ondernemen soude.

Vers 20. *Ende Jesus seyde tot hem. De vossen hebben holen, ende de vogelen des Hemels nesten.* Dat is: Rust-plaatsen/ daar sy als onder een tente te rust gaan/ gelijk het Grieks-woord eygentlijk mede-brengt.

De Vossen nemen haar vertrek in uytgegravene holen der aarde / daar in sy haar bequaamste verschuyl vinden/ om voor de jagt harer vyanden bevrijt te zijn: Oppianus getuygt in sijn Griecksche digten / dat de schalke-Vos hem een wooning van seven uytgangen in de diepte bereyt: die alle op verscheyden plaatsen verre van den ander uytkomen/ om niet belaagt of verstrikt te werden.

De Vogelen zijn gewoon in tacken van boomen hare nesten te bereyden / en onder de schaduwe van haar loof te verschuylen / in de alderdigtste lommer. Hoewel sommige ook in gaten van boomen / en huysen haar vertrecken. Psal. 84: 4 Selfs vint de mussche een huys, ende de Zwaluwe eenen nest voor haar.

Maar

Maar de Soone des menschen. Een spreek-wijse / die genomen is / uyt Psal. 8: 9. En bequaam om ons niet alleen te kennen te geven / dat Jesus ware mensch was uyt de menschen; maar ook sijn geringe en nedrige gestalte: zijnde in soodanigen gelaat gevonden / gelijk als eenig mensch.

En heeft niet, waar hy het hooft neder legge. Geen eygendom in de wereld: soo groot was sijn armoede. Vergelijk Luc 2: 7. 2 Cor. 8: 9. Gelijk ook voorsegt was in de Prophetien. Psal. 88: 16. Jes. 53: 7. Zach. 9: 9.

Daar en boven geen rust-plaats, overmits hy als een vremdeling alomme 't land moeste door-swerven; en sonder elders verschuyl te hebben sig van de eene plaatse na den ander vertrecken / om sijne vyanden te ontwijken.

Door dese bedenkinge wil Jesus afsnijden alle verwagtinge van rijkdom / gemak / en vermaak in sijn koninkrijke / vertoonende / dat de Soone des menschen / hier vernedert zijnde / geensins uytging om een verweent koninkrijke van dese wereldt op te rigten / en elders een pragtig hof of Vorstelijk pallays te gaan bewoonen: maar in armoede swervende door de wereld allomme het Euangelium der genade te prediken.

Onder de overleveringen der Joden aangaande de komste Christi / vint men ook dese. Dat als de Messias soude gekomen zijn, daar geen plaatse soude wesen, waar hy soude konnen ter neder sitten.

Vers 21. *Ende een ander uyt sijne discipelen.* Die yemant uyt de Ouden wil dat Philippus was / hoewel sonder genoegsame sekerheyd.

Seyde tot hem, Heere, laat my toe. Vergunt my die tijd / en laat my soo lang vry van uwen dienst en navolginge.

Dat ik eerst heenen ga, ende mijnen Vader begrave. Het is een pligt / welke de natuyr selve gebiet / dat men sijne Ouders een eerlijke begraaffenisse besorge: het was dan geen vremd versoek / dat dese discipel om oorlof aanhout by sijn Meester / dat hem tijd vergunt mogt werden om dese laatste eere aan sijn Vader te bewijsen. Want dit is seker / dat dese pligt-pleginge hem in dese reyse soude hebben verhindert / en veroorsaakt / dat hy van 't aanschouwen der bysondere voorvallen / die hier stonden te gebeuren / soude zijn versteken geweest; overmits de tijd van die begraaffenisse juyst geviel op dien tijd / in welke Jesus dese over-togt besloten hadde.

Vers 22. *Dog Iesus seyde tot hem, volgt my.* Lucas doet daar by cap. 9: 6. Gaat gy heenen, en predikt het koninkrijke Gods. Dewijl nu dese twee pligten t' samen quamen / en dat de genegentheyd van een soone tot sijn overleden Vader; en de verpligtinge van een discipel aan soo Hemelschen Leermeester in sulker voegen malkanderen ontmoeteden / dat het eene voor het ander nootwendig moeste wijken: soo toont de Saligmaker / dat sijne navolginge in dese aanstaande reyse van hooger belang en grooter overwigt was / dewijl hy sijne dienst-knegten wilde gebruyken tot het prediken van sijn koninkrijke / en getuygen maken van eenige groote werken / waar in sy aanschouwers souden worden van sijn groote heerlijkheyd.

Ende laat de dooden hare dooden begraven. Hier is een aardige spelinge in de beteekenisse van het woord Dooden: 't geene / na de tweederleye dood in de schrift vermelt / ook tweederleye beduydinge hebben kan: Eene eygentlijke / slaande op de lighamelijke dood / die de Ziele scheyt van 't lighaam / en dat zijn de dooden / die men verpligt is

te begraben/ op dat sy in 't stof der aarde tot stof souden weder-keeren: Maar na een andere beteekenisse werden sommige menschen dood genaamt/ in een geestelijken sin/ om dat sy vervremt zijn van het leven Gods. Eph. 4: 18. [vergelijk Luc. 15: 24. Joh. 5: 25. Col. 2: 13. 1 Tim. 5: 6. Apoc. 3: 1.] En Dood in sonden en misdaden. Eph. 2: 1-5. soodanige dooden had de Heylige Geest in 't oog. Jes. 8: 19. als hy segt. Sal men voor de levendigen de dooden vragen? Die Wichelaars/ die den Geest Gods niet en hebben. Soo noemen de Joden ook die geene dooden, die in haar leven goddeloos zijn: en sonder vreese Gods haar tijdt toebrengen. (V. Comment. in Avoth Cap. 3.)

Aan soodanige dooden/ die levende gestorven zijn/ beveelt Jesus dese begraving van de Vader van een syner discipelen.

Als hier gesegt wert hare dooden, soo meenen sommige/ dat dese overledene in het ongeloove was gebleven/ en alsoo gestorven/ en daarom onder de hare gerekent wert/ die van de wereld zijn; alhoewel dit besluyt de hoogste vastigheyd niet en heeft: want hare dooden kan ook beteekenen de dooden van haren bloede/ Familie of geslagte/ aan welke sy door bysondere regt verbonden zijn; en die de besorginge van sulke dingen boven 't geestelijke haar eygen maken/ souden in geen gebreke blijven/om aan haar verwantschap dese laatste eere te bewijsen/ en die pligt te volbrengen.

Vers 23. *Ende als hy in 't Schip gegaan was.* Dit schijnt een van 't swaarste vaartuyg geweest te zijn/ waar mede men de Galileesche Zee plag te bevaren: 't geen ook bequaam was om soo grooten gevolg/ als Jesus met syne Apostelen/ en discipelen uytmaakte te bevatten/ in wiens agterschip of Cajuyt de Saligmaker ook een eensame plaats en gemak vont/ om sig daar in te ruste neder te leggen: waarin de drie Evangelisten het selve als uyt eene mond een Schip noemen/ die andersins by verkleyning van Scheepkens spreken/ 't geen een kleynder soorte van vaartuyg te kennen geeft.

Soo dat sy haar speelinge en welsprekentheyd te veel toe geven/ die het noemen een arme toerustinge onses Heeren Iesu, en een swak en kleyn Schipken. Om daar uyt te besluyten/ dat het Koninkrijke Gods niet en komt met een uyterlijk gelaet. Luc. 17: 20.

Iesus begeeft sig met een schip op dat ongenadig element der blotte baren/ 't welk soo vol gevaar en perijkel is/ om daar mede ons ook een exempel te geven/ dat sy sonder quetsing van een goet geweten te werk gaan; die haar vertrouwende op de Albestierende regeringe onses Grooten Gods/ de Zee bouwen/ en ter visschery of koopmanschap/ of ook om andere redenen/ die haar tot het reysen benootsaken/ sig te Scheep begeven.

Zijn hem syne discipelen gevolgt. Syne twaalf Apostelen/ en andere discipelen/ die haar selven verpligt hadden om desen HEERE in de predikinge des koninkrijks ten dienst te staen. De Syrische vertalinge heeft. Zijn sijne discipelen met hem neder geklommen.

Volgens de aanteykening van Marcus, Cap. 4: 26. Waren daar nog meer andere Scheepkens, die sonder twijffel ook met hem af-staken/ beladen zijnde met soodanige lieden/ die hem geerne hoorden/ en sijn woord geloofden. Soo dat gy de gantsche nieuwe kerke met haar hooft hier saagt op dese kleyne vloote haar vertrouwen aan de baren/ en haar hasarderen aan dit gevaarlijk element/ 't geen menigmaal geheele vlooten verslonden heeft. Maar sy

steu-

stormen op de beschermingе van dien Hoofd-man en Admiraal / die het gebied heeft over de Zee en over de winden: dewelke van God was afgesondert om sijn kerke uyt alle gewelt des Afgronts te verlossen / en die daerom geensins van dese afgronden en konde overwonnen werden.

Vers 24. *Ende siet, daer ontstont een groote onstuymigheyd in de Zee.* Marcus noemt het een grooten storm. Cap. 4:37. en Lucas een storm van wint: of een wervel-wint. Cap. 8: 23. Een swaren orkaan / die door een drap-wind wiert veroorsaakt / en alles dede schudden en beven: en insonderheyd de baren soodanig opstaan en rijsen / met alle gewelt van omslingeringe en verheffinge / dat dese kleyne vloote in geen kleyn gevaar stont van te vergaan.

Alsoo, dat het Schip van de golven bedekt wiert. Want de baren sloegen over in het Schip, alsoo dat het nu vol wiert, en sy in noot waren. Marc. 4: 37. Luc. 8: 23. Een gevaar dat daarom te grooter was / en te meer verschrickelijk / om dat het was in der nagt / want het was nu al avont geworden / als Jesus haar beval over te varen. Marc. 4: 35.

Dog hy sliep. Want tot dien eynde was hy gaan nederleggen in het agter schip op een oor-kussen. Marc. 4: 28. De Sone des menschen / om te betoonen / dat hy als een ware mensche alle menschelijke swakheden onderhevig was / wiert van den arbeyt vermoeyt / en schepte door den slaap wederom sijne verquickinge.

Hier sliep hy op de Zee van wegen de grootheyt sijns vertrouwens. En gelijk Jonas in 't gevaar van de Zee soo sliep hier ook Jonas tegen-beeld Jesus selve / maar met een ander uytkomste. Van wegen desen slaap raakten de discipelen in groote angst / en soo gaf die occasie tot hare oeffeningen; het scheen haar toe / dat met dien slaap des lighaams ook sijn groot-magtige voorsienigheyd aan 't sluymeren geraakt was / en dat het nakende verderf alsoo scheen hem en haar te sullen verrassen. Hier quam dan haar geloof in het proef-vier; uyt was het met de hoope Israels / indien sy met Jesu hier te gronde gingen. De rijsende angst veroorsaakt groote bedwelming in 't gemoed / en veele verbijsteringen in hare overleggingen / dewelke haar aanprickelen / om tot hem te gaen / hem op te wecken en sijn hulpe te versoeken.

Vers 25. *Ende sijn discipelen by hem komende, hebben hem opgewekt.* Uyt dien slaap die hem na den lighame soo diep bevangen hadde. Want / in 't agterschip buyten de waterbruysing in een veylige en verheven plaats gelegen zijnde / en had hem het water niet konnen begaan: nog de winden en 't ruysschen der baren niet konnen opwecken / nog het slingeren van het Schip sijn slaap breeken / en daarom werden sy te raden hem wacker te maken.

Seggende, Heere behoed ons wy vergaan. Of gelijck Marcus aanteekent / Cap. 4: 38. Meester, en bekommert het uw niet, dat wy vergaan. Als ervaren Zee-lieden / gelijk de Apostelen ten grooten deele waren / in storm en onweer de moed ontvalt / soo kluyst het'er al seer geweldig: en hier doen sy die uytspraak: Wy vergaan.

De verbaastheyd doet haar woorden spreken van weynig slot / waer in het geloove en de wanhope in een adem te mond uytbreken / tot een bewijs van haar verbijstering. Haar versoek was een tale des geloofs / HEERE behoed ons. Want daar mede erkende sy nog / dat haar behoudenisse nog in sijn hand en vermogen was. Maar de hopeloosheyd weder boven komende / soo seggen sy: Wy vergaan.

Vers 26. *Ende hy seyde tot haar, wat zijt gy vreesagtig, gy kleyn geloovige.* Wat reden hebt gy te vreesen? als uw eygen kleyn geloovigheyd. Hoe kan 't Schip vergaan / daar in de sone Gods de Commandeur is / en de schip-lieden sijne gunst-genooten zijn? In haar geloove was van een swakheyd / welke Jesus berispt / om dat sy haar niet genoeg en verlieten op die waarheyd / dat Jesus was de sone Gods, in welcke sijn Ziele een welbehagen hadde. En dit gebrek van vertrouwen veroorsaakte hun die vreese: want een rustig vertrouwen slupt de vreese buyten.

Doe stont hy op, ende bestrafte de winden, ende de Zee. Seggende: swijgt, weest stille. Niet als of die elementen ooren hadden / om na sijn stemme te luysteren. Maar om aan te wijsen die Goddelijke maniere van doen: die spreekt en 't is'er, die gebied en 't staet 'er. Soo betoonde hy hem een HEERE van de winden en van de Zee / van 't boven en beneden geweest / die daar regeerde in den Hemel boven / en op de Zee beneden.

Ende daar wiert groote stilte, of kalmte. Want de Taal-kundige merken aan / dat het gront-woord eygentlijk beteekent een stilte der wateren: die hooggaande baren zijn verandert in een contrarie effenheyd en vlakte / waar door sy haar laat aansien / als een geslepen spiegel. Soo dat sy u van wegen haar helderheyd en kalmte schijnt toe te lagchen.

Vers 27. *Ende de menschen verwonderden haar.* Alle die op Zee / en aan strand waren / die dese wonderlijke uytkomste en schielijke veranderinge aansagen / hoorende het berigt / waar by dit toe quam / vonden haar wederom in staat van verwondering: dewijl de Zee met hare wateren voor een onverbiddelijk element geagt / op soo een bysonder bevel aanstonds haar vertoonde in hunne woede bedwongen te zijn / en al die heftige bewegingen geschorst.

Seggende. Hoedanig een is dese? Van hoedanigen hoogheyd en luyster: die soo grooten magt / en soo bysonder gesag oeffent over de winden des Hemels / ende de wateren der Zee.

Dat ook de winden en de Zee hem gehoorsaam zijn. Dat die / als by wege van gehoorsaamheyd / op een enkel woord sprekens / haar soo schicken na sijnen wille.

Betooninge van Jesu Goddelijke Grootheyd uyt dit bedwingen van Zee en winden.

§ 1. HEt was / volgens de Propheten / het werk van Hemel en aarde, en diens volgens ook van de winden des Hemels / en van de wateren des aardrijks / grootheyd te geven aan onsen God; onsen rots-steen, wiens werk volkomen is. Deut. 32: 1. 2. 3. Het pleydoy / 't geen de Christenheyd soude voeren tegen het wederspannig Israel voor de Godheyd van den Messias / wert in de Prophetien beschreven / als gesterkt / onder andere bewijsen / met het getuygenisse van hemel en aarde / van winden en wateren / die op een wonderlijke wijse de Goddelijke almagt van Gods sone souden bevestigen. Psal. 148. Vertoont de H. Geest een volk / dewelke alle schepselen benoodigt / om den roem sijner hoogheyd tot overtuyginge van Israel te verbreyden. Maar onder

De Christus moeste door wonderteekenen aan den Hemel en op de aarde bewesen werden van Goddelijke grootheyd te zijn.

onder men dan ook dese tale hoort. ℣. 4-8. Looft hem gy Hemelen der Hemelen ende gy wateren die boven de Hemelen zijt. Datse den name des HEEREN loven: want als hy het beval soo wierden sy geschapen, ende hy heeftse bevestigt voor altoos in eeuwigheyd, hy heeftse een orden gegeven, die gene van hen sal overtreden. Looft den HEERE van der aarden: gy Wal-visschen en alle af-gronden... *Gy storm-wind die sijn woord doet.* En de reden van die aanmaninge wert ℣. 13. 14. aldus verklaart. Want sijnen name alleen is hooge verheven: sijn Majesteyt is over de aarde en den Hemel: ende hy heeft den hoorn sijns volks verhoogt, den roem aller sijner gunst-genoten, der kinderen Israëls, des volks dat by hem is. Onder de wonder-teekenen/ dewelke ons souden verseekeren/ dat de Messias gekomen was/ en die voor-boden souden zijn van een gestrengen dag tegen de Joodsche natie/ die in hem niet souden gelooven/ werden ook opgetelt/ wonder-teekenen in den Hemel boven, en op der aarden beneden. Joël 2: 30. Weshalven Jesus ook hier in voldoet aan den eysch der Prophetien.

De Grootheyd van dit werk, dat hy Zee en winden stilde, is een bewijs voor sijns Goddelijk almagt.

§ 2. Immers was dit wonder-werk van grooter consideratie/ dat hy soo openbaar voor aller oogen soo plotselijk dien orcaen tot stilte/ en soo onstuymige wateren tot kalmte bragt; dus betoont onsen Propheet (die niet minder als Moses moeste zijn) sijn uytgestrekten arm ook over de winden en wateren. Het was een groot wonder-werk als Israels behoudenisse uyt de handen van Pharao/ geschiede door 't klieven van de roode-Zee/ en 't weder los-maken der wateren tot versmoringe harer vyanden. Maar van geen minder gewigt was dese wonderlijke behoudenisse van dese kleyne vloote uyt het presente gevaar der Zee/ door soo grootmatigen bedwang van wind en wateren: als Jesus al dat ontstane geweld/ en soo kragtigen drift van wind en wateren wist te schorsen/ en te schorten op sijn woord/ in een oogen-blik. Alle menschen staan verbaast/ en oordeelen niet sonder reden/ dat dese Gebieder wat groots moeste zijn/ aan wien de winden en Zee gehoorsaam waren. Want die kragt en Magt eygent Gods woord alleen toe aan den schepper van deselve. Psal. 89: 9. 10. ô HEERE God der Heyrscharen, wie is als gy Grootmagtig, ô HEERE, ende uwe getrouwigheyd is rontom uw, gy heerscht over de opgeblasentheyd der Zee, wanneer hare baren haar verheffen, soo stilt gyse. Als Job hem selven verbaast over de hoogheyd Gods/ soo segt hy cap. 9: 8. 10. Dat hy de gene is/ die alleen de Hemelen uytbreyt, ende treet op de hoogten der Zee... Die groote dingen doet, die men niet doorsoeken en kan, ende wonderen die men niet tellen en kan. Het souveraine regiment over dese elementen komt niemant toe/ als de HEERE des Hemels en der aarde/ van wien wy lesen/ Psal. 115: 6. De HEERE doet alles wat hy wil in den Hemel ende op der aarde, in de Zee, en alle af-gronden. Wanneer dan Jesus over deselve gebied/ en gehoorsaamt wiert/ sonder yet anders te doen/ als dat hy de winden en de Zee bestrafte/ soo vinden wy ons wederom gepraamt te bekennen/ dat God in hem is geopenbaart in het vleesch; en dat sijn Goddelijken arm alle dese dingen gewrogt heeft.

2. JESU verrigtinge in 't land der Gergezenen, door een wonderlijke betooninge van sijn Magt over de Duyvelen.

Verss. 28-34.

Korte opening van 't verstand der woorden.

Vers 28. *Ende als hy over aan d'andere zijde was gekomen, in het land der Gergesenen.* Welke land-streek ook het land der Gadarenen heet / by Marcus Cap. 5: 1. en Lucas Cap. 8: 17. Soo genaemt van Gadara, [hooft-stad van Perea, gelegen op een berg / den welken de vloed Hieromace voor-by stroomt / sestig stadien Oost-waerts van Tebireas.] Dewelke schijnt haar gebied tot aan den Oever van Galileesche zee / ter plaetse daar Iesus aanlande / te hebben uytgestrekt.

Beswarelijk valt het te seggen / waarom dit gewest alhier het land der Gergesenen genaamt wert / of 't geschiet / om dat de oude Girgaziten (eene der seven verbannen volkeren / Deut. 7: 1.) met haar ontvloden overblijfselen den selven oort wederom beslagen hadden: of / om dat dit land van een kleyagtigen grond was / (want het Chaldeesche woord Gargishta betekent kley en leem.) Veele willen / dat het die naam voerde van de stad Gerasa, of Gergassa; dewelke ook in Perea aan des selfs Oosterlijke grens-palen gelegen was: welker meyninge is / dat het Stads-gebied van Gadara, Hippon, en Magdala, en misschien nog meer andere plaatsen / onder het Lantschap van Gerasa te deser tijd begrepen waren; en dat die geheele Contreye van dese befaamde Stad haar benaming ontfing: soo dat Mattheus het land beschrijft met de naam van dat geheele Quartier / maar de andere Euangelisten beschrijven het van 't gebied der Stad waar onder het behoorde.

Zijn hem twee van den duyvel beseten, ontmoed. Hoewel Lucas maar gewag maakt van eenen; waarschijnelijk om dat die twee besetene elk bysonder Jesu zijn voorgekomen / en de voornaamste voorvallen zijn gehoort uyt de mond van eenen; by welke dan onsen Euangelist ook de andere voegt en insluyt met een kort verhaal: om dat die twee historien malkanderen bevestigen.

Komende uyt de graven. Want de graf-plaatsen waren onder de Joden sekere spelonken / uytgehouwen rotsen / of gemuurde en bemetselde kelders / van groot beslag / daar in verscheyden dooden konden verborgen worden: en om dat de doode lijken onreyn waren / wierden deselve geplaatst buyten de steden / en aan de wegen: ook plagten aansienelijke familien daar boven op wel eenig gebeerten te bouwen / tot gedenk-teekenen der gener / wiens gedagtenisse sy wilden in segeninge houden. Waar uyt dan ligtelijk blijkt / hoe sig dese menschen aldaar konden onthouden.

Daar-en-boven gaf dit een bewijs van haar uyterste verwoetheyd / dat de vyand dese menschen soo ontaart hadde / dat sy haar ingang namen / en haar verblijf hielden / in een plaatse soo onreyn / soo akelig en schrikkelijk / besmet van stank en vuyligheyd.

De Joden maken ook gewag van een

een soorte van uytsinnigheyd / dewelke sommige menschen aandreef / om uyt te gaan in der nagt: In de graven te overnagten, &c. Dit seggen sy / dat van haar geschiede uyt een onsinnige drift / om den Duyvel te rooken. [Siet Ligtf. in h. l.]

Die seer wreet waren, alsoo dat niemant door dien weg en konde voor-by gaan. Of hy wiert van haar aangevallen en mishandelt. Marcus segt / Cap. 5: 3. 4. 5. Niemant en konde hem binden, ook selfs niet met ketenen; want hy was menigmaal met boeyen ende ketenen gebonden geweest, ende de ketenen waren van hem in stucken getrocken, ende de boeyen verbrijselt: ende niemant was magtig om hem te temmen, ende hy was altijd nagt ende dag op de bergen, ende in de graven, roepende, ende slaande hem selven met steenen. Soo dat de wereld noyt gruwelijker vertooninge en sag.

Vers 29. *Ende siet, sy riepen, seggende; Iesu, gy Soone Gods.* De uytspraak / die God de Vader aan de Jordane over Jesus opentlijk gedaan heeft voor de ooren van al 't volk / die doen hier de onreyne Geesten ook / door de mond van dese besetene: en vinden haar bedwongen in hare aanspraak te betoonen / dat sy gevoelden wie hy was / die haar quam benauwen: hem noemende de Soone Gods.

Wat hebben wy met uw te doen? Of / wat leyt uw aan ons? Gr. Wat is ons en uw? Een spreekwijse by de Hebreen [siet Jos. 22: 24. 2 Sam. 16: 10. 2 Chron. 35: 21.] en Grieken [gelijk Beza getoont heeft / uyt Demosthenes, en Herodotus] gebruykelijk: om te kennen te geven / dat yemant buyten regt of buyten noot sig inmengt in een anders doen / daar by hy geen belang en heeft.

De onreyne Geesten hier haar rol spelende / onder een goddeloos volk / als in haar eigen gebiedschap / houden sig vreemt daar over / dat Jesus hun hier niet en laat begaan / en met dese menschen / die tot sijn erf niet en behooren / haar niet en laat omspringen na die vryheid / die hun tot nog toe was toegelaten.

Zijt gy hier gekomen om ons te pijnigen voor den tijd? Sy gevoelden alreets een pijne en benauwing / die haar praamde om te vertrecken / en dese menschen te verlaten: waar tegen sy nog pleyten / op hoope van dit velt te behouden. Zijt gy hier, in dese landstreke / onder dit onreyne volk / gekomen: om ons te pijnigen voor den tijd? Sy steunen dan daar op / dat het nog de tijd niet en was / om haar soo uyt te sluyten uyt alle gewesten der wereld / en op te sluyten in de helle / de plaatse der tormenten; daar voor hun met den dag des oordeels een bysondere straffe bereyt is. 2 Petr. 2: 4.

Sonder twijffel doet haar de spoorelose vreese en schrik soo anxtvallig spreken; nadien de blenk van Majesteyt / welke de soone Gods op haar liet vallen / by dit geslagte is als een verschrickelijk vyer / 't geen niemant van hem kan verdragen. Marcus segt: Sy baden hem, dat hy haar buyten dat land niet weg en sonde. En Lucas: Dat hy haar niet gebieden souden in den afgrond heen te varen.

Vers 30. *Ende verre van haar was een kudde veeler swijnen weydende.* Alhoewel het den Joden onder bedreyginge van den vloek van hare Oversten verboden was swijnen te weyden; gelijk uyt hare regten van geleerde mannen aangewesen is; [siet Ligtfoot in h. l.] soo behoeft het nogtans niemant vremt te dunken dat wy hier een Hoeder vinden / de welke een kudde van ontrent twee duysent swijnen dreef langs de bergen. Nademaal dit gewest niet alleen met Joden / maar ook met Heydenen bevolkt was; want de stad Gadara is door

Pompejus de Groote den Joden ontnomen / en den Grieken toegewesen: waar uyt ook veele Heydensche Philosophen en Redenaars hervoort gesproten zijn. Dewyl nu dit volk verboden hadde om swijnen-vleesch te eeten / wat wonder dat sy ook hoeders onderhielden / om onder het gebied van haar stad swijnen te weyden / waar mede sy gespijst mogten werden? V. Casauboni Exercit. 13. contra Baron.

Vers 31. *Ende de duyvelen baden hem.* Gevoelende sijn Opper-magt / en bewust van hare swakheyd; dat sy gantschelijk niets en vermogten tegen sijnen wille; soo baden sy hem uyt vrees en schrik: versoekende dat geene 't welk sy sonder sijn consent niet en konden bereyken.

Seggende; indien gy ons uytwerpt, laat ons toe, dat wy in die kudde swijnen varen. Sy versochten Jesu toelatinge / om te mogen varen in de onreyne swijnen / die nu verhuysen moesten uyt dese rampsalige menschen. Waar in die boose Geesten wel haar boosheyd souden verzadigen: maar ook te gelijk dit volk straffen na den eysch van de Goddelijke geregtigheyd. Dit schijnen de onreyne Geesten ook haar selven seer ligtelijk te beloven / dewijl sy niet en twijffelen of 't was Jesus onaangenaam / dat men het land van Emmanuel / 't geen men in reynigheyd moeste besitten / met onreyne swijnen afweyde: en derhalven / dat het behoorelijk was dat sy dese sonde straften in die stoffe / daar in van haar gesondigt wiert.

Vers 32. *Ende hy seyde tot haar, Gaat heenen.* Vraagt yemant / waarom Jesus dese boose Geesten toelaat de menschen te beschadigen? Dien antwoorden wy / dat hy sulks dede om te betoonen:

1. Zijn regtveerdigheyd; straffende de gene / die tot een aanstoot en smaat der Joden swijnen gingen hoeden: en bewijsende / dat de wet van Moses / die dit gedierte voor een grouwel hielt / van hem beschermt wierdt / soo lang de tijden der wet geduyrden.

2. Zijn vrymagtige heerschappy; niet alleen over des menschen have en goed / maar ook over de boose Geesten / die self geen magt hebben / niet alleen over des menschen lighaam en ziele / maar selfs niet over vee / dat des menschen is / als op sijn Goddelijke toelatinge. Exod. 8: 18. Job. 1: 7. 12. 2: 6.

Ende sy uytgaande voeren heenen in de kudde swijnen. Waar in sy vreemde uytwerkingen aanrigteden.

Ende siet de geheele kudde swijnen storttede van de steylte af in de Zee. Alhoewel Strabo van een poel gewaagt na by Gadare gelegen / van seer schadelijk water / wiens gedronken nat de beesten soo ontset / dat sy daar door haar klauwen / hayr / en hoornen verliesen; soo dwalen sy nogtans van het regte witaf / die desen poel tot dese lantstreke brengen / en meenen dat dese swijnen daar in verdronken zijn. Overmits dat dien Vermaarden Land-beschrijver geensins spreekt van Gadara in Perea gelegen / maar van een ander Stad / welke in de Schrift Gesar, en van Josephus Gazara genaamt wert / gelegen aan de Middelantsche Zee / tusschen Aratus en den Toorn Stratonis; gelijk van den Hoog-geleerden Casaubon voor lange is aangemerkt.

Weshalven wy hier door de Zee geen ander verstaan / als die / over welke Jesus overgevaren was: in welke de swijnen van die steylte des bergs / door een wonderlijke drift der geesten / en bewegingen der zenuwen / af gedreven wierden.

Het gront-woord *Hormân* wert van Xenophon gebruykt / om te beteekenen dien furieusen ren der peerden, die sy opne-

opnemen wanneer sy van haar berijders de spooren krijgen. Met sulken hollende ren sprongen dese swynen van de steylte af.

Ende storven in het water. Want schoon dit gedierte met swemmen sig al seer veel kan redden in het water: soo toont egter de Euangelische historie/ dat deselve in haar natuyrelijke beweginge zijn belemmert/ en door tegen natuyrelijke verruckingen verhindert haar behoudenisse te bereyken: waar uyt ontstaan is dat sy verdronken zijn.

Vers 33. *Ende diese weyden zijn gevlugt.* Dese schrik heeft haar weg-gedreven.

Ende in de Stad gekomen zijnde; Verstaat de stad Gadara/ tot wiens gebied dit land behoorde.

Bootschapten sy alle dese dingen. Die haar in't bysonder waren bejegent: hoe hare swijnen tot ontrent de twee duysent waren bevangen en beseten van de Duyvelen/ en aangedreven met een gelijken drift/ om van de steylte af te springen in de Zee/ alwaar sy versmoort waren. Dit verkondigden sy in de stad en op het land/ gelijk Marcus en Lucas getuygen.

Ende wat den besetenen geschiet was Hoe dat die van hare onreyne Geesten verlost waren.

Vers 34. *Ende siet, de geheele Stad ging uyt Jesu te gemoete.* Gr. Al de Stad; Dat is/ meest alle die in de Stad waren. Dewelke dan door getuygen konden strecken in dese sake/ nadien sy nader beschreyt sogten van't geen daar gepasseert was.

Ende als sy hem sagen; Namentlijk Iesum: En by hem vonden den mensche, van welke de duyvelen uytgevaren waren, sittende aan de voeten Jesu, gekleet, en wel by sijn verstand, Luc. 8:45. soo werden sy bevreest.

Baden sy; dat hy uyt hare land-palen wilde vertrecken. Sonder twijffel/ om dat sy de schrik van haar eygen ontruste gedagten/soo dikmaal als sy hem sagen/ niet konden verdragen.

Aanmerkinge.

Dese Historie vint haar besluyt in 't eerste vers van het volgende hooft-stuk, het welke wy liever aan dit hooft-stuk souden hegten/ om daar in dit verhaal te doen eyndigen/ dewijl uyt de vergelijking der Euangelisten blijkt / dat de volgende genesinge van dien beroerden behoort tot een ander tijd/ en als een nieuw proef-stuk van Jesu Goddelijke wonder-werken met een bysonder desseyn werd bygebragt. Daar staat dan aldus. *Ende in het Schip gegaan zijnde, voer hy over en quam in sijn eygen stad.* Verstaat Capernaum: welke hy tot sijn woon-stede verkoren hadde. Matth. 4:13.

Betooninge van Jesu Goddelijke luyster uyt het verhaal van dese uytgedrevene Duyvelen.

§ 1. Hier beroept sig wederom ons Euangelium op een voor-val soo uytschijnende en met soo be... onwederdenkelijke omstandigheden De waarheyd van dit wonder-werk.

digheden bekleed / dat het onmogelijk is / dat dese geschiedenisse als verdigt of versonnen soude konnen van de hand gewesen werden. Gy siet hier. 1. De juyste plaats aangewesen / alwaar dit voor-viel in 't Landschap der Gergezenen, onder het stads gebied van Gadara, niet verre van de Galileesche Zee: tegen over Galilea. Een landschap en volk / waar in Joden en Heydenen te samen woonden / en tot welke geheel Israel een gereeden toegang hadde / om sig van alles ten naauwkeurigsten te laten berigten. 2. De genesene Persoonen waren beseetenen, alomme daar voor bekent / en wel dies te meer / om dat de geheele natie verschrikt was van soo grousamen voor-val / dewijl haar bysondere wreedheyd de weg onveylig / haar yselijke driften om in graven te woonen / haar gemeynschap onreyn / en haar onmenschelijk geweld in 't verbreken van alle boeyen en banden / haar persoonen af-schuwelijk gemaakt hadden. Soo dat niemand daar aan en twyffelden / of de furie van helsche Geesten had dese menschen overmeestert. 3. De getuygen van hare genesinge waren eerst de swijne hoeders, die met haar groote schade dit ervaren hadden / dewijl sy sagen / dat die furien uyt dese menschen over-voeren in hare kudden Swijnen / die alle door dese verwoede drift in 't water sprongen en verdronken. Soo dat sy geensins uyt gunst en spraken / die door 't gevoel van haar groote schade soo swaarlijk ontrust waren. Ja alle de lieden uyt de stad, en dat gewest, bevonden de beseetene wel gekleet en bezadigt van gemoet / van dit helsche gewelt geheelijk verlost: welke ook menschen waren / die geensins de sake Jesu en begunstigden / want sy waren Joden en Heydenen / die door ongenegentheyd tot Jesu tegenwoordigheyd / dog met schrik vergeselschapt / Jesum baden, dat hy uyt hare land-palen wilde vertrecken, gelijk hy dan ook sig te Scheep begevende / is weder-gekeert na Capernaum / de stad sijner wooninge.

De Goddelijkheyd van het selve. § 2. Als wy daar en boven aanmerken dese wonderlijke onderwerpinge der Duyvelen / met soo veel schrik en verbaastheyd / en onder een blijk van de aldernauwste beteugeling; die uyt een dwang hier opentlijk moeten belijden / dat Jesus was de Soone Gods: soo besluyten wy / dat de waarheyd hier door dwang vloeyt uyt de mond der afgevallen Engelen: en dat uyt de uytwerkinge selfs blijkt Jesus Goddelijke luyster. Want hier sien wy een Koninglijk woord / 't welk selfs over de Helle commandeert: 't geen de Duyvelen selfs gebied / en sonder wiens veroorloving sy geen vermogen hebben in de swijnen te varen / of yemant in 't minste te beschadigen: de regeeringe die soodanig de helsche Geesten gekluystert hout en beteugelt / is alleen de regeeringe Gods / die de Versoeker niet toeliet om sijn knegt Job verder als aan sijn goed en huyd te beschadigen / maar hem beval sijn leven te verschoonen: de Opper-Heer die haar gebiet gepijnigt te werden is de Hemelsche Rigter. Soo moet men dan bekennen / dat Jesus is die Koning / waar van geschreven staat / siet uw God is Koning. Dewijl dese boose Geesten als sijne vyanden van hem uyt gedreven werden / die met groote benautheyd voor sijn gesag en magt hebben moeten vlieden en uytgaan. Wel is waar / dat de

Duyvel

Duyvel is een Leugenaar van den beginne / die sig soude konnen veynsen uyt schrik te vertrecken / wanneer hy uytgaat door een heymelijk verstand en bewilliging / om het voornemen van sijn dienaars te begunstigen. Maar dit nadenken en kan dese verlossinge niet onderworpen zyn; daar in de Verlosser wert bevonden een verstoorder van 't rijke der duysternisse / en daar de verloste overgaan tot een nieuwigheyd des levens / die alle sonden vyand is / en een weg betragten / welke heeft getuygenisse in Moses en de Propheten / gelijk sy dan hier bevonden wierden gekleet, wel by haar verstand, en als discipelen sittende, aan de voeten van Jesus. Noyt en wiert Israel in sulken geval versogt door soo groote tekenen en wonderen van een Duyvels konstenaar / dewijl Gods goetheyd noyt soo grooten toelatinge en vergunde aan de Prince der duysternisse.

§ 3. Wanneer wy daar by aanmerken / dat soodanigen uytwerpinge der onreyne Geesten den Messias volgens de Propheten wonder wel betaamde / gelijk boven uyt Gen. 3: 15. Jes. 40: 10. 11: 2. 49: 24. 25. getoont is: En dat daar in wert gesien / hoe het eynde van sijn komste strekte / om Jacob vry te koopen: en hem te verlossen uyt de hand des genes die stercker was dan hy, Jer. 31: 11. op datmen tot sijnen roem en lof soude konnen singen / Psal. 68: 19. Gy hebt de gevangenissen gevangelijk gevoert. Soo konde men ook niet anders verwagten van de Soone Gods / als dat hy door sulke groote werken soude verheerlijkt werden: overmits hy die gene was, die de vyand ende den wraakgierigen, verstaet den Duyvel / moeste doen ophouden van sijne boose werken / om dien rol niet verder uyt te spelen. Psal. 8: 3. Dit wonder-werk is ook gedaan volgens de Propheten.

§ 4. Indien dan Jesus (gelijk onwedersprekelijk alhier blijkt) daar toe geopenbaart is, op dat hy de werken des Duyvels verbreken soude. 1 Joh. 3: 8. die niet alleen waarelijk de Duyvelen heeft uytgeworpen / maar dese verloste menschen heeft onderwesen in een heylige leere / en gebragt tot een gehoorsame onderwerping aan de leere der waarheyd die na de Godsaligheyd is, in alles sig aanstellende gelijk men van de Messias konde verwagten na de schriften; soo moet men immers toestaan / dat hy is de ware Christus / die sig in allen desen al wederom heeft gedragen gelijk men van de Christus enigsins konde verwagten. Besluyt.

HET IX. CAPITTEL.

Den korten Inhoud.

ALhoewel de Euangeliſche hiſtorie, ontrent het bybrengen van Jeſu groote wonder-teekenen, in't voorgaande Capittel mogt ſchijnen den eyſch der ſaken genoeg gedaan te hebben; ſoo heeft het egter den H. Geeſt behaagt ſig in dit Hooft-ſtuk nog nader ontrent de ſake uyt te breyden, en eenige andere proef-ſtucken van Jeſu Goddelijke kragt by de voorgaande toe te voegen, die van wegens de t'ſamen gehegte diſcourſen en reden-wiſſelingen wel byſonder aanmerkens-weerdig waren; Overmits deſe wonderen ſtrekten tot beveſtiging van die ſaken, dewelke in deſe reden-wiſſelingen waren verhandelt, en die eygentlijk betreffen de Hooft-waarheyd van dit gantſche boek, welke is, Dat *Ieſus is de Chriſtus.* Wy bevinden dan in dit Capittel:

1. Eenige byſondere Wonder-werken, welke de Saligmaker heeft gedaan tot beveſtiging van ſijn Meſſiaſſchap.

   A. Om te beweren ſijn Goddelijke magt om de ſonden te vergeven ſien wy een Beroerden geneſen, Verſſ. 1-8.

   B. Om te bekragtigen ſijn diſcours ten huyſe van Mattheus, dat hy was een Saligmaker van ſondaren, en de Bruydegom onder de Bruylofs-kinderen, Verſſ. 9-17.

   1. Heeft hy een bloed-vloeyende vrouw geneſen. } *Verſſ.* 18-26.
   2. Een geſtorven dogterken van den dooden opgewekt. } *Verſſ.* 18-26.
   3. Twee blinden de oogen geopent, *Verſſ.* 27-31.
   4. Een ſtom beſetene van den Duyvel verloſt, *Verſſ.* 32-34.

2. Een toeruſtende Voor-bereydinge tot het verhaal van de voort-plantinge van JESU Goddelijke leere, *Verſſ.* 35-38.

1. A. *Jeſu magt om ſonden te vergeven, beveſtigt door de geneſing van een ſwaarlijk beroert perſoon, Verſſ.* 1-8.

Korte opening van 't verſtand der woorden.

Vers 1. ENde *ſiet, ſy bragten tot hem eenen geraakten.* Of/beroerden: Die met een ſeer ſwaare lammigheyd geſlagen was; ſoo dat hy ſelfs tot

Jeſus

Jesus niet en konde gaan / maar van vier menschen gedragen moeste worden/ Marc. 2: 3. Siet wyders van dese sieke op Matth. 4: 24.

Op een bedde liggende. Gr. Neder geworpen. Op welk bedde hy ook tot Jesus gedragen was ; waarom hem bevolen wiert / nu gesont geworden zynde/ sijn bedde op te nemen, en henen te gaan na huys, v. 6.

In den Euangelio van Marcus wert dit bedden genaamt *Krábbatos* ; het welke was een soorte van rust-legers, in Oosten gebruykelijk / en ook by de Romeynen bekent / waar op yemant seer ligtelijk konde verdragen / en dese ellendige door het dak van 't huys nedergelaten werden.

Vers 2. *Ende Jesus haar geloove siende*, Dat is / het geloove van desen geraakten / en der gener die hem tot de Heyland bragten. Want / uyt de aanspraak/ alhier gerigt tot desen ellendigen / blijkt/ dat Jesus ook in hem het geloove heeft aangemerkt/en hem op dien grond heeft getroost.

Dit geloove konde Jesus Sien: dat is / vernemen, en bespeuren: niet alleen door sijn Goddelijke alwetentheyd/ maar ook uyt sekere vrugten des geloofs / die hem daar toe klare blijken en bewijsen verschaften. Want / als men haren yver aanmerkt / en groote vlijt/ by hun aangewendet/ om tot desen Medecijn meester te komen / en by hem te geraken ; hoe dat sy het dak van 't huys opbraken / en desen ellendigen daar door lieten nedervalen/ om dat sy van wegen de groote menigte der schare / die voor het huys stont / niet en konden komen tot aan de deure van het huys: soo kon men ligtelijk besluyten / dat dese lieden een groote verwagtinge / en vaste overredinge hadden van Iesus, dat hy van wegen sijne grootste kragt sulks doen konde / en door sijne bysondere goedertierentheyd sulken genesinge ook verrigten wilde.

Seyde tot den geraakten, Sone. Een aanspraak / die vriendelijk was / en aanstonts een verwagtinge gaf van een gunstige hulpe / waar door hun stont te geschieden na haar geloove. Want dat gaf te kennen / dat Iesus Vaderlijk ontrent hem gesint was/ en diens volgens ontsteken in barmhertigheyd / genegen was om hem te hulpe te komen. Vergelijk Psal. 103: 13. Ies. 49: 15.

Zijt wel gemoed. Andere/ Vertrouwt ; Dat is/schept een goed vertrouwen/ en rustige verwagtinge van mijne gunst en magt.

Het grond woord is van sonderlinge kragt/ om yemant uyt sijn verslagentheyd en kleynmoedigheyd op te rigten tot wakkerheyd/ en een goet gevoelen te doen scheppen van een gewenschte uytkomste in dangereuse saken.

In de plaetse daer de Hebreen yemand bemoedigen met die aanspraak/ En vreest niet, daer siet men dat de Grieken dit gront-woord gebruyken. Siet Gen. 35: 17. Exod. 14: 13. 2 Kon. 17. 13. Ioël. 2: 21. Hagg. 2: 6. Zach. 8: 13. &c.

Uwe sonden zijn u vergeven. Dewijle de versoeker in tegenspoeden de vroomen meest benaauwt door een herinneringe van haar sonden / en tragt daar over te bekommeren / dat hare rampen zijn vrugten van hare feylen / en effecten van Gods toorn ; soo rigt Jesus dit beswaart gemoed aan die kant eerst en aldermeest op: hem doende versekering dat sijn geloove was aangenaam / en dat hem nu in Christo, tot wien hy den toevlugt nam/alle sijne sonden vergeven waren.

Het grontwoort *Afiénai* kan alhier ook in sijn kragt genomen werden / als betekenende die vergetende vergevinge des N. T. die geen gedagtenisse der sonden meer door de offerhanden der wet laat

 opwroe-

opwroeten: gelijk Johannes de Dooper het Sacrament des N. T. (namentlijk den doop) doen al bediende tot soodanigen vergevinge der sonden: en Iesus sijne discipelen ontfing als bruylofts-kinderen / die haar over de tegenwoordigheyd des Bruydegoms moesten verheugen / en als nieuwe leder-sacken met dese nieuwe wijn vervult worden: want sy alle sagen het ware Lam / dat de sonde der wereld droeg / en sijn present rantsoen, waar mede hy de genoegdoeninge voor de sonde te wege bragt.

Men moet ook wel aanmerken / dat Iesus dese troost-reden geensins en sprak als een particulier Leeraar / maar met hoogh gesag / als de Verlosser Israels / in wiens magt dit stont / de sonden te vergeven of te houden / waar uyt die na-spraak der Schrift geleerden ontstont. Het is dan / als of hy seyde: Gy komt tot my om geholpen te werden, en ik versekere uw, dat uwe sonden, die ik overneme, uw noyt meer en sullen gedagt werden: maar dat sy door mijne geregtigheyd nu kragteloos zijn geworden, om tegen u te dienen in de Goddelijke vierschaar: nog eenig gront steun hebben, om uw te ontrusten in de vierschaar van uw Conscientie.

Vers 3. *Ende siet, sommige Schrift-geleerden seyden in haar selven;* Dat is: Hadden die gedagten by haar selven / dewelke in hare herten ophlommen: en redeneerden aldus in haar gemoet.

Dese lastert God. Hy wort geseyt te lasteren of te blasphemeren, die Gods eere te na spreekt: soo oordeelden sy dan / dat Iesus alhier Gode in sijn eere benadeelde / en sig yets aanmatigde / 'tgeen God alleen eygen was / en daarom hem (die sy maar voor een bloot schepsel kenden) geensins konde toebehooren.

Vers 4. *Ende Jesus siende hare gedagten.* Marcus segt / cap. 2: 8. Terstont in sijnen Geest bekennende, dat sy alsoo in haar selven overdagten; namentlijk / dat sy in hare herte aldus redeneerden / Wie kan de sonden vergeven dan alleen God?

Men moet hier aanmerken die Goddelijke volmaaktheyd van Jesu Geest / door welke hy ons hier voorkomt als een kenner van 's menschen gedagten / en van de overleggingen sijns herten: ja ook als eene / die deselve toetst en daar na oordeelt; waar mede hy ten sekersten bewesen heeft / dat in hem een eeuwige Geest woonde: en dat hy bequaam was om Rigter te zijn over levendigen en dooden; want die volmaaktheyd Gode alleen eygen is. Siet 1 Kon. 16: 7. 2 Chron. 6: 30. Psal. 7: 10.

Seyde: Waarom overdenkt gy quaad in uwe herten? Soo beschuldigt dan Jesus de gedagten hares herten / en veroordeelt deselve als quaad: dewijle deselve geensins met de waarheyd / nog met het verwagte heyl over een quamen.

Het was een goed fondament / 't geen sy onderstelden / dat niemant de sonden en konde vergeven als God: maar het was een quaad besluyt / dat Jesus de sonden vergevende / daarom God lasterde / of in sijn eer benadeelde; alleen uyt die onkunde spruytende / om dat sy niet en bemerkten / dat de Messias moeste wesen de God hares heyls; de sone Gods / en een sone des menschen. En die wortel van onkennisse en quade bevattinge / was een wortel-plante die tot sulken gal en alsem opsproot: dat sy hem hielden voor een Gods lasteraar / die sy schuldig waren te eeren / als haren God / en de rots-steen van haar heyl. Een quaat, 't geen in de prophetische schriften dikmaal staat in dese natie gebrantmerkt. Deut. 32: 15. Psal. 41: 9. Mal. 2: 11. &c.

Vers 5. *Want wat is ligtelijker te seggen.* Dat is: te gebieden, en deswegen ook om uyt te voeren / en te wege te brengen.

De

De sonden zijn u vergeven, of te seggen staat op ende wandelt? De vergevinge der sonden te gebieden / en te geven: of de gesontheyd te gebieden en te schenken aan soodanigen ellendigen mensch? Indien het een werk is van Goddelijke almagt/ yemants genesinge te verrigten door een enkel bevel / en 't een werk is van Goddelijk gesag yemant de sonden te vergeven / soo blijkt dan klaarlijk/ dat het een soo wel als het ander een Goddelijk persoon onderstelt / diens mond alleen soo groote dingen gebieden kan: en daarom kan Jesus het eene alsoo ligtelijk seggen en gebieden als het ander.

Ja waaróm is het niet ligter de sonden te vergeven / als de krankheden te genesen? Dewijle de genesinge der kranken in haar begrip besluyt niet alleen een almagtige kragt / maar ook een goedertierene wille / om de vrugten der sonden weg te nemen; en deswegens een genade / waar door sy van de schult der sonden en des selfs gevolgen werden ontheft. Die de straffen of kastijdingen weg-neemt / moet ook aangemerkt werden / dat hy heeft een grond / om hare versoeninge en haar vrede met God te verkondigen: die sulks doet door eygen Magt / en souverain bevel / die moet erkent werden van soo Goddelijken gesag te zijn / dat hy die vrede kan te wege brengen / en die vergevinge uytspreken.

Vers 6. *Dog op dat gy moogt weten, dat de Sone des menschen Magt heeft,* Dat is: Regt en gesag. Gelijk dit woord soo genomen wert Matth. 7: 29. 8: 9. 28: 18. Joh. 17: 2. Rom. 9: 21.

Op der aarden. Dese woorden konnen gebragt werden tot de sone des menschen: dat die op der aarden zijnde in de staat sijner vernederinge / egter nogtans magt hadde om de sonden te vergeven / nademaal hy was het Lam Gods / dat de sonden der wereld droeg.

Of sy konnen ook gebragt werden tot de magt van vergevinge: om dat hy regt hadde de conscientien der gener die op aarden zijn / te ontslaan en vry te spreken/en die te troosten over de vergevinge der sonden / nademaal zijn oordeel van vry-spraak alhier wegens sijne regtveerdige voor-spraak in den Hemel sekerlijk soude bevestigt en geaaresteert werden.

De sonden te vergeven. Dat is: Van de beschuldigende conscientie te ontlasten en deselve te vertroosten door die verseekertheyd / dat hun hare sonden niet en sonden op eeniger wijse gereekent/ veel min toegetekent werden.

Doe seyde hy tot den Geraakten. Welke woorden / als een in-spraak van den Euangelist tusschen haakjens werden in-gesloten. Dog Heynsins vertaalt dit een weynig anders / als woorden van Christus, die hy in de reden voort laat vloeyen / en het voorgaande beantwoorden. Zijn vertalinge luyt aldus. Op dat gy moogt weten, dat de Sone des menschen Magt heeft op der aarden de sonden te vergeven, soo seyt hy slegts staet op, &c. Het Grieksche woordeken *Tóte*, overgeset doe, beteekent somtijds alleenlijk, slegts. Siet Deut. 28: 29.

Staat op; neemt uw bedde op. Die te voeren niet gaan en konde / en op dit bedde gedragen wiert; beveelt hy nu op te staan / en sijn eygen bedde te dragen / soo dat hy benessens sijn gesontheyd / ook te gelijk commandeert de kragten; en wil / dat hy die met dese proef openbaar make / op dat daar uyt blijke de waarheyd van sijne genesinge/ en sijne wonderlijke herstellinge.

Ende gaat heenen na uw huys. Want over straat na huys gaande / soo konden alle oogen haar verzadigen in 't aan-

aanschouwen van dit wonder-werk.

Men moet dan hier aanmerken / dat Jesus dese genesinge alvorens gebiet / en opregt tot een teken en bewijs / om te bevestigen dat de Sone des menschen Magt hadde de sonden te vergeven. Indien nu sijn woord kragtig was tot gesontheyd / soo moeste men dit wonder-teken houden voor een bewijs van sijn magt; maar indien sijn bevel kragteloos bevonden wiert / soo was hy te houden voor een bloote en magteloose creature / die sig yets aanmatigde 't geen Gode alleen eygen was.

Vers 7. *Ende hy opgestaan zijnde, ging heenen na sijn huys.* Siedaar Jesu bevel kragtig en Goddelijk. Marcus segt / Cap. 2: 12. Ende terstont stont hy op, ende het beddeken opgenomen hebbende, ging hy uyt in aller tegenwoordigheyd. Ende Lucas Cap. 5: 25. Ende hy terstont voor haar opstaande, opgenomen hebbende het gene daar hy opgelegen hadde, ging heenen na sijn huys, God verheerlijkende.

Vers 8. *De scharen nu* dat *siende hebben haar verwondert.* Want / dit in waarheyd een wonder-werk was / het welke haar dede seggen / wy hebben heden ongelooovelijke dingen gesien. Luc. 5: 26. *Ende God verheerlijkt, die soodanigen magt den menschen gegeven hadde.* Dat is: aan yemand uyt de menschen / of dat God aan de menschen die vrydom gegeven hadde / en dat vermogen van genade en gesontheyd te konnen bekomen by den Sone des menschen. Vergelijk Joh. 1: 12.

Betooninge van Jesu Messiasschap uyt sijn Magt van de sonden te vergeven, alhier bevestigt door de genesinge van desen Geraakten.

De Christus moeste de Magt hebben en oeffenen om de sonden te vergeven.

§ 1. IN 't koninkrijke Christi / daar genade en segeningen overvloedig souden toestroomen / moeste de Koning gebieden over de schatkamer van alle genade / en magt oeffenen selfs om de sonden te vergeven op der aarden. 1. Immer soodanigen Messias beloofden de Propheten / dewelke soude konnen seggen. Jes. 43: 24, 25. Gy hebt my doen dienen [of tot een dienst-knegt doen worden] door uwe sonden, gy hebt my vermoeyt door uwe ongeregtigheden. Ik, ik ben het, die uwe overtredinge uytdelgt om mijnent wille, ende ik en gedenke uwer sonde niet. Soo sprak de Vader ook van dese sijne knegt. Jes. 53: 11. Door sijn kennisse sal mijn knegt de regtveerdige, veele regtveerdig maken, want hy sal hare ongeregtigheden dragen. Van den Messias wert gesegt Jer. 23: 6. In sijne dagen sal Juda verlost werden, en dit sal sijnen naam zijn, daar mede men hem sal noemen, de HEERE ONSE GEREGTIGHEYD. En daarom komt hy ons voor Ies. 45: 24, 25. aldus sprekende. Men sal van my seggen, gewisselijk in den Heere zijn geregtigheden en sterkte. In den HEERE sullen geregtveerdigt worden ende sig beroemen het gantsche Zaad Israels. Die onse geregtigheyd is / in wien wy geregtveerdigt worden, en die onse regtveerdigmakinge bevordert als onsen Middelaar / soo dat hy onse ongeregtigheden draagt, die heeft magts genoeg om de sonden te vergeven: dewyle nu de Messias ons soodanig voorkomt

komt in de Prophetien hier aangetogen / soo staat dese sijne Magt dan hier vast en ontwijffelbaar. 2. Dit blijkt ook dies te meer / als wy de conditie van sijn persoon aanmerken / namentlijk / dat hy soude zijn die Engel van Gods aangesigte. De H. Schrift spreekt van een Engel, die Jacob verlost van alle quaad. Gen. 48: 16. En selfs de Joden staan bekent / dat dien Engel genaamt wert Michaël. De Engel van Gods aangesigte. De Engel des verbonds. Die Gods naam in sijn binnenste heeft. Elihu noemt hem. Job 33: 23. De Engel Voorspreker, die uyt barmhertigheyd een ootmoedig sondaar sijn voorspraak wert / en segt. Verlost hem, dat hy in 't verderf niet neder en dale, ik hebbe versoeninge gevonden. En Jes. 63: 9. wert aan desen Engel (aldaar genoemt de Engel van Gods aangesigte) toegeschreven een liefde en genade, door welke hy konde behouden ende verlossen. En Exod. 23: 21. wert Israel van God gewaarschouwt wegens desen Engel: Hoed u voor sijn aangesigte, en weest sijne stemme gehoorsaam, ende en verbittert hem niet: want hy en soude uw-lieder overtredinge niet vergeven: want mijnen naam is in het binnenste van hem. Waar mede dan aan desen Engel des Verbonds wel klaarlijk toegewesen wert een souveraine magt / om de sonden te behouden ende de sonden te vergeven / genade en voorspraak / waar door de vergevinge der sonden verkregen wert / om dat hy het rantsoen gevonden heeft: soo dat hy kan verlossen van alle quaad. In den Thalmud wert desen Engel genaamt Metatron; en hem toegeschreven de magt om de verdiensten der Israëliten aan te schrijven, of uyt te wisschen.* Soo dat de Joden selve hem noemen de Cancelier des Hemels; die altoos in de Zale des Konings sijn presentie geniet / als de Prins sijns aangesigtes, die de rol waar neemt van Israels verdiensten en sonden. Nu dien Engel is het / die in 't vlees soude komen / om het koninkrijke te verwerven / en het ampt van den Messias te voltrecken: dit schijnt ten klaarsten uyt / als wy vergelijken de prophetie van Malachias, cap. 3: 1. Snellijk sal tot sijnen Tempel komen, die Heere, dien gy-lieden soekt, te weten de Engel des Verbonds, aan den welken gy lust hebt: Siet hy komt, seyt de HEERE der Heyrscharen. En van dien Engel / die hy noemt de Heere van den Tempel / getuygt hy / dat hy soude sitten, louterende, ende het silver reynigende, ende dat hy de kinderen Levi soude reynigen, en louteren als goud, ende als silver, vers 3. Sijn toekomste noemt hy een verschijninge, vers 2. en toont dat sijn presentie sigtbaarlijk soude zijn. De Joden selve bekennen / dat in dese plaatse de Messias / de sone Davids wert belooft: en die Heere is deselve met den Engel des Verbonds. 3. Indien wy ook aanmerken / dat de Messias is die Koning / daar van staat Psal. 45: 3. Genade is uytgestort in uwe lippen. En van welke wy lesen Psal. 72: 1. O God! geeft den Koning uwe gerigten. vers 13. Hy sal hem des armen ende nootdruftigen ontfermen, ende de Zielen der nootdruftigen behouden. vers 15. Hy sal geduyrig voor hem bidden, den gantschen dag sal hy hem segenen. Soo moeten wy bekennen / dat sijn koninkrijk is een rijke van genade / en sijne regeeringe is een bedeelinge van genade. Ten dien dage, segt de

* Chagiga, fol. 15. c. 1. apud Buxtorf. in Lexic. Thalmud, fol. 1193.

de Geest / Zach. 13: 1. sald'er een fonteyne geopent zijn voor het huys Davids, ende voor de inwoonders van Ierusalem, tegens de sonde en tegen de onreynigheyd. En wie soude anders de magt hebben over dese wateren / als de Christus / de sone Davids? De Koning / wiens throon in genade bevestigt is, Jes. 16: 5. En in wien alle de geslagten der aarden gesegent worden: welken daarom alle Heydenen geluksalig roemen Psal. 72: 17.

Die eer konde hy niet deelagtig werden, of hy moeste ook de waaragtige God zijn.

§ 2. Met regt sagen de Joden de magt aan / als groot en Goddelijk; soo dat deselve aan geen bloot schepsel konde mede gedeelt werden dewijle daar in een blenk is van een souveraine Majesteyt. Hierom eygent de Schriftuyre die eere God alleen toe. Jes. 44: 22. Mich. 7: 18. En de Schriftgeleerden vragen met reden / Wie kan de sonden vergeven dan alleen God? Die eere en konde de Messias ook geensins toekomen / 't en ware dat hy met den Vader ook was de waaragtige God: en daarom hebben ons de Propheten alomme de Messias ook beschreven als de sterke God, en Vader der eeuwigheyd: En geseyt / dat onsen God die Koningh was: en dat onsen Verlosser was de Jehovah: en niemant meer. Weshalven de Joden schandelijk dwaalden / als sy niet en wisten dat de Christus moeste zijn God geopenbaart in het vleesch.

Nog ook het koninkrijke der genade regeeren, of hy moeste als God de herten en gedagten der menschen kennen.

§ 3. De Regeering van het verwagte koninkrijk vereyschte ook een Koning / diens rieken souden zijn aan de vreese des HEEREN: die na 't gesigte sijner oogen niet en soude rigten, nog na 't gehoor sijner ooren niet soude bestraffen, maar de arme rigten met geregtigheyd, en de sagtmoedige des lands bestraffen met regtmatigheyd. Jes. 11: 3, 4. Dit is soo vasten stok-regel onder de Joden / dat men aan dese proef de Christus wil gekeurt hebben / om de ware Messias van een valschen te onderscheyden. Gelijk dan Bar-Coziba gesegt wert aan dien proefsteen openbaar geworden te zijn. Maar die conditie en volmaaktheyd konde geen plaats hebben in de Christus / of hy moest een persoon zijn van oneyndige doorsigtigheyd des verstands: die door kan dringen tot de herten en de nieren / en die bewust konde zijn van de innigste gedagten der menschen: En overmits de H. Geest die volmaaktheyd aan God alleen toe eygent / soo is ons besluyt / dat de Koning Israels / die men verwagtede als de Messias / om 't rijke der genade op te rigten / nootsakelijk moeste besitten Goddelijke eygentschappen en volmaaktheyd / en oversulks ook selfs der Goddelijker nature deelagtig zijn.

In Iesus is gebleken Goddelijke alwetentheyd, almagtigheyd, en vry magt; selfs om sonden te vergeven.

§ 4. Als wy nu hier mede gaan vergelijken het geene wy door dit Euangelium bevinden in Iesus: soo moeten wy rond uyt seggen / dat Jesus is de Christus. Dewijle hy hem selven betoont in dese historien / soo al doorsiende in kennisse / soo almagtig in kragt / soo souverain in gebied / dat men moet seggen / dat in hem God geopenbaart was in het vleesch: Hy sag de opklimmingen der gedagten in het herten der Schriftgeleerden / en heeft deselve opentlijk ontdekt: Hy oeffende een ongehoorde kragt in de genesinge van desen beroerden / en sprak als een HEE-

RE

R E van souverain gesag / als hy haar liet weten / dat de soone des menschen Magt hadde de sonden te vergeven. Sprekende alsoo woorden Gods : Die niemant en konde spreken of gebruyken / als God alleen ; gelijk van desen Propheet voorsegt was / Deut. 18: 18: Ik sal mijne woorden in sijnen mond geven : in dien allen voldoende de conditien / die in de Christus vereyscht werden.

§ 5. Onwedersprekelijk was dit wonder-werk ; Men sag hier een beroert mensch / soo swaar geraakt / dat hy van vier menschen gedragen moeste werden ; deselve wert genesen voor de oogen der Schrift-geleerden / die bequaam genoeg waren om dit werk te toetsen / en altijd daer op uyt / om waer 't mogelijk onsen H E E R E te agterhalen. De herstelde gesontheyd bleek ook voor de oogen van al die menigte / die hem sagen uyt gaan / en dragen sijn eygen bedde / daer op hy soo kort te voren selfs gedragen moeste worden. Groot en van Goddelijke kragt was dit werk : Want de siekte was eene van de swaarste / die selden genesen wert / zijnde een beroertheyd / die hem in den hoogsten graad bevangen hadde / soo dat de patient gaan nog staan en konde. Dese mensche krijgt sijne gesontheyd in een oogenblik / sonder gebruyk van artzenyen of genees-middelen / maar bevint alleen het bevel van Jesus kragtig om hem te sterken : en selfs te begaven met een volkomen gesontheyd / en genoegsame kragten / om sijn eygen bedde van daer na huys te dragen. Soo dat hier ongetwijffelt een waaragtig mirakel en wonder-werk geschiet is.

Het wonder-werk, waar in dit gebleken is, was een waaragtig mirakel.

§ 6. Gelijk nu alle miraculen dienen tot bevestiging van een leere : soo begint nu ook Iesus dit wonder / onder die voor-reden / dat het voor een bewijs sal strecken voor sijne Magt / dewelke de Joden hem betwisteden. Hy steld dan dit teken aan tot een getuyge / dat de soone des menschen magt hadde de sonden te vergeven : en verwittigt haar / dat hy het selve nu soude doen / tot bevestiging van die waarheyd in 't bysonder. Indien ware miraculen alleen af vloeyen van de hand Gods / en sekere getuygen zijn dat God met dat werk / en die persoonen is / soo kan dit getuygenisse hier geensints gewraakt werden. En indien Jesus selve door eigen kragt dit ware wonder wrogt / soo kan niemand twijffelen of hy was de sterke God : en die daarom ook magt had de sonden te vergeven. Die na sijn vrye welbehagen de qualen der menschen genas / die toonde ook met sijn genesinge selve / dat hy vermogt die gene / die hy wilde / van de straffe der sonden / of immers van derselver kastijdingen vry te maken / en van dies verpligtinge te ontslaan : het welke in der daad is yemand de sonden vergeven. En soo doende betoonde hem Jesus de Christus te zijn.

En bevestigde dan ook die waarheyt, dat de soone des menschen magt had de sonden te vergeven, ten kragtigsten.

Pompejus de Groote den Joden ontnomen / en den Grieken toegewesen: waar uyt ook veele Heydensche Philosophen en Redenaars hervoort gesproten zijn. Dewijl nu dit volk verbiedt hadde om swijnen-vleesch te eeten / wat wonder dat sy ook hoeders onderhielden / om onder het gebied van haar stad swijnen te weyden / waar mede sy gespijst mogten werden? V. Casauboni Exercit. 13. contra Baron.

Vers 31. *Ende de duyvelen baden hem.* Gevoelende sijn Opper-magt / en bewust van hare swakheyd; dat sy gantschelijk niets en vermogten tegen sijnen wille; soo baden sy hem uyt vrees en schrik: versoekende dat geene 't welk sy sonder sijn consent niet en konden bereyken.

Seggende; indien gy ons uytwerpt, laat ons toe, dat wy in die kudde swijnen varen. Sy versochten Jesu toelatinge / om te mogen varen in de onreyne swijnen / die nu verhuysen moesten uyt dese rampsalige menschen. Waar in die boose Geesten wel haar boosheyd souden verzadigen: maar ook te gelijk dit volk straffen na den eysch van de Goddelike geregtigheyd. Dit schijnen de onreyne Geesten ook haar selven seer ligtelijk te belooven / dewijl sy niet en twijffelen of 't was Jesus onaangenaam / dat men het land van Emmanuel / 't geen men in reynigheyd moeste besitten / met onreyne swijnen afweyde: en derhalven / dat het behoorelijk was dat sy dese sonde straften in die stoffe / daar in van haar gesondigt wiert.

Vers 32. *Ende hy seyde tot haar, Gaat heenen.* Vraagt yemant / waarom Jesus dese boose Geesten toelaat de menschen te beschadigen? Dien antwoorden wy / dat hy sulks dede om te betoonen:

1. Zijn regtveerdigheyd; straffende de gene / die tot een aanstoot en smaat der Joden swijnen gingen voeden: en bewysende / dat de wet van Moses / die dit gedierte voor een grouwel hielt / van hem bescheramt wierdt / soo lang de tijden der wet geduyrden.

2. Zijn vrymagtige heerschappy; niet alleen over des menschen have en goed / maar ook over de boose Geesten / die self geen magt hebben / niet alleen over des menschen lighaam en ziele / maar selfs niet over peerd / dat des menschen is / als op sijn Goddelijke toelatinge. Exod. 8: 18. Job. 1: 7. 12. 2: 6.

Ende sy uytgaande voeren heenen in de kudde swijnen. Waar in sy vreemde uytwerkingen aanrigteden.

Ende siet de geheele kudde swijnen stortede van de steylte af in de Zee. Alhoewel Strabo van een poel gewaagt na by Gadare gelegen / van seer schadelijk water / wiens gedronken nat de beesten soo ontset / dat sy haar door haar klauwen / hayr / en hoornen verliesen; soo dwalen sy nogtans van het regte witaf / die desen poel tot dese lantstreke brengen / en meenen dat dese swijnen daar in verdronken zijn. Overmits dat dien Vermaarden Land-beschrijver geensins spreekt van Gadara in Perea gelegen / maar van een ander Stad / welke in de Schrift Gesar, en van Josephus Gazara genaamt wert / gelegen aan de Middelantsche Zee / tusschen Aratus en den Toorn Stratonis; gelijk van den Hoog-geleerden Casaubon voor lange is aangemerkt.

Weshalven wy hier door de Zee geen ander verstaan / als die / over welke Iesus overgevaren was: in welke de swijnen van die steylte des bergs / door een wonderlijke drift der geesten / en bewegingen der zenuwen / af gedreven wierden.

Het gront-woord *Hormân* wert van Xenophon gebruykt / om te betekenen dien furieusen ren der peerden, die sy opne-

opnemen wanneer sy van haar berijders de spooren krijgen. Met sulken hollende een sprongen dese swijnen van de steylte af.

Ende storven in het water. Want schoon dit gedierte met swemmen sig al seer veel kan redden in het water: soo toont egter de Euangelische historie / dat deselve in haar natuyrelijke beweginge zijn belemmert / en door tegen natuyrelijke verruckingen verhindert haar behoudenisse te bereyken: waar uyt ontstaan is dat sy verdronken zijn.

Vers 33. *Ende diese weyden zijn gevlugt.* Dese schrik heeft haar weg-gedreven.

Ende in de Stad gekomen zijnde; Verstaat de stad Gadara / tot wiens gebied dit land behoorde.

Bootschapten sy alle dese dingen. Die haar in't bysonder waren bejegent: hoe hare swijnen tot ontrent de twee duysent waren bevangen en beseten van de Duyvelen / en aangedreven met een gelijken drift / om van de steylte af te springen in de Zee / alwaar sy versmoort waren. Dit verkondigden sy in de stad en op het land / gelijk Marcus en Lucas getuygen.

Ende wat den besetenen geschiet was Hoe dat die van hare onreyne Geesten verlost waren.

Vers 34. *Ende siet, de geheele Stad ging uyt Jesu te gemoete.* Gr. Al de Stad; Dat is / meest alle die in de Stad waren. Dewelke dan door getuygen konden strecken in dese sake / nadien sy nader beschept sogten van't geen daar gepasseert was.

Ende als sy hem sagen; Namentlijk Iesum: En by hem vonden den mensche, van welke de duyvelen uytgevaren waren, sittende aan de voeten Jesu, gekleet, en wel by sijn verstand, Luc. 8:45. soo werden sy bevreest.

Baden sy, dat hy uyt hare land-palen wilde vertrecken. Sonder twijffel / om dat sy de schrik van haar eygen ontruste gedagten/soo dikmaal als sy hem sagen/ niet konden verdragen.

Aanmerkinge.

Dese historie vint haar besluyt in 't eerste vers van het volgende hooft-stuk, het welke wy liever aan dit hooft-stuk souden hegten/ om daar in dit verhaal te doen eyndigen/ dewijl uyt de vergelijking der Euangelisten blijkt / dat de volgende genesinge van dien beroerden behoort tot een ander tijd / en als een nieuw proef-stuk van Jesu Goddelijke wonder-werken met een bysonder dessein werd bygebragt. Daar staat dan aldus. *Ende in het Schip gegaan zijnde, voer hy over en quam in sijn eygen stad.* Verstaat Capernaum: welke hy tot sijn woon-stede verkoren hadde. Matth. 4:13.

Betooninge van Jesu Goddelijke luyster uyt het verhaal van dese uytgedrevene Duyvelen.

§ 1. Hier beroept sig wederom ons Euangelium op een voor-val soo uytschijnende en met soo ve... onwederdenkelijke omstandigheden De waarheyd van dit wonder-werk.

digheden bekleed / dat het onmogelijk is / dat dese geschiedenisse als verdigt of versonnen soude konnen van de hand gewesen werden. Op siet hier. 1. De juyste plaats aangewesen / alwaar dit voor-viel in 't Landschap der Gergezenen, onder het stads gebied van Gadara, niet verre van de Galileesche Zee: tegen over Galilea. Een landschap en volk / waar in Joden en Heydenen te samen woonden / en tot welke geheel Israel een gereeden toegang hadde / om sig van alles ten naauwkeurigsten te laten berigten. 2. De genesene Persoonen waren beseteenen, alomme daar voor bekent / en wel dies te meer / om dat de geheele natie verschrikt was van soo grousamen voor-val / dewijl haar ysondere wreedheyd de weg onveylig / haar ysselijke driften om in graven te woonen / haar gemeynschap onreyn / en haar onmenschelijk geweld in 't verbreken van alle boeyen en banden / haar persoonen af-schuwelijk gemaakt hadden. Soo dat niemand daar aan en twijffelden / of de furie van helsche Geesten had dese menschen overmeestert. 3. De getuygen van hare genesinge waren eerst de swijne hoeders, die met haar groote schade dit ervaren hadden / dewijl sy sagen / dat die furien uyt dese menschen over-voeren in hare kudden Swijnen / die alle door dese verwoede drift in 't water sprongen en verdronken. Soo dat sy geensins uyt gunst en spraken / die door 't gevoel van haar groote schade soo swaarlijk ontrust waren. Ja alle de lieden uyt de stad, en dat gewest, bevonden de besetene wel gekleet en bezadigt van gemoet / van dit helsche gewelt geheelijk verlost: welke ook menschen waren / die geensins de sake Jesu en begunstigden / want sy waren Joden en Heydenen / die door ongenegentheyd tot Jesu tegenwoordigheyd / dog met schrik vergeselschapt / Jesum baden, dat hy uyt hare land-palen wilde vertrecken, gelijk hy dan ook sig te Scheep begevende / is weder-gekeert na Capernaum / de stad sijner wooninge.

De Goddelijkheyd van het selve.

§ 2. Als wy daar en boven aanmerken dese wonderlijke onderwerpinge der Duyvelen / met soo veel schrik en verbaastheyd / en onder een blijk van de aldernauwste beteugeling; die uyt een dwang hier opentlijk moeten belijden / dat Jesus was de Soone Gods: soo besluyten wy / dat de waarheyd hier door dwang vloeyt uyt de mond der afgevallen Engelen: en dat uyt de uytwerkinge selfs blijkt Jesus Goddelijke luyster. Want hier sien wy een Koninglijk woord / 't welk selfs over de Helle commandeert: 't geen de Duyvelen selfs gebied / en sonder wiens verooorloving sy geen vermogen hebben in de swijnen te varen / of yemant in 't minste te beschadigen: de regeeringe die soodanig de helsche Geesten geklupstert hout en beteugelt / is alleen de regeeringe Gods / die de Versoeker niet toeliet om sijn knegt Job verder als aan sijn goed en huyd te beschadigen / maar hem beval sijn leven te verschoonen: de Opper-Heer die haar gebiet gepijnigt te werden is de Hemelsche Rigter. Soo moet men dan bekennen / dat Jesus is die Koning / waar van geschreven staat / siet uw God is Koning. Dewijl dese boose Geesten als sijne vyanden van hem uyt gedreven werden / die met groote benautheyd voor sijn gesag en magt hebben moeten vlieden en uytgaan. Wel is waar / dat de

Duyvel

Duyvel is een Leugenaar van den beginne / die sig soude konnen veynsen uyt schrik te vertrecken / wanneer hy uytgaat door een heymelijk verstand en bewilliging / om het voornemen van sijn dienaars te begunstigen. Maar dit nadenken en kan dese verlossinge niet onderworpen zyn ; daar in de Verlosser wert bevonden een verstoorder van 't rijke der duysternisse / en daar de verloste overgaan tot een nieuwigheyd des levens / die alle sonden vyand is / en een weg betragten / welke heeft getuygenisse in Moses en de Propheten / gelijk sy dan hier bevonden wierden gekleet, wel by haar verstand, en als discipelen sittende, aan de voeten van Jesus. Noyt en wiert Israel in sulken geval versogt door soo groote tekenen en wonderen van een Duyvels konstenaar / dewijl Gods goetheyd noyt soo grooten toelatinge en vergunde aan de Prince der duysternisse.

§ 3. Wanneer wy daar by aanmerken / dat soodanigen uytwerpinge der onreyne Geesten den Messias volgens de Prophetien wonder wel betaamde / gelijk boven uyt Gen. 3: 15. Jes. 40: 10. 11: 2. 49: 24. 25. getoont is: En dat daar in wert gesien / hoe het eynde van sijn komste strekte / om Jacob vry te koopen : en hem te verlossen uyt de hand des genes die stercker was dan hy, Jer. 31: 11. op datmen tot sijnen roem en lof soude konnen singen / Psal. 68: 19. Gy hebt de gevangenissen gevangelijk gevoert. Soo konde men ook niet anders verwagten van de Soone Gods / als dat hy door sulke groote werken soude verheerlijkt werden: overmits hy die gene was, die de vyand ende den wraakgierigen, verstaet den Duyvel / moeste doen ophouden van sijne boose werken / om dien rol niet verder uyt te spelen. Psal. 8: 3. Dit wonder-werk is ook gedaan volgens de Prophetien.

§ 4. Indien dan Jesus (gelijk onwedersprekelijk alhier blijkt) daar toe geopenbaart is, op dat hy de werken des Duyvels verbreken soude. 1 Joh. 3: 8. die niet alleen waarelijk de Duyvelen heeft uytgeworpen / maar dese verloste menschen heeft onderwesen in een heylige leere / en gebragt tot een gehoorsame onderwerping aan de leere der waarheyd die na de Godsaligheyd is, in alles sig aanstellende gelijk men van de Messias konde verwagten na de schriften ; soo moet men immers toestaan / dat hy is de ware Christus / die sig in allen desen al wederom heeft gedragen gelijk men van de Christus eenigsins konde verwagten. Besluyt.

Jesus niet en konde gaan / maar van vier menschen gedragen moeste worden / Marc. 2: 3. Ziet wyders van dese siekte op Matth. 4: 24.

Op een bedde liggende. Gr. Neder geworpen. Op welk bedde hy ook tot Jesus gedragen was: waarom hem bevolen wiert / nu gesont geworden zijnde / sijn bedde op te nemen, en henen te gaan na huys, v. 6.

In den Euangelio van Marcus wert dit bedden genaamt *Krábbatos*; het welke was een soorte van rust-legers, in Oosten gebruykelijk / en ook by de Romeynen bekent / waar op yemant seer ligtelijk konde verdragen / en dese ellendige door het dak van 't huys nedergelaten werden.

Vers 2. *Ende Jesus haar geloove siende,* Dat is / het geloove van desen geraakten / en der gener die hem tot de Heyland bragten. Want / uyt de aanspraak / alhier gerigt tot desen ellendigen / blijkt / dat Jesus ook in hem het geloove heeft aangemerkt / en hem op dien grond heeft getroost.

Dit geloove konde Jesus Sien: dat is / vernemen, en bespeuren: niet alleen door sijn Goddelijke alwetentheyd / maar ook uyt sekere vrugten des geloofs / die hem daar toe klare blijken en bewijsen verschaften. Want / als men haren yver aanmerkt / en groote vlijt / by hun aangewendet / om tot desen Medecijn meester te komen / en by hem te geraken; hoe dat sy het dak van 't huys opbraken / en desen ellendigen daar door lieten nederdalen / om dat sy van wegen de groote menigte der schare / die voor het huys stont / niet en konden komen tot aan de deure van het huys: soo kon men ligtelijk besluyten / dat dese lieden een groote verwagtinge / en vaste overredinge hadden van Iesus, dat hy van wegen sijne grootste kragt sulks doen konde / en door sijne bysondere goedertierentheyd sulken genesinge ook verrigten wilde.

Seyde tot den geraakten, Sone. Een aanspraak / die vriendelijk was / en aanstonts een verwagtinge gaf van een gunstige hulpe / waar door hun stont te geschieden na haar geloove. Want dat gaf te kennen / dat Iesus Vaderlijk ontrent hem gesint was / en diens volgens ontsteken in barmhertigheyd / genegen was om hem te hulpe te komen. Vergelijk Psal. 103: 13. Ies. 49: 15.

Zijt wel gemoed. Andere / Vertrouwt; Dat is / schept een goed vertrouwen / en rustige verwagtinge van mijne gunst en magt.

Het grond woord is van sonderlinge kragt / om yemant uyt sijn verslagentheyd en kleynmoedigheyd op te rigten tot wakkerheyd / en een goet gevoelen te doen scheppen van een gewenschte uytkomste in dangereuse saken.

In de plaetse daer de Hebreen yemand bemoedigen met die aanspraak / En vreest niet, daer siet men dat de Grieken dit gront-woord gebruyken. Siet Gen. 35: 17. Exod. 14: 13. 2 Kon. 17. 13. Ioël. 2: 21. Hagg. 2: 6. Zach. 8: 13. &c.

Uwe sonden zijn u vergeven. Dewijle de versoeker in tegenspoeden de vroomen meest benaauwt door een herinneringe van haar sonden / en tragt daar over te bekommeren / dat hare rampen zijn vrugten van hare feylen / en effecten van Gods toorn; soo rigt Jesus dit bestwaart gemoed aan die kant eerst en alder meest op: hem doende versekering dat sijn geloove was aangenaam / en dat hem nu in Christo, tot wien hy den toevlugt nam / alle sijne sonden vergeven waren.

Het grontwoort *Afiénai* kan alhier ook in sijn kragt genomen werden / als betekenende die vergetende vergevinge des N. T. die geen gedagtenisse der sonden meer door de offerhanden der wet laat

 opwroe-

opwroeten: gelijk Johannes de Dooper het Sacrament des N.T. (namentlijk den doop) doen al bediende tot soodanigen vergevinge der sonden: en Iesus sijne discipelen ontfing als bruylofts-kinderen/ die haar over de tegenwoordigheyd des Bruydegoms moesten verheugen/ en als nieuwe leder-sacken met dese nieuwe wijn verbult worden: want sy alle sagen het ware Lam/ dat de sonde der wereld droeg/ en sijn present rantsoen, waar mede hy de genoegdoeninge voor de sonde te wege bragt.

Men moet ook wel aanmerken/ dat Iesus dese troost-reden geensins en sprak als een particulier Leeraar/ maar met hoogh gesag/ als de Verlosser Israels/ in wiens magt dit stont/ de sonden te vergeven of te houden/ waar uyt die na-spraak der Schrift geleerden ontstont. Het is dan/ als of hy seyde: Gy komt tot my om geholpen te werden, en ik versekere uw, dat uwe sonden, die ik overneme, uw noyt meer en sullen gedagt werden: maar dat sy door mijne geregtigheyd nu kragteloos zijn geworden, om tegen u te dienen in de Goddelijke vierschaar: nog eenig gront steun hebben, om uw te ontrusten in de vierschaar van uw Conscientie.

Vers 3. *Ende siet, sommige Schrift-geleerden seyden in haar selven;* Dat is: Hadden die gedagten by haar selven/ dewelke in hare herten opklommen: en redeneerden aldus in haar gemoet.

Dese lastert God. Hy wort geseyt te lasteren of te blasphemeren, die Gods eere te na spreekt: soo oordeelden sy dan/ dat Iesus alhier Gode in sijn eere benadeelde/ en sig yets aanmatigde/ 'tgeen God alleen eygen was/ en daarom hem (die sy maar voor een bloot schepsel kenden) geensins konde toebehooren.

Vers 4. *Ende Jesus siende hare gedagten.* Marcus segt/ cap. 2: 8. Terstont in sijnen Geest bekennende, dat sy alsoo in haar selven overdagten; namentlijk/ dat sy in hare herte aldus redeneerden/ Wie kan de sonden vergeven dan alleen God?

Men moet hier aanmerken die Goddelijke volmaaktheyd van Jesu Geest/ door welke hy ons hier voorkomt als een kenner van 's menschen gedagten/ en van de overleggingen sijns herten: ja ook als eene/ die deselve toetst en daar na oordeelt; waar mede hy ten sekersten bewesen heeft/ dat in hem een eeuwige Geest woonde: en dat hy bequaam was om Rigter te zijn over levendigen en dooden; want die volmaaktheyd Gode alleen eygen is. Siet 1 Kon. 16: 7. 2 Chron. 6: 30. Psal. 7: 10.

Seyde: Waarom overdenkt gy quaad in uwe herten? Soo beschuldigt dan Jesus de gedagten hares herten/ en veroordeelt deselve als quaad: dewijle deselve geensins met de waarheyd/ nog met het verwagte heyl over een quamen.

Het was een goed fondament/ 't geen sy onderstelden/ dat niemant de sonden en konde vergeven als God: maar het was een quaad besluyt/ dat Jesus de sonden vergevende/ daarom God lasterde/ of in sijn eer benadeelde; alleen uyt die onkunde spruytende/ om dat sy niet en bemerkten/ dat de Messias moeste wesen de God hares heyls; de sone Gods/ en een sone des menschen. En die wortel van onkennisse en quade bevattinge/ was een wortel-plante die tot sulken gal en alsem opsproot: dat sy hem hielden voor een Gods lasteraar/ die sy schuldig waren te eeren/ als haren God/ en de rots-steen van haar heyl. Een quaat, 't geen in de prophetische schriften dikmaal staat in dese natie gebrantmerkt. Deut. 32: 15. Psal. 41: 9. Mal. 2: 11. &c.

Vers 5. *Want wat is ligtelijker te seggen.* Dat is; te gebieden, en deswegen ook om uyt te voeren/ en te wege te brengen.

De sonden zijn u vergeven, of te seggen staat op ende wandelt? De vergevinge der sonden te gebieden / en te geven: of de gesontheyd te gebieden en te schenken aan soodanigen ellendigen mensch? Indien het een werk is van Goddelijke almagt/ yemants genesinge te verrigten door een enkel bevel / en 't een werk is van Goddelijk gesag yemant de sonden te vergeven / soo blijkt dan klaarlijk/ dat het een soo wel als het ander een Goddelijk persoon onderstelt / diens mond alleen soo groote dingen gebieden kan: en daarom kan Jesus het eene alsoo ligtelijk seggen en gebieden als het ander.

Ja waarom is het niet ligter de sonden te vergeven / als de krankheden te genesen? Dewijle de genesinge der kranken in haar begrip besluyt niet alleen een almagtige kragt / maar ook een goedertierene wille / om de brugten der sonden weg te nemen; en deswegens een genade/ waar door sy van de schult der sonden en des selfs gevolgen werden ontheft. Die de straffen of kastijdingen weg-neemt / moet ook aangemerkt werden / dat hy heeft een grond / om hare versoeninge en haar vrede met God te verkondigen: die sulks doet door eygen Magt / en souverain bevel / die moet erkent werden van soo Goddelijken gesag te zijn / dat hy die vrede kan te wege brengen / en die vergevinge uytspreken.

Vers 6. *Dog op dat gy moogt weten, dat de Sone des menschen Magt heeft,* Dat is: Regt en gesag. Gelijk dit woord soo genomen wert Matth. 7: 29. 8: 9. 28: 18. Joh. 17: 2. Rom. 9: 21.

Op der aarden. Dese woorden konnen gebragt werden tot de sone des menschen: dat die op der aarden zijnde in de staat sijner vernederinge/ egter nogtans magt hadde om de sonden te vergeven / nademaal hy was het Lam Gods / dat de sonden der wereld droeg.

Of sy konnen ook gebragt werden tot de magt van vergevinge: om dat hy regt hadde de conscientien der gener die op aarden zijn / te ontslaan en vry te spreken/en die te troosten over de vergevinge der sonden / nademaal zijn oordeel van vry-spraak alhier wegens sijne regtveerdige voor-spraak in den Hemel sekerlijk soude bevestigt en geārresteert werden.

De sonden te vergeven. Dat is: Van de beschuldigende conscientie te ontlasten en deselve te vertroosten door die verseekertheyd / dat hun hare sonden niet en souden op eeniger wijse gereekent/ veel min toegereekent werden.

Doe seyde hy tot den Geraakten. Welke woorden / als een in-spraak van den Euangelist tusschen haarkens werden in-gesloten. Dog Heynsius vertaalt dit een weynig anders / als woorden van Christus, die hy in de reden voort laat vloeyen / en het voorgaande beantwoorden. Zijn vertalinge luyt aldus. Op dat gy moogt weten, dat de Sone des menschen Magt heeft op der aarden de sonden te vergeven, soo seyt hy slegts staet op, &c. Het Grieksche woordeken *Tóte*, overgeset doe, beteekent somtijds alleenlijk, slegts. Siet Deut. 28: 29.

Staat op, neemt uw bedde op. Die te vooren niet gaan en konde / en op dit bedde gedragen wiert; beveelt hy nu op te staan / en sijn eygen bedde te dragen / soo dat hy beneffens sijn gesontheyd / ook te gelijk commandeert de kragten; en wil / dat hy die met dese proef openbaar make / op dat daar uyt blijke de waarheyd van sijne genesinge/ en sijne wonderlijke herstellinge.

Ende gaat heenen na uw huys. Want over straat na huys gaande / soo konden alle oogen haar versadigen in 't aan-

aanschouwen van dit wonder-werk.

Men moet dan hier aanmerken / dat Jesus dese genesinge alvorens gebiet / en opregt tot een teken en bewijs / om te bevestigen dat de Sone des menschen Magt hadde de sonden te vergeven. Indien nu sijn woord kragtig was tot gesontheyd / soo moeste men dit wonder-teken houden voor een bewijs van sijn magt; maar indien sijn bevel kragteloos bevonden wiert / soo was hy te houden voor een bloote en magteloose creature / die sig yets aanmatigde 't geen Gode alleen eygen was.

Vers 7. *Ende hy opgestaan zijnde, ging heenen na sijn huys.* Sie daar Jesu bevel kragtig en Goddelijk. Marcus segt / Cap. 2: 12. Ende terstont stont hy op, ende het beddeken opgenomen hebbende, ging hy uyt in aller tegenwoordigheyd. Ende Lucas Cap. 5: 25. Ende hy terstont voor haar opstaande, opgenomen hebbende het gene daar hy opgelegen hadde, ging heenen na sijn huys, God verheerlijkende.

Vers 8. *De scharen nu dat siende hebben haar verwondert.* Want / dit in waarheyd een wonder-werk was / het welke haar dede seggen / wy hebben heden ongeloovelijke dingen gesien. Luc. 5: 26. *Ende God verheerlijkt, die soodanigen magt den menschen gegeven hadde.* Dat is: aan yemand uyt de menschen / of dat God aan de menschen die vrydom gegeven hadde / en dat vermogen van genade en gesontheyd te konnen bekomen by den Sone des menschen. Vergelijk Joh. 1: 12.

Betooninge van Jesu Messiasschap uyt sijn Magt van de sonden te vergeven, alhier bevestigt door de genesinge van desen Geraakten.

De Christus moeste de Magt hebben en oeffenen om de sonden te vergeven.

§ 1. In 't koninkrijke Christi / daar genade en segeningen overvloedig souden toestroomen / moeste de Koning gebieden over de schatkamer van alle genade / en magt oeffenen selfs om de sonden te vergeven op der aarden. 1. Immer soodanigen Messias beloofden de Propheten / dewelke soude konnen seggen. Jes. 43: 24, 25. Gy hebt my doen dienen [of tot een dienst-knegt doen worden] door uwe sonden, gy hebt my vermoeyt door uwe ongeregtigheden. Ik, ik ben het, die uwe overtredinge uytdelgt om mijnent wille, ende ik en gedenke uwer sonde niet. Soo sprak de Vader ook van dese sijne knegt. Jes. 53: 11. Door sijn kennisse sal mijn knegt de regtveerdige, veele regtveerdig maken, want hy sal hare ongeregtigheden dragen. Van den Messias wert gesegt Jer. 23: 6. In sijne dagen sal Juda verlost werden, en dit sal sijnen naam zijn, daar mede men hem sal noemen, de HEERE ONSE GEREGTIGHEYD. En daarom komt hy ons voor Jes. 45: 24, 25. aldus sprekende. Men sal van my seggen, gewisselijk in den Heere zijn geregtigheden en sterkte. In den HEERE sullen geregtveerdigt worden ende sig beroemen het gantsche Zaad Israels. Die onse geregtigheyd is / in wien wy geregtveerdigt worden, en die onse regtveerdigmakinge bevordert als onsen Middelaar / soo dat hy onse ongeregtigheden draagt, die heeft magts genoeg om de sonden te vergeven: dewijle nu de Messias ons soodanig voorkomt

komt in de Prophetien hier aangetogen/ soo staat dese sijne Magt dan hier vast en ontwijffelbaar. 2. Dit blijkt ook dies te meer/ als wy de conditie van sijn persoon aanmerken/ namentlijk/ dat hy soude zijn die Engel van Gods aangesigte. De H. Schrift spreekt van een Engel, die Jacob verlost van alle quaad. Gen. 48: 16. En selfs de Joden staan bekent/ dat dien Engel genaamt wert Michaël. De Engel van Gods aangesigte. De Engel des verbonds. Die Gods naam in sijn binnenste heeft. Elihu noemt hem. Job 33: 23. De Engel Voorspreker, die uyt barmhertigheyd een ootmoedig sondaar sijn voorspraak wert/ en segt. Verlost hem, dat hy in 't verderf niet neder en dale, ik hebbe versoeninge gevonden. En Jes. 63: 9. wert aan desen Engel (aldaar genoemt de Engel van Gods aangesigte) toegeschreven een liefde en genade, door welke hy konde behouden ende verlossen. En Exod. 23: 21. wert Israel van God gewaarschouwt wegens desen Engel: Hoed u voor sijn aangesigte, en weest sijne stemme gehoorsaam, ende en verbittert hem niet: want hy en soude uw-lieder overtredinge niet vergeven: want mijnen naam is in het binnenste van hem. Waar mede dan aan desen Engel des Verbonds wel klaarlijk toegewesen wert een souveraine magt/ om de sonden te behouden ende de sonden te vergeven/ genade en voorspraak/ waar door de vergevinge der sonden verkregen wert/ om dat hy het rantsoen gevonden heeft: soo dat hy kan verlossen van alle quaad. In den Thalmud wert desen Engel genaamt Metatron; en hem toegeschreven de magt om de verdiensten der Israëliten aan te schrijven, of uyt te wisschen.* Soo dat de Joden selve hem noemen de Cancelier des Hemels; die altoos in de Zale des Konings sijn presentie geniet/ als de Prins sijns aangesigtes, die de rol waar neemt van Israels verdiensten en sonden. Nu dien Engel is het/ die in 't vlees soude komen/ om het koninkrijke te verwerven/ en het ampt van den Messias te voltrecken: dit schijnt ten klaarsten uyt/ als wy vergelijken de prophetie van Malachias, cap. 3: 1. Snellijk sal tot sijnen Tempel komen, die Heere, dien gy-lieden soekt, te weten de Engel des Verbonds, aan den welken gy lust hebt: Siet hy komt, seyt de HEERE der Heyrscharen. En van dien Engel/ die hy noemt de Heere van den Tempel/ getuygt hy/ dat hy soude sitten, louterende, ende het silver reynigende, ende dat hy de kinderen Levi soude reynigen, en louteren als goud, ende als silver, vers 3. Sijn toekomste noemt hy een verschijninge, vers 2. en toont dat sijn presentie sigtbaarlijk soude zijn. De Joden selve bekennen/ dat in dese plaatse de Messias/ de sone Davids wert belooft: en die Heere is deselve met den Engel des Verbonds. 3. Indien wy ook aanmerken/ dat de Messias is die Koning/ daar van staat Psal. 45: 3. Genade is uytgestort in uwe lippen. En van welke wy lesen Psal. 72: 1. O God! geeft den Koning uwe gerigten. vers 13. Hy sal hem des armen ende nootdruftigen ontfermen, ende de Zielen der nootdruftigen behouden. vers 15. Hy sal geduyrig voor hem bidden, den gantschen dag sal hy hem segenen. Soo moeten wy bekennen/ dat sijn koninkrijk is een rijke van genade/ en sijne regeeringe is een bedeelinge van genade. Ten dien dage, segt

* Chagiga, fol. 15. c. 1. apud Buxtorf. in Lexic. Thalmud, fol. 1193.

de

de Geest / Zach. 13: 1. sald'er een fonteyne geopent zijn voor het huys Davids, ende voor de inwoonders van Ierusalem, tegens de sonde en tegen de onreynigheyd. En wie soude anders de magt hebben over dese wateren / als de Christus / de sone Davids? De Koning / wiens throon in genade bevestigt is, Jes. 16: 5. En in wien alle de geslagten der aarden gesegent worden: welken daarom alle Heydenen gelukfalig roemen Psal. 72: 17.

Die eer konde hy niet deelagtig werden, of hy moeste ook de waaragtige God zijn.

§ 2. Met regt sagen de Joden de magt aan / als groot en Goddelijk; soo dat deselve aan geen bloot schepsel konde mede gedeelt werden dewijle daar in een blenk is van een souveraine Majesteyt. Hierom eygent de Schriftuyre die eere God alleen toe. Jes. 44: 22. Mich. 7: 18. En de Schriftgeleerden vragen met reden / Wie kan de sonden vergeven dan alleen God? Die eere en konde de Messias ook geensints tokomen / 't en ware dat hy met den Vader ook was de waaragtige God: en daarom hebben ons de Propheten alomme de Messias ook beschreven als de sterke God, en Vader der eeuwigheyd: En geseyt / dat onsen God die Koningh was: en dat onsen Verlosser was de Jehovah: en niemant meer. Weshalven de Joden schandelijk dwaalden / als sy niet en wisten dat de Christus moeste zijn God geopenbaart in het vleesch.

Nog ook het koninkrijke der genade regeeren, of hy moeste als God de herten en gedagten der menschen kennen.

§ 3. De Regeering van het verwagte koninkrijk vereyschte ook een Koning / diens rieken souden zijn aan de vreese des HEEREN: die na 't gesigte sijner oogen niet en soude rigten, nog na 't gehoor sijner ooren niet soude bestraffen, maar de arme rigten met geregtigheyd, en de sagtmoedige des lands bestraffen met regmatigheyd. Jes. 11: 3, 4. Dit is soo vasten stok-regel onder de Joden / dat men aan dese proef de Christus wil gekeurt hebben / om de ware Messias van een valschen te onderscheyden. Gelijk dan Bar Coziba gesegt wert aan dien proefsteen openbaar geworden te zijn. Maar die conditie en volmaaktheyd konde geen plaats hebben in de Christus / of hy moest een persoon zijn van oneyndige doorsigtigheyd des verstands: die door kan dringen tot de herten en de nieren / en die bewust konde zijn van de innigste gedagten der menschen: En overmits de H. Geest die volmaaktheyd aan God alleen toe eygent / soo is ons besluyt / dat de Koning Israels / die men verwagtede als de Messias / om 't rijke der genade op te rigten / nootsakelijk moeste besitten Goddelijke eygentschappen en volmaaktheyd / en oversulks ook selfs der Goddelijker nature deelagtig zijn.

In Iesus is gebleken Goddelijke alwetentheyd, almagtigheyd, en vry magt; selfs om sonden te vergeven.

§ 4. Als wy nu hier mede gaan vergelijken het geene wy door dit Euangelium bevinden in Iesus: soo moeten wy rond uyt seggen / dat Jesus is de Christus. Dewijle hy hem selven betoont in dese historien / soo al doorsiende in kennisse / soo almagtig in kragt / soo souverain in gebied / dat men moet seggen / dat in hem God geopenbaart was in het vleesch: Hy sag de opklimmingen der gedagten in het herten der Schriftgeleerden / en heeft deselve opentlijk ontdekt: Hy oeffende een ongehoorde kragt in de genesinge van desen beroerden / en spraak als een HEE-

RE

RE van souverain gesag / als hy haar liet weten / dat de soone des menschen Magt hadde de sonden te vergeven. Sprekende alsoo woorden Gods: Die niemant en konde spreken of gebruyken / als God alleen; gelijk van desen Propheet voorsegt was / Deut. 18: 18: Ik sal mijne woorden in sijnen mond geven: in dien allen voldoende de conditien / die in de Christus vereyscht werden.

§ 5. Onwedersprekelijk was dit wonder-werk; Men sag hier een beroert mensch / soo swaar geraakt / dat hy van vier menschen gedragen moeste werden; deselve wert genesen voor de oogen der Schrift-geleerden / die bequaam genoeg waren om dit werk te toetsen / en altijd daer op uyt / om waer 't mogelijk onsen HEERE te agterhalen. De herstelde gesontheyd bleek ook voor de oogen van al die menigte / die hem sagen uyt gaan / en dragen sijn eygen bedde / daer op hy soo kort te voren selfs gedragen moeste worden. Groot en van Goddelijke kragt was dit werk: Want de siekte was eene van de swaarste / die selden genesen wert / zijnde een beroertheyd / die hem in den hoogsten graad bevangen hadde / soo dat de patient gaan nog staan en konde. Dese mensche krijgt sijne gesontheyd in een oogenblik / sonder gebruyk van artzeyen of genees-middelen / maar bevint alleen het bevel van Jesus kragtig om hem te sterken: en selfs te begaven met een volkomen gesontheyd / en genoegsame kragten / om sijn eygen bedde van daer na huys te dragen. Soo dat hier ongetwijffelt een waaragtig mirakel en wonder-werk geschiet is.

Het wonder-werk, waar in dit gebleken is, was een waaragtig mirakel.

§ 6. Gelijk nu alle miraculen dienen tot bevestiging van een leere: soo begint nu ook Jesus dit wonder / onder die voor-reden / dat het voor een bewijs sal strecken voor sijne Magt / dewelke de Joden hem betwisteden. Hy steld dan dit teken aan tot een getuyge / dat de soone des menschen magt hadde de sonden te vergeven: en verwittigt haar / dat hy het selve nu soude doen / tot bevestiging van die waarheyd in 't bysonder. Indien ware miraculen alleen af vloeyen van de hand Gods / en sekere getuygen zijn dat God met dat werk / en die persoonen is / soo kan dit getuygenisse hier geensints gewraakt werden. En indien Jesus selve door eigen kragt dit ware wonder wrogt / soo kan niemand twijffelen of hy was de sterke God: en die daarom ook magt had de sonden te vergeven. Die na sijn vrye welbehagen de qualen der menschen genas / die toonde ook met sijn genesinge selve / dat hy vermogt die gene / die hy wilde / van de straffe der sonden / of immers van derselver kastijdingen vry te maken / en van dies verpligtinge te ontslaan: het welke in der daad is yemand de sonden vergeven. En soo doende betoonde hem Jesus de Christus te zijn.

En bevestigde dan ook die waarheyt, dat de soone des menschen magt had de sonden te vergeven, ten kragtigsten.

B. Jesus na de roepinge van Mattheus aansittende onder de Tollenaren en sondaren, verklaart het eynde van sijn komste te zijn, om sondaren salig te maken, en als een Bruydegoms te zijn onder de bruylofs-kinderen.

Verss. 9-17.

Korte opening van 't verstand der woorden.

Vers 9. Ende *Iesus van daar voortgaande;* Namentl. na de Zeekant / alwaar de tollenaars een tolhuys hadden.

Sag een mensche in't Tol-huys sitten, genaemt Mattheus Die van de andere Euangelisten genaamt wert Levi, de sone van Alpheus. siet Marc. 2:14. Luc. 5:27. Dese was de Schrijver van ons tegenwoordig Euangelium; die na de gewoonte der Joden twee namen hadde / en daarom verschejdentlijk benaamt wert. Wiens naam ook is aangetekent van de Joden in den Thalmud / alwaar sy seggen / Dat Jesus Vijf Discipelen hadde, die sy aldus op-noemen: MATTHAI, NAKAI, NEZER, BONI, en THODAH; welke souden gedoodet zijn. Siet in 't tractaat / 't welk handelt van het Sanhedrin. Fol. 43: 1.

Ende seyde tot hem: Volgt my. Dit is een spreekwijse/met welke Jesus gewoon was sommige te roepen tot sijn discipelschap / om met hem om te wandelen/ en den Euangelio te bedienen. Waar mede Jesus hem verpligt tot een harde sake voor het vlees / om die winste en al die rekeningen te verlaten / en tot sijn dienst over te gaan: En te gelijk raakt aan het herte / sprekende met een kragtig bevel.

Ende hy opstaande, volgde hem. Niet uyt een voorbarige ligtveerdigheyd maar door een verligtende bestralinge/ die hem doet sien en gevoelen / dat Jesus, die hem riep / en van soo veel wonderen berugt was / waarlijk was de Christus.

Vers 10. *Ende het geschiede, als hy in het huys van* Mattheus *aansat.* Gr. Aanlag: Om dat men van outs op sekere rust-bedden lag / over zy gebogen / als men de maaltijden at. Lucas segt/ Cap. 5: 29. dat Mattheus hem een groote maaltijd aanregtede in sijn huys. Het welke schijnt een geruymen tijd na sijne roepinge geschiet te zijn; en hier verknogt te werden met een verhaal van sijn roepinge / om de omstandigheden van dese maaltijd daar door te beter op te helderen.

Siet veele Tollenaars ende sondaars quamen. Tollenaars ende Sondaars werden hier te samen gevoegt als lieden van gelijke soorte: om dat de ontfang der tollen dikmaal behandelt wiert van onregtveerdige menschen: en dewijl dat geslagte van menschen daarom verhaat was / soo scheenen geene lieden met haar te willen verkeeren / als die ook voor Sondaren befaamt waren.

Ende saten mede aan met Jesu ende sijne discipelen. Soo dat sy met haar aten/ en mede-genoten waren van deselve maaltijd.

Vers 11.

Vers 11. *Ende de Pharizeen dat siende, seyden tot sijne discipelen, waarom eet uw Meester met de tollenaren ende sondaren?* Siet dan / hoe de Pharizeen haar ergerden aan die nauwe vereeniging en vermenging van Jesus en syne discipelen met dese menschen / die by haar voor onreyn geagt wierden. Waar van daan ook die beschuldiging is geboren / dat sy Jesus noemen een vriend van tollenaren ende sondaren. Matth. 11: 19.

Onder andere wetten / die de Joden gaben aan de discipelen der wijsen / was ook dese. Dat het hun niet en voegde te gaan aansitten met het gemeene hef der menschen. Gelijk te sien is in dat tractaat van den Thalmud 't geen handelt van de Segeningen. Fol. 43: 2. Geen wonder dan / dat sy hier schrollen op dit aansitten met tollenaren en sondaren / die by haar de Heydenen wierden gelijk geagt.

Vers 12. *Maar Jesus* sulks *hoorende seyde tot haar.* By wege van verantwoordinge / vertoonende hoe gewigtige redenen hy hadde om sulks te doen / die genomen waren van het eynde van sijn komste / welke was om sondaren salig te maken.

Die gesont zijn en hebben den Medicijn-Meester niet van nooden. Gr. De sterken: die in bloeyende kragten zijn: want de gesontheyd werd beproeft aan de kragten van de mensch; wanneer die al haar werk sonder hinder of beswaring uytvoeren / soo wert de mensch gesont geoordeelt.

Soo gebruykt de Saligmaker hier een soete gelijkenisse / waar in hy na de regel der Medecijnen voor vast stelt / dat die na de Ziele sonder gebrek zijn van geestelijke kragten / geen hulpmeester behoeven. Waar mede hy van ter zijden ook bluymt dat geswel der Pharizeen / die waanden gesont: dat is / welgesteld te zijn na de Ziele.

Maar die siek zijn. Gr. Die sig qualijk hebben. Dat is: bevinden en bevoelen qualijk gestelt te zijn. Onder dat sinne-beeld vertoont hy arme / gebreekige sondaars / die niet haar staat verlegen zijn. En wil de Christus aangesien hebben als een geestelijke Medicijn-Meester / gesonden tot haar hulp / en die het ook betaamde hem in sulke Gast-huysen van ellendige menschen te laten vinden.

Vers 13. *Dog gaat heenen, ende leert wat het zy; ik wil barmhertigheyd, ende niet Offerhanden.* Hier mede werden dese hoogmoedige menschen te rug gesonden tot de schoole der Propheten / om wel te overwegen / wat de meeninge en 't oog-wit is van die woorden / die wy vinden by Hoseas Cap. 6: 6. Alwaar na een ernstige klagte / dat Juda's en Ephraims weldadigheyd was als een morgen wolke / en als een vroeg-komende dauw die henen gaat: dese reden / die dese klagte billijkt / wert aangedrongen. Want ik hebbe lust tot weldadigheyd, ende niet tot offer. Dewijle de barmhertigheyd ook is een soorte van weldadigheyd / soo gebruykt de Evangelist alhier dit woord: en onder de offerhanden begrijpt de H. Geest alle de ceremoniele wetten / die van gelijke natuyr zijn: want alle de reynigingen waren een aanhangsel van de offer wetten / daer toe streckende / om het volk bequaam te houden / om tot den tempel te mogen toegelaten werden / en alsoo gemeynschap te hebben aan den Altaar en hare offerhanden. Dewijle dan God de HEERE besloten hadde in de volheyd des tijds de offerwetten af te schaffen / en eens door de mond van sijn sone te seggen: ik wil barmhertigheyd, en geen offerhanden. Soo hadden sy veel eer moeten denken / dat de Christus komende in de wereld / hem selven niet soude soo seer verbinden

aan de waarneminge der willekeurige wet / als wel aan de onderhoudinge van de wet der liefde.

En dit heeft soo veel te grooter kragt / als men eens agt geeft op de persoon / die by Hoseas dese klagte spreekt: dewelke is de Messias selve na sijne opstandinge ten derden dagen / in dien staat / daer hy de Joden beschuldigt / dat sy het verbond hadden overgetreden als Adam, en trouweloosélijk tegen hem gehandelt. Ja van wegen haar bloedschuld hun stad als Gilead hadden gemaakt / doorkneet van bloed. Soo dat dese wet / was een hooft-wet en grond-regel in Christi koninkrijke / dewelke haar moeste bewegen / om des selfs Koning in al sijn handel na dien grond aan te merken / en deselve aan hare wille-keuren soo naauw niet te examineren.

Want, ik ben niet gekomen, om te roepen regtveerdigen. Die na de wet / en in haar selven door eygen geregtigheyd regtveerdige zijn / dewijle datter na die wijse nu niemand regtveerdig is / die goed doet / ende niet en sondigt. En soo yemant waant alsoo regtveerdig te zijn / die en heeft geen heyl te verwagten van mijne komste.

Maar, om sondaren te roepen tot bekeeringe: En alsoo tot af-stant van hare sonden. Waarom het dan ook nootsakelijk was / en een werk-tuygt van de barmhertigheyd / dat Jesus hem voegde by de sondaren / om deselve door sijne redenen over te brengen tot beterschap des levens / en tot den staat der genade.

Soo verklaart dan Jesus, dat het eynde van sijn komste was. De overtredinge te sluyten, de sonden te verzegelen, en de ongeregtigheyd te versoenen. Dan. 9: 24. De Menschen van de sonde te brengen tot de deugt / ende als een Medecijn-meester te genesen / op dat de genade Gods in deselve verheerlijkt wierde. Waar in wy wederom het ampt van den Messias sien uytblinken.

Aanmerkinge.

Wy konnen ook eenigsints seggen / dat dese bekeeringe van Mattheus, en dese toevloet van sondaren tot Jesus, die van hem bekeert wierden / selfs mede is te rekenen onder de wonder-werken Christi / die de Goddelijkheyd van sijne leere bevestigen. Want / als wy sien soo kragtigen roepinge / die Mattheus doet resolveren sonder toeven sijn tol-bank te verlaten / en soo verbreemde menschen overbrengt tot het Euangelium / soo moeten wy verwondert staan over die Goddelijke vinger / die soo heylige wetten schrijft in soo afkeerige herten: en sulke steenen herten verandert in vleeschen herten. Daar in heeft het ook sijn waarheyd / als de Christus segt: Siet de kinderen, die my de HEERE gegeven heeft, zijn tot teekenen ende tot wonderen in Israëls Jes. 8: 18. Daar in blijkt / dat het werk van desen rots-steen volkomen is. Want / is 'er verderfvinge by hem? Neen: Sijne kinderen zijn de schantvlecken van haar, van dat verkeert en verdrayt geslagte. De tollenaren en sondaren / die schant vlecken waren van de Joodsche natie / waar op het verkeert en verdraayt geslagte der Joden wees / waren sijne kinderen geworden / die den voor-beelde des woords gehoorsaam waren: en daar in waren sy sijn werk; en een bewijs dat sijn werk volkomen was.

Vers 14.

Vers 14. *Doe quamen de discipelen Ioannis tot hem.* Waar by haar na de aantekeninge van Marcus, ook discipelen van de Pharizeen gevoegt hadde.

Zeggende: waarom vasten wy, ende de Pharizeen veel. Want / Luc 18: 12. sien wy / dat de Pharizeen / behalven veele gesette vasten-dagen / nog vasteden tweemaal ter wecke. En uyt hare memorien blijkt ons / dat sy daer toe den tweeden en den vijfden dag der weke hadden afgesondert. Mogelijk was dese maaltijd ook op soo een vasten-dag der weke; wanneer het gantsche volk niet en vastede / maar alleen de Pharizeen.

Ende uwe discipelen en vasten niet? Dat is: Die en heyligen / nog en houden soo plegtelijk geen afgesonderde vasten-dagen. Daer mede sy deselve schijnen verdagt te maken van een ruymer en ongebondener leven / die vermaak hadden in gasteryen / en vette maaltijden te genieten.

Vers 15. *Ende Jesus seyde tot haar, konnen ook de bruylofts-kinderen treuren?* Gr. De sonen der kamer des Bruydegoms. Het is een spreek-wijse na den aart der Hebreen / en betekent soodanige persoonen / die ingegaan zijn met de Bruydegom in sijn bruydegoms-kamer: gelijk men plag toe te staan aan de speelgenoten / die de Bruydegom tot de Bruyd in-leyden met vrolijk gesang en speel-tuyg. Daer ter plaatse nu en voegt geen treuren / gelijk het vasten is een gebruyk van treurigheyd.

Soo lange de Bruydegom by haar is. In dese gelijkenisse is Christus de Bruydegom. Vergelijk ook Cap. 22: 1. 25: 1. Ioh. 3: 29. Apoc. 19: 7. 9. Het geene genomen is uyt het O. T. siet Psal. 45. En het hoogelied van Salomon / het welke een geduyrig gesprek is tusschen Christus en sijn kerk / onder de naam van Bruydegom en Bruyd.

Maar de dagen sullen komen, wanneer de Bruydegom van haar sal weg genomen zijn. Door het gewelt der vyanden / die hem souden brengen ter dood / en door de verhoogende magt Gods / die hem soude opwecken en doen opvaren in den Hemel selve. vergelijk Jes. 53: Apoc. 12: 5.

Soo gaf dan Iesus alhier een indruk / dat hy by de sijne niet altoos blijven soude: en derhalven / dat hy sijnen throon niet en vont op aarden / maar dat deselve voor hem bereyt was in den Hemel / om van daar sijne kerke te regeeren: Want met soodanigen spreekwijse wilde hy van verre hare gedagten opwekken / om uyt de Prophetien te ondersoeken / wat datter van sijn vertrek uyt de wereld geschreven was.

Ende dan sullen sy vasten. Dat is: Reden hebben van droefheyd / die haar sal verootmoedigen tot vasten en bidden. vergelijk Ioh. 16: 20. 33. en siet Act. 13: 2. 3. 14: 23. 2 Cor. 6: 9.

Vers 16. Hier gaat Iesus over tot een tweede reden van verantwoordinge / waar mede hy eygentlijk toont dat die manier van vasten / dewelke de Pharizeen en discipelen Johannis onderhielden / aan de staat van sijn kerke / na sijn komste in de wereld / geensins en paste / en van die gene / die de vreugde-wijn des bruylofts gesmaakt hadden / noyt meer soude konnen gehanthaaft werden: om dat deselve behoorde tot de outheyd der voorige dienstbaarheyd / en 't sware jok / 't geen de vrye kerke niet en moeste dragen.

En daarom moet men in 't vasten twee dingen onderscheyden / yets dat blijft en eeuwigduyrig is: en yets dat ophout / als tot het jok der dienstbaarheyd behoorende. Door ootmoedigheyd sig selven te speenen / en te ontrecken van al wat ons gelusten mag / is een oeffeninge die blijft: en een hulpmiddel

middel van devotie. Maar door te groote strengheyd en dikwyligheyd de Ziele te quellen / om de hongerende en dorstende staat van de verwagtende uyt te beelden / dat heeft geen plaats meer na dat wy door den wijn des Euangeliums gedrenkt en verzadigt zijn. Dewijle nu die gestrengheyd en dikwyligheyd in 't vasten gevordert wiert van Jesu discipelen / soo konde dien eysch niet directer wedergesprooken werden / als door aanmerkinge van die sagter huys-houdinge / en dat heuchelijker onthaal 't geen de kerke des N. T. bereyt was / het welke Jesus onder twee seer soete gelijkenissen gaat uytbeelden. Seggende:

Ook en set niemant eenen lap ongevolt laken op een out kleed. Vertoonende daar mede / hoe out en nieuw qualijk te samen voegt. Een lap ongevolt laken: is soodanig laken / dat nog nieuw is / en selfs nog niet en is geweest onder de hand des vollers. Daarom leest de Syrische vertalinge een stuk nieuw laken op een kleed, dat van ouderdom versleten is.

Want des selven aangesette lap scheurt af van het kleed. Andere vervullen den sin en lesen / scheurt pets af van het kleed, eenige verkiesen ook dese vertalinge / dewelke leest. Want men neemt dit vulsel des selfs af van het kleed. Namentlijk van een nieuw kleed: en maakt alsoo een erger gale. Daar op schijnt Lucas te sien / Cap. 5: 36. Als hy de woorden in deser voegen aantrekt. Niemant en set eenen lap van een nieuw kleed op een out kleed; anders soo scheurt hy ook het nieuwe: ende de lap van het nieuwe komt met het oude niet over een.

En daar wort een erger scheure. Die de voorgaande woorden op de eerste wijse vertalen / nemen dese erger scheure van een grooter en wanstaltiger uytwijkinge / om dat het nieuwe met het oude geen streek en hout. Maar die den lap aanmerken / als afgenomen van een nieuw-kleed / om het oude daar mede op te maken / die verstaan die erger scheure van een gale in 't nieuwe kleed / dat daar door gebroken en geschonden wert.

Die Christi discipelen / dewelke verciert waren met het nieuwe kleet van geregtigheyd / en blijdschap / wederom wilden brengen tot het onderhouden van de dingen der wet / en de wet en 't Euangelium in haar te samen paren: die en verstonden niet dat de dienst van Johannes de Dooper geensins beoogde het verouderde kleed der Ceremonien te vervullen / en te vernieuwen met het nieuwe vulsel des Euangeliums: maar dat hy de schaduwen wilde laten afslijten / die nu al de gedaante van een gescheurt outkleed vertoonden. Op dat men in Christo het bevont alles nieuw te zijn.

Vers 17. *Nog men doet geen nieuwe wijn in oude leder-sacken: anders soo bersten de leder-sacken, ende de wijn wort uytgestort, ende de leder-sacken verderven.* Dese gelijkenisse is genomen van seker gebruyk in Oosten / daar men de wijn in ledere-sacken beslupt / waar door sy ook bequamer op beesten van de eene plaats na de ander vervoert kan werden. Om de kragtige werking der nieuwe wijnen / diens geesten geweldig woelen tot haar ontsluyting / te konnen uytharden / verkiest men nieuwe leder-sacken / die sterk en bequaam zijn; om alsoo die schade te verhoeden / die men van oude sacken te dugten heeft / dat sy berstende beyde en wijn en sak souden verderven.

Soo toont dan Jesus, dat hy nieuwe menschen van nooden hadde / die in een andere conditie moesten leven als hare Vaderen onder de wet / soude hy haar het regte gevoelen van de blijdschap des

Euan-

Euangeliums deelagtig maken. En dat de vermenging van die twee staten van vryheyd en dienstbaarheyd / om gedrenkte te voegen by de dorstende, soo gevaarelijk was: dat sy ligtelijk en wijn en sacken stonden te verliesen: dat is / te vervallen van 't Euangelium Christi: en te verliesen haar conditie en staat onder de wet / door de verscheuringe van haar politie / en verstooringe van haren tempel-dienst.

Maar men doet nieuwe wijn in nieuwe leder-sacken, en beyde te samen worden behouden. Om dat die twee wel voegen met malkanderen. Soo wil Jesus van sijn discipelen hebben aangemerkt als nieuwe leder-sacken / die hy bereyde / om nieuwen wijn te ontfangen / en al vast toerustede tot de vryheyd en volle blijdschap des N. T.

De Wonder-werken, waar mede Jesus de voorgaande discoursen kort daar op bevestigt, waren

1. *De genesing der bloed-vloeyende vrouwe*, en
2. *De opwecking van een gestorven dogterken.*

Verss. 18-26.

Korte opening van 't verstand der woorden.

Vers 18. **A***Ls hy dese dingen tot haar sprak*; Namentlijk / dat nu de Bruydegom tegenwoordig was: die alles bereyde tot een nieuwe huyshoudinge / en bedeelinge der genade; en die sijne discipelen bevrijde van die dingen / welke haar onbequaam maakten / om de kragt van de blijdschap des N. T. te bevatten: Soo beschikte God / door sijn bysondere voorsienigheyd / in dien selven stont, occasie / om soo gewigtigen leer-stuk door de grootste wonder-werken te bevestigen: op dat die ooren / welke sulke redenen beswaarlijk hoorden / door aanmerking van soo groote wonderen / egter tot eerbiedigheyd / en godvrugtig nadenken van dese dingen gebragt wierden.

Siet een Overste quam: Namentlijk / een Overste der Synagoge, Marc. 5: 22. Luc. 8: 41. genaamt Jairus. Die over eene van de Synagogen tot Capernaum opsigt hadde. Hoedanigen de Joden noemen *Rósh hacneseth*; Het hooft van de vergadering: dewelke het eerste en het hoogste gesag voerde in deselve.

Ende aanbad hem. Siet boven Cap. 8: 10. Weshalven nog yemant uyt de Oversten in hem geloofd heeft.

Seggende: Mijn dogter is nu terstont gestorven. Dit dogterken / zijnde een eenig kind; en ontrent van twaalf-jarigen ouderdom (gelijk Marcus, cap. 5: 42: en Lucas, cap. 8: 42. aanteekenen) was seer gelieft / en daarom wert over haar soo grooten versoek ingelevert.

Krank zijnde / en zieltogende / was de Vader uytgegaan / om Jesu hulp te versoeken: maar na sijn eerste aanspraak tot Jesus verstaande haar overlijden / soo hout hy egter aan; waarom dit tweede versoek / om korthevts wille / van Mattheus alleen wert aangeteekent.

Dog

Dog komt, ende legt uwe handen op haar, ende sy sal leven. Siet hier een geloove dat groot was / het welke erkende dat Jesus de magt hadde / om selfs een dooden levendig te maken / en op te wecken; gelijk men ook leest / dat eertijts geschiet is door den dienst van Elias, 1 Kon. 17: 21. 24. ende Eliza, 2 Kon. 4: 32-37.

Vers 19. *Ende Iesus opgestaan zijnde, volgde hem, ende sijne discipelen.* Ja ook een groote schare, die hem verdrong: als Lucas segt / cap. 8: 42.

Vers 20. *Ende siet, een vrouwe, die twaalf jaren het bloed vloeyen gehad hadde.* Een siekte / die haar verontreynigde na de wet / en weerde van de tekenen des verbonts / siet Lev. 18: 19. En daarom alsoo s'waar een droom gemoed drukte / als het lighaam.

Daer quam by / Dat sy veel geleden hadde van veele Medecijn-meesters, Marc. 5: 26. En alle haren leef-togt aan Medecijn-meesters hadde te kosten gelegt: en van niemant en hadde konnen genesen worden, Luc. 8: 43.

Komende tot hem van agteren, raakte de zoom sijnes kleeds aan. Om alsoo de persoon by haar selven uyt te stippen / op wiens hulpe sy vertrouwde: en die sy door soo grootmagtig erkende / dat hy haar soude konnen genesen.

Vers 21. *Want sy seyde in haar selven.* In haar eygen gemoed. Siet boven op vers 3.

Indien ik alleenlijk sijn kleed aanrake, soo sal ik gesont worden. Gr. Behouden werden. Niet dat sy sulken kragt verwagtede van het kleed Jesu, maar van sijn persoon / door wiens genade sy sogt behouden te werden. Want de Joden selve geloofden / dat de Messias de dreese des HEEREN konde rieken: en des wegen vertrouwt sy / dat hy haar in 't verborgen sal kennen / en na haar geloove beantwoorden: Terwijl sy dit aanraken van sijn kleed gebruykt als een aanwijsinge van de persoon / op wien sy vertrouwde.

Vers 22. *Ende Jesus hem omkeerende, ende haar siende.* Marcus segt / cap. 5: 31-33. Terstont Jesus bekennende in hem selven, dat 'er een kragt van hem was uytgegaan: keerde sig onder het volk om, en seyde: Wie heeft mijne kleederen aangeraakt? Sijne discipelen seyden tot hem: Gy siet dat het volk u verdringt, en segt gy, wie heeft my aangeraakt? Ende hy sag rontomme, om de gene te sien, die dat gedaan had. Maar de vrouwe bevreest en bevende, als die wist wat aan haar geschied was, quam en viel voor hem neder, ende seyde hem alle de waarheyd.

Seyde, Zijt wel gemoed dogter. Siet boven vers 2.

Uw geloove heeft u behouden. Dat is / gesont gemaakt. Nademaal soodanigen geloove niet en konde onbeantwoort blijven / terwijl God sijnen Soone wilde verheerlijken / ende door betooning van groote werken openbaar maken.

Ende de vrouwe wiert gesont van deselve uyre af. Om te toonen / dat haar gesontheyd niet van langsamer hand / maar aanstonts is weder-gekeert.

Vers 23. *Ende als Iesus in 't huys des Oversten quam, ende sag de pijpers, en de woelende schare.* Die daar waren om den rouw te bedrijven / met klaagpijpen / misbaar van huylende vrouwen / en alderhande gedruys / na de gewoonte der Oostersche volkeren: welke ook plaats gegrepen hadde onder de Joden; gelijk uyt Josephus / en den Thalmud der Joden van geleerde mannen overvloedig is aangewesen. Siet Ligtfoot over dese plaatse.

Vers 24. *Seyde hy tot haar, Vertrekt: want het dogterken en is niet dood?* Dat is / soo niet gescheyden van de wereld / dat men haar soude stellen onder de dooden / die

die men beweent / en begraaft. Want sy moest uyt desen doodelijken staat opgewekt / en in dit leven nog een wijl behouden werden.

Maar sy slaapt. Haar doodelijke stant is maar een slaap gelijk / uyt dewelke sy moet opwaken.

De Schriftuyr segt meermalen van de gestorvene dat sy slapen. Gen. 48: 29. Job 3: 13. Jes. 14: 18. Dan. 12: 2. Het is dan als of Jesus seyde: Wat hebt gylieden hier te doen? en waar toe sal 't zijn, dat gy u rouw klagten opheft? De dood van dit dogterken en is geen dood, die haar heden sal af-scheyden van de wereld; maar alleen als een slaap, waar uyt sy tot verheerlijking van Gods magt, en mijne sendinge, sal ontwaken in dese selve uyre.

Ende sy belagten hem. Een gebaar / waar mede men yemants dwaasheyd ten toon stelt: dit scheen in hare oogen een sotte klap / of dwaase vermetelheyd dat dit dogterken soude door hem als uyt een slaap opwaken.

Vers 25. *Als nu de schare uytgedreven was, ging hy in, ende greep haar hand,* Seggende tot haar, Talitah Kumi, dogterken staat op. Marc. 5: 41.

Ende het dogterken stont op. Lucas segt / Cap. 8: 55. Ende haar Geest keerde weder, ende sy stont aanstonts op: ende hy geboot, dat men haar te eten geven soude.

Vers 26. *Ende dit gerugte ging uyt door dat selve geheele land.* Waar door dit wonder-werk verbreydt wierde / tot verheffinge van de grootheyd des Heeren Jesu / door wien soodanigen werk wierd uytgewragt.

Betooninge van de waarheyd en Goddelijkheyd van dese twee Wonder werken, en wat kragt sy geven aan het Euangelium.

§ 1. De Euangelist beroept sig hier eerst op een vrouwe / wiens quale openbaar was / soo dat niemant van haar miserie kon onbewust zijn: twaalf jaren had haar quellinge geduyrt / veele Medicijnmeesters hadden haar onder handen gehad / en seer uytgemergelt / soo dat beyde haar lighaam / en haar staat / was uytgeput en vervallen: Soodanige quijnerpen vertoonen haar in 't aangesigt / en kijken over al uyt in het gelaat der gener / die daar mede bevangen zijn. Haar genesinge geschiede in 't midden van een groot gedrang van menschen / die alle getuygen waren van dit wonder-werk. *De waarheyd van dese genesinge der bloed-vloeyende vrouwe.*

§ 2. De Goddelijkheyd van dit werk bleek uyt de swaarheyd van het accident / de maniere van genesinge / en schielijk rijsinge van de lang gewenschte gesontheyd. Swaar was het accident / en ongenessselijk bevonden / dewijl soo veele Genees-meesters te vergeefs daar ontrent hadden gearbeyt / en al wat de konst-wetten geboden hadden in 't werk gestelt; waar by quam / dat dit gebrek nu al verondert was / en de natuyr de wegen soodanig had geopent / en sig soo gewent derwaarts te ontlasten / dat de genesinge gewisselijk voor desperaat moest gehouden werden; en de haastige schorting / schoon sy mogelijk waar geweest voor schadelijk ware te erkennen / dewijl dit verslaauwde bloed met *Des selfs Goddelijkheyd.*

anders als watersugtigheden/ of andere boose quellingen konde verwecken. De manier van genesinge was door het uytgaan van een kragt/ sonder genees-middelen/ gelijk Iesus haar gesontheyd daar na ook gebood. Aanstonts daar op gevoelt sy een verandering/ waar door de fonteyne des bloeds opdroogt/ en haar kragten te gelijk vernieuwen. Die soodanig wrogt/ betoonde hem een Schepper/ welke konde werken boven de gemeene loop der natuyre/ en de dingen, die niet en zijn, roepen, als of sy waren. Dit bleek daarom te meer/ om dat hy wist dat hy aangeraakt was tot genesinge/ schoon hy sulks na den lighame niet hadde konnen gevoelen/ nog door uyterlijke sinnen was gewaar geworden. Soo datmen sekerlijk bevont/ dat in hem een Goddelijke Geest woonde/ van oneyndige kragt/ en van oneyndige wetenschap.

Daar uyt besloten, dat IESUS was de behouder van sondaren en Bruydegom der kerke.

§ 3. Die nu hem selven alsoo betoonde te wesen God geopenbaart in 't vleesch, en sijne Godheyd betoonde uyt soo groote werken/ die had met regt hem selven verklaart voor de Saligmaker en Bruydegom der kerke: Het geene in niemant als in de beloofde Messias konde plaatse hebben.

De waarheyd van dese opweckinge.

§ 4. Daar benevens beroept sig het Evangelium ook op een tweede wonder. Een dogterken dat gestorven was wert opgewekt. Haar dood was soo openbaar/ dat de pijpers en woelende schare alreede in huys waren tot het rouw-beklag/ en het was haar een belachgelijk ding/ dat yemant daar aan soude twijffelen/ of dit dogterken waarlijk gestorven was. Dit geschiede in het huys van Iairus, een eerlijk en geagt man/ een Overste over een Ioodsche Synagoge. En egter wiert de gestorvene aanstonts daar op levendig gemaakt en gesont/ aangeset aan den disch om te eten/ en alsoo namaals vertoont aan het volk: dese sake was soo bekent/ dat het gerugte daar van ging door 't geheele land: en ons Evangelium sig daar op beroept/ als op een geschiedenisse/ die aan allen openbaar was: waar van men tot Capernaum alle bescheyt konde bekomen/ nadien de man met namen bekent was. Soo bekent ook den Schrijver van het Gods-lasterlijk boek Toldos Ieschu p. 11. Ex Ed. Wagenseilii. Dat Iesus op 't versoek om wonder-tekenen te doen/ een dood mensch heeft aange-eyscht; en tot hem gebragt zijnde, soo haast als hy hem de handen had opgeleyt en de name Gods over hem uytgesproken, heeft van den dooden opgewekt/ invoegen dat hy weder levendig is geworden, en sig opgeregt heeft op sijne voeten.

Des sels Goddelijkheyd.

§ 5. De grootheyd van 't wonder-werk is buyten allen tegen-spreken: boven alle miraculen is de tegenwoordige te agten/ dat men hier siet een gestorven mensch van den dooden opgewekt. Niemant kan twijffelen of dese saak is boven het bereyk van alle geschapene kragten/ en een werk/ dat den Schepper alleen eygen is. Wel is waar/ dat Elias en Eliza ook dooden hebben opgewekt/ maar even uyt dien hoofde blijkt/ dat God met haar was/ en dat sijn Goddelijke almagt daar mede heeft bevestigt/ dat dese menschen waren Propheten/ van God gesonden/ wiens woord een yder verpligte tot het geloove. (NB.) Siet 1 Kon. 17: 24.

§ 6. Hy

§6. Uyt soodanigen werk besluyten wy dan ook/ dat God getuygenisse gegeven heeft over de leere van Iesus. En dewijl hy even te vooren hem selven had verklaart voor de Saligmaker/ die gekomen was als een Geestelijke Genees-meester der Zielen, en als de regte Bruydegom van de kerke. Dat is/ als de ware Messias selve: soo sien wy/ dat God met dit werk sijne leere heeft willen bevestigen/ en alle de aanschouwers en die dit hoorden/ verpligten/ om hem als een waar Prop heet aan te nemen/ en sijne leere in den geloove te ontfangen. Daar uyt besloten als boven, dat Iesus was de behouder van soodanigen en de Bruydegom der kerke.

§7. Door dese opweckinge van den dooden heeft sig Iesus ook betoont die gene te zijn/ waar van de Propheten, gesprooken hebben. Daar was gesegt. Deut. 18: 15. Dat dese Propheet soude Moses gelijk zijn. En derhalven in grootheyd van wonder-werken hem seer wel konnen opwegen: [vergelijk Deut. 34: 10.] Soo moeste hy dan niet minder zijn als Moses of yemant van de volgende Propheten in wonder-werken; niet minder als Elias of Eliza, die door dese soorte van wonder-tekenen zijn verheerlijkt. Het was ook de Koning Israels/ die Deut. 32: 39. opstaat en segt. Siet nu dat ik, ik DIE ben, ende geen God met my. Ik doode ende make levendig, ik verslaende heele. En hoe konnen wy twijffelen/ dat dit op Iesus past/ die soodanige werken doet? want in die plaatse trooste hy sijne kerke in haar uyterste benaautheyd/ uyt die aanmerkinge van sijn kragt/ waar door hy dooden selfs eertijts hadde levendig gemaakt/ soo sprak daar de Rotssteen hares heyls/ dien sy mishandelt/ en tot een dood Lijk gemaakt hadden. 't Selve betoten uyt de Prophetien.

---

3. De opening der Oogen van twee Blinden.

Versſ. 27-31.

Korte opening van 't verstand der woorden.

Vers 27. Ende als Iesus van daar voortging. Van 't huys van Jairus: Van waar hy hem eerlang schijnt begeven te hebben op den weg.

Zijn hem twee blinden gevolgt. Blintheyt is een sware besoekinge/ waar door dese menschen/ ontbloot van het aangenaam gebruyk der oogen/ niet en konden het aangename ligt/ en alle de cieragien van de wereld/ welke door 't ligt ondekt werden/ beschouwen; en dewelke meer-malen ook alle genesing weygert.

Roepende ende seggende, gy sone Davids, Soo noemden de Joden hy uytnementheyd den Messias. Cap. 1: 1.

Ontfermt u onser. Dat is: Laat onse ellende in uw de barmhertigheyd ontsteken tot onser hulpe/ om onse genesinge te bevorderen.

Vers 28. *Ende als hy nu in huys gekomen was.* Soo lang beliefde het onsen HEERE/ hare gebeden te oeffenen/ en haar occasie te geven tot een aanhoudent geroep/ waar door de verwagtinge der menschen al meer en meer wiert voorbereydet/ om met verlangen af te wagten en te sien/ wat uytslag dit nemen/

nen / en wat antwoord sy op haar versoek verkrijgen souden.

Quamen de blinden tot hem. In het huys daar Jesus ingegaan was / en wel waarschijnelijk in sijn eygen huys / daar hy woonde tot Capernaum.

Ende Iesus seyde tot haar, gelooft gy dat ik dat doen kan. Sy hadden hem beleden te zijn de soone Davids, dat is / de Christus. Nu vraagt hy / of sy ook geloofden / dat hy in dat ampt soodanigen kragt hadde; op dat hy door dit wonder sijn groote / ja Goddelijke magt soude bevestigen: en het geloove in andere ook verwecken of versterken.

Sy seyden tot hem, Ia Heere. Sy noemen hem HEERE / om te toonen op wat grond sy soodanigen magt in hem erkenden / dewijle dat sijn heerschappye was van hooge uytbreydinge. Soo schijnen sy te spreken volgens Psal. 110: 1. Daar David selve de Christus sijnen Heere noemt.

Vers 29. *Doe raakte hy hare oogen aan.* Die alleen door sijn kragtig bevel seminige genas [gelijk ook den Bartimæus van sijn blintheyd] die wilde hy hier genesen onder dese uyterlijke gebeerde van aanrakinge: niet als of de genesinge daar van afhing / en daar door veroorsaakt wierde: maar om dat deselve soude verstrecken tot een mede gaande teken van sijn vrerdige hulpe / en een bewijs van sijn hand, dat is / kragt / daar ontrent gebruykt.

Seggende, Uw geschiede na uw geloove. Daar was dan wederom sijn Goddelijk bevel.

Vers 30. *Ende haare oogen zijn geopent geworden.* Dat is: Haar gesigte is aan haar gegeven door een ontsluytinge van haar oogen / en bequaam-makinge van alle de werk-tuygen van het gesigte. Soo dat dit bevel al wederom sijn kragt hadde.

Ende Jesus heeft haar seer strengelijk verboden. Onder hooge betuyginge en betooninge van sijn ernstige wille. De nadruk van 't gront-woord betekent een verbod / onder bedreyging van ongunst / en ongenoegen.

Siet dat het niemant en wete. Het en konde niet onbekent blijven / dat dese menschen van blind siende geworden waren: maar Jesus de Autheur van haar genesinge wilde / dat sy dit niet bekent souden maken; eensdeels om de toorne der vyanden niet meer te ontsteken: anderdeels om te bewijsen / dat hy geen eere van menschen sogt. Daar uyt blijkt / dat Jesus veele werken heeft gedaan / die soo rugtbaar tot haren Autheur niet en zijn gebragt / om dat de overige genoeg waren om te glooven.

Vers 31. *Maar sy uytgegaan zijnde, hebben hem rugtbaar gemaakt door dat geheele land.* Soo dat dit is verspreyt buyten sijn toedoen: Soo verre van daar is 't / dat hy soodanige gerugt en soude hebben gesogt / of sulke menschen hebben begunstigt.

Betooninge van Jesus Messiasschap uyt dese genesing der Blinden.

De waarheyd en Goddelijkheyd van dit wonder Werk.

§ 1. GEen niemant aan de waarheyd of Goddelijkheyd van dit werk kan twijffelen / nadien soodanige persoonen bekent waren / en soodanigen werk van self spraak van hooger kragt te zijn: soo diende het ook tot bewijs van Jesu voorgaande discours / dewijl het al geviel op deselve tijd als de voorgaande wonderen: en alsoo te meer ver-

sterkte

sterkte syn eerste reden. Als ook tot bevestiging van deser menschen belijdenisse/ die hem verklaarde voor de sone Davids: de HEERE, die magt had om der blinden oogen te openen. Het welk dan hier aan geen een/ maar aan twee persoonen te gelijk geschiet/ tot meerder versterkinge van het Euangelium.

§ 2. Insonderheyd voldeede Jesus daar mede de Prophetien/ die van de Christus, en van de geluckige segeningen van die tyden spraken. Als men eens aanmerkt/ dat de Christus in den 146sten. Psalm gestelt wert tegen de Vorsten/ die op Mosis stoel saten: en dat hem daar wert toegeschreven/ dat hy is de HEERE, die de oogen der blinden opent, v.8. En dat Jes. 35:5. voorsept wert: Als dan sullen der blinden oogen opgedaan werden, ende der dooven ooren geopent werden. Soo kan men niet twijffelen/ of men is hier in dien regten tyd gevallen op de regte persoon/ dewelke de Christus moeste zijn. Haar overeenkomst met de Prophetien.

Aanmerkinge.

MEn mag ook dese historie met regt aansien als een proef/ hier by de andere wonder-werken gevoegt/ dienende om te vertoonen/ hoe Jesu wonderen buyten syn toedoen/ ja tegen synen toeleg/ zijn verspreyt/ daar hy selve geboden hadden te swygen: Op dat blijke/ dat dese genesene geen menschen waren/ die eenigsins daar toe waren opgemaakt/ of die daar door eenige gunst by hem konden bejagen; maar dewelke door een volheyd van haar eygen gemoed de ronde waarheyd alomme hebben laten uytbreken.

---

4. Uytwerping van den Duyvel uyt een Stommen, en herstellinge van des selfs spraak.

Verss. 32-34.

Korte opening van 't verstand der woorden.

Vers 32. *ALs dese nu uytgingen*; Verstaat dese blinden, dewelke haar gesigte verkregen hadden door Jesu kragtdadige gunste; doen stonden daar al weder andere lieden gereet met een ellendig patient: Soo dat dit vierde wonder-werk nog al geschiet is op den selven agter-middag: Want God wilde alsoo de deure openen/ tot verheerlijking van sijn Soon/ op desen selven dag/ op welke hy soo rondelijk het eynde van sijn komste verklaart hadde.

Siet, soo bragten sy tot hem een mensche die stom was. Het grond woord betekent ook soo wel een dooven als stommen; nademaal soodanige menschen gemeenelijk stom en doof zijn. Die de blinden het gesigte gegeven hadden/ wiert dan hier versogt/ om aan desen stom en dooven 't gehoor en de spraak te herstellen.

Ende van den duyvel beseten. En derhalven boven dat voorgaande quaad met nog een erger gequelt wiert: na-

 dien

dien een onreyne Geest in hem gebaren was / die desen mensche na sijn gewoone boosheyd met veel ongemacken en quellingen plaagde.

Vers 33. *Ende als de Duyvel uytgeworpen was*; Dat is / door de overwinnende kragt van Jesus, tegen welke hy niet bestaan en konde / met gewelt was uytgedreven / tegen sijn wil en dank: Want dat geeft het woord van uytwerpen te kennen.

Sprak de stomme: Door deselve kragt van Jesus. En vont hem selven door een tweede weldaad wederom herstelt in sijn gehoor / en in het gebruyk van sijn tonge / om die te konnen beheeren. Ja mogelijk ook in een haastige verligtinge van sijn verstand / om de spraak des volks te kennen / en sijne gedagten door woorden te konnen uyten; 't geen hy / wegens het gebrek van sijn gehoor / en deswegen onkunde van de talen des volks / niet had konnen te wege brengen.

Ende de Scharen verwonderden haar. Dewijle hier soo veele onbegrijpelijke dingen te samen quamen: de opening van sijn ooren; de versterkinge van sijn spraak-zenuwen; de schielijke verligtinge des verstants / om een spraak te kennen / die hem vergeten was / of dien hy noyt gekent en hadde / by aldien hy van sijn geboorte af was doof geweest; En daar en boven / dat hy verlost wiert van alle die quellingen van de boose Geest / wiens nucken en plagen hy nu met sijn tonge haar konde bekent maken. Soo rijst hier met regt een verwonderinge.

Seggende, Daar en is noyt desgelijks in Israel gesien. Hoewel dat men in Israël [dat uytgelesen volk / 't geen God door groote wonderen had verlost / en in Canaan gebragt] veele wonderbarelijke kragten had gesien / ten dage van Moses, ende de Propheten: soo was nogtans alhier een wonder-werk sonder weerga: dewijle hier soo veele wonderen in een persoon te samen liepen / die elk van grooter consideratie zijnde / door een getuyge konde verstrecken van een Goddelijke kragt.

Ook schijnt dese verwonderende betuyginge met eenen te slaan op alle dese miraculen / die in desen eenen agtermiddag soo kort op malkanderen waren gevolgt; Het was hier slag op slag: Men sag een ongeneesselijke en lang verouderde bloed-vloet geschort: Een dood mensch van den dooden opgewekt: Twee blinden beschonken met haar gesigt: En nu wederom / al in dien selven tijd / een stommen doove spreekende gemaakt / en van den Duyvel verlost. Daarom verklaart het volk / dat hy / die hier leerde / een Propheet was van grooter wonderwerken / als opt eene was opgestaan. Siet duysterlijk siende op Deut. 18. ℣. 18. vergeleken met Deut. 34: 10. 11.

Vers 34. *Maar de Pharizeen*: Die boven vers 11. hadden gemurmureert tegen Iesu compoortement / om dat hy at met de tollenaars en sondaars: en die vers 14. de discipulen Iohannis hadden verwekt / om haar ongenoegen te toonen tegen Iesus, en sijne discipelen / die niet gelijk als sy en vasteden: en wilden haar tot geen overtuyginge laten brengen; maar versonnen een uytvlugt op dit groote werk.

Seyden, Hy werpt de Duyvelen uyt, door de Overste der Duyvelen. Siet Matth. 12: 24. Alwaar Iesus dese lastering ook in 't breede beschaamt. Haar meening is / dat dit werk soude geschiet zijn door een t'samen-stemminge met de Overste der Duyvelen / onder wien de overige Geesten moesten bucken / en op sijn bevel wijken / of werken / alles wat hun geboden wert.

Onsen Euangelist verhaalt dese tegen-

genwerpinge / als een desperate tale en onsinnige uytvlugt / die een bewijs verstrekt van de uyterste verlegentheyd: dewelke van haar sonder reden of bewijs wiert voortgebragt: en die geensins en beantwoorde alle dese wonderen. Want wat boose Geest / vertreckende / kon een stom mensch sprekende maken / en aanstonts een tale leeren / die hy niet en kende / en nogtans behielt / en met besaadigheyd gebruykte? Maar heeft de boose Geest oyt soo veel magt of toelatinge gehad / om wonder op wonder te doen? Dooden levendig te maken? Blinden het gesigte te geven? en dat alles in sulke omstandigheden? Soo hoorde men wel een uytvlugt: maar die geensins antwoorde op desen ganschen reex van wonder-werken; en daarom sig selven schaamde.

Betooninge van Jesu Messiasschap uyt de genesinge van desen Stom besetenen.

§ 1. Wie en siet niet van hoe onwederdenkelijke waarheyd dat al wederom dit tegenwoordig wonder is / 't geen voorviel ten overstaan van soo veele en veelerhande getuygen? Geheele scharen, ja selfs de murmurerende Pharizeen, moeten nootsakelijk hier erkennen een werk van obermagtige kragt. Een mensch / die stom en doof was, spreekt / en die beseten was, wert van den Duyvel verlost. Al het welk sy selve bekennen / maar alleen tragten krugteloos te maken / mits dit werk toeschrijvende aan de Overste der Duyvelen. De waarheyd van dit werk.

§ 2. Men kan ook niet twijffelen / of dit alles was boven het bereyk van menschen vernuft of vermogen: daarom hebben self Jesu vyanden geen ander uytvlugt weten te bedenken / als haar tegenwoordige desperate lasteringe. Sy sagen wel / dat het volk dese wonderen vergeleek met die van de voorgaande Propheten: sy hoorden haar oordeel / dat de scharen de tegenwoordige kragten heurden voor wonderen van uytnemender magt / als alle de voorgaande. En daarom toestaande de grootheyd deser dingen / soo nemen sy haar uytvlugt op de Overste der Duyvelen, de Prince des afgronts / de God deser eeuwe / die sy willen dat heden in Israel soo ongehoorden rolle speelde / tot een schandelijke verdoeringe van het volk: Sonder nogtans aan te merken / dat de Autheur van dese wonderen was een Sone Davids: wonderlijk geboren / ter regter tijd en plaats verscheenen / een Leer-meester van deugt en ware Godsaligheyd: die Sondaren riep tot bekeeringe, en de werken des Duyvels quam verbreken. Dat hy was een Propheet / die getuygenisse hadde van een voorgaande Propheet / sijn Voorlooper / en door wien God / sonder dat'er eenige voorwaarde gebrak / sijn beloften immers seer wel konde bewaarheyden. Noyt sal yemant my bewijsen / dat de wonder-werken van Moses en de Propheten waren van Goddelijke kragt / of uyt deselve bewijsen sullen wy komen vertoonen / dat den oorspronk van dese kragtige werken ook was deselve mogentheyd onses Gods. Des selfs Goddelijkheyd.

§ 3. De

§ 3. Dewijle nu alle de ware Miraculen strekken tot bevestiging van yemants leere / soo moeten wy bekennen / dat Jesu discoursen op desen middag gevoert / seer glorieus zijn bevestigt op desen agter-middag: nadien hy sijne sendinge door soo verscheydene en soo groote tekenen verzegelt heeft. Aldaar ontsloot hy synen mond / en toonde het eynde van sijn komste: dat het was om de ellendige verwonde zielen te genesen, en sondaren ter bekeeringe te roepen: dat hy was de Bruydegom, die door de blijtschap des Euangeliums de bruylofts-kinderen moeste verheugen; en deswegen / dat hy de Messias was / waar na men met soo veel ziels-begeerten had gewagt / en van wiens toekomste soo groote beloften af hingen. En siet / daar op volgen dese wonder-tekenen / als getuygen der waarheyd / om ons tot een geloovige aanneminge van sijne leere te verpligten.

§ 4. Als wy met opmerkinge de prophetie lesen / Jes. 35:5. Als dan sullen der blinden oogen open gedaan werden, ende der dooven ooren sullen geopent werden... Ende de tonge der stomme sal juychen. Soo kan men sijn geloove niet langer wederhouden / of men moet seggen / dat de tijd / in welke sulke wonder-tekenen geschiedden / is de eygen tijd van de Christus / welken de heyligen Geest ons aan sulke blijken te vooren heeft uytgemerkt. Want / als men sulke dingen sag / dat souden de selve bewijsen en merk-teekenen zijn van den eygen tyd des Euangeliums. En siet nu eens hier der blinden oogen geopent / de doove hoort / de stomme spreekt / en den armen wert het Euangelium verkondigt. Hoe is 't nu mogelijk te begrijpen / dat God soude gehengen / dat de Overste der Duyvelen dese gantsche vertooninge geheel soude opmaken / in 't midden van Gods volk / om de prophetien te bespotten / en het zaat van Abraham in hare verwagtinge na de schriften te verbijsteren?

Het tweede deel deses Hooft-stuks.

Handelende van JESU voor-bereydinge tot de voort-plantinge van sijn Leer.

Verss. 35-38.

Korte opening van 't verstand der woorden.

Vers 35 ENde *Iesus omging alle de steden ende vlecken, leerende in hare Synagogen, ende predikende het Euangelium des Koninkrijks, ende genesende alle siekten en qualen onder den volke.* De Euangelist herhaalt hier wederom de woorden / met de welke hy sijne verhandelinge van Jesu leere ende wonder-werken aangevangen hadde. Cap. 4: 23. Alwaar wy deselve ook geopent hebben.

Dese oorsaak van dese herhalinge is / om occasie te nemen tot een overgang tot een ander saak / namentlijk / de bysondere maniere van voortplanting sijner

ner leere / die hy gehouden heeft / en welke alreede in dese woorden ook begrepen is: want hier blijkt kortelijk / hoe Jesus selve gearbeyt heeft tot de uytbreydinge van het Evangelium; waar op aanstonts sal volgen / waarom hy ook eenige dienaars tot dit werk heeft verkoren / en op hoe bysonderen wijse hy die heeft geinstrueert.

(N.B.) Sommige exemplaren lesen kort daar op ook dese woorden. *Ende veele zijn hem na-gevolgt.* Die uyt alle die steden en vlecken door de kragt van sijne leere wierden geraakt aan het herte; waar van daan het quam / datter veeltijts veele scharen agter hem quamen.

Vers 36. *Ende by de Scharen siende, wiert innerlijk met ontfferminge beweegt over haar.* Gr. Wiert in sijne ingewanden geraakt over haar. Want het grontwoord komt van een woord dat ingewanden beteekent / hoedanige zijn het herte / de lever / de milt / en diergelijke innerlijke deelen / dewelke in hertstogten van groote ontroeringe ook geschuddet en bewogen werden. Insonderheyd in de passie van medelijden: waar van daan ons seer kragtige uytdruckingen door komen. Siet Jer. 4: 19. 20. Jes. 16: 11. Vergelijk Luc. 1: 78. 2 Cor. 7: 15. Phil. 2: 1. Col. 3: 12. 1 Ioh. 5. 17. Gen. 43: 29. 1 Kon. 3: 26. Jer. 31: 20.

Om dat sy vermoeyt waren. Soo leest ook de Syrische vertaling: en met hem Hieronymus, Hylarius: Chrysostomus, Theophylactus, en andere.

Sommige exemplaren lesen / *om dat sy ontbonden*, dat is / kragteloos waren: want dit woord beteekent een verslappinge van kragten aan handen / 2 Sam 4: 1. Jes. 13: 4. Esdr. 4: 4. en aan voeten / Jer. 12: 5. alwaar 't door vermoejen vertaalt wert: en Matth. 15: 32. door beswijken. Siet ook Marc. 8: 3. Hebr. 12: 3. Hoe men dan ook leest / soo komt de meyninge op een uyt.

De gelijkenisse is genomen van Schapen / die geen regte weyde / nog wateren vinden / maar haar vermoejen terwijl sy wandelen op een dorre heyde / en soo lang swerven / tot dat sy uytgemagert zynde / by na beswijken van aammegtigheyd.

De Phareezeen, die nog de belofte regt verstonden / nog Christum kenden / hadden het volk onder de wet gebragt tot de moejelijke onderhoudinge der ceremonien / sonder dat sy haar daar door leerden opklimmen tot de beschouwinge van de ware verlossinge: door menschelijke insettingen / van welke sommige Gods gebod kragteloos maakten / hadden sy haar nog meer bedwelmt. Onderwijlen wierden sy ook gedrukt van 't jok der Romeynen: en haar verwagtinge na de Christus was tot hier toe uytgestelt. Daar uyt ontstont een beswijking des geestelijken levens / soo dat veele waren afgemat / diens hope door onkunde en druk byhans van alle vertroostinge ontbloot was.

Ende verstroyt. Het gront-woord alhier beteekent dikmaal wegwerpen. 1 Kon. 13: 24. 26. Jer. 36: 30. 14: 16. Matth. 27: 5. Soo waren de Scharen / wegens het versuym der Schrift-geleerden / verlaten en verwaarloost / even als of sy ten roye van de avont-wolven waren weg-geworpen. Soo dat sy open lagen voor alle verleydingen en ziel-verderfelijke ketterepen der Pharizeen en Sadduceen.

Als Schapen, die geenen Herder en hebben. Sonder getrouwe opsigt of voorsorge; want schoon dat sy veele Herders hadden / soo ontbrak haar nogtans de ware hoede; dewijl sy niet en wierden geweydet op de grasige weyden van Gods woord / nog onderwesen in

't regte verstand der prophetie.

Men vint dese spreekwijse ook gebruykt van Moses / en die staat als ellendig aangemerkt / en afgebeden. Num. 27: 16. 17. vergelijk mede 1 Kon. 22: 17. Ezech. 13: 14. 14: 6. Marc. 6: 34.

Vers 37. *Doe seyde hy tot sijne Discipelen;* Dat is: By die occasie / en uyt sulken heyligen beweginge van barmhertigheyd / vertoonde hy aan sijne discipelen de groote nootsakelijkheyd / die hem nu drong / om eenige te verkiesen en te instrueren / dewelke hem mogten behulpsaam zijn in het werk des Euangeliums.

De Oogst is wel groot. Dese Oogst betekent een gewas / dat nu in sijn saysoen is / om te werden ingesamelt. Soo noemt hier Jesus de uytverkoorene in Israel / door de gantsche wereld verstropt; ter oorsaak / om dat sy waren een plantinge Gods / van de voorgaande Propheten bereyt tot het koninkrijke Christi / om daar in als in hare schuyre eens versamelt te werden / vergelijk Joh. 4: 35- 38.

Hier mede gaf Jesus dan te kennen / dat het nu den tijd des oogsts en der insamelinge was / in welcke alle planten van Goddelijke plantinge / tot de drye staat en gesegende voor-regten van Christi koninkrijke moesten werden overgebragt; dewijl kort daar op een hard saysoen / een tijd van gestrengheyd stont te volgen / tegen die gene / dewelke tot de gemeynschap van Christi kerke weygerden in te gaan.

Groot was dien Oogst: om dat die gene / dewelke geroepen moesten werden / alomme verstropt waren door het gantsche land / ja ook onder de Heydenen door de gantsche wereld: want de Joodsche natie doemaals byna over den gantschen aardbodem verspreyt was / en onder allerleye volkeren haar woonstede hadde.

Maar de Arbeyders: Dewelke Joh. 4: 35- 38. genaamt werden de Mayers. Wiens werk het was dese menschen te vergaderen / door het Euangelium: die met regt hier Arbeyders genaamt werden [gelijk ook 1 Cor. 3: 9. 2 Tim. 2. 15.] van wegen de groote vlijt en moeyte / daer toe van nooden. Want hier wert vereyscht een arbeyd in 't woord en in de leere, 1 Tim. 5: 17. Arbeyd in al die reysen en perijkelen: en arbeyd in het worstelen met soo veele vervolgingen / tegenstand en swarigheden / als men tegen het Euangelium te verwagten hadde. 2 Cor. 11: 23. 27.

Zijn weynige. Want de meeste Leeraars van de Synagogen wederstonden het Euangelium / en verhinderden het volk in 't rijke Christi in te gaan / Matth. 23: 13. De overige waren te seer beset met onkunde en quade bevattingen van het rijke Christi. Jes. 42: 19. 20. Waarom het nootsakelijk was / datter andere arbeyders in desen Oogst wierden uytgesonden.

Vers 38. *Biddet dan.* Dit gebrek gebruykt Jesus tot een beweeg-reden om te binden; want dese sake / nopende de voortsettinge van 't rijke Christi / vereyschte voor alle dingen den Goddelijken segen.

En soo gewigtigen werk begon Jesus niet / of hy heyligde het met sijne gebeden / en hy vermaande hier alle sijne discipelen / dat sy met hem haar ook alsoo voor God souden verootmoedigen / om de nootsakelijke behoeften van hem af te bidden.

Den Heere des Oogstes: De Vader onses HEEREN Jesu Christi / dewelke sijnen Soone hadde uytgesonden / om sijnen wijngaart te besoeken / als des selfs erfgenaam. Vergelijk Joh. 15: 1. 1 Cor. 3: 9. Matth. 21: 33. 37: 38.

Dat hy Arbeyders uytstoote in sijnen Oogst. Bequaame arbeyders in den Oogst der kerke /

kerke / waren een gave Gods / diemen alleen van hem te verwagten hadde / die sulke mannen begaven / bequaam maken en uytsenden kan: gelijk hy ook belooft hadde Jer. 3: 15. 23: 4.

Het woord uytstooten betekent somtijds een geweldig uytdrijven / Matth. 21: 12. 39. Luc. 11: 14. maar somtijts ook een bloote en kragtig overredende uytsendinge; gelijk het de LXX. Oversetters gebruyken om 't Hebreeusche woord *Shalach*, senden te vertalen Exod. 12: 33. en Psal. 43: 3. En soo wert het genomen Luc. 8: 54. en Joh. 10: 4. In dese laatste beteekenisse moet het ook hier werden opgenomen; want de Apostel segt / 1 Cor. 9: 17. Indien ik het gewillig doe, soo heb ick loon: ende indien onwillig, de uytdeelinge (of huysbesorginge) is my evenwel toebetrouwt.

Ondertusschen wil de Heyland daar onder met een te kennen geven / dat hier van nooden was een kragtige overredinge en persinge des gemoeds / dewelke de Apostelen soude moeten aandrijven / om tegen alle swaare bedenkinge des vleeschs door te dringen / die uyt aanmerkinge van alle den tegenstand en vervolgingen / het vleesch anders wel soude genegt maken / om sig van soo swaaren werk te verschoonen. Gelijk men eertijts Moses, Ionas, en Ieremias, sag uytstooten tot het werk harer bedieninge. Siet Exod. 4: 10. Iona 1: 3. Ier. 20: 7.

Betooning, hoe JESUS *sig in dese toerustinge tot de voortplantinge sijns Euangeliums gedragen heeft, gelijk de Messias betaamde.*

§ 1. De Messias / die in de Propheten voorkomt als een Herder, soude in sijne komste Israel vinden / als Schapen sonder Herder / vermoeyt, ende verlaten. Men sie eens met een aandagtiger ooge in / 't geen wy lesen Ezech. 34: 21-24. Om dat gy, segt God tot de Joodsche Herders: alle deswacken met de zijde en met den schouder verdringet, ende met uwe hoornen stootet: tot dat gy deselve na buyten toe verstroyt hebt. Daarom sal ick mijne Schapen verlossen: datse niet meer tot eenen roof sullen zijn, ende ik sal rigten tusschen kleyn vee, ende kleyn vee: ende ik sal eenen eenigen Herder over haar verwecken, ende hy sal haar weyden, ende die sal haar tot eenen Herder zijn, namentlijk mijnen knegt David: die salse weyden, ende die sal haar tot een Herder zijn, ende ik de HEERE sal haar tot eenen God zijn, ende mijn knegt David sal Vorst zijn in 't midden van haar: Ik de HEERE heb het gesproken. In dien stant soude hy hem betoonen aangedaan met een byzondere tederheyd des herten / om de verstroyde Schapen weder te vergaderen / en met groote beweginge des gemoets dat werk aanvaarden. Siet Ies. 40: 11. Hy sal sijne kudde weyden gelijk een Herder: hy sal de lammerkens in sijne armen vergaderen, ende in sijnen schoot dragen: de soogende sal hy sagtkens leyden. En Ezech. 34: 16. Het verloorene sal ik soeken, ende het weg gedrevene sal ik weder brengen, ende het gebrokene sal ik verbinden, ende het kranke sal ick sterken: maar het

De Christus moeste besorgen, dat de verstroyde Schapen Israels weder vergadert wierden.

vette en het sterke sal ik verdelgen, ik salse weyden met oordeel. Over den droevigen staat des volks soude hy door medelijden sijn ingewanden voelen rommelen, Ies. 16: 11. Ier. 48: 36. Weenen en vasten, Psal. 69: 11. En van wegen sijne liefde voor haar bidden, en haar weldoen Psal. 109: 4. 5.

Daar toe schikt sig Iesus hier op een seer Godvrugtige wijsen.

§ 2. Dit alles sien wy hier dat Jesus ter hand slaat / en dat wel op een wijse die allesins Godvrugtig is: want hy wil / dat men dit werk sal voorbereyden met vierige gebeden / die sy alle moesten opsenden tot God/ op dat hy wilde Herders verwecken na sijn herte, volgens sijne belofte/ Jer. 3: 15. Arbeyders / die bequaam gemaakt wierden/ door sijn Geest/ tot soo swaren en gewigtigen werk/ en die hy mogt overreden/ om alle swarigheden onder de voeten te treden. Soo sien wy / dat de Apostelen ook gedaan hebbben / en de eerste Christen kerke/ soo dikmalen als sy yemant souden verkiesen tot dit swaarwigtig werk. Siet Actor. 1: 24. 25. 13: 2. 3. Hier mede heeft hy betoont / dat hy de HEERE geduyrig voor hem stelde, Psal. 16: 8. En dat de Geest der vreese des HEEREN op hem rustede. Jes. 11: 2.

HET X. CAPITTEL.

DEwijl de order der saken nu vereyschte, dat'er getoont wierde, op hoe onberispelijken wijse *Jesus* de voort-plantinge van sijn Euangelische leere heeft ondernomen, Soo behaagde het onsen Euangelist, ten dien eynde open te leggen de namen der Gesanten, tot dit hoogwigtig werk gebruykt; mitsgaders haar gantsche instructie, waar na sy haar in hunne besendinge verpligt waren te gedragen; Waar uyt hy wilde doen blijken, dat geen wereltsche insigten, van eere of winst, yemant van de hare heeft konnen verlocken, tot het aanvaarden van dese bedieninge, als dewelke, volgens *Iesu* eygene waarschouwinge, alle smaad en kruys over het hooft hing: maar dat alleen de kragt van een overtuygt geweten, en van de aandrijvende werkinge des H. Geests, de selve heeft overredet, om dese roepinge van *Iesus* te gehoorsamen.

In dit Hooft-stuk wert ons dan ontswagtelt.

1. De uytsendinge der Apostelen, met de namen der gener, die tot dit Gesantschap verkoren waren, Vers 1-5. a.

2. Haar Instructie of Bevel-brief, inhoudende de regelen waar

waar na sy hun in de uytvoeringe van dese besendinge moesten gedragen. Waar van

A. Sommige sagen op haar amptelijke pligten selve, Verss. 5-8.

B. Sommige betroffen haar lighamelijken staat. Verss. 9-15.

C. Sommige dienden om haar te wapenen tegen de vervolgingen, dewelke sig tegen het Euangelium, en diens volgens ook tegen haar, souden verheffen, Verss. 16-42.

1. *De uytsendinge der Apostelen, met de namen der gener, die tot dit Apostelschap verkoren waren,* *Verss.* 1-5. 2.

Korte opening van 't verstand der woorden.

Vers 1. ENde *sijne twaalf Discipelen tot hem geroepen hebbende.* Dewelke hy uyt de andere uyt-verkoren hadde / om met hen gemeensaam te zijn / en de name gegeven hadde van Apostelen. Marc. 3: 14. Luc. 6: 13. Ioh. 6: 70. 13: 8. 15: 16. Dit waren de arbeyders / die uytgesonden moesten werden in den Oogst; dewelke als dienst-knegten stonden tot sijnen dienst / Ioh. 4: 31. Matth. 14: 16. 19. 15: 33. 34. 17: 24. 27: 21. 1. 2. 26: 17. Als discipelen waren onder sijn onderwijs / Matth. 13: 11. Ioh. 17: 8. en als getuygen met hem verkeerden / om van sijne woorden / werken / en wederbaren kennisse te dragen: en de werelt kontschap te geven / Act. 1: 22. 10: 41. Luc. 24: 48. 1 Ioh. 1: 1. Soodanige riep Iesus, omse nu in haar eerste besendinge voor sijn aangesigte uyt te senden onder de Joden; gelijk hy na sijne opstandinge ook soude doen onder de Heydenen.

Hy riep haar alle twaalve, om dat hyse twee aan twee / als twee gepaarde getuygen / na verscheyden plaatsen wilde senden / om het land alsoo ten spoedigsten te vervullen met het Euangelium / dewijle sijn verblijf op aarden niet lang soude zijn. Waarom dat hy namaals ook het gantsche getal van sijne t'seventig discipelen uytsont met een gelijke instructie / Luc. 10: 1. om de Steden / tot welke hy nog wilde komen / alsoo behoorelijk te verwittigen van sijn komste / en op te wecken tot aandagt / om in hem de merk-tekenen van de ware Messias te bekennen / en diensvolgens in hem te gelooven.

Heeft haar magt gegeven. Lucas segt kragt en magt, Luc. 9: 1. Dat is / den heyligen Geest gegeven / tot dien eynde / om op sijn aandrift wonder-tekenen te onderleggen / en door sijn Goddelijke kragt uyt te werken: haar dan dat voorregt gevende boven anderen / om miraculen te mogen doen / en te komen doen; soo bleek / dat hy haar van sijnen Geest gaf / en tot Propheten en Godde-

delijke dienst-knegten maakte / aan wien die wonder-werken souden verstrecken tot een credentie van haar Goddelijke sendinge.

Soo was dan die kragt geensins haar eygen geschapen kragt / als of die verheven was tot soo veel grooter vermogen als voorheenen: maar het was de scheppende kragt van dien Geest / door wien het heyr der Hemelen bereyt is. Gen. 1: 2. Psal. 33. 6. Dewelke was de Geest Christi: die eertijts rustede op de Propheten / en nu mede quam op de Apostelen / gelijk de Geest van Elias op Eliza. Daarom seggen de Apostelen selve / Actor. 3: 12. 16. Gy Iraëlitische mannen, wat verwondert gy u over dit? of wat siet gy soo sterk op ons, als of wy door onse eygene kragt ofte Godsaligheyd desen hadden doen wandelen? Door het geloove in sijnen name [verstaat de name Iesu] heeft sijnen naam desen gesterkt, dien gy siet ende kent, Siet ook Act. 4: 10.

Dese magt is van haar ook geoeffent met alle succes. Marc. 6: 13. Luc. 10: 17. vergelijk Ioh. 14: 12. Marc. 16: 20. Rom. 15: 18. 19. Heb. 2: 3. 4.

Over de onreyne Geesten, om de selve uyt te werpen. Of tegen de onreyne Geesten. Soo werden de Duyvelen genaamt / Zach. 13: 2. En dikmaal in de Joodsche schriften: om dat sy van haar eerste reynigheyd zijn verballen tot allerleye sondige en onheylige werken / soekende ook de menschen door arglistige versoekingen gestadig met de sonde te besmetten.

Door dese magt wilde Iesus niet alleen haar bequaam maken om de leere des Euangliums te bevestigen / maar ook om te konnen betoonen / dat Iesus gantsche rijk wiert opgeregt tegen het rijke der helle: omme dog wel ter degen alle de werken des Duyvels te verbreken, Ioh. 3: 8.

Ende om alle sieckten ende qualen te genesen. Siet boven op Cap. 4: 23. Alleenlijk dient hier aangemerkt / dat Iesus niet alleen selve sulke wonderen heeft gewrogt: maar ook deselve door sijne discipelen heeft laten werken / en dat door een kragt en magt / die sy van hem ontfangen hadde.

Vers 2. *De namen nu der twaalf Apostelen zijn dese,* Het woord *Apostelen* beteekent eygentlijk Gesanten. En schijnt ontleent te zijn van de Joden / alwaar men in de Synagoge ook soodanige dienaars vont / dewelke den Oversten der Synagoge onderworpen waren / die sy noemden *Schelicke Hatzibbur*, Gesanten van de vergaderinge. Haar hoofden over hunne verstropingen / dewelke hare Patriarchen genaamt werden in de schriften der Ouden / hadden ook soodanige *Schelichim*, dat is Apostelen of Gesanten aan de hand / die sy konden by alle gelegentheyd tot alle de Synagogen om senden: Soodanige Gesanten sien wy hier ook in den dienst van Jesus, dat eenig Hooft der kerke.

En dese werden ons met *namen* genoemt / om de nakomelingschap bekent te maken / dat het Euangelium door persoonen / die ter goeder naam stonden / en alomme bekent waren / is voortgeset. Als mede om de eerste Christenheyd daar door gelegentheyd te geven na hare persoonen te vernemen / en hare bedieningen te toetsen / aan al het gene / dat men van der selver handel en wandel soude konnen gewaar werdē.

De eerste was Simon gesegt Petrus ende Andreas sijnen Broeder. Beyde Jon'as soonen / en Visschers van Bethzaida / Matth. 16: 17. Joh. 1: 45. die te vooren waren discipelen van Johannes, immers Andreas, en namaals van Iesus. Ioh. 1: 36. 41. Aan Simon had Iesus de toe-naam gegeven van Petrus. Siet op Matth. 16: 18.

En

En dese wert gesegt / dat hy de eerste was; niet als of hy als een Prince der Apostelen boven de andere in gesag en luyster ware verheven geweest: maar om dat de order hem de eerste rang hadde toegewesen; 't zy om sijn ouderdom; 't zy om dat hy de eerste was / en oudste van Jesu gevolg; of mogelijk ook / om dat hy de eerste soude zijn / door welke de vrye staat der kerke des N. T. stont geopenbaart / en den ingang der Heydenen geopent te werden / siet Actor. 10: en 11. Die uyt dese spreekwijse een stoel van Petrus willen opregten / en een sienelijk Hooft geven aan de kerke op aarden: die en versinnen niet / dat Jesus in sijn koninkrijke alle opper-magt buyten hem heeft geweert: en sijne dienaars malkanderen in gesag ge-evenaart. Siet Matth. 20: 25-28. 1 Petr. 5: 1, 2.

Iacobus de Soone Zebedei en Iohannes sijnen broeder. Siet hier wederom twee gebroeders in het tweede gelit gepaart: beyde soonen van Zebedeus, die hy geteelt hadde uyt Salome, een godvrugtige vrouwe (de suster van Joseph, Jesu pligt-vader / gelijk gemeenelijk gelooft wert) Aan welken de toe-naam gegeven is van Boanerges, dat is / soonen des donders. Marc. 3: 17. Van hare roepinge siet Matth. 4: 21. Dese waren ook Visschers geweest / en mede-genoten van Simon, Luc. 5: 10. en daarom waarschijnelijk ook van Bethzaida. Maar van de eerste / namentl. Jacobus, is onthalst van Herodes: maar de tweede is gekomen tot hoogen ouderdom / en een Schrijver van een groot gedeelte der boeken des N. T. want door sijn vlijt besit de kerke het vierde Euangelium / drie lieftalige Brieven / en die goddelijke Openbaringe.

Vers 3. *Philippus ende Bartholomeus.* Zijnde het derde paar. Maar van de eerste ook afkomstig was van Bethzaida / Joh. 1: 45. 12: 21. en al vroeg geroepen tot Jesu gevolg / Joh. 1: 44. zijn naam komt meermalen voor in de historie van Jesu leven. siet Joh. 6: 5. 7. 14: 8, 9.

Hier wert hem Bartholomeus toegevoegt / tot een weg-gesel in dese besendinge / gelijk ook Luc. 6: 14. Maar na Christi Hemelvaart wert hem Thomas toegevoegt / en Bartholomeus gepaart met onsen Euangelist Mattheus, Actor. 1: 13.

Van desen Bartholomeus vinden wy voorts weynig beschreyt. Eenige willen / en dat niet sonder redenen van groote waarschijnelijkheyd / dat dese was Nathanael, van wiens roepinge wy lesen Joh. 1: 45. dewelke van Philippus wiert gebragt tot Jesus, en die afkomstig was uyt Cana in Galileen / Joh. 21. 2. de welke ge-by-naamt soude wesen Bartholomeus, dat is / Nathanaël: sone van Tholomeus. *Vid. Voëtii Politiam Eccl. P. 2. F.* 360.

Thomas ende Mattheus de Tollenaar. Dese twee maken het vierde paar uyt van de Apostelen: *Thomas* is de gene / die Ioh. 20: 24. wert toegenaamt *Didymus* dat is Tweeling. Van wien ook gewaagt wert / Joh. 11: 16. 14: 5. 20: 26: 29. Sijn med-gesel alhier was *Mattheus*, de Schrijver van ons tegenwoordig Euangelium; die elders genaamt wert LEVI. Siet Marc. 2: 14. Luc. 5: 27. 29.

De Euangelist Marcus noemt hem ook een soone van Alpheus, dewelke schijnt een Vader geweest te zijn van vier Apostelen / en geen ander als die by de andere Euangelisten ons voorkomt onder de naam van Cleopas. Luc. 24: 18. of Clopas. Ioh. 19: 25.

Dese behout alhier de by-naam van *de Tollenaar* van sijn voorgaande beroepinge / schoon hy in staat verandert was / om ons bekent te maken / dat

hy

hy deselve was/ van wiens roepinge boven was gewaagt/ Cap. 9: 9. Dese by-naam behielt hy na een gewoonte van spreken/ die alle volkeren/ en bysonder ook den Joden gemeen is. Gen. 2:23. Exod. 7: 12. Ies. 11:6. Matth. 11:5. 26:6. 17:53. &c.

Jacobus de sone Alphei ende Lebbeus toegenaamt Thaddeus. De eerste van dit vyfde paar is Jacobus, dewelke/ ten onderschept van Iacobus de soone Zebedei, gesegt wiert dat hy was *de soone van Alpheus*, die anders Clopas genaamt wert/ [na een verscheyden manier van schrijvinge/ waar door die Joodsche naam in 't Griec soo verscheydentlijk wert overgebragt/ waar van wy nu even te voren gesproken hebben.] Soo wert Maria, de moeder van Iacobus de mindere en van Ioses, Marc. 15: 40. genaamt Maria Clopas wijf. Ioh. 19:25. Dese was dan Iacobus de mindere, de broeder des HEEREN. Soo staat'ter Matth. 13:55. Sijn broeders Iacobus en Ioses, ende Simon ende Iudas.

Benessens dese wort hier gevoegt Lebbeus, toegenaamte Thaddeus, die Act. 1:13. wert genaamt Judas, Iacobi broeder. Siet ook Iud. v. 3. Luc. 6: 16. Hy wiert misschien Lebbeus genaamt van de plaats sijner af-komst; want in Galilea was een plaatse gelegen aan de Middelantsche Zee/ niet verre van Carmel/ wiens naam was Lebba, gelijk Plinius getuygt. lib. 5. cap. 19. of mogelijk van 't woord Leb, 't geen het herte beteekent: Sijn toenaam Thaddeus willen eenige doen accorderen met die van Iudas. Hoewel andere daar van verschillen. Dese twee Apostelen hebben ons elk een Sent-brief nagelaten/ die onder de algemeene brieven gelesen werden.

v. Vers 4. *Simon Kananites*, of/ gelijk Lucas, *Zelotes.* Luc. 6: 15. Dat is/ de yveraar: is hier de elfde Apostel/ de eerste van het seste paar. Dewelke gehouden wert door de broeder van Iacobus ende Iudas, uyt Matth. 13:55. *Kananites* wert dese genaamt door Kananites, 't geen yveraar beteekent: na een ruymer en gemackelijker pronunciatie. hem wert hier toegevoegt.

Judas Iscariot, die hem ook verraden heeft. Hier siet men een tweede *Judas*, die van een belijder een verrader geworden is; die trouweloose wert hier van den getrouwen onderscheyden/ door de toenaam van *Iscariot*, en door de aanteekening van sijn ontrouw en eereloos bedrijf. Siet Ioh. 14:23. Hy wert ook genaamt Iudas Simons sone, Joh. 6: 71. 13: 2.

Waar van daan hem de toe-naam van *Iscariot* gegeven is/ kan men niet sekers bepalen. Eenige willen/ dat daar mede de stad of plaatse van sijn afkomst wert beduyt/ als of men seyde/ *Ish-Kerioth*; dat is/ een man van Kerioth afkomstig: van welke stad gewaagt wert Ios. 15: 25. maar/ dewijl die stad gelegen was in de stamme van Juda/ en alle de Apostelen schijnen Galileërs geweest te zijn/ en wel alder-meest/ om dat de schrijvinge van dese naam in den Syrischen text daar van verschilt; soo wert die gissinge van de verstandigste verworpen. Het geene dan de meeste waarschijnelijkheyd heeft/ is/ dat hy die naam droeg van de beurse/ die hem aanvertrouwt was; want *Escariata* een beurs beteekent: als of men seyde Iudas de beurs-drager.

Onder die gene/ dewelke tot Apostelen verkoren waren/ was Iudas, die hem verraden soude, en dit wist de Heyland van te voren/ seggende/ een uyt de uwen is een Duyvel, Ioh. 6: 70. 71. Maar dit moeste alsoo geschieden/ op dat de raad Gods en de Schrift vervult soude werden/ dewelke had besloten sijnen Soone in de handen der sondaren

door

door soodanigen verraad over te geven/ om onser sonden wille/ en dan daar na weder op te wecken om onser regtveerdigmakinge wille. 't Geen wy nader sullen toonen in de historie van het Lijden Christi.

Vers 5. *Dese twaalve heeft Iesus uytgesonden.* Als een Koning in het koninkrijke der Hemelen heeft hy dese magt aangevaart en geoeffent/ dat hy hem selven dienst-knegten en Gesanten heeft berept/ en na genougsaam onderwijs tegenwoordig heeft uytgesonden op haar eerste besendinge/ dewelke alleen hielt op het Jodendom: gelijk hyse namaals ook soude senden tot de Heydenen. Siet Ioh. 15: 16.

Betooninge van 't geene de Messias in dese besendinge wel-voegende en eygen was.

§ 1. NAdemaal een koning/ van wegen sijn Opper-gesag/ en byna magtig gebied/ is bevoegt/ ja verpligt/ tot het algemeen bestel van saken/ die tot de welstand van sijn koninkrijk behooren/ en dat alle gesantschappen moeten uytgaan in sijnen naam/ als van hem gesonden: soo en konde men van Christus/ als Koning/ ook niet anders verwagten/ als dat hy met het aanvaarden van sijn koninkrijke hem ook soude schicken tot de versorginge van al die dingen/ dewelke tot des selfs opregtinge en voortsettinge van nooden waren; en dat hy hem selven dienst-knegten en gesanten soude verkiesen/ dewelke hy soude verpligten om dat selve te bearbeyden. Al wie dan de Messias begrijpt als een Koning/ die de heerschappy heeft op sijn schouder, Ies. 9: 5. kan ligt begrijpen/ dat hy magt hadde om sig te versien van alles/ wat tot opregtinge van dit koninkrijke konde dienen. Hier moesten Leytsluyden zijn van het heylige volk; en wel soodanige/ in welke de Koning al sijn lust hadde, Psal. 16: 3. dewelke de geroepene souden brengen tot de gemeynschap Christi. Daar moesten Gesanten des volks wesen/ die tot het volk Israels uyt gingen/ als de HEERE Sion gronde: om haar daar van te verwittigen. Ies: 14: 32. Daar waren Herders belooft na Gods herte, dewelke Israël weyden souden met wetenschap ende verstand. Ier. 3: 15. Wiens voeten souden treden met aangenaamheyd/ op de bergen/ overmits sy goede boodschap souden brengen van het goede, ende heyl doen hooren; seggende tot Sion. uw God is Koning. Ies. 52: 7. Die de wonderen Gods vertellen souden, Psal. 75: 2. En de Opperste Wijsheyd als hare dienst-maagden ten dienste staan/ om de menschen te roepen tot de bruyloft: en soodanige soude de Koning uyt senden. Men overwegé alleen/ 't geen wy lesen van de Opperste Wijsheyt, die van eeuwigheyd af is gesalft geweest, Prov. 9: 1-3. De opperste Wijsheyd heeft haar huys gebouwt: sy heeft haar seven pylaren gehouwen. Sy heeft haar slagtvee geslagt, sy heeft haren wijn gemengt, ook heeftse hare tafel toegerigt. Sy heeft hare dienst-maagden *uyt gesonden:* sy noodigt op de tinnen der hoogte der stad. En hier in moeste hare sendinge verheerlijkt zijn/ dat sy alle/ schoon geringe lieden van aansien/ nogtans souden betoo- De sendinge der Apostelen aangewesen uyt de prophetie.

betoonen een Geest der Propheten ontfangen te hebben / door de oeffening en uytwerking van veele groote wonderen. Want de Messias soude mannen van aansien derven; Jes. 53: 3. En sijne kinderen, dat is/ sijne discipulen / souden der Joden smaat en schant verwijt zijn, Deut. 32: 5. En egter souden sy tot tekenen en wonderen worden in Israël, Jes. 8: 18. van wegen hare miraculeuse en wonderlijke werken.

Hare wettelijkheyd en waarheyd.

§ 2. Wanneer wy dan hier sien / dat Jesus Apostelen uytsent / om sijn koninkrijke te predikem / en dat met magt / om haar Euangelium met groote wonder-werken te bevestigen / daar toe verkiesende geringe persoonen / maar egter die hy onderwesen had in de leere des koninkrijks / en met uytnemende gaven verciert / soo dat hare namen in segeninge gebleven zijn: hoe konnen wy dit anders aansien / of hy heeft dat regt gebruykt / 't geen de prophetie aan den Messias heeft toegewesen? en sijn kerke soodanige Herders / Gesanten / en Leyds-lieden toegeschikt / als 'er nootsakelijk komen moesten / om het Euangelium alomme te verbreyden. Wie twijffelt aan dese besendinge? dewelke siet dat het Euangelium sonder verkondingers niet en konde uytgegaan zijn: Haar geluyd, seyt den Apostel / Rom: 10: 18. is over de geheele aarde uytgegaan, ende hare woorden tot aan de eynden der wereld: gelijk ook blijkt uyt de sake selve. En hoe konden sy prediken / indien sy niet gesonden en waren: De Joodsche schriften selve spreken van Jesu discipelen / en van haar wonder-werken / hoe dat door haar in de name Jesu krankheden wierden genesen. Soo wert in 't Thalmudisch tractaat van de vreemde Gods diensten, een gesprek verhaalt / 't geen eene van Jesu discipelen, die Jacob ish Kephar Sechanjah genaamt wiert hielt met R. Eliezer. pag. 17. c. 1. En p. 27. c. 2. dat Dama's soon van een slange gebeten zijnde / van den selven Iacobus te raden was genesinge te soeken / maar verhindert zijnde van sijn Oom R. Ismael / gestorven is. Siet Coccejus over de laatste gescheften van Moses, § 1103.

De welvoegelijkheyd van des selfs twaalf tal.

§ 3. Het was ook niet vreemt / nog buyten reden / dat Jesus twaalf Apostelen verkoor / om daar door weder te brengen / en weder op te regten de twaalf stammen Israëls. Want / het blijkt klaar genoeg / dat onsen Heyland daar op sijn oog hadde / om de gedagtenisse der twaalf Stammen in het twaalf-tal sijner Apostelen op te rigten; en te kennen te geven / dat sy alle behoorden tot het beloofde koninkrijke / het welke van dese gesanten soude gepredikt werden. Siet maar sijne woorden in / Matt. 19: 28. Wanneer de Sone des menschen sal geseten zijn op de throon sijner heerlijkheyd, sult gy ook sitten op twaalf throonen, oordeelende de twaalf geslagten Israëls. Indien nu de H. Geest in 't Oude Testament geoordeelt wert seer wijsselijk sommige dingen geschikt te hebben in een twaalf-tal / na het getal der stammen Israels: gelijk wy sien de xij. Water-fonteynen in Elim, Exod. 15. 27. De xij. bespieders, die af gesonden waren na het erf-land / Num. 13: 2. Het gedenkteken van xij. steenen, ter gedagtenisse van de wonderlijke uytdrooginge der Jordane: Jos. 4: 3. De xij. steenen in den Borst-lap van Aaron / Exod.

der

Exod. 39: 14. De xij. Toon-brooden in het eerste heyligdom/ Lev. 24: 5. De xij. runderen die de koopere Zee onderschraagden/ 1 Kon. 7: 25. en andere diergelijke: Soo kan men ook in Jesu verkiesinge van dit twaalf-tal yets aanmerken/ dat bysonder wel voegelijk was. Het is aan allen bekent/ dat aan de Christus in de prophetien belooft wert den throon Davids, Jes. 9: 6. De vorige heerschappy, Mich. 4: 8. De stammen/ die van het huys Davids ten tijden van Rehabeam waren afgescheurt/ die moesten wederom vereenigt werden. Gelijk dan Salomon door de xij. Leeuwen aan sijn throon/ en xij. Hof-meesters in sijn hof/ vertoonde de vereeniging der xij. Stammen in sijn rijk: soo wilde de ware Salomon met dit twaalf-tal van sijn geestelijke Hof-meesters en huys-versorgers ook vertoonen/ dat hy van de uytverkoorene uyt al de twaalf stammen Israels moeste gedient en aangenomen werden. Wanneer wy daar benevens ook aanmerken de kerke des N. T. waar in de geroepene uyt de Heydenen moesten in-geentet werden in den vetten Olijf-boom van 't uytverkoren Israel/ en alsoo met haar uytmaken een nieuw koninkrijk/ en geestelijk Israel/ wiens gantsche staat in 't oude volk was afgebeelt; Soo vinden wy ons ook gegront om te seggen/ dat al het wedervaren van Israel onder het oude voorbeeldende testament van andere beduydinge was: en dat het nieuwe Jerusalem van Christi rijk ook het twaalf-tal tot sijn fondament heeft; om dat daar in/ op een geestelijke wijse/ wederom een Israel als van twaalf stammen wert aangemerkt. Siet Apoc. 7: 4-8. 21: 12: 12-14. Met regt dan mogen wy dese twaalf Apostelen aanmerken/ als komende in de stede van de twaalf Patriarchen/ dewijl sy door haar Evangelium geestelijke Vaders souden werden van het geestelijke Israel. Van de twaalf Hooft-mannen en Leyds-lieden des volks/ die uytgegaan zijn om de kerke te brengen tot de erffenisse der wereld: daar toe sy met de 12. bespieders ook henen gegaan waren/ om te vernemen waar God een deure beliefde te openen door het Evagelium. Uyt dese twaalf putten wiert de kerke verquikt in de woestijne der wereld met wateren van vertroostinge. Door dese twaalf arbeydsame runderen wiert Christus/ het was-vat onser reyninge/ aan allen voorgedragen. Door dese mannen wiert het ware toon-brood Jesus in twaalven uytgedeelt/ en aangeboden. En om alle die soete overeenkomsten/ dewelke regtsloegs/ en buyten eenigen drang/ passen op den dienst der twaalf Apostelen/ soo moeten wy besluyten/ dat Jesus met dit twaalf-tal sijner Apostelen ook vervult de propheterende schaduwen en figuren/ dewelke dese sake te voren hadden af-gebeelt/ namentlijk dat de voorsettinge van 't rijke Christi door sulke twaalf koninklijke dienstknegten op een glorieuse wijse moest werden gehandthaaft.

2. A. JESU Bevelen, gegeven aan dese Apostelen, siende op haar amptelijke pligten, en hoe hun daar in te gedragen.

Verss. 8-5.

Korte opening van't verstand der woorden.

Vers 5. ENde *Iesus heeft haar bevel gegeven.* Om alsoo haar amptelijke pligten/ en overig gedrag te bepalen. Gelijk hy haar om-schrijft in haar ampt/ en toont waar sy souden heenen gaan/ namentlijk tot de Joden/ met uytsluyting van Heydenen en Samiritanen/ vss: 5. 6. Wat dat sy souden predicken/ vers 7. Hoedanige werken sy haar souden onderwinden te doen/ en dat sonder loon/ om niet vers 8.

Seggende, Gy en sult niet heenen gaan op den weg der Heydenen. Verstaat dat/ voor dese reyse/ en in desen uytgang/ tot welken sy in dese eerste besendinge wierden afgeveerdigt. Want/ de roepinge der Heydenen moeste soo lang gesloten werden 1. Tot dat Israel/ die de eerste was in de belofte/ genoegsaam soude benoodigt en geroepen zijn. Want Israels ongehoorsaamheyd moeste een occasie verstrecken tot het uyt-gaan op den weg der Heydenen. Siet Jes. 49: 1-6. en vergelijk Matth. 22: 1-10. Act. 13: 46. 47. 18: 6. 2. Tot dat ook de middel-muur des afscheytsels/ tusschen Joden en Heydenen opgeregt/ in 't kruyce Christi soude gebroken zijn. Eph. 2: 12-19.

Nog gy en sult niet ingaan in eenige *stad der Samaritanen.* Verstaat/ als Gesanten en Predikers van mijn Euangelium. Want anders soo reysden sy menigmaal door het Land der Samaretanen/ wanneer sy wederkeerden van Jerusalem na Galilea/ of dat sy tot het Huys des HEEREN opgingen: om dat men door dat Landschap de bequaamste weg, en door-togt vont van Galilea tot Judea. siet Joh. 4: 4.

Jesus en wilde de Samaritanen ook door als nog niet laten roepen tot de gemeynschap van sijn koninkrijke/ maar rekent haar benevens de Heydenen: want/ of schoon sy de wetten van Moses ook eeniger-maten onderhielden/ soo waren sy nogtans Heydenen van afkomst/ en vyanden van de Joden/ die den altaar van Jerusalem verwierpen/ en op den Berg Garizim offerende/ de Joodsche Godsdienst met veel heydensche by-geloovigheden gantschelijk vermengt en besmeurt hadden. Siet 2 Kon. 17. Joh. 4: 9. 20. Josephus in sijn Ioodsche Oudheden, rj. Boek/ Cap. 8.

Vers 6. *Maar gaat veel meer heenen tot de verloorene Schapen des huys Israels.* Dat is gaat soo veel te vlijtiger heene tot Israel; ja tot het gantsche huys van Israel: daar door verstaande alle de twaalf stammen Israels/ sonder onderscheyt. Want soo staat'er Zach. 12: 7. De HEERE sal de tenten van Iuda ten voorsten behouden, op dat de heerlijkheyd des huys Davids, ende de heerlijkheyd der inwoonderen van Ierusalem haar niet en verheffen tegen Iuda: Onder de naam van Iuda komen hier alle de Joden/ die in Palestina woonden/ en onder die gemeene naam souden schuylen/ tot wien het Euangelium der saligheyd soude gesproken werden

door

door het gantsche land/ in alle hare tenten: en dat wel ten eersten en ten voorsten.

Men moet ook aanmerken/ dat de Joden van dien tijd van Jesus genaamt werden *verloorene Schapen des huys Israels*: siende op de Prophetien. Jer. 50: 6. Jes. 53: 6. Ezech. 34: 16: Psal. 119: 176. vergelijk Matth. 15: 24.

Schapen, van wegen de verkiesinge/ dewijle Christus volgens den raad Gods en het eeuwige testament onder de Joden veele Zielen hadde/ die hem van den Vader gegeven waren/ en dewelke dat hy door sijn woord en Geest tot de schaap-stal van sijn kerke wilde overbrengen.

Verloorene schapen, om hare afdwalingen van den regten weg/ dewijl sommige misten in 't regte verstand van de belofte; en dat sy alle bedwelmt zijnde nog saten buyten het gesigte van de Christus/ en deswegen buyten de blijdschap des Euangeliums/ als schapen/ die den waren Herder nog niet en kenden/ schoon hy gekomen was; en die van de huyrelingen waren verwaerloost/ meer afgeleyt als geweydet/ meer verstroyt als vergadert/ meer verscheurt als gevoedet. Waarom sy boven/ Cap. 9: 36. als onmagtig en verlaten beschreven zijn: in een staat van uyterlijke gevaar/ om in de klaauwen van dien helschen leeuw te vervallen/ ten ware dat haar Verlosser gekomen was en haar uytrukte uyt dien leeuwen kuyl: haar te regte bragt van dien dwalenden onmeweg: en overbragt onder sijne bescherminge.

Vers 7. *Ende heenen gaande predikt, seggende, Het koninkrijke der Hemelen is na-bygekomen.* Siet boven op Matth. 3: 2.

Vers 8. *Geneest de kranken.* Vergelijk aangaande de uytkomste/ en het succes der saken Marc. 6: 13. Act. 2. 43. 5: 12. 15. 16. 28: 8, 9.

Reynigt de melaatschen. siet Marc. 1: 5.

Wekt de dooden op. Alhoewel dese woorden in sommige exemplaren werden vermist/ soo werden sy nogtans in de Oostersche vertalingen/ en in de meeste Griekische copyen gevonden; gelijk sy ook haar waarheyd hebben gehad in de uytkomste. Act. 9: 36-41. 20: 10.

Werpt de Duyvelen uyt. Gelijk van haar geschiede Marc. 6: 13. Luc. 10: 17-19. Act. 8: 6, 7. 16: 18.

Gy hebt het om niet ontfangen, geeft het om niet. Gr. *Te schenk.* Dat is: Sonder loon of vergeldinge daar voor te verwagten/ of te ontfangen.

Soo ontneemt haar Jesus alle beooging van tijdelijke winste of voordeel/ haar wel gestreng verbiedende geen koophandel te maken van het Euangelium. Het was een voorsigtigheyd in Abraham/ dat hy niets en begeerde van den roof/ Gen. 14: 22. en in sommige Propheten/ dat sy geschenken weygerden te ontfangen van de gene/ aan wien sy eenig amptelijke weldaad gedaan hadden/ siet 2 Kon. 5: 26. Dan. 5: 17. Op dat daar uyt bleek haar reyne herte/ dat niet en sogt 't geene der menschen was: maar alleen om veeler Zielen te behouden/ en God in hare saligheyd te verheerlijken. De Heere Jesus en verbied haar niet hun onderhout te ontfangen van de gemeynte. siet vers 10. Gal. 6: 6. 1 Cor. 9: 6. 1 Tim. 5: 17.] Maar hare gaven te verkoopen/ of daar voor * eenige giften te ontfangen; met die selvige voorsigtig-

* *Chrysosthomus in catena Thomæ, Non est venale Euangelium, ut pro temporalibus prædicetur, Si enim sic vendunt, magnam rem vilipendunt. Accipiunt ergo prædicatores sustentationem necessitatis à populo: mercedem dispensationis à Deo. Non enim à populo redditur quasi merces illis, quod sibi in caritate Euangelii serviunt sed tanquam stipendium datur, quo ut possint laborare pascantur.*

heyd; op dat het mogte blijken/ dat sy uyt een reyne liefde en suyvere conscientie den volke hare weldadigheyd bewesen/ en sy daar door bekent wierden door eerelijke lieden/ en getrouwe getuygen in de saken Jesu/ die spraken buyten hope of beooging van eer of winste.

De Joden verklaren de woorden van Moses/ Deut. 4: 5. 14. aldus: 't Geen ik om niet gedaan hebbe, doet gy dat ook om niet. De Genees-meesters oeffenen hare konsten om gelt/ en besorgen der menschen gesontheyd om loon/ dewijle sy door veele kosten tot de wetenschap van haar konst geraken/ en selden sonder onkosten de siekte konnen verdrijven. Maar gy hebt dese gaven van my om niet ontfangen, en Ik wil dat gy die om mijnent wille/ tot bevordering van de sake des Euangeliums/ om de herten van de menschen in te winnen/ en haar van uwe goedwilligheyd te overtuygen/ ook om niet uytgeeft. Het geene sy dan ontfangen souden van de menschen/ dat moesten alleen onthalingen zijn/ die de liefde-hare toehoorders en discipelen soude gebieden aan hun te bewijsen/ gelijk in 't vervolg sal blijken; het welke dan wederom de liefde soude recommanderen/ die door het geloove in de Christenen gebooren en ontstoken wert.

Betooninge van de heyligheyd en reynigheyd, die gebleken is in de voortsettinge der Euangeliums.

Aan het N. T. belooft de H. Geest een vrywillig volk, dat van geen huyrlingen en soude gewonnen werden.

§ 1. WAnneer dat de Messias als een Held wert aangemerkt/ die tot den dag van sijne heyr-kragt een volk soude laten werven/ met het welke dat hy de erffenisse der wereld soude aanvaarden/ en de volkeren onder sijn magt brengen: soo werd ons sijn heyr beschreven te sullen wesen een vrywillig volk. Soo staat 'er Psal. 110: 3. *Uw volk is een vrywillig volk* (in 't Hebr. een vrywillig offer-geschenk) *in den dag uwer heyr-kragt.* Een volk 't geen vrywillig is in den strijd: en 't geen door vrywillige Leyts-luyden/ als ten kosten van haar gemak/ eer/ en winste/ 't geen sy by het Euangelium hebben opgeset/ was geworven/ door haar tot den Koning Jesus wiert geleyt/ en aan hem opgeoffert/ als een gave en offerhande/ die men hem ter eeren en ten dienste toebragt. (Vergelijk Jes. 18: 7. 66: 28. Rom. 15: 16.)

De Apostelen hebben, volgens de wet van IESUS, geen winste of belooninge gesogt voor hare weldaden.

§ 2. Op soodanigen wijse siet men hier dat de Apostelen uytgegaan zijn/ als Gesanten en Leyts-lieden/ die buyten alle verwagtinge van tijdelijken loon de Joden moesten roepen/ door het Euangelium des koninkrijks/ en door veele wonderdadige weldaden bewegen tot het geloove/ gelijk sy namaals ook gesonden zijn tot de Heydenen; die eere en liefde heeft Jesus aan haar bewesen/ dat hy in Israel alleen wandelende/ sijn discipelen ook alleen tot haar uytsont/ en tot niemant anders/ soo lang als de wet nog niet voldaan was: en de Joden het Euangelium nog niet in de hoogste graad verwierpen. In die liefde/ beyde voor de eere Christi en het heyl des volks/ hebben de Apostelen

ook

ook standvastig volherdet: Als Simon de Toovenaar dese gave sogt te koop om gelt / soo wiert hy heftiglijk tegen gegaan. Act. 8: 18-21. De Apostel Paulus was seer sorgvuldig in dit waar te nemen; waarom hy sig met sijn handen-werk geneerde / om niemant tot een belastinge te zijn: en alsoo sijne reynigheyd te overbodiger te laten uytschijnen. Act. 20: 33. 2 Thess. 3: 8. 9. Daarom vint men ernstige vermaningen/ dat geen Herders en moesten dienen om vuyl gewin / of koopmanschap maken van het Euangelium. 1 Tim. 3: 3. 8. Tit. 1: 7. 1 Pet. 5: 2. 2 Cor. 2: 17.

§ 3. Het is een groote resolutie/ wanneer yemant sijn tijdelijke beroep en gelegentheyd kan verlaten/ en uyt sijn welvaart uytspringen/ om tot eens anders dienst en werk over te gaan / sonder hope van voordeel of sonderlinge winste; ja onder voorgaande verpligtinge van alle hope tot aardsche profijten af te leggen. Hier toe en resolveerde noyt een mensch sonder heyliger of hooger beweging / dewijl sulks noyt geschiet of men moet seer verre zijn gevordert in de selfs-versakinge. Noyt trok yemant hem selven af / en ontsloeg sig selven van alle aardsche voordeelen/ of hy wiert gedrongen door een hooger Geest/ door een Hemelsche gesintheyt / en sugt voor de eere Gods. Dewijle wy dan soodanigen Geest hier kragtig sien werken in onse Apostelen: soo moet men bekennen/ dat het Euangelium gesproken en voortgeset is / door mannen van een godvrugtigen Geest; en bevestigt door getuygen/ die niet en sogten 't geene eens anders was nog haar eygen selven in staat of aansien te verheffen: maar alleen de waarheyd en haar Heer getrouw te dienen/ en aan 't menschelijke geslagte na ziel en lighaam alle weldadigheyd te bewijsen. En daar uyt bewesen een reyn en heylig gemoed.

B. Jesu bevelen, gegeven aan dese Apostelen, dewelke betroffen haren lighamelijken staat.

Versf. 9-15.

Korte opening van 't verstand der woorden.

Vers 9. En *verkrijgt u nog goud, nog silver, nog koper-* gelt. Gr. *Besit*. Maar dit gront-woord / dat besitten betekent / wert ook dikmalen by Griéksche schrijvers genomen voor verkrijgen. De Heere Jesus begint van 't edelste metaal in de munt / en daalt neder tot op het geringste.

Het was ligtelijk af te nemen / dat de voorgaande wet niet en soude konnen gehoort werden sonder in-spraak van het vleesch; Souden sy het geven om niet, en alles te schenk, waar van souden sy dan bestaan in hare reyse? Om dan dit voor te komen / soo gebied haar Jesus alle sorge en bekommeringe voor haar levens-onderhout af te leggen / en haar te vertrouwen op de voorsorge Gods / in wiens sake dat sy uytgingen.

In uwe gordels. Soo sprak Jesus na de gewoonte van de Oostersche volkeren:

ren: dewelke plagten hare kleederen boven de heupen te sluyten met hare gordels; die soodanig gemaakt waren/ dat sy daar in beurskens hadden/ waar in men sijn gelt konde opstelien en verbergen: Een gewoonte/ waar van men niet alleen by de Heydensche/ maar ook by de Joodsche Schryveren nog veele blijken vint. Waar van onlangs seer geleerdelijk is geschreven/ van den Hoog-geleerden Heer Johannes Braunius, in sijn onvergelijkelijk werk van de kleedinge der Priesteren/ p. 482.

Vers 10. *Nog male tot den weg.* Dat is/ reys-sak. Wanneer wy hier mede vergelijken het woord/ 't geen den Syrischen taals-man gebruykt/ soo bevinden wy/ dat hier soodanigen soorte van reys-tuyg beschreven wert/ 't geene van den hals af wiert gehangen op den rug/ en van de Herders en Reysigers gebruykt/ om daar in haar voorraat en spijse op te sluyten: gelijk onse ledere halsters.

Uyt Luc. 22: 36. blijkt/ dat Iesus dese wetten maar gaf voor desen tijd/ en die namaals veranderde/ doe sy genoeg beproeft waren/ en geoeffent om haar vertrouwen te stellen op de voorsorge Gods.

Nog twee rocken. Nademaal de Joden haar ook plagten te kleeden met twee rocken/ wanneer sy rijk waren daar de arme maar een rok droegen: soo wil de Saligmaker/ dat sy alle overtolligheyd souden af-leggen/ en hun onthouden van verweende vertooninge/ die niet de nature van sijn hemelsch koninkrijk/ en nederige staat niet over een quamen.

Nog schoenen, nog staf. Maar/ dewijle dat Marc. 6: 8. 9. haar beyde schoenen en staf wert toegestaan/ soo agten wy de meyninge der gener niet vreemt/ die meenen/ dat het woord desen twee daar onder verstaat/ en bysonderlijk het haalt moet werden. Te voren was gelast/ dat sy niet en moesten verkrijgen gelt/ of halster/ nog twee rocken, nog schoenen: dat is/ twee paar schoenen/ nog staf/ andere lesen staven.

Hoewel wy meerder hellen tot het gevoelen van die gene/ dewelke onderschept maken tusschen schoenen en solen/ of klompen. De eerste soorte van schoeying was sagt en gemackelijk/ na den aart van rijke en vermogende lieden: maar de tweede slegt/ en na de conditie van geringe menschen; waarom dan hier alleen de eerste soorte haar schijnt verboden te werden.

Al der eenvoudigst nogtans neemt men de woorden/ als men de nadruk stelt in 't woort verkrijgen: dat sy niet en moesten verkrijgen schoenen of staf, boven het geene dat sy nu droegen. Als of sy van nooden hadden tot hare reyse een grooter cieraad/ of yets dat verwender en aansienelijker was; nademaal Iesu koninkrijke niet en quam met eenig gelaat.

Want de arbeyder is sijn voetsel weerdig. De HEERE dien gy dient/ sal besorgen dat gy genes dings gebrek hebt: en daar toe ontsteken de liefde der menschen/ die u als vrienden sullen ontfangen/ en onthalen als dienst-knegten Gods. Want een arbeyder is weerdig/ dat hy sijn onderhout vinde/ en dat is betamelijk; en deswegen hebt gy aan de voorsorge Gods geensins te twijfelen. Vergelijk Lev. 19: 13. Deut. 24: 14. Luc. 10: 7. 1 Tim. 5: 18. Iac. 5: 4. Syr. 34: 27. Tob. 4: 15.

Vers 11. *Ende in wat stad of vlek gy sult in-komen.* Dewijl sy in hare reyse verscheydene steden ende vlecken souden aandoen/ en aldaar als vreemdelingen inkomen/ en dat sy sonder voorraat reysende/ wel over al vrienden goede huys-vesting te vinden/ om te konnen leven en bestaan; soo gaat Jesus nu

tot

tot dat stuk over / en toont wat sy daar omtrent hadden te betragten.

Ondersoekt, wie daar in weerdig is. Dewijle dat sy alleen gesonden wierden tot de Joden, daar onder nog veele waren / dewelke wagteden op de vertroostinge Israëls, en aan wien de voeten der gener / die dit goede boodschapten / niet anders als lieffelijk konden zijn: soo moesten sy na soodanige menschen vernemen / dewelke alreede een begeerte hadden tot het Euangelium; onderwesen zijnde in de Synagoge uyt de Prophetische-schriften / die haar geerne souden willen ontfangen om des Euangeliums wille.

Ende blijft aldaar, tot dat gy daar uyt gaat. Daar mede verhindert hy de ligtveerdige veranderinge van huysvestinge: dewelke een schijn heeft / als of sy meer gemak / ruymer onthaal / of grooter eere sogten: of ook als of sy beswaarlijk met eerlijke menschen over weg konden / en door eensinnigheyd soo gedreven wierden / dat sy haar na de huys-wetten van de gene / die hun onthaalden / niet en konden voegen. Alle welke nadenkingé ten schade streckende van 't Euangelium / met alle vlijt moesten voorgekomen werden. Vergelijk Luc. 10: 7. Aldus wert haar bevolen met allerley onthaal te vreden te zijn / en haar door reckelijkheyd na aller menschen humeuren te voegen.

Vers 12. *Ende als gy in het huys gaat, soo groet het selve.* Dat is: De huysgenoten van het selve. Soodanigen groet is een toewenschinge van de vrede Gods / die alle verstand te boven gaat / als blijkt uyt §. 28. en Luc. 10: 5.

Sommige exemplaren lesen ook daar by dese woorden. *Seggende: Vrede zy den huyse.* Dat was de gemeene groet in Oosten, Gen. 43: 27. Exod. 18: 7. 1 Sam. 25: 5. Welke Christus ook nabolgde. Luc. 24: 36. Joh. 20: 19. 21.

Vers 13. *Ende indien dat huys weerdig is.* Lucas segt Cap. 10: 6. Indien aldaar een sone des vredes is. dat is: Een erfgenaam des vredes / tot wien dese vrede hoort.

Soo kome uwe vrede over dat selve. Dat is: Soo sal uwen segen-wensch kragtig zijn / en sijn behoorlijke vrugt doen; nadien uwe vrede / dewelke in 't Euangelium wert gepredikt / die van u-lieden wert begeert / geloofst en afgebeden / als een genade / welke Christus voor de sijne heeft verept / volgens de belofte / en op u-lieder gebed sal nedergesonden werden. Vergelijk Act. 15: 37.

Maar indien het niet weerdig en is, soo keere uwe vrede weder tot u. Het woord dat vrugteloos gesproken is / wert geseyt weder te keeren. Jes. 55: 10, 11. Psal. 35: 13.

Vers 14. *Ende soo yemant u niet en sal ontfangen.* In sijn huys / en als aangename gesanten des grooten Konings / uyt aanmerkinge van de lieffelijkheyd des Euangeliums sal innemen.

Nog uwe woorden hooren. Dat is: gehoor geven. Om die in de vreese Gods te overwegen / en by hem selven te overleggen / wat van des selfs grond en Godlijkheyd te houden is: Ja om die te gelooven en te gehoorsamen.

Uytgaande uyt dat huys, of uyt die selve stad, schuddet het stof van uwe voeten af. Eenige coppen doen daar by over haar; dat is: Schuddet het stof af van uwe voeten op haar-lieden / tot een teken / dat gy reyn en onschuldig zijt / van 't verderf dat haar genaakt / en van de schult / die op haar leyt.

Dese afschuddinge van het stof der voeten wert verscheydentlijk geduyd. Eenige nemen het als een bewijs van hare reynigheyd en der Joden onreynigheyd. Vergelijk Act. 18: 6. 20: 26.

vergeleken met Act. 13: 50. 51: Soo grouwelijk is die sonde van de versmadinge der aangeboden genade / dat de Apostelen geen gemeynschap betoonden te willen hebben ook aan het minste stof deser menschen: de Joden hielden het daar voor / dat het stof van een Heydensch land haar verontreynigde / en was gelijk het stof der dood-graven. Soo dat sy daar mede sulken huys of stad voor onreyn verklaarden / gelijk als ware het een Heydendom selve / en dat het haar berouwde / dat sy haar voeten tot sulken onreynen volk hadden uytgeset.

Andere meenen / dat sy daar mede betuygden / dat sy met het Euangelium onder haar waren gekomen / en dat sy dit stof van haren reyse onder haar lieten tot een getuyge van der selver hartneckige verwerpinge / als dewelke niet en waren gekomen om haar te ontfangen in hare huysen / en hare voeten van het stof van haren weg af te wasschen: en dat sy deswegen dit stof tot een verwijt van hare geweygerde aanneminge voor haar oogen afschudteden.

Daar zijnder ook / die het nemen voor een sinne-beeld van haar welverdiende straffe / die hun om haar ongeloove over het hooft hing: soo dat sy te verwagten hadden / dat sy / als dit stof / stonden in Gods toorne verstropt te werden. Siet Psal. 18: 43.

Vers 15. *Voorwaar segge ik u, Het sal den Lande van Sodomah en Gomorrha verdragelijker zijn in den dag des oordeels.* Van de schrickelijken ondergang dier steden leest men Gen. 19: 24. Ende die straffe / haar overgekomen andere ten exempel / 2 Pet. 2: 6. Jud. v. 7. geeft aan yder mensch een vervaarelijken indruk van een swaar oordeel / dat over dat Land, verstaat over de Oude inwoonders van dat land / sal komen ten jongsten dage.

Dan deselve Stad. Daar mede wert getoont / dat de verwerpinge des Euangeliums Christi / gepredikt door Jesu Apostelen / den Joden in een swaarder schult soude werpen / en deswegen ook in een verwagtinge van een schrickelijker oordeel; als de sonden van Sodomah soude doen aan den haren. vergelijk Matth. 11: 24. Marc. 6: 11. Luc. 10: 3. 10: 12. doet daar by Thren. 4: 6. Want het verwerpen van het Euangelium soude haar altemaal bewickelen in de schult van Messias-moord / dewijle sy het Euangelium versmadende / dat grouwel-stuk van haren raad souden moeten goetkeuren en toestemmen.

Betooninge van 't geene de voort-plantinge des Euangeliums, en de behoorelijke wijse van dien, in dese woorden regtveerdigt.

De geringe gestalte, en 't vast vertrouwen, 't geen van de discipelen Christi was voorsegt.

§ 1. DIt blijkt klaar in de prophetien / dat gelijk de Koning Israels arm soude zijn in de dagen sijner vernederinge / dat ook alsoo sijne Dienaars geen aansienelijke mannen souden wesen / en geensins haar vertoonen met yets / dat na grootsheyd smaakte: Want het souden de kleyne of geringe der schapen zijn / Jer. 49: 20. De arme der kudde, Zach. 11: 7. De kleyne of geringe / Zach. 13: 7. En wederom de arme, Psal. 72: 2. Jes. 11: 4. Daarom en vertoonde de Christus geen-

heer-

heerlijkheyd / als wy hem aansagen. Hy was bloot van aansienelijke Mannen, Jes. 53: 2. 3. En daarom souden de gene / die hem ontfangen moesten / het ooge hooger moeten verheffen / als op 't geene voor oogen was: en die uytgingen / souden / haar voegende na die geringe staat des Konings / haar gesantschap moeten aanvaarden in den geloove: haar gantschelijk verlatende op de voorsorge Gods. Daarom werden sy gesegt / op den HEERE te vertrouwen, Ier. 17: 7. Op den HEERE, de Heylige Israëls, te steunen, Jes. 10: 20. En van haar singt den Psalmist / Psal. 146: 5. 6. 7. Welgelukfalig is hy, die den God Iacobs tot sijne hulpe heeft, wiens verwagtinge op den HEERE sijnen God is, die den Hemel en de aarde gemaakt heeft, de Zee, en al wat in deselve is: die trouwe hout tot in der eeuwigheyd. Die den verdrukten regt doet, die den hongerigen brood geeft. De HEERE maakt de gevangene los.

§ 2. Hier sien wy / hoe dese Galileesche Visschers uytgesonden werden: sonder dat sy verkleed of verdorscht wierden. Ja / haar wert wel uytdruckelijk verboden / dat sy geen ander gewaat / geen twee rocken / of geen andere schoenen souden aantrecken / of geen stok mede nemen / als die haar ter hand was: en dat vertrouwen wert haar bevolen / dat sy sonder voorraat van levens-middelen / of geld uytgaande / egter geen gebreck souden hebben van onthaal / maar dat sy ook met het minste te vreden moesten zijn. En nogtans sien wy dese mannen soo harden conditie ondergaan: en veele menschen dese slegte en ongesiene Gesanten wel ontfangen en aannemen.

De Harde wetten, die Iesus haar gaf ontrent haar tijdelijken staat.

§ 3. Daar in blijkt / beyde in de Apostelen en hare discipelen / die door haar woord gelooft hebben / hoe hoogen ooge dat sy gehad hebben op God en sijn hemelsche beloften / nadien sy wederom alle uytwendigheden over het hooft sagen. Hoe konde eenig mensch tot die staat gebragt werden / om sulken harden conditie te ondergaan: een reyse van gesantschap ter sake van het koninkrijke der Hemelen aan te nemen / sonder gelt of voorraat / in soo slegten uytrustinge; by aldien de heylige Geest niet in haar alle tegen-redenen des vleeschs hadde gedoodet / en haar in 't herte geraakt / om de stemme Gods te hooren; gelijk eertijts Abraham; als God hem riep uyt sijn Vaderland / om te gaan na een onseker land / dat God hem wijsen soude. Wat soude een vleesschelijk mensch / die sijne aardsgesinde begeerlijkheden aankleeft / geen kragtige tegen-redenen in hem vinden opborrelen / om hem van dese gesantschap te wederhouden / daar hem soo veel ongemak / vermoejinge / en gevaar van gebrek / scheen over 't hooft te hangen! En daarom vinden wy ons geprangt om te seggen / dat het Evangelium door heylige / getrouwe / en hemels-gesinde menschen is voort-geplant: en onder soodanige komende / van deselve ook is aangenomen: op een wijse / die van alle vleesselijke begeerlijkheden verre was af-gescheyden.

Daar uyt besloten de goddelijke drift des Geestes, in het voorsetten des Evangeliums.

C. JESU bevelen aan sijne Discipelen, rakende haar gedrag in en ontrent de aanstaande verdruckingen, die hy haar voorhout.

1. Recommandatie van voorsigtigheyd, en om staat te maken op veele swaare verdruckingen, *Verss.* 16-25.
2 Eysch van onverssaagtheyd tegen alle bedreygingen, *Verss.* 26-31.
3. Vermaninge tot vrymoedigheyd, in JESUM te belijden, *Verss.* 32-39.
4. Vertroostinge tegen de smaat der wereld, *Verss.* 40-42.

1. *Recommandatie van voorsigtigheyd; en om staat te maken op veele swaare verdruckingen.*

Verss. 16-25.

Korte opening van 't verstand der woorden.

Vers 16. *Ziet ik sende uw als Schapen in't midden der wolven.* Als schapen/ die haar niet konnen verweeren tegen de wolven: wiens wapenen alleen zijn de lijdsaamheyd/ en Christelijke verdraagsaamheyd.

De vyanden der Christenen werden om haar wreetheyd / en aangeboren haat/ wolven genaamt/ die de geloovigen aansien voor menschen/ die na alle Goddelijke en menschelijke wetten zijn gedestineert ter slagtinge. De grootste tegenheyd isser tusschen schapen en wolven, daarom is 't een belofte van de hoogste verwondering/ Ies. 11:9. dat de wolf soude by het lam verkeeren.

Zijt dan voorsigtig gelijk de Slangen. Wanneer sy ontrent haren vyand zijn/ soo verbergen sy haar. Daar op Salomon speelt/ Prov. 27:11. Sy soeken in de hegstruyken/ of in groeven schuyl-plaatsen / of bewentelen haar in het stof; en verbergen bysonderlijk haren kop/ om alsoo de lagen van de menschen te ontduyken.

Ende opregt gelijk de Duyven. Dat men sig egter sonder geveynstheyd gedrage: sonder eenigsins de liefde Christi / die onsen ega is / te kreuken / of te verduysteren.

In 't Gr. Onvermengt; dat is/ onvervalscht: geheel reyn en suyver. Soodanig moet onse liefde zijn ontrent Christus: want alle voorsigtigheyd/die ons soude raden de lagen der menschen te ontgaan/door een ontveynsing van de liefde Christi die is quaat en verwerpelijk: maar behoudens deselve liefde/en haar opentlijke betooninge / is de voorsigtigheyd een goet en prijsselijk ding.

Vers 17. *Maar wagt uw voor de menschen.* Anders / Wagt u dan van die menschen.

Want sy sullen u overleveren inde Raatsvergaderingen. Daar waren in het Joodsche land verscheyden raats-vergaderingen: als de Groote raad; de raden van drie en twintigen in elken stad; als ook eenige andere hooven / welke Gabinius

nius boven den Grooten raad nog tot vier in getal aanstelde in 't Joodsche land; namentlijk, te Gadara, Amathon Jericho, en Sephori.

Ende in hare Synagogen sullen sy u geesselen. Nademaal in eiken Synagoge ook een raad sat van drie rigteren, dewelke 't regt hadden om yemant te veroordeelen tot de geesseling, soo meenen wy, dat de Joden, insonderheyd in hare verstroyinge, dese geesseling oeffenden, als een huys-tugt, binnen de muyren van hare Synagogen: 't geen sy als een openbaar gerigte niet souden hebben vermogen te doen. Vergelijk 2 Cor. 11: 24. V. Camp. Vitring. Archisynag. p. 351. &c.

Vers 18. *Ende gy sult ook voor Stadhouders, en Koningen geleydet werden.* Dewelke dan waren Heydenen, of regeerden in de name van den Keyser. Soo dat hier ook getoont wort, hoe dat niet alleen de Joodsche Magten, maar ook de Heydensche behoorden tot de beschrijvinge van die wolven, die als verhittet tegen de schapen Christi hier werden voorgestelt.

Om mijnent wille. Want alle de vervolgingen zijn ontstaan uyt een haat tegen de name Christi, die men veroordeelt hadde als een Verleyder des Volx.

Haar ende den Heydenen tot een getuygenisse. Den Joden, die Christi belijders souden overgeven, ende den Heydenen dewelke ook souden staan als aanschouwers van hare gerigten, tot een getuygenisse. Volgens den heymelijken Raad Gods, om haar allen te doen sien de kragt van Christi Geest in dese Bloed-getuygen, en al haar gedrag soo van woorden als werken.

Vers 19. *Dog wanneer sy uw overleveren, soo en sult gy niet besorgt zijn.* Nog te vooren veel behoeven te versinnen over uwe verantwoordinge. Marc. 13: 19. Luc. 21: 14.

Hoe of wat gy spreken sult. Dat is: wat maniere van verhandelinge gy sult hebben te beramen in opsigt van de woorden en order, of wat saken gy sult hebben voor te brengen, die kragtigst dienen tot bewerringe van de saken der Christenheyd.

Want het sal uw in deselve uyre gegeven worden, wat gy spreken sult. Door de bysondere bystant des H. Geests. Luc. 21. 15.

Vers 20 *Want gy en zijt niet die spreekt; maar 't is de Geest uwes Vaders die in uw spreekt.* Daar uyt wort bewesen, dat haar geen woorden nog wijsheyd soude ontbreken, wanneer sy de waarheyd souden moeten verantwoorden: en des wegen, dat sy gerustig vertrouwende op de genadige bystant des H. Geestes, die haar van den Vader gegeven is, niet en behoefden bekommert te zijn over hare verantwoordinge.

Vers 21. *En de eene broeder zal den* anderen *broeder overleveren tot de dood.* Hier toont de HEERE Iesus, wat werktuygen dat sy somtijds gebruyken souden tot dese overleveringe, daar men minst op verdagt soude wesen, en die men des wegen ook niet met allen en soude mogen vertrouwen; namentlijk eens menschen bloet-verwanten. En dat wel tot de dood. Daarom was 'er voorsigtigheyd van nooden; Aanmerk de Exempelen van Cain tegen Habel, Ismael tegen Isaac, en Esau tegen Iacob.

Ja de Vader het Kint. Versakende alsoo de natuyrelijke liefde.

Ende de kinderen sullen opstaan tegen de ouders: ende sullense dooden. Vergetende de pligt van gehoorsaamheyd en van de onderwerpinge, die men sijne ouders schuldig is: Sy doodense ook, wanneer sy oorsaak werden van haar dood.

Vers 22. *Ende gy sult van allen gehaat werden om mijnen name.* Van vremden

en bloet-verwanten / van openbare vyanden en geveynsde vrienden: Soo dat het woord alle hier betekent allerleye soorten van menschen.

Maar die volstandig sal blijven tot den eynde toe. Verstaat tot aan het eynde synes levens toe; blijvende in het geloove met een onverschrocken Geest tot in de uyre des doods toe / als de ziel van dit leven moet overgaan tot een ander.

Die sal salig worden. En verkrijgen de Kroone der Heerlijkheyd. Matth. 24: 13. Apoc. 2: 10. 3: 21. 2 Tim. 4: 7, 8. 2 Tim. 2: 5.

Vers 23. *Wanneer sy uw dan in dese stad vervolgen, vliet in de ander.* Gelijk Moses, Exod. 2: 15. David, 1 Sam. 19: 20: 22. Elias, 1 Kon. 19: 3. Paulus; Act. 9: 25. Ja onse Heere Iesus Christus selve. Siet Matth. 2: 14. 4: 12. 12: 15. 14: 13. Luc. 4: 30. Joh. 7: 11. 8: 59.

Want voorwaar segge ik uw, gy en sult uw reyse door *de steden Israels niet voleyndigt hebben*; of / gy en sult niet voleyndigt hebben die steden Israels te door reysen / met de Leere des Euangeliums: Soo dat uw daar geen plaats meer soude overig zijn.

Of de Sone des menschen sal gekomen zijn. Met sijn Koninkrijke; want nu soo predikten sy / het Koninkrijk der Hemelen is na-by gekomen: Dese komste Christi geschiet met sijne verhooginge / als hy opgestaan zijnde / is in-gegaan in sijne Heerlijkheyd voor aller oogen / en gesalft in de Sendinge des Geestes. Siet Matth. 16: 28.

Vers 24. *De discipel is niet boven den Meester, nog de dienst-knegt boven sijnen Heere.* Dit spreek-woord is waar in een discipel / soo lang als hy een discipel is; en van een knegt / soo lang als hy een knegt is; gelijk wy altijd zijn onder Christus. Dewijle dan een discipel staat in het selve gevoelen met sijn Meester / en een knegt verpligt is tot alle dingen die sijn Meester aangaan / om selfs alle gevaar daar door te ondergaan: Soo moet men hem niet vreemt houden: dat ons geen ander lot wedervaart / als onsen Heer en Meester.

Vers 25. *Het zy den discipel genoeg, dat hy werde gelijk sijn meester, ende de dienst-knegt gelijk sijn Heere.* Dat is / Hy zy met dien staat en conditie wel te vreden.

Indien sy de HEERE des Huys Beëlzebul hebben gebeeten. Want sy seyden niet alleen / dat Hy door de overste der duyvelen de duyvel uytwierp / Matth. 9: 34. maar sy noemden hem self Beelzebul (siet Marc. 3: 22. Joh. 8: 48.) hem lasterende.

Beelzebul betekent een Drekgod, en dat is een schimp-naam voor Beëlzebub den God der vliegen. Siet 2 Kon. 1: 2. De Joden nemen dit voor de Prince der helsche Geesten.

Hoe veel te meer sijne Huys-genooten. Gelijk Christus is de Heere des Huys / Hebr. 3: 6. alsoo zijn de geloovige Sijne Huys-genooten / Eph. 2: 9.

Betooninge van 't geene in dese waarschouwinge Jesu Meßias-ampt gantschelijk regt veerdigt.

De Prophetien, welke de discipelen Christi vertoonen als schapen onder de wolven en egter volstandig aangewesen.

§ 1. DE Verdruckingen / dewelke daar souden opstaan als een onweer tegen het Euangelium / en die den discipel voorheenen zijn voor-gehouden / waren al voorsegt in de Schriften der voorige Propheten / die getuygt hebben van de dagen des N. T. Aldaer vertoont ons de H. Geest / de Heydenen aan 't woeden, de Joodsche natien aan 't

bedenken van ligtveerdigheyt: Hoe de Koningen der aarden sig souden opstellen tegen den HEERE en tegen sijn Messias, en hoe de Vorsten sig tegen deselve ook t'samen souden beraatslagen, Psal. 2: 1. 2. Volgens de oude voorseggingen/ souden de Bouw-Heeren den steen verwerpen, Psal. 118: 22. En de rigters in Israel zijn als avond-*wolven*, die de beenderen niet en breken tot aan den morgen, Zeph. 3: 3. niet alleen van wegen haar onverzadelijke staat en baatzugt; maar wel bysonder ook om hare wreede bloet-dorstigheyd/ waar door sy gesegt worden altemaal te loeren op bloedt, Mich. 7: 2. Onder die wolven souden Christi discipelen verkeeren als schapen / ja als arme onder de schapen, van wegen hare onmagt en weereloosheyd Zach. 11: 11. Schapen/ die in de vlugt verstroyt/ en in ballingschappen verdreven stonden te worden; want soo staat 'er van dese wolven/ dat sy alle de swacke schapen met de zijd, en met de schouder verdringen, en met hare hoornen verstooten souden, tot dat sy deselve na buyten toe verstroyt souden hebben, Ezech. 34: 21. Want na de Prophetie van Jesaias cap. 29: 21. souden sy een mensche schuldig maken om een woord, en dien, die haar bestraft in de poorten, stricken leggen: ende den regtveerdigen verdrijven in het woeste, Dit soude de Tyran en spotter doen / en alle de gene die tot ongeregtigheyd waken. Van dese wolven hadden sy allerleye quellingen en rijtingen te verwagten/ ook tot geesselingen toe/ gelijk de straf-reden uyt-wijst/ die ons voorkomt Jes. 3: 15. Wat is u lieden? Of wat komt u lieden over? dat gy mijn volk verbrijselt? ende de aangesigten der ellendigen vermaalt? spreekt de Heere der Heyrscharen. Sy souden gehaat worden van alle menschen/ ook van hare broederen/ Jes. 66: 5. Uwe broeders, die uw haten, die uw verre af-sonderen; waar door veele van deselve stonden ter doodt gesleept/ende omgebragt te werden / als slagt-schapen, Zach. 11: 7. volgens de klagte Psal. 44: 23. vergeleken met Rom. 8: 36. Om uwentwille worden wy den gantschen dag gedoodt; wy worden geagt als slagtschapen; en Psal. 109: 16. den ellendigen en nootrduftigen man heeft men vervolgt, ende den verslagenen van herten om hem te dooden. Soo groot soude der Joden toornigheyd zijn tegen sijne soonen ende tegen sijne dogteren. Deut. 32: 19. Maar in desen allen souden sy blijven in een onafscheydelijke liefde en ongeveynsde toe-genegentheyd tot Christum/ Opregt gelijk de Duyven: die haar Ega niet verlaten/ nog tegen deselve bedriegelijk of trouweloos handelen. Daarom wert de Bruydt Christi aangemerkt en geroemt van haar Bruydegom/ na veele beproevingen te hebben doorgestaan/ als een volmaakte, dat is/ opregte Duyve, Cant 6: 9: Een eenige is mijn Duyve, mijn volmaakte. Alle de wederstant van de werelt en soude den op-bouw van sijn Kerk niet hinderen; want door de mond van kinderkens en suygelingen soude Hy sijn sterkte grondvesten, Psal. 8: 3. Die vervult met sijnen Geest, volgens de beloften (Joël. 2: 28, 29.) vrymoedigheyd souden ontfangen/ om voor Koningen te spreken, Psal. 119: 46. en de name des HEEREN alomme te belijden; want het koorn soude de Jongelingen, ende de most soude de Jonkvrouwen sprekende maken, Zach. 9: 17. Dat is/ de kragt van Christi

Christi Woord en Geest / gesmaakt op dien geestelijken Bruyloft des N. T. soude haar allen ook bequaam maken / om met wijsheyd en vrymoedigheyd de sake Christi te verantwoorden.

Iesus voorsegginge vertoont met de voorige Prophetie in accoort en wel ter snee te pas gebragt.

§ 2. Wanneer wy nu de tegenwoordige waarschouwinge van Iesus, met alle de Propheten vergelijken / soo bevinden wy in alles een volkomen accoort-stem / en uytnemende Harmonie; al 't geene de schriften der Propheten hadden voorsegt van de swarigheden / daar mede de discipelen Christi souden te worstelen hebben / dat sien wy ook hier in dese voorsegginge van Iesus. En van Hem regt ter snee gebruykt in 't begin van syne besendinge / op dat sy syne gesanten mogte strekken tot alle voorsigtigheyd: Wanneer men te vooren van eenig quaat verwittigt wert / soo is men op syn hoede; en dewijle voor-gesiene pijlen minst schaden / soo kan men sig daar tegen ook wapenen / om geen of immers geen groote schade daar door onderhavig te werden: Soo blonk in dese waarschouwinge uyt Iesu trouwhertigheyd / en openhertigheyd; Hy sogt geen dienstknegten met ydele beloften van groote dingen agter hem te trecken: maar die tot hem quamen sloeg hy in alle opregtigheyd de swarigheden voor / die daar aan dit gesantschap vast waren / op dat sy wel beraden en wel op hare hoede deselve mogten aanvaarden. In sijn Raad en verplichtinge betoonde hy hem ook heylig en reyn: Hy staat haar toe voorsigtigheyd te gebruyken / ook als de slangen, die listig zijn / om haar te verbergen: maar hy wil deselve gepaart hebben met de opregtigheyd der Duyven; sonder bedrog of geveynstheyd / behoudens de waarheyd en de eere Gods / wert het hun veroorloft alle den toeleg der Vyanden te ontwijken en te verydelen / en alsoo het Koninkrijke Christi behendig voor te setten. In het bemoedigen van sijn gesanten / soo gebruykt hy de kragtigste redenen / om Gods wegen te regtveerdigen. Hy vertoont het heylig oogwit / waar toe God Sijn Kerk en desselfs Dienaars soo veel doet lijden van haar Vyanden: Op dat haar bloed en dood tot verzegelinge komende by haar woord en prediking tot een getuygenisse soude zijn aan Ioden en Heydenen: Dewijl het bloed der Martelaren van sonderlinge kragt is / om veele Zielen te gewinnen / gelijk het ook alsoo bevonden is een Zaat der kerke te zijn. Hy draagt haar voor na de gemeene regel / dat een discipel niet is boven sijn Meester, nog een dienst-knegt boven sijn Heer. En derhalven / dat het haar geensins moet verdrieten / dat haar lot geen beter lot en is / als dat van hem selven / die selve alsoo stont gehandelt te werden / en sig geerne om onsent wille gantschelijk onderworp. In sijne beloften sag men niet anders als 't geene geestelijk en hemels is: namentlijk; Dat Sijn Geest haar in dese wederweerdigheden soude vervullen met wijsheyd en kragt. En dat hare stantvastigheyd soude gekroont werden met saligheyd. Soo onberispelijk ja heerlijk was dan dese instructie / en alles wat daar in is / de weerdigheyd van dien grooten Propheet wel voegende.

Uyt de vervullinge van dese waarschouwinge sijn Prophetische Geest besloten.

§ 3. Wy en moeten ook niet ongemerkt voor-by stappen / dat hier insgelijk is gebleken Iesu al-doorsiende voorwetenheyd: en waarheyd. Want

Want van al het wederbaren / 't geen hy hier voorsegt heeft / dat hun om sijnent-wille soude over-komen / is niet een woord ledig op de aarde gevallen / 't geen sijn upthomste niet en heeft gehad / en ten vollen is bevestigt. Want / sy zijn gebragt voor de Raads-vergaderingen der Joden / en somtijts daar gestraft. Act. 4: 3. 21. 5: 27. 28. 6: 5. 22. 30. Sy zijn gegeesselt in de Synagogen. Act. 22: 19. 2 Cor. 11: 24. ja ook van de Heydenen Act. 16: 22. 23. Sy zijn geleyd voor Stadhouders. Act. 23: 33. 34. 35. 24: 1. 25: 26. 27. Sy hebben moeten staan voor Koningen en Keysers. Act. 12: 2. 3. 25: 23. 24. Phil. 1: 13. 2 Tim. 4: 16. 17. Sy zijn genootsaakt te vlugten. Act. 8: 3. 4. 9: 25. Gal. 1: 17. En meest alle in 't eynde van haren dienst gedoodet. Siet Act. 7: 59. 12: 1. 2. De Kerkelijke Historie van Eusebius en de Historie der Martelaren zijn vol van allerleye bewijsen voor dese sake. Maar in dese swarigheden heeft Jesus haar ook niet verlaten / maar gelijk sy in den beginne den H. Geest ontfingen (Act. 2: 4.) soo zijn sy in de noot ook bevonden vol des H. Geests / door welke sy ook heerlijke Verantwoordingen gesproken hebben / en zijn getroost geweest met de seekere verwagtingen van de Saligheyd des Hemels. Siet Act. 7: 55. 56. De Joodsche Historie-Schrijver Flavius Josephus heeft selver ook aangetekent het ombrengen van Iacobus de regtveerdige / de Broeder des Heeren: En de Joden in den Thalmud spreken van vijf discipulen van Jesus, die ter dood gebragt zijn. De Heydensche Historie Schrijver Tacitus beschrijft ons 't leven van NERO, met wat verwoetheyd dat die Tyran op den Christenen aanviel / na dat hy sijn Brandstichtery aan haar hadde opgetijgt. Sommige van de haren, segt hy / zijn genayt in beeste-vellen, en huyden der wilde dieren: ten eynden sy alsoo met deselve bedekt en overtogen zijnde, van de honden souden mogen verscheurt, ende dood gebeten werden: Andere zijn ook aan kruycen genagelt: Eenige wierden mede opgehouden, om verbrand te werden, op dat sy daar na als den dag ten eynde was, in plaatsen van toortsen en nagtligten souden branden; In 't algemeen segt hy / dat de Christenen lieden, waren by een yder seer gehaat, van wegen haar gruwelijke boose misdaden. Soo sprak hy als een Heyden / want sy van snoode misdaden onschuldig betigt wierden / die noyt gedaan of gedagt en waren. En soo wierd het woord van Jesus vervult / dat sy van allen gehaat souden werden.

§ 4. Wat wonder dan / dat die gene / die de kragt van Jesu aanspraak / de klem van sijne redenen / en alle die volmaakte hoedanigheden van dese sijne redeneeringe overwogen / ook daar in als schapen de stemme kenden van den waren Herder / en deselve na-volgen? immers heeft de upthomste geleert / dat dese vermaninge vloeyde uyt de mond der waarheyd / en dat de religie / welke dese dienst-knegten onder dese wetten aan-namen voort te setten / alle soodanige ontmoetingen heeft gehad op de weg / als alhier en elders menigmaal was bekent gemaakt. Onmogelijk was het / dat yemant die niet en sprak uyt God / maar uyt een Geest der verleydinge / alle dese dingen soo juyst soude konnen voorseggen / gelijk sy namaals gebeurt zijn / overmits dat sulke dingen van al te veel

En daar uyt dan beweert dat Iesus was een waaragtig en goddelijk Leeraar, en wel die eygenste, die de Christus moeste zijn.

vergeleken met Act. 13: 50. 51. Soo grouwelijk is die sonde van de versmadinge der aangeboden genade / dat de Apostelen geen gemeynschap betoonden te willen hebben ook aan het minste stof deser menschen: de Joden hielden het daar voor / dat het stof van een Heydensch land haar verontreynigde / en was gelijk het stof der dood-graven. Soo dat sy daar mede sulken huys of stad voor onreyn verklaarden / gelijk als ware het een Heydendom selve / en dat het haar berouwde / dat sy haar voeten tot sulken onreynen volk hadden uytgeset.

Andere meenen / dat sy daar mede betuygden / dat sy met het Euangelium onder haar waren gekomen / en dat sy dit stof van haren reyse onder haar lieten tot een getuyge van der selver hartneckige verwerpinge / als de welke niet en waren gekomen om haar te ontfangen in hare huysen / en hare voeten van het stof van haren weg af te wasschen: en dat sy deswegen dit stof tot een verwijt van hare geweygerde aanneminge voor haar oogen afschudden.

Daar zijnder ook / die het nemen voor een sinne-beeld van haar welverdiende straffe / die hun om haar ongeloove over het hooft hing: soo dat sy te verwagten hadden / dat sy / als dit stof / stonden in Gods toorne verstropt te werden. Siet Psal. 18: 43.

Vers 15. *Voorwaar segge ik u, Het sal den Lande van Sodomah en Gomorrha verdragelijker zijn in den dag des oordeels.* Van de schrickelijken ondergang dier steden leest men Gen. 19: 24. Ende die straffe / haar overgekomen andere ten exempel / 2 Pet. 2: 6. Jud. v. 7. geeft aan yder mensch een verbaarelijken indruk van een swaar oordeel / dat over dat Land, verstaat over de Oude inwoonders van dat land / sal komen ten jongsten dage.

Dan deselve Stad. Daar mede wert getoont / dat de verwerpinge des Euangeliums Christi / gepredikt door Jesu Apostelen / den Joden in een swaarder schult soude werpen / en deswegen ook in een verwagtinge van een schrickelijker oordeel; als de sonden van Sodomah soude doen aan den haren. vergelijk Matth. 11: 24. Marc. 6: 11. Luc. 10: 3. 10: 12. doet daar by Thren. 4: 6. Want het verwerpen van het Euangelium soude haar altemaal bewickelen in de schult van Messias-moord / dewijle sy het Euangelium versmadende / dat grouwel-stuk van haren raad souden moeten goetkeuren en toestemmen.

Betooninge van 't geene de voort-plantinge des Euangeliums, en de behoorelijke wijse van dien, in dese woorden regtveerdigt.

De geringe gestalte, en 't vast vertrouwen, 't geen van de discipelen Christi was voorsegt.

§ 1. DIt blijkt klaar in de prophetien / dat gelijk de Koning Israels arm soude zijn in de dagen sijner vernederinge / dat ook alsoo sijne Dienaars geen aansienelijke mannen souden wesen / en geensins haar vertoonen met yets / dat na grootsheyd smaakte: Want het souden de kleyne of geringe der schapen zijn / Jer. 49: 20. De arme der kudde, Zach. 11: 7. De kleyne of geringe / Zach. 13: 7. En wederom de arme, Psal. 72: 2. Jes. 11: 4. Daarom en vertoonde de Christus geen-heer-

heerlijkheyd / als wy hem aansagen. Hy was bloot van aansienelijke Mannen, Jes. 53: 2. 3. En daarom souden de gene / die hem ontfangen moesten / het ooge hooger moeten verheffen / als op 't geene voor oogen was: en die uytgingen / souden / haar voegende na die geringe staat des Konings / haar gesantschap moeten aanvaarden in den geloove: haar gantschelijk verlatende op de voorsorge Gods. Daarom werden sy gesegt / op den HEERE te vertrouwen, Ier. 17: 7. Op den HEERE, de Heylige Israëls, te steunen, Jes. 10: 20. En van haar singt den Psalmist / Psal. 146: 5. 6. 7. Welgelukfalig is hy, die den God Iacobs tot sijne hulpe heeft, wiens verwagtinge op den HEERE sijnen God is, die den Hemel en de aarde gemaakt heeft, de Zee, en al wat in deselve is: die trouwe hout tot in der eeuwigheyd. Die den verdrukten regt doet, die den hongerigen brood geeft. De HEERE maakt de gevangene los.

§ 2. Hier sien wy / hoe dese Galileesche Visschers uyt gesonden werden: sonder dat sy verkleed of verdorscht wierden. Ja / haar wert wel uytdruckelijk verboden / dat sy geen ander gewaat / geen twee rocken / of geen andere schoenen souden aantrecken / of geen stok mede nemen / als die haar ter hand was: en dat vertrouwen wert haar bevolen / dat sy sonder voorraat van levens-middelen / of geld uytgaande / egter geen gebrek souden hebben van onthaal / maar dat sy ook met het minste te vreden moesten zijn. En nogtans sien wy dese mannen soo harden conditie ondergaan: en veele menschen dese slegte en ongesiene Gesanten wel ontfangen en aannemen.

De Harde wetten, die Iesus haar gaf ontrent haar tijdelijken staat.

§ 3. Daar in blijkt / beyde in de Apostelen en hare discipelen / die door haar woord geloost hebben / hoe hoogen ooge dat sy gehad hebben op God en sijn hemelsche beloften / nadien sy wederom alle uytwendigheden over het hooft sagen. Hoe konde eenig mensch tot die staat gebragt werden / om sulken harden conditie te ondergaan: een reyse van gesantschap ter sake van het koninkrijke der Hemelen aan te nemen / sonder gelt of voorraat / in soo slegten uytrustinge; by aldien de heylige Geest niet in haar alle tegen-redenen des vleeschs hadde gedoodet / en haar in't herte geraakt / om de stemme Gods te hooren; gelijk eertijts Abraham; als God hem riep uyt sijn Vaderland / om te gaan na een onseker land / dat God hem wijsen soude. Wat soude een vleesschelijk mensch / die sijne aardsgesinde begeerlijkheden aankleeft / geen kragtige tegen-redenen in hem vinden opborrelen / om hem van dese gesantschap te wederhouden / daar hem soo veel ongemak / vermoejinge / en gevaar van gebrek / scheen over 't hooft te hangen! En daarom vinden wy ons geprangt om te seggen / dat het Evangelium door heylige / getrouwe / en hemels-gesinde menschen is voort-geplant: en onder soodanige komende / van de selve ook is aangenomen: op een wijse / die van alle vleesselijke begeerlijkheden verre was af-gescheyden.

Daar uyt besllooten de goddelijke drift des Geestes, in het voorsetten des Euangeliums.

nius boven den Grooten raad nog tot vier in getal aanstelde in 't Joodsche land, namentlijk, te Gadara, Amathon Jericho, en Sephori.

Ende in hare Synagogen sullen sy u geesselen. Nademaal in eiken Synagoge ook een raad sat van drie rigteren, dewelke 't regt hadden om yemant te veroordeelen tot de geesseling, soo meenen wy, dat de Iodens insonderheyd in hare verstropinge, dese geesseling oeffenden, als een huys-tugt, binnen de muyren van hare Synagogen: 't geen sy als een openbaar gerigte niet souden hebben vermogen te doen. Vergelijk 2 Cor. 11: 24. V. Camp. Vitring. Archisynag. p. 351. &c.

Vers 18. *Ende gy sult ook voor Stadhouders, en Koningen geleydet werden.* Dewelke dan waren Heydenen; of regeerden in de name van den Keyser. Soo dat hier ook getoont wort, hoe dat niet alleen de Joodsche Magten, maar ook de Heydensche behoorden tot de beschrijvinge van die wolven, die als verhittet tegen de schapen Christi hier werden voorgestelt.

Om mijnent wille. Want alle de vervolgingen zijn ontstaan uyt een haat tegen de name Christi, die men veroordeelt hadde als een Verleyder des Volx.

Haar ende den Heydenen tot een getuygenisse. Den Joden, die Christi belijders souden overgeven, ende den Heydenen dewelke ook souden staan als aanschouwers van hare gerigten, tot een getuygenisse. Volgens den heymelijken Raad Gods, om haar allen te doen sien de kragt van Christi Geest in dese Bloed-getuygen, en al haar gedrag soo van woorden als werken.

Vers 19. *Dog wanneer sy uw overleveren, soo en sult gy niet besorgt zijn.* Nog te vooren veel behoeven te versinnen over uwe verantwoordinge. Marc. 13: 19. Luc. 21: 14.

Hoe of wat gy spreken sult. Dat is: wat maniere van verhandelinge gy sult hebben te beramen in opsigt van de woorden en order, of wat saken gy sult hebben by te brengen, die kragtigst dienen tot beweeringe van de saken der Christenheyd.

Want het sal uw in deselve uyre gegeven worden, wat gy spreken sult. Door de bysondere bystant des H. Geests. Luc. 21. 15.

Vers 20 *Want gy en zijt niet die spreekt; maar 't is de Geest uwes Vaders die in uw spreekt.* Daar uyt wort bewesen, dat haar geen woorden nog wijsheyd soude ontbreken, wanneer sy de waarheyd souden moeten verantwoorden: en des wegen, dat sy gerustig vertrouwende op de genadige bystant des H. Geestes, die haar van den Vader gegeven is, niet en behoefden bekommert te zijn over hare verantwoordinge.

Vers 21. *En de eene broeder zal den anderen broeder overleveren tot de dood.* Hier toont de HEERE Iesus, wat werktuygen dat sy somtijds gebruyken souden tot dese overleveringe, daar men minst op verdagt soude wesen, en die men des wegen ook niet met allen en soude mogen vertrouwen; namentlijk eens menschen bloet-verwanten. En dat wel tot de dood. Daarom was 'er voorsigtigheyd van nooden; Aanmerk de Exempelen van Cain tegen Habel, Ismael tegen Isaac, en Esau tegen Iacob.

Ja de Vader het Kint. Versakende alsoo de natuyrelijke liefde.

Ende de kinderen sullen opstaan tegen de ouders: ende sullense dooden. Vergetende de pligt van gehoorsaamheyd en van de onderwerpinge, die men sijne ouders schuldig is: Sy doodense ook, wanneer sy oorsaak werden van haar dood.

Vers 22. *Ende gy sult van allen gehaat werden om mijnen name.* Van vrienden en

en bloet-verwanten / van openbare vyanden en geveynsde vrienden: Soo dat het woord alle hier beteekent allerleye soorten van menschen.

Maar die volstandig sal blijven tot den eynde toe. Verstaat tot aan het eynde sijnes levens toe; blijvende in het geloove met een onverschrocken Geest tot in de uyre des doods toe / als de ziel van dit leven moet overgaan tot een ander.

Die sal salig worden. En verkrijgen de Kroone der Heerlijkheyd. Matth. 24:13. Apoc. 2:10. 3:21. 2 Tim. 4:7, 8. 2 Tim. 2:5.

Vers 23. *Wanneer sy uw dan in dese stad vervolgen, vliet in de ander.* Gelijk Moses, Exod. 2:15. David, 1 Sam. 19:20; 22. Elias, 1 Kon. 19:3. Paulus; Act. 9:25. Ja onse Heere Iesus Christus selve. Siet Matth. 2:14. 4:12. 12:15. 14:13. Luc. 4:30. Joh. 7:11. 8:59.

Want voorwaar segge ik uw, gy en sult uw reyse door *de steden Israels niet voleyndigt hebben;* of / gy en sult niet voleyndigt hebben die steden Israels te door reysen / met de Leere des Euangeliums: Soo dat uw daar geen plaats meer soude overig zijn.

Of de Sone des menschen sal gekomen zijn. Met sijn Koninkrijke; want nu soo predikten sy / het Koninkrijk der Hemelen is na-by gekomen: Dese komste Christi geschiet met sijne verhooginge / als hy opgestaan zijnde / is in-gegaan in sijne Heerlijkheyd voor aller oogen / en gesalft in de Sendinge des Geestes. Siet Matth. 16:28.

Vers 24. *De discipel is niet boven den Meester, nog de dienst-knegt boven sijnen Heere.* Dit spreek-woord is waar in een discipel / soo lang als hy een discipel is; en van een knegt / soo lang als hy een knegt is; gelijk wy altijd zijn onder Christus. Dewijle dan een discipel staat in het selve gevoelen met sijn Meester / en een knegt verpligt is tot alle dingen die sijn Meester aangaan / om selfs alle gevaar daar door te ondergaan: Soo moet men hem niet vreemt houden: dat ons geen ander lot wedervaart / als onsen Heer en Meester.

Vers 25. *Het zy den discipel genoeg, dat hy werde gelijk sijn meester, ende de dienst-knegt gelijk sijn Heere.* Dat is / hy zy met dien staat en conditie wel te vreden.

Indien sy de HEERE des Huys Beëlzebul hebben gebeeten. Want sy seyden niet alleen / dat hy door de overste der duyvelen de duyvel uytwierp / Matth. 9:34. maar sy noemden hem self Beelzebul (siet Marc. 3:22. Joh. 8:48.) hem lasterende.

Beelzebul beteekent een Drekgod, en dat is een schimp-naam voor Beëlzebub den God der vliegen. Siet 2 Kon. 1:2. De Joden nemen dit voor de Prince der helsche Geesten.

Hoe veel te meer sijne Huys-genooten. Gelijk Christus is de Heere des Huys / Hebr. 3:6. alsoo zijn de geloovige sijne Huys-genooten / Eph. 2:9.

Betooninge van 't geene in dese waarschouwinge Jesu Meßias-ampt gantschelijk regtveerdigt.

De Prophetien, welke de discipelen Christi vertoonen als schapen onder de wolven en egter volstandig aangewesen.

§ 1. DE Verdruckingen / dewelke daar souden opstaan als een onweer tegen het Euangelium / en die den discipel voorheenen zijn voor-gehouden / waren al voorsegt in de Schriften der voorige Propheten / die getuygt hebben van de dagen des N. T. Aldaer vertoont ons de H. Geest / de Heydenen aan 't woeden, de Joodsche natien aan 't beden-

bedenken van ligtveerdigheyt? Hoe de Koningen der aarden sig souden opstellen tegen den HEERE en tegen sijn Messias, en hoe de Vorsten sig tegen deselve ook t'samen souden beraatslagen, Psal. 2: 1. 2. Volgens de oude voorseggingen/ souden de Bouw-Heeren den steen verwerpen, Psal. 118: 22. En de rigters in Israel zijn als avond-*wolven*, die de beenderen niet en breken tot aan den morgen, Zeph. 3: 3. niet alleen van wegen haar onverzadelijke staat en baatzugt; maar wel bysonder ook om hare wreede bloet-dorstigheyd/ waar door sy gesegt worden altemaal te loeren op bloedt, Mich. 7: 2. Onder die wolven souden Christi discipelen verkeeren als schapen / ja als arme onder de schapen, van wegen hare onmagt en weereloosheyd Zach. 11: 11. Schapen/ die in de vlugt verstroyt/ en in ballingschappen verdreven stonden te worden; want soo staat 'er van dese wolven/ dat sy alle de swacke schapen met de zijd, en met de schouder verdringen, en met hare hoornen verstooten souden, tot dat sy deselve na buyten tot verstroyt souden hebben, Ezech. 34: 21. Want na de Prophetie van Jesaias cap. 29: 21. souden sy een mensche schuldig maken om een woord, en dien, die haar bestraft in de poorten, stricken leggen: ende den regtveerdigen verdrijven in het woeste, Dit soude de Tyran en spotter doen / en alle de gene die tot ongeregtigheyd waken. Van dese wolven hadden sy allerleye quellingen en rijtingen te verwagten/ ook tot geesselingen toe/ gelijk de straf-reden uyt-wijst / die ons voorkomt Jes. 3: 15. Wat is u lieden? Of wat komt u lieden over? dat gy mijn volk verbrijselt? ende de aangesigten der ellendigen vermaalt? spreekt de Heere der Heyrscharen. Sy souden gehaat worden van alle menschen/ ook van hare broederen/ Ies. 66: 5. Uwe broeders, die uw haten, die uw verre af-sonderen; waar door veele van deselve stonden ter doodt gesleept/ende omgebragt te werden / als slagt-schapen, Zach. 11: 7. volgens de klagte Psal. 44: 23. vergeleken met Rom. 8: 36. Om uwentwille worden wy den gantschen dag gedoodt; wy worden geagt als slagtschapen; en Psal. 109: 16. den ellendigen en nootrduftigen man heeft men vervolgt, ende den verslagenen van herten om hem te dooden. Soo groot soude der Joden toornigheyd zijn tegen sijne soonen ende tegen sijne dogteren. Deut. 32: 19. Maar in desen allen souden sy blijven in een onafscheydelijke liefde en ongeveynsde toe-genegentheyd tot Christum/ Opregt gelijk de Duyven: die haar Ega niet verlaten/ nog tegen deselve bedriegelijk of trouweloos handelen. Daarom wert de Bruydt Christi aangemerkt en geroemt van haar Bruydegom/ na veele beproevingen te hebben doorgestaan/ als een volmaakte, dat is/ opregte Duyve, Cant 6: 9: Een eenige is mijn Duyve, mijn volmaakte. Alle de wederstant van de werelt en soude den op-bouw van sijn Kerk niet hinderen; want door de mond van kinderkens en suygelingen soude Hy sijn sterkte grondvesten, Psal. 8: 3. Die vervult met sijnen Geest, volgens de beloste (Joël. 2: 28, 29.) vrymoedigheyd souden ontfangen / om voor Koningen te spreken, Psal. 119: 46. en de name des HEEREN alomme te belijden; want het koorn soude de Jongelingen, ende de most soude de Jonkvrouwen sprekende maken, Zach. 9: 17. Dat is/ de kragt van

Christi

Christi Woord en Geest / gesmaakt op dien geestelijken Bruyloft des N. T. soude haar allen ook bequaam maken / om met wijsheyd en vrymoedigheyd de sake Christi te verantwoorden.

Iesus voorsegginge vertoont met de voorige Prophetie in accoort en wel ter snee te pas gebragt.

§ 2. Wanneer wy nu de tegenwoordige waarschouwinge van Iesus, met alle de Propheten vergelijken / soo bevinden wy in alles een volkomen accoort-stem / en uytnemende Harmonie; al 't geene de schriften der Propheten hadden voorsegt van de swarigheden / daar mede de discipelen Christi souden te worstelen hebben / dat sien wy ook hier in dese voorsegginge van Iesus. En van Hem regt ter snee gebruykt in 't begin van sijne besendinge / op dat sy sijne gesanten mogte strecken tot alle voorsigtigheyd: Wanneer men te vooren van eenig quaat verwittigt wert / soo is men op sijn hoede; en dewijle voor-gesiene pijlen minst schaden / soo kan men sig daar tegen ook wapenen / om geen of immers geen groote schade daar door onderhabig te werden: Soo blonk in dese waarschouwinge uyt Iesu trouwhertigheyd / en openhertigheyd; Hy sogt geen dienstknegten met ydele beloften van groote dingen agter hem te trecken: maar die tot hem quamen sloeg hy in alle opregtigheyd de swarigheden voor / die daar aan dit gesantschap vast waren / op dat sy wel beraden en wel op hare hoede deselve mogten aanvaarden. In sijn Raad en verplichtinge betoonde hy hem ook heylig en reyn: Hy staat haar toe voorsigtigheyd te gebruyken / ook als de slangen, die listig zijn / om haar te verbergen: maar hy wil deselve gepaart hebben met de opregtigheyd der Duyven; sonder bedrog of geveynstheyd / behoudens de waarheyd en de eere Gods / wert het hun veroorloft alle den toeleg der Vyanden te ontwijken en te verydelen / en alsoo het Koninkrijke Christi behendig voor te setten. In het bemoedigen van sijn gesanten / soo gebruykt hy de kragtigste redenen / om Gods wegen te regtveerdigen. Hy vertoont het heylig oogwit / waar toe God Sijn Kerk en desselfs Dienaars soo veel doet lijden van haar Vyanden: Op dat haar bloed en dood tot verzegelinge komende by haar woord en prediking tot een getuygenisse soude zijn aan Joden en Heydenen: Dewijl het bloed der Martelaren van sonderlinge kragt is / om veele Zielen te gewinnen / gelijk het ook alsoo bevonden is een Zaat der kerke te zijn. Hy draagt haar voor na de gemeene regel / dat een discipel niet is boven sijn Meester, nog een dienst-knegt boven sijn Heer. En derhalven / dat het haar geensins moet verdrieten / dat haar lot geen beter lot en is / als dat van hem selven / die selve alsoo stont gehandelt te werden / en sig geerne om onsent wille gantschelijk onderworp. In sijne beloften sag men niet anders als 't geene geestelijk en hemels is: namentlijk; Dat Sijn Geest haar in dese wederweerdigheden soude vervullen met wijsheyd en kragt. En dat hare stantvastigheyd soude gekroont werden met saligheyd. Soo onberispelijk ja heerlijk was dan dese instructie / en alles wat daar in is / de weerdigheyd van dien grooten Propheet wel voegende.

Uyt de vervullinge van dese waarschouwinge sijn Prophetische Geest beslooten.

§ 3. Wy en moeten ook niet ongemerkt voor-by stappen / dat hier insgelijk is gebleken Iesu al-doorsiende voorwetenheyd: en waarheyd. Want

Want van al het wederbaren / 't geen hy hier voorsegt heeft / dat hun om sijnent-wille soude over-komen / is niet een woord ledig op de aarde gevallen / 't geen sijn uytkomste niet en heeft gehad / en ten vollen is bevestigt. Want / sy zijn gebragt voor de Raads-vergaderingen der Joden / en somtijts daar gestraft. Act. 4: 3. 21. 5: 27. 28. 6: 5. 22. 30. Sy zijn gegeesselt in de Synagogen. Act. 22: 19. 2 Cor. 11: 24. ja ook van de Heydenen Act. 16: 22. 23. Sy zijn geleyd voor Stadhouders. Act. 23: 33. 34. 35. 24: 1. 25: 26. 27. Sy hebben moeten staan voor Koningen en Keysers. Act. 12: 2. 3. 25: 23. 24. Phil. 1: 13. 2 Tim. 4: 16. 17. Sy zijn genootsaakt te vlugten. Act. 8: 3. 4. 9: 25. Gal. 1: 17. En meest alle in 't eynde van haren dienst gedoodet. Siet Act. 7: 59. 12: 1. 2. De Kerkelijke Historie van Eusebius en de Historie der Martelaren zijn vol van allerleye bewijsen voor dese sake. Maar in dese swarigheden heeft Jesus haar ook niet verlaten / maar gelijk sy in den beginne den H. Geest ontfingen (Act. 2: 4.) soo zijn sy in de noot ook bevonden vol des H. Geests / door welke sy ook heerlijke Verantwoordingen gesproken hebben / en zijn getroost geweest met de seekere verwagtingen van de Saligheyd des Hemels. Siet Act. 7: 55. 56. De Joodsche Historie-Schrijver Flavius Josephus heeft selver ook aangetekent het ombrengen van Iacobus de regtveerdige / de Broeder des Heeren: En de Joden in den Thalmud spreken van vijf discipulen van Jesus, die ter dood gebragt zijn. De Heydensche Historie Schrijver Tacitus beschrijft ons 't leven van NERO, met wat verwoetheyd dat die Tyran op den Christenen aanviel / na dat hy sijn Brandstichtery aan haar hadde opgetijgt. Sommige van de haren, segt hy / zijn genayt in beeste-vellen, en huyden der wilde dieren: ten eynden sy alsoo met deselve bedekt en overtogen zijnde, van de honden souden mogen verscheurt, ende dood gebeten werden: Andere zijn ook aan kruycen genagelt: Eenige wierden mede opgehouden, om verbrand te werden, op dat sy daar na als den dag ten eynde was, in plaatsen van toortsen en nagtligten souden branden; in 't algemeen segt hy / dat de Christenen lieden, waren by een yder seer gehaat, van wegen haar gruwelijke boose misdaden. Soo sprak hy als een Heyden / want sy van snoode misdaden onschuldig betigt wierden / die noyt gedaan of gedagt en waren. En soo wierd het woord van Jesus vervult / dat sy van allen gehaat souden werden.

§ 4. Wat wonder dan / dat die gene / die de kragt van Jesu aanspraak / de klem van sijne redenen / en alle die volmaakte hoedanigheden van dese sijne redeneeringe overwogen / ook daar in als schapen de stemme kenden van den waren Herder / en deselve na-volgen? immers heeft de uytkomste geleert / dat dese vermaninge vloeyde uyt de mond der waarheyd / en dat de religie / welke dese dienst-knegten onder dese wetten aan-namen voort te setten / alle soodanige ontmoetingen heeft gehad op de weg / als alhier en elders menigmaal was bekent gemaakt. Onmogelijk was het / dat yemant die niet en sprak uyt God / maar uyt een Geest der verleydinge / alle dese dingen soo juyst soude konnen voorseggen / gelijk sy namaals gebeurt zijn / overmits dat sulke dingen van al te veel

En daar uyt dan beweert dat Iesus was een waaragtig en goddelijk Leeraar, en wel die eygenste, die de Christus moeste, zijn.

abontuyrelijke omstandigheden af-hangen / als dat sy pertinent bepaalt soude konnen worden. Insonderheyd ook als men overweegt dat sy de steden Israels nog niet en hadde doorreyst / of Jesus is gekomen met Sijn Geest en Geestelijk Koninkrijke / om haar in de vrye stant der Kerke des N. T. in te brengen: en, is met Sijn oordeel voortgebaren over die ongehoorsame Joodsche natie.

---

2. Een recommandatie, om alle die gevaren onvertsaagt en sonder vreese onder de oogen te sien; en soo het predik-ampt aan te vaarden.

Verss. 26-31.

Korte opening van't verstand der woorden.

Vers 26. EN *vreest dan haar niet.* Wanneer de Tyrannen alsoo tegē u opstaan/ laat uw dan geensins verrassen / of door haar onverwagtheyd verschricken / op dat de menschelijke vreese uw niet en brenge tot een ontveynsinge / of bedeckinge van de waarheyd.

Want, daar en is niets bedekt. Aangaande het Euangelium [het welke een Leere der waarheyd is/ die geopenbaart moet werden] schoon de Vyanden het selve soeken te versmooren / en haar openbaringe te verhinderen.

Eerst heeft de waarheyd meest te worstelen met de onkunde der menscyen / die de Predikinge van soo groote verborgentheden niet en komen verstaan; daar na ook met de quaatwilligheyd van veele menschen / die de ware Leere met lasteringen en verdraeyingen beswalken / en de ooren der menschen door voor-oordeelen toesluyten: en eyndelijk ontspringt de toorn der Magt-hebbers / dewelke niet gewelt aan hare Voorstanders een wet van stil-swijgen willen opleggen / gebiedende haar particuliere gevoelens in 't heymelijk geleert by haar selven te houden/ en in haar eygen herte te bedecken: door dese hinderpalen wert de waarheyd bedekt / en blyftse verborgen.

Het welke niet en sal bedekt werden. Daar mede Jesus belooft een medewerkende kragt / die het woord sal vergesellschappen; de ooren en herten ontsluyten: de deure van alle goede occasien open doen: en te wege brengen / dat de waarheyd als naakt ontkleet te voorschijn kome: en wel alle waarheyd / die tot den t'samenhang van de Leere des Euangeliums van nooden is.

Ende verbergen, het welke niet sal geweten werden. Was'er yets / dat nog verswegen was / en uyt Gods Woord niet aangemerkt / 't geen nogtans in tijden en wijlen de waarheyd soude konnen onderschragen tegen nieuwe ketteryen / of versoekingen: dat selvige soude God ook openbaren door Sijn Geest / en maken dat het geweten wiert: op die belofte wil dan Jesus, dat sy onbevreest sullen zijn / om het Predik-ampt aan te vaarden.

Vers 27. *Het geene ik uw segge in de duysternisse.* In het heymelijk / ter plaatsen daar ik uw in eensaamheyd afsondere en toeruste tot dit Predik-ampt/ uw in 't heymelijk onderwijsende de gant=

gantsche gelegentheyd van den Raad Gods / terwijl de tijd van desselfs openbare uytvoeringe nog niet in alles gekomen is.

Segget in het ligt. Spreekt dat te sijner tijd in 't openbaar aan alle menschen / sonder yets agter te houden: of te meenen / als of ik yets gesegt hadde / dat gesecreteert moeste werden / en niet en soude behooren tot de gantsche gemeynte. Want / daar toe waren dese Apostelen verkoren / om getuygen te zijn van alle de woorden en werken Christi: en de wet Christi moest openbaar zijn te vinden in 't midden van Sijne Kerke. Jer. 31: 33.

Ende het gene gy hoort in de oore. Dat is; het gene aan yemant van uw-lieden mogt schijnen aan uw in 't besonder toe-vertrouwt te wesen / en gelijk als in het oore toe-geluystert; gelijk men spreekt / als men niet en wil / dat andere van de gene die ook tegenwoordig zijn het hooren.

Predikt dat op de daken. Nademaal de Huysen in die Oostersche gewesten gebouwt waren met platte daken / die voor 't af-vallen met een leuning wierden omgort: en gebruykt wierden niet alleen om op te wandelé/onder een hutte te eeten / en tot allerley andere oeffeningen; als te sien is Deut. 22: 8. Jos. 2: 6. Jud. 9: 51. Neh. 8: 16. 2 Sam. 11: 2. 2 Kon. 23: 12. Jes. 15: 3. Jer. 32: 29. Matth. 24: 17. Luc. 5: 19. Act. 10: 9. Maar ook om van die hoogte een groote menigte van menschen te konnen toeroepen en aanspreken. Siet Prov. 9: 3. Soo maakt dan de Heere Jesus daar op sijn speelinge / en ontleent sijn spreekwijse van dat gebruyk / om te betekenen een notificatie / en bekentmakinge van het Euangelium / aan allen die over straat gaan: aan alle creaturen. Marc. 16: 15.

Soo dat van de Apostelen geen traditien of overleveringen hebben mogen secreteren / of aan yemant in 't heymelijk aan-bevelen: maar al wat sy wisten / of van haar Meester gehoort hadden / dat waren sy schuldig aan de gantsche gemeynte bekent te maken.

Vers 28. *Ende en vreest uw niet voor de gene, die het lighaam dooden.* Die het sweerd dragen tot straffe van de quaden. Rom. 13: 1-4. 1 Petr. 2: 13. Die met Pilatus de magt en 't geweld hebben om te dooden. Joh. 19: 10. gelijk de Tyrannen 2 Macch. 7: 16. 29. en vreest niet uyt vreese van haar, nog en wert niet ontroert. 1 Petr. 3: 14. dewijl haar magt maar alleen reykt tot het lighaam / 't geen sy konnen verbreeken: en tot het leven / dat in de ronde beweging van het bloed bestaat / 't geen sy konnen doen ophouden.

Ende de Ziele niet en konnen dooden. Of berooven van haar aangename werksaamheyd en liefelijke beschouwingen: overmits sy van een vernuftige en geestelijke natuyr is / daar in geen stoffen zijn / die men kan verstroyen; geen t'samen-stellingen die men kan verdeelen; nog gebouw / dat men kan afbreken: want schoon de Ziele door de dood ophout gemeynschap te hebben met het lighaam; en dat de werktuygen van de sinnen ophouden yet meer te rapporteren aan de verstandige Ziele; soo hout sy daarom niet op in den treyn van hare gedagten / die in geenen deele van het lighaam af-hangen; maar vint haar veel naauwer toe-gelaten tot de genietinge Gods / die haar hoogste goet is. En soo blijkt de onsterffelijkheyd van de Ziele.

Maar vreest veel meer hem. Dat is: wanneer egter wegens de swakheyd des vleesches eenige beweginge van menschelijke vreese ontstaan / soo laat die vreese veel eer overwonnen werden door een tegenwigt van de vreese Gods.

Die beyde Ziel en Lighaam kan verderven in de Helle. Ziet daar een hooger magt / die te vreesen is: dewijl hy magt heeft / om niet alleen het lighaam te dooden / dat maar een korte smerte is: maar om het selvige ten dage des oordeels ook op te wecken / en te werpen in de helsche pijne / die eeuwig duyren sal; en die den mensch niet alleen na het lighaam / maar ook na de Ziele (die soo veel edelder is / als het lighaam) voor altoos kan rampsalig maken in den afgront.

Die staat van uyterste rampsaligheyd in de hellen betreft dan Ziel en Lighaam: En werdt een verderf genaamt / ja een eeuwig verderf van den aangesigte des Heeren, ende van de Heerlijkheyd sijner sterkte. 2 Thess. 1: 9. om te kennen te geven / dat de staat en conditie / waar in de geheele mensch sal blijven / is een verdorven staat / van de uyterste rampsaligheyd: waar in hy na al sijn Ziels kragten en lighaams geneugten / door een verkoppeling met de hoogste quaden jammerlijk verdorven sal zijn. Vergelijk nu met dese woorden Christi 't gevoelen der Ouden in 't Boek der wijsheyd Cap. 16: 13.

Vers 29. *En worden niet twee Muskens verkogt?* Het grond-woord betekent allerleye kleyn gevogelte, het welke ook is van de kleynste agtinge (want 't geene by de Hebreen is Tzippor, dat is by de Grieken Strouthion.) Hoewel dese benaminge somtijts mede aan de muskens alleen wert toege-eygent; dewijl dat soorte van kleyn gevogelte in de meesten overvloet voorkomt: waarom des selfs prijs ook voor gering geschat wert.

Om een penninsken. Gr. Assarion. Een soorte van koper-munt onder de Romeynen; maar van silver onder de Hebreen / zijnde van de kleynste soorte van munt; het welke van de Joodsche schatters gekeurt wert op 't gewigt van vier asen of greynen in silver. Dog het koper munt van de Romeynen had het gewigt van een loot in koper. Maar na dat haar waarde in onse munte haast kan geschat werden. Egter komt het in veele spreuken voor in de betekenisse van een geringe / en niet weerdige prijs / ook by de Romeynen selve. Waar van men sien kan Bochart van de Vogelen. P. 158.

Ende niet een van dese sal op der aarde vallen. Dat is. Van het leven komen ter dood: gelijk geschiet / wanneer deselve geschoten of verstrikt werden / geen schutter en sal 'er een van die aantreffen: of is 't dat hy uyt den Hemel nedervalle op de aarde / geen sluyter sal deselve aftroonen onder 't net.

Sy werden vogelen des Hemels genaamt / om dat haar vlugt is in de lugt / alwaar sy in haar eygen element sweven: dog van daar nedergestort zijnde op der aarde / vallen sy in de magt van hare vyanden: en alsoo werden in dese hare doodelijken val Jesu discipelen / wanneer sy van de Tyrannen werden gedoodet na den lighame / met haarlieden vergeleken.

Sonder uwen Vader. Dat is: Sonder de wille en alomtegenwoordige bestieringe van uwen Vader / die sulx in 't bysonder ook regeert. Als Jesus segt / uwen Vader, soo wil hy / dat sy van sijne goetgunstigheyd en getrouwigheyd in sijne regeringe altoos alles goets moesten denken en verwagten.

En wel bysonder / dat 'er geene de minste saken voorvallen / die sijn Goddelijke regeeringe niet na sijn vaderlijke trouwe en genegentheyd bestiert en regeert. Psal. 36: 6. 104: 27. 28. Matth. 6: 26. Luc. 12: 6.

Eenige coppen lesen / sonder uwen Vader, die in de Hemelen is.

Vers 30. *Ende ook uw hayren des hoofts* zijn

zijn alle getelt. Het geene alderminst aan ons lighaam geagt werdt / en sonder krenking van onse gesontheyd kan afgelept of behouden werden / dat is ons hooft-hayr. En egter verseckert ons Jesus, dat het selve in dierboegen onder Gods alwetent oog en al versorgende opsigt is / even als waren sy alle getelt / op dat'er niet een buyten order vermist en wierde.

De spreeck-wijse schijnt genomen uyt 1 Sam. 14: 45. Vergelijk ook Luc. 21: 28. Act. 27: 23.

En het oogmerk is te toonen / dat het alderminste / 't geen den mensch aangaat / en wel bysonder 't geen Gods kinderen betreft / soodanig is in de hand Gods / dat niemant haar sonder zijn order en toelatinge ook in het alderminste kan beschadigen / of nadeelig zijn.

Vers 31. *En vreest dan niet, gy gaat veele Muskens te boven.* Vergelijk Matth. 6: 26. Alwaar deselve spreeck-wijse gebonden wert.

Indien nu God de Heere op soo geringe saken nedersiet / die soo veel en soo verre zijn beneden de weerdigheyd van sijne kinderen: soo sal hy dan ook veel meer sorgen voor de sijne / die hy in Christo heeft lief gehad: en dat gewigtig stuk van haar leven en dood tot sijner eere en haar saligheyd regeren en bestieren. En derhalven hebben wy in dat geval / daar in ons geen quaad over het hooft hangt / ook genes dings te vreesen.

Betooninge van 't geene in dese recommandatie, om 't Apostels ampt sonder vreese aan te veerden, met Jesu Meßiasschap wel over een komt.

§ 1. HEt is ongetwijffelt de Christus, in wiens mond den inhoud van den twee-en-twintigsten Psalm wert gelegt / en die ons daar in door den Geest der Prophetien spreekende wert ingevoert. Dewelke aldaar bevonden wert sijne broederen met het gantsche zaat Israëls te couragieren / om den Heere te vreesen en geen menschen / uyt dien hoofde / om dat God noyt veragt / nog versoeyt heeft de verdruckinge der sijnen / nog sijn aangesigte voor haar verborgen. Soo luyd de vermaninge. Psal. 22: 24, 25. Gy die den HEERE vreeset... ontsiet uw voor hem, al gy Zaad Israëls: want hy heeft niet veragt, nog verfoeyt de verdruckinge des verdrukten, nog sijn aangesigt voor hem verborgen: maar hy heeft gehoort als hy tot hem riep. Het Euangelium moeste vrymoedig in 't openbaar voor de ooren van alle menschen uytgeroepen werden. De dienst-maagden van de opperste wijsheyd, waar door sy roepen en noodigen soude / moeste de noodiging der wijsheyd laten hooren van de tinne der hoogten der stad. Prov. 9: 3. Daarom werden de Euangelisten bevolen te roepen. Jes. 40: 6. en vers 9. ô Sion gy verkondigster van goede boodschap, klimt op eenen hoogen berg: ô Jerusalem gy verkondigster van goede boodschap, heft uwe stemme op met magt, heftse op, *en vreest niet*, segt den steden van Juda siet hier is uwe God. Alsoo wierden sy verpligt tot een onverzaagde vrymoedigheyd in

De Messias soude sijne gesanten bevelen, en doen uytvoeren een onverzaagde prediking des Euangeliums.

in het verkondigen van het Euangelium. Om niet te wandelen op den weg van het vleesselijk Israel; soo gaf de H. Geest dese vermaninge. Jes. 8: 12-14. Gy lieden sult niet seggen, eene verbintenisse van alles daar dit volk van seyt, het is een verbintenisse, ende en vreest gy-lieden *hare vreese niet*, *ende en verschrikt niet*; den HEERE der heyrscharen, dien sult gy-lieden heyligen, ende hy zy uwe vreese, ende hy zy uwe verschrickinge. Dan sal hy u-lieden tot een Heyligdom zijn, maar tot een steen des aanstonts, ende tot een rots-steen der struykelingen den tween huysen Israëls, tot een strik ende tot een net den Inwoonderen te Jerusalem.

Die onvertsaagde aanvaarding des predikampts vorderde Iesus van sijne Apostelen met een drang van deftige redenen.

§ 2. Dese onversaagtheyd vorderde Jesus van sijne gesanten uyt een drang van heylige en onberispelijke consideratien. 1. Om dat haren arbeyd geensins te vergeefs soude zijn / dewijl het van Gods raad was / dat sijn Euangelium in 't ligt quam / en aan allen opentlijk bekent wiert; in 't N. T. moeste de wet en weg des levens met alle hare aanklevende waarheden op een bysondere wijse geopenbaart / en van alle deksels en bewindselen ontwickelt werden / om soo voor allen oogen open te leggen. Deut. 29: 29. 30: 11-14. Jer. 31: 33. 2. Om dat tegen de schrik des doods / waar mede de Tyrannen woeden / de schrik der helle moet overwogen werden: als men voor de waarheyd stryt / soo sterft men in Gods gunst: want kostelijk is in de oogen des HEEREN, de dood sijner gunst-genoten; die den heylsamen drink-beker der verdruckinge opnemen, en alsoo de name Gods onvertsaagt belijden. Psal. 116: 15. 13. Maar schrickelijk is het leven / 't geen men behout in Gods toorne; daarom moet men liever de tijdelijke dood te gemoete sien en omhelsen / als door vreese van deselve de sake Gods verlaten / en sijnen schrickelijken toorn tegen sig verwekken. Met soodanige gedagten hebben sig alle die gene bemoedigt / die voor het geloove gestorven zijn. Siet 2 Macch. 7: 9. 14. 29: 36. 3. Insonderheyd is 'er een kragtig tegengift tegen de vreese voor de Tyrannen in de leere van Gods bysondere voorsienigheyd / wiens wille onse wet is / en wiens herte Vaderlijk is; by aldien hy de kleynste dingen regeert / soo moetmen ook hier in sijn wille erkennen / en sig deselve onderwerpen. Soo plagten ook de Joden de hare te bemoedigen met het geen sy verhalen van R. Simeon Jochas soon a hoe dat hy schuylende in een spelonk, op een sekeren tijd stond aan des selfs ingang, daar hy een Vogelaar sag vogelen vangen, en 't net uytspreyden, waar op hy een stemme van Goddelijke aanspraak ontfing, dewelke seyde, Verlossinge. En doen ontquam de vogel: maar wanneer de stemme seyde Spikula (dat is / een vonnisse des doods) doen wiert hy gevangen. Maar uyt dan Simeon dit besluyt makende seyde dat vogelken en is selfs niet gevangen sonder de Hemel. Dat is / sonder God en sijn bysondere bestieringe. Hoe veel te min soo en soo veele Zielen der menschen kinderen: Soo redeneerde ook Maimonides. b Indien God sorge draagt voor de beesten en vogelen / omse voor smerte te bevrijden / hoe veel te meer sal hy de menschen gade-slaan. Men vint ook elders / dat sy God doen seggen. c Tel ik niet de haren van een yder schep-

a *Bereschith Rabba sect.* 79.

b *More Neboch.*

c *Pesicta F.* 18.

schepsel : om sijn nauwe sorge te kennen te geven. Siet / soo gebruykte Jesus uyt de gesonde leere der Ouden / soodanige heylige en onberispelijke beweeg-redenen / om sijn voorstel te bekragtigen.

---

3. Vermaninge tot een vrymoedige Belijdenisse van de name Jesu, aangebonden door sterke beloften en bedreygingen.

Verss. 32-39.

Korte opening van 't verstand der woorden.

Vers 32. *En yegelijk dan, die my belijden sal voor de menschen.* Die met der herten gelooft / moet sijn geloove ook met den monde belijden. Rom. 10: 18. Psal. 116: 10. vergelijk 1 Cor. 4: 13.

Christus Jesus is hier het voorwerp en den inhout van de vereyschte belijdenisse / gelijk hy ook het voorwerp is van ons geloove.

En alle andere menschen zijn de gene / voor wien wy dese belijdenisse moeten voor-dragen: soo namentlijk / dat wy God in Christo opentlijk prijsen / die in sijnen sone ons de weg des levens heeft bekent gemaakt / en andere aanprijsen ; allesins betoonende met woorden en werken / dat wy van de waarheyd van die weg des levens zijn overtuygt en overwonnen. Hier toe behoort dan ook het gebruyk van die sigtbare tekenen / die tot een leuse en ken-teken van het Christendom geworden zijn.

Dien sal ik ook belijden voor mijnen Vader, die in de Hemelen is. Siet hier de belofte / waar door elk Christen tot de belijdenisse van sijn Heer en Saligmaker wert aangeset: Jesus soude eens ingaan in den Hemel / als de ware Hooge-priester / om te verschijnen voor 't aangesigte Gods / en onse voorspraak aldaar op te nemen. Hier wil hy de name der gener die hem belijden / ook noemen en aan sijn Vader voordragen / onder verklaringe / dat hyse erkent voor de sijne ; en wil / dat sy ook mogen zijn daar hy is. Aldaar sonde hy haar dan verklaren voor sijn eygen erf-deel / voor sijn getrouwe dienst-knegten / en voor erfgenamen van de kroone der Heerlijkheyd. Luc. 12: 8. Apoc. 2: 17.

Vers 33. *Maar soo wie my verloochent sal hebben voor de menschen.* Dat is: De aangenomen waarheyd van het Evangelium sal hebben versaakt / en betuygt / dat hy van mijne discipelen niet en is / nog wesen wil. Alsoo afwijkende van het geloove der waarheyd. By Marcus Cap. 8: 38. segt Jesus. Soo wie hem mijns ende mijner woorden sal geschaamt hebben in dit overspelig ende sondig geslagte.

Dien sal ik ook verloochenen voor mijnen Vader, die in de Hemelen is. En opentlijk betuygen / dat ik hem niet en erkenne voor de mijne. Matth. 7: 23.

Soo siet gy hier tegen de voorgaande belofte een contrarie bedreyginge over staan: de wel-betragte pligt heeft hier een groote belofte / maar de versuymde en verwaarloosde pligt een schrikkelijke verwagtinge des oordeels: om dat de voorspraak in den Hemel sijn tegen-spraak is / die hem aldaar voor trouweloos verklaren wil.

Vers 34. *En meynt niet, dat ik gekomen ben om vrede te brengen op de aarde.* Gr. Te werpen op de aarde: of over het land. En den segen van vrede / gelijk als verquistig over allen uyt te storten / die maar

maar een Jode genaamt wert.

Hier soekt Jesus haar te ontnemen een averegtsche meyninge/ die in de gantsche Joodsche natie van dien tijd seer diepe wortelen geschoten hadde: Sy hadden gelesen in de Prophetien/ dat de Messias een vrede-vorst sullende zijn/ veele vrede soude toebrengen aan sijn rijk. Jes. 9: 5, 6. 11: 6-10. Hag. 2: 10. En daar uyt besloten sy/ dat sy dit land harer erfenisse in veel uytterlijke vrede onder de Messias souden besitten. Dewijle dan Jesus nu sprak van sommige te verloochenen/ soo was het van nooden/ dat hy betoonde/ hoe sijn komste niet alleen soude zijn met segen, maar ook met een openbaringe van Gods toorn over alle Goddeloosheyd der menschen/ die de waarheyd en 't geloove harer Vaderen souden verloochenen: en dat de Joden in dit oordeel de eerste souden zijn. Uyt die occasie ontneemt hy haar die sorgeloose meyninge/ welke haar dede droomen van vrede over dit land.

Ik ben niet gekomen, om vrede te brengen, maar het sweerd. Alhoewel de meeste uytleggers dit sweerd oneygentlijk verklaren/ en daar door verstaan veele verdeeltheden onder de Christenen/ en om Christi name rijsende tegen het Christendom. Soo meenen wy egter/ dat de woorden best vloeyen/ als wy door dit sweerd verstaan de magt der Oorlogen/ en burgerlijke beroerten/ dewelke onsen Koning verwekken soude tot straffe van dat ondankbaar land/ waar in hy soo veel blijcken van sijn Messiasschap had open gelegt/ en 't geen hem egter versaakte; hem niet erkennende voor haar Koning/ maar versakende voor Pilatus. Vergelijk/ Ezech. 21: 9. 11. Apoc. 6: 4.

Soo was'er al voorsegt/ dat het jaar des welbehagen soude hebben een dag der wrake. Waar in hy dat land soude met den ban slaan, en ten sweerde overgeven. Jes. 61: 2. Mal. 3: 6. Deut. 32. 21-25.

Vers 35. *Want, ik ben gekomen om de mensche tweedragtig te maken.* Hier wiert gesien op de plaatse Mich. 7: 6. Alwaar geprophetéert werd van de groote verwerringe, dewelke daar volgen soude op den dag van hare besoekinge. Waar uyt blijkt/ dat Christi komste ook soude zijn/ om het ongeloovig volk te verwerren door veele inlandsche beroerten en verdeeltheden ten straffe van haar ongeloovigheyd.

Het woord mensche beteekent hier een yegelijk. Siet 1 Cor. 4: 1. 11: 28. Gal. 2: 16. Die tweedragt is vervult in de burgerlijke kryggen en oorlogen/ die de Joden voor en onder haar verstooringe gevoert hebben tegen malkanderen.

De mensche tegen sijnen Vader: en de dogter tegen haren Moeder, ende de schoon-dogter tegen haar Schoon-moeder. Soo dat selfs alle natuurlijke liefde sal ophouden.

Vers 36. *Ende sy sullen des menschen vyanden worden, die sijne huysgenoten zijn.* Daar uyt wert dan klaarlijk bewesen; dat met Christi komste geen uyterlijke vrede na de werelt te verwagten was over het Joodsche land: maar in-landsche oorlogen en beroerten/ mitsgaders het sweerd van buyten.

Vers 37. Hier keert Jesus weder tot het aandringen van sijn dreygement/ waar by hy toont/ hoe billijk dat hy de gene sal versaken/ die hem versaken/ dewijl sy sijns niet weerdig zijn; en de grond van haar versaking nader ontdekt.

Die Vader of Moeder lief heeft boven my. Dat is: Liever heeft als my: en eer my als haar soude willen verlaten.

Den Ouderen lief te hebben gebiet niet alleen

alleen de wet/ maar ook het Euangelium. Exod. 20. 12. Eph. 6: 1. Dog soo/ dat sy dat doen in den Heere, dat is/ dat sy ondertusschen daar door God niet ongehoorsaam zijn/ nog sijne geboden overtreden. Want de regel die wy lesen. Act. 5: 29. Men moet Gode meer gehoorsamen, als de menschen: heeft soo wel hier plaats als elders. Immers hadden Petrus en Johannes de billikheyd van desen grontregel soo verre ingesien/ dat sy niet en schroomden haar deswegen selfs op het oordeel van den gantschen raad te beroepen/ seggende. Oordeelt gy selver, of het regt is voor Gode, u-lieden meer te hooren dan God; siet ook Deut. 33: 9. Soo moet dan de eere en liefde die wy onse Ouders schuldig zijn/ wijken voor de eere en liefde Christi: en gelijk als Augustinus wel seyde. *Amandus est generator, sed præponendus est Creator.* Men moet hem beminnen, die ons gebaart heeft, maar hy moet boven staan die ons geschapen heeft.

En is mijns niet weerdig. Dat is: Die en kan mijn discipel niet zijn/ 't en past niet/ dat hy soude gaan voor eene uyt de mijne: nademaal het niet en voegt/ dat ick sijnen naam soude belijden voor mijnen Vader.

Ende die soon of dogter lief heeft boven my, en is mijns niet weerdig. Gelijk de liefde van Ouders tot hare kinderen natuyrlijk is/ soo isse ongeregelt en overmatig/ wanneer sy de palen van God gestelt te buyten springt. Soo veel vermogen en moet dan dese liefde op onse herten niet hebben/ dat yemant om harent wille Jesu geboden soude overtreden/ of sijnen name versaken: 't zy dat men sulks haar soude te wille zijn/ of dat men uyt vreese voor haar onderhout/ hem selven het Marteلaarschap met een schandelijke verloochening quam te ontrecken.

Vers 38. *Ende die sijn kruyce niet op hem neemt.* De vervolgingen/ die om het Euangelium voor de name Christi geleden werden/ noemt Iesus met de naam van kruyce/ om haar swaarheyd en schandelijkheyd uyt te beelden/ en heymelijk te kennen te geven/ dat sy hem/ die gekruyçigt soude worden/ moesten gelijkvormig werden. Siet Matth. 16: 24. Marc. 8: 34. 10: 21. Luc. 9: 23. 14: 27.

Sijn kruyce segt Iesus: namentlijk het geene hy bemerkt dat hem van God beschoren is/ en tot het welke te dragen hy geroepen wert; want niemant wert daar mede verpligt/ om sig selven een kruyce te besetten/ en sijn eygen ligchaam te quellen.

Het *op-nemen* van dit kruyce betekent een bereytwilligheyd/ om die wederweerdigheden sonder murmureren te dragen/ en sig die swarigheden met afwagtinge van een heylsame uytkomste in ootmoedigheyd te onderwerpen.

Ende my na volgt. Dit navolgen betekent een betragtinge van den weg des levens/ volgens Jesu onderwijs en exempel. Want hy is onsen Leyds-man beyde door sijn leere en door sijn voorbeeld: wiens woorden wy moeten hoorende gehoorsamen/ en wiens voetstappen wy schuldig zijn na te treden. Vergelijk Matth. 11: 29. 16: 24. Marc. 8: 34. 10: 21. Luc. 9: 23. 14: 27. Joh. 12: 26. 13: 15. 1 Petr. 2: 21. 1 Ioh. 2: 6. 3: 3.

En is mijns niet weerdig. Komt niet over een met mijne discipelen/ nog en beantwoord de aart en conditie van mijne Christenen in geenen deele/ maar is tot een ergernisse en on-eer voor mijn koninkrijke.

Vers 29. *Die zijn Ziele vint*, dat is, Die hem selven soekt by het leven te behouden/ [Vergelijk Prov. 29: 10.] en sijn

sijn oogmerk bereykt/ onder conditie van de ware religie te versaken: want van soodanigen geval handelt hier de Saligmaker.

Sal deselve verliesen. Dat is: Het ware leven verliesen/ en derhalven uyt de eeuwige saligheyd buyten geslooten werden: gelijk sy ook dikmaal niet en vinden in dit leven/ 't geen sy sogten: dewijl sy met de gunste Gods de vrede der conscientie ontbeeren/ de wroeging van 't gemoed gevoelen/ en allerley vloeken door de wrekende hand Gods haar toegesonden ervaren moeten.

Ende die sijn Ziele: dat is/ Sijn leven *sal verloren hebben om mijnent-wille.* En deswegen liever dit leven heeft willen derven/ als door versakinge van mijnen name/ van mijn gunst en gemeynschap verstoken zijn.

De Heere Jesus voegt 'er die woorden by *om mijnent wille.* Om dat de dood geen Martelaar maakt; maar de goede sake/ om welkers wille yemant ter dood gebragt wert. 1 Petr. 4: 14.

Sal deselve vinden. Andere Euangelisten lesen. Sal deselve behouden, namentlijk uyt het verderf/ en door het gevaar des gestrengen oordeels/ 't geen soodanige afvalligen bereyt is. Marc. 8: 35. Luc. 9: 24. Want hy sal het selve bewaren tot in het eeuwige leven. Joh. 12: 25.

Vertooninge van 't geen in dese aangebonden vermaninge met JESU *Messias-ampt wel over-een stemde.*

De Messias die beleden moet werden te versaken, is een swaere misdaad in de Propheten. Daar men eer om sijnent wille alles moet versaken.

§ 1. HEt is gewis/ dat het gepredikte Euangelium niet alleen gelooft/ maar ook beleden, en selfs voor Koningen gesproken moeste werden. Psal. 50: 14. 100: 4. 103: 2, 3. 119: 46, 47. Cant. 1: 4. Jes. 43: 21. Hos. 14: 3. En soo wie dese waarheyd quam te versaken/ dat die ook door de wet van gelijke vergeldinge soude gehandelt werden: tot dien eynde moeten wy wel gade slaan de plaats/ daar op de Heyland zijn oog hadde in dese rede Psal. 16. Het is ongetwijffelt/ dat de Messias in dien Psalm sprekende wert ingevoert: soo verstonden't de Apostelen. Act. 2: 25-31. 13: 35-37. Die hare uytlegginge met kragtige redenen bevestigen/ toonende/ dat dien Psalm van David niet kan verstaan werden/ om dat die in 't graf waarlijk de verdervinge heeft gesien. Men siet ook klaarlijk/ dat de Christus hier als in een gesprek komt; 't zy dat wy ons verbeelden/ dat hy beantwoord wert van sijn Vader: 't zy dat wy sijn eygen eeuwige Geest aanmerken als hem selven ondersteunende/ en sijn Ziele bemoedigende: onder de redenen/ die tot sijne bemoediging in dit swaere lijden werden by-gebragt komt 'er eene/ die genomen is van de wrake over de gene/ die hem verwerpen souden; welke vers 4. aldus luyt. De smerten der gener, die een andere begiften sullen vermenigvuldigt werden: ik sal hare dank-offeren niet doen op-offeren, om des bloeds wille, ende hare namen op mijne lippen niet nemen. Klaarlijk wert 'er gesien op de Joden/ die haaren Koning en Bruydegom souden versaken/ en haar houwelijksgave, (want dat betekent de gront-text) aan een anderen toebrengen: haar

haar met een ander soo nauw verbinden / dat sy den waren Bruydegom souden moeten af staan en verlaten: aan de soodanige wert hier beschooren een swaarder versakinge / waar in de eeuwige Geest / die in Christo soude woonen / vertoont / dat als / volgens den eeuwigen raad / hare smeeten vermenigvuldigt wierden / hy hare namen niet soude nemen op sijne lippen; nog eenigsins haar voorspraak willen zijn: maar dat hy soude mede werken tot harer verstooringe / doende hare offer-handen ophouden / en al haar vertrouwen weg-vagen. Ongetwijffelt vereyscht die houwelijks liefde soo grooten trouw / dat sy de bruyd Christi verpligt om Vader en Moeder / Soon en Dogter / ja het eygen leven by hem op te setten / en met hem gewillig heet en kout uyt te dulden / onder 't kruyce gaande / over al te volgen / waar dat die Koning haar geleyden wilde. Soo staat 'er ook Ps. 45: 11-12: Hoort ô Dogter, ende siet, ende neygt uwe ooren, ende *vergeet uw volk ende uwes Vaders huys*, soo sal de Koning lust hebben aan uwe schoonheyd; dewijl hy uwe Heere is, soo buygt uw voor hem neder. Die liefde Gods en Christi heeft kragt om alle verwanten te versaken: als blijkt in 't geprezen voor-beeld. Deut. 33:9. De regte gestalte van de bruyd / dien hy prijst is / dat hare oogen zijn als der Duyven oogen. Cant. 1:15. Die na niemant omsien / als na Christus. De getrouwigheyd die hy vereyscht is / dat sy de stemme van haar belijdenisse onder een bryrnoedige gedaante laten hooren. Cant. 2: 14. Mijn duyve zijnde in de kloven der steen-rotsen: Dat is: onder versteende en verharde natien bekleemt / in 't verborgen eener steylte: eeniger-maten schuylende door vreese. Toont my uwe gedaante, doet my uwe stemme hooren, want uwe stemme is soet, ende uwe gedaante is lieffelijk. Soo groot moet de liefde Christi zijn / dat sy alle dreygementen en beloften kan versmaden: en alle natuurlijke verbintenissen verbreeken / wanneer sy een Ziele soude aftrekken. Cant. 8: 6. 7. Alwaar men sig door eenige dingen ter werelt laat aftrecken / daar toont men / dat men Christi niet weerdig is. Hab. 2: 4. Siet de Ziele, die aan den heuvel hangen blijft (en sig alsoo ontrekt) de Ziele van die man is niet regt by hem. Niet aangenaam by Christus / en daarom sijns niet weerdig.

§ 2. Nademaal dan sommige Christum souden verloochenen / soo hadde men ook met sijn komste niet alleen te verwagten een betooninge van genade en rijke segeningen: maar ook een openbaringe van sijn toorn uyt den Hemel: en het was klaarlijk voorsegt / dat die toorn soude vallen op het Joodsche land / om haren af-val. Om den af-val mijns volks is de plage op haar. Jes. 53: 8. Siet ook Jes. 66: 4. Psal 68: 7. En wat de Joden ook van outs en nog huyden mogen meynen; soo is 't een sekere waarheyd / dat sijne komste geen vrede soude brengen over haar land, maar het sweerd. Amos 9: 10. Ezech. 21: 10. Deut. 32: 20-25. En wel bysonder handelt daar van de Propheet Iesaias in sijn gantsche xxxiv. Cap. maar wy sullen dit stuk alleen bevestigen uyt de plaatse / dewelke hier in den Euangelio beoogt wert / die wy lesen. Mich. 7: 4-6. De dag uwer wagters, uwe besoekinge is gekomen: nu

Aan de wederhoorige Joden wert in de Prophetien geen vrede maar het sweerd bedreygt.

sal haar-lieder verwerringe wesen. En geloovet eenen vriend niet, en vertrouwet niet op een voorneemsten vriend, bewaart de deure uwes monds voor haar, die in uwen schoot leyt. Want de sone veragt den Vader, de dogter staat op tegen haar Moeder, de schoon-dogter tegen haar Schoon-Moeder. Eens mans vyanden zijn sijne huys-genoten. De dag des Euangeliums/ was de dag van Israëls wagters/ waar na sy met verlangen uytsagen; en de dag harer besoekinge/ in welke de Messias tot haar quam: en siet hier/ hoe dat die verknogt wert met een oordeel van verwerringe en allerleye beroerte/ waar in selfs alle band van vrientschap/ die de natuyr gemaakt heeft/ soude ontbonden zijn/ en dat wegens de inlandsche verdeeltheden en burger-krijgen. Daar uyt besluyt men met regt/ dat de komste Christi niet en soude zijn tot dat eynde/ en met dat gevolg/ dat het vrede soude aanbrengen over het Joodsche land. De Joden selve hebben uyt dese Prophetie dit teken des tijds opgeregt: want soo lesen wy in den Thalmud. Dat wanneer de sone Davids komen sal, in die eeuwe, dan souden de jongelingen de aangesigten der ouden van schaamte doen bleeken. De ouden sullen voor de jongen moeten opstaan. De dogter sal opstaan tegen haren Moeder, ende de schoondogter tegen hare Schoon-Moeder: en 't gelaat van dat geslagte, sal zijn als 't gelaat eens honds. Want de sone sal sijn Vader niet eeren. Dese woorden vint men op twee verscheyden plaatsen in 't Tractaat van den grooten Raad genaamt [a] Sanhedrin Cap. xj. En in 't Tractaat van de afwijkende Vrouwe Sotah [b] genaamt. Cap. 9. Alwaar ook dese woorden voorgaan. Op de hielen van de Messias sal de onbeschaamtheyd vermenigvuldigt worden.

a Cocceji Sanhedrin. pag. 345.
b Cartwrigti Mellificium. L. 2. C. 3. & Wagenseilii Sotah. p. 973. N. 34.

§ 3. Maar dewijl dese plaatse is een steen des aanstoots voor de Joden/ die sy dikmaals uyt het Euangelium aantrekken/ om uyt deselve te bewijsen dat Jesus geensins gesproken heeft/ gelijk de Messias toebehoort/ soo sal 't niet ondienstig zijn/ dat wy hare berispinge hooren/ en aan den toets-steen brengen. R. Isaac Ben Abraham segt/ dat Jesu rede alhier aanloopt tegen het geene van den Messias is voorsegt. Hy sal vrede leeren onder de Heydenen. Zach. 9: 14. *Het eene volk sal tegen het ander geen sweerd opheffen.* Jes. 2: 4. De Joodsche antwoord op sekere 23. vraag-stukken werpt in sijn aanhangsel/ bestaande in eenige weervragen/ ook die selvige swarigheyd voor. Hoe (segt hy) seyde Christus, *dat hy niet gekomen was om vrede te brengen in de wereld, maar het sweerd.* Matth. 10: 34, 35. Daar nogtans de Propheten uyt eenen mond getuygen, dat de Messias vrede soude maken en brengen in de wereld, en dat'er in sijn toekomste geen oorlog meer soude zijn? Op die swarigheyd maakt R. Lipman in sijn gewaande victorie over het Christendom een groote bravade, even als of met die woorden de gantsche saak van 't Euangelium verraden was/ en dat de leere der Propheten daar in rondelijk wiert wedersproken. Wy antwoorden. 1. Dat de vrede Christi geensins is belooft aan de ongehoorsamen/ want den goddeloosen, seyt mijn God, hebben geen vrede. Jes. 48: 22. 57: 21. Die afvallig of wederspannig souden zijn tegen Christi wetten is de toorne Gods bedreygt/ en

Jesu voorsegginge, dat hy daer toe gekomen was tegen de Joodsche wederspraak verdedigt en verklaart.

een groot onweer dat haar soude verslinden. Psal. 2: 12. Men overwege de Prophetie van Jeremias, Cap. 30: 21-24. Sijn heerlijke sal uyt hem zijn, ende sijn heerscher uyt het midden van hem voortkomen; ende ik sal hem doen naderen: ende hy sal tot my genaken, want wie is hy die met sijn herte borge worde, om tot my te genaken, spreekt de HEERE? ende gy sult my tot een volk zijn, ende ik sal uw tot een God zijn. Siet een onweer des HEEREN, eene grimmigheyd is uytgegaan, een aanhoudent onweer, het sal blijven op den kop der goddeloosen. De hittigheyd van des HEEREN toorn en sal haar niet af-wenden, tot dat hy gedaan en tot dat hy daar gestelt sal hebben de gedagten sijns herten, in't laatste der dagen sult gy daar op letten. Waar uyt dan klaarlijk blijkt/ dat de beloofde vrede en segen niet verder moet werden uytgestrekt als tot de geloovige en gehoorsame: en ter contrarie dat de ongehoorsame alle toorne en vloek/ alle oordeel en rampen zijn gedreygt. Siet Deut. 18: 19. Lev. 26: 41. Deut. 28: 63-67. Psal. 69: 23. 95: 8. 11. Dewijle nu Jesus alhier sijn oog hadde op de Joodsche natie/ dewelke hem niet en soude aannemen tot haar Koning en haar hoope versaken: soo toont hy met regt/ 't geen de uytkomste ook bewaarheyd heeft/ dat sijn komste geen vrede soude brengen over dat land/ maar den ban (of het sweerd) Mal. 4: 5. Waar mede wy getoont hebben/ dat alle de Propheten over-een-komen. 2. Men moet de tekenen der tijden onderscheyden/ als men de Prophetien wil toepassen: daar zijn veele heerlijke dingen beloofd aan het koninkrijke; maar daar is geensins gesegt/ dat Christi kerke aanstonts met sijn verschijninge in 't vleesch alle hare segeningen en beloften soude deelagtig werden; God vervult sijn beloften by trappen/ en hy verhoogt sijn kerke al van langsamer hand: wy en sien nu nog het eynde niet/ en wy weten nogtans/ dat hare grootste heerlijkheyd in 't laatste der dagen sal zijn. De Prophetie van Jesaias toont self/ dat desen Koning sal rigten onder de Heydenen, ende veele volkeren bestraffen, eer dat daar sulken vrede sal komen. En dat die bestraffinge verscheydene vrugten by opklimminge soude hebben/ dewelke de ruste der kerke al meer en meer soude bevorderen; dit gerigte onder de Heydenen/ en die bestraffinge onder de volkeren soude sijn geduyrsaamheyd hebben: daar na soude volgen het slaan van sweerden tot spaden en spiesen tot sickelen. Wanneer door Gods voorsienigheyd nu hier/ dan daar de hooge regeeringen van vervolgers tot voorstanders werden/ en patroonen van de kerk. Maar het eynde/ dat men geen oorlog meer leeren sal, dat verwagten wy onder Gods laatste segeningen/ die de grootste sullen zijn. En daar uyt blijkt nu genoegsaam/ dat die laatste beloften niet en behooren tot Jesu eerste komste: maar tot een andere geestelijke komste/ die hy elders beloofde en toegeseyt heeft: waarom deselve met dese woorden geensins strijdig zijn. Dit schijnen ook de Joodsche Meesters outs-tijds geweten te hebben. Want R. Eliezer segt in den Thalmud wel rond uyt: Dat de oorlogen geen eynde sullen nemen met de eerste/ maar met de tweede komste Christi [a]. Wanneer wy ook aanmerken/ datter meer als van eenerley vrede gehandelt wert in

[a] In Thalm. tr. Sabb. cit. apud Mornaum,

in de heylige Schrifture: van een vrede met God / een vrede tusschen Joden en Heydenen / een innerlijke vrede der kerke sonder twist of tweedragt onder de broederen / en een vrede of ruste van het sweerd: soo moet men wel onderscheyden van wat vrede de Prophetien spreken: en men sal bevinden / dat die aan 't Joodsche land met Christi komste geen geduyrig verblijf van vrede en belooven: maar gelijk boven getoont is / een sweerd / dat de wrake van Gods verbond over die ongehoorsame natie soude wreken. Want andersins seyde ook Christus tot syne discipelen. Joh. 14:27. Vrede laat ik uw, mijnen vrede geve ik uw, niet gelijkerwijs de wereld hem geeft, geef ik hem u-lieden.

Der vervullinge van sijne voorsegginge tot bevestiging van sijn prophetische ampt ook aangeteykent.

§ 4. By aldien wy nu eens over-stappen tot de vervullinge van dit woord Christi / hoe hy sijn beloften en dreygementen heeft waar gemaakt / en al wie hem met de hoogste liefde niet beminde / of uyt eenige consideratie versaakte / ook heeft versaakt / als lieden die sijns niet weerdig en waren: ja hoe hy de Joodsche natie daar over met het sweerd heeft besogt / en in veele verwerringe en inlandsche beroerten geworpen / (gelijk in yet breede blijkt uyt de historien van de laatste verstoringe van Jerusalem geschreven) soo moeten wy ook Jesu woord die eere geven / dat het niet alleen in volkomen accoort staat met de voorgaande Prophetien / maar self ook met de vervullinge en uytkomste der saken / 't geen een volkomen merk-teken is van een waaragtig Propheet. Boven al moet men gade slaan / dat het laatste sweerd / 't geen het Joodsche land verwoestede / Jerusalem verstoorde / en den Tempel Sions afbrak onder allerleye verwerringen en beroerten / een openbaar bewijs was van der Joden af-val / en een bittere vrugt van de verwerpinge en versakinge Christi: die haar ook hebbende versaakt door sijn Vader / alle die quaden uyt den Hemel ten straffe van hare wederspannigheyd over hen lieden heeft uytgegoten. Wy komen hier niet ongemerkt voor-by gaan de woorden van Maimonides, die van onsen Heere Jesus segt. [a] Dat hy een oorsaak geweest is, dat Israël is gedoodet geworden door het sweerd, en dat hare overblijffelen zijn verstroyt en vernedert, dat de wet is verandert, en 't meeste deel der wereld is verleyt, om een ander te dienen, als God. Soo sprak die Jode na sijne gewoone af keerigheyd van de Christelijke religie. En Galatinus tekent uyt een seker boek genaamt Sophim ook dese woorden aan. [b] Jesus van Nazareth scheen de Messias te zijn: en is van den raad gedoodet, en is een oorsaak geweest, dat Israël is verwoest geworden door het sweerd. Wy wenschen wel te sien / op wat wijse een Jode ons soude vertoonen / hoe dat Jesus een oorsaak genaamt kan werden van hare verwoestinge en verstooringe door het sweerd? Nademaal de toorne der Romeynen tegen hare natie is ontsteken om de oproerigheden en wederspannigheden van haar eygen volk / daar in de Discipelen Christi noyt eenige hand in hadden. De Romeynen en zijn ook niet gekomen om de dood van Jesus te wreeken / maar om hare afvalligheden / hoogmoed en muyteryen te straffen. Daar blijft dan niet anders over / als dat wy sien op de wrake van God / die alle dese quaden haar toegeschikt heeft / om de sake van Jesus. Soo moet

a Coccejii notæ in Sanhedrin. p. 365.

b Idem ibid. p. 367.

van

van een van tween waar zijn: of dat dese straffe haar heeft aangetroffen / om dat sy zijn bloed onschuldig vergoten hebben? En soo triumpheert de sake Christi. Of om dat Christus en syne Discipelen haar van de Wet hebben afgetrocken / en soo de toorne Gods over haar veroorsaakt? Maar hoe kan dat laatste een oorsaak zijn van hare verstooringe / nadien haar Oversten in hem niet en hebben geloofft: maar hem en syne Discipelen straffende / ook onder het toejuychen van het meeste volk / veel eer daar over hadde moeten verwagten de bescherminge Gods over haren staat en volk / en in hare saak geregtveerdigt werden. Wy staan dan toe / dat Jesus is een oorsaak van hare verstooringe / voor soo veel hem alle magt gegeven is in Hemel en op Aarde / om alle ongeregtigheyd der menschen / die de waarheyd t'onderhouden / ten straffe over te geven: en sien dat s'weerd / 't geen Jesus voorseyde over haar te sullen brengen / voor een wraak-s'weerd aan / om de afvalligheyd der Joden te straffen / en sijn sake te regtveerdigen.

---

4. Vertrooſt-redenen toonende door wat conſideratien *Ieſus* nog veele herten ſoude ontſluyten tot een ſuyvere genegentheyd, om ſijne geſanten te ontfangen.

Verſſ. 40-42.

Korte opening van 't verſtand der woorden.

Vers 40. D*Ie u ontfangt.* Terwijl gy soo uytgaat als mijne gesanten sonder buydel of voorraat / en door soo veel gevaren en haat sult moeten passeren / soo sullender nogtans gevonden werden / die uw geerne sullen herbergen / uw persoonen van alle behoefte versorgen / en uyt een agtinge van uw woord en werk / uw in der liefde onthalen / als gesanten en dienaars Christi. 1 Cor. 4: 1. 1 Tim. 5: 17. 2 Cor. 5: 20. 1 Thess. 5: 13.

Die ontfangt my. Die doet my ende mijnen name eere aan: en ik sal het opnemen als aan my in eygener persoon bewesen. Dit woord behoort dan ook tot haar instructie / om daar mede die gene te troosten / dewelke haar souden ontfangen.

Dit woord quam over een met dat gene / 't welk hy eertijts tot Abraham sprak Gen. 12: 3. Ik sal zegenen die uw zegenen. Ja dit trooste ook sijne Apostelen / en versekerde haar / dat de huysen in welke sy ontfangen wierden / met haar een zegen souden ontfangen en ondervinden / even als of Christus met haar ingegaan was: en dat die zegen haar alomme soude aangenaam maken. Gelijk Potiphars huys gezegent wiert om Josephs wille.

Ende die my ontfangt, ontfangt hem, die my gesonden heeft. Verstaat den Vader / die een Vader der ligten is / van welke alle goede giften en volmaakte gaven van boven zijn nederdalende: en die het alles ook wil rekenen oft aan hem selven gedaan was. Het is een groote sake / dat men God selve soude ontfangen in sijn huys: en soodanigen saak geschiet 'er / als men sijne gesanten ontfangt: want sijn geest treet met haar in / en al sijn zegen en vrede.

Vers

Vers 41. *Die een Propheet ontfangt.* Soo voegt Jesus hier naast aan de Apostelen, een tweede soorte van dienaars/ dewelke genaamt werden Propheten. Dat is: persoonen die door de gaven des H. Geests die verligtinge ontfangen hebben/ dat sy het woord der prophetie konnen spreken en verklaren/ en de historie des Euangeliums daar uyt bevestigen.

Soodanige wil Jesus ook ontfangen hebben/ om de bysondere uytnementheyd en nuttigheyd van die gabe/ door welke de Kerke Gods seer kan gestigt werden: en daarom wert sy verpligt/ om haar eere en eerlijk onderhout bysonderlijk aan de soodanige ook te kosten te leggen.

In den naam eens Propheten. Dat is: om dies wille/ dat hy een Propheet is: en uyt geen ander insigt/ als uyt een liefde tot het prophetische woord. Want wy zijn gewaarschouwt; Blusscht den geest niet uyt, ende en veragt de prophetie niet. 1 Thess. 5: 19. Maar wy moeten agt hebben op het prophetische woord/ als op een ligt schijnende in duystere plaatsen/ 2 Petr. 1: 19. En daarom die geene hoog-agten/ die ons in dit stuk konnen voorligten.

Sal den loon eens Propheten ontfangen. Hier en hier namaals eeuwiglijk. Hier, nadien den zegen/ dewelke nederdaalt op een Propheet/ over dat gantsche huys sal komen/'t welk ook sijne verligtinge en genade deelagtig woꝛt. En hier na: de eeuwige kroone; om dat dit huys ook mede geholpẽ heeft tot voortsettinge van deselve waarheyd en openbaringe.

Als hier van een loon gesproken wert/ soo verstaan wy geen loon uyt verdiensten/ maar uyt genade: dat is/ een rijkelijke verwisselinge van sijn aardsche goed en dienst in de verkrijginge van genade en heerlijkheyd/ die hem sal vergolden werden.

Die eenen regtveerdigen ontfangt. Dese is de derde in order/ die sijn rang heeft naast de Propheten: en door desen regtveerdigen wert te kennen gegeven een exemplaar Christen/ die sijne geloove in soodanigen mate des geloofs door stigtelijke discoursen/ en godvrugtige Werken soo komt te betoonen/ dat niemant hem anders kan aansien; als voor eene/ die veele vrugten van Christi geregtigheyd deelagtig is.

Soo eenen is ook weerdig om sijn stigtelijke voor-beeld en exemplaren wandel ontfangen te werden; dewijl sijn geselschap ook veel nut en dienst tot onse verbetering kan toebrengen.

In den name eenes regtveerdigen. Dat is: Enkel en alleen uyt rede van sijn geloove en deugt/ die in hem soo exemplaar/ als in een Christen van volwassen staat behoort/ voorschijnen.

Die sal den loon eenes regtveerdigen ontfangen. Siet even te vooren.

Vers 42. *Ende soo wie eene van dese kleyne te drinken geeft.* Soo daalt Jesus neder op de swakste suygelingen. Die hy kleyne noemt/ ten aansien van den geestelijken wasdom en mate der genade. Als ook om haar gering aansien in de wereld.

Alleenlijk een beker kout waters. Zijnde een seer geringe hantreyking. Soo spreekt Jesus na een gewoone spraak/ die onder het volk in swang ging/ genomen van de gewoonte der Oostersche landerpen en volkeren/ onder welke het water schaars te vinden is/ en nogtans een gewoone drank van het gantsche volk.

Hierom wert hy geagt aan een vermoeyden reysiger nog een kleyne dienst te doen/ die hem in sijn dorst en vermoeytheyd/ nog weet een kroes fris en koel water by te brengen. En 't wert voor een onheusheyd en onherbergsaamheyd aangeteken.t van Eliphaz

Job

Job 22: 7. Den moeden en hebt gy geen water te drinken gegeven. Het geene van outs door een weldaad erkent wiert / gelijk ook Claudius door reden geeft/waarom dat hy yemant ge-avanceert hadde. *Quod pater ejus frigidam ægro sibi tempestivè dedisset.* Om dat sijn Vader hem in sijn siekte een dronk kout water ter regter-tijd gegeven hadde. Prov. 25: 15. Wert ook te kennen gegeven / hoe aangenaam het koude water op een vermoeyde ziele geschattet wiert.

In de naam eens Discipels. Dat is: in die qualiteyt / en uyt die agting om dat hy een discipel Christi / en alsoo een Christen is: want daar mede, soo wert die kleyne dienst gerekent als een bewijs / dat yemant de Christelijke religie nog toegedaan is / en de Christenen uyt de agting van Christus begunstigt.

Voorwaar seg ik: hy sal sijnen loon geensints verliesen. Dat is: Het en sal hem geen schade zijn in alles wat hy aan deselve gedaan sal hebben. Betoonende/ dat van het meeste af tot aan 't minste toe het selve een rijke vergeldinge soude ontfangen; dog uyt genade. Want aan den behoeftigen hantreykinge te doen uyt liefde tot Christi Naam / dat sal Jesus selve op de wolken erkennen. Matth. 25: 40. 2 Cor. 9: 6.

Betooninge van de billijkheyd der regelen in dese troost-rede voorgedragen.

§ 1. HEt heyl en wel wesen van 't gemeene best te besorgen / is een grond-wet van alle staten; waar na alle wetten gerigt werden: en hier toe zijn sy alle verpligt/ die soo een bondgenootschap ingaan/ om malkanderen in alle gelegentheyd een hulpende hand aan te bieden / en malkanders gebrek te vervullen. Het rijke Christi vereyschte ook geen minder order op het stuk van der broederen onderhout; onder hare voornaamste wetten vinden wy ook wetten van herbergsaamheyd. Jes. 58. vers 7, 8. en die voorgestelt onder belofte van groote vergeldinge. Dat gy den hongerigen uw brood breekt, ende de arme verdrevene in huys brengt. Als gy een naakten siet, dat gy hem dekt, ende dat gy uw voor uw vleesche niet en verbergt. Dan sal uw ligt voortbreken als de dageraad, ende uwe genesinge sal snellijk uytspruyten, ende uwe geregtigheyd sal voor uw aangesigte heenen gaan, de heerlijkheyd des HEEREN sal uw agtertogt wesen. Maar voor alle dingen moeste men betoonen / dat de voeten der gener, die de vrede met dat Euangelium bootschapten, aangenaam en lieffelijk waren. Jes. 52: 7. en dat betoonen/ in het ontfangen en onthalen van sulke gesanten/ die in 's Konings name quamen. De volkeren, is 'er voorsegt / souden het huys Jacobs met haar aankleven aannemen en brengen in hare plaatse, namentl. in 't land der Heydenen/ dat sy als dan souden besitten. Jes. 14: 2. Op dat de prophetie vervult wert. Siet ik salse lokken, ende salse voeren in de woestijne. Hos. 2: 13. Soo warender ook diergelijke wetten en beloften van noode/ op dat sy/ die tot de woestijne der Heydenen souden uytgaan/ van haar goet onthaal verseekert mogten zijn. Weshalven wy de tegenwoordige troost-

De navolgers Christi staan onder wetten van het hergsaamheyd, en hebben de belofte van ontfangen te sullen werden, volgens de wetten.

troost-rede van Jesus, gegront op soo goede wetten van onderstant en behulpsaamheyd / ook aansien / als een deel van dat aanloksel / waar door hy de Christen-geloovigen uyt Israel soude doen resolveren / om uyt haar land over te gaan tot de woestijne der Heydenen / en aldaar te soeken een stad der wooninge.

§ 2. Als wy de grond van Jesus wetten insien / soo behelsen sy alhier een saak van de grootste billikheyd: want het heeft reden / dat alle weldaden of contrarie offensien / bewesen aan Gesanten van aansienlijke Vorsten / even soo geschattet werden / als of sy aan den Vorst selve waren aangedaan: overmits dat sy komende in plaatse van haar Senders; alle eer of hoon / alle lief of leed / alleen ontfangen ten regarde van haar Meesters / wiens persoonen sy vertoonen. Soo seggen selfs ook de Joodsche Regters / dat yemants gesante is gelijk de man selve, die hem gesonden heeft. [Beracoth F. 34: 2.]

Jesu wetten dienthalven gebillijkt.

§ 3. De beloften / die aan de gene gedaan werden / dewelke uyt liefde tot Christi naam de sijne alsoo ontfangen / zijn sonder twijffel vloeyende uyt een algemeen begrip en sekere overredinge van Gods geregtigheyd / die sekerlijk soodanige weldaden sal en wil bekroonen: want God en is niet onregtveerdig schreef de Apostel aan de Hebreen Cap. 6: 10. dat hy uw werk soude vergeten ende den arbeyd der liefde, dat gy aan sijnen name bewesen hebt, als die den heyligen gedient hebt, en nog dient. Daarom plag R. Apin te seggen: a Die een discipel eens Wijsen in sijn huys ontfangt; dien hout de Schriftuyre even in die weerde, als een man die sijne eerstelingen geoffert heeft. En elders redeneren de Joodsche Meesters aldus: b Indien Obed Edom gezegent wiert om de Arke, die niet en at, nog en dronk, en die geen eere ontfing, als om de twee tafelen des wets, die daar in waren: hoe veel te meer sal de heylige en gezegende God aan den genen sijn loon vergelden, die de Wijsen met hare Discipelen onthalen met spijse en met drank, en met eerlijke beddingen.

En desselfs beloften vergeleken met de verwagtinge van alle menschen.

a *Vajikra Rabba Sect.* 34.

b *Bammidbar. Rabba Sect.* 4. *Citat* *Cartwr* *te in Mellificio Hebr. lib.* 2 *cap.* 3.

Generale vertooninge van der Apostelen getrouwigheyd, en deswegen van de waarheyd en Goddelijkheyd des Euangeliums.

§ 1. ALs wy wat nader opmerken op de maniere van voort-plantinge, op welke het Euangelium is voortgeset; soo sien wy in dese eerste wetten en regelen van commissie, uyt welkers kragt de Apostelen zijn uytgegaan tot dese verbreydinge des Euangeliums, soo bysonderen afscheydinge van alle vleesselijke consideratien, en soo gestrenge conditien haar voor geslagen; dat wy moeten bekennen, dat geen vleeschelijk of aartsgesint mensch soude konnen resolveren, soo harden dienst aan te vaarden en te ondergaan: maar dat daar toe van nooden waren hemels-gesinde gemoederen, die haar selven konden versaken, haar eygen voordeel abandoneren, en

en haar op de verwagtinge van een toekomende vergeldinge in den Hemel couragieren, om tegen alle sulke weder-weerdigheden in te dringen, en haar uyt dien hoofde als getrouwe dienaars aan te stellen. Want, siet hier de namen der gener, die het Euangelium hebben gepredikt als oog- en oor-getuygen van alle dese dingen: die niet alleen het selve hebben verzegelt met haar dood, en stantvastig beleden (uytgeseyt alleen *Judas Iscariot* dien rampsaligen Verrader) ook onder allerleye quellingen, sonder dat de striemen der geesselingen, de laster der vyanden, de moeyelijke ballingschappen en honderd andere gevaren haar hebben konnen verslaauwen: Maar die ook van alle dese quaden te vooren waren verwittigt en gewaarschouwt: soo dat sy dese hare beroepinge onder geen andere voorwaarden aanvingen, als dat sy sonder hoope van winste, om dit woords wille souden gehaat, verjaagt, gegeesselt en gedoodet werden, ook op de wreetste en schandelijkste wijse; en dat self onder die harde uytspraak, dat *die zijn kruys niet op hem nam, en sijn Meester sou navolgen, die en was sijns niet weerdig.* Beschouw dese gantsche aanspraak van *Jesus*, en toon my daar in yets, dat haar voorgedragen is, 't geen de verwagtinge of begeerte van een natuyrlijk mensch konde voldoen, ja in 't minste konde ontsteken of aanprickelen tot soo grooten resolutie. Wat loon, wat besoldinge was 'er op de aarde voor haren arbeyd? Wat beweegreden, die niet eer afschrikte, als aansettede soo men met vleesch en bloed te rade ging? Hoe soude men yemant kragtiger konnen voort hooft stooten, afschricken en van hem verdrijven, als dat men hem ging vertoonen, dat sijn vrientschap hem soude kosten al sijn tijdelijk welvaren, en hem werpen in de haat van de wereld, in de handen van de beuls, in de klaauwen van de Tyrannen, en in alle bedenkelijke rampen van de wereld? Wanneer *Paulus* geroepen wiert van het Hooft-manschap der vyandelijke troupen tot een Apostel Christi, aanstonts komt hem voor, dat *hy om de name Christi veele dingen sal moeten lijden.* Wanneer dien Hebreeuwschen Vervolger, die nu was in 't rijsen van sijn luyster, gevordert op den trap van eere, en in hope van wat groots te werden onder sijn volk, al sijn avancementen en hope afstaat, en overgaat tot die verhaatede en vervolgde Religie: wel bewust van de doodelijke raadslagen des Grooten Raads daar tegen opgenomen; en van haar verwoedheyd; wel staat konnende maken, hoe die furie eerst haar gewelt op hem soude aflossen; en hoorende hem banden en sware verdrukkingen voorseggen; egter soo swaren beroepinge opneemt tot ruine van sijn uyterlijken staat: Kan men van hem en alle sijne mede-arbeyders andere gedagten maken, als dat sy daar toe moeten gekomen zijn door een praam van haar gemoed? en door een kragtige overwinninge van alle vleesschelijke begeerlijkheden?

§ 2. Indien dat nu het Euangelium aan ons is gepredikt door soodanige mannen, die der wereld afgestorven waren: die geen reden hadden van soo te spreken, als de drang van haar conscientie, en de hope des eeuwigen levens, die sy voorwenden by God te sullen erlangen in de hemelsche Tabernakelen. En dat dese lieden ondertusschen spraken als getuygen van 't geene sy uyt *Iesu* mond gehoort en in sijn Persoon gesien hadden: hoe konnen wy sulke getuygen geloove weygeren? Of eeniger maten van ontrouw verdenken? Nie-

 mant

mant is een bedrieger om sunst. En dewijl datter geen belooninge voor haren arbeyd te verwagten stond, self niet volgens hare eerste instructie, maar in alles het tegendeel in de wereld: en namaals de eeuwige straffe indien sy trouweloos waren. Seg my, wat mensch op aarde soude konnen resolveren yemant ten kosten van lijf en leven, van ziel en lighaam, van tijdelijk en eeuwig welvaren, sonder hoop van eenig genot of vermaak soo rampsalig ten dienste te staan? Getrouw en Godvreesende waren dan de getuyge, en haar getuygenisse waaragtig, dat *Jesus* was de Christus, en deswegen was ook haar Euangelium Goddelijk.

HET XI. CAPITTEL.

Den korten Inhoud.

NA dat nu, aangaande de voortplantinge des Euangeliums gebleken was, op wat voorwaarde dese Gesanten van Jesus haar gesantschap hadden aangevaart, soo was 't nootsakelijk, dat men ons daar op nader berigt gaf van de vrugten en van de gevolgen van al dien toestel, die hier ter hand geslagen wiert, tot voortsettinge van het Koninkrijke Christi. Onder de vreemdigheden; die yemant mogten tot verwonderinge en twijfselmoedigheyd verrucken, was de schaarze vrugt van *Jesu* eygen predik-dienst eene: waar door veele menschen afkeerig gebleven zijn van het Euangelium. Het scheen tot nadeel van het Euangelium, dat de prediking van de gemeynde *Christus* geene menschen bykans hadde konnen bewegen tot het geloove, uytgesondert eenige weynigen uyt de slegte en onwetende schare, terwijl het meeste gros van het Volk met alle hare Wijsen en Verstandigen hem gantschelijk verwierpen. Dit nu en quam met de ingebeelde verwagtinge, die de meeste menschen van de *Christus* hadden, gantsch niet over-een. Het dugte haar niet waarschijnelijk, dat de mond der Wijsheyd met geen meer gevolg van overtuyginge soude omen, en alleen onder soo slegten schare erkent en aangenomen werden. Om nu het Euangelium te bevrijden van dat voor-deel, 't geen genomen was van soo veeler ongeloove, soo toont ons Euangelium voor af, met hoe kragtige bewijsen van goddelijkheyd, en met hoe groote blijken van Jesu Messiasschap de Euangelische Leere is geopenbaart en aangedrongen: om soo te doen sien, dat dit ongeloove niet en was geboren by gebrek van overtuygens kragt in de leere selve; Maar by schult van de menschen, wiens averegtschen geest en onversettelijke hart-hertigheyd al van *Jesu* selve was ten toone gestelt: waarom hy ook sijnen Vader

der over de bedeelinge van sijn genade, die sommige soo ergerde, nogtans heeft gepresen en verheerlijkt. Men siet dan hier:

1. De waarheyd der Euangelische Leere tot wegneming van alle voorwensel van ongeloovigheyd kragtig geopenbaart. *Verss.* 1-15.

2. De ergernisse genomen van 't ongeloove van soo veele en soo aansienelijke onder de Joden opgelost en weg-genomen. *Verss.* 16-30.

1. *De waarheyd der Euangelische Leere tot wegneming van alle voorwensel van ongeloovigheyd, kragtig geopenbaart.*

Verss. 1-15.

Korte opening van 't regte verstand der woorden.

Vers 1. **E***Nde het is geschiet, doe Jesus ge-eyndigt hadde bevelen te geven.* Gr. Bevelende. Dat is: Doe hy sijn instructie en order op hare reyse hadde volheyndigt.

Aan sijne twaalf Discipelen. Verstaat de Apostelen/ die Cap. 10. met namen genoemt werden.

Dat hy van daar voortging. Van die plaatse: waar in hy de voornoemde bevelen hun soo uytvoerig hadde geboden waar te nemen: en waar van dat sy vervolgens ook waren uytgegaan/ om haar aanvertrouwde gesantschap getrouwelijk uyt te voeren/ gelijk als hun geboden was.

Om te leeren, en te prediken. Dat is: Om de waarheyd van de grontleere te verklaren en te bevestigen als een Leeraar der geregtigheyd: en de vervullinge van Gods beloften en prophetien bekent te maken als een Euangelist. En soo heeft Jesus niet opgehouden met sijn Leer-ampt/ na dat hy sijne onderwesene Apostelen hadde uytgesonden om te prediken; Maar hy is volherdende in sijn vorigen vlijt/ voortgegaan in sijn prophetische Ampt/ om alle kragt aan te wenden tot voortsettinge van het Euangelium.

In hare steden. Het woordeken van opsigt hare, doet ons de oogen slaan op de Discipelen/ om datter van geene andere gewaagt is tot welke men dit brengen kan. Wy verstaan dan door die steden der Discipelen, de steden/ tot dewelke sy in dese hare besendinge waren uytgegaan/ die boven genoemt waren de steden Israëls. En besluyten daar uyt/ dat Jesus ook sijne Discipelen is gevolgt op het spoor; op dat alle die gene/ dewelke door de predikinge der Apostelen waren geraakt en gaande gemaakt/ hare begeerte ook mogten versadigen in sijne tegenwoordigheyd/ met sijn eygen mondelijke leere en predikinge/ die hy alomme als een zaat der wedergeboorte verspreyde door het

gantsche land Israels.

Vers 2. *Ende Johannes.* Die van wegen sijn ampt was toegenaamt de Dooper.

In de gevangenisse. Waar in hy beslooten was door ordre van Herodes Antipas. Die hem ook eyndelijk heeft doen onthalsen. Waar van wy nader sullen spreken op 't 14. Cap. Vergelijk ook boven Cap. 4.

Gehoort hebbende de werken Christi. En wel bysonder die werken / dewelke onlangs tot Capernaum en tot Naim waren voorgevallen / alwaar Jesus hem selven door twee ongehoorde miraculen seer beroemt gemaakt hadde: Hebbende tot Capernaum een pijnelijk geraakten / die met de dood worstelde / genesen; en tot Naim eener weduwen Sone van den dooden opgewekt: het welke de Discipelen van Johannes (toegang hebbende tot haren Meester) aan hem zijn gaan boodschapen: schoon dat sijn gevangenisse van die plaatsen verre afgelegen was. Siet Luc. 7: 1-12.

Uyt Josephus blijkt / dat dese groote Leeraar in 't slot Macherus gelegen op de Arabische Grensen op een steyle rots gebouwt / niet verre van de doode Zee / in 't land over de Jordane / besloten was: waar henen dan sijne Discipelen haar begaven / om met haar Meester van soo groote dingen te handelen.

Sond twee van sijne Discipelen. Gr. Gesonden hebbende. Twee gesanten heeft hy afgeveerdigt / om tot Jesus henen te gaan. Om dat in de mond van twee of drie getuygen alle waarheyd bestaat. Indien Clemens van Alexandrien wel berigt was / soo waren dese twee Silas ende Carpus. 't Geen wy in sijn waarde laten.

Dese besendinge blijkt uyt Lucas al eenigen tijd voor de uytsending der twaalf Discipelen voorgevallen te zijn. (Luc. 7: 18-35. vergeleken met Luc. 9: 1-6.) Maar wert van onsen Euangelist om een bysondere reden alhier geplaatst / dewijl de order van sijn verhandeling alhier vereyschte een vertoog te geven / op hoe overtuygende wijse Jesus hem selven heeft verklaart en bewesen de Christus te zijn: waar toe hy dese historie nu aanhaalt en bybrengt.

Vers 3. *Seyde tot hem.* Namentlijk tot Jesum: Maar door de mond van dese afgesonde Discipelen: die dese vrage uyt sijnen name hebben voorgestelt. Want hier sien wy / dat Johannes door Jesus een sekere vraag laat voordragen / waar van het eerste lit begrijpt het eygen gevoelen van Johannes. Het tweede de nadenking van eenige sijner Discipelen: welke hy nu tegen malkanderen over stellende laat brengen tot den genen / die door soo groote wonderwerken hem nu alreede soo beroemt gemaakt hadde.

Zijt gy die gene, die komen soude? Dat is; Die volgens de Prophetien als de Christus komen moeste? De vrage is van deselve kragt / als of hy geseyt hadde. Zijt gy de regte Christus niet? Gelijk ik uw daar voor aangewesen hebbe? Van de verschijninge Christi in 't vleesch wert dikmaal gesproken onder de spreekwijse dat hy komen soude. Gen. 49: 10. Psal. 40: 8. Jes. 50: 1, 2. 63: 1. Ezech. 21: 32. Zach. 2: 14. 9: 9. Mal. 3: 3. Gelijk ook in 't N. T. Joh. 3: 31. 11: 27. Hebr. 10: 37. 2 Joh. vers 7.

Of verwagten wy eenen anderen? Dat is: Of moeten wy nog op een ander wagten: die na uw sal komen / en wiens Voorlooper gy dan soudet zijn?

Soodanigen vrage komt hier voor in de name van Johannes: maar die van hem geensins wert voorgestelt uyt vertwijffeling / als of hy de sake nog niet seker en was: nademaal het tegendeel gebleken is aan de Jordane / en uyt

uyt verscheydene getuygenissen van Johannes; Siet Matth. 3. Ioh. 1: 15: 26: 33: 3: 28. 36. Maar uyt een voorsigtigen raatslag om sijne traag-geloovende Discipelen op een behendige wijse te regte te brengen / dewelke scheenen nog een ander te verwagten: haar eensdeels stootende aan Jesu geringheyd / anderdeels aan dat schijn-versuym van Johannes, die hy niet en verloste uyt sijne banden / schoon dat hy veele menschen vry maakte van de banden des doods. Hier nu wilde Iohannes sijn Discipelen occasie geven / om in 't geloove versterkt te werden: en deselve daarenboven ook recommanderen in Iesu gunste / die haar als onbekent mogte schijnen gepasseert te hebben. Want wat was anders de reden / waarom Johannes Discipelen maakte ende doopte / als op dat hy voor de Christus een volk werven en bereyden soude / 't geen met hem en sijn Koninkrijke mogte ingaan: en daarom sogt hy gelegentheyd / om deselve nu aan dien Koning der geregtigheyd over te dragen.

Vers 4. *Ende Jesus antwoorde, ende seyde tot haar.* Uyt Lucas blijkt / dat als sy tot hem gekomen waren / sy in die selve ure sagen veele wonderwerken / die Jesus dede in hare tegenwoordigheyd: waar op dan dese antwoord sloot en gepast was.

Gaat heenen, ende boodschapt aan Iohannes weder, het geene gy hoort ende siet. Dat is: Het woord mijner predikinge / 't geene gy hoort, en mijne wonderlijke werken / die gy siet. En laat hy uw daar uyt onderwijsen / hoe verre dat het naderende Koninkrijk der Hemelen nu al gevordert is.

In den eersten opslag schijnt het / als of Jesus een ronde antwoord ontwijkt / daar hy haar vrage hadde behooren te voldoen met die klare uytspraak / ik ben de Christus, die komen moeste. En alsoo hare vertwijffelinge weg te nemen: Maar dewijl Iesus het eynde wiste van dese besendinge; dat het was om de traag-geloovige Discipelen van Johannes tot overtuyginge te brengen: die dog andersins in soo blooten antwoord niet souden hebben konnen berusten: soo heeft hy haar liever die bewijsen willen geven in de hand / waar uyt men het besluyt tot beantwoording van die vrage seer ligt konde op maken / op dat haar alsoo het geloove in hem wierde afgeperst door drang van overredende redenen.

Hy sent haar ook met die bewijsen te rug na haren Meester / om met hem dies aangaande / en met haar gantsche geselschap / dit stuk nader te overleggen / en alsoo te gereeder te gelooven dewijl het gesag van Johannes nog meer op haar vermogt; en dat sy met opener oore de Prophetien / waar mede dese dingen vergeleken moesten werden / om het regte besluyt op te maken / souden hooren en ontfangen.

Vers 5. Daar op maakt Iesus een optellinge van die wonder-werken, en geeft een kort sommier van die woorden, die te deser saken ter snee quamen: Sijne groote werken komen voor als getuygen van sijn over groote magt en genaden-rijke weldadigheyd. Sijn Leere, als een eygen merk-teken van de Geest Christi / en van het jaar des welbehagens: en die twee te samen / als een onbedriegelijk bewijs / dat hy was de beloofde Christus / die komen soude na de Schriften.

De blinden worden siende. Gr. Sien weder. Dat is: krijgen haar gesigt weder. Siet boven op Matth. 9: 27-30.

De kreupele wandelen. Want Iesus genas alle qualen: Matth. 4: 23. 8: 16. 9: 35.

De Melaatsche worden gereynigt. Siet op Matth. 8: 2. 3.

Ende

Ende de doove hooren. Vergelijk Matth. 9: 32.

De dooden werden opgewekt. Als gebleken is Matth. 9: 13. 26. Alle voorwaar groote en uytnemende werken/ die wy op sijn plaatse bewesen hebben ware miraculen te zijn/ en soodanige werken/ als'er van de Messias voorsegt waren.

Ende den armen wort het Euangelium verkondigt. Gr. Wort ge-evangelizeert. Sommige vertalen het de armen Euangelizeren. Om dat het gront-woort veeltijds in een werkende beteekenisse voorkomt: Hoewel men ook niet kan twijffelen aan des selfs lijdent beduydsel. Het beteekent dan Euangelizeren en ge-euangelizeert worden. En voor de laatste beteekenisse staat alhier het oogmerk/ 't geene siet op de Prophetie Jes. 61: 1. De Geest des Heeren HEEREN is op my, om dat de HEERE my gesalft heeft, om een blijde boodschap te brengen den sagtmoedigen of den armen.

Door dese armen verstaan wy armen van geeste, die door en onder de bedieninge der Wet tot een regt ingesigte van haar gebreekige Zielen-stand gebragt waren: die dan door de aankundiging van de presente geregtigheyd en vryheyd moesten getroost werden.

Dewijl nu het Euangelium de Messias tot haar voorwerp heeft/ en alle troost aanwijst in de zegeningen van dat verwagte Zaad Abrahams: soo kan men ligt besluyten/ dat de Messias alreede tegenwoordig was/ en dat hare verwagtinge niet langer en wierde uytgestelt.

Men moet ook aanmerken/ dat Jesus hier de miraculen met de Leere des Euangeliums t'samen voegt: om dat soodanigen leere met soodanige miraculen bevestigt/ beyde wel over een komende met het geene de Propheten van de Messias voorseyden/ onmogelijk van yemant anders als van de ware Messias selve/ en van sijne Dienaars door sijn kragt en instructie konden voortkomen.

Vers 6. *Ende salig is hy, die aan my niet en sal ge-ergert worden.* Het voorgaande bewijs vertoonde wel dat de Messias alreede moeste gekomen zijn: maar als nog wisten sy niet of Jesus de Persoon selve was/ of een ander uytnement dienaar/ die de Messias soude openbaren.

Maar hier wijst hy nu op hem selven op een behendige wijse; dewijl hy wiste/ dat sommige van Johannes Discipelen nog in Jesu Persoon alle hare verwagtinge niet en voldeden; soo waarschouwt hy haar voor de ergernisse.

Als of hy seyde: Ik ben de steen des aanstoots, Jes. 8: 14. waar over veele haar stootende sullen vallen, en haar ziele verwonden. Maar welgelucksalig is hy, die ontrent mijn Persoon sig soo gedraagt, dat hy hem selven in my vinde gestigt, en hem selven in sijne geloove en hoope niet en beschadigt.

Vers 7. *Als nu dese henen gingen.* Verstaat dese twee gesanten van Johannes de Dooper, die bekent waren voor sijne discipelen/ en dewelke uyt hare Meesters naam soo plegtelijk en openbaar die hoogwigtige vrage tot Iesus hadden gebragt; op dat haar verschil tusschen haar Meester/ en eenige van de hare/ die wat traag waren om te grooven/ door hem wierde bestigt.

Wanneer dese mannen nu met soo heerlijken bescheyt te rug trocken/ hebbende soo heerlijke dingen gehoort en gesien/ soo nam Iesus die occasie waar/ om de blijvende schare een naakter en omstandiger berigt te geven van de persoon en het ampt van Iohannes, voor hoedanigen persoon hy was te houden? wat

wat men van sijne leere hadde te gevoelen/ en hoe men sijn dienst moeste aanmerken/ om daar van sijn regte gebruyk te maken. Namentlijk: Dat sijn beroep beoogde een weg-baninge voor de komste Christi: weshalven haar aandagt nu daar op moeste gaan/ om te bespeuren/ hoe verre en met wat bysondere force het Koninkrijke der Hemelen daar op was gevolgt en geopenbaart? en wat kragt het selve gedaan hadde op veele conscientien/ om deselve te brengen onder hare gehoorsaamheyd?

Heeft Iesus tot de schare beginnen te seggen van Iohannes. Te spreken tot sijn roem en lof: en daar mede te betoonen hoe dat sijne leere met de leere van hem en sijne discipelen accordeerde; streckende beyde tot dat eynde/ om de vervullinge van de Wet en de Propheten in het naderende Koninkrijke aan te wijsen.

Wat zijt gy uytgegaan in de woestijne te aanschouwen? Dat is: Doe gy met soo groote hoopen uytgingt tot Johannes in de woestijne van Judea, alwaar hy predikte den doop der bekeeringe: wat was doen uwe inbeeldinge van sijn persoon? en wat verwagtinge hadt gy van hem? wat voor een man meendet gy aldaar te vinden? dewijl niemant sonder oorsaak en opinie soodanigen uytval maakt.

Vragens wijse procedeert hier Jesus, om hare oude gedagten uyt te halen/ en daar op voort te bouwen. Dewijle dat Jesus de gedagten kende van sijne toehoorders/ soo antwoorde hy menigmaal al heymelijk op deselve/ om quade bevattingen voor te komen.

Het dunkt ons waarschijnelijkst/ dat de schare die vrage van Johannes op nam als een vertwijffeling/ rijsende uyt de aanmerkinge van Jesus verneederde gestalte: en dat sy het gevoelen van sommige discipelen van Johannes ook toeschreven aan de Meester/ die niet voldaan waren in Jesu gedrag/ om dat sijn Koninkrijke geen kragt en dede tot verlossinge van soo heyligen Propheet. Tot wegneminge nu van soo aberegtschen opvattinge van Johannes meyninge in sijn vrage/ soo herinnert Jesus hun-lieden hare eygene gevoelen en onderbindinge van de persoon van Johannes: en versterkt niet alleen/ maar verheft dat selve ook tot een uytnemender trap.

Een Ried, dat van de wind gins en weer beweegt word? Meendet gy, wil hy seggen/ dat men hem soude bevinden even als het ried aan de Jordane, onstantvastig, en beweegbaar, die door de wind van verscheydene gerugten konde tot twijffelinge gebragt/ en van sijn voorige gevoelen bewogen werden?

Soo vraagt de Heyland/ schoon hy wiste/ dat men hem daar voor niet en hield: om te toonen/ dat dese vrage van Johannes geensins uyt vertwijffeling en konde geboren zijn. Soo sluyten vraags-wijse redeneringen dikwils een vertoog in van bysondere ongerijmtheden. Soo was dan Jesu meyninge/ dat hy niet en kon gelooven/ dat sy van soo bysonderen Leeraar geen hooger gedagten souden gevoedet hebben/ doen sy met soo grooten yver tot hem uytgingen/ als dat sy hem maar souden gehouden hebben voor een ordinair Leeraar van veranderlijke opinien: gelijk de gene waren/ die haar in de Synagogen onderwesen in de wet. Siet Ephes. 4: 14.

Vers 8. *Maar wat zijt gy uytgegaan te sien?* Het woordeken maar: kan genomen werden voor het wissel-woordeken ofte? Of indien gy die verwagtinge niet en haddet: welke was dan uwe meyninge? of was het om in hem te vinden een mensche/ die geset was op de pragt en wellust van de wereld?

Een mensche met sagte kleederen bekleet? Gekleet in sijde en fluweel: in heerelijke kleedinge en in wellust. Gelijk Lucas het verklaart Cap. 7: 25. Meendet gy te sien een pragtigh Koning of dienaar des Konings? Die verdrietig soude komen werden, en hem onteert houden in soo over strenge bejegeningen als hem wedervaren zijn.

Ziet die sagte kleederen dragen zijn in der Koningen huysen. Vergelijk Luc. 7: 25. die en soeken geen woestijnen, daar een hayren py, en een slegt onthaal alleen ter hand is.

Dit wiert haar vermaant, om haar indagtig te maken, dat Iohannes, schoon van priesterlijke afkomst, die een vermeender staat hadde konnen vertoonen, sig soo vernederde, uyt die reden; om dat hy een hemelsch Koninkrijke predikte, en een Koning diende, die niet van dese wereld was, dewelke hem riep tot soo gestrengen staat.

Uyt dien grond nu vloeyt van selfs, dat hy sig daarom niet konde in twijffel laten brengen, ontrent het leer-stuk van Jesu Messiasschap: al quam 't verwagte Koninkrijke met geen swier, of uyterlijke hulp bragten, om hem vry te maken van die banden des doods; en 't overheerde volk van de magt der Romeynen: dewijl Johannes met sijn gestrenge leven al te voren bekent hadde, dat dit het eynde niet en was van het koninkrijke der hemelen, namentl. om lighamelijke gevangenissen te ontbinden, maar om door een weerdig rantzoen de Zielen der uytverkorene te verlossen.

Vers 9. *Maar, wat zijt gy uytgegaan te sien? een Propheet?* Dat is: Of waar toe was uwen uytgang gerigt? was uwe verwagtinge in hem te vinden een Propheet? Gelijk het waarlijk was: Want sy hieldent daar voor, dat hy extraordinair van God gesonden was, soo dat sijn doop geoordeelt wiert te zijn uyt den hemel: en hy begaaft met den geest der Prophetien, om den verborgenen raat Gods aangaande hare verwagtinge te openbaren. Luc. 1: 76, 77. vergeleken met Matth 21: 26. Luc. 20: 6. dit besloten sy ook uyt sijn prophetisch gewaat. Siet op Matth. 3: 3.

Ia, ik segge u, ook veel meer dan een Propheet. Van wegens sijne uytnemender bedieninge: overmits hy voor 't aangesigte van de Messias als sijn voorlooper heenen ging. Want Bileam selfs sag het aan, als een voorregt boven alle de Propheten, dien verwagten Koning te mogen aanschouwen van na by: 't geene hem, nog niemant van de Propheten gegeven was. Num. 24: 17.

Hier verhief Jesus dan de weerdigheyd van Johannes, boven al het gene dat de schare nog van hem gevoelde: waar uyt dan van selfs vloeyde, dat hy geensins uyt onkunde, of twijffeling die vrage konde gebragt hebben voor Jesus, om deselve te laten oplossen: maar dat hy sulks moeste hebben gedaan uyt een wijs en voorsigtig beleyd, om sijne Discipelen occasie te geven tot een meerder overtuyging en bevestiging in sijne Leere.

Vers 10. *Want dese is het, van welke geschreven staat.* Soo gaat Iesus sijn uytspraak bevestigen uyt de schriften. Gelijk ook eens Iohannes gevraagt zijnde, wie hy was? de vragers wees op de Prophetie Ies. 40: 3. Siet Ioh. 1: 23.

Hier wijst haar Ieses op de plaatse van Malachias cap. 3: 1. Die gene, van welken de Propheten te voren gesproken hebben, en aangetekent, dat hy soude zijn een voorlooper en wegbereyder voor de Messias, als een Engel voor sijn aangesigte, die was meerder dan een Propheet: dewijle nu Iohannes die Engel was voort aangesigte

Christi / dewelke getuygenisse hadde van de Propheten; soo was het dan seker / dat men hem hooger en meerder moeste agten / als een Propheet.

Siet ik sende mijnen Engel. Dat is: Mijn bode en gesante: gelijk ook de Hooge-priester Mal. 2: 7. genaamt wert een Engel des HEEREN der heyrscharen. En somtijts ook de Propheten Num. 20: 16. Hagg. 1: 13. En derhalven moeste de Voorlooper Christi op een uytnemende wijse van God gesonden zijn: gelijk dan ook van Iohannes getuygt wert. Luc. 3: 12. Joh. 1: 6-8.

Voor uw aangesigte. Alhoewel dese woorden by Malachias niet gevonden werden / soo voegtse de Saligmaker hier in tot meerder verklaringe. Dewijl hier gesien wert op soodanigen bode / die even voorgaat voor het aangesigte van sijn Prince; om sijn in trede te bevorderen en sijn weg te bespoedigen.

Die uwen weg bereyden sal voor uw heenen. By Malachias staat / die den weg bereyden sal voor mijn aangesigte. Soo schijnt Iesus in sijn aantreckingen ook de persoonen te verwisselen / en de aanspraak / die by Malachias gerigt is tot het Joodsche volk / hier om te keeren; als of sy gerigt was tot den sone Gods. Maar dewijl dat de Saligmaker hier op beyde de plaatsen sijn oog heeft / (namentl. op Ies. 40: 3. Mal. 3: 1.) soo rigt hy sijne aantreckinge alleen daar na / dat hy de meyninge van beyde die propheten meer mogt openen / als dat hy sig bint aan dat postuyr van aanspraak 't geen by Malachias is aangeteykent.

Het is seker / dat God de Vader / sprekende van sijn aangesigte, aldaer siet op sijnen Soone: die hy kort daar na noemt den Engel der Verbonts, de Heere van den Tempel. Nademaal dat de Vader sig selven openbaart in sijnen Sone. Joh. 10: 30. 14: 19. 17: 10. die niet alleen ons voorkomt onder de naam van den Engel sijns aangesigts. Jes. 63: 9. maar ook van sijn aangesigte selve. Exod. 33: 14, 15.

Vers 11. *Voorwaar segge ik uw: onder de geene, die van vrouwen geboren zijn, en is niemant opgestaan meerder dan Iohannes de Dooper.* Opgestaan, dat is: Verwekt van God / om als een gesante Gods te handelen: (want soo spreekt de schrift van de sendinge der propheten. 1 Kon. 3: 12. 2 Kon. 23: 25. Luc. 7: 16.) soo dat niemant weerdiger bedieninge opt voor henen gekregen hadde: self David nog Salomon.

En schoon Moses sijns gelijk noyt hadde onder de Propheten. Deut. 34: 15. 18. van wegen die verhevener wijse van openbaringe / waar door hy aangesigte aan aangesigte met God sprak: soo sag hy dog maar van verre als een Propheet / 't geen Johannes gesien heeft in den vleesche / als een Hof-dienaar en weg-bereyder van den verwagten Koning. Soo dat de bedieninge van Johannes boven het ampt van de grootste propheet in dit stuk nog uytstak in weerdigheyd en in nuttigheyd voor de kerke.

Dog die de minste is in 't Koninkrijke der Hemelen. Dat is: in 't Rijke Christi, 't geen Johannes noemde het Koninkrijke der Hemelen; waar van hy als een voorloopende bode nu dit berigt gaf / dat het nu naby gekomen was, en tot welken eynde hy een volk door sijn doop afsonderde: waar over de Koning Israels na de wetten van dat hemelsch koninkrijke mogte regeeren: bereydende voor hem den weg / om tot haar te komen en deselve onder sijne gehoorsaamheyd te ontfangen.

Hier nu wert Johannes aangemerkt als een Voorlooper / maar die dit koninkrijke

ninkrijke niet en soude sien opgeregt/ dewijle hy eerlange door de dood soude weggenomen werden/ eer dat Christus soude sitten op den throon sijner heerlijkheyd/ aan de regter hand der majesteyt.

Is meerder dan hy. Dat is: Heeft meerder gesigte van het werk der verlossinge: en sal lieffelijker bedeelinge vinden van genade/ door de rijker uytstortinge des H. Geests/ als Iohannes heeft komen ervaren gedurende den tyd sijns levens op der aarde.

Hier gaat dan Iesus voort/ en vertoont ons/ wat dat 'er nu op soodanige bedieninge voor een heerlijk geluck te verwagten stont: want/ was Iohannes meerder als een Propheet/ om dat hy de voorlooper was van de Messias/ die haar verwittigde/ dat het koninkrijke der Hemelen na by gekomen was: en hielt hy Iesus immers waarschijnelijk/ ja warelijk voor de Messias; soo hadde men nu sekerlijk dat koninkrijke voor de deur/ het welke het geluk en den stant der geloovigen soo seer soude verheffen/ dat de minste onderdaan des selfs door hare zegeningen meerder was/ als Iohannes.

Waar op dan de Heylant voortgaat/ om haar alleen te toonen/ hoe verre dat dit koninkrijke nu al geavanceert was/ dewijl de begeerte van soo grooten geluk aldernaast konde opgehouden en vergenoegt werden met de aanwijsinge van den tijd/ waar in dat selve soude geopenbaart werden: en van den staat van haar nabyheyd/ daar van hy spreekt in het vervolg.

Vers 12. *Ende van de dagen Iohannis des Doopers tot nu toe.* Dat is: Van den aanvang van sijn prediking in de woestijne tot nu toe: 't geene wy na onse rekeninge begrooten op een derde-half jaren: van den aanvang van het vijftiende jaar van Tiberius tot diep in het sevendiende jaar van sijne regeringe.

Wort het koninkrijke der hemelen gewelt aangedaan. Andere *doet het koninkrijke der hemelen gewelt.* dat is: Breekt met gewelt door. De Syrische en Arabische vertalingen konnẽ ook wederzijds opgenomen werden. De oude Latijnsche, die van veelen gevolgt wert/ neemt het woord in een lijdende beteekenisse voor gewelt lijden, maar de Engelsche oversettinge volgt hier de aanteykeningen van Erasmus en Melancthon, die het opnemen in een werkende kragt voor gewelt doen: welke vervalinge ook van groote taalkundige boven de eerste verkooren wert.

1. Om dat dit grontwoord by de Hellenisten noyt anders/ als voor gewelt doen genomen wert/ en in verscheydene plaatsen die beteekenisse draagt. Siet Gen. 6. 3. 33: 11. Exod. 19. 24. Iud. 19: 7. Prov. 16: 26. Tweemaal komt het maar voor in het N. T. en in de tweede plaatse wert het ook nootsakelijk vertaalt gewelt doen. Luc. 16: 16. waarom het dan ook alhier in dese eerste plaatse alsoo behoort genomen te werden/ by soo verre die beteekenisse kon te passe komen. Het is ook openbaar dat de natuyrelijke Grieken dit woort alsoo gebruykt hebben; gelijk by Euripides; het doorbreken van den dag: en by Plutarchus, het vlijtig pogen met alle kragten met dit eygen woord wert uytgedrukt.

2. Om dat die beteekenisse volgens het oogmerk van Iesu verhandelinge seer wel te passe komt: want om Joden en Heydenen Christo te onderwerpen/ soo moeste dit koninkrijke komen met gewelt, met een scepter der sterkte. Dat is: met een kragtig overtuygende bedieninge des Euangeliums/ dewelke onder de al-verwinnende medewerkinge des H. Geestes veele zielen moeste gevangen nemen onder de gehoor-

hoorsaamheyd des geloofs: en dat was Jesu oogmerk / te toonen / dat sijn koninkrijke nu kragtig genoeg gepredikt was tot overtuyginge der conscientien / nu hy gebleken was de Christus te zijn.

3. Om dat Lucas dese selve reden alsoo opvat / als of Iesus gesegt hadde het koninkrijke Gods wort van dier tijd af ge-euangelizeert: en als een bly-mare verkondigt: soo wert dan hier gesien op die kragt / welke de prediking van 't Euangelium des koninkrijks wrogt / op de herten der menschen.

En de geweldigers nemen het selve met gewelt. Dat is: die tot het selve sullen ingaan / die hebben ook van hare zijde gewelt van nooden: gelijk sy dan door sulken gewelt / alle wederstant van het vleesch en van de werelt (die den toegang tot dit koninkrijke belegeren / en alle overloopers die daar heenen haar toevlugt gesint zijn te nemen / verhinderen) overmeesteren en overweldigen / om haar erfenisse als een roof weg te voeren.

Gelijk God Israël ontmoetede in Egypten met een sterken arm / en egter ook liet strijden / om haar erfland magtig te werden; even soo is 't ook gelegen met het innemen van onse hemelsche erfenisse. Die tot Jesus en sijn koninkrijke overgaan / en daar in een besittinge soeken aan te veerden / die hebben groot gewelt van nooden / om alle de hinder-palen te boven te komen: die haar soeken te weeren en te rug te houden / wanneer sy de kragt van het overtuygende Euangelium tot hare onderwerpinge alreede schoon gevoelt hebben.

Vers 13. *Want alle de Propheten, ende de wet hebben tot Iohannem toe geprophe-teert.* Sy hebben gepropheteert. Dat is: gewesen op den Heyland en de segeningen / die komen souden: en het geloove van Israel geoeffent in verwagtinge: nademaal sy van de gewenste saak niet anders konden spreken / als van yets toekomstigs / 't geene sy in de name Gods quamen beloven en voorseggen. Maar met de komste van Johannes begon de tijd der vervullinge, waar in hy het oog-punt van 't geloove / en 't eygen wit van de wet en van de Propheten aanwees / als present en tegenwoordig: soo dat men van dien tijd af / het lighaam sag in-breeken in plaatse van de schaduwe.

En daar mede blijkt / hoe dat het koninkrijke der Hemelen van de dagen van Johannes af gewelt deed: want / doe quam de beloofde saak met alle blijken / die daar van nooden waren om te toonen dat Israels verwagtinge gekomen was.

Men moet hier aanmerken / dat *alle de Propheten hebben gepropheteert van 't koninkrijke der Hemelen*, en van die dingen / dewelke het Euangelium vertoont als vervult / en heylsaam tot onse behoudenisse. Siet ook Luc. 24: 27. Act. 3: 18. 21-24. 10: 43.

Dat de wet ook heeft gepropheteert in hare figuren en schaduwen: overmits deselve ook hare beduydenisse hadden op Christum: en daarom even als de andere Prophetien het toekomende voorseyden. Col. 2: 17. Hebr. 8: 5. 10: 1.

En *dat die bedieninge soude ophouden op het eynde van den bestemden tijd.* Dat is: Met de dagen des Euangeliums Christi: niet dat de wet en de Prophetische schriften souden moeten buyten gesag en gebruyk geraken. Siet Matth. 5: 17. Maar dat het Euangelium de Prophetien soude ophelderen door de vervulde saken / soo dat sy ons geen Prophetien meer souden zijn: en de wet voldoen in hare schaduwen / haar beduydinge volbrengende en waar makende in het eygen lighaam. Siet Hab. 2: 3. Dan. 9: 24. Soo dat die wet ons

 niet

niet meer soude verpligten / om sulke dingen te doen / die alleen de verwagte segeningen voor-schaduwden / en daar mede onder de geloovigen Propheteerden.

Vers 14. *Ende soo gy het wilt aannemen.* Soo gy niet traag en zijt / om te gelooven: of door voor-oordeelen soo beset / dat gy dese klare waarheyd soudet bestaan te verwerpen; om dat gy ongenegen zijt tot dese waarheyd / die met uwe gelieft-hoofde opinien niet en accordeert.

Hy is Elias. Het is waar / dat Johannes gevraagt zijnde / of hy Elias was? daar op antwoorde. Ik bent niet. Joh. 1: 21. Maar men moet onderscheyden tusschen Elias in eygener persoon: en Elias in den Geest.

De Joden vragende of hy Elias was / waren van die meyninge; dat die eygene persoon van Elias / die met een vyerige wagen weg-genomen was / weder soude keeren / en een voor-bode zijn van de dag des HEEREN. Na die opinie soo segt Jahannes Ik ben 't niet.

Maar daar was nog een ander begrip / dewelke de Engel ook voordroeg aan de Priester Zacharias. Luc. 1: 17. Daar hy van Johannes sprekende segt. Hy sal voor hem heenen gaan in den Geest en kragt van Elias. En in dien opsigt segt Jesus: Hy is Elias. Dat is: die geestelijke Elias: die als een andere Elias sig aanstellen soude in Israel. Gelijk ook tusschen hem en Elias veele over-een-komsten aan te merken zijn. Siet daar van Momma in de huys-houdinge des N. T. Cap. 2. § 52.

Die komen soude. Dat is: die komen soude volgens de Prophetie. Mal. 4: 5. En van wiens komste wy een sekere verwagtinge hadden.

Vers 15. *Wie ooren heeft om te hooren, die hoore.* Siet de spreek-wijse ook Matth. 13: 9. Apoc. 2: 7. Die nu de saken in de weeg-schale van een onpartijdig oordeel onder een reyne aandagt kan overslaan; die merke nu op / om een regt-matig besluyt te maken; wat dat hy van 't Koninkrijke der Hemelen heeft waargenomen? en wat hy te gevoelen heeft van de Christus?

Insonderheyd siet dese spreek-wijse op het voorgaande vers / daar Jesus begon van Johannes te spreken uyt een tweede plaatse van Malachias. Hy is de Elias die komen soude. Daar op soude nu hebben moeten volgen het besluyt / 't geen daer op moeste gebouwt werden: Namentlijk / dat 'er een groote en vreesselijke dag des Heeren kort op volgen soude; waar in het land van Israel soude geslagen werden met den ban: soo sy haar herte van dien Elias niet hadden laten weder brengen tot het herte harer Vaderen: en dat daar en tegen den geloovigen de sonne der geregtigheyd nu opging / onder wiens vleugelen genesinge was; Maar alle die besluyten af brekende en overlatende aan die gene / die ooren hadden om te hooren: soo hout hy sig te vreden met een half woord de fonteyne van sulke besluyten te hebben aangewesen / als hy dese woorden aantreckende ons klaarlijk wijst tot die heerlijke passagie nu alreede aangetogen.

Be-

Betooninge, dat Jesus selve klaar genoeg bewesen heeft, dat hy de Christus was.

§ 1. Daar en kon geen kragtiger blijk in de dagen Christi van de ware Christus gegeven werden, als dat men sag: dat een Sone Davids, in 't land Israels, predikende onder den volke, soodanigen leere dede hooren, en soodanige wonder-werken liet sien, die ganschelijk met de voorseggingе der prophetien over een stemden; in alles voldoende, 't geene van de leere Christi, en van sijne groote werken, voorsegt was. Want, aan dien toetssteen moest hy beproeft werden, die voor de Christus wilde aangenomen zijn: en het was onmogelijk, dat tusschen de leere van soo eenen, en tusschen de leere der Propheten een volkomen accoordtstem soude zijn, en dat die leere met de grootste wonder-werken soude bevestigt werden, en egter haren oorsprong hebben van een verleydende Geest. 1. Om dat God de Heere sijn volk noyt gewaarschouwt heeft voor soodanigen soorte van verleydinge; maar in tegendeel Israel verwagtinge gaf, dat uyt Davids huys den waren herder soude voortkomen: den welken de geest des HEEREN soude gesalft hebben, om den armen of sagtmoedigen het Euangelium te verkondigen. Jes. 61: 1. 2. Om dat de leugen-geest altijd vyand is van den regten weg der saligheyd, en daar toe arbeyd, om de menschen van deselve af te trecken; daarom hebben alle valsche propheten haar tegen deselve in 't een oft ander-stuk opgemaakt en aangekant: maar hier onderstellen wy een volkomene harmonie, waar in het Euangelium, als een troostelijke aanwijsinge van de ware geregtigheyd, een regt betamelijke wijse van een sondaars versoeninge met God, soodanig wert verkondigt, als te voren was afgeteekent, sonder in eenig stuk de geopenbaarde waarheyd te benadeelen. 3. Om dat de wonder-werken aangehegt aan soo heyligen leere, in alle eeuwen, en by alle natien geagt wert sijn kragt te hebben, om de goddelijkheyd van die leere te bevestigen: en daar en is geen geval, waar in yemant vermag die miraculen en wonder-werken te verwerpen, als alleen, wanneer een propheet een volk aftrekt tot andere Goden; in welk geval God de Heere segt, dat hy sijn volk door deselve quam te versoeken. Siet Deut. 13: 1-3. Dewijle wy dan hier de grootste wonder-werken onderstellen, als t'samen gehegt met een leere des Euangeliums, die allesins getuygenisse heeft in Moses en de Propheten: soo blijkt dan, dat dese dingen te samen behooren erkent te werden voor een bewijs van de Christus 't geen van de hoogste kragt is.

De Messias wert best gekent uyt sijne leere en werken.

§ 2. Maar dit bewijs verhoogt niet weynig in sijn kragt; wanneer die sone Davids het Euangelium predikende en bevestigende met groote wonderen, getuygenisse heeft van een voorgaande Propheet. Onder de voornaamste kenteekenen van een Propheet, die van God gesonden was, waar by men hem van de valsche propheten konden onderschey-

Voornamentlijk als hy getuygenisse geeft van een voorgaande Propheet.

scheyden / was ook dit kenteken / dat hy getuygenisse hadde van sijne sendinge van een ander voorgaande propheet / die nu alreets was buyten alle twijffelinge voor een Dienaar van Gods raad erkent en aangenomen: om welke oorsake God de Heere ook beloost hadde een propheet / gelijk als een ander Elias / voor het aangesigte van de Christus uyt te senden / gelijk blijkt uyt de Prophetien.

Dat Jesus dese kenteken alle heeft bewesen in hem selven, en sig daar op beroepen.

§ 3. Hier op beroept hem nu Jesus in dese tegenwoordige verhandelinge. De vrage is / of hy de Christus was die komen soude? Hy laat die vrage beantwoorden door de sake selve: Hy wijst haar alleen op sijn leere / en op sijne werken: en hy onderwijst die schare van Johannes / dat die de Voorlooper Christi was een propheet / ja de Elias die komen soude. Alle welke dingen wy te vooren volgens onsen Euangelist ook in 't breede uyt de prophetien bewesen en beweert hebben; handelende van Johannes en sijn getuygenisse op Cap. 3. Van de Euangelische leere Jesu op Cap. 5/ 6/ 7. en van sijne Goddelijke wonder werken op Cap. 8. en 9. Daar resteert niet anders / als dat sy uyt ondervindinge nu hadden behooren te besluyten / dat het koninkrijke der hemelen / van Johannes tijd af gewelt doende / in Jesu dienst en die van sijne Apostelen (dewelke den selvigen Text des Euangeliums predikten met Johannes / Siet Matth. 4: 17. en 10: 7. vergeleken met Matth. 3: 2.) nu nootsakelijk moeste werden geoordeelt aan het point van sijn openbaringe gekomen te zijn: en dat Jesus in leere en werken sprekende en handelende als magt hebbende / als de Koning selve / moeste gekeurt werden de Messias te zijn / gelijk hy een sone Davids was / in wien sy verkregen hadden de verwagtinge Israels.

En voorsigtig en trouwelijk gewaarschouwt, dat sig niemant aan andere omstandigheden soude ergeren.

§ 4. En schoon sy soo veel uyterlijke pomp en luyster van wereltsche swier in hem niet en sagen / als sy haar wel ingebeelt hadden: soo vermaant hy haar voorsigtig dat sy aan hem daarom niet moesten ge-ergert werden. Haar herinnerende die prophetien / dewelke betoonen / datter yets aanstootelijks in sommiger oogen aan de Messias soude gevonden werden / 't geen haar soude strecken tot een swaren val: want eenige niet gelooven souden om dat sy geen heerlijkheyd aan hem sagen. Jes. 8: 14. 53: 1-3. En soo vervulde Jesus ook hier in de pligt van een getrouwen Herder / de schare waarschouwende voor 't gevaar / en voort 't geene haar konde houden in ongeloove.

In-

Inleydinge tot de verhandelinge van de ergernissen, die de Joden wederhielden van 't Christendom, *en hoe die hier uyt Jesu eygen mond werden wederlegt.*

§ 1. DE Saligmaker, voorwetende uyt de prophetien, ja uyt den eeuwigen raad Gods selve, dat *hy soude geset worden tot een val, en tot een opstandinge veeler in Israël, ende tot een teeken, dat wedersproken soude worden.* (gelijk *Simeon* seyde Luc. 2: 34.) sprak met reden die waarschouwinge uyt vers 6. *Salig is hy, die aan my niet ge-ergert en sal werden*: overmits de uytkomste heeft geleert, dat *Jesus gepredikt is den Jode tot een ergenisse.* 1 Cor. 1: 23. Die (gelijk den Apostel ook segt Rom. 9: 32, 33.) *haar gestooten hebben aan den steen des aanstoots, gelijk geschreven is; siet ik legge in Sion een steen des aanstoots ende een rotze der ergernisse.* (vergelijk Ps. 118: 22. Jes. 8: 14. 28: 26.) waarom sy ook afgebroken zijn. Maar nademaal onsen Euangelist met dit Euangelium gesogt heeft de Joden van haar ongeloove af te brengen, en haar te overreden van die nootsakelijke waarheyd, dat *Iesus* was de *Christus*: soo heeft hy alle kragten willen inspannen, om sijn maagschap na den vleesche te behouden, en te brengen tot een volkomene overtuyginge van de waarheyd en goddelijkheyd des Euangeliums: Ten dien eynde had hy tot hier toe de kragtigste bewijsen voor dit stuk bygebragt: daar bleef dan nu alleen overig, dat men de tegenredenen wegnam, die haar wederhielden van het Christendom: en wel overwoog de oorsaken van haar ongeloovigheyd, waar aan dat sy haar quamen te stooten en te ergeren: en tot dien eynde rigt de *H. Mattheus* door ingeven des H. Geestes nu sijn verhandelinge daar na, dat hy toont, hoe de mond der wijsheyd selve alle ergernissen en saken die aanstootelijk mogten schijnen in sijn persoon en huyshoudinge, heeft opgelost; en is voorgekomen.

§ 2. Wanneer men in 't bysonder tot die ergernissen overgaat, dewelke de Joodsche natie tegen de Christelijke Religie opnam, en die haar verhinderden in *Iesum* te gelooven: soo konnen wy die brengen tot twee bysondere hoofden. Die van de eerste soorte waren genomen van de slegte en schaarze vrugten van *Iesu* predik-dienst, waar van dit Capittel voort handelt in sijn vervolg. Die van de tweede rang behelsen eenige grieven, inbragt tegen de leere Christi: waar van men een breede verhandelinge vint in de vijf volgende Capittelen.

§ 3. De Ergernissen opgenomen tegen *Iesu leere* uyt de schaarse vrugt van sijn predikdienst, bestaan in drie consideratien, die men meende, dat de Christelijke Religie met reden geoordeelt wierden te beswaren; *De eerste* was genomen van den sondigen staat en conditie der gener, die eerst in hem geloofden: men sag *hoeren*, *sondaren*, en *tollenaren* tot sijn onderwijs komen, en tot sijn discipelschap overgaan: de soodanige wierden van *Iesu* geroepen en

 getroost;

getrooft; hy at en dronk onder de soodanige (siet Matth. 9: 10.) en daarom bouwende op het gemeene spreek-woord, dat *gelijk soekt sijns gelijk:* soo wiert hy geoordeelt *een vriend van tollenaren en sondaren te zijn, een vraat en wijnsuyper. De tweede consideratie,* die een voor-oordeel grondede tegen *Iesu* leere, was genomen van die weynige overtuyging, die men bevont in de steden daar hy meest verkeert en sijn meeste tekenen gedaan hadde: indien alles soo geschiet was, en *Iesus,* ware de *Christus* geweest, men meent dat hy immers dan hadde moeten aangenomen werden in die steden, daar sy 't meeste van hem gehoort en gesien hadden: indien hy niet aangenomen is van de geene, onder welken dat hy verkeerde, en die de saken best konden ondersoeken, soo meent men, dat sy niet regt agterdogtig waren, die soo veel van hem niet gehoort en niet gesien en hadden. *De derde consideratie* was genomen uyt de aanmerking van de onervarentheyd en ongeoeffentheyd der menschen, die het geloove hebben aangenomen, en soodanige gerugten van Jesus hadden verspreyt: Dewijle men onder *Iesu* gevolg geen menschen vont, die de reputatie hadden van *Wijse* en *Voorsienige* te zijn, maar alleen slegte, die niet bellepen nog afgeregt en waren om van sulke dingen, als sy verkondigen, regt te oordeelen, soo meenden sy, dat der sulker getuygenisse met regt gewraakt konde werden: steunende op dien grontregel van Salomon. *De slegte gelooft alle woord: maar de kloeksinnige merkt op sijnen gang.* Prov. 14: 15.. Het is seker, dat ligt-geloovigheyd een swaar en gevaarlijk gebrek is. Daarom *Cicero* wel en wijsselijk beval, dat men dit voor seker soude houden: *Dat het de zenuwen en ledematen der wijsheyd was, niet ligtveerdiglijk te gelooven:* want de groote onsekerheyd der gemeene gerugten, meyningen, en inbeeldingen vertoonen ons genoegsaam, dat hy traag en voorsigtig moet zijn in 't aannemen van deselve, die niet en wil bedrogen werden.

§ 4. Om soo sware voor-oordeelen weg te nemen, vint onsen *Euangelist* geraden soodanige discoursen van *Iesus* hier by een te samelen, in welke die stoffen verhandelt werden, en waar in overvloedige gronden wierden geleyt, om yemant van die voor-oordeelen te ontheffen, waar uyt dan yeder kan besluyten, hoe die voorgeworpen saken eygentlijk moeten ingesien en opgenomen werden, alle saken hebben twee hantsvaten; na dat sy aangegrepen werden, soo komen sy yemant meermalen voor: en daarom kan argwaan en een sugt tot misduydinge ook de beste werken verhaat maken; soo sy volgens haar oogwit, en de goede meyninge van des selfs Autheur niet en werden uytgeleyt en te regte gebragt. Het was dan nootsakelijk, dat ons hier *Iesus* selve voorgedragen wierde in alle de bewegingen van sijn gemoet, verklarende ons in alles sijn oogmerk, en hoe elk stuk by hem is ingesien. En daarom vinden wy alhier op elk een van dese consideratien ook gepast een seker discours en redenering van onsen Saligmaker, tot voldoeninge van die opgeworpen voor-oordeelen. En soo begrijpt dit tweede deel van ons capittel drie verscheydene en onderscheydene discoursen, welke *Iesus* elk op sijnen tijd heeft gevoert voor de ooren van de schare over die saken, waar over-namaals soo veel swarigheyd was gemaakt, en waar op soo veel voor-oordeel wiert gegrontvest. *Het eerste discours* behelsde een klagte over de averegtsheyd en dwars-driftigheyd van dat geslagte, onder een soete parabel uytgebeeldet;

welke

welke *Iesus* ophief, soo als hy gesproken had van de dienst Johannis; op die rede viel hem in, hoe de dienst van Iohannes, gelijk ook de sijne; was gehoont en misduydet; en 't geene, waar in sy een verscheydene en contrarie vertooninge maken, elk na eysch van sijn beroepinge, egter wiert even seer wedersproken: als een klaar bewijs, hoe het onmogelijk was dit volk te voldoen en yets van passe te maken: waar op hy met een vertoont hoe redenloos hare redenkavelinge was. *Het tweede discours* behelsde een bedreyginge onder een weeklage uytgesproken tegen de steden waar in hy meest verkeert, en de meeste kragten gedaan hadde: die opgeheven wiert ter occasie van de uytsendinge van sijn tseventig discipelen, na dat de twaalve haar gesantschap al hadden uytgevoert, en hem inviel op dat harde woord, dat het die van Sodomah verdragelijker soude zijn in den dage des oordeels, als de geene, die de aangeboden vrede sijner discipelen quamen te versmaden: In dese weeklage wert vertoont, hoe dat dese menschen door een bysondere hardigheyd des herten en swaarder voor-oordeelen onbekeerlijker waren bevonden, als de aldervervreemste heydenen: waar beneffens haar een swaar oordeel verkondigt wert, op dat de uytkomste de waarheyd van *Iesu* klagte en de goddelijkheyd van dit woord mogte bevestigen. *Het derde discours* begreep een billijking van de wegen Gods in 't bekeeren der slegte, en 't verharden der *Wijse* en *Voorsienige:* gehouden ter occasie van de wederkeeringe der tseventig discipelen: dewelke raport doende van hun onthaal en wedervaren, hadden verklaart, hoe de wijse Leeraren en voorsieninge Ouderlingen haar woord hadden verworpen, maar dat sy nogtans haar woord en werken niet vrugteloos bevonden: doe wiert *Iesus* vergenoegt zijnde met sijn lot verheugt in den Geest, en verheerlijkte sijnen Vader over de vrugten van sijn Euangelium; waar op hy dan voortging om de soodanige te roepen tot sijne ruste, onder die verklaringe nogtans, dat sijne ruste gevonden wiert van die gene, die sijn lieffelijk jok en sijnen last, die ligt was, gewillig op haar namen.

§ 5. Het sal dan nu van onsen pligt zijn, om hier wel nauwkeurig te toonen, dat alle dese, en diergelijke consideratien als boven § 3. gemelt zijn, buyten reden wierden opgenomen tot nadeel van de goddelijkheyd van *Iesu* leere: en uyt een vergelijking van *Iesu* discoursen met de prophetien en ervarentheyd aan te wijsen, dat dese dingen niet anders en moesten geschieden, als sy gebeurt zijn: en dat alle dese swarigheden al lang voor heenen wel kragtiglijk en bondig waren opgelost van desen Leeraar der geregtigheyd: invoegen dat de Joden geen voorwendsel en hadden of als nog hebben voor haar ongeloove, en in geenen deele te verontschuldigen en waren, om dat sy het woord der predikinge en den Sone haar van God gesonden niet en hadden aangenomen. Het is wel waar dat de *ligtgeloovigheyd is* een sonde van ligtveerdigheyd, dewelke yemant ligtelijk kan misleyden: maar het is ook de waarheyd, dat de *swaargeloovigheyd* en traagheyd des herten is een hardigheyd dewelke even seer verdoemelijk is. De deugt verkiest de middel-weg, en 't Godvrugtig gemoed vereyscht een heylige bekommering, om in soo gewigtigen sake, buyten partyschap en sonder voor-oordeel alles in de vreese Gods te overwegen, 't geene dat hier ter sake dienstig kan zijn.

2. De ergernissen genomen van de schaarze vrugten van Jesu predik-dienst.

Dese ergernissen werden dan door drie verscheyden discoursen van *Jesus* weg-genomen en opgelost.

A. De ergernissen genomen van den sondigen staat van veele discipelen wert opgelost door een ontdeckinge van der Joden dwars-driftigheyd in't opnemen van saken. *Verss.* 16-19.

B. De ergernisse genomen van de ongeloovigheyd der steden daar *Iesus* meest verkeerde werd op gelost door een ontdeckinge van haar boosheyd. *Verss.* 20-24.

C. De ergernisse genomen van de onervarentheyd der discipelen Jesu, en 't ongeloove der Wijsen opgelost door een regtveerdiging van de wegen Gods in desen. *Verss.* 25-30.

A. De Dwars-driftigheyd der Joden in't qualijk opnemen van JESU *verkeeringe met de sondaren ontdekt.*

Korte opening van 't regte verstand der woorden.

Vers 16. DOg *waar by sal ik dit geslagte vergelijken?* Hoe sal ik den aart van het volk van desen tijd best uytbeelden: om hare verkeertheyd en weer-soordigheyd regt te doen begrijpen?

Het was een gewoone manier onder de Joodsche Leermeesters haar meyninge dikmaal te uyten onder parabolen en gelijkenissen/ om dat die soorte van onderwijsinge van sonderlinge nuttigheyd is: men heldert daar door het begrip van saken somwijlen seer op: of men raakt daar door op een behendinge en insluypende wijse te kragtiger het gemoed der menschen tot overtuyginge: of men schrandert door een ingeboren aardigheyd/ die in dese uytbeeldingen is/ den aandagt der toehoorders bysonder op: en wat dier voordeelen meer zijn: waarom ook veele andere natien haar vermaak betoont hebben/ in dien stijl van onderwijsinge.

Het is ook een gewoon gebruyk soodanige parabolen met sulken vraagswijse inleydinge op te heffen/ om dat daar door het gemoed ook tot sonderlinge aandagt wert toegerust.

Het is gelijk de Kinderkens, die op de markten sitten, ende hare geselle toeroepen. Het is de gewoonte van de kinderen altoos der Ouden bedrijven na te apen/ en in hare speelen sulke vertooningen te maken/ die de handelingen des gemeene volks uytbeelden. Soo vertoonden sy som-

somwylen in haar speelen de blyde optogten harer Vaderen na Jerusalem en hare feest-vieringen: somtyts de gebeerden van haar treurdagen/ en wat dier dingen meer zyn.

Haar plaatsen/ die sy daar toe verkiesen/ zyn gemeenlyk de ruyme markt-velden, en breede wyken/ om een ruymer vertooninge te maken.

Men moet wel aanmerken/ dat hier dit verdraayde geslagte geensins vergeleken wert by de kinderkens, die hare gesellen toeroepende tot haar pligt vermanen; maar/ dat het geslagte, dat is/ de gantsche Massa van het volk der Joden doenmaals hadde de gedaante van dat geheele gros der kinderkens op de markten; waar onder dat de roepende de discipelen van Johannes en Jesus: en de gesellen, tot wien hier geroepen wiert/ de ongehoorsame Joden konden uytbeelden.

Vers 17. *Ende seggen, wy hebben uw op de fluyte gespeelt.* Na de gewoonte der Ouden in hare groote feest-dagen/ en blyde t'samen-komsten/ waar in de fluyte een gemeen speeltuyg was om vreugde te verwecken: soo wierden de eerstelingen onder het gespeel van fluyten opgebragt na Jerusalem. (Siet Ligtfoot in syn plaats beschryvingen voor Marcus Cap. § VI.) vergelyk Psal. 150: 4.

Ende gy en hebt niet gedanst. Soo waren sy ook gewoon het speelen te beantwoorden met reyen van dansende/ wanneer sy gesint waren hare blydschap in de hoogsten graad te betoonen; Siet daar van 1 Sam. 18: 6, 7. 2 Sam. 6: 14. 16. Soo vereyschten de Joden in de vieringe van het loofer-hutten-feest voor al een reye van dansende/ die aangestelt wiert van de agtbaarste en bedaagste mannen in het voor-hof der vrouwen/ gelyk uyt den Thalmud aangetekent wert in 't Tractaat van 't Loover-hutten-feest. Cap. 5.

Wy hebben uw klaag-liederen gesongen. Gelyk men plag op treurdagen/ en wel insonderheyd in lykstatien: in welk geval men pypers hadde/ om ook op de fluyte een klaag-voyse te speelen; Siet op Matth. 9: 23. waarom sommige hier ook onder verstaan het woord van fluyte. Wy hebben uw op de fluyte klaag-deuntjes gesongen.

En gy en hebt niet geweent. Beneffens de pypers quamen der ook huylers/ die op sekere toonen en roeringen van 't gesang/ verheffingen maakten van haar geween na de mate/ en daar mede ook de treurgesangen gewoon waren te beantwoorden.

Diergelyken parabel vinden wy ook in den Thalmud in 't Tractaat van het Sanhedrin. Cap. 11. alwaar Rav. Papa dit als een gemeen spreek-woord aanteykent; Ik weende voor dien man, maar hy en bekende het niet. Ik lagte voor hem, maar hy en bekende dat niet. Wee dien man, die niet bekent tusschen goed en quaad.

Hier mede wert dan uytgebeelt den dwars-dryvenden aart van sommige menschen/ die altyd tegen den man aanloopen/ sonder onderscheyt te maken van goet of quaat. En soo hadde Jesus voor te toonen/ dat'er onder de Joden van syn tyd ook sulken Geest van verkeertheyd heerschte/ dewelke hem selven openbaarde in allen averegtschen handel.

Vers 18. *Want Johannes is gekomen nog etende, nog drinkende.* Na de gewoone wyse van andere menschen: want hy en at geen brood gelyk het gemeene volk/ nog hy dronk geen wyn. Luc. 7: 33. Maar syn spyse was sprinkhanen en wilden honing. Matth. 3: 4. En de wet der Nazireers verpligtede hem tot onthoudinge van allen wyn en sterken drank. Luc. 1: 15. Men vergelyke aangaande de spreek-wyse. Esth. 4: 16.

 Ende

Ende sy seggen hy heeft de Duyvel. Een soort van misduydinge en quade uytleggingе / waar door sijn gestreng leven in de woestijne wiert gelastert als een kranksinnigheyd / dewelke geregeert wierd van den Duyvel. Soo siet men dat de Sathan eenige besetene uytdreef tot een grouwelijke en onmenschelijke levens-stijl. Matth. 8: 28. Daar hy twee menschen deed woonen in graven: soo sagen sy ook het woonen van Johannes aan in de woestijne / onder sulke gestrenge levens wetten.

Vers 19. *De sone des menschen is gekomen, etende ende drinkende.* Alles sonder onderscheyt / wat dat na de wet een Jode geoorloft was te eten / en te drinken: waarom hy ook hem heeft laten onthalen in de bruyloft tot Cana. Joh. 2: 1--3. Was aangeseten ten huyse van Mattheus onder de Tollenaren. Matth. 9: 10. Van alles etende en drinkende / wat hem ook wiert voorgeset.

Ende sy seggen: siet daar een mensche die een vraat en wijnsuyper is. Vergelijk Deut. 21: 20. Daar die woorden ook voorkomen / en beteekenen gewoonelijke brassery en dronkenschap: waar mede sy hier Jesum beswaren: om dat hy de gave Gods aan den tafel der gener / die hem liefde bewijsen wilden / niet heeft geweygert te gebruyken.

Een vriend van Tollenaren ende Sondaren. Siet op Matth. 9. 11. Om dat hy met de soodanige niet geweygert hadde te eten: en om dat'er eenige uyt deselve waren geloovig geworden / en opstaande Jesum nagevolgt hadden.

Dog de wijsheyd. Gr. Ende de wijsheyd. Maar men moet aanmerken / dat het koppel-woordeken *ende* na de wijse van spreeken der Hebreen meer-malen komt in plaatse van Maar en Dog. Om een tegen gestelde reden voor te stellen en aan te hegten. Siet Matth. 12: 39. 43. 13: 22. 15: 4, 16: 4. 22: 3. Act. 10: 28. 2 Thess. 2: 18. 1 Joh. 2: 20.

Door de wijsheyd moet men hier verstaan de selfstandige Wijsheyd / welke is Christus de sone Gods. [gelijk Luc. 11: 49. 1 Cor. 1: 24.] want hare kinderen zijn de discipelen Christi / en Christus is het / die tegen dese lasteringen moeste verdedigt / en van sulken quaatspreken geregtveerdigt werden.

Die benaming is ontleent uyt de spreuken van Salomon Cap. 8. en 9. Alwaer de sone Gods / van eeuwigheyd geboren, en gesalft van den aanvang aan / genaamt wert de wijsheyd, en wel de opperste wijsheyd. Om dat hy ons van God tot wijsheyd geworden is. 1 Cor. 1: 30. En de wijsheyd Gods in 't werk der genade te beschicken in hem is geopenbaart. 1 Joh. 1: 18. 14: 6, 7, 9. 17: 26 Cal. 2: 3.

Is geregtveerdigt. Dat is / Vry / en onschuldig betoont van sulke misdaden: en bewesen in sijne gemeynschap met de sondaren sig wel en wettelijk gedragen te hebben / na die wijsheyd en voorsigtigheyd / die den Messias betaamde. Soo wert de Christus meermalen gesegt geregtveerdigt te zijn, in die beteekenisse; dat is / voor onschuldig verklaart. 1 Tim. 3: 16. Luc. 7: 29. Jes. 50: 8.

Van hare kinderen. Dat is: Van die menschen / welke God sijnen Sone gegeven heeft om te verlossen / en door sijnen Geest te herbaren tot de hope van een beter leven.

Soodanige noemt de prophetische Schrift ook sijne kinderen. Deut. 32: 5. 19. Psal. 8: 3. Jes. 8: 19. Jer. 3: 19. Hos. 1: 10.

Als nu hier gesegt wert / dat de wijsheyd is geregtveerdigt van hare kinderen; dat beteekent / dat de gene / die Jesu na volgers waren / met een parigen monde hem van die blame hebben gesuy-

suyvert en getuygt/ dat het tegendeel de waarheyd was; dat hy met leer en leven bevestigde de wet van matigheyd en nugterheyd/ en altoos de sondaren riep tot de bekeeringe/ waar van de geheele menigte sijner kinderen eenpa-rige getuygen waren.

Maar daar en boven betekent dit ook/ dat sijne kinderen door hare hey-ligen wandel hem en sijn sake regtveer-digden/ en de blame sijner vyanden beschaamden: dewijle men sag dat sijne verkeeringe onder de sondaren haar hadde geheyligt sonder hem te be-smetten/ soo dat sy haar sondig leven hadden verlaten/ en nog dagelijks vrugten voortbragten der bekeeringe weerdig.

Met dese aanmerkinge wert van den hert-ader van die quade naspraak afge-sneden/ en getoont/ hoe dat die beden-kingen buyten reden Jesu heyligen wandel sogten te besmetten/ en sijn goede naam en heylige leere verdagt te maken/ op dat het overige der Joden mogte afkeerig gemaakt werden van het Christendom: gelijk den haat ge-meenelijk een baarmoeder is van alle lasteringen.

Betooninge dat het voorig sondig leven der geroepene geen genoegsaam bewijs is tegen Iesus Leere en hare Goddelijkheyd; Maar ter contrarie dat hare bekeeringe sijn Leere regtveerdigt.

§ 1. Wy bekennen geerne/ dat Jesus gekomen is etende, ende drin-kende, en seer gemeynsaam is geweest in sijn ommegang met allerley slag van menschen; want soo was 'er voorsegt van de Immanuel/ dat dit kindeken in sijn land komende boter en honing soude eten. Ies. 7: 15. en deswegen smaken de vettigheden en segeningen van dat land. Waarom soude de oorsprong van alle zegen niet eten en drin-ken van de gaven/ die hy selve soude nederstorten met sijn komste? Leest Joël 2: 23. 24. Hy sal uw geven den Leeraar der geregtigheyd, ende hy sal uw den regen doen nederdalen, den vroegen regen, ende den spaden regen, in d'eerste maant; Ende de dors-vloeren sullen vol koorns zijn, ende de perskuypen van olie ende most overloopen; want dat zijn de gaven van de bruydegom der kerke. Hos. 2. 7. Wy houden staande dat de Christus moeste spreken/ en in onderhandelinge komen met de sonda-ren/ overmits hy deselve moeste roepen tot de bekeeringe. Matth. 9: 13. Wat is anders het verloorene soeken en het afgedwaalde te regte brengen. Ezech. 34: 16. Tot de slegte seggen, keert herwaarts, en tot de ver-standeloose: Komet, etet van mijnen brood, en drinket van mijnen wijn, dien ik gemengt hebbe. Verlatet de slegtigheden, en levet, Prov. 9: 4. 5. 6.

IESU eten en drinken en sijn ge-meynsamen om-megang erkennen wy met regt.

§ 2. Maar dat Jesus een vraat en wijnsuyper soude geweest zijn/ en een vriend van sondaren en tollenaren. 1. Dat is een blame en lasterin-ge/

Daarom is hy geen vraat.

wijn fuyper nog vriend der fondaren te noemen.

ge / waar mede de bitterheyd van sijne vyanden sijn goede name sogt te ver walken. Dat is van de Christus seggen een Belialsstuk kleeft hem aan; en soo souden alle sijn haters tegen hem mompelen, als 'er staat Psal. 41: 9, 10. Dat is de rots-steen des heyls voor een quaatdoender uytmaken. Deut. 32: 15. Den heyligen Gods ontheyligen. Mal. 2: 11. en verontreynigen. Zeph. 3: 4. en alsoo die grouwel-sonde bedrijven tegen de Christus; dewelke de propheten voorsegt hadden / dat 'er in Israel en te Jerusalem soude begaan werden / ook van hare Priesters en voornaamste mannen. 2. De saken selfs met haar gantsche gedrag vergeleken / wijst uyt / dat dese tegenwerpinge voortquam uyt een dwars-drijvende en averegtschen geest; van een verkeert en verdrayt geslagte; gelijk sy by Moses genaamt werden. Deut. 32: 5. Het welke even dien levens stijl / dien sy in Johannes berispten / in Christo nu komen te lasteren. Soo dat sy waren / als die averegtsche kinderkens / tot welke haar gesellen roepen / wy hebben u op de fluyte gespeelt ende gy hebt niet gedanst: Wy hebben uw klaag-liederen gesongen ende gy en hebt niet geweent: want Johannes quam geen broot etende, nog geen wijn drinkende, ende sy seyden, hy heeft de Duyvel. Maar doe de sone des menschen quam etende, ende drinkende, soo seyden sy, siet daar een vraat van een mensche en een wijn-suyper, een vriend van tollenaren ende sondaren. 3. Hoe ongegront dat soodanigen besluyt was / 't geen sy tegen Jesum op maakten / dat blinkt van selven uyt: die alle gaven Gods gebruykt / die brood eet ende wijn drinkt / en in de vettigheden des lands hem verlustigt / by aldien hy sijn herte niet en beswaart / maar onder dien allen God verheerlijkt / hoe is die een vraat of wijnsuyper te noemen? Heeft niet Abraham die drie mannen / dewelke tot hem quamen / onthaalt met koeken van meelbloemen, boter ende melk, ende vleesch van een jong runt, dat delikaat en goet was: en at niet de Jehovah van dese dingen aan sijnen tafel? Gen. 18: 6-8, 13. En wat wilde dit anders seggen? als dat de sone Gods / verschijnende in het vleesch / alsoo soude verkeeren onder de menschen / dat hy met haar soude eten ende drinken / en haar onthaal als een bewijs van liefde geensins versmaden. Of is't / om dat Iesus sig vernederde / en at met de tollenaren? Maar hoe was hy een vrient van sondaren, die een vyand was van de sonde? Onder hoedanige sondaren heeft hy hem als vrient getoont? was het niet onder die gene / die haar sonden beweenden / en van hun voorig quaat leven afstonden? Aan wat sondaren heeft hy sijne gunste en vriendschap aangeboden anders: als aan de gene / die verslagen waren over hare ongeregtigheyd / of die hy noodigde tot de bekeeringe / en dat onder voorwaarde van in sijne heylige voetstappen hem na te wandelen: en wat isser dat de Messias meer betamelijk was? was hy het niet / die verslagene sondaren moeste opregten / en troosten met sijn vriendschap? want / daar staat van hem geschreven. Ies. 42: 3. Het gekrookte riet en sal hy niet verbreeken, ende de rookende vlaswieke die en sal hy niet uytblusschen. Het eynde van sijne sendinge word verklaart te wesen / om te verbinden de gebrokene van herten. Ies. 61: 1. op dat hy een Herder zy / die het gebrokene sou verbinden,

den, en 't kranke versterken. Ezech. 34: 16. Was hy het niet / die ook onder presentatie van sijn vriendschap / afgedwaalde sondaren moeste te regte brengen? Hy was het / wiens stemme soude roepen / O alle gy dorstige, komt tot de wateren, neygt u oore ende komet tot my, hoort, ende uwe ziele sal leven, want ik sal met uw een eeuwig verbond maken, en u geven de gewisse weldadigheden Davids Jes. 55: 1-3. Hy was de Herder / dewelke by Ezech. 34: 16. aldus spreekt. Het verlorene sal ik soeken, ende het weggedrevene sal ik wederbrengen, en het gebrokene sal ik verbinden, en het kranke sal ik sterken. Dit waren de kussen van de mond des bruydegoms. Cant. 1: 2. die hertsterkender waren als wijn: En door die vriendelijken ommegang bevont men / dat genade uytgestort was in sijn lippen. Psal. 54: 3. en dat sijn gehemelte enkel soetigheyd was. Cant. 5: 10. waar op de Joden self die glosse maken / datter geen grooter soetigheyd kan bedagt werden als te hooren; Soo waaragtig als ik leve, ik begeere de dood des goddeloosen niet, maar dat hy hem bekeere ende leve; wanneer een goddeloose hem sal bekeert hebben, alle sijne sonden sullen hem geensins meer gedagt werden, ô onberispelijke verkeeringe! waar door hy over haar nedersag als een wolke des dauws in de hitte des oogsts. Jes. 18: 4. en die goddelooselijk alhier wert gelastert.

§ 3. Wy seggen in het tegendeel / dat Jesus amptshalven verkeerende onder de sondaren / sonder eenige bergrijpinge sig selven bewesen heeft onbesmet te zijn en afgescheyden van de sondaren: want dit getuygen tot sijner regtveerdiging alle sijne discipelen / wat een vyand dat hy was van brassery en dronkenschap / en allen goddeloosen handel. Hoe dat hy die tegen-ging met heylige wetten van de alder-ernstigste waarschouwinge; seggende: Luc. 21: 34. wagt uw selven, dat uwe herten niet t'eeniger tijd beswaart en werden met brassery ende dronkenschap, ende sorgvuldigheden deses levens, ende dat uw dien dag niet onversiens over en kome. Ja / dit bevestigen ons alle sijne kinderen / die hy uyt sulke sondaren en tollenaren tot sijn koninkrijke heeft overgebragt: wat was sijn ingang tot sulke menschen vrugtbaar! hoe werden sy verandert in 't gemoed! en omgekeert in alle hare bedrijven! men sag de soodanige haar baden in tranen van berouw, Luc. 7: 38. slaan op haar borst en seggen: ô God zijt my sondaar genadig. Luc. 18: 13. Die door ongeregtigheyd den Tol behandelt hadden / gaven vier dubbelt weder 't geen sy door bedrog yemant ontvremt hadden, en schonken de helft van hare goederen aan den armen. Luc. 19: 8. Ja: sy wierden exemplaren van godvrugtigheyd / en betragters van alle Christelijke deugden / volgens 't geene ons in den Euangelio geleert wert: soo dat het ligt van hare heyligheyd ook selve getuygenisse bekomen heeft by hare vyanden. Door al het ondersoek ende hadde Plinius Secundus Stadhouder van Bithynien niet anders van der Christenen zeden en manieren konnen vernemen / schoon hy swakke vrouwen ter pijnbank gelept hadde / als Dat sy gewoon waren op een gesette tijd voor den dag by den anderen te komen, en onder malkanderen Christo haren God een dankliedt te singen, of hare gebeden op te offeren, ende

Het contraie bewesen.

ende haar selven met een sacrament te verbinden, niet om eenig schelmstuk te bedrijven, maar om malkanderen te vermanen, en den een aan den anderen te verbinden, dat sy dog geen straatschendery of moord, geen dievery of ontrouw, geen overspel of bloetschande en souden begaan: maar dat sy hare beloften houden, en 't pant, dat haar toevertrouwt was te bewaren, niet souden weygeren weder te geven, als men haar daar na soude vragen. Dit gedaan zijnde, dat sy gewoon waren weg te gaan, ende weder by den anderen te komen, om te samen gemeen Brood te eeten, dog soo, dat sy sonder eenige misdaad onschuldige spijse nuttigden: en dese dingen schreef hy aan den Keyser Trajanus. Soo dat wy daar uyt ook besluyten, dat de wijsheyd is geregtveerdigt van hare kinderen; en wel uyt den handel en wandel der selver: overmits dat die door Christi discoursen en voorbeelt van de sonde tot de deugt en alle betragtinge van ware godsaligheyd op sulken uytnemenden wijse zijn overgebragt.

En besloten dat JESUS uyt desen veel eer is gebleken de Christus te zijn.

§ 4. Wanneer wy alle dese dingen met den anderen vergelijken, soo vind ik veel meer reden, uyt Jesu ommegang met de sondaren, en de wonderbare kragt van sijn mede-werkende genade, waar door hy deselve heeft geheyligt, te besluyten, dat sijne leere was uyt den hemel: en hy selve de Propheet, ja de Rotsteen des heyls, dewelke aan Israël belooft was. Want Moses alle dese mishandelingen, ja dese eygene misduydinge voorsiende door den Geest Gods, heeft Israel haren rotssteen willen leeren kennen, en doen eere geven; en tot dien eynde tegen dese ergernisse willen wapenen, gevende haar dit merkteken van dien rotssteen, dat sijn werk soude wesen een volkomen werk. En dat de sondaren, die sy aansagen als een schandvlek van de natie, en schantverwijt voor Jesus, souden sijne kinderen werden, die sijn beeld souden nadragen, haar voegende na hem, sonder dat hy besmet wiert van haar. Soo luyden de woorden Deut. 32: 3, 4, 5. Geeft onsen God grootheyd. Verbeelt u, dat dese aanspraak gerigt is tot hemel en aarde, tot Engelen en menschen, als een pleydoy voor de goddelijke hoogheyt van Christus onsen God; en dit wert aldus bewesen. Hy is de rotssteen. (Jes. 28: 16. Psal. 118: 22. 1 Cor. 10: 4.) wiens werk volkomen is (volmaakt en onberispelijk) want alle sijn wegen zijn gerigte. God is waarheyd, ende daar en is geen onregt, regtveerdig ende regt is hy. Is 'er, gelijk men hem beschuldigt verdervinge by hem? ô neen: maar ter contrarie die hare schandvlecke zijn, dat zijn sijne kinderen. Dese schantvlecke van een krom en verdrayt geslagte. Wanneer men aansiet, hoedanigen kerke dat deser rotssteen heeft gebouwt, waar van hy de hoeksteen is, en die hem tot haar fondament heeft? een werkstuk, dat volmaakt is: waar in wy sien, dat de sondaren geheyligt, en de afgoden-dienaren, met alle die van de ware geregtigheyd afdwaalden, verligt zijn; ja gebragt tot de erkentenisse van den eenigen waren God, en tot een heylige betragtinge van des self eere op een wettelijke wijse. Dan kan men niet anders als van Jesus seggen, hy is onsen rotssteen; en hemel en aarde benoodigen om desen onsen God eens wesens met den Vader, en met den heyligen Geest, grootheyd te geven.

B. De

B. De Ergernisse, genomen van de ongeloovigheyd der steden daar JESUS meest verkeert hadde, opgelost door een ontdeckinge van de bysondere boosheyd, en onbekeerelijkheyd van der selver Ingesetenen.

Verss. 20-24.

Korte opening van 't verstand der woorden.

Vers 20. DOe *begon by de steden te verwijten.* Dat is: Van die tijd af begon Jesus soo nu en dan sijn ongenoegen te betoonen tegen de inwoonders van sommige steden.

Alhoewel dat het volgende verwijt in dat fatsoen en die form / gelijk het hier aangetrocken wert / eenigen tijd na dit voorval is uytgesproken / gelijk Lucas toont Cap. 10: 12-15. Soo heeft nogtans Jesus van dien tijd af al begonnen hun haar ongeloove te verwijten: soo dat hy (wil Mattheus seggen) eens op een sekeren tijd in dese heftige woorden uytbrak.

Het gront-woord ὀνειδίζειν, hier verwijten vertaalt/ gelijk ook Marc. 16: 14. Iac. 1: 5. wert op andere plaatsen ook overgeset/ Versmaden. Siet Matth. 5: 11. Luc. 6: 22. 1 Tim. 4: 10. En soo wert hier te kennen gegeven een voorhouden van hare misdaden / die haar tot oneer en smaatheyd eens souden strecken/ dewelke Jesus haar in 't openbaar voorwerpt/ met betooning van sijn uyterste ongenoegen / en verwagtinge van Gods toorn over hen/ ten straffe van hare sware overtredinge.

In de welke sijne meeste kragten geschiet waren. Dat is: Sijne meeste wonderwerken / die getuygen en bewijsen waren van sijn Goddelijke kragt: wat voor steden nu dit waren/ sal aanstonts blijken uyt sijn weeklagte: daar hy noemt Chorazin, Bethzaida, en Capernaum.

Om datse haar niet bekeert en hadden. nl. Van haar verkeerde sentimenten omtrent het stuk van 't koninkrijke Christi en des selfs geregtigheyd; nog ook van hare sondige werken / die haar voorts verhinderden/ om in dit koninkrijke in te gaan: want / dat was de stemme des Euangeliums / welken sy niet gehoorsaam geweest waren. Bekeert uw, want het koninkrijke der Hemelen is na by gekomen: en die predikinge met groote wonder-werken bevestigt zijnde / soo hadden sy haar verhardet tegen alle die kragten / die daar gedaan waren: en welke haar hadden moeten bewegen / om het Euangelium met een gesont oordeel te ondersoeken; en op de bevindinge van des selfs Gode-betamelijkheyd aan te nemen.

Vers 21. *Wee uw Chorazin.* Een stad gelegen aan de Galileesche Zee/ ontrent vijf mijl-steenen van Capernaum/ waar van ons niet meer gewaagt wert in de Euangelische historien.

Wee uw Bethzaida. Van dese stad spreekt Josephus in 't 2. B. C. 13. der Joodsche oorlogen. Sy was gelegen over de Jordane aan de Galileesche Zee in 't noord-oosten/ in 't beneden Quartier van Gaulonites, ter plaatse

 daar

daar de berg-streek begon / die aan gene zijde boven de Galilesche Jordane heenen liep tot by de doode Zee: uyt die stad waren Petrus en Andreas, en meer andere. Over dese steden wert hier een W E E verkondigt. Een swaar oordeel voorsept ten straffe van haar onbekeerlijkheyd.

Want soo in Tyrus en Zidon. Twee steden gelegen aan de Middelantsche-Zee / en grensende met haar gebied aan 't Joodsche land: die Moedersteden waren van veele Heydensche volkeren; uyt haar waren verscheydene voort-plantingen uytgegaan: die sig rontomme in Africa en Europa hadden ter neer geslagen: en van daar hadden de Grieken haar meeste wetenschappen en forme van Gods-diensten overgebragt: Soo dat die twee steden uyt dien hoofde hier gedagt werden als ten exempel van alle de Heydenen / onder welke het Euangelium soude verspreyt werden: als mede om dat de af-godery alhier de diepste wortelen geschoten hadde / soo dat de overtuyginge van dese menschen scheen van de swaarste bewerkinge / en de meeste kragt van overredinge te vereysschen.

De kragten geschiet waren. Dat is: De prediking van mijn koninkrijk / en des selfs aanbiedinge / onder den eysch van bekeeringe met soodanige kragtige wonder-werken ware bevestigt geworden.

Die in uw geschiet zijn. Onder even soodanige omstandigheden / en met soodanigen kragtigen medewerkinge van Gods almagtigen arm / waar door het Euangelium onder u-lieden is geopenbaart van den Hemel.

Sy souden haar eertijds in sacken en assche bekeert hebben. De uyterlijke tekenen van droefheyd en berouw waren van outs / haar selven te bekleeden met een sack / en daar benevens assche te stroyen op haar hooft: Siet Ion. 3: 6. Klaagl. 2: 10. Esth. 4: 1. Ies. 58: 5. Ier. 6: 26. 25: 34. Dan. 9: 3. Alsoo vergroot Iesus de hartnekkigheyt en onbekeerelijkheyd van dit volk; en toont dat sy met swaarder voor-oordeelen waren beset / als dese alderverbreemste Heydenen; die minder kragt van demonstratien behoefden / om tot de verlatinge van haar afgoderyen / en een aanneminge van de Christelijke religie te komen / als dese volkeren; die haar op sulken bedieninge des Euangeliums eertijts met betooninge van het uyterste berouw over haren dwaal-weg / ende blintheden / en onwetentheden souden hebben beklaagt / en zijn overgegaan tot de aanneminge van 't Christendom.

Men moet tegen de Pelagianen hier wel aanmerken / dat de Saligmaker alleen spreekt van een uytwendige bekeeringe / bestaande in een overgang van de afgodery tot de ware religie / om die immers met den monde te belijden / met verwerpinge en versoeyinge van haar voorgaande afdwalingen. Onder welke uyterlijke roepinge en bekeeringe Gods Geest middelerwijle die gene waarlijk in het herte soude reynigen / die na Gods voornemen geroepen wierden. Vraagt yemant / waar uyt men dit konde weten? Dien antwoorden wy / dat God in de prophéten bekent gemaakt hadde / wat dat van sijnen raad en besluyt was; Dat de Tyriers souden zijn onder die Heydenen / den welken de Christus gegeven wiert tot een ligt. Psal. 45: 13. 87. 4. En diens volgens / dat hare banden der duysternisse ligtelijk door de bedieninge des Euangeliums in soo verre souden konnen los gemaakt werden / dat sy komen souden tot de belijdenisse van des selfs waarheyd en goddelijkheyd.

Vers 22.

Vers 22. *Dog ik segge uw.* andere Derhalven zeg ik u. Niet alleen als een propheet / maar als de sone des menschen / aan wien de Vader alle oordeel hadde overgegeven.

Het sal Tyrus en Zidon verdraaglijker zijn in den dag des oordeels, dan uw-lieden. vergelijk Matth. 10: 15.

Op swaarder sonden heeft men in 't laatste oordeel ook swaarder straffen te verwagten / die men nog al minder sal konnen verdragen: dewijle nu de Joden een groote verbeeldinge hadden van de schrickelijkheyd der straffe / en van de swaarheyd van Gods toorn / die over dese Heydenen soude geopenbaart werden in genen dage: soo mogten sy nu eens het besluyt opmaken / dat dewijl haar schult voor bij swaarder by God te boek stont als der Heydenen / haar staat diens volgens ook voor veel rampsaliger te houden was / daar in sy lagen door haar ongeloove en verhardinge tegen sulke groote en kragtige middelen der saligheyd / als de staat van die verbreemde Heydenen.

Vers 23. *Ende gy Capernaum.* Welke ook was een stad in Galilea aan des selfs Zee-kant gelegen / welke Jesus verkoren hadde tot sijne woonstede / waar van wy gesproken hebben op Cap. 4: 13.

Die tot den hemel toe zijt verhoogt. Of verheven. Het welke een vergrootende maniere van spreken is / by alle natien gebruykelijk. Siet Gen. 11: 4. Deut. 1: 28. 9: 1. Psal. 107: 20.

Dese hoogheyd en verheffinge was een verheffinge eensdeels van eere / om dat de Christus was komen woonen onder haar: andersdeels mogelijk ook een verheffinge in rijkdom en mogentheden.

Gy sult tot de helle toe nedergestooten werden. Dat is: Ten alderdiepsten worden vernedert: gelijk geschiet wanneer sulke steden tot de gront toe werden uytgeroeyt / vergelijk Psal. 7: 6. Ies. 14: 15. 26: 5. Klaagl. 2: 1, 2. Ezech. 26: 20.

Men kan daar onder ook begrijpen die manieren van verstroyinge / dewelke klaare blijken dragen / dat deselve aan een volk over-komen in Gods uyterste toorn / voor soo verre die hier sijn wrake beginnende / deselve agtervolgt in de helle: waar op dat slaat het oordeel van Sodomah, die van den hemel met vier in swevel zijnde aangestooken / gesegt wiert ten exempel van andere te dragen de straffe des eeuwigen viers. Iud. vers 7.

Want soo in Sodomah die kragten geschiet waren, die in uw geschiet zijn. Dat sy in stede van den vromen Lot en sijne vermaningen hadden gehad binnen hare muyren en wallen de sone Gods predikende onder soo veele kragtige miraculen / gelijk hy onder ul. gedaan heeft.

Zy souden tot op den huydigen dag gebleven zijn. Andere doen daer by een woordeken van versekeringe immers of sekerlijk.

Het blijkt uyt de heylige schriften: dat God dikmalen sijn oordeelen schort op een uyterlijke bekeeringe. Dat is / op soodanigen geloove en berouw / als 'er somwijlen in de onwedergeborene vallen kan: dewijle God in dat geval sijn langmoedigheyd wil bewijsen / en de gront des herten alleen in 't algemeen ontdecken in den dag des oordeels / waar in hy ook de verborgene dingen des herten sal oordeelen.

Uyt de prophetien blijkt ook / dat door het Euangelium soodanige menschen / die de Sodomiten gelijk waren / ja Sodomah geheeten werden / souden ter bekeeringe komen. Ezech. 16: 61.

Vers 24. *Dog ik segge uw.* Of by wege van besluyt en redenkavelinge derhalven seg ik uw.

Dat het den lande van Sodom verdraaglijker sal zijn in den dag des oordeels, dan uw. Ziet boven vers 22. en Matth. 10: 15.

Betooninge dat de boosheyd en ongeloovigheyd, daar Jesus *sijn meeste kragten gedaan heeft, geen prejudicie kan gront-vesten tegen de Goddelijkheyd van* Jesu *leere.*

Wat redeneringen tegen 't gesag des Euangeliums uyt het ongeloove dier steden konden vloejen.

§ 1. HEt heeft al eenigen schijn / dat Jesu leere soo Goddelijk en sijn wonder-werken soo suffisant niet en moeten zijn / als men wel voorgeeft; om dat gebleken is / dat 'er weynig geloove was in die steden / daar hy woonde en meest verkeerde; dewyle men aldaar sijn saken sag van na by / en sijne wonderen naauwkeurigst kon ondersoeken: Het mogte schijnen als of sijne werken door de faam grooter waren uytgebreyt / als sy wel bevonden waren ter plaatse selve / daar sy geschiet zijn: het plag gemeenlijk soo toe te gaan / dat vreemde voorvallen alderluytst klinken van verre; en het schijnt vreemt / dat by aldien Jesu werken soodanige waren / als ons het Euangelium verklaart / dat 'er nog yemant sig heeft konnen onthouden van het Christendom / ik late staan / dat de meeste der selver steden souden ongeloovig blijven: met sulke redeneringen schijnt het Euangelium te hebben moeten worstelen in die plaatsen / daar Jesus soo dagelijks niet verkeert en heeft. Maar / of wel dese redeneringen wat schijns vertoonen / soo gebreekt haar nogtans de regte kragt van bewijsen: gelijk ons hier van wat nader staat te vertoonen.

De grootste tekenen dikmalen door ongeloove versuymt.

§ 2. Wy bekennen geerne / en vinden ook dat onsen Heere Jesus met droefheyd opentlijk beklaagt heeft / dat sijne groote kragten van geen meer vrugt en gevolg waren in dese steden. Maar / dat was ook het lot van Moses in Egypten-land: daar men disputeerde: of de Jehovah / den welken Israel diende / was de ware God? en of men dit volk niet behoorde op sijn roepinge te laten trecken / om hem te offeren? Wie weet niet hoe groote tekenen en wonderen / die nog met een de kragt van verschrickinge hadden / aldaar geschiet zijn: en nogtans zijn de Egyptenaren ten meerendeele ongeloovig gebleven. Van hoe weynig vrugt was dien heerlijken dienst van Elias, die hem selven door soo groote wonder-tekenen in Israel bekent maakte: nogtans bleef het huys Achabs en 't meestendeel van Israel de afgoderye aankleven. Soo dat sulke ongeloovigheden geensins een bewijs zijn van de valsheyd der miraculen / maar van de hartneckigheyd des volks; die immers daar uyt al dikmalen ontstaan zijn.

Het ongeloove en die hartneckigheyd der

§ 3. Het is ook een sekere waarheyd / dat ten dage van de Christus veele Joden soo ontaart en verhart souden zijn door swaare voor-oordeelen / dat sy daar in de ongeloovigste volkeren souden te boven gaan. Lees de prophetie / Jes. 42: 18. 22. Hoor gy doove, ende schouwt aan

gy

gy blinde om te sien; wie is 'er blind als mijn knegt; ende doof gelijk mijne bode, dien ik senden soude? wie is blind, gelijk de bevreedigde? ende blind gelijk de knegt des HEEREN? Men siet veele dingen, maar en bevroetse niet. Hy is van scherpe ooren, en egter hoort hy niet. De HEERE lust hebbende om sijner geregtigheyds wille maakte de onderwijsinge groot, en maaktese heerlijk. Maar het is een beroofte en geplundert volk, sy zijn alle een aanblasinge der jongelingen, en zijn besloten in de gevangenisse. Sy zijn tot een roof geworden, en daar is niemant die se reddet: tot een plunderinge, ende niemant seyt, geeftse weder. Elk siet ligtelijk / dat hier gesproken wert van het vleesselijk en ongehoorsaam Israel / welke hier woɹt aangemerkt in dien tijd en staat/ als men haar de vrede hadde aangeboden / en dat sy hadden moeten gesonden werden tot de Heydenen / om haar het Euangelium te verkondigen: maar de welke anders schrander en naauw-luysterende in hare wijsheyd waren / die werden tegenwoordig verklaart voor blind en doof: om dat sy het koninkrijke Gods en sijn geregtigheyd niet hadden aangenomen/ nog alle des selfs tekenen en wonder-werken willen sien: schoon de HEERE Christus sijn onderwijs in 't lang en breede hadde uytgebreyt / en door veele tekenen hadde heerlijk gemaakt. Soo dat sy siende niet en sagen, en hoorende niet en hoorden. Ies. 6: 9 10. Oorsaak/ waarom sy in de magt der vyanden waren overgegeven. Daarom werden sy hier aangesproken in hare ballingschap / en aangemerkt als verstooten om haar onbesonnenheyd, Dan. 9: 29. Dit is het oordeel daar van de Romeynen tot executeurs zijn aangestelt. En Abarbenel bekent / dat hier gesien wert op haar tegenwoordige ballingschap. Wat wonder dan / dat ook de steden / daar sijn meeste tekenen geschiet waren / niet en geloofden/ maar verhart bleven. Doe hier by Hos. 11: 1, 2. Als Israël een kint was, doe heb ik hem lief gehad, ende ik heb mijnen sone uyt Egypten geroepen: als men haar lieden riep, soo gingen sy van haar aangesigte (het aangesigte der roependen namentl. mijns soons en sijner discipelen) weg. En over dese onbesonnenheyd hebben wy ons niet te verwonderen / dewijl die Geest des diepen slaaps al aangetekent wert by den Propheet Ezechiël Cap. 3: 6/ 7. Want gy en zijt niet gesonden tot een volk diep van sprake en swaar van tonge, welkers woorden gy niet en kont verstaan, souden sy niet, soo ik uw tot hen gesonden hadde na uw gehoort hebben? Maar het huys Israëls en wil na uw niet hooren, om dat sy na my niet en willen hooren: want (NB.) het gantsche huys Israels is stijf van voorhooft, ende hart van herten zijnse. Welke woorden gantschelijk met die van Jesus gelijk-luydende zijn. Ik swijge nu/ dat de Joden in haren Midrash Coheleth selve aanteykenen op Eccl. 7: 26. Dat die van Capernaum sondaars waren by uytnementheyd. De Joodsche Meesters seggen selve / dat de Messias in een tijd moeste komen / die geheel sondig soude zijn: namentlijk volgens de grootste menigte / gelijk R. David Kimchi dat opneemt/ over Jes. 59: 16.

Ioden ten tijden Christi voorsegt en gebleken.

§ 4. Maar dat dese menschen door hartneckigheyd gesondigt hebben/ blijkt uyt de vervullinge van Jesu voorsegginge: nademaal die van Tyrus

Dat Iesu sake is geregtveerdigt door de uytkomste.

rus en Sidon door dat selve woort zijn bekeert / en wat Heydenen dat 'er als Sodomah in 't westen zijn overig gebleven / dewelke hare afgoderyen hebben verlaten / en het woord van Moses ende de Propheten met de verklaringe van Jesus ende sijne Apostelen hebben aangenomen. En wel aldermeest / om dat dit wee ook is gekomen over dese ongeloovige steden / die uytgeroept zijn / soo dat men hare plaatse nauwlijx meer weet te vinden. Soo teykent ook Josephus aan / dat de oordeelen der Joodsche natie begonnen zijn met de Oorlogen van Vespasianus: soo dat de aanvang van de verwoestinge van Palestina / sijn begin genomen heeft met de steden en 't landschap van Galilea ontrent de Galileesche Zee. Het geene ook een vrugt is volgens de prophetie van hare hartneckigheyd / om dat sy de onderwijsinge des HEEREN soo wijdluftig en heerlijk als sy was / niet hebben in opmerkinge genomen. Daarom vervolgt de voorgaande prophetie aldus: Jes. 42: 23. 25. Wie onder u-lieden neemt sulks ter ooren? wie merkt op ende hoort wat hier na zijn sal? wie heeft Jacob tot een plunderinge overgegeven, ende Israël den Roovers? is 't niet de HEERE? gy tegen wien wy gesondigt hebben? want (NB) sy en wilden niet wandelen na sijne wegen, ende sy en hoorden niet na sijne wet (of onderwijsinge / die hy soo groot en heerlijk had gemaakt) Daarom heeft hy over haar uytgestort de grimmigheyd sijnes toorns, ende de magt der oorloge: en hy heeftse rontomme in vlamme geset, dog sy en merken 't niet, ende hy heeftse in brant gesteken, dog sy en nemen 't niet ter herten. Siet oook Dan. 9: 27. Jes. 66: 6. Psal. 2: 12. 110: 1. &c. Ja haar oordeel wert boven dat van Sodomah verswaart / gelijk ook hare sonde. Siet Ezech. 16: 47--50. vergeleken met Deut. 29: 19, 20. Even als hier Jesus doet.

Besluyt. § 5. Dat dan al de werelt aanmerke / hoe Jesu saak geregtveerdigt is tegen dese menschen / en deswegen ook dat haar hartneckig ongeloove tot geen prejuditie kan strecken tegen het Euangelium; nemaar in tegendeel / dat die weynige / die geloofd hebben / en uyt die steden zijn uytgegaan (die al een groote bende uytmaken) veel meer geloof verdienen in haar getuygenisse / dat op soo veele wijsen is getoetst en bevestigt met haar bloet / als alle de tegensprekers: te meer om dat de getuygen ons de voornaamste exemplaren van Jesu kragten hebben aangewesen / die als heldere bakens boven water staande / van allen hebben konnen ondersogt / en van niemant beschaamt werden.

C. De

C. De Ergernisse, genomen van de on-ervarentheyd der discipelen en van de wijsheyd der ongeloovigen, weg-genomen.

Verss. 25-35.

Korte opening van 't verstand der woorden.

Vers 25. JEsus op het wederkeeren/ en 't rapport van sijne discipelen ('t geen sy wegens haar verrigtinge weder tot hem bragten) aanmerkende wat voor lieden datter gewonnen/ en tot het geloove gebragt waren; geen wijse nog hoog geleerde Schrift en wet-geleerden/ maar slegte en geringe lieden; en voorsiende hoe dit sommige ook soude ergeren: wetende nogtans/ wat dat dienthalven moeste geschieden volgens den raad des vredes/ wiert seer verheugt in den Geest, wegens sijn vergenoeging met sijn lot; dewijl hem na sijn genegentheyd de snoeren waren in een lieffelijke plaats gevallen, en hem een schoon erfdeel was geworden. Psal. 16: 6. Deswegen wekt hy sijn Geest op/ om de wegen van sijn Vader in desen te regtveerdigen/ en te prijsen: en gaat voort met het roepen van soodanige lieden.

In dien selven tijd antwoorde Jesus, ende seyde. Of antwoordende seyde hy: Sommige meenen dat het woord van antwoorden hier/ volgens een spreekwijse der Hebreen overtollig is. Siet Matth. 17: 4. 22: 1. 28: 5. Actor. 5: 8. 15: 13. Dog andere aanmerkende de occasie van dese rede uyt Lucas; oordeelen/ dat dit gaat op het wedergebragte rapport van de discipelen: en dat Jesus haar verhaal van de vrugt van hare besendinge met dese rede beantwoort. Lucas segt 'er ook by/ dat Jesus verheugt wiert in den Geest: doen hy alsoo sijn rede aanving Luc. 10: 17.

Ik danke uw Vader. and. ik stemme het uw toe. of ik prijse uw. Het grondwoord wert by de Hellenisten doorgaans voor toestemmen en prijsen gebruykt. Siet 1 Chron. 29: 13. Psal. 30: 15. 42: 4. 106: 1. Dan. 2: 23. Rom. 14: 11. Hebr. 13: 15. Soo wil dan Jesus hier toonen sijn goetkeuringe en toestemminge van de wegen sijnes Vaders/ die hy prijst en regtveerdigt.

Heere des hemels en der aarden. Die gy na uw souveraine oppermagt en vrye heerschappy alles vermoogt om te doen met het werk uwer handen na uw welbehagen. Siet Iob 12: 10. Dan. 4: 34, 35.

Dat gy dese dingen. Dewelke daar betreffen de verborgentheden des geloofs/ en des koninkrijks Gods.

Voor den wijsen ende verstandigen verborgen hebt. Gr. Van den wijsen en verstandigen. of voorsienigen. Want hier schijnt gesien te werden op de wijsheyd der leeraren/ en op de voorsigtigheyt der Overheden en Wetgeleerden/ dewelke de reputatie hadden van sulke mannen te zijn.

Het verbergen van dese dingen is een oordeel Gods/ meermalen in de schrift gewaagt. Siet Job 5: 13. Jes. 29: 14. 1 Cor. 1: 19. 2: 7, 8. 2 Cor. 3: 24. 4: 4. Het Euangelium was haar wel gepredikt/ maar of onder parabolen/ of onder een gestalte/ waar van sy een afkeer hadden/ om dat sy aanliep tegen haar

haar dominerende begeerlijkheden. Daar by quam/ dat God door een regtveerdig oordeel het deksel Mosis liet leggen op haar herte, haar overgaf aan haar eygen redeneringen / en alsoo open liet voor de arglistige ommeleydingen des Satans: in welken staat by henlieden geen genegentheyd te vinden was/ om met eenige aandagt / of met een onpartijdig oordeel den inhout des Euangeliums (welke haar soo onaangenaam / en strijdig met haar intrest voorquam) te ondersoeken/ of te overwegen. Hier van daan die tale. Joh. 7: 48, 49. Heeft yemant uyt de Oversten in hem gelooft, of uyt de Pharizeen? Maar dese schare, die de wet niet en weet, is vervloekt.

En hebt deselve den kinderkens geopenbaart. Gr. Sprakeloose; kleyne wigten: die nog hangen aan des moeders borsten. Daar door betekent werden soodanige onervarene in het woord / die daar van nog niet konnen spreken/ of rekenschap geven van de hoope Israels.

Dese openbaringe is een werk van inwendige verligtinge/ welke God werkt in sijne uytverkorene door de kragtige bestralinge des H. Geests. Job 32: 8. Psal. 51: 8: 2 Cor. 3: 5. 1 Cor. 14: 26. Phil. 3: 15. Matth. 13: 11.

Vers 26. *Ja Vader.* Dit is wederom een woord van toestemminge / het welke dese wegen voor regt en goet keurt.

Want alsoo is geweest het welbehagen voor uw. Of dat alsoo geweest is het welbehagen voor uw. Dat is: Om dat het uw alsoo behaagt heeft. Een spreekwijse/ die by den Joden in hare gebedeboeken seer gemeen is: daar sy dikmaal seggē/ Het zy het welbehagen voor u aangesigte ô Heere. Dat is: Het behage uw.

Door dit welbehagen, 't geen door den Vader al van te voren geweest is/ verstaat Jesus het welbehagen van Gods eeuwigen raad, in welke hy na sijn vrymagtig goetvinden een besluyt aangaande de erffenisse der geregtigheyd ende des levens heeft gearresteert/ en daar by sekere personen als erfgenamen by testamente heeft aangestelt / die het hem beliefde daar toe te verkiesen / en te ordineren.

Dewijl nu de sone Gods in dien raad van eeuwigheyd ook heeft bewilligt / en die erfgenamen aldaar verkoren / heeft aangenomen voor sijn deel/ om die te verlossen; soo is hy niet alleen te vreden / maar ook verheugt in den Geest over der selver roepinge / en prijst het werk van sijn Vader / om dat hy na sijn eeuwig welbehagen / en haar beyder verdrag / het besloten testament juystelijk komt uyt te voeren.

Vers 27. *Alle dingen zijn my overgegeven van mijnen Vader.* Hier keert Jesus sijn aanspraak van sijnen Vader tot sijne discipelen / haar verklarende de grond van sijne toestemminge / en sijn vreugde over dese wegen Gods/ waarom deselve soo uytnemende van hem gepresen werden? dewijle die wegen ook waren sijne wegen; soo dat hy niet alleen niet anders en begeerde [nadien hy in dit stuk het met den Vader eens geworden was in den raad des vredes] maar ook tot geen ander eynde wrogt met sijn Goddelijke kragt / als om 't geen van eeuwigheyd aldaar besloten en bepaalt was/ook bestiptelijk sonder meer uyt te voeren.

Om dit nu te vertoonen / soo wijst hy aan / dat het gantsche huys-bestier / en alle dingen daar toe vereyscht / in dat eeuwig verdrag aan hem ook waren opgedragen: en hem dat regt gegeven van dat hy het uytverkoren zaad/ aan hem geconsenteert / niet alleen soude rantsoenerende verlossen / maar ook door sijn Geest heyligen / beheerschen / en met alle zegeningen vervullen. Siet Matth. 28: 18.

28: 18. Ioh. 3: 35. 5: 22, 17: 2. 1 Cor. 15:27. Phil. 2: 10. Hebr. 2: 7: 8. uyt Psal. 8: 6.

Ende niemant kent den sone, dan de Vader. Dat is / volgens de aantreckinge van Lucas Cap. 10: 22. Ende niemant en weet wie de sone is, dan de Vader. Sonder nogtans de H. Geest uyt te sluyten: want daar van seyt den Apostel / Niemant weet, 't geen Godes is, dan de Geest Gods; die gesegt wert dat hy alles door grond, ook de diepten Gods. 1 Cor. 2: 10. 11. Maar / soo spreekt de Saligmaker / om alle schepselen uyt te sluyten van de kennisse van Gods raad / en sijner verborgentheden; dewijle sy buyten de Godheyd zijn. En niemant door ingeschapen of aangeboren schranderheyd magtig was yetwes van dese geheymenissen redenerende uyt te vorsschen / 't geene heylsaam konde werden gelooft / of waar uyt de regte behoudenisse van 't gevallen mensdom met een volkomen grond konde werden verwagt. Daarom noemt het de Schrift een verborgentheyd der Godsaligheyd, die buyten allen twijffel groot is. 1 Tim. 3: 16. Siet ook Col. 1: 26. 27. 2: 2, 3.

Den sone te kennen is wat meer / als te weten of God de Vader een sone heeft? want het beteekent een kennisse van den sone / waar door men weet wie hy is? Tot wat ampten hy van eeuwigheyd is gesalft: en waar toe hy in Gods eeuwigen raad is voorgekent. Niemant konde weten / dat God sijnen sone wilde senden in de gelijkheyd des sondigen vleeschs, en dat voor de sonde: om hem als een weerdig lam onse sonden te doen dragen op het hout. Dat God de sone sijnen Geest wilde senden van den Vader om sondaars te heyligen / met hem te vereenigen / en in hem te houden/en alsoo een hooft te werden van een uytverkooren volk / 't geen hy uyt den rampsaligen staat der sonde soude redden en verlossen: Van dien raadslag wist niemant buyten God yetwets te seggen of te denken / 't en ware het hem door Gods bysondere gunst wiert geopenbaart.

Nogte yemant kent den Vader, dan de Sone. Lucas wederom: ende wie de Vader is, dan de Sone. Daarom noemt het Paulus: De verborgentheyd van God de Vader, en van Christus. Col. 2: 2.

De Sone nu / die in den schoot des Vaders was / en in sijnen eeuwigen raad gestaan heeft / alwaar hy de oneyndige liefde en groote barmhertigheyd sijns Vaders heeft gesien; die kent sijne deugden en glorieuse volmaaktheden / welke hem by het erbarmelijke geslagte der menschen ten hoogsten aangenaam ende beminnens weerdig maken.

En dien het de Sone wil openbaren. Door sijn Woord en Geest. Joh. 1: 18. 16: 14.

Soo hing het dan ook af van het believen des Soons / aan wien dat de verborgentheyd des Euangeliums soude geopenbaart werden. Want dewijle hy konde seggen om de eenheyd des wesens / ik ende de Vader zijn een. Een was dan ook en eenerley haar wille en raad over alle de werken der genade. Overmits dan de Vader alle dingen aan sijnen Soone hadde overgegeven/ soo dat de Vader aan niemant en gaf de verligtende openbaringe van sijnen raad en der kennisse Christi / als aan de gene/ die door de wille des Soons ook waren uytverkoren / om in hem behouden te werden. Soo bleek dan van selfs / dat de verberging van 't Euangelium voor de wijsen en verstandigen, en des selfs openbaringe aan de kinderkens, geschiede door de wille, en onder de medestemminge des Soons: dewelke dan ook daar over niet anders en konde / als onder

der een sonderlinge verheuginge sijns Geestes/ sijnen Vader in dese procedu-ren van sijn genaden-bedeelinge prij-sen/ en verheerlijken.

Vers 28. Op dien grond nu/ dat de Vader/ in dese bedeelinge der genade en schickinge hadde voldaan/ 't geen in den raad des vreden besloten was/ en als nog soude voldoen; soo neemt de Saligmaker occasie/ om sijne uytver-korene uyt het gemeene volk der Joden nog wijders te roepen/ en sijne schapen te benoodigen tot den overgang in sijne ruste/ en deselve van onder het sw-rende jok over te brengen tot sijn jok dat sagt, en sijn last die ligt was: dat is/ van onder de onderwerpinge der wet tot de onderwerpinge van hare Zielen onder de gehoorsaamheyd des Euangeliums/ waar in men haar soude bevryden me-deborgers des heyligen in 't koninkrijke der hemelen/ en huysgenoten Gods in het huys des levendigen Gods.

Komt herwaarts tot my. Af siende van die blinde Leyds-lieden en verdwaasde Wijsen/ door wiens oogen de gront-leere der saligheyd verborgen en bedekt is (Siet 1 Cor. 2: 6-10.) Soo komt tot my de ware Middelaar des verbonds/ aan wien de Vader het gantsche bewind van de bedeelinge der genade heeft over-gegeven/ om in mijn koninkrijke alle de mijne met alle geestelijke Zegeningen te vervullen.

Alle die vermoeyt en belast zijt. Gr. Vermoeyde arbeyders en belaste. Dese plaatse vertoont het Jodendom als een dienstbaar volk/ welke een swaren last aan een ongemackelijk jok hadde te dra-gen.

De wet wert een jok genaamt Act. 15: 10. Gal. 5: 1. van wegens hare kragt tot onderwerping; en wel een jok, dat wy [segt de Apostel] dog onse Vaders niet hebben konnen dragen.

Aan dat ongemackelijke jok hing een swaren last: waar door verbeeldet wer-den alle die geboden van de wetgevers/ die op Mosis stoel saten. Matth. 23: 3, 4. En alle die kastijdingen Gods, die over dat heylig land soo swaren beduydinge en vertooninge maakten.

Door vermoeyde verstaan wy dan soodanige/ welke haar van wegen dien arbeyd in het dragen van dat jok gevoel-den vermoeyt en aamegtig te zijn: om-dat de gedurige gedagtenisse der son-den/ en gestrenger prediking van den vloek daar in hare kragten oeffenden.

Door de beladene verstaan wy dan die-gene/ dewelke haar van wegen dien aanhangende last, soo van menschelijke geboden, als van hare kastijdingen gevoel-den overladen, en ten uytersten beswaart: soo dat sy haar vonden geprangt om te hijgen en te haken na een ruste van dien arbeyd/ en ontheffinge van dat jok.

Ende ik sal uw ruste geven. Namentlijk van dien vermoeyenden arbeyd/ en van die swaar-druckende last: 't geen wy erlangen in de vryheyd des N. T. en hare overvloediger vertroostinge/ als een vrugt van die vryheyd/ welke men in de huyshoudinge des N. T. die men/ als veel lieffelijker en soetvoeriger dan de voorgaande te gemoet sag/ ver-der was verwagtende.

Van die ruste des N. T spreken vee-le prophetien: daar van wiert de Chri-stus Schiloh genaamt Gen. 49: 10. Siet wijders na Psal. 23: 2. 68: 10. 95: 11. vergeleken met Hebr. 4: 8. Jes. 28: 12. 50: 4. 9: 3. Mal. 1: 13.

Vers 29. *Neemt mijn jok op uw.* In de plaatse van dat ondraaglijke jok. Hier mede vertoont hy/ op wat wijse dat sy de beloofde ruste in sijn Koninkrijke souden konnen vinden en genieten/ wanneer sy namentlijk/ dat sware jok verwisselden met het jok van sijn ko-ninkrijke.

Dese spreek-wijse is gerigt na de

tale

tale der Joden / dewelke seer veel in hare oude geschriften spreken van tweederleye jok / het eerste noemen sy het jok der wet, en somtijts het jok der geboden: het tweede wert by haar genaamt het jok van het koninkrijke der Hemelen: en daar ontrent gebieden sy/ dat selve op te nemen.

Hier door verstaan wy niet anders/ als de onderwerpinge van onse gehoorsaamheyd onder de wet des geloofs / of ook onder den eysch en betamelijkheyd van het koninkrijke Gods.

Als Jesus nu soo spreekt / geeft hy ons dien indruk / dat sijne Christenen overgingen onder een andere gehoorsaamheyd / die van een anderen natuyr was / geschikt na den eysch des Euangeliums: waar door sy haar selven souden bevinden geroepen tot vryheyd/ maar geensins tot ongebondenheyd: alsoo hare vryheyd of ruste soude bestaan in een troost-rijke oeffeninge/ waar in sy een ligten last souden dragen aan een lieffelijk jok.

Ende leert van my. Uyt mijn exempel. 1 Petr. 2: 21. Siet hier den eysch van Jesu koninkrijke. Het is Christo ons hooft en koning gelijk-vormig te werden: nademaal hy in sijnen heyligen wandel hem selven aan ons allen tot een voorbeeld/ en tot een levendige wet van sijn Koninkrijke heeft voorgestelt.

Dat ik sagtmoedig ben. En betoont hebbe / hoe men sijn toorne moet matigen/ en alle wraak-sugt tegen sijne vyanden voorby-gaan / De overheerde verschoonen/ sijn quaat doenders wel doen / sijn schuldenaars vergeven/ bidden voor de gene / die uw vervolgen / en segenen die uw vloeken. Siet 1 Petr. 2: 23. 1 Cor. 10: 1.

Ende nederig van herten. Dat is/ ootmoedig / en niet hoog gevoelende van sig selven ; een deugt / dewelke onsen Godsdienst verciert / en alle quade begeerlijkheden kan verdelen. Soodanig was Jesus ons ten exempel: wandelende en verkeerende onder de geringe / en hem selven vernietigende tot de gestalte eens dienst-kneghts toe. Phil. 2: 5-8. Hebr. 12: 2.

Ende gy sult ruste vinden voor uwe Ziele. De ruste van een goede conscientie/ en de kragt van mijn troost-rijke vryheyd tot gerust stellinge van uwe ziele/ aan uwe conscientie werksaam. Jer. 6: 16.

Vers 30. *Want mijn jok is sagt.* Of lieffelijk en gemakkelijk: want / dewijle sijn wet nu niet anders is als het gebod des geloofs / en dat selve werksaam te stellen in de werken der liefde / soo segt Johannes met regt 1 Joh. 5: 3. sijne geboden en zijn niet swaar: een wedergeboren mensch heeft daar in sijne vermakinge en al sijn lust.

En mijn last is ligt. Het geene dan ook wegens sijn ligtigheyd met gemak gedragen wert: want het is het kruyce Christi / het welke aan het jok van een opregt geloove en vierige gehoorsaamheyd ook seer ligt gedragen kan werden. In dier voegen / dat wy roemen in de verdruckinge/ en veele de berooivinge harer goederen met blijdschap hebben aangesien/ ja gegeesselt zijnde / haar hebben verheugt / dat sy weerdig geagt waren om de name Jesu smaatheyd te lijden. Rom. 5: 3, 4, 5. Jac. 1: 2. Hebr. 10: 34. Act. 5: 41.

Betooninge dat het ongeloove der wijsen, ende slegtigheyd der geloovigen geen bewijs zijn tot nadeel van het Euangelium, maar veel eer tot voordeel.

Wy bekennen, dat de leere des Euangeliums meest alleen van slegte lieden is aangenomen.

§ 1. WY en schamen ons niet / 't geen de Joden ons voorwerpen [dat de leere van Jesus door de wijsen van die eeuwe is veroordeelt / en van slegte lieden meest aangenomen] opentlijk te bekennen en volmondig te belijden: want wy seggen met den Apostel van onse roepinge; dat het niet en waren veele wijsen na den vleesche, nog veele magtigen, nog veele edelen: maar dat God het dwaase der wereld had uytverkooren, op dat hy de Wijsen beschamen soude, ende het swacke der wereld had uytverkoren, op dat hy het sterke beschamen soude, ende het on-edele der wereld, ende het veragte, ende het geene niet en is, op dat hy het geene yets is te niete soude maken; Op dat geen vleesch soude roemen voor hem. 1 Cor. 1: 26-29. Maar wanneer men daar uyt soude willen besluyten/ dat het Euangelium is aangenomen van soodanige menschen / die geen bequaamheyd hadden / om daar van te oordeelen / en wegens haar slegte eenvoudigheyd seer ligtelijk waren te verleyden: en dat om dies wille het oordeel der wijsen en verstandigen / dewelke dese leere verworpen hebben / meer behoort te gelden / als het getuygenisse der gener / die in hare eenvoudigheyd gelooft hebben. Soo bevinden wy een grond/ die bodemloos is / en onmagtig om sulken besluyt tegen het Euangelium te onderschragen; want 1. soo men op dien voet voort ging ? wat soud'er geworden van het gesag van veele Propheten ? die veroordeelt zijn van de Wijse en verstandigen / en egter van veele eenvoudige herten wierden gelooft. Siet dit in 't verhaal van het verscheyden wedervaren van Jeremias, als in een klaar voorbeeld. Jer. 20:2. 8. 37:15. 2. Het oordeel der Wijsen en verstandigen is niet altijd na haar wijsheyd; om dat sy somtijts ook door verkeerde driften en sware vooroordeelen werden vervoert; soo ging het met dese Wijsen / 't geen soo klaar uytblinkt / dat selfs de Heydensche Stadhouder wel konde bespeuren / dat men Jesum uyt nijdigheyd hadde overgegeven / en daarom protesteert onschuldig te willen wesen aan 't onnoosel bloed. 3. Het en komt hier geensins aan op 't oordeel van menschen / wat dat elk van Jesus mogte geoordeelt hebben ? dewijle wy de saken selve sien met al haar stucken en bewijsen aan elks oordeel opgedragen: daar in wy bevinden/ dat de sake Christi triumpheert / en daarom te meer / om dat soo heerlijke dingen door eenvoudige getuygen aan de nakomelingschap zijn overgelevert.

Maar dat benadeelt haar gesag in 't minste niet.

Het was voorsegt, dat de Wijsen, ...

§ 2. Ja ter contrarie / soo bevestigt het ons / dat wy sien in dese wegen Gods een volle over-een-komste met het geene hy van sijnen raad in de voorgaande prophetien hadde geopenbaart; het welke ons te meer

doet

doet gelooven / dat de leere van Jesus is het regte Euangelium Christi; want daar was voorsegt / dat de Wijsen en Verstandigen haar aan desen steen stooten souden. De Christus wert genaamt de steen, dien de Bouwheeren souden verworpen hebben. Psal. 118:22. Tegen welken de Vorsten souden beraatslagen. Psal. 2: 1-3. want den geest des diepen slaaps was over hare propheten, hoofden en sienders uytgestort, en had deselve verblindet, na de voorseggingе. Jes. 29: 10. Men hoore wat 'er gesegt wert Zeph. 3: 3, 4. Hare Vorsten zijn brullende leeuwen in 't midden van haar; hare Rigters zijn avontwolven, die de beenderen niet en breken tot aan den morgen; hare propheten zijn ligtveerdig, gantsch trouweloose mannen: hare Priesters verontreynigen het heylige, sy doen de wet gewelt aan. De regtveerdige HEERE is in 't midden van haar (namentlijk geopenbaart in 't vlees). Dog de verkeerde en weet van geen schaamte. Als wy insien / 't geen dat Malachias voorsegt Cap. 2: 11 / 12. Soo siet men dat onder de geene / die de heyligheyd des Heeren, welken hy lief heeft ontheyligen, ook gerekent werden hy die waakt, ende hy die antwoord, ende die den HEERE der heyrscharen spijs-offer brengt. Van soodanige groote en aansienelijke uyt den volke / soude de Christus veroordeelt en ter dood gebragt werden: wat wonder dan / dat die wijse en voorsienige in hem niet en hebben gelooft?

voorsienige het Euangeliums souden verwerpen.

§ 3. Om dat de heylige Geest voorsag / dat sommige menschen haar aan de wijsheyd en voorsigtigheyd van haar voorgangers (de Joodsche Leermeesters / Priesters en Rigters) souden vergapen / en uyt een waan van haar hoogvliegent verstand in haar oordeel souden berusten / soo heeft hy daar tegen gewaakt en het volk gewaarschouwt. Daar lag al van outs een voor-oordeel / door welke men seyde Jer. 18: 18. De wet en sal niet vergaan van den Priester, nog de raad van den Wijsen, nog het woord van den Propheet; maar sprekende van de dagen Christi / wederspreekt hy dien roem dikmalen. Jes. 3: 12. ô mijn volk, die uw leyden verleyden uw, ende den weg uwer paden slocken sy in; en Jes. 29: 14. Siet ik sal voorts wonderlijk handelen met dit volk, wonderlijk ende wonderbaarlijk: want de wijsheyd sijner wijsen sal vergaan, ende het verstand sijner verstandigen sal sig verbergen.

En dat de Wijse met sulken blintheyd en dwaasheyd souden geslagen werden.

§ 4. Het vertroost en versterkt ons ook in de leere des Euangeliums / dat de Prophetische-schrift ons al te voren daar van verwittigt heeft / dat de Messias soodanige slegte en eenvoudige menschen soude hebben tot sijne navolgers / door welkers dienst belooft is / dat het Euangelium voorspoedig soude voortvaren. Soo lesen wy Psal. 8: 3. Uyt den mond der kinderkens ende der suygelingen hebt gy sterkte gegrontvest, om uwer tegenpartijders wille, om den vyand ende de wraakgierige te doen ophouden. Het was een volk dat in de duysternisse wandelde, en in veele onkunde en misverstanden bedwelmt sat / die dit groote ligt souden sien, en door vomerkinge aannemen. Jes. 9: 1. Het waren de ellendige onder de Schapen, die op den Heere wagteden, welke souden bekennen, dat het des HEEREN woord was. Zach. 11: 11. Die ook genaamt werden de kleyne. (Zach. 13: 7.) van wegen haar gering aansien / gelijk

Het was ook voorsegt, dat de slegte van Christi volk souden zijn.

Dat het den lande van Sodom verdraaglijker sal zijn in den dag des oordeels, dan uw. Siet boven vers 22. en Matth. 10: 15.

Betooninge dat de boosheyd en ongeloovigheyd, daar Jesus *sijn meeste kragten gedaan heeft, geen prejudicie kan gront-vesten tegen de Goddelijkheyd van* Jesu *leere.*

Wat redeneringen tegen 't gesag des Euangeliums uyt het ongeloove dier steden konden vloejen.

§ 1. HEt heeft al eenigen schijn / dat Jesu leere soo Goddelijk en sijn wonder-werken soo suffisant niet en moeten zijn / als men wel voorgeeft; om dat gebleken is / dat 'er weynig geloove was in die steden / daar hy woonde en meest verkeerde; dewyle men aldaar sijn saken sag van na by / en sijne wonderen naauwkeurigst kon ondersoeken: Het mogte schijnen als of sijne werken door de faam grooter waren uytgebreyt / als sy wel bevonden waren ter plaatse selve / daar sy geschiet zijn: het plag gemeenlijk soo toe te gaan / dat vreemde voorvallen alderluyst klinken van verre; en het schijnt vreemt / dat by aldien Jesu werken soodanige waren / als ons het Euangelium verklaart / dat 'er nog yemant sig heeft konnen onthouden van het Christendom / ik late staan / dat de meeste der selver steden souden ongeloovig blijven: met sulke redeneringen schijnt het Euangelium te hebben moeten worstelen in die plaatsen / daar Jesus soo dagelijks niet verkeert en heeft. Maar / of wel dese redeneringen wat schijns vertoonen / soo gebreekt haar nogtans de regte kragt van bewijsen: gelijk ons hier dan wat nader staat te vertoonen.

De grootste tekenen dikmalen door ongeloove versuymt.

§ 2. Wy bekennen geerne / en vinden ook dat onsen Heere Jesus met droefheyd opentlijk beklaagt heeft / dat sijne groote kragten van geen meer vrugt en gevolg waren in dese steden. Maar / dat was ook het lot van Moses in Egypten-land: daar men disputeerde: of de Jehovah / den welken Israel diende / was de ware God? en of men dit volk niet behoorde op sijn roepinge te laten trecken / om hem te offeren? Wie weet niet hoe groote tekenen en wonderen / die nog met een de kragt van verschrickinge hadden / aldaar geschiet zijn: en nogtans zijn de Egyptenaren ten meerendeele ongeloovig gebleven. Van hoe weynig vrugt was dien heerlijken dienst van Elias, die hem selven door soo groote wonder-tekenen in Israel bekent maakte: nogtans bleef het huys Achabs en 't meestendeel van Israel de afgoderye aanklevem. Soo dat sulke ongeloovigheden geensins een bewijs zijn van de valsheyd der miraculen / maar van de hartneckigheyd des volks; die immers daar uyt al dikmalen ontstaan zijn.

Het ongeloove en die hartneckigheyd der

§ 3. Het is ook een sekere waarheyd / dat ten dage van de Christus veele Joden soo ontaart en verhart souden zijn door swate voor-oordeelen / dat sy daar in de ongeloovigste volkeren souden te boven gaan. Lees de prophetie / Jes. 42: 18. 22. Hoor gy doove, ende schouwt aan gy

gy blinde om te sien; wie is 'er blind als mijn knegt; ende doof gelijk mijne bode, dien ik senden soude? wie is blind, gelijk de bevreedigde? ende blind gelijk de knegt des HEEREN? Men siet veele dingen, maar en bevroetse niet. Hy is van scherpe ooren, en egter hoort hy niet. De HEERE lust hebbende om sijner geregtigheyds wille maakte de onderwijsinge groot, en maaktese heerlijk. Maar het is een berooft en geplundert volk, sy zijn alle een aanblasinge der jongelingen, en zijn besloten in de gevangenisse. Sy zijn tot een roof geworden, en daar is niemant die se reddet: tot een plunderinge, ende niemant seyt, geeftse weder. Elk siet ligtelijk / dat hier gesproken wert van het vleesselijk en ongehoorsaam Israel / welke hier woꝛt aangemerkt in dien tijd en staat / als men haar de vrede hadde aangeboden / en dat sy hadden moeten gesonden werden tot de Heydenen / om haar het Euangelium te verkondigen: maar dewelke anders schrander en naauw-luysterende in hare wijsheyd waren / die werden tegenwoordig verklaart voor blind en doof: om dat sy het koninkrijke Gods en sijn geregtigheyd niet hadden aangenomen / nog alle des selfs tekenen en wonder-werken willen sien: schoon de HEERE Christus sijn onderwijs in 't lang en breede hadde uytgebrept / en door veele tekenen hadde heerlijk gemaakt. Soo dat sy siende niet en sagen, en hoorende niet en hoorden. Ies. 6: 9 10. Oorsaak / waarom sy in de magt der vyanden waren overgegeven. Daarom werden sy hier aangesproken in hare ballingschap / en aangemerkt als verstooten om haar onbesonnenheyd, Dan. 9: 29. Dit is het oordeel daar van de Romeynen tot executeurs zijn aangestelt. En Abarbenel bekent / dat hier gesien wert op haar tegenwoordige ballingschap. Wat wonder dan / dat ook de steden / daar sijn meeste tekenen geschiet waren / niet en geloofden / maar verhart bleven. Doe hier by Hos. 11: 1, 2. Als Israël een kint was, doe heb ik hem lief gehad, ende ik heb mijnen sone uyt Egypten geroepen: als men haar lieden riep, soo gingen sy van haar aangesigte (het aangesigte der roependen namentl. mijns soons en sijner discipelen) weg. En over dese onbesonnenheyd hebben wy ons niet te verwonderen / dewijl die Geest des diepen slaaps al aangetekent wert by den Propheet Ezechiël Cap. 3: 6/ 7. Want gy en zijt niet gesonden tot een volk diep van sprake en swaar van tonge, welkers woorden gy niet en kont verstaan, souden sy niet, soo ik uw tot hen gesonden hadde na uw gehoort hebben? Maar het huys Israëls en wil na uw niet hooren, om dat sy na my niet en willen hooren: want (NB.) het gantsche huys Israels is stijf van voorhooft, ende hart van herten zijnse. Welke woorden gantschelijk met die van Jesus gelijk-luydende zijn. Ik swijge nu / dat de Joden in haren Midrash Coheleth selve aanteykenen op Eccl. 7: 26. Dat die van Capernaum sondaars waren by uytnementheyd. De Joodsche Meesters seggen selve / dat de Messias in een tijd moeste komen / die geheel sondig soude zijn: namentlijk volgens de grootste menigte / gelijk R. David Kimchi dat opneemt / over Jes. 59: 16.

Ioden ten tijden Christi voorsegt en gebleken.

§ 4. Maar dat dese menschen door hartneckigheyd gesondigt hebben / blijkt uyt de vervullinge van Jesu voorsegginge: nademaal die van Ty-

Dat Jesu sake is geregtveerdigt door de uytkomste.

rus

rus en Sidon door dat selve woort zijn bekeert / en wat Heydenen dat 'er als Sodomah in 't westen zijn overig gebleven / dewelke hare afgoderyen hebben verlaten / en het woord van Moses ende de Propheten met de verklaringe van Jesus ende sijne Apostelen hebben aangenomen. En wel aldermeest / om dat dit wee ook is gekomen over dese ongeloovige steden / die uytgeroept zijn / soo dat men hare plaatse nauwlijx meer weet te vinden. Soo teykent ook Josephus aan / dat de oordeelen der Joodsche natie begonnen zijn met de Oorlogen van Vespasianus: soo dat de aanvang van de verwoestinge van Palestina / sijn begin genomen heeft met de steden en 't landschap van Galilea ontrent de Galileesche Zee. Het geene ook een vrugt is volgens de prophetie van hare hartneckigheyd / om dat sy de onderwijsinge des HEEREN soo wijdluftig en heerlijk als sy was / niet hebben in opmerkinge genomen. Daarom vervolgt de voorgaande prophetie aldus: Jes. 42: 23. 25. Wie onder u-lieden neemt sulks ter ooren? wie merkt op ende hoort wat hier na zijn sal? wie heeft Jacob tot een plunderinge overgegeven, ende Israël den Roovers? is 't niet de HEERE? gy tegen wien wy gesondigt hebben? want (NB) sy en wilden niet wandelen na sijne wegen, ende sy en hoorden niet na sijne wet (of onderwijsinge / die hy soo groot en heerlijk had gemaakt) Daarom heeft hy over haar uytgestort de grimmigheyd sijnes toorns, ende de magt der oorloge: en hy heeftse rontomme in vlamme geset, dog sy en merken 't niet, ende hy heeftse in brant gesteken, dog sy en nemen 't niet ter herten. Siet ook Dan. 9: 27. Jes. 66: 6. Psal. 2: 12. 110: 1. &c. Ja haar oordeel wert boven dat van Sodomah verswaart / gelijk ook hare sonde. Siet Ezech. 16: 47-50. vergeleken met Deut. 29: 19, 20. Even als hier Jesus doet.

Besluyt. § 5. Dat dan al de werelt aanmerke / hoe Jesu saak geregtveerdigt is tegen dese menschen / en deswegen ook dat haar hartneckig ongeloove tot geen prejuditie kan strecken tegen het Euangelium; neemaar in tegendeel / dat die weynige / die geloofd hebben / en uyt die steden zijn uytgegaan (die al een groote bende uytmaken) veel meer geloof verdienen in haar getuygenisse / dat op soo veele wijsen is getoetst en bevestigt met haar bloet / als alle de tegensprekers: te meer om dat de getuygen ons de voornaamste exemplaren van Jesu kragten hebben aangewesen / die als heldere bakens boven water staande / van allen hebben konnen ondersogt / en van niemant beschaamt werden.

C. De

C. De Ergernisse, genomen van de on-ervarentheyd der discipelen en van de wijsheyd der ongeloovigen, weg-genomen.

Verss. 25-35.

Korte opening van 't verstand der woorden.

Vers 25. JEsus op het wederkeeren/ en't rapport van sijne discipelen ('t geen sy wegens haar verrigtinge weder tot hem bragten) aanmerkende wat voor lieden datter gewonnen/ en tot het geloove gebragt waren; geen wijse nog hoog geleerde Schrift en wet-geleerden/ maar slegte en geringe lieden; en voorsiende hoe dit sommige ook soude ergeren: wetende nogtans/ wat dat dienthalven moeste geschieden volgens den raad des vredes/ wiert seer verheugt in den Geest, wegens sijn vergenoeging met sijn lot; dewijl hem na sijn genegentheyd de snoeren waren in een lieffelijke plaats gevallen, en hem een schoon erfdeel was geworden. Psal. 16: 6. Deswegen wekt hy sijn Geest op/ om de wegen van sijn Vader in desen te regtveerdigen/ en te prijsen: en gaat voort met het roepen van soodanige lieden.

In dien selven tijd antwoordde Jesus, ende seyde. Of antwoordende seyde hy: Sommige meenen dat het woord van antwoorden hier/ volgens een spreekwijse der Hebreen overtollig is. Siet Matth. 17: 4. 22: 1. 28: 5. Actor. 5: 8. 15: 13. Dog andere aanmerkende de occasie van dese rede uyt Lucas; oordeelen/ dat dit slaat op het wedergebragte rapport van de discipelen: en dat Jesus haar verhaal van de vrugt van hare besendinge met dese rede beantwoort. Lucas segt 'er ook by/ dat Jesus verheugt wiert in den Geest: doen hy alsoo sijn rede aanving Luc. 10: 17.

Ik danke uw Vader. and. ik stemme het uw toe. of ik prijse uw. Het grondwoord wert by de Hellenisten doorgaans voor toestemmen en prijsen gebruykt. Siet 1 Chron. 29: 13. Psal. 30: 15. 42: 4. 106: 1. Dan. 2: 23. Rom. 14: 11. Hebr. 13: 15. Soo wil dan Jesus hier toonen sijn goetkeuringe en toestemminge van de wegen sijnes Vaders/ die hy prijst en regtveerdigt.

Heere des hemels en der aarden. Die gy na uw souveraine oppermagt en vrye heerschappy alles vermoogt om te doen met het werk uwer handen na uw welbehagen. Siet Iob 12: 10. Dan. 4: 34, 35.

Dat gy dese dingen. Dewelke daar betreffen de verborgentheden des geloofs/ en des koninkrijks Gods.

Voor den wijsen ende verstandigen verborgen hebt. Gr. Van den wijsen en verstandigen. of voorsienigen. Want hier schijnt gesien te werden op de wijsheyd der leeraren/en op de voorsigtigheyt der Overheden en Wetgeleerden/ dewelke de reputatie hadden van sulke mannen te zijn.

Het verbergen van dese dingen is een oordeel Gods/ meermalen in de schrift gewaagt. Siet Job 5: 13. Jes. 29: 14. 1 Cor. 1: 19. 2: 7, 8. 2 Cor. 3: 24. 4: 4. Het Euangelium was haar wel gepredikt/ maar of onder parabolen/ of onder een gestalte/ waar van sy een afkeer hadden/ om dat sy aanliep tegen

haar dominerende begeerlijkheden. Daar by quam/ dat God door een regtveerdig oordeel het deksel Mosis liet leggen op haar herte, haar overgaf aan haar eygen redeneringen/ en alsoo open liet voor de arglistige ommeleydingen des Satans: in welken staat by henlieden geen genegentheyd te vinden was/ om met eenige aandagt/ of met een onpartijdig oordeel den inhout des Euangeliums (welke haar soo onaangenaam/ en strijdig met haar intrest voorquam) te ondersoeken/ of te overwegen. Hier van daan die tale. Joh. 7:48, 49. Heeft yemant uyt de Oversten in hem gelooft, of uyt de Pharizeen? Maar dese schare, die de wet niet en weet, is vervloekt.

En hebt deselve den kinderkens geopenbaart. Gr. Sprakeloose; kleyne wigten: die nog hangen aan des moeders borsten. Daar door betekent werden soodanige onervarene in het woord/ die daar van nog niet konnen spreken/ of rekenschap geven van de hoope Israëls.

Dese openbaringe is een werk van inwendige verligtinge/ welke God werkt in sijne uytverkorene door de kragtige bestralinge des H. Geests. Job 32:8. Psal. 51:8: 2 Cor. 3:5. 1 Cor. 14:26. Phil. 3:15. Matth. 13:11.

Vers 26. *Ja Vader.* Dit is wederom een woord van toestemminge/ het welke dese wegen voor regt en goet keurt.

Want alsoo is geweest het welbehagen voor uw. Of dat alsoo geweest is het welbehagen voor uw. Dat is: Om dat het uw alsoo behaagt heeft. Een spreekwijse/ die by den Joden in hare gebedeboeken seer gemeen is: daar sy dikmaal seggẽ/ Het zy het welbehagen voor u aangesigte ô Heere. dat is: Het behage uw.

Door dit welbehagen, 't geen voor den Vader al van te voren geweest is/ verstaat Jesus het welbehagen van Gods eeuwigen raad, in welke hy na sijn vrymagtig goetvinden een besluyt aangaande de erffenisse der geregtigheyd ende des levens heeft gearresteert/ en daar by sekere personen als erfgenamen by testamente heeft aangestelt/ die het hem beliefde daar toe te verkiesen/ en te ordineren.

Dewijl nu de sone Gods in dien raad van eeuwigheyd ook heeft bewilligt/ en die erfgenamen aldaar verkoren/ heeft aangenomen voor sijn deel/ om die te verlossen; soo is hy niet alleen te vreden/ maar ook verheugt, in den Geest over der selver roepinge/ en prijst het werk van sijn Vader/ om dat hy na sijn eeuwig welbehagen/ en haar beyder verdrag/ het beslooten testament juystelijk komt uyt te voeren.

Vers 27. *Alle dingen zijn my overgegeven van mijnen Vader.* Hier keert Jesus sijn aanspraak van sijnen Vader tot sijne discipelen/ haar verklarende de grond van sijne toestemminge/ en sijn vreugde over dese wegen Gods/ waarom deselve soo uytnemende van hem geprezen werden! dewijle die wegen ook waren sijne wegen; soo dat hy niet alleen niet anders en begeerde [nadien hy in dit stuk het met den Vader eens geworden was in den raad des vredes] maar ook tot geen ander eynde wrogt met sijn Goddelijke kragt/ als om 't geen van eeuwigheyd aldaar besloten en bepaalt was/ ook bestiptelijk sonder meer uyt te voeren.

Om dit nu te vertoonen/ soo wijst hy aan/ dat het gantsche huys-bestier/ en alle dingen daar toe vereyscht/ in dat eeuwig verdrag aan hem ook waren opgedragen: en hem dat regt gegeven van dat hy het uytverkoren zaad/ aan hem geconsenteert/ niet alleen soude rantzoenerende verlossen/ maar ook door sijn Geest heyligen/ beheerschen/ en met alle zegeningen vervullen. Siet Matth. 28:18.

28: 18. Ioh. 3: 35. 5: 22, 17: 2. 1 Cor. 15:27. Phil. 2:10. Hebr. 2: 7: 8. uyt Psal. 8: 6.

Ende niemant kent den sone, dan de Vader. Dat is / volgens de aantreckinge van Lucas Cap. 10: 22. Ende niemant en weet wie de sone is, dan de Vader. Sonder nogtans de H. Geest uyt te sluyten: want daar van seyt den Apostel / Niemant weet, 't geen Godes is, dan de Geest Gods; die gesegt wert dat hy alles door grond, ook de diepten Gods. 1 Cor. 2: 10. 11. Maar / soo spreekt de Saligmaker / om alle schepselen uyt te sluyten van de kennisse van Gods raad / en sijner verborgentheden; dewijle sy buyten de Godheyd zijn. En niemant door ingeschapen of aangeboren schranderheyd magtig was yetwes van dese geheymenissen redenerende uyt te vorsschen / 't geene heylsaam konde werden geloofd / of waar uyt de regte behoudenisse van 't gevallen mensdom met een volkomen grond konde werden verwagt. Daarom noemt het de Schrift een verborgentheyd der Godsaligheyd, die buyten allen twijffel groot is. 1 Tim. 3: 16. Siet ook Col. 1: 26. 27. 2: 2, 3.

Den sone te kennen is wat meer / als te weten of God de Vader een sone heeft? want het betekent een kennisse van den sone / waar door men weet wie hy is? Tot wat ampten hy van eeuwigheyd is gesalft: en waar toe hy in Gods eeuwigen raad is voorgekent. Niemant konde weten / dat God sijnen sone wilde senden in de gelijkheyd des sondigen vleeschs, en dat voor de sonde: om hem als een weerdig lam onse sonden te doen dragen op het hout. Dat God de sone sijnen Geest wilde senden van den Vader om sondaars te heyligen / met hem te vereenigen / en in hem te houden/en alsoo een hooft te werden van een uytverkooren volk / 't geen hy uyt den rampsaligen staat der sonde soude redden en verlossen: Van dien raadslag wist niemant buyten God yetwets te seggen of te denken / 't en ware het hem door Gods bysondere gunst wiert geopenbaart.

Nogte yemant kent den Vader, dan de Sone. Lucas wederom; ende wie de Vader is, dan de Sone. Daarom noemt het Paulus: De verborgentheyd van God de Vader, en van Christus. Col. 2: 2.

De Sone nu / die in den schoot des Vaders was / en in sijnen eeuwigen raad gestaan heeft / alwaar hy de oneyndige liefde en groote barmhertigheyd sijns Vaders heeft gesien; die kent sijne deugden en glorieuse volmaaktheden / welke hem by het erbarmelijke geslagte der menschen ten hoogsten aangenaam ende beminnens weerdig maken.

En dien het de Sone wil openbaren. Door sijn Woord en Geest. Joh. 1: 18. 16: 14.

Soo hing het dan ook af van het believen des Soons / aan wien dat de verborgentheyd des Euangeliums soude geopenbaart werden. Want dewijle hy konde seggen om de eenheyd des wesens / ik ende de Vader zijn een. Een was dan ook en eenerley haar wille en raad over alle de werken der genade. Overmits dan de Vader alle dingen aan sijnen Soone hadde overgegeven / soo dat de Vader aan niemant en gaf de verligtende openbaringe van sijnen raad en der kennisse Christi / als aan de gene / die door de wille des Soons ook waren uytverkoren / om in hem behouden te werden. Soo bleek dan van selfs / dat de verberging van 't Euangelium voor de wijsen en verstandigen, en des selfs openbaringe aan de kinderkens, geschiede door de wille, en onder de medestemminge des Soons: dewelke dan ook daar over niet anders en konde / als on-

der een sonderlinge verheuginge sijns Geestes/ sijnen Vader in dese proceduren van sijn genaden-bedeelinge prijsen/ en verheerlijken.

Vers 28. Op dien grond nu/ dat de Vader/ in dese bedeelinge der genade en schickinge hadde voldaan/ 't geen in den raad des vreden besloten was/ en als nog soude voldoen; soo neemt de Saligmaker occasie/ om sijne uytverkorene uyt het gemeene volk der Joden nog wijders te roepen/ en sijne schapen te benoodigen tot den overgang in sijne ruste/ en deselve van onder het beswarende jok over te brengen tot sijn jok dat sagt, en sijn last die ligt was: dat is/ van onder de onderwerpinge der wet tot de onderwerpinge van hare Zielen onder de gehoorsaamheyd des Euangeliums/ waar in men haar soude bevinden medeborgers des heyligen in 't koninkrijke der hemelen/ en huysgenoten Gods in het huys des levendigen Gods.

Komt herwaarts tot my. Af siende van die blinde Leyds-lieden en verdwaasde Wijsen/ door wiens oogen de grontleere der saligheyd verborgen en bedekt is (Siet 1 Cor. 2: 6-10) Soo komt tot my de ware Middelaar des verbonds/ aan wien de Vader het gantsche bewind van de bedeelinge der genade heeft overgegeven/ om in mijn koninkrijke alle de mijne met alle geestelijke Zegeningen te vervullen.

Alle die vermoeyt en belast zijt. Gr. Vermoeyde arbeyders en belaste. Dese plaatse vertoont het Jodendom als een dienstbaar volk/ welke een swaren last aan een ongemackelijk jok hadde te dragen.

De wet wert een jok genaamt Act. 15: 10. Gal. 5: 1. van wegens hare kragt tot onderwerping; en wel een jok, dat wy [segt de Apostel] dog onse Vaders niet hebben konnen dragen.

Aan dat ongemackelijke jok hing een swaren last: waar door verbeeldet werden alle die geboden van de wetgevers/ die op Mosis stoel saten. Matth. 23: 3, 4. En alle die kastijdingen Gods, die over dat heylig land soo swaren bedupdinge en vertooninge maakten.

Door vermoeyde verstaan wy dan soodanige/ welke haar van wegen dien arbeyd in het dragen van dat jok gevoelden vermoeyt en aamegtig te zijn: om dat de geduyrige gedagtenisse der sonden/ en gestrenger prediking van den vloek daar in hare kragten oeffenden.

Door de beladene verstaan wy dan diegene/ dewelke haar van wegen dien aanhangende last, soo van menschelijke geboden, als van hare kastijdingen gevoelden overladen, en ten uytersten beswaart: soo dat sy haar vonden geprangt om te hijgen en te haken na een ruste van dien arbeyd/ en ontheffinge van dat jok.

Ende ik sal uw ruste geven. Namentlijk van dien vermoejenden arbeyd/ en van die swaar-druckende last: 't geen wy erlangen in de vryheyd des N. T. en hare overvloediger vertroostinge/ als een vrugt van die vryheyd/ welke men in de huyshoudinge des N. T. die men/ als veel lieffelijker en soetvoeriger dan de voorgaande te gemoet sag/ verder was verwagtende.

Van die ruste des N. T. spreken veele prophetien: daar van wiert de Christus Schiloh genaamt Gen. 49: 10. Siet wijders na Psal. 23: 2. 68: 10. 95: 11. vergeleken met Hebr. 4: 8. Jes. 28: 12. 50: 4. 9: 3. Mal. 1: 13.

Vers 29. *Neemt mijn jok op uw.* In de plaatse van dat ondraaglijke jok. Hier mede vertoont hy/ op wat wijse dat sy de beloofde ruste in sijn Koninkrijke souden konnen vinden en genieten/ wanneer sy namentlijk/ dat sware jok verwisselden met het jok van sijn koninkrijke.

Dese spreek-wijse is gerigt na de tale

tale der Joden/ dewelke seer veel in hare oude geschriften spreken van tweederleye jok/ het eerste noemen sy het jok der wet, en somtijts het jok der geboden: het tweede wert by haar genaamt het jok van het koninkrijke der Hemelen: en daar ontrent gebieden sy/ dat selve op te nemen.

Hier door verstaan wy niet anders/ als de onderwerpinge van onse gehoorsaamheyd onder de wet des geloofs/ of ook onder den eysch en betamelijkheyd van het koninkrijke Gods.

Als Jesus nu soo spreekt/ geeft hy ons dien indruk/ dat sijne Christenen overgingen onder een andere gehoorsaamheyd/ die van een anderen natuyr was/ geschikt na den eysch des Euangeliums: waar door sy haar selven souden bevinden geroepen tot vryheyd/ maar geensins tot ongebondenheyd: alsoo hare vryheyd of ruste soude bestaan in een troost-rijke oeffeninge/ waar in sy een ligten last souden dragen aan een lieffelijk jok.

Ende leert van my. Uyt mijn exempel. 1 Petr. 2: 21. Siet hier den eysch van Jesu koninkrijke. Het is Christo ons hooft en koning gelijk-vormig te werden: nademaal hy in sijnen heyligen wandel hem selven aan ons allen tot een voorbeeld/ en tot een levendige wet van sijn Koninkrijke heeft voorgestelt.

Dat ik sagtmoedig ben. En betoont hebbe/ hoe men sijn toorne moet matigen/ en alle wraak-sugt tegen sijne vyanden voorby-gaan/ De overheerde verschoonen/ sijn quaat-doenders wel doen/ sijn schuldenaars vergeven/ bidden voor de gene/ die uw vervolgen/ en segenen die uw vloeken. Siet 1 Petr. 2: 23. 1 Cor. 10: 1.

Ende nederig van herten. Dat is/ ootmoedig/ en niet hoog gevoelende van sig selven; een deugt/ dewelke onsen Godsdienst verciert/ en alle quade begeerlijkheden kan breydelen. Soodanig was Jesus ons ten exempel: wandelende en verkeerende onder de geringe/ en hem selven vernietigende tot de gestalte eens dienst-knegts toe. Phil. 2: 5-8. Hebr. 12: 2.

Ende gy sult ruste vinden voor uwe Ziele. De ruste van een goede conscientie/ en de kragt van mijn troost-rijke vryheyd tot gerust-stellinge van uwe ziele/ aan uwe conscientie werksaam. Jer. 6: 16.

Vers 30. *Want mijn jok is sagt.* Of lieffelijk en gemakkelijk: want/ dewijle sijn wet nu niet anders is als het gebod des geloofs/ en dat selve werksaam te stellen in de werken der liefde/ soo segt Johannes met regt 1 Joh. 5: 3. sijne geboden en zijn niet swaar: een wedergeboren mensch heeft daar in sijne vermakinge en al sijn lust.

En mijn last is ligt. Het geene dan ook wegens sijn ligtigheyd met gemak gedragen wert: want het is het kruyce Christi/ het welke aan het jok van een opregt geloove en vierige gehoorsaamheyd ook seer ligt gedragen kan werden. In dier voegen/ dat wy roemen in de verdruckinge/ en veele de beroovinge harer goederen met blijdschap hebben aangesien/ ja gegeesselt zijnde/ haar hebben verheugt/ dat sy weerdig geagt waren om de name Jesu smaatheyd te lijden. Rom. 5: 3, 4, 5. Jac. 1: 2. Hebr. 10: 34. Act. 5: 41.

Betooninge dat het ongeloove der wijsen, ende slegtigheyd der geloovigen geen bewijs zijn tot nadeel van het Euangelium, maar veel eer tot voordeel.

Wy bekennen, dat de leere des Euangeliums meest alleen van slegte lieden is aangenomen.

§ 1. WY en schamen ons niet / 't geen de Joden ons voorwerpen [dat de leere van Jesus door de wijsen van die eeuwe is veroordeelt / en van slegte lieden meest aangenomen] opentlijk te bekennen en volmondig te belijden: want wy seggen met den Apostel van onse roepinge; dat het niet en waren veele wijsen na den vleesche, nog veele magtigen, nog veele edelen: maar dat God het dwaase der wereld had uytverkooren, op dat hy de Wijsen beschamen soude, ende het swacke der wereld had uytverkoren, op dat hy het sterke beschamen soude, ende het on-edele der wereld, ende het veragte, ende het geene niet en is, op dat hy het geene yets is te niete soude maken; Op dat geen vleesch soude roemen voor hem. 1 Cor. 1:26-29. Maar wanneer men daar uyt soude willen besluyten / dat het Euangelium is aangenomen van soodanige menschen / die geen bequaamheyd hadden / om daar van te oordeelen / en wegens haar slegte eenvoudigheyd seer ligtelijk waren te verleyden: en dat om diens wille het oordeel der wijsen en verstandigen / dewelke dese leere verworpen hebben / meer behoort te gelden / als het getuygenisse der gener / die in hare eenvoudigheyd gelooft hebben.

Maar dat benadeelt haar gesag in 't minste niet.

Soo bevinden wy een grond / die bodemloos is / en onmagtig om sulken besluyt tegen het Euangelium te onderschragen; want 1. soo men op dien voet voort ging? wat soud'er geworden van het gesag van veele Propheten? die veroordeelt zijn van de Wijse en verstandigen / en egter van veele eenvoudige herten wierden gelooft. Siet dit in 't verhaal van het verscheyden wedervaren van Jeremias, als in een klaar voorbeeld. Jer. 20:2.8. 37:15. 2. Het oordeel der Wijsen en verstandigen is niet altijd na haar wijsheyd; om dat sy somtijts ook door verkeerde driften en swaare vooroordeelen werden vervoert; soo ging het met dese Wijsen / 't geen soo klaar uytblijnk / dat selfs de Heydensche Stadhouder wel konde bespeuren / dat men Jesum uyt nijdigheyd hadde overgegeven / en daarom protesteert onschuldig te willen wesen aan 't onnoosel bloed. 3. Het en komt hier geensins aan op 't oordeel van menschen / wat dat elk van Jesus mogte gevoelt hebben? dewijle wy de saken selve sien met al haar stucken en bewijsen aan elks oordeel opgedragen: daar in wy bevinden / dat de sake Christi triumpheert / en daarom te meer / om dat soo heerlijke dingen door eenvoudige getuygen aan de nakomelingschap zijn overgelevert.

Het was voorsegt, dat de Wijsen,

§ 2. Ja ter contrarie / soo bevestigt het ons / dat wy sien in dese wegen Gods een volle over-een-komste met het geene hy van sijnen raad in de voorgaande prophetien hadde geopenbaart; het welke ons te meer

doet

doet gelooven / dat de leere van Jesus is het regte Euangelium Christi; want daar was voorsegt / dat de Wijsen en Verstandigen haar aan desen steen stooten souden. De Christus wert genaamt de steen, dien de Bouwheeren souden verworpen hebben. Psal. 118: 22. Tegen welken de Vorsten souden beraatslagen. Psal. 2: 1-3. Want den geest des diepen slaaps was over hare propheten, hoofden en sienders uytgestort, en had deselve verblindet, na de voorsegginge. Jes. 29: 10. Men hoore wat 'er gesegt wert Zeph. 3: 3, 4. Hare Vorsten zijn brullende leeuwen in 't midden van haar; hare Rigters zijn avontwolven, die de beenderen niet en breken tot aan den morgen; hare propheten zijn ligtveerdig, gantsch trouweloose mannen: hare Priesters verontreynigen het heylige, sy doen de wet gewelt aan. De regtveerdige HEERE is in 't midden van haar (namentlijk geopenbaart in 't vlees). Dog de verkeerde en weet van geen schaamte. Als wy insien / 't geen dat Malachias voorsegt Cap. 2: 11/ 12. Soo siet men dat onder de geene / die de heyligheyd des Heeren, welken hy lief heeft ontheyligen, ook gerekent werden hy die waakt, ende hy die antwoord, ende die den HEERE der heyrscharen spijs-offer brengt. Van soodanige groote en aansienelijke uyt den volke / soude de Christus veroordeelt en ter dood gebragt werden: wat wonder dan / dat die wijse en voorsienige in hem niet en hebben gelooft?

voorsienige het Euangelium souden verwerpen.

§ 3. Om dat de heylige Geest voorsag / dat sommige menschen haar aan de wijsheyd en voorsigtigheyd van haar voorgangers (de Joodsche Leermeesters / Priesters en Rigters) souden vergapen / en uyt een waan van haar hoogvliegent verstand in haar oordeel souden berusten / soo heeft hy daar tegen gewaakt en het volk gewaarschouwt. Daar lag al van outs een voor-oordeel / door welke men seyde Jer. 18: 18. De wet en sal niet vergaan van den Priester, nog de raad van den Wijsen, nog het woord van den Propheet; maar sprekende van de dagen Christi / wederspreekt hy dien roem dikmalen. Jes. 3: 12. ô mijn volk, die uw leyden verleyden uw, ende den weg uwer paden slocken sy in; en Jes. 29: 14. Siet ik sal voorts wonderlijk handelen met dit volk, wonderlijk ende wonderbaarlijk: want de wijsheyd sijner wijsen sal vergaan, ende het verstand sijner verstandigen sal sig verbergen.

En dat de Wijse met sulken blintheyd en dwaasheyd souden geslagen werden.

§ 4. Het vertroost en versterkt ons ook in de leere des Euangeliums / dat de Prophetische-schrift ons al te voren daar van verwittigt heeft / dat de Messias soodanige slegte en eenvoudige menschen soude hebben tot sijne navolgers / door welkers dienst belooft is / dat het Euangelium voorspoedig soude voortvaren. Soo lesen wy Psal. 8: 3. Uyt den mond der kinderkens ende der suygelingen hebt gy sterkte gegrontvest, om uwer tegenpartijders wille, om den vyand ende de wraakgierige te doen ophouden. Het was een volk dat in de duysternisse wandelde, en in veele onkunde en misverstanden bedwelmt sat / die dit groote ligt souden sien, en door opmerkinge aannemen. Jes. 9: 1. Het waren de ellendige onder de Schapen, die op den Heere wagteden, welke souden bekennen, dat het des HEEREN woord was. Zach. 11: 11. Die ook genaamt werden de kleyne. (Zach. 13: 7.) van wegen haar gering aansien / gelijk

Het was ook voorsegt, dat de slegte van Christi volk souden zijn.

gelijk sy ook gering waren in de oogen van de wereld.

Haar slegtigheyd een bewijs voor de opregtigheyd van haar getuygenisse.

§ 5. Het geeft ons ook te overvloediger gerustigheyd / dat Iesu woorden en werken ons sijn beschreven van soo slegte en geringe menschen / die alles naauwkeurig in haar eenvoudigheyd hebben aangetekent / wat dat by haar openbaar was / en ten haren overstaan opentlijk was gepasseert; want daar in sien wy / hoe verre dat sy waren van alle argligtigheyd en bedrog: 't geen haar gantsche stijl ook uytwijst / nademaal sy maar slegt en regt sonder versierscl en optoying / sonder verheffing of loftuyting de gepasseerde saken verhalen: haar eygen fouten ontdecken / haar eygen geringheyd en slegte opkomst openbaren: en in dien allen spreken van sulke notoire saken / dat men wegens deselve ook het getuygenisse der eenvoudigste niet en kan wraken / sprekende en verhalende 't geen sy gehoort en 't geen sy gesien hadde; verhalende soodanige redenen / die den Messias gantschelijk wel betaamden / en wegens haar groote wijsheyd de uytvinding van slegte menschen verre te boven gingen: alle het welke ons door vier schrijvers met soodanigen accoort is beschreven / dat wy ons vinden overredet / om de getrouwigheyd van haar alle te erkennen en daar in te berusten.

Den roem des Euangeliums is, dat sy slegte menschen soo wijs heeft konnen maken.

§ 6. Daar komt by / dat de leere des Euangeliums dese slegte menschen in korten tijd soo wijs gemaakt heeft / dat sy bequaamheyd hadden / om de gantsche wereld te overreden; waar van hare nagelaten schriften ook nog konnen getuygenisse geven. Dit is een roem voor de wet, [dat is: Voor die Goddelijke leere / die ons den weg des levens aanwijst] dat men het getuygenisse des HEEREN daar in vint gewis te zijn / den slegten wijsheyd gevende. Psal. 19: 8. Het is den roem des Euangeliums / dat God daar door sulke dorre boomen heeft doen bloeyen. Ezech. 17: 24. Waren sy blind / die van Iesus geroepen wierden / soo verheugen wy ons / dat het woord der predikinge Christi soo kragtig is geweest / dat het de blinde de oogen heeft geopent. Want sulke genaden verwagtede Israel van haren Verlosser / dat hy soude komen om te openen de blinde oogen. Jes. 42: 7. 35: 5. Seer aanmerkelijk is diensthalven de voorseggingе. Jes. 29: 18-24. *Ende te dien dage sullen de doove hooren de woorden des boex, ende de oogen der blinden zijnde uyt de donkerheyd, en uyt de duysternisse sullen sien*, ende de sagtmoedige sullen vreugt op vreugt hebben in den HEERE, ende *de behoeftige onder de menschen* sullen haar in den Heyligen verheugen, wanneer de Tyran een eynde sal hebben, en dat het met den bespotter uyt sal zijn, ende dat alle die tot ongeregtigheyd waken uytgeroyt sullen zijn. Die eenen mensche schuldig maken om een woord, ende leggen dien stricken, die haar bestraft, in de poorte: ende die den regtveerdigen verdrijven in het woeste. Daarom soo seyt de HEERE, die Abraham verlost heeft, tot den huyse Iacobs alsoo. Iacob en sal nu niet meer beschaamt werden, nog nu en sal sijn aangesigte niet meer bleek werden; want als hy sijne kinderen het werk mijner handen sien sal in het midden van hem, sullense mijnen name heyligen, ende sy sullen den heyligen Jacobs heyligen, ende den God Israëls vreesen, *ende die dwalende van Geeste zijn, sullen tot verstand komen, ende de murmureerders*

sullen

sullen de leeringe aannemen. Siet hier de roepinge van het Christen volk uyt Joden en Heydenen: 't zijn de blinde, de doove, de sagtmoedige en de behoeftige onder de menschen. De dwalende van Geest, en die te voren murmureerden. (Terwijl de Tyran op den throon sit / en al 't gerigte in de poorten Israëls hout / soo werden de Wijse en voorsienige aangemerkt / als komende in opstant tegen de leere Christi / en tegen sijne discipelen; die sy schuldig verklaren en veroordeelen om een woord / dien sy stricken leggen in hare poorten / om dat sy de bestraffinge en overredinge geen plaats wilden geven: en uytjagen uyt haar stad en land. Wie en siet niet? hoe levendig dat hier de gedaante van dien tijd is uytgebeeld / en hoe aardig weder zijds afgetekent?

§7. Behalven alle dese aanmerkingen / soo staat ons wel bysonder te letten / door wat redenen dese kinderkens zijn overredet / en aangelokt / om tot Jesu gevolg over te gaan / op dat wy daar uyt mogen oordeelen van haren overgang selve: zijn sy verlokt door quade verlokselen / of vleesselijke behooringen? of zijn sy verstrikt in haar eenvoudigheyd door schijn-beloften / die den Messias niet betamelijk waren; seker hier legt de knoop. Wat schaad het / dat de bekeerde eenvoudig en van slegt oordeel waren? indien anders de redenen / die haar tot het geloove bewogen hebben / van die kragt zijn / dat ook de verstandigste daar voor hun hadden behooren te buygen / om de roepende stemme te gehoorsamen. Als men de belofte in siet / hy roept de vermoeyde tot ruste. Daar in voldoende de Prophetie Jes. 28: 11, 12. Daarom sal hy door belacchelijke lippen, en door een andere tale tot desen volke spreken, tot dewelke hy geseyt heeft; Dit is de ruste; geeft den moeden ruste: en de dit is de verquickinge: Dog sy en hebben niet willen hooren. Daar soude dan een roepende stemme in Israël gehoort werden / die tot den vermoeyden seggen soude; Hier / by my is de ruste en de verquickinge: geluckig die dese roepinge gehoor gaven / hoe eenvoudig sy ook waren; en rampsalig die na dese stemme niet souden luysteren / hoe wijs sy ook geagt waren: want hun wert kort daar op gedreygt. vers 13. Soo sal haar het woord des HEEREN zijn gebod op gebod, gebod op gebod, regel op regel, regel op regel, hier een weynig, daar een weynig; op dat sy heenen gaan, agterwaarts vallen, en verbroken, en verstrikt, en gevangen werden. Soo dat de versmade ruste / die de Schiloh soude aanbieden / een oorsaak soude zijn van der Joden verbijstering / verkeerde behandeling der schriften / afval en jammerlijke ballingschap / die dit volk nog heden gevangen hout. Wy en konden dit woord van Jesus niet anders aanmercken / of hy heeft hem daar in betoont dien Koning te zijn / op wiens lippen genade soude uytgestort zijn. Psal. 45: 3. Dien de HEERE een tonge der geleerden soude geven, op dat hy met den *moeden* een woord ter regter tijd wist te spreken. Jes. 50: 4. Het was van sijn pligt het jok hares lasts, en den stok harer schouderen, en de staf des genes die haar dreef, te verbreken: gelijk ten dage der Midianiten. Jes. 9: 3. Ondertusschen heeft hy sijne geroepene gebragt onder een ander lieffelijk jok / en geensins overgegeven aan de ongebondenheyd: want sijn koninklijke wet der vry-

Te meer, om dat men haar bevint gegront op aanlokselen en redenen. die den Messias en sijn rijk wel pasten.

heyd was van hem te leeren sagtmoedigheyd en nedrigheyd van herten: en daar in te wandelen gelijkerwijs als hy gewandelt heeft. Soo sprak de prophetie van Micha. Cap. 6: 6-8. Waar mede sal ik den HEERE tegen-komen, my bucken voor den hoogen God? sal ik hem tegen-komen met brand-offeren? met eenjarige kalveren? soude de HEERE een welgevallen hebben aan duysenden van rammen? aan tien duysenden van oly-beken? sal ik mijnen eerst-geboorenen geven voor mijne overtredinge? de vrugt mijns buyks voor de sonde mijner ziele? Hy heeft uw bekent gemaakt ô mensche! wat het goede is; en wat eyscht de HEERE van uw; als regt te doen, ende weldadigheyd lief te hebben, ende ootmoediglijk te wandelen met uwen God? Siet hier den gantschen eysch van Jesus begrepen in de woorden deser prophetie: De sagtmoedigheyd soekt niet alleen yder een gelijk en regt te doen / maar ook weldadigheyd te oeffenen / dewijl haar wesen bestaat in een toegeventheyd en verdraagsaamheyd. De nedrigheyd des herten is niet anders als in alle ootmoedigheyd met God te wandelen: en alle andere ceremonien eyscht Jesus niet / om dat God deselve niet en eyscht in desen tijd / op dat het jok Christi sagt soude zijn. Die nu overgaan in sulken verbond / door soodanige beloften overredet (onder sulken eysch gewillig zijnde om God te dienen) dat sijn voorseker de slegte / die de nodiging der wijsheyd gehoor gevende hare slegtigheden hebben verlaten, en treden op den weg des verstants. Prov. 9: 4-6.

Inleydinge tot de seste afdeelinge van Jesu prophetische bedieninge, waar in de grieven der Joden, en de oorsaken van haar ongeloovigheyd werden ontdekt en opgelost.

Overgang tot de oorsaak van der Joden ongeloovigheyd.

§ 1. DEwijle wy nu gesien hebben, hoe flauwen voortgang dat *Jesu leere* by sijn leven hadde gemaakt onder de Joden, *hoe hy tot het sijne gekomen was, en dat de sijne hem* egter *niet en hadden aangenomen.* Joh. 1: 11. Soo dat het veele tot een aanstoot en ergernisse gedijde, te sien, dat soo veele, soo naby wesende, en daar onder voornamelijk soo groote wijsen en verstandige sijne prediking als onregtsinnig verwierpen; Soo heeft onsen Euangelist het van sijn pligt geagt, datmen dit stuk wat nader ondersogt, en de oorsaak van hunne ongeloevigheyd ging te gelijk en ontdecken, en beschamen; waar toe dan van nooden was, dat men hare grieven hoorde, en de redenen van haar afkeerigheyd voor aller oogen open leyde; mitsgaders ook, hoe *Jesus* sig daar tegen heeft gedragen; en selve voets genoeg gegeven, om sulke voor-oordeelen af te leggen.

De order in het verhandelen deser dingen alhier gehouden.

§ 2. De order, welke in dese verhandelinge gehouden wert is seer aanmerkelijk. De Euangelist in *de eerste plaatse* vertoont de grieven, dewelke de *Pharizeen* inbragten tegen *Jesu* heylige *leere,* en ongehoorde *wonderwerken:* en

en wijst ons aan, hoe dat de aanmerking van de *preparatien tot de Christelijke vryheyd* hun bysonder tot een aanstoot waren, en wat discoursen *Jesus* dienthalven *tot sijne verantwoordinge* heeft gevoert tegen dese menschen: gelijk hy ook aanwijst, op wat wijse sy haarselven hebben *verhardet tegen de grooste miraculen* van *Jesus*, en hoe sy daar over zijn gewaarschouwt met kragtige wederlegginge van haar qualijk geleyde gronden. *In de tweede plaatse* wert getoont, hoe dat *Jesus* inslaande een bysondere manier en stijl van onderwijsinge, waar in hy menigmaal sprak door *parabolen* en soete gelijkenissen [door welke hy den aart en gantsche loop van sijn verwagte koninkrijke uytbeelde] egter geen genoegen gaf aan de *scharen*, aan welken die voet van prediken te duyster en te onbegrijpelijk toescheen, die daarom in deselve geen behagen konden scheppen, nog geen wijsheyd vinden, die na haar oordeel met de verwagte wijsheyd Christi over een quam: om welke ergernisse weg te nemen, hier eenige *proefstucken* van soodanige parabolen werden voorgehouden, mitsgaders een *verdediginge* van die maniere van onderwijsen uyt de Prophetien: en uyt den eysch van Gods raad ontrent de bysondere bedeelinge van sijn genade doemaals gehouden. *In de derde plaatse* wert ons aangewesen, wat dat *Herodes* met sijn Hovelingen heeft verschrikt, en deswegen ook afgeschrikt van een besadigt ondersoek der leere Christi: namelijk *sijn quade conscientie*, waar door hy bewust was van sijn bloedschuld, op sig geladen door het ombrengen van *Johannes de Dooper*; en hoorende, dat die selve leere nog glorieuser van *Jesus* wiert voorgeset, sig selven inbeelde, dat die omgebragte *Iohannes* wederom van den dooden was opgewekt. Onderwijlen beschrijft ons de Euangelische Historie, hoe dat *Iesus* in sijn vlugt voor *Herodes* door bysondere werken dede blijken, dat hy de Christus was. *In de vierde plaatse* wert ons beschreven, hoe dat sig de *Schrift geleerden* ook ergerden, en tegen hem ontsteken wierden; om dat *Iesus* sijne Discipelen niet en verpligtede aan de insettingen der Vaderen: maar toeliet met ongewasschen handen te eeten: waar op ook een *verantwoordinge* volgt van *Iesus*: die hy bevestigt met groote en wonderbaarlijke miraculen: vertoonende, dat hy het regt en de magt hadde om de sijne van sulke lasten te bevrijden, en van die spijs-wetten te ontheffen. *Eyndelijk* heeft de Euangelist nog een ander voorwensel en *uyterste plegtanker van ongeloovigheyd* willen aanwijsen en oplossen; welke was, dat sy het gesag van *Iesu* wetgevende magt wilden aannemen, by aldien hy haar een teken gaf *uyt den hemel*: 't geen sy voorwenden by haar van minder nadenken te zijn, en meer met die wijse van wetgevinge over een te komen, dewelke God gehouden hadde ten tijden van Moses: En soo sien wy hier, wat wederspraak en tegenstand de leere van *Iesus* geleden heeft, self in de dagen sijner vernederinge: en uyt de bygaande verantwoordingen, discoursen en sonderlinge werken van *Iesus* daar op en daar ontrent voorgevallen, hoe seer dat deser menschen ongeloovigheyd buyten het spoor van alle reden en billikheyd is uytgeweken.

Den korten Inhoud.

HET XII. CAPITTEL.

DE grieven der Joden, die sy inbragten tegen JESU leere, rakende de precise onderhoudinge van den Sabbath, en tegen sijn miraculen, werden hier opgelost en beantwoord. Het eerste, versf. 1-21. het tweede, versf. 22-45.

1. De wedersprak tegen JESU leere tweesins beschaamt.

A. Door een verantwoordinge van het bedrijf sijner Discipelen, die op den voorgaanden Sabbath voor den tweeden dag ayren pluckten, tot verzadiging van haren honger. *Verss.* 1-8.

B. Door een verdediging van sijne wonderbare genesingen op den Sabbath gedaan tot bevestiging van sijn voorige leere. *Verss.* 9-13.

C. De groote verbitteringe der Joden daar uyt ontstaan, en om wat reden *Jesus* die ontweken heeft. *Verss.* 14-21.

Verss. 1-21.

Korte opening van 't verstand der woorden.

Vers 1. IN *dien tijd op eenen Sabbath-dag.* Gr. Op de Sabbathen. Maar soo wert daar het veelvoudig getal genomen voor het enkel getal / na de gewoonte der Hellenisten. Siet de vertalinge der Joden in Egypten [toegenaamt de LXX.] op Exod. 16:25. 29 20:10. 31:13. Deut. 5:14,15. 1 Chron. 23:31. Marc. 1:21. Hierom heeft de Syrische oversettinge onsen text ook in 't enkel-getal overgebragt.

Dit blijkt te meer uyt Lucas, die een sekeren bysonderen Sabbath-dag bepaalt/ seggende: Cap. 6:1. Op den tweeden eersten Sabbath, of gelijk het andere vertalen / op den Sabbath voor den tweeden dag. Maar door de meeste uytleggers verstaan de tweeden heyligen dag van het Paasschen-feest / op welken de sickel geslagen wiert in 't staande koorn / en een garve ten beweeg-offer wiert gebragt voor den Heere / na de wet. Levit. 23:10,11,14.

Sommige willen / dat dien dag altoos verviel op den xvj. van de maand Nisan. Andere / dat hy verviel op den eersten Sondag na de xv. der selver maand / het zy die quam op den xvj. voornoemt / of eenige dagen daar na: welk verschil wy hier geensins meenen te beslissen. Des

Dewijle nu de xv. was de eerste heylige dag: soo was dese dag der Eerstelingen ten beweeg-offer de tweede dag: en desen Sabbath een Sabbath/ dewelke ging voor dien tweeden heyligen dag.

Het blijkt klaarlijk/ dat dese historie geviel in dien tijd/ waar in het koorn nog stont op het velt/ en nogtans alreede rijp was: 't geene in Judea altijd geschiede outrent het groote Feest van Passcha: alwaar men binnen desen heyligen dag des hef offers, en het Pinxterfeest [tusschen welke een tijd van seven weken insçhoot] alle het graan gewoon was in te oogsten/ en te brengen binnen hare schuren/gelijk by alle staatkundige der Joodsche politie en Landwetten bekent is.

Het eerste Passcha, 't geen Jesus na den aanvang van sijn predik-dienst heeft gevierd/ vinden wy Joh. 2: 23. En hier komt ons nu in handen den tijd van sijn tweede Passcha, op 't xxxj. jaar van de gemeene rekeninge [Anno periodi julianæ 4744] In welke de xv. van de maand Nisan verviel op den 26 Maart, op den derden dag der weke; indien nu het beweeg-offer altijd vast stont op den xvj. van Nisan, soo quamd desen Sabbath-dag/ op den 23. Maart: maar indien het verschoven wiert tot den eersten dag der weeke/ om daags na den Sabbath van 't Passcha gevierd te werden; soo quam deselve Sabbath te vallen op den 30. Maart, en de dag des beweeg-offers op den 31. dito. Siet de grond van dese rekening in Du Boys ouden tijds Tijd-thresoir, op 't voorgemelte jaar/ p. 333.

Ging Iesus door 't gezayde. Dat is: Zaid-gewas. Het welke nu stont met rijpe koorn-ayren op hare halmen. Hier wert de Saligmaker als reysende aangemerkt met sijne Discipelen: want in de Grond-text staat by reysde, soo nogtans/ dat hy de palen van een Sabbaths-reyse niet overtrat.

Ende sijne Discipelen hadden honger. Soo dat de reden en oorsaak van 't gene dat sy deden/ geensints was een wederstrevigheyd tegen de gestrenge onderhoudinge van den Sabbath; maar een perssing van den honger: want/ soo gebeurde het somwijlen/ dat die Jesum door woeste en eensame plaatsen navolgden/ wel een of meer dagen haar bevonden van spyse berooft/ en alsoo gedrongen van den honger. Siet Matth. 14: 15. 15: 32.

Ende begonden ayren te plucken, ende te eeten. Soo wreven sy dan de koornayren/ tot datter het zaat uytviel/ en sogten haar in de swakheyd des hongers daar mede te versterken/ en hare lighamen te onderhouden in dien staat/ waar in sy bequaam wenschten te zijn/ om haren Heere te dienen. Siet Luc. 6: 1.

Vers 2. *Ende de Pharizeen dat siende.* Wiens ooge dikmaal bevonden is/ dat boos was.

Seyden tot hem: Siet uwe discipelen doen, dat niet geoorloft is te doen op den Sabbath. Sy scholden geensins op het werk selve; want de wet Deut. 23: 25. veroorloft sulks/ seggende: wanneer gy sult gaan in uwes naastens staande koorn, soo sult gy de aaren met uwe hand afplucken: maar den sickel en sult gy aan uwes naastens staande koorn niet bewegen. Maar/ sy toonden haar ongenoegen daar over/ dat sulks geschiede op soodanigen dag.

Sy seggen, dat het plucken van dese aaren op sulken tijd als dese was/ hun geensins vry stont. Voor eerst/ om dat het niet geoorloft en was sulken werk te doen op den Sabbath; dewijle Moses veele gestrenge wetten gegeven hadde tot een stricte onderhouding van den Sabbath-dag. Siet Exod. 16: 29.

20: 8, 9, 10. 23: 12. 31: 14. 16. 34: 21. 35: 2. Lev. 19: 3. 30. 23: 3. 26: 2. Deut. 5: 12. Daar na ook/ om dat sy aten van het nieuw gewas/ 't geen niemant geoorloft was te eeten/ voor dat de oogst door het beweeg-offer geheyligt was. Lev. 23: 10-14.

Men kan ook in hare maniere van seggen een bysondere scherpigheyd bespeuren: want wat wil dien vingerwijs? siet uwe discipelen. Die gy onderwesen hebt: en die wy moeten gelooven/ dat sy volgens hare belijdenisse na uwe wetten leven: waar mede sy hem verdagt soeken te maken en heymelijk verwijten/ dat sijn leere aanliep tegen de wet/ en de menschen veroorlofde tegen de wet te overtreden.

Het is dan/ als of sy seyden: Siet hoe uwe discipelen haar schuldig maken aan de straffen/ die daar gestatueert zijn tegen Sabbath-schenders en verbrekers van de wet; en wat zijt gy voor een Meester/ dat dese soo in uwe tegenwoordigheyd bestaan tegen de wet te sondigen/ en dat gy haar niet en bestraft? is soodanigen saak dan ook onstrafbaar na uwe nieuwe leere?

Het plucken van de aaren hielden de Joden voor een soorte van zaatscheeren/ en daarom voor een werk/ 't geen soo het by onkunde geschiede/ geboet moest werden met een offer; maar soo het geschiede met opset/ gestraft moeste werden met steenen tot datter de dood navolgde. Gelijk uyt Maimonides wert aangetekent.

Vers 3. *Maar hy seyde tot haar.* Namentlijk/ Jesus, opnemende de verantwoordinge voor sijne discipelen en voor de onberispelijke leere des Euangeliums/ die men hier mede sogt verdagt te maken.

En hebt gy niet gelesen wat David gedaan heeft, doe hem hongerde en haar die met hem waren? welke historie ons beschreven staat. 1 Sam. 21: 1-6. Hier siet men even het selve geval; de hongers-noot als een scherp sweert breekt de gemeene wet: en geeft reden/ dat men soodanige spijse eten mag/ dewelke anders na de wet yemant niet geoorloft en was om te eten.

Vers 4. *Hoe dat hy gegaan is in't huys Gods.* Verstaat daar door den Tabernakel/ die doen ter tijd stont in de stad Nobe, in wiens voorhoven de Propheet inging: want in 't heyligdom ging niemant/ als die van de order der Priesteren waren: en hier ontfing hy uyt handen van Achimelech het brood/ dat tot sijne reyse van nooden was.

Ende de toonbrooden gegeten heeft. Dit brood nu was heylig brood/ want het waren de toonbrooden, die van den gouden tafel uyt de heylige plaatse gekomen waren/ welke alle Sabbatthen wierden ververscht/ en de twaalf weggenomen brooden wierden gegeten van die gene/ die het heyligdom bedienden. Siet Exod. 25: 30. Levit. 24: 6, 7. Num. 4: 7.

Die hem niet geoorloft waren te eten, nog die met hem waren, maar alleen de Priesters. Volgens de wetten Exod. 29: 33. Levet. 8: 31. 24: 9.

Vers 5. *Of en hebt gy niet gelesen in de wet.* Num. 28: 9, 10.

Dat de Priesters den Sabbath ontheyligen in den Tempel op de Sabbath-dagen. Dat is: Als een ordinare werk-dag behandelen/ even als of sy geensins was afgesondert tot die ruste/ waar toe gantsch Israël verpligt stont: want/ dewijle op den Sabbath het geduyrig offer wiert verdubbelt/ de toonbrooden wierden verwisselt/ en andere werken tot de offerhanden van nooden verrigtet/ als daar zijn het slagten der beesten/ het vier maken op den Altaar/ mitsgaders alle de voorbereytsels en aanklevens van dien/ soo sag men dat de

Rust-dag sonder ruste in den Tempel wiert toe gebragt.

Het woord ontheyligen betekent yets op soodanige wijse behandelen / als of 'er geen bysondere heyligheyd in-gelegen was : daar het nogtans tot heylig gebruyk van alle andere diergelijke was afgesondert.

Een Rust-dag ontheyligen is deselve toebrengen in soodanigen stant / gelijk men een ander gemeene dag toebrengt. En hier uyt blijkt nu / dat in de wet der ceremonien het rusten selve door heyligheyd wiert erkent / en dat den arbeyd van alle werk op soodanigen dag door soo veel het de ruste des lighaams verstoorde / den dag ontheyligde, en deswegen een slegte werk-dag gelijk maakte.

De Joden selve seggen a dat 'er in den Tempel geen Sabbath was. En dat de Sabbath om een sone Israëls (die besneden moeste werden op den agtsten dag) moet ontheyligt werden.

Ende nogtans *onschuldig zijn*. Dat is: Gehouden werden sulks te doen sonder misdoen / en sonder reden van aanklagte of beschuldiging te geven / soo dat sy deswegen geen straffe of ongenade te vreesen of te verwagten hebben / van wegen de goddelijke dispensatie.

Vers 6. *Ende ik segge uw, dat een meerder dan de Tempel hier is.* Want Jesus was meerder dan den Tempel / 1. Om dat hy was de HEERE van dat huys Mal. 3: 1. Jer. 11: 15. Heb. 3: 3. 2. Om dat hy was de betekende sake door den Tempel afgebeeld / zijnde hy het lighaam van die schaduwe. Jes. 8: 14. Joh. 2: 21. Apoc. 21: 22. vergeleken met Col. 2: 9. Indien dan de weerdigheyd van den Tempel soo grooten arbeyd veroorloofde : hoe veel te meer de weerdigheyd van den genen / die meerder was dan den Tempel.

Het is ongetwyffelt / dat de Sabbath heeft konnen verontheyligt werden sonder sig te verschuldigen / wanneer de wet-gever eenig werk gebood op dien dag : gelijk men siet door Jericho Jos. 6: 11. en alle Sabbath-dagen in den Tempel. Wanneer men nu aanmerke / dat in Christo de volheyd der Godheyd lighamelijk woonde , in veel uytnemender mate / als God eertijts in den Tempel : soo bleek / dat hy hier door allen mogelijken arbeyd moeste werden gedient : en dat haar bereydinge van spijse / en eten om sig tot dien dienst bequaam te maken / en hare lighamen aan haren Heere tot levendige offerhanden op te offeren / immers seer wel konde geschieden sonder schuldig te werden ; alsoo wel / als men sag de Priesteren in den Tempel al den omslag van 't offerwerk hanthaven / sonder nogtans schuldig te zijn.

Vers 7. *Dog soo gy geweten haddet, wat het zy.* Dat is : Wat het volgens sijn oogmerk in heeft ; en dat gy alsoo de kragt der woorden / en 't oogmerk van de Godspraak wel verstaan en ter herten genomen haddet / die men leest Hos. 6: 6.

Ik wil barmhertigheyd , ende niet offerhande, In den Text van Hoseas staat / ik wil weldadigheyd ; dat is : Betragting van Godsalige werken ontrent God / en allerleye liefde werken ontrent andere menschen : hier noemt Jesus alleen barmhertigheyd , dewelke is eene van die betragtingen / die in dat algemeene gros begrepen zijn.

Soo wert dan in die plaatse te kennen gegeven / dat 'er een tijd soude komen / in welke de kerke geen jok meer en soude dragen : maar dat al dien offer-dienst met den aankleven

a *Ligtfooth ex Maimonide & Thalmude Hierosolym in h. l.* b *Rabba in Genesin* § 7.

van

van dien souden ophouden.

Ja uyt die plaatse siet men / als sy in haar t'samenhang wert ingesien / dat in de dagen Christi de verbasterde spruyten der oude en Godvrugtige Hasideen eens die uytspraak souden hooren tot haar berigt / om niet te blijven hangen aan de wet der Ceremonien. Ik wil weldadigheyd (en deswegen de werken van barmhertigheyd) ende geen offerhanden. Siet boven Matth. 9: 13.

Gy en zout de onschuldige niet veroordeelt hebben. Uyt die wet / en dat berigt souden sy hebben moeten besluyten / dat Christi Discipelen souden vry gemaakt werden van de offer-wet, en deswegen van de gantsche wet der ceremonien / daar onder ook den Sabbath en desselfs naau-luysterende vieringe begrepen was. Indien nu de discipelen van Christus eenmaal wettelijk souden konnen vrygemaakt werden van die verpligtinge der ceremonien / waar onder ook den Sabbath behoorde; soo volgt dat de Joden hier de onschuldige veroordeelen, 't geen sy niet en souden hebben gedaan / by aldien sy geweten hadden / dat met de komste Christi sulken ontslag moeste verkondigt werden.

Vers 8. *Want de Sone des menschen is een HEERE.* Hebbende als de Messias souveraine magt / om te doen na sijn heylig wel-gevallen; en haar van die wet / die in wille-keuren bestaat / soodanig te ontheffen / als hem aangenaam en behagelijk was.

Ook van den Sabbath. Soo dat de Sabbath dan ook gebragt wert tot die willekeurige wet / waar over de Koning handelt na sijn welgevallen: dewelke immers kan als een gemeenen werk-dag toegebragt werden / sonder schuld of misdaad. Dewijle nu de soone des menschen, welke is Jesus Christus, soodanigen opper-gesag en vry-magt toequam: soo wierden dan sekerlijk sijne discipelen onschuldig veroordeelt / wanneer sy geoordeelt wierden over eenig werk / gedaan op den Sabbath-dag / 't geen hun haren Heere veroorloft en vry deed zijn.

Vers 9. *Ende van daar voortgaande, quam hy in hare Synagoge.* Het welke (gelijk Lucas aanmerkt. Cap. 6: 6.) Geschiede op een anderen Sabbath. Op welke hy mede t'samen quam tot de oeffeninge des gebeds / en het lesen van Gods woord: en wel in de Synagoge van die Pharizeen / die sig soo hadden gestooten aan dese voorgemelte daad van Jesu discipelen. Dewelke dan occasie sogten / om Jesus nog nader op dit stuk uyt te hooren; gelijk de Saligmaker ook occasie sogt / om sijn gedane rede van verantwoordinge nog nader door een wonder-werk te bevestigen.

Vers 10. *Ende siet, daar was een mensche, die een dorre hand hadde.* En deswegen onbequaam / om daar mede eenig hant-werk te oeffenen; 't zy dat sy door 't uytgeweken voetsel slap en kragteloos was; 't zy datse door een inkrimping van zenuwen krom was geworden en onbuygsaam: uyt Lucas blijkt / dat het was sijn regterhand.

Ende sy vraagden hem, seggende: is het ook geoorlooft op de Sabbath-dagen te genesen? De Joden laten hunne Genees-meesters geensins toe artzenyen te bereyden / of te appliceren op den Sabbath, als in 't uyterste gevaar / waar van men veele dingen vint in haren Thalmud / die hier weynig ten propooste dienen: ende en merken niet op / dat Jesus sijne genesingen alleen met een woord sprekens sonder vermoeyende hand-grepen of arveyd verrigtede / waar in sy toonen hun war-soekende Geest.

Op dat sy hem mogten beschuldigen. Want / met soodanigen quadē voornemē qua-

quamen sy tot dese vrage: om hem aan te klagen als een overtreder der wet. Exod. 20: 8.

Vers 11. *Ende hy seyde tot haar, wat mensche sal der zijn onder uw, die een schaap heeft, en soo dat selve op den Sabbath-dag in de gragt valt, die het selve niet sal aangrijpen, ende uytheffen?* Alhoewel de Joden naderhant soo seer in superstitie zijn toegenomen/ dat sy ook in dit geval swarigheyd maken: soo hebben nogtans de oude Israeliten ten tijden Christi haar soo verre niet laten vervoeren: schoon R. Lipman hier schrolt/ al of Jesus hier aan haar voor-vaderen yets toegeschreven hadde/ dat tegen haar gevoelen en practijcq was: Want men vint nog huyden in den Thalmud der Joden van Jerusalem/ dit geval alsoo uytgesproken: gelijk aangewesen is van de taal-kundige doorsoekers der oude Joodsche Regten en gewoontens. Siet Ligtfoot en Grotius over dese plaatse.

Vers 12. *Hoe veel gaat nu een mensch een schaap te boven.* Of. Verschilt hy van een schaap?

Soo is't dan op de Sabbath-dagen geoorloft wel te doen. En die occasie waar te nemen/ om ellendige menschen hulpe te bieden/ terwijl sy my tegenwoordig hebben: want sekerlijk betaamde het alle vroomen op dien dag de werken van liefde en barmhertigheyd bysonder te oeffenen.

Vers 13. *Doen seyde hy tot dien mensche strekt uwe hand uyt, ende hy strekte se uyt.* Soo was het dan Jesu oog-wit door sijn enkel bevel hem kragt te geven tot roeren/ en uytvoering van alle de verslapte/ of ingekrompen deelen: en alsoo sonder moeyte en arbeyd sijn herstellinge te bevorderen/ om sijner vyanden toeleg te beschamen.

En sy wiert herstelt, gesond gelijk de andere. Soo kragtig was sijn woord/ en van soo voorspoedigen succes. Met welke uytkomste van Jesu leere desen aangaande wiert bevestigt. Siet verder van Jesu comportement daar op. Marc. 3: 4.

Vers 14. *Ende de Pharizeen uytgegaan zijnde.* Uyt de voorgemelte Synagoge.

Hielden t' samen raad tegen hem. Marcus segt/ dat sy raadslaagden met de Herodianen.

Hoe sy hem dooden mogten. Of. Vernielen, ombrengen, verderven. Vergelijk Joh. 5: 18. 13: 39. 11: 54. Soo seer wierden sy dan tegen Jesus daar over ontsteken (onaangemerkt dese kragtige tegen-redenen/ welke haar hadden behooren alle voldoeninge te geven) dat sy daarom hem stonden na het leven/ en tragteden van kant te helpen.

Vers 15. *Maar Iesus dat wetende, vertrok van haar.* Want overmits sijn uyre nog niet gekomen was/ soo ontweek hy de boosheyd sijner vyanden.

Ende veele scharen volgden hem. Soo dat sijn vertrek soo heymelijk niet en was/ of hy konde van de sijne nog tot haar stigtinge gehoort/ en tot veeler genesinge gevonden werden.

En hy genasse alle. Die tot hem gebragt wierden.

Vers 16. *Ende gebood haar scherpelijk, dat sy hem niet openbaar maken en souden.* Soo wilde hy in 't verborgen blijven voor de gene/ die hem sogten te dooden: en hem selven nog wat sparen/ ten besten van soo veele swacke in Israel/ dewelke nog nader moesten versterkt werden: want het was Gods raad/ die vyanden geen occasie te geven/ om 't geene sy beraadslaagden te konnen gevoegelijk ondernemen/ voor en al eer dat Jesus sijnen loop soude voleyndigt hebben.

Vers 17. *Op dat vervult soude werden, 't geene gesproken is.* Namentlijk/ van

de Christus; want/ daar toe schikte God alle saken van sijnen Soone/ ook in de minste omstandigheden/ op dat sijne voorseggingen en Godspraken tot het minste stipken toe mogten voldaan en bewaarheyd werden.

Door Jesaiam den Propheet. Cap. 42. 1-4.

Vers 18. *Siet mijnen knegt.* Soo spreekt de Vader van sijnen Soone: van de Christus; gelijk de Chaldeeschen Taelsman, Abarbanel, en andere ook erkennen onder de Joden.

Niemant kan twijffelen/ of de Messias wert menigmaal by uytnementheyd van God genaamt sijn knegt. Jes. 43: 10. 24. 53: 11. Ezech. 34: 23, 24. 37. 24, 25. Zach. 3: 8. waar van de redenen ook klaar doorschijnen: want/ 1. Hy is het/ die hem de ooren heeft laten doorbooren. Psal. 40: 7. 9. vergeleken met Exod. 21: 5. 6. en daarom in de volheyd des tijds gewillig hem selven heeft vernietigt, de gestalte eens dienstknegts aangenomen hebbende. Phil. 2: 6. 2. Hy is't/ die sig selven van verbolgens ook geschikt heeft/ om de wille sijns Vaders te doen/ en sijnen raad te dienen/ den selven erkennende voor de Heere. Psal. 16: 2. Jes. 50: 5, 6. Psal 40: 9. Matth. 20: 28. Joh. 6: 38. 5: 30. 17: 4. Hebr. 10. 5. Insonderheyd moet men uytteekenen de oorsaak van dese vernietiging/ aangewesen Jes. 43: 24. daar men de Messias aldus hoort spreken tot de Joden/ met het vette uwer slagt offeren en hebt gy my niet gedrenkt. Maar gy hebt my doen dienen (of tot een knegt gemaakt) met uwe sonden, gy hebt my vermoeyt (of tot vermoeyings toe doen arbeyden) met uwe ongeregtigheden. Soo heeft desen knegt dan moeten betalen, 'tgeene hy niet gerooft en hadde. Psal. 69: 5. Gelijk die knegten/ die om roof of diefstal tot slaven waren verkogt van de Goden.

Welken ik verkoren hebbe. By de Propheet Jesaias staat/ welken ik ondersteune, of gelijk andere/ welken ik aangrijpe, en houde. Dat is: dien ik my in den eeuwigen raad afgesondert hebbende/ nu ook uytsondere/ aangrijpe/ vasthoude/ en beschutte in de verpligting om mijnen wille te doen.

Het grond-woord alhier in den Euangelio betekent eygentlijk soodanigen verkiesinge, waar door men yemants zijde en saak aanneemt/ aanvaart/ en dat selve brengt onder sijne bescherminge: opnemende op sig om die te beschutten/ en deselve in dien staat te verdedigen.

Mijn beminde. In het Hebreeuwsch mijn uytverkoorene. Dien ik boven alle andere lief hebbe/ en van eeuwigheyd hebbe bemint met een eeuwige liefde. Siet Matth. 3: 17.

In welken mijn Ziele een welbehagen heeft Dat is: In wien ik alles vinde/ waar in ik mijn innigste genoegen scheppen kan/ en waar in ik gantschelijk wil berusten. nl. Soodanigen wijsheyd om te leeren/ soodanigen heyligheyd om te offeren/ soodanigen Goddelijke hoogheyd om te regeren; dat hy my in dien allen in den hoogsten graad kan vergenoegen/ en voldoen.

Ik sal mijnen Geest op hem leggen. Soo leest de Targum van Jonathan. ook onsen Text by Jesaias in den toekomenden tijd/ als een uytspraak van een belofte: hoewel de Hebreeuwschen Text de woorden uytdrukt in een voorleden tijd. Ik hebbe mijnen Geest op hem gegeven: Maar soo spreken de vertalingen/ om te kennen te geven/ dat Iesaias propheteerde van de weldaat/ die te sijner tijd nog toekomenden was/ en in de persoon van de Messias eens soude geschonken werden.

Dese Geest Gods is het/ waar van de verwagte Messias, de naam van Messias,

sias, dat is/ gesalfde draagt; om dat deselve is de vreugden olie, welke hy soude ontfangen verre boven sijne medegenoten. Psal. 45: 8. Jes. 61: 1. vergelijk ook Jes. 11: 2.

Ende hy sal het oordeel den Heydenen verkondigen. In den Hebreeuwschen text Voortbrengen. Dat is: opentlijk bekent maken/ en aan den dag brengen.

Door dit Oordeel of Regt moet men verstaan den regten rigt-snoer van alle oordeel en gerigte; de wet Gods is een voorloopend oordeel/ waar na hy namaals ook wil en sal oordeelen/ en wy verpligt zijn ook een regtmatig oordeel te strijken over alle onse werken. In het woord des Euangeliums is de wet des geloofs ook gepubliceert/ waar in de weg des levens in Christo wert aangewesen/ en de saligheyd aan de gehoorsaamheyd des geloofs vast gehegt/ en de verdoemenisse aan alle ongehoorsame die in den Sone niet en geloofden aangekondigt.

Dat regt, of die regelmate van alle oordeel soude verkondigt werden voor den Heydenen. Om de Heydenen daar door te onderwijsen/ en te behouden. En dat wel in sulker voegen/ als de conditie der Heydenen soude vereyssen/ sonder de wet der willekeuren/ die eertijts een scheptsmuyr was tusschen die twee volkeren.

Vers 19. *Hy en sal niet twisten.* Zijn manier van onderwijsing sal niet zijn na de manier der eersugtige disputanten/ die altijd harre-warren en hassebassen onder veel geschreeuws en geroeps: alle man tot haar scherpe redenwisselingen uyt-eysschen/ om met deselve te argueren: en soo geduyrig als Campioenen staan in het strijt-veld. Nemaar/ hy soude de tegensprekers meestendeel ontwijken/ somtijts ook vriendelijk onderrigten/ of ernstig bestraffen door kragtige overtuygingen.

Nog roepen. By Jesaias staat. Ende hy sal sig niet verheffen. Door grootspreken/ en luydrugtig verbreyden van sijne werken: gelijk de soekers plegen van ydele eere. Maar in tegendeel/ soo soude hy de schare selve gebieden sijne werken te verswijgen/ en geen geroep of gerugt daar van te maken.

Nog daar en sal niemant sijne stemme op de straten hooren. De straten zijn in de steden/en aansienelijke vlecken/ publijke plaatsen van een geduyrig gewoel/ alwaar allerleye menschen malkanderen ontmoeten: goeden en quaden/ eerlijken en eervergetene/ vroome en onvroome.

Onder al dat gewoel van menschen soude de Christus geensins de waarheyd des Euangeliums uytroepen; gelijk die gene plegen/ dewelke soeken verwondering te verwecken/ aanhang te maken/ opschuddinge te doen rijsen/ en de politie te ontrusten: Maar alleen spreken op sulke plaatsen/ daar de vromen waren vergadert en uyt het gewoel der menschen afgescheyden/ om met alle eerbiedigheyd haar te laten onderwijsen in den weg des levens: gelijk in den Tempel/ in de Synagogen/ of in private huysen: ook somtijts buyten in eensame plaatsen/ in de woestijne/ aan 't strand/ of op eenen berg/ daar niemant was/ als die hem uyt een sugt om het goede woord te hooren/ waren nagevolgt: Soo dat hy sig laag soude houden/ buyten het oog van het gemeene volk/ soo veel doenelijk was/ en geen occasie soeken/ om dat onverstandig graauw gaande te maken.

Vers 20. *Het gekrookte riet en sal hy niet verbreken.* Het riet kan hier een sinnebeeld zijn van ware geloovigen/ maar aangemerkt als die nog maar hebben een kleyne mate van genade. siet Jes. 19:6. 35:7. Die haast bewogen en geschuddet werden in de versoekingen.

Als gekneust en gekrookt riet werden sy hier door gestelt/ wanneer sy van wegen de verslagentheyd des gemoets dragen een gebroken herte. Dewelke wel gekneust/ maar echter van haren wortel niet afgescheurt zijnde/ het beginsel des levens nog in haar bevinden werksaam te wesen.

De soodanige en soude de Christus geensins afbreken, maar wil de Godspraak seggen/ veel eer weder opregten en bevestigen. Nademaal hy een aangenamer huys-houdinge soude aanstellen/ daar in de wet met haar harde donderstem en sware jok soude ophouden te verschricken/ en plaatse maken voor de lieffelijke bedieninge des Euangeliums: En dat hy ook eer niet soude scheyden/ voor en al eer hy dat heylsame woord genoegsaam soude geopenbaart/ en aan allen bevestigt hebben.

Ende het rookende lemmet en sal hy niet uytblusschen. Het lemmet, of de vlaswieke (welke in een keerse of lampe de olie indrinkt/ en de vlamme ontfangt om het huys te verligten in de duysternisse) is een sinnebeelt van die geloovigen/ welke andere moeten voorligten. Siet Matth. 5: 16. Dewelke zijn als de lampen van het heyligdom der kerke/ die wegens hare kennisse/ heyligmakinge/ yver en geestelijke blijdschap/ als gaven des H. Geests/ andere ten exempel zijn.

Hier noemt Gods Woord sommige een rookend of smeulend lemmet [welke flaauw en donker is in sijn voorligtinge/ door veele dampigheyd beswalkt] om dat sy met veel onwetentheden/ verkeerde opinien/ wereltsgesintheden/ yverloosheyd / en kleynmoedigheyd over den slegten staat van kerk en politie haar soodanig bevonden omgeven/ dat men by na geen schijnsel van het regte ligt meer sag doorflickeren.

En alhoewel men smookende keersen met der haast plag uyt te dompen / soo belooft God de HEERE hier nogtans wat beters van sijn knegt / dat hy soodanige geensins soude uytblusschen, maar ontfonken. Soo was het dan van nooden/ dat de Christus eerst sijn loop voleyndigde/ en soo lang om der swacken wille bleef op der aarde/ tot dat hy de sulke hadde verquikt/ getroost en op gewackert/ haar roepende van de leere der blinde Pharizeen tot sijn dierbaar Euangelium.

Tot dat hy het oordeel sal uytbrengen tot overwinninge. In de Hebreeuwschen Text by Iesaias staat. Met waarheyd sal hy het regt voortbrengen, hy en sal niet verdonkert, ende hy en sal niet verbroken werden, tot dat hy het regt op aarden sal hebben bestelt. Soo siet men hier die woorden in 't kort by een getrocken en verklaart; hoewel de vyanden van Christi Rijk hem sogten te beswalken/ en hem te verbreken; soo souden sy echter eer niet konnen uytregten/ voor dat hy het regt, dat is: de wet des geloofs, soude hebben voortgebragt / en alomme in 't Joodsche land door sijn mondelinge predikinge bestelt/ met soo veel blijken van waarheyd, dat men sijn sake souden bevinden te zijn triumphant / en overwinnende alle wederspraak van sijne vyanden. De overwinninge van het Euangelium is gelegen in haar doorschijnende blijk van waarheyd: in dier voegen/ dat ook eyndelijk Pilatus konde sien / datter geen schuld by desen mensche te vinden was.

Vers 21. *Ende in sijnen name sullen de Heydenen hopen.* By Jesaias staat/ op sijne wet (of leere) sullen de eylanden wagten.

Door de eylanden verstaat Gods Woord de heydenen uyt Japhet, die de eylanden bewoonden. Siet Gen. 9: 27. 10. 5. Jes. 41: 5: 51: 5.

Die verlangen na de wet Christi, of

na

na de prediking van sijnen name/ dewelke haar om te gelooven wert voorgestelt/ als na een sake/ waar in sy hare hope vinden gegront.

N.B. Wanneer nu Jesus de lagen van de Pharizeen is ontweken/ en nogtans een gevolg van scharen hadde/ om te troosten; daar onder hy sogt sonder openbaar te werden in alle weldadigheyd te verkeeren/ tot dat hy sijne leere genoegsaam soude bevestigt hebben/ tot gerustellinge van alle swacke kleynmoedige/ en tot opwackering van alle flauwe en ydeloose. Soo verdulde hy den gantschen swerm/ dewelke hem in sijn leerampt in dese prophetie toegeschreven wert. Dat hy wel niet twisten/ nog geschreeuw maken soude/ nog hem op de straten laten hooren; maar zedig soude onderwijsen/ en meermalen daar toe eensame plaatsen of heylige t'samen-vergaderingen soeken: alwaar hy de swacke en flauwe niet en soude versuymen/ maar soo lang by blijven/tot dat sijn leere genoegsaam bekent en bevestigt was.

Betooninge, dat de Joden, haar soo verbitterende tegen de leere van de Christelyke vryheyd, dat sy Jesus *daarom sogten te dooden; haar sonder reden gestooten hebben aan de leere der waarheyd.*

§ 1. HEt is den Joden seer misvallig in de leere des Evangeliums/ dat sy de Christenen ontslaat van de onderhoudinge der ceremonien; en sy nement seer eubel op/ dat wy de boeken van Moses en de Propheten ontfangen/ en nogtans ons de wet der willekeuren geenfins en onderwerpen/ tot dewelke ook behoort het gebod van de precise ruste op den sevenden dag der weke: en om dat Jesus die vryheyd van dat sware jok al by sijn leven sagtjens invoerde/ en met sijn leere beweerde/ sprekende van een ander jok dat sagt en lieffelijk was; soo beschuldigen sy hem in den Thalmud/ dat hy het volk verleyt, dat is/ van de regte wijse van God te dienen afgetrokken heeft. Hier op nement ook de Pharizeen alhier/ ter occasie van het ayren plucken der Discipelen op sulken Sabbath/ die voor den tweeden dag van Passcha's heylige dagen quam. De gront van haar veroordeelinge was/ dat sy meenden/ dat alle de wetten van Moses waren van deselve geduyrsaamheyd/ en blijven moesten in onderhoudinge/ soo lang als de werelt stont. Hierom hebben de Joden tegen dese leere des Evangeliums in haar xiij. geloofs-artijkelen eene opgeregt/ welke is de negende artijkel, daar in sy spreken van de eeuwigheyd van Mosis Wet: die in den Joodschen Catechismus aldus luyd; Men mag tot Mosis Wet niet met allen toedoen, nog daar van afdoen: ook self niet een woord, nog eenen letter; want daar is gesegt: *Gy en sult daar niet toedoen, nog daar van niet afdoen.* Deut. 12: 32. En men weet dat het is de aart van een volmaakt woord, dat het geen toevoegsel ontfangt, nog affnijtsel lijd: de wet nu is volkomen en volmaakt, gelijk geschreven is; *De wet des* HEERE N *is volmaakt*, &c. Ps. 19: 8. en daarom

De Christelijke vryheyd den Joden een ergernisse.

daarom kan sy geen toevoegsel ontfangen, nog afsnijssel lijden.

Onderscheydinge tusschen tweederleye wetten wel in te scampen.

§ 2. Om de Joden in dit haar misverstand wel te gemoet te komen/ soo moet men haar regt leeren verstaan/ dat alle wetten van Mosis Wetboek van geen eenerleye aart en conditie zijn: daar zijn oude regten/ dewelke vloeyen uyt de natuyre Gods/ welkers billikheyd ligt uyt het Evenbeeld Gods kan uytgehaalt werden; en andere wetten van willekeurigen aart: die meest af hangen van den Joodschen Tempeldienst/ door Moses ingestelt; en die genaamt werden Ceremoniele Wetten, rakende de ceremonien of kerk-zeden der Joodsche natie: Omtrent welkers natuyr en gebrek men eenige dingen moet aanmerken. 1. Dat alle die willekeurige wetten/ rakende den Tempeldienst en uyterlijke reynigheyd/ in haren eygen aart geen deugdelijke goedheyd of geestelijke heyligheyd in sig sloten: maar dingen/ die in haar selven onverschelig waren. Daarom segt God (Ezechiel 20: 25.) van dese ceremoniele wetten. Ook gaf ik hen ordinantien, die niet goet en waren, ende regten, daar by sy niet leven en souden. Menigmaal heeft God verklaart/ dat hy eygentlijk geen welgevallen hadde in dat slagten en offeren van onvernuftige beesten: maar in vromigheyd. Siet 1 Sam. 15: 22, 23. Psal. 50: 8-14. 51: 17, 18. 40: 7. &c. 2. Dat de wet der ceremonien ten meestendeele over Israël gekomen is/ als een harde dienstbaarheyd/ om haar onreyn te verklaren/ en in dese voorbeelden te oeffenen haar verlangen na het toekomende. Siet Jer. 31: 32. Ezech. 20: 25, 26. Soo dat die wetten geensins behoorden tot een zegen/ maar tot een kastijdinge des volx/ als door een tugtmeester: alsoo de voorgaande staat der Patriarchen lieffelijker en aangenamer was/ als die door Moses naderhant is ingevoert. 3. Dat de wet van den Sabbath ook is onderscheyden van den aart van die geboden/ welke soo wat mensche deselve doet, die sal in deselve leven. En derhalven dat sy ook behoort tot de willekeurige wetten/ gelijk de offerhanden. Ezech. 20: 12. Zijnde gebragt onder de teekenen; dat is/ onder de ceremoniele af beeldingen/ die haar beduydinge hebben op geestelijke dingen.

Wat verandering dat de komste Christi moeste maken in de huyshoudinge.

§ 3. Nademaal nu de Messias moeste komen/ om den geestelijken staat sijns volks te volmaken/ en de hoogste zegeningen aan haar toe te brengen/ soo heeft men met regt van hem verwagt soodanige veranderingen/ dewelke den staat van Israel tot een hooger trap van genade souden verheffen: in die tijd [die een tijd soude zijn van verbeteringe] had God belooft: (1.) Een nieuw verbond te sullen opregten, waar van men lesen kan Jer. 31: 31-34. (2.) Een wet te sullen voortbrengen, die bevoegt soude zijn na den staat der Heydenen: waar na de Eylanden souden wagten. Jes. 42: 1-4. en die wet soude sijn Geest in hare herten schrijven. Jer. 31: 33. Na welke God van allen soude met een eenparigen schouder gedient werden. Zeph. 3: 9. (3.) De geestelijken staat des volks soo te sullen veranderen/ dat den moeden ruste. Jes. 28: 12. 50: 4. Psal. 95: 11. Den dorstenden verzadiging. Jes. 55: 1. Jer. 31: 23-25. En een vryen uytgang uyt den waterloosen kuyl soude gewerden. Zach. 9: 11. Soo dat het een swaare misdaad soude zijn de ge-

gedrenkte menigte/ die versadigt was te willen voegen tot de dorstende. Deut. 29: 19. In dien staat soude alles wat tot het jok behoorde verbroken werden. Jes. 9: 3. Al wat dat vermoeping aanbragt/ en den dorst opscherpte sonder het water te geven dat tot slissing diende van dien dorst/ ophouden. Welke nieuwigheyd den staat des N. Testaments soude verheerlyken.

§ 4. Dewijle nu de wet der ceremoninen gantschelijk en alleen behoorde tot het verbond der Vaderen/ na welkers voorschrift het nieuwe verbond niet en soude zijn geschikt: en dat de wet Christi de vrede soude inbrengen tusschen Joden en Heydenen/ en haar beyde tot een staat/ en forme van Gods-dienst brengen: daar benevens dat ook de wet der ceremonien een jok was/ 't geen Israel hielt onder de vermoeping en staat der dorstende; soo zijn wy geleert uyt die gronden der schrift/ dat dese nieuwe verandering van staat de wet der ceremonien soude stellen buyten usantie/ en alle die waarnemingen doen ophouden/ na dien Christus sijn volk daar van soude ontslaan/ en die willekeuren afschaffen in sijn koninkrijk. Klaarlijk hebben dit de Propheten ook voorsept. 1. Dat de Messias in de helft der weke het offer soude doen ophouden. Dan. 9: 27. Dat God als dan geen offerhanden soude begeren. Jes. 66: 18, 19. En de Messias die uytspraak doen/ Ik wil weldadigheyd en geen offer. Hos. 6: 6. Dan soude men aan de arke des verbonds niet meer gedenken. Jer. 3: 16. In alle plaatsen het reyn offer offeren Malach. 1: 10, 11. Dan soude men een ander Priesterdom sien ingevoert na Melchizedeks order/ waar van de Messias de Hooge-priester soude zijn/ op sijnen Throon self sittende egter het Priesterschap bedienen; en als borge tot God naderen. Psal. 110: 4. Zach. 6: 13. Jer. 35: 31. De Onder-priesteren souden uyt alle volkeren genomen werden. Jes. 66: 19-21. Ja soo moeste de oude belofte wederkeeren/ dat sy een koninkrijk van Priesteren souden zijn. Exod. 19: 16. Alle dese dingen betoonen/ dat de wet der ceremonien eens moeste afgeschaft werden. 2. Klaarlijk isser belooft/ dat God uyt kragt van 't nieuwe verbond Israel hare sonden en ongeregtigheden geensins meer soude gedenken. Jer. 31: 34. Maar dit en konde niet geschieden/ soo lang als hare overtredingen geschreven wierden aan de hoornen van den Altaar. Jer. 17: 1. En daarom moeste die wet/ dewelke de gedagtenisse der sonden altoos weder op haalde/ eens weggenomen/ en als een onvolmaaktheyd van het eerste Testament werden afgeschaft.

Dat de ceremoniele wet moeste werden afgeschaft.

§ 5. Wat dat sommige Joden ook tegen de waarheyd stribbelen/ soo beweeren de Christenen nogtans met regt [met R. Ioseph Albo, en de Joden van sijn gevolg] dat de Messias alle de willekeuren des O. T. na sijn souveraine en Goddelijke magt als een Heere van die wet/ vermogt af te schaffen/ en ons te ontslaan van des selfs verpligtinge. 1. Om dat de wetgever altoos dat regt behout/ om willekeurige wetten te mogen geven/ en wederom doen ophouden: dewijle haar natuyr en aart veranderlijk is. Daarom segt de voorsz Ioseph Albo: a wanneer een Pro-

De Messias had als een Heere van de wet, de magt om de wet der ceremonien al te schaffen.

a Seph. Ikkarim Serm. III. 18.

Propheet gebiet den Sabbath te ontheyligen of eenig gebod te overtreden na den eysch des tijds, of in een saak, die de grond van de wet niet en verkeert, soo is het billijk dat men hem gehoor geve. Soo heeft God geboden voor Jericho/ dat men den Sabbath niet en soude aansien/ maar seven dagen rondom de stad omtrecken; Op den Sabbath een kint te besnijden; de offerhanden te verdubbelen/ &c. Indien men dan een Propheet/ die in Gods name spreekt/ in dit geval geen gehoorsaamheyd mag weygeren; hoe veel te min de Messias. 2. Om dat de Christus/ een Propheet soude zijn/ die niet minder maar meer is als Moses Deut. 18: 15. Een Propheet als uw (segt God tot Moses) sal ik hen verwecken uyt het midden harer broederen, ende ik sal mijne woorden in sijne mond geven, op dat hy haar voordrage, al wat ik hem gebieden sal. Ende het sal geschieden, dat al wie na mijne woorden niet en sal geluystert hebben, die hy spreekt in mijnen Name, van dien sal ik het eysschen. Wat was Moses meerder/ dan een knegt Gods, die in sijn geheele huys getrouw was Num. 13: 72. Maar de Messias is de sone van het huys. En daarom hebben de oude Hebreen seer wel gesegt/ [a] dat de Messias, de Koning boven Abraham/ boven Moses/ ja boven de Engelen selfs verheven soude zijn: en derhalven een HEERE over de wille-keurige wet/ wiens bevel men alsoo wel gehoorsaamheyd schuldig was/ als Israël eertijts aan de wetten van Moses. 3. Het is openbaar/ dat de willekeurige wet niet sonder reden gegeven is aan Israël/ dewijle die lighamelijke oeffeningen in haar geensins onder de deugdelijke konden gerekent werden: maar God stelde die tot figuren en teekenen van andere dingen: en de offerhanden vertoonen een geestelijk offer. Soo bekennen de Joden selve in den Thalmud [b] Dat God de figuren van den Tabernakel en 't Heyligdom met al haar huysraad, als daar was de kandelaar, die tafel en altaren gegeven heeft, om geestelijke vertooningen te zijn, om daar uyt verhevener waarheden te begrijpen. Dewijle nu de Messias als een Offer-lam beschreven wert Ies. 53: 7. En segt Psal. 40: 7, 8. Slagtoffer en spijs-offer behaagden u niet, gy hebt my de oore doorboort; Brandoffer en sond offer hebt gy niet gewilt. Doe seyde ik, siet ik kome, in de rolle des boeks is van mijn geschreven, om uwen wille te doen. Soo kan men haast sien/ dat die wet sag op het offer van de Messias: die het lighaam is van dese schaduwen. Wanner dan de reden van die wet ophout/ het is niet vreemt/ dat dan die wet ook ophout/ die willekeurig is. En dewijl sy in Christo haar eynde bekomt: het is reden/ dat de Christus dan erkent wert de magt te hebben/ om haar te doen eyndigen. Want dat gesigte moeste duuren tot op den bestemden tijd, in wiens eynde de Prediker soude komen, die niet liegen soude. Hab. 2: 3. En daarom segt Gabriel. Dan. 9: 24. t'seventig weken zijnder bestemt over uw volk, om het gesigte en den Propheet te verzegelen en om de heyligheyd der heyligheden te salven. Dit gesigte was de vertooninge van de wet der ceremonien/ 't geen even als de prophetien te kennen gaf/ wat heyl men te verwagten hadde: het welke dan ophoudende/ soude aan sijn eynde gekomen zijn.

[a] Neve schalom. Libr. c. 5.

[b] Beracoth. cap. 5.

§ 6. Wan-

§ 6. Wanneer nu Jesus als de Christus soodanigen regt en magt susstineert te hebben; heeft hy die niet blootelijk voorgewent: maar na dat hy deselve op de kragtigste gronden nu reets vertoont hadde en gegrontvest; soo is hy voortgegaan tot sijne gewoone proceduren, en heeft sijn leere dienthalven bevestigt door een aanmerkelijk wonderwerk, en in sijn vlugt met veel meer andere wonderwerken; dog die ter kennisse van sijn vyanden niet en quamen, uyt een voorsigtigen raatslag, om sig nog wat te sparen voor sijne swacke discipelen: die nog niet in staat waren, om van desen Leytsman sonder kreuking des geloofs te konnen op sulken wijse berooft werden. Dewijle dan Jesus op den Sabbath genas, en toonde, dat de liefde wet het gebod van te rusten met regt verbrak; soo dede hy sien, dat de wet van de Sabbath maar een willekeur was, welke af hing van het goetvinden van den Wetgever: en bevestigde alsoo, dat de Sone des menschen een HEERE was ook van den Sabbath. Die sig dan ergerden, en Jesus voor de Christus daarom niet wilden erkennen, handelden averegts, en hadden de leere van de Christelijke vryheyd, welke Jesus leerde, daarom moeten plaats geven, om dat het de wet en 't bevel Christi was: aan wien soodanigen magt sekerlijk toebehoorde. Jesus heeft bewesen dat hem die magt toebehoorde.

§ 7. Wy verseekeren ons selven, dat de Joodsche kerke in dit stuk van het spoor der Ouden is afgeweken; want uyt de overblijfselen van de leere der Ouden, die ons hier en daar nog voorkomen, kan men ligtelijk sien, dat sy een hooger verwagtinge hebben gevoedet van de komste Christi, en een geestelijker begrip van des selfs vrugten en weldaden: men sag de Messias aan als een Middelaar tusschen God en het volk, die geroepen soude werden, [a] om op te klimmen, ten eynde dat God met Israël een nieuw verbond mogt maken. Men geloofde vastelijk, dat God als dan [b] een nieuwe wet geven sou door de hand van de Messias: en dat daar in een andere huys-houdinge opgeregt soude werden van overvloediger segeningen en aangenamer wetten; in dier voegen, dat alle die beswarende willekeuren van 't wereltlijk heyligdom souden ophouden; waar van daan die uytspraak, [c] dat alle de offerhanden souden ophouden in de toekomende eeuwe. Met welke benaminge sy seer gewoon waren de dagen Christi te benoemen. Bekentenisse der Synagoge in haar oude memorien. (a b c) *Ialckuth ad Psal.* 2:7. *Ies.* 2. 7. *& in fin Esra &c.*

§ 8. Al te swak zijn de redenen, waar op de Joden haar vooroordeel tegen de Christelijke leere gront-vesten, en waar door sy haar selven in haren af-val soo seer beklemt en bewickelt hebben. 1. Want of wel met waarheyd gesegt wert. Psal. 19:8. De wet des HEEREN is volmaakt. Soo en besluyt men daar uyt met geen regt, dat de willekeuren van Mosis wet nooyt en konnen ophouden in haar kragt van verpligting: dewijl men niet regt aan en merkt, wat men door de wet verstaan moet, en waarom dat sy voor volmaakt wert uytgesproken. Wy verstaan door de wet, de gantsche leere van Moses en de Propheten, voor soo veel als Joden en Heydenen daar in onderwesen wierden in den weg des levens, om te komen tot de salige gemeynschap Gods. In die weg-wijsinge ter saligheyd roemt den sanger een volmaaktheyd. Dat is: een Joodsche tegen-redenen opgelost.

een volkomen openbaringe van den gantschen wille Gods / en van de geheele wijse/op de dewelke hy wil gesogt en gedient werden:en die wegwijsinge is daarom te volmaakter / dewijl de H. Geest in deselve niet alleen heeft verklaart / hoe God gedient wilde zijn onder de wet: maar ook in wat weg dat hy sijn volk wilde ontmoeten in de dagen des Euangeliums / en met wat veranderingen het hem behagen soude aldaar huys te houden onder sijn erf-deel.

2. Het is ongetwyffelt / dat niemant tot de wet Gods yets mag af of toe doen. Dewijl die magt aan niemant toebehoort / als aan den wetgever alleen: maar hier mede en heeft God sijn eygen vryheyd geensins besnoeyt / nog eenige verwagtinge van hem gegeven / als of hy noyt eenige wetten van willekeurigen aart soude laten ophouden / en des selfs verpligtinge doen rusten: het is ons genoeg / dat God sijnen Soone gesonden heeft / die uyt den schoot de Vaders gekomen is / en ons sijne wille aldus heeft verklaart. Ja in tegendeel soo seggen wy / dat Israel in de wet niet langer aan de wet der willekeuren is verpligt / als geduyrende dien tijd / waar in sy onder de wet waren. Noyt gaf de Wetgever haar bevel / dat sy deselve ook souden moeten onderhouden in het koninkrijke Christi: maar wel ter contrarie heeft hyse gewaarschouwt/ Dat onder u lieden niet en zy een wortel, die galle en alsem drage, ende het geschiede, als hy de woorden deses vloeks hoort, dat hy sig selven zegene in sijn herte seggende, ik sal vrede hebben, wanneer ik schoon na mijnes herten goetdunken sal wandelen om de gedrenkte te voegen tot de dorstende Deut. 29: 18, 19. Daar moet nootsakelijk onderscheyd gemaakt werden tusschen de kerke in haar dorstende staat, en in haar gedrenkten staat; op dat men die misdaad niet en bega / dat men het gedrenkte/ en verquikte Israel soude willen voegen tot de dorstenden / die daar blijven sitten in dien staat der verwagtinge na dat de dag harer versoekinge al verschenen is. Dewijle dan onder de wet der willekeuren te zijn en te arbeyden / is een staat van dorst; en onder de vryheyd te zijn / is een staat van gedrenkte en verzadigde: Soo kan men ligt merken / dat sy / die niemant aan de wet verpligten / als die onder de wet waren; en de gedrenkte niet willen brengen in den staat der dorstende; maar roepende die gene tot vryheyd / dien de wet der willekeuren niet gegeven was / dat sy segik niet een jota van de wet af of toedoen: nademaal sy alle haren eysch voldoen na de intentie en meyninge des Wetgevers. Daar de Joden ter contrarie haar schuldig maken aan af en toedoen van de wet/ wanneer sy die opleggen op de halsen der discipelen Christi / dien sy niet gegeven was: en wanneer sy het verbod van gedrenkte niet te voegen tot de dorstende als oft 'er niet en was / in haar herte hebben uytgewischt.

3. Wanneer de Schrift de geduyrsaamheyd van sommige wetten schijnt uyt te breyden tot in der eeuwigheyd. Soo moet men dat verstaan van die soorte van wetten / dewelke zijn geboden des levens: maar geensins van de willekeurige insettingen / die niet goed en zijn uyt haar eygen aart / daar by men niet leven en kan, om haar swakheyd en onvrosijtelijkheyds wille; of men moet het woord Olam verstaan van

die

die eeuwe / in tegenstellinge van de toekomende eeuwe, die onder 't rijke Christi te verwagten was; want de ervarentheyd selve / daar door wy het wereltlijk heyligdom al sestien eeuwen lang sien blijven leggen in hare verwoestinge [soo dat de jaren van haar verwoestinge alreede den gantschen tijd des wets / in welke God in den Tabernakel of in den Tempel van Jerusalem opt gedient is / te boven gaan] die geeft een volstrekt bewijs / dat God noyt te rade was / om eeuwig gedient te werden in dat wereltlijk heyligdom na die willekeurige wet / die wy selve sien / dat hy in sijn toorn sijn volk gantschelijk ten onbruyk gemaakt / en verworpen heeft.

---

2. De tweede soorte van grieven, die de Joden op-namen, waren gerigt tegen Jesu wonder-werken, streckende daar heenen, om die verdagt te maken van swarte konstenary: of ten toon te stellen als ongenoegsaam, boven de welke nog met reden hooger tekenen konde ge-eyscht werden: welke beyde kragtig werden wederleyt, en ernstig bestraft.

A. De blaam van swarte konstenary wederleyt, *Verss.* 22-29. En wel ernstig bestraft. *Verss.* 30-37.

Verss. 22-37.

Korte opening van 't verstand der woorden.

Vers 22. D*Oe wiert tot hem gebragt een van den Duyvel beseten die blind en stom was.* Lucas segt Cap. 11. 14. Hy dreef eenen boosen Geest, die stom was, uyt. Hier wert de persoon blind en stom genaamt / die beseten was.

Hoewel de boose Geesten somtijts spraken door de mond en tongen der besetenen / soo hielt hem dese Geest sprakeloos: en daar van daan komt het / dat sommige de blindheyd en stommigheyd van desen besetenen aanmerken als een werktuygt van desen onreynen Geest.

Wat ons belangt / wy konnen niet anders sien / of het Euangelium wil te kennen geven / dat seker blind mensche / die ook stom was uyt gebrek van sijn gehoor; maar geensins uyt gebrek van sijn tong; was beseten van een onreyne Geest / die sig ook stom en sprakeloos hielt / alhoewel hy des selfs tong en mond tot sijn spraak hadde konnen gebruyken; gelijk hy wel plag in andere besetene / die doende spreken door een spraak / die sy selve niet en verstaan / of bestieren: want / wy en sien geen de minste blijken / dat dese mede gaande qualen eenigsins tot dien onreynen Geest / als tot een oorsaak van deselve / hier of elders gebragt werden.

Ende hy genas hem, alsoo dat de blinde en stomme beyde sprak en sag. Soo volkomen was sijn genesinge / dat hy desen mensche niet alleen van dien boose Geest ver-

verloste / maar ook van de medegaande qualen der blindheyd en stommigheyd: waar in wy wederom hier verscheyden wonder-werken sien t'samen-loopen. Siet onse aanteekeningen op Matth. 9: 32.

Vers 23. *Ende alle Scharen ontsetteden haar.* Dit was de vrugt van dit driemaal verwonderens-weerdig wonderwerk; dat de geen / die haar oordeel met opset nog niet verdorven hadden / wierden geprangt verbaast te staan over de hoogheyd van dese kragt / en te bekennen / dat sy niet konnen vatten / soo sy hier de Christus niet onder haar hadden / van wien sy de grootste slag van wonder-werken waren verwagtende.

Het gront-woord ἐξίσταντο beteekent een soodanigen ontsettinge, waar door yemant hem bevint verrukt / en gelijk als uyt hem selven vervoert en opgenomen.

Ende seyden: is niet dese de Sone Davids? Andere exemplaren lesen: Is dese niet de Christus, de Sone Davids? Maar het en is niet van nooden nog waarschijnelijk / dat men die lesinge soude moeten houden voor de eerste: want dese woorden de Sone Davids beteekenen in de gewoone sprake der Hebreen niet anders als de Christus. En daar voor erkennen hem de scharen uyt dese sijne groote werken.

Vers 24. *Maar de Pharizeen*, die alreede tegen Jesum beraatslagt hadden / om hem te dooden: en daarom volkomen gesint waren om hem te agterhalen: en in sijne redenen of werken soodanig te verstricken / dat sy hem mogten onder een voorwensel van genoegsame redenen van 't leven ter dood brengen.

Dit gehoort hebbende. Wat dat de scharen van hem oordeelden; en hoe sy hem uyt aanmerkinge van dese goede werken hielden voor de verwagte Sone Davids, sagen wel / dat dit besluyt van kragt en volle weerde was / by-aldien men erkende dat dese werken uyt de bron van de Goddelijke Almagtigheyd waren voort vloeyende. Gelijk ook Nicodemus redeneerde. Joh. 3: 2.

Maar dewijl sy het besluyt niet wilden aannemen / soo vonden sy haar genootsaakt een andere oorsaak van dese groote werken aan te wijsen: om het besluyt / dat haar onaangenaam was / te ontgaan / en 't volk van dit geloove af te brengen.

Seyden: Of tot malkanderen in 't heymelijk / of alleen in hare herten: overleggende hoe dit bewijs best te ontzenuwen en kragteloos te maken.

Dese en werpt de Duyvelen niet uyt, dan door Beelzebul. Om haar gevoelen regt te verstaan / soo moetmen aanmerken / dat sy toestaan een geweldige uytwerpinge der Duyvelen: waar door sy geensins bevonden wierden te wijken met gevly en gemoed; maar uytgedreven te werden met gewelt; onder alle wederstand / en tegen haar wil en dank: daarom schrijven sy die uytdrijvende kragt toe aan een hooger magt en gewelt; maar aan een magt / die ook uyt de helle is: en welke is de magt van de Prince der duysternisse. Siet wijders op Matth. 9: 34.

Door Beelzebul, de overste der Duyvelen. In de oude papieren der Joden vinden wy / dat sy dien Geest de oversten der Duyvelen noemen / die in de heydensche God-spraken en Gods-diensten hem selven onder veele vreemde werken openbaarde: aan wien sy toe schreven het hoog bewint over alle de afgodische Gods-diensten: en wiens name sy elders noemen Asmodon en Sammael, maar hier *Beelzebul*, als of men seyde den Drekgod of den Baal (de Heere en God) van het Drekhuys, die in de Capellen

len der Afgoden-dienaren gedient wiert.

Hier mede willen sy te kennen geven/ dat Jesus met dien Oversten van alle valsche Gods-diensten een t'samensweeringe hadde / om een nieuwe Religie / daar in een andere soorte van afgodery soude in swang gaan / op te rigten: en onder betooningen van groote werken in't geloove te brengen: so dat hy volgens haar gevoelen de kragt van dien Prince der helle hier heeft bedwongen / en beteugelt de geesten van sijn eygen gebied / om in haar weerwil selve uyt te varen.

Vers 25. *Dog Jesus kennende hare gedagten.* Door sijne alwetentheyd / en aldoorsiende ooge / vergelijk Joh. 2: 25. en siet op Matth. 9: 4.

Seyde tot haar. In een aanspraak/ die tot dese Pharizeen selve gerigt was/ waar in hy hare raatslagen ontdekt / de gedagten harer herten beschaamt / en haar doet gevoelen / dat hy hare innigste overdenkingen konde riecken en oordeelen. 't Geen de Joden ook als een merkteken van de ware Christus hebben aangeteekent. Sanhedr. fol. 93. 2.

Een yeder koninkrijke, dat tegen hem selven verdeelt is, wort verwoest. Inwendige tweespalt veroorsaakt/ dat niemant 't gemeene wel wesen behartigt / maar elkander daar in verhindert: waar door alles agter-stuyr loopt en verloren gaat.

En een yeder stad of huys, dat tegen hem selven verdeelt is, sal niet bestaan. Dit zijn gemeene spreek-woorden/ die uyt de algemeene ervarentheyd van alle volkeren voortvloejen: Soo heeft yemant aangeteekent / dat de oude Joden dit spreekwoord aldus uytspreken: Alle huys, waar in verschil is, diens eynde is verwoestinge.

Vers 26. *Ende indien de Satan de Satan uytwerpt.* Dat is: Met gewelt in weerwil van deselve uytdrijft / op soodanigen wijse, als men sag van Jesus geschieden / dewelke alle de werkingen van de voorgaande onreyne Geesten verbrak; 1. door genesinge van der selver plagen/ 2. door wegneminge van alle medegaande natuyrlijke gebreken / en 3. door buyging van een onheylige Ziele tot alle goede en Godsdienstige resolutien.

Soo is hy tegen hem selven verdeelt. Door dien in sulken geval de eene Duyvel afbreekt/ 't geen den anderen bouwt/ en soo soude diens volgens de Prince der Helle gesint zijn tegen 't eygen intrest van 't rijke der duysternisse.

Hoe sal dan sijn rijk bestaan? Daar wy nogtans seer ligtelijk gelooven / dat haar aller raatslag is; om dat rijke der duysternisse te doen bestaan / de gantsche wereld te verbreemden van God/ alle menschen te houden in de sonden/ en alsoo te doen blijven onder dat gebied/ waar door sy heerschen in de kinderen der ongehoorsaamheyd.

Vers 27. *Ende indien ik door Beelzebul de Duyvelen uytwierp, door wien werpense dan uwe Sonen uyt?* Door dese hare Sonen moet men verstaan haar Discipelen. En dit kan tweesins genomen werden/ of dat men het neme van de besweerders in hare Synagogen: of van sommige / die in Jesum geloovende in sijnen name sulke boose Geesten uytwierpen/ schoon sy nog niet van haar als af vallige en wierden veroordeelt.

By-aldien men het neemt van hare besweerders, soo wil Jesus haar overtuygen van ligtveerdig en eenzijdig oordeel; dat sy / die soo gunstig oordeelden van het uytdrijven des Satans door hunne Sonen / soo qualijk oordeelden van sijne uytdrijvingen: sonder dat sy eenige redenen hadden/ om erger van sijn werk te gevoelen / als van de werken harer Sonen: dewijl sijne uytdrijvingen geschieden sonder ydele ceremonien / tot prijs van deselve God van Israël / tot bevestiging van de

 leere

leere van Moses en de Propheten / onder aanroepinge van de God harer Vaderen / die sy alle dienden: sonder blijk van yets dat by-geloovig of ongeoorloft was.

Maar soo men het neemt van de Joden / die in hem geloofden ; soo redeneert hy uyt het selve werk / gedaan in deselve name / en ten selven eynde / dat het ook niet als uyt een en deselve kragt Gods konde voorthomen: en dat God niet en soude gehengen / dat de Satan soo veel voordeel soude vinden op Israel / om die op soo een uytstekende en swaren wijse te versoeken / dat sijne dienaars op een wijse de Duyvel souden verdrijven / als de kinderen en dienaars van den waren God.

Daarom sullen die uwe regters zijn. Dat is: Uw veroordeelen, en betoonen / dat gy sonder eenige reden uw oordeel anders hebt laten overslaan in 't sententieren van de werken Christi / als van de werken uwer Sonen: en dat gy geoordeelt hebt na gunste / en niet na waarheyd: en daarom schuldig zijt aan een grouwelijke lastersugt ontrent mijn persoon / sprekende tot mijn beswaringe / 't geen gy niet en weet / en waar van gy geen blijk hebt / of het de waarheyd is / 't geen gy hier uytbraakt.

Vers 28. *Maar indien ik door den Geest Gods de Duyvelen uyt werpe.* Dat is: Door de vinger Gods: door een kragt die van boven is / gelijk de schare oordeelden / en van haar met geen sekerheyd wierd wedersproken: ja ook ligtelijk de waarheyd kon zijn / gelijk het was.

Soo is dan het koninkrijke Gods tot uw gekomen. Dat is: Het rijke Christi, waar in de kragt Gods soude geopenbaart werden tot verstooringe van het rijke des Satans; want soo moeste de Heere komen tegen den sterken, Jes. 40: 10. Psal. 68: 19. Gen. 3: 15.

Waar uyt volgt / dat de schare wel geoordeelt heeft / en dat de Pharizeen in dit geval haar schuldig gemaakt hebben aan een grouwelijke Godslasteringe: indien desen grondslag / die sonder reden verworpen is / de waarheyd was. En dit gaat Jesus nu bewijsen / dat het onmogelijk anders kan begrepen werden / of dese werken behooren tot die kragt van Gods Geest / die het koninkrijke Gods eens volgens de belofte soude invoeren tegen alle gewelt des Satans.

Vers 29. *Ofte hoe kan yemant in 't huys eens sterken inkomen:* Onder dese parabel wert de Satan uytgebeelt als een sterken en geweldigen besitter van sijn huys en rijk / die dat met groote bewegingen en drijften beschermt. Siet Jes. 49: 24, 25.

Ende sijne vaten ontrooven. Soo werden die menschen genaamt / die door de sonde geraakt zijn onder sijne magt / en leven onder sijn gebied. Dewelke hem ontrooft werden / wanneer sy uytgetrocken werden uyt de magt der duysternisse: ende overgeset werden in 't koninkrijke des Soons Gods. Col. 1: 13. Waarom dat dese verloste des Heeren ook elders vergeleken werden by een ontroofden buyd. Jes. 53: 12.

Het en zy dat hy eerst den sterken gebonden hebbe. En door een grooter kragt tot dien staat gebragt / dat hy in geenerhande wijse hem kan verhinderen / om na sijnen wille te doen met het huys van soo een wreeden geweldenaar. Daar mede nu wert te kennen gegeven / datter een strijd was / en een overwinninge aan te merken in dit werk van verlossinge: en dat de name van de Messias moeste zijn El Gibbor; dat is: Almagtig God overwinnaar. Jes. 9: 5.

Ende als dan sal hy sijn huys berooven. Gelijk gy siet / wil Jesus seggen / dat ik doe: ik rucke de arme zielen uyt de klauwen van dien helschen Moordenaar;

naar: Ik brenge de arme schapen over tot de schaapsstal der vromen en Godvrugtigen: ik verpligte haar om regtveerdig/ matig/ en Godsalig te leven in dese tegenwoordige wereld/ en geve haar een goeden Geest na het uytdrijven van die boose Geesten/ om in de wegen Gods te wandelen.

Het is onmogelijk dat de Helsche Prins een werk soo schadelijk aan sijn rijk met goede oogen soude aansien/ veel min dat hy sulks soude helpen bevorderen; maar in tegendeel wert daar uyt openbaar/ dat sijn kragt gesnuykt/ en hy gebonden wert; en overwonnen zijnde genootsaakt werd om te moeten wijken/ en het ontvoeren van dese sijne prooyen te gehengen.

Vers 30. Hier begint Iesus na soo een kragtige wederlegginge nu over te gaan tot eē ernstige bestraffinge.

Wie met my niet en is, die is tegen my. In dit werk/ dat ik aanwende/ om het huys des Satans van vaten te berooven. Die in desen strijt mijn geleyd als Hooftman ter saligheyd niet en volgt/ en al zijn kragt tot dat selve eynde niet aan en leyt (welke is om de werken des Satans te verbreken) die is tegen my/ onder de vyanden gerekent van mijn koninkrijke.

Ende wie met my niet en vergadert, die verstroyt. Die de verloorene schapen des huys Israëls niet en vergadert tot deselven schaapsstal/ waar toe ik de afgedwaalde roep: die is oorsaak van veeler verstroyinge.

Daar uyt dan te sien was/ waar heenen dat de werken der gener strekten/ die Iesu groote werken wederstonden/ en sijne leere verwierpen: dat het was een wederstand van 't koninkrijke Gods: en alle lasteringe daar tegen opgeheven/ was een wederstant van de heyligen Geest/ soekende te verstroopen 't gene hy vergaderde.

Vers 31. *Daarom segge ik uw.* En make ik uw bekent de grootheyd van uw sonde en overtredinge/ waar mede gy uw schuldig maakt: wanneer gy soo Gods-lasterlijk tegen uw beter weten en conscientie uw vergrijpt tegen het werk des H. Geestes/ die gy immers wel siet/ dat hier arbeyd tot oprègtinge van 't koninkrijke Gods.

Alle sonde en lasteringe. Dat is: Allerleye sonden, en lasteringen. Door sonden werden hier in 't gemeen betekent allerleye overtredingen der wet/ waar van de lasteringen ook een soorte zijn/ die hier in 't bysonder werden uytgedrukt/ om dat daar van in 't bysonder stont gesproken te werden.

Sal den mensche vergeven worden. Namentl. Van wegen de grootheyd van Gods genade/ die de sondaars uyt allerleye sware sonden roept tot bekeeringe met belofte van vergevinge.

Soo dat'er voor allerleye sondaars hoope gegeven is om genade by God te vinden/ uytgesondert alleen die gene/ die tegen den H. Geest gesondigt hebben; andersins geeft Godt aan sondaars van allerleye soorte de genade van bekeeringe en vergevinge der sonden. Act. 5: 31. Luc. 24: 47. Vergelijk aangaande die grootheyd van Gods genade. Psal. 103: 3. Mich. 7: 19. Ies. 1: 18. 1 Ioh. 1: 7. Luc. 7: 47.

Maar de lasteringe tegen den Geest. Waar door yemant den H. Geest wederspreekt met een lasterlijke bitterheyd/ en sijn werk/ gerigt tot invoeringe van ruste en vryheyd/ als ook sijn alderheyligste waarheyd tegen sijn geweten uytmaakt voor een werk der duysternisse en des Duyvels/ wederstrevende alsoo de voortsettinge van het koninkrijke Gods/ 't geen hy siet dat de H. Geest als een geest der vryheyd en der genade/ om

om het voorstende volk over te brengen tot den versadigden staat/ voortset met kragt. Want/ wat is lasteren anders/ als yemants eer en luyster met smadelijke en nadeelige woorden schenden en onteeren: of ook in sijn herte versoepen/ en met smadelijke gedagten verwerpen/ uyt een haat daar tegen opgenomen. Soo deden sommige uyt de Pharizeen; sy sagen/ dat Christi werk daar heenen strekte/ om de willekeurige wet te verbullen/ en sijn volk van dat swaare juk te ontslaan: sy sagen/dat de H. Geest door groote teekenen tot bevestiging van die leer mede-brogt; mitsdien hy de duyvelen uytwierp: en siet/ soo vast hielden sy aan dat juk/ om 't volk onder haar gesag te houden/ en te blijven in het tugt-meesterschap/ dat sy liever het werk des Geestes hebben willen toeschrijven aan Beelzebul; als die waarheyd erkennen/die de Geest der vryheyd al met verdrag sogt in te voeren. NB. Vergelijk Deut. 29: 19, 20.

En sal den mensche niet vergeven werden. De soodanige konnen onmogelijk niet wederom vernieuwt werden tot bekeeringe: maar sy werden overgegeven aan het oordeel van verhardinge. Siet Deut. 29: 19, 29. Heb. 6: 4 6. 10: 26-31. 1 Joh. 5: 16: 17.

Vers 32. *Soo wie eenig woord sal gesproken hebben tegen de soone des menschen: het sal hem vergeven worden.* Siet daar van een exempel in Paulus/ die de name Jesu hadde gelastert/ maar om dat sulks van hem gedaan was in sijne onwetentheyd/ soo hadde hy barmhertigheyd verkregen. 1 Tim. 1: 13. Soo hadde Petrus sijnen Heere verloochent/ maar uyt swakheyd/ en geensins met een opgesette booshevd: daarom vonden de tranen van sijn berouw ook plaatse/ en wiert hy getroost.

Maar soo wie tegen den heyligen Geest sal gesproken hebben. Dat is: Hem wetens en willens sal hebben wedersproken/en sijn tegenwoordig werk tot voortsettinge van 't koninkrijke der vryheyt smaathevd hebben aangedaan.

Het en sal hem niet vergeven werden: nog in dese eeuwe, nog in de toekomende. Dat is: gelijk Marcus segt Cap. 3: 29. die en heeft geen vergevinge in der eeuwigheyd, maar hy is schuldig des eeuwigen oordeels.

De Joden spreken menigmaal in hare schriften van twee eeuwen/ waar van sy de eene noemen/ Dese eeuwe: de andere de toekomende. Door de toekomende eeuwe verstaan sy dikmaal de dagen van Christi Koninkrijk: en somtijts ook den tijd der heerlijkheyd in den Hemel selve. Maar/ dewijl dat na de dood geen vergevinge meer plaatse en heeft (want soo als de boom valt/ soo blijft hy nederleggen tot aan de dag der opstandinge) daarom verstaan wy door de toekomende eeuwe liever den tijd des N. T. in welke de kerke tot haar volkomene vryheyd is ingebragt: gelijk die spreekwijse ook genomen wert Hebr. 2: 5. 6: 5.

In dien staat verwagteden men een overvloediger genade van een milde vergevinge/ gelijk doorgaans in de prophetien beloofd wert: maar niet tegenstaande de dagen des N. T. souden zijn een dag der genade; soo soude egter die sonde selve/ in die verwagte en doenmaals toekomende eeuwe geensins vergeven werden. En derhalven na de verklaringe van Marcus, en soude sy geen vergevinge ontfangen in der eeuwigheyd: dewijle de sonden/ die niet vergeven werden in de eeuwe des O. T. nog ook in de eeuwe des N. T. deswegen geen hope van vergevinge opt te verwagten hebben. Siet Drusium over dese plaatse.

Vers 33. *Ofte maakt den boom goed, ende sijn vrugt goed.* Want de vrugten zijn al=

altoos na den aart der boomen; een goede boom brengt goede vrugten voort: een opregt geloode spreekt een suyvere belijdenisse; en een godvrugtig herte veroorsaakt een conscientieusen wandel.

Ofte maakt den boom quaad, en sijne vrugt quaad. Die de waarheyd niet kent/ nog lief heeft/ soekt woorden-twist/ verdrayingen der schriften/ en verwekt vervolgingen tegen de geene/ die de gesonde leere voorstaan.

Want uyt de vrugt wort de boom gekent. Siet Matth. 7: 20.

Vers 34. *Gy adderen gebroedsels.* Regt slangen zaad. Siet Matth. 3: 6.

Hoe kond gy goede dingen spreken daar gy boos zijt? Wat kon men van soo vuyle boomen anders als stinkende vrugten verwagten? Het is wel waar/ dat een herte vol vergif somtijts sijnen swadder onder sagte redenen bedekt/ en vloeyt door schoon spreken. Maar wanneer het woord der waarheyd met kragt door-brekende/geweldig aanloopt tegen der menschen begeerlijkheden/ soo wort de kragt der sondige driften overwigtig om uyt te breken.

Want uyt den overvloed des herten spreekt de mond. Dat is: gelijk het spreekwoord seyt/ een vat geeft uyt/ gelijk het in heeft. Insonderheyd kan men die dingen niet bedecken/ daar van het herte vol is: maar gelijk den aanpers der opwellende wateren in een fonteyn met geweld uytbreekt/ soo is't ook met den drang der opwellende gedagten/ daar het herte vol van is/ en die een mensch aldernaast in den sin leggen.

Vers 35. *De goede mensch brengt goede dingen voort.* Gr. Werpt goede dingen uyt. Dat is: Doet goede dingen als met een sterke drift uytbreken; soo dat hy toont die niet langer by hem selven verborgen te konnen houden. Job 32: 17 20.

Uyt den goeden schat sijns herten. Dat is: Schatkamer sijns herten. De memorie is als een schatkamer en pakhuys van allerhande voorraat: al wat daar in is opgesloten/ en bysonder door liefde en hoog-agting wert geestimeert/ dat maakt een schat des herten uyt: en uyt dien schatkamer van goede schatten brengt een goed mensche voort/ al wat dat God kan verheerlijken/ sijn woord en waarheyd ophelderen/ sijn even mensche stigten/ of eenige andere menschen toebrengen.

Ende de boose mensche brengt boose dingen voort uyt den boosen schat. Dat is: Uyt een voorraat van schandelijke gedagten/ die hy lief koost.

Vers 36. *Maar ik segge uw.* Als de wetgever/ aan wien de Vader alle oordeel heeft overgegeven.

Dat van elk ydel woord, het welke de menschen sullen gesproken hebben. Gr. Van alle ledige rede. Dat is; Van elk onnut discours/ het welke geen stigtinge en doet/ maar van alle wesentlijke waarheyd en nuttigheyd ontbloot is. Vergelijk Eph. 4: 29.

Sy van deselve sullen rekenschap geven. En deselve voor den grooten Regter moeten verantwoorden.

Daar mede wil Jesus haar herinneren/ dat gelijk de spraak is geene van de alderminste gaven Gods/ door welke men sijn meyninge en gedagten kan overbrengen aan een ander: sy alsoo ook is van 't grootste belang om wel te gebruyken. Die bespraakte tong is een van die leden/ die voor al tot een wapentuyg van geregtigheyd moet dienen/ om God daar door te verheerlijken: hierom is het/ dat wy deselve hebben onder verplig-inge van behoorlijke verantwoordinge/ om van alle des selfs woorden en redenen eens rekenschap te geven. Veel meer van van soo sware Gods-lasteringen.

In

In den dag des oordeels. Wanneer de Regter sal verschijnen op de wolken/ om het gerigte te houden/ en de godloosen te straffen over alle harde woorden/ die de godloose sondaars sullen bevonden werden tegen hem gesproken te hebben. Jud. vers 15. In welken tijd het sulke lasteraars swaar sal vallen/ soo schrickelijke redenen te komen verantwoorden.

Vers 37. *Want uyt uwe woorden sult gy geregtveerdigt werden.* Dat is: Behalven uwe werken sult gy ook uyt uwe woorden moeten bygesproken werden: die de name Gods heeft beleden/ en veele zielen heeft gestigt/ dat sal hem een bewijs zijn van sijn geloove.

Ende uyt uwe woorden sult gy veroordeelt werden. Die sijn tonge tegen de saligmakende leere der waarheyd/ en alle goede zeden/ heeft misbruykt/ vromen gelastert/ swacken ontstigt/ en veele wederhouden om in 't koninkrijke Christi niet in te gaan; dese sullen voorseker haar oordeel ontfangen. Siet Prov. 18:21.

Betooninge dat Jesu *kragt in't werken van soo groote wonderen Gods-lasterlijk werd verdagt gemaakt van swarte konstenary.*

Het gevoelen der Joden aangaande de oorsprong van Jesu miraculen voorgestelt.

§ 1. HEt is al van overlang/ dat de blenk van Jesu groote werken de Joodsche natie tot die engte bragt/ dat sy om haar ongeloove te beweeren/ deselve moesten toeschrijven aan een helsche kragt/ en swarte konstenary/ seggende; dat hy sulks heeft gedaan door mede hulp van de Prince der duysternisse/ de Overste der Duyvelen. Men vint niet alleen daar van blijken in den Euangelio. Matth. 9:34. Marc. 3:22. Luc. 11:15. &c. maar ook in verscheyden plaatsen van den Thalmud/ en andere hare geschriften/ in 't Tractaat van den Sabbath. F. 104: 2. Seggen sy/ Ben Stada heeft de Toverkonst uyt Egypten gebragt, door behulp van insnijdingen, die hy gemaakt heeft in sijn vleesch. En in 't Tractaat/ 't welke handelt van het Sanhedrin. F. 107: 2. Jesus heeft Toovery bedreven, en Israël bedrogen, en tot afgodery aangeset. Hoewel andere desen Ben Stada van Jesus van Nazareth onderscheyden. Het zy daar mede soo als het wil/ dit is seker/ dat sy veele vonden verdigt hebben/ om dese Gods-lasteringe schijn te geven: en met veel bewegingen hem hebben gesogt verdagt te maken/ dat hy de Toover-konsten in Egypten heymelijk soude geleert en weg gedragen hebben.

Dat Jesus geen toover-konsten heeft elders geleert bewesen.

§ 2. Het is aanmerkens weerdig/ dat de Joden alhier deselve weg inslaan om het Euangelium te bestrijden/ als eertijts de Heydenen/ die hare grieven inbragten tegen de Wet van Moses: dewelke voorgaven/ dat deselve Moses/ die onderwesen was in alle wijsheyd der Egyptenaren/ en te Hoov toegang hadde tot de kennisse van alle geheyme wetenschappen/ aldaar ook de Toover-konsten had geleert/ en door des selfs kragt alle die groote teekenen/ en vremde uytwerksels hadde

hadde te wege gebragt / dewelke soo grooten verbaastheyd veroorsaakten onder het volk. En wy verseekeren ons / dat hier geen redenen van verantwoordinge van de Joden konnen bygebragt werden / die niet te gelijk de sake van Jesus sullen regtveerdigen. Immers / wanneer wy op dit stuk agt geven / soo bevinden wy ligtelijk van hoe weynig klem / dat dese nadenkingen zijn tegen Jesu wonder-werken. Want 1. het is bekent / dat Jesus in Egypten niet anders als voor een kleynen tijd in sijn kindsche staat / als vlugteling vertoeft heeft / zijnde weder te rug gebragt kort op de dood van Herodes, als Archelaus in stede van sijn Vader was Koning geworden. Matth. 2:22. In welken staat van kintsheyd het niet mogelijk was / dat hy een leerling van swarte konstenary soude hebben konnen werden. 2. Indien hy dese wonderen heeft gedaan door een toover-konst / die hy van andere soude geleert hebben? hoe komt het dan / dat noyt levendig mensch verschenen is / die gelijk als hy alle qualen genas / den blinden het gesigt / den dooven het gehoor / den stommen de spraak / den kreupelen de gang / ja den dooden het leven weder gaf? Indien daar elders sulke konsten waren te leeren geweest / hoe quam het dat Tiberius, NERO, en andere Grooten / die tot dese konsten genegen waren / door geen onkosten of moeyten daar toe konden geraken / om soodanige Leer-meesters van elders te voorschijn te brengen?

§ 3. Hoe soude de Prince der duysternisse door heymelijke mede werkinge hebben willen gesag toebrengen aan soodanige leere? die alle toovery veroordeelt. Gal. 5:20. Apoc. 21:8. Wy sien dat de toovenaars met hare werken voor deselve niet hebben kunnen bestaan / als blijkt in Simon, die sig over de wonder-werken der Apostelen verwonderde en geloovig wiert. Act. 8:13. En Elymas, die van Paulus geslagen wiert met blindheyd. Act. 13:11. Ja wy bevinden dat de Apostelen de toover-boeken / als grouwelen hebben ten viere gedoemt en verbrant. Act. 19:19. Daar dan by komt / dat de gemeyne God-spraken der Heydenen metter tijd zijn verstomt / en alle hare waarseggeryen verdweenen door het ligt des Euangeliums. Wie kan gelooven / dat de Satan soo magtigen hulpe soude hebben willen bewijsen aan de voortsettinge van een leere; die den gantschen staat van sijn rijk soo ruineus; en soo regt-draads tegen-strijdig is? Uyt dien hoofde ontspringt Jesu eerste bewijs tegen der Joden lasteringe / en is genomen van de onwaarschijnelijdheyd der sake; dat het geen apparentie ter werelt en heeft; dat de Satan de Satan soude uytwerpen / over al verstooten en tegen gaan / en dat wel in faveur van een leere / die gantschelijk het rijke des Duyvels afbreekt: die alomme gebied te waken tegen dien briesschenden Leeuw / hem te wederstaan / en alle sijne versoekingen tot sonde van de hand te wijsen: die den Duyvel vertoont / als in Christi bestrijdinge overwonnen / en aan sijn kruyce ten toone gestelt. Die alle hare discipelen roept en vermaant / om op Gods genade te vertrouwen: hem vierig en geduyrig te aanbidden / van gantscher herten lief te hebben / en sig altijds te wapenen tegen den helschen vyand met het sweerd van Gods woord / op dat

Dat het niet waarschijnelijk is, dat de Satan IESU leere, die sijn Rijk soo kragtig tegen is, soude hebben gevordert door sijn medewerkende kragt.

dat hy afgedreven werde / en op ons niet en vermogte. Die de afgodery verdoemt / den eenigen waren God vereert / en sijn woord in Moses en de Propheten begrepen als een Goddelijken rigt-snoer van geloof en leven overlevert. Wie kan dit eenigsins versinnen / dat de hand van de Prince der Duyvelen met sodanigen leere soude mede-werken? daar de ervarentheyd heeft geleert / hoe hy alle de Heydenen heeft aangestoken / om deselve veel eer te vier en swaerd te vervolgen: en alle hare belijders (waar het mogelijk geweest) tot een toe uyt te roepen.

Der Ioden beschuldiging ligtveerdig, en niet sonder lasteringe.

§ 4. Gelijk het een verschil is van het hoogste belang / te weten wie de ware Christus is? soo is't een al te periculeus stuk om daar over te oordeelen met een ligtveerdig oordeel en hier van overtuygt haar Jesus met sijn tweede reden: dat sy hier oordeelden na eenzijdigheyd / dat sy hare kinderen regtvaardigen / die door beswecringen de Duyvelen uytwierpen; en dat sy hem veroordeelden in wiens gantsche handel of maniere van doen nogtans het minste niet wiert aangemerkt / dat onbehoorlijk of onbetamelijk was; of daar in yets uytking / dat eenigsins smaakte na superstitie of onheyligheyd. Hy leerde sijne discipelen / dat dit geslagte niet uyt en voer / als door vasten en bidden: gelijk hy self menigmaal bevonden wiert in gebeden / en sijne discipelen leerde dat aldervolmaakste gebed / wiens laatste versoek was / En leyd ons niet in versoekinge, maar verlost ons van den boosen. Die dan sulken vonnis buyten reden / en tegen reden; en tegen haar gewoone practijcq / die slap was ontrent het stuk van tooveryen en besweeringen / uytspraken / die konnen ook niet anders als quaad-sprekers en lasteraars werden aangemerkt.

Ook sonder vreese Gods.

§ 5. Wanneer wy ook overwegen / dat men toestaat een hooger kragt als menschelijke / soo moet men hier erkennen / of dat Jesus door den Geest Gods de Duyvelen uytwierp, en dat derhalven het koninkrijke Gods tot haar gekomen was: of dat de opperste-magt der Helle sulks te wege bragt. Wanneer men dan dese dingen aan de helsche magt toe schreef sonder daar van volkomen versekert te zijn / soo liep men gevaar van het werk van Gods Geest op het grouwelijkste te onteeren: en soo daar eenige vreese Gods was overig gebleven in hare herte / soo hadde die haar moeten bedwingen / om op dit stuk met alle eerbiedigheyd en opmerkinge sig nader te informeren / en met langsamer ondersoek te procederen. Weshalven sy sonder reden en sonder eenige waarschijnelijkheyd alsoo oordeelende / een uytschijnent bewijs gaven van een roekeloosen geest / en die van alle vreese Gods ontbloot was: die niet en schroomde / nog sig en ontsag in saken van soo grooten gewigt te oordeelen / na de driften van haar herte.

Tegen de baarblijkelijke waarheyd.

§ 6. Daar by komt / dat sy klaarlijk konden sien / dat het koninkrijke Gods quam, en dat die kragt was een kragt van Gods Geest / die soo veele menschen na Ziel en Lighaam verloste uyt alle gewelt des duyvels; haar overbrengende uyt den staat der sonde in den staat der genade; soo dat men hier een inbreuk sag in 't huys des Satans, en een glorieu-

se

se berooivnge van sijne vaten door een Hemelsche kragt / die den selven gebonden hadde. Dit sagen de vyanden wel / dat hoeren en tollenaren van haar goddeloos leven afstonden. Men sag een Maria Magdalena, van welke seven Duyvelen uytgegaan waren, en andere vrouwen die van boose geesten en krankheden genesen waren. Luc. 8: 2. Dewelke Jesum dienden van hare goederen / en haar tot allerleye oeffeningen van Godsaligheyd overgaven: en alle dese dingen geschieden op dien tijd / in dat land / en onder dat volk / daar onder het koninkrijke Gods verschijnen moeste na de prophetien: en op den rechten tijd gepredikt wiert na by gekomen te zijn / waar in 't selve na de tekenen der tijden behoorde te komen: soo dat de Saligmaker haar met regt schuldig kent aan een lasteringe tegen den H. Geest.

§ 7. Maar daar in selve hebben sy verbult het woord der Prophetien / waar in men de Christus siet beschuldigt als of hem een Belials stuk aankleefde, Psal. 41: 9. Soo hebben sy reden gegeven tot de klagte. Wat heb ik hier te doen? spreekt de HEERE, dewijle... mijn name geduyriglijk den gantschen dag gelastert wort. Jes. 52: 5. Want na de Prophetie van Malachias Cap. 2: 11. heeft Juda trouweloos gehandelt, en is daar een grouwel gedaan in Israël en Jerusalem: want Juda heeft Ontheyligt het heylige des HEEREN, welken hy lief heeft. Christus is een Heyligdom / een levendigen tempel / waar in de volheyd der Godheyd lighamelijk woont: dien men ontheyligt door sulke lasteringen: en daarom is 'er gewaagt van een sonde / die sy souden begaan / dewelke hy haar niet en soude willen vergeven. Deut. 29: 19, 20. Dog dit alles is ook geschiet volgens de Prophetie.

B. Jesu Miraculen verdagt gemaakt als ongenoegsaam boven welke met regt nog hooger teken konde werden vereyscht; en hoe Jesus dien waan is tegen gegaan.

Verss. 38-50.

Korte opening van 't regte verstand der woorden.

Vers 38. Doen antwoorden sommige der Schriftgeleerden en Pharizeen. Dewelke nog wilden schijnen in meerder reden te staan / als de vorige: en de kragt van Jesus even voorgaande reden dagten of te verydelen / of immers des selfs brantmerk van haren rugge af te wenden: soo dat sy met dit haar versoek / dat voorgaande verwijt meenden te beantwoorden / te voldoen / en gelijk als uyt te wissen.

Seggende Meester: wy wilden van uw wel een teken sien. Lucas segt Cap. 11: 16. een teken uyt den Hemel, een ander grooter teken / als sy tot nog toe gesien hadden.

Soo scheenen sy de klippen beyde van ongeloovigheyd en ligtgeloovigheyd te willen vermijden: en een vasten grond te soeken van 't geene sy bereyt waren op te volgen. Maar daar mede hielden sy alle de voorgaande tekenen van Jesus voor te swak en ongenoegsaam / om sijne leere te bevestigen.

 Ook

Ook sent Lucas dat sy sulks begeerden om hem te versoeken: soo dat dit alles quam upt een vals herte.

Vers 39. *Maar hy antwoorde en seyde tot haar.* Upt de gantsche reden blijkt/ dat dese aanspraak niet en was gerigt tot die versoekers/ maar tot de omstaande scharen.

Het boos en overspeelig geslagte. Boos door haar vuyl herte en heyloose raatslagen tegen het koninkrijke Gods. Overspelig, van wegen haar afkeerigheyd van de bruydegom der kerke/ van wien sy haar gewent hebben tot de liefde der wereld/ en tot de dogter eens vremden Gods/ die sy getrouwt hebben. Siet Deut. 32: 5, 6. Hos. 2: 3. Mal. 2: 11.

In dese beschrijvinge soo wert de grond geleyt/ waarom hun versoek wiert van de hand gewesen: om dat alle wonder-tekenen door dese menschen vrugteloos souden zijn; die 't geensins in den sin hadden/ om haar door eenige tekenen te laten bewegen tot het geloove.

Versoekt een teken, ende haar en sal geen teken gegeven werden. Namentlijk na hare begeerte/ en soodanig als sy Gode wel souden willen voorschrijven.

Dan het teken van Jonas de Propheet. Het welke dat haar alleen/ als een grooter teken te sijner tijd sal voorkomen.

Door het teken van Jonas moeten wy verstaan het teken dat in Jonas historie beoogt en voorgebeelt was: wiens historie daarom onder de Prophetische boeken is gerijchelt/ op dat hy selve in sijn persoon soude aangemerkt werden als een voorbeeld van de toekomende Heyland te propheteren.

Vers 40. *Want gelijk Ionas was in den buyk des walvisch.* Of liever in den buyk van den grooten visch: want met die vertalinge wert het Griecksche woord voldaan/ en de Hebreeuwsche Text punctueelijk opgevolgt: En onder die ruymte vint men ruymte om swaare tegenwerpingen van Atheisten te ontgaan/ die upt aanmerking van de engte der keele in wal-visschen dit werk onmogelijk oordeelen en beschimpen.

Ons behaagt het gevoelen van den Hoogvermaarden Bochartus, die een groot ligt aan de Oostersche Talen heeft opgestoken; willende/ dat daar op een seker soorte van Zeehonden wert geoogt/ die men onder de Zeegedrogten in de Middelantsche Zee/ vint van uytstekende groote/ en seer ruyme keel en valg/ waar door sy meermalen zijn bevonden een geheelen mensch te hebben doorgeswolgen.

Drie dagen en drie nagten. Dat is: drie etmalen lang. Hoewel men anderssins de nagten ook wel vint begrepen onder de dagen.

Wy nemen dese spreekwijse soo op/ dat Ionas verslonden zijnde van soo vreesselijk een Zeegedrogt/ boven drie dagen en drie nagten in des selfs buyk niet en bleef beslooten/ of God bragt hem van daar wederom levendig aan het land/ om sijn gesant te zijn tot de Heydenen.

Alsoo sal de Sone des menschen ook zijn in 't herte der aarden. Hier door verstaan sommige het graf: 't geen een plaatse is onder de aarde/ waar in sijn doode lijk soude begraven leggen: Andere verstaan daar door de vergaderplaats der Zielen die van 't lighaam gescheyden zijn: en willen dat sijn ziele (als die van Ionas) in den buyk des grafs (of der helle) Ion. 2: 2.) vol van verwagtinge zijnde wegens sijn opstandinge/ aldaar is geweest in een levendige hope en uytsigt na sijne herstellinge: overmits sy slooven/ dat Iesus na de ziele plaatselijk is nedergedaalt ter helle.

Wat

Wat ons belangt: wy meenen onder verbeteringe / dat door het herte der aarde geen tegenstellinge gemaakt wert tegen het zijn van Jonas in den buyk van het Zeegedrogt, maar tegen het zijn van Jonas in het herte van de Zee; dat is / bedoben in de Zee. Ion. 2: 3. En dat gelijk Ionas in 't herte van de Zee wiert verswolgen in den buyk van dat Zeegedrogt: dat alsoo ook de Sone des menschen in 't herte der aarden, dat is / hier nog zijnde bedoven onder de menschen op der aarde in Jerusalem het herte der aarde, yets diergelijks soude wederbaren binnen dien selven omtrek des tijds: Soo als aan Jonas weder voer op de Zee.

Drie dagen en drie nagten. Die door het herte der aarden het graf of de helle verstaan / overwegende die swarigheyd / dat Iesus maar twee nagten / en een volle dag in 't graf gelegen heeft / verklaren dese woorden aldus / dat hier drie geheele dagen en nagten werden genomen voor een goet deel van drie dagen / gelijk dat by de Hebreen gebruykelijk is. 1 Sam. 30: 12, 13. Esth. 4: 16. 5: 1. En nemen dan hare tekenen of na de heylige dagen der Hebreen die haar aanvang nemen met den avont / of na de gewoonte der Romeynen / die haar dagen beginnen van de middernagt: en soo bevint men dat niet alleen Iesus de volle Sabbath-dag gerust heeft in het graf / maar ook een kleyn gedeelte van de voorgaande Vrydag / en van den volgenden Sondag.

Maar indien onse uytlegginge plaats grijpt / die door 't herte der aarde maar blootelijk verstaat een plaatse op 't aartrijk in de wereld / in tegenstellinge van het herte der Zee, dat is / de openbare Zee / in welke Jonas die wonderlijke ontmoetinge weder voer / soo vint men sig hier gereddet uyt alle swarigheyd. De staat van Jonas in den buyk des grooten vischs, sal dan betekenen de staat van Jesus, onder de omcingeling van het gantsche geweld der helle, en de gantsche uytre van de magt der duysternisse, doen Jesus om Gods toorne te stillen was geworpen in dien afgrond der ellende / en aldaar aangegrepen van 't helsche gedrogt / beslooten in sijn banden en eyndelijk in sijn karker / daar hy hem hielt onder de banden des doods: maar wederom moest laten uytgaan op 't drooge / van daar hy de Heydenen roepen soude tot zijn erfenisse.

In dien staat zijnder drie nagten en drie dagen verscheenen over hem: de eerste nagt was de gene / daar in hy verraden wiert / de tweede voor / ende derde nagt na den Sabbath: de eerste dag was de dag van sijn kruys-dood en begrafenis / de tweede was de Sabbath / in welken hy rustede / de derde was de eerste dag der weke / op welke hy verrees in den morgenstond. En soo is hem binnen den tijd van drie dagen en drie nagten alle het gene wedervaren / dat Ionas binnen soddanigen tijdbestek als sijn voorbeeld bejegende in den buyk der helle: daar hy beslooten zijnde als uyt den lande der levendige afgesneden was.

Vers 41. *De mannen van Ninive sullen opstaan in het oordeel met dit geslagte.* Om aldaar ten jongsten dagen benessens dit ongeloobig Jodendom geplaatst te staan / en aan te hooren het gantsche ondersoek van hare schulden en misdaden.

Ende sullen deselve veroordeelen. En haar uyt aanmerking van soo grooten hartneckigheyd en ongelooviggheyd ook helpen verwijsen: haar vindende overredet om de sententie des grooten Regters toe te stemmen en te billijken.

Want sy hebben haar bekeert op de predikinge van Ionas. D. is: Op het getuygenisse

van

van sijn wonderlijke behoudenisse en roepinge aan sijn woord geloove gegeven: en hare zielen over haar sonden vernedert.

Ende siet meer dan Jonas is hier. Die groote Propheet / die self meerder is als Moses / wiens prediking en groote werken / wegens haar heylsame stoffe / en verhevenheyd / alle de woorden en werken van Jonas seer wijt te boven gaan / ja die het lighaam is van die schaduwe.

Waar over souden sy de Joden veroordeelen / dat sy door soo veel heerlijker bedieninge niet en waren overredet / die sy alrede waren geleert uyt de Wet en de Propheten: daar sy Heydenen hadden gehoor verleent aan de stemme van veel swacker bedieninge.

Vers 42. *De Koninginne van het Zuyden.* Die 1 Kon. 10. genaamt wert de Koninginne van Scheba. Het welke sommige nemen voor een Landschap van 't Rijk Arabien. Andere voor een gewest van Moorenland agter de Zuyd-gewesten van Egypten. Waar toe Josephus aanleydinge geeft in sijn Joodsche Historien / en waar op de gedenkschriften der Abissijnsche Koningen nog heden haren grooten roem dragen.

Sal opstaan in het oordeel met dit geslagte, en 't selve veroordeelen. Siet boven vers 41.

Want sy is gekomen van de eynden der aarden. Dat is / uyt seer vergelegene Landen: daar ik / de opperste wijsheyd selve tot uw gekomen ben / om mijne wijsheyd aan uw aan te bieden / soo dat gy niet van nooden hebt groote reysen aan te veerden.

Om te hooren de wijsheyd Salomons. Soo dat de begeerte tot wijsheyd de eenigste spoor en prikkel was van soo veel aangewende vlijt en neerstigheyd.

Ende siet meer dan Salomon is hier. Die de wijse Salomon selve heeft verheerlijkt onder die eertijtel van de opperste wijsheyd.

Vers 43. HIer volgt nu een waarschouwinge op / waar in die Joden beroyt werden van in een erger staat wegens haar ongeloovige verhardinge te sullen vervallen / ter oorsake van den toeleg des Satans / die hier onder een levendige parabel wert ontdekt.

Ende wanneer de onreyne Geest van den mensche uytgegaan is. Dat is: Benootsaakt is sijne verleydingen tot afgodery en andere grove werken der duysternisse in yemant te staken / van wegen de geweldige doorbrekinge van 't ligt der waarheyd / en des selfs overtuygende kragt om de menschen te overreden / om de ware Religie aan te nemen.

Soo gaat hy door dorre plaatsen. Soo komt hy in een staat / daar hy sijn genoegen niet en vint / nog yets / dat sijn dorst en begeerte lessen kan.

Soekende ruste. Dat is: Sijn genoegen / en gelegentheyd / om sig te konnen te vrede stellen / het geene alleen gevonden wort van sulke boose Geesten in het toebrengen van de meesten afbreuk aan het koninkrijke Gods.

Maar hy en vintse niet. Soo lang als hy sig niet en heeft gewroken aan 't werk des Heeren; want het is hem onmogelijk den voortgang van de leere der waarheyd met goede oogen aan te sien: dewijle sy hem is als een doorn in het oogе / en daarom vint hy geen ruste / of hy moet weder-keeren / om een nieuwen inval en bresse te maken in dat nieuw gebouw.

Vers 44. *Dan segt hy: ik sal wederkeeren in mijn huys van waar ik uytgegaan ben.* Soo vertoont de Saligmaker sijn geduyrigen raatslag / om sijn vorige schade te vergoeden / en soodanige menschen te

te brengen tot een erger toestant/ die hy niet ongemoept en laat/ maar altoos soekt met een nieuwe besmettinge (op nieuws van hem uytgebonden) te verkankeren.

Ende komende, vint hy het ledig, met besemen gekeert ende verçiert. Ledig van alle zaligmakende genade sonder inwooninge des heyligen Geests. Wel gesuyvert en gevaagt van de afgoderyen en grouwelen der Heydenen/ ende verçiert met eenige goede gaven van kennisse en burgerlijke zedigheyd (siet Matth. 23: 29.) maar nogtans ontbloot van de zaligmakende genaden-giften des Geestes.

Vers 45. *Dan gaat hy henen.* Wanneer hy de gelegentheyd van dien mensche bespied heeft; en hem bebonden heeft alsoo gestelt te zijn/ dat sijn kennisse en zedigheyd in hem niet en is geheyligt.

Ende neemt met hem seven andere Geesten booser dan hy selve: en soekt alsoo met een grooter kragt van de Helle (onder een snooder arglistigheyd) andere booser bewegingen in hem te verwecken/ dewelke in grouwelijker werken mogten uytbreken: als daar zijn snoode ketteryen/ grouwelijke Godslasteringen tegen de suyverheyd der leere/ en een onbesuysde opstant en wederstand tegen het ware koninkrijke Christi.

Ende ingegaan zijnde, woonense aldaar. Haar schickende na eenige van die aangenomen waarheden/ soo regeeren sy nogtans in dat huys/ en onder die vertooning alles na een snooder raatslag/ schickende en manierende die verciersélen der Relige/ tot bedeksselen van haar grouwelen.

Ende het laatste des selven mensches wort erger dan het eerste. Van wegen sijn verhardinge door een grooter schijn van redenen/ die hem bebestigen in de ketteryen; en ter oorsaak van een meerder oneere en smaatheyd/ die God daar in wert aangedaan; waar door hy dan ook vervolgens hem selven schuldig maakt aan een swaarder oordeel.

Alsoo sal het ook met dit boos geslagte zijn. Verstaat het geslagte der ongeloovige Joden/ 't geen eerst van afgodery gesuyvert/ is verciert met de schoone Gods-diensten harer vaderen: maar namaals ten tijden van Christi komste wiert geesteloos bevonden/ vol van huychelary en geveynstheyd/ tot wien de onreyne Geest een ingang sogt en vond/ om deselve te misbruyken tot sijn voornemen/ en die natie te verbremden van het koninkrijke Gods/ haar besettende met veel booser Geesten/ als opt sig openbaarden in de Heydenen: door dien sy zijn bewickelt in soodanige ketteryen en dwalingen/ die de eere Gods veel nadeeliger zijn/ en door valsche glossen zijnde bevestigt/ in haar met veel grooter hartnekkigheyd woonden/ waar over sy bewickelt zijn in de bloetschult van Messias-moord/ en ongevoelig de grouwelijkste straffen dragen van dat onschuldig bloed: gelijk sy die dan nu al sestien eeuwen lang gedragen hebben.

Vers 46. Aan dit verhaalde discours hegt onsen Euangelist seker voorval/ 't geen ondertusschen geviel; waar in blijkt/ dat dese Jesus dese trouhertige waarschouwinge/ sonder sig te laten steuren/ heeft voorgeset: in sulker voegen/ dat hy self sijn maagschap na den vleesche heeft afgewesen sonder die te willen hooren/ als haar versoek om hem te spreken/ hem scheen te sullen gedyen tot een aftreckinge van soo nootwendigen besigheyd.

Ende als hy nog tot de scharen sprak. In 't midden van sijn nootsakelijke rede besig

besig zijnde / die hy om geen waarom wilde laten afbreeken / schoon hy voorsag / dat hy daar mede den toorn van dese menschen soude ontsteeken.

Siet sijne moeder ende broeders stonden buyten. Verstaat dit geensins van sijn broeders in de naaste graad van collaterale bloedverwantschap / gelijk als de kinderen zijn van eenen Vader / of uyt eenen baarmoeder voortgesproten: maar sijne verdere magen en verwanten uyt cousinagie en neefschap / na den aart der Joodsche spraake. Siet Gen. 13:8. 26:7. 29:15. In welken sin ook het Euangelium hier en elders gewaagt van Jesus broederen. Siet Matth. 13:55. Luc. 8:19, 28.

Wat dat Helvidius onder de oude dwaalgeesten daar tegen mag hardebollen; Want wel duydelijk vinden wy Simon ende Judas ende Joses genaamt onder sijn broederen, Marc. 6:3. die nogtans uyt Maria de suster van de moeder des HEEREN de huysvrouw van Cleophas (anders genaamt Alpheus, door een andere manier van spellinge) geboren waren / gelijk blijkt uyt Marc. 15:40. vergeleken met Ioh. 19:25.

Soekende hem te spreken. Hebbende hem yets te verwittigen van d'een of d'ander saak / hoewel onseker wat.

Vers 47. *Ende yemant seyde tot hem.* Om dat sijne magen van wegen de menigte/die rondsom hem geseten was/niet tot hem konden komen (Luc. 8:19.) soo gebruykten sy de tusschen-spraak van een ander / die hem nader by was.

Siet, uwe moeder, ende uwe broeders staan daar buyten, soekende uw te spreken. De beweeg-redenen / om Iesum te doen resolveren tot het afbreken van sijne reden / en uytgaan uyt dese vergadering/ waren de aanmerkinge van vriendschap/ gelijk het versoek van yemants naaste bloedverwanten veel vermag / en de apparentie van 't gewigt der saken / die dese met hem te verhandelen hadden/ die hem sogten ten spoedigsten als over pointen van belang te spreken.

Vers 48. *Maar hy antwoordende, seyde tot de genen die hem* dat *seyden.* By wege van afslag op haar versoek / weygerende op haar begeerte sijn rede te staken en af te breken.

Wie is mijn moeder, ende wie zijn mijne broeders? Namentlijk / dat ik haar ten gevalle my soude laten steuren in 't verhandelen van soo gewigtigen stuk.

Niet dat Iesus het verband/ dat de natuyr gemaakt heeft / weygerde te erkennen; want daar van vertoonde hy het tegendeel aan het kruys in 't versorgen van sijn moeder; maar hy weygerde alleen in dit geval het bloedverwantschap soo veel vermogens op hem te vergunnen / dat hy om harent wille eenig amptelijk werk soude willen verkorten. Siet Luc. 2:49.

Vers 49. *Ende sijne hand uytstreckende over sijne Discipelen.* Die met hem door een andere band / welke is de band des geloofs / vereenigt waren.

Seyde hy: siet mijne moeder, ende mijne broeders. Mijn geestelijke magen en verwanten / onder welke hy sommige rekent als sijne moeder Apoc. 12:1, 2, 5. die swanger gaande door hope en verwagtinge hem nu eyndelijk ontfangen hadden; Sommige voor sijne broeders, die uyt dien selven moeder door het woord Gods / als een levendig zaad waren wedergeboren. Hoedanige persoonen hy meermalen sijn broeders noemt. Siet Joh. 20:17.

Vers 50. *Want, soo wie de wille mijns Vaders doet, die in de Hemelen is.* Dat is: Die sijn Woord hooren, en dat met een gehoorsaam herte. Siet Matth. 7:21. en vergelijk Luc. 8:21. Joh. 6:40. 1 Thess. 4:3. &c.

Deselve is mijn broeder, ende suster ende moe-

moeder. Immers even als soodanige gelieft en gemint in 't huys mijnes Vaders, wiens welstant ik met alsoo grooten ernst wil besorgen, en om geen waarom en kan verlaten of versuymen. Daar mede betoonende, dat dese verantwoordinge om sijner geloovigen wille, echter van soo grooten aangelentheyd was, dat hy die om geen vleeschelijke verwanten, of boodschap van eenig belang gesint was af te breken, dewijl de liefde tot de welstant van hare zielen hem nu de mond ontsloten hadde, om tot versterking van haar geloof, en waarschouwinge voor de loose treken der Schriftgeleerden en Pharizeen, deselve dingen te spreken.

Betoninge van de genoegsaamheyd van Jesu miraculen tegen der Joden versoek om grooter teken.

§ 1. Het is een oude tegenwerpinge der Joden tegen de wonderwerken van Jesus, dat sy van soodanigen uytnementheyd en genoegsaamheyd niet en waren, om een volstrekt bewijs voor de Goddelijkheyd van Jesu leere te konnen verstrekken; overmits het God behaagt heeft sijn volk te waarschouwen voor sommige wonder-tekenen, die hy soude laten geschieden, selfs op de begeerte van valsche Propheten, op dat hy hun daar door quame te versoeken. Deut. 12:3. Weshalven de voorsigtigheyd haar scheen te gebieden, om langsamelijk te oordeelen, en haar geloove te schorten tot op dien tijd toe, wanneer souden sien een blenk van Gods ontwijfelbare Majesteyt. Men wist dat de Christus in geenen deele minder soude zijn als Moses, en daarom eyschte men een wonder-teeken of waar-teken, dat uyt den Hemel was; gelijk Moses het Manna dede regenen uyt den Hemel, en de Majesteyt Gods dede nederkomen op Sinai. Hier van daan die tale, welke yemant uyt den hare voerde tot eene der Koningen, die haar versogt tot het aannemen van het Christelijke geloove. [a] Het ware gants billik, dat de wet op die selve wijse wierde afgeschaft, op welke sy gegeven is. Derhalven laat de heylige God, die gezegent is, selve komen, ende ons tot dese of geene berg t'samen-roepen, laat hy ons de blenk van sijn Majesteyt vertoonen en gebieden, dat wy de wet van Moses verlatende, de Christelijke opvolgen, als dan sal blijken ô Koning! of wy hartnekkigheyd voor onse sake sullen aantrecken. Sy wenden voor: [b] dat de wondertekenen van Jesus nog op verre na niet en konnen vereyken, nog het getal, nog de hoogheyd der wonder-teekenen van Moses, door welke de wet is bevestigt geworden, en dat sy deswegen haar niet en konnen verseekeren, of God die bysondere werken al heeft laten geschieden tot bevestiging van het Euangelium: maar dat het hun toeschijnt, dat God Israel, sijn volk, daar door heeft willen versoeken.

De wonder werken Jesu als ongenoegsaam beschuldigt.

[a] *Iehuda Genty ex edit nouiss. p.* 55.

[b] *R. Lusitanus apud Mullerum Iudaismi p.* 1091.

§ 2. Hier op antwoorde haar de Saligmaker, dat hun te sijner tijd een grooter waar-teken soude werden voorgestelt. Namentlijk, het teken van sijne opstandinge uyt den dooden; welke sake eertijts was afgebeelt

Een groot en genoegsaam teken aangewesen.

gebeelt in den dienst van Jonas, die na een besluytinge van drie dagen en drie nagten in den buyk des grooten visschs wiert behouden aan strand uytgeworpen/ en soo gesonden na Ninive om te prediken. Gelijk dan ook de Sone des menschen/ na dat hy drie dagen en drie nagten soude zijn geweest in de magt der duysternisse/ van den dooden souden werden verwekt/ en gegeven tot een Hooft der Heydenen. In welke opstandinge hy bewesen is te zijn de Sone Gods in kragt. Rom. 1: 4. Want/ door dat waar-teken heeft God beyde sijn leere en groote werken bevestigt/ en sijn gantsche sake geregtveerdigt tegen de Joden/ die hem van 't leven ter dood bragten. Want indien Jesus, die buyten kijf gekruycigt/ gestorven en begraven is/ wederom ten derden dage is opgewekt van den dooden/ soo is't buyten alle tegenbedenking en tegenspraak/ dat God sijn sake heeft verdedigt/ en hem getuygenisse gegeven/ dat hy regtveerdig was: overmits niemant kan twijffelen of 't is boven het bereyk van alle geschapen kragten/ en alleen in 't vermogen van den almagtigen Schepper/ dooden levendig te maken, de geschorte beweging van 't verkoulwde en bestolde bloed/ nitsgaders die van de bewegende Geesten te herstellen/ en de verhuysde ziele weder te brengen tot haar voorig lighaam/ om daar te doen woonen in die voorige vereeniging. Indien dan de hand Gods hem levendig gemaakt heeft/ die door condemnatie van 't gerigte als een Verleyder/ als een Duyvels konstenaar en Godslasteraar was ter dood gebragt/ soo spreekt het van selfs/ dat het Hof des Hemels daar mede heeft wederroepen en te schande gemaakt het vonnisse van de vierschaar der menschen/ en deselve wegens haar verkeert oordeel ten toone gestelt. Dewijle dan dit bewijs ruste op de sekerheyd van Jesu opstandinge/ welke een grontslag van bewijs uytlevert boven alle bewijsen en wonder-teekenen/ soo sullen wy dit fondament van het Christelijke geloove met allen omslag bevestigen op sijn tijd en plaatse/ en onse verdere betooninge met Jesus tot dien tijd toe uytstellen. Soo toont den Heyland/ dat sijn loop nog niet volleyndigt zijnde/ men ook met reden niet konde voorwenden/ dat sijn leere nog niet ten uytersten bevestigt was na die hoogte/ die hem soude doen uytsteken boven Mosen, en alle de Propheten: immers was Israel schuldig Mosi te gelooven eer sy het Manna gegeten/ of de verschijnende Majesteyt Gods op Sinai gesien hadden: het was een onsinnigheyd sijn geloove te schorten tot op dien tijd/ in welke het grootste teken soude gegeven werden/ 't geen dat God bewaart tot op sijn eygen tijd en best passende gelegentheyd: de wonderen van Jesus waren vergeselschapt met soodanigen leere/ dat men uyt de vergelijking van die twee wel sien kan/ dat God sijn volk niet en quam versoeken/ maar besoeken/ en troosten met allerhande vertroostingen.

Dat die beschuldiging geresen is uyt een quaden Geest.

§ 3. In 't bysonder betoont de Joodsche natie in desen eysch haar averegtsche Geest: sy wil/ dat haar een teken gegeven werde na haar phantasy en begeerte/ eer dat sy wil gelooven in Jesum Christum, 't geen haar met regt geweygert wert/ en tot nog toe van God geweygert is. 1. Om dat sy door die maniere van doen trotselijk handelen

tegen

tegen God/ en hem een perk stellen, gelijk van haren Vaderen gesegt wert. Psal. 78: 40, 41. Dat sy God dikwils verbitterden in de woestijne; smerte aandeden in de wildernisse: want sy quamen al weder, ende versogten God, ende stelden den heyligen Israëls een perk. Soo wil men den souverainen Opperheer brengen onder de wet van sijn begeerte; en persen/ om sijnen lust te doen: wanneer men weygert te gelooven/ by aldien hy geen waar-tekenen geeft van hunne speculatien: terwijle men niet en berust in de tekenen/ die alreede overbloedig gegeven waren. 2. Om dat alle wonder-tekenen geen ander gebruyk hebben/ als om slegts de menschen tot opmerking te brengen/ en haar aan te setten tot ondersoek van de leere/ met welke sy vergeselschapt gaan: hier toe waren de voorgaande tekenen van Jesus overbloedig genoeg. Het sprak van selfs/ daar sulke groote werken geschieden/ daar is't noodig te ondersoeken/ of God ook sijn volk versoekt en beproeft/ dan of hy haar roept tot sijn Woord. Hier toe behoefde men alleen volgens de wet Deut. 13: 2, 3. agt te geven op den inhoud der leere: of die Propheet haar riep tot den eenigen waren God Israels/ dan of hy haar verwoerde tot vreemde Goden. Hier haperdent de Joden van dien tijd/ dat sy uyt gebrek van opmerking nog de billijkheyd van Jesu bestraffinge/ nog de wijsheyd van sijn onberispelijke leere regtmatig wikten: en door soo veel tekenen niet eens ontsteken wierden/ om soo noodige en hoogwigtige saken op de schale van een onzijdig oordeel over te slaan/ of met rijpen rade te overwegen: Soo dat de Heydenen van Ninive en de Koninginne van't Zuyden haar in dit stuk beschaamden/en ten dage des gerigtes souden veroordeelen; welker eerste gehoor gaven aan de overtuygde boetprediking van Jonas; de tweede haar liet opwecken tot de reyse na Jerusalem door een kragtige begeerte om de wijsheyd van Salomon te hooren. Hier lag dan haar misdaad/ dat sy door de voorgaande tekenen haar niet hadden laten brengen tot omsien en bevroeding van Jesu straf-redenen ter boete: nog tot ga-slaging van de wijsheyd/ die in Jesu leere doorscheen om te gelooven/ daarom waren sy alle genade onweerdig/ en straf weerdig in't toekomend oordeel: Die dan door dese wonderen niet waren gebragt tot een heylig ondersoek van Jesu leere/ die Jonas en Salomon in kragt van overtuyging en hoogte van wijsheyd te boven ging; de sulke wiert met regt een grooter en ander teken geweygert/ gelijk sy het selve onheus eyschten. 3. Dewijl de boose Geesten met arglistiger raatslag als opt tot dit ontaarde Jodendom waren ingekeert/ met desseyn en toeleg/ om geensins in Jesum te gelooven/ maar alleen nieuwe occasien te soeken tot tegenspraak en beschuldigingen; soo had het niemant vreemt te dunken/ dat Jesus ten gevalle van de boose Geesten/ die maar een nieuw spel sogten aan te regten/ geen onnutte kragten en verspilde/ en haar het versoek/ om hen lieden een grooter teken te geven/ afsloeg. 4. Die nu eyschten/ dat God self nederdale tot de publicatie van de wet des geloofs/ en der vryheyd/ onder deselve betooning van verschrickelijke majesteyt/ uyt welke hy eertijts van Sinai sprak tot hare Vaderen/ en daar aan haar geloof alleen verbinden of opschorten: gelijk heden ten

 dage

dage sommige Joden spreken. a Die hebben vergeten / dat hare voorouderen die schrikkelijke presentie voor haar / en voor hare nakomelingen hebben afgebeden: beloovende dat sy voortaan Moses en de volgende propheten souden hooren en geloof geven / wanneer sy maar van Gods wegen sonder sulken blenk van onverdraagelijke majesteyt souden tot haar spreken. Exod. 20: 18, 19. Deut. 5: 22. 28... Het welke de goedheyd Gods doenmaals ook aan de menschelijke swakheyd heeft ingewilligt; en soo verre van Gods Geest wert uytgestrekt / dat het wel expresselijk self op de predikinge Christi wert toegepast / want soo lesen wy Deut. 18: 15.. 19. Eenen propheet uyt het midden van uw, uyt uwe broederen, als my, sal uw de HEERE uwe God verwecken: na hem sult gy hooren, na alles wat gy van den HEERE uwen God aan Horeb ten dage der versamelinge geëyscht hebt, seggende: ik en sal niet voortvaren te hooren de stemme des Heeren mijnes Gods, en dit selve groote vier en sal ik niet meer sien, dat ik niet en sterve: doe seyde de HEERE tot my: Het is goed dat sy gesproken hebben, eenen propheet sal ick hem verwecken uyt het midden harer broederen als uw, en ik sal mijne woorden [in stede van die onder donder en blixem / en 't geluyd eener klinkende basuyne uyt een vlamment vier te laten hooren] in sijnen mond geven, en hy sal tot hen spreken alles, wat ik hen gebieden sal, &c. Het is dan wederom een dwars-driftigheyd van dit verkeert geslagte te eysschen / 't geen hare Vaderen afgebeden hebben: waar door dan Gods goedheyd versmaat en sijn langmoedigheyd veelsins getergt wert.

De overtreffelijkheyd van Iesu wonder-tekenen boven die van Moses aangewesen.

§ 4. Indien wy het ons ook willen laten gelusten / om de wonderen van Jesus met die van Moses te vergelijken / wy sullen haast bevinden hoe ydel den roem is van de Joodsche natie / en dat in tegendeel van haar voorgeven sekerlijk de wonderen van Jesus die van Moses verre in getale, in hoogheyd van kragt, en in uytstekender nuttigheyd overtreffen en te boven gaan.

1. Seer nauw had het Menasse Ben Israël opgevist / als hy de rekening van Mosis miraculen begrootede tot een getal van ses en tsebentig wonderen / of wonderlijke voorvallen / dewelke den dienst van Moses aansienelijk maakten. Maar wanneer wy Johannes hooren spreken van de meenigte van Jesu wonder-werken; die sal ons seggen / dat Iesus boven alle die tekenen / dewelke in den Euangelio beschreven zijn / nog wel veele andere tekenen in de tegenwoordigheyd sijner Discipelen gedaan heeft: die niet en zijn beschreven in dit boek. Ioh. 20: 30. en wederom / daar zijn nog veele andere dingen, die Iesus gedaan heeft, welke soo sy elk bysonder geschreven wierden, ik agte dat ook de wereld selve, de geschrevene boeken niet en soude vatten. Ioh. 21: 25. Invoegen de schare ook daar op sig grontvestede Ioh. 7: 31. seggende / wanneer de Christus sal

a Gentij Schevet Jehuda p. 55. ubi dicunt Judæi: legem suam latam esse, aspectantibus Lx hominum myriadibus, per prodigia, clarissima divinæ majestatis indicia, ignemque cælo delapsum. Omnino itaque æquum esse, ut eo dem quo lata est lex modo abrogetur. Proinde D.O.M. ipse veniat, nosque ad montem aliquem convocet, nobis Majestatis suæ fulgorem ostendat & jubeat omissa lege mosaica, nos Christianam sequi, tunc demum aliquando constabit, an pervicaciam pro causa nostra induturi sumus.

geko-

gekomen zijn, sal hy ook meer tekenen doen dan die, welke dese gedaan heeft? Gedurende dien korten tijd van Iesu predik-dienste heeft hy 't gantsche land vervult met wonderlijke genesingen: waar op de Apostel Petrus sig beroept voor Cornelius de Hooftman Act. 10:37, 38, 49. Gy-lieden weet de sake die geschiet is door geheel Iudeam, beginnende van Galilea na den doop welke Iohannes gepredikt heeft, belangende Iesum van Nazareth, hoe hem God gesalft heeft met den H. Geest, ende met kragt, welke het land doorgegaan is, goet doende, ende genesende alle die van den Duyvel overweldigt waren; want God was met hem, ende wy zijn getuygen van al het geene hy gedaan heeft, beyde in 't Ioodsche land en tot Ierusalem.

2. By aldien wy ons oog slaan op de grootheyd der wonder-werken. A. Waar in is hy minder geweest als Moses? of is 't grooter wonder de Zee te klieven, als 't is op hare baren te wandelen? bittere wateren soet te maken, als water in wijn te veranderen? het volk met Manna uyt den Hemel te spijsigen? als vijf duysent menschen, behalven de vrouwen en kinderen te verzadigen met vijf brooden en twee visschen, en nog een overschot van twaalf korven met brokken weg te dragen? Heeft Moses 40. dagen en nagten gevast als hy op Sinai was? wy bevinden dat Iesus ook even alsoo 40. dagen en nagten sonder spijse miraculeus is bewaart in de Woestijne. Heeft Israel onder den dienst van Moses de stemme Gods gehoort van Sinai, doe God tot haar sprak de woorden des verbonds, sonder dat sy nogtans eenige gedaante sagen? De scharen hebben ook niet minder heerelijkheyd gesien en gehoort, aan de Jordane: als sy sagen: dat de Hemelen geopent wierden, en de H. Geest nederdaalde op Jesum in de gedaante van een Duyve, onder die Hemelsche Gods-spraak, dese is mijnen Soone, mijn geliefde, in welken ik behagen scheppe. En andermaal is 'er een Gods-spraak geschiet. Joh. 12:28-30. Op die woorden van Jesus, Vader verheerlijkt uwen name? doe quam daar een stemme uyt den Hemel seggende: en ik heb hem verheerlijkt, ende ik sal hem wederom verheerlijken. Soo dat de schare die daar stont, ende dit hoorde, seyde: dat'er een donderslag geschiet was; andere seyden, een Engel heeft tot hem gesproken: Jesus antwoorde ende seyde, niet om mijnent wille is dese stemme geschiet, maar om uwent wille. Het was een heerlijk wonder, als Moses om 't verbond te staven, met sig nam Aaron, Nadab en Abihu, en haar vertoonde een Hemelschen Throon, daar op de Majesteyt Gods stont met sijne voeten. Maar, waar in is de verheerlijking van Jesus op den berg Thabor minder te agten? doen hy Petrus met de twee Soonen Zebedei met sig nam, ter plaatse, daar hy voor haar verandert wiert van gedaante, ende sijn aangesigte blonk gelijk de Sonne, ende sijne kleederen wit wierden gelijk het ligt. Daar men ook sag Moses en Elias met hem sprekende. Daar hun een lugtige wolke overschaduwde: en een stemme uyt de wolke sig liet hooren: dese is mijn geliefde Sone, in den welken ik mijn wel-behagen hebbe, hoort hem. Heeft God de Heere de gene geteekent die Mosi wederstonden, Mirjam geslagen met Melaatsheyd, Corachs t'samen-

rot-

rottinge laten versinken in de aarde / gelijk hy te voren Pharao en sijn Heyr had doen verdrinken in de roode Zee / op dat daar uytsoude blijken dat God met Moses was / en sijn dienst wilde verheerelijken ! Wy konnen ook Gods oordeelen bespiegelen over de gene / die sijn Sone Jesus mishandelt hebben. De Krijgs-knegten, die hem vangen souden wierp hy eerst als dooden ter aarde: Judas die hem verriet is geworpen tot den afgront van wanhope / en is door over gestort zijnde te midden opgeborsten. Het huys van Herodes is door merkelijke oordeelen Gods besogt. De Groote over sijn kinder-moord. Antipas over sijn bespottinge aan Jesus, en onthalsing van Johannes. Ja de gantsche Joodsche natie is als een brandende berg in 't herte van de Zee geworpen. B. Indien wy ons ooge wenden tot andere wonder-tekenen / hoe wijt overtreft dan Iesus de persoon en dienst van Moses. Want al wat dat aan hem is / dat is wonderlijk. Hy selve is uyt een Maagd geboren. Hy selve is in 't vleesch verschijnende / egter soo nu en dan betoont de Sone Gods te wesen: soo dat sijne Apostelen sijne Heerlijkheyd hebben gesien, als de heerlijkheyd des eenig geborenen van den Vader: Hy selve is opgestaan van den dooden. Voor de oogen van sijn jongeren opgevaren ten Hemel. Is gesien aan Gods regterhand. Heeft uytgegoten een Geest van allerleye gaven en wonderen / en is van den Hemel verscheenen aan Saulus en sijne bende / die hy van een vervolger maakte tot eene van sijne voornaamste getuygen. Indien wy sijne wonder-werken gade slaan / noyt heeft Moses de blinde het gesigte / de kreupelen haar gang / den dooven het gehoor / of den stommen de spraak weder gegeven / veel min dat hy de dooden / ja de begravene soude hebben opgewekt / en in het leven wedergebragt.

3. Soo wy agt geven op de nuttigheyd der wonder-tekenen / soo zijn de mirakelen des Euangeliums ook seer verre overtreffende de miraculen van de wet en dienst van Moses, wiens groote kragten meest alle strekten ten straffe der Goddeloosen / doen hy den Egyptenaren plaagde met bloed / vorsschen / luysen / en ongediert / met pest en boose sweeren / met hagel / met sprinkhanen / en met schrikkelijke duysternisse; ja doen alle hare eerst geboorene wierden gedoodet van den worg-Engel; En Pharao met sijn Heyr verdronken in 't roode Meyr. Daar Christi wonder-werken alle strekten tot behoudenisse en welstant der menschen, tot gesontheyd der lighamen en tot zaligheyd der zielen: noyt lesen wy / dat hy met eenige van sijn wonder-werken yets beschadigde / als dat hy eenmaal de uytvarende Geesten toeliet in een kudde swijnen haar rol te spelen / en eens een vijgeboom sloeg met den vloek / soo dat hy verdorrede.

De Ioden selve en eysschen heden geen teken van de Messias.

§ 5. Het verwondert ons ook ten hoogsten / dat de Joden naderhand sig tot geheel andere gedagten hebben gewent; Haar lieden / die hier een grooter teken eyschten, boven alle die geene / dewelke tot nog toe gegeven waren / en dewelke voorsigtig wilden schijnen in 't geloove / bevont men naderhand soo hartnekkig / dat sy ook weygerden het Euangelium te ontfangen / doe Iesus haar gepredikt wiert als opgewekt en

opgevaren ten Hemel; en soo verbijstert/ dat sy oversloegen tot eenen Bar-cocab: die sy voor haar Messias aannamen sonder eenige wonder-tekenen van hem af te eyssehen. Laat ons hier de woorden hooren van den grooten Maimonides/ a Dewelke segt: Laat uw die gedagte noyt te binnen komen, als of de Koning Christus nootsakelijk soude moeten eenige tekenen of wonder-werken doen, eenige nieuwe dingen te wege brengen, of overledene van den dood verwecken: of yet diergelijks: gelijk als de dwasen meenen. Dog het is met de saak soodanig niet gelegen, want siet R. Akiba is eene geweest van de voornaamste Wijsen, die de heylige overleveringen ontfangen hadde, en is een wapendrager geweest van de Koning Ben Cosiba. Dese stelde sig aan als de Messias. Dese Akiba nu, en de overige Wijsen van sijn leeftijd hielden hem voor de Christus, tot dat hy is gedood in sijn overtredinge. Als dese is gedoodet, soo heeft men bekent, dat hy de Christus niet en was. • Dese Wijsen hebben van hem geen teken nog wonder-werk gevordert. Maar uyt wy dan sien/ hoe averegts en dwars-drijftig de Joden hier een teken vorderden/ uyt een ongenegentheyd tot al die vorige groote werken: die andersins van haar gunsteling en vermeynde Koning geen tekenen en vorderden/ om dat sy die in de Messias niet nootsakelijk oordeelen; waar in wy een tweevoudigen misslag aanmerken: want voorseker was het een misverstant/ geen teken te verwagten van den genen die seggen soude: Siet ik en de kinderen, die my de Heere gegeven heeft, tot tekenen en tot wonderen zijn wy in Israël; en wederom in soo groote tekenen niet te berusten/ die van wegen haar veelvuldigheyd/ grootheyd van kragt/ en nutbaarheyd soo aanmerkelijk waren: alleenlijk/ om dat sy niet en waren van haar phantasie/ en na hare inbeeldinge.

a Maimonid. Jad chaz. tr. Melach. c. xj.

INLEYDINGE

Tot

HET XIII. CAPITTEL.

Den korten Inhoud.

§ 1. OVermits de Euangelische Historie als nog besig is in 't ontdecken van de oorsaken der *Joodsche ongeloovigheyd*; *waarom* sy self de predikinge van de mond der wijsheyd niet hebben aangenomen? als mede in 't oplossen van haar voorgewende redenen: waar door sy haar van de Christelijke Religie hebben vervremdet; soo staat ons hier aan te merken, dat onsen Euangelist tegenwoordig overgaat van die *ergernisse*, dewelke *de Pharizeen* hadden geschept tegen Iesu leere en wonder-werken, tot een ander soorte van *ergernissen*, dewelke *het gemeene volk* hadden opgenomen tegen de *ma-*

niere en ſtijl van ſijne onderwijſingen, die haar onverſtaanbaar toeſcheen: want of ſchoon in die ſtijl van onderwijſen al de blijken van wijsheyd toeſcheenen, ſoo wierden ſy egter verhindert deſelve te erkennen, uyt een ſeker vooroordeel tegen ſijn Perſoon, en des ſelfs geringe opvoedinge. Sy hoorden hem geduyrig tot haar ſpreken onder *parabolen*, die ſy niet en verſtonden, en daarom voor een raaskallery aanſagen, haar ſelven beveſtigende in dat oordeel door een kleyne verwagtinge, die ſy haar voorſtelden van een perſoon, dewelke niet te voorſchijn en quam uyt de hooge ſcholen, maar uyt de winkel van een Timmerman.

§ 2. Om dan ſoodanige conſideratien op te loſſen, en de ongegrontheyd van deſe tegen-redenen te ontdecken, ſoo waſt van nooden, datmen wel begreep *het eynde van dien ſtijl van onderwijſinge*, hoe die ſelve met het oogwit van de huyshoudinge Gods in 't bedeelen van ſijn genade, en met de uytnemenſte wijsheyd, die men van de Meſſias te verwagten hadde, volkomentlijk over-een-ſtemde: ſonder dat ſijn geringe opvoedinge eenigen grond konde verſtrecken, om yet gerings van hem ſig in te beelden, nademaal dat de ervarentheyd in andere, die het ſelve verſtonden, een contrarie overtuyginge wrogt.

§ 3. Tot dien *eynde* ſoo brengt dan de Euangeliſt na ſijn gewoonte wederom de eygen redenen van *Ieſus* hier te berde, die hy in verſcheydene diſcourſen heeft gevoert, en hier te ſamen werden gevoegt, om deſe ſaak volkomentlijk te voldingen: in welke diſcourſen de Saligmaker al by ſijn leven deſe misverſtanden had tegen-gegaan, by occaſie, dat ſijne Diſcipelen ſelve haar verwondert hielden over *de reden*, die daar van moeſte zijn, *waarom* dat haar Meeſter tot de ſchare ſprak in ſulke ſwaar-verſtaanbare parabolen en gelijkeniſſen? 1. Op dat men dan geen twijffel en ſloeg aan *de wijsheyd* van deſen Leer-meeſter, ſoo werden hier eenige gelijkeniſſen voorgeſtelt, en over twee van deſelve ook *Ieſu* eygen ſleutel, die hy de ſijne gegeven heeft tot opening van 't verſtand der ſelver, overhandigt; waar door men proef kan nemen wat men van alle de andere te oordeelen hadde: en 2. op dat men *de billijkheyd* van deſe ſijne proceduyren ſoude beſchouwen, ſoo toont hy daar by de redenen, waarom hy Gods verborgentheden ſprak in parabolen: om alſoo alle argwaan weg te nemen.

§ 4. Wy merken ook aan uyt het Euangelium van *Lucas*, dat alle deſe parabolen en diſcourſen geenſins en moeten aangemerkt werden, ſoo agter een als in een rede geſproken te zijn: dewijl ons uyt dien Euangeliſt blijkt, dat eenige van deſelve op een ander tijd en plaatſe, en by andere occaſien zijn geſproken en voorgedragen: ſoo bevinden wy, dat de parabolen of gelijkeniſſen *van het Moſtaartzaad* en *van het Zuyrdeeg*, zijn geſproken, als *Ieſus* op een Sabbath leerde in eene van der Joden Synagogen: dewelke hier dan deſwegen werden bygebragt, om eenige deelen van *de parabel van 't onkruyd des ackers* door andere ſinnebeelden te verklaren; welke geen nader ſleutel vereyſten, maar alleen een nader vergelijking van deſe gelijkeniſſen met die algemeene, waar door deſelve wijder werden opgeheldert, en daarom door de gemeene ſleutel ligt verſtaanbaar zijn, by aldien wy de eerſte waſdom, of de kragtige deurbraak der verdorventheyd, of de deelen des oogſt daar in

aan-

aanmerken, nàder en onder een ſoete verandering ontdekt te zijn: 't geen de natuyr van de parabolen ſelf uytwijſen. Siet Luc. 13: 18-21.

§5. Wy onderſcheyden nu dit Hooft-ſtuk na dàt geſtelde oogwit in drie Hooft-deelen, waar van *het eerſte* vertoont de billijkheyd van deſe huyshoudinge en bedeelinge der genade, die ſprekende tot het volk in parabolen, de verborgentheden Gods aan de ongeloovige bedekt, en aan de Diſcipelen openbaart: welk vertoog ons voorkomt by occaſie van de *parabel* van het vierderley zaads-geval. vers 1-23.

Het tweede Hooft-deel wijſt ons aan eenige andere gelijkeniſſen, waar in *Ieſus* den aart en loop van ſijn Koninkrijke heeft afgeſchetſt, en neemt occaſie om aan *de eene zijde* te toonen, dat de Prophetien ſulken ſtijl van onderwijs van de *Chriſtus* hadden voorſeyt: en aan *de andere zijde* te geven een ſleutel van een voorname gelijkeniſſe tot een proef-ſtuk van der ſelver wijsheyd, dewelke geopenbaart wert door de aangename en juyſte over-een-komſten van de voorgeſtelde ſinnebeelden met de beteekende ſake ſelve, dat is, met de hiſtorie van den loop van Chriſti koninkrijk, die in meer als een geval en ſtaats-vertooning hier gepreſenteert wert. vers 24-52.

Het derde deel ontdekt ons het ſwaar voor-oordeel der menſchen tegen *Ieſu* wijsheyd, waarom ſy geen hooge gedàgten daar van konnen maken, of by haar ſelven koeſteren: waar van de ongegrontheyd ook wert ten toon geſtelt uyt de ervarentheyd. vers 53-58.

1. De billijkheyd van Gods wegen in 't bedecken van ſijn verborgentheden voor de booſen, en 't openbaren der ſelver aan ſijne geloovigen aangeweſen:

Verſſ. 1-23.

Korte opening van 't verſtand der woorden.

Vers 1. E*Nde ten dien dage.* Of in dien ſelven dag, in welke Jeſus over ſijne wonder-tekenen getwiſtredent hadde met de Phariſeen / doe ſprak Ieſus de parabel van den zaayer.

Wanneer wy nogtans de plaats aanmerken / in welke Lucas deſe parabel plaatſt; Namentlijk Cap. 8: 4-18. ſoo rijſt'er eenige ſwarigheyd / hoe men deſe twee Euangeliſten hier ſal in accoort brengen: overmits by Lucas, deſe gelijkeniſſe veel eerder wert geſproken en verhaalt: waar uyt wy ons tot nog toe niet anders konnen redden / of wy moeten met Chemnitius ſtellen / dat Ieſus deſe gelijkeniſſe tot twee verſcheydenmalen toe geſproken heeft: waar in geen ongerijmtheyd is.

Jeſus uyt den huyſe gegaan zijnde. Alwaar hem de plaatſe te eng geworden was / wegens den grooten toevloet van menſchen.

Sat by de Zee. Verſtaat de Galileeſche Zee / aan welke hy veelmalen in ſijne verkeeringe bevonden wert in den Euangelio.

Vers 2. *Ende tot hem vergaderden veele ſcharen, ſoo dat hy in een ſchip ging:* Soo het ſchijnt / om den grooten aandrang te ontwijken.

Ende nederſat. Na de wijſe der Leermeeſters/ die geſeten waren/ als ſy ſpraken tot hare Diſcipelen: waar toe ſy dan een ſchip verkoor/ om hem te verſtrecken voor een predik-ſtoel/ om van die hoogte af de ſchare bequamelijk te konnen toeſpreken: gelijk hy ook ſomtijts dede van een berg-topken of heuvel/ na dat de gelegentheyd hem toe diende.

Ende alle de ſchare ſtont op den oever. Op het land aan de Zee. Marc. 4: 1.

Vers 3. *Ende hy ſprak tot haar veele dingen*. Dat is: Van veelerleye saken/ die ſijn koninkrijk betroffen.

Door gelijkeniſſen. Gr. Parabolen, welke zijn gelijkeniſſen van ſoodanigen ſlag: in welke eenige ſaken op een hiſtoriſche wijſe even alſoo werden verhaalt/ als of ſy waarlijk onder de menſchen op die wijſe geſchiet en voorgevallen waren; enkel nogtans met dat oogmerk/ om daar door yet geeſtelijks uyt te beelden/ 't geen onder Gods Volk of tegen hare vyanden ſtont te gebeuren/ het welke met de voorverhaalde vertellinge een groote overeenkomſte ſoude hebben.

Daar zijn enkele gelijkeniſſen/ gelijk als wanneer men Jeſum vergelijkt by een lam. De Duyvel by een ſlang, en wat diergelijke dingen meer zijn. Maar de parabolen zijn gelijkeniſſen van uytvoeriger vertellinge/ waar in al 't wedervaren en al de perſoonen daar in gemengt kragt hebben/ om diergelijke voorvallen en diergelijke perſoonen te verbeelden: ſoo dat daar in veel enkele gelijkeniſſen te ſamen loopen.

Seggende: ſiet een Zaayer ging uyt om te zaayen. Soo wert dan hier een Landman voorgeſtelt/ die uytgaat na ſijn acker om ſijn zaad te werpen in de aarde/ op dat hy daar van ſijne vrugten genieten ſoude door een tuſſchen komende waſdom.

Vers 4. *Ende als hy zaayde viel een deel zaads by den weg*. Daar geen ploeg de voorens had geopent/ en geen ſpaa de aarde bereyt: want langs de wegen is het aardrijk door al het treden der voeten digt geſloten en beſlemt.

Uyt den Euangelio Matth. 12: 1. (gelijk ook uyt den Thalmud, in 't Tractaat Pea Cap. 2.) blijkt dat 'er wegen en paden waren tuſſchen de bezaayde ackeren/ door welke een voetganger ſijn weg konde gaan.

Ende de vogelen quamen, en aten dat ſelve op. Al wat bloot lag/ en door de aarde niet en wiert overdekt/ waar op de vogelen gemeenelijk nedervallen/ om op het ſelve te aſen/ dewijl ſy niet en zaayen nog en maayen.

Vers 5. *Ende een ander deel viel op ſteenagtige plaatſen*. Het Joodſche land was op ſommige plaatſen ſteenagtig/ hebbende verſcheyden rotzige en klipagtige geweſten/ waar op volgens de Thalmudiſche wetten het geoorloft was gemengt zaad te zaayen/ en ſelf op het ſevende Jaar; om dat men op die plaatſen de vrugten haſardeerde/ gelijk in 't Tractaat Kilaim Fol. 27: 1. Thal: Hier: te ſien is.

Daar het niet veel aarde en hadde. Om te wortelen.

Ende het ging terſtond op, om dat het geen diepten van aarde en hadde. Dat is: Het ſchoot haaſt op/ vermits de warme weerſtuyt der ſtralen de uytſpruytinge te eerder bevorderde/ ſoo dat het ſcheen een ſpoediger vrugt te belooven.

NB. Terſtont voor eerlang. Siet Marc. 1: 21. Jac. 1: 24. Joh. 3: 14.

Vers 6. *Maar als de Sonne opgegaan was*. Dat is: Hoog gereſen was/ tot aan het top-punt en alſoo haar kragt oeffende in 't ſchijnen: waar door alle vogtigheyd/ die boven op de aard-korſt ſweeft wert uytgedroogt.

Soo is het verbrand geworden. Dat is: Ver-

verfengt/ en door de hitte van alle groeysame vogtigheyd uytgedroogt: zijnde soodanig geschroeyt/ dat het onbequaam wiert tot allen verderen wasdom.

En om dat het geen wortel en hadde, is het verdort. Want dewijl het geen genoegsame vesselen hadde konnen schieten in de aarde/ om daar in een genoegsaam voetselsap te bewaren/ en nieuwe vogtigheyd uyt de aarde deelagtig te werden: soo konde de uytgeledigde pijpjens van het lof niet wederom vervult werden/ 't geen dan een verdorringe veroorsaakte.

Vers 7. *Ende een ander deel viel in de doornen.* Onder eenige heg-struyken of in een heesterig velt/ het welke in de gront met wortelen van heester-gewas beset/ geerne doornen en heesteren opsont/ 't geen aan 't vrugtbaar zaad hinderlijk is.

Ende de doornen wiesschen op ende verstikten het. Dewijl alle gewas daar onder wert buntsig gemaakt door den drop/ en verhindert bescheenen te werden van de Sonne; wegens de overgebogen/ en t'saamgevlogten heester-takken/ die het geduyrig swaar beschaduwen.

Vers 8. *Ende een ander deel in de goede aarde.* Die wel bereyd/ en geopent was/ zijnde bequaam gemaakt en wel gelegen op de lugt/ om vrugten voort te brengen.

Ende gaf vrugt, het eene hondert, het ander tsestig, ende het andere dertig-vout. Soo namentlijk/ dat een mate vermenigvuldigde tot hondert op eene akker/ tot tsestig op den anderen/ en wederom op een ander plaatse tot dertig maten.

En op dat dit niemant vremt dunke/ soo moet men aanmerken/ 't geen wy lesen Gen. 26: 12. Ende Isaac zaayde in dat selve land, ende hy vont in dat selve Jaar hondert maten, want de HEERE zegende hem. Van soodanige vrugtbare akkeren gewaagt ook Plinius, als de Seötinsche in Sicilien, en andere in Babylonien, die hondert-vout vrugten gaven. Men heeft in Brabant ontrent Lier, soo vrugtbare akkeren bevonden/ dat men door curieusheyd uyt een greyn bemerkte drie en vijftig ayren gesproten te zijn/ waar uyt men 2266 greynen wederom versamelde/ volgens het getuygenisse van Bonfrerius, over Exod. 3: 8.

Vers 9. *Wie ooren heeft om te hooren, die hoore.* Siet Cap. 11: 15.

Vers 10. Na dat Jesus dese parabel uytgesproken hadde/ soo nemen de Discipelen occasie om hem te vragen/ waarom dat hy op sulken duysteren wijse sijn Leer-ampt uytvoerde? en gaven hem gelegentheyd/ om de reden te seggen/ dewelke sulken manier van onderwijs vereyschte.

Ende de Discipelen tot hem komende, seyden tot hem. Marcus segt/ Ende als hy nu alleen was, de gene, die ontrent hem waren met de twaalve, vraagden hem na de gelijkenisse; soo dat wy door dese Discipelen niet alleen de twaalf Apostelen/ maar veel meer andere van Jesu gevolg te verstaan hebben.

Waarom spreekt gy tot haar door gelijknissen? Wat is de reden/ dat gy tot dit slegte volk spreekt door sulke swaarverstaanbare raadselen?

Vers 11. *Ende hy antwoordende seyde tot haar: Om dat het u gegeven is de verborgentheden des Koninkrijks der hemelen te weten; Maar dien en is het niet gegeven.* Marcus segt Cap. 4: 11. Maar den geenen, die buyten zijn, geschieden alle dese dingen door gelijkenissen. Soodanig is de natuyr van de parabolen: dat sy de verborgentheden van 't Koninkrijke der Hemelen (Dat is/ de geheymnissen van 't rijke Christi) aan sommige menschen niet alleen openbaren/ en met een meerder

klaarheyd en aardigheyd bekent maken; maar dat sy deselve ook te gelijk bedecken en bewimpelen voor de gene/ die buyten zijn/ en die de regte sleutel niet en hebben van sulken gemaskerde vertooninge.

† En hier mede wert den eysch van de Goddelijke huyshoudinge best voldaan; want soo werden de secreten geopenbaart aan de vrienden/ en gesecreteert voor de vyanden/ op dat die haar daar van ten quade niet en komen te bedienen: want indien Jesus klaarder gesproken hadde/ soo souden de Joden haar furie soo lange niet hebben konnen wederhouden/ maar eerder op hem zijn aangevallen; daar hy nogtans sijn loop sonder schorting moest voleynden.

Vers 12. *Want, wie heeft, dien sal gegeven worden, ende hy sal overvloediglijk hebben.* Dit is een spreekwijse meermalen in den Euangelium van Christus gebruykt. Siet Matth. 25: 29. Marc. 4: 25. Luc. 8: 18. 19: 26.

Die Christum heeft/ en 't waaragtige geloove in hem/ die sullen met hem alle dingen verkrijgen/ de Geest der waarheyd; en door dien Geest de verligtinge des verstands, om dagelijks toe te nemen in de kennisse van dese verborgentheden/ soo dat stroomen des levendigen waters sullen uyt haren buyk vlieten. Joh. 7: 38. en volkomen blijdschap, door dien sy overvloedig sullen zijn in de vertroostinge. Alle welke rijkdommen van haar noyt en sullen weg-genomen werden.

Maar wie niet en heeft, van dien sal genomen worden ook dat hy heeft. Dat is: Die niet en heeft, 't geen hy behoort te hebben, gelijk de Joden/ die het ware geloove niet en hadden; en in 't midden van alle hare heerlijkheyd/ wetten/ testamenten en beloften niet en hadden het eenig oogpunt op Christus als borg en middelaar: die souden van alle dese dingen geheel berooft en uytgekleet werden. Lucas segt Cap. 8: 18. ook het geene, dat hy meynt te hebben, sal van hem genomen werden.

Dewijle dan God te rade was dien weg in te slaan/ om over dese sijn gestrengheyd, en aan gene sijn barmhertigheyd te bewijsen; Soo blijkt/ dat het was een point van bysondere voorsigtigheyd/ dat Jesus sijn leere soo temperde/ dat sy de uytverkoorne kon onderwijsen/ en nogtans voor de geene die buyten waren/ verborgen bleef.

Vers 13. *Daarom spreek ik tot haar door gelijkenissen: om dat sy siende niet en sien, ende hoorende niet en hooren, nog ook verstaan.* Dit is dan de reden van dese regtveerdige bedeckinge der verborgentheden des Koninkrijks/ om dat sy dese groote verligtinge onweerdig zijn/ overmits sy oogen hebben, ende niet en sien, ooren hebben ende niet en hooren; vergelijk Jer. 5: 21. Ezech. 12: 2. Joh. 9: 41. Rom. 2: 17. 23.

Soo geeft Jesus te kennen/ dat het haar aan geen natuyrlijke schranderheyd en gebreekt/ en dat sy door veele middelen van kennisse gevordert zijn tot een grooter mate van wetenschap der schriften: Maar dat haar gebreekt de vreese Gods/ en liefde tot die waarheyd/ waar door God verheerlijkt werd: soo dat sy na 't regte wit niet en soeken/ nog opmerken/ ja tegen de overtuyging van de waarheyd) die tot haar geweten doorgedrongen was) als ongehoorsaam aanstreven/ om deselve door nieuwe vonden/ glossen/ en redeneringen te onderdrucken. Dewijle sy dan het klaar Euangelium hebben gesien in sijn groote tekenen/ en gehoort in sijn klare verkondiging/ en nogtans niet hebben willen aannemen/ maar haar daar tegen verhardet; soo is nu haar oordeel gekomen/ en dit is haar ten straffe/ dat ik tot haar niet meer opent-

opentlijk / maar bedekt spreeke / in parabolen.

Vers 14. *Ende in haar wert de Prophetie Iesaiæ vervult.* Ies. 6: 9. Welke Prophetie van den Apostel Paulus ook verklaart wert te spreken van de Joden/ die ten tijden des Euangeliums souden leven. Act. 28: 26. gelijk ook volgens de verklaringe Ioh. 12: 41. aldaar de heerlijkheyd van Gods Soone vertoont wiert aan den Propheet / soo als hy soude verhoogt werden tot den Throon der Majesteyt.

Die segt: met het gehoor sult gy hooren, ende geensins verstaan. 't Geen in de Prophetie gesegt wert gebiedender wijse/ soo dat God door sijn voorsienigheyd dit oordeel over haar beveelt / dat sy niet sullen verstaan: dat wert hier niet qualijk als een voorseggingen van hare straffe uyt gedrukt in een toekomende tijd; als een quaad / welke haar sekerlijk soude aantreffen/ om dat dit quaad/ dat de HEERE beveelt/ haar gewisselijk soude overkomen; want de HEERE spreekt en 't is 'er, hy gebied en 't staat 'er. Dit oordeel is/ dat sy souden hooren het gepredikte woord / en veele middelen hebben om te verstaan/ en egter het niet en souden verstaan en aannemen.

Ende siende sult gy sien, ende geensins bemerken. Sien de tekenen / die niemant kan doen als de Christus / ook met verwondering en verbaastheyd: en nogtans souden sy de tegenwoordigheyd Christi daar in niet merken: waar mede van het geene / dat Jesus ter neder gestelt hadde in 't voorgaande vers ten vollen is bevestigt: en bewesen dat dit in het tegenwoordige geslagte volgens dese Prophetie immers soude moeten plaatse hebben.

Vers 15. *Want het herte deses volks is dik geworden.* Soo komen de woorden van den Text van Jesaias ook vertaalt werden: dat men daar in merkt een infinitivus cum ellipsi præteriti.

Het grond-woord παχύνω betekent vet werden, en dik werden van vettigheyd. Nu haar herte is seer dik, dat is: Tot de bewegingen / die uyt die fonteyne des levens moeten voortkomen/ onbequaam / en te seer belemmert geworden / om daar in beyde die liefde en vreese Gods plaats te geven. Siet Psal. 95: 8. Ezech. 2: 5.

Ende sy hebben met de ooren swarelijk gehoort. Van wegen hare traagheyd ende lusteloosheyd / waar by dan ook quamen veele voor-oordeelen en averegtsche / dog seer geliefkoosde opinien/ die haar niet toe en lieten de waarheyd/ daar tegen-strijdig / geerne te hooren.

Ende hare oogen hebben sy toegedaan. Dat is: Moetwillig toegeslooten en afgekeert van de klaarheyd der tekenen / en groote werken / die haar zijn vertoont.

Op dat sy niet t'eeniger tijd met de oogen en souden sien, ende met de ooren hooren, ende met der herten verstaan. 't Geen dog strijdig was met hare begeerlijkheden/ en des wegen haar gantschelijk onaangenaam.

Ende haar bekeeren, ende ik haar genese. Sy hebben de siekte liever gehad / als de genesinge: en daarom de bekeeringe/ welke de weg is tot genesinge / geweygert; want van Johannes af was dit de predikinge / bekeert u, want het koninkrijke der Hemelen is naby gekomen. Jesus verandert de derde persoon in de eerste / om te toonen / dat hy de genees-meester was van alle de gene/ die hem tot hun bekeerden.

Vers 16. *Dog uw oogen zijn zalig, om dat sy sien.* Ende in my bemerken/ dat ik ben uytgegaan van den Vader / en gekomen in het vleesch / vervullende de belofte welke segt / dat de heerlijkheyd des HEEREN soude geopenbaart wer-

werden, ende de mond des Heeren soude spreken.

Ende uwe ooren, om dat sy hooren. Dat is: gelooven, en met die eerbiedigheyd hooren.

Vers 17. *Want voorwaar ik segge uw, dat veele Propheten ende regtveerdigen hebben begeert te sien, de dingen die gy siet.* Namentlijk/de vervullinge van alle die beloften rakende de Christus/ en de verlossinge: die hy door haar en ons soude te wege brengen. Welke begeerte sy ook menigmaal hebben betuygt. Ioh. 8: 56. 1 Petr. 1: 10, 11. Siet Gen. 49. 18. Psal. 14: 7. Ies. 64: 1. Hab. 1: 2, 2: 1-3.

Ende en hebben het niet gesien. Immers niet van nabij/ wel in voorbeelden en sinne-beelden: maar niet in de voltreckinge/en in de waarheyd selve. Van welk gesigte nogtans volgens Jesu vertoog een groote zaligheyd, dat is/ een uytnement geluk afhangt: 't geen sonder twijffel daar in bestaat/ om dat de presente voldoeninge een grooter blijdschap en kragtiger vertroostinge kan werken op de conscientien der geener/die dese genade mogen sien en aanschouwen: dewijl dat sy de versoeker sagen berooft van die wapenen/ waar door hy plag de geloovigen over de sekerheyd van dese importante belofte opt en opt te bestrijden; en de wet uytgewiſt van die magt/ waar door sy de openstaande schulden als een handschrift/ dat nog eenigsins tegen ons was/ den Voorvaderen konde onder de oogen stellen.

Ende te hooren de dingen, die gy hoort. Dat Euangelium des Koninkrijks/ en die klare openbaringe van alle die verborgentheden des Koninrijks.

Ende en hebben se niet gehoort. Want haar is noyt verkondigt/ dat het Koninkrijke der Hemelen nu nabij gekomen/ en alreede onder haar was: en de loop van dat Koninkrijke, mitsgaders des selfs natuyr en aart en is haar soo klaar noyt voor oogen gestelt/ als het geschiet is in de dagen van Christi predikingen.

Jesu eygene Verklaringe van de Parabel van 't vierderleye zaat.

Vers 18. Daar op begeeft sig Jesus tot de verklaringe van de voorgemelte parabel, en maakt een sleutel op alle des selfs sinne-beelden; die hy dan overleverde aan sijne Discipelen alleen/ om soo te handelen/ overeen komende met sijn woord vers. 11. dat het haar lieden gegeven, en vergunt was de verborgentheden van 't Koninkrijke der Hemelen te verstaan, en daarom segt hy:

Gy DAN hoort de gelijkenisse van den Zaayer. Gy DAN. Soo spreekt Jesus tot sijne discipelen met een opsigt op 't geen vers 11. was gesegt: als of hy seyde: dewijl ik uw dit voorregt van mijn geheymen te openbaren en te doen verstaan vergunne; soo komt dan nu, en hoort de meyninge van dese gelijkenis.

Dese Zaayer is de soone Gods, dewelke van den Vader is uytgegaan om te predikenin Judea/ die ook nader hand sijne Apostelen met sijn woord gesonden heeft uyt Sion (Ies. 2: 3.) dewelke uytgegaan zijn tot de Joden en Heydenen.

A. Vers 19. *Als yemand dat woord des Koninkrijks hoort.* Soo beteekende van het zaad niet anders als het woord des Koninkrijks: het welke door 't gehoor is gevallen op de menschen/ als een aarde/ daar in het hadde moetẽ vrugtbaar zijn.

Ende

Ende niet en verstaat, of niet en bevroet; Dat ontfangende sonder regte overweginge / sonder dat hy sijn aandagt te gelijk laat gaan en uytsent met en over alles wat dat'er gesproken is; want dat is de eygentlijkste beteekenisse van het grond-woord.

Soo komt de boose. Dat is de Duyvel, siet Marc. 4: 15: Luc. 8: 12. die mede uytgaat / om de stigtinge der Kerke Christi te verhinderen. Soo dat de vogelen hier beteekenen de boose Geesten, ten opsigt van haar menigte / geswintheyd / greetigheyd / en nederdaling uyt de lugt / komende van boven / sonder dat sy geweert konnen werden / seer bequaam om een sinne-beeld van dese vyanden te verstrecken.

En rukt weg, 't gene in zijn herte gezaayt was. Als een roof / 't welk hy heenen weg voert met gewelt: oorsaak zijnde dat de mensch hem van dese gedagten ontslaat / en niet weerdig agt zijn hooft daar mede te bekommeren.

NB. En dit is geschiet van de Ioden die het Euangelium niet en hebben aangenomen / maar verworpen / 't geen Christus onder haar gepredikt hadde: gelijk ook van sommige Grieken dien dit woord een dwaasheyd was.

Dese is de gene, die by den weg bezaayt is. Die het woord ontfangen heeft in een onbereyt herte / dat door veele hardigheyd wel digt beslemt was.

B. Vers 20. *Maar die in steenagtige* plaatsen *bezaayt is: dese is de geene, die 't woord hoort, en dat terstont met vreugden ontfangt.* Met een aangename beweginge van sijn gemoed / die in hem rijst uyt de aanmerking van eenig heylsaam goed / welke in het Euangelium verkondigt wert.

Dit noemt Paulus Hebr. 6: 5-8. Het goede woord Gods gesmaakt hebben, en de kragten der toekomende eeuwe. Soo nogtans / dat die vreugde geensins opklimt tot die mate en suyverheyd / welke de vreugde van de ware geloovigen bereykt; Om dat sy haar wel verblijt over de gepredikte genade / maar geensins over de vereyschte heyligheyd des levens: wel met een opvliegende vleug en vlaag / maar geensins uyt een gewortelde grond.

Vers 21. *Dog hy en heeft geen wortel in hem selven.* Zijn geloove / waar door hy dese Religie aanneemt / en is niet wel gefondert op goede gronden van waarheyd; als eerste en vaste waarheden uyt welke alles moet voort vloeyen / en op welke alles onwrikbaar staan blijft.

Maar is voor een tijd, dat is: hy gelooft maar voor eenen tijd. Luc. 8: 13. *en als verdruckinge of vervolginge komt om des woords wille, soo wort hy terstont geergert.* Dat is: Hy valt af van de aangenome Religie / en hy verlaat deselve. Siet Luc. 8: 13.

NB. Soodanigen beproevinge isser geresen onder de Heydensche Keyseren: die wreede vervolgingen hebben verwekt tegen de Christelijke Religie / en veele Hypocrijten hebben ontdekt. Doe is bekent gemaakt / wat aarde dat steenagtig was / en weynig grond had / om vrugten voort te brengen: namentl. dat soodanigen steenagtigen aarde was het Heydendom te behouden in 't herte.

C. Vers 22. *Ende die in de doornen bezaayt is: dese is de geene, die het woord hoort, ende de sorgvuldigheyd deser wereld ende de verleydinge des rijkdoms verstikt het woord, ende het wort onvrugtbaar.* Na de verdruckinge volgen de rijkdommen / die de sorgvuldigheden deses levens en de verleydinge door wellusten / gemeenelijk tot haar schaduwen en weggesellen hebben / welke de regte doornen zijn om 't goede zaad te verstikken.

NB. Dit heeft de Kerke ondervonden van doen af / dat de wereltsche magten haar Patronen wierden / doe rijkdom en

staat de Religie navolgden: doe is 't woord onvrugtbaar geworden in soodanige menschen / die geen goede aarde en waren: doe heeft de aardsgesintheyd de meeste afbreuk gedaan aan de stigtinge der Kerke / en de deure geopent voor den Antichrist / wanneer het goede zaat / en de reyne leere is verstikt / en alles daar heenen geschikt / om de kerk in een soorte van politie te veranderen.

D. Vers 23. *Die nu in de goede aarde bezaayt is, dese is de geene, die het woord hoort ende verstaat.* Heylige en Godvrugtige menschen / die het woord des Koninkrijks boven het hooren ook verstaan of bevroeden / en regt behartigen / door alle aandagt en opmerkinge / die sy daar op geven / om daar uyt te leeren kennen en te betragten de goede en welbehagelijke wille Gods.

Die ook vrugt draagt en voortbrengt d'een hondert, d'ander sestig, en d'ander dertig-vout. Vrugten die der bekeeringe weerdig zijn: die dragen sy niet alleen / maar brengense voort / en voltreckense tot verscheydene maten van geestelijke wasdom.

NB. Dese driedelepe mate komt wy aanmerken / als beantwoordende de driederlepe onvrugtbare aarde; soo dat de vrugten van een tot hondert past op den eersten tijd in de dagen der Apostelen; de vrugten van tsestig vout op den tijd der Vaderen: die na der Apostelen dood de Kerke hebben bearbeyt / welke wel veele vrugten sagen / maar nogtans vry minder / als die van de eerste kerke; maar ten laatsten sakt en daalt het op dertig-vout, wanneer de doornen het goede zaad verstikten / en dat men de vrugten der prediking seer sag verminderen.

Betooninge van de regtmatigheyd van dese proceduyre, agter volgens welke Jesus door Parabolen de verborgentheden sijns Koninkrijks voor de geene die buyten waren bedekte, en aan sijne geloovigen openbaarde.

Parabolen sijn duyster voor de natuyrlijke menschen. § 1. Wanneer wy de natuyr van de parabolen met de ervarentheyd vergelijken / soo bevinden wy menigmaal deselve soo ingestelt / dat sy de raad en wille Gods onder sulke raadzelen en aardige verbloemingen voorgestelt / bysonder verklaren voor die gene / die geoeffende sinnen des verstants hebben in Gods Woord; en nogtans matiglijk bedecken voor de tragen / en voor alle die gene / die met vooroordeelen beswaart zijn; voor dewelke de Schriftuyr in hare hooge sin-spelingen en sinnebeeldsche parabolen een enkel raadzel blijft / 't geen voor verduysterde verstanden onmogelijk te ontknoopen is. Hier van daan ontstont het / dat de natuyrlijke menschen altoos schrolden tegen soodanige gesanten Gods / die het woord Gods verkondigden onder raadzelen / die sy niet begrijpen konden. Waer over Ezechiel in dese droevige klagte uytbreekt Cap. 20: 49. Ach Heere HEERE! sy seggen my: is hy niet een verdigter van gelijkenissen?

§ 2. Wy

§ 2. Wy staan geern bekent/ dat Jesus niet vry uyt wilde spreken met de schare/ na dat sy haar ongeloove hadden geopenbaart/ maar onder parabolen. Dien raadslag toont ons Marcus Cap. 4: 33/ 34. seggende: door sulke gelijkenissen veele, sprak hy haar het woord na dat sy het hooren konden. Dat is: na dat sy het verdragen konden/ op dat sy niet te vroeg tot rasery tegen Jesum ontsteken wierden om hem te dooden. Ende sonder gelijkenisse sprak hy tot haar niet: maar hy verklaarde alles sijne Discipelen in 't bysonder: rond uyt bekent onsen Euangelist/ dat hy voor reden gegeven hadde/ om dat het den Joden niet en was gegeven de verborgentheden te verstaan van sijn koninkrijke: Volgens de Gront-wet van zijn Koninkrijke Matth. 7: 6. En geeft het heylige den honden niet, nog en werpt de peerlen niet voor de swijnen.

Het oogmerk van Iesu parabolen was somwijlen de verborgentheden van sijn Rijk voor sommige te bedecken.

§ 3. Soo doende pleegde Jesus een groote voorsigtigheyd; om dat elken regeringe sijn eygene secreten heeft/ die de vyanden geensins behooren te weten: de verborgentheden sijns Koninkrijks dat waren geheymen die men alleen mededeelt aan sijne vrienden: en daarom segt Jesus Ik en heete uw niet meer dienstknegten, want de dienstknegt en weet niet wat sijn Heere doet. Maar ik hebbe uw vrienden genoemt: want al wat ik van mijnen Vader gehoort hebbe, dat hebbe ik uw bekent gemaakt. Joh. 13: 15. Tot den genen/ die buyten zijn/ mag men met regt seggen/ wat gaat dat uw aan? Wat behoeven die te weten/ wat dat God doen wil onder sijn volk? nademaal sy slegts daar na hare mesures souden nemen/ om den loop van Christi Koninkrijke tegen te gaan. Maar door dit middel konden de onagtsame hooren/ en de schriften in hunne handen vervallen/ soo dat sy daar in lasen hare raadslagen ontdekt en haar oordeel dat hun bereyt was ten straffe van haar wederstant/ sonder dat sy het selve konden bemerken/ dat dese dingen in haar vervult wierden/ (Siet Act. 13: 27.) soo bleef dan den staat van Christi Koninkrijke beveyligt/ door dien des self geheymnen alleen verzegelt bleven onder sijne Discipelen.

Dit geschiede als een point van prijswaardige voorsigtigheyd.

§ 4. Soo doende voerde God ook sijn regtveerdig oordeel uyt; nademaal die gene/ die het klare Euangelium hadden gehoort, en des selfs kragtige wonder-tekenen hadden gesien/ en nogtans waren ongeloovig gebleven nu regtveerdiglijk verdient hadden die straffe/ dat dit klare ligt voortaan van voor hare oogen verborgen wiert/ soo dat hun, die niet en hadden, met regt ontnomen wiert al wat sy nog meenden te hebben: en de Euangelische waarheyd voor haar onder parabolen bedekt wiert/ om dat sy siende niet hadden willen sien: nog hoorende willen hooren. Hier siet men een regtveerdig oordeel/ dat God de misbruykte en versmade genade wegneemt/ en den kandelaar wegvoert van die plaatse/ daar men in des selfs ligt niet en wil wandelen.

Daar in wiert der Ioden ongeloove gestraft.

§ 5. Door dien weg voltrok Jesus 't gene over dit volk in Gods raad beslooten was/ volgens de Prophetie van Iesaias. Cap. 6: 9. daar God wel klaarlijk tot een straffe van haar harde herten/ beswaarde ooren/ en moetwillig besloote oogen/ waar door sy onbekeerlijk wierden/ bedreygt soodanigen bedieninge des woorts/ in welke sy souden hoo-

En de Prophetie vervult.

hooren en niet verstaan, sien en geensins bemerken. In welke plaatse bysonder aanmerkelijk is/ dat sy is een Prophetie van dien tijd/ waar in het Koninkrijk der Hemelen soude werden geopenbaart / en de HEERE gesien, als geseten op sijn hoogen en verhevenen Throon / vervullende den Tempel met de zoomen van sijn kleet, 't geen van den aardschen Tempel niet en kan verstaan werden. Als wy daar benevens hooren de verheffingen Gods/ door de stemme der Zeraphims, dewelke over den eenigen God uytriepen: Heylig, Heylig, Heylig is de HEERE der Heyrscharen, alle landen zijn vol van sijne heerlijkheyd. Soo konnen wy wel haast besluyten/ dat dit gesigte past op dien tijd/ in welken God niet alleen is een God der Joden/ maar ook der Heydenen: soo dat van hier van de verhardinge der Joden gesproken wert/ als een oordeel/ waar in gestraft wert haar vorige ongehoorsaamheyd tegen het Euangelium Christi.

Nogtans zijn de parabolen seer dienstig voor Christi Discipelen.

56. Maar schoon de ongeloovige Joden daar door wierden geweert van 't verstand der verborgentheden des Koninkrijks Christi/ soo en wierden nogtans de eygen Discipelen Christi daar door geensins benadeelt in 't verstand van dese hoogweerdige saken: overmits de Saligmaker in 't geene daar sy te swak waren van begrip haar naderhant te hulpe quam/ en de regte sleutel overleverde/ om dese raadselen te ontsluyten/ waarom de Euangelische Historie ook een proef geeft van Jesu verklaringe over dese selve parabel van den Zaayer. versf. 18-23. En Marcus segt (Cap. 4: 34.) Van alle sijne parabolen/ dat Jesus alles sijne Discipelen verklaarde in 't bysonder. Ja in tegendeel was die maniere van onderwijsinge seer voordeelig en dienstig aan sijn Discipelen. 1. Om dat die soete raadzelen een aangename oeffening gaven voor het verstand/ en haar seer aanprickelden tot alle behoorlijke aandagt/ haar gewennende alsoo aan een ingespannen Geest/ die door ernstig bevroeden en een opmerkent beschouwen leert de saken wel doorgronden/ op de gewoonelijke sinnebeelden van Gods Woord goede agt geven/ op het oogwit des Euangeliums wel steroogen/ en alle omstandigheden regt wicken/ om alsoo te komen tot een geestelijken wasdom des verstants. 2. Daar aan konden sy proeven haar natuurlijke blintheyd/ en onwetentheyd tot harer verneederinge. De diepe wijsheyd van haar Leermeester tot des selfs hoogagtinge. En de noodwendigheyd van vierige gebeden om den H. Geest te verkrijgen tot verligtinge van haar verstand/ om te konnen begrijpen de dingen die des Geestes Gods zijn. 3. Daar door/ als men den sleutel gevonden of verkregen heeft/ bevintmen de saken veel naakter verklaart/ en beter uytgeleyt/ overmits dit is de nuttigheyd van alle gelijkenissen/ wanneer men het teken met de betekende saak kan vergelijken/ dat sy het begrip van een saak bysonder veerdig maken/ door veel soete aantreckelijkheden en aardige sinspelingen tot een langwijliger beschouwinge verrucken/ en veele swaare saken ophelderen. Het is wel waar/ dat men de sleutel van sulke parabolen niet en vint/ als door groote neerstigheyd en vierige gebeden/ maar dit is ook gewis/ dat God deselve gegeven heeft tot een remedie tegen de traagheyd/

op

op dat hy ons in een heylig ondersoek soude besig houden: want aan wien de kennisse van dese soetigheden dien arbeyd niet weerdig is/ die zijn ook niet weerdig dese heerlijkheden van Gods heyligdom te beschouwen.

---

2. Den roem van wijsheyd en betamelijkheyd van Jesu Leer-ampt, soo als dat selve de Christus wel voegelijk was, in sijn prediken door parabolen wel be waart.

Verss. 24-55.

Korte opening van 't regte verstand der woorden.

Vers 24 **E***n andere gelijkenisse heeft hy haar voorgestelt.* Hier gaat Mattheus over in sijn verhaal tot eenige andere parabolen, die ses in getale zijn/door welke de mond der wijsheyd de ware gestalte en beraatslaagde loop van sijn koninkrijke seer levendig heeft uytgebeelt: sonder dat wy nogtans voor seker konnen seggen/ of dese gelijkenisse is uytgesproken op dien selven stont/ dewijl onsen Euangelist alleen voor heeft eenige gelijkenissen [in Galilea aan de scharen voorgedragen] hier in sijn eygen plaatse/ ten proef van Jesu wijsheyd in die stijl van leeren/ aan sijne lesers voor te stellen.

Seggende: het koninkrijke der Hemelen. Dat is: De beye staat van de kerke des N. T. en des selfs bysondere regeringe in al haren loop. Siet op Matth. 3: 2.

Is gelijk een mensche, die goed Zaad zaayde in sijnen acker. **Soo dat haar regeringe en weder-varen een bysondere over-een-komste heeft met het weder-varen van een bezaaypt land/ in welke een Acker-man goed Zaad, 't geen van goede hoope/ en van een vrugtbaren aart was/ hadde geworpen: maar egter door een vyandigen toeleg geheel en al was verdorven: wiens scheyding tot den tijd des Oogsts toe wiert uytgestelt/ 't gint als dan met alle vlijt stont te weeg gebragt te worden.**

Dit goede Zaad wert hier na genoemt in sijn soorte met de naam van Terwe, 't geene van de edelste granen wert geheurt tot voedsel van den mensch.

Als dit gezaapt wert in den acker van den Land-man/ soo wert het de aarde aanbevolen/ om daar uyt een nieuw gewas te verwagten/ en door vermenigvuldigde vrugten te versoeten den arbeyd van den werk-man.

Vers 25. *Ende als de menschen sliepen.* Dat is: Wanneer een yegelijk door den slaap sijne sorge had afgelept/ soo dat niemant op sijn hoede was/ of in eenige agterdenken van quaad: gelijk somtijts voorvalt na een moeysamen arbeyd/selfs in den dag/als de arbeydslieden haar een weynig door den slaap uytrusten: om haar te verademen van hun arbeytsaam werk.

Quam sijnen vyand. Soo genaamt van sijn vyandig gemoed en boos voornemen/ waar door hy dese occasie van den slaap der menschen waarnemende/ volgens sijn ouden en ingewortelden haat/ sogt soo heylsamen werk te verydelen/

ydelen / en dit gezaayde te beschadigen.

Ende zaayde onkruyd midden in de Terwe. Hier staan dan tweederleye Zaden tegen malkanderen / quaad Zaad en goed Zaad: welke beyde als sinne-beelden van hooger saken hier werden opgerigt: waarom het ook van bysondere nootsakelijkheyd is / dat men van haar soorte en aard een regt begrip forмere.

Het goede Zaad draagt dan de naam van Terwe: dit gront-woord betekent menigwerf allerleye brood-koorn. Siet Marc. 4: 28. Act. 7: 8. 27: 38. En daarom wert die geene / die nog geen brood of spijse genomen heeft om sig te ontnugteren of om sijnen honger te breken / genaamt ASITOS. Actor. 27: 33. 't Geen aldaer vertaalt wert sonder eten. Maar / om dat men het brood meest bereyde uyt de Terwe, wiens bloem het aangenaamste voedzel geeft / soo wert dat bysonder graan onder die benaminge gemeenelijk voorgestelt / en in alle vertalinge door dese soorte van brood-koorn uytgedrukt. Matth. 3: 12. Luc. 16: 7. Joh. 12: 24. Apoc. 6: 16.

Het quade Zaad, dat hier tegen overstaat / wert in de gront-text genaamt Zizania, 't geen in onse oversettinge door een woord van ruymer betekenisse wert onkruyd vertaalt / alhoewel dat alle uytleggers daar in overeenstemmen / dat door dit woord een bysondere soorte van onkruyd te kennen gegeven wert / 't geen dit goede Zaad in sijn groente eenigsins gelijk was.

Eenige willen / dat dit woord is van een Arabischen oorsprong / die dit onkruyd noemen Zouwan gelijk de Persen / Ziwan, 't geen van de Taalkundige verklaart wert door Lolium, dat is: gelijk Dodoneus segt in sijn kruyd-boek / Dolik, 't welk een soorte van graan voort brengt dat de hersenen verveert.

Alhoewel ik ook geensins en kan ontveynsen / dat andere dit meenen van een Hebreeuwschen afkomst te zijn / die het afbrengen van 't woord צאצאים TZEETZAIM 't geene dat Jes. 22: 24. vertaalt wert Uytspruytelingen, en na den tong-val der Chaldeen צאצאין TZEETZAIN. Om dat het is een hoog opschietent en weeldrig gewas / waar van wy de proef aan Taal-kundiger oordeel overlaten: dewijl in dit stuk / om den oorsprong van woorden uyt te visschen / ligtelijk gedwaalt wert.

Wy sullen dan met alle uytleggers voor vast stellen / dat dit ondeugent Zaad een gewas uytlevert / dat de Terwe in den uyterlijken schijn van sijn groente eenigsins gelijk is; namentlijk een onnut halm gewas, 't geen wel in sijn stroo even als het goede Zaad opschiet / en in den Oogst t'samen gebonden ook sijn busselen uytmaakt / maar voor de rest in sijn vrugten te kort schiet.

Daar benevens moeten wy uyt den draad van de gelijkenisse eenige eygenschappen aanmerken / dewelke de kragt sullen hebben om des selfs soorte wat nader te bepalen. De eerste eygenschap is / dat dit wild gewas groeyde uyt sijn eygen Zaad / 't geen afsonderlijk was gezaayt / en van een vyandig mensche daar toe verkooren / om dat hy wel wist dat uyt sulken zaad niet anders als een vuyl gewas en konde voortspruyten. De tweede eygenschap is / dat het met de terwe opschoot tot sulken hoogte / en sig vertoonde in soodanigen gestalte / dat men het selve niet en hadde bemerkt voor dat den tijd der ayren gekomen was / doen de halmen in haar stroo staande hare ayren begonden setten. De derde is / dat het soo naauw vermengt was met het goede Zaad / dat haar scheyding door uytwieding seer beswaarelijk konde geschie-

schieden / sonder schade aan het kostelijke brood koorn toe te brengen: waarom dat'er bevel gegeven wert / om 't selve te laten opwassen tot den tijd des Oogsts. De vierde eygenschap van dit verduylent halm gewas is / dat het in den tijd des Oogsts op sijn eygen halm/ en stroo stonde; soo dat het in affonderlijke bussselen konde opgebonden en versamelt werden.

Wanneer wy op dese eygenschappen naauwkeurig agt geven / soo bevinden wy meer als sonnen klaar dat sy van het regte wit afdwalen / die hier op seker soorte van mis-gewas meenen beoogt te zijn / dat de naam draagt van brand-koorn. Dewijl het selve / door de eerste en vierde eygenschap wert uytgesloten: want 1. Het brand-koorn en kan met opset niet gezaayt werden / om dat het is een mis-dying van het goede Zaad. 2. Het groeyt ook meer-malen / op een en het selve stroo / uyt een en deselve halm met de gesonde ayren / soo dat de eene ayr van deselve schacht is brand-koorn en verseugt / terwijl de andere gaaf en ongeschonden is. 3. Hierom en konnen die twee gewassen ook geensins gescheyden worden. Maar 4. dewijl het brand-koorn niet anders als een vermolmt gruys uytlevert / soo wert het selve van 't goede Zaad geschift door de wan / en de wind is de Werk-meester van hare reyniging / die dit onnutte stof weg blaast.

Wanneer wy dan raad plegen met de kruydkenners / soo vinden wy eenige soorten van vuyl halm-gewas die verscheyden granen bysonder nabootsen; Soo is de oote de haver gelijk. Het muysen-koorn bootst het goede koorn na. De dravich vertoont een gedaante van de rogge / en is uyt verslapping van het goede Zaad in swacker landeryen te dikmaal herzaayt / geboren; soo heeft de terwe ook sijn eygen onkruyd / 't geen hem nabootst / welke is de dolik, die van sommige is triticum temulentum genaamt / dat is / dronken makende terwe; om dat deselve de gedaante van terwe heeft / maar daarom ondeugende / om dat sy de hersenen beroert. Over dit onkruyd klaagde de Poët.

Infelix lolium & steriles Dominantur avenæ.
De snoode dolik hier, en d'ydel-haver, daar
Vermeesteren den Oegst.

De Uytleggers van de eerste Kerke nemen dan dit onkruyd met regt op voor den Dolik; gelijk ook de Oostersche Oversettingen; dewijle op haar alle de genoemde eygenschappen seer toepasselijk zijn / en de gestadige klagten van de oude Land-bouwers over dit onkruyd / dat haar terwen-oegst seer belemmerde / van allen tijden zijn opgegaan.

Wanneer ook hier gesegt wert: dat de vyandige mensche desen dolik zaayde te midden in de terwe, soo dunkt my / dat daar in gesien werd op die oude Romeynsche wet / dewelke onder de strafweerdige schelmstukken / die yemant tot sijns naastens beschadiging aanleyt ook desen aanteekent en verdoemt / en/ derhalven seer strengelijk verbiet na de aanteykening van de Regts-geleerden Ulpianus. *Lolium aut avenam in alienam segetem injicere, quo ea inquinetur, ut molesta sit separatio.* Dolik of oote in eens anders Oogst te werpen, om die te vervuylen, op dat het goede Zaad beswaarelijk gescheyden wierd. *Vid. libr. 9. digest. ad l. aquil. Tit. 2. leg. 27. § 14.*

Vers 26. *Doe het nu tot kruyd opgeschoten*

ten was. Of liever / doe het onkruyd nu opschoot; en in sulker-voegen opwies/ dat het eerste groen quam te staan in sijn halmen.

Ende vrugt voort bragt. Verstaat dit van de ayren; doen dit gewas begon sijn eerste ayren te setten: want uyt den draad van de vertellinge blijkt / dat men nog een geruymen tijd van den Oogst af was / in welke het brood-koorn rijp wiert door den sickel.

Doen openbaarde hem ook het onkruyd. En begonden de dienstknegten te sien/ dat hier een vuyl gewas vermengt stond onder het heylsaam zaad: wiens loof alleen by haar niet en was aangemerkt/ als soo seer verschillende / eensdeels uyt de gelijkformigheyd / anderdeels uyt de onagtsaamheyd der dienstknegten / die dit groente soo naauw niet getoetst en hadden: maer nu de hoope van vrugtbaarheyd quam / en dat men agt gaf op het setten van de ayren / doen sag men dat het onkruyd was.

Vers 27. *Ende de dienstknegten van den HEERE des huyses gingen.* Tot hem. Namentlijk; Tot haren huys-heer/ van wiens behagen en believen al haar werk moeste afhangen: die hier aangemerkt word als rijk en vermogent/ hebbende in sijn groot bewind ook dienstknegten om hem te dienen / en op sijne goederen agt te geven; die hier getrouw zijn aan haren Heere/ en gehoorsaam om sijnen wille te vernemen/ wat hem mogte believen / datter gedaan wiert ontrent desen acker.

Ende seyden tot hem, HEERE en hebt gy niet goed Zaad in uwen acker gezaayt? Sy erkennen de vlijtigheyd van haren Heere / dat die immers niet nalatig is geweest/ om sig een goed Zaad te verkrijgen/ en dat selve wel te bewaren / waar mede de acker eerst is bezaayt geworden.

Van waar heeft hy dan het onkruyd? Dese dolik: waar mede sy bevuylt is? Soo vertoonen sy hare verwondering over den oorsprong van dese verwilderinge/ waar van daan / en door wat Werk-meesters sulks mogte veroorsaakt zijn.

Vers 28. *Ende hy seyde tot haar: een vyandig mensche heeft dat gedaan.* Met een vyandlijk gemoet / om mijnen arbeyd onvrugtbaar te maken / of te beschadigen.

Ende de dienstknegten seyden tot hem, wilt gy dan dat wy henen gaan, ende dat selve vergaderen. Dat is: Uytwieden en uytplucken; om het selve te scheyden en afsonderlijk te vergaderen? waar uyt blijkt / dat het uytwieden haar toescheen het gereetste middel te zijn/ om den acker van dit quaad gewas te ontlasten: gelijk men ook menigmaal plag te doen ontrent de dolik.

Vers 29. *Maar hy seyde neen, op dat gy het onkruyt vergaderende, ook mogelijk met het selve de terwe niet uyt en trekt.* Want / dewijl de dolik haar wortel-veselen geschoten hebbende/ ook somwijlen met de wortelen van het goede Zaad haar-selven verbonden, en t'samen gevlogten heeft / soo kan het eene qualijk uytgetrocken werden / sonder menigmaal schade aan het andere toe te brengē.

Vers 30. *Laatse beyde te samen opwassen tot den Oogst.* Dat is: Tot dien tijd toe / wanneer men den oogst maakt om in te samelen / en bereyt om geschuurt te werden.

Ende in den tijd des Oogstes sal ik tot de Maayers seggen: Siet hier een tweede soorte van dienstknegten / dewelke dat by sulke gelegentheden tot sulke bysondere werken ge-emplojeert werden.

Vergadert eerst dat onkruyd, en bind het in busselen om het selve te verbranden. Want soodanig is de uytgang van alle onnutte gewassen/dat sy alleen bequaam zijn tot een voetsel des vyers.

Maar

Maar de terwe brengt te samen in mijne schure. Die plaatse der verzameling/ in welke een Landman alle sijne vrugten laat by een brengen / om onder sijn dak en bescherminge in een naauwer en volkomer bewaringe besloten te zijn.

Vers 31. *Een andere gelijkenisse heeft hy haar voorgestelt.* Welke van Lucas ook is aangetekent / maar gebragt wert tot een andere tijd en plaatse. Luc. 13: 18.

Seggende, het Koninkrijke der Hemelen is gelijk een mostaart-zaad. Dat is: De wasdom en voortgang van de vrye Kerke des N. T. sal zijn even gelijk het gaat met den groeysamen wasdom van een mostaard-zaad. Soo dat ook dese parabel genomen is van den landbouw.

Het welke een mensche heeft genomen ende in sijnen acker gezaayt. En des wegen in soodanigen staat en conditie gestelt / waar in het selve door tusschen komen van bequamen regen en sonne schijn soude opwassen en voort-spruyten

Vers 32. *Het welke wel het minste is onder alle Zaden.* Gr. Minder dan alle de Zaden. Het gene men verstaan moet van alle de Zaden der moes kruyden: gelijk uyt het verbolg blijkt; om dat haar opgeschoten hoogte met de wasdom der moeskruyden wert vergeleken.

Uyt Matth. 17: 20, blijkt / dat een mostaart-zaad ten proef van kleynheyd en geringheyd meermalen wert voorgestelt: Van waar ook een gewoon spreekwoord onder de Joden ontstaan is / dat om een saaks kleynheyd en geringheyd in te scherpen / deselve seggen te zijn als een mostaart-zaad.

Maar wanneer het opgewassen is, dan is sy het meeste van de moeskruyden. Dat is; Grooter dan alle de andere moeskruyden / die tot versorginge van de keuken gezaayt werden.

Ende het wort een boom, alsoo dat de vogelen des hemels komen ende nestelen onder sijne tacken. Die den aart van de Oosterschen Landeren hebben versogte verseekeren ons / dat de mostaart in die gewesten seer hoog opschiet / tot de gestalte van een boom. Het gaat bykans het geloove te boven / 't geen de Joden dese aangaande daar van aantekenen/ in den Talmud van Jerusalem in 't Tractaat Peah Fol. 20: 2. Daar was, seggense / in Sichin een mostaart-struyk uyt welke drie tacken waren uytgewassen: welker eene afgeplukt zijnde, eens pottebackers tente geheel bedekt hadde, en waar van men drie K A B mostaart-zaad te voorschijn bragt. R. Simeon Chalaphta's Soon seyde: Ik heb een mostaart-struyk gehad op mijn land, daar op ik gewoon was te klimmen, gelijk men pleeg te klimmen op een vygenboom.

Wanneer de vogelen des hemels gesegt werden te nestelen onder hare tacken; soo wert door die spreekwijsse een groot en bysonder verschuyl betekent/ het geene men soekt onder yemants bescherminge. Siet Dan. 4: 10-12.

NB. De toepassing van dese parabel is/ dat de Saligmaker vertoont / hoe dat sijn Kerke in de dagen des N. T. van kleyne beginselen / die swak en ongesien waren / soude aanwassen en opklimmen tot dien staat / in welke sy ontsagchelijk soude zijn onder alle andere natien hier in de werelt: in dier voegen/ dat men veele volkeren soude sien toevloejen/ om onder die baniere en beschuttinge te rusten: het welke van tijd tot tijd ook is toegenomen / tot dat in de dagen van Keyser Constantinus de Groot deselve aansien en luyster heeft verkregen/ en in eere is geweest onder de voorstant van Christelijke Overheden: alhoewel wy ook diensthalven de grootste volheyd en volkomentheyd nog verwagten / wanneer de volheyd der Heydenen sal ingegaan zijn, ende geheel Israël

 salig

zalig worden, in welken staat alle de Koninkrijken sullen Godes werden en sijns gesalfden Christi. Vergelijkt Ezech. 17: 22-24. Dan. 2: 35. 44. 45.

Vers 33. *Een andere gelijkenisse sprak hy tot haar.* Siet wederom Luc. 13: 20, 21.

Seggende: Het Koninkrijk der Hemelen is gelijk een suyrdeesem. Dat is: De stant van de Kerke des N. T. sal sig onderwijlen ook vertoonen, als een deeg, daar in onder het soete en reyne meel suyrdeessem is doorkneet en doorwrogt, dewelke de gantsche massa versuyrt, 'tgeen ons vertoont de insluypende verdorventheyd der kerke, door haar vermenging met Babel onder 't rijke des Antichrists.

Welken een vrouw nam. Want, overmits het brood-gebak van outs geschiede op een seer ligte wijse, en derhalven behoorde tot der vrouwen pligt, die de keuken versorgden tot spijsing van het huysgesin; soo heeft de Heyland hier een vrouwe willen invoeren tot dit werk.

Ende verbergde in drie maten meels. Na de kragt van den gront-text Terwen-meel, wiens bloem het soetste en edelste brood uytlevert.

De mate van dit meel wert hier begroot op drie maten, gelijk van Sarah gesegt wert, dat sy drie maten meels mengde. Gen. 18: 6. Dewelke juyst een Epha uyt maken, en van sommige op een schepel wert geschat, omse eenigsins met onse mate te vereffenen: de Joden begrooten elken mate op een beslag van hondert en vier-en-veertig eyer-schalen vol.

Onder dese bloem wiert dit Suyrdeessem verborgen. Dat is: niet alleen gemengt en doorkneet, maar ook sluyps wijse daar onder bedekt.

Tot dat het geheel gesuyrt was. En sijn onsmakelijke straffigheyd hadde versprept door de geheele massa van het Meel, volgens het woord van den Apostel 1 Cor. 5: 6. En weet gy niet, dat een weynig Suyrdeessems het geheele deeg suur maakt?

De toepassing van dese parabel is onses oordeels, dat hy er heeft een vermenging te kennen gegeven, die ten quaden is: over-een-komende met die vermenging, dewelke in de gelijkenisse van 't onkruyd des akkers was betekent; om dat het sinnebeeld van Suyrdeessem en versuyring in Gods Woord noyt anders als ten quaden voorkomt. En somtijts ook als een sinnebeeld van soodanige persoonen dewelke de kerke Christi besmetten en verderven. 1 Cor. 5: 6, 7, 8.

Weshalven de Discipelen Christi alhier gewaarschouwt en onderwesen werden, dat sy moesten op haar hoede zijn, en verwagten, dat door een snood werk-tuyg des Satans eens de soete Massa der Christenen heymelijk soude besmet werden.

Een Vrouwe wert hier genaamt, die haar pligt vergeet, en sluyps-wijse dese Massa bederft, die een bequaam sinnebeeld kan verstrecken van de geestelijke hoere van Babel. Siet ook Jes. 23: 17. Zach. 5: 7, 8. Apoc. 2: 20. &c.

De groote mate van verderinge wert gemeten met drie maten, schoon die maar een Epha uytmaken: om dat dese goede Christenen, dewelke besmet zijn, waren begrepen in de drie bekende werelts-gewesten, waar uyt door Christus een suyver meel en spijs-offer was vergadert en afgesondert: maar nu door het Suyrdeessem was besmet, en tegen de wet van het spijs-offer (Lev. 2: 11.) was versuyrt: om alsoo dese vergaderingen van den Heere te vervremden en hem onsmakelijk te maken.

Vers 14. *Alle dese dingen heeft Iesus tot*

de

de Scharen gesproken door gelijkenissen. Dat is: Van alle het wedervaren sijns koninkrijks heeft hy gesproken / en 't geene dies aangaande in den raad Gods besloten was ontdekt: maar onder parabolen en gelijkenissen / door welke deselve saken voor velen wederom matiglijk bedekt wierden.

Ende sonder gelijkenisse en sprak hy tot haar niet. 't Geene wy wel verstaan en opnemen moeten. Jesus een wijl te voren op een klare wijse gepredikt hebbende / heeft namaals sonder gelijkenissen niet meer gesproken tot de Scharen; Maar wegens haar ongeloove de verborgentheden sijns Koninkrijk matiglijk voor haar ogē beginnen te bedecken.

Vers 35. *Op dat soude vervult werden, dat gesproken is door den Propheet.* Namentlijk Asaph / dewelke onder die Propheten getelt wert. 1 Chron. 25: 2. Siet Psal. 78: 2. Alwaer dese Prophetie te vinden is.

Seggende: ik sal mijnen mond opdoen door gelijkenissen. De raad Gods en sijne wegen volkomen en vrymoedig openbaren: maar soo nogtans / dat dit berigt soude gegegen werden onder gelijkenissen.

Ik sal dingen voortbrengen die verborgen waren van de grontlegginge der wereld. Gr. Als een born-welle opwellen. Die vrugtbare wateren overvloedig opgeeft: in den Hebreeuwschen Text staat raadzelen, die van outs waren. Die dingen / die onder raadselen verborgen waren van het begin af. Dese soude hy ook wederom sonder omwegen naaktelijk verklaren.

Vers 36. *Doe nu Iesus de scharen van hem gelaten hadde.* Verstaat die scharen tot welken hy de gelijkenisse van het onkruyd des ackers gesproken hadde: doe is hy van haar afgescheyden / en heeft gelegentheyd gesogt om sijne Discipelen afsonderlijk alleen aangaande de regte meyninge van dese gelijkenisse te onderwijsen.

Ging hy na huys. Misschien om den aanstaanden avondstond / ofte om een van het volk na sijn eygen huys henen sendende tot hare nagt-rust.

Verklaringe Christi over sijn Parabel van 't onkruyd des ackers.

Ende sijne Discipelen quamen tot hem, seggende: Verklaart ons de gelijkenisse van het onkruyd des ackers. Gr. Seg ons de gelijkenisse, &c. Haar versoek was dan / om te mogen verwerven de regte sleutel van dese gelijkenisse / waar door sy hun mogten geopent sien ontrent het ware verstand van de voorname sinnebeelden alhier voorgestelt.

Vers 37. *Ende hy antwoordende seyde tot haar, die het goede Zaad zaayt is de Sone des menschen.* Jesus noemt hem-selven doorgaans in den Evangelio de Sone des menschen. Siet Matth. 8: 20. Die hier dan voorkomt / als de Heere van den acker, en de eerste zaayer van desen nieuwen oogst / dewelke door de predikinge des Evangeliums en kragtige werkinge van sijn Geest een bysonder volk heeft geroepen / daar in hy de grondslag van sijn Kerke heeft geleyt / en waar onder hy sijn Hemelsche regeringe heeft aangevangen: tot welken eynde hy dan was uytgegaan van sijnen Vader en gekomen in de wereld.

Vers 38. *Ende de acker is dese wereld.* Soo dat de burgers van dit Koninkrijke niet meer en souden besloten zijn binnen de grens-palen van Palestina / gelijk eertijds het Joodsche volk; maar het gant-

gantsche ruym beslaan van den aardbodem / en in alle gewesten der wereld souden gevonden werden.

Het goede Zaad zijn de kinderen des Koninkrijks. In de eerste parabel betekende het Zaad het woord Gods / door het welke hem veele kinderen geboren werden; maar al hier in dese plaatse betekent het soodanige geloovige en wedergeboorene menschen / dewelke het woord der predikinge Christi in den geloove hadden aangenomen.

Welke verscheydentheyd van betekenisse ook sijn grond heeft in de sake selve: want gelijk het gezaayde Zaad vrugten voortbrengt en daar in verandert: alsoo zijn de geloovige een Zaad / 't welke door de wedergeboorte uyt het Zaad van Gods Woord geboren is / en bequaam om door haar belijdenisse en exemplaren wandel wederom andere te gewinnen / en alsoo Gode vrugtbaar te zijn tot voortsettinge van sijn Koninkrijke.

Wanneer nu soodanige wedergeborene geloovigen *kinderen des Koninkrijks* werden genaamt: of gelijk de Grondtext medebrengt Sonen des Koninkrijks: soo wert daar mede te kennen gegeven / dat sy door het geloove magt gekregen hebben / en geregtigt zijn geworden / om haar als kinderen en vrye soonen in de gemeynschap van dit Koninkrijke te gedragen. Het zijn de gene / aan wien dit Koninkrijke Christi met alle hare voorregten en privilegien toebehoort.

Ende het onkruyd zijn de kinderen des boosen. Die uyt den Vader de Duyvel zijn / Joh. 8: 44. en geensins uyt God geboren 1 Joh. 3: 8. dewelke door een loos en boos desseyn van den Duyvel / in de gelijkenisse verbeelt onder de gestalte van een vyandig mensche, soodanig waren gefatsoeneert / en van sulken gestalte / dat sy onder de goede terwe konden schuylen.

Het is buyten twijffel / dat men door dese kinderen des boosen geensins alle goddeloosen en ongeloovigen moet verstaan; maar alleen een seker soorte van onheylige menschen / die gesint waren onder een Christelijke naam een onchristelijk herte te verschuylen: door welkers ingang in de Kerke en gemeynschap met de ware Christenen geen kleyn verderf aan de Christelijke Religie stont toegebragt te werden. Openbare ketters, die de grondstukken des euangeliums gansch wederspreken / schoon sy uyt de Gemeynte mogten opstaan / en behooren egter tot dit geveynsde onkruyd niet; om dat sy al vroeg zijn veroordeelt / en uyt de gemeynschap van de terwe uytgeworpen / na de vermaninge des Apostels. Tit. 3: 10, 11. Daar nogtans hier van een verderf gesproken wert / welkers suyvering en scheyding wert uytgestelt tot aan de voleyndinge der wereld.

Wes halven wy hier de heymelijke insluyping van de Antichristische menigte eygentlijk sien uytgebeelt / welke eerst door de verborgentheyd der ongeregtigheyd heymelijk wrogt: en een geruymen tijd daar na wiert geopenbaart. Siet 2 Thess. 2: 6, 7, 8. en vergelijk vers 41. alwaar dit onkruyd beschreven wert onder de benamingen van ergernissen, en de gene, die ongeregtigheyd doen: Of liever / die een afwijkinge van de wet aanrigten: 't geen den Apostel een afval noemt / welkers hooft is de mensche der sonde.

Vers 39. *Ende de vyand, die 't selve gezaayt heeft is de Duyvel.* Gr. Diabolos. Dat is: De lasteraar / die niet nalaat door sijne suppoosten ten quaden te spreken van Gods wegen en werken / en een quaad gevoelen daar ontrent te verspreyden.

Dese is de regte vyand van Jesus, die gekomen is om de werken des Duyvels

vels te verbreken / en tegen wiens Koninkrijke dese oude slange sig aankant met arglistigheyd / om 't selve door heymelijk bedrog te beschadigen: gelijk hy dan den slaap, dat is / de sorgeloosheyd der menschen waar-neemt om in te sluypen / en het verderf te brengen in de kerk / eer yemant op sijn hoede was.

Wanneer hy nu gesegt wert dit onkruyd te zaayen te midden in de terwe, soo wert te kennen gegeven / dat hy eenige van sijne kinderen overbrengt in de Christen-kerke / om aldaar de name Christi te belijden / met haar gemeynschap te houden / en hare woorden te spreken: maar soodanig / dat sy hare Joodsche en Heydensche gronden en gevoelens nog behielden in haar herte / en alles daar na by haar selven inschickten. Vergelijk Apoc. 11:2.

Ende de Oogst is de voleyndinge des werelds. Gr. Der eeuwe: dat is: Den tijd des Oogsts komt over-een met dien tijd / in welke dese eeuwe der wereld na haar eynde loopt / en dat alle saken daar heenen geschikt werden / om van desen staat der Kerke en van dese wereld een eynde te maken.

Wy onderscheyden dan hier de voleyndinge der eeuwe, van het eynde selfs / het welke dat vallen sal in den grooten dag des Oordeels. Om dat dese twee woorden Matth. 24. 14. van malkanderen onderscheyden werden / en het Grond-woord eygentlijk die toerustinge insluyt / en al dat werk / waar door het eynde van een sake bevordert wert. De uytkomste heeft ons ook geleert / dat God een scheydinge heeft gemaakt tusschen sijn Kerk en Babel / door de reformatie / dewelke dan is voorgegaan voor den dag des Oordeels.

Ende de Maayers zijn de Engelen, de boden en gesanten Gods, die hier van sijn gewoone dienstknegten onderscheyden werden. Hoedanige niet alleen zijn de Engelen in den Hemel / welke God gebruykt tot uytvoeringe van sijne groote werken: maar ook alle sulke mannen van ongemeene gaven en Geest / die God verwekt / en met sijne Engelen beschermt / om sulken grooten werk van suyvering uyt te voeren. Psal. 50:4.

Vers 40. *Gelijkerwijs dan het onkruyd vergadert, ende met vyer verbrand wert*, na de gewoone maniere der Huysluyden / dewelke het onkruyd gewoon zijn in busselen te binden / en dan met vyer te verbranden.

Alsoo sal het ook zijn in de voleyndinge deser wereld. Gr. Deser eeuwe, in welke het op even diergelijke wijse soude toegaan. Siet vers 39.

Vers 41. *De Sone des menschen sal sijne Engelen* [of boden] *uytsenden.* Met een bysonder bevel en last tot dit groote werk van versameling; en gewapent met een bysonderen yver / om het selve door een onvermoeyelijken arbeyd en door onbeswijken kragten / gelijk men in *Maayers* vereyscht / uyt te voeren.

Ende sy sullen uyt zijn Koninkrijk vergaderen alle de ergernissen. Dat is: Alle soodanige persoonen / die door haar quade exempelen niet alleen van verdorven Zeden / maar ook van afgodery en superstitie veele menschen van het ware Christendom hebben vervreemt / veele swacken doen wankelen / veele vroomen bedroeft / en onvasten afgetrocken van den eenigen regel van eens Christens wandel; Soodanige menschen souden sy brengen tot dien staat / waar in men haar soude sien in afgesonderde vergaderingen.

Ende de geene die ongeregtigheyd doen. Gr. Die onwettelijkheyd begaan. Dat is: Die schuldig aan den grooten afval (1 Tim. 4:1..4.) een afwijkinge van de

de wet met malkanderen aanrigten / en een anderen regel van geloove en leven verkiesen. Soo wert de Antichrist 2 Thess. 2: 8. genaamt ANOMOS de ongeregtige, of liever de onwettelijke, die sig der wet Gods niet en onderwerpt / die hem selven vertoont als het hooft van dese bende.

Vers 42. *Ende sullen deselvige in den vierigen oven werpen.* Dat is: Ten straffe overgeven/en stellen in dien staat, in welke Gods toorne over haar sal ontbranden als een vyer / 't geen de stoppelen verteert. Dit oordeel sal het rijke des Antichrists eens te niete doen. Siet Jes. 30: 33. Apoc. 18: 21. 19: 19. 20: 10-14. &c.

Daar sal weeninge zijn, en knersinge der tanden. Dat is: Overmatige droefheyd over het gevoelen van het presente quaad/ en een groot verdriet over de onvermijdelijkheyd van het selve / welke vergeselschapt wert met een spijt over het wel-gaan der gener/ tegen wien sy ontstelen waren.

Vers 43. *Dan sullen de regtveerdige blinken.* Die door den geloove regtveerdig zijn / en haar geloove hebben bewesen uyt des selfs vrugten; die te vooren waren genoemt de Sonen des Koninkrijks; de wettige erfgenamen van alle de beloften des Koninkrijks. Dese souden blinken door een glans van heerlijkheyd / dewelke haar soude uytschijnende maken in dien tijd / wanneer het onkruyd verbrand soude zijn.

Gelijk de Sonne. Die het grootste ligt geeft / alsoo soude de glans zijn van haar ligt: het ligt van ware kennisse, van genade en van geestelijke blijdschap wert haar hier belooft in de grootste mate. Vergelijk Jes. 30: 26. 58: 8. 10. 59: 9. 60: 1.. 3, 19, 20. Dan. 12: 3.

In 't Koninkrijke haars Vaders. Afgebeelt door de Schuyre; Waar door wy verstaan die heerlijke staat/ welke de strijdende Kerke op aarde sal wedervaren in 't laatste der dagen: als Joden en Heydenen sullen ingebragt zijn/ en het Antichristische rijke sal te niete gedaan wesen. Vergelijk Apoc. 11: 15. 17. 24.

De Parabel van de Schat in den acker

Vers 44. **W**Ederom *is het Koninkrijke der Hemelen gelijk een schat in den acker verborgen.* Dat is: Mijn kerke sal op een sekër tijd de gedaante vertoonen van een schat of kostelijke sake / die in den acker (Siet vs 38.) dat is / in die gewesten der wereld en onder die volkeren/ alwaar Gods Woord verspreyt is / een schuyl-plaatse sal hebben/ waar in sy verborgen is voor de oogen der vervolgers/ en van meest alle andere menschen.

Welken een mensche gevonden hebbende. Dat is: Yemand ondekt hebbende/ gelijk Pieter Waldus van Lions in sijn reyse na de valleyen van Piemond/ die aldaar komende de schuylende en verborgen Kerke Christi heeft gevonden/ en des selfs belijdenisse aangenomen.

Verbergde. Geensins rugtbaar maakte om haar te verraden/ en door de wreetheyd der vyanden open te leggen: maar door stil-swijgen en bedeeken van haar woon-plaatse/ alle sorge droeg voor haar ruste en veyligheyd.

Die de waarheyd siet en belijd / verswijgt nogtans in boose tijden de namen en woon-plaatsen der gener / die medestanders zijn van de waarheyd.

Ende van blijdschap over deselve gaat hy heenen. Sig verheugende / dat hy een Kerke

Kerke gebonden heeft / waar in hy waarlijk konde genieten de gemeynschap der Heyligen: 't geen voorseker een point is van hoog belang / en kragt heeft om yemant te bewegen tot een uytgang uyt Babel, en overgang tot dat volk / 't geen de waarheyd suyverlyk belyd.

Ende verkogt al wat hy hadde. Dat is: Verwisselde al sijn tijdelijk besit en voordeel / 't geen hy afstont / om daar door soodanige middelen en gelegentheden te verkrijgen / die hem konden bevorderen tot bekominge van desen kostelijken schat.

Ende kocht dien acker. Dat is: Verkreeg voor hem selven gelegentheyd / om in die plaatse te mogen woonen / en aldaar hem selven te komen verrijken met dien schat / met die gemeynschap der heyligen / dewelke sijn ziele konde gelukkig maken.

Soodanig is den staat der Kerke onder de verheffinge des Antichrists bevonden / als schuylende en verborgen: soo dat men de ware gemeynschap der heyligen in sijn regte kostelijkheyd en waardy nergens anders en vond / als in ontoegankelijke valleyen en seer verholen spelonken: alwaar sy nogtans is gevonden en tot groote nutte van de wereld is in 't heymelijk van soodanige mannen genoten / die namaals de waarheyd wederom hebben in het ligt gebragt / en aan de wereld herstelt.

De Parabel van den Euangelischen Koopman.

Vers 45. WEderom *is het Koninkrijke der Hemelen gelijk een koopman, die schoone peerlen soekt.* Als een handelaar in kostelijke juweelen / waar onder de peerlen uytsteken / die uyt de schelpen van een seker soorte van oesters werden gesogt / en van den bodem der Zee opgehaalt.

Het gevoelen der Ouden / dewelke meenden / dat de peerlen van den dauw des hemels voortquamen / wederspreekt de hedensdaagsche ervarentheyd: waar door men bevint / dat de peerel-oesters nimmermeer van den grond der Zee af wijken / werwaarts den dauw des hemels niet en kan doordringen: menigmaal moeten de Visschers / die op dese visschery uytgaan: tot een diepte van twaalf vademen nederduyken / eer dat sy dese oesters magtig konnen werden.

Alhoewel veele oesters sonder peerlen gevonden werden / soo vind men der wederom die wel met ses / seven of meer beset zijn / maar verscheyden in grootheyd: want gelijk de eyeren in de hoenderen / soo komen de peerlen te voorschijn in de oesters / soo dat de grootste voor aan komt / en de andere die kleynder zijn onder de oesters in de grond van de schulp blijven leggen / tot dat sy de groote / die de natuyr hen geven kan / bereykt hebben.

Als hier gesproken wert van schoone peerlen, soo moet men weten / dat haar agting van schoonheyd af hangt van haar groote / volmaakte rondheyd / en suyver water / diese doorschijnent maakt: wanneer dat haar die conditien ontbreeken / soo houd haar waardye op.

Vers 46. *Dewelke hebbende een peerle van groote waarde gevonden.* De Heer Tavernier getuygt / dat de schoonste peerel / die in de werelt is / beseten wert van een Arabisch Vorst / dewelke soo klaar deurschijnende is / dat men den dag byna daar door kan sien / wegende twaalf cara-

caraten en een sestiende deel; die een aanbieding van veertig duysent rijksdaalders/ dewelke de groote Mogol daar voor uytbood/ afsloeg.

De Koninck van Persien besit een paarel/ dien hy Anno 1633. van een Arabier opkogt ter somma van veertien hondert duysent ponden Fransche munt/ die beroemt is door de grootste en volmaaktste in gestalte van onsen tijd.

Soo komt ons hier in dit sinne-beeld ook een peerel voor van grooter waarde/ waar aan een swaar capitaal hing om verhandelt te worden.

Ging heenen, en verkogt al wat hy hadde, en kogt den selven peerel. Dewijle hier een koopman van peerlen/ die daar in handelt/ wert uytgebeelt: soo blijkt/ dat deselve een regte schattinge heeft konnen maken van haar waarde/ en dat hy die hooger agtende als alle sijne goederen/ deselve verkogt en afstont/ om dit juweel/ 't geen hy hem van hooger waarde wiste te zijn/ in sijn besittinge te verkrijgen.

De peerlen. Zijn hier een sinne-beeld van bysondere Kerken en gemeyntens/ die onder een bysondere belydenisse vergaderen/ en onder een bysonder order leven: die niet meer in haar schelpen schuylen/ maar opentlijk ten toon staan: welke alle meer of min deelagtig zijn aan het ligt der waarheyd; en aan wien de goede order elk sijn gestalte geeft/ dog de eene een meerder/ en den ander een minder volmaaktheyd: de schoonste is/ die tot de grootste wasdom van kennisse gekomen is/ daar in de waarheyd met de meeste suyverheyd schijnt/ en aan dewelke de Apostolische order de beste gestalte geeft.

Soo vind men door de reformatie vergaderingen van meer en minder suyverheyd/ van ongelijke order in de regeringe der Kerke/ en van ongelijke vordering in den aanwas der kennisse. Maar de beste peerle soude eens den koopman vinden/ en die soude met soo grooten yver van eenige begeert werden/ dat men alles soude afslaan om die gemeynschap te erlangen.

De Parabel van 't Visch net.

Vers 47. *WEderom is het Koninkrijke der Hemelen gelijk een net geworpen in de Zee, dat allerleye soorte van visschen t'samen brengt.* Soo dat hier een seer voorspoedige visch-vangst tot een sinne-beeld werd opgeregt; In welke de dienaars des Euangeliums door de Visschers (Siet Matth. 4: 19.) De menschen, die tot geloove der predikinge Christi overgaan door de visschen; de wereld door de Zee, en het woord der predikinge door het visch-net werden uytgebeelt.

Vers 48. *Het welke wanneer het vol geworden was.* En nu den vangst met een gansch ongewoone zegen soodanig besloeg/ dat men daar in sag een over groote meenigte gebragt tot de gehoorsaamheyd des Euangeliums.

De Visschers aan den oever optrecken. Dat is: Brengen op het drooge tot de gemeynschap der Kerke.

Ende neder sittende lesen het goede uyt in hare vaten. Die afsonderende en afscheydende van de quaden/ door een naauwe onderhoudinge van den kerkelyken tugt; dewelke naauwe agt geeft om niemant anders als die gesont zijn in het geloove en stigtelijk van wandel tot de gemeynschap der Sacramenten toe te laten. Als mede door de oordeelen Gods/ welke sijne Engelen soude uyt-

uytvoeren op der aarden/ waar door de goede beproeft werden/ en de quade afvallen.

Vers 49. *Alsoo sal't in de voleyndinge van de eeuwe wesen.* Siet boven vers 39.

De Engelen [of boden] *sullen uytgaan, ende de boosen uyt het midden der regtveerdigen afscheyden.* Die te voren verbeelt waren onder het sinnebeeld van het onkruyd/ en aangemerkt wierden als afwijkers van de wet.

Vers 50. *Ende sullen deselve in den vierigen oven werpen, daar sal weeninge zijn en knersinge der tanden.* Siet vs 42.

Hier siet men dan wederom de vergaderinge der Kerke uyt alle volkeren in de laatste dagen gebragt tot dien staat/ waar in sy gesuyvert soude werden/ om in 't rijke der kerke in te gaan; terwijl de quade Christenen souden vallen in een swaar oordeel Gods. Het geen over-een-komt met den oogst in de parabel van 't onkruyd des ackers omtrent de tijd van de insameling der goede terwe in de schuyre.

Vers 51. *Ende Jesus seyde tot haar: hebt gy dit alles verstaan?* Hebt gy de meyninge nu van alle dese gelijkenissen regt begrepen? want/ het was nootsakelijk dat sy verstonden/ 't geen de mond der wijsheyd predikte.

Sy seyden tot hem: ja, HEERE. Want uyt de verklaringe van de gelijkenisse des onkruyds/ soo konden sy seer ligtelijk afmeten/ dat Jesus voor hadde te toonen/ hoe sijn Kerke een wijl tijd soude schuylen onder 't onkruyd en eens gesuyvert werden.

Vers 52. *Ende hy seyde tot haar: Daarom.* Om dat mijn Koninkrijke soo verscheydene gestalten in vervolg van tijden sal vertoonen/ gelijk gy uyt dese mijne gelijkenissen nu wel verstaat/ en bekent te konnen begrijpen.

Is een yegelijk Schriftgeleerde. Dat is: Een yegelijk Leeraar/ die sig selven heeft overgegeven tot het werk des diensts/ om de heylige Schrifture met de mond en pen te verklaren; Gelijk Esdras alsoo genaamt wert. Ezr. 7: 6. Een veerdig Schriftgeleerde in de wet van Moses.

In 't Koninkrijke der Hemelen. Of liever/ onderwesen in het Koninkrijke der Hemelen; Om dat selve voort te setten en te bevorderen: want/ dit is het eynde en oogmerk van alle studien en onderwijsingen/ welk yemant/ die in Jesu schoole sig wil laten bequaam maken tot het werk des diensts/ moet voor oogen hebben/ dat hy het Koninkrijke Christi dienste mag doen: en daarom heeft hy ook van nooden/ om in alle die dingen onderwesen te zijn/ dewelke den verscheyden toestant van dit Koninkrijke raken in de wereld.

Is gelijk een Heere des huys. Gr. Een mensche die een Huys-heer is. Dewelke sijn huysselijke versorginge heeft over sijne huysgenooten/ om die van alle levensnootdruft te voorsien; daarom werden de Dienaars van dit Koninkrijke ook huysversorgers genaamt/ dewelke hier in den Huys-heer Jesus moeten gelijk zijn. Siet 1 Cor. 4: 1. Luc 12: 42.

Dewelke uyt sijnen schat voortbrengt. Gr. Uytwerpt; Om soo te toonen/ dat hy met een mildadige hand en met een vierigen yver een ruyme versorginge uytlevert uyt sijnen schat, dat is/ uyt sijnen schat-kamer; want hier wert geoogt op soodanigen kamer en huys van voorraat/ alwaar alderhande levensmiddelen in groote ruymte en overvloet voor handen zijn.

Nieuwe ende oude dingen. Vrugten van het nieuwe/ en van het oude Jaar/ most en wijn/ koorn en alle andere veltgewasschen/ om die na vereysch van saken ten besten nutte te komen aanleggen. Gelijk Joseph in Egypten broodkoorn

koorn in d'oorraat weg-leyde. Siet Cant. 7: 13.

Hier mede wert betekent / dat de Discipelen van Jesus (die afgesondert waren tot het prediken des Euangeliums) om tot allen dienst bequaam te zijn / het voorbeeld van haren Heer en Meester Jesus moesten gelijk-vormig worden / de schat-kamer van haar herte soodanig vervullende met nuttige waarheden / soo oude die in voorgaande tijden waren aangemerkt / als nieuwe, die heden door nieuwe vlijt wierden geopenbaart en ontdekt/dat sy bequaam gevonden wierden / om de huysgenooten van alle nooddruft der Ziele te versorgen / en tegen allerleye voorvallende swakheden of troosteloosheden te konnen hartsterken.

Daarom was Jesus hier voorgegaan/ om in parabelen haar nieuwe dingen voor te dragen / en door opening des verstants / de schat-kamer van haar herte daar mede te verrijken: gelijk hy dan verbolgens al meer en meer soude doen door de verpligtinge van sijn heyligen Geest aan sijne dienstmegten / die namaals tot den dienst des Euangeliums geroepen souden werden.

Als Jesus hier nieuwe en oude dingen t'samen-voegt / soo toont hy / dat men van regtsinnige Leeraars geen andere nieuwigheden heeft te verwagten / als die met de oude waarheden en grondstucken der Christelycke Religie wel over een stemmen / streckende tot haren meerderen opbouw en kragtiger bevestiginge.

Vers 53. *Ende het is geschiet, als Jesus dese gelijkenisse ge-eyndigt hadde.* Of volenydingt en voltoyt hadde / die soorten van gelijkenissen te spreken en te leeren onder de scharen in 't openbaar / en een deelen aan sijne Discipelen in't bysonder.

Dat hy van daar vertrok. Van Capernaum / en des selfs gewesten / alwaar hy nu een wijl tijds hadde geleert/ en sig selven door veele wonderen rugtbaar gemaakt / en echter veele menschen bevont hartneckig in haar ongeloovigheyd. Van dit vertrek spreekt Lucas aldus: Cap. 13: 22. Ende hy reysde van de eene Stad ende vlecke tot d'andere, leerende ende rigtende sijne reyse na Jerusalem.

Betooninge dat Jesus *den loop sijns Koninkrijks verklarende door parabolen, daar in een wijsheyd heeft laten uytschijnen, die den Messias allesins betamelijk was.*

De Messias moeste door parabolen leeren, om de Prophetien te voldoen.

§ 1. HEt wert in de Prophetien aangemerkt als een roem en cieraad van Christi leere / dat hy sijn mond in gelijkenissen soude ontsluyten: want soo hooren wy de Christus selve spreken van Asaph door een Prophetische Geest ingevoert. Psal. 78: 1, 2. ô Mijn volk, neemt mijne leere ter ooren, neygt ulieder oore tot de redenen mijns monds; Ik sal mijn mond opdoen met spreuken, of parabolen; Ik sal verborgentheden overvloediglijk uytstorten van ouds her. Die hier spreekt is klaarlijk de Koning Israels / dewelke dit uytverkooren volk noemt sijn volk, en haar die verwagtinge geeft / dat hy de raadselen / welke geen menschelijke wijsheyd tot nog toe en hadde konnen oplossen / en de ver-

verborgentheden / die niemant hadde weten te openbaren / uyt den geheymen raad Gods in alle klaarheyd overvloedig soude bekent maken; soo nogtans / dat hy het selvige soude spreken onder parabolen: soodanigen grooten Propheet was'er noyt belooft / en isser noyt gevonden / als in de Christus; van welke men leest Deut. 18: 15-18. dat hy de woorden Gods soude spreken. De uytkomste heeft ons ook geleert / dat soo grooten woord in Jesus is vervult geworden / gelijk ook de Euangelist aanteykent / en met eenige exempelen / als proeven van dese waarheyd bevestigt.

Om dien Psalm in dat oogmerk regt te begrijpen / soo moet men aanmerken / dat de Koning Israels hier eerst wert voorgestelt / als roepende en verpligtende sijn volk tot allen aandagt en opmerkinge ontrent sijne leere. Vers 1/2. En dat aanstonts daar op het geloovig Christen volk uyt den Joden voorkomen / als beantwoordende dien eysch / en vertoonende / hoe dat sy gehoort / en wetenschap verkregen hebben uyt de schoole Christi van die dingen / welke hare Vaderen hun vertelt hadden / en nu ook geresolveert waren die selvige niet te verbergen voor hare kinderen / op dat deselve niet wederhoorig en bleven tegen de Christus / gelijk haar Vaderen in voortijden waren tegen den Engel van Gods aangesigte. Vers 3-72. Den Midrash der Joden begrijpt ook de voorgaanden Psalm als een klagte / welke de Bruyd uytstort in de schoot van haren Bruydegom Christus: en wil dat desen Psalm een is met de voorgaande / waar uyt wy besluyten / dat de Joodsche Kerke eertijds dese eerste woorden ook begrepen heeft / als een aanspraak van de Christus gerigt tot sijn Kerke. Wanneer wy met een aandagtig oog beschouwen de opperste wijsheyd voorgestelt in de spreuken van Salomon, als een Bouw-meester van het geestelijk huys sijner Kerke / soo sien wy klaar genoeg dat de wijse Koning sijne heerlijke spreuken ook legt in de mond van die opperste wijsheyd als raadzelen en parabolen / die onder de gedaante van staatkundige grond-regelen vertoonen de grond-regelen van het Koninkrijke der Hemelen / welke haar te passe souden komen in alle hare staats-veranderingen. Waar uyt wy van dit besluyt grondvesten / dat de Christus soude spreken in parabolen / en dat Jesus dan alsoo leerende wederom voldaan heeft een sekere conditie / dewelke in de Christus vereyscht wierde; weshalven sy haar sonder reden ergerden / die sijne leere om dien stijl van onderwijsinge versmadeden.

§ 2. Immers is die stijl van onderwijsing out / en van alle eeuwen onder alle volkeren geagt / als een proef van uytnemende wijsheyd. De Egyptenaren wierden geroemt over hare schranderheyd / die sy betoonden in 't uytvinden van aardige sinnebeelden / daar door sy andere saken / als men met den eersten opslag sag voorkomen / wilden uytbeelden / en aan 't verstand van hare leerlingen te kennen geven. Wy sien dat de Joodsche natie / uyt een bysondere agtinge van die geestelijke wijsheyd / dat ten allen tijden heeft nagevolgt / als blijkt uyt de parabolen / die in het oude Testament staan aangeteykent / en dat al van outs

Om den roem ende agting van wijsheyd, die alle volkeren en Gods Woord sel ve daar van heeft.

outs hier: gelijk de exempelen van Iotham, Iud. 9:7. Simson Iud. 14. 12-14. Nathan. 2 Sam. 12: 1. Ioas. 2 Kon. 14: 9. en andere uytwijsen. Soo quam de Koninginne van Scheba tot Salomon/ om hem met raadzelen te verfoeken, en als sy hem gehoort hadde/ verhief sy te wonder het geluk der gener die geduyrig stonden voor sijn aangesigte/ en sijne wijsheyd hoorden. 1 Kon. 10: 1-9. Onder de Leeraren/ die in de Synagoge der Joden het volk onderwesen/ waren ook de Moshelim, die geduyrig hare leere onder gelijkenissen verbloemden. Soo lesen wy in den Thalmud in 't Tractaat Sotah Cap. 9. Dat de Leer-meesters door parabolen hebben opgehouden, zedert dat R. Meir overleden is; en in de glossen wert aangetekent/ dat dese wijse van leeren een derdendeel van haar onderwijs uytmaakte. Ik sal nu voorbygaan/ dat de Pheniciers en Arabiers/ ja ook de Grieken outstijds in die soorte van onderwijsing groot vermaak schepten/ en soodanige Leer-meesters een hooge agtinge van wijsheyd weghdroegen. God selve heeft dien weg ingeslagen door sijne Propheten/ wiens gantsche stijl niet alleen vol van sinnebeelden is/ maar die selve verscheydene parabolen hebben voorgestelt. Siet Jes. 5: 1-7. Ezech. 20: 49. Daarom wert het voor een genade en weldaad gereekent Hos. 12: 11. dat God door den dienst der Propheten gelijkenissen voorstelt. Soo kan dan die stijl van onderwijsing in Jesu dienst ook niet ander als tot roem gedyen.

Dese parabolen waren vol van soete over-eenkomsten.

§ 3. Of soo yemand de parabolen van Jesus in 't bysonder soude willen oordeelen/ en agten beneden de waardigheyd en geestige sin-rijkheyd/ daar in vereyscht/ gesegen te zijn; soo sal blijken/ dat aan sulke ondersoekers de regte sleutel ontbroken heeft/ en 't ware oog/ om deselve wel in en door te sien: want/ soo wy hier ster-oogen op de weerdigheyd van de saak/ dewelke onder sulken Cier-kleed wert voorgestelt/ of op de soetigheyd van de sinnebeelden/ of op de juyste over-een-komste van het sinnebeeld in al sijn trecken en omstandigheden met de beteekende sake: men sal haast gewaar worden/ dat hier het alderminste niet en heeft ontbroken/ 't geen in een volmaakte parabel vereyscht wert. De sake welke onder sulken gewaad cierelijk verbloemt werd/ is het koninkrijke der Hemelen, het oog-punt van aller heyligen verwagtinge/ het Pronk-toneel van Gods Majesteyt en heerlijkheyd/ het huys-gesin des grooten Konings; wat onderwerp konder uytgevonden werden dat Jesu verhandelinge weerdiger was? De beteekenissen waren genomen van allerleye gewoone beroepingen der menschen/ van de Visschers/ acker-bouw/ koopmanschap/ en wat dat diergelijke eerlijke hanteringen meer waren/ welke bequaamheyd hadden/ om de regeringe van dat Koninkrijke/ en de handelingen dewelke daar in te verwagten waren/ uyt te beelden: dewijle nu alle menschen een seer gereet begrip hadden van soodanige neeringen en geschesten/ insonderheyd de schare/ soo hadden deselve de grootste bequaamheyd om gesonde en volslagene denkbeelden van dese beeltenissen te verwecken/ en een gereet begrip te veroorsaken/ waar toe de gelijkenissen eygentlijk verkooren zijn. By-aldien wy nu eens te rug sien op den sleutel van dese parabolen, wie staat

niet

niet verwondert over soo menigvuldige gepastheden en welvoegelijkheden? alles sluyt/ en heeft een soete over-een-komste/ in soo veele omstandigheden als 'er zijn/ soo dat niemant magtig is aan te wijsen/ waar yets gryndst of gaapt; maar in tegendeel wert van de Uytleggers die wy in onse opening gevolgt hebben getoont/ dat alle sinnebeelden zijn na den stijl der Propheten/ en schitterende met seer veelvuldige overeenkomsten/ dewelke elken sinnebeeld komen te billijken en te regtveerdigen.

§ 4. Doet daar by/ dat alle dese betekenissen niet alleen passen/ maar dat sy ten meerendeele alreede als Prophetien door de uytkomste van saken zijn vervult en bewaarheyd: want/ wanneer wy de kerkelijke Historien doorloopen/ en eens insien het verderf datter ingeslopen is in de kerke Christi/ door de leere van den Antichrist/ en alle de wegen Gods daar ontrent gehouden/ soo moet men bekennen/ dat dese vertooningen van 't Koninkrijke der Hemelen in haar uyterlijke gestalte haar gelaat van tijd tot tijd bysonder na het leven hebben uytgedrukt/ en nagebootst. En sijn bewaarheyd door de uytkomste, als Prophetien van den toekomenden staat der Kerke.

§ 5. Alle dese dingen dan met malkanderen wel overgeslagen en overwogen zijnde/ verseekeren ons/ dat dese parabolen zijn voortgevloeyt/ niet alleen uyt een prediker vol van wijsheyd/ maar ook uyt de mond van een Propheet van onfeylbare waarheyd: uyt het wijd begrip des herten van den waren Salomon: die als de opperste wijsheyd soude verschijnen onder de menschen/ en sijn mond ontsluyten in parabolen: soo dat wy aan allen den genen/ die sig aan sulke gelijkenissen wegens haar onverstand hebben gestooten/ en veragtert van Jesus/ mogen voorhouden/ 't geen wy de Saligmaker voor henen hebben hooren seggen: Matth. 12: 42. De Koninginne van 't Zuyden sal opstaan in 't oordeel met dit geslagte, ende het selve veroordeelen: want sy is gekomen van de eynden der aarden, om te hooren de wijsheyd Salomons. Ende siet meer dan Salomon is hier. Besluyt daar uyt opgemaakt.

---

3. Jesu Lands-lieden sig ergerende aan sijn geringe afkomste beschaamt en wederleyt.

Verss. 54 - 58.

Korte opening van 't verstand der woorden.

Vers 54. E*Nde gekomen zijnde in sijn vaderland.* Soo wert de Stad Nazareth genaamt/ om dat sijn voorouders en geslagt aldaar woonden/ en hy aldaar in sijn eygen huys is opgevoedet. Daarom seggen sy van sijn vader ende moeder/ broeders en susters en zijn sy niet alle onder ons? Het is geloofselijk dat eenige Nazaten van Davids geslagte/om niet in 't oog te loopen by die geene/ dewelke de heerschappye hadden aangevaart/al voor een geruymen tijd haar-selven hebben ontrocken uyt Bethlehem/ en herwaarts begeven/ om

om sig selven bequamelijk te konnen verschuylen / en in een geringen staat te onthouden / ten eynde sy geen gevaar en liepen van omgebragt en door de tyrannye der Koningen uytgeroept te werden: waar door dan Nazareth het vaderland geworden is van Jesu geslagte. Hier quam nu de Heyland / om sijne vrienden en lands-lieden deselve genade des Euangeliums nogmaal aan te bieden / op dat hy geen schijn mogt geven van een vergeten trouw en dankbaarheyd aan sijn vaderland / in welke hy alle die weldaden van sijne opvoedinge genooten hadde.

Leerde hyse in hare Synagogen. Marcus segt Cap. 6: 2. Ende als het Sabbath geworden was, begon hy in de Synagoge te leeren. Hy sogt haar dan ook de leere des Euangeliums deelagtig te maken/ en uyt de wet en de Propheten te bevestigen; tot welken eynde hy verscheen in hare Kerk-vergaderingen / alwaar de wet en de Propheten gelesen wierden op elken Sabbath.

Soo dat sy haar ontsetteden. En in de conscientie geraakt zijnde / verbaast wierden over sijne bysondere wijse van leeren / waar door hy het Euangelium bevestigde. Dese ontsettinge of verbaastheyd is een soorte van verwonderinge / dewelke yemand in een uytnemenden trap verstelt en verrukt.

Ende seyden: van waar komt desen die wijsheyd en die kragten? Marcus verhaalt het aldus: Cap. 6: 2. Veele die hem hoorden ontsetteden haar seggende: van waar komen desen dingen? en wat wijsheyd is dit, die hem gegeven is, dat ook sulke kragten door sijne handen geschieden? Het komt haar vremt voor/ dat Jesus / die noyt geoeffent was in de scholen van menschelijke wijsheyd/ nog onderwesen tot het leer-ampt/ egter in woorden en werken / soo groote proeven gaf van wetenschap en hooge verligtinge des verstants.

Vers 55. *Is dese niet de sone des timmermans?* Marcus segt Cap. 6: 3. En is dese niet de timmerman? alhoewel het grond-woord/ hier timmerman vertaalt/ op allerleye huys-bouw slaan kan / en soo ook het metselwerk onder sig begrijpt / egter is dese beteekenisse de gereetste / en aangenomen op de eenparige overleveringe der Ouden / gelijk men selfs by Justinus al soodanige getuygenissen vint. Het moet niemant vremt dunken / dat Jesus ook een hantwerk heeft geoeffent; dewijle dit eerlijk was/ en een gewoonte onder de Joden; soo dat sy selfs niemant tot de studien toelieten als die eerst in eenig hantwerk of oeffenkonst tot sijns selfs erneringe in de nood onderwesen was. Als hy een sone des timmermans genaamt wert / soo wert 'er gesien op Joseph zijn pligtvader: om dat hy / soo men meynde/ de sone Josephs was. Siet Luc. 3: 23. Soo willen sy dan seggen / dat Jesus van sijn pligtvader Joseph, die een gemeen ambagtsman was / niet anders heeft konnen leeren als de zaag en bijl te behandelen / en geensins onderwesen zijn in soo hooge en verhevene saken: nadien hy buyten schoolsche oeffeninge opgevoed / en tot andere geschesten aangeset zijnde onder de besorgingen en uyt sulken Leermeester / die selve soo hoog niet ervaren was in de schriften/ soodanigen talent van wijsheyd en kragte niet heeft konnen opleggen.

Ende is sijne moeder niet genaamt Maria? En onder ons (willen sy seggen) niet bekent voor een gemeene vrouw van geringe conditie? De Joden noemen haar een vlegtster, die de vrouwen om loon diende in 't hayr-vlegten; en Celsus dien lasteraar onder de Heydenen een hand-werkster, die met haar handen de kost moeste winnen.

Ende sijne broeders. Verstaat dit van sij-

sijne magen en bloedverwanten / die na den gewoonen stijl der Schrift ook broeders genaamt werden. Siet boven Cap. 12: 46.

Jacobus ende Joses, ende Simon ende Judas. Alle vier sonen van Cleophas: of Alpheus na een andere Grieksche uytspraak / in welke de Hebreeuwsche namen somtijts wat harder of sagter vallen: of ook wel meer of min gedraayt en opgebogen werden.

Vers 56. *Ende sijne susters.* Dat is / bloedverwanten van 't vrouwelijke geslagte.

Zijnse niet alle by ons? En derhalven ons seer wel bekent / als lieden van slegter aansien / en van nog minder bequaamheden / dat hy van haar soo hoog soude onderwesen zijn?

Van waar komt dan desen dit alles? Uyt wat fonteyn en oorsprong is dit voortgevloeyt?

Vers 57. *Ende sy wierden aan hem ge-ergert.* Gr. In hem ge-ergert. Haar verwondering eerst blijvende hangen in 't ondersoek na de ware oorsaak en leer-meester van Iesu wijsheyd / om dat sy die niet en konden vinden op der aarden / en sy geen aansien of luyster sagen / om op te klimmen tot den Hemel / spat eyndelijk ter zijden uyt in veragtinge en verwerpinge van sijne leere / sig ontslaande van alle agtinge en voordere aandagt op deselve; maar op sy hare verwondering verwisselen in een kleynagtinge van Iesu leere en kragten / en sig ergerende veragteren / en aanstooten tegen sijn geringe gestalte en geslagte / om ook niet hoogs van sijne wijsheyd meer te gevoelen / die haar te voren nogtans uytnemende toegeschenen hadde: en daarom wert haar vers 58. ook een ongeloove toegeschreven.

Maar Iesus seyde tot haar, een Propheet en is niet onge-eert. Maar krijgt sijn eere / en wert ontfangen van de menschen / die Gods Woord in hem bespeuren en hooren met dat respect / als men aan een Propheet schuldig is.

Dan in sijn vaderland ende in sijn huys. Alwaar de gemeensaamheyd kleynagtinge gebaart heeft / terwijl men altoos bevint / dat het geen van verre komt meest geagt wert. Siet ook Marc. 6: 4. Luc. 4: 24. Ioh. 4: 44.

Vers 58. *Ende hy heeft aldaar niet veele kragten gedaan, van wegen haar ongeloove.* Het welk sig verhardende tegen Iesu wijsheyd en kragten oorsaak was / dat Iesus sijne kragten niet soo overvloedig maakte / om dat deselve / dog vrugteloos en te vergeefs / wierden aangewent.

Betooninge van de ongegrontheyd van dat vooroordeel 't geen tegen Jesu leere wiert opgenomen uyt de geringheyd van sijn afkomst.

§ 1. HEt geene de agting van Jesus wel meest gekrenkt heeft onder sijne Lands-genoten / die sijn geslagt en opvoedinge kenden / was de geringe staat en beroepinge van Jesu ouderen en verwanten; sy namen in aanmerkinge / dat het alle ambagts-lieden waren / die met harer handen arbeyd sig moesten erneren / en daar door soo beset waren met de besorging van hun huysselijke saken / dat haer de oeffening van soo Goddelijken wijsheyd ontbrak: van slegte lieden hadden sy een slegte verwagtinge / ende en konden niet geloven / schoon Iesus wijsselijk sprak / en groote werken uytvoerde / dat daar in soo grooten

De kragt van dit voor-oordeel vertoont.

ten

ten wijsheyd en kragt verborgen was / als 't haar wel toescheen : om dat sy niet en konden inschicken / van waar dat hy sulks geleert en ontfangen soude hebben.

Door de Prophetie ondekt dat de Christus van soo geringen afkomst en aansien moeste wesen.

§ 2. Maar / even die selve geringheyd van staat en conditie / die Jesu geslagt en sijn persoon in haar oogen soo affsienelijk maakten / is de regte staat en conditie / dewelke in de Prophetien vereyscht wert ontrent den Messias. De Christus, die als een sone Davids uyt dat Koninklijke huys moeste voortspruyten / soude nogtans eer niet geboren werden / voor dat het selve geslagte van al sijn glans en luyster vervallen was en t'eenemaal berooft ; gebragt tot armoede en tot soodanigen levens-stijl / dewelke gemeen is aan al het slegte volk / die door den arbeyd harer handen bestaan. Dit voorsag David selve / 2 Sam. 23: 5. seggende van God : hy heeft my een eeuwig verbond vast gestelt. Namentlijk : Dat al mijn heyl, en al 't welgevallen zijn sal / wanneer het selve [mijn huys] niet en sal uytspruyten : Maar zijn als een afgehouwene en dorre struyk sonder twijgen / gebragt tot dien staat / dat aan dien wijnstok geen sterke roede meer en is, tot een scepter om te heerschen. Gelijk ook voorsegt was Ezech. 19: 14. De Propheet Jesaias toont ons ook ten klaarsten dat de Messias als een rijsken soude voortkomen uyt den afgehouwenen tronk Isai, ende een scheute zijn uyt sijne wortelen. Cap. 11: 1. Wanneer dat dien ouden Ceder-boom tot op de grond toe soude wesen afgeknot / ontbloot van aansien / en ge-evenaart met den staat van de geringste menschen / als dan en in dat aansien soude dit rijsken / als een scheute uyt die wortel voortkomen. Soo staat 'er ook Amos 9: 11. van de Messias / dat hy selve de vervallene hutte van David weder soude opregten ; wie ergert sig dan daar aan / dat hy Davids hutte ten uytersten hier vervallen siet ? overmits de Messias komende deselve soodanig moeste vinden / om deselve wederom te herstellen. Uyt sulken vervallen hutte soude de Christus komen / en van wegen sijn armoede en geringen staat ook een slegt aansien vertoonen : want hy soude gesien werden / minder dan de Goden soo genaamt, dat is / beneden de Engelen en Overheden / onder wiens wetten hy als een gehoorsaam onderdaan soude moeten leven. Psal. 8: 3. Zijnde een wurm, die wriemelt en geseten is in 't stof / ende geen man, die aansien hadde of gesag / een smaad van menschen ende veragt van 't volk, Psal. 22: 7. Swak en behoeftig, Psal. 109: 22. Arm na de wereld / Zach. 9: 8. En al wie haar hier aan ergerden / en daarom ongeloovig bleven : die hebben de Prophetien vervult / dewelke seggen / dat de Christus soude een steen des aanstoots worden. Jes. 8: 18. Een verworpen steen. Psal. 118: 22. Dat hy soude wesen een veragte Ziele, dat het volk aan hem een grouwel soude hebben, ende hy een knegt zijn dergener die heerschen. Jes. 49: 7. Soodanige menschen toonde ons Jesaias die over sijn gestalte souden verbaast staan / om dat hy soo verdorven soude zijn van gelaat meer als yemand : en in sijne gedaante meer dan andere menschen kinderen. Jes. 52: 14. Hoe levendig wert die geringe gestalte Christi uytgebeeld / als een oorsaak van veeler ongeloove door een averegtsche opvatinge Jes. 53: 1-3.

Wie,

Wie, vraagt 'er eene van Christi dienstboden / heeft onse predikinge gelooft? en aan wien is de arm des HEEREN geopenbaart? En daar op wert by een antwoord getoont / wat de oorsaak was van dit ongeloove. Het was om dat hy als een rijsken is opgeschoten voor sijn aangesigte, ende als een wortel uyt een dorre aarde: hy en hadde geen gedaante nog heerlijkheyd: als wy hem aansagen soo en was 'er geen gestalte, dat wy hem souden begeert hebben. Hy was veragt ende de onweerdigste onder de menschen; Of gelijk andere de woorden vertalen. Hy was veragtelijk, en ontrieft van mannen, geen dienst nog dienstknegten hebbende / die mannen van aansien waren: en derhalven van syn geboorte af tot aan sijn dood toe soude men in hem niet anders sien / als 't geen slegt en gering voor oogen was. Wanneer dat die geene / die sijne bekenden waren/ en sijn geslagt / vrienden en magen kenden / en al sijn opvoedinge/ egter ook in hem uyt desen grond niet geloofden / soo vervulden sy de voorseggingge van Heman / dewelke den Messias aldus klagende invoert. Psalm 88: 9. Mijne bekenden hebt gy verre van my gedaan; gy hebt my hen tot een grooten grouwel gestelt.

§ 3. Gelijk den oorspronk van deser ergernisse was de geringheyd van Iesu gestalte en herkomste; alsoo was haar besluyt averegts gedaan. Indien dat 'er geen menschelijke vlijt was aangewent tot Iesu onderwijs / dewelke soo grooten wijsheyd konde beantwoorden / soo had men behooren op te klimmen tot God, de gever van alle wijsheyd/ dewelke aan geen onderwijs van schoolen of menschelijke neerstigheyd gebonden is: die menigmaal van agter de schapen mannen geroepen heeft / dewelke sijnen raad moesten verkondigen / haar ten dien eynde begavende met sijnen Heyligen Geest / gelijk Amos, die onder de VEEHarderen was van Thekoa. Amos 1: 1. Wat hadde de Messias de menschelijke onderwijsinge van nooden / die selve vol was van den Geest des Heeren? en van wien voorsegt was / Jes. 11: 1, 2. Daar sal een rijsken voortkomen uyt den afgehouwenen tronk Isai, en een scheute uyt sijne wortelen sal vrugt voortbrengen, ende op hem sal de Geest des HEEREN rusten: de Geest der wijsheyd ende des verstands, de Geest des raads ende der sterkte, de Geest der kennisse ende der vreese des HEEREN. Siet hier alleen de vrage beantwoord / van waar dat desen de wijsheyd quam ende soo groote kragten? daar sijne Ouders en vrienden alle van soo slegten aansien waren / en hy selve soo swakken rijsken in sijne vertooning; het ontstont daar uyt/ om dat de Geest des HEEREN op hem was. De Heere HEERE, seyt hy / Jes. 50: 4. Heeft my een tonge der geleerden gegeven, op dat ik wete met den moeden een woord ter regter tijd te spreken. Hy wekt alle morgen, hy wekt my de oore, dat ik hoore, gelijk die geleert werden. Siet ook Jes. 61: 1, 2, 3. Joël 2: 23. De Christus was belooft als een Propheet / die hooger dingen spreken soude / als men in de onderwijs-schoolen konde leeren: want / hy moeste een Propheet zijn / die de woorden Gods soude spreken. Deut. 18: 15. 18. Die verborgene dingen, welke van de tijden der eeuwen af verswegen waren/ soude bekent maken. Psal. 78: 2. Dewelke hy van den HEERE der

De oorsprong van sijn wijsheyd moest niet uyt de menschen, maar uyt God zijn.

Heyrscharen, den God Israels gehoort hadde. Jes. 21: 10. Hy dan/ die niet uyt der aarde/ maar uyt den Hemel moeste spreken/ had op aarde niet van nooden van de Joodsche Leer-meesters onderwesen te werden/ nademaal dat hy was de opperste wijsheyd selve: En dat alle vleesch, hem siende en hoorende/ soude sien, dat de mond des HEEREN gesproken hadde. Jes. 40: 5.

§ 4. Indien wy dan de ware hert-ader van dit ongeloove willen sien? het ontstaat uyt geen ander oorsprong in dese plaatse/ als die ons Jesus aanwijst. Hy wiert in sijn vaderland niet geagt nog ge-eert/ om dat een Propheet noyt ge-eert is in sijn vaderland, ende onder sijne magen ende in sijn huys. Soodanig is de algemeene ervarentheyd; Dit weder-voer David, Jeremias, Joseph, en andere. Soo sprak Plinius van Protogenes: *Sordebat ille suis ut plerumque domestica.* Hy was by den sijnen ongesien, gelijk gewoonlijk die dingen al zijn, die wy binnens huys besitten. En by Aristides vint men dese uytspraak/ dat het leven in hun eygen vaderland aan alle Philosophen beswaarlijk heeft toegescheenen. Die hoovaardy is den menschen aangeboren/ dat sy selden willen hooren of haar laten onderwijsen van die gene/ welke sy onlangs aansagen/ voor haar minder: en die sy onlangs meenden te kennen als Idioten en onervarene/ beswaarelijk konnen sy glooden/ dat de wijsheyd/ in haar persoonen soo bequamen huysvestinge heeft konnen vinden. Het geheugen van eenige geringheden of feylen blijft haar soo onuytwisselijk by/ dat het altyd een tegenwigt maakt in haar oordeel/ soo dat sy na regter waarde van yemant niet en konnen vonnissen. Weshalven het oordeel van sulke menschen over yemants wijsheyd en weerdigheyd/ soo het tot sijn nadeel vonnist/ altoos met regt verdagt gehouden wert/ en geensins wanneer de reden van haar oordeel beswijkt in eenige nabedenkinge komen moet.

De reden van haar ongeloove in sijn regte grond ontdekt en beschaamt.

§ 5. Dewijle dan dese lieden uyt dit gebrek oordeelen van Jesus tot nadeel van sijn wijsheyd/ die nogtans tot harer eygen verwonderinge soo seer deurstak; en dat alleen/ om dat sy de geringheyd van sijn afkomst kennende niet konnen vermoeden van waar hem sulke bequaamheden waren over gekomen. Daar men nogtans weet/ dat de Geest des HEEREN soude zijn op de Christus, en hem uyt soo een geringen geslagt doen te voorschijn komen/ als de hoogste Propheet van sijn volk. Soo besluyten wy met regt/ dat een ongegront voor-oordeel haar om die redenen heeft verbreemt van 't geloove in Christum, om welke sy/ regt ingesien zijnde/ desen Leeraar der geregtigheyd als de ware Christus hadden behooren aan te nemen/ en in den geloove te ontfangen.

Besluyt voor Iesu wijsheyd.

HET

HET XIV. CAPITTEL.

Den korten Inhoud.

DE Euangelist gaat voort in 't ontdekken van de oorsaken der Joodsche ongeloovigheyd, en 't beschamen der selver. Hier is hy gekomen aan de *hoven*, en sal nu toonen wat dat HERODES met de sijnen heeft afgeschrikt van een besadigt ondersoek der leere Christi; namentlijk, haar groote goddeloosheden en *quade conscientie*, dewelke in haar veroorsaakt heeft, dat sy dit ligt niet hebben konnen verdragen, maar met een vossen schalkheyd hem belagende sijnen wijk hebben veroorsaakt: waar by dan gevoegt wert een aanmerkelijk verhaal van eenige groote werken, welke *Jesus* in dien vlugt heeft gedaan, om de ergernisse die daar uyt mogte rijsen by sijne Discipelen te weeren, en in haar dies te klaarder die waarheyd te bevestigen, dat *Jesus was de Christus.* Men moet dan hier agt geven op.

1. De wijk van Jesus voor Herodes en sijne lagen. *Verss.* 1-13.

2. De glorieuse werken daar op gevolgt tot onderschraaging van sijne grootheyd en weerdigheyd. *Verss.* 14-36.

1. De wijk van Jesus voor Herodes en sijne lagen: en daar in getoont de oorsaak van dese vervolginge dat sy was de goddeloosheyd en een conscientie, die dat ligt niet verdragen en kon.

Verss. 1-13.

Korte opening van 't regte verstand der woorden.

Vers 1. TE *dier selver tijd hoorde HERODES:* Toegenaamt Antipas, een sone van Herodes de Groote; een broeder van Archelaus en Philippus, tot wien dat Pilatus ook onsen HEERE gesonden heeft, als een onderdaan van sijn gebied.

De Viervorst. Soo genaamt, om dat hy 't vierde deel van sijn Vaders Rijk besat: want na dat Herodes de Groote overleden was, heeft de Keyser Augustus des selfs Rijk onder sijne soonen verdeelt, soo dat twee deelen (namentlijk, Iudea, en Samaria) geraakten onder Archelaus, het noorder-deel van Palestina onder Philippus, en 't vierde-deel, 't geen dat het meeste gewest van Galilea besloeg, was onder desen Hero-

Herodes Antipas. Soo staat'er Luc. 3:1. Als Herodes een Viervorst over Galileen, ende Philippus sijn broeder een Vier-vorst over Ithurea ende over het land Trachonitis was.

Het gerugte van Jesus. Namentlijk/ van sijne groote en uytnemende won-der-werken.

Tot dees tijd toe was het gerugte van Iesus nog niet doorgedrongen tot in het Hof van de Vier-vorst; eensdeels/ om dat hy een wijltijds was afwesig en van de hand geweest: want gelijk Grotius aanmerkt/ soo ist ook waarschijnelijk/ dat Herodes geduyrende de Jaren van Iesu predikdienst sig meest heeft besig gehouden in reysen/ of krijgs-togten; misschien is sijn Roomsche reys/ en sijn velt-togt tegen Arethas Koning van Arabien in desen voortijden voorgevallen.

Anderdeels/ om dat de Heyland Iesus sig nu soo langer/ soo meer/ begonde te openbaren/ sijne Discipelen by paren uyt te senden/ en het gantsche land met wonder-werken te vervullen: tot nog toe had hy gesogt het ooge der vyanden (soo veel als mogelijk was) te ontwijken/ om tijd te winnen voor de voortsettinge van sijne leere/ sonder sijne stemme te verheffen op de straten: maar nu sagmen alles meerder doorschijnen.

Doet hier by dat de Hoven en Hovelingen kleyne gerugten/ soo lang als sy van geen merkelijke consideratien geoordeelt werden/ niet en brengen voor de ooren van Vorsten/ om deselve met geen saken van minder belang lastig te vallen: tot nog toe hebben sy dan het minder gerugt van Iesus konnen passeren/ als een saak/ die soo veel beweging niet waardig en was/ maar eyndelijk quam sy tot kennisse van de Vorst.

Vers 2. *Ende seyde tot sijne knegt en* Gr. longeren. Soo spreken de Hebreen/ misschien om dat de jonge jaren tot sulke diensten best passen. Siet Gen. 22: 3. 5. 19. 41: 12. Exod. 33:11. 1 Sam. 25. 8. 1 Kon. 20: 15. 2 Kon. 4: 12.

Dese is Johannes de Dooper: Andere exemplaren lesen dit vragens-wijse/ met het Griecksche woordeken μήτι; is dese niet Iohannes de Dooper? Vid. Sauberti Varias lect. in h. l.

Hy is opgewekt van den dooden. Dewijle in 't O. T. Histor ien zijn van persoonen die van den dooden opgewekt zijn; soo krijgt de Vorst hier ook dien inval/ en begint daar over te twijffelen; ja sijn wroegende conscientie hem verschrikkende is oorsaak/ dat hy sig van dese gedagte niet en kan ontslaan: maar sig selven vastelijk inbeeld/ dat Iesus niemant anders was/ als Iohannes selve/ en die opgestaan van den dooden.

Ende daarom werken die kragten in hem. Vergelijk boven cap. 7:21. Hy vreesde dat God hem van de dooden opgewekt hadde tot dien eynde/ om soo groote wonder-werken te doen/ en daar mede sijn regtveerdige sake te verdedigen: hem door dit herstelde leven verheerlijkt hebbende met soo veel grooter gaven en kragten/ op dat hy te aansienelijker wierd voor de oogen van al 't volk.

Vers 3. *Want Herodes hadde Johannem gevangen genomen, ende hem gebonden ende in den Kerker geset.* Om de oorsprong van die quellende gedagte aan te wijsen/ soo haalt de Euangelist de Historie van Iohannis uytgang wat omstandiger uyt/ en toont/ op hoe onregtmatigen wijse de Vorst sig selven vergrepen hadde aan dat onschuldig bloed. De aanvang van dit treurspel was de gevangkenisse van Iohannes. Siet Matth. 4: 12.

Om Herodias de huysvrouwe Philippi sijns broeders wille. Dewelke was een dogter

ter van Aristobulus, een suster van Agrippa, die van Herodes Antipas bemint zijnde / door een Egtscheydende Scheyd-brief haar gemaal Philippus heeft verlaten/ en in de Egtgenootschap van Antipas was overgegaan.

In welken spiegel men sien kan de goddeloosheyd van de hoven van dien tijd; bloedschande / overspel / ligtveerdige egtscheydinge / ja vrouwen-roof quamen ontrent dit geval by een: want de wettelijke huysvrouw van Herodes/ zijnde de dogter van den Koning Arethas, wiert met een scheyd-brief wederom weg-gesonden na haar vader/en sijn eygen broeder wiert sijn vrouw ontrooft: Herodias was een broeders dogter / en eens anderen broeders vrouw/ doe Antipas haar aftrok/ en tot sijn bedgenoot maakte/ invoegen sy elkander met overspel en bloedschande op een al te verfoeyelijke wijse bevlechten.

Vers 4. *Want Iohannes seyde tot hem: Het en is uw niet geoorloft haar te hebben.* By Marcus staat / het en is uw niet geoorloft uw broeders vrouw te hebben. Siende op de wet Lev. 18:16. 20:21. Dit was ongeoorloft/ wanneer de broeder by sijn vrouwe eenig zaad verwekt hadde; gelijk hier in dit geval / in welke gewaagt wert van haar dogter in 't voorgaande huwelijk geteelt; maar veel meer was dit ongeoorloft by het leven van haar man/ dewijl bloedschande en overspel alsoo te samen quamen. Luc. 3:19. Wert van Johannes getuygt/ dat hy Herodes de Vier-vorst bestrafte om Herodias Philippi sijns broeders wijfs wille, ende over alle boose stucken die Herodes dede.

Vers 5. *Ende willende hem dooden, vreesde hy het volk.* Dat is / Genegen zijnde om hem te dooden / soo wederhielt hy nogtans sijne genegentheyd uyt vreese voor het volk / en hielt hem in de gevangkenisse. 1. Om dat hy alsoo best kon bespieden / met wat gemoed het volk sijne banden soude konnen verdragen. 2. Om dat hy veel eer geraden vont hem beslooten te houden in sijne magt / en alsoo liever gesint was desen Propheet te beteugelen als te dooden/ op dat hy sijn agting niet en beswalkte met die kladde van een ombrenger te zijn van Propheten/ waar door hy hem selven ligt mogt werpen in den haat van 't volk.

Om dat sy hem hielden voor een Propheet. Matth. 21:26. Dewijle de Geest der Prophetien van de tijden van Malachias af was geweken uyt het Jodendom / en nu in Johannes was weder gekeert; soo wast grootelijks te dugten/ dat het volk/ 't welk groote agtinge hadde van sijn persoon / het ombrengen van deselve niet sonder onstuymigheyd en oproer soude konnen verdragen / en gewisselijk daar over een swaren haat en afgrijsen tegen hun wettelijke Vorst/ om soo onwettelijke bedrijven / soude opnemen.

Vers 6. *Maar als de dag van Herodis geboorte gehouden wiert.* Dat is: Geviert wiert met vreugde maal-tijden; welke gewoonte plaatse greep onder veele volkeren / en waar ontrent de curieuse ondersoekers van oude zeden en costuymen ook veele dingen hebben aangemerkt / die hier buyten ons oogwit zijn / om hier in te lassen.

Eenige willen / dat hier gesien wert op de verjaardag van sijn Rijk, in welke hy het Vorstendom bequam: maar alle de oude vertalingen soo van Oosten als van Westen / beneffens de oude Uytleggers blijven hier by de vieringe van sijn geboorte-dag / waar van wy sonder redenen ook ongeerne afwijken. Vergelijk Marc. 6:21.

Danste de dogter van Herodias in het midden van haar. Na de gewoonte van de Oostersche volkeren/ die seer genegen zijn

zijn om hare maat-gesangen met sekere bewegingen des lighaams na regel en mate te vercieren: gelijk soodanigen dans in heylige vreugde wel plaatse hadde in de voorhoven van Gods huys/ en geoeffent wiert van David en andere heylige mannen. Maar meermalen is misbruykt van wulpsche wereldskinderen/ die soo ligtveerdig van gemoed/ als ligt ter been/ opspringen met de goddeloosen.

De naam van dese dogter was Salome, en dit geschiede in 't midden, gelijk eenige willen van haar: namentlijk van al het volk dat in dese vreugdemaaltijden met de Vorst aangeseten was: of gelijk andere van de Zale, in welke de maaltijd gehouden wiert.

Ende sy behaagde Herodi. En gelijk Marcus daar bijvoegt/ ook den genen, die mede aansaten; want/ hier mede scheen dese dogter haar genoegen te betuygen in het welvaren van Herodes/ en goet te keuren het bedrijf van haren moeder/ die van haar natuyrlijke Vader afgescheyden was; het geen de Vorst dan verbroedende een bysonder welgevallen dede scheppen in dese hare handelinge/ waar mede dat sy haar soo te vreden hieldt en genoegt betoonde in dese nieuwe egtgenootschap.

Vers 7. *Waarom hy haar met eede beloofde te geven, wat sy ook eysschen soude.* By Marcus Cap. 6: 22. 23. lesen wy aldus: Soo seyde de Konink tot het dogterken, eyscht van my wat gy ook wilt ende ik sal 't u geven: ende hy swoer haar: soo wat gy van my sult eysschen sal ik uw geven ook tot de helft mijns Koninkrijks. vergelijk Esth. 5: 3.

Vers 8. *Ende sy te voren onderrigt zijnde van hare moeder.* En daar toe te voren opgemaakt. Siet dit grontwoord προβιβάζειν by de Hellenisten ook in dit verstand gebruykt. Deut. 6: 7.

Andere vertalen het aanhitsen, voortdrijven, om te kennen te geven/ dat dit is geschiet door een sterke aanhitsinge en voortstuwinge van de onkuysche Vorstin/ die de wraakzugt tegen Johannes wegens sijn vrymoedige bestraffinge op de krop stak.

Seyde, geeft my hier in een schotel het hooft Iohannis des Doopers. Als een present in dese vreugde maaltijd: willende alsoo ook schijnen een mishagen te hebben over sijne bestraffinge van een huwelijk/ 't geen sy met desen dans hadde willen goetkeuren en toestemmen. Soo wert de haat tegen de waarheyd/ die de sonden bestraft en 't rijke van deugd soekt op te rigten/ niet anders verzadigt/ als met het bloed der gener/ die des selfs voorstanders zijn.

Vers 9. *Ende de Koning wiert bedroeft.* Hier wert Herodes een Koning genaamt/ hoewel hy maar een Vorst was/ om dat hy een groot gedeelte van het Koninkrijke sijnes Vaders besat/ en van veele als een Koning schijnt gevleyt te zijn/ hem selven die eere latende aankleunen. Het kan ook zijn/ dat hy na den aart der Oostersche spraken/ onder dien eertijtel (maar in ruymer beteekenisse genomen) alsoo is genaamt geworden.

Marcus segt/ dat hy seer bedroeft wierd; want of schoon hy wel gesint was geweest in 't eerste om hem te dooden; soo was hy nogtans door de vreese voor het volk wederhouden/ en namaals overwonnen/ om dat hy bevont/ dat deselve was een persoon van groote verdienste. Soo segt Marcus Cap. 6: 20. Herodes vreesde Johannem, wetende dat hy een regtveerdig ende heylig man was, ende hielt hem in weerde: ende als hy hem hoorde dede hy veele dingen, ende hoorde hem geerne. Hier door was sijn wraakzugt soo versagt/ dat schoon Herodias op hem dikmalen hadde toegelept/ om hem te dooden: hy nogtans den

den selven soodanig had versorgt / dat sy sulks niet hadde konnen te wege brengen. Om die reden schijnt hy verre van de hand afgesonden te zijn in de gevankenisse van het sterke slot Macheron, 't geene gelegen was over de Jordane na de kant van de doode Zee.

Dog om de eeden, ende de geene die met hem aansaten, geboot hy, dat het haar soude gegeven worden. Hy en wilde in presentie van soo veele Grooten, Oversten over duysenden ende voorname Heeren uyt Galilea, niet schijnen sijn Vorstelijk woord / met eede bevestigt / te eten en te verbreken: soo dat die averegtse genereusheyd hem hier verstrikt en aandrijft tot een werk-stuk / dat tegen sijn geweten aanliep / en waar mede hy sijn conscientie soo swarelijk verwonde. Te meer / dewijl niemant van al die groote personagien hem sulks ontried: maar dat sy al gereet scheenen te verwagten de voltreckinge van sulken gestaafden belofte.

Schoon Cato selfs onder de Romeynen pligt te seggen / *improbum jusjurandum aquæ inscribito*. Dat men een goddeloosen eed moeste schrijven in 't water; en dat het is een van de billijkste wetten in de Regten. *Iuramenta non debent esse vincula impietatis*: Dat de eeden geen banden van goddeloosheyd moeten verstrecken. Soo bevint sig nogtans de Vorst hier overylt / en vreest sijn gesag te krenken / soo hy sijn belofte niet en queet.

Vers 10. *Ende sant heenen een Scherpregter.* Marc. 6: 27. Die een gewoone dienstknegt is van de Justitie / of een hellebardier uyt de wagt van de Vorst.

Ende onthoofde Iohannem in de Kerker. Dat is: Gebood en beval Johannem te onthoofden: alsoo spreekt de Euangelist; om dat yemant selve gerekent wert dat geene te doen / 't geen hy doet door sijn dienaar; Soo dat dit werk-stuk van onthalsing hier komt op de rekening van Herodes, als een bloedschuld op sijne Ziele.

In 't heymelijk geschiede dese executie / in den Kerker, sonder eenige Gerigts-proceduren van behoorlijk ondersoek / veel min openbare publicatie van sijn dood-vonnisse: waarom hy niet uytgebragt en wert op een schavot van justitie / nog opentlijk andere ten exempel gestraft / maar als een onschuldig Propheet in 't heymelijk vermoort: tot een klaar bewijs / dat desen slag hem geensins overquam uyt eenig wettelijk voorwendsel / maar uyt een enkelen haat en loutere wraak-sugt.

Weshalven de wraake Gods dit bloedschendig paar ook niet ongestraft liet / maar uyt de heerschappye verstiet / en in ballingschap ellendig liet ommekomen; dewijle de Keyser Caligula dien Vorst ontblootede van sijn Vorstendom / en met dit bloeddorstig wijf na Lyons in Vrankrijk in ballingschap versont / gelijk Josephus getuygt.

Vers 11. *Ende sijn hooft wert gebragt in een schotel.* Op dat de wreede Vorstin nu daar mede / als met een aangenaam tafelgerigt / en kostelijk festeyn / haar tot nog toe onverzadelijke wraaksugt mogte verzadigen.

Ende het dogterken gegeven. Die het aanvaart sonder afgeschrikt te werden door dit bleeke schouwspel van de dood. Soo blijkt dat de wreeden aart het gantsche huys van Herodes aangeboren was / 't geen in soo veel bloeds gebouwt is geweest.

Ende sy droeg het tot haren moeder. Marcus segt Cap. 6: 28. En het dogterken gaf het aan hare moeder, dewelke nu sag voltrocken 't geene sy van overlang begeert en gesogt hadde / maar tot dees tijd toe niet hadde konnen magtig werden.

Vers 12. *Ende sijne Discipelen quamen.*

Na-

Namentlijk / De Discipelen van Johannes, als sy dit hoorden. Marc. 6: 29.

Ende namen het lighaam weg, ende begroeven het selve. Andere exemplaren lesen voor σῶμα het lighaam, πτῶμα het lijk. Waar mede sy betoonden haar onbesweken trouwe ontrent haren Meester / aan wien sy de laatste eere van begraaffenisse gingen bewijsen.

En gingen, en boodschapten het Jesu. Om haar couwklagte en droefheyd uyt te boesemen / soo en vonden sy niet veel heul of troost by de Joden: sy sagen hoe dit werk buyten aller menschen verwagtinge / ja selfs buyten de verwagtinge van de Vorst uytviel sonder merkelyke beweginge en onrust: sy sagen hoe verbastert de gantsche natie was / meer af hangende van de gunst van het goddeloose hof / en godvergetene Grooten / als dat sy haar gelegen lieten aan het behoud van soo uytnemenden Propheet. En wetende hoe dat Jesus by hem te boek stont / gaan sy dan heenen / om aan den selven dit treur-geval te boodschappen / op dat die sig ook mogte wagten van dien Vos, ja van dien wreeden / die nu reets verwoet was door het bloed van soo dierbaren Propheet.

Vers 13. *Ende als Jesus dit hoorde.* Namentlijk: Hoe dat Herodes verschrikt was door het gerugte van sijne groote werken / en sig begost in te beelden / of Johannes wel mocht verresen zijn van den dooden / en daarom sulke kragten doen; want dat dese woorden haar opsigt niet en hebben op de boodschap van den dood Johannis: maar op een ander gerugte van Herodis woegent gemoet en van sijne anxtvallige gedagten / dat blijkt uyt den draad der Historie / en 't oogemerk van de gantsche saak. Daarom moet men aanmerken dat het verhaal van 't ombrengen van Johannes hier tusschẽ tween moet ingeloopen / als een inval tot verklaringe van de saak / en ingesloten werden tusschen twee tekenen / die te kennen geven / dat d'Euangelist hier tot sijn opgeheven propoost wederkeert.

Wanneer wy vergelijken Ioh. 6: 1. soo vinden wy / dat Iesus was ontrent Tyberias, in welke Stad de Vorst ook dikmaal schijnt sijn Hof gehouden te hebben / van waar van dit gerugte ligtelyk quam tot Jesus.

Vertrok hy van daar te Scheep. Na de overzijde van de Galileesche Zee / in 't gebied van Philippus.

Den Text en segt niet / dat Jesus van daar vlugtede: maar dat hy van die plaatse week / en alsoo ontweek den toeleg van Herodes, op dat hy met hem niet en handelde / gelijk als met Iohannes; want / Jesu uyre en was nog niet gekomen. Het was dan niet soo seer een vlugt uyt vreese voor gewelt / als wel een voorsigtig ontwijken van den toeleg van dien Vos. Vergelijk Luc. 13: 31-35.

Na een woeste plaatse alleen. Namentlijk / afgescheyden van de Scharen; soo dat hy alleen met sijn eygen gewoone geselschap overvoer / om ook sijne Discipelen een weynig ademtogt te geven van haren arbeyd / die nu van haar gesantschap waren wedergekeert.

Ende de scharen dat hoorende, sijn hem te voete gevolgt uyt de steden. 't Geen men alsoo verstaan moet / dat sy de Zee-kant ommegaande / over de Jordane sijn overgetrocken en alsoo heenen gegaan na die woeste plaatse / daar sy wisten / dat Iesus sig na toe begeven hadde: want soo hoog klom de agting van sijn persoon by veele menschen / dat sy nog moeyte nog gevaar ontsagen / om maar slegts haar Ziele te komen versadigen met sijn Euangelium / en haar geloove verterken uyt de aanmerkinge van sijn groote wonder-werken: hoewel

wel een groote aantal ook herwaarts gedreven wiert uyt enkele nieuwsgierigheyd / die sig nademaal ergerden aan sijne prediking.

Betooningen, dat Herodes van wegen sijn quade conscientie het Euangelium heeft verworpen en belaagt, om dat hy haar ligt niet en kon verdragen.

§ I. DE verdorventheyd des tijds / waar in de Christus na de uytwijsing der Propheten moeste verschijnen onder het volk Israels / om het Euangelium te prediken / soude haar selven boven maten openbaren in de Grooten / die aan 't roer souden sitten van de Regeringe; Waarom de H. Geest ook geensins heeft nagelaten der selver wreedheyd en bloeddorstigheyd met levendige coleuren af te setten. Men hoore eens in wat ernst de Prophetie uytberst Zeph. 3: 3-5. Hare Vorsten zijn brullende Leeuwen in 't midden van haar, hare regteren zijn avontwolven, die de beenderen niet en breken tot aan den morgen: hare Propheten zijn ligtveerdig gansch trouweloose mannen, hare Priesters verontreynigen het heylige, sy doen de wet gewelt aan: De regtveerdige HEERE [na wiens toekomste in het vleesch soo vierig was gewagt] is in het midden van haar, hy en doet geen onregt, alle morgen geeft hy sijn regt in 't ligt, daar en ontbreekt niet, dog de verkeerde en weet van geen schaamte. Hierom wert dit huys van Herodes met nadruk den tyran genaamt / die een rampsalig eynde soude hebben. Jes. 29: 20. Hierom wert de Christus vertoont als een Herder / die van God geroepen wiert om dit verdrukte volk te weyden / en te verlossen uyt het geweld van dese wreede en onbarmhertige Heeren / Zach. 11: 4, 5. Weydet (segt God tot hem) mijne slagt-schapen, welker besitters haar dooden, ende en houdent voor geen schuld, ende een yegelijk der gener, diese verkoopen seyt, gelooft zy de HEERE, dat ik rijk geworden ben, ende niemant van die geene, diese weyden verschoontse. Uyt die goddeloosheyd en quade conscientie soo souden der van die order opstaan / en haar self aankanten tegen de Messias. Psal. 2: 23. werden ons de woelingen van dien Geest seer levendig voor oogen gestelt. De Koningen der aarden stellen sig op, ende de Vorsten beraadslagen te samen tegen den HEERE, en tegen sijnen Christus, seggende, laat ons haar banden verscheuren, ende hare touwen van ons werpen. Insonderheyd souden in dien tijd uytschijnen de Vorsten van Edom, die ook souden ingaan in de poorte van Gods volk ten dage haars verderfs. Obad. vers 13. En haar aan dat bloed schuldig maken / waar van Gods sweerd soude dronken geworden zijn in den Hemel, en ten oordeel nederdalen op Edom en op 't volk van Gods verbanninge. Jes. 34: 3. Haar staatsugt soude de regeringe van de gantsche Joodse natie tragten onverbrekelijk en erf-regtelijk te

De goddeloosheyd en tyrannie der Vorsten van dien tijd uyt de Prophetien getoont.

brengen aan haar geslagte; en doen seggen in haar herte: Die twee volkeren, en die twee landen sullen my geworden, ende wy sullense erffelijk besitten, alwaar schoon de HEERE daar; dat is/ al was schoon de Immanuël gekomen/ om dit volk en land als eygen te naasten en te verlossen/ soo sullen wy egter onsen stoel van regeringe soo grontbesten/ dat haar heerschappye sal konnen blijven onder onse nakomelingen. En soo souw je dan dit Edomitisch huys/ niet alleen in dese dagen regeeren over Israel: maar na die grond-maxime handelen/ dat sy haar Throon soude tragten aan haar huys erffelijk te hegten/ en al wat sy begrepen daar tegen aan te loopen/ alwaar het ook de verwagte soone Davids selve/ te wederstaan en van kant te helpen.

De goddeloosheyd van Herodes bevestigt uyt sijn moordadig bedrijf tegen Iohannes de Dooper.

§ 2. Soodanig vertoonde sig ook de regeeringe van het Joodsche volk van doe af/ dat Herodes de Groote/ een Idumeer van herkomste/ en sijn huys tot den Throon geraakte/ tot aan de verstooringe van Ierusalem toe: en onder die allen is ons hier aanmerkelijk de persoon van Herodes Antipas, een Viervorst van Galilea, die by na met Koninklijk gesag regeerde: een goddeloos en grouwelijk mensche/ dewelke by Lucas als schuldig aan veele boose stucken staat aangeteekent. Cap. 3: 19. Sijn onreyne bloedschendery met Overspel gemengt/ hebben verscheydene Schrijvers aangemerkt/ en wel bysonder Josephus in sijn Joodsche Oudheden. B. 18. c. 7. daar hy hem aldus uytlaat: Herodes, segt hy/ de Vier-vorst had Aretas Dogter ten vrouwe; Dog na Roomen sig op reys begevende, deet hy een keer na Herodes sijn broeder [anders Philippus genaamt.] Hier wiert hy met liefde tot Herodias des selfs huysvrouwe bevangen, die een dogter van haar beyder broeder Aristobulus was; dorst van een huwelijk met haar spreken, en slaagd deswegen een verdrag, dat hy Aretas dogter verstooten soude, en haar doen tot hem verhuysen, &c. Soo spreekt ook de Historie van Josippon Gorions Soone. Cap. 36. Na de Hoogduytsche vertalinge der Joden. Ende Archelaus de Sone des Konings Herodes storf, ende hy maakte Koning in sijn plaatse sijn jongste broeder Antipater [in welke omstandigheyd een weynig afgedwaalt wert.] Dese heeft sijn naam verandert in Herodes, ende die selvige Herodes deed meer schalkheyd en boosheyd, als alle de geene, die voor hem geweest waren, ende hy en stont niet af van vuyligheyd, ende hy regeerde alsoo over Israël elf jaar. Ende dese Herodes nam sijns broeders Filippi wijf by sijn leven, ende hy namse tot sig tot een wijf, hoewel dat sy levendige kinderen by sijnen broeder Filippus hadde, egter nam hyse van hem. Sijn wreede moordery en en bloed-dorstigheyd staan ook gebrantmerkt by den selven Joodschen schrijver/ dewelke getuygt in 't vervolg van die aangetogen plaatse. Dat hy veele Chacams, dat is/ Wijsen van Israel hadde gedoodet, als mede Johannes een groot Priester, daarom, om dat hy hem had bestraft ende gesegt tot hem, 't en is niet regt, ende het en betaamt uw niet, dat gy soud hebben de huysvrouwe van uw broeder Filippus tot een wijf, ende om dieswille liet hy hem dooden: dese nu was die Johannes welke is gedoopt geworden; Maar in den Hebreeuwschen Text staat/ welke den doop hadde aangestelt. Het is wel waar dat Jose-

Josephus de reden van het ombrengen van Johannes een weynig anders aantrekt: maar soo nogtans / dat dese Historien daarom elkander geensins en wederspreken. Soo luyden de woorden van sijn verhaal: Om dese oorsake, namentlijk: om dat de dogter van Aretas soo schandelijk verstooten was / ontstont 'er een Krijg tusschen Herodes en Aretas, waar in het Heyr van Herodes door een nederlage sneuvelde... Te dier tijd waren daar sommige Joden in die meyninge, dat Herodes Heyr door een straffe Gods was omgekomen, en dat het quaad hem om 't ombrengen van Johannes, die toegenaamt was de Dooper, regtveerdig overquam: Overmits Herodes desen Johannes hadde gedoodet, daar hy een treffelijk man was, die de Joden vermaande onder betragtinge van de deugd, en oeffening van onderlinge geregtigheyd, en van Godsaligheyd tegen God te komen tot den doop. Wanneer dat 'er nu groote toeloop was tot hem van het volk, dat begeerig was na soodanigen leere, soo heeft Herodes, vreesende, dat soo grooten gesag van desen mensche, niet mogelijk eenig afval soude baren, nadien sy scheenen op sijn aanradinge geen stuk ongewaagt te sullen laten, het geraatsaamst geoordeelt hem liever van kant te helpen, eer dat 'er eenige nieuwe beweging ontstont, als namaals, wanneer de beroerte gaande mogt zijn, te spade in berouw te wesen: weshalven hy den selven gebonden gesonden heeft na Macheron, en bevolen, dat hy aldaar soude gedoodet werden. Het is ongetwijffelt / dat de Hovelingen van Herodes dit moord-bedrijf op dese wijse hebben getragt eenigsins te billijken / en Herodes willen doen schijnen na het gewaande regt der Koningen te hebben gehandelt; wiens wreede gront-regels van staat met bloed geschreven zijn / en die haar laten voorstaan regt over leven en dood te hebben; na welke sy alle die gene vermogen weg te nemen / die sy eenigsins voorsien de gemeene ruste te sullen hinderlijk zijn: welke maximen / gelijk sy de deure openen tot de grootste tyrannie / ook bewijs genoeg verstrecken van een godvergeten Vorst: waarom desen Historie-schrijver in dat voorwendsel heeft willen berusten / en sig daar mede heeft laten vergenoegen / als genoegsaam zijnde tot sijn oogwit.

§ 3. Soo wreeden Tyran / en soo goddeloosen hof hielt Jesus met regt verdagt / als vyandig tegen sijn ampt en raadslag: want / die den genen hadde omgebragt / dewelke de weg bereyde voor de Christus/konde immers niet hooger by yemant te boek staan / als voor een vervolger en openbare vyand van 't koninkrijke Christi: immers Jesus wiste/ wat dat in hem was / en ontweek alsoo een weynig dien gereetsten slag/ en eerste ontroerenisse / waar in de schrik van sijn woedend en angstvallig gemoed hem die waan inprente / dat Johannes verresen was; en Jesus geen andere persoon en was / als die hy gedood hadde / en nu met meerder kragt was opgestaan: het alsiende ooge van Gods Sone sag watter in sijn herte was / en alwaar toe dese ontstelde driften hem aanprickelden. Want wy lesen Luc. 13: 31-33. datter eenige Pharizeen quamen tot Iesus, seggende tot hem: Gaat weg ende vertrekt van hier; want Herodes wil u dooden. Ende hy seyde tot haar, gaat henen, ende

Het was voorsigtigheyd sulken godloosen hof te ontwijken,'t geen Iesus wist vyandig te zijn.

ſegget dien Vos, ſiet ik werpe Duyvelen uyt, ende make geſont huyden ende morgen, ende ten derden dage wort ik voleyndigt; Dog ik moet huyden, ende morgen, ende den volgenden dag reyſen: want het en gebeurt niet, dat een Propheet gedood worde buyten Jeruſalem. Gelijk Moſes vlugtede voor Pharao na Midian, en David van voor het aangeſigte Sauls, als week Jeſus uyt Herodis gebied ſeer voorſigtelijk; om dat ſijn ure nog niet gekomen was/ en om dat hy niet en moeſte gedoodet werden/ als tot Jeruſalem.

Der ſulker ongeloove en benadeelt het geſag van Jeſu leere niet.

§ 4. Dewijle dan de Joden ſoo goddeloos waren/ ſoo en moeten wy haar ongeloove/ haar vyandelijk vervolgingen en hinderlagen tegen Jeſus geenſins aanſien als redenen/ die het Goddelijk geſag van 't Euangelium eenigſins konnen benadeelen: maar door aanmerkinge van de ware oorſaak van der ſelver ongeloove en vyantſchap veel eer het Euangelium te dierbaarder agten: dewijl wy daar uyt beſpeuren/ dat het Euangelium was een ligt/ 't geen ſulke onheylige menſchen niet en konden verdragen: en het welke by niemant konde woonen/ als die den Heere vreeſden. Siet Joh. 3: 19-21.

---

2. Eenige glorieuſe werken op Jeſus ontwijking voor Herodes gevolgt, waar in hy ſijn groote magt en heerlijkheyd, tot beveſtiging dat hy niet te min was de ware Chriſtus, liet uytſchijnen. Deſe nu waren:

A. Die miraculeuſe ſpijſing van vijf duyſent mannen in de Woeſtijne met vijf brooden, en twee viſſchen onder een overſchot van twaalf korven, *Verſſ.* 14-21.

B. Die vreemde verſchijninge van *Jeſus* aan ſijne Diſcipelen, wandelende op de Zee, daar hy by haar te ſcheep komt, en het onweer ſtillende de wind voorſpoedig maakt. *Verſſ.* 22-33.

C. Die byſondere wijſe van geneſinge in 't land van Genne-Zareth, alleen door het aanraken van de zoomen van ſijn kleet. *Verſſ.* 34-36.

A. *De miraculeuſe ſpijſing van vijf duyſent mannen met vijf brooden en twee viſſchen, onder een overſchot van twaalf korven.*

Verſſ. 14-21.

Korte opening van 't regte verſtand der woorden.

Vers 14. ENde *Ieſus uytgaande.* Gelijk eenige willen uyt het ſchip op het land; of gelijk andere uyt die byſondere plaatſe der Woeſtijne/ daar

daar hy in sijn eensaamheyd hem een wijl hadde onthouden in vierige gebeden tot sijnen Vader. Hoewel dit laatste meer waarschijnelijkheyd heeft / om dat anders het beswaarelijk is te begrijpen / hoe de scharen te voete gaande / al voor Iesus konden aangeland zijn aan die plaatse / tot welke men met soo grooten omme-weg moeste henen gaan.

Sag een groote schare. Die nu de plaatse hadden gevonden / waar henen Iesus hem selven begeven hadde / om aldaar den gereetsten slag van Herodes te ontwijken.

Ende wiert innerlijk met ontferminge over haar beweegt. Siet boven Cap. 9: 36. Om dat sy, segt Marcus Cap. 6: 34 waren als schapen, die genen herder en hebben. Dewelke sig soo seer verpijnden om in de grasige weyden des Euangeliums geweydet en gevoedet te werden / dat sy nu tot hier toe waren komen wandelen / en Iesum navolgen : daar over wiert Iesus ontsteken in barmhertigheyd / en bewogen / om haar in alles van hun behoefte te versorgen.

Ende genas hare kranken. Als een toegift op sijne leere : want Marcus segt : Ende hy begon hen veele dingen te leeren: en Lucas, Ende hy ontfingse (namentlijk de schare) Ende sprak tot haar van het koninkrijke Gods : ende die genesinge van nooden hadden, maakte hy gesont.

Vers 15. *Ende als 't nu avond wiert.* Verstaat hier den eersten avond : want de Joden spreken van twee avonden welker eerste sijn aanvang nam op de derde uyre na den middag / en eyndigde op de seste uyre : maar den tweeden avond strekte sig uyt van ses uyren na den middag tot op de negende uyre. Siet Exod. 12: 6.

Gelijk dan vers 23. ook verstaan moet werden van den tweeden avond / dewijl tusschen dese twee termijnen dit groote wonderwerk is voorgevallen.

Hoe verre het in den avond was / toont ons de vergelijking der Euangelisten ; want Marcus segt Cap. 6: 35. dat het laat geworden was op den dag. Ende Lucas 9: 12. de dag begon te dalen.

Quamen sijne Discipelen tot hem. Lucas noemtse de twaalve ; Gelijk wy in 't vervolg ook de twaalf Apostelen sullen sien / als dienaars van dit groote wonderwerk.

Seggende : dese plaatse is woest. Want Iesus was in een woeste plaatse der Stad Bethzaida. Luc. 9: 10. in welke geen vrugten en wieffen / en geen menschen woonden / van welke men eenige eetwaren konde koopen / om het avondmaal te houden.

Ende de tijd is nu voor by gegaan. Gr. De uyre. In welke de schare behoort ontslagen te werden / en elk gelegentheyd gegeven / om sig selven te versorgen van behoorelijke nagt-ruste en spijsinge des lighaams.

Laat de schare van uw. Of vaardigtse af : En besluyt uw woorden en werken van desen dag / dewelke gy met soo veel werks hebt toegebragt : want soo plag de HEERE te handelen met sijn dienst / dat hy sijne toehoorders na het besluyt van sijn werk weder te rug sont / elk na sijn plaatse / om hare ververschinge te laten soeken.

Op dat sy henen gaan in de vlecken. De andere Euangelisten seggen / in de omliggende Dorpen ende vlecken : alwaar sy herberge moesten soeken voor de nagt. Luc. 9: 12.

Dewijle nu dese plaatsen in een goeden afstant van desen oort gelegen waren / en dat soo grooten menigte haar noodwendig in verscheyden plaatsen souden moeten verdeelen / soo hadden sy de overige tijd van den dag van nooden / om sig van alles te versorgen.

Ende haar selven spijse koopen. Het welke ook eene van de noodige besighe-den was / waar toe eenigen tijd ver-eyscht wierde: want overmits de gant-schen dag hier schijnt toegebragt / of met gaan / of met het aanhooren van Iesu prediking / soo vereyschte nu harer aller toestand / dat sy het lighaam met spijse versorgden na hunne nood-druf-tigheyd.

Vers 16. *Maar Jesus seyde tot haar: Het en is haar niet van nooden henen te gaan.* Soo spreekt hy het voorstel van de A-postelen tegen / als onnoodig: hoe seer dat sy meenden de noodsalijkheyd van haar versoek met redenen bekragtigt te hebben / nademaal sijn grootmagtige algenoegsaamheyd al haar gebrek seer ligtelijk konde vervullen / dewelke aan tijd nog plaatse om wel te doen gebon-den was.

Geeft gy haar te eeten. Dit beval haar Iesus, om haar te versoeken en uyt te halen: want daar door wierden sy be-noodsaakt om een overslag te maken van haar voorraad / waar uyt dan klaarder konde blijken / hoe weynig de middelen waren / die sy ter hand had-den / tot voldoening van dit bevel / en eyndelijk hoe seer dit wonderwerk de kragten der natuyr te boven ging.

Vers 17. *Dog sy seyden tot hem: wy en hebben hier niet dan vijf brooden.* Dewel-ke Ioh. 6: 9. Gersten-brooden genaamt werden: een spijse der armen / die van geringer staat en conditie waren.

De Syrische vertalinge segt vijf Ge-rizan, dat is plat-ronde brooden / in hoedanigen gestalte men van outs de brooden plag toe te bereyden; immers beliep het gewigt daar van soo weynig / dat een jongsken dese vijf brooden en twee visschen alleen haar hadde konnen na dragen.

Ende twee visschen. Johannes segt braat-viskens, Ioh. 6: 9. of gebraade toespijs. daar door men dan visschen verstont / die tot toespijse gebraden waren: want de Galileesche Zee seer visch-rijk zijn-de / leverde veel van sulken toespijse uyt / dewelke gebraden tot het brood genut-tigt wierde; Dog wat konde dit wey-nige helpen voor soo veel menschen?

Wanneer wy het verhaal van Mar-cus hier mede vergelijken / soo hooren wy een ander voorslag; sullen wy, sey-dense / henen gaan en koopen voor twee hondert denarien brood, en haar te eeten geven? Marc. 6: 37.

Een denarium was een Romeynsche munt / houdende aan silver 't gewigte van een vierendeel loots: weshal-ven / twee hondert denarien een gewigte uytbragten van drie mark silver en twee loot: indien nu de aanmerkinge van Brerewood aangaande het alloy van de Roomeynsche munt van dien tijd stant kan houden; dewelke segt / dat haar geslagen silver munt alleen met een agt-enveertigste deel van bremt metaal ge-mengt was; soo vint men deselve som-ma vergeleken met onse munt te bedra-gen seventseventig gulden tien stuyvers in hedendaagsche waarde.

Vers 18. *Ende hy seyde brengt my desel-ve hier.* Schoon dat dese voorraad van natuyren te weynig was / soo seyde hy nogtans / dat sy dit egter evenwel tot hem souden brengen / en dese gantsche sake sijne besorginge laten aanbevolen.

Vers 19. *Ende hy beval de scharen ne-der te sitten op het gras.* Een volkomen toestel makende van een geheele maal-tijd. De order van haar nedersitten be-schrijven de ander Euangelisten / dat sy was / Marc. 6: 39. by weertschappen; En vs 40 in gedeelten; Dat is: in ver-scheydene geselschappen / gelijk in groo-te maaltijden het volk aan verscheydene tafelen pleeg verdeelt te worden: en elk sulken gedeelte wert in de Grond-text een hof-bed genaamt / om dat sy geran-

geert

..e vijf
.., Ioh. 6: 6.

geert waren / even als de kruydbedden in de tuynen en hoven. Lucas segt / by saten elk van vijftig. Cap. 9: 14. Soo dat elken reer der nedergesetene vijftig persoonen uytmaakte / en hondert rijgen van vijftige even vijfduysent mannen; maar alsoo elken weerdschap waarschijnelijk bestont uyt twee rijgen / die met haar aangesigten tegen malkanderen oversaten / soo vontmen aldaar vijftig weerdschappen / elk bestaande uyt hondert persoonen.

Ende nam de vijf brooden, ende de twee visschen. Waar van voor yder duysent man maar een brood konde uytgedeelt werden.

Ende opwaarts siende na den Hemel, zegende deselve. Sijn opgeheven gesigte na den Hemel was een bewijs van de verheffinge sijns herten tot God / als een Vader der ligten / van welke alle goede giften afkomen en nederdalen. Siet ook Joh. 11: 41. 17: 1.

Sijn gesproken zegen was een eysch onder gebeden en dankseggingen/ vergeselt met sijn kragtig bevel / dat sijn persoon door de vermenigvuldiging van dese schaarze spijse mogt verheerlijkt werden.

Ende als hyse gebroken hadde, gaf hy de brooden den Discipelen. Dat is: Gelijk wy Vers 15. hebben aangemerkt/ aan sijne twaal Apostelen, gelijk ook blijkt uyt de twaelf korven, in welke het overschot wiert opgelesen.

Ende de Discipelen den scharen. Dewelke alsoo gesien wierden / als werktuygen/ door welke God sijn genade aan het volk liet uytdeelen.

Vers 20. *Ende sy aten alle, ende wierden verzadigt.* Soo groot was de overvloed / dat sy niet alleen alle yets ontfingen tot hare ontnugteringe/ maar ten vollen gespijsigt wierden/ gelijk in een volkomene maaltijd.

Ende sy namen op, het overschot der brocken twaalf volle korven. Soo dat de brocken veel meer broods uytmaakten / als 'er voorheenen in die vijf brooden begrepen was.

Helychius getuygt / dat een KOFINOS, (hier een korf vertaalt / om dat het een mandeken was van gevlogten tienen) een mate begreep van drie Chaos, die heden niet seer bekent en is; Men moet ook aanmerken / dat de Joden seer veel met sulke brood-korfkens reysden / en deselve gemeenelijk met haar droegen. Waar op Juvenalis een Rooms schimp-digter schertst met dese woorden:

— *Et delubra locantur.*
Iudæis, quorum Cophinus fœnumque supellex. Satyr. 3.

Vers 21. *Die nu gegeten hadden, waren ontrent vijf duysent mannen, sonder de vrouwen ende kinderen.* Waar mede te kennen gegeven wert / dat 'er nog een groot getal vrouwen en kinderen waren / die ongetelt doorgingen. Soo dat men hier gelijk als een geheel Heyr-leger van menschen sag by een gekomen/ als een geheel volk / dat in de Woestijne gekomen was / om de wet van haar Koning te hooren / en het welke gelijk als Israel in de Woestijne op een wonderlijke wijse van God gespijsigt wierd.

Dit wonder-werk viel voor / doe het Pascha der Joden na by was, volgens de aantekening van Johannes; doe men sijn voorbereydende gedagten al liet gaan tot de viering van dat gedenkweerdig feest / daar in het gantsche volk seven dagen lang ongezuyrde brooden at. Doe wilde Jesus hare gedagten ook optrekken door dit wonder-werk tot het Manna / dat hare Vaders aten in de Woestijne / en van daar tot het ware Hemels-brood / 't geen de wereld het leven geeft / overbrengen.

Betoo-

Betooninge; dat uyt dese miraculeuse spijsinge Jesus is gebleken de Christus te zijn.

Na de Prophetie most de Christus uyt een miraculeuse verzadiging bekent werden.

§ 1. WAnneer wy de Prophetie van Joël willen opnemen na de klinckende letter / (gelijk men immers schuldig is die betekenisse de eerste plaatse te geven / als sy met de uytkomste over-eenkomt) soo sullen wy klaarlijk sien / dat de Leeraar der gerechtigheyd gekomen zynde / hem selven daar in ook soude openbaren / dat niet alleen een vrugtbare zegen soude vallen op het land / maar dat eenige ook souden eten en verzadigt werden op een miraculeuse wijse. Cap. 2: 26/ 27. Gy sult eten etende ende verzadigt worden, ende prijsen de name uwes Gods, die miraculeus met uw gehandelt heeft, ende mijn volk sal niet beschaamt werden tot in eeuwigheyd. Ende gy sult weten, dat ik in 't midden van Israël ben, ende dat ik de HEERE uwe God ben, ende niemant meer: en mijn volk en sal niet beschaamt worden in der eeuwigheyd. Siet hier soodanigen eten tot verzadiginge / daar in men sal moeten bekennen dat God even op een miraculeuse wijse wrogt / daar over men hem sal moeten looven / en daar uyt men sal moeten besluyten / dat God de HEERE op een bysondere wijse in 't midden van Israel tegenwoordig was.

Iesus miraculeuse spijsing grooter wonder als dat van het Manna.

§ 2. Soodanigen grooten werk was dese tegenwoordige spijsinge/ dat sy van geen minder wonder / als de spijsing der Vaderen met het Manna te agten is; want doen ter tijd regende daar uyt den Hemel een seker stoffe/ die tot brood konde bereyd werden / en men versamelde maar tot genoegsaamheyd: Maar hier geschiede een vermenigvulding van voetsel-stof/ welke niet anders en konde geschieden / als door een enkele scheppinge van nieuwe spijse / waar door de voorgaande wiert uytgestrekt: en dat in dier voegen / dat men meer overschots opsamelde / als de eerste stoffe alleen genomen konde uytdragen.

De waarheyd van dese Historie.

§ 3. Ontwijffelbaar was ook dese geschiedenisse / overmidts soo grooten aantal van menschen hier present waren / de welke alle door hare oogen sagen / en met hare monden smaakten de weldaad / die Jesus aan haar bewees / met sulk een overtuyging van haar gemoed / dat wy by Johannes Cap. 6: 14. haar hooren in dese woorden uytbreken: Dese is waarlijk de Propheet, die in de wereld komen soude. Waarom sy ook gesint waren Vers 15. hem met gewelt te nemen, op dat sy hem Koning maakten, 't en ware Jesus haar ontweeken was: en hier op soo beroepen haar de Euangelisten in dien tijd / in welke dit stuk soo ligtelijk konde ondersogt werden.

Besluyt voor Iesu Messiasschap.

§ 4. Of schoon dan Jesus week in de Woestijne / soo en week hy daarom geensins van sijn glans / maar wiert in dese plaatse (gelijk eertijts Israel aan Sinai sag in Moses) maar te meer verheerlijkt door grooter werken / die de Messias betaamden / die hem Mosi gelijk maakten/

ten/ en waarlijk van die uytnementheyd waren/ dat men moet bekennen/ dat de God Israels met hem was/ ja self met alle sijne mogentheden in het midden van dese vergaderinge: en of schoon Herodes en sijn hof (even als eertijds Pharao met de sijne) haar herte hebben verhardet tegen Jesu groote wonder-werken/ soo kan dat echter Jesu gesag alsoo weynig benadeelen/ als dat van Moses; dewijl sy op sulke voorgaande en volgende werken hadden moeten glooven/ en niet gloovende bevonden zijn van God om haar vorige goddeloosheden overgegeven te zijn in een verkeerden sin/ om te doen soodanige werken die niet en betamen; want de bloed-schuld van dat huys wegens de kinder-moort/ en nu van Antipas wegens het ombrengen van Christi voorlooper/ maakte haar die genade onweerdig: en haar heyloose vreese voor dit gepredikte koninkrijk/ dugtende dat dit haar regeringe wel mogt benadeelen/ verhinderde haar/ om in dit hemelsch koninkrijke in te gaan; waar toe alleen geroepen wierden de geene die vermoeyt en beladen waren: maar in tegendeel was'er geseyt Ies. 29: 20. Dat de tyran een eynde soude hebben, en dat het met den bespotter uyt soude zijn, ende dat alle die tot ongeregtigheyd waken uytgeroeyt soude werden.

B. Die vremde verschijninge van Jesus aan sijne Discipelen, wandelende op de Zee, met andere wonderen vergeselt.

Verss. 22 - 33.

Korte opening van 't regte verstand der woorden.

Vers 72. *Ende terstond dwang Jesus sijne Discipelen in het schip te gaan.* Dat is: Drong hy hart daar op aan/ om te kennen te geven hare traagheyd, hoe ongeerne sy sonder sijn geselschap tegen de nagt haar 't zeewaart begaven: misschien sagen sy daar ook tegen aan/ dat men soo haast wederkeerde onder het gebied van Herodes.

Ende voor hem af te varen na de andere zijde. Tegen over Bethzaida, Marc. 6: 45. welke gelegen was aan de Oost-kant van de Galileesche Zee/ in 't beneden gewest van Gaulonitis; een Stad/ die van Filippus is herbouwt/ en Iulias genaamt na des Keysers dogter: Gelijk Iosephus getuygt. Waar uyt blijkt dat Iesus haar beval de kours regt over te setten na de West-zijde van de Galileesche Zee/ om wederom in Galilea aan te landen.

Terwijl hy de schare van hem soude laten. En haar afscheyd geven: 't geen nogtans soodanig geschiede/ dat hy haar heymelijk ontweek/ om dat hy wiste/ dat sy hem met gewelt souden willen Koning maken.

Vers 23. *Ende als hy nu de scharen van hem gelaten hadde, klom hy op den berg alleen om te bidden.* Soekende eensaamheyd in sijne gebeden/ en versoekende van sijnen Vader een zegen over al sijn werk/ en over alles wat hy voortaan nog ondernemen soude.

Ende als het nu avond geworden was. Verstaat dit van den laten avond. Siet Ioh. 6: 17.

Soo was hy daar alleen. Sonder gesel-

selschap of hulpe / om te konnen overvaren.

Vers 24. *Ende het schip was nu midden in de Zee.* Van alle kanten verre afgescheyden van het land / en daarom buyten hoope van haast een gewenste haven te konnen aandoen.

Zijnde in nood van de baren. Gr. Gepijnigt, dat is / seer geslingert en geslagen van de baren. Dese ontleende spreek-wijse is / om grooter cieraad en kragt aan de reden by te setten / ontleent van de menschen / die door groote pijnen aangegrepen / kragtig ontrust en gefoltert werden.

Want de wind was haar tegen. In welk geval men aldermeest met een aanval der wateren worstelt / als men laverende scherp by de wind moet opzeylen / en stampende tegen de aangedreven golven moet aandringen.

Vers 25. *Maar ter vierder wake des nagts quam Iesus af tot haar.* De rekening en afdeeling van de nagt schijnt van de Romeynen ontleent / die deselve in vier nagtwaken onderscheyden / elk begrijpende een tijd van drie uyren: soo dat sy nu nog ontrent drie uyren waren voor der Sonnen opgang; welken tijd de Joden het hanen-gekraay noemen / en brengen tot den morgenstond; Waar uyt blijkt / dat sy het grootste gedeelte van de nagt op Zee / en een wijltijts met groot gevaar / hadden toegebragt.

De Euangelist Johannes segt / dat sy te deser stond ontrent vijfentwintig of dertig stadien gevaren waren: elken stadie gerekent op de lengte van hondert vijfentwintig schreden: en dewijle de gantsche Zee in breete van Iosephus op veertig stadien wert begroot / dog van Plinius op ses duysent schreden, dat is / agtenveertig stadien: soo kan men ligtelijk sien / dat sy ruym de helft nu reets gepasseert waren.

Wandelende op de Zee. Soo dat de blotte en onstuymige baren van hem met sijne voeten betreden / en sijn lighaam op deselve gedragen wiert / in dier voegen dat / daar de Discipelen haar leven niet seker waren in het schip / Jesus nogtans sonder gevaar over de wateren henen trat / en tot haar quam naderen sonder eenig vlot of vaartuyg; geen ander voetsteun of voetspoor hebbende / als de vloeybare wateren.

Vers 26. *Ende de Discipelen siende hem op de Zee wandelen.* Sonder twijffel door behulp van het maan-ligt / dewijl andersins de nagt / en 't ongestuymig weer / dat de donkerheyd verswaart / het gesigte belemmert. Het is ook ligt te vermoeden / dat sy met haar schip tegen de nare nagt niet en souden afgesteken zijn / by-aldien de Maan met haar schijnsel haar niet hadde konnen verligten / om haar koers wel aan te setten / en alle stranden voorsigtig te konnen aandoen.

Waar uyt het waarschijnelijk is / dat dit geval is voorgevallen / op de volle of een weynig afgaande Maan van de maand Veadar, (want dit Jaar een schrikkel Jaar was.) Soo als der Joden Passcha soude gehouden werden op de volgende volle Maan / in de maand Nisan. En met regt wiert desen tijd gesegt na by het Passcha te zijn / want na de Thalmudische wetten der Joden / soo waren sy verpligt dertig dagen voor het Passcha te vragen na de pligt-oeffeningen van dat opmerkelijk feest, en daar over met malkanderen te discoureren. Van den vijftienden der maand Adar / [of Veadar als 't een schrikkel Jaar was] wierden de wegen, straten, en bruggen besorgt, en alles wat daar aan ontstelt was herstelt. (Siet Ligtf. over Joh. 6: 4.) Soo dat men van doen af sig met de toerustingen tot het Passcha vlijtig besig hielt.

Wierden ontroert. Door een ontval-lige

lige ontsteltenisse: want de schrik en angst groote benauwtheyd en alteratien veroorsaken.

Seggende: Het is een spooksel. Een schim of schijn-vertooning/ waar in de gedaante voor-komt van een mensch/ sonder waaragtig menschelijk lighaam. Hoedanige visioenen en schijn-vertooningen de boose Geest/ als het God gehengen wil/ uyt de ydele lugt weet voor te stellen/ om daar door de menschen te verschrikken.

De Syrische vertalinge noemt het een valsch gesigte: om dat het ooge der menschen door een schijnsel wert aangedaan van een valsch rapport/ daar toe aangerigt/ om deselve door een verkeerde impressie te beangstigen.

Ende sy schreeuwden van vreese. Siende/ dat het gesigte haar quam agterhalen/ en dat het sig juyst nu vermengde met dit onweer/ 't geen haar bedreygde met een verbarelijke overstolpinge: niet wetende wat dat haar nakende was/ soo brak de angst en schrik uyt in een geschreeuw.

Vers 27. *Maar terstont sprak haar Iesus aan, seggende: zijt goetsmoeds.* zijt herzig en couragieus: verslapt niet in de couragie van een heylig vertrouwen.

Ik ben 't. Vergelijk Jes. 52:6. Soo spreken die gene/ dewelke tot bekende vrienden komen/ en weten dat sy uyt haar spraak en woorden-klank ligtelijk sullen bekent worden.

En vreest niet. Vergelijk Luc. 24: 37. Ik uw Heer en Meester ben het, die hier kome/ om onder betooninge van mijn groote kragt uw van alle quaad te behoeden/ en uyt dit presente gevaar te verlossen/ en deswegen gebiede ik u-lieden/ alle vreese, die een apprehensie is van eenig dreygend gevaar/ af te leggen.

Vers 28. *Ende Petrus antwoorde hem ende seyde, Heere, indien gy het zijt, soo gebied my tot uw te komen op het water.* Soo vast warelijk konden sy gelooven/ dat Jesus soude konnen wandelen op het water: en daarom begeert Petrus de proeve daar van in hem-selven/ of het mogelijk soude zijn/ dat ook sijn lighaam door de selve kragt soude konnen treden op dat blotte en vloeyende element.

Vers 29. *Ende hy seyde, Komt.* Hier quam Jesus hare swakheyd te gemoete/ en willigt hem dat versoek in/ op dat haar wankelbaar geloove in couragie des vertrouwens meer en meer mogte bevestigt werden: want overmits sy wederkeerden na Galilea/ daar uyt sy voor een dag of twee bykans als vlugtelingen voor de lagen van Herodes geweken waren/ soo wilde hy haar door dese wonderbare behoudenisse te kennen geven/ dat hy de gene was/ die op de hoogmoed der wateren konde treden/ en alle onstuymigheden van den Satan en sijner suppoosten soodanig bedwingen/ dat deselve sijne Kerke geensins souden konnen versmooren of t'onderbrengen/ op dat sy onbekommert voor Herodes met sijn aanhang wederom mogten aan land stappen; en onder haar volk verkeeren.

Ende Petrus klam neder van 't Schip, ende wandelde op het water, om tot Iesum te komen. En soo deet hy blijken/dat dit wonderwerk geensins gelegen was in een verandering van sijn lighaam/ maar geschiede in een waaragtig natuyrlijk lighaam/ dewijle deselve kragt Petrus ook dede wandelen op het selve water.

Vers 30. *Maar siende een sterken wind, wiert hy bevreest.* Dat is; Siende/ dat een sterker vuyr een grooter gewelt van water golven aandreef/ dewelke schenen over hem te sullen heen stroomen/ kreeg de vreese en schrik wederom de overhand.

En als hy begon neder te sinken, Op dit strupkelende vertrouwen: en in het water in te schieten / om te gronde te gaan.

Riep hy, seggende, Heere behoud my. Soo was hem Christus nu wederom een toevlugt in den nood; nademaal hy nu klaarlijk hadde bevonden / dat het de Heere was / die hem hadde tot hier toe doen wandelen op het water; en dat het sijne kragt niet en was / waar door hy voortging / bleek uyt dit nedersinken in het water; en daarom roept hy om hulpe van die hand tot sijn behoudenisse/ die hem tot hier toe soo voorspoedig op de baren hadde doen voort treden.

Vers 31. *Ende Jesus terstont de hand uytstekende.* Met een ras-veerdige hulpe / eer dat Petrus hem ontsonk.

Greep hem aan. En ondersteunde hem; soo vast bestendig was de grondsteun / die Jesus lighaam droeg / dat sy ook daarenboven konde dragen dat gewigte / door welke het lighaam Petri moeste opgebeurt / en wederom verlost werden.

Ende seyde tot hem: gy kleyn geloovige, waarom hebt gy gewanckelt? Of get wijfelt door wankeling des gemoets / nu ter eener / en dan ter andere kant overslaande: wat reden had gy daar toe?

Vers 32. *Ende als sy in't schip geklommen waren, stilde de wind.* Soo dat het onweer schierelijk ophield / en tot bedaren quam / soo haast als Jesus en Petrus wederom binnen het schip gekomen waren: want die twee waren alleen geweest buyten het boord van het schip op de golven.

Vers 33. *Die nu in het schip waren, quamen ende aanbaden hem.* Hem bewijsende de hoogste / dat is / Goddelijke eere en dienst; dewijle sy in hem erkenden Goddelijke kragt en weerdigheyd / gelijk sy ook belijden in de volgende woorden.

Seggende: waarlijk gy zijt Gods Sone. Dat is / die Christus tot welk God seyt Psal. 2:7. gy zijt mijn sone, heden heb ik uw gegenereert.

Betooninge uyt dese miraculeuse schipvaart, in welke Jesus wandelt op de onstuymige Zee, en Petrus met hem doet wandelen op de baren, &c. dat hy waarlijk was de Christus de Sone Gods.

De grootheyd van dit wonderwerk.

§ 1. HEt wonderwerk / 't geen ons in dese plaatse voorkomt / is gewisselijk van die consideratie en opmerkelijkheyd / dat het met regt mag werden vergeleken met de geagtste wonder-werken van Moses / ende de Propheten. Groot was het mirakel van Moses / dat hy de Zee kliefde: soo dat Israel op het drooge daar door henen ging. Wie en besloot niet doe God met Josua was / doe hy het volk ook droogs voet henen leyde door de Jordane? Het was een kragtig bewijs van de Geest des Heeren / dat Elias en Eliza de Jordane verdeelden met den mantel / en door gingen op het drooge. Maar 't geen alle dese groote werken te boven gaat is / dat Jesus niet en wandelt op den bodem der Zee tusschen de wateren / maar dat hy selve treet op de hoogte der wate-

wateren / wandelt boven op de rollende baren en onstuymige golven / en tot daar toe was gekomen langs dien ongebaanden weg / hebbende daar op afgeleyt een lengte van vijfentwintig of dertig stadien: Met betooning van sulken gebied over dat woeste element / dat hy het selve ook wandelbaar maakte voor sijnen Discipelen; sonder of de conditie van 't menschelijk lighaam / of den vloeyenden aart der wateren te veranderen; en dat hy haar onstuymigheyd beteugelde en op sijn wenk aanstonts tot kalmte bragt. Hy is blind / die niet en siet / dat het was de hand Gods / die dese swaare lighamen droeg op de wateren / en dat het was de Majesteyt des Scheppers / door wien dit ruysschen van wind en baren aanstonts ophield / en sig schikte tot stilheyd.

§ 2. De vrugten van dit groote werk (welke ook het eynde is / waar toe Iesus het selve verrigtede) was de grootmakinge van Iesu naam / daar door sy bekenden / dat Iesus was de Christus; die Propheet / die soo veel meerder was als Moses, als de Soone van de Huys-heer meerder is als de dienstknegt: Sy erkenden door dit werk sijn Goddelijke kragt / dat hy de HEERE was van de Hemel / en van de aarde / en van de Zee / en al wat 'er in is: die eertijts het yser dede swemmen op het water; De kragt van het vyer bedwong / dat het niet en verteerde / en diergelijke saken meer: die selfden arm is het / welkers hand het lighaam van Iesus en van Petrus ondersteunde / dat sy konden wandelen op de baren.

Aangemerkt als een bewijs en getuygenisse van Iesu grootheyd.

§ 3. Regt ter snee quam dit geval / doe Herodis Hof hem als een schadelijk mensch belaagde / en dat sijn wijk na de Woestijne scheen sijn gesag te sullen verminderen / sijn luyster verdooven / en (NB.) sijn rijk veragteren; doe bevestigde hy sijn Messiasschap door de grootste werken / en 't geen men wel aanmerken moet / doe toonde hy / hoe dat hy het schipken van sijn Kerk soude behouden in sulken geval uyt de vervolgingen: dat hy / wanneer de goddeloosen souden zijn als een voortgedreven Zee, wiens wateren slijk en modder opwerpen; beroert door de Overste des magts des lugts: als dan nog soude tot haar komen hun te hulp / treden op de hoogmoed der wateren / en eyndelijk de vrede gebieden door sijn Kerk. Op dese wijse heeft dan Iesus sijne Discipelen gewapent tegen die ergernisse / dat de Grooten door ongeloove hem wederstonden en sijn Koninkrijk tegen gingen: en haar in dien stand aldermeest versterkt in die waarheyd / dat hy de beloofde Christus / de verwagte Koning Israels / de Sone Gods was.

En bequaam om die ergernisse boven gemelt te doen verdwijnen.

C. Die besondere wijse van genesinge, waar door dat 'er vele in 't land van Gennesaret, alleen door 't aanraken van de zoom van Jesu opperkleeld gesont gemaakt zijn.

Verss. 34-35, 36.

Korte opening van 't regte verstand der woorden.

Vers 34. *Ende overgevaren zijnde.* Van het gewest van Bethzaida (gelegen aan de Oost-zijde van de Galileesche Zee) na de West-kant, alwaar dat Galilea gelegen was met hare Steden en Landerpen.

Quamen sy in het land Gennesaret. Andere lesen (gelijk de Syrische en Arabische vertalingen met de Latijnsche) *Genezar.* Soo schrijft ook Josephus de naam van dese plaatse. Maar de Chaldeeuwsche vertaling Jes. 11: 2. schrijft met alle de andere Joden *Genesar.*

Het woord *Gennesaret* schijnt door een verbasterde buyging van uytspraak met der tijd verandert te zijn in die uytklank, en gesproten van 't woord Kinneroth. Hoewel andere meenen dat het woord Genesar komt van Gan en Sar, in 't meervoudig getal Genesar, en betekent Hoeven eenes Vorsten, om dat dese landstreek vervult was van Princelijke Lust-hoeven.

Josephus in 't derde Boek der Ioodsche Oorlogen Cap. 18. beschrijft dit gewest aldus: Aan het Meyr Genesar is een landstreek van deselve naam langs heen gelegen, het welke te gelijk van wegen sijne natuyr en schoonheyd verwonderens-weerdig is, nadien het selve geen boomgewas en wraakt van wegen hunne vrugtbaarheyd, waar op hy sig uytlaat om te toonen, hoe dat de boomen van verscheyden aart als vijgen, palmboomen, olijven, noten, druyven, en veele andere fruyten elk om 't seerst daar tieren en geluckig geteelt werden: en dan verders segt hy, dat het selve van een waterrijke bron bewatert wert, die van de Landzaten Capernaum genaamt wiert; Langs den oever van dese Meyr strekt sig het selve uyt tot de lengte van dertig stadien, hebbende de breete van twintig stadien. En dewijl dese Meyr of Galileesche Zee van Iosephus ook beschreven wert, te hebben hondert stadien in syn lengte, soo moet men wel begrijpen, dat dese landstreeke aan haar Wester-oever gelegen was, eer na het Noorden, als na het Zuyden, (schoon Ligtfort, dog op een swacken grond, hier in een ander verstand is) soo dat by-na een derdendeel van den Oever met dese landstreek beslagen was. Hier was ook een bequame have, daarom segt Marcus, ende sy havenden aldaar.

Vers 35. *Ende als de mannen van die plaats.* 't Zy stad, vlek of dorp, die aan dese haven gelegen was: verstaat de voornaamste regenten of persoonen van aansien, die aldaar gesag hadden: want soo spreken de Hebreen dikmaal, als sy eenige lieden van staat en conditie willen betekenen.

Hem wierden kennende. Of hem bekenden: en 't zy uyt een voorgaande kennisse van syn persoon, 't zy uyt een bekentmakinge van andere gewaar wierden, dat die berugte en groote

Genees-meester nu onder haar gekomen was.

Sonden sy in dat geheele omliggende land. Dat is: Door de gantsche landstreeke van Gennesaret gesanten en boden uyt / om de lieden te verwittigen/ die qualijk gestelt waren / dat sy nu dese gelegentheyd konden waarnemen.

Ende sy bragten tot hem alle die qualijk gestelt waren. Siet boven Cap. 4: 24. en Cap. 8: 16. Marcus segt / dat sy begonden de geene die qualijk gestelt waren op beddekens om te dragen ter plaatse, daar sy hoorden, dat hy was. Ende soo waar hy quam in vlecken, ofte steden, ofte dorpen, daar leyden sy de kranken op de merkten. Marc. 6: 55, 56. Soo doorwandelde Jesus van nog verscheydene plaatsen / en gaf over al blijken van sijn kragt/ tot dat hy wederom tot Capernaum aangeland was: daar hem de schare / die hy soo wonderbaarlijk gespijsigt hadde/ ook vond / en met hem sprak in de Synagogen. Gelijk Johannes aanteekent.

Vers 36. *Ende baden hem.* Door ootmoedig versoeken/ dewijl sy door soo veele proeven nu overtuygt waren van sijn groote kragt; soo dat men hier in haar een geloove vond der miraculen/ waar door sy dese miraculeuse genesinge deelagtig wierden.

Dat sy alleenlijk den zoom sijns kleeds souden mogen aanraken. Het grondwoord wert gebruykt om de opperkleederen te beteekenen/ aan welke de Joden breede zoomen weefden; waar in de Pharizeen ook hare schijnheyligheyd openbaarden/ als wy nader sien sullen op Matth. 23: 5.

Ende soo veele als 'er aanraakten wierden gesont. Gr. Behouden uyt het gevaar van hare siekten / welke was de vrugt en 't gevolg van dit geloovig aanraken; die sy alle deelagtig wierden niemant uytgesondert. Hier van hebben wy al te voren een exempel gehad. Matth. 9: 21. tot welke plaatse wy den Godvrugtigen Leser voorders heenen wijsen.

Aanmerkinge.

Dewijle wy alreede onse betooning op sulke wonderlijke soorten van genesingen hebben voorgestelt aan sijne plaatsen; soo komt hier alleen in bedenkinge/ dat Christus het getal/ van sijne genesingen/ op dese vremde wijse hier soo vermenigvuldigt in die landstreeke, die niet ver aflag van Tiberias, de Hooft-stad van Galilea/ daar Herodes dikmaal schijnt hof gehouden te hebben / en van waar Jesus hem door een of twee dagen ontweeken was: want alsoo beschaamde hy de boosheyd en ongeloovigheyd van Herodes en sijn Hof/ die een menschе sogten te vangen/ welke soo dienstig was aan het rijk / en soo veel goets dede aan soo grooten getal van miserabele menschen; waar door hy ook aan al het volk soo veel blijken gaf van sijne grootheyd en weerdigheyd/ dat sy ligtelijk konden sien/ hoe sy aan Herodes ongeloove sig niet te steuren nog te bekreunen hadden.

HET

HET XV. CAPITTEL.

Den korten Inhoud.

HIer volgt nu een andere ergernisse, welke was der Schriftgeleerden en der Pharizeen, die de leere des Euangeliums niet en konden aannemen, om dat deselve vryheyd gaf aan hare Discipelen de overleveringen der Ouden te mogen onderlaten, waar door sy bysonder afkeerig wierden van de waarheyd.

Siet hier dan

1. Jesu leere rakende het gesag en de kragt van verpligtinge, die de Joden erkenden in de wetten der Ouden, Voorgestelt. *Verss.* 1-20.
2. Twee considerabele wonder-werken tot bevestiging van de voorgemelte leere verrigt, en beschreven. *vss.* 21-39.

1. *Jesu leere, rakende het gesag van de insettingen der Ouden en haar verpligtens-kragt, voorgestelt.* *Verss.* 1-20.

Korte opening van het regte verstand der woorden.

Vers 1. DOe *quamen tot Iesum.* Dus wert de tijd aangeteekent/ en dese Historie vertoont/ als een sake/ die op de voorgaande is gevolgt. Het was na by het Pascha der Joden, doe Jesus in de Woestijne van Beth-zaida/ die wonderbaarlijke spijsing van vijf duysent menschen met vijf brooden en twee visschen aanrigtede.

Na alle waarschijnelijkheyd was het Pascha nu voorby/ doe dese menschen quamen van Jerusalem/ om met Jesus te spreken; en schijnt de reden van dese reyse geweest te zijn/ om dat Jesus gebleven was in Galilea, ende in Judea niet en wilde wandelen, om dat de Ioden hem sogten te dooden. Ioh. 7: 1. Daarom hadden sy van nooden hem in Galilea op te soeken/ die met hem in gesprek en onderhandelingen wilden treden.

Eenige Schriftgeleerden, ende Pharizeen. De Schriftgeleerden waren Wijsen uyt de Pharizeen, die op alle disputen en twist-geschillen waren afgerigt: die haar seer wel verstonden op de beschrevene en onbeschrevene wetten: en deswegen bequaamheyd hadden/ om met verstandige lieden over saken van Religie te handelen: die hier toe getuygen van

van haren comportement en gedrag nog eenige lieden met haar hadden / maar van haar eygene gesintheyd / van de secte der Pharizeen.

Die van Ierusalem waren. Dat is: Die tot Jerusalem haar woonstede houdende / nu met een bysonder desseyn van Ierusalem gekomen waren. Gelijk Marcus segt Cap. 7: 1.

Alhoewel dat men in veel andere steden meer lieden vont van dese order / soo waren nogtans die van Jerusalem van een bysondere consideratie / dewijl men in die stad niet alleen het Hof van den grooten Raad / maar ook de hooge schoole hadde van de Joodsche natie.

In voegen dan de komste van dese lieden de gedaante vertoonende van een expresse besendinge door order of van den Raad / of van de hooge Leer-meesters / om sig wel te informeren over seker stuk / wiens aanbelang het gesag van hof en schoole betrof / waar door sy met de uyterste vlijt dan waakten.

Vers 2. *Seggende: Waarom overtreden uwe Discipelen de insettingen der Ouden?* Of de overleveringen der Ouderlingen.

De vrage verdient sijn opmerkinge / om dat daar in is. 1. Een beschuldiging van Jesu Discipelen / die hier aangetekent staan als overtreders van de insettingen der Ouden. 2. De wet / welkers overtredinge haar wert opgelept als een misdaad / en was geensins de beschrevene, maar de onbeschrevene wet, en dat nog niet sonder bepaling; want sy en spreken ook niet van de overleveringen van Moses en de Propheten, die in hare onderwijs-schoolen door geduyrige memorien mogten zijn bewaart: maar van de overleveringen van hunne Ouderlingen, dewelke hare Wijsen en Leer-meesters na hare voorsigtigheyd hadden beraamt / en het volk geboden te onderhouden / waar door deselve van eenigen tijd herwaarts waren in treyn geraakt; en die de mannen / welke op Mosis stoel saten / nu onder bedreyging van straffe plegen den volke af te vorderen. 3. Sy seggen met een bysondere nadruk uw Discipelen, en vragen den Meester na de reden / waarom dat sijne Discipelen sulks bestaan? om te kennen te geven / dat sy in die bedenkinge waren / als of sy wel soo van hem mogten onderwesen zijn: en derhalven / dat sy in dit geval wel eens de redenen wilden hooren / die hy daar toe hadde / en uyt welkers kragt hy sijne Discipelen ontsloeg van de gehoorsaamheyd aan Moses stoel / en van de waarnemingen der insettingen, die aldaar beraamt waren.

Het is bekent / dat de secte der Pharizeen [geheel anders als de Zadduceen] boven de geschreven wet / nog andere wetten onderhielden / die sy door mondelinge overleveringe roemden van hare Voor-ouders ontfangen te hebben; waar van eenige geoordeelt wierden van Moses selve af komstig te zijn / en andere van hoog-wijse mannen in voortijden voorsigtig beraamt / die alle verstrekten voor een heyning-muyr om de wet / waar door sy het volk beter dagten te konnen weeren van des selfs overtredingen.

Groot was het gesag / welke die onbeschreven wet onder dese gesintheyd te deser tijd bekomen hadde: want sommige en schaamden haar niet te seggen / dat de woorden der Schriftgeleerden aangenamer waren dan de woorden der wet, en swaarwigtiger als de woorden der Propheten: Gelijk men die tale vint in den Thalmud van Jerusalem, in het Tractaat Beracoth, Fol. 3: 2. Oneyndige spreuken van diergelijken inhoud heeft de vermaarde Hr. Buxtorf by een versamelt in sijn schoole der Joden, Cap. 3. En hier van daan die grooten yver voor de vaderlijke wetten / en die hartnekkige ge-

gesetheyd op des selfs onderhoudinge.

Want sy en wasschen hare handen niet, wanneer sy brood eten sullen. Dat is: Wanneer sy spijse sullen nuttigen. Siet die spreekwijse Gen. 3: 19. 39: 6. 43: 32. Jud. 13: 16. &c.

Door dit exempel tragten sy de waarheyd van hare beschuldiging te bevestigen. Hier over waren sy ontrust/ en dit namen sy op als een overtredinge van de overleveringen der Ouderlingen. Gelijk ook dien Pharizeus hem soo seer ontrust betoonde/ als hy sag dat Jesus selve at/ en hem niet eerst voor het middag-maal gewasschen hadde. Luc. 11: 38.

Het is ook bekent/ dat de voornaamste ziele van het Pharizeusdom bestont in de betragting van reynigheyd: daar heenen lag al haar toeversigt gerigtet/ om haar spijse en drank in reynigheyd te mogen nuttigen; tot dien eynde hadden sy veele menschelijks insettingen boven de wetten Gods ingevoert/ dewelke sy oordeelden dienstig te zijn/ om haar van hunne bewaarde reynigheyd te konnen vergewissen.

Uyt dien hoofde sprooten hare wetten/ dewelke haar seer scrupuleus verbonden voor den eten de handen te wasschen; waar van men nog ten huydigen dage veele nauwkeurige regelementen vint in haren Thalmud, dat regte memorie boek van hare vaderlijke overleveringen. Laat ons haar oude gewoonten hooren uyt het verhaal van Marcus Cap. 7: 3/ 4. De Pharizeen, en alle de Joden, segt hy/ en eten niet, 't en zy dat sy eerst de handen dikmaal wasschen, houdende de insettinge der Ouden, ende van de merkt komende, en eten sy niet, 't en zy dat sy eerst gewasschen zijn, ende veele andere dingen zijnder, die sy aangenomen hebben te houden, als namelijk, de wasschingen der drinkbekeren, ende kannen, ende kopere vaten, ende bedden. Sy wegen dese sonde van d' ongewasschen handen soo swaar in haren Thalmud, dat sy die even uytsporig stellen/ als of yemand by een hoere geslapen hadde: na de uytspraak van R. Jose, in 't Tractaat Sota Fol. 4: 2.

Sy verpligten haar volk soo seer aan dese waarneminge/ dat sy yemant opleggen lieber vier mijlen ver te gaan om water te halen/ eer hy soo noodigen werk in haar oog soude onderlaten; self indien het water gantsch niet en is te bekomen/ bevelen sy/ dat men de handen met zand wrijve en wel afschuyre/ op dat 'er niet onreyns aanklebe: Sy straften wel eer de overtreders van dit gebod met den ban; Gelijk sy van eenen R. Eleazaar Ben Hazar aantekenen/ die de wasschingen der handen kleyn agtede, in 't Tractaat Beracoth Fol. 46: 2. en na sijn dood leyden sy tot een teken van smaatheyd een groote steen op sijn doodbaar. Na het voorgeven van Maimonides wiert door het eten met ongewasschen handen eerst het lighaam besmet/ en sloeg die onreynigheyd van 't lighaam over tot verontreyniging van de ziel. Het is bysonder beuselagtig/ 't geen eenige uyt de hare hebben gewilt/ dat een onreyne Geest (die sy Shibta noemen) sig des nagts soude setten op hare handen, en dat, soo wie de spijse met ongewasschen handen aanraakte, als dan die Geest op de spijse soude gaan sitten, waar door sy van deselve groot gevaar stonden. Hier toe dienen ook die beuselagtige vertellingen van soodanige menschen/ welke door dit versuym verontreynigt zijnde/ souden in andere sware sonden zijn vervallen/ door welke consideratien sy malkanderen wonder aanprickelen tot onderhouding van dese insettingen; gelijk de Hr. Buxtorf heeft aangemerkt in sijn schoole der Joden. Cap. 11.

Vers 3-20. By occasie van dese vrage verhandelde Jesus dit stuk wijdluftiger / en betaalde sijne vragers met een weervrage / daar by voegende een ernstige bestraffinge van hare doling. vers 3-9.

Daar op riep hy de schare / die hy onderwees van de ware geschapenheyd der saken; waarom hy / die de wetgever self was / sijne Discipelen niet en wilde verbonden hebben aan dese insettingen. vers 10, 11.

Wijders hoorende uyt sijne Discipelen, dat dese groote Meesters seer gebelgt waren over sijne verantwoordinge / soo voldoet hy daar op deser bekommeringe / vers 12-14.

En bemerkende dat sijne verklaringe nog niet wel begrepen was van de sijne / gaat hy eyndelijk dit stuk nog wijdluftiger ontswagtelen / met een opene en verstaanbare tale / vers 15-20.

Vers 3. *Maar hy antwoordende, seyde tot haar.* Namentl. Tot de Schriftgeleerden en Pharizeen / die hy eerst met een weer-vrage beantwoord / en soodanig betaalt had / dat sy te gelijk daar in de reden wel konden sien / waarom dat hy sijne Discipelen geensins wilde verbonden hebben aan alle hare overleveringen / die door hare Ouderlingen waren ingestelt.

Waarom overtreed ook gy het gebod Gods door uwe insettingen. Of liever / 't geen met de grond-text nader overeen-komt / Om uw-lieder overleveringen wille. Want / om het gesag van haren stoel en des selfs beraamde wetten in eere te houden / soo hebben sy dikmaal liever gewilt / dat haar sonde aanloopen tegen de wetten Gods / als tegen de Ordonnantien van hare Ouderlingen.

Hier geeft haar Jesus dan te verstaan / dat hare ordonnantiē altemaal soodanig niet en behooren gerespecteert te werden / als sy wel wilden en voorwenden: om dat deselve somtijts bevonden sijn de menschen te bewickelen in een overtredinge van de geboden Gods: het welke nogtans te houden is voor een openbare on-Godvrugtigheyd.

Vers 4. *Want God heeft geboden.* By Marcus staat / Moses heeft gesegt. Namentlijk in Gods name; als sijn Dienaar / en uyt sijn mond: want God heeft sijn wet door Mosen gegeven.

Seggende: eert uwen Vader ende uwen Moeder. Exod. 10: 12. Deut. 5: 16. Welke vereysschte eere niet alleen begrijpt de uyterlijke eerbiedigheyd / die men haar behoort met woorden en gebeerden te bewijsen: maar daar en boven ook allerleye hulpe en bystand / waar door men haar op eenige mogelijke wijse in eere kan houden / en in tyden van nood eerlijk onderhouden. Soo wert het woord eeren genomen. Prov. 3: 9. 1 Tim. 5: 3. 17. Gelijk de Joodsche Meesters het mede verklaren / dewelke bekennen / dat men sijne Ouders uyt kragt van dit gebod spijs en drank, kleeding en geley, en alle hantreykinge schuldig is. Siet R. Salomo over Lev. 10: 3.

Ende wie sijne Vader ofte Moeder vloekt, die sal de dood sterven. Gr. Qualijk spreekt. Dat is: Qualijk wenscht. Exod. 21: 17. vergelijkt Prov. 20: 20. 28: 24.

Vers 5. *Maar gy segt.* Soo maakt dan Jesus hier een tegenstellinge van hare ordonnantien tegen het gebodt Gods: en vertoont haar een exempel en geval / waar in sy Gods gebod doen overtreden om hare insettingen staande te houden.

Soo wie tot Vader ofte Moeder sal segder. Of gesegt hebben. Door een hevige ontstekinge van sijn quade passien / qualijk sprekende en qualijk wenschende. Want het tegenwoordig geval behoort

tot seker soorte van haastige en onbedagte beloften / die yemand even als een eed-sweer schijnen te verpligten.

Het is een gave. Of liever wenschens wijse / gelijk geschiet in beloften. *Het zy een gave.*

Uyt de aanteekening van Marcus blijkt / dat hier het woord Corban is gebruykt / het welke beteekent soodanigen heylig geschenk, 't geen Gode tot een offer wert toegewijt.

Men moet niet meenen / dat sy door dese belofte haar selven ontblooteden van het regt / om sulke goederen te gebruyken / of aan andere persoonen mede te deelen: want het was alleen een belofte, [of liever een vloek] dienende tot uytsluytinge van sekere persoonen / waar tegen sy in grammen gemoede uytborsten / om deselve van alle hope op erfenisse of andere hulp-dienst te berooven: het is dan / als of yemand seyde; ik wil / en sweere het / dat dese mijne goederen uw sullen zijn als een heylige offer-gave, welken het uw noyt geoorloft sal zijn / om te gebruyken.

Soo wat uw van my soude konnen te nutte komen. Al 't geene: waar van gy uyt mijne goederen oyt soudet konnen gedient en geholpen werden.

Ende sijnen Vader ofte sijnen Moeder geensins sal eeren. Of ge-eert hebben. Dat is: Om sijne belofte te onderhouden / geweygert sal hebben alle hulpe en bystand in der nood: daar toe hy anderfins door de wet verbonden was.

Die voldoet. Dese woorden / die het slot van de Reden maken / staan wel in de gront-text niet / maar werden nogtans in desen of diergelijken sin daar onder nootsakelijk begrepen.

De oorsaak / en reden / waarom dit nootsakelijk slot is overgeslagen schijnt te wesen / om dat dese wet bekent was / en daarom genoegsaam wiert aangetrokken / wanneer haar eerste woorden maar slegts wierden opgeheven / gelijk men in regten / en onder de Joden wel gewoon was. Het kan ook zijn / dat Jesus als grouwelende voor de verfoeyelijkheyd van dese uytspraak / sijn reden hier laat versticken / en de overige woorden niet alleen aan haar memorie van die insettinge / maar ook aan hare conscientie over laat. Alhoewel wy ook niet vreemt en zijn van 't gevoelen van soodanige geleerde Mannen / die dit verbulsel verwerpen / en het besluyt vinden in de voorgaande woorden / dewelke sy dan aldus vertalen. Die en sal sijnen Vader ofte sijnen Moeder geensins eeren. Dat is: Die sal sig hebben te wagten van sijn Vader en Moeder te eeren: en sig houden aan der selver onderhoud geensins verpligt te zijn: soo wert desen text ook opgenomen in de Ethiopische en Arabische vertalingen. Siet Lud. de Dieu over dese plaatse.

Den inhoud van dese Joodsche wet vinden wy in den Thalmud in 't Tractaat van de beloften Cap. XI: §. 4. Alwaar dese belofte wert voorgestelt / dat yemant seyde: Het zy ten aansien van mijn Vader een gave, al wat ik hier na sal prosptereren, waar over sy dese uytspraak doen. Het is niet mogelijk dese belofte te niete te doen. Waar uyt men klaarlijk siet / hoe regtmatig en waaragtig dese beschuldiging van Jesus is / tegen Joodsche traditien.

Vers 6. *Ende gy hebt alsoo Gods Gebod kragteloos gemaakt door uwe insettingen.* Of liever om uwe insettingen, om die staande te houden / hebt gy de wet Gods berooft van haar hoog gesag / en van haar kragt van verpligtinge / even als of men van hare gehoorsaamheyd konde ontslagen werden.

Vers 7. *Gy geveynsde.* Siet Matth. 6: 2. Soo uytstekende was de geveynstheyd der Joden van dien tijd: dat R. Nathan eertijds seyde: Indien de geveynst-

veynstheyd in tien deelen wierden verdeelt, soo souden der wel negen in Jerusalem gevonden werden, tegen een in de geheele wereld. Gelijk Capellus uyt de groote verklaringe over Esther heeft aangetekent. Daar op sal nu dese tweede reden staan van Jesu antwoord/ dat sy aan sulke wetten bleven hangen uyt geveynstheyd/ welke eer den uyterlijken schijn van reynigheyd verkiest/ als de inwendige heyligheyd; die alleen blijft hangen in de lighamelijke oeffeningen/ terwijl hy geestelijken dood is/ die is een geveynsde.

Wel heeft Iesaias van uw geprophe-teert. Dat is: Voorhenen voorsegt en getoont/ hoedanig uwen staat soude zijn in dien tijd/ als de Christus komen soude. Ies. 29: 13.

Vers 8. *Dit volk genaakt my met haren monde.* Alhoewel dese woorden in veele oude vertalingen/ als daar zijn de Latijnsche, Syrische, en Ethiopische niet en werden gevonden; soo vint men echter die in alle Griexsche Copyen/ (uytgesondert een oude van Beza) en de wijl desen Text uyt de Prophetie van Iesais is aangetrocken/ en dat dese woorden aldaar gevonden werden; soo is 't redelijk/ dat men deselve hier behoude.

Tot God genaken, is een spreekwijse/ welke den Gods-dienst uytdrukt/ (Siet Hebr. 10: 1.) waar in men sig selven stelt als voor de oogen Gods in sijne tegenwoordigheyd/ met den monde tot God te genaken/ betekent dan een lippen-dienst, daar in men gebeden spreekt met de mond/ en de uyterlijke devotie waarneemt.

Men kan ook dese woorden met haren monde brengen tot de volgende sinsnijdinge/ ['t geen meerder met de Grond-text van Jesais schijnt over een te stemmen] en dan lesen. Dit volk genaakt tot my, ende neemt my moedigheyd/ om in mijne tegenwoordigheyd te verschijnen/ om my te dienen; met haren monde ende met de lippen eert het my.

Ende eert my met de lippen. Of met haren mond, en met de lippen; Dat is/ met hare uytwendige belijdenisse des monds en der lippen/ waar door dat Israel uyt Moses en de Propheten die dingen sprak/ in welke God te eeren is; dewelke spreken van sijne wegen en daar in roemen/ wat tot Godes lof is aan te merken; dat zijn de geene/ die de deugden Gods verkondigen/ en dershalven hem eeren.

Maar hare herte hout hem verre van my. Dat is: Haar inwendige liefde en toegenegentheyd/ mitsgaders de ingespannen aandagt van de ziele/ die waren van al die uyterlijke vertooningen afgescheyden.

Vers 9. *Dog te vergeefs eeren sy my.* Dese woorden werden hier gelesen volgens de vertalinge der Joodsche Grieken in Egypten/ die men noemt de oversettinge der LXX. in welke wel de woorden van de Grond-text over al soo stiptelijk niet werden opgevolgt/ maar nogtans de regte meyninge veeltijts geluckig uytgedrukt.

Het woordeken te vergeefs, en stont wel in den Hebreeuschen Text niet/ maar de sake selve bragt dese meyninge uyt. Haar eere en dienst wert verklaart te vergeefs, dat is/ vrugteloos/ en sonder eenige nuttigheyd/ dewijl sy daar in niet ontfangelijk waren by God.

Leerende leeringen: die geboden van menschen zijn. Dat is: Leerende het volk onderhouden de geboden en ordonnantien/ die van menschelijke uytvindinge waren/ met even soodanigen agtinge van haar werk/ als of sy Gode daar mede hadden gedient/ en haar pligt tot sijn welbehagelijkheyd afgeleyt.

Het is geoorloft / soodanige reglementen / die de voorsienigheyd heeft beraamt en aangeraden / op te volgen / schoon dat sy van menschelijke uytvindinge zijn: maar egter onder dat beding / dat men andere / die sulken voorschrift niet en volgen / daarom niet en veroordeele: en daar beneffens / dat men soodanigen werk geensins en houde voor een Gods-dienst / die niet gedient en wert / als op sijn wille: maar alleen voor een middel / om sig voor overtredinge te hoeden / en van den versoeker niet verrast te werden: want op sijn hoede te zijn, dat eyscht ook selve de liefde en vreese Gods / dewelke den mensche voorsigtig maakt.

Hier mede gaf dan Jesus in de tweede plaatse te verstaan / dat de overtredinge van sulke overleveringen der Ouderlinge, geensins tot een misdaad aan sijne Discipelen en moeste toegerekent werden: dewijle het maar waren geboden, die van menschen waren: welkers onderhoudinge tot den Gods-dienst geensins en behoorden / en welkers waarneminge in de vryheyd van een yder moeste gelaten werden / om daar ontrent te handelen na sijne eygene voorsigtigheyd.

Vers 10. *Ende als hy de schare tot hem geroepen hadde.* Wanneer Jesus nu de grond van de saak sal verklaren / soo roept hy de schare: op dat die souden oordeelen by haar conscientie van de bondigheyd van sijne leere: tot welkers aanneminge dese Vragers geen ooren en hadden.

Seyde hy tot haar, hoort en verstaat. Alsoo vereyscht hy aandagt: om sijne woorden alle te ontfangen; en overweging, omse wel te verstaan: welken eysch noodwendig was / van wegen dat s' waar voor-oordeel / 't geen alreede diepe wortelen geschoten hadde in faveur van de traditien.

Vers 11. *'t Geene ten monde ingaat, en verontreynigt den mensche niet.* Al. Niet met eenige sondige besmettinge, gelijk wy te vooren / die dwalinge hebben aangetekent in Maimonides; want daar en is geen spijse / die God geschapen heeft onreyn in sijn eygen aart; veel min dat het door een besmettinge des lighaams de ziele soude komen infecteren. Invoegen dan Jesus in desen stokregel regtdraads wederspreekt de eerste grond van de Joodsche doling ontrent de vaderlijke wet van hand-wasschinge.

Maar 't geene ten monde uytgaat, dat verontreynigt den mensche. Het geene in den mensche / en soo uytbreekt / dat men het selve hoort ten monde uytgaan: namentlijk de sonden / die over onse ledematen heerschen / en kragtig uytbreken / die besmetten de ziele / en verwoesten deselve hoe langer hoe meer / soo dat hy daar door gantschelijk verontreynigt werd.

Vers 12. *Doe quamen sijn Discipelen tot hem.* Uyt het Euangelium van Marcus blijkt Cap. 7: 17. dat Jesus na dese aanspraak tot de schare van haar is gescheyden ende in huys gegaan: alwaar hy met sijne Discipelen dese volgende redenen wisselde: hier schijnen eenige Discipelen na hem in huys gekomen te zijn / die in sijn afwesen het schrollen van de Schriftgeleerden hadden gehoort / waar af sy nu aan haar Meester komen bescheyt brengen.

Ende seyden tot hem, weet gy wel, dat de Pharizeen dese redenen hoorende, geergert zijn geweest? Dat is: Haar stootende aan dese uwe verklaringe / van uwe leere verbreemt en afkeeriger zijn geworden? want het stiet haar seer op de borst / dat haar geagte en beminde overleveringen / waar op sy soo geset en verslingert waren / dus wierden overgehaalt / en ten toone gestelt.

Vers 13.

Vers 13. *Maar hy antwoordende.* Op dit rapport.

Seyde alle plante. Of plantinge; vergelijk Jes. 17: 10. Soo werden die gene genaemt / welke gemeynschap hebben met de Kerke / en in de voorhoven des Heeren geplant en geplaatst haar vertoonen. Andere / hoewel met minder grond / verstaan het van de leere of Gods dienst.

Die mijn Hemelsche Vader niet geplant heeft; dat is / door de werkingen van sijnen heyligen Geest niet en heeft ingelijft in de gemeynschap der Kerke.

Sal uytgeroeyt worden. Gr. Met de wortel met al uytgetrocken werden, of ontwortelt werden: vergelijk Joh. 15: 2. Soo beschrijft hy het oordeel Gods over de Phariseen / dat de kinderen des Koninkrijks souden buyten geworpen werden / en self ook van alle haar tegenwoordigen stant berooft / door een oordeel van uytroeyinge.

Vers 14. *Laatse varen.* En bekreunt uw aan haar ergernisse niet: maar trek uw herte en ooge van haar af / dewijle sy haar ergerende veragteren van het Euangelium. Laat dan dit verkeert geslagte sijns wegs heenen gaan.

Sy zijn blinde leyds-lieden der blinden. Leyts lieden, die selve blind zijnde / den regten weg des levens niet en kennen / en daarom Mijn volk verleyden, Ies. 3: 12. 9: 15. welk volk ook blind is / en geen ingesigte heeft in Gods Woord / en daarom haar blindeling ook laten vervoeren tot alle wegen / waar heenen haar blinde voorgangers haar heenen voeren. Siet Ies. 42: 19. Luc. 6: 39. Matth. 13. 16.

Indien nu de blinde den blinden leyt, soo sullen sy beyde in de gragt vallen. Dat is In Gods oordeel: welke reden van vertoonende het seker gevaar / dat men van haar gelep te verwagten hadde / een kragtige verpligtinge gaf / om van dese menschen af te sien / en haar te laten varen.

Vers 15. *Ende Petrus antwoordende, seyde tot hem, verklaart ons dese gelijkenisse.* Op dat wy hare blindheyd te meerder mogten sien / soo verklaart ons nog wat nader en naakter / 't geen gy tot de scharen flus (Siet vers 10 / 11.) spraakt onder die gelijkenisse.

Vers 16. *Maar Iesus seyde: zijt ook gylieden als nog onwetende?* Onverstandig / of sonder opmerkinge en regte bevroedinge? hebt gy nog niet bevroedet / wat dat ik u-lieden wilde te verstaan geven? Het Grieksche woord ἀκμὴν betekent hier den tegenwoordigen punt des tijds / en wert regt vertaalt *als nog*.

Vers 17. *En verstaat gy nog niet?* Of bevroedet gy nog niet?

Dat al wat den monde ingaat in den buyk komt, en in de heymelijkheyd wert uytgeworpen. Dat is: In den buyk wert geschift van sijn suyver voedsel / en na alle het gene / dat den mensch soude schijnen te konnen verontreynigen onder de vuyligheyd in de heymelijkheyd wert uytgeworpen?

Daar en is geen spijse soo reyn van voetsel / 't geen niet eenige deelen / als onreyn en vuyl laat van sig scheyden / en uytwerpen: welke onreynigheyd nogtans den mensche niet en besmet na de ziele: en daarom konnen geen stoffige deelkens / die de spijse aankleven / werden aangemerkt / als waarlijk verontreynigende.

Vers 18. *Maar die dingen, die ten monde uytgaan, komen voort uyt het herte* Dat is: Uyt de overleggingen des herten. Het herte betekent het binnenste / en in den mensche dikmaal de ziele, die inwendig verborgen is / en nogtans de uytgangen heeft des levens. Prov. 4: 23.

En deselve ontreynigen den mensche. Dat is: Wanneer hy verontreynigt wert /

wert / dat ontstaat uyt de besmettelijkheyd der quaden / welke uyt het herte voortkomen.

Vers 19. *Want uyt het herte komen voort boose bedenkingen.* Siet Gen. 6: 5. 8: 21. Prov. 6: 14. Jer. 17: 9. Het herte brengt sijn boose gedagten uyt door de tonge / en alle quade discoursen en vuyle redenen volgen nootsakelijk op een voorgaande boose bedenkinge: Soo dat de tonge is een bewijs van 't geene eerst was in de gedagten.

Doodslagen, overspeelen, hoereryen, dieveryen, valsche getuygenissen, lasteringen. Alle welke sonden beschadigen onses naastens leven / kuysheyd / goederen en goede name / ende aanloopen tegen het seste / sevende / agtste / en negende gebod.

Dese aangewesene sonden moet men maar aanmerken als eenige proeven van boosheden / en daar onder begrijpen alle overige sonden / die tegen de wetten Gods aanloopen / gelijk blijkt / als men vergelijkt Marc. 7: 21, 22.

Vers 20. *Dese dingen zijn 't, die den mensche verontreynigen.* En de besmettinge der ziele vermenigvuldigen.

Maar het eten met ongewasschen handen en verontreynigt de mensche niet. Men moet onderscheyd maken tusschen ongewasschen handen / en onreyne handen: Jesus spreekt altoos met die bepalinge / om dat hy geensins toe staat / dat de wasschinge eenige geestelijke reynigheyd kan geven / of eenige sondige onreynigheyd kan wegnemen.

Betooninge, dat de Schriftgeleerden en Pharizeen haar sonder reden hebben ge-ergert aan de leere van Jesus, *om dat hy sijne Discipelen bevrijde van de onderhoudinge der menschelijke geboden, die hun van hare Ouderlingen waren opgeleyd.*

De Prophetie van Iesai Cap. 29: 13, 14. getoont te behooren tot desen tijd, en te passen op deser zeden.

§ 1. DE Prophetie / welken de mond der waarheyd hier den Joden voor oogen leyde / komt hier in sijn regte plaatse ons voor: want sy sprak van dat volk / en van dien tijd / die even ging voor de roepinge der Heydenen; sy stelt den Joden die sonde voor oogen / om welker wille sy verblind / verhart / verstoort en verworpen zijn / en de Heydenen geroepen in hare plaatse: want daar op is de gantsche rede van den Propheet uyt / om de tijdelijke en geestelijke oordeelen / die God over de Joden soude uytstorten te regtveerdigen / en haar die sonden te doen begrijpen / die sulke oordeelen wel verdienden: dese dingen zijn soo klaar in dat Hooft-stuk van onsen Propheet / dat'er maar een opmerkent leser behoeft om het selve te sien: daarom eyndigt ook dit Capittel in de laatste bekeeringe der Joden / daar in hy vertoont wat genadige uytkomste nogtans dat oordeel van verhardinge in het eynde van de wereld hebben soude vers 22-24. wanneer wy dan met Jesus voor vast-stellen / dat Jesaias Cap. 29. geprophetcert heeft van de Joden van dien tijd / en van de sonden die haar laatste verstooringe en verhardinge hebben ver-

voorsaakt: soo staat ons voort te letten op den inhoud van dese beschuldiging / en op de sware straffe / die daar door speciaal verdient was: Soo luyd den gantschen Text vers 13: 14. Ende de Heere heeft geseyt: Daarom dat dit volk nadert, met sijn mond en met hunne lippen my eeren: dog hare herte verre van my doen, ende dat hare vreese voor my menschen geboden zijn, die haar geleert zijn. Daarom, siet ik sal voorts wonderlijk handelen met dit volk, wonderlijk, en wonderbaarlijk: want de wijsheyd sijner Wijsen sal vergaan, ende het verstand sijner verstandigen sal sig verbergen. Hier vint men haar schuldigh verklaart aan huychelary: hare geveynstheyd geeft wel een uyterlijke vertooninge van Gods-dienstigheyd / maar sonder inwendige schickinge des herten: en uyt die gesintheyd siet men hun bewickelt in een tweede quaad / dat sy tot een regelmate van hare vreese Gods, dat is / Godvrugtige oeffeningen hebben verkooren menschen geboden, die haar boven het gebod Gods waren geleert / en in wiens onderhouding sy een groote Godvrugtigheyd stelden: want om dat daar door alleen de lighamelijke oeffeningen wierden voortgeset / soo vont het huychels herte vermaak in die schijn-vertooning / en wilde in soodanige oeffeningen zijn aangesien / als een practizijn van ware Godsaligheyd; welke twee quaden soo seer verfoeyelijk waren in de oogen Gods / dat hy selve bedreygt heeft alle hare wijse en verstandige Leeraars van hare schoolen / en Raatsheeren van haar Sanhedrin van wijsheyd en verstand te berooven / en over te geven aan het oordeel der verblindinge: om dat sy het volk met hare menschelijke insettingen hadden afgetrokken / en veele doen struykelen in de wet. Mal. 2: 8. Dewijl sy hare wetten / en hare wijsheyd daar in betoont/ roemende / egter bevonden zijn het woord des HEEREN daar in verworpen te hebben, Jer. 8: 8, 9. en de wet gewelt te hebben aangedaan. Ezech. 22: 26. Zeph. 3: 4. Daar by ook quam dat de meeste van hare wetten steunden op beuselige gronden / en daarom in de prophetie genaamt werden; Ydele insettingen, Jes. 10: 1. Wee die geene, die ydele insettingen insetten, ende den schrijvers, die moeyte voorschrijven. En hier sien wy nu / dat soodanige menschen voorkomen / met welke de Christus te worstelen hadde: weshalven dese ergernisse der Joden niemant moet voorkomen als een vreemde sake: maar als een quaad / het welke te vooren was voorsegt / en als een verkeertheyd uyt welke haar wijse en verstandige niet en souden ontwaken / maar daar in soo verdwasen en sotter werden / dat al haar wijsheyd en verstand sou vergaan.

De Christus vermogt met sijn gesag, die geboden te casseren in sijn Koninkrijke, die de Wijsen in Israel hadden beraamt.

§ 2. Het is buyten allen twijffel / dat de wasschinge der handen voor den Eeten, geen gebod en was van de geschrevene wet: ja de Joden selve en hielden dat gebod uyt geen ander gesag / als in de name en op de ordonnantie van Hillel en Shammai, twee voorname Leer-meesters van haar schoole / die voor eenige Jaren tot Jerusalem gebloeyd hadden. Want / soo vint men dese uytdruckelijke woorden in den Thalmud, Shammai en Hillel hebben het besluyt gemaakt van de reynigheyd der handen. Hier: Schabb. Fol. 3: 4. Indien nu een bloot Leeraar in Israel sulken gesag hadde om soodanige wetten te maken / en Israel aan

des selfs gehoorsaamheyd te verpligten: hoe veel te meer hadde de Christus magt en gesag / om sulke wetten te veranderen / en sijne discipelen van des selfs onderhoudinge te ontslaan / even uyt dien hoofde om dat hy de Christus was: Die Propheet welk Moses gelijk soude zijn: en daar van God bevolen hadde / *Hoort hem*. Deut. 18: 15. (Ook met dese bedreyginge / vs. 14. ende 't sal geschieden, de man, die niet sal hooren na mijne woorden, die hy in mijnen name sal spreken, van dien sal'ik het soeken) behoort sonder twijffel van grooter gesag by ons te zijn; als een feylbaar mensch / die na sijn menschelijke voorsigtigheyd ordonnantien beraamt tot verpligtinge van het volk. Het is gewis dat de Christus soude een Koning zijn / die in sijn Koninkrijke de magt soude hebben / om wetten te maken: als een Vorst en gebieder der volken. Jes. 55: 4. Sonder dat men te verwagten hadde / dat hy alle de menschelijke wetten van de Joodsche raad soude overnemen: maar veel eer / dat hy dat jok soude verbreken / veele lasten afnemen van de schouderen van sijn beswaarde volk: en dat vermoeyde erf-deel ruste geven: gelijk wy al te voren op sijn plaatse bewesen hebben. Siet op Cap. 12: 1.. 21. Indien nu de Christus regt hadde / om alle sulke menschelijke willekeuren af te schaffen in sijn Koninkrijke: wat misdaad was het dan / dat sijn discipelen niet en onderhielden de overleveringe der Ouderlingen.

Dewijl de vaderlijke insettingen ook behelsden onregtmatige wettē, die Gods gebod kragteloos maakten, soo waren die soo seer niet te respecteren.

§ 3. Het was te vergeefs / dat men de woorden der Wijsen soo hoog verhief / als waren sy van een onfeylbare God-spraak voortgekomen: die wat opmerkender oog hadde / konde wel haast sien / dat het alles soo pluys niet en was; wanneer men de wetten eens ging ontleden / men vont 'er onder / die onregtmatig waren / en 't volk bewickelden in swaare overtredingen van de Goddelijke wet: uyt het proef-stuk / dat Jesus haar voor oogen stelde / was het openbaar / dat sy Gods gebod kragteloos maakten om hare insettingen wille. Soo was het dan een onredelijken eysch / dat sy de Discipelen Christi wilden onderworpen hebben onder een wet / die in veele plaatsen de Wet Gods kragteloos maakte: daar nogtans de Christus komen soude / om de kinderen Levi van sulke onreynigheden te louteren / gelijk men het silver loutert. De Joden selve hebben dit somwijlen komen sien / soo getuygt yemant / dat de Thalmudisten in Baba Metzia uytdrukkelijk bekent staan dat hare Vaderen daarom de straffen aan God hebben moeten boeten, om dat sy haar eygene woorden hadden voorgetrocken voor de wet, en alsoo geagt en ge-estimeert van meer verpligtinge te zijn als de wet van Moses selve. V. Huet. demonst. p. 1038.

Te meer, dewijl de gronden van de willekeuren der Wijsen beuselagtig en met het eynde der wetstrijdig waren.

§ 4. Wanneer men ook agt gaf op de meeste gronden van die menschelijke willekeuren / soo vint men die soo beuselagtig en ongegront; soo verre buyten de ware en regte bevatting van het eynde der wet; dat men deselve ook geensins voor keuren van voorsigtigheyd en konde aanmerken / en derhalven ook voor geen ware heyning-muyr tot bevepliging van de wet. Dit bleek uyt dit eygenste exempel / dat de Joden de Discipelen voorwerpen. Het is waar / dat de ceremoniele wet

uyter-

uyterlijke reynigheden beval/ sommige spijse voor onreyn verklaarde/ en sommige saken voorstelde als verontreynigende/ waar van men niet en mogt wederkeeren tot heylige dingen aan te raken/ voor dat men wederom gereynigt was; Niet als of eenig schepsel buyten den mensch onreyn was in sijn aart/ en eenige sondige besmettinge door uyterlijk aanraken konde oversetten: maar het oogmerk van dit alles was/ om den mensch sijne onreynigheyd na de ziele voor oogen te stellen door dese figuren en sinnebeelden van de schaduwige wet; en indagtig te maken/ dat hy van nooden hadde een reynigent water/ een geestelijke besprenginge/ dewelke kragt hadde om sijn ziele als reyn en snee-wit Gode voor te stellen. Dewijle sy nu die wet gestaaft hadden/ om de ziele niet door heymelijke onreynigheyd te besmetten/ soo betoonden sy haar onkundig van het eynde/ waar toe dat God die wetten van reynigheyd had ingestelt en beuselagtig in hare consideratien/ dat sy vreesden voor een zielen smet/ uyt het eten van haar spijse/ met ongewasschen handen. Reden hadde dan de Christus/ om een wet/ die van menschen was gestaaft; op beuselagtige/ valsche/ en tegen het eynde der wet strijdende gronden opgebouwt/ wederom te verwerpen/ en niet toe te laten/ dat sijne Discipelen daar aan souden werden verpligt of eenigsins verbonden: waarom souden sulke redenloose wetten in Christi Koninkrijke werden gerespecteert/ die steunden op soodanige gronden; waar door men het bloed des Testaments niet en kende/ ja versaakte: en alle begeerte/ na dat ware reynigbad/ 't welk de Christus soude ontsluyten voor sijne uytverkorene/ uytbluste en gantschelijk verdoofde.

§ 5. Maar schoon dat dese ordonnantien van het Ouderlingschap al waren te houden voor keuren van voorsigtigheyd/ die waarlijk een heynig-muyr konden verstrecken om de wet: soo wiert 'er nogtans een misslag begaan/ dat men de onderhouding van deselve ging uytmeeten voor een waar Godsdienstig stuk; aangemerkt dat deselve geensins in haar eygen aart eenige deugdelijkheyd begrepen/ die God konde behagen/ en daarom voor geen betragting van de ware reynigheyd en moesten opgenomen werden: die dan van die meyninge waren/ als of men God in daad en waarheyd eerde/ en eenig Godvrugtig eerbewijs bewees/ als men na dat voorschrift wandelde/ die moesten nootsakelijk onderwesen werden/ dat de nalatinge van sulke geboden geensins de heyligmakinge en quetste/ en dat het waarnemen van deselve met sulken oogwit was een vergeefschen dienst/ welke Gode niet aangenaam en was; maar van hem in sijn woord verworpen wert. En daarom had de Christus het regt/ om door een contrarie observantie die dwalinge te beschamen.

Immers soo konden dese willekeuren sonder verfoeyelijke dwalinge voor geen gedeelte van den Gods dienst erkent werden.

§ 6. Soo yemant meent/ dat de stoel van Moses/ en 't gesag van haren wetgever daar mede wiert gekrenkt; die moet weten/ dat de Messias geensins gehouden was/ om hare wetten te behouden/ en over te brengen in sijn vrye Koninkrijk: maar dat de wetgever voor sijn scepter souden moeten bucken: overmits dat hy met vreugden-olie gesalft was verre boven sijne mede-genoten. Psal. 45: 8. Die HEERE soude een

Tegenwerpingen opgelost.

groot God zijn, ja een groot Koning boven alle Goden. Psal. 95: 3. Dewelke soude rigten in het midden der Goden; en haar-lieden bestraffende/ seggen: Hoe lange sult gy onregt oordeelen. Psal. 82: 2/ 3. Alle morgen soude hy het regt in 't ligt geven, en daar en soude niet ontbreken. Zeph. 3: 5. Het is waar dat Jesus selve seyde: Matth. 23: 3. De Schrift-geleerden ende de Pharizeen zijn geseten op den stoel Mosis: daarom al wat sy uw seggen, dat gy houden sult, hout dat, ende doet het, maar en doet niet na hare werken: want sy seggen het, ende en doen het niet. Maar men moet dese woorden ook in een goeden meyninge opvatten: en wel aanmerken/ dat de Saligmaker niet en spreekt van de staat der Kerke des N. T. dat is/ van de verpligtinge der gener/ die tot sijn Koninkrijke uyt Joden en Heydenen overgingen: maar alleen van den staat der gener/ die onder de wet waren/ en desen wetgever schuldig waren te hooren/ soo lange als sy de stemme van den grooten Herder nog niet gehoort of bekent en hadden. Hier gaf dan Jesus dat getuygenisse aan de Pharizeen met uytsluyting van de Sadduceen/ dat sy waren de navolgers van Moses/ die sijn wet nog hielden in eenige eere/ en de naaste waarheyd daar uyt begrepen/ alhoewel niet sonder een suyrdeesem van quade bevattingen ontrent den grond van die wet. Aan dese menschen waren sy gehoorsaamheyd schuldig in alle het geene/ dat niet en street met het gebod Gods; dog soo ook/ dat sy de ordonnantien beraamt tot omtuyning van de wet moesten doen op een ander wijse/ geensins om van de menschen gesien te werden. vers 5. Als of daar in eenige heyligheyd gelegen was; maar ordershalven/ en om alle afwijkinge te ontwijken ook van de willekeurige wet/ op dat de sinnebeelden van reynigheyd te aangenamer vertooninge gaven aan haar geloove. Maar in tegendeel/ die Christi Discipelen onder dat jok wilden brengen/ dewelke de HEERE vry gemaakt hadde/ dat waren vyanden en bestrijders van de vryheyd en van het Koninkrijke Gods.

---

2. Twee considerabele wonder-werken tot bevestiging van de voorgemelte leere verrigt, en beschreven: waar van.

A. **De eene was een uytwerping van een onreyne Geest** uyt de dogter van een Chananeesche vrouw. *Versf.* 21-28.

B. **De andere bestont in een spijsing van vier duysent** mannen met seven brooden, en weynig vischkens na eenige wonderlijke genesingen. *Versf.* 29-39.

A. *Een*

A. *Een dogter van een Chananeesche vrouw na eenige reden-wisseling van een onreynen Geest verlost.* *Verss.* 21 - 28.

Korte opening van 't regte verstand der woorden.

Vers 21. E*Nde Iesus van daar gaande.* Verstaat van Capernaum: alwaar hy dat voorgaande gesprek met die Jerusalemsche Gesanten gehouden hadde.

Vertrock na de deelen van Tyrus en Sidon. Of na de landpalen van Tyrus en Sidon, twee voorname steden van groot gebied: welkers gantsche landschap de naam droeg van Phenicien / en om hare gemeynschap met de Syriers, Syrophenicien, het welke ten Noord-westen grensde van Palestina.

Vers 22. *Ende siet een Chananeesche vrouwe.* Uyt dit landschap van Syro phenicien opgekomen; gelijk wy sien Marc. 7: 26. wiens inwoonders nog overblijfselen waren van de oude Chananeers: want soo staat 'er Jud. 1: 31, 32. Aser en verdreef de Inwooonderen van Acco niet, nogte de inwoonderen van Sidon: nogte Achlab, nogte Achsib, nogte Chelba, nogte Aphik, nogte Rhechob, maar de Aseriten woonden in 't midden der Cananiten, die in den lande woonden: want sy en verdrevense niet.

Uyt die landpalen komende. Soo dat sy hier quam toeloopen tot Jesus uyt het land der Heydenen / terwijl sijn komste haar was bekent geworden.

Riep tot hem, seggende: Heere, gy sone Davids. Waar mede sy betuygde / dat sy Jesus hielt voor de Heere / de ware Sone Davids / die belooft was / dat is voor de ware Christus in welke belijdenisse sy veel Joden te boven ging. Siet Matth. 9: 27.

Ontfermt u mijnder. Bewijst aan my ellendige uwe barmhertigheyd / door uwe groote kragt/en almogende hulpe.

Mijn dogter is deerlijk van den Duyvel beseten. Of wert qualijk van den Duyvel getracteert.

Vers 23. *Dog hy en antwoorde haar niet een woord.* Gr. Niet eenen rede, dat is / niet met allen, op dat dit wonderwerk mogt gesien werden hem gelijk als afgedrongen te zijn / soo heeft hy met sijn stil-swijgen eerst de aanhoudende Geest en kragtige begeerte van dese vrouwe willen uythalen; en betoonen hoe seer dat hy tot dit werk van weldadigheyd was geperst.

Ende sijne Discipelen tot hem komende baden hem. Want / het begon haar te verdrieten / dat dese vrouwe soo jammerlijk haar na riep en kermde / sonder gehoor te verkrijgen.

Seggende: Laatse van uw. Laatse ontslag en uytslag van uw krijgen: houtse dog niet op / en doet met haar gelijk als gy te rade zijt te behooren.

Want, sy roept ons na. Gr. Agter na. Sy loopt ons al klagende en schreeuwende agter na / en maakt een groote bewweginge over de straat; daar nogtans Jesus scheen herwaarts geweken te zijn / om wat te schuylen in de stilte / tot dat de bewegingen in Judea en Galilea wat souden aan 't bedaren gekomen zijn. Want uyt het verhaal van Marcus bevinden wy / dat Iesus in een huys gegaan was, ende niet en wilde, dat het yemant wiste. Cap. 7: 24. Maar eerstmaal van dese vrouw was openbaar gemaakt. In dit huys viel sy neder aan sijn voeten: en als hy daar uytging / riep sy hem agter na.

Vers 24. *Maar hy antwoordende seyde: Ik en ben niet gesonden, dan tot de verloo-* *rene*

rene schapen des huys Israels. Soo opent hy sijn instructien/ welke hem de Vader gegeven hadde/ na welke hy sijn gesantschap moeste uytvoeren/ soo lange als hy in het vlees wandelde: die was bepaalt tot het huys Israels; want haar was de belofte gedaan: en hier erkent hy schapen, die hy noemt *verloorene schapen*, dat is/ afgedwaalde en vervoerde schapen, die nogtans behoorden tot sijnen stal/ en toegebragt moesten werden. Siet Matth. 10: 6.

Dese bepalinge van sijne sendinge geduyrde slegts alleen tot op dien tijd toe/ als de heylige Geest soude betoonen/ dat den tijd van de roepinge der Heydenen gekomen was/ 't geen geschiet is na de hemelvaart Christi/ vergelijk Act. 13: 46, 47. Soo nogtans/ dat somtijts ook een en ander uyt de Heydenen Jesu zijn voorgekomen/ als geloovende/ en die sijne genade zijn deelagtig geworden; Siet Matth. 8. 5, 13. Gelijk ook onder de wet uyt de Heydenen eenige zijn aangenomen tot Joden-genooten.

Vers 25. *Ende sy quam, ende aanbad hem.* Nademaal sy in hem een Goddelijke hoogheyd/ weerdigheyd en kragt erkende; schoon sy uyt kragt van de voorgaande antwoord was van de hand gewesen/ soo hielt sy egter aan met te ootmoediger smeekinge.

Seggende: Heere helpt my. Het grondwoord betekent op yemants geschreeuw komen aanloopen; gelijk men plag/ wanneer men yemant hoort roepen in verlegentheyd/om te besien wat onraad datter is/ en hem de hulpende hand te bieden.

Vers 26. *Dog hy antwoorde, ende seyde 't en is niet betamelijk.* Gr. Het en is niet goed; Dat is/ niet betamelijk/ nog behoorelijk.

Het brood der kinderen te nemen, ende den hondekens voor te werpen. Hier komen dan de Israeliten voor onder de benaming van de kinderen, die alder-eerst door sijne weldaden en genaden verzadigt moesten werden/ eer men eenige overbragt tot andere onreyne volkeren/ die hier voorkomen onder de benaming van honden of hondekens, welke genomen is uyt Psal. 22: 17. 20. en uyt het Joodsche gebruyk; want soo vint men in de Midrash Thillim. Fol. 6: 3. de volkeren der wereld werden by de honden vergeleken. De reden van die benaming is/ om dat sy als onreyne vremt waren van het verbond Gods/ en vervremt van de burgerschappen Israels. Jesus gebruykt ook het woord van voorwerpen, om te kennen te geven/ dat daar in een onnutte verspilling soude schijnen te geschieden van sijne weldaad.

Vers 27. *Ende sy seyde: Ia Heere.* Dit is een spreekwijse van toestemminge; waar door sy Christi redenen goetkeurt/ en bewilligt: sy en wederspreekt dien grond niet/ maar bepaaltse alleen/ en toont/ dat deselve nog een deure open laat voor haar gebed.

Dog de hondekens eten ook vande broexkens, die daar vallen van de tafel harer Heere. Als of sy seyde: alhoewel ik met regt onder de onreyne honden gerekent ben/ 't geen ik in alle ootmoedigheyd bekenne: soo smeeke ik nogtans/ dat ik daarom niet en mag verstooten en van uwe weldadigheyd uytgesloten werden: maar gelijk de kruymkens die daar afvallen van den tafel zijn een honden portie/ soo laat my ook geworden het minste gedeelte van uwe gunste: en laat my leven by uwe genade.

Vers 28. *Doe antwoorde Jesus, ende seyde tot haar, ô vrouwe! groot is uw geloove.* Gelijk hy soo ook eens prees het geloove van dien Heydenschen hooftman. Siet Matth. 8: 10.

Uw geschiede, gelijk gy wilt. Gelijk gy

gy vieriglijk begeert hebt van dat helsche spectakel verlost te zijn / het welke sig vertoont in uwe dogter / en nu haakt om met God vereenigt te zijn : soo gebiede ik : dat dien Geest uytvare / en dat mijn genade in uwe ziele ligte.

Ende hare dogter wiert gesont van dier selver uyre. Marcus segt Cap. 7: 30. Ende als sy in haar huys quam, vont sy dat de Duyvel uytgevaren was, ende de dogter liggende op het bedde.

Aanwijsing dat dit wonderwerk diende tot bevestiging van Jesu voorgaande leere.

§ 1. HEt sal van nooden zijn / om 't geheym / dat onder dit verhaal verholen ligt / uyt te halen / dat men dese vrouwe regt aanmerke in haar tweederleye staat. 1. In haar uytwendige toestant / na welke sy was onder de onreyne honden ook een hondeken, gelijk sy selve seer gewillig heeft beleden / want uyt de nakomelingen van de verbannene Cananeers gesprooten zijnde / soo was sy een Heydinne na de Griekſche wijse van Gods-dienst / geboren in Syro-phenicien, en derhalven gantsch vreemd van de burgerschappen Israels. 2. Maar na haren inwendigen staat / die na de genade was ; soo betoonde sy uyt het geene, dat haar ten monde uytging, dat haar herte gereynigt was door het geloove. Act. 15: 9. Nademaal de belijdenisse van haar mond / vergeselschapt met een betooninge van soo grooten ernst en aanklebentheyd / een bewijs was van een groot geloove. Groot (A) ten aansien van die groote waarheden / waar door het selve wiert verligt en bestraalt / die van haar klaarlijk wierden erkent en beleden : want sy bekende in de persoon van Iesus een aanbiddelijke heerschappy, welke selfs het gebied hadde over de poorten der helle : sy erkende dat hy was God en te gelijk de soone Davids, en derhalven dat hy was de Christus, de Konink en Verlosser Israëls, door wiens gunst en ontferminge een arm sondaar konde behouden werden uyt het gewelt des Duyvels, en overgebragt in den staat der genade. Groot was ook haar geloove (B) ten aansien van de kragten des geloofs vasthoudende en aanklebende / soo dat sy door geen bejegeningen af en liet : maar hoe dat Iesus haar vernederde / sy gaf God de eere / bekende haar niet weerdigheyd / en hielt aan op het fondament van sijne genade en barmhertigheyd : Soo was sy dan nu gereynigt van Gods Geest / die noyt gewasschen was na de insettingen der Joden.

Een Heydensche vrouwe na de uytwendige levens stijl Heydensch, gereynigt door het geloove.

§ 2. Op soo grooten geloove is ook een groot / heylsaam en Goddelijk wonder-werk gevolgt : want het Dogterken / dat van een boose Geest soo qualijk wiert gehandelt, wierd op Iesu woord ter selver uyre verlost / en gesont gemaakt ! *Groot* was dese verlossinge / om dat niet alleen de onreyne Geest van haar was geweken / maar dat ook alle de qualen, die hy haar hadde toegebragt / waren genesen, en sy tot een staat gebragt van volkomene gesontheyd. *Heylsaam* was dese verlossinge / om dat sy haar behouden na de Ziele gereddet uyt al die helsche en schrikige

Begenadigt met een groote heylsame en Goddelijke verlossinge.

kige vertooningen uyt / uyt alle angsten en verbarenissen des gemoeds die daar uyt waren geresen; en haar ziele nu gewortelt was in soodanigen staat / daar in haar de schrik des Heeren bewoog, en aansette tot het geloove. 2 Cor. 5. Maar ook was dit een verlossinge van *een Goddelijk wonder-werk*, dewyl datter geen magt en is / om over de onreyne Geesten te bieden / als die in God selve is / of daar hy met sijne groote werken de waarheyd wil getuygenisse geven. Een sake die wy te vooren in 't breede hebben getoont / en de grond van Iesus heerschappye over de Duyvelen beweert tegen de lasterende Joden. Siet op Cap. 9: 32-34.

Wat waarheden door dit wonderwerk wierden bevestigt

§ 3. Wanneer wy dan dit Goddelijke werk van soo groote en heylsame vrugten komen te vergelijken met de belijdenisse van dese Vrouwe/ en haar gantsche staat / soo sullen wy klaarlijk sien / dat door dit mirakel dese navolgende waarheden bevestigt zijn. 1. Dat Iesus was de Sone Davids, de Heere van sijn volk / de ware Messias / wiens gesag en luyster alle geschapen magt en aansien te boven ging: en derhalven die in sijn Koninkrijke een Goddelijk gebied soude oeffenen; aan wiens wetten wy sonder murmureeringe schuldig waren gehoorsaamheyd te bewijsen / en op wiens believen dan ook de willekeurige ordonnantien van de Goden des volks sonder reden van ergernisse niet alleen konden/ maar ook souden ophouden in sijn vrye Koninkrijk. Want / wanneer dese Vrouwe Iesum beleden hadde / dat hy was de HEERE, de Sone Davids, die selfs de Duyvelen kon gebieden te vertrecken: en aan de Hondekens de kruymen geven van sijn tafel; soo wert haar geloove geroemt/ en door dit wonder-werk getuygenisse gegeven van den Hemel. 2. Dat de wasschinge der handen niemant reynigt na het gemoed: maar dat het geloove het herte reynigt. Act. 15: 9. Want / hier krijgt een Vrouwe/ die ten aansien van de onderhouding der ceremonien nog vremt was van de burgerschappen Israëls / en daar in op de Heydensche wijse leefde sonder de wet / nogtans getuygenisse van God door dit werk / dat sy hem behagelijk was / en dat alleen door het geloove / sonder de werken der wet: even gelijk als Abraham door de besnijdenisse in God geloofde, ende sijn geloove wiert hem toegerekent tot regtveerdigheyd Gen. 15: 6. Rom. 4: 9-16. Schoon dese Vrouwe na de wet der willekeuren veelsins on-reyn was: en daarom een hondeken genaamt / en veel meer nog na de willekeuren en ordonnantien der Schriftgeleerden / etende met ongewasschen handen: egter en konde die uyterlijk genaamde on-reynigheyd haar geensins verontreynigen: 't geen tot de monde inging / dat maakte haar niet on-reyn: maar 't geene tot de monde uytging / dat vertoonde hoe sy buyten alle wasschingen was gereynigt geworden na den Geest. 3. Dat de Heydenen in 't Koninkrijke Christi sonder de wet souden leven. Hier sag men een voorspel van de roepinge der Heydenen/ en men bevont in die weynige / die Gods Geest toebragt / grooter geloove als in Israël / waar uyt men klaar bemerken kan / dat de Heylige Geest het werk der genade van nu aan in de saligheyd der Heydenen soude willen verheerlijken; en wanneer sy sonder voorgaande overgang tot

de onderhouding der ceremonien Christo op sulken glorieusen wijse / met sulken heerlijke belijdenissen des geloofs / wierden voorgestelt en toegebragt ; soo dat haar sijn genade niet en konde voorbygaan : soo bleek het klaarlijck / dat de Heydenen het jok der wet niet en souden dragen in sijn Koninkrijke / veel min dat menschelijk jok der Schriftgeleerden : die dingen waren maar een middel-muyr des afscheydsels geweest / om een scheydinge te maken tusschen Joden en Heydenen : die nu moeste afgebroken werden : en daarom soude de Christus het regt den Heydenen voortbrengen. Jes. 42. Dat is : beboegt na den staat der Heydenen : die hy alleen soude roepen tot den redelijken Gods-dienst, en vry maken van alle die wetten / die in willekeuren bestonden / en een bewijs waren dat Israel was dienstbaar gemaakt / en 't regt hadde moeten proeven / dat haren Heere wilde oeffenen in sijn gestreghevd / wegens de wederspannigheyd van sijn volk.

§ 4. Op die waarheden / welk door dit wonderwerk wierden bevestigt / was de vryheyd gegront / die Jesus gaf aan sijne Discipelen / als hy haar ontsloeg van de insettingen der Ouden ; en de wederlegginge der Joden / als de mond der Wijsheyd haar vertoonde / dat men hare willekeuren soo niet en hadde te respecteren in sijn Koninkrijke Besluyt.

B. Na eenige wonderlijke genesingen spijsigt en verzadigt Jesus nu wederom een schare van vier duysent mannen, behalven de vrouwen en kinderen met seven brooden en weynig vischkens.

Verss. 29-39.

Korte opening van het regte verstand der woorden.

Vers 29. *Ende Jesus van daar vertreckende.* Van de landpalen van Tyrus ende Sidon. Marc. 7: 31. Dat is / na alle waarschijnelijkheyd van het land / dat 1 Kon. 9: 13. Cabul genaamt wert.

Quam aan de Zee van Galilea. Door het midden van de landpalen van Decapolis. Marcus 7: 31. welk landschap na de beschrijvinge van Plinius gelegen was aan de Oost-zijde van de Jordane : soo dat Jesus de Jordane schijnt overgetogen te zijn Benoorden de Galileesche Zee / of by de bronnen van de Jordane omgetrocken te wesen. Josephus toont ook / dat het selve behoort heeft tot het rijk van Syrien.

Ende klam op den berg, ende sat neder. Die gewoonte van de HEERE Jesus wert meermalen aangeteykent. Siet Matth. 5: 1. en vergelijk Cap. 14: 23. 17: 1. Act. 1: 12. eenige willen / dat hier gesien wert op dien selfden berg / waar van gesproken is. Cap. 14: 23.

Vers 30. *Ende veel scharen zijn tot hem gekomen, hebbende by haar kreupele, blinde, stomme, lammen, ende veele andere.* Het woord / dat hier lammen vertaalt wert / betekent eygentlijk verminkte, die van eenige leden / als handen / voeten / &c.

berooft waren. Siet Matth. 18: 3. en Marc. 9: 43. Onder die alle verhaalt Marcus in 't bysonder de Historie van een dooven, die seer beswaarlijk ook sprak. Cap. 7: 32-37.

Ende wierpense voor de voeten Jesu. Dat is: Leydense voor sijne voeten, dog om de dringende menigte / die haar benootsaakte te haasten / hadde dit nederleggen gelijk als een gedaante van nederwerpinge.

Ende hy genas deselve. Als de Geneesmeester Israels: maar egter sonder medewerking van uyterlijke geneesmiddelen.

Vers 31. *Alsoo dat de scharen haar verwonderden.* Het welke is de eerste werkdrugt van soodanige wonder-tekenen; die den mensche moesten verpligten en bereyden tot een aandagtig ondersoek van deses mans woorden en werken. Siet Matth. 9: 8.

Siende de stomme sprekende. Na de grontspraak de stom-dooven sprekende. Vergelijk Matth. 9: 32, 33. 12: 22.

De lammen gesond. Of lieber de verminkten, die van eenige leden berooft waren / gesond, en herstelt in het besit van hare verloorene of vermiste ledematen / 't geen Iesus alsoo wel doenelijk was / als dat hy het afgehouwen oor van Malchus wederom aansette en genas.

De kreupele wandelende. Matt. 11:4.5.

Ende de blinde siende. Siet Matth. 9: 27-31.

Ende sy verheerlijkten den God Israels. Siet 9: 8.

Vers 32. *Ende Iesus sijne Discipelen tot hem geroepen hebbende, seyde: Ik worde innerlijk met ontferminge beweegt over de schare.* Siet Matth. 9: 36.

Om dat sy nu drie dagen by my gebleven zijn, ende en hebben niet dat sy eten souden. Soo lesen wy van Saulus, Act. 9. en van Cornelius de Hooftman. Act. 10: 30 Dat sy vastende drie dagen lang, aten, nog dronken. Het geen onder een warmer climaat ook minder te verwonderen is / alwaar de honger soo seer niet aangeprickelt wert als in een kouder lugt: die de menschen hongeriger maakt: Het kan dan wesen dat de scharen in al dien tijd gevastet hadden. Of men kan de woorden ook soo begrijpen / dat sy in die drie dagen tijds al haar voorraat hadden verteert / en tegenwoordig hongerig en sonder spijse waren / wanneer Jesus dese by een komste wederom wilde scheyden / en elk te rug senden na sijn huys en wooninge.

Ende ik en wilse niet nugteren van my laten. Dat is: Hongerig en sonder eten laten gaan.

Op dat sy op den weg niet en beswijken. Flaauw van kragten werden; soo dat sy niet en souden konnen voortkomen / maar by de weg blijven leggen: de reden van dese bekommeringe voegt'er Marcus by Cap. 8: 3. uyt de mond van Iesus, seggende: want sommige van haar komen van verre.

Vers 33. *Ende sijne Discipelen seyden tot hem: Van waar sullen wy soo veele brooden in de woestijne bekomen?* Waar souden wy die hier van daan halen? daar wy zijn in een woeste plaatse. Soo spraken sy wederom uyt menschelijke swakheyd; waar door men beswaarlijk opklimt tot regte beseffinge van Gods Almagtigheyd.

Overmits Jesus hier wederom was in een Woestijne aan de Galileesche Zee / gelegen aan de Oost-kant / en na men uyt het vertrek kan gissen in de noorder deelen van dat gewest; soo schijnt men met goede redenen te konnen besluyten / dat dese Woestijne deselve plaatse is / daar onlangs te voren vijf duysent menschen ook op een miraculeuse wijse gespijsigt waren.

Dat wy sulken grooten schare souden verza-

zadigen? Namentlijk / van vier duysent mannen / behalven de vrouwen en kinderen vers 38.

Vers 34. *Ende Jesus seyde tot haar, hoe veel brooden hebt gy?* Soo vraagt hy wederom / om het wonderwerk in sijn groothteyd regt te doen beschouwen.

Sy seyden, seven en weynig vischkens. Soo dat yeder broodt / alleen onder de mannen uytgedeelt / behalven de vrouwen en kinderen / soude moeten gaan aan meer als vijfhondert een-en-tsebentig deelen: welke kruymkens immers daar door soo seer verkleynen / dat sy van naturen gansch niet genoegsaam zijn / om sulke hongerende buyken te verzadigen.

Vers 35. *Ende hy gebood de scharen neder te sitten op de aarde.* Verg. Cap. 14:19.

Vers 36. *Ende hy nam de seven brooden, ende de visschen: ende als hy gedankt hadde, brak hyse.* Even gelijk in de voorgaande spijsinge. Cap. 14: 19.

Volgens de gewoonte der Joden / soo was 'er altijd een / die de zegen sprak uyt aller naam / en het geselschap sloot met een eenparig Amen: waar mede sy betuygden dat haar begeerte en haar meyninge gantschelijk was uytgedrukt. 1 Sam. 9: 13. Hier sprak Jesus de zegen / als Heere van dese maaltijd: en dankte God sijn Vader over sijne genade ontrent den mensche / die hem versorgt van alle nooddrust.

Ende gaf se sijne Discipelen, ende de Discipelen gavense de schare. Soo wierden van de brocken / die Jesus gebroken hadde / aan elk overhandigt.

Vers 37. *Ende sy aten alle, ende werden verzadigt?* Soo dat elk ondervont hemselven soo gevoedet en gesterkt / als hier nu tot herstellinge van hare kragten van nooden was.

Ende sy namen op het overschot der brocken, seven volle manden. Soo dat seven brooden hier uytgestrekt zijn tot soodanigen menigte van voedsel / dat boven het gegetene door yder brood nog een overschot was van een volle mande.

Wat door een soorte van mand-werk dit was / en van wat begrip? blijkt / als wy vergelijken Act. 9: 25. daar Paulus over de muyr wert nedergelaten in een mande; alwaar het eygen grondwoord is.

Hier moet men aanmerken / wat onderscheyt dat de uytkomst van dese spijsing heeft met de voorgaande? aldaar wiert het overschot in korven vergadert: hier in manden; Doe behielt men twaalf volle korven, maar nu seven volle manden. Gelijk de korven waren kleyne teen-gevlegten / soo waren de manden van grooter en wijder beslag; de eerste soorte droegen de Joden gemeenelijk op hunne reyse met haar aan den arm: maar dese tweede slag schijnen sy om de groothteyd van dese reyse van wijdluftiger begrijp mede genomen te hebben / om daar in meerder voorraad te konnen met sig omvoeren.

Vers 38. *Ende die daar gegeten hadden, waren vier duysent mannen, sonder vrouwen ende kinderen.* Marcus segt / ontrent vier duysent.

Vers 39. *Ende de schare van hem gelaten hebbende.* Gelijk hy plag / en van voornemens was / Siet Matth. 14: 15.

Ging hy in het schip. Marcus segt Cap. 8: 10. Dat hy terstont in 't schip gegaan is met sijne Discipelen.

Ende quam in de landpalen van Magdala. De Latijnsche vertaling leest wel Mageda, maar sonder twijffel by foute van overschrijving / die in een oud exemplaar sal ingeslopen zijn: welken ook de Syrische vertaling gevolgt heeft: of misschien is dese plaatse by verkorting ook soo genaamt.

Marcus noemt dat gewest Dalmanutha, om dat de plaatse daar Christus aan-lande aan de eene zijde grensde aan de landpalen van Magdala, aan d'ander

zijde aan het gebied van Dalmanutha, twee nabuyrige en aan een grensende jurisdictien, dewelke tegen de Zuyd-zijde van de Galileesche Zee over de Jordane aan het eynde van de lengte der Zee aanstieten: dese plaatsen lagen in het land der Gadarenen, waarom het Magdala van Gadarà genaamt wiert van de Joden, en boven een Sabbaths-reyse niet af en lag van de Jordane; Om de kortste weg doet Iesus dese reyse te scheep, varende de Zee over na sijn lengte.

Aanwijsinge dat dit wonder-werk ook diende tot bevestiging van Jesus voorgaande leere.

Dewijl Iesus hem selven wederom door dit wonder-werk bewijst de Christus te zijn, soo moetmen sijn gesag stellen boven de authoriteyt der Schrift-geleerden.

§ 1. NAdemaal wy uyt het voorgaande exempel van Jesu wonderbarelijke spijsing van 5000. Mannen, met vijf Gerstenbrooden en twee Vischkens hebben beweert, dat Jesus was Christus (Siet Cap. 14: 14-21. en des selfs betooninge) soo konnen wy hier uyt even gelijk geval het selve besluyt ook vast stellen, en daar uyt aanmerken, dat nadien de Messias van geen minder gesag, als de Schrift-geleerden, die op Mosis-stoel saten, te houden is: dienshalven sijn leere ontrent alle saken van willekeurigen aart noodsakelijk moet gehoort en aangenomen werden, dewijl een Koning moet gehoorsaamt werden in sijn Koninkrijk. Ja overmits hy in dit wonder-werk hem-selven bewesen heeft, die gene te zijn, dewelke de spijse geschapen heeft, die het brood uyt der aarde doet voortkomen, overmits dese vermeerderinge van spijse niet anders als door een scheppende kragt en konde te wege gebragt werden, soo en kan niemant twijffelen, of hy, die de spijse geschapen heeft, is ook van dat gesag, dat hy spijs-wetten kan ordonneren, en het onnoodige in sijn oog met regt mogt afschaffen. Het eten met gewasschen handen was een menschelijke wet, die de schepper van de spijse geensins verordineert hadde: wanneer die selve Schepper en Wetgever verscheen op der aarde, en bewees door sijn scheppende kragt, dat hy die selve was, wie weygert hem gehoor, als hy het jok verbreekt, 't geen hy noyt sijn volk had opgeleyt, en een wet casseert, die alleen van menschelijk gesag was?

Dewijle hier gezegent brood gegeten wert uyt de handen der Discipelen, soo en verontreynigen ongewasschen handen niet.

§ 2 Wanneer wy de handen aanmerken uyt dewelke soo veele menschen dese gezegende spijse ontfingen [met immers soo grooten wonder, als het was doe hare Vaderen het Manna aten] waren het niet die ongewasschene handen, die de Schrift-geleerden voor onreyn hadden willen beplekten? Het was Iesus met sijn Discipelen, die dikmaal aten met ongewasschen handen, en haar daar aan geensins en lieten verbinden, om dat sy daar in geen onreynigheyd en erkenden: hier lag nu de knoop van 't verschil; of Iesus met sijne Discipelen haar niet verontreynigt en hadden door dese suymagtigheyd, en of hare onreyne handen de spijse niet en verontreynigden, die sy quamen aan te raken. Om die oorsaak wil Iesus, dat al dese spijse, die hier genuttigt wiert, soude gaan door sijne handen, en door de handen van sijne Discipelen, en bragt

bragt middelerwijl te wege / dat God door dit groote werk getuygenisse gaf / dat het geenszins de wasschinge is der handen / die hem iets handen-werk by hem behagelijke maakt; maar dat het is het geloove, 't geen het herte reynigt. Immers heeft de almagtige kragt Gods onder dese handen de spijse vermenigvuldigt / en in dese handen gezegent. Indien nu een dienaar Gods met ongewasschen handen hem kan behagen / en dat men bevint dat God by hem is: indien de schare uyt sulke handen reyne spijse / gesegent brood / ja Goddelijk voedsel heeft konnen ontfangen: wie is dan nu nog langer soo dwaas / dat hy eenige verontreyninge soude verwagten van het eten met ongewasschen handen?

§ 3. Wanneer wy aanmerken / dat Marcus segt Cap. 8: 6. dat Jesus het volk belaste op de aarde neder te vallen; dat is / haar aanstonts en sonder vertoeven te schicken tot een rang om spijse te ontfangen / soo geeft het ook die bedenkinge / dat de gantsche schare / geen gelegentheyd hebbende tot het wasschen der handen in dese woestijne / en van wegen de schierlijkheyd van 't werk met ongewasschen handen nogtans heeft ontfangen een spijse / die van God selve door dese bysondere scheppinge voor haar berept wiert / en die haar uyt sijn vaderlijke gunste onder de opsigte van sijnen soone toequam en toegedient wiert; waar uyt sy alle van ligtelijken sagen / datter geen ban nog vloek / geen onreynigheyd voor God / of yets: 't geen sijn wet ontheyligde / onder haar en was. By den reynen is God reyn, maar by den verkeerden bewijst hy hem een worstelaar. Psal. 18: 27. Hoe soude hy sig soo goedertieren / soo reyn / soo lieffelijk onder haar vertoonen / soo Jesus en sijn Discipelen door een dwarsdrift / als verkeerde tegen goede wetten aanliepen? maar nu mogten sy besluyten. Immers is God Israël goet: den geenen die reyn van herten zijn. Psal. 73: 1. of schoon sy het uyterlijke met een loos water niet en reynigen.

Om dat de scharen waarschijnelijk ook aen sonder voorgaande wasschinge der handen, soo ondervonden sy de ydelheyd van die ceremonie.

HET XVI. CAPITTEL.

Den korten Inhoud.

DE Euangelist komt hier dan eyndelijk tot de laatste ergernisse, en oorsaak van der Joden ongeloove; welke is bygebragt ter occasie van het gerugte van die twee wonderbaarlijke spijsingen van soo grooten schare in de Woestijne. Namentlijk dat de Joden een teken uyt den Hemel begerende, zijn afgewesen niet sonder bestraffinge, en de Discipelen gewaarschouwt voor de suyrdeessem van haar leere. Daar na gaat onse Historie over tot het verhandelen van de voorbereydingen, die Jesus gemaakt heeft voor sijn uytgang.

1. De Joden, een teeken begerende uyt den Hemel, en niet te vreden met alle de vorige tekenen, werden bestraft.

2. En sijne Discipelen vermaant, haar voor der selver leere te wagten.

1. *Die ongenoegt met alle die groote werken, nog een ander teken begeeren uyt den Hemel, werden bestraft.*

Verss. 1 - 8.

Korte opening van 't regte verstand der woorden.

Vers 1. *Ende de Pharizeen en Sadduceen tot hem gekomen zijnde.* Hier saagt gy twee gesintheden, die strijdig waren met malkanderen in 't verstand van Goddelijke saken, te samen stemmen tegen Jesus, en sijne leere; gelijk Herodes en Pilatus. Luc. 23: 12.

Ende hem versoekende. Dat is: Soekende stof en aanleydinge, om qualijk van sijne leere en werken te spreken. Siet Matth. 19: 3. 22: 18. &c.

Soo quamen sy dan met geen leersaam gemoed, die hier van Jesus wonder-teekenen versochen: waarom sy ook na de verdiensten van haar quaad opset van hem werden beantwoort.

Begeerden van hem. Vraagden hem met een bede om een teken.

Dat hy haar een teken uyt den Hemel soude toonen. Alle die groote wonder-tekenen, welke Iesus gedaan hadde, sien sy aan als ongenoegsaam en eenig agterdenken onderworpen, soo lang als daar geen teken by quam, welk men klaarlijk sag buyten het menschelijk bereyk te zijn, en onmiddelijk van den Hemel selve af te komen: gelijk als de tekenen van Moses, die het Manna dede regenen uyt den Hemel. Exod. 16: 14. En Elias die het vyer afbragt van den Hemel. 2 Kon. 1: 10.

Insonderheyd schijnen sy te sien op de Historie van het Manna; sy hoorden wel, dat een groote schare met weynig brooden tot tweemalen toe was gespijsigt, maar sy eyschen nu, dat hy haar ook brood uyt den Hemel geve: soo spraken sy Ioh. 6: 30, 31. Wat teeken doet gy dan, op dat wy het mogen sien, ende uw gelooven? wat werkt gy? onse Vaderen hebben het Manna gegeten in de Woestijne, &c.

Die dit versoeken, willen dan schijnen niet ligtveerdig te zijn in 't geloove; maar voorsigtig te handelen in 't aannemen of verwerpen van den genen, die haar voor de ware Christus wert voorgestelt: dit scheen ook op dat fondament te rusten, dat de Christus een Propheet moeste zijn gelijk als Moses. Deut. 18:15.

Vers 2. *Maar hy antwoorde en seyde tot haar.* In dier voegen, dat hy humme begeerte op tweederleye gronden afslaat. 1. Dat sy met geen wonder-tekenen te helpen waren, die de tekenen der tijden niet met die selve vlijt waarnamen, als de teekenen des Hemels. 2. Dat sulken teken, als sy eyschen, niet en soude worden gegeven, als te sijner tijd; zijnde een bewijs van de Goddelijke vrymagt, en sullende als dan tot een proef verstrecken van haar onder-

onverbeterlijk ongeloove / dewijl sy haar self daar door niet souden laten overtuygen.

Als het avond geworden is, segt gy schoon weder, want de Hemel is root. Of vuyrig root. Dit was een bekende Prognosticatie van de Heydenen; waar van een harer Poëten / Aratus, in sijne Versen / aldus sprak:

Wanneer de gulde Son des avonds sonder wolken
Sig dompelt in de Zee: en dat men na haar siet
De dunne wolken rood-doorschijnend in de kolken
Haar volgen op het spoor: en vreest dan vryelijk niet
Voor regen-buy of plas, nog in de dag van morgen,
Nog in den nagt daar aan. Leef rustig sonder sorgen.

Soo schrijft ook Plinius l. 18. c. 35. *Si circa occidentem rubescunt nubes, serenitatem diei futuræ spondent:* wanneer de wolken ontrent den ondergaande Son haar root vertoonen, soo belooven sy mooy weer voor den volgenden dag.

Vers 3. *Ende des morgens: heden onweer, want den Hemel is droevig rood.* Of. De droevig siende, of treurende Hemel is rood. Dit komt ook overeen met het oordeel der Hemelkundige / en die haar tot Prognosticatien verledigen / want soo song deselve Aratus.

Weest op een regen-weer dan immer wel verdagt,
Wanneer een dunne wolk komt voor de Son te rijsen,
En van haar agterhaalt beschenen wert met kragt,
Soo dat het stralenligt gansch kleurig schiet door 't dijsen,

Het is bekent / dat de Joodsche Meesters van dien tijd haar bysonderen vlijt aanwendeden tot sulke studien / die den loop des Hemels aangingen / en de Prognosticatien / die op sulke Hemelkundige aanmerkingen waren gegront / seer nauw gade sloegen; soo seyde R. Acha in Taanith Hierosl. F. 65: 2: dat soo daar yemant van de Wijsen in Zippor ware geweest, deselve als den eersten regen viel, uyt de reuk self van het stof soude hebben weten te voorseggen de vogtigheyd des Jaars, &c.

Gy geveynsde. Soo sprak hy / die de herten en nieren proeft. Apoc. 2: 23. die wist, wat dat in den mensche was. Joh. 2: 25. Om dat sy / hoe seer se hun gelieten / van op sulken teken te willen gelooven / echter door andere consideratien wierden wederhouden / dat sy niet en konden gelooven.

Sy schenen wel overtuygt te zijn / datter aan Jesus, om hem voor de Christus aan te nemen / niet meer en ontbrak / als soodanigen wonder teken / gelijk sy meenden volgens de schriften te moeten van hem verwagten / welke hem Moses gelijk maakte / en dat derhalven dit selvige moeste zijn uyt den Hemel. Maar Iesus ontdekt haar geveynstheyd, dat het maar was een enkel voorgeven sonder waarheyd: het gene hy daar uyt bewijst / om dat sy haar wel toonden genegen / om de tijd-tekenen van de natuyr te ondersoeken / maar wanlustig en nalatig ontrent de tekenen der tijden van Christi komste.

Het aanschijn des Hemels weet gy wel te onderscheyden. Dat is: haar gelaat en gestalte / om daar mede uw profijt te doen.

Ende en kont gy de tekenen der tijden niet on-

onderscheyd? Daar en is niet sekerder/ als dat de kerke Gods eenige tijden en gelegentheden werden toegeschreven/ die verloopen moesten/ eer dat den jongsten dag verschijnen soude: de staat der Kerke des N. T. soude in haren loop ook verscheyden tijden hebben: daar van spreken Christus Act. 1:7. en Paulus 1 Thess. 5:1,2. dese werden genaamt de laatste tijden 1 Tim. 4:1. waar van eenige toegeschreven werden aan de Heydenen/ genaamt de tijden der Heydenen. Luc. 21:24. eenige werden beschreven dat sware tijden souden zijn. 1 Tim. 3:1. onder die soude ook den Antichrist sijnen eygenen tijd hebben/ daar in hy soude geopenbaart werdê. 2 Thess. 2:6. daar souden ook tijden van verkoelinge komen/ die aan de Kerke na dese en gene hitte der verdruckinge bysondere verquickinge soude toebrengen. Act. 3:19.

Alle welke tijden niet sonder nadruk in de Grond-text KAIROI genaamt werden; 't geen soodaanige tijden betekent/ daar in elken saak sijn bysondere gelegentheyd vint/ alles sig schickende en bysonder blijvende tot bevordering van Gods besluyt. Gelijk het Jaar sijn sayssoenen heeft/ waar in elk gewas sijn eygen tijd vint/ in welke alles soo gematigt is/ als elks nature en aart vereyscht: alsoo staat het ook met dit Jaar van Gods welbehagen.

De Tekenen nu van dese tijden, zijn sekere voorvallen dewelke in de Prophetische schriften voor henen waren aangetekent/ uyt welke men/ als uyt sekere merken den tijd van Christi komste in het vlees/ en vervolgens/ van alle andere staten van sijn Koninkrijk kan bekennen/ om dat daar door de hoedanigheyd van dien vereyschten tijd wert uytgebeeld.

Hier vereyschte Jesus, dat men dese tekenen der tijden moeste onderscheyden, dat is/ alle vermenging en verwerring ontrent het begrip van dit stuk door aandagtig ondersoek soodanig te boven komen/ dat men klaerlijk konde sien wat tekenen elk tijd bepaalden; hoedanig elke vertooninge uyt kragt van deselve soude zijn: en in wat order de tijden elkander stonden te agtervolgen: als ook/ dat men wel onderscheydentlijk sogt te vinden/ in welken en hoedanigen tijd dat sy nu gekomen waren/ en hoe verre dat sy genadert waren aan de verwagtinge Israels.

Lucas noemt het den tijd beproeven, dat is/ door vergelijking van de Prophetie met haar vervullinge den regten tijd uytvinden: en door geduyrige aanmerkingen meer en meer soeken te ervaren/ dat wy in dien gebonden tijd sekerlijk ingetreden zijn. Luc. 22:56. 1 Peter. 1:11.

Vers 4. *Het boos en overspelig geslagte versoekt een teken, ende haar en sal geen teken gegeven worden dan het teken Ione des Propheten.* Siet boven Matth. 12:39. overmits haar soodanigen teken geensins soude konnen brengen tot het geloove/ dewijle sy op beter tekenen/ die van meer sekerheyd waren geen agt en gaven/ en als Hypocrijten dit mommaangesigt maar hadden aangetrocken/ om haar boos voornemen daar agter te bedecken.

Soo weygert Jesus haar versoek door het tegenwoordige/ en stelt dat teken/ waar in haar gereetheyd om te gelooven soude beproeft werden nog voor een kleynen wijl uyt/ dat selve noemende om sijn overeenkomste het teken van Ionas de Propheet.

Ende haar verlatende ging hy weg. Betoonende dat sy sijne verdere tegenwoordigheyd niet weerdig waren/ veel min dat hy meer woorden met haar soude voeren/ of haar meer wonder-tekenen laten sien.

Betoo-

Betooninge van de onbillijkheyd der versoekers om een teken uyt den Hemel, na soo groote tekenen; en van de billijkheyd van Jesu antwoord.

§ 1. HIer openbaart sig de aart der Joden/ die al van outs in de Woestijne den Heere versogten/ begerende spijse na haren lust en seyden, soude God eene tafel konnen toerigten in de Woestijne? siet hy heeft de rotssteenen geslagen, datter wateren uytvloeyden ende beken overvloediglijk uytbraken, soude hy ook brood konnen geven? soude hy ook sijnen volke vlees toebereyden? Psal. 78:18-20. Siet ook v. 40-44. Psal. 105:9. Op soodanigen wijse wierden sy ook vertoont Ies. 63:11.14. als twistende tegen de Messias: want van dit volk wert gesegt/ dat het dagt aan de dagen van outs, van Moses en van sijn volk seggende: Waar is hy, diese uyt de Zee opgebragt heeft met de herders sijner kudde? waar is hy, die sijnen heyligen Geest in het midden van haar stelde? die den arm sijner heerlijkheyd heeft doen gaan aan de regterhand van Moses? die de wateren voor hare aangesigte kliefde, op dat hy sig eenen eeuwigen naam maakte? gelijk een beest, dat afgaat in de valleyen, heeftse de Geest des HEEREN ruste gegeven: alsoo hebt gy uw volk geleydet, op dat gy uw eenen heerlijken naam soudet maken. Soo toonen sy hare redenen/ waarom sy niet en komen berusten in de wonderen van Christus: om dat die in haar oogen niet en komen bereyken de glans der wonder-werken/ die God beschikt heeft ten dage van Moses, sy en sagen haar in geen heyren verdeelt uyttrecken uyt de magt der gener/ die haar gevangen hielden/ en tot dien eynde geen Zeen klieven: Sy sagen de stoel van Moses beschuldigt/ en daarom vragense/ waar is hy, die sijnen heyligen Geest in 't midden van haar stelde? Namentl. van die Herders sijnes volks. Ende en konnen niet gelooven/ dat Gods Geest van haar geweken was/ of dat sy van den Geest Christi souden werden misgedeelt. Terwijl sy haar oogen sluyten voor Christi wonder-tekenen en die verkleynen/ soo seggen sy/ waar is hy/ die den arm sijner heerlijkheyd door het werken van soo groote tekenen uyt den Hemel/ heeft doen gaan aan de regterhand van Moses? En even soo vertoonen haar alhier de Schriftgeleerden; door dit voor-oordeel verbreemden sy haar van het Euangelium.

Dat de Ioden uyt ongeloovigheyd en om de Messias te versoeken, tekenen souden begeren van meer glans, uyt den Hemel.

§ 2. Het was een groote onbillijkheyd/ dat men sijn geloove in den Messias alleen afhangende maakte aan uytterlijke tekenen en wonderwerken/ en de grootheyd van desen Propheet daar in wilde vereffenen met die van Moses: daar sy veel eer hadden moeten agt geven op de tekenen der tijden, en ondersoeken of de eygen tijd van des Heeren verschijninge/ in sijn regte hoedanigheyd niet tegenwoordig en was/ op dat sy den tijd harer besoekinge quamen waar te nemen; want/ het gesigte

De tekenen der tijden eer en meer te ondersoeken als aan wondertekenen sig te vergapen, was der Ioden pligt.

sigte soude duyren tot op een bestemden tijd, en als dan soude de verkondiger op het eynde daar zijn, die niet liegen soude.... hy soude gewisselijk komen ende niet veragteren. Hab. 2: 3. Daarom hadde God tseventig weken bestemt over sijn volk.... ende na seven weken.... ende twee en tsestig weken, sou de Messias uytgeroeyt werden. Dan. 9: 24-26. Daarom soo moesten sy als wagters staan/ en uytsien na dien dag: en het was een groot versuym/ daar in nalatig te zijn: en een vervloekt besluyt te seggen/ dat sy aan stucken bersten, die de tijden narekenen. Gelijk R. Samuel in de naam van R. Jonathan sprak: [*Gemar. Sanhedrin. c. xj. §. xxx. in excerptis Coccejì*] wanneer de Joden den tijd van haar besoekinge niet kennende/ de condities van de Messias, die in Jesus waren/ ten aansien van sijn geslagte/ geboorte-plaats/ plaats van opvoeding en andere dingen betreffende sijn leer en Discipelen niet aandagtig genoeg gade sloegen/ soo zijn sy afgeweken van het geloove harer Vaderen.

De wonder werken met de leere vergeleken, die bevestigen malkanderen.

§ 3. Daar by quam: dat sy een verkeerde bevattinge hadden van het gebruyk der wonder-werken/ willende daar alleen hare geloove van afhangen: sonder te beproeven/ dat dese wercken wel meest dienden/ om haar te benoodigen tot een aandagtig ondersoek van sijne leere/ en die te vergelijcken met al het geene/ dat de Propheten daar van voorsegt hadden/ aangesien dat God somtijts sijn volk heeft willen versoeken door valsche Propheten/ die groote tekenen deden/ gelijk de Toovenaars in Egypten; en dat die twee malkanderen moesten bevestigen/ dewijl dat God de HEERE nimmermeer en wil gehengen/ dat een Leeraar der waarheyd valsche miraculen soude uytwerken: of dat waaragtige wonder-tekenen yemant souden verpligten/ om een Propheet te slooven/ die andere Goden soude invoeren. Deut. 13: 1, 2, 3. De wonder-tekenen van Jesus waren groot genoeg/ om haar eens te doen nedersitten en rijpelijk overwegen/ of de Messias niet moeste komen in dien tijd? en of alle sijne condities niet en wierden voldaan in de persoon van Jesus, en daarom was het een onbillikheyd sonder de schriften een soorte van tekenen te versoeken/ die haar in Gods Woord niet belooft en waren/ en daar mede den heyligen een perk te stellen.

Het was onredelijk sijn geloove te willen schorten tot op het grootste wonderwerk.

§ 4. Het was ook onredelijk/ dat sy haar geloove soo lang wilden opschorten tot dat sy het grootste teken gesien hadden/ waar door desen Propheet de wonderen van Moses soude overtreffen; want Moses selve en heeft met den eersten aanvang van sijn dienst sijn sendinge niet bevestigt met het grootste teken/ en nogtans mogten hare Vaderen daarom haar geloove niet opschorten: wat reden isser dan/ om sijn geloove in Christum tot dien tijd toe op te schorten/ als hy sijn grootste wonder soude gedaan hebben? daar het immers genoeg was/ dat hy gedurig en over-al getuygenisse en blijken gaf van sijn oneyndige en goddelijke magt/ ja wonder-werken wrogt/ die alle de wonderen van Moses te boven gaan: gelijk wy nu menigmaal hebben aangemerkt. Siet maar onse betooning op Matth. 12: 38.. 50. daar wy dit stuk in 't breede uytvoeren.

§ 5. Het

§ 5. Het is ook seer wel van Theophylactus aangemerkt / dat dese geveynsden hier merkelijke blijken gaven van hare dwaasheyd / dewijle sy niet en wisten / dat alle tekenen uyt den Hemel geensins en zijn van God / nadien het vuyr / dat over Jobs Vee uyt de Hemelen viel van de Duyvelen was: en dat in tegendeel daar tekenen zijn op der aarde / welke geen Duyvels-konstenary en kan nabootsen / gelijk het voortbrengen van de luysen in Egyptenland. Dat alle tekenẽ uyt den Hemel geen tekenen van God zijn.

§ 6. Met regt wijst Iesus die gene van de hand / die hy wist / dat maar quamen om hem te versoeken; en niet de monde geloofden / 't gene haar herte niet en meende / toonende / dat sy als geveynsde tot hem quamen: en op dat men te sijner tijd soude bemerken met hoe grooten waarheyd hy dit woord sprak / soo belooft hy een teken / 't geen afgebeelt was in de wonderlijke verlossinge van Ionas, en voorsegt haar dat sy egter soo grooten wonder-werk niet souden willen aannemen; 't geen de uytkomste ook heeft bewaarheyd / want als Jesus was gevallen in de magt der duysternisse / gelijk Jonas in de buyk des Grooten vischs / soo is hy na drie dagen verlost / uyt den dooden opgewekt / uyt den grave uyt-gegaan en aan veele menschen verschenen / en egter geloofden sy niet; met regt weygerde hy van dit versoek / 't geen onnoodig en onnut was. Onnoodig dewijle hy haar alreede beter tekenen gegeven hadde. Onnut, overmits sy het geloove wel scheenen te belooven / maar alleen uyt geveynstheyd / en gansch niet gesint nog gestelt en waren / om die belofte alsdan te volbrengen: want sy en sogten geen bewijsen om haar te schicken tot het geloove / maar alleenlijk stoffe om hem te bekladden en te agterhalen. Maar op dat sy dat niet ganschelijk en quamen te duyden tot sijn nadeel / soo belooft Iesus een grooter teken / waar aan dat sy souden beproeft werden / watter van haren inborst was / en bevonden een boos en overspelig geslagte te zijn. Iesu weygering van haer versoek gebillijkt.

2. Waarschouwinge gedaan aan sijne Discipelen, om haar te wagten voor den suyrdeesem der Pharizeen.

Verss. 5-12.

Korte opening van het regte verstand der woorden.

Vers 5. ENde *als sijne Discipelen, op de andere Zijde gekomen waren.* De Galileesche Zee overvarende wederom na sijn lengte tot aan Bethzaida. Siet Marc. 8: 22. Die sonder twijffel van den ingang der Jordane tot haren uytgang verwijderende / ook Oost-waarts inboog / en daarom wel konde overgevaren werden.

Het schijnt dat dit discours is voorgevallen of soo als het schip na-by het land quam / of soo als sy aan 't land getreden waren / eer dat sy haar bagagiel nog opgescheept hadde; vergelijk Marc. 8: 14.

Hadden sy vergeten brooden mede *te nemen.* Marcus doet daar by / ende en hadden niet dan een brood met haar in het schip, misschien bekommerde haar dit om dat sy wederom quamen aan te landen,

den/ ontrent Bethzaida, en dat sy soo haast geen gelegentheyd souden konnen bekomen/ om haar van brood te voorsien.

Vers 9. *Ende Jesus seyde tot haar, siet toe ende wagt uw van den suyrdeessem der Pharizeen ende Sadduceen.* Welke twee gesintheden nu t'samen-spanden tegen onsen HEERE.

Onder het sinnebeeld van suyrdeessem verbeelt de Saligmaker haar quade gronden en voor-oordeelen/ die sy opgevat hadden van 't rijke Christi/ en van het eynde van sijne komste/ welke de gantsche Theologie konde versuyren. Siet Gal. 5: 9.

Sy meenden dat hy een aardsch rijk soude opregten/ en haar uyt de magt der Romeynen met sulke tekenen en wonderen verlossen/ gelijk als eertijts Moses hare Vaderen uyt Egypten: voorts alle hare gedagten van de geestelijke verlossinge uyt de magt der sonden af wendende.

Vers 7. *Ende sy overleyden by haar-selven*, Marcus segt/ sy overleyden onder malkanderen, of sy redeneerden over dese sake by haar-selven/ en onder malkanderen: soo dat dit niet en geschiede sonder uyterlijke reden-wisselinge.

Het is, om dat wy geen brooden mede *genomen hebben.* Sy schijnen Jesu meyninge alsoo begrepen te hebben/ dat dewijle sy nu brooden souden moeten koopen/ om dat sy geene hadden mede genomen/ dat sy om dese nalatigheyd te vergoeden haar niet en moesten verhaasten/ maar wel verdagt zijn geen brooden te koopen/ die na de wijse der Pharizeen en Sadduceen gesuyrdeegt waren: want de Pharizeen hadden veel wetten ontrent het suyrdeessem/ en disputen daar over; of sy wel 't suyrdeessem der Heydenen ofte Samaritanen mogten gebruyken? &c. in 't Tractaat van den Sabbath in Thalmude Hier: Fol. 3: 3.

Ondertusschen namen de discipelen dit ook op/ als een berispinge van ter zijden over hare nalatigheyd gedaan. Andere meenen/ dat de discipelen begrepen/ als of sy moesten honger lijden/ eer dat sy souden brood koopen na de Pharizeesche en Sadduceesche wijse gesuyrt/ en deswegen seer bekommert waren.

Vers 8. *Ende Jesus dat wetende, seyde tot haar: Wat overlegt gy by uw selven.* Siet hier weder een proef van sijne alwetentheyd: alsoo hy verneemt de heymelijke gedagten en gesprecken van sijne Discipelen.

Gy kleyn-geloovige. Die met soo een onnutte bekommeringe/ als een bewijs van kleyn-geloovigheyd onder malkanderen swanger gaat.

Dat gy geen brooden mede *genomen hebt?* Daar zijn exemplaren/ dewelke lesen/ om dat gy geene brooden en hebt.

Vers 9. *En verstaat gy nog niet?* Dat is: En overweegt/ ende en versint gy nog niet/ hoe dat ik magtig ben uw ook sonder brood by het leven te behouden?

Nog en gedenkt gy niet aan de vijf brooden der vijf duysent mannen, en hoe veel korven gy opnaamt? Matth. 14: 17-20.

Vers 10. *Nog aan de seven brooden der vier duysent mannen, ende hoe veel manden gy opnaamt?* 15: 34-37.

Vers 11. *Hoe en verstaat gy niet, dat ik u van geen brood gesproken en hebbe?* Soo spreekt Jesus bestraffens-wijse/ als in een verwondering over haar kleyn omdenken.

Als ik seyde, dat gy uw wagten soudet van den suyrdeessem der Pharizeen en der Sadduceen? Wat reden/ wil Jesus seggen/ haddet gy/ om mijne waarschouwinge soo grof en na de letter te verstaan: nademaal ik geen swarigheyd en maakte soo groote scharen met weynig brooden te spijsigen? Ik spreke van geen brood/ dat men met den lighame-

lijken

lijken mond eten: Maar van een andere sake/ van een bedorven en besmettelijk quaad/ 't geen daar huysvest onder de Pharizeen en Sadduceen. Siet boven ℌ. 6.

Vers 12. *Doe verstonden sy*, en begrepen sy alder eerst/ 't geen sy te voren niet gevat en hadden.

Dat hy niet gesegt en hadde, dat sy haar wagten souden van den suyrdeessem des broods. Dewelke in 't brood gemengt zijnde/ het brood versuyrt.

Maar van de leere der Pharizeen en Sadduceen. Soo dat ons hier buyten allen twijffel blijkt/ dat het suyrdeessem is een sinnebeeld van een quade leere.

1. Om dat sy ontbloot is van alle Euangelische soetigheyd/ en aangename vertroostinge/ die anders uyt de supere leere des Euangelums vloeyt/ dewelke een geregtigheyd voorstelt en aanbied/ die in Godts vierschaar kan bestaan: en in de vierschaar der conscientie vrede spreekt/ de ziele versadigende na alle hare Hemelsche begeerten.

2. Om dat sy de overige waarheden soo besmet/ en met dwase gevoelens vermengt/ dat deselve daar door ook al haar geur en smaak/ al haar kragt en stichtelijkheyd by het gemoed van een aamegtige ziele verliesen.

Wanneer Luc. 12: 1. gesegt wert/ wagt u voor den zuyrdeessem der Pharizeen, welke is geveynstheyd, soo wert alleen te kennen gegeven/ dat sy haar schadelijke gronden der leere bedekten/ en vermomden onder een uyterlijke glimp van woorden/ die uyt de heylige schriften genomen waren/ maar soodanig verkeert opgevat en van hare ware meyninge verdraayt/ dat daar onder met regt gesegt wert suyrdeessem verholen te zijn.

Aanmerkinge.

HIer mede besluyt onse Euangelist dese stoffe/ welke handelde van de voorsetingen van Jesu leere/ en de oorsaken van veler hartnekkigheyd in 't verwerpen des Euangelums/ weshalven dit alles seer bequaam sluyt in een vermanende waarschouwinge tegen die gronden der leere/ welke in dese menschen sulke voor-oordeelen hebben gevestigt tegen het geloove in Christum, en haar daar van te rugge gehouden: welke gronden nog veele besmettinge aan sommige genaamde Christenen souden aanbrengen/ die de wet met het Euangelum souden willen mengen/ soo dat de Belials man uyt dit volk soude uytgaan. Van desen suyrdeessem is de ketterp der Ebioniten/ Arrianen en veeler andere ontstaan. Ook moeste haar dese waarschouwinge niet vreemt dunken/ dewijle al voor lange was voorsegt Jer. 8: 8. Hoe segget gy wy zijn wijs, en de wet des Heeren is by ons? Siet waarlijk de vervalschende penne der Schriftgeleerden heeftse in leugen verandert.

Het derde of laatste HOOFT-DEEL van het Euangelium

MATTHEI.

Inleydinge tot dit laatste Hooft-Deel,

Handelende van Jesu vertrek en uytgang uyt de wereld.

§ 1. NA dat ons Euangelium de Heere *Iesum* hadde vertoont in sijn leer-ampt, hoe hy, geduyrende de tijd van sijn predik-dienst, sijne leere ten klaarsten hadde voorgestelt, met veele wonder-werken ten kragtigsten bevestigt, en met onwedersprekelijke bewijsen tot overtuyginge beweert tegen sijne bestrijders: Soo gaat des selfs Schrijver nu over tot het laatste stuk van sijn voorgenomen verhandelinge, waar in hy te rade was te vertoonen *Iesu vertrek en uytgang uyt de wereld.* Wanneer daar nu een wijl tijds gepredikt was, dat *het Koninkrijke der Hemelen was na-by gekomen*, soo verscheen dan eyndelijk ook eens de tijd, waar in dat rijk van de Messias moeste aangevaart en gegrontvest werden; alle oogen der gener, die in hem geloofden, wagteden daar op, dat dese groote Koning soude gaan sitten op den Throon sijner Majesteyt: maar weynige warender, ja niemant behalven *Iesus* alleen, die regt begreep door wat trappen van vernederinge, dat hy tot die heerlijkheyd moeste ingaan: waarom onsen Euangelist dien weg tot sijne heerlijkheyd, waar door hy [overgaande tot de plaatse der heerlijkheyd] is uytgegaan uyt de wereld, en heenen gegaan tot sijnen Vader, nu opneemt wat wijdluftiger te beschrijven.

§ 2. Die gene, welke de Christelijke religie, als een snoode verleydinge hebben verworpen, en haar selven gestooten aan desen steen des aanstoots, hebben haar aan geen stuk meer ge-ergert, als aan het kruyce Christi: dit ondervonden de Gesanten van dit Euangelium; *Wy Prediken*, seyde Paulus, 1 Cor. 1: 23. *Christum den gekruycigden den Joden een ergernisse, ende den Grieken een dwaasheyd.* De Joden sagen de dood van een Propheet of Koning aan als een ken-teeken, waar door na haar voorgeven wiert geopenbaart, dat sulken persoon de verwagte *Christus* niet en was. Uyt die opinie hoort men de schare spreken. Joh. 12: 23. *Wy hebben uyt de wet gehoort, dat de Christus blijft in der eeuwigheyd, ende hoe segt gy dan de Sone des menschen moet verhoogt werden?* Dat is: Aan 't kruyce opgehangen. Uyt dien hoofde segt ook seker oud uytlegger der Joden over de wet in *Bereschit Rabba* F. 111. 3. sprekende van *Simson: Onse Vader Iacob heeft hem gesien, ende gemeent dat hy de Koning Christus was, maar als hy bemerkte, dat hy sterven soude: soo seyde hy,* dese

dese sterft ook! weshalven het een algemeene stokregel geworden is by de Joden, dat schoon *een sone Davids* voorspoedig was in al het werk van de *Messias*, nogtans daar voor niet te houden is *soo wanneer hy gedoodet wert*; Gelijk wy boven p. 11. uyt *Maimonides* hebben aangetekent. Daar by quam nog, 'tgeen dese ergernisse verswaarde tegen de persoon van *Iesus*, dat hy niet by ongeluk sneuvelde in een strijt voor sijne vyandē, maar by sententie van den Raad, die op Mosis stoel sat, wiert veroordeelt als een valsche Propheet, Godslasteraar en oproermaker, en des wegen gestraft met de schandelijkste, smertelijkste en vervloekste dood, de dood des kruyces: groot was de presumptie, die sy hadden van de getrouwigheyd, agtbaarheyd en heyligheyd van de veroordeelende vierschaar: vremt was haar die vertooning, dat God gehengen soude, dat men sijnen soone, sijn geliefde soodanig soude mishandelen. Van de *Joden* sloeg dit voor-oordeel over tot *Heydenen* in wiens oogen het scheen een onsinnige dwaasheyd, dat de Christenen geloofden, datter een persoon van aanbiddelijke Godheyd in dat verdrukte vleesch woonde, en dat sy deswegen al haar vertrouwen stelden op dien gekruycigden.

§ 3. De Christenen, niet tegenstaande dit verwijt, dat men haren rotzsteen soo schandelijk en smadelijk hadde mishandelt, schaamden haar egter die waarheyd niet, maar beleden deselve opentlijk, ja *roemden in het kruyce Christi*, en lieten het voor een geloofs-artijkel in haar geloofs-formulier invloeyen, seggende: *ik geloove in Iesum Christum onsen Heere, die geleden heeft onder Pontius Pilatus, is gekruycigt, gestorven ende begraven.* Sy hielden staande, dat dese sijn uytgang geensins en benadeelde het *Messiasschap* van *Jesus*; Maar wel ingesien zijnde, ende met des selfs voorbereydselen en uytkomste vergeleken zijnde veel meer verheerlijkte en bevestigde, ja nootsakelijk vereyscht wierde als een stuk tot dat ampt behoorende, tot welkers voltreckinge hy in de wereld gekomen was: Sy beweerden, dat hy *dese dingen moeste lijden*, *ende* alsoo door dien weg *tot sijne heerlijkheyd ingaan.* Luc. 24: 26. Dat hy door dat bloed hem selven een gemeynte moeste koopen, en door die gehoorsaamheyd *een eeuwige geregtigheyd aanbrengen*, sonder welke geen mensch voor God en kan bestaan.

§ 4. Om dan dese ergernisse der Joden weg te nemen, en de Christenen tegen alle die bedenkingen te wapenen, soo was het van nooden, dat men de onschult van *Jesus* voor alle oogen open leyde: en te gelijk vertoonde de ware reden en gront van dese sake; waarom dat *Jesus* is van God overgegeven in de magt van sijne vyanden; om soo mishandelt te werden? en dan daar na ook, dat men uyt de uytkomste van saken dede blijken, hoe *Jesū* dood hem den toegang tot sijnen Troon en Koninkrijk geensins heeft afgesneden, of verhindert, nademaal dat hem God ten derden dage van den dooden heeft opgewekt, en sijne Discipelen voorgestelt als die Heere, welke nu *alle magt hadde ontfangen in den Hemel, ende op der aarden.* Want, indien *Iesū* onschult bleek, indien ook genoegsame redenen ter hand waren, waarom dat God sijnen eygenen soone soodanig liet mishandelen; en dat men eyndelijk met sekere bewijsen konde beweeren, dat de dood hem niet had konnen houden in haar gewelt, maar levendig moeten laten uytgaan uyt

haar

haar gevangenisse en ingaan in sijne heerlijkheyd? soo bleef 'er geen voorwendsel meer overig voor der menschen ongeloovigheyd.

§ 5. Tot dat eynde rigt dan onsen Euangelist sijn gantsche verhandelinge van *Iesus vertrek en uytgang uyt de wereld*, dat hy alomme, die saken en voorvallen aanteekent, dewelke dienen tot betooninge, dat *Iesus* geensins schuldig was aan 't gene sijn vyanden voorwendeden, maar voor een waaragtig Propheet was te houden, kragtig in woorden en werken: dat de reden van sijn lijden was *de raad des vredes*, daar in dat God alles hadde bepaalt wat dat de vyanden tegen hem vermogen souden, en hy aangenomen hadde door dien weg sijn volk te verlossen: en eyndelijk, dat hy uyt de dood in 't leven overgaande het Koninkrijke van sijn Vader ontfangen heeft.

§ 6. Dese verhandelinge onderscheyden wy dan in drie deelen: waar van *het eerste* handelt van *Iesu voorbereydinge* tot sijn lijden, van Cap. 16: 13. tot aan Cap. 26. *Het tweede* vertoont ons alle die soorten van lijden, die hem aangrepen als onsen borge; hoe hy sig in alle die proceduren van sijn vyanden heeft gedragen, en hoe sijn onschult alomme is geopenbaart, Cap. 26. 27. *Het derde* laat ons de glorieuse uytkomste van dit lijden sien; hoe *Iesus* uyt dien dood is opgestaan, daar mede sijn sake is geregtveerdigt, en hoe treffelijk hy als nu alle magt ontfangen hebbende in den Hemel en op der aarde, bestellinge gegeven heeft aan sijne gesanten, om sijn Koninkrijke te bouwen, als hy sijn afscheyt nam uyt de weereld. Cap. 28.

§ 7. Onsen Euangelist is seer wijdloopig in 't beschrijven van die voorvallen, waar in men moest aanmerken met wat voorbereydinge *Iesus* hem selven geschikt heeft tot sijn kruys-dood: want met dit verhaal vinden wy by-na *tien Capittelen* beslagen. *Eerst* toont hy *Iesu* voorbereydselen, die hy maakte tot sijn dood in de Noorder-gewesten van *Palestina* en *Galilea*, Cap. 16: 13. tot Cap. 18. incluys. *Ten tweeden* sijn voorschickende verrigtingen in de landpalen van *Iudea*. Cap. 19. 20. En eyndelijk *ten derden* sijn laatste bedrijven ontrent en in *Ierusalem*, Cap. 21-25. In elken gewest heeft hy sijne Discipelen voorhenen verwittigt van sijnen uytgang, op dat men daar in soude bevroeden, dat hy wel wetende, wat dat hem nakende was, gewilliglijk is opgegaan na sijn slagtbank, om den raad Gods in alle gehoorsaamheyd te volbrengen, en dit werk te voltoyen, daar toe hy in de weereld gekomen was. Sijne Discipelen heeft hy bevelen gegeven, die haar na sijn vertrek van nooden waren, om in 't kruys niet te beswijken, nog in haar ampteliјke bestieringe haar niet te misgrijpen. In sijne onderhandelinge met de Joden heeft hy hem betoont een waar Propheet, die onoplosselijke knoopen wist te ontbinden, toekomende dingen te voorseggen, de sondaren vrymoediglijk bestrafte, ernstig bedreygde, en hare geheyme raadslagen ontdekte, dit alles met kragten en wonderwerken bevestigende.

Ca-

Capittel 16. Versſ. 13--28.

Den korten Inhoud.

NAdemaal dat de uyre vaſt naderde, in welke *Jeſus* ſoude ſcheyden van ſijne Diſcipelen, ſoo was het van nooden hier toe eenige voorbereydinge te maken; weshalven *Ieſus* een aanvang van dit werk maakt met een proef te nemen van het geloove ſijner Diſcipelen; waar in hy haar ook beveſtigt: en daar op haar te geven een klare verwittiging van ſijn haaſt aanſtaande lijden en opſtanding, met bygevoegde vermaningen, om ſig ook tot kruys te bereyden, en de kroone te verwagten. Deſe verhandelingen begrijpen wy onder twee deelen.

1. Hoe der Diſcipelen belijdeniſſe van de perſoon Chriſti is beantwoort? Verſſ. 13-20.
2. Hoe *Jeſus* ſijn eygen dood en opſtandinge voorſeggende, ſijne Diſcipelen tegen het nakende kruyce wapende? Verſſ. 21--28.

I. *Hoe de belijdeniſſe der Diſcipelen van Jeſu perſoon* wie hy was? *van* Jeſus is beantwoort en beveſtigt. *Verſſ.* 13-20.

Korte opening van het verſtand der woorden.

Vers 13. *ALs nu Ieſus gekomen was in de deelen van Ceſarea Philippi.* Dat is; In het gebied van Ceſarea, op een eenſame weg, dewelke ſtrekte na de vlecken van dat geweſt/ gelijk de andere Euangelien uytwijſen.

Het oude Paneas, gelegen na by de hooft-bron der Jordane; van Philippus de Vier-vorſt herbouwt/ en ter eeren van Keyſer Tiberius Ceſarea genaamt/ wiert ten onderſchept van een ander Ceſarea, gelegen aan de Middelandſche Zee/ en gewaagt/ (Act. 8:41. 10:1. 18:22. 21:8. 10. 16. 23:23. 33. 36. 24:1. 27. 25:6. 23.) met de toenaam van Philippus, haar bouw-meeſter uytgeteikent; en om in geen verwerringe van plaatſen te vallen/ aldus van alle andere gelijknamige ſteden onderſchepden.

In de ſchriften des O. T. droeg deſe ſtad de naam van Dan en Lais, en was gelegen op de Noorderſte grenzen van Paleſtina.

Vraagde hy ſijne Diſcipelen, ſeggende: wie ſeggen de menſchen, dat ik: de Sone des menſchen ben? Soo vraagt Jeſus eerſt na het oordeel van de ſchare: wat dat deſelve

selve van hem hielden / en waar voor sy hem erkenden? *Ik de Sone des menschen*, Siet Cap. 8: 20. In wien geen gestalte en is, die hem begeerelijk maakt. Jes. 53: 2. *Wie seggen sy dat ik ben?* Dat is: wat voor een persoon? en van hoedanige qualiteyten?

Vers 14. *Ende sy seyden; Sommige Johannes de Dooper.* Gelijk Herodes, Matth. 14: 1, 2.

Ende andere Elias. Door een quade uytlegginge van de Prophetie. Mal. 4: 5.

Ende andere Ieremias. Wiens wederkomste in het vleesch eenige Joden schijnen verwagt te hebben: die nu hoorende hoe gestrengen boet-prediker dat Jesus was / haar vastelijk inbeelden / dat hier de eygen Geest van Jeremias sprak.

Ofte een van de Propheten. Of na de aanteykeninge van Lucas, ende andere seggen / dat eenig Propheet van den Ouden is opgestaan.

Eenige van de Babylonische Gemaristen vint men in dat vermoeden / dat Daniel soude opstaan van den dooden, ende de Christus wesen.

Vers 15. *Hy seyde tot haar, maar wie segt gy dat ik ben?* Hier hout Jesus nu by occasie van de voorige vrage en antwoord aan / en soekt het gevoelen van sijne Discipelen uyt te halen / haar vragende na haar eygene gedagten: op dat bleke / hoe verre sy in de kennisse Christi boven het gemeene volk gevordert waren.

Vers 16. *Ende Simon Petrus antwoordende, seyde.* Uyt aller naam / verklarende haar algemeen gevoelen / met een bysondere assurantie. Siet Luc. 9: 20, 21. Ioh. 6: 67-69.

Gy zijt de Christus. Dat is: De ware Messias, van de Propheten belooft Psal. 2: 6: 45: 8. Ies. 61: 1. Dan. 9: 25. En van alle geloovigen verwagt Ioh. 1: 42. 4: 25. dewelke Israël verlossen sal Luc. 24: 21. Want dese toenaam droeg de Verlosser Israëls als een uytnemender naam / om dat sy in hem een grooter kragt en nadruk soude oeffenen / en soo eenen beteekenen / die de H. Geest in de hoogste graad soude deelagtig zijn / en meer als andere verciert met sijne gaven / in dier voegen / dat men in hem soude bevinden / de volheyd der Godheyd lighamelijk te woonen. Col. 2: 9.

De Sone des levendigen Gods. Siet Matth. 3: 17. en vergelijk Ioh. 6: 5, 6. God wert hier toegenaamt de levendige God, als een volkomen uytdrukfel van den waaragtigen God: in tegenstellinge van de levenloose afgoden; die gelijk sy geen leven hebben in haar-selven / ook geen schepsel konnen levendig maken: en tot verheffinge van sijn uytnemende Hoogheyd / alsoo hy het leven heeft in hem-selven, en aan allen het leven, den adem, en alle dingen geeft. Siet ook Matth. 26: 63. Act. 14: 15. Rom. 9: 26. 2 Cor. 3: 3. 6: 16. 1 Thess. 1: 9. 1 Tim. 3: 15. 4: 20. &c.

Vers 17. *Ende Jesus antwoordende, seyde tot hem.* Om dese belijdenisse te versterken / en haar in dat geloove te bekragtigen.

Zalig zijt gy Simon Bar-Iona. (Dat is: Jonas soone) want / dit geloove des herten in opregtigheyd beleden zijnde / was een bewijs / dat hy erfgenaam was der zaligheyd; nademaal dit geloove een ziele met Christus vereenigt / en Gode eere geeft.

Want vleesch en bloed en heeft u dat niet geopenbaart. Die kennisse en verkrijgt geen mensch uyt sijn eygen selve / soo als hy van natuyren is / namentlijk / een sondaar, vleesschelijk, den Geest niet hebbende: overmits hy in dien staat blind / met allerleye voor-oordeelen beset / en door veele begeerlijkheden / die hem van Goddelijke voorwerpselen aftrekken / beswaart is; soo dat hy geen

geen schranderheyd heeft / om tot sulke geheymen door te dringen; geen opmerkinge / om op deselve agt te geven; nog lust / om in soodanige beschouwingen sig te oeffenen.

Maar mijn Vader, die in de Hemelen is. Siet Matth. 11: 25. Die heeft u soo geluckig gemaakt; dat hy uw/ die noodwendige waarheyd heeft bekent gemaakt door sijn uytwendige Godspraak; Siet Matth. 3: 17. en inwendig doen sien door de verligtende genade van sijnen heyligen Geest.

Vers 18. *Ende ik segge uw ook.* Boven al het geene gy tot nog toe gehoort hebt; en beneffens het geene / dat gy geleert hebt.

Dat gy zijt Petrus. Dat is: Dat gy waarlijk zijt *Petrus*, en dat gy die naam voert over-een-komende met de waarheyd der sake selve: want gelijkerwijs *Petra* betekent een rotzsteen / soo betekent Petrus een soodanigen / die op een rotzsteen is gegrontvest / daar mede vereenigt / daar aan-gehegt / en daar door gebragt in een sekere staat van behoudenisse. Soo zijn alle geloovigen levendige steenen gebouwt op den uytersten hoeksteen. 1 Petr. 2: 4, 5.

Ende op dese Petra. Dat is: Rotzsteen: Die gy beleden hebt / in welken gy gelooft / en op welken gy waarlijk als een levendige steen ook zijt gebouwt. Siet 1 Cor. 10: 4. en vergelijk Deut. 32: 15. 18. 37. Psal. 19: 15. 95: 1. Daarom wert Christus meermalen in de Prophetien een steen genaamt Gen. 49: 24. Psal. 118: 22. Zach. 3: 8, 9. Jes. 28: 16.

Sal ik mijn gemeynte bouwen. Verstaat die gemeynte, die hy nu alleen wilde laten vergaderen / en van alle onderwerpinge onder menschelijk gesag bevrijden: een gemeynte, die hy in sijn Koninkrijke soude erfgenaam maken van alle de hantvesten en vryheden des N. T.

Die soude hy als een huys bouwen: want Christus is de bouw-meester van sijn kerk. Zach. 6: 13. Prov. 9: 1. Ende de gemeynte is het huys des levendigen Gods. 1 Tim. 3: 15. 2 Tim. 2: 20. Wel gegrontvest en gevestigt. Ies. 54: 12-14. 2 Cor. 3: 9. Eph. 2: 30.

Ende de poorten der helle en sullen deselve niet overweldigen. Of bemagtigen en overmogen.

Door de poorten der helle konnen wy in 't algemeen verstaan alle de aanklagten des Satans/ en alle gewelt der duysternisse tegen deselve. Ies. 38: 10. In 't bysonder ook het rijke des Antichrists / waar in de dood en de helle heerschen / en poorten des gerigts oprigten / om de navolgers van het Lam daar in ten gerigte te stellen / te verdoemen / en soo veel in haar vermogen is ten verderve over te geven. Psal. 9: 14. 107: 18. De spreekwijse is ontleent van die gewoonten der Ouden / na welke men de vierscharen spande in de poorten / om aldaar de gerigts-saken te ondersoeken en te vonnissen. Gen. 22: 17. Deut. 22: 24. Amos 5: 15.

Waar mede Jesus dan te kennen geeft. 1. Dat de helle in een groote stad en magtige heerschappy haar poorten ten gerigte soude openen tegen de ware Kerke. 2. Dat ook de sake der Kerke aldaar soude betrocken werden om geoordeelt te werden: en 3. Dat men het oordeel uytspreekende tot bevestiging van de leere der Duyvelen tegen de Goddelijke waarheyd / deselve waarheyd met Helsche proceduyren soude tragten uyt de roeyen. Maar 4. Dat de Kerke/ dit gewelt tot uytvoeringe van sulke placcaten en besluyten verdragende/ wel soude komen in hare poorten / dog nimmermeer van deselve konnen bemagtigt werden: men mogt hare geloofs-genooten veroordeelen/ en tot galg en rad sleepen / maar nooyt souden sy de waarheyd

konnen obermeesteren / en hare voorstanders geheel en al uyt de wereld wegnemen.

Siet hier dan de Saligheyd van den gene / die in desen rots-steen gelooft / en met hem gemeynschap heeft: want / dit is 't geloove / dat de wereld overwind / en al het ondernemen van de poorten der Helle sal verydelen: dewijle sy van Christi liefde en gemeynschap onscheydbaar zijn / en haar woord verzegelt met haar bloed / is een zaad der Kerke.

Vers 14. *Ende ik sal u geven de sleutelen van't Koninkrijke der Hemelen.* Soo noemt hy wederom het Koninkrijke Christi. Siet Matth. 3: 2. en Luc. 22: 29. seyde Jesus: Ik verordinere u-lieden het Koninkrijke.

Door de sleutelen van dit Koninkrijke, verstaat de Heyland die werk-tuygen en instrumenten / waar door den ingang tot die vrye staat des N. T. aan den geloovigen geopent soude werden: en al die grendelen en hinderpalen weggeschoven / dewelke haar weerden van die vryheyd.

Soo wiert dan het Koninkrijke der Hemelen in dien tijd aangemerkt als nog op aarde geslooten voor de geloovigen / voor wien den weg tot dat ware Heylighdom nog ontoegankelijk was, Hebr. 9: 8. Dewijl sy nog den toegang niet en hadden tot het Hemelsche Jerusalem. Hebr. 12: 22-24.

Het was de Wet van Moses / welke de Heydenen weerde van de burgerschappen Israels / en de Joden afscheyde van de vryheyd Abrahams: om dien middel-muur des afscheydsels weg te schuyven; soo heeft Christus aan Petrus eerst gegeven de sleutelen des Koninkrijks / waar door den ingang den Heydenen is geopent / en de Christenen zijn toegelaten tot de Christelijke vryheyd / namentl. 1. Den sleutel der kennisse, wanneer hy door den H. Geest soodanig is verligt in 't verstand van de Prophetien / en van het eynde van de wet / dat hy daar uyt heeft konnen verstaan tot wat vryheyd wy door het Euangelium geroepen wierden. 2. Den sleutel van gesigten en nieuwe openbaringen / wanneer hem door de vertooninge van reyn en onreyne dieren in een linnen laken wiert bekent gemaakt / dat God nu alles had gereynigt. Act. 10: 11-15. 3. Den sleutel der wonderbare werkinge des Geestes. Wanneer hy op sijne Predikinge de H. Geest bevont gevallen op de Heydenen / en haar sprekende met vreemde talen: door welke historie hy ook de gantsche broederschap overrede / dat sy de geloovige uyt de Heydenen sonder jok op te leggen / ontfingen in hare gemeynschap. Siet Act. 10: 44-47. 11: 1-18. 15: 7-11.

Ende soo wat gy sult binden op der aarden, sal in de Hemelen gebonden zijn. Ende soo wat gy ontbinden sult op der aarden, sal in de hemelen ongebonden zijn. Om die vrye staat der Kerke te ontsluyten / soo was'er ook van nooden soodanigen bequaam-makinge des Geests / waar door de Apostelen bequaam gemaakt wierden / om alles wysselijk en voorsigtig te bestieren: en soodanigen toerustinge belooft haar hier Jesus, sulken bystand des Geestes / en leydinge in alle hare raad-slagen: dat soo wat sy souden binden of ontbinden op aarden / haar oordeel diensthalven eenmaal soude geregtveerdigt werden in den Hemel.

Alhoewel dat dese woorden van de meeste uytleggers zijn betrokken tot de Kerkelijke tugt: soo moeten wy nogtans bekennen / dat hare uytlegginge ons beswaarlijk voldoen kan. 1. Om dat dit binden en ontbinden hier geensins wert toegeëygent op persoonen / maar op saken: want Jesus en segt niet. Soo wie gy sult binden, maar soo wat gy sult bin-

binden. 2. Om dat sommige konnen ontslagen werden van haren ban / door een wettelijk kerkelijk oordeel / die nogtans als schuldige veroordeelt sullen werden van den Hemel: gelijk openbaar is in alle hypocrijten en geveynsde: en daarom konnender sommige door een wettelijk oordeel geraken onder den ban / dewelke onversoent sterven ten aansien van de Kerke; schoon sy door een spade boetveerdigheyd (gelijk de Moordenaar aan 't kruyce) niet onversoent en sterven met God. 3. Nademaal ons een uytlegginge voorkomt / die met de kragt der woorde beter over-een-stemt / en het oog-wit veel nader bereykt / soo meenen wy / verpligt te zijn / om soodanigen verklaringe boven andere aan te nemen.

Als wy dan aanmerken / dat dese spreek-wijse by de Joden seer gemeen was om te betekenen soodanigen oordeel / waar door men sekere saken verklaart geoorloft of ongeoorloft te zijn; en deswegen het geoorloofde vry laat / maar het ongeoorlofde of ongeradene en onstigtelijke verbiet: soo sien wy hier een natuyrlijke en gewoone beteekenisse / die hier ter plaatse wonder te staa quam: want / om de geloobige uyt de Joden in te laten in de vryheyd / soo was'er voorsigtigheyd van nooden / om te onderscheyden de willekeurige geboden van de onveranderlijke: en wat dat met stigtinge eens-sloegs konde werden afgeschaft / en waar in dat men door een wijl tijds nog yets soude moeten gedoogen om der swakken conscientie wille. In dit gewigtig stuk toont Iesus, dat hy haar soodanig soude bestralen met sijn Geest / en bystaan; dat sy lieden daar in niet anders souden besluyten / als 't gene by hem soude gearresteert wesen in den Hemel. Siet Joh. 16: 13. vergeleken met Act. 15: 28.

Twijffelt yemant aan die beteekenisse van de woorden binden en ontbinden, die besie Ligtfoot over dese plaatse / en Buxtorfij Lexicon Thalmud. P. 14. 10. 25. 24. 25. 26. Ja in 't N. T. selve binden wy / dat ontbinden betekent verklaringe van ontslag / waar door men yets / dat God geboden hadde vry stelt, en geoorloft. Soo wiert Jesus van de Joden beschuldigt. Ioh. 5: 18. waar tegen dat hy protesteert. Matth. 5: 17. 19. Siet ook Ioh. 7: 23. Dit ontbinden sloeg immers nootwendig op yets / dat te voren gebonden was / en alsoo als een verpligtende wet gearresteert.

Men moet ook wel aanmerken / dat den Text niet en segt / dat sal in de Hemelen gebonden worden: als of haar oordeel het Goddelijk oordeel soude voorgaan: maar dat sal in den Hemel gebonden wesen, en eerst gearresteert zijnde in den raad Gods / gearresteert blijven / soo dat hy ten dage des oordeels rigtende na haar Evangelium sal betoonen / dat sy niet anders hebben ontbonden / als 't geene dat na sijn wille en raad-besluyt ontbonden moeste werden / en door de bysondere aandrift van Gods Geest ook wel en wettelijk was uytgevoert: ja door groote tekenen en wonderen / medewerkende met haar woord / soude hy getuygenisse geven / dat hare wetten waren ingevingen van sijn Geest / die alvorens in den Hemel besloten waren.

Vers 10. *Doe verboot hy sijne Discipelen, dat sy niemant seggen en souden, dat hy was Iesus de Christus.* Doe hy haar soo geworttelt sag in het geloove van sijn Messiasschap / en haar vervult hadde met soo grooten verwagting van sijn Koninkrijke / daar in dat sy soo uytnemenden bedieninge souden ontfangen; verhinderde hy haar door dit expresse verbod / om hare blijdschap als nog niet uyt te laten: en dit stuk soo rondelijk niet te prediken / of aan yemant bekent te

te maken / dewijle het voor die tijd nog niet geraden was / om dien artykel soo opentlijk te uyten voor het gantsche volk.

Sy hadden gepredikt / dat het Koninkrijke der Hemelen na-by gekomen was: dat het stont voor de deure: maar om opentlijk te seggen / wie de persoon was / die God wilde salven tot Koning over Sion, dat wilde Jesus nog uytgestelt en gespaart hebben tot beter gelegentheyd / wanneer die predikinge meerder vrugten soude doen: te weten / als hy soude opgevaren zijn ten Hemel.

Hier in oeffende de Heyland een groote voorsigtigheyd / want het was nootsakelijk dat Jesus wierde erkent voor de Christus uyt sijne werken; die waarheyd moest liever gesien als gehoort werden: op dat sy op goede gronden wierde geloofd: op dat sy voor de quaadwillige wierde bedekt: en op dat de aardsgesinde uyt de scharen geen geduyrige bewegingen en quamen te maken / om hem te hulden voor haar Koning (terwijl sy de natuyr van sijn Koninkrijk niet en verstonden) gelijk sy eens te rade waren. Ioh. 6: 15.

Betooninge, dat de belijdenisse der Apostelen, en Jesu *beantwoording over-een-stemmende waren met de schriften des* O. T. *met de analogie des geloofs, en met de sekere ondervindinge van dien tijd.*

Der Apostelen belijdenisse en Iesu antwoord vergeleken met de Prophetien.

§ 1. DIe onderwesen waren in de schriften der Propheten / konden niet anders van de Messias gevoelen / of 1. hy was de sone Gods. Siet 2 Sam. 7: 14. Psal. 2: 7. 12. 72: 1. Prov. 8: 22. 24. 30. 30: 4. Ies. 4: 2. 9: 5. Ezech. 21: 10. Hos. 11: 1. en wel de eenig-gebooreene Zach. 12: 8. die voor een eeuwige generatie was gegenereert. Prov. 8: 24. 25. Mich. 5: 1. waar door hy dat selve Goddelijke wesen besit / het welke daar is in sijn Vader; zijnde het afschijnsel sijner heerlijkheyd, en het uytgedrukte (of overgesette) beeld sijner selfstandigheyd. Hebr. 1: 3. Daarom wert hy genaamt de Engel van Gods aangesigte Ies. 63: 9. de Engel des verbonds. Mal. 3: 1. Gods aangesigte selve. Exod 33: 14, 15. Van wien de Vader getuygt Exod. 23: 20. Mijn naam is in't binnenste van hem. Hoort eens / hoe R. Moses Gerundensis (over Exod. 33.) dese plaatsen ook te samen vergelijkt. Doe antwoorde, (segt hy) de HEERE. Mijn aangesigte sal gaan: de Engel des verbonds in wien gy vermaakschept, in wien mijn aangesigte gesien wert, van welke gesegt is, in den tijd der genade sal ik u verhooren, Ies. 49. om dat mijnen naam in hem is Exod. 23: 20. 2. Nademael de Christus de eygene sone Gods was; soo was hy ook van wegen sijne Godheyd de rotzsteen des heyls, de rotzsteen wiens werk volkomen is. Deut. 32: 4. 15. die alle sijne uytverkorene behout / verlost en draagt. Siet Psal. 118: 22. Ies. 8: 14. 28: 16. Dan. 2: 34, 35. Zach. 3: 8, 9. Soo bekent ook R. Salomo Iarchi, dat die

die steen die in Sion gefundeert wert, is de Messias. Ies. 28: 16. 3. Dese is de rotssteen / op welke de kerke Christi gebouwt soude werden. Die steen, soude een hooft des hoeks werden. Psal. 118: 22. en Jes. 28: 16. segt God: Siet ik bent! die een steen in Sion gegrontvest heeft, een beproefsteen, een kostelijken hoeksteen van een wel gegrontvesten grondvest. Die een onbeweegelijk gebouw onderschraagt / en eeuwiglijk sal doen bestaan. 4. Hierom soo is de Christus het ware voorwerp van 't geloove der heyligen: en wel van soo een heylsame conditie / dat sy salig zijn die op hem vertrouwen, Psal. 2: 12. want door sijn kennisse sal mijn knegt de regtveerdige veele regtveerdig maken, segt God / Jes. 53: 11. en die regtveerdigen door het geloove in hem hebben de belofte / dat sy sullen leven, Hab: 2: 4. Wie gelooft: en sig tot dien kostelijken hoeksteen begevende / op hem verlaat / als op sijn ware toevlugt / die en sal niet haasten. Ies. 28: 16. Dat is / die en sal niet beschaamt / nog van sijn grontsteun afgedreven werden: want de poorten der Helle en sullen die gemeynte niet overweldigen.

§ 2. Wanneer wy dit alles vergelijken met de analogie des geloofs / dewelke / ons leert / dat de Messias soude komen als onsen Goël, met het regt van naasting / om de sijne te verlossen. Soo blijkt / dat de soone des menschen, die onsen Goël is / een werk moeste verrigten dat van Goddelijke kragt was / en van sulken heerlijkheyd / dat des selfs eere en lof tot niemand als tot God konde komen: daarom wiert hy menigwerf God genaamt. Gen. 48: 16. Jes. 41: 14. 44: 6. en Jes. 63: 9. den Engel van Gods aangesigte; want overmits de soodanige haar een eygendom lossen door rantsoen / en dat het rantsoen der zielen kostelijk is / soo was dit van geen broeder / die een bloote creature is / te verwagten / Psal. 49: 8. 9. 16. maar hy moeste weerdiger zijn dan alle creaturen / dat is de soone Gods, en te gelijk de soone des menschen, die het regt der wet in ons vervullen soude. Om de gemeynte des N. T. te bouwen, van dewelke gesegt was Jes. 54: 11-14. Siet ik sal u steenen gansch çierelijk leggen, ende ik sal uw op Saphyren grontvesten, ende uwe glasvensters sal ik kristallijnen maken, ende uwe poorten van robijnsteenen; ende uwe gantsche landpalen van aangename steenen, ende alle uwe kinderen sullen van den Heere geleert zijn, ende de vrede uwer kinderen sal groot zijn. Gy sult door geregtigheyd bevestigt worden. Om soodanigen gemeynte seg ik te bouwen / soo wiert 'er een bouw-meester vereyscht van de opperste wijsheyd: om die te beheeren / een koning van het hoogste gesag: om die te beschermen / een hand van almagtige kragt: om deselve wel te grontvesten / een eeuwige geregtigheyd, en een levendig-makende Geest / om de geestelijke en levendige steenen met dien edelen grondsteen (dien Saphyr van hemelsche glans en luyster) en onder malkanderen te vereenigen / op dat daar een salige en onverbrekelijke gemeynschap met den anderen opgerigtet wierde: waar uyt wy dan ook ligtelijk sien / dat de rotssteen der kerke en haar Goel niemant kon zijn / als de Jehovah, de sone des levendigen Gods. Psal. 19: 15. ô Iehovah mijn rotssteen en mijn Goël! Die geregtigheden en sterkten zijn gewisselijk in den Heere. Jes. 45: 24.

En met de analogie des geloofs.

en

haar gevangenisse en ingaan in sijne heerlijkheyd? soo bleef 'er geen voorwendsel meer overig voor der menschen ongeloovigheyd.

§ 5. Tot dat eynde rigt dan onsen Euangelist sijn gantsche verhandelinge van *Iesus vertrek en uytgang uyt de wereld*, dat hy alomme, die saken en voorvallen aanteekent, dewelke dienen tot betooninge, dat *Iesus* geensins schuldig was aan 't gene sijn vyanden voorwendeden, maar voor een waaragtig Propheet was te houden, kragtig in woorden en werken: dat de reden van sijn lijden was *de raad des vredes*, daar in dat God alles hadde bepaalt wat dat de vyanden tegen hem vermogen souden, en hy aangenomen hadde door dien weg sijn volk te verlossen: en eyndelijk, dat hy uyt de dood in 't leven overgaande het Koninkrijke van sijn Vader ontfangen heeft.

§ 6. Dese verhandelinge onderscheyden wy dan in drie deelen: waar van *het eerste* handelt van *Iesu voorbereydinge* tot sijn lijden, van Cap. 16: 13. tot aan Cap. 26. *Het tweede* vertoont ons alle die soorten van lijden, die hem aangrepen als onsen borge; hoe hy sig in alle die proceduren van sijn vyanden heeft gedragen, en hoe sijn onschult alomme is geopenbaart, Cap. 26. 27. *Het derde* laat ons de glorieuse uytkomste van dit lijden sien; hoe *Iesus* uyt dien dood is opgestaan, daar mede sijn sake is geregtveerdigt, en hoe treffelijk hy als nu alle magt ontfangen hebbende in den Hemel en op der aarde, bestellinge gegeven heeft aan sijne gesanten, om sijn Koninkrijke te bouwen, als hy sijn afscheyt nam uyt de weereld. Cap. 18.

§ 7. Onsen Euangelist is seer wijdloopig in 't beschrijven van die voorvallen, waar in men moest aanmerken met wat voorbereydinge *Iesus* hem selven geschikt heeft tot sijn kruys-dood: want met dit verhaal vinden wy by-na *tien Capittelen* beslagen. *Eerst* toont hy *Iesu* voorbereydselen, die hy maakte tot sijn dood in de Noorder-gewesten van *Palestina* en *Galilea*, Cap. 16: 13. tot Cap. 18. incluys. *Ten tweeden* sijn voorschickende verrigtingen in de landpalen van *Iudea*. Cap. 19. 20. En eyndelijk *ten derden* sijn laatste bedrijven ontrent en in *Ierusalem*, Cap. 21-25. In elken gewest heeft hy sijne Discipelen voorhenen verwittigt van sijnen uytgang, op dat men daar in soude bevroeden, dat hy wel wetende, wat dat hem nakende was, gewilliglijk is opgegaan na sijn slagtbank, om den raad Gods in alle gehoorsaamheyd te volbrengen, en dit werk te voltoyen, daar toe hy in de weereld gekomen was. Sijne Discipelen heeft hy bevelen gegeven, die haar na sijn vertrek van nooden waren, om in 't kruys niet te beswijken, nog in haar amptelijke bestieringe haar niet te misgrijpen. In sijne onderhandelinge met de Joden heeft hy hem betoont een waar Propheet, die onoplosselijke knoopen wist te ontbinden, toekomende dingen te voorseggen, de sondaren vrymoediglijk bestrafte, ernstig bedreygde, en hare geheyme raadslagen ontdekte, dit alles met kragten en wonderwerken bevestigende.

Ca-

Capittel 16. Verss. 13--28.

Den korten Inhoud.

NAdemaal dat de uyre vast naderde, in welke *Jesus* soude scheyden van sijne Discipelen, soo was het van nooden hier toe eenige voorbereydinge te maken; weshalven *Iesus* een aanvang van dit werk maakt met een proef te nemen van het geloove sijner Discipelen; waar in hy haar ook bevestigt: en daar op haar te geven een klare verwittiging van sijn haast aanstaande lijden en opstanding, met bygevoegde vermaningen, om sig ook tot kruys te bereyden, en de kroone te verwagten. Dese verhandelingen begrijpen wy onder twee deelen.

1. Hoe der Discipelen belijdenisse van de persoon Christi is beantwoort? Verss. 13-20.
2. Hoe *Jesus* sijn eygen dood en opstandinge voorseggende, sijne Discipelen tegen het nakende kruyce wapende? Verss. 21--28.

1. *Hoe de belydenisse der Discipelen van Jesu persoon* wie hy was? *van* Jesus is beantwoort en bevestigt.

Verss. 13 - 20.

Korte opening van het verstand der woorden.

Vers 13. A*Ls nu Iesus gekomen was in de deelen van Cesarea Philippi.* Dat is; In het gebied van Cesarea, op een eensame weg, dewelke strekte na de vlecken van dat gewest/ gelijk de andere Euangelien uytwijsen.

Het oude Paneas, gelegen na by de hooft-bron der Jordane; van Philippus de Vier-vorst herbouwt/ en ter eeren van Keyser Tiberius Cesarea genaamt/ wiert ten onderschept van een ander Cesarea, gelegen aan de Middelandsche Zee/ en gewaagt/ (Act. 8: 41. 10: 1. 18: 22. 21: 8. 10. 16. 23: 23. 33. 36. 24: 1. 27. 25: 6. 23.) met de toenaam van Philippus, haar bouw-meester uytgetekent; en om in geen verwerringe van plaatsen te vallen/ aldus van alle andere gelijknamige steden onderscheyden.

In de schriften des O. T. droeg dese stad de naam van Dan en Lais, en was gelegen op de Noorderste grenzen van Palestina.

Vraagde hy sijne Discipelen, seggende: wie seggen de menschen, dat ik: de Sone des menschen ben? Soo vraagt Jesus eerst na het oordeel van de schare: wat dat de-

 selve

selve van hem hielden / en waar voor sy hem erkenden ? *Ik de Sone des menschen*, Siet Cap. 8: 20. In wien geen gestalte en is, die hem begeerelijk maakt. Jes. 53: 2. *Wie* seggen sy dat *ik ben?* Dat is: wat voor een persoon? en van hoedanige qualiteyten ?

Vers 14. *Ende sy seyden; Sommige Johannes de Dooper.* Gelijk Herodes, Matth. 14: 1, 2.

Ende andere Elias. Door een quade uytlegginge van de Prophetie. Mal. 4: 5.

Ende andere Ieremias. Wiens wederkomste in het vleesch eenige Joden schijnen verwagt te hebben: die nu hoorende hoe gestrengen boet-prediker dat Jesus was / haar vastelijk inbeelden / dat hier de eygen Geest van Jeremias sprak.

Ofte een van de Propheten. Of na de aanteykeninge van Lucas, ende andere seggen / dat eenig Propheet van den Ouden is opgestaan.

Eenige van de Babylonische Gemaristen vint men in dat vermoeden / dat Daniel soude opstaan van den dooden, ende de Christus wesen.

Vers 15. *Hy seyde tot haar, maar wie segt gy dat ik ben?* Hier hout Jesus nu by occasie van de voorige vrage en antwoord aan / en soekt het gevoelen van sijne Discipelen uyt te halen / haar vragende na haar eygene gedagten: op dat bleke / hoe verre sy in de kennisse Christi boven het gemeene volk gevordert waren.

Vers 16. *Ende Simon Petrus antwoordende, seyde.* Uyt aller naam / verklarende haar algemeen gevoelen / met een bysondere assurantie. Siet Luc. 9: 20, 21. Ioh. 6: 67-69.

Gy zijt de Christus. Dat is: De ware Messias, van de Propheten belooft Psal. 2: 6: 45: 8. Ies. 61: 1. Dan. 9: 25. En van alle geloovigen verwagt Ioh. 1: 42. 4: 25. dewelke Israël verlossen sal Luc. 24: 21. Want dese toenaam droeg de Verlosser Israëls als een uytnemender naam / om dat sy in hem een grooter kragt en nadruk soude oeffenen / en soo eenen beteekenen / die de H. Geest in de hoogste graad soude deelagtig zijn / en meer als andere verciert met sijne gaven / in dier voegen / dat men in hem soude bevinden / de volheyd der Godheyd lighamelijk te woonen. Col. 2: 9.

De Sone des levendigen Gods. Siet Matth. 3: 17. en vergelijk Ioh. 6: 5, 6. God wert hier toegenaamt de levendige God, als een volkomen uytdrukfel van den waaragtigen God: in tegenstellinge van de levenloose afgoden; die gelijk sy geen leven hebben in haar-selven / ook geen schepsel konnen levendig maken: en tot verheffinge van sijn uytnemende Hoogheyd / alsoo hy het leven heeft in hem-selven, en aan allen het leven, den adem, en alle dingen geeft. Siet ook Matth. 26: 63. Act. 14: 15. Rom. 9: 26. 2 Cor. 3: 3. 6: 16. 1 Thess. 1: 9. 1 Tim. 3: 15. 4: 20. &c.

Vers 17. *Ende Jesus antwoordende, seyde tot hem.* Om dese belijdenisse te versterken / en haar in dat geloove te bekragtigen.

Zalig zijt gy Simon Bar-Iona. (Dat is: Jonas soone) want / dit geloove des herten in opregtigheyd beleden zijnde / was een bewijs / dat hy erfgenaam was der zaligheyd; nademaal dit geloove een ziele met Christus vereenigt / en Gode eere geeft.

Want vleesch en bloed en heeft u dat niet geopenbaart. Die kennisse en verkrijgt geen mensch uyt sijn eygen selve / soo als hy van natuyren is / namentlijk / een sondaar, vleesschelijk, den Geest niet hebbende: overmits hy in dien staat blind / met allerleye voor-oordeelen beset / en door veele begeerlijkheden / die hem van Goddelijke voorwerpselen aftrekken / beswaart is; soo dat hy geen

geen schranderheyd heeft / om tot sulke geheymen door te dringen; geen opmerkinge / om op deselve agt te geven; nog lust / om in soodanige beschouwingen sig te oeffenen.

Maar mijn Vader, die in de Hemelen is. Siet Matth. 11: 25. Die heeft u soo geluckig gemaakt; dat hy uw/ die noodwendige waarheyd heeft bekent gemaakt door sijn uytwendige Godspraak; Siet Matth. 3: 17. en inwendig doen sien door de verligtende genade van sijnen heyligen Geest.

Vers 18. *Ende ik segge uw ook.* Boven al het geene gy tot nog toe gehoort hebt; en benessens het geene / dat gy geleert hebt.

Dat gy zijt Petrus. Dat is: Dat gy waarlijk zijt *Petrus*, en dat gy die naam voert over-een-komende met de waarheyd der sake selve: want gelijkerwijs *Petra* beteekent een rotzsteen / soo beteekent Petrus een soodanigen / die op een rotzsteen is gegrontvest / daar mede vereenigt / daar aan-gehegt / en daar door gebragt in een sekere staat van behoudenisse. Soo zijn alle geloovigen levendige steenen gebouwt op den uytersten hoeksteen. 1 Petr. 2: 4, 5.

Ende op dese Petra. Dat is: Rotzsteen: Die gy beleden hebt / in welken gy gelooft / en op welken gy waarlijk als een levendige steen ook zijt gebouwt. Siet 1 Cor. 10: 4. en vergelijk Deut. 32: 15. 18. 37. Psal. 19: 15. 95: 1. Daarom wert Christus meermalen in de Prophetien een steen genaamt Gen. 49: 24. Psal. 118: 22. Zach. 3: 8, 9. Jes. 28: 16.

Sal ik mijn gemeynte bouwen. Verstaat die gemeynte, die hy nu alleen wilde laten vergaderen / en van alle onderwerpinge onder menschelijk gesag bevrijden: een gemeynte, die hy in sijn Koninkrijke soude erfgenaam maken van alle de hantvesten en vryheden des N. T.

Die soude hy als een huys bouwen: want Christus is de bouw-meester van sijn kerk. Zach. 6: 13. Prov. 9: 1. Ende de gemeynte is het huys des levendigen Gods. 1 Tim. 3: 15. 2 Tim. 2: 20. Wel gegrontvest en gevestigt. Ies. 54: 12-14. 2 Cor. 3: 9. Eph. 2: 20.

Ende de poorten der helle en sullen deselve niet overweldigen. Of bemagtigen en overmogen.

Door de poorten der helle komen wy in 't algemeen verstaan alle de aanklagten des Satans/ en alle gewelt der duysternisse tegen deselve. Ies. 38: 10. In 't bysonder ook het rijke des Antichrists / waar in de dood en de helle heerschen / en poorten des gerigts oprigten / om de navolgers van het Lam daar in ten gerigte te stellen/ te verdoemen / en soo veel in haar vermogen is ten verderve over te geven. Psal. 9: 14. 107: 18. De spreekwijse is ontleent van die gewoonten der Ouden / na welke men de vierscharen spande in de poorten / om aldaar de gerigts-saken te ondersoeken en te vonnissen. Gen. 22: 17. Deut. 22: 24. Amos 5: 15.

Waar mede Jesus van te kennen geeft. 1. Dat de helle in een groote stad en magtige heerschappy haar poorten ten gerigte soude openen tegen de ware Kerke. 2. Dat ook de sake der Kerke aldaar soude betrocken werden om geoordeelt te werden: en 3. Dat men het oordeel uytsprekende tot bevestiging van de leere der Duyvelen tegen de Goddelijke waarheyd / deselve waarheyd met Helsche proceduyren soude tragten uyt de roepen. Maar 4. Dat de Kerke/ dit geweit tot uytvoeringe van sulke placcaten en besluyten verdragende/ wel soude konnen in hare poorten / dog nimmermeer van deselve konnen bemagtigt werden: men mogt hare geloofs-genooten veroordeelen/ en tot galg en rad sleepen / maar noyt souden sy de waarheyd kon-

konnen overmeesteren / en hare voorstanders geheel en al uyt de wereld wegnemen.

Siet hier dan de Saligheyd van den gene / die in desen rots-steen gelooft / en met hem gemeynschap heeft: want / dit is 't geloove / dat de wereld overwind / en al het ondernemen van de poorten der Helle sal verydelen: dewijle sy van Christi liefde en gemeynschap onscheyetbaar zijn / en haar woord verzegelt met haar bloed / is een zaad der Kerke.

Vers 14. *Ende ik sal u geven de sleutelen van't Koninkrijke der Hemelen.* Soo noemt hy wederom het Koninkrijke Christi. Siet Matth. 3: 2. en Luc. 22: 29. seyde Jesus: Ik verordinere u-lieden het Koninkrijke.

Door de sleutelen van dit Koninkrijke, verstaat de Heyland die werk-tuygen en instrumenten / waar door den ingang tot die vrye staat des N. T. aan den geloovigen geopent soude werden: en al die grendelen en hinderpalen weggeschoven / dewelke haar weerden van die vryheyd.

Soo wiert dan het Koninkrijke der Hemelen in dien tijd aangemerkt als nog op aarde gesloten door de geloovigen / door wien den weg tot dat ware Heylighdom nog ontoegankelijk was, Hebr. 9: 8. Dewijl sy nog den toegang niet en hadden tot het Hemelsche Jerusalem. Hebr. 12: 22-24.

Het was de Wet van Moses / welke de Heydenen weerde van de burgerschappen Israels / en de Joden afscheyde van de vryheyd Abrahams: om dien middel-muyr des afscheydsels weg te schuyven; soo heeft Christus aan Petrus eerst gegeven de sleutelen des Koninkrijks / waar door den ingang den Heydenen is geopent / en de Christenen zijn toegelaten tot de Christelijke vryheyd / namentl. 1. Den sleutel der kennisse, wanneer hy door den H. Geest soodanig is verligt in 't verstand van de Prophetien / en van het eynde van de wet / dat hy daar uyt heeft konnen verstaan tot wat vryheyd wy door het Euangelium geroepen wierden. 2. Den sleutel van gesigten en nieuwe openbaringen / wanneer hem door de vertooninge van reyn en onreyne dieren in een linnen laken wiert bekent gemaakt / dat God nu alles had gereynigt. Act. 10: 11-15. 3. Den sleutel der wonderbare werkinge des Geestes. Wanneer hy op sijne Predikinge de H. Geest bevont gevallen op de Heydenen / en haar sprekende met vremde talen: door welke historie hy ook de gantsche broederschap overrede / dat sy de geloovige uyt de Heydenen sonder jok op te leggen / ontfingen in hare gemeynschap. Siet Act. 10: 44-47. 11: 1-18. 15: 7-11.

Ende soo wat gy sult binden op der aarden, sal in de Hemelen gebonden zijn. Ende soo wat gy ontbinden sult op der aarden, sal in de hemelen ongebonden zijn. Om die vrye staat der Kerke te ontsluyten / soo was'er ook van nooden soodanigen bequaam-makinge des Geests / waar door de Apostelen bequaam gemaakt wierden / om alles wijsselijk en voorsigtig te bestieren: en soodanigen toerustinge belooft haar hier Jesus, sulken bystand des Geestes / en leydinge in alle hare raad-slagen: dat soo wat sy souden binden of ontbinden op aarden / haar oordeel dienthalven eenmaal soude geregtveerdigt werden in den Hemel.

Alhoewel dat dese woorden van de meeste uytleggers zijn betrokken tot de Kerkelijke tugt: soo moeten wy nogtans bekennen / dat hare uytlegginge ons beswaarlijk voldoen kan. 1. Om dat dit binden en ontbinden hier geensins wert toegeëygent op persoonen / maar op saken: want Jesus en segt niet. Soo wie gy sult binden, maar soo wat gy sult bin-

binden. 2. Om dat sommige komen ontslagen werden van haren ban / door een wettelijk kerkelijk oordeel / die nogtans als schuldige veroordeelt sullen werden van den Hemel: gelijk openbaar is in alle hypocrijten en geveynsde: en daarom kommender sommige door een wettelijk oordeel geraken onder den ban / dewelke onversoent sterben ten aansien van de Kerke; schoon sy door een spade boetveerdigheyd (gelijk de Moordenaar aan 't kruyce) niet onversoent en sterben met God. 3. Nademaal ons een uytleggingе voorkomt/ die met de kragt der woorde beter over-een-stemt / en het oog-wit veel nader bereykt / soo meenen wy / verpligt te zijn / om soodanigen verklaringe boven andere aan te nemen.

Als wy dan aanmerken / dat dese spreek-wijse by de Joden seer gemeen was om te betekenen soodanigen oordeel / waar door men sekere saken verklaart geoorloft of ongeoorloft te zijn; en deswegen het geoorloofde vry laat/ maar het ongeoorlofde of ongeradene en onstigtelijke verbiet: soo sien wy hier een natuyrlijke en gewoone betekenisse/ die hier ter plaatse wonder te staa quam: want / om de geloovige uyt de Joden in te laten in de vryheyd / soo was'er voorsigtigheyd van nooden/ om te onderscheyden de willekeurige geboden van de onveranderlijke: en wat dat met stigtinge eens-sloegs konde werden afgeschaft / en waar in dat men door een wijl tijds nog yets soude moeten gedoogen om der swakken conscientie wille. In dit gewigtig stuk toont Iesus, dat hy haar soodanig soude bestralen met sijn Geest / en bystaan; dat sy lieden daar in niet anders souden besluyten / als 't gene by hem soude gearresteert wesen in den Hemel. Siet Joh. 16: 13. vergeleken met Act. 15: 28.

Twijffelt yemant aan die betekenisse van de woorden binden en ontbinden, die besie Ligtfoot over dese plaatse/ en Buxtorfij Lexicon Thalmud. p. 14. 10. 25. 24. 25. 26. Ja in 't N. T. selde binden wy/ dat ontbinden betekent verklaringe van ontslag / waar door men yets / dat God geboden hadde vry stelt, en geoorloft. Soo wiert Jesus van de Joden beschuldigt. Ioh. 5: 18. waar tegen dat hy protesteert. Matth. 5: 17. 19. Siet ook Ioh. 7: 23. Dit ontbinden sloeg immers nootwendig op yets / dat te voren gebonden was / en alsoo als een verpligtende wet gearresteert.

Men moet ook wel aanmerken / dat den Text niet en segt / dat sal in de Hemelen gebonden worden: als of haar oordeel het Goddelijk oordeel soude voorgaan: maar dat sal in den Hemel gebonden wesen, en eerst gearresteert zijnde in den raad Gods / gearresteert blijven/ soo dat hy ten dage des oordeels rigtende na haar Euangelium sal betoonen/ dat sy niet anders hebben ontbonden / als 't geene dat na sijn wille en raad-besluyt ontbonden moeste werden/ en door de bysondere aandrift van Gods Geest ook wel en wettelijk was uytgevoert: ja door groote tekenen en wonderen / medewerkende met haar woord / soude hy getuygenisse geven/ dat hare wetten waren ingevingen van sijn Geest / die alvorens in den Hemel besloten waren.

Vers 10. *Doe verboot hy sijne Discipelen, dat sy niemant seggen en souden, dat hy was Iesus de Christus.* Doe hy haar soo geworteld sag in het geloove van sijn Messiasschap / en haar vervult hadde met soo grooten verwagting van sijn Koninkrijke / daar in dat sy soo uytnemenden bedieninge souden ontfangen; verhinderde hy haar door dit expresse verbod/ om hare blijdschap als nog niet uyt te laten: en dit stuk soo rondelijk niet te prediken / of aan yemant bekent te

te maken / dewijle het voor die tijd nog niet geraden was / om dien artijkel soo opentlijk te uyten voor het gantsche volk.

Sy hadden gepredikt / dat het Koninkrijke der Hemelen na-by gekomen was: dat het stont voor de deure: maar om opentlijk te seggen / wie de persoon was / die God wilde salven tot Koning over Sion, dat wilde Jesus nog uytgestelt en gespaart hebben tot beter gelegentheyd / wanneer die predikinge meerder vrugten soude doen: te weten / als hy soude opgevaren zijn ten Hemel.

Hier in oeffende de Heyland een groote voorsigtigheyd / want het was nootsakelijk dat Jesus wierde erkent voor de Christus uyt sijne werken; die waarheyd moest liever gesien als gehoort werden: op dat sy op goede gronden wierde geloost: op dat sy voor de quadwillige wierde bedekt: en op dat de aardsgesinde uyt de scharen geen geduyrige bewegingen en quamen te maken / om hem te hulden voor haar Koning (terwijl sy de natuyr van sijn Koninkrijk niet en verstonden) gelijk sy eens te rade waren. Ioh. 6: 15.

Betooninge, dat de belijdenisse der Apostelen, en Jesu *beantwoording over-een-stemmende waren met de schriften des O.T. met de analogie des geloofs, en met de sekere ondervindinge van dien tijd.*

Der Apostelen belijdenisse en Iesu antwoord vergeleken met de Prophetien.

§ 1. Die onderwesen waren in de schriften der Propheten / konden niet anders van de Messias gevoelen / of 1. hy was de sone Gods. Siet 2 Sam. 7: 14. Psal. 2: 7. 12. 72: 1. Prov. 8: 22. 24. 30. 30: 4. Ies. 4: 2. 9: 5. Ezech. 21: 10. Hos. 11: 1. en wel de eenig-gebooorene Zach. 12: 8. die door een eeuwige generatie was gegenereert. Prov. 8: 24. 25. Mich. 5: 1. waar door hy dat selve Goddelijke wesen besit / het welke daar is in sijn Vader; zijnde het afschijnsel sijner heerlijkheyd, en het uytgedrukte (of overgesette) beeld sijner selfstandigheyd. Hebr. 1: 3. Daarom wert hy genaamt de Engel van Gods aangesigte Ies. 63: 9. de Engel des verbonds. Mal. 3: 1. Gods aangesigte selve. Exod 33: 14, 15. Van wien de Vader getuygt Exod. 23: 20. Mijn naam is in't binnenste van hem. Hoort eens / hoe R. Moses Gerundensis (over Exod. 33.) dese plaatsen ook te samen vergelijkt. Doe antwoorde, (segt hy) de HEERE. Mijn aangesigte sal gaan: de Engel des verbonds in wien gy vermaak schept, in wien mijn aangesigte gesien wert, van welke gesegt is, in den tijd der genade sal ik u verhooren, Ies. 49. om dat mijnen naam in hem is Exod. 23: 20. 2. Nademael de Christus de eygene sone Gods was; soo was hy ook van wegen sijne Godheyd de rotzsteen des heyls, de rotzsteen wiens werk volkomen is. Deut. 32: 4. 15. die alle sijne uytverkorene behout / verlost en draagt. Siet Psal. 118: 22. Ies. 8: 14. 28: 16. Dan. 2: 34, 35. Zach. 3: 8, 9. Soo bekent ook R. Salomo Iarchi, dat die

die steen die in Sion gefundeert wert, is de Messias. Ies. 28: 16. 3. Dese is de rotssteen / op welke de kerke Christi gebouwt soude werden. Die steen, soude een hooft des hoeks werden. Psal. 118: 22. en Jes. 28: 16. segt God: Siet ik bent! die een steen in Sion gegrontvest heeft, een beproefsteen, een kostelijken hoeksteen van een wel gegrontvesten grondvest. Die een onbeweegelijk gebouw onderschraagt / en eeuwiglijk sal doen bestaan. 4. Hierom soo is de Christus het ware voorwerp van 't geloove der heyligen: en wel van soo een heylsame conditie / dat sy salig zijn die op hem vertrouwen, Psal. 2: 12. want door sijn kennisse sal mijn knegt de regtveerdige veele regtveerdig maken, segt God / Jes. 53: 11. en die regtveerdigen door het geloove in hem hebben de belofte / dat sy sullen leven, Hab: 2: 4. Wie geloost: en sig tot dien kostelijken hoeksteen begevende / op hem verlaat / als op sijn ware toevlugt / die en sal niet haasten. Ies. 28: 16. Dat is / die en sal niet beschaamt / nog van sijn grontsteun afgedreven werden: want de poorten der Helle en sullen die gemeynte niet overweldigen.

§ 2. Wanneer wy dit alles vergelijken met de analogie des geloofs / dewelke / ons leert / dat de Messias soude komen als onsen Goël, met het regt van naasting / om de sijne te verlossen. Soo blijkt / dat de sone des menschen, die onsen Goël is / een werk moeste verrigten dat van Goddelijke kragt was / en van sulken heerlijkheyd / dat des selfs eere en lof tot niemand als tot God konde komen: daarom wiert hy menigwerf God genaamt. Gen. 48: 16. Jes. 41: 14. 44: 6. en Jes. 63: 9. den Engel van Gods aangesigte; want overmits de soodanige haar een eygendom lossen door rantsoen / en dat het rantsoen der zielen kostelijk is / soo was dit van geen broeder / die een bloote creature is / te verwagten / Psal. 49: 8. 9. 16. maar hy moeste weerdiger zijn dan alle creaturen / dat is de soone Gods, en te gelijk de soone des menschen, die het regt der wet in ons vervullen soude. Om de gemeynte des N. T. te bouwen, van dewelke gesegt was Jes. 54: 11-14. Siet ik sal u steenen gansch çierelijk leggen, ende ik sal uw op Saphyren grontvesten, ende uwe glasvensters sal ik kristallijnen maken, ende uwe poorten van robijnsteenen; ende uwe gantsche landpalen van aangename steenen, ende alle uwe kinderen sullen van den Heere geleert zijn, ende de vrede uwer kinderen sal groot zijn. Gy sult door geregtigheyd bevestigt worden. Om soodanigen gemeynte seg ik te bouwen / soo wiert 'er een bouw-meester vereyscht van de opperste wijsheyd: om die te beheeren / een koning van het hoogste gesag: om die te beschermen / een hand van almagtige kragt: om deselve wel te grontvesten / een eeuwige geregtigheyd, en een levendig-makende Geest / om de geestelijke en levendige steenen met dien edelen grondsteen (dien Saphyr van hemelsche glans en luyster) en onder malkanderen te vereenigen / op dat daar een salige en onverbrekelijke gemeynschap met den anderen opgerigtet wierde: waar uyt wy dan ook ligtelijk sien / dat de rotssteen der kerke en haar Goel niemant kon zijn / als de Jehovah, de sone des levendigen Gods. Psal. 19: 15. ô Iehovah mijn rotssteen en mijn Goël! Die geregtigheden en sterkten zijn gewisselijk in den Heere. Jes. 45: 24.

En met de analogie des geloofs.

en

en Ies. 44: 6-8. Soo seyt de HEERE, de Koning Israëls, en sijn Goël, de HEERE der heyrscharen: Ik ben de eerste en ik ben de laatste, en behalven my en isser geen God... gy-lieden zijt mijne getuygen, isser ook een God behalven my? immers en isser geen ander rotzsteen, ik en kend'er geen.

De sekerheyd van die belijdenisse, dat Iesus de Christus was.

§ 3. Gelijkerwijs het dan ook ongetwijffelt is / dat de Messias niet alleen een sone des menschen moeste zijn / maar ook de sone des levendigen Gods: alsoo hebben de Apostelen ook met de hoogste verseekeringe des gemoeds rondelijk beleden / dat Iesus was die Christus, dat hy de sone van Maria, te gelijk was de eeuwige sone Gods; die waarheyd wisten sy van wiese deselve geleert hadden: en daar van was haar alle verseekeringe gedaan: want sy was haar geopenbaart van Iesu hemelschen Vader. 1. Door openbare uytroepinge en verklaringe aan de Jordane. Matth. 3: 17. Dese is mijn sone, mijn geliefde, in den welken ik mijn behage scheppe. 2. Door het getuygenisse van Iohannes sijn voorlooper. Ioh. 1: 34. ik hebbe gesien, ende hebbe getuygt, dat dese de sone Gods is. 3. Door het exempel van die gene / welke Iesus voor de sone Gods belijdende / zijn geprezen / en in haar geloove bevestigt. Gelijk Nathanael Ioh. 1: 50. 4. Door de kragtige beweeringe van dese waarheyd / die Iesus selve soodanig uytvoerde tegen de Joden / dat een opmerkende ziele sig nootwendig door onwederdenkelijke bewijsen daar van overredet vond in de voortreffelijke rede / welke Johannes aantekent Cap. 5. Doet daar by 5. dat Iesus soodanigen kragt van Goddelijke Majesteyt mede omvoerde / en in sijne werken vertoonde / dat ook de onreyne geesten tegen wil en dank haar geprangt vonden / die waarheyd te belijden. Siet daar van Matth. 8: 29. Alle welke gronden haar door de medewerkinge des H. Geests soodanig waren voorgestelt om te beproeden / en onder een Goddelijke verligtinge des gemoeds waren bekertigt / dat sy nu rond uyt / en met assurantie haar gevoelen uytboesemen / en haar geloove belijden. De uytkomste heeft dese waarheyd nog meer bevestigt aan het nakomende geslagte; want daar door sien wy nog heden die gemeynte van Iesus, dewelke na sijn voorsegginge is geroepen / op hem als op haar eenigen rotzsteen / en grondsteun gebouwt / die geen andere wet en volgt / als die van sijn Euangelium. Wy bevinden ook / dat de poorte van de Helle de Kerke niet en hebben konnen overweldigen / hoe seer het Heydendom en 't Anti-christendom daar tegen opstont / en nu door listen / dan eens door gewelt deselve tragtede uyt te roeyen. Het Koninkrijke der Hemelen is door de bestellinge van Iesus geopent / de Goddelijke sleutelen / waar door wy den ingang tot de Christelijke vryheyd / en den toegang tot die uytnemende Handvesten des N. T. verkregen hebben / zijn door den dienst van Iesu gesanten soodanig te voorschijn gebragt / en onder de medewerkinge van Gods Geest soodanig gebruykt / dat selfs de hartneckigheyd moet bekennen / dat sy de wille Gods hebben uytgevoert; die dan naderhand van die voorgaande huyshoudinge door de verstooringe van Stad en Tempel een eynde gemaakt heeft / dewijle hy in dit geestelijk en geopent huys van Iesu

Iesu gemeynte was verhuyst met sijn Geest / en onder het Christen volk was gekomen / om aldaar sijn wooninge te maken. Soo besluyten wy dan met deselve assurantie / dat Iesus is de rotzsteen van dit huys / de hoeksteen van 't gebouw der Kerke / en te gelijk de Bouw-heer / die dese gemeynte / als sijn eygen besit / om dat hyse tot sijn eygendom verworven / en door sijn Woord en Geest opgerigt heeft / deselve ten aldernauwsten met hem vereenigt hebbende / en voorsien met Goddelijke wetten.

---

2. Hoe Jesus tot Voortkoming van de ergernissen sijns kruyces, sijn dood en opstandinge voorseyt heeft, en sijn Discipelen tegen het nakende kruyce wapende.

Verss. 21 - 28.

Korte opening van het regte verstand der woorden.

Vers 21. V*An doen aan.* Dat Iesus de sijne in het geloove des soons Gods hadde bevestigt / en in haar de verwagtinge van sijn Koninkrijke met een nader vertoog had opgewackert / soo wiert hy te rade / om haar te wapenen tegen sijn kruyce / het welke hun onverwagt voorkomende anders ligtelijk soude hebben in 't geloove verswakt / en in haar verwagtinge wanckelmoedig gemaakt: te meer / dewijl hy sijn Kerke moeste bouwen door tusschen-komen van sijn bloed / want God heeft sijn gemeynte met sijn bloed gekogt. Act. 20: 28.

Begon Jesus sijne Discipelen te vertoonen. Dat is: Door klare woorden te laten sien en begrijpen / wat datter nu aangaande sijn vertrek op handen was.

De vertooning begon hy nu: want schoon dat hy voorhenen sulks ook wel eenigsins hadde te kennen gegeven / soo was dat nogtans soo duyster en bewickelt geschiet / dat sijne Discipelen de volle meyninge daar af niet hadden konnen merken: maar van dese tijd af heeft hy sig verscheyden malen over dit stuk geuytet / en alhier een begin gemaakt van die vertooning.

Dat hy moeste henen gaan na Jerusalem. Siet hier de plaatse aangeteekent / welke in Gods raad bepaalt was / alwaar dat de Christus soude lijden / en wederom verheerlijkt werden: het was Ierusalem. Siet op Matth. 4: 5. en vergelijk Luc. 13: 33, 34.

Herwaarts soude Iesus henen gaan, schoon hy wiste / wat hem aldaar wedervaren soude / om dat hy in dien deele gewilliglijk soude gehoorsamen het gebod / dat hy van sijnen Vader ontfangen hadde.

En het is aanmerkens-weerdig / dat hy hier erkent een nootsakelijkheyd, waar door hy moeste henen gaan om te lijden: dewelke geensins was een dwingende nootsakelijkheyd; maar een nootsakelijkheyd van verpligtinge en betamelijkheyd / overmits hy in den raad des vredes die conditie hadde aangenomen / en sig selven tot dit werk verbonden en laten verpligten / 't geen hem dan tegenwoordig ook betaamde te volbrengen: want het was onmogelijk / dat

dat de borge des Testaments sijn borgtogt konde verlaten / en uyt dit aangenomen werk van onse verlossinge uytspringen: want daar op had God de Heere alreede sijne Prophetten gegrontvest / sijne beloften aan de Vaderen voorgedragen / sijn genaden-bewijsen opgeheven / de wereld in sijne langmoedigheyd verdragen / en sijn genaden-verbond met eede bevestigt.

Ende veele lijden. Dat is: Veelerhande smaad en smerten na lighaam en ziele verdragen.

Van de Ouderlingen ende Overpriesters ende de Schriftgeleerden. Welke de drie voorname orders van aansienelijke mannen onder het Joodsche volk uytmaakten / waar door God dit volk hadde willen laten regeren: waar uyt ook de Raads-heeren van den grooten Raad verkooren wierden.

Door dese beschrijvinge gaf Iesus te kennen / dat hy by een vonnis van het hof / 't geen tot Ierusalem sijn sit-plaats hielt / en de naam van het Sanhedrin droeg / soude veroordeelt werden tot het lijden vande grootste smaad en smerten.

Ende gedoodet werden. Dat is: Door een geweldige dood / waar mede de Justitie de misdadigers straft / werden omgebragt.

Ende ten derden dage opgewekt werden. Soo bepaalt hy de geduyrsaamheyd van sijn lijden tot op den derden dag toe; als wanneer die smaadheyd wederom soude verwisselt werden in heerlijkheyd: en die dood veranderen in een onverganklijk leven: nadien dat God hem als dan soude opwecken van den dooden / en alsoo sijne sake regtveerdigen; die hem uyt den dooden soude wederbrengen / om de verwagtinge van sijne Discipelen aangaande het Koninkrijke der Hemelen te vervullen.

Vers 22. *Ende Petrus hem tot sig genomen hebbende.* Andere / hem omhelst hebbende. Dewijle hy door dese rede sijn liefde geboelde geraakt / en ontstoken tot yver / om Iesus by haar te behouden / en hem van dit voornemen te versetten.

Begon hem te bestraffen. En sijn voorstel / als een sake die haar ongeraden en gantschelijk ondienstig was / met een al te grooten drift te wederspreken en te verwerpen: in meeninge om hem betere gedagten / en van meerder nutte voor sijn kerke in te boesemen.

Seggende, Heere zijt uw genadig. Of / God zy u genadig Heere. Een spreekwijse van verwerpinge / waar door men een ongerijmde gedagte / en swaarhoofdig voorstel verre weg-werpt. Siet die spreekwijse by de Hellenisten. Gen. 42: 23. Ies. 22: 19. 1 Sam. 14: 45. 2 Sam. 20: 20. 1 Macch. 2: 21.

Dit en sal u w geensins geschieden. Dat gy / die de sone des levendigen Gods zijt / soo schandelijk soudet ten toone gestelt / en wy door een roekeloos bestaan van soo getrouwen en nootwendigen Hooftman berooft werden.

Vers 23. *Maar hy hem omkeerende seyde tot Petrum: gaat weg agter my.* Gelijk als met een afgekeert gelaat hem de rug toe-wendende / op dat hy met sijn gelaat te kragtiger sijn meyninge soude uytdrucken; soo gebiet hy hem met eenen met sijne woorden / weg agter hem, en uyt sijne oogen te gaan met sulke ongezoutene redenen.

Satana. Dat is / Wederpartijder: Welke naam wel voornamentlijk den Duyvel wert toegeschreven. (Siet Matt. 4: 10.) maar somtijds ook aan soodanige menschen / die yemant wederstaan / en tot schande of schaade van een dienstig voornemen tragten te verhinderen. Siet 2 Sam. 19: 22. 1 Kon. 5: 4. 11: 14. En daar op siet hier de Heere Iesus, nadien dat Petrus uyt een verkeerde liefde hem sogte te verhinderen

ren in de uytvoering van sijn hoogwigtig en nootsakelijk ampt.

Gy zijt mijn een aanstoot. Gr. Mijn aanstoot. Dese aanrading tot een sondig quaad was in sig selven een steen des aanstoots / tot dien eynde Iesus in den weg geleyt / om hem te doen agterwaarts te rugge treden / en uyt dat werk uyt te scheyden / waar toe hy sig selven door sijn borgtogt verpligt hadde: alhoewel dat Iesus sig daar aan niet en stiet / maar door een heldhaftig gemoed gesint was daar over henen te stappen / en in sijnen weg kloegmoedig voort te gaan.

Want gy en versint niet de dingen die Godes zijn: maar die der menschen zijn. Dat is: Gy en wikt ende overweegt dese saken geensins / soo als sy Godes zijn / en volgens sijn eeuwigen raad sijne eere aldermeest sullen bevorderen / en sijne wegen moeten regtveerdigen; Maar gy weegt dese saken / na uw ingebeelde interest / en na de gewoone menschelijke voorsigtigheyd / die in de saken Gods blind is / en niet genoeg voor uyt en siet; want het verstant of versinnen des vleeschs is vyantschap tegen God. Rom. 8:7.

Vers 24 *Doe seyde Jesus tot sijne Discipelen.* Siende dat sy nog soo weynig geprepareert waren tot het aanstaande kruyce / en dat sy meest schenen gesint met Petrus, om dat voorstel haren meester af te raden.

Soo yemant agter my wil komen. Dat is: Mijn Discipel zijn, en blijven Luc. 24:26. Want de Discipelen plegen te gaan agter hare Meesters / en daar mede te betoonen / dat sy van haar gevolg en gesintheyd waren.

Die verloochene hem-selven. Een spreekwijse / welke gebruykt wert / om te beteekenen dat men van yemants zijde afgaat / dat selve opentlijk met woorden betuygt en gestand doet.

Soo gebied Iesus haar / dat sy moesten afstant doen van haar eygen selven de agting van haar eygen wijsheyd / weerdigheyd en kragten / mitsgaders alle sugt en genegentheyd tot eygen eer / gemak en voordeel afleggen: en dat opentlijk betragten: indien sy haar niet tot eeniger tijd willen verstrikt vinden tot afval en verloochening van het ware Christendom.

Ende neme sijn kruys op, ende volge my. Siet op Matth. 10: 38.

Vers 25. *Want soo wie sijn leven sal willen behouden, die sal het selve verliesen: maar soo wie sijn leven verliesen sal om mijnent wille, die sal het selve vinden.* Siet Matth. 10: 39.

Vers 26. *Want, wat baat het een mensche, soo hy de geheele werelt wint.* Dat is: alle de schatten / eere / magt en vermaak van de wereld: en dat hy self tot die hoogte klom / daar in hy als een Monarch alle volkeren / en alle dingen sag gebogen onder sijne voeten / om hem op sijn oogwincken ten dienste te staan.

Ende lijd schade sijner ziele? Soo / dat hy na de ziele verliest de gunste Gods / en de hoope des eeuwigen levens: en eyndelijk sijn ziele bevint verlooren in de eeuwige verdoemenisse / opgeslooten in den karker der duysternisse: wat voordeel is dat?

Ofte wat sal een mensche geven tot lossinge van sijne ziele? Gr. Verwisseling of tegenwisseling, dat is soodanigen rantsoen / 't geen als even wigtig en even waardig tegen de ziele soude konnen geschattet en tegen deselve uytgewisselt werden: om haar te verlossen uyt dien staat van eeuwige rampsaligheyd?

Iesus soo vragende / vertoont daar mede / wat voor een hoopeloosen staat het is / sijn ziele te verliesen / om dit leven / of haar geneugte te winnen: dewijl men onder de grootste winste in 't min-

minste niet en vint / 't geen namaals de ellendig verlooren ziele sal konnen verlossen. Siet Psal. 49: 8, 9.

Vers 27. *Want de sone des menschen sal komen.* Ten oordeel. Siet Luc. 21: 27. Act. 1: 11. Phil. 3: 20. 1 Thess. 1: 10. 4: 16. Tit. 2: 13. Hebr. 9: 28. Joh. verss. 14, 15. Apoc. 22: 20.

In de heerlijkheyd sijns Vaders. Matth. 24: 30. Tit. 2: 13. 1 Petr. 4: 13. Welke ook genaamt wert sijne heerlijkheyd. Matth. 45: 31. Om dat hy een is met den Vader.

Met sijne Engelen. Die dikwijlen als een hofswier vertoont werden voor den Throon Gods / om sijn luyster te meer uyt te beelden. Deut. 33: 2. Dan. 7: 10. welke dan ook in dit laatste gerigte sullen assisteren. Matth. 25: 31. Jud. vers 14.

Ende als dan sal hy een yegelijk vergelden na sijn doen. Psal. 62: 13. Eccl. 12: 14. Jer. 25: 24. Rom. 2: 16. 1 Cor. 4: 5. 2 Cor. 5: 10. Jud. vers 15. De geloovige sullen na hare werken geoordeelt werden / soo als sy deselve in Christo gedaan hebben / voortbrengende vrugten der geregtigheyd en des Geestes tot prijs der heerlijkheyd der genade: dewelke bewijsen sullen zijn van de opregtigheyd hares geloofs / en van hare gemeynschap met Christo. Matth. 25: 35--40. Terwijl de Goddeloosen de straffe van hare quade werken / en van de versmadinge der aangebodene verlossinge sullen weg-dragen. Matth. 25: 41--46.

Vers 28. *Voorwaar seg ik uw.* Hier keert Jesus in het slot weder tot bevestiging van die waarheyd: dat hy niet tegenstaande sijn kruys-dood eerlange gesien sal worden als Koning te heerschen op sijnen Throon.

Daar sijn sommige van die hier staan, dewelke de dood niet smaken en sullen. Dat is: De dood niet sterven sullen. Een spreekwijse die by de Joden gemeen is / Siet Joh. 8: 52. Hebr. 2: 9. en waarschijnelijk alhier genomen / of van het drinken van vergif / of van het smaken van den verboden vrugt / wiens bittere nasmaak geproeft wiert in de dood.

Tot dat sy de Soone des menschen sullen hebben sien komen in sijn Koninkrijk. Vergelijk Marc. 9: 1. Luc. 9: 27. Dat is: Hebben gesien niet alleen opvarende ten Hemel / om te gaan sitten op den Throon sijner Majesteyt: gesalft op Sion door de sendinge van sijn H. Geest: en regerende onder veele geroepene uyt de Joden en Heydenen in vryheyd: Maer wel bysonder ook komende met kragt, dat is / met kragtige oordeelen: om dat aardsche heyligdom te verstooren; betoonende oogenschijnelijk van den Hemel dat hy regeert / en woont onder het Christen volk / 't welk sijn Euangelium regt-sinniglijk heeft aangenomen / met een regtveerdige verwerping van 't hartnekkig Jodendom / en een algemeene omkeeringe van alle hare oude voorregten / en Godsdienstige gebaardiensten / die aan den tempel van Jerusalem na de wet verbonden waren.

Nademaal nu dat alle dese werken waar in Jesus de regeeringe van sijn koninkrijke soude oeffenen / van die natuyr zijn / dat hare werk-vrugten gants sigtbaar in het oog loopen / soo mag men met regt seggen / dat sy de sone sien komen in sijn koninkrijk, die soodanige werken sien / waar door en waar in hy het koninkrijk aanvaart / sijn gebied vergroot / en 't geen dit rijk in de weg soude zijn / door gantsch opmerkelijke oordeelen van den hemel na sijn woord weg-vaagt.

Be-

Betooninge hoe getrouwelijk Jesus *heeft gesorgt voor het geloove van de sijne, en haar gewapent tegen de ergernissen des kruyces.*

§ 1. Daar en was geen stuk in de Christelijke Religie / dat meer scheen te strijden tegen de gedagten der menschen / als dat Gods eygene en eenig-gebooren Soone (die het afschijnsel was van des Vaders heerlijkheyd) soo schandelijken en smertelijken dood soude moeten ondergaan / en verdragen: die andere van 't gewelt des doods verlossen soude / dat die van de dood selve soude nedergevelt werden in 't stof. Dat de Koning over Sion tot Jerusalem die gewijde Stad en heylige plaatse soo verontheyligt soude werden / daar men hem verwagte te sien in heerlijkheyd. Dat de Oversten des volks / het hof van Juda / de raden die op Mosis stoel saten / den Vorst des levens souden dooden / en den Heere der heerlijkheyd kruycigen; dit was een harde tale / die sy beswaarlijk konden verdragen. Sy meenden / dat hy soo vernedert zijnde door soo veel smaad en smerte was henen gestreeft / als men immers van Gods sone konde verwagten / en dat hy sweet / arbeyd en verdriet genoeg hadde gesien / om een rantsoen te verstrecken tot verwervinge van sijn Kerke in 't geen hy alreede geleden hadde; maar dat hy in de dood soude moeten gaan / om het genoegsaam rantsoen te wege te brengen / dat konden sy met de weerdigheyd van sijn persoon qualijk ront schieten. *Hoe beswaarlijk dat Iesu Discipelen haar selven konden inbeelden, dat de soone Gods de dood moeste stervene*

§ 2. Om haar tot dit regte begrip te brengen / en hare ooren en aandagt daar aan te gewennen / soo slaat Jesus seer getrouwelijk en voorsigtig dese wegen in. 1. Dat hy al vroeg / en verre zijnde buyten de magt van sijne vyanden aan haar openbaart / wat dat hem nootsakelijk ampt en pligtshalven nu stont te doen / en aan hem soude wedervaren / seggende: Dat hy moeste henen gaan na Ierusalem, ende vele lijden van de Ouderlingen, ende de Over-priesters, ende de Schriftgeleerden, ende gedoodet werden. Soo geeft hy haar te bedenken / dat hy om sijn gemeynte te bouwen / en 't ampt van een Verlosser te volbrengen / nog niet genoeg vernedert was: maar datter op hem een verpligtinge lag / dewelke sijn opgang na Jerusalem tot dat eynde / om hem selven in de dood over te geven / nootsakelijk maakte. 2. Maar / om haar te laten sien hoe dit soude konnen geschieden / behoudens hare verwagtinge / welke was dat hy het Koninkrijke der Hemelen (soo lang als na by gepredikt) haast soude opregten: soo segt hy met eenen / dat hy uyt kragt van die selve nootsakelijkheyd ook verwagte ten derden dage van de dooden te sullen werden opgewekt; om als dan de sake van sijn Koninkrijke ter hand te nemen: dewijle God daar mede alle de pogingen van sijne vyanden tegen sijn rijk soude verydelen / en dat met sodanig succes / dat sommige die hy Jesum stonden dien dag nog souden beleven / daar in sy de soone des menschen souden sien komen in dat koninkrijk. *Hoe getrouwelijk en voorsigtig Iesus die inbeeldingen tegengaat.*

De waarheyd van Iesu voorsegginge betoont uyt de Prophetien.

§ 3. Als wy hier mede vergelijken / 't geene diensthalven geschreven staat in de Prophetyen / soo sal ons nog klaarder blijken de waarheyd van Jesu voorstel; dat de Christus ampts en pligtshalven verbonden was / om alle dese dingen te lijden / en door de Dood in te gaan in de Heerlijkheyd: want dit eyschte de raad des vredes. Het verdrag tusschen den Vader en de Soone gemaakt / wegens de behoudenisse der sondaren / en haar bevrediging met God. Men overweegt eens de woorden van de Geest Gods. Jes. 53: 10-12: Maar de HEERE heeft den genen, diens behagen het was hem te verbrijselen, verswakt. Dat is: De Duyvel / die het geweld des doods hadde / en door sijn supposten de Christus met versmaak verbrijselde / van sijne kragten berooft. Als hy sijne Ziele tot een schult offer gestelt sal hebben, soo sal hy Zaad sien: als een vrugt van sijne verbrijselinge / en een arbeyds loon voor sijnen arbeyd / want soo antwoord de Vader op dese verklaringe. Om den arbeyd sijner Ziele sal hy het sien, ende verzadigt werden: door sijn kennisse sal mijn knegt de regtveerdige veele regtveerdig maken: want hy sal hare ongeregtigheden dragen. Daarom sal ik hem een deel geven onder velen, ende hy sal met de magtige den roof deylen, om dat hy sijn Ziele uytgestort heeft in de dood, ende met de overtreders is getelt geweest, als hy veele sonden droeg, ende voor de overtreders bad. De oude Joodsche Kecke heeft selve ook konnen sien / dat God met de Christus al van den beginne aan een verdrag gemaakt hadde / waar in hy hem selven had verpligt om tot verlossinge sijns volks te lijden. Want soo staat 'er in Pesikta, God bragt de Geest van de Christus voor hem, ende seyde tot hem, wilt gy mijne kinderen verlossen over ses duysent Jaren? ende hy antwoorde, ik wil. wyders vraagde hy, wilt gy de kastijdingen dragen om hare sonden weg te nemen? gelijk geschreven is Ies. 53: 4. *Waarelijk hy heeft onse smerten gedragen.* Ende hy antwoorde, ik wil die dragen met blijdschap: welke plaatse boven ook van ons breeder is aangetrokken. Immers uyt Jesaias blijkt klaarlijk / dat de Messias moeste de dood smaken / en echter weder opstaan om Zaad te sien / en te regeren: en dat de geweld-hebber des doods in dien opsigt soude versswakt werden / om hem in de dood niet te konnen houden / nog aan de geheele verbrijseling tot stof over te geven: Die conditie soude Christus ondergaan om een Zaad te sien / als een loon voor desen arbeyd. Daarom heeft de H. Geest menigmaal sig soo geuyt in de Propheten / dat de Christus soude de dood lijden en weder opstaan. Voor een weynig tijds minder dan de Goden werden, en daar op bekroont werden met eere en heerlijkheyd. Psal. 8: 5, 6. Sijn vleesch in 't graf nederleggen, en egter de verdervinge niet sien, maar het pad bekennen ten leven, tot de verzadinge der vreugden. Psal. 16: 9-11. Nederleggen in het stof des doods, als men sijne handen en voeten soude doorgraaft hebben, en nogtans verlost werden uyt des leeuwen muyl, om Gods naam sijne broeders te vertellen, Psal. 16: 22. 17. 22. 23. Als de vyanden souden seggen: Hy die neder leyt, en sal niet weder opstaan? dan soude God hem nog oprigten na sijn gebed / en hem stellen voor sijn aangesigte in eeuwigheyd. Psal. 41: 9. 11. 13. Daarom neemt de

de sanger van Psal. 110. ÿs 7. dit besluyt. Hy sal op den weg uyt de beke drinken: daarom sal hy het hooft om hooge heffen. Hy soude afgesneden werden uyt den lande der levendigen; men sou sijn graf by den goddeloosen stellen, jaa by den rijken soude hy zijn in sijn dood, en echter soude hy uyt die angst en dat gerigte opgenomen werden, en niemant sijn leef-tijd konnen uytspreken. Jes. 43: 8, 9. Ieremias vertoont hem als uyt den slaap des doods ontwakende, Cap. 31: 26. en soo ook de overige Propheten. Jerusalem wert hier genoemt als de plaatse / daar de Christus soude lijden: en de Overpriesters, Ouderlingen en Schriftgeleerden staan hier te boek als Executeurs van dit raad besluyt; het welke men / om tegenwoordig vele andere plaatsen voorby te gaan / te samen kon bevestigt sien. Mal. 2: 11, 12. Juda handelt trouweloosehjk, ende daar wort een grouwel gedaan in Israël, ende in JERUSALEM; want Juda ontheyligt de heyligheyd des HEEREN, welken hy lief heeft, want hy heeft de dogter eens vremden Gods getrouwt. De HEERE sal de man, die sulks doet, uytroeyen uyt de hutten Jacobs, dien die waakt, [dat zijn de Ouderlingen/] en dien die antwoord [namentl. de Schriftgeleerden/] ende die den HEERE der heyrscharen spijs-offer brengt; welke is de Priester-order. In Jerusalem is de heyligheyd des HEEREN ontheyligt, wanneer de heylige Israels en haar Verlosser is veroordeelt als een onheylig mensche de dood te moeten sterven / en is overgegeven aan de dood des kruyces / daar de gehangene van de wet vervloekt waren: en de bewegende oorsaak was haar verbond met de dogter eens vreemden Gods / dat is / met een vremd afgodisch volk / gelijk de Romeynen waren; want om haar te believen / en hare gunste te behouden hebben sy het gepredikte Koninkrijke der Hemelen verworpen / en des selfs Koning gekruycigt.

§ 4. Hier blijkt nu / uyt wat grond dat Jesus dese dingen heeft konnen voorseggen / en dese sake in sijn nootsakelijkheyd voorstellen. Maar uyt die voorseggingе sien wy ook een kragtig tegengift / om de ergernisse des kruyces voor te komen: op dese aanmerkinge verliest die vierige pijle des Satans veel van sijn kragt / en kan haar vyer ligtelijk uytgeblust werden: want als men bevroet / dat Jesus dit alles soo naaukeurig wist / in al sijn pertinente omstandigheden; de plaats alwaar hy lijden moeste / en de persoonen van wien: soo kan men sien / dat hy niet onverhoets is gevallen in hare strikken: dat hem al dat swaar verdriet geensins als een onverwagte ramp heeft verrast of verleyt: en daarom en was die dood geensins aan te sien / als een avontuyrlijk geval / het welke hem de hoope van dit Koninkrijk afsneed / en tegen den tijd / als het moeste doorbreken / heeft doen stranden / en schipbreuke lijden. Nemaar: als een sake / daar van hy wel bewust zijnde / geen ander gevoelen had / of het strekte tot een nootsakelijke voorbereydinge van sijn Koninkrijke / en tot bevorderinge van des selfs opregtinge / overmits hy de dood aansag als de weg tot sijn koninkrijk / waar door hy tot sijne heerlijkheyd moeste ingaan: invoegen men hem van nu af aansag / dat hy sijn aangesigte rigtede na Jerusalem / met opset om hem van haar aldaar te la-

Hoe Iesu voor werenschap de ergernisse des kruyces wegneemt.

laten ombrengen door den smadelijksten dood des kruyces.

Hoe Iesus gewilligheyd om dit lot te ondergaan, die ergernisse des kruyces wegneemt.

§ 5. Wanneer wy dan ook aanmerken / dat hy dit alles wetende geensins dit lot is ontweeken / maar veel eer te gemoete gegaan: soo sien wy in hem een gewillige gehoorsaamheyd, en dat wel van sulken kragtige resolutie / dat hy Petrus seer begraauwde / en wel strengelijk bestrafte / om dat hy hem van dese resolutie sogt af te trekken / hem vertoonende / dat hy niet en versinde de dingen die Godes waren: soo toonde hy / dat het was de wille en het welbehagen van sijn Vader / en dat de eere van sijn Vader daar in haar intrest hadde: soo dat hy God en sijn raad / sijn wijsheyd en sijn wille / ja sijn eere wederstont / die dit wedersprak of wederhielt. Haar allen vermanende haar eygen voordeel / en self te versaken / ook selfs met resolutie om alle kruys te ondergaan / en te verwagten hoe God hem uyt die dood soude verheerlijken. In dese gewilligheyd soo moeten wy gedenken aan de Prophetie. Psal. 40: 7. 9. Daar de Christus aldus spreekt tot sijn Vader; Gy en hebt geenen lust gehad aan slagt-offer, ende spijs-offer, gy hebt my de ooren doorboort, brand-offer nog sond-offer en hebt gy niet ge-eyscht. Doe seyde ik: Siet ik kome; in de rolle des boeks is van my geschreven; ik hebbe lust, ô mijn God, om u welbehagen te doen: ende uwe wet is in het midden mijnes ingewants. Uyt die gewilligheyd bleek ligtelijk / dat het kruyce te lijden was een gedeelte van het Middelaars-ampt: waar door Gods raad soude werden vervult / en de weg tot Jesu heerlijkheyd te meerder gebaant.

HET XVII. CAPITTEL.

Den korten Inhoud.

NA dat Jesu Discipelen aldus tegen de dreygende ergernissen van Jesu kruyce door sijn mondeling berigt gewapent waren, soo was het niet ondienstig, dat sy in het geloove, 't geen sy soo treffelijk beleden hadden, door eenige proeven van sijn weerdigheyd nu wat nader wierden bevestigt, en insonderheyd in die waarheyd, dat de schande van sijn kruyce sijn Messiasschap geensins benadeelde, maar bevestigde: en daarom keert sig onse Euangelische Historie eerst tot het verhaal van twee bysondere voorvallen, waar in *Iesus* is gebleken beyde in sijn leere, en in sijne werken de *Christus* te zijn. Daar na vertoont hy wederom, hoe hy in sijn doorreysing van Galilea de voorsegginge van sijn lijden en opstandinge heeft herhaalt: en tot Capernaum door een bysonder wonderwerk sijne Discipelen heeft bevestigt, Soo dat wy dit Hooft-stuk in twee deelen onderscheyden.

1. De aanhangselen van sijn voorgaande onderhandeling in de deelen van Cesarea Philippi gehouden, bestaande in twee considerabele voorvallen tot Jesu verheerlijking.

A. Chri-

A. Christi verheerlijking op den Berg. *Verss.* 1-13.

B. De uytdrijving van een boose Geest uyt een maansieke. *Verss.* 14-21.

2. De voorsegginge van sijn lijden, en opstandinge hervat. *Verss.* 23.

Mitsgaders, des selfs gevolg tot Capernaum. *Verss.* 24-27.

1. *A. Christi verheerlijking op den berg: tot bevestiging, dat sijn leere in 't gemeen; en de voorsegging van sijn lijden en opstandinge in 't bysonder Goddelijk was, en den Messias betaamende.*

Verss. 1-13.

Korte opening van het verstand der woorden.

Vers 1. **E**nde *na ses dagen.* Verstaat volle dagen / die tusschen tween gepasseert waren / want Lucas segt Cap. 9: 28. Ende het geschiede ontrent agt dagen na dese woorden, om dat hy in sijne rekeninge de dag van het voorgaande gesprek / en de dag van Jesu verheerlijking selve ook in dit getal insluyt: weshalven dit gesigte even een week na die voorgaande onderhandelinge voorgevallen is.

Nam Iesus met hem Petrum ende Iacobum, ende Iohannem sijnen broeder. Drie uyt de twaalve/ om genoegsame getuygen te zijn van sijne verheerlijking: en dat die selve personen/ die namaal aanschouwers wierden van sijnen swaren strijd in Gethsemane. Matth. 26: 37.

Ende brengtse op eenen hoogen berg alleen. Eenige willen / dat men desen berg moet soeken ontrent Cesarea Philippi: maar andere / behoudende de overleveringen der Ouden / verstaan daar door den berg Itabyrion, of anders Thabor genaamt / gelegen in Galilea op de grensscheydinge van de stammen Issaschar en Zabulon, niet verre van Nazareth, dewelke dertig stadien hoog was / en op sijn kruyn een vlakte had van drie-en twintig stadien in den omslag: en meenen derhalven/dat Jesus in die ses dagen tijds door de vlecken van Cesarea is getrocken/ en door Galilea na de gewesten van Nazareth doorgedrongen/ alwaar hy nu gekomen soude zijn tot aan Thabor.

Petrus noemt deselve om de Goddelijkheyd van dit gesigte de heyligen berg. Siet 2 Petr. 1: 16-18. gelijk Horeb, Exod. 3: 5. genaamt wiert om de verschijninge Gods.

Vers 2. *Ende wiert voor haar verandert van gedaante.* Of gestalte; want in plaatse van de gestalte eens dienstknegts, die hy aangenomen hadde, sag men hem nu vertoonen de gedaante van een verheerlijkten. Phil. 2: 7. Ja men sag sijne heerlijkheyd, als de heerlijkheyd des eenig-geboren van den Vader. Joh. 1: 14.

Ende sijn aangesigt blonk gelijk de Sonne. Welke is dat groote ligt des daags/ wiens

wiens glans en schijnsel alle glans in kragt te boven gaat.

Hier in wederboer hem/ 't geene men van Moses leest Exod. 34: 29-35. dat sijn aangesigte blonk, doe hy met God gesproken hadde: ja yets heerlijkers; dewijl Jesu glans vergeleken wert by de oorspronkelijke glans der Sonne/ die de hoogste in kragt en suyverheyd is.

Ende sijne kleederen wierden wit gelijk het ligt. Marcus segt/ gelijck de sneeuw, dat is/ snee-wit van wegen haar heldere klaarheyd/ waar mede sy door een weerslag van het ligt omschenen wierden/ soo dat haar blenk door weerstuyt van het ligt een bysonder ligtend afschijnsel gaf/ in hoedanigen gewaad de Engelen haar ook wel plegen te vertoonen. Siet Matth. 28: 3. Marc. 16: 5. Joh. 20: 21. vergeleken met Luc. 24: 3.

Vers 3. *Ende siet van haar wierden gesien Moses en Elias.* Elk in den lighame: Elias in dat lighaam/ in welke hy met den vierigen wagen wiert overgevoert: en Moses in een kenbare gestalte.

Echter wert 'er getwijffelt/ of Moses met sijn eygen lighaam is verschenen/ van den dooden opgewekt zijnde: van of hy voor een tijd gelijk somtijts de Engelen een ander lighaam heeft aangenomen. Alhoewel het wel meest waarschijnelijk is/ dat Moses gestorven zijnde/ sijn lighaam is bewaart tot een bysondere dienst/ doe Michael de Archangel met de Duyvel twistede, ende handelde van het lighaam Mosis: Jud. vers 9. en dat hy met dat eygen lighaam wederom is bekleet/ om hier met dese selve oogen sijn Heyland te aanschouwen/ en den sone des huyses als de getrouwe dienst-knegt te dienen.

De oude Joden willen nogtans dat Moses opentlijk niet en is gestorven: maar opgenomen in den Hemel: en Josephus segt/ dat hy buyten het gesigte gehaalt is. Dese meenen dat men de woorden van Mosis dood (Deut. 34:5-7.) oneygentlijk moet opnemen voor een ophouding van hier te leven.

Dit gesigte quam de Discipelen voor in der nagt/ doe Jesus was in sijne gebeden/ en sy-lieden bevangen waren met een sluymeringe/ waar uyt sy ontwaakten/ en opsiende sulken Hemel sagen nedergedaalt op der aarden!

Met hem t' samen sprekende. Nament. van sijnen uytgang/ welke hy soude hebben tot Jerusalem. Luc. 9: 31. in welk gesprek Moses de wetgever/ en Elias de voornaamste onder de Propheten/ wel bysonder te staa quamen; om uyt de wet en uyt de Propheten haar accoord-stem te toonen/ en te bevestigen/ dat de Christus dese dingen moeste lijden, en alsoo tot sijne heerlijkheyd ingaan. Luc. 24: 26, 27.

Vers 4. *Ende Petrus antwoordende, seyde tot Jesum: Heere, het is goet dat wy hier zijn.* Het woord goet betekent somtijds een toestand/ die heerlijk en aangenaam is: en soo was het lieffelijk/ en geneuglijk/ dat sy hier waren in sulken heerlijkheyd.

Maar dit woord kan ook betekenen de nuttigheyd en wel-gepastheyd van haar tegenwoordigheyd: en na die meyninge wilde hy seggen. Het komt wel te pas dat wy hier zijn, en dat gy niet alleen en zijt/ maar dat wy uwe dienstknegten uw ter hand zijn/ om in dese gelegentheyd uw alle dienst te bewijsen en alles hier te maken wat gy wilt. Siet Matth. 19: 10.

Soo gy wilt laat ons hier drie Tabernakelen maken. Tabernakelen zijn ligte hutten/ die van ligte stoffe werden opgeworpen/ om daar in voor de ongemakken des Hemels sig te verschuylen/ en de hitte van de Son/ de buyen van wind en regen/ en de koude dampen van de nagt af te keeren/ die aan onse brooße lighamen dikmaal veel onheylen

len beroorsaken.

Voor uw eenen, ende voor Moses eenen, ende eenen voor Elias. Nademaal dat Petrus dese verschijninge aansag / als een wederkomste van de heyligen op der aarde / om met Christus t'samen te spannen, en de opregtinge van sijn Koninkrijke te bevorderen; soo presenteert hy sijn dienst / om hier op die heylige plaatse soodanige wooningen te maken / daar in sy haar souden voor een wijl tijds konnen onthouwden.

De Joden waren van dat gevoelen / dat Elias komen moeste / en de Messias hulpe bieden in de oprigtinge van sijn Koninkrijk: ja ook / dat hy sijn Rijke soude aanvangen met het opwecken van eenige voorname heyligen uyt den dooden / om hem ten dienste te staan: die oude overleveringen schieten / soo het schijnt / onsen Apostel te binnen: maar sonder dat hy veel agt geeft op de grond der saken: en soo haast rijst dien inval niet / of hy breekt uyt in een ongesouten voorstel / daar by hy blijken gaf van een onbesonnen voorbarigheyd. Soo dat Lucas segt Cap. 9: 33. dat hy niet en wist [dat is / niet en versinde] wat hy seyde; want hy en overwoog niet dat sulke verheerlijkte lighamen alle de onheylen van de lugt te boven zijnde / alle swakheyd sterfelijkheyd en verderfelijkheyd hadden afgelegt / en niet van nooden hadden / om in sulke arme hutten te woonen.

Vers 5. *Dewijle hy nog sprak: siet! een lugtige wolke heeft haar overschaduwt.* Dat is: een wolke, die vol was van doorstralend ligt / heeft dese hemelsche Gesanten Moses en Elias soodanig omgeven / dat sy de oogen der Discipelen al sagjens zijn ontdonkert / en weder weg-genomen uyt dese vertooninge.

Eertijds was een wolke een sinnebeeldig teken van de Goddelijke presentie. Exod: 40: 34. maar daar God oudstijds in een donkere wolke quam intrecken tot sijn heyligdom / daar vertoont hem hier een ligtende wolke / om in dit sinnebeeld te verbeelden in hoe veel grooter bestralinge van klaarheyd God de Heere in het Koninkrijke Christi onder sijn volk woonen soude.

Petrus noemt daarom dese wolke een hoogweerdig heerlijkheyd 2 Petr. 1: 17. Om dat de tegenwoordigheyd Gods sig daar uyt openbaarde door een Godspraak / met een vertooninge van een glans der heerlijkheyd / die dese wolke doorlugtig maakt.

Ende siet, een stemme uyt de wolke, seggende, dese is mijn geliefde sone, in den welken ik mijn welbehagen hebbe. Dat is deselve stemme des Vaders / die gehoort wiert aan de Jordane / die hier ten tweeden-male sijn Soon verheerlijkt / en met een volkomen accoordstem de waarheyd bevestigt / welke Petrus uyt aller naam te voren beleden hadde / Matth. 16: 16. tot een bysondere versterkinge van de Apostelen in het geloove eenmaal aangenomen. Siet wijders op Matth. 3: 17.

Hoort hem. Met dese vermaninge wort dese Gods-spraak hier vermeerdert / en sy verpligt alle om sijne redenen te hooren / en plaatse te geven.

Wel klaarlijk wert hier gesien op de plaatse Deut. 18: 15-19. (vergelijkt daar mede. Act. 3: 22, 23.) En Iesus verheven boven Moses en alle de Propheten; ja daar mede wert getoont dat sy Jesum moesten hooren als de ware uytlegger van Moses en van alle de Propheten, nademaal die in het houden van dese conferentie hebben betoont / dat sy waren geweest dienstknegten van Gods raad / die op desen Sone gewesen hadden; en die in hem het hoogste gesag / en de opperste geloofweerdigheyd geerne erkenden.

Vers 6. *Ende de Discipelen dit hoorende,*

 vielen

vielen op haar aangesigten: ende wierden seer bevreest. De onverwagte stemme Gods kon dese beangstige haast tot verbaastheyd brengen / en de verbaastheyd haar nederwerpen. Bysonder / als men die siet geboren uyt een apprehensie van een Goddelijke presentie. Siet Dan. 8: 17, 18. 10: 9. en de verbaastheyd worstelende met een versameling van verstroyde gedagten / vermeerdert daar na de vreese, en het hinderlijk ontsag in de herten der vroomen / die haar selven veeler swakheden bewust zijn. Siet Exod. 20: 19. Deut. 5: 28. Deut. 18:16. Jud. 13: 22.

Vers 7. *Ende Jesus by haar komende, raakte se aan.* Die hand / dewelke onder een bloot aanraken / was vergeselschapt met een Goddelijke kragt / in 't genesen van soo veele krankheden / wiert nu ook uytgestrekt / over dese verslagene en nedergeworpene Discipelen / om een uyterlijk teken te verstrecken / dat sy door Jesu genade wederom wierden opgeregt.

Ende seyde, staat op, en vreest niet. Hy die even Gods sone genaamt was / ja sijn wel-geliefden sone / de sone sijns welbehagens / van wien sy bevel gekregen hadden om hem te hooren, die komt hier: en laat haar de stemme van sijn genade hooren. Dat sy niet en souden vreesen, maar opstaan: selfs voor de tegenwoordigheyd van sijn Vader; Waarom anders / als om dat hy haar versekert / dat sy om sijnent wille geen quaad / nemaar alle goed en heyl van God te verwagten hadden: Soo gebied hy haar dan / in qualiteyt als die verheerlijkte sone / die sy nu sagen hoe hy by den Vader der heerlijkheyd te boek stont / alle vreese af te leggen / en alle goed door een kloekhertig vertrouwen van de Goddelijke gunste te verwagten.

Vers 8. *Ende hare oogen opheffende, en sagen sy niemant dan Jesum alleen.* Soo dat sy daar in wel klaarlijk konden bevroeden / dat God de Heere dit getuygenisse niet en hadde gegeven aan Moses, of Elias, dewijle sy vebonden / dat op haar vertrek dese heerlijke verklaringe wiert gedaan over den geenen / die alleen bleef; en die nog een weynig tijds onder haar soude gehoort werden / als een Propheet / die in 't leeren en in 't voorseggen soude volherden / om haar bequaam te maken tot den dienst van sijn Koninkrijke.

Vers 9. *Ende als sy van den bergh afquamen.* Hier toont ons Euangelium een seker gevolg op dit gesigte / 't geen voorgevallen is in 't afklimmen van den berg; bestaande in een gesprek over Elias, geresen ter occasie van Jesu gebod / om dit gesigte voor sijn opstandinge aan niemant bekent te maken: waar in wel klaarlijk wederom wiert uytgedrukt / dat Johannes de Elias was / die komen moeste / en dat gelijk hy was omgebragt door het sweerd van Justitie / de sone des menschen even ook alsoo door de Justitie ter dood gebragt soude werden; maar soo nogtans / dat hy ten derden dage van den dooden soude opstaan.

Geboot haar Iesus, seggende: en segt niemant dit gesigte. Dat is: Het gene gy hier gesien hebt. Marc. 9: 9. 2 Petr. 1: 16.

Tot dat de Sone des menschen sal opgestaan zijn uyt den dooden. Soo stelde hy dan hier wederom voor vast / dat de sone des menschen de dood soude sterven / en dat hy echter wederom uyt den dooden sou opstaan; als een waarheyd / die sy te voren uyt hem / en nu ook uyt Moses en Elias in dit gesprek gehoort hadden: Maar hy wil / dat sy dit gesigte als een voorregt voor haar-selven souden behouden / en het verswijgen tot aan den tijd toe / als hy soude opgestaan zijn: om

om dat dit gesigte haar konde dienstig zijn / om sig te wapenen in de uyre der versoekinge / maar andere veel eer souden te jagtig maken / die nog niet berept en waren door betere gedagten. Siet Cap. 16: 20.

Vers 10. *Ende sijne Discipelen vraagden hem.* Aangaande Elias, die sy daar gesien hadden met Jesu sprekende / en bespeurden uyt Jesu woorden / dat niet meer met hem hier op aarde gesien soude werden.

Seggende, wat seggen dan de Schriftgeleerden, dat Elias eerst moet komen? Uyt Mal. 4: 5. De meyninge van haar seggen is: Nademaal Elias hier van ons gesien / soo heymelijk is verschenen / en wederom weg gegaan / en dat sulks verswegen moet werden tot op den tijd van uwe opstandinge: hoe en waarom zijn wy dan van de Schriftgeleerden onderwesen / dat Elias eerst komen moet / eer dat uw Koninkrijke geopenbaart werde? hoe is die sake uyt de Prophetie van Malachias te verstaan? en wat moeten wy dan van des selfs gewoone uytlegginge houden?

Vers 11. *Dog Iesus antwoordende, seyde tot haar: Elias sal wel eerst komen.* Gr. Elias komt eerst: Maar dese spreekwijse betekent eygentlijk Elias moeste wel eerst komen voor dat mijn Koninkrijke wierde geopenbaart / na die voorseggingе van den Prophete Malachias.

Ende alles weder opregten. Alles, wat dat in Gods Woord van de voorbereydinge tot de komste Christi voorsegt was / weder opregten, dat is / niet alleen herstellen ten aansien van 't geene dat vervallen was / als hy het herte der kinderen soude weder-brengen tot het herte harer Vaderen: Maar ook voltoyen / en volkomentlijk daar stellen, 't geene dat de volmaakten staat des Euangeliums tot voltreckinge van alles mogte vereysschen.

Dat Jesus van dese dingen spreekt / als door een belofte tegen den toekomenden tijd / dat heeft sijn reden: schoon hy aanstonts daar op sal te kennen geven / dat God dese sake al uytgevoert en onlangs voltrocken hadde; want / dewijl hy wilde vertoonen de Prophetie / daar in dese sake tegen het toekomende belooft was / soo draagt hy in dit stuk de Propheet als beloovende en self sprekende hier voor / en behout derhalven de spreuke als in den tijd sprekende / in dewelke de Propheet sijn Godspraak te voorschijn gebragt hadde. Vergelijk Matth. 11: 14. Soo staat haar Jesus toe / dat de komste van Elias soude moeten zijn een voorloopend teken van de kort aanstaande openbaringe Christi en sijnes Koninkrijks.

Vers 12. *Maar ik segge uw.* Ik de geliefde sone Gods / dewelke gy verpligt zijt door dese Godspraak om te hooren.

Dat Elias nu gekomen is. Niet in dese verschijninge op den berg / maar nu al voorhenen; daar mede vertoonende / dat de Propheet Malachias geensins en moeste verstaan werden van Elias den Thisbiter na de letter / maar van yemant die in den Geest en in de kragt van Elias komen soude. Luc. 1: 17.

Soo zijn de Propheten gewoon persoonen en volkeren / die nog komen souden / te benoemen met de naam van persoonen en volkeren / die alreede verschenen waren / en wiens handel en bedrijven bekent waren; om de overeenkomste tusschen tween; en dat soodanige persoonen en volkeren eens in de beoogde en verwagte / gelijk als van nieuws opstaan souden / en herbooren stonden te worden.

Ende sy hebben hem niet gekent. Namentl. Voor die gene / die hy was / en diens ampt hy verbulde: voor de Elias

 die

die komen soude; want sy hebben sijn Goddelijke sendinge niet willen erkennen / nog sijne leere aannemen. In dit oordeel der verblindinge bewickelt zijnde / hebben sy dan sijn dienst verworpen. Namentl. De Joodsche Meesters en veele Grooten van Galilea.

Dog sy hebben aan hem gedaan, al wat sy gewilt hebben. God de Heere heeft door een wijse bestieringe van saken haar toegelaten onverhindert te doen al wat sy te rade wierden / om aan hem te doen: want hy heeft Herodes en veele Grooten van Galilea, toegelaten het quade niet alleen te beraatslagen tegen Johannes / maar ook onverhindert uyt te voeren: als men hem onthalst heeft in de gevangenisse. Matth. 11: 18.

Alsoo sal ook de Sone des menschen van haar lijden. Soo nam Iesus occasie / om wederom op sijn voornemen neder te komen: en sijne Discipelen een indruk te geven: dat God alreede in dien weerdigen Elias had getoont / wat dat hy al konde gehengen: wat voos gemoed datter woonde in de Joodsche Oversten / en hoe haar conscientie alreede verwoest was door de bloedstortinge van dien regtveerdigen: En derhalven had men sig niet te verwonderen / wanneer men sag / dat God die selve Moordenaars toeliet / om de Christus ook ter dood te brengen / aan wien hy alles hadde laten wel gelucken / wat dat sy tegen sijn voorlooper besloten hadden.

Vers 13. *Doe verstonden de Discipelen, dat hy haar van Iohannes den Dooper gesproken hadde.* En vervolgens / dat sy geen toekomste van Elias in eygen persoon uyt de Prophetien hadden te verwagten: maar dat die in Johannes reeds gekomen zijnde / en al wederom weggenomen / haar moeste doen gelooven / dat de stand van Iesu Koninkrijke naderde. Als ook dat dese vertooninge van Elias een ander eynde hadde / welk was Iesum te verheerlijken en haar in 't geloove te versterken.

Betooninge, hoe dese verheerlijking van Jesus *op den berg, de belijdenisse der Discipelen, de Goddelijkheyd van* Jesu *leere, en de sekerheyd van sijn voorsegginge, dat de Meßias door lijden moeste ingaan in sijn rijk, heeft bevestigt.*

Hoe de Discipelen in 't geloove van Iesu persoon te voren beleden hier zijn bevestigt?

§ 1. Hoe klaarlijk is het hier gebleken / wie dat Iesus was! Hier wast gebeurt / daar Iohannes van seyde Ioh. 1: 14. Wy hebben sijne heerlijkheyd aanschouwt, eene heerlijkheyd als des eenig-gebooren van den Vader. 1. Groot was de glans / die van hem straalde / een blenk als de Sonne in sijn kragt: en sijn gewaad glinsterende in 't witte / als de ligtende sneeuw / ja gelijk als de schitterende blixem: soodanigen heerlijkheyd was een getuyge van Goddelijke Majesteyt / en van de glans die voor hem bewaart wiert tot op sijne opstandinge / als wanneer hy ten Hemel opvarende in sulken glorie-rijken luyster regeren soude. Hier sag men klaarlijk dat Moses en Elias als mindere quamen tot haar meerder. Maar 2. by-aldien de glans niet genoeg en

sprak/

spraak: de stemme des Vaders uyt de wolke der heerlijkheyd sal nog meer seggen. Hy / die sig in de zuyle des wolks by daag (Exod. 13: 20.) in voortijden openbaarde als de leydsman van Israel; en die in een wolke woonde in het heyligdom / is ook onder dit bekleedsel van een ligtende en lugtige wolke verscheenen: en heeft daar uyt verklaert / dat dese Iesus was sijn geliefden Sone / waar in hy welbehagen schepte: soo kreeg dan haar belijdenisse voorhenen gesproken dese attestatie en mede-getuygenisse van den Hemel / dat dese was de Christus de Sone des levendigen Gods. Daar by quam nog 3. dat God hem verklaarde te wesen / die geene / die sy nu boven de Propheten hadden te hooren, en van uytnemender weerdigheyd te agten. Ten dien aansien seyde ook Paulus Hebr. 3: 3. dese is soo veel meerder heerlijkheyd weerdig geagt dan Moses: als de geene, die het huys gebouwt heeft meerder eere heeft als het huys vers 5. Ende Moses is wel getrouw geweest in geheel sijn huys als een dienaar, tot getuyginge der dingen die daar na gesproken souden worden vers 6. Maar Christus als de Sone over sijn eygen huys. En daarom wil den Apostel / dat sy hem bysonder en boven alle moesten hooren en aanmerken als die gesante en Hoogen-priester van onse bewilliginge.

§ 2. Wy konnen ook niet ongemerkt voor-by gaan / dat in dit getuygenisse is gelegen een geheele approbatie en bevestiging van al het geene / dat Iesus tot op dien tijd toe geleert hadde / en vervolgens nog leeren soude. Het bleek klaar genoeg / dat hy nu tot het eynde van sijn leer-ampt begon te naderen: daar waren maar weynig weken overig tot de tijd van sijn uytgang: en siet nu hy sig schikte tot sijn vertrek / nu quam God wederom met die selve God-spraak die men hoorde / doe hy sijn predik-amt aanving / en verklaarde; dat hy als nog desen soone beminde, en een welbehagen schepte in sijn persoon en werk: wel expres sijne Discipelen verpligtende tot geloove en gehoorsaamheyd. Ja Moses en Elias in heerlijkheyd verschijnende en met hem sprekende gaven ook bewijs / hoe dat hy was met haar in een accoort-stem aangaande sijn leere / en hoe dat hy was het oog-punt van al haren dienst: Soo was dan sijn leere sekerlijk een Goddelijke leere / van het hoogste gesag / en alle Ziele verpligtende / om deselve in den geloove aan te nemen. Hoe de Goddelijkheyd van sijne leere alhier is bevestigt?

§ 3. Maar / dewijl het voornaamste oog-merk was / de discipelen te wapenen tegen de ergernisse van sijn kruyce: Soo sien wy hier / hoe dat sy in 't bysonder ook zijn versekert geworden van de waarheyd van Iesu jongste verwittiging / namentlijk / dat de Christus ampts halven door lijden in sijne Heerlijkheyd moeste in-gaan: want: hier sagen sy sijne aanstaande heerlijkheyd / en hoe die alleen bevoegt was met de verheerlijkte in den Hemel t'samen te woonen / dewijl geen aard-wurm die glans soude konnen verdragen. Hier hoorden sy echter ook / dat die twee voorname Heyligen Moses en Elias, en derhalven de gantsche wet en de Propheten in geen ander wit en waren / als dat de Christus moeste dese dingen lijden / en alsoo tot sijnen heerlijkheyd ingaan: want Hoe de Discipelen hier sijn versekert van Iesu aanstaande lijden en heerlijkheyd, en gewapent tegen de ergernisse des kruyces.

hier

hier van spraken sy met hem. Het geene dan Moses en de Propheten geloofden / en uyt den Hemel nederdalende als nog belijden / terwijl sy uyt die plaatse komen / daar sy dese dingen sagen gearresteert in den raad Gods / dat en konnen de Discipelen immers niet wegeeren aan te nemen. Hier by komt / dat Jesus nu soo verheugt en verheerlijkt echter met sijne Discipelen sprekende voort gaat op dien grond te bouwen / haar uyt den aart der Joden van dien tijd / en uyt de verdraagsaamheyd Gods / bewesen over de dood van dien geestelijken Elias, betoont / dat dit niet vremt haar moeste voorkomen: Soo bleek nu / dat dit geen swaarmoedige gedagten waren van een suffen Geest / uyt welke Jesus sulken Tale sprak / die in haar ooren een bewijs scheen van een swaarhoofdig gemoed: nemaar / nu soo levendig in blijdschap / en soo verheerlijkt / blijft hy echter bouwen op dien grond. Wanneer sy ook agt gaven op die vermaninge / hoort hem. Soo schenen sy gewaarschouwt te werden tegen hare voorgaande wederstrevigheyd / want dit woord en hadden sy niet konnen hooren, dat is / verdragen: maar nu komt God de Vader / en schijnt te willen seggen. Hier hebt gy gehoort van sijn uytgang / maar als die uyre sal gekomen zijn / soo weet dit nogtans / dat hy is en blijft de sone / dien ik lief hebbe / ja dat hy in dien staat mijn welbehagen doen sal: en daarom verhindert nog en wederstaat hem niet / maar hoort en volgt hem / want door dien weg sal ik hem brengen tot dese heerlijkheyd / die uw hier voor oogen gescheenen heeft. Hier straalde dan het ligt / 't welk het gemoed der Discipelen in de uyre der duysternisse soude moeten verligten en troosten in hare droeffenisse; als sy Haren Heere souden sien hangen op den kruys-berg aan dat kruys-hout / dan hadden sy haar nog te verbeelden / dat hy echter die Heere was / die sy hier gesien hadden soo verheven in Majesteyt op desen heyligen berg: als hem de Goden van Israel die op Mosis stoel saten verwierpen; soo konden sy nog gedenken / dat hy echter die sone was / welke Moses en Elias eerden / en die God selve verheerlijkte met dese stemme / gehoort uyt die hoogweerdige heerlijkheyd.

Besluyt. § 4. Waar uyt wy dan klaarlijk sien op hoe heerlijken / voorsigtigen en heylsamen wijse / dat Jesus het gemoed van sijne Discipelen ook met hem selven heeft bereyt tegen die uyre der duysternisse; en bequaam gemaakt om te sijner tijd te konnen sien / dat Jesus gewillig en amptshalven alle het gene geleden heeft / dat hem tot Jerusalem in sijnen uytgang is overgekomen / nadien dat hy anders onsen Verlosser niet en konde werden / of hy moeste alle dese dingen lijden.

I. B. De uytdrijvinge van een boose Geest uyt een maansieke, tot bevestiging van de Goddelijkheyd van sijne miraculen.

Verss. 14 - 21.

Korte opening van het regte verstand der woorden.

Vers 14. *ENde als sy by de schare gekomen waren.* Die seer ontrust en verwerret was; om dat de Discipelen schaamrood stonden over een mislukt wonderwerk/ en daar over heftig van de Schriftgeleerden besprongen wierden. Siet Marc. 9: 14, 15, 16.

Quam tot hem een mensche vallende voor hem op de knyen. Welke was een groote betooninge van uyterlijke eerbiedigheyd: en het is aanmerkelijk/ dat op de komste van Jesus soo een algemeen ontsag viel op het meeste volk/ dewelke haar haastelijk tot haar pligt bragt: dat sy Jesum te gemoete gingen/ en groeteden: soo deed dan ook dese mensche/ maar dewijl hy de Vader was van 't maansieke en beseten kind/ soo addresseerde hy hem-selven in 't bysonder onder het eer-bewijs van kniebuyging aan Jesus. Marc. 9: 15.

Vers 15. *Ende seggende: Heere ontfermt uw over mijn sone.* Of gelijk Lucas dit versoek een weynig breeder uytdrukt Cap. 9: 38. Meester, ik bid uw: siet dog mijn sone aan, want hy is my een eenig-geboorene.

Want hy is maansiek. Van welke siekte wy op Matth. 4: 24. gesproken hebben. Hier onder mengde sig in dit kind een onreynen geest. Siet vers 18.

Ende is in swaar lijden, want menigmaal valt hy in 't vyer, ende menigmaal in 't water. Wanneer hem de boose aangreep/ en door sware treckingen der leden in allerleye gevaar wierp/ om hem waart mogelijk te verderven/ soo sal hy dikmaal van 't vyer gequetst/ of van 't water half versmoort zijn geweest; En schoon dat sijn verderf tot nog toe door Gods goedertierentheyd den boosen niet en was toegelaten/ soo heeft egter dese quaal een geduyrig oppassen vereyscht/ en de Ouders tot een gestadige hulp en redding niet sonder groot hartzeer benootsaakt. Siet Marc. 9: 18. Luc. 9: 39.

Vers 16. *Ende ik hebbe hem tot uwe Discipelen gebragt.* Nadien ik uw niet en vond/ soo heb ik uwe Discipelen gebeden/ dat sy desen geest wilden uytwerpen. Luc. 9: 40.

Ende sy en hebben hem niet konnen genesen. Soo stelt hy dan de onmagt van de Discipelen Jesu ten toon; en wijst daar in aan/ waar over dat hier sulken twistinge was onder de schare: maar met een verkeert oordeel; dewijl haar ongeloove geensins en moeste strecken tot nadeel van de werken der Discipelen Christi/ die alreede soo veele genesingen verrigt hadden.

Vers 17. *Ende Jesus antwoordende seyde: ô ongeloovig en verkeert geslagte!* Woorden/ die klaarlijk genomen zijn uyt Deut. 32: 5. en gerigt waren tot dese twistende schare/ en wedersprekende Schriftgeleerden: die gelijk sy Jesu leere niet en wilden aannemen door haar ongeloove/ alsoo met groote dwars-drifstigheyd alles wat sy bitten/ of vinden konden opraapen/ om Jesu wonderwerken of leere verdagt te maken.

Hoe lange sal ik nog met u-lieden zijn? Eer dat gy geloovet.

Met dese woorden geeft hy ook stil-swijgende te kennen / dat hy niet altijd met haar soude zijn: maar als sy geen voorwendsel meer en hadden voor haar ongeloove, dat hy dan soude vertrecken/ en sijn Koninkrijke te mets ook van haar wegnemen: Ja aldus geeft hy haar in bedenking / of hy niet al lang genoeg onder haar gearbeyd heeft? en of 'er wel eenig verwin meer op hare voorvoordeelen te verwagten was?

Hoe lange sal ik uw nog verdragen? In uw murmureringen / twistingen en geveynsde nucken. Nadien ik hier sulken grooten opstant vinde tegen mijne Discipelen / en daar in beoogt een beschaminge van mijne leere / is 't niet billijk / dat uw oordeel kome? en dat ik mijn verdraagsaamheyd afbreke?

Brengt hem my hier. Soo eyschte Jesus dan de sieke op / en schoon de genesinge sijne Discipelen mislukt was / soo schroomt hy egter niet den patient kloekmoedig op te eysschen / en sijne genesinge te ondernemen / volkomen bewust zijnde van sijn almagtige kragt en Goddelijk gesag.

Vers 18. *Ende Jesus bestrafte hem.* Namentl. den Duyvel die dit kint seer wreed ter neder wierp en scheurde, doe het voor Jesus gebragt was. Siet Luc. 9: 42.

Daar in wy bespeuren met hoedanigen heerschenden magt dat Jesus tegen dese boose geesten self daar sy de soone Gods door veel misbaar en tegenstand schijnen te wille braveren te werk ging: hem betoonde te zijn de Heere des Hemels en der Aarde / voor wien alle helsche magt wijken moeste op sijn bevel.

Ende de Duyvel ging van hem uyt, en de het kint wiert genesen van dier uyre af. Soo is Jesus dan / die eerst verheerlijkt was op den berg voor de oogen van drie getuygen / hier wederom verheerlijkt voor de oogen van de geheele schare en gantschelijk geregtveerdigt, ook tot beschaming van sijne vyanden / die over dat mislukte wonderwerk soo opsprongen / om daar uyt alle de wonder-werken van Jesus te verdenken. Indien Jesus dese genesinge hadde gepasseert sonder dit werk te ondernemen / soo soude sy daar uyt gantschelijk hebben gerede-kavelt tegen Jesu leer en kragt / gelijk sy alreets deden in dese twistinge / maar nu hy dit wonder-stuk verrigt / en boven alle verwagtinge voldoet / nu is alle tegenspraak de mond gestopt.

Men moet hier wel aanmerken / dat de furieuste Geest / en 't grootste quaal / dat niemant kon genesen / en 't geene by allen voor desperaat gehouden wiert / nogtans seer ligtelijk van den Heere wiert overwonnen en uytgedreven: op een woord sprekens ging die Geest uyt.

Vers 19. *Doe quamen de Discipelen tot Iesum alleen.* Dat is: in 't bysonder / of ter zijden. Marc. 9: 28. staat: Als hy in huys gegaan was, vraagden hem sijne Discipelen alleen.

Waarom en hebben wy hem niet konnen uyt-werpen? Verstaat dien onreynen Geest; soo vraagden sy na de hinderpalen en beletselen / dewelke veroorsaakt hadden / dat haar ondernomen werk soo vrugteloos was afgeloopen: daar sy anders sonder letsel die magt (welke hun Matth. 10: 1. gegeven was) oeffenden en dikmaal onreyne geesten hadden uytgeworpen. Siet Luc. 10: 17.

Vers 20. *Ende Iesus seyde tot haar, om uwes ongeloofs wille.* Door dit ongeloove verstaat Iesus geen geheele ongeloovigheyt; maar een bysondere vertwijffelheyd in dit geval / 't welk haar vertrouwen gekrenkt hadde / en veroorsaakt dat

dat de gave van miraculen te oeffenen/ hier sonder gewenst succes was. Want als sy sagen de ongewoone furie van desen boosen Geest: en de euvelmoedigheyd van de omstaande Schriftgeleerden: soo schijnen sy anxtvallig geworden en verbluft te zijn / waar door haar vertrouwen aen 't wankelen geraakt was.

Want voorwaar segge ik uw, soo gy een geloove haddet als een mostaart zaad. Dat is: Een vertrouwen op de hulpe Gods volgens sijne beloften/ al was het niet grooter als een mostaart zaad, het welk de kleynste onder de zaden is/ by al dien het maar vigeur had als een mostaart zaad, om deur te breken tot een vollen wasdom / sonder sig te laten onderdrucken of te verslaauwen. Want gelijk een mostaart zaad/ of schoon het onder de zaden der moeskruyden het alderkleynste is / sig nogtans van wegen sijn kragt in der haast verheft ver boven alle de moeskruyden. Siet Matth. 13: 41. Soo doet het waaragtig en regt levendig geloof ontrent alle saken / waar in sy bespeurt / dat de eere Gods een sonderling belang heeft: het breekt met een bysonder yver deur / en geen ding komt haar voor als onmogelijk. Vid. Munsterum in h. l.

Gy soudet tot desen berg seggen: gaat henen van hier derwaarts, ende hy sal henen gaan. Soo sprak Jesus by gelijkenisse/ gelijk blijkt uyt de vergelijking van 1 Cor. 13: 2. en wil alleen te kennen geven/ dat sy de swaarste hinderpalen van sijn Rijk / als sy den loop des Euangeliums in de weg waren/ seer ligtelijk souden versetten.

En daarom heeft dese maniere van spreken nog te meer aardigheyd / om dat soodanige volkeren/ die met een groote magt de voortgang van Jesu Rijk souden willen stuyten by bergen vergeleken werden / die uyt het midden weggenomen souden werden. Gelijk van de brandenden berg der Joodsche politie was voorsegt Apoc. 8: 8. dat sy in de Zee soude geworpen werden: en dien grooten berg der Heydensche magt; op welke de draak sijn gebied oeffende. Apoc. 12. Ja ook het gantsche rijk van 't geestelyke Babel geplaatst op seven bergen, 't geen ook als een molensteen in Zee geploft moet werden. Apoc. 18.

Wanneer de Tyrannen dese geestelijke belofte opnamen na de letter / en de kerke Gods daar in meenden te beschimpen / soo betuygen de kerkelijke Historien / dat God ook tot maintinue van de waarheyd deser sake een en andermaal sulks heeft believe selfs te vervullen na de letter/ en also de goddeloosen in hare beschimpinge beschaamt te maken. Soo verhaalt Eusebuis l. 2. c. 25. Dat Gregorius van Neocæsarien, door vierige gebeden en vastigheyd des geloofs van God soo veel verkregen soude hebben / dat een rotze was geweken om plaatse te maken voor een gebouw van een Christen Kerk. En volgens het getuygenisse van Gregorius Magnus soo was 'er een rotse van sijn plaatse bewogen op het gebed van Nonnosus, een Overste van een Klooster op de berg Soracte. Soo wert 'er getuygt dat Anno 1225. een berg is verset op de gebeden der Christenen / wanneer de Calipha van Bagdad niet sonder hoon tegen 't Euangelium de Christenen beval binnen tien dagen door haar geloove een berg te versetten / of andersins de wet van Mahomet aan te nemen. Siet de reyse in Tartaryen van Marcus Paulus Venetus. l. 1. c. 18.

Ende niet en sal u onmogelijk zijn. Voorwaar een groote belofte / maar die men buyten haar perk' egter niet en moet uytbreyden: als Jesus segt dat haar geen ding onmogelijk soude zijn / soo heeft hy sijn oog op alle die saken / die

tot de bevordering van sijn rijk/ en tot bevestiging van het Euangelium noot-sakelijk waren.

Vers 21. *Maar dit geslagte.* Spreekende van onreyne Geesten/ soo onderscheypt hy haar in soorten/ en geslagten/ 't geen men hier verstaan kan ten aansien van de trappen van haar furie/ en furieuse werk-drugten/ waar in sy haar openbaren/ en waar toe sy bevoegt zijn van den regtveerdigen Rigter om de sondaars wegens haar sonden te plagen en te straffen.

En vaart niet uyt, dan door bidden en vasten. Dat is: Door soodanige gebeden, dewelke met vasten zijn vergeselschapt/ en die daar door ontstooken werden in meerder vierigheyd; want het vasten is maar alleen een hulpmiddel tot devotie/ om meer ootmoedigheyd/ vierigheyd en ingespannen aandagt in onse gebeden te verwecken. Christus/ die eerst een vigoureuser geloove vereyste/ om sulken wonderstuk te doen/ eyscht hier nu het bidden en vasten, dat is: De alderootmoedigste en ernstige gebeden; de reden is; om dat het geloove in haar vertrouwen op Gods hulpe/ sig hier nootsakelijk moet oeffenen in een ernstig addres van de presente noot aan God: die alleen de wonderen doet: en derhalven sig moet betoonen in sijn vigeur in 't gebed/ welkers kragt is het geloove.

Hier scheen ook een gebrek geweest te zijn in haar allen/ dat sy op dit helsche gesigte van desen furieusen Geest niet diep genoeg zijn verootmoedigt/ om daar in te beschouwen de rampzaligheyd van een mensch/ die gevangen ligt onder de magt des Satans; welke bedenkinge een kragtig vier moest geven aan de gebeden/ om sulken saak in den geloove op een solemneeler wijse van God te begeeren/ met die geloovige beooging/ dat God in Christo daar door te meer verheerlijkt mogt werden. Immers hier wort geleert/ hoe dat een kragtig gebed des regtveerdigen veel vermag. Jac. 5: 16.

Betooninge hoe Jesus *is verheerlijkt door dit wonderwerk wegens de Goddelijke luyster van sijn wonderen, en alsoo gebleken de* Christus *te zijn.*

De Goddelijkheyd van dit wonderwerk getoont uyt des selfs algemeene omstandigheden.

§ 1. HEt was een groot werk/ dat Jesus hem-selven betoonde magt te hebben over de Duyvelen die hy allomme uytwierp/ en over de krankheden/ waar onder dat sy haar vermengden/ om die arme menschen op een wonderlijke wijse te pijnigen: en wy hebben voorhenen op sijn plaatse dese groote werken uytgehaalt; en betoont wat kragtig bewijs daar in gelegen was voor Jesu Messiasschap. Hier/ in dese tegenwoordige genesinge/ vinden wy wederom alle de blijken van een waaragtig mirakel. 1. De siekte/ was desen mensche by geweest van sijn kintsheyd aan. Marc. 9: 21. 2. De toevallen van die siekte waren swaar en schrickelijk/ die hem soodanig scheurden en slingerden/ dat hy geduyrig was in gevaar nu van het water/ en dan van het vyer. 3. De boose Geest openbaarde sijn furieuse wederstand tot op het uyterste toe. En egter wiert dese genesinge voortgeset in presentie van Jesu vyanden/ die met sijne Discipelen twistеden: in dier voegen/ dat

dat sy alle verbaast wierden: want soo segt Lucas Cap. 9:43. Sy wierden alle verslagen over de grootdadigheyd Gods. Ende sy verwonderden haar alle, over alle de dingen, die Jesus gedaan hadde. Waar toe ook geen kleyne occasie verschafte / als men sag dat hy alles aanvaarde en te wege bragt met soo grooten assurantie / en met sulken Goddelyken commando: hy greep het werk aan met alle blyken van volle versekertheyd / dat hem daar in geen poging ontstaan en soude. Hy voerde het uyt met soodanigen gesag dat men konde sien / dat hy alles in sijn hand hadde. Hy bestraft den wederstrebigen Duyvel / en de onreyne Geest is genootsaakt hem te gehoorsamen.

§ 2. Maar / behalven alle die gewoone omstandigheden / soo komt hier bysonder in consideratie / waarom / Gods voorsienigheyd dese saken soo beschikt / dat dese swaare patient komt in handen van Jesu Discipelen by sijn absentie? dat haar kleyn-geloovigheyd hier tot haar beschaminge wert ten toon gestelt? en dat de vyanden hier moet grijpen om alle de groote werken van Jesus te verdenken? Het was om de Goddelijke luyster van Jesu wonderdadige kragt te meer te verheerlijken / en dat wel in een subject / daar de vyanden selve (siende dat de Discipelen sijn herstellinge niet en konden te wege brengen) nu op wesen met de vinger / als op het regte proef-stuk van een boven-natuyrelijke kragt. Hier toonde Jesus, dat hem geen werk-stuk te swaar was / nog geen helsche wederstant te furieus / al woede sy ook in den uytersten graad / gelijk hier bleek: En dit volgende op haar twist / was als een decisie en een uytwijsing van het vonnis. Gelijk Elisa eens te meer verheerlijkt wiert / doe sijn knegt Gehasi te vergeefs getragt hadde de sone van de Sunamitische vrouwe op te wecken / en dat de ziele van het kind in hem wederkeerde op de uytstreckinge van den Propheet selve over het jongsken. 1 Kon. 4:31--35. alsoo is ook Iesu kragt verheerlijkt in dit wonderwerk / als een kragt / die het vermogen van alle schepselen te boven ging: waar door dan gebleken is / dat Iesu wonderwerken zijn geweest waaragtige mirakulen, en sijn kragt de Goddelijke kragt van Gods sone, die de Christus moeste zijn. Uyt des selfs bysondere omstandigheden.

§ 3. Hier sag nu het Jodendom wel bysonder haar oude lastering beschaamt daar door sy gesustineert hadden / dat Jesus door Beëlzebul de overste der Duyvelen, de duyvelen uytdreef: want hy overtuygt haar / uyt Deut. 32:5. dat sy lieden / die in dese gedagten zijn; al van Moses zijn beschreven te wesen een ongeloovig en verkeert geslagte: en om dat te bevestigen / doet hy een wonderwerk / dat niemand buyten hem had konnen doen: verklarende sig selven aangaande de wijse, dat het alleen konde geschieden door een geloove, dat sig betoont in ootmoedige gebeden te verheffen tot God / om in sulken addres aan 't hof des hemels de verstooringe van 't rijk des Duyvels te verkrijgen: die dan door Vasten en Bidden, gelijk Jesus deed / (die van dese oeffening quam / als hy van den berg afklom) de furieuste geesten uytwierp / het is onmogelijk / dat die eenige t'samenstemminge kan gehad hebben met de overste der Duyvelen: en die soodanigen suspicie na sulke blijken behouden / die betoonen Uyt de vereyste wijse van uytwerping.

metter daat dat sy zijn een ongeloovig en verkeert geslagte: die na de volëyndigde verdraagsaamheyd een swaar oordeel hadden te verwagten / en alles wat dat Moses in sijn lied tegen de soodanige gesproken hadde.

Iesu gesprek met sijne discipelen beoogt haar bevestiging in 't geloove van sijne overwinninge.

§ 4. Men moet ook aanmerken / dat Jesus in sijn bysonder gesprek gehouden met sijne Discipelen over de hinderpalen van haar succes/ haar dit groote werk heeft voor oogen gestelt / als een sake / die haar door geloove en ootmoedige gebeden ook mogelijk was; en dat sy geen ding en souden onmogelijk vinden / alwaar het ook by maniere van spreken het versetten van de hoogste berg / by soo verre dat des selfs standplaatse strekte tot een wederstand tegen den loop van Jesu Koninkrijke: hier sagen sy dan een proef van die grootmagtige kragt, door welke hare gebeden en geloovige versoeken des noodig zijnde ligtelijk souden werden uytgevoert: en deswegen moeten sy besluyten / dat Jesus was die Christus, wiens verhooginge tot sijn Koninkrijk geen geschapen kragt soude konnen verhinderen: alwaart ook gelijk hy haar voorsegt hadde / dat sy hem mogten hebben gedoodet: want als dan soo soude hy ten derden dage wederom opstaan van den dooden; en alle magt aanvaarden/ waar door alle hoogten en bergen / die sig tegen sijn rijk opmaken / souden opgegeven / en in Zee geworpen werden.

---

2. De voorsegginge van Jesu lijden en opstandinge wederom op nieuw hervat.

Verss. 22-23.

Korte opening van het verstand der woorden.

Vers 22. ENde als sy in Galilea verkeerden. Reysende door hare steden en vlecken/om die plantinge wederom eens nat te maken tot Goddelijken wasdom.

Seyde Iesus tot haar, de sone des menschen sal overgelevert werden in de handen der menschen. Boven sprak hy van de nootsakelijkheyd: hier spreekt hy van de sekere uytkomste; de Sone des Menschen SAL seker en gewis overgelevert werden: en komen te vallen in de handen: dat is / in de magt en 't gewelt van menschen, die sijne vyanden zijn.

Belangende het woord overleveren, gelijk het menigmaal gebruykt wert ontrent de historie van het lijden Christi / soo wert daar door ook hier een daad beschreven / die aan verscheyden persoonen wert toegeeygent; dit deed God de Vader door sijn heylige voorsienigheyd. Rom. 3: 32. Iudas door trouweloos verraad. Marc. 14: 10. en het Ioodsche volk uyt een kenbare nijdigheyd. Matth. 27: 18.

Vers 23. *Ende sy sullen hem dooden.* Soo verre souden sy magt krijgen over hem.

Ende ten derden dage sal hy opgewekt werden. Van soo grooten nootsakelijkheyd als sijn dood en opstandinge was/ van soo grooten sekerheyd waren deselve ook / en wel in die verknoopinge/dat het een en het ander onfeylbaar stont te gebeuren; sonder dat sy van malkanderen souden konnen gescheyden werden:

den: hy en soude de dood niet smaken/ of hy soude ten derden dage ook opgewekt werden.

Ende sy wierden seer bedroeft. Soo swak was haar begrip/ dat sy die redeneringen van Iesu uytgang door sijn dood en opstandinge niet en konden verdragen/ of sy wierden seer geraakt door droefheyd: gelijk ook nog een geruymen tijd hier na Iesus hem selven genoodsaakt vont haar tegen die droefheyd te sterken. Siet Ioh. Cap. 14.

Maar even daar uyt blijkt/ van hoe grooten nootsakelijkheyd het was/ dat sy aan die tale wat gewent wierden/ op dat sy door geen onverwagten overval te jammerlijk in het geloove geschuddet wierden: nademaal dan voorgesiene pijlen minst schaden; soo heeft Iesus haar door dese vertooning wederom willen prepareren tot het kruyce selve.

Siet hier 't geene wy op de eerste voorseggingen betoont en aangewesen hebben over Matth. 16:21, 28.

Jesu wonderlijke handeling tot Capernaum.

Versf. 24-27.

Korte opening van het regte verstand der woorden.

Vers 24. *Ende als sy tot Capernaum ingekomen waren.* Alwaar Iesus woonde. Siet Matth. 4: 13.

Dit schijnt voorgevallen na dat Jesus nu een geruymen tijd Galilea had door-wandelt/ en self het feest der inwyinge al had geviert tot Jerusalem: namentl. in de maant Adar; gelijk het vervolg sal uytwijsen/ dat men in die maand den Didrachma plagt in te vorderen.

Gingen tot Petrum die den Didrachmen ontfingen. Dit waren schatting-penningen/ die het gewigte van twee drachmen, dat is/ een half-loot silvers uytmaakten/ en quam over een met den halven sickel, van welke de wet spreekt: (siet Joseph. J. O. 3. B. C. 10.) hoedanige yder Jode moeste betalen tot den dienst des Tabernakels. Exod. 30. 13. 2 Chron. 24: 9. Neh. 10: 32. Of nu alhier van dien halven sickel der wet gesproken wert; of van een invordering van een Romeynsche schatting? daar over verschillen de uytleggers: maar dewijl het seker is dat den halven sickel in die tijd nog in swang ging/ en 't onseker is/ of de Romeynen in dien tijd die van Galilea wel hadden gebragt onder een hooft schatting/ gelijk die van Iudæa: soo dunkt ons dat het eerste gevoelen is het waarschijnelijkste; te meer dewijl Jesu redenering over dit stuk soo seer niet en klemt/ om hem te eximeren en uyt te sonderen van de hooftschatting der Romeynen/ die immers geen verwantschap had met die Koningen. Maar seer wel staat op sijn exemptie van den halven sickel gelijk in 't vervolg sal getoont werden/ om dat hy in dit hof de soone van den huyse was.

Ende seyden, uwe Meester, en betaalt hy de Didrachmen niet? Is hy ook gewoon den dubbelden drachma te betalen/ na de wet? en het onderhout van den Tempel te helpen bevorderen?

Maimonides in sijn tractaat van de sickels geeft ons dese regelen van de betaling der dubbelde drachmen. § 1. Het is, segt hy/ een bevestigend gebod des wets, dat elken Israelijt alle jaren een halve sickel betale, ook die gene, die van den aalmoes leven; dit is hy schuldig en

bedelt

bedelt het van andere, of hy verkoopt sijn kleed dat hy aan heeft, op dat hy het betale. Want daar is gesegt een rijke sal het niet vermeerderen, ende een arme sal het niet verminderen. §7. Sy zijn altemaal het selve verbonden te betalen, Priesteren, Leviten, Israëlijten, Ioden-genoten, Dienstknegten in vryheyd herstelt. Maar geen vrouwen, nog dienstbare, nog onmondige, maar soo sy het geven willen, dan neemt men het van haar: dog by aldien een Heyden het wilde geven; soo en mag men het van hem niet ontfangen. §8. De Ioden zijn niet gewoon den halven sickel te betalen, als alleen staande den Tempel: en soo lang als den Tempel stont vergaderden sy den dubbelden drachma, soo in het land Israëls, als buyten het selve; maar na dat den Tempel verstoort is, heeft men deselve niet vergadert, ook selfs niet in 't heylig land. §9. Op den eersten dag der maant Adar wert de betaling van den dubbelden drachma uytgeroepen, op dat elck sijn gelt soude gereet maken. Op den XV. der maand sitten de ontfangers in elken stad, en vragen yder een beleefdelijk: geeft yemand, soo ontfangen sy het: soo hy niet en geeft, soo benootsaken sy hem niet om te geven. Op den XXV. der maand sitten sy in het Heyligdom, om die inkomste te versamelen, en dan dwingen sy te betalen, die niet betaald en hebben. Soo yemand niet en geeft, nemen sy hem een pant af, maar soo hy daar in weygerig is, soo nemen sy ook sijn kleed met gewelt.

Vers 25. *Ende sy seyden Ja.* Want/ die gestadig met Jesus omgingen/ wisten wel wat dat sijne gewoonte was/ dat hy het voor hem selven betamelijk had geoordeelt/ alle geregtigheyd te volbrengen/ nadien hy onder de wet geworden was.

Ende doe hy in huys gekomen was voorquam hem Jesus. Siet hier een proef van sijn alweetentheyd/ eer dat Petrus sijnen mond open dede/ om van sijn wedervaren rapport te doen/ soo toont de Heere/ dat hy al wist/ watter gebeurt was/ en wat hy hem seggen wilde/ nadien hy hem met sijne redenen voorquam.

Seggende, wat dunkt uw Simon? De Koningen der aarden, van wien nemen sy tollen of schattinge? van hare Sonen, of van den vremden? Dewijl de Souveraine Koningen/ die onder niemants gebied en staan/gewoon zijn hare naaste bloed-verwanten te vryen en te waren van alle schattingen en lasten/ op dat die eenig gevoelen van het geluk mogten hebben/ 't geen haar huys wedervaart in het aansien en hoog gesag van haar bloed-verwant: Soo neemt Iesus daar van sijn gelijkenisse/ waar uyt hy argumenteert. Dewijl dat God de Vader onses Heeren Jesu onder Israel regeerde als Koning, die den tempel had tot sijn hof; soo hadde de betaling van den halven sickel der wet de gedaante van een tol of schatting, in dat koninkrijk al van outs opgeheven: maar uyt blijkt/ dat die betalinge geensins met regt en konde afgevordert werden van de Soone Gods/ die immers van naturen vry was/ van wien men alsoo ongerijmt den halven sickel invorderde/ als of men van eens Konings Soon en sijn huysgenoten schatting af-eyschte.

Vers 26. *Petrus seyde tot hem van den vremden.* Namentlijk die vreemt zijn van des Konings huys/ en het selve in geen bloed bestaande.

Iesus seyde tot hem, Soo zijn dan de Sonen vry. En gaf daar mede te kennen/ dat nog hy/ die de Sone Gods was/ nog sijne Discipelen/ die tot het voorregt van de aanneminge tot sonen geroepen waren/ verpligt stonden onder dese wet uyt regt van soonschap/ dat haar vry maakte/ en daarom onthefte die gene/ die Christi waren van de schultpligt/

om

om dese schaduwe langer als dienstknegten te dienen: aangemerkt / dat de Sone Gods niet van nooden hadde voor hem selven sulk een rantsoen te geven / en dat sijne verloste, niet met silver, (Jes. 52:5.) maar door sijn dierbare bloed vry gekogt wierden (1 Petr. 1:18, 19.) Om God in waarheyd te dienen.

Vers 27. *Maar op dat wy haar genen aanstoot en geven.* Dat sy niet en seggen / dat wy den tempel / dat huys mijns Vaders / versmaden: en sy alsoo een quade gedagten averegts tegen onse leere opnemen.

Gaat henen na de Zee, werpt den angel uyt, ende de eerste visch die opkomt, neemt. Dewijl sy visschers waren / en de vrye Zee gewoon te bevisschen / soo gebied hy hem den angel uyt te werpen / en den eersten visch / die door 't aas gevangen wiert / alleen te nemen.

Ende sijne mond geopent hebbende, sult gy eenen stater vinden. Een soorte van munt bedragende een geheelen sickel / of twee dubbelde drachmen / hebbende het gewigte van een loot silvers: wiens waarde ontrent geschattet wert op eenen halven Rijxdaalder.

Neemt dien, en geeft hem aan haar voor my, ende uw. Soo heeft Jesus dan te gelijk hem selven / en sijnen Apostel willen te hulpe komen.

Betooninge hoe JESUS *sig in dit geval bewesen heeft de Christus,* de Sone Gods *te zijn: en waaragtig in sijn voorseggingen.*

§ 1. WAnneer wy hier aanmerken Jesu alwetentheyd, die wist / hoewel afwesig / wat dat de ontfangers van des Tempels inkomsten met Petro hadden verhandelt. Hoe seker vis beladen was met een pening; dat haar gewigt / waarde en munt / even een stater soude uytdragen; dat het de eerste vis souden zijn / die hy door den angel soude ophalen; en dat hy die soude vinden op het openen van sijn mond: soo konnen wy sekerlijk bespeuren / dat in Jesus een hooger Geest woonde van een oneyndig vernuft en al doorsiende oog: ja dat hy de gebieder was / en de heerscher over de Zee / en watter in is / die dese sake soo juystelijk wist te bestieren. Uyt dese Historie getoont dat Jesus was de ware God.

§ 2. Als wy daar beneven aanmerken / dat hy als de Sone Gods pretendeerde regtelijk vry te zijn / en de sijne te mogen bevrijden / soo sien wy / dat hy dese betalinge niet anders / als door sulken miraculeusen beschikkinge heeft willen uytvoeren / op dat hy sijn vyanden niet en soude ergeren / en nogtans by sijne Discipelen bewijsen en bevestigen / dat hy was de sone Gods; want dit wonderwerk strekte tot bekragtiging van sijne reden. Die over de Visschen der Zee kon gebieden / die was meerder dan den Tempel / die was gelijk God met den Vader / en volgens sijne eygene aldus bevestigde verklaringe de sone Gods. En de sone Gods.

§ 3 Om geen aanstoot te geven heeft Jesus sijn eygen regt geensins willen gebruyken; maar heeft alle schattinge betaalt / en alle gehoorsaamheyd volbragt / zijnde in alles gehoorsaam geworden / als een knegt der In alles onstraffelijk.

der gener die heerschen. Soo verre is het van daar / dat haar beschuldiging waar soude zijn / waar mede sy hem naderhand hebben willen beswaren / als of hy 't volk soude beroert hebben / dat hy veel eer tot een exempel van sijne gehoorsaamheyd soo grooten wonder-werk heeft willen verrigten / als in dit stuk yemant eenigen aanstoot of quaad exempel geven; soo was hy dan dat onschuldig Lam, dat geen onregt gedaan heeft.

En dat sijne voorseggingen waren van sekere uytkomste. §4. Dit diende ook tot bevestiging van sijne voorsegginge: want/ dewijle hy / die soo seker alle dingen wist in soo kleyne en hagchelijke omstandigheden / ook hadde voorsegt / dat men hem soude dooden, en dat hy ten derden dage weder soude opstaan; soo konden sy niet twijffelen aan de sekerheyd van de uytkomste: en moesten hem in dat stuk / gelijk ook in alle andere / houden voor de hoogste Propheet / die met de uyterste versekering toekomende dingen konde voorseggen.

HET XVIII. CAPITTEL.

Den korten Inhoud:

HIer komt ons een tweederley discours van *Jesus* voor, waar in dat hy twee bysondere vragen van sijne Discipelen wijdloopig en kragtig beantwoord. De eerste was: *Wie van haar de meeste soude zijn in het Koninkrijke der Hemelen?* versf. 1-20. De tweede was: *Hoe menigmaal dat Jesu gesanten yemand uyt de broederen, die tegen haar sondigde, souden moeten vergeven?* versf. 21.35. De eerste vrage was geboren uyt die bevattinge, dat *Iesus* van haar zijnde weggenomen, haar yemant uyt den haren soude laten in sijne plaatse, om hen lieden tot een hooft en voorganger te verstrecken; maar, als'er verscheydene opstonden die haar de voor-rang aanmatigden, soo rees over dit stuk een verschil onder de Discipelen, wie onder haar de meeste soude zijn? De tweede vrage wiert geboren uyt de antwoord van *Iesus* op dat voorgemelte verschil: want; als sy hoorden met hoe grooten langmoedigheyd, dat sy die gene moesten ondergaan, die sig uyt de broederen tegen haar persoonen en dienst quamen te vergrijpen, soo viel *Petrus* dese vrage in; Hoe veel malen sijn broeder dan tegen hem soude sondigen en hy echter schuldig zijn te vergeven?

I. De vrage, wie van de Apostelen de meeste soude zijn in het Koninkrijke der Hemelen? van *Iesus* beantwoord.

Versf. 1-20.

Korte

Korte opening van het regte verstand der woorden.

Vers 1. *TE dier selver uyre.* Dat is: Op dien selven tijd; gelijk het woord uyre wel meermalen juyst in den alderengsten sin niet genomen werd. Siet Joh. 16: 2. Het geviel dan op dien selven tijd/ als Petrus dese schattinge op soo vremden wijse gebonden/ en voldaan hadde/ en nu tot het geselschap der Apostelen was wedergekeert (als blijkt v. 21.) dat dese vrage voorquam.

Quamen de Discipelen tot Iesum. In dat huys tot Capernaum, in welke Jesus was ingegaan/ alwaar sy tot hem vergaderden.

Seggende: Hoewel niet uyt hare eygene beweginge; want uyt de vergelijkinge der Euangelisten blijkt/ dat Jesus haar na de reden van hare twistinge op den weg hadde gevraagt/ en alsoo benootsaakt haar questie voor hem te brengen.

Wie is dog de meeste in't Koninkrijke der Hemelen? Dat is: Wie van ons sal de meeste zijn in de bestieringe van saken/ wanneer wy nu sonder uwe tegenwoordigheyd uwe gemeynte sullen moeten regeren?

In de Grond-text staat grooter of meerder: Maar dat is de aard van die tale/ soo als by comparatie te spreken/ wanneer sy selfs de uyterste trap beoogt uyt te drucken. Siet Matth. 13. 32. Act. 25: 10.

Door Het Koninkrijke der Hemelen verstaan sy klaarlijk de staat der Kerke des N. T. welk Koninkrijke sy nu soo lange hadden gepredikt/ en daar van bekent gemaakt/ dat het na-by gekomen was: sonder twijffel hadden sy van die sake niet gepredikt buyten de waarheyd/ en derhalven wel begrepen/ dat dit Koninkrijke der Hemelen geen aardsch Koninkrijke en soude zijn: alleenlijk wisten sy ook/ dat dit Koninkrijke na een sekere order hier op aarden door den dienst van menschen sou geregeert werden: daar in soude men opsienders vinden en schapen van de kudde/ over welke dat een noodige wagte diende gehouden: groote ende kleyne. Jer. 31: 34. en dewijle de order een eerste voorganger scheen te vereysschen/ en de Regeringe een seker gesag en aansien/ soo begrijpen sy dit stuk op die wijse/ datter yemant uyt de hare moeste gevordert werden tot een hooger trap van aansien/ om te wesen de grootste onder dese Grooten, een Prince der Apostelen, een hooft onder dese Gesanten, die na Jesu vertrek sijn plaatse onder haar mogte vervullen: en dat het hoogste gesag moeste berusten by die eene/ op dat door sijn gesag alle beraamde order soude werden gestaaft/ bevestigt en verdedigt.

Vers 2-20. Hier op volgt Jesu antwoord/ welke van weynige te regt is ingesien en toegepast op de vrage/ die hier voorquam. Het is openbaar/ dat Iesus niemant uyt de hare noemt of verkiest/ om na sijn vertrek onder haar de grootste te zijn; want hy gaat die vrage als onnut en ongerijmt voorby: maar hy kant sig aan tegen tweederleye grond op welke die vrage gebouwt was.

De eerste was hoogheyd, dewelke haar elk om het eerste dede staan na dit gewaande Meesterschap: en hier toont Jesus aan haar met hoedanigen nederigheyd/ dat sy haar souden moeten voegen na de kleynste. v. 2.. 14.

De tweede grond was dat sy meenden als of men geen discipline of tugt soude konnen onderhouden, nog order maintineren sonder een oppergesag van een

een Prince der Apostelen: waar tegen hy haar berigt door wat weg sy sonder heerschappy of opperhoofdigheyd de ongeregelde souden behandelen / en in tugt houden/en in wat voor een bescherminge sy haar hulpe kragtig souden vinden. Vss. 15.. 20.

(1) Vers 2. *Ende Iesus een kindeken tot hem geroepen hebbende.* By Marcus en Lucas staat een woord/'tgeen een jong kindeken / dat nog suygeling is beteekent: en het woord van onsen Text wert ook gebruykt Matth. 2: 8. 9. 11. van Jesus, om sijn eerste kindsheyd te beschrijven.

Soodanigen kindeken vereyscht ook de sake selve/ waar in nog geen sugt om yets groots te wesen / plaatse konde hebben: daar dit geslagte anders ook al vroeg genegen is / de rol van groote personagien self in haar kinderspelen uyt te beelden.

Als Jesus dit kindeken tot hem geroepen en aangelokt hadde / en dat het sig door een kinderlijke vriendelijkheyd/ soo het schijnt / na Jesus henen strekte: soo nam hy het, en stelde dat midden onder haar: ende omving het met sijne armen. Marc. 9: 36.

Stelde dat in het midden van haar. Voor aller oogen tot een voorbeeld en sinnebeeld van ootmoedigheyd en nederigheyd: om door dit oog-gesigte de aandagt van de ziele te kragtiger op te wecken.

Vers 3. *Ende seyde, Voorwaar ik segge uw.* Om haar van soo gewigtigen point een kragtiger verseheringe te geven/ soo heeft hy met dese sijne gewoone inleydinge sijn navolgend voorstel ten hoogsten willen bekragtigen.

Indien gy uw niet verandert. Gr. Keert, of wendet van uwe hooge en hoogmoedige gedagten tot een kleyngevoelende nederigheyd.

Ende wort gelijk de kinderkens. Niet in alles / want dan souden sy hebben moeten kinderen worden in 't verstant, tegen de vermaninge des Apostels 1 Cor. 14: 20. Maar in 't geene / daar in de kinderkens te prijsen zijn / en wel bysonderlijk in dat stuk / 't geen sijn opsigt heeft op dit tegenwoordig oogwit.

Hier in zijn de kinderkens te prijsen/ dat sy van de eere en grootheden deser wereld geen werk maken: soo wilde Iesus dat sijne Apostelen ontrent de staat van eere en gesag ook souden gesint zijn: gelijk wy soo eenen hooren singen. Psal. 131: 2. V. Suic. Thes. p. 2. f. 547.

Soo en sult gy in het Koninkrijke der Hemelen geensins ingaan. Veel minder dan de grootste zijn; want het Koninkrijke der Hemelen en er kent geen hooft/ nog oppergesag buyten Christum; vereyscht een cassatie van alle de genaamde Goden / verheft het Christendom tot een vrye staat / die alle heerschappye uytsluyt; en wil / dat onder haar allen niet anders als een enkel gebroederschap sal zijn / en een soet gespan van menschen / die alle aangenomen zijn tot de vryheyd der kinderen Gods. Die dese order breekt / die is in dit Koninkrijk geensins als een burger ontfangelijk; maar verwerpelijk als een verstoorder van des selfs handvesten en privilegien.

Vers 4. *Soo wie dan hem-selven sal vernederen.* Afleggende alle gedagten en sugt na grootheyd of eenig meesterschap / en sig gedragen onder de broederen even als een broeder / hem-selven de minste gelijk makende / en de minste agtende gelijk hem-selven.

Gelijk dat kindeken. Het welke geen hooger agtinge heeft van hem-selven/ als van een ander / maar alle menschen aansiet als even-menschen.

Dese is de meeste in het Koninkrijke der Hemelen. Dat is: Een persoon van de grootste dienst / en van de meeste nuttig-

righeyd: bequaam om met sijne gaven de meeste stigtinge te doen/ dewijl die ootmoedigheyd en nederigheyd veroorsaakt een grooter yver en neerstigheyd om onder alle menschen winste te doen/ en Gods eere te verbreyden.

Hier staat ons aan te merken / dat in Christi Koninkrijke wel sijn groote en kleyne, en dat in verscheydene trappen: maar dat die mate alleen gemeten wert na de gaven der persoonen met welke sy begenadigt zijn. Hy is kleyn, die gering is van kennisse: en swak in 't geloove/ soo dat hy gestadig de hulpe en dienst der gener behoeft/ die hem konnen onderwijsen in Gods Woord: sy zijn meerder en groote, die gaven ontfangen hebben/ om andere te stigten: maar sy zijn de aldergrootste, die door nedrigheyd de alderoverbloedigste zijn in den arbeyd/ om yder-een/ ook de kleynste te dienen.

Vers 5. *Ende soo wie soodanigen kindeken.* Dat is: Een dienaar van sulken ootmoedigheyd als dit kindeken/en van sulken nedrigen gevoelen van sijn selven.

Ontfangt in mijnen name. Aanneemt en onthaalt als mijn gesante/ die mijnen name met sig brengt. Siet Matth. 10: 40.

Die ontfangt my. Dat is: Die sal weten/ dat hy my ontfangt/ en wat dat hy mijn gesante/ die mijn Woord met sig brengt/ en in mijnen name spreekt al schuldig is.

Soo geeft Iesus daar mede te verstaan/ dat alle die gene/die haar woord hoorende/ daar in by haar conscientie onderbinden/ dat het de waarheyd is: en daar in bekennen de roepende stemme van haren Herder Iesus: dat die/ seg ik/ ook door de liefde tot dat woord hare Opsienders geerne sullen eeren/ om des woords wille/ als gesanten Christi! soo dat sy geen ander gesag sullen vereysschen om de ware leere plaatse te geven/ als alleen die name Christi, en op het blijken dat yemant die name medebrengt/ meer eere sullen bewijsen/ als in yemants name anders/ dewijl soo eenen sal mogen rekenen/dat hy my ontfangt in eygener persoon.

Vers 6. *Maar soo wie een van dese kleynen, die in my geloovén.* Die geringe en kleyne zijn in mate der genade onder de geloovigen; die hy mogte aansien als lage en geringe Zielen/ die verre zijn beneden sijn weerdigheyd. Siet kleyne voor geringe Deut. 1: 17. Iob, 14. 21. Iud 6: 15. Ier. 30: 19.

Ergert. Dat is: Occasie geeft/ om tegen het Euangelium te sondigen/ of in het geloove te veragteren/ of onder sijne opsigt te sugten/ en sig te bedroeven/ door eenige trotse behandeling; daar Iesus de kleyne en swacke schapen seer vriendelijk en teerhartig wil behandelt hebben/ om haar te voeden en op te queecken tot de verkrijginge van volle kragten.

Het ware hem nutter, dat een molensteen aan sijn hals gehangen wierde. Gr. Een Ezels molensteen. Die van een swaren molen genomen wert/ welke door last-beesten moeste gemalen werden/ waar onder ook de Ezelen zijn.

Ende dat hy versonken ware in de diepte der Zee. Hoedanigen soorte van straffe misschien onder die Heydenen/ die de Zee-kusten van het Joodsche land bewoonden (gelijk daar waren de Pheniciers/ en Filestijnen) van ouds plaatse hadde. Want dit is klaar uyt de historien/ dat de Grieken en Syriers sommige quaad-doenders plegen te straffen door een versmooring in 't water: hoedanige persoonen/ een swaar gewigt wiert aan den hals gebonden/ dewelke dan of soo bloot/ of in een sak genayt/ of in een looden vat besloten/ levendig wierden in Zee ge-

geworpen en verdronken. Vid. Kipping. antiq. Rom. l. 2. c. 7. § 7.

Het is klaarblijkelijk/ dat Jesus hier een mensche vertoont van dien Geest/ die sig sekerlijk eens soude openbaren in den Antichrist: en het erfdeel Gods willen overheerschen: die sijne hoogmoed soo veel soude toegeven/ dat hy de kleynen soude ergeren. En om sijne Discipelen tegen dien hoogmoed/ die in haar spruytende was/ te waarschouwen/ soo toont hy door wat versoekinge sy haar te wagten hadden/ en waar toe dien Geest sommige soude aanporren: ja wat oordeel tegen de sulke beschooren was/ namentl. soo sware verwagtinge/ dat het haar beter ware geweest voor dat bedrijf met een molen steen aan den hals in de Zee versmoort te zyn. Soo wert den uytgang van 't rijke des Antichrists ook vertoont. Apoc. 18: 21. Als een molen-steen in Zee geworpen.

Vers 7. *Wee der Wereld van de ergernissen.* Hier mede maakt Jesus door een Prophetische Geest bekent/ wat ellendige verdoeringen van menschen en afkeeringen van de waarheyd datter eens ontstaan soude in de wereld door dien hoogmoedigen Geest/ tot groot nadeel van de zaligheyd van veele menschen.

Want het is nootsakelijk, dat de ergernissen komen. Ten aansien van de boosheyd des Duyvels/ van de verdorventheyd der menschen/ van Gods regtveerdige toelatinge tot beproevinge der vroomen/ en van sijn gestrenge regtveerdigheyd in 't oordeelen/ en straffen der boosen. Siet 1 Cor. 11: 19. 2 Thess. 2: 11, 12. Waar door dese komste der ergernissen onvermijdelijk was.

Dog wee dien mensche, door welken de ergernisse komt. Hy zy/ wie hy zy: en wanneer sulks ook soude mogen geschieden: waar onder dan gewisselijk ook betrocken is/ en wel als de voornaamste/ die mensche der sonde, en sone des verderfs. 2 Thess. 2: 3.

Vers 8. 9. *Indien dan uwe hand of uwe voet uw ergert, houwtse af, en werptse van uw, &c.* Siet daar van op Matth. 5: 29, 30.

Het oog-wit van Jesus is: nademaal dat die menschen die andere ergeren/ soo swaaren oordeel laden op hare Ziele; en dat de Geest van hoogmoed in een dienaar van Jesus de kragtigste aanvoerder is tot sulken ergerlijken handel; soo wilt dan liever uwe ledematen/ die uw tot raads-lieden werden/ om uw alsoo te verheffen/ en deswegen uw ergeren/ en aanvoeren tot een schrickelijke doods schult/ veel eer dooden: en t' onderbrengen/ eer dat gy om die genietinge der sonden soudet verlooren gaan.

Vers 10. *Siet toe.* Een woord van waarschouwinge/ om voorsigtig te handelen. Hier recommandeert haar Iesus, een tweede saak/ daar in sy door nederigheyd haar pligt moesten quijten onder de kleyne.

Dat gy niet een van dese kleyne. Namentl. die in my gelooven. Siet boven v. 6.

En veragt. Dat is: door een kleyn gevoelen van haar persoonen en weerdigheyd beneden hare weerdigheyd handelt; en op een smadelijke wijse verwaarloost/ door een versuym van haar Ziels besorginge/ die uw aanvertrouwt is. Want/ dat is het gevaar van de hoogmoedige staatsugt: dat sy alle andere menschen beneden haar selven agt; en derhalven op haar behoud en welstand soo sorgvuldig geen agt en geeft; waar door sy dan ligtelijk vervallen in dit quaad/ dat Iesus hier voorstelt om geschouwt en vermijdet te werden. Siet Prov. 14: 21.

Want ik segge u lieden, dat hare Engelen. Hier wert van geen een Engel ge-

gesproken / maar in meerder-tal van Engelen: En die Engelen werden hare Engelen genaamt / om dat sy op haar persoonen agt geven / en tot haren dienst gesonden werden. Hebr. 1: 4. Psal. 34: 8. 91: 11.

In de Hemelen altijd sien het aangesigte mijns Vaders, die in de Hemelen is. Hy wil seggen / dat sy altoos staan voor den Throon Gods / en op sijn oog-wenken passen / om aanstonts gereed te zijn tot uytvoeringen van alle het geene / dat God ontrent hare persoonen magt komen te gebieden. Siet Luc. 1: 19.

Dese gelijkenisse is genomen van de Oostersche Koningen / die haar voorname dienaars / door welke sy haar rijk regeren / toegang geven om haar aangesigte te sien / en deselve ter hand hebben / als gereede dienstknegten tot uytvoeringe van haar wil. Siet Esth. 1: 14.

Indien nu de lijf-trauwanten van den Koning der heerlijkheyd die kleyne niet en veragten / nog het beneden haar weerdigheyd agten / om deselve te dienen op het wenken des Grooten Konings / en dat God sijn Engelen voor sijn aangesigte doet staan / om sijn bevelen over haar persoonen af te wagten. Soo siet toe / dat gy de gene niet en veragt / die by God / en by de Engelen in eere zijn.

Vers 11. *Want, de sone des menschen is gekomen, om zalig te maken, dat verlooren was.* Siet Luc. 19: 10. Het eynde van Jesu komste in het vleesch wert hier verklaart te wesen / dat hy sijne verloorene schapen mogte behouden / en uyt de magt der Helle brengen ter zaligheyd.

De Uytverkorene / die den Sone gegeven zijn tot sijn eygendom / om deselve te verlossen; die werden verlorene genaamt / soo lang als sy in den staat der sonde en afdwalinge zijn / om dat sy van haren wettelijken HEERE toe wien sy behooren / zijn verbreemdet en gevallen in het geweit des vyands / die deselve soekt te verderven.

Dit stuk wert hier bygebragt als een klemmende reden / waarom dat men niemant van de kleynen kleyn moet agten of ergeren; nademaal Jesus self de verloorene soo dierbaar heeft geagt / dat hy se alle door den dieren prijs van sijn onwaardeerlijk bloed heeft willen rantsoeneren: en des wegen ook sijne Engelen bevel gegeven / om al wat hy van sijnen Vader door haar soude verwerven / aanstonts ook op het wenken van sijn Vader uyt te voeren. Daarom wagten de Engelen op order van den Vader om haar wel te doen / om dat sy de dierbare prijsen zijn van Jesu bloed: en daarom moeten sy ook dierbaar zijn in de oogen der opsienders / en wel vlijtig versorgt werden.

Vers 12. *Wat dunkt u.* Hier brengt Jesus de sake onder een soete parabel / en heldert de billijkheyd daar van soodanig op / dat hy de gantsche saak aan haar eygen oordeel en goed-dunken overdraagt.

Indien eenig mensche hondert schapen hadde. En alsoo een HEERE was van een rijke besittinge: dewelke hier een sinnebeeld wert van God / die door sijnen Sone wederom vele zielen heeft verkregen / in welke hy sijne rijkdommen wil verheerlijken.

Ende eene uyt deselve afgedwaalt ware Van de schaaps-kope.

En sal hy niet de negen en t'negentig laten, ende op de bergen henen gaande, het afgedwaalde soeken. Dewijl de Joden een bergagtig land bewoonden / en beweyden; soo verbeelt Jesus dit afgedwaalde schaap agter berg of heuvel geraakt te zijn uyt het gesigte van de schaaps-kope. Jer. 50: 6. En dat de menschen in

in dit geval soo besorgt zijn door het eene / dat verloren is: dat sy het soeken/ ook met agterlatinge van de negen en t'negentig. Luc. 15: 4.

Vers 13. *Ende indien het geschiet, dat hy het selve vind. Voor waar ik segge u: dat hy hem meer verblijd over het selve, dan over de* XCIX. *die niet afgedwaalt en zijn geweest.* Siet Luc. 15: 5, 6. Soodanig is de gestheyd der menschen ontrent een kleyn verlies / en onvernuftig veest/ wanneer dat deselve door barmhertigheyd is ontstoken: hoe veel te meer heeft dit plaatse / daar de redenen tot voorsorginge van yemants behoudenisse/ die verloren was/ nog soo veel grooter zijn.

Vers 14. *Alsoo en is het de wille niet uwes Vaders, die in de Hemelen is.* Gr. Voor uwen Vader, &c. dat is / niet welbehaagelijk voor uwen Vader, en in sijn oogen onaangenaam.

Dat een van dese kleynen verloren gaa. Van de schaaps-kooye verdreinde/ en van de gemeynschap Gods afgetrocken werde.

En daarom staan alle opsienders van de kudde door dese wille en dit welbehagen Gods verpligt / soodanig te sorgen voor de geringste / dat 'er niet eene door haar versuym verlooren werde; indien sy haar-selven niet gansch onaangenaam willen maken in de oogen Gods. Siet Joh. 6: 39. vergeleken met 17: 11.

(2) Vers 15. *Maar.* Dit woordeken van tegenstellinge toont nu/ dat hier een overgang gemaakt wert tot een ander stuk.

Tot hier toe is aangewesen hoe dat sy alle gedagten na hoogheyd en meesterschap afleggende / haar-selven moesten voegen door nederigheyd na de aldergeringste lidmaat in Gods Kerke: wiens behoudenisse bearbeyd moeste werden met alle omsigtigheyd sonder hem te ergeren of te verwaarloosen: hier was dan soodanigen hoogheyd geensins voordeelig / maar schadelijk.

Maar, nademaal dat sy ook in de kerkbestieringe souden menschen ontmoeten van wrevelliger aard en wederhooriger geest / die haar persoonen seer ligtelijk souden affronteren / by-aldien dat sy geen hooger gesag elders vonden/ om de soodanige te beteugelen ; soo komt Jesus hier nu tot dit tweede stuk, en snijt al die bekommeringe af / door een vertooninge van de regte voet/ om tegen sulke menschen te procederen: die hy soodanig aanwijst / dat men daar in geen opperhoofdigheyd of gesag van heerschappy van nooden heeft anders als de name Jesu.

In dit berigt beveelt hy / dat men met alle langmoedigheyd eerst sal te werk gaan / en niemant veroordeelen/ die men door dese wegen eenigsins nog kan winnen of behouden ; maar soo men eyndelijk tot straffe moet komen/ dat haar niet anders te doen staat / als soodanige menschen te schuwen gelijk men de Heydenen en Tollenaren schuwt / deselve afscheydende van de gemeynschap der kerke.

Uw broeder. Die een gemeen lidmaat is van de Kerk / belijdenisse doende van het selve geloove / wert hier een broeder genaamt (Siet 1 Cor. 5: 11.) ja ook aan de Apostelen selve voorgestelt als haren broeder, want Jesus selve heeft sig niet geschaamt ons sijne broeders te noemen. Heb. 2: 11. om haar daar door indagtig te maken / met wat bescheydenheyd sy in het huys Gods moesten verkeeren / en alle de huys-genoten als kinderen van een en deselve Vader behandelen / die der selver voorregten deelagtig zijn: Sonder heerschappy te voeren over het erfdeel Gods. 1 Petr. 5: 3.

Indien hy tegen uw gesondigt heeft. Dat is / Uw in uw respect en eere beledigt heeft

heeft met woorden of werken. Siet Gen. 42:22. 1 Sam. 19:4. 1 Kon. 8:31.

En dat wel tegen uw, die gy mijne dienaars zijt/ en tegen dat respect, dat hy mijne gesanten/ die mijn woord spreken/ schuldig was; sig versettende tegen den dienst des Euangeliums: Want het is klaar/ dat Christus in dese woorden sijn aanspraak continueert tot sijn Apostelen/ die in twist waren/ wie van haar de meeste soude zijn/ na Jesu vertrek: gelijk ook meer als sonneklaar blijkt uyt het verbolg; 't geen wel aangemerkt zijnde/ ons haast doet sien/ hoe qualijk dese passagie in de gemeene uytlegginge wert opgenomen; als of Christus hier beschreef de procedupren/ die gehouden moesten werden tusschen ledematen en ledematen/ als die in verschil komen; daar het gantsche oogmerk ons alleen wijst op sulke ledematen/ die haar besondigen tegen de getrouwe diensten der Opsienders/ en hoe die sonder stoel van heerschappy souden moeten behandelt werden.

Die hier van gesegt werden tegen Christi dienaars te sondigen, dat zijn de gene/ die haar gesonde leere of getrouwe waarschouwinge niet en konnen verdragen/ maar deselve soeken te wederspreken of te agterhalen/ en alsoo de dienaars Christi in haar gesantschap dikmaal benadelen.

Gaat henen. Na hem toe/ en betoon uw gereed/ om hem te behouden uyt de sonde; en dit is de eerste procedure, daar in men de liefde-weg instaat.

Ende bestraft hem. Het gront-woord ἐλέγχειν, dat Tit. 1:9. wederleggen vertaalt wert; en Joh. 8:9. overtuygen, betekent een soodanigen behandelinge van yemants misdrijf/ waar in men den overtreder door bescheydenheyd en kragt van redenen soekt te brengen tot een gevoelige overtuyginge van sijn sonden: soo dat men hier geensins moet te werk gaan met scherpigheyd van woorden/ of heftige beschuldingen/ maar met een bescheydene overtredinge, die de conscientie overtuygen kan.

Tusschen uw en hem alleen. In 't heymelijk; om sijn eere te sparen/ en sijn goede naam te verschoonen/ op dat hy een gevoelen hebbe/ dat dese aanspraak spruyt uyt een liefde tot sijn wel-stand/ en sugt voor sijn fatsoen en behoudenisse.

Indien hy uw hoort. Dat is: gehoor geeft, en voor uwe redenen plaatse maakt: soo dat hy hem betoont overredet/ om over sijn doen berouw te hebben/ en sijne feylen te verbeteren.

Soo hebt gy uwen broeder gewonnen. Dat is: Wederom tot dien staat en stant gebragt/ waar in hy als een winst Gode en uw wederom nut en dienstig is geworden/ die nu door sijne sonde onnut en schadelijk was. Siet 1 Cor. 9:19-22. 1 Petr. 3:1. Want nu was hy wederom in staat/ om God te dienen en te verheerlijken/ de gemeynte te stigten/ de waarheyd haar eere te geven/ en de dienstknegten der waarheyd in der liefde te ontfangen/ in welken opsigt hy gesegt wert gewonnen te zijn.

Vers 16. *Maar indien hy niet hoort.* Den woorde Gods tot sijn overredinge bygebragt ongehoorsaam is/ sijn ooren sluytende voor uwe redenen/ en hartneckig blijft in sijne wegen: soo beveelt Jesus een tweede weg in te slaan/ die een weynig harder soude handelen/ welke is de weg van vreese, om hem alsoo tot aandagt en overweginge te brengen.

Soo neemt 'er nog een of twee met uw. Een of twee, namentl. van uwe mede-arbeyders/ die even als uw de opsigt der Kerke is aanbetrouwt; uyt de regeringe (1 Cor. 12:28.) die bequaamheyd hebben om uw in dese sake te assisteren. Vergelijk 1 Cor. 2:6.

Dese medegaande en geassumeerde personen zijn hier van bysondere dienst/ want

want hier door soo toont de bestraffer meerder ernst. Valt 'er op de bestrafte meer ontsag en vreese. Wert de bestraffinge gewapent met getuygen / om de gemeynte te versekeren / dat sy wel en wettelijk is verrigt / en daar door wert alle tyrannie geweert uyt de gemeynte Gods.

Op dat in de mond van twee of drie getuygen alle woord besta. Volgens de Grond-wet van alle geloofweerdigheyd / ende billijkheyd der proceduren / die men vereyscht onder alle volkeren. Siet Num. 35: 30. Deut. 17: 6. 19: 15. Joh. 8: 17. 2 Cor. 13: 1. Hebr. 10: 28.

Dese persoonen konde getuygen zijn beyde van de goede devoiren / die tot verbeteringe des sondaars waren aangewent / en van het comportement desgenen / die door halstarrigheyd de bestraffinge hadde verworpen.

Vers 17. *Ende indien hy deselve geen gehoor en geeft.* Of weygert te hooren en hare aanspraak in de wind slaat door de hardigheyd sijnes herten: Soo gebied Jesus nog een derde weg in te slaan / welke is de weg van beschaminge: of hy nog door schaamte konde afgetrocken werden. Het gront-woort παρακούσῃ betekent eygentlijk ongehoorsaam zijn / en alsoo wederstreven den geenen / wiens onderwijs hy verpligt was gehoor te geven en te gehoorsamen.

Soo segt het der gemeynte. Maakt het dan openbaar voor de ooren van al het volk / het welke in mijn Koninkrijke mijne wet ten gehoorsaamt.

Soo eyndigt dese procedure in de gemeynte. Die hier door de gemeynte het Ouderlingschap verstaan / geven aan dit woord een beteekenisse / welke uyt de Schriftuyr geensins kan bewesen werden; En die tegen de natuyr der saken aanloopt / dewijl het Ouderlingschap van de gemeynte onderscheyden zijnde / het woord gemeynte als dan tegen het Ouderlingschap overstaat. Immers / hebben wy gesien dat de regeringe der Kerke hier haar yaatse heeft in de tweede procedure.

Hier komt dan nu de gemeynte te pas / en haar pligt sal zijn / dat alle die een toegang hebben tot dien mensche / hem ook daar over moesten aanspreken / om hem van sijn voornemen te versetten: en dat alle de geloovigen sijn bedrijf versoepende over hem leed dragen / en haar mishagen met leedwesen betoonen. Indien hy hier door nog mogte tot inkeer komen / en door schaamte te regte gebragt werden: soo was hy gewonnen.

Ende indien hy ook der gemeynte geen gehoor en geeft. Maar blijft volherden in sijn voornemen / soo is de sake ryp geworden om te komen tot sijn veroordeelinge.

Tot hier toe en was 'er nog geen stoel van heerschappy nog oppergesag van nooden.

Soo sy hy uw, als de Heydenen en de Tollenaar. Soo houd hem als een Heyden voor ongeloovig, (vergelijk Eph. 2: 12.) en als een Tollenaar voor een ongoddelijk mensch, (vergelijk Matth. 9: 11.) met dewelke dat gy geen gemeynschap en moet houden / om aan sijne sonden niet schuldig te werden. Siet Rom. 16: 17. 1 Cor. 5: 9. 11. 2 Thess. 3: 14. 2 Tim. 4: 15. Tit. 3: 10, 11. 2 Joh. vers 10.

En hier toe was 'er ook geen meesterschap of heerschappy van nooden over het volk Gods.

Vers 18. *Voorwaar ik segge uw.* lieden; aldus hout Jesus nog aan tot sijne Apostelen te spreken / doende ten eynde als vooren met een nieuwe versekeringe ook een nieuwe voorstel / waar in hy nader ten propooste sal antwoorden / en betoonen dat men in sijn Koninkrijk geen Prince der Apostelen buyten hem soude van nooden hebben / en dat sig niemant onder haar boven andere van

sijne

sijne Mede-dienstknegten en Apostelen soude mogen verheffen. Om dat sy alle even de selve privilegien souden deelagtig zijn / en wel daar in bysonderlijk/ dat alle de Apostelen den selven geest van onfeylbaarheyd souden ontfangen om de order der Kerke in hare bestieringe onder Goddelijke wetten te omschrijven / en door haar dood van alle genoegsame en noodige regelementen te versorgen; waar na dan het kerkelijk oordeel in saken van tugt en discipline bestiert zijnde geen gesag van menschen verder soude behoeven / tot weeringe van de ongeregelde.

Het is dan of Jesus seyde: En soo gy nog verder mogt twijffelen of sulken tugt-oeffening wel sonder menschelijk gesag sal konnen in treyn gebragt werden; soo moet ik tot uw versekering nog twee dingen seggen, dat ik door uwen dienst sal publijcq maken een reglement van 't kerk-bestier, en wat dat 'er moet gedaan of gelaten werden in mijn rijk, 't geen dat soodanigen gesag sal hebben, als yets dat gearresteert is in den Hemel, 't geen u lieden alle sal ingegeven werden door mijnen Geest. En daarenboven: dat ik door mijn geestelijke presentie in alle t' samen komsten, daar men in waarheyd beraatslaagt het beste van mijn rijk, soodanig de mijne sal assisteren door de medewerking van mijn Geest, dat gy geen sulken gesag en sult van nooden hebben tot uytvoering van een waaragtig oordeel, dewijl het succes van saken alleen soude afhangen, van de kragtige werkinge en segen van Gods Geest.

Al wat gy op der aarden binden sult, sal in den Hemel gebonden wesen, ende al wat gy op der aarden ontbinden sult, sal in den Hemel ontbonden wesen. Hier haalt Jesus de belofte op / die hy te voren gedaan hadde aan Petrus Matth. 16: 19. (alwaar wy dese woorden in 't breede verklaart hebben) maar met dit onderschept dat het geene aldaar scheen in 't enkel getal alleen gesproken te zijn tot Petrus, dat wert hier uytgebreydet / en gesproken tot alle de Apostelen: waarom men de woorden klaarder soude vertalen/ indien men schreef / al wat gy lieden op der aarden binden sult, &c. en al wat gy lieden op der aarde ontbinden sult.

Hier belooft Jesus onder dit binden en ontbinden soodanige wetten en ordonnantien te sullen beschicken aan sijn Kerke/ die door de opsienders der Kerke en de gemeynte tot een reglement sullen konnen verstrecken / om daar na haar oordeel te rigten: want hy soude sijn geest geven aan de Apostelen / die haar in alle waarheyd soude leyden: door wiens ingevinge sy soodanige orders souden aanstellen/ en soodanige gebruyken der wet wederom bryftellen als de vryheyd van Christi Koninkrijk / en haar goede order soude vereysschen; welke wetten van dat valeur souden zijn / dat de gantsche Christenheyd die soude houden voor gearresteert by God in den Hemel / 't geen dan genoeg soude zijn / om de menschen in tugt te houden / en 't oordeel self van de gemeynte / 't geen na dien regel soude werden uytgesproken / by allen sonder verder menschelijk gesag te doen gelden.

En soo eenige mogten meenen / dat die belofte (in Jesus voorgaande discours ontrent Cesarea Philippi) alleen gedaan was aan Petrus, soo verklaart hy tegenwoordig/dat die genade en bystand des Geestes over haar allen soude komen / die haar even seer soude bequaam maken tot dit werk van sijn gemeyntenbouw: En daarom en was 'er al wederom geen Prince van nooden onder de Apostelen; gelijk het ook niet en soude zijn na het vertrek van de Apostelen/ als wanneer sy de ordinantie der Kerkbestieringe souden bevestigt hebben by haar

haar leven / om de kerk te dienen na haar dood.

Vers 19. *Wederom segge ik uw.* Tot dien selven proposte / en dat selve eynde dienende / namentl. dat mijn Kerke geen sigtbaar hooft of Prince der Apostelen sal behoeven ; nademaal dat mijn vertrek geensins en sal zijn een geheele scheydinge of wegneminge van mijn presentie.

Indien daar twee van uw. Het kleynste getal dat t'samen komen kan : om te toonen dat de groote menigte geen kragt of vermogen heeft.

t' Samen-stemmen op der aarde over eenige sake : die sy souden mogen begeeren. Namentlijk / in hare gebeden : haar begeerte voortbrengende uyt den geloove/ en na Gods wille. Jac. 1:6. 1 Joh. 5: 14.

Hier wijst haar van de Saligmaker het gebed aan / als een kragtig middel/ om alle hulpe over de Kerke / en alle zegen over haren arbeyd te erlangen.

Dat die haar geschieden sal van mijnen Vader die in de Hemelen is. Of gewerden sal. Waar mede haar belooft werd / dat God hare begeerte sal volbrengen ; en sijne hulpe nedersenden van den Hemel.

Weshalven hier al wederom geen stoel van aansien van nooden is / dewijl de Throon der genade over de geheele wereld voor allen toeganklijk is.

Vers 20. *Want waar twee of drie vergadert zijn in mijnen name.* Dat is : als getrouwe dienaars van mijn Koninklijke by een gekomen zijn / om te raadslagen over die dingen / die tot de welstand der Kerke van nooden zijn.

Soodanige / schoon weynig in getale : en in wat plaatse van de wereld het ook soude mogen zijn : indien sy by een komen in mijnen name : dat is / met dat voornemen om mijne naam en gesag alleen te erkennen/ mijn wet alleen te volgen / en in dat vertrouwen / dat sy in mijne bescherminge alleen de ware hulpe der Kerke sullen vinden / dit alles aanvangende volgens mijne roepinge en bevel / 't geen haar hier toe verpligt; soo sal haar vergaderinge / of schoon sy geen opperhoofdigheyd en erkend/ echter haar gezegende vrugten en uytwerkselen niet verliesen / nademaal sy haar eygen Opperhooft met sijnen zegen selve onder haar sullen hebben / volgens de aangehegte belofte.

Daar ben ik in het midden van haar. Met mijn geest en genade. Joh. 14: 16. 23. want Christus spreekt hier van die presentie / dewelke sijn lighamelijke absentie soude vervangen / en waar door hy 't geen soude vervullen / dat sy door sijn vertrek souden schijnen te verliesen/ te weten sijn raad en hulp in alle nood en verlegentheyd.

Betooninge dat Jesus met groot regt, en ter regter tijd de gedagten van sijne Discipelen heeft afgetrocken van het meesterschap.

De Huyshoudinge des N. T. moeste volgens de Prophetien geen opperhoofdigheyd toelaten buyten den throon Christi.

§ 1. DE bysondere huyshoudinge / die God te rade was in het N. T. onder sijn volk aan te stellen / in soo verre ons de Propheten die te voren afgetekent / en beschreven hebben / was van soodanigen aanminnigheyd / dat daar in geen gestrenge regeringe / nog ontsaggelijke tugt-meesters met hoogheyd bekleed/ plaatse houden hebben : nog

nog eenige oppermagt / of opperhoofdigheyd / als alleen die van onsen Koning Christus: Want / 1. hier in soude de toekomende eeuwe de voorgaande in handvesten en vryheden overtreffen / dat deselve geene genaamde Goden en soude onderworpen werden. De Wetgever soude maar over de Joden gebieden / tot dat de Schiloh quam, Gen. 49: 10. die sijn volk ruste soude geven / bindende sijnen jongen Esel aan den wijnstok ende het veulen sijner Ezelinne aan den edelsten wijnstok. vers 11. door een ruymhertig tractement en onthaal in sijne genade / die haar sou bevrijden van de hardigheyd des Wetgevers / welke haar te voren dreef / en onder het jok hielden die haar opsigt toevertrouwt waren. Van de cassatie van dien Wetgever onder den tijtel van Goden spreekt God selve. Psal. 82: 6, 7. Ik hebbe wel geseyt gy zijt Goden, ende gy zijt alle kinderen des Alderhoogsten, nogtans sult gy sterven als een mensche, ende als een van de Vorsten sult gy vallen. Hy segt haar dan niet alleen aan dat sy de dood souden sterven / maar dat sy en het gantsche Godendom / even gelijk de Vorsten vallen en vervallen soude: en wel door een oordeel over dat land / daarom volgt'er. v. 8. Staat op, ô God, oordeelt het land; want gy sult een erffenisse besitten onder alle volkeren. Soo soude God dan upgaan uyt het midden van die Goden / en haar met haar land stellen onder den ban: terwijl hem onder de Heydenen een erfenisse bereyd was. Op sodanigen wijse soude God die voorige Herders van het weyden der kudde doen ophouden, dat hy haar maar eenen eenigen Herder soude verwecken / sijnen knegt David, die haar tot eenen eenigen Harder soude zijn: en in plaatse van die Goden / soude God haar tot een God zijn, ende sy hem tot een volk. Ezech. 34: 23, 24. Indien dan onder het N. T. wederom een stoel van gesag: een stadhouderlijke Throon / een opperhoost uyt de menschen of opperhoofdig Collegie soude moeten opgerigt werden? wat waar dat anders / als de oude Wetgever / Goden en Harders vernieuwt / en de volgende eeuwe de voorgaande gelijk gemaakt? 2. Dit en quam gantschelijk niet over een met die beloofde en verwagte vryheyd / waar door het volk Gods voortaan niet meer als dienstknegten hardelijk gehandelt / maar als vrye soonen van alle hardigheyd verschoont soude werden / waarom dan alle jok soude verbroken zijn / en alle heerschappy over het erfdeel des HEEREN soude ophouden: Soo werden wy geleert / Jer. 31: 31-32. Dat God om die reden een nieuw Testament met de huyse Israëls soude opregten; Om dat hy in het eerste Testament over haar geheerscht hadde, en haar hardelijk en smadelijk als dienst-knegten laten handelen: daar hy in tegendeel sijn volk in 't N. T. soude laten noemen kinderen des levendigen Gods. Hos. 1: 10. En verschoonen, gelijk een man sijnen sone verschoont. Mal. 3: 17. En daarom siet men dese kinderen in blijdschap: want / het jok hares lastes, en den stok harer schouder, en staf der gener die haar dreef had God verbroken. En de heerschappye gewentelt op de schouders van sijne soone. Jes. 9: 3. 5. Hier van daan is het dat alle hare kinderen van den Heere geleert zijn. Jes. 54: 13. en de wet Gods soodanig is in 't midden van haar voorgestelt, dat niemant sijn broeder meer heeft te

leeren, maar dat sy alle den Heere kennen van hare kleynste af tot hare grootste toe: gelijk aan de erfgenamen des N. T. belooft was. Jer. 31:33-34. Dewijle God aller staat en conditie wilde evenaren / en sijn gemeynte maken tot een t'samen vergadering van broederen, over welke de Geest is nedergedaalt tot op de benedenste zoom. Psal. 133: 1, 2. Soo konde onder haar geen heerschende opper-magt plaatse grijpen. 3. Die hoogmoed, waar door de eene dienaar sig soude verheffen boven den ander / en eene uyt de dienaren presumeren / dat hy de meeste was / en de gantsche regeringe van Jesu Koninkrijke soude aan hem trecken / die was al van te voren gebrantmerkt / als zijnde het regte merkteyken van den Antichrist. Dan. 11:39. Die Koning sal doen na sijn welgevallen, ende hy sal hem-selven verheffen, ende groot maken boven allen God. en v. 37. Hy sal sig boven alles groot maken. Het seggen van sijn herte wert seer levendig uytgebeelt. Jes. 14: 13. Ik sal ten Hemel opklimmen, ik sal mijnen throon boven de sterren Gods verhoogen; ende ik sal my setten op den berg der t'samenkomste, aan de zijden van 't Noorden. Nademaal nu sulke gedagten en raadslagen soo grouwelijk zijn in de oogen Gods / dat een bloot dienaar sig een Throon aanmatigt / die hy wil verhoogen boven de sterren Gods / welke de Kerke Gods verligten door het ligt des Euangeliums; soo kan men ligtelijk sien / dat in Jesu Koninkrijke geen meerderheyd in de dienaren / maar een gelijkheyd vereyscht wiert: geen gesag maar dienst / geen Throonen nog Heerschappyen / maar een algemeene onderwerpinge onder den Throon der Majesteyt Christi.

Met groot regt trok Jesus sijne Discipelen af van die meesterlijke gedagten.

§ 2. Dewijle dan dese gedagten soo weynig overeenstemden met den aart des N. T. en des selfs huyshoudinge in de Propheten beschreven / soo heeft Jesus alle kragt van redenen gebruykt om sijn discipelen daar van af te trecken / en een beter begrip van het kerk-bestier in te boesemen. Hier toe sien wy hem soodanige consideratien te berde brengen / die van de grootste kragt waren / om desen twist te slissen / en dien hoogmoed te dempen: genomen 1. Van de natuyr van het Koninkrijke der Hemelen, het welke soodanigen opper-gesag in geen dienaar van dat rijk gehengen kan: overmits daar in geen Koning erkent wert / als die de HEERE gesalft heeft over Sion; geen wet / als die van den eenigen wet-gever; geen naam / die daar genaamt mogt werden / als de name van Jesus: op dat die Hemelsche burgerschap na haar adel-dom en weerdigheyd met alle eere behandelt wiert. Daar moeste men alleen seggen. De HEERE is onse Rigter, de HEERE is onse Wetgever, de HEERE is onse Koning. Jes. 33:22. In dit Koninkrijk souden de Hemelen alleen den throon zijn / en de Heere des Hemels heerschen: alle Goden en mannen van naam ophouden / en hem aanbidden. Psal. 97: 7. En derhalven die den raad Gods dienden / konden niet anders in dese hemelsche burgerschap verkeeren / als broeders / die mede deelgenoten waren aan de erve der heyligen in het ligt; en geensins als Heeren die haar onderdanen met de roede in tugt houden. 2. Daar na vertoont Jesus het gevaar / 't geen de kerke uyt sulke wegen en gedagten over het hooft hing;

hing; dat dese hoogmoed was een spruyte en beginsel van grooter quaad/ en dat de versoeker door dien weg veel quade vrugten sogt te veroorsaken. Dat men daar door gereet verviel tot een handel / waar door men de kleyne soude ergeren. Dat is : bedroeben / of in 't quade bewickelen/ ja kleyn-agten en verwareloosen : alle welke dingen namaals door den Antichrist zijn bewaarheyd / die een Dienstknegt geworden is welke wegens sijn pligt-versuym een schuldenaar was van tien duysent Talenten/gelijk Jesus in sijn parabel ten toon stelt. 3. Wanneer men daar by aanmerkt / dat het eynde van het kerk-bestier behalben de stigtinge der vroomen is de uytsluytinge der quaden / die haar niet en willen laten door vermaningen verbeteren / soo toont Jesus, dat dit werk ook voegsaam kan geschieden/ sonder stoel van gesag/ of opperhoofdigheyd/ waar toe de weg wert aangewesen / en verklaart daar op met alle versekeringe / dat ook sijne wille / die haar een Koninklijke wet was / soodanigen gedrag in de kerke voorschreef.

* 4. Ter regter tijd viel Jesus met sijne Discipelen in dit discours/en voert sijn redenering daar over/die hier werd aangetekent onder sijne considerabele voorbereytselen/ welke hy maakte door sijn vertrek uyt de wereld: Want hier uyt bleek 1. met wat oogen Jesus sijn dood aansag/als hy soo gewillig opging na Ierusalem, gelijk als na sijn slagtbank: men hoor hier uyt sijn rede hoe gantsch gerust en versekert dat hy was / dat sijn dood de voortgang van sijn Koninkrijk en opbouw van sijn Gemeynte geensins en soude verhinderen / maar bevorderen: niet verstroyen of verstroyt laten 't geen hy vergadert hadde / maar grontvesten: en dat hy daarom sijne discipelen reglementen en wetten geeft / waar na dat hy sijn Kerke (als hy van haar weggenomen sal zijn) wilde bestiert en gedient hebben. 2. Als hy sijn kort aanstaande vertrek overweegt / en de onkunde van de dienaars / die hy over de hoede van sijn kudde hadde aangestelt / hoe onervaren dat sy nog waren in dit stuk van de regeringe der Kerke / soo laat hy sig nu op 't eynde van sijn leven breed-sprakelijk in dese sake in / dat hy op de huyshoudinge van sijn dienaars / die de gemeynte in sijnen name souden regeeren / alle noodige en behoorelijke order stelt : even gelijk een Vorst / die op sijn vertrek staande / sijne dienaars beveelt op wat wijse sy alle saken van sijn gebied in sijn afwesen sullen bedienen en behandelen / ten eynde sijn wille en wijsen raadslag ten besten van sijn staat stand grijpe.

En ter regter tijd.

2. De

2. De tweede vrage, hoe menigmaal, dat sy een broeder sijn sonden souden moeten vergeven, van *Jesus* beantwoord.

Verss. 21-35.

Korte opening van het regte verstand der woorden.

Vers 21. Doe *quam Petrus tot hem.* Op die voorgaande rede. Als hy hoorde / dat Jesus haar verpligtede tot soodanige langmoedige proceduren ontrent een broeder / die tegen haar sondigde; en beval / dat men hem op sijn berouw soude houden voor gewonnen / en sijne sonden vergeven.

Ende seyde: Heere hoe menigmaal sal mijn broeder tegen my sondigen, ende ik hem vergeven? Hy sag wel / dat men door sulke sagtsinnige proceduren veel konde vorderen / maar dewijl dat een mensch wel dikmalen wederom instort in het selve quaad / en valt in sijn voorgaande struykelweg; soo quam hier Petrus die gedagte te binnen / of men van echter eyndelijk niet eens moeste ophouden van soodanige devoiren? daarom vraegt hy / tot hoe veel malen dat sy schuldig waren aen yemant (die t'elkens wederkeert tot sijn voorig misval / en egter ook weder opstaat door betooning van berouw) sijne sonden te vergeven?

Tot seven malen? De Joden seggen in den Thalmud. Men vergeeft het een mensche, die tegen yemant sondigt wel eenmaal, men vergeeft het hem wel twee malen, men vergeeft het hem ook wel driemalen: maar ten vierde male en vergeeft men 't hem niet. *Ioma Bab.* F. 86: 2. Maar dewijl Petrus sag / dat Jesu redenen helden na de sagte kant / soo verdubbelt hy het tot seven malen toe.

Vers 22. *Ende Jesus seyde tot hem: ik en segge uw niet tot seven malen, maar tot seventigmaal seven-maal.* Dat is: wel vier hondert ende t'negentig malen. Soo noemt Jesus hier een veel grooter getal / het welke in onsen levens-treyn niet mogelijk en is / om waar te nemen / en daar van rekeninge te houden met elken mensche: om te kennen te geven / dat men de reysen en malen geensins en moeste rekenen: maar soo menigmaal genade bewijsen / als hy misdaan hebbende / na de redenen van overtuyginge hoorde / en berouw hadde. Siet Luc. 17: 3, 4.

Vers 23. *Daarom.* Om de betamelijkheyd van die sagtmoedigheyd en langmoedigheyd aan alle dienaars van mijn Koninkrijke / die des selfs regeringe moeten waarnemen / wel te verstaan te geven.

Wert het Koninkrijke der Hemelen vergeleken. Dat is: Wert de regeringe van de gemeynte des nieuwen Testaments met regt vergeleken / en ten aansien van haar huyshoudinge in de proceduren / die sig daar in sullen voor doen / geoordeelt bysonder in gedaante over een te komen met de regeringe van een Koning onder sijn Amptenaren / dewelke onder sijne Financiers rekeninge houdende / met een boosen dienstknegt genadig handelt; maar als hy sag / dat die sijn mede-dienstknegt op een onbarmhertige wijse tracteerde / sijn gramschap over den selven uytgoot / en sijn regt tegen den selven ter executie stelde.

By een seker Koning. Gr. Een mensche een Koning, verstaat / een mensche,

die

die een Koning was. Door welke spreekwijse een seker bysonder Koning wert uytgemunstert / na den aart van de sprake der Joden in dien tijd: ja ook van de Grieken selve / gelijk uyt Herodotus, Homerus en Euripides, van Taalkundige is aangewesen. V. Pfochen. de purit. L. G.

Die rekening met sijne dienstknegten houden wilde. Gr. Opnemen. En daarom kan men dese woorden in goed Nederlants aldus vertalen / die de rekening met sijne dienstknegten wilde opnemen, en alsoo ondersoekende openbaar maken / wat winst of schade dat sijn koninklijke inkomsten geleden hadden.

Vers 24. *Als hy nu begon te rekenen.* Of liever / als hy die begon op te nemen.

Wiert tot hem gebragt. Een persoon van groot bewint / die v. 26. ook een dienstknegt des Konings genaamt wert / dewelke als een groot Amptman des Konings een rekening van tien duysent talenten hadde te verantwoorden: aan wien soo grooten Capitaal was toevertrouwt / die siet men ligtelijk: dat groot was in het koninklijke Hof / en eene van de Grooten.

Een die hem schuldig was tien duysent talenten. Gr. Een schuldenaar van tien duysent talenten, dat is / die een rekening van tien duysent talenten niet en konden verantwoorden / maar door sijn onagtsaamheyd op de Koninklijke conquesten en financien in plaatse van winste een agterstal van soo grooten somma had veroorsaakt / sonder dat hy soodanigen post konde goed maken.

Dit bedroeg een groote somme; want yder talent woeg ses duysent dragmen / dat is / drie en negentig mark en ses oncen: en tien duysent talenten maken uyt 468750 ponden gewigts; indien men nu het pont silver neemt tegen veertig guldens / soo sal de gantsche somme in silver uytdragen 18750000 gulden / dat is / hondert en seven en tagtig tonnen gouts en een halve. Indien men swaare talenten rekende / soo sal de somma nog eens soo hoog opstygeren: of rekent men talenten gouts nog twaalf maal soo veel en meer: want het silver staat tegen gout / als een tegen twaalf / en een half.

Vers 25. *Ende als hy niet en hadde, om te betalen.* Dat is: Onmagtig was om dese groote somme te voldoen / en geen fons en hadde / waar uyt hy deselve konde opbrengen.

Beval sijn Heere, dat men hem soude verkoopen, ende sijn wijf, ende kinderen, ende al wat hy hadde. Volgens de gewoonte van oude tijden gebruykelijk / waar in men de Ouders met hare kinderen om de schult by haar gemaakt verkogt / en eeuwig tot slaven maakte: hoewel de kinderen Israels in die verkoopinge met enger wetten omschreven waren / alwaar yemant een Hebreer zijnde / maar voor ses Jaren verkogt konde werden. Siet Exod. 22. 4. 2 Kon. 4. 1. Josephi Joodsche Oudheyd. 16. B. c. 1.

En dat de schuld soude betaalt werden. Of schoon dese verkogte persoonen en goederen ver af niet konden uytmaken de somma van dese swaare schuld / soo schijnt egter de Koning te bevelen / dat men de geheel schuld soude voldoen / en afslossen uyt de gereede Koninklijke middelen: latende die verkoopinge tot afkortinge gelden wat sy megten.

Vers 26. *De dienstknegt dan nedervallende aanbad hem.* Tot een bewijs van de uyterste ootmoedigheyd en onderwerpinge.

Seggende: Heere zijt langmoedig over my. Bedwingt u toorne / en steltse uyt; hebt geduld met my / erkennende / dat hy een HEERE was / onder wiens magt dat hy stont.

 En-

Ende ik sal uw alles betalen. Hy versoekt dan uytstel/ onder belofte van dien tijd soodanig te sullen gebruyken/ dat hy onderwijlen sal raad verschaffen tot een volkomen betalinge/ gelijk schuldenaren plegen/ die radeloos zijn/ en alleen soeken tijd te winnen/ op hoop of de tijd eenige veranderinge tot haren goede magt mede brengen.

Vers 27. *Ende de Heere deses dienstknegts met barmhertigheyd innerlijk bewegt zijnde.* Siet Matth. 9: 36.

Heeft hem ontslagen. Gr. Ontbonden, of doen ontbinden van sijne banden; want hy wert hier aangemerkt als gegrepen ter verkoopinge. Siet vers 25.

Ende de schult quijt gescholden. Gr. Het leen quijt gescholden, soo schijnt de schult hier genaamt te werden/ om dat sy uyt de Koninklijke Schat-kiste volgens ordinantie (v. 25.) was afgelost: dog maar als by leeninge en voor rekening van desen mensche/ op wien men alles soude verhalen watmen konde. Te meer/ dewijl hy selve v. 26. de somma scheen als een leen te begeeren tot sijnen laste/ om se te voldoen/ indien hem slegts mogt tijd vergunt werden om alles te betalen: maar/ 't geen hem hier een aangenamer tijdinge is/ was de quijtscheldinge van die verpligtinge/ en een opslag van dat leen.

Vers 28. *Maar deselve dienstknegt uytgaande, heeft gevonden eenen sijner mede-dienstknegten.* Die een en deselve Koning ten dienste stond.

Die hem hondert penningen schuldig was. Gr. Denarien, dat is/ tien-lingen/ soo genaamt/ om dat sy de weerdy van tien asses een seker koper munt der Romeynen in sig behelsden: gelijk dese soorte van munt ook Romeynsch was. Siet Matth. 22: 19-21.

Van even swaar gewigt in gelding waren dese tienlingen, als de Zuzim der Hebreen/ wegende een vierendeel-loots/ of twee Engels en een half: houdende gelijk sommige getuygen elf penningen en agtien greyn fijn op het mark/ zijnde met een agt en veertigste-deel koper vermengt. Hondert tienlingen elk van een vierendeel loots bedroegen dan anderhalf mark en een loot: of twaalf oncen en een half aan silver: in waardy bedragende ruym de somma van dertig guldens.

Ende hem aanvattende, greep hem by de keel. Gr. Worgde de keel, dat is/ sloot hem de keel: want/ nadien hy hem met gewelt aanpakte/ heeft hy getragt desen sijnen schuldenaar aanstonts tot sijne verweeringe onmagtig te maken/ mits hem den adem benauwende door het sluyten van de keel.

Seggende, betaalt my, dat gy schuldig zijt. Siet hier de oorsaak van soo geweldigen handel/ dewelke is/ om desen mensche de ge-eyschte betalinge af te persen.

Vers 29. *Sijn mede-dienstknegt dan neder vallende aan sijne voeten, bad hem.* Met immer soo groote tekenen van ootmoedigheyd/ als desen schuld-eyscher te voren hadde bewesen voor den Koning.

Seggende, zijt langmoedig over my, ende ik sal uw alles betalen. Even met deselve woorden en beloften/ op welke desen gestrengen schult-eyscher van den Koning genade had ontfangen/ en quijtscheldinge van soo grooten capitaal.

Vers 30. *Dog hy en wilde niet.* Maar weygerde dit versoek/ en de ootmoedige bede.

Maar ging henen, ende wierp hem in de gevangenisse. Die haar moeste bekennen schuldenaars te zijn/ wierden na de oude gerigts proceduren/ (volgens de aanteykening van Aulus Gillius in N. A. l. 20: c. 1.) dertig dagen toegestaan/ om in dien tijd gelt te versamelen tot de betalinge: binnen welke tijd alles

alles moeste voldaan werden / of by ontstenteniſſe van dien wierden ſy by de Schout betrocken / en in hegteniſſe genomen; daar ſy tſeſtig dagen lang bleven in de gevangeniſſe; ondertuſſchen wierden daar drie uytroepings-dagen beſtemt / na welken tijd / in geval daar geen betaling of verdrag gemaakt wiert / de ſtraffe aan 't ligchaam wiert geboet / en met de huyd betaalt / 't geen men met geld niet konde afloſſen.

Tot dat hy de ſchult ſoude betaalt hebben. Na de gewoonte even aangetekent.

Vers 31. *Als nu ſijne mede-dienſtknegten ſagen het geene geſchiet was.* En wel met het hoogſte ongenoegen over ſoo geſtrenge en onbarmhertige procedûren.

Zijn ſy ſeer bedroeft geworden. En moeyelijk van Geeſt; want ſoodanigen moeyelijken droefheyd over de ongelegentheyd van haar mede-dienſtknegt / veroorſaakte namaals alle de volgende aangewende devoiren tot verloſſinge van den gevangenen.

Ende komende verklaarden ſy haren Heere. Namentlijk / den Koning / onder wien deſe geſtrenge ſchulteyſſcher ſtont / en die ſoo grooten proeve van ſijne langmoedigheyd aan hem beweſen hadde; voor dien gemeenen HEER brengen ſy deſe ſaak / en leggen ſy alles ten klaarſten open.

Al watter geſchiet was. Van dien geſtrengen ſchult-eyſſcher aan deſen overheerden dienſtknegt.

Vers 32. *Doe heeft hem ſijnen HEERE tot hem geroepen.* Om over ſijne handeling ontrent ſijnen mede-dienſtknegt / die den ſelven HEERE erkende / rekenſchap af te eyſſchen / en den ſelven te ſtraffen.

Ende ſeyde tot hem, gy booſe dienſtknegt. Dewelke uw booſen en onverſoenelijken haat hier betoont hebt aan uw evenmenſche / vergetende dat uws ſelfs Heere over uw ſoo langmoedig en genadig is geweeſt.

Alle die ſchult heb ik uw quijt geſcholden. Die ſoo veel grooter was / als dien gy eyſcht.

Dewijle gy my gebeden hebt. Op uwe ootmoedige onderwerpinge.

Vers 33. *Behoort gy uw ook niet over uwen mede dienſtknegt te ontfermen?* En door barmhertigheyd hem te verſchoonen? was dat niet betamelijk en redelijk?

Gelijk ik my ook over uw ontfermt hebbe. Behoorde uw / die genoten en ondervonden barmhertigheyd van my uw Koning niet te bewegen / om aan mijn dienaar even alſoo te handelen / gelijk ik met uw gehandelt hebbe?

Vers 34. *Ende ſijne HEERE vertoornt zijnde, leverde hem den Pijnders over.* Die hem op allerleye ſware wijſen ſouden tormenteren. Siet van dit woord / Matth. 8: 29. 14:24. 2 Petr. 2: 8. Apoc. 18: 7.

Tot dat hy ſoude betaalt hebben, al was hy hem ſchuldig was. Dat is: Voor eeuwig en altoos: overmits hy niet en hadde om te betalen. Siet Matth. 5: 25-26. Soo handelde hy niet alleen als een ſchuld-eyſſcher / maar ook als een Rigter en Koning.

Vers 35. *Alſoo ſal ook mijn hemelſche Vader uw doen.* Want uyt die vertooning blijkt als ten exempel / hoe God geſint is tegen ſulken / die door hoogmoedigheyd en geſtrengheyd een ſtoel ſoeken te grontveſten in de kerke / en haar geſag te bouwen.

Het is ſeer aanmerkelijk dat Jeſus haar door den Geeſt der Prophetie dit toekomende geval ten voorbeelde / en tot een exempel van waarſchouwinge voorſtelt: om haar te meer van deſe gedagten af te ſchrikken / haar vertoonende hoe dat de verſoeker alreede occaſie ſogt / om die gront-wetten in te voeren / waar op dat hy het Antichriſten-

 dom

dom eens soude willen grontvesten.

Indien gy niet van herten vergeefs. Gr. van uwer herten, dat is uyt een opregte meyninge van uw herte.

Een yegelijk sijnen broeder sijne misdaden. In alles / waar in hy ook soude mogen tegen uw gesag / en tegen de waarheyd van uw leere gesondigt hebben / by soo verre hy dat selve bekent / en daar over sijn berouw betoont.

Opening van dese Gelijkenisse.

§ 1. IN dese gantsche gelijkenisse moeten wy ons oog houden op het oog-punt van dit geheele Capittel / welke is / de gedagten der Apostelen af te wenden van dien hoovaardigen Geest des Antichrists, die eens soude soeken de eerste te zijn / en als een Prince der Apostelen te regeren: Die Geest was het / dewelke haar hier quam versoeken en aanporren tot sulke hoogmoedige gedagten / en aanhitste tot dien twist / wie van haar de meeste soude zijn? en dat sy haar verbeelden eenige heerschappye en gestrengheyd te moeten vertoonen / om met gesag te konnen regeren.

§ 2. Hier gaat Jesus van een bysonder voorval / 't geen onder sijn Koninkrijk op dien voet soude gebeuren / uytbeelden / waar in men de vrugten soude sien van dien hoogmoed; hy stelt haar onder dese gelijkenisse van een voornaam Amptman / en Dienstknegt / onder sijn Koninkrijke voor / welke door dese hoogmoed soude vervallen tot vertredinge van sijn mede-dienstknegt / en daarom over hem verwecken een bysonder straffe in sijn toorn / om dat hy met geen sagmoedigheyd bekleet was / opgeblasen zijnde door sijne verheffinge.

§ 3. Gelijk de parabel des selfs driederleye staat onderschept / eerst sijn ontdekte pligtversuym / en hem daar over nog gunstelijk verschoont; v. 23-27. Daar na sijn wreedheyd gepleegt aan sijn mede dienstknegt. v. 28-30. En eyndelijk sijn droevige uytkomste. v. 31-34. Soo moeten wy hem ook in elk met een welbezadigt oordeel aanmerken / en onderscheyden.

§ 4. 1. Men verbeelde sig hier den Roomschen Bisschop eerst in sijn ouden stand / als een voornaam Amptman en dienaar in dit Koninkrijke: aan wien een groot bewint van groote Conquesten was aanvertrouwt: maar dewelke in latere tijden is vervallen tot staat-sugt en ledigheyd; waar door hy de kerke Gods heeft verwaerloost / ende in plaats van stigtinge / soo veel hem aangaat groote schade en onstigtinge heeft toegebragt: waar door hy een schuldenaar is geworden van een agterstal van XM. talenten. Doe onsen Koning Jesus dit eerst ontdekte / dat was om soo te spreken sijn rekendag, waar in hy door de mond van veele vroomen rekening en reden eyschte van sijn huyshoudinge / en sijn quaad bestier openbaarde. Wanneer dat onsen Koning de hoogmoed der Roomsche Bisschoppen strafte door de Gotten, Wenden en andere barbare natien, soo had de uyterlijke toestand van desen dienst-knegt een

een gedaante / als of hy met alle sijne prelaten door ordre des Konings eerlange soude werde tot een slave verhogt / om onder die Arrianen en ongeloodigen geheel verdrukt te blijven. Maar wanneer eenige van de hare afstand deden van haar voorgewende eer-titel van algemeen Bisschop brandmerkten / als een regt merktcken van de Geest des Antichrists / gelijk als blijkt uyt de brieven van Pelagius de tweede, en Gregorius Magnus, Opsienders van de Roomsche kerke in den uytgang van de seste eeuwe: Soo hadden die ootmoedigheyd vergeselschapt met de gebeden tegen 't geweldt der Barbaren opgesonden / het aan sien van een ootmoedige belofte / dat sy in alles haar van hare amptelijke pligten beteren en ootmoediger quijten wilden / by aldien dat sy genade mogten vinden in de oogen Gods. Die haar dan ook van het geweldt der Barbaren heeft verlost: en die straffe, welke scheen opgeheven / die ook wel verdient was / hun quijt gescholden.

2. Maar / even doen / als men met regt meer ootmoedigheyd / en pligt-quijtinge te verwagten hadde: soo heeft men bevonden / dat hy die verdraagsaamheyd des Konings heeft misbruykt / en gekeert is tot veel meer opgeblasentheyd en gestrengheyd: De Patriarch van Constantinopolen sijn mede-dienstknegt heeft hy om een kleyne schuld / [disputerende over de uytgang des H. Geestes van of door den sone.] maar in der waarheyd uyt een eeuwigen haat / om dat hy sijn oppergesag niet en wilde erkennen / veelsins benaauwt: en eyndelijk wanneer dat Constantinopolen van de Turken besloten was / schoon men in alle ootmoedigheyd sijn hulpe sogt / geensins van sijn oude haat willen aflaten / als onder voorwaarde / dat men het gesag van sijn stoel soude erkennen; en of schoon dat men hem hier toe hope gaf / soo heeft hy egter oog-luykende en met sijn hulp vertragende / sijn verootmoedigden mede-dienstknegt daar mede genoegsaam overgegeven in de gevanckenisse, op hope / dat hy hem alsoo alles soude betalen / en het gantsche Christen-rijk van Oosten voor sijne emissarissen open laten.

3. Alle die ongeregtigheden door soo veel Ziel sugten der medediensknegten tot God zijnde opgeklommen / soo is hy in de reformatie bestraft en opentlijk bewesen een boose dienstknegt te zijn, en dat wel gelijk als by een uytspraak van den Hemel / die de sake der Reformatie in 't westen heeft voortgeset. En de vergeldinge van sijne wreedheyd sal eens schrickelijk zijn / als sijn tweede val door Gods bysonder oordeel sal werden te wege gebragt.

HET XIX. CAPITTEL.

Den korten Inhoud.

ONse Euangelische Historie gaat nu over tot die voorvallen, welke gebeurt zijn in Judea, en getuygen zijn van *Jesu* reynigheyd, en bereytwillige opgang tot den slagtbank. In dit tegenwoordig Capittel vertoont hy sijne vyanden in hare hinderlagen, hoe sy hem door vragen (maar te vergeefs) hebben soeken te verstricken en te beschamen: nadien hy door sijn voortreffelijke antwoorden niet alleen hare knoopen heeft ontbonden, maar ook de redenloosheyd van hare vervolginge ontdekt.

Men siet hier dan twee vragen van de Joden opgelost.

1. Of het een mensche geoorloft is sijn Wijf om allerleye oorsaken te verlaten? welke sake hier volkomentlijk voldaan wert met alle hare swarigheden. *Verss.* 1-15.

2. Wat dat men moet doen om Salig te werden? in welkers beantwoordinge Jesus met veele voorsigtigheyd te werk gaat. *Verss.* 16-30.

1. *De vrage of het een mensche om allerleye oorsaken geoorloft is sijn Wijf te verlaten? met alle hare swarigheden opgelost.*

Verss. 1-15.

Korte opening van het regte verstand der woorden.

Vers 1. ENde het geschiede, doe Iesus dese woorden ge-eyndigt hadde. Of dese redenen/ dat is/ redeneringen en discoursen; die hy gehouden heeft tot Capernaum in Galilea.

Dat hy vertrok van Galilea. Of hem selven overbragt van Galilea. Het welke nu geviel in dese NB. laatste optogt na Ierusalem tot het Pascha/ waar in Iesus gekruyczigt wiert van Pilatus Want dese Historie meenen wy dat voorgevallen is op de eerste week van de maand Nisan, ontrent 10 of 12 dagen voor Jesu kruysdag/ in welken tijd hy sijne reyse rigtede na Jerusalem/ om aldaar hem selven voor ons over te geven

ben: en als het ware Pascha geslagtet te werden.

Ende quam over de Jordane in de land-palen van Iudea. Dat is / na de verklaringe van Marcus Cap. 10: 1. quam in de land-palen van Judea, door het land over de Jordane.

Soo dat hy schijnt eerst opgetrocken te zijn aan gene zijde der Jordane / en dat Ooster-geweste doorgegaan/ en wederom over de Jordane gekeert te zijn aan dese zijde / en dat ontrent die plaatse / daar het dyper was / om uyt Perea over te setten in Iudea: welke genaamt wert Beth-habarah; waar van gy sien kont Ioh. 10: 40. een plaatse gelegen tegen de vlakte van Jericho.

Vers 2. *Ende vele scharen volgden hem, ende hy genas se aldaar.* Namentlijk die onder deselve sijne genesinge van nooden hadden.

Alsoo was Iesus tot op het laatste toe volherdende in sijne weldadigheyd aan het gantsche volk: maar terwijl hy goed-doende Ierusalem vast naderde/ waren de Joden ook op de been om het quade tegen hem te beraatslagen / hem quaat voor goet te vergelden/ en tot dien eynde / om haar besluyt des doods over hem uyt te voeren/en alle wegen in te slaan/ waar door sy hem mogten verhaat maken by het volk / wiens gunst hem alleen ontsaggelijk maakte in hare oogen.

Vers 3. *Ende de Pharizeen quamen tot hem.* Die sijne voornaamste vyanden waren/ en onder welke de vrage/ die volgen sal / bysonder betwist wiert: want de schoole van Schammai en Hillel, waren in dit stuk van geen eenerleye gedagten; waar uyt onder hare nakomelingen veele disputen geresen zijn.

Hier quamen dan sijne versoekers hem al van Jerusalem trecken in 't gemoed/ om te sien hoe sy hem konden verstricken/ en oorsaak vinden des doods / op dat sy het besluyt des doods alreede tegen hem genomen rustig en veylig sonder wederstand van het volk mogten uytvoeren.

Versoekende hem. Of sy yetwets uyt sijne mond uyt konden vorschen/ waar door sy sijne leere of aansien mogten verdagt maken by het volk / en haar die opinie ontnemen/ waar door sy hem hielden voor de Christus of Elias, of ten minste voor een van hare groote Propheten.

Groot was de verwagtinge / die de Joden hadden van dien tijd / in welke Elias en Christus komen soude / want sy hieldent daar voor / dat de Geest der Prophetie als dan soude wederkeeren/ en dat alle die verschillen / onder hare Geleerde in swang gaande / en sware knoop-vragen, van Elias, Christus, en andere / door dien Geest klaarlijk souden werden opgelost. Hier van daan quam die tale / welke de Samaritaansche vrouwe voerde. Joh. 4: 25. ik weet dat de Messias komt, die genaamt wort Christus, wanneer die sal gekomen zijn, soo sal hy ons alle dingen verkondigen, en deswegen ook die questie / of men aan Gerizim of tot Jerusalem moet aanbidden ? oplossen. Hier van daan heeft ook die gemeene toevlugt der Joodsche disputanten sijn oorspronk / als sy op een swaar vraagstuk aldus antwoorden תשבי יתרץ קושיות ובעיות. Elias de Thisbiter sal al die swarigheden en twijffelagtige dingen oplossen. Vid. Buxtorf. de abbreviat. p. 210.

Indien sy nu met soodanige knoopen Jesum konden verstricken en brengen tot verlegentheyd / vragen en swarigheden voorwerpen / die hy niet en konde beantwoorden / in soo verre hy tot geen ongerijmde uytvlugten wilde vervallen: soo sagen sy gelegentheyd / om de schare te konnen wijs maken / dat de Geest

Geest Christi in hem niet en was / nog de wijsheyd van een Propheet: want hy soo verre hy in 't oplossen van swaare verschillen niet en konde voldoen die verwagtinge / welke de Synagoge geschept hadde van die eeuwe / waar in de Christus soude verschenen zijn / soo en konde hy de Christus / of Elias niet zijn. Hier van wilden sy dan nu een proef nemen / door het voorstellen van een swaare vrage.

Ende seggende tot hem: is het een mensche geoorlooft sijn wijf te verlaten? Or. te ontslaan van den band des Huwelijks/en van hem weg te senden / in dier vougen/ dat hy haar stelt in staat van vryheyd/ om aan een ander te mogen trouwe/ soo alst haar believen sal. Siet Matth. 5: 31.

Om allerleye oorsake. Or. Volgens alle oorsaken.

Dit vraag-stuk behelst een verschil-point/ 't geen tusschen de scholen van Hillel en Schammai, ter occasie van de wet Deut. 24: 1. nu een geruymen tijd betwist was.

De schoole van Hillel [steunende op de woorden/ indiense geen genade sal vinden in sijne oogen] meende / dat een Joodschen man daar door geregticht was om allerley oorsaken / die de liefde in hem maar kon uytblussen tot sijn gemalinne / tot voorkoming van twist/en alle bittere handelingen / deselve vrouwe met een Scheyd-brief te mogen van hem weg senden.

Maar de schole van Schammai verstont / dat dit stuk bepaalt was door de volgende woorden/ om dat hy yets schandelijks aan haar gevonden heeft: en dat daar door te kennen gegeven wiert de schandelijkheyd van ontugt en onkuysheyd / buyten welke sy den scheyt-brief aan niemant toestonden.

Vers 4. *Dog hy antwoordende.* Op haar vrage/ *seyde tot haar*, en vertoonde haar de ware gelegentheyd der sake met soodanigen bewijs uyt de wet/ dat men in waarheyd moet bekennen/ dat hy dit stuk volkomentlijk opgelost en voldaan heeft.

En hebt gy niet gelesen? Gen. 1: 27.

Die van den beginne [in de scheppinge der wereld.] den mensche *gemaakt heeft*, dat is / geschapen heeft.

Dat hy se gemaakt heeft man ende wijf. And. maar een van 't mannelijke, en een van 't vrouwelijke geslagte. In dier vougen / dat hy de vrouwe hem tot een gemalinne schiep uyt de ribbe des mans.

Vers 5. *Ende gesegt heeft.* Door Adam die als een Propheet sprak door ingevinge des H. Geests; en die uyt aanmerkinge van de reden van Gods procedure in desen [welke was dat hy maar een vrouwe schiep / deselve boude uyt sijne ribbe, en hem gaf tot een vrouwe, om daar uyt een zaad Gods te soeken / en het menschelijk geslagte te vermenigvuldigen] ook dit besluyt maakte; dat God daar mede wilde te verstaan geven / hoe dat een man sijn huysvrouwe aanmerken moeste / en schuldig was te behandelen; 't geen hy verklaart met dese woorden. Gen. 2: 24.

Daarom sal een mensche, Vader en Moeder verlaten. Vader en Moeder, aan wien dat een mensch uyt kragt van de wet der natuyre en der weder vergeldinge liefde en eere schuldig is / en in welkers t'samen wooninge de natuyrlijke liefde een regtaardig kind soo naauw verbonden hout aan deselve / dat het beswaarelijk valt daar van af te scheyden. Dese heeft God nogtans gewilt dat een man om sijns vrouwen wille soude verlaten, en tot sijn vrouwe soude overgaan: waar uyt blijkt dat de man verpligt staat/om liefde hulpe en bystant mitsgaders een vaste sugt tot een onscheydbare t'samen wooninge / welke hy geoeffent heeft ontrent sijne ouders / daar na met een nog veel naauwer verbintenisse te besteden

den aan sijn gemalinne. Om dat dese tweede t'samenwooninge van die consideratie is/ dat daarom de eere moet ophouden.

Ende sal sijn wijve aanhangen. Of aankleven. Gr. Als door een vasten lijm aangekleeft worden.

Het Grond-woord is ontleent van dat vaste verband/ het welke twee lighamen met malkanderen hebben/ die door een sterken lijm wel vast aan een gekleeft zijn. (Siet Eph. 5: 31. Act. 5: 36.) Die niet alleen vereenigen/ maar ook soo vast aan een hangen/ dat men se eer scheuren en verbreken soude/ als van den anderen scheyden; Soo begrijpt dan dese wet een verpligtinge tot een tedere en onverbrekelijke liefde! en tot een onscheydbaar by-blijven self in voorspoet en tegenspoet; welke moet zijn van die vastigheyd en aanklebentheyd/ dat noyt man sijn vrouw verlate of vrouw haar man: ja dat haar de dood selve niet anders scheyde als door gewelt.

Ende die twee sullen tot een vleesch zijn. Als een lighaam. 1 Cor. 1: 16. Eph. 5: 28.

Vers 6. *Alsoo dat sy niet meer twee en zijn, maar een vleesch.* Overmits sy hare lighamen met malkanderen gemeen hebben/en gelijk als leden zijn van een lighaam/het welke uyt een lighaam sijn oorsprong heeft/ en tot een vereeniging verordineert is: Soo heeft dan uyt den hoofde van die eenigheyd de vrouwe geen magt over haar eygen lighaam/ maar de man; en de man geen magt heeft over sijn eygen lighaam/ maar de vrouwe. 1 Cor. 7: 4. Daar van daan het spreek-woord der Joden/ des mans wijf is zijn eygen lighaam.

Het gene dan God te samen gevoegt heeft. Gr. Als onder een jok t' samen gekoppelt heeft; die door dese Huwelix wet verordineert heeft/ dat man en vrouw in alles soude zijn als twee ossen van een gespan/ in 't besorgen van de dingen/ die tot het bouwen van haar huys behoorig zijn.

En scheyde de mensche niet. Wie hy ook soude mogen zijn/ niemant en neme sig dat gesag aan/ dat hy dien band soude scheyden: of meenen magt te hebben tot het ontslag van die verbondene.

Hier op sag Paulus, als hy seyde 1 Cor. 7: 10, 11. Den getrouwden gebiede niet ik, maar de Heere, dat het wijf van den man niet en scheyde, en dat de man het wijf niet en verlate.

Vers 7. *Sy seyden tot hem.* Namentlijk/ de Pharizeen/ die op dese antwoord nu komen tot haar swarigheyd/ en tot het stuk waar in de knoop gelegen was: namentlijk/ tot die wet van Moses/ over wiens regte uytleggìnge dit geschil geresen was.

Waarom heeft dan Moses geboden eenen Scheyd-brief te geven: ende haar te verlaten? Dat is: Te ontslaan, en te laten henen gaan. Sy beroepen haar op den Text Deut. 24: 1. wiens woorden aldus luyden: Wanneer een man een vrouwe sal genomen ende die getrouwt hebben, soo sal 't geschieden, indien sy geen genade sal vinden in sijne oogen, om dat hy yets schandelijx aan haar gevonden heeft, dat hy haar eenen Scheyd-brief sal schrijven, ende in hare hand geven, ende latense gaan uyt sijnen huyse. Van dien Scheyd-brief Siet Matth. 5: 31.

Vers 8. *Hy seyde tot haar: Moses heeft uw toegelaten uwe wijve te verlaten.* Of te ontslaan. Het is wat anders Moses heeft geboden 't geen de Joden seggen v. 7. Wat anders Moses heeft uw toegelaten: want Jesus en staat haar niet toe/ dat Moses hen-lieden uyt tot dese Egtscheydinge oorlof en vryheyd gaf om die sonder sonde te mogen aanstellen:

len: of dat hy dese handelinge en gewoonte met sijn wet heeft willen goedkeuren: dat zy verre. Maar alleenlijk segt Iesus: dat Moses in sijne regeeringe over het volk dit quaad heeft moeten gehengen en verdragen / en sonder straffe daar over te statueren moeten laten voorby gaan: haar latende hunne wrebel/waar mede zy als met een kleed bedekt gingen / met haar in 't openbaar omdragen. Mal. 2: 16.

Van wegen de hardigheyd uwer herten. Of na uwe hart hardigheyd: sig schickende en voegende na uwen wrebeligen aart / om uwen inborst alsoo' openbaar te maken / en op dat dit tot een getuyge tegen uw zy. Mal. 2: 16. want hier uyt bleek / hoe dat sy tegen de natuyrlijke billijkheyd / en tegen de instellinge Gods aanstreefden. Dese hart-hardigheyd wert haar meermalen voor geworpen. Exod. 32: 6. Deut. 9: 6. 13. 27. 10: 16. Nehem. 6: 16. Ies. 38: 4. Exod. 2: 4.

Maar van den beginne en is het alsoo niet geweest. Soo verklaart Iesus dese sake uyt de vergelijkinge der schrift: en brengt de uytleggers van Mosis wetten tot de aanmerking van Gods eerste Huwelijx wet; waar in hy sijn heylige en onveranderlijke wille klaar genoeg te kennen gaf/ gelijk van Iesus soo even was aangewesen v. 4: 6/6.

Vers 5. *Maar ik segge uw, dat soo wie sijn wijf verlaat anders dan om hoerery: ende een ander trouwt, die doet overspel, en de de verlatene trouwt, doet ook overspel.* Siet Matth. 5: 32. Soo toont de Heyland / dat hier geen andere oorsaak plaatse konde hebben / waarom dat een Egtscheydinge mogte werden gebillijkt / als alleen hoerery, en bepaalt daar mede de betekenisse van de wet/ Deut. 24: 1. Dat het schandelijke, is te verstaan van een onreyne vermenginge / die de eenigheyd des vleeschs verbreekt.

Vers 10. *Sijne Discipelen seyden tot hem.* Dewelke hier een ander swarigheyd opwierpen / waar toe ook een bequame oplossinge van nooden was.

Indien de sake des menschen met den wijve alsoo staat. En dat het soo gelegen is met een man / die door het Huwelijk aan sijn vrouw verbonden is; dat hy haar noyt hoe boos van aart / hoe gemelijk en aalwaarig van inborst/hoe out en wanstaltig / verlaten mag / als alleen ter oorsake van hoererye.

Soo en is het niet oorbaar te trouwen. Niet dienstig of geraden van wegen het menigvuldig gevaar 't geen men loopt/ van te sullen een Ega ontmoeten / diens inborst niet al te seer met de uwe en gelijkt.

Vers 11. *Dog hy seyde tot haar. Alle en vatten dit woord niet.* Gr. En plaatsen dese rede niet, dat is / en geven die reden of dese sake geen plaatse / nog en konnen dit stuk soo inschicken: dewijl haar natuyr en aart niet is gestelt of bequaam tot den ongehouwden staat / om buyten gemeynschap met een vrouw te leven.

Maar dien het gegeven is. Soo dat de onthoudinge is een gave Gods.

Vers 12. *Want daar zijn gesnedene.* Gr. Bed-besorgers: Om dat men in Oosten de slaap-kamers en vertrek-plaatsen van het vrouwen-getimmer / alleen door soodanige gesnedene liet besorgen en bedienen. Siet Hest. 2: 8.

Hoewel andere het gront-woord van een andere oorsprong afbrengen / en geven de betekenisse van eenen / die onmagtig is / en berooft van 't vermogen / om tot een vrouw te konnen ingaan. [*Eunouchos* quasi ἐυνῆ ἔχων. Authore Eustathio. Vid. Zuiceri Thes. p. 1. f. 1255.

Die uyt moeders lijve alsoo geboren zijn. En van naturen onbequaam tot het Houwelijk. V. Zuicer. L. cit. &. Buxtorf. Lex. Thal. סרס.

Ende

Ende daar zijn gesnedene, die van de menschen gesneden zijn. Door menschen handen ontmant en tot het werk van voortteelinge onnut gemaakt: Hoedanige persoonen by de Heydenen veele zijn gebruykt tot den dienst der vrouwen. Maar van de wet alsoo spreekt Deut. 23:1. Die door pletteringe verwont, ofte uytgesneden is aan de mannelijkheyd, en sal in de vergaderinge des HEEREN niet komen; welke Wet in 't Koninkrijke Christi ophout, volgens 't gene wy lesen Esai. 56:3.

Ende daar zijn gesnedene, die haar selven gesneden hebben. Of ontmande die haar selven ontmant hebben. Geensins door snymes, of eenige uytsnijdinge aan de mannelijkheyd: maar door een kloekmoedig voornemen des herten, om 't werk des Heeren te doen sonder belemmering, door een sorgvuldige bewaring van haar-selven voor onreynigheyd, en door een onderwerping van haar lighaam (in vasten en gebeden geoeffent) onder het gebied van de reden; welke devoiren vergeselschapt en bekragtigt moeten werden met die genade, door welke dat de sondige bewegingen en ontstekingen des vleeschs konnen uytgebluft en t'eenemaal uytgedooft werden. V. Suic. Thes. p. 1. f. 1259.

Om het Koninkrijke der Hemelen. Dat is: Om de voortsettinge van de leere der waarheyd en de meerder opbouwing van 't rijke Christi te helpen bevorderen, een werk des Heeren, dat somtijts vereyscht, dat men van alle belemmering en bekommering ontslagen zy, indien men dat met alle veerdigheyd wil uytvoeren. Siet 1. Cor. 7:32-35.

Die dit vatten kan, vatte het. Dat is: Die dit soo inschicken kan, en by hem plaatse geven, bevindende in hem de gabe van onthoudinge; die staat het vry om in dien ongehouwden staat te blijven.

Soo dat Iesus dese sake geensins aan de eene, of aan de andere kant bepaalt met een wet: maar geheel en al overgeeft aan de voorsigtigheyd van yederéén sijner dienaren. 1 Cor. 7:9, 25. want andersins die dese gabe niet en heeft, dien is het beter te trouwen, dan te blaken.

Vers 13. *Doe wierden'er kinderkens tot hem gebragt.* De sake selve en het grontwoord by Lucas eysschen, dat wy hier verstaan jonge, onmondige en kleyne kinderkens, die d'Ouders bragten en op de armen tot hem droegen, om dat sy nog geen bequaamheyd hadden, om tot Jesum te gaan, Lucas noemtse βρέφη met welke naam de ongeboren vrugt genaamt wert Luc. 1:41. en de suygelingen, die nog hangen aan 's moeders borsten. Luc. 2:16.

Nademaal dese kinderkens met dat oogwit tot hem gebragt wierden, op dat hy se zegenen soude, soo blijkt dat het kinderen waren van geloovige Ouderen en Bondgenoten, die in Iesum geloofden, en van sijnen zegen een behoorlijcke agtinge hadden. Siet Marc. 10:16.

Dit geviel door Gods bysondere voorsienigheyd in dien tijd, als Iesus sprak van den Egten-staat, en haar onverbrekelijke verbintenisse; om te toonen dat het Huwelijk was na Gods instellinge een heylige en loffelijke staat, wiens vrugten waren na des selfs eygen oog wit een zaad Gods te vinden, 't geen men aan Christus hadde op te offeren, en welke hy gesint was te ontfangen, en door sijne zegeninge en gebeden Gode te heyligen.

Op dat hy haar de handen soude opleggen ende bidden. Als haar Middelaar en voorbidder, die voor haar ook wilde intreden by sijnen Vader.

Van het beloofde zaad Abrahams was voorsegt / dat alle de geslagten der aarde in hem souden gezegent werden. Onder de Opleggingge der handen ver-soeken sy nu over deselve sijnen zegen: om dat die uyterlijke plegtigheyd dese weldaad betekende / en daar van een bewijs was. Siet Gen. 48: 14. Deut. 34: 9. vergelijk Marc. 10: 16.

Ende de Discipelen bestraften deselve. Marc. 10: 13. staat: ende de Discipelen bestraften de gene: diese tot hem bragten. Dewelke dese sake schenen door onnodig aan te sien / om dat de kinderkens dese dingen niet en verstonden.

Vers 14. *Maar Jesus seyde.* Marc. 10: 14. Maar Jesus dat siende: nam het seer qualijk, ende seyde tot haar, haar be-straffende over hare ontijdige bestraf-singe.

Laat af van de kinderkens. Laat haar met rust en vrede begaan.

Ende en verhindert haar niet tot my te komen. Dat is: Tot my te naderen/ die tot my gebragt werden. vergelijkt v. 13.

Want der sulker is het Koninkrijke der Hemelen. Marcus segt het Koninkrijke Gods. Alle de handvesten en voorreg-ten van het Koninkrijke Christi behoo-ren ook tot de sulke als een eygen goed: alle die zegeningen, die daar in wierden verwagt/ heeft Jesus ook over haar uyt-gesproken / uyt kragt van welke sy dan ook in 't N. T. de wet der dienstbaar-heyd niet meer zijn onderworpen: de-welke haar in voortijden bragt onder het snij-mes (Gal. 5: 3.) onder de wet van reynigheyd / van spijs en drank/ van offerhanden / &c. Maar in tegen-deel besaten sy nu na de lesse Pauli Rom. 14: 17. de geregtigheyd ten eeu-wigen leven: de vrede met God / ver-soent zijnde door den dood Christi; en met de Heydenen / die niet meer waren afgesloten van de burgerschappen Israëls: ja ook de blijdschap door den H. Geest / die haar bereyt was / en die hare Ouders genooten over haren ge-zegenden staat. Vergelijk Act. 2: 39. 1 Cor. 7: 14.

En schoon dat hier niet gewaagt werd / dat deselve gedoopt zijn; soo is het egter waarschijnelijk/dat sy te voren met hare Ouders door den doop de Kerke zijn ingelijft / daar toe sy behoo-ren; en dat sy hier door dese zegenende gebeden zijn bevestigt in haren staat: nadien de doop der kinderen in den doop der Joden-genoten al van ouds onder de Joden gebruykelijk was / gelijk wy elders aamerken.

Vers 15. *Ende als hy haar de handen opgeleyt hadde.* En dat wel onder be-tooninge van groote gunst en toegene-gentheyd / want Marcus segt: Ende hy omvingse met sijne armen, ende de handen op haar gelegt hebbende: zegende hy de-selve.

Vertrok hy van daar. Om Judea wat meer in te trecken na Jericho toe.

Soo gaf Jesus blijken met hoedanige oogen dat hy het Huwelijk aansag: na-mentl. als goed en heylig het Egt-bedde als onbevlekt / en de Schept-brief / [waar door men sijne vrugten/ in welke God moeste verheerlijkt wer-den / versuymt] als sondig en quaad: dewijl dat men door Egtscheydinge die gemeene versorginge over sijne kinde-ren schandelijk verbreekt / en die dier-bare panden leelijk verwareloost/welke ons door Gods zegen werden medege-deelt: en die wy onder schuldige reke-ning van goede opsigt daar over te hou-den ontfangen hebben:om welkers wille wy ook verpligt staan de moeders met haar kinderen in eeren te houden/en wel te versorgen: want dit is het middel/ waar door niet alleen het menschelijk

ge-

geslagt / maar wel bysonder ook het geloovig volk wert vermenigvuldigt / waar uyt dat God sijn hemelsche burgerschap by een vergadert.

Betooninge dat de Joden op een onredelijke wijse den Rotssteen, die sy selve veelsins hebben beproeft, en onberispelijk bevonden in de proeven van sijn Messiasschap, niet en hebben aangenomen.

§ 1. Gelijk de Messias menigmaal in de Prophetien voorkomt onder het sinnebeelt van een steen, op welken het gebouw der kerke soude gegrontvest staan; soo vertoont hem de Propheet Jesaias in 't bysonder / als een beproefden steen, of gelijk de grond-text heeft een steen der beproevinge: die beproeft soude werden / en andere soude beproeven / eer dat hy tot een hoek-steen van het gebouw der kerke des N. T. soude werden gegrontvest. Want soo luyd den Text / Cap. 28: 16. Daarom alsoo seyd de Heere HEERE, siet ik legge een gront-steen in Sion, eenen beproefden steen. [Dat is: Die door beproevinge bevonden is hart en bequaam tot ondersteuninge van het gebouw.] Eenen kostelijken hoek steen, die wel vast gegrontvest is: wie gelooft, die en sal niet haasten. En egter blijkt ons uyt de voorsegginge van Psal. 118: 22. Dat die selve steen, die tot een hooft des hoeks stont te worden alvorens van de bouw-meesters, die als keurmeesters daar over souden gaan / soude verworpen, en als onbequaam tot dat gebouw afgekeurt / en versmaat werden. Soo soude dan de Messias / als een gront-steen der kerke een persoon zijn / dien de keur-meesters in Israel souden beproeven / en sonder letsel aan hem te vinden / of ware reden die hem eenigsins mogt verwerpelijk maken / egter als onbequaam verwerpen: schoon dat hy van God niet en soude verworpen / maar aangenomen werden / als een kostelijken hoeksteen / en gemaakt werden tot een hooft des hoeks / tot aller verwonderinge. De Messias moeste als een grontsteen van de Keurmeesters beproeft en verworpen wordē, eer hy tot een hooft des hoecxwiert.

§ 2. Even soo sien wy hier gehandelt met Jesus, hier komen de Phariseen, die haar uytgaven voor Leer-meesters der onwetenden en Leydsluyden der blinden / die mede wilden aangesien zijn onder de bouw-meesters / en keur-meesters in Israel / welke hier komen om Jesum te beproeven, en te versoeken, of hy de swaarste knoopen van haar schoole / die in hare verschil-twisten voorquamen / soude konnen oplossen / en verhalven voor een opper-Leeraar mogen passeren: te meer / dewijl sy alle die verbeelding en overreding hadden / [a] dat de Messias komende met Elias de Propheet om Israels staat te volmaken / en alle hare verwagtinge te vervullen / als dan ook de waarheyd soude in het ligt brengen / en alle disputen beslissen / door een grondige oplossinge der swarigheden / die de oordeelen van haar school-geleerden nu tot verscheydene gedagten deden overslaan: In welke verwagtinge sy bevestigt wierden door de Prophetien / die seggen / dat de Messias soude zijn een ligt schijnende in Soo wert Iesus hier beproeft.

in de duysternisse. Jes. 9: 1. Een Propheet / die met waarheyd het regt soude voortbrengen. Jes. 42: 3, 4. en alle morgen in 't ligt geven. Zeph. 3: 5. Hier af siet men nu dese keur-meesters de proef nemen; sy komen om te versoeken / of sy dien groot geagten Leer-meester / door hare vragen niet en konden tot kleynagtinge brengen / en door hare voorgeworpen swarigheden tot verlegentheyd! Want / by aldien sy hem door knoopen en sware tegenwerpingen konden verstommen / soo meenden sy bewijs genoeg gevonden te hebben / om al de wereld wijs te maken / dat Jesus de wijsheyd niet en was / of die Propheet, die men verwagtede in Israel.

En bevonden de proeve van de Messias voldaan te hebben.

§ 3. Maar nu soo blijkt ons uyt dit eygenste proef-stuk / dat Jesus is die Christus, overmits men hier / en elders meer bevint / dat hy de swaarste geschillen soo heeft bepaalt / en de swaarste knoopen soo opgelost / dat de waarheyd en regte geschapenheyd der saken door sijne redenen openbaar geworden is aan alle conscientien der menschen / gelijk wy tot dien eynde de kragt van sijn redenering in onse korte opening al met een woord hebben opengeleyd: en elders meer sullen agtervolgen.

De quade proceduré van dese menschen ontdekt de regtveerdigheyd van Jesu sake.

§ 4. Egter sien wy de onregtveerdigheyd van dese keurmeesters / en haar onredelijke wijse van doen / meer en meer doorschijnen: die dese proef alleen nemen op hope van hem te sullen komen beschamen / en met eenig fondament als onbequaam tot het groot gebouw van een nieuw volk te verwerpen / sonder nogtans hem op de bevindinge van sijn hooge wijsheyd / en 't Goddelijk ligt / dat in sijne leere straalde te willen aannemen of goed keuren. Maar daar mede wert de ergernisse van Jesu kruyce aldermeest weg genomen / dat sy hem op alle wijsen hebben versogt / dat hy gebleken is alle bequaamheden te hebben van een Propheet en Opperleeraar / die 't ligt der waarheyd had aan sijn Zijde / en dat hy egter als een verleyder en valsche Propheet is gedoodet: dat is: sonder oorsaak en wettelijke reden van de Bouw-meesters verworpen te zijn / als een steen die sy afkeuren en onbequaam oordeelden / om 't huys Gods te grontvesten: hoewel dat hy een kostelijken steen was / die by God geensins verworpen / maar aangenaam geweest is.

---

2. De Vrage, *wat men doen moet om zalig te worden?* beantwoord en met eenige discoursen agtervolgt.

Verss. 16-30.

Korte opening van het regte verstand der woorden.

Vers 16. TOt aan vers 23. hout Jesus hier gesprek met een seker rijk Jongeling, die Luc. 18: 18. een Overste genaamt wert: En van daar toont de Euangelist de gevolgen van dit discours / soo in Jesus selve / als in sijne Discipelen: en hoe daar uyt gelegentheyd geresen is tot een considerabele voorseggingе / welke Matth. 20: 1, 16. onder een parabel wert uytgebeelt.

En-

Ende siet, daar quam een tot hem. Namentlijk / als Jesus op den weg uytging, die tot hem liep / en onder een groot eer-bewijs met op sijn knyen te vallen Jesum aansprak. Siet Marc. 10: 18.

Ende seyde tot hem, goede Meester. Soo bleyt hy uyterlijk / en geeft door dat hy Jesum niet alleen erkent voor een groot Leermeester der wysheyd; maar ook voor een heylsamen wegwijser van den waren weg des levens / welken hy door sijne goedheyd voor niemant en soude verbergen / die hem daar na ernstig vraagden.

Wat sal ik goets doen, op dat ik het eeuwig leven hebbe? Hy begrijpt hier / dat de Religie, welke is een betragtinge van de regte weg die ten leven leyt, bestaat in het doen en practizeeren van soodanigen goeden werk / of goede saak / als hem van Jesus soude mogen aangewesen werden: En daar mede versoekt hy een opening van een hooft-vrage / diens antwoort de geheele Religie van Jesus soude moeten ontdecken en begrijpen.

Dese Overste schijnt dan ook te komen / om Jesum te beproeven; Hoewel misschien met beter voornemen / en opset / als die Joden / die hem sogten te verstricken: hy schijnt in dese vrage te willen ervaren / wat dat hem geantwoort soude werden / en daar na besluyt te willen nemen / wat dat hy van Iesus te houden hadde. Hierom segt Marcus, dat Iesus hem aansiende egter beminde.

Vers 17. *Ende hy seyde tot hem,* eerst op sijn aanspraak hem ontmoetende; *wat noemt gy my goed?* Dat is: Uyt wat reden kont gy my goed noemen: daar gy nogtans mijn persoon niet en erkent meer als een bloot mensche te wesen?

Iesus was waarlijk goed, en noemde hem selven de goede Herder Ioh. 10: 12. vergelijkt Matth. 23: 8-11. Maar hy wil desen Overste van wegen sijn bleyende aanspraak berispen / dat hy sprak 't gene hy nog ten vollen niet en geloofde.

Niemand is goed dan een; namentlijk, *God.* Verstaat dit van hem-selven en volkomentlijk: soo dat alle goedheyd haar grontslag / oorsprong en volmaaktheyd heeft in God.

Maar om dit wat klaarder te begrijpen / soo moet men dese antwoort opnemen als gepast na de saak en aanspraak / waar over de mensche hier begroet wert: Iesus wil / dat hy sijne eygene woorden eens wel overwegen soude: en in aanmerkinge nemen / dat niemand onder de menschen de naam kan dragen van goed, ende goede meester, om sijne goetheyd / of hy moeste zijn God / geopenbaart in het vleesch. Nademaal dat God de Heere noyt aan sijn volk eenig menschen kind tot een Leermeester heeft aangestelt / en tot een leydsman van sijn volk / die men goed mogte noemen / behalven alleen de sone Gods / die komen soude / en daar in meer als Moses/en als Aaron zijn; die selve niet sonder sonden / of misgrepen waren in hare handelingen. Siet Psal. 99: 8. 106: 53. daar van de Christus alleen gesegt wert / dat hy wesen sou de getuyge die niet liegen soude. Hab. 2: 4. geen onregt doen, nog bedrog in sijn mond zijn. Jes. 53: 9. die genaamt wert de heyligheyd des HEEREN, dien hy lief heeft. Mal. 2: 11.

Dog wilt gy ten leven ingaan, onderhout de geboden. Dewijl de vrage met opset soo generaal was voorgestelt / dat men daar onder sijne werk-heylige gedagten konde verbergen: soo heeft Iesus hier ook met voorsigtigheyd soo generaal geantwoort; dat men sijne woorden kan toepassen beyde op het verbond der werken / en op het verbond der genade. 1. Het verbond of de wet der werken segt / Rom. 10: 5. de mensche die dese dingen doet, sal door deselve leven. Siet

Lev.

Lev. 18:5. Ezech. 20: 11. Gal. 3: 12. en eyscht van den mensche een volmaakte onderhoudinge van alle de geboden. Maar 2. het genaden Verbond heeft ook sijne geboden sonder welkers onderhoudinge niemant ten leven ingaat: haar eysch is / dat men de liefdewet practizere uyt den geloove; en derhalven gebied sy in den Sone te gelooven / en in ootmoedigheyd buyten sig selven gaande Gods genade te soeken / met berouw over onse voorgaande sonden / en betragtinge om in toekomende / die na alle vermogen te vermijden: soo dat het onderschept hier geensins en is in de geboden: maar in de maniere van onderhoudinge / op welke dat men de practijcque van dien verpligt is aan te leggen.

Vers 18. *Ende hy seyde tot hem: welke?* Nademaal dat Moses veele wetten en geboden hadde voorgestelt / die alle van geen eenerleye natuyr waren; soo quam hier in bedenking / hoedanige geboden dat Jesus nu beoogde? of eenige / of alle? indien eenige / of die van de wet der natuyre / of van de wet der ceremonien en der burgerlijke welstand? ja of hy niet eenige nieuwe en bysondere geboden hadde / buyten Moses, waar door den weg des levens wat nader bepaalt wiert / en vepliger betragt?

Jesus seyde, dese: gy en sult niet dooden, gy en sult geen overspel doen, gy en sult niet stelen, gy en sult geen valsche getuygenisse geven. Alle welke geboden in de tafelen des verbonds / 't geen God met Israel had opgeregt / waren in geschreven / en opentlijk bekent / als wetten van natuyrelijke billijkheyd / en eeuwigduyrige verpligtinge. Siet Exod. 20: 13. 16. Deut. 5: 17-20. Rom. 13: 9.

Vers 19. *Eert uwen vader ende moeder.* Exod. 20: 12. Deut. 5: 16. Matth. 15: 4. Eph. 6: 2.

Ende gy sult uw naasten lief hebben, als uw selven. Lev. 19. 17. Matth: 22: 39. Gal. 5: 14. Jac. 2: 8. Soo verhaalt Iesus hier / en bevestigt de geboden van de tweede tafel / mitsgaders haar generaal sommier / waar in de gantsche liefdewet ontrent onsen even mensche is begrepen.

En in dat herhaal vertoont hy alleen een staaltje van geboden / waar onder men alle andere van die selve natuyr ook moet begrijpen / als dewelke tot dien selven regel behooren.

Het eynde / 't geen Jesus daar mede alleen voor hadde was aan te wijsen / dat hy niet gekomen was om nieuwe wetten in te voeren / of een andere weg des levens aan te wijsen / als die hare Vaderen volgens Mosis onderwijs behandelt hadden; maar dat hy dese geboden / en diergelijke hem voorstelde / om daar aan te beproeven / of hy in hem vond de betragtinge van deselve na de wet der werken of na de wet des geloofs: dat is / of hy in hem bevont volmaakte gehoorsaamheyd, of opregte boetveerdigheyd en bekeeringe des levens gereguleert na dese verklaringe van Gods heylige wille: Indien yemant hem bevint in volkomen liefde na dit voorbeelt / die is regtveerdig na de wet: 't geen in niemant als in de Soone Gods waaragtig is: maar die hem bevind in overtredinge / en daar over treurig / daar uyt opstaande / en in betragting om sijn naasten opregtelijk lief te hebben / die mogt hem versekeren / dat Gods genade in Christo hem soude doen be-erven de zalige heerlijkheyd: en buyten dese betragtinge / en is 'er geen hope des levens.

Vers 20. *De Iongeling seyde tot hem; alle dese dingen heb ik onderhouden van mijne jonkheyd af.* in 't Gr. bewaart, gelijk een wagter / die waakt en toesigt hout / dat geene van dese heyligdommen door sijn vleesch en mogten ontheyligt werden.

Hier

Hier betoonde sig een al te grooten verwaentheyd, en behagen in sijn eygen doen: 't geen onstont uyt de quade Theologie / welke dese geboden alleen uytleyde na de uyterlijke schorse / en toepaste op de grove bedrijven van die gemelte en uyterlijk genoemde sonden: van welke dwalinge Jesus sijne leere heeft gesuyvert. Matth. 5.

Wat gebreekt my nog? of liever na de Gront-text: *waar in kom ik nog te kort?* Waar in ben ik nog te agterlijk, dat ik op dien weg des levens de kroone niet en soude agterhalen.

Vers 22. *Jesus seyde tot hem.* Om hem nog eens ter toets te stellen / en occasie te geven / om tot sijn onderwijs-school over te gaan / en aldaar wat bescheydener van den weg des levens onderwesen te werden / 't geen soo met geen een adem van wegen de veelheyd sijner vooroordeelen en konde geschieden.

Soo gy wilt volmaakt zijn. Een spreekwijse / die ook nog generaal is / en na den aart van beyde de verbonden tweesins kan genomen werden.

Na de wet der werken betekent de volmaaktheyd sulken staat en stant der ziele / waar in sy sonder eenig gebrek is / en heylig sonder vlek of rimpel.

Maar na de wet des geloofs wert die gene volmaakt genaamt / die uyt een volkomen meyninge sijns herten in alle opregtigheyd sijn pligt betragt: en in die mate der genade soodanig is toegenomen / dat hy niet meer onder de kleyne kinderkens en is te rekenen / dewijl hy nu bevestigt is en geworteld in het geloove.

Gaat henen, verkoopt wat gy hebt, ende geeft het den armen. Siet hier dan een ander gebod; 't gene hem verpligt tot afstand van alle sijne goederen / en besittingen / die hy hadde in 't erfland Canaan.

Het is klaar genoeg in yeders conscientie / dat wy schuldenaars zijn om Gode te gehoorsamen / en altijd bereyt moeten zijn, om alles wat wy hebben, om sijnent wille, of op sijn eysch en believte gewillig te verlaten. Jesus eyscht nu als de Heere van alles / dat hy van sijn besittinge sal afstaan / en die overdragen aan de armen.

Welk gebod hier een gebod was van beproevinge / om eens ten toon te stellen / hoe hy gesint was ontrent de liefde Gods: en openbaar te maken / hoe na dat hem de Hemelsche schatten / die hy scheen te soeken / aan het herte lagen.

Ende gy sult eenen schat hebben in den Hemel. Indien hy door den Geest der genade soo verre de liefde der werelt was afgestorven / dat hy de schat des Hemels reyn en suyver konde begeeren; en sijn oog alleen houden op de toekomende genietinge Gods / sonder verwachting van eenig tijdelijk gemak / of sonder gehegt te zijn aan aardsche panden: soo was het een bewijs / dat hy de geboden onderhielt volgens de heyligmakinge der kinderen Gods / en derhalven / dat hy erfgenaam was van de schat, die in den Hemel is.

Ende komt herwaarts, volgt my. Gaat over tot mijn discipelschap; daar gy in de weg des levens geduyrig sult werden onderwesen / en tot de betragtinge der selver kragtig aangeset; vergelijk Marc. 10: 21. die de vermaninge van het kruys op te nemen daar byvoegt. Siet op Matth. 16: 24.

Vers 22. *Als nu de Iongeling dit woord hoorde, ging hy bedroeft weg.* Want / hier wiert hy geraakt in sijn conscientie: hier ondervont hy / dat Jesus de vreese des Heeren konde rieken: die soo voorsigtig van oog was / dat hy de heymelijke gebreken konde voorsien / en ontdekken! ja dat hy den mensche konde aan hem-selven openbaar maken / soo

dat hy hem sijne vlecken konde doen sien in de spiegel van sijn conscientie / die hy te voren niet genoeg hadde aangemerkt: dit ontstak in hem een droetheyd, maar die na de werelt was / en sijn weg gaan veroorsaakte.

Want hy hadde veel goederen. Menigvuldige besittingen, in het heylige land: wiens gemak / en rustige besittinge hy soo niet en konde abandoneren; dewijle hy met sijn herte die aartsche panden van het eerste Testament nog al te vast aankleefde.

In die Overste heeft Jesus klaarlijk ontdekt N B. den oorsprong van der Joden ongeloovigheyd, en haar gantsche staat en gestel. Haar werkheyligheyd, waar door sy haar-selven behaagden: en haar aards-gesintheyd, waar door sy verhindert wierden / om tot het hemelsche Koninkrijke van Jesus over te gaan.

Vers 23. *Ende Iesus seyde tot sijne Discipelen*, Om haar in dit exempel te doen aanmerken / waarom veele Joden agter bleven / en nog namaals niet en souden hooren.

Voorwaar ik segge uw, dat een rijke swaarlijk in't Koninkrijke der Hemelen sal ingaan. Dat is / beswaarlijk sal konnen resolveren / om van de wet en die huyshoudinge des O. T. over te gaan tot de vrye staat der Kerke des N. T. dien gy-lieden sult ontsluyten en openen.

De Reden is / om dat de Kerke des N. T. van wegen hare veelvuldige verdruckingen soude genootsaakt werden te worstelen met veel quaden / en wel bysonder met de beroovinge van hare goederen: dewijle nu de rijke veel te verliesen hebben / en dat het een swaar werk is / dese dingen te hebben, als niet hebbende (1 Cor. 7: 29-31.) en daar van sijn herte af te trecken; soo segt Jesus dat de rijke in 't Koninkrijk der Hemelen beswaarlijk ingaan / ter oorsaak van die groote hinderpalen / die sulke menschen bysonder komen weerhouden.

Vers 24. *Ende wederom segge ik u, het is ligter dat een kemel gaa door het oog van een naalde.* Het text-woord κάμηλος twijffel-sinnig zijnde betekent wel gemeenelijk een kemel, maar somtijts ook een kabel, dat is een dik swaar touw: en 't is al aanmerkelijk / datter van beyde een spreekwijse in Oosten seer gemeen was / en by het volk in swang ging: om de onmogelijkheyd van een saak uyt te drucken: gelijk Drusius, Buxtorf, Ligtfoot en andere hebben aangetekent. Vergelijk Marc. 10: 24, 25. V. Suicer. Thes. p. 2 fol. 28: 29.

Dan dat een rijke ingaa in het Koninkrijke Gods. 't Geene aanstonts de naam droeg van 't Koninkrijke der Hemelen, dat wert hier genaamt het Koninkrijke Gods, als spreekwijsen die overshands onder malkanderen verwisselen.

Die hier rijken genaamt werden / noemt Marcus, de gene die op 't goet haar betrouwen setten. Cap. 10: 24.

Vers 25. *Sijne Discipelen nu dit hoorende, wierden seer verslagen.* Of verbaast en ontset; gelijk het Gront-woort vertaalt wert Matth. 7: 28. De Syrische vertaling brengt dese beweginge des gemoeds tot de herts-togt van verwondering: dewelke vallende over een treurig of schrickelijk voorwerp / van wegen haar onverwagte vremdigheyd den mensch wel ontset; maar: wegens haar schrickelijkheyd ook beangstigt.

Sy vinden haar beswaart / hoe sy in 't Koninkrijke der Hemelen dan ook sullen konnen komen / indien daar toe soodanigen versakinge van alle eygene intrest vereyscht wiert.

Seggende, wie kan dan zalig werden? Dewijl alle menschen schijnen te hangen aan hare goederen / of immer die sterkelijk te begeeren.

Vers 26. *Ende Iesus haar aansiende, seyde tot haar.* Men moet aanmerken uyt

Mar-

Marcus dat de Discipelen/ die swarigheyd in 't heymelijk onder malkanderen opwierpen: Maar Jesus die in 't verborgen sag/ sloeg sijne oogen met een aanmerkelijke gesigte op die gene uyt sijne Discipelen/ die alsoo spraken: en beantwoorde haar swarigheyd.

By de menschen is dat onmogelijk, maar by God zijn alle dingen mogelijk. Hier siet men de kragt van de inlegerende begeerlijkheden dat sy soo geweldig zijn/ dat het den mensche onmogelijk is die te overwinnen/ alsoo onmogelijk als dat een kameel gaat door het ooge van een naalde. Maar/ dat dit werk alleen kan geschieden door de almagtige kragt van Gods kragt-werkende genade/ by wien alle dingen mogelijk zijn: die alleen een steenen herte kan weg nemen/ en een vleesschen herte scheppen: dese kragt werkt God in de wedergeboorte. Eph. 1: 19, 20. en sonder de wedergeboorte kan geen mensch het Koninkrijke Gods sien, veel min daar ingaan. Joh. 3: 3. 5.

Aanmerkinge.

Siet hier dan wederom/ hoe Jesus is beproeft/ en door sijn wijse ontknoopinge en voorsigtige beantwoording van swaare vragen bevonden de Christus te zijn; die selve wist/ wat dat in den mensche was/ en hare gedagten te openbaren/ soo wel als de regte waarheyd. 't Geen wy nu in de voorgaande betooninge en elders al meermalen hebben gedemonstreert.

Aanhangsel aan de vorige vrage, waar in Jesus de hope sijner Discipelen bevestigt; en te gelijk wegens een noodige saak waarschouwt; haar beloovende wel te sullen setten op Throonen, en 't geen sy verlaten hebben hier hondertvout, en in den Hemel met het eeuwige leven te vergelden, maar met een verwittigende, dat veele eerste de laatste souden zijn, en veele laatste de eerste: 't geen hy met een parabel bevestigt.

Vers 27. *Doe antwoorde Petrus, ende seyde tot hem.* Nemende occasie uyt vers 21, 23, 24. om dese vrage voor te stellen/ en daar uyt te vernemen/ hoedanig haar hope en verwagtinge was/ die Jesum op sulken wijse waren gevolgt/ gelijk hy van desen jongen Oversten vereyschte.

Siet wy hebben alles verlaten, ende zijn uw gevolgt. Verstaat dit van soodanigen verlatinge/ waar door sy de besorging van haar tijdelijken staat/ en huysgesin hadden afgeleyt/ en aan andere overgedragen: hebbende haar hert en sin om Christi wille daar soodanig van afgetrocken/ als of het haar niet meer aan en ging.

Wat sal ons dan geworden? Gr. Wat sal der dan voor ons zijn?

Vers 28. *Ende Jesus seyde tot haar: Voorwaar ik segge uw, dat gy, die my gevolgt zijt,* en u-lieden tot den dienst van mijn Koninkrijke onder soo grooten resolutie hebbet overgegeven/ om te gaan werwaarts ik uw senden sal.

In de wedergeboorte. Of nieuwe geboorte;

boorte: dat is / na de Syrische vertalinge in de nieuwe eeuwe, wanneer het oude sal door by gegaan zijn/ en dat door de herscheppinge alles nieuw sal zijn: ook een nieuwe Hemel en nieuwe aarde, in welke geregtigheyd woont. 2 Pet. 3: 13.

Wanneer de Soone des menschen sal geseten zijn op den Troon sijner heerlijkheyd. Verhoogt zijnde aan de regterhand der Majesteyt Gods / om van daar sijn Koninkrijke te regeren en te beschermen.

Dat gy ook sult sitten op Twaalf Throonen. Dat is: dat gy-lieden als twaalf Gesanten van mijn Rijk / en Leydslieden van mijn volk / in een uytnemender eere en aansien sult zijn; invoegen dat uw woord sal zijn een wet / 't geen dat gy-lieden door mijnen Geest sult spreken in de gemeynte.

Even gelijk men in wereltsche Rijken alle onderwerpinge schuldig is aan 't woord des genes / die op den Throon sit: soo soude haar woord dit gesag hebben / als of sy op Throonen saten in het geestelijke Koninkrijke.

Oordeelende de twaalf geslagten Israels. Twaalf Apostelen hadde Jesus uytverkooren/ na het twaalf-tal der stammen Israels: die het woord Gods door een bysondere ingevinge des Geestes souden spreken / 't geen een oordeeler is der gedagten, en der overleggingen van 's menschen herte, Hebr. 4: 12. Dit woord soude geheel Israel door alle de twaalf geslagten rigten in de conscientie; en daar op souden ook merkelijke oordeelen volgen over de ongeloovige.

Vers 29. *Ende soo wie sal verlaten hebben huysen;* Dat is / woonplaats.

Of broeders, of susters, of vader of moeder. Verlatende alsoo sijn Vaderland/ vrienden-gunst / en alles wat men daar van mogte hebben te verwagten.

Of Wijf. Die men noyt verlaten mag met verbrekinge van de Huwelijx-band/ maar van welke men somtijts om eenige geschiften / die amptelijk zijn / mag afscheyden na den lighame / blijvende de Huwelijx-band in sijn kragt/ en in sijn effect/ en dat ten allen tijden/ als men weder met sijn tegenwoordigheyd by deselve kan zijn. Het en ware ook / dat een ongeloovig wijf wilde scheyden/ en de Egt-band quaataardiglijk scheurde/ in welke geval men sig rigt na het voorschrift van den Apostel.

Of kinderen. Die men altijd liefde en versorginge schuldig is / maar soo dat men de liefde Christi nog kragtiger laat zijn: en indien dese twee gevallen t'samen komen / die dan de liefde tot sijn kinderen laat wijken voor de liefde Christi.

Of Ackers. Daar onder alle vaste en onroerende goederen begrepen werden.

Om mijns Naams wille. Marc. 10: 29. Om mijn, en om mijn Euangeliums wille. Luc. 18: 29. Om het Koninkrijke Gods.

Die sal hondert-fout ontfangen. Marcus segt Cap. 10: 30. Of hy ontfangt hondert-fout nu in desen tijd, huysen ende broeders, ende susters, ende moeders, ende kinders, ende ackers, met de vervolgingen, dat is / met en onder de vervolgingen verkrijgt hy egter een onnoemdig aantal van goederen / en vrienden/ die sijne schade grootelijx vervullen; soo dat sijne verlatinge niet vrugteloos sal zijn.

Om dese belofte wel te begrijpen/ soo moet men daar op agt geven / dat hier die geestelijke dingen / die in stede van huys en ackers/ van vrienden en maagden komen/ om sekere overeenkomste de voorige namen behouden / nadien sy deselve vrugten verschaffen. 't Geen sy dan in 't lighamelijke als Joden van de besittinge des eersten Testaments souden

den verliesen; der selver vergoedinge souden sy in veel heerlijker condicien en overvloet in 't N. T. wederom erlangen/ 't gene in veel beter beloftē bevestigt is. Hebr. 8:6. Want of wel het Land Canaan een aangename erffenisse was/ en een lieffelijk onderpand van betere besittingen: Soo was het egter beswaart met veele naauw-luysterende wetten/ en niet een aartvallige schaduwe/ die op alle Staats-veranderingen een grooter vreese aanbragt. Maar het N. T. soude haar erfgenaam maken van de werelt/ vryheyd en geregtigheyd: daar souden sy van alle aartvallige aartsche panden ontslagen zijnde/ de geheele werelt aansien als haar Vaderland: de Heydenen erven / en onder haar de aldergrootste behulpmiddelen vinden tot oeffening van haren Gods-dienst.

In plaatse dan van haar huys, souden sy gevoedet en ontfangen werden in de woestijne/ en haar bevinden te woonen in den Tabernakel Gods: Siet Jes. 14: 1, 2. Door de vrienden, die sy mogten verlaten/ souden sy vinden een groot aantal van vrienden/ die door een naauwer band des Geestes haar souden aankleven/ en haar de pligt quijten van meer dan hondert broeders ende susters, wegens hare vrientschap; en van moeders met hare gaven om hun geestelijken wasdom te bevorderen: en sy souden meer dan hondert kinderen vinden/ die sy Gode souden konnen toebrengen en soodanig stigten/ dat sy in haar souden sien de wedergeboorte als een vrugt van haaren arbeyd. Siet Jes. 54: 1-3. 56: 3-5. Door hare ackers souden sy vinden de Kerke/ en daar in alle de geestelijke zegeningen in Christo; het Koninkrijke Gods en sijne geregtigheyd / heeft alle andere dingen in haar nasleep als een toewurpsel/ om daar van bedient te zijn soo veel als noodig is. Alle dese dingen sullen in haar volle kragt bewaarheyd werden in 't rijke der Kerke, van wiens uytnemende zegeningen en vergoedingen men sien kan. Jes. 60.

Ende het eeuwige leven be-erven. Dat is: Als een erfgoed uyt het Testament der genade toevloeyende deelagtig werden/ sonder onse verdiensten/ want het lijden van desen tegenwoordigen tijd en is niet te waarderen tegen de heerlijkheyd, die geopenbaart sal werden aan de kinderen Gods. Rom. 8: 18.

Aanmerkinge.

In dese antwoord is dan wederom een toerustinge der Discipelen tot lijden/ en een bemoediging tegen de verdruckinge door groote en heerlijke beloften: waar in Jesus sullende eerlang van haar scheyden/ en door de kruysdood weggenomen werden / haar vertoont / hoe dat hy wel bewust was van de swarigheyd / door welke hy en de sijne souden moeten henen dringen / om dit Koninkrijke op te rigten / en eyndelijk te sien in sijn eygen en volle luyster.

Vers 30. *Maar veele eerste sullen de laatste zijn,* Uyt de volgende parabel blijkt/ dat de eerste hier genoemt werden met die benaminge/ om dat sy de eerst-geroepene waren; die nogtans de laatste souden zijn in het ontfangen van den loon.

Ende veele laatste de eerste. Dat is: Veele laatste in de roepinge de eerste in 't ontfangen van den loon/ die uytgedeelt

deelt soude werden / die dan van verre / en van agter aan souden komen / en onder de eerste verschijnen in het rijke der Kerke.

HET XX. CAPITTEL.

De korten Inhoud.

MEt den aanvang van dit Hooft-stuk komt ons een *Parabel* voor, die inderdaad een aanhangsel is van het voorgaande gesprek, dat *Jesus* hielt met *Petrus*: dienende tot een nader vertoog, waar in *veele eersten de laatste souden zijn, en veele laatsten de eerste.* Daar na gaat onse Euangelische Historie over tot die dingen, die tot een voorbereydinge van Jesu lijden gepasseert zijn in sijn opgang na Jerusalem.

I. De Parabel van de arbeyders in den Wijngaard en hare belooninge, voorgedragen om te toonen, hoe de eerste de laatste souden zijn, en de laatste de eerste.

Verss. 1-16.

Korte opening van 't regte verstand der woorden.

Vers 1. W*Ant.* Dit woord / gelijk het is van een reden gevenden aart / alsoo geeft het ook klaarlijk te kennen / dat dese volgende parabel aanhangig is aan het voorgaande discours / en derhalven niet gevoeglijk daar van afgescheurt wert.

Daar uyt bevinden wy ook / dat het oogmerk van dese gelijkenisse is, de huyshoudinge Gods onder de dagen des N. T. te regtveerdigen; toonende dat het Koninkrijke der Hemelen op even soodanigen wijse wert bestiert / gelijk als een Huysheer handelt / die sijne vrymagt oeffenende in 't roepen van sijne arbeyders / uytgaat wanneer hy wil / en in 't beloonen sijn mildadigheyd oeffent na sijn welbehagen / wanneer hy de laatste in het werk eerst beloont / en in de prijs de eerste gelijk maakt: en de eerste het bedongen loon geeft / en om hare murmureringe van de overige verwagtinge versteekt: want men moet wel letten op het voorgaande discours / en het onderschept aldaar gemaakt tusschen de tijdelijke en eeuwige vergeldinge.

Het Koninkrijke der Hemelen. Dat is: De vrye Kerke des N. T. aangemerkt onder de regeeringe Gods. Siet Matth. 3: 2.

Is gelijk een Heere des huyses. Gr. Gelijk een mensche, die een Heere des huyses is. Vergelijk dese spreekwijse met Matth. 18: 23. Verstaat hier niet alleen een Heere van groot eygendom en besit; maar ook van groot regt en jurisdictie; een Vry-heer.

En soo wert hier / om Gods wegen te billijken / het bestier van Christi Kerke vergeleken by het huysselijk bestier

stier van soodanigen byymagtigen Huys-heer / beyde ten aansien van de roepinge der dienst-knegten / en ten aansien van hare vergeldinge.

Die met den morgenstond uytging. Met het kriecken van den dageraad / om van de eerste uyre af / en alsoo vroeg morgens / knegten te hebben in sijnen arbeyd; Om dese gewoonte op te helderen heeft een vlijtig ondersoeker der Joodsche Outheden uyt den Thalmud aangewesen / dat men met het opligten van den dageraad plag uyt te gaan / om arbeyders te huyren / op dat sy haar werk mogten aanvangen met der Sonnen opgang.

De passagie uyt den Thalmud luyd aldus: De tijd om te werken is van den opgang der Sonne tot op het verschijnen der Sterren, en niet van het eerste dagligt des morgenstonds. Dit bewijst men uyt het Hooft-stuk wiens aanvang aldus luyd: *Amar Lahem Hammenmouneh.* Alwaar men segt: Het geheele Oosten ligt op, en (NB.) de menschen gaan uyt om arbeyders te huyren; waar uyt besloten wert, dat de werk-lieden voor Sonnen opgang niet uytgaan tot haren arbeyd. V. Ligf. in h. l.

Om arbeyders te huyren in sijnen Wijngaard. Tot het werken des Wijngaarts / wat dat het ook voor een werk mogt zijn / 't geen in sulken fatsoen daar aan gedaan moeste werden.

In het Joodsche Land waren de Wijngaarden een uytnemende besittinge / en de druyfstroffen / dewelke de bespieders van daar tot Mosen en het gantsche volk bragten / die verstrekten voor een uytnemende proef van de vrugtbaarheyd en gezegende staat des selbigen Lands.

Hierom wert een wijngaart ook dikmalen voorgestelt als een sinnebeelt van de Kerke. Siet Gen. 49: 11. Cant. 8: 11. Jes. 5: 1-7. 27: 2. &c. En alle die gene / die tot de Kerke geroepen werden / moeten mede arbeyden tot haar stigtinge en opbouw / waar toe sy gehuyrt, en by wege van verbond verpligt werden.

Vers 2. *Ende als hy met de arbeyders eens geworden was voor een penning daags.* Gr. Een tienling, soo genaamt / om dat dese penning in Roomsche munt tien asses bedroeg. Siet Matth. 18: 28.

Even soo veel kregen de Romeynsche krijgs-knegten aan soldy voor elken dag / gelijk uyt die oproerige aanspraak van Percennius tot het Heyr / welke Tacitus in sijn eerste Jaar-boek heeft aangeteykent / af te nemen is: alwaar hy ten breedsten uytmat dat haren Krijgs-dienst een lastigen en moeyelijken dienst was, en sonder behoorlijk genut of profijt, dewijle beyde ziel en lijf voor een denarius of tienling des daags gerekent wierden, &c.

Onder dese tienling wert verbeeld de tijdelijke vergeldinge / waar in God voldoet de beloften van dit leven: want van dese aardsche beloften en behoeven wy niet meer / als dagelijks brood / van dag tot dag ons genoegsaam onderhout.

Sand hyse henen in sijnen Wijngaard. Dat is / gaf haar bevel / om in sijnen Wijngaard te gaan / en onderrigt wat dienst aldaar te doen was / ten oorboor van sijnen Wijngaard; gelijk dan God de Heere ook op sulken wijse door de bedieninge van sijn Woord veele menschen roept / en overbrengt tot sijn Kerke met bysonder onderwijs en bevel / om elk sijne gaven in het werk te stellen tot gemeyne stigtinge.

Vers 3. *Ende uytgegaan zijnde ontrent de derde uyre.* Verstaat dit na de Joodsche rekeninge / die de uyre tellen van der Sonnen opgang: en den gantschen dag in twaalf uyren besluyten / of in vier schaften onderscheyden / elk van drie uyren geduyrsaamheyds: hier liep nu het eerste schaft ten eynde / wanneer de

de Huys-heer gesegt wert uytgegaan te zijn: namentlijk / om met het tweede schaft nog andere nieuwe arbeyders te binden / en daar door sijn werk voort te setten.

Daar mede wert uytgebeelt / dat de roepinge der menschen tot het Christendom van God na sijn vrymagtig welbehagen geschiet op verscheyden tijden en stonden: soo dat sommige natien en volkeren wel een schaft eer in den Wijngaard der Kerke ingingen / als andere.

Sag hy andere leedig staande op de merkt. Gelijk de merkt-plaatsen wegens den handel/die aldaar gedreven wert/vol gewoel zijn / soo waren sy ook bequaam voor de huyrlingen / om haar dienst aldaar aan een yder te presenteren: en yemand / die haar mogt gesint zijn te huyren / af te wagten: hier stonden dan eenige leedig / om datter niemant was / die haren arbeyd begeerde.

Onder welke gedaante den staat der Heydenen in de wereld door de roepinge des Euangeliums niet onbequamelijk wert afgeschetst.

Vers 4. *Ende hy seyde tot deselve, gaat gy ook henen in den Wijngaard.* Of gelijk andere exemplaren lesen in mijnen Wijngaard: en soo souden de Heydenen dan geroepen en aangemaant werden/ om tot de gemeynschap der Christen-Kerke te vergaderen / en aldaar met de bekeerde Joden de handen te helpen slaan aan het werk des Heeren.

Ende soo wat regt is sal ik uw geven. Dat is: 't Geene redelijk en behoorelijk is: De Joodsche Land-regten maken onderscheyt tusschen gehuyrde voor den geheelen dag, en gehuyrde voor eenige uyren. De arbeytsloon van de laatsten wert altoos gerekent na proportie van de eersten: soo veel schaften als sy in den arbeyd waren/ soo veel loon hadden sy ten minste te verwagten.

Soodanigen verwagting geeft ons ook het ingeschapen denkbeeld van God; want overmits hy ons als heylig en regtveerdig voorkomt / die getrouw is in sijne woorden / en onveranderlijk in sijn raad-besluyt: soo kan niemant anders van hem te gemoete sien / of hy sal sijne dienstknegten na behooren de vergeldinge geven.

Ende sy gingen. In die sake wel gerust en overredet zijnde; en soo siet men hier vertoont de eerste roepinge der Heydenen / en haren overgang tot de Kerke.

Vers 5. *Wederom uytgegaan zijnde ontrent de seste en negende uyre.* Dat is: Regt op den middag/ en ter halven van den agtermiddag: voor het derde/ en vierde schaft van den dagh.

Dede hy desgelijks. Riep wederom nieuwe arbeyders tot de vorige/ om met haar den overigen dag te arbeyden/ en sijn werk voort te setten.

Onder het sinnebeeld van dese arbeyders schijnen die gene begrepen te moeten werden / dewelke geroepen zijn om tegen het verderf der Arriaanen/en tegen de verbastering des Christendoms onder den Antichrist te werken / en den Wijngaard des Heeren te suyveren.

Vers 6. *Ende uytgegaan zijnde ontrent de elfde uyre.* Een uyr voor der Sonnen ondergang / als het nu alreede avond geworden was: en dat den tijd der vergeldinge vast naderde.

Vond hy andere leedig staande. Die nog buyten dienst waren / en schenen sonder dienst den gantschen dag te sullen toebrengen.

Door dese kan men verstaan de volheyd der Heydenen, die in 't laatste der dagen sal moeten toegebragt werden.

Ende seyde tot haar, wat staat gy hier den geheelen dag leedig? Dat is: Wat reden hebt gy/om den dag/die verordineert is om te arbeyden / soo ledig toe te brengen?

Vers 7.

Vers 7. *Sy seyden tot hem, om dat ons niemant gehuyrt heeft.* Dat is: Geroepen of op wettelijke voorwaarden heeft willen toelaten tot den arbeyd van hare hooven: want/ die door de ergernissen der Christenen geweert worden (gelijk de Mahometanen door de afgoderyen en andere onreynigheden des Pausdoms) schijnen buyten te blijven/om dat sy soo onwettelijke voorwaarden en bedingen geensins konnen resolveeren te onder gaan.

Hy seyde tot haar, gaat ook gy henen in den Wijngaard, en soo wat regt is sult gy ontfangen. Siet §. 4.

Vers 8. *Als het nu avond geworden was.* Welke is den tijd van belooninge/ waar in dat de werk-lieden den prijs hun belooft volgens de Wet moesten ontfangen; dewelke niet toe en laat/ dat men eens werk-mans loon by sig laat overnagten. Lev. 19: 13. Deut. 24: 15.

Door desen avondstond kan men gevoeglijk verstaan den tijd van de tijdelijke vergeldinge, die God aan sijn Kerke verordineert heeft voor allen haren arbeyd/ waar in hy haar sal doen rijden op de hoogte der aarden/ en haar spijsigen met Jacobs erfenisse in 't rijke sijner Kerke: Van welken avondstond de Propheet Zacharias seer aardig segt Cap. 14: 7. Het sal geschieden ten tijde des avonds, dat het ligt sal zijn.

Seyde de HEERE des Wijngaards tot sijnen Rente-meester. Gr. ἐπιτρόπῳ. Dit woord *Epitropos* betekent soodanigen versorger van yemants huys/ dewelke gaat over alle de inkomsten des huys/ om ontfang en uytgift wel te bestieren. Siet Luc. 8: 3.

Soodanigen Versorger is onse Middelaar Jesus in het huysgesin des Heeren onses Gods/ die over den loon staat om vergeldinge te doen. Siet Matth. 11: 27.

Roept de arbeyders, en geeft haar den loon. Die aan haar was toegeleyt/ namentlijk/ den tienling, het sinnebeeld van de tijdelijke vergeldinge/ welke de Kerke soude ontfangen in de zegeningen/ die aan de laatste dagen waren toegeseyt/ wanneer de voorige schaden hondert-vout souden hier vergolden werden.

Beginnende van de laatste tot de eerste. Dese order van vergeldinge is hier de roer-pen van dese gantsche gelijkenisse; soo moesten de laatsten in den arbeyd/ de eerste zijn in den ontfang: dit was het welbehagen des Huys-heers. Soo souden de laatste geroepene in 't rijke der Kerke ook eerst smaken de vrugten van den verwagten zegen/ contrarie de order/ die gehouden sal worden in den dag der opstandinge/ als te sien is. 1 Cor. 15: 23. 1 Thess. 4: 15.

Vers 9. *Ende als sy quamen, die ter elfder uyre* gehuyrt waren: *ontfangen sy yder een penning.* Gr. Een tienling. Welke was den dagloon van den gantschen dag; waar in sy de goetheyd en genade van den Huys-heer voor de tweedemaal ondervonden: eerst dat hy haar buytens tijds nog employeerde; en daar na dat hy haar den vollen dagloon gaf/ daar sy maar een uyr gearbeyd hadden.

Hier in werdt dan uytgebeelt/ dat God sijn genade somtijds wil groot maken soo in de roepinge/ als in de vergeldinge van sommiger arbeyd.

Vers 10. *Ende de eerste komende, meynden dat sy meer ontfangen souden.* Namentlijk/ dat haar loon ook boven de belofte soude werden verhoogt/ en veressent na de proportie van dien arbeyd/ welke sy boven de laatste hadden aangewent.

Ende sy selve ontfingen ook elk eenen penning. Een tienling van gelijke weerdy.

Vers 11. *Ende* dien *ontfangen hebbende, murmureeden sy tegen den Heere des huyses*

Het murmureren is een wederspraak van een ongenoegt gemoed / klagende over onregt of ongelijk / 't geen men oordeelt geleden te hebben / of om dat men meent beschadigt te zijn in sijn besit / of benadeelt in sijn geregtigheyd en belooninge: Hier openbaart sig de ongenoegtheyd over een ongelijke belooninge.

In het geestelijke is de murmureringe tegen de huyshoudinge en wegen Gods soodanigen ongenoegen over sijn staat / vergeleken met de staat van een ander / dewelke yemant somtijts wel een oneffen woord doet ontglippen / daar in Gods wegen van ter zijden benadeelt werden: het is de gewoonte van de schrift de sake soo te noemen / als sy in de grond leyt / schoon sy haar uyterlijk soo quaad niet en vertoont.

Daar souden dan onder die geroepene self in den avondstont der vergeldinge menschen zijn / die in 't rijke der Kerke den tijdelijken loon ontfangen souden, en egter geensins behooren tot de erfgenamen des eeuwigen levens / en deswegen kan het ligt begrepen werden / hoe aldaar menschen konnen gevonden werden / die gelijk de Joden in de woestijne / tegen den Heere sullen murmureren. 't Geen nogtans in den Hemel selve geen plaats komende hebben / soo blijkt / dat desen dag van vergeldinge een anderen dag is als die van 't laatste oordeel.

Vers 12. *Seggende: Dese laatste hebben maar een uyr gearbeyd.* Of / Toegebragt. Siet Actor. 15: 33. Soo meten sy den arbeyd van desen aan de kortduyrigheyd des tijds.

Ende gy hebtse ons gelijk gemaakt. In den loon: soo dat haar minder werk even grooten loon verkrijgt / als ons meerder.

Die wy den last des daags, ende de hitte gedragen hebben. Soo was haren arbeyd van langwijliger, dewijle sy droegen den last van den ganschen dag / die moeyelijker was geweest / van wegen de hitte. Waar door te kennen gegeven wert / dat sy niet alleen den gantschen dag des Euangeliums / maar ook alle de hitte der vervolginge hadden verduyrt en verdragen; want in de vorige dagen hadden sy veel moeten lijden / en sommige van de haren de waarheyd moeten verzegelen met haar bloed.

Die soo spreken rekenen al den arbeyd van hare Voor-vaderen voor de hare; om dat de selve geoordeelt werden den tijdelijken loon hier te ontfangen in hare vrienden en nakomelingen: En soo siet men / dat die gene / die veel gearbeyt hebben / wanneer sy te seer afhangen van het tegenwoordige / en geset zijn op de tijdelijke vergeldinge / konnen vervallen in een ongenoegen over Gods huyshoudinge / die haar schadelijk is aan haar eeuwige saligheyd.

Vers 13. *Dog hy antwoordende, seyde tot een van haar.* Die als een hooft / en een voornaamste onder de murmurerende sigt mogt presenteren.

Men moet wel aanmerken / dat de murmureringe van de eersten niet alleen behoort tot de geroepene van de eerste uyre / nog tot alle de eersten; het is genoeg dat men soodanige te sijner tijd vinde uyt alle die gene / die te voren geroepen waren: of dewelke haar tot die voorgeroepene als hunne nazaten / en die erfgenamen van haar tijdelijke besittinge waren / rekenen te behooren.

Vriend. Gr. Kameraad, of geselle; Het welk een woord is / 't geen somtijts eenige schamperheyd en scherpigheyd insluyt / om yemand sijn trouweloosheyd te beter voor oogen te stellen. Siet Matth. 22: 12. 26: 50.

Ik en doe uw geen onregt. Hier bepleyt de Huys-heer de regtmatigheyd van sijne

sijne huyshoudinge gehouden in het bedeelen van dese tijdelijke vergeldinge.

En zijt gy niet met my eens geworden voor een penning. Gr. Tienling. Siet v. 2. Soo en konde dan de Huys-heer geensins geoordeelt werden haar een hooger vergeldinge schuldig te zijn / als sy met den anderen bespROken waren.

Vers 14. *Neemt het uwe ende gaat henen.* Dese harde spreekwijse geeft te verstaan / dat soodanige ongenoegden geen hooger verwagtinge hebben / als van dit aardsche: om dat sy / niet tegenstaande hare roepinge / en haren arbeyd in den Wijngaard niet en waren doorgedrongen tot het eynde van dese roepinge; niet waren gekomen en gevordert tot dat ware regtveerdigmakende geloove / 't geen de ziele in ootmoedigheyd doet toegaan tot den Throon der genade / door selfs-versakinge uytgaan uyt sig selven / en door een heylig verlangen / sig verheffende boven dit ondermaansche / haar begeerte uytstrecken na het toekomende. Waarom sy dan sonder meer te ontfangen / als haar huyrlings-loon weg gesonden werden.

Ik wil dese laatsten ook geven, gelijk als uw. Hier beroept sig de Huys-heer aan de andere kant / op sijn vrymagtig welbehagen / om te mogen van het sijne disponeren / als hy sijn weldadigheyd wil bewijsen / na sijn eygen believen.

Vers 15. *Of en is het my niet geoorlooft te doen met het mijne wat ik wil?* Om boven yemants verdienste hem te vergelden / en hem van het mijne gunstelijk te beschenken! Vergelijk Rom. 9: 2. 24.

Of is uw ooge boos? Dat is: Nijdig en wangunstig. Siet Marc. 7:21. Deut. 15. 9. Prov. 23: 6. Syr. 31: 14.

Om dat ik goed ben? Dat is: Goedertieren en weldadig; en somtijts genegen den rijkdom en overvloed van mijne genade en barmhertigheyd aan yemant te bewijsen.

Vers 16. *Alsoo sullen de laatste de eerste zijn, en de eerste de laatste.* Niet alleen in die beurte van bedeelinge / maar ook in de mate van genade en gaven.

Want veele zijn geroepen? Dat is: Door overtuyging of aanlocking gebragt tot de uyterlijke gemeynschap der Kerke: die alle verpligt zijn om te arbeyden aan den Wijngaard / die ook groote diensten daar aan doen / alhoewel veele onder die eens sullen geopenbaart werden / maar huyrlingen geweest te zijn.

Maar weynige zijn uytverkooren. En door Gods eeuwige liefde begenadigt met de zaligmakende genade tot haarder eeuwige behoudenisse.

Soo wert dan de verkiesinge hier aangeteykent / als de grond-oorsaak / waar door dat de gene die zalig sullen werden / komen soude tot beyde die vergeldingen.

Soo heeft Jesus dan getoont / hoe de aards-gesintheyd, om rijkelijk bedeelt te zijn van de aardsche beloften / veele eerste maakt tot de laatste / en sal oorsaak zijn / dat sommige / die aansien hadden in de Kerk / en gelijk dien Schriftgeleerde over vloediglijk arbeyden / echter sullen versteken blijven van de eeuwige zaligheyd / om alsoo sijne Discipelen te sterker te wapenen tegen het kruyce / door een aftreckinge harer herten van de wereldt / en door een schickinge des selfs tot het ware geloove.

2. De voorbereydinge tot Jesu lijden, dien hy maakte in sijn optogt van de Jordane na Jerusalem.

A. Op den weg na Jericho.

1. Door een naauwkeurige voorseggingc van sijn lijden, dood en opstandinge. *Versſ.* 17-19.

2. Door een vertooninge, hoe Jesus hem selven heeft verklaart uyt de grond en natuyr van sijn lijden; doen hy sijne Apostelen onderwees, dat sy haar geen Hoogheyd hadden te verbeelden, maar dat sy hem in lijden en arbeyd souden moeten gelijkvormig werden. Vers 20-28.

B. In sijn uytgang uyt Jericho na Jerusalem door een wonderlijke genesinge van twee blinden tot sijn groote verheerlijkingh: 't geen occasie gaf tot sijne volgende statieuse inleydinge binnen Jerusalem. *Versſ.* 29-34.

A. 1. Naauwkeuriger voorseggingc van Jesu lijden, dood en opstandinge.

Versſ. 17-19.

Korte opening van 't regte verstand der woorden.

Vers 17. E*Nde Jesus opgaande na Ierusalem.* Van de gewesten der Jordane/ van waar Jerusalem opwaarts gelegen was op een verhe-ven berg: waarom die reyse ook een opgang genaamt wert. Luc. 19:28. Marc. 15:41.

Nam tot hem de twaalf Discipelen alleen op den weg. Of bezijden. Dat is: Op den weg zijnde/nam hy sijne twaalf Apostelen/ en leyde haar een weynig ter zijden af/ om met haar alleen te spre-ken buyten de schare/ die hem volgde.

Ende seyde tot haar: Andere exemplaren/ welke van de Arabische vertaling werden gevolgt/ lesen/ ende seyde tot haar op den weg: voegende die woorden op den weg, tot dese volgende sin-snijdinge/ welke andere voorstellen als aanhangig aan de voorgaande.

Vers 18. *Siet wy gaan op na Ierusalem.* Die Hooft-stad des Rijx/ waar van Jesus gesegt hadde/ dat noyt een Pro-pheet buyten Jerusalem wert gedoodet Luc. 13:24. Daar henen gaan wy nu op/ en dat met die upthomste/ en dat gevolg/ welk ik nu dikmaal voorsegt hebbe/ en nog segge.

Ende de Sone des menschen sal den Overpriesters ende Schriftgeleerden overgelevert

vert werden. Siet boven Cap. 16: 21. 17: 22. Soo was van dese verradery en overleveringe nu digt voor de deur; want in dese verschijninge op het Feest van Pascha souden alle dese dingen aan hem vervult / en voltrocken werden.

Ende sy sullen hem ter dood veroordeelen. Dat is: Door haar Vierschaar in het groote Sanhedrin brengen / over hem de gerigts proceduren houden / en in allen schijn van wettelijk hem ondersogt te hebben / den selven by vonnisse veroordeelen / als ware hy een quaaddoender/en allesins des doods weerdig. Soo soude hy dan in geen oproer sneuvelen/ nog van de hand van een particulieren vyand werden vermoord / veel min in een strijd-gevegt vallen / maar by forme van Justitie gesententieert en geexecuteert werden.

Vers 19. *Ende sy sullen hem den Heydenen overleveren.* Namentlijk / die grooten Raad der Joden sal hem na haar vonnisse overleveren aan die gene uyt de Heydenen / die onder haar in de name des Keysers het gerigte houden / en de dood straffen oeffenen. Dit sag op den Stadhouder ende sijne dienaars. Door dese aanmerkinge wert haar misdaad met eenen verswaart / dat sy sulke onheylige werktuygen soude gebruyken/ en sulke wreede menschen verkiesen/ om hem van kant te helpen/gelijk God eens sulken verwijt dede spreken. 1 Sam. 12: 9.

Om hem te bespotten. Dat is: Om te wege te brengen / dat hy van die ongeloovige te meer werde bespot in sijn voorgeven / dat hy de Messias was.

Ende te geesselen. Welke straffe by de Romeynen altoos geoeffent wierden tegen die gene / die tot het kruyce gedoemt waren; gelijk wy op sijne plaatse sullen toonen.

Ende te kruycigen. Sie daar de soorte van dood-straffe bepaalt / namentlijk/ de kruys-dood; welke maniere van straffe en hals-gerigt den Heydenen alleen eygen was / en door de schandelijkste en wreedste geagt wiert; die ook na de wet behoorde tot het hangen: hoedanige persoonen de wet segt dat vervloekt waren. Deut. 21: 23.

Ende ten derden dage sal hy wederom opstaan. Siet wederom boven Cap. 16: 21. 17: 23. Aldaar had Iesus gesegt/ dat hy ten derden dage opgewekt soude werden. Hier segt hy / dat hy ten derden dage wederom soude opstaan: om te kennen te geven / dat het soude geschieden sonder tusschen komen van eenige menschen dienst of vreemde hulp / maar door sijn eygen kragt.

Betooninge hoe Jesu naauwkeurige voorwetenschap van al sijn wedervaren in de minste omstandigheden, en sijn geresolveerde gewilligheyd tot sijn lijden wederom een kragtig tegengift uytlevert tegen de ergernisse van sijn kruyce.

Iesus naauwkeurige voorwetenschap van sijn uytgang uyt sijn voorsegging aangewesen.

§ 1. HEt is magtig om alle aandagt te verrucken tot de diepste verwondering / als wy ter herte nemen/ dat Jesus voor de derdemaal alhier sijn dood en opstandinge voorseggende / sig soo naauwkeurig bewust vertoont van al sijn wedervaren / ook in de minste omstandigheden / en daar van soo rustig spreekt / als van een saak die sekerlijk en onvermijdelijk stont te gebeuren: daar van hy sijne Discipelen berigt geeft / niet sprekende als uyt een swaarmoedig herte / 't geene de

breese yemant somtijts soude doen seggen / maar met opset en besadigtheyd / daar by voegende de heerlijke uytkomste van de saak / op dat dit alles haar niet vremt en onverhoeds overquame: dit seyde hy in dien staat / waar in de schare hem hoe langer hoe meer begon te eeren / en dat het weynig apparentie gaf / dat de Joden sulks soude bestaan om te doen. Men siet hier tot een bysondere verheerlijkinge van sijn al-doordringende voorwetenschap ontrent dese sake op een nieuw bepaalt / 1. De omstandigheyd van den tijd: dat het geschieden soude op dese sijne verschijninge tot Jerusalem / waar toe hy nu met haar opging. 2. De omstandigheyd van persoonen: dat niet alleen de Joodsche grooten Raad, maar ook de Heydenen daar toe de hand souden leenen door aansoek van de Joden; en met deselve tot dese bloedschult souden t'samen komen. 3. De Proceduyren, die men soude houden: dat de Joden hem door een verraderschе overleveringe souden magtig worden / in haren Raad tegen hem na stijl van regten willen schijnen dingtaal te houden / en hem als een misdadiger dan ter dood veroordeelen; Ja dat sy om de executie van haar vonnis te bekomen hem souden overleveren / in handen van den Heydensche Stadhouder met de sijne. 4. De mishandelingen, waar mede hy soude bejegent werden: welke hier drie in getale zijn / bespottinge, geesselinge en dan de dood des kruyces.

En sijn rustige gewilligheyd in desen ontdekt.

§ 2. Hier komt by / dat dese sekere voorwetenschap / of schoon hem alles soo juyst bekent was / hem geensins heeft bewogen / om eenigsins dit gevaar te ontwijcken: neimaar men siet hem met een volslagen opset voortgaan / en den raad Gods gehoorsamen / seggende / *wy gaan op na Jerusalem.* De plaatse wil hy seggen van mijn lijden / de slagtbank van het lam Gods / alwaar het besluyt Gods in dese dagen sal werden uytgevoert / dat men de Soone des menschen sal bespotten, geesselen, en kruycigen, maar met die uytkomste / dat hy ten derden dage wederom sal opstaan. Soo gewillig en rustig betoonde hy sig in dit geval / en ten vollen versekert van de goede uytkomste: waar in wy veel heylige bewegingen van sijn gemoed / die soo heyligen persoon in dit geval betaamden / sien t'samen loopen.

Hoe de ergernisse van Iesu kruys uyt die aanmerkinge verdwijnt.

§ 3. Wanneer dan de Apostelen sijn voorseggingе vervult sagen in sijn kruciging / soo hadden sy in dese woorden selve wederom een grontsteun om haar-selven op te rigten in de verwagtinge van een heylsame uytkomste; aangemerkt dat die Prophetische mond / die dese smaatheden en smerten had voorsegt / met die selve assurantie haar ook hadde versekert van de goede uytkomste deser treur-gevallen; dat hy ten derden dage wederom soude opstaan: en indien het eene deel van sijne voorseggingen soo waar bevonden wiert / soo konden sy haar ook versekeren / dat de overige woorden niet ledig souden op der aarden vallen: overmits de vervullinge van het eerste deel in al die pertinente omstandigheden een bewijs was van de Goddelijkheyd der geheele Prophetie / en deswegen een grondsteun van de sekerheyd ook van het andere deel. Nog wijders / Als wy bedroeden / dat sulken assuranten voorseggingе / die gestaaft wert door de uytkomste / uyt geen andere fonteyn konde vloeyen / als

als uyt den raad des genes die dit al besloten hadde / overmits niemant soo bestipt en assurant kan gaan in een sake van soo haggelijken uytslag/ als die uytspraak was; soo bevinden wy hier klaar/ dat Iesus een Propheet was van sijn eygen weder-varen / aan wien dat God sijn raad-besluyt had bekent gemaakt / 't geen een point was van vriendschap: en derhalven geen sondaar nog verleyder: Soo daar by komt / dat hy dien raad Gods gewillig en kloekmoedig heeft opgevolgt / soo volgt / dat hy een dienstknegt Gods was / en in dit geval Gods wil heeft voldaan/ en sijn raad volbragt / als een seer dienstig en nootsakelijk werk; waarom hy ook uytermaten soude verhoogt werden. Indien nu Iesus de kruysdood smakende Gods raad heeft gedient / sijn wil gehoorsamelijk volbragt; en wist dat dit Gode van soo aangenamen reuke soude zijn/ dat hy daarom de magt soude krijgen om het leven wederom aan te nemen; soo is 'er geen reden / waarom dat men sig soude stooten over de smadelijkheyd en schande van het kruys: dewijl wy klaar sien de eere en eerweerdigheyd van den Gekruycigden in dien allen doorstralen.

A. II. Hoe Jesus sig verklaarde over de grond en natuyr van sijn lijden, doen hy sijne Discipelen onderwees, dat sy haar na sijn exempel tot nedrigheyd, arbeyd en lijden moesten schicken.

Verss. 20-28.

Korte opening van 't regte verstand der woorden.

Vers 20. DOe *quam de moeder der soonen Zebedei tot hem.* Genaamt Salome, als blijkt uyt Matth. 27:56. Marc. 15:40. Waarschijnelijk ter occasie van Jesu voorgaande reden Cap. 19:28. daar Iesus van sijn Koninkrijk sprekende seyde / Voorwaar ik segge uw dat gy die my gevolgt zijt, in de wedergeboorte, wanneer de Sone des menschen sal geseten zijn op den Throon sijner Heerlijkheyd, dat gy ook sult sitten op twaalf Throonen, en oordeelen de twaalf geslagten Israëls.

Het kan wel zijn / dat dese vrouwe door hare soonen is opgemaakt / om dit versoek voor haar te doen en dit voorregt voor haar te verwerven.

Met hare soonen. Welke waren Iacobus ende Iohannes. Matth. 10:2. Marc. 10:15. Die haar in dit versoek / voor haar gedaan / assisteren.

Hem aanbiddende, ende begerende wat van hem. Het is een voorsigtige procedure om yemants gunst te winnen / dat men in groote versoeken sijn begeerte niet aanstonts rond uytwerpe: maar met heusheyd en bedeestheyd eerst in 't algemeen gunste begeere / en soo de weg bane tot het openen van sijn begeerte; overmits die ootmoedigheyd altoos aangenaam is; Soo doet Salome, sy knielt en bewijst alle eere; sy toont te hebben een groote begeerte / indien aan haar vrymoedigheyd mag vergunt werden om haars herten wens vry uyt te spreken / en die in Jesu schoot te leggen.

Vers 21. *Ende hy seyde tot haar: Wat wilt gy?* Om haar versoek / dat sijn alwetentheyd niet onbekent was / egter uyt te halen / en door woorden te laten uytbrengen.

Sy seyden tot hem, Segt. Dat is: Belooft my / en geeft gy dit bevel.

Dat deese mijne twee soonen sitten mogen. Siende op het sitten op de Throonen / van waar sy de twaalf geslagten Israels souden oordeelen; gelijk als te voren aan haar belooft was. Cap. 19: 28.

De eene tot uwe regter, en de ander tot uwer slinker hand in uw Koninkrijk. Dese maniere van spreken is ontleent van Koningen / die op haren Throon sitten / en soodanige / die haar in weerdigheyd aldernaast komen / ook plaatsen naast aan hare zijden / ter regter en ter slinker-hand / welker is de eerste en tweede trap van eere naast die van den Koning. Siet 1 Kon. 2: 19. Psal. 45. 10. 110: 1.

Weshalven dese vrouwe die eere van Jesus begeert voor hare soonen / dat hare Throonen mogten verheven zijn in sijn Koninkrijke boven de Throonen van de andere tien Apostelen.

Vers 22. *Maar Jesus antwoorde ende seyde: Gy lieden en weet niet, wat gy begeert.* Soo rigt Jesus sijn aanspraak niet tot de vrouwe alleen / maar wel aldermeest tot hare twee soonen / die door haar moeder dit versoek inbragten: en segt tot haar / dat sy niet en wisten / wat sy begeerden, dat is / wat datter aan die sake aan vast was die sy begeerden / of ook wat dat in hadde.

In 't bysonder / dat sy niet genoeg bevroeden / dat hare eere en weerdigheyd geensins en soude zijn gelegen in eenig oppergesag en luyster / die de eene soude hebben boven den ander: en dat de grootste eere met sig soude slepen het swaarste kruys / en gelegen zijn in het minste gemak en de meesten arbeyd: al het welke in 't verbolg wert te kennen gegeven.

Kont gy den drinkbeker drinken, dien ik drinken sal? Verstaat dien drinkbeker van bitteren alsem der weder weerdigheden; want dese spreekwijse / gelijk sy in Gods Woord gemeen is (Psal. 11: 6. 75: 9. Jes. 51: 17. 22. Thren. 4: 21. Jerem. 25: 15. 51: 7. Ezech. 23: 33, 34.) Alsoo is sy ontleent van sommige bittere mengselen / die in een beker ingeschonken werden / om gedronken te werden.

De Heere Iesus speelt hier op die gewoonte der Koningen / die de grootste Vorsten altoos by haar houden / met haar aan eenen tafel te laten eten / en uyt eenen drinkbeker te doen drinken.

Ende met den Doop gedoopt werden, daar mede ik gedoopt werde? Door dit doopsel werden ook de wateren van verdruckinge uytgebeelt. Siet Luc. 12: 50.

En soo zijn Koningen ook gewoon haar naaste kamer-raden niet alleen aan een tafel met haar te laten eten / maar ook uyt een lampet haar te laten wassen; en soo geeft Iesus met dese twee spreekwijsen klaarlijk te kennen / dat men tot geen eere in sijn Koninkrijk in het ampt des Apostelschaps konde komen sonder aan sijn lijden en smaatheyd gemeynschap te hebben.

Ende sy seyden tot hem, wy konnen. Soo maakten sy dan ook eenige rekening op kruys en tegenspoet / alhoewel sy in de grond nog niet genoeg en beseften tot wat hoogte en swaarte deselve rijsen moesten: veel min hoe swak en onvermogende dat wy van ons selven zijn / om dat te dragen.

Vers 23. *Ende hy seyde tot haar, mijnen drinkbeker sult gy wel drinken, ende met den Doop, daar mede ik gedoopt werde, sult gy gedoopt werden.* Dat is: My gelijkformig werden in lijden. Siet Rom. 8: 17. 2 Cor. 1: 7.

Maar

Maar het sitten tot mijner regter, en tot mijner slincker-hand *en staat by my niet te geven.* Gr. En is het mijne niet te geven.

Maar het sal gegeven werden / *dien het bereyt is van mijnen Vader.* Met dese inlassinge vertalen onse nieuwe Oversetters desen Text; Dog andere: om soo grooten inlassinge te vermijden / en insonderheyd / om de Joden den aanstoot weg te nemen / die uyt dese woorden besluyten / dat Jesus met geen waarheyd en seyde alle dingen zijn my van mijnen Vader overgegeven; vertalen desen Text liever aldus: Het sitten tot mijne rechter-hand, &c. en staat by my niet te geven, dan aan die gene, dien het bereyt is van mijnen Vader. Het gront woord ἀλλὰ komt voor εἰ μὴ. gelijk wel meermalen. Siet Marc. 9: 8. vergeleken met Matth. 17: 8. En soo kan men de Syrische vertalinge hier ook opnemen.

Het stont dan wel in Jesu magt haar groote eere mede te deelen / maar nogtans soo / en met die bepalinge / dat sulks niet en geschiede / als aan dien het bereyt [dat is / van eeuwigheyd verordineert was. Matth. 25: 34. 2 Cor. 1: 9. Hebr. 11: 16. Tob. 6: 22.] van den Vader.

Vers 24. *Ende als de tiene dat hoorden.* Verstaat de andere tien Apostelen.

Namen sy het seer qualijk van de twee broeders. Gr. Onwaardiglijk, en met groote verontwaardiging op: want elk een van de hare wiert door die begeerte geprickelt / dat sy de voorrang mogten hebben in Jesu Koninkrijk / waar over sy te voren met den anderen getwist hadden / en al eens berispt waren van Jesus Matth. 18: 1.

Vers 25. *Ende als Jesus haar tot hem geroepen hadde;* Om van dese sake in aller presentie te handelen.

Seyde hy, gy weet, dat de Overste der volkeren [of de Vorsten der Heydenen] *heerschappy voeren over haar.* Haar beheerschen: te weten / hare volkeren; soo wert dit Grontwoord meermalen genomen voor het wettelijk gebruyk van heerschappy. Siet de Griekische vertalinge der Lxx. op Gen. 1: 28. 9: 1. Num. 32: 29. Psal. 72: 8. en dit eyscht de plaatse Luc. 22: 25. nootsakelijk.

Ende de Grooten gebruyken magt over haar. Andere: Makense hare magt onderdanig. Oeffenen haar Vorstelijk gesag / en grootmagtig gebied.

Vers 26. *Maar alsoo sal* [dat is: moet] *het onder uw niet zijn.* Onder uw / en moeten geen heerschende Vorsten / nog magt oeffenende Grooten zijn: want dat en blijt sig niet met het ampt van een Leeraar in de Kerke. 1 Pet. 5: 3.

Maar soo wie onder uw sal willen groot worden. Groot in agting / eere / en liefde by alle vromen; welke de eenige grootheyd en verheffinge is in 't Rijke Christi; die geensins is gelegen in groote eer-tijtelen / rijke inkomsten / gesag en swier na de werelt / maar in die agtinge te hebben / dat gy overvloediger gearbeyd hebt als alle de andere.

Die zy uw dienaar. Die betoone sig vlijtig en neerstig / om de gemeynte in alles te dienen / getrouwelijk te helpen / en geen dienstwerk of moeyte sig te onttrecken; want soo sal 't gebeuren / datter vele sullen zijn / ja alle die God vreesen / dewelke haar sullen erkennen schuldenaars te zijn / om sulke diensten te vergelden / om sulke persoonen lief te hebben / om sulker woord geerne te hooren / eerbiedig te ontfangen / en ook vlijtig te gehoorsamen: soo is hy dan de grootste, die de grootste stigtinge doet / en door sijn groote dienstwilligheyd het meeste nut aanbrengt.

Vers 27. *Ende soo wie onder uw sal willen de eerste zijn.* De voorrang hebben. *Die zy uw dienstknegt.*

Vers 28. *Gelijck de Sone des menschen niet gekomen is, om gedient te worden.* Soo verklaart Jesus dan hier het eynde van sijn komste in de werelt / by tegenstellinge: en sluyt het eene uyt / om het ander vast te stellen. Hy sluyt alle grootsheden en staatvoeringe vertooningen uyt / als hy segt / dat hy om die reden niet en is gekomen / op dat hy van dienstknegten soude gevieret / gedient en gecaresseert werden: gelijk men siet dat de Grooten van de werelt haar laten dienen en op passen: welk exempel van nederigheyd Jesus wil dat sijne Discipelen souden navolgen; nademaal de Hovelingen sig altijd moeten voegen na haar Koningen / en de knegt niet meer en is als de meester.

Maar om te dienen. Waarom hy ook de gestalte van een dienstknegt heeft aangenomen. Phil. 2: 7. Siet ook Joh. 13: 5.

Soo dat sijn gantsche werk niet anders beoogde / als om in een staat van verneder inge aan sijn Uytverkoorene alle soodanige diensten te doen / dewelke deselve konden bevorderen tot de eeuwige zaligheyd / 't geen geschiet is onder alle moeyelijken arbeyd en vele smaatheyd en smerten: Soo is hy dan een knegt Gods geworden / die volgens sijn raad diende onder sijne huysgenoten: ja ook een knegt der gener die heerschen, die de magt der Overheden heeft moeten onderdanig zijn / en minder werden van de Goden.

Ende sijne ziele te geven. Dat is: Sijn leven over te geven in de dood. 1 Joh. 3: 16. Jes. 53: 10. Want de dood bestaat in een scheydinge tusschen ziel en lighaam.

Tot een rantzoen. Soo noemt men het losgelt, 't geene men geeft voor de vryheyd der gevangene / die in der vyanden magt geraakt zijn: dewelke na 't regt van Oorlogen van ouds tot slaven wierden verkogt / en tot haar maagschap in vryheyd niet konden wederkeeren / ten ware dat de prijs van haar verkoopinge / of waardy / op welke haar besitter die quam te schatten / wiert voldaan / en sy alsoo door prijs verlost. Siet Eph. 1: 7. 1 Tim. 2: 6. 1 Petr. 1: 19. Alwaar de dood Christi ook als een rantzoen wert voorgestelt; zijnde een weerdige en kostelijke prijs / waar door hy sijn volk heeft moeten koopen en rantzoeneren uyt de magt der Helle.

Voor veele. Dat is / na de kragt der Grond-spraak in veeler plaatse: 't geen men verstaan moet van die veelheyd der kinderen Gods / die door Jesum sullen behouden werden: welke de Vader in den raad des vredes aan sijnen Sone gegeven hadde / om deselve te verlossen. Ioh. 10: 15. 11: 52: 17. 9. Soo wert de verwervinge der zaligheyd meermalen bepaalt tot veelen. Ies. 53: 11, 12. Matth. 26: 28. Marc. 10: 45. Hebr. 9: 28.

Betooninge, dat die gedagte waar door men Jesu kruys-dood aansiet voor het rantsoen van onse verlossinge, magtig is alle ergernisse des kruyces Christi weg te nemen.

Wat de Prophetien ons leeren van het ware rantzoen Christi.

§ 1. De grontslag / die hier geleyt wert is seer aanmerkelijk: want hier steunt het alles op dat fondament / dat de Messias / die Israëls verlossinge soude te wege brengen / dit nootwendig moeste

moeste uytvoeren door een rantzoen, en wel het rantsoen van sijn ziele: weshalven dit stuk eens ondersogt moet worden uyt Moses / ende de Propheten; en gesien hoe dat God de Heere sig daar over onder de Vaderen heeft verklaart gehad / op dat wy daar uyt ons mogen bevestigen in die gedagte / welke Jesus ons hier inboesemt. Wanneer de Israeliten getelt souden werden / was hun door een uytgedrukte wet bevolen / dat een yegelijk die tot de getelde soude overgaan, de helft van een sickel des heyligdoms soude geven, welke gelt genaamt wert het gelt der versoeninge, en het rantzoen of losgelt der ziele, dat men den HEERE moeste geven / op dat onder haar geen plage en quame; en om alsoo voor hare zielen versoeninge te doen. Exod. 30: 11-17. Maar om te toonen / dat dit rantzoen alleen een schaduwe was / en nog verre van de waarheyd / soo heeft Gods Geest ons meermalen hier van afgetrocken / en geleert het ware rantzoen elders te soeken: Soo wierden N. B. Koracijs-kinderen verpligt in 't voorhof des Tempels te singen / en onder de soen-offeren te seggen: Psal. 49: 8, 9. Niemant sal een broeder immermeer konnen lossen, hy sal Gode sijn *rantzoen* niet konnen geven want de prijs, of verlossinge harer ziele is te kostelijk, ende sal in eeuwigheyd ophouden. Maar elders henen wijsende van de schaduwe tot de waarheyd / soo seggen sy: vers 16. Maar God sal mijn ziele van 't gewelt der Helle verlossen: want hy sal my opnemen. wijsende alsoo op een ander rantzoen, waar van de verlossingen der wet voorbeelden waren. Soo wist Elihu al voor de wet te seggen Job 33: 23, 24. Datter by God een gesante, een voorspraak was, een uyt duysent, die in sijn tusschenspraak tot bemiddeling en versoening eens sondaars met Godt soude seggen: Lost hem, dat hy in het verderf niet nederdale, ik hebbe het rantzoen gevonden. Daarom wert die geestelijke vrymakinge van de magt der sonden en der Helle door de woorden [a] Kipperen [b] Padah [die soodanige lossingen en vrymakingen betekenen / welke door rantzoen geschieden] meermalen uytgedrukt. [[a] Psal. 65: 4. Dan. 9: 24. [b] Ies. 1: 27. Jer. 31: 11.] en om te toonen / dat het ware losgelt soude komen in plaatse van dat losgelt der wet / soo staat 'er Ies. 52: 3. Gy sult sonder gelt gelost werden: of liever *genaastet*. Dit ware ranzoen soude zijn de ziele van Christus. Ies. 53: 10. Als sijn ziele haar tot een schult-offer gestelt sal hebben, soo sal hy zaed sien; Dit wert vs 17. verklaart: Ik sal hem een deel geven van veelen. . om dat hy sijne ziele uytgestort heeft in de dood. In welken staat hy genaamt wert de knegt Gods. vers 11. Die hy onderging om onser sonden wille / komende alsoo in het vleesch / en dat door de sonde / om in sulken dienstbaren gestalte dien arbeyd der ziele te verswelgen: waarom hy sprekende met seer nadruckelijke woorden ingevoert wert Ies. 43: 24. seggende: Gy hebt my doen dienen door uwe sonden, gy hebt my doen moede arbeyden door uwe ongeregtigheden. Men moet ook wel aanmerken / dat hy als een borge wert aangemerkt / die ingetrede is in de plaatse van sijne Uytverkoorenen. Ier. 30: 21. Sijne heerlijke sal uyt hem zijn, en sijne heerscher uyt het midden van hem voortkomen, ende ik sal hem doen naderen: want wie

is hy? [Dat is: Hoedanig eene is hy; hoe weerdig/ hoe dierbaar/ hoe groot van moed en kragten/] die met sijn herte, en volle genegentheyd borge worde, om tot my te genaken; en soo moeste hy in hare plaatse dat rantzoen geven. Als die schuld van de sijne ge-eyscht wiert/ doe wiert hy verdruckt: doe heeft de HEERE onser aller ongeregtigheyd op hem doen aanloopen. Jes. 53: 7, 6. Soo moest dan de Messias een bitteren drinkbeker drinken/ ende met een benauwden doop gedoopt werden. Psal. 110:7. 69:2, 3. Maar tot sulken heylsamen eynde voor de Kerke/ dat daar door den magtigen de vang ontnomen wiert/ en de gevangene des regtveerdigen door dat rantzoen ontquamen. Jes. 49: 24, 25.

Dat dit beloofde rantzoen na de leere des Euangeliums is in de dood van Iesus.

§ 2. Dese vrugt nu van het lijden Christi/ welke de Propheten te voren dus beloofde/ verklaart hier Jesus nu in dese plaatse; en dat dit verwagte rantzoen ons soude toekomen uyt sijn smadelijke en smertelijke kruys-dood: en daar in bestaat de gantsche kragt van het Euangelium: dat ons in het selve de dood Christi wert voorgehouden als een oorsake des levens/ en de ware verwervinge van onse eeuwige zaligheyd: daar werden wy geleert/ dat wy in Jesu hebben de verlossinge [of na het grontwoord/ *de rantzoeneringe*, en *volle aflossinge*] door sijn bloed. Eph. 1:7. 1 Cor. 1:24. ja een eeuwige rantzoeneringe Hebr. 9:12. En nog klaarder spreekt Petrus, 1 Petr. 1:18, 19. wetende, dat gy niet door verganckelijke dingen silver ofte goud gerantzoeneert zijt. Maar door het dierbaar bloed Christi, als eenes onbestraffelijken en onbevlekten Lams.

Ende alle ergernisse des kruyces Christi wel aangemerkt zijnde wegneemt.

§ 3. Die sig met dese gedagten gewapent heeft/ sal seer ligtelijk konnen sien/ dat de predikinge van den gekruycigden Christus, die den Joden een ergernisse is, ende den Grieken eene dwaasheyd, aan de gene die geloovende is de kragt Gods, ende de wijsheyd Gods. 1 Cor. 1: 23, 24.

B. Hoe Jesus sig weynig voor sijn dood heeft verheerlijkt in de genesing van twee blinden.

Verss. 29-34.

Korte opening van het regte verstand der woorden.

Vers 29. ENde *als sy van Jericho uyt gingen.* Een Stad gelegen aan den weg/ die van de Jordane opwaarts ging na Jerusalem, ter afstant van sestien stadien van de Jordane, en hondert vijftig stadien van Jerusalem: te deser tijd seer bloeyende: soo dat sy van de Thalmudisten Jerusalem in glans en luyster naast geschat wiert.

Herodes had hier ook een Hof/ een Renperk/ en Schouwburg gehad; gelijk hy ook aldaar gestorven is.

Hier was veel doortogt van de optreckende Karawanen der Godsdienstige Joden/ die om haar Feesten te vyeren opgingen na Jerusalem/ gelijk de HEERE Iesus by die occasie nu ook van hier voort trekt.

Is hem een groote schare gevolgt. Die haar mogelijk met Iesus nu opwaarts

begaf

begaf / om tot Jerusalem op het Feest te verschijnen.

Vers 30. *Ende siet twee blinden.* Welkers een genaamt wert Bartimæus; wiens Historie Marcus en Lucas alleen opmaken; swijgende van de tweede / misschien om dat dese voornamentlijk de persoon was / die dese woorden sprak en op wiens aanhoudende belijdenisse Jesus alsoo verheerlijkt wiert.

Sittende aan de weg. Gelijk arme menschen plegen / die haar verbergen aan de plaatsen / alwaar de meeste doortogt is van Reysigers / om een aalmoes van deselve af te bidden: daarom doet 'er Lucas by / dat hy sat bedelende. Cap. 18: 35.

Als sy hoorden, dat Jesus voor by ging. 't Geen sy hoorden uyt het volk / dat sy vraagden. Luc. 18: 36, 37.

Riepen, seggende: Heere gy sone Davids, ontfermt uw onser. Siet Matth. 9: 27. 15: 21.

Vers 31. *Ende de schare bestrafte haer.* Marcus segt / datter veele ware die desen roepende bedelaar bestraften / soo dat eenige haar geroep geoordeelt hebben / of min betamelijk of al te seer verheffende de weerdigheyd van Jesus.

Op dat sy swijgen souden. En sulken geraas niet maken / 't geen haar scheen overlastig te zijn.

Maar sy riepen te meer. Gr. Grooter of meerder; dat is / met nog luyder stemme / en grooter verheffinge des geroeps.

Ontfermt uw onser Heere, gy sone Davids. Aanhoudende in hare belijdenisse / om dat sy in haar herten een groote hope van heyl en verlossinge ontsteken vonden.

Vers 32. *Ende Iesus stille staande, riepse.* Op dat de gantsche schare ook konde hooren / en alsoo getuyge werden van sijn weldadig werk / 't geen hy voor hadde / om aan dese ellendige menschen te doen.

Ende seyde, Wat wilt gy dat ik uw doe? Om alsoo hare begeerte nog nader uyt te halen: want / haar voorgaande geroep / waar in sy baden / ontfermt uw onser, had yemant mogen opnemen als een bede om een aalmoes / 't geen een werk van barmhertigheyd is / en daar om geeft Jesus haar occasie / om haar begeerte / verwagtinge en geloove wat nader te ontvouwen.

Vers 33. *Sy seyden tot hem: Heere, dat onse oogen geopent werden.* 't Geen Luc. 18: 41. luyd / dat ick siende mag worden.

Vers 34. *Ende Jesus innerlijk beweegt zijnde met barmhertigheyd.* Siet Matth. 9: 36.

Raeckte hare oogen aan. Siet Matth. 9: 29.

Ende terstont wierden hare oogen siende. Sonder eenig vertoeven wierde sy van genesen / en op staande voet verlost van die ellendigste der qualen. als de blindheyd is; soo dat sy nu konden sien met hare oogen.

Ende sy volgden hem. Van wien sy soo grooten weldaad ontfangen hadde / op dat hare tegenwoordigheyd een kragtig en gereeder getuygenisse gaf aan dit groot wonder-werk. Lucas doet daar by / dat sy hem volgden; God verheerlijkende, en dat al het volk dat siende, Gode lof gaven. Luc. 18: 43.

Betooninge, hoe Jesus en dat wel te regter tijd in de genesinge van dese blinden sijn Messiasschap heeft bevestigt.

Hoe Iesus dat werk gedaan heeft, 't geen de Messias wert toegeschreven.

§ 1. HEt is onnoodig hier te te toonen / dat de Christus onder sijne groote werken / ook de oogen der blinden moeste openen: 't geen wy uyt Psalm 146: 8. en Jes. 35: 5. op sijn plaatse alreede hebben aangewesen: Siet op Cap. 9: 27. 31. Het is uyt eygener aard genoegsaam openbaar / dat het is een werk van Goddelijke kragt / blinden op sulken wijse op staande voet met haar oogen aan te raken het gesigte te geven; aan de waarheyd van het werk kan ook niet getwijffelt werden / als men siet hoe grooten schare daer tegenwoordig was / die daar van konden getuygen: soo dat dan dit besluyt wel seker gaat / dat Jesus die wonderen gedaan heeft / die de Messias eens soude doen / om daar in sijne kragt te verheerlijken.

Hoe sijn Messiasschap daer door is bevestigt.

§ 2. Maar als wy aanmerken / dat dese genesinge haar toekomt op die belijdenisse / en op dat geloove / dat Jesus was die soone Davids, dat is / de Christus / die men verwagtede; soo komen wy niet anders sien / of die waarheyd wert door dit wonder-werk bevestigt: gelijk wy ook elders meer hebben aangemerkt.

En dat ter regter tijd.

§ 3. En dese genesinge geschiet hier nu soo openbaar / soo dat de genesene persoonen mede opgaan / en niet nalaten dese weldaad te verbreyden: waar door dan veel volk gaande gemaakt wert / om sijnen roem te verheffen: gelijk in de volgende inhalinge tot Jerusalem klaar genoeg blijken sal. Soo heeft Jesus op het laatste nog een kragtige wijse de blijcken van sijn Messiasschap willen openbaren: op dat de gene / die hem ter dood souden veroordeelen te meerder souden ten toone gestelt werden / dat sy uyt haat en nijdigheyd tegen hem ontsteken waren / en haar oogen moetwillens hebben gesloten voor die heerlijke en groote werken / dewelke Jesus gedaan heeft in het gantsche Land.

HET XXI. CAPITTEL.

De korten Inhoud.

HIer vangt nu de Euangelist aan te beschrijven die voorbereydselen, die *Jesus* gemaakt heeft voor sijn lijden en vertrek in de laatste week tot Jerusalem en vertoont in dit Hooft-stuk.

1. Eenige glorieuse werken, die hy aldaar heeft ondernomen, als

A. Sijn

A. Sijn Koninklijke intrede binnen de Stad onder veel gejuygs.
B. Sijn Tempel-ſuyvering van koopers en verkoopers, beveſtigt met veele Goddelijke geneſingen.
C. De vervloekinge van den Vygeboom en des ſelfs gevolg.

2. Eenige reden-wiſſelingen aldaar gehouden; met namen

A. Een geſprek over ſijn magt, waar door hy deſe dingen deed.
B. Een vertoog van der Joden wederhoorigheyd.
C. Een waarſchouwinge tegen haar hartneckigheyd, en dreygende oordeel.

1 *A. Jeſu Koninklijke intrede binnen Jeruſalem onder het juychen, en kleeder-ſpreyden der ſchare.*

Verſſ. 1-11.

Korte opening van het regte verſtand der woorden.

Vers 1. ENde als ſy nu Jeruſalem genaakten: ende gekomen waren tot Beth-phage. Soo genaamt: als of men ſeyde / het huys van groene vijgen, dat is / de groene vijg-ſtreek.

Sommige meenen / dat die naam aan ſeker vlek toequam; andere twijffelen of daar opt een vlek van die name gelegen heeft / maar verſtaan daar door een ſeker Land-ſtreek / onder die naam bekent: wiens palen inſprongen tot binnen Jeruſalem, en haar uyterſte wijk begreep / van daar ſy haar Ooſtwaarts uytſtrekte tot aan de Land-ſtreek van Bethanien, ontrent ter lengte van een Sabbath-reyſe buyten de Stad / beginnende ter halver weg tuſſchen de Stad / en het vlek Bethania.

Aan den Olijfbergh: Weſtelijk aan de Weſt-zijde van den berg / en eyndigende tot in de voorſte Wijk der Stad: welken oort met vijgen meeſt ſchijnt van outs beplant geweeſt te zijn / en daar van haar naam te dragen: maar de berg heeft haar naam van de Olijfboomen: en Bethanien van de groene dadelen / die aen de Palm-boomen voortkomen: welke gelegen was aan de Ooſt-kant van den berg / ter afſtand van vijftien ſtadien van Jeruſalem. Joh. 11:17. Hier van daan was Jeſus opgegaan / en nu ſoo ver gekomen aan den Olijfberg / daar de Land-ſtreke van Beth-phage haaren oorſprong neemt.

Doe

Doe sond Jesus twee Discipelen. Gelijk hy menigmaal gewoon was haren dienst alsoo te gebruyken / en met haar tween te senden. Joh. 4: 8. Matth. 26: 18.

Vers 2. *Seggende tot haar gaat henen in het vlek, dat tegen uw over* ligt; Of na de hoeve, want het Grond-woord beyde een hoeve en een vlek betekenen kan.

Dewijl het seker genoeg is / dat Jesus sig heeft gewendet na dese plaatse / en syne Discipelen daar henen wijsende die plaatse beschreven heeft / als tegen over haar gelegen: en onseker na wat kours of streckinge ter rechter of ter slinkerhand / voor uyt / of ter zijden: soo maken sy vergeefsche gissingen en ramingen / die hier ondersoeken / wat plaatse dit was / daar Jesus sijne Discipelen henen sond.

Ende gy sult terstond een Ezelinne gebonden vinden, ende een veulen met haar. Daar Marcus by doet / op welke geen mensch geseten heeft.

Soo voorsegt haar Jesus uyt Goddelijke alwetenheyd / hoe dat sy de saken vinden souden: en als sy die teeknen vonden soo konden sy haar gerust stellen / dat dit de beesten waren / op dewelke haren Heere wilde inrijden in Jerusalem.

Ontbintse, en brengtse tot my. Hier gebruykt hy sijn Goddelijk regt: die de HEERE en erfgenaam is van alles / en daarom met regt alles vermag te naasten en te eygenen / die beveelt hier alleen dese beesten aan te slaan tot sijn gebruyk / sonder nogtans den besitter dese sijne besittinge te ontvreemden.

Vers 3. *Ende indien uw yemant yet segt.* By wege van ondersoek en vrage / of by wege van wederspraak over dese maniere van doen.

Soo sult gy seggen, dat de HEERE deser van nooden heeft. Dat de Christus de Heere van alles uw gesonden heeft / om dese voor eenige weynige uyren te gebruyken / en dat men hem deselve daar na wederom sal laten toekomen.

Ende hy salse terstond senden. Alhoewel de twijffelsinnigheyd van dese woorden toelaat / dat men dit senden of den eygenaar / of de Heere Jesus kan toeschryven / na dat men se opneemt: of als woorden / die Jesus seyde tot sijn Discipelen / om haar te versekeren van de uytkomste van haar verrigtinge; of als woorden / die de Discipelen souden moeten benessens de voorgaande gebruyken tot den eygenaar / om hem tot het ontslag te bewegen / seggende dat haar meester hem sijn last-beesten terstont na dit gebruyk soude weder senden: Soo meenen wy nogtans dat de eerste beteekenisse hier meest vereyscht wert / nadien by Marcus ook de uytkomste alsoo verklaart wert.

Soo belooft dan Jesus aan sijne Discipelen / dat sy geen afslag sullen lijden: maar een gemoed ontmoeten / 't geen gewillig en veerdig soude zijn / om dese beesten te laten volgen.

Vers 4. *Dit alles nu is geschiet, op dat vervult worde het gene gesproken is door den Propheet.* Zacharias Cap. 9: 9.

Vers 5. *Seggende: Segget de dogter Sions.* Dat is / Het volk of de inwoonders van Zion: die in de woorden van Zacharias werden aangesproken / en tot haar geseyt: Verheugt uw gy dogter Sions.

Daar werdt geoordeelt / dat dese woorden van den Euangelist zijn genomen uyt Jes. 62: 2. maar soo nogtans / dat den Euangelist daar in de meeninge van Zacharias heeft willen representeren.

Siet uw Koning komt tot u. De Messias wert by uytnementheyd een Koning genaamt Psal. 2: 6. 45: 2. Jes. 32: 1. Jer. 23: 5. Ezech. 37: 22, 24. Hos. 3: 5.

En

En alhier uw Koning ô Sion: om dat hy den Joden was belooft/ en van haar met groote begeerte verwagt.

Dien sag de Propheet in een gesigte komen tot Sion, en inrijden in Jerusalem: en hy gevoelde een aandrift om dit Euangelium aan Sions en Jerusalems dogter te verkondigen / en deselve aan te manen / om dit gesigte aan te sien.

Sagtmoedig. In den Text van Zacharias leestmen een woord/ 't geen betekent arm: maar de Griekscher vertalinge heeft het overgeset sagtmoedig, 't geen hier in onsen Griekschen Text behouden wert: om dat het daar op minst aanquam / en dat het woord arm ook betekent nederig; 't geen met de sagtmoedigheyd wel t'samen gaat.

Ende geseten op een Ezelinne, ende een veulen, zijnde een jonk eener jokdragende Ezelinne. Dese sake wert in de Prophetie / als van een bysonder belang en veeler opmerkinge weerdig aangemerkt; sonder twijffel / om dat in die actie een bysondere saak soude werden betekent / en te kennen gegeven; nademaal dat sulke Koninklijke plegtigheden niet en zijn sonder haar bysondere reden en beduyvsel.

Nademaal nu dat de jokdragende Ezelinne een bequaam sinnebeeld is van de Joodsche Kerke / doen sy dienstbaar was onder het jok der ceremonien: en het veulen van die Ezelinne een sinnebeeld van een ander nieuw volk / uyt haar wel geboren / maar onder een ander Testament in vryheyd gestelt: soo kan men in dit berijden van dese twee beesten aanmerken / hoe dat Jesus van het jokdragende volk soude afstappen / en over gaan tot een nieuw volk / om daar over te regeren / en Koning te zijn; en hoe dat hy in dese vertooninge soude komen als een arme of sagtmoedige: om te kennen te geven / dat hy in die regeeringe geen Koninkrijk soude beheerschen na de pompe van de werelt/ maar op een Geestelijke en Hemelsche wijse.

Vers 6. *Ende de Discipelen henen gegaan zijnde; ende gedaan hebbende gelijk Jesus haar bevolen hadde.* Doe haar de sake na Jesu voorseggingе even alsoo voorquam: 't geen de Euangelist Marcus wat omstandiger aldus beschrijft. Marc. 11: 4, 5, 6. Ende sy gingen henen, ende vonden het veulen gebonden by de deure buyten aan de wegscheydinge, ende sy ontbonden het selve: ende sommige van de gene, die aldaar stonden, seyden tot haar: wat doet gy, dat gy het veulen ontbint? dog sy seyden tot haar gelijk Jesus bevolen hadde, ende sy lieten se gaan.

Vers 7. *Bragten de Ezelinne ende het veulen, en leyden hare kleederen op deselve.* Verstaat haar opper-kleederen: die twee Discipelen namen van elk haar opperkleed / en wierpen het op dese beesten; op dat Jesus na sijn believen daar op soude gaan sitten / en sijn voornemen voltrecken.

Ende setteden hem daar op. Eerst op de Ezelinne / en daar na op het veulen: want soo hielt de voorsegginge van Zacharias klaarlijk in: en als wy het ongewit insien na onse verklaringe op v. 5. soo en sal dit niemant vremt dunken: echter schijnt hy weynig tijds de Ezelinne beschreven te hebben/en sig al haast te hebben overgebragt op het veulen, om dat Marcus en Lucas het niet eens weerdig agten van de Ezelinne gewag te maken/overmits die by-na van geen dienst geweest en was.

Vers 8. *Ende de meeste schare spreyden hare kleederen op den weg.* Johannes segt Cap. 12: 12. Des anderen daags een groote schare, die tot het Feest gekomen waren, hoorende dat Jesus na Jerusalem quam, namen de tacken van Palm-boomen en gingen uyt hem te gemoete.

Eenige begrijpen dit aldus; dat sy hare kleederen uytgespreyt wierpen op de straat / op dat Iesus daar over henen reed: maar andere meenen / dat sy dien breeden straat-weg na Ierusalem [V. Ligtfoot in Euang. p. 544.] hebben met tentjes beset / en daar over hare kleederen gespreyt / gelijk men doet in 't Loofhutten-feest / op dat Iesus door die statie henen trok.

Ende andere hieuwen tacken van de boomen, ende spreydense op den weg. Verstaat dit van de kleyne rijskens; die bequaam waren om de weg te vercieren.

Die dit spreyden op den weg verstaan / van een uytspreydinge over de straat / en weg / welke Iesus moeste passeren / schijnen de weg te versparren / nademaal dat sulke twijgen de weg onbequaam souden maken / en gevaar van struykelen aan die trage beesten toe brengen: daarom nement andere voor meyen, daar mede sy de tentjes langs de weg / met hare kleeren verciert / ook gewoon waren te bevlegten en te besteken.

Vers 9. *Ende de scharen die voorgingen, ende die volgden, riepen, seggende, Hosanna de sone Davids.* Dat is: De kragt van den wensch *Hosanna.* ['tgeen betekent. Behoud nu] die kome op den sone Davids: in de Prophetie van Zacharias wiert hy genaamt de regtveerdige Koning / en die behouden soude werden. Hier wenschen sy en dat het behoud / en de hulpe des Almagtigen / over hem kome; of men kan dese woorden ook alsoo noemen Hosanna: Dat is / Het gejuyg / en den wensch Hosanna. die spreke nu elk uyt / en singe die met ons uyt voor den sone Davids.

Gezegent is hy die komt in den name des HEEREN. Psal. 118: 26. Iohannes voeget daar by: De Koning Israels. Siet ook Marc. 11: 10. en Luc. 19: 38.

Hosanna in de hoogste Hemelen. Dat is: Dese sangbede zy over hem in de hoogste Hemelen; alle schepselen moeten nu te samen stemmen in Hemel / en op Aarde / om tot voortsettinge van sijn Rijk / de God der Heerlijkheyd aan te spreken / en met het oog op den sone Davids / hem ter eeren te seggen / behoud nu: en hem / die ons hooft is / en ons / die sijn volk zijn / en op sijn heyl wagten.

Lucas segt / dat dit geroep op ging / als Iesus genaakte aan den afgang des Olijfbergs: en dat de menigte der Discipelen haar begon te verblijden, en God met grooter stemme te loven, van wegen alle de kragtige daden, die sy gesien hadden. Luc. 19: 37.

Vers 10. *Ende als hy te Ierusalem quam, wiert de geheele Stad beroert.* Gr. Wiert al de Stad bewogen; raakten alle menschen op de been; om te vernemen wat datter gaande was.

Seggende: Wie is dese? De Joden plagten de Keys-troupen / die met hare eerstelingen quamen optrecken na Ierusalem, door een Priester-wagte / en veel ander volks met groote statie te laten inhalen / en geleyden tot op den Tempel-berg / waar onder dan somtijds ook wel aansienelijker personagien verschenen / die men bysondere eere gaf.

Maar nu sagen sy een persoon met sijn gevolg inhalen / en soo hoogelijk eeren; dat sy daar over geprangt werden na de weerdigheyd van sijn persoon te vernemen / wie hy was?

Vers 11. *Ende de scharen seyden, dese is Jesus, de Propheet van Nazareth in Galilea.* Verstaat dit by uytnementheyd / van die beloofde Propheet. Deut. 18: 15.

Betooninge hoe Jesus *in dese Koninklijke intrede is gebleken de* Christus *te zijn: tot overtuyginge der Joden, op dat sy geen verschooninge souden hebben voor hare sonde van wederspannigheyd.*

§ 1. Wanneer de Messias soude gekomen zijn/ en hy sig schicken om het rijke aan te veerden / soo moeste hy volgens het gesigte van Zacharias, alsoo komen binnen Jerusalem: en de dogter Sions moeste wacker gemaakt werden/ om tot hem uyt te gaan met gejuyg/ hem te sien en te ontfangen door de Koning Israels; die komen moeste/ als arm en rijdende op eenen Ezel, en op een veulen, een jong der Ezelinnen. Siet Zach. 9: 9. alwaar den Text aldus luydet: Verheugt u seer gy dogter Sions, juygt gy dogter Ierusalems; Siet uw Koning sal uw komen, regtveerdig ende hy is een Heyland [of behoudene] arm ende rijdende op eenen Ezel, en op een veulen een jong der Ezelinnen. Seer klaar sagen de oude Joden / dat aldaar van de Christus geprophetéert wiert / 't geen ook de voornaamste Rabbijnen nog heden ten dage erkennen; maar beswarelijk was het in hare oogen / die schijn-strijt te versoenen / welke daar was tusschen de plaatse van Daniel C. 7: 13. en dese van Zacharias; hoe de eene segt / dat hy soude komen op de wolken des Hemels, en de andere / dat hy komt rijdende op een Ezel. De Thalmudisten antwoorden; a indien de Israeliten het weerdig zijn soo sal hy op de wolken des Hemels komen: maar indien sy het niet weerdig zijn soo sal hy arm komen rijdende op een Ezel. Maar dit is in plaatse van de knoop op te lossen / die aan stucken snijden. Andere hebben dien Ezel verwonderbaar gemaakt door sijn veelvoudige vlecken / om alsoo die schijn van nederigheyd weg te nemen / die daar in met den eersten opslag voor komt. Wanneer de Koning Sapor, Koning van Persen / R. Samuel eens over dese verwagtinge beschimpte / seggende: gy-lieden leert, dat uwe Messias sal op een Ezel komen, maar ik sal hem een braaf Peerd toesenden. Soo behielp sig den Rabbi met dese antwoord: gy en hebt geen sulken Peerd met hondert vlecken getekent, gelijk als sijnen Ezel is. Even als of de bysondere schoonheyd van dien Ezel hier de Koninklijke pragt soude vervullen / daar hy ons echter als arm wert geset op dien Ezel, en alsoo rijdende om de dogter Zions te ontmoeten. Het hapert dit verstokte volk hier aan/ dat sy niet onderscheyden de tweederleye staten van de Christus; de een van sijne vernederinge in armoede; de ander van sijne verhooging in heerlijkheyd: die haar al klaar genoeg was voorgestelt. Psal. 8: 5, 6, 7. Het is ons genoeg / dat dese Koning, die komen soude na de dagen van Zacharias, en op sulken wijse / is die regtveerdige Koning, die den Heydenen vrede spreken soude, en wiens heerschappye soude zijn van Zee tot aan Zee, en van de Revieren tot aan de eynden der aarden. vers 10. 't Geen in niemant vervult is / nog vervult kan worden

Dese Koninklijke intrede van de Messias in de Prophetie voorsegt.

a Sanhedrin F. 98: 1.

als in de Christus: en derhalven soo moeste de Christus ook die vertooninge vervullen.

En openbaarlijk vervult in *Jesus*.

§ 2. Met regt wijst ons hier onsen Euangelist op een Historisch voorval / waer in de voorseggingе haar vervullinge bekomt: in Jesus is dan alhier geschiet 't geene men volgens de Prophetie te verwagten hadde / en dat opentlijk onder het aanschouwen van soo veele getuygen / die uyt alle gewesten nu hier tot Jerusalem gekomen waren / om het groote Feest van Pascha te vieren; en die van daar zijnde wedergekeert naderhand in alle plaatsen gevonden wierden / om dese waarheyd getuygenisse te geven.

Met vertooning van Goddelijke weerdigheyd.

§ 3. Groote blijken van de Goddelijke weerdigheyd van Jesu Persoon vergeselschapten dese intrede: want hy gaf wonderlijke proeven van sijn alwetentheyd, doe hy soo klaar en pertinent voorseyde dat sy een Ezelinne met haar Veulen souden gebonden vinden / en dat sy de eygenaar of wie haar over de ontbindinge mogt vragen / souden konnen genoegen geven met dit te seggen. DE HEERE heeft het van nooden. Een kragtig bewijs sien wy van sijn almagtig vermogen op het herte van den mensche / als hy met dat eene woord / de HEERE heeftse van nooden, dese lieden soo ligtelijk konde te vreden stellen; dat hy soo veel volks wist te verwecken / om hem met sulken gejuyg en sulke wel-gepaste woorden en werken in te halen / dat hy ook sijn vyanden wist te bedwingen / om onder die groote beweginge niet quaads tegen hem ter hand te slaan / en alsoo sijn eere tot Jerusalem voort te setten. Over sijn Prophetische wijsheyd verwondert men sig te regte / als hy onder dit sinnebeeld van dit veulen te beschrijven vertoonde / dat sijn regeringe van het jokdragende volk tot een nieuw en vry volk soude overgaan: en dat hy van nu af dit werk wilde aanveerden / eerst een eygen volk koopende met sijn bloed / die daar na alle magt soude aanveerden in Hemel en op Aarden / om dit volk te vergaderen / te versorgen met alle zegeningen / en te beschermen.

En opentlijke voorstellinge, en verklaringe dat hy de *Christus* was.

§ 4. In dese intrede is hy opentlijk uytgeroepen voor de Messias, de Sone Davids, de Koning Israëls, dewelke quam in de name des Heeren: welke belijdenisse en juygstemmen Jesus niet alleen heeft toegelaten / en met aangenaamheyd ontfangen: maar ook verdedigt in den Tempel. v. 16. Ja ook al op den weg: want na 't verhaal van Lucas antwoorde hy den Phariseen / dewelke seyden Meester bestraft uwe Discipelen, aldus: Ik segge uw-lieden, dat soo dese swijgen, de steenen haast roepen sullen. Luc. 19: 39, 40. En daarom is dit gejuyg onder sijne beschermingе een opentlijke belijdenisse / en verklaringe van sijn Messiasschap: in welke Jesus selve moet gehouden werden dese waarheyd bekent te maken / nadien hy hem onder die eere laat in-leyden in de heylige stad: soo dat sijn uyre om sijn Koninkrijke te openbaren nu gekomen was / terwijle hy hem hier tot het werk sijns Koninkrijks nu heerlijk liet in-leyden.

Regt op dien tijd, als dese sake te wonder paste.

§ 5. Dit geschiede ook in een aanmerkelijke omstandigheyd des tijds / even op dien dag als men het Paas-lam na de wet Exod. 12: 3. aan-

aannam / en afgesondert ontfing / om te bereyden tegen den dag des offers: want het was nu vijfdagen voor het Pascha. Joh. 12: 1. vergeleken met v. 12. Dat is op den tienden van de maand Nisan. Op dien dag ontfing men het Lam met sulken eere binnen Jerusalem/'t geen op den dag des offers soude geslagt en geoffert werden voor de sonde des volks; en in een strijd komen/ waar in hy sig betoonen soude de El Gibbôr, de Almagtige God, de overwinnaar. De Leeuw uyt Juda's stam, die overwinnende hem een volk koopen soude uyt alle geslagten/ natien ende tongen. Soo als hy nu gereet was om door desen strijd sijne Heerlijkheyd aan te nemen/ en 't rijke te aanveerden; om sijn gemeynte te koopen/ en sig voor haar over te geven in de dood/ soo gaat hy hem selven nu als Koning openbaren/ en aan de Priesters voorstellen/ om hem te beproeven en te ondersoeken/ of 'er ook aan hem eenig vlek of rimpel was/ 't geen hem tot dat eynde onweerdig maakte.

§ 6. Soo weerdigen persoon/ door de Christus uytgeroepen/ en gelijk van de Christus was voorsegt/ ontfangen/ en dat alles op soo wel voegelijken tijd/ onder sulke aangename vertooningen; en kon niemant anders als de Messias wesen. En dit binnen geheel Jerusalem bekent zijnde/dat moeste de geloovigen onder sijn lijden versterken in 't geloove: en dat konde de ongeloovige Joden alle voorwendsel benemen/ soo dat sy niet te verontschuldigen waren. Besluyt.

B. Jesu Tempel-suyvering bevestigt met veele Goddelijke genesingen.

Verss. 12-17.

Korte opening van 't regte verstand der woorden.

Vers 12. ENde Jesus ging in den tempel Gods. Verstaat dit van de Voorhoven des Tempels, want aldaar was de plaatse van den Gods-dienst/ daar men God door offerhanden en gebeden diende: en daar de Christus wel bysonder wiert verwagt volgens de Prophetie van Malachias, Cap 3: 1. Snellijk sal tot sijnen tempel komen die Heere dien gy-lieden soekt, te weten de Engel des verbonds, aan den welken gy lust hebt, siet hy komt seyt de HEERE der heyrscharen.

Ende dreef uyt, alle die verkogten ende kogten in den Tempel. Die de Joodsche oudheden ondersoeken/ vinden ook blijk van die gewoonte/ dat sy den handel dreven in den Tempel; [dat is/ binnen de ring-muyr van den berg des Tempels; welk geheel in sijn omtrek de naam draagt van den Tempel.] want tot dien eynde waren der selfs winkelen gebout in het voor-hof der Heydenen/ waar in men wijn/ zout/ olye en andere voorraad tot offerhanden verkogt: het aanstaande Pascha vermeerderde de toevloed van Koopers en Verkoopers/ en bragt groote menigte van Lammeren toe/ die tot de vieringe van het Pascha van nooden waren: dewelke ook quamen in het voor-hof/ om verhandelt te worden.

Soo luyden de woorden uyt den Thalmud van Ierusalem in 't Tractaat Iom. Tobh. Als Bava Ben Buta op een sekeren dag in het voornof quam, en, dat selvige ledig vond van Vee: seyde hy dat het huys der gener woest werde, die het huys onses Gods woest maken. Soo ontboot hy dan drie duysent schapen uyt de schapen van Kedar, en na het ondersoek of sy al sonder letsel waren, bragt hy die op den berg des huyses, dat is/ in het voor-hof der Heydenen. (Siet Ligtfoot over dese plaatse.)

Maar Jesus heeft se uyt den Tempel uytgedreven: sig daar mede aanstellende als de HEERE des Tempels, die dit gesag en dese magt hadde over deselve als over sijn eygen huys: 't geen sy onteerden als sy de ruymte/ daar in men met het volk moest handelen van Goddelijke saken/ en daar Jesus wilde prediken/ hielden beslagen/ met dit druysschende volk/ en onbequaam maackten door dat ydel geroep/ tot heyliger verhandelingen. Soo wilde hy toonen tot wat gebruyk den Tempel was verordineert: en tot wat misbruyk hy was gekomen door de gierigheyd der Priesteren: en sijn yver tegen dese verontreyniging/ en door de herstellinge van den waren Gods-dienst.

Ende keerde de tafelen der wisselaers om. Nademaal de Joden verpligt waren/ om jaarlijx een halven sickel op te brengen tot onderhout van den Gods-dienst des Tempels/ en dat men van den vijf en twintigsten dag der twaelfde maend/ Adar genaamt/ tot desen ontfang plag te sitten in den Tempel/ welcke schattinge niet anders/ als in een enkelen halven sicken wiert ontfangen/ soo was het volk/ om die en andere redenen genootsaakt een wissel-bank te soeken/ wanneer sy de specie van munt juyst niet ter hand hadden.

Sulke wisselaars saten daar ook met haar wissel-tafelen: dese werden in de Gront-text Kollubistai genaemt van 't woord Kolbon: een soorte van gelt/ dat in weerdye een halven Mea bedroeg; of een twaelfde deel van een halve sickel; soo dat sy den twaelfden penning voor wissel-loon na haar trocken: en van dien penning haar naam ontfingen.

Ende de sit-stoelen der geners, die de duyven verkogten. De welcke ook in de Wet waren ten offer afgesondert. Siet Lev. 12. en 15.

En dewijle veele menschen haar opgang na Jerusalem om de offeren van reyniging te offeren uytstelden/ daar het wesen mogte/tot op den tijd der Feesten/ wanneer sy verpligt waren om daar te verschijnen/ soo was'er te grooter voorraad van dese dingen van nooden.

Vers 13. *Ende hy seyde tot haar, Daar is geschreven: Mijn Huys sal een huys des gebeds genaamt worden.* Siet Ies. 56: 5. alwaar het geestelijk Huys der Kerke een huys des gebeds genaamt wert/ by naam-wisseling: om dat het Huys des Heeren daar in met de kerke Christi overeen quam/ en tot dat eynde was verordineert tot een huys des gebeds, om te beschaduwen dit ware gebruyk van het geestelijcke Huys.

Ja/ soo toonde Christus/ dat dit Huys de belofte hadde van te sullen zijn een Bede-huys; en dat hy quam om die belofte te voltrecken: sullende aldaar uytstorten den Geest des Gebeds/ en veele Heydenen brengen/ om ook alhier in vryheyd God aan te roepen: 't geene soude hebben konnen blijven in't N. T. indien de Joden door het kruycigen van den Heere des Tempels niet hadden veroorsaackt/ dat dit Huys ten verwoestinge moeste werden overgegeven; en alsoo te wege gebragt/ dat die Prophetie van Iesaias alleen heeft kunnen in later tijden in een Geestelijken

ken sin vervult werden.

Maar gy hebt dat tot een Moordenaars-kuyl gemaakt. Soo sprak Jesus uyt Ier. 7: 11.

Een Moordenaars of Roovers-kuyl, en spelonke wert hier den tempel genaamt: (daar in dat Roovers en Plunderaars haar onder een schijn van Gods-dienst quamen te verschuylen en te verbergen.) Om dat des selfs gebouw, op een berg-top soodanig was gestigt, dat het bykans de gedaante vertoonde, van een wijdlustige en diep uytgehouwen spelonk, die seer bezwaarelijk kon bemagtigt werden; hoedanige de roofgierige Arabiers plegen te houden voor een toevlugt, om derwaarts haren roof te versamelen en van daar veylig te konnen verdedigen: de Priesters nu werden ook aangemerkt, die heylige plaatse tot sulke boose stucken te hebben misbruykt, door een quaad maniment van haar offerdiensten: want, alle dien handel was in haar geworden een vrugt van een gierig gemoed en vergeselschapt met onregtveerdige winste, die waarlijk daar voor te houden was; en daar op waren sy geset met sulken gemoed en opset des herten, dat sy eer te rade waren, dien te dooden, dewelke haar dien roof soude willen ontsetten, als dat sy deselve souden verlaten.

Vers 14. *Ende daar quamen blinden ende kreupelen tot hem in den Tempel, ende hy genas deselve.* Gelijk meermalen in den Euangelio: maar hier op dien stont, in welke hy soo grooten magt gebruykte, betoonde hy door sijne groote werken in dit huys, dat hem die magt regtelijk toequam.

Vers 15. *Als nu de Overpriesters, en de Schrift-geleerden sagen de wonderheden die hy dede.* Of de wonderlijke werken: die magtig waren om yemant te verbasen en te ontsetten; dat de blinde haar gesigt, en de kreupelen haren gang wederkregen; en daar liepen langs het voor-hof des Tempels voor haar en aller menschen oogen, daar nu soo veele vremdelingen hier gekomen waren en aangeland, die dit alles stonden te verbreyden.

Ende de kinderkens roepende in den Tempel ende seggende, Hosanna, den sone Davids. Siet v. 9.

De Joden leerden hare kinderen al vroeg de Palm-tacken swenken, en haar Wet gebood, dat al die de Palm-bus kon swenken, ook verpligt was, om die mede aan te grijpen en te dragen. (in Succah cap. 3. §. ult.)

Soo quamen hier dan die kinderen ook op de been, en continueerde hier in het Voor-hof nog het Palm swenken, en het gesang der sangvede Hosanna, betuygende dat sy dit wensten voor de sone Davids.

Namen sy dat seer qualijk. En wierden daar over gesteurt.

Vers 16. *Ende seyden tot hem: hoort gy wel wat dese seggen?* Als of sy seyden: waarom en bestraft gy dit onsinnig kinder geschreeuw niet; of en hoort gy niet wat sy seggen? of laat gy al sulke groote dingen aan uw leunen?

Ende Jesus seyde tot haar, ja. Ik hoore het wel: en ik versta het wel.

Hebt gy noyt gelesen, uyt den mond der kinderen en der suygelingen, hebt gy uw lof toebereyd. Dese woorden vinden wy Psal. 8: 3. welke Psalm in het N. T. verscheyden-malen gebragt werd tot Christum. Siet 1 Cor. 15: 27. Eph. 1: 22. Hebr. 2: 6.

In de Grond-text des Psalms staat, uyt den mond der kinderen en der suygelingen hebt gy uw sterkte gegrontvest. Maar hier volgt het Euangelium, de oversettinge der LXX. gelijk meermalen geschiet, wanneer dat de meeninge op een oogwit uytkomt, en dat het in de aan-

aangetogen plaatse juyst op de nadruk van dat woord niet aan en komt.

Het gene van uyt den mond der kinderen en suygelingen uytgaat / en magtig is de grontvesten van 't rijke Christi te leggen / dat kan niet anders wesen / als een woord tot sijnen lof / daer op het geloove gegrontvest is: en dat is die waarheyd / dat Jesus is de Christus, in wiens overwinninge en behoudenisse uyt de strijd het heyl der menschen gelegen is: waar op dat Hosanna sloeg.

Vers 17. *Ende haar verlatende, ging hy van daar uyt de Stad.* Eensdeels om buyten het gewoel onder de sijne te rusten: anderdeels om dat sijn vyanden ook geen gelegentheyd souden hebben om de handen aan hem te leggen / dewijl het nog voor den tijd was: eyndelijk op dat hy daar mede betoonde / dat hy sijn vertrek nam onder de nederige en geringe / en geensins en sogt de Hoven en Pallepsen van Jerusalem / nog des nagts onder al dat volk eenige t'samenrottinge te maken.

Na Bethania. Een vlek dat ontrent vijftig stadien gelegen was van Jerusalem Joh. 11: 18. Of gelijk Hieronymus entrent twee mijlen: dewelke een kleyne uyr gaans uytmaken.

Dese plaatse draagt haar naam van de speen-dadelen, die aan de Palm-boomen wassen / als of men seyde / het huys, dat is / de winkel der speen-dadelen.

Hier woonde Lazarus met sijne susters / en meer andere vrienden / dewelke de sake Jesu gunstig waren.

Ende overnagte aldaar. Soo segt ook Lucas Cap. 21: 37. des daags was hy leerende in den Tempel, maar des nagts ging hy uyt ende vernagte op den Berg, genaamt den Olijf-berg; waar op dat Bethania ook gelegen was.

Betooninge hoe Jesus *in dese Tempel-suyveringe is gebleken de ware* Messias *te zyn, en die volmaaktheden te hebben, die men in sijn Persoon vereysschen konde.*

Hoe de volmaaktheden van de Christus gesien zijn in Jesus hier in den Tempel.

§ 1. Groote volmaaktheden heeft Jesus betoont in den Tempel. 1. Door sijn miraculeuse genesingen van blinden en kreupelen is wederom gebleken sijn Goddelijke kragt. 2. Door het uytdrijven van Koopers en Verkoopers uyt den Tempel sijn Goddelijk gesag / 't geen door vreese de herten konde binden / en de onheylige verdrijven: als mede sijne onbesproken heyligheyd en yver voor de Gods-dienst / dat die in stilheyd en in de vreese Gods aldaar mogte geschieden. 3. In het juychen van de kinderen / die algemeene regeeringe Gods en Christi dewelke alles weet te rigten na sijn eeuwig voornemen. Ja in dit geheele werk sien wy hem / als de Sone en Heere in sijn eygen huys / met sulken gesag / dat niemant hem dorste met gewelt tegenstaan: en die hy nogtans alleen daar toe aanleyde / op dat God aldaar in reynigheyd mogte werden aangebeden.

En hoe dit t'samen ging met kragtige bewijsen dat hy de Christus selve was.

§ 2. Die Jesus is het / welke wederom door een Goddelijke drift van de kinderen selfs wert uytgeroepen voor de Christus / en die al sijn wonderen dede tot bevestiging van die waarheyd / sonder dat men het kon

of

of loochenen of verduysteren. Dese is het / die hier ook dit kinder-geroep regtveerdigt en rondelijk toestemt / ja verklaart / dat de Prophetie Psal. 8: 3. daar in ook ten deelen haar vervullinge kreeg / daar gesegt was / dat uyt de mond der kinderen en suygelingen (namentlijk / die kinderen zijn in 't verstand / gelijk die gene / die het ook zijn in de jaren) God sijn lof souden verbreyden, en alsoo sijn sterkte grontvesten. Wie siet dan niet alle over-eenkomste van Jesu saken met de Prophetien? En uyt de werken sijn leere bevestigt / die hy nu quam opentlijk beweeren / en gereet was na sijn voorseggingen met sijn bloed te verzegelen.

1. C. De vervloeckinge van den vygeloosen vygeboom; mitsgaders des selfs gevolg.

Verss. 18-22.

Korte opening van 't regt verstand der woorden.

Vers 18. ENde des morgens vroeg. Welke was de vierde dag voor het Feest / zijnde de elfde van de Paas-maand / die genaamt wert by de Joden Nisan.

Als hy wederkeerde na de Stad. Jerusalem: komende van Bethania, daar hy de voorgaande nagt hadde toegebragt. Siet vs 17.

Hongerde hem. Overmits Jesus een ware menschelijke nature hadde aangenomen / waar in hy onse swakheden ook onderworpen was / uytgenomen de sonden / soo is hy mede gesien als aangedaan en aangegrepen van deselve: als van dorst / van vermoeytheyd / etc. en alhier van den honger, die een scherpe aanprickelinge van de mage is / waar door de begeerte tot spijse ontsteken wert.

Vers 19. *Ende siende een Vygenboom aan de weg.* Die door geen heggen / gelijk de boomen van vygen gaarden / besloten was: maar die aan de weg voor een yders gebruyk open stont / en toeganckelijk was; en derhalven geen eygenaar en hadde; maar gelijk de boomen des wouds / die in 't wilde staan / aan yder even gemeen was.

Soo was den Olijfberg beplant met Olijf / Dadel- en Vyge-boomen / na dat de gelegentheyd hoog of laag tot het een of ander soorte beter genatuyrt was: daar van daan Bethphage: 't geen wy gesien hebben dat een huys van speen-vygen beteкent.

Ging hy na hem toe. Om te vernemen / of hy yets mogte vinden aan dien boom tot stilling van sijnen honger: want schoon Jesus na sijn Godheyd wel wiste / dat deselve geen vygen en droeg / wegens haar onvrugtbaarheyd; soo schijnt dit nogtans aan de kennisse van sijn menschelijk verstand geensins geopenbaart te zijn / op dat hy occasie soude hebben / om op dit stuk ondersoek te doen.

Het schijnt sommige vremt / hoe Jesus eenige verwagtinge konde scheppen / om in die droeg-tijd aan desen boom vygen te vinden / nademaal het doen nog geen vygen tijd en was, gelijk Marcus ook aanteekent. Cap. 11: 13. Het regte jaar-gety / in welke de rijpe vygen

gen vielen in Palestina was in de Somer: daar het nu nog vroeg was in de Lente / in de Maand Nisan, waar in de boomen eerst gewoon waren te groenen en loof te maken. Om die swarigheyd weg te nemen / welke de vyanden van het Euangelium den Christenen ook al smadelijk hebben voorgeworpen: soo moet men weten. 1. Dat in Palestina / en elders in andere gewesten / verscheyden soorten zijn van Vygeboomen / die alle van geen eenerley natuur en zijn in haar dragt: men vint'er / wiens vrugten om de twee / ja ook om de drie jaren eerst tijdig werden / en alle jaren nieuwe knoppen maken / dragende derhalven vrugten van verscheyden jaren / en van verscheyden trappen / waar van de over-jaarde of tweejarige tijdig zijn om gegeten te werden / terwijl de andere nog straf en onsmakelijk zijn / en door langwijligheyd nog meerder rijpigheyd moeten verkrijgen aan den boom: van soodanigen boom / die met zijn overjaarde vygen / en overwinterde bladeren stont / konde Jesus ook ligtelijk in de vroeg-tijd vrugten hebben genomen en genuttigt. 2. Daar zijn ook Vygeboomen / die tweemaal des jaars vrugtdragende zijn: wiens navygen overwinteren aan den boom die met het voor-jaar onder de nieuwe groente vroeg rijp werden. Waar van Plinius en Columella gewag maken. 3. Het is ook openbaar uyt Plinius, dat de Vygeboom zijn kleyne vyg-knoppen eerder uytstoot / als sijne bladen: wanneer men in een vroeg jaar-getij 't geen voorelijk is / een boom siet / die seer ver is gevordert in sijn bladen / soo valt'er ook een verwagtinge / dat sijn speen-vygen mede na de groote van het loof sullen gevordert zijn / die eetbaar zijn voor den Vijgen-oost / dewijl de soetigheyd al vroeg aan haar wert mede-gedeelt.

En dit moet geen Jode vremt dunken / nademaal wy in het Oude Testament ook blijken vinden van vygen in de Lente. Soo staat er Jes. 28: 4. Dat Ephraims heerlijk cieraad soude zijn als een vroeg-rijpe vijge voor den Somer, welke, wanneerse yemand siet, terwijlse nog in sijne hand is, slokt hy se op. En Cant. 2: 12, 13. wert een aangename Lenten-tijd aldus beschreven: De bloemen werden gesien in den lande, de sangtijd genaakt, de Vygeboomen geeft haar speen-vygen soetigheyd. Soo en was het dan geen vreemde saak / dat Jesus van een wel fleurende Vygeboom boven andere staande in sijn volle groente / de apprehensie hadde / dat sy mogelijk voorsien was met voorelijke speen-vygen / die alreede eenige soetigheyd hadden aangenomen / waar door sy eetbaar waren: het zy deselve van dit jaar waren uytgebottet / of dat het spadelingen waren van het voorgaande na-jaar / of vygen van dien aart / die eerst op het tweede of derde jaar getijdig werden.

Ende vond niet aan de selve. Nog vygen / nog vyge-knoppen.

Dan alleenlijk bladen. Waar in deselve boven andere uytstak / soo dat uyt de voorelijkheyd van hare bladen en groote verwagtinge geschept wiert; want / haar wel-cierende groeyens-kragt scheen geen kleyne belofte te doen van voorelijke vrugten; die gemeenelijk na de bladen ook in groote toegenomen zijn.

Ende seyde tot hem: uyt u en worde geen vrugt in der eeuwigheyd. 't Geen de Euangelist Marcus aldus verhaalt: Cap. 11: 14. Niemant en eete eenige vrugt meer van uw in der eeuwigheyd.

Dit oordeel sprak Jesus uyt over desen vygeloosen Vygeboom, niet uyt ongedult / om dat hy sijn begeerte niet en vond / nog uyt een sugt / om yemant te beschadigen / en sig aan yemant te wreken /

ken / dewijl dese boom sonder eygenaar stont in 't wilde / in 't gemeen aan den weg: maar om dat deselve die plaatse niet weerdig en was: en wel aldermeest om dat Jesus in 't sluyten van sijn Predik-dienst door een bysonder wijs desseyn te rade was in deselve boom een sinnebeeld op te regten / daar in men Gods gestrengheyd soude bespeuren tegen een onvrugtbaar volk. Siet Matth. 3:10 Luc. 13:6-9.

Op dit gesigt van desen vygeloosen Vygeboom quam dese getrouwe getuyge te binnen / hoe Jerusalems Oversten en Leyds-lieden in 't Geestelijke sijn begeerte eben-alleens te leur stelden / als dese Vygeboom in 't lighamelijke / dewelke haar in den dorren Winter (als het Heydendom de wereld in een dood-koude ongevoeligheyd en onkunde hielt) groen vertoonden in bladeren van schijn-dienst / maar vergeselschapt in het voor-jaar der genade met een verfoeyelijke onvrugtbaarheyd. Om dese oorsake wil is't / dat hy hun in dien Vygeboom ook de uytbeeldinge en haar straffe / die sy over haar geveynstheyd en Goddeloosheyd te verwagten hadden / voor oogen stelde.

Waar uyt wy dan ligtelijk konnen sien / wat dat men op die Joodsche weder-vrage te antwoorden heeft; die seker Joodsch Schrijver tegen dit Evangelisch voorval den Christenen voorwerpt; seggende: Op wat rede steunt het, en met wat uytlegginge sal men beweeren en goet maken, 't geen men leest Marc. 11:13. van de Vygeboom, welke Jesus vervloekt heeft, als sy geen vrugt en droeg: om dat het de tijd der vygen nog niet en was; wat hadde dien ellendigen Vygeboom verdient, dat hy die vervloekte, om dat sy buytens tijd geen vrugt en droeg? Immers het bestont hier in reden / dat een boom van weeldrig gewas vrugten hadde na sijn geavanceerde wasdom; die buytens tijds tijdig was in bladen / 't was billijk / dat hy het ook was in vrugten; en wanneer hy self geen knoppen hadde / die vrugten beloofden / waar toe besloeg hy dan onnuttelijk de aarde? en waarom vermogt de HEERE van al het schepsel in haar geen exempel op te regten tot vermaninge van sijn volk / wat hun te wagten stont in gelijk geval / soo sy haar in het Geestelijke desen Vygeboom gelijk vertoonden.

Ende de Vygeboom verdorde terstondt, Van stonden aan besweek de groeyens kragt / verslensten hare bladeren / en wiert sy als een verstorven boom.

Vers 20. *Ende de Discipelen dat siende verwonderden haar, seggende, hoe is de Vygeboom soo terstont verdort?* Groot was het wonderwerk / dat Jesus over de groeyens-kragt sulken magtigen gebied vertoonde / soo dat alles sig schikte in de natuyr na sijn wenk / swenkende in een oogenblik.

Maar dewijl Jesus nog veel grooter dingen hadde gedaan / omtrent het leven en de gesontmakinge der menschen: soo schijnt haar verwondering meest te rijsen over de reden van dit werk: insonderheyd op den volgenden dag / doe sy sagen dat die boom van den wortel af verdorret was. Het scheen haar vremt / dat de almagtige kragt Gods had believen mede te werken met dat wenschende gebied van Jesus, welke den ondergang begeerde van dien boom / die buyten alle reden gebruyk was / en eygentlijk geen straffe kon ontfangen / gelijk ook niet misdoen. Daarom verwonderen sy haar / hoe dit aldus in sijn werk ging / en wat dat dese sake in hadde: op dat sy haar over dese Proceduren mogten gerust stellen / en versekert zijn / dat dit geen werk en was van een toornige passie / maar van een redelijk bezadigt en wel beraden gemoed / gegrond op

op redenen die dit sijn doen konden regtveerdigen: Daar op staat dan ook de volgende antwoord.

Vers 21. *Dog Iesus antwoorde, seyde tot haar: voorwaar ik segge uw: indien gy geloove haddet.* Dat is: Een volkomen vertrouwen op de beloften Gods/ daar in hy aan sijn Kerke sijne hulpe belooft heeft.

Men kan dese woorden ook opnemen/ als een onderwijsinge tegen het toekomende; indien gy namen lijk te sijner tijd/ als sulks sal te passe komen/ geloove sult hebben; dat is/ Gods beloften van sijn hulpe tegen de presente swarigheden sult met een seker vertrouwen aangenomen hebben/ soo sult gy ook sulke en grooter dingen doen: en die vertalinge vloeyt best met het geene/ datter op soude volgen/ 't welke in den grouttext ook in den toekomenden tijd staat uytgedrukt/ waar mede de Syrische vertalinge over-een-komt.

Ende niet en twijffeldet. Of niet en komt te twijffelen, want het twijffelen/ dat behelst een wantrouwen/ 't geen met het geloove strijdig is. Siet 1 Tim. 2: 8. Hebr. 11: 4. en Jac. 1: 9.

Gy soudet niet alleen doen. Gr. Gy sult niet alleen doen: dat is: maken en te wege brengen/ 't geene dat ik hier doe.

't Geene den Vygeboom is geschiet. En daar ontrent is gepasseert: namentlijk die boomen van de Joodsche politie (die Oversten over het volk/ en over het Heyligdom) sout gy niet alleen ontdecken wegens haar geveynstheyd en onvrugtbaarheyd/ maar ook als een geslagte daar nog geestelijk leven/ nog eerweerdigheyd in is/ ten toon stellen/ en schielijk op uwe gebeden sien verdorren.

Maar indien gy ook tot desen berg seydet. Of gesegt sult hebben: Misschien wijsende op den bergh des Tempels/ en siende op het gantsche Joodsche volk: soo veele/ als 'er aan dien berg souden blijven hangen/ en dien gebaar-dienst verkiesen boven het Euangelium.

Tot dien berg sult gy seggen: over den selven in den geloove begeren, en haar aanseggen.

Wordet opgeheven, en in de zee geworpen. Verstaat dit in een oneygene manier van spreken.

En daar in geworpen te werden, kan beteekenen onder de Heydenen verstroyt te werden: het welcke ook den Joden niet alleen is wedervaren/ maar ook in de Schriftuyr onder dat selve sinnebeeld werdt voorgestelt. Siet Apoc. 8: 8, 9.

Het soude geschiede. Gr. Het sal geschieden. gelijk als boven.

Vers 22. *Ende al wat gy sult begeren in 't gebed.* Waar in men sijne begeerte voor Gods Throon brengt/ en aan hem voordraagt.

Geloovende. Dat is: Vertrouwende op de beloften Gods; want men kan van God geen sake in den geloove begeeren/ ten zy dat men eerst wete/ dat God deselve in sijn woord heeft toegesept/ en dat men dit getuygenisse Gods aannemende/ daar op dan ook sijn begeerte grontvest.

Dat sult gy ontfangen. Dese belofte wert ons van Jesus selve seer klaar en heerlijk ontsloten. Joh. 14: 12, 13, 14. Voorwaar, voorwaar, segge ik u-lieden, die in my gelooft, de wercken die ik doe, sal hy ook doen, ende sal meerder doen dan dese; want ik ga henen tot mijnen Vader. Ende soo wat gy begeeren sult in mijnen Name, dat sal ik doen, op dat de Vader in den Sone verheerlijkt worde. Soo gy yet begeren sult in mijnen Name, ik sal het doen.

Be-

Betooninge hoe wijsselijck en wel ter snee der Joden ondergang hier wert verbeelt.

§ 1. De huychelschen en onvrugtbaren aart der Joodsche Oversten / die in haar soude uytschijnen in den dag harer besoekinge / is van de Propheten niet alleen aangeteekent / maar ook onder opmerkelijke sinnebeelden uytgebeelt: maar onder ons wel bysonder staat te letten op het sinnebeeld van den vygeloosen Vygeboom, die de verwagtinge van de HEERE des Oogsts geheel te leur stelde; men wende sijn aandagt eens op de Prophetie / die men leest Mich. 7: 1. en hoore aldaar de klaag-rede / die de Messias wert toe gevoegt / dewelke hy doen soude in den dag sijner verschijninge; uytbrekende in dese woorden; Ay my! want ick ben, als wanneer de Somer-vrugten zijn ingesamelt, als wanneer de nalesingen in den Wijn-oogst geschiet zijn: daar en is geen druyve om te eeten: *mijn ziele begeert vroeg rijpe vijgen.* De vroome is vergaan uyt den Lande, en daar en is niemant oprecht onder de menschen. De Messias sou tot het Jodendom als tot sijn plant-hof komen / daar hy vrugten soude soeken / vroeg-rijpe vrugten aan sijn Vygenboom / en druyven aan sijn wijngaart; maar hy soude die vinden / gelijk als de Vygenboom is / wanneer haar Somer-vrugten ingesamelt zijn / en gelijk de Wijngaart / wanneer selfs de nalesinge in de Wijn-oogst al is geschiet / geheel ontbloot van vrugten en sonder blijk van nieuwe hoope. Daarom dreygt hy vs 4. Nu sal haar lieder verwerringe wesen. Die Ceder-boomen souden vallen. *Zach.* 11: 2. Ja dien berg der Joodsche Politie, die gedurige bergen souden verstroyt werden, die heuvelen der eeuwigheyd souden neder buygen *Hab.* 3: 6.

De vygeloosen Vygeboom en sijn verdorringe, mitsgaders de wegwerpinge van dien Joodschen berg uyt de Prophetien aangewesen.

§ 2. Seer wijsselijck verkoos Jesus om die selve Prophetische waarheyd te voorseggen dat eygenste sinnebeeld / 't geen de geheele sake met haar uytkomste seer levendig uytbeelde (gelijk uyt onse uytlegginge blijkt) en van de Propheten selve was voorgestelt: soo dat men kan seggen / dat hier in dit voorval vervult is / 't geen door de mond van de Prophete Micha te voren voor segt was; dit doet hy op sulcken wijse / dat hy sijn handel met dien Vygeboom / als een sprakeloose Predicatie en Prophetie opregt; en namaals in sijn verklaringe (daar in hy de verwondering van sijne Discipelen beantwoord) heymelijk t' huys brengt. In welk voorval men hem ook moet erkennen als een waaragtig Propheet; die na soo veel blijken van sinrijkheyd een werk doet / dat te gelijk is een wonderwerk, een teken op der aarde / daar in de aarde getuygenisse geeft aan sijn grootheyd, om het selve te bevestigen / en sijn Leere te bekragtigen; ook daarom te meer waaragtig, dewijl de uytkomste van saken even sulken uytslag vertoonen / als hier heymelijk afgeschetst was.

Hoe Iesus in desen is gebleken dien wijsen Leermeester en waaragtigen Propheet te zijn die Israel verwagtede.

§ 3. Regt ter snee / en op sijn plaats quam dit voorval; want het was nu de tijdt / dat Iesus maar weynige dagen onder de Joden soude ver-

Hoe wel ter snee dese handel quam.

verkeeren: en dat hy te rade was dien korten tijd/ welcke hy nog in 't vleesch overig hadde ten grooten deele te kosten te leggen aan de overtuyging van die blinde leydslieden en dit hartneckig volk/ op dat sy geen voorwendsel meer en souden hebben: en daarom regt hy sulken miraculeusen werk aan/ en daar in sulcken spiegel op/ om haar Gods gestrengheyd te vertoonen/ tegen haar gebeyustheyd en onbrugtbaarheyd; insonderheyd/ nu sy de t'samenrottinge maakten/ als eertijds Koran en sijn aanhang/ tegen Aarons Priesterschap; nu quam het te sta/ dat die order/ welke door het bloeyen van een amandel-roede was bevestigt en geregtveerdigt in haar amptelijke weerdigheyd: nu wederom door het verdorren van een vrugteloosen Vygeboom/ en dat door geen minder mirakel/ wiert vertoont na-by de verdwijninge te zijn/ en eerlange te hebben uytgedient.

---

2. Eenige redenwisselingen van Jesus tot Jerusalem gehouden, en wel met namen

A. Een gesprek over sijn magt, waar door hy dese dingen dede.

Veirs. 23-27.

Korte opening van het regte verstand der woorden.

Vers 23. *Ende als hy in den Tempel gekomen was.* De plaatse van den Gods-dienst: tot welke Jesus nu in sijn preparatie voor sijn dood/ alle dagen opging/ om het volk te leeren en sijn laatste lessen aan haar voor te dragen.

Terwijlen hy leerde. Als de beloofde Propheet.

Het is aanmerkelijk/ dat Jesus tot op het laatste toe/ schoon hy wist/ wat'er tegen hem besloten was/ en wat hem soude overkomen/ egter onverschrocken voortging in sijn ampt/ openbarelijk leerende in den Tempel; waar op hy sig beroept. Matth. 26:55.

Quamen tot hem de Overpriesters, en de Ouderlingen des volks, Welcke waren mannen die over den Gods-dienst en Politie het hoogste gesag hadden/ en van welcken Jesus te voren gesegt hadde/ dat hy veele van haar soude moeten lijden. Siet Matth. 16:21.

Seggende: Door wat magt doet gy dese dingen? Gr. In wat magt. Dat is: Uyt wat Hoofde en Regt? onder wat tijtel en verpligtinge bestaat gy dit? en onderneemt gy dese dingen? dat gy uw soo grooten gebied over den Tempel aanmatigt/ om sommige menschen daar uyt te drijven/ en daar in als 't ware in uw eygen gebied soo te spreken/ te leeren/ en te handelen met de schare.

Ende wie heeft uw dese magt gegeven? Wie heeft uw tot sulken beampting aangestelt? zijt gy daar toe gesonden van God? of van de menschen? of komt gy uyt uw selven?

Soo sogten sy hem te verstricken; want sy verwagteden/ dat hy nu regt uyt soude spreken: want/ quam hy uyt hem selven/ soo was hy een oproermaker/

ker / die strafbaar was: seyde hy gesonden te zijn van menschen / soo moest hy sijn commissie ontfangen hebben van haar / en dan was hy strafbaar als een falsaris / dewijl hy van haar niet gesonden was. Daar bleef dan niet anders over / als dat hy seyde / dat sijn magt en regt om soo te handelen bestont in sijn Messias-ampt / en dat sijn sendinge was van sijnen Vader: en dan soude men hem soeken aan te klagen / als een Gods-lasteraar.

Vers 24. *Ende Jesus antwoordende seyde tot haar: ik sal uw ook een woord vragen?* Een woord, dat is / een sake, na een Hebreeusche manier van spreken. Siet Cap. 15: 13.

Jesus Om haar strik te verydelen: soekt haar dese vrage met een weervrage op te lossen / daar in sy immers souden met haar antwoord een grond moeten leggen voor sijn verantwoordinge / en tot oplossinge van hare vrage.

't Welk indien gy my sult seggen, soo sal ik uw ook seggen, door wat magt ik dese dingen doe. Siet daar een voorwaarde en beding dat Jesus eyscht / en onder welkers voldoeninge hy hem selven verpligt / om dese vrage op te lossen / en haar te antwoorden.

Vers 25. *De Doop Johannis, van waar is die?* Dat is: Den Doop, die Johannes bediende / als hy deselve verklaarde door sijn Leere / wat dat sy beduyde; en verrigtede / aan de gene die geloofden: welken doop hy heeft gehanthaaft voor weynig jaren: van waar had hy die magt ontfangen?

Uyt den Hemel, ofte uyt de menschen? Uyt den Hemel, dat is / van God. Luc. 15: 18.

Met dese vrage beantwoord Jesus alreede heymelijk de vrage van dese menschen: want / nademaal Johannes een groote achting hadde onder de Joden / als een Leeraar van God gesonden: en dat hy op de vrage van den grooten raad na sijn magt, en wie hy was, hem-selven soodanig hadde verklaart / dat sy daar in berusteden / siet Joh. 1: 19-27. Soo konde men daar uyt besluyten / dat Jesus dese dingen dede door een magt / dien hem ook van Godt gegeven was: overmits dat Johannes getuygenisse van hem gegeven hadde / dat hy de Messias was: en dat de Vader selve / doen Jesus van Johannes in de Jordane gedoopt wierde / dat getuygenisse hadde bevestigt / op een plegtige wijse.

Ende sy overleyden by haar-selven; of onder malkanderen. Siet Cap. 9: 3.

Ende seyden: indien wy seggen uyt den Hemel, soo sal hy ons seggen, waarom en hebt gy hem dan niet geloofd: En sijn getuygenisse / dat hy van my gegeven heeft aangenomen. Soo gevoelden sy dan dat sy aan die kant benaauwt waren / en uyt haar eygene belijdenisse seer ligt stonden veroordeelt te werden.

Vers 26. *En indien wy seggen uyt de menschen* 't Geen dat haar wel de gereetste uytvlugt toescheen / om reden te geven / waarom sy hem niet en hadden geloove gegeven / nog sijn predikinge aangenomen.

Soo vreesen wy de schare. Die dat niet en soude konnen verdragen / dat men Johannes soude aansien als een mensche / die door menschen gesonden was / of die sig selven hadde opgeworpen.

Want sy houden alle Johannem voor een Propheet. Dat is: Voor een Leeraar van een ongemeene roepinge / die van Godt gesonden was; en derhalven wiens Doop was uyt den Hemel. Siet Matth. 14: 5.

Vers 27. *Ende sy Iesu antwoordende seyden: wy en weten het niet.* Daar in wel klaarlijk uytblinkt / hoe bedriegelijk en buyten alle opregtigheyd sy met Jesu handelen. En hoe trouweloose wagters dat sy waren / die dit stuk door-

blij-

vlijtig ondersoek al voor lange hadden behooren geweten te hebben / op dat sy haar zielen-wagte in de vreese Gods mogten betragten.

Ende hy seyde tot haar, Soo en segge ik uw ook niet, door wat magt ik dit doe. Hier weygert Iesus haar van antwoord; om dat sy hem niet en antwoorden: want sulken antwoord / die sig selven schaamde / neemt Iesus op voor weygering van antwoord; en sal sig aan haar in 't vervolg toonen / als een Messias, die de vreese des Heeren rickt / haar herte wel voorsiet / en weet / hoe dese sake in de grond by haar leyt: hoe sy met Johannes geleeft hebben / en hoese tot haar swaarder oordeel ook met hem souden leven: soekende maar occasie / om hem sonder vreese van de schare te mogen aantasten / en om 't leven te brengen.

B. Een vertoog van hare wederhoorigheyd betoont tegen den dienst van *Johannes*: daar in open geleyt wert, wat sy souden seggen van den Doop *Johannes*, indien de vreese haar niet en wederhielt.

Verss. 28-31.

Korte opening van het regte verstand der woorden.

Vers 28. M*Aar wat dunkt uw?* Hier brengt Jesus sijn voorgenomen saak voor de Vierschaar van haar eygen oordeel / om op sijn parabel haar goed dunken te hooren / waar in sy in 't eynde te wonder bedraapt werden.

Een mensche hadde twee soonen. Gr. Kinderen; verstaande door dien mensche de HEERE des Hemels: en door die kinderen / tweederleye slag van menschen.

Ende gaande tot den eerste. Maar door verstaan werden de openbare sondaars / die haar bekeerende / den Euangelio gehoorsaam zijn: hoeren en tollenaars.

Het welke is geschiet in den dienst van Johannes / die eerst de scharen ontfing tot sijnen Doop.

Seyde, Sone gaat henen, werkt heden in mijnen Wijngaart. In mijn Kerke en Gemeynte / die onder het sinnebeeld van een wijngaart voor komt / wiens stigtinge elk een der geloovigen moet helpen bevorderen / door betooninge van sijn geloove en goede werken.

Vers 29. *Dog hy antwoorde, ende seyde, Ik en wil niet:* In 't eerste door vertelheyd en ongebondenheyd de wille des Vaders wederstrevende.

Ende daar na berouw hebbende, ging hy henen. Na den wijngaart.

Vers 30. *Ende gaande tot den tweeden.* Dit sag op de gene / die belijdenisse doen van God te dienen / en nogtans in der waarheyd sulks niet en doen: de geveynsden, die de mijnen maken / van te willen gehoorsame kinderen zijn / terwijl haar herte verre van daar is.

Dit hadde plaatse in de Overpriesters / Ouderlingen en Schriftgeleerden / die voorgaven het rijke Christi te sullen helpen bevorderen / als hy quam: en egter in sijnen wijngaart niet ingingen.

Seyde desgelijks. Liet haar de selve stemme hooren.

Ende dese antwoorde, ende seyde: Ik ga Heere. Of hier ben ik. Het welke is een

een tale van bereytwilligheyd. Siet die spreekwijse in swang gaande by de Hebreen. Gen. 22: 1, 2. 27: 1. 1 Sam. 3: 4. 8.

Ende hy ging niet. Contrarie sijn beloften tot een bewijs van sijn liefkoosery / dat hy sprak met de mond / 't geen het herte niet en meende; vergelijk Ezech. 33: 31.

Vers 31. *Wie van dese twee heeft de wille des Vaders gedaan?* Hier over wil Jesu haar goed dunken hooren in een sake die nu soo klaar voorkomt / die sy onmogelijk niet anders / als na de waarheyd konnen antwoorden; daar in sy haar met een sors bewijs sullen bevinden overwonnen te zijn.

Sy seyden tot hem, de eerste. En wel met regt / want de gehoorsaemheyd is niet gelegen in schoone woorden: maar in de werken: en men siet altoos meer op het herte: uyt wat grond een sake komt / als op den schijn.

Jesus seyde tot haar. Komende nu tot de toepassinge van sijne gelijkenisse.

Voorwaar ik segge uw. Als met een eedsweer stavende en bevestigende 't geen hy nu opnam om haar te seggen: een sake die ook van dat belang was/ dat sy met kragt op de conscientien deser huychelaren wierde aangeboden.

Dat de tollenaars en de hoeren uw voorgaan in het Koninkrijke Gods. Andere: Overmits de Tollenaars [siet Matth. 5: 45.] en de hoeren, &c. Dat is: De grootste Sondaars hebben geloofst / en haar voorgaande sondig leven verlatende zijn overgegaan onder de bedieninge des doops tot dat volk / welke de Christus in sijn koninkrijke wil inbrengen: soo gaan sy u-lieden voor / en gy blijft agter.

Het Koninkrijke Gods betekent hier wederom het koninkrijke Christi; dat is de vrye staat van de kerke des N. T. die sy geniet onder haar eenig Hooft Jesus Christus; welke met de staat der heerlijkheyd hier na verknogt is.

Vers 32. *Want Johannes is tot u gekomen in den weg der geregtigheyd.* Dat is: wandelende in den weg der geregtigheyd: De regte weg, of wijse / om tot Gods gemeynschap te geraken / is de weg der geregtigheyd: soo werdse genaamt 2 Petr. 2: 21.

En die wert ons aangewesen in de leere des Euangeliums: in welke ons/ de ware geregtigheyd wert geopenbaart. Rom. 1: 17. En de betragtinge des geloofs in Jesum Christum [waar door men soekt het koninkrijke Gods en sijne geregtigheyd] wert hier voorgestelt als de ware weg / om der geregtigheyd Gods deelagtig te werden.

Die religie heeft Johannes betragt met sijn exempel / beleden met sijne predikinge / komende in dien weg tot de Joden / om haar tot sijne navolgers te maken.

Ende gy en hebt hem niet geloofst. Gy Oversten des Heyligdoms ende des volx en hebt sijne leere en getuygenisse niet aangenomen / maar sijn doop verworpen / als een sake / die niet en was uyt den Hemel; maar uyt een menschelijke invoeringe.

Maar de Tollenaars en de Hoeren hebben hem geloofst. Soo staat 'er Luc. 3: 12-14. Ende daar quamen ook tollenaren om gedoopt te werden, ende seyden tot hem; Meester wat sullen wy doen? ende hy seyde tot haar, en eyscht niet meer, dan 't gene uw geset is. Ende hem vraagden ook krijgs-lieden, seggende: en wy, wat sullen wy doen? ende hy seyde haar, en doet niemant overlast, nog en ontvreemt niemant het sijne met bedrog: ende laat u vergenoegen met uwe besoldinge.

Dog gy sulks siende, en hebt daar na geen berouw gehad, om hem te gelooven. Dat is: Siende de kragt van dat Euangelium / en de mede-werkende genade:

dat daar door sulke groote sondaars wierden bewogen / om haar quaden weg te verlaten / en den weg des geloofs in te slaan / en hebt echter geen berouw gehad / 't geen uw heeft konnen doen resolveren / om namaals nog te geloven / en in dien weg te wandelen haar ongeloovigheyd en verwerpinge van de prediking Johannes heeft hun niet berouwt.

C. Een vertoog van haar continuerende hartneckigheyd, die sy souden bewijsen in 't ombrengen van Gods Sone, en van haar oordeel dat hun deswegen over 't hooft hing, tot waarschouwinge voorstelt; en egter in een meerder ontstekinge opgenomen.

Verss. 33-49.

Korte opening van het regte verstand der woorden.

Vers 33. **H***Oort een ander gelijkenisse.* Lucas segt Cap. 20: 9. Ende hy begon tot het volck dese gelijkenisse te seggen.

Soo dat de schare hier ook in 't aanhooren van dese gelijkenisse rond-om stont / in den Tempel tot Jerusalem / daar sy Jesu leere hoorden.

Daar was een Heere des Huys. Gr. Een mensche, die een Heere des huysgesins was, waar door in dese parabel de Vader onses Heeren Jesu Christi werdt uytgebeelt.

Die eenen wijngaard plantede. Vergelijk Psal. 80: 9. Jes. 5: 1. Jer. 2: 21. 12: 10.

Een wijngaard is in Gods Woord een gewoon sinnebeeld van de sigtbare Kerke: en de sake self wijst ons hier op de Kerke des O. T. Het Joodsche volk / aan wien de woorden Gods waren toevertrouwt.

Ende settede een thuyn daar omme. Een heyning, hegge of hage. Om dien rondsom te besluyten / op dat geen verscheurent gedierte daar in-viel / en deselve beschadigde: nog dieven quamen: om die te berooven.

Soo dat haar een bequame bescherminge tegen hunne vyanden gegeven was / doe God haer niet alleen extraordinare Helden / maar ook getrouwe Vorsten en Koningen / soodanige personen bestelde / die de saken van Staat / soo in Vrede als Oorlog / gelukkig bestierden.

Ende groef een wijnpars-bak daar in. Waar in men de wijn vergadert / die uyt de getrede wijnpersse uytvliet.

De vrugten der genade en des Geestes wierden aldaar ontfangen / die uyt het geloovig volk wierden uytgedrukt / door de wijn-persse der wet en wettische huyshoudinge; en die deselve ontfingen, dat zijn de heyligen / welke God over de genade / die haar broederen betoonden in haar werken / verheerlijkten / en met haar exempel ook haar voordeel deden; Welke wijn eens in het huys Gods, dat is / in den Hemel soude ingebragt werden / waar toe sy aldus bewaart wiert: want het soude Godt behagen in den Hemel sijn welbehagen daer over te betoonen aan sijne Uytverkorene.

Ende bouwde eenen toorne. Om van deselve den geheelen wijngaard over te sien / en dien te bewaken.

Daar door wert niet onaardig den Tempel uytgebeelt / van waar het uyt gesigt was over al het volk ; om welke reden ook alle man in Israel driemaal des jaars aldaar moeste verschijnen. Hier sat den grooten Raad / om tegen alle quade leere / en al wat schadelijk was te waken.

Ende verhuyrde dien den Land-lieden. Gr. Gaf dien uyt aan de Land-bouwers. De Overpriesters / Schriftgeleerden / en Ouderlingen des volks / die voor de welstand der Religie verpligt waren te waken : die wierden geheel door eerelijke inkomsten verbonden haar-selven aan dit werk geheel over te geven / en ontfingen die besorginge.

Ende reysde buyten Lands. Het Grond-woord beteekent sig affcheyden van sijn volk en bekenden , en alsoo onder vreemde lieden buyten sijn Vaderlandt sig onthouden / 't geen hier voor een reden voorkomt / waarom dien wijngaard / geheel gegeven was aan de bearbeyding der Land-lieden.

Doe God de Heere sijn familiare verschijningen aan de Patriarchen te rade was op te schorten / begon hy een andere order door Moses aan te stellen / na welke hy de ware Religie wilde versorgt hebben / en doen is derhalven die bysondere huyshoudinge aangestelt.

Vers 34. *Doe nu de tijd der vrugten genaakte.* Namentlijk / de Wijn-oogst : waar in dat God nu op een bysondere wijse begeerde de vrugten te sien van sijn plantinge.

Sant hy sijne dienst-knegten tot de Land-lieden , om sijne vrugten te ontfangen. Verstaat de voorige Propheten / en getrouwe Leeraars / om vrugten van geloove en gehoorsaamheyd te vinden.

Vers 35. *Ende de Land-lieden nemende sijne dienstknegten hebben den eenen geslagen.* Hoewel het Grond-woord by andere Schrijvers genomen wert voor villen, of de huyd aftrecken , gelijk aan geslagte beesten geschiet / soo blijkt het nogtans uyt de sake selfs / dat het hier alleen beteekent slaan ; Dewijl sy desen dienst-knegt weder te rug sonden na sijn Heer. siet Luc. 20:10. en vergelijk Marc. 13: 9. Luc. 12: 47. 22:63. Joh. 18:23. 1 Cor. 9:26. 2 Cor. 11:20. V.Suicer. Thes. p.1. fol: 841.

Ende den anderen gedoodet , ende den derden gesteenigt. Misschien wert hier gesien in het slaan op de geeselingen der Joden ; in het dooden op de straffe des swaerts / en in het steenigen op die tweede soorte van der Joden halsgerigt / waar door sy sommige met steenen ter dood bragten.

En soo hebben sy geleeft met veele Propheten : sommige geslagen / als Micha en Jeremias : sommige gedoodet / als Jesaias en Amos : sommige gesteenigt / als Zacharias de Sone van Jojada : 2 Chron. 24:21. Siet wijders Hebr. 11: 36, 37.

Vers 36. *Wederom sand hy andere dienst-knegten.* Iohannes de Dooper , en sijne Discipelen / misgaders de Apostelen en Discipelen van Jesus , die voor sijn dood uytgingen door het gantsche Land predikende het Euangelium des Koninkrijks.

Meer dan de eerste. Namentlijk / in getal ; want de gene / die het Euangelium doe verkondigden / waren een geheele Heyrschare.

Ende sy deden haar desgelijks. Sy en ontfingense niet; maar stelden in Johannes de Dooper een exempel van haar wreedheyd tot schrick der overige / om door het vellen van dien leydsman het gantsche gevolg te verstroyen : want Johannes wierdt ook op het aanhouden van dese menschen door bevel van Herodes met den swaarde gedoodet.

Vers 37. *Ende ten laatsten sand hy tot haar sijnen Sone.* Daar mede siende op

dien Sone die in den tweeden Psalm verklaart wert tot Koning gesalft te zijn.

Seggende: Sy sullen mijnen Sone ontsien. In welke woorden geoogt wert op de Prophetie van Zephanja Cap. 3: 7. Ik seyde, immers sult gy *my* vreesen, gy sult de tugt aannemen. Hebt gy na de stemme der Propheten niet geluystert/ gy sult immers my ontsien/ als ik in mijnen Sone de blijken van mijn Goddelijke tegenwoordigheyd door soo veel groote werken sal laten doorstralen.

Vers 38. *Maar de Land-lieden den Sone siende: seyden onder malkanderen; dese is de erfgenaam.* Een Sone is de erfgenaam: soo is ook de Sone Gods belooft de erfenisse van de uyterste grensen des Lands; en hem is dat regt gegeven/ om die te mogen eysschen. Psal. 2: 7, 8. Hebr. 1: 2.

Als de Joodsche Overheden Jesum hoorden prediken/ en sagen soo groote en menigvuldige werken doen/ geloofden der veele in hem/ maar en beleden het niet uyt vreese voor de menschen. Andere schijnen wel van sijn Messiasschap overtuygt/ en alsoo in haar herte te seggen/ dat hy de erfgenaam was/ maar uyt een bevattinge/ dat die regtdraads tegen haar gesag en eygen intrest aanliep/ schijnen sy van die waarheyd haar oogen afgewendet/ en haar dit wederom ontgeven te hebben/ als sijn geringheyd haar verwantinge niet en voldede: wanneer nu hier aan sijne vyanden dese woorden toegeschreven werden: Dese is de erfgenaam. Soo kan men dit verstaan van de tale van sommiger conscientie. Somtijds voegt de Schrift/ om dier menschen sonden te verswaren/ aan haar al sulken tale toe/ als sy behoorden te spreken: en als sy voorsienen spraken/ doe sy buyten voor-oordeelen de sake begrepen: en soo moet men hier ook de woorden opnemen.

Komt laat ons hem dooden, en sijn erfenisse aan ons behouden. Om dan de besittinge van dat Land/ en die conditie te behouden/ vinden sy geraden den Sone te dooden.

Gelijk ook gebleken was in den Raat van Cajaphas. Joh. 11: 48-53. Daar men vreesde dat het aanhangen van soo veel volk aan Jesu Heere/ en het aannemen van sijn Persoon voor de Christus/ den Romeynen aanleydinge soude geven/ om den staat van haar Republijcq te veranderen/ en uyt dien hoofde namen sy tegen hem het besluyt des doods.

Vers 39. *Ende hem nemende wierpen sy hem uyt, buyten den Wijngaart.* Soo namen sy Jesum en bragten hem buyten de legerstede/ als sy hem kruycigden buyten de Stad. Siet Hebr. 13: 12.

Ende dooden hem. Of bragten hem om.

Vers 40. *Wanneer dan de HEERE des wijngaards komen sal.* Verstaat hier die komste/ dewelke soude zijn ten oordeel tegen het Joodsche Land: daar in God hem selven in sijnen toorne soude openbaren van den Hemel, tegen de gene die de waarheyd in ongerigtigheyd t' onder houden. Rom. 1.

Wat sal hy dien Land-lieden doen? Hoe sal hy daar mede handelen? Soo draagt Jesus dese sake wederom op aan haar eygen oordeel.

Vers 41. *Sy seyden tot hem: hy sal de quade eenen quaden dood aandoen.* Gr. Op een quade wijse verderven; dat is/ op een verschrickelijke maniere straffen.

Quaden noemen sy hier sulke snoode booswigten, die haar aan een snoode misdaat verschuldigt hebben.

Ende sal den wijngaard aan andere Land-lieden verhuyren. En alsoo getrouwer arbeyders uytstooten in sijnen oogst.

Die hem de vrugten op hare tijden sullen ge-

geven. In het regt fatsoen / en haar in geen ding haren Heere ontrecken.

Vers 42. *Jesus seyde tot haar.* Sullende nu desen parabel toepassen.

Hebt gy noyt gelesen in de Schriften. Namentlijk / Ps. 118: 22.

De steen, die de bouw-lieden verworpen hebben. Gr. Afgekeurt. En onbequaam geoordeelt / om tot het Geestelijk huys der Kerke te komen gebruykt / en met andere steenen vereenigt te werden. Het geen de Land-lieden waren in den wijngaard; dat waren de bouw-lieden in het huys des Heeren.

Dese is geworden tot een Hooft des hoeks. Dat is: Tot een voornamen hoek-steen een fondament van het gantsche gebou: verstaande daar door Christum. Siet Act. 4: 11. 1 Petr. 2: 6. Rom. 9: 33. 1 Cor. 3: 11.

Die dese naam draagt is Christus/ en dat 1. Om de grondsteun en vastigheyd / die hy geeft aan de Kerke / welken hy draagt. Eph. 2: 20. 2. Om dat hy even als een hoek-steen die twee muyren draagt / en in sig vereenigt / ook alsoo twee volkeren tot een maakt Joden en Heydenen. Eph. 2: 14. 3. Om dat hy de hoek beschermende ook is een steen des aanstoots. 1 Petr. 2: 7, 8.

Van den Heere is dit geschiet, ende het is wonderlijk in onse oogen. Het is de ordinantie en de bestieringe Gods / dat het verwerpen van dien steen strekt tot een weg / om hem te maken tot een voorname hoek steen, en daar in heeft God sig wonderlijk betoont in veeler oogen.

Vers 43. *Daarom seg ik u-lieden, dat het Koninkrijke Gods van u sal weg genomen werden.* Het Koninkrijk Christi wiert onder de Joden gepredikt / na Christi verhooging ook eerst geopenbaart / en aan haar gepresenteert; Maar het soude van die Priesteren en van die Regenten weg-genomen werden. Vergelijk Matth. 8: 12. Luc. 14: 21. &c.

Ende eenen volke gegeven. 't Geen uyt Joden en Heydenen geroepen soude werden; en waar uyt ook Leeraars souden verwekt werden na Gods herte.

Dat sijn vrugten voortbrengt. Vrugten / die dat Koninkrijke betamen. Luc. 3: 8. Rom. 6: 22. Gal. 5: 2. Eph. 5: 9.

Vers 44. *Ende wie op desen steen valt, die sal verplettert werden.* Het zy penlant door on-geloove of veragtinge sig tegen dien rotzsteen der Kerke stoot / in sulker voegen dat hy valt: die soude verplettert worden: dat is / sijn kragt daar op breken / en sig selven wel swarelijk quetsen. Siet Jes. 8: 15.

Ende op wien hy valt: die sal hy vermorselen. Siet Dan. 2: 34. Psal. 2: 9. en alsoo sullen de quade / op een quade wijse ten verderve geraken.

Vers 45. *Ende als de Overpriesters ende Phariseen dese sijne gelijkenissen hoorden, verstonden sy dat hy van haar sprak.* En derhalven sijn Prophetisch ampt tot haar rigtede: dat hy haar schuldig verklaarde aan mishandeling van Gods dienaren: en haar aanseyde / dat sy dien wijngaard souden door haar schult verliesen / en selve in veel ellenden vallen.

Vers 46. *Ende soekende hem te vangen.* Daar toe sy haar gramschap genoeg ontsteken vonden.

Vreesden sy de scharen, dewijl dese hem hielden voor een Propheet. En derhalven dese sake niet sonder euvel-moed en soude hebben konnen gehengen.

Betooginge hoe de ergernisse des kruyces Christi geschept uyt de overweging van't groot aansien der gener, die aanleggers van dese kruys-dood waren, uyt Jesu *Prophetische Parabolen en redenen weg-genomen wert.*

Het gesag van den grooten raad is oorsaak, dat vele haat ergeren aan Jesu kruys.

§ 1. DE groote inbeeldinge/ die veele menschen hadden van het hoog gesag/ de heyligheyd/ wijsheyd en getrouwigheyd/ der gener/ die tot wagters gestelt waren over het Joodsche volk/ scheen geen kleyne beswaringe aan te brengen aan de sake Jesu: wanneer men aanmerkte dat hy van haar als een Gods-lasteraar/ verleyder des volks/ en Duyvels-konstenaar wiert verklaart en veroordeelt: Veele Joden konnen beswaarlijk begrijpen/ hoe dat het mogelijk was/ dat God de Heere de geene/ die op Mosis stoel saten/ soo verre soude laten vervallen/ dat sy de werktuygen soude werden van dit schenstuk/ om den Messias te dooden/ de Heere der heerlijkheyd te kruycigen.

Dat Jesus de Autheurs van sijn kruys aanwijsende de oorsaken van verwonderinge overvloedig heeft weggenomen.

§ 2. Maar om dit voor-oordeel weg te nemen/ sien wy hier Jesus klaarlijk aanwijsen/ dat de Sone Gods van dese Land-lieden soude gedoodet werden: en op dat dit niemant vreemt gabe/ soo gebruykt hy verscheyden vertooningen die dese verwondering konnen beteugelen. 1. Dat sy gebonden waren ongeloovig te zijn: dewelke de leere en doop van Johannes niet en hadde willen aannemen/ die nogtans uyt den Hemel was/ gelijk het gantsche volk geloofde. 2. Dat sy geen goede conscientie hadde bewaart ontrent de leere van Johannes/ en nog tegenwoordig niet en bewaarde/ als sy op de vrage of Johannes doop uyt den hemel was, of uyt de menschen? niet en antwoorde nog na de waarheyd: nog na haar gevoelen: maar na het geene hare vleesselijke voorsigtigheyd hun oordeelde geraden te zijn; liegende en tegen haar herte aanspreekende. 3. Dat het meermalen gebonden was/ dat dien raad sig vergreep tegen de extraordinare dienaars en Gesanten Gods/ nademaal sy al voor desen hadde geslagen/ gedoodet en gesteenigt/ die tot haar gesonden waren: gelijk die tegenwoordige raad mede veel hadde gecontribueert tot de dood van Johannes: weshalven sy alreede in bloedschult waren/ soo dat men sig niet en moeste verwonderen/ al vergrepen sig die ongeloovige die haar conscientie soo verwoest hadden/ aan de Sone Gods. 4. Dat men eens moeste letten op de reden van haren handel: en op 't geen Cajaphas in den raad hadde voorgeslagen; men soude dan sien/ dat die menschen door vleesselijke insigten wierden gedreven/ en die opinien hadden/ dat hun gesag en eygen intrest om dien wijngaard te behouden daar in lag/ dat men dien erfgenaam ter dood bragt. 5. Dat de Prophetien ook wel klaarlijk hadden te kennen gegeven/ dat de bouw-lieden van Gods Huys/ hoedanige dese Heeren wa-

waren in desen Tempel/ den steen souden verwerpen, afkeuren en onbequaam oordeelen/ die God nogtans te raden was tot een voornamen hoek-steen te maken.

Dat de predikinge Jesu hem bewijst een propheet geweest te zijn.

§ 3. Het neemt de ergernisse van Jesu kruys te meer weg: als wy aanmerken/ hoe dat Jesus hier al propheterende bewijst/ dat hy magt hadde om in den Tempel te leeren als de opperste Propheet/ en de selve ontfangen hadde van den Vader/ die hem gesalft heeft. Want wy hooren hem hier. 1. Als een Propheet voorseggen sijn eygen uytgang; dat hy gekomen zijnde als Gods Sone/ gesonden tot de Land-lieden om vrugten te soeken van den wijngaard/ van dese menschen soude uytgeworpen en gedoodet werden: en daar hy de steen was van Israel/ van de bouw-lieden souden afgekeurt en verworpen werden. 2. Als een Propheet voorseyt hy sijn verhooginge/ dat hy door een wonderwerk Gods egter tot een hooft des hoeks soude werden. 3. Als een Propheet voorseyt hy ook de uytkomste van al der vyanden poogingen; wie op desen steen valt, die sal verplettert werden, ende op wien hy valt, dien sal hy vermorselen. 4. Eyndelijk voorsegt hy als een Propheet de verwerpinge der Joden/ en de roepinge der Heydenen in haar plaatse.

En wel een waaragtig Propheet.

§ 4. Het verheft ook sijn Prophetie te wonder als wy klaarlijk sien/ dat Jesus hier bevonden wert/ een waaragtig Propheet te zijn/ die verhalven niet en sprak uyt de menschen/ maar uyt God: Want 1. hy propheteerde in dier voegen/ dat sijn woorden en voorseggingen altemaal haar vastigheyd en getuygenissen hadden uyt de Schriften/ gelijk als blijkt uyt de aangetoge plaatsen selve/ en onse verklaringe daar over. Psal. 118:22. Jes 8:15: Dan. 2:34: Welke passagien/ de oude Joodsche Synagoge selve ook verstont van den Messias: gelijk elders aangewesen wert. 2. Dog aldermeest sal men hem een waaragtig Propheet bevinden door de uytkomste van saken/ overmits yder een kan sien/ dat en in sijn Persoon alles is bewaarheyd/ en sijne vyanden alles is wedervaren/ wat dat 'er in dese parabel en gelijkenisse te kennen gegeven wert: Soo dat hy met regt onder al het volk de agtinge hadde van een Propheet te zijn/ die van God gesonden was.

Van de hoogste wijsheyd.

§ 5. Wy staan dan ook verwondert over de hooge wijsheyd van desen Propheet/ die uyt alle proeven toont hoe seer dat hy in dit stuk van sijn dienst was verligt. Want/ 1. Hy beschaamde en verstrikte de arglistigste onder den volke: als hy haar strik-vrage met een weder-vrage te gelijk vereydelt/ en heymelijk soo beantwoord dat sy geen vat aan hem konden krijgen/ ja in twee parabolen haar soo behendig beklemt/ dat sy bevonden werden haar eygen oordeel uyt te spreken. 2. Als hy soo sinrijke soete welgepaste/ en kragtig uytbeeldende gelijkenissen voortbrengt/ als men met eenige gedagten soude konnen bedenken/ en daar in bely ... de gewoone sinne-beelden van de Propheten.

Getrouw en assurant in bestraffingen en waarschouwingen.

§ 6. Assurant en getrouw vinden wy hem ook na de gewoonte der Propheten/ die self sijn overtuygende waarschouwinge en bestraffinge rigt tot sijn vyanden/ en sig niet en ontsiet haar in het aangesigte hare sonden en bloedschulden te verkondigen; op dat sy geen verschooninge of voor-

voorwensel behielden / of schoon dat hy wist / dat hy daar door seer stonden verbittert te werden: Hy noemt een schuyt een schuyt: hy en vleyt niemand / nog soekt haar kussens onder de ellebogen te naeyen / maar geeft alle morgen het regt in 't ligt, daar en ontbreekt niet. Schoon hem wel bewust is / dat de verkeerde van geen schaamte en weet. *Zeph.* 3:5.

Met wien God was.

§ 7. Wy sien ook dat Godt met hem was / die sijne vyanden tot dien tijd toe beteugelde / tot de uyre der magt der duysternisse toe. Sy en dorsten hem niet aantasten / schoon hy op de vloer van den Tempel-berg haar soo wederstont in het aangesigte / nadien dat de menschelijke vreese voor de schare / door Gods sonderlinge bestieringe tot op den bestemden tijd toe / haar merckelijk te rug hielt.

Een Propheet bove alle andere in wien de blijken waren vanden Messias.

§ 8. Met een woord / hy was die Propheet, welke meer als Moses was / de Messias selve / nademaal men klaarlijk vertoont. 1. Dat hy alle knoopen wist op te lossen. 2. De vreese des Heeren kon rieken, en haar ontmoeten in hare gedagten; alle hare raatslagen waren hem bekent / waar mede sy hem aan boort quamen: en wat dat sy antwoorden souden / daar na waren sijn voorgaande redenen al geschikt. 3. Hy sprak ook als uyt den hemel / sonder voor-rede soo seyt de HEERE, maar met dat gesag 't geen Gods sone toequam. Voorwaar ik segge uw, dat de tollenaars en de hoeren uw voorgaan in het Koninkrijke Gods. 4. Indien hy een waaragtig Propheet is / soo kan niemant twijffelen of hy is die groote Propheet / de Messias selve: nademaal hy sig niet alleen hier in den tempel aanstelde / als de HEERE van den tempel: maar hem-selven ook in de huys-bestellinge der kerke voorstelt / als de Sone in vergelijking van alle de andere / die maar dienstknegten waren: en toont / dat hy de erfgenaam van alles was / en daarom vervolgt wiert.

Die met een heylige gewillig-heyd de dood in 't gemoete liep.

§ 9. Doet hier by / dat Jesus soo sprekende van sijn uytgang / en daar van niet meer handelende in 't verborgen met sijne discipelen / maar in 't openbaar voor al 't volk / ja met die gene self / die hy wist dat hem souden dooden / terwijl hy haar dat self aankundigt / dat sy de bouw-lieden waren, die desen steen souden afkeuren en hem souden dooden; daar mede heeft getoont / hoe dat hy ontrent die kruys-dood was gesind en gestelt in sijn gemoed: namentlijk / wel versekert / gewillig / en onverschrocken / dog met een verbuit met die verwagtinge en dat vertrouwen / dat hy door Gods wonderlijke mede-werkinge tot een hooft des hoex souden werden, terwijl hy soude gestelt werden in die magt / in wiens beheering hy haar vergruysen soude / en als vaten eens pottebackers te morsel slaan. Soo blinkt sijn heyligheyd / als het middag-ligt.

Besluyt.

§ 10. Waar uyt wy dan te besluyten hebben / dat Jesus, te doen hebbende met een goddeloosen raad; en gebleken zijnde die groote Propheet te zijn / diens voorseggingen waaragtig / diens reden wonder wijs / diens bestraffingen getrouw waren / soo dat Godt met hem was / en hy de Sone Gods is; belaagt uyt een boosen raadslag / en dat die sijn vyanden is gelukt / om dat het in Gods raad soo besloten / in sijn prophe-

pheeyen soo voorsegt / van Jesu gewilligheyt soo omhelst / en in de sake self soo oorvoor bevonden is: Dewijl hy door die vernederinge verhoogt/ ja daarom soo uytter maten verhoogt moeste werden. Het welke dan geschiedende niemant sal ergeren / die sijn kruys-dood niet dese oogen aansiet. Soo kragtig wapende ons dan Jesus tegen de ergernissen van sijn kruys!

HET XXII. CAPITTEL.

De korten Inhoud.

HIer draagt ons de Euangelist in de eerste plaatse *de gelijkekenisse* voor *van de koninklijke bruyloft*, waar in Jesus sijn voorig discours agtervolgende, de loop van sijn koninkrijk nog nader verklaart, vertoonende hoe de Joden om haar ongeloove en vyandige tegenstand tegen het Euangelium souden werden gestraft, de Heydenen in hare plaatse aangenomen, en de kerke van een ander verderf werden gesuyvert tot volmakinge van de ruste en rustige vrolijkheyd des bruylofts. DAAR NA wert 'er overgestapt tot een verhaal van der Joden *raadslag*, welken sy wederom op een nieuw namen *om Jesum*, hoe sy hem best konden *te verstricken in sijne redenen*; mitsgaders de uytkomste van dese hare voorgenomene versoekingen tot reputatie van Jesu wijsheyd, blijk van sijn onschult, en beschaming der gener, die haar tot dit eynde lieten misbruyken: invoegen dat dit hooft-stuk in twee hooft-deelen kan begrepen werden.

1. De Parabel van de Koninklijke Bruyloft. *Verss.* 1-14.
2. Het vrugteloos pogen der Joden, om Jesum in sijne redenen te verstricken, ten toone gestelt. *Verss.* 15-46.

1. *De Parabel van de Koninklijke Bruyloft.*

Verss. 1 - 14.

Korte opening van 't regte verstand der woorden.

Vers 1. E*Nde Jesus antwoordende.* Dat is: Sijn reden wederom tot nader voldoeninge van de saak opheffende: want antwoorden komt dikmaal in den Euangelio voor in die betekenisse van sijn reden aan te vangen/ schoon men van niemant gevraagt en was: misschien om dat in de sake self een vrage gelegen is / en een reden / die een verantwoordinge vereyscht / op dat deselve geen misduydinge of misvattinge soude onderworpen zijn.

In de voorgaande gelijkenisse had Jesus aan de Joden bekent gemaakt hoe dat sy den sone van den Heere des Wijngaarts souden dooden: en hoe daarom het koninkrijke Gods van haar soude werden weg-genomen / ende eenen volk gegeven / dat sijne vrugten soude voortbrengen: Over dit stuk mogt men vragen; of die uytgekose natie dan soo plotselijk en soo ligtelijk soude verworpen werden? en of dat volk uyt de Heydenen geroepen / soo gantschelijk soude behartigen het belang van Jesu koninkrijke / dat haren arbeyd de volkomene vrugten van den wijngaard soude toebrengen? Hier op antwoord Jesus, en herhaalt dit stuk in een parabel / die de gantsche saak wat nader ontswagtelt.

Sprak tot haar wederom. Wel te verstaan tot de scharen / waar onder dan ook de Overpriesters en Schriftgeleerden haar selven bevonden; die Jesum lagen leyden en occasie sogten / hoe sy hem best mogten vangen.

Door gelijkenissen. Siet Matth. 13: 3.

Vers 2. *Seggende, het koninkrijke der Hemelen.* Dat is. Het huys-bestier van het Rijke Christi / welke is de gemeynte des N. T. waar over de Christus regeert.

Is gelijk een seker Koning. Gr. Een mensche die een Koning was. Die rijk van vermogen en souverain van gesag was.

Men moet wel agt geven / dat de regeringe van Christi rijk / hier vergeleken wert by soodanigen bestier / als een Koning houden soude ontrent de bruyloft van sijnen sone: daar dan soodanige gevallen tusschen tweeen quamen / gelijk als hier in dese gelijkenisse werden opgeworpen.

Die sijnen sone eenen bruyloft bereyt hadde. Dat is. Die tot verheerlijking van den trouw en trouw-dag sijns soons over soo een gewenste vereeniging een bly maaltijd hadde toegerust; om daar in een t'samen vloed van menschen te onthalen / die dese heerlijkheden waar mede de bruydegom is gekroont / en de bruyt begenadigt / souden aanschouwen en met blijdschap verheffen.

De bereydselen van die bruyloft hebben des Bruydegoms VADER tot haren autheur / die een Koning is / en een Koninklijke toestel derhalven beschickt / bestaande in groote vercieringen van de Bruydegom en Bruyd; in toerigtinge van treffelijke spijs en drank / en in't verwecken van allerleye vreugde-gesang.

Vers 3. *Ende sond sijne dienstknegten uyt, om de genoodigde ter bruyloft te roepen.* Dat is: Te halen en op te brengen; want na ouder gewoonte noodigde men de Bruylofts-gasten een geruymen tijd voorheen tot de Bruyloft / maar wanneer daar na de tijd gekomen was / waar op men die hoog-statelijkheyd soude vieren / dan wierden deselve persoonen op de uyre van de maaltijd wederom begroet / en tot dese statie afgehaalt: gelijk Grotius hier seer wel heeft aangemerkt.

Ende sy en wilden niet komen. Verstaat dit van het meeste deel der selver; die dan weygerden tot de Bruyloft in te gaan waar toe sommige wel eenige voorwendsels / en redenen van schijn by brengen; maar die van sulken klem niet en zijn / dat sy de saak konnen voldoen: weshalven / die weygering gerekent wert / gelijk het ook in de grond gelegen was / voor onwilligheyd: waar in de goedheyd des Konings niet weynig wiert versmadet.

Vers 4. *Wederom sond hy andere dienstknegten uyt.* Door een overvloedige goedertierentheyd op dat sy geen voorwendsel en mogten hebben / en haar door soo overvloedige weldadigheyd

nog mogten laten tot reden brengen: of dat hy andersints haar wederstrevigen Geest te naakter mogt uythalen / en deswegen de regtveerdigheyd van sijne oordeelen soo veel klaarder ten toon stellen.

Seggende, segt den genooden: Siet ik heb mijn middagmaal bereyt. De bestemde tijt was niet alleen verschenen; maar de spijse en al den toestel was bereyt; het en quam niet gelegen om nu uytstel te soeken; die onkosten en moesten niet te vergeefs gemaakt zijn: en daarom stont het in redenen / dat de genoodigde haar nu niet en moesten t'soek maken.

Dese maaltijd wert een middagmaal genaamt / om daar mede te toonen hoe eenige het overige van den dag niet hebben willen verliesen in de Bruyloft / die daar hingen aan de winste van haren acker en koopmanschap.

Mijn ossen [Gr. mijne stieren] *ende de gemeste* beesten *zijn geslagt.* Soo geeft men te verstaan wat groote kosten en moeyten datter aangewent zijn / om de disch-genooden van dit Bruylofts-feest te ontfangen: want onder de edelste tractementen / die een tafel vercieren / wert het vette en gemeste gerekent: gelijk men sien kan Prov. 8: 2. 15: 17. Luc. 15: 23.

Ende alle dingen zijn gereed. Al watter tot sulken toestel van nooden was dat stont nu veerdig en was geprepareert / om genuttigt te werden.

Komt tot de Bruyloft. Dese woorden vloeyen als een besluyt van verpligtinge uyt de voorgaande redeneringe.

Vers 5. *Maar sy sulks niet agtende.* Die redenen en consideratien in de wind slaande / tot hoon en oneere des Konings / en tot kleynagting van de weerdigheyd des bruylofts.

Zijn henen gegaan, dese tot sijnen acker, geene tot sijn koopmanschap. Elk tot de besigheden van sijn dagelijks beroep agtende haar beoogde voordeel ver boven de aangebodene vreugde van soo hoog-statelijken bruyloft.

Vers 6. *Ende de andere.* Gr. De overigen, dat is / de eerste der gener / die onder de genoodigde waren onwillig geweest.

Grepen sijne dienstknegten, deden haar smaatheyd aan, ende doodense. Sy grepen haar, om se te besluyten in haar gewelt: sy deden haar smaatheyd aan met woorden en werken; haar door smaat-redenen onteerende / en als quaatdoenders mishandelende: en sy doodense, in haar uyterste verwoetheyd.

Vers 7. *Als nu de Koning dat hoorde wiert hy toornig.* Dat is: Ontsteken / om van sulken snooden bedrijf wrake te nemen / op dat sulken strafweerdig schelmstuk niet ongestraft door en ging: hier eyndigden van de Proceduren van sijne sagtmoedigheyd.

Ende sijne Krijgs-heyren sendende. Die tot bescherming van de goeden / en tot straffe van de quaden het sweerd voeren op des Konings bevel gebruyken.

Heeft die doodslagers vernielt. Ten aansien van hare persoonen.

Ende hare Stad in brand gestoken. Het is de gewoone straffe van muytinatie tegen een Koning / of van eenig ander hoon aan hem bewesen / dat soodanigen Stad met hare Inwoonders de straffe dragen / en dat haar puyn-hoopen tot een gedenkteken blijven / op dat andere leeren vreesen.

Vers 8. *Doe seyde hy tot sijnen dienstknegten.* Die op de noodiging haar opsigt hadden/en om de saken van de bruyloft waar te nemen.

De bruyloft is wel bereyd: maar de genoodigde en waren het niet weerdig. Verstaat soo Koninklijken onthaal / en heerlijk tractement / als ik hier bereyd hebbe / en waren sy niet weerdig: over-

 mits

mits sy deselve door kleynagting soo smadelijk agter de hand wierpen / en de dienaers daar van soo ondankbaar bejegenden.

Vers 9. *Daarom.* Op dat dese bereytselen niet te vergeefs souden zijn.

Gaat op de uytgangen der wegen. Gr. Op de tweesprongen der wegen, alwaar de wegen malkanderen kruyssen en doorloopen / daar men dan veel volks van alle kanten siet heen en weder keeren en voorby gaan: daar men ook vlakten en pleynen vint / die tot vertieringe van veel volks bequaam zijn.

Ende soo veele als gy der vinden sult, roeptse tot de bruyloft. Soo veele als'er hun dan sondeń voorkomen sonder onderschept van geslagt of natie van staat of conditie / bekend of onbekende: sy moesten se alle hier toe roepen / en deswegen inbrengen alle die gene die haar daar toe lieten binden.

Dit bevel en komt hier ook niet vreemd in / nademaal het aangemerkt wert / dat de Joden immers de rijke onder haar wel gewoon waren de arme reysigers op te schorten / om die ook aen hare maaltijden aan te setten; welke dan soo lange nedersitten op bank of stoelen / tot dat de genoodigden ook gekomen zijn om daar na haar plaats te ontfangen aan de maaltijd: gelijk yemant uyt den Thalmud Tract. Beracoth. Fol. 43. 1. en des selfs glosse wel neerstig heeft aangeteykent.

Vers 10. *Ende deselve dienstknegten uytgaande op de wegen.* Buyten de Stad.

Vergaderden alle, die sy vonden. Sonder onderschept / wie haar maar voorquam.

Beyde quade en goede. Dat is: Soo wel quade, als goede, om te kennen te geven / dat dese vergaderinge was een gemengde menigte / die alhier niet en waren ingegaan / nog ook tegenwoordig daar in verkeerden met sulken herte / als soo ontsagchelijken bruyloft wel vereyschte.

Ende de bruyloft wiert vervult met aansittende gasten. *De Bruyloft wiert vervult;* dat is / de bruyloft-zale; Daarom leest de Syrische vertalinge: Het huys der maaltijd [dat is / de eet-zale/] wiert vervult met aansittende gasten.

Gr. Met aangelegene; of om dit wat klaarder te vertalen / met die gene, die ter disch aangelegen waren. Want / dat men van oudts de maaltijd hielt in een leggende gestalte des lichaams / 't geen over zyde sig een weynig opschoorde door hun leun en steun te nemen op de slinke-arm / dat is van overlang uyt de oudtheyd uytgehaalt en ontdekt.

Vers 11. *Ende als de Koning ingegaan was.* Die sijnen soone met dese bruyloft verheerlijkte / en daarom sig aan dit stuk gelegen liet / hoe dat alles daar al toeging / nadien hy de eere sogt van sijn soon / en die behartigde / dese was de Koning, die nu inging in dese eet-zale, en aldaar sijn presentie vertoonde.

Om die aansittende gasten [of die gene / die ter disch aanlagen] *te oversien.* Met een oog van naauwkeurig ondersoek / 't geen wel agt soude geven / of alles met de betamelijkheyd van die bruyloft wel over-eenstemde.

Wanneer de vreugde van de bruyloft is aan 't woelen / dan siet men dat elk sijn aart betoont / en die den aap in den mouw had / laat hem noyt eer / als in dit geval uyt spatten; hier was dan de tijd en plaatse; waar in op alle uytsporigheden moeste werden gelet / en in tijds gesorgt voor het gerustig eynde van de bruyloft.

Sag hy aldaar een mensche niet gekleet zijnde met een bruylofs-kleet. Dat is: Wiens kleed niet met den eysch van de bruyloft over een quam: en die met sijn vreemd gewaat onder alle die quaden/ dewelke in dese eet-zale mede waren ingestroomt/

stroomt / uytblonk / als de stoutste en gebarelijkste op wien alle de andere als op haar hooftman sagen / en in wiens persoon / alle quaad konde werde beteugelt en afgesneden.

Een wit kleed van fijn lijnwaad schijnt van oudts verkoren voor het eerelijkste gewaad om een blymaal mede te vercieren. Siet Eccl. 9. 8. Apoc. 3: 18. 19: 14. En het wierdt voor een affront en schande gerekent / als yemand anders verscheen aan den disch. Daarom voer Cicero in sijn pleyt-rede tegen Vatinius te wonder uyt / en wierp hem voor: *Quod cœnaverit atratus, cum ipse epuli Dominus, atque Arrius albatus esset*; dat hy in 't swart het Avontmaal gegeten hadde, daar de Heer van dat gastmaal en Arrius in 't witte aanlat. En Horatius l. 2. sat. 2. *Festos albatus celebret*; ofschoon hy hoogstatelijke dagen in 't witte viert. Vide & Feith. Ant. Homer. p. 146.

Vers 12. *Ende seyde tot hem Vriend.* Gr. Geselle, of Kameraad. Een woord en aanspraak van scherp verwijt / waar door men te verstaen geeft / dat yemand onder schijn van vrientschap wat sinlis verborgen houd.

Die sig selven aanstelde als een gesel en medemacker / maar met oogwit/om te gemackelijker en te veyliger te beschadigen / die is trouweloos en sijn voorwensel wert hem hier met een schampere herinnering te gemoete gevoert.

Hoe zijt gy hier ingekomen geen bruyloftskleed aan hebbende? De vrage is hier na de wijse en maniere op welke dat hy is ingekomen in die eet-zale: door wat behendigheden / door wiens behulp en onder wat faveur sulks was toegegaan.

Soo vraagt men ook in verwondering / en dan beteekent dit woordeken hoe, de groote stoutmoedigheyd van desen mensche / hoe dat hy heeft derven bestaan in sulken gewaad dese Koninklijke zale te genaken / ja daar in te treden / daar hy wist / dat die gene het gesag hadde / wiens yver groot / wiens jalourshеyd naauwgevoelig / en toorn verschrickelijk was.

Ende hy verstomde. Gr. Hy wiert gemuylbant. Een spreekwijse genomen van de beesten / die de muyl door een band gesloten wert: en van daar wert het overgebragt tot de beteekenisse van verstommen / wanneer yemand mond en tong soo gesnoert wert / dat'er geen redenen tot verschooning / of tot verantwoording meer voor hem te vinden zijn.

Insonderheyd schijnt de parabel te oogen op dat oudt gebruyk / 't geen aan de veroordeelde ter dood vergunde om vol van wijn / en sat van spijs / nog drie dingen te spreken die 't haar beliefde / maar daar na wierdense stom gemaakt / en met een besnoorde mond ter dood geleyt: gelijk uyt Zenobius aangetekent werd.

Vers 13. *Doe seyde de Koning tot de dienaars.* Niet tot de dienstknegten te voren gemelt: maar tot een ander soorte van dienaars / die hier in de Grondtext daarom ook met een ander woord van een anderen oorsprong benaamt werden.

Bindet sijne handen en voeten. Gr. Sijne voeten en handen gebonden hebbende. Hier valt dan die quade Bruylofts-gast in 't oordeel / en over hem wert bevel gegeven om aan hem te doen / gelijk aan die gene/die in handen van Justitie vallen / plag te geschieden.

Men soude hem binden aan sijne voeten, op dat hy verhindert wiert sijn straffe te ontvlieden: en aan sijne handen, op dat hy geknevelt zijnde / wiert belet hem selven tegen de Justitie te verweeren.

Neemt hem weg. Dese woorden werden

den van de oude Latijnsche vertalinge/ gelijk ook van de Syrische en Arabische over 't hoofd gesien/ of om dat sy in eenige Griekische exemplaren van dien tijd niet en wierden gevonden/ of om dat daar in geen bysondere kragt van beteekenisse wiert erkent/ die niet in 't volgende is begrepen; Want/ dat is dikmaal de lands-aart van sommige volkeren eenige woorden/ die van geen bysondere klem zijn/ uyt een gewoonte in de reden te laten in vloepen. Soo hier neemt hem ende werpt hem; dat is blootelijk/ werpt hem, &c.

Ende werpt hem uyt in de buytenste duysternisse. Dat is: In een gevangenisse van de uytterste duysternisse/ daar son nog maan en schijnt/ waar in men die gene plag op te sluyten/ die men aan de swaarste misdaden schuldig hielt. Siet Matth. 8: 12.

Daar sal zijn weeninge, ende knersinge der tanden. Dat is: Laat hem daar soodanig gepijnigt werden/ dat hy van droefheyd uyt het gevoelen van sijn smerte weene/ en dat hy kners-tande van verdriet.

Vers 14. *Want, veele zijn geroepen.* Met de uyterlijke roepinge/ die haar heeft bewogen om tot het Christendom te komen/ nademaal de Bruylofts-zale vervult wiert met aansittende gasten.

Maar weynige zijn uytverkooren. Siet Cap. 20: 16.

De toepassinge van dese Parabel.

DE ware beduydenisse van dese parabel legt klaar in 't oogmerk Christi: want de sake selve spreekt/ dat Jesus door hadde den wederspannige Joden te voorseggen/ wat straf dat hun om haar ongeloovigheyd en vyandige wederstand tegen het Euangelium door Gods regtveerdig oordeel soude aantreffen: en hoe dat dies niet tegenstaande het rijke Christi tot dien luyster soude geavanceert werden/ die in de Propheten was voorsegt. Nadien dat sy door hare verbremdinge occasie souden geven tot de roepinge der Heydenen/ en dat God die Gemeynte namaals ook soude suyveren van de besmettinge/ die door den afval komen soude/ als hy in 't hooft van de afvallige een *exempel* van sijn gestrenghevd soude voorstellen: De Heydenen souden dan ingebragt werden in hare plaatse: maar alsoo de Kerke in dien staat ook een mengsel van quaden soude onder haar bevinden/ soo heeft Jesus dese saak hier willen inbleyten/ op dat de Joden/ die de Synagoge des Antichrists souden aansien voor de eygen Christen Kerk/ en haar daar over souden ergeren/ in dese waarschouwinge een grond konden vinden/ waar haar misslag eens soude ontdekt werden: dewijl de Kerk ook van dat quaad soude gereynigt werden.

Hier wert dan de gantsche huyshoudinge des N. T. [dewelke een is met de regeeringe van het Koninkrijke der Hemelen.] uytgebeelt onder de gedaante van een Bruylofts-feest/ waar in God de Vader voorkomt als de Heere des huyses, de Koning en de bestierder van alles; Wiens Sone is de Christus/ dien hy self ook/ tot Koning gesalft heeft over Sion/ dewelke hier voorkomt als de Bruydegom, wiens Bruyd is de Kerke: welke beyde door een geestelijk houwelijk vereenigt zijnde van God

God voorgestelt werden in groote cieragien/ waar over blijdschap moeste zijn op der aarde/ en daarom heeft God alles willen bereyden/ wat dat dienen kan tot voedsel van die blijdschap en prijs van die gemeynschap met Christo. Het gemeste dat geslagt was beduyde de offerhande des lighaams Christi/ waar in de conscientie van een verlegen sondaars de eenige grond van vertroostinge en geestelijke blijdschap vinden kan. Tot die aangename tractementen in dien dag der genade waren de Joden al lang voor henen genoodigt, en aangesogt door den dienst van Moses en de Propheten/ en wel bysonder van Johannes de Dooper met sijne Discipelen/ welke de vriend en speelgenoot des Bruydegoms was. Joh. 3: 29. Maar naderhand/ doe Jesus was gekruycigt en wederom opgestaan van den dooden/ en dat de Bruydegom was ingegaan in sijn binnenkamer/ alles gereed zijnde/ om de geloovigen nu te verheugen/ en de zegeningen Abrahams deelagtig te maken/ doe wierden de Joden nader aangesproken door de stemme des Euangeliums/ die haar bekent maakte/ dat God alles nu hadde gereed gemaakt/ en dat de tijd der genade en der vreugde daar nu was/ sy souden dan nu ingaan in de ruste. Daar toe hebben gearbeyd alle die Apostelen en dienaars Christi/ die op het Pinxter-feest met den heyligen Geest wierden aangedaan.

Maar/ wanneer men verwagtede/ dat die kinderen des Koninkrijx souden ingaan/ doen sag men de gantsche saak een verkeerden uytslag nemen; want sy betoonden haar onwillig: en ongehoorsaam tegen de roepende stemme des Euangeliums. Ja/ wanneer God naderhand noch andere dienstknegten verwekte/ als Paulus en Barnabas, &c. die met nieuwe instantien haar aanspraken/ en in wiens persoonen sy schenen nieuwe bewijsen te hebben van de waarheyd des Euangeliums/ soo verbreemden sy haar maar dies te meer; sogten vonden en voorwendselen/ en andere ontstaken in hittige toorn tegen de dienstknegten des Heeren. Haar acker en koopmanschap betekent haar aanklebentheyd aan haar erfland Canaan/ en aan hare verdere gescheften waar by sy waanden meerder voordeel te doen: waar onder de oeffeningen van den Tempel-dienst wel bysonder behoorden/ in welke geen kleyne koopmanschap en handel gedreven wiert/ 't geen haar oorsaak was van hunne ongeloovigheyd: Soo hebben sy ook Jacobum de broeder des HEEREN na Stephanus en meer andere gedoodet/ en selfs de Romeynen en Heydenen tot der selver vervolginge aangehitst.

Om welke dingen de toorne Gods ook is gekomen over dese natie/ want God heeft sijne Heyrlegers de Heyren en benden der Romeynen/ die sijnen raad onwetende dienden gesonden/ en heeft dese doodslagers, op wien soo swaare bloedschulden lagen vernielt, en hare Hooftstad, welke is Jerusalem doen steken in den brand, en verwoesten/ tot dat sy ten puynhoop geworden was: waar van de Historie alomme bekent is. Men sie maar na/ 't geen de Joodsche Historie-schrijver Josephus, die daar van oog-getuyge was/ heeft nagelaten in sijn beschrijvinge van de Joodsche Oorlogen.

Even-

Evenwel toonde Jesus, dat sijn Bruyloft haar voortgang soude nemen / en dat men in stede van die eerst-genoodigde andere soude roepen van den wegh. En dit is vervult in de Roepinge der Heydenen, tot de welke de Dienstknegten Christi gesonden zijn ter occasie van der Joden afval / waar toe de plaatse Act. 13:46. wel dient overwogen. Paulus, staat 'er / en Barnabas vrymoedigheyd gebruykende, seyden tot de Joden die haar leere wedersprahen en lasterden / Het was noodig, dat eerst tot uw het woord Gods gesproken soude werden: dog nademaal gy het selve verstoot, ende uw selven des eeuwigen levens niet weerdig en oordeelt, siet wy keeren ons tot de Heydenen: vers 47. want alsoo heeft ons de Heere geboden: Ik hebbe uw gestelt tot een ligt der Heydenen, op dat gy soudet zijn tot saligheyd tot aan het uyterste der aerde. Tot dien eynde gaf de Koning van bevel / dat de dienstknegten souden uytgaan buyten de stad Jerusalem en 't Joodsche Land / op de tweesprongen der wegen. Dat is: Op sulke plaatsen daar veel menschen malkanderen bejegenden / gelijk die vermaarde steden van Asien en Griekenland waren. Antiochia, Ephesus, Athenen, Corinthen, &c. En dat sy uyt dat Heydendom alles wat haar voorquam / 't geen maar gehoor gaf / souden vergaderen en inbrengen in de kerke sonder onderscheyt van geslagten natien of tongen / welcke besendinge geen kleyne vrugt verschafte; want daar door ging het Euangelium door de wereld als een blixem / soo dat men in 't korte in alle gewesten de Christenen sag tot een ontelbare menigte aangewassen: eene Paulus had al vroeg van Jerusalem af tot aan Illiricum toe het gantsche land vervult met Christenen. Rom. 15:19. Soo dat het woord der waarheyd des Euangeliums gekomen was tot in de geheele wereld en vrugten voortbragt, eer dat de Apostelen haar oogen sloten voor dit sonnen ligt Col. 1:6. Maar dit was 'er af / dat soo kragtigen overreding onder de heydenen een vergadering van menschen t'samen bragt / die alle niet en waren van den regten aart: de Christen-kerke bevont eer lang dat sy een mengsel was van goeden en quaden: en daarom wel noodig een reformatie behoefde. Hier toe had de Koning ook een sekeren tijd en stont bestemt / waar in hy de bruyloft van sijn sone willende nog meer verheerlijken tot dien eynde te rade was het quaad / dat uyt dit mengsel der quaden ontstaan was / te suyveren: dit heeft hy begonnen uyt te voeren met de reformatie der kerke in de dagen onser Vaderen: hy is ingegaan; die te voren scheen geweken van sijn kerk doe den afval gestegen was in top / doe de getuygen Propheteerden in sacken / doen men het hoeren liet song / en datter niemant was die de minste der sonden beteugelde: die de Heere des huyses, die doe van verre stont is wederom ingegaan, en heeft hem selven geopenbaart / dat hy quam / om over die wan-order besoekinge te doen / en deswegen om eerst sijn aansittende gasten te oversien, dat is te ondersoeken en te ontdecken. Dit geschiede / doe God wederom door sijn geest nieuwe gaben en genaden gaf / waar door hy de vroomen de oogen opende om te konnen sien het verval der kerke; doe ontdekte hy een mensche; de mensche der sonde / de sone des verderfs / in wiens oordeel dat de genesinge van dit verderf al-

alleen kon gebonden werden: hy toonde / dat deselve geen Bruylofts-kleed aan hadde; niet was geschikt na den eysch van desen bruyloft / de-welke vereyste die fijne witte kleederen, die gewassen zijn in het bloed des lams / onbevlekt van het vleesch / en die tot betooninge van blijdschap gedragen werden. Ziet Apoc. 3: 18. 19: 14. De saak spreekt van selfs / dat hier gesien wert op de Antichrist, de pauselijke stoel / in wiens stant dat vals genaamde Christendom staat / en met wiens val ook alles sal ter neder storten. Na dat die mensche dus loopt in 't gesigte / dragende geen Bruylofs-kleed, maar het gewaad van een dwasen herder; soo wert hy van de huys-heer aangesprooken / te reden gestelt / en overtuygt tot verstommens toe / 't geen geschiet is door de kragtige opening van Gods woord / welkers stemme hy niet en kan verdragen sonder in sijn conscientie te verstommen: gelijk het ook een bewijs is van sijn verstomming, dat hy niet wil gerigtet en geoordeelt werden van het woord Gods / maar dat sy haar toevlugt nemen tot de traditien / en dat sy alle disputen / daar in sy op Gods woord souden moeten antwoorden / door duysent vonden soeken te ontwijken / steunende op haar prescriptie / op de onfeylbaarheyd der kerk / op de noodeloosheyd der schepdinge en diergelijke uytvlugten meer. Waar op hy dan nog moet werden gebonden, om niet meer te konnen schaden. Uytgeworpen buyten de kerke niet alleen / maar buyten de agting van een Christen prelaat te zijn; en het staat te gebeuren / dat men hem sal sien opgesloten in de buytenste duysternisse, daar weeninge zijn sal en knersinge der tanden. Wanneer die Molen-steen sal in de Zee geworpen werden / en niet meer zijn.

Betooninge, dat Jesus *soo gereed staande om te lijden en egter met een volle versekertheyd propheterende van den loop van sijn Koninkrijke, hem betoont heeft een waar en Goddelijk Propheet te zijn.*

§ 1. Alhoewel dat de dood vast naderde / en Jesus wist / dat hy na twee dagen soude gekruycigt werden / soo bleef hy nogtans in die volstandige versekertheyd / dat de dood sijn koninkrijk niet soude verhinderen: maar dat sy een nootwendig bereytsel soude zijn tot des selfs volmakinge; dat anders sins sijn koninkrijk was als een bruyloft sonder geslagt vee: Sonder eerlijk tractement / daar geen vreugde zijn kan: maar nu sijn eygen dood aanmerkende als een slagting van ossen en gemest vee tot een bruyloft / soo gaat hy assurant en couragieus voort te vertoonen / hoe dat sijn koninkrijk daar op soude doorbreken / en wat order van saken en voorvallen daar in soude te verwagten zijn. Sulken assurantie en had niemant / die soo swanger ging met de bedenkingen des doods / als die aangeblasen wiert van een hooger Geest.

Dat JESUS de dood voor oogen hebbende, sig in de toekomstige staat sijns Koninkrijks toonde assurant als aangedaan met een hooger geest.

 § 2. Wan-

En dat hy sprak in wijsheyd met een over-een-stemminge vande Propheten des O. T.

§ 2. Wanneer wy de wijsheyd van dit discours / en 't beleyd der saken daar mede ook gaan vergelijken / soo sien wy seer ligtelijk / dat die Geest / die in Jesu sprak niet en was uyt den afgrond / maar van boven: overmits dat sy geheel met den Geest van Moses en de Propheten overeenstemt / en niet anders / als haar regtsinnige leere op een onberispelijke en hoog verligte wijse heeft voorgestelt. Als men eens leest / wat dat Salomon schreef Prov. 9: 1-6. van de opperste wijsheyd. Sy heeft haar huys gebouwt, sy heeft haar seven pilaren gehouwen. Sy heeft haar slagtvee geslagt, sy heeft haren wijn gemengt, ook heeftse hare tafel toegerigt, sy heeft hare dienstmaagden uytgesonden: sy noodigt op de tinnen der hoogten der stad. Wie is slegt? hy keere sig herrewaarts: tot den verstandeloosen seyt sy komet, eetet van mijn brood ende drinkt van den wijn dien ik gemengt hebbe. Verlatet de slegtigheden ende levet: Wie en bespeurt niet/ hoe dat Jesus dese koninklijke maaltijd heeft willen nader verklaren/ en haar bysondere uytkomste / nademaal self in die plaatse niet anders beoogt wert / als hoe de selfstandige wijsheyd de sone Gods sijn Huys, 't geen Salomons Tempel uytbeelde / de Kerke des N. T. soude bouwen / en daar in Joden en Heydenen de Koninklijke tractementen van sijn genade in vollen overvloet laten toedienen. Die Geestelijke maaltijd noemt Jesus een Bruyloft uyt Cant. 3: 11. Ter eeren van de sone des Konings, soo noemt hy de Messias uyt Psal. 72: 1. die de Bruydegom is/ en sijn Kerke de Bruyd. Cant. 4: 9-12. 5: 1. Psal. 45: 10. 14-18. Door een bysondere ondertrouw. Hos. 2: 15, 18, 19. En onder veel heerlijke vercieringen Jes. 62: 5. Hier toont Jesus de eerst genoodigde op den regten tijd onwillig / hartneckig en gantsch wederstrevig / soo dat de Huys-heer sig moest wenden tot andere bruylofts gasten: waar mede Jesus klaarlijk siet op de prophetie Ies. 65: 1, 2, 3. Ik ben gevonden van die, die na my niet en vraagden; ik ben gevonden van de gene, die my niet en sogten, tot het volk, dat na mijnen name niet genaamt en was hebbe ik geseyt, siet hier ben ik, siet hier ben ik. Ik hebbe mijne handen uytgebreyt den gantschen dag tot een wederstrevig volk, die wandelen op een weg, die niet goet en is, na sijne eygene gedagten. Sijn eygen volk was wederstrevig / maar egter was hy bekent en aangenomen van een ander volk/ dat voorhenen na sijnen name niet genoemt was / dat in sijn eygen wegen liep sonder hem te soeken/en tot wien hy sijne boden sont om haar te roepen / die na hem niet en vraagden / Siet ook Ies. 29: 17, 18. Ezech. 3: 7. En tot dien eynde soude de wet uyt Sion uytgaan en des Heeren Woord uyt Ierusalem. Ies. 2: 3. Ja een grooter menigte / die sig een hooft soude stellen, soude uyt den lande Israels optrecken, om tot haar broederen te seggen Ammi, en tot hare susteren Ruchama Hos. 1: 11, 12. Als dan souden de wederstrevige de straffe dragen / die de Bruyloft versmaat en de dienstknegten mishandelt hadden. Van dit oordeel spreken de Propheten. Deut. 32: 22-25. Ies. 5: 5. 6: 9. 10: 13-17. 32: 10-14. 50: 11. (NB) 66: 4-6. Dan 9: 27. &c. Daar na soude men bevinden / dat de Kerke was vermengt geweest met quaden: van welk mengsel de Prophetie spreekt / Ies. 11: 6, 7. De wolf sal met het lam verkeeren, ende de luypaart

paart by den geyten bok nederleggen, ende het kalf, en de jonge leeuw, ende het mest-vee t'samen, ende een kleyn jonksken sal se drijven. Maar eyndelijk soude het hooft der Hypocrijten ontdekt en geoordeelt werden. Welke is die gene/ die het gewaad eens dwasen Herders soude aannemen. Zach. 11: 15-17. En die als haar hooft soude gestraft werden/ volgens de Prophetien/ Deut. 32: 43. Psal. 110: 6. Hab. 3: 13.

§ 3. In dese verwagting ging Iesus ons hier van beschrijven den gantschen loop van sijn Koninkrijk/ en dat in sulken juysten schickinge/ en vervolg van saken/ als de uytkomste ons ook heeft bewaarheyd: de afval der Joden/ de roepinge der Heydenen/ en dat wel by occasie van der Joden ongeloove. Het oordeel Gods over der Joden stad en staat/ de vermenging der Christen Kerk/ en 't hooft der Huychelaren daar in ontdekt en gestraft; alle sulke omstandigheden/ die wy in onse Historische toepassing vol sin en soetigheyd/ en in de uytslag volkomen bewaarheyd vonden. Dese dingen geven immers aan desen spreker dit aansien/ dat hy was een waarachtig Propheet van God gesonden/ en sprekende uyt God. Want gelijk Daniel segt Cap. 2: 21/ 22. Hy verandert de tijden ende stonden, hy set de Koningen af, ende hy bevestigt de Koningen, hy geeft den Wijsen wijsheyd, ende wetenschap den genen die verstand hebben, hy openbaart diepe ende verborgene dingen, hy weet wat in 't duystere is, want het ligt woont by hem.

Uyt de vervullinge van dese dingen is hy bevonden een waaragtig Propheet.

§ 4. Soo hebben dan de Joden ook namaals konnen sien/ wien dat sy gedoodet hebben: en Iesus heeft ons met dese sijne voorseggingen willen een eeuwig bewijs geven/ dat hy geen valsche Leeraar/ maar een wijs/ een Goddelijk/ en waaragtig Propheet was: niemant en twijfelt/ of dit boek is geschreven en in handen gekomen van vrienden en vyanden/ terwijl de Joodsche politie nog in staat was: en siet wy bevinden in de selve soo veele dingen voorseyt/ die namaals gebeurt zijn; ja self ook de ontdeckinge van dat hooft der Huychelaren tot suyvering van Iesu Koninkrijk/ om de Bruyloft eens in ruste te brengen/ en tot een soeter gemeynschap in 't genot van de laatste gerigten deser Koninklijke maaltijd: een saak/ die in onser Vaderen tijden eerst is opgeheven: hoe kan 't nu mogelijk zijn/ dat wy in die leere niet en souden berusten/ als in een Goddelijke leere? en dat wy niet souden glooven/ dat de Joden in Iesu dien grooten Propheet tot haar swaarder oordeel gekruycigt hebben.

Besluyt.

2. Het vrugteloos poogen der Joden om Jesum in sijne redenen te verstricken, opdat sy yets tot sijner veroordeelinge mogten konnen by brengen, alhier verder ten toone gestelt.

NAdemaal het volk hoe langer hoe meer bevestigt wiert in dat gevoelen, dat Jesus was een Propheet van God gesonden; en dat Israels Leyds-lieden wierden verbittert, om haar voorgenomen besluyt des doods tegen hem uyt te voeren; soo quam het hier op aan, dat men dit wel en voorsigtig onderleyde: daarom soo spant men den Raad, en overweegt men wel op wat wijse men *Jesum* van die agtinge soude kunnen ontsetten, en over wat kant dat men hem soude soeken schuldig te vinden, op dat hy mogt ter dood gebragt werden. Het geraadsaamste wert geoordeelt, dat men hem door eenige sware vragen in de tegenwoordigheyd des volks soude tragten te vangen in sijne woorden: men beraamt dan soodanige vragen, die wegens haar swaarwigtigheyd schenen onoplosselijk, of men moest aan de een, of d'ander kant in ongerijmtheden vallen, die yemant schuldig maakten, of ten minsten in gevaar van sijn onkunde ten toon te stellen, daar nogtans de Christus komende, alle hare knoopen moest konnen oplossen: Hoe haar nu dien raadslag is mislukt, tot haar schande, en 't selve tot meerder bevestiging van de onberispelijkheyd van Jesu Leere en doen is uytgevallen, toont ons hier onse Euangelische Historie, aanwijsende dat hy met sijne antwoorden op hare vragen, en met een wedervraag haar soodanig de pas tot alle beschuldigingen heeft afgesneden, dat een onpartijdig oordeel ligtelijk sien *kan*, hoe de Joden sonder reden Jesum hebben ter dood gebragt, en valschelijk beschuldigt.

Men siet hier dan drie strik-vragen van Jesus met groote wijsheyd opgelost; en sijne versoekers door een wedervraag gevangen: men siet hier

1. Een geval van conscientie, of men den Keyser wel schattinge mogt geven? waar over eenige Pharizeen met de Herodianen in verschil stonden; van *Iesus* tot aller verwondering voldaan en volkomen opgelost. *Versf.* 16-22.

2. Een swarigheyd der Sadduceen, die sy inbragten tegen de leere van de opstandingen der dooden weg-genomen, door

een

een verklaringe van de ware gelegentheyd der sake. *Verss.* 23-33.

3. Een voorgewende bekommering over het groote gebod der Wet voortgebragt van een Wetgeleerde gantschelijk voldaan. *Verss.* 34-40.

4. Jesu wedervrage? hoe David sijnen Sone; die de Christus moeste zijn, konde sijnen HEERE noemen? en hoe Jesu versoekers daar over wierden beschaamt. *Verss.* 41-46.

Voor af segt den Euangelist. Vers 15.

Vers 15. D*Oe gingen de Pharizeen henen, ende hielden t'samen raad, hoe sy hem verstricken souden in sijne reden.* Dat is: Hoe sy yets souden konnen uyt hem door vragen of andersins uythalen / daar over sy hem mogten beschuldigen / en als een misdadiger ter dood verwijsen. Siet Luc. 20: 20. Soo dat de volgende vragen uyt dien raatslag sijn voortgekomen / en dat eynde bedoelden: daar toe sy aangeprickelt zijn / om dat sijne agtinge te seer rees by het volk; en dat hy door sijne parabolen haren Geest en boose raatslagen soo ondekte / dat sy gevaar liepen van uyt alle credijt en gesag te geraken.

Maar hier mede hebben sy vervult / 't geene daar voorsegt was. Psal. 38: 13. Die mijne Ziele soeken, leggen my stricken, ende die mijn quaat soeken, spreken verdervingen, ende sy overdenken den gantschen dag listen. en Ps. 41: 6-9. Mijne vyanden spreken quaat van my, seggende: wanneer sal hy stervē en sijn naam vergaan? ende soo yemant van hen komt om my te sien, hy spreekt valsheyd, sijn herte vergadert sig onregt, gaat hy uyt na buyten, hy spreekt 'er van. Alle mijne haters mompelen t'samen tegen my, sy bedenken tegen my 't gene my quaat is; Seggende: Een Belials stuk kleeft hem aan.

Ontrent de waarheyd van dese sake moet men aanmerken / dat de Joden selve bekennen / dat sy Iesum met loose schoenen zijn nagegaan / om hem heymelijk te agterhalen; en daar op een wet hebben gegrontvest / dat men soodanige proceduren met regt tegen soodanige persoonen mag houden / die het volk van den waren God Israels aftrecken. Soo luyd de wet in haren Thalmud, in 't Tractaat Sanhedrin. Cap. 7. Men mag niemant van al die geene, die na de wet doodschuldenaars zijn, heymelijke lagen leggen om hem te agterhalen, als alleen aan soodanige... want soo hebben sy gedaan aan Ben-stada. [dat is: Jesus.] In Lud. [den welken twee discipelen der Wijsen belaagt hebben, gelijk in den Thalmud van Jerusalem staat.] En sy hebben hem opgehangen daags voor Pascha. vid Buxtorfii Lexic. P. 1459.

Het geval van Conscientie, of men den Keyser schattinge geven mogt, waar over eenige uyt de Pharizeen met de Herodianen in verschil stonden, van Jesus tot aller verwondering hier volkomentlijk opgelost.

Verss. 16-22.

Korte opening van 't regte verstand der woorden.

Vers 16. *ENde Sy*, namentl. de Pharizeen *sonden tot hem uyt hare Discipelen.* Dewelke Lucas noemt verspieders, die hem door een vrage souden ondersoeken/ en dan namaals tegen hem konnen getuygen: dese menschen krijgen hier bevel/ om op een arglistige wijse dit werk te bestèken/ en soo te beleggen/ dat'er geen agterdogt mogt zijn van eenig quaad voornemen.

Met de Herodianen. Over welke gesintheyd van menschen geen eenerley gevoelen is.

Sommige oude Leeraars meenen/ dat dese Herodianen een bysondere secte waren/ die een vermengeling uyt de Joodsche en Heydensche religie toestonden en navolgden/ en dat Herodes de Groote deselve soude hebben ingevoert.

Andere meenen/ dat dese menschen Hovelingen en Dienaars waren van Herodes Antipas, die dese schattinge voor den Keyser vergaderden/ en aan de gene die sulke schattingen souden weygeren of ontkennen geoorloft te zijn/ de handen sloegen.

Sommige houdense voor een soorte van Sadduceen, om dat de woorden by *Matth.* 16: 6. wacht u voor den suyrdeessem der Sadduceen. *Marc.* 8: 15. werden omgeset in dese. Wacht u voor den Suyrdeessem van Herodes: En willen/ dat des selfs Sadduceesche Hovelingen/ die naam droegen. Alle de Oostersche vertalingen nemen dese Herodianen voor Herodis knegten/ die dan de party van den Keyser verkoren/en verstonden/ dat het geoorlst was den Keyser schattinge te geven.

Met soodanige menschen quamen de discipelen der Pharizeen tot Jesum, als staande met de selve over dit stuk in verschil.

Seggende Meester. Dat is: Na de tale der Joden Rabbi: En soo willen sy schijnen hem te erkennen voor een wettelijk Leeraar in Israël/ gelijk sy dan haar selven ook belyden voor discipelen/ die geerne van hem wilden onderwesen zijn.

Wy weten, dat ghy waaragtig zijt: Dat is: Volgens uwe waarheyds-lievendheyd/ en wegens uwe hooge begaaftheyd/ voor een waaragtige te houden zijt/die om geen waarom liegen sult/ en in alles geloof weerdig zijt. De verkondiger, die niet liegen sal. Hab. 2: 3.

Ende de weg Gods in der waarheyd leert. Inder waarheyd: dat is/ opregt. Siet 1 Sam. 12: 24. 1 Kon. 2: 4. Joh. 3: 21. Phil. 1: 18. Sonder bewimpeling of bedrog.

Door de weg Gods, die van Iesus geleert wiert/ moet men verstaan/ die regte wijse en maniere/ op welke een Sondaar moet tot God gaan/ sijn eere soeken en sijn gemeynschap tragten te vinden: waar in men de regte beschrijvinge vint van de ware Religie. Soo spreekt

spreekt Gods woord dikmaal van dien weg. Psal. 5: 9. 18: 22. 25: 4-9, 10. 67: 3. 119: 3. 14. 26. 30. Jes. 2: 3. Hos. 14: 10. Act. 9: 2: 13: 10. 18: 25. 19: 9. 23. 22: 4.

En soo bekennen dan hier dese menschen met den monde / dat Jesus haar de ware Religie hadde geleert / en dat op soodanigen openen en opregte wijse / als 't behoort.

Ende na niemand en vraagt. Gr. Uw over niemand en bekommert. Niemand en schroomt / nog door bekommering of sorge voor eeniger menschen gunst of ongunst uw niet en ontsiet de ronde waarheyd te spreken.

Want gy en siet den persoon der menschen niet aan. Gr. Het aangesigt der menschen. Gy en siet haar uyterlijke staat / rijkdom / eer of magt niet aan / of yets diergelijks 't geen veele menschen plag te bewegen / om de waarheyd te krenken / om dat sy de Grooten ontsien en door haar magt en gramschap vreesen.

Vers 17. *Segt ons dan.* En dewijl wy uw door soodanig erkennen / onderregt ons over dit bysonder en swaarwigtig geval 't geen veele conscientien praamt.

Wat dunkt uw? Wat is uw oordeel en gevoelen aangaande dit stuk.

Is het geoorloft den Keyser schattinge te geven of niet? Om sig niet te besondigen tegen God / en tegen sijn Goddelijke Wetten / soo moet men zijn selven wel informeeren wat dat geoorloost is / of niet; wat dat yemant vry staat / en wat hem in tegendeel verboden is.

Hier spreekt men van schattinge te geven: in 't Grieks staat *Keensos.* Het welke is het eygenste woord van 't Romeynsche Hof / daar men van schattinge spreekt onder de naam van Census. De Syrische vertaling noemt het een hooft gelt. En uyt de Wetten die Ulpianus heeft aangeteykent blijkt / dat de mannen in Syrien van haar veertien, en de vrouwen van haar twaalf jaren af tot aan het tsestigste jaar toe, tot de hooftschattinge verpligt stonden. l. 3. §. de Censibus. Gelijk dan de Romeynen gewoon waren meest over alle die landschappen en volkeren / die haar magt onderworpen waren / soodanigen schattinge op te heffen.

Die te betalen *aan den Keyser,* dewelke te deser tijd was Tiberius; dat was de Romeynsche magt erkennen: want onder de Romeynen alleen wierden de hoogst-gebiedende Vorsten Keyseren genaamt; die eertijtel zijnde eerst een naam van familie / bleef naderhand eygen aan den souverain van haar gebied / en aan niemant meer.

Dese questie was geresen ter occasie van de beschrijvinge / die onder het opsigt van Quirinius na de verbanninge van Archelaus geschiede over Judea: doen de schattinge den Joden wiert opgeleyt: welke sake kort daar aan in een muytery uytborst / daar Judas de Gauloniter Hooftman van was / met Zadok de Pharizeer. Siet Josephi J. Oudh. l. 18. c. 1. En of schoon die t'samensweeringe voor de vryheyd een rampsalig uyt-eynde hadde / soo bleef echter dit gevoelen in 't herte van meest alle de Joden wel diep in gewortelt / en hy was hum aangenaam die voor haar vryheyd sprak.

De grond van veeler twijffeling / waarom sy die schatting niet geoorloft hielden te betalen aan den Keyser, schijnt eensdeels geweest te zijn; om dat sy het volk bes waarden / soo dat veele onmagtig wierden / om de Hooft-schattinge / die de Wet gebied Exod. 30: 13, 14. te konnen voldoen / invoegen het strekte tot nadeel van den Gods-dienst. Anderdeels / om dat sy in het betalen van de schatting eygentlijk belijdenisse deden wiens volk sy waren / en wat Koning sy over haar erkenden: maar overmits het Joodsche volk / Gods volk

volk was/ dat eertijds God vertoonde/ doe sy een koning wilden hebben over haar; en dat haar staat was een Theokratia, een rijk Gods; soo scheen die betaling van haar schatting aan de Keyser een versaking van het rijke Gods: en een overdragt van het selve aan een vremde Prins.

Over die questie vragen sy Jesu goetdunken: en meenen daar in de gereedste gelegentheyd gevonden te hebben/ om haar te verstricken; en hem of by de schare verhaat te maken/ soo hy het hielt met de Herodianen/ of de dienaars van de Justitie met redenen te wapenen om hem in hegtenisse te brengen/ byaldien hy sijn antwoord gaf in faveur van de vryheyd des volks: want indien hy de schattinge toestont, soo scheen hy een pluymstrijker van de Grooten/ een verrader van de Joodsche vryheyd/ en van de sake Gods; en geen ding minder als de Christus, van wien sy verwagteden/ dat hy haar soude vry maken van het jok harer vyanden; door sulken gelegentheyd sagen sy een open deure/ om sijn gesag te verminderen by het volk/en also aan hem te doen/'t geen haar vreese voor de scharen hun nu belettede; maar by-aldien hy de schatting verklaarde voor ongeoorloft, soo waren daar de Herodianen by de hand/ die hem souden aanklagen by den Stadhouder/ en tegen hem procederen/ als tegen eenen die schult beging van gequetste Majesteyt. Gelijk wy sien Luc. 23: 2.

Vers 18. *Maar Jesus bekennende* of bemerkende *hare boosheyd.* Marcus segt Cap. 12: 15. Hare geveynstheyd; als een herten-kenner/ die daar wist wat in die menschen was. 1 Kon. 8: 39. Ier. 17: 10. vergeleken met Joh. 2: 24. Apoc. 2: 23. die het boos voornemen van haar gemoed/ hoe seer het onder een goeden schijn bemantelt was/ seer wel in 't versigt hadde/ en als de ware Messias toonde/ dat hy de vreese des HEEREN kon rieken. Ies. 11: 3. 't Geen de Joden selve hielden voor het beste merkteken van de Christus.

Vers 19. *Seggende: Gy geveynsde.* Die soo boosen herte onder sulken goeden schijn/ boosaardiglijk bedekt: en met sulke vleyende lippen spreekt/ terwijl gy seven grouwelen in het herte besloten hout.

Wat versoekt gy my? Soo ontdekt hy haren raadslag: dat sy niet quamen uyt een kommer des gemoeds om onderwesen te werden: maar uyt een toeleg/ om hem te versoeken, dat is/ om een proef te nemen/ hoe sy hem best souden konnen verstricken in sijne redenen/ en hem beschuldigen by de een/ of andere party/ als een misdadiger.

Toont my de schatting penning. Dat is: Die soorte van munt/ waar in de schatting moet betaalt werden: want de Romeynen en ontfingen de schatting in geen ander munt/ als die by haar gangbaar was/ en daar in men te gelijk een erkentenisse bewees van de Romeynsche Oppermagt.

Gelijk de Joden ook haar Hooftschatting voor den Gods-dienst in een seker bysondere soorte van eygen en inlandsche munt gewoon waren in te vorderen/ waar toe dan ook de wissel-banken op den Tempel-berg waren opgerigt. Siet van haar Munt-regt. 1 Macch. 15: 6.

Ende sy bragten tot hem eenen penning. Gr. Een denarius; dat is/ een tienling; van welker gewigt en waarde wy gehandelt hebben. Cap. 14: 17. 20: 2.

Het is gewis/ dat dese tienlingen waren een silver munt; want soo getuygt Plinius, Dat de Romeynen gewoon waren de volkeren hunne schatting in silver, en niet in goud te doen betalen. lib. 33: cap. 3.

Dese waren van een Romeynsche munt/

munt / gelijk haar naam ook uytwijst / en daarom gangbaar onder het Romeynsche volk / gelijk de sickels / en halve sickels onder de Joodsche natie / als eyge munt / de meeste agtinge hadden.

Vers 20. *Ende hy seyde tot haar, Wiens is dit beeld, ende het opschrift?* want soo was men al van ouds gewoon op de munten de beeltenissen te slaan van Koningen en souveraine Vorsten / die dat Land / wiens munt het was / beheerden; als mede haar namen in een opschrift in 't rond daar om te schrijven.

Soo heeft de Regtsgeleerde Cujacius in sijn aanmerkingen Lib. 19. Cap. 25. aangeteckent / dat de Persiaensche Koninge haar beeltenissen alleen in silver / maar de Romeynsche Keyseren soo wel in goude als in silver lieten slaan: waar uyt dan seker blijkt / dat dit gebruyk niet van heden of van gisteren is.

Vers 21. *Ende sy seyden tot hem, Des Keysers.* Gelijk men penningen vond daar op het beeld van Tiberius stont / die doemaals Keyser was / met dit opschrift rontsom: *TI. CÆSAR. AUGUSTI. F. IMPERATOR.* En soo getuygt Philostratus in 't eerste boek van 't leven van Apollonius Tyanæus, dat het beeld van Tiberius soo heylig wiert geschat / dat yemand wiert geoordeelt de Majesteyt gequetst te hebben om geen andere reden / als om dat hy sijn knegt geslagen hadde / die den silveren dragma openbaar in sijn hand droeg / daar het beeld van Tiberius op gemunt was: dien silveren dragma is het / welke by de Romeynen een Denarius genaamt wiert.

Doe seyde hy tot haar, Geeft dan den Keyser, dat des Keysers is. Dewijl de Keyser niet en eyschte de munte des volks / den halven sickel des Godsdienststs: maar sijn eyge munte; en dat sy die munte onder haar volk hadden aangenomen / soo was dit een bewijs / dat sy nu des Keysers onderdanen geworden waren / en sijne bescherminge / by wat ongeluk of misslag dat ook eerst mogte bygekomen zijn / nu genoten; en daarom waren sy schuldenaren aan hem / als aan haren Over-heer de schattinge te betalen.

Dit begrijpen selfs de Joodsche Regts-geleerden / soo sprak Maimonides: Alwaar de munte van dees of geene Koning gangbaar is, daar erkennen de Landtzaten dien Koning voor haar Heer. In Gezelah Cap. 5. Soo vint men in den Thalmud van Jerusalem. Sanhedr. Fol. 20: 2. Dat Abigail seyde tot David, wat heb ik, of mijne Soonen, of mijn vee quaads gedaan? Maar hy antwoorde: Uwen man heeft het Koninkrijk van David gesmaat. Doe seyde sy: Zijt gy dan Koning? Hy antwoorde: Heeft Samuel my niet tot Koning gesalft? waar op sy repliceerde, immers gaat de munte van Saul onsen Heere nog in swang? Als of sy seyde: Soo lang als de munte van Saul niet en is ingetrocken / soo blijven wy immers verpligt hem voor Koning te erkennen.

Indien men dan uyt de gangbare munte besluyten kan / wie dat by de hooge magten voor Koning wert erkent / soo besluyt Iesus met regt / dat men den Keyser moet geven / 't geen men selfs erkent dat hem toekomt / en waarlijk toekomt. Siet Rom. 13: 7.

Ende Gode dat Godes is. Dat is: 't Geen Gode toebehoort; want overmits sy ook moesten bekennen / die van de gesintheyd waren der Herodianen, en al wie in dat land woonden / dat sy dit erfland besaten door Gods genade / en daar in veel zegeningen genooten na ziel en lighaam! soo waren sy verpligt om God te eeren van haar inkomsten / Prov. 3: 9. en hem toe te brengen / al wat sijne Wetten en de liefde haar soude gebieden.

Soo wierden van die gesintheden onderwesen / dat dese twee dingen sonder strijt wel konden t'samen gaan / dat men God eert / en de magten die men onderworpen is / de schattinge betaalt ; dewijl die onderwerpinge niet sonder Gods voorsienigheyd somtijts als een straffe legt op een volk / en als dan dat jok moet sonder den Gods-dienst te benadeelen / geduldig gedragen werden.

Vers 22. *Ende sy dit hoorende, verwonderden haar.* Over sulken onverwagten antwoord / die haar allesints vremt voorquam : soo ten aansien van de uytschijnende voorsigtigheyd / waar door hy haar geheymen raatslag ontdekt : als ook ten aansien van dat wijs belept / waar door hy sijn antwoord gantsch onberispelijk maakte / en de sake in alles quam te voldoen.

Ende hem verlatende, sijn sy weg gegaan. Sonder vrugt / en sonder hoope / dat sy yets verder tegen hem souden vermogen.

Maar ook sonder sijn onderwijs in sulcker voegen aan te nemen / als sy wel scheenen te belooven / waar door dan ook is bevestigt / 't geen Jesus seyde voor de ooren van dat volk / dat dese menschen de geveynsde speelden en hem versogten , waar dat sy hem souden mogen verstricken.

Betooninge dat Jesus *in sijn leere en Prophetische ampt geen reden heeft gegeven , om hem te verdenken, als of hy het volk van God en haar wettige Overigheyd aftrok: nadien hy op dit stuk heymelijk versogt zijnde, het tegendeel heeft doen blijken; als hy leerde den Keyser te geven, dat des Keysers is, en Gode dat Godes was.*

De quade proceduren der versoekers aangewesen, en hoe alles buyten reden was.

§ 1. Onder de hooft-beschuldigingen / waar mede men Jesu leere heeft beswaart en verdagt gemaakt / en waar op men de sententie des doods tegen hem grontvestigde / was de gene / die sy voor Pilatus brengen Luc. 23: 2. seggende: Wy hebben bevonden, dat dese het volk verkeert, dat is aftrekt van God: ende verbiede den Keyser schattinge te geven, seggende: dat hy selve Christus de Koning is. Een swaare misdaad voorwaar / indien sy de waarheyd was: nadien hy dan de Majesteyt van God / en van den Koning gequetst hadde. Maar om die goddeloosheyd te ontdecken / en dien slag van sijne vyanden te verydelen / heeft God door sijn bysondere raad het aldus geschikt / dat de valsheyd van die beschuldiging al vorens is gebleken / op dat de onschult van sijn Soon openbaar mogte zijn / en al de werelt sien / dat men dit maar buyten reden en sonder grond opnam.

Die saak legt sonnen klaar in dese Historie / waar in de Goddeloosheyd van die Vierschaar wonder wert ten toon gestelt. 1. Daar siet men Jesum al veroordeelt / voor dat men sijn misdaad weet. 2. Daar soekt men hem schuldig te maken en in sijn reden te verstricken / om hem te kunnen met fatsoen aan den hals komen / en gestrengelijk straffen.

3. Daar

3. Daar beraatslaagt men soodanigen strikvrage/ waar op geensins scheen geantwoort te konnen worden/ van yemand uyt den haren/ of sy souden vervallen in den haat van het volk/ of in de handen van den Stadhouder. Ja/ welke de Messias selve naa haar gronden niet soude konnen beantwoorden/ of hy soude moeten seggen/ 't geen sy hier Jesum te laste leggen/ en daar van sy hem derhalven buyten reden verdenken.

§ 2. Als wy acht slaen op de persoon van Jesus in desen staat/ soo sien wy veele blijcken/ die ons seer recommanderen dat hy de Christus was. 1. Doe men twistede over de schatting van den Keyser/ en dat men moeste bekennen/ dat sy des Keysers penning aangenomen hadden/ doe heeft Jesus geleeft. Doe heeft hy den drijver gesien met sijne oogen Zach. 9: 8. En doe is hy geraatpleegt over hare dienstbaarheyd: En dat was de regte hoedanigheyd des tijds/ daar in de Christus komen moeste. Want het kind: dat geboren soude werden/ op wiens schouderen de heerschappy moeste komen, soude haar bevinden onder den staf des genes, die haar drijven soude Es. 9: 3. 5. 2. Doen ter tijd isser geschiet/ 't gene voorsegt was Psal. 2: 2. De Vorsten beraatslagen te samen tegen den HEERE, en tegen sijnen gesalfden. En men heeft hem willen bewickelen in een schult van God en den Koning gelastert te hebben/ op dat men soude konnen seggen een Belials stuk kleeft hem aan Psal. 41: 9. Men leyde hem stricken. Psal. 38: 13. En de mond des bedrogs deed sig open tegen hem. Sy spraken met hem met een valsche tonge, met hatige woorden omcingelden sy hem, ende sy bestreden hem sonder oorsaake. Psal. 109: 2/3. 3. Doen is haar boosheyd en geveynstheyd van Jesus in dier voegen ontdekt/ dat men moet bekennen/ dat hy als een herten kenner de vreese des Heeren konde rieken. 't Geen een proefsteen is van de ware Messias, en dat al van ouds/ waar uyt dat R. Akiba bekende dat Bar-cochab de ware Messias niet en was/ om dat hem die heerlijke gave ontbrak. 4. Doen ter tijd zijn haar de onoplosselijkste knoopen van Iesus opgelost/ en de swaarwigtigste vragen/ die de Wijse/ de Schriftgeleerde/ en ondersoeker van die eeuwe niet kon beantwoorden/ gantschelijk tot haar eygen verwonderinge voldaan. Die sulke proeven gaf van wijsheyd/ en voorsigtigheyd/ en dat in sulken tijd/ die kan men met regt presumeren/ dat hy de Christus was/ ja slooven/ en daarom was het buyten reden/ deselve na soo considerabelen toets genomen te hebben nog te verdenken/ als of hy yets leerde/ dat des Keysers gesag benadeelde/ dewijl sy selve oordeelen/ dat de Christus haar van de magt van dien drijver moeste verlossen.

IESUS in dese proef bevonden de CHRISTUS te zijn, en daarom buyten reden beklaagt.

§ 3. Maar aldermeest waren sy verpligt om in sijn leer-ampt te berusten; wanneer sy hem hoorden op dese saak/ soo suyver en regtsinnig, behoudens de eere Gods en de Majesteyt des Keysers antwoorden: doe hy dese gront-regel vast stelde. Geeft den Keyser, 't geen des Keysers, en Gode, dat Godes is. Wanneer men dese leere met haar beschuldiging vergelijkt: soo sien wy/ dat sy de leugen tot haar toevlugt genomen hebben, om sig in haren staat te bestigen/ en haar onder de vals-

IESUS in sijn leere over dit stuk suyver en regtsinnig bevonden.

 heyd

heyd hebben verborgen. Na dat sy een verbond gemaakt hebben met de dood, en met de helle een voorsigtig verdrag: Ies. 28: 15. dat sy hem onschuldigh tegen de geblecken / en onderbonden waarheyd / die sy door desen toets en proef nu hadden bevonden / egter beswaart / en veroordeelt hebben.

Besluyt. § 4. Soo besluyten wy dan / dat God dese hare poogingen / soo onlangs door Jesu dood (zijnde maar een of ten hoogsten twee dagen door Jesu kruyciging) soo heeft de schande gemaakt / op dat haar boosheyd/ valsheyd en trouwloosheyd ten blijk van Jesu goede sake / en tot versterking van de waarheyd des Euangeliums aan den dag quam / die daar in geregtveerdigt wert / dat de werelt siet / hoe dat Jesus door valsche beschuldingen is beswaart / en sonder oorsaak of schult ter dood gebragt.

Een swarigheyd der Sadduceen, die sy in bragten tegen de leere van de opstandinge der dooden, weggenomen door een verklaringe van de ware gelegentheyd der sake.

Verss. 23-33.

Korte opening van 't regte verstand der woorden.

Vers 23. *TE dien selven dage.* Kort daar na / als dese menschen schaamroot waren weg-gegaan/ waren daar andere menschen / welke siende soo grooten toeleg verydelt / en dat Jesu eere daar door te meer aanwies/ daarom gesint waren / dit werk te hervatten / en eens een proef te nemen / of sy hem immers van die reputatie niet en konden versteken / dat hy alle knoopen konde oplossen, 't geen men van Elias en de Christus alleen verwagtede/ gelijk wy alreede boven aangemerkt hebben.

Quamen tot hem de Sadduceen. Welke was de tweede / en schadelijkste secte der Joden / die met de Pharizeen over eenige saken verschilden. Van dewelke men sien kan op Matth. 3: 7.

Die seggen datter geen opstandinge en is. Siet Act. 23: 8. Josephi J. Oudh. lib. 18. c. 2. en van de J. Oorl. lib 2. c. 7.

Ende vraagden hem. Komende ook onder schijn van leersame Discipelen Christi te willen zijn.

Vers 24. *Seggende: Meester.* Siet Vers 16.

Moses heeft gesegt. Te weten / in de Wet. Deut. 25: 5.

Indien yemandt sterft geen kinderen hebbende. Dat is: Wanneer enig man sterft / en sijn vrouw ten weduwe nalaat / sonder dat hy soon of kind heeft/ waar door sijn naam kan leven / of sijn huys gebouwt werden. Siet Num. 27: 5-8.

Soo sal sijn broeder. Die met hem van een Vader geteelt is / ook in verder graden. Siet Ruth. 4: 7.

Des selven wijf trouwen. Gr. Uyt regt van swagerschap tot een huysvrouw nemen.

En-

Ende sal sijnen broeder zaad verwecken. Want / de eerste sone / die uyt dat houwelijk mogt geboren werden / wert gerekent voor sijn verstorven broeder geteelt te zijn / en daarom komt hy in des selfs erfenisse op die naam intreden.

Vers 25. *Nu waren daar by ons seven broeders.* Sy vergrooten dit getal tot seven toe: om de kragt van haar gewaande ongerijmtheyd te beter te doen gevoelen.

Ende de eerste een wijf getrouwt hebbende, sterft, en dewijl hy geen zaad hadde, soo liet hy sijn wijf voor sijn broeder. Om die na de gemelte Wet te trouwen.

Vers 26. *Desgelijcks ook de tweede, en de derde, tot de sevende toe.* Gr. Tot seven toe. Dat is: Tot dat sijn weduwe alle die seven ten manne gehad hadde.

Vers 27. *Ten laatsten van allen is ook de vrouw gestorven.* En gebragt in dien staat / van waar sy de opstandinge der dooden verwagt na u lieder gevoelen.

Vers 28. *In de opstandinge dan, wiens wijf sal sy wesen van die seven? want sy hebben se alle gehad.* Dit was een swaare knoop voor alle sulke / die meenen / dat de saligheyd den mensche wederom sal herstellen in een staat van alle vreugde en lighamelijke geneugten; selfs die daar in betrocken de playsieren / die de huwelijksche vermenginge raken.

Vers 29-32. Hier begint nu Jesus antwoord tot oplossinge / en weg-neming van dese opgeworpen swarigheyd: waar in Jesus haar eerst in 't algemeen aanwijst uyt wat fonteyn haar dwaling opwelt. Vers 29. Daar na haar misverstant wegneemt door een verklaringe van de ware gelegentheyd / die het hebben sal met de menschen in de opstandinge. Vers 30. En eyndelijk keert hy hem tot het bewijs van het leerstuk selve / 't geen dat sy bestreden. Vers 31 / 32.

Maar Iesus antwoorde ende seyde tot haar: Gy dwaalt; van het regte spoor der waarheyd / en van het ware eynde afwijkende.

Niet wetende de Schriften, nog de kragt Gods. De Schriften, waar in hy verklaart heeft wat dat van sijn wille is: en de kragt, waar door men kent / wat dat van sijn vermogen is / en waarom men deswegen uyt de bevattinge van sijn natuurlijk vernuft redeneert tegen de wegen en werken Gods / waar in hy hem-selve na sijn onnaspeurelijke goedheyd / en oneyndige magt wil verheerlijken.

Onkunde van de Schriften / en bekubbeling van Gods magt / doen een wijde deure open tot alderhande gevaarelijke afdwalingen.

Dese menschen / schoon sy de Schriftuyr lasen / werden gesegt de Schrift niet te weten, om dat sy het regte verstand daar van niet en hadden / en alles wat daar inlag / en daar uyt door een goet gevolg konde besloten werden / niet en sagen.

Ende sy kenden nog wisten de kragt Gods niet, om dat sy de beloften Gods / die sonder bepalinge uytgesproken waren / bepaalden binnen den omtrek van dit leven / om dat sy niet konden begrijpen / dat de ziele buyten het lighaam kon bestaan / of dat die stofkens wederom konden versamelt werden tot herstellinge: of dat God sig selven aan sijn Bondgenooten eygen makende / haar ook regt gaf om alles van hem te verwagten / wat dat in sijn magt was.

Vers 30. *Want in de opstandinge en nemen sy niet ten houwelijk, nog en worden niet ten houwelijk uytgegeven.* Dat is: Gelijk de Syrische vertaling heeft / en neemt men geen vrouwen, en de vrouwen hebben daar geen mannen, waarom het onnoodig is te vragen / wiens man dat die

die vrouw als dan zijn sal?

Maar sy zijn als de Engelen Gods in den Hemel. Die geensins en vermenigvuldigen/ nog eten of drinken/ maar alleen haar vermaak scheppen in het werk des HEEREN: en leven door de kragt Gods.

Dese gelijkheyd moet men niet verder uytstrecken/ als ten opsigt van de genietinge van vreugde/ en de maniere van bestaan. Op aarden was ons lighaam nu door al het slijten en uytwasemen in een staat/ welke geduyrig onderhout van nooden hadden/ en in het nuttigen van spijs en drank eenig vermaak ondervont/ daar regeerde de dood/ en daarom moest het eene geslagte uyt het andere geboren werden/ sou de wereld niet uytsterven. Soo en is't onder de Engelen niet/ die bestaan sonder voetsel en blijven sonder eynde: soo sal God ook onse sterffelijke lighamen als dan verheerlijken/ dat sy Geestelijk sullen zijn/ de Geesten in hare bestendigheyd gelijk. 1 Cor. 15:44-46.

Vers 31. *En wat aangaat de opstandinge der dooden.* Namentlijk/ de waarheyd van dien Artijkel/ of men sulken opstandinge des vleeschs heeft te verwagten.

En hebt gy niet gelesen, het gene van God tot u-lieden gesproken is, die daar segt. Exod. 3:6-16. vergeleken met Gen. 17:6.

Het is aanmerkelijk dat de HEERE Jesus alle andere klare bewijsen/ die in Gods Woord zijn door de opstandinge voor by gaande/ hier valt op dit getuygenisse; 't Geen sonder twijffel daarom geschiet/ om dat in dese woorden begrepen zijn de eygene beloften van het genaden Verbond/ die sy noyt hadden moeten vergeten/ altijd eerst bedenken/ en alle andere passagien als Commentarien en uytleggingen aanmerken over de wijdgestrektheyd van dese toesegginge.

En wel bysonder/ dat sy hadden moeten letten op de verscheydene tyden in welke God/ die selve uytspraak doet van sijne Bondgenoten/ welke haar soude hebben konnen leeren/ in wat staat dat die woorden nog haar kragt oeffenen.

Vers 32. *Ik ben de God Abrahams, de God Isaacs, en de God Jacobs?* De grootste/ ja de eenigste beloften van 't genaden Verbond/ die alle beloften begrijpt is/ ik ben uw God; dat is/ alles wat ik ben/ besit en vermag/ dat is tot uwen besten.

En die uytspraak doet God aan Moses/ en versekert hem/ dat hy selfs in dien tijd/ na dat die mannen en vrienden Gods gestorven waren/ als nog was de God Abrahams, de God Isaacs, en de God Jacobs.

God en is niet een God der dooden, maar der levende. Dat merkt Jesus aan/ als een grond/ om derhalven te besluyten/ dat die Vaderen dan nog moeten leven na de ziele/ en sullen leven na het lighaam.

De dooden en souden aan hem niet hebben/ en het soude geen faveur zijn voor haar lieden/ God tot een God te hebben, soo sy na de ziele niet en leefden, dat is/ door sijn kragt en genade hem kenden en beminden/ en sijn liefde met vreugden gevoelden.

Ook souden haar persoonen niet ten vollen God tot haar God hebben; soo haar stof niet en wiert bewaart/ om weder versamelt te werden tot sijner tijd/ en tot een heerlijker Tabernakel van hare zielen herbouwt te werden! dewijl hy ook dit ligtelijk doen kan door sijn almagt/ en wil volgens sijn woord/ waar door hy haar al wat hy is en kan geeft te verwagten na ziel en lighaam. Siet Luc. 20:38.

Vers 33. *Ende de scharen dit hoorende.* En verstaande bevonden een wonderlijk werk-

werksel van dese leere in haar gemoed: want sy | *Wierden verslagen over sijne leere.* Siet Matth. 7: 28.

Betooninge, dat Jesus *in sijn leere aangaande de hoope der heerlykheyd niet alleen regtsinnig was, maar ook in't oplossen van sware knoopvragen daar ontrent sig betoont heeft, als de Messias betaamt.*

§ 1. HEt geene de Pharizeen in dit stuk beweerden tegen de Sadduceen / dat toonden de Propheten ook te sullen beweert werden door de leere des Euangeliums. Soo staat'er Mal. 3: 13/ 14/ 15. Uwe woorden zijn tegen my te sterk geworden, seyt de HEERE; maar gy segt: wat hebben wy tegen uw gesproken? Gy segt: Het is te vergeefs God te dienen, want wat nuttigheyd is het, dat wy sijne wagte waarnemen: ende dat wy in het swart gaan voor het aangesigte des HEEREN der Heyrscharen? Ende nu wy agten de hoogmoedige geluksalig, ook die goddeloosheyd doen worden gebouwt; ook versoeken sy den HEERE, ende ontkomen. Hier spreekt de HEERE / en toont hoe de leere der Sadduceen [die in de gront niet anders is / als te seggen: Het is te vergeefs God te dienen] was een leere / die tegen hem en sijn eere geweldig aanliep: en dat daarom die den HEERE vreesen in dien dag / als de Christus soude komen / met haar niet en souden vergaderen / maar sig tegen dien suyrdeessem wapenen. v. 16. Als dan souden spreeken die den HEERE vreesden, een yeder tot sijnen naasten, de HEERE merkt'er dog op, ende hoort, ende daar is een gedenkboek, voor sijn aangesigte geschreeven, voor de gene, die den HEERE vreesen, en voor die gene, die aan sijnen name gedenken; Dit was dan de regtsinnige leere / dat God den arbeyd sijner Heyligen geensins en soude vergeten / al en gaf hy haar geen vergeldinge op aarden; maar dat hy had een gedenkboek daar in hy het aanschreef / om op een ander tijd eensrijkelijk in ziel en ligchaam te bekroonen. Die hoope der heyligen vint men klaar in Job cap. 19: 25. in den Psalmiste / Psal. 17: 15. gelijk ook Daniel met die hope getroost wert. Cap. 12: 13.

Iesu leere rakende de opstandinge der dooden regtsinnig en volgens de Propheten.

§ 2. Gelijk Jesus sig dan hielt in dit stuk aan de regtsinnige leere / soo toonde hy ook sijn bysondere wijsheyd / waar door hy sware knoopen ontlossen en verwerde stricken ontlissen kon: hier mede gaf hy proef van die wijsheyd / welke den Messias betaamde / op wien dat de Geest des HEEREN rusten soude, de Geest der wijsheyd, ende des verstands, de Geest des raads, ende der sterkte, de Geest der kennisse, en der vreese des HEEREN. Jes. 11: 2. In voegen / dat die deugden en bequaamheden een bysonder uytdruksel en merkteken soude verstrecken van de persoon Christi: en nademaal dat dese proefstukken van sijn leere / soo uytnemende blijken van wijsheyd en voorsigtigheyd verschaffen / soo

Iesu oplossing, een bewijs van den Geest der wijsheyd.

kan men hem dese conditien en bequaamheden geensins betwisten.

§ 3. En nademaal dat hy sig ook daar in uytede met te beschrijven de ware gelegentheyd der saligheyd, dat sy in den Hemel niet en souden haar vermengen om haar geslagte voor te teelen/ maar bestaan gelijk de Engelen/ sonder groey of vermenigvuldiging/ en diens volgens sonder voetsel of koppeling/ alleen blijvende door de genade en kragt Gods de gene/ die sy door de opstandinge souden werden; Soo betoont hy hem uyt den Hemel gekomen te zijn/ om ons dese dingen te verklaren. Dit is de wijsheyd, die een voesterling was by God, een kind/ dat in sijn schoot sat/ en nederkomende om onder de menschen te woonen/ ons den selven heeft verklaart. Siet Prov. 8: 30. vergeleken met Ioh. 1: 18.

En sijn verklaring toont dat hy uyt den Hemel was.

§ 4. Die dan soodanig Iesum hebben onderbonden door meer als een proef/ en hem egter hebben vervolgt/ dat zijn menschen van die boosheyd/ dat wy ons aan haar gesag niet en hebben te vergapen: en die saak is van sulken klaarheyd/ dat wy aan Iesu onschult dan niet hebben te twijffelen/ overmits soo eenen geen verleyder mag heeten/ die de hoope Israëls op sulken reynen en God-betamelijken wijse heeft bevestigt en verklaart/ als Iesus hier: en de weg, om tot die verwagte saligheyd te geraken/ noyt anders heeft beschreven/ als die volgens de regelmate der Schriften/ by Moses en de Propheten nagelaten/ te voren beschreven en afgebakent was. Gelijk in de volgende versoeking sal blijken van Iesus gedaan te zijn.

Besluyt.

Een voorgewende bekommering over het groote gebod der Wet, voorgestelt door een Wetgeleerde, en wijsselijk voldaan van Jesus.

Versf. 34-40.

Korte opening van het regte verstand der woorden.

Vers 34. ENde *de Pharizeen* Die eerst dat besluyt om Iesum te verstricken genomen hadden/ en daar toe de eerste besending hadden gedaan door haar Discipelen.

Gehoort hebbende, dat hy de Sadduceen de mond gestopt hadde. Gr. Gemuylband had. Siet boven vers 12.

Zijn sy te samen by een vergadert. Voor de tweede maal: 't geen dat rees uyt een grooter bekommeringe/ of dese glorieuse overwinningen van Jesus sijn gesag niet wel soodanig vestigen mogten in 't gemoed der schare/ dat het haar noyt mogelijk soude zijn hem aan den hals te komen. Daarom zijn sy wederom in overleg/ wat te doen om sijn klimmende agting te stuyten/ en hem van dien roem van wijsheyd te versteken.

Vers 35. *Ende een uyt haar zijnde een Wetgeleerde.* Ervaren en beslepen op alle gevallen der Wet.

Te voren sonden sy haar Discipelen/ maar die werden van hem beschaamt/ nu vinden sy geraden om eene uyt de hare/

hare / van haar wijste en verstandigste uyt te maken/ die dit stuk hervatte.

Heeft gevraagt hem versoekende. Dat is: Heeft door vragen een proef genomen/ of hy hem tot geen verlegentheyd soude konnen brengen: want hy scheen die hoope te hebben / dat hy yets soude konnen halen / uyt de mond van Jesus tot nadeel van de Wet.

Vers 36. *Seggende: Meester.* Of Rabbi. Siet Matth. 23: 7, 8. Een aanspraak van eere / maar voortkomende van een vleyende tong.

Welke is het groote [Dat is: grootste] *gebod in de wet.* Soo noemen sy alle de boeken van Moses met eene naam/ de wet: gelijk ook Jesus selve Luc. 24: 44.

De vrage is na het groote gebod, 't geen men te houden hadde voor een wet van het grootste beslag / en van het voornaamste gewigte.

In het stuk van de opstandinge der dooden/ en van de hope des toekomenden levens / had sig Jesus nu even te voren eens-gesint getoont met de Phariseen tegen de Sadduceen; daar op komt dese Wetgeleerde, als in verheuging over Iesu triumph behaalt tegen die gemeene vyanden / hem hier voor met een heusch versoek / hy wilde dog hem te gevalle sig eens verder verklaren over 't geene men hadde te gevoelen van den weg des levens, die tot dit voorgestelde eynde strekt / en ons dat selve soude doen bereyken: hy wilde hem eens aanwijsing doen welke dat gebod was / 't geen men voor alle andere hadde te betragten / en daar in het middelpunt van allen vroomen wandel was aangetroffen.

Vers 37. *Ende Jesus seyde tot hem.* Ten antwoorde op soo gewigtigen vrage / hy brengende die vereyschte plaatse uyt de Wet: de passagie is Deut. 6: 5.

Gy sult lief hebben de HEERE *uwen God, &c.* Dese woorden lesen de Joden gedurig als een belijdenisse van haar geloove/ en van haar verpligtinge/ wanneer sy haar gebeden spreken tot God; en die belijdenisse noemen sy Kriat-schema, die men alle dagen leest op gesette uyren; om dat men al van ouds af begrepen heeft/ dat daar in een woord was van groot belang.

Ja het geheele genaden Verbond is hier bevat in het fatsoen van een Wet: want het woord der genade / 't geen een sondaar alle heyl voorstelt/ wert in 't genaden-Verbondt niet anders uyt-gedrukt / als onder die woorden / ik ben de HEERE uwe God. Die Iehovah nu / die sig aanbied uw God te willen zijn / dat is: Uw Schilt en grooten loon. Gen. 15: 1. Uw Helper en Vriend: die al wat hy is / heeft en besit / tot uw uyterste welwesen en behoudenisse gesint is aan te leggen! die moet gy niet alleen voor soodanig erkennen / maar ook uyt dien hoofde / en in die aanminnige aanmerkinge lief hebben, met een liefde / dewelke bestaat in een genoegen in sijne hoogheyd / in een trek tot sijne gemeynschap / in een sugt voor sijne eere / en al wat daar toe strekt / ja ook in een hertelijk vermaak / dat men scheppen moet in sijn heylige en onberispelijke wil.

Met geheel u herte. Sonder geveynsde dobbelhertigheyd: dit eene oordeelende van uw hoogste belang / en uw voorstellende als uw eenige be-ooging.

Soo betekent het herte, dat innigste sentiment en gevoelen / 't geen men heeft/en dat oordeel 't geen men velt van een saak/met al die be-ooging / die men daar uyt formeert by sig selven. 1 Tim. 1: 5.

Ende met geheel uw Ziele. Dat is: Met al uw sugt / verlangen / en gesintheyd: waar in dat de herts-togten gelegen zijn; ja ook met alle de resolutien

 van

van de wille selve / om dese verpligtinge te quyten / en sijn ampt te volbrengen.

Met geheel uw verstand. Of gedagten. Dat is: Met alle de overleggingen des verstands: soo dat men alle kennisse die men heeft of bekomen kan / daar toe soeke in 't werk te leggen / om in alle voorvallen sijn pligt geluckig uyt te voeren.

Vers 38. *Dit is het eerste en groot* [of grootste] *Gebod.* Het eerste in order / gelijk hy / ontrent welken dese pligt gaat / de eerste is / en in alles eerst moet waargenomen werden.

Selfs is de liefde tot God de eerste in de rang der deugden / om dat alle andere deugden daar uyt / als uyt de regte moeder moeten geboren werden / indien sy voor egte sullen door gaan.

Het groote ja aldergrootste gebod is dit ook / om dat haar voorwerp is de Alderhoogste, wiens dienst van ook van 't aldergrootste belang is: maar bysonder is dit gebod groot, om dat het sig wijd uytstrekt / die wortel verdeelt sig in oneyndige scheuten / die daar uyt voortkomen.

Vers 39. *Ende het tweede is dese gelijk.* Dat is: Van geen minder aangelegentheyd als het eerste: gelijk het by na ook een en het selve met het eerste is / om dat het uyt het eerste vloeyt / en in het eerste begrepen is; en daar uyt uytgehaalt zijnde ook een Hooft-wet uyt maakt van alle de pligten / die wy aan andere menschen schuldig zijn.

Dit tweede gebod is genomen uyt Levit. 19: 18.

Gy sult uwen naasten lief hebben. Dat is niet alleen te verstaan van onse vrienden bloetverwanten of mede-burgers / maar van alle menschen / die ons immers daarom verwant zijn / om dat wy alle uyt eenen bloede zijn. Siet Ies. 58: 7. en Luc. 10: 29-37. ja ook van onse vyanden. Matth. 5: 44.

Aan die alle zijn wy liefde schuldig / niet alleen van goetgunstigheyd / maar ook van weldadigheyd: hoewel elk in sijn order. Gal. 6: 10.

Als uw selven. Hier is de liefde tot ons selven van opgeregt tot een regel van de liefde / die wy onsen naasten schuldig zijn: en tot een voor-beeld van onsen pligt ontrent andere voorgestelt.

Gelijk ook in den Euangelio gesegt wert. Luc. 6: 31. Gelijk gy wilt, dat uw de menschen doen sullen, doet gy hen ook alsoo. NB. Al wat hulp of dienst gy meent in sulken geval met regt te konnen pretenderen van een ander / moet men in gelijke gelegentheyd ook voldoen aan onsen eben mensche: Want / wat regt hebben wy / om van andere yets te eyssehen / of over hem by onsen gemeenen HEERE in den Hemel te sugten / 't geen hy uyt dien selve grond ook niet en heeft op ons? dewijl wy alle eenerley maaksel zijn / en een even dierbaar goed zijn van onsen grooten Souverain; die op sijn wenk komen en gaan / en die ons sijne saken heeft bevolen waar te nemen in alle sijne schepselen / en aan te merken / dat sijn eere in alle menschen even het selve belang heeft van naturen.

Hy heeft hem-selven lief, die God voor sijn goed soekt; dat is / die tot sijn oogpunt heeft / dat God in hem eeuwig mag verheerlijkt werden; en die geerne daarom den weg gesint is in te slaan / welke derwaarts henen strekt: die daarom sijn leven soekt en alle levens middelen / eer en goede naam te behouden / op dat hy sijn God een vrugtbaar dienstknegt mogte zijn / en leven om wel te kunnen leven.

Even soodanig moet ook de liefde zijn tot onsen even naasten: wy moeten wenschen en soeken / dat God ook in hem ver-

verheerlijkt werde / waar in sijn zaligheyd en hoogste goed gelegen is: wy moeten dan in alles hem ook soeken behulpig te zijn / daar hy onse hulpe van nooden heeft / soo het kan strekken om hem in de quyting van sijn pligt te vorderen.

Vers 40. *Aan dese twee geboden hangt de gantsche Wet en de Propheten.* Overmits dat in dese geboden alles kortelijk begrepen en opgesloten is / wat dat ons in de boeken des O. T. voorgestelt en geleert wert: dewelke bestaan in de Wet en de Propheten, want al wat men daar in leest rakende het genaden-verbond/ dat siet op de belofte Ik sal uw God zijn: of op de pligt van God en onsen naasten in dien opsigt lief te hebben. Rom. 13: 10.

Al wat niet en vloeyd uyt dit gebod/ en is geen gebod van God / maar van de menschen / en van menschelijke insettinge. In die twee geboden siet men den eysch van de Wet der nature / den eysch van de Wet des geloofs / en den eysch van de gehoorsaamheyd / die onse vorige moeste voldoen / uytgedrukt / en de grond van alle ware practijcke der Godsaligheyd ten reynsten gegrontvest.

Betooning, dat Jesus soo regtsinnig en onberispelijk was in sijn leere, rakende de weg des levens, als ontrent het leerstuk van de hope der heerlijkheyd: en dat men deswegen ter quader-trouwe tegen hem voortging te procederen, als tegen een valsche Leeraar.

§1. GElijk Moses beloofde / dat de Propheet die komen soude / ook wesen soude als hy; namentlijk / de voornaamste van alle de Propheten / en een middelaar van een nieuw verbond; die de woorden Gods soude spreken, en dien de Joden schuldig souden zijn te hooren: soo heeft ook Jesus in sijn leer-ampt alle dese voorwaarden voldaan / en sprekende / heeft men by openbare proeven bevonden / dat hy met Moses was in tsamenstemminge / en geen andere weg des levens aanwees/ als na dat woord / waar aan de gantsche Wet hing / en alle de prediking der Propheten: want hy wees ons op die twee uytnemende geboden. Deut. 6: 5. en Lev. 19: 18. Soo dede hy gestadig in sijne Predicatien in 't bysonder; en soo is hy nagevolgt van sijne Discipelen / die alle de liefde instampen / als het kort begrijp des Wets / en de liefde tot God/ en tot onsen naasten voordragen / als t'samen-verknogte pligten / die van malkanderen onscheydbaar zijn. Rom. 13: 10. 1 Cor. 13: 2. 1 Joh. 3: 17. 4: 20, 21. 5: 1. &c. *Iesus heeft geen andere weg des levens aangewesen als Moses.*

§2. De Synagoge der Joden dese twee aanmerkens weerdige plaatsen overwegende / geeft ons soodanige verklaringen over deselve / die in alles volkomentlijk die verklaringe van Jesus regtveerdigen. Soo segt R. Aben Esra over Deut. 31: 30. Dat haar Ouden gewoon waren te seggen, de Ontfermer soekt het herte, en de wortel van alle sijne geboden is, *Sijn verklaringe heeft getuygenisse by de Synagoge.*

a Lekach Tobh. p. 31.

b p. 25. Editionis Londinensis.

is, dat men God lief hebbe met sijn gantsche herte, en hem aanhange. De Joodschen Catechismus noemt die selve twee Geboden de twee fondamenten van de geheele Wet, a en doet sijn Leering rond uyt seggen; dat alle de ses hondert en dertien geboden der Wet, gantschelijk hangen aan die twee, En dat men geen genade vint in de oogen des HEEREN, als wanneer men die twee geboden bewaart en doet. b

Daar uyt besluyten wy de regtsinnigheyd van Iesu leere.

§ 3. Dewijl dan Iesus sig hier verklaart conform de leere van Moses/ en van de Synagoge selve; soo kon hy voor geen onregtsinnig Leeraar geoordeelt werden; te meer/ als wy aanmerken/ dat in dese woorden de geheele Religie/ en alles wat de leere van 't genaden-Verbond betreft/ begrepen was: want waar in bestaat de Religie na den val anders/ als in een regt begrip en opregte betragtinge van het genaden Verbond/ waar in den sondaar het hoogste heyl onder billijke voorwaarden wert voorgestelt/ en alsoo de regte weg des levens wert aangewesen? En dewijle in alle verbonden twee deelen begrepen zijn; een voorstelling van 't beoogde goed: en een eysch van sekere devoiren en pligten/ op welkers voltrecking dit goede ons alleen kan volgen. Soo heeft men ook in het genaden-Verbond te begrijpen/ dat God hem-selven/ als ons hoogste goed/ en eens sondaars heyl voordraagt: maar dat hy ook van onse zijde eyscht/ dat men die genade met liefde beantwoorde: dat is/ met hoogagting aanneme/ omhelse/ aankleve/ en alle bewegingen van liefde ontrent den Autheur van die genade werksaam doe zijn. Soo verklaarde Moses die saak/ in de aangetoogene woorden/ en wy sien dat Iesus daar by berust/ en daar in blijft: tegen de Sadduceen had hy in de voorgaande versoekinge seer geluckig beweert/ en kragtig bevestigt het leerstuk van de opstandinge der dooden: en klaarlijk betoont/ dat hy de belofte van het genaden-Verbond/ ik ben de HEERE uwe God, in een gesonden sin/ in sijn kragtigste beteekenisse opnam/ en in sijne Discipelen de volkomene hoope der heerlijkheyd bevestigde. Hier komt hy nu tot de verpligtinge/ die op dese belofte gegrontvest is; en stelt vast/ dat de gantsche Wet en de Propheten daar in voldaan werden/ dat men God in die aanmerkinge lief hebbe/ soeke: en soo ook in liefde soeke het behoud van onsen naasten; Soo was dan Iesus regtsinnig in die leere van 't genaden-Verbond.

En dat men ter quader-trouwe heeft tegen hem voort geprocedeert.

§ 4. Welke regtsinnigheyd by openbare proeve gebleken is voor de Pharizeen selve/ in de tegenwoordigheyd van soo groote scharen/ op den Tempel-berg/ daar men stond op de heylige vloer: en dat soo onlangs voor Iesu dood: seker die in dit stuk/ waar aan de gantsche Religie hangt/ in alle de deelen van 't genaden-Verbond opentlijk is bevonden [na dat men hem getoetst hadde] regtsinnig te zijn; wat stucken of wat saken blijven daar over/ daar ontrent men hem kan verdagt houden van valsche leere? Dat dan de Joden nog egter voortgingen in haren raad tegen hem te procederen/ als tegen een valsche leeraar/ die het volk verleyde; dat kan elk een sien/ dat het Proceduren waren ter quader-trouwe. Door welke aanmerkingen ook alle de ergernissen van 't kruyce Christi volkomentlijk verdwijnen.

Iesu

Jesu wedervrage, hoe David de Christum, die immers sijnen Sone moeste zijn, konnende sijnen Heere noemen? en hoe sijne versoekers selve daar in sijn verstrikt geworden.

Verss. 41-46.

Korte opening van 't regte verstand der woorden.

Vers 41. ALs nu de Pharizeen t'samen vergadert waren. En nog by den anderen op den Tempelberg / soo komen sy hier Jesus voor/ niet in een persoon alleen / maar met de geheele vergaderinge; weshalven sy met malkanderen konden raad-plegen / wat dat sy souden mogen antwoorden.

Vraagde haar Iesus. Namentlijk haar/ die Jesum nu door meer als een vrage hadden versogt; maar nog een stuk en point van gewigte / daar over sy hem souden ter dood verwijsen / hadden sy overig gelaten; over welke sake Jesus, dewijl sy hem niet en vragen / haar nu selve vraagt / om de questie / daar over sy meermalen hadden getwist-redent (Ioh. 5: 18-24. 8: 58. 10: 33-39. eyndelijk te beslissen.

Vers 42. *Ende seyde: Wat dunkt uw van de Christus?* Van de beloofde en lang verwagte Messias.

En 't was reden / die soo veel tijds hadden gehad / om over dit stuk te denken / en haar te beraden / dat sy nu gereet waren / om daar ontrent haar gevoelen te kunnen uyten.

Wiens sone is hy? Dewijl hy een mensche moeste zijn; het zaad der vrouwe: het kind, dat geboren soude werden. Gen. 3: 15. Jes. 9: 5. uyt wat huys en geslagte moet hy dan geboren werden?

Ende sy seyden tot hem, Davids soone. Dit is het algemeene geloove van Joden en Christenen: dat was een waarheyd soo klaar / dat niemant daar aan twijffelde / 't geen de kinderkens selve bekent was. Siet Matth. 1: 1.

Vers 43. *Hy seyde tot haar, hoe noemt hem dan David sijnen Heere?* In wat sin en meyninge is dat dan te verstaan/ dat David hem sijnen HEERE noemt.

Een Heere is meerder als de geene/ die hem voor Heere erkent / en een sone is nogtans minder als sijn vader. Die dan als een Sone van David was beneden hem ten aansien van die natuyr/ die hy uyt den zade Davids ontfing: in wat opsigt / en om wat oorsaak van heerlijkheyd erkent David (die een Koning was) hem dan nogtans voor sijn meerder / ja voor sijn HEERE?

In den Geest. Dat is: Sprekende als een Propheet / die door den Heyligen Geest gedreven was / en die sijn gesangen door Goddelijk ingeven heeft tsamen-gestelt. 2 Sam. 23: 2. Act. 1: 16. 2: 30.

Seggende. In eene van sijne Psalmen; namentlijk Psal. 110: 1.

Vers 44. *De Heere heeft gesegt tot mijnen Heere.* De Jehovah / de waaragtige God heeft gesproken tot sijnen gesalfden / die mijnen HEERE is: en die ik voor mijnen Heere erken.

*Sit aan mijne regter-*hand. De regter-

ter-hand der Majesteyt Gods. Siet Matth. 20: 21.

Tot dat ik uwe vyanden sal geset hebben tot een voetbank uwer voeten. Dat is: Tot dat ik alle die vyanden [die sig van tijd tot tijd vyandelijk tegen uw en uw Koninkrijk sullen opmaken/] sal in die staat gestelt hebben/ dat sy uw onderdanig zijn/ en uwe magt gantschelijk onderworpen. Siet Psal. 8: 7. 18: 40. Rom. 16: 10.

Vers 45. *Indien hem dan David* sijnen *Heere noemt, hoe is hy sijnen sone?* En hoe konnen dese twee dingen t' samen gaan. Indien hy alleen een sone Davids, dat is/ een bloot mensche is uyt David geboren. Hoe noemt hem dan David/ die een souverain Koning was/ en geen Heere boven hem erkende als God alleen/ sijnen Heere? En is hy van hooger natuyr/ hoe kan hy die/ als een sone Davids hebben en besitten?

Dit was een verborgentheyd/ die men geensins ontsluyten kon/ of men moest erkennen/ dat 'er twee natuyren in Christo souden zijn; eene/ de welke Goddelijck was/ en na dewelke hy de soone Gods is/ en de Heere van David; een ander/ die menschelijk was/ en uyt den zade Davids. Siet Rom. 1: 2, 3.

Vers 46. *Ende niemant en konde hem een woord* [of reden] *antwoorden.* Dat is: Niemant van alle die wijse Schriftgeleerden en schrandere Pharizeen konden tot beantwoording en oplossing van dese swarigheyd een reden bybrengen/ die dese knoop magtig was los te maken/ en de sake te voldoen.

Daar van was de oorsaak/ om dat hare leere niet over een quam met de leere der Propheten/ waar op dese spreekwijse gegrontvest was; weshalve sy de ongenoegsaamheyd van hare Theologie seer ligt konden bespeuren uyt haar onmagt om te antwoorden: nadien sy niet en konden eenige saak bybrengen tot wegneming van dese schijnstrijd/ of sy moesten hare gronden verlaten/ haar Theologie veranderen/ en alsoo erkennen 't geen sy tot nog toe wedersprakẽ (de twee naturen in Christo) en daarom wilden sy liever swijgen/ als in haar antwoord verstrikt werden.

Ende niemant en durfde hem van dien dage aan yet *meer vragen.* Soo waren sy overtuygt van Jesu wijsheyd en schranderheyd/ die sy bevonden bequaam om alle hare strikken te verydelen: en haar door wedervragen te vangen in hare arglistigheyd. Dewijl sy dan haar reputatie niet meer durfden aan hem hasarderen/ soo namen de disputen tusschen Jesus en de Joden hier mede een eynde.

Betooninge, dat Jesus *sonder Godslastering van de* Messias *seyde, dat hy* de HEERE *was* [die soone Gods] die aan Gods regterhand soude sitten; *sonder dat men daarom sijn leer-ampt van valsche leere konde aanklagen.*

Met wat oogmerk en voorsigtigheyd Iesus dese vrage opwerpt.

§ 1. Onder de voorwendselen/ die men voortbragt/ om Iesum ter dood toe te vervolgen/ was eene van de voornaamste dat hy als de Messias hem selven Gode even gelijk maakte; dewijl hy staande hielt/

hielt / dat De Christus de soone Gods was / en de Heere, die aan Gods regterhand soude sitten: dit noemde men Gods-lastering; daer over scheurde naderhand de Hooge-priester sijne kleederen; en dit wierp het navolgende geslagte voor / als een verleydinge, waar door men het volk van den eenigen God / en de oude reyne Gods-dienst aftrok. De overige swarigheden / die men tegen sijne leere konde inbrengen / waren in de voorgaande versoekingen weggenomen; men bevont / dat hy niets en leerde tot nadeel van den Keyser en sijn schattinge; niets tot krenking van de hoope Israels; veel min yets / dat niet over een komen soude met den regten weg des levens: dit eene / bleef'er dan onder alle de beschuldigingen overig / het welk ook voldaan zijnde / soo kon men seker zijn / dat 'er op een onregtveerdige wijse sonder reden of oorsaak tegen Iesum wiert geprocedeert / als tegen een valsche Propheet / of tegen een Gods lasteraar: en daarom wilde Iesus dat point self ophalen / en terwijl sy hem daar over niet en vraagden / haar aanspreken; op dat de occasie mogte geboren werden / om het gemoed van sijne discipelen ook tegen die beschuldiging te wapenen / en haar over de regtveerdigheyd van sijn saak met genoegsame bewijsen te voorsien; ten eynde de ergernisse van sijn kruys haar geloove niet en mogt beschadigen. Dit stuk neemt Jesus nu ter hand op een bekende wijse / en stelt voor vast / dat de Christus moeste zijn een soone Davids: en des wegen een waaragtig mensch: maar gaat daar op voort tot het getuygenisse van Psal. 110: 1. en vraagt hoe en in wat verstand dat David hem dan sijnen HEERE noemt? dat sulken Souverainen Koning sig selven dan erkent voor des selfs knegt / en onderdaan? Op dat sy hem eens mogten verklaren / waar in dat de soone Davids meerder soude zijn / als sijn Vader: en wat dat die hoogheyd was / voor welke sulken Koning en Vader / sig selven soo onderdanig ging nederbucken? om soo al sagjens haar te brengen tot die gedagten / dat de Messias moeste zijn waaragtig God en Mensch.

§ 2. Hier stelt Jesus voor vast / dat David in den Geest / siende het werk van Christi verhooginge van verre / als tegenwoordig / de eerste sprake voert in desen Psalm: en dat hy daar in handelt van de Messias, 't geen sijne vyanden ook niet en loochenen / maar hem met stil-swijgen bekent staan / dewijl andersins haar antwoord waar gereet geweest / indien hier van de sone Davids in dien Psalm niet gesproken wiert / en haar ruyme stoffe waar gegeven / om hem van verdraayinge der schriften te beschuldigen. Maar dewijl de Joden sig hedens-daags anders redden / soo moeten wy twee dingen tegen haar bevestigen: voor eerst dat desen Psalm spreekt van de Messias. En daar na / dat hy aan hem toeschrijft Goddelijke hoogheyd, die in niemant als in de eygene natuyrlijke sone Gods vallen kan. *Wat dat Iesus hier voor uyt onderstelt en met wat regt?*

§ 3. Wanneer de Joden begonden te gevoelen wat kragt dat desen Psalm by-bragt voor de leere der Christenen / soo hebben sy al vroeg gepoogt te beweeren / dat hier van een ander onderwerp gesproken wiert. De Rabbijnen / die onlang na de eeuw der Apostelen leefden / hebben gewilt / *Psalm 110. wert niet gesproken van Abraham*

gewilt / dat hier gesproken wiert van Abraham. Eenige hielden staande / dat desen Psalm gemaakt was van Eliezer Abrahams Hof-meester / en gedigt op Abrahams overwinninge / doe hy wederkeerde van het slaan der vijf Koningen. Soo spreken de Thalmudisten in het tractaat Sanhedrin, en Nedarim. De oude uytlegginge over de Psalmen / genaamt Midras Thillim, over desen selfden Psalm: de vermaarde schrijver van Commentarien Salomo Iarchi: en die vinnige bestrijder van de Christelijke leere / en Laster-mond / die voor meer dan twee honderd jaren sig ontsloot tegen het Euangelium R. Lipman. Tegen dit gevoelen hebben de Oude Leeraars der Kerke Hieronymus over Matth. 22. en Chrysosthomus over desen aangetogen Psalm hare consideratien al ingebragt. Elk een kan ligtelijk sien. 1. Dat desen Psalm niet en is van Eliezer de Hof-meester van Abraham gedigt / nadien de naam van David staat in haar opschrift / en 2. Dat dese heerlijcke dingen / die hier gesongen werden / geen plaats en vinden in Abraham. Want (a) waar is die gestelt aan de regterhand Gods / om daar geseten te zijn? (b) Hoe is hy Priester in eeuwigheyd? door wat woord van Eedsweering? en hoe na Melchizedeks order? (c) Hoe kan men van hem seggen / dat de Scepter sijner sterkte uyt Sion is uytgegaan? Ja wie en merkt niet / dat men een gantsche Psalm moet geweld aandoen / eer dat men die heerlijke woorden soo laag kan vernederen. 3. Daarom hebben selfs veele andere Rabinen in die uytlegginge niet konnen berusten / maar de selve met redenen getragt te wederleggen.

§ 4. Andere verstonden door desen Heere, die aldus verhoogt wert / yemant van de Koningen uyt den huyse Davids: 't zy Hiskias gelijk die Joodsche Meesters / tegen welke Iustinus Martyr in sijn gesprek met Trypho de Ioode disputeert; en Tertullianus in sijn vijfde boek tegen Marcion. 't Zy Zorobabel; tegen welk gevoelen Crysostomus ook redeneert over desen Psalm. Maar indien dat dese Koningen / die minder aansien gehad hebben als David, en die uyt sijnen huyse gesproten waren / hier te verstaan zijn? hoe noemt David dan een uyt de hare sijnen HEERE? Hoe kan men van haar seggen / de HEERE heeft gesworen, gy zijt Priester in der eeuwigheyd, &c. Die immers noyt het Priester-ampt bedient en hebben? waar zijn haar doorluchtige Victorien / en heerlijke verhoogingen aan Gods rechterhand? wat isser in die Koningen / 't geen eenigsins de kragt voldoet van soo hoog-dravende woorden.

Nog van yemant der Koningen uyt den huyse Davids.

§ 5. Dit sagen de verstandigste onder haar / en daarom namen sy desen Psalm liever soo op / als van David selve handelende / en op dat het opschrift haar niet en mogte hinderen / soo verklaren sy dien niet na de gewoone beteekenisse / die sy heeft in de meeste / indien niet alle de Psalmen; Een Psalm van David. Maar een Psalm voor David. Om dat de Lamed ook dikmaal is een teken van een Casus Dativus, of gevend geval; willende dat yemand van de heylige Musikanten / die in Psalmen Propheteerden / deselve heeft opgestelt / en gesongen ter eeren van David. Gelijk sy dan ook het vierde vers aldus vertalen: Gy zijt Prins in der

Nog van David selve.

eeu-

eeuwigheyd na het woord gesproken tot mijnen regtveerdigen Koning. Of na de wijse van Melchizedek. Gelijk de Chaldeesche Paraphrastes. Van die uytlegginge en toepassinge op David soo gewaagt ook Chrysosthomus, welke van van de latere Rabbijnen ook aldermeest is aangedrongen/ gelijk R. Aben Esra; en R. David Kimchi; waar tegen men moet aanmerken. 1. Dat de Lamed ook dikmaal is een teken van een *genitivus casus* of geval van toe-eygening: en dat die beteekenisse in dese tsamensettinge van woorden en spreekwijsen de sake eygen is door gebruyk/ waarom soude men in soo ontallijken menigte van Psalmen/ dese woorden vertalen/een Psalm van David? als beteekenende de Autheur van den Psalm: en hier juyst een Psalm voor David, daar immers geen verandering is in de Gront-text. 2. Indien men schoon die vertaling al aannam/ soo kan het nog niet beteekenen een Psalm ter eeren van David: want Psalmen/ Gebeden en Offerhanden zijn in 't heyligdom alleen overgelevert ter eeren Gods/ om God te dienen en te verheerlijken: maar het sal dan moeten beteekenen een Psalm ten gebruyke voor David. Die door hem is gemaakt/ om van hem gesongen te worden tot prijs van Gods genade: en soo sal de sanger en spreker van desen Psalm in den ophef wederom niemant anders zijn als David. 3. Alhoewel het woord Cohen beyde een Prins en Priester betekent/ soo moet men nogtans weten/ dat het noyt en beteekent een Souverain Prins: maar een soodanigen Vorst/ die door het aangesigte van een Koning als sijn Hofraad uyt en in gaat/ staande onder een Souverain als des selfs dienaar. Soo waren de Sonen Davids Cohanim 2 Sam. 8: 18. 't geen 1 Chron. 18: 17. verklaart wert de eerste naast den Koning. Des selfs Kamer-raden: die altijd toegang hadden tot sijn Koninklijk Zalet: en daarom droegen de Priesters die naam/ om dat door haar den toegang tot God/ als opper-Koning altijd open stond. Hier uyt blijkt nu/ dat dit op David niet kan passen/ die Souverain was/ en geen Princelijke Hofdienaar: ja dat hier een Priester verstaan moet werden/ om dat dese een Conen soude sijn van God/ door een woord van Eed-sweeringe welk God gesproken hadde: een Prins en Kamer-raad van de Koning der Koningen in sijn Pallays en Huys: 't geen immers niet en kan gepast werden op David/ maar op een Priester. 4. Dit Priesterschap soude eeuwig duyren/ 't geen immers nog in David/ nog in eenig bloot sterfelijk Mensch ter Wereld vervult is. 5. Doet daar by/ dat dese uytlegginge daarom blijkt gesogt te zijn/om de kragt des Euangeliums te ontwijken; om dat alle dese uytvlugten zijn nieuwe en versogte beteekenissen/ die de oude Grieksche vertalinge ten tijden van Ptolomeus in eenvoudigheyd van verstandige Joden gemaakt geensins gekent nog geweten heeft.

§ 6. De oude waarheyd en regtsinnigheyd heeft noyt anders door den twist der Joden met de Christenen van 't onderwerp van desen Psalm gesproken/ als hier Jesus doet: maar ontwijffelbaar vast geagt/ dat daar in de Messias wierde beschreven in sijne verhoogingen: en die waarheyd steekt nog soo deur/ dat haar geen getuygenissen en ontbreken/ (Iesu uytlegginge of bevattinge van 't onderwerp van dien Psalm te sijner tijd)

ken / van Rabbijnen van latere tijden. Om dit te bewijsen / soo werden verscheydene getuygenisse by gebragt / uyt de ouden, den Thargum van Jonathan. Den Thalmud in 't tractaat Succh. c. 5. Gemar. R. Moses Hadrashan over Gen. 1: 1. En de Midrash-Tillim over Psal. 2: 7. Psal. 18: 35. en Psal. 110: 1. uyt de Rabinen R. Obadia over desen Psalm. R. Isaac Arama over Genesis. R. Saadias Ha-gaon over Dan. 7: 13. En den Autheur van 't Tractaat Abkat Rochel. p. 80. [Siet Galatin de arc. cath. ver. Lib. 8. cap. 24. Cartwrigti Mellif. Hebr. Lib. 1. c. 5. Huetii demonstr. Euang. p. 518.] En daarom was het geen wonder / dat de Apostelen soo dikmaal op de getuygenissen van desen Psalm haar Euangelische demonstratien grontvesteden: en is het een bewijs van een quade conscientie / dat veele Joden / die gesonde uytlegging van haar eygen Vaderen hebben verlaten / en haar afgewendt tot nieuwe verdigtselen / daar in sy nog de sake voldoen / nog malkanderen konnen vergenoegen geven.

algemeen waar en buyten kijf gezegt.

§ 7. Dit is immers openbaar / dat wanneer wy de Christus nemen voor het onderwerp van desen Psalm / wy als dan alles sien in een rang en order / en alle woorden in sijn kragt voldaan. Men aanmerke hier David in den Geest opgenomen / en die voor uyt als in een gesigte gesien hebbende de verhooginge Christi / nu in dit Lied verhaalt alles wat hy in den Geest daar van gehoort en gesien heeft. 1. Onder wat betuyging en plegtigheyd hy de Christum sag verhoogen tot den Throon der Majesteyt v. 1....4. 2. Onder wat gejuyg hy God over dit werk hoorde verheerlijken / en de toekomende loop des Koninkrijks verbreyden v. 5-6. 3. En wat besluyt de Psalmist daar op maakt tot onderrigtinge van de Kerke des Ouden Testaments / haar onderwijsende door wat weg dese Koning tot die Hoogheyd soude komen v. 7. Als wy de heerlijkheden hier gemelt aanmerken / behooren sy niet tot die Hoogheyd / die niemant als de Messias bereyken kan? Wat is het geseten te zijn aan de regterhand Gods? Betekent dat niet de hoogste Eere naast God? 1 Kon. 2: 19. Psal. 45: 10. Ja betekent dat geen Throon in die plaatse daar God sijnen Throon heeft / en van waar dat hy regeert; in die plaatse daar de lieffelijkheden aan sijn regterhand eeuwig zijn? Psal. 16: 11. Wie is hy / dien God sijn vyanden altemaal soude stellen tot een voetbank sijner voeten? Siet Psal. 8: 7. Die soo geseten soude zijn in eeuwigheyd? Wie is die behalven de Messias, wiens Rijk alleen geen eynde soude hebben? Jes. 9: 6. Psal. 45: 7. Wat Koning soude buyten hem ook Priester zijn op sijnen Throon even als Melchizedek, en dat in der eeuwigheyd? vergelijk Zach. 6: 12, 13. Jes. 53: 10. Psal. 40: 7, 8. En wat isser in den gantschen Psalm / dat niet beter op hem / als op eenig ander mensche uyt Vrouwen geboren gepast kan werden? wat reden isser dan / dat men van die oude aangenomene uytlegginge gaat afwijcken tot soodanige / die op ver na de kragt der woorden soo niet en voldoen: ja die met de saken strijdig zijn / die hier verhandelt werden?

En uyt de Psalm selve bevestigt.

§ 8. Die

§ 8. Die verheerlijkten Koning en koninklijken Priester noemde David sijnen HEERE Adoni. Gelijk hy ook Mal. 3:1. Genaamt wert Ha-Adon. De HEERE. Ja hier v. 5. Adonai met een Ka-metz, 't geen de Joden bekennen / dat een name is / die niemand als God alleen toekomt. Hy dan / die een HEERE der HEEREN en een Koning der Koningen is; voor welke de weerdigste en souverainste der Koningen sig moet buygen / hem erkennende voor sijnen Heere / en sig selven aanstellen als sijn dienst-knegt / de Opper-Heer zijnde van alles / die is sonder twijffel meer als een bloot Mensch / ja die is met den Vader deselve waaragtigen God. De HEER / die alles beheerscht uyt den Hemel van den throon der Majesteyt / die eeuwig Priester is / die moet sulks zijn na de kragt des onvergankelijken levens; als de Alderhoogste boven alle creaturen. Voegt hier by / dat het woord Adon en Adonai geen andere kragt en heeft / als die in 't woord Jehovah gegrontvest is: Het lust ons / dit te verklaren met de woorden van een voornaam Gods-geleerde van onse eeuwe. a „ Het woord „ Adon segt hy / brengt onmiddelijk en eygentlijk een Dominium of „ heerschappy mede / en sluyt in sig een regt van possessie of besit / ende „ een magt van bestel. Welke niet alleen over-een-komt met de name „ van Jehovah, maar stelt die voor vast en als voor uyt; en volgt en „ vloeyt als 't ware uyt deselve. Want hy / die alleen een wesen en „ self bestaan van sig selven heeft / en daar hy de oorsprong is van alle „ dingen / moet erkent worden volkomen magt en heerschappy te heb„ ben over alles: want yeder ding moet nootsakelijk aan hem toebehoo„ ren / van welken het sijn wesen ontfangen heeft. Derhalven / Chri„ stus de HEERE zijnde / voor soo veel de titel voor Jehovah geno„ men wert / de name Gods / de nootsakelijkste selfstandigheyd van sig „ selven geheel en alleen uytdruckende; By gevolg / dat alle andere din„ gen van hem af-hangen; soo volgt ook / dat hy aldus moet erkent „ werden de Heere te zijn / voor soo veel die name Adon verklaart / en „ uytdrukt een authoritative magt / en die een eygene heerschappy bete„ kent. En soo konnen wy van agteren ook besluyten / dat die sulken Souverainen magt van besit / waar door alles als sijn eygendom onder hem staat / nootwendig ook moet zijn de gene / die al dit eygen kan vervullen / maintineren / en onderhouden; de Schepper van zijnde van dit geheel Al / ten aansien van dit geduyrig onderhout / soo moet hy de Jehovah zijn / die van hem self is / en aan allen alle bestaan geeft.

Dat Iesus met regt uyt desen Psalm wil beweren de Godheyd Christi.

a Joh. Pearson over de artic. des geloofs. p. 271.

§ 9. Daar uyt besluyten wy / dat het Rijke Christi zijnde het Rijke Gods / Iesus van geen Gods-lastering begaan heeft / als hy de Koning van dat Rijk wilde erkent hebben voor de Soone Gods, die gelijk God is met den Vader: En dat sy buyten reden tegen hem over dit leer-stuk zijn ontsteken geweest / die hem daar over als een Gods lasteraar hebben vervolgt. Ja dat sy niet te verschoonen zijn van de schuld van hartneckige boosheyd / die door dese demonstratie van Iesus verstomt zijnde / egter niet nalieten by haar opinie te volharden / en op dien grond in haar vervolgende proceduren voort te gaan: welke in-borst sig van ontdec-

Besluyt.

hende in de Rigters van Israel / soo moeten wy ons niet verwonderen / al wert Jesus van haar onschuldig zijnde / veroordeelt als een schuldenaar. Nademaal daar gesegt is / Psal. 69: 5. Die my om valsche oorsaken vyand zijn, zijn magtig geworden, dat ik niet geroofte en hebbe moet ik als dan wedergeven. Dat is ; boeten en betalen.

HET XXIII. CAPITTEL.

De korten Inhoud.

ALs nu Jesus in 't voorgaande gesprek sijn sake soodanig tegen sijne versoeckers beweert had, dat deselve schaamroot moesten afhouden; soo heeft hy, siende dat sy egter halstarrig bleven by haar voornemen, tot een afscheyts-rede, dese ernstige straf-predicatie tegen die onverbeterlijke menschen opgeheven; daar in hy met een Prophetische Geest, de eygen aart van die menschen, beneffens haren boosen handel ontdekt, en hare rampsalige vergeldinge met ronde woorden hun aankundigt. Soo snijt hy haar hier nu alle hope van sijn Koninkrijke af, die hy veelsins, maar te vergeefs getragt hadde tot overtuyginge te brengen.

Dit voornemen voert *Jesus* hier na uyt onder een goed en voorsigtig reden-beleyt; in den ophef rigt hy sijn aanspraak tot sijne Discipelen, en alle de scharen, die hem tot nog toe waren gevolgt; daar in hy haar, by wege van een noodwendig berigt tot waarschouwinge heeft aangewesen, wat dat sy van dese menschen, die op Mosis-stoel saten, hadden te houden: hoe sy haar hadden te gedragen, om door haar exempel en quade voortgang tot geen quade wegen betrocken te werden; en door een averegts begrip van haar gesag niet in een gevaarelijke strik van ongeloove en bloedschult te vervallen. *Verss.* 1-12. Daarom rigt hy sijn aanspraak tot bevestiging van sijn grondstellinge kort daar op tot dese *Pharizeen en Schriftgeleerden* selve, waar in hy deselve over hare misdrijven wel ernstig bestraft, scherpelijk bedreygt, en als een Propheet voorsegt, welk haar oordeel zijn sal, dat haar daar over te verwagten staat. *Verss.* 13-39.

1. Een getrouw berigt, wat de schare en Discipelen van *Jesus* van het gesag der Schriftgeleerde en Pharizeen te houden hadden.

Verss. 1-12.

Korte

Korte opening van 't regte verstand der woorden.

Vers 1. D*Oe sprak Jesus tot de scharen, ende sijne Discipelen.* Die by onderbindinge nu sagen / hoe dese menschen / als geslagene vyanden Christi na geen reden luysterden / nog door geen blijken van Jesu hoog-wijse Geest te winnen waren / maar met alle boosheyd voortgingen / om haar besluyt des doods tegen desen grooten Propheet te executeren.

Terwijl dan dit gesigte het gemoed van de scharen tot veele verbaastheyd en ontruste gedagte bragt / soo ving Jesus dese aanspraak van onderrigtinge aan; en toonde haar / 1. dat dese menschen al haar gesag hadden van Mosis stoel daar op sy saten, maar dat de scharen uyt dien hoofde alleen verpligt waren tot het dragen van de dienstbare Wet / die sy handhaafden / als versorgers over deselve; maar dat sy daarom niet en waren verpligt / om alle de handelingen en procedure van die menschen te regtveerdigen/en na haar exempel dat selve voetspoor in te slaan. 2. Dat dese menschen wel een groote agtinge hadden van heyligheyd / maar dat die haar oordeel niet en moeste verblinden / dewijl haar heyligheyd maar was schijn-heyligheyd. 3. En dat sy ook bysonder moesten denken / dat de meesterschap van dien Tugt-meester/ nu aan haar eynde gekomen was / en geen plaats moeste houden in 't koninkrijke Christi.

Met dese bedenkingen nam Jesus van weg / die verwondering / die veele beving / en die ergernisse / die andere ligt stont weg te slepen / hoe de Leyds-lieden van Gods volk Jesu Leere konden bestrijden / en daar na hem van 't leven ter dood brengen / soo hy geen schuldenaar waar ? Nadien die menschen saten op de stoel van Moses / en de agtinge hadden van bysondere heyligheyd.

Vers 2. *Seggende : De Schriftgeleerden,* [Siet Matth. 2: 4. 7: 29.] *ende de Pharizeen,* [Siet Matth. 3: 7.] *zijn geseten op den stoel Mosis :* Op stoelen te sitten, is een point van gesag; en wijst aan / dat soodanige een aansienelijk regiment bestieren.

De stoel van Moses geeft dat ampt en dat gesag te kennen / 't geen Moses als een Leeraar en Rigter in Israel hadde bekleed / als de eerste : en die gene / werden gesegt op sijn stoel te sitten; op welke die Ampten by die regte linie waren afgedaalt : hoedanige dat alle de leden waren van den grooten Raad / die Moses tot sijn behulp verkoren hadde / Exod. 18: 25. Num. 11: 11. &c. en alle die hooge Leer-meesters in Israel.

Dese waren dan nu de mannen / die opsigt hadden over de wet / om die te verklaren/en met voorsigtige ordonnantien soo te omheynen en te betuynen/ als 't hun na hare voorsigtigheyd soude goed-dunken / die daarom ook heeten de Wetgever van Israel. Gen. 49: 10.

Vers 3. *Daarom.* Om die reden / en uyt dien hoofde / dat sy als de Wetgever het ampt van Moses bekleeden / en opsigt hebben op de Wet.

Al wat sy uw seggen, dat gy houden sult. Alle hare ordonnantien en bevelen/ soo veele als'er zijn / die tegen de Wet niet en strijden/en die tot nog toe by haar zijn beraamt tot een nauwer onderhoudinge van de wet / en meerder verhoedsel om het volk van de overtredinge der Wet te weeren en te rug te houden.

Hout dat, ende doet het. Gehoorsaamt daar in haar bevel/ 't welk sy als Tugtmeesters geven / om het volk in tugt

te houden: en draagt dat jok/ 't geen sy uw opleggen/ hoe swaar dat het ook is.

In soo verre staat Jesus toe/ dat sy gesag hebben/ en dat gesag voor als nog moesten houden: want de Wetgever moest 'er zijn tot dat de Schiloh quam. Gen. 49: 10.

Maar en doet niet na hare werken, want sy seggen het, ende en doen het niet. Daar waren nog veele dingen die sy leerden en bevolen te doen met den monde/ welke sy met hare practijcq wederspraken; In haar Oeffen-schoolen ging nog de leere van het geloove en van de bekeeringe in swang/ maar sy selve en geloofden in God niet/ ende en bekeerden haar niet van hare boose werken/ en van haar eygen geregtigheyd te soeken. Men hoorde sulke menschen nog spreken van de Christus en de verwagting sijns koninkrijks; die haar selven tegen Jesus opmaakten/ en sijn Rijk wederstonden met gewelt: en men bevont haar predikende tegen veele groote sonden/ daar sy selve heymelijk wel swaarlijk aan vast waren. Siet Rom. 2: 19-24.

Vers 4. *Want sy binden lasten, die swaar zijn, ende qualijk om dragen.* Dese spreekwijse vertoont haar handel onder een soete gelijkenisse genomen van sulke Heeren/ die haar dienstknegten houden om lasten te dragen; en tot dien eynde verscheydene stukken tot een pak en bundel t'samen binden/ 't geen sy door de veelheyd van stukken tot een swaar pak maken/ 't welk ter nauwer noot kan gedragen werden.

Soodanige Heeren waren de Joodsche meesters gelijk/ die het Joodsche volk hielden onder de dienstbaarheyd: Het jok der ceremonien was dien last welken het volk dragen moeste/ en dat selve beswaarden sy nog met veele gestrenge insettingen/ die sy met de Godlijke Wet t'samen bonden/ en daar aan verknogten/ soo dat men het eene niet en konde opnemen/ om te dragen sonder het ander. Daar door was de last des volks swaar en qualijk om dragen geworden/ hoewel sy die egter moesten opnemen. Siet Jes. 9: 3. 10: 1. Act. 15: 10.

Ende leggense op de schouderen der menschen. Door haar gebiedende/ en Tugt-oeffenende magt: die haar in staat stelde/ om elk Persoon na elks voorvallende gelegentheyd sijn eygen jok op te leggen/ en tot sijn pligt voort te drijven.

Maar sy en willen die met haren vinger niet verroeren, of aanroeren. Dat is/ in 't alderminste self niet aanraken/ maar sogten haar selven/ en die met haar op die stoel sitten/ in alles wat dat mogelijk was van dese sware lasten te verschoonen/ en haar schouderen dit Jok en andere saken te ontrecken.

Vers 5. *Ende alle hare werken doen sy, om van de Menschen gesien te werden.* Siet Matth. 6: 5. Daar mede toont Jesus, dat haar uyterlijke schijn van Heyligheyd hare agting/ en gesag geensins en moet verheffen boven 't gene men van haar behoort te gevoelen/ het welk een groot voor-oordeel soude konnen staven en stijven tegen de sake Christi.

En daarom wijst Jesus aan wat dat sulke menschen beweegt tot die schijn sonder waarheyd/ dat sy een sugt hebben/ om van de Menschen gesien te werden/ en by de selve eere en gesag te erlangen: daar nogtans de be-ooging van de eere Gods de regte grond is/ die goede werken regt deugdelijk maakt.

Want sy maken hare gedenk-cedels breed. Gr. Phylacteria. Bewaringen. Dat is: Bewaar-cedels. Soo genaamt of om dat sy dienstig waren om de Wet in haar geheugenisse te doen bewaren/ en daarom werden sy in onse nieuwe overset-

settinge genaamt gedenk-Cedels. Of om dat de Joden aan de selve groote kragten toe schreven/ om haar te bewaren voor allen boosen handel der onreyne Geesten/ en de selve van haar te verdrijven: van hoedanige beuselingen hare overleveringen vol zijn.

In sig selven waren 't cedelkens van Pergament daar op sy eenige passagien schreven uyt de Wet. Die sy dan in een rolleken t' samen rolden/ en in groefkens daar toe berept/ 't geen met leer overtogen is/ op slooten/ en dan bonden op het voor hooft en op de arm/ of in een houten pinne in gesloten/steken in de boven-drempel van de Deuren van hare Huysen/ om over al de Wet voor oogen te hebben.

Hier toe meenden sy verpligt te zijn uyt kragt van de wetten. Exod. 13: 9, 16. en Deut. 6: 9. De Schriftuyr passagien/ die sy daar op schreven waren dese vier. Exod. 13: 3-10. 11-16. Deut 6: 5-9. 11: 13-21. Om dan van de Menschen gesien te werden/ maakten sy die bewaar-cedels boven gewoonte breed.

Ende maken de Zoomen van hare kleederen groot. Of liever de quasten aan de Zoomen van hare kleederen groot. In de Wet was geboden/ dat de Joden aan de vier hoecken van haar opper-kleed snoerkens/ dat is quasten, en bundelkens van snoerkens souden hangen/ op dat wanneer sy die aansagen/ sy als dan ook souden gedenken aan alle de geboden Gods/ en deselve doen. Siet Num. 15: 38. Deut. 22: 12. Hier droegen sy dan sorge/ dat hare quasten boven andere wegens haar uytnemende groothepd in het ooge liepen. Vidi Wagenseily Sotah. p. 404. etc.

Vers 6. *Ende sy beminnen de voor-aansittinge in de maaltijden.* Gr. De vooraanligging. Om dat men na de gewoonte van dien tijd/ en dat volk ter maaltijd niet plag aan te sitten/ maar op bultsacken daar toe berept aan te leggen.

Dewijl dese menschen dikmaal onthaalt wierden aan de tafelen der Grooten/ die haar seer hoog agteden en eerden/ en sonder haren raad geen saken van gewigt ondernamen. [Als Josephus getuygt in sijn J. Oudh. l. 13. c. 18] Soo beweees men aan haar dat respect/ dat men haar toekeurde de eerste plaatse/ waar mede sy ook te wonder gedient waren. vergelijk Luc. 14: 8.

Ende de voor-gestoelten in de Synagogen. Welke waren hare vergaderplaatsen/ daar men de Wet las en tot publijcque gebeden/ en predicatien t' samen quam.

In die gebouwen sag men gestoelten van eere, die gestigt waren voor de opsienders der Synagogen/ en voor de Schrift-geleerde en Pharizeen: hier pretendeerden sy ook de voor-rang/ en de aansienelijkste plaatse onder alle die gene/ die gestoelten van eere en gesag hadden in deselve.

Vers 7. *Ook de begroetinge op de merkten.* Dat de menschen malkanderen groeten eyscht de Heushepd/ en Jesus selve gaf daar van een Gebod. Matth. 10: 12. Maar dat men over de merkten, welke seer volk-rijke plaatsen zijn/ gaat swieren om sig te ketelen met de eer-bewijsingen van het volk/ dat is een uytschijnent proef-stuk van opgeblasen hoogmoed en groote eer sugtighepd.

En van de menschen genaamt te werden Rabbi, Rabbi. 't Geen een eer-tijtel was van een Leer-meester/ daar in men haar getuygenisse gaf van grooter en uytmemender geleerthepd.

Dese benaming pleeg men in de aanspraak van hare persoonen te verdubbelen/ als men wilde vertoonen/ dat sy dubbele bequaamheden hadden/ en die eere dobbel weerdig waren. Siet Matth. 26: 49. Marc. 14: 44, 45.

Uyt de Joodsche aantekeningen moet men

men geloofden / dat die naam van eere doemaals nog nieuw was onder de Joden / en door de tijden van Hillel gants onbekent: hoe seer dat sy hingen aan die eere / blijkt daar uyt / dat sy het hielden voor een misdaad / waarom de Goddelijke presentie soude wijke van Israël / by aldien sy hare Leeraars groeteden met een slegte en gemeene groet/en dat sy niet seyden weest gegroet Rabbi. (Berac. Fol. 27: 1. by Ligtfoot p. 427.)

Vers 8. *Dog gy en sult niet Rabbi genaamt werden.* Dat is. Het Rabbinaatschap, welke bestont in een Meesterschap / waar door sy soodanigen gesag hadden / als waren sy levendige Orakelen / en sal onder uw geen plaatse hebben / maar met die huyshoudinge des eersten Testament ophouden: want het Koninkrijke der Hemelen geen menschelijk gesag / heerschappy / of meesterschap in de regeringe en huyshoudinge onder Gods volk toe en laat.

Want eene is uw Meester. Of. uw voorganger. Om uw aangaande de weg des Levens in 't regte pad te leyden / en van de ware gestaltenheyd der saken te onderwijsen / wiens woord en gesag alleen gelden moet in de Kerke des N. T.

Namentlijk, Christus. De Messias/ die als een Leer-meester is belooft / en als een Leydsman wiert verwagt. Siet Jes. 55: 4: Mich. 5: 1.

Ende gy zijt alle Broeders. Die een even dierbaar geloove ontfangen hebt. 2 Petr. 1: 1. En door geen voorregten of hantvesten boven elk ander zijt gestelt / om over den anderen te gebieden; maar als kinderen van een familie en van gelijk regt elkanderen even gelijk in staat en magt: of schoon somtijds ongelijk in stature van Geestelijke wasdom.

Uyt die consideratie / dat wy broeders zijn genaamt / soo sluyt de H. Geest van alle heerschappye uyt / en wil dat wy malkanderen met een geheel ander ooge aansien; als kinderen van een vader en moeder, die in de huys-houdinge geregtigt zijn aan deselve tractementen der genade / en daarom met eere moeten behandelt werden: en geensins als dienstbare knegten gebruikt of overheerscht: alleen afhangende van 't woort Christi / en 't geene in Christi Name kan gesproken werden.

Vers 9. *Ende en sult niemant uwen Vader noemen op der aarden.* Dat is: Erkennen met sulken magt bekleed te zijn / als de geen / die de Joden de naam van Vader gaven.

Dese naam was nog meerder / als de naam van Rabbi: want die wierd toegeschreven aan een van de hoofden van den Grooten Raad / en aan mannen van 't hoogste gesag in Israël / van wien de leerlingen geheel en al moesten afhangen: die sy de absolute magt toeschreven over alle de wetten en leerstukken / om daar over bepalingen te geven na haar goetvinden.

Soo vinden wy / dat het tweede Hooft in de Grooten Raad / die naast aan de President in eer was / genaamt wierdt de Vader van 't huys des gerigtes [Sanhed. c. 4.] en dat de voornaamste Leer-meesters / wiens spreuken voor grond-regelen geagt wierden / ook die naam voeren: waar van daan dat Tractaat in den Thalmud komt / 't geen de naam draagt van Pirke Abhoth, Grontregelen of Hooft-stucken der Vaderen.

Want een is uw Vader, namentlijk, *die in de Hemelen is.* Onder wiens opsigt en versorginge de geloovigen des N. T. gehandelt souden werden als vrye en volwassene kinderen / door wien de toegang tot haren hemelschen Vader openstont / om tot hem self te mogen naderen.

Vers 10. *Nog gy en sult niet Meesters*

Of.

Gr. [Voorgangers] *genoemt werden.* Die eenig woord van wegwijsing souden konnen voorwenden ontfangen te hebben/ 't geene aan de Kerke nog niet overhandigt en was: als of men daarom soude moeten van haar afhangen/ en berusten in haar gelep.

Want een is uw Meester, namentlijk, *Christus.* Siet vs 8.

Vers 11. *Maar de meeste van uw.* Gr. Uw meerder of grooter. Die onder uw is/ en de meeste gaben ontfangen heeft/ om de Kerke te konnen stigten; want schoon in Christi Koninkrijk alle staten zijn ge-evenaart/ ten aansien van 't gesag: soo blijft 'er nogtans onderscheyt in de stature en groote; dewijl aldaar blijven jonge kinderkens/ jongelingen/ en mannen in Christo. En datter zijn verscheydene gaben; en dat de mate der gaben ook verscheydentlijk wert bedeelt; die dan de meeste bequaamheden heeft/ die wert de meeste of grootste genaamt.

Sal uw dienaar zijn. Dat is: Verpligt om sijne gaben ten dienste van alle de huysgenoten wel blijtig en getrouwelijk aan te leggen; sonder sig daar op/ of daarom boven andere te verheffen: even gelijk een dienaar in een familie/ aan wien de huys-versorginge is aan vertrouwt/ om aan de kinderen den tijdelijken nootdruft wel toe te dienen: soo zijn de gene: die in gaben boven andere begenadigt zijn/ ook gestelt tot dienaars over het huys Gods/ om 't gene tot sterking van 't geloove/ en bordering in de Godsaligheyd dienen kan onder de kinderen Gods blijtig uyt te deelen. Siet Matth. 20: 26. 1 Cor. 3: 5. 11-23.

Vers 12. *Ende wie hem selven verhoogen sal.* Die sig op sijn gaben en kennisse opgeblasen sal aanstellen/ of sig daarom boven andere verheffen: gelijk ons de Geest des Antichrists in dien sweem wert afgebeelt.

Die sal vernedert worden. Door Gods merkelijk en regtveerdig oordeel/ welke soodanige handelingen niet en wil verdragen in sijn Kerke. Siet Job. 22: 29. Prov. 16: 18. 29: 23. Jes. 2: 12-17. Luc. 14: 11. 18: 14. Jac. 4: 6. 1 Petr. 5: 5.

Ende wie hem selven sal vernederen. Sig selven in alle ootmoedigheyd aanstellen/ om als een dienaar der Kerke aan een yder mensche dienst te doen door het wel besteden van sijne gave.

Die sal verhoogt werden. Dat is: Die sal geliefst en ge-eert werden onder de broederen/ die bevel ontfangen hebben om de sulke seer veel te agten om hares werks wille/ en naderhand sal God haar verheerlijken in 't Koninkrijke der heerlijkheyd met een uytnemende glans/ om haren overvloedigen arbeyd rijkelijk te bekroonen. Psal. 113: 6-8. Ezech. 21: 26. Luc. 14: 11: Prov. 15: 33. 29: 23. 1 Petr. 5: 6.

Betooninge, dat de boosheyd en ongeregtigheyd der Schrift-geleerden en Pharizeen van dien tijd soo uytschijnende was, dat men sig aan haar gesag geensins en hadde te vergapen.

Het gesag der Schrift geleerden in veelen een voor-

§ 1. HEt was een harde sake in de oogen der Joden/ te moeten gelooben/ dat haar Oversten den Heere der Heerlijkheyd hadden gekruycigt/ en den Vorst des levens gedood: groot was het gesag/

oordeel tegen Iesu leere en saak.

sag/ dat die Heeren hadden in Israël/ en beswaarlijk konde men sig inbeelden/ dat dese menschen de werk-tuygen souden zijn/ door welke de Messias soo schandelijk soude mishandelt worden; overmits de Wetgever: (die volgens Jacobs voorseggingе/ tot op de komste van de Schiloh by haar moeste blyven. Gen. 49: 10.) alleen by dien Raad te vinden was; dat dese mannen/ die op Mosis stoel saten/ aan wien de regeringe des volks en de maintenue der Wet was aanvertrouwt/ haar soo leelijk souden vergrypen tegen het heyl van haar staat/ en tegen de Wet/ was niet wel by veelen in te schicken; en dat dies te min/ om dat deselve de agtinge hadden van heylige menschen te zijn/ die in veele oeffeningen der Godsaligheyd boven andere uytstaken. Hoe konden sy/ die sulken indruk hadden van desen raad: van haar selven verwerven te gelooven/ dat soo wijse en aansienelijke mannen in Jesum niet en souden gelooven/ soo sy in sijn leere die Goddelijkheyd bespeurden/ die men van de Messias hadde te verwagten? of dat soo heylige mannen souden konnen resolveren om tegen hem het vonnis des doods te vellen/ en soo gestrenge proceduuren ten uytersten te agtervolgen/ indien sy geweeten hadden/ dat hy geen quaat-doender en ware? dit voor-oordeel lag al van ouds by de meeste menschen; dat hier de Wijsheyd sijn setel hadde/ en dat de Geest Gods daar altijd presideerde: daar van die tale Jer. 18: 18. De wet en sal niet vergaan van den Priester, nog de raad van de Wijsen, nog het woord van den Propheet.

Hoe Iesus haar gesag verklaart en bepaalt.

§ 2. Overmits dan veele menschen door-dronken waren met sulke gedagten/ die haar ganschelijk belemmerden/ en buyten postuyr bragten om in dese sake/ die tusschen Jesum en den Raad in geschil stont/ een gesond oordeel te vellen/ soo heeft dan Jesus het alhier dienstig ge-agt/ tot veeler ontsettinge van voor-oordeel/ dit stuk uyt de grond eens te ontvouwen/ en sijne discipelen volkomen berigt te geven/ wat dat sy van deser menschen gesag te houden hadden; op dat die averegtsche agting hun tot geen hinder-paal in't geloove en mogte gedyen. 1. Hy staat haar toe/ dat sy de wet-gevers waren/ die als successeurs en staat-volgers van Moses op sijn stoel saten, en welke voor de komste van de Schiloh niet en moeste wijken: uyt kragt van dat ampt/ soo waren sy verpligt om de woorden Gods te bewaren/ de onderhoudinge van sijn wetten aan te binden/ door goede ordonnantien alle inbreuk tegen de wetten te weeren/ de leere der waarheyd in sijn suyverheyd te beveyligen/ en alle overtredingen na des selfs verdienste of vaderlijk te tugtigen/of gestrengelijk te straffen: aan die stoel nu was al het volk gehoorsaamheyd en onderdanigheyd schuldig/ en alles wat dien raad ampts-halven deed en gebood/ soo het met Gods Woord niet strijdig en was/ waren sy verpligt haar te onderwerpen: Maar/ daar uyt en moeste men geen averegts beslupt maken/ nog occasie nemen/ om haar gesag te ver te trecken: Gehoorsaamheyd waren sy schuldig/ maar geen blinde gehoorsaamheyd: wanneer sy yets geboden dat tegen Gods Woord aanliep/ dan moeste men seggen/ men moet Gode meer gehoorsamen, als de menschen. Haar oordeel in haar ampt uytgesproken had groot

aan-

aansien; maar het en was evenwel niet onfeylbaar te agten. Sy waren wel getrouw geweest in 't bewaren van Gods woorden; en de grontleer was nog in hare schoolen wel behouden onder veele misverstanden: maar echter wierden sy al dikmaal bevonden/ dat hare werken met haar leere weynig over-een quamen/ en dat sy strafbaar waren geworden uyt hare eygene wetten: Soo dat men daarom moeste verdagt zijn/ om alle hare werken geensins te regtveerdigen/ of blindeling haren stoel voor te spreken: die in 't eene konde dwalen/ konde het ook in het ander; ontrent de leere en sake Christi soo wel/ als ontrent andere. Dit willen de woorden v. 2/3/4. De Schrift-geleerden en de Pharizeen zijn wel geseten op den stoel van Moses. Daarom al wat sy uw seggen, dat gy houden sult, houd dat ende doet het: MAAR en doet niet na hare werken: want sy seggen het, ende en doen het niet. Want sy binden lasten die swaar zijn, en qualijk om dragen, ende leggense op de schouderen der menschen. Maar sy en willen die met hare vinger niet verroeren. 2. Wat hare groot-agting aanging/ die sy bekomen hadden door haar oogenschijnelijke werken/ als of sy mannen waren van een teder gemoed/ en naauwe conscientie: daar op toont Iesus, dat het maar alles bestont in uytwendige gebaardiensten en samblancen/ die geen andere grond hadden/ als de kragtige drift van haar eer-sugtigheyd/ uyt welke deselve voortquamen/ waarom die lighamelijke oeffeningen geensins voor ware Godsaligheyd waren op te nemen: het geene dan ook uyt eenige staaltjens getoont werd. Soo leggen de woorden v. 5/6/7. Ende alle hare werken doen sy om van menschen gesien te werden, want sy maken hare gedenk-cedels breed, ende maken de quasten van hare kleederen groot, ende sy beminnen de voor-aansittinge in de maaltijden, ende de voor-gestoelten in de Synagogen. Ook de begroetinge op de merkten, ende van de menschen genaamt te werden Rabbi: Rabbi. 3. Eyndelijk gaat Jesus over tot die consideratie/ dat het Koninkrijke Christi dien stoel nog sulke persoonen van soodanige magt en bewind niet en soude toelaten tot hare regeringe: maar dat die Wet-gever met die dagen een eynde nam/ en als de Schiloh gekomen was/ stont gecasseert te werden. v. 8-12. Dog gy en sult niet Rabbi genaamt werden, want een is uw Meester: Christus: En gy zijt alle broeders. Ende en sult niemant uwen Vader noemen op der aarden; Want een is uw Vader: Hy die in de Hemelen is. Nog gy en sult niet Meesters genoemt worden, want een is uw Meester: Christus. Maar de meeste van uw sal uw dienaar zijn; ende wie hem selven verhoogen sal, die sal vernedert worden: en wie hem selven sal vernederen, die sal verhoogt werden. Hier uyt volgt/ dat dese menschen haar commissie op 't hef liep/ en aan haar eynde gekomen was: en dat het daarom niet en was te verwonderen/ al konden sy haar genoegen niet vinden in 't Koninkrijke dat nu gepredikt wiert/ overmits sy tot dat selve overgaande haar stoel en gesag niet en konde behouden/ maar souden moeten af-staan: dewijl dat Koninkrijke als een bestier van alleen heersing sonder mede-genoten wiert gepredikt/ en genaamt het Koninkrijke der Hemelen, daar in al dat aardsche gebaar soude ophouden/

den / en den Throon van regeringe in den Hemel zijn: tegen sulken Koninkrijke / 't geen sy niet anders konden aansien / of het was haar fatsoen en gesag nadeelig / moest niemant sig verwonderen dat sulke eersugtige menschen tegen aanliepen / om des selfs ophef in sijn geboorte waar het mogelijk te stuyten. En dit diende bysonder om Jesu sake te regtveerdigen / dat men konde sien om wat reden van eygen belang soo aansienelijke menschen sig soo heftig opmaakten tegen het rijke Christi.

Iesu reden bevestigt uyt de Prophetien.

§ 3. In dese geheele vertoonınge komen ons dese staat-volgers van Moses ook in geen andere gestalte voor / als men uyt de Prophetien / die desen tijd beschrijven / te verwagten hadde: waarom wy Jesu woorden te meer hebben aan te nemen. 1. Die het gesag van Mosis stoel grontvesten op een voorregt van onfeylbaarheyt / werden selve bestraft van de Geest Gods. Soo staat'er Ier. 7:4. En vertrouwt uw niet op valsche woorden seggende des HEEREN Tempel, des HEEREN Tempel, des HEEREN Tempel zijn dese. Sy meenden dat haar Leyds-lieden / die hof hielden in 't voorhof van het huys Gods / en wiens oordeel sy blindeling opvolgden / waren den Tempel des HEEREN: waar in God met sijn Geest woonde / en door wiens monden dat hy orakelen / en niet anders uytgaf: maar dit waan-vertrouwen was gegront op valsche woorden. Ja ter contrarie werden sy ons beschreven als verleyders. Jes. 3:12. als Propheten, hoofden en fienders die God verblind hadde. Jes. 29:10. Die van den weg afgeweken waren. Mal. 2:8. &c. Siet boven p. 150. 151. Wy weten / dat die Goden soude onder veele gebreken bestraft worden / als God in 't vleesch soude gekomen zijn / en staan in 't midden van haar. Want daar van handelt de gantsche twee-en-tagtigste Psalm. 2. Haar heyligheyd heeft by de Propheten ook de grootste lof niet: dewijle sy daar ook door schuldig getekent staan aan huychelary. Siet Ier. 23:6. 15. Mich. 7:1, 2. welke saak wy p. 172. &c. breeder hebben aangewesen. 3. Het is ook openbaar / dat haar stoel geen langer geduyrsaamheyd is belooft / als tot op de Schiloh. Gen. 49:10. Ja dat die Goden souden vallen, als opt eenig Vorst. Psal. 82:7. en de Christus regeren sonder mede-genoten. Psal. 45:8. Want het Koninkrijke der Hemelen geen Meesterschap en lijt: gelijk wy betoont hebben op Matth. 18. Siet p. 544-546.

Besluyt.

§ 4. Indien dan de stoel feylbaar / de regenten staat-sugtig en schijnheylig / en de grond maximen van hare be-oogingen regelregt strijdig waren tegen de gront-wetten van 't Koninkrijke dat Jesus predikte; Soo donden wy redenen / dat men soodanige oordeel niet blindeling volge / maar sonder aanmerking van haar gesag alleen de reden plaatse geve / om te sien wiens sake dat regtveerdig was.

2. Jesus

2. Jesu gestrenge straf-reden, waar in hy t'elkens onder uytroeping van wee, verscheyde sware gebreken van de Schrift-geleerden en Pharizeen tot agt in getale voor stelt, en het oordeel Gods daar op te volgen rondelijk aankundigt.

Verss. 13-39.

Korte opening van 't regte verstand der woorden.

1. Vers 13. MAar *wee u gy Schrift-geleerden en Pharizeen.* Gelijk als Jesus sijn Predik-dienst in dit Evangelium opheft met salig sprekingen, over de Godvrugtige; alsoo sluyt hy hier sijn dienst onder wederhoorige met het aankundigen van een verschrickelijk Wee.

Welke niet alleen een Wee is van bloote bedreyging / maar van een Prophetische voorsegging; dewelke insluyt een sekere omkeeringe van deser menschen stoel en gesag / (Psal. 82:7.) en uytsluytinge van hare Persoonen buyten het Koninkrijke der Hemelen.

Gy geveynsde. Die een Persoon in schijn vertoonen / welke sy in der daad niet en zijn / dat zijn eygentlijk gedeynsde na de kragt van het gront-woord.

Want gy sluyt het Koninkrijke der Hemelen. Den toegang tot de vryheyd / vreugd en troost / die in het Koninkrijke Christi stont genoten te werden / die slooten sy toe soo veel in haar was / om dat sy den sleutel der kennisse hadden weggenomen. Luc. 11:52. Maar door de toegang tot dien heylsamen staat door aller Oogen moeste werden ontdekt en open gestelt / ende sonder welke kennisse niemant dien toegang konde vinde.

Voor de menschen. Voor het hooft / en voor de neus der gener / die daar moesten in-gaan; want dat is de kragt van 't Griekische voor-woordeken.

Overmits gy daar niet ingaat. Door ongeloove en ongehoorsaamheyd agterblijft / en niemant door u voor-gang de weg wijst om in te gaan.

Nog de geene die in-gaan souden. Gr. De in-gaande. Die op den weg zijn om de leere des Evangeliums aan te nemen / in Christum te gelooven / en de vryheyd aan te veerden.

Niet en laat in-gaan. Immers niet met ruste en vrede: Maar door alle mogelijke middelen deselve sockt te rug te trecken / af te schricken / en te verhinderen in haar goede voornemens / en prijsselijke be-oogingen.

Dit geschiede door hare lasteringen tegen de waarheyd / en vervolgingen tegen de gene die Jesum beleden / welke sy uytwierpen uyt hare Synagogen / en aldermeest door haren toeleg / om desen Iesum van kant te helpen / en door een schandelijke dood by allen verhaat te maken.

2. Vers 14 *Wee u gy Schrift-geleerden en Pharizeen, Gy geveynsde.* Siet HS 3. Hier spreekt Iesus het tweede wee uyt over een tweede misdaad / 't geen dat hy ook seer naaukeurig beschrijft. Beza en Grotius meenen / dat dit vers in de oude Copyen niet en heeft gestaan / maar uyt Marc 12:40. en Luc. 20:47. hier is ingelast: om dat Origenes dese woorden

 den

den niet en leest / nog het Griekisch re-gist er dat onder de naam van Canon komt. De oudste Coppen van de La-tijnsche vertaling gaan dit vers ook voor-by. Maar dewijl de Oostersche vertalingen / en meest alle de Grieksche exemplaren dit vers behouden / en dat de saak wel ter snee komt / en met de andere Euangelisten over-een-stemt / soo meenen wy genoeg gewapent te zijn / om dese woorden alhier te behouden / en haar eygen stant-plaatse te beweeren.

Want gy eet de huysen der Weduwen op. Dat is: De inkomsten van hare huys-houdinge / waar door deselve moeten be-staan: daar in waren sy als de mot en schiet-worm / die alles waar in sy ko-men verteeren / en heymelijk op eeten: die nogtans behoorden na de Wet by haar deugdelijk regt beschermt / en in hare besittinge gemainteneert te wor-den. Deut. 24: 17. Jes. 1: 23. Jer. 5: 28. Dit was een proef-stuk van haar onge-regtige baat-sugtigheyd.

Ende dat *onder den schijn van lang te bidden.* Gr. En met voorwendsel. Soo dat sy de devotie namen tot haren dek-mantel.

Van hare Gods dienstige schrijven de Joden; dat sy een uyr lang plagten haar te bereyden / een uyr te bidden / en nog een uyr daar na te toeven. Het wel-ke driemaal daags wiert verhaalt / soo dat de sommige negen uyren tot dit werk van Gods-dienstigheyd toebragt-ten op elken dag. En om dit smakelijk te maken soo seggen sy dat lange gebeden het leven verlengen. [Siet den Thalmud in Berac. F. 32: 2. en 54: 2. by Ligt-foot P. 430.]

Door dese vertooningen wonnen sy veele genegentheyd; insonderheyd der weduwen / die boven de ligt geloovig-heyd der vrouwen nog hebben den druk van haar swaar-geestigheyd: dewelke sy door hare gebeden voor haren staat verpligteden tot erkentenisse / en door sulke schijn-blijken van voor-sorge be-wogen / om sig met haar te beraden / en haar in 't bewind van hare saken in te laten / daar hun dan een deure open ging om dese rol te speelen / en der wedu-wen inkomsten al sagtjens te verteeren.

Daarom sult gy te swaarder oordeel ont-fangen. Gr. Overvloediger. Dit siet op de helsche straffen / waar in God verscheyden trappen van swaarheyd houden sal. Siet Matth. 10: 15.

3. Vers 15. *Wee uw gy Schriftgeleerden en Pharizeen, gy geveynsde.* Siet v. 13. Hier spreekt Jesus het derde wee uyt / over een derde misdaad: waar in hy toont haar gewaande ijver om ongeloo-vigen te bekeeren / en haar versuym om die te brengen tot het ware verstand van den weg der geregtigheyd / en tot de suyvere betragting van deugd.

Want gy omreyst Zee en Land. Gr. Het drooge. 't Geen na de spreekwijs-se der Hebreen het Land betekent. Siet Gen. 1: 10. Exod. 4: 9. Psal. 95: 5. Jon. 1: 9 Hebr. 11: 29.

Om een Joden-genoot te maken. Gr. Een aankomeling. Namentlijk / tot het Jodendom; die van de Heydensche religie tot de Joodsche mogt overgaan. Siet Esth. 8: 17. 1 Chron. 2: 55. Ezech. 14: 7. Act. 2: 11. 6: 5.

De Joden maken onderschept tus-schen tweederleye Joden-genooten; waar van sy de eerste Joden-genooten der poor-te noemden / die met haar het regt had-den / om poorters te zijn van hare ste-den / en onder haar te woonen; 't welk haar onder dat beding vergunt wiert / dat sy moesten onderhouden de seven ge-boden van Noach, gelijk sy die noemen. Siet Deut. 14: 29. De andere noemden sy Joden-genooten der geregtigheyd, die met versaking van haar naam en ge-slagt den gantschen Gods-dienst van Israel aannamen / en door drie statie use

Cere-

Ceremonien/ Besnijdenisse/ Doop-wassinge/ en Offerhande de gantsche familie van Abraham wierden ingelijft: en van die laatste soorte wert hier gesproken/ om dat hier gesien wert op die devoiren/ welke aangewent wierden tot bekeeringe en behoudenisse der selver in 't geloove.

Ende als hy het geworden is, Soo maakt gy hem een kind der helle. Gr. Een sone van het Gehenna. Die spreek-wijse moet men wederom verstaan na die land-eygen spraak/ en gewoone tale des Joodschen volks. [siet Deut. 25: 2. 2 Sam. 12: 5.]. En nemen door een soodanigen mensche/ dien de helsche verdoemenisse als een eygen erf en regtelijke verdienste toebehoort; van dit Gehenna siet Matth. 5: 22.

Soo wert hier dan getoont/ dat sy deselve menschen niet overbragten tot den regten staat der behoudenisse/ by gebrek van hare leere/ die niet suyver/ nog ten vollen daar henen gerigt was.

Tweemaal meer dan gy zijt. Gr. Dobbele. Om dat sy door meer voor-oordeelen en hartneckigheyd wierden gestijft in 't aannemen der traditien/ in 't geloove der fabelen/ in 't onderhouden van superstitien/ en in 't betragten van eygen geregtigheyd; daar toe sy door een overblijfsel van Heydens-gesintheyd veel driftiger geneygt waren/ als die gene/ die Joden waren door geboorte.

4. Vers 16. *Wee uw gy blinde Leydslieden.* Diens leere men sonder gevaar van verleyt te werden van den regten weg des levens/ niet kan aannemen. Siet van haar blind geley. Jes. 42: 19, 20. Ioh. 9: 41. Rom. 2: 19.

Hier komen wy dan tot het vierde wee, dat uytgesproken wert over hare verderfelijke leere, aangaande het verbod van eedsweren.

Die segget, soo wie gesworen sal hebben by den Tempel. Het welk een formulier van eed-sweeren was/ dat by den Joden seer in swang ging: 't geen wy boven op sijn plaatse bewesen hebben/ en by Ligtfoot in Euang. p. 280. wijdluftig betoont wert.

Dat en is niets. Dat en gelt niet: Invoegen soo yemand/ die sig door sulken eed-verbonden hadde/ voor geen absolute schuldenaar en wilden erkent hebben/ om sijn eed te volbrengen.

Daarom was het soo verre gekomen; dat self de Heydenen dese natien weygerden te glooven/ of sy schoon swoeren by den Tempel/ maar sy eysten/ dat sy sweeren souden by hem die eeuwig leeft/ by God selve: Soo sprak de Poëet Martialis.

Ecce negas, jurasq; mihi per templa tonantis,
Non Credo: jura verpe per Anchialum. Dat is:

Gy loochent het bedrijf, en sweert by Godes Tempel,
'k Geloof het niet, Sweer Jood! by hem die eeuwig leeft.

Maar soo wie geswooren sal hebben by het goud des Tempels. Dit nemen sommige aldus/ soo wie geswooren sal hebben/dat sijn goud in cas van nalatigheyd tot een gave sal zijn aan den Tempel/ soo hy sijn woord niet en quijt.

Die is schuldig. En gehouden sijn belofte te volbrengen: Of die is een schuldenaar/ en by God straf-baar/ soo hy sijn woord niet en houd/ en sijn belofte niet en volbrengt.

Vers 17. *Gy dwase ende blinde: want welk is meerder het Goud, ofte de Tempel, die het Goud heyligt?* dat is. Affondert van het gemeen gebruyk tot den heyligen dienst? nu is 't seker/ dat men ontrent het meeste swaarst sondigt.

Vers 18. *Ende soo wie geswooren sal hebben by*

by den Altaar: dat en is niets. Siet Gs 16.

Maar soo wie geswooren sal hebben by de gave, die daar op is. Dat is: By de Offerhande. En by wege van eede seker dee van sijn hope verpandet tot een offer voor den Altaar. Siet Matth. 5: 24.

Die is schuldig. Siet Gs 16.

. Vers 19. *Gy dwase ende blinde, want wat is meerder de gave? of de Altaar die de gave Heyligt?* Immers soo getuygt de Wet / dat de Altaar de gave heyligt. Exod. 29: 37. En dat blijkt uyt de sake selve: want alle dingen zijn van gemeen gebruyk soo lang als sy niet en zijn geweest op den Altaar: en daarom ontfangen sy die agting van heylig te zijn van den Altaar; om welke oorsaak de menschen verpligt waren met soo veel kosten en moeyten te reysen na Jerusalem / om dat op die plaatse de Altaar was / en God geen ding als heylig wilde ontfangen / dat op dien Altaar niet geoffert en was.

Vers 20. *Daarom, die sweert by den Altaar, sweert by den selven, en al wat daar op is.* Want al wat daar op is / dat is als een aanhangsel en gedeelte van den Altaar. Soo dat men den Altaar niet en kan verwenschen sonder de gaven / die daar op zijn.

Vers 21. *Ende wie sweert by den Tempel, die sweert by den selven, ende by dien die daar in woont.* Gr. Die den selven bewoont. Siet 1 Kon. 8: 13. 27. 2 Chron. 6: 1. 12. Die betuygt / dat hem de Tempel waar in God woont / een dierbaar pand is / 't geen hy nogtans tot verzegeling van sijn trouw daar onder wil verpanden / die onderwerpt hem alle vloek / dewijl de vloek welke een meyneedige afschept van den Tempel / als een bandijt van Gods huys / en ook alle rampen insluyt / die yemand eeuwig konnen rampsalig maken.

Vers 22. *Ende wie sweert by den Hemel, die sweert by den Throon Gods, ende by dien die daar op sit.* Siet 2 Chron. 6: 33. Jes. 66: 1. Matth. 5: 34. Act. 7: 49. In soodanigen eed verklaart men sijn geloove datter een God is / en dat die in den Hemel sijn Heerlijkheyd vertoont / van daar de aarde regeert / en van de aarde wil opnemen in den Hemel / die sijn wel-behagen doen: Die dan den Hemel verpant in sijn eed-sweer / die sweert by God / wiens gemeynschap hy hazardeert / terwijl hy al de hoope van Saligheyd aan sijn eygen wispeltuyrigheyd afhangt.

5. Vers 23. *WEE uw gy Schriftgeleerde ende Pharizeen, Gy geveynsde.* Siet G. 13. Dit is het vijfde Wee / uytgesproken over een vijfde misdaad.

Want gy vertient. Dat is: Geeft tiende. Gelijk dit woord by de Hellenisten in haar Griecksche vertalinge voorkomt in dien sin Gen. 28: 22. Deut. 14: 21. 20: 12.

Hier wert gesien op de Wet van de tiende / die God gegeven heeft. Num. 18: 8. Deut. 14: 28.

De munte, en de dille, en 't Cumijn. Welke waren kleyne Saden / behoorende tot de moes-kruyden; waar van de Joden seggen / dat sy geen tienden van deselve schuldig waren uyt kragt van de Wet; maar om het bevel van hare Schriftgeleerden / die op dese dingen ook de Wet van betalinge der tienden hadden toegepast.

Onder die zaden en kruyden / waar van sy den eysch der Wet voldeden / vinden wy in den Thalmud volgens de aanteykening van die vlijtigen ondersoeker der Joodsche Oudheden Mr. Ligtfoot ook de munte, de dille, en 't cumijn expres aangeteykent. Van dese kleyne dingen der Wet maakten sy conscientie / om die stiptelijk te voldoen.

Ende gy laat na het swaarste der Wet. Gr. De swaardere dingen der Wet. Soodanige pligten en stukken der Wet / die

van 't swaarste gewigte zijn.

Het oordeel, de barmhertigheyd, en het geloove. Het oordeel, 't geen in een goede conscientie vonnist tusschen leugen en waarheyd / tusschen goed en quaad / en wat dat ligt of duysternisse is. Mich. 6: 8.

De barmhertigheyd, die een gereede en ligt ontroerde gesintheyd is / om by alle gelegentheyd aan ellendige hulpe te bewijsen; in dese deugd is de liefde op haar proefsteen / dewijl sy geeft aan de sulke / van wien men geen weder vergeldinge kan verwagten / en haar giften groot maakt na de nood / alleen uyt een tederhertige bewinginge.

Het geloove is een aanbetrouwen onses lighaams en zielen-stands aan de genade Gods in Christo / met versekering dat by den Heere Heere geregtigheyd en heyl te vinden is.

Dit waren de swaarwigtigste dingen van de wet, dat is / van Mosis wegwijsinge / daar men God meest in konde verheerlijken / en in wiens practijcq men sijn vleesch aldermeest van nooden hadde te kruycigen.

Dese dingen moest men doen, ende de andere niet nalaten. Dit voegt Jesus daar by tot voorkoming van alle misduydinge; want de quaataardigheyd hadde dit mogen opnemen / als of Jesus verboden hadde tiende te geven van alles: 't geen sy nogtans ook moesten doen / maar in die kleynigheden moesten sy niet alleen blijven hangen / na den aard der Hypocriten.

Vers 24. *Gy blinde leydslieden* [Siet Match. 15: 14. en boven H. 16.] *die de mugge uyt sijgt.* Gr. Doorsijgt. Dat is: afkleynst.

De spreekwijsse is ontleent van der Joden gewoonte / die sy hielde in het suyveren van hare wijnen / welke men door een sak of ander werktuyg liet versijgen / om alle onaart tot een vlieg en mugge toe daar uyt te kleynsen / op dat sy reyn en klaer mogten gedronken werden. Dit blijkt uyt die wet / welke Maimonides uyt het Tractaat Cholin aantrekt. Die wijn, edik of sterken drank versijgt, en de vliegen, muggen en wurmkens eet, die daar uyt gelegen zijn, die sal geslagen werden.

Ende den kemel doorswelgt. Een kemel of kameel is een groot dier in vergelijking van een mugge of vlieg.

Soo wierden die gene / door dit spreekwoord doorgestreken / en haar averegtsche Geest ontdekt / die op kleynigheden blijven staan / terwijl sy op dingen van groot belang geen agt en geven.

6. Vers 25. *Wee uw gy Schriftgeleerde en Pharizeen, gy geveynsde.* Siet H. 13. Dit is het seste Wee, 't geen over een seste misdaad wert uytgesproken.

Want gy reynigt het buytenste des Drinkbekers en des Schotels. Gr. het buytene, siet daar van Matth. 15: 20.

Maar van binnen zijn sy vol van roof en onmatigheyd. Vervult met spijs en drank / 't geen door roovery en ongeregtigheyd verkregen / en dat wederom ook in alle overdaad en onmatigheyd verteert word.

Vers 26. *Gy blinde Pharizeen reynigt eerst dat binnen in de drink-beker en de schotel is.* Versorgt dat uw spijs en drank reyn zy door een wettige verkrijging / en door een regtmatig gebruyk.

Op dat ook het buytenste der selver reyn worde. Een reyn gemoed / dat reynigt het buytenste / en verhindert alle besmettinge. Tit. 1: 15. Het eynde van de Wet (dewelke gebood de vaten te reynigen / die door 't aanraken van doode lijken veronreynigt waren) maakte Israël alleen indagtig / dat in hare vaten geen dingen moesten komen / die door doode werken verkregen waren / of daar henen wierden gerigt / om met

doode werken gemeynschap te hebben.

7. Vers 27. *WEE uw gy Schriftgeleerden en Pharizeen. Gy geveynsde.* Siet v. 13. Dit is het sevende Wee uytgeboesemt over een sevende quale.

Want, gy zijt de wit geplaasterde graven gelijk. De Joden waren gewoon boven de graf-steden van hare vrienden eenig gebouw of metsel-werk op te rigten / dat sy opcierden met witte plaasteringen / en dikmaal / ja alle Jaren met het voor-Jaar wederom reynigden en witteden / na dat sy door de onheylen van de Winter / en hare plasregenen / waren vuyl en ongesien geworden. Daar sy dan afgevallen waren plaasterdense die / en daar sy groen of vuyl geworden waren / daar reynigdense en bestrekense met de witquast. Dit geschiede op den vijftienden van de Maand Adar. De reden daar van was / op dat de Reysigers door dat witte schijnsel souden vermaant werden / die onreyne plaatsen / niet te seer te naderen / of aan te raken. Gelijk Mr. Ligtfoot uyt den Thalmud en andere Joodsche Schriften ons leert. p. 432. in Euang.

Dit was wegens haar schoonen schijn een bequaam sinnebeeld van de geveynsde. Siet Act. 23: 3.

Die van buyten wel schoon schijnen. Maar van binnen zijn sy vol dood-beenderen en allerleye onreynigheyd. Want alles wat dat van een dood mensche was / dat verklaarde de wet voor onreyn / dewijl het de menschen besmettede.

Vers 28. *Alsoo ook schijnt gy wel den menschen van buyten regtveerdig.* En legt daar op toe / om door soodanige by hun aangesien te werden / door het verkiesen van sulke uyterlijke werken / die by alle menschen de prijs hebben van deugdelijkheyd.

Maar van binnen zijt gy vol geveynstheyd en ongeregtigheyd. Dat is: vol van soodanige raadslagē / die van de geveynstheyd voortkomen / en daar toe strekken / om een ander persoon te vertoonen als men is; doende sekere dingen niet om God te behagen / nog om sijn Ziele te reynigen van quade begeerlijkheden / maar met een vreemd oogemerk / om gesag en credijt te vinden by de menschen / en onder dat momaangesigt veylig zijn begeerlijkheden sonder vrees voor schande te versadigen.

En vol van ongeregtigheyd; 't geen als dan gebeurt / wanneer men een gemoed heeft / dat afkeerig is van de Wet der geregtigheyd; welke den mensche verpligt God in Christo te soeken en lief te hebben / om dat sijne genade een verslagen Ziele met geregtigheyd beschenkt / en namaals met heerlijkheyd sonder eenige onse verdiensten bekroont.

8. Vers 29. *WEE uw gy Schriftgeleerde ende Pharizeen, gy geveynsde.* v. 13. Hier komt Jesus nu eyndelijk tot het agtste en laatste Wee, uytgesproken over hare wreedheyd en bloetdorstigheyd tegen Gods gesanten: waar in hy ook sig op het eynde uyt laat om te toonen / wat quaden dat dit geslagte daar over in Gods toorne soude overkomen.

Want gy bouwet de graven der Propheten op. En doet uyterlijk haar doode lijken die eere aan / dat gy de gebouwen, die op haar Graf-steden opgerigt zijn / niet alleen vernieuwt / en wonder opciert / maar somtijts andere pragtige in plaats van slegte en vervallene op-timmert: om daar mede een bewijs te verstrecken van die agtinge / die gy hebt voor hare gaven, schriften en goede diensten; en selve ook voor de goede sake, daar voor sy geleden hebben / die gy hier mede wilt regtveerdigen.

En verciert de graf-tekenen [Gr. gedagtenissen.] *der regtveerdigen.* Dat is: Hare gedenk-tekenen / die tot haar eere op

hare

hare graven zijn opgerigt.

Vers 30. *Ende segget; indien wy ten tijden* [Gr. in de dagen.] *Onser Vaderen* [dat is / onser Voor-vaderen] *hadden geweest.* En doenmaals hadden geleeft.

Wy en souden met haar geen gemeynschap gehad hebben aan het bloed der Propheten. Gr. In het bloed; dat is / in 't bloedvergieten der Propheten; gelijk als geschiet is aan Jesaias, en Zacharias de soone van Jojada.

Vers 31. *Aldus getuygt gy tegen uw selven: dat gy kinderen zijt der gener die de Propheten gedoodt hebben.* Gr. Sonen, en deswegen nakomelingen uyt sulken geslagte geboren.

Sy roemden dikmaal dat sy Abraham hadden tot een Vader / om wiens wille sy Gode aangenaam waren: maar hier wert tegen dien roem ingebragt / dat sy Propheten-moorders hadden tot hare Vaderen / en datsy om dies wille / soo sy sonder sig te bekeeren hare wegen insloegen / sig niet anders te belooven hadden / als dat sy ook harer Vaderen sonden dragen souden.

Vers 32. *Gy dan ook vervult de mate uwer Vaderen.* Soo spreekt Jesus hier gebiedender wijse 't geen men wel moet aanmerken: niet dat hy haar sulks te doen veroorloft: maar om dat hy haar onbekeerlijke hartnekkighepd aanmerkende / haar overgeeft aan den raatslag van haar herte: maar onder die heymelijke bedreyging en inboeseming van de uyterste verwagtinge des toorns; als of hy seyde: indien gy nu al willens begeert in het oordeel te vallen / soo gaat henen en vervult de mate van uwer Vaderen sonden.

Siet die spreekwijse van de mate der sonden te vervullen. Gen: 15: 16. Job 20. 22. En hier van daan die spreekwijse en spreuke onder de Joden. God en neemt geen wrake van den mensche, voor dat sijne mate vervult is [*Vid Wagenseilij Sotah.* p. 142.]

Vers 33. *Gy slangen.* Soo genaamt om haar vergiftige wreedheyd / door welke dit gedierte altoos gesint is om menschen te dooden.

Daar in waren dese ook de Duyvel gelijk; die onder dese gedaante een menschen-moorder was van den beginne / daar toe gebruykende een slangen-arglistigheyd.

Gy adderen gebroedsels. Siet Matth. 3: 7. Van adderslangen (die de snootste zijn) uytgebroed / en hare Vaderen / ja haar eerste vader de Duyvel gelijk / dewijl sy nu met die drift geweldig bevangen waren / om Iesum (die eertijds beloofde / en nu gegevene Propheet) op de arglistigste wijse te vangen / en op de wreedste wijse te pijnigen / niet sullende afhouden / of haar laten verzadigen / voor dat sy hem souden ter dood gebragt hebben.

Hoe soud gy de helsche verdoemenisse ontvlieden. Gr. Het oordeel van het gehenna; een spreekwijse die by de Joodsche Meesters dikmalen gevonden wert. Siet de Caldeesche Taalsman over Ruth. 2: 12. Baal Turim Gen. 1: 1. Midras Tillin F. 41: 2. 3. en daar door betekent hy de helsche verdoemenisse.

Vers 34. *Daarom siet ik sende tot uw Propheten, ende Wijsen, ende Schriftgeleerden.* Propheten noemt Iesus die door ingeven des H. Geests Goddelijke openbaringen spreken souden / gelijk als sijne Apostelen op het Pinxter-feest / en daar na / en andere meer.

Wijsen zijn / die door hare geoeffende sinnen des verstands de wijsheyd der Goddelijke Leere en t'samen-hang der waarheden aan alle conscientien der menschen konnen openbaren en ontdekken.

Schriftgeleerden zijn soodanige mannen / die op de tale Canaans afgerigt zijnde / het gewigte der woorden en 't gant-

't gansche reden belept der Goddelijke Schriften weten uyt te halen. Siet Matth. 13:52.

Soodanige segt Jesus sal ik senden, hy is de HEERE van dese dienst-knegten van wien het gesag van haar gesantschap soude afhangen. Vergelijk Eph. 4: 11, 12.

En gelijk God eertijds tot haar Voor-vaderen sijn Gesanten hadde gesonden/ die van haar mishandelt waren/ soo segt Jesus dat hy wederom soude doen/ en dat om die oorsaak, op dat hy daar in soude ontdecken/ dat sy geen ander herte hadden/ als hare Vaderen/ en de wereld daar uyt mogte bekennen/ dat hy regt en met waarheyd/ als de herten-kenner van haar hadde geoordeelt/ als hy haar in desen opsigt noemde een adderen gebroetsel.

Ende uyt deselve sult gy sommige *dooden en kruycigen.* Uyt deselve wort gesegt door eenige uyt deselve na de gewoonte van spreken/ die by de Hebreen gebruykelijk was. Job 6: 25. Joh. 16: 17. Act. 21: 16.

Soo hebben sy Stephanum en Jacobum gedoodet. Act. 7: 59, 60. 12: 2. En Simon de sone van Cleophas gekruycigt.

Ende sommige uyt deselve sult gy geesselen in uwe Synagogen. Siet Matth. 10: 17. Gelijk niet alleen geschiet is aan de Apostelen/ Act. 5: 40. maar ook aan Paulus in 't bysonder. 2 Cor. 11: 24.

En sultse vervolgen van Stad tot Stad. Hier van daan al dat vlugten der Apostelen/ en die verstroyingen der gemeynte. Siet Matth. 10: 23.

Vers 35. *Op dat op uw kome al het regtveerdige bloed.* Dat is: De straffen en wraken/ die het bloed vergieten van al die regtveerdige menschen van God afeyschen sal/ die een wreker is over alle bloedschult. Vergelijk Matth. 27: 25. Lev. 20: 9-13. 1 Kon. 2: 32. Psal. 9: 12.

Dat vergoten is op der aarden. En dat de aarde niet sonder wraak te vorderen heeft konnen indrinken. Gen. 4: 10.

Van het bloed des regtveerdigen Abels af. Die regtveerdig was in sijn saken tegen Cain/ en die door het geloove regtveerdig was voor God: welke van Cain wiert vermoort/ en de eerste bloed-getuyge wiert door de ware Religie/ nademaal dat hy gestorven is door de sake Gods. Gen. 4: 8. Hebr. 11: 4.

Tot op het bloed Zacharie des soons Barachie, welken gy gedoodet hebt tusschen den Tempel en den Altaar. Wy lesen van den Priester Zacharias [die een sone genaamt wert van Jojada] dat hy gedoodet is in den Tempel/ 2 Chron. 24: 22. dien de Joden roemen/ dat hy een Propheet, een Priester en Rigter was: en van wiens ombrengen sy seer nadruckelijk spreken. in den Thalmud. Sanhedr. F. 96: 2. Siet Ligtfoot P. 435.

De meeste uytleggers willen/ dat Jesus het oog heeft op die Historie: en dat dese sone van Jojada genaamt wert de sone van Bar-achias; of om dat sijn Vader ook Barachias toegenaamt was: of sijn Groot-vader Achias; nemende Bar-achias door twee woorden: want Bar beteekent een sone by de Syriers: en deswegen Bar-achias een sone van Achias; soo dat Zacharias van een soone was van Achias sone.

Andere haar in dit raadsel niet konnende genoeg gerust stellen/ meenen dat Jesus hier door een Prophetische Geest/ siet op Zacharias de sone van Baruch, waar van Josephus getuygt/ dat hy in de belegering van Jerusalem door tseventig hoeden in den Tempel is gemassacreert. siet Jos. in sijn J. Oorl. Lib. 4. c. 18. Die in dit gevoelen zijn/ merken aan/ dat dese persoon het getuygenisse weg draagt/ dat hy regtveerdig was, en nemen de woorden welken gy gedood hebt; voor gesproken by een tijdwisseling/ welken gy gedood sult hebben.

Siet

Siet Lempereur in Tractatu Middoth. p. 80. En Coccejus over dese plaats.

Vers 36. *Voorwaar seg ik uw, alle dese dingen komen.* Dat is / staan te komen/ en zijn voor de deur *over dit geslagte* der Joden / 't geene nu leeft / namelijk/ dat sy alsoo sullen woeden tegen de dienstknegten Gods / en wegens hare bloed-schult de wrake van Gods regtveerdig oordeel sullen hebben te verwagten.

Vers 37. *Jerusalem, Jerusalem.* Soo sprak Jesus al weenende (Luc. 19: 34.) tot de Stad. Dat is: Tot dese stoel/ en dit Hof van den Joodschen staat. Want gelijk Jerusalem de Hooft-Stad was van het gantsche land / soo is deselve ook hier genoemt in die qualiteyt als het Hof, overmits alles hier scheen aan 't Hof te dependeren.

Gy die de Propheten doodet en steenigt die tot uw gesonden zijn. Die van sulken tyrannigen werk om soo te spreken uw ambagt maakt. Daarom wiert van haar vorigen stand gesegt. Ief. 1: 21. Hoe is de getrouwe Stad tot een hoere geworden, sy was vol regts, geregtigheyd herbergde daar in, maar nu (NB.) Doodslagers. En Ier. 2: 34. Het bloed van de Zielen der ontschuldige nootdruftigen is in uwe zoomen gevonden. Over welke woorden R. Salomo Iarchi aantekent de dood van Urias, Zacharias en Esaias, dewelke aldaar gedoodet zijn.

Hoe menigmaal heb ik uwe kinderen willen by een vergaderen. Hier wert sy dan aangemerkt als een moeder; en alle de Joden / die van dien selven Godsdienst waren / en van alle kanten herwaarts optrocken / en van daar de wetten ontfingen / als hare kinderen. Siet Hos. 2: 1, 4.

Dese kinderen heeft Jesus willen vergaderen. Dat is: Alle vlijt daar toe aangewent / om die te vereenigen tot een nieuw volk / en te segenen in sijn Koninkrijke; het welke geschiet is in sijn geduyrige doortogten door het gantsche Land / met het Evangelium sijns Koninkrijks.

Gelijkerwijs een henne hare kikenen by een vergadert onder de vleugelen. Het is dan aart der henne / wanneer sy een roof vogel siet swieren / als dan te klocken en door haar gelupt hare kuykens by een te roepen: in welken staat sy de pluymen op schuddet / de vlerken uytspreyd/ en alsoo daar onder voor hare jongen een toevlugt opent / om voor het gevaar bescherminge te vinden. Soo werden Gode ook vleugelen van bescherminge en overschaduwing toegeschreven. Psal. 17: 8. 36: 8. 57: 2. 63: 8. Siet ook Deut. 32: 11. Jes. 31: 5.

Insonderheyd heeft Iesus, aanmerkende het gevaar van veler verleydinge/ en den toeleg van den helschen roofvogel/ veele menschen gesogt te roepen door de stemme sijns Evangeliums onder de vleugelen van sijn genade / en genadenrijke bescherminge.

Ende gy-lieden en hebt niet gewilt. Maar altoos getragt sulks te verhinderen: want dat was het gestadig pogen der Schriftgeleerden en Pharizeen / soo veel in haar was de krugt des Evangeliums te verhinderen.

Sy hebben niet gewilt dat Iesus hare kinderen vergaderde / maar sogten nog te deser tyre gelegentheyd om desen Leeraar in Israel uyt sijnen volke uyt te roepen.

Dit en moet men soo niet opnemen/ dat haar onwilligheyd / om Iesum in het vergaderen van hare kinderen te laten begaan / dat gantsche werk van vergaderen soude hebben konnen krugteloos maken; geensins: want / veele scharen zijnder vergadert / die Iesum na wandelden; en de overige / die door haar wierden te rug gehouden / zijn naderhand / soo veele als 'er ten eeuwigen leven

leven verkooren waren / door den dienst der Apostelen toegebragt.

Vers 38. *Siet uw huys wort uw woest gelaten.* Haar huys was den Tempel/ daar met een haar Hof was/ en alle de kragt van hare regeringe van afhing: dat soude niet alleen verwoest worden, maar verwoest zijnde ook in dien staat blijven leggen / soo dat het nopt door haar wederom ten dienste van hare natie soude komen opgebouwt werden.

Welke verwoesting ontrent de veertig Jaren na dese voorsegging is vervult door Titus Vespasianus, en nog tot op huyden toe blijft in staat / op dat dit woord bevestig. wiert.

Vers 39. *Want ik segge uw, gy en sult my van nu aan niet sien.* Dat is: Na dese mijne verschijninge op het Pascha; want eer dit Feest volepndigt was / soo soude men hem kruycigen en begraven/ en hy opstaande / blijven buyten haar gesigte / en opvaren ten Hemel. Soo nam hy dan als 't ware sijn affscheyd van deselve.

Tot dat gy seggen sult, gesegent is hy, die komt in de name des HEEREN. Onder die toejuyching/en zege-wensch was Jesus in dese dagen wel statelijk ingehaalt binnen Jerusalem / dog soo dat de Schriftgeleerden en Phariseen daar over niet weynig schrolden / en haar tegen dien voortgang aankanteden.

Nu segt Jesus dat sy hem niet meer na desen sullen sien / voor dat sy haar ook geerne sullen gevoegt hebben tot dese juychende schare / en soeken haren Koning met alle bedenkelijke zegen-wenschingen te behagen.

Soo stelt hy dan vast / dat sy haar op het eynde nog sullen bekeeren; en dat als dan eerlange de HEERE komen sal om gesien te werden op de wolken.

Betooninge, dat Jesus *door dese ernstige bestraffinge en sware voorsegginge is gebleken een getrouw en waaragtig Propheet te zijn, die men sonder oorsaak vervolgde.*

De Christus moeste als een Propheet de sonden ook bestraffen en bedreygen.

§ 1. Niemant en twijffelt of hy vervult getrouwelijk de pligt van een Propheet / die in verdorven tijden / de sonden rondelijk bestraft / en Gods gestrenge toorn / daar over bekent maakt. Soodanigen Propheet soude ook de Christus zijn: die komen soude en het land slaan met de roede sijns monds. Ies. 11: 4. Hy soude seggen 't geen wy lesen. Ies. 5: 5. Nu dan ik sal u-lieden bekent maken wat ik mijnen wijngaart doen sal. Hy soude met haar twisten aangesigte aan aangesigte. Ezech. 20: 35. Hy soude self de Goden bestraffen Psal. 82: 1. en Gods Oordeelen bekent maken / door 't aankundigen van veele ween. Siet Ies. 5: 8-11. 18: 20, 21, 22. Want hy soude niet alleen uytroepen het Iaar van het welbehagen des HEEREN, maar ook den dag der wrake onses Gods. Ies. 61: 2.

En wel soodanige sonden als in dit Euangelium hier staan bestraft.

§ 2. Het is ook buyten twijffel / dat de zeden hier aangeteekent strafweerdigh zijn / en 't is aanmerkelijk / dat de Propheten even deselve bestraffinge aan den Messias of de prediking van sijn tijd toeschrijven.

1 Ier.

1 Jer. 23: 30. Wert over dese Propheten geklaagt / van den HEERE / dat het zijn Propheten die sijne woorden stelen van het volk, en wat is dat anders / als die de sleutel der kennisse wegnemen / en 't Koninkrijk der Hemelen sluyten. Soo dat sy der veele doen struykelen in de wet. Mal. 2: 8. 2 Zach. 11: 4, 5. Seyt de HEERE: weydet dese slagtschapen, welkers besitters haar dooden, ende en houden het voor geen schult, ende een yder der gener die se verkoopen seyt, gelooft zy de HEERE, dat ik rijk geworden ben, ende niemant van de gene diese weyden verschoontse. Soo verteeren sy de inkomsten der hulpeloose weduwen onder schijn van devotie. Den roof des ellendigen segt deselve HEERE / is in uwen huyse. Jes. 3: 14. Wee... den schrijver die moeyte voorschrijven, om de armen van het regt af te wenden, en om het regt der elendigen mijns volks te rooven, op dat (NB) de Weduwen haren buyt worden. Jes. 10: 1, 2. 3. Hare kinderen zijn kinderen der hoerery: hare Joden-genooten erger dan sy selve. Hos. 2: 3. want die leydsluyden verleyden het volk, en den weg harer paden verderven sy Jes. 3: 12. soo dat uyt hare schoole niets goets voort en komt. 4. De vreese Gods/ die men moet hebben in den eed krenken sy; want de name Gods wert onder haar den gantschen dag gelastert. Jes. 52: 5. Als sy sweeren / soo doen sy dat niet in waarheyd. Ier. 4: 2. Ier. 48: 1. 5. Sy komen ons voor als naaunemende in kleyne dingen: en van een ruyme conscientie in groote saken / en voorname pligten: sy blijven hangen in ydelheyd/ in dingen die geen nut en doen: alle haren dienst bestaat in menschen geboden terwijl haar herte verre is van God. Ies. 29: 13. 6. Hare schotels en bekers zijn vol ongeregtigheyd, welke Mich. 6: 10. genaamt werden schatten der goddeloosheyd / en vol onmatigheyd. Soo dat sy gesegt werden Ies. 5: 22. Helden om wijn te drinken: ook onder betuyging van een wee. 7. Hare snoode geveynstheyd staat gebrantmerkt. Ier. 23: 11-15. en 8. Hare wreetheyd, tegen de dienstknegten des Evangeliums / die Ierusalem maakt tot een bloed-stad / vindt men ook klaar genoeg aangeteykent. Mich. 7: 2. Sy loeren altemaal op bloed, sy jagen een yegelijk sijn broeder met jagt-garen. 9. Hier by quaam de hartneckigheyd / welke niet toe en liet / dat Iesus veele van hare kinderen vergaderde / 't geen Mich. 6: 9. seer levendig in dese klaag-rede wert uytgedrukt. De stemme des HEEREN, die de Stad roept: namentlijk / Ierusalem, is 'er; en elck een siet in waarheyd uwen naam. Hoort, ô stamme; maar wie heeft se doen by een komen! ja ter contrarie sy hebben se verhindert by een te komen / dat sy tot een Schaaps-stal vergadert wierden. Soo siet men haar in de Prophetie na het leven afgeschildert / en in Jesu mond de bestraffinge / die de Geest in meest al die plaatsen legt in de mond Christi.

§ 3. Het is ook klaar en openbaar / dat Iesus onder dit volk heeft verkeert in verdorvene tijden / in welke dat sulke ernstige bestraffingen wel van nooden waren: die de historien van Iosephus van dien tijd leest / en sijn klagte overweegt over de boosheyd des volks / over welke God dat swaare oordeel nederstorte / staat overtuygt van die eeuw en dat geslagte

Dat Iesus haar wel ten regten heeft bestraft.

slagte met regt ook door straf-predikien op de harste wijse wierd aangesproken. Haar wederstand tegen het Euangelium is wereld-kundig, en deswegen is 't waar, dat sy in 't Ryke der Hemelen, 't geen Jesus predikte, self niet ingingen, en andere verhinderden. De Jode selve bekennen dat het tweede huys verwoest is, om haar sonder oorsaak, en heymelijke ongeregtigheyd. Dat is: Om ongeregtigheyd, die onder een schijn vermomt gaat: als der weduwen huysen op te eten, onder schijn van lange gebeden, en duysent konsten om andermans goed onder sig te krijgen. Over de boosheyd der Joden-genoten klagen sy selve, seggende: dat sy waren een schurft in Israël, ende de komste van de Messias verhinderden, gelijk wy vinden in den Thalmud, Niddah. Fol. 13: 2. De Heydenen selve klaagden over haar streken en treken in 't eed-sweeren, dat sy niet en waren te gelooven, en geen woord hielden, als sy sweeren by den Tempel of diergelijke; gelijk wy uyt Juvenalis gesien hebben. Uyt haren Thalmud en Theologie sien wy nog heden hoe veel werks dat sy maken van kleynigheden, en de geboden der Meesters meer ontsien als de geboden Gods. Haar ongeregtigheyd is nu bewesen uyt haar eygene bekentenisse, en haar onmatigheyd is bekent uyt haar brassery op Feest-tijden: men vint self onder hare wetten, dat sy op Hesters Feest haar soo vol moesten drinken, dat sy geen onderscheyt meer konden maken tusschen het roepen van de vervloekte Haman, of het roepen van de gezegende Mordechai. Haar geveynstheyd bekennen sy ook, als sy haar heymelijke ongeregtigheyd bekennen; dat sy van binnen niet omdroegen 't geen sy van buyten betoonden: en wie weet niet hoe sy met de uyterste bloed-dorstigheyd ook de Christenen vervolgt hebben: dat Jesus haar wreedheyd te laste leyde, ende de Geest harer Vaderen, dat hebben sy met de uytkomste wel volkomen bewaarheyd, die ons sekerlijk leert, dat Jesus wel geweten heeft, wat in haar herte was; en des wegen heeft desen Propheet haar ook wel ten regten bestraft.

En dat alle sijn voorseggingen zijn bewaarheyd door de uytkomste.

§ 4. Sijn dreygementen en voorseggingen, dat haar Huys, (namentlijk den Tempel) soude woest gelaten werden, sien wy nog tot op dese ure toe vervult! en heeft nu al geduurt 1600. Jaren: en na Jesu dood hebben sy soo langen tijd nog de Christus niet gesien. Hoe klaar hebben sy sijne voorseggingen vervult, als sy Jesu Discipelen hebben vervolgt, gegeesselt, gesteenigt, onthalst, gekruycigt; gelijk daar van de bewijsen al aangewesen, en al de Wereld bekent zijn, ja indien wy sien op desen laatsten regtveerdigen, wiens bloed vergoten is tusschen den Tempel en Altaar, wie staat niet verbaast, dat ook de Persoon in eygen naam hier voorkomt, in wien dit woord veertig Jaren daar na is vervult! en daar in sien wy de blijken van een waaragtig Propheet in Jesu uytschijnen.

Besluyt.

§ 5. En soo besluyten wy, dat in Jesu alles is gebleken wat men in een getrouw en waaragtig Propheet, ja in de Messias als Propheet konde vereysschen of verwagten, en derhalven dat dese menschen, sulken Propheet vervolgende, daar in selve te kennen gaven, dat sy hare sonden lief-koosden, en sijne bestraffinge niet en konden verdragen: daar

daar mede van wederom de Prophetie verbult wiert / welke haar beschrijft / dat sy menschen waren / die eenen mensche schuldig maken om een woord, ende leggen dien stricken, die haar bestraft in de Poorte. Jes. 29: 21.

HET XXIV. CAPITTEL.

§ 1. NA dat Jesus sijn Predik-dienst onder de wederhoorige Joden met sulken ziel-bewegende af-scheyts-rede hadde besloten, soo gaat hy nu sijn Ampt ook voor het laatsten verheerelijken onder sijne Discipelen met een Prophetische sluyt-reden, waar in hy, al watter in gevolg van tijden van aanbelang te gebeuren stont, aan haar bekent maakte. Even als de Patriarchen Jacob en David, die in hare laatste woorden de grootste kragt en verheffingen van haar Geest betoonden; soo openbaart ons *Jesus* hier mede op het eynde van sijn leven op de heerlijkste en klaarste wijse de grootste blijken van sijn Prophetische Geest, en hoe diepen ingesigt hy hadde in 't Raad-boek van Gods eeuwig besluyt, om ons daar uyt te konnen verwittigen, wat bysondere saken en voorvallen in 't toekomende beyde den Joden en den Christenen wedervaren souden; hoe dat het oude volk soude verworpen werden en gestraft; en het nieuwe door veelerhande verdruckingen en beproevingen werden gebragt in het Koninkrijke Gods: Alle welke saken hy agtervolgt in twee Capittelen, namentlijk, Cap. 24. en 25. sluytende in de verhandelinge van het laatste Oordeel: waar mede onsen Euangelist ook sluyt de vertooning van de preparatien, die *Jesus* gemaakt heeft voor sijn dood en tot sijn kruys, om sijne Discipelen tegen alle ergernissen des kruyces te wapenen.

§ 2. De occasie, die sig op deede tot dit Propheterende discours, is geresen uyt Jesu voorgaande straf-reden, waar in hy den Joden dit oordeel hadde aangeseyt, dat *haar huys hen-lieden soude woest gelaten werden.* Dit scheen de Discipelen te jammeren uyt aanmerking van de heerlijkheyd van dit gebouw; en weynig over een te komen met het meeste oorboor van 't rijke Christi, het welke geen kleyne glans in hare oogen konde ontleenen van dit pragtig wonder-gestigt: en deswegen namen sy de vrymoedigheyd o n dese heerlijke werken aan haren Meester te vertoonen. Maar *Iesus* siende hem dese gelegentheyd gegeven, om met haar van dit stuk nader te spreken, volherde by sijn voorgaande voorseggingen, en gaf haar een prickel om te vragen, *wanneer* dat Jerusalem en den Joden dit sware oordeel stont over te komen? en met een, *welke het teken soude zijn van sijn toekomste?* om sijn Koninkrijke met volle glans en luyster aan te vaarden, en *van de voleyndinge der werelt?* Een vrage van bysonder belang, in wiens oplossinge al verscheyden saken moesten in agtinge genomen werden; waar over *Iesus* ook niet ligtelijk henen loopt.

§ 3. Om dan dit stuk wel en grondig te voldoen, soo geeft *Iesus* aan dese Vragers voor af een korte schetz der saken, die malkanderen souden agter-

volgen, daar in sy, als in een tafereel den rang der voorvallen konden sien, die tot op het eynde der werelt stonden te gebeuren: daar na gaat hy hare vragen punctueel beantwoorden, soo de eerste, welke den staat van 't Jodendom betrof; als de tweede, die den staat van de Christen-Kerke aanging: en gaf op elk lit sijne bysondere consideratien, op dat sy mogten weten hoe haar in alle gevallen te gedragen: Endelijk recommandeert hy haar, om dese kennisse van de tekenen der tijden wel te gebruyken, dat sy versekert mogten zijn, dat dese dingen onfeylbare voorboden souden zijn van sijn toekomste, en dat sy deswegen met alle voorsigtigheyd moesten uytsien en waken, op dat die dag niemant en quame te verrasschen: 't geene seer noodig soude *zijn* uyt aanmerkinge van de boosheyd van die tijden, soo buyten de Kerke, soo onder de gepretendeerde Maagden, als van binnen onder de Leeraren selve: Edog dat de volkomene scheydinge soude geschieden in den dag des laatsten Oordeels.

§ 4. In dese Prophetie toont *Iesus* in 't gemeen, hoe groote sorge hy droeg, dat sijn Kerke ten alleen tijden kragtige bewijsen mogte hebben van de Goddelijkheyd sijner Leere; nadien sy in alle eeuwen soodanige *werken* soude sien, *die vervullingen souden zijn* van dese sijne voorseggingе, en blijken dat hy gesproken hadde uyt den Hemel uyt het Raad-boek van *Gods* besluyt, ende niet uyt hem selven: waar uyt wy dan dit besluyt seer ligtelijk konnen opmaken, dat soo *Goddelijken Propheet* buyten reden van de Joden is veroordeelt als een Verleyder, en niet en had behooren soo hartneckig verworpen, maar in den geloove aangenomen te werden.

De korten Inhoud.

Hier komt ons voor

1. De verwoestinge des Tempels nog nader verklaart. *Verss.* 1-2.
2. De toekomende gevallen, die als voorloopers voor die verwoesting, en voor de toekomste Christi in sijn Koninkrijk, mitsgaders voor de voleyndinge der werelt souden gebeuren, in een Prophetisch discours ordentelijk voorgestelt.

A. In 't gemeen: als in een kort tafereel. *Verss.* 3-14.

B. In 't bysonder, als een breeder berigt tot voldoeninge op elken vragen; aanwijsende

I. By wat merktekenen, die verwoestinge komende, de Christenen gereet moesten zijn, om dat oordeel te ontvlugten. *Verss.* 15-22.

II. By

II. By wat tekenen sy op de toekomste Christi moesten verdagt wesen. *Verss.* 23--31.

C. Het regte gebruyk van dese tekenen, hoe die haar moesten doen waaken, en waarom sulks noodig soude zijn. *Verss.* 32-51.

1. *De verwoestinge des Tempels nog nader verklaart.*

Verss. 1-12.

Korte opening van 't regte verstand der woorden.

Vers 1. ENde *Jesus ging uyt, ende vertrok van den Tempel.* Gr. Ende Jesus uytgaande vertrok van den Tempel. Andere exemplaren lesen, ende Jesus uytgaande van den Tempel, vertrok.

In den Tempel had de Saligmaker op desen dag de schare geleert, soo vele treffelijke redenen gevoert, hem soo heldhaftig gequeten tegen sijne versoekers, en de boose grond van sijne tegenpartijders soo resoluyt ontdekt.

Als nu den avond quam, en dat hy wederom wilde overnagten tot Bethanien, soo vertrok hy van daar, en dat wel met dit voornemen, om derwaarts nooyt meer in sulken gestalte te verschijnen; latende dit huys, dat nu een kuyl wiert van Moordenaren, voor de geveynsde Hypocrijten, en wreede vervolgers.

Ende sijne Discipelen quamen by hem. Nog soo dat eene van haar, als aller mond en in aller naam sprak, 't gene hier verhandelt wiert. Siet Marc. 13: 1.

Om hem de gebouwen des Tempels te toonen. Daar van sy seyden, dat hy met schoone steenen, en begiftingen verçiert was. Luc. 21: 5. seggende: Meester sie hoedanige steenen! en hoedanige gebouwen! Marc. 13: 1.

Swaar en kostelijk waren dese gebouwen van steenen, dewelke waren van witte marmer gehouwen, [of gelijk andere getuygen van wit en blauw marmer,] hebbende elk stuk voor stuk de lengte van vijfentwintig ellen, de breette van twaalf, en de hoogte van agt ellen: uyt sulke heerlijke stukken van waren treffelijke gebouwen gemaakt, op dat ik swijge van het heylig huys selve, soo sagmen sware muyren, kostelijke poorten, pragtige zalen, en heerlijke galleryen, die de praal van dit magtig gesigt verheerlijkten.

Met dese vertooning wilden sy te kennen geven hoe jammerlijk het wesen sou, dat soo treffelijken stuk werks soude verwoest werden, 't geen het rijke Christi konde tot een cieraad zijn, en een bewijs verstrekken, dat een volk van sulken magt nu den Throon van Iesus gehoorsaamden.

Sy scheenen haar ook in te beelden, dat dit gebouw soo vast en magtigen fortresse was geworden, na dat Herodes het selve soo kostelijk hadde herbouwt, datter geen overwinnen aan en was, of overwonnen zijnde geen waarschijnelijkheyd was, dat yemant dit selve soude konnen of willen tot verwoestinge stellen.

Vers 2. *Ende Iesus seyde tot haar: En siet gy niet alle dese dingen?* Sommige exemplaren lesen, Siet gy wel alle dese dingen? Maar de meyninge komt op een

upt; want sulken ontkennende manier van vragen is na de wijse der Hebreen niet anders/ als een kragtiger upthalinge van een saak/ die immers by haar kenbaar genoeg geschiede; als of Jesus seyde/ 't geen my hier getoont wert/ siet gy altemaal dat groot gebouw niet wel? Gelijk immers ja. Maar de tijd sal komen/ dat men geen overblijfsel of minste blijk meer daar van sien sal.

Voorwaar seg ik. Dewijle sy swaarlijk dit stuk geloofden/ soo komt Jesus haar hier in hunne vertwijffeling te gemoete/ en verzegeld sijn Prophetie met dese assurante spreek-wijse/ die in sig de kragt van een eeds-sweers bevestinge behelst.

Hier en sal niet eenen *steen op* den anderen *steen gelaten worden.* Gr. Steen op steen.

Die niet afgebroken en sal worden. Gr. Los gemaakt. Dat is: Van den anderen sal afgescheyden werden/ waar door dit geheele gebouw afgesloopt en t'eenemaal verwoest stont te werden.

Soo verklaart Jesus hier nader/ hoe ver dat die voorseyde verwoestinge soude gaan/ dat deselve bestaan soude in een geheele afbrekinge en verstooringe van dit magtig werk/ tot op de minste steen toe; gelijk ook de upthomste heeft geleert/ want upt de historien en getuygenissen der Joden selve/ krijgen wy versekeringe/ dat de grond selve met de ploeg is door-sneden geworden.

Betooninge, dat Jesus sig ook in dese voorsegginge heeft bewesen een waaragtig en Goddelijk Propheet te zijn.

Iesu voorsegginge vergeleken met de voorgaande Prophetien.

§ 1. ALs Jesus dese verschrickelijke verstooringe van dit huys voorseyde/ soo moeste men sijn woord vergelijken met dat van de Propheten/ en in geval dat het selve daar mede over-een-stemde/ soo was het rede/ dat men sijn voorsegging in desen deele in agtinge nam. Dewijl nu een aandagtig ondersoeker der Prophetien middagklaar bevint/ dat God dese verwoestinge van dit tweede huys/ even als dat van het eerste door Nebucadnezar/ voorsept hadde te sullen geschieden: wie twijffelt dan nog/ dat Iesus sprak upt God/ en met den H. Geest gesalft was? Laat ons dese sake overwegen/ niet alleen upt de Prophetien/ die daar af zijn gepubliceert staande het eerste huys. gelijk de Psalmist. Psal. 69: 26, 27. Haar Palleys zy verwoest: in hare tenten en zy geen inwoonder, want sy vervolgen dien gy geslagen hebt, ende maken een praat van de smerte uwer verwonde. en Ies. 66: 6. Daar sal een stemme eenes grooten rumoers uyt der stad zijn, een stemme uyt den Tempel, de stemme des HEEREN, die sijne vyanden de verdiensten vergelt: welke vyanden waren hare broeders, die Gods kinderen verre souden afsonderen, &c. Siet vers 5. Maar boven al upt de Prophetie/ die staande het tweede huys is geopenbaart; en die ons buyten alle vertwijffelinge stelt/ dat de vloek komen soude in dit huys, 't geen een huys des diefs genaamt wert. Zach. 5: 4. Doet daar by/ Dan. 9: 26. Een volck des Vorsten die komen sal, sal de stad en het Heyligdom ver-

derven, ende sijn eynde sal zijn met een over-stroomende vloet, en tot het eynde toe sal daar krijgh zijn, en vastelijk beslootene verwoestinge, en Hos. 3:4. De Joden selve verstaan het bevel van den Tempel gesproken/ het geene ons voorkomt. Zach. 11:1. Doet uwe deuren op, ô Libanon, op dat het vier uwe Cederen vertere.

§ 2. Maar het steeckt hier in Iesu Prophetie bysonder uyt/ dat dese verwoestinge soo nauw bepaalt wierd; dat dit huys in sijne verwoestinge soo seer soude verstoort werden/ dat de eene steen niet en soude blijven op den ander; en dat die verwoestinge van dat gevolg soude zijn/ dat dit huys in dien staat soude blijven leggen/ sonder wederom herbouwt te werden. In die omstandigheden sien wy/ dat Jesu Geest de voorgaande Prophetien nog te boven gaat en wijder uytbreydet: waar van de uytkomste ons ook alle verseeckeringe geeft/ nademaal wy daar in bevinden/ dat 'er niet een jota of tittel van de woorden Jesu ledig zijn op de aarde gevallen. Iosephus hier van gewagende segt/ dat de Keyser gebood de stad en de Tempel tot op de aarde toe te vernielen. In sijn historie van de Ioodsche Oorl. lib. 7. c. 1. In den Thalmud klagen de Joden selve. Dat de stad Ierusalem op de negende van de maand AB met de ploeg is omgeploegt. Taanith. Cap. 4. § 6. En Maimonides doet daar by/ dat dit gedaan is van den heyloosen Turnus Rufus, dewelke de Tempel-grond, en al 't omleggende gewest met de ploeg heeft omgeworpen, op dat vervult wierd, 't geene voorsegt was, Sion sal als een ackerland geploegt werden. Mich. 3:12. [a] Gelijk van ook de Romeynen/ die gewoonte hadden/ wanneer sy een Stad verbannen hadden/ deselve alsoo te slegten/ dat men de grond met de ploeg door-sneet/ gelijk Scaliger heeft aangewesen. [b]

Hoe pertinent dit is vervult, ook in 't gene Iesus boven de voorgaande Propheten voorseyde.

§ 3. Die dese dingen aanmerkt/ hoe kan hy twijffelen/ of Iesus was een waaragtig en Goddelijk Propheet/ diens voorseggingen niet alleen met die van de voorgaande Propheten in accoort-stem waren; maar welke ook door de uytkomste in al haar bysondere omstandigheden ten aldernauwkeurigste zijn bewaarheyd.

Besluyt.

a *Ligtfoot in h. l.* b *Scaliger in Canon. Isag. p.* 311.

---

2. A. Een korte schetse der gevallen, die tot op het eynde der weereld toe stonden te gebeuren.

Verss. 3-14.

Korte opening van 't regte verstand der woorden.

Vers 3. EN*de als hy*; [namentlijk Jesus] *op den Olijf-berg gesieten was*. Tegen over den Tempel. Marc. 13:3. Alwaar desen berg regt Oostwaarts van Jerusalem af gelegen was; van waar men op een nieuw den Tempel konde beschouwen / eensdeels/ om datter tusschen tween een groote valleye henen liep / soo datter geen beletsel ter weerelt was / 't geen het gesigte

sigte konde verhinderen; ander deels om dat de Oost-muyr en poorte soo hoog als de andere niet en was opgetrokken/ soo dat men ter bequamer hoogte op den Olijf-berg opgeklommen zijnde/ seer gevoeglijk het heylig huys selve konde in 't oog hebben.

Gingen de Discipelen tot hem alleen. Het geen wy nogtans na de bepalinge van Marcus moeten verstaan van vier uyt de twaalve: met namen Petrus ende Jacobus ende Johannes ende Andreas alleen. Marc. 13: 3.

Seggende: segt ons, Wanneer sullen dese dingen zijn? Namentlijk: Dese sware verwoestinge van dit pragtig bouwwerk/ die gy ons nu heden wel tot twee malen soo ernstig hebbet voorsegt.

Ende welk sal het teken zijn van uwe toekomste. 't Geen ons tot een blijk en bewijs sal konnen strekken/ dat gy komt, om met sulken nieuwen gejuyg ontfangen te werden/dat men wederom sal seggen/ gezegent is hy, die daar komt in de namen des HEEREN. Siet Cap. 23: 39.

Men moet hier wel aanmerken/ dat die toekomste geensins is te verstaan van dat point van Jesu sigtbaare verschijninge op de wolken alleen; maar van dien gantschen tijd/ in welke de laatste bewegingen sullen zijn/ die dese verschijninge voorgaan/ bereyden/ en gelijk als een beweginge maken/ om Jesum op de wolken uyt te brengen.

Tot die tijd van sijn toekomste behoort van dien gantschen tijd/ waar in hy sig sal openbaren in de uyterste wrake over de vyanden sijner Kerke/ en in de verheerlijking van sijn gunst-genooten/ bereydselen maken tot het eynde van de werelt; en eyndelijk sigtbaarlijk ten oordeel sal verschijnen op de wolken.

Ende van de voleyndinge der werelt. Waar in alles geschikt wert tot dien staat en toestand/in welke de werelt haar eynde sien sal: als sy sal vergaan door het vyer.

Dese twee dingen voegen de Apostelen by een/ en eysschen daar af een gemeen teken/ om dat sy wisten/ dat die toekomste tot geen ander oogwit soude strekken/ als om een voleyndinge te maken van de werelt.

Vers 4. *Ende Jesus antwoordende, seyde tot haar.* Op die tweevoudige vrage en weygert Jesus geen antwoord: maar toont veel eer voor af/ dat hy reden hadde om haar op dit stuk te voldoen/ op dat sy aan de eene zijde niet en wierden verleyt, nog aan de andere zijde verschrikt, uyt onkunde van het gelaat der tijden/ die eerlang souden volgen/ en misschien buyten haar verwagtinge sig in een andere gedaante voordoen.

Siet toe dat uw niemand en verleyde. Dese waarschouwinge geeft te kennen/ dat'er in de volgende tijden gevaar soude zijn van verleyt te worden/ en deswegen ook nootsake om onderwesen te werden/ waar dat men sig voor te hoeden hadde.

Vers 5. *Want veele sullen komen onder mijnen Name.* Of in en op mijnen Name, *seggende: Ik ben de Christus.* Haar aanstellende/ als de Christus; dat is: als soodanige persoonen/ in wien dat sy de weldaden genooten/ die men van de Christus hadde te verwagten.

Dit willen sommige verstaan hebben van alle die bedriegers/ die onder de Joden van tijd tot tijd zijn opgestaan/ seggende: dat sy wat groots waren/ of dat sy voor de Messias selfs wilden erkent zijn/ als Simon Magus. Act. 8: 9, 10: Theudas en Judas de Galileer, Act. 5: 36, 37. en andere die haar opwierpen om Israel te verlossen; Insonderheyd die valsche Messiassen/ die haar soo dikmaal bedrogen hebben/ als Barcosibah ten tijden van Hadrianus: in de twaalfde eeuwe verhieven sig verschep-

scheydene Joden tot die weerdigheyd/ in Persien / Arabien / Hispanien/ Vrankrijk en elders / waar onder de befaamste waren in Ethiopien David Almusser, en in Persien David El-roi, in Oostenrijk maakte R. Lemlem Anno 1500. veel beweging / en in onse dagen in Asien dien heyloosen Sabbethai Zevi, wiens Historie bekent is.

Nog andere meenen / dat Jesus wel voornamentlijk siet op soodanige menschen / die niet en komen in haar eygen naam. Siet Joh. 5: 43. maar in de name Jesu, als Christenen/ dewelke haar selven onder een Christelijke naam souden opwerpen / als Christi Stedehouders / in wiens persoonen / dat men die Handvesten en Voorregten konde genieten / die men van de Christus verwagteden: gelijk de Antichrist met alle sijne voorloopers: en dat daarom te meer / dewijl Iesus segt / datter veele souden komen: en dat hy de kragt van haar verleydinge self door seer gebarelijk aantekent door sijne Discipelen.

En sy sullen veele verleyden. En aftrekken tot haar valsche voorwenselen. Om dan tegen dit desseyn van den versoeker wel gewapent te zijn / soo was het wel noodig / dat men het regte gelaat en de ware gestalte van Christi Koninkrijke ten allen tijden konde bekennen: waar toe seer dienstig was in een kort tafereel te konnen sien / wat dingen datter tot op het eynde van de wereld stonden te gebeuren.

Vers 6. Hier gaat Jesus over tot de tweede reden van nootsakelijkheyd / die hy hadde om dese vrage te beantwoorden / en de staat der tijden af te schetzen: welke was op dat sy niet en wierden verschrikt.

Ende gy sult hooren van oorlogen, en van gerugten van oorloogen. Dat is / Van oorloogen die uw van na-by / en van verre sullen ter ooren komen.

Daar mede gaat hy een seker inbeeldinge tegen / welke in veele menschen al eenige wortelen geschooten hadde / dat het rijke Christi veele vrede soude hebben: en die niet in aanmerkinge namen/ dat die vrede, welke in de Prophetien belooft wiert / maar was door een sekeren tijd / en niet en soude bereykt werden / als na veel worstelingen.

Siet toe en word niet verschrikt. Om door vreese of schrik aan de waarheyd te vertwijffelen/ en uw stant-plaatse in het Rijke Christi door een angstige vlugt te verlaten.

Hier is de leydsaamheyd en stantvastigheyd op sijn proef/ wanneer de Versoeker niet alleen komt in de gedaante van een Engel des ligts / maar ook in de gestalte van een rooden en woedenden draak / om de Kerke te verslinden.

Want alle die dingen moeten geschieden. En uw bejegenen: Dewijl sy in Godes raad beslooten zijn / en God soodanige wegen verkooren heeft / om sijn volk te beproeven.

Maar nog en is het eynde niet. Dese woorden sijn nadruckelijk; Iesus spreekt van het eynde, en wel van dat bekende eynde / 't geen sijne toehoorders nu in 't ooge hadden: uyt haar vrage blijkt/ dat sy sagen op de voleyndinge der wereld of der eeuwe, die t'samen gaan soude met de toekomste Christi.

Van dat eynde segt Jesus, dat het als nog niet gekomen was: maar v. 14. segt hy / als dan sal het eynde komen, welke passagien de vrage der Discipelen beantwoorden / en op malkanderen slaan. Hier sal dan Iesus in order gaan vertoonen/ wat saken datter eerst moeten gebeuren voor dat dit eynde sal gekomen zijn.

Vers 7. *Want het eene volk sal tegen het ander volk opstaan.* Joden en Romeynen tegen malkanderen.

Ende het eene Koninkrijke tegen het ander Ko-

Koninkrijke. Het Koninkrijke der werelt onder de Heydenen / tegen het Koninkrijke Christi / en het Ryke Christi tegen het rijke des Sathans.

Ende daar sullen zijn hongersnooden, ende pestilentien, ende aardbevingen in verscheydene plaatsen. Alle welke dingen gewoone plagen zijn van Gods gestrengheyd om daar mede de onbekeerlijke menschen te besoeken/en te straffen.

Vers 8. *Nu alle dese dingen zijn het beginsel der smerten.* Gr. Barens ween, namentlijk / door de Kerke / die in barens nood is / om het Koninkrijke te baren / en veele volkeren Christo te gewinnen.

Vers 9. *Als dan sullen sy u overleveren in de verdruckinge.* Hier beginnen de bysondere bejegeningen / die aan de Kerke souden ervaren: en wel eerst de vervolgingen der Joden tegen de Christenen. Vergelijk Matth. 10: 17. Luc. 21: 12.

Ende sy sullen uw dooden. Siet Cap. 23: 34.

Ende gy sult gehaat worden van alle volkeren om mijns Naams wille. Dat is: Van alle natien der Heydenen/by welke de name Christi soo hatelijk soude zijn/ dat sy veele menschen om geen andere misdaad souden ombrengen/ als om dat sy Christenen waren: soo souden op de vervolgingen der Joden ook die van de Heydenen volgen; Tegen welke vervolgingen Jesus de sijne sterkt. Luc. 21: 13-19.

Vers 10. *Ende dan* [dat is / daar op,] *sullender vele ge-ergert werden.* Dat is: In den weg der waarheyd aanstooten: en van de regtsinnigheyd tot ketteryen/ scheuringen / en veele quaden af wijken/ om de vervolgingen te ontgaan / en by de vyanden van het Christendom wat verdraagelijker te werden.

Het geen anderen hoofde zijn die eerste ketteryen / die de Godheyd Christi bestreden (waar onder de Arriaansche wel de voornaamste was) ontstaan/ als om sig na het sentiment van de Heydenen wat meer te schicken / en door het wegnemen van de verborgentheden des geloofs het selve door het natuurlijk vernuft wat smakelijker te maken.

Ende sullen malkanderen overleveren, ende malkanderen haten. Dat is: Vervolgen; waar van de exemplen in de Arriaansche hevigheden openbaar zijn.

Vers 11. *Ende vele valsche Propheten sullen opstaan.* Dat is: Valsche Leeraars, die het Prophetische Woord verkeeren/ en nogtans presumeren op een bysondere wijse door den Geest Gods geleydet te werden. Siet 1 Tim. 4: 1-3. 2 Tim. 3: 5 9. 2 Petr. 2: 1.

Dit zijn die hoovaardige Geesten/ die haar-selven de Prophetie / de uytlegging der Schriftuur en alle Prophetische magt en authoriteyt aanmatigen; terwijlen sy het gemeene volk van dit heyligdom al sagtjens afweeren / en bevelen met haar geloove in hun gesag te berusten. Vergelijk Apoc. 19: 20.

Van soodanigen soorte souden der veele opkomen/ en op die ergernissen volgen / om quansuys die ketteryen te remedieren.

Ende sullender vele verleyden. Die sy sullen brengen van de gehoorsaamheyd Christi tot de gehoorsaamheyd der menschen.

Vers 12. *Ende om dat de ongeregtigheyd.* [Gr. de onwettelijkheyd, of afwijking van de Wet,] *vermenigtvuldigt sal werden.* Door de valsche Propheten/ die van quaad tot erger souden voortgaan / en de Wet Christi hoe langer hoe meer verlaten: mits dien dat sy in stede van de Wet Christi vele menschelijke geboden en superstitien souden invoeren/ en den gantschen weg der geregtigheyd veranderen: waar door een geheelen afval van het ware Christendom soude ontstaan.

In dese afwijkinge van de Wet is het regte

regte merk van het rijke des Antichrists wiens hooft daarom by uytnementheyd de *Anomos* de ongeregtige, dat is/ afwijker van de wet genaamt wert. 2 Thess. 2: 8.

Soo sal de liefde van veele verkouden. De liefde tot de waarheyd / en de liefde tot de broederschap.

Immers de liefde der waarheyd soude geen plaats hebben in alle de gene/ die dese menschelijke wet onderworpen wierden / 2 Thess. 2: 10. nog ook in veele, die sig tegen die eygenwillige Godsdienst souden aankanten / meer uyt een afkeer van de overheersching / jalours-heyd door eygen gesag / en overtuyging van geleden ongelijk / als wel uyt een regte kennisse en liefde tot de waarheyd. Alderminst in die jeukerige verstanden/ die vryheyd begeerden van alle menschelijk jok / om bryvands haar vergif te mogen zaayen.

De liefde tot de broederschap soude ook gantschelijk uytgedooft zijn in die ongeregtige, die de Wet Christi verlaten/ wanneer sy te vyer en te swaerde alle tegenspraak souden straffen / en de voorstanders der waarheyd van haar uytdrijven / en wreedelijk vervolgen ; En dat in veele menschen souden rijsen quade nadenkingen / twist en allen boosen en liefdeloosen handel.

Vers 13. *Maar wie volherden sal.* In den weg der geregtigheyd/ en door geen liefdeloose bejegening hem laat afschrikken/ om sig tot afwijkinge te begeven: want hier wert al stil swijgende te kennen gegeven / dat men in dien tijd lijdsaamheyd soude van noodē hebben/om te volherdē.

Tot den eynde toe. Soo lang als die verdrukkinge sal duyren.

Die sal Salig werden. Een erfgenaam van alle de zegeningen Abrahams/ hier en hier namaals. Siet Apoc. 3: 8-11.

Gr. Die sal behouden werden. Verstaat na lighaam en Ziele.

Vers 14. *Ende dit Euangelium des Koninkrijks.* Waar in aan Joden en Heydenen verkondigt werd / dat Jesus verhoogt zijnde aan de Regter-hand Gods het Koninkrijke heeft aengevaart/ en alleen regeert.

Sal gepredikt werden in de geheele wereld. Gr. In de geheele bewoonde wereld. By Marcus staat Cap. 13: 10. Ende het Euangelium moet eerst gepredikt worden onder alle de volken, eer namentlijk het eynde zijn sal.

Siet daar dan de Triumphe des Euangeliums/ welke sy eyndelijk na soo veel strijds sal weg-dragen.

Tot een getuygenisse allen volkeren. Die het selve voor een waaragtig getuygenisse sullen aannemen/ daar op haar geloove gront-vesten/ en haar selven laten overtuygen. siet 1 Tim. 2: 6.

Hier sien wy / dat het Euangelium soodanig soude in de wereld door dringen / dat het onder alle volkeren soude dienen voor een getuygenisse, wiens bewijsen souden strecken voor bewijsen des geloofs / en kragt hebben alle conscientien te verpligten / om die waarheyd aan te nemen: nademaal een getuygenisse, 't geen voor suffisant wert aangesien / het vermogen heeft om yemants geloove versekertheyd en grond van gerustigheyd te geven.

Alhoewel dat ten tijden der Apostelen het gerugte van 't Christendom / en de mare des Euangeliums ging door de geheele wereld. Rom. 1: 8. en dat het woord der waarheyd des Euangeliums in al de wereld was. Col. 1: 6. Dat is: Door de geheele wereld was verreyt / en open gestelt: echter en was het van alle volkeren nog niet aangenomen om een genoegsaam geloofweerdig getuygenisse te versterken / en alsoo een regel te zijn van geloof en leven / 't geen wy allen verwagten in dien tijd / als de volheyd der Heydenen sal ingegaan zijn en

en geheel Israel salig werden. Rom. 11:25. *Ende dan sal het eynde komen.* Het eynde van de wereld / waar in alle dese dingen sullen vergaan / en Christi kerke overgaan tot de plaatse der Heerlijk-heyd. Siet op v. 6.

Betooninge van de Goddelijke Wijsheyd en waarheyd van dit Prophetisch tafereel.

De Goddelijke wijsheyd van dit tafereel aangewesen, in de nettigheyd der order, waar in de saken gerangeert zijn.

§ 1. Om de wijsheyd van dit Prophetisch tafereel te ontdecken/ soo moet men hier wel gade-slaan beyde de order of rang der saken / die hier t'samen geschakelt werden / om tot voor-boden te verstrecken van des wereldts eynde; en dan ook de bysondere nuttigheyd die daar in gelegen was / invoegen de voorsigtigheyd om de Kerke van alle behoeften te versorgen / hier in wakende bevonden werd / ten besten van de vroomen. In de rang der saken is aan te merken / dat de dingen/ die daar gebeuren souden / en tot voorloopers van het eynde dienen/ staan in haar eygen gelit / in soodanigen order en gevolg als sy in der tijd malkanderen agtervolgen souden. 1. Opstant van volk tegen volk: en van Koninkrijk tegen Koninkrijk / onder veele blijken van Gods toorn/ op de by-gevoegde plagen van honger / pestilentie en aardbevinge. vss. 7/8. 2. Verdruckingen van Joden en Heydenen verwekt tegen de Kerke Christi. vs 9. 3. Ergernissen die uytbreken tot onderlinge haatdyen. vs 10. 4. Valsche Propheten, die den afval invoeren. vs 11. 5. Verkoude liefde, door de vermenigvuldiging van onwettelijkheyd. vs 12. 6. Uyterste stantvastigheyd, en haar uytkomste. vs 13. 7. Algemeene gehoorsaamheyd van alle volken bewesen aan het Euangelium des Koninkrijks. vs 14. Waar op dan het eynde volgt.

En in de bysondere nuttigheyd van dit tafereel.

§ 2. Nademaal de Prophetien groote kragt hebben / om de Christenen in het geloode te bevestigen / en haar tegen alle harde aanvallen van versoekinge te wapenen / soo heeft Jesus geensins konnen scheyden van sijne Discipelen / sonder haar een seer pertinente lijste der dingen te overhandigen / die namaals stonden te gebeuren / en deselve in soodanigen rang voor te stellen / als de order nu aangewesen mede bragt. Het is een groote wijsheyd in de Prophetien / dat men daar in al dikmaal een kort sommier siet opgehaalt van 't gene de Kerke te verwagten hadde: en alle saken als in een tafereel getoont; overmits men in deselve als met het opslag van een ooge siet afgebakent niet alleen al het wedervaren der Kerke / maar dat selve ook in sijn order; op dat men wederom elken bysonderen uytbreydinge van saken soude weten tot sijn plaatse te brengen / en door desen sleutel te ontsluyten. En dit selve vont Jesus seer wijsselijk geraden / om eer hy haar vrage voldede/ in dit sommier beknopt en bondig te vernieuwen sulken tafereel der Prophetien. Even als of men / om een beschrijvinge te maken van seker landschap / tot beter begrip van saken / een kaarte te voorschijn bragt van meer andere aangrensende Provintien / om de bevattinge van sijn Discipelen ten alder-naauw-

naauwsten te bestippen/en door het vertoog van alle grensen en aanpalingen ten meesten op te helderen. Ten eynde hy door dat land willende reysen van sijn voorgestelde koers niet mogt afdwalen: daarom seyde ook Jesus, siet toe dat uw niemand en verleyde vers 4. en siet toe en wort niet verschrickt. vers 6. Ten blijke/dat dit tafereel haar een bewaar-middel moeste zijn tegen de verleydinge der ketteryen / en verschrickinge der tyrannen.

§ 3. Hoe wonderlijk wert het Euangelium verheerlijkt / en Jesus bevonden een Propheet geweest te zijn / die uyt den Hemel sprak; als men aanmerkt dat dese dingen / selfs in die order ook door de uytkomste zijn vervult en bewaarheyd; in soo verre / als wy tot nog toe in den loop der saken gekomen zijn. De waarheyd van dese voorseggingen ten meerendeele in de uytkomste gebleken.

1. Alles is den Joden overgekomen / 't geene over haar wert voorsegt: In hare oorlogen met de Romeynen saagt gy dien opstant der volken tegen volken: in de worstelingen / die de boden des Euangeliums hadden met Joden en Heydenen / saagt gy Christi Rijke en 't rijke des Sathans gekantet tegen den anderen. Het ondankbaar Joodsche volk quam in veele plagen te vallen. De hongers noot onder Claudius, ja alle de pijlen Gods te samen onder de belegering van Jerusalem Honger, Pestilentie en die geweldige schuddinge des lands aan verscheyden quartieren, troffen dat geslagte op een verschrickelijke wijse aan: waar van de Historien alomme vervult zijn.

2. Het Christendom heeft om de name Christi wille / onder de regeringe van de Heydensche Keyseren / na Christi voorsegging / de wreetste tormenten verdragen: de rollen der bloed-getuygen der waarheyd maar opgeslagen zijnde / sullen dit overvloedig bevestigen. De ergernissen der ketteryen zijn bekent in de Kerkelijke Historien / en insonderheyd hoe seer de Arrianen tegen de regtsinnige hebben gewoedt / 't geen de Historie van het leven van Athanasius en van sijn tijd wereld-kundig gemaakt heeft. Hoe seer de Antichrist in 't Pausdom sig heeft geopenbaart / en wat kragt dat hy gehad heeft van verleydinge / hebben de bestrijders van het Pausdom in dese dagen sonne-klaar ten toone gestelt. Hoe de liefde is verkoudet, na dat / en om dat de ongeregtigheyd weder aanwast / en de voorstanders van die af val wederom avanceren / daar over klaagt het algemeene Christendom tot op heden. En dat de eeuwe over ons is opgegaan / waar in de volherdinge van nooden is gerecommandeert te werden / om dat list en gewelt weder sig gewapent toont tegen de Kerke / dat ervaren onse Broeders by na door het gantsch Christenrijk. Dog onse hope is / dat de triumph-tijd des Euangeliums sig ook haastelijk aan ons sal openbaren.

§ 4. De Prophetie dan / die van sulken wijsheyd en waarheyd is / en Iesum tot een Autheur heeft / versekert ons dat haar Autheur was een Goddelijk Propheet / die men ten onregt en roekeloos heeft vervolgt en veroordeelt. Besluyt.

2. B. I. Aanwijsinge by wat merkteken Jerusalems verwoesting komende, de Christenen gereet en veerdig moesten zijn om dit oordeel te ontvlugten.

Verss. 15-22.

Korte opening van het regte verstand der woorden.

Vers 15. **W***Anneer gy dan sult sien den grouwel der verwoestinge.* Dat is: Die grouwelijke sake/ die in de verwoestinge/ dzeesselijk verwoesten sal en verwoest sal worden.

Waar van gesproken is door Daniel de Propheet. Cap. 9: 27. Die hem noemt den vleugel der grouwelen; dat is/ de grouwelijke vleugel; Waar uyt blijkt/ dat hier gesproken wert van een seker Heyr van Krijgs-knegten/ die door een vleugel van bescherminge moeste verstrecken/ om het Joodsche volk te decken door de vyand/ maar 't geene dat met haar soude omkomen.

Staande in de heylige plaatse. Dat is: Op den Tempel-berg, terwijl Jerusalem besloten wert met uytlandsche Heyr-legers: als blijkt uyt Luc. 21: 20.

Dese bepalinge is seer aanmerkelijk/ om dat wy daar uyt ten sekersten konnen bepalen/ dat dien grouwelijken vleugel betekent dat Garnisoen, 't geen in de belegering van Jerusalem sijn post soude hatten binnen de muyrkring van den Tempel-berg/ om die heylige plaatse te decken tegen de gemeene vyand; 't geen bestont uyt Idumeers en Zeloten, gelijk de uytkomst uytwijst; die dan een grouwel genaamt werden/ van wegen hare grouwelijke zeden en booshe-den: en wel/ der verwoestinge, nadien sy alles onder malkanderen soo verwoesteden/ dat sy de vyand occasie gaven tot sijn triumph/ in wiens overwinninge sy ook ellendig verwoestet zijn geworden.

Die het leest, die merke daar op. Om dat daar in een gedenkweerdig merkteken is opgeregt/ waar by men kan besluyten/ dat het oordeel op de hielen is.

Vers 16. *Dat als dan, die in Judea zijn vlieden op de bergen.* Om haar-selven te behouden uyt dat verschrickelijk oordeel; en te verstecken voor het sweerd des vyands/ soo souden sy haar begeven tot het Berg-gewest aan gene zijde der Jordane/ alwaar het land vol is van bergen en hoolen/ die tot een schuylplaatse konnen verstrecken voor een vlugteling.

Soo getuygt Strabo dat na Arabien en Itureen toe steyle bergen zijn, met diepe spelonken voorsien, welker eene vier duysent menschen ontfangen kan. Soo geeft den Text te kennen/ dat men in geene Steden van Judea veylig soude zijn/ maar de wijk soude moeten nemen tot het over-Jordaansche Berg-gewest.

Vers 17. *Die op het dak is.* Na de gewoonte van het Oosten/ daar men de huysen met platte daken bouwde/ en die met leuningen omsloot/ om aldaar veele saken te verrigten/ gelijk wy daar van meerder opening geven. Matth. 10: 27. Op dese daken kon men binnens huys niet alleen klimmen/ maar ook van buyten met trappen/ die sig na de openbare wegen uytstrekten, gelijk Aristoteles gewaagt lib. 2. œcon.

En

En komt niet af, om yets uyt sijn huys weg te nemen. Die en onderstä dog geensins sijn huys-raad te versorgen / en eenige kleynodien met hem weg te voeren/die hem in sijn ballingschap mogten te stade komen; maar begeve sig slegts op de been / om sijn reyse te vervorderen en sijn leven te behouden uyt het verderf; om dat de vyanden / alreede binnen hare muyren souden zijn/ overmits de grouwelijkste vleugel die haar soude decken haar self soude soeken te verooven: en dat sy dog niet anders als haar leven / soo sy ten spoedigsten haasteden/ uyt het perijkel en souden konnen wegvoeren.

Vers 18. *En die op den acker is, en keere niet weder te rugge, om sijne kleederen weg te nemen.* Op dat hy binnen de bloedstad/ of in eenige ander stad van het land niet onverhoeds beslooten werde/ en gemeynschap krijge aan de rampen van dit ondankbaar volk.

Vers 19. *Maar wee den bevrugten, en den soogenden vrouwen in die dagen.* Die of door hare beswangering onmagtig/ of door hare kleyne kinderkens belemmert souden zijn / dat sy niet en souden konnen vlugten voor dit nakende gevaar / om haar te behouden.

Vers 20. *Dog bid, dat uwen vlugt niet en geschiede des winters.* Om de ombequaamheyd van het Jaar-getyd/'t welk door onweder de reyse mogt beletten / of door water en sneeuw de wegen ongangbaar maken.

Nog op eenen Sabbath. Om de naauwe verbintenisse der Joodsche Wet aan des selfs onderhoudinge / de welke niemant toe en liet op een Sabbath/eenige lasten te dragen / of verder te gaan als een Sabbaths-reyse. Waarom Josephus dese Wet aldus voorstelt: Het is ons niet geoorloft nog op den Sabbath, nog op eenig Feest dag onsen weg te reysen.

Door die Wet konden sy seer belemmert werden/ eensdeels om dat de Christenen onder de Joden woonende/ geen vrydom souden konnen krijgen/ om die Wet van haren staat te overtreden/ maar verhindert werden om te vlugten. Anderdeels om dat veele van de hare nog van die ceremonicele oeffeningen niet geheel ontwent en afgetrocken souden zijn/blijvende nog hangen aan de onderhoudinge van jaren / dagen en maanden. Gal. 4: 10. 't Geen ook haar vlugt soude konnen belemmeren: want een Sabbaths-reyse soude niet genoeg zijn / om buyten gevaar te geraken.

Vers 21. *Want als dan sal'er groote verdruckinge wesen.* Namentlijk / over de Joden in Ierusalem en in Judea. By Lucas staat Cap. 21: 23 / 24. Want daar grooten noot zijn sal in het land, ende toorn over dit volk, ende sy sullen vallen door de scherpte des sweerds, ende gevankelijk weggevoert werden, tot dat de tijden der Heydenen vervult sullen zijn.

Hoedanig niet en is geweest van't begin der werelt tot nu toe, nog ook niet zijn en sal. Soo vergroot Jesus de swaarwigtigheyd van dese verdruckinge; in welke reden van groote kragt leyt / om de noodsakelijkheyd van de vlugt te doen bevroeden; geen verwoesting van Troyen, van Babel, van Carthago of Corinthus mogt by dese ophalen.

Vers 22. *En soo die dagen niet verkort en wierden.* Die dagen van wrake over de stad / en het volk.

Het verkorten van die dagen kan op meer als een wijse begrepen werden: of dat soo groote verrigtingen in korten tijd / als na de regte cours daar toe vereyscht wiert / souden beslegt werden: of dat een sekeren tijd van het beloop van eenige Jaren wert afgebroken en afgeknot/ waar in dat eenige verademinge ontstaat; En die verkortinge kan geschieden of van't begin/ of uyt het midden/ of van het eynde / wanneer den aan-

aanvang van den Oorlog [na dat sy is gepubliceert] vertraagt/ of datter in dien Oorlog een tusschen-tijd van ruste komt: of dat haar eynde eerder komt door onverwagte victorien/ als men wel staat en rekeninge gemaakt hadde.

Hier heeft Jesus, gelijk de uytkomste leert/ het oog op soodanigen verkortinge van dagen/ waar door staande de Oorlog/ eenigen tusschen tijd tot ademschepping en ruymte voor de vlugtelingen uyt het midden van die dagen wierde uytgekoort/ en uytgebroken; want/ elf maanden voor de dood van NERO nam de Joodschen Oorlog sijn begin/ maar wiert geschort van wegen de beroerten/ die binnen Romen ontstonden/ welke in een Jaar drie Keysers sag ten Throon gestegen/ en wederom afgebonst; Galba, Ottho en Vitellius, weshalven Vespasianus, die op dese saken loerde/ sijn voortgang in Judea uytstelde/ waar mede het vervolg van dien Oorlog genoegsaam voor een gantsch Jaar wiert vertraagt.

Geen vleesch en soude behouden worden. Gr. Niet alle vleesch, dat is/ geen menschen/ wie sy ook waren souden de magt der vyanden onder de Joden konnen ontkomen.

Door die afbreking en uytkorting van van dagen hebben de Christenen tijd en ruymte verkregen/ om haar selven dit oordeel te ontrecken/ en van een veylige schuyl-plaatse te voorsien; 't geen sy anders niet souden hebben konnen doen.

Maar om de uytverkorene wille, sullen die dagen verkort werden. 1. Op dat God de Heere sijn raadslag ontrent de Uytverkoorene mogte versorgen: dewijle dan uyt de Joden/ die Christenen geworden waren/ het ware zaad Abrahams na de verkiesing in volgende tijden nog moeste gesien werden; en dat uyt de verharde nog te sijner tijd een geslagte moeste geboren werden/ dat de Messias soude aannemen met alle zegen-wensch; soo wilde God/ datter een overblijffel soude behouden werden. 2. Dewijle God de HEERE sijne Uytverkoorene lief heeft/ en sijn genade in haar wil verheerlijken/ soo was hy ook te rade/ om de geloovige Christenen/ die met dit verbannen volk nog t'samen woonden te waarschouwen voor dit verderf/ en tusschen tijds een deure te openen voor hare beveyliging.

Betooninge, hoe Jesus in dese heylsame raad sijn getrouwigheyd, als de ware behouder van sijn volk, heeft bewesen.

Iesu heylsame raad met de Prophetien vereffent.

§ 1. HEt is een getrouwigheyd van een Hooftman in tijd van nood sijn volk te waarschouwen/ op wat wijse sy haar selven best souden behouden voor het verderf. De Prophetie/ dewelke de aanstaande noot van Christi Volk/ en haar gevaar om met de Joden in het selve oordeel te vallen voorsag; vertoonde doe al/ dat in de dagen des N. T. sulken vermaan-stem soude gehoort werden/ die het haastig vlugten haar wel ernstig soude recommanderen. Men geve eens agt op de Prophetie Jes. 52: 11, 12. daar de vermaan-stem aldus spreekt: Vertrekt, vertrekt, gaat uyt van daar, en raakt het onreyne niet aan: gaat

gaat uyt het midden van haar, gy die de vaten des HEEREN draagt; want gy lieden en sult niet met haaste uytgaan, nog met der vlugt henen gaan; want de HEERE sal voor u-lieder aangesigte henen trecken, en de God Israels sal uw agtertogt wesen; siet mijn knegt sal verstandelijk handelen. Die met een half oog op de t'samenhang van dese Prophetie let; sal klaar genoeg bemerken/ dat dese vermaan-stem volgt op de stemme des Evangeliums/ daar in de uytroepinge geschiet tot Zion/ uw God is Koning. vss. 7/ 8. Dat het geschiet in dien tijd/ daar in God sijnen heyligen arm ontbloot heeft voor de oogen aller Heydenen. vs 10. In dien tijd/ als de HEERE selve seyde/ en als na een wijl tijds beraatslaging seyde: Wat heb ik hier te doen? vs 5. Op die beraatslaging volgt eyndelijk de bekentmakinge/ dat Gods verdraagsaamheyd ten eynde geloopen was/ en dat de sijne nu moesten uyt dit volk uytgaan: op dat sy niet en vielen in haar oordeel: nadien God haar Heyligdommen nu voor onreyn verklaarde/ en wilde/ dat men die dingen niet meer soude aanraken; die door soo veel bloed en schen-stucken opentlijk verontreynigt wierden. Onder de redenen/ die tot dit vertrek haar mogten bewegen/ is wel de voornaamste die hier in bedenking komt/ op dat sy niet en mogten benootsaakt zijn met haaste, en met der vlugt uyt te gaan. Soo spreekt dan Jesus hier voor af/ andere ten exempel/ op dat de geloovige een formulier en grond souden hebben/ om malkanderen by tijds te waarschouwen. Men moet ook aanmerken/ dat sy by Jesaias getroost werden/ dat sy door geen haast en vlugt sullen geprességeert werden/ als sy de vermaan-stem hooren/ om dat God haar voortogt sal zijn/ en haar agtertogt; maar de beweeg-reden onderstelt ook selve/ dat de trage om te vertrecken even daarom in gevaar sullen komen. Als nu Jesus ten aansien van de trage dese waarschouwinge doet/ soo stelt hy een teken/ waar by sy mogten versekert zijn van de presentie van die nood/en dat wederom uyt de Prophetie Dan. 9: 27. In de helft der weke, sal hy het slagt offer en spijs-offer doen ophouden, ende over den grouwelijken vleugel sal een verwoester zijn, ook tot de voleyndinge toe. Dat is: Als de bescherm-Troupen van Stad en Tempel/ om die te overvleugelen/ sullen grouwelen doen/ die het Heyligdom/ en die plaatse meer en meer ontheyligen op alderhande wijsen/ dan sal de Verwoester haast de Stad verrassen/ en niet ophouden voor dat hy een voleyndinge met haar gemaakt sal hebben: maar met die bepalinge/ dat deselve alleen sal druypen op de onbesonnene, die geen agt en geven op de tekenen der tijden en 't woord der genade. Op dat sy dan die genade mogten verkrijgen van sonder haast of vlugt te vertrecken: soo beschrijft Jesus de groote swarigheden/ die de trage soude beangstigen in desen noot/ en nogtans haar doen ontkomen.

§ 2. De uytkomste heeft ook geleert/ hoe heylsaam desen raad geweest is/ en van den Hemel goetgekeurt. Als wy de swarigheden aanmerken/ die sy te ontvlieden hadden/ soo was 't allesins raadsaam en noodig: want het was een groote verdrukkinge, hoedanig eene van 't begin der wereldt niet en is geweest tot nu toe, nog oyt zijn sal. Vers 21. *Haar heylsaamheyd ten toon gestelt.*

Men

Men hoore het getuygenisse van Josephus, die oog-getuyge geweest is van Jerusalems ondergang / en een Jode selver. Alle de ellenden, segt hy / die van 't begin der wereld geweest zijn, schijnen niet te konnen vergeleken werden met die quaden, die op de Joden gevallen zijn. En op een andere plaatse / dat van alle eeuwen af geen Stad soodanige dingen geleden heeft, gelijk 'er ook geen natie is geweest van boosheyd vrugtbaarder. Hy begroot het getal der gener die in de belegeringe zijn omgekomen op elfmaal hondert duysent menschen / welke door honger / pestilentie en s'weerd sneuvelden op de arbarmelijkste wijse; de overige die gevangen wierden / zijn tot berg-werken gedoemt en als last-beesten onder ondrdragelijke packen voortgedreven / daar onder veele beswiken; die desen pijnbank door-stonden wierden weggevoert / om tot vermaak van 't Schouburg met de wilde beesten te vegten. Die het geheele verhaal van Josephus doorleest moeten de hayren te bergen rijsen over al de afgrijsselijke quaden / waar onder dit volk verdrukt wiert; Siet wijders Heydeggeri tekenen der tijden. § LVIII. Maar in tegendeel heeft God sijn trouwe bewesen / en 't woord Christi bewaart: daar is een uytkortinge der dagen voorgevallen / die wy aangewesen hebben / welke occasie heeft gegeven tot het behoud der trage-Christenen: Doen hebben de Christenen door een God-spraak van den Hemel dese vermaan-stem gehoort ['t geen men sonder opmerkinge niet en mag voorby passeren.] Laat ons van hier gaan: Gelijk sy dan ook de wijk namen na Pella, en behouden zijn in 't gebied van Agrippa, en 't nabuyrig Syrien.

Godvrugtig was dese waarschouwinge. § 3. Als wy aanmerken / dat Jesus haar deet resolveren niet om te sien na huys of hof / om kleederen of kleynodien af te halen: Soo sien wy / dat hy haar een Geest inboesemt / welke door Godsaligheyd en een hooge resolutie der wereld sig toont gekruyzigt / en aller begeerlijkheden. Dit quam over-een met de vermaningen. *Psal. 45: 11, 12.* Hoort ô Dogter ende siet, ende neygt uwe ooren: ende vergeet *uw volk*, ende uwes Vaders huys, soo sal de Koning lust hebben aan uwe schoonheyd; dewijle hy uw Heer is, soo buygt uw voor hem neder. By Lucas bekragtigt hy dit met een Schriftuurlijk exempel; nadien Jerusalem die van Sodomah en Gemorrha gelijk zijnde in sonden / ook gelijk souden werden in plagen. *Jes. 1: 10.* soo waarschouwt hy haar te gedenken aan de huys-vrouw van Loth. *Luc. 17: 31-33.* In dien selven dag, wie op het dak sal zijn, en sijn huys-raad in sijn huys, die kome niet af om het selve weg te nemen, en die op den acker zijn sal, die en keere desgelijx niet na het gene dat agter is. Gedenkt aan het wijf Lots. Soo wie sijn leven sal soeken te behouden, die sal het verliesen, ende soo wie het selve sal verliesen, die sal het in 't leven behouden. Want Lots vrouwe agter om siende veranderde in een Zout-pilaar / en droeg de straffe van haar aards-gesintheyd.

En Getrouw. § 4. Wy en konnen ook niet nalaten de bysondere getrouwigheyd van dese waarschouwinge aan te merken. Soo na lagen hem sijne Discipelen aan 't herte / dat hy voor haar als een Propheet betaamde het voorvan

van Gods raad heeft willen open leggen: op dat het haar niet gebreken soude aan een getrouw woord/ waar na sy haar konden reguleren en rigten: in alles even als een tederhertige Huys-vader voor sijn dood de heyligste/ die liefden-rijkste en getrouwste bestellinge doende/ terwijl hy haar bevelen gaf/ van soo grooten/ nutte en heylsaam belang: Siet soo wel bereyt ging Jesus uyt de wereld. Soo bereyde hy sijn huys eer hy stierf/ onder sulken heyligen resolutie en persuasie/om hem van de Joden te laten kruycigen/ doe hy nog bybants ging.

§ 5. Gaat henen en overleg nu by uw selven/ of sulken heyligen gedrag soo als een Propheet/ ja de Messias betaamde/ onder soo veele blijken/ dat hy wist/ wat dat in Gods raad over hem selven/ over sijn vyanden/ en over sijn vrienden besloten was/ wel konde vallen in een Leeraar die het volk verleyde? En of een Propheet/ die soo waaragtig was in sijn voorseggingen/ soo heylige resolutien in de sijne sogt te verwecken/ soo couragieus en getrouw was in sijn laatste bevelen/ heeft gebouwt aan 't rijke des Sathans/ of aan 't rijke Gods? Gave God/ dat de Joden eens haar oogen openden/ en sagen/ dat God in dit haar oordeel/ na de mond van Jesus sijne wrake over haar heeft gewroken/ om dat sy de HEERE der Heerlijkheyd hadden gekruycigt/ en de Vorst des Levens gedoodet. Besluyt.

---

2. B. II. Aanwijsinge, by wat teken men op de toekomste Christi moeste verdagt wesen.

Verss. 23...31.

Korte opening van 't regte verstand der woorden.

Vers 23. *ALs dan.* Wanneer dese dingen sullen gepasseert/ en gy-lieden door den vlugt behouden zijn.

Hier gaat Jesus dan nu voort tot een ander tijd: en van de toestand der Joden gesproken hebbende in de dagen der wrake, komt hy nu tot de verhandelinge van den toestand der genaamde Christenen: waar in hy den afval met al haar nasleep tot op de roepinge van alle volkeren seer naakt voor oogen stelt.

Soo yemand tot uw-lieden seggen sal: siet hier is de Christus ofte daar. Gr. Hier of hier. Wie het ook soude mogen wesen/ die van de toekomste Christi en sijn Koninkrijke alsoo soude leeren/ dat hy soude seggen; de Christus is hier op dese plaatse/ of daar op gene plaatse; wat stad/ of stoel/ of throon het ook soude mogen zijn/ die men daar toe benoemt/ die en behoud de grond-leer der salighheyd niet.

En gelooft het niet. Geeft uw geloove noyt over aan soodanige valsche Evangelisten/ die Christi tegenwoordigheyd uyt den Hemel/ hier op dese sondige en verganklijke aard-bodem afbrengen: welke de plaatse niet en is van sijn presentie na den vleesche/ of van sijnen Throon.

Vers 24. *Want daar sullen valsche Christi, ende valsche Propheten opstaan.* Het welk niet alleen de meeste Uytleggers met

met Hieronymus van den Antichrist verstaan / maar uyt gelijkluydende plaatsen klaar genoeg blijkt tot hem bysonder te behooren. Siet Luc. 18: 7. 2 Thess. 2: 34. 1 Tim. 4: 1, 2, 3. 2 Tim. 4: 3, 4. 2 Petr. 2: 1. Apoc. 12: 6. 13: 8. 16. 17: 2. 18: 3.

Dese valsche Christi hebben dan hare valsche Propheten, die deselve by springen / en getuygenisse geven: dewelke gesegt werden / dat sy sullen opstaan: Om te kennen te geven hare eygen opwerpinge sonder Goddelijke roepinge. Siet Jer. 23: 21.

Ende sullen groote tekenen ende wonderen doen. Gr. Geven. Op de begeerte van die gene / diese van haar eyschen. Vergelijk Exod. 7: 22. 8: 7. Deut. 13: 1, 2. 2 Tim. 3: 8. En van den Antichrist in 't bysonder. 2 Thess. 2: 9. Apoc. 13: 13, 14.

Alsoo dat sy (indien het mogelijk ware) ook de uytverkoorene souden verleyden. Het geene onmogelijk is van wegen Gods onveranderlijke raad / bestendig verbond en getrouwe bewaringe; hoewel het mogelijk is van wegen het bylegggende vleesch / en de aangeborene blindheyd / indien de mensch alleen gelaten wierde; dat souden dese verleyders bykans te wege brengen / soo het Gods hand en magt niet en verhinderde.

Dese tekenen dan en wonderen strecken geensins tot saligheyd der menschen / maar om deselve tot dwaling te verleyden: gelijk sy ook die vrugt souden hebben in veele verloorene: schoon sy sulks niet souden vermogen in de uytverkoorene, die God lief heeft met een eeuwige liefde. 2 Thess. 2: 10. Apoc. 13: 14. Soo algemeen / soo plausibel / soo doorbrekende is den afval!

Vers 25. *Siet ik hebbe het uw voorseyt.* Aldus beroept sig Jesus op sijne voorsegginge en gesag / en rigt deselve ter waarschouwinge / om se alle wel op haar hoede te doen zijn.

Vers 26. *Soo sy dan tot uw sullen seggen: Siet hy is in de woestijne.* Dit is het leerstuk der valsche Propheten / dat sy seggen en vast stellen / dat de Christus is by de Heremyten in hare klupsen.

En gaat niet uyt. Neemt hare woorden niet eens soo ver in bedenkinge / dat gy een schijn soudet geven / als of gy na de waarheyd wildet onderstaan en vernemen.

Siet hy is in de binnen kameren. Of na de kragt der grond-spraak in de Bottelaryen; al of de Geest Gods met de vinger wees op de Ciborien, en Broodhuysen, dat is / daar men de geconsacreerde Hostien bewaart / waar in sy gebieden te gelooven / dat Jesus vleeschelijk tegenwoordig is / onder de gedaante van brood en wijn.

En geloost het niet. Siet vs 24.

Vers 27. *Want gelijk de blixem uytgaat van het Oosten.* Gr. Van den opgang der Sonne.

Dese blixem is meermalen een sinnebeeld van Gods klaarschijnende Woord, Geest, en Oordeelen, Dan. 10: 6. Hab. 3: 11. Zach. 9: 14. Apoc. 4: 5. waar in de HEERE sig tegenwoordig betoont by sijn Kerke / niet als aan een stoel of plaats gebonden: maar als uytgaande van het Oosten uyt Sion: maar alhier is sy een vertooninge van Jesu laatste presentie op de wolken.

En schijnt tot het Westen. Gr. Tot den ondergang; doorgaande door de geheele werelt / tot dat sy eyndigt op de kimmen / om van allen gesien te werden.

Alsoo sal de toekomste des Soons des menschen wesen. Openbaar / doorlugtig / sigtbaar / schielijk / en maar eens. Weshalven men geen andere manier van presentie te verwagten heeft in het rijke Christi.

Vers 28.

Vers 28. *Want, alwaar het doode lighaam sal zijn.* 't Geen een spijse is voor sommige edele vogelen/ en een sinnebeeld van 't lighaam Christi/ aangemerkt als onse spijse en zielen-voetsel.

Daar sullen de Arenden vergadert werden. De Arenden zijn een sinnebeeld van de ware geloovigen/ die met het ooge van voorsigtigheyd en wijsheyd hoog en verre sien; want door den geloove gemeynschap hebbende met Christi lighaam/ blijft ons ooge geduurig stervogen op Jesum en sijne verdiensten.

En daar toe vergaderen de Christenen om in Christo / aan haar voorgedragen/ die door sijn kruysdood en oorsake des levens geworden is/ haar Ziele/ als in een aangename spijse / te verlustigen: waar mede ook verders bewesen wert/ dat wy voor de dag der komste Christi ook Jesu lighamelijke presentie niet van nooden hebben.

Vers 29. *Ende terstont na de verdruckinge dier dagen.* Waar in dese valsche Christi met hare valsche Propheten de Kerke Gods sullen vervolgt hebben.

Sal de Sonne verduystert werden. Gelijk Christus is de Sonne der geregtigheyd. Mal. 4: 2. Alsoo is de Antichrist de valsche Christus, die hem-selven ook voor de Sonne uytgeeft; en die gew[illegible] de Sonne draagt dikmaal in de Prophetien de naam van de Sonne, om hem te antwoorden na sijn waan; maar dan wert ondertusschen hem yets toegeschreven/ waar uyt genoegsaam blijkt/ dat hy de regte Sonne niet en is.

Dese nu wert gesegt verduystert te werden, als hy van al sijn glans en aansien wert beroofd, dat is/ van al sijn weerdigheyd verstooten. Siet ook Apoc. 6: 12. Joël 2: 31.

Ende de Mane en sal haar schijnsel niet geven. Soodanigen Sonne als men hier verstaat/ soodanigen Mane moet men ook erkennen: dewijl de Mane haar schijnsel ontfangt van de Sonne.

De Mane heerscht over de nagt/ en beelt deswegen soodanige aansienelijke magten uyt / die de wereld/ welke in het duyster legt/ beheerschen/ en al haar glans ontfangen van die gewaande Sonne, soo dat dan de Politien/ die dat Rijke dienen/ ook sullen vervallen van haar aansien/ ja in bloed veranderen, Joël 2: 31. Apoc. 6: 12.

Ende de Sterren sullen van den Hemel vallen. Verstaat daar door de Leeraars en opsienders der Antichristische Kerke/ die ook groot gesag hebben in dien gewaanden Hemel; welke of schoon sy staan in een groote aansien en luyster/ egter sullen van alle hare weerdigheyd vervallen. Apoc. 6: 13.

Ende de kragten der Hemelen sullen bewegt worden. Dat is: Al het gene/ waar door desen Hemel kragt gekregen heeft/ dat sal wijken.

De Hemel is in de Schriftuyr een sinnebeeld der Kerke in hare uyterlijken staat aangemerkt.

De kragten der Hemelen zijn dat aansien in die magt/ welke sommige hebben in de Kerk/ om alles te doen gaan na haar wetten.

Wanneer dan die Hierarchie en stoel wankelt/ welke haar in de Kerke verheft/ dan worden de kragten der Hemelen bewogen, om se te toen nederstorten.

Vers 30. *En als dan sal in den Hemel verschijnen het teken van de Sone des menschen.* Men moet wel agt geven op het onderscheyd datter is / tusschen de toekomste Christi / en tusschen de verschijninge van het teeken van de Sone des menschen: want de Discipelen hadden gevraagt na het teeken van sijn toekomste, en van de voleyndinge der wereld. Dat is: Na soodanige saken/ die tot een voor-bode en voor-looper konden verstrecken van sijn komste / welke der-

hal-

halven sijne komste soude voorgaan. Overmits dan de Discipelen daar na vraagden / soo vinden wy hier dat Jesus op dat stuk nu regtdraads antwoord.

Maar hoedanig dit teken sal zijn / en in den Hemel verschijnen; daar van zijn verscheydene gedagten. Sommige hebben dit verstaan van eenig sigtbaar toon-teken in de lugt: gelijk eertijds aan Constantin de Groot het kruyce Christi gesegt werd verschenen te zijn. Andere willen / dat hier gesien wert op alle die blijken van Jesu Majesteyt en luyster die hy sal laten uytschijnen in sijn Kerke / en door deselve aan de wereld / en nemen het woord Hemel in een sinnebeeldsche beteekenisse: vergelijkende ook de plaatsen. Jes. 11: 10. 59: 19, 20. Dan. 7: 9, 10, 11. Joël 3: 16. Apoc. 11: 12.

Ende dan sullen alle de geslagten der aarde weenen. Gr. Alle stammen der aarde van benauwtheyd op de borst slaan. Siet Apoc. 1: 7. Zach. 12: 10.

Dit is een beschrijvinge van groote droefheyd / welke allerleye volkeren / in alle gewesten der wereld verspreyt / sullen uytdrucken: en die haar tot ootmoedigheyd soude brengen / om haarselven den Scepter Christi met erkentenisse van hare onweerdigheyd / en met smekinge om sijn genade tot vergevinge van hare sonden te onderwerpen.

Ende sullen den Sone des menschen sien, komende op de wolken des Hemels. Vergelijk Matth. 26: 64. Die geslagten / welke te voren het Rijke Christi niet en erkenden / sullen als dan de blijken daar van sien; de toestel / en de bewegingen van Jesu aannaderende komste / om op de wolken te sitten / en van daar de wereld te rigten / sullen soo oogenschijnelijk klaar zijn / dat sy moeten gedoodeelt werden Jesum te sien komen.

Met groote kragt en Heerlijkheyd. Gr. Met kragt en veele Heerlijkheyd.

Vers 31. *Ende hy sal sijne Engelen uytsenden.* Dat is: Sijne boden en gesanten voor-af senden / die het Euangelium prediken. Siet Apoc. 1: 20.

Met een basuyne van groot geluyt. Gr. Van een groote stemme. Die seer doordringt / en sig van veele volkeren laat hooren.

Dese is de basuyne des Euangeliums / die de geheele wereld door klinken sal: en wel de sevende basuyne. Apoc. 11: 15.

Ende sy sullen sijne uytverkoorene by een vergaderen. Tot een eenige Kerke / die niet gescheurt nog verdeelt sal zijn: maar onder haar eenig hooft en Herder Jesus Christus haar laten regeren en bestieren na sijne Goddelijke wetten.

Uyt de vier winden van het een uyterste der Hemelen, tot het andere uyterste der selver. Marcus segt uyt de vier winden der aarden, van het uyterste der aarden, tot het uyterste des Hemels. Soo datter dan geen gewest ter wereld overig blijft / alwaar het Euangelium niet opentlijk en vry soude werden beleden / en onverhindert toegelaten / om daar door de menschen te bekeeren van de sonde tot God / en van de dwaal-wegen tot den weg der geregtigheyd. Siet Jes. 11: 10-12.

Betoo-

Betooninge van de Goddelijkheyd, en waarheyd van dese Prophetie, die de voorboden van Christi laatste komste voor oogen stelt.

§ 1. Wanneer wy overwegen / dat de gronden van dese Prophetie / die de voorboden van het eynde der wereld ['t geen met Jesu komste ten voordeel verwagt werd.] voorsegt / ook deselve is met de gronden der voorgaande Propheten / en dat sy in alles ten regarde van de saken t'samen over-een-stemmen; soo heeft men de hoogste reden van de wereld om te seggen / dat sy van eenen Geest zijn voortgekomen: en derhalven voor Goddelijke behooren aangenomen te werden. Te meer / als men die hoort uyt de mond van een Leeraar / die door de grootste mirakelen is geagt / door de zielroerenste predikingen is gevolgt / en door sijn onbevlekte wandel is berugt geworden / en die in alles sig heeft beroepen op het getuygenisse van Moses en de Propheten. Het sal dan te pijne waardig zijn / dat men met weynig woorden ook hier het accoord ontdecke / 't geen daar tusschen Jesu Prophetie en die des O. T. gevonden werd. Onses bedunkens heeft de Saligmaker in 't oog gehad / de vrage der Discipelen na het teken van sijne toekomste te beantwoorden uyt Joël 2: 31. En die plaatse met een te openen. Het is een bekende waarheyd / dat aldaar gesproken wert van de dagen des N. T. uyt het geene Petrus toont Act. 2: 16-21. en 't geene de Joden selve daar ontrent bekennen. De woorden luyden aldus: De Sonne sal verandert werden in duysternisse, ende de Mane in bloed: eer dat die groote en vreesselijke dag des HEEREN komt. Het is uyt den aard der sprek-wijse klaar / dat door die groote en vreesselijke dag des HEEREN, verstaan wert de voleyndinge der wereld / daar in men sien sal de toekomste des HEEREN: en dat deselve ook in die ruymte genomen werd / dat daar in begrepen is / al den toestel van sijn komste / en schickinge der saken / tot het eynde: welke Jesus beschrijft / vss. 30-31. 't geen hy nader verklaart uyt Joël 3: 16. en Zach. 12: 10. De voor-bode van die dag is / die wegneminge van dien gewaanden Hemel / met haar gewaande ligten. vs 29. Het welke Jesus ook wat meerder uytbreyt door inlassing en vergelijking van andere Prophetien. Ies. 24: 23. 34: 4. 14: 13. &c. En om de valsche leer van die gewaande ligten te openen / soo gaat Jesus voor af haar leer-stucken aanwijsen en wederleggen. vss. 23-28. Soo wert dan hier die gront-regel vast gestelt / welke de Apostel ook voorstelt. 2 Thess. 2: 3. Die dag en komt niet, ten zy dat eerst den afval gekomen zy, en geopenbaart zy de mensche der sonde, de sone des verderfs.

Door vergelijking van de Prophetien des O. T. wert de Goddelijkheyd deser Prophetie ontdekt.

§ 2. Indien wy nu ons ooge slaan op dien afval / soo sien wy klaarlijk / dat in de Roomsche Hooge-priesters / die valsche Christi / en in sijne dienaren / die valsche Propheten zijn opgestaan: dewelke haar onkunde

Door aanwijsing van de uytkomste der gepasseerde dingen haar waarheyd bevestigt.

kunde van de natuyr van Christi Koninkrijk betoonen in dat leer-stuk/ het welke segt/ dat Jesus door transsubstantiatie is onder de gedaante van brood en wijn in de Ciborien/ en by de Eremyten: en dat syn Stoel is op aarden in een bekende plaatse: waar over wy ons hier niet en sullen uytbreyden/ dewijle onse Helden en Voorstanders van het regtsinnige Geloove dit stuk al voor lange beweert hebben tegen het Pausdom. Wy sien ook door de reformatie die Sonne al van sijn meeste glans berooft/ die Mane bloedig en benevelt/ en veele van die Sterren gevallen; en verwagten dat dit werk soodanig sal voltrocken werden/ dat daar geen blijk meer van dien Hemel sal overblijven; als wanneer dan ook door bekeeringe van Joden en Heydenen/ die groote vergaderinge der Uytverkoorene sal aangestelt werden.

Besluyt. § 3. En soo vinden wy ook in dit stuk der Prophetie in Jesu Leere niet anders/ als 't gene met Gods Woord overeenstemt/ en door de uytkomste is bewaarheyd: soo dat tot nog toe ons geen reden voorkomt/ om sijn Leere van eenig quaad of onsuyverheyd verdagt te houden.

C. Het rechte gebruyk van dese teekenen: hoe die haar moesten doen waken: en waarom sulcks noodig soude zijn.

Versſ. 32-51.

Korte opening van 't regte verstand der woorden.

Vers 32. ENde *leert van den Vygeboom dese gelijkenisse.* Hier vangt Jesus sijn eerste onderwijsinge aan/ waar in hy leert/ hoedanig wy die dingen moeten aanmerken/ dewelke staan te gebeuren/ namentlijk/ als tekenen der tijden, en voorboden van de komste Christi: en vervolgens ook toont wat voordeel datter in dese meditatie opgewonden leyt/ namentlijk/ dat wy daar in den tijd onser besoekinge konnen naspeuren en leeren kennen.

Wanneer sijnen tak nu teder wort [of sappig] *ende de bladeren uytspruyten, soo weet gy dat de Somer na-by is.* Overmits de boomen uytspruyten in het voor-jaar/ en de Vygeboom al na de Somer toe: of na de Grond-text liever na by den Oegst.

Vers 33. *Alsoo ook gy-lieden, wanneer gy alle dese dingen sult sien.* Elk op sijn tijd.

Soo weet, dat het naby is voor de deure. Lucas segt Cap. 21:31. Soo weet, dat het Koninkrijke Gods na-by is.

Vers 34. *Voorwaar ik segge uw, dit geslagte en sal geensins voorby gaan.* Hier door verstaan sommige dat geslagte der Joden, 't geen na den vleesche uyt Abraham is: andere/ de menschen van die leef-tijd: en soeken dese plaatse te hulpe te komen/ door een gesonde uytlegginge van de volgende woorden/ 't geen ons ook eenvoudig dunkt; nadien hier van de Joden niet en wert gesproken/ maar van de Christenkerk/ en de tekenen van Christi toekomste/ ten nutte der Kerke.

Tot dat alle dese dingen sullen geschiet zijn. Of liever beginnen te geschieden; dat is/ haar aanvang nemen. Want alle dese dingen werden aangemerkt malkanderen in sulken verband te volgen/ dat den ophef van het eerste/ ook is een

op-

ophef van het laatste: want het eene en kan niet geschieden sonder het ander. Siet Cap. 16: 28.

Vers 35. *De Hemel en de aarde sullen voorby gaan.* In 't eynde der wereld. 2 Pet. 3: 10. 12. Soo dat sy niet en zijn van een altijd-duyrende bestendigheyd. De sinnebeeldsche Hemel en Aarde sullen ook door by gaan. Hag. 2: 7.

Maar mijne Woorden sullen geensins voorbygaan. Siet Matth. 5: 18. Want/ die sullen haar kragt oeffenen/ en haar waarheyd hebben tot in eeuwigheyd; Soo dat dese voorsegginge vaster staat/ als Hemel en Aarde.

Vers 36. Hier gaat Jesus over tot onse tweede pligt/ die uyt de eerste vloeyt/ welke is/ dat dan de Christenen vervolgens veerdig en bereyt moeten zijn tegen Christi toekomste; om verscheydene redenen van nootwendigheyd.

Dog van dien dag ende uyre en weet niemant. Soo verborgen is deselve door de menschen/ en derhalven onseker wanneer dat zijn sal.

Ook niet de Engelen der Hemelen. Die in den Hemel zijnde/ andersints veel naauwer kondschap ontfangen van den inhout van Gods besluyt.

Dan mijn Vader alleen. By Marcus staat Cap. 13: 32. Ook self de Sone niet; 't geen men nogtans verstaan moet na sijn menschelijke natuyre: soo dat dit woordeken alleen alle die gene uytsluyt/ die daar zijn buyten het Goddelijke Wesen/ maar geensins die persoonen/ die eens wesens zijn met den Vader.

Vers 37. *Ende gelijk de dagen Noë waren, alsoo sal ook zijn de toekomste van de Sone des menschen.* Malkanderen gelijk soo ten aansien van de verdorventheyd der zeden/ als ten opsigt van de verrassinge der menschen door het onverwagte oordeel.

Men moet wederom aanmerken/ dat hier onder de toekomste Christi begrepen is/ de geheele toestel/ en voorbereydinge tot het oordeel.

Vers 38. *Want, gelijk sy waren in de dagen voor de Sund-vloed, etende ende drinkende:* In sorgeloosheyd niet anders levende/ als om te eeten en te drinken/ en niet anders te besorgen als het vleesch na sijne begeerlijkheyd.

Trouwende, en ten houwelijk uytgevende. Sonder sig te schicken na het eynde des houwelijks/ welke gebied een zaad Gods te soeken/ maar slegt alleen sig overgevende aan die wellustigheyd.

Tot den dag toe in welke Noë in de Arke ging. Dat is: Tot het uyterste oogenblik toe van Gods verdraagsaamheyd/ sonder sig op de prediking van Noë, of het bouwen der Arke eenigsins te bekeeren: dat nogtans in stede van een kragtige boet-predicatie aan te merken was.

Vers 39. *Ende en bekenden het niet.* Of erkenden het niet. Nadien sy door onopmerkelijkheyt op de predikinge Noe/ en op sijn werk/ geen agt en sloegen/ nog dat ter herten namen.

Tot dat de Zund-vloed quam, ende haar alle weg nam. Wanneer sy van de wateren wierden overstolpt/ en door Gods gestrenge oordeel op een exemplare wijse versmoort/ welk oordeel alle die gene aantrof/ die met Noe weygerden in de Arke in te gaan.

Aloo sal ook zijn de toekomste des Soons des menschen. Die sal de sorgeloose en wereldsgesinde menschen van die tijd verrasschen/ en op het onverwagtste overvallen: wanneer sy de predikinge der boetveerdigheyd en verkondiging van dien dag sullen in de wind slaan. 2 Petr. 3: 3, 4.

Vers 40. *Als dan sullen der twee op den acker zijn: de eene sal aangenomen, en de ander sal verlaten werden.* Twee, die op den acker zijn. En uyterlijk door alle vrient-

schap

schap of amptgenootschapt aan malkanderen verbonden waren / sullen dan gescheyden werden ; en die God warelijk hebben gevreest / sonder studie om menschen te behagen / hoe seer sy ook door dese of geene band waren verbonden / sullen dan getuygenisse krijgen / dat sy Gode behaaglijck zijn.

Vers 41. *Daar sullen twee* vrouwen *malen in den meulen.* Want kooken en malen met hand-molens was eertijds vrouwen werk onder de Grieken en Barbaren, gelijk uyt Plutarchus bewesen wert ; soo ook in Egypten, Exod. 11:5.

De eene sal aangenomen, en de ander verlaten werden. Siet v. 40.

Vers 42. *Waakt dan.* Dat is : Weest dan altoos voorsigtig / en op uw hoede. Siet Marc. 13: 35. 37. Luc. 21: 36. Rom. 13: 11. 1 Cor. 15: 34. 16: 13. Eph. 5:14. 6: 18. 1 Thess. 5: 6. 1 Petr. 5: 8. Apoc. 3: 2, 3. 16: 15.

Want gy en weet niet, in welke uyre uwe H E E R E *komen sal.* Siet vs 36.

Vers 43. *Maar weet dit, dat soo de Heere des huys geweten hadde, in welke nagtwake de dief komen soude.* De spreekwijse siet op de gewoonte der ouden / [a] die de nagt sommige in drie / gelijk de Joden / sommige in vier nagt-waken plagten te verdeelen / gelijk de Romeynen : en de komste Christi wert vergeleken by het onverwagte insluypen van een dief / dewelke onverhoeds soekt in te komen. Siet 2 Pet. 3: 10. 1 Thess. 5: 2. Apoc. 16: 15.

Hy soude gewaakt hebben, ende en soude sijn huys niet hebben laten door-graven. Om alsoo sijn schade te verhoeden.

Vers 44. *Daarom zijt ook gy bereyd.* Als verwagtende de toekomste des H E E R E N.

Want in welke uyre gy het niet en meynt, sal de Sone des menschen komen. Als het buyten verwagtinge uw sal toe schijnen.

a *Vide Morini diss. de horis S: Passionis.* p. 26.

Vers 45. *Wie is dan de getrouwe en voorsigtige dienstknegt.* Die getrouw is in 't waarnemen van sijn pligt / en voorsigtig om uyt aanmerkinge van de komste Christi alle quade voorslagen te verwerpen / en sijn voordeel te ontdekken.

Den welken sijn Heere over sijn dienstboden gestelt heeft. Als een opsiender over andere dienstknegten. Dat is : over de Christenen die God dienen / en 't werk des Heeren doen.

Om hen-lieden haar voedsel te geven ter regter tijd. Siet 1 Cor. 4: 1, 2.

Vers 46. *Salig is die dienstknegt, welken sijn Heere komende sal vinden alsoo doende.* Die in sijn pligt werksaam sal gevonden werden / selfs tot in dien oogenblik van des H E E R E N komste.

Vers 47. *Voorwaar ik segge uw, dat hy hem sal setten over alle sijne goederen.* Wanneer hy hem geven sal te rijden op de hoogten der aarde.

Vers 48. *Maar soo die quade dienstknegt in sijn herte soude seggen, Mijn Heere vertoeft te komen.* En hem sulks mogte beginnen in te beelden na den aard der Atheisten / en spotters van den laatsten tijd. 2 Petr. 3: 4. want die Geest woont vermomt in den Antichrist.

Vers 49. *Ende soude beginnen sijne mededienstknegten te slaan.* Dat is : Te onderdrucken met gewelt / te overheerschen / te vervolgen en te dooden.

Ende te eten, ende te drinken met de dronkaarts. Soo dat hy gebonden wert alle wellust na den vleesche te leven. Vergelijk Jes. 56: 12.

Vers 50. *Soo sal de Heere deses dienstknegts komen ten dage, in welke hy hem niet en verwagt, ende ter uyre die hy niet en weet.* Siet vs 36.

Vers 51. *Ende sal hem afscheyden.* Of in stucken houwen, aan tween klieven. Siet Ier. 34: 18.

De

De trouweloosen wierden van outs in twee stucken gekapt / gelijk Aulus Gellius aanteekent. N. A. L. 20. c. 1. Hoe-wel andere die plaats anders opnemen; Maar het is seker / dat dit woord ook afscheyden beteekent: en dan beteekent het een afscheydinge van sijn huysgesin / en van de gemeynschap der heyligen.

Ende sijn deel setten met de geveynsden. In dien staat/ welke de geveynsde weerdig zijn / die een persoon vertoonen / die sy niet en zijn / gelijk dese heeft willen schijnen een getrouwen en voorsigtigen dienstknegt / die de andere hielt onder tugt en daar toe geregtigt was. Job 8; 13-16. 20: 29.

Daar sal weeninge zijn, en knersinge der tanden; Siet Matth. 8; 12.

Betooninge, dat Jesu getrouwe voorsorge hier wederom is uytgeblonken, en sijn waarheyd.

§ 1. Wy sien hier nogmaals Jesu getrouwigheyd in 't versorgen van sijn Kerke na sijn vertrek met het woord der Prophetie/ om daar door te konnen toegerust zijn in alle swaare tijden tot de Christelijke wagte. Soo lang als hy tegenwoordig was / soo konden sy veylig schuylen onder het bestier van sulken Leytsman / maar om dat hy wist / dat sijn dood op handen was / wilde hy haar geen Weesen laten / maar voorsien van sulken Woord / waar mede sijn Geest konde mede-werken / 't geen haar self in den dag der versoekinge / als de werelt versoopen lag in wellusten en aardsgesintheyd / en / als de staat der Kerke getrouwigheyd vereyschte in hare dienaars / hem konde leeren de regte pligt waar te nemen; wie erkend de getrouwigheyd van sulken Propheet niet. Jesu trouwe.

§ 2. Aldermeest nu wy sien de waarheyd van sijn voorseggingge: dat de werelt leyt versoopen in allerleye wellust / en wederkeert tot de oude ongebondenheyd der eerste werelt; levende in brasseryen / dronkenschap en slaapkameren / sonder te bekennen datter een dag van straffen komen sal. Daar in wy in de verheffinge van den Roomschen stoel ervaren een wellustige dienstknegt / menschen die haar betoonen onder een mom-aangesigt van Religie Atheisten in het herte; haar mede-dienstknegten slaan en vervolgen; verwagtende na sijn scheydinge van de Gemeynte in de reformatie / sijn Oordeel in een volkomen uytvoeringe. En waarheyd.

§ 3. Een Propheet van sulken beproefden trouwe en waarheyd besluyten wy dan wederom is ten onregte door de argwaan der Joden verdagt / als ware hy een valsche Propheet of verleydende Leeraar. Besluyt.

HET XXV. CAPITTEL.

Den korten Inhoud.

IN dit Hooft-stuk wert *Jesus* prophetische Predicatie, gehouden op den Olijf-berg, nog wijder agtervolgt: en daar in getoont de slapende onagtsaamheyd, die sig soude openbaren in de Kerke van den laatsten tijd, beneffens het oordeel tot wegneminge van dit quaad:. waar na dan eens soude volgen het algemeene oordeel, waar in self ook de geveynsden souden geopenbaart en gestraft werden, en dese dingen een eynde nemen. *De onagtsaamheyd* van de laatste dagen wert door twee parabolen uytgebeelt: daar van *de eerste* behelst een beschrijvinge van de suymagtigheyd en sorgeloosheyd der Christenen in 't gemeen, die hen uytgeschuddet en gestraft soude worden in den dag der komste Christi tot Sions verlossinge. *Verss.* 1-13. *De tweede* begrijpt een beschrijvinge van de sorgeloosheyd en 't pligtversuym, 't welk in de opsienders der Kerke in dien tijd bysonder soude uytmunten, waar over de Heere sijne gestrengheyd wil bewijsen in den dag van sijn komste tot aanvaarding sijns Koninkrijks. *Verss.* 14-30. *Het laatste oordeel* wert hier op dan eyndelijk beschreven met dit opsigt, voor soo verre daar door een eeuwige scheydinge sal gemaakt werden tusschen de geveyensde en opregte, als tusschen schapen en bocken. *Verss.* 31-46.

1. De suymagtigheyd en sorgeloosheyd der Christenen in de laatste tijden, mitsgaders veeler beschaminge *in den* dag van Christi komste tot sijn Koninkrijk onder een sinrijke parabel uytgebeeldet.

Verss. 1-13.

Korte opening van het regte verstand der woorden.

Vers 1. ALs *dan.* Wanneer *Jesus* sal komen om den Antichrist geheel en al te verdelgen, sijn volk regt te doen / en 't Koninkrijke over alle volkeren aan te vaarden; in welken tijd de menschen in 't gemeen souden zijn gelijk als in de dagen van Noach / gantsch versoopen in wellust / en beset met diepe onbedagtsaamheyd. Cap. 24: 36-42.

Sal het Koninkrijke der Hemelen gelijk *zijn.* Dat is: De staat van de sigtbare kerke Christi op aarden / sal die gedaante vertoonen.

Gelijk tien maagden. Het is al van outs / dat de jonge dochters ook tot de trouwstatie quamen/ om de plegtigheyd van de huwelijksche inwijdinge te helpen vermeerderen: hier van daan komt het/ dat

dat David en Salomon de maagden in haar geestelijke Bruylofts-liederen ook in verscheyden pligt waarnemingen inboeren.

Hier komen sy voor / als die de Bruydegom opwagten tegen dat hy met sijn Bruyd sou komen / om die te sijnen huyse, waar in eertijds de voltreccking van 't huwelijk bestont / in te leyden; 't geen des wegen geschiede onder veele pragtige vertooningen / op dat dese trouw-verbinteniffe te wijdluftiger bekent wierde.

Hier toe hielden dan eenige maagden de wagte / om op de komste des Bruydegoms en Bruyds met lampen en toortsen / met het stroopen van groente / met reyen en vreugde-gesangen/en andere tekenen van vrolijkheyd de nieuw getrouwde te ontmoeten / en alsoo de Bruydegom in 't geley van sijne Bruyd te verheerlijken.

Dese thuys-leydinge van de Bruyd geschiede van oudts in de voornagt/'t geen de reden is / waarom dat men fackelen en toortsen / of lampen van nooden had. V. Kipping Ant. Rom. p. 699. Et Brisson. de ritu nuptiali p. 55.

Welke hare lampen namen. Na de gewoonte der Oostersche volkeren: want van de Arabiers getuygt R. Salomo, dat sy in 't geley van de Bruydegom en Bruyd tien houten staven/voorsien met schotels wijse vaten / als lampen die daar boven op-gedragen wierden / voor de nieuw getrouwde henen voerden; om haar daar mede in de nagt toe te ligten; in elken vat lag een stuk doeks met oly en pik / 't geen aan brand gestoken zijnde voor een toortse verstreckte.

De Romeynen en Grieken droegen lampen en fackelen voor de nieuw getrouwde. Siet Luc. 12: 35. Vid. Feithij Ant. Homeric. p. 144.[b]

Ende gingen uyt den Bruydegom te gemoete. De oude Latijnsche / Syrische en Persische vertalingen doen daar by den Bruydegom en den Bruyd te gemoete. 't Geen ook van Origenes, Hilarius en Augustinus wert opgevolgt: maar de Griexsche coppen / gelijk ook de Arabische en Moorsche vertalingen en erkennen dat bywoegsel niet; en uyt de Griecksche Vaderen Chrysosthomus, Theophylactus en Euthymius, siet men klaarlijk dat het selve in de oude Griecksche exemplaren ook niet gevonden wiert.

Het schijnt ons toe/dat de oude Oversetters met dit bywoegsel alleen hebben willen ophelderen de gewoonte der ouden / dat dese maagden-pligt aan den Bruydegom eer niet bewesen wiert/als wanneer hy met sijn opgehaalde Bruyd na sijn huys wederkeerde / om die tot sijnen huyse in te leyden.

Vers 2. *Ende vijf van haar waren wijsen.* Gr. Voorsigtigen: die door een goede voorsorge / op haar hoede zijnde / sig van alle noodige voorraad wel en genoeg voorsien hadden.

Ende de vijf waren dwasen. Verstaat de vijf overige: die dwasen genaamt werden / om dat sy geen voorsigtigheyd en gebruykten.

Vers 3. *Die dwaas waren, hare lampen nemende, en namen geen olye met haar.* Het gene sy nogtans van nooden souden hebben in die uyre / als sy hare lampen souden moeten aansteken / om den Bruydegom voor te ligten: het welke een groote onbedagtsaamheyd / en blijk van dwaasheyd was.

Vers 4. *Maar de Wijsen namen olye in hare vaten, met hare lampen.* Soo dat sy van beyde voorsien waren / van lampen/ en van oly-kruykken / om daar uyt ter regter uyre hare lampen te voorsien.

Vers 5. *Als nu de Bruydegom vertoefde.*

a *Ligtfoot* H. L. b *Plutarchus & Servius* Ecl. viij.

Soo haast niet en quam / nog in die uyre verscheen / die sy haar voorgestelt hadden / zijnde door een of ander voorval buyten gewoonte langer opgehouden.

Wierden sy alle sluymerig, ende vielen in slaap. De sluymer is het beginsel van de slaap, in welke de sinnen soo 't waar nog niet bevangen zijn als in den slaap selve: waar in dat een mensche worstelt met de vaak / nu eens duttende en dan wederom opschietende: maar uyt dien sluymer valt men seer ligt in de slaap selve / gelijk hier wert uytgebeelt.

Vers 6. *Ende ter midder-nagt geschiede een geroep.* Te middernagt, in welke de menschen in den diepsten slaap leggen / en dat alle apparentie van haar komste scheen te verdwijnen / als de Wereld legt in 't diepste duyster / doe quam'er een geroep, een stemme van opweckinge / die tot dese slapende maagden gerigt was.

Siet de Bruydegom komt, gaat uyt hem te gemoete. Die van haren eersten uytgang tot hare rust-plaats waren weder gekeert / werden nu opgewekt / om andermaal uyt te gaan / en haar pligt aan den Bruydegom te quyten.

Vers 7. *Doe stonden alle die maagden op;* Van hare rust plaatse / uyt hunnen slaap.

Ende bereyden hare lampen. Gr. Vercierden hare lampen, sonder twijffel met omhangen van allerleye cieraad / met afvagen en die wel te schicken op hare hand-staven / en wel te versorgen / dat sy behoorlijk mogten voorligten: waar toe dan het olyen en 't aansteken van 't lemmet / met al het gene tot de goede order vereyscht wiert / behoort.

Vers 8. *Ende de dwasen seyden tot de wijsen: geeft ons van uwe olye.* Want hier bemerkten sy haar onagtsaamheyd / dat sy geen olye met haar genomen hadden: Gr. sonder welke nogtans haar uytgang onnut was.

Want onse lampen gaan uyt. Gr. worden uytgeblust. Haar ontstéken lemmet en vont geen voetsel door de vlam om te ligten of tegen de minste blaaswind te bestaan; dewijle haar olye ontbrak.

Vers 9. *Dog de wijsen antwoorden seggende:* [Geensins] Het is klaar genoeg / dat sy het versoek der dwasen weygeren / en afwijsen; alhoewel dit woordeken van afslag en weygering in de Gront-text niet gevonden wert. Soodanigen verswijging vint men ook van dit woordeken van weygering / of ontkenning. Gen. 20: 11.

Op datter misschien voor ons, en voor u niet genoeg en zy. Waar door de geheele plegtigheyd stont gehouden te werden.

Maar gaat liever tot de verkoopers, en koopt voor u selven. Uyt alle omstandigheden blijkt / dat de komste van den Bruydegom nu soo na op handen was / datter geen tusschen tijd konde vallen / om tot de verkoopers te gaan / en sig gereed te maken tot de ontmoetinge / en daarom heeft Augustinus seer wel aangemerkt / dat dese woorden by wege van verwijt den dwasen toegeschoten werden / om haar een indruk te geven van haar dwaas versuym. Seggende: *non sunt putandæ dedisse consilium, sed crimen earum ex obliquo commemorasse.*

Vers 10. *Als sy nu henen gingen om te koopen.* En haar nog wilden verpijnen / om dit verwijt van haar te weeren / en de komste des Bruydegoms voor te komen.

Quam de Bruydegom, en die gereet waren gingen met hem in tot de Bruyloft. Dat is. In het huys van den Bruydegom / alwaar de Bruyloft berept was. En daar sy haar gingen verlustigen in de gaven en geregten van den Bruydegom.

Ende de deure wiert gesloten. Waar door de

de volgende wierden verhindert om mede in te komen / en der Bruyloft deelagtig te werden.

Vers 11. *Daar na quamen ook de andere maagden.* Die den Bruydegom niet en hadden gedient / om sijn Bruyd voor te ligten.

Seggende Heere, Heere, doet ons open. Siet Cap. 7: 21.

Vers 12. *Ende by antwoordende seyde; voorwaar segge ik uw, ik en kenne uw niet.* Dat is. Ik en houde uw niet voor de mijne; gy zijt my vremt en gelijk als de onbekende / die men geensins inlaat in 't cabinet der vrienden. Siet ook Cap. 7: 23. Luc. 13: 25.

Vers 13. *Soo waakt dan, want gy en weet den dag niet, nog de uyre, in welke de Sone des menschen komen sal.* Siet boven op Cap. 24: 42.

Betooninge hoe Jesus door blijk van sijn waarheyd en getrouwheyd in dese Prophetie sig bewesen heeft de Christus te zijn.

§ 1. Als wy dese parabel vergelijken met de uytkomste / soo siet men met hoe grooten waarheyd Jesus den staat van het Christendom te voren heeft uytgebeelt / en dat selfs soo / als het sig heden aan ons op doet. Want door dese gelijkenisse der tien maagden, wert den staat der gener uytgebeelt / die Christum alleen erkennen voor den Bruydegom in de laatste dagen: soo als sijn komste tot verheerlijking van sijn rijk voor de deur staan soude. Dewelke onder het sinne-beeld van *Maagden* voorkomen / om dat sy de hoererven van Babel haten / en Christum alleen verwagten in sijn Koninkrijk: die sy dan niet alleen te gemoete sien; maar *uytgaande* uyt Babel te gemoete gaan: dragende de *Lampen* van hare belijdenisse / om in de donkere nagt van wereltsche duysternissen veeler oogen te verligten / op dat sy de heerlijkheyd des Konings en sijns Bruyds mogten sien / en met hem mogten in-gaan in de Bruyloft; Maar daar by wert vertoont / dat niet alle die uyt Babel uytgegaan zijn / bequaam sullen zijn tot den dienst / om Joden en Heydenen soo voor te ligten / en Jesum aan haar te openbaren; om dat aan eenige *de olye* [welke is een sinnebeeld van den H. Geest en geestelijke gaven] ontbrak: en hoewel sy alle opentlijk belijden / dat de voleyndinge der eeuwen op haar gekomen is / verwagtende / dat de volheyd der Heydenen soude in-gaan / en geheel Israel soude salig worden / soo en waren sy nogtans alle niet genoegsaam toegerust / om die komste des Bruydegoms op te wagten. *Als de Bruydegom vertoefde*, waar door sy alle haar vonden geoeffent / om met lijdsaamheyd en standvastigheyd te wagten na den tijd / waar in Babel geoordeelt / en 't rijke der Kerke voortgeset soude werden; en dat sy niet en dagten / dat den throon des Antichrists soo lang soude hebben stant gehouden / of dat de Koning soo lang vertoeft soude hebben / om sijn magt en luyster te vertoonen soo wierden *sy alle sluymerig*. Dat is: agteloos / en vielen in een slaap van sorgeloosheyd; niet lettende op de tekenen der tijden / en rustende

De waarheyd van dese Prophetische parabel door aanwijsing van haar vervulling ontdekt.

de op den uytwendigen voorspoet van haar ligha melijken staat; 't geen soo wel de wijse / als de dwase maagden wedervaart in onse dagen: gelijk de ervarentheyd meer als overvloedig heeft bevestigt. Maar *te midder nagt:* als de verwagtinge van dat groote goed schijnt te verdweenen; en dat een dikke duysternisse van droefheyd de aarde ten swaarsten bedekt / *geschiet 'er een geroep*, op de Phiole van den *sevenden* Engel: door veele groote bewegingen en werken Gods / en door verweckinge van sulke mannen / die de tekenen der tyden wederom aanwijsen: *dat de Bruydegom komt.* Dat de tekenen van sijn komste op nieuw wederom verschijnen / die ons versekeren dat sijn toekomste nadert: en dat het onse pligt is / om ons te bereyden tot sijn *ontmoetinge.* Die stemme en is niet vrugteloos / de wijse maagden *verçieren haare lampen* van belijdenisse met veele verçierselen van geleertheyd; de kennisse der Prophetien neemt toe / de demonstratie van de ware religie wert gegront op vaster bewijsen / en de practijcque des levens wert aangedrongen uyt betere gronden. Maar onder die toerustinge bevinden haar *de dwasen* verstelen van het noodige: haar belijdenisse is sonder *olye* des Geestes; en daarom beraatslagen sy haar / om tot de wijsen te seggen / *geeft ons van uwe olye.* Sy willen tot haar gemeynschap komen / maar onder voorwaarden dat sy van hare geestelijke waarheden yets sullen afstaan / om alsoo den anderen gelijk te worden: bekennende ondertusschen / dat *hare lampen niet* en konnen bestaan sonder *uytgebluft* te werden / by aldien sy niet veele dingen toestaan aan de ware Kerk / en deselve saken overnemen. Egter sullen de Wysen noyt resolveren / om yets af te staan: dewijle sy geloven / dat hare belijdenisse met dat weynige niet genoeg soude zijn / om Joden en Heydenen door te ligten / en Jesum te verheerlijken: Sy senden ook de dwasen *tot de verkoopers*, *tot* de winkelen van wijsheyd en wetenschap / daar op sy voorheenen haar soo hadden verlaten; haar Philosophie en menschelijke wijsheyds kundigers / die sy soo hadden geroemt / 't geen sy doen by wege *van verwyt /* en seggen / *koopt voor uw selven.* Versorgt uw / van 't geene gy meent van nooden te hebben / om de wereld te verligten. Hier op sal volgen *de komste des Bruydegoms* om sijn Kerke in te leyden in *de Bruyloft* des Lams. [Siet Apoc. 19:7-9.] welke sal gehouden werden in 't rijke der Kerke: daar sy dan niet alle sullen ingaan. Apoc. 21:27. 22:15. Maar alleen die gene / die als het werk sijns Geests *gereet sullen zijn.* Terwijl sy door een bysonder oordeel een beletsel sal geven aan de geene / die tot hare verkoopers gaan / en daar aan blijven hangen / dat sy niet en sullen konnen ingaan / maar van de hand gewesen werden. De verborgentheyd die in 't getal van tien steekt / sal mogelijk in den tijd der Bruyloft des Lams nader geopent werden.

De getrouwigheyd van dese waarschouwinge aangemerkt.

§ 2. Dewijle nu dese sake van soo grooten belang is: soo is het een groote getrouwigheyd; dat Jesus de sijne wederom hier van berigt: tegen sulken gevaar waarschouwt / en soekt op te wecken om te waken / gelijk ook de Geest doet Apoc. 16:15. Siet ik kome als een dief, SALIG is hy die waakt ende sijne kleederen bewaart, op dat hy niet naakt en

en wandele, ende men sijne schaamte niet en sie. En wel bysonder is dit woord van getrouwe waarschouwinge te agten; dewijl Jesus soo als een Propheet sijn afscheyd neemt / om sijne Kerke niet na hem te laten/ sonder dat woord/ 't geen haar in alle tijden / ook de laatste tot een vierbaak kan zijn.

§ 3. Wie weygert dan aan Jesus die eere / dat hy is geweest soodanigen Propheet als Moses? gelijk in den Messias vereyscht wiert: en dat de Joden hem sonder oorsaak / als een valsche Propheet hebben gedoodet / die wy ten allen tijden uyt de vervullinge van sijn getrouw woord waaragtig bevinden in sijne voorseggingen. Besluyt.

---

2. De sorgeloosheyd en 't pligt-versuym, 't welke in de opsienders der Kerke van dien tijd soude uytmunten onder een andere parabel ontdekt.

Verss. 14-30.

Korte opening van 't regte verstand der woorden.

Vers 14. W*Ant het is gelijk een mensche.* Of het sal daar mede gaan [namentlijk / met de komste van de Sone des menschen] gelijk het gaat met een mensche.

Die buytens lands reysende, sijne dienstknegten riep. Gr. Sijn eygen dienstknegten riep.

Ende gaf haar sijne goederen over. Om als Huysbersorgers en Rent-meesters daar over het bewind te hebben / en de winste der selver voor sijne rekeninge wel waar te nemen.

Vers 15. *Ende den eenen gaf hy vijf talenten: ende den anderen twee, ende de derde een.* Wy hebben alreede Cap. 18: 24. aangetekent; dat een talent bedroeg ses duysent dragmen in 't gewigte: waar van de waardy na het metaal en alloy seer veel konde verschillen: Want Vs 27. blijkt / dat dit capitaal wert aangemerkt te bestaan in gelde.

Een yegelijk na sijn vermogen. Gr. Na eygen vermogen. Dat is: Na sijn bequaamheyd / om deselve somma te konnen verantwoorden.

Ende verreysde terstond. Haar aanstonts latende in de besorging van die hooft-som.

Vers 16. *Die nu de vijf talenten ontfangen hadde, ging henen, ende handelde daar mede.* Gr. Henen gaande, of sig op reys begeven hebbende, handelde daar mede.

Dit Gront-woord betekent meermalen werken, arbeyden, maar komt hier voor in de betekenisse van handelen, 't geen het werk is van koopmanschap. Siet ook Apoc. 18: 17.

Ende won andere vijf talenten. Gr. Maakte. Hoewel andere exemplaren een woord hebben/ 't geen beteekent winste doen. Gelijk in 't volgende vers.

Vers 17. *Desgelijks ook die de twee ontfangen hadde, die won ook andere twee.* Waar mede handelende even als de voorgaande.

Vers 18. *Maar die het eene ontfangen hadde, ging henen, ende groef in de Aarde.* Gr. Weg gegaan zijnde groef in de aarde.

Ende verbergde 't gelt sijns Heeren. Gelijk sommige menschen schatten begraven/

ven/ op dat sy van de roovers en dieven niet en souden gebonden en weg-genomen werden.

Vers 19. *Ende na eenen langen tijd.* Gr. Na veel tijd.

Quam de Heere van deselve dienstknegten, ende hielt rekeninge met haar. Of nam de rekening met haar op.

Vers 20. *Ende die vijf talenten ontfangen hadde, quam en bragt tot hem andere vijf talenten* Gr. *Tot hem gekomen zijnde bragt andere vijf talenten. Seggende: Heere, vijf talenten hebt gy my gegeven, siet andere vijf talenten heb ik boven deselve gewonnen.* Verstaat boven de hooftsomme. Andere vertalen het/ met of door deselve.

Vers 21. *Ende sijn Heere seyde tot hem. Wel.* Of het is wel. Gy hebt uw wel gequeten in uwe beroepinge. Dit woordeken is dan een woord van goet-keuringe/ en approbatie op sijn gedane rekeninge.

Gy goede, ende getrouwe dienstknegt. Goed van wegen sijne neerstigheyd om sijn pligt te quijten; en getrouw in 't verantwoorden van de gantsche somme met haar overwinste daar in hy betoont te soeken 't geen sijns Heeren was/ en geensins sijn eygen baat of voordeel te hebben nagejaagt.

Over weynige zijt gy getrouw geweest, over veele sal ik uw setten. Dat is: dewijl gy dese weynige schatten soo getrouwelijk behandelt hebt/ soo ben ik nu te raden/ om uw over een grooter bewint tot een versorger aan te stellen.

Gaat in, in de vreugde uwes Heeren. In de plaatse/ die tot een vreugde by eenkomste is geordineert om daar over uwes Heeren wederkomst vrolijk te zijn op de wellekomst maaltijd.

Vers 22. *Ende die twee talenten ontfangen hadde, quam ook tot hem, ende seyde Heere twee talenten hebt gy my gegeven, twee andere talenten heb ik boven deselve gewonnen.* Siet vs 20.

Vers 23. *Sijn Heere seyde tot hem, wel: gy goede en getrouwe dienstknegt, &c.* Even gelijk als hy de voorgaande dienstknegt beantwoord hadde vs 21.

Vers 24. *Maar die het eene talent ontfangen hadde quam ook, ende seyde.* Heere/ ik *kende uw, dat gy een hard mensche zijt.* Of een strat of een gestreng mensche. Die seer rigoureus zijt in 't vorderen van het uwe/ en in 't straffen van versuym.

Maayende, daar gy niet gezaayt en hebt; ende vergaderende van daar, waar gy niet gestroyt en hebt. Dat is: Willende vrugt trecken van den arbeyd uwer dienstknegten/ sonder dat gy selve eenig sweet daar aan hebt te kost gehangen: gelijk rijke Heeren gewoon zijn in oosten daar toe veele slaven te koopen/ op dat sy door haren arbeyd hunne rijkdommen souden vermeerderen.

Vers 25. *Ende bevreest zijnde.* Voor uwe groote gestrengheyd; by aldien ik het ongeluk kreeg van dit talent te verliesen door een tegenspoedigen handel: wetende dat de Heeren soo seer geset zijn op winste/ om sig door de vlijt van hare slaven te verrijken.

Ben ik henen gegaan, ende heb uw talent verborgen in de aarde. Soo dat sijn raatslag alleen was hoe dit capitaal sonder schade te behouden/ om in geen ongunst te vervallen/ schoon hy verpligt was om daar mede voordeel te doen. Immers dit is sijn uytvlugt/ die hy neemt tot sijn verschooninge.

Siet: gy hebt het uwe. Het uwe is nog behouden/ en geensins verlooren.

Vers 26. *Maar sijn Heere antwoordende seyde tot hem. Gy boose en luye dienstknegt! Boos,* om dat hy sig selven onnut bewesen hadde tot sulken weerdigen roepinge: en luy, om dat sijn traagheyd alleen de ware oorsaak was van dit versuym/ en die verwaarloosde gele-

gelegentheyd / om winste te doen.

Gy wist, dat ik maaye, daar ik niet gezaayt en hebbe, en van daar vergaderde waar ik niet gestroyt en hebbe. Andere nemen dese woorden vragens-wijse wist gy dat ik maaye, &c.? om dat de Heere niet soo seer die beschuldiging toestaat/ als wel daar uyt argumenteert / om dien mensch uyt sijn eygene gronden te overtuygen.

Vers 27. *Soo moest gy dan mijn gelt den wisselaren gedaan hebben.* Gr. Den tafel of bankhouders toegeworpen hebben, die gelt trachten / om daar mede te handelen / en daar door goede renten gewoon waren te betalen / op dat sy met dat gelt onder versekering van goede onderpanden / andere mogten helpen / onder vermaninge van behoorelijke intresten na den eysch en de gelegentheyd van saken.

Hier mede wijst hem sijn Heere een weg aan / op welke hy dit capitaal hadde konnen bewaren / en te gelijk sekere winste doen; indien hy anders maar de sake van sijn Heere soo als't betaamde behartigt en beneerstigt hadde.

Ende ik komende, soude het mijne weder-genomen hebben met woeker. Of met winste. Het Grond-woord Komizoo betekent dikmalen het wegdragen van een overwinnings prijs. Siet 2 Cor. 5: 10. Eph. 6:8. Hebr. 10: 38. 1 Petr. 5:4. en 't geen hier woeker vertaalt wert/ betekent eygentlijk winste, 't geen yemand als een geboortens-brugt toekomt: en hy oberdragt ook alle winste van neeringe en handel.

Vers 28. *Neemt dan van hem het talent weg.* Siet hier dan het vonnis over hem uytgesproken / bestaande door eerst in een beroovinge van het talent: waar door hy gestelt wert in een berooyden staat..

Ende geeft het den geenen, die de tien talenten heeft. Tot een meerder bekrooning van sijn blijt en arbeyd.

Vers 29. *Want een yegelijk die heeft, dien sal gegeven werden.* Dat is: Die heeft, om dat hy gewonnen heeft door een getrouwe waarneminge van sijn beroepinge / die sal nog daarenboven de vergeldinge ontfangen van sijn neerstigheyd.

Ende hy sal overvloedig hebben. Boven de gemeene mate.

Maar van den geenen, die niet en heeft. Om dat hy geen winste gedaan en heeft.

Van dien sal genomen werden, ook dat hy heeft. Het gene hem / als het capitaal sijns Heeren was aanvertrouwt / en behandigt / dat soude hem wederom afhandig gemaakt werden.

Vers 30. *Ende den onnutten dienstknegt werpt uyt in de buytenste duysternisse: daar sal weeninge zijn, en knersinge ter tanden.* Daar siet men dan de straffe die hy soude moeten dragen / waar van men sien kan op Cap. 8: 12. 13: 42. 22: 13. 24: 51.

Betooninge, hoe dat Jesus wederom in dese prophetische parabel, door blijk van waarheyd en getrouwigheyd bewijst de Christus *te zijn.*

§ 1. OM de waarheyd van dese prophetie te sien / soo hebben wy niet anders van nooden / als maar alleen de toepassinge van dese gelijkenisse voor te stellen / en uyt haar wel-gepastheyd met de uytkomste — De waarheyd van dese Prophetie in haar vervulling ontdekt.

komste van saken te besluyten / dat in dese uytbeeldinge waarlijk die historie / en dat voorval gerepresenteert was / die by dese toepassinge wert te berde gebragt. Het is by allen klaar / dat door dien Heere, die een reyse aanvaart / de Christus vertoont wert / die een Heer en erfgenaam is van alles. Dewelke onder sijne dienstknegten eenige begaaft boven andere / en door die gaven verpligt / om voor sijn Koninkrijke en voor haar selve winste te doen: dog op soodanigen wijse / dat hy aan yder een niet even veel talenten, dat is / gaven geeft / maar elk bedeelt na sijn vermogen: want door de genade en werkinge des Geestes / soo wert de natuyr niet weg-genomen / maar geheyligt. En het is openbaar / dat in den eenen mensche veel meer bequaamheden zijn van naturen / wegens een schranderheyd des verstands / vastigheyd van memorie / en veerdigheyd van begrip / als in den anderen: en daar door meer capaciteyt tot het verkrijgen van veele gaven. Als nu de Heere komen soude tot het oprigten van sijn gezegent Koninkrijke onder de Heyligen: Soo wert getoont / hoe dat de getrouwe dienstknegten souden Zegepralen in dat rijke / en verheerlijkt werden: maar dat de onnutte en ontrouwe souden straffe ontfangen na hare nalatigheyd. Tot een exempel van straffe wert een dienstknegt voorgestelt / die maar een talent ontfangen hadde; op dat bleeke / dat self de gene / die maar een talent heeft / en dat niet aan en leyt / geensins onstrafbaar sal zijn / nog eenige verschooninge vinden. Als dan de HEERE sal komen om het rijke aan te vaarden / soo sal hy ook pligt-versuym vinden in sijne dienstknegten / dien hy de huys-versorginge had aanvertrouwt: het welke men ook in onse eeuwe bevint waaragtig te zijn: soo dat het tot een klagte geworden is; dat men ook onder de Wagters op de muyren van Sion vint boose en luye dienstknegten, die onnut zijn / en aan het Rijke Christi geen voordeel en doen.

En de getrouwigheyd van dese waarschouwinge getoont.

§ 2. Maar dewijl Jesus hier handelde met sijne Apostelen / soo toont hy ten blijke van sijn getrouwigheyd; wat dat *elk dienst-knegt* heeft te wagten of waar te nemen; en insonderheyd / wat dat de begaafde en deswegen be-ampte dienst-knegten in dien tijd van sorgeloosheyd, die sijn Koninkrijke onmiddelijk soude voorgaan / wel hadden gade te slaan: alsoo die tijd bysonder ook was geheyligt door de getrouwe dienst-knegten om groote winsten te doen / soo in 't verstand der Schrifture / als in 't betoogen en beweeren van de leere der waarheyd / in 't aanbouwen van de ware practijcque des levens / in de kennisse der talen / outheden en wetenschappen / daar door het verstand der schriften kan gevordert werden. In voorsigtige gront-regels om Gods kerke wel te regeren / en wat daar toe wijders mogte behooren. Soo bevint men dan klaarlijk / dat voor onsen tijd een aanwas bewaart is in alle dese dingen / als een winste voor die talenten: die wy immers niet en moesten verwaarloosen: of andersins / dat men te verwagten hadde / een berooving van sijn talent / door het oordeel van verblindinge / en een schrickelijke verwagtinge van Gods oordeel 't welk hy den soodanigen berept hadde: daar men in tegendeel soude sien / dat de ge-

ge-

getrouwe in dat Koninkrijke nog veel meer gaben en genaden souden ontfangen / en over veele heerlijke conquesten van hare Heere de opsigt verkrijgen.

§ 3. Alsoo heeft Iesus sig dan wederom gedragen als een Propheet, die niet en sprak uyt de menschen / maar uyt God: om dat sijn woord nog selfs op heden wert bevonden de waarheyd te zijn: gelijk het ook over-een-stemt met het geene / dat de Propheten van dien tijd der weder-opregtinge aller dingen, uyt haar verval te vooren gesproken hebben: dat de Heere komende soude bevinden soo groote quade in de Kerke ingesloopen / dat sy niet anders / als door sijn heyl te reformeren waren. Siet Ies. 59. Maar wel bysonder draagt sig Iesus als die Propheet; welken een tonge der geleerden gegeven was, om een woord op den regten tijd te spreken: en door sijn vertrek uyt de wereld / de noodige saken te bestellen. Nu soo was het onmogelijk / dat een waaragtig en getrouw Propheet sig selven aanstellen soude als de Christus / en dat hy de ware Messias niet zijn en soude; dewijl de Geest der Prophetien geensins kan woonen in een bedrieger van sulken extremen boosheyd. Besluyt.

Het laatste oordeel tot scheydinge van de geveynsde en opregte; en beyder laatste vergeldinge voorgestelt.

Verss. 36-41.

Korte opening van het regte verstand der woorden.

Vers 31. Ende wanneer de Sone des menschen. Dat is: de Christus. Siet cap. 8: 20.

Komen sal in sijne heerlijkheyd. Met sijn laatste toekomste op de wolken die sigtbaar zijn sal; en vergeselschapt met een vertooninge van glans / Majesteyt en heerlijkheyd / soo als sijn Hoogheyd sal vereysschen en medebrengen. Siet Ioh. 17: 5.

Ende alle de heylige Engelen met hem. Die hem als dan sullen vergeselschappen in dien laatsten oordeel dag. Luc 9: 26. 2 Thess. 1: 7. Iud. vs 14.

Dan sal hy sitten op den Throon sijner heerlijkheyd. Siet cap. 19: 28. Maar hier wert te kennen gegeven / dat hy sigtbaarlijk hem selven op de wolken sal vertoonen / en doen sien / dat hy als Koning regeert / sullende als dan de laatste vyand de dood ook onder sijne voeten onderwerpen.

Vers 32. *Ende voor hem sullen alle volkeren vergadert worden.* Sonder uytsondering / om te kennen te geven / dat hier gesproken wert van het algemeene oordeel. Siet ook Iud. vs 14. Rom. 14: 10-12. 2 Cor. 5: 10, 11.

Dit oordeel sal gaan over den ganschen aardbodem. Act. 17: 31. Gen 18: 25. Over vroomen en goddeloosen. Eccl. 3: 17. levendige ende dooden. Act. 10: 42. 2 Tim. 4: 1.

Ende hy salse van malkanderen scheyden. Namentlijk / de opregte van de geveynsde; soo toont dan Iesus hier de laatste procedure van sijne wegen / welke sal strecken tot een volmaakte schiftinge en rey-

reyniging van de Kerke/en ontdecking der geveynsde.

Gelijk de herder de schapen van de bocken scheyt. Welke beyde soorten wel behooren tot het kleyn-vee/ en gemeenelijk vermengt door malkanderen geweydet werden: om dat sy malkanderen seer gelijk schynen in aart en conditie/ en dat men in de offerhanden dikmaal de eene nam voor de anderen. Siet Ezech. 34: 17.

Vers 33. *Ende hy sal de schapen tot sijne regter-*hand *setten.* De schapen zijn een sinnebeeld van de vrome en opregte Christenen. Siet Psal. 100: 3. Joh. 10: 28. en elders. Dewelke sullen gestelt werden in een stant-plaatse van eere/ 't geen betekent wert door de regterhand.

*Maar de bocken ter slinker-*hand. Dat is: De geveynsde Christenen/ die onder de schapen tot nog toe waren geweydet; welke hier onder die sinnebeeltsche benaming van bocken voorkomen/sal hy stellen aan sijn slinkerhand, in een stant-plaatse van oneere/schande en smaatheyd.

Vers 34. *Als dan sal de Koning.* [die boven genaamt was de Sone des menschen] *seggen tot de gene, die tot sijner regter-*hand zijn. Dewelke eerst in het aangesigte van de geveynsde sullen geregtveerdigt werden/ en uytgeroepen voor erfgenamen des eeuwigen levens.

Komt gy gesegende mijns Vaders! Dewelke van mijnen Vader beschonken zyt met alle geestelijke zegeningen. Eph. 1: 3. die sijne genade kroonen wil. 1 Chron. 17: 27.

Be erft, dat Koninkrijke. Dat is: Vaart dat Koninkrijke der heerlijkheyd aan als een erfgoet/ dat uw uyt genaden gegeven wert/ en uyt het Testament dat vast is in mijnen bloede ultieten en toekomt.

De salige staat wert een Koninkrijke genaamt/ om hare verheffinge boven hare vyanden/ haar besittinge van opperste heerlykheyd/ volle rijkdom en volkomen magt over deselve onbeweeglijke schatten/die hun aldaar bewaart werden.

't Welk uw bereyt is van de grontlegginge der werelt. In de grontlegginge der werelt/ als God 't aardrijk grontveste op de wateren/ en dat selve met te vergeefs aldus opcierde Jes. 45: 18. gaf God te kennen/ dat hy een Stad bereyt voor de sijne/ daar van hy de konstenaar en bouw-meester was; Hebr. 11: 10. Soo dat hy van doen af al bereytselen gemaakt heeft/ om den inhout van sijn eeuwig Testament te voldoen.

Vers 35. *Want, ik ben hongerig geweest, en gy hebt my te eten gegeven.* Siet Jes. 58: 7. Ezech. 18: 7. De eerste nootdruft van de menschen is spijs en drank.

Ik ben dorstig geweest, ende gy hebt my te drinken gegeven. De drank is een aanhangsel van de spijse/ die onse nature ook eyscht om daar door te leven/ als door een waar voetsel tot onderhout des lighaams: soo sorgt men voor des levens onderhout.

Ik was een vremdeling. Swervende buyten sijn eygen Vaderland onder vremde menschen/ daar men van sijn vrienden en bloet verwanten afgescheyden zijnde/ ook dat vriendelijk onthaal moet ontbeeren/ 't geen de vriendschap opt gaf.

Ende gy hebt my geherbergt. Of. Medegeleyt ofte mede genomen in uw huys om my te herbergen. Hebr. 13: 2. Jes. 58: 7. Andere vergadert. Namentlijk by de geloovigen/en ingang tot haar bereyt.

Vers 36. *Ik was naakt.* Ontbloot van kleederen/ die het lighaam moeten beschermen tegen de onheylen van de lugt.

En

Ende gy hebt my gekleet. Jes. 58: 7. Jac. 2: 15, 16.

Ik ben krank geweest, ende gy hebt my besogt of hebt de opsigt over my genomen.

Ik was in de gevankenisse, ende gy zijt tot my gekomen. Ende en hebt u niet geschaamt over mijne banden / nog gevreest om mijne sake in spijt der vyanden te handhaven / nog ontsien om my te troosten en te couragieren in het gevaar.

Alle dese werken / gelijk sy zijn werken van barmhertigheyd / soo zijn sy ook de regte proeven en bewijsen van het onvervalschte geloove / dat volstandig zijnde in de verdrukkinge der broederschap / sig nooyt der selver schaamt om Christi wille.

Dese werken werden hier geensins bygebragt / als verdiensten van de saligheyd: Maar als bewijsen van haar begenadigde staat. Dewijle sy uyt die vrugten des geestes bekent wierden/ dat sy waren geweest van de gesegende des Vaders / door wien hy dat Koninkrijke bereyt hadde van de grontlegginge der Wereld.

Vers 37. *Dan sullen de regtveerdigen hem antwoorden, seggende: Heere! wanneer hebben wy uw hongerig gesien, ende gespijsigt?* Of gevoedet. Die maniere van antwoorden geeft te kennen / dat sy geen groote gedagten hebben van hare werken / die te geringe zijn / als dat Jesus deselve soo hoog soude verheffen.

Of dorstig, ende te drinken gegeven? Siet vs 35.

Vers 38. *Ende wanneer hebben wy uw een vremdeling gesien, ende geherbergt? ofte naakt, ende gekleedet?* Siet boven vss. 35-36.

Vers 39. *Ende wanneer hebben wy uw krank gesien, ende in de gevangenisse, en de zijn tot uw gekomen.* Siet vers 36.

Vers 40. *Ende de Koning sal antwoorden, ende tot haar seggen, Voorwaar seg ik uw.* Om haar wel kragtig te versekeren van sijn uytspraak.

Voor soo veel gy dat eene van mijne minste broeders gedaan hebt. Die de minste van aansien en vermogen was / van wien uw geen vergeldinge te verwagten stont; maar dat gy veel ligt hadet mogen vallen in den selven haat der vyanden / en deselve quellinge onderworpen werden om sijnent wille. De liefde die alsoo een broeder van Jesus lief heeft/ heeft geen andere reden van sijn liefde/ als om dat die persoon Christi is.

Soo hebt gy dat mijn gedaan. Al wat men aan een broeder doet om Christi wille / uyt die beweegreden / om dat hy Christi is; dat rekent Jesus aan hem gedaan; om dat die liefde eygentlijk is een liefde Christi / waar door men hem omhelst / en al wat sijnes is besorgt.

In die liefde is het geloove levendig/ couragieus / volstandig / en op sijn proef; soo dat het daar uyt blijkt te wesen een opregt geloove: En daarom volgt daar op den zegen. Soo seyde God ook eens aan Abraham. Gen. 12: 3. Ik sal zegenen, die uw zegenen. Om dat niemant Abraham konde houden voor gezegent / als die geloofde / dat men alleen in 't geloove van Abraham een erfgenaam wiert van de belofte / en deswegen het geloove van Abraham hadde aangenomen. Alsoo konde niemant met het lijden der Christenen gemeynschap soeken te hebben / als die de sake van het Christendom erkende voor een regtveerdige sake / en deswegen ook in Christum opregtelijk geloofde.

Vers 41. *Dan sal hy seggen ook tot de gene die ter slinker-* hand zijn. Namentlijk / tot de Bokken; dat is: De geveynsde Christenen. Siet vers 33.

Gaat weg van my. Dit is een afscheydinge van het aangesigte Gods en Christi / 't geen sy nooyt meer en souden sien.

Gy vervloekte. Die onder de vloek des wets van de wet veroordeelt wert/ als der eeuwiger verdoemenisse weerdig.

In het eeuwige vyer. Het welke Matth. 5:22. genaamt wert de gehenna des vyers. en waarom gesegt wert 2 Thess. 1: 8. Dat Jesus in sijne openbaringe van den Hemel met de Engelen sijner kragt sal komen met vlammigen viere, wrake doende over de gene, die God niet en kennen, ende over de gene, die den Euangelio onses Heeres Jesu Christi niet gehoorsaam zijn. Dese helsche straffe wert een eeuwig vier, en een onuytblusselijk vier genaamt. (Matth. 3: 12.) Om de eeuwigduurigheyd der straffe te kennen te geven. Siet verder op die plaatse.

Het welke den Duyvel, ende sijne Engelen bereyt is. Siet 2 Petr. 2: 4. Jud. vers 6. Soo dat haar gemeynschap sal zijn met de onreyne Geesten/ die onder de Overste der duyvelen gestreden hebben; met wien sy dan ook de straffe sullen lijden/ dewijle sy met haar tegen Jesu saak aangespannen hadden.

Vers 42-43. *Want ik ben hongerig geweest; en gy en hebt my niet te eten gegeven. &c.* Dat is: Gy en hebt geen gemeynschap willen hebben met de geene/ die om mijnes naams wille verdrukkinge leden.

Vers 44. *Dan sullen ook dese hem antwoorden, seggende: Heere! wanneer hebben wy u hongerig gesien, of dorstig, of een vremdeling, of naakt, of krank, of in de gevangenisse, ende en hebben uw niet gedient?* In dese antwoord sien wy by dese menschen een contrarie inborst/ als by de vromen: Sy willen niet weten/dat sy Christum niet gedient en hebben/ hebbende een groote opinie van hare werken; en versoeken te weten/ wanneer, en in wat persoonen/ dat sy de sake Jesu hebben verlaten; betoonende alsoo/ dat sy de ware broederschap niet regt gekent en hebben.

Vers 45. *Dan sal hy haar antwoorden, ende seggen: voor soo veel gy dit aan een van de minste niet gedaan en hebt; soo en hebt gy het my ook niet gedaan.* Hier wijst haar dan Iesus de ware broederen aan/ die sy in tijd van vervolginge daar door niet hadden willen kennen: en toont alsoo dat sy nog Christum/ nog sijn Kerke ook in de Kerke niet regt gekent en hadden: en dat de geene/ die haar versmaat hadden/ even daar in ook hem versmaat hadden.

Vers 46. *Ende dese sullen gaan in de eeuwige pijne.* Dat is: In dien stant/ daar in sy eeuwig sonder ophouden sullen zijn in een smertelijk gevoelen van pijne: want het Gront-woord betekent soodanigen straffe, daar in men veele swaare tormenten draagt. Siet 1 Ioh. 4: 18.

Maar de regtveerdige in dat eeuwige leven. Gelijk den staat der eeuwiger geluksaligheyd menigmaal genaamt wert. Siet Ioh. 5: 29.

Beto-

Betooninge, dat Jesus *in dese ontvouwinge van het laatste oordeel, niet anders gesproken heeft, als het geen* getuygenisse heeft by Moses en de Propheten.

§ 1. HIer sluyt Jesus sijn gantsche leere in de beschrijvinge van het eynde der dagen; en toont / welke de uytkomste sal zijn van alle die voorverhaalde bewegingen; als een Propheet soo heeft hy sijne Discipelen onderwesen van den geheelen loop der tijden tot op den jongsten dag / 't was dan ook seer gevoegelijk / dat hy haar niet onkundig liet van des selfs verwagtinge en uytslag; weshalven de mond der wijsheyd in dit eynde sijn onderwijsing ook eyndigt; waar in wy bysonderlijk moeten aanmerken wat over-een-stemminge dat Jesu leere in dit stuk ook heeft met de leere der Propheten / op dat wy ons wederom mogen gerust stellen / dat in sijne Predik-dienst noyt eenig werkstuk is voorgestelt / 't welk geen getuygenisse heeft uyt Moses en de Propheten / en de welke diensvolgens niet gantschelijk van de Christus te verwagten was / die immers een Propheet soude zijn van geen minder agtinge en gesag als Moses. Al van ouds heeft den Prediker ons geleert Eccl. 11: 9. dat God den mensche die in wellust leeft om alle dese dingen sal doen komen in 't gerigte; en 12: 14. dat God yder werk sal in 't gerigte brengen, met al dat verborgen is, 't zy goet of 't zy quaad; en 't sal niemant vreemt dunken / dat dit gerigte sal gehouden werden van de Sone des menschen: die ons soo menigmaal als een *Rigter* wert uytgebeelt en voorgestelt; aan wien de Vader alle oordeel heeft overgegeven volgens de bede Psal. 72: 1, 2. ô God geeft den Koning uwe regten, ende uwe geregtigheyd den Sone des Konings, soo sal hy uw volk rigten met geregtigheyd, ende uwe ellendigen met regt. Hy is de Rigter Israels Mich. 4: 14. aan wien het gerigte toekomt Ezech. 21: 27. Eene die oordeelt, ende het regt soekt en veerdig is ter geregtigheyd Jes. 16: 5. van wien de Kerke uytroept: Jes. 33: 22. De HEERE is onse Rigter, de HEERE is onse Wetgever, de HEERE is onse Koning, hy sal ons behouden. Twijffelt yemand / of Jesus aan de Sone des menschen een al te verheven Throon toeschrijft? die moet weten / dat David ook van hem gesongen heeft Psal. 8: 6, 7. Gy hebt hem [de Sone des menschen] voor een weynig tijds minder gemaakt dan de Goden; ende hebt hem met eere ende heerlijkheyd gekroont; gy doet hem heerschen over de werken uwer handen; Gy hebt alles onder sijne voeten geset. Van hem is wel duydelijk voorsegt / dat hy sal geseten zijn op sijnen Throon. Zach. 6: 13. dat alle knyen voor hem sullen buygen Jes. 45: 23. Gewisselijk sal hy versorgen dat in dien dag een algemeene en finale scheydinge sal geschieden: want soo lesen wy Ezech. 34: 17. Gy, ô mijn schapen, de HEERE seyt alsoo: siet ik sal rigten tusschen kleyn vee, ende kleyn vee, tusschen de

Jesu leere van 't laatste oordeel bevestigt uyt de Propheten.

de rammen ende de bocken; en daar na sal hy vergeldinge doen van eeuwige vreugde en eeuwige pijnen. Siet Dan. 12: 2.

En uyt de aangenomen leere der synagoge.

§ 2. Over dit stuk en was geen verschil opt tusschen Jesus en de Synagoge: alwaar men volgens de Chaldeesche vertalinge den Text Gen. 4: 7. Is'er niet indien gy wel doet verhoogingе: ende indien gy niet wel en doet de sonde ligt aan de deure, alsoo opnam; dat de vergeldinge der sonde wierde bewaart tot den dag des grooten oordeels. Want soo lesen wy by Jonathan: Indien gy uwe werken goet maakt, en sal uw sonde uw niet vergeven werden? ende indien gy uwe werken niet goed en maakt in dese werelt, soo wert uwe sonde bewaart tot den dag des grooten oordeels. Even soo spreken ook de Thargumim van Jerusalem en van Onkelos. Het is ook by haar bekent/ dat God de werken der barmhertigheyd als dan op een sonderlinge wijse sal willen kroonen: want soo leest men by den Chaldeeschen Paraphrast over Eccl. 9: 7. Door den Geest der Prophetie die voor God is, heeft Salomon gesegt: *Het sal gebeuren, dat de Heere der werelt tot elk een der regtveerdigen in yeders aangesigte sal seggen: Gaat henen, eet uw brood in vreugde, het welke uw is weg-geleyt, om uws broods wille, 't gene gy den armen en slegten die honger leed gegeven hebt: ende drinkt den wijn met vrolijker herte, die uw weg-geleyt is in 't Paradijs, voor uwen wijn, die gy den armen en slegten, die dorst leed, hebt gemengt.* En dit moet niemant verwonderen/ die aanmerkt 't geen de Rabijnen seggen/ dat naakten te bekleeden, kranken te besoeken, bedroefde te vertroosten, en dooden te begraven, eygenschappen Gods zijn, en dat die gene, die dese dingen doet, daar van daan gesegt wert, agter hem, dat is/ in sijne voetstappen te wandelen. Gelijk uyt het boek Musar F. 120. wert aangeteekent Rabbi Benjamin seyde in de naam van R. Josua, in Vajikra rabba sect. 34. *Het gebod, aangaande de besorginge der armen, en zy noyt ligt in uwe oogen, om dat haar schade; die dat versuym soude toebrengen begrijpt vier en twintig vloeken, en haar vergeldinge des loons begrijpt vier en twintig zegeningen, &c.* In 't Thalmudisch Tractaat wiens opschrift is Sabbath F. 127. Wert het herbergen der vreemdelingen en het besoeken der kranken onder die werken gestelt/ welkers vrugt men eet in dese werelt, en het Capitaal hem blijft voor de toekomende werelt; Uyt welken allen wy dan overvloedig sien/ hoe onberispelijk ook Jesu leere in dit stuk bevonden wert.

INLEY-

INLEYDINGE
Tot de Historie
Van het Lyden, en de Begraaffenisse Jesu.

§ 1. TOt hier toe hebben wy nu *Jesum* aangemerkt als die *grooten Propheet*, die kragtig bevonden is in woorden en werken, en die getrouwelijk voleyndigt heeft het werk, dat hem van sijnen Vader gegeven was. Het was dan nu de tijd, dat hy ons ook eens voorquam als onsen *waren Hoogen-priester*, die sig selven door sijn eeuwige borgtogt verbonden hebbende om voor onse sonden te boeten, en ons met sijn Vader te versoenen, nu ook voorgestelt heeft voor sijn Vader, en het schult-offer daar gestelt, waar door wy vrede moesten verkrijgen met God.

§ 2. Soodanigen beschrijvinge gaf ons de Prophetische Schrift van *de Messias*; dat is: Van dien grooten gesalfde, dat hy ook soude aangestelt werden tot onsen *Priester*. Want soo segt het woord der *eed-sweeringe*. Psal. 110: 4. *Gy zijt Priester in der eeuwigheyd na de ordeninge van Melchizedek.* Welke tale ook de Propheet *Zacharias* na spreekt, die ons versekert. Zach. 6: 13. Dat *hy Priester soude zijn op sijnen Throon.* Wy staan geerne bekent dat het gront-woord, 't geen *een Priester* betekent, ook dikmaal een Princelijke eer-naam is. Siet 2 Sam. 8: 18. 20: 26. &c. Om die reden soo hebben sommige Joden dese benaminge aan de *Messias* niet anders, als onder een politijcq beduytsel willen toestaan, en daar op aangedrongen, dat men de woorden van dien Psalm aldus vertalen moeste: *Gy zijt Prince in der eeuwigheyd, om dat gy een Koning der geregtigheyd zijt.* Soo heeft men om de waarheyd te verduysteren, van de oude leere en 't Verstand der Vaderen moeten afwijken; want, doe men de Psalmen voor de dagen des Euangeliums in Egypten vertaalde, ten versoeke van de Koning *Ptolomeus Philadelphus*, heeft men deselve niet anders opgenomen, als namaals de Christenheyd, en overgeset. *Gy zijt Priester in der eeuwigheyd na de ordeninge Melchizedeks.* Wanneer wy dit woord ook tot sijn oorsprong brengen, soo sal het soodanigen persoon te kennen geven, die een vryen toegang heeft tot den Koning, en als een ampt-man van sijn salet, staat voor sijn aangesigte om hem te dienen; gelijk die Kamer-vorsten, die op een Souverain passen, en door wien men toegang vint tot haar persoon. Soodanige amptenaren waren het, die in 't Hof der Koningen van *Juda Cohanim* genaamt wierden. Dewijle nu de Priesteren even sulken ampt voerden by God, die de ware Koning was over dit volk, en in 't huys Gods in-gingen tot haar beliefte voor de sake des volks, soo siet men ligtelijk, waarom die twee een naam droegen. Wanneer wy nu de *Messias* aanmerken, soo sien wy eer haast dat die geen *Kamer-vorst* kan heeten in 't Hof van eenig aardsch

Monarch, die selve meerder is als alle grooten van de wereld, *de Koning der eere*, dien selfs de Koningen moeten dienen, maar dat hy die naam voert, om sijn toegang tot God; die hem roept om *te sitten aan sijn regterhand*, Psal. 110: 1. Die hem gebiet te *naderen*, om dat niemand anders *met sijn herte konde borge werden om tot hem te naderen*. Jer. 30: 21. En soodanige zijn 't, die men *Priesters* noemt. Het ware ook een suyvere contradictie te seggen, *om dat gy een Koning der geregtigheyd zijt*. Dat is: een regtveerdig Souverain, daarom *zijt gy Prins in der eeuwigheyd*. Want niemant kan te gelijk een Vassal, en een Souverain zijn, een Koning, en een Hof-dienaar van een Koning. Immers kan de *Messias*, die men tot Monarch wil stellen van de wereld, geen *Hof-Prins* genaamt werden, veel min soo verkleynt na sijn Koninklijk bewint. Maar wat hebben wy woorden van nooden, daar de saken spreken. Daar wy een Heyland sien, van wien wy het *soen-offer* hadden te verwagten, en die onse ongeregtigheden soude versoenen: daar vinden wy een Priester van sijn ampt. Nu soodanig komt ons de Christus voor, dat *de straffe die ons de vrede aanbrengt, op hem is*, dat hy *sijn Ziele tot een schuld-offer soude stellen*, Jes. 53: 5. 10. In sijn tijd soude *de ongeregtigheyd versoent* werden Dan. 9: 24. Hy soude tot de Vader seggen Psal. 40: 7. *Gy en hebt geenen lust gehad aan slagt-offer en spijs-offer: gy hebt my de ooren doorboort*. Dat is: Tot uwen dienst-knegt in mijn gewilligheyd aangenomen; en de Kerke soude seggen: *Onse overtredingen, die versoent gy*. Psal. 65: 4.

§ 3. Overmits nu dit Priesterschap van de hoogste bedenkinge was, waar door die alderwaardigste offerhande moest opgeoffert werden, dewelke kragtig was, om dat groot aantal der Uytverkoorene te versoenen, en de Goddelijke geregtigheyd genoeg te doen: soo was van nooden, dat men in dit Lam alle volmaaktheyd sag uytblinken, *'t welk sijn ziele voor ons soude uytstorten in de dood*. Jes. 53: 12. Om die oorsake dan soo heeft het den heyligen Geest behaagt die Historie van de slagtinge van dit Lam, [dat is, van het lijden en van de dood Christi, *die onse sonden gedragen heeft in sijn ligbaam op het hout*, 1 Petr. 2: 24.] met die naauwkeurigheyd en in die omstandigheden te beschrijven; dat men in dese bloedige vertooninge alsins mogte sien, stralen van goddelijkheyd en heyligheyd; dat al de werelt konde sien, dat *Jesus* lijdende in alles na de schriften, en derhalven na de wille Gods, geensins als een schuldenaar heeft geleden: maar als een regtveerdige voor ons onregtveerdigen, en als de Sone Gods voor ons onweerdige menschen; op dat sijn goddelijkheyd waardy, en sijn reynigheyd een aangenaamheyd soude toebrengen aan dit hoogwigtig soen-offer: hier was aangelegen dat wy wisten, dat *Jesus* dese dingen lijdende na de wille Gods, schoon hy de Sone Gods was, nogtans soo diep heeft moeten vernedert werden, op dat dit bloed te dierbaarder waar, en van genoegsame prijs om ons te rantsoeneren, en siende soo veel meer als menschelijke gewilligheyd, verdraagsaamheyd en heylige bewegingen onder soo swaren kruys, sonder eenige menschelijke verruckinge daar door mogten bekennen, dat dit het bloed was van dat onbevleckte en onstraffelijke Lam 't geen tot dit soen offer van nooden was.

§ 4. Maar,

§4. Maar, dewijle de prediking van dit kruys soo vremt luyt in de ooren van de werelt, en dat de Joden hem roemen gedoodet te hebben om sijn overtredinge, als een verleyder des volks: soo gaat de Euangelist sijn beschrijvinge meest rigten tegen die calange der Joden, en de grond van der Joden haat ontdecken, *Jesu* saak uyt veele omstandigheden regtveerdigen: de reden waarom God sijn vyanden soo veel magts gaf open leggen; om dat dese verbrekinge van Christi lighaam het soen-offer moeste zijn tot vergevinge der sonden: en voort alles aanwijsen, daar in gebleken is, dat sy de Heere der heerlijkheyd hebben gekruycigt, en den regtveerdigen gedoodet.

§5. Om de regeringe van onsen God, die dit kruyce van sijn Soone heeft beschikt, en sijne vyanden soo veel toegelaten, te regtveerdigen: Soo dient 'er aangemerkt, dat hy alles geleden heeft *na de Schriften*, op dat die vervult soude werden: na den eysch van Gods geregtigheyd, op dat die wegens onse sonden voldaan wiert: en onder die bestieringe, dat die furie van *Jesu* vyanden op niemand doemaals is gevallen van *Jesu* discipelen, maar alleen op hem, die de eere wilde hebben dat hy alleen was onsen Heyland en niemant meer: Waar uyt wy dan ligt besluyten, dat alles in desen wijsselijk is bestiert, en heylsaam uytgewrogt, soo dat wy met regt roemen in het kruyce Christi als een saak, daar in wy sien *de wijsheyd Gods, ende de kragt Gods*, die hy heeft te werk geleyt, om sondaars zalig te maken.

§6. Om te beweeren, dat *Jesus* regtveerdig was, en de sake der Joden onregtveerdig, soo toont de Historie uyt alle Proceduyren van dese menschen hare hartneckigheyd, waar door sy onversettelijk gestreeft hebben tegen veele blijken van Jesu Hoogheyd, en tegen veele proeven van een meer als menschelijke heyligheyd.

§7. Dese gantsche Historie konnen wy dan afdeelen in een voorberigt van eenige saken, daar in dit lijden wiert bereyt; In de Historie van het lijden selve, en in de historie van Jesu begraaffenisse. De historie van het lijden Christi raakt sijn strijd in het hofken. Sijn overgang in de banden der vyanden. Sijn mishandeling in de Zale van Cajaphas. Sijn veroordeeling en weg-leyding van den Raad na Pilatus. En daar na alle het geene hy onder de handen der Heydenen geleden heeft, soo in 't Rigt-huys, als op Golgotha.

HET XXVI. CAPITTEL.

Den korten Inhoud.

ONsen heyligen Schrijver, die nu de Historie van Jesu uytgang aanvaart, laat in dit Hooft-stuk voor af gaan, 't geen de deure opent tot het verhaal van Jesu lijden, mitsgaders eenige beginselen van dit lijden, in

in welke de Joden werk gemaakt hebben, om de uytvoering van haar dood-vonnisse wel te beleggen, en met gewenst succes voort te setten: invoegen wy dit Capittel onder twee Hooft-stucken begrijpen.

1. Een voorberigt van eenige saken die den oorsprong van dese bittere vervolginge betreffen: van wat menschen die is opgeheven, uyt wat gemoed die is gesproten, en hoe *Jesus* de sijne daar ontrent heeft geinformeert? en wel bysonder.

A. Hoe Jesu voorseggingе van sijn kruys-dood is agtervolgt van den raadslag des Grooten Raads, om hem met *list* te vangen, en buyten oproer te dooden. *Verss.* 1-5.

B Hoe eene van de Apostelen buyten *reden is* ontsteken tegen *Iesum*, en sijne vyanden is toegevallen, sijn hulpe den Joden aanbiedende om hem te verraden. *Verss.* 6-16.

C. Hoe dit verraad is geopenbaart van Jesus onder sijn laatste afscheyts-maal in die nagt, als *sy* het Paasch-lam aten *Verss.* 17-25.

D. Hoe Jesus by de instellinge sijns Avond-maals het heylsaam eynde van sijn lijden en des selfs dierbare vrugten heeft ontvouwt. *Verss.* 26-29.

E. Hoe hy ook heeft ontdekt de ergernisse, *welke sijne* Discipelen soude bevangen in die selve nagt. *Verss.* 30-35.

2. Het Historisch verhaal van de beginselen van het lijden Jesu Christi, waar in dan voorgedragen wert.

A. Jesu strijd en overwinninge in het Hofken Gethsemane. *Verss.* 36-46.

B. Sijn gedrag ontrent het verraad van Judas, en het vangen der gener, die hem moesten brengen in handen van de Justitie. *Verss.* 47-57.

C. De quade proceduren, die men tegen sijn persoon hielt in de Zale van Cajaphas, en hoe hy sig daar ontrent gehouden heeft. *Verss.* 58-68.

D. De

D. De verloochening van Petrus ter selver plaatse voorgevallen, en sijn berouw. *Verss.* 69-75.

I. *A. Jesu voorsegging van sijn kruys-dood agtervolgt van den Grooten Raad, met een boosen en loosen raadslag, om hem behendig te vangen en buyten oproer te dooden.*

Verss. 1-5.

Korte opening van 't regte verstand der woorden.

Vers 1. **E***Nde het is geschied, als Iesus alle dese woorden* [of liever redenen en discoursen] *ge-eyndigt hadde.* 't Zy dat men dit neemt op de discoursen / die Jesus gevoert hadde soo met de Joden / als met sijne Discipelen op desen dag / die al veele waren / en van groote consideratie: 't Zy dat men dese woorden in sijn wijdluftigste ruymte opneemt / als beoogende de voleyndiging van Jesu gantsche leer-ampt / en slaande op alle dese redenen, die tot nog toe uyt de mond der Wijsheyd in dit boek aangeteekent en beschreven waren; En in die meyninge soo mag men aanmerken / dat de Euangelist daar mede het Prophetische ampt van Jesus besluyt/ en overgaat tot de beschrijvinge van sijn lijden / waar in deselve de uytvoeringe van sijn Priesterlijke ampt heeft aangevangen.

Dat hy tot sijne Discipelen seyde. Dat is: Tot sijne Apostelen, met dewelke hy sijn Pascha wilde eten / en die hy tot getuygen verkooren hadde van sijn lijden en opstandinge: welke derhalven aldermeest met voorseggingen van Jesu kruys-dood tegen de ergernissen des kruyces gewapent werden.

Vers 2. *Gy-lieden weet.* Andere lesen dit vragens wijse; Weet gy-lieden wel. *Dat na twee dagen het Pascha is.* Gr. τὸ πάσχα γίνεται. Het Pascha begint te wesen. Dat is: Dat het Feest van Pascha over twee dagen sal beginnen gehouden te worden.

Alhoewel 't woord PASCHA meer als een beteekenis heeft / soo is 't nogtans klaar / dat het te deser plaatse niet anders en beduyd / als 't Feest der ongeheevelde brooden. Soo drukt Lucas dese saak uyt. cap. 22: 1. Ende 't Feest der ongeheevelde brooden genaamt Pascha was na by. En Marc. cap. 14: 1. ende het Pascha ende 't feest der ongeheevelde brooden was na twee dagen. De eerste dag nu na de wet was de vijftiende / maar volgens de expressien van 't Euangelium / soo wiert een gedeelte van den vier-tienden ook gerekent tot de eersten dag der ongeheevelde brooden te behooren: waar van wy de reden sullen sien op vs 17.

Het dunkt ons uyt alle omstandigheden waarschijnelijk / dat Jesus dese voorsegginge gesproken heeft op den avond van de derde dag der weke / wesende dings-dag-avond: doen hy van Jerusalem wederkeerde na Bethania/ want desen avond / in de schickinge der dagen de welgevoegelijkste is: twee dagen daar na / dat is / op den tweeden avond daar aan volgende / soo souden de religieusen beginnen het Pascha te eten/

eten / met de welke dat Christus sig ook soude voegen.

Dewyle nu de verschillen van dien tyd bekend waren aan Christi Discipelen / die wel wisten, dat de religieusen (als 'er differentie in de rekening viel/ om alle Scrupulen weg te nemen / en Gods gebod ten aldernaauwsten te onderhouden) haar hielden aan de sekerste saak / en liever tweemaal het Pascha aten / als eens qualyk : soo konde Jesus wel seggen / tot syne Discipelen / gy weet : dat na twee dagen het Pascha sal beginnen gehouden te worden ; al schoon dat de geheele Joodsche natie niet en begon met dien eygen dag : maar sig alleen hielt aan den dag die van den grooten Raad was uytgeroepen. Want dat de Joden in die tyden / als den tempel nog stont / over de rekening van de N. Maan (waar na sig het Paas-feest moeste rigten) al in verschil stonden/dat sullen wy op cap. 26: 19. onwedersprekelyk bevestigen : en dat Christus / sig voegende met de religieusen van die gesintheyd / syn Pascha gegeten heeft na de maan rekening die de Astronomische calculatie opvolgt / en nootsakelyk een dag voor de geene / die de Nieuwe Maan/na haar gesiene schynsel vieren; sullen wy op cap. 26. vs 17. door wiskonstige demonstratien vast maken.

Ende de Sone des menschen sal overgelevert werden, om gekruycigt te worden. Gr. Wert overgelevert. Siet van dese voorsegginge op Cap. 20: 19.

Hier is aan te merken / dat Jesus in dese woorden wat nader den tyd bepaalt / op welken hem de overlevering tot die kruys-dood soude widervaren. Namentlyk over twee dagen, als men het Feest van Pascha soude houden : als dan, wil hy seggen is de tyd voorhanden / dat men my sal overgeven als een kruyce veroordeelt aan de executie van de besloten straffe : En hoe aanmerkelyk en gepast dat dien tyd was voor de slagting van dit ware Paaslam sullen wy sien op Cap. 27: 33..50.

Alleen moet men nog aanmerken / dat hy het eerste / 't geen hy haar seyde wel wisten ; maar het tweede / dat maakte hy haar nu bekent / als yets / 't geen sy niet en wisten / en nogtans op dit Pascha / eer dat ten eynde liep / geschiet soude zyn : namentl. dat de Christus soude gekruycigt wesen : en dat binnen sulken korten tyd bestek / op het Pascha / dat na twee dagen beginnen soude : 't geen haar waarelyk bremt in 't oor moest klinken / om dat sy nog so weynig voorbereyding sagen / en 't niet te begrypen scheen hoe dat sulken werk / soo zynde buyten apparentie / in soo korten tyd soude konnen verrigt zyn / daar soo veel aan te doen was.

Vers 3. *Doe vergaderden de Over-priesters, ende de Schrift geleeraen, ende de Ouderlingen des volks.* Doen niet alleen op dien selven dag / maar ook op dien selven avond ; na dat sy soo ernstig van Jesus waren bestraft. (Matth. 23.) en daar door geweldig ontsteken tot toorne en wraak-sugt, doen Jesus syn kruysdood aan syn discipelen opentlyk voorseyde / soo beraatslaagden syne vyanden heymelyk om hem te dooden.

In die hitte van haar gemoed wert den Grooten Raad te samen geroepen : om aldaar door een besluyt wederom vast te stellen / 't geen Jesus nu op den weg aan syne Discipelen voorseyde. Vergelyk Marc. 14: 1. Luc. 22: 1, 2.

Wat dat dese mannen die hier vergadert werden / voor persoonen waren / en hoe de Raadsheeren van 't Joodsche Hof uyt die drie ordens plegen aangestelt te werden / daar van hebben wy nu al meermalen gesproken. Siet maar op Cap. 2: 4. 16: 21. &c.

In de Zale des Hooge-priesters, die genaamt was Cajaphas. Uyt den Joodschen

Hi-

Historie schrijver blijkt / dat Valerius Gratus tot het Stad-houderschap van Judæa zijnde gevordert / de Hooge-priesterlijke weerdigheyd wonderlijk is verwisselt / en na dat de eene voor / en de andere na was gecasseert / deselve eyndelijk gekomen op Josephus, die toegenaamt wiert Cajaphas, een schoon-sone van Annas, een wrelt en boos mensche / van de gesintheyd der Sadduceen / dewelke onder de regeeringe van Pilatus, de staad-volger van Gratus, sig in dit ampt wist te houden / tot op de komste van Vitellius, die land-voogt wierd van Syrien, door wiens gesag het Hoog-priesterschap van Cajaphas wierd overgebragt aan Ionathan, een Sone van Annas.

Dese veranderinge viel voor op het eerste Jaar van de Stadhouderlijke regeringe Vitellii: op het xx. van Tiberius. [Siet Iosephus in sijn Ioodsche Oudheden, Lib. 18: Cap. 5. en 6.] waar uyt wy besluyten / dat dese Iosephus Cajaphas waarlijk nog in dit Jaar Hooge-priester was / dewijl het Jaar van Jesu kruysiging is gevallen op het twintigste van Tiberius, na de accuraatste rekeninge. [Siet Duboys in sijn Tydthresoor, p. 332: 33.]

De plaatse van vergadering wert genaamt *de Zale des Hoogen-priesters*; Andere het Hof, of Palleys des Hooge-priesters; een plaatse die den Hoogen-priester of eygen / of im mers toegewijd was: het zy men daar door verstaat dat Palleys / 't geen hy in de Stad van Jerusalem bewoonde; of die Zale op den berg des heyligdoms / dewelke tot bysonder gebruyk van de Hooge-priesters aldaar gedestineert was / waar in sy haar onthielden / wanneer sy yets hadden te beraden over de saken des Heyligdoms; Hoedanige Zalen van de Thalmudisten aan de Hooge-priester toege-eygent werden.

Het dunkt ons ook waarschijnelijk / dat de Groote Raad op haar gewoone Hof-zale niet vergadert zijnde (dewijl men alleen by een quam / om te overwegen wat men best soude aanvangen tegens Iesum) nogtans was vergadert op den Tempel-berg / daar sy soo scherp waren aangetast door Iesu straf-rede: in een Zale, die aan de Hooge-priester toege-eygent was; daarom genaamt de Zale des Hooge-priesters; dewelke voor en na Cajaphas ook aan de Hooge-priester van die tijden wiert ingeruymt. Hier waren sy beschanst en door haar wagt tegen alle beroerten beschermt / waarom sy ook namaals Iesum gevangen hebbende / bragten tot dese selve plaatse.

Vers 4. *Ende beraatslaagden te samen; dat sy Jesum met listigheyd vangen souden.* Haar overleg was aangaande de middelen / die sy behoorden in 't werk te stellen tegen *Iesum*, sy wilden hem niet ombrengen door gehuyrde moordenaars buyten forme van regtpleginge / gelijk eens de schare voor hadde hem van de steylte te werpen Luc. 4:28. en die van Jerusalem hem in een oploop wilden steenigen / Ioh. 8: 59. 10: 31. want of schoon sulke boosdaden met den mantel des yvers wel wierden bedekt: soo sagen sy geen kans om wegens sijn aanhang sulks uyt te voeren / of te konnen verantwoorden / maar sy vinden geraden na regten met hem te procederen / sy vinden geraden hem te vangen met listigheyd, om dat sy al voorhenen gesogt hadden hem te laten grijpen / 't geen haar egter was misslukt. Ioh. 10: 39.

Daar was ook listigheyd van nooden / om sulks te doen buyten het oog van het volk / en sonder dat het yemand quam te merken / op dat de schare / die estime voor hem hadde / geen beweginge quam te maken; met openbaar gewelt sagen sy de saak ondoenelijk wegens sijn groo-

grooten aanhang / en om dat hy loos was in 't gebruyken van goede occasien tot syn verschyninge / soo soeken sy gelegentheyd om hem op het onversienste/ en als hy meest eensaam en alleen was/ te verrassen en in handen te krijgen.

En dooden. Dat is: Om hem te dooden: want daar toe sogten sy hem te vangen / op dat sy hem mogten te regt stellen / en het dood-vonnisse / al voor lang besloten. [Siet Ioh. 11: 47-57.] tegen hem exsecuteren.

Vers 5. *Dog seyden, niet op het Feest.* Soo noemen sy het Paasch-feest dat nu voorhanden was by uytnementheyd: gelijk meermalen in den Euangelio/ siet Ioh. 18: 39. en Ioh. 4: 45. vergeleken met Cap. 2: 13.

Andersins waren de Joden gewoon haar groote overtreders op sullke hoogstatelijke vier-tijden te straffen: op dat al 't volk / 't geen dan plag te vergaderen / leerde vreesen uyt sulke voorbeelden / siet Deut. 17: 13. en hier hadde de rede wel ge-eyscht de Wet te volgen; want was Jesus na haar voorgeven een valsche Propheet, een verleyder, en die trotselijk handelde tegen den stoel van Moses / soo was dit de regte misdaad die andere ten exempel zijn verdiende straffe op die tijd moeste ontfangen.

Op datter geen oproer werde onder het volk. Hier vervont sig de raad van belemmert door de vreese voor het volk; (siet Luc. 22: 2.) want op Feest-dagen was Jerusalem van menschen opgepropt/en sonder twijffel had men uyt Galilea een groote menigte te verwagten van soodanige lieden / die Jesu wonder-werken hadden gesien en daar onder veele die sijne genesinge hadden genoten / en 't was niet gesien/dat de soodanige haar Leytsman en Weldoender sonder opstand souden laten vangen / of opentlijk te regt stellen.

De bekommering was dat het volk oproer mogt verwecken / 't geen al een gewigtige bekommering was / want hy-aldien nu die schare eens aan 't woeden raakte / en dat in 't midden van soo populeusen menigte als men op dit Feest te verwagten hadde; wie siet niet van hoe hachelijken uytkomste die sake was? Indien de party van den Raad alschoon de overhand behiel/en de muyteryen dempte / soo was het niet sonder gevaar dat het Roomsche Hof hare Proceduren wel mogt verwerpen/ voor wien sy al hun doen en laten hadden te verantwoorden: Maar geviel 't eens dat de saak een andere uytslag nam / soo sagen sy wel / dat sy de eerste souden zijn/ die in de keers vliegen souden: als het graauw aan 't hollen is / wie schort haar woede? De blinde drift ontsiet pluym nog kroon / en kaast al ligt met agtbare hoofden / Jerusalem had wel eer proef gehad van die bittere vrugt. En daarom vont men het ook ongeraden dit werk te ondernemen op het Feest.

Maar seer wel segt Salomon. Prov. 16: 19. Het herte des menschen overdenkt sijnen weg, maar de Heere stiert sijnen gang. Sy namen voor / dit Feest te laten voor by gaan; daar nogtans de uytkomste ons leert/ dat Gods raad besloten hadde sulks te verhaasten/ en op het Feest selve te laten geschieden: die daar toe dan een occasie beschikt/ dewelke den raad van dit voornemen namaals verset; dat Judas die haar toevalt / hun sulken wyden deure opent tot haar desseyn.

Insonderheyd is het hier aanmerkelijk / dat Jesus veel beter weet den tijd van sijn kruys-dood / als de Joden selve: want terwijl hy buyten handen en banden zijnde / sijne Discipelen verwittigt van den tijd sijns lijdens / en voorsegt dat 't selve op 't Pascha geschieden soude / ter selver tijd beraatslagen de Joden hem listelijk te vangen en te doo-

dooden; maar 't geen sy niet geraden vonden / en contrarie Jesu voorseggin-ge beslupten / hebben sy nogtans tot verbullinge van Jesu Woord / en met vernietiging van dien raad-slag moeten uptvoeren.

Aanwijsinge van 't gene in dit eerste voorberigt, het Kruyce Christi bysonder verheerlijkt.

§ 1. Hoe seer dat de Joden het volk sogten afkeerig te maken van Jesus, en hem onder schijn van een verleyder te agterhalen; soo hebben sy nogtans selfs in dien tijd / als haar die magt gegeven wiert om yet tegen hem te vermogen / niet konnen beletten / dat Jesus niet menigmaal blijken gaf van de weerdigheyd sijns Persoons: Siet hier al wederom hoe sijn alwetenheyd uytstraalt door dese voorsegginge van sijn dood: soo toont hy hem selven bewust van sijn uytgang / en wat dood dat hy sterven soude / nl. de dood des Kruyces. Ja dat meer is / hy openbaart uyt de Schat-kamer van sijn alwetenheyd / de juyste dag en tijd / op welke dit stond te beginnen: namentlijk / na twee dagen, op het Pascha. Hoe weynig apparentie gaf het / dat de Joden soo haast tot sulken werk gereed souden zijn! en nog veel minder / dat sy sulks op het feest souden konnen uytvoeren / daar Jerusalem vol was van menschen / die hem met palmtacken hadden ingehaalt! de groote Raad selve nam een contrarie beslupt / om dat sy geen apparentie sag om sulks te konnen sonder oproer te verwecken in 't werk stellen. Soo groot / soo assurant / soo nauwkeurig ging Jesu voorwetenschap: maar uyt wy sien / dat hy was een Goddelijk persoon van Goddelijke volmaaktheden / hoe seer dat hy ook door dit kruyce vernedert wiert. *De hoogheyd van Jesu persoon uyt de naaukeurige voorwetenschap van sijn kruys ontdekt.*

§ 2. Dewijle nu Jesus alles wist / en geensins ontweek: ja dit alles aansag als een sake / die hem opgelept was na de wille des Vaders. Soo sien wy hier hoe grooten heyligheyd in hem uytblonk / die het kruys geensins ontvloot / maar soo gewillig onderging / en sijn wille boog onder de wille sijns Vaders / dien hy gehoorsaam was tot de dood, ja tot de dood des kruyces toe. Wie kan van hem anders gevoelen / of dat was een mensche / die boven alle menschelijke swakheden en bewegingen magt hadde om alle sijne kragten te schicken ter eeren Gods. Dit was die Heylige, daar David van song. Psal. 16: 9, 10. *Sijn gewilligheyd en gehoorsaamheyd aangewesen.*

§ 3. Wanneer wy aanmerken het beslupt van den Raad / en overwegen / dat sy soo op heetter-daad na Jesus straf-rede vergaderden / terwijl sy ontsteken zijn in toorne / en dat in het vertrek van den Hoogepriester / die het meeste bewint voert / en een Sadduceus was / befaamt van boosheyd en eereloosheyd. Dat sy aldaar wederom arresteren het oude besluyt des doods, sonder dat sy tegen hem wettelijk nog geprocedeert hadden: daar by alles aanleggende met listigheyd, om dat sy soo veele menschen sagen / die voor hem getuygden / soo dat sy self voor oproer vreesen; by aldien sy op het Feest hem aanpakten. Soo sien wy *Jesu sake uyt de boose procedu ren van sijn Regters geregtveerdigt.*

ligtelijk / dat dit gantsche werk / dat tegen Jesum is opgeheven / voortgekomen is uyt een haat en bitterheyd des gemoeds, van menschen die sijne vyanden waren en God niet en vreesden.

Hoe dit alles ook is geschiet na de Schriften.

§ 4. Maar die verwondering hout op / als wy de schriften aanmerken / die ons voorsegt hebben / datter sulken bloed-raad soude vergaderen tegen de Christum / en het besluyt des doods tegen hem arresteren: Want / hier op slaat het geene / wy lesen Psal. 2: 2. Waarom, bedenken de volken [de stammen Israëls] ydelheyd! vraagt'er eene; en de antwoord is: De Vorsten van dat land en volk beraatslagen te samen tegen den HEERE, en tegen sijn Christum, seggende: laat ons hare banden verscheuren. Dat is: Met geweld haar ontsag en vreese uytschudden / en dien Jesum aan 't kruyce hegten / ten bewijs dat wy sijne wetten opentlijk scheuren / en hem weygeren onderworpen te zijn; niet willende / dat hy over ons Koning zy. De Heylige Geest bewust van desen raatslag / legt de Messias dese klaag-rede daar over in de mond. Psal. 41: 8. Alle mijne haters mompelen te samen tegen my, Sy bedenken tegen my [in haren raad/] 't geene my quaad zy. En wat quaad? de straffe des doods / overmits sy hem besluyten te doen sterven. vers 6. Sy seggen; en brengen dese vrage in beraatslaging. Wanneer sal hy sterven? en sijnen name [dat is / sijn gesag / die onsen luyster beswalkt / en nog meer staat te verdonkeren] vergaan?

B. Hoe eene van de Apostelen buyten reden is ontsteken tegen Jesum, sijne vyanden is toegevallen, en haar sijn hulpe heeft aangeboden om hem te verraden.

Verss. 6-16.

Korte opening van 't regte verstand der woorden.

Vers 6. *ALs nu Iesus tot Bethania was.* Van welke plaatse wy op Cap. 21: 17. gesproken hebben / in welke hy gewoon was te overnagten / om dat sy maar vijftien stadien, dat is / een half uyr gaans af lag van Jerusalem.

Ten huyse van Simon de melaatsche. Soo waarschijnelijk toegenaamt / om dat hy eertijds van die quale was beset geweest / maar nu door Gods genade daar van genesen / want dat hy te deser tijd van dis plage niet bevangen was / blijkt uyt sijn ommegang met andere menschen / daar de melaatsche na de Wet voor onreyn verklaart zijnde / van alle gemeynschap met andere menschen wierden afgeweert. Siet Lev. 13: 27.

Vers 7. *Quam tot hem een vrouwe.* Namentlijk / Maria, de suster van Lazarus Joh. 12: 3.

Hebbende een albaster-flessche. Uyt albaster-steen, die wegens sijn suyvere wit en gepolijste gladdigheyd in agtinge is / tot een flessche uytgeholt / en seer bequaam / om olyen voor het verderf te bewaren / op dat haar geur en reuke van de lugt niet geschonden wiert. Plinius libr. 13. c. 2. & libr. 36. c. 8.

Met seer kostelijke salve. Gr. Van swa-

ron

een prijs; Welke Marcus begroot op drie hondert denarien: en aldaar noemt salve van onvervalste nardus. Siet ook Cant. 1:12.

Dese salve draagt de naam van nardus salf, om dat de nardus eene van de voornaamste ingredienten was / die een lieffelijker reuk aan de salf-olyen by settede: hoedanige ook by de Romeynen bekent was / gelijk van andere uyt veele Schrijvers is aangetekent.

Ende gootse uyt op sijn hooft. Eerst soo het schijnt sijn voeten gesalft hebbende / goot sy het overblijfsel uyt op sijn hooft. Vergelijk Joh. 12:3.

Soo waren de Romeynen ook gewoon het hooft te salven; gelijk Tibullus singt.

Illius puro destillent tempora nardo.

Dat hem de hooft-slaap druyp van suyvere nardus salf.

En wederom:

Iam dudum myrio made-factus tempora nardo.
Debueram sertis implicuisse comas.

Dat is:

Ik had voorlang mijn kruyn met kransen moeten vlegten.
Na dat men hooft bedauwt met nardus olye was.

Daar hy aansat G. Terwijl hy aanlag. Op een eet-bedde aan de tafel na de gewoonte der Ouden: 't zy dat Jesus aanlag op de eerste plaatse / in welk geval de vrouwe ter zijden het eet-bedde staande van agteren sijn hooft konde salven / of dat sy andersins is gaan staan aan het hooft-eynde tusschen het eet-bedde / en de tafel / om alsoo dese dienst te konnen verrigten.

Vers 8. *Ende sijne Discipelen dat siende namen het seer qualijk.* Daar warender van / gelijk Judas, en misschien nog eenige andere / die door hem besmet wierden / die over dit werk schrolden / en het selve aansagen als een noodeloose overdadigheyd.

Seggende: Waar toe dit verlies? Dese verquistinge.

Vers 9. *Want dese salve hadde konnen dier verkogt werden.* G. Voor veel. Dat is: Door een groote somme gelts; dewijl sy gewaardeert wiert op drie hondert denarien.

Ende de penningen *den armen gegeven worden.* Dit was het voorwensel van Judas, en Iesus hadde dikmaal haar met woorden en werken geleert wel te doen aan den armen: en dat waren sy van hem wel gewoon. Ioh. 13:29. Maar uyt wat gemoed / dat Judas dit voortbragt? Siet Ioh. 12: 6.

Vers 10. *Maar Iesus sulks verstaande seyde tot haar: Waarom doet gy de vrouwe moeyte aan?* Waarom bedroeft gy haar geest? wat redenen hebt gy hier toe / om haar over dit liefde-bewijs soo voor het hooft te stooten? en haar in plaatse van genoegen te laten vinden / soo te ontrusten?

En dat doet gy-lieden, eer dat gy beroegt zijt / om in dese sake sulken bestraffinge te spreken; want sy hadden dit aan haar Meester selve moeten overlaten / indien daar yets in dit stuk misdaan was.

Sy hadden ook dit moeten ten besten duyden / dat het uyt geen quistgierigheyd geschiede: maar uyt een overvloed van liefde, welke geen ding te dierbaar en agt / als sy maar Iesum mag caresseren / en de grootheyd van haar liefde met eenig

nig teken uytdrucken.

Want sy heeft een goet werk aan my gedaan. Haar heylig oogmerk / haar kragtig geloove en groote liefde / maakten dit werk goed: dat in sig selven middelmatig was / en door veel quade bewegingen van werelts kinderen dikmaal quaat wert.

Vers 11. *Want de armen hebt gy altijd met uw.* Om aan haar wel te doen / en derhalven sal die occasie altijd presenteren. vergelijk Deut. 15: 11.

Maar my en hebt gy niet altijd. Die occasie / om aan hem wel te doen / sou haast voor by zijn / dewijl Jesus de aarde sou verlaten / en na den vleesche niet meer op der aarden te vinden zijn. Ioh. 16: 4. 7. 10. 16. 28. 17: 11, 12. soo dat het redelijk was / dat sy dese gelegentheyd nu nog waar nam / eer dat die haar afgesneden wiert.

Vers 12. *Want als sy dese salve op mijn ligkaam gegoten heeft.* Of, Geworpen. En alsoo ruymhertig / sonder schroom heeft uytgestort.

Soo heeft sy 't gedaan tot een voorbereydinge van *mijn begravenisse.* Dewijl de doode lijken plegen gesalft te werden voor de begraffenisse: en dat dese vrouwe uyt Iesu dikwijlige voorseggingen en andere omstandigheden schijnt een apprehensie te scheppen / dat de Joden Iesum wel eerlange mogten ter dood brengen; soo schijnt sy de salve / die sy bewaart had voor den dag van Iesu begraaffenisse, nu uyt te storten. Nu sy Jesum sag / en hoorde die rekening maken / dat hem de Joden binnen weynig dagen souden laten kruycigen. Sy wist dat de Raad voor weynig weken hem en daar na ook haar broeder Lazarum te dooden besloten had, om 't gerugt van sijn opweckinge te dempen (siet Ioh. 11: 53. 12: 10.) en sy sag / dat Jesus sig van nu af niet meer voor de lagen van die menschen en Joden hoede: Deswegen is sy bevreest / dat dit ongeluk haar lieden sommers beschoren was: en denkende dat het haar mogelijk niet soude toegelaten werden van de Joden (als sy hem om 't leven bragten) die eere aan sijn lijk te betoonen / soo wil sy voor tegenwoordig haar liefde daar mede ontrent Jesum bewijsen / terwijl sy hem nog by de hand heeft. Welke gedagten niemant vreemt moet voordelen / nademaal de Joodsche wetten aan niemant toe en lieten eenige eere te bewijsen ontrent persoonen / die by sententie van den grooten Raad waren ter dood gebragt. (Vid. tract. Sanhedrin. Cap. 6. §.) insonderheyd weygerde men alle eere aan den genen / die als Gods-lasteraars waren aangehaalt en gestraft / 't geen men hielt voor een wet van Moses / want soo trekt Iosephus die wet aan J. O. l. 4. c. 8. ὁ δὲ βλασφημήσας θεὸν, καταλευσθεὶς κρεμάσθω δι' ἡμέρας καὶ ἀτίμως καὶ ἀφανῶς θαπτέσθω. Die God gelastert heeft, sal men na dat men hem heeft gesteenigt geduyrende dien dag ophangen, en daar na sonder eer en buyten 't oog begraven. Weshalven het niet te vermoeden was / dat die verbitterde Joden / soo 't lijk in haar magt quam / yemant souden toegelaten hebben / aan dat selve soo grooten eere te bewijsen / en met sulken kostelijken salve / die Princelijk was in weerden / te overstorten. Dewijl dan dese vrouwe met sulken oogwit hier te werk gaat / soo neemt Jesus dan dit op als gedaan tot een voorbereyding van sijn begraaffenisse.

Hier mede ontzenuwt hy dan kragtig het argument van Judas: dewelke dit rekende voor een verlies. Want / indien men het voor geen verlies soude geagt hebben / indien dat die kostelijke salve te sijner tijd ware besteet tot een salvinge van Jesu doode lijk / om dat men die laatste betuygingen van liefde en eere plaatse geeft: hoe kan men dan het qualijk nemen / dat een vrouwe die hoog-

hoogste betuyging van haar liefde en eere bewijst aan Jesu levende lighaam; terwijl sy bedagt is / dat sy geen occasie sal hebben / om sulks te doen aan sijn doode lijk.

Vers 13. *Voorwaar seg ik uw, alwaar dit Euangelium gepredikt sal worden in de geheele werelt.* Verstaat dit Euangelium, of dese bly-maare van mijn leven en lijden; het welke sekerlijk sal doorgaan door de geheele werelt / en geen menschen sullen konnen verhinderen.

Daar sal ook tot hare gedagtenisse gesproken worden van 't geen sy gedaan heeft. Waar mede Jesus sijne Discipelen verpligtede / om dese sake tot prijs van dese vrouwe wel neerstig aan te tekenen / en met eenen als een Propheet voorseyde / 't geen nog heden ook bewaarheyd wert / of schoon het doen ter tijd weynig apparentie hadde / dat dese saak soo hoog-gedagt soude werden: maar dewijle dese sake is een steen des aanstoots geweest voor Judas / soo heeft men de werelt moeten onderrigten / by wat occasie Iudas sulken afkeer geschept heeft van Iesus, dat hy te rade is geworden om hem te verraden / tot welke Historie van onsen Euangelist nu overgaat.

Vers 14. *Doe ging een van de twaalve, genaamt Judas Iscariot.* Siet van sijn naam op Cap. 10: 4. Hier ter plaatse wert aangetekent / wanneer en by wat gelegentheyd dese / die eene uyt de twaalve was / tot dit verraad is uytgegaan: te weten / doe hy dese antwoord van Iesus hadde ontfangen / daar hy hy waande beswaart en verongelijkt te zijn: even doe / en uyt die verkregen antwoord nam hy occasie / om sig na dese ontaaltijd van het geselschap der Apostelen te ontrecken / en henen te gaan.

Tot de Overpriesters, daar hy van Lucas nog voegt de Hooft-mannen des Tempels. Dewelke waarschijnelijk waren Overste van de wagt / die den Tempel moesten bewaken / waar van eenige waren uyt de Priester-order / maar de meeste uyt de LevITEN.

Vers 15. *Ende seyde, wat wilt gy my geven, ende ik sal hem uw overleveren?* Sonder twijffel was 't gebod / 't welk de Overpriesters en Pharizeen hadden laten publiceren. [Ioh. 11: 57. Dat soo yemand wiste, waar Iesus was, hy het soude te kennen geven, op dat sy hem mogten vangen] ook ter ooren van Judas gekomen: en misschien wiert het selve niet sonder belofte van vergeldinge voorgestelt: 't geen dan aan desen trouweloosen byppostigheyd geeft / om een loon te versoeken voor sijn hulp-dienst / welk hy onder sulken beding aanboot.

Het kan ook zijn / dat hy tot Jerusalem gekomen zijnde / daar verstaan heeft / wat dat den Raad gisteren wederom op nieuw bekommert hadde / hoe sy hem best met listigheyd souden vangen.

Ende sy hebben hem toegelegt dertig silverlingen. Gr. Toegewogen. Gelijk men van ouds gewoon was uyt het gewigte de somma op te nemen. [Siet Gen. 21: 16, 1 Kon. 20: 39. Esdra. 8: 25, 26, 29. 33, Ies. 55: 2. Ier. 32: 9, 10.] 't geen nog by verscheyden Africaansche en Oostersche Natien in gebruyk is.

De somma wiert betaalt in silverlingen, dat is / in silvere sickelen / dewelke het gewigte van vier attische dragmen konden ophalen: soo dat dan yeder silverling op de swaarte van een loot of half once by de Hebreen gemunt wiert / welke geschat wert op de waardye van een halven rijxdaalder / weshalven de gantsche somme bedroeg vijftien rijxdaalders.

Vers 16. *En van doen af sogt hy gelegentheyd, op dat hy hem overleveren mogte.* Verstaat op soodanigen wijse / als de Raad vereyschte / in 't heymelijk, sonder oproer, door hem op een onderwagte wijse

se te verrassen en te verraden.

Om dit met de meeste behendigheyd te doen / soo is hy in alle stilte wedergekeert tot de Discipelen/dewijl het noodig was door sijn bedekten aanslag / om sig die persoon te veynsen / die hy van te voren was: door dat middel kon hy op alle voornemens agt geven / en daar op overslag maken / wat plaats en stont de bequaamste soude zijn / om sijn besloste uyt te voeren.

Betooninge, dat dit verraad van Judas geensins benadeelt de regtveerdigheyd van Jesu sake.

Het nadenken tegen het Euangelium uyt Judas verraat wert door de Historie afgesneden.

§ 1. HEt schijnt in den eersten opslag vremt / dat self eene van Iesu geheym-raad / eene uyt de twaalve / met namen Iudas, de sake Jesu verlaat / en overslaat tot de Joden / die sijne vyanden waren; even als of hy alles soo pluys / en soo opregt niet en had bevonden in het geselschap van sijn Meester / als men wel voor gaf: maar om die gedagten in niemant te laten wortelen / soo laten de Euangelisten niet na dit stuk door een wijdluftiger verhaal te openen; en door aanmerkinge van de omstandigheden sulk een nadenken af te snyden.

En getoont dat die boosheyd is ontstaan uyt een geest, die de bestraffinge niet kon verdragen: om dat sy het seer van sijn gelt-sugt te hart tegen liep.

§ 2. Wanneer wy de oorsaak aanmerken / uyt welke dit verraadsbedrijf geresen is; dese en was geensins eenige griebe tegen Jesu leere of wonder-werken; maar een enkele wrok opgenomen tegen *Iesum*, wegens een regtveerdige bestraffinge, waar in dat dese groote Leer-meester haar redeneringen over het salven van Jesu hooft en voeten berispt / en van redenloosheyd overtuygt / gebiedende de vrouwe over haar liefde-werk geen verdere moeyelijkheyd aan te doen: de trouwelooſe, die de beurse droeg / op gelt vlamde / en voorgaf / dat die salve voor dieren prijse hadde konnen verkogt werden / en konde die bestraffinge niet verdragen, die soo seer tegen sijn gelt-gierigheyd, die een snoode begeerte is / aanliep: en daar over in ongenoegen rakende valt hy in de stricken des Sathans / die hem tot dit verraders stuk aanset / en dat onder beding van loon / om soo van elders sijn schade te boeten / terwijl hy op een winste uyt was.

O Gelt-sugt snoode prye
Waar vint men schelmerye
Soo schandig soo veragt,
Waar toe gy niet verrukt het sterffelijk geslagt.

Wat durft gy niet bedrijven,
Die om een hand vol schijven
O Boosheyd al te groot!
Des Levens Vorst verraad, en levert in de dood.

En geschiet volgens de voorseggingen der Propheten.

§ 3. Maar noyt sal de verwondering over dit stuk kragtiger beteugelt werden / om sig niet vremt te houden over dit bedrijf; als wanneer wy

wy aanmerken / dat dit verraad van een Apostel tegen de Messias ook al van ouds is geopenbaart in de Prophetische schriften; invoegen wy hier niet soo seer ons oog en hebben te slaan op het ampt van Judas; die een Apostel was uyt de twaalve: maar op de Geest van Judas, die een duyvel was; gelijk Jesus al te vooren haar opentlijk hadde aangeseyt. Ioh. 6: 70. En op de raad / en de hand Gods die de versoeker dit voordeel heeft ingewilligt / dat hy onder Christi huys-genoten sulken werktuyg soude hebben voor sijn haat / door welkers hulp Iesus eens stont overgelevert te werden. Alsoo moesten vervult werden de klagten / die de Christus toege-eygent werden van den H. Geest. Psal. 41: 10. Alle mijne haters bedenken tegen my 't geene my quaad is.... (NB.) selfs de man mijnes vredes, wien ik vertrouwde (Dat is: die ik mijn saak vertrouwde / voor wiens oogen dat mijn uyt en ingang was / dien ik vertrouwde mijn schuyl-plaats te weten) etende mijn brood, als mijn huys genoot heeft de verfenen tegen my grootelijks verheven. Vergelijk Ioh. 13: 8. en Psal. 109: 8. wert die gene / die sijn goddeloosen mond hier tegen de Christus op doet, beschreven soo een te zijn / die onder sijn gevolg een ampt verkregen hadde. Vergelijk Act. 1: 16-20. Insonderheyd wiert hier vervult de Prophetie. Zach. 11: 12. Alwaar de Christus selve in deser wijse sprekende / werd vertoont. Ik hadde tot haar geseyt, [dat is: laten seggen / door de mond van mijn dienstknegt / in wien ik my selve genoegsaam haar aanbood.) Indien 't goed is in uwe oogen, geeft mijnen prijs, ende indien niet, en doet het niet.. ende sy hebben mijnen prijs gewogen, dertig silverlingen. Waar over hy met een verontwaardiging en als in een bitter verwijt uytbreekt; en segt / eenen braven prijs, welken ik waard geagt ben van haar! Want op sulken prijs was een dienstknegt geschattet in de Wet / die van yemants Osse gestooten was. Exod. 21: 32. Overmits van God de HEERE soo juyst en pertinenten vervullinge hier vertoont van sijn Prophetie / ook self tot de somma van de silverlingen / soo konnen wy dan ook seer ligtelijk dese sake inschicken / dat een Judas sig vertoonde onder de Apostelen / gelijk als Saul onder de Propheten; in schijn een dienaar Christi / in 't hert een dienaar van sijn begeerte / en die op de eerste strijd tusschen Iesus en sijn begeerte is een dienstknegt van den Sathan geworden / die sonder oorsaak sijn weldadigen Meester soo eerloos heeft vervolgt.

C. Hoe dit verraad is geopenbaart van *Jesus* in sijn Scheyd-maal, in die nagt, als hy het Pascha at met deselve.

Verss. 17-25.

Korte opening van het regte verstand der woorden.

Vers 17. ENde op den eersten dag der ongehevelde brooden. Of/ der ongezuyrde brooden. Want God hadde bevolen/ dat men het Pascha met ongedeessemd brood eten soude; Exod. 12. 15-20. Lev. 23: 5, 6. Num. 28: 16, 17.

Op

Op de vertiende dag van de Joodsche Lente-maand / wiert al het Zuyrdeeg uytgesuyvert / soo dat men des middags al ongezuyrd brood at; en daarom wert dien dag ook somtijds genoemt de eerste dag der ongeheveldes brooden/ in welken opsigt Iosephus segt/ dat sy agt dagen Feest hielden; maar dewyl de Wet seven dagen gebiet, om sig van al het gedeessemde te onthouden/ soo moet men weten / dat dese dag welke alhier genaamt wert de eerste der ongeheveldes brooden: eygentlijk maar de dag van voorbereydinge was; en dat het Feest der ongezuyrde brooden eerst begon met de vijftiende dag der maand.

Desen eersten dag der ongeheveldes brooden, zijnde een gedeelte van de viertiende / geviel in dit Jaar na de onderhoudinge van Iesus op een Donderdag/ zijnde de vijfde dag der weke: maar na de onderhoudinge der Sadduceen en der Overpriesters die uyt de Sadduceen waren op den volgende Vrydag/ zijnde de seste dag der weke.

Alhoewel verscheyden geleerde mannen aan dit stuk twijffelen/ en met grooten ernst beweeren / dat Jesus en het gantsche Jodendom het Pascha op eenen nagt gegeten hebben; soo verseekeren wy ons / dat dit haar gevoelen uyt de ware beschouwinge van 't kruysjaar Christi en de calculatie van de ware maans-loop op dien tijd t'eenemaal te gronde gaat. Het welke / om dat het tot nog toe van niemant onses weetens aangemerkt en betoont is / soo sal 't te pijne weerdig zijn/dat wy dese wiskunstige beooging soo kort als mogelijk is/ hier open leggen. Het staat onbeweegelijk vast / dat de openbare bedieninge des Evangeliums van Johannes de Dooper en Christus / van 't begin tot haar eynde is voorgevallen by de regeringe van Tiberius / onder de Landvoogdyschap van Pilatus/ en 't Hoogepriesterschap van Cajaphas: als blijkt uyt de plaatsen Luc. 3: 1, 2. 23: 24, 25. Ioh. 18: 13. Ioseph. l. O. B. 18. Cap. 3, 6. Den eersten aanvang begint met het XV. jaar van Tiberius / dewelke is overleden in 't XXII. jaar van sijn regering: in welk jaar Pilatus ook van sijn Stadhouderschap / weynig voor het Overlijden van Tiberius is afgeset: Jaars te vooren is ook Cajaphas van sijn Hooge-priesterschap door Vitellius afgedankt / weshalven alles besloten blijft binnen den kreyts van ses jaren/ die ons hier moeten ge-examineert werden. namentl. het XV. XVI. XVII. XVIII. XIX. en XX. jaar van Tiberius over een komende met de jaren van de Piriodus Juliana 4741. 4742. 4743. 4744. 4745. 4746.

Het is in de tweede plaatse ook klaer en vast / dat Jesus niet en kan gekruyssigt zijn op eene van de drie eerste jaren; dewijl Iohannes die sijn voorloeper was/ ten minsten eenigen tijd te vooren is geroepen om te doopen / en 't volk tot Christi komste te bereyden. En dat Jesus hebbende gepredikt na die voorbereydinge / immers ten minsten drie Paasch-tijden heeft bereykt / en derhalven voor het vierde jaar van dien ses jarigen kreyts niet en kan gekruyssigt zijn. Waarom het verschil onder de verstandigste tijd-rekenaars ook altijd maar over die drie laatste met namen het XVIII. XIX. of XX. van Tiberius gevallen is.

Om nu het sekere kruys-jaar uyt die drie gevonden Jaar-tallen / welken zijn na de Piriodus Juliana 4744. 4745. 4746. sonder faalgreep uyt te vinden/ soo laat ons nu de toevlugt nemen tot de Astronomische rekening / om daar uyt een jaar te vinden/ in 't welke de XV van de Joodsche lente-maant komt vallen op den sesten of sevenden dag der weke/ 't welk uytgevonden zijnde / soo sal men

ligt

ligt met een de gantsche questie voldaan vinden. Het is nu sulks / dat de gesogte N. Maan A°. 4744. in't point van conjunctie komt op den XII. Maart / ten 1 uyr 40 min. na de middernagt zijnde tusschen een maandag en dingsdag; weshalven de N. Maan niet kon gesien werden door Dingsdag avonts / en wiert derhalven de eerste dag van lente-maant doe gevierd op een Woonsdag: 't geen met de character van Christi kruys-jaar gantsch niet over een te brengen is.

Hierom dan ons keerende / tot het volgende jaar A. 4745. daar vinden wy de Maan in conjunctie den XXIX. Maart des nagts ten 11. uyren zijnde tusschen de Saturdag en Sondag / waarom sy dan door de Sondag avont niet kon gesien werden / maar door de Maandag wiert gevierd / als den eersten dag van Lente-maand. Soo dat haar Pascha met sijn eerste feestelijke dag doen ook viel op een Maandag / 't geen wederom met het bekende merk van 't gesogte kruys-jaar gantsch niet over een komt. Waarom ons dan de nootsakelijkheyd drijft tot het ondersoek van het laatste jaar 4746. alwaar wy op den XIX. Maart / de klok 1. uyren en eenige weynige minuten na de middag de Maan in conjunctie vinden met de Son op den vijfden dag der weke / soo dat de eerste dag der Nieuwe Maan volgens de conjunctie der ligten begon met den volgenden avont en gevierd moeste werden op den sesden dag der weke / op hoedanigen dag dan geviel de vereyschte vijftienden dag. Maar dewijl de Nieuwe-maanschijn / dien selven avond niet heeft konnen werden gesien / maar eerst op den avont van den volgenden dag / soo heeft den grooten Raad / die de N. Maans-tijd doe ter tijd altoos bestigde / op het gesigte van haar Nieuwe Maanschijn / noodwendig den eersten dag / gelijk ook de vijftiende gehouden op den sevenden dag der weke / dat is / op der Joden Sabbath. Waar uyt dan blijkt / en dat Christi kruys-jaar geen ander kan zijn / en dat op dit jaar / den dag der voorbereydinge volgens de conjunctie der ligten wel is gevallen op een Donderdag / maar volgens de Maanschijn heeft moeten vallen / op een Vrydag: 't geen de saak was / die wy aangenomen hadden te demonstreren.

Quamen de Discipelen tot Jesum ; seggende tot hem : Waar wilt gy, dat wy uw bereyden het Pascha te eten. Dewijle het van heden / op den vijfden dag der weke / was den dag der voorbereydinge tot het Pascha: Soo was 't van nooden / dat men in tijds order stelde op de plaatse / daar men dese pligt soude afleggen / en dese maaltijd binnen de Stad van Jerusalem onderhouden.

Men moet ook aanmerken / dat volgens de leere der Joodsche Meesters de huysen tot Jerusalem op dit Feest gemeen waren / soo dat yder-een sonder huyr mogt ingaan in wat huys hy wilde; maar alsoo men tegen Jesus lagen leyde / soo schijnen sy van hem de plaats te willen weten / daar hy dagt in veyligheyd de maaltijd te konnen houden / en presenteren voort haar dienst / om de bereytselen te maken / die daer van nooden waren.

Vers 18. *Ende hy seyde, Gaat henen in de Stad.* Soo werden dan de Discipelen van Bethania, alwaar sy met Jesu overnagt hadden / wederom gesonden na Jerusalem. Jerusalem was dan de stad, alwaar men alleenlijk gemeynschap kon hebben aan het Offer-lam ; soo om de Wet / Deut. 16: 5. als ook van wegen den Altaar / dewijl dit Lam als een offer moest gegeten werden.

Vraagt yemant hoe 't mogelijk was / dat de gene / die haar Pascha een dag

aten voor den gepræsigeerden dag van den grooten Raad/ haar Paas-lammeren konden geoffert krijgen? den soodanigen antwoorden wy/ dat de grooten Raad geen besluyt maakte in præjudicie van de religieusen; terwijl het huys van Gamaliel en veele van de geleertste Rabbinen de calculatie schatteden ver boven het gesigte van de Maanschijn/ die nogtans al veele favoriten hadden in den Raad. Weshalven de saak wederzijds voldaen wiert/ als den religieusen vryheyt vergunt wiert/ om den dag/ die na de calculatie is/ in dat geval te onderhouden/ en dat sy te gelijk ook op den tweeden/ de gedagtenisse celebreerden van haar uyttogt uyt Egypten met het gemeene gros van 't Jodendom. Waar van gy de gronden sien kont op vers 19.

Tot suik eenen. Dat is: Tot yemand, die onbekent moest blijven. Het kan zijn dat Jesus sijn naam versweeg/ op dat de plaatse geheym mogt blijven voor haar t'samenkomste/ en sy van niemant in die Gods-dienstige oeffening en mogten ontrust/ nog van Judas/ nog van de Joden/ als dan besprongen werden; dewijl Jesus na genoegsame ziels-bereydingen eerst wilde van sijn vyanden gebonden werden.

Het kan ook zijn/ dat de Euangelist alleen sijn naam verswijgt/ op dat die eerlijke man [die tot nog toe onbekent gebleven was] geen ongemak en wederwoer over dese goethertige daad: dat hy Jesum had geherbergt/ en echter hem niet en hadde bekent gemaakt/ tegen het gebod van den Grooten Raad. Alhoewel wy meenen/ dat de Christenen die uyt de Joden waren sig te deser tijd [doe dit Euangelium is geschreven] haar soo seer niet en ontsagen/ over de sake Jesu bekent te werden.

Ende segget hem, De Meester segt, mijnen tijd is na-by. Dit verstaande van de tijd van sijn uytgang/ die hy nu tot verscheyden-malen toe al had te kennen gegeven.

Ik sal by uw het Pascha houden met mijne Discipelen. Soo was men van ouds gewoon in sulken getale t'samen te eten/ dat men een bequaam geselschap ten minsten van tien persoonen en daar boven konde uytmaken.

Hier geeft Jesus van ook de reden/ waarom dat hy het Pascha met de religieusen soo vroeg wilde eten op den dag/ die van de conjunctie gerekent wiert; en hy toont/ dat dit geschiede/ om de kortheyd van sijn tijd/ dewijl de tijd van sijn afsterven kort daar op volgen soude/ en dat Jesus een begeerte had/ om nog voor sijn dood dit Pascha als een afscheyd-maal met de sijne te eten.

Vers 19. *Ende de Discipelen deden gelijk Iesus haar bevolen hadde; ende bereyden het Pascha.* Met slagten/ braden/ brood/ en toespijse te versorgen/ en wat dat tot dese plegtigheyd meer van nooden was.

De andere Euangelisten tekenen aan/ dat de Discipelen een groote toegeruste opper-zale vonden/ en den huysheer gereet om Jesum met de sijne te ontfangen: waar uyt blijkt (als mede uyt veele andere omstandigheden) dat Jesus in 't houden van de voorbereyding/ op den XIV. van de Joodsche Lenten-maand gerekent van de conjunctie/ schoont maar de XIII. was van de Nieuwe Maanschijn/ nogtans sulken vremden en ongewoone saak niet ondernam/ of sy wiert van veele andere ook gehanthaaft/ en sonder tegenspreken haar toegelaten.

Dat Rabban Gamaliel, en sijn huys voor de calculatie waren/ en de Sadduceen voor de rekening die van de geobserveerde Maanschijnen begon te tellen/ toont ons de aldervoornaamste R. Isaac Abar-

Abarbanel in sijn [a] dissertatie over dit verschil geschreven tegen de Karraiten; alwaar hy staande hout. Dat men van Moses tijden af tot aan die van Antigonus toe de Maan altoos volgens de Astronomische calculatie heeft vast-gestelt, maar datter doen twee Discipulen van Antigonus, met namen Zadok en Bajethos opgestaan zijn, die haar onder andere stucken ook gekant hebben tegen de onderhouding van de N. Maans-tijd volgens de calculatie, voorgevende dat men daar toe sulken diepen wijsheyd niet van nooden had, maar dat men die tijd alleen op 't gesigte self van de Nieuwe Maanschijn en dat volgens de mond van twee getuygen, moeste vast-stellen. Hy doet 'er by / dat Rabban Gamaliel sig bysonder tegen dit gevoelen der Sadducenen heeft aangekant en allegeert tot dien eynde sijn eygen woorden van vermaning / die hy tegen die sentimenten plagt sijne Discipulen in te scherpen אל תחש לראות הירח כי החשבן הוא העיקר. En bekommert u niet om de Maanschijn te sien, want de calculatie is de grontslag van de gantsche saak: voorgevende / dat hy dese gront-regel als een traditie der Ouden van sijn Vader heeft ontfangen. En waarlijk het huys van Hillel heeft in die eeuwe de agtinge gehad / van de regte traditie te hebben bewaart ontrent sulke saken; ook soo verre / dat wy in den Thalmud vinden / dat Hillel om die reden uyt Babel is geroepen na Jerusalem / om aldaar de hooge schoole te bestieren / dewyl hy gevraagt zijnde over die questie / of het Pascha den Sabbath verdreef of niet? een grondige oplossinge daar van gaf aan den Raad / die over dit stuk in twijffel en verlegentheyd stont: waar uyt met eenen blijkt / dat ontrent die eeuwe op 't stuk van de Paas-viering in alles nog sulken vasten voet niet gestelt en was / of daar waren nog wel eenige verschillen overgebleven. De Karraiten selve / schoon sy haar gevoelen tegen de Rabbiniten beweeren van Moses tijden af te hebben stant gegrepen, bekennen egter, dat daar over staande het tweede huys, verschil verwekt is, en schrijven rondelijk, dat Rabban Gamaliel de eerste uytvinder is, die dit geschil verweckt heeft. Gelijk hare tegenwerping by R. Abarbanel in die gemelte dissertatie wert aangetogen / en opgelost.

Als ik die passagie aan een bekent vriend en schrijver hadde mede-gedeelt / soo antwoord hy / dat men om die reden kan twijffelen / of Abarbanel wel met waarheyd de vast-stelling der N. Maan by calculatie haalt van Moses tijden af, &c. Om dat men by andere vint / dat de Joden soo lang haar Republijcq gestaan heeft / noyt anders haar N. Manen gestelt hebben / als volgens het schijnen van de Maan en dat de Maan gesien is. Waar toe dan Maimonides wert by-gebragt. Maar met die aanmerking en wert mijn beoogt bewijs geensins ontzenuwt. 1. Wy staan toe / dat de Rabbaniten en Karraiten twistende over de rekening der N. Maan / in die questie alle geen eenerley bewijsen gebruyken. De Karraiten beroepen haar op de outheyd van haar gevoelen / dit staat haar misschien Maimonides toe / Abarbanel in tegendeel ontkent die outheyd / en toont dat het fondament / waar op sulks gepretendeert wert / gansch ongenoegsaam is: hier uyt volgt alleen dat dit stuk soo vast niet staat by de Joden / als de Heeren wel gemeent hebben. 2. Maar onse questie komt daar op aan / of 'er ten tijden Christi een algemeene gerustigheyd is geweest / en universeel accoort onder de Joden / dat men de N. Maans rekening alleen moet be-

[a] *Vid. Abarb. com in legem ad loc. Exod. xij. & ejus dissertationis versionem in Buxtorfij Sepher Cosri. pag. 447.*

ginnen na haar geobserveerde schijnsel? En of 'er in dien tyd geen persoonen van consideratie/ en van gevolg zijn geweest/ die gesustineert hebben/ dat men sig moest houden aan de calculatie? dit laatste is het/ dat wy bereysschen/ en dat wy klaarlijk van beyde de gesintens soo Karraiten als Rabbiniten sien toe gestaan/ en uyt de eygene woorden van Rabban Gamaliel bewesen.

Egter meent onsen Vriend, in sijn geleerden arbeyd over de historie van 't lijden Christi/ dat men uyt den Thalmud siende/ hoe de groote Raad met veel staticus omslag altijd haar informeerde in de plaats genaamt בית יעזק Beth-Jaazek over de Maan-schijn/ en de uytroeping schortede tot dat de getuygen diese geobserveert hadden waren gehoort en geëxamineert; immers behoort te besluyten dat de Joden ten tijden Christi haar hebben alleen gehouden aan de observatie. Maar dit gevolg en gaat onses oordeels gantsch niet deur. 1. Dewyl daar uyt alleen ten uytersten blijkt/ dat de Sadduceen een geruymen tijd van 't grootste gesag waren in den Raad/ en daarom veele saken overhaalden. 2. Die gewoonte heeft te meerder plaats gehouden/ om dat de familie van Gamaliel en die van sijn gesinte/ de observatie ook aan de hand hielden/ om also de observatie met haar calculatie de vergelijken: behoudens die grond/ dat haar calculatie/ die door soo veel observatien en alle dagen bevestigt wiert/ de voornaamste regelmaet van de vaststellinge der Feesten wesen moeste. Waer uyt dan ligt te sië is, dat het Thalmudisch verhaal van die gewoonte wel toont/ dat men de Mane-schijns observatie ordinair heeft afgewagt/ eer men de uytroepinge deed/ maar geensins/ dat men by manquement van observatie/ de dag die na de calculatie gehouden moeste werden/ heeft laten voor by passeren: want het dikmaal by duystere dagen gebeuren konde/ dat de Maan eenige avonden agter een niet en konde gesien werdē: in welk geval self de Karraiten den tijd bepalen/ boven welke geen langer verwagtinge plaetse hadde.

Vers 20. *Ende als het avont geworden was.* Soo noemt hy hier de voornagt, want van drie tot vijf/ of sesse uyren duyrde den tijd der slagtinge: en daar na moest men het vleesch nog braden; soo dat dien avontstont al een geruymen tijd na der sonnen ondergang moet gevallen zijn: dat is/ na negen uyren/ waar in de voornagt begint.

Sat hy aan met de twaalve. Gr. Was hy aangelegen. Soo hebben wy nu verscheyden-malen aangemerkt/ dat onder de Joden ook die gewoonte van leggende te eten/ stant gegrepen hadde.

Vers 21. *Ende doe sy aten.* Als sy aan de maaltijd saten/ eer dat sy die scheydmaal ten eynde gebragt/ ende besloten hadden: gelijk dese selve spreek-wijse ook nootwendig genomen werd. Ps 26.

Het oog-wit van Mattheus is/ twee verscheydene saken/ die staande dese maaltijd zijn voorgevallen/ en tot sijn oogmerk seer dienstig waren/ elk bysonder te verhalen; om dat sy elk een bysondere sake van grooter consideratie bevestigen. Eerst stelt hy voor/ hoe het verraad van Judas op die maaltijd is ontdekt/ 't geen hy ook daarom aan het voorig verhaal van sijn contract met de Joden aanhegt/ om te toonen/ dat de Verrader egter voor sijne oogen niet verborgen was. Daar na voegt hy hier nog een andere actie by/ die staande die maaltijd voorviel/ namentlijk/ dat Jesus het Avondmaal instellende daar by heeft willen verklaren het heylsaam eynde van sijn lijden: Soo dat sy de saak niet wel begrijpen; die meenen/ dat Mattheus hier de order van de tijd volgt/ 't geen hem/ en sijn oog-wit

geheel

geheel niet eygen is.

Seyde hy: Voorwaar ik segge uw. Dit was een soorte van Eed-sweer. Siet Matth. 5: 18.

Dat een van uw my sal verraden. Soo verklaart hy wel seker en vast te weten dat eene uyt sijne Apostelen een verrader was; die dit verraad ook soude uytvoeren.

Vers 22. *Ende sy seer bedroeft geworden zijnde.* Voor dien sy hier hooren / dat yemant van haar een verrader konde worden van soo goeden Meester; en dat sy derhalven scheenen haar selven te moeten wantrouwen / wetende / dat het herte bedriegelijk is.

Begon een yegelijk van haar te seggen: ben ik het HEERE. Als of sy seyden: Heere / wy zijn ons geenes dings bewust: maar / souw dit quaad sulken voordeel verkrijgen op mijn herte? waarschouw ons dog / en laat ons weten wat versoeking dat elk een van ons bereyt is.

Vers 23. *Ende hy antwoordende seyde, Die de hand met my in de schotel indoopt.* Dat is: Op dese maaltijd soo gerangeert is / dat hy met my uyt een schotel heeft moeten indoopen: want dat is de kragt van een Aöristus. De Joden hadden boven het gebraden lam op de tafel van haar Paasch-maal / ook een schotel met sausse (welken sy חרוסת noemen) om daar in te doopen; Welke was gemaakt tot dik moes / daar onder grof gestooten caneel en andere specerijen gestropt lagen / om haar te verbeelden / dat hare vaderen in Egypten in stroo te versamelen en het leem tot tichel-steenen te bereyden geslaaft hadden.

Uyt den aart van het gestel der beddekens kan men ligt afmeten / dat sy altemaal niet by eenen schotel hebben konnen reyken / wanneer sy haar beten indoopten; maar dat voor weynige persoonen een schotel met sausse gereet ter hand stont / om gemakkelijk daar van gedient te zijn.

Die sal my verraden. Het was van eene van die geene / die aan den selven schotel behoorde / daar men sijn brood indoopte / die de verrader was; en hier mede konden de overige / die wat verder van de hand saten / haar gerust stellen.

Vers 24. *De Sone des menschen gaat wel henen gelijk van hem geschreven is.* Namentlijk / ter dood, om door de handen der onregtveerdige te sterven. Want dit was een wijse van spreken by de Hebreen gewoon. Henen gaan voor sterven. Siet Gen. 15: 2.

En daar van spraken de Propheten dikmaal / die alle van de Christus geschreven hebben. Siet 1 Petr. 1: 11. Luc. 24: 27. 44.

Maar wee die mensche, door welke de Sone des menschen verraden wort. Siet hier een bedreyging van het uyterste oordeel.

Het ware hem goet, soo die mensche niet geboren en hadde geweest. Dewijl het beter is niet te zijn, als ellendig te wesen: en dat dit leven soo veel genoegen nimmermeer kan geven / dat het weerdig soude zijn daarom de helsche straffe te lijden; die de rampen verre doen gaan boven de geneugten van dit leven; daarom seyt Jesus met een spreekwijse / die de Joden / niet ongewoon was: Het ware hem goet, dat is / veel beter en nutter / dat hy noyt geboren waar. *V. Buxt. lex. Thalm.* 1316.

Vers 25. *Ende Judas, die hem verriet, antwoorde.* Judas, dewijl hy eene van die weynige was / die tot een schotel met Iesus behoorde / en gevoelde dat het hem raakte / soo schaamde hy sig langer te swijgen / daar hy alle sijne amptgenooten had hooren vragen.

Ende seyde: Ben ik het Rabbi? Siet hier

hier een groote beleefthepd en eere: hy noemt Iesum *Rabbi*; mijn Meester; van welke eertijtel gesproken is Matth. 23:7.

Met dit geblep poogt hy dit nadenken van hem af te wenden/ als of hy die verrader was.

Hy seyde tot hem, Gy hebt het gesegt. Die maniere van spreken was by de Joden in 't gebruyk/ wanneer men een vraag met Ia wilde beantwoorden en toestemmen. Ja ook by de Grieken/ gelijk van anderen is aangewesen. Het is dan eben eens/ als of Iesus seyde: Het is regt soo: gelijk gy segt, gy zijt de man die my verraden sult.

Betooninge, van 't gene in dese ontdeckinge Jesu lijden verheerlijkt.

Goddelijke alweten-heyd. §1. HIer siet men dan wederom een proef van Iesu alwetenthepd/ en aldoordringent oog/ dat hy de man was/ die de vreese des HEEREN konde rieken: Hy wist aan de eene zijde dat een seker huysvader sijn zale berept hadde/ en die geerne voor hem soude inruymen/ dat hy met een water-kruyke (als Lucas aanteykent) op haar komste na huys soude gaan/ en haar die hem volgden trouhertig ontfangen/ sonder Jesum te verraden. Hy laat hem daar by seggen dat hy wist/ dat sijn tijd nu ten eynde was. Hy toonde aan de andere zijde voor een tweede proef van sijn alwetentheyd, dat hy wist; wat dat Iudas in sijn herte hadde: Hy openbaart die sake in aller presentie/ op dat sy sien souden/ dat hem dit niet onbewust overquam; hy toont de man al by trappen: en rukt hem bruymoedig sijn mom-aangesigt af; schoon Iudas soo digt by Iesus gekroopen was/ dat hy aan een schotel met hem gemeynschap had/ om sig te verbergen/ soo waren dog alle dingen naakt en geopent voor de oogen des genes waar van wy spreken. Hebr. 4:13. Soo groot en Goddelijken persoon was hy tegen welke Iudas *sijn opgenomen* wrok bestont uyt te voeren/ en dien de Joden vervolgden!

Langmoedigheyd en verdraagsaamheyd. §2. Hier siet men ook Iesu groote langmoedigheyd/ dewelke desen trouwloosen niet en gebied te straffen/ nog slaat met sijne oordeelen: maar hem ontdekt hebbende voorders laat begaan: op dat bleeke sijne verdraagsaamheyd, en groote sagtmoedigheyd, die geen quaad met quaad vergolt.

Gewillige gehoorsaamheyd om te lijden. §3. Hoe ligt waar het hem geweest/ ook alle de dessepnen van Iudas te verydelen en te niete te doen/ die soo pertinent de persoon kende/ en sijn bedrijf: en daarom al sijnen toeleg ligt konde verydelen en sijne gedagten te leur stellen. Maar hier betoonde hy al wederom/ dat hy gewillig en gehoorsaam dit kruyce onderging, als een stuk van sijn ampt; dit lijden geerne aanvaarde/ en de werktuygen des Satans self voorderlijk was in het aanbieden van de ware occasie en gelegenthepd.

Vervullinge van Gods raad. §4. In dese actie sien wy ook de Prophetie vervult/ Psal. 41:10. daar hy over de man sijns vredes klagende segt: Mijn brood etende, heeft hy grootelijks de versenen tegen my opgeheven; want hier nam hy de occasie

occasie waar / van met Jesus sijn brood nog te eten / om te sien waar henen dat hy sig wenden soude: en wat plaatse dat hy na dit Paasch-maal soude verkiesen / welke dienstig soude zijn tot sijn oogmerk. Wat was dit anders / als de versenen tegen Iesum grootelijks op te heffen, om hem te verschoppen en te vertreden; dat hy hier sijn brood quam te eten om gelegentheyd te verspieden tot de overlevering / die hy den Joden geaccordeert hadde.

§ 5. Maar als wy Iudas hier sien in soo heyligen actie / als het Pascha was / en waarschijnelijk ook in 't avontmaal: en dat hy tot die Gods-dienstige pligt opkomt / met sulken voornemen om Iesum te verraden; soo sien wy ook seer ligt hoe grooten boos-wigt dat dese mensche was, die met sulke onheylige handen dorst aangrijpen de Sacramenten van beyde de Testamenten / alleen om occasie te scheppen tot sijn voorgenomen verradery / die hy uyt soo ligten oorsaak bestont / om des loons wille sogt uyt te voeren / tegen een Meester, die hem soo getrouwelijk waarschouwde / en deed gevoelen een herten-kenner te zijn / en dat onder een ontheyliging van sulken heyligen en Godsdienstigen verrigtinge. Soo is Iesus vervolgt en verraden van een mensche / die God niet en vreesde: en daarom is het ligtelijk te denken / dat hy gehaat is en vervolgt van de Prince der duysternisse / om dat die het ligt der waarheyd niet en kon verdragen. De goddeloosheyd van den Verrader ontdekt.

D. Hoe Jesus by de instellinge van sijn Avontmaal verklaart heeft, welke het eynde van sijn lijden was.

Verss. 26-29.

Korte opening van het regte verstand der woorden.

Vers 26. *Ende als sy aten.* Eer dat Jesus die maaltijd besloten hadde met de Lof-sang; of de Discipelen ophielden van spijse te nuttigen.

Nam Jesus het brood. Met een nieuwe toestel tot een bysondere maaltijd / als willende een tweede maaltijd [op die eerste / en onder de selve] op nieuw weder aanrigten; waar mede hy van te kennen gaf / dat hy yets bysonders voor hadde / 't geen van een hoogwigtige consideratie was.

Het brood, dat hier toe gebruykt wiert / was sonder twijffel ongehevelt, overmits het den Joden niet vry stont ander brood in haar Paasch-maal te gebruyken / en dat al het zuyrdeeg te deser tijd uyt hare huysen was uytgesuyvert / overmits het de eerste dag was der ongeheveelde brooden.

Dit *nam* de Heere in sijne handen / om den zegen daar over uyt te spreken na de gewoonte der Joden: gelijk dan de Heer Buxtorf met een bysondere dissertatie alle de Joodsche gebruyken met die van Jesu ingestelde Avontmaal seer gelucкig heeft vergeleken / wiens sporen wy maar kort navolgen / terwijl wy den weetgierigen en taalkundigen Leser in 't stuk van de bewijsen / tot die dissertatie self versenden.

Ende

Ende gezegent hebbende. Lucas (Cap. 22: 19.) en Paulus (1 Cor. 11: 24.) gebruyken in plaats van 't woort zegenen, en dese spreuke gezegent hebbende: het woort van danken; gelijk sommige Griekische exemplaren ook hier hebben: soo dat zegenen en danken of dankseggen voor een en het selve werk van Godsdienstigheyd genomen wert; waar door de spijse geheyligt wert. 1 Tim. 4: 4, 5.

In dese dankseggingе erkent men de gave Gods/ en doet men verder versoek om sijnen zegen over de voorgestelde spijse: op dat sy het eynde bereyken mag/ waar toe sy gebruykt wert.

Brak by het. Dewijl de Joden haar brooden in een platronde gestalte vormden/ breed en dun uytrolden/ en aan de harde kant gewoon waren te backen; soo konden deselve seer ligtelijk in eenige bequame stucken gebroken werden: waar van daan de spreekwijse van brood te breken; Jes. 58: 7. Thren. 4: 4. Matth. 14: 19. Marc. 8: 19.

Dese brood-breking volgde op de dankseggingе na der Joden gewoonte/ by welke de Huys-heer eerst zegent en daar na breekt; gelijk uyt den Thalmud aangeteykent wert.

Die brekinge des broods, gelijk sy niet sonder beduytsel is; soo is sy ook van de eerste Kerke onderhouden. 1 Cor. 10: 16. Act. 2: 42. 20: 7. Maar onses oordeels met een brekinge in soodanige stucken/ die elk wederom in eenige beten moesten gegeten werden/ op dat daar in de gedaante zy van een maaltijd.

En gaf het sijne Discipelen. Waarschijnelijk na de gewoonte der Joden/ die soo een stuk broods nederleyden voor elk een der aanliggende gasten/ om van haar gegeten te werden; want soo spreken de Joden van haar gewoonte: Die het brood breekt geeft aan yegelijk een voor een, een stuk; en de ander neemt dat met sijn hand op: die nu het broodt breekt vermag dat niet te geven in de hand des genes, die het eten sal, ten zy die persoon in de rouw is.

Ende seyde: Neemet. Gebiedende hen dit stuk broods met de hand te aanvaarden.

Eetet. Namentlijk/ met de mond des lighaams.

Dat is mijn lighaam. Soo sprak Jesus van het gebroken brood/ 't geen hy aan haar gaf/ om van hun allen gegeten te werden. Siet 1 Cor. 10: 16.

Hier van doet hy die uytspraak/ dat dit selve brood is sijn lighaam; dat is: Het teken en zegel van sijn lighaam; want die maniere van spreken is by de Hebreen als sy handelen van tekenen en sinnebeelden soo gemeen/ dat sy noyt anders en spreken. Siet Gen. 41: 26, 27. Ezech. 37: 11. Dan. 2: 38. 7: 17. 1 Cor. 10: 4. Apoc. 1: 20. en daarom in de sake der Sacramenten ook gebruykelijk. Siet Gen. 17: 10, 11. Exod. 12: 11. Tit. 3: 5. Gelijk sy dan in dese maaltijd ook by de Joden in swang ging/ dewelke van haar Paasch-brood seyden: Dit is het brood der verdruckinge, welke onse Vaderen gegeten hebben in Egyptenland. 't Geen men op geen andere wijse verstaan kan/ als dat dit brood van haren tafel een gedenk-teken was van dat tranen-brood/ 't welke sy gegeten hadden in Egyptenland.

Bequamer gedenk-teken van Jesu vleesch kon haar ook niet gegeven werden/ als brood, om dat het brood is 't voorname voetsel waar uyt het vleesch geboren wert/ en groot rapport heeft met alle de vrugten des broods tot ons geestelijk voetsel.

Vers 27. *Ende hy nam den drink-beker.* Na het omdeelen des broods: ja selfs na het eten des Avontmaals, 1 Cor. 11: 25. dit schijnt de laatste drinkbeker van het Pascha geweest te zijn (welke Jesus tot

tot dit bysonder gebruyk heeft geheyligt daar mede sy anders gewoon waren de maaltijd te besluyten / en met danksegging en lof-sangen haren dienst te eyndigen.

Ende gedankt hebbende. Siet vs 26.

Gaf haar dien; seggende: Drinkt alle daar uyt. Niemant uytgesondert. Marc. 14:23. 1 Cor. 11:26-28.

Vers 28. *Want dat is mijn bloed.* De wijn, die in den drink-beker was/ noemt Jesus hier sijn bloed, gelijk hy het brood sijn lighaam noemde / om dat sy ook een waar-teken was van sijn bloed/ door deselve maniere van spreken.

Overmits de wijn van dat land rood was / soo had sy een bysondere bequaamheyd om bloed te vertoonen (Gen. 49:11. Deut. 32:13. Jes. 63:1..3.) gelijk dan ook de werkinge van den wijn groote overeenstemminge had met de werkinge van het bloed Christi op de conscientien der gener / die na haar heyl waren dorstende.

Hier stelt hy tegen het bloed van het Paasch-lam sijn eygen bloed, dat beter dingen sprak als het bloed van Abel / en waarlijk een soen-bloed was / daar al het bloed der offerhanden op sag / terwijl sy maar een schaduwige versoeninge te wege bragten / latende de waarheyd door het bloed des N. T.

Het bloed *des Nieuwen Testaments.* In tegenstellinge van het Oude Testament/ wiens erffenisse 't land Canaan was; daar dit Testament haar erfgenamen regt gaf tot de erffenisse der werelt / en der zegeningen die haar toegeseyt waren te sullen erlangen in 't zaad van Abraham.

Dit nieuwe en betere Testament, dat betere beloften behelsde (Hebr. 8:6.) hadde God belooft Jer. 31:31-34. en wilde hy niet min als het eerste Testament in bloed laten bevestigen. Hebr. 9: 18-20.

Het welke vergoten wert. Door een geweldige dood / welke nu bereyt was voor de soone Gods / om hem door deselve nu seer haast om 't leven te brengen / als een Offer-lam, dat geslagt soude worden: welk bloed in de Schriftuyr groote kragt wert toegeschreven. 1 Pet. 1:18,19.

Dese bloedstortinge heeft men gesien in sijn bloed-sweet / op sijn striemen/ en in sijn kruyciging / door de wonden der nagelen en der speere van hem uytvlieten.

Voor veelen. Voor een groote menigte / wiens heyl dat hy sogt te verwerven / niet alleen uyt de Joden / maar ook uyt de Heydenen. Jes. 52:15. 53:11. Apoc. 5:9.

By Mattheus Cap. 20:28. staat / in veeler plaatse; die anders desen dood en bloek hadden moeten smaken.

Tot vergevinge der sonden. Dat is: Der schulden, die haar doemweerdig en doods-schuldenaren maakte.

Om nu door de soodanige een soodanigen vryspraak te verwerven / waar door alle gedagtenisse der sonden / ook selfs die eertijds geschiede in de offerhanden door de hand-schriften der sonden / weggenomen wiert / en waar door sy van alles ontslagen wierden / waar van de wet Mosis haar niet hadde konnen regtveerdigen / daarom was 't van nooden / dat Jesus de dood soude sterven/ want sonder bloetstortinge en geschiet 'er geen vergevinge der sonden. Hebr. 9:22. Siet Jer. 31:34.

Soo was dan de naaste vrugt van Jesu dood, en deswegen ook de reden van sijn lijden / de regtveerdigmakinge eens sondaars bestaande in vergevinge der sonden met een volkomen ontslag in alle deelen. Rom. 3:23-26. 5:9. 8:1. Eph. 1:7. Col. 1:14. Hebr. 9:22,23. 't Geene ook genaamt wert een wassinge

in sijn bloed. 1 Petr. 1: 2. 1 Ioh. 1: 7. Apoc. 1: 5.

Vers 29. *Ende ik segge uw: dat ik van nu aan niet meer en sal drinken van dese vrugt des wijnstoks.* Dat is: Van dese Paasch-wijn. En deswegen het Pascha/ dat men na de Wet hout/ niet meer met u-lieden en sal vieren. Desen sin blijkt uyt Lucas.

Tot op dien dag, wanneer ik met uw deselve nieuw sal drinken in 't Koninkrijke mijns Vaders. By Lucas staat: Tot dat Gods Koninkrijke komt. Door dese nieuwe wijn schijnt Iesus te verstaan de geest der vreugde, die in haar werken soude de vreugde des Nieuwen Testaments; die een ander soorte van wijn is/ dewelke uyt kragt van Jesu bloedige verdienste de Kerke des N. T. soude toekomen.

Aanwijsinge van 't geene in dese instellinge des Avondmaals het kruyce Christi verheerlijkt.

Jesu voorwetenschap van sijn lijden.

§ 1. HIer stelt Jesus even door sijn lijden/ dat gedenk-maal van sijn lijden in/ 't geen hy wil onderhouden hebben in volgende tijden/ in stede van het Pascha; en toont daar mede klaarlijk sijn sekere voorwetenschap van sijn dood, dat die nu door de deure stont/ en bestaan soude in een geweldige verbrekinge van sijn lighaam, en uytstortinge van sijn bloed: en soo menigmaal als de Kerke dit Avondmaal onderhout/ soo dikmaal komt haar in gedagtenisse dat Jesus dit voorspel byybands ordineerde in die selve nagt/ eer dat hy verraden wiert.

De heerlijke vrugt van de selve hier voorgestelt

§ 2. Het is vaarblijkelijk/ dat Jesus dit alles wetende/ nogtans geensins gesogt heeft dit quaad te ontvlieden/ nemaar gewillig hem selven daar toe heeft aangeboden; gelijk de hand Gods ook alle saken tot dien uytgang heeft geschikt en bestelt; het welke wy seer ligtelijk uyt dese verklaringe/ die Iesus hier doet van de reden en het eynde van sijn lijden konnen regtveerdigen: dewijl hy ons verklaart/ dat de reden van sijn smadelijke dood was onse behoudenisse uyt de sonden. Dewijl datter soodanigen bloed vereyscht wiert/ om het Nieuwe Testament te bevestigen; om soo veele menschen te behouden/ en door haar te verwerven de volkomene vergevinge van hare sonden. Tot op die tijd toe had God de sonden begaan onder sijne verdraagsaamheyd maar overgesien; het was dan nu van nooden/ dat God sijnen Sone voorstelde tot een versoeninge door 't geloove in sijnen bloede/ tot vetooninge van sijne regtveerdigheyd om het oversien der sonden te vooren begaan onder de verdraagsaamheyd Gods/ en op dat sijn volk eenmaal tot de erfenisse des N. T. wiert toegelaten. Het was dan sijn liefde en trouwe/ die in hem als onse borge uytscheen/ dewelke hem soo gewillig maakte: en het was den eysch van Gods regtveerdigheyd/ dewelke onser aller ongeregtigheyd alsoo op hem deede aanloopen.

Bevestigt uyt de Prophetie.

§ 3. Dit alles vint sijne bevestiging in 't O. T. soo voorseyde God by de Propheet Zacharias Cap. 9: 11. Uw ook aangaande ô Zion/ door het bloed uwes verbonds hebbe ik uwe gebondenen uyt den kuyl, daar geen water in en is, uytgelaten. De Christus/ die den Engel des verbonds is.

(Mal-

(Mal. 3: 3.) welke God gegeven heeft tot een verbond des volks (Ies. 42: 6.) die moeste ook een bloed des verbonds beschicken / door welkers versoenende kragt *Zions gebondene*, die onder de wet in bewaringe gestelt waren, en beslooten tot op het geloove dat geopenbaart soude worden (Gal. 3: 23.) eens souden van onder de wet verlost worden (Gal. 4: 5.) en *uytgelaten uyt den waterloosen kuyl*. Uyt dien staat der dorstende Kerke / daar in sy seer verlangende na die stroomen des levendigen waters / waar van Christus spreekt. Ioh. 4: 14. 7: 38, 39. Van die kragt des bloeds Christi tot reyniging / spreken de Propheten menigmaal. Psal. 51: 8, 9. Gy hebt my wijsheyd in 't verborgen bekent gemaakt: Namentlijk / dat gy my sult reynigen met hyssop, ende ik sal reyn zijn. Hier speelt de Propheet op een nieuwe besprenginge des volks. (Ies. 52: 15.) in tegenstellinge van de besprengingen der Wet. Van welke ook een treffelijke belofte staat. Zach. 13: 1. Te dien dage sal der een Fonteyne geopent zijn voor het huys Davids, ende voor de Inwoonders van Ierusalem, tegen de sonde en tegen de onreynigheyd, om die schulden af te wissen. Siet ook Ezech. 36: 25. Het welke geschieden soude uyt kragt van een voorgaande versoening der sonden. Dan. 9: 24. en alsoo soude de Kerke stoffe binden om te singen: Psal. 103: 1-3. Looft den HEERE mijne ziele, en al wat binnen in my is, sijnen heyligen Name. Looft den HEERE mijne ziele, ende en vergeet geene van sijne weldaden. Die alle uwe ongeregtigheyd vergeeft. Siet ook Ier. 50: 20. 33: 8.

E. Hoe Jesus de ergernisse, welke sijne Discipelen soude bevangen, heeft ontdekt.

Verss. 30-35.

Korte opening van het regte verstand der woorden.

Vers 30. Ende *als sy den Lof-sang gesongen hadden*. De Joden plegen haar Pascha, dat is / de maaltijd van het Lam te besluyten met een Lof-sang / singende: Psalm 115, 116, 117, en 118. die sy noemen den Egyptischen Lof-sang; nadien sy daar mede God verheerlijkten over haar verlossinge uyt Egypten; En het schijnt aan alle omstandigheden / dat Iesus deselve ook gesongen heeft.

Gingen sy uyt na den Olijfberg. Waar van wy gesproken hebben / Cap. 21: 1. dat is / na een plaatse gelegen aan den Olijfberg.

Vers 31. *Doe seyde Iesus tot haar*. Doe hy uytging buyten de eetzaal na den Olijfberg. Soo is dan dese voorsegginge van der Discipelen ergernisse geschiet in het uytgaan; en dit wil ook Lucas seggen cap 22. 31.. 39. als hy na 't verhaal van de ergernisse daar kort op voegt / ende uytgaande vertrok hy, gelijk hy gewoon was, na den Olijfberg. Namentlijk / dat Jesus onder dit discours was in sijn uytgang. Het geen Iohannes Cap. 13: 36. 38. verhaalt van Jesu voorseggingе aangaande Petri verloochening / dat meenen wy met Mr. Ligtfoot tot een anderen tijd te be-

hooren / en wel tot den voorgaanden nagt / 't geen ook kragtig is bevestigt van onsen hoog-geagten Vriend Ant. Bynæus in 't v. Hooft-stuk van sijn gekruyste Christus.

Gy sult alle aan my ge-ergert werden. Het gront-woord σκανδαλίζειν ergeren vertaalt / is afkomstig van 't woord σκάνδαλον een hinderpaal, of aanstoot/ gelijk een steen/ blok of voet-angel/ dat in de weg leyt/ waar door yemant geschort wert in sijn voortgang/ of gebragt ten val. siet Lev. 19: 14. Iud. 5: 1. Hier van is dan de gelijkenisse ontleent / als de Schrift segt/ dat de menschen/ die door quade exempelen werden verlokt ge-ergert werden. (Siet Matth. 18:7. Luc. 17: 1.) en wederom dat sy haar ergeren, die uyt een averegtsche opvattinge van een saak/ haar vinden te rug geset en veragtert in haar geloove of in yver voor een goede sake / 't zy dat sy komen tot twijffelmoedighepd/ [a] of dat sy wederkeerende de gantsche belijdenisse verlaten: [b] of immers sig stootende aan dien steen blijven in ongeloovighepd. [c]

Aan Christus ge-ergert te werden is hier dat quaad / daar van Jesus seyde. Matth. 11: 6. Salig is hy, die aan my niet en sal ge-ergert werden. En egter was hy de steen, waar aan datter sig veele stooten souden. Luc. 2: 34. aan wiens woorden sig niet alleen de Pharizeen Matth. 15: 12. maar ook veele Discipelen gestooten hebben. Joh. 6: 60. 61. 66. Wiens conversatie met de sondaren eenige heeft ge-ergert. Matth. 9: 11. Maar aldermeest sijn gering aansien. Matth. 13: 54-57. Hier voorsegt Christus ook een ergernisse, die ontstaan soude uyt het geene hem in dese nagt stont te wedervaren.

Dit soude gebeuren onder de Apostelen. Gy alle segt Jesus; Sy, die nu meer als drie jaren lang hem hadden gevolgt/ sijn groote wonderen gesien/ sijn heerlijkhepd aanschouwt en goedertierenthepd gesmaakt; sy selve souden haar stooten en door twijffelmoedighepd over Jesu persoon haar veragteren. En dat niet een of twee / maar sy alle, niemant uytgesondert: de vierige Petrus, de geliefde Johannes, de kloekhertige Thomas. Joh. 11: 16. ja self die om Jesu wille considerabele gelegentheden hadden verlaten; gy sult alle aan my ge-ergert worden.

Het geene nu / waar aan de Discipulen haar souden ergeren / dat soude wesen sijn gevankenisse en kruys-dood: niet als of de rampsalige uytgang van een Propheet eenige prejudicie gaf aan de Goddelijkhepd van sijn sending / dat is de Propheten des O. T. en bysonder Jesaias wedervaren: en soo hebben self de Heydenen voor Goden ge-eert / die jammerlijk waren vermoort.

Maar de reden van haar aanstoot soude zijn in quaad begrip van de persoon van de Messias: haar manqueerde de regte bevattinge van de groothepd van 't lijden/ 't geen ons niet God moeste versoenen. Daar by quam die onderstelling / dat niemand yet sal lijden/ als 't geen hy niet weeren kan: was Jesus de Sone Gods/ wie konde van yets tegen hem vermogen? De Philistijnen vermogen niet tegen Simson/ door dat hem sijn hayr-locken waren gekort. Maar wie kon de kragt snuyken van hem die alles draagt door 't woord sijner kragt? Hier op vertrouwende/ soo souden hare gedagten naderhand (als sy Jesum souden sien gevangen/ veroordeelt en gekruycigt) te wonder geschuddet werden door twijffelmoedighepd: gelijk men haar volk hoort haar veragtert sentiment uytbrengen. Luc. 24: 21. Dit moest haar geweldig pramen / te meer dewijl en Jood en Griek redeneerde / dat by-aldien Jesus de Christus niet was / daar hy

a Rom. 14: 21. b Matth. 24: 10. c Matth. 15: 12.

hy hem voor uytgegeven hadde / dat hy dan nootwendig als een valsch Propheet met regt gestraft was. Gelijk dan ook de Heydenen uyt een waan / datter sulken bloed tot onse verlossinge niet van nooden was / haar namaals aan die selve steen gestooten hebben / in dier voegen / dat vele zijn agtergebleven.

In dese nagt. Die nu alreede ontrent half verloopen was / en derhalven na verloop van weynig uyren; 't geen hy daar na nog nader bepaalt / eer de haan gekraayt sal hebben. Dat is: eer de derde nagt-wake sal verloopen zijn. De eerste nagt-wake was in de maaltijd toegebragt / de tweede was nu al verscheenen / die soude naauwelijks of nog niet volyndigt zijn / of die ergernisse soude haar bevangen. Soo pertinent wist Jesus al de stonden van sijn lijden / en de order der dingen / die agter een geheuren souden / met al haar gevolgen: en dat met een sekerheyd / schoon 't in de tweede oorsaken nog soo niet te sien was: gelijk blijkt uyt het verbolg / dat de Discipelen tot sulken haastigen verandering by haar de minste dispositie niet en konden vinden / en daarom dese voorsegging soo courageus en assurant tegen spraken.

Want daar is geschreven. Zach. 13: 7.

Ik sal den Herder slaan, ende de schapen der kudde sullen verstroyt werden. In den Hebreeuwschen Text staan de woorden gebiedens wijse: Slaat dien Herder; als de stemme Gods / dewelke sijne vyanden het slaan van den Herder gebiet / of ten minsten toestaat / volgens haar ondernemen en driftige begeerte.

Vers 32. *Maar na dat ik sal opgestaan zijn.* Te weten / van den dooden; gelijk hy nu al meermalen heeft voorseyt: Cap. 16: 21. 20: 18/ 19.

Sal ik uw voorgaan na Galileen. Als een Herder / die voor sijne schapen heen gaat / om haar weder tot hem te treckken.

Men moet hier aanmerken dat Galilea is de plaatse / welke hier van te voren van Jesus bepaalt wert / om te zijn de stant-plaats van sijn verschijninge / en naauwer ommegang met haar na sijn verrijsenis. Siet daar van de verbullinge / Cap. 28: 7/ 10/ 16.

Dese woorden voegt Jesus by de voorsegging van haar ergernisse / om dat de bygebragte Prophetie / ook in 't verbolg toont / dat de Heere sijne hand tot de kleyne dies niet tegenstaande wenden soude; 't geen Jesus heeft willen verklaren hoe sulks soude geschieden? namentl. dat dit soude geschieden door sijn opstandinge van de dooden / als wanneer hy haar sou voorgaan na Galilea om hun daar te besoeken en te troosten. Door dit byvoegsel soo matigt Iesus sijn swaare voorseggingen / op dat sy in de uyre der struykeling nogtans een grond souden hebben / die haar voor afval kon bewaren / haar verwagting nog yets ondersteunen; en 't geen hy haar / omse eerder naderhand tot het geloove weder te brengen van sijn Messiasschap / als dan soude konnen met vrugt laten herinneren.

Vers 33. *Dog Petrus antwoordende, seyde tot hem: Al wierden sy ook alle aan uw ge-ergert, ik en sal nimmermeer ge-ergert worden.* Soo doet hy contrarie beloften / en stelt tegen dese nagt, dat hy sulks nimmermeer soude doen.

Vers 34. *Jesus seyde tot hem: Voorwaar ik segge uw.* Bevestigende de sekerheyd der sake met een eed.

Dat gy in desen selven nagt, eer de haan gekraayt sal hebben. Dat is: Sal gedaan hebben met krayen, of sijn gekraap sal volyndigt hebben: want na de middernagt tot aan de morgenstond zijnde de derde nagt-wake is het de tijd van het hanen-gekraay, gaande even voor de morgenstond. Dit blijkt uyt Marc. 13: 35. Soo waakt dan, want gy en weet niet wan-

neer de Heere des huys komen sal, laat, of te middernagt, of in 't hanen gekraay, of vroeg. Waar uyt blijkt/ dat het hanen-gekraay kort volgt op de middernagt/ en by de Joden gerekent wiert voor de derde nagt-waak: gelijk de vroeg-tijd behoort tot het begwisel van den dag in de morgen stond.

By Marcus staat eer de haan tweemaal gekrayt sal hebben sult gy my driemaal verloochent hebben. Dat is: eer de derde nagt waak: die de tijd van 't hanen-gekraay is/ half sal verloopen zijn; want de Joden merken aan/ dat de hanen tot driemaalen toe krayen: en verdeelen die nagt-wake in 't eerste, tweede en derde gekraay. In den Thalmud tract. Ioma cap. 1. Dit getuygenisse van Marcus is dan maar alleen een nader bepalinge van 't geen hier gesegt wert. Hier wert gesegt eert hanen-gekraay gedaan is/ maar by Marcus nog nader eert hanen gekraay half verloopen is/ sult gy my driemaal verloochent hebben.

My driemaal sult verloochenen. Dat is: Wel sterk en stijf loochenen/ dat ik uw Meester ben / en gy met my waart.

Dat sult gy niet eens/ maer wel tot driemalen toe doen / en alsoo blijk geven/ dat het geschiet met een vast voornemen/ om uw mijne sake te onttrecken.

Vers 35. *Petrus seyde tot hem: Al moeste ik ook met u sterven.* Voorgevende dat nog Jesu dood/ nog ook sijn eygen om Jesu sake hem geensins en soude konnen afbrengen van sijn volstandige navolginge; maar hier sprak hy na sijn gewoone vierigheyd/ en soo als hy hem selve in die stand ondervont in de sake Jesu gemoedigt te zijn.

Soo en sal ik uw geensins verloochenen. Op geenerleye wijse.

Desgelijks seyden ook alle de Discipelen. Dewyle sy door Petrus wierden gaande gemaakt: sy bevonden in haar een contrarie voornemen en grooter liefde als dat sy Jesum souden verloochenen: maar sy en wisten niet/ hoe dat die vlamme soude konnen beswijken/ als de nood aan de man ging.

Aanwijsinge van 't geen in dese voorseggingе van de ergernisse der Discipelen het kruyce van Christus verheerlijkt.

IESU alwetentheyd een blijk van sijn Godheyt.

§ 1. HIer straalt nu wederom in Jesus de kragt van sijn Goddelijke alwetentheyd/ en omschittert met haar ligt alle de geene/ die op dit voorval ster-oogen/ dewijl hy hem selven boven de algemeene verwagting van sijn lijden/ en wat vyanden daar toe t' samen spanden/ hier ook nog betoont bewust te zijn van sulken bysonderen geschiedenisse/ die hem van sijn vrienden ja van sijn eygen Discipelen te gebeuren stont. Hy wist niet alleen in 't gemeen uyt de Propheten/ dat men den Herder soude slaan, dat de schapen souden verstroyt werden: maar hy wist wel naauwkeurig in 't bysonder. 1. Dat sy alle, niemant uytgesondert aan hem souden ge-ergert werden. 2. Dat Petrus met namen hem soude verloochenen. 3. Dat hy dit soude doen tot driemaal toe. 4. Dat die ergernisse ten aansien van de omstandigheyd des tijds soude gebeuren in dese selve nagt, ja dat Petri drievoudige verloochening soude geschieden/

den / eer dat de morgenstond soude aanbreken / en 't hanen-gekraay voleyndigt zijn. 5. En schoon dat niemant van haar alle eenig blijk van flaauwhertigheyd tot nog toe hadde betoont, ja dat sy alle in tegendeel op spraken als helden / soo gaat de Heere nogtans met assurantie voort / en bevestigt sijn Woord met een eed-sweer; daar mede betoonende / dat hy haar herte en kragten veel beter kende als sy selve. Siet hier hoe hy sig waarlijk aanstelde als de geene / die de herten kent en de nieren proeft. Saken van soo avontuerlijken uytkomste en wist niemant soo omstandig en soo assurant te voorseggen / als die een oog en ingesigt heeft in 't Raadboek van Gods eeuwig besluyt / en in de diepste schuylhoeken van des menschen herte. Weshalven wy besluyten; dat Iesus, hoe seer hy vernedert was / en van 't kruyce stont mishandelt te werden / echter sig selven bewesen heeft te zijn de soone Gods / die ons uyt de schoot des Vaders alle sulke geheymenissen heeft verklaart.

§ 2. Insonderheyd toont hy / dat hy dese voorwetenschap heeft in hem bevonden / met veele heylige en heylsame bewegingen vergeselschapt / om tegen die sware uyre alle bereytselen te doen: hy sluyt dan sijn maaltijd met Lof-sangen tot God: en gaat uyt na de strijd-plaatse / daar hy gewoon was te bidden: onderwijlen draagt hy sorge voor sijne Discipelen / om haar te verwittigen van de uyre der versoekinge in dese nagt / op dat sy ook mogten waken en bidden: maar geeft haar ondertusschen een onderwijs van de heerlijke uytkomste van dese strijd / dat hy sal van dien dooden opstaan, en aanstonts versorgen, dat sy wederom tot hem vergadert werde in Galilea. Ja dat sijn verrijsenisse soo haast sal geschieden / dat hy haar / schoon verstroyt / nog sal voorgaan na Galileen.

Sijn voorwetenschap van hem heylig en heylsaam gebruykt.

§ 3. Het geene nu Jesus hier voorseyt / dat had alreede sijn grond in de Propheten: insonderheyd munt hier uyt de plaatse / welke de mond der waarheyd selve aantrekt. Zach. 13:7. Swaard, ontwaakt tegen mijnen Herder, ende tegen de man, die mijn medgeselle is, spreekt de HEERE der Heyrscharen; slaat dien Herder, ende de schapen sullen verstroyt werden, ende ik sal mijn hand tot de kleynen wenden. Wie is die Herder / welke de Heere der Heyrscharen noemt sijnen Herder, ende sijn medgeselle? als de Messias / die groote Herder der schapen / (Jes. 40:11. Ezech. 34:23.) dewelke geslagen soude werden / niet alleen met de roede, (Jes. 50:6. Mich. 4:13.) maar gelijk hier staat ook van het sweerd, dat is / van die gene die het sweerd der Justitie voeren. Rom. 13:4. En als dan souden de schapen verstroyt werden / 't geen ontstaan soude uyt een aanstoot en ergernisse / om dat sy aan haren Herder yets souden sien / 't geen haar van agter hem soude wegdrijven: maar echter onder die genade Gods / dat hy sijn hand tot de kleyne / om die weder te versamelen / wenden soude. Wanneer wy ook andere Propheten vergelijken / soo vinden wy meermalen / dat Jesu bekenden en vrienden dese verduystering souden ondervinden. Siet Psal. 38:12. 69:9. 88:9-19. Jes. 63:3-5. Dan. 9:26.

Het accoort van dese voorsegging met de Propheten.

2 Het

2. Het Historisch verhaal van de beginselen van 't lijden Jesu Christi, begrepen in 't tweede Hooft-deel van dit Capittel.

A. Jesu strijd, en overwinninge in 't Hofken.

Verss. 36-46.

Korte opening van 't regte verstand der woorden.

Vers 36. DOe ging *Iesus met haar in een plaatse* [of hoeve] *genaamt Gethsemane.* Waarschijnelijk soo geheeten van de olie persen, die aldaar uyt of opt geweest waren; waar door men de olie gewoon was uyt de olyven, die op den berg groeyden, uyt te drucken; en soo ten gebruyke te bereyden.

Dese hoeve was gelegen aan den voet van den Olijf-berg, hebbende in sijn beslag ook nog een Hofken, waar in Jesus dikmaal gewoon was sig in eensaamheyd te vertrecken, hebbende daar toe van den eygenaar een vryen toegang.

In dese hof ging Jesus, niet om hem selven daar te versteken (want het was sijn ordinaire plaatse des gebeds, dat Judas ook wel wist) maar om hier den strijd aan te vangen, en sijn vyanden op te wagten. Van dewelke hy niet en wilde gebonden zijn aan den dis, als etende en drinkende, maar op de plaatse van sijn gewoone devotie, daar hy was wakende tot vierige gebeden. In 't hof van Eden vont de Goddelijke geregtigheyd den eersten Adam schuldig en van de slang overwonnen; maar in dit hof Gethsemane vont de Justitie onsen tweeden Adam onschuldig, en na sijn strijd overwinnende, op dat hy nu voor de schuld in 't eerste hof gemaakt, hier in 't tweede op hem nam, om deselve wyders op Golgotha te boeten.

Ende seyde tot de Discipelen, Sit hier neder, tot dat ik henen gaa, ende aldaar sal gebeden hebben. De spreekwijse sit hier neder is een Hebreeuwsche maniere van spreken. Daar mede Jesus alleen wil seggen, dat sy daar soo lang blijven souden, en hem op wagten tot dat hy sijn gebed soude gedaan hebben. Siet Gen. 22: 5. Exod. 24: 14. Marc. 14: 34. Luc. 24: 49. Act. 18: 11.

• De HEERE Jesus was meermalen gewoon, als hy ernstige saken voor hadde, die hy in den gebede wilde voorstellen aan sijnen Vader, dat hy van hem selven alleen affonderde. Siet Matth. 14: 23. 't geen over-een-quam met sijn lesse. Matth. 6: 6.

Vers 37. *Ende met hem nemende Petrum, ende de twee sonen Zebedei.* Namentlijk, *Iacobum ende Iohannem.* Die drie was hy meermaals gewoon alleen in groote gevallen tot sig te nemen (Luc. 8: 51.) die hy ook met een bysonder voorregt en oogwit aanschouwers gemaakt hadde van sijne heerlijkheyd, (Cap. 17: 1-5. en welke met haar drien genoegsame getuygen waren van dit sijn lijden.

Begon hy droevig, ende seer beangst te werden. Het gront-woord ἀδημονεῖν, betekent de alderswaarste beklemtheyd, en beklemtheyd, die den mensche grouwelijk kan benauwen en besetten; al de ledematen doen t'sidderen, en de de gantsche persoon in hertstootinge brengen, als in de Dood.

Vers 38. *Doe sayde hy tot haar; Mijne ziele is geheel bedroeft.* Gr. Περίλυπος Rond-om bedroeft, van alle kanten met droefheyd beset en omringt/ tot ter dood toe. Soo drukt Iesus de klem nog nader uyt; dat sy hem het herte soo wrong/ dat de droefheyd magtig was om hem alleen te verstikken/ en het herte te breken.

Blijft hier, ende waakt met my. Want/ al konden sy geen troost aan Iesus toebrengen/ soo moesten sy nogtans waken, om getuygen te zijn van dit lijden, en uyt aanmerkinge van die swaarwigtigheyd des lijdens haar selven te schicken tot gebeden, om in dese ure der duysternisse de versoekinge af te bidden.

Vers 39. *Ende een weynig voortgegaan zijnde.* Ontrent een steen worp; Gelijk Lucas segt.

Viel hy op sijn aangesigte. Dat is: Op sijne knien met het aangesigte gebogen tegen de aarde: 't geen sy seer ligtelijk konden sien: om dat de volle Mane op der Joden Pascha de gantsche nagt bescheen.

Biddende ende seggende. Gelijk Paulus segt: Met een sterk geroep en tranen, Hebr. 5:7. Soo dat ligtelijk op dien afstand van een steen worp [in der nagt in welke allerleye klank en geluyd wyder afklinkt] dit Gebed van woord tot woord heeft konnen gehoort werden.

Mijn Vader, indien het mogelijk is. Dat is: Indien het kan geschieden/ behoudens uwe eere/ en ons verdrag/ dat wy besloten hebben in den Raad des vredes.

Daar zijn veele dingen mogelijk door Gods volstrekte magt/ die hy nogtans niet en kan doen van wegen sijne betamelijkheyd/ om dat het met sijn waarheyd en geregtigheyd niet en kan t'samen gaan: Als Iesus dan segt: Indien het mogelijk is; soo sluyt hy in sijne begeerte/ soo verre als het mogelijk was.

Laat dese drink-beker van my voorby gaan. Het is in Gods Woord seer gemeen kruys en lijden onder de benaming van een drink-beker voor te stellen. Siet Cap. 20:22.

Hier siet Jesus voornamentlijk/ op dat tegenwoordig gevoelen van droefheyd/ en die doodelijke beklemtheyd/ daar door sijn ziele soo bedwelmt was; mitsgaders ook op alle dien aanval van moeyelijke en swaare gedagten/ die sijn ziele overstolpten.

Hier ontrent versoekt hy/ dat dien drink-beker mag van hem voor-bygaan; dat is/ van hem weggenomen werden; dat die niet eeuwig by hem blijve; maar seer haast werde afgeweert/ in dier voegen/ dat ook sijn lighaam/ welk is sijn kerke/ deselve nimmermeer en smake. Paulus segt ook/ dat hy verhoort is in sijn gebed uyt die vreese, Hebr. 5:7. dat is/ uyt dese benauwtheyd. Christus en heeft dan de dood niet afgebeden; maar om een spoedig eynde van sijn strijd in alles wat mogelijk was/ en dat God hem na sijn dood/ wederom seer haast uyt die dood wilde verlossen.

Dog niet gelijk ik wil; maar gelijk gy wilt. Jesus buygt dan hier sijn wille onder de wille des Vaders.

By-aldien sijn natuyrlijke sugt om uyt die benaauwtheyd verligt te werden/ al te haastig en jagtig mogt zijn om de uytkomste; soo wil hy nogtans geensins/ dat die natuyrlijke sugt geschiede; maar de wille Gods des Vaders/ aan wiens bestieringe dat hy alles overdraagt.

Vers 40. *Ende hy quam tot de Discipelen: ende vontse slapende.* Na dat Iesus die luyde bede hadde uytgeroepen/ als met een eerste uytberstende sugt/ soo schijnt hy in meerder stilte en tranen sijn strijd te hebben voortgeset; ondertusschen vielen de Discipelen/ die de gantsche nagt gewaakt hadden/ en door

droefheyd suf en bedwelmt geworden waren / aan 't slapen.

Ende seyde tot Petrum, En kond gy-lieden dan niet een uyre met my waken? Petrus, die de grootste beloften gedaan hadde / wert hier bysonder aangegrepen: die soo veel uytgeboden hadde / wert alrede van swakheyd overtuygt / nu hem getoont wert / dat hy dit uyrtje, waar in Iesus soo streed / niet sonder slapen hadde konnen toebrengen; gelijk ook niet sijne mede-gesellen.

Vers 41. *Waakt ende biddet.* Dat is: Waakt om te bidden.

Op dat gy niet in versoekinge komt. In de stricken des Sathans op het onverhoetst verstrikt en raakt.

De Geest is wel gewillig. Na het wedergebooren deel overredet van haar pligt / en volveerdig / om my nimmermeer te verlaten.

Maar het vleesch is swak. Om wederstand te bieden; de overgeblevene genegentheden werden seer haast gaande gemaakt en ontstoken / om een schrik te nemen voor smaat en smerten: weest dan / wil hy seggen / soo gerust en onbesorgt niet / als of het geen de geest in uw gewrogt heeft / uw buyten gevaar stelde van versoeking; gedenkt / dat uw het vleesch nog by blijft (dat is de overblijfselen van de natuyrelijke verdorventheyd) en dat de versoeker veel ligt daar op met voordeel sal aanvallen / soo gy door waken en bidden niet op uw hoede zijt / om uwe Ziele tegen de aanstaande versoekinge te-wapenen / en te besetten met noodige gedagten.

Vers 42. *Wederom ten tweeden-malen heenen gaande bad hy.* Soo was dan Jesus als hy dus de toesigt nam op sijne Discipelen / nog niet ontheft van sijn Zielen-prang: in grooten strijd zijnde keert hy weder tot sijn oeffening en bad te ernstiger; betoonende / dat aan de eene zijde sijn liefde / die sulken sorg baarde over sijn Discipelen / hem bysonder prangde onder alle die benaauwtheden: en aan d' andere zijde / dat de flaauwigheden van sijn slaperige Discipelen in sijnen yver hem geen verslapping hebbē konnen veroorsaken / om 't werk van 's menschen verlossinge voort te setten.

Seggende: Mijn Vader, indien dese drinkbeker van my niet voor-bygaan en kan, 't en zy dat ik hem drinke. Dat is: Dewijl desen drink-beker soo geheel niet kan voor-bygaan / of ik moet hem eerst voor een wijl tijds drinken / en syn bitterheyd smaken.

Uwen wille geschiede. Uyt een dieper aanmerkinge van 't geene hy om onser sonden wille moeste smaken / soo toont hy hier een aanwas van sijn manhaftigheyd; nadien hy niet nog volstrekter uytspraak hier niet anders begeert / als dat de wille van sijnen Vader geschiede in dese harde strijd.

Vers 43. *Ende komende* by haar *vont hyse wederom slapende: want hare oogen waren beswaart.* Vol van vaak / en overwonnen door de slaap-sugt.

Vers 44. *Ende haar latende.* Aan haar plaatse: dog niet sonder een tweede opwecking en berisping / als blijkt uyt Marc. 14:20.

Ging hy wederom henen, ende bad ten derden-male. Hoe langer / hoe ernstiger / kragtig aanhoudende.

Seggende de selve woorden. Siet vers 42.

Vers 45. *Doe quam hy tot sijne Discipelen.* Na dat hy die strijd gestreden hadde / en God een Engel gesonden hadde / die sigtbaar tot hem quam uyt den Hemel / welke hem versterkt hadde. Luc. 20:43.

Ende seyde tot haar; slaapt nu *voort, ende rustet.* In den tijd / die daar nog overig is / soo lang als 't uw sal goetdunken.

Het zy dat Iesus haar daar mede raat /

raat / om sig na haar slaap-plaatse te begeven; dewijl het verpligt soude zijn / voor het overige van de nagt op sijn legerstede te rusten / als hier met Jesus te zijn. Het zy dat hy soo spreekt in ongenoegen en met een verontweerdiging van haar bedrijf.

Siet de uyre is na-by gekomen, en de Sone des menschen wert overgelevert in de handen der sondaren. Dat is: Der Heydenen. Siet Gal. 2: 15.

Vers 46. *Staat op, laat ons gaan.* Elk sijns weg / gy na de ruste / en ik na de banden.

Siet hy is na-by die my verraad. Hy was voor de deur van 't Hof / en terwijl Jesus nog sprak / quam hy al aan in 't gesigte der Apostelen.

Aanwijsinge van 't geene in desen strijd het kruyce Christi verstrekt tot heerlijkheyd.

§ 1. HIer siet men wederom de Goddelijke blijken van sijn alwetentheyd, en met een de ondersteuning van sijn Goddelijken arm: hy wist de plaatse waar dat de Verrader hem soeken soude / hoe na-by dat hy gekomen was; en wat succes dat sijn verraad soude hebben / dat men hem soude overleveren in de handen van sijne vyanden. Sie daar sijn Goddelijke voorwetenschap wederom ten toone gestelt. *Iesu alwetentheyd en almagt weder gebleken.*

Maar men sag ook in die strijd een wonderlijke kragt, welke hem ondersteunde; hier wiert hy overvallen van een beklemmende droefheyd / die magtig genoeg was hem het herte te breken; hier nam sijn strijd een aanvang / die soo hevig wiert / dat hy geen water / maar bloed sweete / by groote druppelen / die door haar swaarte ter aarden neder vloeyden: hier wiert hy geperst van alle kanten / van de erf-vyand besprongen / door inwendige worstelingen aangegrepen / door Gods hittige toornigheden verschrikt / van de vloek des wets / van de kragt der sonde / en de magt der duysternisse allenthalven omgeven. Dit geweld en droeg geen geschapen kragt op sulken wijse / soo hy niet en was ondersteunt door een in-woonende Godheyd.

§ 2. Seer gewillig komt hy ons voor in het op-gaan na dit strijdveld / en in 't onderwerpen van sijn wille onder de wille sijns Vaders: Seer heylig staat hy ons voor oogen in sijn gedrag / die soo vierig worstelde in den gebede, soo ootmoedig aanhout / soo vol van vertrouwen segt / Vader, mijn Vader; soo onvermoeyt sijn smeekingen verdubbelt / en dat alle verstand te boven gaat / in soo harden sake egter niet anders begeert / als dat de wille Gods geschiede. Die ondertusschen soo vol van bekommeringe was over sijne Discipelen / dat sy dog mogten bidden om in geen versoekinge te komen. *Sijn gewilligheyd in 't lijden en heylig gedrag.*

§ 3. Als Jesus soo gebeden heeft / indient mogelijk is, laat desen drink-beker van my voor-by gaan. Soo en heeft hy geensins blijk gegeven / als of sijn standvastigheyd en kloekmoedigheyd was aan 't wankelen. Want nadien hem de alderbitterste drink-beker was voorgestelt om te drinken / hoedanig noyt eenig mensche hoe wreet mishandelt op aar- *Ioodsche tegenwerpingen opgelost.*

aarde geproeft heeft / een drink-beker met den droessem van Gods gramschap opgevult / soo was het rede / dat hy blijk gaf van des selfs bitterheyd / en sig gevoelig van die overmate van smerten betoonde; biddende / dat deselve van hem mogte werden overgedragen en weggenomen: maar voor de rest stont sijn liefde / sijn trouwe en sijn geloove pal / sonder in het minste te verwijcken van sijn vastigheyd. Ook heeft Jesus met dese bede niet gehandelt tegen den eysch van Godvrugtigheyd en heyligheyd. Want de alderheyligste mensche gedrongen door de liefde van sijn behoudenisse / konde niet nalaten te verlangen na sijne bewaringe / en sonder eenige foute van wanhoop of uytsporigheyd aldus bidden / dat God hem al die verligting en spoedige verlossing beliefde te geven / die behoudens sijn regt en betamelijkheyd in 't verlossen der Uytverkoorene aan de borge konde toegestaan werden.

En getoont dat dit alles is aan de Christus geschiet na de Schriften.

§ 4. En dit moet niemant vremt doen / dat de Messias de Soone Gods in sulken beklemden droefheyd geworpen word; nadien hy ons in de schriften der Propheten al dikmaal in sulken staat is voorgestelt / wanneer hy ons vertoont werd als om onse overtredingen verbrijselt. Psal. 22: 15-16. Benauwtheyd is my na-by: want daar en is geen helper... Ik worde uytgestort als water, in tranen en bloedig sweet. Mijn herte is als was, dat in beswijmingen schijnt te sullen versmelten. Het is gesmolten in 't midden mijns ingewants. Mijn kragt is verdroogt als een pot-scherf, en mijne tonge kleeft aan mijn gehemelte, gy legt my in het stof des doods. Voet daar by Psal. 38: 3, 4. Uwe pijlen zijn in my gedaalt, en uw hand is op my nedergedaalt; daar en is niet geheels in mijn vleesch van wegen uwe gramschap; Daar is geen vrede in mijne beenderen, van wegen mijne sonden; die ik / namentlijk / als borge op my genomen hebbe. Siet ook Psal. 69: 1, 2. en 88: 4, 5. 15, 16.

En dat hy 't gedragen heeft soo als de Christus betaamt na de Schriften.

§ 5. Dat hy de eeuwigduyrigheyd van die benaautheyd afbid / en de uytkomste tot sijn behoudenisse begeert soo haast te sien als mogelijk is / dat is een bede daar in hy dikmaal is gerepresenteert in de Psalmen. Psal. 16: 1. Almagtig God behoud my, want ik neem tot uw den toevlugt. Psal. 22: 2. Mijn God, mijn God waarom hebt gy my verlaten? verre zijnde van mijner verlossinge, van de woorden mijnes brullens, Psal. 40: 12. Wert de smeekinge van hem / die hy uyt dien ruysschenden kuyl en uyt dat modderig slijk opstont / aldus beschreven / Ik seyde: Gy sult uwe barmhertigheden immers van my niet onthouden; laat uwe weldadigheyd en trouwe my geduyrig behoeden. Want quaden sonder getal hebben my aangetroffen: mijne ongeregtigheden (die ik in de borgtogt op mijne rekening nam) hebben my aangegrepen, dat ik niet heb konnen sien, sy zijn menigvuldiger dan de hayren mijnes hoofts, ende mijn herte heeft my verlaten. Het behage uw Heere my te verlossen. Haast uw tot mijne hulpe. Voet daar by Psal. 69: 1. Verlost my, ô HEERE, want de wateren zijn gekomen tot aan de Ziele. In sijn selfs onderwerpinge soo heeft hy metter daad gesept: Gy zijt de Heere Psal. 16: 1. en de Heere geduyrig voor hem gestelt. Psal. 16: 8. ja heeft hy verklaart dat hy gekomen was / om sijns Vaders wille te doen / volgens Psal. 40: 8, 9.

B. Je-

B. Jesu gedrag ontrent Judas verraad, en 't vangen der gener, die den Grooten Raad dienden.

Verss. 47-56.

Korte opening van het regte verstand der woorden.

Vers 47. E*Nde als hy nog sprak, siet, Iudas een van de twaalve quam.* Siet vers 14.

Ende met hem een groote schare. Bestaande uyt een bende Krijgs-knegten, ende eenige dienaars van de Overpriesters, en Pharizeen. Joh. 18: 3.

Overmits de Romeynen den Tempel uyt 't Slot Antonia bewaakten en bewaarden, en in groote Feesten sorge droegen, datter geen oproer ontstont; soo hadden sy daar altoos Krijgs-knegten aan de hand, die hier van de Joden gebruykt werden om Jesum te besetten, ten eynde sy haar desseyn sonder oproer mogten uytvoeren.

Van de dienaars der Over-priesters en Pharizeen lesen wy ook Joh. 7: 32, 45, 46. Act. 5: 22, 26. De welke stonden onder het gebied van den Hooft-man des Tempels.

Met sweerden en stocken. Welke waren ligte wapenen; misschien de sweerden aan de Krijgsknegten, en de stocken aan de dienaars van den Raad, die de wagte des Tempels waarnamen, eygen; Gelijk men wel meer knodzen vint onder de wapenrustinge der volkeren.

Gesonden *van de Overpriesters en Ouderlingen des volks.* Dat is: Door order van den Grooten Raad.

Vers 48. *Ende die hem verriet, hadde haar een teken gegeven.* Maar hy dat de dienaars en Krijgs-knegten Jesum souden kennen, die dese Heydenen mogelijk onbekent, en den Joden wegens de schaduwen des nagts ook soo naauw onderscheydbaar niet en was.

Seggende, Dien ik sal kussen, deselve is't: grijpt hem. Het kussen was van outs by Joden en Heydenen een gebruyk, 't geen men met een ernstige groet dede t'samen gaan. Siet Gen. 29: 11, 13. Exod. 4: 27. 18: 7. Rom. 16: 16. &c.

Hier nu recommandeert Judas aan haar, dat sy den selven souden grijpen, en maakt deswegen dit teeken van liefde tot een leuse van 't verraad, 't geen in Joab als een verfoeyelijk schen-stuk weert aangeteekent. 2 Sam. 20: 9. Het kan zijn, dat de Verrader heeft gehoopt onder dien schijn te sullen konnen schuylen, dat Jesus [die soo groote proeven van sijn kragt alomme gegeven hadde] sig selven wel soude redden uyt hare handen; en daarom recommandeert hy alle voorsigtigheyd en vlijt, op dat men hem sijn loon niet en quame te betwisten, als of hy sijn belofte niet en hadde voldaan: en soekt onderwijlen die vriendelijke gestalte voor te wenden, om by Jesus in gunste te blijven.

Vers 49. *Ende terstont komende tot Iesum, seyde hy: Weest gegroet Rabbi.* Hy noemde hem Rabbi (vergelijk Matth. 23: 7.) om dat hy als nog by Iesus voor sijn Discipel wil aangesien zijn.

Hy wenscht hem alle blijdschap, na de gewoonte van groeten in dien tijd, seggende met het gemeene formulier Χαῖρε. Weest verheugt. Dat is, weest gegroet. Siet Matth. 28: 9. Luc. 1: 28. Ioh. 19: 3.

Ende hy kuste hem. Als een uytdruksel en teken van liefde, maar 't gene hy tot een

een baniere van verraad had opgeregt.

Siet/ soo wilde hy nog schijnen Jesum lief te hebbe/ en hier te komen als een vriend/ die Jesum waarschoude voor de optogt sijner vyanden/ welke hy/ maar te spade hadde konnen gewaar werden/ en die hem nu op de hielen waren gevolgt: willende Judas in allen schijn daar voor aangesien zijn/ dat hy wel genegen was/ en ook getragt had Jesum sijn Meester eerder en by tijds te waarschouwen: maar dat hy de vyanden/ van wegen haar stercke mars en aantogt/ niet hadde konnen voorkomen.

Vers 50. *Maar Iesus seyde tot hem: Vrient!* Of. Geselle. Siet Cap. 20: 13.

Waar toe zijt gy hier? Of zijt gy daar toe hier? Andere Euangelisten voegen daar by: verraad gy de Sone des menschen met een kus?

Hoe seer dat Judas sijn raadslagh hadde bedekt/ soo wiste egter Jesus dat te ontdecken/ als eene die de herten en de nieren kent; de welke met korte woorden/ maar kragtige/ 't geweten treft van Judas/ en hem met een verontweerdiging aansegt. Gy, die mijn weg-geselle waart/ zijt gy daar toe hier? om de Sone des menschen, de verwagte Messias te verraden? o trouweloosheyd! en wel onder schijn van vrientschap te verraden met een kus?

Doe quamen sy toe, en sloegen de handen aan Iesum, ende grepen hem. Sy grepē hem, die sy te vooren niet houden konden/ om dat sijn uyre doenmaals nog niet gekomen was. Joh. 7: 44-46. Maar nu was het de uyre der magt der duysternisse.

Vers 51. *Ende siet, een van de gene die met Iesu waren.* Met namen Petrus.

De hand uytstekende, trok sijn sweerd uyt. Het sweerd, dat hy aan sijn gordel droeg: gelijk de Joden om de onveiligheyd der wegen in dien tijd al meer gewoon waren/ en die van de secte der Esseen, die buyten de Steden woonden/ uyt dien hoofde alle gewapent gingen om de Struyk-roovers te konnen van haar afweeren.

En slaande de dienstknegt des Hoogenpriesters, hieuw sijn oore af. Of. Nam sijn oorken weg: Sonder twijffel hem meynende de kop te klooven/ soo mislukt sijn slag/ en treft alleen het regter oor van desen dienstknegt/ diens name was Malchus.

Vers 52. *Doe seyde Iesus tot hem: Keert uw sweerd weder in sijne plaatse.* En steekt het op.

Want alle die het sweerd nemen. Al wie bestaat/ om yemant op sijn eygen hand te dooden/ sonder daar toe geroepen te zijn/ die neemt het sweerd; nademaal het sweerd den Overheden/ en die van haar gestelt zijn/ alleen is toebetrouwt/ en dat geen Onderdaan vermag tegen de Justitie in opstant te komen/ of eenige straffe met het sweerd te oeffenen/ sonder, order van de Hooge magt.

Sullen door het sweert vergaan. Dat is: In handen van de Justitie vallen, en als doods schuldenaars gestraft werden: dewijl soodanigen roekeloosen bedrijf strafbaar is na de Wetten. Siet Gen. 9: 6.

Vers 53. *Of meynt gy dat ik mijnen Vader nu niet en kan bidden.* Nu ik in desen staat gekomen ben. Meynt gy/ dat ik my nu niet soude konnen addresseren by mijn Vader, die in voortijden op mijne gebeden my tegen alle vyanden soo kragtig heeft bewaart/ en van alle gevaren soo gunstig verlost?

Ende hy sal my meer als twaalf legioenen Engelen bysetten. Dese spreekwijse speelt op de krijgs-gewoonte der Romeynen; wiens Heyr-legers bestonden uyt legioenen, welkers getal in verscheyden tijden seer verscheyden was: ontrent dien tijd/ wiert een legioen: wanneer sy volkomen was/ begroot op ses duysent

sent Voetknegten/ en drie hondert Ruyters: soo dat twaalf legioenen een Heyr van tweeënseventig duysent Voetknegten/ en sesendertig hondert Ruyters uytmaakten. Vid. Lipsium de militiâ Rom.

Het gebreekt onse God aan geen hulp-troepen; sijn Engelen staan voor hem in een groot getal. Deut. 33:2. Dan. 7:10. Hebr. 12:22.

Indien ik dan/ wil Jesus seggen/ mijne vryheyd sogt/ en de dood te ontgaan/ gelooft my/ dat ik uw hulpe niet van nooden hadde: het behoefde my maar een woord te kosten/ en ik soude van mijn Vader de assistentie van sijn veele duysenden Engelen konnen afbidden: die magtige Helden zijn/ en die wel eer groote Heyrkragten hebben konnen verslaan.

Vers 54. *Hoe souden dan de Schriften vervult worden?* De Schriften des Ouden Testaments, daar in dat God sijnen Raad heeft bekent gemaakt/ en die door de uytkomste moeten vervult werden/ by-aldien dat God waaragtig sal zijn.

Soo ik nu door 't sweerd van menschen of door Engelen hulp my bevrijde van dese banden en van de dood/ hoe konnen dan de Prophetien haar vervullinge krijgen?

Die seggen: *dat het alsoo geschieden moet.* Dat de Verlosser Israels alsoo moet gehandelt werden.

Vers 55. *Ter selver uyre sprak Jesus tot de scharen.* Die hier nu quamen/ om hem te binden en weg te leyden.

Gy zijt uytgegaan, als tegen een moordenaar. Of struyk roover; die om sijnen roof te bejagen/ moorderyen aanrigt. Hoedanige menschen te dier tijd seer veel gevonden wierden; soo dat de wegen daar door onveylig waren/ en dikmaal door een uyttogt van Krijgsknegten van dat gespuys moesten gesuyvert werden.

Met sweerden en stocken. En derhalven gewapent/ als of gy-lieden tegen gewapende rebellen en muytijns een uytval gingt doen.

Om my te vangen. Sommige lesen dese woorden vragens wijse. Siet Marc. 14:48. Als of Jesus seyde: Wat beweegt uw/ om tegen my met sulken wapenrustinge uyt te gaan/ en met sulken bende/ even als men gewoon is tegen een moordenaar? Wat was het van nooden/ soo veel beweging te maken om my te vangen? daar toe gy soo veel occasie/ en soo veel beter gelegentheyd gehad hebt.

Dagelijks [of by daag,] *sat ik by uw, leerende in den Tempel.* Na de gewoonte der Joden saten de Leeraars, als sy spraken tot het volk (siet Matth. 5:1.) in den Tempel, dat is/ binnen de ring-muyren van den heyligen Berg/ dewelke rond-om gebouwt was met galderyen/ kameren en opperzalen/ die altemaal onder de naam van den Tempel betrocken werden.

Aldaar vont men gelegentheyd/ om het volk te leeren: want daar was ook een Synagoge gebouwt op den Tempelberg, gelijk de Joden getuygen: en in de portalen en kamer-vertrecken vond men overvloedige gelegentheyd om een schare te onderwijsen.

En als Iesus aldaar leerde by daag, 't geen hy dikmaals dede/ soo was hy by haar, beslooten binnen hare wagte. Waarom het onnoodig was soo veel moeyte om hem te doen in der nagt.

Ende gy en hebt my niet gegrepen. Doe uw de gelegentheyd soo veel nader aan de hand was/ en gy my/ indien ik qualijk leerde amtshalven haddet behooren te grijpen/ daar ik sat en leerde/ daar ik sonder wapenen verscheen; wat was het van nooden my hier soo in de wapenen te soeken? en uwe wapenen soo ontijdig te misbruyken?

Of was het om dat men de kragt van mijne Leere niet en kon wederstaan / en dat het volk my daarom hielt voor een Leer-meester der waarheyd? en dat gy breesdet / en nog breest voor bewegingen van oproer? soo ontdeckt Jesus de gedagten van den Raad / en geeft met een in bedenking haar quade proceduren.

Vers 56. *Dog, dit alles is geschiet.* Dat gy in sulken fatsoen komt my grijpen/ en dat uw sulks wert toegelaten/ om tegen my te komen/ als tegen een moordenaar en quaad doender.

Op dat de Schriften der Propheten souden vervult worden. Wiens voorseggingen in allen schijn / en in alle omstandigheden moeten werden bewaarheyd.

Doe vlugteden alle de Discipelen, hem verlatende: Waar mede sy dan waar maakten / 't geen Jesus van haar voorsegt hadde / dat sy alle aan hem ge-ergert souden werden : ja verstroyt henen gaande hem souden alleen laten. Ioh. 16: 32.

Aanwijsinge van 't gene in dit vangen van Jesus egter de leere van Jesu kruyce kan verheerlijken.

Dat Jesus gewillig is gekomen in banden.

§ 1. Indien het elders uytblinkt / dat de vyanden onsen Simson niet en hebben overmogt om dat hem kragt ontbrak ; maar om dat hy door eygen gewilligheyd de armen van sijn kragt hadde ingetrocken [om de wille van sijn Hemelsche Vader te voldoen / en 't werk van onse verlossinge uyt te voeren] het blijkt in dese geschiedenisse ; daar men hem eerst siet geraken in handen en banden van dese Krijgs-knegten Want 1. doe hem sijne Apostelen wilden beschermen/ weygerde hy haar hulp / en bestrafte den voorbarigen. 2. Doe hy de hulp-troupen van Engelen kon versoeken van den Hemel / en dat hy meer als twaalf legioenen van die Goddelijke Lijf-trawanten had konnen afbrengen tot sijn verlossinge/heeft hy deselve niet eens begeert. 3. Doe hy sijn eygen kragt ['t geen de andere Euangelisten aantekenen] betoonde / in 't herstellen van dat afgekapte oor ? en in 't nedervellen van dese Krijgs-knegten ter aarde door een enkel woord sprekens/ heeft hy de kragt egter niet eens bestaan te beproeven / als sy hem grepen / maar sonder wederstand sijn handen overgegeven aan de boeyen. Wie en siet niet / dat dit een gewillige intrecking was van sijn eygen kragt?

De wettelijkheyd van die wille.

§. 2. In welke wille wy moeten erkennen de hoogste wettelijkheyd en heyligheyd : hy wiste dat het nu was de uyre der magt der duysternisse : Luc. 22: 53. seggende : Dit is uwe uyre en de magt der duysternisse, waar in dat God alle occasien aan haar liet gelucken om haar desseyn in 't werk te stellen : en dat wel ten dien eynde : op dat sijnen raad rakende de verlossinge van 't menschelijke geslagte door den beloofden Goël/ die hy in de Prophetien ook had ontsloten en bekent gemaakt/ in dese uyre / daar toe bestemt / soude uytgevoert werden : En daarom segt Jesus , dat hy hem selven wel soude konnen behouden uyt de handen van dese menschen / die nu quamen om hem te grijpen: gelijk hy tot meermalen toe / doe sijne uyre nog niet gekomen was / haar was ont-

gaan:

gaan: maar dat hy die weg nu geensins wilde inslaan; om dat hy wilde / dat nu de Prophetien vervult souden werden / die seggen, dat het alsoo geschieden moet. Dat de verlossinge Israels op soodanigen wijse moet in sijn werk gaan. In de Prophetien hadde God sijn wille dies aangaande verklaart / en siet hier Jesus: (volgens 't geen wy lesen Psal. 40: 7, 8. 9.) Gy en hebt [segt hy / in sijn Geest tot sijnen Vader] geenen lust gehad aan slagt-offer en aan spijs-offer: gy hebt mijn de ooren doorboort: brand-offer nog sond-offer en hebt gy niet ge-eyscht. Doe seyde ik, Siet ik kome: In de rolle des Boeks is van my geschreven. [Daar hebt gy uwen eysch bekent gemaakt / en belooft / dat ik komen soude / om het ware soen-offer op te offeren.] Ik hebbe lust, ô mijn God! om uw welbehagen te doen. Hy wist de wille van sijn Vader, en daarom is sijn gewilligheyd gehoorsaamheyd. Hy wist het besluyt van sijn Vader, en daarom was sijn gewilligheyd een onderwerping onder de gestrenge hand Gods. Hy wist sijn verbintenisse in den raad des vredes / en daarom was sijn gewilligheyd / getrouwigheyd / om onse sake niet te verlaten. Hy wist het welbehagen van sijn Vader / als die daar in een groote vertooninge beoogde van sijne genade en barmhertigheyd / die in sijn heerlijkheyd als prijswaardig door dit middel soude doorschijnen; en daarom was sijn gewilligheyd een soeken van Gods eere / tot verheerlijking van sijnen Vader. En dewijl het God behaagt hadde / dese sijne wille / raad en besluyt / als een blijk van sijn groote liefde en genade door sijne dienstknegten de Propheten te laten verkondigen / en door die hope soo veele zielen te laten vertroosten; soo was dese gewilligheyd van Jesus ook een besorginge tot maintinu van de eere van Gods waarheyd. En daarom soo wettelijk en regtveerdigt hy sijn weereloose gewilligheyd tot tweemaalen uyt die consideratie / dat de Schriften moesten vervult werden; eens die reden by brengende tot gerust-stellinge van sijne Discipelen. En andermaal tot overtuyging van sijne vyanden / op dat die mogten weten waarom haar dit exploit gelukte / en waar toe dat hy hem selven overgaf? Namentlijk / om dat gene aan hem te doen / 't geen de raad Gods te voren bepaalt hadde / dat aan de verlosser Israels geschieden soude.

§ 3. Indien wy met de Prophetien selve ook raad-plegen / wy sullen bevinden / dat Iesus met waarheyd heeft gesegt; dat volgens de schriften alles alsoo geschieden moeste. En dat door 't geene alhier geschiet is veele schriften der Propheten zijn vervult geworden: want / I. Dat eene uyt de twaalven hem verriet. II. En dat de overige hem verlieten / hebben wy al te voren aangewesen voorseyt te zijn in de schriften / elk op sijn plaatse. III. Dat wy nu hier Iesum sien omringt met een bende / gegrepen en gebonden; dat is / het gene wy hem hooren klagen. Psal. 22: 13, 14. Veele varren hebben my omcingelt, sterke stieren van Basan hebben my omringt. Sy hebben haren mond tegen my opgesperret. De verscheurende en brullende leeuw. Hier heeft de klagte plaats / dewelke de Geest in sijn mond legt. Psal. 88: 9. mijne bekende hebt gy verre van my gedaan, gy hebt my hen tot eenen groo- Den eysch der Prophetien hier in voldaan.

grooten grouwel gestelt: ik ben besloten, ende en kan niet uyt komen; besloten in de magt en banden der vyanden. Soo komt ons ook de Koning voor als gebonden. Cant. 7: 5. En als de gevangene. Jes. 10: 4. In de benauwinge, als hy in hegtenisse soude genomen zijn. Jes. 53: 8. IV. Sijn klagte / dat men hem / die dagelijks onder haar leerde / en doe niet en greep / nu op het lijf viel als een quaat-doender / komt over-een met het geene wy lesen: Zeph. 3: 3-5. Hare Vorsten sijn brullende leeuwen in 't midden van haar: hare Rigters zijn avont-wolven: hare Propheten sijn ligtveerdig, en gantsch trouweloose *mannen*: hare Priesters verontreynigen het heylige. Sy doen de Wet gewelt aan. De HEERE, die regtveerdig is, was in 't midden van haar, hy deede geen onregt: alle morgen bragt hy sijn regt aan 't ligt, daar en ontbrak niet. Egter weet de verkeerde van geen schaamte. Soo hebben sy den Rotzsteen hares heyls smadelijk gehandelt. Deut. 32: 15. Als eenen / dien een Belials stuk aankleefde. Psal. 41: 9. Hem rekenende met de gene, die in de kuyl of kerker / om haar misdaden nederdalen. Psal. 88. V. Dit was sijn versmaatheyd, sijn schaamte en *sijn schande*, die hy moeste dragen / als hy in hegtenisse wiert gelegt / Psal. 69: 20. *Alsoo moeste* dan de Christus lijden / en gegrepen werden ter Dood.

De regtveerdigheyd van Jesu sake in eenige omstandigheden uytschijnende.

§ 4. Maar / boven dit alles soo komen hier ook geen duystere blijken doorstralen van de regtveerdigheyd van Jesu sake. 1. Judas speelt hier de rol van een geveynsde vriend / valt Jesum om den hals / groet en kust hem. Een bewijs / dat hy sig als nog schaamde over syn bedrijf: en een blijk van een trouweloos en eer-vergeten mensche / die sijn bedrijf geensins konde verantwoorden voor sijn Meester / en tegen hem niet en dorst bestaan in 't gerigte te komen: gelijk hy noyt en verschijnt onder de beschuldigers; maar namaals door het gewelt van sijn conscientie komt tot sijn voorspraak. 2. De schare quam na buyten de stad by nagt / met wapenen en een groot aantal van krijgsknegten / die by daag hem niet en grepen in den Tempel. Wat reden was 'er / om sulke Proceduren te houden? was hy een valsche Leeraar / die 't volk verdoerde / soo moest men hem voor het volk hebben wedersproken en beschaamt gemaakt / sijn persoon in versekeringe genomen / en soo de sake Gods opentlijk gehandhaaft: Of vreesde men de scharen? soo moet volgen / dat hy al groote qualiteyten hadde / en veel treffelijke dingen gesproken en gedaan / dat hy soo veel gunste vont by het volk: soo heeft het sijn bedenkinge al / dat het met den Raad van dien tijd / die soo bedektelijk te werk ging / en van veel boose stukken besaamt was / wel niet heel pluys was? 3. Maar soo wy op Jesum sien: A. soude hy een valsche Propheet zijn / die even op dit uyr soo waaragtig bevonden wiert in soo veele voorseggingen? dat Judas hem verraden / sijn Discipelen hem verlaten / de sondaars hem grijpen en overleveren souden; en dat altemaal in dese selve nagt. Het woord was nog maar nauwelijks uyt de mond / hy is naby die my verraat: en op sijn kussing / weet hy hem te seggen: dat hy de kus tot sijn leuse gestelt hadde. B. Soude hy een afval gesogt hebben te maken van het volk / en haar aangeset hebben

te-

tegen de weereltlijke magten / die de selven in eygen persoon soo eerde? als de selve tegen hem opquam / soo gehoorsaamde? die hem met den swaerde wilden verdedigen / soo bestrafte en bedreygde? ja in desen stant nog staande hielt / dat die tegen de wettelijke magt het sweerd opnam / door het sweerd vergaan soude? C. Kan men anders / als alles goets gevoelen van een man van soo heylige bewegingen in 't midden van sulken overval? Hy verdraagt / ende en schelt niet tegen sijne vyanden: ja hy zegent de gene / die hem vervolgen: en geneest de afgehouwen oore van den dienst-knegt des Hooge-priesters / die in dese sake sijn bitterste vyand was / en het grootste bewind hadde. Wat reden dan / dat wy niet en souden gelooven / dat Iesus in desen allen heeft vervult het noot-lot van de Christus?

C. De quade Proceduren tegen Jesum gehouden in de zale van Cajaphas.

Verss. 57-68.

Korte opening van het regte verstand der woorden.

Vers 57. D*Ie hem nu gevangen hadden leyden hem henen tot Cajapham den Hoogen-priester.* Siet boven vers 3.

Joh. 18: 13. Staat / dat sy hem eerst bragten tot Annas, de Schoon-Vader van Cajaphas: die een man was van groot gesag en meerder agting / als Cajaphas: in wiens huys hy schijnt gebragt by provisie / tot dat de Raad by een was / om daar voor gestelt te werden: die dan by een komende in de zale van Capjaphas, soo is Jesus voort opgebragt tot Cajapham den hoogen-priester, daar hy met den Raad vergadert was: want soo volgt 'er.

Alwaar de Schriftgeleerden en Ouderlingen vergadert waren. Uyt vers 59 blijkt / dat de geheele Grooten raad aldaar by een was.

Vers 58. *Ende Petrus volgde hem van verre.* Uyt de vlugt wederkeerende; waar in hy die omsigtigheyd gebruykte / dat hy hem selven hielt buyten het gesigte van de krijgs-knegten / diens kourse hy ligtelijk in de nagt van verre konde bespieden / als hy het ligt van hare fackelen en lanteernen in 't oog hielt.

Tot aan de zale des Hoogen pristers. Alwaar men hem inbragt / zijnde deselve plaatse / daar in sy vers 3. beraadslaagden om hem te dooden.

Ende binnen gegaan zijnde. Daar hy toegeraakte door yemants hulpe / die met den Hoogen-priester bekent was. Joh. 18: 16.

Sat hy by de dienaren, om het eynde te sien. Begeerig zijnde om te weten hoe het met sijn meester / die hy nog lief hadde / soude afloopen: en onder die hope / dat hy onder dese dienst-knegten wel ligt onbekent soude blijven.

Soo was dan Petrus hier; die namaals ook heeft konnen getuygen van alles / wat hy hier gehoort en gesien hadde.

Vers 59. *Ende de Overpriesters, ende de Ouderlingen, ende den geheelen Grooten Raad.* Die hier in de holle nagt by een waren / alleenelijk om tegen den morgenstont de bereydselen te maken voor het ge-

gerigte om als dan hare sake te konnen besorgen: en blotveerdige uytspraak doen tot syn veroordeelinge.

Sogten valsche getuygenisse tegen Iesum. De Joden hielden gantsch andere Proceduren tegen een valsche Propheet/ als tegen een andere misdadige: want daar sy met sulke doodschuldenaars handelden aan de barmhertige zyde/ daar meenden sy in 't tegendeel/ dat hun alles bystont tegen een valsche Propheet: dat het niemant was geoorloft te spreken tot sijn verdediging/ maar wel tot sijn beswarenisse: en daarom keeren sy haar ten eersten tot het opsoeken van getuygenisse/ daar op sy haar doodvonnis mogten grondvesten; dog hier in was de boosheyd groot/ dat sy sogten valsche getuygenissen. Siet Fagium over Deut. 17: 8.

Op dat sy hem dooden mogten. Gelijk sy beslooten hadden om hem te dooden/ soo sogten sy eenig schijn van regt/ op dat sy het konden voor de werelt verantwoorden.

Ende en vonden niet. Immers soodanige getuygenisse niet/ waar uyt hy voor schuldig aan een doodschult konde uytgesproken werden.

Vers 60. *Ende hoewel daar veele valsche getuygen toegekomen waren.* Die met soodanigen voornemen waren opgekomen/ om Jesum te beswaren met haar getuygenisse.

Soo en vonden sy dog niet. Dat hem een oorsaak kon zijn des doods: om dat (gelijk Marcus segt:) Hare getuygenissen niet eenparig [of liever/ gewigtig genoeg] waren: want het Grond-woord [illegible] betekent even-gelijk, en wert somtijds genomen voor een evenwigtigheyd, waar door dat de schult even zy aan de beoogde straffe/ en elk ander gelijkmatig.

Vers 61. *Maar ten laatsten quamen twee valsche getuygen.* Twee getuygen eyst de wet ten minsten in 't gerigte; siet op Math. 18: 16.

Hier komen wel twee getuygen, maar valsche.

Die verklaarden yets gehoort te hebben/ 't geen van Iesus noyt in die meyninge gesproken was/ welke tot sijn beswaringe wiert aangedrongen; waar in dan de valsheyd bestont van haar getuygenisse.

Ende seyden, Dese heeft gesegt: Ik kan den Tempel Gods afbreken, ende in drie dagen den selven opbouwen. Siende op 't gene Johannes verhaalt Cap. 2: 19. Daar hy nogtans sprak van den Tempel sijns Lighaams; en met de woorden/ breekt desen Tempel af, te kennen gaf wat de Joden doen souden: en geensins wat hy doen konde ontrent het afbreken van dien Tempel: Het was dan sijn meyninge niet/ gelijk het ook sijn woorden niet en waren/ te seggen: Ik kan den Tempel Gods die tot Jerusalem gebouwt is/ afbreken.

Maar gy lieden sult desen Tempel willen afbreken (namentlijk den Tempel van mijn lighaam; waar in de volheyd der Godheyd woonde Col. 2: 8.) en dat sal uw vergunt werden; dog in soo verre/ dat het selve niet en sal blijven in uwe magt/ overmits ik den selven in drie dagen wederom sal opregten, als ik mijn gekruyçigde lighaam van den dooden sal opwekken.

Vers 62. *Ende de Hooge-priester opstaande.* Die andersins na de gewoonte van de Rigters ook geseten was in de vierschaar.

Dit opstaan gaf hier een blijk van sijn groote drifstigheyd. De gretigheyd om Jesum te verstricken/ en de angst/ dat sy geen stoffe souden konnen vinden/ om de Romeynen te bewegen tot de uytvoering van haar besluyt des doods/ verwekken sulke groote bewegingen in dit bitter gemoed/ dat hy daar door

huy-

buyten sijn postuyr verrukt wert.

Het schijnt ook/ dat hy daar mede van die tale een Gods lastering maken wil/ want de Joodsche Wetten gebieden de rigters op te staan/ wanneer sy uyt de mond der getuygen eenige Gods-lasteringe tot yemants beswaringe hooren voortbrengen. V. Sanhedrin cap. 7.

Seyde tot hem: En antwoort gy niets? Bemerkende/ dat Jesus traag was in 't antwoorden; en hoopende door sijn spreken yets nader uyt te visschen: soo soekt hy hem tot spreken te brengen.

Wat getuygen dese tegen uw? Hy maakt dan over dit getuygenisse groot misbaar als of 'er een sware misdaad was aangewesen.

Vers 63. *Dog Jesus sweeg stille.* Dewijl het onnoodig was daar op te antwoorden. Want sijn verantwoording was te vergeefs geweest; sy en souden daar na niet hebben willen luysteren/ als om hem te verstricken. Sijn eygen meyninge te willen verpleyten scheen op een knibbel stof te sullen uytkomen: En of 't al waar was/ 't geen sy getuygden/ hy kon haar dat wel toestaan; wat was daar aan missept: of wat besluyt wilde men daar uyt op maken: om hem voor een Gods-lasteraar te doen passeren? Was dat een vreemde sake/ dat de Messias den Tempel afbrekende/ in drie dagen weder konde opregten? of waar in lag hier de misdaad/ die hem tot een dood-schult konde strekken?

Ende de Hooge-priester antwoordende, seyde tot hem. Komende op een andere saak/ terwijl hem dit voorgaande niet wil gelucken.

Ik besweere uw by den levendigen God. Dit doet hy quansuys als Rigter/ hy stelt de patient op een eed/ na de Wet Lev. 5: 1. om van hem de meyninge sijns herten af te persen/ en alsoo de reden te vinden/ daar op sy het voorgenomen dood vonnis quamen te grontvesten.

Dat gy ons segt, of gy zijt Christus de Sone Gods? Seer wel voegt de Hooge-priester uyt Psal. 2: 2. 7. dese dingen by een; Christus de Sone Gods. Want dat was buyten allen twijffel/ dat de Christus in de Prophetien voorkomt onder die eer-naam van Gods Sone.

Maar daar over wil hy komen in geschil; of Jesus hem-selven hier derft uytgeven voor die Christus, die van David wert voorgestelt, als de Sone Gods? en by-aldien hy sulks quam te belijden; soo meent hy stof te sullen vinden/ om hem aan de eene of andere kant schuldig te maken: want dese vrage is slegts preliminaar en een voor-looper om plaats te maken tot sulke stricken/ als hy by hem selven voorgenomen hadde.

Vers 64. *Iesus seyde tot hem: Gy hebt het gesegt.* Siet vers 25. Soo doet hy dan nu hier/ besworen zijnde/ ronde belijdenisse van dese waarheyd: en dit is de waarheyd/ die hy gesint is met sijn dood te verzegelen.

Uyt de beschuldigingen en konnen sy niet vinden; de eenige saak dan/ die tot sijn beswaringe wiert gebragt/ was dese questie/ of Jesus was de Christus?

Dog ick segge u lieden, van nu aan sult gy sien de Sone des menschen sittende ter rechter-hand der kragt Gods. Dat is: Eerlang na desen/ na dat gy uwen wille aan my sult gedaan hebben/ sult gy uyt oogenschijnelijke blijken sien en bevinden/ dat de Sone des menschen, soo noemt hy hem selven/ ten aansien van sijne vernederde staat/ sal sitten en geseten zijn aan de regter-hand Gods; gelijk van voorsept is/ Psal. 110: 1.

Dit soude sy sien, dat is/ bevinden: uyt de sendinge des Geestes/ uyt de groote wonder-werken/ welke sijn Apostelen souden doen/ en uyt de oordeelen Gods die op haar natie souden komen

men neder te druppen.

Ende komende op de wolken des Hemels. Dat is: Bevinden uyt sijne voordeelen/ als voorboden van den laatsten dag/ dat hy komen soude op de wolken/ om het gerigte te houden: want men siet yemant komen, wanneer men sijn voorboden siet/ die bewijsen zijn/dat de verwagte presentie al vast nadert.

Hier mede verklaart Jesus de natuyr van sijn Rijk, dat het Hemelsch sal zijn; en de hoogweerdigheyd van sijn Persoon, in wat hoogheyd hy als Gods Sone soude werden gestelt: daar mede hy dan den Hoogen-priester brengt daar hy wesen wil; en occasie geeft/ om te begrijpen/ wat Jesus van het Messiasschap gevoelde/ en dat hy al dat geen aan hem selven toe-eygende/ 't welk daar onder begrepen was.

Vers 65. *Doe verscheurde de Hooge-priester sijne kleederen.* Een gewoonte/ die van outs door geheel Oosten in swang ging/ ja ook by Grieken en Romeynen/ wanneer sy een groote ontsteltenisse van haar gemoed wilden uytbeelden.

Als de Joden eenige Gods-lastering hoorden/ plegen sy haren yver en ontsteltenisse ook door dit kleeder-scheuren te betuygen.

De Hooge-priester nu scheurt hier sijn kleederen/ dat is/ sijn rocken; gelijk Marcus segt: daar mede wijsende op sijn boven-kleed. Die dit verstaan van de heylige kleederen/dewelke de Hooge-priester droeg/ wanneer hy het Priester-ampt bediende; die en vinden by ons geen toestemminge: dewijl sy dat gewaad nooyt anders aan hadden/ als wanneer sy waren in 't werk des dienstes [Vid. Braunium de Vest: Sacerd. l. 2. c. 25. 26.]

Dit scheuren geschiede voor aan de borst: dog met dit onderscheyd dat een Hoogenpriester scheurt van onderen, maar een gemeen Priester van bovenen; volgens de leere van den Joodschen Maimonides. Siet ook 1 Macch. 11: 70.

Seggende, Hy heeft God gelastert. 't Geen daar in bestont/ dat hy hem in sulken uytstekenden betekenisse Gods Sone maakte. Siet Joh. 19: 7.

Sy sagen/ dat hy het Messiasschap begreep/ als een soo hooge weerdigheyd/ die Goddelijk was/ en daarom van niemant kon bekleed werden/ als van de natuyrlijke Sone Gods: als hy dan beleet/ dat hy die Christus was, en dat hy tot soo Goddelijken weerdigheyd als Gods eygen Sone verhoogt soude werden: Soo roept men hier/ hy heeft God gelastert.

Wat hebben wy nog getuygen van nooden? Siet nu hebt gy sijne Gods-lasteringe gehoort. En daarom meent hy gronds genoeg te hebben/ om als de dageraat sal geresen zijn/de vierschaar te spannen/ en het vonnis des doods te wettelijken.

Vers 66. *Wat dunkt uw-lieden?* Soo vraagt hy de mede-leden van den Raad/ die aldaar op dese preparatoiren ook vergadert waren.

Ende sy antwoordende, seyden: Hy is des doods schuldig. Volgens de Wet. Lev. 24: 16. Als een Gods-lasteraar, en diens volgens ook als eene die sig selven valschelijk voor de Christus heeft opgeworpen: dewijl men van agteren kan besluyten/ dat die gene/ dewelke Godslasterlijke dingen spreekt/ geensins de ware Christus wesen kan.

Vers 67. *Doe spogen sy in sijn aangesigte.* Daar mede sy hem de uyterste veragtinge wilden aandoen/ gelijk die gewoonte al van outs mede bragt. Siet Num. 12: 14. Deut. 25: 9. Job. 30: 10.

Daar zijn ook blijken/ dat sulk spouwen in 't aangesigte by andere Natien voor de grootste hoon en smaat gerekent is.

Ende sloegen hem met vuysten. Om smerte tot smaad te voegen: want dese

daad

daad beyde smerte en smaat toebragt: waarom sulke mishandelingen eerlijke lieden aangedaan/ ook strafbaar waren volgens der Joden Wetten. Die yemant een vuyst-slag geeft, die sal 't met een sickel boeten. Siet L'empereur, over de Joodsche Wetten. p. 211.

Vers 68. *Ende andere* [Dienaars] *gaven hem kinnebak-slagen.* Met de vlacke hand: Of gelijk het andere vertalen: Gaven hem stok-slagen: na dat sy hem het hooft bedekt hadden.

Seggende: Propheteert ons Christe, wie is't, die uw geslagen heeft? Soo hebben sy sijn Prophetische ampt willen bespotten/ en hem versoeken/ om te konnen seggen/ 't geen andersins voor sijne oogen verborgen was.

Aanwijsinge van die dingen, dewelke in de Zale van Cajaphas de sake Christi regtveerdigen en verheerlijken.

§ 1. WAnneer dat Jesus nu gebragt wiert door den Raad in de Zale van Cajaphas/ wie soude niet gedagt hebben, dat aldaar alle de beschuldigingen gereet lagen, en al voor lang gestaaft met onwraakbare getuygenissen? overmits men nu alreede soo hevig tegen sijn persoon geprocedeert hadde. Maar het eerste bewijs van der Joden haat en onregtveerdigheyd tegen Iesum was/ dat men nu eerst ging soodanige persoonen opsoeken, die tegen hem getuygen souden: men had hem gegrepen en op de schandlijkste wijse weg-geleyt/ gelijk men moordenaars/ en openbare fielten doet/ die geen eer te verliesen hebben: en nu de man voor de vierschaar komen sal/ moet men nog de stukken van bewijs opsoeken. O Groote ligtveerdigheyd! die ons klaarlijk doet sien/ dat hier haat sonder oorsaak gehuys-vest was. Daar quam voor het tweede by/ dat men valsche getuygenissen opsogt/ om dat haar waaragtig bewijs ontbrak: en of schoon wel een en ander sig opdeed/ die wat inbragt tegen Jesum, soo en klemde het niet; om dat de schult geensins gelijk-matig was met de straffe/ die sy beoogden: om yemant ter dood te brengen/ was van nooden dat men een dood-schult vont/ op datter proportie was tusschen de misdaad en de straffe? Maar soodanige persoonen deden sig niet op: alles watter voor quam waren maar beuselingen/ en saken van weynig belang: het voornaamste/ dat van eenig gewigte scheen/ en egter ook geensins wigtig genoeg was/ om yemant te straffen met de dood; dat bestont in een verkeeringe van Jesu woorden en misduyding van sijn onstrafbare meyninge: soo dat de Rigters selfs genootsaakt zijn/ die posten te verlaten. *Quade gerigts-proceduren gehouden tegen Iesum.*

§ 2. Maar eyndelijk grijpt men het stuk by 't hooft/ en soekt door inquisitie de saak uyt Iesus eygen mond uyt te halen: die men door besweeringe dringt tot antwoord op hunne vrage. Men maakt een staat van questie: of hy Iesus pretendeerde de beloofde Christus te zijn? en wel die Christus/ die de Soone Gods genaamt wiert van David. Psal. 2. Tot onderscheyding soo 't schijnt van de Christus, de soone Iosephs uyt *Het eenigste verschil is of Iesus Gods lasterlijk sprak, als hy de tekenen van sijn Messiasschap*

de stamme van Ephraim, daar de Joden van droomen / en seggen / dat hy soude komen ryden op een Ezel / veel swarigheden uytstaan / en eyndelijk sneuvelen in den strijd: daar de Messias de soone Davids; (by uytnementheyd ook genaamt de Soone Gods] volgens haar ers-gerugte soude komen op de wolken / en sig in grooter glans openbaren. Het is in hare oogen vremt / dat soo geringen mensche die Heerlijke en die Heerscher soude zijn / die sy noemen Christus de Soone Gods. Dit is by haar een valsche leere, een bedriegery, en een verleydinge des volks, om dat het met hare Voor-oordeelen geensins accordeerde / dat sulken geringen Ziele / soo een slegt Adams kind en menschen soone van haar soude moeten aangenomen werden voor die hoog-geagte Christus. Maar overmits dat haar presumptie tot sijn nadeel nog geen bewijs en verstrekte voor het contrarie; soo maken sy een andere griebe / waar uyt sy de valsheyd van sijn voorgeven willen beweeren; en dat uyt sijn antwoord. Om dat hy aan de Messias; en vervolgens aan hem toeschrijft; dat de Sone des menschen kort na desen / en van doe af soude van haar gesien werden sittende aan Gods regterhand, en komende op de wolken. Die soodanige dingen hem aanmatigt / die hielt men daar Gods-laster te spreken / en aan sig die hoogheyd te trecken / die geen bloot schepsel eygen is. En daarom vint men nog heden / dat sy Jesum betigten van Gods-lastering gesproken te hebben. Maar even dit selve is in geschil: En wy Christenen troosten ons / dat Jesus om geen andere reden en is gedood / als om sijn getrouwe belijdenisse / die hy sprak voor den Raad / en om die waarheyd / die het fondament is van onse hope / en 't sal te besien staan op sijn plaatse / of dese tekenen / die Jesus gaf tot bewijs dat hy de Christus was: en die in 't toekomende dit proces souden voldingen; niet soodanigen uytkomste hebben gehad / dat men moet seggen / dat Jesus met waarheyd sig self heeft gedragen als de Christus, de Soone des levendigen Gods.

Iesu mishandeling een bewijs vander Ioden bitteren haat.

§ 3. Een groot bewijs van haar vervloekten haat / siet men ook in haren handel met Iesus; hoe seer hebben sy hem mishandelt; wanneer sy hem alle bedenkelijke hoon en smaat gingen aandoen; men spoog hem in 't aangesigte / men sloeg hem met vuysten / en kinnebakslagen: en spottende met sijn Prophetisch-ampt / seyde men Propheteert ons Iesu, wie heeft uw geslagen? Soo handelt men met een man / die by haar ter dood verwesen was; in plaats van medelijden / stroomt hier nog sulken overvloet van boosheyd: 't welk ons groote reden geeft / om die vierschaar suspect te houden / daar in men handtastelijk siet / dat alle vreese Gods was uytgebannen.

Dit is geschiet nade Schriften.

§ 4. Maar / als wy dit alles wederom vereffenen met de Prophetien / en Schriften des Ouden Testaments; wat wedervoer Iesus, dat niet regelmatig was en accorderende met de voorseggingen?

1. Het was immers de Christus / die klagen soude Psal. 69: 5. Die my sonder oorsaak haten, zijn meer dan de hayren mijnes hoofts; die my soeken te vernielen, [dat is / die my na het leven staan] die my om valsche oorsaken vyand zijn, zijn magtig geworden. Psal. 109: 4. Met woorden des

des haats hebben sy my omsingelt: ja sy hebben my bestreden sonder oorsake; Dat is/ sonder gewigtige redenen ter hand te hebben. Soo gaat het hier met Jesus.

2. Het was de Christus tegen welke men onwettelijke Proceduren soude houden. Zeph. 3: 4. Sijne Priesters ontheyligen het heylige, sy doen de Wet gewelt aan. Met regt seyde Gods Geest van dese wagters/ dat sy waken tot ongeregtigheyd, dewijl sy een mensche schuldig maken om een woord [van geen belang] ende stricken leggen den genen, die haar bestraft in de poorte, ende den regtveerdigen verdrijven in 't woeste. Jes. 29: 19. Soo handelt men met Jesus en sijne Discipelen: Quam hy in hare poorten/ en bestrafte hy haar/ sy leyden hem stricken om hem in sijn redenen te vangen: en doe hy voor haar stond/ verklaarden sy hem schuldig om een woord/ daar in geen misdaad en was. Sy bedenken tegen my 't gene my quaad is, en quaad mogt doen/ seggende door de mond van valsche getuygen/ een Belials stuk kleeft hem aan, Psal. 41: 8. Soo is hare tonge, en zijn hare handelingen tegen den HEERE, om de oogen sijner heerlijkheyd te verbitteren. Haar aansien des persoons, antwoord tegen haar. Haar partijdig oordeel/ en 't aansien van Jesu geringheyd dat stak alsints uyt. Jes. 3: 8, 9.

3. Wanneer wy de Sone Gods hooren spreken by Ies. 50: 6. Ik geve mijne rugge den genen die my slaan, ende mijne wangen den genen, die my 't hayr uytplucken: mijn aangesigt verberg ik niet voor smaad en speeksel. Wie dunkt niet/ dat hy Iesum siet onder de mishandeling der Joden in de zale van Cajaphas? daar hy wel klagen mag: Psal. 69: 8. Om uwent wille draag ik versmaatheyd, schande heeft my mijn aangesigte bedeckt.

§ 4. Wanneer het op de sake self aankomt hoe ongegront was haar gront-steunsel van soo schierlijken dood-vonnis? wat seyde Jesus van het Messias-ampt dat de waarheyd niet en was? De Hooge-priester selve noemt de Christum Gods Sone; en wy hebben op een ander plaatse in 't breede getoont/ dat dit de tale Canaans is. Het was David/ die Psal. 110: 1. aldus singt; De HEERE heeft geseyt tot mijnen Heere, sit tot mijne regterhand, tot dat ik uwe vyanden sal geset hebben tot een voetbank uwer voeten. Soo sprak hy immers opentlijk van de Christus? en Psal. 8: 6. van de Sone des menschen, gy hebt hem voor een weynig tijds minder gemaakt dan de Goden; gy hebt hem met eere ende met heerlijkheyd gekroont? Ja wat wil Iesus anders met die tale: als dat hy door die blijken sal bewijsen/ dat hy de Christus is? en wie sal daar aan twijffelen/ die maar de uytkomste ten vollen gade slaat. *Iesu saak geregtveerdigt uyt de Schriften.*

§ 5. Als wy sien op Iesu comportement onder dese mishandelinge/ wy sien hem wederom wonder verdraagsaam, als een lam dat stom is voor 't aangesigte van sijn scheerder. Ies. 53: 10. Hy en verheft sijne stemme tot geen klage, dat hy schreeuwen soude Ies. 42: 2. Siet ook Psal. 38. 13-15. Ja wy sien beyde in 't swijgen en spreken/ dat hy sig gewillig schikte om te lijden. Hy sweeg, om dat hy hem selven niet wilde *En uyt sijn comportement in dit lijden.*

by plepten: Hy sprak, om dat hy gesint was sijne vyanden occasie te geven tot het gene / dat sy sogten / als sy hem uyt sijne woorden wilden beswaren; soo grooten gedult / en gewilligheyd kan ons troosten / dat Jesus heylig en onschuldig geleden heeft van sijne grouwsaam woedende vyanden / en door standvastig gedult heeft overwonnen.

D. Petri verloochening en berouw.

Verss. 69-75.

Korte opening van 't regte verstand der woorden.

Vers 69. ENde *Petrus sat buyten in de zale.* Namentlijk / van de Hooge-priester Cajaphas / welke zale in twee deelen onderscheyden was/ een deel dat binnewaarts strekte / alwaar de Raad geseten was / en daar Jesus verhoort / en mishandelt wiert: en een ander deel, 't welk buytenwaarts strekkende / egter met het binnenste deel in een en deselve muyr beslooten was: soo dat Jesus uyt de binnen-zale Petrum konde aanschouwen / en door sijn oog grieven in het herte.

De buyten-zale wert ook genaamt de zale beneden: Marc. 14: 66. om dat het pleyn/ daar de Raad met Jesu handelde hooger / en verhevener was / als de vloer van dat gedeelte / daar Petrus sat onder de dienaars.

Ende een dienstmaagt quam tot hem, seggende: Gy waart ook met Iesu den Galileer. Soo wert Jesus toegenaamt / om dat niet alleen Nazareth de Stad van sijn opvoedinge in Galilea gelegen was/ maar ook Capernaum daar hy geduyrende de tijd van sijn leer-ampt woonde/ en meest rugtbaar wiert.

Hier segtse dan tot Petrum dat hy ook eene was van Jesu gevolg: die het met hem hielden / en in hem geloofden.

Vers 70. *Maar hy loochende het voor allen.* Hy ontkende dat / en sprak sijn ontkentenisse voor alle de gene / die daar present waren.

Hier kreeg de vreese voor menschen kragt en verwin op hem / nu hy sag/ hoe slegt dat sijn Meester gehandelt wiert.

Voor allen is dan niet anders / als in aller tegenwoordigheyd.

Seggende: Ik en weet niet wat gy segt. Door die sprech-wijse geliet Petrus sig selven vreemt van dit voorstel/ als of dit een droomenden inval was van die dienstmaagt sonder grond; en hy deed daar by: Ik en kenne hem niet. Luc. 22: 57.

Vers 71. *Ende als hy na de voor-poorte uytging.* Welke Marcus de voor-zale noemt. Dat is / het portaal van de zale: in meeninge / om sig van daar te begeven / ten ware hy daar ontrent geen verhinderinge had bejegent; want hy en wilde ook geensins eenige schijn geven / als of hy sig door de vlugt het gevaar ontrok.

Sag hem een ander dienst-maagt. Soo het schijnt uyt Marcus door de voorgaande dienstmaagt gaande gemaakt zijnde; waar door datter ook meer andere gaande werden.

Ende seyde tot de geene, die aldaar waren. Ront-om gaande / om elk een daar van te verwittigen; soo datter onder allen van die saak begon gesproken te werden / en dat de omstanders ook Petrum daar op selve begonnen aan te spreeken.

Dese

Dese was ook met Iesu de Nazarener. Waarom eenige tot hem seyden: Zijt gy ook uyt sijne Discipelen? Ioh. 18: 35.

Vers 72. *Ende hy loochende het wederom, selfs met een eed.* Sweerende tot bevestiging van sijn ontkentenisse/ om dat hy sag hoe beswarelijk dat deselve in den man wilde/ op dat sijn woord daar door geloode mogt vinden.

Seggende: Ik en kenne de mensche niet. In 't Grieks/ Dat ik de mensche niet en ken. Waar schijnt onder verstaan te werden/ Ik sweere, of diergelijken woord/ daar op die reden sluyt.

Vers 73. *Ende een weynig daar na.* Als het ontrent een uyre geleden was, segt Lucas.

Die daar stonden by komende, seyde tot Petrum: Waarlijk gy zijt ook van die. Sy beginnen met meer assurantie hem dese sake op te strijden.

Want ook uwe sprake maakt uw openbaar. Dat gy een Galileer zijt. Want schoon sy alle een tale spraken; nogtans hadde elk quartier sijn eygen tong-val: en was Galilea bysonder befaamt van boersheyd en plompigheyd in haar spraak: gelijk van geleerde mannen is aangeteekent. Siet Buxtorf. Lex. Thalm. p. 435.

Vers 74. *Doe begon hy sig te vervloeken.* Het schrickelijk oordeel Gods/ [dat men het anathema noemt] toe te wenschen: by-aldien hy Christum kende.

En dese vloek schijnt een bede in te sluyten van verbanninge uyt Gods gemeynte, en uyt sijn gunste; in geval dat men de waarheyd niet en spreekt.

Ende te sweeren. God tot een getuyge aan te roepen over dese sake.

Ik en kenne den mensche niet. Wat soude ik sijn Discipel wesen/ wil hy seggen/ die ik niet en ken; en dit is de waarheyd 't geen ik meermalen gesegt hebbe/ ik en kenne den mensche niet.

Vers 75. *Ende terstont kraayde de haan.* Juyst op dien tijd/ als hy sijn Ziele soo grouwelijk aan-meyneedigheyd/ en Christi verloochening schuldig maakte/ hoorde hy/ volgens 't geen vs 34. aan hem voorsegt was/ het krayen van de haan.

Ende Petrus wiert indagtig des woords Iesu, die tot hem geseyt hadde, eer de hane gekraayt sal hebben, sult gy my driemaal verloochenen. Dit quam hem dies te meer te binnen/ om dat Lucas segt/ dat Jesus hem omkeerde en aansag. Als dit gesigte viel in 't oog van Petrus, en dat die oogen gelijk als spraken: en hem voor hielden/ waar dat nu die man was/ die met hem wilde in de dood gaan; doen quamen hem alle dese redenen te binnen.

Ende na buyten gaande weende hy bitterlijk. Van over groote mate van droefheyd/ als hy nu verson tot wat misdaad dat hy vervallen was.

Aanwijsinge van 't geene in dese Historie van Petri val en opstandinge Iesu kruyce verheerlijkt.

§ 1. In dese historie is te verwonderen de Goddelijke waarheyd van Jesus voorseggingen/ die dese verloochening en val van Petrus soo stiptelijk had bekent gemaakt/ en nu ook tot een jota/ en tot een titel toe vervult sag: in die selve nagt/ eer de haan sijn gekraay soude hebben voleyndigt: Ja soo juyst dat terstont op de derde verloochening de haan gekrayt heeft: dien Propheet van Goddelijke waarheyd mishandelt hier het Jodendom. IESU Prophetie van Goddelijke waarheyd bevonden.

De verloocheninge wederroepen.

§ 2. Wy sien ook / dat de ergernisse die Petrus gaf met sijn versaking / egter wederom is geheelt met sijn berouw / en door sijn bitter tranen-water / dat hy soo overvloedig over sijn sonde heeft uytgestort: daar mede heeft hy betoont / dat gy geensins uyt bewustheyd, dat Jesu sake niet goed en was, sijnen Meester versaakte: maar uyt een swakheyd des vleeschs / die door de vreese des doods overwonnen was: Want namaals is genoegsaam uyt sijn tranen gebleken / wat dat hy soude hebben gesproken / indien hy sijn conscientie had gevolgt / en dat de waarheyd gangbaar geweest ware in dese Raads-vergaderinge: gelijk men hem dan ook naderhand altoos bevonden heeft een standvastige getuyge te zijn door het Euangelium.

HET XXVII. CAPITTEL.

Den korten Inhoud.

De Euangelist vervolgende de Historie van het lijden Christi, draagt ons daar in nog dese onderscheydene vertellingen voor.

1. De overleveringe van Jesus gedaan van den Grooten Raad aan *Pilatus*. *Verss.* 1-2.
2. De rampsaligen uytgang van Judas, als een spiegel van Gods wrake. *Verss.* 3-10.
3. De onderhandeling van Pilatus met *Jesus, in 't opmaken* van sijn Proces. *Verss.* 11-26.
3. De moet-wil der Krijgs-knegten tegen Jesum gepleegt. *Verss.* 27-32.
5. De kruyciging van Jesus met sijn omstandigheden *Verss.* 33-50.
6. De wonderen voorgevallen kort op sijn dood. *Verss.* 51-56.
7. De versorginge van Jesu Begraaffenisse. *Verss.* 57-66.

I. *De overlevering van Jesus, gedaan van den Grooten Raad aan Pilatus. Verss.* 1-2.

Korte

Korte opening van 't regte verstand der woorden.

Vers 1. *Als het nu morgenstond geworden was.* Lucas segt. cap. 22: 66. ὡς ἐγένετο ἡμέρα Als het dag wiert. De nagt was nu voorbygegaan; in de voornagt at Jesus sijn Pascha met sijne Discipelen: in de middernagt vont men hem in 't hofken van Geth-semane: eer 't hanen-gekraay afgeloopen was / was hy ondersogt in de Zale des Hoogen-priesters / van de dienst-knegten mishandelt / en van Petrus tot driemalen verloochent. Ondertwijlen was de Raads-vergadering voor een korten tijd / en weynig uyren gescheyden: maar met het aanbreken van den dageraad komt den Raad weder om by een.

Alle de Overpriesters ende de Ouderlingen des Volks. Soo beschrijft Mattheus niet alleen de persoonen / die hier vergadert waren op desen vroegen Morgenstond / van hare qualiteyten / dat sy waren / Overpriesters en Ouderlingen des Volks, waar onder ook begrepen waren de Schriftgeleerden, (siet Marc. 15: 1.) Maar ook van haar compleet getal / uytgedrukt door het woordeken van algemeene insluyting alle: Weshalven de Euangelist Marcus segt / dat daar was / ὅλον τὸ συνέδριον, de geheele groote Raed.

Dese hebben t'samen raad genomen. Συμβούλιον ἔλαβον. Dat is / Een gesamentlijke Raads-peginge genomen. Gelijk men gewoon is in 't gerigte / als men yemants proces opmaakt / en over de wijse van executie raad-slaagt / wat straffe dat men yemand sal toevoegen / en op wat wijse men die sal soeken in 't werk te leggen; waar over tot nog toe geen besluyt gemaakt was / maar tegenwoordig gemaakt moeste werden.

Uyt de vergelijking der Euangelisten sien wy / dat de grooten Raad uyt de Zale des Hoogen-priesters te voren was vertrocken / en dat sy met dese morgen-stond weder op nieuw een tweeen-komste heeft aangestelt. Dit is klaar uyt het verhaal van Lucas. cap. 22: 66. Ende als het dag geworden was, vergaderde het Ouderlingschap des volks, en de Overpriesters en Schriftgeleerden. 't Geen Hugo de Groot sonder genoegsame reden wederspreekt: want dat hy 't ongelooffelijk agt / dat de Raad in sulken korten tijd soude gescheyden en uyt soo veel wijken van de stad by een gekomen zijn; is by ons een klemmeloos voorwendsel: overmids de tijd soo bekrompen niet en was / als hy waant / dat het scheyden niet en soude te pijne waardig geweest zijn: overmits Jesus is gelaten in handen van de Krijgs-knegten na 't gedane ondersoek van Cajaphas / eer dat de tijd van 't hanen-gekraay was afgeloopen / tusschen welken tijd / en de morgenstond nog het conticinium, dat is / den tijd van 't stil-swijgen des hanengekraays tusschen tween komt. Ook was het scheyden van nooden / om dat men het beslootene aldaar nog moeste arresteren ter behoorelijker plaatse / en derhalven verpligt was op nieuw / en in een andere plaatse den Raad te spannen / en op alles behoorlijke order te stellen / gelijk alhier geschiet.

De plaatse van aangaande van dese tweede by een komste drukt ons Lucas uyt cap. 22:66. als hy by sijn voorig verhaal dese woorden voegt / ende sy bragten hem (nl. Jesum) in haren Raad. εἰς τὸ συνέδριον ἑαυτῶν. in tegenstellinge van 't geene hy vs 54. gesegt hadde / ende sy bragten hem in het huys des Hoogen-priesters. Hier was hy gelaten in de magt

der dienst-knegten / die hem hoonden; en hier van daan wiert hy verplaatst/en gebragt in den Raad als in een andere plaatse: 't geen ook niet duysterlijk te kennen geeft / dat sy tegenwoordig te dier plaatse geseten waren / alwaar sy in qualiteyt als den Grooten Raad gewoon waren haar hof en sit-plaats te houden / en saken van Justitie te behandelen. Het is openbaar uyt de Joodsche Schriften/dat het den Grooten Raad geensins was geoorloft eenig dood-vonnisse te vellen / of tot dien eynde by een te komen / als in de vermaarde hof zale/ welke genaamt wiert LISKAT HA-GAZITH, dat is/ de geplaveyde Zale; zijnde een Hoffelijk gebouw / gelegen op den Tempel-berg/ en uytkomende op het Zuyder voorhof/ alwaar de Joden selve getuygen dat den Raad is ingegaan / wanneer sy in de sake Jesu gevonnist hebben. Siet Tr. Sanhedrin c. 4. alwaar wel geleert wert/ dat het Hof veertig jaren voor de verstooringe van Jerusalem was geweken uyt de geplaveyde Zale tot den oirt der winkelen, die ook in 't voorhof waren om alle voor-raad / tot den offer-dienst van nooden / te konnen verschaffen aan het volk; maar egter onder dat beding, dat deselve soo menigwert als 't noodig geoordeelt wiert tot de geplaveyde Zale wederkeerde, gelijk sy NB. gedaan hebben in de sake Iesu en diergelijcke andere. Buyten de behoorlijke gerigts-plaatse een dood-vonnis te arresteren is tegen alle practijcq van Regten en Rigteren; en daarom ist geensins waarschijnelijk/ dat de Joden buyten eenige nootsake en sonder reden de ordinaire plaatse souden hebben verlaten; te meer nadien sy veel sekerder en met minder opspraak/ dit gerigte konden oeffenen in 't gewoone hof/ alwaar sy beschut waren door de gemeene wagte / en het slot Antonia/ als elders. Dit komt ook naast over een met de historie van Judas berouw; die (den Raad nog bindende by een / en siende Jesum veroordeelt als hy sijn verraders loon tot haar wederbragt, en sy die niet wilden ontfangen) de selve penningen uyt een geweldige mismoedigheyd wierp in den Tempel; waar uyt ligt af te nemen is/dat hy van den Raad uytgaande hem selven begeeft op den Tempel-berg / want dit geschiede eer dat hy vertrok, en henen ging. Siet vs 5.

Hier tegen en strijd geensins de bekorte historie van Johannes / dewelke segt cap. 18: 28. Sy dan leyden Jesum van Cajapha na het Rigthuys: Want / met die spreekwijse brengt de Euangelist na sijn kort-bondig voornemen (die hem niet toe en laat die twee vergaderingen onderscheyden te beschryven) alle de proceduren tegen Jesum tot twee gerigten / waar van de eene heeft gedient voor Cajaphas/ de ander voor Pilatus: alle de proceduren der Joden tegen Jesum brengt hy tot den handel van Cajaphas / sonder deselve nogtans te bepalen aan sijn huys / of hooge-priesterlijke zale: soo wiert dan Jesus van Cajapha en sijn gerigte/ 't geen eerst de sake voorbereyde in sijne hooge-priesterlijke zale/ en daar na af deed in den Hof-raad / gebragt tot Pilatum in sijn Rigt-huys.

Tegen Iesum, dat sy hem dooden souden. In de voorgaande nagt hadden sy op de vrage van den Hoogen-priester / gy hebt de lasteringe gehoort, wat dunkt'er uw van? alle Jesum veroordeelt, dat hy des doods schuldig was. Gelijk wy sien Marc. 14: 64. en egter hier beraadslagen sy eerst / dat sy hem dooden souden. Waar uyt blijkt / dat men het geberiigneerde van de voorgaande nagt / maar alleen moet aansien voor een preparatie en voorbereyding tot het gerigte / om op den volgenden dag haast veerdig en gereet te zijn tot de conclusie: al 't voorig

rig examen mitsgaders die veroordeelinge van alle de leden uytgesproken was maar domestycq / waar by men voor af onderstont / welke dat de sentimenten waren van de Raads-heeren; en wat addvijsen dat men in den Raad van haar te verwagten soude hebben. Maar op heden ter behoorlijker plaatse en fatsoen by een gekomen zijnde / heeft men dit stuk herdat / Jesum in den Raad gebragt / en op nieuw geëxamineert / de sake aldaar opvattende / daar sy gelaten was / en daar sy hem na aller oordeel schuldig gevonden hadden. Siet Luc. 22: 66. 71. Waar op dan wederom den Raad is gevraagt / uyt de meeste stemmen is geconcludeert / en die sententie is gearresteert / dat men hem dooden soude: maar in sulker voegen / dat men de publijcque condemnatie en executie soude soeken uyt te werken by den Stadhouder. Dewijle dan heden het dood-vonnis moeste werden vastgestelt / soo behoeft men sig geensins te verwonderen / of na de reden te ondersoeken / waarom dat de Raad in haar tweede vergadering niet wederom en is t'samengekomen in de voorgaande vergader plaatse / om dat de selve geensins en was gequalificeert / om daar het gerigte te houden / en eenige wettige condemnatie uyt te spreken.

Dewijle de Joodsche wetten ook geensins toelaten / dat men over halssaken des nagts oordeelt / volgens de Thalmudische wet Tr. Sanhedr. c. 4. §. 1. דיני נפשות דנין ביום וגומרין ביום dat is: De Regtsaken des doods handelen sy by daag, en doense by daag af. Soo sien wy nog een andere nootwendigheyd / waarom dat sy den Raad gespannen hebben in den morgenstont; om dat sy haar niet anders in Regtsaken des doods mogten in laten als by daag. 't Geen dan van haar was geschiet in der nagt / dat waren maar domestijke affaires / en geensins formele proceduren; waarom sy deselve ook ter hand genomen hebben in de private Zale des Hoogen-priesters / terwijl sy hare proceduren sparen voor den dag / en hegten aan 't hof. Het is wel waar / dat de ordinaire sitting van den Raad begon van het dagelijks morgen-offer, en eyndigde voor 't dagelijks avont-offer, gelijk uyt Maimonides wert aangetogen: 't geen dan besloten was tusschen de derde / en negende uyre van den dag. Maar dit was een gewoonte alleen / en geen wet / die haar in alle extraordinaire gevallen behoefde te verpligten; het was genoeg / dat men in 't gerigte t'samen quam om over hals-saken te vonnissen / by dage en niet by nagt: en daarom meenen wy / dat men sonder reden voorgeeft / dat de Joden in het exterieur van hare proceduyren tegens Jesum / hare eygen wetten souden hebben overgetreden / die nogtans een geslagte waren / welke sig seer naauw verbonden hielt aan hare gestaafde ordinantien: om gereet te konnen zijn by Pilatus / en Jesu condemnatie te vorderen op desen dag / soo was 't van nooden / dat men den vroegen dageraad waarnam / dewijl men sig moeste gereet maken tot de voorbereydinge van het Pascha / en de kortheyd des tijdts hier vereyschte / dat men de tijd moeste uytkoopen: daar by quam / dat sy vroeg moeste in de weer zijn / om hem te brengen in de handen van Pilatus / eer dat het volk op de been quam / om hem uyt hare magt te ontweldigen.

Vers 2. *Ende hem gebonden hebbende:* als een misdadiger / die men door banden knevelt / niet alleen / op dat voor hem geen occasie werd gelaten tot eenige ontkominge / maar ook om hem een indruk te geven van een quade verwagtinge / overmits de soodanige ten straffe werden gevordert. Door henen was Je-

Jesus ontbonden geweest / om buyten pyn en banden verhoort te werden / ja ook op dat men met hem een bysonderen rol had mogen speelen in de Zale van Cajaphas: nu wert hy weder gebonden van den Raad / als eene / die van haar by een gearresteert vonnisse was voor schuldigh verklaart / en tegen wien sy een sententie des doods souden versoeken by Pilatus.

Leyden sy hem weg, aldus in banden besloten zynde: 't geene de smaathepd en schande nog meer vergroot heeft / terwyl hy onder dit schandig geley wert weg gevoert.

Ende gaven hem over aan Pontius Pilatus, de Stadhouder. De naam van dese Rigter is Pontius Pilatus, een naam van Romeynsche afkomst / gelyk ook de persoon bekent is in de Historie van Tacitus voor een man van Ridderlyke weerdigheyd: hoedanige alleen in de Keyserlyke Provincien gesonden wierden / om de besorging van de inkomsten waar te nemen.

Zyn ampt was Stadhouder of Landvoogd te zyn in Iudea: een Koninkryk / dat door de wapenen van Pompejus de Groote ontrent 't sestig jaar voor Christi geboorte cynsbaar gemaakt was onder de Romeynen; na het overlyden van Herodes de Groote, en de affettinge van Archelaus was dit Lantschap tot een Provincie onder Syrien gebragt; maar soo / dat haar bysondere Landvoogden wierden toegeschikt / die niet alleen de inkomsten der schattinge besorgden / over de Krijgs-magt geboden / maar ook de saken van Staat en sware Gerigten bestierden. Coponius, Ambivius en Rufus drie Staat-volgers bedienden na malkanderen dit Ampt by het leven van Augustus. Maar als Tiberius tot de Keyserlyke weerdigheyd geraakte / sond hy eerst Valerium Gratum, die elf jaren in dit Ampt toebragt; Na hem quam Pontius Pilatus, die daar in volherde tot ontrent de dood van Tiberius, de tyd van tien jaren: onder welkers Landvoogdy Jesus gekruycigt is.

Soo getuygt self Tacitus, wiens woorden aldus luyden: De aanstelle van de Christelyke naam is Christus, die onder de Regeringe van Tiberius door den Landvoogd Pontius Pilatus de straffe geleden heeft. Gelyk hy in syn vyftiende Jaar-boek heeft aangeteykent. Siet Pearson in syn uytlegginge van 't Geloove p. 348-354.

Vraagt yemand / waarom de Joden Jesum brengen tot den Stadhouder / om aldaar syn straffe te vorderen? Die ontfange tot antwoord:

1. Dat het oordeel van Jesus scheen een schult te onderstellen van gequetste Majesteyt / nadien een valsche Christus na der Joden begrip niet konde anders werden aangesien / als eenen die sig tot nadeel van den Keyser Koning maakte / welke sake niet en behoorde tot haar Judicature (Wagenseyl in Confut. Carm. Lipm. p. 313. & s.) Maar tot het vonnisse van den Stadhouder.

2. Dat de Raad in dese procedure ook een velighepd oordeelde te resideren voor haar; want als het vonnisse van den Stadhouder daar by quam / soo scheen het volk beteugelt / om daar tegen niets te konnen ondernemen by wege van oproer / overmits hy de krijgs-magt aan de hand had; als mede / om dese straffe van Jesus niet te komen stellen op de rekening van den Raad alleen; waar door sy dan de gedugten haat van 't gemeen konden van haren hals afschuyven / en alle gevreesden opstant voorkomen.

Aanwijsinge dat dese veroordeelinge van Jesus in den Ioodschen Raad, en overlevering aan Pilatus om dat vonnis uyt te voeren, is geschiet na de Schriften.

§ 1. HEt is onwedersprekelijk / dat de Christus moeste bevinden/ dat beyde Joden en Heydenen sijne bestrijders en vervolgers waren; Want soo lesen wy Psal. 2: 1, 2. Waarom woeden de Heydenen, ende bedenken de volken ydelheyd? de Koningen der aarden stellen sig op, ende de Vorsten beraatslagen te samen, tegen den HEERE ende tegen sijnen gesalfde. Siet hier een opstant tegen de Messias niet alleen van de Heydenen, maar ook van de Volken, dat is / de Joodsche Natien uyt alle de stammen Israëls: ja hare Vorsten; soo als sy geseten zijn in haren Raad / om te beraadslagen. *Ioden en Heydenen moesten Christi vyanden zijn.*

§ 2. Om dat de Joodsche Raad de voorname bewegingе soude maken / en het beslupt des doods tegen hem opnemen; soo heeft de Geest Gods die schult in de Prophetien ook voornamentlijk gestelt op hare rekeninge. Jeschurun wert vertoont dat sy den Rotsteen van haar heyl tot een lijk heeft gemaakt, dat is / de dood doen sterven: Deut. 32: 15. Insonderheyd hooren wy tot de Priesters seggen. Mal. 1: 13. Gy hebt gemaakt dat hy [de sprupte des Heeren] den Geest gaf. 't Geen cap. 2: 11. Aldus wert uytgebrept: Juda handelt trouwelooselijk, en daar wort een grouwel gedaan in Israël, ende in Ierusalem; want Iuda ontheyligt de heyligheyd des HEEREN welken hy lief heeft. Als de vorst Messias soude uytgeroyt werden/ Dan. 9: 26. uytgehouwen uyt den lande der levendigen, Jes. 53: 9. zijnde de steen uyt den berg uytgehouwen, Dan. 2: 34, 45. soo moeste hy eerst in 't gerigte komen / Ies. 53: 8. en bevinden/ dat die in de poorte sitten, van hem klapten, Psal. 69: 13. ja hem verklaarden voor een doods schuldenaar / dat hem een Belials stuk aankleefde. Psal. 41: 9. *De Ioden moesten de eerste zijn.*

§ 3. Daar na souden sy volgens haar oordeel hun vonnis agtervolgen; soo wert van haar gesegt: Psal. 109: 16. Dat men den ellendigen en nootdruftigen man vervolgt heeft, en den verslagene van herten, om hem te dooden, dat sy hem gehaatet hebben tot den bloede toe. Ezech. 35: 6. En dewijl haar politie soude zijn onder de Romeynen/ soo souden sy hem werpen in die zee van 't Heydendom om verslonden te werden/ gelijk aan Jonas is geschiet in sijn voorbeelt. Jon. 1: 15. Soo soude hy dan ook komen in de magt der heerschappy. Ies. 53: 8. En die oppermagt soude sig ook schuldig maken aan 't bloed van desen mensche. Hab. 2: 8. Soo moeste hy dan komen in de bewaringe der Heydenen/ over welke staat hy klaagt Psal. 22: 17. Honden hebben my omcingelt; Soo spreekt Gods Geest van de Heydenen/ om dat sy onreyn waren / en vreemt van Gods gemeynschap. *Uyt haar overlevering moest hy vallen in de magt der heydenen.*

De vervulling van dese Prophetien.

54. Op dat nu alle dese Prophetien haar vervullinge souden bekomen/ soo siet men/ dat de hand Gods dese dingen aldus bestiert: dat Jesus overgelevert wert aan Pilatus. Ja hier in wert Christi eygene voorsegginge ook vervult dewelke van ons op sijn plaatse is aangetekent. Matth. 20: 18, 19. Alwaar hy segt: Siet wy gaan op na Jerusalem, ende de Sone des menschen sal den Overpriesteren, en Schriftgeleerden overgelevert werden, ende sy sullen hem ter dood veroordeelen: ende sy sullen hem den Heydenen overleveren, om hem te bespotten; en te geesselen, en te kruycigen. Wie erkent dan in dese proceduren/ Gods raad en hand niet? en gelooft/ dat de Messias dese dingen moeste lijden? of wie kan ontkennen/ dat die Propheet/ die soo naauwkeurig desen uytslag van saken/ en al die proceduren tot een stip toe wist te voorseggen/ een Goddelijk Propheet was? Dewijl dan Jesus dit alles te vooren gezegt hadde/ soo konde dese vertooning geen andere kragt hebben/ als dat sy bevestigt de waarheyd van sijn Woord/ ende de Goddelijkheyd van dese sijn sendinge.

2. De rampsaligen uytgang van Judas, als een spiegel van Gods wraak over Jesu vyanden.

Verss. 3-10.

Korte opening van 't regte verstand der woorden.

Vers 3. Doe *heeft Judas, die hem verraden hadde, berouw gehad.* Een berouw; namentlijk/ van wroeging; dewelke niet kunnende verdragen de kragt van een knagende en beschuldigende conscientie/ ontrust wert over sijn quaad bedrijf/ met een wensch/ dat het noyt begaan en was. Hoedanigen berouw geensins genoeg is/ nog Gode behaagelijk.

Siende, dat hy veroordeelt was. Namentl. in den raad/ die in dese morgenstond was t'samen gekomen.

Hier uyt schijnt het te blijken/ dat Judas geensins verwagt en hadde/ dat de Joden soo veel toelating souden krijgen van God/ dat sy Jesum souden konnen ter dood brengen; die nu tot verscheyden malen der Joden poging hadde verydelt. Luc. 4. Ioh. 8. en dat hy sig van Jesu goetheyd nog heeft belooft/ wederom met hem te sullen konnen tot versoening komen: het welke de gedagten zijn van den Outvader Theophylactus.

Men kan ook uyt die *spreekwijse* besluyten/ op wat tijd dit berouw van Judas is gebleken/ en sig geopenbaart heeft in dese beroeping van sijn bedrijf voor den raad: namentlijk. Doen ter tijd en niet eer/ nog later/ doe hy sag dat Jesus veroordeelt was, en dat men hem gebonden weg leyden tot Pilatus; soo dat sy in een misverstand zijn/ die dese historie brengen tot een later tijd/na de kruyciging van Jesus.

En heeft de dertig silvere penningen (siet cap. 26: 15.) *den Overpriesters en den Ouderlingen weder gebragt.* Gr. ἀπέστρεψε Weder gekeert. Dat is: Weder uytgekeert.

Vers 4. *Seggende: Ik heb gesondigt.* En mijn

mijn ziele schuldig gemaakt aan een swaar oordeel / dewijl ik een snoode misdaad begaan hebbe.

Verradende het onschuldig bloed. Onschuldig bloed, is hier een land-eygen spreekwijse / betekenende een mensche / die niets begaan heeft / dat des doods weerdig is. Soodanig eenen te verraden, is een onnooselen onder-schijn van vriendschap trouweloos te verspieden / te verschalken / en te brengen in de magt van sijne vyanden / waar door hy geraakt in levens gevaar.

Soo toont hy dan / dat hy geen redenen en hadde / om Jesum in sulken staat des doods te brengen / als hy gedaan hadde / om dat de selve geensins yets begaan hadde / dat des doods weerdig was; en wert een getuyge van Jesu regtveerdigheyd / en een aanklager van sijn eygen trouweloosheyd en goddeloosheyd.

Maar sy seyden : Wat gaat ons dat *aan.* Wat dat gy wel of qualijk gedaan hebt ? of wat dat gy oordeelt van sijn schult of onschult ? dat behoeft ons geen regelmate te zijn van ons doen of laten. Hier mede verwerpen sy dit getuygenisse van Jesu onschult / 't geen sy hadden behooren in nader ondersoek te brengen.

Gy meugt toesien. Wat dat uw wijders te doen staat. Dit is een spreekwijse / waar door sy haar van de besorginge van Judas gevaar en benaauwtheyd onttrecken / sonder om sijnent wille / of tot sijne gerust-stellinge yets te willen toebrengen.

Ondertusschen weygeren sy het gelt aan te nemen.

Vers 5. *En als hy de silvere* penningen *in den Tempel geworpen hadde.* Siet hier / hoe dat Judas, de penningen niet konnende met herstellinge van Jesu sake quijt worden / nog gehoor krijgen by dese menschen / terstont soo ontstelt wert / dat hy die daar henen werpt.

Iudas schijnt haar te vinden in den Raad / of te ontmoeten in den uytgang / als sy Iesum leyden na het Regthuys : eer sy nog uyt den Tempel [alwaar het dan blijkt / dat sy waren vergadert geweest] waren uytgegaan : hy dan het gelt wegwerpende, wierp het henen in den Tempel, en soo het schijnt langs de vloer / uyt een verontweerdiging van sijn ontrust gemoed.

Vertrok hy. Namentlijk / van den Raad uyt den Tempel / na een eensame plaatse.

Ende henen gaande, verworgde hemselven. Of gelijk het andere vertalen / verstikte hy, 't zy van droefheyd / 't zy dat hy uyt wanhoop de keel hem toebindende hem selven heeft van een steylte nedergestort / 't zy de Duyvel / die een menschen-moorder is / hem de nek heeft gebroken / en alsoo van boven neder geworpen. Egter grooven wy (door de kragtige redenen van de Hr. Gronovius, die over dese stoffe onlangs een geleerde dissertatie heeft in 't ligt gebragt / over gehaalt zijnde) dat het grontwoord ἀπήγξατο niet anders als een eygen selfs verhangen, by de Griekische Schrijvers betekent / en dat derhalven Judas met de eenparige overeenstemminge van de Oude kerk moet geagt werden hem selven door den strop den draad sijns levens te hebben afgesneden.

De swarigheyd / die hier tegen gemaakt wert uyt de plaats Act. 1: 18. (daar gesegt schijnt te werden / dat hy voor over gevallen zijnde, is midden opgeborsten) wert ligtelijk weg-genomen / als men die woorden alsoo vertaalt : dat hy van boven neder geworpen zijnde, ten straffe van sijn self moordery is midden opgeborsten &c. en alsoo als een boosdoender is opentlijk ten toone gestelt / waar door bekent geworden is / dat Judas waarlijk was omgekomen / en sijn

sijn plaatse vacant geworden.

Vers 6. *Ende de Overpriesters de silvere* penningen *nemende, seyden: Het en is niet geoorloft deselve in de Offer-kist te leggen.* Het Gront-woord Korbanan beteekent offer, of de heylige schat: als of sy seyden / het en is niet geoorloft dese penningen by de heylige schat / en offerhanden te leggen / die in de offer-kiste vergadert werden.

Dewijle het eenen prijs des bloeds is. Dit schijnen sy te besluyten uyt de Wet Deut. 23: 18. Indien God hoeren loon en honden prijs weygert in de schat-kist te ontfangen; soo was het bewijsselijk / dat ook een bloed-loon hem onaangenaam was.

Vers 7. *Ende t'samen raad genomen hebbende, kogten sy daar mede den acker des potte-backers.* Die kleyn / uytgeput / en van weynig waarde schijnt geweest te zijn / en daarom was het niet wonder / dat sy om een kleynen prijs ter somma van vijftien rijxdaalders konde gekogt werden.

Tot eene begraaffenisse voor de vreemdelingen. Dewijl de Joden elk haar eygen begraaf-plaatse hadden / soo was men dikmaal seer ontriest / als de vremdelingen / die na Jerusalem opquamen tot haren bedevaart / aldaar ontsliepen / en daarom scheen het een werk van barmhertigheyd / den soodanigen van begraaf-plaats te versorgen.

Vers 8. *Daarom is dien acker genaamt den acker des bloets, tot op den huydigen dag.* Doe onsen Euangelist dit Euangelium schreef / kon hy sig nog opentlijk beroepen op die benaminge van dien acker / en de oorsprong van die benaming welke nog in veeler menschen geheugenisse was. Siet Act. 1: 19.

Vers 9. *Doe is vervult geworden het gene gesproken is door den Propheet Jeremiam.* De Syrische vertaling en eenige Latijnsche exemplaren lesen maar alleen door den Propheet, sonder bybvoeging van des selfs naam: Daar nogtans alle de Griekssche exemplaren / soo veel als 'er tot nog toe van geleerde mannen zijn vergeleken / met een algemeene eenparigheyd lesen door den Propheet Jeremiam.

Dit is seker / dat de aangetogen plaatse gevonden wert by de Propheet Zacharias Cap. 11: 13. en geensins by Jeremiam, of schoon eenige daar toe hebben willen brengen de plaatse Jer. 23: 6-14. maar sonder eenig fondament. Het kan zijn / dat in een oude Copy van den Over-schrijver een misslag is begaan of door verhaasting / of dat hier van een andere reden is te geven / die ons niet al te klaar bekent is; Dit zy ons genoeg / dat wy weten / waar wy dese plaatse in Gods Woord te vinden hebben.

Seggende: Ende sy hebben de dertig silvere penningen *genomen, de weerde des gewaardeerden van de kinderen Israels, den welken sy gewaerdeert hebben.* Men moet hier wel aanmerken / dat de Euangelisten in hare citatien en allegatien haar seer selden stip verbinden aan de eygen woorden van den Text: maar dat sy ons der selver meyninge in sulken forme voordragen / als sy bequaamst oordeelen / om ons een goed begrip der saken / in dit stuk aan haar beooging toepasselijk / in te scherpen: men kan ook de woorden aanmerken als in de eerste persoon gesproken van Judas; en dan aldus vertalen: Ik nam de dertig silverlingen, &c.

Vers 10. *Ende sy hebben deselve gegeven voor den acker des potte-backers, volgens 't geene my de Heere geboden heeft.* Soo spreekt Judas: 't geen men ook seer klaar kan begrijpen / wanneer wy aanmerken / dat in de Prophetie van Zacharias Christus eerst aldus sprekende voorkomt

komt / vers 12. Ende ik seyde tot haar: Indien het goed is in uwe oogen, soo geeft mijnen loon, &c. ende sy hebben mijnen loon gewogen dertig silverlingen; en dat men dan daar op Judas sprekende komt aan te merken / vers 13. dewelke segt: Ende de HEERE, te weten / de Messias / heeft tot my geseyt: Werpt deselve voor den potte-backer, &c. ende ik heb (volgens dat gebod) de selve genomen, ende ik hebse henen geworpen in 't Huys Gods voor de potte-backer.

Aanwijsinge van 't geene in dese droevigen uytgang van Iudas de sake Iesu regtveerdigt.

§ 1. Als wy op de Joden sien / die Jesum vervolgden ter dood / wat sien wy hier niet klaerlijk haar boosheyd en onregtveerdigheyd uytschijnen? hier quam eene van haar complicen; Judas, die met haar aangespannen hadde / en wel / geraakt in sijn conscientie / om sijn voorgaande bedrijf te wederroepen: die sulks niet en doet uyt een ligtveerdige onbestendigheyd / maar gedreven zijnde door de kragt van sijn conscientie / om getuygenisse der waarheyd te geven voor Jesu onschult / tot sijn eygen beswarenisse: dese mensche komt met dese ztelroerende aanspraak voor den Raad / seggende: Ik hebbe gesondigt, verradende het onschuldig bloed. Maar ag! de Rigters geven geen gehoor / daar gelt by haar geen getuygenisse der waarheyd; haar antwoord is: wat gaat ons dat aan? Gy meugt toesien. Hoe straalt de ongeregtigheyd hier desen Regter ten oogen uyt! Hoe kragtig woed in haar de bloetdorstigheyd / hoe bedwelmt is de reden! Gaat het haar niet aan een onschuldigen te dooden? En dat wel een persoon daar over dat bedenkinge valt / of hy niet en is de beloofde Christus? Een persoon tegen wien dat sy geen getuygenisse hadden konnen vinden tot sijne beswaringe? Een persoon die door haar gantsche Land soo veel goeds gedaan hadde door de kragt van sijn wonder-werken? Door sulken bewijs en getuygenisse van Jesu onschult sijn ooren te sluyten / is alreede een bewijs / dat de Regter onregtveerdig was / en onregtveerdig tegen hem procedeerde; en wel aldermeest daarom / dewijl de Joden in dit geval / wanneer sy yemand ter dood hadden veroordeelt / nog altijd vryheyd gaven aan getuygen/om de bewijsen van yemants onschult te voorschijn te brengen: het was tegen hare Wetten / dat sy dese getuyge niet en hoorden / nog de bewijsen voor Jesu onschult niet overnamen / om deselve ten ondersoek te brengen / te meer dewijl men soo voorbarige Proceduren met desen veroordeelden hadde aangestelt. Soo deed men dan de Wet wederom gewelt aan. Zeph. 3: 4. De onregtmatige Proceduren van den Raad aangewesen.

§ 2. Hier komt ons ook de eerste attestatie van Iesu onschult voor / die wy nog tot op huyden te verde brengen; en schoon de Joodsche Raad die selve geen gehoor en gaf / soo meenen wy egter met reden / dat sy daarom geensins haar kragt verliest. Het is een getuygenisse uyt de mond van eene sijner vyanden / uyt de mond van sijn verrader / die nogtans was een met-geselle geweest van Iesu reysen / een beurs-bewaarder van die maatschappy / en aan wien alle sijne geheymenissen bekent wa- De mond van Iudas geeft de eerste getuygenisse van Iesu onschult.

 ren

ren / soodanigen mond hoort men nu Iesum regtveerdigen, dat sijn bloed niet schuldig was: sig selven veroordeelen, en seggen: Ik heb gesondigt; Sijn bloed-verwanten waarschouwen / om met de executie van haar sententie niet voort te gaan: en al sijn bestaan tegen Iesum versoepen. Een sake / die hy enkel en alleen onderstont op de aandrift van sijn wroegende conscientie / die hem soo benaauwt maakte / dat hy de bloed-prijs wederbragt; doe sy geweygert wiert / tegen de aarde henen wierp: en doe hy geen gehoor kreeg / hem weg dreef tot een desperaten uytgang van sijn ellendig leven: Van waar quam dan dit getuygenisse? als uyt een conscientie / die sig selven wel bewust zijnde van de waarheyd / ook sprak door een drang / dien dese mensche niet wederhouden konde / en derhalven verre boven alle andere getuygenisse te agten is.

Welke bevestigt wert door sijn uytgang.

§ 3. Aan welke getuygenisse de regtveerdige God ook sijn zegel stak / als hy desen Verrader overgaf aan de vierschaar van sijn geweten / daar hy schult beleet / ja ook aan de schrickelijkste straffe van de weereld; mitsdien hy in sijn uytgang is gesneuvelt door selfsmoorderye / als hy hem selven uyt wanhoop verhing in een strop / en van boven neder-geworpen zijnde / is te midden opgeborsten. Een oordeel / 't geen desen rampsaligen soo op heeter daat agtervolgde. Weshalven men klaarlijk siet / dat de wrake Gods desen trouweloosen op de hiele sat / en den selven over sijn schen-daad heeft gestraft.

En door de Prophetie.

§ 4. Wie kan ook ontkennen / dat dit oordeel hem niet over quam door Gods bysondere hand? nadien wy daar in soo notabelen Prophetie tot verdediging van de gantsche sake Jesu sien vervult / die by den Euangelist wert aangetogen: genomen uyt Zach. 11:13. waar wy sien de eygen bloed-prijs, ter somma van dertig silverlingen, dat sy door Gods bevel [in de conscientie sprekende] van den ontfanger van die penningen soude weg geworpen werden: en wyders werden te kosten gelegt aan den acker des pot-backers. Wanneer dan Judas dien loon weg wierp in den Tempel, of gelijk de Prophetie segt / in het huys des HEEREN; dat geschiede uyt kragt van Gods bevel / die hem dit seyde / en in de vierschaar van sijn conscientie dat bevel gaf / om door sulken teken die verkoopinge en weerderinge te versoepen. De persoon nu / die op dien prijs gewaardeert was / en is ô Jode / geen misdadiger / maar het is de HEERE. Soo hebben dan uwe Vaders / dien regtveerdigen Heere veroordeelt.

De waarheyd van dese Historie verdedigt.

§ 5. Of soude yemant wel die gantsche geschiedenisse willen missaken? maar daar voor heeft Gods voorsienigheyd gesorgt: die acker heeft daar van sijnen naam gekregen van de acker des bloeds, die hem is blijven aankleven / om dat hy door dien bloed-prijs was gekogt: waar in een geduyrig gedenk-teken tot versekering van de waarheyd van dese Historie is opgeregt: want al de wereld by die naam occasie kreeg om na de reden van die name te vragen / waar door dan het geheugen van dese sake is onuytwisselijk gebleven. Hier op beroept sig onse Historie / dat dit nog plaatse hadde self in dien huydigen dag, in welken hy dit Euangelium schreef / en publijcq maakte onder alle menschen.

3. De

3. De onderhandeling van Pilatus met Jesus in 't opmaken van sijn Proces.

Versſ. 11-26.

Korte opening van 't regte verstand der woorden.

Vers 11. ENde *Jesus stont voor den Stad-houder.* Soo vangt onsen Evangelist de Historie wederom aan/ die hy door 't verhaal van Iudas uytgang een weynig afgebroken hadde/ en keert sig nu tot de Proceduren van Pilatus.

Ende de Stadhouder vraagde hem: Zijt gy de Koning der Ioden? Dewijl de Joden hem van oproer betigt hadden/ en die misdaad daar uyt bewesen/ om dat hy hem selven voor Koning der Ioden uytgaf. Luc. 23: 2. Ioh. 19: 12. 21. Soo grijpt Pilatus in sijn ondersoek aanstonts de saak in 't lid: en vraagt de patient/ of hy in der waarheyd dit sustineerde en staande hielt/ dat hy de Koning der Ioden was?

Ende Iesus seyde hem, Gy segt het. Sprekende alsoo de ronde waarheyd/en die goede belijdenisse, waar van Paulus gewaagt. 1 Tim. 6: 13. De welke met meer omstandigheden van Iesus is verklaart/ en van Johannes aangeteekent. Cap. 18/ 35/ 36/ 37. Vergelijk aangaande de spreekwijse. Matth. 26: 25.

Vers 12. *Ende als hy van de Overpriesters, en Ouderlingen beschuldigt wierd, en antwoorde hy niets.* Siet dese beschuldigingen. Luc. 23: 2, 3. Joh. 18: 30. Op welke Jesus niet een woord antwoord: nademaal de Land-voogd selve wel wist/ dat noyt klagten/ nog blijken van oproer/ als by hem aangestelt/ voorgekomen waren/ en dat sulke beschuldigingen sonder klare bewijsen geen stand konnen houden; soo heeft dan Iesus liever die sake willen over laten aan het ondersoek van den Rigter.

Te meer/ dewijl sijn stil-swijgen/ sijn sake niet en konde beswaren; het was een sake van dood-schult/ daar in men het gerigte moeste houden volgens stukken en bewijsen/ en niemand gehouden is hem selven te beswaren; waar in het stil-swijgen ook sijn reden kan hebben/ zijnde gelijk als een afwagtinge van bewijs/ en een eerbiedigheyd voor de Overste sijns volks/ diens boosheden hy niet wilde ten toon stellen; op dat hy haar niet en scheen te lasteren. Ik swijge/ dat Iesus, als onsen borge hem selven niet heeft willen vry maken van de dood/ door een kragtige verantwoordinge/ overmits hy de gene was/ die op sig genomen hadde onse straffe te dragen. Siet cap. 26: 63.

Vers 13. *Doe seyde Pilatus tot hem: En hoort gy niet hoe veele saken sy tegen uw getuygen?* Of hoe groote saken? van soo grooten gewigte en belang? soo spreekt hy in verwondering/ hoe Iesus dit soo konde voor by gaan/ als of hy se niet en hoorde.

Vers 14. *Maar hy en antwoorde hem niet op een eenig woord.* Dat is/ na haar Land-eygen spraak/ op geen eene sake.

Alsoo dat de Stadhouder hem seer verwonderde over sijn langmoedige verdraagsaamheyd en besadigtheyd; en dat de sorge voor sijn leven geen meer kragt en hadde op sijn gemoed/ om sijn tegenweer en verdediging in te stellen/die hy

als

als een Regtsgeleerde wist/ dat soo ligtelijk om te doen was.

Vers 15. *Ende op het Feest* Beza en andere verstaan dit van een yeder Feest: en daarom ook op het Pascha/ dog by Johannes cap. 18: 39. schijnt dit alleen tot het Pascha bepaalt te werden: welken tijd meermalen de schrift by uytnementheyd het Feest noemt. Marc. 14: 2. Luc. 2: 42. Joh. 4: 25.

Was de Stadhouder gewoon den volke [Gr. τῷ ὄχλῳ *den Schare*] *Eenen gevangenen los te laten.* Het was de gewoonte der Romeynen/ op dagen van plegtige blijdschap / de vreugde te vergrooten door yemand van de gevangene misdadigers te pardonneren/ en met sijn geschonken vryheyd te verheugen: gelijk uyt de Romeynsche wetten wert aangetekent. Vide L. 8. L. 9. ff. ad. S. c. Turp.

Van gelijken plagten sy ook wel in hare Gods-dienstige plegtigheden de gevangene te ontbinden/ hoedanig een gewoonte sy oeffenden ten tijden van het lectisternium. Wanneer sy om den eenen/ of den anderen van haren Goden te versoenen / een maaltijd in des selfs Tempel aanstelden/en beddekens spreyden als of de Goden daar op souden aanleggen: gelijk Grotius uyt de historie van Titus Livius aangemerkt heeft. Selfs ook de Grieken tot Athenen ontsloegen hare gevangene van de boejen op het Feest van Ceres / volgens de aanteykening van Joh. Meursius; soo dat wy ons geensins hebben te verwonderen/ dat de Romeynen ook die gewoonte aan de Joden hebben ingewilligt.

Het is klaar / dat dit gebruyk geensins ingevoert is door een wet; maar een nootsakelijkheyd heeft verkregen door de gewoonte; invoegen/ dat sy de natuyr van een vrydom aannam / die aan de Joden vergunt was / doe de Romeynen aan die natie accordeerden/ te mogen leven na haar wetten en costuymen / en deselve daar by te sullen maintineren.

Het valt beswaarelijk te seggen/waar van daan die gewoonte gekomen is onder de Joden; of de Grooten Raad die tot gedagtenisse van der Joden verlossinge uyt Egyptenland heeft ingestelt? dan of de Joden sulks hebben aangenomen van de Heydenen / en van die tijden af/ dat sy door de Koningen van Syrien waren overheert / dat Heydens gebruyk hebben onderhouden? Gelijk meermalen gebeurt / dat men aan 't gemeene volk een opgeheven gebruyk is benootsaakt in te willigen / wanneer sy daar van eens de smaak hebben weggekregen: 't geen insonderheyd wert onderhouden/ wanneer men daar by te mets een bemint persoon kan redden uyt het gewelt der gener/ die haar overheerschen.

Welke sy wilden. Namentl. de schare; tot wiens believen en verkiesinge het stont/ wie dat vrygelaten soude werden: onder die bepalinge nogtans/ dat sy niet en mogten gaan buyten het getal der gener die haar den Stadhouder voorstelde: waar door dan die gewoonte eenigsins wiert bepaalt binnen de limiten van 't regtmatig oordeel van den Stadhouder; die de schadelijkste konde buyten dese verkiesinge houden/ en ter straffe bewaren: alleenlijk ging de keure van het volk over de geene/ die haar wierden voorgedragen/ om daar uyt eene na haar vry goeddunken uyt te sonderen: en die genade vont in hare oogen / verkreeg sonder yemants tegen seggen een vryen uytgang uyt sijne hegtenisse.

Vers 16. *Ende sy hadden doen een welbekenden gevangen.* Gr. δέσμιον ἐπίσημον dat is / een vermaarden en fameusen booswigt/die by allen berugt was door een doodslager, dewelke in sekeren oproer/

roer / die in de stad geschiet was / een dood-slag begaan hadde. Want het grond-woord στασιαστής wert niet alleen Rom. 16:7. ten goeden genomen en vertaalt vermaart: Maar ook ten quaden gelijk hier / en betekent een mensch die door sijn openbaar quaat bedrijf by allen daar voor als getekent is. Siet Luc. 23: 19. Marc. 15:7.

Genaamt Barrabas. Om de sekerheyd der sake / soo wert de persoon hier genaamt; wiens misdaad by de andere Evangelisten ook naauwkeuriger wert aangetekent. Marc. 15:7. Luc. 23: 19. Joh. 18:40. Act. 3:14.

Vers 17. *Als sy dan vergadert waren.* Door de tweedemaal: want tusschen de eerste en tweede vergadering was Iesus gebragt voor Herodes / en sonder vrugt van hem ondervraagt: dewelke nu wedergebragt zijnde tot Pilatus, soo had de Land-voogt dese vond bedagt / op hoope / dat hy dit geschil ligtelijk soude ten eynde brengen.

Seyde Pilatus tot haar, welken wilt gy, dat ik sal los laten. Dewijl het volk de keure hadde / vs 15. soo stelt hy haar van dese twee voor / om eene uyt die twee te verkiesen: twee persoonen die beyde van oproer betigt wierden: maar soo / dat de misdaad van den eenen seker bekent was / uyt een feytelijke daad van oproer en bloed-vergietinge; daar de sake des anderen nog in verschil stont / en het bekent was / dat die niemant en hadde beledigt / maar veele wel gedaan.

Barrabam, ofte Jesum, die genaamt wert Christus? Dat is: Die van veelen gehouden wert voor de Koning der Joden. Hier door meende Pilatus het volk / dat met groote scharen Jesum nagewandelt hadde / in te nemen / en te bewegen om Iesum te verkiesen.

Vers 18. *Want hy wist, dat sy hem door nijdigheyd overgelevert hadden.* Door dien sy sagen / dat hem de geheele werelt naging, en 't volk van hare Schriftgeleerde affag: ja dat hy haar dikmaal scherpelijk bestrafte / waar door haar aansien en luyster seer afnam: soo ontstak in haar de nijdigheyd en spijt / die hun als prickelen waren / om haar tot wraak aan te drijven: dese mensche was haar dan in de weg / en daarom sogten sy hem te dooden. Soo handelden sy met hem / als Jacobs sonen met haar broeder Joseph, dien sy uyt nijdigheyd verkogten.

Maar overmits de Romeynen geen gewoonte hadden eenig mensche uyt gunst ter dood over te geven, Act. 25:16. en dat de Land-voogt seer wel wist uyt wat bron dese bittere wateren opwelden; soo sogt hy door dit middel / dat hy hem ter keure tegen dese booswigt voorstelde / hem vry te maken: hoopende / dat het volk / wiens gunst hy onlang besat / hem soude op-eyschen tot loslatinge.

Vers 19. *Ende als hy op den Rigter-stoel sat.* Een rigterstoel wert in 't Griex alhier βῆμα genaamt / om haar verhevenheyd die men beklimmen moeste. Welke Johannes segt cap. 19:13. dat stont in de plaatse genaamt Lithostrotos, ende in 't Hebreeuws Gabbatha.nl. Buyten het Regthuys. Dit Lithostrotos schijnt geweest te zijn een verheven plat / met boog-gewelden en colummen ondersschraagt / wel geplaveyt en omgort / waar door se bequaam was / om van daar tot het volk te spreken / en de patienten van de Justitie aan allen te vertoonen.

Daar op geklommen zijnde / was Pilatus van veerdig / om dese pleytsake af te doen / sittende in de vierschaar op die plaatse / alwaar hy van al het volk konde gesien werden / om sijn uytspraak te doen hooren.

Regt tijdig / en als in 't laatste point

van Pilati proceduren quam dese boodschap / soo als hy nu al sat op den Regter-stoel / en eer hy egter het vonnisse hadde uytgesproken.

Soo heeft sijne huysvrouwe tot hem gesonden. Welke met hem te Ierusalem was / 't zy dat deselve hem was komen besoeken / of dat sy met hem in die Provintie woonde: Want onder Tiberius was die gewoonte ingedrongen tegen de wetten en oude Costumen der Romeynen / dat de Stadhouder / die na de buyten Provintien gingen / ook hare vrouwen met sig namen: Gelijk Tacitus in sijn vierde Iaar-boek Cap. 20. aanteykent / en in 't derde Boek Cap. 33. vergeleken met Suetonius in 't leven van Augustus Cap. 24.

Seggende: Hebt dog *niet te doen met dien regtveerdigen.* Dat is: Onschuldigen; en laat uw dog in dese sake niet in / om yets te doen tot sijn nadeel.

Want ik hebbe heden veel geleden in den droom, om sijnent wille. veel schrik en angst uytgestaan in dese morgenstond / na dat gy zijt opgestaan / en van my afgescheyden.

Soo heeft sy dan in haar droom een gesigte gehad / waar in haar swaare dingen zijn voorgekomen / die ruineus waren in hunne vertooninge voor haar Familie / dewelke haar dreygden / als een oordeel te sullen verpletteren / om de mishandelinge van Jesus.

Door dese bekentmaking is Pilatus nog sterker bewogen / om Jesum voor onschuldig te houden / en sijn vryplatinge op alle mogelijke wijse te soeken.

Vers 20. *Maar de Overpriesters ende de Ouderlingen hebben de schare aangeraden.* Of overredet, en met beweeg-redenen gesogt diets te maken / dat het heylsamer was Barabbam te ontslaan / als Jesum: en diens-volgens.

Dat sy souden Barabbam begeeren, ende Iesum dooden. Dat is: Jesum laten dooden. Gr. Vernielen, verderven, of ombrengen.

Vers 21. *Ende de Stadhouder antwoordende, seyde tot haar.* Na dat hy haar tijd van beraad gegeven hadde: en onderwijlen met de Gesante van sijn Huysvrouw gesproken hadde over 't gene / dat deselve hem boodschapte.

Welken van dese twee wilt gy dat ik uw sal los laten? Hier vernieuwt dan Pilatus sijne vrage / na dat hy meent / dat sy tijd genoeg van beraad gehad hadden / en nu behooren gereet te zijn / om te antwoorden.

Ende sy seyden Barabbam. Dit was het algemeene geroep / soo wel van het volk / als van de Overpriesters en Ouderlingen.

Vers 22. *Pilatus seyde tot haar: wat sal ik dan doen met Iesu: die genaamt wort Christus?* Woorden van verbaastheyd: als wilde hy seggen: verkiest gy soo grooten booswigt in plaatse van Jesus die by veele wert gehouden voor de Christus? wat wilt gy dan maken met desen Iesus? en wat sal ik met hem doen / als gy uwen wille hebt?

Pilatus sag wel / dat sy hem voor een grooten grouwel aanmerkten / dien sy erger keurden als *Barabbas* / 't geen niet wesen konde / of sy moesten hem ook swaarder straffe weerdig agten / en daarom soo wil hy hooren / wat straffe dat sy hem toeleyden? misschien om uyt den eysch van straffe haar nog *te overtuygen* van een verkeerde verkiesinge gedaan te hebben: want dit scheen in sijne gedagten niet te konnen vallen / dat dit volk soude resolveren hem ten kruyce aan te eysschen / die in bedenking quam / of hy haren Christus niet en was? veel min konde hy verwagten / dat sy dis couragie souden hebben om dit te eysschen in de presentie van soo veel volk / welke hem voor weynig dagen met sulken toejuyching ingehaalt hadden.

Sy

Sy seyden alle tot hem ; laat hem gekruyzigt worden. Overmits dat sy eer Barabbam, als Jesum hebben byp-geëyscht; soo willen sy ook in de straffe dien sy begeeren geensins schijnen Iesum voor minder quaat-doender aan te sien.

En dewijl de Romeynen / de schult van gequetste Majesteyt veeltijds straffen met de kruys-dood ; soo eyschen sy van die straffe / welke na de wetten van 't Keyserlijke-Hof daar toe gestelt was ; Soo getuygt een oud Romeynse Regtsgeleerde. *Auctores seditionis & tumultus, vel concitatores populi, pro qualitate dignitatis, aut in crucem tollantur, aut bestijs objiciantur, aut in insulam deportentur.* Paulus 5. *rec. sent.* 22. Dat is Laat de stigters van muytery en oproer, of de beroerders des volks ; na dat de conditie van haar weerdigheyd is, of aan 't Kruys gehangen, of den beesten voorgeworpen, of op een Eyland verbannen werden.

Vers 23. *Dog de Stadhouder seyde, wat heeft hy quaads gedaan?* Gr. Want wat heeft hy quaads gedaan. Als of hy seyde : Ik en kan hem niet laten kruycigen / of ik moet eerst weten/wat quaads dat hy gedaan heeft : seg my dan eens en doet het my blijken wat dat sijn misdaad is?

Ende sy riepen te meer, seggende : Laat hem gekruycigt werden. Soo dat sy met haar groot geschreeuw de Landvoogd overroepen en in vreese brengen voor een oproer : want het was de tijd van der Joden Pascha / waar in de Stad vol menschen zijnde / de muytery te vreesselijker soude zijn.

Vers 24. *Als nu Pilatus sag dat hy niet en vorderde: maar veel meer, datter oproer wiert.* En deswegen/ dat hy van twee quaden het ligtste moeste verkiesen : of desen onschuldigen / als een prope van hare begeerte / ter dood overgeven : of met de wapenen dese beweginge soeken te dempen ; 't geen nog grooter bloed-bad veroorsaakte / soo verkiest hy lieber onder protest / van onschuldig te zijn / haar wille te doen.

Nam hy water, ende wiesch de handen voor de schare. Waarschijnelijk na de gewoonte der Joden [volgens de Wet Deut. 21:1-8.] by wien dese ceremonie een getuygenisse was van onschult : en voor wien Pilatus sig selven wilde onder sulken protest onschuldig verklaren : te meer dewijl hy hier in een sake der Joden besig was / en dat hy de Joden wilde afschricken van haar bestaan/ uyt aanmerkinge van 't gevreesde oordeel / 't welk hy om dese sake dugtede over de schuldige te sullen nederdalen.

Seggende, ik ben onschuldig van het bloed deses Regtveerdigen. Siende op de woorden van sijn Huysvrouw : hebt niet te doen met desen Regtveerdigen.

Gy lieden meugt toesien : En afwagten wat uw daar van komen sal.

Vers 25. *Ende al het volk antwoordende, seyde : sijn bloed kome over ons, ende over onse kinderen.* Als of sy seyden/ wy nemen de schult op ons : soo daar yets quaats van komt / dat kome op ons/ en ons huys. Vergelijkt aangaande de spreek-wijse Josua 2: 19. 2 Sam. 1: 16. Iud. 9: 24. Ezech. 33: 4. Ezech. 18: 13. Ion. 1: 14.

Soo spraken sy / om te kennen te geven dat sy hem sekerlijk die straffe schuldig agteden / en geensins de dreygementen van Pilatus en vreesden : sy wilden de gevreesde straffe wel hasarderen / die sy meenden dat niet te vreesen was.

Vers 26. *Doe liet hy haar Barabbam los.* Marcus segt Cap. 15: 15. Pilatus nu willende de schare genoeg doen, heeft haar Barrabbam los gelaten.

Maar Iesum gegeesselt hebbende. Sonder twijffel op de Romeynsche wijse: dewelke de veroordeelde met riemen sloegen, in stede van roeden : gelijk ook het grond woord φραγελλώσας alhier mede brengt.

Dit was een smertelijke straffe/ want

want men bont de patient aan een colom / na dat men hem het lichaam ontbloot hadde: men hadde een bondelken met riemen t'samen-gebonden / en als een sweep bereyt / diens reepen dikmaal met scherpe haarkens waren beset: en gelijk de Romeynen ongenadig waren / die haar slaven en 't slegte volk byKans alsoo weynig agtedē / als de beesten / soo sloegen sy met sulke reepen sonder mate / en sonder order: dus wiert het uytgerekte lighaam met yselijke striemen doorwont / die het vleesch van het lighaam vinnig afscheurden: sy konden dikmaal verscheyden beulen vermoeyen om een mensch te geesselen: soo dat de rampsalige lijders ook wel onder die slagen beswecken en haar geest uytbliessen.

Dit was ook een smadelijke straffe / die noyt en wiert geoeffent aan geboren Romeynen / maar aan slaven en overheerde volkeren; als te sien is Act. 16: 37, 38. en exff. l. de pœnis servorum. ac lege Portia & Sempronia.

Gaf hy hem over om gekruycigt te worden. Marcus segt: Dat hy hem gegeesselt hadde om gekruycigt te worden. En dit is ook bekent uyt de Outheyd / dat de persoonen / die by de Romeynen gekruycigt wierden / doorgaans ook eerst gegeesselt zijn geworden: soo dat dese smertelijke slagen waren een voorbereydinge van het kruyce. Immers soo handelden de Romeynen ook alle de Joden / die in de belegeringe van Jerusalem gevangen wierden / dat sy deselve eerst geesselden / en daar na kruycigden; Gelijk *Josephus* aanteykent in sijn beschrijvinge van de Joodsche Oorlogen. l. 6. c. 12.

Aanwijsinge van 't gene ontrent dese Proceduren is voorgevallen tot verheerlijking van Iesu kruyce.

De regtveerdigheyd van Iesu sake.

§ 1. Indien elders de regtveerdigheyd van Jesu sake / en de boosheyd sijner vyanden door openbare bewijsen is gebleken / het is hier door de vierschaar van Pilatus: na dat Judas getuygenisse gegeven hadde van Iesu onschult. 1. Soo komt ons hier ook door een Heydensche Regter / in dese sake onpartijdig: mitsgaders sijn huysvrouwe / die beyde een uytspraak doen / dat Iesus in dese sake regtveerdig was: waar van de vrouwe door reden geeft / dat sy in een droom daar van soo kragtig versekert was / dat sy ook vele dingen om sijnent wille in dien droom hadde moeten lijden. De Rigter doet hier uytspraak na alle behoorlijke ondersoekinge / dat hy aan dit onschuldig bloed van desen regtveerdigen geen part nog deel wil hebben: soekt gelegentheyd / om Jesum los te laten / en geeft hem ter dood niet over als onder een vier protest / dat hy niet schuldig wil zijn aan dit bloed: rond uyt verklarende dat hy geen oorsaak des doods in hem gevonden hadde. 2. De boosaardigheyd van de vyanden stak door / soo dat men allesints konde merken / dat sy hem uyt nijdigheyd vervolgden: sy verkiesen een openbare Moordenaar voor Iesum: sy laden de bloedschult gretig op haar / en op hare kinderen / en harden malkanderen tot dit werk hittiglijk aan: soo dat de schare haar laat raden van hare leydslieden / en forceren den Regter / om tegen sijn conscientie hare wille te doen. 3. Wy meenen ook / dat de regtveerdigheyd van Iesu sake wonder doorschijnt door het voorwendsel van

van hare beschuldigingen: want sy klagen hem aan / dat hy sig uytgaf voor de Christus de Koning der Joden, en dat hy daar mede sig selven schuldig maakte tegen den Keyser; Indien dat dit een misdaad is / die de kruys-straffe verdient / hoe kon dan de Christus komen en roepen tot sijn Koninkrijke de Joden / die overheert waren? Hoe kon een Jode dit een misdaad noemen / en niet sondigen tegen sijn conscientie? Was het een misdaad / dat de Christus sig een Koning der Joden noemde? Of was het een misdaad / dat Jesus, die de Christus genaamt wierdt / haar de hope gaf van eerlange te sullen sien het Koninkrijke der Hemelen? Soo siet men ligt hoe redenloos geschreeuw datter opgaat / als men vast kreet: Kruyst, kruyst hem, weg met desen.

§ 2. Wanneer wy ook dat stil-swijgen van Jesus op alle die aenklagten aanmerken / soo sien wy ligt / dat het sijn voornemen niet en was / om hem selven vry te pleyten voor de vierschaar van Pilatus: hy wapent sig niet met redenen / die hem ligtelijk ter hand waren / om al het opgedigte quaat te wederleggen: om dat hy hem selven nu geheyligt hadde tot de kruys-dood / en geerne in alle gewilligheyd die straffe onderging / die ons de vrede aanbrengt. 't Geen een aardig Poeet aldus uytdrukt: Iesu gewilligheyd tot sijn dood gebleken uyt sijn stilswijgen.

Hier schelt men op de deugt, hier stelt men God te regt
Voor 't menschelijk Geregt.
Hier heeft hy wederom al 't onverdiende smaden,
Al d'opgedigte quaden
Van staatsugt, muytery en wederspannigheyd
Met swijgen wederleyd.
Die Grooten Advocaat, die voor ons quade feyten
Soo magtig weet te pleyten.
Brengt voor sijn goede saak ook niet het minste woord
Uyt sijnen boesem voort.
Maar och! wat kond hy ook veel voor sijn sake spreken?
Hy hadde sig gesteken
Als borg in onse schult; die moeste zijn voldaan,
Daar gold geen spreken aan.
Al is hy onbeswaart van eygene misdaden,
Hy staat met d'ons' verladen;
Die leggen hem soo swaar, soo lastig op 't gemoed
Dat hy verstommen moet.
Hy hoefde geen verschoon voor sijn misdrijf te weven,
Hy hadde niet misdreven.
En och! der gener schult, die hy alhier vertoont
En kon niet sijn verschoont.
Dus schoon de Regter hem tot spreken wil bewegen
Het dunkt hem best geswegen.

§ 3. Insonderheyd betoonde Jesus in sijn gedrag / hoedanig eene dat hy was in heyligheyd, en in vermogen om alles uyt te dulden: hy Mitsgaders ook sijn gedult, en heyligheyt,

 swijgt

swijgt en verdraagt / als hy gescholden wiert / en schelt hy niet weder: als men hem verongelijkte / en klaagde hy niet: als hy veroordeelt wiert / en riep hy om geen wrake: maar was als een stomme / in wiens mond geen tegen-redenen en waren; En even daar in heeft men regt in hem te erkennen / een meer als menschelijke heyligheyd.

Alles na de Schriften. § 4. Verwondert sig yemant over dit stilswijgen? die moet weten / dat ook die gestalte de Messias wel voegde na de schriften: want soo betoonde hy hem te wesen / gelijk hy vertoont wert Jes. 53: 7. Als de selve ongeregtigheyd ge-eyscht wiert, doe wiert hy verdrukt; dog hy en dede sijnen mond niet op, als een Lam wiert hy ter slagtinge geleyt, ende als een schaap dat stom is, voor het aangesigt sijner scheerders, alsoo en dede hy sijnen mond niet op. Siet ook Psal. 38: 13-15. Sijn stilswijgen soude hem voor schuld gerekent werden: als of hem sijn conscientie verstomde / soo soude men hem agten als of hy de plage hadde: siende op een Geestelijke melaatsheyd van een besmette conscientie. Jes: 53: 4. Tegen den quaad-doender ter keure gestelt zijnde; volgens Jes. 53: 12. soude men hem verwerpen: en onweerdig agten om te leven: als een boosdoender. Deut. 32: 15. *Een wurm en geen man*, versmaad by het volk. Psal. 22: 7. De verworpen steen. *Psal. 118: 22. Ies. 8:* 14. De veragte ziele, voor wien het volk een grouwel had, Ies. 49: 7. Soo veragt, dat yder sijn aangesigte voor hem verbergde, en dat men hem onder de overtreders rekende. Ies. 53: 3. 12. De Messias was het / die dan met roeden of reepen geslagen soude werden; Siet Ps. 22: 15. Ies. 50: 6. 53: 4, 5. Mich. 4: 14. en alsoo mishandelt: 't geen alles hier in Jesus is vervult.

---

4. De moetwil der Krijgs-knegten tegen den veroordeelden Jesum.

Versf. 27-32.

Korte opening van het regte verstand der woorden.

Vers. 27. DOe Als Pilatus hem overgaf aan de wagt: om Iesum door geesseling te bereyden tot het kruyce / doen speelden de Krijgs-knegten ook haar rol: het welke onsen Euangelist als een aanmerkinge van een bysonder consideratie hegt agter aan het verhaal van Pilati proceduren / als een sake / dewelke in dien tijd ook is voorgevallen / waar in dat Iesus gegeesselt moeste werden. Doen: Dat is / in dien selven tijd.

Namen de Krijgs-knegten des Stadhouders Jesum met haar in het Regt-huys. Gr. πραιτώριον. 't Geen niet anders en is / als het huys van Pilatus: Dat is / de woon-plaatse van den genen / die het gesag voerde van den Prætor, of Rigter. Siet Marc. 15: 16.

Ende vergaderden over hem de gantsche bende. Van outs bestonden de legioenen uyt benden; gelijk nu de regimenten uyt Compagnien: tien benden maakten een legioen; en vier hondert vijf-en-twintig koppen een bende, hoewel somtijts de benden ook wel op vijf en ses hondert kop-

koppen geordineert waren.

Hier wiert nu de gantsche bende vergadert/ ter sake van Iesus, aan wien hy overgelevert was om gekruycigt te werden; en terwijl dese vergadering geschiede/ soo wiert Iesus wonder gesmaat en onteert.

Vers 28. *Ende als sy hem ontkleed hadden.* Namentlijk om te geesselen/ en die geesseling hadden voltrocken.

Deden sy hem eenen purperen mantel om. Gr. χλαμύς. Dit was een Krijgsmans gewaad/ die sy gewoon waren boven haar borst wapens en geweer om te slaan: over al open/ en op de schouderen vast gemaakt/ 't welke selfs over den rok wiert omgedaan. Met regt van hier een mantel vertaalt.

De coleur van desen mantel was purper, of gelijk onsen Text heeft Scharlaken, 't welk het bloed was van de Coccus worm, gelijk het purper uyt het bloed van een purper-slak voortquam. Dese twee coleuren werden menigmaal vermengt/ om dat sy beyde rood waren/ en seer na malkanderen trocken/ die van niemant/ als van Koningen en Veld-Oversten wierden gedragen: waar mede sy dan Iesu Koninklijke weerdigheyd ten spot stellen.

Vers 29. *En een kroon van doornen gevlogten hebbende.* Dat is/ een krans/ na het fatsoen van de kroonen van dien tijd; waar in de gekroonde hoofden een krans voor een Koninklijk hooft-cieraad/ die eenmaal omging/ aan 't agter-hooft met een kostelijk Juweel toegeslooten/ droegen.

Wy zijn 't onseker/ wat soorte van doornẽ hier is gebruykt: 't was immers een heester gewas met scherpe prickelen: gevlogten gelijk een laurier-krans/ die om het hooft gaat van groote Vorsten; 't zy van groene lauweren/ of van sulke bladen in Goud gewrogt: na dat fatsoen was hier een doornen-krans gevlogten.

Setteden die op sijn hooft. Om dat gezegent hooft te gelijk te hoonen/ en met die prickelen te wonden.

Ende eenen ried-stok in sijne regter-hand. Soo wert genaamt een seker soorte van rottingen/ die van rieten gemaakt/ bequaam zijn/ om den wandelaar nog eenigen steun te geven; onder desen rotting wiert een rijks-staf afgebeelt. Siet Ps 30.

Ende vallende op hare knien voor hem. Gelijk men in Oosten de Koningen op een seer ootmoedige wijse gewoon is te eeren.

Bespotteden sy hem, seggende: Weest gegroet gy Koning der Ioden. Het is klaar/ dat al dien toestel/ soo wel als de woorden/ vol was van bespottinge: en de ydelheyd en broosse nietigheyd van dat gewaande rijk (soo dese menschen voorgaven) wiert op dit fatsoen seer kragtig ten toon gestelt.

Vers 30. *Ende op hem gespogen hebbende.* Gelijk men ook Cap. 26: 67. hem smaade.

Namen sy den riet-stok, ende sloegen op sijn hooft. Waar uyt blijkt/ dat dit riet van den aart van 't rotting hout geweest is/ 't welk een slag kon verdragen; en de prickelen der doornen in-dryven in het gezegent hooft van Jesus.

Vers 31. *Ende doe sy hem bespottet hadden, deden sy hem den mantel af, ende deden hem sijne kleederen aan.* Waar uyt blijkt/ dat te voren dien mantel op sijn naakte rugge hem was omgehangen.

Ende leyden hem henen om te kruycigen. Agtervolgens de ordre van Pilatus: want dewijl de Romeynen van outs de Justitie uytvoerden door hare Krijgsknegten/ en door haar bende deselve verdedigden/ op dat niemant daar tegen eenige bewegingen mogte maken/ soo sag men hier de Krijgs-knegten wederom in haar werk: maar ook te gelijk in haar moetwille.

Vers 32.

Vers 32. *Ende uytgaande vonden sy eenen man van Cyrenen.* Een stad in Libyen, gelegen in Africa, met Joden bevult. Siet Act 2: 10 6: 9.

Met namen Simon. De Vader van Alexander en Rufus, mannen die naderhant seer besaamt en bekent zijn geweest onder de Christenen. Marc. 15: 21. desen Simon quam van den acker. Luc. 23: 26. en quam haar te gemoed buyten de Stad; misschien ook om op te gaan na den Tempel / dewijl het de uyre was van het gebed.

Desen dwongen sy. Gr. Angarieerdense. Dat is: Benootsaakten sy om Hof-dienst te doen. Siet Matth. 5: 42. Soo plegen de Persiaansche Grooten de boeren en onderdanen te plagen / om Hof-dienst te doen met hare Paarden en Last-beesten / of ook wel met haar eygen lighaam.

Dat hy het kruys droege. Gr. Opname. Tot nog toe hadde Iesus sijn eygen kruys gedragen; Maar of hem hier de kragten des lighaams besweeken? of wat reden datter tusschen tweeen quam? immers de Krijgs-knegten gants niet gesint om dit kruys-hout te torssen / grijpen hier desen boer by 't hooft / en leggen hem desen kruys-balk op de schoft.

Aanwijsinge van 't geene in dese versmaatheyd egter het kruyce Christi verheerlijkt.

Iesu langmoedige verdraagsaamheyd. §1 Siet eens hoe grooten smaad dat Jesus al wederom sonder tegen-spreken verdragen heeft! hy was in Cajaphas Zale bespot als een Propheet; hier wert hy bespot als Koning: en dat wederom van Krijgs-knegten / gelijk ginder van de dienaars: Soo moet de Koning der eere van het snoodste schuym van menschen hoon en smaatheyd lijden: en dit alles kan hy soo langmoedig verdragen. ô Boven-menschelijke kragt! ô oneyndige langmoedigheyd!

Heeft dese bespottinge geleden, na de Schriften. §2. Alle dese bespottingen en smaatheden heeft dit sagtmoedig Lam ook geleden na de Schriften / dewelke ons den Messias in sijn verdrukten staat voorstelden als versmaat by het volk. Psal. 22: 9. en soo veragt, dat een yegelijk was als verbergende sijn aangesigte voor hem. Ies. 53: 3. Hier wert sijn klagte bevult. Ies. 50: 6: Ik geve mijne rugge den geenen, die my slaan, ende mijne wangen den genen, die my 't hayr uytplucken: mijn aangesigte en verberg ik niet voor smaatheyd en voor speekſel.

En na sijn eygen voorsegging. §3. Het is ook aanmerkelijk / dat Iesus als een waaragtig Propheet hier bevonden wert in dese bespottinge: want dat was van hem voorsegt. Matth. 20: 19. Sy sullen hem, namentlijk de Sone des menschen/ den Heydenen overleveren, om hem te bespotten, en te geesselen, en te kruycigen. Wie ergert sig aan die smaat / die Iesum selve tot een waar Propheet maakt / en de Goddelijkheyd van sijn sendinge soo glorieus bevestigt.

5. De

5. De kruyciging van Jesus met haar omstandigheden en voorvallen tot op sijn dood.

Verss. 33-50.

Korte opening van 't regte verstand der woorden.

Vers 33. *ENde gekomen zijnde tot de plaatse genaamt Golgotha, welke is gesegt hooft-scheel-plaatse.* Want Golgoleth betekent een herkeneel / waar van daan by de Syriers Golgotha. Het is onseker van waar die naam aan dese plaatse toegekomen is: maar dit is seker / dat deselve gelegen is niet verre buyten de stad / aan de West-kant / op een berg-agtig oort / alwaar men soo het schijnt de justitie gewoon was uyt te voeren.

Van dese plaatse maken de Joden gewag in den Zohar, welke is eene van hare oudste geschriften.

Vers 34. *Gaven sy hem te drinken edik met galle gemengt.* Daar zijn oude afschriften dewelke lesen oinon Wijn/ voor oxos edik / 't geen meer met de andere Euangelisten over-een-stemt / dewelke desen dranck noemen gemyrrheden wijn: indien men by de gemeene lesingen wil blijven/ soo moet men hier door edik een versuyrden en bedorven wijn verstaen.

Door Galle verstaat een bittere inmengsel: en derhalven kan men dese woorden opnemen in desen sin: Sy gaven hem versuyrden wijn met bittere dingen gemengt te drinken.

Dese bittere dingen nu waren Myrrhe, die van een seer bittere smaak is; en van kragten de wierook gelijk / soo dat sy in wijn gemengt / de sinnen verdooven en 't gevoelen verminderen.

Dit schijnt geschiet te zijn na de gewoonte der Joden / die de veroordeelde een beker met wierook onder den wijn gemengt inschonken / om sijn verstand te bedwelmen.

Ende als hy die gesmaakt hadde, en wilde hy niet drinken. Hy en wilde dien dranck niet drinken / die gebruykt wert om 't verstand te bedwelmen / en 't pijnelijk gevoelen der smerte te verdooven: op dat men van sijn overige redenen te doen aan het Kruys mogt oordeelen/ als van redenen/ die van een gesond verstand voort quamen; en op dat hy ook niet kleynmoedig soude schijnen / die dese grouwelijke straffe met een stilswijgende courागie sonder eenige moetwilligheyd onderging.

Vers 35. *Doe sy nu hem gekruycigt hadden.* Dat is: Aan het kruys-hout hadden vast gemaakt: 't geen aldus in sijn werk ging: Het kruyce bestaande uyt een stamme of staak, na het top-eynd toe met een dwars-houd aangeklonken/ boven welke een kleyn stukken uytstak/ had in 't midden van de stamme nog een ander regt hout ingelast / op wiens uytstek de gekruyste gelijk als geseten was/ 't geen scherp zijnde / seer de smerten vermeerderde; dewijl het gantsche lighaam daar op tusschen de beenen nedersinkende / even als de beschrijvers van een houten-peert / swaarlijk wiert gedrukt.

Dit kruyshout met sijn eene eynde in de aarde bedolven zijnde / wiert de veroordeelde naakt uytgekleet en soo hoog opgeheven / dat hy op het uytstek wiert geset / sijn armen wierden langs het dwarshoud wederzijds uytgestrekt/ en ge-

gebonden zijnde / immers somtijts door de handen met nagels vast geklonken: daar na wierden de beenen na beneden ook uytgerekt gebonden / en aan de voeten zy aan zy doornagelt / de hoogte van dit kruys was / dat de voeten ontrent twee à drie voet verheven waren van de aarde: en soo wierden dese ellendige overgegeven aan de dood / die geweldig en langsaam was.

Verdeelden sy sijne kleederen, het lot werpende. Dat is: De kleederen wierden onttornt / en aan vier deelen gelegt; maar den rok / zijnde sonder naad / die wiert geheel gelaten: en daar na wiert 'er om gelootet. Siet Ioh. 19: 23, 24. Want dese vielen de krijgs-knegten ten buyt / na de Romeynsche Wetten. D. Lib. 48. T. 20. L. 6.

Op dat vervult soude worden, het gene gesegt is door den Propheet. Namentlijk / door den Propheet David. Psal. 22: 19.

Sy hebben mijne kleederen onder haar verdeelt; Dat is alle de kleederen behalven den rok / die kort daar op wert uytsonderlijk gemelt.

Ende hebben het lot over mijne kleedinge [dat is: Rok] *geworpen.*

Vers 36. *Ende sy nedersittende, bewaarden hem aldaar.* Op dat hy van 't kruys niet en wierde afgenomen voor en al eer dat daar toe van hooger hand wiert order gegeven. Siet Pearson over 't geloove P. 397.

Vers 37. *Ende sy stelden boven sijn hooft sijne beschuldinge geschreven.* Of. Sijn oorsaak. Dat is; de oorsaak van sijn dood-straf.

De Romeynen waren meerendeels gewoon op een wit gemaakt bordeken / met swarte verwe / de beschuldiging en reden der straffe te laten schrijven / en boven aan de kruys-stam / daar zy boven de dwers-balk uytsteckt / aan te spijkeren.

Dese is Iesus de Koning der Ioden. Johannes, die sig seer naauw schijnt aan de eygen woorden van dit op-schrift gebonden te hebben / die schrijft aldus. Joh. 19: 19, 20. Ende daar was geschreven, *Iesus de Nazarener, de Koning der Ioden.* Dit op-schrift dan lasen veele van de Ioden: want de plaatse daar Jesus gekruyst wiert was na by de Stad, ende het was geschreven in het Hebreeusch, in het Grieks, ende in het Latijn.

Vers 38. *Doe wierden met hem twee moordenaars gekruycigt.* 't Geen Pilatus misschien niet sonder verwijt en doet; nadien de Joden den Moordenaar Barabbam tot byplatinge der kooren hadden voor Iesum, dewijl sy hem dan slimmer geoordeelt hadden als dien oproerigen dood-slager / soo voegt Pilatus hem twee Moordenaars in de executie toe / die hy gelijke straffe onderwerpt.

En dewijl dat Barabbas wert geseyt met sijn mede oproermakers gevangen te zijn. Marc. 15: 7. Soo is 't niet onwaarschijnelijk / dat dese twee ook van sijn complicen waren / die met hem waren in hegtenisse geraakt.

Een ter regter, en eene ter slinker zijde. En diens volgens Iesus in het midden tusschen die twee / als 't hoofd der quaad-doenders / en op-roermakers na het bevoelen der Joden.

Vers 39. *Ende die voor-by gingen lasterden hem.* Met bittere smaat-woorden tegen hem uyt te braaken.

Schuddende hare hoofden. Het welke al van outs eene was van die gebeerden / die uyt een bitter gemoet voortquamen en een sekere versoepinge uytdrucken met bygaande beschimpinge. Iob 16: 4. 2 Kon. 19: 21. Psal. 44: 15. Ies. 37: 22. Ier. 18: 16. Thren. 2: 15, 16.

Vers 40. *Ende seggende: gy die den Tempel afbreekt, ende in drie dagen opbout.* Die u soo groote dingen vermeten hebt van oneyndige kragt: dat gy soo spoedig den afgebroken Tempel soud weder opbou-

bouwen: betoon nu u kragt? soo keeren sy weder tot hare oude beschuldiging: tot een bitter en scherp verwijt van een saak/ die hy soo niet uytgesproken nog gemeent en hadde: daar in sy boosaardig sijn woorden verdraayen. (Siet. Cap. 26:61. en Ioh. 2:19.) En die hy na sijn eygen meyninge ook nu eerlang vervullen soude: want van den Tempel sijns Lighaams sprekende/ had hy tot de Joden geseyt: breekt gy-lieden desen Tempel af, Gelijk sy nu ook deden: en in drie dagen sal ick die weder op bouwen, 't geen hy in sijn opstandinge sal bevestigen.

Verlost uw selven. Uyt dit gevaar des doods.

Indien gy de Sone Gods zijt, soo komt af van het kruys. Dit eysschen sy als een teken/ en een bewijs voor sijn Soonschap/ waar over haar verschil was: Maar 't geen sy soo weynig/ als het al geschiet waar/ souden geloofd hebben/ als sy namaals deden ontrent sijn opstandinge.

Vers 41. *Ende desgelijks ook de Overpriesters met de Schriftgeleerden, ende Ouderlingen ende Pharizeen hem bespottende, seyden:* Die met meerder ernst verpligt waren in sulken geval te handelen/ breken uyt in spotternyen.

Vers 42. *Andere heeft hy verlost.* Of vragens wijse. Heeft hy andere verlost? en sulke ware wonder-werken gedaan/ gelijk men heeft uytgestroopt.

Hy en kan hem selven niet verlossen. Of wederom vragens wijse. En kan hy hem selven niet verlossen? Dit meenen sy zijn dingen/ die niet konnen t'samen gaan/ en uyt dese ondervindinge selve malkanderen beschamen: by-aldien hy andere verlost hadde in waarheyd/ en door een Goddelijke kragt sonder t'samen-sweering en hulp der onreyne geesten; soo moeste hy ook/ meenden sy/ hem selven verlossen: niet regt aanmerkende/ dat soo hy hem selven hadde verlost van de straffe der sonden/ dat hy dan ook in geen staat konde zijn/ om de sijne op een Godbetamelijke wijse van de sonden vry te maken.

Indien hy de Koning Israels is, dat hy nu afkome van 't Kruys, ende wy sullen hem gelooven. Siet vs 40.

Vers 43. *Hy heeft op God betrouwt, dat hy hem nu verlosse, indien hy hem wel wil.* Het is ongetwyffelt/ dat God verlost de gene/ die op hem betrouwen: maar dit is ook seker/ dat hy de tijd en maniere van verlossinge in sijn eygen hant behout: daar zijnder veele/ die God wel wilde/ geweest/ die hy door een tijdelijke verdruckinge heeft laten om 't leven brengen; op dat hy haar door de dood van dat heyloos geslagte soude verlossen/ en overbrengen in sijn zalig Hemelrijk.

Aangaande de Christus, die vid menigmaal in de Prophetien om verlossinge, maar geensins om een bevrijdinge door de straffe des kruyces: en God sal betoonen/ dat hy hem wel wil/ als hy hem sal verlossen van de banden des doods, en uyt den grave opwecken.

Het is te verwonderen/ dat de boosheyd dese geleerde en Schrift-kundige mannen egter door onbesonnenheyd soo ver verrukt/ dat sy de Christum bespotten met die eygen woorden/ welke David al hadde aangetekent. Psalm 22:9.

Want hy heeft gesegt, ik ben Gods Soone. Dit was de grond van haar besluyt/ dat sy meenden Gods liefde ontrent sijn Sone soude niet konnen gehengen/ dat men den selven soude om het leven brengen; veel min dat hy door soo schandelijken dood soude konnen sneuvelen: eer soude hy alles bewegen/ de aarde haren mond opsperren/ om sijne vyanden te verslinden/ de Engelen hem redden door haar magt en alles mede-werken tot sijn verlossinge van het kruys/ als dat

dat dit werk soude konnen ten eynde gebragt werden. Even als of God geen anderen weg hadde, om sijnen Sone te verheerlijken, en dat hy hem van den dooden niet en konde opwecken.

Vers 44. *Ende het selve verweten hem ook de Moordenaars.* Dat is: Yemant uyt de Moordenaars: Welke maniere van spreken seer wel moet opgemerkt werden in de Heylige Schriftuyr. Siet Gen. 19: 29. Jon. 1: 5. Luc. 17: 14.

Die met hem gekruycigt waren. En alsoo in 't selve oordeel bevonden wierden.

Vers 45. *Ende van de seste uyre aan.* Die over-een-komt met onse twaalfde uyre, regt op den middag, wanneer de Sonne is op 't hoogste in den dag.

Wiert'er duysternisse over de geheele aarde. Welke niet en was een duysternisse door eenig Son Ecclipse, of taaning veroorsaakt, die noyt vallen kan wanneer de Mane vol is, gelijk sy altijd is op dien ouderdom van veertien of vijftien dagen, op welke het Pascha gevierd wiert.] Want, nadien het taanen van de Son veroorsaakt wert door des Maans conjunctie met de Son, als deselve valt binnen de Sonne-weg, waar door sy haren loop tusschen de Son en 't aardrijk nemende door dat groote ligt henen schuyft, en 't selve verdonkert: en dat de Maan in den tijd van haar vollen schijn ter contrarie is in de meeste afstand van de Son: soo blijkt dan dat de oorsaak van dese verduystering der Sonne geensins was een natuyrlijke Ecclipse, maar een boven natuyrlijk werk dat God in dese uyre der magt der duysternisse wrogt, om tot een wonder-teeken te zijn van den Hemel.

Tot de negende uyre toe. Die over-een-komt met onse derde uyre na den middag: in-voegen die duysternisse drie uyren lang de aarde verdonkerde.

Vers 46. *Ende ontrent de negende uyre.* Wanneer de duysternisse haast soude ophouden.

Riep Jesus met een groote stemme ELI, ELI, LAMA SABACHTHANI! Woorden van de sprake der Hebreen van dien tijd, doe men in 't Joodsche Land die Tale met het Syrisch gemengt, sprak onder het volk.

Dese woorden waren genomen uyt Psal. 22: 2: dog met die veranderinge, dat hy in stede van 't Hebreeuwsche woord HAZABTHANI, een ander Chaldeeusch woord van gelijke beduydinge gebruykt SABACHTHANI.

Dat is: Mijn God, mijn God, waarom hebt gy my verlaten? Indien staat gestelt, daar ik ben als een verlatene: sonder ligt, sonder troost, sonder verquikkinge te gevoelen: en geheel overgegeven aan al de furien des afgronts, om met dien Prince der duysternisse alleen te worstelen: verlaten tot der dood toe, in een benaauwtheyd die hem dooden soude.

Vers 47. *Ende sommige van die daar stonden.* Het zy Krijgs-knegten, of vreemdelingen uyt de Joden, die de tale van dat Land niet en verstonden.

Sulks hoorende, seyden: dese roept Eliam. Om dat die woorden seer daar na geleken; en dat sy gehoort hadden, dat Elias komen moeste tot hulpe van de Christus.

Vers 48. *Ende terstont eene van haar toeloopende.* Terwijl Jesus ook in een sugt seyde: my dorst, gelijk Johannes aanteekent.

Nam een spongie. Die bequaam was om hem te laven, dewijl het ingesogen nat daar wederom konde uytgesogen werden; want op een andere wijse en konde men de gekruyste niet wel beschept doen.

Ende die *met edik gevult hebbende.* Want desen drank hadden sy in voorraad. Siet

Joh.

Joh. 19: 29. En wel daarom te meer dewijl de Romeynsche Krijgs-knegten met soodanigen drank gewoon waren haar dorst te lessen.

Stakse op eenen riet-stok. Gr. Settedese, of leydese om een stokje. Johannes schijnt te seggen / dat sy die spongie leyden om een hysops steel, en 't Griekshe woord alhier kan ook allerleye houtagtige stelen te kennen geven. Het is bekent genoeg dat de Hysop ook gerekent wert onder het boom-gewas / en dat sy in sommige gewesten tot sulken dikte en hoogte opschiet / dat men met een afgesneden roede van haar gewas seer ligt een spongie tot die hoogte konde opheffen / soo dat men deselbe konde brengen aan den mond des gekruycigden.

Ende gaf hem te drinken. Gelijk hy dan ook dien edik nam en dronk. Siet Joh. 19: 30.

Vers 49. *Dog de andere seyde, Houd op.* Gr. Laat af. Men kan 't ook nemen voor een woord van aanharding. Wel aan.

Laat ons sien of Elias komt. Laat ons wel agt geven / of Elias komen sal / om hem hulpe te bewijsen.

Het is niet seker / dat dese woorden by wege van bespottinge gesproken zijn: die groote duysternisse heeft mogelijk de herten der menschen al wat doen besadigen: en 't mis-verstand / als of hy om de hulpe van Elias met sulken assurantie geroepen hadde / heeft mogelijk haar in twijffel gebragt / of Jesus niet misschien op sulken wijse nog souden verlost werden.

Om hem te verlossen. Van 't kruys.

Vers 50. *Ende Jesus wederom met een groote stemme roepende.* En seggende/ Vader in uwe handen beveel ik mijnen Geest. Luc. 23: 46. 't Geen hy nog met een groot geroep uytbragt / om te kennen te geven de sterkte van sijn kragt, die nog soo niet beswecken was / of hy konde die forse nog gebruyken in 't roepen tot sijn Vader.

Gaf den Geest. Gr. Liet hy den Geest gaan. Dat is: Sijne Ziele die hy nu gelijk als henen sond / en na sijn eygen vry-magt onsloeg / om uyt dit ellendig lighaam te verhuysen; gelijk hy ook gesept hadde. Joh. 10: 17, 18. Daar de gekruycigde andersins seer lang worstelden/ en somtijds wel tot twee en drie dagen lang leefden: daar gaf Jesus nu de Geest / selfs tot verwondering van Pilatus: om alsoo dat rabraken en leedbreken voor te komen: het welke andersins geschiede om die menschen aan haar eynde te helpen; want dewijle sy voor den avond wel dienden afgenomen / soo was men gewoon die menschen de beenen te breeken / en soo aan haar dood te helpen. Siet Joh. 19: 34.

Aanwijsinge van die saken, welke ontrent Jesu kruyciging sijn voorgevallen, dat die accorderen met de Prophetische Schriften, en met blijken van Jesu regtveerdigheyd sijn vergeselschapt.

§ 1 Gelijkerwijs de Joden opentlijk bekennen / dat *Jesus op de voorbereydinge van het Pascha,* door bestellinge van haren Raad *is opgehangen:* Als uyt den Thalmud blijkt / Gemarah Sanhedrin. Cap. 6. § 2. — Dat dese kruysdood in alle omstandigheden was na de Schriften.

6. §. 2. Soo zijn sy ook gewoon haar seer te ergeren aan die schandelijken uytgang: Men hoort se door Thrypho een Jode by Iustinus al van outs haren Geest hier over uytboesemen / in een gesprek met dien Oud-vader gehouden; Dese uwen genaamden Christus, segt hy: is sonder eer of Heerlijkheyd geworden, als hy gevallen is in de uyterste vloek, die in Gods Wet geschreven staat: want hy gekruycigt is. Siende op de plaatse. Deut. 21: 23. een opgehangene is Gode een vloek. Maar wanneer wy aanmerken / dat ons de Prophetien ook in dit leer-stuk ondersteunen / en toonen dat de geene / die verordineert was om voor onse sonden te sterven als onsen Goël / ook nootwendig sulken vervloekten dood / de dood des kruyces smaken moeste in alle die omstandigheden; soo sal men sig ligtelijk konnen gerust-stellen in die waarheyd des Euangeliums / en gelooven dat Jesus even daar in heeft betoont de Christus te zijn / die gekomen was om sijn volk te verlossen. Laat ons dan sijn voetstappen na oogen / en hem sien in sijn wedervaren op Golgotha: dat gewoone Galgen-velt der justitie / zijnde eene van de heuvelen van Moria, gelijk sommige Land-beschrijvers aantekenen.

1. Hier sien wy dan het geweste daar Isaac wiert henen geleyt / en den heuvel dien hy waarschijnelijk beklom / beladen met het hout tot sijn eygen slagt-altaar. Siet Gen. 22: 2-6. en soo heeft Jesus dat voorbeeld van sijn kruys beantwoord / ook in de selve plaatse / tot welke hy is henen geleyt als een Lam tot de slagt-bank, na de Prophetie. Ies. 53: 7. uytgaande uyt Botzra, dat is Jerusalem. Ies. 63: 1.

2. Hier heeft Iesus een sware straffe geleden: dat by vonnis van 't Gerigte aan hem wiert uytgevoert: op dat het woord vervult wiert. Ies. 53: 5. De straffe, die ons de vrede aanbrengt, was op hem.

3. De eerste quellinge was / dat men hem in stede van den gewierookten Wijn Edik aanboot met Galle of bitterheyd gemengt: Op dat hy reden hadde volgens de Schrift te klagen. Psal. 69: 22. Sy hebben my galle tot mijne spijse gegeven: ende in mijnen dorst hebben *sy my edik te* drinken gegeven.

3. Sijn lighaam hebben sy genagelt aan het kruyce / na dat sy hem naakt ontkleed hadden / brengende sijne kleederen onder de verdeelinge / en eene van sijn gewaden onder 't lot; welke sake te wonder klaar wert voorgedragen. Ps. 22: 17, 18, 19. Daar de Heyland aan het kruyce hangende in dese klagte voorgestelt wiert. Honden verstaat de Heydensche krijgs-knegten hebben my omcingelt, eene vergaderinge der boosdoenders verstaat de Overpriesters met haren aanhang heeft my omgeven: sy hebben mijne handen ende mijne voeten doorgraven, alle mijne beenderen soude ik konnen tellen, van wegen de uytrekking der Ledematen. Sy schouwen het aan, sy sien op my, sy deylen mijne kleederen onder hen, ende werpen het lot over mijn gewaad. Sie hem dan hier naakt en uytgekleed ten toone gestelt voor aller oogen / omringt van een Heydensche krijgs-magt / in een staat daar hy aan een paal is uytgerekt; soo dat men sijne beenderen soude konnen tellen / en in die gestalte des lighaams aan handen en voeten doornagelt / 't geen de eygenste gestalte van de kruys-straffe is / en

en waar in hy wert ten toone gestelt / gelijk de metale Slange in de woestijne, die sijn voorbeeld was. Num. 21: 9. Uyt dese handelingen besluyt hy / dat God te rade was om hem neder te leggen in het stof des doods. vs 16. Soo was dit dan een straffe des doods / die aan hem door de dienaars van 't gerigte wiert geexecuteert. Men moet sig ook verwonderen over de juyste vervullinge van de Prophetie / in 't deelen van de kleederen / eenige werden gedeelt / over een ander wert het lot geworpen: en daar in is ook een bewijs dat hy was onder een straffe des doods; in welken staat geen kleederen meer gelaten werden aan de gene / die de straffe lijden / om dat sy na de algemeene wet naakt weder henen gaan; gelijk sy naakt gekomen zijn.

5. Soo lang als hy nog leefde aan het kruys / heeft hy veel bespottingen over sijn onmagt moeten lijden: gelijk Jesaias eenige invoert / die haar over dese verkeerde gedagten aldus beklagen Ies. 53: 4. Wy agteden hem, dat hy van God of van de Goden des gerigtes / en derhalven wettelijk geslagen: ende verdrukt was: van alle kragt om weder 't hooft op te beuren berooft / daar hy nogtans sig selven gewillig soo hadde laten drucken / en hem onderworpen / vers 7. Dit waangevoelen hebben sy geuyt onder veele bespottingen / en daarom vertoont hem de Sangdigter wederom in dese klagte. Psal. 22: 7, 8, 9. Ik ben een worm, en geen man, een smaat van menschen, en veragt van den volke; alle die my sien bespotten my, sy steken de lippe uyt, sy schudden den kop; seggende: Hy heeft het op den HEERE gewentelt, dat hy hem nu uythelpe, dat hy hem redde, dewijle hy lust aan hem heeft. Wie staat niet verbaast / als hy de Joden by-na met eygen woorden van dese Psalm hare bespottinge hoort uytbraken?

6. Hy heeft ook in dien staat veele aanvegtingen geleden; De verscheurende en de brullende Leeuw heeft sijn mond tegen hem opgesperret, Psal. 22: 14. want de slange sogt dit vrouwen-zaad in den versen te steken, Gen. 3: 15. en had behagen, om waar het mogelijk / hem te verbrijselen. Ies. 53: 10. In dien staat hoort men hem een swaare klagte uytschreeuwen; maar een klagte / die in sijn Klaag-lied de eerste is / en deswegen de Christus geensins onbetamelijk: want soo wert hy ingevoert: Psal. 22: 3. Mijn God, Mijn God, waarom hebt gy my verlaten? Ja die gantsche Psalm en is niet anders / als een geduyrige vertooninge / waar in dat die verlatinge bestont / over welke dese klagte opgaat; en een gebed / dat God dog gedagtig wilde zijn / aan de waarom, aan de reden van die verlatinge, op dat sy niet verder en mogte gaan / als tot dat eynde van nooden was: maar dat deselve haar eynde mogte nemen in die tijdige dood / en in een heylsame verweckinge van sijn persoon uyt die dood / op dat hy de name van sijn Vader mogte verheerlijken. Wat wasser nu redelijker en heyliger / als dat Jesus, om soo te spreken / sijn Vader voor oogen stelde / en gelijk als indagtig maakte de reden van sijn lijden; nu hy vast naderde aan het eynde / en begon te bidden om sijn verlossinge uyt dit lijden; want / in die reden / daar lag de grond van sijn vertrouwen / dat God hem soude verhooren / en nu voortaan / na dat

hy

hy hem soo lange gelijk als alleen gelaten hadde / en overgegeven aan de magt der vyanden om hem te dooden / tot hem woude wederkeeren / om hem te redden en te troosten / op sulken wijse / als bestaan konde met den eysch sijner geregtigheyd.

7. Het is aanmerkelijk / dat Iesus dese straffe geleden heeft in het geselschap van twee Moordenaars / en als ware hy de grootste quaatdoender / een Hooftman van sulken gespuys / tusschen twee van sulken soorte wiert ingeplaatst / met sijn kruyce. Alsoo is hy met de overtreders getelt geweest, Ies. 53: 12. en heeft moeten klagen: Psal. 88:5. Ik ben gerekent met de gene, die in den kuyl nederdalen.

8. Het eynde nu van dese vertooninge was sijn dood / na dat hy wederom edik gedronken hadde in sijnen grooten dorst, Psal. 69:22. is hy onverwagt / onder een groot geroep / als een bewijs van volle kragten gestorven tot aller verwondering: doen heeft hy sijn ziele uytgestort in de dood, Ies. 53: 12. gelijk als in een gewillige overgave van sijn Geest: en is daar mede de smerte van het been-breken voorgekomen / en van de lancie / volgens sijn bede / Psal. 22: 21. *Reddet mijne ziele van den sweerde:* mijn eensame van het gewelt des Honds. Het breken der beenderen was een Heydensch gewelt / 't geen nogtans aan 't ware Pascha geen plaatse moest hebben/volgens de Wet ontrent het voorbeelt. Exod. 12:46. En alsoo is de Messias uytgeroeyt en gedoodet. Dan. 2: 24, 45. 9: 26. Ies. 10:4. 53: 8, 9. Deut. 32: 15.

9. By-aldien wy aanmerken / dat dit is geschiet op het Pascha; dat hy is gekruycigt op de derde ure / en sijn Geest gaf op de negende ure / dat is / met het morgen-offer is genagelt aan het hout / en met het avond-offer is gestorven: soo dat hy op dien tijd / als 't ware Pascha / aan 't kruys hing / doe veele hare Paasch-lammeren slagteden op den heyligen berg: soo moeten wy ons verwonderen over Gods bestieringe / Die het Lighaam en de schaduwe soo op een en deselve tijd laat t'samen-komen; 't Geen soo veel meer kragt heeft / als wy aanmerken; dat de Joden selve een overleveringe en erfgerugt behouden hebben / waar in gesegt wert: dat Israël op den selven dag wederom soude verlost werden in die dagen Christi / op welke sy door den uytgang uyt Egypten verlost waren van haar lighamelijke dienstbaarheyd; om dat in den Thalmud gesegt wert: In de maand Nisan zijnse verlost, in de maand Nisan sullen sy wederom verlost werden [Rosh Hasschana. c. 1.]

10. Onder alle dese rampen is 'er een duysternisse ontstaan aan de Sonne die boven-natuyrlijk was: waar van de Prophete Amos heeft geprophetcert Cap. 8: 9. Het sal te dien dage geschieden, spreekt de Heere HEERE, dat ik de Sonne op den middag sal doen ondergaan, ende het land by ligten dage verduysteren; namentlijk / als een voorbode van sijn toorn tegen dat volk / wiens ligt nu duysternisse wiert. En soo mogen wy dan besluyten / dat alles wat Iesus geleden heeft / en hem daar ontrent is wedervaren / accordeert met het gene de Christus moeste lijden.

En met vele blijken vergelelt van Iesu regtveerdigheyd.

§ 2. Hoe seer dat ook de glans van Iesu heerlijkheyd op Golgotha be-

bewolkt en benevelt was; soo sien wy egter nog al stralen schinsteren en doorbreken door dese duysternisse / waar uyt men kan afnemen / wat Jesus voor een Sonne der geregtigheyd was. 1. Aanschouwt hem in sijn gedrag / en siet hoe Godvrugtig dat hy was tot op den laatsten levens-snak: men hoort geen woorden van ongedult uyt sijn mond uytgaan / geen vloeken over sijn vyanden / geen beklag over sijn bestaan / geen blijken van een quaad geweten: maar in tegendeel woorden van vierige gebeden / vol van vertrouwen / kragtig in heylige bewegingen; en onbewegelijk vast houdende aan het eynde van sijn lijden / 't geen hy wilde voldoen; daar over dan komt hy met sijn Vader in gesprek: dien hy eert als sijn God, op wien hy sig verlaat als op sijn eygen bondgenoot, met wien hy het verdrag aangaande onse verlossinge hadde ingegaan. Hy klaagt wel over het smertelijk gevoelen van die verlatinge / en begeert dat sijn God nu wilde gedenken aan de reden en waarom? om welke hy in dese staat gekomen was: dat dit was geschiet om sijnen name te verheerlijken / en te konnen ter eeren bekent maken onder sijne Broederen: maar even daar mede blijkt / dat hy over sijn borg-togt neyt gerouwt en heeft; dat hy ons lief gehad heeft tot den eynde toe / en in alles betoont voor God een goede conscientie behouden te hebben: welke was de reden van sijn lijden te voldoen / en dat hy vrymelijk sijn God wel mogte sommeren op de waarom van sijne verlatinge; welke niet en was eenige eygen begane misdaad / waar onder dat hy eeuwig behoorde te versinken; ô neen! maar de name Gods te heyligen van sijns volks misdaden. Indien dan de dood regtveerdig is? wat vinden wy een grond van te gelooven dat Jesus waarlijk is de Christus? als wy hem aldus sien en hooren sterven / niet alleen onder soo veele Godsalige bewegingen: maar ook onder sulken sommatie van God / wegens sijn eygen onschult / en wegens de ware reden van sijn benaautheyd: die hy ampts halven quam te lijden. 2. Wanneer wy ook sien / hoe dat hy sijnen geest gaf, onder sulke blijken van kragt: soo konnen wy ook ons ligtelijk herinneren / dat hy eens met waarheyd seyde Joh. 10: 16. Niemant en neemt het leven van my: maar ik legge het van my selven af, ik hebbe magt het selve af te leggen, ende hebbe magt het selve wederom te nemen. Dit gebod heb ik van mijnen Vader ontfangen. Daar is geen bloot mensche die sulken magt heeft / dat hy de band van ziel en lighaam kan scheyden als hy wil / sonder verbreking van dit lighaam / of die met sijn ziele op sijn believte kan uytgaan uyt dese aardsche hutte / dit is een werk van Goddelijke commando: en soo heeft Jesus hier nog de stralen van sijn hoog gesag / en groote magt / en dit geven van sijn Geest bekent gemaakt. 3. Wanneer de Hemel dus wiert verduystert / de Sonne op den helderen middag verdonkert / en de natuyr soo besweek; dat was ook een klaar bewijs / dat God de sake van Jesus met dit wonder-werk wilde regtveerdigen: de Sonne / dat weerelts oog schaamde sig / en trok sijn ligt in / om haar schijnsel voor dit snood bedrijf te decken. Dit stuk heeft een Poëet van onse eeuw seer Geestrijk aldus uytgebeelt / sprekende tot de Joden:

Die sienelijke God, die Prince der Planeten
Tast uw in uw geweten,
En toont u naakt en klaar
Dat of natuyr, of God, in angst is en gevaar.
Hy suft; ag! ag! hy swigt voor 's hemels lampen,
't En zijn nogtans geen dampen,
Geen Maan, geen Zwijmel-vlaag,
Apol huyst in den Ram, sijn Suster in de Waag.
Ja heel ons halve rond siet men den moet ontsinken,
En die de Niger drinken,
En die aan 't witte Meer
Geplaatst, tot toppunt heeft de vieren van den Beer.
Wel (roept gy) hoe wat 's dit? wat sal ons nu gebeuren?
Wat doet den Hemel treuren?
Wat of hem schorten mag?
Dat hy ons dag ontseyt, op 't schoonste van den dag?
Den hemel (wreet gebroet) treurt om *sijns Heeren lyen*,
Schaamt sig uw schelmeryen,
En sluyt sijn groot gesigt,
Om niet te sterven sien, den Vader van sijn ligt.

De verduystering der Sonne uyt andere getuygenissen bevestigt.

§ 3. Wy moeten ook tot bevestinge van de waarheyd des Euangeliums hier aanteekenen, dat veele on-Christen Schryveren dese verduystering der Sonne, als een groot wonder-werk hebben aangeschreven. In de eerste plaatse komen ons voor de openbare Griffien, waar in de Rollen van Staat bewaart wierden, in welke dit vremt geval was te boeck gestelt, om het selve aan de memorie van 't nakomende geslagte over te leveren: soo heeft de Martelaar Lucianus tot Nicomedien staande voor de Land-voogt om sijne verantwoording te doen, sig daar op met dese woorden beroepen: *Raad-pleegt met uw Jaar-boeken, en gy sult vinden, dat ten tijden van Pilatus, als Christus leed, de Sonne op het midden van den dag is 't gesigte ontvloden, en den dag heeft afgebroken.* Soo bevinden wy ook dat Tertullianus sig in sijn verantwoording voor de Christenen daar op beroept Cap. 21. en segt: *Op dien selven stond, is de dag den menschen ontrocken, als de Son op 't midden van den Hemelboog stond: die niet en wisten dat dit ook over de Christus was voorsegt, hebben gemeent, dat het een Sonne-swijm was; en nogtans hebt gy dit geval des werelts ook in uwe Rollen verhaalt.* Van dese verduystering der Sonne wist Dionysius Areopagita, zijnde doemaals tot Heliopolis in Egypten, niet alleen te spreken in seker brief aan Polycarpus, maar in dat selfde oogenblik ook uyt te roepen, seggende: *Of de God der geschapen dingen lijt nu, of het gebouw der geschapen dingen gaat te niet.* Hier by komt Phlegon Trallianus, die onder den Keyser Hadrianus geschreven heeft, welke in sijn Chronijk op de Olympische Jaar-rekening, l. 13. dese woorden heeft: *In 't vierde jaar van de twee hondert*

en

en tweede Olympias is 'er een verduystering in de Sonne geschiet, groot en uytstekende boven alle die van te voren geschiet waren. De dag is op de seste uyre in een nagt van duysternisse verandert, soo dat de Sterren in den Hemel gesien zijn, ende de aardbevinge in Bithynia heeft in de Stad Nicea veele Huysen om verre geworpen. Dat Phlegon hier spreekt van een tegen-natuyrlijke verduystering / blijkt uyt de aantrekking van Africanus, welke segt: Phlegon verhaalt, datter, als Keyser Tiberius regeerde, een Sonne-swijm op de Volle Maan is voorgevallen; en soo heeft het Philoponus ook opgenomen. Indien het waar is / 't geen van den vermaarden Huetius wert bygebragt / dat de Sinesen in haar Jaar-boeken ook van een Sons-verduystering ontrent de maand April voorgevallen verhaal doen / die soodanig de order en Wetten der natuyr te boven ging / dat haar Keyser Quamvutius daar over seer ontstelt was / en dat het selve verhaal met dit Jaar kan werden geaccordeert / soo steekt daar in ook een bewijs / dat geensins te versmaden is. Het is aanmerkens-weerdig / 't geen Jacobus du Bois ons versekert / dat de Astronomische rekeningen ons sekerlijk leeren, dat in het vierde Jaar van de twee hondert en tweede Olympias geen natuyrlijke verduystering in de Sonne is geschiet; soo dat dan de plaatse van Phlegon niet anders als van dit wonderlijk voorval kan verstaan werden: te meer / dewijl dit het eygenste Jaar is van Iesu kruyciging: want het vierde Jaar van dien twee hondert en tweede Olympias eyndigde eerst in de Somer na dat Pascha volgende: gelijk ook het negentiende van Tiberius nog liep tot op den negentiende Augusti: waar mede alle swarigheden zijn op gelost / en de Historie is bewaarheyd. Soo seker zijn dan de bewijsen en gronden van het Euangelium!

---

6. De wonderen, die kort op Jesu dood zijn voorgevallen.

Verss. 51-56.

Korte opening van 't regte verstand der woorden.

Vers 51. *Ende siet het Voorhangsel des Tempels scheurde in tween.* Door het Voorhangsel verstaat dat kleed / 't welke hing voor het Heylige der Heyligen / en die de geheym-kamer van Gods presentie afscheyde van het eerste Heyligdom / 't geen die alderheyligste dingen bedekt hielt / 't welk van hemels-blauw / purper / scharlaken / en fijn getweerent Lijnwaat was toegestelt / hangende aan vier Pylaren van Sittim-hout met Gout overtogen. Exod. 26: 31, 32. 2 Chron. 3: 14.

Dit / schoon het seer dik geborduyrt was / wiert in tween gescheurt in de dood van Iesus, en alsoo die weg tot het binnenste Heyligdom geopent. Siet Hebr. 10: 20. vergeleken met Hebr. 9: 8.

Van boven tot beneden. Soo lang als deselve was / welke lengte tot meer als dertig ellen begroot wert.

Eerst had de Hoogepriester sijn kleed gescheurt over Jesus / tot een teken van sijn

sijn afgrijsen: maar nu komt God/ en scheurt het kleed van sijn Heyligdom/ tot een blijk van sijn verfoeyinge over 't tegenwoordig grouwel-stuk aan sijn Soon bedreven: tot een voorbeduydinge/ dat hy in sijn toorne van haar wilde vertrecken/ dat huys verscheuren/ en al sijne heyligdommen van dit huysgelsch volk afscheuren/ en ontheyligen: want met dese scheure verklaarde hy dese heyligheden voor onreyn; dewijl aan deselve nog Zoom/ nog Naate wesen mogte/om de vereyschte volkomentheyd van alles/ dat den Heere heylig is.

Ende de aarde beefde. Of schudde, door een groote aardbevinge. Soodanige aardbevingen vergeselschapten dikwerf in voorige verschijningen de presentie van Gods Majesteyt (siet Exod. 19: 18. Psal. 68: 9.) om een indruk te geven van sijn almogende en ontsaggelijke gestrengheyd; als die de aarde met al datter op woont in sijne hand heeft; diese gegront heeft op hare fondamenten/ deselve doende schudden en wankelen: waar mede hy kragtig ontdekt/ dat haar bestaan of omkeeren is in sijne magt: en dat sijn toorn vreeselijk is.

Ende de steenrotzen scheurden. Door de geweldige kragt der aardbevinge.

Vers 52. *Ende de graven wierden geopent.* Hoedanige rotzen daar waren ontrent Jerusalem/ waar in de dood-lijken opgesloten waren/ verwagtende de opstandinge des levens.

Ende veele lighamen der Heyligen, die ontslapen waren, wierden opgewekt, Van den dooden/ soo dat die Godvrugtige menschen het leven door den dag des algemeene oordeels weder ontfingen.

Waarschijnelijk is 't gevoelen der gener/ die meenen/ dat dese levendigmakende kragt met Christi opstandinge de graven eerst heeft aangetast/ en dese doode lijken opgewekt/ dewijl het vremt soude zijn/ dese Heyligen/ nu levendig geworden zijnde/ soo lange te houden in hare graf-spelonken.

Vers 53. *Ende uyt de graven uytgegaan zijnde na sijne opstandinge.* Verstaat na de opstandinge van Jesus.

Quamen sy in de heylige Stad. Welke is Jerusalem: siet Matth. 4: 5. daar sy verstrekten voor getuygen van Christi opstandinge: noteert hier/ dat de graf-plaatsen der Joden waren buyten de Stad/ in hare Hoven en Akkeren.

Ende sijn veele verscheenen. Aan wien sy haar hebben vertoont/ en bekent gemaakt sijn veele: waar na sy ook volgens de meeste waarschijnelijkheyd ten Hemel met Christo zijn opgenomen/ alhoewel van haar niet meer gewaagt wert.

Vers 54. *Ende de Hoofdman over hondert.* Die over hondert koppen commandeerde.

Ende die met hem Jesum bewaarden, Boven de vier Krijgs-knegten/ die hem gekruycigt hadden: welke de wagte hadden voor het kruys/ op dat niemant dese lighamen afnam sonder consent van den Regter.

Siende de aardbevinge, ende de dingen, die geschiet waren. Eensdeels wat dat Iesus sprak aan 't kruys/ en wat tekenen/ als gevolgen van die aardbevinge daar ontstaan waren.

Wierde seer bevreest. Om dat sy een apprehensie schepten/ van dat God wel ligt over dese booshheyd wrake nemen mogte/ en dat hy door dese dingen betuygde/ hoe grooten afkeer hy hadde van dit bestaan der Joden.

Seyden: waarlijk dese mensche was Gods Sone. Sy bespeurden/ dat de Ioden dese rasery tegen Iesum opgenomen hadden/ om dat hy sig voor Gods Sone had willen doen erkennen: sy hadden hem hooren bespot werden over dien tijtel: maar nu in tegendeel/ al dese beroertens van Hemel en aarde aansiende/ als atesta-

testatien van Gods wegen door de regtveerdigheyd van Iesu sake; soo stellen sy haar belijdenisse tegen de verloochening der gener/ die hem versaakt hadden; seggende: Waarlijk dese mensche was Gods Sone. Daarom tekent Lucas het seggen van den Hooftman aan/ dat hy seyde: Dese mensche is regtveerdig, en sijn sake is beter als die van de Joden/ die hem sonder wettige oorsaak ter dood vervolgen.

Vers 55. *Ende aldaar waren veele Vrouwen van verre aanschouwende.* Die dan daar als oog en oor-getuygen van dit alles tegenwoordig waren.

Die Jesum gevolgt waren van Galilea, om hem te dienen. Gr. Hem dienende, namentlijk / in sijn leven van hare goederen. Siet Luc. 8: 3.

Vers 56. *Onder dewelke was Maria Magdalena.* Die dan ook van Galilea was/ en waarschijnelijk soo genaamt van Magdala, een plaatse van haar afkomst/ gelegen aan de over-zijde der Jordane/ niet verre van de Galileesche Zee. Siet Matth. 15: 39.

Ende Maria, de moeder Iacobi ende Iose. Dewelke was de huys-vrouw van Cleophas. Ioh. 19: 25. siet Matth. 10: 3.

Ende de Moeder der sonen Zebedei. Genaamt Salome, Marc. 15: 39. Siet Matth. 20: 20.

Aanwijsinge van't geen in dese wonderen en haar gevolg is aan te merken tot verheerlijking van 't kruyce Christi.

§ 1. Niemant en kan twijffelen / of die aardbevinge/ gevolgt op de dood van Jesus, die soo publijcq is geschiet / en van soo publijque gevolgen was / waar op de Euangelisten sig soo opentlijk beroepen; was een werk van een wonderlijk en sonderlinge aanmerkinge: waar in de God van Hemel en aarde yets notabels wilde te kennen geven: het scheuren van de voorhang des Tempels kon van geen goet beduydsel zijn voor de Joden / die aan 't aardsche Heyligdom bleven hangen: het scheuren der rotzen / en openen der graven gaf te kennen / dat Gods toorne ontsteken was / en sijn aangesigte vervolgen tegen dat volk / wiens Heyligdom hy hier verscheurde. *Dese wonderen een bewijs van Gods gramschap tegen de Ioden.*

§ 2. En dat wel daarom te meer / dewijl in die aardbevinge de Schrift vervult wiert / dewelke segt: Psal. 18: 7, 8. Als my bange was, aanriep ik den HEERE, ende riep tot mijnen God: hy hoorde mijne stemme uyt sijn Palleys, ende mijn geroep voor sijn aangesigte quam in sijne ooren. Doe daverde en beefde de aarde, ende de gronden der bergen beroerden sig, ende daverden, om dat hy ontsteken was. Soo was dan de reden van dese aardbevinge de ontsteking van Gods grooten toorn; en de tijd op welke die geschiede / was in de uyre van Christi banghehd / doe God hem hoorde / en sijn ziele daar uyt weg nam door sijn dood. *Die aardbevinge geschiet na de schriften.*

§ 3. Aldermeest wiert Iesus geregtveerdigt by de vroomen / en geloovigen binnen Jerusalem / door die Hemelsche getuygen / die van den dooden zijn opgestaan: die heylige menschen dewelke in de name Gods aan *De verrijsenisse der Heyligen een getuygenisse voor de lake Iesu.*

aan velen zijn verschenen / en alsoo getuygen geworden zijn van Christi goede sake / die in den Hemel voor God regtveerdig was.

De mônd der vyanden geopent tot Iesu regtveerdiging.

54. Selfs een Heydensche Hooftman / en veele die met hem waren / konde uyt dit gelaat der saken lesen / dat Iesus regtveerdig was: maar van de Vrouwen / die daar by stonden ook getuygen geworden zijn: want haar Hooftman borst uyt in dese woorden: Waarlijk dese mensche was Gods Sone; tot beschaming der Joden en overige onagtsame menschen / die even als eertyds de Egyptenaren Gods hand niet bemerkten in allen desen. Waarom datter gesongen wert Psal. 109: 26, 27. als met de woorden van de Messias: Helpt my HEERE mijn God. . . op dat sy weten dat dit uwe hand is: dat gy 't HEERE gedaan hebt.

---

7. De Historie van de begraaffenisse van Iesus.

Verss. 57-66.

Korte opening van het regte verstand der woorden.

Vers 57. E*Nde als het avont geworden was.* Soo wert hier den tijd genaamt / die van drie uren na den middag tot ses uren toe duyrde: dat is / tot op der Sonnen ondergang.

Quam een rijk man van Arimathea. Dat is: Afkomstig van Arimathea, een Stad der Ioden: Luc. 23: 51. 't geen men wil dat het oude Ramathaim was / leggende op het gebergte Ephraim's; het Vaderland van Samuel / 1 Sam. 1: 1. 25: 1. ontrent vier mijlen gelegen van Jerusalem.

Hy wert genaamt een rijk man, om te toonen / dat hy magtig was / om soo groote kosten te bevallen / als wy sullen hooren / dat aan dese begraaffenisse sijn aangeleyt: als mede om ons te doen begrijpen / hoe veel dat hy by de belijdenisse van Jesus heeft opgeset / zijnde een man van veel aansien en rijkdom / en die dit beyde voor de eere van Jesus heeft gehasardeert / niet vreesende de bitterheyd en vervolging der Joden / die hem mogelijk over dit sijn bedrijf te verwagten stont. Vergelijk Ioh. 9: 22.

Met namen Ioseph. Daarom te meer bekent / om dat hy een Raads-Heer was. Marc. 15: 43. Luc. 23: 50.

Die ook selve een Discipel Iesu was. Joh. 12: 42. Wert gesegt dat ook veele van de Oversten in hem geloofden. Immers was desen Ioseph eene van de getrouwste / die hem wel een wijl tijds had bedekt gehouden om de vreese der Ioden (Ioh. 19: 38.) Maar nogtans zijnde een goed en regtveerdig man, in den raad en handel der Ioden niet en hadde mede-bewilligt: en die selve ook 't Koninkrijke Gods verwagtede. Luc. 23: 50, 51.

Andere setten het over / *die ook selve Discipelen voor Iesus gemaakt hadde*, en in 't heymelijk eenige menschen had bewogen / om Iesum na te volgen / in hem te gelooven / en sijne leere aan te hangen.

Vers 58. *Dese quam tot Pilatum, en begeerde het lighaam Iesu.* Dewijl niemant dit lighaam sonder bewilliging van de Land-voogt vermegt af te nemen: en dat daarom sulken wagte gestelt wiert om het kruys: soo gaat dan de Raadsheer hem verstoutende, dit versoek doen.

De Joodsche Wetten lieten niet toe / dat het lighaam van een opgehangene soude aan 't hout overnagten Deut. 21: 23. vergelijk Ioseph. Van de J. Oorl. IV. c. 18.

c. 18. En de Romeynsche Wetten en verhinderden die afneming van 't kruyce geensins / maar gaven dat over in de magt van den Opper-Rigter. v. ff. l. 48. Tit. 24. De Cadaveribus punitorum l. 1. & 3. Alleen wierden de soodanige gewoonelijk by de Joden in een schantgraf geleyt / en 't was geensins geoorlooft soodanige lijken eere aan te doen. Sanhedr. c. 6. § 5. Vergelijk Josephi J. oudh. l. 4. c. 8. ὁ δὲ βλασφημήσας θεὸν καταλευσθεὶς κρεμάσθω δι' ἡμέρας καὶ ἀτίμως καὶ ἀφανῶς θαπτέσθω. i. Die God gelastert heeft werde gesteenigt zijnde, opgehangen, en ten selven dage sonder eer, sonder statie begraven. Hier op nogtans heeft Joseph van Arimathea geen agt geslagen / overmits de liefde en hoog agting ontrent Jesu persoon in hem alleen door drong / om self dit dierbaar lijk van alle smaat te bryen / en in weerwil van de Joden te verheeren.

Het geen hem in dit versoek soo kloekhertig maakte / was boven de bewustheyd van Jesu onschult/sijn godvrugtig overlijden / en wonderbaar afscheyt / vergeselt met soo groote tekenen en wonderen / welke aanmerkinge Gods Geest soo in hem heeft ontfonkt / dat hy daar door een yver-vier in sijn hert heeft ontsteken / dat geen menschelijke vreese konde uytblussen.

Doe beval Pilatus, dat hem het lighaam gegeven soude werden. Na dat hy eerst uyt den Hooftman verstaan had / dat Jesus warelijk gestorven was; gelijk de andere Euangelisten aanteykenen / Siet Marc. 15: 44, 45. soo staat hy aan desen Heer van aansien / dit versoek toe.

Waarom de Joden ook dese begraaffenisse niet hebben konnen verhinderen / beteugelt door dit dubbel gesag / beyde van de Land-voogt en desen ge-eerden Raads-heer.

Vers 59. *Ende Joseph het lighaam nemende, wond het selve in sijn suyver lijnwaat.* Of in een suyver lijnwaats kleed. Het was der Joden gewoonte na de afwassinge van het Lijk / het selve te bewinden in reyn suyver lijnwaat; Siet Joh. 11: 44. 20: 6, 7. geen andere stoffe vermogt men daar toe te gebruyken / alwaar het ook voor een Prince [gelijk de Joden aantekenen] als lijnwaat: al wat kostelijker is / gelijk Zijden / en Borduyrselen / dat rekenen sy voor overdaad / en een werk der Heydenen.

Vers 60. *Ende leyde dat in sijn nieuw graf.* Het is wel waar / dat de Joden de gene die door de straffe der Justitie ter dood geraakten / niet en begroeven in de graf-plaatsen van haar geslagte; maar op een bysondere plaatse by malkanderen. Die gesteenigt of verbrant waren hadden een graf-stede; en daar was nog een ander graf-plaatse afgesondert voor de onthalsde / en gewurgde / Gelijk uyt Maimonides wert aangeteekent.

Egter nogtans wiert Jesus op die schandelijke wijse niet begraven. Maar op een eerlijke plaatse / in 't graf van een rijk en eerlijk Raads-heer / dat nog gants nieuw was / daar in noyt eenig dood Lijk gelegen hadde.

Die omstandigheyd / dat het een nieu graf was / agten de Euangelisten van dat belang / dat Lucas segt cap. 23: 53. Hy leyde het in een graf . . . daar nog noyt yemant in gelegt en was. Soo dat te dier tijd alhier niemant meer als Jesus alleen begraven lag: 't geen niet alleen diende tot vereering van Jesu begrafenis; maar ook tot versekering / dat hy door niemants kragt naderhant is opgestaan / als door sijn kragt alleen; en dat hy / en geene andere het was tot wiens dienst de Engel de graf-kelder ontsloot / om sijn verrijsenis getuygenisse te geven.

Het welke hy in een steenrotze uytgehouwen hadde. De grond rontom Jerusalem was gelijk Strabo getuygt beneden

wel

wel negen mijlen lang rotzagtig. Soo dat het geen wonder was / dat men in een Hof na by de Stad / een graft vont / die een steenrotse was.

Door uytholling was in dese rotze een gewelfsel toebereyt / als een kelder of onderaardsche kamer / daar in men de doode Lijken van syn geslagt in verseckering konde opsluyten / en te ruste leggen / soo datse nemant door ondermijning sou konnen steuren of berooben.

Ende eenen grooten steen voor de deure des grafs gewentelt hebbende. Om het selve in dien geslooten stand te houden: want de ingang van sulken graf-kelder wiert gesslooten met een deure; en op dat niemant die deure ligt quame te openen/ nog eenig wilt gedierte tot die bewaarplaats der Lijken eenigen toegang vont om op die lichamen te asen / soo wiert deselve beklemt en verseckert met een groote steen / die daar tegen gewentelt zijnde / het openen van die deure verhinderde / overmits sulke groote steenen / niet als met groote kragt en moeyte wederom afgewentelt konden werden.

Ging hy weg. Dewijl de gantsche uytvaart daar mede voltrocken was: In diervoegen dat het voortaan na de gewoonte der Joden niemant geoorloft was het graf te openen / of het lighaam te stooren / 't geen aldaar de ruste aanbevolen was: want soo spreekt de Joodsche insettinge daar ontrent. Het is verboden, dat yemant het graf opene na dat het selve met de gewentelde steen toegeslooten is.

Vers 61. *Ende aldaar was Maria Magdalena, ende de andere Maria, sittende tegen over het graf.* Dewelke niet en konden rusten/ door dat sy gesien hadden het eynde van Jesus uytvaart / en wisten waar dat hy gelaten was. Siet van dese twee Vrouwen op vs 56.

Vers 62. *Des anderen daags nu, welke is na de voorbereydinge.* Soo was van de dag/ op welke Jesus is gekruyzigt en begraven / een dag van voorbereyding; die wel uytdrukkelijk Joh. 19: 14. genaamt wert de voorbereydinge van het Pascha: en de dag daar aan / die anderstins den grooten Sabbath genaamt wert/ siet men hier beschreven onder de benaming van den dag, welke is na de voorbereydinge.

Vergaderden de Overpriesters en de Pharizeen tot Pilatum. Alsoo de groote Raad bestont uyt Heeren van beyde de gesintheden / soo der Sadduceen / als der Pharizeen. Siet Act. 23: 6. En dat de Overpriesters / die uyt het hooge Priesterlijke geslagte waren / hingen aan de zijde van de Sadduceen (Siet Act. 5: 17.) Soo kan men seer ligtelijk sien / waarom de Pharizeen hier werden onderscheyden van de Overpriesters: om dat deselve representeerden voor hoofden van de gesintheyd der Sadduceen; willende dit versoek doen aan Pilatus uyt de naam van beyde de gesintheden / om te toonen / dat sy beyde even bekommert waren door den aanhang van Jesus, dat die geen nieuwe gesinte mogten op de baan brengen.

Vers 63. *Seggende: Heere, wy zijn indagtig, dat dese verleyder.* Soo noemen sy Jesum. Vergelijk Joh. 7: 12. 2 Cor. 6: 8. *nog levende gesegt heeft: na drie dagen sal ik opstaan.* Siet Matth. 16: 21. 17: 23. 20: 19. Want alhoewel die voorseggingen van Jesus altijd in 't afwesen van de schare gesproken waren; soo blijkt egter / dat deselve uyt de monden van de twaalve zijn uytgelekt / en tot andere overgeslagen.

Of het kan ook zijn/dat sy Jesus woorden / Joh. 2: 19. beter verstaan hebben/ als sommige die in Jesu eerste verhooringe wilden duyden / daar Jesus van den Tempel sijns Lighaams sprekende / seyde: Breekt desen Tempel af, en

in drie dagen sal ik deselve weder oprigten.

Men moet ook aanmerken / dat de woorden na drie dagen, konnen genomen werden voor binnen drie dagen. Gelijk het ook dese Joden nemen / als die maar wagt versoeken tot op den derden dag.

Vers 64. *Beveelt dan, dat het graf versekert werde tot den derden dag toe.* Siet hier dan hare voorsigtigheyd / welke God haar heeft laten gedyen tot haar eygen veroordeelinge / nadien dese versekeringe van het graf ons versekert / dat Iesu Lichaam noyt heymelijk uyt dese graf-kelder gestolen is / die soo versorgt was.

Op dat sijne Discipelen misschien niet en komen by nagte. Dat is: In 't heymelijk; want de nagt, gelijk sy een-saam is / soo bedekt sy ook veele dingen: hier waren dan dese menschen op uyt / om sijne Discipelen alle mogelijke wegen af te snyden / die sy anders konden ingaan / om een gerugte van Jesu opstandinge te gront-vesten: te meer dewijl dit graf in 't Hof van Joseph genoegsaam was in de magt van sijn Discipelen.

Ende stelen hem, ende seggen tot den volke: Hy is opgestaan van den dooden. Want een van tween moest waar zijn; by-aldien het gebeurde / dat Iesu Lighaam daar ter plaatse niet meer gevonden wiert; of dat Joseph van Arimathea met andere Discipelen van Jesus, ten minsten door behulp van de selve het doode Lijk had verplaatst / en heymelijk weg gevoert / of dat het door opstandinge van daar was weg gegaan / en alsoo weder levendig geworden. Op dat dan de geene / die Iesum begunstigden / niet quamen te seggen / dat hy opgestaan was / daar sy hem gestolen hadden / soo versogten sy alle versekering.

Ende alsoo sal de laatste dwaling [of verleyding] *erger sijn als de eerste.* Een spreekwijse en spreuke die by het volk gemeen in swang ging. Siet Luc. 11: 26. Matth. 12: 45. 2 Petr. 2: 20.

Vers 65. *Ende Pilatus seyde tot hen lieden, gy hebt eene wagt.* Een wagt van Krijgs-lieden. (Siet Cap. 28: 12.) Die dan sonder twijffel waren van die Romeynsche wagt / dewelke onder het opsigt van een Overste des Tempels den Tempel bewaakten boven de wagt der Leviten.

Maar dewijl de Overste des Tempels, die een aansienelijk Priester was uyt de Joden / geen magt en hadde / om die wagt buyten den Tempel-berg te gebruyken / of eenig ander wagt-plaats aan te wijsen / als op het consent van de Land-voogt: Soo geeft dan Pilatus hier verlof / en patent, dat de wagt van den Tempel / die sy aan de hand hadden / daar toe soude henen gaan.

Gaat henen, versekert het, gelijk gy het verstaat. Dat is: Na uw wel-gevallen.

Vers 66. *Ende sy henen gaande, versekerden het graf met de wagt.* Die sy dan de toegang tot het graf gaven te bewaken / en te bewaren.

Den steen verzegelt hebbende. Dat is: Met een zegel aan het graf vast gezegelt hebbende: 't zy dat daar toe het zegel van Pilatus, of het zegel van 't Joodsche Hof gebruykt is; Immers daar door dagten sy een yder van dat bestaan af te schrikken: of soo yemant ondernam dit graf te stooren / deselve aan de hoogste misdaad schuldig te maken; overmits niemant als op lijf verbeurte / dit zegel kon verbreken / 't geen door soo grooten gesag daar aan gebragt was.

Aanwijsinge van 't geen in dese Historie van Jesu begraaffenisse dient tot verheerlijking van sijn kruys.

Iesus begraven na de Prophetien.

§ 1. De Prophetien / die ons te vooren verseeckeren van Christi dood / geven ons ook te kennen sijn begraffenisse; in-voegen wy mogen seggen met Paulo. 1 Cor. 15: 4. Dat Jesus [als de Christus] ook is begraven... na de Schriften. Dit onderstelt de Psalmist klaar genoeg / wanneer hy de Messias alsoo doet spreken in sijn lijden. Psal. 16: 9. Mijn vleesch sal seker rusten, want gy en sult mijne Ziele in de Helle niet verlaten, nog gy en sult niet toelaten, dat uwe Heylige de verdervinge zie. Dese ruste van sijn vleesch in sulken verseekerden stant betekent niet anders / als dat hy na sijn dood in sijn graf-plaatse leggende / aldaar door de verrottinge soude beschermt worden. Voegt hier by die klare en voorname plaatse / welke de gantsche gelegentheyd van de begraaffenisse Christi bepaalt. Ies. 53: 8, 9. *Hy is afgesneden* uyt het land der levendigen... ende men heeft sijn graf by den goddel*oosen* gestelt, ende hy is by de rijken in sijn dood geweest. Siet daar sijn graf gemelt / na dat hy was afgesneden uyt het land der levendigen! en soo klaagt hy. Psal. 22: 16. Gy legt my neder in het stof des doods. In sonderheyd zijnder twee omstandigheden aan te merken in sijn begraafenisse / die beyde van Jesaias zijn te kennen gegeven / en op wiens vervullinge agt gegeven moet werden; dat men sijn graf by den goddeloosen gestelt heeft. Of liever / dat men goddeloosen gegeven heeft aan sijn graf: om dat te bewaken: en een rijken, om dat te verheerlijken: 't geen beyde geschiet is in sijn dood, na dat hy gestorven was: en wel om die reden / om dat hy geen onregt gedaan en hadde, nog bedrog *in sijn mond* geweest en was. Als of den Tekst seyde: Men heeft den Joden wel vergunt dat sy een wagt van goddeloose menschen souden plaatsen by het graf: maar ook dat hy in de magt soude zijn van een rijken / die hem eerlijk soude begraven / en sig sijner niet schamen / om dat hy nog met werken nog met woorden yets begaan heeft / dat onregt was.

Geopenbaart in sijn onschult.

§ 2. Wanneer wy nu in de Historie dien Rijken, namentlijk / Joseph van Arimathea gaan aanmerken: soo vinden wy in hem een baarblijkelijke getuyge van Jesu ontschult: want wat reden / dat sulken man van staat en aansien / sijn gesag soude hasarderen met desen gestraften en gekruycigden mensche / en dat hy dien uyt het schand-graf des misdadigers soude gaan verlossen / en leggen in sijn eygen graf / dat nieuw / kostelijk / en aansienelijk was? by-aldien hy niet sekerlijk geloofd en hadde / dat die persoon eere weerdig was / die men aan 't kruys soo onteert hadde! Het is wat groots dat hy hem verklaagt om de Land-voogt daar over te moeyen; versoek daar over te presenteren; en hoe seer hy den haat van sijn ampt-genoten daar over te vreesen hadde / egter de uytvaart van desen

sen Jesus op de eerlijkste wijse te besorgen: dit vloeyde noyt als uyt een gemoed / het welke sig van de goede verdiensten van een persoon wel bewust is.

§ 3. Ja van nu aansiet men / dat den Hemel begint desen gekruysigden te eeren / mitsdien dat God hier een begraaffenisse beschikt / die aansienelijk was / en soodanig bevoegt / dat sy bysonder bevestigde / de waarheyd van Jesu opstandinge. Al was Iesus begraven in het Hof van Joseph; soo kan daar egter geen agterdogt vallen / als of sijn Lijk heymelijk gestolen was / dewijl hy is geleyt in een verseherde bewaarplaats; in een ongenaakbare rotze / daar niemant toegank toe en heeft / als door de kelder-deure / die nogtans wel beslooten was met een groote steen daar voor gewentelt; en namaals verzegelt van de Joden / en beset met hare wagte: en soo is de Prophetie bewaarheyd: dat men goddeloosen gegeven heeft aan sijn graf. Verheerlijkt door Gods bestieringe.

§ 4. Maar of yemand mogt namaals hebben willen twijffelen aan dese geschiedenisse / soo tekent de Euangelische Historie de getuygen aan / die dese begraaffenisse gesien hebben: welke waren de Vrouwen / die Jesum gedient hebben: die daar saten tegen over het graf. Of soo haar geloofweerdigheyd te swak is? het is gebleken uyt de openbare verrigtingen der Joden / die van Pilatus wagt versogt / en de magt verkregen hebben / om dit graf op te doen / en ten besten als sy konden te versekeren: weshalven ook noyt Jood of Heyden ons dit stuk betwist hebben / maar geerne hebben toegestaan / 't gene wy belijden / en door grootagting van de plaatse altoos hebben aangewesen / dat Jesus is gekruycigt ende begraven, en aan een Rijken gegeven in sijn dood, die sijn begraaffenisse op een eerlijke wijse heeft besorgt. De waarheyd van dese omstandigheden.

§ 5. Wanneer wy eyndelijk aanmerken de bekommeringe der Joden voor het graf / en haar tale voor Pilatus / by wien sy Jesum een verleyder noemen / vol zijnde van die persuasie / dat hy noyt en soude weder opstaan / schoon hy sulks van hem-selven hadde voorgegeven: soo dunkt my / dat ik haar in haar herte hoor seggen / 't geen in effecte in haar bedrijf leyt opgeslooten / en van Gods Geest staat gebockstaaft. Psal. 41:6. Een Belials stuk kleeft hem aan: ende hy die ter nederleyt, en sal niet weder opstaan. Uyt die assurantie bestaan sy dit stuk van sijn graf te verseekeren: waar in wy wederom sien / dat dese eubel-moet van Jesu vyanden / sijn saak meer bevordert als benadeelt: Soo souden de vyanden Christi gemoedigt zijn. Der Joden persuasie: dat hy niet en soude opstaan getoont uyt de Prophetie.

INLEYDINGE
Tot de Historie
Van de glorieuse Opstandinge Christi.

§ 1. HEt Christendom, 't geene gelooft, dat *Jesus is gekruycigt, ende gestorven, ende begraven na de Schriften*: belijd ook in haar Christelijke Geloofs-form, dat die selve Iesus *ten derden dage wederom is opgestaan van den dooden.* Een leerstuk van het aldergrootste belang, en van wiens vast-stellinge de gantsche Christelijke Religie afhangt, overmits wy door desen Artijkel van alle ongeloovigen afgescheyden werden. Geen Jood nog Heyden sal missaken dat *Iesus gekruycigt* is, en *gestorven zijnde ook is begraven geworden:* nademaal wy voorhenen getoont hebben, dat sy selve die waarheyd getuygenisse geven: Maar dit is het stuk daar 't op aankomt, en 't geen men ons betwist: *of deselve Iesus wederom uyt dien dood van God is opgewekt?* Wanneer die grontslag staat of valt, soo staat of valt de gantsche Leere des Euangeliums: dwaalt men in die saak: soo is het gantsche Christendom een gestigt van leugen-vonden, en al onse predikinge een enkele verleydinge; immers soo sprak Paulus 1 Cor. 15. 14, 15. *Indien Christus niet opgewekt en is, soo is dan onse predikinge ydel, ydel is ook uw geloove, ende soo werden wy ook bevonden valsche getuygen Gods, want wy hebben van God getuygt, dat hy Christum opgewekt heeft.* Maar by aldien ook dit Leer-stuk de waarheyd is, soo is ook ons Euangelium een waarheyd die van den Hemel is: dewijl uyt die bron voort alle hare waarheden vloeyen sullen. Daarom seyde Paulus Rom. 10: 9. *Indien gy met uwen monde sult belijden den Heere Iesum, ende met uw herte gelooven, dat hem God uyt den dooden opgewekt heeft, soo sult gy zalig worden.*

§ 2. Uyt dese waarheyd ontspringt ons het ware tegen-gift tegen de ergernisse van het kruyce Christi, overmits dat wy in dese opstandinge eerst sien de uytkomste van die vertooninge: de Joden seyden Matth. 27: 42. *Indien hy de Koning Israels is, laat hem nu van het kruys afkomen, en wy sullen in hem gelooven.* De grond van die redenering was, om dat sy die schande dan souden konnen aansien als een eere: en wegens dit proef-stuk van sijn kragt yet Koninklijks in hem erkennen, dewijl alle saken na haar uytkomste moeten afgemeten werden. Het is een bewijs van swakheyd, en seer schandelijk, aan een kruys te moeten sterven, wanneer de gestorvene blijft leggen in het graf: maar wanneer men die dood en begraaffenisse maar aansiet als preparatien tot nog een ander uytkomste, en dat dit is een glorieuse opstandinge uyt die dood: soo blijkt, dat dese nevelen maar flegts voorgingen om die volgende glans der heerlijkheyd meer op te setten. Het eynde kroont het werk, en toont dat de gekruycigde nogtans was de Koning der eere,

eere, en die almagtige overwinnaar, die selfs het leven wederom konde aannemen uyt den dooden.

§ 3. Daar dient ook aangemerkt, dat dit leer-stuk van de opstandinge de gantsche sake van *Iesus* regtveerdigt: want op dit wonder-teken had *Jesus* hem beroepen, en daar aan heeft hy sijn saak of *hy de ware Christus was, of niet?* willen verblijven: want soo seyde hy van den Tempel sijns lighaams, Joh. 2: 19. *Breket desen Tempel, ende in drie dagen sal ik deselve opregten*; en dit antwoorde hy, doe sy een teken begeerde tot bevestiging van sijn magt en gesag, als *Messias*. Soo versont hy haar ook tot desen tijd, om die af te wagten, doen sy een teken begeerden uyt den Hemel: Matth. 16: 4. seggende: *Het boos en overspelig geslagte versoekt een teken: ende haar en sal geen teken gegeven worden: dan het teken Ione des Propheten.* Siet ook Matth. 12: 38-40. Indien *Iesus* van den dooden niet opgestaan was: soo en konde hy de Christus niet zijn: want die moeste uyt zijn vernederinge verhoogt werden; *op sijn lijden moesten heerlijkheden volgen.* 1 Petr. 1: 11. Dat hadden de Propheten te voren betuygt. Soo toonde ons David, dat hy, als hy *voor weynig tijds soude minder gemaakt zijn dan de Goden*: daar op wederom *met eere en heerlijkheyd soude bekroont werden.* Psal. 8: 6. *Als hy op den weg uyt de beke soude gedronken hebben, soo soude hy het Hooft weder om hooge heffen.* Psal. 110: 7. Hy moeste na sijn gebed *behoudenisse* vinden *uyt des Leeuwen muyl.* Psal. 22: 21. *uyt dien ruyssenden kuyl, en dat moddeerig slijk werden uytgehaalt, en sijn voeten op een rotzsteen vastgestelt.* Psal. 40: 3. Die verhooginge wert ook wel uytdruckelijck tot een bewijs gestelt, waar door de Christus van sijn Vader in sijn saak geregtveerdigt soude werden: men overwege eens met aandagt, 't geen *Jesaias* vertoont Cap. 50. Alwaar *de Christus* voorkomt twistende met de Joden, die hem *niet bequaam* kenden *om haar verlosser te zijn.* vers 2. Onder andere bewijsen van sijn bequaamheyd, soo segt hy: versf. 6-9. *Ik geve mijnen rugge den genen die my slaan, ende mijne wangen den genen die my 't hayr uytplucken, mijn aangesigte en verberge ik niet voor smaatheden ende speeksel: Om dat de Heere HEERE my helpt, daarom en worde ik niet te schande... Hy is na-by die my regtveerdigt, wie sal met my twisten?... Siet, de Heere HEERE helpt my, wie is 't die my sal verdoemen.* Soo beroept sig de Christus dan op de Goddelijke hulpe uyt alle die smaatheden: waar door hy niet en soude te schande werden; dewijl dat God na-by was, die hem door sijn hulpe soude regtveerdigen: indien *Jesus* niet opgestaan was ten derden dage; soo was hy bevonden een valsche Propheet te zijn, dewijl hy volgens het Euangelium sulks had voorseyt en beloofd aan sijne Discipelen; 't geene ook den Overpriesters was bekent geworden, siet op Matth. 27: 63. Maar nu in tegendeel: indien dat God den selven na sijn Woord heeft opgewekt; soo is hy bevonden een waaragtig Propheet te zijn: en sijn Leere is deswegen ook aller aanneminge weerdig: soo is hy dan sekerlijk onschuldig veroordeelt, soo heeft hy dan God niet gelastert, als hy hem selven Gods eygen Sone noemde: maar de getrouwe belijdenisse beleden; daarom segt Paulus: Rom. 1: 4. Dat *hy uyt de opstandinge uyt den dooden kragtig bewesen is te zijn de Sone Gods.* Om dat God betoont heeft met die opstandinge, dat hy *in hem*, en in alle sijne

woorden en wegen *een wel-behagen hadde*; en dat hy noyt hem hadde benadeelt in sijn eere, schoon dat hem de Joden onder dat voorwendsel gedood hadden. Soo is dan *Iesus* en sijn leere door dese opstandinge geregtveerdigt.

§ 4. Doet hier nog by, dat *Iesus* het ampt van *de Christus* geensints onder de uytverkoorene en konde voldoen? by aldien hy uyt den dooden niet en was opgewekt: want sijne opstandinge was nootwendig, soude hy ons de verworven Saligheyd konnen toe-eygenen: daarom leert ons het Euangelium dat Christus door sijne opstandinge selve *is geregtveerdigt in den geest*. 1 Tim. 3: 16. en *opgewekt om onse regtveerdigmakinge wille*. Rom. 4: 25. Indien de gewelt-hebber des doods hem hadde in sijne banden gehouden, en in sijn karker konnen besluyten? soo en hadde hy de dood nog helle overwonnen. Soo was Gods geregtigheyd nog niet voldaan, en derhalven had het plaats 't geen Paulus seyt. 1 Cor. 15: 17, 18. *Indien Christus niet opgewekt is, soo is uw geloove te vergeefs, soo zijt gy nog in uwe sonden, soo zijn dan ook verlooren die in Christo ontslapen zijn*. Maar in tegendeel, nu onse borge uytgaat, nu is sijn uytgang uyt het graf een openbaar bewijs, waar in God verklaart te vreden te zijn, en sijn rantsoen tot versoeninge ten vollen te hebben aangenomen. Soo besluyten wy dan wederom, dat dit leer-stuk van 't hoogste belang is in den Euangelio, waar van de gansche staat der Christelijke religie afhangt.

§ 5. Een waarheyd nu van soo importanten gewigte vereyscht dan ook bewijsen van genoegsame klem en kragt: en dewijl het is een Historische waarheyd, soo kan die niet anders bewesen werden, als dat sy bevestigt wert door genoegsame getuygen, en soodanige getuygenissen, die voor reden van wetenschap geven, dat sy als getuygen het met hare oogen gesien, met hare ooren gehoort, en met hare handen getast hebben, het geene sy bevestigen; en dat sy aangaande het comportement soodanige dingen aanwijsen, die met den eysch en natuyr der saken over-een-stemmen; 't geen dan nog in kragt van geruft-stellinge sal toenemen, wanneer men de nietigheyd, en valsheyd der uytvlugten, daar tegen versonnen, kan beschamen en te schande maken. Soodanig nu is het werk van onsen Apostel in dit besluyt van sijn Euangelische Historie, dat hy tot bevesting van *Jesu* opstandinge de getuygen te berde brengt: de uytvlugt der Joden beschaamt; en eyndelijk het werk 't geen dat de Christus in dien Staet betaamde te versorgen, voor het laatsten aanwijst.

HET

HET XXVIII. CAPITTEL.

Den korten Inhoud.

Hier beschrijft dan onsen Apostel de Historie van Jesu glorierijke Opstandinge, met al haar omstandigheden in dier voegen, dat hy

1. Voorstelt *de getuygen* voor die waarheyd, en hoe sy selve daar van eerst door Goddelijke verschijningen overtuygt zijn geworden. Verss. 1--10.
2. Ontdekt, door wat weg de Ioodsche Raad dese waarheyd gesogt heeft te verdompelen. Verss. 11-15.
3. Aanwijst wat saken *Jesus* daar op heeft besorgt, daar in hy de verwagtinge van sijn Messiasschap heeft konnen voldoen Verss. 16--20.

1. *Iesu opstandinge door aanwijsing van de getuygen en van de Wijse van openbaring bevestigt.*

Verss. 1-20.

Korte opening van 't regte verstand der woorden.

Vers 1. EN *de late* na *den Sabbath*. Gr. ὀψὲ ἢ σαββάτων (of gelijk andere exemplaren lesen σαββάτου) Dat is / op de na-tijd der Sabbathen, of der Sabbath.

Dat de Hellenisten / sprekende van een Sabbath-dag in 't bysonder / en siende op een enkele dag / het meervoudig getal van Sabbathen gebruyken / dat geschiet na een land-eygen gebruyk / en gewoonte van spreken / die haar tale aankleeft; gelijk men daar van meer exempelen vint. Siet Exod. 16:10. 20: 10. En 't is ongetwijffelt uyt de klaarheyd der sake selve / dat hier verstaan wert dien Sabbath / op welken Jesus hadde gelegen in het graf.

De na-tijd van desen Sabbath betekent hier het geene / dat de Joden noemen מוצאי השבת: De uytgangen van den Sabbath: waar onder sy niet alleen den gantschen nagt begrijpen / die op den Sabbath volgt / maar dikmaal ook den volgenden dag / welke is de eerste der weeke: en niemant kan twijffelen of 't grieksche woordeken ὀψὲ komt in sulken constructie by goede Grieksche schrijveren al meermalen voor in de beteekenisse van na, om een volgende tijd uyt te drukken; soo spreekt Plutarchus in Numa. ὀψὲ τῶν βασιλέως χρόνων na de tijden des Konings: en Philostratus, ὀψὲ

τῶν Τρωϊκῶν. Na de Trojaansche oorlogen. En soo alhier na den Sabbath; invoegen de Euangelist Marcus dese spreekwijse van Mattheus schijnt te hebben willen verklaren/ als hy desen selven tijd aldus beschrijft. Cap. 16: 1. Ende als de Sabbath voorby gegaan was.

Als het begon te ligten. Gr. τῇ ἐπιφωσκούσῃ te weten ὥρᾳ. Dat is eygentlijk ter tijd en ure/ als het soude opligten. Als de dageraad nu haast soude deurbreken: dit komt over een met de andere Euangelisten: want Marcus segt seer vroeg. Cap. 16: 2. Lucas. Seer vroeg in den morgenstond. Volgens het verhaal van Johannes Cap. 20: 1. Ging Maria Magdalena op den eersten dag der weke vroeg na het graf, als het nog duyster was: en derhalven op dien tijd/ die eerlang stont op te ligten/ maar egter doe nog geen ligt en gaf. Soo vroeg zijn de vrouwen in de weer (die niet eerder en konden van wegen den Sabbath) op dat sy alle verandering ontrent het graf mogten voorkomen/ en aldaar present zijn/ eer dat yemant nog gereet kon zijn/ om aldaar yetwes te verrigten.

Tegen den eersten dag der weke. εἰς μίαν σαββάτων. In eene der Sabbathen. De eerste dag der weeke/ wert van de Joden gemeenelijk genaamt חד בשבתא eene in den Sabbath: dat is/ die dag/ dewelke dat een dag voegt tot den Sabbath. Dit zijn spreekwijsen der Joden/ die in andere spraken soo geen val nog aardigheyd hebben/ en al dikmaal voorkomen.

Opligten in of tot den eersten dag der weeke, betekent niet anders/ als met sijn morgen-ligt de dageraad van den eersten dag der weeke aanbrengen.

Desen dag was seer aanmerkelijk/ om dat hy was de sestiende van de maand Nisan/ de tweeden dag van 't Paasschen-Feest/ waar op de Joden volgens de Wet (Levit. 23: 10, 11.) schuldig waren het beweeg-offer der eerstelingen Gode voor te stellen/ waarom de selve van de Joden niet sonder plegtigheyd moeste werden toegebragt.

Quam Maria Magdalena ende de andere Maria. Siet van dese persoonen cap. 27: 56. Het is uyt het verhaal van Lucas openbaar/ dat dese twee vrouwẽ nog meer andere tot haar geselschap hadden met haar genomen/ als sy uytgingen na het graf: want Marcus voegter* Salome, en Lucas eenen Joanna by/ met meer andere vrouwen segt hy/ die met Jesus gekomen waren uyt Galilea. Cap. 23: 55. 24: 1. 10. Egter beroept sig onsen Euangelist alleen op het getuygenisse van dese twee, sonder van de andere te gewagen/ en sonder ook deselve uyt te sluyten) om dat die twee genoemde by alle de voornaamste voorvallen/ waar door de opstandinge van Jesus is ontdekt/ waren present geweest/ en daarom de meeste kragt hadden gegeven aan het getuygenisse van die nootsakelijke waarheyd. Daar komt nog by/ dat de verschyninge der Engelen is geschiet in de graf-kelder selve/ die van sulken ruym-beslag niet en was/ dat sy al de vrouwẽ te gelijk konde begrijpen/ soo dat het geloofselijk is/ dat'er boven dese twee alhier genoemde vrouwen geen meer te gelijk in de diepte des grafs zijn ingegaan/ om na 't lighaam van Jesus te vernemen; die door 't gesigte soo verbaast tot de andere wederkeerden/ dat sy alle haastig van daar weg-gingen; en quamen tot de Discipelen. Siet Luc. 24: 10. Indien nu dese twee vrouwen alleen dit gesigte van Engelen sagen/ in 't graf de plaatse van Jesu lijk-stee hebben besigtigt/ en bevonden/ dat hy daar niet meer en was; soo ist geen wonder/ dat by onsen Euangelist dese twee vrouwen alleen in consideratie komen: Om dat hy in dese Historie alleen beoogt Jesu opstandinge

dinge uyt haar getuygenisse te bevestigen.

Om het graf te besien. Dat is: Om te beschouwen en te vernemen/ hoe 't aldaar met Jesu lijk gelegen was: en wat gelegentheyd daar soude zijn/ of om haren Heere alleen te beweenen/ na de gewoonte der Joden. Joh. 11: 31. of ook daar en boven/ om hem te salven: tot welken eynde sy de toegeruste speceryen/ en alle noodige bereytselen met haar droegen. Luc. 24: 1. of om waar te nemen/ wat dat sijne vyanden ontrent sijn graf mogten doen/ om niet onkundig te wesen/ welke de eyndelijke plaatse van sijn ruste/ en haar laatste eere soude zijn.

Vers 2. *Ende siet! daar geschiede een groote aardbevinge.* Te wete als de vrouwen nog waren op den weg na het graf: die uytgegaan waren als 't nog duyster was/ en eerst aan 't graf quamen, als de Sonne opging. Marc. 16: 3. 4. alwaar sy alreede alles vonden verrigt/ 't geen hier aan een Engel onder de aardbevinge/ en aan sijne verrigtinge wert toegeschreven.

Een aardbevinge was'er geschiet/ doe Jesus de geest gaf/ cap. 27: 51. en siet hier wederom een aardbevinge/ als sijn geest wederkeerde tot sijn gekruyste ligchaam; en wel een groote aardbevinge, met een geweldige schuddinge: 't geen vreesselijk is/ en de herten geweldig beroeren kan van alle de geene/ die een quade conscientie hebben: weshalven men niet twijffelen kan/ of dese schuddinge heeft de eerste beroerte al verwekt in 't herte der Wagters.

Want een Engel des Heeren. Een gesante/ die van den waren God afquam/ en eene was van de dienaars/ die voor den Throon staan van Jehovah/ verscheen hier sigtbaar; hebbende de gedaante aangenomen van een mans-persoon. Luc. 24: 4. en wel bysonder van een Jongeling. Marc. 16: 5.

Nederdalende uyt den Hemel. Soo wiert hy gesien van de wagt/ als afkomende van boven/ uyt den Hemel; welke woonstede de gevallene Engelen hebben verlaten: en nederdalende op de aarde/ op dat sy mogten versekert zijn van sijn oorsprong: dus bleek/ dat hy quam uyt het Hemels-hof/ met order en bevel van de Heere des Hemels en der aarden/ om dit bysonder werk uyt te rigten/ 't geen wy hem aanstonts sullen sien ter hand vatten.

Quam toe en wentelde den steen af. Gr. προσελθὼν ἀπεκύλισε τὸν λίθον. Aankomende wentelde den steen af. Soo quam van dien Engel af op de wagt/ en trat toe tot den steen/ wiens zegel hem niet kon afschrikken/ van den selven af te wentelen. Hy verscheurt dan het zegel uyt order van een hooger-hof/ en rolt dien steen/ die den uytgang en ingang in 't graf verhinderde/ van sijn plaatse weg.

Van de deure. Andere exemplaren lesen ἀπὸ τῆς θύρας τοῦ μνημείου. Van de deure des grafs (V. Sauberti V. Lect. in h. l.) en alsoo wiert de deure van het graf/ dat is van de graf-kelder open geset niet alleen voor Jesu Lichaam/ om daar uyt te gaan; maar ook voor de vrouwen en Discipelen Christi/ om daar in te gaan/ op dat sy door het besigtigen van de ledige plaatse de waarheyd van Jesu opstandinge mogten ondervinden.

Dit werk een Engel des Heeren vereysschende/ die desen karker moeste openen/ en als in de name Gods/ en by een bryspraak van de groote Rigter/ desen gevangenen ten blijk van sijne regtveerdiging moeste uytlaten; soo gaf dit reden, waarom datter een groote aardbevinge geschiede/ die dit werk vergeselschapte en opmerkelijk maakte/ overmits de aarde dit lijk onder de banden des doods niet langer konde be-

houden / soo moest deselve op de komste van sulken Hemelschen gesantschap/ gesonden tot ontslag van dese beslootene soodanig werden geschuddet en bewogen / dat daar door alle die slooten gelijk als van self quamen op te bersten: en soo moeste de aarde getuygenisse geven/ aan de grootheyd van onsen God / en Rotsteen / dien de Joden ter dood gebragt hadden.

Ende sat op den selven. Namentl. op dien afgerolden steen. Daar mede betoonende in 't gesigte van de wagt / dat hy gekomen was/om in de name Gods die plaatse in besettinge te nemen / en der Joden schiltwagt van daar te verdrijven. Soo nam dan dese Saubegarde van den Hemel dese plaats en de persoon alhier begraven tegenwoordig over in sijne beschuttinge/ op dat het believen van den Hemel aldaar ook onverhindert geschieden mogte.

Vers 3. *Ende sijn gedaante was gelijk een blixem.* Sijn gedaante alhier beschreven in tegenstellinge van sijne kleedinge betekent sijn aangesigte, en mogelijk ook handen en voeten / dat is sijn lighamelijke gestalte / soo verre als dat gesien wiert sonder kleed / en ongedeckt.

De glans en 't aansien daar van was als een blixem: dat is / van wegen des selfs ligtende weerschijn en groote glans soo kragtig schitterende in de oogen van de wagt / dat het haar aantrof gelijk een blixem: 't geen daarom te schrickelijker was / om dat het nog duyster was in dese morgenstond.

Ende sijn kleedinge wit, gelijk sneeuw. Dit kleed noemt Marc. c. 16: 5. een witte stole of tabbaard, 't welk een schotig kleed is / dat tot op de voeten hangt. De coleur van dit kleed was sneeuwwit, blinkende segt Lucas. cap. 24: 4. gelijk de sneeuw/ welke op het blickeren van de Son ook een schitterende glans van sig geeft.

Vers 4. *Ende uyt vreese van hem.* Dat is: Van dien nederdalenden Engel/ door wiens afkomste/ en op wiens aangebaarde werk de aarde selve schem te beven / en wiens aansien *soo* ontsaggelijk was / van wegen sijn schinsterende Majesteyt / dat geen schuldig geweten daar voor konde bestaan.

De vreese is een bekleppinge des herten / uyt een apprehensie van een dreygent quaad spruytende / waar door den mensch geprangt wert met schierlijke benaauwtheden / die hem seer beroeren. De tegenwoordige vertooninge van soo grooten en soo blixemende Majesteyt/ en kon geen anderen indruk aan dese menschen geven / schoon van de alderstoutste rang / *als dat den Hemel sig tegen haar / gewapent met de wraak/* alhier bestont aan te kanten / om over haar bedrijf besoekinge te doen: want de alderbreinste Heydenen hadden een indruk / dat de blixem-stralen tot het bestier behoorden van de hoogste Godheyd / en 't gereetste wapentuyg waren van de Goddelijke wrake; waarom sy gemeent hebben de vreesselijke magt en yver van Jupiter alderkragtigst uyt te beelden / wanneer sy hem de blixem-stralen / als *in een bundel t'samen geknoopt* / in handen gaben.

Sijn de wagters. Dewelke vers 12. krijgs-knegten genaamt werden (Siet weder op cap. 27: 65.) en anders menschen zijn van een onverschrocken geest/ die door veele gevaren geoeffent *en* uyt de alder-ruygste soort van menschen t'samen-gevloeyt / van de alderstoutsten aart zijn.

Dese werden alhier genaamt *οἱ τηροῦντες*. dat is / die geene, de welke de bewaringe was aanvertrouwt; en des wegen stonden om 't graf te bewaken / als die de bewaringe van Jesu lijk of des selfs vermiss souden moeten verantwoorden.

Seer

Seer verschrikt geworden. Gr. ἐγένοντο. Schuddende en bevende geworden. Dit is de uytwerking van de vreese / wanneer sy een apprehensie schept van een groot en present quaat: welkers slag als nu onderhaalt / en op 't point van te sullen vallen / yemant onverwagt voorkomt; als dan verwekt haar hert-klopping kloppingen van sware beroering / waar door alle de ledematen aan 't schudden geraken.

Ende sy wierden als dooden. Soo stijf verrukt / soo bleek bestorven / ja selfs soo beswaken in kragten / en beswijmt / dat sy als dooden ter aarde lagen; 't geen op de eerste verademing veroorsaakte / dat sy van daar weg-gevloden zijn / en 't graf verlaten hebben. Soo ist gelegen met den mensch / als de HEERE sig tegen hem opmaakt om den selven te verschricken. Vergelijk Jes. 2: 19.

NB. Siet hier de alwijse bestieringe Gods / dewelke een Engel sendende met sijne Majesteyt / geensins gewilt heeft / dat deselve de wagters soude ter neder-vellen in de dood / maar alleen over haar doen een ontsag brengen van sijn Majesteyt / op dat aan de eene kant de Discipelen niet en mogten van een man-slagt betigt werden: en aan de andere zijde de waarheyd self getuygenisse bequam uyt de mond der vyanden. Aldus bevestigt God het woord van Jesus / welke eens seyde Joh. 8: 50. ik en soeke mijne eere niet, maar daar isser een die deselve soekt, ende oordeelt.

Vers 5. Hier gaat nu de Euangelische Historie over tot de ondeckinge van Christi opstandinge / welke geschiet is door het berigt van een engel / eerst gegeven aan de vrouwen.

Maar de Engel antwoordende. Dus maakt den text een tegenstellinge tegen het gene te voren verhaalt is / daar in bestaande / dat het gedrag van den Engel is geweest van een contrarie bejegening ontrent de vrouwen / als wel ontrent de bewaarders van Jesu graf: want / die had hy behandelt als vyanden van Jesus / verschrikt met sijn luyster / beroert door de aardbevinge / versmaat met het afrollen van dien steen / met het verscheuren van 't Zegel en 't openen van het graf / sonder haar te kennen / of sig met eenige aanspraak / tot haar te keeren. Daar hy de vrouwen in tegendeel ontfangt als vrienden Christi / met een minsame aanspraak / en trouhertig berigt van 't gepasseerde haar verwaerdigende.

Uyt de andere Euangelisten blijkt / datter verscheyden saken door dit gesprek van de vrouwen met desen Engel zijn voorgegaan: als namentlijk / dat sy met der sonnen-opgang zijn gekomen aan 't graf: haar bekommert hebben / wie hun den steen soude afwentelen van de deure des grafs / eer dat sy in 't graf gebouw of des selfs perk waren ingegaan: en dat sy eyndelijk in de graf-kelder selfs intredende aldaar rontom hebben gesien / en Jesu lijk niet gevonden / tot dat haar eyndelijk de Engel is verscheenen / die haar soeken beantwoord heeft: gelijk dan de Engelen ontsigtbaar blijven als sy wilden / en haar laten sien / als 't van nooden is.

Alhier gewaagt de Historie maar van eenen engel, die de vrouwen antwoord op haar stilswijgende begeerte: alhoewel datter twee Engelen aan haar verschenen zijn / gelijk ons het verhaal van Lucas gebiet te glooven. Luc. 24:4. 't Geen seer gemackelijk sonder strijt kan opgenomen werden / als men agt geeft op het verscheyden oogmerk der Euangelisten. Lucas / die de Historie beoogt te voldoen met al sijn nootwendige omstandigheden / heeft het getal der Engelen / die in dese openbaringe gesien zijn / naauwkeurig willen bepalen:

Daar onsen Euangelist (gelijk ook Marcus, die een sommier gemaakt heeft van dit Euangelium) alleen voor heeft de redenen te beschrijven/ die een seker Engel tot de vrouwen heeft gevoert/ en daar niet het vertoog van des selfs inhout te vertoonen/ dat de waarheyd van Jesu opstandinge eerst gepredicht is door de mond van een Engel/ dewelke selve ook gesien is van de wagters/ alsoo dat die verschijninge getuygenisse bekomen heeft/ self door de mond der vyanden/ wiens woord niemant wraken of verwerpen kan. Als dan Lucas segt datter twee mannen aan haar verschenen. Soo en wederspreekt die de twee voorige Euangelisten niet; maar die segt alleen/ dat de vrouwen van een Engel zijn aangesproken: en uyt het verhaal van Marcus blijkt/ dat het oog van de vrouwen eerst viel op een jongeling sittende ter regter zijde, en hoe die haar in hunne verbaastheyd aansprak: terwijl dan uyt Lucas moet begrepen werden/ dat ook een tweede daar op is gesien aan de slinker-zijde.

De plaatse van dese aanspraak en was geensins in het buyten graf/ daar dese bode was gaan sitten op den afgerolden steen/ om die wagters te verschrikken en te verdrijven. Maar in de graf kelder selve/ alwaar hy naderhant is ingegaan: dit blijkt klaar uyt de vergelijking van Marcus. 16: 5. Ende in 't graf ingegaan zijnde, sagen sy eenen jongeling sittende ter regter zijde, bekleet met een wit lang kleet, ende wierden verbaast. Invoegen dat onsen Euangelist geoordeelt moet werden/ de kortheyd te soekẽ/ en dese plaats-verwisseling te hebben gepasseert/ op dat hy minder van sijn oogwit soude afdwalen/ welke was te toonen/ dat het by die verschijninge des Engels aan die wagters geensins is gebleven/ alsoo dat bewijs voor Jesu opstandinge maar stukwijs en onvolmaakt soude zijn: maar dat hy om al de werelt een volle versekering te geven van dese nootsakelijke waarheyd/ de vrouwen verweerdigt heeft met dese berigtende aanspraak/ die de gantsche saak konde voldoen/ en toehalen.

Daar blijft dan niets meer overig/ als een sekere omstandigheyd/ die eenige hebben gewilt/ dat de harmonie der Euangelisten al vry belemmerde; *te weten*: dat Marcus dien jongeling beschrijft sittende/ daar Lucas die twee mannen voordraagt/ als de welke stonden by haar. Maar men moet aanmerken dat de woorden van Lucas in den gront text ἐπέστησαν αὐταῖς vertaalt kunnen werden. Quamen haar over. Sonder dat hy heeft *willen bepalen haar* sittende of staande gestalte; siende alleen *op haar* onverwagte verschijninge/ terwijl sy buyten vermoeden van sulken bejegening het graf ondersogten/ of sy 't lijk ook nog elders vinden mogten. Immers het grontwoord ἐφίστημι komt in dien sin al meermalen by Lucas voor (nl. Luc. 20: 1. 21: 34. Act. 28: 2.) Daar het overkomen vertaalt wert/ en slegs alleen een onverwagte tegenwoordigheyd betekent: 't geen dikmaal wert gebruykt om een Goddelijke onverwagte verschijninge te betekenen. Siet Luc. 2: 38. Act. 12: 7. 23: 11. 't Geen mede uyt verscheyden Griekschen schrijveren kan beweert werden. Vide Pricæum in Act. 23: 11.

Seyde tot de vrouwen, die in de engte van den graf-kelder waren ingegaan; te weten Maria Magdalena/ en Maria Jacobi ende Joses: want het is niet waarschijnelijk/ datter meer vrouwen in dese bekrompen en akelige plaatse te gelijk zijn in gegaan; dewijl sig maar weynige aldaar behoorelijk konden roeren/ en genoeg waren om haar gemeene oogwit te voldoen. Soo krijgen dese swakke vaten de eerste eere van de openbaringe

van

van Christi opstandinge.

En vreest gy lieden niet. Op het gesigte des Engels waren de vrouwen bevreest en seer verbaast geworden Marc. 16: 5. Soo dat sy hare aangesigten neygden na de aarde. Luc. 24: 5. Maar / dewijl dese verschijninge niets quaats/dat te dugten was/over hare persoonen mede-bragt; soo beveelt hy haar die vreese af te leggen. Het heeft sijn nadruk / dat hy segt vreest gy *lieden* niet: Want dat wert klaar gesept in tegenstellinge van de wagters en alle Jesu vyanden / die waarlijk te vreesen hadden / nu Jesus opgestaan was; soo dat die bepalinge van dit bevel aan de vrouwen veele andere uytsluyt / die in dese vertroostinge en blymaar geen lot nog deel souden hebben.

Want ik weet, dat gy soekt. Siet hier sijn kennisse van haar voornemen / en van 't geen sy sogten: soo waren van hare persoonen en raatslagen aan desen geschapen geest bekent / niet door eenige alwetenheyd / 't geen een eygenschap is / welke Gode alleen toebehoort.

Maar eens-deels uyt haar persoonen en gedrag: want hy kende de gene/ die met Jesu geweest waren / en waar ontrent sy veele bestellingen ontfangen hadden van God / en hy sag aan haren toestel en verrigtinge / dat sy gekomen waren/om Jesum te salvē. Anderdeels/ om dat hy tegenwoordig ook een bysondere commissie ontfangen hadde / om dese vrouwen op te wagten / en van alles te berigten. Het is dan als of hy seyde. Dewijl ik weet uwe liefde tot Jesus / dien gy soekt om de laatste eere aan hem te bewijsen / soo denkt vry dat ik hier niet en verschijn om uw te benadelen / maar om uw te onderwijsen en te troosten.

Iesum, die gekruycigt was. Dit behelst niet alleen een seer nauwe ontdeckinge van haar voornemen; maar ook een stilswijgenden roem van haar getrouwigheyd / als die sig des kruyces Christi niet schamende / quamen om hem/ onaangesien de geleden hoon en smaat/ nog dese eere te bewijsen/en met dit werk selfs het bedrijf der Joden te versoeyen/ hem agtende voor een getrouw leeraar/ een man van Goddelijke wonder-werken / dien de grooten Raad als een valschen propheet had ter dood gebragt.

Vers 6. *Hy en is hier niet.* Dat is. Hier in dese plaatse niet; waar mede dat de Engel in Jesu verheerlijkt ligchaam nog erkent een eygen plaats-beslag en bepaalde tegenwoordigheyd; waar door hy dese plaatse had verlaten en verwisselt met een ander.

Hier in dese dood-spelonk en graf kelder / die alleen tot een bewaar-plaatse der doode lijken was verordineert/ en was hy tegenwoordig niet meer; en daar mede breekt hy haren arbeyd af/ om hem alhier nog verder te soeken. De vrouwen in dese graf-kelder gekomen hadden 't lijk al gesogt maar niet gevonden: daar over waren sy twijffelmoedig geworden Luc. 24: 3. 4. Dat is. In twijffelige bedenkingen gekomen/ of hier ook elders nog een verborgen kelder / of lijk-kribbe was te vinden / alwaar hy mogte versteken leggen: daar op dan den Engel schijnt te antwoorden.

Hy en is hier niet: als of hy seyde: te vergeefs bekommert gy uw over eenige geheyme-plaatsen / aldaar gy hem mogt vinden: ik segge u dat hy hier niet meer te vinden is / overmits hy dese plaatse verlaten heeft.

Want, hy is opgestaan. Gr. ἠγέρθη. Hy is opgewekt. Siet hier de eerste verklaring van Jesu opstanding van den dooden / als een vaste waarheyd van een Engel des HEEREN uytgesproken. En dese uytspraak brengt desen prediker van Christi opstandinge by tot een reden / waarom sy moesten ge-

looden / dat hy in dese doods-spelonke niet meer en was; en deswegen hier niet meer en moeste gesogt / of eenige verdere bekommeringe daar over behouden werden: want / indien hy het leven weder hadde aangenomen uyt den dooden / soo was het buyten reden de levende te soeken onder de dooden: overmits dese plaatse geen bequaam verblijf gaf voor de levende.

Gelijk hy gesegt heeft. Dese woorden konnen twee saken gelijk beteekenen.

1. Dat Jesus is opgestaan niet sonder voorgaande voorseggingne en bekentmakinge van dese sijne opstandinge: gelijk hy ook warelijk in 't begin van sijn dienst wel eenigsins bedektelijk / Joh. 2: 19. Maar komende na by sijn eynde opentlijk en rondelijk tot verscheyden malen toe hadde voorseyt / als te sien is, Matth. 16: 21. 17: 23. 20: 19. 26: 32.

2. Dat Jesus is opgestaan in dier voegen gelijk als hy voorsegt hadde / te weten op den derden dag: en dat wel na die magt / waar door hy sijn leven konde afleggen en wederom aannemen.

Terwijl den Engel aldus aan de vrouwen te binnen brengt sijn voorgaande voorseggingen / soo maakt hy sijn boodschap te waarschijnelijker: want soude hy een waaragtig Propheet blijven / gelijk sy hem daar voor uyt veele proeven erkenden / soo moeste hy dan die voorseggingne op desen selven dag vervullen; en dat daarom te meer / nadien hy aan dit waar en wonder-teken van sijn opstandinge de gantsche saak van sijn Messiasschap t' eenemaal verbleven hadde. Siet Joh. 2: 18, 19. Matth. 16: 4.

Komt herwaarts. Gr. Δεῦτε. Kom. Dit bywoordeken heeft somtijts het vermogen om yemant vriendelijk te benoodigen / dat hy wilde aannaderen en bykomen: somtijts beteekent het maar een bloote opweckinge / om een sake aan te vaarden: gelijk men segt. Kom wel aan. &c.

Siet de plaatse. Het eygen oog-beschouw geeft een kragtige getuygheyd / om een saak voor waarheyd te houden; en sulke getuygen wilde God hem bereyden voor het Euangelium / die oor en oog-getuygen waren.

De vrouwen hadden de plaatse daar 't lijk gelegen hadde al te voren gesien / en 't ligchaam daar niet gevonden: nu scheenen sy in kommer of sy wel aan de regte lijk-kribbe geweest waren: om haar dan van die twijffel te ontslaan / soo roept hy haar weder tot het aandagtig beschouw van die lijk-plaatse.

Daar de HEERE, gelegen heeft. Hy noemt Jesum de HEERE, dat is: de Jehovah de waaragtige God / wiens dienst-knegt hy was: en geeft te gelijk te kennen / dat men konde seggen / dat daar ter plaatse / alwaar Jesu doode lijk begraven was / de Heere gelegen hadde / om dat dit ligchaam was des HEEREN / en van den selven in eenigheyd des persoons aangenomen.

Die plaatse te sien, alwaar de HEERE gelegen hadden: konde haar verseekeren 1. Dat dit Jesu eygen lijk-kribbe was: want dit was op een aandagtiger beschouw kenbaar uyt de opgerolde doeken / aangekleefde gommen en besmettingen / welke sulke plaatsen van de versche lijken blijven aanhangen. 2. Dat Jesus daar niet meer en was, dewijl sy die plaatse konden sien ontruymt / en van 't lijk / dat onlang daar gelegen hadde / ontledigt. 3. Dat hy opgestaan was: dewijl men daar konde sien / al het dood-gewaad afgeleyt / het graf-hol in de magt der Engelen / de krijgs-knegten dat hebbende aan haar overgelaten / en alles in faveur van Jesu vrienden: een van tween moeste dan waar zijn / of dat dit lijk onder 't bestier

stier der Engelen was verplaatst/ 't geen buyten vermeeden is / dewijl die reden te gering is / dat den Hemel daarom soo veel toestel soude maken / en dat het lijk geen eerlijker plaatse en konde ontfangen: of dat het van den dooden was opgewekt / 't geen de afgerolde doeken niet alleen / maar self ook de verklaringe des Engels kragtig bevestigden. Daar komt by 4. Dat de Engel met dese woorden haar ook berigt geeft aangaande de wijse van Jesu opstanding/ nl: dat hy het eygen lighaam/ 't geen hy aan 't kruyce hadde afgeleyt / in 't graf weder heeft opgewekt en aangenomen. Vergelijk Joh. 20: 27.

Vers 7. *Ende gaat haastelijk henen.* De vrouwen onderwesen zijnde/krijgen nu bevel om van 't graf uyt te gaan met allen haast: want dat eyste de treurige stant der gener / aan welke hare commisse hielt.

Ende segget sijne Discipelen. Soo hout haar gesandschap aan Christi Discipelen: die van dese bly-maar niet langer onkundig moesten zijn.

Dat hy opgestaan is van den dooden. Gr. ὅτι ἠγέρθη ἀπὸ τῶν νεκρῶν. Dat hy is opgewekt van den dooden. Dat is: Van onder het getal der dooden/ om onder die geene niet meer gerekent te werden. Terwijl dan meest alle andere gebleven zijn in den dood-slaap / en ordinair blijven / soo belast de Engel alhier te verkondigen / dat Jesus uyt dien slaap door een bysondere werkinge van de Goddelijke magt was opgewekt.

Ende siet hy gaat uw voor na Galileen. Galilea was het landschap / daar de vrouwen en Discipelen meest alle thuys hoorden / en werwaarts sy derhalven haar stonden henen te wenden / als 't Feest van Pascha soude voleyndigt zijn: Daar henen was Jesus gesint haar voor te gaan/om aldaar onder meer gemeynschap voor een korten wijl met haar te verkeeren. Die plaatse soude hem meerder vryheyd verschaffen / om buyten het ooge van sijne vyanden met haar te handelen; terwijl hy van nu aan in Judea en Jerusalem ten straffe van der Joden wederspannigheyd niet meer opentlijk en moeste wandelen/ maar hun occasie overig laten / om in haar ongeloove te volherden.

Daar sult gy hem sien. 't Geen een belofte is / van dat sy nog nader door het weder-sien van Jesus in de waarheyd souden versterkt / en door sijn presentie verzadigt werden: en derhalven dat sy met hem sigtbaar souden spreken/ en van het noodige handelen. Dit woord en segt niet / dat sy Jesum niet eerder en souden sien; maar geeft haar tegenwoordig maar de verwagtinge/ dat het bestendig gesigte / vergeselschapt met een genoegsame verkeeringe / onder haar niet eerder te verwagten was / als wanneer sy weder in Galilea souden gekomen zijn. Vergelijkt sijn belofte. Matth. 26: 32.

Siet ik hebbe het u-lieden gesegt. Dus beroept sig den Engel op sijn trouw/ wiens woord behoort genoeg te zijn/ om de waarheyd te doen gelooven: overmits hy uw / die het segt / is eene van die reyne geesten/ die haar order getrouwelijk volvoeren / en in de waarheyd zijn staande gebleven.

Vers 9. *Ende haastelijk uytgaande van het graf.* Met sulken haast / dat sy vloden van het graf/ gelijk als Marcus segt. Cap. 16: 8.

Met vreese. Nadien sy van dat glinsterende gesigt seer gealtereert waren: 't geen Marcus aldus beschrijft cap. 16: 8. Bevinge ende ontsettinge hadde haar bevangen.

Een groote blijdschap. Seer verheugt zijnde aan de andere kant door dese groote blymaar; die haar boven hunne verwagtinge alhier soo voor quam.

Lie-

Liepen sy henen, te weten alle de vrouwen/ als met namen Maria Magdalena ende Joanne ende Maria Jacobi, ende de andere vrouwen, die met haar waren; Luc. 24: 10. Dese hebbende uyt de geene die in de graf-kelder geweest waren/ hun wedervaren verstaan/ en sijner woorden indagtig geworden zijnde, zijn dan van het graf wedergekeert Luc. 24: 8, 9. Met een groote volveerdigheyd.

Om het selve sijne Discipelen te boodschappen. Gelijk haar van den Engel bevolen was. Onder wegen zijnde en seyden sy niemant yet, want sy waren bevreest. Marc. 16: 8. Maar tot de vergadering gekomen zijnde boodschapten sy alle dese dingen aan de elve, ende aan alle de andere. Maar met dit slegt gevolg / dat hare woorden haar schenen voor haar als een ydel geklap, ende sy geloofden haar niet. Luc. 24: 9. 11. Soo spreecken ook de discipelen/ die na Emmaus gingen. Vs 22: 23. Sommige vrouwen uyt ons, hebben ons ontstelt, die vroeg in den morgenstond aan het graf geweest zijn, ende sijn lighaam niet vindende quamen sy ende seyden, dat sy ook een gesigte van Engelen gesien hadden, die seggen dat hy leeft.

Vers 9. Hier volgt nu het derde deel van dese historie/ waar in de waarheyd van Jesu opstandinge nog kragtiger wert ontdekt uyt sijn eygen verschijninge aan de vrouwen.

Ende als sy henen gingen om sijne discipelen te boodschappen. Dese woorden schijnen met den eersten opslag te kennen te geven / dat Jesu verschijninge aan de vrouwen soude geschiet zijn / eer dat sy by de Discipelen quamen / om die van haar wedervaren te verigten; Maar alsoo die opvattinge regt-draads tegen het verhaal van de andere Euangelisten aanloopt / dewelke getuygen / dat dit geschiet is / na dat Petrus en Johannes geweest waren aan het graf. Siet Luc. 24: 9. 22-24. Joh. 20: 10. . 18. Soo meenen wy dat dese woorden een nader ondersoek vereyschen.

Het is seker / dat dese woorden in sommige oude Griekschhe exemplaren (waar van datter twee bewaart werden tot Cantel-berg in Engeland) niet gevonden werden. Chrysostomus heeft se in sijne homilien niet gelesen. De twee oudste vertalingen/als daar zijn de Syrische en Latijnsche, mitsgaders de Persische en Arabische hebben deselve ook gepasseert / als tot den text niet behoorende / sonder twijffel om dat de beste exemplaren deselve niet en hebben behelst.

Daar komt by / dat de volgende woorden *dese tegenwoordige* genoegsaam ontdecken / *niet alleen als overtollig* / maar als ook buyten een goede schickinge ingelast: dat wijst het koppel-woord klaar uyt / waar mede een hegting van 't volgende verhaal gemaakt wert / die 't selve van dese beschrijvinge geheel afscheypt. Want daar staat: Ende siet! Jesus is haar ontmoet. Soo men wat aandagtig is / men siet ligt / dat dit koppel-woord hier toont/ dat de openbaringe van Christi opstandinge by de verschijninge der *Engelen* alleen niet gebleven *is* / *maar datter* daar na nog een ander opmerkelijk geval is voorgekomen aan de vrouwen/ daar in bestaande dat Jesus selve is by haar gekomen. Vergelijk vs 2.

Als daar nu bykomt / dat de harmonie der Euangelisten dese woorden seer beswaarelijk in een vollen sin kan toelaten; soo meenen wy dat dese redenen yemant seer bewegen moeten / om dese woorden uyt te wissen / als die van elders ingelast / en geensins authentijcq zijn.

By-aldien echter yemant deselve uyt een scrupule soude willen behouden / die en salse geen andere meyninge konnen ge-

geven / als dat Jesus aan de vrouwen verscheenen is / terwijl sy met dese boodschap heen en weder liepen / om dese bly-maar / die sy nu alreede aan de Apostelen hadden bekent gemaakt / nog verder ook aan andere Discipelen te verbreyden.

Siet, Jesus is haar ontmoet. Gr. Ende siet! Jesus is haar ontmoet. Dat is: Behalven dit gesigte der Engelen is haar ook nog een verder bewijs van de opstandinge Christi voorgekomen: namentlijk: de verschijninge en openbaringe van Jesus selve.

Het is seker en gewis / dat Jesus alder-eerst is geopenbaart aan Maria Magdalena, Marc. 16: 9. Joh. 20: 11-18. Soo nogtans dat uyt dese Historie blijkt/ dat de andere Maria ook daar ontrent geweest is / en die ontmoetinge van Jesus aan de weenende Maria Magdalena ook als oog en oor-getuyge heeft gesien / en sijn aanspraak mede heeft genooten.

Het schijnt dat Maria Magdalena haar de eerste verschijninge der Engelen door twijffelmoedigheyd wat hadde laten ontvallen; Te meer / dewijl sommige het namen voor een imaginatie / overmits de nare en axrtvallige plaatsen des doods / bysonder in donkere grafspelonken/ de phantasyen kragtiger plegen te beroeren en seer ligt wonderbare inbeeldingen konnen verwerken; weshalven sy andermaal by het graf komende staat daar te weenen / en beelt haar in dat yemand het doode Lijk des Heeren van daar hadde weggenomen; de andere Maria sweeft ook / om haar te vergeselschappen: en siet! Jesus, om die swakgeloovigheyd weg te nemen / is haar ontmoet.

Seggende, weest gegroet. Gr. Weest blijde. De Joden seggen anders: Vrede zy u-lieden. Dit waren gewoone formulieren van groetenisse; uyt Johannes blijkt / dat Jesus nog eenig ander aanspraak gedaan heeft aan Maria Magdalena, eer hy aan haar bekent wiert: want sy meende eerst uyt onagtsaamheyd dat het de Hovenier was / tot dat hy haar by haar naam aansprak/ en sy haar omkeerende hem te degen aansag.

Ende sy tot hem *komende.* Insonderheyd Maria Magdalena, dewelke seyde: Rabbouni.

Grepen sijne voeten. Het welke een eer-bewijs was van seer diepe eerbiedigheyd. 2 Kon. 4: 27.

Ende aanbaden hem. Door een ootmoedige onderwerpinge van haarselven onder sijn gebied / terwijl sy hem nu sagen op sulken heerlijken wijse wederom aan haar geschonken: versoekende sonder twijffel onder betuyging van haar blydschap sijn gunst en genade te mogen behouden / en de vergevinge van alle hare swakheden.

Vers 10. *Doe seyde Jesus tot haar: En vreest niet.* Weest niet bekommert over mijne gunste / die altoos t'uwaarts sal zijn en blijven. Gelijk God selve alsoo Abraham troostede / en versekering gaf van sijn genade. Gen. 15: 1.

Gaat henen. Hout uw selven hier niet op met my aan te raken, te bevoelen / te betasten / en my soo onafscheydelijk aan te kleven. Siet Ioh. 20: 17.

Boodschappet. Dat is: Brengt de boodschap en tijdinge / dat ik leve / van den dooden ben opgestaan / en aan uw verscheenen / nu ook uyt mijnen Name aan de Apostelen en Discipelen; die gy nu heden ook met de boodschap des Engels hebbet gaande gemaakt / om na mijn graf te vernemen.

Mijnen Broederen. Alhoewel datter verscheydene waren van Iesu bloet-verwanten onder sijne Apostelen en Discipelen; soo verstaat hy nogtans het gantsche geselschap van sijne Discipe-

 len

en / 't geen soo treurig by een sittende gevonden wiert van de Vrouwen / Marc. 16: 10, 11. welke hem verlaten hadden / en die hy nogtans met dese vriendelijke benaming sonderling wil vertroosten / haar gevende die verwagtinge / dat hy haar als sijne Broeders soude ontfangen. Siet Psal. 22: 22. Rom. 8: 29. Hebr. 2: 11.

Dat sy henen gaan na Galileen, ende aldaar sullen sy my sien. Soo vernieuwt Iesus het woord van den Engel: en bevestigt daar mede / dat aan haar waarelijk een Hemelsche bode verschenen was / die sijn commissie getrouwelijk ontrent haar hadde uytgevoert.

Soo gaf Iesus dan aan een yder / die sig in dit geloove wilde bevestigen gelegentheyd om hem te komen sien en spreken; haar aanwijsende de plaatse / daar hy nu gesint was nog een weynig tijds met haar te verkeeren; en haar rakende van sijnen wille wijdluftiger te berigten.

Betooninge van de waarheyd van Jesu Opstandinge.

De Christus moeste na de Prophetien van den dooden opstaan.

§ 1. DIe geene / dewelke ons verkondigt hebben / dat Iesus is de Christus, die van den dooden wederom *is opgewekt* / hebben ons sekerlijk dat gene verkondigt van de Christus / 't welk de Prophetie ook van hem voorsegt hadde / predikende ons een Euangelium / 't geen gantschelijk met de schriften over-een-stemt. Om nu die getuygenissen aan te wijsen / soo hebben sy haar beroepen op de Prophetie van David Psal. 16: 9, 10. daar hy de Messias alsoo doet spreken; Ook sal mijn vleesch seker woonen: want ghy sult mijn ziele in de helle niet verlaten, gy sult niet toelaten, dat uw heylige de verdervinge sie. Siet hier sijn gerustigheyd over de staat des doods / daar op gegront / dat sijn vleesch wel versorgt zijnde / soo lange in 't graf niet en soude blijven / tot dat de verrottinge / en 't verderf daar in soude komen / maar dat God hem al-eer het pad des levens soude bekent maken, het pad tot verzadiging der vreugden by Gods aangesigte. vers 11. Welke *plaatse* de Apostel Petrus aldus aandringt: Act. 2: 29-32. Gy mannen broeders: 't is my geoorloft vry uyt tot uw te spreken van den Patriarche David, dat hy beyde gestorven ende begraven is, ende sijn graf is onder ons tot op desen dag; Alsoo hy dan een Propheet was, ende wist dat God hem met eede besworen hadde, dat hy uyt de vrugt sijner lendenen, soo veel het vleesch *aangaat*, een Christum verwecken soude, om hem op sijnen Throon te setten, soo heeft hy dit voorsiende gesproken van de opstandinge Christi, dat sijne ziele niet en is verlaten in de Helle, nog sijn vleesch verdervinge en heeft gesien. Desen Iesum heeft god opgewekt, waar van wy alle getuygen zijn. Dese plaatse wert ook tot dat eynde van Paulus aangebonden / Act. 13: 15. en dat schijnt in die tijd een sake geweest te zijn / de welke geen bewijs van nooden hadde; dewijl men dese Psalm nog vint van Joodsche Meesters op de Christus toegepast. Gelijk uyt de Midrash Tillim, en het Tractaat Nephes Chochmah van andere is aangewesen.

De Apostel Paulus argumenteert ook voor de opstandinge Christi / en

en des selfs hoedanigheyd uyt de plaatse. Jes. 55: 3. Neygt uw ooren, ende komt tot my, hoort; ende uwe ziele sal leven: want ik sal met uw een eeuwig verbond maken: ende uw geven de gewisse weldadigheden Davids. Sijne woorden vinden wy Act. 13: 34. Dat hy hem uyt den dooden heeft opgewekt, alsoo dat hy niet meer en sal tot verderving keeren, heeft hy aldus geseyt: Ik sal uw lieden de weldadigheden Davids geven, die getrouwe zijn. Dewijl de Messias hier voorkomt onder de naam van David, en voorgestelt wert als een exemplaar en voorbeelt van alle die genade en zegeningen / die God ook aan de Sijne wil geven / uyt kragt van 't genaden Verbond: soo moet volgen / dat hy-aldien God ons eens wil opwecken van den dooden / dat die Opstandinge al voor af ook moet een exempel hebben in Christo / en geschiet zijn / eer dat dit Verbond wert opgeregt; En dat dit voorbeelt van onse opstandinge ook tot de verderving niet en moeste wederkeeren / op dat uyt dit exempel bleek / dat dese opstandinge ook ten eeuwigen leven soude zijn / soo dat dit eeuwig Verbond sijn kragt eeuwig soude oeffenen / en den staat van ons regte geluk eeuwig maken.

De Christenheyd heeft dese sake nog uyt veele andere Prophetien bevestigt. Wy sien dat de Kerke God dankt (Psal. 21: 4, 5.) Over de krooning van haren Koning / gelijk van de Joden selve dien Psalm verstaan van de Christus. Op sijn hooft segtse / settet gy een kroone van fijnen Goude. Het leven heeft hy van uw begeert, gy hebt het hem gegeven, lengte van dagen, eeuwiglijk en altoos. Doet daar by Psalm 22. daar dit gebed van de Messias / in welke hy het leven heeft begeert wert voorgestelt: siet men niet / hoe dat hy bid om verlossinge uyt sijn lijden? het welke soude eyndigen in een nederlegginge in het stof des doods. Vers 16. en dat hy dan belooft: Soo sal ik uwen naam mijnen broederen vertellen, in het midden der gemeynte sal ik uw prijsen. Vers 23. Waar op Jesus sag in sijne besendinge der Vrouwen aan sijne Apostelen / als hy seyde: boodschappet mijne broederen, dat sy my in Galilea sullen sien: want daar soude hy Gods naam en deugden aan sijne Broederen vertellen. De Propheet Jesaias Cap. 53: segt vs 8. Wie sal sijnen leeftijd uytspreken? dit segt hy / als een gevolg op sijn wegneming uyt de angst en 't gerigte, door welke hy afgesneden was uyt het land der levendigen. En Vers 10. Dog de HEERE heeft den genen, die behagen hadde om hem te verbrijselen, kragteloos gemaakt; als sijn Ziele haar tot een schuldoffer sal gestelt hebben, sal hy zaad sien. Hy sal de dagen verlengen, ende het welbehagen des Heeren sal door sijne hand geluckelijk voortgaan. Siet dan hier hoe dat hy na sijn dood soude herstelt werden / om dat God de Duyvel / de geweldhebber des doods / die hem sogt te verbrijselen in het graf / sijn kragt ontnomen hadde. Van bysondere klaarheyd en kragt is de plaatse. Zeph. 3: 8. [indien wy hem met vermaarde Taalkundige / aldus vertalen.] Daarom verwagt my, spreekt de HEERE tot op den dag, waar in ik sal opstaan om in eeuwigheyd te zijn. Siet hier de Jehovah, de Christus / en sijn opstandinge ten eeuwigen leven: Dese opstandinge komt ons voor als een ontwakinge uyt sijn slaap.

 ler.

Ier. 31: 26. Als een leven, dat God ondernam hem te geven in't midden der Jaren; zijnde een werk van Gods grootste ondernemingen. Hab. 3: 14. als een verlossinge uyt den ruysenden kuyl, &c. Psal. 69: 2. &c. De opstandinge moeste geschieden op den derden dag; gelijk wy sien by Hoseas, Cap. 6: 2. daar de kerke [aanmerkende/ dat God ons in Christo met hem soude opwecken, ende met hem weder levendig maken Eph. 2: 5, 6.] segt: Hy sal ons levendig maken na twee dagen, op den derden dag sal hy ons doen verrijsen, ende wy sullen voor sijn aangesigte leven. Dit was in Jonas afgebeelt/ op welk voorbeelt Iesus hem beroept. Matth. 12: 40. Gelijk Ionas drie dagen en drie nagten geweest is in den buyk des Grooten visch, dat de Sone des menschen alsoo drie dagen en drie nagten soude zijn in 't herte der aarden; Siet aldaar onse verklaringe. Daar was ook geen bequamer tijd in 't Jaar/ als op het Pascha/ en op de dag van het beweeg-offer der garve der eerstelingen: want/ dat voorbeelt sag ook op Christum/ die in de Opstandinge een eersteling geworden is der gener, die ontslapen zijn. (1 Cor. 15: 20.) heyligende de gantsche Oogst tot sulken Opstandinge des eeuwigen levens.

De waarheyd van de Historie. § 2. Het is te verwonderen/ dat de Prophetien ook in dit stuk in Iesu zijn vervult: Hier aan twijffelt wel een on-Christen; ja verwerpt en verloochent dit Euangelium: maar om alle wederspraak tegen dese verkondiginge de mond te stoppen: soo moeten wy aanmerken/ dat dese sake/ die van een Historische natuyr is/ en slegts alleen rusten kan op getuygenisse van menschen/ soodanige getuygen heeft tot haar voordeel/ die wy meenen/ dat gantschelijk niet en konnen gewraakt werden. De eerste getuygen zijn twee vrouwen, die by alle dese omstandigheden present waren/ schoon datter meer Vrouwen met haar uytgingen. In de mond van twee of drie getuygen bestaat alle waarheyd: Dese Vrouwen waren met namen bekent/ Maria Magdalena en de andere Maria, vrome en Godvrugtige matronen/ waar van de eerste door Jesu wonderdadige kragt van seven Duyvelen verlost was; vrouwen, die op geen leugen of bedrog waren afgeregt/ maar die staat maakten haar laatste eere aan het doode Lijk te bewijsen/ en uytgingen/ om te sien wat gelegentheyd sig daar toe soude aanbieden; de welke uytgingen tegen den morgenstond/ tot een graf dat met Krijgs-knegten beset was/ soo dat sy geen inbeelding konden scheppen/ als of sy yets souden konnen tot een valsch gerugte te wegen brengen. Dese Vrouwen komen tot de Discipelen verbaast en gealtereert/ self traag in 't geloove/ en seggen/ dat het lighaam weg was: ja ook dat Jesus was opgestaan: gevende voor reden van wetenschap/ dat sy het graf hadden ledig gevonden; verschijninge van Engelen gesien; en van eene der Engelen waren berigt/ dat hy opgestaan was: Sy komen ten tweede male/ en seggen 't geen aldermeest klemde/ dat sy Iesum selve waren ontmoet/ hem hadden met hare oogen gesien/ en met hare handen getast/ en daar en boven dat sy hem sulke woorden hadden hooren spreken/ die met sijn belofte te voren/ met het woord des Engels/ en met het eynde van sijn opstandinge wel over een quamen: daar by hy haar liet weten/ dat sy souden be-

henen gaan na Galileen / en dat hy daar van haar wilde gesien zijn. Het was dan sonder reden / dat de Heydensche Celsus, die eertijds tegen het Christelijke Geloove schreef / dese prediking van Jesu Verrijsenisse noemde een uytstroysel van klappige Vrouwen: Nademaal dat haar boodschap soo veel dingen ademde / die boven het vrouwen-belept waren / en met de betamelijkheyd van de Messias al te wel over een komende.

Voet daar by / dat de sake selve een groot bewijs uytlevert: daar geschiet een aardbevinge in dese morgenstond / de Krijgs-knegten verlaten de wagt / en 't graf dat wort ledig bevonden van de eerste vrienden / die tot des selfs besigtiging quamen. Wie heeft dit graf uytgeledigt? niet de Krijgs-knegten / want die hebben noyt het Lijk / dat haar in bewaringe gegeven was / tegen de Christenen konnen te voorschijn brengen: nog Jesu Discipelen en vrienden / want die hebben selve gewrorstelt met bekommering over het Lijk / en over dese sake weenende / om dat sy het lighaam niet en vonden. Soo moet dan Iesus van daar opgewekt zijn: Te meer / dewijl men de graf-doeken vont in 't graf / en al die toerusting opgerolt.

Maar aldermeest soo vint dese sake grond / als de Evangelist al de werelt wijst tot de wagt, die het graf bewaakte; dewelke hy segt door een Engel / die in dese aardbevinge nederdaalde / verschrikt te zijn / als hy in de graf-spelonk by haar intrat: de steen afrolde / en daar op ging neder sitten onder sulken vertooninge van Majesteyt: doe wierden dese menschen gelijk als de dooden: op die waarheyd soo beroept sig het Evangelium / en 't schijnt dat yemant / of eenige van haar zijn overgegaan tot het Christen geloove / uyt wien dan dit berigt is openbaar geworden.

§ 3. Indien dan Iesus is opgestaan / op dien dag / die soo wel ter snee quam / als men het voorbeelt van Christi Opstandinge voorstelde / ten derden dage: gelijk de Schrift eyschte / en dat wel daar hy dese Opstandinge selve by sijn leven had voorseyt / niet alleen / maar als het grootste wonder tot een scheydsman gestelt / om aan de waarheyd van die saak sijn gantsche sake te verblijven; soo is het onmogelijk / dat Jesus niet en soude zijn de Christus. Besluyt.

2. De vrugteloose poging der Joden om dese waarheyd te verdompelen.

Verss. 11-15.

Korte opening van 't regte verstand der woorden.

Vers 11. E*Nde als sy henen gingen, siet eenige van de wagt quamen in de Stad.* Siet Matth. 27:65. Altemaal en zijn sy tot de Overpriesters niet weder gekeert / maar slegts eenige van de selve, 't zy dat sy haar altemaal niet

niet en hebben gehazardeert by de Joden / uyt vreese / dat sy dese saak op haar mogten verhalen: 't zy dat eenige haar met die boose Joden niet hebben willen vermengen / maar gelijk die Overste over hondert by haar-selven besloten / dat dese waarlijk was Gods Sone.

Ende boodschapten den Overpriesters, tot wiens bestellinge dese wagt was / en door wiens order sy gesonden was. Siet Cap. 28: 65. weshalven sy dit rapport ook aan dese Overpriesters verdolgens schuldig waren. Soo laat God haar niet sonder bescheyt van de waarheyd op dat sy niet en souden te veronschuldigen zijn. *Alle de dingen die geschiet waren.* De verschijninge des Engels met al sijn verrigting / en de Opstandinge van Jesus.

Vers 12. *Ende sy vergadert zijnde met de Ouderlingen.* Welke vergaderinge den Grooten Raad uytmaakte; en bestont uyt die selve menschen / die Jesus veroordeelt hadden. Siet Cap. 27: 1.

Ende t'samen raad genomen hebbende. Wat nu best te doen / of te laten? of in Jesum te glooven? of dit gerugte te dempen.

Gaven sy den Krijgs-knegten veel gelts. Gr. Silverlingen genoeg. Tot dat sy vergenoegt en te vreden waren / om haren wille te doen.

Soo hebben sy dan die Heydensche Soldaten swaarlijk konnen bewilligen / en bekoopen tot haar voornemen / en een groote somme gelts daar aan moeten te kosten hangen.

Vers 13. *Ende seyden, Segget, Sijne Discipelen zijn des nagts gekomen: ende hebben hem gestolen, als wy sliepen.* Soo instrueren sy hier dese menschen / om valsche getuygen te zijn / op dat sy de Discipelen van Jesus souden beswaren / dat die hem gestoolen hadden.

En op dat het eenige schijn mogte hebben / soo seggen sy sulks geschiet te zijn des nagts als sy sliepen: geen voordeel hadden sy van de nagt / dewijl de volle Maan de gantsche nagt verligtede; maar voordeel hadden de Discipelen na haar voorgeven van den slaap der Krijgs-knegten: en haar slaap verschoonen sy van wegen de nagt / die ligtelijk yemant met vaak bevangt en overvalt.

Vers 14. *Ende indien sulks komt gehoort te werden van den Stadhouder.* Wiens Ampt het was na de Romeynsche Wetten Deserteurs van haar wagte gestrengelijk te straffen: want hare Wetten sulks eyschten: Gelijk Grotius aantekent.

Wy sullen hem te vreden stellen. Gr. Overreden. En soodanig verspreken / dat hy over dese misdaad geen straffe sal invorderen: want dewijl hy dese wagte op 't believen der Joden gegeven hadde; soo scheen hy ligtelijk te sullen vergenoegt konnen werden / als hem voor quam / dat sy te vreden waren.

En maken dat gy sonder sorge zijt. Dat is: Dat gy geen gevaar te vreesen hebt.

Hier sietmen nu / hoe de Joden haar verhart hebben tegen het ligt des Euangeliums: en het woord van Christus is vervult / dat sy self het teken van Jonas niet en souden glooven. Luc. 11. 30, 32.

Vers 15. *Ende sy het gelt genomen hebbende.* Onder soodanigen onregtveerdigen conditie / en voorwaarde; door dit lok-aas verrukt.

Deden, gelijk sy geleert waren. Volbragten dien eysch der Joden; en beswaarden Jesu Discipelen / om de naam en het aansien van dese lieden van soo grooten schande te ontheffen.

Ende dit woord is verbreyt geworden by den Ioden tot op den huydigen dag. Het wert gelooft / dat dit Euangelium agt

Ja-

Jaren na de opstandinge Christi beschreven is/ en tot dien dag toe was dit gerugte nog by de Joden verbreyt/ 't geen hier uytgestropt wiert/ dat Iesu Discipelen hem gestolen hadden.

Dit werpt Iustinus de Martelaar ook Trypho een Jode voor de schenen/ seggende in sijn gespreck met hem: Het is soo ver van daar, dat gy u bekeerdet, na dat gy-lieden Christi opstaan van den dooden verstondet: dat gy hier toe uytgelesen Mannen verkooren hebbende, die door de geheele werelt hebt gesonden, welke souden boodschappen, datter door Iesus een seker Galileer, een Dwaal-geest en Verleyder, sekere goddeloose, en onregtmatige kettery was opgestaan; welken sijne Discipelen, gekruycigt zijnde, by nagt uyt het graf gestolen hebben, en de menschen in die dwalinge vervoert, seggende: Dat hy van den dooden is opgewekt ende ten Hemel gevaren, &c.

Betooninge van de waarheyd van Christi Opstandinge tegen dese leugenvond.

§ 1. Of schoon dat de Joden het getuygenisse der Krijgs-knegten inbrengen/ om te bewijsen dat het lighaam van Iesus is gestoolen van sijne Discipelen/ soo en is nogtans dit getuygenisse geensins aanmemelijk. 1. Om dat de persoonen sijn Krijgs-knegten/ rouwe en onbeschaafde menschen/ die haar somtijds tot snoode feyten laten bewegen/ en hier over haar getuygenisse gesuspecteert werden. 2. Om dat hare Heeren en Meesters waren geintresseerde menschen in haar respect/ die nu souden hebben moeten bekennen: dat sy haar/ en 't volk schuldig gemaakt hadden aan Messias-moord; of andersins haar wagt benootsaakt waren de mond te stoppen/ op dat sy haar eer en fatsoen mogten bewaaren: wat geloof konnen dienstknegten verdienen van sulke Heeren/ die getuygenisse geven aan hare Heeren/ in een saak die soo grootelijks van haar intrest was? 3. Om dat haar getuygenisse selfs niet hangt of kleeft; sy seggen dat de Discipelen hem gestolen hebben, doe sy sliepen. Hoe konnen sy weten/ of hy gestoolen was? ende wie hem gestoolen heeft? indien sy sliepen/ doe het graf ontledigt wiert? wie siet niet/ dat slapers geen getuygen konnen zijn? dewijl sy niet en konnen spreken van 't gene sy gehoort/ of gesien hebben.

Het getuygenisse der Soldaten niet ontfangelijk.

§ 2. Wanneer men wijders op de waarschijnelijkheyd siet; wat apparentie heeft het dat de Discipelen hem souden gestoolen hebben? 1. Die soo vol angst en vreese waren/ souden die couragie hebben durven scheppen/ om het graf aan te doen/ dat soo wel met wagt beset was? om daar soo lang te futselen tot dat sy het lijk van sijn kleederen/ en windselen souden hebben ontbloot/ en die ordentelijk opgerolt? en om dan soo kommerlijken vragt door de wagt henen te dragen/ 't geen alles soo haggelijk en vol gevaar was. 2. Die soo grooten gevoelen hadden van Iesus, souden die nu (hem bevindende een bedrieger te zijn/ dewelke haar bedrogen hadde) konnen resolveren om sijn valsche beloften te helpen heelen? Wat soude haar dog bewegen een sake/ die haar niet voordeelig konde zijn/ maar die sy met levens-gevaar moesten staande houden te-

Niet waarschijnelijk.

tegens haar beter weten te getuygen? Wat lag haar gelegen om te pleyten voor de eere van desen dooden mensche / indien sy nu sagen dat hy haar misleyd hadde? 3. Wat apparentie of schijn van waarheyd? Sy-alstien de wagters in waarheyd geslapen hadden / en soo gelegentheyd gegeven aan de Discipelen / om hem te stelen: waarom haar niet gestraft na haar verdiensten? haar ongestraftheyd spreekt van self / dat dit gerugt is een bestolen werk. Dese menschen hadden den hals verbeurt / en dat in een sake daar men soo bekommert voor was / en van soo swaren gevolg: van waar die genade / die aan dese menschen sulke verschooninge toebrengt? 4. Is 't waar / en gelooft het de Raad / dat de Discipelen hem gestoolen hebben? waarom zijn sy op die naam niet aangeklaagt by de Land-voogt? Sy hebben selve haar persoonen in hegtenisse gehad / wat is de reden / dat men haar proces niet heeft gemaakt op dese feytelijke misdaad / dat sy het zegel hadden geschonden / het graf geinvadeert / het Lijk gestoolen / en alsoo oorsake tot nieuwe verwoeringe gegeven? Waarom zijn dese getuygen niet tegen haar te voorschijn gebragt / en met haar *geconfronteert*.

De sake self niet mogelijk.

§ 3. Maar om dese gantsche sake te *voldingen* / *soo seggen wy* / dat dese leugen soo doorschijnt: dat men klaarlijk siet hoe dese *sake niet mogelijk* was. 1. Hoe was het mogelijk dat dese menschen souden geslapen hebben in dese nagt / daar in niet alleen de dierе sorg van dit Lijk haar op 't herte lag / maar ook de schrickelijke aardbevinge de vaak genoeg kon schudden uyt de oogen? 2. Hoe konden de Discipelen dit uytvoeren sonder haar slapers te doen ontwaken? Daar was een groote steen af te wentelen in dese rotsige spelonke / 't geen sonder veel gedruys niet konde toegaan; daar was een lighaam te heffen uyt een graf-kelder / daar ook veeler-handen arbeyt aan te pas quam; door een enge deur moest het henen gevoert zijn: waar was doe de wagt? waar was hy geordineert sijn stant-plaatse te houden / die het *graf bewaken* soude? of wat mogelijkheyd was'er onder soo veel *gestommel sonder* de wagt te doen ontwaken / dit Lijk te vervoeren?

Al 't bedrog uytgeleekt.

§ 4. Maar dit stelt de sake Christi boven alle dingen in triumph / dat dien gantschen handel van den Raad is uytgelekt en daar by bekent geworden is / dat dese getuygenissen waren om gelt omgekogt; daar anders dese menschen voor haar vierschaar de waarheyd hadden *opengeleyt*: dit hebben de Christenen opentlijk geschreven / om dat sy het bewijs daar van ter hand hadden: die / het zy door Nicodemus of Joseph van Arimathea, of andere / gelegentheyd hadden om van dese sake te konnen de waarheyd vernemen / 't zy ook dat eenige bewuste naderhand tot het Christendom zijn bekeert geworden / die dit getuygden.

En niet vremt te agten van de Overpriesters.

§ 5. Niemant meene / dat dese beswaringe niet aannemelijk zy tegen de Overpriesters van wegen haar heylig en hoogweerdig ampt: nademaal geen schelm-stucken soo groot zijn / die de menschen niet en bestaan als sy God verlaten hebben / men bedenke maar / dat haar persoonen meestendeel waren Sadduceen en Goddeloos / als blijkt uyt de historien van Josephus. En dat haar character in de Prophetien niet

an-

anders wert uytgebeelt. Ies. 3: 8. 5: 12. 13. Zeph. 3: 4. Jer. 23: 10. 11. 14. Invoegen wy wel eer door dese conduite versterkt werden in Jesu Goddelijke leere / die self voorsegt hadde dat haar geen teken als dat van Jonas souden gegeven werden / (siende op sijn opstandinge ten derden dage) 't geen haar bekent wiert door de wagt; en dat sy egter nog in hem niet en souden grlooven Matth. 12: 38-41.

3. Jesu verschijninge onder sijne Apostelen in Galileen, en sijne redenen aldaar gevoert.

Verss. 57-66.

Korte opening van het regte verstand der woorden.

Vers 16. ENde de elf *Discipelen zijn henen gegaan na Galilea.* Alhoewel sy soo aanstonts niet en zijn gescheyden van Jerusalem / maar 't Pascha eerst schijnen toegebragt te hebben met de Joden / eer dat sy vertrocken zijn; soo zijn sy dan egter op sijn tijd weder henen gegaan na Galilea.

Ook zijnder meer andere sonder twijffel daar henen gegaan / maar hier werden alleen de elve genoemt; om dat de elf Apostelen (na dat haar Iudas uyt het twaalf-tal ontvallen was) altemaal present waren / doe Jesus haar dese commissie gegeven heeft.

Na den berg, daar Iesus haar bescheyden hadde. Gr. Bevolen of verordineert hadde; namentlijk / om by hem te komen: soo moet Jesus dan eerst dese plaatse hebben verordineert en bescheyden gehad / schoon ons die vast-stellinge te voren nergens is aangetekent.

Het wert gelooft / dat op die plaatse dese verschijninge van Jesus is geschiet / van welke Paulus gewaagt 1 Cor. 15: 6. Daar na is hy gesien van meer dan vijf hondert Broederen op eenmaal, van welke het meerder deel nog overig is, en sommige ook zijn ontslapen.

Vers 17. *Ende als sy hem sagen baden sy hem aan.* Gelijk ook de Vrouwen hadden gedaan / vers 9. Verstaat dit van de groote vergaderinge / die aldaar by een gekomen was.

Dog sommige twijffelden. Dit en is niet te verstaan van de Apostelen; want / die waren al bevestigt in dit geloove / eer dat sy na Galileen opgingen: Maar van eenige uyt die menigte / dewelke op dese plaatse stonden / daar en doe sy bescheyden waren / te samen quamen; dese twijffelaars nu en waren soo gereed niet om hem te aanbidden / en daar om werden sy gestelt tegen die gene / dewelke hem aanbaden.

Vers 18. *Ende Iesus by haar komende sprak tot haar.* Soo dat hy de vergaderinge is genadert / en hem-selven gesprakisaam onder haar heeft aangestelt.

Seggende: My is gegeven alle magt in Hemel en op Aarde. Gr. πᾶσα ἐξουσία Dat is: Alle gesag en regt / om in Hemel en op Aarde te gebieden / als hooft en souverain Koning: en derhalven /

door een oppermagt / die ik alleen besit / *alles* te beschicken wat dat nu tot de opregting / voortsettinge / versorginge / en bescherminge van mijn Koninkrijke van nooden is.

Die oppermagt, waar in sijn koninklijke hoogheyd gelegen is: was nu aan Christus gegeven, dat is / volgens het beding van den raad des vreedes toegewesen en opgedragen: want na dat hy het rantsoen hadde ter neder geleyt en alles volbragt / soo is hy van den Vader opgewekt van den dooden / en door die Opstandinge is hy geregtveerdigt; want hy en konde uyt den karker / waar in hy door onse schult was opgeslooten niet werden uytgelaten / of dat selve was een bewijs van dat Gods geregtigheyd voldaan en hem dat regt toegewesen en gegeven was / dat hy voortaan een zaad en eygen volk mogt vergaderen / om daar onder als Koning te regeeren / en haar met alle nootdruft uyt den Hemel en van de Aarden te versorgen.

Vers 19. *Gaat dan henen.* Of gaat daarom henen; Om die reden / dewijl ik nu regt hebbe / om my een eygen volk te vergaderen / daar onder ik sal willen regeren: soo gaat henen als mijne dienst-knegten door de gantsche weereldt.

Soo dat dan Iesus sijne Apostelen hier wederom commissie geeft / om haar Leer-ampt te agtervolgen / en hare palen wijders uytset door de geheele weerelt.

Onderwijst alle volkeren. Of. Maakt alle volkeren tot mijne Discipelen: Daar mede haar gebiedende niet alleen te prediken onder die Joden / en die Natie ingang te verleenen tot de Schoole der waarheyd: maar ook alle andere volkeren / uyt de Heydenen sonder onderscheyt: en dat door tweederhande wegen en wijsen / die hy vervolgens aanwijst.

Deselve doopende. Dat is: Met water wasschende / als een plegtigheyd van inlijvinge in de order van het Discipelschap. Siet Cap. 3:6. p. 55

In de Name des Vaders, ende des Soons ende des Heyligen Geests. Dat is: Als gesanten des drie-eenigen Gods / met die verseekering / dat haar aanneminge tot de Schoole der waarheyd is / als of de drie-eenige God selve haar opnam onder sijne genadige besorginge: dewijl dit geschiet op sijnen Name.

Soo dat dan dit Verbonts teken ons ook van Gods wegen van sijne genade verseekert; dat de Vader ons lief heeft / de Sone ons wil verlossen / en de heylige Geest heyligen in de waarheyd.

Leerende haar onderhouden alles wat ik uw geboden hebbe. Namentlijk / die Koninklijke Wet der vryheyd / dewelke eyscht dat men sig bekeere, in den Sone geloove, de geregtigheyd des geloofs soeke / God in vryheyd diene, en malkanderen lief hebbe / gelijk hy ons lief gehad heeft / &c.

Vers 20. *Ende siet! ik ben met u-lieden.* Namentlijk / met uw, als mijne Gesanten en Dienaars / die mijn Woord sult prediken / op dat uw woord niet verhindert werde / ende met alle uwe navolgers in mijne Gemeynte / die gy uyt de Joden en Heydenen sult toebrengen / op dat niemant haar en mogte beschadigen.

Dese belofte van sijn tegenwoordigheyd heeft sijn opsigt op sijn hulpe en assistentie tot voortsettinge van sijn rijk / volgens die oppermagt / die hy had ontfangen in den Hemel en op de Aarde: deswegen siet het op een tegenwoordigheyd / die zijn soude na sijne Godheyd / Majesteyt / genade en Geest.

Alle de dagen, tot de voleyndinge der werelt. Dat is: Soo lang als de werelt

velt staan sal: of gelijk het andere nemen tot op de voleyndinge van de eeuwe: die doe nog liep / en ten eynde geloopen is in de verstooringe van de Joodsche Politie: en dan siet het daar op / dat hy den dienst der Apostelen soude voorspoedig maken / soo dat niemant het selve soude konnen stuyten / tot dat de nieuwe Eeuwe soude wesen doorgebroken / en sijn Koninkrijke bevestigt.

Amen. Soo onderschrijft de Apostel uyt de naam van de gantsche Christenheyd dit Euangelium: om te kennen te geven / dat dit is de begeerte en bede der Christenheyd/ dat dit Koninkrijke onder die bescherminge mag bloeyen en toenemen.

Betooninge van de waarheyd van Jesu Opstandinge en van sijn regt-betamelijke verrigting na sijn Opstandinge.

§ 1. Die gene / welke ons dit Euangelium geprediikt hebben/ mogten nog eenigsins ligtveerdig schijnen / indien sy dese verkondiging alleen gegrontvest hadden op het getuygenisse van de twee voorgemelte Vrouwen; en het geloove van Jesu Opstandinge mogt yemant toeschijnen verdagt te wesen / by-aldien men geen klaarder blijken en hadde van de waarheyd: en daarom toont de Euangelist dat de Apostelen selve ons dit stuk als oog-getuygen hebben verkondigt / en dien Heere (na het woord der Vrouwen) self hebben gevonden in Galilea/ daar hy tot haar heeft gesproken/ soo dat hy de geene/ die nog twijffelden uyt de scharen / heeft bevestigt in 't geloove. Nu is het onmogelijk dat soo veele menschen tot een toe souden over-een-stemmen in een sake van soo veel gevaar dat bezegelen met haar bloed / en daar by opsetten de saligheyd van haar ziele / indien het de waarheyd niet en was. Siet wijders onse inleydinge. § 2. De waarheyd van Iesu Opstandinge bewesen uyt het getuygenisse der Apostelen.

§ 2. Wy vinden de gront van haar assurantie hier ook openbaar; welke is / dat sy in dese verschijninge haar commissie ontfangen van desen haren Heere / en gecouragieert werden tot het werk des diensts/ om voor Jesus een eygen volk te versamelen / om dat hy belooft met haar te sullen zijn / en troost met de genoegsaamheyd van sijn hulpe / als die nu alle magt heeft in den Hemel ende op der Aarde. De reden van haar assurantie.

§ 4. Wy bevinden ook / dat Iesu in dese woorden en gantschen handel niet anders wert toegeschreven als 't gene de Christus wonder voegde / volgens de Prophetien / en de natuyr van sijn Messiasschap: Dat Iesus aldus sijn verstroyde schapen vergadert / dat was volgens de Prophetie van Zacharias, Cap. 13: 7. De schapen sullen verstroyt werden: maar ik sal mijn hand tot de kleyne (of verminderde schare) wenden. Dat hy haar soo troostede met sijn Koninkrijk / en verworven regt / dat was volgens de voorsegginge Psal. 22: 23. Ik sal uwen naam mijne Broederen vertellen, dat gy zijt een drie-eenigen God Vader, Dese verschijninge en commissie vergeleken met de Prophetien.

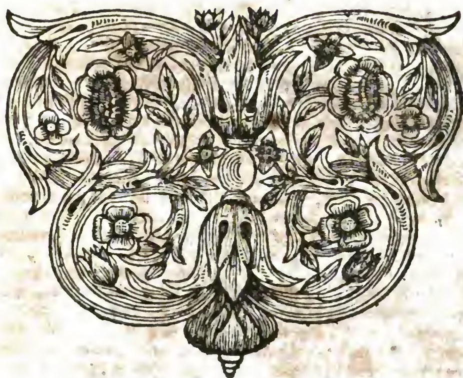
Soon en heyligen Geest, *de Iehovah*, die uwe belosten quijt / en uw genade bewijst met der daad en waarheyd: in 't midden der gemeyne, [der dagvaart / gelijk hier] sal ik u roem verbreyden. Hier is 't woord vervult / veele sullen het sien, en vreesen, en op den HEERE vertrouwen. Psal. 40. 4. Dat was het eynde van sijn vertooninge / 't geen wy lesen Jer. 31. 25, 26. Ik hebbe de vermoeyde ziel gedrenkt, ende ik heb alle treurige ziele vervult, daarom ontwaakte ik, en sag (dat is / besogtse / ging haar sien) ende mijn slaap was my soet. Met regt schickte hy sig nu tot de vergadering van sijn Kerk en opregting van sijn Koninkrijk; want dat was de belofte. Jer. 53: 10, 11. *Wanneer hy sijn ziele sal tot een schult-offer gestelt hebben, dan sal hy zaad sien. .·. om den arbeyd sijner zielen sal hy het sien, daar van hy sal verzadigt worden.* En vers 12. Daarom sal ik hem een deel geven in veelen, en hy sal de Magtige (of Tal-rijke) als een roof deylen, om dat hy sijn ziele uytgestort heeft in de dood.. Dit is sijn regt / en geregtigheyd / waar van staat Psal. 72: 1. Geeft uwe geregtigheyd den Sone des Koninks. (Tot dien eynde soude hy van geven te spreken, en de bootschappers van goede tijdinge souden een *groote Heyrschaar* werden. Psal. 68: 12. Die algemeene heerschappy moet ook niemant vreemt dunken. Hy / dien de heerschappy gelegt wert op sijner schouder. Jes. 9: 5. wert met dese Tale verheerlijkt. Psal. 105: 19. Sijn Koninkrijke heerscht over alles. De Vader wert gesegt / dat hy hem na de vermindering van een kleynen tijd beneden de Goden / met eere en heerlijkheyd heeft gekroont, en alle dingen sijne voeten onderworpen. Psal. 8: 6, 8. Op aarden heerscht selfs sijnen Schepter in 't midden der vyanden. Psal. 110. In den Hemel heeft God sijn Majesteyt bevestigt boven de wolken. Psal. 8: 1. Soo dat hy seggen kan de Hemel is mijn Troon, de Aarde is de voetbank mijner voeten. Jes. 66: 1. En niet wonder / want men moet van dien Koning seggen / 't geen daar staat Psal. 45: 7. ô God uwen Throon is tot in alle eeuwigheyd. En na die magt wil hy altoos sijn Kerke hulpe bieden. Hoort hem alleen spreken. Jes. 43: 1-2. Alsoo seyt de HEERE, uw Schepper ô Jacob, uw Formeerder ô Israël en vreest niet: want ik hebbe u verlost, ik hebbe uw by uwen name geroepen, gy zijt de mijne: wanneer gy sult gaan door het water, ik sal by uw zijn, ende door de rivieren, sy sullen uw niet *overstromen*; wanneer gy door het vier sult gaan, en sult gy niet verbranden, ende de vlamme en sal u niet aansteken.

De waarheyd van Iesu opstanding eyndelijk bewesen uyt de vervulling van dese belofte.

§ 4. Eyndelijk en konnen wy niet nalaten / de waarheyd van Jesu opstandinge te bewijsen uyt de vervullinge van dese belofte. De Kerke heeft niet alleen bevonden / dat dit woord sijn uytkomste heeft gehad / dat dit Euangelium onder de Heydenen is doorgebroken / dit nieuwe volk is toegebragt / en dit rijke soodanig is bevestigt / dat de Joodsche eeuwe daar door is verdwenen: maar sy heeft ook gesien dat dese Heere leefde / en met sijn levendige kragt onder haar was / als hy met sijn Geest soo sigtbaar op haar is komen nederdalen: met soo veel kragten en wonder-werken haar Pre-

diking heeft agtervolgt / en in al het bestier van sijn rijk heeft betoont/ dat hy self regeerde als Alle magt hebbende in den Hemel, en op der Aarde, overmits hy alles beschikt en daar stelt / 't geen hy van den loop sijns Koninkrijks op aarde voorsegt heeft: Soo geluckigen uytkomste / soo accoort met de Prophetien des Ouden Testaments / en soo overvloedig voldoende al het woord van den Leydsman des volks/ had noyt eenige leere van een verleydende Geest: en daarom seggen wy/ en singen wy met de Heyligen in den Hemel. Apoc. 12: 10. Nu is de Saligheyd ende de kragt, ende het koninkrijke geworden onses Gods, ende de magt sijnes Christi.

A M E N.

HARMONIE

f

Accoord-stem der IV. Euangelisten in de beschrijvinge van Jesu leven, bedrijf en uytgang uyt de werelt tot aan sijn Hemel-vaart toe

Kort en bondig vertoont.

VOORBEREYDINGE.

§ 1. Atter onder de IV. Euangelisten in haar Euangelische Historie geen accoord-stem soude zijn/ hebben outstijds uyt de Heydenen Celsus en Porphyrius/ en uyt de Joden Philo-Sabbatinus (gelijk Epiphanius van haar getuygt) willen beweeren/ die dit stuk getragt hebben vast te maken/ uyt de verscheyden order/ die by dese Euangelie-schrijvers gehouden wiert in hare vertellingen/ waar in sy gantschelijk somtijts van elkander afwijken; en men kan niet missaken/ dat om dit stuk te voldoen/ en daar ontrent alle swarigheden op te lossen/ sig ten allen tijden veele pennen en verstanden afgesloofthebben. Over dese stoffe was onse ondersoekinge ook ingespannen/ als wy eerstmaal in die gedagten vielen/ dat het Euangelium van Mattheus op een andere leest schoepde/ als dat van de volgende; en dat men daarom buyten reden van hem een tijd-order vordert/ of dat geen hielt voor uyt sijn eygen plaatse gerukt/ 't welk niet voor en komt in den reex der geschiedenissen op sijn eygen tijd: Dit meenen wy soo klaar in onse opening over dat Euangelium betoont te hebben/ dat daar aan niemant meer met eenige schijn van reden twijffelen kan. Daar bleef dan nu niet anders overig/ als dat wy nu op dien grond eens voortgingen/ en agter onse Euangelische betooging een kort opstel voegden/ van een Euangelische Harmonie, daar in men elk geval sag in sijn eygen tijd en rang/ na den voet/ die men in historien gewoon is te houden/ soo geschikt/ dat alle nabedenkingen over enig discoord of verschil onder dese vier getuygen op het aandagtiger beschouw van het selve mogten verdwijnen: en elk Christen wegens het Goddelijk gesag van dese schriften overvloediger gerust gestelt wierden.

§ 2. Over dit stuk hebben in de primitive kerke verscheydene hooggeagte mannen gearbeyd: De eerste/ die dit werk ondernam volgens het getuygenisse van Clemens Alexandrinus, was Tatianus Ao. 170. (een Discipel van Justinus Martyr) wiens arbeyd by meest allen een grooten

ten ingang vont / die nog grooter waar geweest / indien hy niet tot onsuyvere sentimenten afgeweken zijnde / syn agting met de vlek van ketterye besmet hadde. Dit bewoog Ammonius van Alexandrien (Ao. 230.) dien arbeyd te hervatten / gelijk ook meer andere haar daar op hebben toegelegt: dog Augustinus dat puyk-juweel der Vaderen schreef over dese stoffe een groot werk; en na dat de Reformatie de duysterheyd der onwetentheyd verdreef / hebben veele geagte mannen dit stuk door hare keurige reflexien te wonder opgeheldert: uyt welker arbeyd wy bekennen het onse meest getrocken te zyn.

§ 3. Om dan alles in een tijd-order t'samen te brengen; soo moeten wy voor af ontdecken de gronden van de verschillende order / die by de Euangelisten gehouden is; het is klaar dat een verstandig schrijver na syn oogwit een schickinge van saken verkiest / die met sijn doel best over een komt / en sijn voornemen ten alderkragtigsten voldoet: het is dan niet te verwonderen / dat wanneer het oogwit der schrijveren in eenige omstandigheden verschilt / sy ook daar na verschillen in het schicken van hare vertellingen / en verscheyden palen stellen binnen welker omtrek sy noodig agten haar te beteuynen. *Alles te verhalen wat dat Jesus gesproken / of gedaan had / en wat aan hem wedervaren was / dat* was niet mogelijk, om dat de wereld de boeken niet soude konnen omvatten. Joh. 21: 25. en konde daarom nog van menschen van grooter besigheyd uytgevoert / nog van de Godvrugtige agtervolgt werden: veel min was sulks van bysondere noodsakelijkheyd, dewijl het genoeg was / dat het Christen geloove van den inhoud van Christi leere onderwesen / en wegens haar Goddelijkheyd overtuygt wiert. Joh. 20: 30, 31. Dit is de reden / waarom elk schrijver uyt dien overvloed van stoffen nootsake had een verkiesinge te maken / en dat geene uyt te kippen / 't welk tot sijn voornemen dienstig was / en dat te schicken in al sulken order / als sijn voornemen meest vereyschte; uyt welke aanmerkinge dan alle verwonderinge ophout / over 't verschil der *Euangelisten* / soo in stoffen / als order: en 't niemant vreemt moet dunken / dat sy niet alle deselve vertellingen beschrijven / veel min dat sy niet alle deselve saken op een plaats verhalen.

§ 4. Op dien grond dan voortgaande / hebben wy / gelijk meermalen is gesegt / in 't opstel van de Euangelische Historie *agtervolgens de beschrijvinge* van Matthæus een bysondere schickinge aangemerkt / en getoont / dat daar in geensins de order van den tijd / maar van den eysch der saken gebragt tot haar classen en hooft-stucken gehouden is: invoegen deselve eenige voorname voorvallen / die een bysonder vermogen hadden / om te bewijsen dat Jesus is de Christus, heeft uytgekipt / en andere overgeslagen; dewelke alle tot sulke titelen en hoofden zijn gebragt / daar sy met andere van gelijken aard het selve vermogen hadden / om deselve waarheyd te kunnen onderschragen.

§ 5. Na hem is Marcus een Discipel en navolger der Apostelen gevolgt / die dese beschrijvinge schijnt hervat te hebben met dat oogwit / dat hy het Euangelium van Matthæi beschrijvinge ('t geen hy meesten

tijd

tijd volgt by na met de eygen woorden) heeft willen bekorten; weshalven hy eenige saken/ die niemant ja self geen Jode kon of tragtede te betwisten/ gesint was af te snijden/ om dese historie in een korter omtrek/ en tot minder kosten (dewijle alle boeken in die tijd tot swaare kosten moesten met de pen geschreven werden) gemeen te maken: dit is de reden/ dat hy nalatende het verhaal van Jesu geboorte en kintsche staat/ sig aanstonts begeeft tot de beschrijvinge van Jesu leer-ampt/ waar toe hy is ingewijt in den doop van Johannes/ en beproeft zijnde in sijne versoekinge in de woestijne is voorbereyt: in de order vinden wy geen verschil/ als dat hy aangaande de vertelling van Jesu wonderdaden de gevallen heeft verschikt op sijn tijd/ gelijk ook de roepinge der Apostelen; om dat hy niet gesint was de wetten van haar uytgang in 't breede voor te stellen/ en die tot een bewijs te maken van de reynigheyd van hare roepinge/ overmits de Goddelijkheyd van deselve/ by-aldien men de korthepd beoogt/ genoeg bleek uyt de Goddelijkheyd des persoons/ die haar hadde uytgesonden.

§6. Na hem komt Lucas, een mede-helper van Pauli gesantschap/ die 't lot der bedieninge had onder de Heydenen verkregen/ te voorschijn: dese voorhebbende de geene/ die uyt de Heydenen in Jesum geloofden/ een beschrijvinge te geven van Jesu leere/ werken en wedervaren/en dat op te maken/ niet alleen uyt de sekerste vertellingen/ maar ook met een verkiesing van eenige der notabelste gevallen; heeft daar in willen volgen een nette order der historie/ gelijk sy gewoon waren by hare historieschrijveren te ontmoeten: op dat sy alsoo alle vertellingen/ en aangeteekende memorien/ die eenige wilden in ordre schicken/ mogten passeren/ en haar houden/ aan 't geene volkomen sekerheyd hadde. Desen toeleg ontdekt hy self in sijn voor-rede en aanspraak aan Theophilus. Luc. 1: 1-4.

Nademaal segt hy/veele ter hand genomen hebben,om uyt de memorien/ die tot haar gekomen waren/ in order te stellen, en alsoo na den reex der tijden te schicken een verhaal van de dingen, die onder ons volkomene sekerheyd hebben, en derhalven van ons moeten afvloepen; gelijk ons overgelevert hebben, die van den beginne self aanschouwers en dienaars des woords geweest zijn, soo heeft het ook my goet gedagt, hebbende alles van boven af (na de order van den tijd) neerstig ondersogt, volgens (soo als de saken in haar reex malkanderen moeten volgen in de ware order) aan u te schrijven, Voortreffelijke Theophile, op dat gy meugt kennen de sekerheyd der dingen, waar van gy onderwesen zijt.

§7. Hier by waar 't veel ligt gebleven; ten ware God/ die ook alle gevallen en occasien beschikt/ sijn kerke had by tijds willen laten oeffenen en beproeven in 't geloove van sijns Soons weerdigheyd/ door de ketteryen van Ebion en Cerinthus; die Jesu hoogweerdige Godheyd in verschil trocken; en alsoo de Joden en Heydenen wat nader quamen/ wien sy door dit middel hare vooroordeelen tegen de mysterien in de leere des Euangeliums dagten te ontnemen: maar also deser menschē poging in der daad was een arglistig bestaan/ waar door de Sathan de gron-

den van de Euangelische leere getragt heeft om ver te werpen; soo heeft Gods Geest den yver en vlijt van Johannes aangepoort / en hem tot het hecbatten van een beschrijvinge der Euangelische Historien aangedreven/ waar in hy sig ten doel heeft voorgestelt de Godheyd Christi te bevestigen uyt het getuygenisse van Johannes / als uyt eygen discoursen en werken van Jesus; ja ook uyt sijn lijden en opstandinge selve: dewijle hy om die belijdenisse / dat hy was de Sone Gods (in sulken verstand / als hy in sijne discoursen dikmaal tegen de Joden had beweert) als een Godslasteraar van de Joden ter dood was veroordeelt / maar van God door sijne opweckinge in 't gesustineerde was geregtveerdigt. Waar uyt men dan kon sien / dat dit stuk was het eygen verschil-point / dat tusschen de Joden en Jesus was betwist / uyt de mond van Jesus meermalen verklaart / en door tekenen / waar onder sijn opstandinge de laatste was / ook kragtigt is bevestigt; het geen vervolgens was een hooftstuk van 't Euangelium / van al sulken belang / dat daar van de leere des Euangeliums gantschelijk afhing.

§ 7. Hier moet men aanmerken / dat de Apostel Johannes als oog-en oor-getuyge van alles/alhier byhans geen *bewijsen bybrengt/nog geen discoursen* voorstelt/als die opentlijk in 't gesigt en aanhooren van *veel menschen* zijn voorgevallen / om sijn oogwit uyt onwederdenkelijke bewijsen vast te maken: en tot dien eynde aantekent de publijke Feesten / en Hoogstatelijke dagen / waar op dese dispuyten met de Joden zijn gehouden: en dat alles van tijd tot tijd / zijnde Jesus dan meest tot Jerusalem / daar al wat mannelijk was in Israël en eenigsins Godsdienstig opquam / die van dese dingen ook getuygen waren geweest: 't geen een groote klem aan sijn bewijsen byset. Het is dan uyt dat desseyn voortgevloeyt / dat hy ons wat netter nog als de voorige Euangelisten de Feesten vervolgens aanwijst / en onderschepdentlijk voordraagt; waar uyt wy een vasten voet verkrijgen / om de Jaren van Jesu *predikdienst* beter na te geleyden / en Jesu leven en bedrijf in *order te schicken*.

§ 9. Uyt al het geseyde sien wy / dat Lucas en Johannes ons het sekerste bestek geven om dese Harmonie na den draad des tijds op te maken/ hoewel ons Marcus in veelen ook dienstig is / alsoo wy ook in hem hebben aangemerkt een desseyn / om eenige Historien van Matthæus wat meerder te plaatsen na den eysch des tijds/waar in die saken waren voorgevallen.

§ 10. Het is kenbaar van self en by de geduyrige ervarentheyd / dat wy de vertellingen / als Historien aanmerkende / onder het klaarste begrip brengen / als men der selver vervolg kan na geleyden / en aan de gedagten ons te binnen brengen met hare omstandigheden van tijd en plaatse / waar in sy agter een zijn voorgevallen; en daarom hebben wy nodig geagt den reex der voorvallende saken ook soodanig door tijd en plaats-wijsers te bepalen / als ons eenigsins sal doenelijk zijn.

§ 11. Aangaande de tijd / om die wel te begrijpen / hebben wy voor elken Jaar van Jesu predik-dienst een Calender laten voor af gaan / om daar in alle Sabbathen te ontdecken; als ook alle de hooge Feesten / en afge-

afgesonderde dagen / die de Joden van dien tijd plagten te vieren: daar toe was het noodig / dat onsen Calender geschikt was na de Joodsche Mane-jaren / dewelke alsoo sy van ons soo klaar niet begrepen werden / als de Juliaansche Sonne-jaren / soo hebben wy deselve met de Sonne-jaren / dit t'sedert de herstellinge van den Calender by de Romeynen in gebruyk waren / willen vergelijken / om alsoo de gedagten van onse geloovige land-saten beter op te helderen.

§ 12. Dese Harmonie der Euangelische Historien hegten wy aan onse commentarie over het kragtig betoogd Euangelium van Matthæus, als een aanhangsel en toegift / niet alleen om de Goddelijkheyd der Euangelien tegen de ongeloovigen nog kragtiger te beweeren: maar ook op datmen sien soude / wat deelen van Jesu dienst de andere Euangelisten gemeen hebben in hare beschrijvinge met die van onsen Goddelijken schrijver / en wat sy bysonder hebben; konnende deswegen de goedwillige leser ook in onse verhandeling dan vinden / al dat gene geopent en betoogt / 't welk andere Euangelisten met onsen Euangelist gemeen verhandelen: invoegen dan een waarheyd-lievende ondersoeker sig in soo verre de agter-een-volgende Historien lesende / indien 't hem soo behaagt / van desen onsen arbeyd bedienen kan.

CAP. I.

De Historie van 't geen voor, in en na Jesu geboorte, geduyrende de tijd van sijn stil leven is voor gevallen, in order gebragt.

§ 1. De tijd van Jesu geboorte (gelijk ook die van Johannes sijn voorlooper) is niet alleen bepaalt binnen den tijd van Augusti hoog-gesag / maar ook van Herodis Koninkrijk: die op het VII. Juliaansche jaar voor Konink over Judea by den Roomschen Raad verklaart wiert / als Cn. Domitius Calvinus voor de tweede-reys / en C. Asinius Pollio Burgermeesters tot Romen waren (volgens het verhaal van Iosephus) dewelke daar na ontrent 37. jaren heeft geregeert / en in 't loopende 42. Juliaansche jaar is gestorven / gelijk van de verstandige Kepplerus in 't breede bewesen is: dit sterf-jaar van Herodes komt over een met het MMMM D CCX. jaar van de Periodus Juliana.

§ 2. Het is uyt de Historie van Jesu vlugt na Egypten ook kenbaar / dat Herodes onlang na Jesu geboorte overleden zijnde / tot sijn staat-volgers bekomen heeft sijne soonen Archelaus over Judæa: Herodes Antipas over Galilea / en Philippus over Iturea en Trachonitis; uyt de beschrijvinge, welke was de tweede van Augustus, opgeheven in 't XXXVIII. loopende Juliaansche Jaar (als blijkt uyt het opschrift van Ancyra) valt van self / dat Jesu geboorte-jaar moet vallen tusschen het XXXVIII. en XLII. Juliaansche jaar.

§ 3. Maar als wy aanmerken / dat Jesus Luc. 3: 1. 23. na het XV. jaar van Tiberius gesegt wert gelijk als dertig-jaren geweest te zijn: soo bevinden wy / dat

dat men het jaar van Jesu geboorte qualijk hooger kan aanvangen/ als van het XLII. Juliaansche jaar: A°. periodi Julianæ MMMMDCCX. nadien het XV. jaar van Tiberius begon met den 20. Aug. A°. MMMMDCCXLI. periodi Julianæ: in welken tijd Jesus is gegaan in sijn XXXI. jaar/ zijnde alsoo een man van rijpen ouderdom: al-hoe-wel ons dit dunkt het oog-wit te zijn van Lucas, niet soo seer het precise jaar van Jesu ouderdom te bepalen; als wel te toonen/ dat als hy sijn dienst aanveerde/ men sijn bestaan niet moeste opnemen/ als een werk-stuk van een onbesonnen jeugd/ die sterk is in driften/ en stoutmoedig in hun bestaan: maar als een raadslag van een welbesadigden geest/ opgevat om sijn roepinge te voldoen/ nadien hy sig ingetoomt had tot op die jaren/ die boven den ouderdom gingē van de gemeene Priesteren/ welke door den Ouderdom van dertig jaren niet ontfangelijk waren aan den altaar.

§ 4. Twee Euangelisten dan sullende hare historien aanvangen/ beginnen met een inleydinge; waar van Lucas een voorreden maakt/ betoonende de reden en 't oogwit van sijn schrijven. Cap. 1: 1..4. Johannes het argument en inhout/ van 't geen hy voornemens was met historische dokumenten en bewijsen te bevestigen. cap. 1: 1...18.

§ 5. Om de Goddelijke toerustinge voor Jesu geboorte te vertoonen/ op dat bleek/ hoe God soo grooten werk niet sonder genoegsame verwittiging heeft ondernomen; soo vint men in order.

1. Het verhaal van des Engels verschijninge aan Zacharias/ om de geboorte van Jesu voorlooper aan hem te verkondigen/ van Lucas alleen beschreven: mitsgaders Elizabeths beswangering/ waar in sy desen weg-bereyder heeft ontfangen/ 't geen ontrent XV. maande geschiet is voor Jesu geboorten dag.
   Luc. 1: 5...25.
2. De geslagt-rekening van Joseph en Maria/ tot welke de Christus soude behooren.
   Matth. 1: 1..17.
   Luc. 3: 23..38.
3. De ontfangenisse van de Christus door een Engel aan *Maria* voorsegt/ en ook voltrokken.
   Luc. 1: 26..38.
4. Maria's besoek aan haar nigte Elizabeth op de seste maand van haar beswangering/ daar sy ontrent drie maanden vertoeft/ en in *'t begin een heerlijk gesprek* mede hout.
   Luc. 1: 39...56.
5. Johannis geboorte/ en hoe Zacharias sijn spraak weder verkregen hebbende in een heerlijke Prophetie voorsegt/ tot wat ampt dese sijnen sone in de wereld quam?
   Luc. 1: 57..80.
6. Josephs twijffelmoedigheyd over de beswangering van Maria door de verschijning van een Engel weggenomen.
   Matth. 1: 18..25.

NB. Nademaal dat Maria met het begin van hare beswangeringe van Nazareth is opgetrocken na Judea/ *aldaar* sy drie maandē toebragt/ en *dat niemant* door die tijd aan haar konde *bemerken* dat sy swanger was; soo houden wy het voor klaar/ dat Joseph haar swanger-gaan eerst heeft konnen vernemen na haar weder-keering/ en dat de vertwijffeling daar op rijsende eerst is weg-genomen/ na dat Johannes al geboren/ en Maria tot Nazareth weder-gekeert was.

§ 6. Hier op volgt de geboorte Christi selve/ die wy onderstellen op 't jaar van Herodis aflijvigheyd gevallen te

zijn/

zijn / ontrent 33 dagen voor sijn oversijden / welke / volgens der Joden aanteykening geviel op den 7 Kislen op dit Jaar over een komende met den 25. November: waar van wy de reden gegeven hebben Cap. 2. Het is wel waar / dat Herodes een geruymen tijd te voren gequijnt heeft; maar soodanig niet / of hy was in staat om de wijsen te spreken en te reysen na Bethlehem: gelijk hy weynig dagen voor sijn dood reysde na het bad van Callirrhoë / en wederom te rug keerde.

Alleen Lucas is in dese beschrijvinge besig / en geeft ons.

1. De Historie van sijn geboorte in al sijn juyste omstandigheden.
   Luc. 2: 1.. 7.
2. De Historie van des selfs openbaringe in den selven nagt / geschiet door een verschijninge van Engelen aan sommige Herders op 't velt.
   Luc. 2: 8... 14.
3. De Historie van de ontdekkinge van Christi geboorte in de Stad van Bethlehem selve / geschiet op de volgende dag door de Herders.
   Luc. 2: 15... 20.
4. Het verhaal van Jesu besnijdenisse en sijn benaming / gebeurt op den agtsten dag.
   Luc. 2: 21.

§ 7. Dit groote werk is niet alleen bekent geworden tot Bethlehem / maar ook tot Jerusalem, de stad des grooten Konings / alwaar dat alle de voorbeeldē en schaduwen van de Messias wierden behandelt: het welke geschiet is door twee opmerkelijke voorvallen / welker eene van Matthæus, het ander van Lucas is aangeteekent. Maar met dat gevolg / dat het kindeken van Herodes ter dood is gesogt / dog door Gods goetheyd uyt de kinder-moord van Bethlehem wonderlijk behouden. Aanmerkt dan

1. De aankomste der Oostersche Magi tot Jerusalem / vragende na de nieuw-geboren Koning / om dat sy sijne sterre gesien hadden; dewelke hem vindende tot Bethlehem / aldaar hebben ge-eert en aangebeden.
   Matth. 2: 1.. 12.

De reden waarom wy dese Historie alhier plaatsē. siet op Matth. 2: 1, 16.

2. Hoe Jesus uyt de kinder-moord / door een vlugt na Egypten op een Goddelijke waarschouwinge is behouden.
   Matth. 2: 13.. 18.
3. Hoe Herodis dood door een Engel aan Joseph is ontdekt; en sy daar op na 't Land Israëls gekeert zijn.
   Matth. 2: 19.. 21.
4. De openbaringe van Jesu persoon in den Tempel door de belijdenisse van Simeon en Anna ter occasie van Maria 's reynig-offer op den 40ste dag na sijn geboorte.
   Luc. 2: 22.. 38.

§ 8. Na haar dienst-pleging / hoorende / dat Archelaus in Herodis plaats Koning was / sijn sy na Nazareth, alwaar 't kindeken is opgevoed / vertrokken.

Matth. 2: 22.. 23. Luc. 2: 39.

Eyndelijk geeft ons Lucas een kort berigt van sijn jeugd / en wat blijken van sijn groote geest hy gegeven heeft op sijn twaalf jarigen Ouderdom / als hy op een Pascha Anno Æ. Jul. 55. sat onder de Leeraren / haar hoorende en haar ondervragende. 't Geen dan geschiet is onder het Stadhouderschap van Coponius, die na de verbanning van Archelaus de eerste Land-voogt was van Judea / zijnde nu de Beroerten ontstaan over de beschrijvinge van Sulpitius Quirinius jaars te vooren gestilt.

Luc. 2: 40.. 52.

CAP. II.

De Historie van Johannes den Dooper geduyrende sijn tweejarigen dienst, waar in hy als de voorlooper van Jesus hem de weg bereyt, en Jesus na sijn inwyinge sijnen dienst ook heeft op 't eynde begonnen.

§ 1. De eerste Goddelijke roepinge/ waar op Johannes de Dooper is uytgegaan/ om sijn ampt aan te veerden met Prediken en Doopen/ is geschiet volgens de aanteykeninge van Lucas cap. 3: 1. In 't vijftiende jaar der Regeringe des Keysers Tiberij, als Pontius Pilatus Stadhouder was over Judæa.

De tijd-rekenaars van onse eeuwe zijn van geen eenerley gedagten/ waar van daan men dese rekening der vijftien-jarige regering van Tiberius moet aanvangen ? of die is ingegaan van doe af/ dat Augustus hem aannam tot een Collega en Mede-stander in de heerschappy/ hem gevende het proconsulaire gesag, 't geen geschiet is op het LV. loopende Juliaansche jaar/ zijnde het X. jaar van onse gemeene rekening/ op den 1. September (gelijk als Antonius Pagi dissert. hypatic. p. 20. 22. bewijst) of gelijk Usserius meende op 't LVII. jaar van de Juliaansche Æra, op het XII. van onse gemeene rekening. Dan of deselve regering gehouden moet werden haar begin te nemen van de dood van Augustus; dat is van den 20. Aug. des jaars XIV. volgens de gemeene jaars-telling ?

Om dit verschil te beslissen: soo moet men aanmerken: dat Pilatus hier gesegt wert op dien tijd Stadhouder geweest te zijn: die met het vijftiende jaar van Tiberius over-een-komt. Het welke geen plaatse soude konnen hebben/ indien men dese jaar-telling van Tiberys regering soude willen beginnen van dien tijd af/ dat Augustus hem tot een Mede-genoot in 't gebied aannam: dit blijkt daar uyt/ om dat Pilatus, die uyt de Land-voogdy moeste uyt-treden op order van Vitellius, doen hy boven tien jaren niet geregeert en hadde/ sijn gouvernement op deselve tijd moeste af-leggen/ als Tiberius 't leven. siet Josephi J. Outh. l. 18. c. 5. Overmits nu Tiberius na Augusti doot geregeert heeft 22. jaar en ontrent 7. maanden/ zijnde overleden Anno Juliano LXXXII. den 16. Maert: soo volgt dat Pilatus in de Land-voogdy quam Anno Juliano LXXII. dat is op 't XXVII. jaar na de gemeene rekening: zijnde ten minsten het XVIII. jaar van dat Tiberius van Augustus tot een Mede-genoot in 't rijk was aangenomen/ volgens de rekening van Pagi, of het XVI. volgens de rekening van Usserius, maar wiens grond-stelling van Pagi met een kragtig bewijs is om verre geworpen: daar blijft dan niet overig/ als dat wy het eerste jaar van Johannes dienst plaatsen op het vijftiende jaar van Tiberius, te rekenen van doe af/ dat Augustus deser weerelt overleden is; 't geen wy ook vinden met de gewoone telling en rekening van alle de Romeynsche Historie-schrijvers best te accorderen.

§ 2. Dit jaar nu agten wy te wesen het XXVII. van de gemeene jaartelling: zijn-

zijnde het tweede van Pilatus Stadhouderschap: overmits dat het XV. van Tiberius op dat jaar begon/ op den 20. Augusti/ en de Joden voor een gebruyk hadden/ dat sy altijd hare jaren rekenden met den aanvang van de maant Nisan. Gelijk ook waarschijnelijk is/ dat Johannes op dit jaar is geroepen/ en begonnen heeft/ ontrent die tijd/ dat het XV. jaar van Tiberius was ingegaan/ dat is tegen den tijd van het Loofhutten-feest/ als het volk van alle kanten optrok na Jerusalem: zijnde het LXXIII. jaar van de Æra Juliana. Anno 4741. Per. Jul.

§ 3. Om dan te sien wat dat Johannes verrigt heeft in sijne bedieninge/ soo moet men wel gade-slaan/ hoe de Euangelisten in hare Euangelische Historien hier beschrijven

1. De levens-stijl en dienst van Johannes in 't gemeen/ om 't volk toe te rusten tot den ingang in 't Koninkrijke Christi.
   Matth. 3: 1.. 2. Marc. 1: 1...8.
   Luc. 3: 1... 18.
2. Hoe dat Johannes Jesum heeft ontfangen/ en onder wat protestatie dat hy hem heeft gedoopt; als mede hoe dat Jesus onder dese plegtigheyd is verheerlijkt en geopenbaart de Christus te zijn/ de Sone des levendigen Gods.
   Matth. 3: 13..17. Marc. 1: 9. 11.
   Luc. 3: 21.. 38.
3. Hoe Jesus na den Doop is weggelept in de woestijne/ en aldaar 40. dagen gevast hebbende is versogt van den Duyvel. Dog te vergeefs alsoo hy van daar beproeft en als overwinnaar wederkeert na Galilea.
   Matth. 4: 1..11. Marc. 1: 12. 13.
   Luc. 4: 1.. 13.

§ 4. Dese laatste Historien van Jesu Doop en versoekinge legt Lucas aan den tijd/ dat Jesus ook begon te leeren: als zijnde nu een man van dertig jaren. Dat is: boven den ouderdom van dertig jaren/ en dunkt ons te behooren tot het tweede jaar van Johannes dienst/ zijnde het XXIX. jaar van de gemeene rekening. Op dit selve jaar dan/ dog een geruymen tijd van desen/ komt Jesus weder tot Iohannes, welker onderlinge verrigtinge/ als mede hoe dat Iesus kort daar op een begin maakte van sijn Leer-ampt/ ons van de Euangelist Johannes in sijn Euangelische Historie getoont wert: alwaar hy ons beschrijft

1. Hoe dat Johannes de Dooper (verkeerende in Bethabara over de Iordane) een besendinge ontfing van Jerusalem/ en op de vrage/ wie dat hy was? niet alleen geantwoord/ maar van de geene die na hem quam een heerlijk getuygenis gegeven heeft.
   Ioh. 1: 19.. 28.
2. Hoe dat Iesus daags daar aan/ opgaande na de Jordane/ is gekomen tot Johannem/ die op hem wijsende/ hem heeft verklaart het Lam Gods te zijn/ dat de sonden der weereld droeg; en de Goddelijkheyd van sijn getuygenisse heeft ontdekt.
   Ioh. 1: 29.. 34.
3. Op den derden dag ten 10. uyren na der Sonnen opgang/ dat is/ na by den avond/ wees Johannes twee van sijne Discipelen na Jesum/ welker eene was Andreas de broeder van Petrus, die ook desen sijnen broeder tot hem trok/ welke mede geroepen/ en in stede van Simon, genaamt wiert Petrus.
   Ioh. 1: 35.. 43.
4. Daags daar aan zijnde de vierde dag/ riep Iesus ook Philippum, ende na hem Nathanaël, met wien

hy een bysonder gesprek hielt/ waar in Jesus bekent wert door de Zone Gods; dit geschiede als Jesus wilde wederkeeren na Galilea.

Joh. 1: 44..51.

5. Jesus quam op den derden dag van sijn vertrek van de Jordane tot Cana in Galilea (van waar Nathanaal afkomstig was) waar hy op de bruyloft water in wijn veranderde / het welk sijn eerste wonder teken was.

Joh. 2: 1..11.

6. Van daar vertrok hy na Capernaum met sijn Moeder en Broeders / ende sijne nieuw geroepen Discipelen / welker eenige waren van Beth-zaida / en aldaar tot Capernaum bebriend / gelijk Petri Wijfs-moeder aldaar woonagtig was: hier bleef hy niet veele dagen: en het kan zijn / dat hy aldaar de sit-plaats van sijn wooning geduyrende sijn leer-ampt eens heeft willen affien / gelijk hy ook naderhand derwaarts is vertrocken van Nazareth.

Joh. 2: 12.

En hier mede is het jaar afgeloopen waar in Jesus de preparatien maakte/ om ook sijn Prophetische ampt te beginnen / zijnde ondertusschen Johannes de Dooper nog in dit jaar aan te merken in sijn kragt.

CAP. III.

Historie van Jesu leer en wonderen geleert en gedaan geduyrende het eerste van sijne publijke bedieninge.

§ 1. Dit jaar beginnen wy met de maand Nizan, in welken de Joden haar Pascha vieren / zijnde het xxx. jaar na de gemeene rekening / het IV. van Pilati Stadhouderschap/waar in de Heyland sijn leer-ampt eerst met kragt heeft doorgeset: waarom wy dit jaar nemen voor het eerste jaar van Jesu publijke bedieninge.

§ 2. Op dit Jaar is de Nieuwe Maan gevallen op den 22. Maart/zijnde Woensdag / des avonts ten 9. uyren / 21. minuten: ☉ in Pisc. gr. 29:30. in voegen sy niet heeft konnen gesien werden / als den volgenden avond / en daarom begon de Maan Nisan op dit jaar met den 24. Maart / zijnde Vrydag: op welken grond van onse Joodsche Dag-tafel van dit jaar steunt/ dien wy om een regt begrip van den tijd te maken alhier hebben ingevoegt.

§. In dese maand van is Jesus uyt Galilea opgegaan na Jerusalem, alwaar hy voor het Feest aangekomen zijnde/ en een geruymen tijd verblijvende dese saken verrigt heeft.

1. Dat hy de koopers en verkoopers heeft verdreven uyt den Tempel voor het Feest, en sijn magt en regt / om dat te mogen doen / als de Sone Gods, die yverde voor 't huys sijns Vaders/ heeft verdedigt / seggende op 't begeeren van een teken / breekt desen Tempel af, en ik sal hem in drie dagen wederom opbouwen.

Joh. 2: 13... 22.

2. Dat hy veele menschen op het Feest selve gebragt heeft tot het geloo-

JOODSCHE DAG-TAFEL

Van het eerste Jaar van Christi Predik-dienst, over-een-komende met A°. 4743. Periodi Julianæ.

Maart.	NISAN. I.			April.	IJAR. II.			May.	SIWAN. III.		
24	1	vi.	Vasten-dag.	23	1	i.		22	1	ii.	
25	2	vii.		24	2	ii.		23	2	iii.	
26	3	i.		25	3	iii.		24	3	iv.	
27	4	ii.		26	4	iv.		25	4	v.	
28	5	iii.		27	5	v.		26	5	vi.	
29	6	iv.		28	6	vi.		27	6	vii.	Pinster-feest.
30	7	v.		29	7	vii.		28	7	i.	
31	8	vi.		30	8	i.		29	8	ii.	
April 1	9	vii.		May. 1	9	ii.		30	9	iii.	
2	10	i.	Vasten-dag / en kies-dag van het Paas-lam.	2	10	iii.	Vastendag.	31	10	iv.	
3	11	ii.		3	11	iv.		Junius 1	11	v.	
4	12	iii.		4	12	v.		2	12	vi.	
5	13	iv.		5	13	vi.		3	13	vii.	
6	14	v.	Den dag van ontsuppering des suyrdeesems/ op welker avont 't Lam geslagtet wiert.	6	14	vii.		4	14	i.	
7	15	vi.	Den eersten dag van 't Paas-Feest.	7	15	i.		5	15	ii.	
8	16	vii.	Den tweeden dag / op welke het beweeg-offer wiert geoffert.	8	16	ii.		6	16	iii.	
9	17	i.		9	17	iii.		7	17	iv.	
10	18	ii.		10	18	iv.		8	18	v.	
11	19	iii.		11	19	v.		9	19	vi.	
12	20	iv.		12	20	vi.		10	20	vii.	
13	21	v.	De laatste dag van 't Paas-Feest.	13	21	vii.		11	21	i.	
14	22	vi.		14	22	i.		12	22	ii.	
15	23	vii.		15	23	ii.		13	23	iii.	Vastendag.
16	24	i.		16	24	iii.		14	24	iv.	
17	25	ii.		17	25	iv.		14	25	v.	
18	26	iii.	Vastendag.	18	26	v.		16	26	vi.	
19	27	iv.		19	27	vi.		17	27	vii.	
20	28	v.		20	28	vii.		18	28	i.	
21	29	vi.		21	29	i.		19	29	ii.	
22	30	vii.						20	30	iii.	

Dese Dag-tafel in te voegen Pag. 836.

Junius. TAMUS. IV.

21	1	iv.	
22	2	v.	
23	3	vi.	
24	4	vii.	
25	5	i.	
26	6	ii.	
27	7	iii.	
28	8	iv.	
29	9	v.	
30	10	vi.	
Julius.			
1	11	vii.	
2	12	i.	
3	13	ii.	
4	14	iii.	
5	15	iv.	
6	16	v.	
7	17	vi.	Vasten-dag.
8	18	vii.	
9	19	i.	
10	20	ii.	
11	21	iii.	
12	22	iv.	
13	23	v.	
14	24	vi.	
15	25	vii.	
16	26	i.	
17	27	ii.	
18	28	iii.	
19	29	iv.	

Julius. AB. V.

20	1	v.	
21	2	vi.	
22	3	vii.	
23	4	i.	
24	5	ii.	
25	6	iii.	
26	7	iv.	
27	8	v.	
28	9	vi.	Vasten-dag.
29	10	vii.	
30	11	i.	
31	12	ii.	
Aug.			
1	13	iii.	
2	14	iv.	
3	15	v.	
4	16	vi.	
5	17	vii.	
6	18	i.	Vasten-dag.
7	19	ii.	
8	20	iii.	
9	21	iv.	
10	22	v.	
11	23	vi.	
12	24	vii.	
13	25	i.	
14	26	ii.	
15	27	iii.	
16	28	iv.	
17	29	v.	
18	30	vi.	

Augustus. ELUL. VI.

19	1	vii.	
20	2	i.	
21	3	ii.	
22	4	iii.	
23	5	iv.	
24	6	v.	
25	7	vi.	
26	8	vii.	
27	9	i.	
28	10	ii.	
29	11	iii.	
30	12	iv.	
31	13	v.	
Sept.			
1	14	vi.	
2	15	vii.	
3	16	i.	
4	17	ii.	Vastendag.
5	18	iii.	
6	19	iv.	
7	20	v.	
8	21	vi.	
9	22	vii.	
10	23	i.	
11	24	ii.	
12	25	iii.	
13	26	iv.	
14	27	v.	
15	28	vi.	
16	29	vii.	

September.	TISRI. VII.		
17	1	i.	't Feest vant Trompetten-geklanck.
18	2	ii.	
19	3	iii.	Vasten-dag.
20	4	iv.	
21	5	v.	
22	6	vi.	
23	7	vii.	Vasten-dag.
24	8	i.	
25	9	ii.	
26	10	iii.	De Groote verzoen-dag.
27	11	iv.	
28	12	v.	
29	13	vi.	
30	14	vii.	
Octo.			
1	15	i.	De eerste dag van het Feest der Loof-Hutten.
2	16	ii.	
3	17	iii.	
4	18	iv.	
5	19	v.	
6	20	vi.	
7	21	vii.	
8	22	i.	De laatste dag van het Feest der Loof-Hutten.
9	23	ii.	De vreugde-dag over de Wet.
10	24	iii.	
11	25	iv.	
12	26	v.	
13	27	vi.	
14	28	vii.	
15	29	i.	
16	30	ii.	

Octob.	MARSCES. VIII.		
17	1	iii.	
18	2	iv.	
19	3	v.	
20	4	vi.	
21	5	vii.	Vastendag.
22	6	i.	
23	7	ii.	
24	8	iii.	
25	9	iv.	
26	10	v.	
27	11	vi.	
28	12	vii.	
29	13	i.	
30	14	ii.	
31	15	iii.	
Nov.			
1	16	iv.	
2	17	v.	
3	18	vi.	
4	19	vii.	
5	20	i.	
6	21	ii.	
7	22	iii.	
8	23	iv.	
9	24	v.	
10	25	vi.	
11	26	vii.	
12	27	i.	
13	28	ii.	
14	29	iii.	

November.	CISLEU. IX.		
15	1	iv.	
16	2	v.	
17	3	vi.	
18	4	vii.	
19	5	i.	
20	6	ii.	
21	7	iii.	
22	8	iv.	
23	9	v.	
24	10	vi.	
25	11	vii.	
26	12	i.	
27	13	ii.	
28	14	iii.	
29	15	iv.	
30	16	v.	
Dec.			
1	17	vi.	
2	18	vii.	
3	19	i.	
4	20	ii.	
5	21	iii.	
6	22	iv.	
7	23	v.	
8	24	vi.	
9	25	vii.	Het Feest over de vernieuwinge des Tempels.
10	26	i.	
11	27	ii.	
12	28	iii.	
13	29	iv.	
14	30	v.	

JOODSCHE DAG-TAFEL van het eerste Jaar, &c.

December. TEBETH X.

15	1	vi.	
16	2	vii.	
17	3	i.	
18	4	ii.	
19	5	iii.	
20	6	iv.	
21	7	v.	
22	8	vi.	Vasten-dagē.
23	9	vii.	
24	10	i.	
25	11	ii.	
26	12	iii.	
27	13	iv.	
28	14	v.	
29	15	vi.	
30	16	vii.	
31	17	i.	
Janu.			
1	18	ii.	
2	19	iii.	
3	20	iv.	
4	21	v.	
5	22	vi.	
6	23	vii.	
7	24	i.	
8	25	ii.	
9	26	iii.	
10	27	iv.	
11	28	v.	
12	29	vi.	

Januarius SFBAT XI.

13	1	vii.	
14	2	i.	
15	3	ii.	
16	4	iii.	
17	5	iv.	Vasten-dag.
18	6	v.	
19	7	vi.	
20	8	vii.	
21	9	i.	
22	10	ii.	
23	11	iii.	
24	12	iv.	
25	13	v.	
26	14	vi.	
27	15	vii.	
28	16	i.	
29	17	ii.	
30	18	iii.	
31	19	iv.	
Febr.			
1	20	v.	
2	21	vi.	
3	22	vii.	
4	23	i.	Vasten-dag.
5	24	ii.	
6	25	iii.	
7	26	iv.	
8	27	v.	
9	28	vi.	
10	29	vii.	
11	30	i.	

Februarius. ADAR XII.

12	1	ii.	
13	2	iii.	
14	3	iv.	
15	4	v.	
16	5	vi.	Vasten-dag.
17	6	vij.	
18	7	i.	
19	8	ii.	
20	9	iii.	
21	10	iv.	
22	11	v.	
23	12	vi.	
24	13	vii.	
25	14	i.	*Hesters-Feest.*
26	15	ii.	
27	16	iii.	
28	17	iv.	
Maart.			
1	18	v.	
2	19	vi.	
3	20	vii.	
4	21	i.	
5	22	ii.	
6	23	iii.	
7	24	iv.	
8	25	v.	
9	26	vi.	
10	27	vii.	
11	28	i.	
12	29	ii.	

loove / doende haar veele tekenen sien / die hy dede / hoewel hy haar alleen niet en betrouwde.
Ioh. 2:23-25.

3. Dat hy in dien tijd een bysonder gesprek heeft gehouden met Nicodemus, die tot hem quam by nagt / om sijn toestemminge te betuygen / aangaande de leere van Jesu aanstaande en naderent Koninkrijke; dewelke dan deswegen met een deftige aanspraak wort onderwesen.
Ioh. 3: 1...21.

§ 4. Iesus vertreckende uyt Ierusalem, begaf sig na 't land van Iudea; alwaar hy sig den gantschen Somer-tijd onthielt / leerde en doopte / met dat succes / dat hy meer Discipelen maakte dan Johannes / en soo wilde hy de tenten van Iuda in 't voorste behouden. Zach. 12:7. Ondertwijlen leerde, en doopte Iohannes in Enon by Salim, dewijle aldaar vele wateren waren: zijnde nog niet in de gevankenisse geworpen. Ioh. 3:22...24. Daar uyt blijkt genoegsaam / dat het in de Somer-tijd was / in welke de Jordane op sommige plaatsen gebrek van water had / soo dat Johannes sig daar henen moeste begeven / alwaar genoegsame dieptens waren / om behoorlijk water tot de indompelinge des doops voor handen te hebben; hoedanige droogtens der Jordane gevielen ontrent de Somer-maanden van TAMUS. AB en ELUL: in dees tijd viel dan voor

1. Dat Jesus in Judea ook eenige maanden lang leerde en doopte.
Joh. 3:22..24.

2. Datter over de reyniging verschil voorviel tusschen de Discipelen van Johannes en de Pharizeen, dewelke schijnen gedreven te hebben / dat de reyniging der wet genoegsaam was tot dat eynde daar toe men de doop afvorderde; en dat nu Jesus ook doopende buyten Johannes men daar mede een kleynagting toebragt aan de Wet. Weshalven de Discipelen van Johannes tot hem komen / om te vragen aangaande de doop van Jesus, en sijn groote toevloed / wat men daar van houden moeste? 't geen Johannes met een groote verheffing van Jesu persoon en weerdigheyd beantwoord.
Joh. 3:25...36.

§ 5. Na 't verloop van de Somer vertrekt Johannes in 't gebied van Herodes / en Iesus weder na Galilea: en vint men dat hy ontrent vier maanden voor den oogst, dat is / voor het Pascha is gegaan door Samaria / soo dat men in dit najaar siet

1. Dat Johannes komende by Herodes, de Vorst bestraft heeft wegens sijn overspel en bloed-schande / en deswegen in 't slot Macheron (gelegen by de roode Zee) in de gevangenisse is geworpen.
Matth. 14: 3..5.

2. Dat Iesus verstaande het morren der Pharizeen over den aanwas van sijn Discipelen en Iudeam verlatende / is getrocken door Samaria, alwaar hy in gesprek komt met een Samaritaansche Vrouwe / en veele Samaritanen brengt tot het geloove.
Ioh. 4: 1...42.

3. Dat de Heyland weder komende in Galilea / en wel tot Nazareth daar hy opgevoed en in sijn Vaderland was / aldaar in hare Synagogen heeft gepredikt / maar qualijk onthaalt / en ter stad uytgeworpen is.
Luc. 4: 14...30.

4. Dat hy ingegaan zijnde in Cana, de Stad van Nathanael/ daar hy sijn eerste teken had gedaan/ een bode heeft ontfangen van een Koninklijk Hoveling tot genesing van sijn Soon/ die tot Capernaum krank lag/ en sulks/ afwesig zijnde/ met een woord sprekens/ wonderlijk verrigt heeft.
Ioh. 4: 43..54.

5. Dat Iesus na sijn uytwerping uyt Nazareth, en na dat hy hem aansienelijk tot Capernaum gemaakt hadde/ door 't genesen van de Sone des Koninklijken Hovelings derwaarts is vertrocken/ om aldaar sijn woonstee te bestigen. Alwaar hy sijn publijke leer op den Sabbath heeft voortgeset/ en met vele wonderen bevestigt/ [a] drijvende een onreyne geest uyt een besetene/ [b] genesende Petri schoon-moeder van de koortsen/ en [c] veele sieken (na Sonnen ondergang) van hare qualen.
Matth. 4: 13..17. 8: 14..17.
Marc. 1: 21..34. Luc. 4: 31..44.

6. Dat hy van daar 't landschap is door-getrocken/ en 't selve vervult heeft met sijne leere en wonder-tekenen: gelijk hy in de verloopen Somer gedaan had in Judea / soo doet hy nu in Galilea. [a] Daar hy eyndelijk de schare leerde uyt het schip/ [b] beloofde sijne Discipelen na een miraculeuse visch-vang visschers van menschen te maken; [c] en genas een Melaatschen/ dien hy reynigde.
Matth. 4: 18..25. 8: 1..4.
Marc. 1: 16. 20. 35..54.
Luc. 4: 44..5: 1..16.

7. Dat hy wedergekeert zijnde tot Capernaum/ aldaar veele bysondere werken gedaan heeft. Te weten/

a. Een geraakten heeft herstelt/ tot betooning dat hy magt had de *sonden te vergeven*.

b. Matthæum *(anders genaamt Levi)* riep van den Tol; en *met hem etende de vraag der Schrift-geleerden/ waarom hy at met de Tollenaren en Sondaren/ treffelijk beantwoorde*.

c. En de Discipelen van Johannes/ vragende waarom vasten wy en de Pharizeen, en uwe Discipelen eten en drinken? ('t welk waarschijnelijk gevraagt wert op een Vastendag) heeft beantwoort met een treffelijke verantwoording door sijne Discipelen.
Matth. 9: 1..13. Marc. 2: 1..22.
Luc. 5: 17..39.

JOODSCHE DAG-TAFEL

Vertoonende het tweede Jaar van Chriſti Predik-dienſt over-een-komende met A°. 4744. Periodi Julianæ.

Maart.	NISAN. I.		
13	1	iii.	Vaſtendag.
14	2	iv.	
15	3	v.	
16	4	vi.	
17	5	vii.	
18	6	i.	
19	7	ii.	
20	8	iii.	
21	9	iv.	
22	10	v.	Vaſtendag en Uytlees-dag tot uytſondering van 't Lam.
23	11	vi.	
24	12	vii.	
25	13	i.	
26	14	ii.	Op deſen dag wiert het Suyrdeeg uytgeſuyvert, en 't Lam geſlagt.
27	15	iii.	De eerſten dag van 't Paſcha.
28	16	iv.	De tweede dag, waar op 't beweeg-offer wiert geoffert.
29	17	v.	
30	18	vi.	
31	19	vii.	
April.			
1	20	i.	
2	21	ii.	De laatſte dag van 't Paas-Feeſt.
3	22	iii.	
4	23	iv.	
5	24	v.	
6	25	vi.	
7	26	vii.	Vaſtendag.
8	27	i.	
9	28	ii.	
10	29	ii.	
11	30	iv.	

April.	IJAR. II.		
12	1	v.	
13	2	vi.	
14	3	vii.	
15	4	i.	
16	5	ii.	
17	6	iii.	
18	7	iv.	
19	8	v.	
20	9	vi.	
21	10	vii.	Vaſten-dag.
22	11	i.	
23	12	ii.	
24	13	iii.	
25	14	iv.	
26	15	v.	
27	16	vi.	
28	17	vii.	
29	18	i.	
30	19	ii.	
Majus			
1	20	iii.	
2	21	iv.	
3	22	v.	
4	23	vi.	
5	24	vii.	
6	25	i.	
7	26	ii.	
8	27	iii.	
9	28	iv.	
10	29	v.	

Majus.	SIWAN. III.		
11	1	vi.	
12	2	vii.	
13	3	i.	
14	4	ii.	
15	5	iii.	
16	6	iv.	Pinxter-Feeſt.
17	7	v.	
18	8	vi.	
19	9	vii.	
20	10	i.	
21	11	ii.	
22	12	iii.	
23	13	iv.	
24	14	v.	
25	15	vi.	
26	16	vii.	
27	17	i.	
28	18	ii.	
29	19	iii.	
30	20	iv.	
31	21	v.	
Junius			
1	22	vi.	
2	23	vii.	Vaſtendag.
3	24	i.	
4	25	ii.	
5	26	iii.	
6	27	iv.	
7	28	v.	
8	29	vi.	
9	30	vii.	

Deſe Dagh-tafel in te voegen Pag. 839.

JOODSCHE DAG-TAFEL

Junius	TAMUS. IV.		
10	1	i.	
11	2	ii.	
12	3	iii.	
13	4	iv.	
14	5	v.	
15	6	vi.	
16	7	vii.	
17	8	i.	
18	9	ii.	
19	10	iii.	
20	11	iv.	
21	12	v.	
22	13	vi.	
23	14	vii.	
24	15	i.	
25	16	ii.	
26	17	iii.	Vasten-dag.
27	18	iv.	
28	19	v.	
29	20	vi.	
30	21	vii.	
Julius			
1	22	i.	
2	23	ii.	
3	24	iii.	
4	25	iv.	
5	26	v.	
6	27	vi.	
7	28	vii.	
8	29	i.	

Julius.	AB V.		
9	1	ii.	
10	2	iii.	
11	3	iv.	
12	4	v.	
13	5	vi.	
14	6	vii.	
15	7	i.	
16	8	ii.	
17	9	iii.	Vasten-dag.
18	10	iv.	
19	11	v.	
20	12	vi.	
21	13	vii.	
22	14	i.	
23	15	ii.	
24	16	iii.	
25	17	iv.	
26	18	v.	Vasten-dag.
27	19	vi.	
28	20	vii.	
29	21	i.	
30	22	ii.	
31	23	iii.	
Augu.			
1	24	iv.	
2	25	v.	
3	26	vi.	
4	27	vii.	
5	28	i.	
6	29	ii.	
7	30	iii.	

Augustus.	ELUL. VI.		
8	1	iv.	
9	2	v.	
10	3	vi.	
11	4	vii.	
12	5	i.	
13	6	ii.	
14	7	iii.	
15	8	iv.	
16	9	v.	
17	10	vi.	
18	11	vij.	
19	12	i.	
20	13	ii.	
21	14	iii.	
22	15	iv.	
23	16	v.	
24	17	vi.	Vasten-dag.
25	18	vii.	
26	19	i.	
27	20	ii.	
28	21	iii.	
29	22	iv.	
30	23	v.	
31	24	vi.	
Septe.			
1	25	vii.	
2	26	i.	
3	27	ii.	
4	28	iii.	
5	29	iv.	

September. TISRI. VII.

6	1	v.	't Feest van 't Trompetten-geklank.
7	2	vi.	
8	3	vii.	Vasten-dag.
9	4	i.	
10	5	ii.	
11	6	iii.	
12	7	iv.	Vasten-dag.
13	8	v.	
14	9	vi.	
15	10	vii.	Groote verzoen-dag.
16	11	i.	
17	12	ii.	
18	13	iii.	
19	14	iv.	
20	15	v.	De eerste dag van het Loof-Hutten-Feest.
21	16	vi.	
22	17	vii.	
23	18	i.	
24	19	ii.	
25	20	iii.	
26	21	iv.	
27	22	v.	De laatste dag.
28	23	vi.	De vreugde-dag over de Wet.
29	24	vii.	
30	25	i.	
Octob.			
1	26	ii.	
2	27	iii.	
3	28	iv.	
4	29	v.	
5	30	vi.	

Octob. MARCHES. VIII.

6	1	vii.	
7	2	i.	
8	3	ii.	
9	4	iii.	
10	5	iv.	Vasten-dag.
11	6	v.	
12	7	vi.	
13	8	vii.	
14	9	i.	
15	10	ii.	
16	11	iii.	
17	12	iv.	
18	13	v.	
19	14	vi.	
20	15	vii.	
21	16	i.	
22	17	ii.	
23	18	iii.	
24	19	iv.	
25	20	v.	
26	21	vi.	
27	22	vii.	
28	23	i.	
29	24	ii.	
30	25	iii.	
31	26	iv.	
Nov.			
1	27	v.	
2	28	vi.	
3	29	vii.	

November. CISLEU. IX

4	1	i.	
5	2	ii.	
6	3	iii.	
7	4	iv.	
8	5	v.	
9	6	vi.	
10	7	vii.	
11	8	i.	
12	9	ii.	
13	10	iii.	
14	11	iv.	
15	12	v.	
16	13	vi.	
17	14	vii.	
18	15	i.	
19	16	ii.	
20	17	iii.	
21	18	iv.	
22	19	v.	
23	20	vi.	
24	21	vii.	
25	22	i.	
26	23	ii.	
27	24	iii.	
28	25	iv.	Het Feest over de inwyinge des Tempels.
29	26	v.	
30	27	vi.	
Dec.			
1	28	vii.	
2	29	i.	
3	30	ii.	

JOODSCHE DAG-TAFEL van het tweede Jaar, &c.

Decemb. TEBETH. X.

4	1	iii.
5	2	iv.
6	3	v.
7	4	vi.
8	5	vii.
9	6	i.
10	7	ii.
11	8	iii.
12	9	iv.
13	10	v.
14	11	vi.
15	12	vii.
16	13	i.
17	14	ii.
18	15	iii.
19	16	iv.
20	17	v.
21	18	vi.
22	19	vii.
23	20	i.
24	21	ii.
25	22	iii.
26	23	iv.
27	24	v.
28	25	vi.
29	26	vii.
30	27	i.
31	28	ii.
Janu.		
1	29	iii.

Januar. SEB. XI.

2	1	iv.
3	2	v.
4	3	vi.
5	4	vii.
6	5	i.
7	6	ii.
8	7	iii.
9	8	iv.
10	9	v.
11	10	vi.
12	11	vii.
13	12	i.
14	13	ii.
15	14	iii.
16	15	iv.
17	16	v.
18	17	vi.
19	18	vii.
20	19	i.
21	20	ii.
22	21	iii.
23	22	iv.
24	23	v.
25	24	vi.
26	25	vii.
27	26	i.
28	27	ii.
29	28	iii.
30	29	iv.
31	30	v.

Febr. VEADAR.

1	1	vi.
2	2	vii.
3	3	i.
4	4	ii.
5	5	iii.
6	6	iv.
7	7	v.
8	8	vi.
9	9	vii.
10	10	i.
11	11	ii.
12	12	iii.
13	13	iv.
14	14	v.
15	15	vi.
16	16	vii.
17	17	i.
18	18	ii.
19	19	iii.
20	20	iv.
21	21	v.
22	22	vi.
23	23	vii.
24	24	i.
25	25	ii.
26	26	iii.
27	27	iv.
28	28	v.
29	29	vi.
Maart.		
1	30	vii.

ADAR Maart.

	i.	1	2
	ii.	2	3
	iii.	3	4
	iv.	4	5
	v.	5	6
	vi.	6	7
[Vastendag.	vii.	7	8
	i.	8	9
	ii.	9	10
	iii.	10	11
	iv.	11	12
	v.	12	13
	vi.	13	14
[Hest.Feest.	vii.	14	15
	i.	15	16
	ii.	16	17
	iii.	17	18
	iv.	18	19
	v.	19	20
	vi.	20	21
	vii.	21	22
	i.	22	23
	ii.	23	24
	iii.	24	25
	iv.	25	26
	v.	26	27
	vi.	27	28
	vii.	28	29
	i.	29	30

CAP. IV.

Historie van Jesu leere en wonderen geleert en gedaan geduyrende het tweede Jaar van sijn publijke Leer-ampt.

§ 1. HEt tweede jaar van Jesu publijke leer-ampt / beginnen wy wederom met de maand Nisan van 't XXXI. jaar van de gemeene telling; welke maant ons bekent wert uyt het tweede Pascha. 't Geen aan ons tweesins ontdekt wert: voor-eerst uyt den rijpen koorn-oogst / alsoo de Discipelen gaande door 't gezaeyde ayren pluckten / wreven / ende aten / in welken stant het koorn alleen bevonden wiert in Palestina / ontrent het Pascha: want het zaysoen des oogsts viel tusschen Pascha en het Pinxter-feest / alsoo de sickel in 't staande koorn eerstmaal wiert geslagen op den eersten dag na den Sabbath van Pascha. Andermaal wert dit aan ons ondekt / door de benaming / die desen Sabbath draagt by Lucas, te weten van Σάββατον δευτερόπρωτον. Dat is / den Sabbath voor den tweeden dag: zijnde de dag van 't beweeg-offer de tweeden dag by uytnementheyd genaamt. (siet onse opening op Matth. 12: 1.) Waar uyt nootwendig volgt / dat hier een Sabbath verstaan wert / die even voor den dag ging van 't beweeg-offer / dat is / voor den tweeden dag van 't Pascha / volgens de onderhouding der Joden van dien tijd / gelijk uyt Iosephus blijkt.

§ 2. Op dit jaar viel de Nieuwe Maan / die wy in agting moeten nemen op den 12. Maart des Maandags ten 1. uyren / 40. minuten / na middernagt: ☉ in Pisc. gr. 26: 46. konnende tegen den avond van deselve dag gesien werden; weshalven de maand van Nisan sijn begin nam met de volgende Dingsdag / zijnde de XIII. Maart.

Op desen grond is de dag-tekening van dit tegen-woordig maanden-jaar gebouwt / 't geen wy wederom hier in voegen.

§ 3. Ontrent dit jaar moet men ook aanmerken / dat Jesus eerst heeft begonnen sijne genesinge publijcq te doen op de Sabbathen in 't gesigte der Joden / na dat sy de Discipelen hadden bescholt over het plucken van ayren op den Sabbath; om opentlijk te bevestigen / dat de Sone des menschen ook was een Heere van den Sabbath; en haar al sagtjens te brengen tot het begrip van de vryheyd sijns Koninkrijks / waar in de burgers niet meer de dienstbare wet en souden onderworpen zijn: 't geen dat meermalen occasie gegeven heeft / dat hy op de beschuldiging van dat sy den Sabbath ontbonden / nootsake had te antwoorden.

§ 4. In dese maand Nisan bevint sig Iesus in Judea en te Jerusalem: alwaar hy dan ons voorkomt.

1. Met sijn Discipelen gaande door 't staande koorn / dewelke hongerende ayren plucken: dit geschiede op een Voor-Sabbath voor den tweeden dag, welke dit jaar verviel op den XII. Nisan / en deswegen waarschijnelijk in Jesu optogt na Jerusalem: alwaar van de vrage der Pha-

Pharizeen / waarom doen uwe Discipelen / 't geen niet geoorloft is op den Sabbath? treffelijk weer beantwoord.

Matth. 12: 1..8. Marc. 2: 23..28. Luc. 6: 1..5.

2. Op het Feest van Pascha (soo de meeste willen) dan zijnde tot Jerusalem / geneest de Heyland eenen agt en dertig jarigen kranke aan 't bat-water van Bethesda / 't geen ook geschiede op een Sabbath: gelijk van dit jaar een Sabbath valt op den vijfden dag van 't Paasch-feest: ende dewijl de genesene volgens Jesu bevel sijn bedde droeg / soo wenden de Joden voor; dat hy deed / 't geen op een Sabbath niet geoorloft was; 't welk occasie tot dat heerlijk discours gaf / daar in Jesus sijn eeuwige Soonschap soo treffelijk verklaarde en verdedigde.

Ioh. 5: 1..47.

3. Op een ander Sabbath genas hy yemant met een dorre hand / waarom de Pharizeen met de Herodianen hem besloten te dooden.

Matth. 12:9...14. Marc. 3: 1..6.

§ 5. Iesus dan wedergekeert zijnde / en 't besluyt dier menschen vernemende / verkeert wederom in Galilea / en onthout sig ter veyliger plaatse / om dat sijn uyre nog niet gekomen was. Hier van

1. Wijkt hy ter zijden / vertreckende na de Zee, hebbende een groote schare tot sijn gevolg / menschen van alle gewesten van Palestina / soo dat hy ontrent hem een schip moeste houden / om van de menschen niet vertreden te werden; ook dede hy geduyrende dese verkeeringe ontrent de Zee veele wonderbare genesingen.

Matth. 12:15..21. Marc. 3: 7..12.

2. In die dagen ging hy op een berg om te bidden; verkoor de twaalve: en af klimmende tot op het hangen van den berg / deed hy die voorname predicatie / en genas daar op veele menschen.

Matth. 5: 6. 7. Marc. 3: 13..21. Luc. 6: 12..49.

3. Daar na gebiel die wonderbare genesinge van een Hooftmans-knegt / by welke occasie 't geloove van dien Hooftman / die een Heyden van afkomste was / seer gepresen en de Joden bedreygt werden.

Matth. 8: 5..13.
Luc. 7: 1..10.

§ 6. Na desen tijd schijnt *Iesus* opgegaan te zijn na het Loof-hutten Feest, 't geen gevierd wiert op den XV. der maand Tisri: en hier komt hy voor in sijne reyse.

1. Tot Naim gekomen zijnde / wekt hy de Sone eener Weduwe op: waar door hy seer beroemt wert.

Luc. 7: 11..17.

2. Ontfangt de Discipelen van Iohannes, die nog in 't slot van Macheron gevangen sat: *en beantwoord* haar vrage / of hy de Christus was? dan of sy nog eenen anderen hadden te verwagten? hier toe schijnt gelegentheyd gegeven te zijn door sijn komste in Judea.

Matth. 11: 2..30.
Luc. 7: 18..35.

3. Daar na sit hy aan / buyten twijffel in 't huys van Simon tot Bethania / daar hem de sondaresse de voeten salft: by welke occasie hy ook een treffelijk discours voert.

Luc. 7: 36. 50.

§ 7. Van Iudæa keert hy weder na Galilea / om alle die steden te doorwandelen / en sijn plantinge te agter volgen en voort te setten.

1. Hier

1. Hier wert hy met sijne twaalven van eenige Godvrugtige Vrouwen gedient.
Luc. 8: 1. 2. 3.

2. Geneest hy een blinden en stommen/ die te gelijk beseten was/ 't geen de Pharizeen lasterende sogten te verduysteren/ als ware dit geschiet door een t'samen-sweringe met Beelzebul/ die dan ook door Jesu verantwoordinge werden beschaamt/ en voor de sonde in den H. Geest gewaarschouwt.
Matth. 12:22..37. Marc. 3:22..30.

3. Daar na beantwoord Jesus de gene/ die een teken willen sien.
Matth. 12: 38...45.

4. Jesus verklaartse door sijn Moeder en Broeders/ die sijn woord hooren.
Matth. 12: 46..50. Marc. 3:31..35.

5. Aan Zee gekomen/ predikt hy sijne parabolen uyt een schip. Na dese redenen schijnt hy andermaal van sijn Moeder en Broeders gesogt te zijn/ en ten tweeden maal de selve antwoord gegeven te hebben.
Matth. 13: 1..53. Marc. 4:1..34.
Luc. 8: 4...18. en 19..21.

6. Overvarende aan de over-zijde, bestraft hy de winden/ komt onder de Gadarenen/ alwaar hy de Duyvelen uytdrijft/ toelaat in de swijnen te varen/ en op de bode der Land-zaten vertrekt uyt hare land-palen.
Matth. 8: 18...34.
Marc. 4:35. 5:1..20. Luc. 8:22..39.

7. Tot Capernaum wedergekeert zijnde/ wekt hy aldaar het dogterken op van Jaïrus/ geneest een bloed-vloeyende vrouw/ twee blinden/ en een stom besetene.
Matth. 9: 18..26. 32..34.
Marc. 5: 21..43. Luc. 8: 40..56.

58. Hier na volgen nu de laatste maanden van dit tweede jaar van Jesu publijke predik-dienst/ waar in hy nogmaal alle de steden en vlecken doorwandelt.

1. In dese doorwandeling quam hy ook in sijn Vaderland/ en leerde op den Sabbath tot aller verwondering.
Matth. 9: 35. 12: 54..58.
Marc. 6: 1..6.

2. Medelijdig over de schare geworden zijnde; soo vermaant hy haar te bidden/ dat God arbeyders wil uytsenden in sijnen Oogst.
Matth. 4: 35..42.

3. Daar op sent hy de XII. Apostelen uyt/ twee aan twee/ met veele heylige/ en deftige bevelen; die dan ook in voldoeninge van hare last dese sendinge gehoorsamen.
Matth. 10: 1...42. 11: 1.
Marc. 6: 7..16. Luc. 9: 1..6.

4. Johannes wert onthalst/ na de geboorte-dag van Herodes: en Jesus hoorende wat gedagten de Viervorst van hem schept/ vertrekt sig alleen/ na dat hy sijne Apostelen weder ontfangen/ en bescheyt van haar succes gekregen heeft.
Matth. 14: 1..11. Marc. 6: 17. 18. 30.
Luc. 9: 7...10.

CAP.

CAP. V.

Historie van Jesu leere en wonderen geleert en gedaan geduyrende het eerste half jaar in 't derde Jaar van sijn publijcke Leer-ampt.

§ 1. HEt derde Jaar van Jesu openbare Predikdienst neemt by ons sijn aenvang nogmaals met de maand NISAN; die viel op 't XXXII. jaar van de gemeene jaartelling: en staat dit bestek ook vast upt de plaatse Joh. 6: 4. Het Pascha, het Feest der Joden was na by: te weten als Jesus die wonderbare spijsiging van 500 veele menschen dede met weynig brooden/ in de woestijne van Beth-Zaida.

§ 2. In dit jaar geviel de Nieuwe Maan op den 29. Maart/ Saturdags des nagt ten 11. uyren. ☉ in Aries G. 2. 6. 47. kon daarom den volgende Sondag avont gesien werden/ soo dat dan den eersten dag van dese maand viel op een Maandag den 31. Maart.

Op welken grond wy dan wederom de dag tekening van dit Joodsche Maand-jaar sullen uytvoeren; maar alsoo in dit Jaar veele saken distinct zijn voorgevallen/ en dat wy klaare bestecken hebben/om hier met meer sekerheyd de tijd te konnen bepalen/ soo sullen wy de dag-tekening hier van ses Maanden tot ses Maanden onderscheydentlijk voorstellen.

§ 3. Dit Pascha dan nu na by zijnde/ soo moeten wy wijders sien wat daar in is voorgevallen. nl.

1. Dat Jesus tot een plaatse van sijn vertrek verkiest de woestijne van Beth-zaida, Alwaar hy na het doen van veele tekenen/ 5000 mannen sonder de vrouwen en kinderen heeft gespijsigt met 5 Gersten-brooden en 2 Visschen/ en datter na de spijsing nog 12 korven brocken overschoten.
Matth. 14: 13..21. Marc. 6: 31..44. Luc. 9: 10.. 17. Joh. 6: 1.. 13.

2. Dat Jesus wetende dat de schare hem op deselve plaatse met gewelt souden willen Koning maken/ haar is ontweken/ en sijne discipelen afgevaren zijnde/en worstelende in een storm/ is bygekomen/ wandelende over de Zee/ alwaar ook Petri geloove wiert beproeft.
Matth. 14: 22.. 33. Marc. 6. 45.. 52. Joh 6: 14.. 21.

3. In 't land van Genne-Zareth aangekomen zijnde/ deede hy groote wonderen/ alleen met het aanraken van de Zoomen van sijn kleed.
Matth. 14: 34. 36. Marc. 6: 53.. 56.

4. Tot Capernaum weder keerende/ volgden hem veele/ die soo wonderlijk gespijsigt waren; die als sy hem niet en vonden in 't land van Genne-Zareth/ tot hem gekomen zijnde/ spraken met Jesus in de Synagoge van Capernaum, dewelke met haar handelde van het geestelijke brood; aan welk discours haar veele ergerden/ die van doe af te rug gingen.
Joh. 6: 22... 71.

§ 4. In de volgende tijd gevielen daar nog eenige andere saken van belang/ als.

1. Dat de Pharizeen en Schriftgeleerden nu van Jerusalem gekomen zijnde

JOODSCHE DAG-TAFEL

Vertoonende het derde Jaar van Jesu openbare Predik-ampt, over-een-komende met A°. 4745. Periodi Julianæ.

Maart. NISAN. I.

31	1	ii.	Vastendag.
April.			
1	2	iii.	
2	3	iv.	
3	4	v.	
4	5	vi.	
5	6	vii.	
6	7	i.	
7	8	ii.	
8	9	iii.	
9	10	iv.	Vastendag.
10	11	v.	
11	12	vi.	
12	13	vii.	
13	14	i.	De dag van uytsuy-bering van alle suyr-deesem.
14	15	ii.	Paschen-Feests eer-sten dag.
15	16	iii.	
16	17	iv.	
17	18	v.	
18	19	vi.	
19	20	vii.	
20	21	i.	Paschen-Feests laat-ste dag.
21	22	ii.	
22	23	iii.	
23	24	iv.	
24	25	v.	Vastendag.
25	26	vi.	
26	27	vii.	
27	28	i.	
28	29	ii.	
29	30	iii.	

April. IJAR. II.

30	1	iv.	
Majus			
1	2	v.	
2	3	vi.	
3	4	vii.	
4	5	i.	
5	6	ii.	
6	7	iii.	
7	8	iv.	
8	9	v.	
9	10	vi.	Vastendag.
10	11	vii.	
11	12	i.	
12	13	ii.	
13	14	iii.	
14	15	iv.	
15	16	v.	
16	17	vi.	
17	18	vii.	
18	19	i.	
19	20	ii.	
20	21	iii.	
21	22	iv.	
22	23	v.	
23	24	vi.	
24	25	vii.	
25	26	i.	
26	27	ii	
27	28	iii.	
28	29	iv.	

Majus. SIWAN. III.

29	1	v.	
30	2	vi.	
31	3	vii.	
Junius			
1	4	i.	
2	5	ii.	
3	6	iii.	Pinxter-Feest.
4	7	iv.	
5	8	v.	
6	9	vi.	
7	10	vii.	
8	11	i.	
9	12	ii.	
10	13	iii.	
11	14	iv.	
12	15	v.	
13	16	vi.	
14	17	vii.	
15	18	i.	
16	19	ii.	
17	20	iii.	
18	21	iv.	
19	22	v.	
20	23	vi.	Vastendag.
21	24	vii.	
22	25	i.	
23	26	ii.	
24	27	iii.	
25	28	iv.	
26	29	v.	
27	30	vi.	

Dese Dag-tafel in te voege Pag. 842.

Junius.	TAMUS. IV.		
28	1	vii.	
29	2	i.	
30	3	ii.	
Julius			
1	4	iii.	
2	5	iv.	
3	6	v.	
4	7	vi.	
5	8	vii.	
6	9	i.	
7	10	ii.	
8	11	iii.	
9	12	iv.	
10	13	v.	
11	14	vi.	
12	15	vii.	
13	16	i.	
14	17	ii.	Vastendag.
15	18	iii.	
16	19	iv.	
17	20	v.	
18	21	vi.	
19	22	vii.	
20	23	i.	
21	24	ii.	
22	25	iii.	
23	26	iv.	
24	27	v.	
25	28	vi.	
26	29	vii.	

Julius.	AB. V.		
27	1	i.	
28	2	ii.	
29	3	iii.	
30	4	iv.	
31	5	v.	
Auguft.			
1	6	vi.	
2	7	vii.	
3	8	i.	
4	9	ii.	Vaftendag.
5	10	iii.	
6	11	iv.	
7	12	v.	
8	13	vi.	
9	14	vii.	
10	15	i.	
11	16	ii	
12	17	iii.	
13	18	iv.	Vaften-dag.
14	19	v.	
15	20	vi.	
16	21	vii.	
17	22	i.	
18	23	ii.	
19	24	iii.	
20	25	iv.	
21	26	v.	
22	27	vi.	
23	28	vii.	
24	29	i.	
25	30	ii.	

Auguftus.	ELUL. VI.		
26	1	iii.	
27	2	iv.	
28	3	v.	
29	4	vi.	
30	5	vii.	
31	6	i.	
Septemb.			
1	7	ii.	
2	8	iii.	
3	9	iv.	
4	10	v.	
5	11	vi.	
6	12	vii.	
7	13	i.	
8	14	ii.	
9	15	iii.	
10	16	iv.	
11	17	v.	Vaftendag.
12	18	vi.	
13	19	vii.	
14	20	i.	
15	21	ii.	
16	22	iii.	
17	23	iv.	
18	24	v.	
19	25	vi.	
20	26	vii.	
21	27	i.	
22	28	ii.	
23	29	iii.	

September. TISRI. VII.

24	1	iv.	't Feest van 't trompetten geblaas.
25	2	v.	
26	3	vi.	Een Vastendag.
27	4	vii.	
28	5	i.	
29	6	ii.	
30	7	iii.	Vasten-dag.
Octo.			
1	8	iv.	
2	9	v.	
3	10	vi.	De groote versoen-dag.
4	11	vii.	
5	12	i.	
6	13	ii.	
7	14	iii.	
8	15	iv.	Het Loof-Hutten Feest.
9	16	v.	
10	17	vi.	
11	18	vii.	
12	19	i.	
13	20	ii.	
14	21	iii.	
15	22	iv.	Den achtsten dag.
16	23	v.	
17	24	vi.	
18	25	vii.	
19	26	i.	
20	27	ii.	
21	28	iii.	
22	29	iv.	
23	30	v.	

Octob. MARCHES. VIII.

24	1	vi.	
25	2	vii.	
26	3	i.	
27	4	ii.	
28	5	iii.	Vasten-dag.
29	6	iv.	
30	7	v.	
31	8	vi.	
Nov.			
1	9	vii.	
2	10	i.	
3	11	ii.	
4	12	iii.	
5	13	iv.	
6	14	v.	
7	15	vi.	
8	16	vii.	
9	17	i.	
10	18	ii.	
11	19	iii.	
12	20	iv.	
13	21	v.	
14	22	vi.	
15	23	vii.	
16	24	i.	
17	25	ii.	
18	26	iii.	
19	27	iv.	
20	28	v.	
21	29	vi.	
22	30	vii.	

November. CISLEU. IX.

23	1	i.	
24	2	ii.	
25	3	iii.	
26	4	iv.	
27	5	v.	
28	6	vi.	
29	7	vii.	
30	8	i.	
Dec.			
1	9	ii.	
2	10	iii.	
3	11	iv.	
4	12	v.	
5	13	vi.	
6	14	vii.	
7	15	i.	
8	16	ii.	
9	17	iii.	
10	18	iv.	
11	19	v.	
12	20	vi.	
13	21	vii.	
14	22	i.	
15	23	ii.	
16	24	iii.	
17	25	iv.	Feest der vernieuwinge des Tempels.
18	26	v.	
19	27	vi.	
20	28	vii.	Vasten-dag.
21	29	i.	
22	30	ii.	

JOODSCHE DAG-TAFEL van het derde Jaar, &c.

December. TEBETH. X. Januarius. SEBAT. XI. Februarius. ADAR. XII.

23	1	iii.	
24	2	iv.	
25	3	v.	
26	4	vi.	
27	5	vii.	
28	6	i.	
29	7	ii.	
30	8	iii.	Vaſten-dagen.
31	9	iv.	Vaſten-dagen.
Janu.			
1	10	v.	Vaſten-dagen.
2	11	vi.	
3	12	vii.	
4	13	i.	
5	14	ii.	
6	15	iii.	
7	16	iv.	
8	17	v.	
9	18	vi.	
10	19	vii.	
11	20	i.	
12	21	ii.	
13	22	iii.	
14	23	iv.	
15	24	v.	
16	25	vi.	
17	26	vii.	
18	27	i.	
19	28	ii.	
20	29	iii.	

21	1	iv.	
22	2	v.	
23	3	vi.	
24	4	vii.	Vaſten-dag.
25	5	i.	
26	6	ii.	
27	7	iii.	
28	8	iv.	
29	9	v.	
30	10	vi.	
31	11	vii.	
Febr.			
1	12	i.	
2	13	ii.	
3	14	iii.	
4	15	iv.	
5	16	v.	
6	17	vi.	
7	18	vii.	
8	19	i.	
9	20	ii.	
10	21	iii.	
11	22	iv.	
12	23	v.	Vaſten-dag.
13	24	vi.	
14	25	vii.	
15	26	i.	
16	27	ii.	
17	28	iii.	
18	29	iv.	
19	30	v.	

20	1	vi.	
21	2	vii.	
22	3	i.	
23	4	ii.	
24	5	iii.	Vaſten-dag.
25	6	iv.	
26	7	v.	
27	8	vi.	
28	9	vii.	
Maart			
1	10	i.	
2	11	ii.	
3	12	iii.	
4	13	iv.	
5	14	v.	't Feeſt van Heſter.
6	15	vi.	
7	16	vii.	
8	17	i.	
9	18	ii.	
10	19	iii.	
11	20	iv.	
12	21	v.	
13	22	vi.	
14	23	vii.	
15	24	i.	
16	25	ii.	
17	26	iii.	
18	27	iv.	
19	28	v.	
20	29	vi.	

de van 't Pascha / en morrende over het eten der discipulen Christi met ongewasschen handen / 't geen aanliep tegen hare insettingen / een deftig antwoord krijgen over dat stuk.

Matth. 15:1..20. Marc.7: 1..23.

2. Dat Iesus vertrekt na de grensen van Tyrus en Sidon, en daar een beseten dogterken van een Cananeesche vrouw geneest / waar mede hy een opmerkens-weerdig gesprek hout.

Marc. 7: 29 / 30.

3. Dat hy na de Galileesche Zee weder-keerende aldaar een dooven/ die te gelijk qualijk bespraakt was/ geneest.

Marc. 7: 31.. 37.

4. In de selve dagen (zijnde nu gelijk wy 't begrijpen ontrent Pinxteren/ 't geen het Feest des Oogsts was.) klimt hy op eenen berg / geneest aldaar veele menschen / en spijsigt voor de tweede-maal in de woestijne 4000 mannen sonder de vrouwen en kinderen met 7 brooden en weynige vischjkens; latende na de maaltijd oplesen het overschot der brokken tot seven volle maanden.

Matth. 15: 29..34. Marc. 2:1..9.

5. Daar op vaart hy aanstonts over na Dalmanutha.

Matth. 15: 39. Marc. 8: 10.

§ 5. De verdere tijd van dit half jaar is met andere saken toegebragt: daar in

1. Ontmoeten hem de Pharizeen/ dewelke een teken uyt den Hemel begeeren boven Jesu gewoone tekenen/ die sy voor ongenoegsaam agten/ om hem daar op voor de Christus aan te nemen: dewelke dan ernstig boven de Weygering van haar versoek werden bestraft:

Matth. 16: 1..4. Marc. 8: 11..13.

2. Vermaant hy overvarende na Beth-zaida sijne Discipelen / haar te wagten voor de zuyrdeesem der Pharizeen / 't geen sy eerst qualijk verstaan: daar na aan land gekomen zijnde / geneest hy een blinden.

Matth. 16:5...12. Marc. 8:14:26.

CAP. VI.

Historie van Jesu leere en bedrijf voorgevallen in de ses laatste maanden van 't derde Jaar van sijn openbare Leer-ampt.

§ 1. IN dit half jaar zijn ons twee tijd-palen bekent / die ons gegeven zijn van Johannes; waar van het eerste is het Loof-hutten-Feest, het ander 't Feest van de vernieuwinge des Tempels. Welke beyde vallen in de ses laatste maanden van het derde jaar, het eerste wiert gevierd in de maand Tisri van den XV. tot den XXII. Het ander in de maand Cisleu, op den XXV. ontrent LX. dagen na het voorgaande Feest.

§ 2. Aangaande Jesu verrigting op het eerste Feest genaamt het Feest der Loof-hutten, daar siet men

1. Hoe hy met sijn Vrienden in een gesprek quam over sijn opgang/ en weygerde met haar te gaan.

Ioh. 7: 1..9.

2. Hoe hy in 't midden van het Feest, als 'er veel gemurmels over hem was

was onder de schare / is verschenen in den Tempel: daar hy leerde: op de vrage / hoe weet dese de schriften, daar hyse niet geleert heeft? antwoorde / en toonde van waar de oorsaak quam van sijn leere; 't geen tot wydere redenwisselinge occasie gaf.
Ioh. 7: 10..36.

2. Hoe hy op den laatsten dag van 't Feest den Geest beloofde / en wat twisten daar over onder de schare / en in den raad ontstonden?
Ioh. 7: 37..53.

4. Op den volgenden dag, komende 's morgens vroeg in den Tempel / leerde hy wederom aldaar / en weygert een overspelige vrouw te oordeelen.
Ioh. 7: 1..11.

5. Sprekende van het ligt der werelt, komt hy weder met de Pharizeen in een twist-gesprek. Waar op sy hem te vergeefs wilden steenigen.
Ioh. 8: 12..59.

6. Jesus geneest op den Sabbath een blind-geboren mensch / makende slijk / dat hy hem op de oogen streek / en hem gebiedende sijn oogen te wasschen in 't water Siloam: waar over veel beweging gemaakt wert: en Jesus sijn reflexien geeft.
Ioh. 9.

7. By dese occasie gaat Jesus in een discours de eygenschappen beschrijven van een goeden herder in tegenstelling van een huyrling: waar op wederom tweedragt ontstont onder de Joden.
Ioh. 10: 1..19.

§ 3. Na het verloop van byhans twee maanden soo verschijnt Jesus wederom te Jerusalem / zijnde nu de tijd / dat men gedagtenisse hielt van de vernieuwinge des Tempels; dat is / van de reyninge des Tempels en altaars / geschiet door Judas Maccabeus in de dagen van Antiochus. 't Geen gevonden wiert op den 25. van de negende maand Cisleu / vallende dit jaar op den 17. December / en deswegen in de winter.

1. Doe heeft Jesus wandelende in den Tempel in Salomons voorhof, op de klagte dat hy haar ophielt / en op 't versoek / dat hy haar regt uyt soude seggen / of hy de Christus was of niet? geantwoord: en wat daar op gevolgt is?
Joh. 10: 22..39.

2. Daar na vertrok hy na de over-zijde der Jordane / alwaar hy hem een wijl met vrugt onthielt.
Ioh. 10: 40..42.

3. Tot Bethanien sterft Lazarus, werwaarts hy was geroepen / en daar gekomen zijnde / wekte hy hem op van den dooden: 't geen veel gerugt maakt / soo dat de Raad besluyt hem te dooden.
Ioh. 11: 1..53.

4. Jesu vertrek na de Stad Ephraim, na het land by de woestijne, alwaar hy met sijne Discipelen verkeerde.
Ioh. 11: 54.

§ 4. Naderhant begeeft sig Jesus na Cesarea Philippi, leggende onder het gebied van Philippus / in 't noorderdeel van het Joodsche Land / boven by de Jordane.

1. Alhier doet Petrus een treffelijke belydenisse van Jesu persoon / 't geen Jesus ook wijders bevestigt en achtervolgt.
Matth. 16: 13..20.

2. Van doe af begon hy ook aan sijne Discipelen sijn dood en opstandinge te voorseggen; 't welk als Petrus weder-streeft / soo wert hy bestraft / en sy alle onderwesen / hoe haar

haar verder te gedragen.
Matth. 16:21..28.

3. Agt dagen daar na wert Jesus op den berg verheerlijkt/ en komt in gesprek met Moses en Elias.
Matth. 17.1..13.

4. Afkomende werpt hy een onreynen geest uyt / den welken sijne Discipelen niet hadden konnen uytdrijven.
Matt. 17:14.21,. Marc. 9: 14..26.
Luc. 9: 43..45.

5. In der stilte reysende door Galilea na Capernaum / spreekt hy weder van sijn dood en opstandinge.
Matth. 17: 22..23.

§ 5. De volgende verkeeringe was de laatste / welken Jesus gehouden heeft tot Capernaum / alwaar hy nu was aangekomen ontrent eene maand voor sijn dood: want het was in de maand Adar, dat de Joden gewoon waren den schatting penning te vorderen/ gelijk wy over Matt.17.getoont hebben. Hier moet men aanmerken; dat desen halven-sickel wel op den XV. wiert ontfangen: maar dat de uytroeping al geschiede van den eersten dag af; weshalven het wel zijn kan/ dat de invorderaars Jesu Discipelen al in 't begin daar over hebben aangesproken / en dat de Heyland door dit wonder al vroeg in de maand desen stater heeft beschikt.

1. Alhier tot Capernaum betaalt hy dan den schatting-penning op een wonder-wijse/ na dat hy egter had getoont / dat hy met de sijne daar aan niet gehouden was.
Matth. 17: 24..27.

2. Daar op vernomen hebbende/ waar over sijne Discipelen hadden getwist op den weg / vermaant hy haar tot nedrigheyd.
Matth. 18:1..35. Marc. 9:33..37.
Luc. 9: 46...48.

3. Ook beantwoorde Jesus de vertellinge van Johannes / dewelke den Duyvel van yemant had sien uytwerpen van eenen die niet van Jesu gevolg en was: en wat Jesus by die occasie heeft geantwoord.
Marc. 9: 38-50.
Luc. 9: 49.50.

§ 6. Hier op is gevolgt Jesu optogt na Jerusalem: in welk vertrek hy langsamer te werk ging / en veele opmerkelijke saken heeft verrigt: verhalende Lucas veele discoursen van de Heyland by voorvallende gelegentheyd verhandelt.

1. Hier komt ons voor sijn optogt na Jerusalem onderstaan door Samaria, maar geweygert / waar op de Discipelen begeeren / dat over haar vier mogt regenen uyt den Hemel / 't gene dat van de sagtmoedige Koning wert wedersproken.
Luc. 9: 51...56.

2. Op den weg versoekt yemant te mogen tot sijn gevolg aangenomen werden: mits dat hy eerst sijn gestorven Vader begraven mogt: en een ander / dat hy eerst mogt afscheyt nemen van sijn huys-genooten: en wat antwoord dat sy bekomen.
Matth. 8: 19..22.
Luc. 9: 57-62.

3. Sullende sig wenden na de Jordane, ging hy tusschen Galilæa en Samaria, alwaar hy de tien Melaatschen genas (waar van Luc. 17:11.) en ondertusschen sond hy sijn LXX. Discipelen twee aan twee uyt / die hy ook weder ontfing. Dit schijnt geschiet om de kortheyd des tijds/ willende nogtans Jesus sijn plantinge laten nat maken.
Luc. 10: 1..24.

4. Op deselve reyse wiert hy versogt van

van seker wetgeleerde/ dat hy hem wilde verklaren de weg des levens.
* Luc. 10: 25. . 37.

§ 7. In Judea gekomen zijnde in 't vlek van Maria en Martha, verrigt hy dese dingen van bysondere opmerkinge.

1. Over de maaltijd sittende prijst hy Maria en berispt hy Martha.
Luc. 10: 38. . 42.

2. Gebeden hebbende leert hy sijne Discipelen op haar versoek na 't voorbeeld van Johannes bidden.
Luc. 11: 1. . 13.

3. Ook werpt hy een stommen Duyvel uyt/ en beschaamt de gene die hem lasteren.
Matth. 9: 32. .
Luc. 11: 14. . 26.

4. Daar benessens beantwoord hy een vrouw/ die by wege van belijdenisse uytriep/ salig is de buyk die uw gedragen heeft &c.
Luc. 11: 27. 28.

5. Wederlegt hy den eysch van een ander teken/ 't geen een groote schare op hem versogt.
Luc. 11: 29. . 36.

6. Gaf hy een Pharizeer/ die verwondert was/ dat Jesus met ongewasschen handen at/ een ernstig antwoord met bestraffing en bedreyging vergeselschapt.
Luc. 11: 32. . 54.

7. Eyndelijk gaf hy een groote schare eenige noodige lessen: weygert hy een scheyds-man te zijn in erfgeschillen. Waarschouwet de menschen by die occasie tegen de gierigheyd/ en recommandeert haar te waken/ en den tijd van haar besoekinge waar te nemen.
Luc. 12.

§ 8. Na dat het Feest van Hester was gevierd op den XIV. van Adar/ op welke Pilatus het bloed van sommige Galileers schijnt gemengt te hebben met hare offerhanden.

1. Soo beantwoord hy dit verhaal met dit vertoog/ dat sy daarom niet moeten meynen/ dat sy sondaars waren boven andere: maar vermaant haar tot bekeeringe.
Luc. 13: 1. . 9.

2. Op den volgenden Sabbath geneest hy een vrouw en verdedigt sijn werk tegen een Overste der Synagogen/ die dit verdagt hielt van Sabbath-schendery.
Luc. 13: 10. . 21.

3. Reysende van de eene Stad na den ander/ rigtende sijn reyse na Jerusalem beantwoord hy de vrage of 'er weynige souden salig werden?
Luc. 13: 22. . 30.

4. Gewaarschouwt zijnde voor de lagen van Herodes/ gebiet hy wat men hem seggen sal.
Luc. 13: 31. . 35.

§ 9. De laatste week van de maand Adar/ die wy tellen van den Sabbath af/ vallende op den 23. des selvigen maands/ begrijpt.

1. Een genesinge van een watersugtigen op den Sabbath; welke wederom van Jesus wert verdedigt.
Luc. 14: 1. . 6.

2. Daar heeft hy by occasie van een genodigde eenige opmerkelijke discoursen gevoert.
Luc. 14: 7. . 35.

3. Als de Pharizeen sagen/ dat hy de Tollenaren en sondaren ontfing, en met haar at, en dat sy daar over murmureerden; soo verdedigt hy sijn doen onder het spreken van de parabelen van het verloren Schaap de verloren penning, en de verloren Soon. Luc. 15.

4. Daar

JOODSCHE DAG-TAFEL

Vertoonende de drie eerste maenden van 't laatste Jaar van Christi Predik-ampt, over-een-komende met A°. 4745. Periodi Julianæ.

Maart.	NISAN. I.			April.	IJAR. II.		Majus.	SIWAN. III.		
21	1	vii.	Vastendag.	20	1	ii.	19	1	iii.	
22	2	i.		21	2	iii.	20	2	iv.	
23	3	ii.		22	3	iv.	21	3	v.	
24	4	iii.		23	4	v.	22	4	vi.	
25	5	iv.		24	5	vi.	23	5	vii.	
26	6	v.		25	6	vii.	24	6	i.	Pinxter-Feest.
27	7	vi.		26	7	i.	25	7	ii.	
28	8	vii.		27	8	ii.	26	8	iii.	
29	9	i.		28	9	iii.	27	9	iv.	
30	10	ii.	Vastendag en Kiesdag van een Lam ten Pascha.	29	10	iv.	28	10	v.	
31	11	iii.		30	11	v.	29	11	vi.	
April. 1	12	iv.		Majus 1	12	vi.	30	12	vii.	
2	13	v.		2	13	vii.	31	13	i.	
3	14	vi.	De dag tot uytsuyvering des suyrdeegs / op welkers avond het Lam geslagt wiert.	3	14	i.	Junius 1	14	ii.	
4	15	vii.	De EERSTEN dag van Pascha.	4	15	ii.	2	15	iii.	
5	16	i.	De tweede dag.	5	16	iii.	3	16	iv.	
6	17	ii.		6	17	iv.	4	17	v.	
7	18	iii.		7	18	v.	5	18	vi.	
8	19	iv.		8	19	vi.	6	19	vii.	
9	20	v.		9	20	vii.	7	20	i.	
10	21	vi.	De laatste dag van 't Pascha.	10	21	i.	8	21	ii.	
11	22	vii.		11	22	ii.	9	22	iii.	
12	23	i.		12	23	iii.	10	23	iv.	
13	24	ii.		13	24	iv.	11	24	v.	
14	25	iii.		14	25	v.	12	25	vi.	
15	26	iv.	Vastendag.	15	26	vi.	13	26	vii.	
16	27	v.		16	27	vii.	14	27	i.	
17	28	vi.		17	28	i.	15	28	ii.	
18	29	vii.		18	29	ii.	16	29	iii.	
19	30	i.					17	30	iv.	

Dese Dagh-tafel in te voegen Pag. 847.

4. Daar na agtervolgt hy sijn reden by wege van onderwijs sijner Discipelen / hoe dat sy moesten afleggen de liefde tot den mammon en andere gebreken van dien tijd / waar in hy se nader bevestigt en waarschouwt door de parabel van den rijken vrek en Lazarus.

Luc. 16.

4. Eyndelijk waarschouwt hy de sijne voor de ergernissen, leert haar hunne misdoende broeders te vergeven, en beantwoord de bede om vermeerderinge des geloofs.

Luc. 17: 1..10.

Cap. VII.

De Historie van Jesu overige leere en bedrijf voorgevallen op de eerste maand in 't vierde of laatste jaar sijner publijke bediening.

§ 1. Dit jaar is over-een-komende met het XXXIII. jaar van onse gemeene rekening / zijnde het VII. van Pilati Stadhouderschap / Æræ Julianæ LXXVIII. Periodi Jul. 4745. Op welkers eerste maand Nisan de Heere Jesus is gekruycigt op den sesten dag der weke / op den XV. van de maant volgens onse Dag-tafel / welke was de dag van der Joden voorbereyding van Pascha.

§ 2. Eerder is Jesus niet gekruycigt / om dat geene der voorige jaren met dit tijd-merk kan over-een-stemmen / gelijk wy in onse opening p. 724. met onwederdenkelijke betoogingen hebben vast gemaakt; Later kan het ook niet geschiet zijn / immers niet op het tiende jaar van Pilatus: want of wel waar is / dat der Joden Pascha op het tiende jaar van Pilatus ook viel op een Sabbath / soo blijkt nogtans / dat dit jaar in geen bedenkinge kon komen / overmits dat Cajaphas door het tiende jaar van Pilatus is van Vitellius ontset van sijn Hooge-priesterschap; veel min heeft men te verwagten van het agtste en negenste jaar van Pilati Stadhouderschap / om dat die geensins overeenkomen met het merk / dat hier moet behouden werden / welke is / dat het Pascha moet vallen op den sesden of sevenden dag der weke.

§ 3. Op dit jaar geviel de Nieuwe Maans conjunctie met de Son / op de XIX. Maart / op den vijfden dag der weke / zijnde Donderdag na de middag ten half-tween. ☉ in pisc. gr. 26: 28. maar heeft dien selven avond geensins konnen gesien werden; en daarom nam de maant Nisan sijn aanvang met den VII. dag der weke / zijnde Saturdag / dat is / op der Joden Sabbath / op den XXI. Maart: op welken grond onse Dag-tafel van de drie eerste Joodsche maanden van dit jaar gebouwt is.

§ 4. De Euangelische Historie / als het eynde van Jesu openbare predikdienst naderde / geeft ons seer veel gevallen en discoursen op van saken / die in de twee eerste weken van de maand Nisan, zijnde de laatste van sijn leerampt / zijn voorgevallen.

Tot de eerste week brengen wy de navolgende geschiedenissen; en wel eerst 't geen aan de Jordane is gebeurt. namentl.

1. Dat Jesus gekomen zijnde aan de Jor-

Jordane de knoop-vrage beantwoord / die hem voorgestelt wert ter sake van de egtscheyding / om wat gevallen een man sijn vrouw verlaten mag.

Matth. 19: 1..12. Marc. 10: 1..12.

2. Het Pascha na by zijnde / quamen der veele tot Jerusalem / die sig reynigden / op welken tijd veele spraken / of Jesus wel tot het Feest soude komen? en de Raad besloot Jesum te vangen.

Joh. 11: 55..57.

3. Doen heeft Jesus (nog aan de Jordane zijnde) sig verwondert over de ondankbaarheyd der Samaritanen / terwijl hy sag dat van tien gereynigde, die hy gaande door 't midden van Samarien en Galilæa genesen hadde / maar eene was opgegaan na Jerusalem.

Luc. 17: 11..19.

4. Gevraagt wanneer dat het Koninkrijke Gods soude komen? beantwoord hy die vrage.

Luc. 17: 20..37.

5. Daar na sprak hy een parabel om te leeren, dat men om die komste altijd moeste bidden.

Luc. 18: 1..8.

6. Die met een waan van eygen geregtigheyd beset waren / onderrigt hy door de Parabel van een Phariseus en Tollenaren.

Luc. 18: 9..14.

7. Als sommige Godvrugtige Ouders hare kinderen tot hem gebragt hadden / soo segent hy deselve / met een opleggingе der handen.

Matth. 19: 13..15. Marc. 10. 13. 16.
Luc. 18: 15..17.

8. Daar op beantwoord hy de vrage / wat men doen moet om het eeuwige leven te be-erven, en agtervolgt sijn antwoord met eenige verdere discoursen.

Matth. 19: 16..30. 20: 1..16.
Marc. 10: 17..31. Luc. 18: 18..30.

§ 5. Van de Jordane opgaande na Jerusalem ('t geene ook nog geschiet is in de eerste week van Nisan; en niet sonder op-merking mogt gepasseert werden) soo heeft hy hem in woorden en werken heerlijk geopenbaart.

1. Op den weg heeft hy wederom aan sijne Discipelen voorseyt sijn lijden en opstandinge: met een bysondere ontdekking van de gantsche procedure / die men tegen hem houden soude.

Matth. 20: 17..19.
Marc. 10: 32..34.
Luc. 18: 31..34.

2. Als de Moeder der soonen *Zebedæi* daar op door hare soonen versogt het sitten van den eenen ter regter en van den anderen ten linkerhand in sijn koninkrijke, soo tragt Jesus haar te brengen tot betere gedagten.

Matth. 20: 20..28.
Marc. 10: 35..48.

3. Tot Iericho (de eerste Stad gelegen aan den weg / die van de Jordane gaat na *Jerusalem*) aangekomen zijnde / geneest hy een of meer blinden / en wert by Zacheus onthaalt.

Matth. 20: 29..34.
Marc. 10: 46..52.
Luc. 18: 35..43. 19. 1..10.

4. Hier sprak hy een gelijkenisse van den reysenden Edelman, terwijlen eenige meynden / dat het Koninkrijke Gods nu soude geopenbaart werden.

5. Ses dagen voor het Pascha quam Jesus tot Bethanien.

Ioh. 12: 1.

§ 6. De tweede week heeft onsen gesegenden Heyland toegebragt tot

Bethanien en Jerusalem, gaande dagelijks heen en weder / tot dat hy in 't eynde van de selve op den sesden dag der weeke is gekruyçigt.

1. Eerst is hy op een statelijcke wijse onder 't gejuyg der menschen met Palm-tacken van vreugde gereden binnen Jerusalem.
Matth. 21: 1..17. Marc. 11:1.11.
Luc. 19: 29..46. Ioh. 12: 12..19.

2. Daar na sogten eenige Grieken Jesum te sien. Waar op eenige discoursen zijn gevolgt.
Ioh. 12: 20..50.

3. Des anderen daags weder uyt Bethanien gaande en hongerende vervloekt hy den Onvrugtbaren Vygeboom / en in den tempel komende drijft hy de koopers en verkoopers daar uyt.
Matth. 21: 18, 19.
Marc. 11: 12..19.

4. Op den derden dag beantwoord hy de vrage / hoe en waarom dien Vrugteloosen Vygeboom soo is verdort?
Matth. 21: 20..22.
Marc. 11: 20..26.

5. In den tempel gaande voldoet hy die gene / die vragen door wat magt hy dese dingen dede / en overtuygt de Joden in parabolen van haar quaat desseyn / dat sy tegen hem hadden.
Matth. 21: 23..46. 22: 1..25.
Marc. 11: 27. 33. 12: 1..12.
Luc. 20: 1..19.

6. Aldaar verydelt hy den toeleg der gener / die hem met vragen sogten te verstricken en te beschamen.
Matth. 22: 16..46.
Marc. 12: 13..37.
Luc. 20: 20..44.

7. Daar beneffens waarschout hy het volk voor de quade maximen en conduiten der Pharizeen.
Matth. 23. Marc. 12: 38..44.
Luc. 20: 45..47.

8. Hy prijst een arme weduwe / die twee kleyne penningskens wierp in de Schat-kiste.
Luc. 21: 1..4.

9. Des avonts weder keerende na Bethanien gaat hy in het uytgaan sitten op den Olijf-berg / en propheteert aldaar van des tempels verstooringe / en by die occasie van de tekenen der tijden / 't geen hy ook doet met bydoeging van eenige parabolen / en de vertooning van 't laatste oordeel.
Matth. 24 en 25. Marc. 13.
Luc. 21: 5..38.

10. In desen avont tot Bethanien zijnde / at hy het avont-maal ten huyse van Simeon / alwaar hy van Maria wiert gesalft / en Judas wiert geergert en bestraft; gelijk dan ook de Joden beraatslaagden hoe sy hem buyten oproer souden vangen.
Matth. 26: 1..13. Marc. 14: 1..9.
Luc. 22. 1, 2. Joh. 12: 1..11.

§7. Op den vierden en vijfden dag siet men de bereytselen gemaakt tot Jesu overlevering.

1. Judas gaat henen en maakt verding met de Overpriesters / om Jesum aan haar over te leveren.
Matth. 26: 14..16. Marc. 14: 10, 11.
Luc. 22: 3-6.

2. Des avonts heeft Jesus wederom over het avond-maal sittende tot Bethanien het verraat van Judas ontdekt / en de swakheyd der discipelen voorsept.
Ioh. 13: 1..38.

3. Daar na heeft hyse van wegen sijn vertrek getroost / 't welk schijnt anderdaags / zijnde de vijfden dag der weke geschiet te zijn / als hy uyt Bethanien soude vertrecken

na Jerusalem.
Joh. 14.
4. Daar op sent hy eenige / om het Pascha te bereyden / uyt; 't geen hy des avonts hout / en met de instellinge van 't Avontmaal besluyt.
Matth. 26: 17-29.
Marc. 14: 12..25. Luc.22: 7..30.
5. Jesu laatste predicatien / en sijn Hooge-priesterlijk gebed / gehouden voor sijn uytgang.
Joh. 15. 16. en 17.
6. Uytgaande na buyten voorseyt hy wederom aan sijne Discipelen / dat sy nog in dien selven nagt alle aan hem souden ge-ergert werden.
Matth. 26: 30..35.
Marc. 14: 26..31.
Luc. 22: 31..39.
7. In 't Hofken van Gethsemane gekomen / en op de verblijf plaats sijner Discipelen order gestelt hebbende / bevint hy sig in grooten angst en sterke gebeden.
Matth. 26: 36..47.
Marc. 14: 32..43.
Luc. 22: 40..47. Joh. 18: 1. 2.
8. Aldaar gevangen werdende, soo openbaart hy eerst sijn alwetentheyd in 't ontdecken van Judas verraad; almagtige sterkte in 't nedervellen der Krijgs-knegten; sonderlinge verdraagsaamheyd en goedertierentheyd in 't bedwingen van 't sweert sijner Discipelen en 't genesen van Malchus oore. Waar op hy sig dan overgeeft onder een ernstige bestraffinge en overtuyging van haar quade proceduren.
Matth. 26: 47..56.
Marc. 14: 43..49.
Luc. 22: 47..54. *Joh. 18: 5..15.*
§ 8. Jesus nu in handen van sijn vyanden geraakt zijnde / sullen wy voortaan sien wat dat hy geleden heeft onder Joden en Heydenen / tot dat hy is gestorven en begraven.

CAP. VIII.

Historie van Christi lijden en begraaffenisse *tot een* Harmonie en accoord-stem gebragt.

§ 1. Nu was de ure der duysternisse / en in dese nagt sag men dat de Prince der duysternisse tegen hem quam / om de Vorst des Volks van kant te helpen. Sijn eerste lijden was onder de magt der Joden.
1. Hier is hy dan gebonden henen gelept; terwijl de Discipelen uyt slaauwhertigheyd vlugten / en de moetwil der Krijgs-knegten een aanschouwer mishandelt.
Matth. 26: 56. Marc. 14: 50..52.
2. Eerst voor Annas gebragt zijnde / is hy daar na gevoert voor den Raad in de Zale van *Cajaphas*, alwaar hy is beschuldigt, veroordeelt des doods weerdig te zijn, en bespot.
Matth. 26: 57..67.
Marc. 14: 53..65.
Luc. 22: 54. 63..66.
Joh. 18: 13..24.
3. Hier is hy van Petrus verloochent: die hem was gevolgt / en nu met tranen uytgaat.
Matth. 26: 68..75.

Marc.

Marc. 14: 66..72.
Luc. 22: 55..62. Ioh. 18. 25..27.

4. Des morgens vroeg is hy voor den Raad op de Hof-zale gebragt/ en daar ter dood gedoemt / om gekruyzigt te werden / en daarom uytgebragt/ om aan den Stadhouder over gelevert te werden.
Marc. 15: 1.
Luc. 22: 66..71.

5. Judas dit siende krijgt berouw/ verklaart Iesum voor onschuldig onder presentatie van het verraders loon te herstellen; maar van de hand gewesen zijnde / werpt uyt wanhoop het gelt daar henen in den Tempel/ en hem selven in den strop.
Matth. 27: 3..10.

§ 2. De Saligmaker van de Joden over gelevert zijnde in handen van Pontius Pilatus (dier tijd de Romeynsch Stadhouder over de Joodsche natie) wiert voortaan alhier voor dese Heydensche vierschaar te regt gestelt.

1. Aldaar is Jesus ter eerster instantie gebragt in 't Rigthuys / en zijn de Joden (die daar uyt vreese van verontreynigt te werden / niet wilden ingaan) door den Stadhouder (die tot haar uytquam) benootsaakt haar beschuldiging tegen hem in te brengen / of schoon sy met eerselen dit dagten te ontgaan.
Joh. 18: 28...32.

2. De Overpriesters hebben hem dan/ daar toe gedrongen zijnde / aangeklaagt, voorgevende dat hy sig had vergrepen tegen de Wet met het volk te verkeeren / en tegen den Keyser, seggende: dat hy self Christus de Koning was.
Marc. 15: 3.
Luc. 23: 2.

3. Daar op is Pilatus na binnen gegaan / en heeft Jesum ondersogt/ of hy de Koning der Joden was! en in wat meyninge dat hy sulks pretendeerde.
Matt. 27: 11. Marc. 15: 2.
Luc. 23: 3. Ioh. 18: 33...38.

4. Weder uytkomende verklaart hy hem onschuldig, 't geen de Joden benootsaakt veele andere saken by te brengen: al 't geen Jesus tot verwondering van den Stadhouder met stilswijgen passeert / en de Rigter selve voor ongenoegsaam verklaart.
Matth. 27: 12-14. Marc. 15: 4-5.
Luc. 23: 4-5. Ioh. 18: 38.

5. Pilatus ondertusschen hoorende dat men Iesum over quade stucken in Galilea bedreven beschuldigde / en vernemende / dat hy een Galileer was / om sig van dese moeyelijke saak te ontslaan / ontrekt sig dese procedure / en sont hem tot Herodes, maar sonder effect / als dat hem Herodes sonder schuldig te verklaren / wederom sent: 't geen Pilatus dan allegeert.
Luc. 23: 6-16.

6. De Stadhouder wert te raden hem tegen Barrabas een bekende moordenaar aan het volk ter keure voor te stellen/ die ondertusschen door sijn vrouw ook wert gewaarschouwt/ dat hy niet en wilde te doen hebben met dien regtveerdigen: Maar ook dit voorslag mislukt / nadien men / wat dat Pilatus ook tegenspartelt / den Moordenaar verkiest en Iesum eyscht ten kruyce.
Matth. 27: 15-23.
Marc. 15: 6..14.
Luc. 23: 17..23. Ioh. 18: 39.

§ 3. Eyndelijk soo bevint sig de Rigter soo benepen / dat hy benootsaakt is/ soo hy in geen ongeval wil komen / siende de onstuymigheyd van de Joden / haar begeer-

begeerte in te volgen; waar toe hy dan (maar schoorboetende) procedeert / en geeft bevel met de straffen te beginnen/ die tot de kruys-dood na Romeynsche wijse behooren.

1. Eerst wiert Jesus gegeesselt / en daar op van de krijgs-knegten bespot van wegen sijn Koninkrijke.
Matth. 27: 27 . . 30.
Marc. 15: 17 . . . 19.
Joh. 19: 1 . . 3.

2. Pilatus nog ontrust in dese executie / wil een proef nemen / of hy de Joden niet kon brengen tot medelijden / worstelt te vergeefs met haar; die op nieuw inbrengen dat hy sig selven Gods Sone gemaakt hadde: spreekt daar over met Jesus, en wert uyt dat gesprek te meer ontrust: maar wert verhindert hem los te laten door sware dreygementen.
Joh. 19: 4-15.

3. Daar op geeft hem dan de Rigter (onder protestatie van onschuldig te willen zijn aan 't onnoosel bloet) aan de bende over om gekruycigt te worden.
Matth. 27: 24-26. Marc. 15: 15.
Luc. 23: 24. 25.

§ 4. De kruyciging selve / en 't geene buyten het Rigt-huys wijders is geschiet / begrijpt

1. Jesu weg-leydinge / daar in hy 't kruys heeft moeten dragen / tot dat sy Simeon van Cyrenen opvatten / en dwingen 't kruyce agter Jesum te dragen.
Matth. 27: 31, 32.
Marc. 15: 20, 21.
Luc. 23: 26. Joh. 19: 17.

2. Iesu antwoord aan de weenende en klagende menigte.
Luc. 23: 27 . . . 31.

3. Iesu kruyciging op Golgotha tusschen twee Moordenaars / na dat sy hem gemyrrheden wijn hadden willen te drinken geven: en hoe hy voor sijne vyanden op dit bedrijf gebeden heeft.
Matth. 27: 33 . . 38.
Marc. 15: 23-28.
Luc. 23: 32 . . 34. Ioh. 19: 17-24.

4. Iesu laatste bestellinge over sijn Moeder, die hy recommandeerde aan eene sijner Discipelen.
Ioh. 19: 25 . . 27.

5. Iesu geleden smaat van verscheyden soorten van menschen / ook van eene der Moordenaars / terwijl de ander hem bestraft / en op sijn bede een heerelijke verwagtinge verkrijgt.
Matth. 27: 39 . . . 44.
Marc. 15: 29-32.
Luc. 23. 35-43.

6. Daar op is gevolgt een drie urige duysternisse / beginnende met den middag; in welke Iesus soo geworstelt heeft / dat hy eyndelijk uytriep / Mijn God, mijn God, waarom hebt gy my verlaten? tot dat hy na sijn betuyging van dorst gelaaft zijnde / de Geest gaf.
Matth. 27: 45 . . 50.
Marc. 15: 33 . . 37.
Luc. 23: 44-46. *Joh. 19: 28-30.*

7. De wonderen, die Jesu dood hebben vergeselschapt / en wat werkinge deselve op verscheyden gemoederen gehad hebben.
Matth. 27: 51-56.
Marc. 15. 38-41.
Luc. 23: 45 . . . 49.

8. Jesu afneming van 't kruyce op de bede der Joden / hoe die is geschiet na voorige beproeving dat hy waarlijk gestorven was? sonder been-breuk / maar op 't doorsteken van sijn zijde met een speer.
Ioh. 19: 31 . . . 37.

§ 5. Dit gekruycigde lighaam / 't geen

't geen volgens de wet niet mogt vernagten aan 't hout/ nog ook onbegraven blyven/ dan afgenomen zijnde/ is ook op een seer opmerkenswaerdige wijse ter aarde bestelt.

1. De staatsheer Joseph van Arimathea bekomt verlof van den Stadhouder/ om 't lijk te mogen wegnemen/ die het dan met Nicodemus, een geagt Overste/ op een seer kostelijke en eerlijke wijse begraaft in sijn Hof in een nieuw graf.
   Matth. 27: 57. . 60.
   Marc. 15: 42-47.
   Luc. 23: 50. . 53. Ioh. 19: 38. . 42.
2. Dese begraaffenisse is gevolgt van sommige vrouwen/ die ook wederkeeren/ om specerpen te bereyden en toestel maken om 't lighaam te salven: maar 't geen dan om den tusschen-komenden Sabbath wiert uytgestelt tot de naaste occasie.
   Matth. 27: 61.
   Luc. 23: 55. 56.
3. Op den Sabbath selve versogten de Joden een wagt/ en hebben de graf-plaats in verseketing genomen en verzegelt: om voor te komen/ dat niemant het lijk stelende/ een gerugt mogt strooyen/ dat hy na sijn woord op den derden dag was opgestaan.
   Matth. 27: 62. . .

CAP. IX.

De Historie van Christi Opstandinge met haar gevolgen tot op sijn Hemel-vaart in een Harmonie en order gebragt.

§ 1. Op den eersten dag der weke/ (welke was de sestiende van Nisan/ de tweede van 't Feest/ waar op men na de wet het beweeg-offer moeste offeren) is dan die Sonne der gerechtighepd/ uyt de duysternissen van soo veel smaad en schande eerstmaal in heerlijkheyd weder opgegaan/ en aan de sijne door middel van sijne opstandinge uyt den dooden verscheenen: welke sake begrijpt

1. Een beschrijvinge van de heerlijke omstandigheden/ de welke dese verrijssenisse hebben vergeselschapt en gedient.
   Matth. 28: 1. . 4.
2. De eerste bekentmakinge van dese verrijsenisse door een Engel aan de Vrouwen: en door de Vrouwen voort aan de Discipelen/ die daar op door Petrum en Johannem na alles laten vernemen.
   Matth. 28: 5. . 8. Marc. 16: 1. . 8.
   Luc. 24: 1. . . 12. Joh. 20: 1. . 10.
3. De andere bekentmakinge van de wagt aan de Overpriesters/ en hare beraatslaging om dat gerugt te dempen.
   Matth. 28: 11. . 15.
4. Jesu eerste verschijninge aan Maria Magdalena in 't by-zijn van de andere Maria.
   Matth. 28: 9. . . 10.
   Marc. 16: 9. . 11.
   Ioh. 20: 11. . . 18.
5. Jesu tweede verschijninge aan de Discipelen, die na Emmaus reysden/ en ondertusschen een gesprek met haar hielt/ mitsgaders sijn selfs openbaringe aan haar.

Marc. 16: 12. 13.
Luc. 24: 13... 35.

6. Jesu derde verschijninge aan tien van sijne Apostelen in den laten avond van de selve dag sijner opstandinge.
Marc. 16: 14.
Luc. 24: 36.. 43. Ioh. 20: 19...25.

§ 2. Van den dooden dan nu verresen zijnde/ soo heeft het hem behaagt veertig dagen lang nog te blijven op der aarde/ en te verkeeren onder sijne Discipelen/ in welke verkeeringe eenig bysondere verschijningen van grooter consideratie zijn voorgevallen/ die men dan in de Euangelische Historien boven andere vint aangeteykent.

1. Onder de elve is hy agt dagen na sijn opstandinge verscheenen; alwaar Thomas van hem wert overredet om te gelooven.
Joh. 20: 26.. 39.

2. Aan den Oever van de Galileesche Zee is hy in den vroegen morgenstond aan sijne Discipelen verscheenen/ onder de visscherye.
Ioh. 21: 1.. 14.

Na het middagmaal doe gehouden/ hielt Jesus een gansch opmerkelijk gesprek met Petrus.
Joh. 21: 15... 25.

3. Op den berg van Galilea is hy mede gekomen ter plaatse/ daar hy de menigte verdagvaart hadde/ om orde te stellen voor sijn Hemelvaart op 't geene/ dat van sijne Apostelen verder tot oprigtinge van sijn rijk moeste geschieden.
Matth. 28: 16..20. Marc. 16: 15..18.

4. Op een bysondere dag heeft hy op een maaltijd/ daar toe expres aangelept/ sig gevoegt met de aanstaende/ en order gestelt op sijn vertrek na Judea/ om van den Olijfberg/ van haar henen te varen na den Hemel.
Act. 1: 4. 5.

5. Op den bestemden dag der verschijninge/ die tot sijn vertrek verordineert was/ spreekt hy nog van sijn Koninkrijk; en is na dat hyse gesegent hadde van haar henen gevaren na den Hemel.
Marc. 16: 19. 20.
Luc. 24: 44.. 53 Act. 1: 6.. 14.

§ 3. Tot hier *toe dan nu dese* onse *korte en bondige* Harmonie den *leser* hebbende voor oogen gestelt/ soo sien wy dan uyt dese gepaste schickinge/ vergeleken met der Joden dag-tafels/ de sekerheyd van alles/ 't geen ons in soo veel omstandigheden in den Euangelio voorkomt; en datter geen andere *jaren* konnen aan Jesu Leer-ampt toegeschreven werden/ als de geene/ die wy alhier hebben voorgestelt; dewijl alles tusschen het XV. *en* XIX. *jaar* van Tiberius/('tgeen *datter van't begin* der roepinge van Johannes tot op Jesu kruys-dood is gepasseert) noodwendig moet begrepen werden. Weshalven wy dan besluyten en God bidden/dat hy onsen arbeyd tot onse meerder bevestinge en toeneminge in 't Christelijk geloof wil laten gedyen door Jesum Christum.

A M E N.

REGISTER

Van Schriftuyr-plaatsen, die in dit Werk nader verklaart en breeder uytgebreydet worden.

Regifter der Schriftuyr-plaatfen.

BLAD-

BLADWYSER

Der voornaamste saken in dit Werk begrepen.

C.

Den

D.

Druy-

I.

27. Uyt

K.

L.

M.

Schrift-

EYNDE.